القرآن الكريم

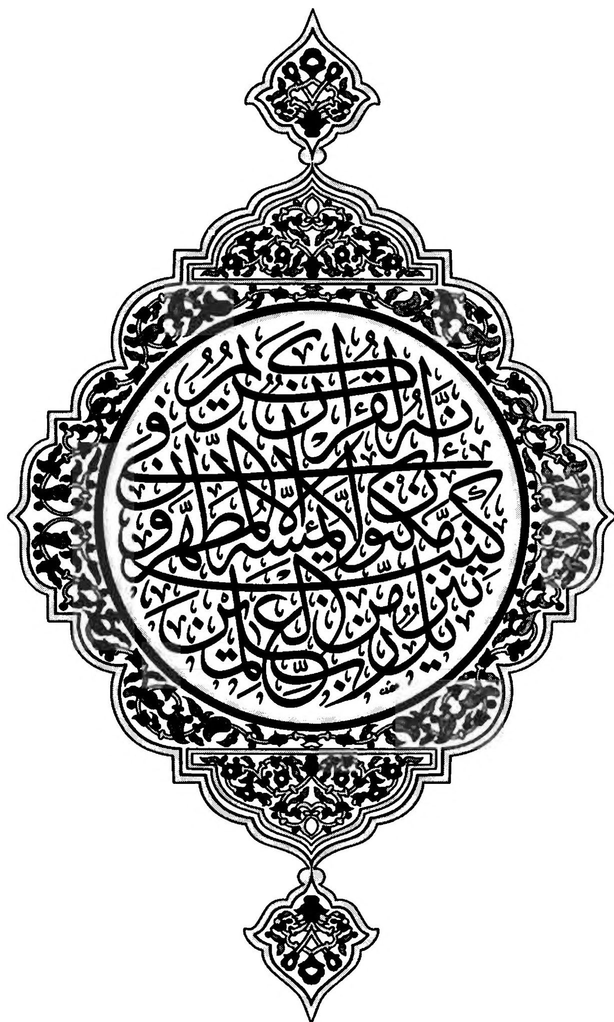
وترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو

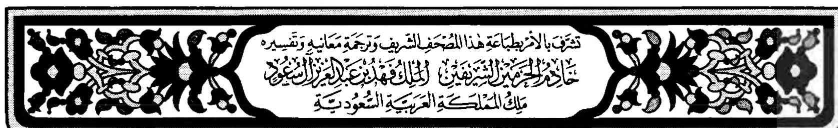
المجلد الأول

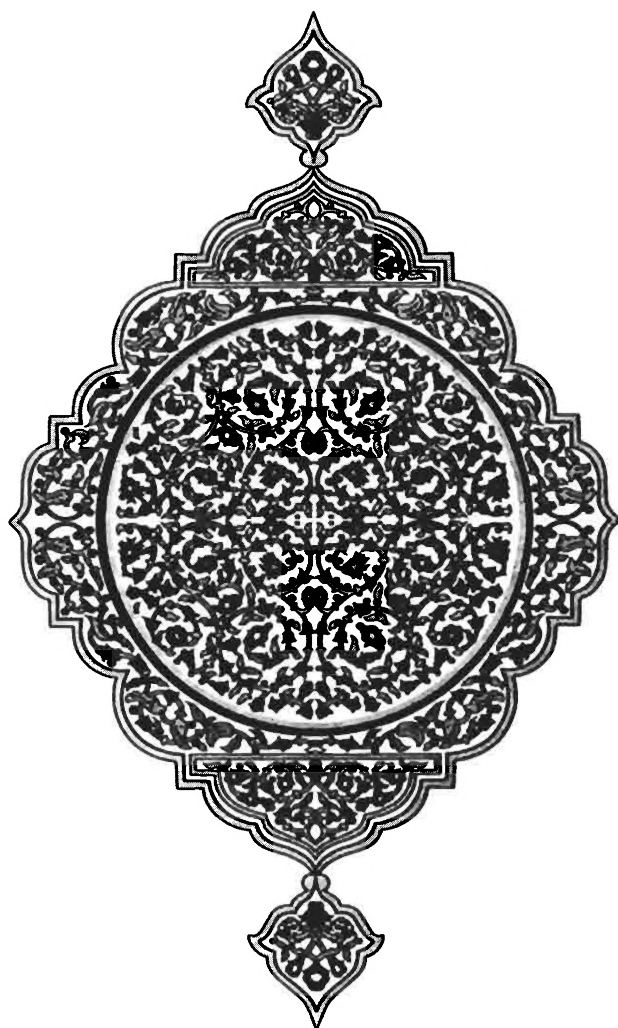
من الجزء

(١) إلى (١٥)

إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون

إنه لقرآن كريم
في كتاب مكنون
لا يمسه إلا المطهرون
تنزيل من رب العالمين

تشرف بالأمر بطباعة هذا المصحف الشريف وترجمة معانيه وتفسيره
خادم الحرمين الشريفين الملك فهد بن عبد العزيز آل سعود
ملك المملكة العربية السعودية

القرآن الكريم

وَترجَمَةُ مَعَانيهِ وَتفسِيرُه
اِلى لغَةِ البُشْتو

المُجَلد الأوّل من الجزء (١) إلى (١٥)

دَ

قرآن کریم

ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کښې

ړومبی جلد له (١) تر (١٥) پارې پورې

ددې قرآن حکیم او ددې پښتو ترجمې او تفسیر د چاپ
د امر کولو سعادت د حرمینو شریفینو خادم پادشاه
فهد بن عبدالعزیز آل سعود د سعودی عرب
پادشاه ته حاصل شو

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ)

الحمد لله رب العٰلمين القائل (أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلۡقُرۡءَانَۚ وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا) .

والصلوٰة والسلام على سيدنا محمد القائل (خيركم من تعلم القرءان وعلمه) والذى ثبت عنه عليه الصلوٰة والسلام انه قال(اقرؤوا القرءان فإنه يأتي شفيعا لأصحابه يوم القيامة) وعلى آله وأصحابه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين .. وبعد :

فإنفاذا لأوامر خادم الحرمين الشريفين وناشر كتاب الله المجيد الملك فهد بن عبد العزيز - حفظه الله - في العناية بكتاب الله الكريم توثيقا وطباعة . والعمل على تيسير نشره وتوزيعه بين المسلمين وتفسير معانيه وترجمتها إلى اللغات المختلفة واعتبار تلك التوجيهات من أسمى الغايات والأهداف المرسومة لمجمع خادم الحرمين الشريفين الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة.

وبناء على التعاون القائم بين كل من الأمانة العامة للمجمع بالمدينة المنورة والأمانة العامة لرابطة العالم الإسلامي بمكة المكرمة في كل ما من شانه خدمة كتاب الله الكريم ترجمة وطباعة ونشرا في جميع أنحاء العالم .

وإيمانا من الجميع بضرورة ترجمة معاني كتاب الله تعالى إلى جميع اللغات الفاعلة تحقيقا لمبدإ البلاغ والدعوة بالحكمة والموعظة الحسنة وتحقيقا لقوله تعالى (وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ) وخدمة لإخواننا الناطقين بلغة البشتو فإنه يطيب لرابطة العالم الإسلامي أن تقدم للقارئ الكريم هذا المصحف الشريف مع ترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو المسماة اصطلاحا بتفسير "كابل" والتى قام بترجمتها باللغة الأردية فضيلة الشيخ محمود الحسن وتفسير فضيلة الشيخ شبير أحمد عثماني - يرحمهما الله - وقام بتحويلها إلى لغة البشتو هيئة من علماء أفغانستان ، ونظرا لوجود كلمات صعبة وقديمة الاستعمال ، فقد اعتمدت الرابطة الشيخ / سيد عبيد الله شاه - أحد علماء الباكستان الناطقين بهذه اللغة- لتوضيح تلك الكلمات بمايرادفها من الكلمات السهلة والمفهومة لدى عامة متكلمي لغة البشتو في أفغانستان وباكستان.وقدأقرت الترجمة وتمت المراجعة تحت إشراف رابطة العالم الإسلامي .

وإننا إذ نحمد الله تعالى أن وفقنا إلى إنجاز هذا العمل وتقديمه إلى الإخوة المسلمين الناطقين بلغة البشتو لنرجو أن يستلهم منه قراؤه نور الهدى والتقى بما يقوى إيمانهم ويثبت إسلامهم ويصلح أحوالهم في الدنيا والآخرة .

والرابطة إذ تقدم هذا الجهد بالتعاون مع المجمع لتعلم بأن الترجمات مهما بلغت دقتها لايمكن أن تصل إلى المقاصد العظيمة لنص القرآن الكريم المعجز وأن التفسير المذكور إنما هو حصيلة مابلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم ويعتريه مايتصف به البشر من نقص ،والكمال المطلق لله وحده .

لذا فيرجى من كل قارئ لهذه الترجمة إسداء النصح وتدوين الملاحظات العلمية الموثقة والمقترحات حولها وإرسالها إلى الأمانة العامة للمجمع أو لرابطة العالم الإسلامي للاستفادة منها في الطبعات القادمة إن شاء الله تعالى .

والله الموفق وهو الهادي إلى سواء السبيل ،،،

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ)

الحمد لله رب العٰلمين القائل (أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا).

والصلوٰة والسلام على سيدنا محمد القائل (خيركم من تعلم القرءان وعلمه) وعلىٰ آله وصحبه أجمعين .

د حرمینو شریفینو خادم د کتاب الله ناشر او د سعودی عرب بادشاه فهد بن عبد العزیز د قرآن کریم د طباعت او په مختلفو ژبو کښی د دے د ترجمو د چاپ کولو او تقسیمولو احکام جاری کړی دی. او د دے غرض دپاره ئی په مدینه منوره کښی د « مجمع خادم الحرمین الشریفین » په نوم د قرآن مجید د طباعت دپاره یوه عظیم الشانه چاپ خانه جوړه کړے ده د دے پښتو تفسیر د چاپ کار په دغه ستره مطبعه کښی سر ته ورسید.

رابطه عالم اسلامی په دے خبره د خوشحالی اظهار کوی چه د خادم الحرمین الشریفین د احکاماتو په رڼا کښی د «مجمع» په تعاون سره د پښتو ژبے لوستونکو ته دا ترجمه او تفسیر وړاندی کوی چه په پښتنو کښی د «تفسیر کابلی» په نوم شهرت لری او دا تفسیر د پاک و هند دوو سترو عالمانو شیخ الهند مولانا محمود حسن دیوبندی او علامه شبیر احمد عثمانی په اردو ژبه کښی لیکلے، او بیا د افغانستان د سترو عالمانو یو ټولګی پښتو ژبے ته اړولے دے.

په دے پښتو ترجمه کښی بعضے تکی ګران او زاړه وو ، چه موجوده وخت کښی ئے استعمال کم شوے وو، نو په دے غرض رابطه عالم اسلامی مكة المكرمة د پاکستان یو عالم دین او د پښتو ژبے ماهر مولانا سید عبید الله شاه ته دا کار وسپاره چه هغه دی په دے تفسیر کښی د ګرانو تکو سره خوا په خوا په قوسینو کښی د هغے مترادف الفاظ ولیکی چه د پاکستان او افغانستان د عامو لوستونکو دپاره آسان شی. د ترجمے او نظرثانی دا ټول کار د الله په فضل د «رابطے» د نګرانی لاندی سر ته ورسید.

«رابطه» د «مجمع» په تعاون دا هدیه پښتنو مسلمانانو ته دے احساس سره وړاندی کوی چه ترجمه که هر څومره په کوشش سره وکړے شی خو بیا هم د قرآن کریم د اصل معجزانه عبارت بدل هیڅری نشی کیدے . دا فقط د مترجم د پوهے مطابق د کتاب الله ترجمانی ده او انسان د نقص نه خالی نه دے . نو په دے وجه مونږ ټولو لوستونکو ته خواست کوو چه هغوی د دے ترجمے او تفسیر د مزید ښه کولو دپاره خپل آراء او مستند علمی تجاویز رابطه عالم اسلامی ته راولیږی چه په راتلونکی چاپ کښی د هغے نه استفاده وکړے شی.

والله الموفق وهوالهادی إلی سواء السبیل

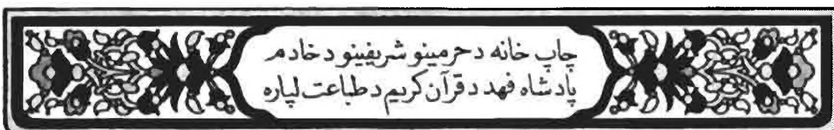

المجلد الأول من الجزء (١) إلى (١٥)

ړومبی جلد له (۱) تر (۱۵) پارې پورې

اول جزء اول منزل
(سورة «الفاتحة» مكية وهي سبع آيات)
(نزلت بعد (المدثر) رقمها (۱) تسلسلهاحسب النزول (٥)
(د «الفاتحة» سورت مکی دی (۷) آیتونه لری)
(د «المدثر» سورت نه وروسته نازل شوی دی. په تلاوت کښې
(۱) او په نزول کښې (٥) سورت دی او (۱) رکوع لری)

بِسْــــــــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان او رحم لرونکی دی.

تفسير: **«رحمٰن»** او **«رحيم»** دواړه د مبالغې صیغې دی، مګر په «رحمٰن» کښې له «رحیم» څخه مبالغه زیاته ده، په دغه ترجمه کښې د دغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

ټولې ستاینې (صفتونه) خاص الله لره دی.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاینې (صفتونه) چه له اوله تر آخره پورې شوی دی، یا کیدونکې دی هغه واړه خاص الله تعالیٰ لره ښایي، ځکه چه الله تعالیٰ د هر نعمت او هر شي پیدا کوونکی او ښوونکی دی او ښېنه ئې عامه ده که بې واسطې وی او که په واسطه سره وی لکه څوک چه د لمر له رڼا (رڼرا) او تودوالي څخه ګټه (فائده) اخلي نو دغه ګټه (فائده) په حقیقت کښې د لمر فیض دی نه د رڼا (رڼرا) او تودوالي.
خدای سره نسبت لری چیری چه ستاینه (صفت) ده هر څوک چه ستایلی شي هم د رب ستاینه (صفت) ده د ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ ترجمه یوازې په دی جملې سره چه هر ډول (طریقه) ستاینه (صفت) الله تعالیٰ لره ده لنډه او نیمګړې ده چه پوهان د دی جملې په تقصیر اعتراف لری ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ خورا (ډیره) ښه ترجمه هم دغه ده چه په اوله کښې ولیکل شوه. او عام فهمه ترجمه ئې دغه ده؛ «ټولې ثناوې له هر چا، په هر څه، په هر وخت، په هر ځای کښې خاص الله تعالیٰ لره دی» ځکه د هر شي تقدیر د ده له لوری دی.
تنبیه : په فاتحه الکتاب کښې الله تعالیٰ د (۷) شیانو یادونه کړی ده؛
(۱) د نعمت یادونه لکه چه فرمایي؛

رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢﴾

چه پالونکی د عالميانو (د خپل لوی حکمت له مخه)

تفسير: د مخلوقاتو مجموعی ته «عالم» وايي، نو له دی کبله (له وجی) د جمعی په شکل نه راوړل کيږی مگر په دی آيت کښی د عالم د هر جنس د ښودلو دپاره د جمعی په شکل راغلی لکه د ملائکو عالم د انسانانو عالم، د پيريانو عالم او نور ترڅو چه دا خبره ښه روښانه شی چه د عالم ټول افراد د الله تعالیٰ مخلوق دی.

(۲) د ښو ښو شيانو د ورکولو او ښښلو تمه او هيله (اميد) لکه چی فرمايي؛

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٣﴾

ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی

تفسير: يعنی ټولی ستايني (صفتونه) خاص الله تعالیٰ لره دی چه د ټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کونکی) دی او ډير زيات مهربان دی چه هر ساکښ (ذی روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم لرونکی دی چه يوازی مؤمنانو ته د اجر او ثواب، د جنت د نعمتونو او خپلی رضا او ديدار ښښونکی دی.

(۳) د رب العزت **(جل شانه واعظم برهانه)** په عظمت او قدرت کښی فکر کول لکه چه فرمايي؛

مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٤﴾

څښتن (مالک) (د ټولو امورو) د ورځی د جزا دی

تفسير: د جزا د ورځی (قيامت) د تخصيص اوله وجه دا ده چه په هغه ورځ به داسی لويی او ويروونکی پيښی (حادثی) واقع شی چه د هغو په شان به نه پخوا تيری شوی وی او نه به وروسته راشی بله وجه ئی دا ده چه په هغه ورځ به د الله تعالیٰ د پاک ذات له حقيقی حکومت څخه پرته (علاوه) د بل هيچا کوم ظاهری او مجازی واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وی.

﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ . (۲ رکوع سورت المؤمن).

(٤) په عبادت کښی اخلاص لرل لکه چه فرمايي؛

إِيَّاكَ نَعْبُدُ

خاص تاته عبادت کوو

تفسیر: د هغه ذات له ذکره وروسته چه د تولو ستاینو (صفتونو) ور (لائق) دی علم او پوهه په یو معلوم او معین پوری متعلق او خطاب د هغه سره وکړ شو یعني ای هغه ذاته! چه ستا لوړ او پاک شان دغسی لوی، هسک (اوچت) او پورته دی مونږ یوازی ستا عبادت کوو او خاص له تا شخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چه دغسی خطاب پر اختصاص ډیر ښه دلالت کوی، او له برهانه عیان ته د ترقی خورا ښه (ډیرښه) وسیله گرځی، او له غیب نه شهود ته د انتقال ډیره ښه ذریعه کیږی نو گواکی (گویا که) معلوم عیان او معقول مشهود وگرځید، او خبره له غیبت شخه خطاب ته واوښته چه دغه ته التفات ویل کیږی، ړومبی د کلام شروع په داسی شیانو سره وشوه چه د عارفانو د حال مبادی دی چه هغه د پالونکی خدای (جل جلاله) په نومونو، صفتونو، انعامونو، او د ده په مخلوقاتو، موجوداتو مصنوعاتو، او په ښکاره سلطان قوی برهان، لوی شان او عام احسان کښی ئی غور فکر او تأمل کول دی. بیا وروسته د کلام د هغی برخی یادونه وشوه چه هغه د دوی د حال منتهی ده ترڅو چه متفکرین پند آخستونکی او د بصیرت خاوندان د وصول ژورو برخو ته ورننوځی، او ځانونه د اولوالالباب، او د بصیرت، مشاهدی، پوهی او هوښیاری له خاوندانو شخه وگرځوی، او د خپل زړه په سترگو پاک خدای (جل جلاله) ښکاره وگوری او په ډیر اخلاص او ادب مخامخ ورته ودریږی، او په ډیره عاجزی او زاری ورته داسی عرض وکړی چه یاالله؛ ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾ الآية.

(٥) د مرستی (مدد) غوښتنه لکه چی فرمایی؛

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝

او خاص له تا شخه مرسته (مدد) غواړو

تفسیر: له دی آیت شریف شخه معلومیږی چه بی د الله تعالیٰ له پاک ذات نه له بل چا ځنی حقیقی مرسته (مدد) غوښتل بیخی روا نه دی، مگر که څوک کوم ښه او مقبول بنده محض د الله تعالیٰ د رحمت وسیله او غیر مستقل وگڼی، او یوازی په ظاهری او غیر حقیقی ډول (طریقه) سره ورشخه مرسته (مدد) یعنی که ورته ووائی ماته دعا وکړه نو باک نه لری ځکه چه دغه ډول (طریقه) مرسته (مدد) غوښتل هم په حقیقت کښی د الله تعالیٰ شخه مرسته (مدد) غوښتل دی.

(٦) د هغی سمی او روښانی لاری د ښودلو غوښتنه چه مقصود ته رسوونکی ده لکه چه فرمایی؛

اِهۡدِنَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ ۙ﴿۵﴾ صِرَاطَ الَّذِيۡنَ اَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ۙ

وښيه مونږ ته لاره سمه لاره د هغو کسانو چه انعام کړی تا پر هغو باندی

تفسير: پر هغو کسانو چه انعام شوی دی څلور طايفی دی
(۱) نبيين (۲): صديقين (۳): شهداء (٤): صالحين. د دغه څلورو طايفو تصريح د پاک قرآن په بل ځای کښی شوی ده، ځينو علماؤ ويلی دی چه له ﴿ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ ﴾ څخه «يهود» او له ﴿ الضَّآلِّيۡنَ ﴾ څخه «نصارىٰ» مراد دی چه د دی مطلب د تائيدولو لپاره ډير آيتونه او روايتونه شاهد دی. له ﴿ الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ ﴾ يعنی له مستقيمی لاری څخه پاتی کسان دوه ډوله (قسمه) دی يو هغه کسان دی چه په ناپوهی سره له سمی لاری څخه محروم او بيرته پاتی دی. بل هغه کسان دی چه دوی سره له پوهی قصداً سرکشی غوره کړی ده، پخوانی او وروستنی گمراهان له دغو دوه ؤ طايفو څخه وتلی نشی، «نصارىٰ» په اوله او «يهود» په دوهمه طايفه کښی داخل دی.
(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه د ځان ساتلو غوښتنه او د پاکی او عصمت اميد لکه چه فرمايی

غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ ﴿۷﴾

نه «لاره د هغو بدو کسانو چه» غضب کړی شوی پر هغو باندی او نه «لاره د هغو بدو کسانو چه» گمراهان دی

تفسير: (يعنی مونږ ته د هغو کسانو سمه او صافه لاره وښيه چه په هغو باندی انعام شوی دی او د هغو کسانو له کږو وږو لارو څخه مو چه پری غضب شوی او گمراهان دی چپ (بچ) کړه او د بدانو له متابعت څخه مو وساته).
الله تعالىٰ دغه سورت د خپلو بندگانو له ژبو څخه فرمايلی دی يعنی کله چه تاسی زمونږ دربار ته حاضريږی نو له مونږ څخه دا رنگه سوال وکړی، نوځکه د دی سورت يو نوم «**تعليم المسئلة** يعنی د غوښتلو ښودنه» هم دی.
د دی سورت په اوله برخه کښی د الله تعالىٰ ثنا او صفت دی، دوهمه برخه ئی د بندگانو د دعا لپاره ده.
«**فائده**»: ﴿ غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ ﴾ **الآية** ــ د ﴿ الَّذِيۡنَ ﴾ بدل ــ يا د هغه صفت دی، نو ځکه ترجمه ئی هم په هماغه تناسب سره شوی ده، په ځينو دهلوی تراجمو کښی دغه ترجمه هسی شوی ده، چه د ترکيب او مقصود نه مخالفه ده.

«سورة «البقرة»، مدنية الاآية «۲۸۱» فنزلت بمنى فيحجة الوداع»
«وهي مائتان وست وثمانون آية واربعون ركوعا»
«نزلت بعد «المطففين» رقمها (۲) تسلسلهاحسب النزول (۸۷)»
«د «البقرة» سورت مدني دی پرته (علاوه) د (۲۸۱) آیة نه چه د حجة الوداع په کال په منیٰ کښې نازل شوی دی»
«دوه سوه شپږاتيا (۲۸٦) آيتونه او څلويښت (٤٠) رکوع لری»
«د «المطففين» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی. په تلاوت کښې (۲) او په نزول کښې (۸۷) سورت دی»

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمٓ ۝١

تفسير: دغو حروفو ته «مقطعات» وايی، د دغو حروفو په اصلی معنی باندی پرته (علاوه) له الله تعالیٰ څخه بل هيڅوک نه شي پوهيدی، او د الله تعالیٰ يوه پټه خبره او پټ راز دی، څوک وايی دغه حروف د الله تعالیٰ او د ده د رسول صلی الله عليه وسلم په مينځ کښې مخصوص رموز دی چه مونږ ته د ځينو مصالحو او حکمتونو لامله (له وجی) نه دی راښکاره شوی او هغه معناګانی چه د ځينو لويانو له خوا د دغو حروفو په نسبت نقل شوی دی تش يو تمثيل تنبيه او د مقصود آسانتيا ده نه دا چه يوازی همغه د الله تعالیٰ مراد کيدی شی، نو هغو ته شخصی رأی ويل، او بيا ئی غلط ښودل يوازی هغه شخصی رأی ده چه په تحقيق سره د عالمانو د منلو وړ (لائق) نه ده.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ

دا کتاب نشته هيڅ شک په ده کښې (چه د الله تعالیٰ له لوری نازل شوی دی)

تفسير: يعنی په دی خبره کښې هيڅ شک او شبهه نشته چه قرآن د الله تعالیٰ کلام دی او ټول مضامين ئی رښتينی او واقعی دی.
تنبيه: په کوم کلام کښې چه اشتباه ليدل کيږی هغه به له دوه ؤ لارو څخه وی يا به په هغه کلام کښې کومه غلطی او خرابی وی، يا به د اوريدونکی په پوهه کښې څه فساد او خلل وی. په

اول صورت کښې د ﴿رَيْبَ﴾ محل، دغه کلام دی، او په دوهم صورت کښې د ﴿رَيْبَ﴾ محل په حقيقت کښې د پوهيدونکي پوهه ده دغه کلام «قرآن» خو بالکل حق دی، که څه هم ناپوهانو ته د دوی د ناپوهي لامله (له وجې) شک او شبهه پکښې پيدا کيږي، نو په دې مبارک آيت کښې ئې د ﴿رَيْبَ﴾ د اول صورت نفي وفرمايله نو دا «شبهه» او ﴿رَيْبَ﴾ (چه کافرانو په قرآن کښې ﴿رَيْبَ﴾ کړي او ترينه انکار لري چه دا کلام د الله تعالىٰ کلام نه دی نو بيا د دی نفي معنی څه ده؟) بالکل له مينځه وواته، پاتې شو دوهم صورت چه د هغه نفي له دې نه وروسته په ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ فِىْ رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا﴾ الآية- کښې راځي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۙ﴿۲﴾

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهيزګارانو.

تفسير: له دغه ځايه د عظيم الشان قرآن تر آخره پوري د ﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴾ ځواب دی چه د بندګانو له خوا غوښتل شوی ؤ.

يعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښيي چه له الله تعالىٰ څخه ويره لري ځکه هغه څوک چه د الله تعالىٰ څخه ويريږي هغه به هرومرو (خامخا) د ښو او بدو امورو «طاعت او معصيت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوی، او د چا په زړه کښې چه د الله تعالىٰ ويره نه وی نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصيت ځنی به څه انديښنه ولري ؟.

الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۙ﴿۳﴾

هغه کسان چه ايمان (باور) لرونکي دي په غيب باندې او قائموی دوی (سم ادا کوی سره د تولو حقوقو) لمونځ او ځينې له هغو شيانو چه ورکړي مونږ دوی ته صرفوی ئې (د الله تعالىٰ د رضا لپاره).

تفسير : يعنې هغه شيان چه د هغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانيت رسالت، حشر، نشر، قيامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالىٰ او د هغه د رسول صلی الله عليه وسلم له ارشاد سره سم حق او يقيني ګڼي له دې څخه دا راښکاره شوه چه د دغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

د صلوٰة له اقامت څخه مطلب دا دی چه هغه تل د خپلو تولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په تاکلو (مقررو) وختونو کښې اداء کړی شي.

د تولو عباداتو اصل دری شيان دی.

(۱) هغه امور چه د زړه سره تعلق او اړه لري.
(۲) هغه امور چه په بدن پوري متعلق او تړلي وي.
(۳) هغه امور چه په مال پوري مربوط وي.
په دی مبارک آیت کښي دا دری واړه اصول په ترتیب سره یاد شوی دی.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿۴﴾

او هغه کسان چه ایمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوی دی. له مخه د تا او په آخرت دوی یقین کوی (چه ضرور راتلونکی دی).

تفسیر: په تیر آیت کښي د هغو کسانو یادونه وه چه له شرک نه وتلي او مسلمانان شوی دی، لکه د مکي خلق، او په دغه آیت کښي هغه کسان یاد شوی دی چه اهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه «یهود» او «نصاریٰ»

أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۵﴾

دغه (ستایل شوی) کسان (دی) په هدایت له (جانبه) د رب خپل او دغه (ستایل شوی) کسان دی هم دوی په مراد رسیدلی (یا) او دغه (ستایل شوی) کسان هم دوی په مراد رسیدلی دی.

تفسیر: یعنی د ایماندارانو دغو دواړو دلو ته چه پاس یادی شوی په دنیا کښي دوی ته هدایت وربه برخه شو او په آخرت کښي خپلو مرادونو ته رسیږی له دی څخه معلوم شو چه هر هغه څوک چه د ایمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بی برخی دی. د هغه دنیا او آخرت دواړه برباد او ابته (خراب) کیږی اوس د مؤمنانو د دغو دوه ؤ دلو له یادونی څخه وروسته د کافرانو د حالاتو یادونه کیږی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۶﴾

بیشکه هغه (خاص) کسان چه کافران شوی دی برابر دی په دوی ویرول ستا دوی لره او نه ویرول ستا دوی لره دوی ایمان نه راوړی (یا دا خبره) که وویروی ته هغوی یا که ته نه ویروی هغوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: له دی کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دی چه هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او د ایمان له دولت څخه تل بی برخی دی (لکه ابوجهل، ابولهب او نور) که نه، نو ښکاره ده چه ډیر کسان له هغو خلقو ځنی چه کافران وو په اسلام مشرف شوی دی، او وروسته له دی نه هم مسلمانیږی.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ؗ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۷

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی او پر سترګو د دوی. (یوه ځانته) پرده ده او دی دوی لره عذاب ډیر لوی.

تفسیر: د هغوی پر زړونو باندی مهر لګول شوی دی (یعنی د حق پر خبرو باندی نه پوهیږی) او پر غوږونو باندی ئی مهر لګولی شوی دی (یعنی رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدی) او پر سترګو باندی ئی پرده ده (یعنی د حق لاره نه وینی). د کفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دیارلسو آیتونو کښی د منافقانو حالات راځی.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۸

او ځینی له خلقو هغه څوک دی چه وایی ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستۍ (چه قیامت او د جزا وخت دی). حال دا چه نه دی دوی مؤمنان

تفسیر: یعنی د زړه له کومی (منځ) ئی ایمان نه دی راوړی چه هغه ته حقیقی ایمان ویلی شی، یوازی په ژبی سره د مسلمانانو د تیر ایستلو دپاره د ایمان اظهار کوی.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝٩

تگى كوى دوى (په خپل گمان) له الله سره او له هغو كسانو سره چه ايمان ئى راوړى دى حال دا چه نه كوى تگى دوى مگر له ځانو خپلو سره حال دا چه نه لرى شعور دوى (او نه پوهيږى چه ضرر ئى هم دوى ته رسيږى).

تفسير: يعنى د دوى دا تيرايستل نه په الله تعالىٰ باندى چليږى چه عالم الغيب دى، او نه په مؤمنانو باندى څه اثر اچولى شى، ځكه چه هغوى د خپل رسول صلى الله عليه وسلم په ژبه او د نورو دلايلو او قراينو په وسيله د دوى له فريبكارى او دغابازى څخه خبريږى بلكه د دى فريب وبال او د هغى خرابى په حقيقت كښى هم دوى ته بيرته ورگرځى خو سره له دى دوى د خپل غفلت، گناه او جهالت له امله (وجى) په غور سره ورته نه گورى او د هغى په نقصان او زيان نه پوهيږى، كه دوى غور او فكر وكړى نو وبه پوهيږى چه له دى فريبكارى څخه مسلمانانو ته هيڅ يو زيان نه رسيږى، او تل د هغى خرابه نتيجه په خپله هم دغو منافقانو ته رسيدونكى ده.
دا د حضرت شاه عبدالقادر صاحب (قدس سره) د پوهى نزاكت دى چه دلته ئى د ﴿وَمَا يَشْعُرُوْنَ﴾ له ښكاره ترجمى (نه لرى شعور دوى) څخه سترگى اړولى او په نه پوهيدلو او نه غور كولو سره ئى ترجمه فرمايلى ده
«او دغه منافقان د خپل ځان په ضرر او نقصان ځكه نه پوهيږى چه»

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو د دوى كښى مرض (د شک او نفاق) دى نو زيات كړ دوى لره الله مرض

تفسير: د هغوى په زړونو كښى د نفاق او د اسلام له دين څخه د نفرت او له مسلمانانو سره د كينى او عناد مرض لا له پخوا موجود ؤ، اوس د قرآن له نزوله او د اسلام د شوكت له ظهوره او د مسلمانانو د ترقى، نصرت او لوړتيا (وچت والى) له كبله (وجى) د دوى هغه ناروغتيا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ۝١٠

او (مقرر) دی دوی ته عذاب ډیر دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه دروغ به ئی ویل (په اظهار د ایمان سره)

تفسیر: له دی دروغ ویلو څخه همغه د اسلام دروغ دعوی چه ویل به ئی ﴿ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ﴾ مراد ده چه پاس تیره شوه یعنی ﴿ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴾ په حقیقت کښی د دوی د نفاق سزا ده نه د مطلقو دروغ ویلو.
حضرت شاه رحمة الله علیه د دی باریک فرق د ښکاره کولو له امله (وجی) د «یکذبون» ترجمه د دروغ ویلو په ځای په دعوی د دروغو سره کړی ده **فجزاه الله ما ادق نظره.**

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ ۙ قَالُوْٓا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ ﴿۱۱﴾

او کله چه وویلی شی دی منافقانو ته : فساد مکوئ په ځمکه کښی نو وایی دوی بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ هم دغه اصلاح کوونکی یو

تفسیر: لنده دا چه منافقانو به ډول ډول (قسم قسم) فسادونه خپرول (خورول)
(۱) په نفسانی خواهشونو کښی غرق او د شرعی احکامو له منلو څخه نفرت کوونکی او سستی کوونکی وو.
(۲) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به ئی تګ او راتګ درلود (لرلو) د خپل قدر او منزلت د لوړتیا (ترقی) لپاره به ئی د مسلمانانو خبری کافرانو او د کافرانو به ئی مسلمانانو ته رسولی او یو بل ته به ئی چغلی او شیطانی کوله.
(۳) له کافرانو سره ئی په ډیر دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملی کولی او له دین څخه په مخالفو کارونو کښی به ئی په کافرانو هیڅ غرض نه کاوه او که به کافرانو د دین پر مسئلو کوم اعتراض یا شبهه کوله هغه قصی به دوی مسلمانانو ته ښکاره او مخامخ کولی څو چه ضعیف الاعتقاده او کم فهمه مسلمانان په شرعی احکامو کښی شکمن او حیران کړی اوکه چا به دوی له فسادونو څخه منع .کول نو ویل به ئی مونږ اصلاح کوونکی یو او غواړو چه د پخوانی زمانی په شان د خلقو په مینځ کښی یووالی او دوستی پیدا شی او هغه مخالفت چه د نوی دین له امله (وجی) اوس مینځ ته راغلی دی بالکل ورک شی لکه چه په هر وخت او هره زمانه کښی ماده پرست او نفاق روزونکی (تربیت کونکی) خلق هم داسی خبری او اتری کوی.

اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ وَلٰكِنْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲﴾

خبردار اوسی بیشکه دوی دی هم دوی فساد کوونکی مگر نه لری شعور دوی (پخپل فساد)

تفسیر: اصلاح په حقیقت کښی دا ده چه حق دین په نورو تولو ادیانو غالب شی او له تولو دنیوی منافعو او اغراضو څخه د شرعی احکامو زیات مراعات وشی او د دین په لاره کښی د هیڅا د مخالفت یا موافقی پروا او لحاظ ونه کړی شی.

(د «شهاب» په شانی وله شیطان تل ▪ د غلیم په سترگو خاوره پاشه تل)

هغه چاری چه منافقان ئی د مصلحت او صلح په بهانه او پلمه (خیال) سره کوی هغه تولی په حقیقت کښی فساد او نفاق دی مگر دوی نه پری پوهیږی او شعور نه لری.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَآ آمَنَ النَّاسُ قَالُوٓا أَنُؤْمِنُ كَمَآ آمَنَ السُّفَهَآءُ ؕ

او کله چه وویلی شي دوی ته چه ایمان راوړی لکه چه ایمان راوړی دی نورو خلقو نو وایی دوی آیا ایمان راوړو مونږ لکه چه ایمان راوړی دی ناپوهانو؟

تفسیر: دا خبری به ئی په خپلو زړونو کښی راگرځولی، یا به ئی یو له بل سره کولی یا به ئی له هغو ضعیفو مسلمانانو سره یادولی چه په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کښی شریک وو، دا کسان چه د منافقانو په نظر «**سفهاء**» ورځی په حقیقت کښی داسی رښتینی مسلمانان دی چه د الله تعالیٰ په احکامو باندی خپل ځانونه جاروی (قربانوی) او د خلقو له مخالفت څخه هیڅ اندیښنه او پروا نه کوی او د زمانی د انقلاب له ضرره او د بدو پیښو له خرابو نتیجو څخه نه ویریږی او په عکس سره ئی منافقان وو چه هغوی به له مسلمانانو او کافرانو سره تل ظاهرداری کوله او خپلی شپی او ورځی به ئی په غولولو او تیرایستلو سره تیرولی او د نفسانی اغراضو له امله (وجی) به ئی د آخرت هیڅ فکر او اندیښنه نه کوله، دنیوی مصالحو ته کتلو او دورخی چلولو په دوی باندی دومره تاثیر او غلبه کړی وه. چه ایمان او د شریعت احکامو ته غاړه ایښودل ورته یو زیاتی کار ښکاره کیده او احتیاج یی نه ورته حس (احساس) کاوه کله به چه مجبور شول نو یوازی په خوله به یی د مسلمانی دعوی کوله او د ځینو ضروری احکامو په ادا کولو به یی اکتفا کوله.

أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾

خبردار اوسئ بیشکه دوی دی هم دوی ناپوهان نه پوهیږی دوی (په ناپوهی - خپله)

تفسیر: په حقیقت کښی هم دا منافقان ناپوهان دی چه د دنیوی بی ثباته او فنا کیدونکی اغراضو او گټو (فائدو) له امله (وجی) یی آخرت تر شاکړی او ورڅخه بی پروا شوی دی د فانی شی غوره کول او د باقی شی پریښودل څومره حماقت دی؟ له هغه مخلوق څخه ویریدل چه له هغه څخه په هر ډول (طریقه) سری ځان ساتلی شی، او له هغه ﴿ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴾ څخه نه ویریدل چه هغه د ټول جهان څښتن (خاوند). په ښکاره او پټو شیانو عالم او په هیڅ چل او ول سره د د ه په مقابل کښی له حقیقت څخه کوم مخالف کار وړاندی نه شی تلی په څه اندازه جهالت دی؟ دا به څرنگه عمومی اصلاح وی چه په هغی کښی له ﴿ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴾ او د هغه له مقبولو بندگانو سره مخالفت کیږی؟ خو منافقان تر دی درجی پوری ناپوهان دی چه په دی ښکاره حقیقت هم نه پوهیږی.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾

او کله چه ملاقات وکړی (منافقان) له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی نو وایی دوی ایمان مو راوړی دی او کله چه یوازی شی له شیطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وایی دوی بیشکه مونږ له تاسو سره یو. بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ مسخری کوونکی یو (په مؤمنانو پوری).

تفسیر: له شیاطینو (شریرانو) څخه یا هغه کفار مراد دی چه تولو خلقو ته به ئی خپل کفر ښکاراوه یا هغه منافقین مراد دی چه د منافقانو غټان او رئیسان گڼل کیدل، یعنی منافقانو به خپلو مشرانو ته ویل چه په کفر او نورو دینی معتقداتو کښی مؤنږ بیخی له تاسو سره یو او له تاسی څخه هیڅکله نه شو جلا (جدا) کیدی او زمونږ دغه ظاهری موافقت چه له مسلمانانو سره ئی کوو داسی ونه گڼئ چه گوندی مونږ په رښتیا له هغو سره موافق یو، مونږ خو پر دوی ملندی (خندا) وهو او مسخری پری کوو او د هغو ناپوهی نورو ته ورښکاره کوو سره له دی چه زمونږ ځینی افعال زمونږ له اقوالو څخه مخالف او جلا (جدا) دی خو دا ناپوهان پری نه پوهیږی او یواځی زمونږ پر خبرو باندی غولیږی او زمونږ د خولی په تشو ویناؤ سره مونږ مسلمانان گڼی، مال او اولاد ته مو لاس نه راغځوی، د غنیمت په مال کښی مو شریکوی، د خپلو اولادو نکاح راتړی او هم د هغوی په پټو خبرو ځانونه خبروو، کله چه د کار خبری اتری آورو نو په منده ئی

تاسو ته دررسوو، حال دا چه دوی زمونږ په دی فریب کاری او چالاکی هیڅ نه پوهیږی.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۵﴾

الله جزا ورکوی دوی ته د مسخرو د دوی او مهلت (ترقی) ورکوی دوی ته په سرکشی د دوی کښی حال دا چه دوی حیران دی (په خپل کارکښی)

تفسیر: څرنګه چه الله تعالیٰ مؤمنانو ته فرمایلی دی چه له منافقانو سره هم د مسلمانانو په شان معامله وکړئ! او د هغوی له مال او ځان سره څه غرض ونکړئ! نو ځکه منافقانو د خپلی ناپوهی له امله (وجی) داسی ګمان وکړ چه د ایمان له راوړلو څخه هغه فائدی چه مسلمانانو ته وررسیږی همغه ګردی (تولی) مونږ ته هم د خولی په تشو خبرو رارسیږی او د اسلام په ظاهری اظهار سره بیخی داده او هوسا (مطمئن) شوی یو حال دا چه دا کار په پای (آخر) کښی منافقین په یوه سخته بلا اخته کوی او د هغوی انجام ور خرابوی نو اوس انصاف وکړئ چه په حقیقت کښی دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟ یا د دی تمسخر مطلب دا دی چه الله تعالیٰ د تمسخر جزا هرومرو (خامخا) دوی ته ورکوی. او د الله تعالیٰ له خوا هغوی ته مهلت (ترقی) او تال ورکړی شوی دی، چه په خپلو بغاوتونو او سرکشیو کښی ښه ترقی وکړی او داسی وغولیږی، چه د خاتمی او انجام په فکر کښی هیڅ ونه لویږی او خوښ اوسی چه مونږ پر مسلمانانو توکی او مسخری کوو، حال دا چه معامله بیخی بالعکس ده.

تنبیه: په دی آیت کښی ﴿فِي طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مکر په ځینو نویو دیلوی ترجمو کښی له ﴿يَعْمَهُونَ﴾ سره تړلی شوی دی چه له هغه څخه معنی خرابه او د معتزله ؤ له مسلک سره موافقه او د سنیانو له اصولو او د عربو له استعماله بیخی مخالفه او غلطه ده چه پوهان پری ښه پوهیږی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۶﴾

دا هغه کسان دی چه پیرودلی اخستلی غوره کړی ئی ده ګمراهی په هدایت سره نو هیڅ ګټه (فائده) ونه کړه سوداګری د دوی (بلکه زیان ئی وکړ) او نه وو دوی لارموندونکی(حق ته)

تفسیر: له تجارت څخه مراد همغه د هدایت په ځای د ګمراهی او ضلالت غوره کول دی چه

اوس ئې ذکر وشو، يعني منافقانو په ښکاره ډول (طريقه) ايمان ومانه او په زړه کښې ئې کفر غوره کړ چه د هغه له امله (وجې) په آخرت کښې خوار او په دنيا کښې داسې بې اعتباره شول چه حق تعالیٰ په خپل کلام کښې د هغو له احوالو څخه تولو ته خبر ورکړ، که دوی په ايمان مشرف شوی وی نو په دواړو دارينو کښې به لوړ (وچت) شوی وو خو اوس دوی د خپل دغه تجارت څخه هيڅ يوه ګټه (فائده) وانه خيسته، د دارينو په نقصان کښې اخته شول او په دې هيڅ ونه پوهيدل، چه د ژبې تش ايمان ئې کافي او نافع وګانه نو په دې خرابۍ او رسوايي کښې ګرفتار شول، وروسته د دې حال په مناسبت دوه مثالونه بيان فرمايي

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کښې) په شان د مثال د هغه چا دی چه بل کړی ئې وی اور (په تپو (تورو) تيارو کښې) نو کله چه روښانه کړی دغه (اور) هغه ځايونه چه چاپير د هغه دی نو مړه کړی الله د رڼا (رڼړا) (اور) د دوی او پريږدی دوی په تيارو کښې په دې حال کښې چه هيڅ نه وينی.

تفسير: د منافقانو حال داسې دی. لکه چه څوک په يوه تپه (توره) تياره شپه کښې د لارې موندلو او له ضررناکو شيانو څخه د ځان په امن کولو له امله (وجې)، اور بل کړی او په لوی بيابان کښې يوه نرې لاره ځانته پيدا کړی، کله چه په رڼا (رڼړا) کښې لار ورښکاره شي، نو الله تعالیٰ هغه رڼا (رڼړا) ترې مړه کړی او هغه په همغه توره تياره شپه او داګ ميدان کښې وچ کلک ولاړ وی او هيڅ شي الله نه ورښکاروی، هم داسې منافقانو هم د مسلمانانو له ويرې د شهادت د کلمې له رڼا (رڼړا) ځنې غوښته چه کار واخلی، خو سم د لاسه ئې لږ څه فايده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخيسته چه د شهادت د کلمې رڼا (رڼړا) او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مرګيدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کانه دی ګونګيان دی ړانده دی نو بيرته نه راګرځی دوی (له ګمراهی نه)

تفسير: يعني کانه دی چه رښتيا او حقه خبره نه شي اوريدی، ګونګيان دی د حق له اقراره او

رښتیا ویلو، ړانده دی د حق له لیدلو او د خپلی ګټی (فائدی) او تاوان له کتلو نه چه څوک کوڼ هم وی ګونګی هم وی، نو هغه به په څه ډول (طریقه) په لار راشي؟ هو! که یوائحی ړوند وی، نو یا به ئی چاته غږ کاوه یا به ئی د کوم سړی خبره اوریده، پس له دوی څخنی هیڅ هیله او توقع نه کیږی چه له ګمراهی او بی لارتوب څخنی مخ واړوی او په سمه لاره راشی.

اَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۭ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌۢ بِالْكٰفِرِيْنَ ⁽¹⁹⁾

یا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زوروور غټ څاڅکی باران دی (چه اوری) له طرفه د آسمانه چه وی په دی کښی تیاری او تندر او بریښنا نو ننه باسی دوی ګوتی خپلی په غوږو خپلو کښی له امله (وجی) د سخت آواز د تندرونو له ویری د مرګه. او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل)

تفسیر: دوهم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی. چه پر دوی له آسمانه په ډیر شدت سره باران اوری او څو ډوله (قسمه) تیاری هم په هغه کښی وی.
مثلاً اوریدنه، لړ په لړ ډیری غلیظی او کثیفی وریځی هم وی او د باران څاڅکی هم په ډیر شدت او کثرت او هجوم سره اوری او شپه هم زښته توره تیاره وی او په دی سخته توره تیاره کښی یو ناڅاپه بریښنا او برق هم په ډیر شدت او سختی سره په دربی او کړنګهار شی او سخته تکه او تندر او تنهار (چړق) ولویږی او داسی یوه زیاته ویره او خوف پیدا شی چه ټول خلق د مرګ له خوفه پخپلو غوږو کښی خپلی ګوتی ومندی او د هغه غږ له ویری د ډیرو خلقو سا وخیژی، هم داسی منافقان هم له یو لوری د خپلو دنیوی اغراضو او مصالحو له امله (وجی) په یوه عجیبه پریشانی، ویره او کشمکش کښی اخته دی او پخپلو چټی (بیکاره) تدبیرونو سره د خپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړی مګر د الله تعالیٰ قدرت له هر لوری کافران چار چاپیر نیولی او احاطه کړی ئی دی او د هغه له نیولو او له عذابه په هیڅ ډول (طریقه) نشی خلاصیدی.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ۭ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ

قَامُوْا ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۰﴾

نژدې ده چه برېښنا په چابکۍ سره یوسي (نور) د سترګو د دوی کله چه رڼا (رنړا) کړي (برېښنا) دوی ته لاره نو روان شي دوی پکښې او کله چه تیاره کړي په دوی نو ودرېږي (ترهور) او که اراده کړي وی الله (د دوی د کنوالی او ړوندوالی) نو خامخا زائل کړي به ئې ؤ (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی او (ظاهري قوت) د لیدلو د دوی بیشکه الله پر هر شی (چه اراده وفرمایی) ښه قادر دی (چه ځینې ئې کنول او ړندول دی)

تفسیر: حاصل ئې دا چه منافقان پخپل ضلالت او ظلماتي خیالاتو کښې مبتلا دی، خو کله چه د اسلام د نور غلبې او د قوت ناکو معجزو ظهور ته ګوری او شرعی تهدید او تاکید آوری نو لږ څه متنبه او په ښکاره ډول (طریقه) د «**صراط مستقیم**» په لوری متوجه کیږی او هر کله چه څه دنیوی اذیت او مشقت په نظر ورشی نو په خپل کفر باندی تینګیږی، لکه چه د باران په شدت او په تپه (توره) تیاره کښې د برېښنا له برېښیدلو سره په تللو باندی شروع کوی او بیا بیرته وچ کلک درېږی، مګر څرنګه چه الله تعالیٰ په هر شی باندی پوه او علیم دی او هیڅ شی د هغه له قدرت څخه د باندی نه دی نو دوی ته له داسی هیلو (بهانو) او تدبیرونو ځنی هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ور رسیږی.

(فائده): د دی سورت له شروع څخه تر دی ځایه پوری ئې د درېو ډلو ذکر وفرمایه اول د مؤمنانو دوهم د کافرانو چه د هغوی پر زړونو باندی داسی مهر لګول شوی دی چه هیڅکله به ایمان رانه وړی دریم د منافقانو چه په ظاهره لګه مسلمانان ښکاری مګر د هغوی زړونه په هیڅ یو لوری نه دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۲۱﴾ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَاۗءَ بِنَاۗءً ۠ وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾

ای خلقو! عبادت وکړئ د رب خپل هغه (رب چه) پیدا کړی ئی ئی تاسی او (پیدا کړی ئی دی) هغه کسان چه وو پخوا له تاسی څخه دپاره د دی چه تاسی ځان وساتی (له عذابه د الله) هغه (رب) چه ګرځولی ئی ده تاسو ته ځمکه فرش او (ګرځولی ئی دی) آسمان چت او نازلی کړی ئی دی له (طرفه) د آسمانه اوبه پس راویی ایستی په دی (اوبو) سره له هر ډول (قسم) میوو څخه روزی تاسی ته نو مه ګرځوی له الله تعالیٰ سره شریکان حال دا چه تاسی پوهیږی (چه الله شریک نه لری).

تفسیر: اوس خپلو بندګانو ته اعم له دی چه مؤمنان وی یا کافران یا منافقان خطاب فرمایی او د حضرت باری په توحید ئی پوهوی چه ایمان د اصولو اصل دی، خلاصه دا ده چه الله تعالیٰ تاسی او نور ټول هغه خلق پیدا کړی دی چه له تاسی څخه پخوا وو او ستاسی ټول ضروریات او ګردی (ټولی) منافع ئی پیدا کړی دی نو له داسی الله تعالیٰ ځنی مخ اړول او نور هسی شیان خپل معبودان ګرځول چه تاسو ته نه نفع رسولی شی او نه مو له ضرره ژغورلی (ساتلی) شی لکه بتان او نور څومره ناپوهی او جهالت دی؟ حال دا چه تاسی په دی خبری هم ښه پوهیږی چه هغه لوی ذات «**وحده لاشریک له**» یو، او بی ملګری دی.

وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ

او که چیری ئی تاسی په شک کښی له هغه قرآنه چه ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندی) نو راوړئ تاسی یو سورت په شان د ده!

تفسیر: دا خبره پخوا تیره شوی ده چه د یوه کلام په نسبت شبهه یا له دی جهته کیدی شی چه څه شک خلل او ریب په کښی وی، نو د هغه دفعه ئی په ﴿ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾ سره وفرمایله، یا ئی دا صورت کیدی شی چه د چا په زړه کښی د پوهی له لږوالی یا د عناد د زیاتوالی له امله (وجی) څه شک او شبهه پیدا کیږی، نو څرنګه چه دا صورت ممکن بلکه موجود ؤ نو د دی د لری کولو عمده او آسان صورت ئی بیان وفرمایه چه که تاسی د دی کلام په نسبت داسی خیال لرئ چه د بشر کلام دی نو تاسی هم د دی پاک قرآن د یوه سورت د دری آیتونو په اندازه هم داسی فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره ئی مقابل کړئ! کله چه تاسی سره له ډیر فصاحت او بلاغت، د پاک قرآن د یوه وړوکی صورت له مقابلی څخه عاجز یئ نو باور وکړئ چه دا د الله تعالیٰ کلام دی او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده په دی آیت کښی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَادۡعُوۡا شُهَدَآءَكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۲۳﴾

او را وبولئ (اى مشركانو!) مددګاران خپل بې له الله څخه كه يئ تاسى رښتيا ويونكى (په دى دعوى كښې چه دا د انسان كلام دى).

تفسير: يعنى كه تاسى په دى دعوى كښې رښتينى يئ چه دا د بنده خبره ده نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء او بلغاء چه موجود دى پرته (علاوه) له الله تعالىٰ له تولو څخنى مدد او كومك (امداد) وغواړئ! او معاونت ترى واخلئ! او په دى سره ئى ولمسوى چه تول سره كينى او يو لنډ سورت د قرآن د څو آيتونو په شان جوړ كړئ! يا ئى دا مطلب چه له الله تعالىٰ نه په غير ستاسى هومره معبودان چه دى له تولو څخنى په ډيره تضرع او زارى او په دعاګانو سره غوښتنه وكړئ! چه په دى مشكل كښې له تاسو سره مدد وكړى او څه آسانتيا دروړسوى!

فَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلُوۡا وَلَنۡ تَفۡعَلُوۡا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِىۡ وَقُوۡدُهَا النَّاسُ وَالۡحِجَارَةُ ۖۚ اُعِدَّتۡ لِلۡكٰفِرِيۡنَ ﴿۲۴﴾

پس كه ونه كړى شو تاسو (دا كار) او له سره به يې ونه كړى شئ پس وساتئ تاسى (ځانونه) له هغه اوره چه خس (خشاك)د هغه بنيادمان او تيږى (ګټى) دى، چه تيار كړى شوى دى (دا اور) لپاره د كافرانو.

تفسير: كه بيا مو هم ونشو كړى چه داسى يو سورت جوړ كړئ او دا خبره يقينى ده چه له سره ئى نشئ جوړولى نو وويريږئ له هغه اور څخه چه له ګردو (تولو) اورو څخنى زيات تيز او سوځوونكى دى او نوم ئى دوزخ او خس (خشاک) ئى كافران او هغه تيږى (ګټى) دى چه تاسو ئى په عبادت كښې مشغول ئى. او دا اور خاص د هغو كافرانو لپاره تيار كړى شوى دى چه عظيم الشان قرآن نه منى او په حضرت محمد صلى الله عليه وسلم باندى ايمان نه راوړى او دروغجن ئى بولى د خلاصى او نجات هم دا يو صورت شته چه تاسى د حضرت بارى جل جلاله په پاک كلام ايمان راوړئ.

وَبَشِّرِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمۡ جَنّٰتٍ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُ ؕ كُلَّمَا

رُزِقُوْا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوْا هٰذَا الَّذِیْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَ اُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ

او زیری ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چه ایمان ئی راوړی دی (په تولو مؤمن به شیانو) او کړی ئی دی ښه (عملونه) په دی چه بیشکه دوی ته جنتونه دی چه بهیږی لاندی (تر مانیو او ونو) د هغو ویالی هرکله چه روزی ورکړه شی دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه څه میوه لپاره د خوړلو نو وایی دا (جنتیان) دا همغسی میوه ده چه راکړی شوی وه مونږ ته پخوا له دی نه او رابه وړه شی دوی ته میوه هم رنګه (او په خوند کښی سره بیله).

تفسیر: د جنت میوی به د دنیا له میوو سره مشابه وی چه په شکل او صورت کښی به عیناً بیخی همغسی ښکاری مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالی، لطافت او نزاکت کښی به ډیر زیات فرق سره لری او د دی دواړو په مینځ کښی به د ځمکی او آسمان توپیر (فرق) وی نو کله چه جنتیان کومه یوه میوه ووینی وایی به چه دا همغه ډوله (قسمه) میوه ده چه پخوا له دی نه مو خوړلی وه څه مهال (وخت) ئی چه وڅکی او ویی خوری نو ډیر خوند او لذت به تری مومی او داسی به وایی چه بیشکه د دی په شان می نه په دنیا او نه په جنت کښی پخوا تر دی څه میوه خوړلی ده.

وَ لَهُمْ فِیْهَاۤ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۙ وَّ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵﴾

او وی به دوی ته په دغو (جنتو) کښی ښځی ښی پاکی ستره او دوی به وی په دغو (جنتو) کښی همیشه.

تفسیر: د جنت ښځی به له ظاهری او باطنی نجاساتو (او رذیله ؤ اخلاقو) ځنی تولی پاکی، صافی وی.

(فائده): تر دی ځایه پوری ئی د دری شیانو ذکر وفرمایه چه په هغو پوهیدل ضروری وو!

اول: «مبدأ» یعنی چه مونږ له کومه راغلی یو؟ او تر دی پخوا څه شی وو؟

دوهم: «معیشت» چه څه خورو او چیری اوسو؟.

دریم: «معاد» چه زمونږ پای او انجام به څه کیږی؟.

اِنَّ اللّٰهَ لَا یَسْتَحْیٖۤ اَنْ یَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ

بیشکه الله نه پریږدی (دا خبره) چه بیان کړی یو مثال (له مثالو څخه) په

میاشی سره یا چه پورته وی تری

تفسیر: په دی آیت کښی د هغی معارضی ځواب ورکړی شوی دی چه د کفارو له لوری د رومبنی آیت په مقابل کښی شوی ده، خلاصه ئی دا ده کله چه د یو وړوکی سورت جوړول هم د دی پاک کلام په شان د دوی له لاسه ونه شو او تول سره تری عاجزان شول نو کفارو وویل چه «مونږ په بل دلیل سره د دی خبری شهادت وړاندی کوو چه دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی چه یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو او اترو کښی د ذلیلو او حقیرو شیانو له یادولو ځنی ځان ساتی او له سره ژبه نه پری خوځوی نو حق تعالیٰ چه له تولو لویانو ځنی اعلیٰ، اعظم او اکبر دی څرنگه په خپل پاک کلام کښی د میاشی یا له هغه ځنی د کومی لویبی خوځندی (حشرات الارض) لکه مچ او غنی (جولاگی) مثال بیانوی ځکه چه له «مثال» نه د «ممثل له» توضیح او تفصیل مطلوب وی او په هغه کښی د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وی او دا مطلوب به هلته حاصلیږی چه د «مثال» او د «ممثل له» په مینځ کښی پوره مطابقت وی که «ممثل له» حقیر وی ښائی چه د هغه «مثال» هم حقیر وی که نه هغه «تمثیل» بیکاره ګڼه کیږی. هو! که په تمثیل کښی دا خبره هم ضروری وی چه د مثال او مثال ورکوونکی په منځ کښی پوره موافقت وی نو د دی ناپوهانو دغه اعتراض به لږ څه د اوریدلو وړ (لائق) ؤ، مګر د دی خبری ویونکی به هیڅ احمق او ناپوه هم نه وی او په توریت، انجیل او د حکماؤ او سلاطینو په کلام کښی داسی ډیر مثالونه شته، د دی خبری اظهار هسی مخالفت او د کفارو د نادانی او ناپوهی او عناد نتیجه ده او بس، د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسی هم کیدی شی چه له میاشی ځنی په حقارت او صغارت کښی زیات وی لکه چه په ځینو احادیثو کښی د دنیا تمثال د میاشی د وزرو سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ

پس هر څه هغه کسان چه مؤمنان دی پس پوهیږی (په یقین سره) چه بیشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه او هر څه هغه کسان چه کافران شوی دی نو وایی (له ډیری ناپوهی او عناد نه) چه د څه څیز اراده کړی ده الله په دی مثال سره (داسی اراده کړی ده الله چه) ګمراه کوی په دی مثال سره ډیر خلق او سمه لاره ښیی (د حق) په دی سره ډیرو خلقو ته

تفسیر: یعنی مؤمنان داسی مثالونه حق او مفید گڼی او کافران د حقارت په ډول (طریقه) وایی چه له داسی حقیرو او سپکو مثالو څخنی الله تعالیٰ څه مطلب او اراده لری؟ ځواب ورکړی شوی دی چه دغه کلام له سره تر پایه پوری هدایت دی خو د ده نه اوریدلو څخه ډیر خلق د گمراهی په کنده کښی لویږی او ډیر خلق د هغه په مرسته (مدد) د هدایت په سمه لاره درومی، یعنی له دی څخه د حق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلا والی (جداوالی) مقصود دی چه هغه خورا (ډیر) مفید او ضروری شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٦﴾ الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ ۖ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِى الْاَرْضِ ۗ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٧﴾

او نه گمراه کوی (الله) په دی مثال سره مگر فاسقان هغوی چه ماتوی دوی عهد د الله وروسته د محکموالی د هغه عهد او پری کوی هغه چه حکم کړی دی الله په هغه سره چه پیوند دی کړی شی او فساد کوی دوی په ځمکه کښی او دغه کسان هم دوی دی زیان کاران (په دنیا او عقبیٰ کښی).

تفسیر: د ﴿ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاؤ، علماؤ، واعظانو، مؤمنانو لمونځونو او نورو خیریه ؤ امورو نه مخ اړول چه د الله تعالیٰ د مرضی په خلاف دی. له فساد نه مراد دا دی، چه خلق به ئی له ایمان څخنی زړه توری کول او د هغه نفرت او کرکه به ئی د هغوی په زړونو کښی وراچوله او د اسلام مخالفان به ئی په دی باندی تیزول چه له مسلمانانو سره مقاتله وکړی او د مؤمنانو مقاتلی ته ملا وتړی او د لویو اصحابو او د امت د صلحاؤ عیوب ولتوی یا ئی پری وتړی او بیا ئی مشهور کړی چه د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم او د محمدی دین بی وقعتی او بی احترامی د خلقو په زړونو کښی کینی او راز راز (قسم قسم) رسوم او بدعتونه به ئی خپرول (خورؤل) او د اسلام په مخالفت کښی به ئی زیار (زور) لگاوه.
مطلب دا دی چه د دی نامناسبو حرکاتو له امله (وجی) خپلو ځانونو ته زیان رسوی چه له هغو څخنی نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاؤ څه تحقیر کیدای شی.

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

څرنګه کافران کیږي په الله باندي حال دا چه وي تاسي مړه بیا (الله) ژوندي کړي تاسي (د روح په درکولو سره) بیا به (الله) مړه کړي تاسي بیا به (الله) ژوندي کړي تاسي (په بعث سره) بیا به خاص هم ده ته وروستي شي. (د خپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعني په اوله کښي تاسي بي ځانه اجسام وي. چه حس او حرکت در کښي نه ؤ ړومبي عناصر وي وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوي، او بیا نطفه او وریسي کلکه وینه او بیا یوه توته غوښه شوي، له ړومبنیو حالاتو څخه وروسته په تاسي کښي روح (سا) پوکړه شوه، چه د هغي له امله (وجی) اول د مور په رحم او بیا په دنیا کښي ژوند کوي، کله چه په دنیا کښي د مرګ وخت راشي او مړه شئ بیا به په قیامت کښي ژوندي کیږي چه حساب ورکړي او خپلي عمل نامي واخلي يعني له قبرونو څخه به ووځئ او د الله تعالیٰ په حضور کښي به د حساب او کتاب لپاره ودرولي شي، نو اوس تاسي په خپله انصاف وکړئ هر کله چه تاسي له اوله تر آخره پوري د الله تعالیٰ د احساناتو او فائدو ګرو ئي او په هر حالت او حاجت کښي ورته محتاج ئي او هم ده ته امید او هیله (طمعه) لري نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک خدای جل جلاله نافرماني ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس او حیراني خبره ده.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

الله هغه ذات دی چه پیدا کړي ئي دي تاسي ته هغه شیان چه په ځمکه کښي دي تول، بیا ئي قصد وکړ آسمان ته (د پیدا کولو) نو برابر ئي کړل دوی اووه آسمانونه او دی په هر څه باندي ښه عالم دی.

تفسير: په دی آیت کښي ئي د بل نعمت بیان وفرمایه، يعني الله تعالیٰ تاسي پیدا کړي یئ او ستاسي د بقاء او ګټي لپاره ئي په ځمکه کښي هر ډول (قسم) شیان خورا (ډیر) زیات پیدا کړل لکه د خوړلو، څکلو او آغوستلو شیان هو د هر شي لپاره ئي جلا جلا (جدا جدا) سامانونه او وسیلي، او وروسته له هغه ئي متعدد آسمانونه پیدا کړل چه په هغو کښي تاسي ته راز راز (قسم قسم) منافع او ګټي (نفعي) شته دي.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى جَاعِلٌ فِى ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه وویل پروردگار ستا پرښتو ته چه بیشکه زه ګرځوونکی یم په ځمکه کښی د یوه خلیفه

تفسیر: اوس د یوه لوی نعمت ذکر فرمایی چه پر ګردو (تولو) بنیادمانو ئی کړی دی او هغه د حضرت آدم علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام د پیدایښت قصه ده چه په تفصیل سره بیان شوی ده او هغه ئی «خلیفة الله» مقرر کړی دی که له پخوانی آیت ﴿ خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ څخه څوک انکار وکړی نو د آدم علیه السلام له قصی نه د هغه ځواب هم په ښه ډول (طریقه) سره ورکاوه شی.

قَالُوٓا۟ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

نو وویل پرښتو آیا ګرځوی ته په ځمکه کښی هغه څوک چه فساد به کوی په دی کښی او تویوی به (په ناحقه سره) وینی، حال دا چه مونږ تسبیح وایو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تاته

تفسیر: ملائکو ته دا تعجب، فکر او اندیښنه د دی له امله (وجی) پیدا شوه چه د داسی مخلوق د پیدایښت څه ضرورت دی چه په دوی کښی به مفسدین او وینی تویوونکی هم وی. حال دا چه مونږ د الله تعالیٰ ډیر مطیع او فرمان وړونکی بندګان یو نو زمونږ له وجود سره به د دی خلیفه پیدا کولو ته څه اړه (احتیاج) او ضرورت وی؟ نو د تعجب او استفادی په طریقه نه د کوم اعتراض لپاره ئی دا پوښتنه وکړه پاتی شوه دا خبره چه پرښتو ته د بنیادمانو احوال څرنګه څرګند شوی وو؟ په دی کښی ډیر احتمالات شته، یا به ئی په پیریانو باندی قیاس کړی وی یابه الله تعالیٰ پوهولی وی یا به ئی دا خبری په لوح محفوظ کښی لوستی وی یا به پوهیدلی وی چه خلیفه ته خو هلته ضرورت پیښیږی چه ظلم، فساد او تجاوز موجود وی یا به د حضرت آدم علیٰ نبینا وعلیه السلام د قیافی د لیدلو ځنی په دی خبره پوهیدلی وی لکه چه ابلیس د آدم علیه السلام د لیدلو په وخت کښی وویل چه «دا سری به ډیر غولیږی» لکه چه وروسته له هغه همغسی ولیدل شو.

قَالَ اِنِّىۡۤ اَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۳۰﴾

وويل (الله) بيشكه زه پوهيږم په هغو اسرارو چه تاسي پرى نه پوهيږئ.

تفسير: پرښتو ته سمدلاسه په اجمالي طور داسي ځواب ورکړ شو چه مونږ په هغو حکمتونو او مصلحتونو ډير ښه پوهيږو چه د ده په پيدا کولو کښي شته، څرنګه چه تاسو ته اوس هغه مصالح او حکمتونه نه دي ښکاره نو ځکه د هغه د خلافت او فضيلت په نسبت تعجب کوئ.

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الۡاَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى الۡمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنۡۢبِـُٔوۡنِىۡ بِاَسۡمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۳۱﴾ قَالُوۡا سُبۡحٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَاۤ اِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَا ؕ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡعَلِيۡمُ الۡحَكِيۡمُ ﴿۳۲﴾

او ښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (د پاسنيو او ځمکنيو شيانو) بيا ئي وروړاندي کړل هغه ټول شيان پرښتو ته نو وويل خبر راکړئ تاسي ماته په نومونو د دي شيانو سره که يئ تاسي رښتيا ويونکي (پخپله دغه وينا کښي) وويل پرښتو نسبت د پاکي کوو تاته (له ټولو عيبونو او اعتراضونو) نشته هيڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چه ښودلي دي تا مونږ ته بيشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند ئي.

تفسير: لنده ئي دا چه حق تعالیٰ آدم عليه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقيقت او خاصيت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود او دا علم ئي بي د کلام له واسطي د القاء په توګه (طريقه) وربه زړه کړه ځکه چه بي له علمي کمال څخه خلافت او په دنيا باندي حکومت امکان نه درلود (لرلو). وروسته له دي، د دي لپاره چه د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته څرګند شي د دغو پاسنيو ياد شوو شيانو پوښتنه ئي له پرښتو څخه وفرمايله چه «که تاسي په دي خبره کښي رښتيني يئ چه د خلافت د کار په پاي (آخر) ته رسولو کښي وړ (لائق) ئي نو د دي شيانو خواص او نومونه راوښيئ!» مګر هغوی په ځواب کښي پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ او ښي وپوهيدلي چه بي له دي عمومي معلوماتو څخه هيڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولی که څه هم مونږ لږ څه عمومي معلومات لرو مګر دا زمونږ جزي معلومات د دي خبري وړ (لائق) نه دي چه د خلافت مدعيانی شو، د دي خبري له پوهيدلو څخه وروسته ټولو په يوه غږ وويل «**ياالٰه العالمينه!** ستا علم او حکمت ته هيڅوک نشي رسيدی!»

قَالَ يٰٓاٰدَمُ اَنۡۢبِئۡهُمۡ بِاَسۡمَآئِهِمۡ ۚ فَلَمَّآ اَنۡۢبَاَهُمۡ بِاَسۡمَآئِهِمۡ ۙ قَالَ اَلَمۡ اَقُلۡ لَّكُمۡ اِنِّىۡٓ اَعۡلَمُ غَيۡبَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِۙ وَاَعۡلَمُ مَا تُبۡدُوۡنَ وَمَا كُنۡتُمۡ تَكۡتُمُوۡنَ ﴿۳۳﴾

وویل (الله) ای آدمه! خبر کړه دوی په نومونو د دی شیانو، نو کله چه آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو د هغو شیانو وویل (الله) آیا نه ؤ ویلی ما تاسو ته چه بیشکه زه پوهیږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکی او پوهیږم پر هغو شیانو چه ښکاره کوئ ئی تاسی په (ژبه) او په هغو شیانو چه یئ تاسی چه پټوئ ئی (په زړونو کښی).

تفسیر: وروسته له دی د آدم علیه السلام څخه د عالم د ټولو شیانو په نسبت سوال وشو «خلیفة الله» ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربیان او ټولی پرښتی ئی داسی متعجبی او حیرانی کړی چه د ده په علمی احاطه ئی تحسین او آفرین وویل، نو دلته الله تعالیٰ ملائکو ته وفرمایل «آیا تاسو ته مو نه ؤ ویلی چه بیشکه زه ښه پوهیږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکی او ښه خبر یم په هغه شیانو چه ئی څرګندوئ، او پټ ئی ساتئ په خپلو زړونو کښی».

(فائده): له دی څخه پر عبادت باندی د علم فضیلت ثابت شو وګورئ چه په عبادت کښی پرښتی دی حد ته رسیدلی دی چه معصومی دی مګر څرنګه چه په علم کښی د انسان څخه کمی دی نو ځکه ئی د خلافت مرتبه انسان ته داسی ورکړه چه پرښتی هم ورته تسلیمی شوی او ښایی چه هم داسی هم کیده ځکه چه عبادت د مخلوقاتو خاصه ده او د پاک الله صفت نه دی، او علم د الله تعالیٰ له لویو صفاتو څخه دی نو د دی له امله (وجی) حضرت آدم علیه السلام د خلافت وړ (لائق) وګرځید او د علم لوی صفت ځکه وربه برخه شو چه په هر خلیفه کښی د خپل «مستخلف عنه» د کمال وجود یو ضروری امر دی.

وَاِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلٰٓئِكَةِ اسۡجُدُوۡا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوۡٓا اِلَّآ اِبۡلِيۡسَ ؕ

او (یاد کړه ای محمده!) کله چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ آدم ته (د تحیی) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابلیس

تفسیر: کله چه د آدم علیه السلام خلافت مسلم شو نو پرښتو او پیریانو ته امر وشو چه دآدم

علیه السلام په لوری د تحیی (تعظیمی) سجده وکړئ او هغه د خپلی سجدی قبله وګرځوئ د دی امر د منلو له امله (وجی) ټولی پرښتی په سجده ولویدی مګر یواځی (ابلیس) له سجدی کولو څخه سر وغړاوه چه په اصل کښی له پیریانو څخه ؤ او پرښتو سره ګډ او خلط شوی ؤ، د دی غاړی غړولو او سرکشی سبب دا ؤ چه پیریان څو زره کاله پر ځمکه متصرف وو او آسمانونو ته به هم ختل کله چه د هغوی عصیان او فساد ډیر شو او په وینو توییولو کښی ئی ډیر زیادت وکړ نو له دغو پیریانو څخه ځینی د پاک الله په امر د پرښتو له خوا ووژل شول او ځینی وتښتیدل په دښتو (بیابانونو) او ځنګلو او د غرونو په درو او جزیرو کښی پټ، تیت او پرک (خواه واره) شول (ابلیس) چه د دی پیریانو یو لوی عالم او عابد ؤ د پیریانو په فساد کښی ئی خپل پردیتوب (بیګانتوب) او بی ګناهی ښکاره کړه او د پرښتو په سپارښتنه له هم دوی سره محفوظ پاتی شو او په دی هیله (امید) او تمه چه وروسته له دی نه به د تولو شرل شوو پیریانو په ځای زه د تولی ځمکی والی او متصرف وتاکل (مقرر) شم په عبادت او ریاضت کښی ئی ډیر زیار (کوشش) او زحمت ایست او پرله پسی به د ځمکی د خلافت په چرت (خیال) کښی ډوب تللی ؤ، کله چه د الله تعالیٰ اراده دآدم علیه السلام د خلافت په نسبت ظاهره شوه نو (ابلیس) مایوس شو او د خپل ریائی عبادت په بی ځایه تللو له اندازی زیات خپه شو او د حسد او کینی په جوش کښی ئی هغه کارونه وکړل چه په توان کښی ئی وو او په نتیجه کښی ملعون شو.

أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

منع ئی راوړه (له سجدی نه) او لوئی ئی وکړه او ؤ دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کښی) له کافرانو څخه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په علم کښی له اوله دی کافر ؤ مګر نورو ته اوس د هغه عصیان او کفر وربنکاره شو، یا ئی داسی وبوله چه اوس کافر شو ځکه چه د پاک الله امر ئی د تکبر او لویی له امله (وجی) ونه مانه او د الله جل جلاله حکم ئی له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګانه او یوازی له دی جهته کافر نه شو چه سجده ئی ونکره.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

او وویل مونږ ای آدمه! واوسیږه! ته او ښځه ستا په جنت کښی او خورئ! له میوو د جنته (څه چه مو زړه غواړی) پریمانه هر چیرته مو چه خوښه وی او

مه نژدی کیږئ دی ونی ته (د میوی خوړلو دپاره) (که نژدی شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

تفسیر: مشهوره ده چه هغه د غنمو ونه وه یا د څینو په وینا د انګورو یا انځرو یا ترنجو یا د بل شی ونه وه والله اعلم.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ

پس وښویول دوی دواړو لره شیطان له جنته (د ونی د نژدیوالی په واسطه) نو ویی ایستل دواړه له هغه (عزت او راحت) څخه چه وو دوی په هغو کښی.

تفسیر: وایی چه آدم او حواء علیهما السلام په جنت کښی هستوګنه لرله شیطان چه خپل هغه د عزت ځای د آدم علیه السلام د مخالفت له امله (وجی) له لاسه ورکړی ؤ لا د حسد او رخی (کینی) د سیند په ګرداب کښی لاهو شو تر دی چه له مار او طاؤس سره یو ځای جنت ته ننوت او بی‌بی حواء ئی په یو ډول (قسم) سره وښویوله او له لاری ئی وویستله او له هغی ونی څخه ئی څه شی وخوړ او په آدم علیه السلام باندی ئی هم وخوړ او داسی اطمینان او ډاډګیرنه ئی ورکړه چه د دی ونی د میوی خوړلو څنی سری تل په جنت کښی پاتی او د الله تعالیٰ د نورو مهربانیو مورد هم ګرځی او لا ورته مقرب او نژدی کیږی او د الله تعالیٰ د هغه ممانعت توجیه ئی هم په خپل فکر سره بل ډول (قسم) ورجوړه کړه، وروسته دا قصه په مفصل ډول (طریقه) سره راځی.

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

او وویل مونږ چه کوز شئ (له جنته ځمکی ته) حال دا چه څینی ستاسی به له څینو نورو سره دښمنان وی.

تفسیر: د دی تیروتلو په سزا آدم او حواء علیهما السلام او د هغوی ټولی اولادی ته هم دا امر صادر شو چه د جنت څخه راکوز شئ! او په ځمکه کښی هستوګنه وکړئ! تاسی به یو له بله سره دښمنی کوئ! چه د هغی له امله (وجی) به تاسی ته ډیر زیات تکلیفونه او ربړونه (تکلیفونو) درپیښیږی ځکه چه جنت د سرکشی او دښمنی ځای نه دی د دی کارونو لپاره دنیا ډیر مناسبت لری چه د بندګانو د امتحان لپاره جوړه شوی ده.

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

او شته تاسی ته په ځمکه کښې ځای د هستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر یوه وخته پورې (چه اجل یا قیامت دی).

تفسیر: یعنې په دنیا کښې به تل نه اوسیږئ! بلکه تر یوې ټاکلې (مقررې) مودې پورې به هلته اوسیږئ! او د هغه ځای له شیانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ! بیا به له ما سره مخامخ کیږئ! او هغه ټاکلی (مقرر) وخت هر چا لره د مړینې وخت دی او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول (طور) د قیامت ورځ ده.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

پس زده کړې آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بیشکه هم دی دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربانی کوونکی.

تفسیر: کله چه حضرت آدم علیه السلام د الله تعالیٰ دا عتاب واورید او له جنت نه ووت نو د ندامت او پښیمانۍ په حالت کښې په ژړا او واویلا او په زارۍ مشغول شو، په دې وخت کښې حق تعالیٰ په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه (طریقه) ور زده کړې چه د هغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه هغه کلمې دا دي

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

(د «الأعراف» اوله رکوع)

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ

(بیا) وویل مونږ چه کوز شئ له جنته ټول

تفسیر: مطلب دا دی چه حق تعالیٰ د آدم علیه السلام توبه قبوله کړه خو جنت ته ئې سمدلاسه د ورتګ امر ورنکړ بلکه امر ئې پرې وکړ چه په دنیا کښې هستوګنه وکړئ. ځکه چه د هغه د حکمت او مصلحت اقتضاء هم داسې وه. ښکاره خبره ده چه دی ئې د ځمکې لپاره «خلیفه» ټاکلی (مقرر کړی) ؤ، نه د جنت لپاره او الله تعالیٰ هم داسې فرمایلي دي هر هغه چه زما تابع او منونکي وي نو هغه ته به د دنیا هستوګنه هیڅ ضرر نه رسوي بلکه ګټه (فائده) ورته لري.

هو! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه ؤ متضادو عنصرو د بیلوالی او امتحان لپاره هم دا دنیا مناسب ځای دی.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۸﴾

پس که راغی تاسی ته له ما ځنی کوم هدایت پس هر څوک چه پیروی وکړی د هدایت زما پس نه به وی هیڅ قسم ویره پر دوی باندی او نه به وی دوی (هیچیری) چه خپه کیږی (او جنت ته به ځی).

تفسیر: هغه صدمه او اندیښنه چه چاته د کوم مصیبت د وقوع نه پخوا پیښیږی هغی ته خوف وایی، هغه غم او خپګان چه انسان ته له مصیبته وروسته رسیږی، هغه ته حزن وایی مثلاً هغه کیفیت ته چه د یوه مریض د مړ کیدلو له تصور نه چاته وررسیږی خوف او هغه کیفیت ته چه د هغه له مړ کیدلو څخه وروسته پیدا کیږی حزن وایی مثلاً د هغه خوف او حزن نفی چه په دی آیت کښی شوی ده، که له هغه څخه دنیوی «خوف» او «حزن» مراد شی، نو د هغه معنی به داسی کیږی هغه کسان چه زما له هدایته سره سم تګ کوی نو دوی ته هیڅ د دی اندیښنی ځای نشته چه دا به حق هدایت نه وی، او د شیطان له لوری به فریب او مغالطه وی، او نه به دوی د دی له امله (وجی) غمجن وی چه اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخیستی شوی دی، ځکه د هدایت لار موندونکی ژر تر ژره جنت ته ور رسیږی، او که اخروی «خوف» او «حزن» مراد وی، نو به ئی مطلب داسی وی چه په قیامت کښی به د هدایت خاوندانو ته نه «خوف» وی او نه «حزن» مګر د «حزن» په نشتوالی کښی خو هیڅ د شک او شبهی ځای نشته، ځکه د «خوف» له نفی څخه دا اندیښنه په زړه کښی رالویږی چه د جزا په ورځ کښی تر انبیاؤ علیهم السلام پوری به هم په «خوف» او ویره کښی وی او هیڅ څوک به بی ویری نه وی، خبره دا ده چه «خوف» دوه دوله (قسمه) دی کله د خوف باعث او مرجع په ویریدونکی کښی لیدله کیږی لکه چه باچاهی مجرم له باچا ځنی ویریږی، نو د «خوف» موجب جرم دی چه نسبت ئی ورته کیږی او کله د خوف منشأ «مخوف منه» وی، یعنی لکه چه یو بی ګناه شخص چه د بادشاه یا د زمری له هیبت څخه ویریږی، نو د دی ویری سبب دا نه دی چه ګواکی دغه شخص د باچا یا د زمری په مقابل کښی کومه ګناه کړی ده بلکه د باچا قهر او جلال، یا د زمری سبعیت، غضب او هیبت، د دغه خوف موجب ګرځیدلی دی چه منشأ ئی د پاچا جلال یا د زمری هیبت دی. نو په دی آیت کښی ئی اول قسم «خوف» نفی کړ نه دوهم قسم دا شبهه خو هلته واردیدله چه د ﴿ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ ﴾ په ځای ئی **(لاخوف فیهم)** یا ﴿ لَا يَخَافُونَ ﴾ فرمایلی وی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی او دروغ گنی آیاتونه زمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دی هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کښی همیشه وی. ای بنی اسرائیلو! (اولادی د یعقوبه!) یاد کړئ! نعمت زما هغه چه انعام می کړی دی پر تاسی او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبی) چه زه هم وفا وکړم په عهد ستاسی (په دخول د جنت) او خاص له مانه پس وویریږئ (له مناهیو ځان وساتئ او د دنیوی منافعو له لاس وتلو څخه مه ویریږئ!)

تفسیر: اول ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا ﴾ عام خطاب ؤ، او په هغه کښی د هغو نعمتونو ذکر ؤ چه گردو بنیادمانو ته په عمومی ډول (طریقه) ورکړی شوی وو، مثلاً د ځمکی، آسمان او نورو گردو شیانو پیدایښت، بیا د آدم علیه السلام د پیدایښت، او د هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه. اوس له بنیادمانو څخه خاص بنی اسرائیلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه ئی ورپه یاد کړی دی چه وخت په وخت او پښت په پښت (پشت په پشت) ئی پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکری چه دوی د نعمتونو په مقابل کښی کړی دی، د هغو گردو (تولو) یادونه په مفصل ډول (طریقه) سره کوله شی ځکه چه بنی اسرائیل د بنیادمانو په تولو فرقو کښی ممتاز وو، د علم خاوندان د آسمانی کتابونو، انبیاؤ او د نبوت پیژندونکی او لرونکی وو ځکه چه د حضرت یعقوب علیه السلام له پیری څخه د حضرت عیسیٰ علیه السلام تر پیری پوری څلور زره انبیاء په دوی کښی مبعوث شوی دی او د گردو (تولو) عربو سترگی دهغوی په لوری وی چه آیا بنی اسرائیل زمونږ د پیغمبر حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوی که نه؟ نو له دی امله (وجی) ئی د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلی ده.

چه دوی ښه پری متأثر شی او د خجالتی په سبب ایمان راوړی او که نه نور خلق خو به په دی وسیله د دوی له دی حرکاتو څخه واقف شی او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوی اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چه معنی ئی بنده د الله یعنی عبدالله دی. ﴿ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ ﴾ الآیه ـ یاد کړئ ای بنی اسرائیلو نعمت زما هغه چه انعام می کړی دی پر تاسی) چه په

زرګونو انبياء ئې په دوی کښې مبعوث کړی دی (توريت) او نور کتابونه ئې پر دوی نازل فرمايلي دي، دوی ئې د فرعون له عذابه ژغورلي (ساتلي) دي، د دوی تصرف او تسلط ئې د شام پر هيواد (ملک) قايم کړی دی، پر دوی ئې د«من» او «سلوئ» خواړه نازل کړی دی له يوی تيږی (ګټی) څخه ئې د اوبو دوولس چينې دوی ته بهولی دی او هسی نعمتونه او د عاداتو خوارق ئې ورېه برخه کړی دی چه د نورو خلقو په برخه نه دی شوی ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآيه ـ او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چه زه هم وفا وکړم په عهد ستاسی په دخول د جنت په «توريت» کښې هسی امر شوی ؤ چه تاسی د «توريت» پر احکامو ټينګ اوسئ! او پر هر نبي عليه السلام باندی چه در ويی ليږم ايمان راوړئ! او له هغه سره ملګرتيا وکړئ! چه د (شام) هيواد (ملک) ستاسو په قبضه کښې پاتی شي بني اسرائيلو دا ګردی (تولی) خبری منلی وی مګر بيا دوی په خپلو دغو وعدو ونه دريدل په بلنيتي ئې پيل (ابتدا) وکړ- په رشوتونو باندی ئې خبری او مسئلی اړولی او غلطی ئې ورښوولی ـ او حق به ئې پټاوه ـ وروسته له دی چه خپل رياست ئې قائم کړ د انبياؤ له اطاعت څخه ئې سر وغړاوه، بلکه د ځينو په وژلو ئې هم لاس پوری کړ. د «توريت» په هر ځای کښې چه د حضرت محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم صفتونه او ستايني وی هغه ئې بدلی کړی نو د دی شيانو له امله (وجی) ګمراهان شول.

وَءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا۟ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُوا۟ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ايمان راوړئ! په هغه کتاب چه نازل کړی دی ما حال دا چه (تصديق کوونکی دی د هغه کتاب) چه تاسی سره دی او مه کيږئ! اول کافر (نه منونکی) په دی (قرآن) باندی او مه پيرئ (مه آخلی) په آيتونو زما قيمت لږ او خاص له مانه پس وويريږئ! (دا کار مه کوئ!) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتيا د (توريت سره) او (مه) پټوئ! حق حال دا چه تاسی پوهيږئ (په دی خلط او پټولو سره)

تفسير: په «توريت» کښې ليکل شوی ؤ هغه پيغمبر چه د «توريت» تصديق وکړی هغه صادق دی نو تاسی ئې ومنئ او که توريت ونه مني دروغ وايي.

(تنبيه): قرآني احکام په اوامرو، نواهيو او د انبياؤ په عقايدو، سوانحو، اخبارو او د آخرت په احوالو، او نورو شيانو کښې له «توريت» او نورو پخوانيو کتابونو سره سم او موافق دی هو! د

هغوی ځینی اوامر او نواهی منسوخ شوی هم دی مګر هغه د تصدیق ځنی مخالف نه دی. د تصدیق مخالف تکذیب دی او د الله جل جلاله د کتابونو تکذیب بیخی کفر دی. ځینی قرآنی آیتونه هم منسوخ شوی دی مګر **(نعوذبالله)** هغه ته څوک تکذیب نه وایی ځکه چه نسخ په انشاء او تکذیب په اخبار کښی راځی.

﴿ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ﴾ الآیه ـ او مه کیږئ اول کافر نه منونکی په دی قرآن باندی). یعنی تاسی سره له پوهی رومبنی تکذیب کوونکی مه شئ! چه تر قیامته پوری به د منکرانو ګناه ستاسو په غاړه کښی لویږی، که د مکی مشرکان تکذیب او انکار کوی خو هغه د دوی له جهل او بی خبری څنی دی او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهی اول منکران تاسو یئ! او دا کفر له رومبنی کفر څخه ډیر سخت دی.

که جاهل وکړی ګناه، شی به معذوره ■ پوهنده عاصی به وی له عذره دوره
نابینا که شی اړتاو ملامت نه دی ■ که په غتو ګوری وی خو په زړه کوره

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او سم قائموئ (په ښه ترتیب سره ادا کوئ) لمونځ! او ورکوئ زکات! او رکوع وکړئ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسیر: یعنی په جماعت سره تل لمونځ وکړئ! له دی نه پخوا په هیڅ یوه دین کښی په جماعت سره لمونځ نه کیده او د یهودانو په لمانځه کښی رکوع نه وه نو د دی آیت خلاصه دا ده چه یوازی دا ذکر شوی شیان ستاسی د نجات دپاره کافی نه دی، بلکه په ګردو (تولو) اصولو کښی د آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم پیروی وکړئ! او لمونځ هم د هغه په طریقه اداء کړئ! چه په هغه کښی جماعت او رکوع دواړه شته!

أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

آیا امر کوئ تاسی نورو خلقو ته په نیکی سره او هیروئ ځانونه خپل؟ حال دا چه تاسی لولئ کتاب (چه په کښی د قول او عمل په نه سمون (برابری) وعید دی) آیا نو تاسی نه پوهیږئ (د خپلو افعالو په بدی)

تفسیر: د یهودانو ځینو عالمانو به داسی کمال کاوه چه نورو خلقو ته به ئی ویل چه «د اسلام دین ښه دی او دوی به په خپله نه مسلمانیدل» دی یهودی پوهانو او نورو ظاهربینو خلقو ته به په دغسی مواردو کښی داسی شبهی پیدا کیدی «کله چه مونږ د شریعت د احکامو په تعلیم کښی قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دی ته به څه ضرورت پاتی وی چه مونږ په خپله هم پری عمل وکړو، کله چه زمونږ له هدایت سره سم ډیر خلق شرعی احکام ادا کوی نو د «**الدال علی الخیر کفاعله**» په حکم سره د دوی عملونه زمونږ دی. نو په دی آیت کښی د دی دواړو مفکورو بطلان فرمایل شوی دی. د دی آیت مطلب دا دی چه واعظ ته ښایی چه په خپل وعظ باندی خامخا عمل وکړی او دا غرض نه دی چه فاسق دی چاته نصیحت نه کوی.

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختی کښی له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقیق دا لمونځ خامخا ډیر دروند دی مگر (نه دی دروند) په عاجزی کوونکو (خوند آخستونکو له طاعته) هغو کسان چه یقین کوی چه بیشکه دوی مخامخ کیدونکی دی له پروردگار خپل سره او په تحقیق دوی هم ده ته (په آخرت کښی) بیرته ورتلونکی دی

تفسیر: د اهل کتاب عالمانو چه د حقانیت له څرگندیدلو نه وروسته ئی هم په محمد صلی الله علیه وسلم ایمان نه راوړ د هغه لوی سبب د مال او جاه مینه او محبت ؤ چه الله تعالیٰ د دی دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځی او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کیږی او د لویوالی مینه کمیږی او په تحقیق لمونځ ډیر دروند دی مگر نه دی دروند په عاجزی کوونکو خوند اخستونکو له طاعته یعنی صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډیر دروند او سخت کار دی. مگر دا سخت کار یوازی په هغه چا آسان دی چه عاجزی کوی او له الله تعالیٰ نه ویریږی او د دوی خیال او فکر په هم دی لوری وی چه مونږ خامخا له الله تعالیٰ سره مخامخ او د هغه الله په لوری ورتلونکی یو یعنی په لمانځه کښی د الله تعالیٰ تقرب حاصلیږی. گواکی (گویاکی) له هغه سره کتنه ده. یا به په قیامت کښی د حساب او کتاب لپاره ور وړاندی کیدونکی یو.

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾

اې بني اسرائیلو (د یعقوب اولادې!) یاد کړئ نعمت زما هغه چه انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ! چه) بیشکه ما غوره کړی یئ تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: څرنګه چه د تقویٰ او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور او په عبادت کښې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو نو آسانه لاره ئې ښیې چه هغه شکر دی، نو ځکه حق تعالیٰ خپل هغه انعامات او احسانات وربه یادوې چه وخت په وخت ئې په دوی باندې کړی دی او هم د دوی د ناوړو (ناراوۋ) کارونو ذکر کوی دا یوه فطری مسئله ده چه نه یوازې انسان بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لری او د هغه پیروی کوی هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کښې په مفصل دول (طریقه) بیان شوی دی.

(فائده): په عالمیانو باندې د بني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چه دوی د پیدایښت له ابتدا څخه د دې خطاب تر نازلیدلو پورې په نورو ګردو (ټولو) فرقو فضیلت درلود (لرلو) او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه ؤ کله چه هغوی د پاک قرآن او د آخری زمانې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کښې ودریدل نو د دوی فضیلت له منځه ولاړ او د ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ﴾ او ﴿ٱلضَّآلِّينَ﴾ لقب وربه برخه شو او د حضرت محمد صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ خلعت ورکړ شو.

وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

او وویریږئ (له عذابه) د هغې ورځې چه لرې کولې به نه شي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شي (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیچا) او وابه نه خیستې شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کښې).

تفسیر: کله چه څوک په کومه بلا اخته کیږی نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي ړومبی د هغه د حق د ادا کولو له پاره زیار (محنت) کوی که په دې وسیله کار ونه شو

نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوی چه هغه له دی بلا نه وژغوری (وساتی)، که ئی په دی سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره تولوی څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړی که په دی توګه (طریقه) هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه ورورکوی چه خپل عزیز له هغی بلا نه خلاص کړی، که په دی څلورو طریقو هم څه ونه شی نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راتولوی څو چه د متو په زور او قوت سره هغه وژغوری (وساتی) حق تعالیٰ هم له پورتنی ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایی چه کوم سړی که په هره اندازه د الله تعالیٰ دښمنان دی له څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت څه ګټه (فائده) نشی رسولی بنی اسرائیلو به ویل که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو الله تعالیٰ په مونږ عذاب نه نازلوی او نه له مونږ څخه پوښتنه کوی ځکه چه زمونږ پلرونه او نیکونه انبیاء تیر شوی دی هغوی له الله تعالیٰ څخه زمونږ مغفرت او برائت حاصلوی نو الله تعالیٰ فرمایی چه ستاسی دا خیال غلط دی د دی آیت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کیږی چه په هغه باندی مونږ «اهل السنت والجماعت» قائل یو لکه چه په نورو آیتونو کښی مذکور دی دغه آیت سره د ظاهری تعمیم او نور قرآنی آیتونه د ﴿ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴾ په اساس یوازی په کفارو پوری تخصیص لری.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه نجات درکړی وو مونږ (نیکونو) د تاسی ته له عملی د فرعون څخه چه رساوه به ئی تاسی ته سخت عذاب چه ذبح کول به ئی ځامن د تاسی او ژوندی به ئی پریښودی (د خدمت دپاره) ښځی (لونی) د تاسی او په دی (حلالولو یا خلاصولو یا تولو کښی مصیبت یا نعمت یا ...) امتحان ؤ له (طرفه) د پروردګار د تاسی ډیر لوی.

تفسیر: فرعون خوب ولید او نجومیانو د هغه د خوب تعبیر داسی وکړ چه په بنی اسرائیلو کښی داسی یو سړی پیدا کیږی چه ستا دین او دا شهنشاهی به خرابوی، فرعون امر وکړ چه په بنی اسرائیلو کښی وروسته له دی نه هر هلک چه پیدا شی، هغه دی ووژل شی! او د هغو نجونی (جینکی) دی د خدمت لپاره ژوندی وساتلی شی څو سره له دی سخت امر او کلکی کتنی حق تعالیٰ موسیٰ علیه السلام پیدا او هغه ئی ژوندی وساته! ﴿بَلَاءٌ﴾ څو معنی ګانی لری، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحی په لوری واخیستله شی نو معنی به ئی «مصیبت» وی، که نجات ته اشاره وی نو د ﴿بَلَاءٌ﴾ معنی به «نعمت» وی. او که د ذبحی او نجات د دواړو په لوری اشاره وی نو له ﴿بَلَاءٌ﴾ څخه به مطلب «امتحان» او ازموینه وی.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۵۰﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه څیرې کړ مونږ د تاسي لپاره بحر نو نجات درکړ مونږ تاسي ته او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چه تاسي ورته کتل.

تفسیر: یعني ای بني اسرائیلو یاد کړئ هغه لوی نعمت چه ستاسي پلرونه او نیکونه د فرعون له ویرې ښخه وتښتیدل او داسي یو ځای ته ورسیدل چه وړاندې مخامخ دوی ته لوی دریاب او وروسته په دوی پسي د فرعون لوی لښکر راته چه هغوی راچاپیر او تول سره ګیر او په لوی عذاب او ویر کښې اخته کړې، نو مونږ تاسي ته نجات او خلاصي درکړه او د فرعون لښکر مو تول ډوب کړ. دا قصه وروسته په تفصیل سره راځي.

وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِۦ وَأَنْتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۵۱﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وعده کړې وه مونږ له موسیٰ سره څلویښت شپې بیا ونیوه تاسي خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسیٰ (طور ته) او وئ تاسي (په دې کار کښې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسیر: دا قصه او احسان هم د یادولو وړ (لائق) دی چه مونږ له موسیٰ علیه السلام سره د (توریت) د ورکولو وعده څلویښت شپې او ورځې کیښوده وروسته له دې چه موسیٰ د (طور) غره ته تشریف یووړ بني اسرائیل د خوسی (سخی) په عبادت مشغول او لګیا شول، نو تاسي ډیر بې انصاف یئ چه خوسی (سخی) مو په خپلې خدایي وتاکه (ونیووه) دا قصه هم په تفصیل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۵۲﴾

بیا عفوه وکړه مونږ له تاسي نه وروسته له دغه (د خوسی (سخی) د عبادت کولو نه) دپاره د دې چه تاسي شکرګذار شئ.

تفسیر: مطلب دا چه مونږ ستاسی له دی ښکاره شرکه سره بیا هم ستاسی له دی گناه نه تیر شوو او ستاسی توبه مو ومنله او تاسی مو سمد لاسه لکه د فرعونیانو په شان ونه وژلئ که څه هم د هغوی گناه نسبت تاسو ته لږ هم وه خو هلاک مو کړل چه تاسی ئی شکر ادا کړئ او زما احسان ومنئ!.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (توریت) او بیلوونکی (د حق او باطل) دپاره د دی چه تاسی سمه لاره وموموئ (په توریت سره).

تفسیر: کتاب خو «توریت» دی. له (فرقان) نه هغه شرعیه احکام مراد دی چه د هغوی له مخی جائزی او ناجائزی مسئلی راڅرگندیږی، یا له (فرقان) نه مقصد د حضرت موسیٰ علیه السلام معجزی دی چه د هغوی له مخی به د رښتیا او دروغو او د مؤمن او کافر تمیز کیده. یا به (فرقان) د همغه کتاب (توریت) بدل وی چه په هغه سره هم حق او ناحق جلا (جدا) کیږی.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته

تفسیر: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دی چه هغوی خوسی (سخی) ته سجدی کولی.

يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا

إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ط

ای قومه زما! بیشکه تاسی (چه یئ) ظلم کړی دی تاسی پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسی خوسی (سخی) لره (په خدایی سره) پس توبه وباسئ (تول) خالق د تاسی ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسیر: یعنی هغه کسان چه خوسی (سخی) ته ئی سجده نه ده ایښی، هغوی دی هغه کسان ووژنی چه خوسی (سخی) ئی خدای گڼلی او سجده ئی ورته کړی وه، ځینی وایی چه بنی اسرائیل په دریو برخو ویشلی شوی وو

(۱) : هغه ډله چه هم ئی خوسی (سخی) ته سجده ونه کړه او هم ئی نورو ته وویل چه خوسی (سخی) ته سجده مه کوئ.

(۲) : هغه ډله چه په خپله دوی خوسی (سخی) ته سجده ونه کړه مگر نور ئی د خوسی (سخی) له سجدی نه منع نه کړل.

(۳) : هغه ډله چه په خپله دوی خوسی (سخی) ته سجده وکړه. په دریمه ډله امر وشو چه تول دی ووژل شی «دوهمی ډلی ته وویل شول» چه تاسی هغوی ووژنئ چه دا ستاسی د چوپ (چپ) پاتی کیدلو توبه شی او اولی ډلی په دی کښی له سره شرکت ونه کړ ځکه چه هغوی ته د دی توبی هیڅ ضرورت نه ؤ پاتی چه له سره گناه ئی نه وه کړی.

ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

دغه (ځان وژل) ستاسی بهتر دی تاسی ته په نزد د خالق د تاسی پس قبوله ئی کړه توبه ستاسی! بیشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسیر: عالمان په دی خبره کښی سره اختلاف لری چه آیا هم دا وژل کیدل توبه وه؟ اوکه د توبی تتمه وه؟ لکه چه زمونږ په «محمدی شریعت» کښی د عمد د قاتل د توبی د مقبولیت لپاره دا خبره هم ضروری ده چه قاتل دی د مقتول د ورثی په لاس کښی وسپارلی شی! د مقتول وارثان واک او اختیار لری چه هغه قاتل وژنی، که ئی بخښی.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل تاسی ای موسیٰ له سره به باور ونه کړو مونږ په خبره ستا تر هغه پوری چه په خپله ووینو الله ښکاره پس ونیولئ تاسی تندر (اور) حال دا چه تاسی (ورته) کتل پس له هغه بیا ژوندی کړئ مونږ تاسی پس له مرګه د تاسی دپاره د دی چه تاسی شکرګذار شئ.

تفسیر: هغه وخت هم ضرور یاد کړئ! چه سره له دومره احسانونو او ښیګنو (فائدو) تاسی موسیٰ علیه السلام ته وویل چه «مونږ ستا په دی خبره تر هغه پوری باور نشو کولی چه دا د پاک الله خبری دی، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالیٰ ونه وینو» ستاسی د هم دی غوښتنی په سبب ژ چه د بریښنا په وسیله ووژلی شوئ! بیا د موسیٰ علیه السلام په دعا سره بیرته ژوندی شوئ! دا د هغه وخت قصه ده چه موسیٰ علیه السلام اویا تنه غوره سری له ځانه سره د (طور) غره ته بیولی وو چه د الله تعالیٰ کلام واوری. کله چه دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبری واوریدلی نو د بنی اسرائیلو هم دی اویا تنو منتخبو سړیو وویل چه مونږ په داسی خبرو باندی چه ویونکی ئی نه راښکاری او نه ئی وینو، باور نشو کولی مونږ ته الله تعالیٰ راوښیه! چه په خپلو سترګو ئی په عین المشاهده ووینو او په غوږو سره د هغه خبری واورو د دی غوښتنی له امله (وجی) ژ چه ورباندی تکه (تندر) ولویده او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡغَمَامَ وَأَنزَلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰۖ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٥٧﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه سوری ګرځولی وه مونږ په تاسی وریځ (د تیه په میدان کښی) او نازل کړی وو مونږ په تاسی من (ترنجبین) او سلویٰ (مرغان) وخورئ! له پاکیزو د هغو شیانو نه چه روزی درکړی ده مونږ تاسی ته او ظلم نه ؤکړی دوی پر مونږ باندی (هیڅ په دغه عصیان سره) او لیکن وو دوی چه په ځانو خپلو به ئی ظلم کاوه (په کفران او عصیان سره).

تفسیر: کله چه فرعون ډوب شو او بنی اسرائیل د الله تعالیٰ په امر سره له (مصر) نه د (شام) په لوری رهی (روان) شول په یوه سپیره ډاګ (صفا میدان) کښی د هغوی خیمی وشلیدی او دوی د لمر له تودوالی نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالیٰ په فضل سره دوی باندی د وریځی سوری وشو، څرنګه چه دوی ته د خوړلو لپاره څه شی نه پیدا کیده د پاک الله له لوری د دوی د خوړلو لپاره «من» او «سلویٰ» ورنازل شول. «من» لکه نبات یو ډیر خواږه خواږه وو، او دانی به ئی ترنجبین (د ځوزو ګوړی) ته ورته وی، کله چه دوی د شپی له مخی ویده کیدل سحر

(ګهيځ) به د دی لښکر په شاوخوا کښی د «من» انبارونه پراته وو چه هر چا به له هغه ځخه له خپل حاجت سره سم اخيسته. «سلویٰ» يو مرغه دی چه مونږ ورته مرغ وايو چه هر ماښام به د دی مرغانو په زرهاؤ دانی سره توليدلی چه د لږ څه تياری ځخه وروسته به هر سری له هغو ځنی له خپل ضرورت سره سم نيول، وريتول او خوړل به ئی، تر ډيری مودی پوری د دوی خواړه هم دا «من» او «سلویٰ» وه.

﴿ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ﴾ - خورئ تاسی له پاکيزه د هغو شيانو ځخه چه روزی درکړی ده مونږ تاسی ته) يعنی په دی لطيفی او خوندوری غذا باندی اکتفاء وکړئ او په ډيره خوښی سره ئی وخورئ او د بلی ورځی لپاره ئی د ذخيری (زيرمی) په ډول (طريقه) مه ساتئ! او له نورو سره د هغه د مبادلی غوښتنه مه کوئ!.

﴿ وَمَا ظَلَمُونَا ﴾ الآيه - او ظلم نه ؤکړی دوی پر مونږ باندی هيڅ په دغه عصيان سره ليکن دوی په خپلو ځانو باندی ظلم کوی په کفران او عصيان سره اول ئی داسی ظلم وکړه چه د دی په زيرمه (ذخيره) کولو ئی پيل (شروع) وکړ چه هغه به ورستيده، تعفن (بدبوئی) (ددوزی) به ئی ختلی، دوهم ئی د هغی د مبادلی غوښتنه وکړه چه نسک، هوږه، پياز او نوری غلی او ترکاری (ترکودی) راکړی شی، چه د دی له امله (وجی) په راز راز (قسم قسم) رېړونو (تکليفونو) اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او ياد کړئ!) هغه وخت چه وويل (مونږ بنی اسرائيلو ته د موسیٰ په ژبه) چه ننوځئ! دغی قريی (اريحا) ته پس خورئ! له (ميوو) د ده ځخه هر چيرته چه مو خوښه وی (څه چه مو زړه غواړی) پريمانه او ننوځئ! په دروازه (د دی ښار) کښی سجده کوونکی او ووائ! (ای ربه وبخښه زمونږ ګناهونه!) چه وبخښو تاسی ته ګناهونه د تاسی. او ژر ده چه زيات به کړو نيکانو ته (اجر).

تفسير: کله چه بنی اسرائيل په دی پاس ډاګ کښی له ډيرو ګرځيدلو ځخه تنګ شول او د ډير «من» او «سلویٰ» له خوړلو ستړی شول، نو پر دوی امر وشو چه په هغه ښار کښی ننوځئ! چه نوم ئی (اريحا) ؤ، او په هغه کښی د «عمالقه» قوم چه د (عاد) له قومه ځخه وو هستوګنه

درلوده (لرله)، ځینی وایی چه دا ښار بیت المقدس ؤ.

﴿ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا ﴾ او ننوځئ په دروازه د دی ښار کښی سجده کوونکی (یعنی) د دی ښار په دروازه کښی د شکر سجده وکړئ! او بیا پکښی ننوځئ! دا خو بدنی شکر شو. ځینی وایی چه د تواضع او عاجزی له امله (وجی) خپلی ملاوی لږ څه کږی کړئ!. او په ژبه سره د خپلو گناهونو بخښنه وغواړئ! دا خو لسانی شکر شو. هر هغه څوک چه دا دواړه کارونه کوی د هغه گردی (تولی) خطاوی بخښلی کیږی او د نیکو بندگانو ثوابونه ورزیاتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِىْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿۵۹﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چه ظلم ئی کړی وو (په خپلو ځانو) خبره په بل شان له هغی خبری څخه چه ویلی شوی وه دوی ته پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چه ظلم ئی کړی ؤ عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب د دی چه وو دوی چه سر به ئی غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسیر: داسی تبدیلی ئی پکښی وکړه چه د «حطة» په ځای ئی د توکو او مسخرو په دول (طریقه) (حنطة) وویل(چه معنی ئی غنم دی) او د سجدی په ځای به په خپلو کوناتیو ښوئیدل، کله چه هغه ښار ته ورسیدل، نو په هغوی کښی طاعون ورگډ شو او په یوه ماسپښین کښی اویا زره یهودان مره شول.

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه اوبه وغوښتی موسیٰ خپل قوم ته (په میدان د تیه) پس وویل مونږ (موسیٰ ته) چه ووهه په همسا خپلی سره تیږه (گټه) (نو چه ویی وهله تیږه) (گټه) پس وخوټیدلی (روانی شوی) له هغی تیږی (گټی) څخه دوولس چینی

تفسیر: دا قصه هم د هغه میدان ده، کله چه هغوی اوبه ونه میندلی، نو موسیٰ علیه السلام پر

یوه تیره (ګټه) باندی خپله همسا ووهله، نو دوولس چینی وبهیدی، حال دا چه د بنی اسرائیلو قبیلی هم دوولس دی، د ځینو قبیلو سری زیات او د ځینو قبیلو سری لږ وو، د هر قوم په تناسب یوه چینه وه. او د پیژندګلوی نښه ئی هم دغه موافقت ؤ یا داسی تاکلی (مقرر) شوی وه چه د دی تیږی (ګټی) له فلانی خوا څخه چه په فلانی لوری کومی اوبه بهیږی، هغه به د فلانی قوم اوبه وی، هغه لنډ نظره چه له هسی معجزاتو څخنی انکار کوی نو(سړی نه دی دوی دی چپ له سریتوبه) وګوری! چه «مقناطیس» په څه ډول (طریقه) سره اوسپنه خپل لوری ته کشوی (راکاږی) نو دی تیږی (ګټی) ته هم الله تعالیٰ هسی یو قوت وربښلی ؤ چه له هر لوری څخنی به ئی اوبه ځان ته کشولی (راښکلی) او بیا به ئی خپلو شاوخواوو ته بهولی.

قَدۡ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشۡرَبَهُمۡۖ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ مِن رِّزۡقِ ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ۝٦٠

په تحقیق سره وپیژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وویل مونږ) خورئ! او څښئ! له (خاص) روزی د الله څخه (بی له واسطی د اسبابو) او مه تیریږئ له حده په ځمکه کښی حال دا چه ورانی کوونکی اوسئ تاسی (په خپلو فساد اچولو سره)

تفسیر: یعنی بیا الله تعالیٰ وفرمایل چه له «من» او «سلویٰ» څخنی خورئ! او د دغو چینو له اوبو څخنی څښئ! او په جهان کښی فساد مه اچوئ!

چه له غیبه نه دررسی خواږه ډیر ▪ هوښیار اوسه چه له میچه نه شی تیر
په ګناه سره بندیږی نعمتونه ▪ په ګناه سره زیاتیږی زحمتونه

وَإِذۡ قُلۡتُمۡ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصۡبِرَ عَلَىٰ طَعَامٖ وَٰحِدٖ فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۖ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه وویل تاسی ای موسیٰ! هیڅکله صبر نشو کولی

مونږ پر طعام یو (قسم د من او سلوی) باندی پس وغواړه زمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چه راوباسی مونږ ته له هغو شیانو څخه چه زرغونوی ئی ځمکه له سابو (ساګو) د دی او له بادرنګو (ترو) د دی او له هوړی (یا غنمو یا نخودو) د دی او له نسکو د دی او له پیازو د دی

تفسیر: دا قصه هم د همغه میدان ده، بنی اسرائیلو چه د هغو غیبی طعامو له خوړلو څخه ماړه شول نو ئی په داسی وینا سره شروع وکړه «مونږ په یوه راز (قسم) خوړو صبر نشو کولی، مونږ ته له ځمکی ځنی پیدا شوی شیان لکه غلی، دانی، ترکاری سابه او نور شیان په کار دی».

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ

نو وویل (موسیٰ) آیا بدلوئ! (آخلئ!) تاسی هغه شی چه هغه ناکاره دی په هغه شی چه هغه ډیر غوره دی.

تفسیر: یعنی هغه (من ـ ترنجبین) او (سلویٰ ـ مرغان) چه له هره حیثه تاسی ته ښه دی په هوړو پیازو او نورو سره ئی ولی بدلوئ؟

اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ

(کله چه مو داسی وکړل نو) کوز شئ (د شام له تیه نه) یوه ښار ته پس بیشکه تاسی ته دی هغه شی چه غواړئ ئی

تفسیر: که ستاسی زړه هم داسی شیانو ته کیږی نو کوم ښار ته لاړ شئ چه ستاسی دا مطلوبه شیان ټول درورسیږی لکه چه بیا هم داسی وشول.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ

او مقرر کړی شو پر دوی (د نعمت د کفران او په خپل قسمت د نارضایئ په سبب) ذلت او محتاجئ او اخته شول دوئ په غضب له (جانبه د) الله

تفسیر: ذلت او خواری هم دا ده چه یهودان تل د مسلمانانو او نصاری ؤ رعیت او محکوم دی، که څه هم له دوی سره ډیر مال وی، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کیږی نو دا مال د هغو

د خواریٔ سبب او د دوی د ځان وبال ګرځی، یهودان له حکومت او خپلواکیٔ ځنی چه د پت او عزت سبب دی بیخی بی برخی دی او په مالی حیثیت کښی هم دوی اول د مال په قلت کښی اخته دی، که یو نیم سری ئی مال هم لری نو دی د نورو له ویری هغه نه شی څرګندولی او تل خپل ځان مفلس او حاجتمند ښکاره کوی، د ډیر حرص او بخل له امله (وجی) له محتاجانو څخه بدتر په نظر راځی، ځکه چه اصلی غنا د زړه غنا ده، کله چه الله تعالیٰ د زړه قناعت او غنا له دوی څخه اخیستی ده نو ځکه دوی خوار او محتاج ښکاری، ولی چه دوی له هغه عظمت او عزت څخه چه الله تعالیٰ دوی ته وربخښلی ؤ مخونه واړول او رجوع ئی تری وکړه، نو د الله تعالیٰ په دی قهر او غضب اخته شول.

چه د خدایٔ په نعمت خوک شی نارضا

ګنج به ئی درومی رنځ به مومی شی اخته په غم بلا

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

دا (خواری او عاجزی) په سبب د دی وه چه بیشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو (احکامو) د الله او وژل به ئی انبیاء (لکه شعیب، زکریا او یحییٰ) په ناحقه سره دا (کفر او قتل) په دی سبب ؤ چه سرکشی ئی کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چه له حدودو به تیریدل (د عصیان په سبب).

تفسیر: یعنی د دی ذلت او مسکنت او د الٰهی غضب باعث د دوی کفر او د انبیاؤ علیهم السلام وژل وو او د کفر او قتل باعث، الله تعالیٰ د احکامو مخالفت او نافرمانی او شریعت له حدودو څخه وتل وو.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هغه کسان چه یهودان شوی دی او نصرانیان او بی دینان هر هغه چا (له دوی ځنی) چه ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندی او عمل ئی کړی دی د نیکو (سم له محمدی شریعت سره) نو وی به دوی ته ثواب د دوی په نزد د رب د دوی او نه به وی (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی هیڅپیری خپه کیږی (په وخت د جزا کښی).

تفسیر: یعنی دا عنایت په کومی خاصی فرقی پوری موقوف نه دی، یقین راوړل شرط دی، نیک عمل چه د هر چا په برخه شو همغه ثواب به مومی، نو ځکه ئی وفرمایل چه بنی اسرائیل په دی خبره مغرور وو چه «مونږ د انبیاؤ اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالیٰ ته نژدی او ښه یو».
(فائده): د حضرت موسیٰ علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د حضرت عیسیٰ علیه السلام امت ته (نصاریٰ) یا (ترسا) وایی. «صابئین» داسی یوه فرقه ده چه هغوی په خپل گمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانو ته غوره کړی دی. لکه چه دوی حضرت ابراهیم علیه السلام منی، د پرښتو عبادت کوی، زبور لولی، د کعبی شریفی په لوری لمونځ کوی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه واخیست مونږ محکم عهد ستاسی څخه او پورته کړ مونږ په سر ستاسی د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چه درکړی دی مونږ تاسی ته په ښه کوښښ سره او یاد کړئ هغه (احکام) چه په هغه کښی دی دپاره د دی چه تاسی ځانونه وساتئ (له گناهونو څخه).

تفسیر: وایی کله چه «توریت» نازل شو نو بنی اسرائیلو له شرارته وویل د «توریت» حکم درونډ او مشکل دی، د هغه تعمیل زمونږ له لاسه نه دی پوره د دی وینا له امله (وحی) الله تعالیٰ یوه غره ته امر وکړ چه د دوی په سرونو باندی راتیت شی، نو په شاوخوا کښی ئی اورونه بل شول او دوی ته هیڅ یو داسی فرصت او موقع پاتی نه شوه چه د (توریت) له منلو نه سر وغړوی نو ئی مجبوراً د هغه احکامو ته غاړه کښیښوده، پاتی شوه دا شبهه چه د «توریت» په منلو کښی د هغوی په سر باندی د غره ځړیدل ښرگنده اکراه او اجبار دی چه د ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدی نه بیخی خلاف دی، ځکه چه د تکلیف بناء خو په

اختیار باندی ده او اکراه له اختیار سره مناقضه ده. نو د دی شبهې ځواب دا دی چه بنی اسرائیلو د موسٰی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی ؤ او څو څو ځلی ئی له حضرت موسٰی علیه السلام څخنی غوښتنه کړی وه چه «کوم هسی آسمانی کتاب مونږ ته راوړئ چه مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو!» او پر دی باندی ئی معاهده سره کړی وه، نو کله چه «توریت» راغی او هغوی ته ور وسپارل شو، عهد ماتولو ته ئی ملاوی وتړلی، دلته پر دوی باندی د غره تعلیق د وعده خلافی له امله (وجی) وشو نه د موسی علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۖ فَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾

بیا شا کړه تاسی (د الله له فرمانه وګرځیدئ) پس له دغه عهده نو که چیری نه وی فضل د الله پر تاسی او رحمت (مهربانی) د ده (د توبی په قبلولو او یا تاسی ته د محمد په درلیږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوی وئ تاسی له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنی وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالٰی فضل په تاسی باندی نه وی شوی نو بیخی به پنا کیدئ یعنی په همغه وخت کښی به هلاکیدئ یا دا چه سره له توبی او استغفاره او د آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافیدل.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعْتَدَوْا۟ مِنكُمْ فِى ٱلسَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پیژندلی دی تاسی هغه کسان چه تجاوز ئی کړی وو له تاسی څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځی د) شنبی کښی نو وویل مونږ دوی ته چه شئ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوی).

تفسیر: بنی اسرائیلو ته په «توریت» کښی حکم شوی ؤ چه «د شنبی ورځ عبادت ته مقرره ده، په دی ورځ کښی د ماهی (کب) ښکار مه کوئ،!» دی خلقو په چل او فریب سره د شنبی په

ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالیٰ دوی مسخ کړل او د هغوی صورتونه ئې د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کښې که څه هم انساني پوهه او شعور ؤ او یوه به بل ته کتل، مګر خبرې ئې نه شوې سره کولی او ژړل به ئې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داؤد علیه السلام په زمانه کښې شوې وه، د دې پیښې تفصیل د «الأعراف» په سورت کښې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾

نو وګرځاوه مونږ دا، (عقوبت او مسخه) عبرت پند دپاره د هغو خلقو چه حاضر وو (د دې عقوبت په زمانه کښې) او دپاره د هغو خلقو چه وروسته له دې (عقوبت څخه تر قیامته راځي) او پند دپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: یعني دا واقعه او عقوبت مو د خوف، ویرې او د عبرت باعث وګرځاوه چه ټول ورانديني او وروستني خلق ترې پند واخلي «یعني هغه کسان چه دا واقعه ئې په خپله لیدلې ده، یا ئې وروسته آورې» یا دا عبرت د هغو خلقو له پاره دې چه ښار ته مخامخ یا ئې شاته پراته دي.

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۖ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته چه بیشکه الله امر کوی تاسې ته چه حلاله کړئ یوه غوا (چه قاتل درمعلوم شي)

تفسیر: یعني یاد کړئ هغه وخت چه په بني اسرائیلو کښې یو سړی (عامیل) نومې ووژل شو او د هغه وژونکی نه ؤ معلوم او دوی هغه یو په بل باندې سره اړاوه نو له حضرت موسیٰ علیه السلام څخه ئې غوښتنه وکړه چه د ده قاتل رامعلوم کړه! نو حضرت موسیٰ علیه السلام وفرمایل «د الله تعالیٰ دا امر دی چه یوه غوا حلاله کړئ او د هغې یوه ټوټه په هغه مړي ووهئ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښیي». الله تعالیٰ به هم دې ډول (طریقه) هغه مړی ژوندی کړ او هغه خپل قاتل چه وارث ئې ؤ وروښود چه د ده د مال په طمع ئې وژلی ؤ په نتیجه کښې قاتل په قصاص ورسید او ورثه ئې له میراثه محروم شول.

قَالُوْٓا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ

وویل (بني اسرائیلو) آیا ګرځوی ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعنی له مونږ سره مسخری کوی؟ ځکه چه په حلالولو د غوا کله قاتل معلومیږی او مونږ دا نه لیدلی دی او نه مو آوریدلی دی چه د غوا د غوښی د یوی توتی له وهلو څخه به مړی ژوندی کیږی.

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝٦٧

وویل (موسیٰ) پنا غواړم په الله له دی نه چه شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسیر: یعنی توکی او مسخری کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی په تیره بیا دا کار په شرعی احکامو کښی نشته او له (نبی) څخه هیڅکله کیدونکی نه وی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ط

وویل (بنی اسرائیلو) چه وغواړه دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه څنګه ده هغه غوا

تفسیر: یعنی څرنګه ده هغه غوا چه مړی پری ژوندی کیږی، یعنی د هغی عمر څومره دی؟ او د هغی حالات څرنګه دی؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول (طریقه) ئی ومومو؟

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ط
عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ط فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ۝٦٨ قَالُوا

وویل (موسیٰ) چه بیشکه الله وایی بیشکه هغه یوه غوا ده چه نه ډیره زړه ده او نه ډیره وړه ده میانه حاله ده په منځ د دغو (زوړوالی او وړوکوالی) کښی پس وکړئ هغه څه چه پری مامور شوی یئ! بیا وویل

تفسیر: یعنی هغه غوا حلاله کړئ.

ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ

(بنی اسرائیلو) چه وغواړه (ای موسیٰ) دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه څرنګه دی رنګ ئی وویل (موسیٰ) چه بیشکه الله وایی بیشکه هغه یوه غوا ده زیړه چه تک زیړ دی رنګ ئی چه خوشالوی (زړونه د لیدونکو وویل (بنی اسرائیلو) چه وغواړه دپاره زمونږ له پروردګار خپل چه بیان کړی مونږ ته چه څه قسم ده دغه غوا؟ (کارکوونکی ده که صحرایی ده؟)

تفسیر: یعنی په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی راوښیی چه هغه غوا څه قسم ده او د څه کار دپاره ده.

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ

بیشکه غوا شبهه اچولی پر مونږ (ځکه زیړی او ځوانی غواګانی ډیری دی) او بیشکه مونږ که اراده وکړی الله هرومرو (خامخا) لارموندونکی یو. وویل (موسیٰ) بیشکه الله

تفسیر: یعنی د دغی غوا یا قاتل موندونکی یو. په حدیث کښی راغلی دی چه که «انشاء الله» ئی نه وی ویلی، نو هیڅیری به ئی دغه غوا نه وه موندلی.

که «استثنا» دوی نه وی کړی په دی وار ـ همیشه به «تشابه» وه په دوی بار
ولیکن د «استثناء» په برکت ـ لار موندونکی کړل مقصود ته کردګار

يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا

وایی بیشکه دا یوه غوا ده چه نه ربړ (تکلیف) ایستونکی ده چه قلبه کوی ځمکه او نه اوبه کوی (په اړتیا سره) کښت، (فصل) ساتلی شوی ده (له کارونو، عیبونو یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ د دی کښی.

تفسیر: یعنی په اعضاؤ کښی ئی هیڅ نقصان نشته او په رنګ کښی ئی د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زیړه ده.

قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وویل (بنی اسرائیلو موسٰی ته چه) اوس دی راوړه روښانه خبره نو حلاله کړه دوی هغه غوا او نه وو نژدی دوی (دی خبری ته) چه دا کار به ئی کړی وی. (د قیمت له ډیر والی یا د قاتل د پیدا کیدلو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسی یوه نیکبخت سړی وه چه د خپلی مور خدمت به ئی زیات کاوه خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته چه د هغی غوا په پوستکی کښی ځائیدل او بیا ئی حلاله کړه، دوی داسی نه ګڼل چه دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځی او که پوهیدلی وی نو نژدی وو چه لاس ئی ترینه اخیستی وی.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

(او یاد کړئ!) هغه وخت چه مړ کړ (پلرونو) ستاسی یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کښی او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شی چه وئ تاسی چه پټاوه به مو هغه (قتل)

تفسیر: یعنی ستاسی پلرونو (عامیل) وژلی ؤ، بیا ئی د هغه وژل یو په بل اړول او هغه شی چه تاسی پټاوه یعنی ایمانی ضعف یا د وژونکی احوال الله تعالیٰ درښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ

نو وویل مونږ چه ووهئ دا مړی په یوی بوټی د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسیر: یعنی کله چه ئې د هغې غوا یوه توټه غوښه په هغه مړي ووهله هغه مړی د پاک الله په حکم ژوندی شو او ویې وینی د هغه له پرهارو څخه وبهیدې او د خپل وژونکی نوم ئې وروښود چه د هم دغه مقتول وریرونه وو، او د خپل تره د مال او میراث په تمه ئې په بیدیا (صحرا) کښې هغه وژلی وو وروسته له هغه چه ژوندی شو او خپل قاتلان ئې وښودل، بیرته ولوید او مړ شو.

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۷۳﴾

هم داسې (لکه چه عامیل ئې ژوندی کړ) ژوندی کوی الله مړی (په قیامت کښې) او درښیې تاسې ته آیتونه د (قدرت) خپل لپاره د دې چه تاسې غور وکړئ!

تفسیر: یعنی هم داسې چه هغه مقتول ئې ژوندی کړ، الله تعالیٰ په خپل کامل قدرت د قیامت په ورځ کښې ټول خلق هم ژوندی کوی او د خپل کامل قدرت آیتونه تاسې ته درښیې څو تاسې غور وکړئ او وپوهیږئ چه پاک الله مړی هم ژوندی کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ

بیا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندی کولو د مړی)

تفسیر: یعنی «عامیل» له ژوندی پاڅیدلو نه وروسته، مطلب دا دی چه د قدرت د هسې آیاتو له لیدلو څخه وروسته هم ستاسې زړونه پاسته نشول.

فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ؕ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۷۴﴾

نو دغه (زړونه) په مثل د تیږی (ګټی) دی (په سختوالی کښې) بلکه ډیر زیات دی په سختوالی کښې. او بیشکه چه له ځینو تیږو (ګټو) ځنې خامخا

هغه دی چه خوتیږی (بهیږی) له هغو څخه لویی لویی ویالی او په تحقیق سره ځینی له دی تیږو (ګټو) څخه خامخا هغه دی چه چوی نو راوځی له هغو څخه اوبه او بیشکه ځینی له دی تیږو (ګټو) څخه خامخا هغه دی چه رارغړی (د غره له سره) له ویری د الله او نه دی الله بی خبر له هغه څه چه کوئ ئی تاسی (ای یهودانو!).

تفسیر: یعنی له ځینو تیږو (ګټو) څخه ډیری ګټی (فائدی) رسیږی چه ډیری اوبه او ویالی ور څخه وځی او له ځینو تیږو (ګټو) څخه لږ اوبه وځی او د هغه ړومبنی قسم په نسبت لږی فائده ورڅخه اخیسته کیږی که څه هم له ځینو تیږو (ګټو) څخه چاته څه فائده نه رسیږی خو په هغو کښی یو ځانته اثر او تأثر موجود وی، مګر د دوی زړونه له دی دری ډولو (قسمه) تیږو (ګټو) څخه سخت دی. نه په هغو کښی څه فائده او نه پکښی د خیر کومه خبره شته. ای یهودانو! الله تعالیٰ ستاسی له اعمالو څخه هیڅکله بی خبر نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آیا نو تمه کوئ تاسی (ای مسلمانانو) چه ایمان به راوړی دوی (په وینا ستاسو او بیشکه چه وه یوه ډله (د پخوانیو) له دوی چه اوریده به ئی کلام د الله بیا به ئی اړوله هغه خبره وروسته له هغه چه پوه به شول په هغی حال دا چه دوی به پوهیدل (په دی تحریف او افتراء)

تفسیر: له فریق څخه هغه خلق مراد دی چه د طور غره ته له موسیٰ علیه السلام سره د الله تعالیٰ د خبرو د اوریدلو له پاره تللی و، هغوی د طور څخه د بیرته راتګ په وخت کښی له ځانه داسی خبری تحریف او جوړی کړی او وویل «څه چه مو له لاسه کیږی هغه وکړئ! او په څه چه مو وس نه رسیږی د هغه پریښودل ستاسی په اختیار کښی دی.» ځینی وایی چه د الله تعالیٰ د کلام څخه مراد «توریت» دی. او له تحریف څخه دا مراد دی چه د هغه په آیاتو کښی ئی لفظی او معنوی تحریفونه کول کله به ئی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه کله به ئی د رجم او نور آیتونه له منځه ایستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چه ملاقات وکړی (يهودان) له هغو کسانو سره چه مؤمنان دی وايي چه ايمان راوړی دی مونږ او کله چه يوازی شي ځيني د دوی له ځينو نورو سره نو وايي دوی آيا خبروئ تاسی (ای يهودانو) مؤمنان په هغه شي چه پرانستلی دی الله په تاسی (په توريت کښی) د دی لپاره چه جګړه وکړی له تاسی سره مؤمنان په هغه سره په نزد د پروردګار ستاسی آيا نو نه پوهيږی؟ (په دی چه دښمن ته حجت ورښيئ)

تفسير: د يهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه (طور) د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم هغه خبری چه د دوی په مذهبی کتاب کښی وی، مسلمانانو ته ويلی، نورو يهودانو به دوی ملامتول چه «د خپل کتاب سند ولی د نورو په لاسو کښی ورکوئ؟ آيا تاسی په دی نه پوهيږئ چه مسلمانان به ستاسی د پروردګار په مخ کښی په هم دی خبرو پر تاسی الزام اړوی چه يهودان سره له دی چه ګرد سره آخرالزمان رسول الله صلی الله عليه وسلم پيژنی، خو بيا هم ايمان نه راوړی، نو دلته تاسی بی ځوابه کيږئ.»

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آيا نه پوهيږی دغه (يهودان) چه بيشکه الله عالم دی په هغه څه (کفر او نفاق) چه پټوی ئی دوی او په هغه څه (ايمان) چه ښکاره کوی ئی.

تفسير: يعنی الله تعالیٰ ته د دوی ټول ظاهری او باطنی احوال معلوم دی او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوی او وخت په وخت هغوی پری پوهوی، د رجم آيت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی ؤ خو الله تعالیٰ هغه مسلمانانو ته ورښکاره او دوی ئی رسوا کړل. دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال ؤ چه له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعيان وو.

که څوک پټ کړی خپل عمل يايی ښکاره خدای خبر دی هم په پټ هم په ښکاره

وَ مِنۡهُمۡ اُمِّيُّوۡنَ لَا يَعۡلَمُوۡنَ الۡكِتٰبَ اِلَّاۤ اَمَانِىَّ وَاِنۡ هُمۡ اِلَّا يَظُنُّوۡنَ ﴿۷۸﴾

او ځینې له دغو (یهودانو) څخه آمیان دي چه نه پوهیږي په کتاب (توریت) باندې مګر خو (پوهیږي) په هیلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دلیله ګمان کوي.

تفسیر: او هغه کسان چه جاهلان دي هغوی خو په هیڅ نه پوهیږي چه په «توریت» کښې څه شي لیکل شوي دي؟ مګر په هغو څو آرزوګانو خبر دي چه له خپلو پوهانو څخه ئې په دروغو اوریدلي ده لکه چه وایي جنت ته به بې له یهودانو بل څوک نه ورننوځي زمونږ پلرونه او نیکونه هرومرو (خامخا) زمونږ له پاره مغفرت غواړي. دا د هغوی هسې بې اصله خیالات دي چه هیڅ دلیل ورته نه لري.

فَوَيۡلٌ لِّلَّذِيۡنَ يَكۡتُبُوۡنَ الۡكِتٰبَ بِاَيۡدِيۡهِمۡ ثُمَّ يَقُوۡلُوۡنَ هٰذَا مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ لِيَشۡتَرُوۡا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيۡلًا ؕ فَوَيۡلٌ لَّهُمۡ مِّمَّا كَتَبَتۡ اَيۡدِيۡهِمۡ وَوَيۡلٌ لَّهُمۡ مِّمَّا يَكۡسِبُوۡنَ ﴿۷۹﴾

نو عذاب (هلاک او خرابي) دی له پاره د هغو کسانو چه لیکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بیا وایي دغه (محرفین خلقو ته) چه دا (لیکل شوي) له نزده د الله دی له پاره د دې چه واخلي په دغه کتاب (اړولي) لیک قیمت لږ نو (عذاب هلاک او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چه لیکلي دي لاسو د دوی او بیا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چه کوي ئې (چه رشوت اخیستل دي)

تفسیر: دا هغه کسان دي چه هغوی د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړي او لیکي ئې او الله تعالیٰ ته ئې نسبت کوي مثلاً په «توریت» کښې لیکلي ؤ چه آخرالزمان رسول صلی الله علیه وسلم ښکلي مخ، تکې توري ګڼې ولول تاو شوي څڼې، توري سترګې، میانه قد، غنم رنګ لري.» دوی هغه خبرې واړولي او داسې ئې ولیکل چه «قد ئې اوږد، سترګې ئې شنې او څڼې ئې ساده، سمې او ځوړندې او زیړې دي» چه عوام الناس د دوی

تصدیق ونه کړی او د هغوی په دنیوی منافعو کښې څه نقصان پیدا نه شي.

وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ

او وایي دوی (یعني یهودان) هیڅیری به ونه رسیږی مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شمیرلي شوی (لږی)

تفسیر: ځینې وایي اوه ورځې او ځینې څلویښت ورځې هومره ورځې چه دوی د خوسی (سخی) په عبادت کښې بوخت وو. او ځینې څلویښت کاله هومره وخت چه دوی د تیه په میدان کښې سرګردان وو ځینې وایي هر یوه ته دومره وخت اور رسیږی چه په دنیا کښې ئې ژوند کړی وی.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) آیا اخیستی دی تاسی له نزد د الله عهد (چه عذاب به نه درکوی؟) نو له سره مخالفت نه کوی الله له عهد خپل یا وایئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چه نه پری پوهیږئ (بلکه داسی نه دی لکه چه تاسی وایئ)

تفسیر: یعني دا خبره بیخې غلطه ده چه یهودان به تل په دوزخ کښې نه پاتې کیږی ځکه د «**خلودفی النار**» او د«**خلود فی الجنة**» هغه کلیه قاعده چه وروسته له دی څخه ئې بیان فرمایي له تولو سره به سم له هغې قاعدی سره معامله کیږی او یهودان له دغې عمومی قاعدی څخه نه شي وتلی.

بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ

بلکه (رسیږی تاسی ته دائمی اور) هر چا چه کسب کړه بدی او چاپیره شوه پر ده ګناه د ده (چه تر مرګه پوری کفر دی)

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا ځنې چار چاپیر ګناه تاویدل دا معنی لری چه ګناه په هغه

داسی غلبه وکړی چه هیڅ خوا ئی داسی نه وی چه ګناه هلته انبار نه وی تر دی که یوازی د چا په زړه کښی د ایمان او تصدیق لږ اثر وی، هم ګناه په هغه احاطه نه کوی نو دا صورت یوازی په کافرانو صادق کیدی شی او بس.

فَأُولَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٨١ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٨٢ وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ لَا تَعۡبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَانٗا وَذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسۡنٗا وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ تَوَلَّيۡتُمۡ إِلَّا قَلِيلٗا مِّنكُمۡ وَأَنتُم مُّعۡرِضُونَ ٨٣

نو هم دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دی، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کښی تل وی او هغه کسان چه مؤمنان دی او عملونه کړی دی دوی د نیکی هم دغه کسان صاحبان د جنت دی دوی به په هغه جنت کښی تل وی او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم له بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چه عبادت مه کوئ! مګر یوازی د الله او (نیکی کوئ) سره له مور او پلار نیکی! او له خاوندانو د خپلوی سره! او له یتیمانو (پلار مړو) سره! او له مسکینانو سره! او ووایی خلقو ته (ښی خوږی) ښایسته خبری او سم قائموئ لمونځ! (ادا کوئ ئی د تولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکوة بیا وګرځیدئ تاسی (له دی عهده) مګر (ونه ګرځیدل) لږ له تاسی څخه حال دا چه هم دا تاسی مخ ګرځوونکی یئ (له الهی احکامو نه)

تفسیر: یعنی د الٰهی احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسی عادت بلکه په طبیعت کښی داخل شوی دی.

وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَكُمۡ لَا تَسۡفِكُونَ دِمَآءَكُمۡ وَلَا تُخۡرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ ثُمَّ أَقۡرَرۡتُمۡ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ۝٨٤

او (یاد کړئ ای بنی اسرائیلو) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسی (په توریت) چه مه تویوئ وینی تاسی او مه باسئ ځانونه خپل (یعنی یو بل په ظلم سره) له کورو ستاسی بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسی حال دا چه تاسی شاهدان یئ.
په خـپلو نفسونو په دی چه عهد تړلی ؤ پلرونو ستاسی او هم دا مو دین دی.

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ او مه ئی له وطنه د باندی شړی.

ثُمَّ أَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ تَقۡتُلُونَ أَنفُسَكُمۡ وَتُخۡرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمۡ تَظَٰهَرُونَ عَلَيۡهِم بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ

پس (له دی عهده) تاسی هغه کسان یئ چه وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقربا خپل) او باسئو تاسی یوه ډله خپله (چه مغلوبه شی) له کورو د دوی شخه مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره پر دوی باندی په گناه او ظلم

تفسیر: په مدینه منوره کښی د یهودانو دوی فرقی وی اوله بنی قریظه دوهمه بنی نضیر دوی یو له بل سره جنگیدلی. د مشرکانو هم هلته دوی ډلی وی. اوله (اوس) دوهمه (خزرج) دی دواړو به هم په خپلو منځو کښی شخړی (جگړی) کولی. د بنی قریظه ملگری د اوس تبر ؤ او د بنی نضیر ملگری د خزرج تبر ؤ. د جنگ او جگړی په وخت کښی هره یوه ډله د بلی موافقی ډلی مرستی (مدد) ته ورتله او د هغی اعانت او حمایت به ئی کاوه. کله به چه یوی ډلی پر بلی ډلی نصرت او بری وموند، نو هغه مغلوبه ډله به ئی له وطنه د باندی شړله او د هغو کورونه به ئی لوټل. که کوم سړی به دوی ته په دی جگړو کښی په لاس ورته او بندی کیده به، نو د هغه ملگرو به پیسی سره تولولی او بسپنه (فدیه) به ئی کوله او هغه به ئی له بنده خلاصاوه لکه چه د دی کیفیت او چاری په نسبت په لاندنی آیت کښی څه اشاره راځی.

وَإِنْ يَّأْتُوْكُمْ أُسٰرٰى تُفٰدُوْهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسی ته بندیان نو فدیه ورکوئ تاسی د دوی په ځای شان دا چه حرام کړی شوی دی پر تاسی ایستل د هغو ایا پس (منع او) ایمان راوړئ تاسی پر ځینو (احکامو د) کتاب (چه فدیه ده) او کافران کیږئ په ځینو نورو (احکامو د کتاب چه بی ګناه وژنئ په ګناه سره مرسته (مدد) کوئ د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسیر: یعنی که د بل تبر او قوم په لاس کښی بندی شئ نو د هغه په خلاصولو کښی په ډیره میرانه (بهادری) تول سره ولاړیږئ او ملاوی تړئ، مګر په خپله د هغه د وینی د څبیښلو او مری غخولو لپاره شنه ناست یئ نو که غواړئ چه د الله تعالیٰ په احکامو باندی عمل او تګ وکړئ ښایی چه په دواړو ځایو کښی له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ او د هغه له اعانت او حمایت څخه سر ونه غړوئ!.

فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَّفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّوْنَ إِلٰٓى أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۸۵﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چه کوی دا (کارونه) له تاسی څخه مګر خو رسوایی ده په ژوند د دنیا کښی او په ورځ د قیامت کښی ګرځول کیږی دوی ډیر سخت عذاب د (دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چه کوئ ئی تاسی (ای یهودانو!).

تفسیر: یعنی داسی کوئ چه ځینی احکام منئ او له ځینو څخه انکار کوئ نو د دی لپاره چه د ایمان تجزیه ممکنه نه ده نو ځکه د ځینو احکامو منکر هم مطلق کافر ګڼل کیږی شی او د ځینو احکامو په منلو باندی چاته هیڅ ایمان نه په برخه کیږی. له دی مبارک آیت څخه په ښکاره ډول (طریقه) معلومه شوه که کوم سړی ځینی شرعی احکام منی او په متابعت کښی ئی بوخت وی مګر د ځینو هغو احکامو له منلو څخه چه د ده له طبیعت یا عادت یا مقاصدو څخه مخالف وی

انکار کوی نو د هغو ځینو احکامو متابعت ده ته څه فائده نه شي رسولی.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۸۶﴾

دا هغه کسان دی چه آخستی دی دوی ژوند د دنیا په (بی انتها نعمتو د) آخرت سپک به نه کړی شی له دوی څخه (دنیوی او اخروی) عذاب او نه به له دوی سره مرسته (مدد) وکړه شی (په دفع د عذاب کښی).

تفسیر: یعنی دنیوی ګټه (فائده) ئی د آخرت په مقابل کښی غوره کړه او هغه ئی په دغه بدله کړه، نو له کومو خلقو سره ئی چه تعهد کړی ؤ هغه ئی د دنیوی ګټی له پاره پای (آخر) ته ورساوه او د الله تعالیٰ د احکامو ئی څه پروا ونه کړه، نو د داسی کسانو حمایت او سپارښتنه به د الله تعالیٰ په دربار کښی څوک وکړی شی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ

او خامخا، بیشکه ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (توریت) او پر له پسی استولی وو مونږ پس له موسیٰ نور رسولان (لکه یوشع، داؤد، سلیمان، یحییٰ او زکریا) او ورکړی وی مونږ عیسیٰ زوی د مریمی ته (معجزی) ښکاره او قوی کړی وو مونږ عیسیٰ په روح پاک سره (چه جبریل یا انجیل یا اسم اعظم یا عیسوی روح دی).

تفسیر: د مړی ژوندی کول ـ د اکمه او ابرص او د نورو رنځورانو روغول ـ او د پټو خبرو ښوول، د عیسیٰ علیه السلام له ښکاره ؤ معجزو څخه دی له «روح القدس» څخه به حضرت جبرئیل علیه السلام مراد وی چه تل به له مسیح علیه السلام سره ؤ یا به «اسم اعظم» وی چه د هغه په برکت به ئی مړی ژوندی کول.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ

آیا نو هر کله چه را به غی تاسی ته کوم رسول په هغو احکامو سره چه نه به خوښول نفسونو د تاسی نو تکبر (لوئی) کوله تاسی (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاؤ یوه ډله مو دروغجنه وبلله تاسی (لکه محمد، عیسیٰ او موسیٰ)

تفسیر: لکه چه دوی «حضرت محمد رسول الله ـ حضرت عیسیٰ روح الله او حضرت موسیٰ کلیم الله علیهم الصلوٰة والسلام دروغجن وبلل».

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

او بله ډله (د انبیاؤ) ووژله تاسی (لکه زکریا، یحییٰ او شعیب).

تفسیر: لکه چه دوی «حضرت زکریا، یحییٰ او شعیب علیهم السلام ووژل.»

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وایی (تمسخراً) زړونه مو په پردو کښی دی (وینا پری اثر نه کوی داسی نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر د دوی نو ډیر لږ (له دوی څخنی) ایمان راوړی.

تفسیر: یهودانو د خپلو نفسونو د ستایلو په وخت کښی داسی ویل چه زمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کښی ساتلی شوی دی او پرته (علاوه) زمونږ له خپل دین څخه بل کوم دین پکښی نشی ننوتلی او نه بله کومه خبره څه اثر ورباندی اچولی شی مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیانی او کرشمی نه غولیږو او نه ئی تابعداری کولی شو حق تعالیٰ فرمایی «دوی بیخی دروغ ویونکی دی» ځکه چه دوی د خپل کفر په سبب د الله تعالیٰ له خوا ملعون او د ده له رحمته شړلی شوی دی نو له دی امله (وجی) په هیڅ ډول (طریقه) د حق دین منونکی نه دی او له دوی څخه ډیر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږی.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ وَكَانُوْا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۫ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٩﴾

او هر كله چه راغي دوى ته (اهل كتابو ته) كتاب (قرآن) له نزده د الله چه مصدق دى د هغه كتاب چه له دوى سره دى حال دا چه وو دوى پخوا له دى چه فتح به ئى غوښته (له الله په قرآن او محمد سره) په هغو كسانو چه كافران وو نو كله چه راغى دوى ته هغه رسول چه پيژندلى ؤ دوى (هغه رسول د توريت په ستايلو سره) كافران شول پرى نو لعنت د الله دى په كافرانو (چه حق ئى پټ او باطل ئى ښرگند كړ).

تفسير: هغه كتاب چه نازل شوى دى قرآن دى او هغه كتاب چه له دوى سره پخوا له دى نه موجود ؤ (توريت) دى د عظيم الشان قرآن له نزوله پخوا كله به چه يهودان د كافرانو په مقابل كښې مغلوبيدل نو دعا به ئى كوله او ويل به ئى اى خدايه! د آخرالزمان نبى صلى الله عليه وسلم او د هغه پاك قرآن په بركت چه پر ده به نازليږى، مونږ ته په كافرانو برى او فتح راكړه، كله چه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت تولى نښې ئى وليدلى نو ترى منكر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دى هغه څه چه پلورلى (خرڅ كړى) دى دوى په هغه سره ځانونه خپل (او هغه دا دى) چه كافران كيږى په هغه قرآن چه نازل كړى دى الله (دا كفر) په سبب د دى حسد او كينى دى چه (ولى) نازلوى الله له فضله خپله په هغه چا چه اراده وكړى له بندگانو خپلو

تفسير: يعنى هغه شى چه دوى د هغه په بدل كښې خپل ځانونه پلورى (خرڅوى) هغه د سپيڅلى

پاک قرآن په مقابل کښې د کفر او انکار غوره کول دی حال دا چه د دوی دا کفر او انکار هم یوازی د دوی له ضد ـ کینی او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ

نو اخته شول په یوه غضب (چه کفر دی په محمد او قرآن) د پاسه د بل غضب (چه کفر دی په عیسیٰ او انجیل).

تفسیر: یعنی یو غضب دا چه نه یوازی په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول. او بل غضب دا چه یوازی د حسد او ضد له امله (وجی) ئی د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ او ورځنی وګرځیدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝۹۰

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دی څخه معلومیږی چه هر عذاب د ذلت له پاره نه وی بلکه هغه عذاب چه مسلمانانو ته ورکول کیږی، هغه د دوی دګناهونو له امله (وجی) دی چه تری پاک شی، نه د سپکتیا او تذلیل له پاره یوازی هغه عذاب چه کفارو ته ورکول کیږی هغه د تذلیل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۗ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۭ

او کله چه وویل شی دوی ته چه ایمان راوړئ په هغو (کتابو) چه نازل کړی دی الله وایی دوی ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنی تورات) حال دا چه کافران کیږی په هغه کتاب چه بی له هغه دی یعنی (انجیل او قرآن) حال دا چه دا (نور کتابونه هم) حق دی مصدق دی د هغه کتاب چه له دوی سره دی (چه د الله تعالیٰ له خوا نازل شوی دی)

تفسیر: هغه کتاب چه بی له هغه دی یعنی «انجیل» او «قرآن» او هغه چه نازل شوی دی پر

مونږ یعنی «توریت» مطلب دا چه پرته (علاوه) له «توریت» څخه له نورو کتابو څخه په ښکاره ډول (طریقه) منکران دی «د قرآن» او «انجیل» منونکی نه دی. حال دا چه دا کتابونه هم رښتیا حق او د «توریت» تصدیق کوونکی دی.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٩١﴾

ووایه (ای محمده! دغو یهودانو ته) نو ولی به وژل تاسی انبیاء د الله (لکه شعیب زکریا او یحییٰ) پخوا (له دی څخه) که چیری وئ تاسی ایمان راوړونکی (په توریت).

تفسیر: یعنی یهودانو ته ووایه «که تاسی په توریت ایمان لرونکی یئ نو بیا مو ولی انبیاء ووژل؟ ځکه چه په «توریت» کښی داسی حکم شته - هر هغه نبی چه د «توریت» تصدیق وکړی، تاسی له هغه سره مرسته (مدد) وکړئ او خامخا ورباندی ایمان راوړئ!» او هغه انبیاء مو وژلی دی چه پخوا له دی څخه تیر شوی دی لکه حضرت زکریا او حضرت یحییٰ علیهما السلام چه د (توریت) په احکامو ئی عمل کاوه او د (توریت) د ترویج او تاکید له پاره رالیږل شوی وو. په دی خبره کښی هیڅ ناپوه ته کومه اندیښنه او شک نه پیدا کیږی چه دی پیغمبرانو د توریت تصدیق کاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوْسٰى بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿٩٢﴾

او خامخا په تحقیق سره راوړی وی تاسی ته موسیٰ ښکاره (معجزی) بیا ونیوه تاسی خوسی (سخی) (په خدایی سره) پس د تللو د موسیٰ (د طور غره ته) حال دا چه تاسی وئ ظالمان (پر ځانو خپلو په دی معبود نیولو د خوسی)

تفسیر: یعنی په خپله حضرت موسیٰ علیه السلام چه تاسی د هغه په شریعت باندی قائم یئ او د هغه شریعت له امله (وجی) د نورو شرائعو او حقه ؤ ادیانو څخه انکار کوئ تاسو ته ئی ډیری ښکاره نښی او معجزی دروښودی لکه همساء، یدبیضاء، د سیند څیرول او نور مګر کله چه موسیٰ علیه السلام د څو ورځو له پاره د طور غره ته لاړ نو تاسی د هغه په غیاب کښی خوسی (سخی) خپل معبود وتاکه (مقرر که)، حال دا چه موسیٰ علیه السلام ژوندی او د نبوت خاوند ؤ، نو په هغه وخت کښی پر موسیٰ علیه السلام او د هغه په شریعت ستاسی ایمان چیری ؤ چه نن

د آخرالزمان رسول صلی الله علیه وسلم د بغض، حسد له امله (وحی) تاسی موسوی شریعت داسی تینګ نیولی دی چه د الله تعالیٰ احکامو ته هم غوږ نه ږدی، بیشکه چه تاسی ظالمان یئ او ستاسی پلرونه او نیکه ګان هم ظالمان وو دا ؤ د بنی اسرائیلو احوال د حضرت موسٰی علیه السلام سره وروسته له دی د (توریت) په نسبت د هغوی د ایمان حالت بیانوی

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

او (یاد کړئ!) هغه وخت چه واخیست مونږ عهد محکم د تاسی (په منلو د توریت) او پورته کړ مونږ پاس په (سرو) د تاسی د طور (غر) واخلئ هغه (احکام) چه درکړی دی مونږ تاسی ته په ښه کوښښ او واورئ (په تدبر سره) وویل (یهودانو) اوریدلی ده مونږ (ستا خبره) او نه دی منلی مونږ (ستا حکم) او ورخښلی (څکلی) شوی وه په زړونو د دوی کښی (مینه د) خوسی (سخی) په سبب د کفر د دوی

تفسیر: یعنی د توریت د احکامو په نسبت چه کوم احکام درکړی شوی دی هغه په پوره همت او استقلال سره تینګ ونیسئ! څرنګه چه غر مو په سر څوړند ؤ، نو د خپل ځان له ویری خو مو تش په ژبه یا په هغه وخت کښی وویل﴿سَمِعْنَا﴾ یعنی د (توریت) احکام مو واوریدل. او په زړه کښی یا وروسته له هغه مو ویل﴿ عَصَيْنَا ﴾یعنی هغه احکام مو ونه منل. د دی غاړه غړولو بله وجه دا وه چه د صورت خوښولو او ښکاره کتلو مینی د هغوی په زړونو کښی کلک ځای نیولی ؤ او د دوی د کفر له سببه هغه زنګ چه د هغوی په زړونو کښی ؤ، لا داسی تینګ شو چه بیرته کیدو ئی هیڅ امکان نه درلود (لرلو) بلکه ورځ په ورځ لا پسی زیاتیده.

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بد دی هغه شي چه امر کوی تاسی ته په هغه (چه کفر دی په محمد او قرآن) ایمان ستاسی که چیری یئ تاسی ایمان راوړونکي. ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چیری وی تاسی ته دار آخرنی په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره یوازی) بی له (نورو) خلقو نو هیله (تمنا) وکړئ د مرګ که چیری یئ تاسی صادقان (په دعوی د خالصوالی د جنت کښی خپلو ځانو ته).

تفسير: یهودانو به ویل «پرته (علاوه) له مونږ نه به په جنت کښی بل هیڅ څوک نه داخلیږی او مونږ ته هیڅ یو ربړ (تکلیف) او عذاب نشته» الله تعالیٰ فرمایی که په رښتیا سره تاسی جنتیان یئ نو له مړینی څخه ولی ویریږی؟»

څوک چه شمیری ځان رښتیا اهل د جنت ▪ خوښ به ئی نه وی دنیا یئ چرچی راحت
دا کسان چه په دنیا کښی بی پروا دی ▪ دوی هرګوره په عقبی وینی زحمت

وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًاۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُّعَمَّرَ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هیله (امید) ونه کړی د مرګ هیڅ کله په سبب د هغو عملونو چه وړاندی لیږلی دی لاسونو د دوی (لکه د انبیاؤ او نورو قتل او تکذیب) او الله ښه عالم دی په (احوالو) د ظالمانو او خامخا به مومی ته هرومرو (خامخا) دوی ډیر حرصناک د خلقو نه په ژوندانه باندی او (ډیر حارصان) له هغو کسانو ځنی (هم) چه مشرکان دی، خوښوی هر یو د هغوی (یهودانو) که عمر ورکړ شی (او اوږد شی عمر ئی) زر کاله، او نه دی دا کس خلاصوونکی د ده له عذابه دا چه ډیر عمر ورکړ شی او الله ښه لیدونکی (عالم) دی په هر څه چه دوی (ئی) کوی.

تفسیر: یعنی یهودانو داسی خراب کارونه کړی دی چه له مرګه ډیر لری تښتی او ویریږی چه وروسته له مرینی مونږ ته هیڅ یوه ګټه (فائده) نه رسیږی تر دی حده پوری چه له مشرکانو څخه هم دوی ډیر په ژوندی پاتی کیدلو باندی حریصان دی. په دی سره د هغوی د دعوی تغلیط په ښه دول (طریقه) سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چه وی دښمن د جبریل (نو دوی مری له قهره !) ځکه بیشکه هغه (جبریل) نازل کړی دی قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله حال دا چه مصدق دی (دا کتاب) د هغو کتابونو چه پخوا له ده دی (لکه توریت او انجیل) او لارښوونکی دی او زیری ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره) هر څوک چه وی دښمن د الله او د ملائکو د ده او د رسولانو د ده او (خصوصاً) د جبریل او د میکائیل پس بیشکه الله دښمن دی له پاره د کافرانو.

تفسیر: یهودانو به ویل «هغه پرښته جبریئل علیه السلام چه پر (حضرت محمد صلی الله علیه وسلم) باندی وحی راوړی له مونږ سره دښمنی لری او زمونږ پلرونو ته د ده له لاسه لوی ربړونه (تکلیفونو) پیښ شوی دی که پرته (علاوه) له جبرئیل علیه السلام بلی کومی پرښتی دوی ته وحی راوړی وی، نو مونږ به په (محمد صلی الله علیه وسلم) ایمان راوړی وی» نو د دوی د دی وینا په نسبت الله تعالیٰ داسی فرمایی «ګردی پرښتی همغه شیان کوی چه د پاک الله له لوری دوی پری ماموری شوی وی او له خپله ځانه هیڅ شی نه کوی نو هغه کسان چه له دوی سره دښمنی کوی بیشکه چه الله تعالیٰ د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا

الْفٰسِقُوْنَ ﴿٩٩﴾ اَوَكُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ۭ بَلْ اَكْثَرُھُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠٠﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق نازل کړی دی مونږ تاته آیتونه روښانه او نه کافران کیږی په دی باندی مګر فاسقان (چه د الله له فرمانه وتونکی دی).
آیا هر کله چه وبه کاوه دوی یو عهد نو غورځاوه (هیراوه او ماتوه) دا عهد یوی ډلی له دوی څخه بلکه اکثره د دوی ایمان نه راوړی (په مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنی دا د هغوی پخوانی عادت دی کله چه دوی له الله تعالیٰ یا رسول الله صلی الله علیه وسلم یا له بل چا سره عهد او پیمان وتړی، نو بیا یوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګی پټوی او تر شایی غورځوی بلکه ډیر داسی یهودان هم شته چه په «توریت» باندی ئی هم لا ایمان نه دی راوړی نو داسی کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندی نه دریدل، کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَاۗءَھُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَھُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ڎ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَاۗءَ ظُهُوْرِھِمْ كَاَنَّھُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠١﴾

او هر کله چه راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چه مصدق دی د هغه کتاب (توریت) چه له دوی سره دی نو وغورځاوه یوی ډلی له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هیڅ عمل ئی پری ونه کړ) لکه چه دوی نه پوهیږی (چه دغه کتاب او رسول له جانبه د الله راغلی دی یا په هغه کښی څه صفت دی د محمد).

تفسیر: له «رسول» څخه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم مراد دی او له «مامعهم» څخی مطلب «توریت» او له «کتاب الله» نه مقصد هم دا «توریت» دی، یعنی کله چه رسول الله صلی الله علیه وعلی اله واصحابه وسلم تشریف راوړ، نو دوی د«توریت» او نورو آسمانی کتابونو تصدیق کوونکی ؤ. نو د یهودانو یوی ډلی په خپله «توریت» خپلو شاوو ته داسی وغورځاوه لکه چه

بیخی ئی نه وی لیدلی او هیڅ ورنه خبر نه وی چه آیا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهی هم پکښی شته که نه؟ کله چه دوی په خپل کتاب عقیده او ایمان نه لری، نو له هغوی څخنی د نورو الٰهی احکامو په نسبت څه امید کول په کار دی؟

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ بِضَاۗرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّھُمْ وَلَا يَنْفَعُھُمْ ۭ وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ڜ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَھُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝۱۰۲ وَلَوْ اَنَّھُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝۱۰۳ ع

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چه لوست به شیطانانو (پیریانو) په (زمانه د) باچاهی د سلیمان کښی (چه دی احمقانو کتاب الله تر شا وغورځاوه او سحر ئی زده او په متابعت ئی لګیا شول) او نه ؤ کافر شوی سلیمان (د سحر د عمل په تحلیل سره) ولیکن شیطانان کافران شوی وو حال دا چه ښود به ئی خلقو ته سحر او (متابعت به ئی کاوه) د هغه شی چه نازل کړی شوی ؤ په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کښی (چه نوم د یوی) هاروت او (د بلی) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیڅا ته تر هغه پوری چه وبه ویل دواړو بیشکه هم دا خبره ده چه مونږ آزموینه (ازمیښت) یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کیږه (په زده کولو د سحر چه د عمل پر جواز ئی معتقد

اوسی) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چه بیلتون به ئی کاوه په هغه سره په منځ د میړه (خاوند) او ښځی د هغه کښې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکی په دغه سحر سره هیچا ته مگر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوی دوی (یعنی یهودان) هغه څه چه ضرر رسوی دوی ته او نفع نه رسوی دوی ته؛ او هرومرو (خامخا) په تحقیق پوهیدل دوی چه خامخا هغه څوک چه پیری (اخلی) (زده کوی په اعتقاد د جواز) سحر نشته ده لره په آخرت کښې هیڅ برخه (د نیکی)؛ او هرومرو (خامخا) ډیر بد دی هغه شی چه پلورلی (اخستی) دی دوی په هغه شی سره (حصه د) ځانو خپلو که چیری وی دوی چه پوهیدلی (په بد انجام د سحر نو نه به ئی زده کاوه). او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وی او پرهیز ئی کړی وی (له سحره او له یهودیته) نو هرومرو (خامخا) ثواب له طرفه د الله څخه ډیر غوره دی (له دی سحر او رشوت د توریت په تحریف)
که وی دوی چه پوهیدلی (په بهتری د«توریت» نو سحر به ئی نه زده کاوه او له پاک الله څخه به ویریدل او له مناهیو به لری گرځیدل).

تفسیر: لنده ئی دا چه یهودانو دین او کتاب پریښود او د سحر ـ جادو او کوډو تابع شول. او جادو له دوو خواؤ په خلقو کښې خپور (خور) شو.

(١): د حضرت سلیمان علیه السلام په زمانه کښې په دی سبب چه پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، (لرله) نو بنیادمانو له شیطانانو څخه کوډی زده کولی او دا به ئی حضرت سلیمان علیه السلام ته منسوبولی چه دا کوډی مونږ ته له ده څخه رارسیدلی دی او ده د هم دی کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول. نو ځکه الله تعالیٰ فرمایی چه «دا کار کفر دی او د سلیمان نه دی».

(٢): د (هاروت) او (ماروت) له پلوه (طرفه) ئی تعمیم وموند چه دا دوی پرښتی د (بابل) په ښار کښې د بنیادمانو په صورت اوسیدلی او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم ؤ. د سحر هر طالب به چه دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چه «سحر مه زده کوه! چه د سحر د جائز گڼلو له امله (وجی) سړی کافر او ایمان ته ئی زوال وررسیږی» که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو ئی ورښود. پاک الله د هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندگانو آزموینه کوله. نو ځکه فرمایی چه له هسی علومو څخه آخرت ته هیڅ یوه گټه (فائده) نه رسیږی، بلکه ډیر نقصان رسوونکی دی او په دنیا او آخرت کښې پرته (علاوه) له نقصانه بل څه گټه (فائده) په لاس نه تری راځی او بی د الله تعالیٰ له حکم او ارادی هیڅ اثر نه پری مرتبیږی که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به ئی په برخه کیده کله چه دین او کتاب ئی پریښود ﴿خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ﴾

شول.

چه په سود او په خپل زیان څوک نه پوهیږی ▪ هغه کله خپل مقصود وته رسیږی

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقُولُواْ رَٰعِنَا وَقُولُواْ ٱنظُرۡنَا وَٱسۡمَعُواْۗ وَلِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٠٤﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه وایئ تاسی (لفظ د) راعنا (رسول الله ته) او ووایئ (په ځای د راعنا لفظ د) انظرنا او واورئ تاسی (حق د زړه په غوږو). او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: یهودان به د رسول الله مبارک په مجلس کښې کیناستل او د دوی خبری به ئی اوریدلی، په ځینو خبرو به چه ښه نه پوهیدل، یا به ئی نه اوریدلی؛ د هغو تحقیق به ئی بیا په تکرار سره کاوه او ویل به ئی «راعنا» یعنی زمونږ په لوری توجه وفرمایئ! او رعایت مو وکړئ! د دی کلمی د اوریدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسی ویل. نو پاک الله منع کوی چه داسی مه وایئ! اوکه وایئ هم نو ﴿ٱنظُرۡنَا﴾ ووایئ! چه د هغه معنی هم همغه ده او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ! چه بیا پوښتنی ته اړ (محتاج) نه شئ! یهودانو دا خبره د فریب او بدنیتی له امله (وجی) ویله او دا کلمه به ئی په داسی ژوولی ژبه ادا کوله چه د **«راعینا»** توری به هم تری خوت چه معنی ئی ای زمونږ شپونه! ده برسیره په دی د یهودانو په نزد ﴿رَٰعِنَا﴾ د احمق او ناپوه معنی هم ورکوی.

مَّا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ وَلَا ٱلۡمُشۡرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ خَيۡرٖ مِّن رَّبِّكُمۡۚ وَٱللَّهُ يَخۡتَصُّ بِرَحۡمَتِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

نه خوښوی (دوست نه گڼی) هغه کسان چه کافران شوی دی له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چه نازله کړه شي پر تاسی کومه ښه خبره (لکه وحی، نصرت) له ربه ستاسی (د حسد او رخی (کینی) له

مخی) او الله خاصوی په رحمت خپل سره هغه څوک چه اراده (ئی) وکړی (د تخصیص په رحمت سره) او الله څښتن (خاوند) د فضل ډیر لوی دی.

تفسیر: یعنی کفار یهودان دی که د مکی مشرکان په دی نه دی خوشال چه پاک قرآن په تاسی باندی نازل شوی دی. بلکه یهودانو داسی غوښتل او هیله (امید) ئی درلوده (لرلو) چه وروستی نبی صلی الله علیه وسلم په (بنی اسرائیلو) کښی مبعوث شی. او د مکی د مشرکانو خوښه دا وه چه د دوی له تبره دی وی. مګر دا خو د الله تعالیٰ لوی فضل او مرحمت دی چه وروستی نبی صلی الله علیه وسلم ئی د تاسی د امیانو په تبر کښی پیدا کړ.

مَا نَنۡسَخۡ مِنۡ اٰيَةٍ اَوۡ نُنۡسِهَا نَاۡتِ بِخَيۡرٍ مِّنۡهَآ اَوۡ مِثۡلِهَا ؕ اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۱۰۶﴾

هغه چه منسوخ کوو مونږ له کوم آیته یا هیروو ئی (له زړونو) د مؤمنانو څخه نو راولیږو بهتر له هغه (پخوانی څخه په سهولت او کثرت د اجر کښی) یا په مثل د هغه (په تکلیف او ثواب کښی)؛ آیا نه پوهیږی ته چه بیشکه الله په هر څه ښه قادر دی (نو راولیږی بهتر له منسوخه یا د هغه په مثل).

تفسیر: دا هم د یهودانو پیغور دی کله چه ستاسی په کتاب کښی ځینی آیتونه منسوخ کیږی نو وایی که دا کتاب په رښتیا د پاک الله له لوری وی، نو کله چه الله تعالیٰ د هغی نسخی له سببه چه مونږ او تاسی اوس پری خبریږو لا له پخوا څخه خبر ؤ نو ولی به ئی یو داسی آیت لیږه؟ نو الله تعالیٰ فرمایی چه نه په لمړنی خبره کښی څه عیب ؤ او نه په وروستی خبره کښی کوم عیب شته، خو ﴿ اَحۡکَمُ الۡحٰکِمِیۡنَ ﴾ د وخت په تناسب اول هغه حکم مناسب وګانه. او بیا ئی دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ وَمَا لَكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ ﴿۱۰۷﴾

آیا نه پوهیږی ته چه بیشکه الله (چه دی) هم ده لره دی سلطنت (او باچاهی) د آسمانو او د ځمکی (سره له آسمانو او ځمکی او مافیهما ملکاً

خلقاً وعبیداً) او نشته تاسی ته غیر له الله نه هیڅ دوست (چه ومو ساتی له بلیاتو) او نه مددگار (چه له نازله عذاب مو خلاص کړی)

تفسیر: یعنی دلته خو د الله تعالیٰ قدرت او ملکیت په گردو (تولو) باندی شامل دی او هلته په خپلو بندگانو اعلیٰ درجه عنایت او مرحمت لری، نو اوس د بندگانو په منافعو او مصالحو باندی غیر د ده له ذاته بل څوک پوهیدی شی او څوک د ده په اندازه بندگانو ته منافع او ښیگنی (نفعی) رسولی شی؟

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

آیا اراده لرئ تاسی چه سوال وکړئ له رسول خپله (محمد څنی) لکه چه سوال کړی شوی ؤ له موسیٰ څخه پخوا له دی (په راز راز (قسم قسم) نامناسبو طریقو) او هر څوک چه بدلوی (او غوره کوی) کفر په ایمان (چه ایمان ورکوی او کفر آخلی) نو په تحقیق ورکه ئی کړه سمه لار (او له حقی لاری څخه چپ او بی لاری شو).

تفسیر: یعنی د یهودانو په خبره باندی له سره باور او اعتماد مه کوی؟ هر چا ته چه د یهودانو د شبهی او تردد اچولو له امله (وجی) څه شک او شبهه پیدا شوی وی. هغه کافر دی له دی کار څنی خپل ځانونه وژغورئ! (وساتی) او د یهودانو په وینا تاسی د خپل نبی په نسبت هیڅ شک او شبهه مه کوئ! لکه چه دوی به د خپلو انبیاؤ په نسبت هسی شبهی کولی.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ

خوښوی (او دوست گڼی) ډیر له اهل د کتاب څخه (دا) چه وگرځوی دوی تاسی پس له ایمان راوړلو ستاسی کافران د حسد (له سببه) چه له (خبیثو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی (نه له بل سببه) وروسته له هغه چه ښکاره شو دوی ته حق (چه رسول قرآن او د اسلام دین دی).

تفسیر: یعنی ډیر یهودان دا هیله (امید) او آرزو لري څو په هر ډول (هر قسم) چه وکولی شي تاسي له مسلماني څخنې واړوي او په کفر او نفاق کښې مو داخل کړي. حال دا چه دوی ته دا خبره ښه ښکاره ده چه د مسلمانانو دین، قرآن او وروستی نبي صلی الله علیه وسلم ټول حق او رښتیا دي.

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهٖ ط

نو عفو وکړئ! (دوی ته او جهاد مه کوئ) او مخ تري وګرځوئ! (او جزا مه ورکوئ!) تر هغه پوري چه راولیږي الله امر خپل (په جهاد د دوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه)؛

تفسیر: یعنی تر هغه پوري تاسو د یهودانو دي خبري ته غوږ کیږدئ! او صبر او تحمل وکړئ! چه زمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي، لکه چه په پائ (آخر) کښې محمد صلی الله علیه وسلم ته داسي حکم راغی چه ټول یهودان د مدینې منورې له چار چاپیر څخنې وشړئ.

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۰۹﴾

بیشکه چه الله په هر شي ښه قادر دی (نو هرومرو (خامخا) له دوی نه انتقام آخلي).

تفسیر: یعنی د خپل ضعف له امله (وجې) اندیښنه او تردد مه کوئ! ځکه چه پاک الله په خپل قدرت سره تاسي غالب او عزیز او یهودان مغلوب او ذلیل کوي. یا دا چه ډیل او تعطیل د عجز له امله (وجې) نه دي.

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ ط وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ ط إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۱۰﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ او ورکوئ زکوة؛ او هغه شي چه مخ کښې لیږئ لپاره د ځانو خپلو له نیکی (لکه صله او صدقه) وبه

مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله؛ بیشکه چه الله په هغه شی چه کوئ ئی تاسی ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږی اعمال ستاسی او جزا ئی درکوی)

تفسیر: یعنی د هغوی په ضرر او ایذاء باندی صبر وکرئ او په عباداتو کښی بوخت (مشغول) او لگیا اوسئ! ځکه چه الله تعالیٰ ستاسی له کارونو څخه هیڅکله غافل او بی خبر نه دی ستاسی هیڅ یو ښه کار نه شی ضایع کیدی.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ

او وایی (اهل کتاب) له سره به نه ننوځی جنت ته مگر هغه څوک (به ننوځی) چه وی یهود یا نصرانی؛

تفسیر: یعنی یهودان خو وایی چه پرته (علاوه) له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشی ننوتلی او نصرانیان وایی چه پرته (علاوه) له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشی ننوتلی.

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفسانی غوښتنی د دوی دی، ووایه (ای محمده! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دی خبره) که چیری یئ صادقان (په دی وینا کښی نه ده داسی) بلکه (غیر له دوی هم داخلیږی) هر څوک چه وسپاری ځان خپل الله ته حال دا چه دی نیکوکار وی نو دی ده لره اجر د ده په نزد د رب د ده ـ او نه به وی هیڅ (قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅیری) خفه کیږی (د جزا په وخت کښی).

تفسیر: یعنی چا چه د الله تعالیٰ احکام ومنل او د هغو متابعت ئی وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبی له لوری ورته رسیدلی وی او پخپل قومیت او اصولو باندی ئی د یهودانو په شان تعصب ونکړ نو هغوی لره ښه اجر دی او نه په هغوی کښی داسی کومه خبره شته چه د هغی له امله (وجی) به دوی په ویره کښی وی او نه به دوی غمجن وی.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصٰرٰى عَلٰى شَيْءٍ ۖ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ ۙ وَّهُمْ يَتْلُونَ الْكِتٰبَ ؕ

او وایی یهودان چه نه دی نصرانیان په هیڅ شی (له حق دین څخه) او وایی نصرانیان چه نه دی یهودان په هیڅ شی (له حق دین څخه) حال دا چه دغه (یهودان او نصرانیان) لولی دوی کتاب (د الله)؛

تفسیر: یعنی کله چه یهودانو په (توریت) کښی ولوستل چه نصرانیان، عیسیٰ علیه السلام د خدای جل جلاله زوی بولی نو په دی مسئله ښه پوه شول چه دوی بیشکه کافران دی. او نصرانیان د (انجیل) له لوستلو څخنی په دی ښه وپوهیدل چه یهودان د عیسیٰ علیه السلام د نبوت د نه منلو له امله (وجی) کافران شول.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿١١٣﴾

هم دا رنګه ویل هغو کسانو چه نه پوهیدل (لکه مجوسیان او مشرکان) په شان د ویلو د دغو (کتابیانو) نو الله به حکم وکړی په منځ د دوی کښی په ورځ د قیامت په هغه شی کښی چه وو دوی چه په هغه کښی به ئی اختلاف (او جګړی) کولی.

تفسیر: له دی جاهلانو څخه د عربو مشرکین او بت پرستان مراد دی؛ یعنی همغسی چه یهود او نصاریٰ یو بل کافر او ګمراه ګڼی، هم داسی بت پرستان هم پرته (علاوه) له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بی دینان بولی نو دوی دی په دنیا کښی هسی خبری کوی. په قیامت کښی به د هغو په نسبت فیصله وشی.

(فائده): دلته داسی یوه شبهه پیدا کیږی کله چه ئی ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمایل نو بیا د ﴿مِّثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمایلو ته څه حاجت ؤ؟ ځینی وایی مفسران هسی ځواب وایی چه ﴿مِّثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضیح او تاکید دی. او ځینی وایی چه دلته جلا جلا (جدا جدا) دوی تشبیه ګانی دی نو ځکه ئی دوه لفظونه وفرمایل له یوی تشبیه څخه دا غرض دی چه د دوی او د دوی د وینا په منځ کښی مشابهت سره شته یعنی څرنګه چه دوی نورو ته ګمراه وایی دوی په خپله هم

ګمراهان دی. او له بلی تشبیه څنی دا غرض دی لکه چه کتابیانو دا بی دلیله دعوی د خپلو نفسانی اغراضو او عداوتونو له امله (وجی) کوله هم داسی بت پرستان هم بی دلیله یوازی د نفسانی غوښتنو له امله (وجی) داسی دعوی کوی.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِیْ خَرَابِهَا ط

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چه بندوی مسجدونه د الله له دی چه یادکړی شی په هغو کښی نوم د الله او کوښښ کوی په ورانولو (او شاړولو) د هغو کښی؛

تفسیر: که څه هم د دی آیت د نزول سبب نصاریٰ دی چه دوی له یهودانو سره مقاتله وکړه، (توریت) ئی وسوځاوه او بیت المقدس ئی خراب کړ. یا د مکی مشرکان دی چه هغوی د بغض، عناد او تعصب له کبله (وجی) مسلمانان په (حدیبیه) کښی ستانه (صفت) کړل او د بیت الله له زیارت نه ئی محروم وګرځول. مګر هغه کسان چه کوم مسجد ورانوی نو هغوی هم په دی حکم کښی داخل دی.

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ۬ ط

دغه کسان نه دی لائق دوی ته دا چه ننوځی دغو مسجدونو ته مګر ویریدونکی (له مؤمنانو څخه)؛

تفسیر: یعنی له دی کفارو سره خو لائق داسی وو چه د الله تعالیٰ مساجدو ته سره له ویری او تواضع، ادب او تعظیم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی، چه کفارو هلته بی حرمتی وکړه یا ئی مطلب دا دی چه په عزت او حکومت سره دوی په دی ملک کښی د اوسیدلو وړ (لائق) نه دی. لکه چه هم داسی هم وشول چه د الله تعالیٰ له لوری مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِی الدُّنْيَا خِزْیٌ

دوی ته په دنیا کښې ذلت دی.

تفسیر: یعنی په دنیا کښې مغلوب شول او په قید کښې ولویدل او مسلمانانو ته به ئې جزیه ورکوله.

وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱۴﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ

او (شته) دوی ته په آخرت کښې عذاب ډیر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی). او خاص الله لره دی مشرق او مغرب نو هر لوری ته چه مخ وګرځوئ (په لمانځه کښې) نو هم دغه لوری د طاعت د الله دی.

تفسیر: دا هم د یهودانو او نصرانیانو جګړی وی چه له دوی څخه هر یوه خپله قبله ښه بلله الله تعالیٰ فرمایی چه الله تعالیٰ په کوم مخصوص ډول (طریقه) سره په هیڅ لوری کښې نشته، بلکه له تولو امکنه ؤ او جهاتو څنی منزه دی او له یوی څنډی څخه تر بلی څنډی پوری ټوله ځمکه ده لره ده البته د هغه له حکم سره سم هر لوری ته چه تاسی مخ کوی الله تعالیٰ مو وینی او ستاسی عبادت قبلوی ځینی وایی چه په سفر کښې په سورلو باندی د نوافلو د ادا کولو په نسبت، یا کله چه په سفر کښې قبله مشتبه شوی وه دا آیت نازل شوی ؤ.

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بیشکه چه الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسیر: یعنی د هغه رحمت هر چیری عام دی، تر یوه ځای پوری څه اختصاص نه لری. د دوی له نیتونو، مصالحو او اعمالو څنی په ښه ډول (طریقه) خبر دی او ښه پوهیږی چه د بندګانو په حق کښې کوم شی مفید او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروی. هر څوک چه سم له هغه سره عمل کوی هغه ته ښه جزاء او هر څوک چه له هغه څنی مخالف تګ کوی هغه ته بده سزا ورکوی.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۙ سُبْحٰنَهٗ ؕ بَلْ لَّهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۱۱۷﴾

او وائی (کفار ـ یهودان او نصرانیان داسی چه) نیولی دی الله زوی پاکی ده ده لره (له زوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شیونه چه په آسمانو او ځمکی کښی دی (سره له آسمانو او ځمکی ملکاً، خلقاً وعبیداً)؛ تول ده لره حکم منونکی (او مغلوب) دی. نوی (بی له نمونی) پیداکوونکی د آسمانو او د ځمکی دی؛ او هر کله چه اراده وکړی د یوه کار نو بیشکه هم دغه خبره ده چه وایی هغه کار ته چه وشه! نو هغه وشی.

تفسیر: یهودانو حضرت عزیر علیه السلام ته او نصرانیانو حضرت عیسیٰ علیه السلام ته د الله تعالیٰ زوی ویل. الله تعالیٰ فرمایی چه د ده ذات له تولو هسی خبرو څخنی پاک او منزه دی. بلکه تول موجودات بیخی د ده مملوک او مخلوق او مطیع دی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَآ اٰيَةٌ ؕ

او وایی هغه کسان چه دوی نه پوهیږی (یا ځان نه پوهوی) ولی خبری نه کوی له مونږ سره الله (پخپله) یا ولی نه راځی مونږ ته یو آیت (د قدرت په صدق ستا)

تفسیر: یعنی هغه جاهلان یا متجاهلان چه په کتابیانو او بت پرستانو کښی دی هغوی تول سره وایی چه الله تعالیٰ ولی بی له وسیلی له مونږ سره خبری نه کوی؟ یا کومه یوه داسی نښه نه راښیی چه مونږ د هغی له اوریدلو یا لیدلو څخنی ستا د رسالت تصدیق وکړو.

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ؕ تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ؕ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۱۱۸﴾

هم دا رنګه به ویل هغو کسانو (چه وو) پخوا له دوی څخنی په شان د خبری د دوی؛ یو رنګ شوی دی زړونه د دوی؛ په تحقیق بیانی کړی دی مونږ معجزی (نښی د وحدت او نبوت) هغو خلقو ته چه دوی یقین کوی (او هیڅ شبهه او عناد په دوی کښی نشته)

تفسیر: الله تعالیٰ فرمایی چه پخوانیو خلقو هم داسی د جهالت خبری کولی دا کومی نوی خبری نه دی او هغو کسانو ته چه یقین او باور کوونکی دی مونږ د برحقه نبی نښی بیان فرمایلی دی او هغه کسان چه په خپل ضد او عداوت باندی تینګ ولاړ دی او انکار کوی نو دا یوازی حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بیشکه مونږ لیږلی ئی ته (ای محمده!) په حقه سره زیری ورکوونکی (په نعیم) او ویروونکی (له جحیم). او ته به نه پوښتیدل کیږی له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسیر: یعنی پر تاسی باندی د دی خبری هیڅ الزام نشته چه هغوی مو ولی په اسلام سره نه دی مشرف کړی.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هیڅ کله به راضی نه شی له تانه (ای محمده!) یهودان او نه نصرانیان تر هغه پوری چه متابعت وکړی ته د دین د دوی؛

تفسیر: یعنی یهودان او نصرانیان د حق خبری له منلو سره هیڅ یوه علاقه او کار نه لری دوی په خپل ضد باندی کلک ولاړ دی او له سره ستاسی دین نه منی، که بالفرض تاسی د هغوی تابع شئ نو خوښیږی او دا ممکنه او کیدونکی خبره نه ده نو اوس دی د هغوی د موافقت امیدونه کړی شی.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته چه) بیشکه هدایت د الله (اسلام) هم دغه هدایت دی (او بس)؛

تفسیر: یعنی په هره زمانه کښی همغه دین معتبر او هدایت ؤ چه د هغه وخت نبی به د هغه هدایت کاوه او اوس هغه دین، د اسلام پاکه طریقه ده، نه د یهودانو او نصرانیانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِیْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۱۲۰﴾

او قسم دی که چیری پیروی وکړی ته د آرزوګانو د دوی وروسته له هغه چه راغلی دی تاته له علمه نو نه به وی تا لره له (عذابه د) الله هیڅ دوست (ساتونکی له بلیاتو) او مددګار (خلاصوونکی له نازله ؤ عذابو).

تفسیر: دا یوه فرضی خبره ده یعنی که بالفرض تاسی داسی وکړئ نو له الٰهی قهره هیڅوک خپل ځان نه شی ژغورلی (بچ کولی) یا ئی منظور د امت تنبیه ده چه که کوم سری مسلمان شی او په قرآنی احکامو پوهیږی او بیا له اسلامه مخ واړوی نو هیڅوک دی له عذابه نشی ژغورلی (ساتلی).

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ یُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ یَّكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۲۱﴾

هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب لولی (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب د حق په لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ایمان راوړی په دغه (کتاب پرته (علاوه) له محرفینو)؛ او هغه څوک چه کافر شی په ده نو دغه کسان هم دوی دی زیانکاران (چه ایمان په کفر بدلوی).

تفسیر: په یهودانو کښی لږ کسان منصفان هم ؤ چه خپل کتابونه ئی داسی لوستلی او پری پوهیدلی وو چه په الفاظو کښی ئی تحریف نه کاوه په معنی د هغه کښی ئی فکر چلاوه او په

مقتضاء ئی عمل کاوه او په پاک قرآن ئی ایمان راوړی ؤ لکه حضرت عبدالله بن سلام رضی الله تعالیٰ عنه او د هغه ملګری یا د(جعفر طیار رضی الله تعالیٰ عنه هغه ملګری چه ورسره له حبشی راغلی وو) دا آیت د هغو په باره کښی دی یعنی دوی «توریت» په غور سره لوست او هم دوی ته ایمان په برخه شو او هغه کسان چه له خپل کتاب ځنی ئی انکار وکړ او په هغو کښی ئی ګوتی ووهلی او سره وایی ړاوه او تحریف ئی وکړ، نو دوی زیانکاران ـ خائنان او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى ٱلْعٰلَمِينَ ﴿۱۲۲﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفٰعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۱۲۳﴾

ای بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوبه!) یاد کړئ نعمت زما هغه چه انعام کړی دی ما پر تاسی (او بل دا یاد کړئ چه) بیشکه ما غوره کړی یئ تاسی (یعنی نیکونه ستاسی) پر خلقو (د زمانی ستاسی) او ووېرېږی، له (عذابه د) هغی ورځی چه لری کولی به نه شی هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به شی قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به نفع رسوی ده ته شفاعت (سپارښت د هیچا) او نه به له دوی سره مدد وکړی شی (په دفع د عذاب کښی).

تفسیر: د هغو خبرو یادونه چه په شروع کښی بنی اسرائیلو ته شوی وه، اوس بیا د هغو تولو حالاتو د یادولو ځنی وروسته بیا هم د همغو یادونه د تاکید او تنبیه او ویښولو له امله (وجی) کړی شوی ده چه ښه ئی په زړه شی او د هدایت په لوری واوړی او لا ښه څرګنده شی چه له دی قصی څخه اصلی مقصد هم دا دی.

وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرٰهِۦمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وازمایه ابراهیم لره پروردګار د ده په څو خبرو نو ده پوره کړی هغه (خبری).

تفسیر: لکه اوامر ـ نواهی او سنن ـ د حج افعال ـ ختنه ـ سر بیلول (د سر لار ایستل) مسواک او نور چه حضرت ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ د احکامو سره سم هغه تول په ډیر اخلاص

سره په ځای راوړی دی او تول ئی په ډیر ښه ډول (طریقه) سره ادا او پای (انتها) ته رسولی دی او له هم دی امله (وجی) د خلقو امام او پیشوا گرځول شوی دی.

قَالَ اِنِّیۡ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًاؕ

وویل (الله) چه بیشکه زه گرځوونکی د تا یم لپاره د خلقو مقتدا (په دین کښی)

تفسیر: یعنی تول (راتلونکی) انبیاء به ستاسی په متابعت باندی تگ وکړی.

قَالَ وَمِنۡ ذُرِّیَّتِیۡؕ قَالَ لَا یَنَالُ عَهۡدِی الظّٰلِمِیۡنَ﴿۱۲۴﴾

وویل (ابراهیم) او له اولادی می هم (مقتدایان وگرځوه) نو وفرمایل (الله) نه رسیږی عهد (امانت زما) کافرانو ته.

تفسیر: «بنی اسرائیل» په دی ډیر مغرور وو چه مونږ د حضرت ابراهیم علیه السلام اولاد یو او الله تعالیٰ له حضرت ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلی ده چه نبوت او لویی به ستا په اولاده او ځوځات (نسل) کښی پاتی وی او مونږ د «حضرت ابراهیم» په دین باندی یو او گرد د هغه دین منو. اوس پاک الله دوی پوهوی چه د الله تعالیٰ هغه وعده له هغو کسانو سره وه چه د نیکی پر لار ئی تگ کاوه. حضرت ابراهیم علیه السلام دوه زامن درلودل (لرلو). تر یوی مودی پوری د حضرت اسحاق علیه السلام په اولاده کښی لویی او نبوت ؤ، اوس د حضرت اسمٰعیل علیه السلام خیلخانی او اولادی ته رسیدلی دی ځکه چه ده د خپلو دواړو زامنو په نسبت دعا کړی ده او فرمایلی ئی دی چه د اسلام دین تل یو دی، ښایی چه تول رسولان او امتیان په همغی یوی لاری لاړ شی او هغه دا ده کوم حکم چه پاک الله د رسولانو په وسیله رالیږی، ومانه شی چه اوس په دغه دین باندی یوازی مسلمانان تگ کوی او تاسی له دی طریقی ځنی مخ اړولی دی. په ړومبنیو آیاتو کښی ئی خپلی ښیگڼی (فائدو) او انعامات راوښوول ـ اوس د هغوی هغه شبهه لری او دفع کوی چه بنی اسرائیل خپل ځانونه د تول عالم امام او متبوع او له تولو ځنی ښه او افضل گڼل، نو ځکه د بل هیچا متابعت ئی نه کاوه.

(فائده): د بنی اسرائیلو په واقعاتو کښی ئی د حضرت ابراهیم علیه السلام ذکر او منقبت وفرمایل، اوس د هغه په ضمن کښی د بیت الله د حالاتو او فضائلو ذکر فرمایی او د دی تذکر په منځ کښی په یهودانو او نصرانیانو باندی الزامات هم شته. لکه چه مفسران ئی ذکر کوی.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن

تفسیر: یعنی هرکال د حج له پاره خلق هلته سره راټولیږی او هلته د حج ارکان ادا کوی ـ نو دا خلق د دوزخ له عذابه ساتلی او مأمون کیږی. یا هلته په بل هیڅوا څه تجاوز او تیری نه کیږی.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونیسئ (ای مؤمنانو!) له ځای د (دریدلو د) ابراهیم څخنی ځای د لمانځه (طواف او دعا).

تفسیر: مقام ابراهیم علیه السلام هغه تیږه (ګټه) ده چه حضرت ابراهیم علیه السلام د کعبی شریفی د ودانولو په وخت کښی پری دریده. په دی تیږی (ګټی) باندی د حضرت ابراهیم علیه السلام د پښو نښی دی او دی په هم دی تیږی (ګټی) باندی د حج د دعوت له پاره دریدلی ؤ او دا تیږه (ګټه) هم لکه (حجرالاسود) له جنت څخنی راوړی شوی ده، اوس حکم دی چه له دی تیږی (ګټی) سره دی نژدی لمونځ وکړ شی او دا حکم استحبابی دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهیم ته او اسمٰعیل ته (دوی دواړو پلار او زوی ته) چه پاک کړئ! (او پاک وساتئ! تاسی دواړه پلار او زوی) کور (د عبادت) زما لپاره د طواف کوونکو او معتکفینو (یا د مسافرانو او مقیمانو) او (له پاره د) رکوع کوونکو سجده کوونکو (لمونځ کونکو).

تفسیر: یعنی دلته دی خلق خراب کارونه ونه کړی! او د هغه په چپ چاپیر (چار چاپیره) کښی دی ناولی ونه ګرځی او طواف دی په طهارت سره وکړی! او له ټولو چټلیو (ګندګو) څخنی دی بیت الله شریف پاک، صفا وساتل شی!.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل ابراهیم ای ربه زما وګرځوه دا ښار (چه کعبه می په کښی ودانه کړی ده) ځای د امن.

تفسیر: د کعبی شریفی د ودانولو په وخت کښی حضرت ابراهیم علیه السلام داسی دعا کړی وه چه دا میدان دی ودان او مأمون ښار وی! لکه چه هم داسی هم وشول.

وَّارْزُقْ اَهْلَهٗ مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

او روزی ورکړه اوسیدونکو ته ئی له هر راز (قسم) میوو نه هر هغه چا لره چه ایمان ئی راوړی دی له دوی ځنی په الله او په ورځ آخره باندی (چه د قیامت ورځ ده).

تفسیر: یعنی د دی ځای هغو اوسیدونکو ته چه مسلمانان وی، رزق او روزی ور ورسوه! او میوی ور دیری کړه! او کافرانو ته ئی دعا ونه فرمایله چه هغه پاک ځایٔ د کفارو له لوث (پلیتیٔ) او ګندګیٔ څخه پاک او صاف پاتی وی.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمایل (الله) او هر څوک چه کافر شو نو فائده به ورکړم هغه ته لږه بیا به په زور (او خواری) بوځم دی عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسیر: حق تعالیٰ فرمایی چه په دنیا کښی کفارو ته هم رزق ورکاوه شی او د رزق حال لکه «امامت» داسی نه دی چه هغه ماسواء له ایمان لرونکی بل چاته نه وررسیږی.

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ۭ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۭ

إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۲۷﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه پورته کړل ابراهیم تادوونه (بنیادونه) د کعبې او اسمٰعیل (هم او دواړو به ویل) ای ربه زمونږ ته قبول کړه (دا کار) له مونږ څخه، بیشکه ته چه ئی هم دا ته ښه اوریدونکی ښه پوهیدونکی ئی.

تفسیر: یعنی دا کار مو ته په خپل دربار کښې قبول کړه! (چه د کعبې ودانول دی) ته د ټولو دعاوی آوری! او د دوی په نیتونو باندی پوهیږی!.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۲۹﴾

ای ربه زمونږه او وګرځوه مونږه حکم منونکی ستا او (وګرځوه) له اولادی زمونږ یوه ډله حکم منونکی ستا او وښیه مونږ ته احکام د حج زمونږ او قبوله کړه توبه زمونږ، بیشکه ته هم دا ته چه ئی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان ئی. ای ربه زمونږ! پیدا کړه (ولیږه) په دوی کښې یو رسول له دوی څخنی چه دی لولی پر دوی باندی آیتونه ستا (چه د وحدت او نبوت دلایل دی). او ښیی دوی ته کتاب (یعنی قرآن) او حکمت (شرعی احکام) او پاک کړی دوی (له ګناهونو)، بیشکه ته هم دا ته ئی ښه غالب د حکمت خاوند (په خپل کار کښې).

تفسیر: دا دعا حضرت ابرهیم او د ده زوی حضرت اسمٰعیل علیهما السلام دواړو کړی ده چه زمونږ په څوځاتو (نسل) کښې یوه حکم منونکی ډله پیدا کړه! او یو داسی رسول په دوی کښې ولیږه! چه هغو ته کتاب او حکمت وښیی! نو داسی یو نبی چه د دوی دواړو له اولاد څخه دی پرته (علاوه) د حضرت ختم المرسلین محمد صلی الله علیه وسلم څخه بل څوک نه دی، نو د دی

له امله (وحی) د یهودانو د پخوانیو خیالاتو پوره تردید وشو له «علم الکتاب» ځنی هغه ضروری مطالب او معانی مراد دی چه له عبارت څخه واضح او ښکاره کیږی او له «حکمت» څخه مخفیه اسرار او لطیفه رموز مراد دی.

وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ يٰبَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٣٢﴾ ؕ

او څوک دی چه مخ گرځوی له دینه د ابراهیم څخه (هیڅوک ئی نه گرځوی) مگر هغه څوک چه احمق گرځولی وی ده ځان خپل، او البته په تحقیق غوره کړی ؤ مونږ ابراهیم په دنیا کښی (په نبوت او خلت او د بیت الله په تعمیر سره)؛ او بیشکه دی په آخرت کښی له (خاصو) نیکانو څخه دی. او (یاد کړه) کله چه وویل ابراهیم ته رب د ده چه غاړه کیږده (زما احکامو ته) نو وویل (ابرهیم) غاړه می ایښی ده رب د عالمیانو ته او وصیت کړی ؤ په دین خپل سره ابراهیم زامنو خپلو ته او یعقوب (هم)، چه ای زامنو زما بیشکه چه الله غوره کړی دی تاسی ته دین (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسی مگر په هغه حال کښی چه تاسی مسلمانان یئ (چه پر اسلام تر نزعی ثابت اوسئ!)؛

تفسیر: د هغه ملت او مذهب چه شرف مذکور شو، د هم دی ملت وصیت حضرت ابراهیم او حضرت یعقوب علیهما السلام خپلو اولادو ته فرمایلی ؤ. نو هر هغه څوک چه دا وصیت ونه منی، نو دی د هغو له ویناؤ ځنی هم سر غړوی. یهودان وایی چه حضرت یعقوب خپلو اولادو ته د «یهودیت» وصیت فرمایلی دی، دا وینا بالکل دروغ ده. لکه چه په وروستنی آیت کښی راځی. له دی آیت څخه مقصد نهی ده له ترکه د اسلامه، نه، له مرگه. لکه چه ویلی شی چه **«لاتصل الا وانت خاشع»** یعنی لمونځ مه کوه! ای لمونځ کوونکیه! مگر په هغه حال کښی چه ئی ته

ویریدونکی له الله شخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِۦمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾

آیا وئ تاسی حاضران په هغه وخت کښې چه راغی یعقوب ته (اسباب د) مرګ کله چه وویل (یعقوب) زامنو خپلو ته چه د څه شی عبادت به کوئ پس له (مرګه) زما؛ نو وویل دوی چه عبادت به کوو د معبود ستا او د معبود د پلرونو ستا چه ابراهیم او اسمٰعیل او اسحاق دی هغه الله ته چه یو دی (شریک نه لری) او مونږ ټول هغه ته غاړه ایښودونکی یو.

تفسیر: یعنی تاسی د حضرت یعقوب علیه السلام د وصیت په وخت کښې له سره موجود نه وئ. دوی خو د همغو ستایل شویو انبیاؤ ملت ته ارشاد فرمایلی وو او تاسی داسی وګرل چه یهودانو وویل چه پرته (علاوه) له مونږ او نصرانیانو وویل چه پرته (علاوه) له مونږ، نور ټول بی دینان دی او له اسلام څخه چه حق مذهب دی دواړه مخالف شول. او په دغه عمل ئې چه بیخی دروغ او افترا ده د وصیت نوم کیښود.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۴﴾

دغه یو ټولی وه چه په تحقیق تیر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چه کړی ئې وی او تاسی ته ده (جزا د) هغه څه چه کړی دی تاسی او نه به پوښتیدل کیږئ له هغه څه چه وو دوی چه کاوه به ئې (هغه).

تفسیر: یعنی یهودانو او نصرانیانو یقین درلود (لرلو) چه د مور او پلار په ګناهونو به زامن نیول کیږی او د هغوی په ثوابو کښې به هم برخه آخلی. دا وینا بیخی غلطه او چټی (بیکاره) ده. بلکه د هر چا عمل د ده د لاری مل، او چاره ئې تر غاړه ده، څه ئې چه کړلی وی هغه به

ریبی او هر څه ئی چه کړی وی هغه به ئی په مخ کښی راځی، ښه وی که بد.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ

او وایی دوی (کتابیان مسلمانانو ته) چه شئ! یهودان یا (شئ) نصرانیان چه سمه لاره ومومئ.

تفسیر: مطلب دا دی چه یهودان مسلمانانو ته وایی چه یهودان شئ! او نصرانیان دوی ته وایی چه نصرانیان شئ چه هدایت مو په برخه شی.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

ووایه (ای محمده دوی ته چه مونږ داسی نه کوؤ) بلکه (متابعت کوو) د دین د ابراهیم چه په یوه لوری (یعنی له هر باطله حق ته مائل) ؤ او نه ؤ دی له مشرکانو څخه.

تفسیر: یعنی ای محمده! صلی الله علیه وسلم دوی ته ووایه چه ستاسی دا وینا هیڅ د منلو وړ (لائق) نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو چه له ګردو خرابو مذاهبو څخنی بیل دی. په دی خبره کښی چه نه ؤ دی له شرک کوونکو څخنی دی خبری ته اشاره ده چه تاسی دواړه فرقی په شرک کښی اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چه د ابراهیمی مذهب مدعیان وو د شرک او کفر په سیند کښی لاهو وو. له دی آیته په هغو هم تردید وشو. د انصاف له مخی اوس له دی دوو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمی مذهب باندی نه ده او یوازی مونږ مسلمانان په ابراهیمی مذهب پاتی یو.

(فائده): په هر شریعت کښی دری خبری وی

(اول): عقاید لکه توحید ـ نبوت او نور مؤمن به شیان نو په دی کښی تول آسمانی دین لرونکی شامل او شریک او موافق دی او اختلاف له سره په کښی ممکن نه دی.

(دوهم): د شریعت کلیه قواعد چه له هغو څخنی جزئیات او فرعی مسائل حاصلیږی، او په تولو جزئیاتو کښی تل همغه کلیات ملحوظ او تر کتنی لاندی وی او فی‌الحقیقت ملت د هم دی اصولو او کلیاتو نوم دی. او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمی ملت توافق او اتحاد هم په هم دغو کلیاتو کښی دی.

(دریم): د ګردو کلیاتو او تولو اصولو او فروعو مجموعه چه هغه ته شریعت وایی. چه د دی خلاصه داسی شوه چه د حضرت محمد رسول الله او حضرت ابراهیم خلیل الله علیهما الصلوٰة

والسلام ملت سره يو دی ـ او د دوی شريعتونه سره بيل بيل دی.

قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَمَآ اُوْتِيَ النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۶﴾

ووايئ (ای مؤمنانو!) چه ايمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (لسو صحيفو) چه نازل کړی شوی دی ابراهيم ته او اسمٰعيل او اسحاق او يعقوب او اولادی (د دوی) ته او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چه ورکړی شوی موسٰی ته او (ورکړی شوی دی) عيسیٰ ته او (پر) هغو (کتابونو) چه ورکړی شوی دی (نورو) انبياؤ ته له ربه د دوی نه حال دا چه نه کوو فرق په منځ د يوه تن له دوی څخنی (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ايښودونکی يو.

تفسير: يعنی مونږ په ټولو انبياؤ او کتابونو ايمان راوړو. او ټول حق گڼو او هر يو له دوی څخنی په خپله زمانه کښی واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالیٰ حکم منونکی يو او وايو چه په هره زمانه کښی هر نبی عليه السلام چه هر الهٰی حکم له ځانه سره راوړی دی د هغو منل او اتباع ضروری دی. پرته (علاوه) له کتابيانو څخنی چه له خپل دين څخه په غير، د نورو ټولو اديانو تکذيب کوی. اگر که د دوی دين منسوخ شوی هم وی او د انبياؤ هغه احکام دروغ گڼی چه د الله تعالیٰ احکام دی.

فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِيْ شِقَاقٍ ۚ فَسَيَكْفِيْكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۳۷﴾

نو که ايمان راوړی دا (يهود او نصاریٰ) لکه چه تاسی ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بی له فرقه) نو په تحقيق ئی وموندهٔ سمه لاره، او که

ئی مخ وګرځاوه (له ایمانه) نو بیشکه هم دا خبره ده چه دوی (له تاسی سره) په مخالفت کښې دی، نو ژر ده چه کافی به شي په (دفع د شر) د دوی کښې تا لره الله، او هم دی دی ښه اوریدونکی (د اقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسیر: یعنی د دی له دښمنی او ضد څخه مه ویریږئ! پاک الله د هغوی له شر او ضرر څخه ستاسی ساتونکی دی. هغوی تاسی ته هیڅ ورانی نشی رسولی. الله تعالیٰ د تولو خبری آوری او په تولو احوالو او نیتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۫ وَّنَحْنُ لَهٗ عٰبِدُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

(او وائی ای مؤمنانو! چه مونږ الله رنګ کړی یو) په رنګ د الله او څوک ښه دی له الله څخنی له جهته د رنګه (د دین) او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکی یو.

تفسیر: یهودان له دی آیتونو څخنی واوښتل او اسلام ئی ونه مانه. او نصرانیانو هم انکار وکړ او د لاقو او باتو په ضمن کښې به ئی ویل چه له مونږ سره داسی یو رنګ شته چه له مسلمانانو سره نشته.
د نصرانیانو دا دود (رواج) وه چه یو ډول (قسم) زیړ رنګ ئی جوړ کړی ؤ او کله به چه په دوی کښې کوم ووړوکی پیدا کیده، یا به کوم سړی د دوی په دین کښې داخلیده، نو دوی به په هغه رنګ رنګاوه او په هغه کښې به ئی غوټه کاوه چه سوچه او ستره نصرانی شی. نو پاک الله فرمایی چه «ای مسلمانانو! ووایی چه مونږ د الله تعالیٰ په رنګ سره رنګ شوی یو چه ایمان دی. حق دین مو منلی دی چه د دی حق دین له منلو او ننوتلو څخه وروسته تولی ناپاکی او ناولتیاوی او نور کثافات (خیری) بیخی لری کیږی او هر مسلمان پکښې پاک، صاف کیږی.»

قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِی اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ﴿۱۳۹﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) ایا جګړه کوئ تاسی له مونږه سره په (دین) د الله کښې حال دا چه هغه دی رب زمونږ او رب ستاسی، او مونږ لره دی عملونه زمونږ او تاسی لره دی عملونه ستاسی، او مونږ خاص الله لره په

اخلاص (عبادت کوونکی) یو.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په نسبت ستاسی داسی نزاع او جگړی کول او داسی ګڼل چه د الله تعالیٰ د رحمت او عنایت لایق (وړ) او مستحق پرته (علاوه) له مونږ څخه بل هیڅوک نشته، خوشی بیکاره خبره ده. او هغه پاک ذات همغسی چه ستاسی رب دی، زمونږ رب هم دی. او مونږ څه عملونه چه کوو، خالص الله تعالیٰ لره ئی کوو مونږ تاسی غوندی یوازی په خپلو پلرونو او نیکونو افتخار نه کوو. او په تعصب، نفسانیت، او حسد کښی اخته نه یو. نو بیا څله زمونږ عملونه د پاک رب په دربار کښی نه منل کیږی؟

اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ۗ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ۗ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۰﴾

آیا وایئ تاسی (ای کتابیانو!) چه بیشکه ابراهیم او (د ده زامن او لمسی) اسمٰعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (تول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووایه (ای محمده! دوی ته) ایا تاسی ښه پوهیږی، که الله؟ او څوک دی زیات ظالم له هغه چانه چه پټوی له خلقو (ثابته) شاهدی په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بی خبره له هغه څه چه تاسی ئی کوئ.

تفسیر: د حضرت ابراهیم او حضرت اسمٰعیل او نورو انبیاؤ علیهم السلام په نسبت چه کتابیانو داسی دعوه کوله چه دوی یهودان یا نصرانیان وو، ښکاره او صریحه دروغ ده. برسیره پر دی حق تعالیٰ فرمایی ﴿مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا﴾ نو اوس راوښیئ! چه ستاسی پوهه او علم زیات دی که د هغه (علام الغیوب الله تعالیٰ)؟.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه یوه ډله وه چه په تحقیق تیره شوی وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چه کړی ئی وی، او تاسی لره ده (جزا) د هغه څه چه کړی دی تاسی، او نه به پوښتیدلی کیږئ، له هغه څه چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: هم دا آیت وړاندی تیر شوی دی، هرکله چه د دی کتابیانو په زړونو کښی تکبر او غرور ځای نیولی ؤ او داسی ئی ګڼل چه زمونږ اعمال هرڅومره چه خراب وی، بیا به هم زمونږ پلرونه شفاعت کوی او ښنه به راته غواړی، نو ځکه د داسی چټی (بیکاره) خیالاتو د لا ښه تردید کیدلو لپاره ئی هغه آیت بیا مکرر بیان وفرمایه داسی وپوهیږئ چه په پخوانی آیت کښی کتابیانو ته خطاب ؤ. او په دی آیت کښی له (محمدی) امت سره مخاطبه ده چه په دی چټی (بیکاره) خیال کښی د هغوی متابعت او پیروی مه کوئ! ځکه چه دا راز (قسم) هیلی (امید) او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنی په خپل زړه کښی کولی شی چه داسی تخیلات او توقعات بیخی غلط او چټی (بیکاره) دی. اوس وروسته له دی نه د یهودانو او نورو مشرکانو د یوی بلی ناپوهئ او حماقت څخه اطلاع ورکوله کیږی چه د قبلی د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکی دی.

سَيَقُولُ السُّفَهَاۤءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِيْ كَانُوْا عَلَيْهَا ؕ

ژر ده چه وبه وایی ناپوهان له خلقو چه څه شی وګرځول دوی (یعنی رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه هغې نه چه وو دوی په هغې باندې؟

تفسیر: کله چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکې شریفې څخه مدینې منورې ته تشریف راوړ، تر ۱۶ ـ ۱۷ میاشتو پورې ئې د بیت المقدس په لورې لمونځ کاوه، وروسته د کعبې شریفې په لورې مامور شول، چه خپل مخ وګرځوی. دلته یهودان او مشرکان، منافقان او ځینې ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندیښنو او شبهو کښې ولویدل، او مخالفانو په توکو او مسخرو لاسونه پورې کړل، او داسې به ئې ویل «دوی خو تراوسه پورې د بیت المقدس په لورې چه د تولو انبیاؤ قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول چه هغه د پخوانیو انبیاؤ قبله ئې پریښوده؟ او د کعبې په لورې ئې مخ وګرځاوه؟» چا به ویل چه «د یهودانو د رخې، (کینې) حسد او عداوت له امله (وجې) یې داسې وکړل» ځینو به ویل چه «دی په خپل دین کښې متردد او متحیر دی، چه له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږی»
د مخالفانو له دې اعتراضونو او له هغه ځواب څخه چه الله تعالیٰ ئې وروسته فرمایی، دا جګړه داسې پای (آخر) ته رسیږی، چه د هغه له اوریدلو ځنې هیڅا ته نور هیڅ تردد او اندیښنه نه پاتې کیږی.

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ؕ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۤءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه تول جهات) هدایت کوی هغه چاته چه اراده (ده هدایت یی) وکړی (طرف) د لارې سمې ته (چه اسلام دی).

تفسیر: یعنی ای محمده! دغو ناپوهانو ته ووایه چه نه مونږ د یهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفساني تعصب له امله (وجې) او نه د خپلې شخصي رأیې له متابعته، خپله قبله بدله کړې

ده بلکه مونږ یوازی د الله تعالیٰ د فرمان په اثر، چه زمونږ د حق دین اساس دی، دا قبله بدله کړه تر هغه وخته پوری چه مونږ مامور وو چه د بیت المقدس په لوری لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چه مونږ مامور شوی یو چه د کعبی شریفی په لوری مخ وګرځوځ! نو مونږ د زړه له کومی (منځ) دا حکم هم ومانه، نو د دی په نسبت له مونږ څخنی داسی پوښتنی، او پر مونږ دا راز (قسم) اعتراضونه کول سخت حماقت دی. د الله تعالیٰ په حکم منونکی تابع بنده داسی اعتراض کول چه ده پخوا له دی نه داسی کار کاوه او اوس ولی داسی کار کوی؟ دا د پوهانو او عاقلانو کار نه دی. که د داسی مختلفو احکامو اسرار لتول مو په کار وی، نو د الله تعالیٰ د تولو احکامو په اسرارو څوک پوهیدی شی؟. او تاسی ناپوهان څوک پوهولی شی؟. هو! په دومره خبره هر څوک پوهیدی شی، او مونږ هم هر څوک پوهولی شو، چه مقصد د قبلی له تاکلو (مقررولو) څخنی د عبادت د طریقی ښوول دی، او اصلی عبادت نه دی، او په دی مورد (ځای) کښی د پاک الله معامله جلا جلا (جدا جدا) ده، ځینو ته په خپل، حکمت او رحمت له مخی یوه لاره ورښیی، او ځینو ته بله. د تولو ځایونو او مواقعو څیښتن (خاوند) او مالک الله دی، هر چاته په هر وخت کښی چه اراده وکړی، داسی لاره ورښیی، چه له نورو تولو لارو څخنی ښه، سمه او لنده وی، لکه چه اوس ئی مونږ ته داسی قبله راوتاکله (مقرره کړه)، او هدایت ئی راته وفرمایه، چه له تولو قبلو څخنی افضله او بهتره ده.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ

او هم داسی (لکه چه هدایت مو درته کړی دی) ګرځولی یئ مونږ تاسی یوه ډله غوره دپاره د دی چه شئ شاهدان پر نورو خلقو (د جزا په ورځ د انبیاؤ له خوا) او چه شی (محمد) رسول (د الله) پر تاسی (ای محمدی امته!) شاهد.

تفسیر: یعنی همغسی چه ستاسو قبله کعبه ده او د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله، او له تولو قبلو څخنی افضله ده، هم دا راز (قسم) می تاسی هم له تولو امتو څخنی افضل او ستاسی رسول می هم له تولو نبیانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی. چه د دی فضیلت او کمال له سببه تاسی د نورو تولو امتو په مقابل کښی داسی شاهدان چه مقبول الشهادت وی، منل کیږئ. او محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاسی پر عدالت او صداقت شاهدی ورکوی. لکه چه په احادیثو کښی راغلی دی «کله چه د پخوانیو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذیب وکړی، او ووایی چه مونږ ته په دنیا کښی د هیچا له خوا هدایت او لارښوونه نه ده شوی. نو په دغه وخت کښی محمدی امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندی شاهدی ورکوی، او حضرت

محمد صلى الله عليه وسلم چه د خپلو امتيانو له احوالو څخه پوره واقف دی، د دوی په صداقت او عدالت باندی شاهدی ورکوی. دلته به نور امتيان وايي چه «دوی نه زمونږ په زمانه کښی وو، او نه بيخی مونږ او دوی سره ليدلی دی، نو د دوی شاهدی په مونږ څرنګه اوريدله کيږی؟» دلته به محمدی امت داسی ځواب ورکوی چه «مونږ ته دا تولی خبری د الله تعالیٰ له کتابه او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ښوونی څخه راڅرګندی شوی، او دغه امر مونږ ته د «علم اليقين» تر حده رسيدلی دی نو ځکه مونږ پر تاسی شاهدی لولو.

(فائده): ـ د **«وسط»** يعنی معتدل مطلب دا دی چه محمدی امت بيخی په سمه لار دی. چه په هيڅ ډول (طريقه) د هيڅ شانی کوږوالی شائبه پکښی نشته. او له افراط او تفريط څخه بيخی پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ

او نه ده ګرځولی مونږ (دا) قبله هغه چه وی ته (پخوا له هجرت نه) په هغی باندی مګر دپاره د دی چه مونږ (بيل او) معلوم کړو هغه څوک چه پيروی کوی د رسول له هغه چانه چه بيرته ګرځی په پوندو خپلو (کفر ته)

تفسير: يعنی ستاسی اصلی قبله خو هم دغه کعبه وه، چه د حضرت ابراهيم عليه السلام له زمانی راهيسی پاتی ده، د څو ورځو له مخی چه ستاسی قبله بيت المقدس تاکلی (مقرر) شوی وه، يوازی د امتحان دپاره وه، چه څوک له تاسی امر منونکی پاتی کيږی؟ او څوک مخ اړوی؟ نو هر څوک له دوی څخه چه پر ايمان باندی قائم پاتی دی، د هغوی درجی لوړی دی.

(فائده): په دی آيت کښی «لنعلم» چه د مستقبل صيغه ده، او په «حتی نعلم ـ فليعلمن ـ لما يعلم الله ـ لنبلونکم ـ الا لنعلم» او نورو آيتونو کښی چه د مستقبل کلمی راغلی دی له دغو تولو ځنی له ورا داسی معلوميږی، چه نعوذ بالله د الله تعالیٰ علم پر دغو پيښو باندی وروسته حاصل شوی دی، او پخوا له دی نه پر دی شيانو د الله تعالیٰ علم نه وه، حال دا چه د پاک الله علم په هر شی قديمی دی. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا﴾ علماؤ د دی ځواب په څو ډولو (طريقو) سره ورکړی دی ځينی له «علم» څخه متميز او بيل بيل کول مرادوی، ځينی ئی آزموينه او امتحان بولی، ځينو د داسی علم معنی رؤيت ګڼلی دی. ځينو دا د مضارع صيغی د ماضی په معنی تعبير کړی دی. ځينو د «علم» حدوث نبی کريم صلی الله عليه وسلم او مؤمنانو ته راجع کړی دی. يا ئی د مخاطبينو په لوری ګرځولی دی. ځينی لوی محققين هغه «علم» حالی بولی، چه له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کيږی، او په هغه باندی جزا او سزا ـ مدح او ذم مترتب

کیږی. او هم دا ئی غوره کړی دی. ځینو راسخینو مدققینو د دی په نسبت دوه دقیق او انیق بیانونه فرمایلی دی د یوه خلاصه دا ده چه د ﴿ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴾ له ارشاد سره سم تول شیان له اوله تر آخره، له حقیر او عظیم ځنی نیولی، تر قلیل او کثیر پوری د پاک الله په حضور کښی موجود دی، او د تولو شیانو «علم» له هغه سره غوند او یو ځای دی. د هغه په «علم» کښی هیڅ ډول (قسم) تقدم او تاخر بیخی نشته. مګر دا موجودات بیشکه په تناسب سره یو له بله وړاندی وروسته شمیرل کیږی. خو د الله تعالیٰ په «علم» کښی ګرد (تول) سره یو ځای لکه یو شی موجود دی. نو ځکه دلته ماضی، حال او استقبال ایستل بیخی غلط کار دی. البته په هغه تقدم او تأخر کښی چه دوی ئی یو له بله سره لری، دا دری واړه زمانی بالبداهت جلا جلا (جدا جدا) څرګندیږی، نو الله تعالیٰ په خپل کلام کښی د مقام او حکمت په لحاظ کله په شیانو کښی له هغه څه نه چه ده ته معلوم دی له خپل علم سره سم کلام فرمایی او کله د دی واقعاتو د تقدم او تأخر لحاظ کوی، په ړومبنی صورت کښی د یوه دقیق فرق په لحاظ تل د ماضی یا د حال صیغه استعمالیږی، او د استقبال صیغه هیڅ نه مستعملیږی، او په بل صورت کښی حال استعمالیږی. په هر ځای کښی چه راتلونکی واقعات د ماضی په الفاظو سره بیان فرمایی لکه ﴿ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ﴾ او داسی نور، نو هلته دا لحاظ شوی دی، چه د حق تعالیٰ په مخ کښی هغه تول سره مستحضر او تر نظر لاندی دی. او هر چیری چه تیر شوی امور د استقبال په صیغه سره بیان شوی دی، لکه ﴿ إِلَّا لِنَعْلَمَ ﴾ او نور، نو هلته دا تر نظر لاندی ده چه هغه د ماقبل په نسبت مستقبل دی، مګر د الله تعالیٰ د علم په لحاظ مستقبل نه دی، چه د هغه د علم په نسبت د حدوث توهم وشی. د بل تحقیق خلاصه دا ده چه مونږ ته د اشیاؤ علم په دوه ډوله (قسمه) حاصلیږی یو بلا واسطه، بل په واسطه سره مثلاً مونږ کله اور په خپلو سترګو وینو، او کله مو له سترګو پټ وی، او د هغه د لوګی له لیدلو څخه د هغه په وجود باور کوو. او ډیر ځلی د دی دواړو علم مونږ ته یو ځای او یو له بل سره ګډ حاصلیږی. مثلاً کله چه مونږ اور پخپل مخ کښی ګورو ښکاره ده چه اور او لوګی ئی دواړه یو ځای زمونږ په نظر کښی راځی. نو په دی صورت کښی په دواړو قسمونو زمونږ علم په اور باندی حاصل شو هم بلا واسطه ځکه چه مونږ اور پخپلو سترګو ګورو، او هم په واسطه سره یعنی د اور علم د لوګی په واسطه. او دا دواړه علمه یو ځای څرګند شوی دی، وړاندی او وروسته پکښی له سره نشته دلته علم بالواسطه په علم بلا واسطه کښی داسی محو او ورک شوی دی چه هغه ته هیڅ فکر او خیال هم نه ورځی. هم داسی کله د دوو شیانو علم هم بلا واسطه یو ځای حاصلیږی مثلاً که لوګی او اور دواړه سره یو ځای ووینو، په دی ډول (طریقه) کله د یوه شی علم بلا واسطه او د دوهم شی علم د اول شی د علم په واسطه یو ځای سره حاصلیږی مثلاً د لوګی علم بلا واسطه او د اور علم د لوګی په واسطه یا د اور علم بلا واسطه او د لوګی علم د اور په واسطه دواړه یو ځای سره پیدا کیږی، مګر کله چه قلم پخپل لاس کښی آخلو او پری لیکو، که څه هم لاس او قلم یو ځای سره خوځیږی، خو بیا هم داسی ویلی کیږی چه ړومبی لاس وخوځیده او بیا قلم د هغه په واسطه په

حرکت راغی. نو له دی کبله (وجی) سره له دی چه علم په دوو شیانو یو ځای حاصل شوی وی مکر بیا هم سلیم عقل هغه علم چه بی واسطی حاصل شوی وی خامخا پر هغه علم مقدم بولی چه په واسطه سره حاصل شوی وی. څه مهال (وخت) چه دا خبری دربنکاره شوی نو اوس واورئ کله چه علیم خدای ته د تولو شیانو علم په دوارو دولو (طریقو) سره شته یعنی بلا واسطه او په واسطه سره یعنی د لوازمو سره له ملزوماتو او د ملزوماتو سره له لوازمو او دا دواړه علمونه له ازله سره برابر او یو ځای دی. اکر که د یوه شي بالواسطه علم په بلا واسطه علم کښی بیخي ورک او محو شي، او د داسی شي بلا واسطه علم او د بل شي له بالواسطی علم سره برابر او یو ځای دی او دواړه قدیم دی کواکی بلاواسطه علم ئی په مذکوره طریقه سره مقدم، او بالواسطه علم ئی مؤخر وګنئ نو هر چیری چه د الله تعالیٰ د علم ذکر د استقبال په صیغه یا د استقبال په معنی کښی ومونده شی، هغه د بالواسطی علم په لحاظ دی. او د زمانی په اعتبار هیڅ تفاوت پکښی نشته. او هر چیری چه ماضی یا حال مستعملیږی، هلته بلاواسطه علم مراد دی. او د بالواسطی علم په اعتبار سره د کلام په فرمایلو کښی دا حکمت دی چه د الله تعالیٰ د کلام مخاطبان بنیادمان دی، او انسانانو ته د زیاترو شیانو علم بالواسطه وی ـ نو ځکه هر چیری چه لوی خدای جل جلاله د خپل علم ذکر د استقبال په صیغه فرمایلی دی، نو دا همغه امور دی چه بنیادمانو ته بلا واسطه نشی معلومیدی. که په داسی ځایو کښی له انسانانو سره بلاواسطی د علم په اعتبار کلام وکړی شی، نو پر دوی پوره الزام نه اوړی، او هر چیری چه هسی حکمتونه او مصالح تر نظر لاندی نه وی، نو هلته د بلا واسطی علم په اعتبار د ماضی یا د حال صیغه استعمالیږی مګر کله چه انسانانو ته د هغو شیانو بلا واسطه علم هیڅ په لاس نشی ورتلی، او د دغو وسایطو علم پخوا د هغو له وجوده انسان ته امکان نه لری، او له هم دی امله (وجی) چه د هغو تول علوم سره برابر او یو ځای نه حاصلیږی، نو دوی پاک الله پخپلو ځانونو قیاسوی، او د استقبال د صیغی د اوریدلو ځنی د حدوث په فکر کښی لویږی او حیرانیږی چه د الله تعالیٰ په علم کښی حدوث ثابت شو ـ مګر هغه پوهان چه له هسی نکاتو ځنی واقف او پوه وی، دا تول سره سم او یو له بله سره مطابق ګنی. والحمدلله.

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

او بیشکه دی دا ګرځیدل (کعبی ته) هرومرو (خامخا) ډیر درانه مګر نه دی (درانه) په هغو کسانو چه سمه لاره ورته ښوولی ده الله

تفسیر: پرومبی زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم لپاره بیت الله شریف قبله مقرره شوی وه، بیا د څه وخت له پاره د امتحان په توګه (طور) بیت المقدس قبله مقرره شوه، او تول پوهیږی چه امتحان په هغه شي کښی وی، چه پر نفس باندی دروند وی، نو پاک الله فرمایی چه بیشکه د

کعبې شريفې په ځای بيت المقدس قبله گرځول، پر خلقو ښه ونه لګيدل. په عوامو مسلمانانو له دی سببه چه هغوی عموماً عرب او قريش، او د کعبې شريفې په افضليت معتقد وو. کله چه په دوی د دوی له خيال، عادت، رسم او رواج څخنی مخالف کار تحميل شو، نو متأثر شول. او د خواصو د ويريدلو سبب دا ؤ چه د ابراهيمی له هغه دين څخنی دا عمل مخالف ؤ، چه دوی د هغه په موافقت مامور وو. او هغه اخص الخواص چه د سليم ذوق خاوندان، او د مراتبو د تمييز لياقت ئې درلود (لرلو)، هغوی د بيت الله په مقابل کښې بيت المقدس ته دريدل، معکوسه ترقی ګڼله. مګر هغه ذوات چه په حکمتو او اسرارو پوهيدل، او د ايمانی فراست په رڼا د کعبې شريفې او د بيت المقدس په مراتبو بيل بيل خبر وو، او د دی دواړو په حقيقت او د مراتبو په فرق سره پوه وو، دوی پوهيدل چه حضرت محمد صلی الله عليه وسلم د تولو انبياؤ د کمالاتو جامع او د دوی رسالت تولو قومونو او ملتونو بلکه تول عالم ته شامل دی نو ځکه دا خبره هم ضروری ده چه د بيت المقدس د استقبال وار هم راشی، د هم دی خبری له امله (وحی) زمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم د معراج په شپه کښې له تولو پخوانيو انبياؤ سره هم ملاقات وکړ او هغه نه وروسته د بيت المقدس د استقبال حکم صادر شو. والله اعلم.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

او نه دی الله چه ضايع کړی ايمان (لمونځ) ستاسی (ای مؤمنانو!) بيشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندی خامخا ډير مهربان، پوره رحم لرونکی دی.

تفسير: يهودانو ويل کله چه مو اصلی قبله بيت الله وه، نو ستاسی د دومره مودی هغه لمونځونه چه د بيت المقدس په طرف مو کړی دی تول ضايع شول ځينو مسلمانانو ته داسی شبهی ورولويدی. کله چه بيت المقدس زمونږ اصلی قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چه په هغه حالت کښې مره شوی دی، د هغوی په ثواب کښې به هم نقصان واقع شوی وی، البته ژوندی مسلمانان به په راتلونکی زمانه کښې د هغه تلافی وکړی. نو دا آيت نازل شو (کله چه تاسی يوازی د خپل ايمان او د پاک خدای د اطاعت له کبله (وحی) د بيت المقدس په لوری لمونځ کړی دی نو ستاسی اجر او ثواب ته څه زيان نه پيښيږی.

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ

په تحقيق سره وينو مونږ (بيابيا) ګرځول د مخ ستا په (طرف د) آسمان نو مونږ به وګرځوو هرومرو (خامخا) تا (هغی) قبلی ته چه ته ئې خوښوی.

تفسیر: کله چه کعبه اعلیٰ قبله او له محمدی صلی الله علیه وسلم کمالاتو سره ورږ (لائق) او مناسبه وه، نو له ټولو قبلو څخنی افضله او د ابراهیم علیه السلام قبله وه. له بل لوری یهودانو طعنی او پیغورونه ورکول او ویل یی «دا نبی چه زمونږ له شریعت څخنی مخالف او له ابراهیمی دین سره سم کار کوی ولی زمونږ د قبلی په لوری لمونځ کوی؟» نو ځکه د دغو سببو له امله (وجی) په هغه زمانه کښی چه دوی د بیت المقدس په لوری لمونځ کاوه نو د هغه په زړه کښی تل داسی خبری گرځیدلی که د الله تعالیٰ له لوری حکم راکړی شی چه بیا د کعبی په لوری لمونځ وکړم. او په دی شوق کښی به ئی کله کله د آسمان په لوری مخ اړاوه، او هر طرف ته به ئی کتل، چه ښائی په هغی پرښتی باندی ئی سترگی ولگیږی چه داسی زیری ورکړی، نو په دی مناسبت پر دوی دغه آیت نازل شو، او د کعبی شریفی د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجۡهَكَ شَطۡرَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ

نو وگرځوه مخ خپل په لوری د مسجدالحرام (کعبی ته په لمانځه کښی).

تفسیر: یعنی د کعبی شریفی په لوری. مسجد الحرام ئی ځکه بولی چه هلته مقاتله کول، د حیواناتو ښکار کول، د ونو او وښو پری کول او نور شیان حرام دی. او بل هیڅ یو مسجد دومره عزت او حرمت نه لری لکه چه مسجد الحرام د حرمت او عزت ځای دی. کله چه د قبلی د تحویل دا حکم نازل شو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له معظمو اصحابو سره د بنی سلمة په مسجد کښی د ماسپیښین د جماعت په لمانځه ولاړ وو، او دوه رکعته ئی د بیت المقدس په لوری ادا کړی وو، په هم دی لمانځه کښی ئی سره له خپلو مقتدیانو د کعبی شریفی په لوری مخ وگرځاوه او پاتی دوه رکعتونه ئی د مسجد الحرام په لوری پای (آخر) ته ورسول. نو په هم دی مناسبت د دی مسجد نوم (ذوقبلتین) یا (مسجد القبلتین) کیښود شو. یعنی د دوو قبلو مسجد.

وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥۗ

او په هر ځای کښی چه اوسئ نو وگرځوئ (تاسی) مخونه خپل (په لمانځه کښی) په لوری د هغی (کعبی)

تفسیر: یعنی په سفر یا په حضر کښی ـ په مدینی منوری یا په بل ښار کښی، په وچه یا په دریاب کښی په غره یا په ډگر (صحرا) کښی ـ یا پخپله بیت المقدس یا په بل کوم ښار کښی ـ هر چیری چه یئ د بیت الحرام په لوری لمونځ ادا کړئ!

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

او بیشکه هغه کسان چه دوی ته ورکړی شوی دی کتاب خامخا پوهیږی دوی چه بیشکه دا (استقبال الکعبه) حق دی له لوری د رب د دوی او نه دی الله ! غافل له هغو کارو څخنی چه کوی ئی دوی.

تفسیر: یعنی هغه اعتراضونه چه کتابیان ئی د قبلی د تحویل په نسبت کوی هغوی ته هیڅ غوږ مه ږدئ! ځکه چه د هغوی په آسمانی کتابو کښی دا خبره ښکاره ده چه ختم المرسلین صلی الله علیه وسلم به د څه مودی له مخید بیت المقدس په لوری لمونځ کوی. او په پای (آخر) کښی به د کعبی شریفی په لوری لمونځ کوی، او دا هغو تولو ته معلوم دی چه د محمدی امت اصلی او دائمی قبله به د ابراهیمی دین سره سمه وی، نو ځکه هغوی دا د قبلی تحویل هم حق گڼی، خو د رخی (کینی) او حسد له مخی هر څه ئی چه په خوله راځی هغه وایی الله تعالیٰ د دوی په تولو خبرو ښه عالم دی. او د دوی د ویناوو نتایج به یوه ورځ هغوی ته څرگند کړی.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ بِكُلِّ ءَايَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ

او قسم دی خامخا که ته راوړی هغو کسانو ته چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دلیل سره نه به شی تابع دوی د قبلی ستا او نه ئی ته (ای محمده!) تابع کیدونکی د قبلی د دوی او نه دی ځینی د دوی تابع کیدونکی د قبلی د ځینو (نورو).

تفسیر: یعنی کله چه خبره داسی ده چه کتابیان دا د قبلی استقبال حق گڼی، خو د رخی (کینی)، عناد او حسد له امله (وجی) د هغه له حقیقت څخنی سترگی پټوی، نو له هغوی څخنی د خپلی قبلی د موافقت هیله (امید) بیخی مه لرئ!، دوی خو داسی متعصب دی، که ته هغه تولی ممکن الوقوع نخښی دوی ته وښیی، خو بیا هم ستا قبله نه منی. دوی خو په دی غوښتنه او آرزو کښی دی، چه په څه ډول (طریقه) تاسی د خپل ځان تابع وگرځوی، نو له هم دی امله (وجی) داسی ویناوی کوی «که ته زمونږ په موجوده قبله باندی تینگ پاتی کیدی، نو مونږ به باور کاوه چه ته همغه موعود نبی یی. ښه! د دوی مطلب دا ؤ چه ښائی ته بیا د بیت المقدس

په لوری لمونځ وکړی!» مګر د دوی دا خیال چتی (بیکاره) او باطل دی. ته هیڅکله د هغوی د قبلی متابعت نشی کولی، ځکه چه دا د کعبی استقبال تر قیامته پوری نشی منسوخ کیدای. او کتابیان دی د نورو متابعت د خپلی قبلی په نسبت وروسته پریږدی ږومبی دی پخپلو منځو کښی دوی د قبلی جګړه صافه کړی. ځکه چه کتابیان یو له بله سره د قبلی په امر کښی ډیری جګړی او خبری لری. د یهودانو قبله د بیت المقدس صخره ده. او د نصرانیانو قبله د بیت المقدس هغه شرقی خوا ده چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام د روح نفخ پکښی شوی وه. کله چه دوی پخپلو منځو کښی نه جوړیږی، نو له مسلمانانو ځنی د دی نقیضو متابعت غوښتل، یوازی جهل او حماقت دی.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او هرومرو (خامخا) که بالفرض تابع شی ته د آرزوګانو د دوی وروسته له هغه چه راغی تاته له علمه (چه وحی دی) بیشکه ته به دغه وخت کښی خامخا ئی له ظالمانو ځنی.

تفسیر: یعنی قطع نظر له دغو دلائلو ځنی که د لږی مودی له مخی دا ومنله شی چه نعوذ بالله زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم د کتابیانو د قبلی متابعت د وحیی له نزوله او یقینی علم څخه په خلاف وکړی، نو په دی محال تقدیر دوی بیشکه د بی انصافانو له ډلی ځنی شمیرل کیږی، او له یو نبی ځنی د داسی شنیع امر کیدل ممکن الوقوع نه دی. نو ښکاره شوه چه د کتابیانو د قبلی متابعت له تاسی ځنی له سره ممکن نه دی. ځکه چه بیخی له علمه چپ دی. یعنی جهل او ګمراهی ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پیژنی دوی هغه (یعنی محمد او

اسلام د دوی د کتابو په تعریف) لکه چه پیژنی دوی ځامن خپل او په تحقیق چه یوه ډله له دوی (یعنی کتابیانو) ځنی خامخا پټوی حق (وصف د محمد) حال دا چه دوی پوهیږی (په حقانیت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله علیه وسلم» حق ثابت دی له رب ستا نو مه کیږه ته خامخا له شک کوونکو څخه.

تفسیر: یعنی که تاسی داسی خیال لرئ چه کاشکی د مسلمانانو کعبه کتابیان هم ومنی، او د هغی قبلې توب حقیقت ته ورتسلیم شی، او نورو ته څه شبهې او اندیښنی نه وراچوی چه زما په موعوده نبوت کښی څه تردد او خلجان پاتی نه شی، نو وپوهیږه چه کتابیان تا ډیر په ښه شان سره پیژنی، او ستا د نسب ـ قبیلې ـ مولد ـ مسکن ـ شکل ـ اوصاف او له ټولو احوالاتو ځنی په ښه شان سره پوه او خبر دی، چه د دی علامو او ښه پیژندګلوی له امله (وجی) هغوی ستاسی په موعوده نبوت ښه عالم او باور لری، او داسی مو ښه پیژنی لکه چه په ډیرو هلکانو کښی خپل هلکان بی له تردده او تأمله پیژنی، مګر دا خبره ځینی ښکاروی او ځینی دا حقه حقیقت په لوی لاس پټوی، مګر د دوی له دی حق پټولو ځنی هیڅ شی په لاس نه ورځی، لیکن حقه خبره خو همغه ده چه د الله تعالیٰ له لوری وی. کتابیان ئی منی که ئی نه منی. د دوی له مخالفت ځنی هیڅ اندیښنه مه کوه! او هیڅ تردد پکښی مه لره!

وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر یوه (امت) لره یوه قبله ده چه دی مخ ګرځوونکی دی هغی ته (په لمانځه کښی) نو تاسی وړاندی شئ! (یو تر بله) نیکیو ته هر چیرته چه یئ (تاسی) رابه ولی تاسی الله ټول (په قیامت کښی دپاره د جزاء د اعمالو) بیشکه چه الله په هر شی باندی ښه قادر دی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هر ملت لره یوه قبله ټاکلی (مقرر کړی) ده، چه د هغی په لوری د عبادت په وخت کښی مخ وګرځوی. یا هغه مسلمان ملتونه چه د کعبې په بیلو بیلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال او جنوب کښی پراته دی نو په دی باب بحث کول، یا پخپله قبله او سمت باندی جګړی ته ملا تړل، عبث او خوشی خبره ده. هو! هغه نیکی چه مطلوب او مقصود ده، د هغی په لوری پیش قدمی او وړاندی تګ کول په کار دی. او له داسی جګړو او بحثونو څخه مخ اړول ښه کار دی. په هر ځای او په هر لوری او د هری قبلې او کعبې په هر اړخ کښی چه یئ

الله تعالىٰ مو د قيامت په ورځ کښې ګرد (تول) سره تولوی او د حشر ميدان کښې مو مخامخ دروی، او ستاسی لمونځونه داسی ګڼل کيږی، لکه چه تاسی ګردو (تولو) په يوه لوری مخ ګرځولی وی، نو بيا په داسی خبرو کښې په خوشو جګړو بوخت (مشغول) يئ!

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او له هر ځايه چه ووځی ته (ای محمده!) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوری د مسجد حرام (په لمانځه کښې) او بيشکه دا مخ ګرځول کعبی ته خامخا حق دی له طرفه د رب ستا او نه دی الله بی خبر له هغه شی چه تاسی ئی کوئ او له هر ځايه په هر وخت کښې چه ووځی ته (ای محمده! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړی) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوری د مسجد حرام (په لمانځه کښې) او په هرځای او هر وخت کښې چه يئ (ای مومنانو) نو وګرځوئ (تاسی) مخونه خپل په لوری د هغی (کعبی)

تفسير: د قبلی تحويل ئی مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چه د هغه علل او عوامل متعدد دی. نو د هر علت د ښرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی له ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ ﴾ الآيه - ښخه معلوميږی چه د خپل رسول د خوښی او رضا او د هغه د تکريم له پاره يی دا حکم کړی دی. د ﴿ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ﴾ ځنی معلوميږی چه عادت الله په هم دی باندی جاری دی چه هر ملت او هر پيغمبر ته چه د مستقل شريعت خاوند وی د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله تاکی (مقرروی)، او د ﴿ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ﴾ ښخه معلوميږی چه د دی ذکر شوی حکم علت دا دی چه د مخالفانو الزام عائد نشی يا به د دی تکرار سبب داسی وی چه اول د قبلی مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده دوهم په الهٰی احکامو کښې نسخ واقع کيدل، د ناپوهانو له پوهی ځنی خورا (ډير) لوړ کار دی. دريم د قبلی تحويل اوله نسخه ده چه په محمدی شريعت کښې ظاهره شوی ده نو ځکه د هغی بيا بيا تکرار او تاکيد عين حکمت او بلاغت دی. يا به دا وجه وی چه په اول آيت کښې د احوالو تعميم، او په دوهم آيت کښې د امکنه ؤ تعميم، او په دريم آيت کښې د ازمنه ؤ تعميم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

د دی له پاره چه نوی خلقو (یعنی یهودانو او مشرکانو) ته په تاسی هیڅ اعتراض مګر (اعتراض) د هغو کسانو چه ظالمان دی له دوی څخنی نو مه ویریږئ له (اعتراضو) د دوی څخه او وویریږئ له ما څخنی (او زما نافرمانی مه کوئ!)

تفسیر: یعنی کعبی ته مخ ګرځول د دی لپاره دی چه په توریت کښی ذکر شوی ؤ چه د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله بیت الحرام دی، او آخری زمانی نبی صلی الله علیه وسلم ته به هم د هغه په لوری د مخ ګرځولو حکم کیږی، که په محمد صلی الله علیه وسلم باندی د قبلی د تحویل حکم نه کیدی، نو یهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوری به د مکی مشرکانو داسی ویل د حضرت ابراهیم علیه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبی چه د ابراهیمی دین مدعی دی، نو د هغه له قبلی څخنی ولی مخالفت کوی؟ نو اوس د قبلی د تحویل د حکم له کبله (وجی) دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتی نشو. مګر بی انصافان اوس هم پر تاسی باندی په څه ناڅه الزام اړولو کښی بوخت (مشغول) دی. مثلاً قریشو به ویل چه مسلمانانو ته زمونږ د قبلی حقانیت اوس ورښکاره شو. چه غوره ئی کره. هم داسی به زمونږ نور احکام هم ورو، ورو ومنی. او یهودان وایی چه مسلمانانو وروسته له دی چه دوی ته زمونږ د قبلی حقانیت ښکاره شو او هغه ئی ومنله نو یوازی د رخی، (کینی) حسد او نفسانی غوښتنو له امله (وجی) ئی هغه پریښوده، نو د داسی بی انصافانو د دغسی اعتراضونو هیڅ پروا ونه کړئ!. او تل زمونږ د حکمونو تابع اوسئ.!

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۰﴾

او له پاره د دی چه پوره کړم زه نعمت خپل په تاسی باندی (په هدایت سره) او ښایی چه تاسی لار وموموئ (حق ته)

تفسیر: یعنی دا قبله مو تاسی ته د دی له امله (وجی) مقرره کړی ده چه د دښمنانو له پیغورونو څخنی خلاص شئ او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو مستحق او د انوارو او هدایاتو پوره وړ (لائق) شئ!.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

لکه چه لیږلی دی مونږ په تاسی کښی رسول له جنس د تاسی (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چه لولی په تاسی آیتونه (قرآن) زمونږ او پاکوی تاسی (له کفره) او ښیی تاسی ته کتاب (قرآن او حلال او حرام) او (د هغه عمیق اسرار او) احکام او ښیی تاسی ته هغه شیان چه نه وئ تاسی چه پری پوهیدئ.

تفسیر: یعنی د نعمت د اتمام ـ او د هدایت تکمیل پر تاسی داسی شوی دی، لکه چه پخوا له دی نه پر تاسی باندی د هدایت او د نعمت اتمام شوی ؤ، چه په تاسی کښی داسی یو رسول مبعوث شوی دی چه تاسی ته د الله تعالیٰ احکام درښیی، او له بدو کارو څخنی مو پاکوی او ژغوری (محفوظوی) ځو مو علماً او عملاً پوره او تکمیل کړی.

فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

نو یاد کړئ (تاسی) ما (په قلبی او بدنی طاعت سره) نو زه به هم یاد کړم تاسی (په ثواب سره) او شکر وباسئ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کیږئ په ما باندی (په معصیت سره)

تفسیر: کله چه زمونږ د لوری په تاسی مکرراً د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسی هم لازم دی چه ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر او هر ډول (طریقه) سره یاد کړئ! او حکم می ومنئ! چه مونږ به هم تاسی یادوو، او نوی نوی رحمتونه او عنایتونه پر تاسی کوو. او زما د نعمتو شکریه په ښه شان سره ادا کړئ! او زما له ناشکری او معصیت څخنی ځانونه وژغورئ (محفوظ کړی)!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ٱسْتَعِينُوا بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مدد وغواړئ

(تاسی) له (الله څخه) په صبر (له معصيته په طاعت او مصيبت) او لمانځه سره بيشکه چه الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسير: کله چه ذکر او شکر او د کفران ترک چه په لمړی آيت کښې ئې ذکر راغلی دی تولو شرعی طاعاتو او منهياتو ته شامل دی چه د هغوی په ځای کول ډير سخت کار دی، نو د هغه د سهولت او آسانی لپاره ئې دا طريقه راښوولی ده، چه د صبر او صلوٰة په وسيله، او د هغو د مداومت په ذريعه تول کارونه په تاسی آسانيږی. او په دی آيت کښې دی خبری ته اشاره ده چه په جهاد کښې زيار (محنت) وباسئ! او په هغه کښې صبر لويه درجه لری.! چه د هغه ذکر وروسته راځی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

او مه وايئ تاسی هغه چاته چه ووژل شی په لاره د الله (جهاد) کښې چه (دوی) مړه دی (دوی مړه نه دی) بلکه ژوندی دی وليکن تاسی نه پوهيږئ (د دوی په ژوندانه)

تفسير: يعنی هغه څوک چه د الله تعالیٰ په لار کښې خپل ځان وژنی هغه مړ نه دی بلکه ژوندی دی مګر تاسی د هغه په اخروی ژوندانه خبر نه يئ! او نه ئې کيفيت درښکاره دی! او دا هم د صبر نتيجه ده.

وَلَنَبْلُوَنَّكُم بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ

او خامخا مونږ آزمويو هرومرو (خامخا) تاسی په يوه شی چه هغه عبادت دی (د دښمن) له ويری او له لوږی (قحط) او له کموالی د مالونو (په راز راز (قسم قسم) آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض او نورو) او د ميوو (په آسمانی او ځمکنی آفتونو سره)

تفسير: یا به مراد د الله خوف، د روزۍ لوږه، د زکوٰة نقصان، د بدن امراض، د اولاد موت وي چه ثمرة الفواد ئې بولي ړومبې د هغو کسانو ذکر ؤ، چه د صبر لوړې مرتبې ئې حاصلې کړې دي. يعني «شهيدان» اوس فرمايي چه الله تعالیٰ عموماً په لږ لږ تکليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې څخه امتحان آخلي او د صبر آزموينه مو کوي، ځکه چه د صابرينو په ډله کښې داخليدل، څه آسان کار نه دي، نو له هم دي امله (وجې) ئې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله!

وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۵۵﴾ الَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ ۙ قَالُوْٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿۱۵۶﴾ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۟ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

او زيرى وركړه صبركونكو ته (په جنت سره صبر كوونكي) هغه كسان دي كله چه ورورسيږي دوى ته څه مصيبت ـ نو وايي دوى بيشكه مونږ (مملوک) د الله يو او بيشكه مونږ هم ده (الله ته) بيا ورتلونكي يو (په آخرت كښې) دغه كسان په هم دوى دي عنايتونه (بخښنې) له (طرفه د) رب د دوى او مهرباني ده او دغه كسان هم دوى دي سمه لاره موندونكي (حق ته).

تفسير: يعنې هغه كسان چه په دغو مصائبو يې صبر وكړ، او د نعمت ناشكرې يې ونه كړه، بلكه دغه مصيبتونه يې د ذكر او شكر وسيله وګرځول نو اى محمده صلى الله عليه وسلم زمونږ له لورې هغوى ته زيرى وركړه!.

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ

بيشكه صفا او مروه (چه په مكه كښې دوه غرونه دي) له نخښو (د عبادته) د الله څخنې دي.

تفسير: پخوا له دې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د كعبې د افضليت ذكر ؤ، اوس د هغه د محل او د حج او عمرې د ادا كولو ذكر فرمايي څو چه د ﴿وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِيْ عَلَيْكُمْ﴾ تصديق او تكميل په ښه ډول (طريقه) سره وشي. يا دا چه پخوا له دې ئې د صبر د فضيلت ذكر وفرمايه! اوس فرمايي وګورئ! صفا او مروه چه په «شعاير الله» كښې داخل دي او

په حج او عمره کښې د دوی په منځ کښې له دی سببه «سعی» کول ضروری دی، چه هم دا د صابرينو يعنی بی‌بی هاجرې او د هغې د زوی حضرت اسمٰعيل عليهما السلام له آثارو څخه دی، په تفسير، حديث او تاريخ کښې دا قصه په تصريح سره مذکوره او مشهوره ده چه د هغې له ليدلو څخه د ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ تصديق په ښه شان سره کيږی.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿۱۵۸﴾

نو هر څوک چه (اراده د) حج وکړی د بيت (الله تعالیٰ) يا (اراده د) عمرې (وکړی) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندی (په دی کښې) چه طواف وکړی په دی دواړو، او هر څوک چه وکړی په خپله خوښه څه نيکی نو بيشکه الله شکر قبلوونکی، ښه عالم دی.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مکه معظمه کښې دوه غرونه دی. د مکې خلق د حضرت ابراهيم علیٰ نبينا وعليه الصلٰوة والسلام له زمانې راهيسې هميشه حجونه کوی، او د حج کولو په وخت کښې په دغو غرونو هم طواف کوی. د کفر په زمانه کښې کافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولی وو چه د هغو تعظيم به ئې کاوه، او داسې به ئې ګڼل، چه دا طواف د هغو دواړو د تعظيم لپاره دی. کله چه د اسلام پاک دين خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستې څخه تائب شول، نو داسې خيال وشو، چه د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظيم لپاره ؤ، نو څرنګه چه د بتانو تعظيم حرام شو، نو ښايي چه د «صفا» او «مروه» تعظيم هم ممنوع شی ځکه چه دا خبره هغوی ته معلومه نه وه چه د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کښې د حج له پاره ؤ، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندی بتان درولی وو، هغه تری لری کړل شول. کله چه د مدينې منورې انصارو د کفر په زمانه کښې هم د صفا او مروه طواف بد ګاڼه، نو د اسلام په زمانه کښې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه انديښنه پيدا شوه، او د رسول الله مبارک څخه ئې په دی باره کښې داسې هدايت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، اوس د هغه په نسبت څه هدايت راکوی؟» په دی مناسبت دا آيت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول، چه د «صفا» او «مروه» په طواف کښې کومه ګناه او خرابی نشته، بلکه دا په اصل کښې د الله تعالیٰ نخښې دی او د هغوی طواف کول په کار دی.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ

مِنۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنّٰهُ لِلنَّاسِ فِي الۡكِتٰبِۙ

بیشکه هغه کسان چه پټوی (دوی له خلقو څخه) هغه شی چه نازل کړی دی مونږ له ښکاره ؤ (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدایت (خبری) پس له هغه چه بیان کړی دی مونږ هغه لپاره د خلقو (یعنی بنی اسرائلو) په کتاب (توریت) کښی

تفسیر: له دغو خلقو څخه یهودان مراد دی، چه دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق او د قبلی د تحویل خبره او نور چه په توریت کښی ؤ، پټول. او هم دا راز (قسم) هغه کسان چه د دنیوی اغراضو له امله (وجی) ئی د پاک الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آیت په حکم کښی داخل دی.

اُولٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلۡعَنُهُمُ اللّٰعِنُوۡنَۙ

دغه کسان چه دی لری کوی دوی الله له رحمت خپل او لعنت وایی پر دوی لعنت ویونکی (له پرښتو، انسانانو، پیریانو او نورو مخلوقاتو).

تفسیر: لعنت کوونکی له جنیانو، انسانانو، ملائکو بلکه له ټولو ذیروحو شیانو څخه عبارت دی ځکه چه د دوی د حق پټولو له وباله په عالم (نړی) کښی قحط، وبا، طاعون او نوری راز راز (قسم قسم) بلاګانی خپرېږی (خورېږی)، نو له دی سببه، نه یوازی حیواناتو ته، بلکه تر جماداتو پوری هم تکلیف او صدمه ورپیښیږی، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندی لعنت کوی.

اِلَّا الَّذِيۡنَ تَابُوۡا وَاَصۡلَحُوۡا وَبَيَّنُوۡا فَاُولٰٓئِكَ اَتُوۡبُ عَلَيۡهِمۡ‌ۚ

مګر هغه کسان چه بیرته وګرځیدل (له شرکه او پټولو د نعمت) او نیک ئی کړ عمل خپل او بیان ئی کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چه دی) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندی.

تفسیر: یعنی که څه هم د دوی د حق پټولو له امله (وجی) ځینی خلق په ګمراهی کښی لوېدلی خو کله چه دوی د حق له پټولو څخه توبه وباسی، او د حق اظهار په ښه ډول (طریقی) سره وکړی نو مونږ د لعنت پر ځای، په هغوی باندی خپل رحمت نازلوو، ځکه چه مونږ تواب او رحیم یو!.

وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

او هم دا زه ښه توبه قبلوونکی پوره رحم لرونکی یم (د توبې په منلو او د رحمت په نزول) بیشکه هغه کسان چه کافران شوی او مړه شوی دی حال دا چه دوی کافران وو (په وخت د مرګ کښې) دغه کسان (چه دی) پر دوی باندی دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو تولو. (یعنی د تولو هغو مخلوقاتو چه لعنت ته ئی اهمیت ورکاوه شی).

تفسیر: یعنی هغه څوک چه پخپله حق پټ کړی، یا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شی، او تر آخره پوری کافر پاتی شی، او توبه ئی په برخه نه شی، نو هغه تل ملعون او جهنمی دی. وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلیږی. پرته (علاوه) له لومړی (اولی) فرقی چه د توبی له امله (وجی) له دوی څخه لعنت منقطع کیږی ځکه چه دوی پخپل ژوندانه کښې تائب شوی دی.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

حال دا چه همیشه به وی دوی په لعنت (یا اور) کښې نه به سپکاوه شی له دوی څخنی عذاب او نه به دوی ته مهلت ورکړ شی.(د توبی، یا به په رحمت سره ورته نه کتل کیږی).

تفسیر: یعنی په دوی باندی به عذاب یو رنګ او متصل وی، او داسی به نه کیږی چه د دوی په عذاب کښې به څه لږوالی پیښیږی، یا کومه شیبه به د هغوی عذاب لری کیږی.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

او معبود ستاسی معبود یو دئ نشته بل څوک لایق د عبادت مګر هم دی خورا (ډیر) مهربان پوره رحم لرونکی دی.

تفسیر: یعنی ستاسی د تولو حقیقی معبود داسی یو ذات دی، چه د تعدد احتمالات له سره پکښې نشته. نو هر هغه څوک چه هغه له احکامو څخنی سر غړوی، هغه بیخی مردود دی او تباه

کيږی. که بل کوم معبود وی، نو امکان ئی درلود (لرلو)، چه له هغه ځنی د نفعی څه هيله (اميد)او توقع شوی وی. دا خو پاچاهی ـ باداری (نوابی) ـ استاذی او پيری نه دی، چه که په يوه ځای کښی موافقت ونه شو، نو بل ځای ته به لاړ شی، دا خو معبوديت او الوهيت دی. نه تاسی د ده له ذاته پرته (علاوه) بل کوم معبود نيولی شئ! او نه له ده څخه پرته (علاوه) له بل چا ځنی د څه خير او ښيگڼی (فائدو) توقع کولی شئ!. کله چه ﴿ وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ﴾ آيت نازل شو، نو د مکی معظمی کفارو تعجب وکړ، چه د ټول عالم معبود او د ټولو خلقو کار جوړوونکی به څرنگه يو ذات شی؟ د دی خبری دليل څه شی دی؟.
د دوی د دی غوښتنی په اثر د ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ ﴾الآيه ـ آيت نازل، او په هغه کښی پاک الله د خپل قدرت څه آثار بيان کړل.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

بيشکه په پيدا کولو د آسمانو او (په پيدا کولو) د ځمکی کښی او په اختلاف د شپی او د ورځی کښی (چه اوږديږی، لنډيږی پرله پسی رڼا او تياره راځی، يخيږی او گرميږی) او په بيړيو (کشتو) هغو کښی چه روانی وی په درياب کښی په هغه سره چه فائده رسوی خلقو ته او په هغه څه کښی چه نازل کړی دی الله له (طرفه د) آسمانه له اوبو ځنی نو ژوندی. (زرغونه) کړی ئی ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرگه (وچوالی) د هغی او خپاره (خواره) کړی ئی دی په دی ځمکه کښی له هر قسمه خوځيدونکو (حيواناتو) څخه، او په گرځولو(بدلولو) د بادو کښی او په (درولو ـ د) هغی وريځی چه مسخره کړی شوی ده په مينځ د آسمان او د ځمکی کښی هرومرو (خامخا) دليلونه دی (په وحدانيت باندی) دپاره د هغه قوم چه د عقل څښتنان (خاوندان) دی.

تفسير: يعني د آسمان په دومره وسيع او هسک (اوچت) او بې له ستنې پيدا کولو کښې او د ځمکې په دومره پراخ او مضبوط جوړولو کښې او له ځمکې ځنې د اوبو په راخوتولو (راويستلو) او راپورته کولو او بهولو کښې او د شپې او ورځې په بدلولو، لندولو او اوږدولو کښې ـ او په سيندونو کښې ـ د بيړيو په تګ او راتګ کښې او له آسمان ځنې د اوبو په اورولو کښې ـ او د باران په اوبو سره د ځمکې د مخ په شنه کولو کښې، او په هغې کښې د ټولو حيواناتو په ژوندانه او هستوګنه او د دوی په توالد او تناسل کښې او د نورو موجوداتو په وجود او د هغوی په نشواونما (وده) کښې، او له مختلفو جهاتو ځنې په راز راز (قسم قسم) هوا او بادونو چلولو کښې او د آسمان او ځمکې تر مينځ د وريځو په درولو کښې په دې ټولو او نورو شيانو کښې د الله تعالیٰ په وحدانيت او د ده په قدرت او حکمت او رحمت باندې هغه چا لره لوی لوی دلائل او ډير شواهد شته چه د عقل او فکر خاوندان وي.

(فائده: په ﴿ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾ کښې د ذات توحيد او په ﴿ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴾ کښې د صفاتو ثبوت دی او په ﴿ اِنَّ فِيْ خَلْقِ ﴾ الآيه ـ کښې د افعالو د توحيد ثبوت دی چه د دغو ستاينو (صفتونو) او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلي ډول (کلي طور) سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

او ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چه نيسي بې له الله څخه شريکان (په عبادت کښې)

تفسير: يعني په بنيادمانو کښې چه په عقل او شعور کښې له ټولو مخلوقانو ځنې افضل دي، ځينې داسې هم دي، چه سره له ښکاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالیٰ ځنې نور شيان د حق تعالیٰ شريک ګڼي، او د ده جل جلاله سره ئې برابروي.

يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

چه مينه کوي دوی په هغوی باندې لکه چه مينه کوي په الله

تفسير: يعني يوازې په اقوالو او اعمالو کښې خپل شريکان له حق تعالیٰ سره نه برابروي، بلکه ان تر قلبي محبت پورې چه د اعمالو د صدور اصل او اساس دی د دوی د شرک او مساوات رسيدلی دی، چه د شرک اعلیٰ درجه ده، او شرک فی الاعمال د هغه فرعه او تابع دی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی ډیر تینګ دی له جهته د مینی له الله سره ،

تفسیر: یعنی هغه محبت چه مشرکین ئی له خپلو باطلو معبودانو سره لری، مؤمنان له هغه څنی خورا (ډیره) زیاته مینه او محبت له الله تعالیٰ سره لری، ځکه چه د مشرکانو مینه د دنیا په مصائبو کښی زائلیږی ـ او د آخرت د عذاب د لیدلو په اثر دوی له خپلو باطلو معبودانو څنی بیخی بیزاره کیږی لکه چه په وروستی آیت کښی راځی. بالعکس د مؤمنانو محبت او مینه له خپل پاک الله سره په راحت او مصیبت په روغتیا او ناروغتیا ـ په دنیا او آخرت ـ په پټه او ښکاره کښی برابره، او هیڅ تغییر نه مومی او تل دوامداره او باقی وی او هم هغه محبت چه اهل الایمان ئی له الله تعالیٰ سره لری، له هغه محبت څنی خورا ډیر او زیات دی چه مؤمنان ئی له ماسوئ الله یعنی انبیاؤ ـ اولیاؤ، ملائکو ـ عابدانو ـ صالحانو ـ علماؤ ـ فضلاؤ، آباؤ، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنیا او مافیها سره لری. ځکه چه مؤمنان له الله تعالیٰ سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالاصاله او بالاستقلال مینه او محبت لری، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالیٰ له حکم سره سم له هر یوه سره د هغه د مرتبی او مقام په میچ (اندازه) مینه کوی. هو! د الله تعالیٰ او د ماسوئ الله جل جلاله په محبت او مینه کښی مساوات او برابری کول، که هر څومره هغه لوی سری هم وی. خالص شرک او د مشرکانو کار دی.

په تعظیم ادب کښی زیار (محنت) کاړی صدیق — د رتبی نه کوی فرق چیری زندیق

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووینی هغه کسان چه ظلم ئی کړی دی (په خپلو نفسونو په شرک سره) په هغه وخت کښی چه ووینی دوی عذاب چه بیشکه قوت خاص الله لره دی تول او بیشکه چه الله سخت عذاب ورکوونکی دی (نو د بتانو عبادت به ئی نه کاوه)

تفسیر: یعنی هغه ظالمان چه الله تعالیٰ سره شریکان پیدا کوی که دوی دا خپل باطل معبودان په راتلونکی وخت کښی ووینی، چه څرنګه دا معبودان سره له خپلو عابدانو د الله تعالیٰ په عذاب کښی آخته کیږی، او هیڅوک نه وی چه دوی له سختو عذابو څنی وژغوری (بچ کړی)، هلته به

وېوهېږي چه ټول زور او قوت خاص الله تعالیٰ لره دی ـ او د الله تعالیٰ عذاب خورا (ډېر) سخت دی، نو دوی به هیڅکله د الله تعالیٰ له عبادت څخه مخ نه اړاوه، او نورو شیانو ته به نه متوجه کېدل. او نه به ئې له دوی څخه د منفعت او د ګټې هیله (طمعه) او امید کاوه.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿۱۶۶﴾

کله چه بیزاره شي هغه کسان چه متبوعان (مشران) دي له هغو کسانو څخه چه تابعان (او کشران) دي او ووینی دوی عذاب او منقطع (غوڅ) شي په دوی (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوی علائق).

تفسیر: یعنی هغه وخت به داسی وی چه متبوع به له خپلو تابعانو څخه بیزاریږی، او د بتانو او د بت خوښوونکو په مینځ کښې به هیڅ علاقه او رابطه نه پاتی کیږی، او یو له بله سره به د الله تعالیٰ د عذاب له ویری دښمنی کوی.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ط

او وایی هغه کسان چه تابعان وو کاشکی وی مونږ لره بیا ورتلل (دنیا ته) نو بیزاره به شو مونږ له دی متبوعانو څخه لکه چه بیزاره شوی دی دوی له مونږ څخه

تفسیر: مشرکان به په هغه وخت کښې وایی که مونږ یو ځل بیا دنیا ته لاړ شو، نو مونږ به له هغوی څخه خپل انتقام او کسات (بدله) واخلو ـ او همغسی چه دوی نن له مونږ څخه بیل او جلا (جدا) شوی دی، مونږ به هم هلته د هغوی ځواب هم داسی ورکوو، او تری بیلیږو به. مګر له دی محالی او نه کیدونکی آرزو څخه به بې له افسوسه هیڅ یوه ګټه او منفعت په لاس نه ورځی.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿۱۶۷﴾ ع

هم داسې (لکه چه وښوده پاک الله دوی ته د عذاب سختی او د یوه بل نه بیزاری) وبه ښیی دوی ته الله (ناکاره) عملونه د دوی افسوسونه په دوی باندی او نه به وی دوی وتونکی هیچیری له اور (د دوزخ) نه

تفسیر: یعنی همغسی چه مشرکان د الله تعالیٰ د عذاب، او د خپلو معبودانو له بیزاری ـ او جلاوالی (جداوالی) څخنی به سخت حسرت او افسوس کوی، هم داسی الله تعالیٰ د هغوی تول عملونه د افسوس او حسرت موجب گرځوی. ځکه چه د دوی حج او عمره، صدقات او خیراتونه، او نور احسانات او ښیگنی (فائدو) د کفر په سبب بیخی مردودی او ابته (ناکاره) کیږی. او هر څومره شرک او گناه چه ولری، د هغو په مقابل کښی به په عذابیږی، نو اوس به د هغوی ښی او بدی چاری تولی د حسرت او ارمان موجبات کیږی، او له هیڅ عمل څخنی به دوی ته هیڅ یوه گټه او فائده ونه رسیږی، او تل به په دوزخ کښی اوسیږی. بالمقابل موحدین او د ایمان خاوندان که د خپلو گناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شی، په پای (آخر) کښی تری وځی، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومی.

يٰاَيُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ

ای خلقو! خورئ تاسی له (ځینو هغو) شیانو څخه چه په ځمکه کښی دی حلال پاک (بی شبهی) او پیروی مه کوئ تاسی د (اثر د) قدمونو د شیطان! (شیطان پسی مه ځئ! او د ده په وسوسه د هوا او هوس متابعت مه کوئ!)

تفسیر: عربیانو به بت پرستی کوله، او د بتانو په نامه به ئی حیوانات سرخوشی ایله (آزاد) پریښودل، او له هغو ایله خوشی شویو حیواناتو څخنی به ئی گټه او فائده اخیستل حرام گڼل، چه دا هم یو راز (قسم) شرک دی، ځکه چه د حلال او حرام تاکل (مقررول) او بیلول د الله تعالیٰ کار دی، او پرته (بغیر) له الله تعالیٰ څخنی به داسی کارونو کښی د بل چا خبری گواکی شرک ته تمایل او ترجیح ده. نو له هم دی سببه ئی په ړومبنی آیت کښی د شرک خرابی بیان کړه، اوس د حلال له تحریم څخنی ممانعت فرمایی، چه خلاصه او لنده ئی دا ده هر هغه شی چه په ځمکه کښی پیدا کیږی، تاسی له هغه څخنی خورئ! په دی شرط چه شرعاً حلال، طیب او روا وی. یعنی نه (فی نفسه) حرام وی، لکه مرداره او خنزیر (سرکوزی) او ما اهل به لغیر الله یعنی هغه ساکښان (ذی روح) چه د هغو د حلالولو په وخت کښی پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له نامه

ځنې د بل چا نوم پرې ويلې شوې وي، او د هغو له حلالولو ځنې ئې غيرالله ته قربت مقصود وي. او نه د کوم عارضي امر له سببه په هغه کښې حرمت پيدا شوې وي، لکه د غصب، غلا، رشوت او د سود مالونه، چه له دغو تولو ځنې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي. او د شيطان پيروي هيڅکله مه کړئ! چه په خپل سر هر شي چه مو زړه وغواړي، حلال ئې وګڼئ لکه ﴿ وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ ﴾ او هر شي چه مو زړه وغواړي حرام ئې وبولئ! لکه منده (بحيره، سائبه وصيله او حام).

إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بيشکه چه شيطان تاسي لره دښمن دی ښکاره بيشکه هم دا خبره ده چه حکم کوی شيطان تاسي ته په بد او قبيح کار سره (چه عقلاً او نقلاً منفور (متنفره) وي) او چه ووايئ تاسي په الله هغه خبرې چه تاسي پرې نه پوهيږئ!.

تفسير: يعنی مسئلې او شرعي احکام له خپل لوري جوړوئ!. لکه چه په ډيرو ځايو کښې ليده کيږي، چه سر بيره (علاوه) پر جزئي امورو په اعتقادي امورو کښې هم له شرعي نصوصو ښخه سترګې پټوئ!. او له خپله ځانه نوې حکمونه جوړوئ! او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو کښې تحريفونه، تغليطونه (غلطی)، اړول، رااړول کوئ!.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۗ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او کله چه وويل شي دوی ته چه پيروي کوئ تاسي د هغه حکم چه نازل کړی دی الله (چه قرآن دی په تحليل او تحريم کښې) نو وايي (چه د قرآن پيروي نه کوو) بلکه پيروي کوو د هغه حکم چه موندلي دی مونږ په هغه باندی پلرونه خپل (ايا دوی د خپلو پلرونو متابعت کوی) اګر که وو پلرونه د دوی چه نه پوهيدل په هيڅ شي (د دين له احکامو ښخه) او نه ئې لاره موندلی وه (حق ته).

تفیسر: یعنی د حق تعالیٰ د احکامو په مقابل کښې، د خپلو پلرونو او نیکونو پیروی او متابعت کوو. او دا هم شرک دی. لکه چه ځینی ناپوه مسلمانان د کوندو په نکاح، او د ښځو د میراث په نسبت، او نورو باطلو رسومو کښې هم داسی خبری کوی، او ځینی که څه هم په ژبه داسی چتی (بیکاره) او فضولی خبری نه کوی، مګر د هغوی له عمل څخه دا خبری ښکاره او څرګندیږی. حال دا چه داسی اقوال او افعال تول د اسلام له اصولو چپ او مخالف دی.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً

او حال (د حق ته بلونکو) هغو کسانو لره چه کافران شوی دی لکه حال د هغه چا دی چه ناری وهی هسی یو شی ته چه نه اوری هیڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسیر: یعنی هدایت ته د کافرانو رابلل داسی دی لکه چه کوم شپون (شپونکی) یا غوبه څریدونکو ساکښانو (ذی روحو) ته په بیدیا کښې ناری وهی، چه هغوی پرته (علاوه) له آوازه بل په هیڅ شی نه پوهیږی، هم دا رنګه حال د کافرانو دی، چه نه دوی په خپله پوهیږی او نه د پوهانو او عالمانو خبری منی.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

(دوی) کانه دی، ګونګیان دی، ړانده دی، نو دوی هیڅ عقل نه لری (چه حق ته لاره ومومی)

تفسیر: یعنی دا کافران کانه دی، چه د حق خبری بیخی نه اوری، او ګونګیان دی، چه د حق خبری نه وایی، او ړانده دی، چه سمه لار نه وینی. لنده ئی دا چه دوی په هیڅ شی نه پوهیږی، ځکه چه د دوی دا دری حواس او قوی فاسدی شوی دی، نو د علم تحصیل، او د پوهی زده کول به څرنګه صورت ومومی؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

وَاشْكُرُوْا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿۱۷۲﴾

اې هغو کسانو چه ايمان ئې راوړې دی (يعنی ای مؤمنانو) خورئ تاسی! له پاکو حلالو هغه شيانو چه درکړی دی مونږ تاسی ته، او شکر وباسئ! الله لره (په دغو حلالو شيانو) که چيری يئ تاسی چه خاص ده لره عبادت کوئ!

تفسير: د ټولو طيباتو او روا شيانو د خوراک حکم وړاندی تير شو، ولی څرنګه چه مشرکان د شيطان له پيروی څخنی مخ نه اړوی، او له خپله ځانه احکام جوړوی، او الله تعالیٰ ته ئې نسبت کوی، او له خپلو باطلو دودونو (رواجونو) څخنی لاس نه اخلی، د حق او حقيقت د پوهيدلو ځای په دوی کښی نشته، نو اوس پاک الله له دوی څخه اعراض وفرمايه، او په خاصه توګه (طريقه) ئې مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی ئې مامور کړل چه له روا او بی شبهی پاکو شيانو څخنی وخورئ!. او خپل انعام ئې ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر ئې وفرمايه. په دی کښی د ايماندارانو د مقبوليت او مطيعيت او د مشرکانو د مردوديت او رټلو په لوری اشاره وشوه.

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بيشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی (الله) په تاسی باندی (خوراک) د مرداری

تفسير: مرداره هغه ده چه دا پخپل سر ومری او چړی ته ونه رسيږی. يعنی حلال نه شی، يا له شرعی طريقی څخنی پرته (علاوه) حلال، يا ښکار کړی شی. لکه چه زندی کړی شی يا د کوم ژوندی ساکښ (ذی روح) کومه عضوه (غړی) پری کړی شی، يا په لرګی، تيږی او توپک سره وويشتل شی، يا له پاسه ولويږی او مړ شی يا د بل کوم حيوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شی، يا ئې کوم داړونکی يا څيروونکی ځناور وداړی، يا ئې وڅيری، يا د حلالولو په وخت کښی قصداً پری تکبير، ونه وايی او مړ شی دا ټول سره په مردارو کښی داخل او حرام دی، البته دوه ساکښان (ذی روح) بی له ذبحی مونږ ته حلال دی، چه کب (ماهی) او ملخ دی، او دا د استثناء امر هم د رسول اکرم صلی الله عليه وآله واصحابه وسلم د حديث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وينی (بهيدونکی)

تفسير: له وينې څخه مراد هغه وينه ده چه له رګو څخنې وبهيږي او د ذبحې په وخت کښې داري ووهي، او راووځي، پاتي شوي هغه وينه چه په غوښه کښې وي، يا وريورې لګيدلې وي، هغه ناروا نه ده بلکه حلاله او پاکه ګڼله کيږي، نو که ځوک کله غوښه بې له مينځلو (وينځلو) پخه کړي، خوراک ئې ناروا نه دې خو د نظافت او سپيځلتيا (پاکۍ) له اصولو څخنې لرې کار دی د ينې او پښتورګي چه ترلي شوي وينې دي خوراک د رسول اکرم صلى الله عليه وآله واصحابه وسلم د حديث په موجب حلال او روا شوي دي.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړې دي الله خوراک د) غوښې د خنزير.

تفسير: خنزير ژوندي وي، که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوي وي، که نه، په هر صورت سره قطعاً حرام دی. او د خنزير ټول اجزاء لکه غوښه، پوستکي، هډوکي، ويښتان، نوکان، پلي، غړي، وازده او نور ټول ناپاک دي، او له هغوي څخنې فائده او کار آخيستل ناروا او حرام دي، کله چه په دې ځاى کښې د خوراکي شيانو ذکر دی نو ځکه يواځې د غوښې حکم راښودلي شوي دی مګر په دې خبره باندې د ټول امت اجماع ده چه خنزير بيشکه «نجس العين» دی. ځکه چه په بې غيرتي بيحيايي او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کښې له ټولو ساکښانو (ذي روحو) څخنې وړاندې دی، او له هم دې امله (وجې) الله تعالىٰ د خنزير په نسبت فرمايي ﴿ فَإِنَّهُ رِجْسٌ ﴾ نو د هغه هيڅ يو جزء نه پاک دی، او نه د هيڅ قسم فائدې اخيستلو وړ (لائق) دی. هغه کسان چه د خنزير غوښې ډيرې خوري يا ئې له نورو اجزاؤ څخنې فائدې آخلي، په هغو کښې هم د خنزير رذيله افعال ډير په واضح ډول (طريقه) سره ليدل کيږي.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ اللَّهِ

او(حرام کړې دي الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوي چه آواز کړی شوي وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کښې) بې له پاک الله).

تفسير: له «ما اهل به لغير الله» څخنې دا مطلب دی چه پر دې ساکښانو (ذي روحو) باندې پرته (علاوه) د الله تعالىٰ له نامه د بل کوم بت يا بل شي نوم واخيستل شي، يعني هغه پرته (علاوه) د الله تعالىٰ له نامه د کوم بت، جن، خبيث روح، پير، مرشد، نبي يا د نورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب يا رضا غوښتنې په نيت ئې ذبح کړي او محض د ده د خوښې په غرض ئې د هغه ساکښ (جاندار) سا ايستل

مقصود وی، نو د دی تولو ساکښانو (جاندار) د غوښو خوړل حرام دی، که څه هم د دوی د ذبحی په وخت کښی تکبیر هم وویل شی او د الله تعالیٰ لوی نوم هم پری واخیستل شی، څکه چه پرته (علاوه) د روح له پیدا کوونکی څخه، بل چاته د روح نذر او نیاز کول، له سره درست نه دی، نو د هر ساکښ (جاندار) روح چه غیر الله ته نذر کړی شی د هغه د مرداری او خباثت مرتبه، د مرداری له خباثت څخنی زیاته ده، څکه چه په مرداره کښی فقط دومره خرابی شته، چه د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی. او دلته د هغه روح د غیر الله په نامه نذر شوی دی، چه دا عین شرک دی. همغسی چه خنزیر او سپی د ذبحی په وخت کښی د تکبیر ویلو له امله (وجی) نه حلالیږی، په مرداره باندی هم د الله تعالیٰ د نامه له ویلو څخنی څه فائده نه حاصلیږی، هم داسی د هر ساکښ (جاندار) روح چه غیرالله ته نذر شی یا ئی په نامه کړی وی، نو د ذبحی په وخت کښی په هغه باندی د الله تعالیٰ د نامه له آخیستلو څخنی له سره هیڅ فائده نه حاصلیږی او نه حلال کیدی شی. که د غیرالله په نامه باندی له تاکلو (مقررولو) څخه وروسته، نذر کوونکی له خپل دی نیت څخنی رجوع او تری توبه وکړی، او بیا ئی ذبح کړی، نو د هغه په حلالوالی کښی هیڅ شک او شبهه نه پاتی کیږی.

عالمانو تصریح فرمایلی دی که د کوم باچا د راتګ په وخت کښی د تعظیم په نیت ساکښ (ذی روح) ذبح کړ شی، یا د کوم جن (پیری) له اذیت څخه د نجات له امله (وجی)، د هغه په نامه کوم ساکښ (ذی روح) حلال کړ شی، یا د توپ ویشتلو، یا د نذر پخولو، یا د کوم نیاز ورکولو په وخت کښی ساکښ (ذی روح) ذبح کړ شی، اګر که د ذبحی په وخت کښی د الله تعالیٰ نوم هم پری یاد کړ شی . دا ساکښ (جاندار) بیخی مردار او حرام او فاعل ئی سخت ګناهګار دی.

په حدیث شریف کښی هم راغلی دی «**لعن الله من ذبح لغير الله**» یعنی په هغه چا د پاک الله لعنت دی چه غیرالله ته د تقرب او تعظیم په نیت ساکښ (ذی روح) ذبح کړی، که د ذبحی په وخت کښی د الله تعالیٰ نوم پری یاد کړی، یا ئی یاد نه کړی. هو! په دی کښی هیڅ حرج نشته چه ساکښ (ذی روح) د الله تعالیٰ په نامه ذبح، او د هغه غوښه فقیرانو ته ورکړی، او ثواب ئی کوم قریب یا پیر یا لوی ته وروبخښل شی، یا د کوم مری له خوا قربانی وکړه شی. او د هغه ثواب ورته وبخښل شی، څکه چه دا غیر الله ته ذبح نه ده. څینی کاږه تلونکی په هسی مواقعو کښی داسی پلمی (تدبیرونه) بیانوی چه «د پیرانو په نذرونو او نورو نیازونو کښی زمونږ مقصود دا دی چه خواږه پاخه او د مړیو په نامه ئی صدقه کړو.» نو لومړی ښایی دوی وپوهیږی چه د الله تعالیٰ په مخ کښی داسی پلمی (تدبیرونه) پرته (علاوه) له زیانه څه نفع نه رسوی. دوهم ښایی له دوی څخنی پوښتنه وشی، چه د هغه ساکښ (ذی روح) په ځای چه نذر ئی منلی شوی دی، که هغومره غوښه وپیرودله (واخستله) شی، او پخه ئی کړی، او پر فقیرانو ئی وویشی نو ایا دا ښه کار نه دی؟ او ایا په دی دول (طریقه) سره هغه نذر نه ادا کیږی؟ که بلا تأمل تاسی داسی وکولی شئ! او په دی خیرات کښی هیڅ دول (طریقه) خلل ستاسو په زړونو

کښې پیدا نه شي نو تاسي رښتینې یئ!، که نه دروغ، او دا فعل مو غته ګناه، او هغه منبوحه مرداره او حرامه ده.

(فائده): دلته داسي یوه شبهه پیدا کیږي چه په دې آیت کښې ئې د ذکر شویو شیانو د حرمت انحصار بیان فرمایلی دی چه له هغه څخه دا مطلب فهمیږي چه پرته (علاوه) له مذکوره ؤ شیانو څخه بل هیڅ ساکښ (جاندار) حرام نه دی، حال دا چه ټول داړونکي، ځیروونکي ساکښان (ذی روح) لکه خره، سپي او نور هم حرام دي. د دې خبرې یو ځواب دا دی «په دې حصر کښې د مذکوره ؤ شیانو د حرمت حکم منحصر نه دی، چه هسې اعتراض وارد شي، بلکه د حرمت حکم ئې له صحت او صداقت سره مخصوص فرمایلی دی، او د دې حکم د مخالف جانب بطلان مقصود دی، یعني خبره هم دا ده چه هم دا شیان پاک الله په تاسي حرام کړي دي. او په دې کښې بل کوم احتمال نشته، یعني د دې شیانو حلال ګڼل بیخي باطل او غلط دي.» بل ځواب دا دی چه «د حرمت حکم دی په هم دې مذکور شویو شیانو کښې منحصر او ومانه شي، مګر دا حصر دې اضافي وګڼله شي، یعني خاص دې د هم دې شیانو په لحاظ سره تسلیم کړی شي، نه هغه چه مشرکانو له خپلو خولو حرام ګرځولي دي، لکه بحیره او سائبه او نور چه د هغو ذکر وروسته راځي، مطلب ئې داسي شو چه مونږ په تاسي باندې فقط مرداره او خنزیر او نور حرام کړي وو، هغه شیان چه تاسي ئې لکه قچ (ګډ)، بحیره، سائبه او نور حرام ګڼئ! او د هغو تعظیم او تکریم کوئ! دا کار بیخي چټي (بیکاره) او افترا ده، پاتي شو ځیروونکي او مردار ساکښان (جاندار)، د هغوی په حرمت خو کافران هم قائل وو، او هیڅوک د هغوی په مرداري کښې څه نه وایي.

نو دا حصر د هم دې حیواناتو په لحاظ شوی دی، چه هغه مشرکانو د الله تعالیٰ د حکم څخه پرته (علاوه)، له خپل لوري حرام کړي وو، د ټول جهان د ساکښانو (جاندار) سره د دې خبرې څه علاقه نشته، نو ځکه دلته داسي اعتراض هیڅ نه واردیږي.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ط

نو هغه څوک چه اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چه نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته ګناه په ده باندې

تفسیر: یعني دا ذکر شوي شیان خو حرام دي. مګر که څوک د لوږې له امله (وجې) مرګ ته نزدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کښې ئې وخوري، په داسي سړي باندې هیڅ ممانعت نشته، په دې شرط چه هیڅ نافرماني او زیاتوالی ونه کړي. نافرماني دا ده، چه د اضطرار او ناچارۍ له پیښیدلو څخه پخوا، د هغو د خوړلو دپاره ملا وتړي. زیاتوالی دا دی چه د ضرورت

له اندازې څخه ډیر وخوري، او خپله ګیډه ښه پرې ویرسوي، بلکه ښایي چه دومره وخوري چه ونه مري.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

بیشکه چه الله لوی بخښونکی پوره رحم لرونکی دی.

تفسیر: یعني پاک الله ډیر لوی بخښونکی دی. د بندګانو هر راز(قسم) ګناهونه بخښي، بیا به نو د داسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي، او په خپلو بندګانو باندې ډیر مهربان دی، چه د مجبورۍ په حالت کښې ئې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده چه په هر ډول (طریقه) چه کیږي، خپل ځانونه له مخمصې او هلاک څخه پورته کړ، که نه د هغه **(مالک الملک جلت عظمته)** حق ؤ چه داسې ئې فرمایلي وی «که مړ ځ یا ژوندي پاتې کیږئ! دې حرامو شیانو ته هیڅ مه نژدې کیږئ!» دلته یوه بله داسې اشتباه پیدا کیږي، چه هغه مضطر ته چه مړینې (مرګ) ته نژدې او حواس ئې خراب شوي وي د دې اندازه کول،
او فکر کول، چه فقط هم دومره دې وخوري چه قوت لایموت یې وشي، او ونه مري، او له هغه څخه دې هیڅ زیات ونه خوري که محال نه وي، سخت مشکل خو دی نو ځکه ئې ﴿ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ وفرمایل، او سهولت یې پکښې وکړ.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بیشکه هغه کسان چه پټوي (دوی) هغه څه چه نازل کړي دي الله چه کتاب دی.

تفسیر: یعني هغه حکمونه چه الله تعالیٰ د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، یهودانو پټ کړل، او له خپل لوري ئې په هغو کښې زیاتوالي او کموالي وکړ. لکه چه په پخوانۍ آیت کښې ذکر شو، هم داسې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه صفتونه چه په آسماني کتابونو کښې لیکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه ئې تغیر په کښې وکړ چه دا دواړه لویه ګناه ده. ځکه چه د هغوی مطلب هم دا دی، چه هدایت او د حق طریقه نه چاته په برخه او نه وربښکاره شي. او ټول سره ګمراهان پاتې شي، حال دا چه پاک الله کتابونه او انبیاء د دې لپاره رالیږلي دي، چه خلق سمه لاره ومومي، نو دوی په دې کار کښې له الله تعالیٰ سره هم مخالفت کړی دی او خلق الله ئې هم د جهالت او ګمراهي په کنده کښې غورځولي دي.

وَيَشۡتَرُوۡنَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيۡلًا

او پيرى دوى (آخلى) په دى (د پټولو په عوض سره) قيمت لږ.

تفسير: يعنى د الله تعالىٰ په نافرمانى او د خلق الله په گمراهى باندى ئى بس والى ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کښى به ئى له هغو کسانو څخنى چه د گمراهى په کندو کښى ئى غورځول رشوت او بډى هم اخيستلى او په هغو مالونو باندى به ئى د هديى، نذرانى او شکرانى نومونه ايښودل، حال دا چه داسى حرامخورى د مردارو او د خنزيرو له خوړلو څخنى هم ډيره بده ده. نو اوس ښکاره ده چه د هسى بدو حرکاتو سزا هم خورا(ډيره) سخته ده، لکه چه وروسته بيانيږى.

أُولَٰٓئِكَ مَا يَأۡكُلُوۡنَ فِىۡ بُطُوۡنِهِمۡ اِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چه د حق پټوونکى دى) نه خورى (نه اچوى دوى) په گيډو خپلو کښى مگر اور (د دوزخ د اور موجبات)

تفسير: يعنى که څه هم په ښکاره ډول(طريقه) هغه مال خوندور او نفيس معلوميږى، مگر په حقيقت کښى هغه اور دى. چه دوى ئى په ډيره خوښى سره پخپلو گيډو کښى ځايوى، لکه چه په خوندورو خوړو کښى د هلاکت زهر داخل وى، او د خوړلو په وخت کښى ډير ښه خوند کوى، خو کله چه په گيډو کښى ولويږى، کولمى غوڅوى.

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ

او نه به خبرى وکړى له دوى سره الله په ورځ د قيامت کښى (په خوښۍ سره).

تفسير: له دى آيت څخنى داسى شبهه لويدى شى، چه له نورو آيتو څخه هسى ښکارى چه الله تعالىٰ به د قيامت په ورځ کښى له دوى سره کلام کوى، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دى؟ يعنى د لطف او مرحمت کلام به له دوى سره نه کوى، او د تخويف، تذليل، تهديد او وعيد په ډول(طريقه) به له دوى سره غږيږى، چه له دى غږيدلو څخنى به دوى ته ډير رېړ او تکليف پيښيږى. يا ئى داسى وبولئ چه بى له واسطى به له هغوى سره کلام نه کوى، او د کلام کولو کوم ذکر چه راغلى دى هغه به د عذاب د پرښتو په وساطت سره وى.

(فائده): د ﴿وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ﴾ له ويرولو څخنى دا خبره معلوميږى چه د هر سړى په زړه کښى د الله

تعالیٰ عم نواله مینه راسخه ده، که اوس هغه نه محسوسیږی، دغه دی داسی وګڼله شی لکه چه سکروټی تر ایرو لاندی پټی وی، کله چه په قیامت کښی تول موانع له مینځه ورک شی، نو د الله تعالیٰ محبت پوره څرګندیږی. ځکه که داسی نه وی نو کفارو ته د داسی ویری اورول، داسی مثال لری، لکه چه څوک خپل دښمن له خپل خپګان او اعراض څخه ویروی چه هسی داړول بیخی چټی او بیکاره کار دی. هو! ځان جاروونکی مینان د مین مخ اړول او اعراض د سخت درد او رنځ په شان ګڼی، نه غلیمان. نو معلومه شوه، چه په قیامت کښی به د هر یوه سینه د الله تعالیٰ له مینی ځنی داسی ډکه وی، چه د پاک الله لږ بی التفاتی به هغه ته د دوزخ له لوی عذاب ځنی خورا (ډیر) سخته ربړوونکی (تکلیف ورکونکی) او ویروونکی ثابتیږی.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۚ

او نه به پاک کړی (الله) دوی (له کفره)

تفسیر: یعنی اهل د ایمان هرڅومره چه ګنهګار وی، خو بیا هم په دوزخ کښی د خپلی ګناه په اندازه یوه تاکلی (مقرره) موده تیروی او هر کله چه له ګناه څخه پاک شی هرومرو (خامخا) جنت ته داخلیږی، پرته (علاوه) له کفارو چه هغوی تل تر تله په اور کښی پاتی کیږی، او بیخی نه پاکیږی، او د جنت د داخلیدلو وړ (مستحق) او لایق نه ګرځی، ځکه چه دوی د شرکیه امورو په سبب داسی «نجس العین» ګرځیدلی وی، چه هغه نجاست په هیڅ ډول (طریقه) له دوی ځنی نه جلا (جدا) کیږی، او د عاصی مسلمان حال داسی وګڼئ! لکه چه پر یو پاک شی نجاست لویدلی وی. هر کله چه هغه زایل شی نو هغه شی بیا پاکیږی.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

تفسیر: په رښتیا سره چه له دی ځنی به بل کوم زیات درددوونکی عذاب نه وی چه نه یوازی ظاهر بلکه د دوی باطن هم سوځوی او حقیقی محبوب به له دوی څخه خپه او مرور وی، او دوی به هیچیری او هیڅکله له دی ربړوونکی (مشقت ورکونکی) ویر او مصیبت څخه خلاص نشی. (نعوذبالله)

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دی چه پیرودلی (اخستی) (غوره کړی) ئی ده گمراهی په بدل د هدایت او عذاب په بدل د مغفرت کښی

تفسیر: یعنی بیشکه هغه خلق د دی خبری لایق دی، چه هغوی د خپل ژوندانه پانگه (نفعه) په لوټ ورکړه، او گمراهی ئی د هدایت په مقابل کښی غوره او پسنده کړه، او د مغفرت اسباب ئی پریښودل، او د عذاب اسباب ئی اختیار او منظور کړل.

فَمَآ اَصۡبَرَهُمۡ عَلَی النَّارِ ﴿۱۷۵﴾

نو (ځای د تعجب دی چه) څومره صبر کوونکی دی دوی (یعنی کفار) په اور (د دوزخ).

تفسیر: یعنی په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختیاروی، گواکی اور د دوی په نزد دومره ډیر مرغوب او محبوب دی، چه پخپلو ځانونو او مالونو ئی اخلی، که نه په دی خبره باندی خو هر څوک پوهیږی، چه د اور په عذاب باندی صبر کول، څرنگه دی؟

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الۡكِتٰبَ بِالۡحَقِّ ؕ وَاِنَّ الَّذِيۡنَ اخۡتَلَفُوۡا فِی الۡكِتٰبِ لَفِیۡ شِقَاقٍۭ بَعِيۡدٍ ﴿۱۷۶﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چه بیشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتیا سره او بیشکه هغه کسان چه اختلاف ئی کړی دی په کتاب کښی خامخا په (هسی) مخالفت کښی دی (چه له حقه) لری دی

تفسیر: یعنی ضلالت ئی د هدایت او عذاب ئی مغفرت په عوض ځکه وپیرود (واخستلو) یا په هغوی باندی د ذکر شویو پخوانیو عذابونو وجه دا ده، چه دوی په هغه حق کتاب کښی مخالفت وکړ، چه د الله تعالیٰ له خوا په رښتیا سره رالیږل شوی دی، او راز راز (قسم قسم) اختلافونه او دښمنی ئی په کښی څرگندی کړی، او د دی ضد او عناد له امله (وجی) ډیر سره لری شول، یعنی ډیر زیات مخالفت ئی وکړ، یا د حق له طریقی څخنی ډیر لری لاړل. یو صورت دا هم دی چه د دوی صابران کیدل علی النار څرنگه چه بدیهی البطلان په نظر راته، نو ځکه ئی د ﴿ذٰلِكَ﴾ له لفظ څخه تر آخره پوری د هم دی ځواب په لوری اشاره فرمایلی ده. فافهم!

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نیکی (یواځې دا کار) چه وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کښې) طرف د مشرق یا مغرب ته

تفسیر: کله چه یهودانو او نصرانیانو خپله خرابی او مذمت په تیر شویو آیتونو کښې واورید، نو وی ویل چه په مونږ کښې د هدایت او مغفرت ډیر آثار او اسباب شته. زمونږ یو ښکاره فضیلت خو دا دی چه مونږ هغې قبلې ته مخامخ لمونځ کوو چه د هغې په لوری لمونځ کول، له نورو عبادتونو څخه ډیر ښه دی، چه مونږ ئی هم د الله تعالیٰ د حکم سره سم ادا کوو، نو مونږ څرنګه د دی خرابیو، او د دی دردناکو عذابونو مستحق کیدی شو؟ د دی خیال د تردید په نسبت داسی ارشاد وشو «غوره او ښه نیکی چه د مغفرت او هدایت له پاره کافی وی، یوازی دا نه ده، چه تاسی تش خپل مخونه په لمانځه کښې د مشرق یا مغرب په لوری وګرځوئ! او د صحیحو عقایدو او ضروری اعمالو بیخی پروا ونه کړئ!.»

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ

ولیکن غوره نیکی (نیکی) د هغه چا ده چه ایمان ئی راوړی وی په پاک الله او (ایمان ئی راوړی وی په) ورځې آخری او په (تولو) پرښتو او په (تولو) کتابو او (ایمان ئی راوړی وی) په (واړو) انبیاؤ او ورکوی (خپل) مال په محبت د الله (فقیرانو) خپلوانو ته او (ورکوی خپل مال په محبت د الله فقیرانو) یتیمانو ته او مسکینانو ته او (ورکوی خپل مال په محبت د الله) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته او په آزادولو (د مریو) کښې او سم دروی (په ترتیب اداکوی سره له تولو حقوقو) لمونځ (خپل) او ورکوی زکوة او

(بل خاوند د نیکی) وفا کوونکي دي په وعدو خپلو کله چه دوی وعده کوی (له خالق یا له مخلوق سره) او (صفت کوو د) صبرکوونکو په سختیو او په رنځو کښی او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کښی.

تفسیر: یعنی هغه نیکی او ښیګڼه (فائده) چه د هدایت اثر، یا د مغفرت سبب شي دا ده چه په الله تعالیٰ او د جزا په ورځی، او په تولو پرښتو، او په آسمانی کتابونو او په انبیاؤ، د زړه له کومی (منځ) ایمان راوړی او په هغوی باندی یقین ولری! او سره له هغه رغبته او محبته چه له ماله سره ئی لری له خپلو مالونو څخنی برسیره پر زکوٰة، نادارو خپلوانو او یتیمانو او غریبانو او مسافرو او بی شتو سوالګرو ته ورکوی! او غاړی خلاصوی! یعنی هغه مسلمانان له قید څخه خلاص کړی! چه د کفارو په لاس کښی په ظلم بندیان وی، یا د پوروړی غاړه د پور (قرض) لرونکی له پوره خلاصه کړی!. یا غلام (مریی) آزاد کړی! یا مکاتب لره د هغه د پور (قرض) د ورکولو او خلاصولو له پاره مال ورکړی! او لمونځ په ښه شان سره ادا کړی! او خپل عهد او نور په ځای کوی! او په سر ئی رسوی! په فقر او فاقه، په بیماری او تکلیف، په مصیبت او ویره کښی صبر او تحمل کوی! کله چه یهودان او نصرانیان په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کښی قاصر او ناقص وو او په راز راز (قسم قسم) دولو (طریقو) ئی په دی ستایلو صفاتو کښی خلل او نقصان پیښاوه، لکه چه په قرآنی آیتونو کښی دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یوازی د قبلی په استقبال باندی نازیږی، او خپل ځانونه د هدایت په طریقی باندی مستقیم ګڼی، او ځانونه د مغفرت لایق بولی، نو دا د هغوی ناپوهی او چتی (بیکاره) خیال دی. تر هغه پوری چه دا کتابیان په دغو اعتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چه په دی کریمه آیت کښی مفصلاً ذکر شوی دی تینګ ونه دریږی، او عمل پری ونه کړی، یواځی د قبلی له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کیږی، او نه د الله تعالیٰ له عذابه څخه نجات مومی.

أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُوا۟ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

او دغه (ستایلی شوی) هغه خلق دی چه صداقت ئی کړی دی (په دین، متابعت د حق، او غوښتنی د نیکی کښی) او دغه کسان هم دوی دی پرهیزګاران (ځان ساتونکی له ناوړو (بدو) اعمالو څخه)

تفسیر: یعنی هغه خلق چه په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دی، هم دغه خلق په اعتقاداتو، ایمان او دین کښی، یا په خپل قول او اقرار کښی، یا په خپلو اخلاقو او اعمالو کښی رښتونی دی، یا له ګناه او خرابو خبرو څخنی یا د الله تعالیٰ له عذاب څخه ځان ژغورونکی (ساتونکی) دی. یا هم دا خلق په خپلو اخلاقو یا اعمالو کښی پرهیزګاران او متقیان

دی، کله چه په اهل د کتابو کښې له دی ښیګڼو (فائدو) څخه هیڅ نشته، نو د هغوی په نسبت داسی خیال لرل، څرنګه درست کیدی شی؟.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی دی په تاسی باندی قصاص (برابر والی) په وژلیو شویو کښې (که عمداً وی).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کښې په عربو او یهودانو کښې داسی دستور ؤ، چه د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کښې به ئی د رذیلو خلقو آزاد سری، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کښې به ئی نارینه، او د یوه آزاد شریف سری په بدل کښې به ئی دوه تنه قصاصول او وژل. نو پاک الله په دی آیت کښې داسی حکم وفرمایه چه «ای ایمان لرونکو! مونږ په تاسی باندی په مقتولینو کښې برابری او قصاص فرض کړی دی». د «قصاص» معنٰی په لغت کښې برابری او مساوات دی. نو دا دستور چه تاسی له ځانه ایستلی دی، چه د شریف او رذیل په مینځ کښې فرق کوئ، خوشی او فضول کار دی. او وپوهیږئ چه تاسی تول سره برابر او مساوی یئ! غریب وی که امیر، شریف وی که رذیل، عالم وی که جاهل، ځلمی وی که سپین ږیری، هلک وی که نجلی(جینی) روغ وی که ناروغ یا قریب الموت، صحیح الاعضاء وی، که ړوند او کوڼ او نور فرق سره نه لری.

(فائده): په ړومبنی آیت کښې بر (نیکی) هغه اصول ذکر شوی دی، چه د هدایت او مغفرت مدار وو. او د دی په لوری هم اشاره شوی وه. چه کتابیان له دغو ښیګڼو (فائدو) ځنی بی برخی دی، او په تصریح سره ئی وفرمایل، چه هیڅوک بی له دغو ښیګڼو (فائدو) او محاسنو څخه رښتینی دیندار او پرهیزګار نشی کیدی، اوس نو پرته (علاوه) له مسلمانانو څخه نه کتابیان د دی ښیګڼو (فائدو) مصداق کیدی شی او نه د عربو جاهلان نو ځکه ئی اوس له تولو ځنی اعراض وفرمایه او په خاص ډول (طریقه) سره ئی مؤمنان مخاطب کړ او د بر (نیکی) مختلف فروع، بدنی او مالی عبادات او مختلفی معاملی دوی ته ورښوول کیږی، چه پر دغو فروعو باندی هم همغه څوک عمل کولی شی چه په پاس ذکر شویو اصولو باندی معتاد او متصف وی. ګواکی نور خلق د دی خطاب لایق ونه ګڼل شول، نو ښایی دا خبره د هغوی د زیات شرم او عار سبب شی، اوس مطلب له هغو فرعی احکامو څخه چه په تفصیل سره بیانیږی په حقیقت کښې د مؤمنانو هدایت او تعلیم دی، مثلاً په ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ کښې د دی په لوری اشاره ده، چه یهودان او نور کسان چه په کوم دستور باندی په قصاص عمل کوی، هغه د دوی بی بنیاده ایجاد، دی چه د الله تعالیٰ له احکامو ځنی بیخی چپ (غلط) دی، چه د دوی له هسی چارو ځنی دا راښکاریږی. چه دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجی) نه په

کتابونو او نه په پیغمبرانو په سم دول (طریقه) سره ایمان لرونکی دی او نه د الله تعالیٰ په عهد باندی وفادار دی. او نه د سختی او مصیبت په حالت کښی له صبر او تحمل سره څه علاقه لری. او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کښی له صبر او تحمل څخه کار آخلی او نه د نفسی غوښتنو څخه ځان ژغوری (ساتی)، بلکه د الله تعالیٰ له احکامو، او د انبیاؤ له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څنی غاړه غړوی او د بی ګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوی.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندی (قصاصیږی).

تفسیر: دا توضیح د هغی برابری ده چه حکم ئی صادر شو، مطلب ئی دا دی د هر آزاد نارینه په «قصاص» کښی یواځی همغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شی، چه د هغه وژونکی دی. داسی نه چه د یوه قاتل په عوض کښی له یوی قبیلی څنی **(کیف ما اتفق)** دوه تنه یا زیات له هغو څخه پخپله خوښه ووژل شی.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریی په مریی باندی (قصاصیږی)

تفسیر: یعنی د هر مقتول غلام په مقابل کښی همغه غلام وژل کیږی، چه قاتل ئی دی. داسی به نه کیږی، چه د کوم شریف سړی د غلام په قصاص کښی، د هغه قاتل په ځای چه د رذیلو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شی.

وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ط

او ښځه په ښځه باندی (قصاصیږی).

تفسیر: یعنی د هری یوی ښځی په «قصاص» کښی یواځی همغه ښځه وژله کیږی چه د هغی قاتله ده. داسی نه شی کیدی، چه د کومی شریفة النسبی ښځی په «قصاص» کښی هغه رذیله ښځه ژوندی پریښوده شی، چه قاتله ده او د دی له تبر څخنی کوم نارینه وواژه (قتل) شی، خلاصه ئی داسی شوه چه هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښایی چه په قصاص کښی هم مساوات وی، او هغه تعدی او تجاوز چه کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه،

بیخی ممنوع دی.
(فائده): اوس پاتی شوه دا خبره که آزاد کوم غلام یا نارینه کومه ښځه ووژنی نو ئی «قصاص» آخیست کیږی که نه؟ نو دا مبارک آیت له دی خبری ځنی ساکت دی، او امامان پکښی اختلاف لری، زمونږ امام حضرت ابوحنیفه رحمة الله علیه د «ان النفس بالنفس» له آیت او د «المسلمون تتکافؤ دمائهم» د حدیث په اساس په دی خبره قایل دی، چه په دواړو صورتونو کښی قصاص جاری کیږی او لکه چه قوی او ضعیف روغ او مریض، معذور او غیر معذور او نور«قصاص» په حکم کښی سره برابر دی، هم دا راز (قسم) آزاد او غلام، نارینه او ښځه زمونږ د ستر امام **(ابو حنیفة الکابلی ثم الکوفی)** په نزد په «قصاص» کښی سره برابر دی. ولی په دی شرط سره چه وژل شوی غلام، د قاتل مریی نه وی، چه هغه د ده په نزد له قصاصه مستثنٰی دی. او که کوم مسلمان کوم ذمی کافر یا مستامن ووژنی، نو په هغه باندی هم زمونږ د حنفیانو په مذهب «قصاص» لازمیږی. خو د مسلمان او حربی کافر په مینځ کښی هیڅوک په «قصاص» قایل نه دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ۭ

نو هغه څوک چه عفو وکړه شي (مصلحتاً) ده ته له (قصاصه د اسلامی) ورور د ده نه څه شی نو لازمه ده (په دی عفو کوونکی) مطالبه د دیت (له قاتله) په ښه وجه سره او ورکول (د دیت دی) هغه (عفوه کوونکی) ته په ښه وجه سره ،

تفسیر: یعنی که د مقتول له وارثانو ځنی کوم وارث خپل حق وبخښی، نو قاتل نه پری قصاصیږی بلکه ګورو به چه هغو وارثانو په څه ډول (طریقی) سره هغه قاتل بخښلی دی؟. بی له مالی معاوضی څخه یواځی د ثواب په غرض؟ یا د شرعی دیت په مقابل کښی؟ یا د مصالحی په توګه (طور) د څه مال په مقابل کښی؟ یعنی له «قصاص» ځنی څرنګه تیر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کښی په څه شی راضی شوی دی؟، په اول صورت کښی قاتل د وارثانو له مطالبی ځنی بیخی خلاصیږی، او په نورو صورتو کښی قاتل لره ښایی چه هغه معاوضه دی په ډیر ممنونیت او خوښی سره ادا کړی!.

ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۭ

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفوه) آسانی ده له (طرفه) د رب ستاسی او مهربانی ده (چه اختیار ئی تاسی ته درکړ)

تفسیر: یعنی دا اجازه چه «په قتل عمد» کښی که غواړئ قصاص واخلئ!. که غواړئ دیت واخلئ!. که مو زړه غواړی ویی بخښئ! دا د پاک الله له خوا تاسی ته یو لوی سهولت او خورا(ډیر) مهربانی ده، یعنی د مقتول په وارثانو، او قاتلانو په دواړو باندی داسی یوه آسانی او لورینه (آرام) ده، چه په پخوانیو خلقو باندی نه وه. لکه چه په یهودانو «قصاص» او په نصرانیانو «دیت» یا عفوه مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٨﴾

نو هر چا چه زیاتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دی فیصلی (چه دیت یا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبٰی کښی، او قصاص په دنیا کښی)

تفسیر: یعنی که وروسته له دی تخفیف او رحمت څخه هم څوک بیا مخالفت، او د جاهلیت په دود (رواج) او دستور باندی تګ کوی، یا د عفوی او دیت له منلو څخه وروسته قاتل وژنی، نو ده ته په آخرت کښی سخت عذاب دی. یا اوس هم هغه وژل کیږی.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

او تاسی لره دی په قصاص کښی (لوی) ژوندون.

تفسیر: یعنی اګر که د «قصاص» حکم په ښکاره سره سخت او درووند ښکاری، مګر پوهان ښه پوهیږی، چه دا حکم د یو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چه هیڅوک د «قصاص» د ویری د بل قتل ته هیڅکله اقدام نه کوی، نو د دی له امله (وجی) د دواړو ځانونه محفوظ پاتی کیږی، او د «قصاص» په وسیله د قاتل او مقتول د دواړو تبرونه هم له وژلو او د وینی له تویولو او بدیو څخنی محفوظ او مطمئن کیږی. په عربو کښی داسی یو دود (رواج) او دستور ؤ چه هغوی به د قاتل او غیر قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندی به ئی چه لاس بر کیده همغه به ئی واژه، او په دواړو دلو کښی به د هم دی له امله (وجی) تل جنګ او جګړه وه، او د یوه تن د وینی د تویولو په سبب به په زرهاؤ کسان وژل کیدل، کله چه د اصلی قاتل څخه «قصاص» واخیست شی، نو دا تول انسانان محفوظ او مصون پاتی کیږی. او داسی ئی هم معنی کیدی شی، چه

قصاص د قاتل په حق کښې د اخروی حیات باعث دی.

يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

ای خاوندانو د عقلونو! له پاره د دی چه تاسی ځان وساتئ (له ناحقو وینو څخه).

تفسیر: یعنی د «قصاص» له ویری د بل چا له وژلو ځنی ځانونه وساتئ یا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ. یا کله چه تاسی ته د «قصاص» د حکم حکمت درڅرگند شو، نو د هغه له مخالفت ځنی چه د «قصاص» ترک دی ځانونه وساتئ!.

كُتِبَ عَلَيۡكُمۡ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ إِن تَرَكَ خَيۡرًا ٱلۡوَصِيَّةُ لِلۡوَٰلِدَيۡنِ وَٱلۡأَقۡرَبِينَ بِٱلۡمَعۡرُوفِۖ حَقًّا عَلَى ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾

فرض کړی شوی دی په تاسی باندی کله چه حاضر شی یو له تاسی ته (اسباب) د مرگ که پری ایښی ئی وی څه مال، وصیت کول له پاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره دا حکم لازم دی په پرهیزگارانو باندی.

تفسیر: پومبنی حکم د مړی د ځان په نسبت ؤ. دا بل حکم د مړی د مال په نسبت دی، او دا آیت د ذکر شویو کلیاتو چه هغه د «وآتی المال علیٰ حبه ذوی القربیٰ» ارشاد دی، تشریح ده. په خلقو کښې داسی دود (رواج) او دستور ؤ چه د مړی تول مال به ئی د هغه ښځی او اولادی ته ورکاوه، بلکه مخصوصاً به هلکانو ته ورکاوه کیده. مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بی برخی پاتی کیدل، په دی آیت کښې ارشاد وشو، چه مور او پلار او تولو خپلوانو ته په انصاف سره وصیت کول په کار دی. او پر مړ کیدونکی (محتضر) باندی سم له هغه سره وصیت کول فرض شول. او دا وصیت تر هغه وخته پوری فرض ؤ چه د میراث آیت نه ؤ نازل شوی. کله چه د «النساء» په سورت کښې د میراث احکام نازل شول، او پاک الله د تولو برخی بیان کړی، نو اوس په میت باندی په خپله متروکه کښې وصیت فرض نه دی او ضرورت ورته نشته، هو! د مستحب په اندازه منلی شوی دی. خو وارث لره وصیت کول جائز نه دی، او هم د مال له یوه ثلث ځنی زیات وصیت کول نه دی په کار او له وصیت د سری د پور (قرض)، امانت، ودیعت او نورو راکړو ورکړو په متعلق وی، نو د هسی چارو وصیت اوس هم فرض دی.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

نو هر چا چه بدل کړ دا وصیت وروسته له هغه چه وایي وریده هغه نو هم دا خبره ده چه ګناه د دی (بدلولو) په هغو کسانو باندی ده چه بدلوی دا (وصیت) بیشکه چه الله ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوهیدونکی دی (په ټولو احوالو)

تفسیر: یعنی مړی خو له انصاف سره سم وصیت وکړ او مړ شو. مګر ورکوونکی په هغه وصیت باندی عمل ونه کړ، نو په دی صورت کښی په مړی باندی هیڅ ګناه نشته. مړی خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګنهګار کیږی چه له وصیت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوی، بیشکه الله تعالیٰ ته ټولی خبری معلومی دی، او د ټولو په نیتونو باندی ښه خبر دی.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چه ویریږی له وصیت کوونکی څخه د ظلم (په خطا سره) یا د ګناه (په قصد سره) نو اصلاح وکړی په مینځ د دوی (د موصی او موصی له) کښی، نو نشته هیڅ ګناه په ده باندی.

تفسیر: یعنی که چاته د مړی په وصیت کښی داسی شبهه ور ولویږی، یا پوه شی چه دا مړی له کوم سبیه غلط شوی دی، او بی ځایه ئی د کوم سړی رعایت کړی، او د بل سړی حق ئی تر پښو لاندی کړی یا ئی د پاک الله له حکم څخنی مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مینځ کښی د شریعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړی، نو په دغه مصلح باندی هیڅ ملامتی او ګناه نشته، او په وصیت کښی داسی تغیر او تبدیل جائز بلکه بهتر دی.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

بیشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم لرونکی دی (په هغه چا چه د الله د احکامو په اجراء کښی ډیر احتیاط .کوی)

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ گنهگاران بخښی، نو هر څوک چه د اصلاح په غرض یوه خرابی له مینځه لری کوی، ده ته هرومرو (خامخا) مغفرت کوی یا ئی معنی دا ده چه د هغه وصیت کوونکی بخښونکی دی، چه ناجائز وصیت ئی کړی وی، او بیا په خپل ناجائز باندی پوه شوی وی او له هغه وصیت څنی په خپل ژوند کښی بیرته گرځیدلی وی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی ده په تاسی باندی روژه لکه چه فرض کړی شوی ده په هغو کسانو چه پخوا له تاسی څخه وو (لکه پخوانی امتونه او پیغمبران تر آدمه پوری)

تفسیر: دا حکم د روژی په نسبت دی، چه د اسلام په ارکانو کښی داخله ده، او د نفس په بندگانو، او هوا او هوس خوښوونکو باندی د هغی نیول، خورا (ډیر) سخت او گران دی نو ځکه ئی د تاکید او اهتمام په الفاظو سره بیان وفرمایه. دا حکم د حضرت آدم علیه السلام له زمانی څنی تر اوسه پوری جاری دی، که څه هم د ورځو د تعیین په نسبت ئی څه لږ او ډیر اختلاف موجود ؤ په پخوانیو مذکوره ؤ اصولو کښی هغه د صبر او تحمل حکم چه شوی ؤ هغه د روژی یو لوی رکن دی، د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حدیث کښی روژه د صبر نیمایی فرمایلی شوی ده.

لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ۝

له پاره د دی چه تاسی ځان وساتیٔ (له گناهونو څخه او پرهیزگاران شیٔ! ځکه چه روژه د شهوانی قوی ماتوونکی ده)

تفسیر: یعنی روژه مسلمان د نفسی خواهشونو په پریښولو سره عادی کوی او په دی وسیلی سره کولی شی چه خپل نفس له هغو نفسانی خواهشونو او شرعی محرماتو څخه وساتی، چه نفس ته ډیر عزیز او گران وی، روژه د انسانانو په نفسو کښی د شهوانی قواؤ په ضعیفولو کښی ډیر ښه

اثر کوی. او په انسانانو کښې د تقویٰ او پرهیزګاری روحیه تقویه کوی، په روژه کښې لوی حکمت، د سرکښې نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آسانی او سهولت دی چه د هغو کول پر نفس باندی ګران او درانه وی، ترڅو چه روژتی متقی شی.

تنبیه: پر یهودانو او نصرانیانو باندی هم د رمضان روژه فرض شوی وه، مګر هغوی په خپله خوښه او رایه سره په هغی کښې تغییر او تبدیل وکړ، نو په ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴾ کښې په هغوی باندی تعریض دی نو معنی ئی دا ده «ای مسلمانانو تاسی له نافرمانی څخه ځانونه وساتئ!» یعنی لکه یهودان، او نصرانیان په دی حکم کښې خلل مه اچوئ!.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ط

یو څو ورځی شمیرلی شوی (لږ چه د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځی دی).

تفسیر: یعنی څو شمیرلی شوی ورځی چه زیاتی نه وی، روژه ونیسئ! او له دی ورځو څخه د رمضان المبارک میاشت مراد ده، لکه چه په وروستی آیت کښې راځی.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا أَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ط

پس هر څوک چه وی له تاسی څخه ناجوړ یا (روان) وی په سفر (او روژه وخوری) نو (پر ده باندی لازم دی روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دی لږه موده کښې ئی هم دومره سهولت او آسانی فرمایلی ده، چه که څوک داسی ناروغ وی، چه روژه نیول ورته تکلیف پیښوی، یا مسافر وی، نو واک او اختیار لری چه روژه ونه نیسی، بیا دی د هغو ورځو قضایی وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسی، چه په رمضان المبارک کښې ئی د معذرت له کبله (وجی) خوړلی دی، خوښه ئی چه دا قضا ئی جلا جلا (جدا جدا) راوړی او که یو ځای.

وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ط

او په هغو کسانو باندی چه د روژی نیولو طاقت نه لری فدیه ورکول دی (یا)
او په هغو کسانو باندی چه د روژی نیولو طاقت لری فدیه ورکول دی (او دا

حکم په اول کښې ؤ، بيا منسوخ شو). طعام د يوه .مسکين (د يوې روژې په برابرۍ.)

تفسير: (١) د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «طاقت نه لري» سره په دې سبب ده چه همزه له پاره د سلب شي. يا د «لا» کلمه پکښې مقدره شي، يعنې چه طاقت ترې سلب شوی وي لکه شيخ فاني.
(٢) او د ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آيت سره ده يعنې هغه خلق چه د روژې نيولو طاقت لري. خو په اول د اسلام کښې د بيخي عادت نه لرلو په سبب دوی ته د يوې کاملې مياشتې پرله پسې روژه نيول، ډير ګران او دروندکار ؤ، نو د دوی د آسانۍ له پاره داسې فرمايل شوی ؤ، چه که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کښې نه وي، مګر يواځې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي نو تاسې اختيار لرئ چه روژه نيسئ! يا د روژې فديه ورکوئ!. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګېډه د دوه وختو طعام ورکول دي. ځکه کله چه روژتي د يوې ورځې طعام بل چاته ورکړي، ګواکې خپل نفس ئې له خوراک څخه منع کړ. او في الجمله ئې له روژې سره مشابهت پيدا کړ. بيا نو کله چه خلق له روژې سره عادي شول. دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چه د دې نسخې بيان په وروستني آيت ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ کښې راځي. ځينې له ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ څخه «**صدقة الفطر**» هم مرادوي، چه په دې تقدير سره ئې معنٰی داسې کيږي «هغه کسان چه د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دې د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي!» چه اندازه ئې په مبارکې شرعې کښې د غنمو نيمه پيمانه او اوربشو يوه پيمانه ده. په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی هغه خلق چه اوس هم داسې وايي خلق په رمضان کښې اختيار لري چه روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي او روژه قطعي حکم نه دی نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده. يا ئې ويونکي بې دين دي.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ؕ

پس هر څوک چه پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي نو دغه بهتره ده ده لره؛

تفسير: يعنې د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګيډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډيره ښه ده!.

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

او روژه نیول ستاسی (سره د افطار له رخصته) ډیر بهتر دی تاسی ته (له خوړلو څخه) که چیری یئ تاسی چه پوهیږئ (د روژی په فضیلت).

تفسیر: یعنی که تاسی ته د روژی فضیلت او حکمت او منافع معلوم شی، نو وبه پوهیږئ، چه د روژی نیول د فدیی له ورکولو څخنی ډیر ښه دی. نو د روژی په نیولو کښی هیڅ سستی او لتی مه کوئ!

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیٓ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًی لِّلنَّاسِ وَبَیِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰی وَالْفُرْقَانِ ۚ

میاشت د روژی هغه میاشت ده چه نازل کړی شوی دی په دی کښی قرآن چه هدایت دی له پاره د خلقو او دلیلونه دی ښکاره (له جنسه د هغو شیانو) چه هغه لاره ښیی او بیلوونکی د حق او باطل دی.

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حدیث کښی راغلی دی چه ابراهیمی صحیفی، توریت او انجیل ټول په هم دغه رمضان المبارک کښی نازل شوی دی. پاک قرآن هم د رمضان المبارک په څلیرویشتمه شپه کښی له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره یو ځای نازل شوی دی بیا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضیٰ په حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په (۲۳) کلونو کښی ټوټه ټوټه (لږلږ) نازل شوی دی. او حضرت جبریل علیه السلام د سیدالمرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کښی د نازل شوی قرآن عظیم ختم کاوه، او بیابیا به ئی د تکرار په ډول (طریقه) زمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته اوراوه، چه له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضیلت، او له قرآن عظیم الشان سره د هغی مناسبت او خصوصیت، ښه ښکاریږی او د هم دی له امله (وجی) په هم دی میاشت کښی «تراویح» هم مقرری شوی دی. نو ښایی چه په دی میاشت کښی د پاک قرآن خدمت په ډیر شوق او ښه اهتمام سره وشی! ځکه چه دا میاشت د هم دی له پاره مقرره او معینه شوی ده.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ

نو هر څوک چه ومومی له تاسی (ای مکلفینو) دا میاشت نو ضرور دی روژه ونیسی د هغی (میاشتی).

تفسیر: یعنی کله چه د دی میاشتی عظیم او مخصوص فضایل تاسی ته درڅرگند شول، نو هغه چاته چه دا مبارکه میاشته په لاس ورشی، خامخا دی د هغی روژه ونیسیٖ، او هغه فدیه چه د سهولت له مخی په ابتدا کښی د څه مودی له پاره (موقتاً) مقرره شوی وه، هغه موقوفه شوه.

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چه وی ناجوړه یا په سفر (بوزه، روان) وی نو (پر ده باندی دی روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: له دی عام حکم څخه دا معلومیږی چه ښایی مریض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وی پاتی، او لکه چه د روژی توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، هم داسی به مسافر او مریض هم له افطار څخه منع شوی وی، نو ځکه ئی د مسافر او مریض ذکر بیا په صاف ډول (طریقه) سره وفرمایه چه دوی ته به رمضان المبارک کښی د افطار کولو، او په نورو ورځو کښی د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقی پاتی ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

اراده لری الله په تاسی د آسانتیا (چه مسافر او مریض ئی مخیر کړ) او اراده نه لری په تاسی باندی د سختی او له پاره د دی چه پوره کړئ (تاسی په قضا سره) شمار (د روژی د میاشتی) او چه په لویی سره یاد کړئ الله په دی چه هدایت ئی کړی دی تاسی ته او دپاره د دی چه تاسی شکر وباسئ (د رخصت، آسانی او ثواب په نعمتونو باندی)

تفسیر: مطلب دا دی الله تعالیٰ چه په اول کښی د رمضان المبارک د روژی د نیولو حکم وفرمایه، او د معذرت له سببه ئی مریض او مسافر ته د افطار کولو اجازه فرمایله، او په نورو وختونو کښی ئی د هغو قضا شویو ورځو په شمار د هغو قضایی په مونږ او تاسی باندی واجبه وگرځوله، او په دی قضایی کښی ئی د یوځای یا سره جلا جلا (جدا جدا) نیولو قید له منځه وویست، نو په دی کښی ئی زمونږ او ستاسی د سهولت او د آسانی لحاظ وکړ، چه په مونږ او تاسی باندی څه ربړ او تکلیف واقع نه شی، او دا هم منظور دی، چه تاسی د خپلی روژی شمیر

پوره کړئ، څو چه په ثواب کښې مو څه لږوالی رانشی، او دا مو هم تر نظر لاندی وی، چه تاسی د دی خیر او خورا (ډیر) ښی طریقی په هدایت د پاک الله لویی او عظمت بیان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت او کبریا یادونه وکړئ! او دا هم مطلوب دی چه پر دغو نعمتونو باندی شکر وباسئ! او د شکرکوونکو په ډله کښی ننوځئ! ای الله العالمینه! ثنا او صفت، لویی او شکر کول تا لره ښایی، چه روژی غوندی یو مفید اواعلیٰ او ګټور (فائده مند) عبادت دی پر مونږ باندی فرض کړی دی! او د مشقت او تکلیف په حالت کښی دی آسانی هم فرمایلی ده!، او د فراغت په وخت کښی دی د دی نقصان د جبیری لاره هم راښوولی ده!.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۱۸۶﴾

او کله چه پوښتنه وکړی (ای محمده!) له تا څخه بندګان زما (له لریوالی او نژدیوالی) زما نو بیشکه زه نژدی یم (دوی ته په علم او اجابت سره)، قبلوم زه سوال د غوښتونکی په هغه وخت کښی چه وبولی ما نو ښایی چه دوی هم ومنی حکم زما(طاعت) او تینګ دی اوسی په ایمان په ما باندی ښایی چه دوی په سمه لاره محکم پاتی شی.

تفسیر: ړومبی داسی حکم و، چه د رمضان المبارک د شپی په اوله برخه کښی خوړل او څښل او ښځو ته نژدی کیدل روا وو، مګر وروسته له ویده کیدلو څخه به دا ټول شیان ممنوع کیدل. ځینو خلقو له دی حکم ځنی چپ (خلاف) کار وکړ، او له ویدیدلو څخه وروسته له خپلو ښځو سره نژدی شول، بیا زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم حضور ته راغلل، او د خپلی خطا او قصور اظهار ئی سره له حسرت او ندامت وکړ، او د توبی په نسبت ئی له ده مبارک څخه پوښتنی وکړی. نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو ستاسی توبه مو ومنله او تاکید وشو چه د الله تعالیٰ احکام ومنئ، او پخوانی حکم منسوخ وګنئ، او وروسته له دی نه اجازه ورکړه شوه، چه د رمضان المبارک په ټولو شپو کښی له ماښامه تر سپیده داغه پوری تاسی خورئ! او څښئ! او له خپلو ښځو سره ناسته ملاسته کړئ! چه د هغی ذکر په وروستنی آیت کښی راځی. پخوانی آیت کښی پر بندګانو د هغه سهولت او عنایت ذکر چه راغلی ؤ، دلته د هغه تاکید او تائید له دی قربت، اجابت او اباحت څخه لا زیات شو. او د دی آیت د ربط سبب دا هم کیدی شی چه په ړومبنی آیت کښی د الله تعالیٰ د لویی او عظمت حکم بیان شوی ؤ، نو په دی نسبت ځینو خلقو پوښتنی وکړی چه «زمونږ رب که لری وی نو مونږ به په زور سره ورغږ کړو. او که نژدی وی نو ورو ورو به ورسره وغږیږو» په دی سبب دا آیت نازل شو یعنی الله تعالیٰ نژدی دی. هره

خبره اوری. که ورو ورو وغږیږئ!، او که په چیغو ورناری کړئ! هغه تول اوری. په هغو ځایو کښې چه په زور سره د تکبیر ویلو حکم شوی وی د هغو وجوه او اسباب، نور او په همغو ځایو پوری محدود او خاص دی. او سبب ئی دا نه دی چه الله تعالیٰ (معاذ الله) ورو خبره نه اوری.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ

حلال کړی شوی دی تاسی ته په شپه د روژې کښې یوځای والی (جماع) ښځو خپلو سره

تفسیر: د رمضان المبارک په شپو کښې چه وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدی کیدل حرام وو، په هغه کښې ئی هم آسانی وفرمایله، اوس که د شپې په هره برخه کښې مو هری مشروعی او مرغوبی چاری ته زړه کیږی، هغه وکړئ!

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

دوی لباس دی تاسی لره او تاسی لباس یئ دوی لره.

تفسیر: له لباس او کالیو (جامو) څخه خورا (ډیر) اتصال او ډیر اختلاط مقصود دی، یعنی همغسی چه ستاسی په وجود کالی (کپړی) نښتی او پیوست دی، هم دا رنګه ښځه او نارینه هم ډیر سره نژدی او د شودو او شګری په شان یو له بل سره ګډون او امتزاج لری.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دی الله ته چه بیشکه تاسی یئ چه خیانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسیر: له خپل نفس سره له خیانت کولو څخنی مطلب دا دی، چه له ویدیدلو څخه وروسته تاسی خپلو ښځو ته نژدی کیدئ!. او د پاک الله د حکم د مخالفت لامله (له وجی) تاسی خپل ځانونه ګنهکارول، چه د هغه له سببه ستاسی نفس د عقاب مستحق ګرځیده، او ستاسی په ثواب کښې نقصان پیښیده، نو پاک الله په خپل فضل او کرم سره تاسی معاف کړئ او وروسته له دی تاسی ته اجازه وشوه، چه په ټوله شپه کښې هر هغه حلال عمل چه مو زړه غواړی ویی کړئ!.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْـَٔـٰنَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ

پس رجوع ئی په رحمت سره وکړه په تاسي باندې او عفوه ئی وکړه له تاسي (د تير خيانت) نو اوس جماع کوئ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کښې) او وغواړئ! هغه شی چه ليکلی (مقرر کړی دی) الله ستاسي له پاره.

تفسير: يعني هغه اولاد چه په لوح محفوظ کښې ستاسي له پاره د الله تعالىٰ له لوري مقدر شوی دی، ښايي چه د ښځو په مباشرت کښې همغه مطلوب وی، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وی. په دی کښې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ

او خورئ! او څښئ! تاسي تر هغه پورې چه ښکاره شي تاسي ته تار سپين (جلا) (جدا) له تاره توره (چه سپين تار) له سبا څخه (دی).

تفسير: يعني همغسې چه په ټوله شپه کښې د مجامعت اجازه ورکړې شوې ده، هم داسي د رمضان المبارک په شپو کښې هم تر سپيده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړې شوې ده.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ

بيا پوره کړئ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

تفسير: يعني له سپيده داغه څخه تر شپې پورې خپلې روژې پوره کړئ! له دی څخه دا هم راښکاره شوه چه د څو ورځو داسي متصله روژه نيول، چه د شپې له مخې هم افطار ونه شي مکروه ده.

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَـٰكِفُونَ فِي الْمَسَـٰجِدِ ۗ

او مه نژدې کيږئ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چه تاسي معتکفان يئ په مسجدو کښي.

تفسير: يعني په روژه کښي د شپې له مخې د مباشرت اجازه شته. مګر د اعتکاف په شپو کښي په شپه او ورځ په هيڅ وخت کښي ښايي چه خپلې ښځې ته ورنژدې نشئ په مسجد کښي وی که د باندې.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

دا احکام او حدودد الله دي نو مه نژدې کيږئ، دوی ته (په ماتولو سره) هم داسي (لکه چه دا ئې درته بيان کړل) بيانوی الله آيتونه خپل له پاره د خلقو چه دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسير: هغه د حل او حرمت حکمونه چه د روژې او اعتکاف په نسبت تير شول، د الله تعالىٰ له خوا مقرر شوی دي، ښايي چه له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ! يا ئې مطلب دا دی چه پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم څني مه لرې کيږئ!.

وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ! مالونه خپل (چه واقع دي) په منځو د تاسو کښي په ناحقه سره

تفسير: له روژې څني د نفس طهارت مقصود و اوس مالونو د پاکوالي بيان کيږي. او ښکاره شوه چه د حلال مال د نه خوړلو حکم خو يوائې د روژې په ورځو پورې تړلی دي، مګر د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کښي يو ضروری امر دي. او د هغه له پاره کومه تاکلي (مقرره) زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت تګی، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چه په دغه ډول (طريقه) د مال ګټل، بالکل حرام او ناجايز دي.

وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا

مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝

او مه رسوئ! دا مال تر حاكمانو پورې له پاره د دې چه وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (ناحقه سره) او تاسې پوهيږئ (چه دا ظلم دى)

تفسير: «مه ئې رسوئ تر حاكمانو پورې». يعنې د كوم سړي د مال خبر ظالمو حاكمانو ته مه رسوئ يا خپل مال د رشوت په ډول (طريقه) حاكمانو ته مه وركوئ! چه حاكم د خپل ځان مل كړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ!. هم دا راز (قسم) د دروغو په شاهدى، يا د دروغو په دعوى، د بل چا مال مه آخلئ! او حال دا چه تاسې په خپله ناحقي هم پوهيږئ!

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ

پوښتنه كوى خلق له تا څخه (اى محمده!) له حاله د نويو مياشتو

تفسير: لمر تل په يو صورت او په يو حال وى، او د سپوږمى شكل تل بدليږى، او د هغى د رڼا (رڼرا) مقدار تل كميږى او زياتيږى نو ځكه خلقو د سپوږمى د دې زياتوالى او كموالى په نسبت زمونږ له رسول اكرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وكړې، نو دا آيت نازل شو. په ړومبنى آيتونو كښې د رمضان المبارک د مياشتې او د روژې ذكر ؤ په دې آيت كښې د هلال ذكر دى، او د روژې تعلق د هلال له رؤيت سره ښكاره دى، ځكه چه يو په بل پورې اړه (حاجت) لرى وروسته له دې نه د «حج» او د هغه د احكامو ذكر راځي چه د هلال ذكر له هغه سره هم ښه مناسبت لرى.

قُلْ هِىَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ؕ

ووايه (اى محمده! دوى ته) چه دا مياشتې ټاكلى (مقرر) شوى وختونه دى له پاره د خلقو او د حج.

تفسير: يعنې اى محمده! دوى ته ووايه چه د سپوږمى په ختلو او بدلون سره ډيرى چارى او معاملې تعلق لرى. او د سپوږمى په وسيله دينى ورځى، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارى، حمل، رضاعت، روژى، زكوة، عدت، عقود، شروط، مزدورى او د نورو شيانو نيټى څرګنديږى، او هره يوه نيټه او تاريخ له هغى څخه پر ډير ښه شان سره ښكاريږى. په تيره بيا د

«حج» د تخصیص بله وجه هم دا ده چه ذیقعدة الحرام، ذیحجة الحرام، محرم الحرام او رجب المرجب دا څلور میاشتی حرامی میاشتی بللی کیدی چه په دغو میاشتو کښې جنګ او وژل حرام ؤ که په دغو میاشتو کښې به عربو ته کوم جنګ پیښیده، نو هغوی به تاریخونه سره وړاندی وروسته کول، او په یوه پلمه (تدبیر) او بهانه سره به ئی په هماغو حرامو میاشتو کښې جنګونه کول، مثلاً که په «ذی الحج» یا «محرم» کښې به له جنګ سره مخامخ کیدل، نو هغه به یی په «صفر» سره تعبیر کاوه، او کله چه به په «صفر» کښې کوم کار د دوی په مخ کښې راته، نو هغه به یی په «ذی الحج» او «محرم سره یاداوه، نو د دوی د دی خیال د ابطال له امله (وجی) ئی دلته د «حج» تصریح وفرمایله، هغه ورځی چه حق تعالیٰ جل وعلیٰ شانه د «حج» له پاره تاکلی (مقرر کړی) دی، په هغو کښې وړاندی وروسته کول، هیڅکله جایز نه دی. اوس له دی نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احکام تر ډیر ځای پوری ذکر کیږی.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾

او نه ده نیکی (دا کار) چه راځئ (تاسی) کورو ته د شا له لوری د هغو او لیکن (خاوند) د نیکی هغه څوک دی چه ویریږی (له الله) په ترک د مخالفت کښې او راځئ کورو ته له طرفه د دروازو د هغوی او وویریږئ له الله څخه د دی له پاره چه تاسی خلاص شئ! (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسیږئ!

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کښې داسی دود (رواج) او دستور ؤ، چه کله به دوی د «حج» احرام تاړه، او له خپلو کورو څخنی به وتل، او بیا به اتفاقاً هغوی ته کوم هسی ضرورت پیښیده چه بیرته به د خپلو کورو ورتګ ته اړ (محتاج) کیدل، نو دروازو له لاری به نه ورتلل، او په بام باندی به ورختل، او له هغی لاری به خپلو کورو ته ننوتل، یا به د شا له خوا پکښې ننوتل، یا به ئی د شا له لوری سوری واهه، او پکښې به ننوتل، او دا کار به ئی نیکی او ښیګنه (فائده) ګڼله، دا دی چه پاک الله دا کار غلط وښود.

(فائده): په ړومبنی جمله کښې د «حج» ذکر ؤ او دا حکم هم د «حج» په نسبت دی نو په هم دی مناسبت سره یی دا حکم هم دلته بیان وفرمایه. ځینی عالمان وایی چه ظاهر دا دی چه په آیت کښې له «اهله» څخنی د «حج» میاشتی مرادی دی یعنی شوال المکرم، ذی قعدة الحرام او لس شپی د ذی حجة الحرام چه «حج» او «احرام» په دغو کښې کیږی. خلقو زمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخنی پوښتنی وکړی، چه د «حج» ورځی هم دا ورځی دی؟ که په نورو ورځو کښې هم «حج» کول روا دی؟ پاک خدای د هغوی په ځواب کښې وفرمایل چه د حج د ادا

کولو له پاره د حج میاشتی مقرری او معینی دی، او د دی خبری په مناسبت د «احرام» په وخت کښی خپل کور ته د بیرته ورتګ ذکر هم وشو. له دی څخه دا هم راښکاره کیږی، چه له خپله ځانه جائز او مباح شیان د نیک کار په شان ګرځول، او هغه په دین کښی داخلول، منموم او حرام دی. چه له دی څخه د ډیرو شیانو بدعت او منمومیت راښکاریږی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کښی! له هغو کسانو سره چه جنګ کوی له تاسی سره.

تفسیر: د حضرت ابراهیم علیه السلام له وخته راهیسی مکه معظمه دارالامن ده. که د چا لاس به په خپل دښمن باندی هم په مکه معظمه کښی بر کیده، نو به ئی څه غرض ورسره نه کاوه، او په اشهرالحرم کښی به چه ذی قعدة الحرام، ذی حجة الحرام، محرم الحرام او رجب المرجب دی هم کامل امنیت ؤ، په دی څلورو میاشتو کښی به په ټول عربستان کښی جنګ او جګړه نه کیده، او هیچا به چاته څه نه ویل، د هجرت په شپږم کال د ذی قعدة الحرام په میاشت کښی کله چه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله واصحابه وسلم له خپلو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم سره د عمری په قصد او د بیت الله د زیارت په نیت مکی معظمی ته تشریف یوړ، نو له مکی معظمی سره نژدی مشرکین سره راټول شول، او مسلمانان ئی د جنګ په توربریښو، د مکی معظمی له زیارت څخه ستانه (صفت) کړل. په پای (آخر) کښی ئی په دی باندی روغه سره وکره، چه اوس دی مسلمانان بی د مکی شریفی له زیارت کولو څخه، بیرته لاړ شی، بل کال ته دی بیا ورته راشی، او عمره دی ادا کړی، او یوازی دری شپی دی په داد سره په مکی مکرمی کښی تیری کړی. کله چه په بل کال کښی د هجرت په اوم کال د ذی قعدة الحرام په میاشت کښی رسول الله مبارک د مکی شریفی قصد وفرمایلو نو د دوی اصحابو ته داسی اندیښنه وریپدا شوه چی که مکی مکرمی خلق سږ کال هم وعده خلافی وکړی، او جنګ ته بیا تیار شی، نو مونږ به څه کوو؟ که وجنګیږو، نو دا جنګ به په اشهر الحرم کښی او په خپله په بیت الحرام کښی، او په حالت د «احرام» کښی څرنګه وی؟ که ونه جنګیږو، نو څرنګه به خپله عمره ادا کوو؟ نو په دی مناسبت د الله تعالیٰ داسی حکم نازل شو «که هغوی په دی اشهر الحرم کښی له خپل عهد ځنی مخالفت، او له تاسی سره جنګ وکړی، نو تاسی هم بلا تأمله هغوی سره وجنګیږئ!» هو! نه ښایی چه ستاسی له خوا په جنګ ابتدا او یا زیادت پکښی وشی، د «حج» په ضمن کښی د حدیبیی د عمری په مناسبت له کفارو سره د قتال ذکر هم راغلی دی، نو ځکه د «جهاد» د ځینو آدابو او احکامو ذکر هم د دی مقام په مناسبت کیږی، وروسته له هغه بیا د «حج» د احکامو ذکر کیږی.

وَلَا تَعْتَدُوْا ۚ

او مه کوئ زیادت (پر هیچا باندی ای مؤمنانو!)

تفسیر: یعنی تیری مه کوئ!. د دی معنٰی دا ده چه په جنگ کښی دی وروکی، ښځی او سپین ږیری قصداً ونه وژل شی! او دننه په بیت الحرام کښی دی په جګړو باندی لومړی پیل (ابتدا) ونه کړ شی.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۞ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ وَاَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ

بیشکه چه الله نه خوښوی تیریدونکی له حده. او وژنئ! دوی په هر ځای کښی چه مومئ دوی اوباسئ! دوی له هغه ځایه چه ایستلی دی دوی تاسی

تفسیر: هر چیری چه یی مومئ ویی باسئ یعنی په «حرم» کښی وی یا برته (علاوه) له حرمه. له هغه ځایه چه تاسی یی ایستلی یئ یعنی له مکی معظمی څخه یی وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ

او فتنه (شرک او له دین ځنی اړول) ډیر سخت دی له وژلو څخه.

تفسیر: یعنی له دین ځنی ګرځیدل، یا له دین ځنی د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چه په اشهر الحرم کښی واقع شی، ډیره لویه ګناه ده. مطلب ئی دا دی چه د مکی معظمی په حرم کښی د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوری لار ښوونه کول ډیر قبیح او خورا (ډیر) خراب کار دی. نو تاسی ای مسلمانانو د حرم له مقاتلی څخه هیڅ اندیښنه مه کوئ! او د هغوی د تیری ځواب په توره سره ورکوئ!

وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ

فِيهِ ۚ فَإِن قَٰتَلُوكُمْ فَٱقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنگ مه کوئ! له دوی سره په نزد د مسجدالحرام کښې تر هغه پورې چه وجنگیږی دوی له تاسی سره په دغه (حرم) کښې پس که جنگ وکړی دوی له تاسی سره نو وژنئ! دوی هم داسی (لکه تیری شوی جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسیر: یعنی مکه معظمه هرومرو (خامخا) د امن ځای دی. ولی که هغوی پر تاسی باندی برید وکړی، یا په ظلم باندی لاس پورې کړی، او په ایمان راوړلو کښې له تاسی سره دښمنی وکړی، چه دا خبره له وژلو څخه هم سخته ده، نو بیا هغوی لره امان نه پاتی کیږی، او هر چیری چه ئی وموموئ ویی وژنئ! آخر ته چه مکه معظمه فتح شوه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم داسی امر وفرمایه «هغه څوک چه د مسلمانانو په مخ کښې توره په لاس ودریږی، ویی وژنئ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ!»

فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړی (له شرکه نو الله به ئی وبخښی) نو بیشکه الله ډیر بخښونکی پوره رحم لرونکی دی

تفسیر: یعنی سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ایمان راوړی، او له کفر او شرک څخه توبه وباسی، نو د هغوی توبه منله کیږی.

وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟ فَلَا عُدْوَٰنَ إِلَّا عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنگ کوئ تاسی! له دوی سره تر هغه پورې چه پاتی نشی فتنه (شرک او فساد) او شی دین (حکم) خاص الله لره، پس که چیری وگرځیدل (دوی له شرکه نو تاسی تجاوز مه کوئ پر دوی باندی) نو نشته هیڅ تیری مگر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندی.

تفسیر: یعنی له کفارو سره د دی له امله (وجی) جنگ وکړئ! چه ظلم او تیری بیخی (بالکل)

ورک شي، او دوی ته داسي يو قوت او قدرت پاتي نشي چه د هغه په واسطه نور خلق کافران کړی، او له سمي لاری ځني ئی وباسي، او خاص د الله تعالیٰ احکام جاری وی. که دوی له شرک ځني مخ واړوی، نو تيری او زيادت پر بل هيچا نشته، پرته (علاوه) له ظالمانو څخه يعني هغه کسان چه له بدی ځني لاس آخلی، هغوی له ظلم او تجاوز ځني وځی، نو پر دوی باندی تيری او زيادت مه کوئ! هو! هغه کسان چه له فتني ځني نه اوړی نو په ډيره مينه سره هغوی وژنئ!

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمٰتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۹۴﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتی حرامی کښی ده. او تعظيمونه (د دی شيانو) سره برابر دی پس هر چا چه تيری وکړ پر تاسی باندی نو تاسی هم تيری کوئ! په هغوی باندی په شان د هغه چه تيری ئی کړی ۋ پر تاسی باندی او وويريږئ له الله څخه! او پوه شئ! چه بيشکه الله له پرهيزگارانو سره دی (په علم او نصرت سره)

تفسير: دا د حرمت مياشت يعني ذی قعدة الحرام چه د عمری د قضا لپاره پکښی دروميء د هغه حرمت مياشتی په ځای ده، چه د پروسږکال تير شوی کال په ذی قعدة الحرام کښی تاسی د کفارو له خوا د عمری او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوی وئ، او پری ئی نه ښودئ چه مکی معظمی ته لاړ شئ، يعني اوس تاسی په ډيره خوښی سره له هغوی څخه خپل بدل واخلئ! ځکه چه په ادب او حرمت لرلو کښی برابری ده. يعني که کوم کافر د حرام د مياشتی عزت او حرمت وکړی او په دی مياشت کښی له تاسی سره جنگ ونه کړی، نو تاسی هم همغسی وکړئ. مکيانو (مکی خلقو) چه پروسږکال (تير شوی کال) پر تاسی باندی ظلم وکړ، نه ئی د حرام د مياشتی حرمت وساته، او نه ئی د بيت الله شريف پت، نه ئی ستاسی احرام ته وکتل، او نه ئی لحاظ وساته، او تاسی پر هغو باندی صبر وکړ، که دا ځلی هم هغوی له دی تولو حرمتو څخه سترگی پټی کړی، او جنگ ته تيار شي: نو تاسی هم د هيڅ حرمت لحاظ ونه کړئ! بلکه خپل وړاندی او وروسته تول کسات (بدله) او انتقام ورڅخه واخلئ! مگر هر کار چه کوئ، ښايي چه په هغه کښی له **(رب الْعٰلمين جل وعلیٰ شانه)** څخه وويريږئ! او د الله تعالیٰ له احکامو څخه مخالف هيڅ يو کار مه کوئ! ځکه چه پاک الله خامخا د پرهيزگارانو ناصر او مددگار دی.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کښې! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کښې (چه جهاد ترک کړئ! او خپل مالونه په غزا کښې ونه لګوئ!)

تفسیر: مطلب دا دی چه د الله تعالیٰ په اطاعت یعنی جهاد او نورو ښو کارونو کښې خپل مال صرف کړئ! او خپل ځانونه په هلاکت کښې مه اچوئ!. یعنی چه جهاد پریږدئ! او په هوسایی (آرام) سره کینئ یا خپل مال په جهاد کښې صرف نه کړئ! چه له دی وضعیت (حالت) څخه به تاسی ضعیفان او دښمن به مو قوی شي.

وَأَحْسِنُوا ۛ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ

او نیکی کوئ! (له هر چا سره مخصوصاً له غازیانو سره) بیشکه چه الله دوستی کوی له نیکو کارانو سره (چه ثواب ورکوی دوی ته) او پوره ادا کړئ حج! او عمره خاص الله لره.

تفسیر: د «حج» په ضمن کښې ئی د «جهاد» هغه ذکر چه مناسب ؤ، بیان وفرمایه، او پس بیا د «حج» او عمری احکام راښیی.

فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ

بیا که چیری منع کړی شوئ (له تمامولو د حج او عمری) نو (واجب دی پر تاسی) هغه څه چه آسان دی له هدیی څخه (چه مذبوحه ده) او مه خریئ! (ای محصرانو!) سرونه خپل تر هغه پوری چه ورسیږی هدیه (چه مذبوحه ده) ځای د حلالی خپلی ته

تفسیر: مطلب دا دی کله چه څوک «حج» یا «عمره» شروع کړی یعنی احرام وتړی، نو پر هغه باندی دا خبره لازمه ده چه پوره ئی کړی، او پای (آخر) ته ئی ورسوی، او داسی نشی کیدی چه هغه په نیمایی کښی پریږدی، او له احرام څخه ځان وباسی. مګر که کوم دښمن یا مرض ورپیښ شی او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای (آخر) ته ونه شی رسولی، نو پر ده باندی وینه اوړی، چه سم له خپل توان سره حیوان حلال کړی، چه ادنئ ئی یو پسه دی او دا حیوان به د بل چا په وسیله مکی شریفی ته لیږی، او دا دی هم ورته ووایی چه تر دغی ورځی پوری دا مذبوحه د حرم ځمکی ته ورسوه ! او هلته ئی ذبحه کړه!، او هر کله چه داده شی، چه اوس د ده هغه مذبوحه خپل تاکلی (مقرر) ځای حرم شریف ته رسیدلی ده، او ذبحه شوی ده، نو هلته دا خپل سر لند یا وخریبی او پخوا له هغه دی هیڅکله ځان نه حلالوی. داسی وینی ته د «حصار وینه» وایی چه د «حج» یا د «عمری» د نه تمامولو له سببه پر «حاجی» یا «معتمر» باندی اوړی.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِۦٓ أَذًى مِّن رَّأْسِهِۦ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

نو هر څوک چه وی له تاسی څخنی ناجوړه یا وی په ده پوری ضرر له (طرفه) د سر د ده نو لازمه ده په ده باندی فدیه له روژی څخه یا له خیراته یا له حلالولو (د پسه)

تفسیر: یعنی که د «احرام» په حالت کښی څوک رنځور شی یا د هغه په سر کښی درد یا زخم وی نو هغه لره د ضرورت له امله (وجی) د احرام په حالت کښی هم سر خریبیل، یا د ویښتانو لندول روا دی. مګر د هغه «فدیه» دی ورکوی، چه هغه د دری ورځو روژه نیول، یا شپږو تنو مسکینانو ته طعام ورکول دی یا د یوه پسه (ګډ) حلالول دی دا وینه د «جنایت وینه» بولی چه د «احرام» په حالت کښی د ناچاری له کبله (وجی) د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندی لازمیږی.

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

نو هر کله چه په امن شئ پس هر چا چه نفع واخیسته په عمرې سره (چه یو ځای ئی کړه) له حج سره نو (واجب) دی پر ده باندې هغه چه آسان وی له هدیې څخه (چه مذبوحه ده)

تفسیر: یعنی هغه «محرم» چه د دښمن او مرض له خوا مطمئن وی، اعم له دی نه چه هغه ته له سره کومه اندیښنه ورپیښه نشی، یا خو دښمن یا رنځوری څه عارضه او حادثه ورپیښه شوی وی، خو په خیر سره زائله او له مینځه ورکه شوی وی، او د هغه له امله (وجی) د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کښې څه خلل ورپیښ شوی نه وی، هغه لره ښایی چه فکر وکړی که «حج» او «عمره» ئی دواړه سره یو ځای ادا کړی وی یعنی قران یا تمتع ئی کړی وی او افراد ئی نه وی کړی. نو په ده باندې یو پسه یا د غویی یا د اوښ اوومه برخه قربانی اوړی، چه دی وینی ته د قران او تمتع وینه وایی او زموږ د لوی امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په مذهب کښې د قران او تمتع د غوښې خوراک روا دی. ځکه چه دی (د شکر وینه) ورته وایی. ولی امام شافعی رحمة الله علیه دی ته (د جبر وینه) وایی، او قربانی کوونکی ته اجازه نه ورکوی چه د هغی له غوښې څنی څه وخوری.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ ۭ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۭ

هر چا چه ونه موندہ هدیه (چه مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کښې او اووه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسی) دا لس ورځې دی پوره

تفسیر: یعنی هغه څوک چه قران او تمتع ئی وکړه، او مذبوحه ورته میسره نه شوه، نو هغه لره ښایی چه درې ورځې د «حج» په ورځو کښې روژه ونیسی، چه د «عرفې» یعنی د «ذی الحجې» په نهمه ورځ کښې پای (آخر) ته ورسیږی، او اووه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونیسی، چه دا ټولی سره لس ورځې شوی.

ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی چه نه وی عیال د ده اوسیدونکی په (حوالی (احاطه) د) مسجد حرام کښی.

تفسیر: یعنی قران او تمتع هغه چا لره مخصوص دی چه په مسجد الحرام کښی یعنی په مکه معظمه کښی یا هغی ته نژدی نه اوسیږی، بلکه د «حل» یعنی له «میقات» څخه د باندی هستوګنه ولری. هغه کسان چه دننه په مکی معظمی کښی اوسیږی، هغوی دی یواځی (افراد) وکړی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ

او ویریږئ له الله څخه او پوه شئ! چه بیشکه الله ډیر سخت عذاب ورکوونکی دی (وخت د) حج (څو) میاشتی معلومی دی

تفسیر: د شوال المکرم له اول څخه نیولی (شروع) د لوی اختر یعنی د ذیحجة الحرام د لسمی شپی تر سحر پوری د دی میاشتو نومونه (اشهر الحج) دی. ځکه چه د حج احرام د هم دی مودی په منځ کښی وی، که پخوا له دی نه څوک د حج «احرام» وتړی نو هغه به ناجائز یا مکروه وی. یعنی د حج له پاره څو میاشتی مقرری دی. او ټولو ته ښکاره دی، هغه تغیر او تبدیل چه د عربو مشرکینو به د خپل ضرورت له مخی په دی میاشتو کښی کاوه، او د هغو په نسبت په بل آیت کښی داسی فرمایلی شوی دی ﴿ اِنَّمَا النَّسِیٓءُ زِیَادَةٌ فِی الْكُفْرِ ﴾ هغه بیخی بی اصله او باطل دی.

فَمَنْ فَرَضَ فِيْهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوْقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ يَّعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ

نو هر چا چه فرض کړ (په خپل ځان) په دی میاشتو کښی حج نو نه دی کوی جماع (او نه دواعی د هغی) او نه ګناهونه او نه جګړی په (ورځو) د حج کښی. او هر څه چه کوئ (تاسی) له نیک کار څخنی نو پوهیږی په هغه باندی الله

تفسیر: «حج» ئې لازم کړ یعنې «احرام» ئې وتاړه په داسې دول (طریقه) چه په زړه ئې نیت وکړ، او په خوله ئې «تلبیه» وویله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بیشکه بهتره د توښې ځان ساتل دي له سواله او ویریږئ! له ما ځنې ای خاوندانو د (صافو) عقلو!.

تفسیر: یو داسې غلط دود (رسم) او دستور په کفر کښې دا هم ؤ چه بې د لارې د څورې (خرچه) تش لاس «حج» ته تلل ئې ثواب ګڼل، او هغه ته به ئې «توکل» وایه، او هلته به تلل له هر چا ځنې به ئې سوال او غوښتنې کولې. نو الله تعالیٰ هغو کسانو ته چه قدرت لرې، امر ورکوی چه هغوی دې د لارې څورې (خرچه) له ځان سره اخلې او بیا دې «حج» ته ځې او بې له زاد او راحلې دې لاړ نشي، چه هم په خپله دې سرګردانیږی، او نورو ته هم سرګردانې پیښوی.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسې باندې هیڅ ګناه په دې کښې چه غواړئ روزی له فضل د رب خپل

تفسیر: که د «حج» په سفر کښې سوداګری هم وکړئ څه ګناه نه لرې، بلکه مباح ده. خلق له دې خبرې څخه په شبهه کښې ؤ چه ښایې له تجارت کولو څخه به په «حج» کښې څه نقصان پیښیږی، نو اوس داسې هدایت صادر شو هغه څوک چه اصلې مقصود ئې «حج» وې او د هغه په ضمن کښې سوداګری هم وکړی، نو د هغه په ثواب کښې به څه نقصان نه راځی.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر کله چه راکوز شئ (د بیت الله طواف ته) له عرفات څخه نو یادوئ الله په نزد د مشعر الحرام (آخر د مزدلفې کښې)

تفسیر: مشعرالحرام په مزدلفه کښې یو غر دی چه په هغه باندې امام دریږی. په دې غره باندې دریدل افضل دی. او په ټوله مزدلفه کښې هر چیرې دریدل جائز او روا دی پرته (علاوه) د

(محسر) له كندى او وادى څخه، چه هلته دى نه دريږى.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰىكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿١٩٨﴾

او يادوئ دى (يعنى الله) لكه چه لاره ئى درښودلى ده تاسى ته او بيشكه چه وئ تاسى پخوا له هدايته خامخا له ګمراهانو څنى.

تفسير: يعنى كفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښايى چه هسى ذکر دى ونه کړى شى، بلکه سره له توحيده ئى همغسى ذکر وکړئ چه تاسو ته ئى هدايت درکړى دى.

ثُمَّ اَفِيْضُوْا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٩٩﴾

بيا راکوزيږئ (اى قريشو د طواف دپاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چه راکوزيږى (نور) خلق (مزدلفى ته) او مغفرت غواړئ له الله څخه د (خپلو ګناهونو) بيشکه چه الله ښه مغفرت کوونکى (د ګناهونو) پوره رحم لرونکى دى. (د اجر او ثواب په اکرام سره)

تفسير: د کفر په زمانه کښى يوه غلطى دا هم وه، چه مکيان (مکى والا) به تر عرفاته پورى نه تلل، چه عرفات له حرم څخه د باندى دى. بلکه د حرم په حد کښى به چه مزدلفه ده، دريدل، او د مکى شريفى له قريشو څخه پرته (علاوه) نور تول به تر عرفات پورى تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف له پاره مکى شريفى ته راتلل. نو ځکه ئى وفرمايل له هغه ځايه چه تول خلق د طواف له پاره راځى. تاسى هم همغه ځاى ته ورشئ، او له هغه ځايه له عرفات د طواف له پاره بيرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندى نادم اوسئ!.

فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ۗ

نو هر کله چه ادا کړل تاسی افعال د حج خپل نو یادوئ الله لکه یادول
تاسی پلرونو خپلو لره (په جاهلیت کښی په فخر سره) بلکه ډیر زیات یادول

تفسیر: یعنی د ذیحجة الحرام په لسمه کښی چه د «حج» د افعالو یعنی د جمرو ویشتلو، قربانی کولو، سر خریئلو، یا د ویښتانو لندونو د کعبی شریفی د طواف او د صفا او مروی له سعی فارغ شوئ، نو د منیٰ د قیام په وخت کښی د الله تعالیٰ ذکر وکړئ! لکه چه د کفر په زمانه کښی تاسی د خپلو پلرونو او نیکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دی هم زیات ذکر وکړ شی! دوی له قدیمی زمانی راهیسی داسی عادت درلود (لرلو) چه د «حج» له فراغت څخه وروسته به دری ورځی په منیٰ کښی دیره کیدل، او لوی بازار به ئی جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نیکونو ستاینه (صفت) او یادونه به ئی کوله. او د دوی لوینی او فضایل به ئی بیانول. دا دی چه پاک الله له هسی ویناؤ څخه هغوی منع کړل او ویی فرمایل چه په دی ورځو کښی د الله تعالیٰ ذکر ډیر وکړئ او د هغه الله تعالیٰ جلت عظمته د لویی او عظمت یادونه کوئ!.

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا

نو ځینی له خلقو څخه هغه څوک دی چه وایی ای ربه زمونږه! راکړه مونږ ته! په هغه دنیا (لږ ژوند) کښی (زمونږ برخه مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کښی هیڅ برخه او ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه وایی

(چه دنیا کړی غوره څوک په آخرت
بی له برخی به وی پاتی په قیامت)

ای ربه زمونږه راکړه مونږ ته! په دغه دنیا (لږ ژوند) کښی نیکی (نعمت) او په آخرت کښی نیکی (جنت) او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ) دغه کسان شته دوی لره لویه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چه کړی دی دوی (هغه)

تفسیر: ړومبی ئی فرمایلی ؤ چه د الله تعالیٰ ذکر وکړئ!. د نورو ذکر مه کوئ! اوس دا راښوول کیږی، چه د پاک الله ذکر کوونکی او له هغه څخه د مطلب غوښتونکی په دوه ډوله (قسمه) دی: یو خو هغه دی چه د هغوی مطلوب یوازی دنیا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چه مونږ ته راکول کیږی، په هم دی دنیا کښی دی راکړ شی» نو داسی خلق د آخرت له نعمتو څخه بی برخی دی. بل هغه دی چه د هغوی مقصود آخرت دی، چه د دنیا ښیګڼی (فائدو) او نیکی یعنی د عبادت توفیق او نور او د آخرت ښیګڼی (فائدو) او نیکی یعنی ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړی، نو داسی کسانو ته په آخرت کښی د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخهوررسیږی.

څوک چه غواړی دین دنیا له خپل مولیٰ نه

په دارینو کښی به ئی زیات کړی له هر چانه

وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾

او الله ژر اخستونکی د حساب دی (چه ډیر ژر د تولو مخلوقاتو حساب خلاصوی.)

تفسیر: یعنی په قیامت کښی به له تولو څخه یو ځای او یو ځلی او په یوه شیبه حساب آخیست کیږی، یا دا چه قیامت لری مه ګڼئ ځکه چه هغه د جزا ورځ ډیر ژر راتلونکی ده. او له هغه څخه په هیڅ ډول (طریقه) سره خلاصی امکان نه لری. نو د هغی له فکره مه غافل کیږئ!

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

او یادوئ! الله (د تکبیراتو په ویلو سره) په څو ورځو شمیرلیو شویو (د تشریق) کښی

تفسیر: له ﴿ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ﴾ څخه د ذیحجة الحرام یوولسمه، دولسمه، دیارلسمه ورځ مراد ده. چه په دی ورځو کښی خلق له «حج» څخه فارغیږی، او مامور دی چه په «منیٰ» کښی واوسیږی. په دی ورځو کښی د جمرو ویشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبیراتو ویل، اجراء کړئ! او په نورو وختونو کښی هم دلته تکبیر او تهلیل په ډیر محبت سره ووایئ!. او د پاک الله په ذکر کښی کثرت او مداومت وکړئ!.

﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى﴾

نو هر چا چه بیره (تلوار) وکړه (په تلو کښې له منٰی مکې ته) په دوو ورځو کښې (چه (۱۱) (۱۲) د ذی الحجی دی) نو نشته هیڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکی او هر چا چه تاخیر وکړ (او دری ورځی په منٰی کښې پاتی شو) نو نشته هیڅ ګناه په ده باندی دا بیګناهی هغه چا لره ده چه پرهیز ئی کړی وی (له مناهیو څخه)

تفسیر: ګناه خو دا ده چه له شرعی ممنوعاتو څخه پرهیز ونه کړئ! او هغه څوک چه له الله تعالیٰ څخه وویریږی، او په تیره بیا د «حج» په وخت کښې تقوی او پرهیزګاری هم وکړی نو بیا په دی خبره کښې هیڅ نه ګناهګاریږی، چه په «منٰی» کښې دوه ورځی هستوګنه وکړی، یا دری ورځی پکښې واوسیږی، ځکه چه الله تعالیٰ دا دواړه جائز فرمایلی دی. ولی افضل او بهتر خو په (منٰی) کښې د دری ورځو قیام دی.

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ﴾ ﴿۲۰۳﴾

او (تل) ویریږئ! له الله څخه او پوه شئ چه بیشکه تاسی خاص الله ته ورتولیږئ (په قیامت کښې د مکافاتو (جزا او سزا) له پاره)

تفسیر: یعنی په «حج» پوری څه خصوصیت نشته بلکه ښایی چه هر سری په هر وخت او هر کار کښې له پاک الله څخه تل وویریږی، ځکه چه تاسی تول به له خپلو قبرو څخه پاڅیږئ! او د هغه الله جل جلاله وعم نواله په حضور کښې به تول سره د خپل حساب او کتاب له پاره تولیږئ!. دلته د حج ذکر ختم شو، خو د حج په ضمن کښې د دوو دولو (قسمو) خلقو ذکر هم راغلی ؤ.
(۱). ﴿فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ﴾ الآیه
(۲). ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ﴾ الآیه
یعنی مؤمن او کافر اوس د هغه په مناسبت د دریم قسم ذکر هم فرمایی، یعنی د منافق حال بیانوی.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ﴾

اللّٰهَ عَلٰى مَا فِىْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۝ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝

او ځینی له خلقو څخه هغه څوک دی چه په تعجب کښی آچوی تا خبره د ده په (کارو د دی) ژوندون لړ کښی او شاهد کوی دی الله په هغه شی چه په زړه د ده کښی دی حال دا چه دی ډیر سخت دی په جګړه او عداوت کښی او کله چه بیرته وګرځی (له تانه ای محمده!) نو ګرندی ګرځی په ځمکه (د مدینی) کښی دپاره د دی چه فساد وکړی په ځمکه کښی او هلاکوی کښت (فصل) او ساکښان (ذی روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چه الله نه خوښوی فساد (او معصیت) او کله چه وویل شی ده ته چه وویریږه له الله نیسی دی غرور (عار او ننګ په کولو د) ګناه نو پس کافی دی ده لره (عذاب د اور) دوزخ او هرومرو(خامخا) بد بستر دی (دا اور د دوزخ)

تفسیر: دا حال د منافق دی، چه په ښکاره سره خوشامندی او تملق کوی. او الله تعالیٰ ځانته شاهد ګرځوی، او وایی چه زه رښتین یم! او په زړه کښی می د اسلام محبت دی، خو د جګړی او فساد په وخت کښی د هغه اعمال لهَ دی ویناوو ځنی مخالف وی، او که ئی لاس بر شی، له داړی، غلا، لوټ او تالا ځنی هم خپل مخ نه اړوی. او که له هسی چارو ئی څوک منع کړی، نه منع کیږی، بلکه ضد او مخالفت کوی، او په خپلو بدو چارو کښی ترقی کوی. وایی چه یو منافق چه ډیر فصیح او بلیغ او نوم ئی (اخنس ابن شریق ؤ) کله به چه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په حضور کښی حاضریده، نو خپل ډیر اخلاص او محبت به ئی د اسلام په نسبت ښکاره کاوه. او د دوی په غیاب کښی به ئی کښتونه (فصلونه) خرابول، او درمندونه به ئی سوځول، او د بودهؤ (څارؤو) پښی به ئی پریکولی، نو په دی مناسبت د منافقینو په تقبیح او خرابی کښی دغه پاس آیت نازل شو.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِىْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ

او ځنې له خلقو څخه هغه څوک دي چه خرڅوي نفس خپل دپاره د طلب د رضا د الله (چه له خپله ځانه او ماله تیریږي).

تفسیر: په پخواني آیت کښې د هغه منافق ذکر ؤ، چه دین ئې د دنیا په بدل کښې له لاسه ایست، دلته د هغه په مقابل کښې د هغه کامل الایمان مخلص مسلمان ذکر راځي چه دنیا، مال او ځان د دین په طلب کښې صرفوي. وایي چه حضرت صهیب رومي غوښتل چه د هجرت په اراده د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کښې د مشرکینو په لاس کښیوت (راګیر شو). صهیب رضي الله تعالیٰ عنه هغوی ته وویل «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط سره درکوم، چه ما خوشې کړئ! چه مدیني منورې ته لاړ شم. او له هجرت څخه مې مخه مه نیسئ!» په دې باندې هغوی راضي شول، او صهیب رضي الله تعالیٰ عنه ئې پریښود چه د رسول صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آیت د مخلصینو په تعریف کښې نازل شو.

وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او الله ډیر مهربان دی پر بندګانو باندې (چه د ده په توفیق له ځانه او ماله تیریږي.)

تفسیر: دا د الله تعالیٰ څومره لوی رحمت دی، چه خپلو بندګانو ته ئې توفیق ورکړی دی، چه د هغه د خوښې او رضا غوښتلو په لاره کښې خپل ځان او مال قربانوي، حال دا چه د دوی د هر یوه مال او ځان د الله تعالیٰ ملکیت دی. خو سره له هغه هم د هغه په بدل کښې هغوی ته (جنت) ورکوي، دا یوازې د ده فضل او احسان دی.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِی السِّلْمِ كَآفَّةً

اې هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنې اې مؤمنانو) ننوځئ! په اسلام کښې (د هغه له ټولو شرایطو سره) ټول.

تفسیر: په ړومبي آیت کښې ئې د مخلص مؤمن مدح وفرمایله، چه له هغه څخه د نفاق ابطال منظور ؤ. اوس فرمایي چه تاسو په کامل ډول (طریقه) سره اسلام ومنئ! یعنې په ظاهر او باطن، او په عقیده او عمل کښې یواځې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ!، او نه چه په خپل سر او

عقل. يا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ!. يا کوم کار وکړی!. نو له دی ځنی د «بدعت» قلع او قمع او له بیخه ایستل مقصود دی. ځکه چه «بدعت» په حقیقت کښی هم دا شی دی، چه د بل چا کومه عقیده یا کوم عمل چه ښه او مستحسن وګانه (وګنړلے) شی هغه له ځېل لوری په دین کښی داخل کړی شی، مثلاً لمونځ او روژه چه ښه د عبادتونو دی، که بی له شرعی حکمه ئی څوک له خپله ځانه مقرر کړی بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عیدګاه کښی په نفلونو باندی امر ورکول یا د اخترونو په ورځو کښی د روژی نیول د دغو آیتونو خلاصه داسی شوه «په اخلاص سره ایمان راوړئ! او له بدعتونو څخه لری ګرځئ!». له یهودانو ځنی څو تنه مشران په اسلام مشرف شوی وو، دوی د اسلام له احکامو سره د «تورٰیت» د احکامو رعایت کول هم غوښتل. مثلاً د هفتی (خالی) ورځ به ئی لویه ورځ ګڼله، او د اوښانو غوښی او شودی به ئی حرامی بللی، او «تورٰیت» به ئی لوست، نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو، چه په هغه سره ئی د بدعت انسداد په کامل ډول (طریقه) سره وفرمایه.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

او مه کوئ پیروی د (اثر د) قدمو د شیطان! بیشکه دا (شیطان) تاسی لره دښمن دی ښکاره

تفسیر: یعنی په خپله وسوسه سره بی اصله شیان ستاسو په زړونو کښی اچوی، او په دین کښی بدعتونه شاملوی، او دین مو خرابوی، او تاسی هم هغه غوره کوئ.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

بیا که وښوئیدئ تاسی وروسته له هغه چه راغلی دی تاسی ته ښکاره معجزی نو پوهیږئ چه بیشکه الله ډیر غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی د محمدی شریعت د صافو احکامو له ښکاره کیدلو څخه وروسته که څوک په هغه باندی بیا هم قائم پاتی نشی، بلکه په بل لوری سترګی ونښلوی. نو ښه وپوهیږئ چه الله تعالیٰ پر تولو باندی ډیر غالب دی، هر چاته چه اراده وکړی سزا ورکوی. هیڅوک د هغه د عذاب مخه نشی نیولی، لوی حکمت والا دی. هر څه چه کوی له حق او مصلحت سره سم دی. که عذاب

ورکوی، یا که په عذاب او سزا ورکولو کښې څه ډیل او ځنډ (ایسارتیا) کوی، یعنی نه چاته ژر سزا ورکوی او نه ئې د هیچا هیڅ یو شی هیریږی، او نه له انصاف او عدالت (نیاو) څخه تیریږی. او نه کوم نامناسب امر صادروی.

هَلۡ یَنۡظُرُوۡنَ اِلَّاۤ اَنۡ یَّاۡتِیَهُمُ اللّٰهُ فِیۡ ظُلَلٍ مِّنَ الۡغَمَامِ وَالۡمَلٰٓئِکَةُ وَقُضِیَ الۡاَمۡرُ ؕ وَاِلَی اللّٰهِ تُرۡجَعُ الۡاُمُوۡرُ ﴿۲۱۰﴾

انتظار نه کوی دوی مگر دی ته چه راشی دوی ته (عذاب د) الله په سیورو (سورو) کښې له وریځو څخه او (راشی دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شی کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بیرته گرځول کیږی ټول کارونه (په قیامت کښې د مجازاتو دپاره)

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د حق تعالیٰ له دی صافو او ښکاره ؤ احکامو ځنی مخالف کار کوی او له خپل کاره تگه نه اوړی، او سمی صافی لاری ته نه راځی، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندی یقین او باور نه لری اوس گواکی دوی دی خبری ته سترگی نیولی دی، چه **(العیاذ بالله)** په خپله الله تعالیٰ او د هغه پرښتې پر دوی باندی راشی، او د جزا او سزا کومه واقعه چه په «قیامت» کښې راتلونکی ده، هغه په هم دا نن ورځ پای (آخر) ته ورسیږی، او فیصله شی. خو بالاخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب او د ورتگ ځای همغه رب الارباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه ملک القادر له حضوره صادریږی. او په دی کښې هیڅ یو د تردد او ویری کومه خبره نشته.

سَلۡ بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ کَمۡ اٰتَیۡنٰهُمۡ مِّنۡ اٰیَةٍۭ بَیِّنَةٍ ؕ

پوښتنه وکړه (ای محمده!) له بنی اسرائیلو څخه چه څومره ورکړی دی مونږ دوی ته له معجزاتو څرگندو څخه؟

تفسیر: له دی نه ئې پخوا فرمایلی ؤ چه د حق تعالیٰ د صاف حکم له ښکاره کیدلو څخه وروسته، له هغه ځنی مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تائید کښې فرمایی چه په خپله له بنی اسرائیلو اولاده د یعقوب ځنی پوښتنه وکړئ چه مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالیږلی دی؟ کله چه دوی له هغو ځنی منحرف او چپ شول، نو زمونږ په

عذابو اخته شول. او داسی نه دی چه مونږ پخوا له نافرمانی څخه هغوی په عذاب اخته کړی وو.

وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

او هر څوک چه بدل کړی نعمت د الله (په ناشکری سره) وروسته له هغه چه راغلی ؤ دا (نعمت) ده ته نو بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده) (په دنیا کښی په قتل، نفی (جلا وطن)، اسارت (قید) او په عقبا کښی په عقوبت).

تفسیر: یعنی دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چه د پاک الله له احکامو او هدایاتو څخه مخالفت کوی، یا ئی آیات بدلوی، او د هغو د احساناتو او انعاماتو کفران کوی، نو بیا د هغه عذاب ډیر سخت دی، په داسی ډول (طریقه) چه په دنیا کښی دی ووژل شی، یا دی کور او مال لوټ کړ شی، یا دی جزیه پری کیښوده شی، چه تل خوار او ذلیل واوسی، په عقبا کښی همیشه تل ترتله په دوزخ کښی پاتی کیږی.
فائده: له نعمت رسیدلو څخه دا مطلب دی چه په هغه باندی ئی علم حاصل شی یا بی له تکلفه ئی په لاس ورشی.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا

ښائسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چه کافران شوی دی دغه ژوندون لږ خسیس او مسخری کوی دوی پر هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنا خپلی)

تفسیر: یعنی کافران چه د الله تعالیٰ له صافو احکامو څنی په ښکاره ډول (طریقه) سره مخالفت کوی. او د هغه د انبیاؤ له هغو ښکاره ؤ احکامو څخه مخ اړوی. چه پاس یاد شول د هغه وجه دا ده چه د هغوی په نظر کښی د دنیا ښیګنو (فائدو) او ښه والی داسی کلک ځای نیولی دی، چه د هغه په مقابل کښی د آخرت زحمت او راحت ته هیڅ فکر نه کوی، او هیڅ خیال نه ورته لری، بلکه پر هغو مسلمانانو باندی چه د آخرت په ذکر او فکر کښی مشغول دی، او د پاک الله د حکمو په تعمیل کښی مصروف دی، خاندی او ذلیل ئی ګڼی، نو هسی احمق النفس بندګان په څرنګه د الله تعالیٰ د احکامو تعمیل وکړی هر کله چه به د مشرکانو مشران پر حضرت بلال رضی الله تعالیٰ عنه یا عمار رضی الله تعالیٰ عنه یا صهیب رضی الله تعالیٰ عنه یا د

مهاجرینو پر نورو فقراؤ رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین باندی تیریدل، یا به ئی دوی لیدل، نو پر دوی باندی به ئی تمسخر کاوه، او خندل به یی، او ویل به ئی چه «دغه ناپوهانو ته وګورئ! چه د آخرت په خیال د دنیا تکالیف، او مصائب پر ځانو باندی اخلی، او محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ! چه د دغو فقیرانو په ملګرتوب غواړی چه د عربو پر مشرانو بری ومومی، نو ځکه دوی تل د غلبی په فکر کښی لګیا، او د دنیا د اصلاح په چرت کښی مشغولتیا لری!.»

وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۱۲﴾

او هغه کسان چه ئی ساتلی دی (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (یعنی کفارو) به وی په ورځی د قیامت کښی او الله روزی ورکوی هغه چا لره چه اراده وکړی بی له حسابه (ډیره پراخه)

تفسیر: الله تعالیٰ د هغوی په ځواب کښی ارشاد فرمایی چه دا د دوی ناپوهی او ناقص خیال دی چه په دنیا پسی لیونیان دی، او نه پوهیږی چه هم دا فقیران او غریبان به د قیامت په ورځ له دوی ځنی اعلیٰ او لوړ وی او الله تعالیٰ په دنیا او عقبا کښی هغه چاته چه اراده وفرمایی بیشماره رزق او روزی ورکوی. لکه چه هم دی فقیرانو ته ئی چه کافرانو به پر دوی باندی خندل، د بنی قریظه او بنی نضیر اموال او جایداد وربه برخه کړل. او همدوی ئی د (روم) او د (پارس) پر شهنشاهی باندی مسلط کړل.

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۫ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۪ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ؕ وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ

الْحَقِّ بِإِذْنِهٖ ۗ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾

وو تول خلق (په ابتدا کښې) تولی یو په یوه حق دین (بیا ځینی کافران او ځینی مسلمانان پاتی شول) پس ولیږل الله انبیاء زیری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کافرانو ته په جحیم سره) او راوئی لیږه له دوی سره کتاب (بیانونکی د دین) په حقه سره دپاره د دی چه حکم وکړی (الله یا نبی یا کتاب) په مینځ د خلقو کښې په هغه کار کښې چه اختلاف کړی دی دوی په هغه کښې او اختلاف نه دی کړی په هغه (حق یا کتاب یا اسلام) کښې مگر هغه کسانو چه ورکړی شوی ؤ دوی لره کتاب (اختلاف چه ئی کړی ؤ) د وروسته له هغه چه راغلی ؤ دوی ته دلیلونه ښکاره په سبب د کینی په منځ د دوی کښې پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو کسانو ته چه ایمان ئی راوړی دی هغه شی ته چه جګړه کړی وه دوی په هغه کښې (چه عبارت دی) له حقه په اذن (حکم) خپل سره او الله هدایت کوی هغه چاته چه اراده (یی د هدایت) وکړی طرف د لاری سمی ته.

تفسير: د حضرت آدم علیه السلام له وخته راهیسی هم دا یو حق دین پاتی دی، وروسته له هغه څخه تر یوی مودی پوری هغه دین پاتی ؤ، او بیا خلقو په هغه کښې اختلاف وکړ. نو پاک الله د هغو د اختلافاتو د لری کولو لپاره خپل انبیاء ولیږل چه د ایمان او اطاعت اهل ته ئی د ثوابو زیری او بشارت ورکاوه، او د کفر او معصیت اهل ئی له عذابو څخنی داراوه، او له دوی سره ئی یو حق کتاب هم ورلیږلی ؤ، چه په دی د خلقو اختلاف او نزاع لری شی او حق دین د دوی له اختلافاتو څخه محفوظ او قائم پاتی شی. او د الله تعالیٰ په احکامو کښې همغو کسانو اختلاف واچاوه، چه هغوی ته کتاب ورکړی شوی ؤ، لکه یهودانو او نصرانیانو چه په (توریٰت) او (انجیل) کښې اختلاف او تحریف وکاوه، او د انزاع ئی هم په ناپوهی سره نه کوله. بلکه ښه پری پوهیدل، او یواځی د دنیوی اغراضو، ضد او حسد له امله (وجی) ئی داسی کول. نو الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره د ایمان اهل ته د حق او هدایت طریقه وروښودله، او د گمراهانو له اختلافاتو څخنی ئی نجات ورکړ. لکه چه محمدی صلی الله علیه وسلم امت ته ئی د هری عقیدی او عمل په نسبت د حق امر تعلیم وفرمایه. او د یهودانو او نصرانیانو د اختلافاتو او افراط او تفریط څخنی ئی دوی محفوظ وساتل.

فائده: له دی آیت څخنی دوه خبری معلومیږی

(۱): دا چه الله تعالیٰ هغه رسولان او متعدد کتابونه چه رالیږلی ئی دی، د دی له پاره نه دی چه د هری فرقی له پاره بیله لاره وښیی، بلکه تولو لره الله تعالیٰ اصلاً همغه یوه لاره مقرره کړی ده کله چه دوی له هغی سمی لاری څخنی وښوئیدل نو الله تعالیٰ دوی ته بیا رسول صلی الله علیه وسلم

او کتاب وروليږل، چه سم د هغو له احکامو سره تګ وکړي. کله چه وروسته له هغه، هغوی بیا ګمراهان شول. بیا بل نبي علیه السلام او بل کتاب الله دوی ته ور واستاوه شو چه دوی په یوه لاره باندی قائم پاتی شی. د دی خبری مثال داسی دی لکه چه روغتیا یوه ده او ناروغی ګانی بی شماره دی کله چه یوه ناروغی پیدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره ئی یوه دوا او پرهیز وفرمایه څه وخت چه بل کوم مرض پیدا شو نو له هغه سره ئی بله دوا او پرهیز وټاکه (مقرر کړ) اوس ئی په آخر کښی هسی یوه طریقه او قاعده وفرمایله، چه په هغی سره له ټولو ناروغیو څخنی نجات ممکن دی. او د ټولو په بدل کفایت کوی. او هغه د اسلام پاکه طریقه ده. چه د هغی له پاره آخرالزمان رسول صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او دا عظیم الشان فرقان لیږلی شوی دی.

(۲): دا خبره معلومیږی چه د الله تعالیٰ هم دا سنت جاری دی، چه بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کښی کار کاوه، او د هر آسمانی کتاب په نسبت به ئی اختلاف درلود (لرلو). او د حق او حقانیت په نسبت به ئی تل جنګ او جګړی کولی. او په هم دی کښی به بوخت (مشغول) او لګیا وو. نو اوس نه ښایی چه د ایمان اهل د کافرانو له بدسلوکی او فساد څخه زړه تنګی او خپه شی.

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ ﴿۲۱۴﴾

بلکه ایا ګمان کوئ تاسی (ای مؤمنانو) چه ننه به وځئ تاسو جنت ته حال دا چه راغلی به نه وی په تاسی باندی په مثل (د سختیو) د هغو کسانو چه تیر شوی دی پخوا له تاسی نه چه رسیدلی وه دوی ته سختی (لکه فقر او مرض) او رنځ او ګرځول شوی وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پوری چه ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی وو سره له ده چه کله به وی نصرت د الله؟ خبردار شئ! واورئ! چه بیشکه نصرت د الله نژدی دی (مؤمنانو ته).

تفسیر: دا پخوا له دی نه ذکر شو، چه د دښمنانو له لاسه انبیاء علیهم السلام او د هغو امتیانو

ته تل ربړونه (تکليفونه) او ايذاوي رسيدلي. نو اوس مسلمانانو ته ارشاد وشو چه آيا تاسي هيله (اميد) لرئ چه په جنت کښي به داخليږئ؟ حال دا چه هغه ضررونه او ربړونه (تکليفونه) چه پخوانيو امتو ته ور وړاندې شوي وو، هغه به ستاسي په مخ کښي نه در وړاندي کيږي؟. هو! پخوانيو امتو ته فقر، فاقه، مرض او د کفارو ويره دومره زياته ور وړاندي کيده، چه د مجبوري او عاجزي په حالت کښي به نبي او د ده امتيانو الله تعالىٰ جل جلاله ته داسي دعوي او عرضونه کول «اي الها! ستا هغه اعانت او امداد چه وعده ئې کړې شوي ده، کله به راورسيږي؟» يعني د بشريت په مقتضاء سره د پريشاني په وخت کښي به د مأيوسي په ډول (طريقه) سره داسي خبري د هغوي له خولو څخه وتلي. لکه چه زمونږ بلخي مولوي حضرت مولنا جلال الدين رحمة الله عليه په مثنوي کښي هم فرمايي

چه بدانو اتفاق وکړ انکار ته

اندیښمن پیغمبران شول دی کار ته

لکه چه پاس وويل شول داسي اوضاع به د اضطرار په وخت کښي د انسانيت په تقاضا سره واقع کيدله، چه له هغي څخني په دوی د شک او د شبهي هيڅ کوم الزام نه راته، او کله چه به خبره تر دی حده پوري رسيده نو د الهي جل جلاله رحمت به متوجه شو، او ارشاد به وشو چه «هوښيار شئ! چه د الله تعالىٰ مدد در ورسيد، او مه ويريږئ!». نو اي مسلمانانو! تاسي هم د دنيوي تکاليفو او د دښمنانو له غلبي څخني مه ويريږئ! صبر او تحمل وکړئ! او ثابت قدم واوسئ!.

يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ط

پوښتنه کوي له تانه (اي محمده! مؤمنان) چه څه شي صرف کړي دوي (په لاره د الله کښي؟)

تفسير: په پخوانيو آياتو کښي په کلي ډول (طريقه) دا مضمون په ډير تاکيد سره بيان شو چه کفر او نفاق پريږدئ! او په اسلام کښي په پوره ډول (طريقه) سره ننوځئ! او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کښي بل د هيچا خبري ته غوږ مه ږدئ! او د الله تعالىٰ په خوښي کښي خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ! او هر راز (قسم) شدت او تکليف پر ځان باندي واخلئ! له دي ځاي نه وروسته د دي کليي په نسبت د جزئياتو تفصيل بيانيږي، چه د ځان او د مال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق او نورو پوري تعلق لري چه د دي کليي تحقيق او تاکيد په ښه ډول (طريقه) سره په زړه کښي کيني.

قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ؕ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢١٥﴾

ووايه (اى محمده!) هر شي (لږ يا ډير) چه صرفوئ (خرچ كوئ) تاسى له مالو څخه نو (يى صرف كړئ) له پاره د مور او پلار او (له پاره د) خپلوانو او (له پاره د) يتيمانو (پلار مړيو) او مسكينانو (چه څه شي نه لرى) او (له پاره د) مسافرانو او هر هغه څه چه (يى) كوئ تاسى له نيک كاره نو بيشكه چه الله په هغه باندى (لكه په نورو اشياؤ) ښه عالم دى.

تفسير: ځينى اصحاب چه مالداران وو، له رسول اكرم صلى الله عليه وآله صحبه وسلم ځنى ئې پوښتنه وكړه چه له مال ځنى مونږ څه صرف كړو؟ او په څه شي باندى ئې ولګوو؟ نو ځكه داسى حكم وشو چه لږ يا ډير هر څه چه د الله تعالىٰ له پاره صرفوئ (خرچ كوئ)، هغه د مور او پلار او اقاربو او يتيمانو او محتاجانو او مسافرانو له پاره دى. يعنى كه د ثواب د حصول لپاره ئې ښندل او صرفول غواړئ نو هغومره مو چه زړه غواړى صرف ئې كړئ! د هغه له پاره څه تعيين او تحديد نشته. هو! دا ضرورى ده چه هغه په همغو مواقعو باندى صرف كړ شى چه مونږ ئې درښيو!.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض كړى شوى دى پر تاسى باندى جنګ كول (له كفارو سره)

تفسير: يعنى د دين له دښمنانو سره جنګيدل فرض كړى شوى دى.

فائده: تر هغه وخت پورى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په مكى شريفى كښى اوسيدل، په جنګ سره مجاز نه ؤ، كله چه ئې مدينى منورى ته هجرت وفرمايه، نو دوى ته د مقاتلى اجازه وشوه، مګر يواځى د هغو كفارو په مقابل كښى چه له مسلمانانو سره جنګيږى، وروسته تر دى له تولو كفارو سره د مقاتلى اجازه وشوه او «جهاد» فرض شو، او كه د دين دښمنان پر مسلمانانو باندى بريد او تعرض وكړى، نو پر مسلمانانو باندى «جهاد» فرض عين ګرځى، كه نه فرض كفايى دى، ولى په دى شرط سره چه د «جهاد» هغه تول شرطونه موندلى شى، چه په فقهيه ؤ كتابو كښى راغلى دى. هو! هغه خلق چه له هغو سره مسلمانان مصالحه وكړى؛ يا له دوى سره معاهده ولرى، يا كفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن او ځيرمى (ضمانت) لاندى راشى، نو له هسى كفارو سره جنګيدل، يا د دوى په مقابله كښى د دوى له مخالفينو سره

مرستی (مدد) کول، مسلمانانو سره هیڅکله روا نه دی.

وَهُوَ كُرۡهٌ لَّكُمۡ

حال دا چه دغه (جنګ) بد ښکاری تاسی ته،

تفسیر: د بد ښکاره لیدلو مطلب دا دی چه پر نفس باندی سخت او دروند معلومیږی دا نه چه درد او د انکار وړ (لائق) په نظر راځی، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف وربښکاری او د تنفر او خپګان موجب وی، نو په دومره خبره باندی پر هیڅا باندی هیڅ الزام نشته ځکه چه انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډیر عشق او مینه لری، او بل هیڅ شی له ژوندانه سره نه برابروی نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتاً دروند او سخت کار ښکاری.

وَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَهُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۖ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّواْ شَيۡـٔٗا وَهُوَ شَرّٞ لَّكُمۡۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ وَأَنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښایی چه بد ګڼئ تاسی یو شی حال دا چه هغه ډیر بهتر وی تاسی لره، او ښایی چه ښه وګڼئ تاسی یو شی حال دا چه هغه به ډیر بد وی تاسی ته او الله عالم دی (په خیر ستاسی) او تاسی نه پوهیږئ (په خیر خپل)

تفسیر: یعنی دا خبره ضروری نه ده، چه هر هغه شی چه تاسی ئی خپل ځان ته نافع یا مضر وګڼئ هغه په رښتیا سره هم ستاسی په حق کښی همغسی وی. بلکه کیدی شی، چه تاسی یو شی د خپل ځان له پاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کښی مفید وی. یا کوم شی تاسی ښه وګڼئ او هغه په حقیقت کښی مضر وی. دا چه تاسی وایئ «په جهاد کښی د ځان او مال د تولو شیانو نقصان دی، او د «جهاد» په پریښودلو او ترک کښی، د تولو حفاظت دی» خوشی یو چتی او فضول خیال دی. تاسی نه پوهیږئ چه په «جهاد» کښی د دنیا او آخرت لوی لوی منافع شته. او د «جهاد» په ترک کښی ډیر ډیر نقصانات دی، ستاسی په ګټه او تاوان، نفع او نقصان باندی یواځی الله تعالیٰ جلت کلمته ډیر ښه پوهیږی، او تاسی نه پری پوهیږئ. نو ځکه هر هغه حکم چه الله تعالیٰ ئی پر تاسی باندی کوی، هغه خامخا حق دی، او تاسو ئی د زړه له کومی ومنئ! او په هسی چتی (بیکاره) خیالاتو پسی مه ګرځئ!.

يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ

پوښتنه کوی خلق له تانه (ای محمده!) له میاشتی حرامی څخه له جنګ کولو په دی کښی (چه روا دی که ناروا؟)

تفسیر: حضرت فخر عالم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو یو تولی د کفارو د مقابلی له پاره ولیږه. دوی کفار ووژل، او مالونه ئی په غنیمت سره راوړل، مسلمانان به پوهیدل چه هغه د «جهاد» وخت د جمادی الاخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده کافرانو د دی په نسبت په طعنی ویلو باندی پیل (شروع) وکړ محمد صلی الله علیه وسلم حرامه میاشته حلاله کړه، او خپلو امتیانو ته ئی حکم ورکړی دی چه په اشهرالحرم کښی دی هم له خلقو سره جګړی وکړی، او د دوی مالونه دی په الجه (غنیمت) او لوټ یوسی په دی ملحوظ مسلمانان د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصبحه وسلم په حضور کښی حاضر، او پوښتنه ئی وکړه، چه «اوس څه حکم دی؟ له مونږ څخه خو اشتباهاً دا کار صادر شوی دی!» په دی تقریب دا آیت نازل شو

قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ

ووایه (ای محمده! دغو سائلینو ته) چه جنګ کول په دی (اشهرالحرم) کښی (عمداً) لویه ګناه ده.

تفسیر: یعنی په حرامه میاشته کښی جنګیدل، خو بیشکه د ګناه خبره ده. ولی لویو اصحابو رضی الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثانی کښی «جهاد» کړی ؤ، او په حرامه میاشته کښی یی چه رجب المرجب دی نه ؤ کړی. نو د دی له امله (وجی) د عفوی مستحق دی، او په دوی باندی هیڅ یو الزام نه اوړی. نو په هغوی داسی الزام لګول، بی انصافی ده.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌۢ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ

او منع کول له لاری (دین) د الله څخه او کافر کیدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام نه او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډیره لویه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهرالحرم کښی)

تفسیر: یعنی د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او په خپله د اسلامی دیانت څخه بغاوت او د بیت الله شریف د زیارت څخه د خلقو مخ نیول، او د مکې معظمې اوسیدونکي د باندې شړل دا خبرې د اشهرالحرم له مقاتلې څخه هم لویې ګناوې دي. او حال دا چه کفار پرله پسې هسې کارونه کوي. لنډه ئې دا چه «په حرامه میاشته کښې بې سببه او ناحقه جنګیدل، خو بیشکه لویه ګناه ده. مګر هغه خلق چه په حرم شریف کښې کفر خپروي (خوروي). او لوی لوی فسادونه پکښې کوي. او په اشهرالحرم کښې هم د مسلمانانو د ربړولو (آزارولو) څخه لاس نه آخلي نو له هسې کفارو سره د جنګیدلو ممانعت نشته. برسیره په دې کله چه پخپله مشرکان په داسې بدو امورو کښې لګیا دي، نو په داسې یوه وړوکې ګناه باندې چه هغه هم د لاعلمې له امله (وجې) واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې د داسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تیریدونکو) کافرانو له لورې طعنې وهل، د شرم او تعجب خبره ده.»

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (له دین څخه د خلقو ایستل) ډیره لویه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسیر: یعنی په دین کښې فتنه او فساد اچول، چه خلق له دین څخه وګرځي، له هغه قتل نه چه له مسلمانانو څخه سهواً په حرامه میاشت کښې واقع شوې دی، په څو درجو بد دی. مشرکانو داسې عادت درلود (لرلو)، چه د اسلامی دین په خبرو کښې ئې راز راز (قسم قسم) شبهې او خدشې پیدا کولې، څو نور خلق په شبهو کښې ولویږي، او د اسلام دین ونه مني. لکه چه په هم دې پیښه کښې چه د ځینو مسلمانانو له لورې سهواً په اشهرالحرم کښې واقع شوې وه، مشرکانو ډیرې خبرې وکړې، او له دې ویناؤ ځني د هغوی مقصد دا ؤ چه نور خلق د اسلام له قبلولو ځني متنفر کړي. نو ئې لنډه داسې شوه «په هغه قتل باندې چه د مسلمانانو له لاسه صادر شو، مشرکان پیغورونه ورکوي چه خلق د حق دین له لارې واړوي، حال دا چه د دوی فتنه او له حق دین ځني لغزول (خویول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنیع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

او همیشه به وي دوی (یعنی کافران) چه جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چه بیرته وګرځوي دوی تاسې له دینه ستاسې که ئې لاس ورسیږي. (او موقع ومومي).

تفسیر: یعنی تر څو چه تاسی په حق دین باندی قائم اوسیږئ، دا مشرکان په هیڅ یوه حالت او په هیڅ یوه موقع کښی، ستاسی له مقاتلی او مخالفت څخه لاس نه اخلی. اګر که د مکی معظمی په حرم شریف او اشهرالحرم کښی هم وی، لکه چه د حدیبیی په عمره کښی ئی هم داسی وکړل چه کافرانو نه د مکی شریفی حرمت وساته او نه ئی د حرامو میاشتی څه لحاظ وکړ. او بی سببه ئی یوازی د بغض او عناد له امله (وجی) قتل او جدال ته ملاوی وتړلی. او مسلمانان ئی مکی شریفی ته له ورتګ څخه ستانه کړل (منع کړل). او پری ئی نه ښودل چه عمره ادا کړی. بیا نو د داسی معاندینو طعنی او بد ویلو ته نه ښایی چه څه اهمیت ورکړ شی او نه ښایی چه له هغوی سره په اشهرالحرم کښی له مقاتلی کولو څخه ډډه (څنګ) وشی.

وَمَنْ يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۱۷﴾

او هر څوک چه ګرځی له تاسی نه له دینه خپله پس مړ شی حال دا چه دی کافر وی نو دغه کسان ضایع شوی دی (تیر) عملونه د دوی په دنیا او آخرت کښی او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دی. هم دوی به په دی (اور) کښی تل (همیشه)وی.

تفسیر: یعنی له اسلامی دین څخه غاړه غړول او په کفر باندی ترآخره پوری تینګ پاتی کیدل. داسی یوه سخته بلا ده چه د ګرد (تول) عمر نیکی له منځه وړی! په دنیا کښی د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتی کیږی، نکاح ئی فسخ کیږی. له میراث څخنی بی برخی پاتی کیږی. هو! که بیا اسلام ومنی، نو یوازی د هغو نیکو عملونو جزا پوره او کامله ورکول کیږی چه له اسلام څخه وروسته ئی کړی وی.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۱۸﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هغه کسان چه هجرت ئی کړی

دی او جهاد ئی کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کښی دغه کسان امید لری دوی د رحمت (مهربانی) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په زیاتوالی سره)

تفسیر: له ړومبنی آیت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چه پر مونږ باندی په دی باره کښی هیڅ مؤاخذه نشته. مگر په دی تردد کښی پاتی ؤ چه آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چه مونږ کړی دی ثواب رارسیږی که نه؟ نو دا آیت نازل شو هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی، او د الله تعالیٰ له پاره بی د کوم شخصی غرض څخه ئی د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بیشکه د الله تعالیٰ د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دی، او پاک الله د خپلو بندگانو خطاوی بخښی، او پر دوی باندی انعام کوونکی دی نو الله تعالیٰ به هسی مطیعان او حکم منونکی بندگان نه محروموی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ط

پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) (له حکمه د څښلو). د شرابو او (له کولو د) قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواری) په نسبت څو آیتونه نازل شوی دی، او په هر یوه کښی د هغو خرابی راښکاره شوی ده، آخر ئی د (المائدة) په (۹۰) آیت (۱۲) رکوع کښی په ښکاره ډول (طریقه) سره ممانعت وکړ شو. نو ټول هغه شیان چه نشه راوړونکی دی له یوه مخه حرام دی او هغه شرطونه چه په کوم شی باندی تړل کیږی او گټل او بایلل پکښی وی حرام دی او یو طرفه شرط تړل حرام نه دی.

قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ط

ووایه (ای محمده! دوی ته) په دی دواړو کښی گناه لویه ده او گټی دی له پاره د خلقو او گناه د دی دواړو ډیره لویه ده له گټی د دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چه انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پری ژغوری (ساتی)، زائل کیږی. او سری د مامور به پریښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کوی چه جنگ، قتل او نوری خرابی تری پیدا کیږی او راز راز (قسم قسم) هسی روحانی او جسمانی ناروغی ورځنی زیږی چه ډیر ځلی د هلاکت موجب گرځی او په قمار کښی د حرام مال خوړل،

غلا کول او د مال او عیال تضییع او یو له بل سره دښمنی مینځ ته راځی، او راز راز (قسم قسم) ظاهری او باطنی مفاسد تری پیدا کیږی. هو! په دوی کښی څه سرسری ګټی هم شته. مثلاً د شرابو له څښلو څخه موقتاً خوند، لذت، خوښی او سرور ورحاصلیږی. او له قمار وهلو ځنی بی له مشقته ویریا مال او شته په لاس ورځی.

وَيَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۬ قُلِ الْعَفْوَ ؕ

او پوښتنه کوی دوی (ای محمده! له تا ځنی) چه څومره صرف کړی دوی (په لاره د الله کښی؟) ووایه (ای محمده! دوی ته صرف کړئ! هغه چه وی) زیات (ستاسی له خرڅ نه)

تفسیر: زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلقو داسی پوښتنی کړی وی چه «د الله تعالی له پاره څومره مال صرف کړ شی؟» حکم وشو چه «هغه مال د پاک الله په لاره کښی صرف کړئ!، چه ستاسی له ضروری مصارفو څخه زیات وی.» ځکه څنګه چه د آخرت فکر یو ضروری او حتمی کار دی، د دنیا فکر هم یو ضروری کار دی.

دنیا ته دی زیار کاږه (محنت کوه)! چه واصل شی په نعمت
عقبیٰ ته دی زیار کاږه (محنت کوه)! چه داخل شی په جنت

هو! که تاسی خپل تول مال په یوه لاره کښی صرفوئ! نو خپل ضروریات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چه په تاسی باندی لازم دی، هغه به څنګه ادا شی؟ او په دی تقدیر، الله تعالیٰ خبر دی چه د دنیوی او اخروی په څه راز راز (قسم قسم) خرابیو کښی به اخته کیږئ.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١٩﴾ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ

هم داسی (پاس بیان په شان) بیانوی الله تاسی ته احکام (او د خپلی مهربانی علامی) له پاره د دی چه تاسی فکر وکړئ د (الله تعالیٰ) په دلائلو او احکامو کښی) په (کارو د) دنیا او آخرت کښی

تفسیر: یعنی فانی دنیا خو د حوائجو ځای دی. او باقی عقبیٰ خو د ثوابونو ځای دی، نو

ځکه په ډېر فکر او اندېښنه سره ښايي چه په هر امر کښې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي! او اخروي او دنيوي مصالح دې دواړه په نظر کښې ونيول شي!.

په دنيا کښې ګټه کيږي د عقبا
ژر شه هم دا نن فکر وکړه د سبا

او د احکامو له واضح بيان ځنې هم دا خبره مطلوبه ده چه تاسې ته د فکر کولو موقع په لاس درشي.

وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡيَتَٰمَىٰۖ

او پوښتنه کوي دوی (له تانه ای محمده!) له معاملاتو د) يتيمانو؛

تفسير: ځينو خلقو به د يتيمانو (پلار مړيو) په مالو کښې احتياط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿ وَلَا تَقۡرَبُواْ مَالَ ٱلۡيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾ او ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلۡيَتَٰمَىٰ ظُلۡمًا ﴾ الآيه - دلته هغه کسان چه د يتيمانو پالنه ئې کوله ووېريدل او د هغوی ډودی او نور لګښت (خرچه) ئې له خپله ځانه بيخي جلا (جدا) کړه. ځکه چه د يتيمانو مالونه د شرکت په حالت کښې خوړل کيدل، دلته داسې يوه سختي پيښه شوه چه کوم شي به يتيم له پاره تياريده د هغه پاتې برخه به خرابيده او ايسته به غورځيده او په دا رنګه احتياط کښې به د يتيمانو نقصان کيده، نو زمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کښې دا خبره عرض شوه نو د دې په نسبت دا آيت نازل شو

قُلۡ إِصۡلَاحٞ لَّهُمۡ خَيۡرٞۖ وَإِن تُخَالِطُوهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ ٱلۡمُفۡسِدَ مِنَ ٱلۡمُصۡلِحِۚ

ووايه (ای محمده دوی ته چه سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دی (له بيزاری نه) او که يو ځای کړئ (خرڅ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی ورونه ستاسې دي او الله ته معلوم دی ضايع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه

تفسير: يعنی مقصود خو يوازی هم دا خبره ده، چه د يتيم د مال اصلاح او اداره او ساتنه دی

په ښه ډول (طريقه) سره وکړی شیـ نو هر وخت چه په جلا والی (جدا والی) کښې د يتيم گټه وی، هغه دی اختيار او غوره کړی شی! او چيری چه په شرکت کښې د يتيم خير او ښيگنه (فائده) وليده شی، نو د هغه خرڅ دی هم د خپل ځان له خرڅ سره گډ کړی شی!. په دی کښې هيڅ يوه مضائقه او خبره نشته چه کله تاسی د هغوی له خوړو څخه وخورئ!، او کله په دوی باندی له خپلو خوړو ځنی وخورئ!. ځکه چه هغه يتيمان خو ستاسی دينی يا نسبی ورونه او خويندی دی، او د ورونو گډون په خوړلو کښې څه بده خبره نه ده، هو! دا يوه ضروری خبره ده چه د يتيمانو د اصلاح او گټو رعايت دی په پوره ډول (طريقه) سره وکړی شی! او پاک الله ښه عالم دی چه په دی شرکت کښې د چا مقصود خيانت او د يتيم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د يتيمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دی؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۭ

او كه اراده كړی وی الله (د مشقت ستاسی) نو خامخا به ئی مشقت راوست په تاسی باندی.

تفسير: مشقت راوستل يعنی په خوړلو او څښلو کښې به ئی د يتيمانو مشارکت د صلاح په توگه (طور) هم مباح نه گرځاوه. يا دا که بی علمه او بی قصده به په کښې کوم کموالی يا ډير والی پيښيده په هغه کښې به ئی هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۰﴾

بيشكه چه الله ښه غالب (د احكامو په انفاذ كښې قوی) ښه تدبير والا دی (چه هر كار په حكمت او مصلحت سره كوی)

تفسير: يعنی ډير سخت او خورا (زيات) دروند حکم ورکولی شی، ځکه چه هغه ډير قوی او غالب دی خو داسی ئی ونه کړل، بلکه دآسانتيا حکم ئی ورکړ. ځکه چه هغه سم له حکمت او مصلحت سره حکم کوونکی دی (عم نواله!).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۭ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ۭ

وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

او په نکاح مه آخلئ! مشرکی ښځی تر هغه پوری چه ایمان راوړی دوی او خامخا وینځه مؤمنه بهتره ده له مشرکی اصیلی ځخه اګر که ښه درښکاره شی تاسی ته هغه (کافره) او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانی ښځی) کافرانو ته تر هغه پوری چه ایمان راوړی دوی او خامخا مریی مؤمن بهتر دی له کافر سړی نه اګر که ښه درښکاره شی تاسی ته (هغه کافر)

تفسیر: ړومبی د مسلمان نارینه له کافری ښځی سره او د کافر له مسلمی سره د نکاح اجازه وه په دی آیت سره هغه امر منسوخ شو. که نارینه یا ښځه مشرکه وی، نو د هغی نکاح له مسلمان سره روا نه ده. یا که وروسته له نکاح ځخه یو له زوجینو ځنی مشرک شی نو پخوانی نکاح ماتیږی. او مشرک دا دی چه د الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه په علم یا په قدرت یا په بل کوم صفت کښی د هغه جل وعلیٰ شانه په مقابل کښی بل کوم شی مماثل ودروی یا ئی تعظیم وکړی. او لکه الله تعالیٰ داسی ئی وګنی. یا بل چا یا بل شی ته سجده وکړی. یا بل ځوک یا بل شی مختار وبولی، او له هغه ځنی خپل حاجت وغواړی دا خبره له نورو آیتو ځخه ځرګند شوی ده، چه د یهودانو او نصرانیانو له ښځو سره د مسلمان نارینه نکاح روا ده، او دوی په دی مشرکینو کښی نه دی داخل، مګر په دی شرط سره چه هغوی په خپل دین قائم وی. او خپل کتاب او نبی منی، اګر که عیسٰی بن الله او عزیر بن الله هم ووایی «العیاذ بالله!» او ملحدان او دهریان نه وی. لکه چه زیاتره کتابیان نن ورځ هم داسی لیدل کیږی، د دی آیت خلاصه دا ده «د مسلمان نارینه نکاح له مشرکی ښځی سره تر هغه پوری روا نه ده ځو چه مسلمانه نشی. په رښتیا سره چه مسلمانه وینځه له کافری ښځی ځخه بهتره ده، اګر که دا کافره ښځه اصیله، شریفه او ډیره ښکلی میرمنه هم وی او د مال او جمال او شرافت او عزت لامله (له وجی) ستاسی خوښه هم شی. هم دا راز (قسم) دی د مسلمانی ښځی نکاح له مشرک نارینه سره ونه تړله شی! مسلمان مریی هم له مشرک ځنی ډیر ښه دی اګر که دا مشرک اصیل، شریف او ښه ښاغلی (محترم) هم وی او د دولت ، شرافت، صورت او نورو ښیګنو (فائدو) له پلوه (طرفه) ستاسی په سترګو کښی دروند هم درشی. یعنی خورا ډیر ادنٰی مسلمان سړی له خورا ډیر اعلیٰ مشرک ځنی، افضل او اعلیٰ دی.

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۚۖ

دغه کسان بولی (خلق په بد عمل سره) په لوری د اور (د دوزخ)

تفسیر: یعنی له هغو مشرکینو او مشرکاتو سره چه د هغوی ذکر په پاس آیت کښې وشو مینه، محبت، اختلاط او د هغو اقوالو ته غوږ نیول، او افعالو ته کتل نفرت کموی. او د مینی او رغبت سبب گرځی. چه د دی کار انجام دوزخ دی، نو ځکه له مشرکانو سره له نکاح تړلو څخه بیخی اجتناب او ځان ژغورنه (ساتنه) لازمه ده.

وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾ وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ۖ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِى الْمَحِيْضِ ۙ

او الله (او دوستان یی) بولی (خلق) په لوری د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادی) خپلی سره او بیانوی احکام خپل خلقو ته دپاره د دی چه دوی نصیحت ومنی (پند واخلی) او پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده دوی ته) دا یوه پلیتی ده نو په څنگ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کښې.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وایی چه له ښځو ځنی سم د هغو له عادت سره بهیږی په دی حالت کښې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل تول حرام دی. هغه وینه چه بی له عادت څخه لیدل کیږی، هغه ناروغی ده، نو په دی ناروغی کښې چه د فقهاؤ په اصطلاح ورته «استحاضه» وایی دغه پاس تول ممنوعه شیان روا دی. او د هغی وینی حال هسی دی لکه چه له کوم زخم یا پوزی یا رگ وهلو ځنی وینه بهیږی. یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کښې له ښځو سره ډوډی خوړل، او په یوه کور کښې هستوگنه کول، او نور شیان هم ناجائز گڼل، مگر نصرانیانو حتی د حائضاتو له مجامعت ځنی هم ځانونه نه ژغورل (ساتل) مسلمانانو په دی مورد کښې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو. حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول (طریقه) سره فرمایلی دی چه د «حیض» په حالت کښې مجامعت حرام دی. لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوگنه، ناسته ولاړه تول روا دی. او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط، دواړه مردود شول.

وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ

او مه نژدې کیږئ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چه (ښې) پاکې شي،

تفسیر: په پاکیدلو کښې دا تفصیل دی که «حیض» پخپله پوره موده یعنی (۱۰) ورځو کښې بند شو، نو هلته مجامعت روا دی که له لسو ورځو څخه پخوا وچه شوه مثلاً وروسته له (٦) ورځو او د ښځې عادي هم شپږ ورځې وې نو مجامعت د وینې له وچیدلو څخه وروسته تر هغه پورې روا نه دی، چه ښځه ولامبې، یا د یوه لمانځه وخت پرې تیر شي، نو وروسته له هغه به له هغې سره مجامعت روا شي. که د ښځې عادت اوه یا اته ورځې وې، نو د دې ورځو د ختم (بشپړ) کیدلو څخه وروسته به مجامعت ورسره روا کیږي.

فَإِذَا تَطَهَّرۡنَ فَأۡتُوهُنَّ مِنۡ حَيۡثُ أَمَرَكُمُ ٱللَّهُۚ

نو هر کله چه ښې پاکې شوې دوی نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چه حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چه د مجامعت اجازه پکښې ورکړې شوې ده، یعنې د مخ له خوا چه له هغه ځایه کوچنیان (بچې) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنې لواطت) حرام دی.

إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلۡمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بیشکه چه الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي له (پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چه توبه کوي له هغې ګناه څخنې چه له دوی څخنې اتفاقاً صادره شوې وي مثلاً د «حیض» په حالت کښې د «وطی» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چه له ناپاکي یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کښې، له «وطی» او د نجسې موقعې له «وطی» څخنې ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَآؤُكُمۡ حَرۡثٞ لَّكُمۡ فَأۡتُواْ حَرۡثَكُمۡ أَنَّىٰ شِئۡتُمۡۖ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چه قبل دی) په هر ډول (طریقه) سره چه خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لوری له ښځو سره مجامعت کول، ممنوع ګڼل، او ویل به یې «که څوک داسې مجامعت وکړي، هغه کوچنی (بچی) چه له هسې مجامعت ځني پیدا کیږي، احول (کوږ سترګی) (چپی) به وي.» کله چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وآله صحبه وسلم ځني په دې مورد کښې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو. «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چه په دوی کښې نطفه د تخم په شان او اولاد د پیداوار غوندې دی. یعني له هغه ځني اصلي مقصد یواځې د نسل پاتي کیدل، او اولاد زیږیدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ، چه له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه یا په اړخ، یا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول (طریقه) مو چه زړه غواړي، مجامعت وکړئ!. مګر دا خبره ضروري ده، چه تخم شیندل دي په همغه خاصه موقع کښې وي چه له هغه ځخه مولود موجودیږي. یعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کښې وشي! او له لواطت ځني دې خامخا ځان وژغوري!(وساتي) ځکه چه ځای د مرداري او نجاست دی. د یهودانو دا خیال غلط دی، چه له هسې مجامعت ځني احول «چپی» مولود موجودیږي.»

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او په مخ کښې ولیږئ تاسې! دپاره د ځانو خپلو (نیک عمل)!

تفسیر: یعنې صالحه اعمال تل د ځان له پاره کوئ! یا دا چه له «وطی» ځني مو ښایي صالح اولاد مطلوب وي. او یواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

او وویریږئ! له الله ځخه او وپوهیږئ! چه بیشکه تاسې ملاقات کوونکي یئ له الله سره او زیري ورکړه (ای محمده!) مؤمنانو ته (د جنت) او مه ګرځوئ! (نوم د) الله نښانه له پاره د قسمو خپلو (پر دغه) چه (نه) به نیکي کوئ او (نه) به پرهیزګاري کوی او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کښې.

تفسير: يعني د کوم ښه کار په نه کولو باندی په الله تعالیٰ قسم یادوئ. مثلاً له خپلی مور او پلار سره به خبری نه کوم. یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم. یا له هیچا سره به مصالحت یعنی روغه نه کوم یعنی په هسی قسمو کښی د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله گرځوی، نو وروسته له دی هسی قسمونه مه خورئ! که څوک بیا داسی قسمونه یادوی، نو د هغه ماتول او «کفاره» ئی ورکول پری واجبیږی.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم (پر تولو اعمالو) دی.

تفسير: یعني هر څوک چه قسم یادوی الله تعالیٰ ئی اوری. که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له ویری له قسم خوړلو څخه ځان ساتی، نو (**سمیع او علیم الله**) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی. ستاسی هیڅ یوه پته او ښکاره خبره له الله تعالیٰ څخه پته نه ده. نو ځکه د زړه په نیت او د ژبی په خبرو او نورو کارونو کښی ډیر زیات احتیاط په کار دی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسی تاسی الله په لغو (او په گمان) سره په قسمو ستاسی کښی

تفسير: لغو او چتی (بیکاره) قسم (لوړل) هغه دی، چه له خولی څخنی سم له عادته یا عرفه سره چتی پتی (بیکاره) ووځی، او د زړه له کومی (منځ) او په عمدی او ارادی ډول (طریقه) سره نه وی. له هسی قسم یادولو څخنی نه په چا باندی «کفاره» اوړی، او نه پری گناهگاریږی. هو! که څوک په قصد او اراده سره د قسم الفاظ لکه «والله» «بالله» «تالله» ووائی، او له دی قسم څخنی ئی یوازی تاکید مقصود وی، او قسم خوړل او لوړل ئی په زړه نه وی، نو پری «کفاره» اوړی. د «کفاری» بیان وروسته له دی نه راځی.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

او لیکن نیسی (الله) تاسی په هغه (قسم) چه قصد کړی وی (د هغه) زړونو

ستاسی (پس له حنثه).

تفسیر: یعنی هغه قسم چه عمدی او په قصد سره وی، او په هغه کښی زړه او ژبه سره بیخی یو شی وی، نو د هسی قسم په ماتولو باندی هرومرو (خامخا) «کفاره» آوری. دا منهب د «امام شافعی رحمة الله علیه» دی، او زمونږ د حنفیانو په منهب لغو قسم هغه دی چه په تیره زمانه کښی ئی کار کړی وی په تخمین او گمان سره، او قسم پری وکړی، او په واقع کښی هغسی نه وی دا یمین «قسم لغو» او معفو دی.

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) ښه تحمل کوونکی دی (په تاخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: «غفور» او مغفرت کونکی دی چه په لغو او چتی (بیکاره) قسمو باندی موأخنه نه کوی. او «حلیم» دی چه په مؤاخنه کښی تلوار نه کوی، ښایی چه بنده توبه وکړی.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِن فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

دی هغو کسانو لره چه قسمونه کوی له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقاً یا تر څلورو میاشتو پوری) انتظار د څلورو میاشتو، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) پس بیشکه چه الله ښه ښښونکی (د خطیئاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په انعام سره). او که قصد وکړ دوی طلاق (او رجوع ئی ونه کړه) پس بیشکه چه الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم دی (پر تولو احوالو).

تفسیر: یعنی که څوک قسم وخوری چه زه به خپلی ښځی ته نه نږدی کیږم! بیا که دی د څلورو میاشتو په منځ کښی هغه ته ورنږدی شو، نو د خپل قسم «کفاره» به ورکوی او ښځه به د هغه په نکاح کښی پاتی کیږی. که څلور میاشتی تیری شوی او دی هغی ته ورنږدی نه شو نو

د ده ښځه به په «بائن طلاق» سره طلاقه شي.

فائده: په شرع کښې «ایلاء» دې ته وایي چه سړی قسم وخوري چه زه خپلې ښځې ته تر څلورو میاشتو یا له څلور زیات یا بې د مودې له قیده نه نژدې کیږم. «ایلاء» څلورو میاشتو څخه لږه نه کیږي. د «ایلاء» په دې دری واړو صورتونو کښې که نارینه خپلې ښځې ته د دې څلورو میاشتو په منځ کښې ورنژدې کیږي «نو کفاره» پرې اوړي، او ښځه ئې په نکاح کښې پاتې کیږي، که نه د څلورو میاشتو په پای (آخر) کښې له ده څخه بې د طلاقو د یادولو هغه ښځه په «بائن طلاق» سره جلا (جدا) کیږي. که له څلورو میاشتو څنې په لږه قسم وخوري. لکه چه وایي تر دریو میاشتو پورې خپلې ښځې ته نه ورنژدې کیږم، نو دا شرعي «ایلاء» نه ده، او حکم ئې دا دی که هغه قسم ئې مات کړ، مثلاً په هم دې یاد شوي صورت کښې د دریو میاشتو په منځ کښې هغې ښځې ته ورنژدې شو، نو د هغه قسم «کفاره» واجبیږي، او که ئې د قسم موده پوره شوه، یعنې تر دریو میاشتو پورې هغې ته ورنژدې نه شو نو نه ښځه وربانډې طلاق کیږي او نه وربانډې «کفاره» لازمیږي.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ۭ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ

او طلاقې کړې شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) دریو حیضو (کاملو) پورې او نه دی روا دوی لره چه پټوي به دوی هغه شي چه پیدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کښې (له ولده یا حیضه) که وي دوی چه ایمان لرونکې وي په الله او په ورځې آخرې (چه قیامت دی).

تفسیر: کله چه نارینه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي ترلی، څو چه درې «حیضه» ئې پوره نشي، دا د دې دپاره که چیرې حامله وي، حمل به ئې ښکاره شي. او د یوه اولاد، به د بل چا نه شي. نو ځکه پر ښځې بانډې فرض دی چه هر هغه شی چه د هغې په ګیډه کښې وي. هغه ښکاره کړي حمل وي او که حیض وي، او دې مودې ته په شرع کښې «عدت» وایي.

فائده: دلته له مطلقاتو څنې خاص هغه ښځې مرادې دي چه هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) یا «شرعي خلوت» نوبت وررسیدلی وي، او دې ښځو ته «حیض» هم ورځي، پر هغې ښځې بانډې چه ورسره مجامعت یا «صحیحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بیخي

«عدت» نشته. او هغه ښځه چه بيخي نه حائضه كيږي مثلاً وړه يا داسې بوډۍ او زړه وي چه له وينې پاكه وي، يا حامله وي، نو په دوه ؤ وړاندنيو (اولنو) صورتونو كښې، د دوی د عدت موده درې مياشتې دي. او د اولاد لرونكې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زيږول (د حمل وضعه) ده. هغه ښځه چه خپلواكه (آزاده) نه وي بلكه د كومې شرعي قاعدې په موجب وينځه شوې وي، كه حائضه كيږي، نو د هغې د عدت موده دوه حيضه ده. كه نه حائضه كيږي، نو د صغارت او كبارت په صورت كښې د هغې عدت يوه نيمه مياشته ده، او په هغه صورت كښې چه حامله وي نو د اولاد زيږول (د حمل وضعه) ده. دا تفصيلات له نورو آيتونو او احاديثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ

او ميړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (وړ) دي په بيا كولو د دی ښځو په دی (موده) كښې كه اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو كښې).

تفسير: يعني كه نارينه د عدت په موده كښې وغواړي چه هغه ښځه بيرته ځان ته وګرځوي، كولی شي، كه څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي. خو ښائي چه په دی ګرځولو كښې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي. او ښځه ونه ربړوي، او ويې نه ويروي، او په دی ئې نه مجبوره وي چه خپل «مهر» ورپريږدي. چه دا ټول ظلم او تيرى دى كه داسې كوي ګنهګاريږي كه څه هم رجعت ئې صحيح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ

او شته دی ښځو لره (حقوق پر ميړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چه په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره او شته نارينه ؤ لره په دی ښځو باندې بهتروالی (فضيلت).

تفسير: يعني دا امر خو حق دی، همغسې چه د نارينه ؤ حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق پر نارينه ؤ باندې هم دي، چه سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارينه لره ښايي چه له خپلې ښځې سره په هيڅ دول (طريقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه كړي. بلكه د ښځې هر راز (قسم) حق تلفي ممنوعه ده. مګر دا يو فضيلت او فوقيت نارينه پر ښځو باندې لري چه د رجعت واک او اختيار خامخا نارينه لره دي.

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۖ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ ؕ

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او ډير تدبير والا دی (چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی) (رجعی) طلاق دوه کرته دی نو بيا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره يا پريښوول دی (د ښځو) په ښه وجه سره.

تفسير: پخوا له اسلام څخه داسی دود (رواج) او دستور ؤ چه لس شل ځلی هر څومره چه د نارينه زړه غوښته، خپلی ښځی ته به ئی طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختميدلو څخه به ئی بيا رجعت ورته کاوه، او بيا به ئی طلاق کوله او په دی ډول (طريقه) ځينو نارينه ؤ خپلو ښځو ته زيات تکليف او زحمت ورپيښاوه، نو بنا پر دی دا آيت نازل شو، هغه طلاق چه رجعت پکښی کيدی شی، تول سره دوه ځلی دی، چه په هغه کښی نارينه واکمن دی چه د «عدت» په شپو کښی بيرته له سره رجعت وکړی، يا ئی په ښه ډول (طريقه) سره خوشی کړی. وروسته د «عدت» له تيريدلو څخه «رجعت» نه پاتی کيږی. هو! که دوی دواړه بيا سره خوښ وو، بيا نکاح ترلی شی، او که دری طلاقه ورکړی، نو بيا سره له خوښی هم دوی نکاح نشی سره ترلی، تر څو چه هغه ښځه بل ميړه (خاوند) ونه کړی، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړی.
فائده: له «امساک بمعروف» او له «تسريح باحسان» څخه دا غرض دی چه که رجعت کوی نو ښائی چه د موافقت او حسن معاشرت دپاره وی، او د ښځی بند ساتل او ربړول (ازارؤل) مقصود نه وی، لکه چه د دوی په منځ کښی دستور ؤ که نه په سهولت او ښه ډول (طريقه) سره دی پريږدی.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ

او روا نه دی تاسو ته (ای خاوندانو) چه واخلئ تاسی له هغه مال څخه چه ورکړی وی تاسی دوی ته (په «مهر» کښی) هيڅ شی مګر که ويريږی دوی (يعنی ميړه (خاوند) او ارتينه) (زوجه) چه وبه نشی ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنی نارینه ؤ لره دا روا نه ده چه له ښځو څخه د طلاق په بدل کښې هغه مهر بیرته واخلي چه ورکړی ئې دی. هو! دا هلته روا دی چه څه ناچاری وی، او په هیڅ ډول (طریقه) د دوی په منځ کښې موافقت سره رانشي، او دوی له دی خبری څخه ویریږی، چه مخالفت له شدته د الله تعالیٰ په احکامو باندی تینګ نه شي پاتي کیدی، او په ښه ډول (طریقه) یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانبه د ارتینې (زوجی) د حقوقو په ادا کښې څه تیری او قصور هم نه وی. که نه د هغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دی.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

پس که ویریږئ تاسی چه وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه ؤ امورو کښې) نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندی په هغه شی کښې چه فدیه ورکړی په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړی)

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! که تاسی له دی نه ویریږئ چه د نارینه او ښځی په منځ کښې داسی جګړی او مخالفتونه دی چه د هغوی په ژوندون کښې موافقت نه سره راځی نو په دی صورت کښې په دوی باندی څه ګناه نشته چه ښځه څه مال ورکړی، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جلا (جدا) کړی، او نارینه د هغی مال واخلي. دی ته «خلع» وایی، کله چه د ضرورت په حالت کښې د میړه (خاوند) او د ارتینې (زوجی) له پاره «خلع» کول، روا شول، نو تولو مسلمانانو ته ښایی چه په دی کښې سعی وکړی.

فائده: یوه ښځه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه او ویې ویل چه زه له خپله میړه (خاوند) څخه خفه یم او نه غواړم چه د هغه سره واوسم رسول الله صلی الله علیه وسلم چه د دی موضوع تحقیق وفرمایه، هغی ښځی وویل چه میړه (خاوند) می نه زما د حقوقو په ادا کولو کښې کمی کوی، او نه زه د هغه په اخلاقو او دیانت باندی څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعاً بدی شی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغی ښځی څخنی «مهر» بیرته واخیست، او میړه (خاوند) ته ئې ورکړ، چه طلاقه ئې کړه، نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۲۹﴾

دا (ذکر شوی احکام) حدود د الله دی نو تاسی مه تیریږئ! له حدودو د الله

او هر (هغه) څوک چه تیریږی له حدودو د الله نه نو دغه کسان هم دوی دی ظالمان (چه شیان بی ځایه ږدی).

تفسیر: یعنی دا ټول مذکوره احکام طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد د پاک الله مقرره اصول دی، نو د هغو تعمیل او پابندی ډیره ضروری ده. او ښایی چه هیڅ یو قسم مخالفت، تغییر او کوتاهی په هغه کښی ونه کړه شی!.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

نو (وروسته له دی دوو طلاقو څخه) که بیا ئی طلاقه کړه دا ښځه (دریم ځلی) پس بیا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دی نه) تر هغه پوری چه په نکاح واخلی دا ښځه میړه (خاوند) بل پرته (علاوه) له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم میړه (خاوند) (هم) دا ښځه (او عدت ئی تیر شو) پس نشته هیڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او ړومبنی میړه (خاوند)، چه بیا سره رجوع وکړی دواړه که ګمان وی د دی میړه (خاوند) او ښځی په دی چه اقامه به کړی دوی احکام د الله (او په ځای به ئی کړی)، او دا (ذکر شوی احکام) حکمونه د الله دی چه بیانوی ئی (د هغه) قوم دپاره چه پری پوهیږی (او په مقتضاء د علم عمل کوی).

تفسیر: یعنی که میړه (خاوند) خپلی ښځی ته دریم ځلی «طلاق» ورکړی، نو بیا به هغه ښځه ده ته هیڅ نه روا کیږی، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړی سره خپله نکاح ونه تړی، او هغه بل میړه (خاوند) له دی سره صحبت (جماع) ونه کړی. او بیا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نه کړی، او د هغه دوهم میړه عدت هم پوره نشی، وروسته له دی نه چه د «فقهاؤ» په اصطلاح ورته «حلاله» وایی د هغه ړومبنی میړه (خاوند) سره دوهمه نکاح هلته ترله کیږی چه د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وی. یعنی هر یو د بل حقوق په ښه شان سره وساتی او پخپلو نفسو باندی په ښه شان سره اعتماد او اطمینان ولری که نه خامخا بیا د دوی په منځ کښی جنګ جنجال او شورماشور پیښیږی او بیا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسیږی، او په ګناه کښی اخته کیږی حال دا چه د نکاح اساس په محبت او مودت دی او مینه او الفت او ښه ژوندون د

نکاح غرض او غایه ده اگر که د صحت شرط ئی نه دی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ

او کله چه طلاقی کړئ تاسی ښځی نو ورسیږی دوی (آخر د) عدت خپل ته (یعنی چه د عدت ختمیدلو ته نژدی شی) نو وساتی! دوی په ښه دول (طریقه) سره (یعنی رجوع ورته وکړئ!) یا خوشی کړئ! دوی په معروف ښه دول (طریقه) سره او مه ساتئ تاسو! دا ښځی (په رجعت سره) له پاره د ضرر رسولو له جهته د دی چه (پر دوی باندی) تیری وکړئ!

تفسیر: یعنی د عدت تر ختمیدلو پوری میړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چه له هغی ښځی سره بیا موافقت او اتحاد وکړی او رجوع ورته وکړی، یا ئی په خوښی او خوشالی سره بیخی پریږدی. دا هیڅکله ورته روا نه ده چه په بند کښی ئی وساتی، او د ربړولو (ازارولو) لامله (له وجی) بیا رجوع ورته وکړی. لکه چه ځینو سړیو هم داسی کول.

فائده: په پخوانی آیت ﴿ اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ﴾ کښی دا ښوولی شوی ؤ، چه تر دوو طلاقو پوری میړه (خاوند) ته اختیار شته، چه یا ښځه په ډیر ښه دول (طریقه) سره له خپل ځان سره پخلا (راضی) کړی یا ئی بیخی پریږدی. اوس په دی آیت کښی داسی ارشاد فرمایی، چه دا اختیار یوائځی تر «عدت» پوری دی، او وروسته له عدت څخه دا واک (اختیار) میړه (خاوند) ته نه پاتی کیږی، نو ځکه نه ښایی چه دلته چاته د تکرار شبهه پیدا شی.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

او هر هغه څوک چه وکړی داسی کار نو په تحقیق سره ظلم ئی وکړ په ځان خپل او مه ګرځوئ! آیاتونه د الله (داسی چه په اعراض او تهاون سره) مسخری (پری وکړئ!) او یاد کړئ! نعمت د الله (چه اسلام دی) په تاسی

باندی او (یاد کړئ!) هغه چه نازل کړی دی (الله) په تاسی باندی چه کتاب دی او حکمت (احکام د کتاب) دی چه پند درکوی الله تاسی ته په هغه (منزل من الله) سره او وویریږئ! له الله نه او پوه شئ! تاسی چه بیشکه الله پر هر شی باندی ښه پوه دی.

تفسیر: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کښی لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دی، په دوی کښی پلمی (تدبیرونه) او بهانی کول، او د بیهوده او چتی (بیکاره) اغراضو لامله (له وجی) مداخله کول، داسی دی لکه چه څوک د پاک الله جل وعلیٰ شانه په احکامو باندی مسخری او توقی کوی نعوذ بالله من ذلک! مثلاً چه څوک رجعت وکړی او مقصود ئی داسی وی، چه ښځه ورېروی (تکلیف کړی) ، نو پاک الله ته داسی خبری او ارادی تولی ښکاره دی، او له داسی پلمو (فریبونو) څخنی پرته (علاوه) له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَّنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ط

او هر کله چه طلاقی کړئ تاسی ښځی پس ورسیدی دوی تاکلی (مقرری) مودی خپلی ته (په دی شانی چه عدت ئی تیر شی) نو مه منع کوئ تاسی دوی! له دی نه چه په نکاح واخلی دوی میړونه (خاوندانو) خپل کله چه دوی سره خوښ وی په خپلو منځو کښی په معروف (سم له دستوره) سره .

تفسیر: یوی ښځی ته د دی میړه (خاوند) یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا ئی په «عدت» کښی «رجعت» هم ورته ونه کړ، کله چه د دی ښځی د عدت موده ختم شوه نو د نورو غوښتونکو په منځ کښی د دی مخطوبی ښځی هغه پخوانی میړه (خاوند) هم د خپلی نکاح پیغام ورولیږه . ښځه هم په دی خبره باندی خوښه وه ، مګر د دی ښځی ورور ته قهر ورغی، او دا نکاح ئی معطله کړه ، په دی خبره باندی دا حکم نازل شو، چه ښایی د ښځی خوشالی او هوسایی (آرام) تر نظر لاندی ونیوله شی! او لازم دی چه هغی له خوښی سره سم نکاح وترله شی! او نه ښایی چه د کوم بل چا خیال او ناخوښی پکښی مداخله وکړی، دا خطاب عام دی. او تولو هغو کسانو لره شامل دی چه د ښځو د نکاح مخه نیسی، او هغه نه پریږدی، چه پخپله خوښه سره د خپل نوی ژوندون سرشته او انتظام وکړی. عام له دی نه چه دا منع کوونکی همغه ړومبی میړه (خاوند) وی، چه دی ښځی ته ئی «طلاق» ورکړی دی، او اوس د دی ښځی مخه نیسی چه له بل چاسره نکاح ونه تړی. یا د دی ښځی کوم ولی او وارث وی، چه دا ښځه نه پریږدی چه همغه خپل

پخوانی میره (خاوند) یا بل کوم میره (خاوند) وکړی. هو! که کومې بې قاعدې خبرې په منځ کښې راغلې وی، لکه چه د کوم غیر کفو (ناسیال) سره ښځه خپله نکاح ترل غواړی، یا ئې عدت نه وی پوره شوی، نو هلته دوی ته د هسې نکاح د ممانعت حق شته. او د «بالمعروف» له فرمایلو څخه هم دا مطلب دی چه دوی له حلالې نکاح، روا مهر او ښه ژوند څخه مه منعه کوئ.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۗ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کیږی په ده سره هغه چاته چه وی دی له تاسی نه چه ایمان لری په الله او په ورځې آخری باندی.

تفسیر: یعنی له هغه حکمه چه مذکور شو ایماندارو ته پند ورکاوه شی، ځکه چه له دی پند څخه هم دوی گټه اخلی او که نه دا پند ورکول د تولو خلقو لپاره دی، او په هغه کښې د هیڅا څه خصوصیت نشته، او د مؤمنانو له اختصاص څخه ضمناً نورو ته تهدید او د هغو تحقیر هم تری څرگندیږی. یعنی هغه خلق چه په دی احکامو باندی عمل نه کوی، گواکی دوی په الله تعالیٰ او جزا په ورځې باندی ایمان نه لری.

ذٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډیر غوره دی تاسی (او دوی) ته او ښه پاکیزه دی او الله عالم دی (پر هر شی) او تاسی نه پوهیږئ. (په خپل خیر هم).

تفسیر: یعنی د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح څخنی او د هغې ښځې په نکاح کښې داسی ښیگنه (فائده) او پاکیزگی ده چه د نکاح په ممانعت کښې هغه هیڅ کله نشته، کله چه ښځه خپل ړومبنی میره (خاوند) ته راغبه وی، نو ښایی چه له هغه سره ئې نکاح وترله شی، ځکه په دی نکاح کښې هسی ښیگنه (فائده) او پاکیزگی ده چه د بل چا په نکاح کښې داسی ښیگنه (فائده) هیڅ نشته الله تعالیٰ ته د هغوی د زړو خبری او راتلونکی گټی او تاوان داسی ښه معلوم دی، چه تاسی پری نه پوهیږئ!

وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ۚ

او میندی (مور) دی شودی (پیؤ) ورکوی اولاد خپل ته دوه کاله پوره دا (حکم) هغه چا لره دی چه اراده لری د دی چه پوره کړی (نیته د) تی ورکولو

تفسیر: یعنی په میندو باندی حکم دی چه خپل اولاد ته دی تر دوو کلو پوری شودی ورکړی!. او دا موده هغه چا لره ده چه مور او پلار ئی وغواړی چه هغه موده پوره کړی. که نه په دی موده کښی لږوالی هم روا دی. لکه چه په وروستنی آیت کښی راځی. او په دی حکم کښی هغه میندی هم داخلی دی، چه د هغوی نکاح باقی وی. یا طلاقی شوی وی او یا د هغوی د «عدت» موده تیره وی. هو! دومره فرق شته چه په هر حال میره (خاوند) نفقه او کالی (جامی) منکوحی ته او معتدی ته ورکوی عام له دی نه چه ښځه هغه مولود ته شودی ورکوی، یا ئی نه ورکوی، او کله ئی چه «عدت» ختم شو نو بیا به نفقه او کالی (جامی) د شودو ورکولو لامله (له وجی) ورکوی. او له دی آیت ځنی دا معلومه شوه چه د شودو ورکولو د مودی انتهاء پوره دوه کاله دی، چه ښایی هغه موده په مور یا په بله کومه ښځه باندی پوره شی! او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کښی مجبور دی چه د خپل وړوکی د شودو اجرت اداء کړی.! او دا تری نه معلومیږی چه د شودو ورکولو موده له دوو کلونو ځنی زیاته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

او ده پر هغه چا چه زیږول شوی دی ورته (یعنی پلار) روزی د دوی (یعنی د میندو) او کالی (جامی) د دوی (یعنی د میندو) په معروف (سم له دستوره) سره او زور نشی کولی په هیڅ نفس باندی مگر په اندازه د توان د ده سره نه دی ضرر رساوه کیږی مور ته په سبب د ولد د دی سره او نه (دی ضرر رساوه شی) پلار د دی ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنی پلار ته ښایی چه د وړکی مور ته دوډی او کالی (کپړی) په هر حال کښی ورکړی! په اول صورت کښی د دی لامله (له وجی) چه هغه د ده په نکاح کښی ده، او په دوهم صورت کښی د دی له پاره چه په «عدت» کښی ده. او په دریم صورت د شودو ورکولو اجرت (باړه) په ده باندی کیږی. او نه ښایی چه د وړوکی مور او پلار یو بل ته د هغه وړوکی لامله (له وجی) څه ربړ (ازار) او تکلیف ورکړی. مثلاً مور ته لازم نه دی چه بی سببه له شودو ورکولو

ځخه مخ واړوي. یا پلار بي سببه وړوکی له مور ځخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو ئې وروزي، یا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کښې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چه په پلار وه)

تفسیر: یعنې که پلار مړ شي، نو په وړکي او د وړکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چه د شودو رودلو په موده کښې د هغه مور ته د ډوډۍ او کالیو (جامو) مصارف ورکړي، او هیڅ څه تکلیف ورته ونه رسوي!. او له وارث ځنې هغه وارث مراد دی چه محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که وغواړي دوی دواړه (مور او پلار) بیلول (له تي ځنې پخوا له دوه کلونو ځخه) په خوښې سره چه وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هیڅ ګناه پر دوی دواړو باندې (په دې کښې)

تفسیر: یعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله (وجې) د دوه کلونو په منځ کښې له مشورې او رضامندۍ ځخه وروسته، وړکی له تي بیلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکښې څه ګناه نشته. مثلاً چه د مور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چه دایي ونیسئ! (بله ښځه له پاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې کله چه وسپارئ تاسې! هغه شی چه قصد د ورکولو کړی وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره

تفسیر: یعنې ای نارینه ؤ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله (له وجې) پرته (علاوه) له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړکی وروزئ (وپالئ) نو په دې کښې هم څه ګناه

نشته، مګر داسې نه چه د مور له برخې او حق څخه کوم شی کم شی، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شی ورکول چه مور لره وی هغه پوره ورکړئ!. او دا مطلب هم کیدای شی چه د دایې حق پوره ورکړئ!.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا ۚ

او وویریږئ! له الله او پوه شئ!. چه بیشکه الله په هغو شیانو چه کوئ ئې تاسې ښه لیدونکې (عالم په پټو او ښکاره ؤ) دی او هغه کسان چه مړه شی له تاسې نه او پریږدی دوی ښځې انتظار دی کوی دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسير: پخوا له دی نه دا خبره تیره شوه چه د طلاق په عدت کښې د دری حیضونو انتظار دی وکړ شی! اوس فرمایی چه د مرګ په عدت کښې دی د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسی!. په دی موده کښې که دا خبره ښکاره شوه، چه هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه ورته شته. که نه وروسته د اولاد زیږولو (د حمل له وضعی) څخه ورته اجازه ده. د دی تشریح به د «الطلاق» په سورت کښې راشی. په حقیقت کښې دری حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کیدلو لپاره تاکلی (مقرر) شوی دی. (او د وینځې عدت د اصیلې نیمایی دی).

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا فَعَلْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ

نو کله چه ورسیږی دوی مودی د عدت خپل ته پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کښې چه کوی ئې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کښې په ښه توګه (طور) (سم له شرعی اصولو) سره.

تفسیر: کله چه کوندی ښځی خپل عدت پوره کړی یعنی غیر حامله ښځه څلور میاشتی او لس ورځی، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پوری معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح ترلو اجازه شته او نه پری گناهگاریږی. زینت، عطر وهل او د خوشبویی استعمالول، تول ورته جائز دی.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۳۴﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا اِلَّآ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۬ ۚ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ۚ

او الله په هغو شیانو چه کوئ (یی) ښه خبردار دی (نو جزا به پری درکړی). او نشته هیڅ گناه په تاسی باندی په هغه (کار) کښی چه اشاره کوئ تاسی په هغه سره چه غوښتل (د هغو) ښځو دی (چه په عدت کښی وی) یا (یی) پټ ساتئ په زړونو خپلو کښی معلوم دی الله ته چه بیشکه تاسی ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځی ولیکن وعده مه کوئ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مگر (هم دا) چه ووایئ تاسی ویل ښه! (نیک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د ترلو) د غوټی د نکاح (د دوی) تر هغه پوری چه ورسیږی تاکلی (مقرر) عدت انتها د نیتی خپلی ته.

تفسیر: د دی آیت خلاصه دا ده کله چه ښځه د خپل میړه (خاوند) له نکاح څنی جلا (جدا) شوه، نو تر هغه پوری چه د دی «عدت» پوره شوی نه دی. بل چاته دا خبره جائزه نه ده، چه له هغی سره خپله نکاح وتړی، یا صافه او ډانگ پیلی (واضحه) وعده له هغی څنی واخلی، یا په ښکاره ډول (طریقه) سره پیغام ور ولیږی. لیکن که په زړه کښی نیت وکړی، چه وروسته له عدته به له هغی سره خپله نکاح وترم. یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروی، چه بل څوک له ده نه وړاندی پیغام ور ونه لیږی، لکه چه هغی ښځی ته واوروی چه «ستا غوندی میرمنی قدر او عزت هر څوک ساتی. یا زه غواړم چه له کومی پتمنی (غیرتی) میرمنی سره خپله نکاح وترم.» نو دی په هسی خبرو باندی هیڅ نه گناهگاریږی. مگر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږی.

وَاعۡلَمُوۡٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُ مَا فِىۡٓ اَنۡفُسِكُمۡ فَاحۡذَرُوۡهُ‌ ۚ وَاعۡلَمُوۡٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ حَلِيۡمٌ ﴿۲۳۵﴾

او پوه شئ تاسي! چه بیشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چه په زړونو ستاسی کښې دی نو وویریږئ! له ده نه (او د نامشروع شي قصد مه کوئ!) او پوه شئ تاسي! چه بیشکه الله ښه ښښونکی (د خطیئاتو) ډیر تحمل والا دی (د عقوبت په تاخیر له پاره د انابت)

تفسیر: یعني پاک الله ستاسی د زړونو له خبرو څخنی ښه خبر دی ـ نو له ناروا ارادو څخنی تل ځانونه ژغورئ (ساتی)!. او که چیری مو کومه ناجائزه اراده وکره، نو ژر تر ژره له هغی څخنی توبه وکرئ!. چه الله تعالیٰ لوی مغفرت کوونکی دی، او په دی خبری باندی نه ښایی چه سری داده او مطمئن شی، چه ولی پر هغه بل گناهکار باندی څه عذاب مسلط شوی نه دی، ځکه چه پاک الله لوی حلیم دی. او په عقوبت او سزا کښې تلوار نه فرمایی.

لَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ اِنۡ طَلَّقۡتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمۡ تَمَسُّوۡهُنَّ اَوۡ تَفۡرِضُوۡا لَهُنَّ فَرِيۡضَةً ۖۚ وَّمَتِّعُوۡهُنَّ عَلَى الۡمُوۡسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَى الۡمُقۡتِرِ قَدَرُهٗ ۚ مَتَاعًا ۢ بِالۡمَعۡرُوۡفِ‌ۚ حَقًّا عَلَى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۲۳۶﴾

نشته هیڅ تکلیف (گناه او مهر) په تاسی باندی که طلاقی کړئ تاسی ښځی (خپلی) تر څو چه صحیح خلوت مو نه وی کړی له دوی سره او مقرر کړی مو (نه) وی له پاره د دوی تاکلی (مقرر) مهر او څه خرڅ ورکړئ! دوی ته (واجب) دی پر غنی (میره) باندی په اندازه (د توان) د ده او (شته) په فقیر (میره) په اندازه (د توان) د ده خرڅ چه په معروف (سم له اصولو) سره وی حق (لازم) دی په نیکی کوونکو (مسلمانانو) باندی.

تفسیر: که د نکاح ترلو په وخت کښې د مهر ذکر ونشو، او بی د مهر له تاکلو (مقررولو) څخنی نکاح وترله شوه، نو دا نکاح صحیح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږی. لیکن په دی صورت کښې که پخوا له صحیحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه میره

(خاوند) طلاق ورکړی، نو څه مهر پری نشته، خو په میره (خاوند) باندی لازم دی چه له خپله طرفه هغی ښځی ته څه شی ورکړی هغه دا چه لږ تر لږه دری کالی (جامی)، کمیس پرتوګ او تکری (څادر) دی سم له خپله حاله سره په ډیره خوښی او خوشالی سره ورکړی!.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

او که طلاقی کړئ تاسی دوی (یعنی ښځی) پخوا د مسه کولو د دوی (یعنی د ښځو) او په تحقیق سره تاکلی (مقرر) ؤ له پاره د دوی مهر نو (لازم) دی (په تاسی باندی) نیمایی د هغه څه چه تاکلی (مقرر) مو وی مګر که عفوه وکړی دا ښځی (چه تول میره (خاوند) ته ورپریږدی) یا عفوه وکړی هغه سړی (میره) چه په لاس د ده کښی ده غوته د نکاح (چه کامل مهر ورکړی) او دا چه عفوه وکړئ تاسی (ای ښځو او میرو (خاوندانو) دغه عفوه) ډیره نژدی ده پرهیزګاری ته او مه هیروئ تاسی فضل (احسان کول) پخپلو منځو کښی بیشکه چه الله پر هغه څه چه کوئ (یی تاسی ښه لیدونکی (په پټو او ښکاره ؤ عالم) دی.

تفسیر: که د نکاح په وقت کښی مهر مقرر شوی وی، او له لاس وروړلو څخه پخوا میره (خاوند) خپلی ښځی ته طلاق ورکړی، نو نیمایی مهر پری لازمیږی، مګر که هغه نارینه یا ښځه چه د نکاح د غوټی تینګول او پرانیتل د هغه په اختیار کښی دی، له خپل حقه تیر شی ښه دی. د ښځی ښیګڼه (فائده) دا ده چه هغه نیم مهر هم ورپریږدی. او د نارینه ښیګڼه (فائده) دا ده چه همغه مقرر مهر پوره وروړسوی او که پوره مهر ئی رسولی وی، نو نیم دی تری بیرته وانخلی، بلکه تول مهر دی ورپریږدی. بیا ئی وفرمایل «که نارینه ورتیر شی، نو له «تقویٰ» سره ډیر وړ (لائق) او مناسب دی ځکه چه پاک الله نارینه ته لویی ورکړی ده، او د نکاح د ساتلو، او د طلاق ورکولو واکمن او مختار ئی ګرځولی دی». کله چه د نکاح په سبب په ده باندی تول «مهر» لازمیږی، او اوس دی غواړی چه په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره ځان د نیمایی مهر څخه خلاص کړی، نو دا کار له تقویٰ سره مناسب نه دی، ځکه چه د ښځی له پلوه هیڅ

قصور نه دی شوی، او هر څه چه شوی دی، د نارینه له خوا شوی دی، نو بنا په دی نارینه لره ښایی چه له عفوی او میرانی (بهادری) څخنی کار واخلی.

فائده: د طلاق «مهر» د «وطی» په لحاظ څلور صورته لری

(۱): چه نه «مهر» تاکلی (مقرر) شوی وی، او نه «وطی» ته وار رسیدلی وی.

(۲): چه مهر تاکلی (مقرر) شوی وی خو «وطی» واقع شوی نه وی.

د دی دواړو صورتونو حکمونه له پورتنیو دوو آیتونو څخنی معلومیږی.

(۳): چه «مهر» مقرر شوی وی او «وطی» ته هم نوبت رسیدلی وی په دی صورت کښی همغه «مهر» چه مقرر شوی وی، پوره ورکاوه شی. دا خبره د کلام الله په بل یو آیت کښی راغلی ده.

(٤): چه «مهر» ئی نه وی تاکلی (مقرر) او له لاس وروړلو څخه وروسته طلاق ورکړی په دی تقدیر سره پوره «مهر مثل» لازمیږی یعنی هومره چه د هغی ښځی په تبر کښی د «مهر» دود (رواج) او دستور وی.

هم دا څلور صورتونه د میره (خاوند) د مړ کیدلو په وخت کښی هم پیښیږی، مگر د مړینی حکم د طلاق له حکمه څخه مخالف دی. که «مهر» ئی نه وی تاکه، او لاس ئی هم ورنه وړ، او مړ شو، یا ئی لاس وروړ، او بیا تری ،مړ شو، په دی دواړو صورتونو کښی «مهر مثل» پری لازمیږی او که ئی «مهر» مقرر کړی، او لاس ئی وروړ، یا ئی ورنه ووړ، په دی دواړو صورتونو کښی همغه «مهر» چه مقرر شوی دی، ښایی چه پوره ورکړ شی!

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ ﴿٢٣٨﴾

ساتنه کوئ تاسی! پر (ټولو) لمونځونو باندی او (خصوصاً) په لمانځه منځنی باندی (چه مازدیگر دی) او ودریږئ تاسی! الله ته ویریدونکی (په ادب سره)

تفسیر: له منځنی لمانځه څخنی مراد د مازدیگر لمونځ دی، چه د شپی او ورځی په منځ کښی دی. د دی لمانځه تاکید ئی ځکه زیاد وفرمایه، چه په دی وخت کښی دنیوی مشاغل او کارونه ډیر پیښیږی. او وبی فرمایل چه ودریږئ په ادب سره! یعنی په لمانځه کښی هسی کوم حرکت ونه کړئ! چه له هغه څخه داسی څرگند شی، چه گواکی تاسی لمونځ نه کوئ یا مو لمونځ پری مات شی، لکه خوړل او څښل یا له چاسره خبری کول یا خندل یا ئی د ټولو حقوقو ساتنه کوئ لکه طهارت، آذان، اقامت، جمع او جماعت، د نیت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمانیت، فرائض، واجبات، سنن او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کښی د لمانځه د حکم بیانول یا دا وجه لری چه نه ښایی دنیوی معاملی او یو له بله جگړی تاسی د پاک الله له یاده غافل کړی. یا ئی دا وجه ده د هوا او هوس بندگانو ته د حرص او بخل د غلبی لامله (له وجی) د عدل پوره کول، او له انصافه څخه

کار اخیستل، او بیا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کښې، ډیر سخت او درانه دی. بیا په داسې صورت کښې چه د﴿ وَأَنْ تَعْفُوٓا ﴾ او د ﴿ وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ ﴾ رعایت هم پکښې وشي، له هغوی څخه د هسې تعمیل توقع او هیله (امید) لرل، بیخی مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره ئې داسې وفرمایله چه د لمانځه محافظت او د هغه ساتنه او تل ادا کول او د هغه د ټولو حقوقو او شرایطو رعایت، د هغو عمده علاج دی ځکه چه لمونځ د فضائلو په تحصیل او د رذائلو په ازاله کښې لوی اثر لری!

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

نو که ویریدئ تاسې (له دښمنه یا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې!) په پلی (پیاده) تګ یا په سورلی سره نو کله چه په امن شئ تاسې نو یادوئ تاسې! الله لکه چه ښوولی ئې دی تاسې ته هغه څه چه نه وئ تاسې چه (پرې) پوهیدئ!.

تفسیر: یعني د جنګ او د دښمن د ویرې په وخت کښې له مجبوریته په سورلی او په پلی (پیاده) تګ کښې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دی. اګر که د هسې لمونځ کوونکی مخ د قبلې په لوری هم نه وی.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ

او هغه کسان چه مړه شي له تاسې نه او پریږدی دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چه) وصیت دی وکړی دپاره د ښځو خپلو د خرڅ ورکولو تر یوه کاله پورې بې له ایستلو (له خپلو کورونو څخه)

تفسیر: دا حکم پخوانی دی. کله چه د میراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور میاشتې او لس ورځې وټاکلی (مقرر) شوې، نو وروسته له هغه د دې آیت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

نو که پخپله ووتلی (دا ښځی له خپلو کورونو څخه) نو نشته هیڅ ګناه (او نفقه او مسکن) په تاسی باندی په هغه شی کښی چه کوی ئی دوی په خپلو ځانونو کښی له معروفه (له ښو کارونو چه پاکی او زینت دی او الله ډیر غالب (قوی په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی)

تفسیر: یعنی که هغه ښځه پخپله خوښه سره د کال له ختمیدلو څخه پخوا له کوره ووځی، نو ای وارثانو! په دی کار کښی چه ښځی ئی سم له شریعته سره د خپلو ځانونو له پاره وکړی، پر تاسی باندی هیڅ ګناه او وبال نشته. یعنی که وغواړی چه میره (خاوند) وکړی - یا ښه کالی (کپړی) واغوندی، او عطر استعمال کړی، په دی کښی په دوی باندی هیڅ یو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

او شته طلاقی کړی شویو ښځو ته خرڅ ورکول په معروفی (نیکی طریقی) سره. چه مقرر لازم کړی شوی دی پر پرهیزګارانو باندی.

تفسیر: پخوا له دی نه د خرڅ یعنی د کالیو (جامو) ورکولو حکم د هغه طلاق په نسبت راغلی ؤ، چه نه «مهر» تاکلی (مقرر) شوی وی، او نه میره (خاوند) لاس وروړی اوس په دی آیت کښی هم دغه حکم د نورو له پاره هم صادر شو. مګر دومره فرق شته چه تولو طلاق ورکړی شویو لره کالی (جامی) ورکول، یواځی مستحب دی، او کوم ضروری امر نه دی. او په ړومبی صورت کښی ضرور دی.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

هم داسی (لکه چه دا احکام ئی بیان کړل) بیانوی الله تاسی ته آیتونه (احکام) خپل له پاره د دی چه تاسی وپوهیږئ! (او شرعی احکامو ته عقل متوجه کړئ!).

تفسیر: یعنی څرنګه چه الله تعالیٰ دلته د نکاح ـ طلاق او عدت احکام بیانوی، هم دا راز (قسم) خپل احکام او آیتونه واضح فرمایی څو چه پری وپوهیږئ! او عمل پری وکړئ! دلته د نکاح او طلاق احکام پای (انتها) ته ورسیدل.

اَلَمۡ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ خَرَجُوۡا مِنۡ دِيَارِهِمۡ وَهُمۡ اُلُوۡفٌ حَذَرَ الۡمَوۡتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوۡتُوۡا ثُمَّ اَحۡيَاهُمۡ‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوۡ فَضۡلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰـكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَشۡكُرُوۡنَ ﴿۲۴۳﴾

آیا نه ده لیدلی تا (یعنی نه دی رسیدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکیه! قصی د) هغو کسانو ته چه وتلی وو له کورونو خپلو نه حال دا چه دوی په زرګونو و له ویری د مرګه پس وفرمایل دوی ته الله چه مړه شئ (پس مړه شول) بیا ئی ژوندی کړل دوی بیشکه الله خامخا څیښتن (خاوند) د فضل (مهربانی) دی په خلقو باندی ولیکن ډیر د خلقو شکر نه باسی. (لکه چه ښایی او پند تری نه اخلی).

تفسیر: دا د یوه پخوانی امت قصه ده چه څو زره سړی د خپلو کورنیو سره له خپل هیواد (علاقه) څخه د دی له امله (وجی) وتښتیدل چه له دښمن څخنی ویریدل او له جنګ څخه ئی خپل ځانونه ګوښه (جدا) کول. یا له وبا څخنی ویریدل او په تقدیر او توکل باندی ئی یقین او باور نه ؤ. بیا کله چه دوی یوه مزله ته ورسیدل، د الله تعالیٰ په حکم تول سره مړه شول، او وروسته له اوو ورځو د خپل نبی علیه السلام په دعا او غوښتنه سره بیرته ژوندی شول، چه له خپلو پخوانیو ګناهونو څخنی توبه وکړی او وروسته له دی نه په ښو کارونو مشغول شی. د دی پیښنی قصه دلته ځکه فرمایی چه د کافرانو له «جهاد» یا د فی سبیل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مینی او محبت له سببه نه ښایی چه سړی مخ واړوی. او ودی پوهیږی چه که الله تعالیٰ حکم وکړی نو له هغه څخنی د ژغورنی (ساتنی) هیڅ یو صورت او چاره نشته. او که د ژوندون اراده وفرمایی نو مړی په یوه سلګی کښی بیا ژوندی کولی شی. له مرګ څخه د ژوندیو ژغورنه (ساتنه) کومه لویه خبره نه ده، نو بیا د هغه د حکم په تعمیل کښی له مرګ څخنی ویریدل او له «جهاد» څخنی ځان ایستل یا د افلاس له ویری له خیراتونو او صدقاتو څخنی لاس نیول او پر نورو باندی د احسان او فضل او عفوی وروںه تړل برسیره په بدنیتی، پوره ناپوهی او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کښی (د دین د ترقی له پاره) او پوه شئ تاسی! چه بیشکه الله ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم (په تولو احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چه قرض ورکوی الله لره قرض نیک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره کښی په صرفولو سره) نو زیات به کړی الله (ثواب د) قرض ده لره په زیاتوالی ډیر او الله تنګوی (رزق) او فراخوی (رزق) او هم (خاص) بیا به ده ته بیولی کیږئ! (د اعمالو د جزا له پاره).

تفسیر: یعنی کله چه دا خبره ښکاره شوه چه ستاسی ځان او مال د پاک الله په حکم کښی دی، نو اوس تاسی ته ښایی چه د الله تعالیٰ د دین له پاره د کافرانو سره جنګ وکړئ! او وپوهیږئ! چه پاک الله تول شیان ګوری، او د پلمو (تدبیرونو) او بهانو کوونکو او د نورو تولی خبری اوری او پری پوهیږی. او ښایی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی مال صرف کړئ! او له تنګسی او فقیری څخه هیڅ اندیښنه ونه لرئ! او وپوهیږئ! چه تنګسه او پراخی او نور شیان تول د پاک الله په واک او اختیار کښی دی. او د تولو مرجع او ورتګ د ده په لوری دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وایی چه له ورکولو څخه وروسته د هغه دبیرته اخیستلو زیاته تقاضا ونه کړای شی او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړی باندی خپل منت او احسان کښینږدی. او عوض او بدل ئی ونه غواړی، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوری. او الله تعالیٰ ته د مال ورکولو څخنی دا مراد دی چه سړی د «جهاد» او غزا په لاره کښی خپل مال صرف کړی. او په اخلاص ئی وښندی (وکړی). یا ئی محتاجانو ته ورکړی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آیا نه دی لیدلی تا (یعنی نه دی رسیدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکیه! قصی د) ډلی ته له بنی اسرائیلو (اولادی د یعقوبه څخنی). وروسته له موسیٰ نه.

تفسیر: له دی قصی څخه د حق تعالیٰ هغه قبض او بسط ښه ثابتیږی، چه ذکر ئی پخوا له دی نه وشو، یعنی فقیر ته باچایی ورکوی، او له باچایانو څخنی باچایی اخلی. ضعیف قوی ګرځوی،

او قوی ضعیف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۲۴۶﴾

کله چه وویل دوی یوه نبی ته (چه راغلی ؤ) دوی ته چه مقرر کړه مونږ ته یو باچا چه جنګ وکړو (مونږ په تدبیر او اتفاق د هغه) په لاره د الله کښې، (نو) وویل (نبی) آیا نژدی ده چه تاسی (یعنی توقع شته) که فرض کړی شی په تاسو باندی جنګ چه ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته) وویل دوی څه (مانع) دی مونږ لره چه ویه نه کړو جنګ په لاره د الله کښې؟ حال دا چه په تحقیق سره ایستلی شوی یو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چه فرض کړی شو په دوی جنګ نو وګرځیدل دوی (تول له جنګه) مګر (ونه ګرځیدل) لږ له دوی نه او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندی (نو جزا ورکوی دوی ته).

تفسیر: له حضرت موسٰی علیه السلام څخه وروسته تر یوی مودی پوری د بنی اسرائیلو چاری ښې وی، بیا کله چه د دوی نیتونه خراب شول، نو پر دوی باندی یو غلیم (ظالم) کافر باچا چه جالوت نومیده، مسلط شو، دوی ئی له ښاره وویستل، او د دوی کورونه ئی لوټ او تاراج کړل، او مریان ئی وګرځول، بنی اسرائیل وتښتیدل. او په بیت المقدس کښې سره تول شول. په دی وخت کښې حضرت اشموئیل علیه السلام نبی ؤ، دوی له هغه څخه وغوښتل، چه یو باچا مونږ ته مقرر کړه! چه مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتیا سره فی سبیل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ۚ

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وویل دوی ته نبی د دوی چه بیشکه الله په تحقیق سره مقرر کړی دی تاسی ته طالوت باچا وویل دوی (یعنی بنی اسرائیلو) چه څرنګه به وی ده لره (یعنی طالوت لره) باچاهی پر مونږ باندی؟ حال دا چه مونږ ډیر مستحق یو په باچایی سره له ده نه او نه ده ورکړی شوی (ده ته) پراخی له مال څخه وویل (نبی) چه بیشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسی باندی او زیات کړی ئی دی هغه له جهته د پراخی په علم او (په) جسم کښی او الله ورکوی ملک (سلطنت) خپل هر چاته چه اراده کړی (د ورکولو یی) او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت د ده) ښه عالم دی (په استعداد او مراتب د هر چا)

تفسیر: پښوا له دی نه د طالوت په قوم او ټبر کښی سلطنت نه ؤ. دی یو خوار او غریب کار سړی ؤ او د بنی اسرائیلو په نزد د سلطنت وړ او لایق نه ؤ او د مال او شتو له امله (وجی) دوی هر یوه خپل ځان د سلطنت او حکومت وړ (لائق) باله. اشموئیل علیه السلام وفرمایل چه «سلطنت د هیچا حق نه دی. او د سلطنت لوی لیاقت د علم په وسعت او بدن په قدرت پوری تړلی دی، چه په دی کښی طالوت له تاسو څخنی ښه او غوره دی.»
فائده: کله چه بنی اسرائیلو دا خبره واوریده نو خپل نبی اشموئیل علیه السلام ته ئی وویل چه «پرته (علاوه) له دی نه بل کوم دلیل د ده په سلطنت باندی مونږ ته راوښیه! چه زمونږ په زړونو کښی هیڅ یوه اندیښنه پاتی نشی.» اشموئیل علیه السلام دعا وکړه او د الله تعالیٰ له لوری ئی د طالوت د باچایی نور علایم هم وروښودل.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وویل دوی ته (د یعقوب اولادی ته) نبی د دوی چه بیشکه علامه د پاچایی د ده (د طالوت) دا ده چه رابه شی تاسی ته (یو) صندوق «چه وی به» په

هغه كښې آرام د زړه له (طرفه د) رب ستاسي او باقي پاتي شوی له هغه شيانو چه پريښي وو اولادی د موسىٰ او اولادی د هارون حال دا چه بار كړی به وی هغه (صندوق) پرښتو، بيشكه چه په دی (راتلو د دی صندوق) كښې خامخا علامه ده (په باچايي د طالوت) تاسی ته كه چيری يئ تاسی مؤمنان (يقين لرونكی ـ نو ويی منئ!)

تفسير: په بنی اسرائيلو كښې له پخوا زمانو راهيسی يو صندوق موجود ؤ چه د هغه په منځ كښې به د حضرت موسىٰ او هارون او نورو انبياؤ عليهم السلام ځينی تبركات وو. بنی اسرائيلو به تل په جنگونو كښې دا صندوق لكه زمونږ علم شريف د لښكرو په مخ كښې وړ او د هغه په بركت به د الله تعالىٰ په فضل فتح او بری د دوی په برخه كيده، كله چه جالوت بری وموند، نو دا صندوق ئی هم له دوی څخنی واخيست، خو څرنگه چه د الله تعالىٰ اراده داسی وه، چه هغه صندوق بيرته بنی اسرائيلو ته وركړی، نو داسی وشوه چه دی كافر به دا صندوق په هر ښار كښې چه كيښود هلته به هر راز (قسم) وباوی (وباگانی) او بلاوی څرگنديدی، لكه چه په دی منځ كښې پنځه ښارونه وران او ويجاړ شول. تر څو چه جالوت ناچاره شو او دا صندوق ئی پر دوو غويو باندی بار كړ او هغه ئی سر په بيديا وشړل د الله تعالىٰ په اراده پرښتو هغه غوايي د طالوت تر ور پوری ورسول يا خو دا صندوق ملائكو واخيست او آسمان ته ئی پورته كړو، او بيرته ئی راكوز كړ او د طالوت په مخ كښې ئی په داسی حال كښې كيښود، چه بنی اسرائيلو ورته كتل بنی اسرائيلو د دی علامو په ليدلو د طالوت په باچايي باندی باور وكړ. او په نتيجه كښې طالوت د جالوت پر لښكر باندی سره له خپل فوځه حمله او يرغل وروړ خو په دی وخت كښې موسم خورا گرم ؤ او تودوخی (گرمی) ديره زياته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چه راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وویل طالوت چه بیشکه الله ازمویونکی ستاسی دی په یوه ویاله (نهر) سره نو هر هغه څوک چه (اوبه) وڅښی له هغی ویالی (نهر) څخه نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چه ونه څکی دا (اوبه) نو بیشکه دی له (تابعانو) زما دی مګر (خو له تابعانو) زما دی) هغه څوک چه اخلی یو ورغوی اوبه په لاس خپل سره نو ویی څښلی دوی (اوبه) له هغی (ویالی ـ تولو) مګر (ونه څښلی زیات له یوه ورغوی نه) لږو له دوی نه نو کله چه تیر شو له هغه ویالی نه دی (یعنی طالوت) او هغه کسان چه ایمان لرونکی ؤ (تیر شول) له ده سره وویل دوی (متخلفینو) (وروستو پاتی کیدونکو) چه نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو) وویل هغو کسانو چه یقین ئی ؤ (په دی) چه بیشکه دوی ورتلونکی دی الله ته. ډیر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړی وه په ډلی ډیری (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره. او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او ثابت)

تفسیر: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نیت تول سره تیار شول. طالوت وویل «یوازی هغه ځلمیان دی له ما سره ملګری شی چه متوکلان پیاوړی (غیرتمن)، زحمت کښ، قوی او زړور وی» د دغو شرائطو سره سم (۸۰۰۰۰) ځلمیان له ده سره ووتل، بیا طالوت وغوښتل، چه دوی وازمویی په لوږی مزل کښی اوبه نه وی خو کله چه په دوهم مزل د اوبو ویالی ته ورسیدل، نو طالوت حکم وکړ «هغه ځلمی مجاهد چه له یوه ورغوی (لپه) څخه زیاتی اوبه ونه څښی، هغه دی له ماسره ځی! او هغه سړی چه له یوه ورغوی (لپه) څخه زیاتی اوبه وڅښی، له ما سره دی نه درومی!» په نتیجه کښی له دوی څخه یوازی (۳۱۳) تنه ځلمیان پاتی شول، او نورو ډیری اوبه وڅښلی او جلا (جدا) شول، هغه ځلمیان چه له یوه ورغوی څخه ئی زیاتی اوبه نه وی څښلی، د هغوی تندی بیخی ماتی شوی، خو د هغوکسانو چه زیاتی اوبه ئی څښلی وی، د هغو تندی لا پسی زیاتیدی، او د وړاندی تللو توان ئی نه درلود (لرلو) .

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا

يَشَآءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۵۱﴾

او کله چه راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره (د جنګ) د جالوت او د لښکرو د ده نو ویل دوی (یعني مؤمنانو) ای زموږ ربه نازل (راتوی) کړه پر موږ صبر او کلک کړه قدمونه زموږ (په جنګ کښې) او مرسته (مدد) وکړه له موږ سره! په قوم د کافرانو. مات کړل مؤمنانو دوی (یعني کافران) په اذن (حکم د الله سره او مړ کړ داؤد جالوت لره او ورکړ ده ته (یعني داؤد ته) الله سلطنت او حکمت (او نبوت وروسته له مرګه د طالوت او اشموئیل، علیه السلام) او ویې ښودل ده ته له هغو شیانو چه اراده ئې کوله او که چیری نه وی دفع (منع) کول د الله خلقو لره ځینو د دوی لره په ځینو نورو سره (نو) خامخا به خرابه شوی وه ځمکه (هیواد په ظلم سره) ولیکن الله څیښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندی (نو ځینی په ځینو نورو سره له فساد څخه منع کوی).

تفسیر: کله چه د جالوت سره مخامخ شول. یعني همغه (۳۱۳) تنه سری چه په دوی کښی د حضرت داؤد علیه السلام پلار (الشیٔ) او د ده شپږ ورونه او په خپله داؤد، علیه السلام هم ؤ. او په لاره کښی دری تیږو (ګټو) پر داؤد، علیه السلام باندی غږ وکړ چه «موږ دری سره واخله! چه موږ دری واړه د جالوت په ککره باندی لګیدونکی، او د هغه وژونکی یو» نو ده واخیستی هر کله چه دواړه فوځونه سره مخامخ شول، پخپله جالوت راووت، او ویې ویل چه «زه یوازی ستاسی د جګړی له پاره بس یم، او تول به مات او مغلوب کړم یو یو ما ته راتیر شی حضرت اشموئیل، علیه السلام د داؤد، علیه السلام پلار ووغوښت، او ورته ئې وویل چه خپل تول ځامن دی ماته راوښیه! ده خپل شپږ واړه هلکان چه ډیر جګ، پیاوړی (غیرتمند) او قوی ځلمیان ؤ وروښودل او حضرت داؤد، علیه السلام ئې ورسره مخامخ نه کړ، ځکه چه هغه یو تیتکی او غوندکی (چیت) شپون ؤ، او پسونه (ګدان) ئې څرول. اشموئیل، علیه السلام هغه هم راوغوښت، او ورته ئې وویل چه «ته جالوت وژلی شی؟». داؤد علیه السلام وویل هو! بیا د جالوت مخی تهورووت، او همغه دری واړه تیږی (ګټی) ئې په میچینوغزی (مچنوغی) کښی کیښودی او جالوت ئې په تندی داسی پری وویشت، چه له څټه ئې دری واړه د باندی ووتلی، ځکه چه د جالوت نور تول وجود په اوسپنه کښی پټ ؤ. د جالوت لښکر وتښتید، او مسلمانان بریالی (فتح مند) شول. بیا طالوت خپله لور داؤد علیه السلام ته واده کړه، او وروسته له طالوت نه هم ده داؤد، علیه السلام تولواک (باچا) شو. دی په عین تولواکی (باچاهی) کښی نبی هم ؤ، او اوسپنه ئې په لاس

لکه موم گرځولی شوی وه. ډیری ښکلی څغری ئی جوړولی. د مرغانو په خبرو باندی هم پوهیده. او د نورو ستاینو (صفتونو) او مناقبو خاوند هم ؤ علیه وعلیٰ نبینا الصلوٰة والسلام. له دی څخه دا راښکاره شوه چه د «جهاد» حکم له پخوانیو پیریو راهیسی جاری دی. او په «جهاد» کولو کښی د الله تعالیٰ لوی رحمت او احسان دی خو ناپوهان وایی چه جنگ او «جهاد» کول د انبیاؤ کار نه دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا چه (تیر شول) آیتونه (دلائل د قدرت) د الله دی چه مونږ ئی لولو پر تا باندی (ای محمده!) په حقه سره او بیشکه ته چه ئی (ای محمده!) هرومرو (خامخا) (زمونږ) له مرسلانو څخه یی.

تفسیر: دا د بنی اسرائیلو قصه وه، چه تیره شوه یعنی د زرهاؤ سریو وتل، او د هغوی ناڅاپه مره کیدل او ژوندی کیدل. او د طالوت تولواکی او باچا کیدل دا ټول د الله تعالیٰ د قدرت علامی دی، چه تاته اورولی کیږی، او ته ای محمده صلی الله علیه وسلم بیشکه د الله تعالیٰ له رسولانو (استاځیو) څخه یی! یعنی همغسی چه پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوی دی، ته هم د هغوی په شان په حقه او یقین سره مرسل یی! چه د پخوانیو زمانو قصی په خورا (ډیر) ښه دول (طریقه) او حقه بیانوی! حال دا چه دا خبری تا نه په کوم کتاب کښی لیدلی دی! او نه دی له چا څخنی اوریدلی دی.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ

دا تول رسولان (چه له آدم تر محمده پوری یاد شول) فضیلت ورکړی دی مونږ ځینی د دوی ته پر ځینو نورو ځینی له دوی څخه هغه دی چه کلام کړی د الله (له دوی سره چه آدم، موسیٰ او محمد دی) او پورته کړی ئی دی ځینو د دوی ته درجی (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عیسیٰ ځوی د مریمی ته ښکاره معجزی او قوی کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبریل یا انجیل یا اسم اعظم یا عیسوی روح) سره

تفسیر: دی رسولانو ته چه ذکر ئی وشو، مونږ فضیلت ورکړی دی، ځینو ته پر ځینو نورو باندی (د رسالت نه برسیره په نورو صفاتو سره) ځنی په دوی کښی داسی دی چه الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی. لکه آدم، موسیٰ او محمد علیهم السلام. ځینی د ګرد (تول) جهان له پاره تاکلی (مقرر) شوی دی لکه زمونږ رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم چه په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی او د ځینو درجی یی لوړی کړی دی لکه چه ځینی د یوه کلی او ځینی د یو ښار او ځینی د یوه قوم دپاره مقرر شوی دی او حضرت عیسیٰ علیه السلام ته ښکاره معجزی ورعنایت شوی دی لکه مری ژوندی کول د اکمه ؤ (مادرزاد ړاندو) ابرصه ؤ (برګو) او نورو روغول او مرسته (مدد) ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره یعنی حضرت جبریل علیه السلام مو د هغه د مرستی (مدد) له پاره ولیږه.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۗ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ۝

او که اراده کړی وی الله (د تولو خلقو د هدایت) نو نه به ؤکړی جنګ

(اواختلاف) هغو کسانو چه وروسته له دی رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه چه راغلی دوی ته ښکاره معجزی ولیکن دوی اختلاف (او جګړی) سره وکړی نو ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه ثابت پاتی شوی دی په ایمان او ځینی له دوی څخه هغه څوک دی چه کافران شول، او که اراده کړی وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه ؤ کړی (مخالفت او) مجادله ولیکن الله کوی هغه کار چه اراده لری (د چا د هدایت او ضلالت)

تفسیر: هغه خلق چه په دی انبیاؤ باندی ئی ایمان راوړی دی، او زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم د نبوت، صافی او روښی (واضحه) علامی او حکمتونه ئی لیدلی او اوریدلی دی، که پاک الله اراده کړی وی، نو دوی به په خپلو منځو کښی نه سره جنګیدل، او یو له بله سره به ئی مخالفت نه کاوه او ځینی به د دوی له منځه مؤمنان او ځینی به د انبیاؤ په مخالفت سره کافران نه کیدل، لیکن حق تعالیٰ مختار دی د هر څه اراده چه وکړی، همغه کوی. هیڅ یو کار د هغه له حکمت څخه خالی نه دی. او په تدبیر او مصلحت باندی بنا دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ ۗ

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) صرف کړئ (په زکوة یا په جهاد یا په نورو واجبی صدقاتو کښی) ځینی له هغو مالونو څخه چه درکړی دی مونږ تاسی ته پخوا د راتلو د هغی ورځی نه چه نه پیرودل (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) پکښی شته (چه سړی مال پیدا کړی بیا پری خپل ځان له عذابه خلاص کړی) او نه دوستی او نه شفاعت (او نه بی له اذنه د الله سپارښت پکښی شته)

تفسیر: په دی سورت کښی د عباداتو او معاملاتو په نسبت زیات احکام بیان شوی دی، چه د هغو ګردو (تولو) تعمیل په نفس باندی درونډ او سخت دی. او د انسان له پاره له ګردو (تولو) اعمالو ځنی خورا (دیر) درونډ عمل په ځان او مال سره (جهاد) کول، او د پاک الله په لاره کښی د هغو جارول (قربانول) دی. او د الله جل جلاله زیاتره حکمونه یا د ځان په نسبت وی، یا د مال په نسبت، هو! دیر ځلی بندګان د ځان یا مال په مینه او رعایت سره په ګناه کښی اخته کیږی. ګواکی د هم دی دوو شیانو بی مورده مینه د ګناهونو اصل او بنسټ (بنیاد)

دی، او له هغوی ځنی نجات او ژغورنه (ساتنه) د ګردو (تولو) عباداتو د سهولت اساس او منشاء ده، نو ځکه ئی د هغو ګردو (تولو) بدنی او مالی حکمونو له بیان فرمایلو ځنی وروسته، د «قتال» او د «انفاق» بیان وفرمایه، چه یو له بل سره ډیر مناسبت لری.
﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ الآية - د ړومبنی بیان ؤ- او ﴿ مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ ﴾ الآية - د وروستنی بیان شو. پس له هغه ئی د (طالوت) قصه د همغه ړومبنی آیت د تاکید دپاره وفرمایله او ﴿ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم ﴾ د وروستنی تاکید دی. څرنګه چه د مال پر «انفاق» د عباداتو او معاملاتو زیات امور موقوف دی، نو د هغه په بیان کښی ئی زیات تفصیل او تاکید وفرمایه، لکه چه اوس کومه رکوع چه راځی په هغی کښی زیاتره د وروستنی امر یعنی د مال د (انفاق) ذکر شته. د معنی خلاصه دا ده چه «د عمل کولو وخت هم دا دی په آخرت کښی نه عمل پلورل (اخیستل) کیږی، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنائی سره په لاس راځی او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شی تر څو ئی چه پاک الله پری نه ږدی، چه د هغه نیوونکی دی یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کری.»

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

او کافران هم دوی دی ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسی د دوی په شان مه کیږئ!)

تفسیر: یعنی په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندی ظلم وکړ. چه د هغه له شأمته، په سختو عذابونو ککړ شول، چه په آخرت کښی نه د چا دوستی او خپلوی دوی ته ګټه او نفع رسولی شی، او نه ئی سپارښت په ښه ورتلی شی.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ

الله (چه دی) نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی چه تل ژوندی، په یو حال باقی، قایم، کامل، تدبیر والا دی

تفسیر: له ړومبنی آیت څخه د حق سبحانه تعالیٰ عظمت او شان هم معلومیږی وروسته له هغه دا آیت نازل شو چه د ذات توحید، او د هغه د تقدس او جلال او د عظمت غایت په ډیر وضاحت سره پکښی بیان شوی دی - د دی آیت لقب «آیة الکرسی» دی، چه په مبارک حدیث کښی د کتاب الله خورا (ډیر) لوی آیت ښودل شوی دی او ډیر فضیلت او ثواب ئی منقول دی. اصلی خبره دا ده چه حق تعالیٰ پخپل پاک کلام کښی په مخلوط ډول (طریقه) سره دری ډوله (قسمه)

مضامين ځای په ځای بیان کړی دی.
(۱) د توحید او د صفاتو علم.
(۲) د احکامو علم.
(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چه له دغه علم څخه هم د توحید او صفاتو تقریر او تائید مقصود دی.
یا د علم الاحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی. د توحید او د صفاتو علم او د احکامو علم هم یو له بل سره دومره مربوط او تړلی دی، چه یو د بل له پاره لکه علت او علامت داسی دی. د حق تعالیٰ صفات د شرعیه ؤ احکامو له پاره منشاء او اصل دی، او شرعیه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسی دی. نو اوس ښکاره ده چه د قصصو له علم څخه او د احکامو له علم څخه د توحید علم ته خامخا اعانت او تقویت رسیږی او د قصصو د علم او د توحید او د صفاتو له علم څخه د احکامو د علم تاکید، او د هغه ضرورت بلکی حقیقت او اصلیت ثابتیږی. او دا طریقه چه له دریو طریقو څنی مرکبه ده، خورا (ډیر) زیاته ښه، آسانه او د قبول او منلو وړ (لائق) ده. اول خو له دی وجی چه د یوی طریقی پابندی، د ملال موجب وی او له یوه علم څنی بل علم ته انتقال داسی ښکاری لکه چه سړی د یوه باغ له سیر او تفریح کولو څخه وروسته، د بل باغ په سیر او تماشی کښی مشغول شی، بل د دی دری واړو طریقو یو ځای کیدلو حقیقت، منشاء، ثمره او نتیجه ګرد (تول) سره له ورا معلومیږی، او په دی کښی د احکامو تعمیل په خورا (ډیر) شوق، چمتوالی، (تندئ) رغبت او بصیرت سره دی، نو ځکه دا پاس ذکر شوی طریقی خورا (ډیر) عمده او ګټوری دی او په عظیم الشان قرآن کښی ډیری استعمال شوی. دلته وګورئ! چه ړومبی ئی احکام په څه کثرت او تفصیل سره بیان کړل او وروسته له هغه ئی د مصلحت او ضرورت په اندازه قصی بیانی کړی. او د مذکوره ؤ احکامو فوائد او نتائج ئی ګواکی مونږ ته زمونږ په سترګو راوښودل، وروسته له دی نه ئی «**آیة الکرسی**» بیان کړه چه د توحید او صفاتو په موضوع کښی یو ممتاز حیثیت لری، او په دی سره ئی د ګردو (تولو) حکمونو اساس او ریښی (ریشی) په زړونو کښی داسی تینګی او مضبوطی کړی، چه که څوک ئی وکاږی ایستلی ئی نه شی.

لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ؕ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ؕ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ إِلَّا بِإِذْنِهٖ ؕ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نیسی ده لره پرکالی د خوب (یعنی نه راځی پر الله د خوب پرکالی) او نه په خپله خوب، ده لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښې دی او هر هغه څه چه په ځمکه کښې دی (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً وعبیداً)، څوک به وی هغه چه سپارښت (سفارش) وکړی په نزد د ده؟ (هیڅوک ئی نشی کولی!) مګر (خو کولی شی) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شیانو چه په مخ د مخلوقاتو کښې دی (د دنیا له امورو) او په هغو شیانو چه وروسته له دوی دی (د عقبیٰ له امورو) او نه شی احاطه کولی دوی په هیڅ شی له معلوماتو د ده مګر (احاطه کولی شی) په هغه شی چه اراده وکړی (الله د هغه شی د معلومولو دوی لره) ارته (محیطه) ده کرسی د ده پر ټولو آسمانونو او ځمکې باندی او نه ستومانه کوی ده لره ساتنه د آسمانونو او ځمکې او هم دی (الله) دی (له ګردو(ټولو) ځنې) خورا (ډیر) پورته (په باچاهی او غلبه خپله کښې) خورا (ډیر) لوی (په کمالیه ؤ صفاتو کښې)

تفسیر: په دی آیت کښې د پاک الله د ذات د توحید او د صفاتو د عظمت بیان شوی دی چه الله تعالیٰ موجود او تل دی. او هیڅوک د هغه شریک نه دی، د ګردو (ټولو) مخلوقاتو موجد او مالک هم دی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو ځنې پاک او منزه دی، د ګردو (ټولو) شیانو مالک او څښتن (خاوند) دی، په ګردو (ټولو) شیانو باندی د ده علم کامل او په ټولو باندی پوره قدرت لری، خورا (ډیر) لوړه درجه او عظمت ورته حاصل دی، هیچا ته دومره مجال نشته او نه حق لری چه بی د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شی او هیڅ یو داسی کار او امر نشته چه د هغه کول ده ته کومه سختی او مشکلات ولری. له ګردو (ټولو) شیانو او له هر څه څخه لوړ او بهتر دی. د الله تعالیٰ د کبریاء او لوئی په مقابل کښې ګرد (ټول) حقیر دی. له دی ځنې دوه په زړه پوری مضمونونه څرګندیږی.

(۱) د حق تعالیٰ ربوبیت او حکومت او زمونږ او د نورو مخلوقاتو محکومیت او عبودیت، چه د هغه له مخې د حق تعالیٰ ګرد (ټول) ذکر شوی، او نا ذکر شوی احکام بی له څرنګه، او څه ویلو ځنې واجب التصدیق او واجب التعمیل کیدل، او د هغه په احکامو کښې د هیڅ یوه راز شک او شبهې اعتبار نه کول ـ معلوم شول.

(۲) کله چه له پخوانیو ذکر شوو ډیرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له لیدلو ځنې چاته داسی شبهه پیدا کیده، چه د هر سړی دومره زیات معاملات او عبادات دی، چه هغه ګرد (ټول) دومره زیاتیږی، چه تر حساب او کتاب او انضباط لاندی د هغو راتلل محال، بلکه ناممکن په نظر راځی، بیا د هغو په مقابل کښې هر یوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله

وتلي او ناممکن په نظر راځي نو په دې آیت کښې حق سبحانه و تعالیٰ څو داسې خپل مقدس صفات بیان کړل چه هغه ګرد (تول) خیالات او چرتونه په آسانی سره لرې شول. یعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی چه هیڅ یو شی داسې نه دی، چه له هغه څخنې بهر او خارج وي. د هغه کثیر الصفات ذات علم او قدرت چه دومره لوړ او غیر متناهي او تل یو شان قائم او باقي دی، نو هغه ته د جهان د ګردو (تولو) جزئیاتو انضباط، او د هغوی د ثواب او عقاب ورکول، کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډیر سهل او آسان دی.

لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ

نشته هیڅ زور په (منلو) د دین کښې په تحقیق سره ښکاره شوی ده سمه لاره (د ایمان) له ګمراهي (کفر) څخنې.

تفسیر: کله چه د توحید ګرد (تول) دلائل په ښه شان سره بیان شول، چه له هغو څخنې هیڅ یو کافر ته هم هیڅ یو عذر پاتې نشو، نو اوس په زور او زیاتی سره د هیچا مسلمانولو ته حاجت پاتې نشو ـ ښائي چه عاقلان پخپله وپوهیږي. او په شریعت کښې هم داسې حکم نشته چه په زور سره څوک مسلمانی ته اړ (مجبور) کړی شي د ﴿ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ د نص په اساس هغه څوک چه «جزیه» مني د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلي پاتې کیږي.
(ځیني وائي چه دا اخبار دی په معنی د نهی یعنی په زور او زیاتی سره هیڅوک دین ته مه اړ (مجبور) کوئ! دغه نهی یا خو عامه او د «التوبی» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آیت سره چه ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾ دی منسوخه ده یا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده چه په «جزیه» ورکولو سره خپل ځان ساتلي شي. نو په دغه تقدیر سره به نه وي منسوخ).

فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

پس هر څوک چه کافر (منکر) شو له (عبادت د شیطان او) بتانو او ایمان ئې راوړ (یقین ئې وکړ) په (وحدانیت) د الله باندې نو په تحقیق سره ئې تینګه نیولې ده کړئ کلکه چه له سره نشته پریکیدل هغې لره، او الله ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دی (پر تولو احوالو)

تفسیر: یعنی کله چه د هدایت او ضلالت په منځ کښې تمیز وشو نو اوس څوک چه له ضلالت څخنی مخ اړوی. او هدایت خوښوی نو هغه داسی یوه تینګه او مضبوطه کړۍ نیولی ده چه د هغی د شکیدلو او خوشی کیدلو هیڅ خوف او ویره نشته. او حق تعالیٰ ګرد (تول) ښکاره اقوال ښه اوری، او په تولو پتو کارونو او نیتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندی دیر ښه عالم دی. او له ده څخنی د هیچا خیانت او بدنیتی پتی نه پاتی کیږی.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۬ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵۷﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِىْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِىْ رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّىَ الَّذِىْ يُحْىٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْىٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِىْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِىْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۵۸﴾

الله دوست (مرستیال ـ مددګار) دی د هغو کسانو چه مؤمنان دی چه باسی دوی له تیارو (د کفر او ګمراهی نه) د رڼا (د ایمان او هدایت) لوری ته او هغه کسان چه کافران (منکران) شوی دی دوستان د دوی شیطانان دی چه باسی دوی له رڼا (د فطری ایمان او هدایت نه) د تیارو (د کفر او ګمراهی) لوری ته دغه کسان (چه فطری ایمان ئی په عملی کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دی هم دوی په دی اور کښې تل پاتی کیدونکی دی. آیا نه دی لیدلی تا (یعنی ای محمده ستا علم نه دی رسیدلی قصی د) هغه سړی (نمرود) ته چه جګړه (حجت بازی) ئی کړی وه ابراهیم سره په (حق د) رب د ده کښې له دی جهته چه ورکړی ؤ ده ته الله ملک (سلطنت). کله چه وویل ابراهیم رب زما هغه ذات دی چه ژوندی کوی او مړه کوی وویل (نمرود) چه زه (هم) ژوندی کوم (واجب القتل په عفوی سره) او مړ کوم

(بیګناه په ظلم سره)، وویل ابراهیم «نو بیشکه الله راولی نمر له (لوری د) مشرقه نو ته (ای نمروده!) راوله هغه (نمر) له (لوری د) مغربه!» نو حیران (او شرمنده) شو هغه چه کافر شوی ؤ (یعنی نمرود)، او الله نه ښئی (د خیر سمه صافه لاره) قوم د ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو)

تفسیر: په لومړی آیت کښی د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر ؤ، اوس د هغو د تائید له پاره څو مثالونه راوړی په اول مثال کښی د نمرود باچا ذکر دی چه ده د خپلی شهنشاهی په غرور خلق دی ته مجبورول چه سجدی ورته وکړی. کله چه ابراهیم علیه السلام له ده سره مخامخ شو نو سجده ئی ورته کښینښوده نمرود له ده څخنی د هغی د سبب پوښتنه وکړه ابراهیم علیه السلام ورته وویل چه «زه پرته (علاوه) له خپله ربه بل هیچا ته سجده نه کوم.» نمرود وویل چه «رب خو زه یم!» ابراهیم علیه السلام وویل چه «زه یوه مجازی حاکم ته رب نشم ویلی. زما رب هغه ذات دی چه ژوندی کول او مړه کول د ده په واک (اختیار) کښی دی.» نمرود وویل چه «دوه تنه بندیان چه یو واجب القتل او بل بی ګناه وی ژر راحاضر کړئ!» نو سم د لاسه نمرود حکم وکړ، چه «واجب القتل بندی دی خوشی (ازاد) شی! او بی ګناه بندی دی ووژه (قتل) شی!.» او په پای (آخر) کښی ئی حضرت ابراهیم علیه السلام ته وویل «ودی لیدل چه زه هم هر سړی چه وغواړم وژنم ئی ـ او هر څوک چه وغواړم ژوندی کوم ئی.» دلته حضرت ابراهیم علیه السلام د نمر دلیل ور وړاندی کړ او هغه مغرور احمق ئی ساکت او بی ځوابه کړ خو هدایت ئی په برخه نشو. یعنی سره د بی ځوابه پاتی کیدو د حضرت ابراهیم علیه السلام ارشاد ته ئی غوږ کښینښود؟ او ایمان ئی رانه وړ. یا داسی ووایئ چه د حضرت ابراهیم علیه السلام د دوهم سوال ځواب ئی ونه شو ویلی. حال دا چه همغسی لکه نمرود چه د ده د اول سوال ځواب ورکړی ؤ، د هم داسی ځواب ورکولو امکان دلته هم ؤ. چه داسی ئی ویلی وی (چه د مشرق نه ئی زه راخیژوم ستا خدای دی له مغربه راوخیژوی.)

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ

یا (آیا ستا علم نه دی رسیدلی قصی د) هغه سړی (عزیر) ته چه تیر شو په یوی قرئی او هغه (قریه) پریوتلی وه (دیوالونه ئی) پر بامو د دوی باندی (نو عزیر) وویل څرنګه به (بیا ودانه او) ژوندی کړی الله دا (قریه یا ئی خلق) وروسته له (ورانیدو او) مړ کیدو (د اهل) د هغی؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ ئی پریښود) سل کاله بیا ئی پورته (ژوندی) کړ دی.

تفسیر: هغه سری حضرت عزیر علیه السلام ؤ چه گرد (تول) توریت ئی یاد ؤ. بخت نصر یو کافر باچا ؤ، هغه بیت المقدس وران کړ، او د بنی اسرائیلو ډیر کسان ئی بندیان کړل، او ځان سره ئی بوتلل، چه په هغوی کښی حضرت عزیر علیه السلام هم ؤ. کوم وخت چه عزیر علیه السلام، له بنده خوشی (ازاد) شو، نو په لاره کښی په یوه وران ښار باندی تیر شو، چه د هغه گرد (تول) دیوالونه بر سیره پر چتونو باندی لویدلی وو، نو د ده په زړه کښی دا خبره تیره شوه، چه د دی ښار گرد (تول) اوسیدونکی مره شوی دی. نو دوی به څرنگه د حق تعالیٰ له لوری بیا ژوندی شی؟ او دا ښار به بیا څرنگه ودان شی؟ دلته د ده روح قبض او سا ئی الله تعالیٰ وښکله او خر ئی هم مړ شو. سل کاله هم داسی مړ پاتی شو ـ نه څوک د ده په مره کیدلو باندی خبر وو، نه د چا نظر پری لگیدلی ؤ په دی موده کښی بخت نصر هم مړ شو، او یوه بل باچا په دی موده کښی بیت المقدس بیا ودان کړ، او همغه ښار ئی هم ښه جوړ کړ، چه د حضرت عزیر علیه السلام د اندیښنی سبب گرځیدلی ؤ. دلته عزیر علیه السلام وروسته له سلو کلونو بیا ژوندی کړ شو. که گوری چه د ده د خوړلو او څښلو شیان (چه یوه توکری ـ تازه انځر او انگور ـ لږ شوده او څه عصیر ؤ) همغسی صاف ـ پاک او تازه ورته پراته دی. او د ده خر چه مړ شوی ؤ هدوکی ئی گرد (تول) سره وراسته شوی، او کوته پراته وو. اوس همغه هدوکی د ده تر سترگو لاندی بیا ژوندی شول. د دی سلو کلونو په منځ کښی بنی اسرائیل هم له بنده خوشی (ازاد) شوی وو. او پخپلو ښارونو کښی ئی هستوگنه کوله. حضرت عزیر علیه السلام همغسی چه نوی ژوندون ئی ولید. د هغه وران ښار نوی ودانی ئی هم په خپلو سترگو ولیدلی (ځینی وائی په﴿ كَالَّذِىْ ﴾کښی (ک) زائد دی. او دغه﴿الَّذِىْ﴾په تیره ﴿ الَّذِىْ ﴾ عطف دی. یعنی ﴿ اَوْكَالَّذِىْ مَرَّعَلٰى قَرْيَةٍ ﴾ .

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْبَعْضَ يَوْمٍ ؕ

وویل (الله عزیر ته چه) «څومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)،» وویل (عزیر) «ځنډ (تاخیر) می کړی دی یوه ورځ یا یوه برخه د ورځی»،

تفسیر: کله چه حضرت عزیر علیه السلام مړ کیده، نمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی ؤ ـ او کله چه بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه ؤ نو ړومبی ئی داسی خیال کړی ؤ، که زه دلته پرون ویده شوی یم، خو یوه ورځ ـ او که هم دا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تیره. (دلته د زمانی تعیین غرض نه دی، بلکه د مودی لږوالی مقصود دی)

قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ

اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا

وویل (الله داسی نه ده لکه چه ته وائی) بلکه ځند (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله نو وګوره خوړو خپلو ته (چه انځر او انګور دی) او (شیانو د) څښلو خپلو ته (چه شوده او عصیر دی) چه هیڅ نه دی خراب شوی (سره له تیریدلو د سلو کلونو) او وګوره خره ته دی (چه هډوکی ئی څرنګه تک سپین ځلیږی) او دپاره د دی چه مونږ وګرځوو تا دلیل (د قدرت) له پاره د خلقو (په بیا ژوندی کیدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چه څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه بیا ورآغوندو هغوی ته غوښه

تفسیر: د حضرت عزیر علیه السلام په مخ کښی هغه ګرد (تول) هډوکی د بدن له ترکیب سره سم تول کړل شول، بیا په هغوی باندی غوښی زرغونی شوی. او پوستکی پری وغوړیدل بیا د الله تعالیٰ په قدرت په هغه کښی سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅیده! او ودریده او وئی هنګل (اواز ئی وکړو). او له «العظام» نه د هغو مړو هډوکی مراد دی چه د تعجب مورد ګرځیدلی ؤ.

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۵۹﴾

نو کله چه ورښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عزیر چه اوس) پوهیږم (په مشاهده سره هم) چه بیشکه الله په هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی.

تفسیر: کله چه حضرت عزیر علیه السلام دا ګردی (تولی) پیښی په خپلو سترګو سره ولیدی، نو وئی ویل چه لا می ښه باور او یقین راغی چه پاک الله پر هر شی باندی ښه قادر دی. یعنی په دی خبره باندی خو پخوا له دی نه هم معتقد وم، چه د مړی ژوندی کول الله جل جلاله ته ډیر آسان کار دی، خو اوس می د ده دا قدرت په خپلو سترګو ولید. «دا ئی مطلب نه دی چه پخوا ئی په یقین کښی څه کمی ؤ. هو! داسی نندارہ ئی په خپلو سترګو نه وه لیدلی» بیا حضرت عزیر علیه السلام له دی ځایه پاڅید، او د بیت المقدس په لوری رهی (روان) شو هلته ئی هیڅوک ونه پیژندل، ځکه چه دی همغسی ځلمی پاتی ؤ، او د ده د پخوا زمانی هلکان څوک مړه او ځینی سپین ږیری شوی وو. کله چه ده وویل چه «زه عزیر یم.» خلقو ونه منله، نو

ده د خپلی دعوی د ثبوت له پاره دوی ته توریت له یاده واوراوه. نو د خلقو باور پری وشو، چه دی بیشکه همغه نبی علیه السلام دی، ځکه چه بخت نصر گرد (تول) کتابونه سوځولی وو، چه د هغو په منځ کښې توریت هم ؤ.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ

او (یاد کره ای محمده!) هغه وخت چه وویل ابراهیم ای ربه زما وښیه ماته چه څرنگه ژوندی کوی ته مړی؟ وویل (الله) آیا ستا لا باور نشته (په ژوندی کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم) چه هو! (باور می شته!) ولیکن (غواړم دا) د دی له پاره چه مطمئن شی زړه زما.

تفسیر: لنده ئی دا چه یقین ئی پوره ؤ، خو یوائځی د مشاهدی او د عین الیقین غوښتونکی ؤ. چه هغه هرومرو (خامخا) په کتلو باندی موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ

وویل (الله) نو ونیسه! څلور له مرغانو نه پس رانژدی کره! دوی ځان خپل ته (چه ښه ئی وپیژنی بیا ئی حلال کره!) بیا ئی کیږده! په هر یوه غره باندی له دوی څخنی یوه یوه برخه بیا راوبوله! (ای ابراهیمه!) دوی (یعنی دغه مرغان) (نو) رابه شی دوی تاته (ای ابراهیمه!) په منډو،

تفسیر: پاک الله له ارشاد سره سم حضرت ابراهیم علیه السلام څلور مرغان واخیستل چه طاؤس - چرگ - کارغه او کوتره یا تپوس ؤ، او څلور واړه ئی له خپله ځانه سره روږدی (آموخته) کړل، چه په بللو باندی به هر یو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پیژندگلوی هم له هغو سره ډیره زیاته شوه، بیا ئی د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو ئی د دی مرغانو اجزاء داسی سره وویشلی، چه پر اول غره باندی ئی د دی څلور واړو سرونه کیښودل او په دوهم باندی ئی د هغوی ځانگونه واچول او په دریم باندی ئی د هغوی

پښې وغورځولې او په څلورم غره باندې ئې د هغوی تنې کېښودې. او دې په خپله د دې څلورو وارو غرونو په منځ کښې ودریده، او یوه مرغه ته ئې غږ وکړ، نو د هغه سر د یو غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، څانګونه او تنې هم ورسره والوتې او په هوا کښې سره ونښتلې، او روغ رمټ بیرته په څمکه کښې کیناست او د حضرت ابراهیم علیه السلام مخ ته په خپلو پښو راغې. هم داسې د دوهم، دریم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې او په هوا کښې سره پیوند کیدلې. او د خپلو جثو له جوړیدلو څخه وروسته د خلیل الله علیه السلام په مخ کښې په خپلو پښو راتلل. یا دا چه څان ته ئې رانژدې کړه.! او حلال ئې کړه! او غوښې، هډوکې، بڼې، او پښې ئې تول سره وتکوه! او سرونه ئې له څان سره وساته! دا ګډه غوښه ئې سره کلوله کلوله کړه! او په څلورو غرو باندې ئې کیږده! بیا ورناری کړه! نو را به شي دوی تاته بیرته په تلوار سره.

وَاعۡلَمۡ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

او پوه شه! (ای ابراهیمه!) چه بیشکه الله ډیر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: دلته د دوو خرخشو (اشکالو) او سوداګانو د پیدا کیدلو قوی احتمال شته، اول د بیځانو او متفرق الاجزاو جسم ژوندی کیدل، قابل د انکار کیدی شي. دوهم داسی خصوصیات چه مرغان دی وی، او په شمیر کښې دی هم څلور وی، او دا څلور دی هم هغه او دغه مرغان وی، او په دا ډول (طریقه) دی د هغوی اجزاء تیت پیت (منتشر) او متفرق شي، او بیا دی وبلل شي، نو هغه به ژوندی کیږی، او په ډیر تلوار به تاسی ته راځی. ظاهراً د دی شروطو هیڅ دخل، او د دی قیودو هیڅ یوه ګټه او فایده نه ښکاری، نو څکه ئې د ړومبنی سودا د دفعی له پاره «عزیز» او د وروستنی سودا د لری کیدلو له پاره ئې «حکیم» وفرمایل، چه دواړه شبهې بیخی له منځه لاړی شي. یعنی په دی باندی ښه وپوهیږئ چه الله تعالیٰ د خورا (ډیر) لوی قدرت څیښتن (خاوند) دی، څه چه اراده وکړی، همغسی کوی. د هغه په هر حکم کښې ډیر حکمتونه شته، که مونږ د هغوی ادراک او احاطه ونه شو کولی، نو دا زمونږ د پوهی او علم نقصان دی، او هیڅ وخت نه ښائی چه د هغه له حکمتونو څخه انکار وشی. والله اعلم.

په «آیة الکرسی» کښې ئې د علم او قدرت او نورو الٰهیه ؤ صفاتو ذکر وفرمایه، وروسته له هغه ئې دا دری واړه قصی بیانی کړی، الله تعالیٰ هر چاته که د هدایت اراده وکړی، نو هغه ته لار ښوونه کوی. او که د چا د ګمراهی اراده وکړی، هغه ګمراه کوی او ژوندی کول او مړه کول ګرد (تول) د هغه په قدرت او اختیار کښې دی. اوس د «جهاد» او د الله تعالیٰ په لاره کښې د مال صرفولو او دولت لګولو فضیلت، او د هغه په نسبت د قیودو او شرائطو بیان فرمائی چه د

هغه ذکر لږ څه پخوا له دی نه هم تیر شوی دی، ځکه چه د «جهاد» او د مال د انفاق هغه ګرد (تول) موانع چه په نظر راځی د حق تعالیٰ په علم او قدرت باندی له یقین او باور کولو او د هغه د قدرت د عجائبو له معلوملو څخه وروسته که دغه تول موانع له منځه لاړ نه شی نو هرومرو (خامخا) به لږ او متزلزل شی.

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۶۱﴾

مثال (صفت د نفقی او ورکړی) د هغو کسانو چه صرفوی مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کښی په مثل د یوی دانی (د تخم) دی چه زرغونه کړی دا (دانه) اوه وږی په هر یوه وږی کښی سل (سل) دانی وی، او الله زیاتوی (اجر) دپاره د هغه چا چه اراده وکړی (اجر د زیاتولو) او الله پراخ دی (احسان، فضل او رحمت د ده) ښه عالم دی (په تولو احوالو)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په لاره کښی د لږ مال ثواب هم ډیر دی. لکه چه له یوی دانی ځنی اوه سوه دانی پیدا کیږی، او الله تعالیٰ هر چا ته چه اراده وفرمائی لا ئی پسی زیاتوی، او له اوو سوو ځنی اوه زره او له دی نه ئی هم زیاتوی او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکی په نیت، او د هغه د صرف شوی مال په مقدار، او د مال په کیفیت او په نورو شیانو باندی ښه عالم دی، او د هر یوه سره مناسبه معامله کوی.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۲۶۲﴾

هغه کسان چه صرفوی مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کښی بیا نه ورپسی کوی (دوی) په هغه شی پسی چه خیرات کړی ئی وی

(بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر (شته) دپاره د دوی اجر (د نفقی ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی او نه به وی هیڅ ډول (طریقه) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: هغه خلق چه د الله تعالیٰ په لاره کښی مال صرفوی، او د هغه صرف شوی مال په نسبت نه په ژبه چا باندی احسان ږدی، او نه چا ته د هغه په مقابل کښی په پیغور ورکولو او خدمت اخیستلو، او تحقیر کولو، ربړ (تکلیف) او زحمت پیښوی (یعنی هیڅ ډول (طریقه) قولی یا فعلی رنځ او آزار نه وررسوی) نو د هغوی له پاره کامل ثواب شته دی. او نه د ثواب له کمیدلو څخه به دوی ته څه ویره او اندیښنه وی او نه به د ثواب له نقصانه غمجن کیږی.

قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيْمٌ ۝

خبره معروفه نیکه (خوږه پسته فقیر ته) او عفوه (ده ته که الحاح یا شور وکړی) ډیره ښه ده له خیراته چه په هغه پسی وی ضرر (رسونه په منت یا په پیغور د سؤال سره،) او الله غنی دی (بی پروا له هر چا او هر شی) نهایت تحمل والا (د عذاب په وروسته والی د پښیمانتیا له پاره)

تفسیر: یعنی سوالگر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له تینگار (تکرار) او بدخوئی څخنی تیریدل له هغه خیرات څخه ښه دی چه شو ځلی ئی سپک کړی او وئی شرموی یا پیغور ورکړی، یا احسان پری کیږدی. او الله تعالیٰ «غنی» دی چه د هیچا (انفاق ته چه په من او اذی وی او) مال ته، څه حاجت او اړه (احتیاج) نه لری. هغه خیراتونه او «صدقی» چه تاسی ئی د هغه په لاره کښی ورکوئ، ویوهیږئ چه خپلو ځانونو ته ئی ورکوئ. او «حلیم» دی چه په هسی ربړولو (تکلیف ورکولو) باندی د عذاب په مقررولو او لیږلو کښی تلوار نه کوی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ كَالَّذِىْ يُنْفِقُ مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه باطلوئ

تاسي خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثوابونه ئی) په احسان بارولو او ايذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب د انفاق) د هغه (سړی) چه صرفوی مال خپل دپاره د ښودنی د خلقو او ايمان نه لری په الله او په ورځی آخری باندی (چه قيامت دی)،

تفسير: يعني په «صدقی» او «خيرات» ورکولو سره د محتاجانو ربړول (تکليف ورکول)، او په دوی باندی احسان او منت بارول د صدقی او خيرات ثواب ضايع کوی. يا د نورو د ورښودلو له پاره د دی امله (وجی) خيرات ورکوی، چه خلق ورته «سخی» ووائی. نو د هسی ريائی خيرات ثواب هم هيڅ وی. پاتی شو دا ارشاد چه هغه په الله تعالیٰ او د قيامت په ورځی يقين نه لری نو دا د «صدقی» د ابطال له پاره قيد او شرط نه دی، ځکه چه «صدقه» خو يوازی، له رياء ځنی باطله کيدی شی، اگر که صرف کوونکی ئی مؤمن هم وی، مگر دا قيد ئی يوازی د دی له پاره زيات کړ، چه معلومه شی، چه رياء کاری د مؤمن له شانه لری ده. بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ؕ لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۶۴﴾

نو مثال د دی (رياء کار په صرفولو د مال کښی) په شان د صفت د هغی ښوئی تيږی (گټی) دی چه پرته وی په هغی باندی څه خاوری پس ورسيږی هغی ته زوروور باران نو پريږدی دغه تيږه (گټه) پاکه (صافه له گرده) نه به قادريږی (دا رياء کاران) په هيڅ شی باندی له ثوابه د) هغه شی چه کسب کړی دی دوی، او الله نه ښئی (سمه صافه لاره د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: مخکښی وويل شول چه په اخلاص سره خيرات ورکول هسی دی، لکه چه له يوی کرلی شوی دانی ځنی (۷۰۰) دانی پيدا شی. اوس فرمائی چه په «خيرات» کښی نيت شرط دی. که څوک د «رياء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نيت «صدقه» ورکړی، نو د هغه مثال هسی وگڼئ، لکه چه څوک کومه دانه پر يوه داسی ښويه تيږه (گټه) باندی وکری چه پر هغی باندی لږ څه خاوره پرته وی، خو کله چه باران ووريږی نو هغه بيخی صافه او پاکه شی ـ نو په هغی باندی به

هغه دانه څرنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کښې ریاکارانو ته څه ثواب ورسیږي؟بلکه نه ورسیږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

او مثال (صفت د صرفولو) د هغو کسانو چه صرفوي (لګوي) مالونه خپل له پاره د طلب د رضاء د الله او له پاره د ثبات (د زړه او صدق چه پیدا دي) له نفسونو د دوی څخه (په ایمان باندې) په شان د یوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې چه ورسیږي دی (باغ) ته زورور باران نو ورکړي میوې خپلې دوچنده نو که ونه رسیږي دی (باغ) ته زورور باران نو نرې باران (یا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شیانو چه تاسې ئې کوئ ښه لیدونکې دی (په پټو او ښکاره ؤ عالم دی).

تفسیر: له زورور باران څخه مراد ډیر مال صرفول دي. او له نرې څخنې د لږ مال صرفول مقصد دی. د زړونو له تثبیت څخه مطلب دا دی، چه ثابت کړي زړونه په ثواب میندلو کښې یعنې یقین ولرئ چه د خیرات ثواب هرومرو (خامخا) دوی ته رسیدونکې دی. که د دوی نیت سم وي، نو له ډیرو صرفولو څخه به دوی ته ډیر ثواب ور رسیږي، او په لږ خیرات سره هم د ثواب فائده ورحاصلیږي. لکه چه په خالصې (مستعدې ـ هوارې ـ معتدلې ـ هواداري لمریزې) ځمکې کښې (یو ښکلی ښه میوه دار) باغ وي نو څومره چه باران (متدرجاً) ووریږي، هغومره ګټه به ور ورسیږي. که ئې نیت سم نه وي په هره اندازه چه زیات مال صرف کړي، هغومره مال ئې ضایع، او دی زیانمن کیږي. ځکه چه په زیات مال ورکولو کښې به ریاء او ځان ښوول هم زیات وي. لکه چه په ښویه تیږه (ګټه) باندې دانه نه زرغونیږي نو څومره زورور باران چه ووریږي هغومره زیان رسوي.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا

مِنۡ كُلِّ الثَّمَرٰتِۙ وَاَصَابَهُ الۡكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۖۚ فَاَصَابَهَآ اِعۡصَارٌ فِيۡهِ نَارٌ فَاحۡتَرَقَتۡ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَـكُمُ الۡاٰيٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَتَفَكَّرُوۡنَ ۝٢٦٦

آیا خوښوي يو د تاسي دا چه وي دي ده لره يو باغ له خرماؤ څخه او له انګورو څخه چه بهيږي له لاندي (د ونو) د هغو ويالي چه وي ده لره په دغه (باغ) کښي له (نورو) هر ډوله (قسمه) ميوو او ورسيږي ده ته زوړوالي او وي ده لره اولاد ضعيفان پس ورسيږي هغه (باغ) ته سخت باد چه وي په هغه کښي اور نو وسوځي دا (باغ) هم داسي (په شان د دي تير شوی بيان) بيانوي الله تاسي ته دلايل (د خپل قدرت) له پاره د دي چه تاسي فکر وکړئ! (په هغه کښي او تری پند واخلئ!)

تفسیر: دا مثال د هغه چا دی چه د رياء او ځان ښکارولو ـ او د خلقو د خبرولو له پاره خير او خيرات کوی. يا د خيرات ورکولو په مقابل کښي پر مسکينانو باندی خپل منت او احسان ږدی. يا ايذاء ـ ضرر، او ربړ (تکليف) وررسوی. يعني دا داسي دی لکه چه يو سړی د خپل ځلميتوب، او قوت په وخت کښي يو ښه باغ (بڼ) تيار کړی، چه د ضعف او زړښت په وخت کښي ئی ميوی وخوری، او د ضرورت په وخت کښي ئی په ښه او کار ورشی، نو کله چه دی ضعيف او سپين ږيری شی، او د هغه باغ ميوی هم خپلي ترقي او زيات والي ته ورسيږی، نو دا باغ د ده د عين احتياج او اړتيا (محتاجی) په وخت کښي وسوځي. يعني خير خيرات او صدقات لکه ميوه دار باغ داسي دی، چه د هغه ميوه په آخرت کښي په کار ورځي. کله چه د چا نيت خراب وی، نو د ده دا باغ سوځي نو بيا به د هغه ميوه چه ثواب دی، په آخرت کښي څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه وتعالیٰ داسي په ښکاره او صاف ډول (طريقه) سره خلقو ته پند ورکوی. او دوی پوهوی ـ څو ښه وپوهيږی او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړی.

کوم عمل چه په ريا شي په کار نه دی — مناسب د پاک مولا د دربار نه دی
عاجزی او اخلاص هر چاته په کار دی — رب د کبر او ريا خريدار نه دی

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَنۡفِقُوۡا مِنۡ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّاۤ اَخۡرَجۡنَا لَـكُمۡ مِّنَ الۡاَرۡضِ ۖ

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

ای هغو کسانو! چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) لګوئ! له حلالو (پاکو، غورو) د هغو مالونو چه (په کسب سره) تاسی ګټلی او له هغو (شیانو) چه ایستلی دی مونږ تاسی لره له ځمکی څخه (له حلالو پاکو غورو شیانو) او قصد مه کوئ تاسی (ورکولو) د خبیثو (حرامو نابودو شیانو) له هغه ماله چه لګوئ ئی تاسی (د الله په لاره کښی) حال دا چه نه یئ تاسی اخیستونکی د هغه (ناکاره شی په خپل حق کښی) مګر «خو ئی داسی اخلئ» چه سترګی پټی کړئ په (اخیستو د) هغه کښی او پوه شئ! چه بیشکه الله غنی دی (بی پروا له هر چا او هر شی ـ ورته تل ښه ستاینه (صفت) او) ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په نزد د صدقاتو د مقبولیت شرط دا دی هغه خیرات چه له حلال ګټل شوی مال څخنی وی او حرام مال او څه شبهه او شائبه پکښی نه وی، او له ښو شیانو څخه ښه شی د الله تعالیٰ په لاره کښی ورکړ شی، او داسی خراب شیان په خیراتونو کښی صرف نه کړئ که تاسی ته دروړاندی شی، نو تاسی ئی په اخیستلو کښی وړاندی وروسته کوئ! او زړه مو نه غواړی! او نه ئی اخلئ! یا ئی په اخیستلو شرمیږئ! او په خوښی او خوشالی سره ئی له سره نه اخلئ! او وپوهیږئ چه پاک الله بی پروا دی او تاسی ورته اړ (مجبور) او محتاج یئ، او هغه تاسو ته هیڅ احتیاج نه لری. او د ډیرو محامدو او ښیګڼو (فائدو) څښتن (خاوند) دی که تاسی له ښو شیانو څخنی ښه شی د هغه په لاره کښی په مینه، شوق او محبت سره صرف کړئ! او ښه خیر ورکړئ! نو دی هغه خوښوی.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ۖ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شیطان وعده درکوی تاسی ته د خواری (او ویروی مو چه خوار به شئ!) او حکم کوی تاسی ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو (لکه بخل) او الله وعده کوی له تاسی سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوری) او د فضل (د انفاق په بدل کښی)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل او احسان د ده) ښه

عالم دی (پر ټولو احوالو)

تفسير: که د چا په زړه کښې داسې خيال وګرځی «که خيرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم» او د الله تعالیٰ د اوامرو او تاکيداتو له اوريدلو سره بيا هم همت او ميړانه (بهادري) نه کوي، او پخپل زړه کښې دا خبره ګرځوي چه له خپله ماله هيڅ شي صرف نه کړي، او د الله تعالیٰ له وعدې څخه مخ اړوي، او په شيطاني وعدو باندې د ده د طبيعت ميلان او اعتماد وي، نو ښائي چه دې يقين او اعتماد ولري چه دا خبره د شيطان له خوا د هغه په زړه کښې لويدلې ده او داسې دې نه وائي چه «ما خو د شيطان شکل په سترګو نه دی ليدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کيږي؟» او که دا خيال ئې په زړه کښې وګرځي چه د «صدقې» او خيرات په وسيله ئې مغفرت ورپه برخه کيږي او په مال کښې ئې زياتوالی او برکت پيدا کيږي نو ودې پوهيږي، چه دا خبره د الله تعالیٰ له خوا د هغه په زړه کښې لويدلې ده، نو د الله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کښې د هيڅ کمۍ نشته، او د ګردو (ټولو) په ظاهر او باطن «خبير» او د هر سړي په نيت او عمل باندې «بصير» دی.

يُّؤۡتِي ٱلۡحِكۡمَةَ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُؤۡتَ ٱلۡحِكۡمَةَ فَقَدۡ أُوتِيَ خَيۡرٗا كَثِيرٗاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چه اراده وکړي (د ورکولو ئې) او هر چا ته چه ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډير، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چه د وهم او نفسي غوښتنو شوائب پکښې نه وي).

تفسير: يعني هر هغه چا ته چه الله اراده وکړي علم تحقيق، د عمل تدقيق او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چه په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول (طريقه) محتاج ته ئې ورکړي؟ او هر چا ته چه پوهه ورکړی شوې ده هغه ته د دنيا او عقبیٰ لوی نعمت او ښېګڼه (فائده) په برخه شوې ده. (ابوالليث رحمة الله عليه وائي چه الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿ قُلۡ مَتَٰعُ ٱلدُّنۡيَا قَلِيلٞ ﴾ او علم ته ﴿ خَيۡرٗا كَثِيرٗا ﴾ فرمايلي دي، نو ښائي چه علم او پوهنې ته ډير اهميت ورکړی شي!)

مال «فاني» او علم «باقي» دی	«باقي» واخله! «فاني» پريږده!
«علم» خوښ دی د پوهانو	ناپوهانو ته «جهل» پريږده!

«ادریس» وخوت په آسمان «قارون» ډوب په ځمکه پرېوده !
«یؤت الحکمة» تل لوله! په «اسفارو» خر بار پرېږده !

وَمَآ اَنۡفَقۡتُمۡ مِّنۡ نَّفَقَةٍ اَوۡ نَذَرۡتُمۡ مِّنۡ نَّذۡرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُهٗ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيۡنَ مِنۡ اَنۡصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

او هغه شی چه صرف کړئ تاسی له نفقی (لکه زکوة او خیرات ـ لږ یا ډیر) یا (ئی) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره نو بیشکه الله ته معلوم دی هغه (لکه نور شیان)، او نشته له پاره د ظالمانو (چه بی ځایه مال صرفوی) هیڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله)

تفسیر: یعنی هغه شی چه په خیرات کښی ورکاوه کیږی، لږ وی که ډیر، په ښه نیت وی که په خراب، په حقه لاره ئی لګوئ که په باطله، په پټه ئی ورکوئ که په ښکاره، د خلقو د ښودنی له پاره یا «نذر» په ځان اخلئ، په شرط یا غیر شرط، په طاعت یا په معصیت کښی، په هر ډول (طریقه) سره چه وی بیشکه الله تعالیٰ ته هغه او نور ګرد (تول) امور ښکاره او معلوم دی. او هغه کسان چه د مال په «انفاق» یا په «نذر» کښی د الله له احکامو ځنی پرته (علاوه) کار کوی د هغوی هیڅوک مددګار نه دی. او په هر چا باندی چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی خپل عذاب نازلوی.

(فائده): «نذر» په منلو سره واجبیږی، نو که بیا ئی اداء نه کړی ګنهګاریږی «نذر» پرته (علاوه) د الله تعالیٰ په نامه د بل چا په نامه روا نه دی. مګر داسی ووائی چه د الله تعالیٰ په نامه ئی فلانی ته ورکوم. یا د دی «نذر» ثواب دی هغه ته ورسیږی. نو په دی صورتونو کښی هیڅ پروا نشته.

اِنۡ تُبۡدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۚ وَاِنۡ تُخۡفُوۡهَا وَتُؤۡتُوۡهَا الۡفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيۡرٌ لَّكُمۡ ؕ وَيُكَفِّرُ عَنۡكُمۡ مِّنۡ سَيِّاٰتِكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرٌ ﴿۲۷۱﴾

که ښکاره کوئ تاسی خیراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه او که پټوئ ئی تاسی (په وخت د ورکولو کښی) او ورکوئ ئی تاسی فقیرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خیر دی تاسی ته، او لری به کړی (الله) له تاسی نه

ځینی د گناهونو ستاسی، او الله په هغو کارونو چه کوئ ئی تاسی ښه خبردار دی (او هیڅ شی تری پټ نه دی).

تفسیر: یعنی که خلقو ته د ورښوولو په نیت نه وی، نو خیرات ورکول په ښکاره دول (طریقه) سره بهتر دی چه د نورو شوق او رغبت هم ورته وشی. او په پټه سره هم خیرات ورکول ښه دی چه اخیستونکی ته حیاء ورنشی، لنده ئی دا چه اظهار او اخفاء دواړه بهتر دی. مگر د هری موقع او مصلحت لحاظ یوه ضروری خبره دی.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾

نشته پر تا باندی (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی ولیکن الله (په سمه صافه لاره) برابروی هغه څوک چه اراده وکړی (د برابر والی ئی) او هر هغه شی چه صرفوئ (ئی) تاسی له خیره (له مال نه) پس له پاره د نفسونو (ځانونو) ستاسی دی، او نه صرفوئ تاسی (ای مؤمنانو!) مگر (صرفوئ ئی) خاص له پاره د طلب د رضا د الله، او هر هغه شی چه صرفوئ (ئی) تاسی له خیره (له مال نه) نو پوره به درکړ شی تاسی ته (ثواب د هغه) او په تاسی به ظلم ونه کړ شی (د ثواب په کموالی سره).

تفسیر: کله چه رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ چه له مسلمانانو څخنی پرته (علاوه) بل هیچا ته خیرات مه ورکوئ! او په دی امر کښی دا مصلحت ؤ چه د مال او شتو له امله (وجی) کافران د اسلام په لوری راغب شی، نو وروسته له دی نه ئی داسی امر وفرمایه چه دا ثواب به هلته دررسیږی چه له خیرات ورکولو څخنی د الله تعالیٰ خوښی مطلوبه وی نو دا آیت نازل شو، او په دی کښی عام حکم راغی، چه د پاک الله په لاره کښی چه هر چا ته مال ورکړئ!، د هغه ثواب تاسو ته درکاوه کیږی!، د مسلم او غیر مسلم څه تقئید نشته، یعنی هر چا ته چه صدقه ورکوئ ښائی چه یوازی د پاک الله په نامه وی، په هغه کښی د مسلمان او نامسلمان څه تخصیص نه دی په کار یوازی په صدقه ورکولو کښی دغه خبره ضروری ده چه محض «لوجه الله» وی.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا

(خیراتونه ستاسی) له پاره د هغو فقیرانو دی چه بند کړی شوی دی په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کښې چه توان نه لری دوی د ګرځیدلو په ځمکه کښې (له پاره د معاش او تجارت د طاعت د مشغولتیا په سبب) ګمان کوی په دوی باندی ناپوه (په حال د دوی) د غنیانو په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره پیژنی به ته (ای سامعه!) دوی په څیرو (علامو د تواضع او اثر د مجاهدی) د دوی سره، نه کوی دوی سوال له خلقو څخه په سختی (په الحاح او کوښښ) سره،

تفسیر: یعنې داسی خلقو ته صدقه ورکول ـ ډیر ثواب لری چه د الله جل و علیٰ شانه په لاره کښې او د هغه د دین په کار کښې مشغول او مقید وی، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس او نورو له ګټلو څخه پاتی وی، او هیچا ته خپل حاجت او اړتیا (محتاجی) نه ښکاروی. لکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې اصحاب داسی هم وو چه دوی خپل کور کهول خوشی کړی ؤ، او د (صفی) په اصحابو کښې شامل شوی وو، او پخپله خوښه او رضاء سره د پاک محمد صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت ئې خپلو ځانو ته غوره کړی ؤ دینی علوم به ئې زده کول، مفسدینو او شر آچوونکو سره به ئې «جهاد» کاوه. هم داسی اوس هم پر مسلمانانو باندی د هغو کسانو امداد او مرسته (مدد) حتمی او ضروری ده چه د قرآن عظیم الشأن په یادولو، یا د دینی علومو په تحصیل کښې بوخت (ډوب) او مشغول وی. د څیری له پیژندلو څخه دا مطلب دی چه د هغوی څیری ډیری ژیړی او بدن ئې نری را بریښی، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کښې له ورا ښکاریږی.

وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۷۳﴾

او هر شی چه تاسی صرفوئ (ئې په هر شی کښې) له خیره (له مال نه) پس بیشکه الله په هغه باندی (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: په عام او خاص ډول (طریقه) د داسی خلقو له کارونو څخه خبردار دی، چه یاد شول.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝

هغه کسان چه صرفوی مالونه خپل (د الله په لاره کښې) په شپه او په ورځ کښې په پټه او په ښکاره پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول (طريقه)) ويره په دوی باندی او نه به دوی هيڅکله غمجن کيږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: تر دی ځايه پوری د خيرات بيان، او د هغه د فضيلت د قيدو او شرائطو ذکر ؤ. هر کله چه له خيرات کولو ځنی له يوه لوری په معاملاتو کښې د سهولت او د تسهيل عادت پيدا کيږی، او د بی مروتی او سخت گيری ـ خرابی ورځرګنديږی، او له بل لوری هغه گناهونه چه په معاملاتو او اعمالو کښې پيښيږی د هغوی کفاره هم په صدقاتو او خيراتو سره کاوه شی، او هم په خيرات کولو سره په اخلاقو، مروت، خير غوښتلو او گټه رسولو کښې زياتوالی پيدا کيږی، او د پاک خدای مخلوق ته فائدی رسيږی، نو له دی کبله (وجی) ئی په دی متعددو آيتونو کښې د هغه يادونه وکړه.

هر کله چه سود (سوائی) آخيستل له خيرات څخه مخالف دی، ځکه چه په صدقاتو کښې يوازی مروت، احسان او گټه رسونه او په سود کښې پرته (علاوه) له بی مروتی، ضرر رسولو، ظلم او ځلل (ضرر) څخه بل شی نشته نو د خيراتونو او صدقاتو د فضيلت د بيانولو څخه وروسته د سود منمت او د هغه د ممانعت ذکر ډير مناسب دی. څومره چه په خيرات کښې ښيگڼی (فايدی) او فضايل شته، هومره په سود او (سوائی) کښې خرابی او رذائل موجود دی.

اَلَّذِيْنَ يَأْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ؕ

هغه کسان چه خوری (يعنی اخلی) سود (له خلقو) نه پاڅيږی دوی (د قيامت په ورځ کښې) مگر (پاڅيږی داسی) لکه چه پاڅيږی هغه څوک چه حواس ئی خراب کړی وی شيطان (د عربو په گومان) له (خپله) اثره. دا

(حال د دوی) په سبب د دی دی چه دوی ویل چه بیشکه هم دا خبره ده چه تجارت خو هم داسی دی (په جواز کښی) لکه سود حال دا چه حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی ئی دی سود

تفسیر: سود خور په قیامت کښی داسی له خپل قبر څخنی پورته کیږی لکه لیونی او هغه څوک چه حواس ئی خراب شوی وی. او دا حالت به د دی له امله (وجی) وی چه ده حلال او حرام سره ګدول او دا ئی ځکه کول چه په دغو دواړو کښی ئی ګته مقصوده وه، او دا دواړه ئی حلال ګڼل، حال دا چه د «بیعی» او «ربوا» په منځ کښی دیر فرق شته، «بیع» د الله تعالیٰ له خوا حلاله، او «ربوا» حرامه ده.

(فائده): هغه نفع چه په «بیع» کښی ده هغه د مال په مقابل کښی ده لکه څوک چه د یوی درهمی جامه په یوه نیمه درهمه خرڅه کړی، او «سود» هغه دی چه څوک پکښی بلا عوضه نفع واخلی. لکه چه د یوی درهمی په عوض دوی درهمی واخلی. په ړومبنی صورت کښی کله چه جامی او درهمی دواړه سره بیل بیل شیان دی، او د دوی د هر یوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی ـ نو ځکه د هغوی په منځ کښی موازنه او مساوات فی نفسه غیر ممکن دی. او کله چه پلورلو او پیرودلو «خرڅولو او اخیستلو» ته حاجت پیدا شی نو د موازنی او مساوات له پاره د خلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته (علاوه) بل کوم شی نشته او د دوی د هر یوه ضرورت او رغبت له حده زیات مختلف دی. یوه سړی ته یوه درهمه دومره زیاته په کار وی، چه په خپله خوښه سره د لسو درهمو تکر (کپړا) پری پلوری (اخلی). او بل سړی ته د یوه ګز تکر (کپړی) دومره زیات ضرورت پیښیږی، چه د یوی درهمی تکر (کپړه) په لسو درهمو باندی پیری (خرڅوی)، یعنی د احتیاج او رغبت له پاره دا دواړه په دواړو صورتونو کښی ورته یو شان ښکاری. نو که اوس څوک یو تکر (کپړه) په یوی درهمی پیری (خرڅوی)، نو په هغه کښی سود یعنی نفع خالی عن العوض نه ده. او که بالفرض همغه تکر (کپړه) په یو زر درهمو واخلی، بیا هم پکښی سود نشته. ځکه چه فی حد ذاته د دوی دواړو په منځ کښی موازنه او مساوات له سره نه کیږی. که د دوی له پاره کومه پیمانه او میچ وی، نو هغه به د هر یوه همغه رغبت او ضرورت او اړتیا (محتاجی) وی او په دوی کښی عموماً دومره تفاوت او توپیر (فرق) شته، چه توبه! نو که سود متعین کړ شی، نو دا تعیین به څرنګه وی؟ او که یوه درهمه په دوی درهمو باندی واخلی، نو دلته فی نفسه مساوات کیدی شی، چه یوه درهمه د یوی درهمی په مقابل کښی معین کیږی، او بله درهمه خالی عن العوض پاتی کیږی او سود ګرځی، او دغه معامله شرعاً حرامه ده.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ؕ وَاَمْرُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَٰبُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿۲۷۵﴾

پس هر څوک چه راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده پس منع شو (له سوده) پس دي ده ته هغه شي چه پخوا ئې اخيستي دي، او معامله ئې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چه بيرته وګرځيده (سود ته او حلال ئې وګانه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چه دوی به په دي اور کښې تل وي.

تفسير: يعني هغه سود چه له حرمت څخه ئې پخوا مو اخيستي دي په دنيا کښې د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کيږي، يعني تاسي حق نه لرئ چه د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کښې **حق سبحانه و تعالىٰ** اختيار لري چه هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي. خو وروسته له حرمته که بيا هم څوک د سود له اخيستلو څخني لاس وانخلي، بلکه بې پروا ئې وخوري، نو هغه دوزخي دي، او د الله تعالىٰ د حکمونو په مقابل کښې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا ئې همغه ده چه پاک الله ئې فرمائي.

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَوٰا وَيُرْبِي الصَّدَقَٰتِ ۗ

ورک کوي الله (برکت د) سود او زياتوي (ثواب د) خيراتونو،

تفسير: الله تعالىٰ د سود مال نابود او بوپنا (تباه) کوي. يعني په هغه کښې هيڅ خير او برکت نه وي. بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کيږي. کله چه د حضرت نبوي صلى الله عليه وسلم په حديث کښې راغلي دي، چه «د سود مال په هره اندازه چه زيات شي، آخر ئې افلاس او تاوان دي.» او د خيرات د مال له زيادت څخني دا مطلب دي چه په هغه مال کښې زيادت راځي، او پاک الله په هغه کښې خير او برکت پردي او د هغه ثواب ډيروي لکه چه په احاديثو کښې هم راغلي دي.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۲۷۶﴾

او الله دوستي نه کوي له هر سخت کافر ګنهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکي معذبوي هم).

تفسير: مطلب دا چه سود او سوائي اخيستونکي سره له ماله او شتو دومره نه کوي چه

محتاجانو ته بی له سوده حسنه پور (قرض) ورکړی. حال دا چه په ده باندی دا لازم ؤ چه هغه ئی د خیرات په توګه (طریقه) حاجتمندو خلقو ته ورکړی وی، نو اوس له دی څخه زیات د الله تعالیٰ د نعمتونو ناشکری او کفران به څه وی؟.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (په تولو مؤمن به شیانو) او کوی دوی ښه (عملونه) او قائموی دوی (سم اداء کوی سره له تولو حقوقو په ترتیب) لمونځ او ورکوی دوی زکوة شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول (طریقه)) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره).

تفسیر: په دی آیت کښی د سود او سوائی اخیستونکی په مقابل کښی د ایماندارانو صفتونه، او د هغو انعامونو ذکر کوی چه د سود اخیستونکی له حالاتو، اوصافو، عاقبت او حکمونو څخنی مخالف دی، چه په هغه سره د سود اخیستونکی پوره تهدید او تشنیع هم ښکاره شوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) وویریږئ له الله نه او پریږدئ هغه چه پاتی شوی دی له سوده که یئ تاسی مؤمنان (یقین لرونکی په شریعت په رښتیا سره).

تفسیر: یعنی پخوا له دی ممانعت څخنی څه سود او سوائی مو چه اخیستی ده بلا پسی، خو وروسته له دی ممانعته هغه سود چه اوښتی دی مه ئی اخلئ.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ

فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

پس که ونه کړ تاسي (دا کار) نو آگاه شئ (او ځان تیار کړئ) تاسي په جنگ له (طرفه د) الله او رسول د ده ، او که توبه گاره شوئ تاسي (له اخیستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسي مه کوئ تاسي ظلم (چه سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسي (چه له رأس المال څخه مو څه ستون کړی شي).

تفسیر: یعنی هغه پخوانی سود مو چه اخیستی دی که هغه په خپل رأس المال کښې حساب او له رأس المال ځنی ئی کم کړئ، نو پر تاسو باندی ظلم او تیری کیږی. او وروسته له ممانعته که تاسی هغه اوښتی سود وغواړئ، نو دا ستاسی ظلم دی.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

او که ؤ پور وړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسی دی انتظار پور وړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخي - د پور وړی (قرض وړونکی) او دا چه ښښنه وکړئ تاسي (دی پور وړی ته)، خیر (ډیره بهتره) ده تاسي ته که یئ تاسي چه پوهیږئ (په هغه خیر).

تفسیر: یعنی کله چه د سود ممانعت وشو، او د هغه اخیستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسی خپل پور (قرض) له مفلس پوروړی ځنی درگرده غواړئ داسی غوښتنه نه ده په کار بلکه نادراه لره مهلت ورکړئ! او که مو د لاسه کیږی هغه پور (قرض) وروبخښئ!.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

او وویریږئ تاسي له (عذابه د) هغی ورځی چه بیرته بیول کیږئ تاسي په هغی کښې طرف د الله ته بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل

چه (ده له خیره یا شره) کړی وی او په دوی به ظلم ونه کړ شی (د عذاب په ډیروالی یا د ثواب په لږوالی سره).

تفسیر: یعنی په قیامت کښې به د ګردو (ټولو) اعمالو جزا او سزا ورکوله کیږی، نو اوس دی هر څوک فکر وکړی چه څه کار کوی که بد؟ ګټه او سود اخلی؟ یا خیرات ورکوی؟
(د «البقرة» د سورت ګرد (ټول) آیاتونه مدنی دی پرته (علاوه) له دی آیت څخه چه مکی دی او په حجة الوداع کښې په «منٰی» کښې نازل شوی دی او وروسته له دی نه بل کوم آیت نه دی نازل شوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شوی دی).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيۡنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى فَٱكۡتُبُوهُۚ وَلۡيَكۡتُب بَّيۡنَكُمۡ كَاتِبُۢ بِٱلۡعَدۡلِۚ وَلَا يَأۡبَ كَاتِبٌ أَن يَكۡتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُۚ فَلۡيَكۡتُبۡ وَلۡيُمۡلِلِ ٱلَّذِي عَلَيۡهِ ٱلۡحَقُّ وَلۡيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبۡخَسۡ مِنۡهُ شَيۡـٔٗاۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) کله چه یو له بله سره معاملی کوئ تاسی په پور (قرض) سره تر نیټی تاکلی (مقرر کړی) شوی پوری نو ولیکئ تاسی هغه (پور- قرض)!، او ودی لیکی (کاغذ د پور- قرض) په منځ ستاسی کښې یو کاتب په عدل (انصاف سره واقعاً نه کم او نه زیات) او منع دی نه راوړی (هیڅ یو) کاتب (د دی کاغذ) له لیکلو څخه (او ښائی چه ولیکی دا معامله) هغسی چه ښوونه کړی ده کاتب ته الله نو ودی لیکی، او بیان دی وکړی (کاتب ته) هغه څوک چه په ده باندی حق (پور- قرض) دی او ودی ویریږی (کاتب) له الله چه رب د ده دی او نه دی کموی له هغه (حقه) هیڅ شی، (یعنی دی دی هم په اقرار کښې هیڅ زیاتوالی او کموالی، تغیر او تبدیل نه کوی).

تفسیر: ړومبی ئی د صدقاتو او خیراتونو فضیلت، او د هغو د احکامو بیان وکړ. وروسته له هغه ئی د (سود) حرمت او مذمت وکړ، او اوس د پور (قرض) اخیستلو او پور (قرض) ورکولو، او د حجت لیکلو، او د پور (قرض) د بیرته ور رسولو نیټه تر راتلونکی مودی پوری، او د نورو لار ښوونه کیږی. او د پور (قرض) په نسبت داسی معلومیږی چه دا ډول (طریقه) معامله جائزه

ده، مګر هر کله چه دا معامله په راتلونکی مودی پوری اړه (احتیاج) لری، او د هیری، مړینی (مرګ)، نشتوالی او د نورو جنګ جګړی احتمال هم پکښی شته، نو ځکه ضروری ده چه د هغی د تأدیبی نیته په داسی اهتمام سره وتاکله (مقرره) شی! چه وروسته له هغه داسی کومه جګړه او مخالفت پکښی پیښ نشی، او د هغی صورت هم دا دی چه دا خبره پر یوه کاغذ باندی ولیکی، او د بیرته وررسولو نیته وتاکله (مقرره) شی!. او د پور (قرض) ورکوونکی او پوروړی (قرض وړونکی) نومونه او ښکاره پیژندګلوی، او د هغی معاملی پوری نور تړلی تفصیلات او لازمی خبری په صاف او ښکاره ډول (طریقه) سره ولیکلی شی!. او لیکونکی (کاتب) لره ښائی چه بی له انکاره همغسی چه د شرعی شریفی حکم دی له هغه سره ئی سم او برابر ولیکی! او له عدل او انصاف څخه لری نه شی! ښه خو دا دی چه دا حجت پخپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره ولیکی! یا ئی لیکونکی ته ووائی، چه هغه ئی سم د ده له وینا سره ولیکی، او د بل چا په حق کښی هیڅ ډول (طریقه) نقصان او تاوان پیښ نه کړی!.

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ

پس که ؤ هغه څوک چه په ده باندی حق (پور(قرض)) دی کم عقل (مبذر، بی وقوف او لیونی) یا ضعیف لکه ووړ (معزور) یا ډیر زوړ (بوډا) یا ئی توان نه وی چه اقرار وکړی (چه ګنګ وی یا د کاتب په ژبه نه پوهیږی) دی پخپله نو بیان دی وکړی ولی (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چه سمه خبره ووائی نه کمه نه زیاته)،

تفسیر: یعنی هغه مدیون او پور وړی چه کم عقل یا ناپوه یا مبذر یا ضعیف یا سست یا بیړا وی لکه چه ووړ (معزور) یا زوړ، او د معاملی د پوهیدلو پوهه نه لری، یا د هغی معاملی لازمی خبری لیکونکی ته نشی ویلی (لکه چه ګونګی وی یا د کاتب په ژبه نه پوهیږی) نو په داسی صورت کښی د مدیون ـ واکدار یا وارث یا ولی یا وصی دی هغه معامله په عدل او انصاف سره بی له زیاتوالی او کموالی پای (اخر) ته ورسوی! او لیکونکی ته دی ووائی چه وئی لیکی.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ۖ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ

تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ

او شاهد ونیسئ تاسی (په خپلو معاملو کښې) دوه شاهدان له سړیو ستاسی (چه مسلمانان، عاقلان، بالغان او اصیلان وی) پس که نه وو دوه نارینه (شاهدان) نو یو سړی دی وی او دوه ښځې له هغو کسانو چه تاسی تری راضی یئ (د عدالت له کبله (وجی)) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دی له پاره دی که) هیره کړی (دا شاهدی) یوه له دی دواړو نو ور په یاد به کړی هغه یوه له دی دواړو (چه ور په یادوی) هغی بلی (هیر زړی ته)،

تفسیر: او تاسی ته ښائی چه په دی معاملی کښې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوی ښځې شاهدانی ونیسئ! (ځکه چه په ښځو کښې عقل کم او هیره ډیره ده). او شاهد هم ښائی د غوره کولو وړ (لائق) یعنی لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وی (له سړیو ستاسی یعنی هغه دوه تنه چه مسلمانان، عاقلان، بالغان او اصیلان وی. او د کافر شاهدی قبوله نه ده. مګر د «امام اعظم رحمة الله علیه» په نزد د یوه کافر شاهدی پر بل کافر باندی روا ده.)

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْـَٔمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا

او نه دی منع راوړی شاهدان کله چه وبلل شی دوی (شاهدی ته) او مه خوابدی کیږئ (ای معامله دارانو!) له دی چه ولیکئ دا (حق که) لږ وی او که ډیر وی تر نیتی د هغی پوری، دا (لیکل) ستاسی پوره عدل دی په نزد د الله او ښه مرسته (مدد) کوونکی (ډیر محکم) دی دپاره (د اداء) د شاهدی او ډیر نژدی دی ته چه شکمن نه شئ تاسی (د دی معاملی په نیته او مقدار کښې).

تفسیر: یعنی هر کله چه څوک د شاهد کیدلو یا د شهادت د اداء کولو دپاره وغوښت شی، نو منع دی نه راوړی او نه دی انکار او پکښې سستی کوی!، او ښائی چه د معاملاتو په لیکلو کښې هیڅ ډول (قسم) قصور او اهمال ونه کړ شی! (تر دی چه نیته دی هم پکښې ولیکلی شی!) عام له دی نه چه هغه معامله وړوکی وی ـ که لویه، ځکه پوره عدل او انصاف په هم دی

کښې دی او په شهادت کښې هم زیات داد په هم دی لیک باندی دی، او د نه هیریدلو او نه تیروتلو او د هیچا د حق د نه ضایع کیدلو اطمینان او تسلی هم په هم دغه لیک باندی دی.

إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ

مگر که وی (دا معامله) ستاسی تجارت په حضور (لاس په لاس) چه چلوئ ئی تاسی (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کښې پس نشته پر تاسی باندی هیڅ گناه چه ونه لیکئ تاسی دا (معامله) او شاهدان ونیسئ تاسی! کله چه یو له بل سره پلورل (اخیستل) یا پیرودل (خرڅول) «بیع او شری» کوئ تاسی او نه دی رسوی نقصان کاتب او نه شاهد، (یعنی په کتابت او شهادت کښې دی څه زیاتوالی او کموالی نه کوی ـ یا) او ضرر دی نه رسولی شی کاتب ته او نه شاهد ته (یعنی که معذور وی زور دی پر هیچا ونه کړ شی.)

تفسیر: یعنی که د سوداگری معامله لاس په لاس وی. د جنس په بدل کښې جنس یا نغده معامله وی ـ او د پور (قرض) معامله نه وی، نو په دی صورت کښې ئی نه لیکل، وبال نه دی خو شاهد نیول په هسی معاملو کښې ضرور دی چه په هغی کښې وروسته له دی نه کومه جګړه او جنجال پیښ نشی او ښائی چه لیکونکی او شاهد هیچا ته کوم ربړ (تکلیف) او تاوان ورپیښ نه کړی یعنی نه دی مدعی او نه دی مدعی علیه ته څه نقصان او تاوان رسوی، بلکه همغه حق دی اداء کړی چه د ده په غاړه واجب دی (او هم داسی کاتب او شاهد ته دی هم څه ضرر نه رسوی.)

وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا۟ كَاتِبًا فَرِهَٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَٰنَتَهُۥ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او که وکړ تاسي (دا کار د اضرار) نو بیشکه دا گناه ده (لاحقه) په تاسي پورې، او وویریږئ تاسي له الله نه، او ښوونه (د احکامو) کوي تاسي ته الله او الله په هر شي باندې ښه عالم دی. (او گرد (تول) شیان ورته ښه معلوم دي) او که یئ تاسي په سفر باندې او ونه مومئ کوم کاتب نو (واخلئ) گروي قبض کړې شوي پس که امین (معتبر) وگڼل ځینو ستاسي ځینې (نور، چه گروي ئې وانه خیستله) نو اداء دې کړي هغه څوک چه امین گرځولی شوی وي امانت د ده (یعنی د پور (قرض) ورکوونکي) او ودې ویریږي له الله څخه چه رب د ده دی او مه پټوئ شهادت (اې شاهدانو یا اې مدیونانو! چه گویا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده) او هر چا چه پټه کړه دا (شاهدي) نو بیشکه دی گنهگار دی زړه د ده او الله په (هغو کارونو) چه کوئ (ئې تاسي) ښه عالم دی. (او هر شي ښه ورته معلوم دي).

تفسیر: یعنی که په سفر کښې د قرض او پور معامله درپیښه شي او حجت او سند لیکلو ته موقع او فرصت نه وي او لیکونکي مو په لاس درنشي نو پوروړي (قرض وړونکي) دې د خپل پور (قرض) په عوض کښې کوم شي گرو (گانه) ورته کیږدي.

فائده: په «سفر» کښې د «حضر» په نسبت گروي (گاني) ته زیات ضرورت پیښیږي ځکه لیکل او شاهدي په «حضر» کښې په آساني سره صورت موندلی شي او پور (قرض) ورکوونکي ته په آساني سره اطمینان او تسلي پیدا کیږي نو ځکه په سفر کښې د «رهن» او گروي (گاني) اخیستلو حکم وشو. که نه په «حضر» او د لیکونکي او د شاهدانو په موجودیت کښې هم د گروي (گاني) اخیستل روا دي. لکه چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي که پور (قرض) ورکوونکي پخپل پور وړي (قرض وړونکي) باندې اطمینان او اعتبار لري ـ او پرې داده وي، او ترې گروي (گانه) ونه غواړي، نو پر پور وړي باندې لازم دي چه د پور (قرض) د خاوند حق پوره او کامل اداء کړي! او له الله تعالیٰ جل جلاله څخنې دې وویریږي! او د حق د خاوند په حق کښې دې په امانت سره معامله وکړي!

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ۗ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٨٤﴾

(خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښې دی او هر هغه څه چه په ځمکه کښې دی. (له موالیدو، عناصرو او نورو تولو علویاتو او سفلیاتو، سره له آسمانو او ځمکی ملکاً و خلقاً و عبیداً) او که ښکاره کړئ تاسی هغه (ارادی او بدنیتونه) چه په زړونو ستاسی کښې دی یا پټ کړئ تاسی هغه، حساب به وکړی له تاسی سره په هغه باندی الله پس مغفرت کوی هغه چاته چه اراده وکړی (الله د مغفرت ئی) او په عذابوی به هغه څوک چه اراده وکړی (الله د عذابولو ئی) او الله په هر شی باندی ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم)

تفسیر: الله تعالیٰ په دی سورت کښې د اصولو او فروعو، عباداتو او معاملاتو، او د بدنی او مالی هر راز (قسم) احکامو بیان پوره وکړ او ښائی چه دی مبارک سورت ته «**سنام القرآن**» په هم دی سبب ویلی شوی وی. نو ځکه مناسب دی چه بندګانو لره هم پوره تاکید او تهدید له هر لوری ورکړ شی، چه د ذکر شویو احکامو په تعمیل او کولو کښې هیڅ ډول (طریقه) قصور او کوتاهی رانشی. او له تولو مناهیو څخنی ځان وژغوری (وساتی). دا دی چه د «**البقرة**» د سورت په آخر کښې ئی وروسته د احکامو له ارشاد دا آیت د تهدید او تنبیه په ډول (طریقه) سره ارشاد وفرمایه، او د ګردو (تولو) ذکر شویو تیرو احکامو په تعمیل او کړو باندی ئی تول سره مجبور او مامور کړل هم دا راز (شان) هغه کسان چه په نکاح، طلاق، قصاص، زکوة، بیع، شری، ربوا او نورو کښې زیاتره له خپلو جوړو کړیو پلمو (منصوبو) او تدبیرو څخنی کار اخلی، او ناروا شیان روا ګڼی، او د هغو په روا ګرځولو کښې له خپل فکر او خیال څخه نه اوړی، او هر څه ئی چه زړه غواړی همغه کوی، هغوی ئی هم پوره تنبیه او تهدید کړل. هغه پاک ذات چه پر مونږ باندی د عبادت استحقاق لری ښائی چه مالک وی. هغه ذات چه زمونږ د تولو پټو او ښکاره ؤ کارونو حساب او کتاب اخیستی شی، ښائی چه په ګردو (تولو) امورو باندی ښه «علیم» او «خبیر» وی. او هغه ذات چه زمونږ د تمامو شیانو حساب اخیستی شی او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کښې جزا او سزا راکولی شی، ښائی چه په ګردو (تولو) شیانو باندی قدرت ولری او ښه قادر وی. نو دلته ئی بیا هم دا دری واړه کمالات بیان کړل. چه هغه «ملک ـ علم ـ قدرت» دی او د هم دی صفاتو ذکر ئی په «آیت الکرسی» کښې هم فرمایلی دی.
مطلب ئی دا دی (**حق سبحانه و تعالیٰ**) د ګردو (تولو) شیانو مالک او خالق دی. د ده علم په ګردو (تولو) مخلوقاتو او موجوداتو باندی محیط دی. د ده قدرت پر تولو حاوی او شامل دی نو بیا د هسی مالک الملک ـ علیم ـ بصیر او قدیر ذات احکام نه منل عام له دی نه چه د الله تعالیٰ دغه نافرمانی په پته سره وی که په ښکاره سره، څرنګه به وړ (لائق) او مناسب وی؟ او بیا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالیٰ له عذابه ځان ژغوری (ساتی)؟

اٰمَنَ الرَّسُوۡلُ بِمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡهِ مِنۡ رَّبِّهٖ وَ الۡمُؤۡمِنُوۡنَ‌ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓٮِٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ اَحَدٍ مِّنۡ رُّسُلِهٖ‌ وَقَالُوۡا سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا‌ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيۡكَ الۡمَصِيۡرُ ﴿۲۸۵﴾

تصديق (باور) كړى دى رسول په هغه شي چه نازل كړى شوى دى ده ته له (طرفه د) رب د ده او مؤمنانو (هم تصديق او باور كړى دى). تولو (د دوى) تصديق (باور) كړى دى په الله باندى او په پرښتو د ده او په كتابو د ده او په رسولانو د ده (په داسى حال كښى چه وائى دوى) فرق نه كوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله كښى. او وائى (رسول الله او مؤمنان). واوريده مونږ (پيغام ستا) او قبول كړ مونږ (حكم ستا غواړو). مغفرت ستا اى ربه زمونږ او (خاص) تا ته دى درتلل (د هر چا).

تفسير: كله چه له ړومبى آيت څخه دا خبره ښكاره شوه چه د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب آخيستل كيږى چه په زړونو كښى گرځى نو اصحاب الكرام رضى الله عنهم وويريدل، او له دى آيت څخنى داسى زيات متأثر شول، چه د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخنى نه وو متأثر شوى نو دوى پاک رسول صلى الله عليه وسلم ته شكايت ور ووړ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ﴿ وَقَالُوۡا سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا ﴾ يعنى كه څه سختى مو په نظر درځى يا څه خپگان درپيښ شى نو د حق تعالىٰ د دى امر او ارشاد په منلو او تسليم كښى لږ څه توقف او ډيل مه كوئ! او د زړه له اخلاصه عرض ورته وكړئ چه ﴿ سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا ﴾ دوى د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم كار وكړ، نو دغه كلمات د زړه د انشراح په توگه (طور) د دوى پر ژبو باندى جارى شول، چه د هغه مطلب دا دى مونږ ايمان لرونكى يو پر الله تعالىٰ (چه واحد، احد، صمد، لاشريک له، ازلى، ابدى، د كمال په تولو صفاتو موصوف. او له هر عيب او نقصان څخه پاک دى) او ايمان لرونكى يو پر ملائكو د الله چه مقربى بندگانى د الله تعالىٰ دى، نه ذكور دى، نه اناث او د الله تعالىٰ ډيرى مطيعى او حكم منونكى، او يوه طرفة العين هم د الله تعالىٰ له عبادت، تسبيح او تقديس څخه نه غافليږى او ايمان لرونكى يو په تولو كتابونو د الله تعالىٰ چه تول حقانى او قديمى دى ځكه چه د الله تعالىٰ گرد (تول) صفات ازلى، قديمى او ابدى دى، او دغه تول كتابونه د الله تعالىٰ له طرفه ليږل شوى دى. او ايمان لرونكى يو په رسولانو د الله چه گرد (تول) په حق دى او بيخى له دروغو معصوم دى، هر څه چه وائى او راوړى ئى دى، هغه تول له الله، جل جلاله څخه دى، او فرق نه كوو مونږ په اصل د رسالت كښى په منځ د هيڅ يو

له دغو رسولانو او د الله تعالیٰ د حکم اطاعت مو وکړ ـ یعني خپګان، خطره او نوری ګردی (تولی) خرخشی (بدخیالی) مو پریښودی، او د الله تعالیٰ ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه د پاره مو خپله تیاری او چمتوالی (تندی) ښکاره کړ حق تعالیٰ دا خبره قبوله کړه نو دا دواړه آیتونه نازل شول. اول ﴿ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ ﴾ الآية -چه حق سبحانه وتعالیٰ په ده کښی د حضرت رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چه هغوی ته ذکر شوی تشویش پیښ شوی ؤ او په دی سره ئی دفع وشوه د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چه له هغی څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان ئی ترقی وکړی او هغه پخوانی ـ خطری او خرخشی (بدخیالی) ئی ورکی شی. او وروسته له دی نه په بل آیت کښی چه ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ﴾ الآية ـ دی فرمائی چه له توان او مقدوره زیات هیچا ته تکلیف نه ورکاوه کیږی. او که د چا په زړه کښی د ګناه خیال یا کومه خطره وګرځی، خو په هغه باندی عمل نه کوی، نو پر ده باندی هیڅ ګناه نشته او سهو او تیرواته ئی هم معاف دی. لنده ئی دا چه صاف ئی وفرمایل چه له هغو خبرو څخنی چه ځان ژغورل (ساتل) تری سخت دی. لکه د خراب کار خیال، خطره، تیرواته او سهو په هغو باندی هیڅ مواخذه نشته. هو په هغو خبرو باندی چه د بنده په واک (قبضه) او اختیار کښی دی نیول کیږی. نو پخوانی آیت چه ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی ؤ ښائی چه د هغه معنی هم د دوهمی قاعدی سره سمه واخیستله شی، لکه چه هم داسی هم وشوه، او دغه یاده شوی خطره داسی بیخی له منځه لاړه چه سبحان الله!.

(فائده): له دی چه «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کښی» دا مطلب دی چه مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چه هغوی یو رسول منی او بل رسول نه منی.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۭ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۭ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۫ وَاغْفِرْ لَنَا ۫ وَارْحَمْنَا ۫ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۸۶﴾

نه کوی تکلیف الله پر هیڅ نفس باندی مګر «په اندازی د» طاقت د ده «دی» دی نفس لره «ثواب د» هغه «عمل» چه کړی «ئی» دی او «شته» په

ده باندی «وبال» د هغه «عمل» چه کړی «ئی» دی. ای ربه زمونږه! مه نیسه مونږه که هیر کړو «حکم ستا» یا په خطا سره وکړو «گناه» ای ربه زمونږه! او مه باروه پر مونږ باندی دروند بار! لکه چه بار کړی ؤ تا دغه «بار» پر هغو کسانو باندی چه وو پخوا له مونږه ای ربه زمونږه! او مه باروه پر مونږ باندی هغه (تکلیف) چه نه وی هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره او محوه کړه «گناهونه» له مونږه او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندی، هم ته ئی مولیٰ «مددگار» زمونږ ـ نو مدد وکړه له مونږ سره! پر قوم کافرانو باندی.

تفسیر: په ړومبنی آیت کیښی لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم ته ډیره پریشانی وریښته شوی وه، نو د هغوی د تسلیٔ او ډاډ لپاره دا دوه آیتونه نازل شول، چه ﴿ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ ﴾ الآیة ـ او ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا ﴾ الآیة ـ دی او وروسته له هغه څخه د ﴿ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ ﴾ څخه نیولی د دی سورت تر پایه پوری داسی ډادینه (تسکین) او تسلی راکړی شوی ده، چه د هغه په لوستلو سره د هیڅ یو راز تکلیف او سختی، هیڅ یوه اندیښنه او خرخشه (بد خیال) نه دی پاتی څکه په هغو دعاؤ او غوښتنو سره چه مونږ مامور شوی یو، د هغو مقصود دا دی چه «بیشکه ته پر مونږ باندی د هر ډول (طریقه) حکومت حق او د عبادت استحقاق لری. مگر ای زمونږ ربه! ښائی پخپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسی حکم صادر کړی چه د هغه کول (تعمیل) پر مونږ باندی سخت او دروند نه وی، او نه مونږ په تیروتلو او سهو باندی ونیسی! او نه د پخوانیو امتونو په شان پر مونږ باندی شدید حکمونه نازل کړی! او نه زمونږ له طاقته څنی زیات کوم حکم پر مونږ مقرر کړی! سره له هسی آسانی او سهولته که له مونږ څنی کومه خطا او تقصیر خرگند شی له هغه څنی ته راتیر شه! او ومو بخښه، او پر مونږ رحم وکړه!» په حدیث کښی راغلی دی چه دا گردی (تولی) دعاوی ومنلی شوی، او په هغو سختیو پسی چه لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم ته وریښښی شوی وی اوس د الله تعالیٰ په فضل او کرم او رحمت سره زمونږ له هری یوی سختی او رېږ (تکلیف) څنی ډاډ، امن او سلامتی په برخه شوی ده نو اوس مونږ د دومره یوی خبری هیلمن (امیدوار) یو چه د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندی هم بری ومومو، او پاک الله دی پر مشرکینو باندی هم مونږ ته بری او غلبه راعنایت کړی! که نه د دوی له لوری راز راز (قسم قسم) رېړونه (زحمتونه) او تکالیف، دینی او دنیوی هر ډول (طریقه) زحمتونه راواړاندی کیږی او له هغه صعوبت او سختی څنی چه د الله تعالیٰ په فضل او کرم سره ژغورلی (ساتلی) شوی یو، د کفارو د غلبی په حالت کښی به بیا همغه اندیښنه او خرخشه (بد خیال) زمونږ د سودا او خپگان موجب گرځی.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية ـ يا من لک الكبرياء فی الدنيا والاخرة ادخلنا بكرمک فی عبادک الكرام البررة

(سورة آل عمران مدنية وهی مائتا آية وعشرون ركوعا، تسلسلها ۳ ورقم نزولها ۸۹ نزلت بعد الانفال)

د آل عمران سورت مدنی دی. دوه سوه آیتونه او شل رکوع لری په تلاوت کښی دریم او په نزول کښی ۸۹ سورت دی
د «الانفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمٓ ۝١ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ ۝٢

الله «چه دی» نشته هیڅوک لایق د عبادت مگر هم دی دی چه تل ژوندی په یو حال باقی، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: د نجران د عیسایانو یوه شپیته کسیزه مؤقره او معززه جرگه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی حاضره شوه. په دوی کښی دری تنو ډیر شهرت او امتیاز درلود (لرلو). (۱) عبدالمسیح عاقب په امارت او سیادت کښی (۲) ایهم السید په رأیه او تدبیر کښی (۳) ابو حارثه بن علقمه په مذهبی علومو کښی د نصرانیانو لوی عالم. (ابو حارثه) اصلاً د عربو له مشهوری قبیلی (بنی بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بیا پوخ نصرانی شو. د روم سلاطینو د ده د مذهبی صلابت، مجد او شرف د لیدلو له امله (وجی) ئی زیات تعظیم او تکریم کاوه. او ډیره مالی مرسته (مدد) ئی ورسره کوله، او یوه کلیسا ئی ورته جوړه، او د مذهبی چارو په اعلیٰ منصب ئی مامور کری ؤ. دا جرگه د رسالت په دربار کښی په ډیر شان او شوکت سره حاضره شوه او په متنازع فیها مسایلو کښی ئی له رسول صلی الله علیه وسلم سره خبری وکری، چه د هغو پوره تفصیل د محمد بن اسحٰق رحمة الله علیه په «سیرت» کښی منقول دی.
د آل عمران د سورت اتیا، یا نوی ړومبنی آیتونه د دی واقعی په نسبت نازل شوی دی د عیسایانو ړومبنی او بنیادی عقیده دا وه چه مسیح علیه السلام کتمت (هو بهو) پخپله خدای یا د خدای زوی او یا یو له دریو خدایانو څخنی دی، (معاذالله).
د دی سورت په ړومبنی آیت کښی د پاک الله د خالص توحید ذکر راغلی دی، او د هغه د «حی» او «قیوم» کوم صفات چه ذکر شوی دی په هغو سره د عیسایانو دعوی په ښکاره ډول (طریقه) باطله شوی ده لکه چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د مناظری په دوران کښی دوی ته وفرمایل «آیا تاسی نه پوهیږئ چه الله تعالیٰ حی (ژوندی) دی، او هغه لوی ذات ته مرگ

هیڅکله نه پیښیږي، او پاک الله ګردو (ټولو) مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی او د دوی د ژوندانه اسباب ئې ورپیدا کړی دي. او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی. په خلاف د دې په حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي. او دا یوه ښکاره خبره ده هغه څوک چه خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول (طریقه) سره وساتلی شي؟ هر کله چه هغو نصرانیانو، زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا وینا واوریده، نو ګردو (ټولو) سره وویل بیشکه رښتیا ده! ښائي چه دوی به دا غنیمت ګڼلي وي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د عیسیٰ یأتی علیه الفناء سوال کوي. یعني په عیسیٰ علیه السلام باندې هرو مرو (خامخا) فنا راتلونکې ده. که ئې مونږ ځواب په نفي سره ورکړو، نو رسول صلی الله علیه وسلم زمونږ د عیسایانو له عقیدې سره سم چه «دیره موده کیږي چه حضرت عیسیٰ علیه السلام مړ شوی دی» مونږ په صریح ډول (طریقه) سره لا زیات ملزم، مفحم او ساکټولی شي. نو ځکه ئې مصلحت ونه لید چه په لفظي مناقشه کښې خپل ځانونه وغورځوي. او ممکن دی چه دا نصرانیان له هغو فرقو څخني وي چه له اسلامي عقیدې سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب څخني قطعاً انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان دي. لکه چه حافظ ابن تیمیه رحمة الله علیه په «الجواب الصحیح» کښې، او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړی ده، چه د شام او د مصر نصرانیان ړومبی په عمومي ډول (طریقه) سره په هم دې عقیدې باندې وو، وروسته له دیری زماني (پولوس) نومي د «صلب» د عقیدې اشاعت وکړ. بیا دا خیال له یورپ څخه مصر او شام او نورو ځایو ته ورسید په هر حال د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له لوري د «ان عیسیٰ أتی علیه الفناء» په ځای د «یأتی علیه الفناء» فرمایل په داسې حال کښې چه په ړومبنی جمله کښې سره د مسیح د الوهیت تردید په ښه ډول (طریقه) سره کیږي، او په هغه موقع کښې ښه ښکاره او مسکت جواب کیده، دا خبره ښکاره وي چه زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کښې هم دا لازمه ونه ګڼله چه په مسیح علیه السلام باندې پخوا له مړ کیدلو د مرګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (توته توته لیږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتینو اخبارونو او واضحو دلایلو)

تفسیر: یعني قرآن کریم چه عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کښې سره له رښتیا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿۳﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چه تصديق كوونكى دى د هغو «كتابونو» چه پخوا له ده نه دى او نازل كړى «يو ځلى ليږلى» دى توريت او انجيل پخوا «له دى قرآنه» له پاره د هدايت د خلقو.

تفسير: يعنى قرآن عظيم الشأن د پخوانيو آسمانى كتابونو تصديق كوونكى دى او هغو پخوانيو كتابونو توريت، انجيل او نورو هم لا له پخوا ځخه د پاک قرآن د نزول زيرى خلقو ته وركړى ؤ، او د ده د راوړونكى په لورى ئى خلقو ته لار ښوونه كوله، او د خپل وخت له اقتضا سره ئى سم خلقو ته احكام او هدايات وركول، ګواكى دا ئى راښكاره كړه چه د مسيح عليه السلام د «الوهيت» ياد «ابنيت» عقيده په هيڅ يوه آسمانى كتاب كښى نه وه، ځكه چه د دين د اصولو په اعتبار ګرد (تول) آسمانى كتابونه يو له بل سره متفق او متحد دى، او د مشركانو د عقائدو تعليمات په هغوى كښى نشته.

وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۬

او نازل كړى ئى دى فرقان «يعنى هسى كتابونه چه د حق او باطل بيلوونكى دى».

تفسير: يعنى د هرى زمانى سره ئى سم داسى شيان رانازل كړل، چه د حق او باطل حلال او حرام ـ دروغو او رښتيا په منځ كښى فيصله كوونكى دى، په دى كښى قرآن كريم، سماوى كتابونه او د انبياؤ عليهم السلام معجزات ګرد (تول) سره داخل دى او په دى لورى هم اشاره وشوه چه په هغو مسايلو كښى چه يهودان او نصرانيان له پخوا راهيسى جګړى كوى د دى اختلافاتو فيصله هم د هم دى پاک قرآن په وسيله كيږى.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ ﴿۴﴾

بيشكه هغه كسان چه كافران شوى دى په آياتونو د الله سره «چه قرآن او

نور حقاني كتابونه دي» شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډير غالب «قوي د احکامو په انفاذ» څښتن (خاوند) د انتقام «او د سخت عذاب» دی.

تفسير: يعني داسې مجرمان نه بې سزا پاتې کيږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی)، او نه تري تښتيدلی شي. په دې کښې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر کله چه پوره اقتدار او اختيار الله تعالیٰ لره ثابت شو نو ښکاره ده چه هغه په مسيح عليه السلام کښې نه موندل کيږي. بلکه حضرت مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنګه وکولی شي چه نورو ته سزا ورکړي، هر کله چه پخپله ده سره له زياتي تضرع او الحاح د ظالمانو له منګلو څخني خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دې پخپله خدای، يا د خدای ځوی څرنګه کيدی شي؟ ځوی هغه څوک باله شي چه د پلار له نوعې څخه وي، نو څکه ښائي چه د خدای جل جلاله ځوی هرومرو (خامخا) لکه خدای جل جلاله غوندې وي. يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل، په حقيقت کښې پر پلار او ځوی باندې سخت عيب لګول دي. العياذ بالله

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝٥

بيشکه الله پټ نه دی په ده باندې هيڅ شی په ځمکه او نه په آسمان کښې «د مخلوقاتو له ټولو احوالو»

تفسير: يعني همغسې چه د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم ئې هم محيط دی، د ګردې (ټولې) دنيا هيڅ يو وړوکی او لوی شی د يوې سترګې د رپ (ثانئې) په اندازه هم له ده څخني نه پټيږي. ګرد (ټول) بې ګناه او ګنهګاران، او د ګردو (ټولو) جرمونو نوعيت او مقدار، د ده په علم کښې دی. که مجرم له ده څخه وتښتي، يا ځان تري پټ کړي، نو چيري به پټ شي؟ په هم دې سره تنبيه ورکړه شوه چه مسيح عليه السلام خدای نشي کيدی. څکه چه داسې يو محيط علم مسيح عليه السلام ته نه دی حاصل. مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چه الله تعالیٰ ورښوولی ؤ ـ لکه چه زموږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځواب کښې هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ او نن د مروجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٦

الله هغه (ذات) دی چه جوړوی صورتونه ستاسی په رحمو (د میندو) کښی په هر ډول (طریقه) چه اراده وکړی «د جوړولو ئی»، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی دی ډیر غالب «قوی د احکامو په انفاذ» ښه تدبیر والا «چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی»

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له خپل علم او حکمت او کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چه ئی اراده وکړه، همغسی ئی د مور په نس کښی ستاسی صورت جوړ کړ، او جوړوی ئی نارینه یا ښځه ښایسته یا بدرنګه، او څرنګه چه ئی اراده وه، پیدا کوی ئی له یوه څاڅکی اوبو څخنی په څو ډولو (طریقو) تحولاتو د بنیادم بنه (شکل) راباسی، او هغه ته پوهه او عقل ورکوی. هغه ذات چه قدرت او صنعت ئی داسی وی، نو د هغه په علم کښی به څه نقصان وی؟. یا هر هغه انسان چه ده پخپله د خپلی مور د ګیډی په څو تیارو کښی هستوګنه کړی وی، او د نورو وړوکیو غوندی خوری، او څښی، او له وړاندی او وروسته څخنی اودس ماتی ته کښینی نو داسی یو شخص ته به د پاک الله شریک یا ځوی یا لمسی ویل څرنګه وی؟ ﴿ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴾ عیسایانو به داسی پوښتنی کولی «هر کله چه مسیح علیه السلام په ښکاره ډول (طریقه) پلار نه لری، نو پرته (علاوه) له خدایه به ئی څوک پلار وی؟» نو په ﴿ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ﴾ کښی د دی خبری ځواب هم وشو. یعنی الله تعالیٰ قدرت لری چه په رحم کښی په هر ډول (طریقه) سره ئی چه اراده وی ـ د انسان شکل تیاروی، عام له دی چه د مور او پلار له یو ځای کیدلو څخه وی، یا که یواځی د مور د منفعلی قوی څخنی نو ځکه ئی وروسته له دی نه وفرمایل ﴿ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ یعنی الله تعالیٰ هسی لوی زورور ذات دی چه د هغه قدرت هیڅ څوک نشی محدودولی او د داسی یوه حکمت څیښتن (خاوند) دی، چه هر چیری هر شی مناسب وګنی، هغه کوی. «بی بی حواء» ئی بی موره، او مسیح علیه السلام ئی بی پلاره، او آدم علیه السلام ئی بی له موره او پلاره پیدا کړل د الله تعالیٰ په حکمتونو باندی څوک احاطه کولی شی؟.

هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ

الله هغه «ذات» دی چه نازل کړی «لیږلی» دی پر تا باندی کتاب «قرآن» چه ځینی له ده نه آیات محکمات دی «چه معانی ئی ښکاره دی» دا

«محکم آیات» اصل د کتاب دی «چه د شرعیه ؤ احکامو مبنی دی» او نور «ځینی آیات» متشهابهات دی «چه معنی ئی معلومه او معینه نه دی»، نو هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښی کوږوالی دی پس پیروی کوی دوی د هغو «کلماتو» چه متشابه وی له دی «قرآنه» له پاره د طلب د فتنی «او ګمراهی» او دپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسیر: «یعنی هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښی له حقه باطل ته میلان وی. لکه زائغین او اهل البدعت پس دوی متابعت کوی د قرآن د هغو ځایونو چه متشابه وی. یعنی چه په لفظ کښی ئی ډیر احتمالات جاری کیږی - او معنی ئی مشکله وی. زائغ د فتنی د طلب یعنی د عوامو د لغزولو او ښویولو دپاره د (۲۹) مقطعاتو، د یدالله، وجه الله، استوی، ظلل من الغمام او نورو متشابهاتو په نسبت وائی (معاذالله) چه ده پخپله خپل ذات ته جسم او مکان ثبت کړی دی «تعالیٰ عن ذلک علواکبیرا» او پخپله خوښه د دغو متشابهاتو د معنی د اړولو د طلب دپاره زیار (کوشش) کوی، او د خپل نفس پـه غوښتنی بی د شارع له اذنه په کښی تأویلات کوی.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ

حال دا چه نه پوهیږی په «حقیقی معنی او» مطلب د هغه مګر الله «چه دغه متشابهات هم لکه نور تول شیان ورمعلوم دی»

تفسیر: «یعنی د دی متشابهاتو هغه معنی چه حمل ئی پر هغی معنی واجب دی بل هیچا ته نه ده معلومه، مګر یواځی الله تعالیٰ جل جلاله ته ښکاره او معلومه دی ځکه چه د هغه لفظ مراد چه ظاهر الدلالت نه وی هغه بی له متکلمه بل هیچا ته نه وی معلوم.»

وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٧

او هغه کسان چه پاخه دی په علم کښی وائی دوی چه ایمان راوړی دی «باور او یقین لرو» مونږ په دی «متشابه چه په معنی ئی نه پوهیږو، په مثل د ایمان زمونږ په محکم باندی چه دواړه حق دی» دا ټول «محکم او متشابه» له طرفه د رب زمونږ دی. او پند نه اخلی «په دی» مګر «خو پند اخلی» خاوندان د عقلونو «خالصو».

تفسیر: هر کله چه د نجران نصرانیان له گردو (تولو) دلایلو څخنی عاجز شول نو د معارضی په ډول (طریقه) ئی وویل «آخر تاسی خو مسیح «کلمة الله» او «روح الله» گڼئ - نو زمونږ د مدعی د اثبات له پاره هم دومره الفاظ کافی دی» دلته د هغی تحقیقی ځواب د یو عام اصول او ضابطی په صورت ورکړی شوی دی، چه د هغه له پوهیدلو څخنی وروسته د زرگونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کیدی شی. داسی وپوهیږئ چه نه یواځی په عظیم الشان قرآن کښی بلکه په تولو آسمانی کتابونو کښی دوه ډوله (قسمه) آیتونه شته (۱) هغه آیتونه دی چه مراد ئی ښکاره او تاکلی (مقرر) وی، یعنی د عبارت، لغت، ترکیب او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کښی څه اجمال او ابهام نه وی او نه ئی عبارت د څو معناگانو احتمال لری او نه ئی هغه مدلول چه ور څخه پوهیدلی شوی دی له عامو مسلمو قواعدو څخنی چپ وی، نو داسی آیتونو ته «محکمات» وائی، او په حقیقت کښی د کتاب د گردو (تولو) تعلیماتو او احکامو بیخ او د اصولو اصل، هم دا «محکمات» آیتونه دی. (۲) د «متشابهاتو» آیتونه دی چه د هغو مراد ښکاره نه دی، او د هغو چه د متشابهاتو آیتونه دی د محکماتو آیتونو ته راجع کړل شی! او ودی کتل شی هغه معناگانی چه له محکماتو څخنی د ده په مخالفی وی د هغو دی بیخی نفی وکړه شی او د متکلم مقصد دی همغه شی واخیست شی چه د محکماتو له آیتونو څخنی مخالف نه وی او که سره له اجتهاده او ډیر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول (طریقه) سره متعین نه کړ شی نو د هر شی د پوهیدلو دعوی دی پریښوده شی! او له حده څخنی دی وړاندی تیری ونه کړ شی!، ځکه چه د علم د لړوالی او د استعداد د قصور لامله (له وجی) په ډیرو حقایقو باندی زمونږ فکر نشی رسیدی او زمونږ عقل د هغه له پوهیدلو څخنی قاصر دی، او دا دی هم په همغه فهرست کښی شامل کړ شی! خبردار چه داسی تأویلات او وړاندی وروستوالی دی ونه کړل شی! چه د مذهب د مسلمو اصولو او محکمو آیتونو څخنی مخالف وی.

د قرآن چه څوک له ځانه کړی تأویل ▪ چه د شرعی پکښی نه وی هیڅ دلیل
په مرض د گمراهی سره علیل دی ▪ په عقبٰی به ئی رب سپک کړی ډیر ذلیل

مثلاً قرآن حکیم د مسیح علیه السلام په نسبت تصریح فرمایلی ده ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ ﴾ یا ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ﴾ الآیة - یا ﴿ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴾ یا ﴿ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ سُبْحَانَهُ ﴾ او ځای په ځای ئی د هغه د الوهیت او ابنیت تردید کړی دی. اوس که یو سړی له دی گردو (تولو) محکماتو آیاتونو څخنی سترگی پتی کړی، او په ﴿ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴾ او نورو متشابهاتو پسی منډی وهی، او د دغو معنی چه له محکماتو سره سمه وی پریږدی، او هسی یوه سطحی معنی غوره کوی، چه د کتاب الله له عمومی تصریحاتو او متواترو

بياناتو ځنی منافی وی، نو دا كه كاږه تلل او سر زوری نه ده، نو څه ده؟ ځينی سخت زړی خو غواړی چه دا راز مغالطی واچوی او خلق د گمراهی په كنده كښی نسكور كړی. او ځينی متزلزل او سست عقيده كسان له داسی متشابهاتو ځنی له خپلی رائی او غوښتنی سره سم تأويلات كوی، او غواړی چه په ډير كوښښ او سعی سره څه نا څه مطلب تری را واخلی. حال دا چه د هغوی صحيح مطلب خو يوازی الله تعالىٰ ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او كرم سره هر چا ته چه هر څومره اراده وكړی همغومره ورښئی. هغه كسان چه مضبوط علم لری دوی محكمات او متشابهات دواړه حق گڼی، او يقين لری چه دا دواړه له يوی چينی راوتلی دی، او په دوی كښی د تناقض او تهافت (منافات) هيڅ امكان نشته نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محكماتو ته راجع كوی، او د هغو له مخی په مطلب ئی ځان پوهوی او هغه برخه چه د دوی د پوهی له دائری ځنی وتلی وی، د هغی معنی او تأويل الله تعالىٰ ته پريږدی او وائی چه د دی په معنی باندی پاک الله ښه پوهيږی، زمونږ كار هم دا دی چه ايمان پری راوړو.

كوم اجمال چه په كلام كښی عارضيږی

خپل قائل پری له هر چا نه ښه پوهيږی

فائده: د دی بنده په نزد د دی آيت مضمون د ۱۷ جزء د «حج» د سورت د «۲۵ آيت ۷ ركوع» ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٖ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ ﴾ الآية - له مضمون سره زيات مشابه دی چه بيا ئی په همغه موقع كښی ان شاءالله تعالىٰ بيان وكړ شی.

رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ⑧

«وائی دغه راسخون» ای ربه زمونږه! مه كږوه! زړونه زمونږ وروسته له دی نه چه په سمه صافه لاره دی برابر كړی يو او وبښه «عنايت كړه» مونږ ته له نزده خپله رحمت بيشكه ته هم دا ته ډير ښښونكی ئی «د نعمت او رحمت».

تفسير: يعنی «راسخين فی العلم» په خپل ايمانی قوت او علمی كمالاتو باندی نه مغرور او نه داده كيږی، بلكه تل له حق سبحانه وتعالىٰ ځنی د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونكی دی چه گټلی پنگه (سرمايه) ئی له لاسه ضايع نشی. او الله دی نه كړی چه د زړونو له سميدلو ځنی وروسته بيا دوی كاږه شی. په حديث شريف كښی راغلی دی چه نبی كريم

صلی الله علیه وسلم خپل امت ته د تعلیم په توګه (طریقه) زیاتره داسې دعاوی کولی **«یا مقلب القلوب! ثبت قلبي علىٰ دينک»** ای اړونکیه د زړونو! ثابت وساته زړه زما پر دین خپل!.

رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٩﴾

ای ربه زمونږه! بیشکه ته یو ځای کوونکی د «ټولو» مخلوقاتو ئی «په بعث سره په محشر کښی» دپاره د «حساب د هغی» ورځی چه نشته هیڅ شک شبهه په «راتلو د» هغی کښی، بیشکه چه الله نه کوی مخالفت له وعدی «خپلی» نه.

تفسیر: هغه ورځ ضرور راتلونکی ده، او هر یو له هغو مجرمینو (زائغینو، کږو تلونکو) چه په حقانی مسائلو کښی ئی ناحقی جګړی کولی، له ښکاره فیصلی ځنی به وروسته پخپلو سزاګانو باندی ورسیږی، او هلته به هر یو د خپل بغض ـ عناد ـ سرکښی ـ ربړونه ګالی (تکلیفونه مومی). له هم دی ویری مونږ د هغو له لاری ځنی بیزاره او ستا د رحمت او استقامت غوښتونکی یو. د دغو زائغینو په خلاف زمونږ لاره غوره کول، په کومی بدنیتی ـ او نفسانیت باندی بنا نه دی او له دی مخالفت ځخه زمونږ مقصد یوازی اخروی فلاح ده.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن تُغْنِىَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ ٱلنَّارِ ﴿١٠﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی له سره به دفعه نه کړی له دوی ځنی مالونه د دوی او نه اولاد د دوی له «عذابه د» الله نه هیڅ شی «نه لږ، نه ډیر، نه په دنیا نه په عقبیٰ کښی» او دا کسان هم دوی دی خس د اور «د دوزخ»

تفسیر: د قیامت له ذکر سره ئی د کافرانو انجام هم راوښود، چه هیڅ شی دوی په دنیا او آخرت کښی د الله تعالیٰ له عذاب ځنی نشی ژغورلی (ساتلی). لکه چه د دی سورت په اوله کښی ولیکل شو. په دی آیتونو کښی اصلی خطاب د نجران جرګی ته دی، چه ښائی هغی ته د عیسایانو د مذهب او د عیسایانو د قوم لوی نماینده ووایه شی. زمونږ (رازی) امام فخرالدین

رحمة الله علیه «د محمد بن اسحٰق رحمة الله علیه» له سیرته نقل کوی چه د نجران دا جرګه د مدینې منورې په قصد رهی (روان) شوه، نو د دوی لوی پادری ابو حارثه بن علقمه پر قچر باندی سپور (سور) ؤ، د ده قچر بدری وکړه. د ده د (ورور کرز بن علقمه) له خولې ځنې زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت داسې یوه ښیرا ووتله «تعس الابعد» هلاک دی وی دا لری د عزته! له «بعد» ځنې مراد محمد صلی الله علیه وسلم ؤ العیاذ بالله. (ابو حارثه) وویل «تعس امک مره دی شی ستا مور! چه تا غوندی ځوی ئې ځیږولی دی» (کرز) حیران پاتې شو. او د ورور د دې ښیرا سبب ئې وپوښته. ابو حارثه وویل خدایږو مونږ ښه پوهیږو چه دا محمد صلی الله علیه وسلم همغه نبی دی چه د هغه زیری زمونږ په کتابونو کښې راکړی شوی دی (کرز) وویل نو بیا ئې ولی نه منئ؟ ابو حارثه وویل «**لان هؤلاء الملوک اعطونا اموالا کثیرة واکرمونا فلو آمنا بمحمد لاخذوا منا کل هذه الاشیاء** که مونږ پر محمد صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړو، نو دا باچاهان چه دغه زیات مالونه او عزتونه راکړی دی نو دا ګرد (تول) شیان به بیرته راخخه واخلی.» (کرز) هم دا خبری پخپل زړه کښې وساتلی، او په پای (آخر) کښې هم دا کلمه د هغه د ایمان سبب شو رضی الله عنه وارضاه زما په نزد په دې آیاتونو کښې د ابو حارثه د همغو کلماتو ځواب دی، ګواکی په عقلیه ؤ او نقلیه ؤ دلائلو سره د هغه د فاسدی عقیدی تردید او تنبیه ئې وکړه چه د حق له ښکاره کیدلو ځنې وروسته هغه خلق چه یواځې د دنیوی متاع اموال، اولاد وغیره له امله (وجې) ایمان نه راوړی، دوی دې ښه وپوهیږی چه مال، دولت، شته، ملګری او نور نه په دنیا کښې دوی د الله جل جلاله له عذابه ژغورلی (ساتلی) شی، او نه په آخرت کښې دوی ته له لوی عذاب ځنې نجات ورکولی شی. لکه چه د همغه تازه مثال اوس د بدر په غزا کښې مسلمانانو او مشرکانو دواړو ولید. د دنیا پسرلی او ژوند د څو ورځو له پاره دی، د مستقبل بری او کامیابی هغو لره ده، چه له الله جل جلاله ویریږی. او تقویٰ غوره کوی. دا مضمون اوږد دی، او د عمومی الفاظو په اعتبار یهودان او مشرکان او نور کافران هم په دغه خطاب کښې شامل دی اګر که اصلاً د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه ده. والله اعلم.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ⑪

«حال د دوی داسې دی» لکه حال «عادت» د تابعانو د فرعون او «لکه حال عادت» د هغو کسانو چه پخوا له دوی ځنې وو، «لکه عادیان ثمودیان» چه نسبت د دروغو به ئې کاوه آیتونو زمونږ ته پس ونیول دوی لره الله «په عذاب مهلک سره» په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب «د ده یعنی پر کافرانو ئې عذاب سخت او عقاب ئې تل دی.»

تفسیر: یعنی د هیچا پلمی (منصوبی) او بهانی نشی چلیدی، او لکه چه هغوی نیولی شوی دی، تاسی هم د الله تعالیٰ له نیولو څخه ځان نشی ژغورلی (ساتلی) او نیولی کیږئ

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ۭ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ⑫

ووایه «ای محمده !» هغو کسانو ته چه کافران شوی دی ژر به مغلوب کړی شئ تاسی «په وژلو یا شړلو سره په دنیا کښی» او جمع به کړی شئ تاسی «شړلی به شئ په عقبیٰ کښی» طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی «دغه دوزخ».

تفسیر: یعنی هغه وخت راتلونکی دی. چه ژر به تاسی ګرد (تول) یهودان ـ نصرانیان او مشرکان د الله تعالیٰ د لښکرو په مخ کښی مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ. داخو د دنیا سپکتیا ده. د آخرت هغه خورا (ډیر) سور ځای چه تاسی ته تیار شوی دی خو بیل دی، په ځینو روایتونو کښی دی چه د بدر له بری څخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل «تاسی هم حق دین ومنئ که نه ستاسی حال به هم همغسی شی لکه چه د قریشو شو!.» دوی وویل «ای محمده !» تاسی په دی باندی مه تیروځئ چه د قریشو په څو بی تجربو سړیو باندی مو بری مونډلی دی. که ستاسی مقابله له مونږ سره وشی نو هلته به وپوهیږئ چه مونږ څرنګه جنګیالیان او بریالیان (کامیاب) یو؟، او جنګ څه شی ته وایه شی؟ نو په دی مناسبت دا آیتونه نازل شول. ځینی وائی چه د بدر د بری د لیدلو په اثر ځینی یهودان د تصدیق لوری ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل ګورئ تلوار مه کوئ! او صبر وکړئ! چه وروسته له دی نه څه پیښیږی؟ په دوهم کال کښی د احد د عارضی ماتی له لیدلو څخه د دوی زړونه لاپسی سخت شول، او حوصله ئی زیاته شوه، تر دی چه پخپل تړون باندی هم ونه دریدل، او د مسلمانانو د جنګ دپاره ئی تیاری وکړ کعب بن اشرف له شپیتو تنو سپرو (سورو) سره مکی معظمی ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګری شول، او وئی ویل مونږ له تاسی سره مله او متحد یو، او ښائی چه ګرد (تول) سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګیږو! نو په دی باره کښی دا آیت نازل شو. والله اعلم. په هر حال له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالیٰ دا راوښوله، چه په جزیرة العرب کښی به د مشرکانو نوم هم پاتی نشی. بنی قریظه عهد ماتوونکی یهودان پخپله سزا ورسیدل. بنی نضیر له مدینی منوری څخه وشړل شول. د نجران عیسایان داسی خوار او سپک شول، چه کلنی «جزیه» ورکول ئی ومنل، او نژدی تر زرو کلونو پوری د دنیا ډیرو مغرورو او خورا (ډیر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تربئی، تعلیم، لوئی، ښیګڼی (فائدی) او ترقی اعتراف کاوه. فالحمد لله علیٰ ذالک.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِىْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ ۚ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۗ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق سره دی تاسی ته لوی عبرت «نمونه ای ناظرینو!» په هغو دوو فرقو کښی چه سره مخامخ شولی (په «بدر» کښی له پاره د جنګ) یوه فرقه وه چه جنګ ئی کاوه په لاره د الله کښی او بله فرقه وه چه کافره وه. لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په لیدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوی په نصرت مرسته (مدد) خپله سره هر چا ته چه اراده وکړی (د نصرت)، بیشکه په دی «زیات او کم لیدلو» کښی خامخا عبرت «پند» دی له پاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کښی د کافرانو شمیر نژدی زر ته ؤ. چه له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو په بل لوری کښی مجاهدین له دری سوو تنو څخنی لږ څه زیات وو، چه له هغوی سره اویا اوښان، دوه آسونه، شپږ زری، اته توری یا چړی وی او یوه ننداره (تماشه) دا وه، چه هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوچنده په نظر ورته، چه د هغه نتیجه داسی شوه، چه د کافرانو په زړونو کښی د مسلمانانو د دی ډیر والی له تصوره ویره ور ولویده او مسلمانانو ته د کافرانو له دی دوه چنده شمیر څخنی په پاک الله باندی لا دادینه (تسلی) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوری متوجه، او په پوره توکل، صبر او استقلال سره ئی د الله تعالیٰ په دی وعدی باندی چه ﴿ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ﴾ دی اعتقاد او اعتماد ؤ، او د بری او نصرت هیلمن (امید کوونکی) ؤ، که پوره شمیر دوی ته ورښکاره کیدی چه دری چنده ؤ، نو ممکن ؤ چه ویره به دوی ته پیښیده، او دغو دواړو دلو ته دوه چنده ښکاریدل، په څینو احوالو کښی ؤ که نه په څینو احوالو کښی هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته لکه چه د «الانفال» په سورت کښی به راشی. په هر حال د هغسی یوی لږی او بی سرو سامان دلی، د داسی یوی مضبوطی او پیاوړی (محکمی) دلی په مقابل کښی، د هغی پخوانی وینا سره سم چه په مکی معظمی کښی شوی وه دا رنګ بریالی (کامیاب) کیدل د لیدلو خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ

ښائسته کړی شوی دی خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چه ښځی دی.

تفسیر: یعنی کله چه سړی له هغو سره علاقمن (تعلق لرونکی)، او له الله تعالیٰ څخه غافل شی. نو بناء پر دی په حدیث کښی راغلی دی «**ماترکت بعدی فتنة اضر علی الرجال من النساء**» ما نه ده پریښی وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چه زیاته ضرر رسوونکی وی نارینه ؤ ته له ښځو څخه» هو! که له ښځو ځنی مقصود عفت او د اولادو کثرت وی، نو مذموم نه ـ بلکه مطلوب او مندوب دی. لکه چه رسول الله مبارک فرمایلی دی «د دنیا خورا (ډیر) ښه متاع هغه ښه ښځه ده چه که هغی ته وګوری خوښ شی ـ که حکم ورته ورکړی حکم دی ومنی ـ که ور ځنی چیری غائب شی ـ نو مال دی او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتی.» هم داسی هومره شیان چه وروسته له دی نه د دنیا د متاع په سلسله کښی یاد شوی دی، د هغو ګردو (تولو) ښه والی او بدوالی د نیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کیږی. خو څرنګه چه په دنیا کښی هسی افراد ډیر دی، چه د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کښی ډوب پراته دی، او الله تعالیٰ او خپل انجام هیروی، نو ځکه د «زین للناس» کلام په ظاهر کښی عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دی او ډیر مالونه چه راټول کړی شوی دی له سرو زرو نه او سپینو زرو نه او آسونو نه چه نښان داره «یا ښائسته» کړی شوی دی.

تفسیر: یعنی هغه آسونه چه لمبر یا نښان پری ایښود شوی وی، یا هغه ښایسته او ښکلی آسونه چه په لاسونو، پښو او تندی باندی ئی خدائی نښی وی. یا هغه آسونه چه په څر ځای (چراګاه) ورشو کښی د څر دپاره خوشی پریښودل شوی وی.

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ⑭

او نور چارپایان دی «لکه اوښ، غوئی، پسه» او کښت «یا مزرعه» دی، دغه «٦ واړه شهوتونه» فائده اخیستل د ژوندون د دنیا دی او «خاص» الله

شته په نزد د ده ښه ځای د ورتللو «چه جنت دی»

تفسیر: یعنی ابدی فلاح له دی شیانو ځنی په لاس نه راځی یوازی د دنیا د څو ورځو موقتی ګته تری اخیسته کیږی، که ډک له بری او کامیابی مستقل او ښه ځای غواړئ، نو هغه د الله تعالیٰ سره مونده کیږی، نو تل د الله جل جلاله د خوښی او د قرب د حصول په فکر کښی ووسئ!. په وروستنی آیت کښی دا راښئی چه هغه ښه ځای کوم دی او هغه کومو خلقو ته وررسیږی؟.

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيْرٍ مِّن ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووایه «ای محمده ! دوی ته» آیا خبر درکړم تاسی ته په بهتر «څیز» له دغو «٦ واړو دنیوی خوندونو» نه؟، «شته» له پاره د هغو کسانو چه متقیان دی «د الله احکام تعمیلوی» په نزد د رب د دوی جنتونه چه بهیږی لاندی له «مانیو او ونو د» هغوی ویالی چه تل به وی «دوی» په دی «جنتونو» کښی او ښځی به وی ښی پاکی.

تفسیر: یعنی له هر راز صوری او معنوی نجاستونو او ګندګیو څخه به «چه دنیوی ښځی طبعاً یا اخلاقاً په هغو ککری او ناولی کیږی» پاکی او صافی وی.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ

او رضامندی (لویه به وی له کریمه ربه دوی ته) له جانبه د الله،

تفسیر: آیا له دغه ځنی به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وی؟ نه! په حقیقت کښی جنت د دی له پاره مطلوب او مرغوب دی چه د رضاء محل، او د لقاء ځای دی.

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

او الله ښه لیدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره احوالو) د بندګانو (نو هر چا

ته به د خپل عمل جزا ورکړی)

تفسیر: د بندګانو ګرد (ټول) اعمال او احوال هغه ته حاضر دی. هر هغه څوک چه د هری جزا او سزا وړ (لائق) او مستحق وی همغه به بی له زیاتوالی او نقصان څخه ورکوله کیږی. د دنیا د پسرلی او تازګی مینان او د هغی له فانی خوندونو څخنی ځان ژغورونکی (ساتونکی) ټول به خپلو ځایونو ته لیږل کیږی، یا به ئی دا مطلب وی چه په پرهیزګارانو باندی د الله جل جلاله لطف او کرم دی چه د دنیا له چټی (بیکاره) او فضولو چارو او کوډو څخنی ئی محفوظ ساتی، لکه چه په حدیث کښی راغلی دی چه رسول الله مبارک فرمائی «کله چه الله تعالیٰ ته کوم بنده محبوب وی، نو دی له دنیا څخنی داسی لری ساتی او تری پرهیزوی ئی لکه چه تاسی خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړو (ګنده) خوړو څخنی پرهیزوئ.»

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقیان) چه وائی «ای ربه زمونږه! بیشکه مونږ ایمان راوړی دی (په تولو مؤمن به شیانو) نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو زمونږ او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ).»

تفسیر: معلومه شوه چه د ګناه د مغفرت له پاره ایمان راوړل شرط دی.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسی متقیان چه) صبر کوونکی دی (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه) او صادقان دی (رښتینی دی په ایمان) او په ځای راوړونکی دی د حکم (د الله) او خیرات کوونکی دی په رضا د (الله) او مغفرت غوښتونکی دی په آخر د شپو کښی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په لاره کښی لوی لوی ربړونه (مصیبتونه) او تکلیفونه په ځان اخلی او د الله تعالیٰ د احکامو په منلو کښی ټینګ ولاړ وی، او له ګناه او معصیت څخنی تل ځان ژغوری (ساتی). په ژبه، نیت، زړه او په معامله کښی بیخی رښتینی وی، په پوره تسلیم او انقیاد سره د الله تعالیٰ ګرد (ټول) احکام په ځایوی، او د الله تعالیٰ له خوا ورکړی شوی مال د

هغه په ښوونې سره لازمو ځایو کښې صرفوی، او د شپې په آخره شومه کښې (چه د طمأنیت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کښې له خوبه پاڅیدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب ځنې د خپلو گناهونو او تقصیراتو مغفرت غواړی لکه چه د ۲٦ جزء د (الذاریات) د لومړی رکوع په ۱۷ آیت کښې راغلی دی. ﴿ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾
یعنی د شپې زیاته برخه په عبادت کښې تیروی، او د سهار په وخت کښې استغفار وائی چه ای الله! زمونږ هغه تقصیرات او نیمگړتیاوی چه په عبادت کښې رانه شوی دی پخپل فضل او کرم سره ئی وبښه!. (ځینی وائی چه د دغو پنځو واړو متقیانو مشران په ترتیب سره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او خلفاء راشدین دی چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په «صبر» او صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه په «صدق»، او عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په «قنوت»، او عثمان ذی النورین رضی الله تعالیٰ عنه په «انفاق» او علی المرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنه په «استغفار» کښې، له اول الاخیارو او اولی الابرارو ځنی وو). رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدی اداء کړی ده الله (د وحدانیت او د قدرت د آیتونو د دلائلو په اقامت خلقو ته) په دی شان چه نشته هیڅ مستحق د عبادت مگر هم دی دی

تفسیر: په ابتداء کښې د نجران له نصرانیانو سره مخاطبه وه، او په دیر لطیف صورت سره ئی د مسیح علیه السلام د الوهیت د عقیدی ابطال او د خالص توحید اعلان او د ایمان راوړلو ترغیب ئی وکړ، په منځ کښې ئی د هغو موانعو ذکر وفرمایه چه د حق له وضاحت سره انسان د ایمان له شرفه محروم او بی برخی کوی، چه مال، اولاد او د عیش او عشرت نور ساز او سامان دی په دی آیتونو کښې د مؤمنانو د صفاتو له بیانولو څخه وروسته بیا د توحید او نورو اصلی مضمونو په لوری رجوع وشوه. یعنی د خالص توحید په منلو کښې څه تردد او اندیښنه کیدی نه شی؟ ځکه چه په خپله الله تعالیٰ په خپلو تولو کتابو کښې پرله پسی د هم دی مضمون په حقانیت باندی شاهدی لولی، او د هغه د فعلی کتاب (د کائناتو پانی) هر یوه پانه، بلکه هر یوه نقطه شاهدی ورکوی چه له رب العالمین جل علیٰ شانه څخه پرته (علاوه) بل هیڅوک د عبادت وړ (لائق) نه شی کیدی.
«**وفی کل شئ له آیة - تدل علیٰ انه واحد**» «په هر شی کښې دی دلیل - چه الله دی بی مثیل» ﴿ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ (۲٤ جزء د حمٓ السجده ٦ رکوع ۵۳ آیت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدی اداء کړی ده) پرښتو (د وحدانیت په اقرار سره)

تفسیر: ښکاره ده چه د پرښتو شاهدی د الله جل جلاله له شاهدی ځنی هیڅکله مخالفه کیدی نشی. پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی چه د صدق او د حق له لاری ځنی غاړه نشی غړولی. لکه چه د پرښتو تولی تسبیح او ګرد (تول) تمجید په عمومی دول (طریقه) د باری تعالیٰ په توحید او تفرید باندی مشتمل دی.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدی اداء کړی ده) خاوندانو د علم (له انبیاؤ او مؤمنانو د وحدانیت په اعتقاد سره)

تفسیر: علم والا په هر زمانه کښی د توحید شهادت ورکوی. او نن ورځ په عمومی دول (طریقه) سره د توحید په خلاف یو لفظ ویل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کیږی. مشرکان هم په خپلو زړونو کښی د توحید اصول منی. او علمی اصول هم د شرک د عقائدو مؤید نه دی. (له دی نه د علم فضیلت، او د پوهنی په لوری تشویق او رغبت ثبت شو. نو ښائی چه هر مؤمن د علم او معرفت په تحصیل کښی بیره (تلوار) او کوښښ وکړی!.)

کوښښ وکوه په علم! هم عمل ورسره مل کره!

ښی فائدی له علمه واخله، هر مشکل د ځان پری حل کره!

د علومو په لاس تول شی، د مقصد د باغ ګلونه!

په مسلک د صالحانو، تګ د علم په مشعل کره!

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۸﴾

په دی حال کښی چه ثابت دی (الله او حاکم دی په تدبیر د مصنوعاتو) په عدل سره، نشته هیڅ مستحق د عبادت مګر هم دی دی ښه غالب (قوی په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: د عدل او انصاف کولو دپاره دوه خبری ضروری دی (۱) دا چه منصف داسی زوړور او

غالب وی چه هیڅوک د هغه له فیصلی نه سر ونشی غړولی (۲)حکیم وی چه په حکمت او پوهی سره د هر شی تدقیق او څیړنه (تحقیق) له هری خوا ځنی وکړلی شی او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شی چه خپله فیصله صادره کړی، او هیڅ یو نامناسب او بی موقع حکم ونه کړی ـ څرنگه چه حق سبحانه و تعالیٰ عزیز او حکیم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هیڅ یوه شبهه نشی واردیدی. غالباً په دی لفظ د «قائما بالقسط» سره د عیسایانو د کفاری مسئله هم تردیده شوه په رښتیا سره دا څه عدل او انصاف دی، چه د گردی (تولی) نړی جرمونه یوازی پر یوه سړی باندی بار کړل شی، او همغه یو مجرم چه سزا وموومی، نور به گرد (تول) مجرمان د تل لپاره پاک او بری گڼه شی، حال دا چه د عادل او حکیم الله تعالیٰ لوی دربار له هسی گستاخی او سپین سترگی ځنی خورا (ډیر) لوړ دی.

إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

بیشکه دین (چه په ادیانو کښی غوره دی) په نزد د الله دین د اسلام (یعنی محمدی شریعت) دی،

تفسیر: د «اسلام» اصلی معنی ځان سپارل او غاړه کیښودل دی. د «اسلام» مذهب ته هم له هم دی امله (وجی) «اسلام» وایه شی، چه هر مسلمان بیخی خپل ځان الله تعالیٰ ته سپاری، او د ده گردو (تولو) احکامو ته غاړه ږدی، او په وحدانیت باندی اعتقاد او اقرار کوی. گواکی «اسلام» د انقیاد او تسلیم او د مسلمانی د احکامو د منلو بل نوم دی، هسی خو له شروع ځنی د آخرالزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانی پوری تولو پیغمبرانو علیهم السلام هم دا د «اسلام» مذهب راوړی، او پخپلو زمانو کښی ئی خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام وررسولی او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد احد صمد) د خالص پیژندلو او عبادت کولو په جانب ئی خلق بللی ـ خو په دی سلسله کښی زمونږ خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم گرد (تول) عالم ته داسی یو اکمل او ډیر جامع او عالم شموله (تول جهان ته شامل) او نه نسخ کیدونکی هدایت راوړی دی، چه دا مبارک دین نه یوازی گردو (تولو) سابقه ؤ او حقه ؤ شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښیگنو (فائدو) او خصوصیاتو لرونکی هم دی، چه دا لاربنوونی پخپل دی خصوصی رنگ سره د «اسلام» په نامه موسومی او ملقبی شوی دی. په هر حال په دی آیت کښی د نجران د نصرانیانو په مخ کښی عموماً اعلان کړی شوی دی، چه دین او مذهب یواځی د همغه شی نوم کیدی شی، چه بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاری. او په هر وخت کښی هر هغه حکم چه د هغه له جانبه ور ورسیږی، هغه بی له وړاندی او وروسته کولو، او څه ویلو ځنی ژر تر ژره ومنی او تعمیل ئی کړی ـ او تل د خپل تسلیم غاړه الله تعالیٰ ته کیږدی، نو هغه کسان چه الله جل جلاله ته ځانن

او لمسی تاکی (مقرروی) ـ او د مسیح او مریمی علیهما السلام د تصویرونو او د صلیب د شکل عبادت کوی، او د خنزیر (سودر) غوښه خوری، انسان ته خدای وائی او خدای لکه انسان داسی گڼی ـ او د انبیاؤ او اولیاؤ وژل هغوی ته آسان کار ښکاری ـ د حق دین د امحاء له پاره په ناحقو کوښښونو مشغول او لگیا وی ـ او د هغه رسول په تکذیب کښی عمداً او قصداً مشغول وی چه د موسیٰ او عیسیٰ علیهما السلام د بشارتونو (زیری) سره سم مبعوث شوی او له دغو دواړو رسولانو څخه د زیاتو آثارو او لویو علائمو او لوړو آیاتونو او ښکاره ؤ معجزو خاوند دی، او د هغه په راوړی کلام او احکامو باندی قصداً او عمداً توکی او مسخری کوی، یا هغه ناپوهان چه تیږو (گټو)، ونو، ستوریو، لمر سپوږمی او نورو ته سجدی پردی. او د حلالو او حرامو معیار یوازی خپلی نفسانی غوښتنی گڼی، نو آیا له دغو ډلو ځنی یوه ډله هم د دی وینا او ادعا وړ (قابل) او لایقه ده، چه خپل ځان مسلم، او د ابراهیمی ملت پیرو وبولی؟ العیاذ بالله. **وفی روایة محمد بن اسحٰق رحمة الله علیه فقال رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم اسلموا! فقالوا قد اسلمنا! فقال صلی الله علیه وسلم کذبتم! کیف یصح اسلامکم؟ وانتم تثبتون لله ولدا وتعبدون الصلیب وتأکلون الخنزیر.** «تفسیر کبیر»

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ط

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چه یهودان او نصرانیان دی) مگر وروسته له هغه چه راغی دوی ته علم (په توحید او نبوت د محمد باندی) په سبب د ضد، حسد، کینی چه وه په منځ د دوی کښی،

تفسیر: یعنی «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی هغه دلائل چه ثابتوی چه موسیٰ او عیسیٰ علیهما السلام پیغمبران دی او توریت او انجیل آسمانی کتابونه دی له هغو ځنی خورا ښه ـ تینگ قوی او زورور دلائل د محمد صلی الله علیه وسلم په رسالت، او د قرآن العظیم په کلام الله توب باندی شته، بلکه په خپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندی شاهدی ورکوی. خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چه د هغه په خلاف د زوی او د پلار مفکوره (نظریه) یوه داسی چتی (بیکاره) دعوی او بی معنی چیستان (معمه) دی چه هیڅ یو علمی اصول د هغه تائید نه کوی. اوس چه کتابیان له اسلام سره مخالف شوی دی، نو د دی رونو حقائقو تکذیب ته ئی ملاوی تړلی دی، او د الله تعالیٰ له حکم منلو ځنی غاړه غړوی. نو د دی مخالفت سبب پرته (علاوه) له ضد، حسد، عناد او د مال او جاه له حرصه بل شی نشی کیدی ـ لکه چه ړومبی

د ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ ﴾ الآية - په فوائدو کښې د ابو حارثه بن علقمه د نجران د جرګې رئیس په وینا کښې ذکر شو چه هغه په خپله په دی اعتراف او اقرار کړی دی او دا د هغو خلقو پخوانی عادت ؤ، د یهودانو او نصرانیانو هغه اختلافونه چه د دوی په خپلو منځو کښې وو، یا هغه ډیری فرقی چه په یوه مذهب کښې جوړیدی، او بیا په خونړیو جنګونو او جګړو باندی پای (آخر) ته رسیدلی تاریخ د هغو سبب او منشأ عموماً، جهل، ناپوهی او غلط فهمی نه بولی، بلکه د دغو ګردو (تولو) اختلافاتو او پیښو سبب، یوازی هم دا د مال او دولت مینه او محبت او د عزت او پت خوښول ګنی.

وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ⑲

او هر څوک چه کافر کیږی (انکار کوی) په آیتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانیت علامی ونه منی) پس بیشکه الله ډیر ژر حساب والا دی (نو ئی ژر په سزا رسوی).

تفسیر: په دنیا کښې هم. او په آخرت کښې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوی. بیا به ئی هرومرو (خامخا) د عمل په قدر په سزا رسوی.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ط

پس که بیا جګړه کوی دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووایه (ای محمده! دوی ته چه ما خالص تابع کړی دی مخ خپل) یعنی ځان خپل احکامو د) الله ته او هر هغه چه متابعت کوی زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی.)

تفسیر: لکه چه په دوو ړومبنیو فوائدو کښې ذکر شول کتابیانو هسی دعوی او جګړی کولی چه مونږ هم مسلمانان یو. دلته دا ورښودل کیږی چه دغسی فرضی اسلام ستاسی په ښه نه درځی راشئ وګورئ اسلام دی ته وائی چه محمد صلی الله علیه وسلم او د هغه ځان جاروونکی (قربان کوونکی) ملګری ئی لری. اوس مو ولیکل چه «اسلام» له تسلیم او انقیاد څخه عبارت دی یعنی بنده د زړه له کومی خپل ځان او مال الله جل جلاله ته وسپاری نو محمد صلی الله علیه وسلم او مهاجرینو، او انصارو او نورو مسلمانانو ته وګورئ چه هغوی په څه ډول (طریقه) له شرک بت پرستی، بداخلاقی، فسق، فجور، ظلم، او عدوان سره مقابلی کولی؟ او خپل ځان، مال، ښځی، اولاد، وطن، کور او کهول لنده ئی دا چه خپل تول مرغوب او محبوب شیان ئی د الله تعالیٰ په

لاره، او د ده په خوښی کښی جارول (قربانول)؟ او دوی په څه دول (طریقه) سره خپل مخونه او سترګی هر وخت د الله تعالیٰ حکم رارسیدلو ته نیولی وی؟ چه کله به ئی حکم راورسیږی، چه مونږ ئی تعمیل کړو. د ده په مقابل کښی تاسی خپلو احوالو ته هم لږ څیر شئ چه تاسی په خپلو پټو مرکو کښی وایئ «محمد صلی الله علیه وسلم په رښتیا سره د پاک الله رسول دی، خو که مونږ د ده په رسالت اقرار وکړو او وئی منو، نو زمونږ دنیوی مال، شته او پت له لاسه وځی» خیر! که سره د حق له وضاحته تاسی د اسلام په لوری نه راځئ، نو تاسی پوهیږئ او انجام مو، مونږ خو خپل ځانونه همغه یوه خدای جل جلاله ته ورسپارلی دی.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰﴾

او ووایه (ای محمده!) هغو کسانو ته چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (یعنی یهودانو او نصرانیانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته آیا اسلام راوړئ تاسی؟، (یعنی اسلام راوړئ!) پس که اسلام راوړ دوی پس په تحقیق چی وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وګرځیدل دوی (له اسلامه) پس بیشکه هم دا خبره ده چه پر تا تش تبلیغ (د هدایت) دی، او الله ښه لیدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره ؤ احوالو) د بندګانو

تفسیر: یعنی فکر وکړئ! آیا تاسی لکه مونږ د الله تعالیٰ حکم منونکی بندګان یئ؟! یا وروسته له دی نه تاسی د الله جل جلاله تابع کیږئ؟! که داسی وی، نو وپوهیږئ چه په سمه لاره برابر شوی یئ! او زمونږ اسلامی ورونه یئ! که نه زمونږ کار خو پوهول، او د مضر، او مفید، او د لاری لوړه او ژوره درښوول مقصود دی او دا ښوونه مو کړی ده، نور نو ګرد (تول) بندګان او د دوی ظاهری او باطنی اعمال د الله تعالیٰ تر نظر لاندی دی، او الله تعالیٰ به هر یو ته د هغو د عمل جزا او سزا پوره ورکوی.

تنبیه: د عربو مشرکانو ته ئی ځکه امی (ناپوه) وویل چه له دوی سره د سماوی کتابونو څه پوهه او تعلیم نه ؤ.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران کیږی پر آیاتونو (احکامو) د الله باندی او وژنی دوی انبیاء په ناحقه سره (پخپل اعتقاد کښی هم) او وژنی هغه کسان چه حکم کوی هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه پس زیری وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دی چه باطل (ضائع) شوی دی (نیک) عملونه د دوی په دنیا کښی (له لعنت او مذلت څخه ئی پری نجات ونه موند) او (هم) په آخرت کښی (چه له دوزخه پری خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کښی).

تفسیر: په حدیث کښی راغلی دی چه «بنی اسرائیلو په یوه ورځ کښی (٤٣) انبیاء او (١٧٠) یا (١١٢) صالحان شهیدان کړل.» دلته دا خبری د نجران نصرانیانو او نورو کافرانو ته اورولی شی، چه د الله تعالیٰ له احکامو څخنی انکار، او له انبیاؤ او انصاف خوښونکو ناصحانو سره مقابله، او په منتها درجه شقاوت او سخت زړه توب سره د هغوی په وینو سره خپل لاسونه سره کول، خورا (ډیر) لویه ګناه ده. داسی خلق د سخت درد رسوونکی عذاب مستحق، او په دواړو دارینو کښی ناکام او بی برخی کیږی، د دوی ګرد (تول) زیار (محنت) به نابوده او کوښښونه به ئی ضائع شی، او کله چه په دنیا او اخرت کښی دوی ته سزا ورکړه شی، نو هیڅوک به د دوی ژغورونکی (ساتونکی) او مرسته (مدد) کوونکی نه وی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګوری ته هغو کسانو ته چه ورکړی شوی وه دوی ته څه برخه له کتابه (توریت) نه

تفسیر: یعنی هغه لږه یا ډیره برخه د «توریت» او «انجیل» او نورو چه له لفظی او معنوی تحریفاتو او اړولو را اړولو څخنی پاتی ده. یا د کتاب هغه لږه یا ډیره برخه چه د هغی پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَٰبِ ٱللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۲۳﴾

حال دا چه وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته له پاره د دی چه حکم وکړی (دا کتاب) په منځ د دوی کښې بیا مخ گرځوی یوه ډله له دوی نه حال دا چه دوی تل ځنګ کوونکی دی (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعنی کله چه دوی را وبلل شي چه د هغه لوی قرآن په لوری راشئ! چه ستاسی د منل شویو کتابونو له زیری سره سم راغلی دی، او ستاسی د گردو (تولو) جګړو فیصلی په ښه دول (طریقه) سره کوی، نو د هغوی د پوهانو یوه ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوی، او په تغافل سره تری مخ گرځوی. حال دا چه د لوی قرآن په لوری بلنه په حقیقت کښی د «توریت» او «انجیل» په لوری بلنه دی. بلکه څه لری به نه وی، چه دلته له «کتاب الله» ځنی هم دا «توریت» او «انجیل» مراد وی. یعنی درواخلئ! مونږ ستاسی د جګړو فیصلی هم دا ستاسی د کتابونو فیصلی ته پریږدو! مګر مشکل دا دی چه دوی د خپلو نفساني غوښتنو سپکو اغراضو له امله (وجی) د خپلو کتابونو په هدایتونو باندی هم عمل نه کوی، او مخونه تری اړوی، نه ئی زیری اوری، نه ئی حکمونه مني. لکه چه د زاني په «رجم» کښی «د توریت» له منصوص حکم ځنی ښکاره سترګی پټوی، او عمل پری نه کوی لکه چه وروسته له دی نه دا خبره د ٦ جزء د (المائدة) په ٤١ آیت ٥ رکوع کښی راځی.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِى دِينِهِم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿۲۴﴾

دغه (ګرځیدل د دوی) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی (یهودان) وائی له سره به ونه رسیږی مونږ ته اور (د دوزخ) مګر یو څو ورځی شمیرلی شوی (لږی) او غره کړی (تیر ایستلی) دی دوی په دین خپل کښی هغه شي چه وو دوی چه دروغ به ئی جوړول (په دین کښی).

تفسیر: یعنی د هغو د تمرد او طغیان او په ګناهونو باندی د زړورتیا علت دا دی چه د سزا څخه ویره نه لری. د دوی خورا (دیر) لوی دروغ چه له خپله ځانه ئی جوړ کړی دی دا دی «که مونږ دیره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمیرلو ورځو ځنی زیاته موده به نه په عذابیږو»

لکه چه تفصیل ئی په اول جزء د البقرة ۸۰ آیة ۸ رکوع کښې تیر شو او هم دا راز ئی نور دروغ او چتي (بیکاره) خبري له خپلی ګیډی څخه را ایستلی دي. مثلاً چه مونږ د الله تعالیٰ منلی ځامن یو. یا د انبیاؤ له اولادی څخنی یو، او الله تعالیٰ له یعقوب علیه السلام سره وعده کړی ده چه د هغه اولادی ته به سزا نه ورکوی، او که سزا ئی هم ورکوله د قسم په ځای کولو لپاره به یو جزئی او موقتی عذاب وی. نصرانیانو خو د کفاری مسئله را ایستلی ده او د خپلی ګناه او سوال او ځواب خبری ئی بیخی خلاصی کړی دي. اللهم اعذنا من شرور انفسنا.

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

نو څه حال به وی هغه وخت کله چه یو ځای کړو مونږ دوی له پاره د (حساب د هغی) ورځی چه نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغی کښې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چه کړی ئی وی.

تفسیر: یعنی کله چه په محشر کښې د ګردو (تولو) ړومبنیو او وروستنیو او د خپلو مشرانو په مخ کښې شرمنده او رسوا کیږی، هلته به وپوهیږی چه دوی په کومه تیاره کښې لویدلی وو او د هر عمل پوره بدل به ومومی. نه به ئی د کفاری مسئله په ښه ورشی، او نه نسبی تعلقات او نه به ئی له خپله ځانه جوړی کړی عقیدی پکار ورشی.

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

حال دا چه په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسناتو په کمولو یا د سیآتو په زیاتولو).

تفسیر: یعنی په وهمی جرائمو باندی به سزا نه ورکوله کیږی، بلکه پر هغو چارو باندی به دوی ته سزا ورکوله کیږی چه د هغه جرم ثابت وی، او دوی ئی په خپله هم منی. او هومره چه دوی استحقاق لری له هغی څخنی زیاته سزا هغوی ته نه ورکوله کیږی او نه به د چا خورا (دیر) لږه نیکی ضایع کیدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ

إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده!) یا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د باچاهی!) ورکوی ته سلطنت هر هغه چاته چه اراده وکړی (یا الله د ورکولو ئی) او بیرته اخلی سلطنت له هر هغه چا څخنی چه اراده وکړی (د بیرته اخیستو ئی) او عزت ورکوی هر هغه چاته چه اراده وکړی (یا الله د عزت ئی) او خوار ذلیل کوی هر هغه څوک چه اراده وکړی (د ذلت ئی،) په لاس (د قدرت) ستا (هر راز) خیر (ښیگڼی) دی بیشکه ته «یا الله» پر هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر ئی. (هم په ورکولو هم په اخیستلو هم په عزت هم په ذلت).

تفسیر: لکه چه پخوا ولیکل شول د نجران د جرگی رئیس ابو حارثه بن علقمه ویلی وو «که مونږ پر محمد صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړو، نو د روم د باچا له خوا هغه عزت او مال مرسته (مدد) چه را رسیږی، قطع به شی.» ښائی چه دلته به د دعا او مناجات په ډول (طریقه) د هغه ځواب ورکوی، چه د هغو باچاهانو په سلطنت او په دنیوی عزتونو باندی چه تاسی داده او غره شوی یئ، ښه وپوهیږئ چه د هر سلطنت او عزت اصلی مالک پاک الله دی، او هغه پاک ذات واک (اختیار) او قدرت لری، چه هر هغه چاته چه اراده وفرمائی ورکوی ئی، او له هر هغه چا څخه چه اراده وفرمائی، بیرته ئی اخلی. آیا دا امکان نه لری چه د (روم) او (پارس) سلطنتونه، شان، شوکت او عزتونه واخلی؟ او مسلمانانو ته ئی ورکړی؟ بلکه له دوی سره وعده شوی ده، چه خامخا ئی ورکوی. نن تاسی د مسلمانانو د موجوده پریشانی او بی سرو سامانی، او د دښمنانو د قوت او زوروری له مخی په دی خبره باندی هیڅ نشی پوهیدی، نو د هم دی له امله (وجی) به یهودانو او منافقانو په مسخرو او د توکو په ډول (طریقه) سره ویل «وگورئ! دا خواران چه د قریشو د حملی او یرغل له ویری د مدینی په چارچاپیر کښی خندقونه کینی، د (قیصر) او د (کسریٰ) د تاج او تخت د نیولو خوبونه وینی. ، مگر الله تعالیٰ د څو کلونو په منځ کښی دا گردی (تولی) وعدی تولو ته وروښودی، چه د (روم) او (پارس) د خزانو هغه گردی (تولی) کیلیگانی (کنجیانی) ئی چه د هغو وعده ئی له پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره کړی وه، د حضرت عمر فاروق اعظم رضی الله عنه په زمانه کښی ئی څرنگه د مسلمانانو لاس ته وروستلی او په څه ډول (طریقه) سره د اسلامی مجاهدینو په منځ کښی وویشلی شوی؟ اصلی خبره خو دا ده چه دا مادی عزت او سلطنت څه شی نه دی، کله چه لوی قادر او حکیم الله د روحانی عزت او سلطنت آخری مقام (یعنی د نبوت او رسالت منصب) له بنی اسرائیلو څخنی منتقل، او بنی اسمٰعیلو ته ئی ور وباښه، نو د روم او د عجم د ظاهری سلطنت انتقال عربی کوچیانو (خانه بدوشو) ته کومه گرانه او لری خبره نه دی، گواکی دا دعا یوه راز پیشگوئی وه

چه عنقریب د دنیا نخچه (نقشه) بدلیدونکی ده، هغه قوم چه له دنیا څخه لری او جلا (جدا) پروت ؤ، د دنیا د لویو سلطنتو او عزتو خاوند به شی، او هغه کسان چه باچاهی ئی کوله، دوی د خپلو بدو عملونو له امله (وجی) د خواری او ذلت په کندو کښی وغورځول شی.

تنبیه: ﴿ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ﴾ بیشکه چه د پاک الله په قدرت کښی هر راز (قسم) خیر او ښیګڼه (فایده) شته او د «شر» پیدا کول هم په دی اعتبار سره «خیر» دی، چه د عالم د مجموعی په اعتبار په هغه کښی هم په زرهاؤ حکمتونه پټ او په صحیح حدیث کښی راغلی دی **«الخیر کله فی یدیک والشر لیس الیک»**

«ای څښتنه! نیکی خیر ګنو له تانه — د بدی او شر ګمان نه کړو له تانه!»

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسی (ته یا الله) شپه په ورځ کښی (چه تل په پسرلی کښی له شپو کموی او په ورځو کښی ئی زیاتوی) او ننه باسی (ته یا الله) ورځ په شپه کښی (چه تل په منی کښی له ورځو کموی او په شپو کښی ئی زیاتوی)

تفسیر: پس تل زیاتوی په هر یوه کښی هغومره چه کموی له هغی بلی نه، یعنی کله چه شپه لنده وی ورځ اوږده وی، او کله د دی عکس کوی مثلاً په یوه موسم کښی (د جدی اوله) شپه ۱٤ ګړی، او ورځ لس ګړی کوی او څو میاشتی وروسته (د سرطان اوله) کښی له شپی څخنی څلور ګړی لندوی او په ورځ باندی ئی زیاتوی، او شپه لس ګړی، څکه چه لمر او سپوږمی او ګرد (تول) ستوری او نور، بی ستا له ارادی څخه یوه ذره هم حرکت نشی کولی، لنده ئی داسی شوه چه څه موده ورځی اوږدوی او څه موده شپی اوږدوی، او څه موده د دی پر عکس کوی. (او الی الابد کله ورځ راولی او کله شپه).

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسی (ته یا الله!) ژوندی له مړی نه. (لکه حیوان له نطفی نه، مرغه له هګی کامل له ناقص) وباسی (ته یا الله!.) مړی له ژوندی نه (لکه نطفه له حیوان ـ هګی له مرغه ـ ناقص له کامل نه)

تفسیر: یعنی لکه هګی له چرګی څخنی او چرګه له هګی څخنی بنی آدم له نطفی څخنی او نطفه له بنی آدم څخنی ـ له جاهل څخنی عالم او له عالم څخنی جاهل ـ له کامل څخنی ناقص او له ناقص

ځنی کامل ایستل او جوړول هم دا ستا د قدرت کار دی.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

او روزی ورکوی (ته یا الله) هر هغه چاته چه اراده وفرمائی (د روزی ورکولو ئی ډیره زیاته) بی حسابه.

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی یهودانو هسی ګڼله هغه لوئی چه پخوا په مونږ کښی وه، هغه به تل پاتی وی، او د الله تعالیٰ له قدرت ځنی غافل وو، چه الله تعالیٰ هر هغه چاته چه اراده وکړی عزت او سلطنت ورکوی، او هغه چاته چه اراده وکړی ذلت او نکبت ورکوی، په جاهلانو کښی کامل پیدا کوی (لکه چه د عربو په امیانو کښی ئی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو ځنی جاهلان پیداکوی (لکه چه په بنی اسرائیلو کښی ئی وکړ) او هر هغه چا ته چه اراده ئی وشی (حسی او معنوی) بی حساب رزق ورکوی.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ؕ

نه دی نیسی مؤمنان کافران دوستان بی له مؤمنانو (یعنی مؤمنان دی یو له بله سره دوستی وکړی) او هر څوک چه وکړی دا (کار یعنی دوستی له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله ـ د دوستی د) الله سره په هیڅ شی کښی مګر (خو روا ده دغه دوستی) که ځان ساتئ تاسی له دوی نه په ځان ساتنه سره،

تفسیر: یعنی کله چه د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګی یوازی د پاک الله په لاس کښی دی، نو هغو مسلمانانو لره چه په صحیحه معنی سره باور لرونکی دی، نه ښائی چه د خپلو دوستانو په دوستی او د خپلو اسلامی ورور په وروروِلی اکتفا ونه کړی او خامخا د خدای جل جلاله د دښمنانو سره دوستی او مدارات وکړی. ځکه چه الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیڅیری د مسلمانانو دوستان نه شی کیدی، هر هغه څوک چه تیروځی او په دی خبط او خطا کښی ولویږی، نو ودی پوهیږی چه دوی د الله تعالیٰ له محبت او موالاتو سره هیڅ اړه (تعلق) او علاقه نه لری، ښائی د هر مسلمان خوف او ویره یوازی له الله جل جلاله څخه وی! او تولی هیلی او امیدونه ئی هم دغه پاک

الله ته وی، هغه کسان چه پاک خدای سره هم داسی تعلقات لری یوازی هم دوی د مسلمانانو د مرستی (مدد)، اعتماد او وثوق وړ (لائق) دی. هو! د تدبیر او انتظام په درجه کښی د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلی ضروری ژغورنی (ساتنی) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخنی په دی ډول (طریقه) سره مستثنیٰ دی.
لکه چه د ۹ جزء (د الانفال په ۱٦ آیت ۲ رکوع) کښی له ﴿ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ ﴾ څخنی ﴿ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ ﴾ مستثنیٰ کړی شوی دی. همغسی چه هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کښی حقیقتاً **«فرار من الزحف»** نه وی او یوازی صورتاً وی، دلته هم ﴿ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ﴾ حقیقی موالات نه دی او تش صوری «موالات» دی وګڼل شی!. چه مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو د دی مسئلی زیات تفصیل دی ٦ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دی ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کښی وګوت شی! ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ﴾ الآیة - او زما هغه مستقله رساله دی هم ولوستله شی چه د حضرت الاستاذ محقق مترجم قدس الله روحه په اشاره سره لیکلی شوی ده فلیراجع!.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

او ویروی تاسی الله له (عذاب د) نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دی ورتله (ستاسی او د تولو).

تفسیر: یعنی د مؤمن په زړه کښی ښائی اصلی ویره له پاک الله څخه وی. او داسی کومه خبره دی نه کوی، چه د الله تعالیٰ د ناراضی سبب شی. لکه چه له اسلامی جماعت څخنی تجاوز وکړی، او بی له ضرورته له کافرانو سره ظاهری یا باطنی «موالات» وکړی، یا د ضرورت په وخت کښی د موالاتو د غوره کولو په صورت کښی له شرعی حدودو څخنی تیری او تجاوز وکړی یا یوازی موهوم او حقیر خطرونه یقینی او مهم ثابت کړی، یا دا ډول (طریقه) مستثنیات یا شرعی رخصتونه د خپلو نفسانی غوښتنو آله وګرځوی، نو داسی کسانو لره ښائی چه دا خبره هم په یاد ولری چه دوی ګرد (تول) د پاک الله په لوی دربار کښی حاضریدونکی دی، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو او پلمو (منصوبو) جزا مومی.
ښائی د قوی مؤمن شان، او د صحیح مسلمان ایمان داسی وی، چه له رخصت څخنی تیر شی! او عزیمت او فعالیت ته متوجه او څیر شی! او له مخلوق څخنی ونه ویریږی او تل تر تله له خالق جل و علا څخنی وویریږی!

قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

وواېه (ای محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسی هغه شی چه په سینو (زړونو) ستاسی کښې دی یا ښکاره کړئ تاسی هغه ـ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته،

تفسیر: یعنی ممکن دی چه بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو څخنی پټه کړی ولی په دی دول (طریقه) الله تعالیٰ نشی تیر ایستلی. ﴿وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ الۡمُفۡسِدَ مِنَ الۡمُصۡلِحِ﴾ د (۱) جزء د البقرة ۲۷ رکوع ۲۲۰ آية.

وَيَعۡلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الۡاَرۡضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۲۹﴾

او معلوم دی (الله ته تول) هغه شیونه چه په آسمانونو کښې دی (له علویاتو) او هغه شیونه چه په ځمکه کښې دی (له سفلیاتو ـ نو الله ته ستاسی پټ او ښکاره هم معلوم دی.) او الله پر هر شی باندی (چه اراده) وکړی ښه قادر دی (چه ځینې ئی د داسی متخلفین تعذیب دی).

تفسیر: کله چه د ده علم دومره محیط او قدرت ئی داسی عام او تام دی نو مجرم ته د جرم پټول هیڅ امکان نه لری. او نه د دی خبری قدرت لری چه ځان له الله جل جلاله څخنی پټ کړی یا چیری ورځنی وتښتی.

يَوۡمَ تَجِدُ كُلُّ نَفۡسٍ مَّا عَمِلَتۡ مِنۡ خَيۡرٍ مُّحۡضَرًا ۖۚ وَّمَا عَمِلَتۡ مِنۡ سُوۡٓءٍ ۚ تَوَدُّ لَوۡ اَنَّ بَيۡنَهَا وَبَيۡنَهٗۤ اَمَدًاۢ بَعِيۡدًا ؕ

(او وویرېږئ له) هغې ورځی چه مومی به هر نفس (پکښی) هر هغه څه چه کړی وی له خیره (له نیکی پخپل مخ کښی) حاضر کړی شوی او هر هغه څه چه کړی وی ده له بدی نه آرزو به کوی دا (نفس) د دی چه کاشکی په منځ د دی (نفس کښی او په منځ د دغه (بد عمل) کښی مسافه وی لری (اوږده)

تفسیر: یعنی د قیامت په ورځ هر نیکی او بدی د هر انسان په مخ کښی حاضرېږی. او د هغو د تول عمر کړدی (تولی) اعمالنامی به د دوی په لاسونو کښی ورکولی کیږی، په دی وخت کښی به کرد (تول) مجرمان هیله (امید) کوی، چه کاشکی دا ورځ له مونږ څخنی لری وی، یا زمونږ او د دی بدو عملونو په منځ کښی ډیره لری فاصله وی! چه مونږ هیڅ خپلو دغو عملونو ته نژدی شوی نه وی.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۳۰﴾

او ویروی تاسی الله له (عذابه، د) نفس خپل نه او الله ډیر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهربانی څخه ده چه د هغی لوئی ویروونکی ورځی له راتګه تر مخه تاسی ورځنی داروی. او په تکرار سره مو خبروی. چه له خرابو چارو څخه مخصوصاً د کافرانو له دوستی ـ څخه مو ځانونه وژغورئ (وساتئ)! او د ښیګڼی (خیر) په لاره باندی سم لاړ شئ! او د قهار پروردګار له قهر څخه مو ځانونه لا له پخوا وساتئ! د پاک قرآن دا ځان ته یو دستور دی چه عموماً له خوف سره رجاء او هیلی (امید) سره د ویری مضمون ګډ اوروی. دلته ئی هم د ترهیب او ویری د مضمون د معتدل کولو له امله (وجی) ﴿ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴾ په آخر کښی راوړ. یعنی له الله جل جلاله څخه وویریږئ! او خراب او بد کارونه پریږدئ! نو د ده مهربانی بیا ستاسی د استقبال له پاره تیاره ده. او نه ښائی چه تاسی بی هیلی (بی امیده) شئ! راشئ چه مونږ تاسی ته داسی یوه لاره دروښیو چه که په هغی باندی لاړ شئ نو د پوره رحمت او مغفرت وړ (لائق) او مستحق ګرځئ، بلکه د الله تعالیٰ په دوستانو کښی هم حسابیدی شئ. لکه اوس چه وائی

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) که چیری یئ تاسی چه محبت کوئ له الله سره پس متابعت وکړئ زما چه محبت به وکړی الله له تاسی سره (د ثواب په درکولو) او مغفرت به وکړی تاسی ته ګناهونه د تاسی، او الله مغفرت کونکی دی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: د الله تعالیٰ د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالیٰ د مینی او محبت معیار راښئی. یعنی که په دنیا کښی څوک د خپل حقیقی مالک د محبت دعوی یا خیال لری نو لازم دی چه هغه د محمدی صلی الله علیه وسلم دین د متابعت په محک (کسوتئ) باندی وسولولی شی، چه د ده سره او ناسره ښکاره شی. هر سړی په هره اندازه چه د محمدی صلی الله علیه وسلم په شریعت باندی سم ځی، او د اسلامی دین رڼا د خپلی لاری مشعل

ګرځوی، نو ښائی په همغه اندازه سره د الله تعالیٰ په محبت کښې صادق او سوچه وپيژانده شی، او په هره اندازه چه دی په دی دعوی کښې رښتين وی په همغه اندازه سره هغه د محمدی صلی الله عليه وسلم شريعت په پيروی کلک او ټينګ ګانه شی، چه د هغه ميوه به ده ته داسی په لاس ورځی چه پاک الله به د ده سره مينه کوی، او د الله تعالیٰ د مينی، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخوانی ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به د پاک الله د رازه، راز (قسم قسم) ظاهری او باطنی مهربانيو مورد وګرځی، ګواکی د توحيد له بيان څخه وروسته له دی ځايه د نبوت په بيان شروع کيږی، او د آخرالزمان پيغمبر رسول الله صلی الله عليه وسلم اطاعت ته بلنه کيږی.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) چه اطاعت کوئ تاسی د الله او د رسول (د الله چه محمد دی) پس که وګرځيدل دوی (له دی اطاعت نه) پس بيشکه الله دوستی نه کوی له کافرانو سره (نو په عذابوی ئی).

تفسير: يهودانو او نصرانيانو به ويل چه ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ مونږ د الله تعالیٰ ځامن او دوستان يو.» دلته دا ښکاره شوه چه کافر هيڅکله د الله تعالیٰ محبوب نشی کيدی او که په رښتيا سره مو د هغه محبوبيت په کار وی نو د هغه د احکامو په تعميل کښی زيار (محنت) وکړئ او د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم احکام ومنئ ماو د الله تعالیٰ د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ! د نجران جرګی هم داسی ويلی وو، چه مونږ د مسيح عليه السلام تعظيم او عبادت د الله تعالیٰ د تعظيم او د محبت له پاره کوو، په دی سره د هغو ځواب هم ورکړ شو. وروسته له دی نه د الله تعالیٰ د هغو ځو بندګانو حال را اوراوه شی، چه خدای جل جلاله دوی او دوی خدای جل جلاله دوست ګڼی او د نجران د جرګی په رعايت د حضرت مسيح عليه السلام سوانح په شرح او بسط سره بيانيږی، دا هم د خاتم الانبياء محمد مصطفیٰ صلی الله عليه وسلم د مبارک ذکر تمهيد دی، لکه چه وروسته له دی نه راښکاری.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بيشکه چه الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهيم (او ابراهيم) او اولاده د عمران (او عمران).

تفسير: «يعنی بيشکه الله غوره کړی دی آدم عليه السلام په نبوت، رسالت، د اسماؤ په تعليم

د ملائکو په سجده، په بی له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلار توب سره او غوره کړی ئی دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږد والی، او د پخوانی شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چه اسمٰعیل علیه السلام او اسحٰق علیه السلام او د دوی اولاده چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کښی داخل دی، او آل د (عمران) چه موسیٰ او هارون او بی بی مریمه او عیسیٰ علیهم السلام پکښی شامل دی په خلت، رسالت او نورو مفاخرو او محامدو سره» عمرانان دوه دی، یو د حضرت موسیٰ علیه السلام پلار دوهم د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها پلار زیاتره پخوانی او ورستنی علماء له دی (عمران) ځنی ثانی (عمران) مرادوی ځکه چه ﴿ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ ﴾ د همغه دوهم (عمران) له کورنی څخه قصه کوی، او غالباً د دی سورت نوم به هم له هم دی امله (وجی) (آل عمران) ایښی شوی وی، چه په هغه کښی د ثانی (عمران) د کورنی (یعنی د حضرت مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوی ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ

پر ټولو خلقو (د زمانی خپلی په رسالت او روحانی او جسمانی خصائصو سره) حال دا چه اولاده ۆ ځینی د دوی له ځینو نورو څخه،

تفسیر: د الله تعالیٰ په مخلوقاتو کښی ځمکه، آسمان، لمر، سپوږمی، ستوری، پرښتی، جن، شجر، حجر، مدر او نور ګرد (ټول) شامل دی، مګر هغه د روحانی ملکاتو او جسمانی کمالاتو مجموعه چه الله جل جلاله په خپل محیط علم او بالغه حکمت سره د حضرت ابوالبشر آدم علیه السلام په وجود کښی په ودیعت ایښی ده، د هغی بل نظیر او مثال د نورو مخلوقاتو په وجود کښی نه لیده کیږی. د آدم علیه السلام له مسجودالملائکه ګرځولو ځنی ئی دا خبره ښکاره کړه چه د آدم علیه السلام اعزاز او اکرام د ده په دربار کښی د نورو مخلوقاتو په نسبت زیات دی. د آدم علیه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چه مونږ ئی په «نبوت» سره تعبیروو، د ده په شخصیت پوری محدود او مقصود نه ۆ بلکه د ده په اولاده کښی نوح علیه السلام ته هم ور ورسید. بیا له ده ځنی د ده په اولاده کښی حضرت ابراهیم علیه السلام ته ورسید، له دی ځایه ئی یو نوی صورت پیدا کړ. له آدم او نوح علیهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چه په جهان کښی پیدا او ودان شوی دی دوی ګرد (ټول) د هم دی دوو معظمو رسولانو له اولادی، ذرئی او ځوځات ځنی وو. پرته (علاوه) له دی د ابراهیم علیه السلام له زمانی ځنی وروسته بر سیره د دوی له ذرئی او نسل ځنی په دنیا کښی نوری کورنی او ټبرونه هم موجود وو مګر هغه پاک الله چه پخپلو بی حسابو مخلوقاتو کښی ئی د نبوت د منصب له پاره آدم علیه السلام غوره کړی ۆ، ده په خپل محیط علم او کامل اختیار سره په راتلونکو پیړیو

کښې هم د زرهاؤ کورنیو په منځ کښې، د دې لوی منصب له پاره د ابراهیم علیه السلام کورنی مخصوصه کړه څومره انبیاء او رسولان چه له ابراهیم علیه السلام څخه وروسته مبعوث شوی دی هغه تول د ده د دوو ځامنو حضرت اسحٰق علیه السلام او حضرت اسمٰعیل علیه السلام له اولادې څخه وو. څرنګه چه د نسب سلسله عموماً پلار ته منسوبیږی او حضرت مسیح علیه السلام بی پلاره پیدا شوی دی نو داسې وهم کیدی شو چه د ده نسل به د ابراهیم علیه السلام له نسل څخنی مستثنیٰ وی، له دی کبله (وجی) الله تعالیٰ آل د عمران او ذریه (بعضها من بعض) وفرمایه، او په دی سره ئی تنبیه ورکړه چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام یواځې د خپلی مور له کیدی څخنی پیدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوری اخیسته کیږی. نه چه معاذ الله د الله تعالیٰ له لوری او ښکاره ده چه د ده د مور صدیقی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها د پلار د نسب سلسله بالاخره حضرت ابراهیم علیه السلام ته رسیږی. نو د (عمران) آل او د ابراهیم علیه السلام آل دواړه سره یو دی، او هیڅ یو رسول له ابراهیمی کورنی څخنی د باندی پاتی نه شو.

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

او الله ښه اوریدونکی دی (د ګردو (ټولو) اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسیر: الله تعالیٰ د ګردو (ټولو) دعاګانی او خبری اوری، او د ګردو (ټولو) په ظاهری او باطنی احوالو او استعدادونو باندی پوهیږی، نو داسی وهم دی ونه کړ شی چه هم داسی د «**کیف ما اتفق**» په دول (طریقه) به ئی غوره کړی وی. د الله تعالیٰ هر کار په پوره علم او حکمت، تدبیر او مصلحت باندی بنا دی.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي ۖ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل (حنی) ښځی د عمران چه ای ربه زما بیشکه ما، نذر کړی می دی تاته هغه شی چه په ګیده زما کښې دی، حال دا چه هغه به آزاد وی (له نورو مشاغلو د بیت المقدس خدمت ته) پس قبول کړه ته (ای ربه! دا نذر) له ما نه بیشکه ته چه ئی هم دا ته ئی ښه اوریدونکی (د ګردو (ټولو) اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو)

تفسیر: د (عمران) د ښځی نوم (حنه بنت فاقوذا) دی. دی د خپلی زمانی له دوده (رواجه)

سره سم پخپل ځان باندی نذر منلی ؤ چه «ای ربه! هغه هلک چه زما په ګیډه کښې دی ستا په نامه دی آزاد او خوشې وی.» د دی خبری مطلب دا دی چه هغه له ګردو (تولو) دنیوی مشاغلو او د نکاح له قیده او له نورو شیانو ځنی خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کښې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کښې به لګیا وی. ای الله جل جلاله ته له خپلی مهربانی ځنی زما دا نذر قبول کړه! ته زما عرض اوری، او زما نیت او اخلاص تاته ښه معلوم دی! ګواکی په دی لطیف ډول (طریقه) سره ئی وغوښت چه هلک ور په برخه شی، ځکه چه جینۍ د هغه خدمت له پاره نه قبلیدله.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ

پس کله چه وئی زیږاوه هغه (نذر) نو وویل (حنی) چه ای ربه زما بیشکه زه چه یم ومی زیږاوه هغه (نذر) حال دا چه ښځه (جینۍ) ده،

تفسیر: دا ئی په حسرت او افسوس سره وویل ځکه چه هغه پیښه د دی له توقع او هیلی (امید) ځنی پرته (علاوه) پیښه شوی وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کښې نه ؤ.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ

او الله ښه پوه دی په هغه شی چه زیږولی ؤ دی (حنی د عمران ښځی)، او نه دی نارینه (چه حنی غوښتی ؤ له پاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دی ښځی (جینۍ)

تفسیر: دا د خدای جل جلاله کلام دی چه د حکایت په منځ کښې د معترضی جملی په ډول (طریقه) نازل شوی دی یعنی (بی بی حنی) ته ښکاره نه وه چه څه ئی زیږولی دی؟، د دی جینۍ قدر او قیمت الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی ـ هغه هلک چه دی غوښت دی جینۍ ته کله رسیدی شی. دا جینۍ بالذات مبارکه او مسعوده ده او د دی په وجود کښې د یو عظیم الشان مبارک او مسعود هلک وجود منطوی او نغښتلی پروت دی.

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

او بیشکه ما نوم کیښود د دی مریمه او بیشکه زه پناه ورکوم دی ته په تا پوری او اولاد د دی (مریمی ته) له شیطان مردود (رټلی شوی) نه.

تفسیر: حق تعالیٰ دا دعا قبوله کړه. په حدیث شریف کښې دی «هر کله چه د بنیادمانو اولاده د زیږیدلو په وخت کښې له موره جلا (جدا) شي او په ځمکه باندی ولوېږی نو شیطان ئې مس کوی، مگر عیسیٰ علیه السلام او مریمه رضی الله تعالیٰ عنها له دی مس ځخه مستثنٰی دی» د دی حدیث مطلب د نورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسی کیږی چه هر مولود اصلاً په صحیح فطرت پیدا کیږی. چه دغه فطرت له لوینی او د ده د عقل او تمیز له ظهور ځخه وروسته څرگندیږی. ولی د شاؤ خوا د حالاتو او خارجی اثراتو له امله (وجی) دیر ځلی د هغه اصلی فطرت ورکیږی، چه د دغه مطلب تعبیر په حدیث کښی په **«فابواه یهودانه و ینصرانه»** سره شوی دی، بیا ځنگه چه د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کښې پټ او په غیر مرئی دول (طریقه) ایښود شوی دی. حال دا چه په هغه وخت کښې ایمان لا ځه، چه د غتو غتو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وی. په هم دی توگه (طریقه) د ولادت په وخت کښې په غیر محسوس دول (طریقه) د شیطان په مس کولو سره خارجی اثر شروع کیږی. دا ضروری نه دی چه هر څوک د شیطان د مس کولو اثر قبول کړی، یا که ئې قبول کړی نو وروسته له هغه، هغه اثر همغسی پاتی هم وی. څرنگه چه د گردو (ټولو) انبیاؤ علیهم السلام د عصمت تکفل الله جل وعلیٰ شانه فرمایلی دی نو که فرضاً د ولادت په وخت کښی دا پیښه ورپیښه شوی هم وی، او د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها او د عیسیٰ علیه السلام په شان له دی ضابطی ځنی مستثنٰی نه وی. نو بیا په دی کښې هیڅ شبهه نشته، چه پر هغو مقدسو او معصومو بندگانو باندی د شیطان له دی حرکته قطعاً هیڅ یو مضر تاثیر نه لویږی، فقط دومره یو فرق به وی چه مریمی رضی الله تعالیٰ عنها او عیسیٰ علیه السلام ته د کوم مصلحت له سببه دا پیښه بیخی ورپیښه شوی نه ده، او نورو ته پیښه شوی ده، خو بی اثره پاتی شوی ده، دا قسم جزئی امتیازات د کلی فضیلت د ثابتیدلو موجب نه شی کیدی. په حدیث شریف کښی راغلی دی چه «دوو جونو سندری ویلی رسول الله مبارک له هغو ځنی خپل مخ واړاوه ـ ابوبکر صدیق اکبر رضی الله عنه د دوی له ځنگه تیر شو، مگر دوی په خپلو سندرو کښی همغسی لگیا وی، وروسته له دی حضرت عمر فاروق اعظم رضی الله تعالیٰ عنه راغی نو سم د لاسه هغه جینکۍ وتښتیدلی رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «په هر لاره چه عمر تیریږی، شیطان هغه لاره پریږدی او لری تری تښتی.» آیا له دی نه کوم خوش باوره سړی دا مطلب اخیستی شی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپل ځان باندی د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه فضیلت ثبت کړ؟. هو! د حضرت ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه هغه حدیث چه د شیطان د مس کولو په باره کښی دی د شیطان د مس کیدلو حدیث د دی آیت له تفسیر سره په ښکاره دول (طریقه) ښه نه لگیږی، مگر خو دا چه د ﴿ وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ ﴾ الآیه ـ په آیت کښی د عطف واو د ترتیب له پاره وانه خیستل شی، یا په حدیث کښی له استثنا ځنی یواځی د مسیح علیه السلام د پیدا کیدلو واقعه له بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ځنی مراد وی. او (مریم) او (مسیح) جلا جلا (جدا جدا) مراد نه

وی. لکه چه د بخاری شریف په یوه روایت کښې یوازې د حضرت عیسٰی علیه السلام په ذکر باندې اکتفاء شوی ده. والله اعلم.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

پس قبوله کړه دا (مریمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبلولو ښو سره او زرغونه (لویه) ئې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام

تفسیر: یعنی اګر که جینئ وه خو الله تعالیٰ هغه له هلک ځنې زیاته وګرځوله، او وئې منله. د بیت المقدس د مجاورینو په زړونو کښې ئې دا خبره واچوله چه له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته (علاوه) هغه جینئ هم د بیت المقدس په خادمانو کښې شامله کړی، او همغسې ئې مریمې رضی الله تعالیٰ عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلی بنده زکریا علیه السلام ته ئې په کفالت ورکړه. او په خپل دربار کښې ئې په ښو منلو سره سر لوړی ورکړه، په جسمانی، روحانی، علمی، اخلاقی او له هر حیثه ئې زیاته ترقی ور په برخه کړه. کله چه په مجاورینو کښې د دې د پالنې په نسبت جګړه پیښه شوه نو د انتخاب قرعه د حضرت زکریا علیه السلام په نامه وخته، چه دا جینئ د خپلې ترور د شفقت په غیږ کښې تربیت ومومی، او د زکریا علیه السلام له علم او دیانت څخه ګټوره شی. زکریا علیه السلام د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها په تربیت او مراعات کښې ځومره ئې چه د لاسه کیده هم هغومره ئې کوښښ کاوه. کله چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها پیغله شوه، نو مسجد سره ئې نژدې ورته یوه ځان ته حجره مخصوصه کړه چه دې بی بی به توله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بیرته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا

هر کله به چه ننوت دې ته زکریا په محراب (په عبادت خانه) کښې نو موندله به ئې له دې (مریمې) سره څه روزی (یعنی میوې د ژمی په اوړی، او میوې د اوړی په ژمی کښې)

تفسیر: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) ځنې مراد ظاهری خواړه دی. وائی چه له بی بی مریمې رضی الله تعالیٰ عنها سره بې موسمه میوې پیدا کیدې، د اوړی تازه میوې په ژمی کښې او د ژمی تازه میوې به په اوړی کښې له دې سره تل پرتې وې. او له (مجاهد) ځنې یو داسې

روایت هم شوی دی چه له «رزق» ځنی علمی صحیفی مراد دی، چه ښائی هغو ته روحانی غذا وویله شی، په هر حال سره اوس د بی‌بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ښکاره برکات او کرامات او فوق العاده ښکاره علامی څرگندی شوی، چه د هغو د بیا بیا کتلو نه د زکریا علیه السلام طاقت ونه شو او په تعجب سره ئی له بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها څخه داسی پوښتنه وکړه

قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ۗ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

وویل (زکریا) ای مریمی له کومه (راغلی) ده تا ته دا روزی؟ وویل (مریمی زکریا ته) چه دا (روزی) له طرفه د الله ده، بیشکه چه الله روزی ورکوی هغه چا ته چه اراده وفرمائی (د روزی ورکولو ئی ډیره پریمانه) بیحسابه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ قدرت ماته داسی شیان رارسوی چه له قیاس او گمان ځنی بهر دی.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۸﴾

په دغه ځای (یا وخت) کښی دعا (غوښتنه) وکړه زکریا له ربه خپله، وویل (زکریا) ای ربه راوبښه! (راکړه) ماته له نزده خپله اولاد ښه پاکیزه! بیشکه ښه اوریدونکی (قبلوونکی) د دعا ئی.

تفسیر: حضرت زکریا علیه السلام بیخی سپین ږیری او (۱۲۰) کلن شوی ؤ. ښځه ئی (۹۸) کلنه او بیخی شنده وه. دوی ته د اولاد پیدا کیدلو هیڅ یوه ښکاره هیله (امید) نه وه. د بی بی مریمی د دی فوق العاده خیر او برکت او خوارقو د لیدلو په سبب ناڅاپه د زکریا علیه السلام په زړه کښی یو جوش پیدا شو. او سم د لاسه ئی دا په زړه کښی ور وگرځیده، چه ماته هم ښائی چه د اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کښی دعا وکړم، هیله (امید) شته چه ماته به هم دا میوه بی له موسمه راکړه شی. یعنی په دی زړښت (بوډا والی) کښی به د پاک الله په مهربانی اولاد راپه برخه شی لکه چه (بی بی حنی) زړی شندی ته بی بی مریمه ورکړی شوی ده. د «ذریة» اطلاق په واحد او کثیر یو رنگ کاوه شی.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِى الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

نو ورناری کړی ده ته (زکریا ته) پرښتو (جبریل) حال دا چه دی ولاړ ؤ لمونځ ئی کاوه په محراب (عبادت خانه) کښې چه بیشکه الله زیری کوی په تا د یحییٰ (چه ستا زوی به وی)

تفسیر: دعا ئی ومنله شوه زیری ور ورسید چه ستا په کور کښې یو هلک پیدا کیږی، چه د هغه نوم یحییٰ علیه السلام ایښود شوی دی. د «الملئکة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل یا به تعظیماً وی یا به د ملائکو جنس ورڅخه مراد وی. لکه چه ویل کیږی «زید یرکب الخیل».

مُصَدِّقًاۢ بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

حال دا چه تصدیق کوونکی به وی په یوه کلمه سره چه له (طرفه د) الله ده

تفسیر: له یوی کلمی ځنی دلته حضرت مسیح علیه السلام مراد دی چه د الله تعالیٰ د حکم سره سم بی له پلاره پیدا شوی دی. حضرت یحییٰ علیه السلام لا له په خوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه چه مسیح علیه السلام پیدا کیدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا

حال دا چه سردار به وی (د خپل قوم په علم، حلم او تقویٰ سره) او ډیر منع راوړونکی به وی (له شهواتو سره له قدرته)

تفسیر: یعنی له لذاتو او شهواتو ځنی به زیات ځان ساتونکی وی. او د الله تعالیٰ په عبادت کښې به دومره لګیا وی چه د ښځی په لوری به د التفات کولو وار هم نه ورته رسیږی. دا د حضرت یحییٰ علیه السلام د مخصوص حال بیان ؤ چه له هغه څخه د محمدی امت له پاره کومه قاعده نشی کیدی. زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم پوره امتیاز دا دی چه د عبادت له کمال سره ئی د معاشرت کمال یو ځای کړ.

وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۹﴾

او نبی به وی له (ډلی د) صالحانو نه (چه نه به خطا کوی او نه به گناه ته قصد کوی)

تفسیر: د صلاح او رشد په اعلیٰ مرتبه باندی به فائز کیږی چه هغه ته «نبوت» ویل کیږی. یا به «د صالح» معنی نیک عمله وی، چه په هغه تقدیر به د هغه معنی خورا (ډیر) نیک عمل کیږی.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِىَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِىْ عَاقِرٌ ۭ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاۗءُ ﴿۴۰﴾

وویل (زکریا) «ای ربه زما څرنگه به پیدا کیږی ما لره هلک؟ حال دا چه به تحقیق رسیدلی دی ماته زوړوالی او ښځه می (هم) شنده ده»، وویل (جبریل) هم داسی (له زوړ او زړی شنډی ښځه د اولاد پیدا کولو په شان) الله کوی هغه کار چه اراده وفرمائی (د کولو ئی که مخالف وی له عادته یا موافق).

تفسیر: یعنی د هغه قدرت او مشیت د اسبابو په سلسلی پوری ترلی نه دی. اگر که په دی عالم کښی د هغه عادت هم داسی دی چه له عادی اسبابو څخه مسببات پیدا کوی، خو کله کله د عادی اسبابو په خلاف په غیر معمولی طریقی سره د یوه شی پیدا کول هم د هغه خاص عادت دی. اصل دا دی چه مریمی صدیقی رضی الله تعالیٰ عنها ته په خارق العاده ډول (طریقه) رزق رسیدل او ډیر غیر عادی واقعات ورڅرگندیدل د دی وضعیت په لیدو سره د بی بی مریمی په حجره کښی ناڅاپه د زړه له کومی د حضرت زکریا علیه السلام دعا کول بیا ده ته او د ده شنډی ښځی ته په عین زړښت کښی په غیر عادی توگه (طریقه) اولاد ورکول، باید د قدرت دغه گردی (تولی) علامی د هغه عظیم الشان آیت تمهید وگڼلی شی چه د بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها له وجوده بی د زوج له نژدی کیدلو په قریب مستقبل کښی ظاهر کیدونکی ؤ ـ گواکی د حضرت یحییٰ علیه السلام په غیر معتاد ولادت باندی، ﴿ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاۗءُ ﴾ فرمایل تمهید ؤ له پاره د ﴿ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاۗءُ ﴾ چه وروسته له دی نه د حضرت مسیح علیه السلام د غیر معتاد ولادت په سلسله کښی راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْٓ اٰيَةً ۭ

ویل (زکریا) ای ربه زما وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چه لا زما د شکر کولو سبب شی)

تفسیر: یعنی چه له هغه ځنی څرګند شی چه اوس حمل قرار نیولی دی تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نژدی والی د لیدلو له کبله (وجی) یوه نوی خوشالی هم حاصله او د نعمت په شکر کښی زیاتره لګیا شی.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا

نو وویل (جبریل) «علامه» ستا دا ده چه خبری به نه کوی ته له خلقو سره دری ورځی (او شپی) مګر په اشاره سره،

تفسیر: یعنی هلته به تاته دا حالت درپیښ شی چه تر دری ورځو او شپو پوری به له خلقو سره پرته (علاوه) له اشاری هیڅ خبری ونشی کری، او ستا ژبه یوازی د پاک الله په ذکر کښی لګیا اوسی، نو وپوهیږه چه اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله! هسی علامه ئی تاکلی (مقرر کری) ده چه د علامو علامه وی. او د خبریدلو ځنی کوم غرض چه د نعمت شکر دی هغه هم علیٰ وجه الکمال حاصل شی ګواکی که وغواړی چه پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له ذکر او فکر ځنی کوم شی ووینی نو په خپله ژبه سره ئی ونه شی ویلی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

او یادوه رب خپل دیر (له پاره د شکر)! او تسبیح وایه (لمونځ کوه)! په آخر د ورځی کښی او په اول د ورځی کښی.

تفسیر: یعنی په دغه وخت کښی بښائی چه دیر زیات د الله تعالیٰ په ذکر او فکر کښی مشغول، او سبا او بیګا په تسبیح او تهلیل کښی مصروف اوسی! معلومیږی چه له بنیادمانو سره خبری نه کول یو اضطراری کار او د دی له پاره ؤ چه هغه ورځی یوازی د پاک الله ذکر، شکر او فکر ته فارغی او تشی پاتی شی، مګر په ذکر، فکر او شکر بوخت (مصروف) او مشغول کیدل ـ اضطراری نه ؤ بلکه په هغو مامور شوی ؤ.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰكِ وَطَهَّرَكِ

وَاصْطَفٰكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۲﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل پرښتو (یعنی جبریل) ای مریمی! بیشکه چه الله غوره کړی ئی ته (په کرامت او عبادت) او پاکه کړی ئی ته (له بدو اقوالو، افعالو او احوالو څخه) او غوره کړی ئی ته پر ګردو (ټولو) ښځو د عالمیانو (یعنی پر ښځو د زمانی خپلی)

تفسیر: د حضرت زکریا او یحییٰ علیهما السلام کومه قصه چه د ضمنی مناسباتو له امله (وجی) په منځ کښی راغلی وه، او په هغی کښی د آل عمران د اصطفاء تاکید او د حضرت مسیح علیه السلام د قصی تمهید ؤ دلته اخر ته ورسیده وروسته له دی بیانه بیا د مریمی رضی الله تعالیٰ عنها او د مسیح علیه السلام د واقعاتو په لوری کلام منتقل کړ شو او اوس پخوا له مسیح علیه السلام څخه د هغه د مور فضل او شرف بیانوی یعنی پرښتی بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته وویل چه ته د پاک الله له خوا څخه لا پخوا غوره شوی ئی چه سره له جلتوبه (جینکتوبه) د بیت المقدس په خادمانو کښی د نذرانی په توګه (طریقه) منلی شوی ئی! او راز راز (قسم قسم) لوړ احوال او عالی کرامات درعنایت شول! ښه اخلاق پاک طبیعت، ظاهری او باطنی نزاهت ئی دروبابښه! او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائق) ئی وګرځولی، او تاته ئی د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځینو وجوهو کښی فضیلت درکړ! مثلاً په تا کښی ئی هسی یو استعداد کیښود، چه بی د بشر له مس کولو څخه یوازی د پاک الله په کامل قدرت لکه عیسیٰ علیه السلام غوندی یو اولو العزم رسول له تا څخه پیدا شی، چه په دنیا کښی داسی سر لوړی او امتیاز د هیڅ یوی بلی ښځی په برخه نه دی شوی.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ

ای مریمی فرمان برداره شه! (ولاړه شه! بندګی کوه!) له پاره د رب خپل! او سجده کوه!

تفسیر: یعنی کله چه الله تعالیٰ داسی عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه نو ښائی چه ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کښی سرښکته کړی! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کښی لا زیاته لګیا او مشغوله اوسی! څو هغه لوی امر چه د هغه د ظهور له پاره ته د وسیلی په دول (طریقه) درولی شوی ئی ښکاره شی.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

او رکوع کوه ! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه !)

تفسیر: لکه چه رکوع کوونکی د پاک الله په مخ کښې «رکوع» ته ځی ته هم همغسې «رکوع» ته ولاړه شې! یا ئې دا مطلب چه په جماعت سره لمونځ ادا کړه ! او څرنګه چه لږ تر لږه په رکوع کښې له امامه سره شاملیدونکی، د هغه رکعت نیوونکی ګڼه شی نو ښائی د دی له امله (وجی) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وی، **کما یفهم من کلام ابن تیمیة رحمة الله علیه فی فتاواه والله‌اعلم** په دی تقدیر سره که په «اقنتی» کښې له «قنوة» ځنی «قیام» مراد شی، نو د «قیام» رکوع، او سجود یعنی د لمانځه د دری واړو هیئتونو ذکر به په دی آیت کښې راځی.

(تنبیه): امکان لری چه په هغی زمانی کښې به ښځی په عمومی دول (طریقه) سره په جماعت کښې شریکیدی، یا خاص له فتنی ځنی د مأمون پاتی کیدلو په صورت به دوی ته اجازه شوی وی چه جماعت وکړی. یا به دا د بی‌بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها خصوصیت وی، یا به بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها پخپله حجره کښې یواځی، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسی اقتدا کوله، او لمونځونه به ئې کول، دا ګرد (تول) احتمالات شته. والله اعلم.

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ؕ

دا (د حنی، مریمی، زکریا او د یحیٰی ذکر شوی قصی) له اخبارونو د غیبو څخه دی چه مونږ ئې په وحی سره درلیږو تاته (ای محمده !)،

تفسیر: یعنی په ظاهره کښې ته لوستونکی او لیکونکی نه ئې او نه پخوا له دی نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ (لائق) صحبت کړی دی، چه د هغه په وسیله د تیرو پیښو داسی تحقیقی معلومات ولری. او که هغوی سره صحبت وکړی شی نو بیا هم له هغو ځنی نه شی مستفید کیدی ځکه چه هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کښې لویدلی دی. او سرګردانه ګرځی. ځینو د عداوت، او ځینو د زیات محبت له سببه صحیح واقعات مسخ او اړولی دی، نو بیا به په ړندو سترګو د لمر د لیدلو او ښوولو څه هیله (امید) او توقع وشی؟ په دی حالاتو کښې په دغه دواړو «مدنی» او «مکی» سورتونو کښې په هسی صحت او بسط او تفصیل سره د دغو واقعاتو اورول، چه د علم او د کتاب د لویو لویو مدعیانو سترګی د هغو له اوریدلو ځنی ردی بدی پاتی شی او هیڅ یو له دوی ځنی هیڅ انکار تری ونه کړی شی د هغه د صحت او حقانیت خورا (دیر) لوی او ښکاره دلیل دی چه د «وحی» په وسیله دا علم تاسی ته درکړی

شوی دی ځکه چه تاسی دا پیښې پخپلو سترګو سره نه دی لیدلی او نه د علم د زده کولو کومه خارجی وسیله له تاسی سره وی.

وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

او نه وی ته (ای محمده! حاضر) په نزد د دوی (یعنی احبارو د بیت المقدس) کله چه دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کښې چه په دی قرعی سره معلوم کړی (چه کوم یو له دوی ځنی تربیه وکړی) د مریمی او نه وی ته په نزد د دوی کله چه دوی جګړی سره کولی (په کفالت د مریمی کښې)

تفسیر: کله چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کښې سره جګړه شوه چه د دی روزنه (پالنه) د چا په برخه شی؟ تر څو چه خبره قرعی اچولو ته ورسیده، ګردو (تولو) مجاورانو خپل هغه قلمونه چه په هغو سره به ئی توریت لیکه په بهیدونکو اوبو کښې واچول، او دا ئی سره وویل «د هر چا قلم چه د دی بهیدونکو اوبو په سر ودریږی او اوبه ئی یونسی بلکه د اوبو د جریان پر ضد لاړ شی، ښائی همغه د دی بی بی پالونکی وپیژنده شی» په دی کښې قرعه د حضرت زکریا علیه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسیده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل ملائکو (یعنی جبریل) ای مریمی، بیشکه الله زیری درکوی تاته په یوی کلمی سره چه له طرفه د ده ده نوم د هغه مسیح عیسیٰ ځوی د مریمی دی په دی حال کښې چه مرتبه والا دی. په دنیا کښې (په طاعت او نبوت) او آخرت کښې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسیر: حضرت مسیح علیه السلام ته دلته او د قرآن کریم په نورو ځایونو او حدیثونو کښې په

ثو ثو ځایونو «کلمة الله» ویل شوی دی ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ (٦ جزء د نساء ١٧١ آیة ٢٣ رکوع) هسی خو د الله تعالیٰ کلمات بیشماره دی، لکه چه د ١٦ جزء د «الکهف» ١٠٩ آیت ١٢ رکوع کښی، فرمائی ﴿قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾

لیکن مسیح علیه السلام ته بالتخصیص «کلمة الله د الله تعالیٰ حکم» ویل له دی کبله (وجی) دی چه د هغه ځیږیدل، بی د پلار د وسیلی او پرته (علاوه) له عامی سلسلی او د انسابو او اسبابو له واسطی، یوازی د الله تعالیٰ په حکم سره شوی دی او هغه فعل چه له عامی سلسلی او عادی اسبابو ځنی خارج وی د هغه نسبت عموماً په مستقیم دول (طریقه) الله تعالیٰ ته کیږی، لکه چه فرمائی ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ (د ٩ جزء د الانفال ١٧ آیت ٢ رکوع)

تنبیه: د «مسیح» لفظ اصلاً عبرانی دی. چه ړومبی له دی نه «ماشیح» یا «مشیحا» ؤ چه د هغه معنی «مبارک» او معرب ئی «مسیح» دی. پاتی شوه دا خبره چه «دجال» ته مسیح ولی ویل کیږی؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربی دی چه د هغه د تسمئی وجه به خپله موقع کښی په ثو دولو (طریقو) سره بیان کړی شوی ده. د مسیح علیه السلام بل نوم یا لقب عیسیٰ علیه السلام دی چه په عبرانی «ایشوع» ؤ. او د هغه معرب «عیسیٰ» شو، چه معنی ئی «سید» دی. دا خبره په خاص دول (طریقه) د توجه وړ (لائق) ده، چه دلته لوی قرآن د «ابن مریم» کلمه حضرت مسیح لره د علم او نوم د جزء په دول (طریقه) استعمال کړه ځکه چه پخپله ئی بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته د زیری ورکولو په وخت کښی داسی وویل چه تاته د «کلمة الله» زیری درکول کیږی چه د هغه نوم به «المسیح عیسیٰ ابن مریم» وی دا توضیح د عیسیٰ علیه السلام د نښان او د پتی د ورښوولو لپاره نه وه بلکه د دی خبری او تنبیه ورکولو له پاره وه چه د پلار نه لرلو په سبب د هغه نسبت یوازی مور ته کیږی، حتیٰ چه د ابن مریم کلمه ئی د دی له پاره د هغه د نامه جزء وګرځاوه چه خلقو ته دا عجیب آیت تل ور په یاد او د بی بی مریمی د لوینی د ښکاره کولو وسیله وی. ممکن ؤ چه بی بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ته د بشریت په مقتضاء د دی زیری د اوریدلو ځنی داسی یوه اندیښنه پیدا شوی وی چه عام خلق به په دی خبره باندی څرنګه باور وکړی، چه یوازی د ښځی له ګیډی ځنی هلک پیدا کیږی؟ نو خامخا به په ما باندی تهمت او الزام وکړ شي او زما دا هلک به تل په خرابو القابو یادیږی، او خلق به ئی ربړوی (تنګوی)، او زه به خپل ځان له دی تهمت ځنی په څه دول (طریقه) وژغورم (وساتم)؟ او خپله پاکی به څرنګه ښکاره کړم؟ نو ځکه ئی وروسته ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وویل او داد ئی ورکړ چه الله جل جلاله به ئی نه یوازی په آخرت کښی بلکه په دنیا کښی به ئی هم د لوی عزت او وجاهت او مرتبی خاوند کړی، او د دښمنانو ګرد (تول) الزامات به دروغ کړی، د «وجیه» په لفظ باندی دلته داسی وپوهیږئ! لکه چه د موسیٰ علیه السلام په نسبت ئی فرمایلی دی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾

(٢٢ جزء د احزاب ٢٩ آیت ٩ رکوع) ګواکې هغو کسانو ته (وجيه) وائي، چه دوی په خصوصي ډول (طريقه) له دروغو، طعنو او بدو الزاماتو څخه د الله تعالىٰ په مهرباني برائت حاصلوی. هغه د باطني خبث څښتنان (خاوندان) چه د حضرت مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوی يا خدای يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي يا ئې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا ئې د ژوندانه په حالت کښې مړ بولي ـ يا د الوهيت او ابنيت او نوری باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوی. نو پاک الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو (ټولو) الزاماتو څخه په دنيا او آخرت کښې په ښکاره ډول (طريقه) سره پاک او بری وګرځوی او د ده د وجاهت او نزاهت اظهار به (علىٰ رؤس الاشهاد) وفرمائي، هغه وجاهت چه له ولادت او بعثت څخه وروسته ده لره په دنيا کښې حاصل شو، د هغه پوره تکميل به وروسته له نزوله کيږی. لکه چه زمونږ د مسلمانانو اجماعي عقيده هم دا ده. بيا په آخرت کښې په خصوصيت سره د ﴿ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي ﴾ الآية ـ سوال او ځواب هم ورسره کوی، او خپل خصوصي انعامات ور په يادوی، او د ګردو (ټولو) اولينو او آخرينو په مخ کښې به د ده د وجاهت او کرامت اظهار کيږی. لکه چه د ٧ جزء د «المائدة» په ١١٦ آيت ١٦ رکوع کښې مذکور دی. او نه يوازې دا چه په دنيا او آخرت کښې به وجاهت لرونکی وی، بلکه د الله تعالىٰ په اخص الخواصو مقربينو کښې به هم شميرل کيږی.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

او خبرې به کوی له خلقو سره په مهد (د مور په غيږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کښې او په کهولت (پوره عمر) کښې او له صالحانو څخه به وی.

تفسير: يعني خورا (ډير) ښائسته او په اعلىٰ درجه به نيک وی، اول به د مور په غيږ کښې، او بيا به په لوی والي کښې عجيبې او غريبې خبرې کوی، په دې الفاظو سره په حقيقت کښې د بي بي مريمې رضي الله تعالىٰ عنها پوره تسکين وکړ شو. له پخوانيو زيرو څخه ممکن ؤ چه هسې خيال وکړی چه دغه وجاهت خو به يو وخت ورحاصليږی مګر د طعن او د پيغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع کيږی، نو په دې وخت کښې به په څه ډول (طريقه) سره ځان بری او پاک کړم؟ د دې خبری ځواب ئې ورکړ، چه مه ويريږه! تاته به د ژبې خوځولو هيڅ ضرورت نه پاتې کيږی بلکه ته دا ورښکاره کړه چه «زه نن روژه يم. او له خبرو څخه مې خوله تړلې ده. زما هلک پخپله ژبه تاسی ته ځواب درکوی.» لکه چه دا مطلب د (مريم) په سورت کښې په پوره تفصيل سره راځي. ځينې محرفين وائي چه د ﴿ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ الآية ـ څخه مراد بي بي مريم رضي الله تعالىٰ عنها ته داسې تسلي ورکول مقصد دی، چه ستا هلک به ګونګی نه وی او د نورو هلکانو غوندې به له هلکتوبه تر زړتوبه پورې خبرې

کوی. لیکن عجیبه خبره دا ده چه په محشر کښی به هم خلق داسی وائی **«یا عیسی انت رسول الله وکلمة القاها الیٰ مریم وروح منه و کلمت الناس فی المهد صبیاً»** او پخپله الله تعالیٰ به هم د قیامت په ورځ کښی فرمائی ﴿ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ آیا هلته به هم د دی خاص نعمت او علامی له یادولو څخنی هم دا مطلب وی چه بی بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها مطمئنه شی چه زما دا هلک ګونګی نه دی، او د نورو هلکانو په شان خبری کولی شی. اعاذنا الله من الغواية والضلالة!

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ

وویل (مریمی) «ای ربه زما څرنګه به پیدا شی ما لره زوی؟ حال دا چه مس کړی نه یم هیڅ بشر (نارینه ـ نه په نکاح نه په سفاح (بدکاری) سره)»،

تفسیر: معلومه شوه چه بی‌بی مریمه رضی الله تعالیٰ عنها له دی زیری څخنی داسی وپوهیده چه هلک به هم دی موجوده حالت کښی پیدا کیدونکی دی. که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

وویل (جبریل) هم داسی (بی د نارینه له مس څخه) الله پیدا کوی هغه چه اراده وفرمائی (د پیدا کولو ئی) هر کله چه اراده (حکم) وکړی (الله) د یوه کار پس بیشکه هم دا خبره ده چه ووائی هغه شی ته چه (پیدا) شه! پس (پیدا) شی،

تفسیر: یعنی په هم دی ډول (طریقه) بی د بشر د «مس» او لاس لګیدلو څخنی پیدا کیږی، د ده د عادت له مخالفت څخنی تعجب مه کوه! الله جل جلاله د هر شی په هر رنګ چه اراده وکړی هغه کیدونکی دی. د ده د قدرت تحدید امکان نه لری، د هر کار د کولو اراده چه وکړی، همغه کیږی الله تعالیٰ جل جلاله و اعظم شانه نه مادی ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لری.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

او ورزده کوی هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعی احکامو علم، ژوری خبری) او توریت او انجیل.

تفسیر: یعني دیر ښه لیکل به ورزده کوی، یا به د ګردو (تولو) کتابونو هدایت او د «توریت» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي دول (طریقه) سره ورښئی ـ او خورا (دیر) زیاتی د حکمت ژوری خبری وریادوی. زما په خیال ممکن دی چه له کتاب او حکمت ځنی قرآن او سنت مراد وی، ځکه چه مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته زمونږ د پاک قرآن او د رسول الله مبارک له سنتو سره سم کار کوی او حکم به صادروی.، او دا هم په هغه صورت کښی امکان لری، چه ده ته د دغو شیانو علم او پوه ورکړه شی. والله اعلم.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَاءِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ

او (لیږو ئی) رسول طرف د بنی اسرآئیلو (اولادی د یعقوب) ته. (چه وائی دوی ته) بیشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسی ته په لویه علامه (د خپل صدق) له ربه ستاسی څخه.

تفسیر: یعني له مبعوث کیدلو څخه وروسته خپل قوم بنی اسرآئیلو ته به هسی وائی.

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

بیشکه زه جوړوم تاسی ته (ای بنی اسرآئیلو)! له ختو ځنی په شان د شکل د مرغه نو پوکوم په دی (شکل) کښی پس کیږی (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: یوازی د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبیر کول، تش ظاهری حیثیت دی. لکه چه په صحیح حدیث کښی معمولی تصویر کښل په «خلق» سره تعبیر شوی دی **«احیوا ما خلقتم»** یا په الله باندی د «احسن الخالقین» اطلاق دا راوښوول چه دا لفظ یوازی د ظاهری صورت په لحاظ د ماسوا الله په نسبت ویل کیدی شی که څه هم د تخلیق په لحاظ له الله تعالیٰ ځنی پرته (علاوه) بل هیچا ته خالق نشی ویل کیدی، ښائی چه له هم دی کبله (وجی) ئی

داسې نه دی فرمايلی «**انی اخلق لکم من الطین طیرا** زه له ختو څخنی مرغه جوړوم.» او داسې ئې وفرمايل چه «زه له ختو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کښی پوکوم، نو بیا هغه خته د الله تعالیٰ په حکم سره الوزی.» په هر حال دا معجزه ئې دوی ته وروښوده. او وائې چه په هلکتوب کښی له حضرت عیسیٰ علیه السلام څخه د «ارهاص» په دول (طریقه) دا خارق العاده افعال د دی له پاره صادر شوی وو چه تهمت کوونکو ته د الله تعالیٰ د قدرت یوه وړوکی نمونه ورونښئی، او د دوی فکر دی خوا ته را واړوی کله چه پاک الله زما په نفخی (پوکولو) سره د ختو په بی سا صورت کښی روح (سا) اچوی. هم دا رنګه که پاک الله بی د بشر د مس کولو څخه یوازی د «روح القدس» په نفخی (پوکولو) سره له یوی غوره شوی ښځی څخنی عیسوی روح پیدا کړی، نو دا به څه د تعجب خبره وی؟ بلکه څرنګه چه حضرت عیسیٰ علیه السلام د جبرائیلی نفخی (پوکولو) څخنی پیدا شوی دی، نو دا «مسیحی» نفخه دی د دی راز (قسم) ولادت یو اثر وګڼل شی د «المائدة» د سورت په آخر کښی د مسیح علیه السلام په دغو معجزاتو او خوارقو باندی په بل دول (طریقه) سره خبری کیږی هغه دی هلته وکتلی شی! لنده ئې داسې شوه چه په مسیح علیه السلام باندی د ملکی او روحی کمالاتو غلبه وه ـ له دی څخنی داسې آثار څرګندیدل چه د دغو کمالاتو سره مناسب وو لیکن که انسان ته په پرښته باندی فضیلت حاصل دی، او که ابوالبشر علیه السلام د ملائکو مسجود ګرځولی شوی دی، نو هیڅ شک نشته چه په چا کښی چه د بشریت هغه ګرد (تول) کمالات (روحانی او جسمانی کمالات) په اعلیٰ درجه سره وی نو هغه هرو مرو (خامخا) په مسیح علیه السلام باندی فضیلت لری چه هغه د برکتونو خاوند حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله واصحابه وسلم دی.

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ

او روغوم مورزادی (پیدائشی) ړوند او پیس (برګ) او ژوندی کوم مړی په اذن (حکم) د الله سره،

تفسیر: په هغه زمانه (پیری) کښی د طبیبانو او حکیمانو ډیره ترقی او زور ؤ ـ نو مسیح علیه السلام ته داسې معجزی مرحمت شوی چه د خلقو په منځ کښی پر ګردو (تولو) لویو طبیبانو باندی د ده تفوق او لویوالی ثبت کړی، او ګرد (تول) طبیبان د هغو له معالجو څخه عاجزوی. بلا شبهه د مړی ژوندی کول، د الله تعالیٰ له صفاتو څخنی دی، لکه چه د «باذن الله» له قیده صافه ښکاره ده، مګر د دی له امله (وجی) چه مسیح علیه السلام د هغه وسیله ګرځیدلی دی، نو ئې توسعاً په خپل لوری نسبت کوی. د څینو خلقو دا وینا چه پاک الله په لوی قرآن کښی یا پاک رسول الله پخپلو احادیثو کښی اعلان فرمایلی دی، چه له ازله تر ابده پوری هیڅوک مړی نه شی ژوندی کولی. یوه نوی او عجیبه دعوی ده، چه هیڅ ثبوت نه لری. که الله په قرآن کریم

کښې ﴿ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ ﴾ فرمايلي دی، دا ئې راښوولي دي چه د مړ کيدونکي روح الله تعالیٰ ستنوی (واپس کوی)، او د اوده کيدونکي روح بيرته ور پريږدی. نو دا ئې کله فرمايلي دی چه له بيرته ستنولو (واپس کولو) څخه د هغه د بيا خوشې کولو واک (قبضه) او اختيار نه لري؟

تنبيه: «معجزه» هغه ده چه د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصديق له پاره ښکاره شي، نو که داسي نصوص واخيستلی شی، چه د کوم شي په نسبت د الله تعالیٰ عمومي عادت په کښي بيان شوی وی، او بيا تری داسي استدلال وکړی، چه په دی سره د معجزاتو نفی کيږی، بيخی له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی. که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغی ته به څوک «معجزه» وائی؟ د مسيح عليه السلام بی پلاره پيدا کيدل د ابرص، ابره او اکمه روغول - د مړی ژوندی کول - او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو (تولو) اخلافو او اسلافو کښې يوه منلي شوی خبره ده. د اصحابانو رضی الله تعالیٰ عنهم او تابعينو (رحمة الله عليهم) په اقوالو کښې يوه خبره هم داسي نشته چه د مسيح عليه السلام د دی معجزاتو په نسبت څه تردد پکښې ښکاره شوی وی. هغه دعوی چه نن ئې ملحدان کوی چه «د دی خوارقو منل له قرآني محکماتو څخنی مخالف دی». ګواکي دوی دغه شيان داسي محکمات راښکاره وی، چه د هغو د صحيح مطلب په پوهيدلو کښې ګرد (تول) اسلامي ملت عاجز پاتي دی. آيا له ګردو (تولو) محکماتو څخنی مخ اړول او په متشابهاتو پسي لويدل، د ﴿ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ ﴾ مصداق نه دی؟ له اوسنيو ملحدانو څخنی پرته (علاوه) بل هيڅوک موفق نشو چه «متشابهات» د «محکماتو» په لوری واړوی (العياذ بالله!) حق او رښتيا خو دا ده هغه آيتونه چه د هغه ظاهری معنی ګرد (تول) اسلامي امت د اصحابو له زمانی څخنی تر اوسه پوری منلي ده «محکمات» دی. او د هغو ماتول او ګډول او په تشو استعاراتو او تمثيلاتو باندی ئې اړول - او د معجزاتو پر نفی باندی، د عمومي عادت دليل راوړل، هم دا د زائغينو کار دی چه له هغه څخنی د ځان ساتني هدايت پخپله رسول الله مبارک فرمايلي دی.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ

او خبروم زه تاسي په هغه شي چه تاسي (ئې) خورئ! او (خبروم زه تاسي) په هغه شي چه تاسي (ئې) ساتئ په کورونو خپلو کښي.

تفسير: وروسته له دی نه په ځينو غيبي شيانو باندی عام له دی چه د ماضي وی، که د مستقبل تاسي خبروم. له عملي معجزی څخه وروسته د يوی علمي معجزی ذکر فرمائی.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بیشکه په دی (معجزو) کښې هرومرو (خامخا) (پوره) نښانه ده تاسی ته که یئ تاسی مؤمنان (یقین لرونکی زما په نبوت) حال دا چه مصدق یم د هغه (کتاب) چه پخوا له ما (نازل شوی) دی چه تورات دی او (بل راغلی یم تاسی ته) له پاره د دی چه حلال کړم له پاره ستاسی ځینی له هغو شیانو چه حرام کړی شوی وو په تاسی باندی

تفسیر: یعنی د «تورات» تصدیق کوم چه د پاک الله کتاب دی. او د هغه عمومی اصول او احکام پخپل حال باندی قایم پاتی دی، او د الله تعالیٰ په حکم د دی زمانی په تناسب سره څه جزئی او فرعی تغیرات پکښی کیږی. مثلاً د هغه ځینی احکام چه ډیر سخت او درانه وو لری کیږی. (لکه چه په موسوی شریعت کښی د خالی د ورځی تعظیم ـ د ماهی او د اوښ د غوښی او د وازدی تحریم چه د ۸ جزء د الانعام په (۱٤۷) آیت (۱۸) رکوع کښی راغلی هغه ورته حلال شول نو واک (اختیار) لرئ چه د هغه نوم نسخ ږدئ! او که تکمیل.

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلی یم تاسی ته په (هر قسم) معجزی له (طرفه د) رب ستاسی. نو وویریږئ تاسی له الله او ومنئ (وینا) زما (د الله په توحید او اطاعت کښی).

تفسیر: یعنی کله چه تاسی زما د صداقت دلائل ولیدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وویریږئ! او د هغه بندگی وکړئ! او زما خبری ومنئ!

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بیشکه چه الله رب زما دی او رب ستاسی دی نو بندگی کوئ تاسی د ده!، هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکی مقصود ته).

تفسیر: یعنی له ګردو (تولو) خبرو څخنی یوه خبره، او له ګردو (تولو) اصولو یو اصل هم دا دی هغه دا چه پاک الله ومنئ! چه زما او ستاسی یو شان رب او پالونکی دی (او د پلار او زوی تعلقات او نور) پکښی مه پیدا کوئ! او د هغه بندګی وکړئ! د الهیٰ رضا موندلو سمه لاره هم دا توحید، تقویٰ او د رسول اطاعت دی. ښائی چه تاسی پری لاړ شئ! چه هغه ته په ښه دول (طریقه) سره ورسیږئ!.

فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ

نو کله چه معلوم کړ عیسیٰ (په محسوس ډول (طریقه) له بنی اسرائیلو څخه کفر (چه د مسیح د قتل اراده ئی وکړه!)

تفسیر: یعنی مسیح علیه السلام وپوهید چه دغه یهودان زما دین نه منی، بلکه زما په دښمنی او ضرر رسولو پسی لویدلی دی.

قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ

وویل (عیسیٰ علیه السلام چه) څوک دی مددګاران زما په طرف (لاره) د الله کښی ؟،

تفسیر: یعنی زما مله او ملګری شئ! او د پاک الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کښی له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ! او زما له انصارو څخنی شئ!

قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ

وویل حواریونو مونږ یو مددګاران د (دین د) الله!

تفسیر: له الله تعالیٰ سره مدد کول دا دی چه د هغه دین ته راشئ او د هغه دین او آئین ومنئ او د انبیاؤ مرسته (ملګرتیا) او مدد وکړئ لکه چه د مدینی منوری انصارو زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او د حق دین په منلو کښی خپلی مرستی ښکاره کړی.

آمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۵۲﴾

ایمان مو راوړی دی په الله او شاهد شه ته (ای عیسیٰ !) په دی چه بیشکه مونږ مسلمانان یو

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کیږی؟ او دا لقب د څه دپاره دوی ته ورکړی شوی دی؟ د دی په نسبت د عالمانو په منځ کښی ډیری خبری شوی دی، چه مشهوره ئی دا ده چه ړومبی هغه دوه تنه چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام تابعان شول، دوبیان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله (وجی) به خلقو دوی ته «حواریون» ویل. عیسیٰ علیه السلام دوی ته وویل چه کالی (کپړی) وینځل پریږدئ! راشئ! چه زه تاسی ته د زړه وینځل دروښیم! دوی له ده سره ملګری شول وروسته له دی د ده د نورو ملګرو لقب هم داسی شو.

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۵۳﴾

ای ربه زمونږ ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چه نازل کړی دی تا او پیروی مو کړی ده د رسول (ستا عیسیٰ علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت)

تفسیر: وروسته له دی نه چه د رسول په مخ کښی ئی اقرار وکړ د الله جل جلاله په حضور کښی ئی هم داسی اقرار وکړ چه «مونږ پر انجیل باندی ایمان راوړی دی. او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره زمونږ نومونه د منونکو په فهرست کښی ولیکه! او زمونږ د ایمانداری تصدیق وفرمایه، او هسی توفیق راپه برخه کړه چه تل په ایمان باندی ټینګ اوسو. او زمونږ د بیا کافر کیدلو احتمال له سره پاتی نشی.»

وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ﴿۵۴﴾ ع

او مکر وکړ کفارو (په عیسیٰ باندی) او مکر وکړ الله (له دوی سره چه سزا ئی دوی ته ورکړه) او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی (چه مکاران په سزا رسوی).

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وائی. که دا پټ تدبیر د ښو کارو له پاره وی، ښه دی، او که د بدو کارو له پاره وی، بد دی. نو ځکه په ﴿ وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ ﴾ کښی ئی له

«مکر» سره «سیئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوی دی، مطلب دا دی یهودانو د عیسیٰ علیه السلام په مخالفت کښې راز راز (قسم قسم) پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دی چه د باچا غوږونه ئې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسی ئې وویل چه «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړی چه «تورات» بدل کړی، او ګرد (تول) خلق د یهودانو له دین څخنی واړوی.» باچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ. هلته داسی خبری کیدی، او دلته د الله تعالیٰ لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کښې خپل کار کاوه. چه د هغه ذکر وروسته راځی. بیشکه د الله تعالیٰ تدبیر له ګردو (تولو) څخنی داسی ښه ـ کلک ـ بهتر او مضبوط دی، چه هیڅوک هغه تدبیر نشی ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى الدُّنْيَا وَالْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ الصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چه وویل الله ای عیسیٰ بیشکه زه اخیستونکی یم ستا (له ځمکی) او پورته بیوونکی یم ستا طرف زما ته او پاکوونکی (لری کوونکی) یم ستا له هغو کسانو څخه چه کافران (منکران) شوی دی او ګرځوونکی یم د هغو کسانو چه متابعت ئې کړی دی ستا د پاسه د هغو کسانو چه کافران (منکران) شوی دی تر ورځی د قیامته پوری بیا (خاص) طرف زما ته دی راتګ ستاسی او زه به حکم وکړم په منځ ستاسی کښې په هغه شی کښې چه وئ تاسی چه په هغه کښې اختلاف به مو کاوه نو هر څه هغه کسان چه کافران شوی دی نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره په دنیا او په آخرت کښې او نه به وی دوی ته هیڅ مدد

کوونکی (د عذاب په دفع کښی). او هر څه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) نو پوره به ورکړی (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله نه خوښوی ظالمان (یعنی دوی په سزا رسوی).

تفسیر: باچا پر خلقو امر وکړ چه مسیح علیه السلام ونیسئ! او پر دار ئی وخیژوئ! او ورته داسی سختی سزاوی ورکړئ! چه د هغو له لیدلو څنی ګرد (تول) خلق د ده له متابعت څنی وګرځی لکه چه ابن کثیر «رحمة الله علیه» لیکی «**فبعث فی طلبه من یاخذه ویصلبه وینکل به**» پاک الله په مقابل کښی مسیح علیه السلام ته اطمینان ورکړ چه زه به د دغو شقیانو دا ګردی (تولی) ارادی او پلمی (منصوبی) له خاورو سره برابری کړم. دوی غواړی چه تا ونیسی او ودی وژنی او نه دی پرېږدی چه هغه مقصد پای (آخر) ته ورسوی چه ستا له پیدا کولو او بعثت څنی مقصود دی او په دی کار سره د الله تعالیٰ د لوی نعمت قدر نه کوی. ولی زه به له دوی څنی دا نعمت بیرته واخلم او ستا د هغه مقدر عمر او عظیم مقصد چه ستا له دغه ژوندون سره تعلق لری، خامخا پوره کوونکی یم او تا به داسی صحیح، سالم او روغ رمټ بوځم چه دوی به ستا یوه ویښته ته هم څه زیان ونشی رسولی او د دی په ځای چه دوی تا له منځه وباسی الله تعالیٰ به تا خپلی پناه ته بوځی. دوی غواړی چه تا پر دار باندی وخیژوی. ولی پاک الله به تا آسمان ته وخیژوی. د دوی داسی اراده ده چه په رسوا کوونکو او عبرت لرونکو سزاګانو سره خلق ستا له متابعته واړوی - خو پاک الله د هغوی دغه ناپاک لاسونه تر تا پوری نه رسوی. بلکه د دی ناولی او ناپاکی جرګی له منځه به تا پاک او صاف جګ (اوچت) کړی او د دی په ځای چه ستا بی پتی او بی عزتی وشی، یا خلق ودار شی او ستا له متابعته غاړه وغړوی، ستا د تابعینو او نوم اخیستونکو قرب او منزلت به تر قیامت پوری پر منکرانو باندی غالب او قاهر وساتم تر هغه پوری به چه ستا انکار کوونکی یهودان او اقرار کوونکی مسلمانان او نصرانیان په دنیا کښی اوسیږی، زما په حکم به تل دغه ستا اقرار کوونکی پر منکرانو باندی فائق او غالب وی بیا به داسی وخت راشی چه ستا مخالفین او موافقین او نور ګرد (تول) خلق به ما ته بیرته راځی نو هلته به زه ستاسی دا ګردی (تولی) جګړی یو په یو فیصله کړم او ګرد (تول) اختلافونه به له منځه ورک شی. دا فیصله به کله کیږی؟ دا فیصله به لکه چه د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ الآیة - له تفصیل څخه معلومیږی چه له آخرته څخه به پخوا په هم دی دنیا کښی د هغی نمونه شروع کیږی. یعنی په هغه وخت کښی به ګرد (تول) کافران په سختو عذابونو کښی اخته کیږی، او هیڅ یو قوت او طاقت به د دوی چیغو او مرستی (مدد) ته ونشی رسیدی. په مقابل کښی به هغو کسانو ته چه ایمان لرونکی دی، په دنیا او آخرت کښی پوره پوره اجرونه ورکول کیږی، او د بی انصافو ظالمانو بیخ به وویستل شي. د مرحومه امت دا اجماعی عقیده ده کله چه یهودانو خپل ناپاک تدبیرونه سره پاخه کړل، نو حق تعالیٰ حضرت مسیح علیه السلام ژوندی آسمان ته وخیژاوه. زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه

وسلم د متواترو احادیثو په موجب قیامت ته نژدې لکه چه دنیا له کفر، او ضلالت، دجالیت او شیطنت څخنې دکه شي نو حق سبحانه وتعالیٰ به د بني اسرآئیلو وروستني پیغمبر یعني حضرت عیسیٰ علیه السلام د علی الاطلاق خاتم المرسلین یعنی حضرت محمد رسول الله سیدالاولین والاخرین صلی الله علیه وسلم د یوه ارشد او اصلح خلیفه په حیث راولیږي، او دنیا ته به ښکاره کړي چه د پخوانیو رسولانو تعلقات د خاتم الانبیاء محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له دربار سره څه ډول (طریقه) دي؟ مسیح علیه السلام به د (دجال) قاتل شي او د هغه اتباع یهودان به ګرد (ټول) سره تولوي او وژني به ئې او هیڅ یو یهودي به ځان ترې نشي ژغورلی (ساتلی) تر دې چه کاڼي او بوټي به هم ناري وهي چه زمونږ تر شا یهودان ولاړ دي ـ راشئ! او وئې وژنئ مسیح علیه السلام به صلیب ماتوي او د نصرانیانو باطل عقائد به اصلاح کوي. او د ګردې (ټولې) دنیا خلق به د ایمان په سمه صافه لاره باندې سموي په هغه وخت کښې به ګردې (ټولې) جګړې سره فیصله کیږي او ټول مذهبي اختلافات به له خرمې (سیلمې) ورک شي. او یوازې د یوه خدای حق دین «اسلام» به پاتې شي، د دې وخت په نسبت الله جل جلاله فرمائي ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ﴾ (٦ جزء د النساء ۱۵۹ آیه ۲۲ رکوع) چه د هغه پوره تقریر او د مسیح علیه السلام د رفعې کیفیت به د «النساء» په سورت کښې راشي. په هر حال زما په نزد ﴿ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ ﴾ الآیة ـ یوازې له آخرت سره تعلق نه لري، بلکه له دنیا او آخرت دواړو سره تعلق لري لکه چه د وروستني تفصیل په موقع کښې د ﴿ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾ لفظ په ښکاره ډول (طریقه) سره شهادت راکوي او دا د دې قرینه ده چه د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ معنی د قیامت قرب دی لکه چه په صحیحو احادیثو کښې تصریح شوې ده چه له قیامت څخه پخوا داسې یو مبارک وخت هرومرو (خامخا) راتلونکی دی چه ګرد (ټول) اختلافات به له منځه ورک او یو صحیح دین به پاتې شي **(ولله الحمد اولا وآخراً)** د دې آیت په نسبت ښائي څو خبرې په زړه ولرلی شي د «توفی» د لفظ په نسبت د «ابو البقاء» په کلیاتو کښې ئې لیکلي دي چه **التوفی الاماتة وقبض الروح وعلیه استعمال العامة. او الاستیفاء واخذالحق و علیه استعمال البلغاء** د عوامو په نزد د «توفی» معنی مړ کول دي او د سا وښکلو په مواردو کښې استعمالیږي لیکن د بلغاؤ په نزد د «توفی» اطلاق پر موت هم له دې کبله (وجې) کیږي چه په موت کښې خاص عضو نه بلکه د الله تعالیٰ له لورې پوره روح اخیستل کیږي اوس ئې داسې فرض کړئ که الله تعالیٰ د چا سا (روح) د هغه د وجود سره یو ځای واخلي نو هغه ته په طریق اولی سره «توفی» ویل کیږي. هغه اهل اللغت چه د «توفی» معنی د روح قبض لیکي دوی داسې نه وائي چه «قبض الروح مع البدن» ته «توفی» نه وائي او نه ئې داسې کومه ضابطه بیان کړې ده کله چه د «توفی» فاعل الله او مفعول ئې ذی روح وي نو پرته (علاوه) له موت څخنې بله معنی نه ترې اخیسته کیږي هو! څرنګه چه د روح د قبض وقوع عموماً له بدن څخنې په جلا (جدا) کیدلو سره کیږي نو ځکه د کثرت او عادت په ملاحظه زیاتره د موت لفظ ورسره لیکي که نه د دې لفظ لغوي مدلول «قبض الروح مع البدن» لکه چه په

﴿ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ﴾ ۲۴ جزء د الزمر ۴۲ آیت ۵
رکوع کښې د توفی النفس «قبض الروح» دوه صورتونه ښوولی شوی دی یو مرګ او بل خوب په
دی تقسیم کښې هم د (توفی) مفعول «النفس» واقع شوی دی. او د «حین موتها» قید ورسره
زیات شوی دی او دا ئی راښوولی دی چه «توفی» او «موت» دوه سره بیل بیل شیان دی اصلی
خبره دا ده چه د روح قبض مختلفی درجی لری یوه درجه ئی د مرګ په وخت کښې او بله درجه
ئی د خوب په وخت کښې لیدله کیږی له قرآن کریم څخه دا معلومیږی چه پر دی دواړو باندی
د «توفی» د لفظ اطلاق کیږی او په دی کښې د موت څه تخصیص نشته. ﴿ يَتَوَفّٰكُمْ بِالَّيْلِ
وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ﴾ (۷ جزء د الانعام ۶۰ آیت ۷ رکوع) اوس څرنګه چه خدای جل
جلاله په دی دواړو آیتونو کښې په خوب باندی د «توفی» اطلاق کړی دی حال دا چه په خوب
کښې د روح قبض پوره هم نه وی. هم داسی که د (آل عمران) او د (المائدة) په دوو آیتونو
کښې د «توفی» د لفظ اطلاق پر «قبض الروح مع البدن» باندی کړی شوی وی نو کومه استحاله
به لازمیږی؟ بالخصوص کله چه دا هم ولیدل شی چه د مرګ، او خوب په نسبت د (توفی) د
لفظ استعمال هم دی پاک قرآن شروع کړی دی. پخوانی جهال عموماً له دی حقیقت څخنی خبر نه
وو چه آیا په خوب کښې یا په مرګ کښې الله تعالیٰ له چا څخنی کوم شی اخلی که نه؟ نو ځکه
د «توفی» د لفظ استعمال پر موت او خوب باندی د دوی په منځ کښې شائع نه ؤ اول ځلی
پاک الله د موت او خوب په حقیقت باندی د رڼا اچولو له امله (وحی) دا لفظ استعمال کړ نو
هم ده لره دا حق هم شته چه د مرګ او خوب په شان «د اخذ الروح مع البدن» په نادره موقع
کښې هم هم دا (توفی) استعمال کړی. په هر حال په دی آیت کښې د جمهورو په نزد له
(توفی) څخنی موت نه دی مراد او له (ابن عباس «رض») څخنی دیر صحیح روایت هم دا دی چه
مسیح علیه السلام ژوندی آسمان ته خیژولی شوی دی. کما فی «روح المعانی» وغیره. له ژوندی
پورته کولو یا د دوهم ځلی راښکته کیدلو څخنی انکار کول له هیڅ سلف او خلف څخه نه دی
منقول شوی بلکه په (تلخیص العبیر) کښې (حافظ ابن حجر رحمة الله علیه) په دغه باره کښې د
اجماع نقل کوی او (ابن کثیر رحمة الله علیه) او نورو د نزول حدیثونو ته متواتر ویلی دی، او
په «اکمال اکمال المعلم» کښې له امام (مالک رحمة الله علیه) څخنی دا مسئله صریحاً نقل شوی
ده. بیا په هغو معجزو کښې چه مسیح علیه السلام ښکاره کړی دی برسیره پر نورو حکمتونو د
ده له «رفع السماء» سره یو خاص مناسبت هم موندی کیږی. مسیح علیه السلام له اوله داسی
تنبیه فرمایلی وه کله چه د ختو یوه څیره زما له پوکولو څخنی په اذن د الله سره الوتونکی
جوړیږی، او مخ په پورته الوځی، نو آیا هغه بشر ته چه پر ده باندی الله تعالیٰ د «روح الله» د
لفظ اطلاق فرمایلی دی او د «روح القدس» له پوکی (نفخی) څخنی پیدا شوی دی، دا امر ممکن
نه دی چه د الله تعالیٰ په حکم سره والوځی او ځان آسمان ته ورسوی؟ هغه څوک چه د هغه له
لاس وهلو او څو الفاظو له ویلو څخنی د الله تعالیٰ په حکم سره ړانده او ابرصان (برګ) او
جذامان او نور جوړیږی او مړی ژوندی کیږی که دا شخص پخپله د دی د کون او فساد له عالم

ځني خپل ځان جلا (جدا) کوي او تر زرهاؤ کلونو پوري لکه پرښتي په آسمان کښي ژوندي، روغ رمټ اوسيږي نو په دي کښي څه استبعاد دي؟ **قال قتادة رحمة الله عليه فطار مع الملائكة فهو معهم حول العرش وصار انسيا ملكيا سماويا ارضيا** «بغوي» په دي موضوع باندي ځان ته کتابونه او رسالي خوري شوي دي. مګر زه د علماؤ توجه د علامه سيد محمد انور شاه کشميري طال بقائه د «عقيدة الاسلام» د رسالي لوستلو ته راګرځوم چه د هغه د علمي لعلونو او جواهرو ځني مستفيد شي! زما په نظر بله داسي کومه جامعه رساله پر دي موضوع باندي نه ده ليکلي شوي.

ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَ الذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿۵۸﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ؕ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۵۹﴾

دا (چه تير شول) مونږ ئې لولو پر تا (اې محمده!) له آيتونو او دين (يا پند يا قرآن يا لوح محفوظ) محکم څخه (چه هيڅ تغئير او تبديل نه لري) بيشکه مثل (صفت) د عيسیٰ په نزد د الله-په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چه (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بيا ئې وويل ده (آدم) ته (بشر) شه! پس (بشر) شو.

تفسير: نصرانيانو په دي خبري باندي زمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ډيري جګړي وکړي چه عيسیٰ عليه السلام بنده نه دی بلکه د الله تعالیٰ زوی دی نو په پاي (آخر) کښي ئې وويل «که عيسیٰ د الله زوی نه دی نو ته ووايه چه پلار ئې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کښي دا آيت نازل شو چه آدم عليه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور نو که اوس عيسیٰ عليه السلام پلار نه لري نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کښي کومه عجيبه خبره نه ده «موضح القرآن» نو په دي حساب سره ښائي چه آدم عليه السلام ته د الله جل جلاله زوی ووايه شي ځکه چه ستاسي په زعم دلته زوررور دلائل شته حال دا چه د دي خبري ويونکي هيڅوک نه دي.

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۶۰﴾

حق (هغه دی چه) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عيسیٰ په شان کښي) نو مه کيږه له شک کوونکو نه

تفسیر: یعنی د مسیح علیه السلام په نسبت کومه خبره چه الله جل جلاله فرمایلی ده هغه داسی حقه ده چه د شک او شبهې هیڅ ځای پکښې نشته او په صحیح او حقیقی خبره باندی په پوره دول (طریقه) سره دوی وپوهول شول.

فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾

نو هر څوک چه جګړه کوی له تا سره په (باره د) عیسیٰ کښې وروسته له هغه چه حاصل شو تا ته (صحیح) علم (د عیسیٰ په بندګی او نبوت) نو ووایه (ای محمده! دوی ته) راځئ! چه راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسی او ښځی زمونږ او ښځی ستاسی او ځانونه خپل او ځانونه ستاسی بیا به التجا عاجزی وکړو (په دعا کښې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنانو باندی.

تفسیر: الله تعالیٰ حکم وفرمایه که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږی نو له دوی سره «مباهله» وکړه! چه د هغې له پاره داسی یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو چه دواړه دلی دی له خپل اولاد سره راحاضری شی!، او د زړه له کومی دی په ډیر اصرار او عاجزی سره داسی دعاوی وکړی «هر یو له مونږه څخنی چه دروغ وائی په هغه باندی دی د الله تعالیٰ لعنت او عذاب ولویږی!» دا د «مباهلی» اقدام په اول سر کښې د دی خبری اظهار کوی چه کومه دله تر کومی اندازی پوری پخپلو زړونو کښې پخپل صداقت او حقانیت باندی باور او یقین لری؟ لکه چه د «مباهلی» د دعوت له اوریدلو څخنی وروسته د نجران جرګی مهلت واخیست، او وئی ویل چه «مونږ په دی مورد کښې مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو.» د مشوری په معرکی کښې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چه «ای د نصرانیانو دلی! تاسی پخپلو زړونو کښې په یقین سره ګرد (تول) پوهیږئ چه دا محمد مرسل نبی دی او حضرت مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافی فیصلی او ښکاره خبری کړی دی او تاسی ته دغه خبره هم څرګنده ده چه الله د اسمٰعیل علیه السلام په اولاده کښې د نبی د لیږلو وعده کړی ده. او هیڅ لری نه ده چه دا به همغه نبی وی. نو له نبی سره د کوم قوم د مباهلی او ملاعنی کولو هم دا نتیجه کیدی شی چه د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالیٰ له عذاب څخنی نه خلاصیږی. او د نبی د لعنت اثر تر ډیرو نسلونو پوری پاتی کیږی. ښه خو به دا وی چه اوس مونږ له ده

سره روغه وکړو او د خپلو کلیو په لوری بیرته لاړ شو ځکه چه له ګردو (ټولو) عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کښې نشته» د نجرانیانو د جرګې ګردو (ټولو) سړیو هم دا تجویز ومانه. او زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوری وررهی (ورروان) شول. په هم دی وخت کښې محمد رسول الله صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم سره له حضرات حسن، حسین، فاطمی، او علی المرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین د باندی وتل، کله چه د نجرانیانو د لوی پادری سترګی په دی نورانی صورتونو باندی ولګیدی بی واکه ئی وویل چه «زه هسی پاک نورانی صورتونه وینم چه د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو ځنی وخوځولی شی، نه چه د دوی له «مباهلی» ځنی مونږ هلاک شو او نه چه د دوی د ښیرا له امله (وجی) یو نصرانی هم په ځمکه کښې پاتی نشی» بالاخر دوی مقابله پریښوده او روغه ئی سره وکړه. او کلنی «جزیه» ئی ومنله او صلحه ئی سره وکړه او بیرته ولاړل. د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم حدیث دی «که نصرانیانو «مباهله» کړی وی نو دا ګرده (ټوله) وادی (بیدیا) به اور ګرځیدلی وی او پر دوی باندی به اوریده او الله تعالیٰ به نجرانیان په کلی ډول (طریقه) له منځه وړی وی او د یوه کال په منځ کښې به ګرد (ټول) نصرانیان مړه شوی وی.»

تنبیه: لوی قرآن دا نه دی راښوولی چه وروسته له رسول صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلی» صورت اختیاراوه شی که نه؟ او دا چه د «مباهلی» اثر به همغسی ظاهریږی لکه چه د محمدی صلی الله علیه وسلم له «مباهلی» ځنی ظاهر کیدونکی ؤ؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقی او د ځینو حنفی فقهاؤ رحمة الله علیهم له تصریحاتو ځنی معلومیږی چه د «مباهلی» جواز تر اوسه پوری هم باقی دی مګر په هغو شیانو کښې چه د هغوی شرعی ثبوت بیخی قطعی وی او دا خبره ضروری نه دی چه په «مباهلی» کښې دی کوچنیان (ماشومان) او ښځی هم شاملی کړلی شی او نه به پر «مباهله» کوونکو باندی د هغه ډول (طریقه) عذاب راتلل ضروری وی چه زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلی» له امله (وجی) راته، بلکه دا یو ډول (طریقه) د حجت اتمام دی چه وروسته له هغه څخه د مجادلی، مباحثی او مناقشی ابواب تړل کیږی. او زما په خیال «مباهله» له هر کاذب سره نه وی بلکه ښائی چه یواځی له معاند کاذب سره دی وشی.(ابن کثیر رحمة الله علیه) وائی «**ثم قال الله تعالیٰ آمراً رسوله صلی الله علیه وسلم ان یباهل من عاندالحق فی امر عیسیٰ علیه السلام بعد ظهور البیان» والله اعلم**

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بیشکه دا (حال د عیسیٰ او د مریمی چه تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یوازی الله دی،

تفسیر: د مباهلی له بلنی څخه دا راڅرګنده شوه چه مباهله د دی له پاره وه چه هر هغه څه

چه په قرآن کښې د مسیح علیه السلام په باره کښې ویلې شوی دی، هغه حق او رښتیا دی. او د الله تعالیٰ دربار له هر ډول (طریقه) شرک او پلار او زویتوب او نورو تعلقاتو څخنې بیخې مبراء او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بیشکه الله خامخا هم دی ډیر غالب قوی دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړی چه د هر یوه له حاله سره هغه وړ (لائق) او مناسبه وی.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځیدل دوی (ایمان ته ئی شا کړه او اسلامی احکام ئی ونه منل) پس بیشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړی دوی ته).

تفسیر: که نه ئی په دلائلو سره منی او نه «مباهلی» ته تیاریږی نو پوه شه چه د دوی مقصود د حق اثبات نه دی او نه پخپلو زړونو کښې د خپلو عقایدو پر صداقت باندی څه یقین او باور لری، یوازی فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی نو ته ښه وپوهیږه چه ګرد (ټول) مفسدان د الله تعالیٰ تر نظر لاندی دی (او بی له مجازاتو ئی له سره نه پریږدی).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

ووایه (ای محمده!) چه ای اهل کتابو! راځئ تاسی په طرف د یوی کلمی (خبری) چه برابره ده په منځ زمونږ او ستاسی کښې (او هغه دا ده) چه عبادت به نه کوو مګر یوازی د الله او شریک به نه نیسو په الله پوری هیڅ شی او نه به نیسی ځینی زمونږ ځینی نور خدایان غیر له الله (لکه چه تاسی کتابیان احبار او رهبان نیسئ)،

تفسیر: پخوا له دی نه قصه تیره شوه، کله چه زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم د (نجران) جرګی ته وفرمایل «اسلموا مسلمانان شئ!» نو نجرانیانو وویل «اسلمنا مونږ مسلمانان یو!» له دی ځنی ښکاره شوه، چه دوی هم د مسلمانانو په شان د اسلام دعوی کوونکی وو. نو هر کله چه د توحید دعوت یهودانو او نصرانیانو ته وړاندی کیده دوی به ویل چه مونږ هم د الله تعالیٰ په وحدانیت باندی قائل یو. بلکه هر یو مذهب لرونکی په یو نه یو رنګ او ډول (طریقه) سره پورته تللی اقرار کوی چه الله تعالیٰ همغه رب العٰلمین جل وعلیٰ شانه دی. دلته هم دی لوری ته توجه کری شوی ده، چه په اساسی عقیده د الله تعالیٰ په توحید او خپل ځان مسلمان ګڼلو کښی، مونږ واړه سره متفق یو، او هم دا د توحید عقیده مونږ ګرد (تول) سره یو کولی شی، په دی شرط سره چه وروسته له دی نه تاسی له خپلو تصرفاتو او تحریفاتو (اړولو را اړولو) ځنی واوړی! او په هغی کښی نوری ګوتی ونه وهئ! او حقیقت ئی وانه ړوئ! دی خبری ته ډیر ضرورت دی همغسی چه تاسی په ژبه سره ځان «مسلم» او «موحد» بولئ!، عملاً او حقیقتاً هم خپل ځان یوازی همغه (وحده لاشریک له خدای) ته وسپارئ! او پرته (علاوه) له هغه د بل چا بندګی ونه کرئ! او نه د الوهیت په مخصوصو صفاتو کښی بل شی له الله تعالیٰ سره مل او شریک وګڼئ! او نه له کوم نبی علیه السلام ولی، مرشد، پیر، فقیر، او بل چا سره هسی معامله وکرئ چه هغه یوازی له الله تعالیٰ سره وړ (لائق) او مناسب وی. مثلاً ځینو ته د هغه زوی او لمسی مه وایئ! یا له شرعی نصوصو ځنی سترګی مه پټوئ! او یوازی د بل چا له حرام او حلال ویلو ځنی د یوه شی په حل او حرمت باندی باور مه لرئ! لکه چه د ﴿ اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ﴾ له تفسیر ځنی دا خبره راڅرګندیږی. ځکه چه دا ګرد (تول) امور د توحید او د اسلام له دعوی سره منافات لری.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۶۴﴾

نو که وګرځیدل دوی (له توحیده او اسلامی احکامو ته ئی شا واړوله) پس ووایئ تاسی (ای مؤمنانو کتابیانو ته چه) شاهدان شئ تاسی په دی چه په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسی نه یئ).

تفسیر: یعنی ای کتابیانو تاسی سره د توحید او د اسلام د دعوی له الله تعالیٰ ځنی غاړی غړوئ! او مونږ مسلمانان «الحمد لله» په هغی باندی تینګ ولاړ یو! او خپل ځانونه یوازی واحد، احد، صمد الله تعالیٰ ته سپارو! او د هغه تابعان او فرمان منونکی یو نه تاسی. ځکه چه تاسی د خپل نبی حکم نه منئ!

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوۡرَىٰةُ وَٱلۡإِنجِيلُ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجۡتُمۡ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ وَأَنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٦٦﴾

ای اهل د کتابو! ولی جګړه کوئ تاسي (په شان د) ابراهیم کښې (په دی شان چه هر یو له تاسي ئې پخپل دین ګڼئ) حال دا چه نه دی نازل کړی شوی تورات او انجیل مګر (په سلهاؤ کلونو) وروسته له ده آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسي (چه داسي چټي (بیکاره) خبری کوئ) واورئ خبردار شئ تاسي هغه کسان یئ چه جګړه مو کړی ده (له ډیره حماقته) په هغه شي کښې چه ؤ تاسي ته په هغه کښې څه علم نو ولی جګړه کوئ تاسي په هغه شي کښې چه نشته تاسي لره په هغه کښې هیڅ علم، حال دا چه الله پوهیږی (په هغه شي هم چه تاسي پکښې جګړه کوئ) او تاسي نه پوهیږئ (جاهلان یئ)

تفسیر: لکه چه په توحید او د اسلام په دعوی کښې ګرد (ټول) سره مشترک وو، هم داسي د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کښې هم ټول سره شریکان وو او له یهودانو او نصرانیانو څخه هری ډلی بیله دعوی کوله چه ابراهیم علیه السلام زمونږ په دین ؤ، یعنی (معاذ الله) یهودی یا نصرانی ؤ. د دی ځواب ئې داسي ورکړ چه (توریت) او (انجیل) چه د هغو پیروانو ته یهودی یا نصرانی وائی، په سلهاؤ کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام څخه نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودی یا نصرانی څرنګه ویلی شی؟ بلکه په دی ډول (طریقه) چه تاسي یهودی یا نصرانی یئ، په دی وصف او معنی پخپله موسیٰ یا عیسیٰ علیهما السلام ته هم یهودی یا نصرانی نه ویل کیږی. او که دا مطلب وی چه د حضرت ابراهیم علیه السلام شریعت زمونږ له مذهب سره ډیر نژدی ؤ، نو دا هم غلطه ده، ځکه چه تاسي په دی باندی له کومه پوه شوئ؟
دا خو ستاسي په کتابونو کښې نشته، او نه د الله تعالیٰ له جانبه تاسي ته خبر درکړی شوی دی او نه تاسي د دی خبری کوم ثبوت وړاندی کولی شئ، نو بیا په داسي خبره کښې جګړه کول، چه د هغی هیڅ علم او پوهه له هیچا سره نه وی، که حماقت او ناپوهی نه ده نو څه ده؟ د هغو شیانو په نسبت چه تاسي لږ ډیر علم درلود (لرلو) هغه هم محض سطحی او ناتمامه ؤ مثلاً د مسیح علیه السلام واقعات یا د آخرالزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم بشارتونه او نور. نو

تاسی ولی په هغو مواردو کښې سره جګړه کوئ؟ چه تاسی بیخی له هغو څخه بی خبره یئ او له سره پری نه پوهیږئ! ښه معلومه ده، چه ابراهیم علیه السلام څه ؤ؟ او نن په دنیا کښې د کومی ډلی مسلک هغه ته ډیر نژدی دی؟

مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالی په باره کښې فرمائی چه) نه ؤ ابراهیم یهودی او نه نصرانی ولیکن ؤ دی حنیف (مائل له ګردو (ټولو) باطلو مذاهبو څخنی حق دین ته) مسلمان (حکم منونکی د الله)، او نه ؤ (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسیر: یعنی ابراهیم علیه السلام به خپل ځان «حنیف» یا «مسلم» باله. د «حنیف» معنی دا ده چه د حق په سمه لاره باندی برابر درومی او نوری ګردی (ټولی) باطلی لاری پریږدی. او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی. نو اوس تاسی پخپله اټکل وکړئ! چه نن کومی ډلی له ګردو (ټولو) څخنی خپل غیر مشروع تعلقات شکولی (پریکړی) دی؟ او د الله تعالیٰ لاره ئی ټینګه نیولی ده؟ او خپل ځان ئی بیخی الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو همغه به ابراهیم علیه السلام ته زیات اشبه او نژدی وی.

تنبیه: دلته د «مسلماً» څخنی د اسلام څخه خاص محمدی شریعت مرادول ضروری نه دی. ځکه چه معنی ئی تش تسلیم، تفویض او فرمان منل دی چه هغه د ګردو (ټولو) انبیاؤ دین دی. خو ابراهیم علیه السلام په دی خصوصیت سره دا نوم او لقب زیات روڼ کړی دی ﴿ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴾ (د البقرة ۱۳۱ آیة ۱٦ رکوع) د حضرت ابراهیم علیه السلام د ژوندانه د سوانحو یو یو حرف دا راښئی چه دی سر تر پایه د اسلام او تسلیم او په قضا باندی د رضاء حقیقی مجسمه او مصداق ؤ. د اسمٰعیل علیه السلام د ذبحی په واقعه کښې د ﴿ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴾ جمله د ده د اسلام شان په ډیر وضاحت او صراحت سره ښکاروی. «**اللهم صل وسلم وبارک علیٰ محمد وعلیٰ آل محمد کما صلیت وسلمت وبارکت علیٰ ابراهیم وعلیٰ آل ابراهیم انک حمید مجید**»

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ

بیشکه ډیر نژدی له خلقو نه ابراهیم ته هرومرو (خامخا) هغه کسان دی چه متابعت ئی کړی ؤ د ده (یعنی خپل امت ئی) او دا نبی (محمد) دی او هغه کسان دی چه ایمان ئی راوړی دی (له محمدی امته)

تفسیر: الله تعالیٰ راوښوده چه له ابراهیم علیه السلام سره د ده د زمانی امت زیات مناسبت درلود (لرلو). او په وروستنیو امتونو کښی ئی محمدی امت. د دغه پیغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کښی له ابراهیم علیه السلام سره زیات مناسبت لری. او د دی امت پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خلقاً (په پیدائښت) خلقاً (په عادت) صورت او سیرت کښی له حضرت ابراهیم علیه السلام سره ډیر زیات شبیه دی، چه د ابراهیم علیه السلام د هغی دعا او غوښتنی سره سم راغلی دی چه د البقرة په ۱۲۹ آیة ۱۵ رکوع کښی مو د هغه تلاوت وکړ ﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ ﴾ الآیة - له هم دی امله (وجی) د (حبشی) نصرانی پاچا (نجاشی) مسلمانانو مهاجرینو ته د «ابراهیم حزب» ویلی ؤ، ښائی د هم دی راز (قسم) مناسباتو له امله (وجی) په درود شریف کښی «کما صلیت علیٰ ابراهیم» فرمایل شوی دی یعنی له هغه نوعیته او نمونی «صلواة» ورنازل کړه! چه پر ابراهیم علیه السلام او د ابراهیم علیه السلام په آل باندی دی نازلاوه په (جامع ترمذی) کښی دا حدیث راغلی دی «**ان لکل نبی ولاة من النبیین وان ولیی ابی و خلیل ربی**» د دی مضمون تفصیل به وروسته راځی (انشاء الله تعالیٰ!).

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولی (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چه له دوی سره مرستی کوی او ښه اجر ورکوی)

تفسیر: یعنی د خپلی لاری په حقانیت باندی د بل موافقت او مشابهت یواځی هلته دلیل راوړل کیږی کله چه پخپله په ده باندی وحی نه راځی، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولی» دی چه دوی (مستقیماً او په سمه لاره) د ده په حکم باندی درومی «مو ضح القرآن».

وَدَّتْ طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼی هیله (امید) کوی یوه طائفه له اهل کتابو څخه د دی چه (په

کوم قسم وښویوی) گمراه کړی تاسی او نه گمراه کوی (په واقع کښی نه ښویوی) دوی مگر نفسونه خپل (چه عذاب او وبال ئی هم دوی ته راجع کیږی) او (په دی) نه پوهیږی دوی.

تفسیر: پخوا ئی ویلی ؤ «والله ولی المؤمنین» دلته ئی راوښوده، کله چه د مؤمنانو «ولی» الله تعالیٰ دی نو ستاسی مکر او پلمی (منصوبی) پر دوی باندی هیڅ نشی چلیدی. بیشکه چه ځینی کتابیان غواړی چه د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمی لاری ځنی واړوی، خو مسلمانان د دوی په جال کښی نه نښلی. هو! دغه خلق خامخا پخپله گمراهی او وبال کښی زیادت کوی. او د دوی د دی اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بیرته ور رسیدونکی دی چه په هغه باندی دوی اوس نه پوهیږی.

يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

ای اهل د کتابو! ولی کافران (منکران) کیږئ تاسی په آیتونو د الله (قرآن) باندی حال دا چه تاسی شاهدان یئ (اقرار کوئ په حقانیت د کلام الله او نعمت د رسول الله)

تفسیر: یعنی تاسی په (تورات) او نورو باندی قائلان یئ! چه په هغو کښی د (محمد النبی رسول العربی صلی الله علیه وسلم) او د لوی قرآن په نسبت بشارتونه او زیری شته او په هغو باندی تاسی ښه خبر یئ او په پټو مرکو کښی تاسی پر دی شیانو باندی اقرار او تصدیق هم کوئ! نو بیا ظاهراً او په ښکاره دول (طریقه) ولی له هغو ځنی مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندی ولی ایمان نه راوړئ؟ او د خاتم الانبیاء تصدیق د څه له پاره نه کوئ؟ ښه وپوهیږئ چه له قرآن عظیم الشان ځنی انکار په حقیقت کښی له گردو (تولو) پخوانیو آسمانی کتابونو ځنی انکار دی.

يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَـٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

ای اهل د کتابو! ولی گډوئ تاسی حق له باطلو (خپل دروغ له رښتیا آسمانی کتابونو) سره؟ او پټوئ تاسی حق (د محمد نبوت) حال دا چه تاسی پوهیږئ (په دی خلطولو او پټولو)

تفسیر: دوی د «تورات» ځینی حکمونه د دنیوی غرضونو او مالونو له امله (وجی) بیخی لغوه کړی وو په ځینو آیاتو کښې ئی لفظی تحریفات او د ځینو معنی ئی بدله کړی او ځینی شیان ئی لکه د آخر الزمان نبی صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخی پټ کړی وو، او څوک ئی پری نه خبرول.

وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوا بِالَّذِيٓ أُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۷۲﴾

او وویل یوی طائفی له اهل د کتابو (بلی طائفی ته) چه ایمان راوړئ په هغه (قرآن)! چه نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چه مؤمنان دی (یعنی ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځی کښې او کافران شئ (ای کتابیانو! بیا) په آخر د ورځی کښې له پاره د دی چه دوی (یعنی مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځی

تفسیر: په دی آیت کښې د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کیږی، چه یو له هغو ځنی دا ؤ، چه د دوی ځینی سری د ګهیځ (سحر) په وخت کښې په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمانیدل او له مسلمانانو سره به ئی لمنځونه کول او د ماښام په وخت کښې به ئی ویل «مونږ له خپلو لویو لویو علماؤ ځنی تحقیق کړی دی، چه دا هغه رسول نه دی چه زیری ئی راکړی شوی دی، او د تجربی له مخی هم د ده حالات د اهل الحق په شان راڅرګند نه شول نو ځکه له اسلامه ځنی بیرته اوړو.» ښکاره ده چه د هسی اوضاعو له امله (وجی) به نور ډیر ضعیف الایمان کسان هم بیرته آوښتل، او داسی به ئی ګڼل چه ضرور به د اسلام په دین کښې دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وی چه دی خلقو وروسته د هغه له منلو ځنی له هغه څخه مخ واړاوه او هم د عربو په جاهلانو کښې د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت ؤ، نو ځکه داسی یو خیال هم پیدا کیده چه که دا نوی مذهب حق وی نو داسی پوهانو به غاړه تری نه غړوله بلکه له ګردو (تولو) ځنی به ئی پخوا هغه منه.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ۭ

او مه منئ تاسی (ای کتابیانو د هیچا) مګر د هغه چا چه متابعت ئی کړی وی د دین ستاسی (چه یهودیت دی)

تفسیر: یعني هغه یهودان چه مسلمانانو ته د نفاق په ډول (طریقه) خپل ځانونه مسلمانان ښرګندوي دوی ته دی دا ښه معلومه وي چه هغوی په ربښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسی یهودان دي او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبری اوري چه د هغوی په دین باندی رهی (روان) دي او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکی دی ځینو د ﴿ وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ﴾

معني داسي کړی ده چه «په ظاهري ډول (طریقه) سره تاسي ایمان راوړئ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ! دا دی یوازی د هغو خلقو له پاره وي چه ستاسي پر دین باندی تګ کوي.» یعني په دی تدبیر سره ښائی د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي چه دوی مسلمانان نشي ـ یا هغه کسان چه مسلمانان شوي په دی چل او تدبیر سره بیرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ

(فرمائی الله چه ای محمده دوی ته) ووایه بیشکه هدایت (حق دین) هم دا هدایت د الله (اسلامي دین دی)

تفسیر: یعني هدایت خو د الله تعالیٰ په ورکولو سره مونده کیږي. د هر چا په زړه کښی چه الله تعالیٰ د هدایت رڼا واچوی، هغه ستاسي په هسی چلونو او فریبونو، نه ګمراه کیږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ

او دا (تدبیرونه ستاسي ای کتابیانو د حسد له مخی دی په دی) چه ولی ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چه درکړی شوي دي تاسي ته او (دپاره د بد ګڼلو د دی خبری چه مؤمنان) حجت قائم کړی او غالب شي پر تاسي په نزد د رب ستاسي (د حجت له مخی)

تفسیر: یعني هسی مکرونه او تدبیرونه یوازی د رخې (کینی) او حسد له امله (وجی) کوي هغه دا چه نورو ته داسي شریعت او نبوت او رسالت ولی ورکول کیږي؟ لکه چه پخوا دوی ته ورکړی شوی ؤ یا په مذهبي او دیني جد او جهد کښی نور خلق ولی پر تاسي باندی غالب او وړاندی ځي؟ او د الله تعالیٰ په مخکښی تاسي ملزم کوي. یهودانو تل داسي خیالات شائع کول چه «په دنیا کښی یوازی هم دا زموږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي. «تورات» پر موږ باندی رانازل شوی دی. موسیٰ علیه السلام غوندی یو اولوا العزم نبی په موږ کښی مبعوث شوی دی. نو

د عربو امیان له دی فضل او کمال سره څه تناسب لری؟» مګر د تورات د (سفر استثناء) هغه عظیم الشانه پخوانی وینا نشی غلطیدی چه په هغی کښی دا راښوولی شوی ؤ چه الله تعالیٰ به د بنی اسرائیلو په ورونو بنی اسمٰعیلو کښی موسیٰ علیه السلام غوندی د مستقل شریعت خاوند یو نبی راولیږی، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کښی واچوی ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴾ (۲۹ جزء د المزمل ۱۵ آیة ۱ رکوع) لکه چه بنی اسمٰعیلو ته دا لوی دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، او فضل او حجت او برهان، او د مذهبی جداوجهد په میدان کښی نه یوازی له بنی اسرائیلو څنی، بلکه له تولو نړیوالو څنی وړاندی تللی دی. فالحمد لله علیٰ ذلک.

تنبیه: د دی آیت تقریر په څو څو ډوله (طریقو) سره کړی شوی دی. خو مونږ همغه تقریر غوره کړی دی، چه د هغه په طرف د (شیخ الهند«رحمة الله علیه») دغه ترجمه اشاره کوی «او دغه ګرد (تول) شیان د دی له پاره دی چه بل چا ته هم ولی ورکړ شو هغه شی چه تاسی ته درکړی شوی ؤ، یا دوی ولی غالب شول پر تاسی ستاسی د رب په حضور کښی.»

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ووایه (ای محمده!) چه بیشکه فضل (علم او حکمت) په قدرت د الله کښی دی ورکوی ئی هغه چا ته چه اراده وکړی او الله پراخ دی (رحمت، فضل او احسان د ده) ښه عالم دی (د احسان په اهل هم) خاصوی په مهربانی خپلی (چه اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چه اراده وکړی او الله څیښتن (خاوند) د فضل (مهربانی) ډیری لوئی دی (پر مؤمنانو باندی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په خزانو کښی څه کمی نشته، او همغه پوهیږی چه کرامت د چا برخه ده د نبوت، شریعت، اسلام، ایمان، برهان او د هر راز (قسم) مادی او روحانی فضائلو او کمالاتو تقسیمول د همغه په قدرت کښی دی، هر کله، هر چاته، هر شی چه مناسب وبولی همغه ورکوی. ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ﴾ ۸ جزء د الانعام ۱۲۵ آیت ۱۵ رکوع).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ

او ځینی له اهل د کتابو هغه څوک دی که امین کړی ته دی په ډیر مال باندی نو بیرته به وسپاری دا (مال) تاته او ځینی له دوی څخه هغه دی که امین کړی ته هغه په یوه دینار باندی نو اداء به نه کړی دی دا دینار تاته مگر که ئی ته همیشه په ده ولاړ (له پاره د غوښتلو)

تفسیر: د اهل کتابو د دینی خیانت او نفاق په سلسله کښی د دنیوی خیانت ذکر هم راغی، چه له هغه ځنی دا خبره هم راڅرگندیږی هغه کسان چه د لږ شی له امله (وجی) خپل نیتونه خرابوی او د امانتداری رعایت نه کوی نو له دوی ځنی څرنگه داسی هیله (امید) او توقع کیدی شی چه په دینی معاملاتو کښی امین ثابت شی په دوی کښی ډیر داسی کسان شته دی چه له هغو سره زیات مال لا څه؟ که یوه طلا هم امانته کیښوده شی نو لږ موده وروسته پری منکریږی او تر څو چه څوک د غوښتلو او تقاضا له پاره هر وخت د دوی په سر باندی ولاړ نه وی نه ئی ادا کوی مگر په دی کښی شک نشته چه دوی ټول سره یو شان نه دی په دوی کښی ځینی داسی کسان هم شته که له هغوی سره د سرو زرو یوه لویه ډیری هم کیښوده شی نو یو بخرکی به هم تری خیانت نه کړی خو هم دا ښه معامله داران او امین کسان دی چه له یهودیت ځنی بیزار کیږی او د اسلام په دائره کښی ننوځی لکه حضرت (عبدالله بن سلام) او نور رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّنَ سَبِيلٌ

دغه (په امانت کښی خیانت) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی (کتابیانو) وویل نشته پر مونږ باندی په (حق) د دی امیانو کښی هیڅ گناه (چه مالونه ئی وخورو)

تفسیر: یعنی د پردیو د حق خوړلو لپاره ئی دا مسئله جوړه کړی ده، چه «د عربی امیانو د مالونو خوړل چه زمونږ په دین کښی نه دی داخل په هر ډول (طریقه) سره چه زمونږ لاس ته راشی روا دی. که د نورو مذاهبو په امانت مال کښی خیانت وکړ شی نو په هغه کښی هم هیڅ گناه نشته. مخصوصاً هغه عرب چه د خپلو پلرونو له دین څخه راگرځیدلی او مسلمانان شوی دی الله تعالیٰ د هغوی مال مونږ ته حلال گرځولی دی». (نو «الله جل وعلیٰ شانه» د دغو کتابیانو په تردید، تذمیم (مذمت) او عتاب کښی چه د داسی شیانو نسبت الله جل جلاله ته کوی، داسی فرمائی)

وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۷۵﴾

او وائی دوی (کتابیان) پر الله باندی دروغ (په دی دعویٰ کښی) حال دا چه دوی پوهیږی (پخپلو دغو دروغو تړلو باندی).

تفسیر: یعنی سره له پوهی او سده په قصد سره دروغ خبری الله جل جلاله ته منسوبوی په امانت کښی د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالیٰ نه ده فرمایلی نن هم زمونږ د فقهی کتابو مسئله هم دا ده چه «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کښی خیانت جائز دی.» (بیا الله تعالیٰ فرمائی)

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۷۶﴾

(ولی نشته عذاب) بلکه شته!. هر څوک چه وفا وکړی په عهد خپل (چه ایمان په نبی او د امانتونو ادا کول دی.) او پرهیزګاری وکړی (ځان وساتی له کفر او خیانته) نو بیشکه الله دوست ګنی پرهیزګاران.

تفسیر: یعنی په خیانت او بد عهدی کښی به ولی ګناه نه وی؟ کله چه د الله تعالیٰ عام قانون دا دی هر څوک چه د الله تعالیٰ او د ده د بندګانو جائز عهد پوره کړی او له الله جل جلاله څخه وویریږی او د تقویٰ په لاره لاړ شی. یعنی له فاسدو خیالاتو، بدو عملونو او سپکو اخلاقو څخه ځان وژغوری (وساتی) نو له هغه سره الله تعالیٰ مینه کوی په دی کښی د امانتداری خصلت هم راغی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا

بیشکه هغه کسان چه پیری (بدل اخلی) دوی په عهد د الله باندی (چه ایمان په نبی او اداء د امانت ده) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندی (ایمان په محمد او نصرت) قیمت لږ (دنیوی د هغه د نه منلو په عوض)

تفسیر: هغه کسان چه د دنیا لږه متاع اخلی او د الله تعالیٰ عهد او پخپلو منځونو کښی قسمونه ماتوی او یو له بله سره په معاملو کښی صداقت نه کوی او په هغه قول باندی چه له الله جل جلاله سره ئی کړی دی تینګ نه پاتی کیږی، بلکه د مال او جاه د حرص له کبله (وجی) شرعی احکام بدلوی او په سماوی احکامو کښی تحریف کوی د دوی انجام وروسته راځی. حضرت شاه

صاحب رحمة الله علیه لیکی «دا د یهودانو صفت ؤ چه (الله تعالیٰ له دوی ځنی اقرار اخیستی ؤ او دوی ته ئی قسمونه ورکړی ؤ چه له هر نبی سره به مرستی کوئ! بیا دوی د دنیوی مقاصدو له امله (وجی) له هغه ځنی واوښتل او هر هغه څوک چه د دنیوی ګټی اخیستلو له پاره په دروغو قسمونه وخوری د ده حال هم دا دی.»

أُولَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی دپاره په آخرت کښی او نه به خبری وکړی له دوی سره الله (په خوښی) او نه به وګوری دوی ته (الله په رحم سره) په ورځی د قیامت کښی او نه به پاک کړی دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تنبیه: هم داسی یو مضمون په اول جزء د البقرة په ۱۷٤ آیة ۲۱ رکوع کښی تیر شوی دی، هلته دی د دی الفاظو تشریح وکتله شی!

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ

او بیشکه ځینی له دوی څخه خامخا یو فریق دی چه اړوی دوی ژبی خپلی په (لوستلو د) کتاب کښی (محرف ته) له پاره د دی چه وګنئ تاسی دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزل نه) حال دا چه نه دی دا (محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وائی دوی چه دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دی حال دا چه نه دی دا (محرف عبارتونه راغلی) له (جانبه د) الله،

تفسیر: دا د کتابیانو د تحریف د حال بیان فرمائی یعنی په آسمانی کتاب کښی ئی د داسی

شیانو زیادت او تنقیص وکړ او بیا ئی په هسی دول (طریقه) او لهجه سره لوست چه امیان او ناپوهان به په هغه باندی تیروتل او داسی به ئی ګڼل چه دا ګرد (تول) آسمانی کتاب دی او برسیره پر دی په خپلو ژبو سره به ئی ویل چه دغه د الله تعالیٰ له جانبه رانازل شوی دی حال دا چه نه هغه مضمون په کتاب کښی موجود ؤ او نه د الله تعالیٰ له جانبه ور نازل شوی ؤ بلکه پخپله دوی هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعی هیئت سره د الله جل جلاله کتاب نه ګڼانه ځکه چه په هغه کښی ئی دول دول (قسم قسم) تصرفات او له خپله ځانه ئی تحریفات کړی وو هغه د (بائبیل، انجیل) نسخی چه نن ورځ په دنیا کښی شته د هغوی په منځ کښی هم داسی شدید اختلافات موندل کیږی چه سړی ورته حق حیران پاتی کیږی او داسی مضامین هم په کښی لوستل کیږی چه سړی له واره پری پوهیږی چه دا هیڅکله د الله تعالیٰ له جانبه نه دی نازل شوی. چه د هغه لږ څه تفصیل په «روح المعانی» کښی راغلی دی او د تحریف په اثبات کښی زمونږ علماؤ (جزاهم خیر الجزا) دیر مفصل بحثونه کړی دی.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وائی دوی (یعنی کتابیان) په الله باندی دروغ حال دا چه پوهیږی دوی (پخپلو دروغ ویلو) نه ښائی هیڅ بشر ته چه ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعی احکام او عمیق اسرار) او نبوت بیا ووائی خلقو ته چه شئ تاسی بندګان (عبادت کوونکی) ما لره بی له الله څخه.

تفسیر: د (نجران) د جرګی د خبرو او اترو په ترڅ کښی ځینو یهودیانو او نصرانیانو ویلی وو «ای محمده! آیا ته داسی غواړی چه مونږ ستاسی همغسی عبادت وکړو لکه چه نصرانیان د حضرت عیسیٰ بن مریم علیه السلام عبادت کوی؟» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «معاذ الله چه مونږ د غیر الله عبادت وکړو. یا نورو ته د هسی کارونو دعوت ورکړو. حق تعالیٰ مونږ د دی کار له پاره نه یو رالیږلی» نو د دی خبری په نسبت دا آیت نازل شو یعنی هر هغه بشر ته چه حق تعالیٰ کتاب او حکمت او د فیصلی قوت ورکړی او د رسالت په منصب باندی ئی سر لوړی وکړځوی چه دی په دیر ښه دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ پیغام نورو خلقو ته ورسوی او د بندګی او د وفاداری په طرف ئی متوجه کړی د هغه کار هیڅکله داسی نشی کیدی چه خلق د الله تعالیٰ له خالصه بندګی ځنی واړوی او د خپل ځان یا د بل کوم مخلوق بندګی ته ئی وبلی.

نو د هغه معنی به داسی کیږی چه پاک خدای هر هغه څوک چه د هر منصب وړ (مستحق) او لائق گرځولی او رالیږلی ئی ؤ هغه په واقع کښی د هغه اهلیت نه درلود (لرلو). د دنیا کوم حکومت هم که کوم سړی په کوم مسئولیت سره په کوم کار باندی مقرروی نو ړومبی دا دوه خبری له خپله ځانه سره سنجوی (گوری)
(۱) دا سړی د حکومت په کار باندی پوهیږی؟ او د خپلو ورسپارل شویو کارونو په پای (انجام) ته رسولو کښی بریالی (کامیاب) کیدی شی؟ او لیاقت ئی لری؟ که نه؟
(۲) د حکومت د احکامو په تعمیل او د رعیت د اطاعت او د وفاداری د اصولو په ساتلو او تینگولو کښی تر کومه ځایه پوری هیله (امید) او توقع ورځخه کیدی شی؟ کله چه کوم باچا یا کوم حکومت داسی یو سړی خپل صدر اعظم، وزیر، نائب الحکومه او سفیر نه تاکی (مقرروی)، چه دی له هری خوا پری داده نه وی او هغه ئی اهلیت او لیاقت ونه لری نو الله تعالیٰ به ځرنگه خپل رسولان جامع الاطراف او کاملان نه رالیږی؟ هو! باچاهانو او حکومتو ته د داسی پیښو د وړپښیدلو امکان شته چه د هغه وزیر، نائب الحکومه او سفیر د خپل حکومت په مخالفت، بغاوت، یا د هغه له رضا ځخه مخالف کار وکړی ولی د پاک الله په رسولانو کښی د هسی احتمالاتو هیڅ توهم نشی کیدی. که د کوم فرد په نسبت د ده علم داسی وی، چه هغه زما له وفاداری او اطاعت شعاری ځنی د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه کوی، نو محال دی چه هغه وروسته له دی نه د هغه په خلاف ثابت شی، که نه د الله تعالیٰ د علم غلطی ثابتیږی العیاذ بالله له هم دی ځایه د انبیاؤ د عصمت مسئله ځرگندیږی «کما نبه علیه ابوحیان رحمة الله علیه فی البحر ـ وفصله مولانا قاسم العلوم والخیرات رحمة الله علیه فی تصانیفه» کله چه انبیاء علیهم السلام له ادنیٰ عصیان ځنی هم پاک دی، نو بیا د شرک او د پاک الله په مقابل کښی د بغاوت امکان چیری پاتی کیږی؟ له دی ځنی د نصرانیانو د هغی دعوی تردید هم وشو چه ویل به ئی «د مسیح علیه السلام د ابنیت او د الوهیت عقیده مونږ ته پخپله مسیح علیه السلام راښوولی ده.» او هغو مسلمانانو ته هم نصیحت وکړل شو چه هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی ؤ، چه مونږ ته اجازه راکړئ چه د سلام اچولو په ځای تاسی ته سجدی وکړو او پر کتابیانو باندی هم تعریض وشو چه هغوی خپلو احبارو او رهبانانو ته د الوهیت درجه ورکوله العیاذ بالله.
تنبیه: په ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ ﴾ الآیة - کښی د ابوحیان رحمة الله علیه په نزد هم داسی نفی ده لکه چه په ﴿ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ﴾ کښی. یا په ﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾ کښی دی وهو اصوب عندی. (یعنی د نفی امکان.)

وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

ولیکن (وائی چه) شئ تاسی عالمان عاملان په سبب د دی چه یئ تاسی چه

ښوونه کوئ (خلقو ته) کتاب (شرعي احکام) او په سبب د دې چه يئ تاسې چه تدريس کوئ (او درس اخلئ ښخپله دا کتاب لولئ او نورو ته ئې هم لولوئ)

تفسير: په «موضح القرآن» کښې دي «هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ له جانبه په نبوت سره وستايل شي او دی خلق له کفر او شرک څخني راباسي او د مسلماني په لوري ئې راولي نو بيا به دی څرنګه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو! تاسې ته (ای کتابيانو) داسې ويل کيږي چه له تاسې څخني هغه کسان چه پخوا له دې نه ديندار ؤ، اوس د هغوی په شان ديندار او د کتاب لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتي او زما په صحبت کښې اوس ممکن دي چه همغه کمال بيا حاصل کړئ! او عالم، حکيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي او ښه الله پرست شئ! او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهيدلو او پوهولو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا ؕ

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چه ونيسئ تاسې پرښتي او انبياء خدايان

تفسير: لکه چه نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته خدايان ويل. هر کله چه پرښتي او رسولان له الله جل جلاله سره په خدائي کښې نشي شريک کيدی نو تيږی (ګټی)، صليب او نور په کوم شمير کښې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۸۰﴾

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره وروسته له دې نه چه يئ تاسې مسلمانان (غاړه ايښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعني ړومبي نبيانو کوښښ وکړ چه خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين او مسلمانان وګرځوي هر کله چه خلقو هغه ومانه نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيائي او خپل هغه زيار (کوشش) او ګرد (تول) زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذۡ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيۡتُكُم مِّن كِتَٰبٖ وَحِكۡمَةٖ ثُمَّ جَآءَكُمۡ رَسُولٞ مُّصَدِّقٞ لِّمَا مَعَكُمۡ لَتُؤۡمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥۚ قَالَ ءَأَقۡرَرۡتُمۡ وَأَخَذۡتُمۡ عَلَىٰ ذَٰلِكُمۡ إِصۡرِيۖ قَالُوٓاْ أَقۡرَرۡنَاۚ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه واخیست الله عهد محکم له تولو انبیاؤ چه خامخا هغه شی چه درکړم زه تاسی ته چه هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او عمیق اسرار) دی بیا راشي تاسی ته رسول (محمد) چه مصدق (رښتیا کوونکی) دی د هغه کتاب چه له تاسی سره دی نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړئ تاسی خامخا په هغه او هرومرو (خامخا) مدد به کوئ تاسی خامخا ورسره، وویل (الله دوی ته) آیا اقرار وکړ تاسی په دغه (ایمان او نصرت) او واخیسته (قبوله کړه) تاسی پر دی (ایمان او نصرت) تینګه وعده زما ؟، وویل دوی اقرار وکړ مونږ (په دی)،

تفسیر: یعنی هیڅ یو نبی د خپلی بندګی تعلیم نشي ورکولی بلکه د یوه الله جل جلاله بندګی ورښئی هو! رسولانو ته دا حق شته چه خلق دی پر دوی باندی هم ایمان راوړی او د دوی خبرو ته دی غوږ کیږدی او له دوی سره دی هر راز (قسم) مرستی (مدد) وکړی. عام خلق لا څه بلکه الله تعالیٰ له خپلو انبیاؤ علیهم السلام څخنی هم داسی تینګ عهد او پیمان اخیستی دی چه هر کله له تاسی څخنی وروسته کوم نبی راشي چه یقیناً د پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال یا په تفصیل سره تصدیق کوی نو ضروری خبره ده چه ړومبی نبی دی د وروستنی نبی پر صداقت باندی ایمان راوړی او د هغه مرسته (مدد) دی وکړی! که عمر ئی د هغه زمانی ته ورسیږی نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دی پوره هدایت ورکړی چه په وروستنی راتلونکی نبی باندی هرومرو (خامخا) ایمان راوړئ او د هغه نصرت او اعانت وکړئ څکه چه داسی وصیت کول هم د هغه په مرسته (مدد) کښی داخل دی. له دی عامی قاعدی څخنی د سپینی ورځی په شان ښکاره ده چه زمونږ په خاتم الانبیاء محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړل او د هغؤی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو(تولو) پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام څخنی اخیستی شوی وی او دوی له خپلو امتیانو څخنی دا قول او اقرار اخیستی دی څکه چه د هم ده مخزن الکمالاتو پاک وجود ؤ چه په «عالم الغیب» کښی له پخوا څخه او په «عالم الشهادت» کښی له ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام څخنی وروسته تشریف راوړونکی ؤ او له دوی څخنی وروسته بل کوم نبی راتلونکی نه ؤ او د هم دوی ذات کریم د ګردو (تولو) پخوانیو انبیاؤ او سماوی کتابونو پر حقانیت باندی د تصدیق مهر لګوونکی ؤ لکه چه له حضرت علی او ابن

عباس او نورو رضی الله تعالیٰ عنهم څخه منقول دی چه دا قسم عهد له انبیاؤ علیهم السلام څخه اخیستل شوی دی او پخپله رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمایلی دی «که نن موسیٰ علیه السلام ژوندی وی نو بی زما له متابعته بله چاره به ئی نه درلوده (لرلو)» او فرمایلی ئی دی «کله چه عیسیٰ علیه السلام راکښیوځی نو په کتاب الله قرآن کریم او ستاسی د نبی په سنت باندی به فیصلی صادروی» په محشر کښی د کبری شفاعت له پاره له نورو ځنی پخوا وړاندی کیدل او د ګردو (تولو) بنیادمانو تولیدل د دوی تر بیرغ لاندی او د (معراج) په شپه په (بیت المقدس) کښی ګردو (تولو) انبیاؤ ته لمونځ ورکول زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هم دی عام سیادت او عظمی امامت له آثارو ځنی دی اللهم صلی علیٰ سیدنا محمد وعلیٰ آله وبارک وسلم.

قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾

وفرمایل (الله) نو تاسی شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسی سره له شاهدانو ځنی یم (پر تاسی او په هغوی باندی په دی اقرار کښی)

تفسیر: دا الفاظ ئی یوازی د عهد د تاکید او اهتمام له پاره فرمایلی دی. ځکه چه پر هر هغه عهد باندی چه د الله تعالیٰ او د هغه د نبیانو علیهم السلام شاهدی وی، نو له هغه نه به بل پوخ سند چیری پیدا شی؟

فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾

نو هر څوک چه بیرته وګرځید وروسته له دی (د ایمان او نصرت عهده) نو دغه (شا ګرځوونکی کسان) هم دوی فاسقان دی (چه عهد ته ئی شا کړی ده).

تفسیر: د هغه شی عهد چه الله تعالیٰ له ګردو (تولو) نبیانو علیهم السلام ځنی اخیستی دی او نبیانو علیهم السلام له خپلو امتونو څخه اخیستی دی اوس که په دنیا کښی کوم سړی له هغه څخه مخ وګرځوی. نو بیشکه چه هغه به له اولی درجی بد عهدانو او نافرمانانو ځنی وی. په (بائیبل، انجیل) د اعمال رسل په ۳ باب ۲۱ آیت کښی راغلی دی «ضرور آسمان تر هغه پوری هغه عهد له ځان سره ساتی، چه هغه ګرد (تول) شیان چه ذکر ئی الله د خپلو پاکو انبیاؤ په ژبو سره له اول څخه کړی دی پخپل حالت باندی راشی. ځکه چه موسیٰ زمونږ پلرونو او نیکونو ته وویل الله چه ستاسی الله دی تاسی ته به ستاسی له ورونو څخه لکه ما غوندی یو نبی درولیږی

هر هغه شي چه دی تاسي ته ووائی، هغه گرد (تول) ومنئ!»

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا

آیا نو غیر له دین د الله څخنی غواړی (دوی بل دین) حال دا چه (خاص) الله ته غاړه ایښی ده هر هغه چه په آسمانونو کښی دی (له علویاتو) او په ځمکه کښی دی (له سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه یا په زوره.

تفسیر: یعنی تل تر تله د الله جل جلاله دین اسلام دی، چه د هغه معنی حکم منل او غاړه ایښودل دی. مطلب ئی دا دی هر کله چه د حق تعالیٰ کوم حکم د صادق القول رښتین رسول په وسیله تاسی ته در ورسیږی د هغه په مقابل کښی غاړه کیږدئ! نو اوس کوم احکام او هدایات چه سید المرسلین خاتم النبیین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم راوړی دی هغه هم د الله تعالیٰ دین دی. آیا تاسی هغه پریږدئ؟ او د نجات، او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟ ښه وپوهیږئ چه د الله جل جلاله د دین له پریښودلو څخه وروسته بیا ابدی نجات او حقیقی کامیابی هیچیری نه موندله کیږی. بنیادم ته نه ښائی چه پخپل شوق، مینه، رغبت او خوښی سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوی چه د هغه د تکوینی حکم لاندی آسمان او ځمکه او گرد (تول) موجودات دی او د هغه په اثر موجود شوی دی. عام له دی نه چه هغه تکوینی حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښی سره وی لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندگانو په اطاعت کښی یا په مجبوری او ناچاری سره وی لکه د دنیا په ذره ذره کښی د هغو آثارو او حوادثو ظهور چه د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشیت او ارادی څخنی پرته (علاوه) وی او یوازی د پاک الله د احکامو او مشیت او ارادو تابع وی.

وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

او بیا (خاص) هم دی ته بیرته بیولی کیږی (دا تول خلق د مجازاتو له پاره نو ښائی چه تول، هدایت او اسلام ځانته غوره کړی.)

تفسیر: د گردو (تولو) ړومبنیو او وروستنیو ورتگ د همغه پاک الله په لوری دی، نو عقلمن ته ښائی چه له پخوا څخه خپل ځان تیار کړی! او تل د الله تعالیٰ په اطاعت او عبادت کښی مصروف اوسی!، که نه په آخرت کښی به بی مخه، مایوسه، شرمنده او تیت سترگی وی.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَ اِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى وَ عِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووايه (اى محمده ! كتابيانو ته چه) ايمان راوړى دى مونږ په الله او په هغه كتاب چه نازل كړى شوى دى پر مونږ (چه قرآن دى) او پر هغو (لسو صحيفو) چه نازلى كړى شوى دى پر ابراهيم او (پر) اسمٰعيل او (پر) اسحٰق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده «د دوى» باندى او (پر) هغو چه وركړى شوى دى موسىٰ ته (چه تورات دى) او عيسىٰ ته (چه انجيل دى) او نورو انبياؤ ته (چه نور آيتونه دى) له (جانبه د) رب د دوى (حال دا چه) نه كوو فرق په منځ د هيڅ يوه د دوى (په نبوت او نه نبوت كښى او داسى نه كوو چه ځينى به منو او ځينى به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ايښودونكى يو.

تفسير: يعنى هر هغه څه چه په هره زمانه كښى د الله تعالىٰ له جانبه نازل شوى يا كوم رسول ته وركړى شوى دى مونږ هغه ګرد (تول) بلا تفريق منو. دا خبره د يوه حكم منونكى مسلم له وصف او شان څخنى لرى ده چه لكه كتابيان ځينى رسولان ومنى او ځينى ونه منى. ګواكى په آخر كښى ئى د ﴿ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴾ له ويلو څخه د اسلام حقيقت راوښود او خبر ئى راكړ چه اسلام د هيڅ يوه حقانى رسول او د هيڅ يو آسمانى كتاب تكذيب نه كوى بلكه ګرد (تول) شرعى احكام په ډير محبت او اهتمام سره قبلوى. او د اسلام په نزد څرنګه چه د لوى قرآن او د عربى نبى عليه السلام نه منل كفر دى هم داسى له بل كوم نبى عليه السلام او آسمانى كتاب څخنى انكار كول هم كفر دى. بيشكه د نبى آخر الزمان صلى الله عليه وسلم شان ښائى چه هم داسى وى چه دى د ګردو (تولو) پخوانيو كتابونو او رسولانو مصدق شى او په دى ډول(طريقه) سره هغو ګردو (تولو) اقوامو ته چه د دوى له پاره محلى او مقامى (نذير) او (هادى) راغلى ؤ د جمعية الكبرىٰ تر لوئى جندى لاندى د جمع كيدلو لاره وروښئى.

تنبيه: هم داسى يو مضمون په اول جزء د «البقرة» په (۱۳۶) آيت ۱٦ ركوع كښى تير شوى دى ښائى چه دلته دى هم له همغه څخه استفاده وشى.

وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ

او هر څوک چه غواړی غیر له اسلامه (چه توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین نو له سره به ونه مانه شی له ده نه،

تفسیر: یعنی هر کله چه د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسید نو وروسته له هغه څوک کوم د دروغو یا نامکمل دین نشی منلی. د لمر د راختلو څخه وروسته د تیلی دیوی یا ګیس لګول یا د بریښنا او د ستوری د رنا لټول خوشی چتی (بیکاره) کار او ناپوهی ده. د محلی نبیانو د هدایت رنا تیره شوه. اوس له ګردو (تولو) څخنی لوی او وروستنی او عالمګیر نبوت او هدایت څخه رنا اخیستل په کار دی. چه هم دا د ګردو (تولو) رناګانو مخزن، او په دی کښی ګردی (تولی) پخوانی رناوی مدغم شوی دی.،

فانک شمس فضل هم کواکبه   اذا طلعت لم یبد منهن کوکب

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۸۵﴾

حال دا چه وی به دی په آخرت کښی له زیانکارانو (چه د اسلام د پریښودلو په سبب به تل په دوزخ کښی پاتی کیږی).

تفسیر: یعنی له ثواب او بری څخنی بیخی بی برخی پاتی دی - له دی څخنی به بله لویه خساره څه وی چه خپله پانګه (سرمایه) او رأس المال ئی له لاسه ووت او هغه صحیح فطرت ئی چه الله تعالیٰ پری پیدا کړی ؤ په خپل ناوړه (ناکاره) اختیار او غلط کارئ تباه او خراب کړ.

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْا أَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۚ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۶﴾

څرنګه به سمه صافه لاره ښئی الله (بلکه نه ښئی هغه) قوم ته چه کافران شوی دی وروسته له ایمان راوړلو د دوی حال دا چه شاهدی ورکړی ده دوی په دی چه بیشکه رسول حق دی او راغلی دی دوی ته معجزی ښکاره، او الله نه کوی هدایت (نه ښئی سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چه اسلام په کفر بدلوی).

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د حق له ښکاره کیدو څخه وروسته سره له پوهی کفر اختیار کړ یعنی په زړه کښی یقین لری او په سترګو ئی ګوری بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کښی

اقرار کوی چه دا رسول رښتین دی د ده د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامی او څرګند زیری دوی ته رسیدلی دی، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب جاه او مال او نور د اسلام له منلو څخنی د دوی مخه نیسی. او د کفر او عدوان له پریښودلو څخه مانع کیږی. لکه چه د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال ؤ. له هسی معاندینو څخنی چه سر زوری او ضدیت لری څه توقع او هیله (امید) کیدی شی چه سره له هسی روئی به دوی ته د الله تعالیٰ له خوا نجات او فلاح ور په برخه کیږی؟ او دوی به په هسی لاره باندی بیائی چه دی تری خوښ او دوی جنت ته ورسوی؟ پاک الله داسی عادت نه لری چه هسی بی انصافو او متعصبو ظالمانو ته د حقیقی بری لاره ور وښئی په دی باندی هغه بد بختان قیاس کړئ چه د قلبی معرفت او د یقین له درجی څخه پورته یو ځلی مسلمانان هم شوی وو بیا د دنیوی اغراضو او شیطانی اغواؤ له امله (وجی) مرتدان شول ـ دوی له هغو پخوانیو څخنی زیات کاږه تلونکی او بی حیا دی، نو ځکه له هغوی څخنی د زیات لعنت او عقوبت مستحق دی.

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چه بیشکه پر دوی دی لعنت د الله (چه لری کوی دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو (چه بیزاره دی له دوی نه) او (لعنت) د خلقو (چه بد ورته وائی) د تولو (مخلوقاتو چه د هغو لعنت ته اهمیت ورکاوه شی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ، پرښتی، او مسلمانان ګرد (تول) لعنت پری وائی، بلکه هر انسان حتیٰ پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندی لعنت وائی. یعنی کوم وخت چه دوی داسی وائی «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندی دی د الله لعنت وی!» اګر که دوی په هغه وخت کښی په دی باندی نه پوهیږی، چه دا لعنت پخپله پر دوی باندی هم واقع کیږی.

خَالِدِينَ فِيهَا ۖ

حال دا چه تل به وی دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کښی،

تفسیر: د دی لعنت اثر به تل تر تله پاتی کیږی، په دنیا کښی به پر دوی باندی لعنت او په آخرت کښی به د الله تعالیٰ قهر وی.

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾

نه به سپکاوه شي له دوی څخنې عذاب (د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، یا به نه کتلې کیږي دوی ته په رحمت سره).

تفسیر: یعني دوی هیڅکله د عذاب د شدت لړوالي نه حس کوي، او نه تخفیف وررسیږي، او نه ئې د لږ څه وخت له پاره عذاب معطل، او نه به دوی آرام او هوسا (خوشاله) کیږي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

مګر هغه کسان چه توبه ئې وښکله (بیرته اسلام ته راوګرځیدل) وروسته له دی (ارتداده) او نیک کړ (عملونه خپل) نو بیشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعني داسې سختو بې حیاؤ مجرمانو او خورا (ډیر) لویو یاغیانو ته کوم لوی پاچا معافي ورکولی شي؟ دا خو د همغه «غفور» او «رحیم» دربار دی چه سره له دومره شدیدو جرائمو او لوی یاغیتوبه هم که مجرم له زړه نادم او په رښتیا توبه ګار او پر اسلام باندې ښه قائم او ښه عمل اختیار کړي نو د ده ګردې (ټولې) ګناوې او خطاوې بیخي معافیږي. اللّٰهم اغفر ذنوبنا! و کفر عنا سیأتنا! فانک غفور رحیم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

بیشکه هغه کسان (له یهودو) چه کافران شوي دي (په انجیل او عیسیٰ) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسیٰ). بیا ئې زیاتوالی وکړ په کفر کښې (په نه منلو د قرآن او محمد) له سره به نه قبلیږي توبه د دوی (چه دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې) او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعني هغه کسان سره له دې چه په حق پوهیږي او بیا په قصد سره تری منکران شوي دي او تر آخره پورې په همغه انکار کښې ترقي او پر مخ تګ کوي نه له کفر څخنې د مخ ګرځولو نوم کله اخلي او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسي. بلکه حق خوښوونکو سره بحث او مناظره او جنګ جنجال (جګړه) کوي او کله چه د مرګ وخت ورسیږي او پرښته د دوی

سا راکاړی دلته نو د توبې په فکر کښې ولوېږی یا کله د کوم مصلحت له امله (وجې) په ښکاره دول (طریقه) او په رسمی صورت سره توبه کوی یا په کفر باندی پوره تینګ ولاړ وی خو له ځینو هغو اعمالو ځنې توبه باسی چه دی ئې پخپل زعم سره ګناه ګڼی، نو له دغی توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کیږی، او نه د الله جل جلاله په دربار کښې د هغې د منلو امید او انتظار کیږی او داسی خلقو ته په رښتیا سره هسې توبه نه ور په برخه کیږی چه د قبلولو وړ (لائق) وی تل تر تله د دوی کار د ګمراهی په بیدیا (صحرا) او ډګر (میدان) کښې لالهانده (پریشانه) او سرګردان ګرځیدل دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی او مړه شوی دی حال دا چه دوی کافران دی نو له سره به قبول نشی له یوه د دوی څخه په ډک والی د ځمکی سره زر

تفسیر: یعنی لکه دنیوی حکومتونه هلته د سرو او سپینو زرو په رشوت سره کار نه چلیږی. هلته خو یوازی د ایمان دولت پکار راځی. فرض ئې کړئ! که له یوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وی چه له هغو ځنې د ګردی (تولی) ځمکی مخ ډک شی او هغه بیخی خیرات کړی نو د الله تعالیٰ په دربار کښې د یوی ذری په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهمیت نه لری او نه په آخرت کښې له داسی اعمالو ځنې څه فائده وررسیږی. ځکه چه د عمل روح ایمان دی نو هر عمل چه له ایمان ځنې تش وی هغه د مړ عمل په شان ګڼل کیږی چه د آخرت په ابدی ژوندون کښې هیڅ کار نه تری اخیست کیږی.

وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او اګر که فدیه ورکړی دی په دغه (تول زر) سره، دغه کسان (چه په کفر مړه دی) شته دوی لره عذاب دردناک او نشته دوی لره هیڅ مددګاران (چه مرسته (مدد) ورسره وکړی).

تفسیر: یعنی فرض ئې کړئ که له کافرو سره هلته دومره مال وی او پخپله دی له خپل لوری دا وغواړی چه هغه د فدئې په دول (طریقه) الله جل جلاله ته وړاندی کړی چه دا له ما ځنې واخله!

او ما پرېږده! نو بیا هم دا فدیه تری نه منله کیږی. بی له دی چه په خپله ئی وړاندی کړی څوک ورنه پوښتنه هم نه کوی. الله تعالیٰ (د ٦ جزء د المائدة په ۳٦ آیت ٦ رکوع کښی) هم فرمائی ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٩٢﴾

له سره به ونه مومئ تاسي (پوره) نیکي تر هغه پوري چه صرف کړئ تاسي (په لاره د الله) ځیني له هغو شیانو چه ستاسي خوښ وي. او هغه چه صرفوئ (ئې) تاسي له یوه شي (لږ وي که ډیر) پس بیشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: یعني الله جل جلاله ته معلوم دي چه تاسي څه شي او له کوم ځایه او د څه مقصد له پاره خرڅ کړي دي؟ څومره محبوب او په زړه پوري شیان چه په هره طریقه په اخلاص او ښه نیت سره چه د الله جل جلاله په لاره صرفوئ! سم له هغه سره د الله تعالیٰ له لوري تاسي ته هم هغه بدل درکاوه کیږي چه تاسي ئې هیلمن (امیدوار) یئ! که د اعلیٰ درجي نیکي حاصلول غواړئ نو له خپلو ډیرو محبوبو او ډیر ګرانو شیانو ځني څه شي د الله تعالیٰ د لارې له پاره وټاکئ! (مقرر کړئ) حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکي «یعني هغه شي چه ستاسي په زړونو کښي ډیر خوږ او محبوب وي د هغه صرفول د الله جل جلاله په لاره کښي ډیر اجر او ثواب لري. داسي خو ثواب د هر شي له صرفولو ځني حاصلیږي خو د محبوب شي اجر عظیم دی. ښائي د یهودانو او نصرانیانو په ذکر کښي دا آیت ځکه نازل شوی وي چه دوی ته حکومت او ریاست ډیر عزیز او ګران ؤ، چه د هغو د ساتلو او له لاسه نه ایستلو له امله(وجی) دوی د نبي علیه السلام نه تابع کیدل نو تر هغه پوري چه دوی له دی حکومت ځني د الله تعالیٰ له پاره تیر نه شي او هغه خپل ریاست پری نږدی، نو د ایمان پوره درجه نشي موندلی.» د دی آیت مناسبت له پخواني آیت سره داسي وشو چه هلته ئې د کافر د مال صرفول چتي (فضول) او بیکاره راښوولی ؤ اوس د هغه په مقابل کښي دا راښیي چه هر هغه شي چه مؤمن ئې صرفوي د هغه له صرفولو ځني ده ته پوره او کامل اجر او نیکي په لاس ورځي.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ۭ

ټول طعام (د خوړلو شیان) وو حلال بني اسرآئیلو (ځامنو د یعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چه حرام کړي وو اسرآئیل (یعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو

له غوښو او شودو) پخوا له هغه چه نازل (لیږل) کیده تورات

تفسیر : یهودانو زمونږ (رسول الله صلی الله علیه وسلم) او مسلمانانو ته ویل چه «تاسی خپل ځانونه د ابراهیم علیه السلام د دین تابعان بولئ! حال دا چه تاسی داسی شیان خورئ چه هغه د «الله تعالیٰ» له جانبه په ابراهیم علیه السلام او د ده په کورنی حرام شوی ؤ لکه د اوښی شودی او غوښی» الله جل جلاله فرمائی تول هغه شیان چه اوس ئی خلق خوری د ابراهیم علیه السلام په وخت کښی هم حلال ؤ او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوی هو! په «تورات» کښی ځینی شیان په خاص دول (طریقه) سره پر بنی اسرائیلو باندی حرام شول مگر د اوښ له غوښی ځنی پخوا د «تورات» له نزوله حضرت اسرآئیل (یعقوب) علیه السلام قسم کری ؤ چه د ده په پیروی گردی (تولی) اولادی ئی د اوښ د غوښی د خوړلو ځنی ځانونه وساتل. د دی قسم یادولو سبب داسی ؤ چه (یعقوب) ته د «عرق النساء» ناروغی وریپښه شوی وه نو ده په خپل ځان باندی داسی یو نذر واخیست که زه له دی ناروغی ځنی جوړ شم نو د هر هغه شی له خوړلو څخه به چه ماته محبوب او په زړه پوری وی ځان ساتم او ده ته هم دا (د اوښ غوښه او شودی) ډیری محبوب او په زړه پوری وی چه هغه ئی له روغتیا وروسته د دی نذر د پوره کولو له امله(وجی) پریښودی. داسی نذر چه د حلال شی په تحریم باندی مشتمل وی زمونږ د مسلمانانو په شریعت کښی روا نه دی.

کما قال الله تعالیٰ فی الرکوع الاول من سورة التحریم ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ ﴾

او که څوک داسی کوم نذر پخپل ځان باندی ومنی نو ښائی چه مات ئی کری! او کفاره ئی ادا کری

تنبیه : په ړومبنی آیت کښی د محبوبو شیانو د صرفولو ذکر د الله تعالیٰ په لاره کښی ؤ او په دی آیت کښی د یعقوب علیه السلام د یوه محبوب شی د پریښودلو ذکر دی او په دی طریقه د دی دواړو آیتونو په منځ کښی یو لطیف مناسبت شته او هم په دی آیتونو کښی داسی تنبیه ورکړی شوی ده چه په پخوانیو شرائعو کښی هم منسوخیت واقع شوی دی او یو شی چه په یوه زمانه کښی حلال ؤ بیا وروسته حرام شوی دی. هم داسی که اوس د محمدی شریعت او پخوانیو شرائعو په منځ کښی د حلالو او حرامو په اعتبار څه تفاوت وی نو نه ښائی چه د هغه په نسبت څه انکار او استبعاد وکړی شی.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووایه (ای محمده ! یهودانو ته) نو راوړئ تاسی (صحیح) تورات پس وئی لولئ تاسی (د خپل صدق له پاره) که یئ تاسی صادقان (رښتینی. نو شرمنده شول او وربشکاره ئی نه کړ)

تفسیر : یعنی که تاسی (رښتین یئ چه دا شیان د ابراهیم علیه السلام په وخت کښې حرام وو نو راشئ! او دا حکم پخپل منلی کتاب (صحیح تورات) کښې راښکاره کړئ! که په هغه کښې مو راونه ښوده نو په دی خبره کښې د هیڅ شک او شبهې ځای نشته چه تاسی کاذبان او مفتریان یئ! په روایتونو کښې راغلی دی چه یهودان د دی زورور اعلان او بلنی استقبال ته حاضر نه شول او په دی طریقه سره زمونږ د (نبی صلی الله علیه وسلم) په صداقت باندی یو بل دلیل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمائی الله) پس هر چا چه وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چه د حرمت، حجت او جهت ئی ښکاره شو.) پس دغه کسان (چه حق پریږدی او باطل خوښوی) هم دوی دی ظالمان.

تفسیر : یعنی دا به لویه بی انصافی وی که د دی حجت له ظهوره مو وروسته بیا هم تاسی په هم دی باندی تینګ اوسئ او وایئ چه دا شیان د ابراهیم علیه السلام له زمانی راهیسی حرام دی او مونږ د ابراهیمی دین اصلی پیروان یو.

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٩٥﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) رښتیا فرمایلی دی الله (په دی تحلیل او تحریم کښې هم) نو متابعت وکړئ تاسی د دین د ابراهیم چه حنیف ؤ (په یوه لوری ؤ یعنی له هر باطله حق ته مائل ؤ) او نه ؤ دی له مشرکانو

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ د حلالو او حرامو په نسبت او هم د حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم او د اسلام په باب کښې هسی صافی صافی او رښتیا رښتیا خبری آورولی دی چه هغه هیڅوک دروغولی نشی. اوس ښائی چه تاسی هم د مسلمانانو په شان د ابراهیم علیه السلام د

اصلي دين تابعان شئ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ! چه په هغه کښې دير لوی شی خالص توحيد ؤ. او د عزير عليه السلام، مسيح عليه السلام، احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پريږدئ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ!

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بيشکه ړومبنى کوته (بيت الله) چه جوړه شوی ده (له ګردو (تولو) نه پخوا د عبادت له پاره) خلقو ته خامخا (هغه کوته) هم دا ده چه مکه کښې ده.

تفسير : د مسلمانانو په دی دعوىٰ باندی چه «مونږ له ګردو (تولو) امتونو څخنی زيات ابراهيم عليه السلام ته ورنژدی او شبيه يو» يهودانو داسی اعتراض کاوه چه ابراهيم عليه السلام خپل اصلي وطن (عراق) پريښود او (شام) ته ئی هجرت وکړ. او په شام کښې ئی استوګنه کوله او همل‌ته وفات شو وروسته له هغه د ده اولاده هم په (شام) کښې پاتی شول او دير انبياء عليهم السلام په هم دی مقدسه ځمکه کښې مبعوث شول او د دوی د ګردو (تولو) قبله (بيت المقدس) وه نو بيا تاسی د (حجاز) اوسيدونکی چه (بيت المقدس) موپريښی (اوکعبه) موخپله قبله تاکلی (مقرره‌کری) ده اوله (شام) څخه لری په يوه ګوټ (کنج) کښې پراته يئ، په کومه خوله داسی دعوی کولی شئ چه «ابراهيم عليه السلام او د ده ملت له مونږ سره دير مقاربت او مناسبت‌لری.» په دی آيت کښې معترضينو ته دا خبره ورښوولی شوی ده چه (بيت المقدس) او نور مقدسه مقامات خو وروسته ودان شوی دی په دنيا کښې له ګردو (تولو) څخنی ړومبی متبرکه خونه (کور) چه الله تعالىٰ ته د تولو خلقو د توجه د ګرځولو له پاره آباده شوی، او د يوه معبد او زيارت ځای او د هدايت د علامو (نښو) په شان درولی شوی ده هغه هم دا کعبه شريفه ده چه (د مکی معظمی) په مبارک ښار کښې پرته ده.

مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ

حال دا چه برکت ناکه او لاره ښوونکی ده خلقو ته (د جنت) (شته) په دی کوته کښې آثار ښکاره (ځينی ئی) مقام د ابراهيم دی، او هر څوک چه ننووت په دی (کعبه) کښې نو شی به په امان کښې.

تفسير : حق تعالىٰ له ابتداء څخه (بيت الله شريف) په ظاهری او باطنی، حسی او معنوی برکاتو سره معمور کړی دی او د ګرد (تول) جهان د هدايت سرچينه ئی ګرځولی ده. د ځمکی

په مخ په هر ځای کښې چه برکت او هدایت لیده کیږی ګواکی هغه د هم دی مبارکی کوټی یو انعکاس او رڼائی ده. په هم دی ځای کښې زمونږ رسول الثقلین صلی الله علیه وسلم مبعوث شوی دی، او هم دی ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو له پاره د جهان ګرد (تول) انسانان ور دعوت شوی دی. د اسلام د جهان نیوونکی دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال او جنوب کښې مامور دی چه د هم دی (بیت الله شریف) په لوری خپل مخونه وګرځوی او لمونځونه اداء کړی، د دی په طواف کوونکو باندی د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوری پخوانی انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو دپاره په ډیر شوق او ذوق سره تلبیه ویونکی له هم دی شمعی پروانه کیدل او د خپل قدرت قسم قسم ظاهری او باهری آثار ئی د (بیت الله) له برکته په دی پاکه ځمکه کښې ایښی دی. ځکه په هره زمانه کښې د مختلفو مذاهبو خلق د دی خونی (کور) فوق العاده تعظیم او احترام کاوه. او تل تر تله د دی داخلیدونکی مأمون او مصؤن ګڼل کیدل. له دی سره نژدی د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا راښئی چه دلته د حضرت ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسیدلی دی. او د هغه روڼ تاریخ (چه د ګردو (تولو) عربو په نزد بی له انکاره منلی شوی دی) دا راښیی، چه دا هم هغه تیږه (ګټه) ده چه ابراهیم علیه السلام پری دریده. او د (کعبی شریفی) دیوالونه ئی جوړول پر دغی تیږی (ګټی) باندی د حضرت ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځی پوری محفوظ پاتی دی. ګواکی برسیره په تاریخی روایتونو د دی مقدسی تیږی (ګټی) وجود په دی خبره باندی یو کلک دلیل دی چه دا کوټه د نوح علیه السلام له طوفان څخه وروسته د حضرت ابراهیم علیه السلام په پاکو لاسونو سره ودانه شوی ده، او د ده د مرستی (مدد) له پاره حضرت اسمٰعیل علیه السلام د کار ملګری ئی ؤ. لکه چه د البقرة ۱۲۷ آیت کښې تیر شو

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دی) بیت (الله دا) دی پر هغه چه قدرت لری طرف د ده ته د لاری، او هر څوک چه کافر شو (وئی نه مانه) نو بیشکه الله بی پروا دی له تول عالم (یعنی له هر چا او هر شی) نه.

تفسیر : په دی کوټه کښې د الله تعالیٰ د جمال کومه خاصه تجلی ده، چه د هغی له امله(وجی) د حج د اداء کولو له پاره هغه مخصوصه شوی ده. ځکه چه (حج) داسی یو عبادت دی، چه د هغه هر فعل د هغه مطلق جمیل او حقیقی محبوب عشق او جذبی ښکاروی. نو ضروری ده هر

هغه څوک چه د هغه د محبت دعویٰ کوي او د بدني او مالي حيثيت له پلوه تر بيت الله پورې د رسيدلو توان لري، لږ تر لږه دې په عمر کښې يو ځلې دغه د محبوب ديار ته ورحاضر شي او د مين په شان دې د هغه په چارچاپير کښې طواف وکړي! دا مضمون حضرت مولٰنا محمد قاسم قدس الله سره په «قبله نما» کښې په ډيره ښه شرحه او بسط سره ليکلى دى، هغه د محبت مدعي چه له دومره ربړ ګاللو (تيرولو) څخني هم انکار وکړي، نو وپوهيږه چه هغه دروغجن مين دى، اختيار لري چه دې هر چيرې ګرځي او ځان له هسې لوى نعمت څخه محروم او مهجور کوي دا حقيقي محبوب د هيڅا پروا نه لري، که څوک يهود مري يا نصراني يا بل څه د (پاک الله) به څه خراب کړي. د «حج» د احکامو تفصيلات دې په فقهي کتابونو کښې وکتل شي!.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

ووايه (اى محمده!) اى اهل د کتابونو! ولې کافران (منکران) کيږئ تاسي په آيتونو د الله او الله ښه شاهد دى پر هغو کارونو (هم) چه تاسي ئې کوئ.

تفسير : پخوا له دې نه يهودو او نصارىٰ ؤ سره مخاطبه کيده. د هغې په منځ کښې د ځينو شبهاتو ځواب ورکړى شو، له دې ځايه بيا هم هغو ته تنبيه او توبيخ شروع کيږي. يعنى د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظيم د داسي رښتيا او پخو خبرو له اوريدلو څخه وروسته په تاسي باندې څه شوي دي چه سره له کتابيت پرله پسې د کلام الله او د هغه راوړونکي په انکار باندې تينګ ولاړ يئ؟ په ياد ئې ولرئ! چه ستاسي دغه ګردي (تولې) چارې د الله تعالىٰ په مخ کښې پرتې دي او الله جل جلاله ستاسي له نيتونو او تدبيرونو څخني په ښه شان خبر دى څه وخت چه تاسي ونيسي نو د يوې يوې ذرې حساب به له تاسي څخني آخلي او د هغې جزا او سزا به درکوي.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

ووايه (اى محمده!) چه اى اهل د کتابونو! ولې تاسي منع کوئ (اړوئ) له لارې د الله څخه هغه څوک چه ايمان ئې راوړى؟ لټوئ تاسي لارې د الله ته

کوړوالی (عیب) حال دا چه تاسی یئ شاهدان (عالمان په حقانیت د محمدی دین). او نه دی الله بی خبره له هغه شی نه چه تاسو ئی کوئ (نو تاسی ته جزا درکوی).

تفسیر : یعنی نه یوازی دا چه تاسی پخپله د ایمان د سعادت له حاصلولو څخنی محروم یئ بلکه غواړئ چه نور هم د الله تعالیٰ له لاری څخنی ستانه (واپس) کړئ! او هغو بختورو ارواحو ته چه په اسلام سره مشرف شوی دی هغه چه د اسلام په دین کښی پخپل تخمین او فرض سره عیب ګنئ هغه ورښیئ!، چه له اسلامی دین څخنی بیرته واوړی او تاسی دا حرکتونه یوازی د جهل او ناپوهی له امله (وجی) نه کوئ!، بلکه سره له پوهی په قصد سره ئی کوئ! او سمی خبری کږوئ! او تل د هم داسی نامناسبو حرکاتو د جوړولو په فکر کښی مشغول یئ! الله تعالیٰ ستاسی له دی ګدو ودو، او کږو خبرو څخه بی خبره نه دی او په مناسب وخت کښی به د دی ګردو (تولو) خبرو سزاوی یو ځای درکړی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) که تاسی حکم ومنئ د یوه فریق له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب نو بیرته به وګرځوی تاسی وروسته له ایمانه ستاسو کافران.

تفسیر : اول ئی اهل د کتابونو ته سرزنش (زورنه) ورکړ، چه سره له پوهی تاسی ولی خلق ګمراه کوئ!؟ دلته مسلمانانو ته نصیحت کیږی چه تاسی ولی د دی مفسدانو په دی اشارو باندی فریب خورئ؟ د دوی له دی تیرایستلو څخنی ځان وساتئ! که نه دا اندیښنه شته چه ورو ورو به تاسی د ایمان له رڼا (رڼرا) څخنی باسی او د کفر په توره تیاره کنده کښی به مو سر په څرئ غورزوی.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

او څرنګه به تاسي کافران کیږئ او تاسي چه يئ لوستی شي پر تاسي آیتونه د الله او دی په تاسي کښي رسول د الله، او هر څوک چه منګولي ښخي کړي (د الله په دین) نو په تحقیق لاره وښودله شوه ده ته په طرف د لاری سمی.

تفسیر : یعني هغه قوم چه د دوی په منځ کښي د انس او جان عظیم الشان پیغمبر صلی الله علیه وسلم تشریف لری او شپه او ورځ د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته په زړه پوری خبری آوروی او د هغه روح پالونکي لوی آیتونه او مهم دلائل ښکاروی نو ډیره لری ده چه وروسته له ایمان راوړلو څخه داسي قوم بیا کافر شي او یا د کافرانو په شان کار وکړی په رښتیا سره هر څوک چه له هره جانبه ځان وشکوی او د الله تعالیٰ دین ټینګ ونیسي! او پر الله تعالیٰ د زړه له اخلاصه توکل او اعتماد ولری! نو هیڅ یو طاقت او قوت نشي کولی چه هغه د بریالیتوب (کامیابی) د سمی او صافي لاری ځني دی خوا او هغی خوا ته وخوځوی.

(فائده) : د مدیني منوری د انصارو دوو قبیلو اوس او خزرج پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کښي سخت عداوت او دښمني سره درلوده (لرله). په ډیرو وړو وړو خبرو باندی به په داسي سختو جنګونو او وینو تویولو سره نښتل، چه تر کلونو کلونو پوری دا جنګ اوږدیده لکه چه د «بعاث» مشهور جنګ تر(١٢٠) کلونو پوری اوږد شو آخر زمونږ د معظم رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت په موقع کښي د دوی د قسمت ستوری وځلیدل ـ او د اسلام د تعلیم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت د فیض په اثر دغه دواړه قبیلی پخپل منځ کښي (چه له سلهاؤ کلونو راهیسي دوی یو د بل وینو ته تږی وی) سره ملي او پخپلو منځونو کښي لکه شودی او شکری شولی او د اخوت او صمیمیت (دوستی) ډیر ټینګ تعلقات د دوی په منځ کښي سره قائم شول. د مدیني منوری یهودان د دی دواړو دښمنو او غلیمو قبیلو په دی طریقه مینه او محبت سره ناسته او ولاړه او په متفق طاقت سره د اسلام خدمت او حمایت کولو ځني، ډیر خپه او غمجن وو، یو ړوند یهودی (شماس بن قیس) یو فتنه اچونکی سری ولمساوه چه ته په داسي یوی لوئی جرګی کښي چه دا دواړه قبیلی سره پکښي ناستي وی په یو چم (چل) سره د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! لکه چه هغه فتنه اچونکی یوه مناسبه موقع پیدا کړه او د (بعاث) څو غیرت پاروونکی اشعار ئی ولوستل د دی اشعارو له اوریدلو ځني سمدلاسه د هغه جنګ د ایرو لاندی سکروټي بیرته تازه او بلی او د دی دواړو قبیلو زړونه ئی جلبل کړل او خبره د خولی له خبرو ځني تیره او تر تورو او نیزو پوری ورسیده مګر پخوا له دی نه چه ویني توئی شي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د معظمو مهاجرینو له یوی ډلی سره پر موقع باندی وررورسیدل او وی فرمایل «ای د مسلمانانو ډلی! له الله تعالیٰ څخه وویریږئ! زه ستاسي په منځ کښي موجود یم، بیا دا د جاهلیت خبری او بلني د څه له پاره کیږی؟ الله تعالیٰ تاسي ته هدایت وکړ! او په اسلام ئی مشرف کړئ او د ناپوهی له تیارو ځني ئی وویستئ نو آیا بیا تاسي د هغو کفریاتو او لغویاتو په لوری ژر بیرته ګرځئ؟ چه له هغو تورو تیارو څخه هم دا اوس د باندی وتلی یئ؟» د رسول

الله صلی الله علیه وسلم د دی د رسالت د مؤثری وینا په اثر د دغه شیطانی جال ګردی (تولی) غوتی یو په یو خلاصی شوی (اوس) او (خزرج) دواړو خپلی وسلی وغورځولی، او یو له بله سره ئی په ډیره مینه روغبړ، معانقه او مصافحه وکړله او ګرد (تول) سره یوه شول، چه دا تول د دښمنانو له چغلۍ او شیطانۍ ځنی وو چه ښائی مونږ وروسته له دی نه د هغو په مقابل کښی هوښیار او خبردار اوسو! د دی واقعی په نسبت څو آیتونه نازل شوی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ۝١٠٢

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) وویرېږئ له الله نه په حق د ویری د ده! او مه مرئ! مګر په دی حال چه یئ تاسی مسلمانان (موحدان).

تفسیر: یعنی ستاسی مسلمانانو په زړونو کښی ښائی د الله تعالیٰ پوره ویره وی او سم له خپله توانه د پرهیزګارۍ او تقویٰ له لاری لری ولاړ نه شئ! او تل له الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکی اوسئ! شیاطین غواړی چه ستاسی قدمونه د اسلام له لاری ځنی وښویوی. تاسی لره ښائی چه شیطان له خپلو ځانونو څخه مایوس کړئ او تر مرګه پوری هیڅ یو حرکت د مسلمانی په خلاف ونه کړئ! ښائی چه ستاسی مرګ او ژوند د خالص اسلام په اساس (بنیاد) وی!.

وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ

او منګولی ولګوئ (ای مؤمنانو!) په رسئ د الله (چه قرآن دی) تول او مه سره مختلف کیږئ (وروسته له اسلامه).

تفسیر : یعنی ګرد (تول) سره یو شئ! او د پاک قرآن احکام تینګ ونیسئ! چه د پاک الله کلکه رسئ ده. دا رسئ هیڅ شکیدونکی نه ده. هو! له لاسه خوشی کیدونکی ده. که تاسی ګرد (تول) سره یو شئ! او هغه په پوره قوت سره تینګه ونیسئ! نو هیڅ یو شیطان به په شر او فتنه اچولو کښی بریالی (کامیاب) نشی او د انفرادی ژوندون په طریقه، د مسلمان قوم اجتماعی قوت به هم غیر متزلزل او غیر قابل اختلال شی په قرآن عظیم باندی تمسک کول هغه شی دی، چه ګرد (تول) تیت پیت (خواره واره) قوتونه په هغه سره تولیږی او یو مړ قوم په هغه سره نوی ژوند حاصلولی شی لیکن د «تمسک بالقرآن» مطلب داسی نه دی، چه پاک قرآن د خپل ځان

او د خپلو آراؤ هواؤ او د هوسونو تابع وګرځولی شي. بلکه د لوی قرآن صحیح مطلب هم هغه دی چه د صحیحو احادیثو او د صالحینو اسلافو له متفقو تصریحاتو څنی مخالف نه وی.

وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا ۚ

او یاد کړئ تاسی (ای مؤمنانو!) نعمت (احسان) د الله پر تاسی کله چه وئ تاسی دښمنان نو الفت (مینه) ئی پیدا کړه په منځ د زړونو ستاسی کښی نو وګرځیدئ تاسی په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامی) ورونه

تفسیر: یعنی د سلهاؤ کلونو عداوتونه او کینی ئی له منځه ورکی کړی. او الله تعالیٰ د خپل محبوب رسول الله صلی الله علیه وسلم په برکت تاسی اسلامی خواړه ورونه سره وګرځولئ چه د هغه په اثر ستاسی دین او دنیا سم شول. او ستاسی داسی پت او اعتبار پیدا شو چه د هغه له لیدلو څخه غلیمان ویریږی، دغه «اخوت» او «اتحاد» د الله جل جلاله دومره یو لوی نعمت دی چه د ځمکی د مخ د ګردو (تولو) خزائنو په مصرف سره هم چاته په لاس نه ورځی.

وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ۗ

او وئ تاسی په غاړه د کندی له اوره (د دوزخ په سبب د ګمراهی او کفر) نو خلاص ئی کړئ تاسی له هغه (اوره په اسلام سره)،

تفسیر : د کفر او عصیان له امله (وجی) تاسی بیخی د دوزخ په غاړه کښی ولاړ وئ چه د موت له راتللو سره به سم د لاسه په هغه کښی لویدئ! الله تعالیٰ ستاسی لاس ونیو. او تاسی ئی له هغه څنی وژغورلئ (محفوظ ئ کړلی) او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وسیله ئی د ایمان او ایقان رڼا (رنړا) ستاسی په زړونو کښی واچوله که د الله تعالیٰ دا دینی او دنیوی عظیم الشان احسانونه په یاد ولرئ! نو هیڅکله به د ګمراهی په طرف بیرته ونه ګرځئ!

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٣﴾

هم داسی (لکه چه د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر ئی بیان کړل) بیانوی الله

تاسي ته دلائل (د قدرت) خپل له پاره د دى چه تاسي په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ!.

تفسیر : يعني د دى خبرو له داسي ښكاره او صاف ويلو څخني دا مقصود دى چه تاسي تل په سمه او صافه لاره باندى لاړ شئ ! او د هسي مهلكو او خطر لرونكو غلطيو بيا اعاده ونه كړئ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرى نهږدئ!.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾

او وى دى (تل) له تاسي يوه ډله چه بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حكم) كوى (خلقو ته) په معروف (نيكى) سره او منعه كوى «(خلق)» له منكر (بدى) نه او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنكر) هم دوى دى په مراد رسيدلى.

تفسیر: يعني تقوىٰ، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، اسلامي مؤاخات (هم رنگى) او ملي ژوندون، دا تول هلته باقي پاتي كيدى شي چه په مسلمانانو كښي يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد له پاره وى او د دى ډلي وظيفه هم دا وى چه د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لورى وبولي او كله چه خلق په ښو كارونو سست يا په خرابو كارونو كښي اخته ووينى نو دوى د نيكى په لورى وبولي او متوجه ئى كړى او له بدو كارونو څخني ئى وژغوروى (وساتى) او په دى كار كښي د خپل توان او قدرت په اندازه كوتاهي ونه كړى! ښكاره ده چه دا كار هم هغه كسان كولي شي چه د معروف او منكر په علم باندى خبر وى او د قرآن او سنت له پوهى سره، هښيار، ذكى، موقع پيژندونكى هم وى، كه نه امكان لرى چه يو جاهل سړى به معروف منكر او منكر، معروف وگڼى او د اصلاح په ځاى به گرد (تول) نظام خراب او مختل كړى يا به د يوه منكر اصلاح داسي كوى، چه له هغه څخه نور ډير منكرات پيدا كيږى، يا د نرمي په ځاى كښي به سختي او د سختي په ځاى كښي به نرمي كوى ښائى له هم دى امله (وجى) له مسلمانانو څخني يو مخصوص جماعت د هم دى كار له پاره مامور كړى شوى وى، چه له هر پلوه دوى د «دعوت الى الخير» او «امر بالمعروف» «نهى عن المنكر» ور او لايق وى. په نبوى حديث كښي راغلى دى «كله چه خلق په منكراتو كښي اخته شي او هيڅوك نه وى چه دوى له هغو څخه وژغورى (وساتى)، نو د عمومي عذاب د راتگ انديښنه شته.» پاتي شوه دا خبره چه په كومو وختونو او احوالو كښي سړى د «امر بالمعروف او نهى عن المنكر» له تركه

معنور وګانه شي؟ او په کومو مواقعو کښې واجب یا مستحب دی؟ د دی خبری د تفصیل دا ځای نه دی. ابوبکر رازی رحمة الله علیه په «احکام القرآن» کښې د دی موضوع په نسبت ډیره مبسوطه وینا کړی ده ـ فلیراجع.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

او مه کیږئ تاسی په شان د هغو کسانو چه سره جلا (جدا) شول او اختلاف (جګړی) ئی وکړی د دین په اصولو کښې وروسته له هغه چه راغلی ؤ دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقیقت) او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ـ ډیر لوی (د دوزخ)

تفسیر : یعنی لکه یهودانو او نصرانیانو غوندی مه کیږئ چه د الله تعالیٰ د صافو او ښکاره ؤ احکامو له رسیدلو څخه وروسته بیا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسی ولویدل او د شرعی په اصولو کښې سره متفرق او په فروعو کښې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای (اخر) کښې ګوند (پارتی) او ګوند بازی (پارتی بازی) د دوی مذهب او قومیت وران او ویجاړ او تباه کړ او ګرد (تول) سره د الله تعالیٰ په عذاب بیل بیل ککړ شول.

تنبیه : له دی آیت څخه د هغو اختلافاتو او ډلی ډلی کیدلو مذمومیت او تباهی معلومه شوه چه د شریعت د صافو احکامو له خبریدلو څخه وروسته پیدا شی. د افسوس ځای دی چه د ننني مسلمانانو په منځ کښې په سلهاؤ ګوندونه (ډلی) د اسلامی شریعت له ښکاره ؤ صریحو، مسلمو او تینګو اصولو څخه جلا (جدا) شوی دی او د دوی په منځ کښې اختلافونه اچول شوی دی، او د دی اختلاف او انشقاق عاملین د هم دی عذاب لاندی راغلی دی. بیا هم د شکر ځای دی چه د دی بی تمیزی په طوفان کښې د الله تعالیٰ او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم له وعدی سره سم یو عظیم الشان جماعت د پاک الله دا رسئ تینګه نیولی ده. او د **«ما انا علیه و اصحابی»** په مسلک باندی قائم دی. (الحمد لله!) او د قیامت تر ورځی پوری به قائم وی. پاتی شول هغه فرعی اختلافونه چه د لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنه او د مجتهدینو آئمه ؤ په منځ کښې شته، هغه له دی آیت سره هیڅ تعلق نه لری. د دی فرعی اختلافونو پر اسبابو باندی حضرت شاه ولی الله رحمة الله علیه په خپلو تصانیفو کښې کافی او شافی بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چه سپین به شی (ځینی) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شی (ځینی) مخونه (د کافرانو)

تفسیر : یعنی د ځینو په څیرو باندی به د ایمان او تقویٰ نور ځلیږی. او عزتمن، موقر خوښ او خوشال به په نظر راځی. د دی په خلاف د ځینو مخونه به د کفر، نفاق، فسق او فجور په توروالی سره تور وی او له صورت څخنی به ئی ذلت او رسوائی له ورا ښکاری ګواکی د دوی ظاهر صورت به د دوی د باطن هنداره (آئینه) وی.

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر څه هغه کسان چه تور شوی دی مخونه د دوی (نو ویه ویل شی دوی ته) آیا کافران شوی یئ تاسی وروسته له ایمان راوړلو ستاسی؟

تفسیر : د دی الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابیانو او عامو کافرانو یا پر ګردو (ټولو) مبتدعینو، فساقو او فجارو باندی کیږی.

«مرتد» هغه ته وایه کیږی چه وروسته له ایمان راوړلو څخنی بیا کافر شی.

«منافق» هغه دی چه په ژبه سره اقرار کوی خو په زړه کښې تری انکار لری او کافر وی.

«کتابی» پخپلو انبیاؤ او کتابونو باندی د ایمان لرلو مدعی وی چه د دی مطلب داسی کیږی چه دوی هغه ګرد (ټول) زیری چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په نسبت ورکړی شوی دی ومنی او سم له هغو هدایاتو سره زمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړی. مګر دوی په خپل انکار کښې له ګردو (ټولو) څخنی په مخ لاړل ګواکی دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبی باندی بیا کافریږی.

«مبتدع» هغه دی چه تش په خوله دعویٰ کوی چه مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو او پر نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندی مو ایمان راوړی دی مګر وروسته له هغه ډیر بی اصله او باطل شیان په دین کښې شاملوی یا د دین له ځینو ضروریاتو څخنی انکار کوی. او له اصلی دین څخه د باندی وځی هم دا طریقه دوی هم تر یوی درجی په ﴿ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ﴾ سره مخاطب کیږی. پاتی شول «فساق» چه د هغوی عقیده صحیحه وی که دغه خطاب هغوی ته وی نو مطلب به ئی داسی وی چه د ایمان له راوړلو څخنی وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولی وګرځاوه؟ ګواکی له کفر څخه به عملی کفر مراد وی. او که د عامو کفارو په حق کښې دا خطاب ومانه شی نو حاصل ئی دا دی پاک الله ګرد (ټول) د فطرت په دین باندی پیدا کری دی نو تاسی هغه ایمانی فطرت ولی ضائع کری دی؟ او ولی کافران شوی یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه رامعلومیږی چه دلته له کفره فعلی کفر، یعنی مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دی چه وئ تاسی چه کافران کیدلئ. او هر څه هغه کسان چه سپین شوی دی مخونه د دوی نو وی به دوی په رحمت د الله چه دوی به په هغه کښی تل وی (یعنی په جنت کښی).

تفسیر: ځکه چه جنت یوازی په عمل سره نه مونده کیږی ـ او سره له عمله د الله تعالیٰ رحمت او فضل هم ورته په کار دی. او جنت هم داسی یو ځای دی چه هلته الله تعالیٰ د هوسائی (قراری) او آرامی او ښه ژوندون هر راز (قسم) اسباب او سامان مهیا کری دی.

تل کره فکر د عقبیٰ ! فضل غواړه د مولا !
ربړ نشته په جنت کښی! جنت ځای دی د هوسا

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

دا (چه تیر شول) آیتونه د الله دی مونږ ئی لولو پر تا باندی (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چه اراده به کوی د ظلم له پاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالی یا د ثواب په لږوالی)

تفسیر: په حقیقی معنی سره ظلم هلته له سره ممکن نه دی، مگر په ښکاره طریقه سره هغه شی ته چه تاسی ظلم ویلی شئ د هغه صدور هم د الله تعالیٰ له جانبه نه کیږئ مثلاً داسی سخت احکام بندگانو ته ولیږی چه له هغو څخه یوازی د دوی ربړول (تکلیفول) مقصود وی یا د رحمت په مستحق باندی عذاب نازل کری یا د لږی سزا په ځای دیره سزا ورکری یا د کومی وړوکی نیکی صله ور نه کری. او نور. ښه وپوهیږئ چه د الله تعالیٰ هر حکم چه دی خالص د بندگانو د تربیت له پاره دی. او هره هغه معامله چه له هر چا سره ئی کوی بیخی له حکمت او مصلحت سره سمه او موافقه ده.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

او (خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی او هر هغه څه

چه په څمکه کښې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، مکلفاً خلقاً او عبيداً) او (خاص) الله ته بيرته ګرځول کيږي ګرد (تول) کارونه (نو هر چاته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي)

تفسير کله چه هر شی د الله تعالیٰ مملوک او مخلوق دی او د هر کار پای او انجام د ده په قدرت کښې دی نو بيا به ولې او د څه له پاره ظلم او تيری وکړی شي؟

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

يئ تاسی (ای محمدی امته!) خير (بهتر د هر هغه) امت چه ايستلی شوی دی د پاره د خلقو .

تفسير : د دی سورت په ۱۰۲ آيت ۱۱ رکوع کښې داسی ذکر شوی دی ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ ﴾ الآية ـ په دی منځ کښې د هغه تناسب سره څه نور اوامر او نواهی او څه وعد او وعيد هم راغلل. له دی ځايه بيا د هم هغه اول مضمون تکميل کاوه شي. يعنی ای مسلمانانو! الله تعالیٰ تاسی له ګردو (تولو) امتو ځنی افضل او بهتر ګرځولی يئ! د الله تعالیٰ په ازلی علم کښې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوی ؤ چه د هغه خبر ځينو پخوانيو انبياؤ عليهم السلام ته هم ورکړی شوی ؤ څرنګه چه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له ګردو (تولو) انبياؤ عليهم السلام ځنی افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (تولو) امتونو او اقوامو ځنی ښه او بهتر دی ځکه چه له ګردو (تولو) ځنی اشرف او اکرم رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوی په برخه شوی دی. او ډير زيات پاتی کيدونکی او ښه کامل شريعت ئی په نصيب دی. د علومو او معارفو ورونه به د دوی په مخ کښې پرانيستلی شی، د ايمان، عمل، تقویٰ او انسانيت ګردی (تولی) څانګی به د دوی له محنت او ځان جارولو (قربانولو) ځنی زرغونی او ودانيږی دوی به د کوم خاص قوم، نسب يا مخصوص ملک او اقليم پوری مخصوص او محصور نه وی بلکه د دوی د عمل دائره به ګرد (تول) عالم او د انسانی ژوندون ګردو (تولو) دائرو او اړخونو (طرفونو) لره نيوونکی او محيطه وی. ګواکی د هم دوی وجود به د دی له پاره وی چه د نورو خير غوښتنه وکړی. او تر څو چه ممکن وی دوی د جنت د دروازو او ورونو پوری راولی او ورننه ئی باسی ﴿ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ کښې هم دی لوری ته اشاره ده .

تنبيه : د دی آل عمران سورت په ۸۱ آية ۹ رکوع په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّۦنَ ﴾ الآية ـ کښې زمونږ د نبی کريم عليه افضل الصلوة والتسليم د کبریٰ امامت او جامعيت بيان شوی ؤ د آل عمران سورت په ۹۶ آيت ۱۰ رکوع کښې په ﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ ﴾ الآية ـ کښې د ده د امت د قبلی علويت او لوړه مرتبه وښووله شوه د آل عمران

سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کښې په ﴿ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا ﴾ الآية - کښې ئې د ده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطی ښکاره کړه اوس دلته د دی آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع او هم دی مخ له شروع نه د دی مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کاوه شی،

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چه حکم کوئ تاسی (هر چاته) په معروف (نیکئ) سره . او منع کوئ تاسی (هر څوک) له منکر (بدئ) څخه

تفسیر: په «منکر» کښې خراب کارونه لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز (قسم) بداخلاق، او غیر معقولی خبری شاملی دی. له دی منکراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو (طریقو) وی. کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او توپک کله په «اکبر جهاد» سره. الغرض هر راز (قسم) جهاد په دی کښې داخل دی. دا صفت په داسی عمومیت او اهتمام سره چه په محمدی امت کښې لیده کیږی په پخوانیو امتونو کښې د هغه مثال او نظیر نه مونده کیږی.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ ط

او ایمان لری په الله باندی (په دوام او ثبات سره)،

تفسیر: په الله جل جلاله باندی په ایمان لرلو کښې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندی ایمان لرل هم داخل دی. رښتیا خو دا ده چه د خالص او کامل توحید شیوع (خورول) او اهتمام په دی اندازه سره چه لله الحمد په محمدی شریعت کښې شته په نورو امتونو کښې نه ؤ حضرت عمر رضی الله عنه فرمایلی دی. «هر سړی چه له تاسی څخه غواړی چه په دی امت (خیر الامم) کښې داخل شی ښائی چه د الله تعالیٰ شرط پوره کړی!» یعنی «امر بالمعروف، نهی عن المنکر» او «ایمان بالله» چه د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دی غوره کړی، چه د حضراتو صحابه ؤ رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین له شان څخه دی.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ط مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿۱۱۰﴾

او که ایمان راوړی وی اهل د کتابونو (په قرآن او محمد نو) خامخا به ؤ (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، ځینی له دوی څخه مؤمنان دی. او زیات د دوی فاسقان دی (نافرمانان متمردان په کفر).

تفسیر : یعنی که کتابیانو ایمان راوړی وی نو دوی به هم په دی «خیرالامم» کښی شاملیدل چه د هغه له امله (وجی) به د هغوی عزت په دنیا کښی زیاتیده او په آخرت کښی به ئی دوه مثله اجر مونده ، مګر د افسوس ځای دی چه پرته (علاوه) له څو تنو لکه عبدالله بن سلام یا نجاشی یا نورو بل هیچا دا حق ونه مانه او سره د حق له وضوحه په هم هغه نافرمانی کښی تینګ ولاړ دی.

لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ وَإِن يُقَٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوی تاسی ته (دغه فساق په هیڅ باب کښی) مګر په (لږ) ربړولو (تکلیفولو) (د ژبی) او که جنګ وکړی دوی له تاسی سره نو وبه ګرځوی دوی تاسی ته شاوی (خپلی تیښتی ته) بیا به له دوی سره مرسته (مدد) ونه کړه شی. (بلکه له تاسی سره به د خالق او مخلوق مرستی (مدد) وی).

تفسیر : یعنی که زیات کسان نافرمانان دی څه پروا نه لری. نه ښائی چه تاسی د دوی له اکثریت څخه یا له ظاهری ساز او سامان څخه وویریږئ. ای محمدی خیر الامه! د الله تعالیٰ وعده له تاسی سره داسی ده چه دا شیطانی لښکر ستاسی هیڅ شی ته ضرر نشی رسولی (مشروط په دی چه تاسی خپل خیر الامم توب ثابت کړئ) بس دوی هم دغومره کولی شی چه په خوله کنځلی درته وکړی او د نامردانو په شان تاسی ته بد ووائی یا په رښتیا او دروغو څه عارضی ربړ او تکلیف در ورسوی. نه چه پر تاسی باندی غالب او مسلط شی یا کوم لوی ملی ضرر او قومی نقص تاسی ته در واړوی دا له سره دوی نشی کولی که په جنګ کښی له تاسی سره مخامخ شی نو شا اړوی او تښتی او له هیڅ لوری هغوی ته مرسته (مدد) نه وررسیږی چه د دوی د هغی ماتی مخه ونیسی. لله الحمد دغه پخوا ویل حرف په حرف ثابت شول. او د لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین په زمانه کښی دا ګردی (تولی) پیښی پر کتابیانو باندی اجرا او تطبیق شوی. کتابیانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامی او تباهی له پاره ډیر زیات تکلیفونه وګالل (تیر

كړل) او راز راز (قسم قسم) پلمې (فريبونه) او دسيسې (فتنې) ئې جوړې كړې او زيات زور ئې ولګاوه مګر د مسلمانانو يوه ويښته ته ئې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولې هر چيرې چه مقابله وشوه د «حمر مستنفره» په شان تښتيدل او په هر ځاى كښې به د الله تعالىٰ نصرت او امداد د هم دغه خير الامم په نصيب ؤ او دښمنان به د بد حواسې او بيكسۍ په حال كښې مقهور او مخذول كيدل، هر لورې ته به تښتيدل يا به بنديان كيدل. يا به ئې د تسليم غاړه كيښوده. يا به جهنم ته رسيدل. فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر كړې شو په دوى باندې ذلت (خوارى په سبب د كفران د نعمت) په هر ځاى كښې چه وموندلې شي دوى (هيڅ وخت به عزت دوى ته نه وي) مګر (چه منګولې ولګوى) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو)

تفسير : دا آيات د كتابيانو له جملې څخه خاص په يهودانو پورې متعلق ښكارې لكه چه د كلام له سياقه او د قرآن كريم له نورو آيتونو ځنې ظاهر دي. يعنې پر يهودانو باندې ذلت د تل له پاره مقرر شوى دى. دا كمبختان هر چيرې چه وموندل شي، خوارى او ذلت به دوى پورې نښتې وي او هيڅ به ترې نشي لرې كيدې خورا (ډير) دولتمندان يهودان هم په آزادى او خپل واكې سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي كولې. ځكه چه دوى هيچيرې د كوم آزاد او مستقل حكومت مالكان نه دي او په ګرده (توله) دنيا كښې بې پته او بې عزته پراته دي او يواځې د ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ په وسيله دوى لږ څه هوسائې (ارام) او ژوندون كوى، يعنې (تورات) د ځينو احكامو د تعميل په وسيله پاتې دي يا په ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ ژوند كوى، يعنې د نورو د حمايې تر سيورې لاندې خپلې شپې تيروى. او د هر چا په تابعيت كښې چه دي د هغوى تر سيورې (سورى) لاندې پراته دي (كذا فى الموضح) ځينو مفسرينو له ﴿بِحَبْلٍ مِّنَ اللهِ﴾ **او له** ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ ځنې د الله تعالىٰ ذمه او د مسلمانانو عهد مراد كړى دى. يعنې پرته (علاوه) له دې چه له مسلمانانو سره عهد وكړى او د الله تعالىٰ په ذمه كښې راشي. ځينې وائې چه له ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ ځنې اسلام مراد دى. يعنې د اسلام په منلو سره له دې خوارى ځنې وتلې شي يا په معاهده سره ځان ترې ساتلې شي ځكه چه په معاهده كښې هم د دوى ځان او مال مامون او مصون پاتې كيږي. والله اعلم.

وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿١١٢﴾

او وګرځیدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرره کړ شو پر دوی باندی مسکنت (محتاجی) دا (محتاجی او غضب) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی وو چه کافران کیدل په آیتونو (احکامو) د الله او وژل به ئی انبیاء (لکه شعیب، یحیٰی، زکریا او نور) په ناحقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب ؤ چه سرکښی کوله او وو دوی چه له حدودو به تیریدل (د عصیان په سبب)

تفسیر : یعنی په نافرمانی کولو کښی له حده تیر شول، چه د هغه انتهائی اثر دا ؤ چه د الله تعالیٰ له صریحو آیتونو څخنی ئی انکار کاوه، او د معصومو (بیګناهو) انبیاؤ قتل ته تیار شول. هم دغه مضمون د «البقرة» په ٦١ آیت ٧ رکوع کښی تیر شوی دی د هغه فائده دی دلته هم ولوسته شی!.

لَيْسُوْا سَوَآءً ۭ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ۭ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٤﴾

نه دی دوی (تول اهل د کتاب سره) برابر څینی د اهل د کتابونو یوه فرقه ده چه سمه ولاړه ده (په حق باندی) چه لولی دوی آیتونه د الله په ساعتونو د شپی حال دا چه دوی سجدی کوی ایمان راوړی په الله باندی او په ورځی آخری، (د قیامت) باندی او امر (حکم) کوی (خلقو ته) په معروف (نیکی) سره او منعه کوی (خلق) له منکر (بدئ) څخنی او تلوار کوی په ښو کارونو کښی (تاخیر نه کوی)، او دغه کسان له صالحانو څخنی دی.

تفسير: د دی گردو (تولو) کتابیانو حال یو شان نه دی. د دومره بدانو په منځ کښی څه ښه کسان هم شته. او د دی مسخه شویو اشقیاؤ په منځ کښی ځینی سعید ارواح هم موجود دی. چه دوی ته (حق سبحانه و تعالیٰ) د حق منلو توفیق ورکړی دی او د اسلام په غیږ کښی ننوتلی دی. او د حق په لاره کښی هسی سم او مستقیم رهی (روان) دی چه هیڅ یو طاقت دوی له هغی لاری ځنی نه شی کږولی، د دوی په منځ کښی داسی سړی هم شته چه د شپی له مخی له خوږو خوبونو او له پستو بسترو څخه پاڅیږی، اودس کوی او د الله تعالیٰ په مخ کښی دریږی، او د ده په حضور کښی خپله خضوع، خشوع او تذلل وړاندی کوی. او د نیاز تندی پر ځمکه باندی ږدی. او په لمانځه کښی له هغه سره مناجات کوی. او د ده پاک قرآن لولی، او په الله تعالیٰ او آخرت باندی په ښه ډول (طریقه) ایمان راوړی او د خالص توحید قائلان دی، او د قیامت له ورځی څخه ویریږی. او که کوم ښه کار ته وبلل شی نو په مندو ورځغلی او له نورو څخه په مخ کښی ور درومی بیا نه یوازی دوی پخپله پر سمه صافه لاره باندی ځی، بلکه نورو ته هم تشویق، ترغیب، لارښوونه او هدایت کوی، بلاشبهه په دی یهودانو کښی دا خلق هغه کسان دی چه دوی ته الله تعالیٰ د نیکبختی صلاح، رشد او فائدی یوه خاصه برخه ورعطا کړی ده، دا د عبدالله بن سلام او د هغه د ملگرو ذکر ؤ. رضی الله تعالیٰ عنهم.

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۗ

او هر څه چه کوی دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضائع نه کړی دوی لره (ثواب د) هغه کار.

تفسير : بلکه دوه مثله اجر به مومی، لکه چه د «قصص» په ٥٤ آیة ٦ رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا ﴾ او په صحیح حدیث کښی نبی کریم علیه الصلٰوة والتسلیم د هغه تشریح فرمایلی ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهیزگارانو (هم).

تفسير : د هم دی له امله (وجی) چیری چه د یهودانو د خرابیو ذکر راځی حق سبحانه و تعالیٰ دا پرهیزگاران تری جلا (جدا) او مستثنیٰ کوی او سم د دوی له تقویٰ او پرهیزگارئ سره په دنیا او آخرت کښی له هغوی سره بیخی جلا (جدا) او ممتازه معامله کوی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی له سره به دفعه نه کړی له دوی ځنی مالونه د دوی او نه اولاد د دوی له (عذابه) د الله هیڅ شی! او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دی). دوی به په هغه (اور) کښی تل وی (بی انتهاء، بلا انقطاع) مثال د هغه مال چه صرفوی (ئی کافران د الله په لاره) په دی ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کښی په شان د مثال د هغه باد دی چه وی په دی باد کښی ډیره یخنی (یا اور) چه ورسیږی (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چه ظلم ئی کړی دی پر ځانونو خپلو پس هلاک کړی دغه کښت (فصل).

تفسیر : د صالحانو او د متقیانو په مقابل کښی دلته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمائی پخوا ئی فرمایلی ؤ . ﴿ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ﴾ یعنی د مؤمنانو نیکی که څه هم ډیره وړه وی بی اجره نه پاتی کیږی او د دوی د هیڅ یو ښه کار بیقدری نه کیږی. بالعکس کافران هر څومره چه مال او قوت په دنیا کښی ولګوی، اګر که دوی ئی پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼی، په آخرت کښی ئی هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږی، ځکه چه د ایمان او د صحیح معرفت د روح نه لرلو له سببه د هغه هر عمل بیکاره او بی فائدی دی، د هغه جزا به هم داسی فانی او ناپایښته په هم دغه فانی دنیا کښی وررسیږی. د عمل ابدی ساتونکی ایمان او ایقان او باور دی، او پرته (علاوه) له ایمانه د هر عمل مثال داسی وګڼئ لکه چه کوم شریر یا ظالم فصل وکری، یا په باغ کښی نیالګی کیږدی، او د هغه د ساتلو څه انتظام او فکر ونه کړی، او له واوری او ږلی ځنی ئی ونه ساتی او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلی ننداری ځنی خوښ شی، او راز راز (قسم قسم) هیلی او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کښی وګرځوی. چه ناڅاپه د هغه شرارت او د بدبختی په اثر سخته سیلی ولګیږی، او پر هغو شینکو باندی دومره واوره او ږلی ولوېږی چه یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړی او وئی سوځوی، او دی په پای (اخر) کښی د دی تباهی په نسبت خپلی ګوتی وچیچی او خاوری په سر

باد کړی نه ئې هیلی (ارمانونه) پوره شي. او نه ئې امیدونه په ځای شي او نه د اړی او احتیاج په وخت کښې د هغه له پیداواره منتفع شي، او کله چه دا تباهی د ظلم او د شرارت سزا وه نو ځکه پر دغه مصیبت باندی څه اخروی اجر هم لکه چه مؤمنان ته په داسی مواردو کښې وررسیږی په لاس نه ورځی کتمت (هو بهو) هم دا د هغو کفارو احوال دی چه په کفر او شرک باندی تینګ ولاړ وی، او پخپلو خیالاتو او چرتونو (وهمونو) دیر خیر او خیرات ورکوی. پاتی شول هغه کمبختان چه د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دشمنی، یا په فسق او فجور کښې لګیږی نو د دوی د حال پوښتنې نه دی په کار، ولی چه دوی نه یوازی خپل مال خوشی چتی (فضول) صرفوی بلکه په دی مالْ صرفولو سره ځان ته لا نور زیان او وبال هم اړوی، دی ګردو (تولو) ته ښائی چه په یاد ئې ولری. «مال وی ـ که اولاد ـ هر شی چه وی، د الله تعالیٰ د عذاب مخه نشی اړولی، او نه د متقیانو په مقابل کښې دوی پخپلو هیلو (امیدونو) باندی بری مومی.

تنبیه : «ریح» مفرد لفظ په قرآن کریم کښې عموماً د عذاب په مورد کښې مستعمل شوی دی. لکه ﴿ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ او ﴿ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا ﴾ او ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا ﴾ الآیة ـ او د «رحمة» په موقع کښې د جمعی لفظ «ریاح» راغلی دی لکه ﴿ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ ﴾ . او ﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ﴾ الآیة ـ او ﴿ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا ﴾ الآیة ـ کذا ذکره ابوحیان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

او نه دی ظلم کړی پر دوی باندی الله ولیکن پر ځانو خپلو ظلم کوی دوی (په کفر سره چه د حسناتو د ضیاع موجب دی).

تفسیر : داسی دی ونه ګڼل شی چه «هر کله د کافرانو هیڅ یوه نیکی نه منله کیږی، نو پر دوی باندی معاذ الله د الله تعالیٰ له جانبه ظلم او تیری شوی دی» داسی نه ده! ځکه چه دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندی پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی نو دغه بده ورځ به ورته نه پیښیده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسی دوستان د راز (له هیڅ فرقی نه چه وی) غیر له تاسی (مؤمنانو) هیڅ کمی نه کوی دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست گنی دوی ضرر ستاسی، په تحقیق ښکاره شوی دی بغض او دښمنی له خلو د دوی نه او هغه بغض چه پټوی ئی سینی (زړونه) د دوی ډیر لوی دی (له هغه چه په خله ئی وائی)، په تحقیق بیان کړی دی مونږ تاسی ته علامی (د نفاق د دوی) که یئ تاسی چه عقل چلوئ پکښی (پوهیږئ)

تفسیر : ځینی وائی دا آیتونونه د یهودانو په باب کښی نازل شوی دی. ځکه چه ځینی مسلمانان د (حلف جوار) یعنی د گاوندیتوب دوستانه معاهده او د نورو خبرو په بناء چه کوم تعلقات ئی پخوا له اسلامه له هغوی سره لرل، وروسته له اسلامه ئی هم هغه مناسبات له دوی سره همغسی تینگ وساتل، او د دوستی په اعتماد به مسلمانانو له دوی سره د ځینو پټو خبرو او خصوصی مشورو په اخفاء کښی زیات اهتمام نه کاوه. او د ځینو په نزد دا آیتونه د منافقانو په حق کښی نازل شوی دی ځکه چه په عادی ډول (طریقه) به خلقو دوی ظاهراً مسلمانان گڼل، او دومره زیات احتیاط به ئی تری نه کاوه، چه د دی بی احتیاطی له امله (وجی) د سخت زیان د رسیدلو اندیښنه وه. حق تعالیٰ دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبیه راکړه چه مسلمانان دی د خپل حقیقی مسلمان ورور څخه پرته (علاوه) بل چاته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښئی ځکه که یهودی وی یا نصرانی منافق وی که مشرک له دوی څخه هره یوه ډله چه وی ستاسی حقیقی خیر غوښتونکی نه دی، بلکه دا خلق تل په دی کوښښ کښی لگیا دی چه تاسی تیرباسی، او په هر چم (فریب) سره چه وشی څه زیان در ورسوی، او په دینی او دنیوی خرابیو کښی تاسی اخته کړی د دوی خوښه هم دا ده چه تاسی په تکلیف کښی اوسئ، او په یوه نه یوه تدبیر تاسی ته کوم دینی یا دنیوی نقصان دررورسیږی. هغه دښمنی او بغض چه د دوی په زړونو کښی دی هغه خو ډیر زیات دی. لیکن ډیر ځلی داسی هم کیږی چه دوی د عداوت او غیظ د جذباتو په مقابل کښی مغلوبیږی. د هم دی رخی،(کینی) حسد او دښمنی له امله (وجی) د دوی ژبی د دوی په واک (قبضه) او اختیار کښی نه دی، نو د عقلمن سړی دا کار نه دی چه هسی خبیث باطن دښمنان خپل رازداران وگرځوی. حق تعالیٰ د دوست او دښمن علامی، او د مؤالاتو او نورو احکام په ښکاره ډول (طریقه) سره بیان فرمایلی دی، په هر هغه چا کښی چه عقل وی، له هغه څخه به کار اخلی (د کفارو د مؤالاتو په نسبت څه تفصیل پخوا له دی نه په هم دی سورت کښی تیر شوی دی او څه نور په «المائدة» او نورو کښی راځی.

هَٰٓأَنتُمْ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ! تاسی هغه کسان یئ چه دوستی کوئ له دوی سره او نه کوی دوستی دوی له تاسی سره او تاسی ایمان لرونکی یئ پر تولو کتابونو.

تفسیر : یعنی دا څومره بی موقعه خبره ده چه تاسی د هغوی په دوستی باندی نازیږئ! او هغوی ستاسی دوستان نه دی بلکه ستاسی بیخ ایستونکی دښمنان دی او عجیبه لا دا ده چه تاسی آسمانی کتابونه اعم له دی چه هغه د هر قوم وی او په هره زمانه کښی معمول وی، پر هر نبی الله باندی چه نازل شوی وی گرد (تول) منئ (پر هغو باندی چه حق تعالیٰ ئی نومونه راښودلی دی بالتفصیل، او پر هغوی باندی چه نومونه ئی نه دی راښودلی بالاجمال ایمان لرئ) په خلاف د دی دا خلق ستاسی کتاب او نبی علیه السلام نه منی بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبیاؤ باندی هم صحیح ایمان نه لری په دی لحاظ سره ښه خو به داسی ؤ چه هغوی به له تاسی سره مینه او محبت کولی او تاسی به له دوی څخنی ډیر لری گرځیدئ او نفرت او بیزاری به مو ښکاروله مگر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا

او کله چه یو ځای شی دوی له تاسی سره نو وائی دوی ایمان مو راوړی دی،

تفسیر : منافقینو خو به تل هم داسی ویل «عامو یهودانو او نصرانیانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کښی آمنا ـ مونږ مؤمنان یو!» ویل له دی وینا څخنی د هغو مقصد دا ؤ چه مونږ په خپلو کتابونو باندی ایمان لرو او هغه منو!.

وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ

او کله چه یوازی شی دوی نو چیچی دوی په تاسی باندی سرونه د گوتو له (ډیره) قهره،

تفسیر : یعنی د اسلام د عروج او پخپلو منځونو کښی د مسلمانانو د مینی، الفت او محبت له لیدلو څخه دا خلق له ډیره بغضه او عناده سوځی او مری او څرنگه چه د مسلمانانو په خلاف هیڅ جرأت او اقدام نه شی کولی، نو ځکه د ډیره قهره او غضب او خپگان له امله (وجی) غاښونه او گوتی سره چیچی.

قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) مره شئ! په قهر (او بغض) خپل سره،.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ اسلام او مسلمانانو ته لا زیات ترقیات او فتوحات ور په برخه کوی نو تاسی پخپل غیظ، غضب او غصه کښی ومرئ! که له ډیرو لغتو وهلو ځنی مو سا وخیژی خو بیا به هم ستاسی دا هیلی او آرزوگانی نه پوره کیږی. او الله تعالیٰ هرومرو (خامخا) اسلام غالب او مسلمانان بریالیان (کامیاب) کوی.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

بیشکه چه الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چه په سینو (زړونو) کښی دی (نو دوی ته به پری جزا ورکوی)

تفسیر : نو له هم دی امله (وجی) ئی مسلمانان د دی شریرانو په باطنی حالاتو او قلبی جذباتو مطلع کړل. او دوی ته داسی سزا هم ورکوی چه د دوی د دغو پټو شرارتونو او پټو عداوتونو سره هم تناسب ولری.

إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

که ورسیږی تاسی ته کومه ښیگڼه (لکه فتح یا غنیمت) نو خپه کوی دوی او که ورسیږی تاسی ته کومه بدی (خپگان لکه قتل یا هزیمت) نو خوشالیږی دوی په سبب د هغه .

تفسیر : که ستاسی لږ څه گټه او فائده د دوی تر سترگو شی مثلاً ستاسی اتحاد یو جهتی، پر دښمنانو باندی غلبه او نور ووینی نو د رخی (کینی) او حسد په اور کښی نینی نینی کیږی. او که چیری پر تاسی کوم مصیبت یا خپگان راشی نو دوی له ډیری خوښی او خوشالی پخپلو کالیو (جامو) کښی نه ځائیږی نو ښه! داسی پست او ښکته قوم سره همدردی لرل او له هغو ځنی د خیر غوښتلو څه هیله(امید) او توقع کیدی شی؟ چه تاسی د هغوی په لوری د دوستی او خپلوی لاسونه ور وړاندی کوئ.

وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

او که صبر وکړئ تاسی (پر اضرار د دوی) او ځان وساتئ تاسی (له دوستی د دوی) نو ضرر به نه رسوی تاسی ته مکر، فریب د دوی هیڅ شی، بیشکه چه الله په هغو کارونو چه دوی (ئی) کوی (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شی ورته معلوم) دی.

تفسیر : ممکن ؤ چه چاته دا خیال پیدا کیده چه که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو نو دوی ته به لا زیات غیظ او غضب ورځی او زمونږ په خلاف به تدبیرونه کوی او لا زیات زیان به رارسوی. د دی ځواب ئی داسی ورکړ چه که تاسی په صبر او استقلال، تقویٰ او طهارت باندی تینګ ولاړ اوسئ نو د هغوی به هیڅ ډول (قسم) مکر او فریب پر تاسی نه چلیږی. هر راز (قسم) کار چه دوی کوی هغه تول الله تعالیٰ ته معلوم دی او الله تعالیٰ ته هر کله دا قدرت حاصل دی چه د دوی د مکر او فریب جالونه ګرد (تول) سره وشلوی. تاسی خپله معامله له الله تعالیٰ سره پاکه او صافه وساتئ! بیا نو ستاسی له لاری هر راز اغزی او خندونه لری کیږی. تر دی وروسته د (احد) د غزا ذکر راځی چه په هغی کښی ځینی مسلمانان د منافقانو له اغواء کونکو حرکاتو ځنی لږ څه متأثر شوی وو. او نژدی ؤ چه د مسلمانانو د دوو قبیلو له لاسونو د صبر او تقویٰ لمن خوشی شی. او منافقانو ته د خوښی موقع په لاس ورشی. مګر الله تعالیٰ د هغوی لاس ونیوه او دا قبیلی ئی له خورا (ډیر) سختو ښوئیدلو ښخه وژغورلی (بچ کړی).

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّت طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (یاد کړه ای محمده!) چه راووتی ته په اول د ورځی کښی له کوره خپله چه تیارول دی مؤمنانو ته (په احد کښی) ځایونه له پاره د جنګ او الله ښه اوریدونکی دی (د تولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ګردو (تولو) احوالو) کله چه

قصد وکړ دوو طائفو له تاسي د دی خبری چه بی زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چه الله ولی (مددګار) د دوی ؤ او خاص پر الله دی نو توکل وکړی مؤمنان او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وه له تاسی سره الله په (جنګ) د بدر کښی حال دا چه تاسی کمزوری وئ نو وویریږئ له الله نه له پاره د دی چه شکر وکړئ تاسی (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر : په دی آیت کښی د (احد) د غزا واقعه یاده شوی ده. دا واقعه داسی وه چه د هجرت په (٢) کال د رمضان المبارک په میاشت د (بدر) په مقام کښی د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کښی لوی تصادم واقع شو چه په هغه کښی د مکی معظمی له کفارو (٧٠) نومیالی سری مقتول او (٧٠) تنه بندیان شول. له دی تباه کوونکی او سپکوونکی ماتی څخه د قریشو د انتقام لمبی پورته شوی. د هغو وژل شوی ؤ مشرانو وارثانو او خپلوانو ګردو (تولو) عربو ته د غیرت او حمیت دعوت ورکړ او له مکیانو ځنی ئی غوښتنه وکړه چه «هغه تجارتی مال چه له (شام) ځنی راوړی شوی دی (چه هم هغه د بدر د غزا سبب ؤ.) ګرد (تول) سره په هم دی مهم کښی صرف کړ شی! څو مونږ له محمد او محمدیانو څخه د خپلو مقتولینو بدل او انتقام واخیستی شو.» دا خبره ګردو (تولو) سره ومنله او د هجرت په (٣) کال قریشو سره نوری قبیلی هم پر (مدینی منوری) باندی د تعرض په قصد ووتلی تر دی چه له دوی سره ښځی هم د جنګ په نیت او د دی له پاره چه د ضرورت په وخت کښی نارینه ؤ ته غیرت ورکړی او د دوی د ماتی مخه ونیسی روانی شولی. کله چه دغه دری زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینی منوری ځنی (٣) یا (٤) میله لری (د احد) د غره سره نژدی د چارشنبی په ورځ د شوال (١٢) د هجرت په دریم کال واړول نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه. د رسول الله مبارک رأیه داسی وه چه پخپله په مدینی منوری کښی اسلامی مجاهدین پاتی شی ځکه چه په هم هغه ځای کښی هم د مکی معظمی له کفارو سره په ډیری آسانی او کامیابی سره غزا کیدی شی. د دی فکر تائید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی ؤ دا رومبی ځلی ؤ چه له رئیس المنافقین (عبدالله بن ابی) ځنی هم رأیه واخیسته شوه چه د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رائی سره موافقه وه. مګر ځینی هغه پر جوش مسلمانان چه د بدر په غزا کښی نه وو شامل شوی. او د غزا او شهادت په درجی موندلو پسی مضطرب وو په دی باندی تینګ شول چه مونږ ته ښائی چه له ښاره د باندی ووځو او هلته له کفارو سره مقابله وکړو څو دښمن د ضعف او د ویری ګمان پر مونږ باندی ونه کړی د آراؤ اکثریت په وتلو باندی غوته شو. په هم دی شور ماشور کښی رسول الله صلی الله علیه وسلم کور ته ولاړ او ځغره ئی واغوسته او خپله وسله ئی واخیسته او د غزا په نیت د باندی ووت. د پاک رسول الله په غیاب کښی ځینو کسانو ته هسی یو خیال پیدا شو چه «مونږ ولی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ چه د غزا له پاره د باندی ووځی!» نو

ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخه د راوتلو په وخت کښې د دوی په لوړ حضور کښې عرض وشو. «یا رسول الله! کله چه ستاسی پاکه اراده پر دی باندی ده چه هم دلته مدافعه وکړو نو راځئ چه هم دلته سنګر ونیسو» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «یو نبی ته دا خبره مناسبه نه ده کله چه دی ځغره واغوندی، او وسله په لاس واخلی، او غزا ته خپله ملا وتړی بیا بی له قتاله وسله له ځانه لری کړی.» کله چه دوی له مدینی منوری څخه د باندی تشریف یووړ، نژدی یو زر تنه مجاهدین له دوی سره وو. مګر عبد الله بن ابی نژدی سره له (٣٠٠) سریو (چه ځینی مسلمانان هم پکښی وو) له لاری څخه بیرته وګرځیدل او ویل به ئی «کله چه ده زما په خبره باندی غوږ کښینښود او زما په مشوره ئی عمل ونه کړ نو موږ هم دی ته اړ (تیار) نه یو چه وجنګیږو او خامخا خپل ځانونه مړه کړو» ځینو مشرانو (ابن ابی) ویوهاوه چه «راځه! چه غزا ته ولاړ شو! چیری ځی؟» خو (ابن ابی) ونه منله او تول سره ستانه (واپس) شول. په پای (اخر) کښی رسول الله مبارک سره له (٧٠٠) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسیدل. او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل او هر یو تولی ئی په مناسب ځای کښی وتاکه (مقرر که) او هغوی ته ئی خپلی وظیفی وروښودلی. او امر ئی وفرمایه «ترڅو چه زه د جنګ حکم در نه کړم تاسی مه جنګیږئ! او په خپلو ځایونو کښی منتظر اوسئ!» په دی منځ کښی د عبدالله بن ابی د جلاوالی (جداوالی) او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کښی لږ څه کمزوری پیدا شوه او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله (وجی) ئی زړونه سره وریږدیدل او داسی خیال ورپیدا شو چه د جنګ له ډګره ځان بیرته وکاږی. مګر حق جل وعلی شان) د دوی لاس ونیوه. او له دوی سره ئی مرسته (مدد) وکړه او زړونه ئی ټینګ کړل او دا ئی ور په زړه کړ چه د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښائی یوازی په الله تعالیٰ باندی وی. او ښائی تل ترتله د الله تعالیٰ په اعانت او نصرت باندی متوکلان وی. تعداد، سامان، لوازم تجهیزات او نور دومره اهمیت نه لری. کله چه الله تعالیٰ څوک غواړی چه مظفر او منصور وګرځوی نو له ګرد (تول) ساز او سامان څخه ئی مستغنی او بی پروا کوی. او د غیبی تائید «فتح مبین» ور په برخه کوی. لکه چه د «بدر» په غزا کښی داسی وشو. نو مسلمانانو ته ښائی چه تل له الله تعالیٰ څخه وویریږی څو د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډیر شکر کولو موقع په لاس ورشی. د «بدر» د غزا پوره تفصیل د «الانفال» په سورت کښی راځی د هغه په فوائدو کښی دی وکوت شی!.

تنبیه : له دوو فرقو څخه مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دی. اګر که په دی آیت کښی دوی ته نری شانته «اخطار» ورکړی شوی دی مګر د دی قبیلی ځینو مشرانو به فرمایل چه «د دی آیت په نه نازلیدولو موږ نه وو خوښ بلکه پر نزول ئی خوښ یو» ځکه چه ﴿ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ﴾ زیری د ده له ویری څخه لوی دی.»

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ

بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿١٢٤﴾

(یاد کړه ای محمده!) کله چه ویل تا مؤمنانو ته چه آیا کافی (بس) به نه شی ستاسی دا چه مرسته (مدد) وکړی له تاسی سره رب ستاسی په دری زرو له پرښتو چه رالیږلی شوی وی (له آسمانه).

تفسیر : یعنی چه له آسمانه خاص د هم دی کار له پاره نازل کړی شوی وی. د اکثرو علماؤ په نزد دا راجح دی چه دا واقعه د «بدر» د غزا ده. کله چه مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحی او تجهیزاتو له لیدلو ځنی اندیښنه او تشویش پیدا شو نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی له پاره داسی وفرمایل او داسی شوه لکه چه د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسیده. د «الانفال» په سورت کښی د دی مفصل بیان راځی. همهلته د ملائکو د نزول په حکمت او د ملائکو په تعداد او په ظاهری تعارض باندی هم خبری کیږی.

بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٢٥﴾

هو! (دری زره بس کیږی)! که تاسی صبر وکړئ او وویریږئ (له الله) او راشی مشرکان پر تاسی په دغه ساعت (بی له تاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړی له تاسی سره رب ستاسی په پنځو زرو سره له پرښتو چه علامی لرونکی به وی،

تفسیر : یعنی دری زره بیشکه کافی دی. بیا هم که تاسی د صبر او استقلال ثبوت راکړئ! او تقوی غوره کړئ!، او له نافرمانی ځنی ځانونه وساتئ، او د کفارو فوځونه یو ځائی پر تاسی باندی رامات شی نو د دری زرو پرښتو پر ځای پنځه زره پرښتی درلیږلی کیږی چه هغوی به ځانته آثار او خاصی علامی لری. او د دوی پر آسونو باندی به خاصی نښی وی. څرنګه چه په «بدر» کښی د کفارو شمیر یو زر ته ؤ رومبی ئی د هغه په تناسب سره د یو زر پرښتو وعده وفرمایله لکه چه د «الانفال» په سورت کښی راځی. بیا ئی د مسلمانانو د ویری د لری کولو له پاره د دوی شمیر دری چنده وفرمایه. ځکه چه د کفارو شمیر د مسلمانانو د شمیر په نسبت دری چنده ؤ. وروسته له دی نه د (شعبی) له روایت سره سم کله چه مسلمانانو ته دا خبره ورسیده چه (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته (مدد) راځی، نو یو نوی اضطراب پیدا شو. په دی وخت کښی پاک خدای د زیات تسکین او تقوئی له پاره وعده وفرمایله

که له صبره او تقویٰ څخه کار واخلئ نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسي د مرستې (مدد) له پاره درولیږو. که د مشرکانو مرسته (مدد) ناڅاپه وورسیده نو بیا هم څه اندیښنه مه کوئ! ځکه چه الله تعالیٰ سم د لاسه په عین وخت کښې بیا تاسي سره مرسته (مدد) کوی. ښائې چه د پنځو زرو شمیر د دی له امله (وجې) ویلی شوی وی چه لښکر په پنځو برخو ایشلی کیږی نو هری برخې ته یو یو زر مرسته (مدد) ورکوله کیده. څرنګه چه د (کرز بن جابر) مرسته (مدد) ونه رسیده نو ځکه ځینې وائې چه د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړه شوه ولی چه هغه وعده په ﴿ وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا ﴾ باندی معلقه وه. د ځینو قول داسي دی چه پنځه زره پرښتې نازلې شوی. والله اعلم. د دی موضوع پوره بیان دی د «الانفال» په سورت کښې وکوت شی!

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

او نه ده ګرځولی الله دا مرسته (مدد) مګر له پاره د خوشالتیا ستاسي او له پاره د دی چه تسکین ومومی زړونه ستاسي په دی سره او نه ده مرسته (مدد) مګر له (جانبه د) الله چه ښه غالب قوی دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسیر: یعنی دا ګرد (ټول) غیبی سامان په فوق العاده ډول (طریقه) سره د ظاهری اسبابو په صورت یوازی دی له پاره مهیا کړی شوی وی چه ستاسي له زړونو ځنې ویره او اضطراب لری شی، سکون او اطمینان ستاسي په برخه شی که نه د الله تعالیٰ مرسته (مدد) په هسې شیانو باندی محدود او مقصور نه دی او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه (احتیاج) او تعلق لری. که الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو یوازی پخپل قوی قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسي بریالی کوی. یا بې ستاسي له جهاده او ربړ ګاللو (تکلیف تیرولو) څخه کافران نامراد او زیانمن کوی یا له یوی پرښتې ځنې هم دا کار اخلی چه اوس ئې له (۵۰۰۰) ځنې اخلی. کومه مرسته (مدد) چه پرښتې دررسوی هغه هم د هم هغه (قدیر خدای) په قدرت او مشیت سره دی بل هیڅوک مستقل قدرت او اختیار نه لری. بیا دا د ده حکمت دی چه په کومه موقع کښې له څه قسم اسبابو او وسائطو کار اخیستل وړ (لائق) او مناسب دی؟ (پرته (علاوه) له ده څخه) د تکوین په پټو رازونو باندی بل هیڅوک د احاطه کولو قدرت نه لری

د دنیا له باغه ټول کره! تل ګلونه! په اسرارو د قدرت مه کړه فکرونه!
د قدرت اسرار معلوم دی پاک الله ته ته ئې نه مومی له علمه له فنونه!

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چه هلاک کړی ځینی له هغو کسانو چه کافران شوی دی یا ئی ذلیل (خواروزار) کړی پس بیرته ولاړ شی (په ماتی سره) محروم .

تفسیر : یعنی د پرښتو له لیږلو ځنی ستاسی امداد مقصود ؤ چه د تاسی زړونه ډاډه او کلک شی! او د الله تعالیٰ له جانبه پوره بشارت او اطمینان وموموٴ! او په سکون سره په ډیره بهادری د دښمن مقابله وکړئ! چه له هغه ځنی دا غرض ؤ چه دا د کفارو زور مات شی او د دوی متونه پری شی او څه نومیالی (نامور) مشرکان ووژلی شی او څه تری په ذلت سره بندیان شی او «بقیة السیف» کسان په ډیره رسوائی او ناکامی سره بیرته ولاړ شی لکه چه هم داسی هم وشو. (۷۰) تنه غټ کفار چه په هغوی کښی د دی امت فرعون (ابوجهل) هم ؤ وژل شول، او (۷۰) تنه ئی بندیان شول او نور د غازیانو د چړو څخه تښتیدلی سری په ډیره سپکتیا او ذلت سره بیرته مکی معظمی ته لاړل.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

نشته تالره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لری د هر شی) یا به رجوع وکړی (الله په قبلولو د توبی سره) په دوی باندی یا به عذابوی (الله) دوی پس بیشکه دوی ظالمان دی.

تفسیر : د (احد) په غزا کښی (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوی وو چه په هغوی کښی زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حضرت حمزه رضی الله تعالیٰ عنه هم ؤ. مشرکانو په ډیر وحشیانه ډول (طریقه) سره شهداء مثله کړی هم وو یعنی پوزی، غوږونه او نور اعضا ئی پری او ګیډی ئی ورڅیری کړی وی تر دی چه د حضرت حمزه رضی الله تعالیٰ عنه زړه او ځیګر هم هندی (د ابوسفیان ښځی) وایستل او وئی ژوول د دی غزا مفصله واقعه به وروسته راشی، لنده ئی دا چه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ته په دغی غزا کښی د سترګو د بد نظر ضرر ورسید او له مخنیو څلورو غاښونو ځنی لاندنی ښی غاښ ئی په شهادت ورسید، د (خول) کړی ئی ماتی شوی او د ده مبارک په مخ کښی ننوتی او د ده مبارک تندی زخمی شو. او د ده مبارک وجود په وینو تک سور شو. په هم دی وخت کښی د ده مبارک ښنه هم وښوئیده او پر ځمکه ولوید او سم د لاسه بیهوشه شو. کافرانو دا مشهوره کړه. (ان محمداً قد

قتل ـ بیشکه محمد وواژه شو» د دی خبری له اوریدلو ځنی ګرد (تول) مسلمانان وارخطا شول. لږ څه وروسته زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په سد شو په دغه وخت کښی د ده له مبارکی خولی ځنی دا جمله ووته. «هغه قوم به څرنګه فلاح ومومی چه د خپل هغه رسول مخ ئی په وینو سور (ژوبل) کړ چه دوی د الله جل جلاله په لوری بولی؟» هو! د مشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو د لیدلو په اثر دوی متأثر شول او د کفارو څو نومیالیو (نامورو) متجاوزینو ته ئی د ښیرا کولو اراده وفرمایله. په رښتیا سره چه دوی حق هم درلود (لرلو) چه هغوی ته د دوی د هسی وحشی توب او بربریت په مقابل کښی ښیرا وکړی. مګر د الله تعالیٰ منظور داسی ؤ چه دوی له خپل جلیل منصب ځنی لا لوړ ځای ته وخیژوی. او د دوی د لویو اخلاقو یوه خورا (ډیره) ښه نمونه قائمه کړی او تولی دنیا ته دا ورڅرګنده کړی چه د بشریت عالم د دی سید المرسلین صلی الله علیه وسلم دغه صبر، تحمل، حلم او عفوی ته وګوری چه خلق پر دوی باندی ظلم او تیری کوی او دی هغوی ته هیڅ نه وائی. دوی یوازی د هم هغه حکم په تعمیل کښی بوخت او لګیا په نظر راځی چه پری مامور دی او هغه دعوت، تبلیغ، جهاد او نور دی او د نورو چارو نتیجه او انجام الله تعالیٰ ته سپاری. په هغو کښی چه هر حکمت او مصلحت وی هغه به کیږی. آیا د دی په ځای چه هغوی د رسول کریم صلی الله علیه وسلم په ښیره هلاک کړی دا ښه نه دی چه له هم دی دښمنانو ځینی د اسلام محافظان او د رسول الله مینان او رښتین ځان جاروونکی جوړ کړی؟ لکه چه هم دا نومیالی مشران چه رسول الله مبارک د دوی په حق کښی د ښیرا کولو اراده فرمایلی وه څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد (تول) سره د دوی په ښنو کښی واچول او د اسلام په سرتیرو لښکرو کښی شامل شول. الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ کښی ئی محمد صلی الله وسلم ته تنبیه وفرمایله چه بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی. د هر شی اراده چه الله تعالیٰ وفرمائی هم هغه کوی. که څه هم کافران ستاسی دښمنان دی او پر تاسی ظلم کوی خو که الله جل جلاله اراده وفرمائی هغوی ته هدایت کوی. او که ئی اراده وشی عذاب ورکوی. نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښیرا مه کوی! په ځینو روایتونو کښی د دی آیتونو شان نزول بل رنګ معلومیږی چه دلته د هغوی د تفصیل لیکلو ځای نشته. په «فتح الباری» کښی څو ځایه پر هغه باندی پوره بحث شوی دی. فلیراجع!

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

او (خاص) الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی او هر څه چه په ځمکه کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً) ښښنه کوی الله هر هغه ته چه اراده وفرمائی د ښښنی ئی او په عذابوی الله هر چاته

چه اراده وفرمائی د عذاب ئی او الله ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر : یعنی په ګردو (تولو) آسمانونو او ځمکو کښی د واحد او بی نیاز خدای جل وعلی شانه حکم چلیږی. او دی د هر شی اختیار لری. ګرد (تول)د ده مخلوق او مملوک دی. دی هر څوک چه مناسب او وړ (لائق) وبولی د ایمان توفیق ور په برخه کوی. او هر چاته چه اراده وکړی د کفر په سزا ئی رسوی ښائی په آخره کښی د ﴿ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ په فرمایلو سره دی ته اشاره وی چه دغو خلقو ته به چه تاسی د دوی په حق کښی د ښیرا کولو اراده درلوده (لرله) ایمان او مغفرت او رحمت ور په برخه شی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَوا

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی ای مؤمنانو! مه خورئ سود!

تفسیر : د (احد) د غزا په یادونه کښی د سود ممانعت په ظاهره بی تعلقه ښکاری مګر ښائی له دی مناسبته وی چه پاس په ﴿ إِذْ هَمَّت طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا ﴾ کښی د جهاد په وخت کښی د بی زړه توب د ښودلو ذکر شوی ؤ او د سود له خوړلو څخه بناء پر دوو سببونو بی زړه توب پیدا کیږی.

(١) د حرام مال د خوړلو له امله (وجی) ئی د طاعت توفیق کمیږی حال دا چه ډیر لوی طاعت جهاد دی.

(٢) دا چه سود اخیستل په انتهائی بخل او ممسکی باندی دلالت کوی. ځکه چه سودخور غواړی چه خپل هومره مال بیرته واخلی چه ورکړی ئی ؤ او برسیره پر هغه نوره څه فائده چه تری په لاس ورغلی وی هغه هم ویریا پری نه ږدی. او د هغه معاوضه هم په جلا (جدا) صورت سره وصول کړی. نو هغه څوک چه په مال کښی دومره بخل او امساک کوی چه د پاک الله په نامه د یوی ذری په اندازه هم همدردی ونه شی کړی نو هغه به د الله جل جلاله په لاره کښی خپل ځان څرنګه جار (قربان) کړی؟ ابوحیان رحمة الله علیه لیکی چه په دی وخت کښی یهودانو او د نورو د سود (سوائی) معاملی له مسلمانانو سره علی الاکثر جاری وی نو ځکه له هغوی څنی د دی تعلقاتو شکول ډیر مشکل ؤ څرنګه چه پخواله دی نه د ﴿ لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً ﴾ حکم د دوی «په ترک مؤالات» صادر شوی ؤ او د (احد) په قصه کښی هم د یهودانو او د منافقانو حرکت او مداخله ډیره زیاته وه نو ځکه ئی تنبیه وفرمایله چه د سود راکړه او ورکړه پریږدئ! که نه د هغه له سببه به هرومرو (خامخا) د هغو ملعونانو سره ستاسی تعلقات قائم پاتی شی چه په راتلونکی زمانه کښی به د زیان ګاللو (اوچتولو) موجب وګرځی.

أَضْعَافًا مُّضَٰعَفَةً

په دی حال چه دوه چنده پر دوه چنده (وی) .

تفسیر : د دی مطلب داسی نه دی چه لږ سود واخلئ! خو دوه چنده او دری چنده ئی مه اخلئ! خبره دا ده چه د جاهلیت په زمانه کښی به خلقو هسی سود او سوائی اخیستل لکه چه نن ورځی ئی د (هندوستان) بنیه ګران اخلی چه سل روپی به ئی ورکولی او د هغه سود به هم سل سل روپی سره تولیدی تر دی چه د سلو روپیو په عوض کښی به د زرهاؤ روپیو د جایداد خاوندان کیدل. هم دا صورت ئی دلته په ﴿ أَضْعَافًا مُّضَٰعَفَةً ﴾ سره تعبیر وفرمایه. یعنی اول خو سود مطلقاً حرام او قبیح دی او بیا دا صورت خو ئی دیر زیات شنیع او بد دی. لکه چه څوک وائی. «خانه! په مسجد کښی کنځلی مه کوه!» نو د دی خبری مطلب داسی نه کیږی چه له مسجد څخه د باندی د کنځلو اجازه شته بلکه داسی الفاظ د زیات تقبیح او تشنیع په موقع کښی ویل کیږی.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

او ووېرېږئ له الله ښائی چه په مراد به ورسیږئ (خلاص به شئ تاسی د الله له قهره).

تفسیر : یعنی په سود خوړلو کښی هیڅ نیکی نشته بلکه ښیګڼه (ښه والی) په دی کښی ده چه له الله جل جلاله څخنی ووېرېږئ! او د سود خوارک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾

او ووېرېږئ ! له اوره هغه چه تیار کړی شوی دی له پاره د کافرانو.

تفسیر: یعنی سود خور دوزخ ته ځی چه هغه اصلاً د کفارو له پاره جوړ کړی شوی دی.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ!) د رسول (د الله) له پاره د دی چه پر

تاسی رحم وکړی شی.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم منل هم په حقیقت کښی د الله جل جلاله حکم منل دی. ځکه چه هم ده حکم راکړی دی چه مونږ د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم هم ومنو او د هغه پوره اطاعت وکړو. هغه احمقان چه دَ اطاعت او عبادت په منځ کښی څه فرق نه کوی دوی د رسول صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروی. څرنگه چه د احد په غزا کښی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخنی مخالفت شوی ؤ لکه چه وروسته راځی نو ځکه د راتلونکی زمانی له پاره تنبیه ورکوله کیږی چه د الله تعالیٰ د رحمت او د فلاح او بری هیله (امید) هلته کیدلی شی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندی عمل او تگ وکړی شی.

وَسَارِعُوٓا إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چه سبب د) مغفرت د رب ستاسی او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنی د هغو اعمالو او اخلاقو په لوری مندی ووهئ! چه د الله تعالیٰ له وعدی سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لائق) او د جنت مستحق کرځئ.

عَرۡضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ

چه پلنوالی د هغه (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکی دی.

تفسیر: څرنگه چه د بنیادمانو په مغزو کښی د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشی راتلی، نو ځکه ئی د پوهولو له پاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ گواکی دا ئی راوښودل چه د جنت عرض له دی څخنی زیات وگنئ. کله چه د جنت عرض (سور) دومره وی، نو الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی چه د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وی؟.

أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ ۝١٣٣ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) له پاره د پرهیزگارانو هغه کسان چه نفقه ورکوی (مال لگوی د الله په نامه) په خوښی (یا ارزانی یا شتمنی کښی) او

تکلیف (یا قیمتی یا تنگسه کیښی).

تفسیر : یعنی نه په عیش او خوښی کښی الله تعالیٰ هیروی، او نه د تنگسی او تکلیف په وخت کښی د الله تعالیٰ په نامه باندی له ورکری څخه ځان ساتی. په هره موقع او په هر حال کښی سم له خپله توانه سره د خیراتو او صدقاتو دپاره تیار وی او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دی گواکی سره له بلنی جهاده مالی جهاد هم کوی.

وَالْكٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۳۴﴾

او چه ځغمونکی د قهر دی (سره له قدرته) او عفوه کوونکی دی له خلقو (چه پری وکری زیاتی او ظلم) او الله خوښوی نیکی کوونکی

تفسیر : د قهر او د غصی ځغمل لوی کمال دی. برسیره پر هغه دا دیر ښه او لوی کار دی چه د خلقو تجاوزات او غلطیانی هم بیخی معافوی. او نه ئی یوازی معافوی بلکه له هغوی سره احسان ـ نیکی هم کوی. غالباً پخواله دی نه د کومو خلقو په نسبت چه د نه ښیرا کولو امر، ارشاد او اشاره ورته شوی وه دلته د هغوی په نسبت د غصی او د قهر ځغمل، او د عفوی او د تیریدلو څخنی د کار اخیستلو ترغیب ورکری شوی دی. او هم د ځینو اصحابو په نسبت چه د (احد) په غزا کښی ئی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له حکمه غاړی غړولی وی ـ یا تښتیدلی وو، د تقصیراتو د تیریدلو او د عفوی او احسان د شان اختیارولو په لوری توجه ورکری شوی ده.

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چه وکری دوی کومه لویه گناه یا ظلم وکری دوی پر ځانونو خپلو باندی (په کولو د وړو گناهونو)

تفسیر: یعنی بیخی په ښکاره دول (طریقه) سره څوک داسی د بی حیائی کوم کار وکری چه د هغه اثر متعدی وی او نورو ته هم ورسیږی، یا د کوم داسی خراب حرکت مرتکب شی چه د هغه ضرر لازمی او یوازی د ده په ځان پوری محدود وی.

ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۗ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللّٰهُ ۗ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾

نو یاد کړی دوی الله پس مغفرت وغواړی دوی له پاره د ګناهونو خپلو او څوک دی چه مغفرت کوی د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک ئی مغفرت نه کوی) مګر (مغفرت ئی کوی) الله، او نه کوی مداومت دوی پر هغه ګناه چه کړی ده دوی حال دا چه دوی پوهیږی (چه مونږ بد کړی دی). هم دا (متقیان چه ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی له (جانبه د) رب د دوی او جنتونه دی چه بهیږی لاندی له (ونو او مانیو د) هغو ویالی چه تل به وی دوی په هغو (جنتونو) کښی، او څومره ښه دی اجر (مزدوری) د عاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ عظمت او جلال ـ د ده عذاب او ثواب ـ د ده حقوق او احکام د ده د عدالت سره مخامخ کیدل ـ او د ده وعد وعید په زړه کښی یاد کړی، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړی، مضطرب او ورڅخه ویریږی او په نامه سره ئی وبولی، او د ده د لوئی او کبریاء په مقابل کښی سر په سجده کیږدی (لکه چه د «صلوٰة التوبه» په حدیث کښی راغلی دی) بیا په هغی شرعی طریقی چه د ګناهونو د استغفار له پاره مقرره ده عفوه او مغفرت وغواړی. مثلاً د حقدارانو حق اداء کړی، یا له دوی څخه معافی وغواړی او د الله تعالیٰ په حضور توبه او استغفار وکړی، (ځکه چه اصلی مغفرت کوونکی خو هم دغه پاک الله دی) او په هغی ګناه باندی چه د بشریت په مقتضاء سره تری صادره شوی ده مداومت ونه کړی بلکه په دی باندی وپوهیږی چه حق تعالیٰ د بندګانو رښتیانی توبه منی، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسی، او د ده په حضور کښی په خلوصیت او انابت سره حاضر شی، نو دغه خلق هم په دوهمه درجه متقیانو کښی داخل دی چه د هغوی له پاره جنت تیار شوی دی حق تعالیٰ د دی تائبینو ګناه عفوه کوی، او دوی ته پخپل جنت کښی ځای ورکوی، او هغه توبه او نیک عمل چه دوی کړی وی دوی ته د هغه ډیر ښه عوض ورکول کیږی.

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

په تحقیق تیری شوی دی پخوا له تاسی ډیرې طریقی (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ! (تګ وکړئ) تاسی په ځمکه (جهان) کښی پس وګورئ! چه څرنګه ؤ عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر : یعنی پخوا له تاسی څخه ډیر اقوام او ملل تیر شوی دی، او لوئی پیښی شوی دی. او د الله تعالیٰ عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی. که له دوی ځنی هغه کسان چه د انبیاء علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب له پاره ئی ملاوی تړلی دی، او د الله جل جلاله او ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه ئی مخ اړولی دی، او په حرامخوری او ظلم او عصیان باندی ئی اصرار کړی دی د هغوی انجام څومره خراب شوی دی.! که ستاسی یقین نه وی نو د ځمکی پر مخ باندی وګرځئ!، او ښه تفتیش او تحقیق وکړئ! او د دوی د تباهی علائم او آثار وګورئ چه نن هم ستاسی د مملکت په شاؤ خوا کښی نژدی موجود دی، نو پر دغو واقعاتو د غور کولو څخه د (احد) د غزا دواړو خواؤ ته عبرت او پند په کار دی. یعنی مشرکان چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عداوت لامله (له وجی) ئی د حق د ابطال له پاره ملاوی تړلی وی، پخپل دی لږی او عارضی فتحی او بری باندی دی مغرور نشی! ځکه چه د هغوی آخری انجام بی له هلاکته او بربادی بل هیڅ شی نه دی، او مسلمانان دی د کفارو له سختیو، او د دوی له وحشیتوب، او لاس غځولو، یا د خپلی دی عارضی ماتی ځنی ملول او مأیوس نه وی، چه آخر حق غالب او کامیابیږی، او د پاک الله هم دا سنت او عادت له پخوا راهیسی جاری، او نه بدلیدونکی دی.

هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

دا (قرآن) بیان دی له پاره د (تولو) خلقو او هدایت (لار ښوونه) او موعظت (نصیحت) دی پرهیزګارانو ته

تفسیر : یعنی د عامو خلقو د غوړونو د خلاصولو له پاره دغه قرآنی مضامین بیانیږی چه د هغو د اوریدلو څخه له الله تعالیٰ ځنی ویریدونکی خلق هدایت او پند اخلی مګر هغه کسان چه د دوی په زړونو کښی د الله تعالیٰ خوف نه وی نو دوی به د نصیحت کوونکو له تنبیهاتو ځنی څه ګټه واخلی؟.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

او مه سستیږئ تاسی! او مه خپه کیږئ تاسی! او هم دا تاسی غالبان یئ که یئ تاسی مؤمنان (په حقه سره).

تفسیر: دا آیتونه د (احد) د غزا په باره کښی نازل شوی دی کله چه مجاهدین د ډیرو زخمونو له لاسه توتی توتی وو او د دوی د ډیرو لویو لویو جنګیالیو او نومیالیو شهیدانو غوړونه او پوزی او نور اعضاء پری کری شوی او مثله وو، او د دوی جنازی تر سترګو لاندی پرتی وی محمد علیه الصلٰوة والسلام هم د شقیانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندی په وینو رنګ په نظر راته او ظاهراً له هر لوری د ماتی او شکست منظره ښکاریده، د دی نااميديو او سختيو په هجوم کښی د الله تعالیٰ دا زوروور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسید. ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ وګوریځ! چه له ډیرو سختیو ځنی مه ویریږئ! او د الله تعالیٰ د دښمنانو په مقابل کښی نامردی، سستی او بی زړه توب مه کوئ! او په دی درپیښو شویو حوادثو او مصائبو باندی مه غمجن کیږئ! او مات زړه او ورانه خوله مه کینئ چه دا له تاسی سره وړ (لائق) او د مؤمنانو دستور نه دی! او په یاد ئی ولرئ چه هم دا نن هم دا تاسی معزز، سرلوړی، او غیرتمن یئ! چه د حق په حمایت کښی ربړونه ګالئ! (تکلیفونه تیروئ) او ځانونه قربانوئ! نو په یقین سره وروستنی بری هم ستاسی دی! او په پای (اخر) کښی هم دا تاسی غالب او کامیاب یئ خو په دی شرط سره چه د ایمان او ایقان په لاره مستقیم ووسئ! او د الله تعالیٰ پر وعدو پوره باور ولرئ! او له «جهاد» فی سبیل الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اطاعت ځخه قدم بیرته وانخلئ! دا د الله تعالیٰ بشارت ماتو زړونو ته پیوند او مړاوو ځیرو ته نوی ژوند ورعطا کړ او د دوی په جسمونو کښی تازه روح ننوت او نتیجه ئی داسی شوه، هغه کافران چه یو ساعت پخوا له دی نه ظاهراً غالب ښکاریدل، د زخمی او ستړو ستومانو مجاهدینو د انتقامی هجوم په مخ کښی بیاونه شو دریدلی او د خپلو دوو پښو سره ئی دوه نوری پښی په قرض اخیستی سر ځوړی مخ په کورونو وتښتیدل.

سستی مه کوی په جنګ کښی، نه خپګان په «ما اصاب»
تاسی یئ د دوی د پاسه ، که ایمان لرئ او آب
تاسی مرئ د رب پر لاری، شهیدان جنت مآب
دوی په لاری د شیطان مری اور ئی ځای غوښی کباب

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

که ورسیږی تاسی ته زخم نو په تحقیق رسیدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسی، او دا ورځی (د ژوندون) اړوو راړوو ئی (په وار) په منځ د خلقو کښی،

تفسیر: هغه شدید نقصان چه مسلمانانو ته په جنګ کښی رسیدلی ؤ دوی له هغه ځنی ډیر خپه او غمجن وو، برسیره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډیری طعنی شخه هم ډیر په رېرونو کښی وو. منافقانو به ویل . «که محمد په رښتیا سره د الله رسول وی، نو دومره نقصانونه به ولی ورته رسیدل؟ یا د لږی مودی له مخی به ولی ماتی ورته پیښیدی؟» په دی آیتونو کښی الله تعالیٰ مسلمانانو ته تسلی ورکره، چه که په دی غزا کښی تاسی ته رېر او تکلیف درپیښ شو، نو تر دی د مخه هم دا راز (قسم) تکلیفونه مقابل لوری ته هم رسیدلی دی. د «احد» په غزا کښی ستاسی (۷۵) سری شهیدان او ډیر غازیان زخمیان شول، حال دا چه یو کال پخوا له دی نه د «بدر» په غزا کښی د کفارو اویا سری مردار، ډیر سری ئی زخمیان اویا تنه ئی ګرفتار شول او پرومبی په هم دی «احد» کښی د دوی ډیر جنګیالی مقتول او مجروح شول، لکه چه د ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ ﴾ له الفاظو ځنی ښکاره ده . بیا په «بدر» کښی د هغوی اویا تنه سری په ذلت سره بندیان شول، حال دا چه ستاسی هیڅ یو تن هم دغه ذلت او تحقیر نه دی لیدلی. لنده ئی دا چه خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پر تله کړئ! څو دغه خبره له ورا درښکاره شی چه تاسی ته د غم او خپګان هیڅ یوه موقع نه ده پاتی او نه هغوی دغسی سترګی لری چه د خپل غرور او تکبر سرونه لږ څه ورپورته کری.

کله وی پر مونږ، کله بیا شی زمونږ ـ کله شو خپه ، کله وی خوښی زمونږ

باقی زمونږ عادت له پخوا شخه هم داسی دی چه سختی، او نرمی، زحمت او راحت، مشقت او آسانی، عزت او ذلت راولو او د هغو ښو ورځو تقابل، تل له بدو ورځو سره کوو کله شپه کړو، کله ورځ، کله ژمی کړو، کله اوړی، کله سمسور کړو کله خمسور، کله وریځ کړو کله شین، کله وچ کړو، کله زرغون، او همیشه د خلقو حال احوال سره بدلوو او د نن خوند د سبا په ژوند کښی ږدو، چه په دی کښی ډیر حکمتونه پټ او اسرار مضمر دی بیا کله چه کفار سره له دومره رېږ ګاللو (سختی تیرولو)، د باطل له حمایت ځنی لاس نه اخلی، نو تاسی مؤمنان به د حق په حمایت او نصرت کښی ولی بی زړه کیږی؟ او دومره تردد او اندیښنه به ښکاروئ؟ حال دا چه له هر رنځ ځنی ګنج په لاس، او په هری تیاری پسی د رڼا احساس کیږی.

بی له رېړه هوسائی نشته هیچیری　　زحمت ګالی راحت مومی خلق هر چیری
څو چه ځان خپل په اغزو نه کاندی ژیری　　په وصال به د ګل ښاد نشی هیچیری

وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ

او له پاره د دی چه معلوم کړی الله هغه کسان چه ایمان لرونکی دی (په علم الشهود سره هم)

تفسير : يعني د دی له پاره چه الله تعالیٰ رښتين ايمان لرونکی له منافقانو څخنی جلا (جدا) کړی او د دواړو رنګونه او بڼی جلا جلا (جداجدا) په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنكُمۡ شُهَدَآءَۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾

او (بل له پاره د دی چه) ونيسی (الله) له تاسی شهيدان، او الله نه خوښوی ظالمان (کافران).

تفسير: له ظالمانو څخنی که د مشرکانو هغه ډله مراد وی چه د (احد) په غزا کښی د مسلمانانو په مخامخ کښی ولاړ وو نو مطلب به ئی داسی کيږی چه د دوی د دی عارضی بری سبب دا نه دی چه پاک الله له دوی سره محبت لری بلکه دا بری نورو اسبابو باندی بنا دی. او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وی چه په عين موقع کښی له مسلمانانو څخنی جلا (جدا) شول نو دا راښکاروی چه دوی د الله تعالیٰ په نزد مبغوض دی نو ځکه د ايمان او شهادت له لوئی درجی څخنی بی برخی او لکه مرداره لری وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَيَمۡحَقَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾

او (بل دپاره د دی چه پاک او صاف کړی) الله (له ګناه) هغه کسان چه ايمان لرونکی دی او هلاک کړی (الله) کافران.

تفسير : يعني ماتی او بری دواړه بدليدونکی شيان دی. خو په دی غزا کښی ئی مسلمانانو لره د شهادت د لوړی درجی ورکړه مطلوب وه او د مؤمنانو او منافقانو آزموينه او معلومول يا له ګناهونو څخنی پاکول مقصود ؤ او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور ؤ چه هغوی په عارضی غلبی او موقتی بری باندی مسرور او مغرور شی او په کفر او طغيان کښی له پخوا نه لا زياته ترقی او پرمخ تګ وکړی او بنه پکښی بوخت او لګيا شی او د الله تعالیٰ د قهر او غضب بنه وړ (لائق) او مستحق وګرځی، نو د دی له امله (وجی) دا عارضی ماته د مسلمانانو په برخه شوه که نه پاک الله له کفارو څخنی خوښ او راضی نه دی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

(بلکه) آیا گمان کوئ تاسی (ای تښتیدونکو په احد کښی) د دی چه ننه به وځئ جنت ته حال دا چه معلوم کړی به نه وی الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چه جهاد ئی کړی دی له تاسی څخنی او (نه دی په علم الظهور سره) معلوم کړی (الله) صابران (ثابتان په سختیو کښی)

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ تاسی د جنت په دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو رسوی نو آیا تاسی داسی گڼئ چه هم داسی بی له هیڅ ربړ گاللو (سختی تیرولو) څخه آرام هم هغه ځای ته رسیږئ! او الله تعالیٰ به له تاسی څخنی ثه پوښتنه نه کوی؟، او امتحان به له تاسی نه اخلی؟ چه څومره کسان له تاسی څخنی د الله تعالیٰ په لاره کښی جنگیدونکی؟ او څومره کسان د جنگ په وخت کښی ثابت قدم پاتی کیدونکی دی؟ داسی خیال مه کوئ ځکه چه لوړو ځایونو ته هم هغه سړی رسیدلی شی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی هر ډول (قسم) مصائب او متاعب پر ځان آخلی، ربړونه گالی (مشکلات تیروی) او د ځان قربانولو او مصاعبو له پاره تل تیار ولاړ وی.

ربنتین مین د دار او پړی وړوی هرکله　　دا لویه مرتبه کله بیا مومی هر سړی

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

او خامخا په تحقیق وئ تاسی چه آرزو به مو کوله د مرگ پخوا له هغه چه تاسی پیښیدئ پر دغه (مرگ) نو په تحقیق ولید تاسی دا (مرگ) حال دا چه تاسی (ورته) کتل.

تفسیر : هم هغه اصحاب الکرام رضی الله عنهم چه د «بدر» د غزا له شرکته بی برخی پاتی وو، دوی د (بدر) د شهیدانو د ډیرو فضائلو له اوریدلو څخنی داسی تمنا او آرزو کوله چه کاشکی الله جل جلاله بیا موقع راولی، چه مونږ هم د الله تعالیٰ په لاره کښی ووژلی شو او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو. هم دی حضراتو د «احد» په غزا کښی دغه مشوره وړاندی کړی وه چه راځئ! له مدینی منوری نه د باندی ووځو!، او هلته له غلیم سره وجنگیږو!. دوی ته

فرمائی هغه شی چه تاسی ئی تمنا کوله، ستاسی تر سترگو لاندی راغی، نو اوس د پرمخ تگ په ځای، بیرته ولی ځان باسئ؟ په حدیث کښی راغلی دی چه «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ! مگر که ورسره مخامخ شوئ، نو ثابت قدم اوسئ»

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

او نه دی محمد مگر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تیر شوی دی له ده نه پخوا (ډیر) رسولان، آیا نو که مړ شی (محمد) یا شهید کړی شی (محمد) نو بیرته به وگرځئ تاسی پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چه بیرته وگرځید، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوی الله ته هیڅ شی، او ژر به جزا ورکړی الله شکر گزارو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر : واقعه دا ده چه د «احد» په غزا کښی نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جنگ نقشه بالذات پخپله جوړه کړه. د گردو (تولو) صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتی شوه چه له هغی دری (وت) څخه اندیښنه وه چه د کفارو لښکر د شا له لوری یرغل (حمله) رانه وړی. نو د دی دری په یوی لوړی څوکی کښی رسول الله مبارک پنځوس تنه زورور غشی ویشتونکی وټاکل (مقرر کړل) چه د هغوی رئیس حضرت عبدالله بن جبیر رضی الله عنهم ؤ. او پر دوی ئی زیات تاکید وکړ چه «مونږ په هر حالت چه یو، ودی اوسو، خو تاسی هرومرو (خامخا) هم دا څوکه وساتئ! او پخپلو غشو سره د هم دغی دری ساتنه وکړئ! اعم له دی نه چه نور مجاهدین غالب وی، که مغلوب، تر دی که تاسی ووینئ. چه مرغان د هغوی غوښی خوری، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځیږئ!. «**وانا لن نزال غالبین ماثبتم مکانکم** ـ (بغوی) مونږ تر هغه وخته پوری بریالی (کامیاب) یو څو تاسی دا ځای تینگ وساتئ! » الغرض وروسته له دی چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم گرد (تول) فوځ ته پوره هدایت ورکړ، بیا په «جهاد» باندی شروع وشوه. د غزا میدان ښه تود ؤ. اسلامی غازیان به کامیاب او وړاندی کیدل او د خپل شجاعت جوهر به ئی ښکاراوه. د ابودجانه، علی مرتضیٰ او نورو مجاهدینو رضی الله عنهم د توری او بهادرئ په مقابل کښی د قریشو د مشرکینو ملاوی ماتی شوی او پرته (علاوه) له تیښتی بله هیڅ یوه لاره دوی ته پاتی نشوه او حق سبحانه و تعالیٰ د خپل نصرت موعوده وعده پوره کړه او کفارو ته سخته ماتی ورپیښه شوه نو له ویری ځنی مخ په تیښته شول د دوی ښځی چه د غیرت

ورکولو او جوش پیدا کولو له پاره راغلی وی خپلی پینځی په لاس نیولی تښتیدی او پر ویره سره ئی هر لوری ته منډی وهلی. مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندی قبضه کول شروع کړل کله چه دغه ننداره هغو (٥٠) تنو غشو ویشتونکو ته ورځرګنده شوه نو ئی داسی ګومان وکړ چه ګواکی فتح کامله شوه او دښمن تښتی، نو زمونږ دلته چتی (بیکاره) کیناستل څه په کار دی؟ ښه خو دا ده چه د غلیم تعقیب وکړو او په غنیمت کښی هم خپله برخه واخلو عبدالله بن جبیر(رضی الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسی وګڼل چه لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلی مقصد او هدف بیخی پوره کړی دی اوس نو په دی ځای کښی ولی وزګار کینو په دی خیال کښی ګرد (تول) تیروتل. یواځی عبدالله بن جبیر رضی الله تعالیٰ عنه له (١١) تنو نورو ملګرو رضی الله تعالیٰ عنه سره د هغی دری د ساتنی له پاره پاتی شول. د مشرکینو سواره (رساله) د خالد بن ولید په ریاست چه تر دغه وخته پوری په اسلام سره لا مشرف شوی نه ؤ د تیښتی په منځ کښی یو ځلی بیرته واپس شوه او د هم هغی دری له لوری ئی پر مسلمانانو حمله (یرغل) یووړ، لسو دولسو غشو ویشتونکو ونشو کولی چه د هغو (٢٥٠) تنو سورو مخه ونیسی، خو سره له هغه هم عبدالله بن جبیر سره د خپلو ملګرو رضی الله عنهم ښه په بهادرئ سره تر دی حده پوری مدافعه وکړه چه ځانونه ئی ګرد (تول) سره قربان کړل. مسلمانان مجاهدین چه د شا له جانبه بیخی مطمئن وو ناڅاپه پر دوی باندی د مشرکانو سواره ورغلل او د مخی له لوری د مشرکینو هغه فوځونه هم بیرته وروګرځیدل چه پخوا له دی نه تښتیدلی وو او سخت جنګونه سره ونښتل او مجاهدین بیخی د کفارو له لوری محصور او سخت ویروونکی جنګ ته مجبور شول نو ځکه ډیر مسلمانان سره شهیدان او زخمیان شول. په هم دی تهلکه او پریشانی کښی (ابن قمیئه) یوه غته تیږه (ګته) د رسول الله مبارک په لوری وروویشته چه د هغی په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهید او چهره منوره ځیره ئی زخمی او ژوبله شوه (ابن قمیئه) غوښتل چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړی مګر اسلامی علم ورونکی مصعب بن عمیر رضی الله تعالیٰ عنه مدافعه وکړه خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوید، کوم شیطان غږ وکړ. چه «محمد ووژل شو!» د دی بدی خبری په اوریدلو سره مسلمانان وارخطا شول او پښی ئی سستی شوی، او لاس تر زنی پاتی شول. ځینی مسلمانان مبهوت او حیران کیناستل ځینو ضعفاؤ ته هسی یو خیال پیدا شو چه د مشرکانو له رئیس ابوسفیان ځنی پناه وغواړی. ځینو منافقانو وویل. «کله چه محمد ووژل شو نو مونږ اسلام بیخی پریږدو، او خپلو پخوانیو مذهبونو ته بیرته ګرځو» په دی وخت کښی انس ابن النضر د انس بن مالک «رض» تره وویل «که محمد صلی الله علیه وسلم په شهادت ورسید نو د محمد صلی الله علیه وسلم رب خو ژوندی دی او وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم له شهادت څخه زمونږ ژوند څه په کار دی؟ په دی مبارکه لاره کښی چه رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښائی چه مونږ هم ځانونه قربان کړو!» دا ئی وویل او پر کفارو ئی حمله او یرغل ورووړ او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور وراندی شو او تر هغه پوری په بهادرئ وجنګید، چه په شهادت ورسید. رضی

الله عنه!. په دی وخت کښی د رسول الله مبارک غږ پورته شو.
«**الی عباد الله! انا رسول الله** - زما په لوری راشئ! ای بندگانو د الله زه د الله رسول یم.
کعب بن مالک رضی الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپیژاند او چیغه ئی وکړه. «ای مسلمانانو! زیری می درباندی چه رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی!» دلته د دی غږ د اوریدلو په اثر گردو (تول) مسلمانانو هم هغه لور ته ورتگ شروع کړ او سم د لاسه (٣٠) تنه اصحاب د ده مبارک په گرد (تول) چاپیر کښی سره غونډ شول او په سخته مدافعه ئی شروع وکړه او د مشرکانو فوځ ئی بیا سره تیت او پرک (منتشر) کړ. په دی موقع کښی سعد بن ابی وقاص، طلحه، ابو طلحه، قتاده بن النعمان او نورو اصحابو رضی الله عنهم اجمعین ډیر زیات ربړونه وگالل (تکلیفونه تیر کړل) او خپل سرونه ئی پخپلو ورغویو کښی ونیول او سخت جنگونه ئی له کفارو سره وکړل تر دی چه مشرکانو بیخی میدان پریښود او بیا تیښتی ته اړ او مجبور شول.
او دا آیت نازل شو. ﴿وَمَامُحَمَّدٌإِلَّارَسُولٌ﴾ الآیة - یعنی محمد صلی الله علیه وسلم هم یو بنده او رسول د الله دی، خدای خو نه دی، له ده څخنی پخوا ډیر رسولان تیر شوی دی چه وروسته له هغوی څخنی د هغوی تابعانو د هغوی دین ساتلی دی. او خپل ځان او مال ئی تری جار (قربان) کړی دی. مگر هغه دین ئی له لاسه نه دی ایستلی. او تل ئی قائم ساتلی دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم انتقال له دی فانی دنیا څخنی کومه د تعجب خبره نه ده که دا وخت نه وی نو په بل کوم وخت کښی خو هرومرو (خامخا) دی وفات کیږی که کوم وخت دی وفات یا بالفرض په شهادت ورسیږی، نو آیا تاسی به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بیرته گرځئ؟ او له «جهاد» فی سبیل الله څخنی به مخ اړوئ؟ لکه چه اوس د ده د قتل د خبر له اوریدلو څخنی ډیر کسان بی حوصلی شول او له پښو ولویدل یا د منافقینو له مشورو سره سم العیاذ بالله بیخی له دین څخینی مخ اړوئ؟ او بیرته کافران کیږئ؟ له تاسی څخینی داسی هیله هیڅکله نه کیږی، که څوک داسی وکړی نو خپل ځان ته به نقصان ورسوی او الله تعالیٰ ته هیڅ زیان نشی رسولی الله جل جلاله ستاسی مرستی (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسی شکر وکړئ که هغه تاسی ته د دین لار نه وی درښودلی او د دین په خدمت کښی ئی نه وی مشغول کړی نو ستاسی حال به څه ؤ؟

«مه بړده ته احسان په چا چه کوم خدمت د قوم
قوم بړدی احسان په تا چه کوی خدمت د قوم»

او شکر هم دا دی چه مونږ لا زیات د دین په خدمت کښی مضبوط او ثابت قدم اوسو. په دی کښی اشاره ده چه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کښی به څخینی خلق له دین څخه اوړی. او هغه کسان چه په دین باندی قائم پاتی وی هغوی ته به لوی اجر وی لکه چه هم داسی پیښه هم وشوه چه ډیر خلق مرتدان شول او د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په وسیله بیرته په اسلام مشرف شول او څخینی تری ووژل شول.
تنبیه : ﴿قَدْخَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ کښی ﴿خَلَتْ﴾ **به له «خلو»** څخنی مشتق وی. چه معنی

ئی تیریدل، گوښی کیدل، تلل دی. او له هغه سره موت لازم نه دی لکه چه پاک خدای جل جلاله فرمائی. ﴿ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ ﴾ یعنی کله چه تاسی پریږدی او جلا (جدا) کیږی. او هم په «الرسل» کښی استغراقی لام نه دی بلکه جنسی دی، ځکه چه د مدعا په اثبات کښی استغراق لره هیڅ دخل نشته عیناً د هم دی جملی په شان د مسیح علیه السلام په نسبت ئی هم فرمایلی دی چه ﴿ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ﴾ آیا دلته که لام استغراقی واخیست شی، نو د هغه معنی به داسی کیږی.
گرد (تول) رسولان له مسیح علیه السلام څخه پخوا تیر شوی دی، او هیڅوک نه دی پاتی چه وروسته له هغه ځنی مبعوث شی، نو لامحاله لام جنسی اخلو، نو هم هغه دی دلته هم ونیوه شی. د هغه تائید له دی ځنی هم کیږی، چه د عبدالله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه په مصحف کښی او د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په قرأت «الرسل» نه بلکه (رسل) «نکره» ده. باقی د (خلو) په تفصیل کښی یوازی د موت یا د قتل ذکر د دی له امله (وجی) کړی شوی دی، چه طبیعی موت خو په هر حال راتلونکی ؤ او د قتل خبر په هم هغه وخت کښی مشهور کړی شوی ؤ. او ځرنګه چه د موت د صورت وقوع مقدره وه نو ځکه پر قتل باندی مقدم کړ شو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کله چه ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه د اصحابو په مجمع کښی دا پوره آیت تر ﴿ الشَّاكِرِينَ ﴾ پوری، بلکه د ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴾ آیت ئی هم ولوست. نو خلق ﴿ قَدْ خَلَتْ ﴾ او د ﴿ أَفَإِنْ مَاتَ ﴾ او د ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ ﴾ او د «خلو» ځنی، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د (خلو) او د موت په عدم استبعاد او جواز متنبه شول، چه هم دا د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه غرض ؤ د موت په وقوع باندی نه ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه په دی سره استدلال وکړ او نه بل څوک پری وپوهیدل که دغو الفاظو د موت د واقع کیدلو خبر ورکولی نو بایده ؤ چه د دی آیت د نزول وخت یعنی اوه کاله پخوا له دی نه وګانه شی، چه رسول الله صلی الله علیه وسلم پکښی وفات شوی دی. په دی تقریر سره د ځینو محرفینو ګرد (تول) تحریفات «هبأ منثورا» کیږی مونږ د زیات تطویل له خوفه زیات بسط نه شو ورکولی. خو علماؤ ته مو څه اشاری وکړی.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا

او نشته هیڅ نفس لره دا چه مړ شی مګر په اذن (حکم) د الله سره چه لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کښی (چه نه وړاندی او نه وروسته کیږی)،

تفسیر : نو هر کله چه هیڅوک بی د الله تعالیٰ له حکمه نه شی مړ کیدی اګر که د موت دیر اسباب هم سره غونډ شوی وی او د هر سری موت په مقرر وخت کښی راتلونکی دی اعم له

دی چه د ناروغی له امله (وجی) وی که د قتل یا په بل سبب سره نو پر الله تعالیٰ باندی توکل کوونکو ته له دی مرګه ویریدل نه ښائی او نه د کوم لوی یا واړه د موت د اوریدلو له خبره ښائی چه سری مایوس او نا امیده شی، او بیخی غمجن کینی.

چه له مرګه خلاصون نشته ای مؤمنه
غزا کره! په اخلاص د زړه په مینه
له خپله وخته به وړومبی تا څوک مر نه کړی
که هر څو په زړه لری څوک درته کینه
چه په تیښته څوک له مرګه نه خلاصیږی
غازی ښائی په غزا کښی د غلیم کړی تویه وینه

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ

او هر څوک چه غواړی (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دی دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوی بدل)

تفسیر: یعنی که الله جل جلاله اراده وفرمائی. لکه چه په (١٥) جزء د (بنی اسرآئیل) په ١٨ آیت (٢) رکوع کښی مونږ داسی یو آیت لولو. ﴿ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ﴾

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۭ

او هر څوک چه غواړی (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (آخروی ثواب)

تفسیر: یعنی هغه به په آخرت کښی هرومرو (خامخا) خپل بدل مومی. د دی آیت په وړومبی جمله کښی پر هغو کسانو باندی تعریض دی، چه هغوی د غنیمت د مال په طمع کښی له حکم څخنی عدول کړی ؤ او په دوهمه کښی د هغو کسانو ذکر دی، چه پر فرمان منلو باندی برابر ثابت قدم پاتی وو.

وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٥﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګزارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعني هغه کسان چه پر دغه دین ثابت قدم پاتې کېږي، هغوی ته هم په دین او هم دنیا کښې اجر ور په برخه کېږي. خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې وپوهېږي. (کذا في الموضح)

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قُتِلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

او ډېر له انبیاؤ څخني وو چه د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سړي (د الله طالبان) ډېر (له حده تېر) نو هېڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکلیفه چه رسېدلي به ؤ دوی ته په لاره د الله کښې او نه به ضعیفان کېدل (په جنګ کښې) او نه به سر ټیټاوه دوی (دښمن ته)، او الله خوښوي صبر کوونکي (ثابت قدمان په سختیو کښې نو ورته ورکوي ثواب)

تفسیر: یعني له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالی خاص بندګان له انبیاؤ علیهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره ئې جنګ کړی دی چه په هغو کښې ډېر زیات تکالیف او رېړونه ئې ګاللي (تېر کړي) دي. خو په دغو شدائدو او مصائبو کښې هم د هغوی په ارادو کښې هېڅ یوه سستي نه وه واقع شوې، نه ئې همت بایلودلی ؤ، نه ئې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه ئې د دښمن په مخ کښې سر ښکته کاوه الله تعالیٰ له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري. په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبیه ورکوي او په غیرت ئې راولي چه په «احد» کښې له دوی څخني کمزوري څرګنده شوې وه. حتیٰ ځینو داسې هم ویلي وو چه د پخوانیو امتونو پر موحدانو باندې د حق په لاره کښې راز راز (قسم قسم) مصائب او شدائد راغلل او دوی پکښې خپل زیات صبر او استقامت ښکاره کړ، نو تاسې (چه خیر الامم یئ) له هغو څخني زیات خپل صبر او استقامت ښکاره کړئ!

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

او نه وه وينا د دوی (يعنی وينا د مجاهدينو) مگر دا چه ويل دوی ای ربه زمونږه! مغفرت کړه مونږ ته گناهونه زمونږ! او له حده تيريدل زمونږ! په (دی) کار زمونږ کښی او ثابت (ټينگ کړه) قدمونه زمونږ (په طاعت خپل کښی)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره پر قوم کافرانو!

تفسير: يعنی د مصائبو او شدائدو په هجوم کښی ئی نه د ويری کومه خبره وويله او نه له مقابلی څخنی ستانه (واپس) شول، او نه ئی د دښمن اطاعت ومانه، نه ئی يوه خبره له خپلی خولی څخنی وويسته، که ئی وويل خو هم دا ئی وويل «ای خدايه! ته زمونږ ټول تقصيرات عفوه کړه! او زمونږ گرد (ټول) تيری رامعاف کړه! او زمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو زمونږ قدمونه د حق له لاری څخنی ونه ښوييږی، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کښی مرسته (مدد) راکړه!» دوی هسی گڼی چه دير ځلی د مصائبو په راتگ کښی د خلقو گناهونه او د هغوی تقصيرات دخل لری او له مونږ څخنی کوم سری داسی دعویٰ کولی شی چه له هغه څخنی هيڅکله هيڅ يو تقصير نه دی صادر شوی په هر حال د دی په ځای چه له مصيبت څخنی سری وويريږی او خلقو ته پناه يوسی، ښه خو دا ده چه پاک پروردگار ته پناه يوسی او هغه مالک الملک والملکوت صاحب الکبرياء والجبروت ته دی سرښکته کړی.!

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنۡيَا وَحُسۡنَ ثَوَابِ الۡاٰخِرَةِؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الۡمُحۡسِنِيۡنَ ۝

نو ورکړ دوی ته الله ثواب د دنيا او ښه ثواب د آخرت، او الله خوښوی نيکی کوونکی (په دنيا کښی په نعمت او په عقبا کښی په جنت).

تفسير: يعنی په دنيا کښی ئی د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول ئی ورعطا کړ او د آخرت لوی ثواب ئی په برخه شو. وگورئ! هغه کسان چه له الله تعالیٰ سره خپله معامله په ښه ډول (طريقه) سره ساتی او ښه کارونه کوی له هغوی سره الله تعالیٰ داسی محبت کوی او هغوی ته داسی ثمره ورکوی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنۡ تُطِيۡعُوا الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا يَرُدُّوۡكُمۡ عَلٰۤى اَعۡقَابِكُمۡ فَتَنۡقَلِبُوۡا خٰسِرِيۡنَ ۝

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) که اطاعت وکړئ تاسی د هغو کسانو چه کافران شوی دی نو بیرته به وګرځوی دغه (کفار) تاسی په پوندو ستاسی (د کفر خوا ته) نو ویه ګرځئ تاسی زیانکاران (یعنی بیا به مو کافران کړی)

تفسیر: د (احد) په غزا کښې کله چه د مسلمانانو زړونه مات شول، نو کافرانو او منافقانو موقع وموندله، ځینو الزام اړاوه او طعنې ئی ورکولی. ځینو د خیر غوښتلو په پرده کښې په نصیحت باندی شروع وکړه چه وروسته له دی نه په جنګ کښې بیا داسی زړورتوب ونه کړئ! حق تعالیٰ خبر راکوی چه «ای مسلمانانو! د دښمنانو پر خبرو باندی مه غولیږئ! الله جل جلاله دی ونه کړی که تاسی د هغو په لومه (دام) کښې ایسار شوئ، نو بیا به په هم هغه تیاره کښې چه ورځنې وتلی یئ ژر تر ژره ولویږئ! او ورو ورو به د حق دین لمن ستاسی له لاسه خوشی شی چه د هغه نتیجه د دنیا او آخرت له خساری څخه پرته (علاوه) بل شی نه دی.» ړومبی ئی د الله تعالیٰ د خاصو بندګانو پر لاره باندی د تللو ترغیب ورکړ، دلته د بدانو او شریرانو د خبرو له اوریدلو څخنی منع کوی چه مسلمانان هوښیار شی او خپله ګټه او زیان وسنجوی (معلوم کړی). (نو الله فرمائی له دښمنانو سره خپلوی مه کوئ او خبره ئی مه اورئ!)

بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿١٥٠﴾

بلکه الله مولیٰ مرسته (مدد) کوونکی، یار، دوست لرونکی) ستاسی دی او هم دی خورا(ډیر) ښه د تولو مرسته (مدد) کوونکو دی.

تفسیر: نو ځکه ښائی د هم دغه الله تعالیٰ چه زمونږ مولیٰ او (خیر الناصرین) دی، خبره ومنله شی! او په مرسته (مدد) باندی ئی اطمینان وشی! د هر چا چه مددګار الله تعالیٰ وی، هغه به دی ته څه احتیاج لری چه د الله تعالیٰ د دښمنانو د معاونت او مرستی انتظار ولری، یا به د هغوی په مخ کښې د اطاعت غاړه ږدی. په حدیث کښې راغلی دی چه له «احد» نه د بیرته ورتګ په وخت کښې ابوسفیان د یوه مشهور بت «هبل» د بری غږ پورته کړ او وی ویل « لنا العزیٰ ولاعزیٰ لکم» رسول الله مبارک وفرمایل « الله مولٰینا ولا مولیٰ لکم»

سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَآ اَشْرَكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۗ وَ بِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥١﴾

ژر به وغورځوو مونږ په زړونو د هغو کسانو کښی چه کافران شوی دی رعب (هیبت ـ ویره) په سبب د شریک نیولو د دوی په الله سره هغه شی چه نه دی نازل کړی (الله) په (شریک نیولو د) هغه کوم برهان (دلیل) او ځای د هستوګنی د دوی اور (د دوزخ) دی، اوبد ځای دهستوګني دظالمانو دی (دااوردوزخ).

تفسیر: یعنی دا خو ستاسی امتحان ؤ اوس به مونږ د کافرانو په زړونو کښی ستاسی داسی هیبت او رعب او ویره واچوو، چه دوی به د دی زخمی توب، کمزوری او زیانمن کیدلو ستاسی، بیا د بیرته مخ اړولو جرأت ونشی کړی لکه چه هم داسی هم وشو. ابوسفیان سره له خپلو فوځونو د جنګ له میدانه ناامیده وتښتید. په لار کښی داسی خیال ورته پیدا شو چه «مونږ ولی یو اسلامی ستری ستومان ژوبل فوځ همغسی خوشی پریښود؟ او ولی تری راغلو؟ راځئ! چه بیرته وګرځو او د دوی کار سره تمام کړو.» مګر د حق تعالیٰ د هیبت او د اسلام د رعب په اثر ئی همت ونشو کړی. چه دا خیال عملی کړی. پرته (علاوه) له دی مسلمانانو مجاهدینو تر (حمراء الاسد) پوری کفار تعقیب کړل او وروسته له هغه ئی بیا کفارو ته هیڅ موقع ورنه کړه چه د «احد» واقعات بیا اعاده شی.

تنبیه :مشرک که څه هم خپل ډیر زور ښکاره کړی خو د هغه زړه کمزوری وی ځکه چه هغه د کمزور مخلوق عبادت کوی، نو څنګه ئی معبود، هم هغسی ئی عابد ﴿ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾ (۱۷ جزء د الحج ۷۳ آیت ۱۰ رکوع) او په رښتیا سره هم اصلی زور او قوت د الله تعالیٰ په تائید او مرستی (مدد) سره دی چه له هغی ځنی مشرکین او کفار بیخی بی برخی دی. نو ځکه تر هغه پوری چه مسلمانان حقیقی مسلمانان وو، تل کفار له دوی ځنی خائف او مرعوب وو. بلکه تر نن پوری هم مونږ مشاهده کوو چه د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف او تنزل سره سره د دنیا ګرد (تول) کافران له دوی ویدو ځمریانو ځنی ویریږی او تل په دی فکر کښی دی چه دا توریالی قوم بیا ویښ نشی. په علمی او مذهبی مناظرو کښی هم د اسلام هم دا رعب مشاهده کیږی. په حدیث شریف کښی راغلی دی چه «زما رعب د یوی میاشتی له مسافی ځنی د دښمنانو په زړونو کښی اچول شوی دی.» بیشکه د هم هغه اثر دی چه مسلمه امت ته هم په برخه شوی دی. **فلله الحمد علی ذلک وله المنة.**

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ

او خامخا په تحقیق رښتیا کړه تاسی ته الله وعده خپله په هغه وخت کښی کله چه وژل تاسی کافران په اذن (حکم) د الله سره،

تفسیر: نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم لا پخوا فرمائلی ؤ چه «که تاسی له صبر او ثبات څخه کار واخلئ!، نو الله تعالیٰ به تاسی ته بری درکړی.» لکه چه الله تعالیٰ خپله وعده د «احد» د جنګ په ابتداء کښی رښتیا ښکاره کړه او مسلمانانو د الله تعالیٰ په امر کافران تار په تار، او دګر ئی په وینو سور کړ. (٧) یا (٩) هغه سړی چه د هغوی په لاسونو کښی د مشرکانو بیرغ ؤ پرله پسی ئی ووژل او ځای په ځای ئی کوته کړل او د ګردو (تولو) ککړی هلته په وینو سری او ککړی شوی. په اخر کښی کفار د ډیری ویری له لاسه بدحواسه شول او ګرد (تول) وتښتیدل. مسلمانانو د فتح او بری څیره صافه ولیدله. او په مخ کښی ورته د غنیمت د اموالو انبارونه پراته وو. نو دوی په هغو مشغول شول چه د غشو ویشتونکو له غلطی څخه (خالد بن ولید) ګته واخیسته، او د جنګ نقشه یو ناڅاپه بدله شوه. لکه چه مونږ دغه پخوا له دی نه ولیکل.

حَتّٰٓى اِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَازَعۡتُمۡ فِى الۡاَمۡرِ وَعَصَيۡتُمۡ

تر هغه وخته پوری چه بی زړه شوئ تاسی او (پخپلو منځونو کښی) سره مخالف شوئ په امر (د نبی) کښی او نافرمانی وکړه تاسی.

تفسیر: یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کوم حکم غشو ویشتونکو ته ورکړی ؤ له هغه څنی مخالف کار وکړ شو او دوی پخپلو منځونو کښی په جګړو سره اخته شول ځینو وویل چه «مونږ لره ښائی چه هم دلته تینګ ودریږو او هیڅ تری ونه خوځیږو.» ډیرو کسانو وویل چه «اوس هیڅ ضرورت نشته چه دلته وزګار کینو ځئ! چه څو غنیمت حاصل کړو!.» آخر زیاترو غشو ویشتونکو خپل سنګرونه (مورچی) پریښودل او مشرکانو له هم هغه ځایه ناڅاپه پری حمله یرغل راوړ له بلی خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو دغو شیانو د دوی پر زړونو کښی کمزوری پیدا کړه چه د هغه نتیجه د بی زړه توب (فشل، جبن) په صورت ظاهره شوه، ګواکی د بی زړه توب سبب جګړه او د جګړی سبب عصیان ؤ.

مِّنۢ بَعۡدِ مَآ اَرٰىكُمۡ مَّا تُحِبُّوۡنَ ؕ مِنۡكُمۡ مَّنۡ يُّرِيۡدُ الدُّنۡيَا وَمِنۡكُمۡ مَّنۡ يُّرِيۡدُ الۡاٰخِرَةَ ۚ

له هغه وروسته چه دروښود تاسی ته (الله) هغه شی چه ستاسی خوښ ؤ (له نصرت او غنیمت څخه) ځینی له تاسی هغه دی چه خوښوی دنیا (دا ژوندون لږ خسیس) او ځینی ستاسی هغه دی چه خوښوی آخرت،

تفسیر: یعنی ځینی خلق د دنیوی متاع (مالی ولجی) په خوښی کښی وښوئیدل، چه د هغه ربرونه (تکلیفونه) ئی ګرد (تول) سره وګالل(تیر کړل). ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی «چه د دی آیت له نزول څخه پخوا ما دا خبره نه وه محسوسه کړی، چه ګواکی زمونږ په منځ کښی کوم سړی د دنیا طالب هم شته؟».

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ

بیا (الله) وګرځولئ تاسی له کافرانو څخه (په تیښته سره) له پاره د دی چه وازموئی تاسی،

تفسیر: یعنی پخوا خو کفار ستاسی له مخی تښتیدل. او اوس خو تاسی مسلمانان د هغوی په مخ کښی تښتئ! ستاسی د غلطئ او قصور له امله (وجی) دغه معامله سره چپه شوه، او په دی کښی ستاسی آزموینه ده. څو مخلص او غیر مخلص مسلمانان صاف پکښی ښکاره شی.

وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ

او هرومرو (خامخا) په تحقیق عفوه وکړه (الله تاسی ته، (یا) او خامخا په تحقیق عفوه وکړه (الله) له تاسی (چه تول ئی پر دوی قتل نه کړئ)

تفسیر: یعنی کومه غلطی چه شوی وه هغه پاک الله تاسی ته بیخی معافه کړه. اوس دغه خبره هیچا ته جائزه نه ده چه د دی حرکت له سببه پر بل چا باندی طعن او تشنیع ووائی.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهربانی، احسان) دی پر مؤمنانو باندی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د داسی مهربانی او فضل څښتن (مالک) دی چه د مؤمنانو تقصیرات معافوی او په عتاب کښی هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وی.

إِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَّالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْٓ اُخْرٰىكُمْ

(یاد کړئ) هغه وخت چه تلئ مندی وهلي تاسی (بیرته مو شا گرځوله) او نه مو کتل هیچا ته حال دا چه رسول (د الله محمد) بللئ تاسی وروسته ستاسی.

تفسیر: یعنی تاسی تښتیدئ او پر غرونو او میرو باندی ختلئ او مندی مو وهلی او له وارخطائی مو شاته نه کتل په دی وخت کښی رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ ؤ. او تاسی ئی له دی قبیح حرکت څخه منع کولئ او تاسی ئی خپل لور ته بللئ. مگر تاسی د ډیر تشویش او اضطراب له امله (وجی) د هغه آواز کله اوریده؟ تر څو چه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه چیغی وکړی او خلقو دا چیغی واوریدی او بیرته ستانه (واپس) شول. او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاؤ خوا کښی سره راټول شول.

فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ اَصَابَكُمْ ؕ

نو سزا ئی درکړه تاسی ته یو غم په سبب د بل غم له پاره د دی چه خپه نه شئ تاسی په هغه شی چه پاتی شو له تاسی (له غنیمت څخه) او نه په هغه شی چه ورسید تاسی ته (د جنگ له تکلیف نه)،

تفسیر: یعنی تاسی د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنگ کړ چه د هغه په بدل پر تاسی باندی هم تنگی راغله. هو! د غم په عوض غم درورسید تر څو چه وروسته له دی نه مو دا په یاد وی چه په هر حالت کښی ښائی د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندی ټک وکړئ!، اعم له دی چه کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسی له لاسه ووځی. یا کومه بلا ستاسی په مخه درشی.

تنبیه : اکثرو مفسرینو د ﴿ فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ ﴾ معنی داسی کړی ده چه الله تعالیٰ تاسی ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ. یعنی یو غم د ړومبنی فتحی او بری له لاسه وتلو له امله (وجی) او بل غم ستاسی د سریو د وژل کیدلو او زخمی کیدلو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خوریدلو په سبب ؤ. ځینو داسی مطلب اخیستی دی چه د فتحی او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالی او بدنی نقصان گاللو (برداشت کولو) کوم غم چه ؤ، د هغه د پاسه یو بل لوی غم تاسی ته درورسید چه د هغه له امله (وجی) هغه پخوانی غمونه گرد (تول) له تاسی څخه هیر شول، یعنی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چه د دی غم له شدته وړاندنی

وروستني گردی (تولی) خبری له تاسی هیری شوی. تر دی چه د رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم غږ مو هم وانه ورید لکه چه پر یوه لوری د بیخی ملتفت کیدلو په وخت کښی له بل لوری څخنی طبعاً غفلت او ذهول پیښیږی.

وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٥٣﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شی چه تاسی ئی کوئ (لکه نور شیان).

تفسیر: یعنی ستاسی له احوالو او نیتونو څخنی ښه خبردار دی او سم له هغو سره به درسره معامله کوی.

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

بیا ئی نازل کړ (راولیږه) پر تاسی باندی وروسته له دی غمه امن (بیغمی) پر کالی د خوب چه لاندی ئی کړه یوه طائفه له تاسی (چه مومنان وو)

تفسیر : یعنی په دی غزا کښی د هر چا په برخه کښی چه شهادت ؤ شهیدان شول. او د هر چا په برخه کښی چه ماتی وه ماتی ئی وکړه. او هغه مخلص مجاهدین چه د «جهاد» په میدان کښی باقی پاتی شول حق تعالیٰ په هغوی باندی یو راز (قسم) داسی د خوب پرکالی (پرامښکی) راوستله چه په عین ولاړه کښی پر کالی یوړل. د حضرت طلحه رضی الله تعالیٰ عنه له لاسه څو ځلی چاړه پر ځمکه ولویده. دا یو حسی اثر له هغه باطنی اطمینان او سکون څخه ؤ چه په هسی لویه هنگامه او ډیر سخت شورماشور کښی د مؤمنانو پر زړونو باندی محض د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره وارد شو. او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او ویره بیخی ورکه شوه. دغه کیفیت په عین هم هغه وخت کښی ورپیښ شو چه د مجاهدینو په لښکر کښی څه نظم او نسق قائم نه ؤ او ډیر شهیدان په خاورو او وینو رنگ پراته وو. مجاهدین د ډیرو زخمونو له امله (وجی) تکر تکر وو. د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د قتل آوازه د دوی گرد (تول) فکر، هوښ، حواس وړی ؤ. گواکی دغه خوب د ویښیدلو له پاره ؤ. پر مؤمنانو باندی پرکالی راغله، او د دوی هغه گرد (تول) ستومانی او سترتیا ئی له منځه ورکه کړه، او تنبیه ئی وفرمایله چه د ویری، تشویش او اضطراب وخت تیر شوی دی. اوس داده او مطمئن شئ! او خپل فرض اداء کړئ! نو سم د لاسه لوی اصحاب رضی الله تعالیٰ عنه د رسول الله مبارک

په خوا کښې راتول شول، او د غزا دوهم محاذ ئی جوړ کړ. لږ څه وروسته فضا صافه شوه، دښمن د دوی په مخ کښې بیا په تښتیدلو مجبور شو.
تنبیه : ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه عین د غزا په وخت کښې د خوب پرکالی، پرامښکی (نعاس) راتلل د الله تعالیٰ له لوری د فتحی او د غلبی د راتګ علامه وه. د حضرت علی کرم الله وجهه فوځ ته هم په (صفین) کښې هم داسی یوه واقعه ورپیښه شوی وه.

وَطَآئِفَةٌ قَدۡ أَهَمَّتۡهُمۡ أَنفُسُهُمۡ

او بله طائفه وه (له تاسی چه منافقان ؤ) په تحقیق په فکر کښې غورځولی ؤ دوی نفسونو د دوی.

تفسیر: دا ویریدونکی او خائفان منافقان دی چه له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم څه درد ؤ. له دوی سره یوازی د دوی د ځان فکر و، او په هغه کښې بیخی دوب تللی وو، او په خپلو زړونو کښې به ئی دا فکرونه کول نه چه د ابوسفیان لښکر بیا کومه حمله او یرغل راوړی، او مونږ ته بیا کوم جنګ او جنجال راپیښ کړی. که داسی وشی نو زمونږ حال به هلته څه وی؟ نو په هسی ویره، اندیښنو او چرتونو کښې پر دوی باندی نه پرکالی او نه خوب راته.

يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ ظَنَّ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِۖ

چه ګمانونه به کول دوی په الله باندی (ګمان) ناحقه (لکه) ګمان د جاهلیت،

تفسیر: یعنی داسی ګمان کوی چه د الله تعالیٰ وعدی چیری ولاړی؟ معلومیږی چه اوس د اسلام قصه پای (اخر) ته ورسیده. اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بیا بیرته تلونکی نه دی. ګرد (تول) هم دلته شهیدان کیږی. لکه چه په (٢٦) جزء د «الفتح» په ١٢ آیت ٢ رکوع کښې فرمائی ﴿ بَلۡ ظَنَنتُمۡ أَن لَّن يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهۡلِيهِمۡ أَبَدٗا ﴾

يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ مِن شَيۡءٖۗ

وائی دوی چه آیا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هیڅ نشته)،

تفسیر: یعنی آیا زمونږ کار څه لا باقی دی یا بیخی خلاص شوی دی یا دا چه مونږ ته چه د محمد صلی الله علیه وسلم د مرستیانو (مددګارانو) څخه یو څه فتح او ظفر په لاس راغلی؟ یا دا معنی څه چه د الله تعالیٰ اراده وه هغه ئی وکړه زمونږ یا د بل په هغه کښې څه واک (قبضه) دی؟ دا د الفاظو ظاهری معنی وه، لیکن هغه چه د دوی د زړونو نیت ؤ، وروسته له دی نه راځی.

قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهٗ لِلّٰهِ ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته چه) بیشکه امر (د نصرت یا د هزیمت کار) تول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږی.)

تفسیر: یعنی دا د منافقانو قول ﴿ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَیْءٍ ﴾ کلمة حق ارید بها الباطل دی. بیشکه دا صحیح ده چه ستاسی په لاسونو کښې هیڅ شی نشته او ګرد (تول) کارونه د الله تعالیٰ په قدرت او اختیار کښې دی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی د هغه حال سنبالوی، یا ئی له جنجاله دکوی، غالب یا ئی مغلوبوی. آفت وررسوی یا راحت بری ئی په برخه کوی یا ناکامی هم دا یوه واقعه د یوه قوم له پاره رحمت او د بل قوم له پاره زحمت ګرځوی. ګرد (تول) د هغه په قبضه او واک (اختیار) کښې دی. مګر له دی قول څخه کومه معنی چه تاسی پخپلو زړونو کښې آخلئ، هغه غلطه ده. الله تعالیٰ ته ستاسی د زړونو پټی خبری هم معلومی دی، چه د هغه بیان وروسته له دی نه راځی.

يُخْفُوْنَ فِیْٓ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ ؕ يَقُوْلُوْنَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَیْءٌ مَّا قُتِلْنَا هٰهُنَا ؕ

پټوی دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کښې هغه (خبری) چه نه ئی در ښکاروی تاته (ای محمده!) وائی دغه (منافقان یو تر بله) «که چیری وی مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی. نو نه به وو وژلی شوی مونږ دلته (په دی غزا د «احد» کښې).

تفسیر : د دوی د زړه پته خبره دا وه چه ﴿ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَیْءٍ ﴾ به ئی ویل او په زړه کښې به ئی د هغه معنی داسی کوله. ﴿ مَّا قُتِلْنَا هٰهُنَا ﴾ او له مخلصو مسلمانانو څخه به جلا (جدا) کیدل او پخپلو منځونو کښې به ئی سره ویل «خانه! دوی په اول کښې زمونږ خبرو ته غوږ کینښود. او د څو سر تیرو او ناتجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینی څخه د باندی

د غزا له پاره ووتل، آخر ئی پخپلو مخونو باندی سختی څپیړی وخوړلی، که لږ څه واک (قبضه) او اختیار زمونږ په لاس کښی وی، او زمونږ پر مشورو باندی ئی عمل کړی وی نو دومره نقصانونه به ئی ولی ګالل(تیرول)، او زمونږ له ګوند «حزب» څخنی به ولی دومره سړی وژل کیدل؟ (زیاتره منافقین نسباً د مدینی منوری له انصارو سره شامل وو نو ځکه ئی په ﴿ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ﴾ کښی د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل.) یا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وینا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو له پاره وی. نو دا د قتل او جرحی مصیبت به ولی پر مونږ باندی راته.

تنبیه : په ښکاره ډول (طریقه) سره دا خبری په مدینی کښی منافقانو کړی وی ځکه چه عبدالله بن ابی د «احد» د جنګ له شروع څخنی پخوا له خپلی ډلی سره د غزا له میدانه د باندی ووتل، په دی صورت کښی د «هٰهنا» اشاره د قرب په سبب د «احد» په لوری به وی. لیکن د ځینو روایتونو له مخی د یوه منافق له خولی څخنی دا خبره د جنګ په میدان کښی اوریدلی شوی وه چه نوم ئی «معتب بن قشیر» و نو ښائی ځینی منافقان له عبدالله بن ابی سره د ځینو مصالحو له امله (وجی) بیرته ستانه (واپس) شوی نه وی. والله اعلم.

قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ

نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) که وی تاسی په کورونو خپلو کښی (نو) خامخا به راوتلی وو هغه کسان چه مقرر شوی ؤ په دوی باندی وژل طرف د ځایو د پریوتلو خپلو ته،

تفسیر : یعنی له دی طعن او تشنیع یا حسرت او افسوس څخه هیڅ په لاس نه درځی. الله تعالیٰ د هر چا د اجل او د موت ځای او سبب او وخت لیکلی دی، هیڅکله هغه نه بدلیږی. که تاسی پخپلو کورونو کښی هم پټیدی او فرض ئی کړئ که ستاسی رأیه هم آوریده کیدی نو بیا هم هغه کسان چه د هغوی وژل کیدل د «احد» په نژدی ځایونو کښی مقدر وو خامخا به په یو نه یو سبب سره هم هغه خوا ته تلل او هم هغلته به وژل کیدل. دا د الله تعالیٰ انعام دی په کوم ځای کښی چه د هغوی وژل مقدر وو هم هغلته ووژل شول. مګر څرنګه چه د الله تعالیٰ په لاره کښی په ډیره زړورتیا او خوښی سره شهیدان شول بیا پر دوی باندی د افسوس او ارمان کول د څه دپاره دی. او د الله تعالیٰ د لاری میرنی (بهادر) پر خپلو ځانونو مه قیاسوئ!.

کره غزا هیڅ له دښمنه مه ویریږه !

د ګور شپه په کور کښی هیڅوک نه کوینه !

چه دښمن ته مخامخ شي څنګ ترې نه کړي
ملائک له عرشه پرې وائي آفرينه!

وَلِيَبۡتَلِيَ ٱللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمۡ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمۡۚ وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

او (دغه معامله الله تعالىٰ په احد کښې وکړه) دپاره د دې چه وازموئې الله هغه شي چه په سينو (زړونو) ستاسې کښې دې، او دپاره د دې چه ښکاره کړي (الله) هغه شي چه په زړونو ستاسې کښې دې، او الله ښه عالم دې په هغو خبرو چه په سينو کښې پرتې دې (لکه نور شيان)

تفسير : يعنې الله تعالىٰ ته د زړونو پټې خبرې هم معلومې دې له الله جل جلاله څخه د هيچا هيڅ يو حالت پټ نه دې، مقصود دا ؤ چه ستاسې له ګردو (تولو) څخه يو امتحان واخيست شي تر څو هر هغه شيان چه ستاسې په زړونو کښې دې هغه د باندې ووځي د امتحان په بټې کښې سره او ناسره پخپله سره بيل کړي مخلصين د خپلو بريو صله او انعام وومي او د هغوی زړونه د سبا له پاره له وسوسو او کمزوريو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي او خلق په ښکاره دول (طريقه) د دوی له باطني پليتی څخه خبر کړي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ مِنكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ إِنَّمَا ٱسۡتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِبَعۡضِ مَا كَسَبُواْۖ وَلَقَدۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ﴿١٥٥﴾

بيشکه هغه کسان (له تاسې) چه وګرځيدل دوی (له جنګ) په هغې ورځې کښې چه مخامخ شول سره دواړه فوځونه بيشکه هم دا خبره ده چه ښويولي وو دوی شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چه کړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه کړې ده الله له دوی نه بيشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع له پاره)

تفسیر: له مخلصینو څخه هم ځنی وختونه څه وړه یا لویه ګناه صادریږی. همغسی چه له یوه طاعت څخه د بل طاعت توفیق زیاتیږی، هم داسی د یوی ګناه له نحوسته شیطان ته موقع په لاس ورځی او سړی د نورو غلطیو او ګناهونو په لوری ښویوی او ورته چمتو (تیار) کوی ئی. د «احد» په غزا کښی هم هغه مخلص مسلمانان چه خپل سنګرونه (مورچی) ئی پریښی ؤ دا کار ئی د کومی پخوانی ګناه له شامته ؤ چه شیطان دوی تیرایستل او وئی ښویول یوه ګناه خو دا وه، چه دیرو غشو ویشتونکو د رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د حکم اطاعت ونه کړ. مګر د الله تعالیٰ فضل وګوره چه د هغی په مقابل کښی ئی دوی ته د کومی سختی ماتی سزا ورنه کړه. برسیره پر هغه د دی حضراتو ګرد (تول) ګناهونه ئی معاف کړل چه هیڅ یو تن له دوی ځنی ګناهکار پاتی نه شو. او هیڅوک حق نه لری چه په هغوی باندی طعن یا څه ملامتی ووائی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه کیږئ تاسی لکه هغه کسان چه کافران شوی دی.

تفسیر : یعنی تاسی لکه دا کافر منافقان هسی لغو او چتی (فضول) خیالاتو ته پخپلو زړونو کښی ځای مه ورکوئ چه که مونږ پخپلو کورونو کښی ناست وی، نو نه به وژل کیدلو.

وَقَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ

او ویل به دوی په (حق د) ورونو خپلو کښی.

تفسیر : څرنګه چه منافقان په ظاهره کښی مسلمانان شوی وو. نو ځکه ئی مسلمانانو ته ورونه ویل. یا دا چه په نسبی دول (طریقه) دوی د مدینی منوری د انصارو له ورونو ځنی وو، او څنګه ئی چه دا خبری د خیر خواهی او همدردی په دود کولی، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره ئی تعبیر وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَوۡ كَانُواْ غُزًّى لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجۡعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسۡرَةً فِي قُلُوبِهِمۡۗ

کله به چه سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک) کښې یا به وو دوی غزا کوونکې که چیرې وی دوی په نزد زمونږ کښې نو نه به وو مړه شوی دوی او نه به قتل کړی شوی وو دوی، دپاره د دې چه وګرځوی الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کښې.

تفسیر : یعنی خامخا له دې سببه مړه شول چه د باندې ووتل که له مونږ سره پخپلو کورونو کښې اوسیدی نو ولی به مړه کیدل. یا به ولی وژل کیدل؟ دا وینا د دې له امله (وجې) ده چه د آوریدونکو مسلمانانو په زړونو کښې حسرت او افسوس پیدا شی چه په رښتیا سره مونږ بی له فکره او اتکله د باندې ووتلو او د جنګ په اور کښې مو ځانونه وغورځول. او دا نتیجه په لاس تری راغله که په کورونو کښې اوسیدی نو د دې مصیبت مخ به مو نه وی لیدلی. مګر مسلمانان داسی ناپوهان نه وو چه په هسی فریبونو به غولیدل بلکه له هسی خبرو ځخه بالعکس د منافقانو پت (غیرت) او اعتبار لاړ. ځینو مفسرینو چه په ﴿ لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ﴾ کښې لام د عاقبت له پاره اخیستی نو داسی ئې معنی کوی. «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسی خبرې جاری وی چه الله تعالیٰ تل دوی د افسوس او حسرت په اور کښې وسوځوی او پکښې پرې ئې پږدی.» او د دوی بل حسرت به دا وی چه مسلمانان ولی زمونږ په شان نه شول او زمونږ په خبرو باندې ولی چا غوږ کینښود. ګواکی په دې تقدیر سره د ﴿ لِيَجْعَلَ ﴾ تعلق د ﴿ لَا تَكُونُوا ﴾ الآية - سره هم کیدی شی.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ

او الله ژوندی کول (ژوندی پریښودل) او مړه کول کوی (نه جنګ نه سفر او نه نور)،

تفسیر: یعنی ژوندی کول او مړه کول د الله تعالیٰ کار دی خورا (ډیر) ډیر کسان په خپل ګرد (ټول) عمر کښې سفرونه کوی او په ډیر جنګونو کښې شاملیږی مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کښې وررسیږی مګر بیا هم دوی وائی چه «سری په خپل کور کښې له هر ډول (طریقه) ربړو (مصیبتونو) او اندیښنو ځنی ساتلی وی.» ډیر کسان داسی شته دی چه عادتاً په خپلو کورونو کښې اوسیږی مګر په پای (آخر) کښې داسی یوه وسیله ورېرابریږی چه دوی له خپله کوره وځی او هم هغلته د باندې مړه یا ووژل شی د بندګانو په هسی پلمو (تدبیرونو) او بهانو مرګ بیرته کیدونکی او بچ کیدونکی نه دی. حضرت خالد بن ولید رضی الله تعالیٰ عنه د خپل وفات په وخت کښې وویل. «زما په بدن کښې هسی یوه لویشت

ځای نشته چه د تورو، نیزو او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه یو اوښ غوندی په خپل بستر او کور کښې مرم.» **فلا نامت اعین الجبناء** ـ الله دې وکړي چه د ویریدونکی سترګی خلاصي شي!

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (تولو) شیانو چه تاسي ئې کوئ ښه لیدونکی دی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر: یعني الله جل جلاله ته معلوم دی چه منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پوري د دوی له تشبه او پیروی ځنی ځانونه ساتي؟ نو هر یوه ته الله تعالیٰ د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِالَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ﴿١٥٨﴾

او قسم دی خامخا که ووژلی شوئ تاسي په لاره د الله کښې یا مړه شوئ تاسي (په لاره د الله کښې چه طاعت دی) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډیر ښه) دی له هغو (مالونو) چه دوی ئې جمع کوی. او قسم دی که مړه شوئ تاسي یا ووژلی شوئ تاسي نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسي (تول).

تفسیر: یعني فرض ئې کړئ چه که تاسي سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ! او فی الحال په یو چل ځان له مرګه وژغورئ (وساتي) ! مګر دا خبره ضروري ده چه کله نه کله به تاسي مرئ! یا به وژل کیږئ! بیا په هر حال سره تاسي ګرد (تول) د الله تعالیٰ په مخ کښې حاضریدونکي او ګرد (تول) سره جمع کیدونکي یئ! هلته به تاسي وپوهیږئ، هغه بختور کسان چه د الله تعالیٰ په لاره او په ښو کارونو کښې مري یا وژل کیږي دوی ته د الله تعالیٰ له مغفرت او مهرباني څخه څومره ډیره برخه ور په برخه کیږي؟ چه د هغې په مقابل کښې دنیوی ګټې او ګرد (تول) جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی. حاصل دا چه که د منافقینو دغه وینا هم ومنل شي چه که دوی له

کوره نه وتل نو نه به وژل کیدل نو دلته هم بیخي د دوی خساره ده ژوند جاراوه شي بلکه دغه حقیقي مرگ نه دی او تل ژوندون دی.

هر ژوندی مړ کیږي، هغه مړ ژوندی دی   چه د دین خدمت کړي، په غزا کښې مړینه

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

نو (یوازې) په سبب د رحمت د الله (چه پر تا شوی دی ای محمده! تل) نرمي کوی ته دوی ته او که وی ته (ای محمده!) بدخوی سخت زړه نو هرومرو (خامخا) به تار په تار شوی وو (اصحاب) له چاپیره ستا ځخه (ای محمده!) نو عفوه وکړه له دوی نه (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی) او مشوره وکړه له دوی سره (ای محمده! په کار) امر کښې نو کله دی چه ټینګه اراده وکړه (ای محمده! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندی، بیشکه الله خوښوی توکل کوونکی (چه بریالی کوی ئی او د رشد او صلاح لاره وربښئی).

تفسیر: الله تعالیٰ مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندی تنبیه وفرمایله او د عمومي عفوی د اعلان له اورولو ځخه وروسته ئی دوی ته نصیحت وکړ چه بیا د دی دلی په خبرو باندی چه د لستونی ماران دی مه تیروځئ! په دی آیت کښې ئی د هغوی د تقصیر د عفوی تکمیل وکړ ځرنګه چه د «احد» په غزا کښې له مسلمانانو ځنی سخته غلطي او زیات تقصیر شوی ؤ ښائی چه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زړه به خپه شوی وی او دا به ئی په خپل زړه کښې ګرځولی وی چه وروسته له دی نه له دوی ځنی به مشوره نه آخلم او بی له جرګی به کار کوم نو ځکه الله تعالیٰ په ډیره عجیبه او غریبه توګه (اسلوب) د جرګی سپارښت وکړ اول ئی له خپل لوری د معافی اعلان وفرمایه، ځکه چه الله تعالیٰ ته معلوم ؤ چه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا غم او اندیښنه یوازې د الله تعالیٰ د رضا د حصول له پاره وه بیا ئی وفرمایل ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ﴾ یعنی د الله تعالیٰ ښومره زیات رحمت پر تاسی او دوی باندی دی چه تاسی ئی دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وی نو الله تعالیٰ خبر دی چه په دغومره یوه لویه واقعه کښې به ئی څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسیره په دی دا د الله تعالیٰ

خومره مهربانی ده چه تا غوندی شفیق او نرم زړه رسول ئی هغوی ته وراستولی دی، فرض ئی کړئ که تاسی الله تعالیٰ دی نه کړی سخت زړه او په مزاج کښی مو شدت وی، نو دا قوم کله ستاسی په خواؤ شا کښی تولیدلی شو. که له دوی ځنی کومه غلطی کیدی شی او تاسی له دوی سره سختی کولی نو د شرم او دهشت له امله (وجی) به ستاسی مخ ته نشوی راتلی نو له دی امله (وجی) به دوی له ډیر لوی خیر او سعادت څخه بی برخی پاتی کیدل او د اسلامی جمعیت شیرازه به سره شلیده لیکن حق تعالیٰ تاسی نرم زړه او نرم خوی پیدا کړئ تاسی یئ چه د اصلاح په غرض د دوی له تقصیراتو ځنی تل اغماض کوئ، نو دا تقصیر هم تر هغه ځایه پوری چه ستاسی له حقوقو سره تعلق لری ورمعاف کړئ! اګر که الله تعالیٰ خپل حق معاف کړی دی، خو بیا هم د دوی د زیاتی خوښی او زړه خوښولو له پاره تاسی هم له مونږ څخه د دوی مغفرت وغواړئ! تر څو دا زړه ماتی ستاسی خوښی او انبساط محسوس کړی، او بیخی مطمئن او خوشال شی. او یوازی هم دا معافول نه بلکه وروسته له دی نه هم لکه پخوا په معاملاتو کښی له دوی سره مشوری کوه! وروسته له مشوری څخه کله چه یوه خبره غوته شوه او پخه اراده ئی وکړی شوه نو بیا پر الله تعالیٰ باندی توکل وکړئ او هغه بی له تامل او ځنډ (توقف) څخه په ځای راوړئ! ځکه چه الله تعالیٰ متوکلان خوښوی او د دوی کارونه جوړوی.

تنبیه : له حضرت علی کرم الله وجهه څخه روایت دی چه رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم څخه سوال وکړ شو چه «عزم» څه شی دی؟ وئی فرمایل «مشاورة اهل الرأی ثم اتباعهم» (ابن کثیر). او په مجمع الزوائد کښی له حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنه ځنی یو حدیث روایت شوی دی. «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! که مونږ کومه خبره په کتاب او سنت کښی ونه مومو، نو په هغی کښی کومه طریقه غوره کړو؟» رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم وفرمایل «له عابدینو فقهاؤ سره مشوره وکړئ! ولا تمضوا فیه رأی خاصة! ـ د یوه یا دوه تنو خبره مه منئ!« بلکه د ګردی (تولی) مرکی او جرګی مشوره ومنئ!»

إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

که مرسته (مدد) وکړی له تاسی سره الله (لکه چه په بدر کښی ئی وکړه) نو نشته (هیڅ) غالب پر تاسی باندی او که مرسته (مدد) ونه فرمائی له تاسی سره (الله لکه چه په احد کښی ئی پریښودئ) نو څوک دی هغه چه مرسته (مدد) به وکړی له تاسی سره وروسته له هغه (خذلان د) الله ؟ (هیڅوک نشته!) او خاص پر الله دی پس توکل (اعتماد) وکړی مؤمنان.

تفسیر: پخوا ئې رسول صلی الله علیه وسلم ته فرمایلي ؤ چه «په الله تعالیٰ توکل وکړئ!» دلته دا راښئي چه د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چه له ګردو (تولو) څخنې قوي او غالب دی. ګردو (تولو) مسلمانانو ته ښائي چه د ده پر مرستی (مدد) باندی توکل وکړي. پاک الله وروسته له دی نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصیراتو معافول او پر خپل رسول صلی الله علیه وسلم باندی ئې د هغو د معافولو نصیحت هغوی ته فرمائی، چه د هیڅا په خبرو باندی مه خطا وځئ! او خالص پر الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد ولرئ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسیږي او هیڅ یو طاقت به پر تاسی باندی نه غالبیږي. لکه چه د «بدر» په غزا کښې مو ولید. او که د کوم مصلحت له امله (وجې) ستاسی مرسته (مدد) ونه کړي نو بیا هیڅوک تاسی ته مرسته (مدد) نشي دررسولی، لکه چه د «احد» په غزا کښې تاسی ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

او نه ښائي هیڅ نبي ته چه څه شی پټ کړي، او هر څوک چه څه شی پټوی نو رابه شي (دا پټوونکی) په هغه سره چه ده پټ کړی وی په ورځې د قیامت کښې، بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چه کړی وی ده او پر دوی به ظلم ونه کړی شي (په تزئید د عذاب یا تنقیص د ثواب کښې)

تفسیر: له دی څخنې غرض یا به په پوره ډول (طریقه) سره د مسلمانانو تسکین او خاطر جمعي مقصد وی چه داسی وسوسه دوی ته پیدا نشي، چه ښائي رسول الله مبارک په ظاهر موږ معاف کړي یو او په زړه کښې له موږ څخنې خپه دی بیا به خپل زړه پر موږ باندی تشوی. نو الله تعالیٰ فرمائی چه دا کار د انبیاؤ علیهم السلام نه دی چه په زړه کښې ئې یو شی او په خوله ئې بل شی وی. یا د مسلمانانو پوهول دی چه د حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم له عظمت، عصمت او امانت څخه ځان خبر کړئ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت هیڅکله چتی (فضول) او بیهوده خیالات په زړه کښې ونه ګرځوئ!. مثلاً داسی ګمان ونه کړئ! چه له غنیمت څخنې به ئې څه مال پټ ساتلی وی العیاذ بالله ښائی دا یو ځکه فرمایلي وی چه هغو غشو ویشتونکو ته چه د غنیمت له پاره ئې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، ګوندی داسی خیال په زړه کښې ګرځیدلی وی، چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به موږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوی. یا به ځینې شیان له موږ څخنې پټ ساتي. په ځینو روایتونو کښې راغلي دي چه د

«بدر» په غزا کښې يو شی (څادر يا توره) له غنيمت څخه ورک شوی ؤ چا وويل «ښائی چه هغه به پيغمبر د خپل ځان له پاره ساتلی وی.» نو دا آيت نازل شو. په هر حال مسلمانان پوهوی که رسول الله مبارک د خپل نرم خوئی او خوش خلقی له امله (وجی) ستاسی غلطی معافوی نو تاسی لره د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د شان، عظمت، لوئی، عصمت، او پاکی زيات لحاظ په کار دی. ښائی چه مؤمنان په هيڅ قسم کمزورو او رکيکو خيالو پسی ونه گرځی!. له بل لوری که څه هم د رسول الله مبارک د شفقت او نرم زړه توب له يادولو څخه د «احد» د غزا په نسبت د مسلمانانو د تقصيراتو ورمعافول مقصد دی خو په دی ضمن کښې ئی د يوه بل تقصير يادونه هم وکړه چه د «بدر» له واقعی سره ئی تعلق درلود (لرلو) څو رسول الله صلی الله عليه وسلم د نرم خوئی له امله (وجی) هغه هم هيره کړی.

تنبيه : د «غلول» اصلی معنٰی د غنيمت په مال کښې خيانت کول دی. خو کله د مطلق خيانت په معنٰی هم راځی. خو کله محض د يوه شی په پټولو باندی هم د هغه اطلاق کيږی لکه چه ابن مسعود (رض) فرمائی «غلوا مصاحفکم!»

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

آيا نو هغه څوک چه متابعت کوی د رضامندی د الله په شان د هغه چا دی چه بيرته راشی په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله د غصی مورد وگرځی؟ بلکه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنی رسول الله مبارک چه په هر حال کښې نه يوازی د الله تعالی د مرضی تابع دی بلکه غواړی چه نور خلق هم د الله تعالیٰ د مرضی تابع وگرځوی. آيا دی د هغو خلقو کار کولی شی چه د الله تعالیٰ د غضب وړ (لائق) او د دوزخ مستحق وی؟ ممکن نه دی!.

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

دوی (د الله تعالیٰ د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دی په نزد د الله کښې او الله ښه ليدونکی (عالم) دی په هغو شيانو (هم) چه دوی (ئی) کوی.

تفسير : يعنی نبی عليه السلام او بل مخلوق له سره نه دی برابر. له طمعی او له نورو سپکو او ذليلو کارونو سره انبياء عليهم السلام هيڅ تعلق نه لری. الله تعالیٰ ته گرد (تول) معلوم دی چه

څه درجې لري؟ او ګرد (تول) کاروونه ورڅرګند دي. آيا الله تعالیٰ به هسې تيټ طبيعت لرونکو سړيو ته د نبوت لوی منصب څرنګه ورکوي؟ (العياذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقيق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندې کله چه مبعوث کړ (راوليږه الله) په دوی (مؤمنانو) کښې رسول له نفس (جنس) د دوی نه

تفسير: يعنې د هم دوی له جنسه او له قومه ئې يو بنيادم رسول ورليږلی دی چه له هغه سره کيناستل خبرې اترې کول په ژبه ئې پوهيدل او د ده له هره قسمه انوارو او برکاتو څخه استفاده کول آسان دي. او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو امانت، ديانت، طهارت او د الله تعالیٰ ځنې له ويرې څخه ئې خبر يئ او کله چه ستاسې د هم دې قوم او قبيلې له يوه سړي څخه معجزې ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په يقين راوړلو کښې زيات سهولت راځي، فرض ئې کړئ که کوم پيرې (جن) يا پرښته (ملک) د رسول په صفت ليږل کيدې نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کښې هسې خيال ممکن ؤ څرنګه چه هغه د بشر له جنسه جلا (جدا) مخلوق دی ښائي چه دغه خوارق د ده د ملکي او جني طبعيت او د نوعي صورت خاصه نتيجه وي. زمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دليل نشي کيدې. په هر حال ښائي چه مؤمنان د الله تعالیٰ احسان ومني چه ده داسې يو رسول صلی الله عليه وسلم ورليږلی دی چه له هغه څخه بی تکلفه د فيض استحصال کاوه شي. او له ډيرې لوړې مرتبې او عزت او په ډير لوی منصب له فائزيدلو سره د هم دوی په مجمع کښې په ډيرې نرم خوئي، خورا ملاطفت او ښه معاشرت او نهايت ملايمت ليده کيږي صلی الله عليه وعلیٰ آله الکرام وعلیٰ صحبه العظام وسلم).

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٦٤﴾

چه لولي (دغه رسول) پر دوی باندې آيتونه د الله او پاکوي دوی (په توحيد سره له ګناه کينې او شرکه) او ښئي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (شرعي احکام، ژورې خبرې) او بيشکه وو دوی (له دې نه) په خوا هرومرو په ګمراهۍ ښکاره کښې.

تفسير: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (١٢٩) او (١٥١) آيتونو کښې تير شوی دی.

خلاصه ئې دا ده چه څلور شیان ئې بیان کړی دی.
(١) د آیتونو «تلاوت» (د الله تعالیٰ د آیتونو لوستل او اورول) چه د هغو په ظاهری معنی باندی د دی له امله (وجی) چه د ژبی خاوندان دی پوهیږی او عمل پری کوی.
(٢) د نفسونو «تزکیه» (د نفسانی ککړو او د شرک او معصیت له ګردو (تولو) مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کیدل) دا شی د «آیاة الله» د عمومی مضامینو له تعمیل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او د قلبی توجه او تصرف څخه باذن الله حاصل شوی ؤ
(٣) «تعلیم الکتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل) چه په خاصو خاصو مواقعو کښی به هغه ته ضرورت پیښیده، مثلاً که اصحابو کرامو به یو لفظ د ظاهری مدلول، عمومی تبادراو محاوری له لحاظه معنی کاوه او د مشکلاتو سره به مخامخ شول په دی وخت کښی به حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د کتاب الله اصلی مراد چه د مقام له قرائنو څخه به ښکاره کیده بیاناوه او د دوی اشتباه به ئې لری کوله لکه چه په ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ ﴾ الآیة ـ او نورو ځایونو کښی دغه طریقه عملی شوی وه.
(٤) د «حکمت» تعلیم (د حکمت ژوری خبری ورښوول) او د قرآن کریم په غامضو اسرارو او د شریعت په لطائفو او دقیقو او عمیقو عللو باندی ئې (تصریحاً یا اشارتاً) مطلع کول.
رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالیٰ په اعانت او توفیق دا پاتی قوم د علم او عمل په اعلیٰ مراتبو باندی فائز کړ، چه له سلهاؤ پیړیو را په دیخوا په انتهائی جهل او وحشت او ښکاره ګمراهی او ضلالت کښی ډوب وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د څو ورځنی تعلیم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم د ګردی (تولی) دنیا لارښوونکی او معلمان شول. نو دوی لره ښائی چه د دی لوی نعمت قدر وپیژنی، او هیڅکله په هیره سره هم هسی کوم حرکت ته اقدام ونه کړی چه له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متالم شی. (د«ان کانو» ان له مثقلی څخنی مخففه شوی ده او د «هم» ضمیر پکښی مستتر دی او دا مخکښی لام فاصل دی.)

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ

آیا کله چه دررورسید تاسی ته (په احد کښی له کفارو څخه) یو مصیبت چه په تحقیق سره رسولی ؤ تاسی (کفارو ته په بدر کښی) دوه چنده له دی غمه نو وویل تاسی له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) یا رسیدلی وئ تاسی په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کښی) نو وویل تاسی له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟)،

تفسیر: لومړی د «احد» قصه کیده. په منځ کښی د هغه تقصیر د عفوی ذکر راغی چه واقع شوی ؤ او د هغه په تناسب د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د اخلاقو او د حقوقو یادونه

وکړی شوه اوس بیا د «احد» د قصې په لوری رجوع کیږی یعنی «د احد» په غزا کښې هغه تکلیف او نقصان چه تاسی وګاله (تیر کړ)، د هغه په نسبت په تعجب سره وایئ چه دا مصیبت له کومه راغی؟ مونږ خو مسلمانان مجاهدین وو او د الله تعالیٰ په لاره کښې د ده له دښمنانو سره د جنګیدلو له پاره وتلی وو او الله تعالیٰ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستی وعده هم راکړی وه نو بیا دا مصیبت پر مونږ باندی ولی نازل شو؟ او له کومه راورسید؟ د هسی وینا کولو په وخت کښې داسی فکر کول په کار دی، چه هومره تکلیف چه تاسی ته رسیدلی دی، د هغه تکلیف دوه چنده ستاسی له لاسه کفارو ته هم رسیدلی دی. په «احد» کښې تقریباً ستاسی (۷۰) تنه شهیدان شول او په «بدر» کښې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول او (۷۰) تنه نور کافران داسی بندیان شول چه د هغوی وژل ستاسی په پوره واک (قبضه) کښې وو بیا په «احد» کښې هم لومړی د کفارو زیات له شلو تنو مقتولان شول. که د لړی مودی له مخی تاسی مغلوبان شوئ، نو په «بدر» کښې تاسی کفارو ته سخته ماته ورسولی وه او په «احد» کښې هم کله چه تاسی خپلی پښې ټینګی او په میړانه وجنګیدئ، نو کفار وتښتیدل او د جنګ ډګر ئی پریښود. نو په داسی صورت کښې انصافاً تاسی لره له خپلو تکالیفو څخه د شکایت کولو او زیات خپه کیدلو موقع نه ده پاتی.

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ط

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دا (مصیبت او تکلیف) له جانبه د نفسونو ستاسی دی!،

تفسیر : که غور وکړئ نو تاسی په خپله د هم دی مصیبت سبب یئ! تاسی له ډیره څوښه د رسول مبارک او د ډیرو تجربه لرونکو نظریات ونه منل او پخپله خوښه او اختیار مو له مدینی منوری څخه د باندی د جنګ محاذ قائم کړ بیا سره له شدیدی نهی غشو ویشتونکو خپل مهم سنګرونه (مورچی) تش پریښودل او یو کال پخوا کله چه د «بدر» د بندیانو په نسبت تاسی ته اختیار درکړ شو چه یا دوی ووژنئ! یا «فدیه» تری واخلئ او خوشی ئی کړئ مګر په دی صورت کښې به خامخا په راتلونکی کال کښې هم دومره کسان له تاسی څخنی ووژل شی خو تاسی فدیه غوره او هم هغومره کسان مو ووژل شول اوس هم هغه وعده تر سره شوه نو تعجب او انکار ته هیڅ یوه موقع نه ده پاتی. دا شی خو په خپله ستاسی له خوا منلی شوی دی. (د «بدر» د بندیانو پوره قصه ده «الانفال» په سورت کښې راځی.)

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ

الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ نَافَقُوْا

بیشکه الله پر هر شي باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او هغه (غم) چه درسیدلی دی تاسی ته په هغی ورځی کښی چه سره یو ځای شوی وو دوه فوځونه پس (هغه په اذن (حکم) د الله سره ؤ او له پاره د دی ؤ چه معلوم (ښکاره) کړی «الله» مؤمنان او (بل) له پاره د دی ؤ چه معلوم (ښکاره) کړی «الله» هغه کسان چه نفاق ئی کړی ؤ،

تفسیر : کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی بری ورکوی او کله چه اراده وفرمائی ماتی ور په برخه کوی. مغلوبیت د دی له امله (وجی) نه دی چه الله تعالیٰ په هغه وخت کښی پر بری ورکولو باندی قادر نه ؤ بلکه د دی له پاره دی چه ستاسی له کسب او اختیار څخه داسی یو صورت پیدا شوی دی چه په کلی غلبی ورکولو کښی مصلحت نه ؤ په هر حال هر څه چه شوی دی د الله تعالیٰ په حکم او مشیت سره شوی دی چه د هغه سبب تاسی وئ! او په هغه کښی حکمت دا ؤ چه له یوه لوری د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص او له بل لوری د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شی، اومه او پاخه، سره او ناسره، کامل او ناقص سره جلا (جدا) او د مخلص او غیر مخلص په منځ کښی هیڅ التباس پاتی نشی. او دا ګرد (تول) په علم شهودی سره هم همغسی معلوم کړی لکه چه په علم غیبی سره ورته معلوم دی.

وَقِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا

او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چه راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کښی یا مدافعه وکړئ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!)

تفسیر: د جنګ له شروع کیدلو څخه پخوا کله چه رئیس المنافقین عبدالله بن ابی غوښتل چه له (۳۰۰) سړیو سره بیرته ستانه (واپس) شی نو په دی وخت کښی هغو ته وویل شول چه «د جنګ په عین موقع کښی چیری تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کښی صادق یئ! نو واخلئ! د الله تعالیٰ په لاره کښی جنګ وکړئ! که نه اقلا د دښمن په مدافعه کښی څه برخه واخلئ! یعنی له اسلامی لښکر سره مله شئ! چه د تعداد د کثرت اثر پر غلیم باندی ولویږی. یا دا که د الله تعالیٰ په لاره کښی د دین له پاره نه جنګیږئ، نو د وطنی او قومی حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت له پاره خو د دښمن مدافعه وکړئ! ځکه که دښمن بری ومومند نو په انتقام اخیستلو کښی به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کښی هیڅ تمیز او تفریق نه کوی. او د نورو

مسلمانانو په شان به تاسی ته هم نقصان دررسیږی.» الغرض پر دوی باندی له هر پلوه د دوی د ذوق سره سم د حجت اتمام وکړی شو، تر څو هر څه چه د دوی په زړونو کښی وی، علانیه ظاهر شی.

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَّبَعْنَاكُمْ ۗ

نو وویل دی (منافقانو) که مونږ پوهیدی په جنگ نو هرومرو (خامخا) به مونږه متابعت کړی ؤ ستاسی.

تفسیر : یعنی جنگ پیښیدل مونږ ته یقینی په نظر نه راځی او دا خوشی چټی یوه اوازه ده. که مونږ پوهیدلو چه په رښتیا سره جنگ پیښیدونکی دی، نو هرومرو (خامخا) به له تاسو سره تلو، کله چه مونږ وګورو چه په رښتیا سره جنگ پیښیدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسی سره ملګرتیا کوله. یا دا مطلب که کومه منظمه او باقاعده مقابله وی، نو مونږ به له تاسی سره پاتی کیدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چه له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یوازی (۱۰۰۰) بی وسلی او بی سامانه مسلمانان وی. دا خو جنگ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کښی غورځول دی. یا له «لو نعلم قتالاً» څخه ئی دا ښکارول چه خانه! که مونږ په جنګی فنونو ، اصولو او ترتیباتو پوهیدی، نو له تاسی سره به پاتی کیدو، ګواکی په زړه کښی ئی طعنی ورکولی، چه زمونږ پر مشورو باندی تاسی تګ ونه کړ. او د نورو په نظریو باندی تاسی عمل وکړ، نو مونږ ستاسی په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان یو، او تاسی پوهان یئ! نو د څه له پاره له خپلو ځانو سره بیایئ؟ لنده ئی دا چه د دروغو پلمی (بهانی) ئی جوړی کړی، او بیرته لاړل. الله تعالیٰ د منافقانو په تکذیب کښی وائی.

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ

دوی کفر ته په دغی ورځی کښی (چه دغه خبره ئی کوله) ډیر نژدی وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر : منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو. او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو. د «احد» د جنګ په عین موقع کښی دوی له نبی علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جلا (جدا) او بیرته ستانه (واپس) شول، او حیلی او پلمی (بهانی) ئی جوړی کړی د دی دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو اوس په ظاهر کښی هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډیر نژدی شوی دی، او پخپل دی فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوی.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

وائی دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چه نشته (پری تصدیق) په زړونو د دوی کښی، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چه پټوی ئی دوی (په زړونو خپلو کښی له حسد او کفره).

تفسیر: یعنی په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چه د دوی په زړونو کښی دی صاف ئی نه وائی د دوی په زړونو کښی دا ؤ. «ښه دی چه مسلمانان مغلوب او ذلیل شی او مونږ له دیری خوښی څخه اتنونه واچوو.»

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چه ویل ئی په (حق د) وروڼو خپلو کښی حال دا چه دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه) که دوی (د احد غازیانو) زمونږ خبری منلی وی نو نه به وو وژل شوی،

تفسیر : یعنی پخپله نامرادان شول او بیرته کیناستل، او د خپل د تبر وروڼو د مدینی انصارو ته وائی که زمونږ خبرو ته مو غوږ نیولی وی، او پخپلو کورونو کښی آرام ناست وی نو هیڅکله به نه وژل کیدئ!

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو لری کړئ تاسی له نفسونو (ځانونو) خپلو څخه مرګ که یئ تاسی صادقان (رښتینی په دی خبره چه تاسی سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعنی که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږی نو ګورو به چه د مرګ مخه به تاسی څرنګه ونیسئ چه تاسی کورو ته ورننوځئ که سره له دی چه په کورونو کښی پاتی شوی یئ، بیا هم د مرګی له منګولو څنی ځانونه نشئ ژغورلی (بچ کولی)، نو بیا ولی د توریالیو (بهادرو) غوندی د جنګ په میدان کښی د عزت مرګ نه غوره کوئ؟

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

او له سره گمان مه کوی! (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چه وژل شوی دی دوی په لاره د الله (جهاد او طاعت) کښی د مړو (مړه نه دی)، بلکه ژوندی دی په نزد د رب خپل رزق ورته ورکولی شی (له جنتی ماکولاتو او مشروباتو څخه) په دی حال کښی چه خوشاله دی دوی په هغه شی باندی چه ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله او خوشالیږی دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندی چه لا نه دی رسیدلی دوی تر هغو پوری وروسته د دوی نه په دی شان سره چه نه به وی (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیچری) غمجن کیږی (د ثواب په نقصان سره) خوشالیږی دوی په نعمت سره له (جانبه د) الله او (د ده په) فضل سره او (په دی سره چه) بیشکه الله نه ضائع کوی اجر د مؤمنانو (بلکه پوره ئی ورکوی).

تفسیر : یعنی د کور ناستی د مرگ مخه نشی نیوی. هو! سری له هغه مرگه بی برخی کوی چه د مرگ په ځای ورته ابدی ژوندون ویلی شی. شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص ډول (طریقه) ژوند ور په برخه کیږی چه نورو مړو ته هغسی ژوند نه ورکاوه کیږی. دوی ته د الله تعالیٰ ممتاز قرب حاصلیږی. او په خوړا (ډیر) لویو درجاتو او مقاماتو باندی فائز کیږی. د جنت رزق دوی ته په آزادی سره وررسیږی څرنگه چه مونږ په یوه طیاره کښی کینو، او په ډیر لږ وخت کښی هر چیری چه مو زړه وغواړی. الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د «طیور خضر» په حواصلو یعنی د شنو مرغانو په ججورو کښی ننوځی او د جنت ننداری کوی. د دی «طیور خضر ـ شنو مرغانو» کیفیت او لویوالی الله تعالیٰ ته معلوم دی. د هغه ځای شیونه زمونږ د خیال په احاطه کښی کله راتلی شی. په دی وخت کښی شهیدان به بیشانه خوشال وی او په مسرت او بهجت (خوشحالی) سره، به گوری چه الله تعالیٰ دوی ته په خپل فضل سره د شهادت

دولت عنایت فرمایلی دی، او پخپلو عظیم الشان نعمتونو سره ئی پاللی دی او پخپل فضل سره ئی هره شیبه هغوی ته د زیاتو نعمتونو سلسله قائمه کړی ده دا شهیدان د هغو وعدو په لیدلو چه د رسولانو په ژبو د شهداؤ په نسبت ورکړی شوی دی ډیر زیات خوشالیږی. او پخپلو سترګو ګوری چه الله تعالیٰ د ایماندارانو محنت نه ضائع کوی، بلکه د خیال او ګمان له میچه زیات بدل هغوی ته ورکوی. بیا نه یوائحی دا چه دوی پخپلو احوالو باندی دومره خوښ او خوشال دی، بلکه د هغو مسلمانانو ورونو له تصوره چه له دوی څخه وروسته پاتی دی او په فی سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه ؤ امورو کښی مشغول دی او هغوی ته به هم، که زمونږ په شان د الله تعالیٰ په لاره کښی ووژل شی یا اقلا د ایمان له دولت سره ومری، د دوی له ایمانی رتبی او حیثیت سره سم هم داسی خوندور او بی ویری ژوندون به وربه برخه کیږی او دلته به مزی کوی، نه به د مقدم غم او نه به د مؤخر ویره له دوی سره وی. مامون او مطمئن به د الله جل جلاله په رحمت کښی برابر داخلیږی لا ډیره خوښی ورحاصلیږی. په څینو روایتونو کښی راغلی دی چه د «احد» یا د (بیر معونه) شهیدان جنت ته رسیدلی، له الله تعالی څخه ئی تمنا کړی. «کشکه زمونږ د دی عیش او تنعم خبر زمونږ نورو ورونو ته څوک ورسوی چه هغوی د دی خوندور ژوند په لوری ژر راوګرځلی او ځانونه له مونږ سره ونښلوی او له «جهاد» ځنی خپل ځانونه هیڅ ونه ساتی.» حق تعالیٰ وفرمایل چه زه ئی ور رسوم. نو ئی دا آیت نازل او دوی ئی هم مطلع کړل چه مونږ ستاسو له امیدونو سره سم دا خبر دنیا ته وررساوه. نو هغه شهیدان له دی ځنی لا خوشال شول.

ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هغه کسان چه حکم ئی منلی دی د الله او (حکم ئی منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چه رسیدلی ؤ دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته له پاره د هغو کسانو چه نیکی ئی کړی له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهیزګاری ئی کړی ده (له مخالفته) اجر ډیر لوی (د جنت) (دوی) هغه کسان دی چه وویل دوی ته(څینو) خلقو چه بیشکه خلق (د مکی) په تحقیق سره راټول شوی دی ستاسی (د جنګ) له پاره نو وویریږئ! له دوی نه (یا) په

تحقیق سره تول کړي ئی دي (سامان د مقابلې) ستاسي له پاره نو وویرېږئ له دوی نه پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی (یقین زړورتوب) او وویل دوی بس دی مونږ ته الله او ښومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر : «والذین» صفت دی له پاره د مؤمنین. یا منصوب دی په مدح سره. یا مبتداء دی او خبر ئی «للذین احسنوا» توله جمله ده، او (من) بیانیه دی. او مقصود له احسان او تقویٰ څخه تش مدح او تعلیل دی. نه تقئید ځکه چه دوی گرد (تول) سره محسنین او متقین وو. کله چه ابوسفیان له «احد» څخه د مکی معظمی په لوری بیرته رهی (روان) شو نو په لاره کښی دا خیال ورته پیدا شو. چه له مونږ ځنی لویه غلطی وشوه چه مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم هغسی پرېښودل او بیرته تری راغلو نو ئی جرگه سره وکړه او دا ئی سره غوته کره چه راځئ! بیرته مدینی ته لاړ شو. او د هغو قصه بیخی پای ته ورسو. کله چه دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسید نو اعلان ئی وکړ. «هغه غازیان چه پرون له مونږه سره په غزا کښی شریکان وو نن دی بیا د دښمن د تعقیب له پاره تیار شی!» مجاهدین سره له دی چه ستړی او ستومان او له زخمونو ځنی ئی وینی بهیدی، د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی دعوت ځواب ئی په (لبیک) سره ووایه رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یوه ځای پوری چه (حمراءالاسد) نومیږی او له مدینی منوری څخه تقریباً اته میله لری دی لاړل. د ابوسفیان په زړه کښی د دی خبری له اوریدلو څخه چه مسلمانان زمونږ د تعاقب له پاره رادرومی سخته ویره ولویده او د خپلی دوهم ځلی حملی اراده ئی فسخه کره او په ډیر تلوار د مکی معظمی په لوری په منډو شول. د عبدالقیس یوه تجارتی قافله د مدینی منوری په لوری راتله ابوسفیان د دی قافلی سریو ته څه رشوت (بډی) ورکړی او دوی ئی په دی باندی وادار کړل. چه «تاسی په مدینی منوری کښی داسی اخبار نشر کړی چه د هغو له اوریدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو ځنی وویریږی کله چه هغوی په مدینی منوری کښی دا خبر مشهور او خور کړ، چه «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډیر سامان د مسلمانانو د استیصال او بیخ ویستلو په نیت سره تول کړی دی.» د دی خبری د اوریدلو په اثر د مسلمانانو په زړونو کښی د خوف او ویری په ځای اسلامی ځوښ او ایمانی خروش پیدا شو. او د کفارو د اجتماع او د احوالو له اوریدلو څخه ئی وویل ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ د گردی (تولی) دنیا په مقابل کښی مونږ لره یواځی الله تعالیٰ کافی دی! نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو. ځینی وائی چه د «احد» د غزا په اخر کښی ابوسفیان اعلان کړی ؤ چه «په بل کال کښی به بیا په (بدر) کښی سره جنگیږو.» رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا ومانه. کله چه بل کال راغی رسول الله مبارک مسلمانانو ته حکم وکړ چه د «جهاد» له پاره لاړ شئ! او که ځوک نه ځی نو د الله تعالیٰ رسول به یواځی ولاړ شی.» له هغه لوری ابوسفیان له خپلو لښکرو سره له مکی معظمی څخه ووت، لږ څه لری ولاړل خو ژر ئی د همت ملا ماته شوه او سخت وویریدل او د قحط پلمه (بهانه) ئی

جوړه کړه او بيرته مکې معظمې ته ستانه (واپس) شول. مګر داسې صورت ئې وسنجاوه (داسې صورت جوړ کړ) چه الزام پر مسلمانانو باندې راولي يو سړى مدينې منورې ته رهي (روان) ؤ، هغه ته ئې څه مبلغ ورکړ او وئې ويل هلته داسې خبرې نشر کړه چه د هغو له اوريدلو څخه د مسلمانانو همت سست او په دوى کښې ويره ولويږي او د جنګ له پاره راونه وځي.» کله چه دى مدينې منورې ته ورسيد داسې خبر ئې مشهور کړ چه «مکيانو خورا (ډير) ډير لښکر سره تول کړى دى که تاسې له هغوى سره ونه جنګيږئ، نو دا به ښه وى.» حق تعالىٰ په دې وخت کښې مسلمانانو ته استقامت او ثبات مرحمت کړ. او دوى ګردو (تولو) داسې وويل «مونږ ته پاک الله کافي دى» بالاخر مسلمانان له هم هغې وعدې سره سم د «بدر» په لورى وخوځيدل چه هلته لوى موسمي بازار جوړ شوى ؤ، مجاهدينو تر دريو ورځو هلته تجارت وکړ او ښې ګټې ئې ترې واخيستې او بيرته مدينې منورې ته راغلل. دې غزا ته «بدر الصغرىٰ» وائي په دې وخت کښې هغه کسان چه ملګرتيا ئې وکړه او تيار شول دوى ته داسې بشارت ورکړ شو. سره له دې چه په «احد» کښې زخميان شوى وو او سخت زيانونه ئې ګاللي (تير کړي) وو، دوى بيا داسې جرأت وکړ. د مسلمانانو د دې جرأت او چمتووالي (تيارئ) د خبر اوريدلو څخه مشرکان له لارې څخه بيرته وګرځيدل. مکيانو د دې لښکرکښې نوم «جيش السويق» کيښود يعنې هغه لښکر چه يواځې ستوان ئې وخوړل، او بيرته ستانه (واپس) شول.

تنبيه: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا﴾ يوازې د دوى د مدحې، ستاينې او د شان د لوړولو له پاره دى که نه هغوى ګرد (تول) سره هم داسې وو.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَظِيْمٍ ﴿١٧٤﴾

نو بيرته راوګرځيدل (دا مومنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل «احسان او رحمت سره له الله نه» چه ونه رسيده دوى ته هيڅ بدى (نه زخم نه قتل نه هزيمت) او تابعان شول دوى د رضامندۍ د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډير لوى دى.

تفسير: يعنې د الله تعالىٰ فضل ته وګورئ! چه نه جنګ او جګړه ورپيښه شوه نه کوم اغزى د دوى په پښو کښې مات شو او ويريا ئې ثواب وګاټه او له تجارت څخه ئې ګټې واخستلې او پر دښمنانو باندې ئې خپله ويره کيښوده او خپل شان شوکت ئې ورڅرګند کړه. او د الله تعالىٰ له خوښې سره بيرته صحيح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځيدل.

تنبيه د «بدر صغرىٰ» په شان د «حمراءالاسد» په غزا کښې هم له يوې تجارتي قافلې سره د

مالونو بيع او شراء (پيرودل او پلورل) شوی وو او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډيره ګټه اخيستی وه اغلباً له «فضل» څخه هم دغه مالی نفع مراد ده.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

بيشکه دا سړی شيطان دی چه ويروی تاسی (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چه کفار دی) نو مه ويريږئ تاسی له کفارو! او وويريږئ زما (د احکامو له ترک) څخه! که يئ تاسی مؤمنان (په حق سره).

تفسير: (په «يخوف اولياءه» کښی اول مفعول محذوف دی. «ای يخوفکم اولياؤه الکفار» يعنی ځوک چه له هغه لوری څخه راغی او ويروونکی خبری خپروی هغه شيطان دی يا د شيطان په اغواء سره داسی کوی چه له دی نه د هغه مقصد دا دی چه د خپلو لويو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او ويره پر تاسی باندی واچوی نو که تاسی مؤمنان يئ او هرو مرو ايمان لرونکی هم يئ لکه چه د هغه ثبوت تاسی عملاً راښودلی دی نو له دی شيطانانو ځنی بيخی مه ويريږئ! او يوازی له ما ځنی وويريږئ!
له الله نه که ويريږی پرهيزګار شه! ښه سړی ـ جن او انس به دی صفت کړی تول دی بولی ښه سړی

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او نه دی غمجن کړی تا هغه کسان چه منډی وهی (جلتی کوی) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو) بيشکه دوی به له سره هيڅ ضرر نه رسوی الله ته د هيڅ شی (بلکه ضرر رسوی ځانونو خپلو ته)، اراده لری الله د دی چه مقرر نه کړی د دوی له پاره هيڅ برخه (نعمت) په آخرت کښی او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډير لوی (د دوزخ سره د ثواب له حرمانه).

تفسیر: یعنی د شیطانانو له دارولو څخه مؤمنان نه داریږی! هوا منافقان د دوی خبرو ته غوږ ږدی او د کفر په لوری مندی وهی تاسی د دی ملعونانو منافقانو له حرکاتو څخه مه خپه او مه اندیښمن کیږئ! دوی د الله تعالیٰ دین او د ده د رسول هیڅ شی نشی خرابولی او یوازی خپل ځان ته زیان رسوی د دوی له حده تیر نفاق او شقاق دا راښئی چه حق تعالیٰ به دوی د کار په انجام کښی له حقیقی بری او ګټی څخه بی برخی کړی او سخته سزا به ورکړی. هغه کسان چه داسی معاند، شریر او کاږه تلونکی وی د الله تعالیٰ عادت له هغوی سره تل هم داسی دی. نو ضرور نه ده چه ته د هسی خلقو په غم کښی غمجن او خپه شی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بیشکه هغو کسانو چه پیرودلی ئی دی (بدل کړی ئی دی) کفر په ایمان سره له سره به ضرر نه رسوی دوی الله ته هیڅ شی او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: دغه تکرار د تاکید له پاره دی او د منافقانو او مرتدانو له تخصیص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی یعنی هغه کسان چه فطری ایمان ئی بدل او کفر ئی اختیار کړ اعم له دی نه چه یهودی وی که نصرانی مشرک وی که منافق یا بل څوک او دوی ګرد (ټول) سره یو ځای هم شی خو بیا هم دوی ګرد(ټول) سره د الله تعالی هیڅ یو شی نشی خرابولی. هوا دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهی چه په نتیجه کښی به د دردناک عذاب مورد ګرځی.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او نه دی ګمان کوی هغه کسان چه کافران شوی دی چه بیشکه دا چه مهلت ورکوو مونږ دوی ته خیر (غوره) دی له پاره د ځانونو د دوی (داسی نه ده بلکه) بیشکه هم دا خبره ده چه تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته له پاره د دی چه زیاته کړی دوی ګناه او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکونکی.

تفسیر: یعنی امکان لری چه کافران خپل اوږد عمر، خوښی، خوشالی، دولت، ثروت عزت او د نورو شیانو زیادت ته وګوری هسی اټکل وکړی که مونږ په رښتیا سره مغضوب او مطرود وی نو دومره فراخی او مهلت ولی راکاوه کیږی؟ او د هسی ښه ژوندون او ارام په حالت کښی د څه له پاره شپی او ورځی تیروو؟ نو واضحه دی وی، چه دغه مهلت ورکول د دوی په حق کښی کومه ښه خبره نه ده. او د مهلت ورکولو نتیجه به خو هم داسی وی چه دوی به بیخی په ګناهونو کښی دوبیږی او د کفر په حالت کښی به مری نو دوی دی په خپل اختیار او د پوره آزادی سره ښه په زړه پوری ارمانونه وباسی او د ګناهونو خورا (ډیره) لویه او مهمه ذخیره دی د خپل ځان له پاره توله کړی دوی هسی فکر کوی چه مونږ په خورا (ډیر) لوی عزت کښی یو حال دا چه ډیر ذلیل او خورا (ډیر) سپکوونکی عذاب د دوی له پاره تیار دی. نو اوس قضاوت او ښه فکر پکښی وکړئ! چه دغه مهلت د هسی کسانو په حق کښی ښه دی که بد؟ (نعوذ بالله من شرور انفسنا).

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِىْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ يَّشَآءُ

نه دی الله چه پریږدی مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چه یئ تاسی (ای خلقو!) پر هغه تر څو چه جلا (جدا) کړی (الله) ناپاکه له پاکه څخنی، او نه دی الله چه خبر کاندی تاسی په غیب باندی (چه د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه) ولیکن الله غوره کوی له رسولانو خپلو څخه چه اراده وفرمائی (د غوره کولو ئی)،

تفسیر: یعنی همغسی چه د دنیا خوشالی او مهلت د کفارو په حق کښی د مقبولیت دلیل نه دی، هم داسی که مخلصو مسلمانانو ته مصیبتونه او نامناسبه حوادث (د احد د غزا په شان) ورپیښ شی نو هغه هم د دی خبری دلیل نشی کیدی چه هغوی د الله تعالیٰ په نزد مغضوب دی. خبره دا ده چه الله تعالیٰ مسلمانان هسی بی خبره او ناواقفه نه پریږدی چه تراوسه پاتی دی. یعنی ډیر کفارو به د نفاق له لاری د اسلام کلمه ویله، او د تیرایستلو له پاره به له دوی سره ګډیدل چه د دوی د ظاهری احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ویل ورته مشکل ؤ نو ځکه ضروری ده چه الله تعالیٰ داسی واقعات او حالات وړاندی کړی چه د هغو په وسیله، سره او ناسره بیل شی او پاک، ناپاک، اومه او پاخه په ښکاره ډول (طریقه) سره جلا (جدا) شی. بیشکه چه الله

تعالیٰ ته آسان ﯙ چه ګرد (تول)مسلمانان بی له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړی لیکن د هغه حکمت او مصلحت د دی مقتضیٰ نه دی چه ګرد (تول) خلق له دی راز (قسم) غیبی امورو څخنی خبر کړی. هو! د هسی کارونو له پاره خپل رسولان انتخابوی او د څومره غیبی اطلاعاتو او یقینی اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چه وفرمائی هم هغومره ورکوی خلاصه ئی داسی شوه چه «عامو خلقو ته بی واسطه د کومی پتی خبری یقینی اطلاع نه ورکوله کیږی او (انبیاء علیهم السلام) ته هومره اطلاع ورکوی چه د الله تعالیٰ اراده وی.»

فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۚ وَإِن تُؤۡمِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَلَكُمۡ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿١٧٩﴾

نو ایمان (یقین) ولرئ تاسی (ای مؤمنانو!) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ایمان (یقین) قائم پاتی اوسئ! او پرهیزګاری وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسی ته اجر ډیر لوی(په جنت کښی)

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ هغه خاصه معامله چه له خپلو انبیاﯙ علیهم السلام سره ده او د پاک او د ناپاک د جلا (جدا) کولو په نسبت د الله تعالیٰ هغه عمومی عادت چه تل جاری دی په هغه کښی د څه زیاتی څیړنی هیڅ ضرورت نشته. ستاسی کار هم دا دی چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر خبرو باندی لا ښه یقین ولرئ! او پر تقویٰ او پرهیزګاری باندی لا ښه تینګ واوسئ! که تاسی دا وکړل نو وپوهیږئ! چه تاسی ګرد (تول) شیان وګټل!.

وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ هُوَ خَيۡرٗا لَّهُمۖ بَلۡ هُوَ شَرّٞ لَّهُمۡۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِۦ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ

او ګمان دی نه کوی له سره هغه کسان چه بخیلی کوی دوی په هغه شی چه ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله چه دا بخل خیر دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډیر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کښی ورته امیل کړ شی هغه چه بخیلی کړی ده دوی په هغه شی کښی په ورځی د قیامت،

تفسیر: د دی سورت ابتدائی لویه برخه په کتابیانو (یهودو او نصاراﯙ) پوری متعلق وه په منځ کښی د څینو خاصو مناسباتو او وجوهو په بناء د «احد» د غزا تفصیلات راغلل او هغه ئی د

کفایت په اندازه تمام کړل له دی ځایه بیا د اهل الکتاب د شنائعو بیان کیږی کله چه د دوی په منځ کښی د یهودانو معامله ډیره مضره او تکلیف رسوونکی او زیاتره منافقان هم له یهودانو ځنی وو او په پاس آیت کښی تنبیه ورکړی شوی ده چه الله تعالیٰ اوس طیب (پاک) له خبیث (ناپاک) څخه جدا کوی نو دا جداوالی هم هغسی چه د ځانی او مالی «جهاد» په وخت کښی ظاهریده هم داسی د مالی «جهاد» په وخت کښی هم سره له ناسره او مخلص له غیر مخلص اومه له پخو ځنی پر صاف ډول (طریقه) سره جلا (جدا) کیږی نو ځکه ئی دا راوښودله چه یهودان منافقان هم هغسی چه د «جهاد» په موقع کښی تښتی د مال د صرفولو په وخت کښی هم ځان سپموی (بچ کوی) خو څرنګه چه له «جهاد» ځنی تښتیدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کښی چندان ښه نه دی هم دا راز (قسم) د بخل (کنسکی) او شومتیا له امله (وجی) ډیر مال غونډول هم دوی ته هیڅ ګټه نشی ورسولی. فرض ئی کړئ که په دنیا کښی کوم ربړ (تکلیف) او مصیبت دوی ته ورپیښ نشو، نو د قیامت په ورځ کښی به یقیناً دا تول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کښی طوق (غاړکئ) غوندی ورولویږی، په دی ضمن کښی ئی مسلمانانو ته هم یادوونه وکړه چه د «زکوٰة» په ورکولو او د نورو ضروری مصارفو په صرفولو کښی هیڅکله نه ښائی چه ځانونه وسپموئ (بچ کوی) که نه هر هغه چا چه په بخل او حرص او نورو رذیلو او سپکو خصلتونو کښی د یهودانو منافقانو دود او دستور اختیاروی هغه ته به د هغه د درجی سره سم هم هغسی سزا ورکوله کیږی. دوی دی منتظر اوسی لکه چه له صحیحه ؤ احادیثو ځنی ثابته ده. «چه د زکوٰة د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکی مار په صورت ممثل کیږی (جوړیږی) او د دوی تر غاړی به چاپیریږی.» نعوذ بالله منه!

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکی (د دغو دواړو د اهل له فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقی وارث او مالک ته پاتی کیږی،)

تفسیر: یعنی آخر تاسی مرئ! او ستاسی ګرد (تول) مال د هغه د قدرت په لاس کښی پاتی کیږی. چه په حقیقت کښی له پخوا څخه هم د هم هغۀ که هغه انسان په خپل اختیار سره ورکوی نو ثواب به مومی.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٨٠﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چه کوئ (ئی) تاسی ښه خبردار دی (نو د تولو جزا به درکړی.)

تفسیر : یعنی بخل یا سخاوت هر څه چه وکرئ او په هر نیت سره چه وی الله تعالیٰ له هغو. گردو (تولو) څخنی خبردار دی او سم له هغو سره به بدل در کوی.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ م

خامخا په تحقیق اوریدلی ده الله خبره د هغو کسانو چه ویلی ئی وو بیشکه الله فقیر دی او مونږ غنیان یو (چه له مونږه قرض غواړی).

تفسیر : یعنی یوازی هم دومره نه ده چه یهودان د ډیر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندی نه پوهیږی بلکه هر کله چه د الله تعالیٰ په لاره کښی د صرفولو حکم آوری نو توکی کوی او د حق تعالیٰ په جناب کښی سپین سترگی کوی او له چټی (فضول) خبرو څخنی نه شرمیږی لکه څه وخت چه د ﴿ مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ﴾ آیت نازل شو وی ویل چه الله تعالیٰ له مونږ څخنی قرض غواړی نو الله تعالیٰ فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو حال دا چه یو ناپوه او جاهل هم په دی خبره باندی پوهیدی شی، چه د (انفاق فی وجوه الخیر) تعبیر په قرض سره د انتهائی رحمت او شفقت اظهار دی. او دا ښکاره خبره ده چه الله تعالیٰ مونږ ته امر کوی چه هغه له راکړی مال څخنی د خپلو مصالحو، دینی او دنیوی گټو له پاره مصرف کړو او د ده لوی ذات ته زمونږ له دی صرفولو هیڅ یوه فائده نه ورسیږی او په فرض محال سره که ورسیږی هم، خو مال او گرد (تول) شیان د هغه لوی مهربان الله مملوک عطا او احسان دی نو بیا په حقیقی معنی هغه ته مونږ څرنگه قرض ویلی شو. دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چه د هغو صرفولو ډیر ښه معاوضه ورکول ئی هم پخپله ذمه نیولی دی او هغه ئی د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړی ده، او دا لزوم ئی لا زیات مؤکد او مسجل کړی دی. مگر یهودان د خپل ړوندوالی او د باطنی خبث په سبب د الله تعالیٰ دی احسان منلو په ځای په داسی الفاظو پوری خاندی او ملندی کوی او د الله تعالیٰ په نسبت له داسی مسخرو او توکو څخنی مخ نه اړوی نو ځکه الله تعالیٰ فرمائی چه ما ستاسی دا گردی (تولی) خبری آوریدلی دی او د هغو په نسبت هره کاروائی چه لازمه وی کوم ئی، تاسی منتظر اوسئ!

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿١٨١﴾

ژر به مونږ لیکلی وساتو هغه خبری چه دوی ویلی دی او (لیکلی به وساتو)

وژل (د نیکونو) د دوی انبیاؤ لره، په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم) او وبه وایو مونږ (دوی ته چه) وڅکئ عذاب د اور سوځیدونکی!.

تفسیر: یعنی له عامی ضابطی سره سم ستاسی دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیئاتو په هم هغه دفتر کښی لیکو چه هلته ستاسی د قوم نور ملعون او ناپاکه افعال هم درج دی. لکه د معصومو انبیاؤ علیهم السلام په ناحقه سره وینی تویول. ځکه همغسی چه دا نامناسبه جمله ستاسی د الله تعالیٰ د پیژندلو یوه نمونه ده هغه نامناسبه کار هم ستاسی د انبیاؤ له تعظیم شخه یوه نمونه ده کله چه ستاسی دا پوره عملنامه درواندی کره شی نو هلته به وویل شی چه اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ! او همغسی چه تاسی په طعن او تمسخر سره د اولیاؤ الله رحمة الله علیهم زړونه سوځول نو اوس تاسی هم د الله تعالیٰ د عذاب په بتی کښی وسوځئ!

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چه پخوا لیږلی دی لاسونو ستاسی او بیشکه چه الله نه دی ظلم کوونکی په بندګانو.

تفسیر: یعنی هر شه چه ئی ګټلی وو هم هغه ئی په مخه ورغلل د الله تعالیٰ له جانبه د یوی ذری په اندازه هم ظلم نه کیږی لکه چه د «النساء» په (٤٠) آیت (٦) رکوع کښی داسی لولو ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ﴾ په فرض محال سره که ظلم کول هم د الله تعالیٰ صفت وی نو هغه به هم د الله تعالیٰ د نورو صفاتو په شان پوره او کامل وی نو (معاذالله) که الله تعالیٰ ظالم فرض کری شی نو بیا ظالم نه بلکه باید ظلام ورته ویل شوی وی او د ده یوه ذره ظلم به له لویو غرونو څخنی کم نه وی. ګویکی د «ظلام» صیغه ئی راوړه او تنبیه ئی وکړه چه د ده په دربار کښی د ادنیٰ څخنی ادنی ظلم تجویز د انتهائی ظلم له منلو سره مرادف دی **«تعالیٰ الله عما یقول الظالمون علواً کبیراً»**

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۗ

هغه کسان چه وائی بیشکه الله پیغام کری دی مونږ ته چه ایمان به نه راوړو مونږ په هیڅ رسول تر هغه پوری چه راوړی مونږ ته (هسی) قربانی چه ئی وخوری اور،

تفسير: له ځينو رسولانو څخه داسې معجزې ظاهرې شوې وې چه قرباني يا بل کوم شي به ئې د الله تعالیٰ په نامه نذر کاوه نو له آسمانه به اور راته او هغه به ئې خوړ او دا به د قبول علامه وه لکه چه په موجوده «بائيبل، انجيل» کښې د حضرت سليمان عليه السلام په نسبت هسې يوه واقعه مذکوره ده. اوس يهودان بهانه کوي چه مونږ ته داسې حکم شوی دی چه له هر چا څخه چه دا معجزه ونه وينئ! په هغه باندې يقين مه کوئ! او دا محض د دروغو بهانې دي ځکه چه دا راز (قسم) حکمونه هيچيرې د هغو په کتابونو کښې نه وو او نه نن ورځ پکښې شته. او نه د تولو پيغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کيدی شي چه هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړې شوې وه. هر رسول عليه السلام ته الله تعالیٰ د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړې دي او دا لازم نه دی چه هر نبي عليه السلام ته دې هم هغه يوه معجزه ورکړې چه د هغه له ورښوولو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته چه) په تحقيق راغلي وو تاسې ته (ډير) رسولان پخوا له ما په ښکاره ؤ معجزو او په هغه شي سره چه ويلې دي تاسې (چه قرباني ده بيا) نو ولې ووژل (نيکونو) ستاسې هغوی که يئ تاسې صادقان (چه هم هغه رسول به منئ چه قرباني په اور کښې وسوځوي).

تفسير: يعنې که په رښتيا سره پخپلې دې دعویٰ کښې تاسې رښتين يئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ايمان راوړل موقوف دی نو تاسې پخوا له دې د هسې انبياؤ عليهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چه د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره ؤ معجزاتو سره دا معجزه ئې هم درښوولې وه ستاسې د اسلافو دا فعل چه تاسې هم پر هغه باندې راضي يئ او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ آيا د دې خبرې دليل نه دی چه دا ګردې (تولې) ستاسې پلمې،(بهانې) حيلې، فساد او سرزوري ده چه وايئ هر رسول عليه السلام تر څو هم دا خاصه معجزه را ونه ښئي مونږ ئې نه منو.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

پس که نسبت د دروغو وکړی دوی تاته (ای محمده! نو مه خپه کیږی! ځکه) پس په تحقیق نسبت د دروغو کړی شوی ؤ ډیرو رسولانو ته پخوا له تا چه راغلی وو دوی په ښکاره ؤ معجزو او په صحیفو (د شرعی احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر : تاسی ته تسلی او داد درکولی شی چه د دی ملعونانو له دی کږو بحثونو او سر زوریو ځنی ملول او خپه مه کیږئ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ! له تاسی ځنی پخوا نور داسی رسولان هم دروغجن بللی شوی دی چه معجزی او وړوکی صحیفی او لوی کتابونه ئی له ځانه سره راوړی وو، د صادقو انبیاؤ علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانی عادت دی، او تاسی ته ای محمده! صلی الله علیه وسلم کومه نوی خبره نه ده درواندی شوی.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ

هر یو نفس څکونکی (د خوند) د مرگ دی، او بیشکه هم دا خبره ده چه پوره به درکړی شی تاسی ته اجرونه ستاسی په ورځ د قیامت کښی،

تفسیر: یعنی د مرگی خوند به هر څوک څکی وروسته له هغه په قیامت کښی هر مصدق او مکذب (تول نیکانو او بدانو) ته د هغه عمل پوره بدل ورکاوه کیږی. له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وی چه د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلاً په دنیا یا په قبر کښی به هم ورته ورسیږی.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

نو هر څوک چه لری کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته نو په تحقیق مراد ئی وموند (بریالی شو)،(کامیاب) او نه دی ژوندون لږ خسیس مگر پنگه د غولیدلو، (چه نفعه ئی لږه او فنا ئی ژر ده).

تفسیر : یعنی د دنیا دا موقتی بهار (سمسور) او دغه عارضی جل ؤ بل، (رونق) او دا بی ثباته دول او سینگار ډیر تیرایستونکی شیان دی چه په هغو باندی ډیر ناپوهان تیروځی، او

بیخی په دنیوی امورو کښې مشغول او له اخروی چارو څخه غافلیږی حال دا چه د هر انسان اصلی بری په دې کښې دی چه پخپل دنیوی ژوندانه کښې د خپل آخرت له پاره ګټې او هسې عملونه وکړی چه د الله تعالیٰ د عذاب څخه سړی وژغوری (وساتی) ، او جنت ته ئې ورسوی.

تنبیه : په دې آیت کښې د هغو ځینو متصوفینو تردید هم وشو چه دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو او نه له دوزخه ویریږو» معلومه شوه چه له دوزخ څخه ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلی کامیابی او اساسی بری دی. او هیڅ یوه ډیره اعلیٰ کامیابی د جنت له هستوګنې څخه د باندې د هیڅا په برخه نشی کیدی. په حدیث کښې راغلی دی. «وحولهاندندن». الله تعالیٰ دې له خپله فضله او کرمه، مونږ ته هم دا بری او رحمت را په برخه کړی! (آمین!)

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

قسم دی چه خامخا وبه ازمویل شئ تاسی هرومرو (خامخا) په مالونو خپلو (په زکوة) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسی بالضرور له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسی څخه پخوا او له هغو کسانو چه شریکان نیسی (په الله پوری) ضرر (بد ویل) ډیر، او که صبر وکړئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت) او پرهیزګاری وکړئ تاسی (له بدو کارونو) نو بیشکه دا (صبر او تقویٰ) د همت له کارونو څخه دی.

تفسیر: دا خطاب مسلمانانو ته دی چه وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسی ازموینه کیږی! او هر راز (قسم) ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کیږئ! وژل کیدل زخمی کیدل، د قید او بند تکلیفونه پر ځان ګالل (تیرول) ، ناروغیدل، د مالونو زیانیدل. له خپلو خپلوانو څخه جلا (جدا) کیدل او هم دا راز (قسم) د نورو ربړونو (مصیبتونو) ګالل (تیرول) به درپیښیږی. او هم به د کتابیانو او د مشرکانو له ژبې ډیری زړه دردوونکی خبری آورئ! چه د دغو ګردو (تولو) علاج په صبر او تقویٰ سره کیږی. که تاسی په صبر او استقلال او پرهیزګاری سره د دغو سختیو مقابله وکړئ! نو دا به د ډیر همت او د اولوالعزمی کار وی چه د هغه تاکید حق تعالیٰ فرمایلی دی.

تنبیه : د «بخاری» له یوه حدیث څخه دا څرګندیږی چه دا آیت د (بدر) له غزا څخه پخوا نازل او د قتال حکم وروسته له دې نه صادر شوی دی. سره له هغه د صبر او تقویٰ د حکم

مشروعیت سره له قتاله هم فی الجمله باقی دی، چه پر هغه باندی تر آخره پوری عمل کیږی.
هو! د صبر او د عفوی او تغلیظ او د تشدید مواقعو پیژندل ضروری دی چه له شرعی نصوصو
څخنی هغه معلوم کیدی شی. دلته ښائی له دی آیت څخنی دا غرض وی چه تاسی د کفارو او د
منافقانو د دی بی ادبی او سپین سترگی څخه له حده زیات مه خپه کیږئ ځکه چه لا نوری
ډیری خبری به واورئ! او راز راز (قسم قسم) ربړونه به گالئ(سختی به تیروئ) ! نو د هغوی د
مقابلی له پاره په صبر او استقلال سره تیار اوسئ! او هم د دنیا د ژوندانه په منځ کښی چه
یواځی د خطا کیدلو او تیروتلو یوه لوبه ده له دی خبری څخنی مه غافلیږی! چه الله تعالیٰ به
ستاسی په ځان او مال او په دواړو سره ستاسی ازموینه کوی ستاسی پوره امتحان به اخلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چه واخیست الله عهد محکم له هغو کسانو څخنی چه
ورکړی شوی دی دوی ته کتاب چه خامخا به بیانوئ تاسی هرومرو (خامخا)
دا (کتاب) خلقو ته او نه به ئی پټوئ تاسی نو وغورځاوه دوی دا(کتاب)
وروسته له شاؤ خپلو او وائی خیست په (عوض د) دی (کتاب) قیمت لږ نو
بد اخیستل د دوی (دغه اخیستل) دی (یا نو څومره بد دی هغه شی چه
دوی ئی پیری (اخلی).)

تفسیر: یعنی د اهل الکتاب له علماؤ څخنی عهد اخیستی شوی ؤ هغه احکام او بشارتونه چه په
کتاب الله کښی دی ښائی هغه په خورا (ډیر) ښه ډول (طریقه) نورو خلقو ته وروښیئ! او هیڅ
یوه خبره مه تری پټوئ! او مه اړول راړول پکښی کوئ! او مه ئی معناگانی بدلوئ! مگر دوی
هیڅ زمونږ د دی امرونو پروا ونه کړه او د لږی گټی لامله (له وجی) ئی هغه گرد (تول) عهدونه
او پیمانونه مات او شرعی حکمونه ئی بدل او د الله تعالیٰ په آیتونو کښی ئی لفظی او معنوی
تحریفات وکړل. د هغه شی ښکارول چه ډیر زیات ضروری ؤ یعنی د فخر الاولین خاتم المرسلین
صلی الله علیه وسلم بشارت ئی بیخی پټ کړ. هغومره چه دوی د مال په صرفولو کښی بخل کوی
د علم په ښودلو کښی هم له بخل څخنی کار اخلی د دی بخیلی منشاء هم د مال او جاه او د
دنیوی متاع له مینی څخنی پرته (علاوه) بل شی نه ؤ. دلته ئی ضمناً زمونږ اسلامی علماؤ ته هم
تنبیه فرمایله چه تاسی د دنیا په مینه کښی اخته شوی هسی مه کوئ! (بلکه په هر وخت، هر

ځای او د هر چا په مقابل کښې امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ! او هیڅکله او هیچیری شرعي احکام له خلقو څنې مه پټوئ! ځکه چه رسول صلی الله علیه وسلم هم فرمایلی دی. «هر چا چه پټ کړ علم له اهل د علم څخه قیزه به شی په قیزه د اور سره»).

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

له سره مه کوه گومان (ای محمده!) په هغو کسانو چه خوشالیږی په هغه کار چه کړی دی دوی (د خلقو له بی لاری کولو) او مینه کوی دوی په دی چه وستایل شی دوی په هغه کار چه نه وی کړی (له تمسکه په حق او دوی گمراهان دی) پس له سره مه گنه ته دوی په ځای د خلاصیدلو له عذاب (بلکه په دوزخ کښې دی) او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسیر: یهودانو غلطی مسئلی ښوولی، رشوتونه (بډی) ئی خوړلی د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم صفتونه او بشارتونه ئی عمداً پټول او بیا به خوښ وو چه مونږ ښه کار کړی دی او هیڅوک زمونږ هسی چالاکی نشی نیولی او امیدوار وو چه خلق هم زمونږ تعریفونه (ستاینی) وکړی او ووائی چه لوی لوی عالمان، دیندار او حق خوښوونکی دی. د بل لوری د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) ؤ. کله چه د «جهاد» موقع راتله دوی پخپلو کورونو کښې پټیدل او پخپل دی پټ کیناستلو باندی هم خوښیدل او یو له بله سره به ئی ویل «وگورئ چه مونږ په ښه چم (چالاکی) سره خپل ځانونه وژغورل(بچ کړل) . کله «چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له «جهاد» سره بیرته راته نو دوی به د خپلو غیر حاضری د دروغو حیلی او پلمی (بهانی) او عذرونه وړاندی کول، او غوښتل به ئی چه پر رسول الله مبارک هم خپل تعریف وکړی. نو دغو گردو (ټولو) ته دا وربښوول شو چه په هسی خبرو سره دوی د دنیا او آخرت له عذابونو څنی ځانونه نشی ژغورلی (بچ کولی) . هسی کسان خو اول په هم دغی دنیا کښې شرمنده او رسوا کیږی او که په کومی پلمی (تدبیر) سره د دی دنیا له رسوائی څخه وژغورل (بچ) شی نو په آخرت کښې خو په هیڅ یو تدبیر سره نشی خلاصیدی. او د دوی دغه بدعمل به له دوی سره مل وی.

تنبیه : اگر که په دی آیت کښې د یهودانو او د منافقانو یادونه ده مگر ضمناً مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کیږی چه د خرابو کارونو په کولو باندی مه خوښیږئ! او د ښو کارو په کولو سره مه مغروریږئ! او کوم کار چه ښه نه وی د هغه په نسبت د تعریف هیله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستایلو) هوس مه کوئ!

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً) او الله پر هر شی باندی (چه اراده ئی وکړی) ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب او کافرانو ته عذاب ورکوی).

تفسیر: کله چه په ځمکه او آسمان کښی د هم هغه الله جل جلاله سلطنت دی نو مجرم به چیری وتښتیدی شی او کله چه پر هر شی باندی قادر دی نو څوک د الله تعالیٰ د نفوذ او اختیار څخه خلاصیدی شی؟.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

بیشکه په پیدا کولو د آسمانونو او ځمکی کښی (سره له هغو شیانو چه په دغو دواړو کښی دی) او په اختلاف د شپی او ورځی کښی (چه تل اوږدیږی، لنډیږی پرله پسی ځی او راځی کله رنا کله تیاره کله یخ او کله تودیږی) هرومرو (خامخا) دلائل دی (د الله د قدرت) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسیر: یعنی کله چه هوښیار انسان د آسمان او د ځمکی په پیدایښت او د هغوی په عجیبو او غریبو احوالو او روابطو او د شپی او د ورځی په مضبوط او محکم نظام کښی غور کوی، نو یقین کوی چه دغه مرتبه او منظمه سلسله هرومرو (خامخا) د یو کل مختیار، مطلق قادر او د لوی خالق د حکم او علم او قدرت په لاس کښی ده چه په خپل عظیم قدرت او اختیار سره ئی د هر وړوکی او لوی مخلوق حد بندی کړی ده او هیڅ یو شی ته د دی خبری مجال نشته چه د خپل حد او د عمل له دائری ځنی د باندی پښه کیږدی. که د دی عظیم الشان مشین یوه پرزه، یا د دی لوی کارخانی یو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، واک (قبضه) او اختیار ځنی د باندی وی نو د تول عالم دا مکمل او محکم نظام به له سره تینګ نه پاتی کیدی. (لنده دا چه د دی دنیا په ګردو (تولو) موجوداتو کښی د هغه الله جل جلاله په وجود څو څو قسمه دلائل دی او په دی چه الله تعالیٰ بلاشک او شبهه صانع حکیم، علیم، احد، صمد، قدیم، رحیم، قادر او قاهر دی. «جل وعلیٰ شانه»).

الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّ قُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دی چه یادوی الله په ولاړی او په ناستی او په اړخونو خپلو (چه پراته وی).

تفسیر: یعنی په هیڅ حال کښی له الله تعالیٰ څخنی نه غافلیږی او د هغه یاد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاری وی. لکه چه په حدیث کښی د رسول الله مبارک په نسبت عائشی صدیقی رضی الله عنها فرمایلی دی . «**کان یذکر الله علی کل احیانه**» چه په ولاړی لمونځ نشی کولی په ناستی سره دی لمونځ اداء کړی! او که په ناستی لمونځ نشی کولی، نو په ملاستی دی لمونځ اداء کړی! په څینو روایتونو کښی راغلی دی. «په هغه شپه کښی چه دغه آیت نازل شو رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړه، ناسته، ملاسته هر حالت کښی د الله تعالیٰ په یاد کښی داسی مشغول ؤ چه ډیر ژړل به ئی هم.»

وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

او فکر کوی دوی په پیدایښت د آسمانونو او ځمکی (او د مافیهما) کښی، (نو وائی) ای ربه زمونږه! نه دی پیدا کړی تا دا مخلوقات عبث (بی حکمته) نسبت د پاکی دی تاته (له ګردو (تولو) عیبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسیر: یعنی له ذکره او فکره وروسته وائی یا الٰهی! دا عظیم الشانه کارخانه دی بی کاره نه ده پیدا کړی چه هیڅ یو مقصد ونه لری. دا د عجیبو او غریبو حکیمانه انتظاماتو سلسله به په یقین سره کومی عظیمی او جلیلی نتیجی ته ورسی. ګواکی له دی ځایه د دوی ذهنونه د آخرت لوری ته منتقل او متوجه کیږی چه فی الحقیقت د دنیا د موجوده ژوندن آخری نتیجه ده څکه چه وروسته له دی نه د دوزخ له عذاب څخنی د محفوظ پاتی کیدلو دعا هم شوی ده. او په مینځ کښی ئی د الله تعالیٰ د تسبیح او تنزیه بیان وشو او اشاره ئی وفرمایله چه هر هغه ناپوه او احمق چه د قدرت د هسی صافو او صریحو دلائلو او آثارو له لیدلو څخه وروسته بیا هم الله جل جلاله نه پیژنی، یا د الله تعالیٰ شان ورِوکی ګڼی یا د عالم دا کارخانه چتی (بیکاره) ، عبث او لوبی بولی نو د الله تعالیٰ دربار له دی ګردو (تولو) هزلیاتو او خرافاتو او چتی (فضول)

خبرو ځني پاک او صاف دي. له دې آيت ځني دا راښکاره شوه چه په آسمان او ځمکه او نورو قدرتي مصنوعاتو کښې غور او فکر کول هلته محمود کيدې شي چه نتيجه ئې د پاک الله يادول او د آخرت په لورې توجه وي پاتې شول هغه ماده پرستان چه د دې مصنوعاتو د تارونو په حلقو کښې نښتي دي او د لوی صانع تر صحيح معرفت پورې نشي رسيدې. اگر که دنيا هغه لوې محقق او د ساينس ښه عالم وبولي، مگر د پاک قرآن په ژبه هغه له «اولوالالباب» ځني نه دي بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دي.

رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ

اى ربه زمونږه! بيشکه ته هر څوک چه داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقيق رسوا کړ تا هغه (اى ربه!)،

تفسير: څومره چه په دوزخ کښې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا گڼه شي. نو د دې قاعدې سره سم د کفارو له پاره دائمي رسوائي ده. په هغو آيتونو کښې چه له عامو مؤمنانو څخه د خزې (رسوائي) نفي کړې شوې ده هلته دې د هغې ځني هم داسې وفهميږي. (چه مسلمان ته دائمي رسوائي نشته).

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ مددگاران (د عذاب په دفعه کښې).

تفسير: يعني الله تعالیٰ چه د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمائي بل څوک د هغه حمايت نشي کولې او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي. هو! د هغو له پاره به چه په اول يا په آخر کښې ئې پرېښوول يا معافول مقصود وي (لکه گناهگار مؤمنان) د هغوی له پاره به شفعاؤ ته اجازه ورکړې شي او وروسته له شفاعته ښښل کيږي، او دا مطلب له دې آيت نه مخالف نه دی بلکه له نورو آيتونو او صحيحو احاديثو څخه ثابت دی.

رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ

اى ربه زمونږه! بيشکه مونږ واوريده (غږ) د يوه آواز کوونکي (چه قرآن يا محمد) دی بلل ئې (خلق) ايمان ته (داسې) چه ايمان راوړئ! په رب خپل نو ايمان راوړ مونږ (په رب خپل)

تفسير: يعنى نبى كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم چه په ډير جګ (وچت) آواز سره ئى ګردى (تولى) دنيا ته غږ وكړ. يا لوى قرآن چه د هغه غږ هر كور ته رسيدلى دى. پړومبى د عقلى ايمان ذكر ؤ په «فآمنا» كښى سمعى ايمان دى چه په هغه كښى ايمان بالرسول او ايمان بالقرآن هم درج دى.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

اى ربه زمونږه! نو مغفرت وكړه مونږ ته ګناهونه (لوى) زمونږ! او لرى كړه له مونږه، ګناهونه (واړه) زمونږ! او وفات كړه مونږ (په داسى حال كښى چه داخل اوسو) سره له ډلى د نيكانو.

تفسير: يعنى زمونږ لويه ګناه راعفوه كړه! او په وړوكو خرابيو مو پرده واچوه! او كله چه مونږ بيا ژوندى كوى، د ښو بندګانو په ډله كښى مو شامل كړه!

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

اى ربه زمونږه او راكړه مونږ لره هغه چه وعده دى كړى ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو او مه رسوا كوه مونږ په ورځى د قيامت كښى،

تفسير: يعنى كومى وعدى چه تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندى د ايمان او تصديق څخه وروسته كړى دى په هغو سره مونږ خوښ او مستفيد كړه! مثلاً په دنيا كښى مونږ مسلمانان بالاخره پر اعداؤ الله باندى غالب او منصور وګرځوه! او په آخرت كښى مو په جنت رضوان سره مفخر او سرلوړى كړه! او د قيامت په ورځ مو د دوى په لارښونه او بركت بيخى له ادنٰى رسوائى او لوى بى عزتى څخه هم وساته!

اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿١٩٤﴾

بيشكه ته (اى ربه) نه كوى مخالفت له وعدى (خپلى) نه.

تفسير: يعنى اى ربه ستا په لوى دربار كښى د وعده خلافى هيڅ يو احتمال نشته او په مونږ كښى دا احتمال شته نه چه كومه داسى غلطى له مونږ څخنى څرګنده شى چه د هغى له سببه ستا

له وعدو ځنې مستفيد نه شو. نو ځکه دعا کوو چه مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې يو توفيق راکړه! چه پر هغه ستا له ګردو (تولو) وعدو څخه فائده واخلو!

فَاسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖۖ

پس قبولی کړی دوی لره (دا دعاوی) رب د دوی (په دی شان چه) بیشکه زه نه ضائع کوم عمل د هیڅ عمل کوونکی له تاسی نه نارینه وی (دا عامل) یا ښځه وی (ځکه چه) ځینی ستاسی دی له ځینو نورو (او ماته په مکافات کښی ګرد (تول) سره یو یئ)

تفسیر: یعنی نارینه وی که ښځه، زمونږ په دربار کښی د هیچا خواری او تکلیف نه ضائع کیږی. هر څوک چه هر کار وکړی د هغه ثمره به مومی. دلته عمل شرط دی. د نیک عمل په وسیله یوه ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوئی درجی حاصلولی شی چه نارینه ئی حاصلولی شی. کله چه تاسی نارینه او ښځی د انسانی یوی نوعی افراد یئ او له یوه آدم علیه السلام څخه پیدا شوی یئ! او په اسلامی رسی کښی سره تړلی یئ او یو اجتماعی ژوندون لرئ او د معاشرت په چارو کښی ګرد (تول) سره شریکان او مله یئ! نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم یو شی وګڼئ! په روایتونو کښی راغلی دی چه رسول صلی الله علیه وسلم ته ام سلمة رضی الله تعالیٰ عنه عرض وکړ . «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم په قرآن کښی هیچیری زمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی.» نو د هغی ځواب په دی آیت سره ورکړ شو.

فَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخۡرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَٰتَلُواْ وَقُتِلُواْ لَأُكَفِّرَنَّ عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ وَلَأُدۡخِلَنَّهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ

او هغه کسان چه هجرت کړی دی دوی (له پاره د دین) او ایستلی شوی دی دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کښی) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته

په لاره زما کښې او جنګونه ئې کړی دی (له کفارو سره) او وژل شوی دی (په غزا کښې) نو خامخا به لری کړم هرومرو (خامخا) له دوی نه ګناهونه د دوی او خامخا به داخل کړم هرومرو (خامخا) دوی په جنتونو کښې چه بهیږی له لاندی د (مانیو او ونو د) هغو ویالی،

تفسیر: یعنی کله چه د کوم عمل کوونکی هیڅ یو وړوکی او لوی عمل نه ضائع کیږی نو بیا د الله تعالیٰ خاصو هغو بندګانو ته زیاته خوښی او اجر په برخه کیږی چه د کفر او عصیان په پریښودلو سر بیره وطن او خپلوان ئې هم پریښی او له (دارالکفر) څخنی وتلی او له خپلو اقاربو او دوستانو څخنی جلا (جدا) شوی له اهل او عیال، مال او منال څخنی ئې سترګی پټی کړی، او د (دار الاسلام) په لوری رهی (روان) شوی دی. څکه چه کفار پر دوی دومره ظلم تیری او تجاوز وکړ. چه پخپلو کورونو کښې د دوی پاتی کیدل محال او مشکل شول. د وطن له پریښولو او د کور او کهول او کورنیو له جداوالی سره، بیا هم د دښمنانو له ضرره او ایذاء هوسا (په آرام) نشول او راز راز (قسم قسم) ربړونه (تکلیفونه) ئې د کفارو له لاسونو څخه ګاللی(تیرول)، او دا ګرد (تول) د دی له امله (وجی) ؤ، چه هغوی د الله تعالیٰ نوم یاداوه او د توحید کلمه ئې ویله لکه چه د «الممتحنة» په (١) آیت (١) رکوع کښې راغلی دی. ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج په (٨) آیت کښې لولو. ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ په پای (اخر) کښې دا بندګان چه زما په لاره کښې وجنګیدل او په غزا کښې ئې خپل ځانونه جار کړل، د دی بندګانو ګرد (تول) تقصیرات معاف کړی شوی دی، او جنت د دوی په انتظار کښې دی.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نیکیو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نیکو) سره له نزده د الله او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نیکه جزا).

تفسیر: یعنی ښه بدل خو له الله تعالیٰ سره دی او بل په هیڅ ځای کښې نه پیدا کیږی یا ئې دا مطلب دی چه له دی بدل څخینی ښه بدل له الله تعالیٰ سره دی چه هغه د الله تعالیٰ د لوی ذات لقاء او رضاء ده (ای الله! خپله لقاء دی زمونږ او د ګردو (تولو) مؤمنانو په برخه کړه!)

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾
مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دی تیرباسی له سره تا (ای سامعه!) تلل راتلل د هغو کسانو چه کافران شوی دی (او تصرف د دوی) په ښارونو کښې (دا) فائده ده لږه پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنې دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنی کفار چه دی خوا او هغه خوا د تجارت او نورو کارونو له پاره په ډیر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي مسلمانانو ته نه ښائي چه پر دوی باندی تیروځی. ځکه چه دا د هغوی د څو ورځو بهار دی. که سړی ته د څو ورځو دپاره ښه ډوډی او مکلف خواړه ورکړل شي او بیا ئی په دار وځړوی (وخیژوی) یا ئی په دایمی حبس محکوم کړی نو آیا دی ته عیش ویلی شي؟ عیش هغه دی چه سړی د څو ورځو له مخې لږ ډیر زحمت او تکلیف په ځان وګالی (تیر کړی) او د خپل راحت او هوسائی (خوشالی) دائمی اسباب په اعلیٰ درجه سره مهیا کړی.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

لیکن هغه کسان چه ویریږی دوی له ربه خپله شته دوی لره جنتونه چه بهیږی له لاندی د (ونو او مانیو د) هغو ویالی تل به وی دوی په هغو (جنتونو) کښې.

تفسیر: اوس تاسی د هغه عیش او راحت د څو ورځنی بهار مقابله له دی ابدی هوسائی (خوشالی) او کامیابی سره وکړئ! چه هغه بهتر دی؟ که دا؟

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ

په دی حال کښې چه (دغه جنتونه ځای د) میلمستیا یو پیشکشی) ده له (جانبه د) الله،

تفسیر: له دی کبله (وجې) ئی ورته په میلمستیا سره تعبیر وکړ چه له میلمه سره د خوړلو چښلو فکر نه وی او په عزت او آرامی سره ناست وی. او په عین هوسائی (خوشالی) او آرامی کښې هر شی تیار ورسیږی. (والله اعلم)

وَمَا عِنۡدَ اللّٰهِ خَيۡرٌ لِّلۡاَبۡرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَاِنَّ مِنۡ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ لَمَنۡ يُّؤۡمِنُ بِاللّٰهِ وَمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡكُمۡ وَمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡهِمۡ خٰشِعِيۡنَ لِلّٰهِ ۙ لَا يَشۡتَرُوۡنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيۡلًا ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمۡ اَجۡرُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ ؕ

او هغه (باقي شي) چه په نزد د الله دي خير (ډير غوره) دی له پاره د نيكانو. او بيشكه ځيني له اهل د كتاب خامخا هغه څوک دی چه ايمان لری پر الله او پر هغه (قرآن) چه نازل كړی شوی دی تاسی ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چه نازل كړی شوی دی دوی ته حال دا چه ويريدونكي (متواضع) دي الله لره نه پيري (نه اخلی دوی) په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه كسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی،

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو اوس په كتابيانو كښي چه كوم متقيان دی د هغو ذكر په خصوصيت سره فرمائي يعني هغو كتابيانو چه پر الله تعالیٰ باندی ئی په ښه دول (طريقه) سره ايمان راوړی او قرآن عظيم ئی منلی دی او څرنګه چه دا عظيم الشان قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق كوونكي دی نو دوی ګواكی هغه هم ومنل. مګر نه په دی دول (طريقه) چه دنيا خوښوونكي (احبار) ئی منی، چه د لږ دنيوی ګټی له پاره د الله تعالیٰ آيتونه پټوی يا ئی بدلوی، بلكه د الله تعالیٰ په مخ كښي په ډيره عاجزی او اخلاص سره غاړه ږدی او په هم هغه دول (طريقه) چه د الله تعالیٰ له درباره كتابونه رانازل شوی دی، هغه ئی په هم هغه اصلی رنګ سره ومنل، نه ئی بشارتونه پټ، او نه ئی احكام بدل كړل، همسی پاک او حق خوښوونكو كتابيانو ته د الله تعالیٰ له جانبه مخصوص اجر وركاوه شي. لكه چه د قرآن كريم او د احاديثو له تصريحاتو ځني دا خبره ثابته شوی ده چه داسی كتابيانو ته به مضاعف (دوه چنده) اجر وركاوه شي.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيۡعُ الۡحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

بيشكه چه الله ډير ژر دی حساب (د ده يعني ډير ژر حساب آخلی)

تفسير: يعني د حساب ورځ دومره لری نه ده، بلكه ډير ژر راتلونكي ده او كله چه حساب

شروع شي تو د گردی (تولی) دنیا د یوی یوی ذری او پیسی حساب به هم په دیر تلوار او جلتی سره خلاصیږی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) صبر کوئ (په طاعت، مصیبت او له معصیته) او تینګ اوسئ! په صبر (د کفارو په مقابل کښی) او محکم اوسئ! (په اسلامی سرحداتو کښی)! او وویریږئ! له الله له پاره د دی چه په مراد ورسیږئ! (بریالی شئ! او له دوزخه نجات ومومئ!)

تفسیر: الله تعالیٰ د دغه سورت په پای (اخر) کښی مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ چه په واقع کښی د دی ګرد (تول) سورت حاصل دی یعنی ای مومنانو که فتح او بری، او د دنیا او آخرت په مراد رسیدل غواړئ! نو سره د ربړ ګاللو (سختی تیرولو) په طاعت کښی تینګ اوسئ! او له معصیت څنی ځان وساتئ! او دښمنانو په مقابله کښی خپله مضبوطی، ثابت قدمی او میرانه (بهادری) څرګنده کړئ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کښی تل مشغول او لګیا اوسئ! له هر ځایه چه د دښمن د تعرض (یرغل) اندیښنه وی هملته د اوسپنی د دیوال په شان خپل ځانونه (سینی) سپر کړئ! او ښښی مو تینګی کړئ!.

﴿وَأَعِدُّوا۟ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ ٱلْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الانفال ٦۰ آیت ۸ رکوع) او په هر وخت او هر کار کښی له الله جلت کلمته څخه وویریږئ! که تاسی داسی وکړل نو وبوهیږئ چه په خپل مراد ورسیدئ! «**اللهم اجعلنا مفلحين و فائزين بفضلك ورحمتك في الدنيا والآخرة آمين**» په حدیث کښی راغلی دی چه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم کله چه د تهجد له پاره پاڅیده نو د آسمان په لوری به ئی کتل او دا لس آیتونه به ئی له «ان فی خلق السمٰوات والارض» څخه د (آل عمران) تر ختم پوری تلاوت کول.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسئله الرحمة و الغفران وخلود الجنة والرضوان و نصلي و نسلم الف الف مرة علىٰ رسوله و حبيبه سيد الانس والجان

سورة «النسآء» مدنية وهی مائة وست و سبعون آیة و اربع و عشرون رکوعا رقم تلاوتها (٤) تسلسلها حسب النزول (٩٢) نزلت بعد «الممتحنة»

د «النسآء» سورت مدنی دی، (١٧٦) آیتونه، څلیرویشت رکوع لری په تلاوت کښی (٤) او په نزول کښی (٩٢) سورت دی، وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ

ای خلقو! (ټول) وویرېږئ له ربه خپله! هغه (رب) چه پیدا ئی کړئ تاسی له نفسه یوه نه (چه آدم علیه السلام دی) او پیدا ئی کړه له دی (نفسه) جوړه د ده (چه حواء ده) او خپاره (خواره) ئی کړل له دی دواړو څخه سړی ډیر او ښځی (ډیری)،

تفسیر: ړومبی ئی د حضرت آدم علیه السلام له کینی پښتی څخه بی بی حواء پیدا کړه بیا ئی له دوی دواړو څخنی ګرد (ټول) نارینه او ښځی پیدا او په ځمکه کښی ئی خپاره (خواره) کړل. نو په حقیقت کښی الله تعالیٰ ګرد (ټول) انسانان له یوه نفس او یوه سړی څخنی پیدا کړی دی مطلب ئی دا دی کله چه له عدم څخنی ستاسی د ګردو(ټولو) پیداکونکی او بیا ستاسی باقی او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی نو ښائی چه تاسی له هغه څخه وویرېږئ! او د هغه د امر منل یو ډیر ضروری کار وګڼئ! له دی څخنی دوه مضمونو ته اشاره وشوه.

(اول) : دا چه الله تبارک و تعالیٰ ستاسی د ټولو خالق او موجد دی.

(دوهم): دا چه د ګردو (ټولو) انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی چه له هغه څخنی الله تعالیٰ نور ګرد (ټول) انسانان پیدا کړل. یعنی ابو البشر آدم علیه السلام چه له دی څخنی دا راڅرګنده شوه چه زمونږ اصلی تعلق خو له الله تعالیٰ سره دی ځکه چه په تامه علت او د هغه په معلول کښی چه څومره تعلق او قرب او احتیاج او علاقه وی هغومره په بل هیڅ یو شی کښی ممکن نه دی. وروسته له هغه، هغه علاقه او تعلق او قرب دی چه د انسانی افرادو په منځ کښی موندل کیږی ځکه دلته د وجود سبب او «مخلوق منه» بیخی یو شی دی له دی څخه معلومه شوه چه ړومبی پر مونږ باندی د الله تعالیٰ اطاعت لازم دی چه زمونږ خالق دی. وروسته له هغه په

ګردو (تولو) مخلوقاتو کښې خاص د خپلې بنی نوعی رعایت او له هغوی سره ښه سلوک کول پر مونږ باندې ضروری دی، ځکه چه الله تعالیٰ مونږ ګردو (تولو) لره «مخلوق منه» او د وجود سبب یو شی مقرر کړ نو هغه قرب او هغه اتحاد چه د انسانی افرادو په منځ کښې یو تر بله موجود دی، هغه په بل کوم شی کښې نه دی موجود او نه تری حاصلیږی، نو ځکه شرعاً او عقلاً د بنی آدمانو پخپلو منځونو کښې ښه سلوک، خورا (ډیر) ښه او ډیر ضروری کار دی او بد سلوک له انسانانو سره دومره مذموم دی چه نورو سره نه دی، چه د هغه تفصیل په نصوصو او شرعی احکامو کښې په تاکید او تکرار پرله پسی موجود دی. لکه چه شیخ مصلح الدین هم دا مطلب داسی اداء کړی دی

انسانان دی لکه غړی یو د بل په فطرت کښې لکه پانی دی د ګل

چه مو ژوبل شی یو غړی یاپه درد شی ورسره به مو نور غړی هم په درد شی

نو په دی موقع کښې حق تعالیٰ خپل خالقیت ظاهر او د خپل اطاعت امر ئی صادر کړ او د بنی آدم اصلی اتحاد ئی راخرګند کړ او په دی لوری ئی اشاره وکره چه تول سره یو ځای شیٔ! لکه چه د دی آیت په راتلونکی برخه کښې دغه اشاره ظاهره کړی شوی ده.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِیْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ۭ

او ویربیږئ له الله هغه (الله) چه سؤال کوئ تاسی یو تر بله په (نامه د) ده سره او (وویربیږئ له پریکولو) د خپلوی خخه،

تفسیر : سره بیره پر دی چه الله جل جلاله ستاسی خالق او رب یعنی موجد او بقاء درکوونکی دی د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده چه تاسی دده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کښې خپل حقوق او فوائد غواړئ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ! او پر ده خپل اطمینان حاصلوئ!، یعنی پخپلو معاملاتو او عارضی حاجاتو کښې هم په همغه سره متوسل کیږئ! مطلب دا چه په وجود او بقاء پوری دا احتیاج منحصر نه دی بلکه پر ګردو حاجاتو او چارو کښې هم تاسی هغه ته محتاج یئ!، نو ځکه د الله تعالی د اطاعت ضرورت لا هم محقق شو. وروسته له دی دا حکم دی چه له قرابته هم وویربیږئ! یعنی د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ! او د خپلوی له پریکولو او بدسلوکی ځنی ځانونه وژغورئ! (وساتئ). د بنی نوع یعنی له انسانی تولو افرادو سره په عمومی ډول سره ښه سلوک خو ددی آیت په رومبنی برخه کښې تیر شوی دی. څرنګه چه د قرابت له خاوندانو سره نژدیوالی او مخصوص اتحاد لا زیات وی، نو ځکه د هغوی له بدسلوکی څخه اوس په خاص ډول (طریقه) سره ویراوه شی. ولی چه د هغوی حقوق د نورو انسانی افرادو له حقوقو څخه زیات دی، لکه چه په حدیث قدسی کښې راغلی دی. قال الله تبارک و تعالیٰ «**انا الله و انا الرحمٰن خلقت الرحم و شققت لها**

من اسمي فمن وصلها وصلته و من قطعها قطعته» او په حدیث د **«خلق الله الخلق فلما فرغ منه قامت الرحم فاخذت بحقوِ الرحمن فقال له مه قالت هذا مقام العائذ بک من القطیعة قال الاترضین ان اصل من وصلک واقطع من قطعک قالت بلی یا رب قال فذاک»** او په حدیث د **«ان الرحم شجنة من الرحمن فقال الله من وصلک وصلته ومن قطعک قطعته»** او په حدیث د **«الرحم معلقة بالعرش تقول من وصلني وصله الله ومن قطعني قطعه الله»** کښی د هغه تاکید شوی او په فائده ئی شاهد دی او د صله رحمی اختصاص او د هغی علائقو ته اشاره کوی. نو اوس دا نتیجه تری ووتله چه د وجود منشأ او د خلقت د جوهر د اتحاد لامله (له وجی)، په ګردو (تولو) بنیادمانو باندی ښه سلوک او د حقوقو رعایت ضروری دی. وروسته له هغه په کومه موقع کښی که د کوم خصوصیت له سببه په اتحاد کښی زیاتوالی پیدا شی لکه په اقاربو کښی یا که په کومه موقع کښی د احتیاج شدت ولیده شی لکه په یتیمانو او مساکینو او نورو کښی نو هم هغومره د حقوقو په مراعات کښی هم زیاتوالی پیدا کیږی علاوه پر دی کله چه د الله تعالیٰ حکم هم په صاف دول (طریقه) سره راغی چه «د ارحامو (د خپلوی) د حقوقو رعایت او حفاظت وکړئ!» د هم دی عمومی تعلق او نورو خصوصی تعلقاتو په نسبت مذکور دی. ګواکی هغه مفصل احکام د دی مجمل او کلی امر چه دلته ذکر شو تفصیل او شرحه ده.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ①

بیشکه الله دی پر تاسی ساتونکی (نو هیڅپیری) او هیڅکله تری غافل نه شئ چه جزا درکوی).

تفسیر: یعنی الله جل جلاله ستاسی له ګردو (تولو) اعمالو، افعالو او احوالو ښه واقف دی. که د هغه د حکم متابعت وکړئ نو ثواب به ومومئ! که نه د عذاب مستحق کیږئ! او ستاسی د ارحامو او خپلوی په تعلقاتو او مراتبو، او د هر یوه په مناسبو حقوقو باندی هم ښه پوهیږی، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چه الله جل جلاله درکړی، هغه حق وګڼئ! او عمل پری وکړئ!

وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ②

او ورکړئ (ای د یتیمانو اولیاؤ!) یتیمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده) او

بدل مه اخلئ تاسي خبيث (بد، حرام مال) په طيب (ښه، حلال مال!) او مه خورئ تاسي مالونه د دوی (يعني د يتيمانو ګډ) له مالونو خپلو سره (ای وليانو! او وصيانو!) بيشکه دا (د يتيمانو د مال خوړل) ده ګناه لويه.

تفسير: د يتيمانو اولياؤ او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چه هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دی پری وسپاری!، او د «توليت» او سرپرستي په وخت کښي دی د يتيمانو يو ښه شی نه اخلی!، او نه دی په معاوضه کښي خراب او ښکته شي د هغه په مال کښي شامل کړی! او نه دی د هغوی مال له خپل مال سره ګډ کړی!، چه وئی خوری. مثلاً «ولی» لره اجازه شته چه د يتيم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړی مګر دا خبره ضروری ده چه د يتيم مال ته دی څه نقصان ونه رسوی! او داسي دی ونه شي چه د شرکت په پلمه (بهانه) د يتيم مال وخوری او ورڅخه استفاده وکړی. ځکه چه د يتيم د مال خوړل لويه ګناه ده. ښائی له دی امله (وجی) به د يتيم حکم په هغو احکامو کښي چه په ارحامو پوری تعلق لری مخکښي ذکر شوی وی چه يتيم د خپلی بيکسی، بی سرو سامانی، مجبوری، بيچاره ګی له جهته په تبديل او شرکت سره د يتيم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوی او په راتلونکو متعددو آيتو کښي هم د يتيمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوی دی، چه له هغو څخني د دی د ګردو (تولو) يتيمانو په حق کښي دی. هو! هغه يتيم چه قرابت او خپلوی لری، د ده په باره کښي زيات تاکيد شوی دی. او هم دا شان نزول د دی آيتونو د ربط سبب دی. چه له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چه د يتيمانو «اولياء» غالباً هغه کسان وی چه د هغوی سره زيات خپلوی لری.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ

او که ووېرېږئ، تاسي چه به ونه کړئ شئ عدل انصاف په (حق د) يتيمانو کښي نو په نکاح سره واخلئ تاسي (نوری) هغي ښځي چه خوښي (حلالي) وی تاسو ته له ښځو دوه دوه او دری دری او څلور څلور،

تفسير : په صحيحو احاديثو کښي راغلی دی. هغي يتيمي جينکئی چه د خپلو اولياؤ تر تربيت لاندی به وی او د هغي يتيمي او د هغي د ولی په مال او ځمکه او باغ کښي به د خپلوی لامله (له وجی) شرکت ؤ. نو دلته به دوه صورت وړاندی کيده.

(۱) : کله چي به داسي پيښيده چه «ولی» ته به د دی جمال او مال دواړه مرغوب ؤ او د دی ولی به د لږ څه مهربانی په بدل کښي له دی سره خپله نکاح تړله ځکه چه دی جينی بل څوک

نه درلود (لرلو) چه د دی د حق غوښتنه ئی کړی وی.

(۲) : کله به داسی کیده چه د دی یتیمی جینی جمال به مرغوب نه ؤ مګر «ولی» د دی خیال له امله (وجی) که زه د دی نکاح له بل چا سره وتړم نو د دی جینی مال به زما له لاسه ووځی او زما په مال کښی به بل څوک راسره شریک شی نو د دی مصلحت له مخی به ئی په یوه ډول (طریقه) له دی سره خپله نکاح تړله، خو له دی منکوحی سره به ئی په زړه کښی څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاؤ ته ارشاد وشو. «که تاسی له دی خبری څخه ووېرېږئ، چه د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ! او د دوی په مهر او حسن معاشرت کښی له تاسی څخه څه تقصیر پیښیږی نو تاسی له هغوی سره نکاح مه تړئ! بلکه له نورو مرغوبه ؤ ښځو څخه له یوی څخه نیولی تر څلورو پوری تاسی ته اجازه شته چه د شریعت له قاعدی سره ئی سم نکاح کړئ!، چه له دی جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږی، ځکه تاسی چه د هغوی د حقوقو حامی یئ! نو نه ښائی چه د حمایت لامله (له وجی) په کومی خرابی او ګناه کښی ولویږئ!.»

تنبیه: د آزاد مسلمان له پاره له څلورو ښځو او د مرئی له پاره له دوو ښځو څخه زیاتی په نکاح اخیستل جائز نه دی. او په احادیثو کښی هم ددی په نسبت تصریحات موجود او دینی آئمه ؤ هم پر دی باندی اجماع کړی ده. او ګرد (تول) امت ته هم دا حکم دی یواځی د رسول الله صلی علیه وسلم خصوصیت او امتیاز ؤ چه له دی څخه د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.

«فائده» : د یتیمو جونو د نکاح دریم صورت هم په حدیث کښی راغلی دی.

هغه یتیمه جینی چه د دی د مال او جمال د دواړو په نسبت د دی «ولی» بی رغبته وی او د دغه عدم رغبت لامله (له وجی) د دی ولی د هغی نکاح له بل چا سره تړی. مګر ښکاره خبره ده. چه د دی آیت تعلق له دی صورت سره نشته (په «وثلث وربا ع» کښی «و» په معنی د «او» دی. د دی آیت له حاصل څخه ځینو مفسرینو داسی بیان هم کړی دی «چه که د یتیم له مال څخه ویره کوئ! نو له زما څخه هم سخت وویرېږئ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ! نه په سفاح سره! او له ډیرو ښځو هم ویره وکړئ! او له څلورو ښځو څخه زیاتی مه کوئ!)

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ

نو (بیا که) وویرېږئ تاسی چه عدل (انصاف برابری) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کښی په نفقه، نوبت او نورو کښی) نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځی چه مالکان شوی دی د هغو (وینځو) ښی لاسونه ستاسی (تاسی ئی مالکان یئ)

تفسیر: یعني که تاسی له دی خبری څخنی ویرېږئ، چه په څو ښځو کښی به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ، نو بیا فقط په یوی نکاح قناعت وکړئ!، یا یواځی پر وینځو باندی یوه وی که ډیری اکتفا وکړئ!، او که مو زړه غواړی له یوی منکوحی سره څو وینځی هم وساتئ!

ذٰلِكَ اَدۡنٰٓى اَلَّا تَعُوۡلُوۡا ؕ﴿۳﴾

دا (نکاح د یوی اصیلی یا د ډیرو وینځو) ښه نژدی ده دی ته چه ظلم ونه کړئ تاسی (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسی!)

تفسیر: یعني یواځی له یوی ښځی سره له نکاح کولو څخه یا فقط په خپلی یوی وینځی یا ډیرو وینځو باندی په قناعت کولو کښی یا له یوی نکاحی ښځی سره د یوی وینځی یا د څو وینځو په جمع کولو کښی د دی خبری امید او توقع شته چه تاسی له بی انصافی او بی عدالتی څخه محفوظ پاتی شئ!، ځکه هغه حقوق چه زوجات ئی لری، هغسی ئی مملوکی وینځی نه لری د هغوی په منځ کښی د عدالت په نه کولو سره تاسی نه مؤاخذه کیږئ، نه هغوی لره مهر شته او نه ئی د معاشرت له پاره کوم حد مقرر دی.

(فائده): هر هغه څوک چه څو ښځی لری نو په ده باندی واجب دی چه د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کښی مساوات وکړی او د شپی له مخه د ویدیدلو له پاره هم سم له نوبته له هری یو ښځی سره بیل بیل هستوګنه او جلا جلا (جدا جدا) شپه تیره کړی که کوم میړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کښی عدالت او برابری نه کوی، نو هغه به د قیامت په ورځ کښی مفلوج (ګوزن وهلی) پاڅیږی او داسی به درومی چه له خپله ځانه سره به یو لاس او یوه پښه او نور نیمائی بدن کش کاږی او که د چا په نکاح کښی یوه اصیله ښځه او یوه وینځه وی نو وینځی ته د اصیلی ښځی نیمائی نوبت او وار دی او هغه وینځه هیڅ د نوبت حق نه لری چه د خپل مالک په ملک کښی وی بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دی د بادار په خوښی پوری مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحۡلَةً ؕ

او ورکوئ تاسی ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالی سره (چه فرض شوی دی له طرفه د الله پر تاسی)

تفسیر: یعني د هغو ښځو مهرونه چه تاسی نکاح ورسره ترلی ده په خوښی او رغبت سره پخپله اداء کړئ! بی له دی چه د هغوی کوم حامی یا بل څوک له تاسی څخنی د حصول څه تقاضاء

وکړی که ونه کړی که تاسی پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ! نو بیا د یتیمو نجونو په نکاح کولو کښی هیڅ کوم حرج او ممانعت نشته. بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وی چه د دوی د مهر یا د بل کوم حق په اداء کولو کښی څه دروندوالی ولیدل شی.

فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ④

نو که راضی شوی دا (ښځی) تاسی ته (په ښښنه) له کوم شی له دی (مهره په خوشالی) د نفس خپل نو خورئ تاسی دغه شی په داسی حال کښی چه خوندوره حلاله بی ضرره وی.

تفسیر: یعنی که ښځه پخپله خوښه له مهر څخنی څه شی خپل میره (خاوند) ته معافوی یا ئی اخلی او بیا ئی ورهبه کوی نو په دی کښی هیڅ حرج نشته. او میره (خاوند) دی هغه په خوښی سره وخوری. «هنیء» هر هغو خوړو ته وائی چه خوندور او لذیذ وی او طبیعت ئی په خوښی او رغبت سره قبول کړی. «مریء» هر هغو خوړو ته وائی چه په زړه پوری هضم او په ښه دول (طریقه) سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شی.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ⑤

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسی! بی عقلانو ته مالونه خپل هغه چه گرځولی دی الله دپاره د تاسی سبب د گزران او روزی ورکوئ دوی ته په دی مالونو کښی او جامی ورکوئ دوی ته او ووایئ دوی ته خبره معروفه (نیکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسیر: یعنی د ناپوهو هلکانو (لیونیانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کښی د دوی هغه مالونه مه ورکوئ! چه ستاسی په تصرف کښی وی او الله تعالیٰ هغه، انسانانو لره د معیشت سامان جوړ کړی دی. بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ! او د هلاکت له اندیښنی څخه ئی وژغورئ!(وساتی) او تر څو پوری چه دوی پخپله نفع او نقصان باندی ونه پوهیږی تر هغه وخته پوری ورته له همغه څخنی خوراک او کالی (جامی) ورکوئ! او تسلی ورکړئ چه دا گرد (تول) مال ستاسی دی مونږ ستاسی فائده غواړو کله چه تاسی پوه شوئ دا گرد (تول) مال تاسی ته درکاوه کیږی (یا دا معنی چه مه سپارئ کم عقلو لیونیانو یتیمانو او ښځو خپلو ته، مالونه

خپل د دوی د بلوغ تر وخته پوری او خوراک او پوښاک دوی ته ورکوئ! او دلاسه کوی ئی! او نه ښائی چه مالونه بی ځایه ولګول شی، ځکه چه مالونه د بدن د قوام او د تولو کارونو د سرته رسولو سبب دی. یعنی د مالونو په وسیله په دنیا کښی ماکول، مشروب، ملبوس، مسکن او نور، او په دین کښی زکوة، خیرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځی.)

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰىٓ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوٓا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمویئ تاسی یتیمان تر هغه پوری کله چه ورسیږی دوی (حد، د) نکاح ته، نو که ومونده تاسی له هغو نه هوښیاری (په معاملاتو او د مال په ساتنه کښی) نو وسپارئ تاسی هغوی ته مالونه د هغوی!،

تفسیر: یعنی یتیمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموینه د بلوغ تر وخته پوری کوئ!. که وروسته له بلوغه په دوی کښی د ګټی او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تمیز ومومئ! نو د دوی مال وروسپارئ! د یتیمانو د ورښوونی او ازموینی عمده صورت هم دا دی چه د معمولی او د کم قیمتو شیانو پلورل او پیرودل (بیع او شراء) په دوی باندی وکړل شی!، او د هغو طریقه دی دوی ته وروښووله شی!

تنبیه : له دی ځخه راښکاره شوه چه د نابالغ هغه بیع او شراء چه د «ولی» په اجازه وی روا ده . او هم دا زمونږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه مذهب دی. او که سره له بلوغه هم په ده کښی پوهه او هوښیاری ونه لیده شی نو زمونږ د حنفیانو په مذهب دا دی چه تر (٢٥) کلونو پوری دی ورته وګوری د انتظار په دی موده کښی هر کله چه په ده کښی پوهه او هوش ولیده شی مال دی ورته وسپاری که نه له (٢٥) کلونو ځخه وروسته دی خامخا د ده مال ورپریږدی اعم له دی نه که د کاملی پوهی او عقل خاوند وی او که نه وی.

وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَّبِدَارًا أَنْ يَّكْبَرُوا ۚ

او مه خورئ تاسی دا (د یتیمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چه له ضرورته زیات وی) او په جلتی سره (پخوا له حاجته د ویری د دی) چه دوی به لوی شی (نو وابه ئی خلی)،

تفسیر: یعنی د یتیم مال له ضرورته زیات صرفول منع دی. لکه چه د یوی پیسی په ځای دوه

پیسی صرف کړی. او دا هم منع ده چه له دی خبری څخنی وویریږۍ! که دا یتیم لوی شی نو خپل مال به له ما څخنی بیرته واخلی نو په صرفولو کښی ئی تلوار په کار دی. خلاصه ئی داسی شوه چه باید د یتیم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنی سره سم صرف شی.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ

او هر څوک چه وی مال داره نو ښائی ځان پاک وساتی (د یتیمانو له مالونو څخه) او هر څوک چه وی فقیر نو خوری دی له دی مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدوری په اندازه) سره.

تفسیر: یعنی «ولی» دی د یتیم مال د خپل ځان له پاره نه خرڅوی. او که د یتیم پالونکی او تربیه کوونکی محتاج وی کولی شی چه د خپل خدمت په اندازه د یتیم له مال څخنی خپله مزدوری واخلی! مگر غنی ته له سره څه اخیستل روا نه دی.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

نو کله چه ورکړۍ (وسپارۍ) تاسی دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی نو شاهدان ونیسۍ تاسی پر دوی باندی او کافی (بس) دی الله په دی حال کښی چه ښه حساب (کوونکی او جزا ورکوونکی دی)

تفسیر: کله چه د کوم وړوکی پلار مړ شی نو ښائی چه د ټولو مسلمانانو په مخ کښی د یتیم مال ولیکل شی! او بیا ئی امانت دار ته وسپاری! کله چه دا یتیم بالغ او هوښیار شی، نو سم له هغه لیک سره دی د هغه مال بیرته ورکړی! او څومره شی چه صرف شوی وی د هغه حساب دی هم وروښئی!، او هغه شی چه پر یتیم باندی سپاری ښائی چه په هغه باندی هم شاهدان ونیسی او وروئی ښئی څو چه د راتلونکی اختلاف او جګړی په وخت کښی خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شی. (او تهمت یا جګړه یا قسم یا نور ورته متوجه نشی. او که شاهدان نه وو نو د انکار په وخت کښی امام اعظم رحمة الله علیه وائی قول، قول د «ولی» دی سره له قسمه) او

الله تعالیٰ د هر شی حفاظت کوونکی او گردو حسابونو ته کافی او حسیب او هغه ته هر شی ښه معلوم دی او د چا حساب او شهادت ته هیڅ ضرورت نه لری، دا گردی (تولی) خبری ئی ستاسی د سهولت او صفائی لامله (له وجی) مقرر کری دی.

تنبیه : د یتیم د مال د اخیستلو او بیرته ورسپارلو په وخت کښی د شاهدانو درول، او د هغه د مال تحریری حساب اخیستل مستحب دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝

شته نارینه ؤ لره(هم لوی وی که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چه پریښی وی مور او پلار او خپلوانو او شته ښځو لره (هم لوئی وی که وړی) نصیب (برخه) له هغه ماله چه پریښی وی مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغه) چه لږ وی له دی ماله او که ډیر وی، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه)

تفسیر: د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم له زمانی څخه پخوا دا رسم ؤ چه لویو او وړو جینکو او نابالغو هلکانو ته به ئی میراث نه ورکاوه او یوازی هغو نارینه ؤ ته به میراث رسیده او وارثان گڼل کیدل چه لویان او د دښمنانو د مقابلی او مقاتلی لیاقت به ئی درلود (لرلو) چه په دی سبب وړو یتیمانو ته له میراث څخنی هیڅ شی نه ورکاوه کیده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو چه خلاصه ئی داسی ده. «د مور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څخنی نارینه ؤ یعنی ځامنو لره اعم له دی چه وړوکی وی یا ځلمی د دوی برخه رسیږی. او ښځو لره یعنی لوڼو ته اعم له دی چه وړوکی وی یا پیغلی د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکی څخنی د دوی برخه ورکولی کیږی او دا برخی تاکلی (مقرر) شوی دی هغه متروکه مال لږ وی که ډیر د هغو ورکول ضروری دی په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت ئی وفرمایه او د دوی د حق تلفی مخه ئی بیخی ونیوله.

(فائده) : په دی آیت کښی د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعئین بالاجمال راښوول شوی دی. په وروستنی رکوع کښی د وارثانو د برخی تفصیل راښوول کیږی.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾

او کله چه حاضر شي قسمت (د میراث) ته خاوندان د خپلوی (چه وارثان نه وی) او یتیمان او مسکینان نو روزی ورکوئ تاسي دوی لره له هغه (میراثه) او ووایئ تاسي دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله)

تفسیر: یعني د میراث د تقسیم په وخت کښي چه تول خپلوان او د کور کهول غړی یو تر بله سره تول شي که له دی خپلوانو څخه ځیني داسي وی چه هغوی ته میراث نه رسیږی یا یتیم او محتاج وی نو دوی ته څه خواږه ورکړئ! او رخصت ئی کړئ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکی څني ورته ورکړئ! ځکه چه داسي سلوک مستحب دی. که د میراث په مال کښي د خوراک وړ (لائق) شي نه وی یا ئی موقع نه وی لکه چه هغه د یتیمانو مال وی او مړی وصیت هم نه وی کړی نو له دی خپلوانو سره ښې مناسبي او معقولي خبری وکړئ! او رخصت ئی کړئ! یعني په پسته ژبه سره له دوی څني معذرت وغواړئ! او داسي ورته ووایئ چه «دا مال د یتیمانو دی او مړی وصیت هم نه دی کړی نو ځکه مونږ مجبور یو چه له تاسي څني معذرت غواړو». د دی سورت په ابتدا کښي بیان وشو چه گرد (تول) خپلوان درجه په درجه د سلوک او مراعات مستحق دی او یتیمان او مساکین هم. او که کوم قریب یتیم یا مسکین هم وی نو د هغه مراعات ښائی چه لا زیات وشی! نو ځکه د میراث د تقسیم په وخت کښي هغوی ته حتی الوسع څه نه څه ورکول ښه دی. او که له هیڅ لوری هغه وارث نه وی. نو ښائی چه له ښه سلوک څني بی برخي نشی.

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

او ودی ویریږی (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پریږدی دوی پس له (مرگه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویریږی به دوی په دغو (اولادونو چه وروسته له مونږ به دوی هم داسي شي) پس ودی ویریږی دوی له الله څخه او ودی وائی دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کښي دا ارشاد د یتیم د «ولی» او «وصی» له پاره دی. نورو ته هم درجه په

درجه ښائي چه د دی خبری خیال وساتی مطلب دا چه هر سړی سره دی دا اندیښنه وی. «نه چه زما له مرګه وروسته زما له اولادی سره څه سخته معامله وکړه شی» نو د دی لامله (له وجی) تاسو لره هم ښائی چه له یتیمانو سره همغسی معامله وکړئ چه تاسی ئی خپلو زامنو ته پس له مرګه غواړی او له الله تعالیٰ څخنی وویرېږئ! او له یتیمانو سره سمی ښی خوږی خبری کوئ! یعنی هسی معامله له دوی سره وکړئ چه په هغی باندی د دوی زړه مات نشی او نه دوی ته څه تاوان ورسیږی بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښیګڼی (ښه والی) ، تعلیم، تربیی، تادیب او تهذیب خیال ولرئ! (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ! چه په وصیت کښی له اصرافه او د ورثی د حقوقو له تضییع نه ځان وساتئ او د شهادت کلمه او توبه په خوله کښی ورکړئ! او د ترکی او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او میرانی وضعیت وکړئ!)

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

بیشکه هغه کسان چه خوری دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بی له شرعی اذنه) خبره دا ده چه خوری دوی په (ډکو) ګیډو خپلو سره اور، او ژر به ورسیږی (ننه به وځی) دوی اور سخت ته.

تفسیر: په سابقه ؤ متعددو آیتونو کښی د یتیمانو د اموالو په نسبت د راز راز (قسم قسم) احتیاط کولو حکم شوی دی او د دوی په مال کښی خیانت کول سخته ګناه وښوول شوه اوس په آخر کښی د یتیم په مال کښی په خیانت کولو باندی د شدیدو وعیدو بیان فرمائی، او هغه حکم لا پسی مؤکد کوی چه هر هغه څوک چه د یتیم مال بلا استحقاقه خوری هغه خپله ګیډه د جهنم له اوره ډکوی یعنی د هسی خوراک انجام به داسی کیږی او دا ئی په آخره جمله کښی راښکاره کره.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ

حکم کوی تاسی ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسی کښی چه (تاسی مره شئ) شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخی د دوو ښځو،

تفسیر: پاس د مری د اقاربو د وراثت ذکر وشو او د دوی د برخو د تقرر او تعیین په نسبت ئی اجمالی اشاره فرمایلی ده اوس د اقاربو او د دوی د برخو تفصیل ښوول کیږی او پخوا له

هغه شخه د یتیمانو په حق کښې د تشدیداتو او تأکیداتو ذکر کیده چه له هغه شخه دا خبره هم معلومه شوه که د مړی په اقاربو کښې کوم یتیم وی نو ښائې د دی یتیم په برخه ورکولو کښې ډیر زیات احتیاط او اهتمام وکړ شی! چه د عربو له قدیم رسم سره موافق د دوی محرومیت له میراث څخنی سخت ظلم او لویه گناه ده. اوس په اقاربو کښې له گردو (تولو) شخه پخوا د اولادونو د حصو بیان فرمائی. که د کوم میت په اولاده کښې هلک او جینی دواړه وی نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده چه یوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږی. مثلاً که یو هلک او دوه جینکی وی نو نیمائی مال هلک ته او بله نیمه ئی هغو دوو جونو ته ورکوله کیږی. او که یو څوی او یوه لور تری پاتی وی نو دوه ثلثه هلک ته او یو ثلث جینی ته ور رسیږی.

فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ

نو که وو دا (اولاد خالصی) ښځی پورته له دوو شخه (یا دوی) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوی دریمی برخی) د هغه مال چه پریښی وی (مړی) او که وه دا (مولوده لور) یوه نو هغی لره نصف (یعنی نیمائی د ترکی دی)،

تفسیر: یعنی او که د کوم مړی په اولاده کښې یواځی ښځی یعنی لونی پاتی شی او زوی نه وی تری پاتی نو که دا جونی له دوه څخنی زیاتی، یا دوه وی بیا هم هغو ته هم دا دوه ثلثه، دوه دریمی ورسیږی. او که یواځی یوه جینی تری پاتی وی نو دی ته د پلار نیمائی ترکه وررسیږی.

تنبیه : د «للذکر مثل حظ الانثیین» په ذیل کښې دا راڅرگنده شوه چه یوی جینی ته له یوه هلک سره یو ثلث وررسیږی. نو له دی څخنی معلومه شوه چه یوی جینی ته به له بلی جینی سره په طریق الاولی یو ثلث وررسیږی. څکه چه د هلک حصه د جینی له حصی څخنی زیاته ده نو کله چه د هلک په سبب د دی برخه له یوه ثلث شخه کمه نه شوه نو د بلی جینی له سببه به څرنگه هغه برخه لږ کیدی شی؟ کله چه د دوو جونو حکم په پخوانی آیت کښې معلوم شوی ؤ نو څکه په دی کښې له دوو څخنی د زیاتو لونو حکم هم راښئی چه چاته داسی کومه شبهه پیدا نشی کله چه د دوو لونو حق د یوی جینی له حق څخنی زیات دی نو ښائی د درو او څلورو او د ډیرو برخی به له هغه زیات وی. حال دا چه خبره داسی نه ده بلکه کله چه لونی له یوی څخنی زیاتی وی دوه وی که لس که زیاتی، هغو گردو (تولو) ته به همغه دوه ثلثه وررسیږی.

(فائده) : د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کښې ذکر شول.

(١) دا چه هلک او جینی دواړه نوعه اولاد موجود وی.

(۲) دا چه یواځی لونی ولری او دا دوه صورتونه لری. چه یوه لور وی یا له یوی زیاتی وی نو اوس یواځی یو صورت پاتی دی چه یواځی هلکان ولری. نو د هغه حکم دا دی چه گرد (تول) میراث به هغوی ته وررسیږی. اعم له دی چه یو وی که ډیر.

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ

او شته مور او پلار د ده (مړی) ته له پاره د هر یوه له دی دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چه پریښی وی (مړی) که وی مړی لره ولد (ځوځات)،

تفسیر: اوس د مور او پلار د میراث دری صورتونه بیان فرمائی.
د اول صورت خلاصه دا ده. «که د میت اولاده زوی یا لور وی نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکی ځنی هر یوه ته سدس، شپږمه برخه وررسیږی».

فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ

نو که نه وی ده لره ولد (ځوځات) حال دا چه میراث اخلی له ده (مړی څخه یواځی) مور او پلار د ده نو دی مور د ده لره ثلث (دریمه برخه د ترکی او نور تول د پلار دی).

تفسیر : د دوهم صورت خلاصه دا ده. «که میت هیڅ اولاد ونه لری او یواځی مور او پلار ئی وارث وی نو د هغه مور ته یو ثلث، دریمه وررسیږی یعنی نور پاتی دوه ثلثه د هغه پلار ته وررسیږی.

فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

نو که وی مړی لره ورونه (یا خویندی) نو شته مور د ده لره سدس (د ترکی شپږمه برخه)

تفسیر: دریم صورت دا که د میت له یوه څخه پورته ورونه او خویندی وی، که سکنی وی، که د پلار له لوری یا د مور له لوری او اولاد هیڅ ونه لری نو په دی صورت کښی د ده مور ته سدس (شپږمه برخه) وررسیږی. یعنی باقی گرد (تول) د هغه پلار ته پاتی کیږی ورور او خور ته

هيڅ نه وررسيږي.که يو ورور يا يوه خور ولرى نو مور ته يو ثلث او پلار ته دوه ثلثه وررسيږي لکه چه پاس په دوهم صورت کښې ذکر شو.

مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِي بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍۗ

پس له (اداء کولو د) وصيت څخه چه وصيت وکړی ميت په هغه سره يا پس (له اداء کولو) د دين څخه

تفسير: يعنى هومره چه د وارثانو برخي ذکر شوى دی، دا گردی (تولی) د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ورکولی کيږي او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کښې کيږي، چه د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتی کيږي. او نصف (نيمائى) او ثلث (دريمه برخه) او نور له هم دی پاتی مال ځنى مراد دی نه له گرد (تول) مال څخه.

(فائده) : د ميت مال دی اول د ده په گور او کفن کښې ولگاوه شي! څه چه له هغه څخه پاتی شي، له هغه څخه دی د ده قرض ورکړ شي! څه چه د ده له قرض څخه پاتی شي، له هغه ځنى تر يوه ثلثه (دريمى برخى) پورى دی د مړی په وصيت کښې صرف کړ شي! وروسته له گور او کفن او قرض او پس له وصيت څخه د مال په ثلث کښې، په پاتی متروکه کښې گرد (تول) وارثان سره شريکان دی! او هغه ترکه پر دوی باندی ويشله کيږي.

ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُونَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعٗاۚ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ⑪

پلرونه ستاسى او ځامن ستاسى نه پوهيږئ تاسى چه کوم يو له دوى زيات نژدی دی تاسي ته له جهته د نفعى، (دا برخى فرض شوى دى) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بيشکه چه الله دی ښه عالم (په تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوى).

تفسير: په دی آيت کښې ئی دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان کړ. د اولاد ميراث او د مور او پلار. اوس فرمائى څرنگه چه دا خبره تاسى ته معلومه نه ده، چه له کوم يوه ځنى به تاسى ته نفع؟ او څومره نفع دررسيږي؟، نو ځکه په دی کښې تاسو ته نه ښائى چه څه مداخله وکړئ. هره برخه او حصه چه الله تعالىٰ هر چاته مقرره کرى ده د هغه رعايت وکړئ! ځکه چه الله تعالىٰ

پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ۚ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ

او شته تاسی ته نیم د هغه مال چه پریښی دی ښځو ستاسی که نه وی دی ښځو لره ولد (ځوځات) نو که وی دی ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسی لره شته (څلورمه) برخه له هغه ماله چه پریښی وی دی ښځو پس (له ادا کولو) د وصیت نه چه وصیت کړی وی(دی ښځو) په هغه سره یا (پس له ادا کولو د) دین څخه (چه وی په دی ښځو)

تفسیر : اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شی، چه میره (خاوند) لره د ده د ښځی له مال څخنی نیمائئ وررسیږی که دا ښځه اولاد ونه لری. او که اولاد ولری اعم له دی چه یو زوی یا یوه لور یا ډیر ځامن او لونی، له دی میره (خاوند) څخنی، یا له بل میره (خاوند) څخنی ولری، نو میره (خاوند) ته د دی له مال څخنی ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه وررسیږی.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دی ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چه پریښی وی تاسی که نه وی تاسی لره ولد (ځوځات) نو که ؤ تاسی لره ولد (ځوځات) نو دی ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چه پریښی وی تاسی پس له ادا کولو د وصیت چه وصیت کوئ تاسی په هغه سره یا پس له ادا کولو د دین (چه وی پر تاسی ای خاوندانو)

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چه میړه (خاوند) ئې اولاد نه لري، د دې د میړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) وررسیږي که اولاد لري اعم له دې چه له هم دې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د میړه (خاوند) له هغه مال څخه وررسیږي چه دوصیت اوقرض‌له اداکولو څخه وروسته پاتې‌وي له هر قسم‌مال څخه نغدوي که جنس، وسله وي که ګانه (زیور) ، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر هغه له میراث څخنې جلا (جدا) او په قرض کښې داخل دی دا ګرد (تول) دوه صورتونه لري. لکه چه د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه ؤ.

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که ؤ یو سړی چه میراث تري وړل کیږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چه وي دې مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې)،

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور د میراث ذکر دی چه یواځې په مور کښې سره شریکان وي، نو ښائي وپوهیږئ! چه د پلار او زوی د پاتې کیدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه وررسیږي. هو! که والد او ولد نه وي نو ورور او خور ته به میراث وررسیږي. ورور او خور په درې دوله (طریقه) دي.

(۱) سکنې چه په مور او پلار کښې سره شریکان وي، چه دوی ته «عیني» وائي.

(۲) «علاتي» چه یواځې په پلار کښې سره شریکان وي

(۳) «اخیافي» چه یواځې په مور کښې سره شریکان وي.

په دې آیت کښې د «اخیافي» ذکر دی لکه چه د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کښې د «وله اخ او اخت» څخه وروسته د «من الام» کلمه په تصریح سره شته. او په دې باندې د ګردو (تولو) اصحابو اجماع ده چه په دې ځای کښې له (اخ) څخه اخیافي ورور مراد دی. د دې آیت مطلب دا دی چه هر هغه میت نارینه وي که ښځه چه مور او پلار او لور او زوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «اخیافي» ورور یا خور ولري نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) وررسیږي. او د نارینه او ښځې یعنې د «اخیافي» ورور او خور برخه برابره ده. او هیڅ زیادت او کمي پکښې نشته پاتې شوه دوه دول (طریقه) ورور او خور یعنې «عیني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسې دی. په دې شرط چه د مړي پلار او زوی هیڅ نه وي. مقدم «عیني» دی. که هغه نه وي نو «علاتي» دی. د «النسآء» د سورت په آخر کښې د دې

دواړو د میراث ذکر هم راځي.
فائده : د «کلالی» دا تفسیر چه کړی شوی دی (چه د هغه پلار او زوی نه وی) دا ګرد (تول) سره مني، مګر زمونږ امام ابوحنیفه رحمة الله علیه د نیکه او لمسی نفی هم ورسره کوی، او وائی کوم حکم چه په پلار او ځوی باندی مرتب کیږی، عیناً همغه حکم پر نیکه او لمسی باندی هم مرتب کیدونکی دی. او د حضراتو صحابه ؤ له وخت څخه راهیسی دا اختلاف د علماؤ په منځ کښی دوام لری.

فَإِن كَانُوٓاْ أَكۡثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمۡ شُرَكَآءُ فِي ٱلثُّلُثِۚ مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصَىٰ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍ غَيۡرَ مُضَآرّٖۚ

نو که وو (ورونه خویندی د کلالی) زیات له دغه (یو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد (تول) سره شریکان دی په ثلث (دریمه برخه د ترکی) کښی وروسته له (اداء کولو د) وصیت چه وصیت کولی شی په هغه سره یا پس (له اداء کولو) د دین په دی حال کښی چه (نورو ته) نقصان ونه رسوی (په دی وصیت کښی).

تفسیر: یعنی که «اخیافی» ورور او خور له یوه ځنی زیات وی نو دوی ګردو (تولو) ته همغه یو ثلث (دریمه برخه) په میراث وررسیږی او په ړومبی صورت کښی هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستنی صورت هغه «ثلث» چه ورکاوه کیږی له وصیت او قرض ځنی وروسته څه مال چه باقی پاتی کیږی له همغه ځنی دا «ثلث» یا «سدس» ورکاوه کیږی. او وصیت هلته صحیح او پر میراث باندی مقدم کیدی شی چه په هغه کښی د نورو څه زیان نه وی او دا زیان دوه صورتونه لری.
(۱) دا چه له یوه «ثلث» ځنی ئی د زیات مال وصیت کړی وی.
(۲) دا چه د هغه وارث له پاره چه هغه ته له میراث ځنی هم برخه وررسیږی څه وصیت وکړی په دی دواړو صورتونو کښی وصیت صحیح نه دی. هو! که ګرد (تول) ورثه هغه وصیت سره منی نو ښه! که نه هسی وصیتونه ګرد (تول) مردود دی.
(فائده) : څرنګه چه له وارثانو ځنی اندیښنه وه چه د میت له ترکی ځنی به د میت وصیت او قرض اداء نه کړی بلکه تول مال به د خپلو ځانونو له پاره وساتی نو ځکه ئی له میراث سره هر ځلی د وصیت او د دین د حکم تاکید بیان کړ او کله چه وصیت تبرع او احسان دی او دیر ځله یو معین سړی د دی مستحق نه وی او له دی سببه د هغه د ضائع کیدلو احتمال قوی ؤ نو ځکه ئی د اهتمام او احتیاط لامله (له وجی) په هر ځای کښی له دین (پور) ځنی د وصیت

ذکر د مخه فرمایلی دی حال دا چه د وصیت درجه له دین څخه وروسته ده لکه چه پخوا تیره شوه. (یعنی لکه چه هیڅوک د دین په اداء کښی غفلت نه کوی هم داسی دی په وصیت کښی هم نه کوی!) او هم وصیت د مورث حق دی لکه تجهیز او تکفین. پرته (علاوه) له وراثت او دین څخه چه هغه د نورو حق دی نو له دی حیثیته به وصیت له دین څنی مقدم وی اگر که له بلی وجی دین په وصیت باندی وراندی دی او دلته چه د (غیر مضار) قید زیات شوی دی هم دا قید به په نورو سابقه ځایونو کښی هم معتبر وی.

وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

وصیت کوی الله تاسی ته وصیت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په تولو احوالو) ډیر تحمل والا (په تاخیر د عقوبت له پاره د انابت)

تفسیر: هغه میراثونه چه د دی رکوع له شروع څخه تر دی ځایه پوری بیان شوی دی پنځه دی. (١) ځوی لور (٢) مور پلار (٣) میره (خاوند) (٤) ښځه (٥) اخیافی ورور خور. هم دی پنځو ته ذوی الفروض یعنی د معلومو برخو خاوندان وائی (په استثناء د ځوی چه عصبه دی) د دی پنځو واړو د میراث احکام ئی بیان کړل، په پای کښی ئی د تاکید په ډول (طریقه) وفرمایل . «دا حکم د پاک الله دی او تعمیل ئی ضروری دی او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی چه کوم یو اطاعت کوی او کوم یو غاړه غړه وی؟ او کوم یو په میراث، وصیت، او دین کښی له حق او انصاف سره سم کار کوی او کوم یو بی انصافی کوی او ضرر رسوی؟ او په دی خبره دی هیڅوک ونه غولیږی چه د ظلم او بی انصافی په سزا کښی ولی تاخیر کیږی؟ ځکه چه د الله تعالیٰ حلم هم ډیر کامل دی.

(فائده) : ښائی وپوهیږو چه پرته (علاوه) له «ذوی الفروضو» څخه چه د هغو ذکر په هم دی رکوع کښی تیر شو یو بل قسم وارث هم دی چه هغه ته «عصبه» وائی. او هغو لره کومه معینه برخه لکه نصف (نیمائی) او ثلث (دریمه) او ثلثان (دوه برخی له دری برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره بلکه هر هغه شی چه له «ذوی الفروضو» څنی کوم یو نه وی نو د هغه ټول مال (عصبه) ته وررسیږی. او که (ذوی الفروض) او «عصبه» دواړه وی نو اول «ذوی الفروضو» ته او که تری پاتی نشو «عصبی» ته هیڅ نه ور رسیږی او اصلی «عصبه» هغه دی چه نارینه وی ښځه نه وی او د ده او د مړی په مینځ کښی د ښځی واسطه هم نه وی او د دوی درجی څلور دی.

(١) ځوی او لمسی.

(٢) پلار او نیکه.

(٣) ورور او وراره.

(٤) تره او د تره ځوی یا د ده لمسی.
که څو تنه «عصبه» موجود وی نو میراث همغو عصبه ؤ ته وررسیږی چه مړی ته نژدی وی لکه د لمسی په مقابل کښی ځوی او د وراره په مقابل کښی ورور وړاندی دی نو بیا د «اخیافی» او «علاتی» په مقابل کښی (اعیانی) مقدم دی. د دی څلورو واړو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کیږی. دا اصلی «عصبه» نه دی بلکه غیر اصلی دی پرته (علاوه) له اولاده او وروڼو څخه د نورو نارینه ؤ سره ښځی نه «عصبه» کیږی. مثلاً د تره زوی «عصبه» دی مگر ده سره د تره لور «عصبه» نشی کیدی.
(فائده) : د دی پاس ذکر شویو قسمونو یعنی «ذوی الفروضو» او «عصبه ؤ» څخه علاوه زموږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد دریم قسم وارث «ذوی الارحام» هم شته. یعنی داسی قرابت لرونکی چه د ده او د مړی په منځ کښی د ښځی واسطه وی چه نه «ذوی الفروض» وی او نه «عصبه» لکه لمسی، نیا، خورئی، ماما، ترور، توړی او د دوی اولاده کله چه له کوم مړی څخه نه «ذوی الفروض» او نه «عصبه» هیڅ، یو نه وی پاتی نو د هغه میراث «ذوی الارحامو» ته ور رسیږی د دی تفصیل د فرائضو په کتابونو کښی مذکور دی.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْھٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْھَا ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْھَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿١٤﴾

دا (د یتیمانو، میراثونو، وصیت او د دین تیر شوی حکمونه) حکمونه د الله دی، او هر څوک چه ومنی حکم د الله او د رسول د ده نو داخل به کړی الله دغه (مطیع په هسی) جنتونو کښی چه بهیږی له لاندی د (مانیو او ونو د) هغو ویالی همیشه به وی (دوی) په دی (جنتونو) کښی، او دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (بری) دی ډیر لوی. او هر څوک چه نافرمانی کوی د الله او د رسول د ده او وځی له حدوده د الله نو داخل به کړی (الله) دغه (معتدی) اور ته چه همیشه به وی (دی) په هغه (اور د دوزخ) کښی او (شته) ده ته عذاب ډیر سپکونکی.

تفسیر: یعنی دا پخوانی گرد (تول) ذکر شوی احکام (چه د یتیمانو حقوق، وصیت او میراث

دی) د الله جل جلاله مقرری کړی ضابطې او قاعدې دی هر هغه څوک چه اطاعت کوی او د الله احکام مني چه په هغو کښې د وصيت او د ميراث حکم هم شامل دی نو د هغه له پاره تل جنت دی. او هر هغه څوک چه سر غړوی او د الله تعالىٰ له حدودو څخه بيخی خارجيږی (يعنی حلال ئې حرام او حرام ئې حلال ګڼی) نو هغه له ذلت او خواری سره تل د جهنم په عذاب کښې پاتې کيږی.

وَالّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿١٥﴾

او هغه (ميرونی) ښځی چه راځی فاحشه (د زنا قبيح کار) ته له ښځو ستاسی نو شاهدان وغواړئ (ای قاضيانو له قاذفه) پر دوی باندی څلور تنه له تاسی (مسلمانانو نه)، نو که شاهدی وويله (شاهدانو پر زنا) نو بندی کړئ تاسی دا (ښځی) په کوټو کښې تر هغه پوری چه وفاتی کاندی دوی موت يا وګرځوی (مقرر کړی) الله دوی لره کومه لاره د (خلاصی له دی بنده).

تفسير: وروسته د يتيمانو، او د مواريثو له بيانه، اوس د اقاربو نور متعلقه احکام راځئي. اول د ښځو په نسبت د څو خبرو ارشاد کيږی چه د هغو خلاصه دا ده «د ښځو تاديب او سمول يو ضروری امر دی. خو پر دوی باندی هيڅ قسم ظلم او تعدی کول ښه کار نه دی.» د جاهليت په زمانه کښې په دی دواړو مواردو کښې پر ښځو باندی ډير تيری او بی اعتدالی کيده، او په دی آيت کښې د هغو د تأديب په نسبت حکم دی. «که د کومی زوجی په نسبت د زنا ارتکاب معلوم شو نو د دی له پاره څلور تنه شاهدان چه هر يو ئې مسلمان، عاقل، بالغ او ازاد وی ونيسئ!، که دا څلور واړه پر زنا ئې شاهدی ورکړی نو دا ښځه دی په کوټه کښې مقيده وساتئ! او هسی انتظام دی وکړی! چه له کوره ونه وځی او له چا سره کتنه ونه کړی شی تر څو چه هغه ښځه مره شی، يا الله تعالىٰ د هغی د پاره کوم بل حکم او سزا مقرره وفرمائی. د دی آيت د نزول تر وخته ئې د زانيې له پاره کوم حد نه ؤ مقرر فرمايلی بلکه د تعيين وعده ئې راکړه لکه چه څه موده وروسته ئې په (١٨) جزء د «النور» د سورت په (٢) آيت،اوله رکوع کښې د هغه حد نازل کړه چه د باکری له پاره يو سل دری او د ثيبې له پاره «رجم» يعنی په ګټو سره ويشتل دی، تر څو چه مره شی.

وَالَّذٰنِ يَأْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دواړه سړي چه راځي دي (قبيح کار ته) له تاسي نو ايذاء ورسوئ دوی ته!،

تفسير: يعني که دوه تنه اعم له دی چه يو نارينه او بله ښځه وی يا که دواړه نارينه وی. يا دواړه ښځي (من حيث السحق) وی. او د بد فعل مرتکب شي نو د هغوی سزا ئی مجملاً په ايذاء ورکولو سره ارشاد وفرمايله. په ژبه سره وی، که په خوله سره هومره چه مناسب وی د هغو د تأديب او تنبيه ورکولو حکم شوی دی. له دی ځنی معلوميږی چه تر هغه وخته پوری د «زنا» او د «لواطت» د دواړو حکم هم داسي ؤ. چه د حاکم او قاضي په نزد دی هغوی ته هومره سزا، شتم (کنځل)، ضرب (وهل) چه د زجر او عبرت له پاره مناسب وی ورکړه شي. وروسته له هغه کله چه سم له وعدی سره د زنا حد نازل شو، نو د «لواطت» له پاره ئی کوم جلا (جدا) بيان ونه فرمايه. او په هغه کښي د عالمانو سره اختلاف دی چه د «لواطت» له پاره هم هغه حد مقرر دی چه د «زنا» له پاره تاکلی (مقرر) شوی دی يا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتی ده چه پخوا وه يا د هغه سزا په توره يا په بله کومه طريقه سره وژل دی.
(فائده) : اکثر علماء دا آيت پر زنا محمولوی، او ځينو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځيني ئی پر دواړو باندی شامل ګڼي. (ځنی وائی . «﴿وَالّٰتِيْ﴾ — ﴿مِنْ نِّسَآئِكُمْ﴾ —په سحاقاتو او «﴿وَالَّذٰنِ﴾ — ﴿مِنْكُمْ﴾ —» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ﴾ په زانيانو پوری مخصوص دی. نو په دغه تقدير پاس آيت نه دی منسوخ.)

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿١٦﴾

نو که توبه ويستله دی دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ تاسي له دی دواړو نه، بيشکه چه الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګنهګارانو) ډير رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعني که وروسته له دی نه دوی له بد کاری ځنی توبه وکړی. او خپل راتلونکی عملونه ښه کړی نو تاسي د هغوی تعقيب پريږدئ!، او په زجر او ملامتولو سره ئی مه تنګوئ! او الله تعالیٰ د خپلو بندګانو د توبی قبلوونکی، او پر دوی باندی مهرباني کوونکی دی. او تاسي لره هم ښائی چه هم داسي وکړئ!

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُولَٰٓئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

بیشکه (قبلول د) توبی به الله (د وفاء له مخي ضروري شي) دی دپاره د هغو کسانو چه کوی دوی ناکاره په ناپوهی سره (په دی حال چه په شان د ناپوهانو وی) بیا توبه وباسی دوی په نژدی زمانه کښی (له موت نه په خوا) نو دغه کسان رجوع به کوی په رحمت سره الله په دوی باندی، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)،

تفسیر: یعنی توبه خو بیشکه داسی شی دی چه په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالیٰ معافوی لکه چه له پخوانی آیت څخه مفهوم شو. لیکن د دی خبری لحاظ هم ښائی هرومرو (خامخا) وکړو. الله تعالیٰ چه په خپل فضل او کرم سره د توبی د قبلولو وعده فرمایلی ده هغه اصلاً په هغو خلقو پوری مخصوصه ده چه په بی خبری او ناپوهی سره کومه کبیره یا صغیره گناه تری صادره شی مگر هر کله چه په خپلی خرابی باندی متنبه او مطلع شی نو سمدلاسه پښیمانه او توبه وکړی نو الله تعالیٰ داسی خطاوی خامخا (تفضلاً) ورمعافوی او پاک الله پر هر شی باندی پوهیږی او دا خبره ورته ښکاره ده چه کوم یوه په ناپوهی سره گناه کړی ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلی ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی د هر چا توبه چه سم له حکمته سره وی قبلوی ئی.

(فائده) د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږی، هر څوک چه د ناپوهی لامله (له وجی) گناه کوی او وروسته له تنبیه ژر توبه کوی نو (تفضلاً د عدالت او د حکمت له قاعدی سره سم د هغه د توبی مقبولیت ضروری دی او هر څوک چه په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څخنی د غاړی غړولو جرئت وکړی، یا وروسته د خپلی گناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کښی تأخیر او په همغه پخوانی حالت باندی قیام او دوام کوی نو د عدل او انصاف له قاعدی سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ (لائق) نه ده او د هغی قبلول یوازی د الله تعالیٰ فضل او کرم دی چه په خپلی مهربانی سره د دوی دواړو توبی قبلوی. دا خو د پاک الله احسان دی او (تفضلاً) ذمه واری فقط په اول صورت کښی ده او په نورو کښی نشته.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْـَٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ

وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبې له پاره د هغو کسانو چه کوی دوی گناهونه تر هغه پورې چه راحاضر شي يو د دوی ته (اسباب د) مرگ نو وائي چه بيشکه ما توبه ويسته اوس او نه (قبليدی شي توبه) دپاره د هغو کسانو چه دوی مره شي حال دا چه دوی کافران وی، دغه کسان (چه د کفر په حالت کښې مرى، په عين غرغره کښې توبه کوی) تيار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني د داسې خلقو توبه نه قبليږی چه پرله پسې گناه کوی او له گناه څخنې مخ نه اړوی. تر څو چه د مرگ علامې او اسباب په نظر ورشي نو په هغه وخت کښې وائي چه زه اوس توبه کوم. او نه د هغه توبه قبليږی چه د کفر په حالت کښې مړ شي او وروسته د آخروی عذاب له ليدلو څخه توبه کوی د داسې خلقو له پاره شديد عذاب تيار دی.

تنبيه : دا دواړه آيتونه چه د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دی د دوی کوم مطلب چه مونږ پاس بيان کړ هغه د ځينو لويو محققينو له تحقيقاتو سره سم دی او په هغه کښې دا ښه والي دی چه د «جهالت» قيد او د «قريب» لفظ دواړه په خپلې ظاهری معنى باندې قائم پاتې دی او د «على الله» معنى هم په سهولت سره جوړه شوه. او په دې موقع کښې د توبې د قبول او د عدم قبول د ذکر فرمايلو مقصد هم په ښه شان سره عيان شو يعنې د «کيف ما اتفق» توبه مقبوله نه ده او د توبې څو صورتونه دی او د دی په مقبوليت کښې هم فرقونه شته تر څو چه د توبې په اعتماد څوک پر گناهونو باندې جرئت ونه کړی. او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصليږی. مگر نورو مفسرينو حضراتو چه على العموم د دې آيتونو مطلب ئې ارشاد فرمايلي دی، د «جهالت» قيد ئې «احترازی» او «شرطي» قيد نه دی اخيستی بلکه (واقعي) قيد ئې گڼلی او وائي چه گناه تل له جهله او حماقته څرگنديږی او د «قريب» معنى داسې کوی چه د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چه وی هغه گرد (تول) ته «قريب» وايه شي ځکه چه د دنيا ژوندون قليل دی. نو په دې صورت کښې مطلب ئې داسې کيږی چه «الله تعالیٰ هغه وعده چه د توبې د قبلولو په نسبت فرمايلې ده له هغو سره ده چه د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله (له وجې) گناه کوی او بيا د موت له راتگه څخه پخوا تائب کيږی او هغه کسان چه موت ئې ليدلی او د نزعې حالت ته رسيدلی دی يا هغه کسان چه کافران مره شوی دی نو د دوی توبه له سره نه قبليږی. له دې تقريره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بين بين صورتونه چه په ړومبني تقرير کښې مذکور شوی دی په اول شق (د توبې په قبول) کښې شميرل کيږی.

(فائده) . کله چه د موت يقين راشي او بل عالم په سترگو سره وکتلی شي

نو په هغه وخت کښې توبه نه قبلیږي. هو! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي چه له رومبني تفسیر سره په اول صورت کښې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی. او په نورو صورتونو کښې د توبې قبول یواځې د هغه په فضل او کرم سره دی

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا۟ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا۟ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (ای مؤمنانو!) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چه په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) له پاره د دې چه یوسئ (تری واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چه ورکړی وی تاسې دوی ته (په مهر کښې) مګر چه راشي (وکاندی) دوی فاحشه (قبیح کار نشوز یا زنا) ښکاره،

تفسیر: په پخوانی بیان کښې ئې د ښځو د بد افعالو او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی ؤ، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه ممانعت فرمائی چه په دول دول (قسم قسم) صورتونو پر ښځو باندې اجرا کیدل د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم ؤ. «کله چه به څوک مړ کیده نو د دې مړی ښځه به د علاتی زوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوری بندی ساتله کیده بیا به ئې که زړه غوښتل له هغې سره به ئې نکاح تړله. یا به ئې همغسې بې نکاح پخپل کور کښې ساتله او د هغې ټول مهر یا څه برخه بې ئې تری اخیسته یا به ئې تر مرګه پورې هلته بندې ساتله، او د هغې د مال به وارث کیده» نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو چه د هغه خلاصه دا ده. «کله چه څوک مړ شي نو د هغه ښځه د خپلې نکاح واک (اختیار) لری د هغه مړی ورور یا بل کوم وارث لره دا اختیار نشته چه هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کښې راولې او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح څخه منع کولی شي او هغه مجبوره کولی شي چه د خپل میره (خاوند) له میراث ځنې کوم شي (چه هغې ته وررسیدلی وی) بیرته ورکړي. هو! که هغې کومه صریحه بدعملی وکړله نو له هغې بدعملی څخه د هغې ممانعت په کار دی.»

وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او ګزران کوئ تاسی (ای میړو) له دی (ښځو) سره په نیکی طریقی سره !، پس که خوښی نه وی ستاسی دا ښځی نو (صبر وکړئ) ښائی چه نه به خوښوئ تاسی یو شی حال دا چه ګرځولی به وی الله په دی شی کښی خیر ډیر.

تفسیر: یعنی له ښځو سره په خبرو او اترو (په افعالو او احوالو په نفقه او کسوت په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کښی په ښو خویونو او ښه سلوک سره معامله وکړئ! د جاهلیت په شان (چه د ذلت او د سختی سلوک له ښځو سره کیده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوئ! بیا که ستاسی د کومی ښځی کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وی نو صبر وکړئ، کیږی چه په هغی کښی کومه فائده هم وی او ممکن دی چه تاسی ته کوم شی ښه نه درښکاری او الله تعالیٰ په هغه کښی ستاسی له پاره دینی یا دنیوی کومه ګټه ایښی وی نو تاسی لره تحمل کول په کار دی. او له بد خوی سره بدخوئی نه ښائی چه وکړه شی.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړه تاسی (ای میړونو) د بدلولو د یوی ښځی په ځای د بلی ښځی (چه یوه طلاقه او بله نکاح کړی!) حال دا چه ورکړی وی تاسی یوی ته د دوی ډیر مال (په مهر کښی هم) نو مه اخلئ تاسی (ای میړونو! بیرته) له هغه مال نه هیڅ شی آیا اخلئ به تاسی دغه (مال) په ناحقه (په دروغو بی موجبه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره)

تفسیر: له اسلام څخه پخوا داسی هم کیده. کله چه به کوم میره (خاوند) غوښتل چه خپله پخوانی ښځه پریږدی او له بلی کومی ښځی سره نکاح وتړی نو پر پخوانی ښځی باندی به ئی تهمت لګاوه او راز راز (قسم قسم) ظلم تیری او سختی به ئی راوستی تر څو هغه مجبوره شی او خپل مهر بیرته ورکړی چه میره (خاوند) ئی هغه مهر په خپلی نوی نکاح کښی ولګوی. دا آیت د دی کار د ممانعت له پاره نازل شو چه مطلب ئی دا دی . «کله چه پخوانی ښځه پریږدئ!، او بله وکړئ! او پخوانی ښځی ته ډیر مال هم تاسی ورکړی وی نو اوس له هغی ښځی څخه هیڅ شی بیرته مه اخلئ! آیا تاسی په پلمه (تدبیر) او صریح بهتان سره له پخوانی ښځی څخه د هغه مال اخیستل هم غواړی چه ورکړی مو ؤ دا له سره جائز نه دی.»

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به آخلئ تاسی هغه مال حال دا چه په تحقیق سره رسیدلی دی
ځینی له تاسی ځینو (نورو) ته (په طریقه د مباشرت سره) او اخیستی دی
(ښځو) له تاسی نه عهد کلک (د صحبت او ممازجت (قربت) په حق کښی)

تفسیر: یعنی کله چه نارینه او ښځه له نکاح څخه وروسته یو ځای شی او د ناستی ملاستی وار راشی نو د هغی په معاوضه کښی تول مهر ورکول پر میره (خاوند) باندی واجبیږی نو اوس میره (خاوند) هغه مهر له دی ځنی په کوم سبب اخیستی شی؟ او که ئی مهر نه وی ور رسولی نو د هغی مهر څرنګه معطلولی شی؟ اوس پرته (علاوه) له دی نه چه هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپریږدی د نجات او د ژغورنی(بچ کیدلو) بله کومه لاره نه ده پاتی. او دی ښځی ډیر مضبوط او کلک اقرار له تاسی ځنی اخیستی دی چه د هغه په سبب دوی ستاسی په قبضه او تصرف کښی راغلی دی. او تاسی له دوی ځنی په پوره ډول (طریقه) سره منتفع شوی یئ که نه تاسی پر دوی باندی د واک (قبضه) او تصرف اختیار په څه ډول (طریقه) بیاموندہ؟ اوس له هسی کاملی قبضی او تام تصرف څخه وروسته د ښځو مهر بیرته اخیستل یا د دوی مهر نه ورکول څرنګه روا کیدی شی؟

(فائده) : ښائی چه وپوهیږو لکه چه وروسته له مجامعته تول مهر د میره (خاوند) په غاړه لازمیږی هم داسی که مجامعت ته وار ونه رسیږی مګر صحیحه خلوت ئی ورسره کړی وی نو بیا هم پوره مهر واجب الاداء ګرځی. هو! که صحیحه خلوت ته هم وار نه وی رسیدلی او میره (خاوند) ئی طلاق ورکړی نو بیا د مسمی مهر نیمائی ورکول پری لازمیږی.

وَلَا تَنْكِحُوْا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿٢٢﴾ ع

او مه اخلئ تاسی په نکاح سره هغه (ښځی) چه نکاح کړی دی پلرونو
ستاسی له ښځو مګر هغه چه پخوا له دی تیری شوی دی، بیشکه چه دا
(کار) دی فاحش (ډیر ناکاره) او ډیر مبغوض (شرعی ته)، او بده (ده دا)
لاره (عرف ته).

تفسیر: د جاهلیت خلقو له خپلو میرو، میندو او نورو ځینو محرماتو سره هم نکاح کوله چه د هغی ذکر اوس تیر شو نو دلته له هسی نکاح ځنی هم ممانعت کاوه شی چه تاسی له هغو ښځو

سره چه ستاسي پلرونو نکاح ورسره ترلي وي نکاح مه ترئ! ځکه چه دا بيحيائي او د الله تعالیٰ د غضب سبب او ډير منفور کار او ډيره بده طريقه ده او د جاهليت په زمانه کښې هم پوهانو هغه مذموم ګڼله او هسې نکاح ته ئې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چه به کوم وړوکی پيدا کيده هغه ته به ئې «مقتي» ويل هسې نکاح هومره چه شوی دی، شوی دې وروسته له دې نه دې بيخي ونه کړه شي!

(فائده) . کوم حکم چه د پلار د منکوحې په نسبت دی په همغه حکم کښې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلې دي اګر که د ډيرو پورته نيکونو هم وي (زمونږ امام ابوحينفه رحمة الله عليه وائي چه مراد له دې نکاح څخه «وطی» ده يعنی مه «وطی» کوئ! هغې ښځې چه (وطی) کړې دي پلرونو ستاسي په نکاح يا په ملک يمين يا په زنا سره)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَأَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْأَخِ وَبَنٰتُ الْأُخْتِ

حرامي کړې شوي دي پر تاسي ميندې ستاسي او لوڼې ستاسي او (حرامي شوي دي پر تاسي) خويندې ستاسي او عمې (ترورياني) ستاسي او خالې (توړياني) ستاسي او لوڼې د ورور (وريرې ستاسي) او لوڼې د خور (خورځې ستاسي).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو (تولو) ښځو بيان کوي چه له هغوی سره نکاح ترل جائز نه دي او دا ښځې (١٤) قسمه دي. ٧ نسبي ٧ سببي.

(١) . د هغو بيان کاوه شي چه د نسب د علاقې له سببه حرامې دي او هغه اوه دي.

(١) مور (٢) خور (٣) لور (٤) ترور (٥) توړی (٦) وريره (٧) خورځه چه له دوی څخنی له هيڅ يوی سره نکاح ترل جائز نه دي (او حرمت ئې ابدي دی).

(فائده) : د مور تر حکم لاندې مورنې نياګانې ترآخره پورې ګردې (تولې) داخلې دي. هم داسي د لور تر حکم لاندې لمسۍ، کړوسې تر آخره پورې تولې داخلې دي. او په خور کښې عينۍ (سکه چه مور او پلار ئې يو وي) علاتي (چه پلار ئې يو او مور ئې بيله بيله وي) او اخيافي (چه پلار ئې بيل بيل وي مور ئې يوه وي) ګردې (تولې) داخلې دي او په ترور (عمې) کښې د پلرونو نيکونو، خويندې تر پورتنيو پيړيو پورې عينې وي که علاتي يا اخيافي ګردې (تولې) داخلې دي او په توړی (خالې) کښې د مور نيا، د نيا نيا او د ګردو (تولو) خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلې دي. او په وريره کښې. د درې قسمونو ورونو اولاد، اولاد الاولاد ګرد (تول) داخل دي. او په خورځه کښې د درې قسمه خويندې اولاد، اولادالاولاد

ګرد (تول) سره داخل دی.

وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ

او (حرامی کړی شوی دی پر تاسی) میندی ستاسی هغه چه تی ئی درکړی وی تاسی ته او خویندی ستاسی له جهته د تی رودلو،

تفسیر: . په «نسبی» محرماتو پسی اوس د «رضاعی» محرماتو ذکر کیږی او هغه دوه دی. (۱) . رضاعی مور. (۲) . رضاعی خور. او په دی کښی اشاره ده چه اوه واړه خپلوی چه په نسبت کښی سره بیان شوی په رضاعت کښی هم حرامی دی. یعنی رضاعی لور، ترور، توړی وریره او خورځه، ګردی (تولی) سره محرماتی دی لکه چه په احادیثو کښی دا حکم شته.

وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِي دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمۡ تَكُونُواْ دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ وَأَن تَجۡمَعُواْ بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٢٣﴾

او (حرامی کړی شوی دی پر تاسی) میندی د ښځو ستاسی او پرکتیانی ستاسی هغه چه په غیږو ستاسی کښی (ئی تربیت موندلی او پیدا شوی) دی له ښځو ستاسی هغه چه دخول (مجامعت) کړی وی تاسی له دوی سره پس که نه وئ تاسی چه دخول (مجامحت) کړی دی تاسی له دوی سره نو نشته هیڅ ګناه پر تاسی باندی (په نکاح) د پرکتیو کښی (او حرامی کړی شوی دی پر تاسی) ښځی د ځامنو ستاسی هغه چه له شاګانو ستاسی (پیدا) دی، او (حرامی کړی شوی دی پر تاسی دغه) چه جمع وکړئ په منځ د دوه ؤ خویندو کښی مګر هغه چه تحقیق پخوا تیری شوی دی، بیشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر : اوس د «مصاهری» د محرماتو ذکر دی. یعنی د نکاح د علاقی له سببه چه له چا سره

نکاح حرامیږی. او هغه په دوه قسمه ده.
(اول) هغه چه له دی سره د تل له پاره نکاح ناجائزه ده هغه د زوجی مور او د دی زوجی لور ده چه د هغی له موره سره تاسی جماع کړی وی، لیکن که د جماع او د جماع دواعی (لکه لمس) نه پخوا کومی ښځی دی. او په دوی کښی تر لاندی پوری د لمسی او کړوسی ښځی هم داخلیږی او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.
(دوهم) قسم هغه ده چه له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وی، بلکه تر هغه پوری چه کومه ښځه ستاسی په نکاح کښی وی، تر هغه پوری د دی ښځی نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وی. خو کله چه هغی ښځی ته طلاق ورکړئ! یا مره شی، نو بیا له هغو سره به مو نکاح ترل روا کیږی، او دغه د هغی زوجی خور ده چه د زوجی په شتوالی کښی له هغی سره نکاح نه ده روا- او وروسته له هغی ورسره نکاح جائزه ده او هم داسی د زوجی د عمی، خالی وریری او خورځی حکم هم دی.
(فائده) : دا ئی چه وفرمایل ښځی ستاسی د هغو ځامنو چه ستاسی له شاګانو وی، د هغه مطلب دا دی . چه ستاسی ځامن یا لمسی نسبی وی نه د خولی، یعنی تش ستاسی په غیږو کښی لوی شوی نه وی، چه هغه ته «متبنٰی» وائی او له «رضاعی» ځنی احتراز نه دی. او د (الاما قد سلف) مطلب دا دی چه د جاهلیت په زمانه کښی او له دی حکم څخه پخوا هغه اجتماع چه د دوه ؤ خویندو په منځ کښی شوی ده، هغه معاف ده، او د «فی حجورکم» له فرمایلو ځنی دا مطلب دی «هغه چه تاسی ئی پخپلو غیږی کښی روزنه او پالنه کوئ یعنی د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ!» ګواکی د زړه له کومی ئی اولاد ګڼئ!. له دی ځنی د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو او دا مطلب نه دی چه د هغوی د حرمت له پاره د هغوی پالل او روزل په غیږ کښی ضروری دی.

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

او (حرامي کړی شوي دي پر تاسي) ميروښي (منکوحي) له ښځو مگر هغه (ميروښي - منکوحي) چه مالکان شوي دي (د هغو) ښي لاسونه ستاسي، فرض کړی دی الله پر تاسي (تحريم د دی پورته محرماتو، يا) ښي لاسونه ستاسي، (مقرر کيدل د دی حکم په) کتاب د الله کښي دی پر تاسي باندی، (چه پاس مذکور دی)

تفسير: د محرماتو ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بيان فرمايي چه د بل چا په نکاح کښي وي يعني هغه ښځه چه د بل چا په نکاح کښي وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کيږي. تر څو چه هغه په طلاق يا وفات له خپل ميره (خاوند) جلا (جدا) او د طلاق يا د موت عدت ئې پوره نشي نو تر دی وخته پوری هيڅوک له دی سره خپله نکاح نشي تړلی، که کومه ميروښه (منکوحه) ښځه ستاسي په «**ملک اليمين**» کښي راشي، نو هغه له دَی حکم څخه مستثنٰی او پر تاسي باندی روا ده، اگر که ميره (خاوند) ئې ژوندی هم وي او دی ته ئې طلاق هم نه وي ورکړی او صورت ئې دا دی چه يو کافر نارينه له يوی کافری ښځی سره نکاح تړلی وي او مسلمانان پر «**دارالحرب**» باندی يرغل (حمله) وروړی او هغه ميروښه (منکوحه) ښځه اسيره کړی او «**دارالاسلام**» ته ئې راولی، نو دا ښځه چه د هر مسلمان په لاس ورغلی وي هغه ته حلاله ده اگر که د هغې ميره (خاوند) په «**دارالحرب**» کښي ژوندی موجود وي او خپلی دی ښځی ته ئې طلاق هم نه وي ورکړی د گردو (تولو) محرماتو له بيانولو څخه وروسته تاکيد فرمايي چه دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسي باندی لازم دی. (کتب الله محذوف فعل مصدر دی. يعنی کتب الله عليکم حرمة هذه المحرمات ليکلی دی الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسي باندی په ليکلو سره. او تقدير ئې کړی په تقدير کولو سره).

(فائده): هغه کافره ښځه چه په «**دارالحرب**» کښي نيولی شوی وی، د هغې د حلاليدو له پاره دا ضروری ده چه يو «**حيض**» پری تير شي او دا ښځه مشرکه او بت پرسته هم نه وي بلکه له اهل د کتابو څخه وي.

وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ

او حلالي کړی شوي دي تاسي ته (ګردي (تولي) ښځي) چه پرته (علاوه) له دوی څخه دي (په دي شرط) چه طلب وکړئ تاسي (د هغو) په مالونو خپلو (چه مهر دی) په دي حال کښي چه ساتونکي شي. (د خپل دين په نکاح سره) نه زنا کوونکي

تفسير: يعني بي له هغو (١٥) اقسامو ښځو څخه چه د دوی د حرمت بيان وشو نوري ګردي (تولي) ښځي په څلورو شرطونو حلالي دي.
(١): دا چه طلب ئې کړئ! يعني په ژبې سره «ايجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.
(٢): دا چه مهر ورکول ومنئ!.
(٣): دا چه د هغي ښځي پخپل واک (اختيار) کښي راوړل او په قيد او قبضه کښي ساتل مقصود وي او تش ورسره چړچي (مزی) کول او شهوت پرستي مقصود نه وي لکه چه په زنا کښي وي. يعني د هميشه له پاره هغه د ده ارتينه (ښځه) شي، او بي له پريښودلو او طلاقولو له خپل ميره (خاوند) څخه بيليدلي نشي، مطلب دا چه کومه موده نه وي مقرر شوي. نو له دي ځني د «متعه» حرمت ښکاره شو چه د حق د خاوندانو پری اجماع ده.
(٤): شرط چه په نورو آيتونو کښي مذکور دی دا چه په مخفي ډول (طريقه) سره دوستي نه وي يعني لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوی ښځي د دي نکاح په معامله کښي شاهدان وي. که بي له شاهدانو ايجاب او قبول وشي نو هغه نکاح نه صحيحه کيږي او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ

پس هر هغه ښځه چه نفع واخيسته تاسي په هغي سره له دي (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسي دوی ته مهرونه د دوی په دي حال کښي چه فرض کړی شوي دي.

تفسير: يعني له هغي ښځي سره چه نکاح وتړله شوه او ميره (خاوند) له هغي څخه تر لږی يا ډيری تاکلي (مقرر) مودی پوري نفع هم واخيسته يا لږ تر لږه يو ځلي «وطی» يا صحيحه خلوت ته وار ورسيد، نو د دي ښځي پوره مهر ورکول لازميږي. ترڅو چه هغه ښځه خپل مهر ور ونه ښښي، نو په هيڅ ډول (طريقه) هغه د ده له غاړي څخه نه خلاصيږي. که ښځه بيخي په کار ورنشي او پخوا له صحيحه خلوت ميره (خاوند) ئې طلاق ورکړی نو د مقرر مهر نيمايي پری لازميږي. که ښځه پخوا له انتفاع څخه کومه هسي خبره وکړي چه په هغي سره ئې نکاح ماته شي نو د ميره (خاوند) له غاړي څخه ګرد (تول) مهر خلاصيږي او هيڅ شي پری نه لازميږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

او نشته گناه پر تاسی باندی (ای میړونو (خاوندانو) او ښځو!) په هغه شی کښې چه راضی شوی یئ تاسی په هغه باندی پس له مقررولو (د مهر) بیشکه چه الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډیر حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی که زوجین د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندی سره راضی شول. مثلاً ښځه په خپله خوښه له مهر څخنی څه شی لږ کړی. یا نارینه پخپله رضاء سره له مقرر مهر څخه څه زیات ورکړی. نو مختار دی او په دی کښې هیڅ وبال نشته. او داسی دی ونه کړی چه له مقرر مهر څخه میړه (خاوند) څه شی لږ کړی! یا ارتینه (ښځه) له هغه څخه څه زیات شی وغواړی. هو! د دواړو خواؤ رضاء شرط ده. (یا دا معنی چه د نفقی، صحبت مفارقت او نورو په کیفیت کښې په هر شان چه بیا سره راضی شول). په آخره کښې ئی وفرمایل چه الله تعالیٰ ته ستاسی گرد (تول) مصالح او هر راز (قسم) نفع او نقصان ښه معلوم دی او هر حکم چه فرمایی هغه بیخی له گټی او حکمت څخه ډک وی د هغه په متابعت کښې ستاسی د دارینو منافع او ښیگڼی (فائده) او په مخالفت کښې ئی ستاسی نقصان او تاوان دی.

وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ

او هغه څوک چه توان نه لری له تاسی له جهته د غناء د دی چه په نکاح واخلی اصیلی مؤمنی ښځی نو (په نکاح دی واخلی) له هغو ښځو چه مالکان شوی دی (د هغو) ښی لاسونه ستاسی له (هغو) وینځو ستاسی چه مؤمنی وی

تفسیر: یعنی هغه څوک چه د دی خبری قدرت نه لری چه له آزادی ښځی سره خپله نکاح وتړی او د هغی د مهر او د نفقی تحمل وکړی شی، نو داسی سړی لره دا بهتره ده چه له کومی داسی مسلمانی وینځی سره خپله نکاح وتړی چه د هغی مهر لږ او نفقه ئی هم آسانه وی. او که مالک ئی په خپل کور کښې وساتی (لکه چه اکثر ئی ساتی هم) نو میړه (خاوند) ئی د هغی له نفقی

شخه فارغ البال گرځي. او که میره (خاوند) ته ئې ور وسپاري، نو بیا هم د اصیلې د نفقې په نسبت د دې وینځې په نفقه کښې خامخا تخفیف شته.

(فائده): هر سړی چه د اصیلې ښځې د نکاح کولو توان لري نو ده لره د امام شافعي رحمة الله علیه او نورو په نزد له وینځې سره نکاح ترل حرام دي. او زمونږ د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په مذهب کښې هسې نکاح «تنزیهي کراهت» لري او د داسې نکاح د صحت له پاره د وینځې مسلماني د اکثرو علماؤ په نزد ضروري ده او زمونږ د حنفیانو په مذهب افضله ده. که له کتابۍ وینځې سره نکاح وکړي نو هغه هم د امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نزد روا ده. هو! که د چا په نکاح کښې اصیله ښځه وي نو ده لره له وینځې سره نکاح ترل! د ګردو (تولو) په نزد حرام دي.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ

او الله ته ښه معلوم دی ایمان ستاسې ځیني ستاسې له ځینو نورو یئ! (یعنی ګرد(تول) د یوه پلار آدم اولاده یئ!)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ته ستاسې د تولو د ایمان اصلي کیفیت معلوم دی. تاسې لره ښائی چه په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ! د ځینو وینځو ایمان د الله تعالیٰ په نزد د ځینو آزادو (خپلواکو) ښځو له ایمان ځنې بهتر او افضل کیدی شي. نو د ایمان له حیثیته د وینځې په نکاح کولو کښې نه ښائي چه څه انکار وکړي ځکه تاسې په خپلو منځونو کښې ګرد (تول) سره یو او له یوه اصله پیدا شوي یئ! او په یوه دین کښې سره شریکان یئ! نو بیا له وینځو سره نکاح ترل ولې عیب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وینځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی ځنې د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وینځې په اذن د خاوندانو د دوی او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نیکه وجه) سره چه وي دوی عفیفې ساتلې شوې له زنا چه نه وي زنا کوونکې په ښکاره او نه وي نیوونکې د پټو یارانو،

تفسیر: یعني اوس مناسب دی چه له پورتني بیانه سره سم له هغو وینځو سره نکاح وتړئ! او د دوی له مالکانو څخه اجازه واخلئ! او سم له دود (رواج) او دستوره د هغوی مهرونه په ښه وجه سره ورکړئ! چه څه معطلی، تنګی او خفګان پکښې نه وی او غدر او نقصان په کښې رانشي. او کله چه د دوی په خوښی سره دا وینځی د نکاح په قید کښې راشي نو دا وینځی دی پټی یاری نه کوی! یعني زنا دی نه کوی! چه په هغه کښې مهر له سره نه لازمیږی.
له دی ځایه راښکاره شوه چه په زنا کښې مهر نه لازمیږی او د نکاح له پاره شاهدان ضروری دی.

فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى ٱلْمُحْصَنَٰتِ مِنَ ٱلْعَذَابِ

نو کله چه میروښی (منکوحه) (واده) کړی شوی دوی پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره نو دی په دوی باندی نصف (نیم) د هغه چه په اصیلو ښځو باندی دی له عذابه (له حده چه پنځوس دری دی)؛

تفسیر: یعني هر هغه آزاد نارینه یا ښځه چه له نکاح څخني ئی فائده اخیستی وی، یعني روا مجامعت ئی کړی وی او بیا زنا وکړی نو دا زاني دی سنګسار او په ګتو سره دی وویشتلی شي! او که نکاح ئی نه وی شوی او پخوا له نکاح څخه ئی زنا وکړه، نو د هغه له پاره حکم دی چه یو سل دری دی وواهه شي. او مریی او وینځی له پاره مخ کښې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کښې یواځی د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ ٱلْعَنَتَ مِنكُمْ وَأَن تَصْبِرُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

دا (په نکاح اخیستل د وینځو) دپاره د هغه چا دی چه ویریږی له ضرره (چه زنا ده) له تاسی نه او دا چه صبر وکړئ تاسی (له وینځو) خیر (غوره) دی تاسی ته او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) دیر رحم والا.

تفسیر: یعني په تاسی کښې له وینځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سری په حق کښې دی چه له مشقت تکلیف او ضرره یعني د زنا له اخته کیدلو ویریږی که تاسی صبر وکړئ!

او له وينځو سره نکاح ونه کړئ! نو دا ستاسي په حق کښې.دیره ښه ده. ځکه چه ستاسي اولاد به آزاد وي. هو! له هر چا سره چه څه اندیښنه وي چه صبر او تحمل به ونه شي کولی نو هغه ته دا بهتره ده چه په هسې حالت کښې کومې وينځې سره خپله نکاح وتړي. او الله ښه بښونکی دی له پاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چه بيان کړي تاسي ته (شرعي احکام) او وښيي تاسي ته لاره د هغو کسانو چه پخوا له تاسي وو (له انبياؤ او بوځی تاسي په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسي باندي او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني د الله تعالیٰ اراده د دی احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چه تاسي ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي او د پخوانيو انبياؤ لاره در په برخه شي لکه حضرت ابراهيم عليه السلام او نور. او مغفرت ستاسي په برخه کړي. او الله جل جلاله ته ستاسي مصالح او نور کرد ((تول)) حالات پوره څرګند دي. او د الله جل جلاله په هر حکم او په هر تدبير کښې حکمت دی. که اوس د هغه د حکم اطاعت ونه کړئ! نو له هدايت څخه محروميږئ! او د پخوانيو پيغمبرانو له سننو څخه هم مخالفت کوئ! او د الله تعالیٰ له رحمت او مغفرت نه هم بي برخي کيږئ! (نو ځکه تاسي ته بيانوي هغه چه مخفي ؤ له تاسي نه چه هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی څو چه تاسي ته د هغو انبياؤ او صالحانو لاره دروښيي چه پخوا له تاسي نه تير شوي دي او تاسي هغوی پسي اقتداء وکړئ! او د هغوی په اهتداء سره اعتلاء وموميئ ځکه چه تقویٰ او د ارحامو صله او په حلالو اشتغال او له حرامو احتراز، او د مبين دين التزام، او په شرعي احکامو اعتصام هر سړی مأجور او فائزالمرام ګرځوي. **اللهم ارزقنا الهداية والحلال وقنا الضلالة والنكال)**

(فائده): پخوا له دی نه د زنا او لواطت حرمت او له هغو څخه توبه کول او د ښځو په نسبت ځيني احکام او د هغو ښځو بيان وشو چه له دوی سره نکاح تړل حرام دي او د نکاح او مهر او د نورو په نسبت د قيودو او د شرائطو يادونه او د بدکاری ځني ممانعت او د هغو د سزا ذکر ؤ څرنګه چه د څو وجوهو لامله (له وجی) د دی احکامو اطاعت سخت ؤ، نو ځکه ئې په دی آيت

او په راتلونکو دوو آيتونو کښې د دې احکامو منل او تعميل ښه مؤکد او لا مستحکم کړل او له مخالفت څخه ئې ممانعت وفرمايه. والله اعلم.

وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيْدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الشَّهَوٰتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا عَظِيْمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چه رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسي باندې. او اراده لري هغه کسان چه متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چه کاږه شئ تاسي (د حق له لارې څخه) په کږيدلو ډيرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعني دا مختلف قيود چه پخوا له دې نه تير شول له هغو څخه پر تاسي باندې رحمت فرمايل مطلوب دی. نو ځکه الله تعالیٰ د دې قيودو په نسبت حکم وفرمايه او هغه کسان چه په خپلو شهواتو کښې اخته دي دا غواړي چه تاسي له سمې لارې لرې ولوېږئ! يعني د هغوی په شان تاسي هم د خپلو شهواتو اتباع وکړئ! او ګمراهان شئ! نو اوس هر څه چه کوئ، ښائي چه په پوره عقل او فکر او پوهې سره ئې وکړئ!.

يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله د دې چه سپک کړي (بار) له تاسي نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چه د درونډ بار طاقت نه لري).

تفسير: يعني الله تعالیٰ انسان ضعيف پيدا کړی دی او الله تعالیٰ ته ښه معلومه ده، چه انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی نو ځکه ئې په هر حکم کښې د تخفيف لحاظ هم فرمايلی دی. داسي نه ده چه هر هغه شی چه د انسان له پاره مفيد ليدل شوی دی. همغه ئې ورپه غاړه کړی دی. سخت وي که آسان. مثلاً له ښځو څخنې ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان له پاره ډير سخت ؤ، نو ځکه الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه د ده د خواهش د پوره کولو له پاره جائزې طريقې ور وښوولې، چه په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي او داسي ئې نه دي فرمايلي چه انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی حق تعالیٰ په خپل رحمت سره په شريعت کښې تنګی نه ده فرمايلې چه خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لورې وځغلي. د دې آيتونو خلاصه داسي راووته چه «له شهواتو څخنې د نفس ساتل ـ او د دې ګردو (ټولو) قيودو منل چه د ښځو په

باره کښې مذکور شول، له سره دروند او سخت امر نه دی. او د هغو تعميل خورا (ډير) ضروري او ښيخي مفيد دی.»

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ

اې هغو کسانو چه ايمان ئې راوړی دی (يعنی اې مؤمنانو!) مه خورئ تاسی! مالونه د يو بل په منځونو خپلو کښې په ناروا سره! مگر (خورئ يې) که وی دا (مالونه چه خورئ ئې اموال د) تجارت (چه صادروی) په خوښی سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دی چه هيچا لره د هيچا مال په ناحقه سره خوړل مثلاً په رشوت، دروغ ويلو، تگی او غلا کولو (يا په قمار يا په غصب يا په ناحقه دعوی يا په فاسدو عقودو او نورو) سره ښيخي روا نه دی. هو! که سوداگری يا بيع او شری د جانبينو په خوښی سره وشی نو په دی کښې هيڅ حرج نشته او له دی مال ځنی وخورئ! چه د هغه خلاصه داسی شوه «په جائزه طريقه سره له مال اخيستلو څخه هيڅ ممانعت نشته چه د هغه مال ترک کول په تاسی باندی دروند وی. (ځينی وائی چه مقصود له دی نهيی په هغه څه کښې د مال له صرفولو څخه منعه ده چه د الله تعالیٰ رضاء په کښې نه وی، او په تجارت سره ئې صرفول دا دی چه په لاره د الله تعالیٰ او په رضاء د الله تعالیٰ کښې وی.)

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

او مه وژنئ تاسی سره ځانونه خپل (يعنی يو بل يا مه کوئ تاسی هغه کار چه ستاسی د هلاک سبب وی) بيشکه چه الله دی پر تاسی باندی ډير مهربان (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسير: يعنی پخپلو منځونو کښې يو له بله سره مه وژنئ بيشکه چه الله تعالیٰ پر تاسی باندی ډير مهربان دی چه د بل چا په مال او ځان باندی له بی سببه تصرف کولو څخه ئې منع فرمايلی ده، او تاسی ته ئې داسی احکام درليږلی دی چه په هغو کښې ښيخي ستاسی ښيگڼه (فايده) او خير دی.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾

او هر څوک چه وکړی دغه (تیر منهیات) په تیریدلو سره له حقه او په ظلم (تعدی) سره نو ژر به مونږ داخل کړو دی اور (د دوزخ) ته او دی دا (د دوزخ اور ته د دوی ننه ایستل) پر الله باندی ډیر آسان.

تفسير: يعنی هر څوک چه له ظلمه او تيری څخه لاس نه اخلی بلکه په ناحقه سره د نورو مالونه خوری يا په ظلم سره بل څوک وژنی نو د ده د هستوګنی ځای دوزخ دی، او د هسی ظالمانو په اور کښی اچول الله تعالیٰ ته څه سختی نه لری بلکه بيخی سهل او آسان دی نو اوس دی څوک داسی ګومان نه کوی چه مونږ خو مسلمانان يو نو څرنګه به په دوزخ کښی لويږو؟ الله تعالیٰ مالک او مختار دی او هيڅوک دی له عدل او انصاف څخنی نشی اړولی.

إِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾

که ځان وساتئ تاسی له لويو د (هغو) ګناهونو څخه چه منع کولی شئ تاسی له هغو نه نو لری به کړو مونږ له تاسی نه (صغيره) ګناهونه ستاسی او ننه به باسو مونږ تاسی په ځای د ننوتلو ډير ښه کښی (چه جنت دی).

تفسير: په پخوانی آيت کښی مذکور ؤ هر هغه څوک چه په ظلم سره د بل چا ځان يا مال ته نقصان ورسوی نو د هغه سزا جهنم دی. له دی څخه معلومه شوه چه د الله تعالیٰ څخه نافرمانی د بندګانو له پاره د عذاب موجب دی. اوس په دی آيت کښی له ګناهونو څخنی د ژغورنی (بچ کيدو) ترغيب او د ګناهونو په اجتناب باندی د مغفرت وعده او د جنت توقع او طمع ورکوله کيږی چه د هغی په پوهيدلو سره هر سړی زيار (محنت) وکاږی چه له ګناهونو څخنی ځان وژغوری (وساتی) او ورمعلوم شی چه هغه څوک چه له کبيره ؤ ګناهونو څخه ځان وساتی چه د هغو ذکر اوس تير شو (لکه رشوت د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل او نور) نو د هغه به ګرد (تول) هغه صغيره معاصی ښښل کيږی چه د هغوی ارتکاب د وژلو او د غلاؤ او د نورو د تحصيل او تکميل له پاره شوی ؤ. په دی آيت کښی څو خبری بحث طلبی

دی. مګر د ګردو (تولو) اصل هم دا دی چه د دی آیت عمده او اصلی مطلب معلوم شی تر څو په هغه سره د ګردو (تولو) امورو پوهیدل آسان شی.
«معتزله» او د دوی نور ملګری په سرسری ډول (طریقه) سره د دی آیت په مضمون باندی داسی پوهیدلی دی، «که له کبیره ؤ ګناهونو ځنی ځان وژغورئ (وساتی)! یعنی یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ! نو بیا یواځی صغیره ګناه هرڅومره وکړئ! هغه به ضرور درښښل کیږی. او که له صغائرو سره کبیره هم (**کیف ما اتفق**) یوه یا دوه شاملی شی نو بیا ئی معافی ممکنه نه ده. بلکه د ګردو (تولو) سزاوی هرومرو (خامخا) دررسیږی.»
«اهل السنت» وایی چه «په دی دواړو صورتونو کښی الله تعالیٰ ته د معافی او مؤاخذی اختیار بیخی محقق دی.» نو په اول صورت کښی د معافی لزوم او په بل صورت کښی د مؤاخذی وجوب د معتزله ؤ بدفهمی او ناپوهی ده او د دی آیت د ښکاره ؤ الفاظو او ظاهری مضمون څخه چه د معتزله ؤ مذهب راجح په نظر راځی د هغه ځواب چا داسی ورکړی دی «د شرط له انتفاء ځنی د مشروط انتفاء کوم ضروری امر له سره نه دی. ځینی داسی وایی چه د «کبائر» له دی لفظه چه په دی آیت کښی مذکور دی اکبرالکبائر یعنی خاص شرک مراد دی او د کبائر د لفظ د جمعی راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی او تر دی لاندی څو نوری خبری هم تر بحث لاندی راځی. مګر مونږ له هغو ګردو (تولو) څخه تیریږو او یواځی د هم دی آیت داسی محققه او عمده معنی بیانوو چه له نصوصو او عقل سره موافقه او د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وی او د فهم او انصاف د خاوندانو په نزد په دی معنی سره ګردی (تولی) ضمنی خبری پخپله حل او د معتزله ؤ په ناپوهی او عدم تدبر باندی قوی حجت جوړیږی او اهل حق ته د هغه د ابطال او د تردید په لوری توجه فرمایلو ته هیڅ حاجت نه پاتی کیږی. نو په غور ئی واورئ!
دا خو ښکاره ده چه د ﴿ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ﴾ الآیه ارشاد چه دلته مذکور دی او د ﴿ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ﴾ ارشاد چه د ۲۷ جزء د «النجم» په (۳۲) آیت (۱) رکوع کښی موجود دی د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی او یواځی په لفظونو کښی ئی لږ څه فرق سره شته، نو اوس هر هغه مطلب چه د هغه آیت وی همغه به د دی آیت مطلب هم وی د «النجم» د سورت د آیت په نسبت د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه ارشاد په (بخاری) او د احادیثو په نورو کتابونو کښی ښکاره شته، عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه **قال ما رأیت شیئا اشبه باللمم مما قال ابوهریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم ان الله کتب علی ابن آدم حظه من الزنی ادرک ذلک لامحالة فزنی العین النظر وزنی اللسان المنطق ـ والنفس تتمنی وتشتهی والفرج یصدق ذلک ویکذبه انتهی**» د پوهیدلو په شرط له دی حدیث څخه د دی دواړو پخوانیو آیتونو د واقعی او تحقیقی مطلب پوره پته ولګیده. او د حبر الامة او لسان القرآن حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د فرمایلو څخه دا هم معلومه شوه چه د «لمم» او علی

هذالقیاس د «سیئات» معنی له دی څخه ښه نشی کیدی، نو اوس د دی مطلب په مقابل کښی به د دی آیت د مضمون په نسبت بل کوم تقریر څرنګه د ترجیح وړ (لائق) او د غوره کیدلو لایق کیدی شی؟ بالخصوص د معتزله ؤ چتی (بیکاره) وینا په څه ډول (طریقه) د التفات وړ (لائق) او د ځواب لایقه ګنله کیږی؟ او په واقعی توګه (طور) د ذکر شوی حدیث مطلب او هغه خبره چه حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه له هغه څخه ایستلی ده داسی عجیبه او د قبول وړ (لائق) تحقیق دی چه له هغه څخه د دواړو آیتونو مضمونونه ښه محقق شوی دی، او دی د معتزله ؤ خرافاتو ته هیڅ ځای او اهل حق ته د هغو د تردید ضرورت هیڅ پاتی نشو، او په هغه سره د نورو ضمنی اقوالو او اختلافاتو حل هم په ښه ډول (طریقه) سره وشو لکه چه په ادنٰی تأمل سره پوهان پری پوهیدی شی.

مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوی حدیث خلاصه لیکو حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه د «لمم» لفظ چه په «النجم» کښی راغلی او د هغه د معافی وعده شوی ده د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ ته د ابی هریره رضی الله تعالیٰ عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم چه خلاصه ئی دا ده چه رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی الله تعالیٰ د بنی آدم په ذمه باندی د زنا کومه برخه چه مقرره فرمایلی ده هغه هرومرو (خامخا) ده ته رسیدونکی ده نو د زنا په فعل کښی د سترګو برخه لیدل دی او د ژبی برخه د هغو خبرو ویل دی چه د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوی او د نفس حصه دا ده چه د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوی. مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلاً د فرجینو په عمل پوری موقوف دی. یعنی که د فرجینو ځنی د زنا صدور محقق شو نو د سترګو، ژبی او نفس او د نورو ګردو (تولو) په زنا کښی واقع کیدل محقق شول که د ګردو(تولو) اسبابو او ذرائعو وسائلو د شتوالی سره د فرجینو فعل متحقق نشی بلکه له «زنا» ځنی ئی «توبه» او اجتناب په نصیب شی نو اوس د زنا هغه ګرد (تول) وسائل او وسائط د مغفرت لایق شول یعنی کله چه د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکی د دوی ماهیت قلب شوی د ګناه په ځای عبادت وګرځید. مثلاً یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پوری ورسیده مګر په مسجد او په عین موقع کښی متنبه او ویښ شو او له غلا ئی توبه وایسته او ګرده (توله) شپه ئی د الله تعالیٰ په عبادت کښی تیره کړه. نو ښکاره ده هغه ورتګ چه د غلا وسیله په نظر راته اوس همغه د توبی وسیله او د لمانځه سبب وګرځید. نو د ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه د دی حدیث له اوریدلو څخه عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وپوهید چه «لمم» هغه خبری دی چه په اصل کښی لویه ګناه نه ده مګر د ګناه د سبب کیدلو لامله (له وجی) ګناه ګرځی نو د آیت مطلب به داسی شی هغه کسان چه له لویو او ښکاره ؤ ګناهونو ځنی ځانونه ژغوری (ساتی) خو (لمم) ورځنی صادریږی مګر د لویی او اصلی ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور ځنی تائب او مجتنب کیږی نو اوس لکه چه ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه د حدیث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندی پوهیدلی دی مونږ لره هم ښائی چه همغه معنی د ابن عباس رضی

الله تعالیٰ عنه له ارشاد سره سم د «النسآء» د سورت د آیت په مطلب کښې هم بې له تکلفه واخلو چه وروسته له هغه الحمدلله نه مونږ ته د دې خبرې ضرورت پاتې کیږی چه د دې آیت په توضیح کښې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو او نه به راسره د معتزله ؤ د استدلال د ځواب ورکولو څه فکر وی. د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځی او د اجتناب معنی هم ظاهریږی. او نورې ګردې (تولې) ورې خبرې انشاءالله تعالیٰ په لږ تدبر سره حل کیږی د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حدیث له ارشاد او د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه له بیان سره سم داسې شوه «هغه کسان چه خپل ځانونه له هسې ګناهونو ځنې ژغورې (ساتی) او د هغو د ارتکاب ځنې خپل نفسونه ساتی چه د ګناهونو په سلسله کښې مقصود او لویه ګټله کیږی، نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بدکار چه د کومې لویې ګناه د حصول په طمع ئې کړی وی معافیږی.
او د ﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ فَإِنَّ ٱلْجَنَّةَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ ﴾ له ارشاد سره به سم دا کسان په جنت کښې داخلیږی. دا مطلب نه دی چه د زنا د سلسلې صغائر د کومې بلې سلسلې د کبیرې ګناه مثلاً د شرابو له نه څښلو ځنې به معافیدی شی یا د شرابو د څښلو لامله (له وجې) د هغو مؤاخذه هم لازمه او واجبیږی. والله اعلم.
(دا د «فوائد موضح الفرقان» عبارات او تحقیقات دی. ولې په واقع کښې مطلقاً صغائر په حسناتو سره بښل کیږی. کما قال الله تعالیٰ ﴿ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴾

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شی چه غوره ګرځولی دی الله په هغه شی سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ چه چاته پر بل چا په کوم صفت کښې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایی، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ! چه د هغه دی نه وی، زما دی وی ځکه دا هم ګواکې همغسې دی چه د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې خښې کړئ! چه د هغه حرمت اوس تیر شو او هم له دې ځنې ستاسې په منځو کښې حسد او بغض پیدا کیږی. او د الله تعالیٰ له حکمت څخه هم مخالفت لازمیږی. ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې عرض وکړ چه «څه سبب دی چه په هر ځای کښې الله تعالیٰ نارینه ؤ ته خطاب فرمایی او هغوی باندې حکمونه کوی او د ښځو ذکر نه کیږی او په میراث کښې نارینه ته دوه برخې ورکولې شی؟» په دې آیت کښې د دغو ګردو (تولو) پوښتنو ځواب ورکړی شوی دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

شته نارینه ؤ لره نصیب (برخه، مقرره له ازله) په سبب د هغه عمل چه کړی وی دوی او شته ښځو لره نصیب (برخه مقرره له ازله) په سبب د هغه عمل چه کړی وی دوی او سؤال کوئ تاسی له الله نه له فضل (او مهربانی) د ده بیشکه چه الله دی پر هر شی ښه عالم (ډیر دانا).

تفسیر: یعنی نارینه او ښځو لره همغسی برخي مقرری شوی دی چه دوی کار کوی خلاصه ئی داسی شوه چه هر یوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسیږی او په هغه کښی هیڅ قسم کمی نه کیږی. چه چا ته د شکایت موقع پاتی شی. هو! خبره بله ده چه الله تعالیٰ سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چه خاصه لویی او فضیلت عنایت کړی، نو د هغه په نسبت حرص او شکایت کول بیځایه هوس دی. هو! که د خپل عمل په معاوضه نور زیات ثواب او انعام وغواړی دا بهتره او مناسبه ده او هیڅ تاوان او خرابی پکښی نشته. که څوک د فضل طالب وی نو ده ته لازم دی چه د عمل په وسیله دی د هغه طلب وکړی!. او د حسد او تمنا له پلوه دی د فضل طالب نشی! او الله تعالیٰ ته هر یو شی پوره معلوم دی، او د هر یوه شی درجه او د هغه استحقاق ډیر ښه ورڅرگند (ورښکاره) دی او له هر یوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله کوی. نو که چاته الله جل جلاله فضیلت وربه برخه کوی دا عطا ئی بیخی د علم او حکمت سره سمه ده. او هیچا ته نه ښایی چه د خپلی ناپوهی لامله (له وجی) د هغه په نسبت څه اندیښنه وکړی.

(د خدای عطا ته لیاقت ضروری نه دی
بلکه شرط د لیاقت انعام د خدای دی)

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

او دپاره د هر یوه (له نارینه ؤ او ښځو) گرځولی دی مونږ وارثان (چه واخلی خپلی برخی) له هغه (ماله) چه پریښی وی مور او پلار او نورو اقاربو

(خپلوانو نو مه ئی ورکوئ پردیو ته) او هغه کسان چه غوته شوی دی قسمونه ستاسی (په دوستی د دوی) نو ورکوئ نصیب (برخه) د دوی بیشکه چه الله دی پر هر شی باندی ښه خبردار

تفسیر: ای مسلمانانو مونږ ستاسی د هر یوه له پاره نارینه وی که ښځه له هغه مال ځنی چه مور او پلار او خپلوانو پریښی دی وارثان گرځولی دی او هیڅوک ورځنی بی برخی گرځولی شوی نه دی. او له هغو خلقو سره چه ستاسی معاهده شوی ده هغوی ته برخی ئی هرومرو (خامخا) وررسوئ! الله تعالیٰ ته ښه معلومه ده چه وارثانو ته څومره برخی ورکړی شی؟ او هغو ته چه معاهده ورسره شوی ده، څه ورکړی شی؟ او زمونږ دا احکام څوک عملی کوی؟ او څوک تری غاړه غړوی؟

فائده: ډیرو خلقو ځان ځان له په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ایمان راوړی ؤ او کورنی او نور خپلوان ئی همغسی کافران پاتی شوی وو. نو په دی وخت کښی رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره ورونه او ملگری کړل او هم دوی دواړه به یو د بل وارث کیده. کله چه د دوی خپلوان هم مسلمانان شول نو دا آیت نازل شو چه میراث د اقرباؤ او خپلوانو حق دی. پاتی شول هغه د خولی ایمانی ورونه نو هغوی ته میراث نه وررسیږی.

هو! په ژوندانه کښی له هغوی سره ښه سلوک لازم دی او که د مرگ په وخت کښی هغوی ته څه وصیت وکړئ ښه او مناسب دی مگر په میراث کښی دوی هیڅ برخه نه لری.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ

سړی حاکمان (مقرر شوی) دی پر ښځو باندی په سبب د دی چه فضیلت (لوئی) ورکړی دی الله ځینی د دوی ته پر ځینو نورو باندی او په سبب د دی چه نفقه (لگښت) کوی دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو

تفسیر: په پخوانی آیت کښی ذکر شوی ؤ چه د نارینه ؤ او د ښځو د حقوقو پوره رعایت فرمایلی شویدی، که د حقوقو په رعایت کښی څه فرق وی نو د ښځو له پاره به د شکایت موقع وه اوس په دی آیت کښی د نارینه او د ښځی درجی راښیی چه د نارینه درجه د ښځی له درجی څخه لوړه ده. د درجو د فرق لامله (له وجی) کوم فرق چه په احکامو کښی وی هغه بیخی له حکمت سره سم او د رعایت کولو وړ (لائق) دی ښځه او نارینه د حکمت له قاعدی سره سم له سره برابریدی نه شی. د ښځو دا غوښتنه بیخی بیځایه ده. خلاصه دا چه الله تعالیٰ نارینه پر

ښځو باندې په دوه ؤ وجو سره حاکم او د حال کتونکي ګرځولې دی.
(١): لويه او موهوبه وجه دا ده چه الله تعالىٰ په اصل کښې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه ؤ ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چه دا دواړه د ګردو (ټولو) کمالاتو مدار دی) فضيلت او لويي عطا فرمايلې ده. چه د هغو تشريح په احاديثو کښې شته. (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوه، عصوبت، سهم، آذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، رفاعت، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحی، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالىٰ نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ورعطا کړې ده.)
(٢): کسبي وجه دا ده چه نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کاليو (کپړی) او د نورو ضرورياتو تکفل کوي. مطلب دا دی چه ښځو لره ښايي چه د نارينه حکمونه ومني.
(فائده): يوی صحابي ښځې د خپل ميړه (خاوند) زياته نافرماني کوله، آخر ميړه (خاوند) دا په څپيړه ووهله، دی ښځې خپل پلار ته وژړل. پلار ئې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو او د دوی حال ئې ورښکاره کړ، رسول الله مبارک وفرمايل چه «دا دی هم له خپل ميړه (خاوند) څخه بدل واخلی!» په دی منځ کښې دا آيت نازل شو. نو رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل چه «زمونږ خوښه بله وه او د الله تعالىٰ اراده بله شوه. څه چه د الله تعالىٰ اراده ده په هغه کښې خير دی.»

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ

نو هغه ښځې چه نيکې دی حکم منونکې دی (د ميړونو (خاوندانو) خپلو) ساتونکې دی په غياب (غيب) د ميړونو (خاوندانو) (خپلو کښې د ځانونو خپلو او د خپلو ميړونو (خاوندانو) د کورونو، مالونو او اولادونو) په سبب د هغه چه ساتلي دی الله (دوی ته له حقوقو پر ميړونو (خاوندانو)

تفسير: يعنې هغه ښځې چه نيکې دی دوی د خپلو ميړونو (خاوندانو) اطاعت کوی او سم د الله تعالىٰ له حکمه د خپل ميړه (خاوند) په غياب (غيب) کښې د هغه په خوښې او رضاء خپل ځان او د ميړه (خاوند) د مال او اولاد حفاظت کوی. او پخپل ځان او د ميړه (خاوند) په مال او اولاد او نورو کښې هيڅ ډول (قسم) خيانت نه کوی.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چه ویرېږې تاسې له سرکشې (بد گزرانۍ) د دوی نه نو نصیحت وکړئ دوی ته او پرېږدئ تاسې دوی (خپلې شاوې ورته وگرځوئ!) په ځای د خوب (که په نصیحت سمې نشوی) او ووهئ تاسې دوی (که په بیلتون هم سمې نه شوی)

تفسیر: یعنې که کومه ښځه له خپل میړه (خاوند) سره بدگزرانې وکړي نو ښایي (چه میړه (خاوند) دي دغه ښځه د څښتنانو (خاوندانو) په حقوقو او تعظیم) په ژبه وپوهوی. چه نور دې هسې نه کوی. که ئې ونه منله نو بیا دې په همغه خونه (کور) کښې په گوښې (یوازې) بستره کښې پرېږدی. او که په دې هم سمه نه شوه نو داسې دې ووهې چه د دې په وجود کښې د وهلو اثر پیدا نشي یا ئې هدوکې مات نشي د هر تقصیر له پاره یوه درجه وی نو سم له هغې سره د هغې د تادیب او تنبیه اجازه شته چه د هغې درې درجې په ترتیب سره په آیت کښې مذکورې دی. وهل او تکول وروستنې درجه ده. په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهې. هو! که قصور ئې زیات وی، نو بیا ئې په وهلو کښې هیڅ حرج نشته او څومره چه مناسب وگڼې هغومره دې ووهې. مگر د دې خبرې لحاظ په کار دی چه هدوکې ئې مات نشي. او داسې یو پرهار ورته ونه رسیږی، چه د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

نو که اطاعت ئې وکړ (غاړه ئې کیښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندې لاره (د ضرر او اذیت) بیشکه الله دی ډیر پورته (په غلبه او مرتبه کښې) ډیر لوی (له ټولو اشیاؤ).

تفسیر: یعنې که هغه ښځې ستاسې په پند یا بیلتون (جدائی) یا تادیب یا وهلو سمې شوې او له غاړې غړولو او نافرمانې څخه ئې لاس واخیست، او ښکاره مطیعې شوې، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ! او د دوی الزام پسې مه گرځئ! او تیرواته ئې مه لټوئ! او خامخا د دوی په پړ کولو پسې مه گرځئ! او له الله څخه ووېرېږئ! بیشکه الله جل جلاله پر تاسې ټولو غالب او په گردو (ټولو) باندې حاکم دی. مه د ښځو په معاملو کښې هرومرو (خامخا) له بدگمانې څخه کار اخلئ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ! بلکه د هر قصور له پاره یو حد او اندازه ده او د ښځو په تادیب کښې وهل وروستنې درجه لرې.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

او که ویریږئ تاسی له مخالفت څخه په منځ د میره (خاوند) او ښځی کښې نو ور ولیږئ (مقرر کړئ تاسی) یو منصف له خپلوانو د دی سړی او بل منصف له خپلوانو د دی ښځی نه،

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! که تاسی ته اندیښنه وی چه په میره (خاوند) او ارتینه (ښځی) کښې ضد او مخالفت دی او دوی پخپله جگړه نشی پریکولی نو تاسی ته ښایی چه یو منصف د میره (خاوند) له خپلوانو نه او یو منصف د ښځی له خپلوانو څخه مقرر کړئ! او د فیصلی له پاره ئی زوجینو ته ولیږئ! ځکه چه اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وی او له دوی څخنی د خیر غوښتلو امید هم ډیر کاوه شی، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوی او د هر چا چه هومره قصور وی هغه به پوهوی او د دوی په منځ کښې به د موافقت فضاء پیدا کوی.

إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

که اراده لری دغه (زوجین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړی الله د دغو (زوجینو) په منځ کښې بیشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنی که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کښې د اصلاح قصد کوی، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله (له وجی) د زوجینو په منځ کښې موافقت پیدا کوی. بیشکه چه الله تعالیٰ ته د ګردو (ټولو) شیانو علم شته. د نزاع د لری کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات ګرد (ټول) هغه ته ښه معلوم دی. نو ځکه د زوجینو د نزاع په لری کیدلو کښې به هیڅ سختی نه پیښیږی ان شاء الله تعالیٰ

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

او عبادت کوئ تاسی د الله! او مه شریکوئ تاسی له ده سره هیڅ شی!

تفسیر: په الله تعالیٰ باندی یقین ولرئ او د آخرت د ثواب په امید عبادت وکړئ په فخر (ویاړ)

او رياء او ښودانی سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

او (نیکی کوئ) له مور او پلار سره په نیکی کولو او (نیکی کوئ!) له خاوندانو د خپلوی سره او (نیکی کوئ!) یتیمانو سره او (نیکی کوئ!) له مسکینانو سره او (نیکی کوئ!) له همسایه ګانو سره چه قریب وی (په نسب یا په همسایګی کښی) او (نیکی کوئ!) له همسایه سره چه بعید وی (په نسب یا په همسایګی کښی) او (نیکی کوئ!) له هغه ملګری سره چه په څنګ کښی وی او (نیکی کوئ!) له مسافر سره او (نیکی کوئ!) له هغو (وینځو، مریو) سره چه مالکان وی (ورلره) ښی لاسونه ستاسی بیشکه چه الله نه خوښوی هغه څوک چه وی کبر کوونکی دیر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله ئی بیان کړه اوس داسی ارشاد فرمایی چه د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوی او احتیاج په تناسب اداء کړئ! له ګردو (تولو) څخه پخوا د الله تعالیٰ حق دی بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو، د قریب او غیر قریب همسایه (ګاوندی) څخه به نسبی یا مکانی قرب او بعد مقصود وی. په نسبی قرب کښی دا مطلب دی، چه د خپلوان همسایه حق، له پردی همسایه څخه زیات دی. او په مکانی قرب کښی به دا مدعا وی چه د نژدی همسایه حق د لری همسایه له حق څخه زیات دی. یعنی چه په لری فاصله کښی اوسیږی. په (والصاحب بالجنب) کښی د سفر، حضر او د کاراوبار رفیقان او شریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، مرید، او نور تول داخل دی. په مسافر کښی میلمه او غیر میلمه دواړه راغلل. او مملوک مال برسیره پر مریئ او وینځی نورو حیواناتو ته هم شامل دی. په آخر کښی ئی وفرمایل د هغو په مزاج کښی چه تکبر (لوئی) خودپسندی (ځان منی) داخل وی، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼی. او په خپل مال باندی مغرور، او په عیش کښی مشغول وی نو هسی کسان چه دا حقوق نه اداء کوی، له

دوی څنې احتراز وکړئ! او ځانونه تری وژغورئ (بچ کړی)!

دی آیت کښې لس حقوق دی، اول حق د کردګار
دوهم حق د والدینو، یعنی حق د مور او پلار
دریم حق د نزدیکانو چه خپلوان وی که یاران
بل یتیم دی بل ناداره بل خپل چه وی ستا جار
اوم جار دی بیګانه بل همنشین چه وی د څنګ
لکه زوج شو یا زوجه شوه یا ملګری شو په لار
یا ملګری د سبق شو یا د صف یا د مجلس
او نهم ئی لاره تلونکی یا میلمه د خپل اختیار
دی لسم ئی مملوکان، د دی لس واړو حقوق
په تفسیر د «احمدی» کښې دی شکلی ای هوښیار

إِلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

هغه کسان چه بخیلی کوی دوی او امر کوی (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلی (شومتیا) سره او پټوی دوی هغه شی چه ورکړی دی دوی ته الله له مهربانی خپلی او تیار کړی دی موږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هغه متکبر ځان منونکی سری نه خوښوی چه بخیلی کوی او خپل مال او د الله جل جلاله ورکړی علم له خلقو څنې پټوی او هیڅ‌ا ته نفع نه رسوی او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلی ترغیب ورکوی. او د دی کافرانو له پاره موږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.
(فائده): دا آیت د یهودانو په نسبت نازل شوی دی چه د فی سبیل الله د خرڅ په صرفولو کښې هم پخپله بخیلی کوله او هم به ئی مسلمانان تری منع کول او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه ئی چه په «تورات» کښې موجود وو، پټول نو مسلمانانو لره له دی نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده!

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿٣٨﴾

او نه (خوښوي الله) هغه کسان چه صرفوي دوي مالونه خپل له پاره د ښوونې خلقو ته او نه لري ايمان په الله باندې او نه په ورځ آخرې (د قيامت) باندې او هر څوک چه وي شيطان ده لره ملګرې نو بد ملګرې دې (دا شيطان)

تفسير: او دا متكبران او ځان منونكي هغه كسان دي چه خپل مال نورو خلقو ته د ځان ښوولو له پاره صرفوي. يعني د الله تعالىٰ له پاره له صرفولو څخه دي پخپله هم بخيلي كوي او نورو ته هم د بخيلي ترغيب وركوي ليكن خلقو ته د ځان ورښوولو له پاره خپل مالونه صرفوي. دوي نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري او نه په قيامت باندې باور لري چه د حق تعالىٰ د رضاء حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوي مقصود وي. او د الله تعالىٰ په دربار كښې دا كار خوښ او مقبول دي چه هغو حقدارانو ته وركړ شي چه د هغوي ذكر وشو او په وركولو كښې ئې د الله تعالىٰ خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.
له دې ځنې ښكاره شوه چه د الله تعالىٰ په لاره كښې همغسې چه بخل كول خراب كار دي، هم داسې رياءكاري او د خلقو د ښوولو له پاره مال لګول هم خراب كار دي او داسې كار همغه كسان كوي چه د دوي رفيق شيطان وي چه دوي پر هسې كارونو لمسوي او تياروي ئې.

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿٣٩﴾

او څه نقصان به ؤ په دې كفارو (باندې) كه ايمان راوړي وي دوي په الله او په ورځ آخره (د قيامت) باندې او صرف كړي وي دوي ځيني د هغه شي چه روزي كړې دې دوي لره الله او دې الله په (تولو اعمالو د) دوي باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعني د كافرانو په دې كښې هيڅ نقصان نه ؤ كه دوي د كفر په ځاى پر الله تعالىٰ او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړي وي او د بخل او رياء په ځاى ئې د الله تعالىٰ په لاره كښې خپل مال صرفولي بلكه بيخي د دوي نفع وه. ضرر او زيان خو په دې كښې دي چه دوي ئې اوس غوره كوي او الله تعالىٰ ته معلوم دي چه دوي ئې په څه؟ او په كوم نيت كوي؟ د همغه

عوض به هغوی ته ورکاوه شی. په پخوانی آیت ﴿ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ﴾ کښې د مال نسبت د هغوی په لوری شوی ؤ. اوس د ﴿ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ﴾ په فرمایلو کښې داسې یوه لطیفه اشاره ده چه هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی په هر څه ئی چه زړه غواړی لگوی ئی دوی ته دا وړ (لائق) او مناسب ؤ چه هغه مال ئی د الله تعالیٰ مال گڼلی او په همغه لاره کښې ئی لگولی چه د الله جل جلاله له حکمه سره سم وی.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

بیشکه چه الله نه کوی ظلم په اندازی د یوی ذری او که وی دا (ذره) نیکی (نو) دوه چنده به کړی هغه (نیکی) او وربه کړی (محسن ته الله تفضلاً) له نزده خپله ثواب ډیر لوی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د هیچا حق د یوی ذری په اندازه هم نه ضایع کوی. نو په دی کافرانو باندی چه عذاب مسلط کیږی، عین انصاف ـ او د دوی د بد عملی بدل دی. او که د یوی ذری په اندازه څوک نیکی ولری نو «اضعافاً مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومی. او پاک الله به له خپل لوری عظیم ثواب د انعام په طور هم ورعنایت کوی.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

نو څرنگه (حال) به وی په هغه وخت کښې چه راولو مونږ له هر یوه (پخوانی) امت څخه یو شاهد (د دوی له انبیاؤ څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده !) پر دغه (محمدی امت باندی) شاهد (احوال ویونکی).

تفسیر: یعنی د دی کافرانو به څرنگه بد حال وی کله چه مونږ له هر امت او هر قوم څخنی هسی شاهدان راولو چه د دوی د حالاتو بیان کوونکی او د دوی د واقعی معاملاتو ظاهر کوونکی دی. له دی نه مراد د هر امت نبی او د هر عهد صالح او معتبر خلق دی چه دوی به د قیامت په ورځ کښې د نافرمانو نافرمانی او د فرمان منونکو فرمان منل بیانوی او په گردو (تولو) حالاتو

باندی به شاهدی لولی نو ای محمده! صلی الله علیه وسلم تا به هم پر دوی یعنی ستاسی پر امت لکه د نورو انبیاؤ علیهم السلام په شان احوال ښوونکی او شاهدی لوستونکی دروو. او داسی احتمال هم لری چه د «هؤلا» اشاره د پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام یا د پورته ذکر شویو کافرانو په لوری وی. که انبیاء علیهم السلام پر صداقت باندی هغه وخت شاهدی لولی چه د دوی امتیان د دوی تکذیب کوی. که کفار تری مطلب شی نو مدعا به ئی داسی کیږی همغسی چه پخوانی انبیاء علیهم السلام به د خپلو امتونو د کفارو او د فساقو په فسق باندی شاهدی لولی ته به هم ای محمده! صلی الله علیه وسلم د هغوی پر بدعملی باندی شاهد کیږی چه له دی شهادت څخه به د دوی خرابی او بدی لا ښه محققه کیږی.

يَوۡمَئِذٖ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَعَصَوُاْ ٱلرَّسُولَ لَوۡ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلۡأَرۡضُ وَلَا يَكۡتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثٗا ﴿٤٢﴾

په دغه ورځ کښی به آرزو کوی هغه کسان چه کافران شوی وو او نافرمانی ئی کړی وه له رسوله دا چه کاش که همواره کړی شوی وی پر دوی باندی ځمکه او نه به پټوی دوی له الله څخه هیڅ خبره.

تفسیر: یعنی په همغه ورځ کښی چه له هر امت څخنی به د دوی د حالاتو بیان کوونکی وبللی شی، نو کافران او نافرمانان به داسی تمنا کوی چه کشکی مونږ له ځمکی سره برابر او په خاورو کښی ګډ او بیخی فنا وی! او نن پیدا نه وی! چه له مونږ سره حساب او کتاب نه کیدی! دا خلق به هیڅ یوه خبره له الله تعالیٰ څخنی نه شی پټولی او د ذری ذری حساب به له دوی څخه اخیستل کیږی. د دی سورت له شروع څخه تر شپږو آیتونو د مخه پوری مسلمانانو ته د اقاربو او زوجینو او د نورو د حقوقو د تاکید او د دوی د حق تلفی او د بدنی او مالی نقصان نه رسولو ممانعت او معاصیو پر خرابی باندی د اطلاع ورکولو ذکر ؤ او د﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗا﴾ په وسیله ئی د اقاربو، یتیمانو، مسکینانو، همسایګانو او د نورو سره د احسان او ښه سلوک ارشاد وفرمایه. د هغه په آخر کښی له تکبره، بخل او له ریاء څخنی ویرول وکړل چه دا داسی عیبونه دی چه د نورو د حق د اداء کولو او له چا سره له ښه سلوک څخنی هم انسان ستنوی (واپس کوی) او د پیسو او د روپیو د ورکوونکو او له خلقو سره د ښه سلوک کوونکو په طبیعت کښی هرومرو (خامخا) راتلونکی هم دی. اوس د دی ګردو (تولو) حکمتونو په آخر کښی بیا مسلمانانو ته صریح خطاب فرمایی او مخصوصاً د لمانځه په نسبت ئی (چه له ګردو (تولو) عباداتو څخنی اولیٰ، اعلیٰ او افضل دی او په شریعت کښی چه هومره د هغه اهتمام شوی او د هغه ارکان، شرایط، آداب او نور مفصل ښودلی شوی دی د نورو عباداتو په دی اندازه

سره اهتمام نه دی شوی) د دوه ؤ خبرو تاکید ئی فرمایلی دی چه د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دی. او پر نفس باندی ډیر اهم او شاق او درانه ښکاری
(١): دا چه د نشې په حالت کښې لمانځه ته مه نژدې کیږئ! تر څو د هغو الفاظو په معانیو ښه وپوهیږئ چه ستاسی له خولو څخنی وځی.
(٢): د جنابت په حالت کښې هم له لمانځه څخنی لری اوسئ! تر هغه پوری چه ولامبئ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاک کړئ! ځکه چه په لمانځه کښې دوه امر مهتم بالشان دی
(یو): حضور او خشوع، (بل)؛ طهارت او نظافت، او د لمانځه د متعلقه ؤ امورو په منځ کښې هم دا دوه امره پر نفس اهم او شاق او درانده هم دی. نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی. جنابت له طهارت او نظافت سره منافی دی، بلکه څرنګه چه نشه د خوب او بیهوشی او نورو اودس ماتوونکو شیانو په شان د اوداسه ماتوونکی ده. نو ځکه له طهارت سره هم مخالفه ده، نو مطلب ئی داسی شو چه په پوره اهتمام سره لمونځ کوئ! او د هغه د تولو ظاهری او باطنی امورو لحاظ په ښه شان سره وکړئ! که څه هم په نفس باندی سخته تمامیږی نور په دی خاصه موقع کښې د دی خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څخنی دوه نفعې هم معلومیږی
(اول): څرنګه چه د پاسنیو ډیرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدنی او مالی عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر او ځانمنی (لوی) څخنی ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندی سخت دی او اوریدونکو ته خلجان پیدا کوی، نو د دی خلجان او سختی علاج راښیی. یعنی که لمونځونه د هغو له ظاهری او باطنی شرائطو او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دی پاسنیو ګردو (تولو) ذکر شویو اوامرو او نواهیو تعمیل پر تاسی باندی آسانیږی ځکه چه د لمانځه په برکت په ګردو (تولو) اوامرو او عباداتو کښې سهولت او رغبت او له ګردو (تولو) منهیاتو او معاصیو څخه نفرت پیدا کیږی، لکه چه په نورو آیتونو او احادیثو کښې مذکور دی او محققینو علماؤ هم تصریح فرمایلی ده.
(دوهم): احتمال لری کله چه تنبل او بی همته خلق دغه تول تیر شوی احکام واوری نو د خپل ضعف او مجبوریت په تصور به په لمانځه کښې هم تنبلی او بی ذوقی ښکاره کړی چه شرائط او آداب ئی ډیر او په هر وخت کښې موجود دی. نو ځکه د لمانځه اهتمام مناسب شو. الحاصل هر هغه څوک چه د لمانځه په کولو کښې اهتمام او د هغه التزام کوی هغه ته به د نورو مالی او بدنی احکامو په تعمیل کښې هم آسانی وربښیږی. او هر هغه څوک چه په نورو احکامو کښې بی پروایی کوی له هغه څخه د لمانځه په کولو کښې هم قصور بعید نه دی. والله اعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه نژدی کیږئ تاسی لمانځه ته حال دا چه تاسی مست یئ (له نشی) تر هغه پوری چه پوه شئ تاسی پر هغه شی چه (یی) وایئ تاسی او نه په داسی حال که چه تاسی جنب اوسئ مگر په هغه حال کښی چه اوسی تیریدونکی د لاری تر هغه پوری چه تاسی غسل وکړئ!

تفسیر: په ړومبنیو آیتونو کښی مسلمانانو ته خطاب ؤ ﴿وَاعْبُدُوااللّٰهَ وَلَاتُشْرِكُوابِهٖ شَيْـًٔا﴾ الی آخرالایات او د هغو په پای (آخر) کښی ئی د کفارو مذمت هم بیان فرمایلی ؤ چه له تیر شوو امورو شخه ئی مخالفت کاوه وروسته له هغه بیا مسلمانانو ته د لمانځه په نسبت ځینی خاص هدایات ورکوی او د دی هدایاتو مناسبت له پخوانیو هدایاتو سره دا دی چه پخوا له دی نه د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول (طریقه) سره ذکر شول
(۱): په الله تعالیٰ باندی ایمان نه راوړل.
(۲): خپل مال د الله تعالیٰ په لار کښی نه لگول بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرگندولو له پاره ئی لگاوه او ښکاره ده چه د ړومبنی خرابی او عیب منشاء، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستنی خرابی علت نفسی غوښتنی، هوا، هوس او ځان منی ده چه له هغی شخه دا راښکاره شوه چه د گمراهی سببونه دوه دی
(اول): جهل چه په هغه کښی د حق او باطل تمیز بیخی نشی کیدی.
(دوهم): نفسی غوښتنه او شهوت چه د هغو لامله (له وجی) د حق او باطل له تمیزه سره حق سره سم عمل نشی کولی ځکه چه له شهوت سره ملکی صفات ضعیف او بهیمی قواوی قوی کیږی. چه د هغو په اثر له پرښتو ځنی لریوالی او له شیاطینو سره نژدیوالی پیدا کیږی چه دا د گردو (ټولو) زیانونو او خرابیو اساس او ښسټ (بنیاد) دی. نو اوس په دی مناسبت حق تعالیٰ جل وعلیٰ شانه منع فرمایلی ده چه د نشی په حالت کښی دی مسلمانان لمونځونه نه کوئ! چه دا د جهل حالت دی. وروسته له هغه جنابت په حالت کښی ئی هم له لمانځه شخه ممانعت فرمایلی دی، چه دا وخت د پرښتو شخه د لریوالی او د شیاطینو د نزدیوالی وخت دی په حدیث کښی راغلی دی «چیری چه جنب وی هلته پرښتی نه ورځی.» والله اعلم.
اوس د دی آیت مطلب داسی شو ای ایماندارانو! کله چه تاسی ته د کفر او د ریاء خرابی معلومه شوه او د هغوی د اضدادو په حسن باندی په ښه ډول (طریقه) سره وپوهیدئ، نو له هغو شخه د نشی او د جنابت په حالت کښی د لمونځ کولو په خرابی باندی هم په ښه شان وپوهیږئ! چه د هغی منشاء هم همغه شی دی چه د کفر او ریاء منشاء وه، نو ځکه د نشی په حالت کښی لمانځه ته نژدی کیدل نه دی په کار. څو تاسی ته په دی اندازه پوهه او هوښ درشی چه په هغو کلماتو باندی چه ستاسی له خولو شخه وځی وپوهیږئ.
او مه د جنابت په حالت کښی لمانځه ته نژدی کیږئ! تر څو چه ونه لامبئ مگر د سفر په حالت

کښې چه د هغه حکم وروسته له دې څخه راځي.
(فائده): دا حکم په هغه وخت کښې ؤ چه مسکرات (نشي شیان) لا نه ؤ حرام شوی مگر د نشې په حالت کښې له لمونځ کولو څخه ممانعت کړی شوی ؤ په روایتونو کښې راغلي دي چه «په کومه میلمستیا کښې اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم سره راټول شوي وو. څرنګه چه شراب څښل په هغه وخت کښې لا نه ؤ حرام شوی، نو ځکه دوی شراب څښلي وو. دلته د ماښام وخت راغی، نو ګرد (ټول) سره په همغه حالت کښې پر لمانځه باندې ودریدل. امام د﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ په سورت کښې د ﴿لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾ په ځای د بې سدې (بې هشی) په حالت کښې «**اعبد ماتعبدون**» ولوست چه په هغه سره د هغه معنی بیخي غلطه او له حقیقته مخالفه شوه نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو. اوس که د خوب د زیاتوالي په وخت کښې یا د رنځوری له امله (وجې) چا ته د داسې بې سدې (بې هشی) کوم حالت پیدا شي. چه په خپلو خبرو باندې نه پوهیږي، چه څه وائي؟ نو په داسې حالت کښې د ده لمونځ کول ناروا دي. او هر کله چه په سد او هوښ راغی، نو ضرور دي د هغه فوت شوی لمانځه قضائي راوړي!

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران) یا په سفر باندې (په حالت د بې اودسۍ یا جنابت کښې) یا راشي یو له تاسې له بیدیا (له بولو) نه یا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (یا ئې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې)

تفسیر: یعنې د جنابت په حالت کښې دې لمونځ نه کوئ! وروسته له غسل او لمبلو څخه دې اداء کړ شي! دا حکم هلته دی چه کوم عذر نه وي، که یو داسې عذر پیښ شي چه د اوبو استعمال د هغه لامله (له وجې) ممکن نه وي او ترې معذور شي او د طهارت حصول ضروري وي نو په داسې وخت کښې تیمم وهل کافي دي. د اوبو د استعمال معذوریت درې صورتونه لري
(١): ناروغي چه د اوبو استعمال ورته ضرر پیښوي.
(٢): چه سفر ئې په مخه کښې وي او دومره اوبه ورسره وي چه یوازې خپله ګزاره پرې کولی شي، اوکه اودس پرې وکړي تنده به ورته ضرر ورسوي او اوبه له ده څخنې لرې وي.

(۳): دا چه اوبه بیخی موجودی نه وی. د اوبو د نشتوالی په تقدیر ئی د طهارت د ضرورت دوه صورتونه ښودلی دی
(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کښی.
(دوهم): له مجامعت ځنی وروسته د غسل او د لمبلو ضرورت په وخت کښی.
(فائده): د تیمم صورت دا دی چه په پاکه ځمکه باندی دی دواړه لاسونه ووهی! بیا دی پر خپل تول مخ باندی په ښه ډول (طریقه) سره مسحه کړی! بیا دی دواړه لاسونه پر ځمکه باندی ووهی! او دواړه لاسونه دی تر څنګلو پوری مسحه کړی! خاوره طاهره ده. او د ځینو شیانو له پاره د اوبو په شان پاکوونکی هم ده. مثلاً موزه، بوټ، ماسی، چاړه، هنداره او نور (هغه نجاست چه پر ځمکه باندی ولویږی او په خاوره تبدیل شی هغه هم د خاوری له متجانسیت څخه پاکیږی) او هم پر لاسو او مخ باندی د خاوری په مښلو سره د تذلل او عاجزی مراتب پوره کیږی. چه له ګناهونو ځنی د معافی غوښتلو اعلیٰ صورت دی. کله چه خاوره ظاهری او باطنی دواړه قسمه نجاست لری کوی نو ځکه ئی د معذوریت په وخت کښی د اوبو قائم مقام درولی ده. پرته (علاوه) له هغه سهولت او آسانی له مقتضاء څخه چه پر هغه باندی د تیمم حکم مبنی دی، بله وجه دا ده ښائی د اوبو قائم مقام داسی شی ودرولی شی چه له اوبو ځنی زیات سهل الوصول وی نو په ځمکه کښی دا خاصیت ښکاره دی، ځکه چه خاوره هر چیری شته. معهذا خاوره د انسان اصل دی او خپل اصل ته په رجوع کولو سره له ګناهونو او خرابیو څخه نجات مومی. کافران به هم آرزو کوی چه مونږ به په څه ډول (طریقه) سره بیا له خاوری سره ګډ شو. لکه چه په ړومبی آیت کښی مذکور دی

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

بیشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چه داسی سختی ئی را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصیراتو)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د ضرورت په وخت کښی د تیمم اجازه راکړی ده. او خاوره ئی د اوبو قائم مقام درولی ده. ځکه چه هغه سهولت او معافی ورکوونکی او د بندګانو د خطاؤ معافوونکی ذات دی. او خپلو بندګانو نفع او هوسائی (آسانی) خوښوی. چه له دی ځنی دا هم ښکاره شوه، چه په لمانځه کښی د نشی په حالت کښی چه د یوه شی په ځای بل شی لوستلی شوی ؤ، هغه ئی هم معاف کړی دی، چه له هغه څخه دا خلجان پاتی نشو چه وروسته له دی نه دی په داسی حالت کښی لمونځ نه کوی، مګر هغه غلطی چه پخوا له دی نه شوی ده ښائی د هغی په نسبت مؤاخذه وشی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيْلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۡ وَّكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿٤٥﴾

آیا نه دی کتلی تا (نه ئی خبر له حاله د) هغو کسانو چه ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه چه پیری (اخلی) دوی ضلالت (گمراهی په عوض د هدایت) او اراده لری دوی د دی چه ورکه کړئ تاسی (هم) لاره (د حق) او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسی (هم نو خبروی مو پری چه تری په څنگ شئ!) او کافی (بس) دی الله ولی (دوست حمایت کوونکی ستاسی) او کافی (بس) دی الله مددگار (ستاسی).

تفسیر: په دی آیتونو کښی د یهودانو قبائح او د هغوی د مکر او فریب بیان دی. او یهودان په خپل ضلالت او کفر باندی خبروی او هم نور خبروی چه له هغوی څخنی ځان وساتئ! لکه چه له ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا ﴾ څخه نیولی تر ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ ﴾الآیه ـ پوری د یهودیانو قبائح ذکر شوی دی، په منځ کښی ئی د یوه خاص مناسبت لامله (له وجی) په نشه او په جنابت کښی له لمونځ کولو څخه ممانعت فرمایلی دی بیا ئی د یهودانو قبائحو ته دوام ورکړ. یهودانو ته له کتاب څخنی څه برخه ورکړی شوی ده، یعنی د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوی ده، او د عمل کولو برخه چه اصلی مقصود ده، نه ده ورکړی شوی. او گمراهی پیری، (اخلی) یعنی د (آخرالزمان نبی صلی الله علیه وسلم) له حالاتو او اوصافو څخنی به ئی د دنیائی عزت او رشوت لامله (له وجی) خلق نه خبرول. او پټول ئی. او عمداً به ئی تری انکار کاوه او غوښتل ئی چه مسلمانان هم له دین څخنی واړوی چه گمراهان شی. او الله تعالیٰ ته ای مسلمانانو! ستاسی دښمنان داسی ښه معلوم دی چه تاسی ته نه دی معلوم. نو د الله تعالیٰ په دی ارشاد باندی اطمینان ولرئ! او له دوی نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړی)! الله تعالیٰ تاسی ته د نفعی رسولو او د زیان څخه د ساتلو له پاره کافی دی. نو ځکه له دښمنانو څخنی هیڅ دول (طریقه) اندیښنی مه کوئ! او په دین باندی قائم اوسئ!

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا

لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۚ

ځینې له هغو کسانو چه یهودان شوي دي اړوي دوی خبرې (د شریعت او محمدي اوصاف) له ځایو د دې (خبرو) څخه او وائي دغه (یهودان) واوریدله مونږ (وینا ستا) او ونه مانه مونږ (حکم ستا) او (وائي یهودان) واوره (ته) په داسې حال کښې چه نه ئې اورولی شوې او (وائي یهودان لفظ د) راعنا په تاوولو د ژبو خپلو او په عیب ویلو سره په دین کښې؛

تفسیر: په یهودانو کښې داسې خلق هم دي، چه هغه «تورات» چه د الله تعالیٰ له خوا نازل شوی دی له خپله ځایه اړوي او بدلوي ئې یعنې لفظي او معنوي تحریفونه پکښې کوي. (﴿ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ﴾ - او وایي وامو وریدله او ونه مانه مونږ) یعنې کله به چه رسول الله صلی الله علیه وسلم یهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوی به په ځواب کښې ویل وامو وریده! یعنې ومو مانه خو ورو به ئې ویل چه مونږ نه دي منلی. یعنې یواځې مونږ په غوږ اوریدلی او په زړه مو هغه نه دي منلی.

(﴿ وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ ﴾ - او وایي یهودان واوره په داسې حال کښې چه نه ئې اورولی شوې) یعنې کله چه یهودان له محمد صلی الله علیه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وایي «واوره! دروا دې نه ورول شې!» یعنې داسې خبرې کوي، چه دوه معناګانې لري. که د یوې معنی په اعتبار دعا یا تعظیم وي نو د بلې معنی په لحاظ ښیرا او تحقیر هم کیدی شي. لکه چه دا خبره په ظاهره کښې د خیر دعا ده، مطلب دا چه «ته تل غالب او معزز اوسې، هیڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه ورولی شې!» او په زړو کښې به ئې هسې نیت کاوه چه ته کوڼ شې! (العیاذ بالله).

(﴿ وَرَاعِنَا ﴾-او وائي راعنا) یعنې کله چه یهودان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې راتلل، «نو راعنا» به ئې هم ویل چه د هغه معناوې هم دوې دي. یوه ښه او بله خرابه چه د هغه بیان په اول جزء د البقرة په (١٠٤) آیت (١٣) رکوع کښې شوی دی. ښه معنی ئې دا ده چه «ته زمونږ رعایت وکړه! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمایه! چه ستا پر مطلب باندې ښه وپوهیږو او د څه شي پوښتنه کول چه غواړو د هغه پوښتنه وکړی شو. او بده معنی ئې دا ده چه د یهودیانو په ژبه دا د تحقیر کلمه وه، یا به ئې په ژوولی ژبه سره «راعینا» ویل چه د هغه معنی «زمونږ شپون» دی او دا د هغوی شرارت ؤ، ځکه چه هغوی ډیر ښه پوهیدل چه حضرت موسیٰ علیه السلام او نورو انبیاؤ علیهم السلام هم پسونه څر ته بیولی وو.

(﴿ لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ ﴾په تاوولو د ژبو خپلو...) یعنې یهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کښې سره ګډولې او په داسې یوه ډول (طریقه) سره به ئې ویلې چه د اوریدونکی فکر به ئې ښې معنی ته اړاوه او د هغو بدې معنی ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کیده. او پخپلو زړونو کښې به ئې همغه خرابه معنی قصدوله او بیا به ئې پر ده باندې داسې عیب لګاوه، چه که دا سړی په رښتیا

سره تبي وی نو زمونږ په دی قریب (دروه) به هرومرو (خامخا) پوهیده، نو الله تعالیٰ د دوی دا فریبونه مسلمانانو ته په ښه ډول (طریقه) سره څرګند کړل.

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

او که بیشکه دوی ویلی وی واوریده مونږ (وینا ستا) او ومانه (حکم ستا په بدل د «عصینا» کښی) او (که دوی ویلی وی) واوره (بی له «غیر مسمع» او نظر لره پر مونږه (په بدل د «راعنا» کښی نو خامخا به ؤ خیر دوی ته او ډیره سمه (دا وینا) ولیکن لری کړی دی دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د کفر د دوی پس نه راوړی ایمان (له دغو یهودانو مګر لږ خلق

تفسیر: حق تعالیٰ د یهودانو د دغو دریو منمومو اقوالو له بیان کولو څخه وروسته اوس د ملامتیا او د هدایت په ډول (طریقه)، ارشاد فرمائی چه که یهودانو د ﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَأَطَعْنَا﴾ او د ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض یوازی ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَرَاعِنَا﴾ په ځای ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ویلی، نو دا به د دوی په حق کښی بهتر ؤ، او دا خبره به په ځای او سمه وه. او هسی بیهودګی او شرارت ته به ځای نه ؤ پاتی، چه له پاسنیو کلماتو څخه یهودانو په خپلو زړونو کښی بدی معناګانی اخیستلی. لیکن څرنګه چه الله تعالیٰ دوی د خپل کفر په سبب له خپل رحمت او هدایت څخه بی برخی ګرځولی دی، نو ځکه دوی په سمه لاره باندی نه راځی او په ګتورو (فائده منلو) خبرو باندی نه پوهیږی او ایمان نه راوړی مګر لږ خلق دی چه له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت ځنی محفوظ پاتی دی لکه حضرت (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګری رضی الله تعالیٰ عنهم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

ای هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (ای کتابیانو!) ایمان راوړئ تاسی! په هغه (قرآن) چه نازل کړی دی مونږ حال دا چه تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چه تاسی سره دی پخوا له هغه چه هوار کړو مونږ ډیر مخونه نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی یا پخوا له دی چه لعنت وکړو پر دوی لکه چه لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځی) د شنبی او دی امر (حکم) د الله کیدونکی (خامخا).

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی یی د یهودانو ضلالت او د دوی د مختلفو قبائحو ذکر وفرمایه اوس هغوی ته د خطاب په ډول (طریقه) د ایمان او د قرآن د تصدیق حکم ورکاوه شی او وویرول شول چه له مخالفت څخه ځانونه وژغوری (وساتی). مطلب ئی دا دی چه «ای اهل د کتابو! ایمان راوړئ! په هغه «قرآن» چه احکام ئی له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی. ایمان راوړئ! پخوا له هغه څخه چه مونږ ستاسی د مخ علامی یعنی سترګی پوزی او نور بدل کړو. مطلب دا چه که تاسی ایمان را نه وړئ، نو ستاسی څیری بدلوو او بیا ئی د شا په لوری اړوو. یعنی ستاسی مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوری او ستاسی څټ د مخ په لوری اړوو. (یاد ا چه) ایمان راوړئ پخوا له دی نه چه مونږ ډیر مخونه محوه کړو او د څټونو په شان یوه تخته ئی وګرځوو.» یا په د شنبی د ورځی د مسخ شویو خلقو په شان تاسی هم مسخ کړو او له تاسی ځنی به ځناوران جوړ کړو.

د ﴿ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ﴾ قصه د «الاعراف» په سورت کښی مذکوره ده.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

بیشکه چه الله نه ښښی دا چه شریک ونیولی شی له (الله سره او ښښی هغه (ګناه) چه ښکته وی له شرکه (لویه وی که وړه) هغه چاته چه اراده وفرمائی (د مغفرت ئی) او هر هغه څوک چه شریک ونیسی. له الله سره نو په تحقیق وییی تړل (په الله) دروغ لوی (او وئی کړه) ګناه ډیره لویه.

تفسیر: یعنی مشرک ته له سره مغفرت نشته بلکه دوزخ ئی دائمی سزا ده. هو! له شرک ځنی ښکته چه کوم صغیره ګناهونه دی یا کبیره. هغه ګرد (ټول) د مغفرت وړ (لائق) دی الله تعالیٰ د هر چا د مغفرت اراده چه وفرمائی د هغه صغیره او کبیره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو

یا بی له عذاب ورکولو معافوی او دا د دی په لوری اشاره ده څرنګه چه یهودان په کفر او شرک کښی مبتلا دی، نو دوی دی د مغفرت توقع او هیله (امید) نه کوی!.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آیا نه دی کتلی ته (نه ئی خبر له حاله د) هغو کسانو چه پاکوی دوی ځانونه خپل (او په واقع کښی داسی نه دی) بلکه (خاص) الله پاکوی هغه څوک چه اراده وفرمائی (د پاکی ئی) او ظلم به ونه کړی شی پر دوی په اندازه د یوه نری تار (هم).

تفسیر: یعنی یهودان سره له دومره خرابیو بیا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼی، تر دی چه خپل ځانونه «ابناؤالله» او «احباؤالله» هم بولی چه بیخی چټی (بیکاره) او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی هغه مقدس او پاکیزه کوی او د یهودانو په تشه وینا سره هیڅ نه کیږی. د دغو متکبرانو په ډله باندی به لږ ظلم هم نه کیږی یعنی دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کیږی او په دوی باندی به هیڅکله په ناحقه سره عذاب نه واردیږی.

(فائده): یهودانو چه خوسی (سخی) ته عبادت کاوه او حضرت (عزیر علیه السلام) ته ئی د الله تعالیٰ ځوی ویل کله چه هغوی دا آیت ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ ﴾ الآیة ـ واوریده، نو ویی ویل چه «مونږ خو مشرکان نه یو بلکه د الله تعالیٰ خاص بندګان او د انبیاؤ ځامن یو او پیغمبری زمونږ میراث ده.» نو الله تعالیٰ د دوی د دغی لویی او ځانمنی په مقابل کښی دا آیت نازل کړ. (فتیل هغی نری پردی ته وایی چه د تارونو په شان د خرماؤ د زړو په چاودونو کښی وی.)

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده!) چه څرنګه تړی دوی په الله باندی دروغ او (بس) دی دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنی څومره د تعجب خبره ده چه په الله تعالیٰ باندی دا ډول (طریقه) تهمتونه کوی. او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالیٰ دوستان وایی او د الله تعالیٰ په نزد

د مقبولیت مدعیان دی. او داسی سخت تهمت کول د دوی د صریح گنهگار کیدلو له پاره بیخی کافی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آیا نه دی کتلی تا هغو کسانو ته چه ورکړی شوی ده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایی دوی په حق د هغو کسانو کښی چه کافران شوی دی دا (کفار) ښه لاره موندونکی دی له هغو کسانو څخه چه مؤمنان دی له جهته د لاری.

تفسیر: په دی آیت کښی هم د یهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره دا ده کله چه د یهودانو په زړونو کښی د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم عداوت زیات شو، نو د (مکی معظمی د مشرکانو سره مله او د هغوی سره متفق شول او د مشرکانو د خوښی او د ضرورت له مخی ئی د بتانو تعظیم وکړ او ویی ویل چه «ستاسی دین د مسلمانانو له دین څخه بهتر دی» او د دی کار سبب یوازی حسد وه او غوښتل ئی چه د نبوت او دینی ریاست پرته (علاوه) له مونږ څخنی بل چاته ولی ورکړی شوی دی؟ نو په دی مناسبت الله تعالیٰ په دوی باندی الزام آړوی او په دی آیتونو کښی هم دا خبری مذکوری دی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکی په غوره والی د کفارو) هغه کسان دی چه لعنت کړی دی (په دوی باندی) الله او هر هغه څوک چه لعنت (پری) وکړی الله نو له سره نه مومی (ته) ده لره کوم مددگار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسیر: یعنی دا خلق سره له دی چه اهل کتاب دی، د نفسانی اغراضو له سببه ئی د بتانو

تعظیم وکړ او د کفر طریقه ئې د اسلامي طریقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالیٰ لعنت دی او په هر چا باندې چه الله تعالیٰ لعنت وکړي د هغه حامي او مددګار په دنیا او آخرت کښې هیڅوک نشي کیدی، نو چه اوس دوی د خپلې مرستې (مدد) په طمع د مکې‌شریفې د مشرکانو سره موافقت کړی دی دا بیخي لغو او چټي (فضول) کار دی لکه چه په دنیا کښې یهودانو ډیر زیات ذلتونه وګالل (برداشت کړل)، په آخرت کښې به هم په سختو عذابونو اخته کیږي.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آیا شته یهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ یعني نشته! او که شي) نو په دغه وخت کښې به ورنه کړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقیر.

تفسیر: یهودانو داسې خیال کاوه چه نبوت او د دین سرداري زمونږ میراث دی. او یوازې مونږ د هغه لیاقت لرو، نو ځکه به ئې د عربي نبي صلی الله علیه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کاوه او یو له بل سره به ئې ویل بالاخر حکومت او باچاهي مونږ ته رسیږي که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم وررسیږي هیڅ پروا نشته. نو په دې نسبت دا آیت نازل شو، چه مطلب ئې دا دی «آیا یهودانو ته په سلطنت کښې څه برخه شته؟ یعني له سره دوی په سلطنت کښې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت وررسیږي نو خلقو لره د یوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي. یعني دوی داسې بخیلان دي چه پخپله باچاهي کښې هم فقیرانو ته یوه ذره شی نه ورکوي. (حال دا چه له سلطنت سره عطاء سخا او ورکړه لازمه ده).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آیا حسد کوي دغه (یهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره یې) پر هغه شي چه ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان رحمت) خپل، نو په تحقیق ورکړې دي مونږ اولادې د ابراهیم ته کتاب (تورات، زبور، انجیل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې (اوچتې) خبرې) او ورکړې دی مونږ دوی ته سلطنت ډیر لوی.

تفسیر: یعني آیا که یهودان په حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د دوی په اصحابو

باندی د الله تعالیٰ (د نصرت، عزت، عظمت، سیادت او د نورو) فضائلو او انعامونو له لیدلو ښخه له ډیری رخی (کینی) او حسده مری، نو دا بیخی د دوی لیونتوب او ناپوهی ده ځکه چه مونږ د حضرت ابراهیم علیه السلام کورنی ته (چه اسحاق، اسمٰعیل، یعقوب، یوسف، موسٰی، داؤد، سلیمان، عیسیٰ، محمد «صلی الله علیه وسلم» او نور انبیاء علیهم السلام دی) کتاب، علم، حکمت او عظیم سلطنت عنایت کړی دی، نو بیا یهودان د څه له مخی د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندی حسد او له دوی څخنی انکار کوی؟ ځکه چه اوس هم نبوت او عزت د ابراهیم علیه السلام په کورنی کښی دی.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿٥٥﴾

نو ځینی له دغو یهودانو هغه دی چه ایمان ئی راوړی په محمد او ځینی له دغو (یهودانو) هغه دی چه څنګ ئی کړی دی. له محمد ښخه او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب دپاره) ځوښ وهونکی.

تفسیر: یعنی د حضرت ابراهیم علیه السلام کورنی ته الله تعالیٰ تل تر تله لویی ورکړی ده. او حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هم له همغی کورنی ښخه دی، نو که ښوک بی سببه یوازی د رخی (کینی) او حسد لامله (له وجی) محمد صلی الله علیه وسلم نه منی، نو د هغه د سوځولو له پاره د دوزخ لمبی وهونکی اور بس او کافی دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۭ

بیشکه هغه کسان چه کافران (منکران) شوی دی په آیتونو زمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چه پکښی سوځولی شی)

تفسیر: په پخوانی آیت کښی د مؤمنانو او کافرانو ذکر ؤ اوس د مطلق مؤمن او د کافر د جزا او سزا ذکر د کلیی قاعدی په ډول (طریقه) کیږی، چه د ایمان په لوری ښه ترغیب او له کفر ښخه بیخی ترهیب وشی.

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۭ

هر کله چه پاخه شی (وسوځیږی) پوستکی د دوی (په اور کښی نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکی غیر له هغو، له پاره د دی چه وښکی دوی (تل تر تله

نوی نوی) عذاب؛

تفسیر: یعنی د کافرانو په عذاب کښې د نقصان او کمی د نه راتللو له سببه، د دوی د پوستکی له سوځیدلو څخه وروسته، دوی ته بل پوستکی ورآغوندو او د هغه په عوض ئې ورشین کوو.
مطلب دا چه کافران به تل تر تله او یو شان په عذابونو کښې آخته او مبتلا وی.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

بیشکه چه الله دی ښه غالب قوی (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسیر: یعنی بیشکه الله تعالیٰ ډیر زبردست او غالب دی. د کافرانو په هسی سزا ورکولو کښې الله تعالیٰ جل جلاله ته هیڅ کومه سختی نشته. او د حکمت خاوند دی چه کافرانو ته د خپل حکمت سره سمه دا سزا ورکوی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

او هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی او کړی ئې دی ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کښې چه بهیږی له لاندی د (مانیو او ونو) د دوی ویالی همیشه وی به دوی په دغو (جنتونو) کښې تل (بی انتها بلا انقطاع) وی به دوی ته په دی جنتونو کښې ښځې پاکې کړی شوی (له تولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمی نعمت او راحت).

تفسیر: یعنی مؤمنان به تل تر تله په جنت کښې اوسیږی. او دوی ته به هسی ښایسته ښځې ور په برخه کیږی چه له حیض، نفاس او له نورو دنیوی ککړتیاؤ څخنی به بیخی پاکې، صافی او ستره وی. دوی به په ډیرو ګڼو سیورو کښې داخل کړو چه د لمر له تودوخی او نورو څخنی به بیخی محفوظ وی.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمٰنٰتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بیشکه الله امر کوی په تاسی (ای مؤمنانو!) د دی چه وسپارئ تاسی امانتونه اهل د اماناتو ته او کله چه حکم کوئ تاسی (ای قاضیانو! ای حاکمانو!) په منځ د خلقو کښی نو (امر کوی الله چه) حکم وکړئ په انصاف سره!

تفسیر: په یهودانو کښی دا عادت ؤ چه په امانتونو کښی به ئی خیانت کاوه او د خصوماتو په فیصلو کښی به ئی رشوتونه اخیستل او په نورو اسبابونو سره به ئی د یوه پلو خاطر، لحاظ، رعایت کاوه او د حق په خلاف به ئی حکمونه کول. نو ځکه مسلمانان له هسی چارو څنی ممنوع گرځولی شوی دی منقول دی چه د مکی‌شریفی د فتحی په ورځ رسول الله مبارک اراده درلوده (لرله) چه (بیت الله) شریف ته دننه ننوځی د کعبی شریفی کلی (چابی) (مفتاح) ساتونکی حضرت عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه د کعبی شریفی د کلی (چابی) له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (حضرت علی کرم الله وجهه) د ده له لاسه کلی (چابی) په زوره واخیستله او ور ئی پرانیست کله چه د الله تعالیٰ جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبی شریفی نه د باندی ووتلو حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه وغوښتل چه دا د (بیت الله شریف) کلی (چابی) دی ماته راکړه شی! دلته دا آیت نازل شو او کلی (چابی) بیرته همغه عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه ته ورسپارله شوه (او تر نن ورځی پوری هغه کلی (چابی) همغی کورنئ سره پاتی ده. عثمان بن طلحة رضی الله تعالیٰ عنه به تل ویل، که زه پوهیدی چه رسول الله «صلی الله علیه وسلم» کلی (چابی) غواړی، نو کلی (چابی) به می تری منع کړی نه وی!.)

إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بیشکه الله ښه شی چه پند درکوی تاسی ته په هغه سره (چه د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دی) بیشکه چه الله دی ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ چه تاسی ته د امانتونو په اداء او عدل سره حکم فرمایی، دغه تاسی ته بیخی مفید دی. او الله تعالیٰ ته ستاسی پټ او ښکاره او اوسنی او راتلونکی خبری ښی معلومی دی، نو که اوس چیری تاسی ته د امانت اداء کول یا عدل مفید معلوم نشی، نو د الهٰی حکم په

مقابل کښې، په هغه څه اعتبار ونه لري.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ

ای هغو کسانو چه ايمان ئې راوړی دی (ای مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسی د الله! او حکم ومنئ تاسی د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسی (مسلمانانو يعنی حاکمانو او مشرانو!)

تفسير: په پخوانی آيت کښې يې قاضيانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمايه اوس نورو ته د حاکمانو او قاضيانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکاوه کيږی چه له دې څخه دا راښکاری چه د حکامو او قاضيانو حکم منل به هلته واجبيږی چه دوی د حق اطاعت وکړی.
(فائده): د اسلامی باچا او د ده د وزيرانو، حاکمانو، قاضيانو، لښکری مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضرور دی، تر څو چه دوی د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له احکامو څخنی مخالف کوم حکم ونه کړی، که د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د صريحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکړی، نو د دغه حکم منل له سره نه دی په کار!

فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِيْ شَيْءٍ فَرُدُّوْهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

نو بيا که جګړه وکړه تاسی په يوه شی کښې نو وګرځوئ تاسی دا (کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته). او رسول ته (د رسول الله حديث ته) که يئ تاسی چه (په اخلاص سره) ايمان لرئ تاسی په الله او په ورځی آخری (قيامت) باندی؛

تفسير: يعنی که د تاسی او د اولوالامر په منځ کښې کوم اختلاف پيښ شی، چه د حاکم دا حکم د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ! او د هغو له مخی د دی خبری فيصله وکړئ! چه ايا هغه حکم فی الحقيقت د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چه محققه شی، نو ښايی چه هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ!، او ښايی چه اختلاف له منځه ورک کړئ! که تاسی په الله تعالیٰ او د قيامت په ورځ باندی له زړه ايمان لرئ نو خامخا به د اختلاف په صورت کښې د الله تعالیٰ

او د رسول الله مبارک د حکم په لوری رجوع وکړئ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت ځنی به هرومرو (خامخا) ویریږئ! چه له دی ځنی دا حکم راڅرګند شو، هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتی، مسلمان به نه وی نو ځکه که د دوو مسلمانانو په منځ کښی کومه جګړه پیښه شي او یو د دوی هغه بل ته ووائی راځه چه شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووایی چه زه شریعت نه پیژنم (نستغفرالله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم. نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ﴿٥٩﴾

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډیر غوره دی تاسی ته له ناقصه فکر ستاسی) او دا (رجوع) ډیره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعنی خپل منازعات او اختلافات الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دی له دی نه چه پخپلو منځونو کښی سره جګړی او شخړی (جنګونه) وکړئ!، یا له خپلی رائی سره سم کومه فیصله صادره کړئ، ځکه چه د شریعت په لوری د رجوع کولو انجام بهتر دی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يَزْعُمُوْنَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْٓا اِلَى الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْٓا اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهٖ ۭ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًا ۢ بَعِيْدًا ﴿٦٠﴾

آیا نه دی کتلی تا هغو کسانو ته چه (ظاهری) دعوی کوی دوی چه بیشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده!) او په هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوی دی پخوا له تانه (ای محمده!) اراده لری دوی چه وروړی (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب

بن اشرف) او په تحقيق حکم کړی شوی دی دوی ته چه کافر دی شی دوی
په ده سره (ووېی نه منی) او اراده لری شيطان دا چه ګمراه کړی دوی په
ګمراهی لری سره (له حقه).

تفسير: يهودان د خصوماتو په فيصله کولو کښی له رشوت او مراعات سره عادی شوی وو. ځکه
هغه کسان چه دروغجن، منافقان او خائنان به وو، نو دوی به خپلی دعوی او جګړی يهودی
عالمانو ته وړلی او يهوديان به ئی غوره کول چه هغوی به د دوی رعايت او خاطر کاوه نو داسی
خلق تاسی ته ای محمده! صلی الله عليه وسلم د خپلی معاملی راوړل. نه خوښوی، ځکه چه تاسی
د حقانيت رعايت کوئ!. او د بل هيڅا رعايت له سره نه کوئ! په (مدينی منوری) کښی د يوه
يهودی او د يوه منافق په منځ کښی (چه له ورايه د مسلمان په شان ښکاريده) په کومه خبره
باندی جګړه پيښه شوه. يهودی چه په رښتيا ؤ، ويی ويل «راشه! چه محمد ته لاړ شو!» منافق
چه په ناحقه ؤ ويی ويل «راځه! چه (کعب بن اشرف) ته لاړ شو!» چه د يهودانو عالم او مشر ؤ
بالاخر دوی دواړه د رسول الله مبارک په حضور کښی حاضر شول. رسول اکرم صلی الله عليه وسلم
د جګړی د پيښی له اوريدلو څخه وروسته د يهودی حق ثابت کړ. کله چه دوی دواړه د رسول الله
صلی الله عليه وسلم له حضوره د باندی ووتل منافق وويل «راځه! چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ
عنه ته ولاړ شو!، هره فيصله چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه وکړه همغه به سره ومنو! او د
رسول الله صلی الله عليه وسلم په فيصله راضی نشو او قناعت ئی ونه کړ. اغلباً ده به هسی ګڼلی
وی چه څرنګه زه د اسلام مدعی يم. نو خامخا به حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د دی يهودی
په مقابل کښی زما رعايت کوی، نو حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه ته ولاړل چه د نبوی صلی
الله عليه وسلم په حکم به ئی د (مدينی منوری) فيصلی صادرولی، کله چه حضرت عمر رضی الله
تعالیٰ عنه دغه جګړه واوريده او د يهودی له بيان څخنی ورښکاره شوه چه دا جګړه د رسول الله
مبارک حضور ته هم رسيدلی او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغی قضيی په نسبت خپله فيصله
هم صادره کړی ده او د حضرت نبوی له فيصلی سره سم په دغه جګړه کښی هغه يهودی رښتينی
او غالب پيژندل شوی دی. نو حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه دغه منافق وواژه او ويی فرمايل
«څوک چه د داسی يو حقانی قاضی فيصله ونه منی، نو د هغه فيصله دی په دی ډول (طريقه)
سره وکړه شی!» د دی منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کښی راغی
او په حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه باندی ئی د قتل دعویٰ دائره کړه او قسمونه ئی ياد کړل.
چه دی حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه ته د دی لامله (له وجی) تللی ؤ چه ښايی هغه په دی
معامله کښی د دوی په منځ کښی روغه او صلح وکړی. او داسی نه و چه هغه د رسول الله
مبارک له فيصلی څخنی انکار او غاړه غړولی وه. نو دلته دا آيتونه نازل شول او په دی آيتونو
کښی اصل حقيقت ښکاره کړی شو. او د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه لقب «فاروق» وټاکل
(مقرر) شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

او کله چه وویل شي دی (منافقانو) ته راځئ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چه نازل کړی (رالیږلی) دی. الله (یعنی قرآن ته) او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړی د فیصلی له پاره) نو ګوری به ته منافقان چه ګرځی به له تا (له ډیری دښمنی) په ګرځیدلو سره.

تفسیر: یعنی که په کومه جګړه کښی منافقانو ته وویل شی چه «د هغه حکم په لوری راشئ! چه د الله تعالیٰ له لوری نازل شوی دی او د هغه د رسول په مخ کښی خپلی جګړی وراندی کړئ!» کله چه دوی ظاهراً د اسلام مدعیان دی. نو ځکه په صاف ډول (طریقه) سره انکار نشی کولی، مګر ستاسی په حضور کښی د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوری (بچ کوئ) او بیرته ستنیږی (واپس کیږی)، او غواړی چه په کوم چل او فریب سره ځان تری ګوښه (بیل) کړی. او له رسول الله مبارک څخه پرته (علاوه) بل کوم ځای ته چه د دوی زړونه ئی غواړی لاړ شي او هلته خپلی جګړی فیصله کړی.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

نو څه به وی (حال د دوی) کله چه ورسیږی دوی ته کوم مصیبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چه وړاندی لیږلی دی لاسونو د دوی (چه د رسول الله د حکم نه منل دی) بیابه راشي دوی تاته (ای محمده!) چه قسمونه به خوری په الله چه اراده نه وه کړی مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښیګنی (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا)

تفسیر: یعنی دا ګردی (تولی) خبری خو وشوی مګر دا منافقان به هلته څه وکړی چه دوی ته د دوی د اعمالو په بدل کښی عذاب ورورسیږی. یعنی د خصوماتو په فیصلو کښی ستاسی په حضور کښی له راتلو څخه ویریږی او بیرته ځان کوی او کله چه پر دوی باندی عذاب نازل شي نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي پرته (علاوه) له دی چه د رسول الله مبارک په خدمت کښی راشي او

قسمونه وخوری چه مونږ د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه خدمت ته یوازی د دی مقصد له پاره تللی وو، چه ښائی هغه زمونږ په منځ کښی صلحه (روغه) وکړی او زمونږ مقصود له سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد ځنی ځان ژغورل (ساتل) یا غاړه غړول او اعراض نه ؤ.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دی چه معلوم دی الله ته هغه شی (هم) چه په زړونو د دوی کښی دی نو څنګ (تغافل) وکړه! له دوی ځخه (او ناحقه معاذیر (عذرونه) ئی مه منه!) او پند ورکړه دوی ته او ووایه (ای محمده!) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کښی خبره بلیغه (تاثیرناکه).

تفسیر: په دی آیت کښی حق تعالیٰ د دوی د قسم او د پخوانی معذرت تکذیب وفرمایه چه منافقین هره خبره چه جوړوی هغه دی جوړه کړی الله تعالیٰ ته د دوی د زړونو خبری ښی ښکاره دی. یعنی د دوی نفاق او دروغ او نوری پلمی (تدبیرونه) ډیری ښی ورته معلومی دی. نو اوس د الله تعالیٰ پر حکم باندی اکتفاء او د منافقانو له خبرو ځنی تغافل وفرمایه! او د دوی په خبرو باندی هیڅ غوږ مه پږده! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کښی هیڅ تقصیر مه فرمایه!. او د دوی له هدایت ځخه مه نا امیده او مه مأیوس کیږه!.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لیږلی مونږ هیڅ رسول مګر (لیږلی مو دی) د دی له پاره چه حکم ومانه شی د ده په اذن (حکم فرمائلو) د الله سره او که بیشکه دغه (منافقان) کله چه ظلم وکړی دوی پر ځانونو خپلو (په منلو د حکم ستا) راغلی وی تاته پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وی دوی ته رسول (د الله هم) نو خامخا به موندلی ؤ دوی الله ښه قبلوونکی د توبی

دير رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسير: يعني الله جل جلاله هر هغه رسول چه د خپلو بندګانو په لوری ليږی، نو په دی غرض ئی ليږی، چه د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد (تول) بندګان د هغه خبری ومنی نو دا ضروری وه چه دی خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومی، بی تأمله لا له پخوا څخه منلی وی او که له ګناه او خرابی کولو څخه وروسته هم ويښ او متنبه شوی وی او له الله تعالیٰ څخنی ئی معافی غوښتی وی او رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د دوی له پاره د معافی دعا کړی وی نو الله تعالیٰ به د دوی توبه قبوله کړی وی مګر دوی داسی خراب کار وکړ، چه اول ئی د (رسول الله) له حکم څخنی چه عيناً د الله تعالیٰ حکم ؤ، غاړه وغړوله، نو کله چه د هغه وبال پر دوی باندی ولويد، بيا هم متنبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونوئی لاسونه پوری کړل،او په بی ځايه تأويلاتو پسیولوېدل، نوددا سی کسانو مغفرت به په څه دول (طريقه) سره وشی؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا چه نه مؤمنان کيږی دوی تر هغه پوری چه حکم (منصف) کړی دوی تاپه هغه جګړه کښی چه پيښه شوی ده په منځ د دوی کښی بيا ونه مومی دوی په نفسونو (زړونو) خپلو کښی خپګان (تنګی - ناراضی) له هغه شی چه حکم (فيصله) کړی وه تا او (ويی) منی دوی په منلو سره «بی له جګړی په خوښی سره».

تفسير: يعنی منافقان څومره بيهوده خياله دی؟ او څومره خوشی چتی (بيکاره) پلمی (تدبيرونه) او حيلی جوړوی؟ دوی دی ښه وپوهيږی چه مونږ په خپل ذات قسم کړی چه ای رسوله! تر څو چه دوی پخپلو وړوکو او لويو مالی او جانی جګړو او خصوماتو کښی تا منصف او حاکم ونه ګڼی. او ستاسی له فيصلو او حکمونو څخه د دوی په زړونو کښی هيڅ يو قسم خپګان او تنګی او ناخوښی رانه شی. او ستاسی هر حکم په خوښی سره ونه منی او له زړه ئی قبول نه کړی. ظاهراً او باطناً تاته غاړه کيږدی تر هغه پوری دوی ته ايمان له سره په برخه کيدی نشی. اوس هر هغه شی چه کوئ ځانئی چه په ښه فکر او پوهی سره ئی وکړئ!.

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوٓا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

او كه په تحقيق مونږ فرض كړى وى پر دغو (مدعيانو د ايمان) دا چه مړه كړئ تاسى ځانونه خپل! يا ووځئ تاسى له كورونو! خپلو! (لكه چه بنى اسرائيلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به ؤ كړى دوى هغه (قتل او جلا (جدا) مگر لږو كسانو له دوى نه او كه په تحقيق دوى كړى وى هغه چه پند وركاوه شى دوى ته په هغه سره نو خامخا به ؤ دا كار خير (ډير غوره) دوى ته او ډير به كلك ؤ له جهته د محكموالى (د ايمان)، او په دغه وخت كښي به خامخا وركړى ؤ مونږ دوى ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډير لوى «جنت او نور» او خامخا به برابر كړى (بيولى) ؤ مونږ دوى لارى سمى ته (او رسيدل به خپل مقصود ته).

تفسير: يعنى څرنگه چه د گردو (ټولو) ارواحو او اجسامو مالک الله تعالىٰ دى، نو ځكه د ده د حكم په مقابل كښى هيڅا لره نه ښائى چه خپل ځان وسپموى (منع كړى) كه الله (جل وعلىٰ شانه) دى خلقو ته د خپلو ځانونو د وژلو امر يا يى، د وطن د جلا (جدا) كيدلو حكم وركړى وى لكه چه په بنى اسرائيلو باندى ئى حكم فرمايلى ؤ، نو دا حكم به پرته (علاوه) له څو تنو صادقو ايمان لرونكو نورو په ځاى نه راوړ نو دا منافقان د داسى حكمونو تعميل كله كولى شى. اوس دوى وپوهوه! كوم حكم چه مونږ د دوى په نسبت وركړى دى، هغه يواځى د دوى د پند او خير غوښتلو له پاره دى. نه د ځان د هلاكولو حكم دوى ته وركړى شوى دى. او نه له وطن څخنى د جلا (جدا) كيدلو. كه دوى په دى سهل او آسانه حكمونو باندى ټګ وكړى، نو نفاق به بيخى ورک شى او دوى به خالص مسلمانان شى، مگر افسوس چه دوى نه پوهيږى او موجوده حالت غنيمت نه گڼى، چه په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوى ته د دين او دنيا ښيگڼى (فائدے) ور په برخه كيږى.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿٦٩﴾

او هر څوک چه حکم ومنی د الله او د رسول (د الله) نو دغه کسان به له هغو سره وی (په جنت کښی) چه انعام کړی دی الله پر دوی باندی چه انبیاء دی او صدیقان دی او شهیدان دی او صالحان دی، او ښه دی دغه کسان له جهته د رفاقته (چه ښه ملګری دی).

تفسیر: «نبی» هغه دی چه د الله جل جلاله «وحی» پری راځی. یعنی پربښته ظاهراً د پاک الله پیغام ورته وائی. «صدیق» هغه دی چه هغه پیغام او احکام چه د الله تعالیٰ له لوری رسولانو ته راځی، د ده زړه پخپله په هغه باندی شهادت ورکړی او بی له دلیله د هغه تصدیق وکړی.
«شهید» هغه دی چه د الله تعالیٰ او انبیاؤ علیهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوی او تل ورته حاضر وی.
«صالح» او نیک بخت هغه دی چه د هغه طبیعت یواځی پر نیکی پیدا شوی وی او له خرابو خبرو ځنی ئی خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وی.
مطلب دا چه دا څلور واړه یاد شوی قسمونه د امت له نورو افرادو ځنی افضل دی، ځکه چه د دوی ګرد (تول) اقوال، افعال او احوال له شرعی سره موافق دی او پرته (علاوه) له دوی ځنی نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کښی برابر نه دی، خو که د الله تعالیٰ او د پاک رسول په امر منلو کښی مشغول وی نو دا کسان هم د هم دوی په ذیل کښی راځی. او د دی حضراتو رفاقت د ډیری ښیګنی (فائدی) او د فضیلت خبره ده او هیڅوک دی هغه حقیر ونه ګنی.
(فائده): په دی آیت کښی دی ته اشاره ده هغه منافقین چه د هغوی ذکر شوی یا کیږی له دی رفاقت او معیت څخه بی برخی دی.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ﴿٧٠﴾

دا (ملګرتیا) فضل (احسان، رحمت) دی له «جانبه د» الله نه او کافی دی الله ښه پوه (په تولو نیتونو او عملونو هم).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ او د پاک رسول حکم منونکو ته د انبیاؤ علیهم السلام او صدیقانو

رضی الله تعالیٰ عنهم او شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم رفاقت میسر کیدل د الله تعالیٰ لوی انعام او د ده محض فضل دی. او د دوی د اطاعت په عوض کښی نه دی. نو له هغه څخه منافقان بیخی محروم دی. او الله کافی دی. ښه پوهیدونکی او ښه خبر لرونکی چه د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطیع طاعت او د ده د طاعت اصلی استحقاق او د فضل مقدار مفصلاً ورمعلوم دی، نو اوس دی هیڅوا ته د دی امورو د تفاصیلو له امله (وجی) د الله جل جلاله د وعدی په پوره کیدلو کښی څه اندیښنه او خلجان پیدا نشی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذۡرَكُمۡ فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعٗا ﴿٧١﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) واخلئ تاسی وسلی خپلی (یا ځان له کفارو وساتئ! او ورته هوښیار ؤسئ!) بیا ووځئ تاسی (غزا ته) ډلی ډلی (جلا جلا (جداجدا) فوځ) یا ووځئ تاسی ګرد (تول) سره یو ځای.

تفسیر: دلته د «جهاد» ذکر شروع کیږی. په پخوانی آیت کښی ذکر شوی ؤ هر هغه څوک چه د الله جل جلاله او د ده د رسول احکام ومنی، نو ده نه به د انبیاؤ علیهم السلام صدیقانو رضی الله تعالیٰ عنهم شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم د رفاقت انعام وررسیږی. څرنګه چه د الله تعالیٰ په احکامو کښی د «جهاد» حکم شاق او ډیر سخت او دروند دی په تیره بیا د هغو منافقینو له پاره چه ذکر ئی له پاسه راهیسی دوام لری نو ځکه ئی د «جهاد» حکم صادر کړ څو هر څوک د حضرات انبیاؤ علیهم السلام، صدیقانو رضی الله تعالیٰ عنهم، شهیدانو رحمة الله علیهم او صالحانو رحمة الله علیهم د ملګرتوب او معیت خوشی چتی (بیکاره) امید او هیله ونه کړی. منقول دی چه د اسلام په شروع کښی ډیرو ضعیف الاسلام کسانو هم اسلامی دعوت منلی ؤ خو کله چه «جهاد» فرض شو نو ځینی کسان متزلزل او وارخطا او ځینی له کفارو سره ملګری شول او د رسول الله مبارک په مخالفت ئی بنا وکړه. نو دا آیت نازل شو. مطلب ئی داسی دی چه «ای مسلمانانو! د منافقانو کیفیت خو تاسی ته لا له پخوا ښخه معلوم شوی دی او ستاسی خیر په دی کښی دی چی تاسی د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړی او له باخبری او احتیاط څخنی کار واخلئ! اعم له دی چه دا کار د وسلی په قوت سره وی. که د تدبیر یا د عقل او سامان په وسیله. او د دښمنانو د مقابلی له پاره له کوره د باندی ووځئ! په متفرق صورت، یا د جمیعت په ډول (طریقه)، څنګه چه موقع وی.

وَإِنَّ مِنكُمۡ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ

او بیشکه ځینی له تاسی خامخا هغه څوک دی چه هرومرو (خامخا) تاخیر به کوی (په تللو کښی غزا ته)

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! ستاسی په جمعیت کښی ځینی هغسی کسان هم ننوتلی دی چه د «جهاد» په تللو کښی ځند (ډیل) کوی او بیرته تری پاتی کیږی، او د الله جل جلاله د حکم تعمیل نه کوی، بلکه دنیوی منافعو ته ئی سترگی نیولی دی او له دوی څخه مراد منافقان دی لکه (عبدالله بن ابی) او د هغه ملگری چه دی خلقو په ښکاره سره اسلام منلی ؤ مکر د دوی مقصود له دی خبرو څخه فقط دنیوی منافع وو او د الله تعالیٰ له امر منلو سره ئی هیڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَىَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

نو که ورسیږی تاسی ته کوم مصیبت (لکه قتل یا هزیمت) نو وایی دا (متخلف منافق) په تحقیق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندی ځکه چه نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کښی).

تفسیر: پخوا تیر شو چه منافقانو به «د جهاد» د تللو په وخت کښی ځند (ډیل) کاوه او د مجاهدینو بری او ماتی ته به ئی ردی سترگی نیولی وی چه پر دوی باندی به څه شیان پیښیږی اوس فرمایی وروسته د غزا له ورتللو به که مسلمانانو ته په «جهاد» کښی کوم رېږ (تکلیف) ورپیښیده، لکه چه زخمیان یا شهیدان کیدل یا به ئی ماتی مونده، نو منافقان به ډیر خوشالیدل او ویل به ئی چه د الله تعالیٰ لوی فضل ؤ چه په جنگ کښی مونږ له دوی سره یو ځای نه وو که نه زمونږ هیڅ خیر پکښی نه ؤ. ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ چه په ښه چم (چل) سره تری خلاص شو.

وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

او که ورسیږی تاسی ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لکه فتح یا غنیمت) نو خامخا به وایی هرومرو (خامخا) دا (متخلف منافق) چه گواکی

نه وه په منځ ستاسی او په منځ د ده کښی هیڅ دوستی (او وایی به) ای کاشکی زه (هم) وی له دوی سره نو بریالی (کامیاب) شوی به وم په بری ډیر لوی سره (له غنائمو)

تفسیر: یعنی که په مسلمانانو باندی د الله تعالیٰ فضل وشی لکه چه بری ومومی یا د غنیمت ډیر مال لاس ته ورشی نو منافقان ډیر خپه کیږی لاسونه سره مښی(مروړی)، غاښونه چیچی او لکه دښمنان د حسد او رخی (کینی) د غلبی له کبله (وجی) وایی «هی! د افسوس ځای دی! چه مونږ ولی له مسلمانانو سره په «جهاد» کښی شریکان نشو او له دی لویی ولجی (غنیمت) او بری څخه خوشی چتی (بیکاره) بی برخی پاتی شو که مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب کړی وی نو د لوټ او تاراج زیات مال به مو په لاس راغلی وی». یعنی منافقانو ته به یواځی په خپله محرومی باندی افسوس نه وی بلکه له خپلی محرومی څخه به زیات د مسلمانانو پر بری باندی لا ډیر زیات د حسد په رنځ او اضطراب کښی لویږی. (نو الله تعالیٰ فرمایی)

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دی وکړی په لاره د الله کښی هغه کسان چه خرڅوی دوی حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس) په آخرت او هر څوک چه جنګ وکړی په لاره د الله کښی (د دین د ترقی له پاره) پس شهید کړی شی یا غالب (غازی او بریالی (کامیاب) شی پر دښمن) نو ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر ډیر لوی (چه جنت دی).

تفسیر: یعنی که دا منافقان له «جهاد» څخنی ځانونه ژغوری (ساتی) ودی ژغوری (ودی ساتی) او که د دنیا سرو او تودو سره علاقه لری ودی لری!، مګر هغو کسانو ته چه د آخرت په مقابل کښی ئی دنیا په لته وهلی ده، ښایی چه د الله جل جلاله په لاره کښی بی تأمله وجنګیږی!، او د دنیا ژوندون او د هغه مال او دولت ته دی ونه ګوری!، او ودی پوهیږی چه د الله تعالیٰ په اطاعت او حکم منلو کښی هر ډول (طریقه) ګټی (فائدی) شته. دوی غالب وی که مغلوب مال ئی په لاس ورشی که نه.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ وَلِيًّا ۙ وَّاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ نَصِيْرًا ﴿٧٥﴾

او څه مانع ده تاسی ته چه جنګ نه کوئ تاسی په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او په (خلاصولو) د ضعیفانو کښې چه سړی دی او ښځی دی او هلکان دی هغه کسان چه وایی دوی «ای ربه زمونږه! وباسه مونږه له دی کلی (د مکی) څخه! چه ظالمان دی اوسیدونکی د هغی او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم ولی (حامی، ساتونکی)! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره کوم مددګار!»

تفسیر: یعنی ستاسی جنګیدل له کفارو سره دوه جهته ضروری دی
(۱): د الله تعالیٰ د دین د لوړولو او غالبولو په غرض.
(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو دپاره چه د کافرانو په لاسونو کښې خوارو زار پراته دی. په مکی‌معظمی کښې، ډیر داسی مسلمانان وو چه زمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ئی د مدینی منوری په لوری «هجرت» ونشو کړی. او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول). او دی ته ئی مجبورول چه بیرته کافران شی، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چه تاسی ته په دوه ؤ سببونو له کافرانو سره جنګیدل ضرور دی
(۱): چه د الله تعالیٰ دین لوړ شی.
(۲): چه مظلوم او کمزوری مسلمانان د مکی‌شریفی د کفارو له ظلم څخنی وژغورل (وساتل) شی. (چه هغه ضعیفان له مسلمانانو سریو څخنی سلمه، ولید، عباس او ابو جندل او نور رضی الله عنهم او له مسلمانانو هلکانو او ښځو څخنی ابن عباس او د ده مور او نور رضی الله تعالیٰ عنهم وعنهن وو.)

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

هغه کسان چه ایمان لرونکی دی جنګ کوی دوی په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او هغه کسان چه کافران شوی دی جنګ کوی دوی په لاره د شیطان کښې نو جنګ وکړئ تاسی له دوستانو د شیطان سره!، بیشکه چه مکر د شیطان دی ضعیف.

تفسیر: یعنی ځنګه چه دا خبره ښکاره ده چه مسلمانان د الله تعالیٰ په لاره کښې او کافران د شیطان په لاره کښې جنګیږی نو بیا مسلمانانو ته د شیطان له دوستانو یعنی کافرانو سره بلا تأمل جنګیدل ضروری دی. هر کله چه الله جل جلاله د دوی مددګار دی نو نور هیڅ ډول (طریقه) تردد نه دی پکار. او وپوهیږئ چه د شیطان حیله او فریب کمزوری او ضعیف دی او پر مسلمانانو باندی نه چلیږی. له دی ځنی مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغیب او تشجیع ده، چه د هغه ذکر بالتصریح په راتلونکو آیتونو کښې راځی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

آیا نه دی کتلی تا (نه دی رسیدلی تاته حال د) هغو کسانو چه وویل شو دوی ته ونیسئ تاسی لاسونه خپل (له جنګه په مکه کښې) او قائموئ (سم اداء کوئ سره له تولو حقوقو) تاسی لمونځ او ورکوئ! تاسی زکوٰة!

تفسیر: په مکی‌معظمی کښې پخوا له هجرته کافرانو مسلمانان ربړول (کړول) او هغوی ته راز راز (قسم قسم) مشکلات ورپیښول او پر دوی باندی ظلم او تیری کول ئی خپل کار ګرځولی ؤ مسلمانان به زمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل او شکایتونه به ئی وړاندی کول او اجازه به ئی غوښتله چه له کفارو سره مقاتله وکړی او له دوی ځنی د ظلم بدل واخلی. رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلی ځنی منع کول او ویل به ئی چه «ماته لا د مقاتلی حکم نه دی راکړی شوی تاسی صبر وکړئ! او حوصله له لاسه مه باسئ! ځکه پر مونږ باندی د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی او د لمانځه او زکوٰة هغه حکمونه چه په تاسی باندی شوی دی هغه برابر په ځای راوړئ! ځکه تر ځو چه انسان د الله تعالیٰ په اطاعت کښې له خپل نفس سره «جهاد»

ونه کړی او د جسمانی تکالیفو په ګاللو (برداشت) عادی (روږدی)، او د خپل مال په صرفولو زړور نشی، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان جارول (قربانول) ډیر درون وی.» هم دا خبره مسلمانانو هم منلی وه (چه لمونځ کوو! زکوٰة ورکوو! او «جهاد» ته منتظر یو!)

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ

نو کله چه (په مدینه کښې) فرض کړ شو په دوی باندی (له کفارو سره) جنګ په دی وخت کښې یوه ډله له دوی نه ویریدله له خلقو نه په شان د ویری (د دوی) له الله نه بلکه ډیر زیات له جهته د ویرې او ویی ویل دوی ای ربه زمونږه! ولی دی فرض کړ په مونږ باندی جنګ، ولی دی وروسته نه کړو مونږ تر هغی نیتی نژدی پوری.

تفسیر: یعنی له هجرت وروسته کله چه مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګیدلو حکم ورکړ شو نو باید چه مسلمانان خوشاله شوی وی چه زمونږ غوښتنی ومنلی شوی او خپلو مرادونو ته ورسیدو. مګر ځنی ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلی ځنی داسی وویریدل لکه چه څوک د الله تعالیٰ له عذابه ویریږی یا له هغه څخه هم زیات وویریدل او هیله او آرزو به ئی کوله که د لږ څه مودی له مخه بیا هم د قتال امر تال وخوری او لږ څه وځنډیږی (وروستو شی) ښه به وی چه مونږ ژوندی پاتی شو. (ځینی مفسرین لیکی چه له مرګ څخه دا ویره د طبیعی کراهت له امله (وجی) وه نه د الله تعالیٰ له حکم څخه د غاړی غړولو له کبله(وجی).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

ووایه (ای محمده! دغو ویریدونکو ته) متاع (فائده) د دی دنیا ډیره لږه ده او آخرت ډیر غوره دی هغه چاته چه ویریږی (له الله نه)؛ او ظلم به ونه کړی شی پر تاسی (په اندازه) د یوه ډیر نری تار.

تفسیر: یعنی څرنګه چه د ژوندانه او د دنیوی منافعو د رغبت له امله (وجی) دی خلقو ته د «جهاد» حکم دروند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالیٰ فرمایی چه دوی ته ووایه دنیوی ګرد (تول) منافع حقیر او سریع الزوال دی. او اخروی ثواب هغو ته ښه او بهتر دی چه د الله تعالیٰ له نافرمانی ځنی ځانونه ژغوری (ساتی)، نو تاسی لره ښائی چه د دنیوی منافعو لحاظ ونه کړئ!، او د الله تعالیٰ له فرمانه غاړه ونه غړوئ!، او له غزا کولو څخه ونه ویریږئ! او داده اوسئ چه تاسی ته د دی ربړ (تکلیف) او زیار (محنت) ایستلو او ځان جارولو (قربانولو) پوره ثواب دررسیږی او ستاسی یوه ذره اجر هم نه ضائع کیږی، نو ښائی چه تاسی په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کښی مصروف شئ! (او یقین وکړئ! چه پر تاسی باندی به په اندازه د هغه دیر نری تار چه د خرما د زړو په چاودونو کښی دی او د ګوتی په مښلو سره څرګندیږی ظلم ونه کړی شی).

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ۗ

هر چیرته چه اوسئ تاسی وبه مومی تاسی لره مرګ اګر که اوسئ تاسی په برجونو (په کلاګانو، مانیو) ډیرو لوړو محکمو مضبوطو کړی شویو کښی؛

تفسیر: یعنی که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون او بی ویری ځای کښی واوسیږئ خو بیا هم د مرګی له لاسه ځان نه شئ ژغورلی (محفوظولی) او هرومرو (خامخا) مرګ تاسی ته دررسیږی. ځکه چه هر یوه لره موت مقدر او مقرر شوی دی او په خپل وخت کښی خامخا هر چاته هر چیری راتلونکی دی نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ خو بیا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی (بچ کولی) خو اوس له جهاده مه ویریږئ! ځکه چه له موت او د کافرانو له مقاتلی څخه ویریدل بیخی ناپوهی او په اسلام کښی د مسلمانانو د نقصان دلیل دی.

وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ۚ

او که ورسیږی دوی ته څه نیکی (لکه پراخی) نو وایی دوی دا (نیکی) له (جانبه د) الله ده او که ورسیږی دوی ته څه بدی (لکه قحط) نو وایی دوی دا (بدی) له جانبه ستا ده؛

تفسیر: یعنی د دی منافقانو یوه بله عجیبه خبره واوره! که د جنګ تدبیرونو ښه نتیجه ورکړه او فتح او بری حاصل شو او مسلمانانو ته د غنیمت او ولجی مالونه په لاس ورغلل نو وایی «دا د الله له لوری دی» یعنی یوهٔ اتفاقی خبره پیښه شوی ده او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تدبیرونو څخنی انکار کوی او که تدبیر په ظاهر کښی نتیجه ورنه کړه او د هغه له امله (وجی) هزیمت او نقصان پیښ شو نو دلته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تدبیرونو باندی الزامات لګوی. (یهودانو) به ویل «له هغه کال څخه چه د محمد قدم په مدینه ایښود شوی دی د غلو نرخونه پورته او د ځمکی او د باغونو حاصلات ښکته شوی دی!»

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) دا ټول (خیر او شر) له «جانبه د» الله دی پس څه سبب دی دی قوم لره چه نه دی نژدی (دی ته) چه پوه شی دوی په هیڅ خبره باندی

تفسیر: الله تعالیٰ فرمایی چه ای محمده! صلی الله علیه وسلم دوی ته هسی ځواب ورکړه چه ښه او بد (تنګی او پراخی، قحطی او ارزانی بلکه هر خیر او شر) ګرد (ټول) د الله تعالیٰ له لوری دی او د دغو ګردو (ټولو) خبرو موجد او خالق الله تعالیٰ دی. په هسی خبرو کښی بل هیڅوک ګوتی نشی وهلی او نه څوک پکښی مداخله کولی شی او د رسول الله تدبیر هم د الله تعالیٰ له خوا او د هم دغه پاک الله الهام دی. ستاسی دا الزام په نبی باندی بیخی غلط او له یوی مخی ناپوهی ده. کوم تدبیر که ظاهری نتیجه ورنه کړی خراب ئی مه ګڼئ! دا د الله تعالیٰ حکمت دی چه تاسی ته ښوونه کوی، په سمه صافه لاره مو راولی او ستاسی ازموینه کوی دا ستاسی د قصور یو اجمالی ځواب ؤ، د منافقینو د الزام ځواب په وروستنی آیت کښی په تفصیل سره راځی.

مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ

هر هغه شی چه ورسید تاته (ای انسانه!) له نیکی څخه نو (هغه) له (جانبه

د) الله دی او هر هغه شی چه ورسید تاته (ای انسانه!) له بدی څخه نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دی؛

تفسیر: یعنی اصلی خبره خو هم دا ده چه د ګردو (تولو) نیکیو او بدیو موجد اګر که الله جل جلاله دی، مګر بنده لره ښایی چه نیکی او ښیګڼه (نفع) د الله تعالیٰ انعام، فضل او احسان وګڼی او بدی، خرابی او سختی د خپلو اعمالو له شأمته وبولی او د هغه الزام په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی وانه چوی، ځکه چه رسولان د هسی امورو موجد او سبب نه شی کیدی. بلکه موجد یعنی د دی خبری پیدا کوونکی الله تعالیٰ دی او سبب ئی ستاسی اعمال دی.

وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

او لیږلی ئی مونږ ته (ای محمده!) دپاره د (تولو) خلقو رسول او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ای محمده!).

تفسیر: حق تعالیٰ له رسول الله څخنی د منافقینو الزام لری کړ او ارشاد ئی وفرمایه چه مونږ ته د ګردو (تولو) خلقو له پاره رسول (استاځی) درولی او لیږلی او مونږ ته ګرد (تول) شیان معلوم دی مونږ د ګردو (تولو) اعمالو جزا او سزا ورکوو تاسی د هیڅچا د چتی (بیکاره) خوشی خبرو او انکار او الزام پروا مه کوئ! او د خپل رسالت په کارونو کښی مشغول اوسئ!.

مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

هر چا چه حکم ومانه د رسول (د الله) نو په تحقیق چه حکم ئی ومانه د الله، او هر څوک چه وګرځید (له اطاعته نو مه خپه کیږه ای محمده! ځکه چه) پس نه ئی لیږلی مونږ ته په دوی باندی ساتونکی (څارونکی د اعمالو).

تفسیر: کله چه الله تعالیٰ ستاسی رسالت محقق فرمایلی دی نو ستاسی په نسبت دا حکم خلقو ته اوروی «هر هغه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمان منی هغه بیشکه زما تابع دی او هغه چه له دغه څخنی مخ ګرځوی نو مونږ ته ای رسوله په دغو خلقو باندی ساتونکی نه ئی مقرر کړی او نه مونږ ته لیږلی ئی چه دوی مه پریږده چه ګناه وکړی. مونږ د دوی ګرد (تول) اعمال ګورو او له هغو سره موافق به هغوی ته جزا ورکوو. ستا کار یواځی د پیغام رسوونه ده. پاتی شو ثواب

او عقاب دغه زمونږ کار دی. (او دا د جهاد له فرضیت څخه مخکښې ؤ.)

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

او وايي دوی (زمونږ کار ستا) طاعت دی نو کله چه راووځي دوی له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يوه ډله له دوی غير له هغې خبرې نه چه وايې ئې (دا طائفه تاته) او الله ليکي هغه خبرې چه د شپې ئې (په مشوره سره) وائې دوی، نو په څنګ شه ته! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته!) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاری واوره! ستاسې په مخکښې وايي ستاسې حکم مو ومانه! او چه د باندې لاړ شي ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي. يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کښې سره جرګې کوي او د الله تعالىٰ په دربار کښې د دوی دا ګردې (تولی) مشورې هم ليکلې کيږي، او دوی ته د دوی د ګردو (تولو) اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي نو ای نبی عليه السلام! ته له دوی څخنې خپل مخ وګرځوه! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره! او خپل تول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی. (طاعت د محذوفي مبتداء خبر دی چه هغه «امرنا» دی. ځينې مفسرين وايي «چه تقول» د غائب مؤنث صيغه او فاعل ئې «طائفة» دی. لکه چه په دغه پاس ترجمه او تفسير کښې ئې ګورئ! ځينې مفسرين ئې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي چه فاعل ئې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم دی).

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

ايا نو فکر غور نه کوی دوی په دی (فصيح بليغ معجز) قرآن کښې او که وی (دا قرآن) له جانبه د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به ؤ (دوی) په هغه کښې اختلاف ډير (لکه چه د بشريه کلام کښې د معناګانو تناقض او د

الفاظو تفاوت موندل کیږی).

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښې د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت او د ده اطاعت عيناً لکه د الله تعالیٰ اطاعت او د ده پر نافرمانانو باندی د حق تعالیٰ د عذاب نازلیدل په ښه ډول (طریقه) سره ښکاره شول مګر منافقان او زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخالفان دا ویلی شی چه د الله تعالیٰ شهادت او د ده د ارشاداتو په تسلیم او تصدیق کښې مونږ له سره څه تأمل نه کوو مګر دا به څرنګه راڅرګنده شی چه دا د الله تعالیٰ کلام دی او د انسان له خوا نه دی جوړ شوی؟ نو حق تعالیٰ د هغه ځواب داسی ورکوی چه دا خلق په قرآن کریم کښې غور نه کوی، چه دوی ته په صاف ډول (طریقه) سره دا ورڅرګنده شی، چه قرآن عظیم د الله تعالیٰ کلام دی وګورئ! که لوی قرآن د الله تعالیٰ کلام نه وی لکه چه تاسی ګمان کوئ نو ضرور به د (قرآن شریف) په ډیرو مواقعو کښې راز راز (قسم قسم) اختلافونه لیدل کیدل.
وګورئ! انسان له هر حالت سره سمی خبری کوی او له هغه حالت سره موافقی خبری کوی. هر نوی حالت چه پیښیږی د هغه بل حالت خیال انسان ته نه پاتی کیږی. که دا قرآن کریم د الله تعالیٰ کلام نه وی، نو د غصی په حالت کښې به ئی د مهربانی ور (لائق) کسانو ته توجه نه کوله او د مهربانی په وخت کښې به ئی د غصی خبری هیرولی او د دنیا په بیان کښې به ئی د آخرت لحاظ نه ساته او د آخرت په بیان کښې به ئی د دنیا څه خبری نه کولی. په بی پروایی کښې به د عنایت څه ذکر نه وی او په عنایت کښې به د بی پروایی فکر نه وی. بالجمله د هر حال کلام به ئی وایه او د یوه حال کلام به ئی د بل حال له کلام ځنی مختلف په نظر راته، لیکن څرنګه چه (قرآن عظیم الشان) د خالق کلام دی نو په دی کښې د دغو ګردو (ټولو) حالاتو او جوانبو لحاظ شته او تر نظر لاندی نیولی شوی دی له غور او فکر څخه وروسته معلومیږی چه په (قرآن شریف) کښې د هر شی بیان د هر مقام په اقتضاء په همغه یو اسلوب سره دی. وګورئ! دلته د منافقینو د حال مذکور دی، چه د سخت عذاب مستحق دی، نو دلته هم د دوی په خبرو کښې همغومره الزام شته څومره چه ښائی او هر هغه الزام چه د دوی پر یوه خاص جماعت باندی ؤ هغه ئی پر هم دوی باندی اړولی دی. او فرمایلی ئی دی چه ځینی له دوی ځنی داسی کوی. داسی نه چه د غصی او نورو پریشانیو په وخت کښې کلام له خپل حد څخه ووځی او د بل حالت له کلام څخه مختلف په نظر راشی. او دا مطلب هم دی چه مونږ تل ګورو کله چه د کوم انسان خبری اوږدی شی نو د ده ګردی (ټولی) خبری یو شان نه وی بلکه ضرور سره متناقضی ښکاری یعنی کومه جمله ئی فصیحه او کومه جمله ئی غیر فصیحه، کومه ئی غلطه او کومه ئی سمه، کومه ئی موافقه او کومه ئی مناقضه او یوه ئی رښتیا او بله ئی دروغ ښکاری، او په پاک قرآن کښې سره له دومره لویی هیڅ یو اختلاف او ښکته او پورته نشته، او له هر راز (قسم) تباین او اختلاف څخه پاک دی او له ورا ښکاری چه هسی کلام د بشر له طاقته بهر دی.

(فائده): په دی کښی دی خبری ته هم اشاره وشوه هر څوک چه له تدبر او فهم څخه کار وانه خلی نو ده ته په دی قرآن عظیم کښی د شبهاتو او اختلافاتو وهم، هم لویدی شی. مگر پوه او فهیم سړی له سره داسی نه کوی په دی مقام کښی که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانه خلی، نو ویلی شی چه اول ئی وفرمایل ﴿ قُلۡ كُلٌّ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ بیایی وفرمایل ﴿ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفۡسِكَ ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی. (حال دا چه مونږ له هغه پاس تقریر سره هیڅ یو اختلاف نشته.) والله اعلم.

وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٌ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ أَذَاعُواْ بِهِۦۖ

او کله چه راشی دی (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن «نصرت» یا «کوم خبر له» ویری (هزیمت) نو مشهوروی دوی هغه (خبر)؛

تفسیر: یعنی په دی منافقانو او ناقصو مسلمانانو کښی داسی خرابی شته کله چه د امن کومه خبره وړاندی شی لکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا سره د صلحی او روغی اراده وفرمایی، یا د اسلامی لښکرو د بری زیری واوراوه شی یا کومه ویروونکی خبره واوری لکه چه دښمنان چیری سره تول شوی وی، یا د مسلمانانو د ماتی خبره واوری نو داسی خبری بی له تحقیقه مشهوروی او خوروی یی. چه له هغو څخه علی‌الاکثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پیښیږی، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهی له امله (وجی) داسی کوی.

وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ

او که دوی وررسولی (او پریښی) وی دا خبر (طرف د) رسول «د الله» ته او «طرف د» حاکمانو خپلو ته له دوی نه نو خامخا معلوم به وی، (تدبیر) د دی کار هغو کسانو ته چه ایستلی (او بیلولی شی ښه له بدو) له دوی څخنی (رسول الله او امراء، نو تحقیق به ئی شوی وی)

تفسیر: یعنی که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسیږی نو ښایی چه ړومبی ئی خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووایی کله چه دوی د دی خبری تحقیق او تسلیم وکړی، نو بیا دی د دوی له وینا او فیصلی سره سم د هغه نقل دی بل چا ته وکړی او پر هغه باندی دی عمل وکړی.

(فائده): رسول الله مبارک یوه قوم ته یو سړی د زکوٰة تولولو دپاره ولیږه هغه قوم د ده د استقبال

له پاره د باندې وروتلې ؤ ده له لرې خیال وکړ ګواکې دوی زما د وژلو له پاره سره تول شوی دی نو بیرته (مدینې منورې) ته وګرځید او دا ئې مشهوره کړه چه فلانی قوم مرتد شوی دی کله چه دی خبری په ګرد (تول) ښار کښې انتشار وموند په پای (اخر) کښې غلطه ثابته شوه.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطٰنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٨٣﴾

او که نه وی فضل د الله پر تاسی (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو هرومرو (خامخا) به متابعت کړی ؤ تاسی د شیطان مګر (متابعت به نه ؤ کړی له تاسی څخه) لږو.

تفسیر: یعنی که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسی د اصلاح او تربیت له پاره احکام نه وی لیږلی او تاسی ته ئې وخت په وخت سم له ضرورته هدایت او تنبیه نه وی فرمایلی لکه چه په دی موقع کښې ئې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدایت وفرمایه نو تاسی به ګمراه شوی وی مګر څو خواص چه کامل العقل او کامل‌الایمان دی، همغسی به په ایمان قائم او ثابت پاتې وی. (د الله تعالیٰ دا تنبیهات) انعام وګنئ! او په شکر ایستلو سره د هغه پوره تعمیل وکړئ!.

فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ

نو جنګ کوه ته په لاره د الله کښې (له پاره د ترقی د دین یواځې ای محمده! که بل څوا درسره ملګرتیا نه کوله) نه ئې مکلف کړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تیزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغیبوه یې!)، نژدی ده چه الله بنده کړی (سختی د) جنګ د هغو کسانو چه کافران شوی دی

تفسیر: یعنی که د کافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چه د هغوی ذکر پاس تیر شو) ویریږی نو ای رسوله! ته یوازی بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کښې توقف مه کوه! الله جل جلاله ستا مددګار دی او مسلمانانو ته د «جهاد» تاکید وکړه! هغه کسان چه له تاسی سره ملګرتیا نه کوی د دوی هیڅ پروا مه کوه!. هیله (امید) شته چه الله تعالیٰ د دی کافرانو د جنګ مخه ونیسی.

(فائده): کله چه دا آیت نازل شو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «زه هرومرو

(خامخا) «جهاد» ته ځم. اگر که یو سړی هم له ما سره ملګرتیا ونه کړی.» او له ده سره یوازی (۷۰) تنو اصحابانو «بدر الصغرىٰ» ته د «جهاد» په قصد تشریف یوړ چه د هغه وعده له (ابوسفیان) سره د «احد» په غزوه کښی شوی وه او د هغه ذکر په (٤) جزء د آل عمران په (۱۷۳) آیت (۱۸) رکوع کښی وشو. الله تعالىٰ د «ابوسفیان» او د قریشو د کفارو په زړونو کښی رعب او خوف او ویره واچوله چه هیڅوک د مقابلی دپاره وره نغلل او پخپلو وعدو کښی دروغجن شول او د الله جل جلاله له ارشاد سره سم د کافرانو دا جنګ بند شو. او دوی له خپلو ملګرو سره روغ رمټ بیرته تشریف راوړ.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿٨٤﴾

او الله ډیر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ او ډیر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنی د الله تعالىٰ عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډیر سخت دی. نو هغه کسان چه د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کیدلو څخه ویریږی، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول (طریقه) سره وکړی شی؟.

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ؕ

او هر څوک چه سپارښت وکړی سپارښت نیک (له شرعی سره سم) نو وی به دی (سپارښت کوونکی) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سره، او هر څوک چه سپارښت وکړی سپارښت ناکاره (له شرعی څخه خلاف) نو وی به دی (سپارښت کوونکی) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سره

تفسیر: یعنی که څوک په نیکو کارونو کښی سعی او سپارښت وکړی لکه چه نبی صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوی یا څوک په خرابو چارو کښی کوښښ وکړی، لکه چه منافقان او سست مسلمانان چه هم پخپله له جهاده ویریږی او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروی، نو په ړومبی صورت کښی به د ثواب او په وروستنی صورت کښی به د ګناه برخه دوی ته وررسیږی. هم داسی که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړی او له کوم دولتمن ځنی څه ورته واخلی. نو دی به هم د هغه خیرات په ثواب کښی داخلیږی که څوک د کوم کافر یا مفسد یا

سارق او نورو سپارښت وکړی او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړی او هغه بیا فساد او غلا وکړی نو دی هم په هغه فساد او غلا کښې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾

او دی الله پر هر شی باندی قدرت لرونکی (نو وربه کړی جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر تولو شیانو باندی قادر او د هر شی د برخی تقسیم کوونکی دی نو د نیکی او بدی په حصه ورکولو کښې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پیښیږی.

وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

او هر کله چه دعا وکړه شی تاسی ته په یوه دعا سره نو تاسی هم دعا وکړئ (هغه ته) په دعا ښه سره له هغی نه یا وروګرځوئ همغه (وینا) بیشکه چه الله دی پر هر شی باندی ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوی او جزا درکوی).

تفسیر: یعنی کوم مسلمان ته سلام ورآچول او دعا کول په حقیقت کښې له الله تعالیٰ څخنی د هغه شفاعت غوښتل دی. نو حق تعالیٰ د شفاعت حسنه یو خاص صورت چه په مسلمانانو کښې شائع او خور دی په صراحت سره بیان فرمایی چه «ای مسلمانانو! کله چه کوم مسلمان تاسی ته دعا وکړی یا سلام واچوی نو تاسی هم هرومرو (خامخا) د هغه ځواب ووایئ! یا همغه کلمه تاسی هم هغه ته وائ! یا له هغه څخنی ښه او بهتره دعا وکړئ! مثلاً که څوک «السلام علیکم» ووایی، نو پر تاسی باندی واجب دی چه د هغه په ځواب کښې «وعلیکم السلام» ووایئ! او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پری زیات کړئ او که هغه دا لفظ زیات کړی نو تاسی پری «وبرکاته» زیات کړئ! او د الله تعالیٰ په دربار کښې به د هر هر شی حساب وی. او د همغه اجر به ئی دررسیږی سلام او د هغه ځواب هم په هم دی کښې راغلل.

(فائده): په دی کښې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو او د شفاعت سیئه خرابی او مضرت هم معلوم شو، ځکه خدای جل جلاله هغه چاته چه نیک شفاعت ئی کړی وی ثواب ورکوی او هغه چاته چه په حق کښې ئی شفاعت شوی وی امر کوی چه له شفاعت کوونکی سره نیکه معامله

وساتي. په خلاف د سيئه شفاعت چه له هغه څخه د محروميت او معصيت نه پرته (علاوه) بل هيڅ شي نه په برخه کيږي (سلام اچول سنت او رد ئې په نزد د امام اعظم رحمة الله عليه غير له (٦) ځايونو فرض کفايي دی او هغه دا دی

١- په خطيب.
٢- په قاري د قرآن.
٣- په راوي د حديث.
٤- په آذان کوونکي.
٥- په اقامت ويونکي.
٦- په منځ د تدريس کښې د شرعي ؤ علومو په مدرس، نور علماء په څو نورو مواردو کښې هم د سلام ځواب لازم نه بولي.)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿٨٧﴾

الله نشته هيڅ لائق د عبادت مگر يوازې هم دی دی خامخا راجمع به کړی هرومرو (خامخا) تاسی ورځی د قيامت ته چه نشته هيڅ شک په هغی (ورځی يا په دی جمع) کښې او څوک دی ډير رښتينی له الله نه له جهته د خبری؟ (هيڅ څوک نشته!).

تفسير: يعني د قيامت راتګ او د ثواب او عقاب د گردو (تولو) مواعيدو پوره کيدل تول حق او رښتيا دی. او په دی که به له سره تخلف نه وی، نه ښايي چه دا خبری دی معمولي او سرسری وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿٨٨﴾

نو څه شوی دی تاسی ته په (معامله) د منافقانو کښې چه دوه ډلی (شوی

يږ) او الله بيرته ګرځولي دي دوی (رد کړي ئې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چه کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل) آيا اراده لرئ تاسي (ای مؤمنانو!) د دې چه په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسي هغه څوک چه ګمراه کړي دي الله او هر څوک چه ګمراه (يې) کړي الله پس نه به مومې ته ده ته هيڅ لاره (د هدايت).

تفسير: په دې منافقانو کښې هغه خلق هم داخل دي چه په ښکاره ډول (طريقه) سره ئې ايمان نه ؤ راوړئ، بلکه ظاهراً او باطناً پر کفر باندې ټينګ ولاړ وو. ليکن د (حضرت محمد صلى الله عليه وسلم) او د مسلمانانو سره به ئې په ښکاره ډول (طريقه) سره ناسته ولاړه او د مينې او محبت معامله درلوده (لرله) او د دوی غرض دا ؤ چه که د مسلمانانو لښکر زمونږ پر قوم باندې يرغل (حمله) راوړي نو زمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حيله سره محفوظ پاتې شي. هر کله چه مسلمانانو ته معلوم شو چه د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی او مونږ سره د زړه مينه او محبت نه لري نو ځينو مسلمانانو وويل چه «ښايي له داسي شريرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي تر څو دوی له مونږ ځنې جلا (جدا) شي». او ځينو وويل چه «ښايي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ايمان راوړي.»نو دا آيت نازل شو چه« هدايت او ضلالت د الله تعالىٰ په اختيار کښې دي تاسي د هغه په فکر او چرت (خيال) کښې له سره مه اوسئ! ښايي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړه شي چه وروسته له دې راځي او په خپلو منځونو کښې دوه ډلې مه کېږئ!.»

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

دوست ګڼي دوی (او غواړي دا مرتدان دغه) که تاسي «هم» کافران شئ لکه چه کافران شوي دي دوی) نو شئ به تاسي او دوی (ګرد (ټول) سره) برابر (په کفر کښې) نو مه نيسئ تاسي (هيڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چه (د زړه ايمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کښې نو که وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونيسئ تاسي دوی (او بنديان ئې کړئ) او وئې وژنئ تاسي دوی هر چيرې چه ومومئ تاسي دوی او مه نيسئ تاسي (هيڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو).

تفسیر: یعنی دا منافقان په کفر باندی داسی تینګ ولاړ دی چه پخپله خو ایمان نه راوړی بلکه دا غواړی چه تاسی هم د هغوی په شان کافران او واړه سره برابر او یو شان شئ! نو اوس تاسی ته ښایی تر څو چه دوی ایمان رانه وړی، او خپل ګرد (تول) نفسانی اغراض پری نه ږدی، (او د حق او حقانیت په جانب په صدق او اخلاص سره رهی (روان) نشی) تر هغه پوری تاسی له دوی سره دوستی مه کوئ! که دا خلق د زړه ایمان رانه وړی او د الله جل جلاله په لاره کښی هجرت ونه کړی، نو دوی بندیان کړئ! او هر چیری چه وموموئ! ویی! وژنئ او له دوی څخنی په کلی دول (طریقه) سره اجتناب وکړئ! او ځانونه تری وژغورئ (بچ کړی)! او هیڅ راز (قسم) تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ!.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندی کوئ) هغه کسان چه وتړی دوی ځانونه خپل (او امان وروړی) هغه قوم ته چه په منځ ستاسی او په منځ د دوی کښی عهد، پیمان وی یا راشی دوی تاسی ته حال دا چه تنګی شوی وی سینی (زړونه) د دوی (او بد ګنی له دی نه) چه جنګ وکړی له تاسی سره (د خپل قوم په مرسته (مدد) یا جنګ وکړی دوی له قوم خپل سره (ستاسی په مرسته (مدد) او که اراده کړی وی الله نو خامخا زور ورکړی به ئی وی دوی په تاسی نو هرومرو (خامخا) به جنګیدل له تاسی سره نو که څنګ وکړ دوی له تاسی پس ونه کړ جنګ دوی له تاسی سره او دروړاندی کړه دوی تاسی ته روغه (او امان وغواړی تاسی نه) نو نه ده ګرځولی الله تاسی ته پر دوی هیڅ لاره (د نیولو او وژلو او مال اخیستلو)

تفسیر: یعنی د دی ظاهری او باطنی مینی او محبت له امله (وجی) د دوی له قید او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ(ساتی)! مګر په دوه حالتونو کښی

(١): له هغو خلقو سره چه تاسی روغه کړی وی له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولری.

نو دوی هم په صلح کښې داخلیږي.
(۲): هغه کسان چه له جنګ څخنې عاجزان شي او له تاسې سره صلح وکړي او د دې خبرې عهد او پیمان وکړي چه نه به د خپل قوم په طرفداری له تاسې سره جنګ وکړي او نه به له تاسې سره ملګري شي چه له خپله قومه سره وجنګیږي. او پر دې عهد باندې ټینګ هم پاتې شي نو له هسې خلقو سره هم مه جنګیږئ. او د دوی مصالحه منظور کړئ! او دا د الله تعالیٰ له احسانه وګڼئ چه دوی ستاسې له جنګ څخه مخ واړوی. که الله تعالیٰ اراده فرمایلې وی نودوی به ئې پر تاسې باندې زړور، زورور او غالب ګرځولي وی. (داآیت د «سیف» په آیت سره منسوخ شوی دی.)

سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَ يَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْۤا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْۤا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوْۤا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۹۱﴾ ع

ژر به ومومئ تاسې یو بل (قوم) چه اراده به لري دوی د دې چه په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)؛ هر کله چه وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو بیرته ګرځاوه شي په فساد کښې، بیا که نشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې ئې نه کړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند ئې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندي کوئ یې) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کښې چه ومومئ تاسې دوی؛ او دا تولې ګرځولي دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل او بند چه هغه د دوی تګی ده).

تفسیر: یعنې ځینې خلق داسې هم دي چه له تاسې سره عهد کوي، چه نه به له تاسې سره جنګیږي او نه به له خپله قومه سره تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري یعنې د دواړو خواؤ څخه مأمون او داده شي. لیکن دوی په دې عهد باندې ټینګ نه پاتې کیږي بلکه هر کله چه د خپل قوم برې او غلبه وګوري له هغوی سره مرسته (مدد) کوي نو د هسې خلقو له تجاوز څخنې تاسې هم مه تیریږئ! ځکه چه ستاسې لاس ته خو صریح حجت راغلی او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښايي (يا نه دی روا) هيڅ مؤمن ته (يا نه دی د مؤمن کار) دا چه مړ کړي «بل» مؤمن مگر په خطا سره،

تفسير: په دی موقع کښی د خطا د قتل احکام بيان فرمايي او دا راښرگندوی چه د اسلامی کلمی د ويونکی وژل لويه گناه ده. هو! که چيری په خطا سره وواژه شو نو دا د مجبوری خبره ده او د هغه احکام بيانيږي او په دی ضمن کښی د مجاهدينو فضيلت او (دارالکفر) ځنی د (دارالاسلام) په لوری د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کيفيت هم بيانيږي.

(فائده): د خطا قتل يعنی د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لری لکه چه پر کوم مسلمان باندی د ښکار په گمان په غلطه گزار وکړی او ويی وژنی، يا گولی يا غشی يا نور له ښکار ځنی خطاء وتلی، يا ختلی، پر کوم مسلمان باندی ولگيږي. د خطا قتل يو صورت دا هم کيدی شی چه يو مسلمان (له «دارالاسلام» څخه د خپلو چارو دپاره (دارالحرب) ته لاړ شی او د کافرانو په منځ کښی وی او پر هغه باندی کوم بل مسلمان د کافر گمان وکړی او په بی خبری سره ئی ووژنی او دلته د هم دی صورت بيانول مقصود دی ځکه چه مجاهدينو ته علی الاکثر داسی پيښی ورپيښی دی. او له تير شوو آيتونو سره ئی هم دا مناسبت دی او د خطا قتل د نورو صورتونو حکم هم داسی دی او په هم دی کښی گرد (تول) سره داخل دی.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ۭ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۭ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۡ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٩٢﴾

او هر څوک چه مړ کړی کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن او (بل) دیت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته مګر دا که معاف کړی دا (وارثان دغه قاتل) پس که ؤ (دا مقتول) له (هسی) قومه چه دښمن وی تاسی لره حال دا چه دا (مقتول) مؤمن وی نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن «بی له دیته» او که ؤ دا مقتول له (هسی) قومه چه په منځ ستاسی او په منځ د هغه قوم کښی عهد وی نو (شته پر قاتل یو) دیت ورسپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته او «بل» آزادول د غاړی (د مریی) مؤمن دی. پس هر څوک چه ونه مومی (مریی یا مال چه پری مریی واخلی) نو (پری) روژه نیول د دوو میاشتو دی پرله پسی (بلا انقطاع دپاره د قبلولو د) توبی له (جانبه د) الله؛ او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چه هر کار په حکمت او مصلحت سره کوی).

تفسیر: په دی آیت کښی د خطا قتل دوه صورتونه ښوول شوی دی

لومړی د مسلمان مریی آزادول او که له قدرت ئی پوره نه وی. نو دوی میاشتی متصلی روژه نیول دی دا د الله تعالیٰ په دربار کښی کفاره او د قاتل د خطا تلافی ده.

دوهم د هغه مقتول وارثانو ته د وینو بدل او دیت ورکول دی چه دا د هغوی حق دی او دغه دیت د دوی په معافولو سره معافیدی هم شی. مګر کفاره د چا په معافولو سره نه معافیږی. او قتل دری صورتونه لری. ځکه هغه مسلمان چه په خطا سره وژل شوی دی د ده ورثه به یا مسلمان وی یا به کافر. که کافر وی، نو له ده سره به ئی یا مصالحه وی یا دښمنی. په ړومبنیو دواړو صورتونو کښی د مقتول وارثانو ته د وینی بدل ورکول لازمیږی. په دریم صورت کښی د وینی بدل نه لازمیږی، او کفاره به په دری واړو صورتونو کښی لازم الاداء وی.

(فائده): دیت یا د وینی بدل زمونږ د حنفیانو په مذهب کښی لس زره شرعی روپی کیږی. ښایی چه دا روپی دی قاتل او د قاتل خپلوان د دری کلونو په اقساطو سره د هغه مقتول ورثی ته وروړسوی (او ښایی چه دیت له دری شیانو ځنی ورکړ شی چه

(۱): ئی په اندازه د یو زر دیناره سره زر دی. او

(۲): په اندازه د لسو زرو درهمو سپین زر دی. او

(۳): ئی سل اوښان دی چه شل ابن مخاض او شل ئی بنت مخاض (یو کلن) او شل ئی بنت لبون (دوه کلن) او شل ئی حقی (دری کلنی) او شل ئی جزعی (څلور کلنی) وی.)

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا

او هر څوک چه مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی (په داسی حال کښې) چه تل به وی دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کښې او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه) او تیار کړی دی ده ته عذاب ډیر لوی.

تفسیر: یعنی که یو مسلمان بل مسلمان په غلطی سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دی چه ښه ئی پیژنی چه مسلمان دی خو وژنی ئی نو د ده دپاره په آخرت کښې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی او په کفاره. سره تری نه خلاصیږی او دنیوی سزا ئی همغه ده چه په (۲) جزء د البقرة په (۱۷۸) آیت ۲۲ رکوع کښې تیره شوه.
(فائده): د ګردو (تولو) عالمانو په نزد (خلود فی النار) هغه چا لره دی چه د مسلمان وژل حلال ګڼی ځکه چه د هغه په کفر کښې شک نشته. یا به له «خلود» (تل ترتله) ځنی تر اوږدی مودی پوری په جهنم کښې هستوګنه وی. یا خو به داسی قاتل مستحق د هم داسی لویی سزا وی وروسته الله تعالیٰ پخپله مالک او مختار دی. او «خلود فی النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده کار دی هر څه چه اراده ئی وی، همغسی کوی. والله اعلم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو) کله چه سفر کوئ تاسی په لاره د الله کښې (جهاد ته) نو ښه تحقیق وکړئ او مه وایئ تاسی هغه چاته چه در واچوی تاسی ته سلام چه نه ئی ته مؤمن (او د اسلام کلمه دی له ویری ویلی دی) غواړئ تاسی مال (اسباب) د دی حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس او که واقعی غنیمت غواړئ) پس دی الله څخه غنیمتونه ډیر

تفسير: حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم یو لښکر د غزا (جهاد) په غرض پر یوه قوم باندی ورواستاوه، په دی قوم کښی یو سری (مرداس نامه) مسلمان ؤ چه له خپل مال اسباب او مواشی سره له کفارو ځنی جلا (جدا) شوی او گوښی (بیل) ولاړ ؤ. کله چه دی له مسلمانانو سره مخامخ شو نو «السلام علیکم» ئی وویل مگر اسامه بن زید رضی الله تعالیٰ عنه داسی گومان وکړ چه دا هم کافر دی او د خپل مال او ځان د خلاصولو دپاره ځان مسلمان راښرگندوی نو هغه ئی وواژه او هغه مال او اسباب او مواشی ئی گرد (تول) تری نه واخیستل (ځینی وایی کله چه مقداد رضی الله تعالیٰ عنه هغه سړی وواژه چه کلمه ئی ویله او د قتل سبب ئی دا وباله چه ده غوښتل چه په دی حیلی سره مال، عیال او ځان خلاص کړی) نو دا آیت نازل شو او مسلمانانو ته تنبیه او تاکید وفرمایه شو کله چه تاسی د «جهاد» دپاره سفر کوئ! له تحقیق څخه کار اخلئ!، او بی له فکره او پوهی څخه په کوم کار کښی ځغرد (ضد) مه کوئ! او هغه څوک چه تاسی ته خپل ځان مسلمان درښکاره کړی، نو د ده د اسلام په منلو کښی له سره انکار مه کوئ! او له الله جل جلاله سره ډیر زیات غنائم شته، نو هسی حقیر سامان ته له سره مه گورئ. (وایی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی واقعی له اوریدلو سخت خپه شو او په هغه صحابی باندی په قهر شو او د دغه بی موجبه قتل د سبب له اوریدلو څخه وروسته ئی وفرمایل «**هلاشققت قلبه** ـ آیا د ده زړه دی څیری کړی ؤ؟» چه ته وپوهیدی، چه دی رښتیا وایی که دروغ؟)

كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا

هم داسی وئ تاسی (هم چه یواځی د اسلام په اظهار سره مامون شوی وئ) پخوا له دی نو فضل وکړ الله په تاسی نو ښه تحقیق کوئ! (او هیچا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ!)

تفسير: تاسی پخوا له دی هم داسی وئ! یعنی پخوا له اسلامه د دنیوی اغراضو له امله (وجی) تاسی هم داسی په ناحقه وینی تویولی، لیکن اوس سره له اسلامه داسی له سره مه کوئ!، بلکه د هغه چا په وژلو کښی هم احتیاط کوئ چه د هغه د مسلمان کیدلو احتمال وی. یا ئی دا مطلب چه له دی نه پخوا د اسلام په شروع کښی تاسی هم د کافرانو په ښارونو کښی اوسیدئ او تاسی د کوم مستقل حکومت او د کوم مستقل ځای خاوندان نه وئ نو لکه چه په هغه حالت کښی هم ستاسی ظاهری اسلام اعتبار درلود (لرلو) او ستاسی د ځان او د مال حفاظت او رعایت شوی ؤ، نو هم داسی په تاسی باندی هم لازم دی، چه د نورو ظاهری مسلمانانو د مال او د ځان رعایت او حفاظت وکړئ! او بی له تحقیقه څوک ونه وژنئ! او ښایی چه له احتیاط، دقت او غور څخه کار واخلئ!

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

بیشکه الله دی په هغه څه چه تاسي (یي) کوئ ښه خبردار (نو پری جزا درکوی).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ستاسی په ظاهری اعمالو او د زړونو په پټو خبرو باندی خبر او مطلع دی، نو وروسته له دی که څوک وژنئ محض (د الله تعالیٰ) په حکم سره ئی وژنئ! او اصلاً په هغه کښی خپل هیڅ یو غرض ته مداخله مه ورکوئ! او دا هم مقصد دی که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ویری ستاسی په مخ کښی د اسلام اظهار وکړی او تاسی تیر باسی او په چم (بهانه) او فریب سره خپل ځان وژغوری (بچ کړی)، نو الله تعالیٰ ته تول شیان معلوم دی او د هغه له عذاب څخه هیڅوک خپل ځان نشی ژغورلی. (ساتلی) مګر تاسی هغه ته هیڅ مه وایئ! دا ستاسی کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجٰهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ؕ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ دَرَجَةً ؕ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ؕ وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٩٥﴾ لا دَرَجٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً ؕ

نه دی برابر (الله ته) کیناستونکی (په کور کښی) له مؤمنانو نه (له جهاده) بی له خاوندانو د عذره او جهاد کوونکی په لاره د الله کښی (د دین د ترقی لپاره) په مالونو خپلو سره او په ځانونو خپلو سره فضیلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کیناستونکو باندی (له معذرته) په درجه کښی؛ او له تولو سره (که مجاهد وی که معذور ناست) وعده کړی ده الله د ښې جزا (جنت)؛ او فضیلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کیناستونکو (له معذرته) په اجر

عظیم ډیر لوی سره چه مرتبی دی (لویی چه په عزت او کرامت کښی سره متفاوتی دی) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی؛

تفسیر: له دی نه پخوا ئی مسلمانانو ته د خطا او ناپوهی د قتل په نسبت عتاب او تنبیه فرمایلی وه نو هسی احتمال کیدی شو چه څوک به له زړه «جهاد» ونشی کولی ځکه چه مجاهدینو ته داسی پیښی ډیری وړپیښیږی نو ځکه ئی د مجاهدینو د فضیلت بیان وفرمایه او دوی ته ئی د «جهاد» رغبت ورکړ. د دی آیت خلاصه دا ده چه په ګوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذرو خلقو باندی د «جهاد» حکم نشته، باقی په نورو ګردو (تولو) مسلمانانو کښی د مجاهدینو درجی داسی لویی دی چه د «جهاد» تارکین له سره هغسی درجی نه لری. اګر که هغوی هم جنتیان دی. له دی ځنی دا ښکاره شوه، چه «جهاد» فرض کفایی دی، او فرض العین نه دی. یعنی که د مسلمانانو یو تعداد د جهاد له پاره کفایت وکړی او په هغوی باندی ضرورت رفع شی نو پر «جهاد» نه کوونکو باندی هیڅ یوه ګناه نه اوړی. که نه دوی تول سره ګنهګاریږی.

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٩٦﴾

او دی الله ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ غفور او رحیم دی د «جهاد» کوونکو په باره کښی د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدی چه شوی دی، هغه هرومرو (خامخا) پوره کوی. یا دا که د مجاهدینو له خوا کوم مسلمان سری په ناپوهی سره وواژه شو، نو دوی به حق تعالیٰ معافوی، نو د دی اندیښنی له امله (وجی) تاسی له جهاد څخه مه ستنیږئ (واپس کیږی) !

اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا فِيْمَ كُنْتُمْ ؕ قَالُوْا كُنَّا مُسْتَضْعَفِيْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ قَالُوْٓا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوْا فِيْهَا ؕ فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿٩٧﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ

لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ حِيْلَةً وَّلَا يَهْتَدُوْنَ سَبِيْلًا ﴿٩٨﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّعْفُوَ عَنْهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿٩٩﴾

بیشکه هغه کسان چه وفات کړی وی دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسی حال کښې چه وی دوی ظلم کوونکی په ځانونو خپلو وایی ورته (ملائکی) په کوم حال کښې وئ تاسی (په خپلو دینی چارو کښې؟) وائی دوی چه وو مونږ ضعیفان کړی شوی په ځمکه کښې (د کفارو په لاس بیا ملائکی ورته) وایی چه آیا نه وه ځمکه د الله ارته پس هجرت کړی وی تاسی په دی (ځمکه کښې)؛ نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی. او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه به عذابیږی) هغه چه په رښتیا سره ضعیفان دی له نارینه ؤ او له ښځو او له هلکانو چه نه توانیږی (او نه لری هیڅ) حیله (تدبیر) او نه پیژنی دوی لاره (د چیری تللو له دارالحربه). پس دا عاجزان (چه دی) ښایی چه الله (یعنی هیله ده له الله چه) عفوه وکړی له (ګناهونو د) دوی نه او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه ښښونکی (د خطیاتو).

تفسیر: ځینی داسی مسلمانان هم شته چه د زړه له اخلاصه په رښتیا سره مسلمانان دی، مګر د کافرانو تر واک (اختیار) او حکومت لاندی اوسیږی او دوی ته بیخی یره او مغلوبان دی، او د کافرانو له ویری اسلامی خبری په ښکاره دول (طریقه) سره نه شی ویلی او نه د «جهاد» په حکم باندی عمل کولی شی، نو په دوی باندی فرض دی چه له هغه ځایه هجرت وکړی ـ په دی رکوع کښې هم دا ذکر دی. د آیت خلاصه دا ده «هغه کسان چه پر خپلو ځانونو باندی ظلم کوی یعنی له کافرانو سره یو ځای اوسیږی او هجرت نه کوی نو پرښتی به له دوی ځنی د ځنکدن په وخت کښې پوښتنی کوی چه په کوم دین وئ تاسی؟» دوی به وایی چه «مونږ مسلمانان یو مګر په دنیا کښې مو د ضعف او کمزوری له امله (وجی) د دین خبری نشوی کولی.» نو بیا پرښتی ورته وائی چه «د الله تعالیٰ ځمکه خو ډیره پراخه او ارته وه او ستاسی له واکه (اختیاره) هم دا پوره وه چه له هغه ځایه مو هجرت کړی وی.» نو د هسی خلقو ځای دوزخ دی. هو! هغه کسان چه په رښتیا سره ضعیفان دی لکه ښځی او ماشومان چه نه هجرت کولی شی او نه هغوی ته د هجرت تدبیر او لاره معلومه وی، نو دوی د معافی وړ (لائق) دی.

(فائده): له دی څخه راښکاره شوه په هر هغه ملک کښې چه مسلمانان په ښکاره دول (طریقه) سره شرعی ژوندون نه شی کولی له هغه ځایه هجرت کول پر دوی باندی فرض دی او پرته (علاوه) له هغه کسانو چه بیخی بی وزلی (بیوسه) او معذوران دی، نور هیچا ته اجازه نشته چه هلته پاتی شی.

وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً ؕ وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۰۰﴾

او هر څوک چه وطن پریږدی (او لاړ شی) په لاره د الله کښی نو ویه مومی (دی) په ځمکه کښی (په مقابل د هجرت کښی)، د آرامی ځایونه ډیر او پراخی (د روزی). او هر څوک چه ووځی له کوره خپله په داسی حال کښی چه هجرت کوونکی وی طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بیا ومومی (لاندی کړی) دی مرګ (بهر له کوره) نو په تحقیق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندی. او دی الله ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: په دی آیت کښی د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلی او دادینه ورکوله شی.
یعنی هر هغه څوک چه خاص د الله تعالیٰ لپاره هجرت کوی او خپل وطن (هیواد) پریږدی (او د جهاد یا علم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق دپاره سفر کوی) نو د ده د هستوګنی دپاره به ډیر ځایونه پیدا کیږی او د ده په روزی او خوړو کښی به ډیره پراخی راشی، نو د هجرت کولو په وخت کښی له هسی خبری ځنی مه ویریږئ! چه مونږ به چیری اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دی ځنی هم اندیښنه مه کړئ! نه چه په لاره کښی مړه شو او نه چه د دی لوری او هغه لوری له دواړو څخه بی برخی پاتی شو ځکه چه په هسی صورت کښی هم د هجرت پوره ثواب دررسیږی. او موت خو پوره په خپله نیته راځی. او له خپل مقرر وخت څخه هیڅ وړاندی او وروسته نه کیږی.

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَّفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿۱۰۱﴾

او کله چه سفر کوئ تاسی په ځمکه (په ملکونو) کښی پس نشته پر تاسی هیڅ ګناه (وبال) په دی کښی چه څه لندوالی وکړئ تاسی له لمانځه (له

رباعی څخه، نه له ثلاثی او ثنایی نه) که ویریدئ تاسی له دی چه په فتنه کښی به واچوی (ضرر به ورسوی) تاسی ته هغه کسان چه کافران شوی دی بیشکه چه کافران دی تاسی لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنی کله چه د «جهاد» او د نورو کارونو دپاره سفر کوئ او له کافرانو څنی (چه ستاسی صریح دښمنان دی) د دی خبری ویره وی. چه دوی به فرصت ومومی او تاسی به وربړوی (تکلیف کړی) نو خپل لمنځونه لند کړئ! یعنی هر هغه لمونځ چه تاسی په حضر کښی څلور رکعته کاوه اوس هغه دوه رکعته وکړئ!.

(فائده): زمونږ د حنفیانو په مذهب د سفر ادنیٰ مرتبه د دری ورځو مزل دی (د کال په ډیرو لندو ورځو کښی تر زواله پوری، په منځنی تګ سره ګرندی او مته تګ ته هیڅ اعتبار نشته، یعنی که دا مسافه په لږه موده کښی هم قطع کړی، لمونځ به مسافرانه کوی او که نیمایی د دی مسافی په شلو ورځو کښی هم قطع کړی نو لمونځ به پوره اداء کوی. ځکه چه) کم له دری مزلو څخه د لمانځه قصر کول روا نه دی. د کافرانو د ضرر رسولو ویره په هغه وخت کښی موجوده وه، چه دا حکم نازل شو کله چه دا ویره له منځه ورکه شوه نو بیا هم زمونږ (رسول الله صلی علیه وسلم) تل په سفرونو کښی خپل (رباعی) لمنځونه قصر کول او اصحابو ته ئی هم د قصر په نسبت تاکید فرمایه. اوس هم په مسافری کښی د قصر کولو حکم دی دا ذکر شوی ویره وی که نه وی ځکه چه دا د الله تعالیٰ فضل او مهربانی ده. او ښایی چه په ډیره خوښی سره ومنله شی لکه چه د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم په حدیث کښی هم داسی ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا۟ فَلْيَكُونُوا۟ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا۟ فَلْيُصَلُّوا۟ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ

او کله چه اوسی ته (ای محمده!) په دوی کښی (د دښمنانو د ویری په وخت کښی) پس اقامت وکړی ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفی

کړه) پس ودی دریږی یوه طائفه له دوی څخه له تاسره او وادی خلی دا (لمونځ کوونکی) وسلی خپلی نو کله چه سجده وکړه (دوی د دوه رکعتی په اول رکعت کښی او د دری رکعتی او څلور رکعتی په دوهم رکعت کښی) پس شی دی دوی له وروسته ستاسی او رادی شی طائفه بله چه نه وی کړی لمونځ دوی پس لمونځ دی وکړی دوی له تاسره او وادی خلی دوی (هم اسباب د) بیداری خپلی (او د ځان د مدافعی له دښمنه) او وسلی خپلی خوښه ده د هغو کسانو چه کافران شوی دی (دا) که په یو ډول (طریقه) سره غافلان شئ تاسی له وسلو خپلو څخه او له اسبابونو خپلو څخه څو حمله وکړی دوی پر تاسی باندی حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان ؤ اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنی د کافرانو د لښکرو په مقابله کښی دی د مسلمانانو لښکر دوه برخی شی!، یوه برخه دی د دښمن مخ ته ودریږی! او بله برخه دی له امام سره نیم لمونځ اداء کړی! او بیا دی دوی د دښمن مخی ته لاړ شی!، او هغه بله برخه خلق دی راشی! او له امام سره دی هغه پاتی لمونځ اداء کړی!، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دی دواړه ډلی د خپلو لمونځونو پاتی برخی یواځی یواځی اداء کړی! که د ماښام لمونځ وی، لومړی ډله دی دوه رکعته او دوهمه ډله دی یو رکعت لمونځ له امام سره وکړی!، او په داسی حالت کښی د لمانځه په منځ کښی تګ او راتګ معاف دی او د توری، ځغری، ډال او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی. او دا د دی له پاره چه کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شی، او یو ځلی ګرد (تول) سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړی.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّنْ مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰٓ أَنْ تَضَعُوٓا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسی باندی که چیری وی په تاسی باندی څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسی ناجوړه چه کیږدئ تاسی وسلی خپلی، او ونیسئ (په هر حال کښی اسباب) د بیداری خپلی (د خپل ځان د مدافعی له دښمنه)

تفسیر: که د باران یا رنځوری یا د کمزوری له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وی، نو په داسی حالت کښی د هغو د کیښودلو اجازه شته ـ مګر د خپل ځان ساتنه دی کوی مثلاً ځغره،

ډال (توره، تومانچه، توپک، ماشینګن او نور) دی له ځانه سره ولری.
(فائده): که د دښمنانو له ویری دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشی، چه صلٰوة الخوف (د ویری لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شی، نو د جماعت لمونځ دی موقوف کړی او هر مجاهد دی یواځی یواځی لمونځ وکړی! که له سپرلی (سورلئی) ځنی هم د ښکته کیدلو موقع ورمیسره نشی، همغسی دی سپور (سور) په اشاری سره لمونځ وکړی!، او که دښمنان ورته نیژدی وی او په هیڅ ډول (طریقه) لمانځه ته وزګار نه وی نو دلته دی لمونځ مؤخر او بیا دی قضائی راوړی.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

بیشکه الله تیار کړی دی دپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط او اهتمام څخه کار واخلئ! او د الله تعالیٰ فضل ته هیلمن (طمعه دار) او امیدوار اوسئ!، چه دی به کافران ستاسی په لاس سپک، خوار او ذلیل کړی. نو له کافرانو ځنی مه ویریږئ!.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَوٰةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

بیا کله چه اداء کړئ تاسی لمونځ نو یادوئ تاسی الله (یا) پس کله چه اراده وکړئ تاسی د ګزارلو د لمانځه نو یادوئ تاسی الله په ولاړی او په ناستی او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړی (که روغ یئ) او په ناستی او پر اړخونو خپلو (که ناروغه یئ)،

تفسیر: یعنی که د خوف په وخت کښی د تنګی او بی اطمینانی له امله (وجی) په لمانځه کښی کوم ډول (طریقه) قصور راشی نو د «صلٰوة الخوف» له تمامیدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت کښی (ولاړ ئی! که ناست یا ملاست) الله تعالیٰ یاد کړئ! تر دی چه عین د مقاتلی او هجوم او یرغل (حمله) په وخت کښی هم ځکه چه د وخت تعین او د نورو قیودو رعایت کول د لمانځه په حالت کښی وو، چه د زوروړو دښمنانو د مقابلی په وخت کښی د هغو د ادا کولو له امله (وجی) تنګی، او بی اطمینانی او د نورو پیښو احتمال کیدی شی. پرته (علاوه) له لمانځه څخه په هر حالت کښی بی د وخت له تعینه هم تاسی الله تعالیٰ یادوئ!، او نه ښائی چه په هیڅ حالت کښی د الله له یاده غافل شئ! عبدالله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د دی آیت په آخر کښی فرمایلی دی «هغه څوک چه عقل او سد او حواس ئی د کومی پیښی له امله (وجی) له

کاره لویدلی او معذور شوی وی، نو هغه معذور ګڼل کېږي، که نه هیڅوک په هیڅ وخت کښې د پاک الله له یادولو څخه نشي معذور کیدی.»

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس کله چه په آرام شوئ! نو قائموئ تاسي (سم اداء کوئ سره له تولو حقوقو) لمونځ!، بیشکه چه لمونځ دی پر مؤمنانو باندی فرض کړی (تاکلی (مقرر) شوی په معلومو اوقاتو کښې.

تفسیر: یعنی کله چه ذکر شوی خوف لرې او زړونه مو داده شي نو هر لمونځ چه کوئ ښائی چه د ارکانو له تعدیل، د شرایطو له رعایت، د آدابو له محافظې او اطمینان سره ئې اداء کړئ! لکه چه د امنیت په حالت کښې اداء کاوه شي. د زائدو حرکاتو اجازه چه درکړی شوی ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بیشکه چه لمونځ په خپل معین او تاکلی (مقرر) وخت کښې فرض دی، نو ښائی په سفر او حضر په اطمینان او خوف، او په هر حالت کښې پخپل هغه تاکلی (مقرر) وخت کښې دی هرومرو (خامخا) اداء کړ شي! داسې نه چه هر کله مو زړه وشي اداء ئې کړئ! یا دا مطلب چه د لمانځه په نسبت الله تعالیٰ پوره ضبط او تعیین فرمایلی دی، چه په حضر کښې څرنګه ښائی او په سفر کښې په څه ډول (طریقه) سره اداء کړی شي؟ د اطمینان په وخت څنګه کیږي او د خوف په حالت کښې څه وضعیت ښائی؟ نو لازمی او ضروری ده چه په هر حالت کښې پر لمانځه باندی تینګ اوسئ! او پخپلو تاکلیو (مقرر) وختونو کښې ئې سره له دوام او پابندی هرومرو (خامخا) اداء کړئ!

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستی (بی همتی ای! مؤمنانو) مه کوئ! په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کښې، که یئ تاسي چه دردمن کیږئ! نو بیشکه دوی (هم) دردمن کیږی همغسی چه تاسي دردمن کیږئ! او هیله (امید) لرئ تاسي له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چه نه لری دوی (کفار) امید، (یی) او دی الله

(په هر شی) ښه عالم ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی د کفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقیب کښی له همت ځنی کار واخلئ! او څه کوتاهی او سستی پکښی مه کوئ! که تاسی ته د دوی له جنګه کوم زخم او درد دررسیدلی دی، نو هغوی هم په هم داسی تکالیفو کښی آخته، او په دی کښی له تاسو سره شریکان دی. او وروسته له دی نه هم تاسی له الله جل جلاله څخه د هسی شیانو هیلمن (طمعه دار) او امیدوار یئ! چه دوی له سره په هغو کښی څه برخه او هیله (امید) نه لری، یعنی په دنیا کښی په کفارو باندی بری، او په آخرت کښی لوی ثواب. الله تعالیٰ ته ستاسی تول مصالح او اعمال دیر ښه معلوم دی او د الله تعالیٰ د هر حکم چه په هغه کښی ستاسی دینی او دنیوی دیر مصالح او خورا (زیات) حکمتونه دی) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وګڼئ!

إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

بیشکه مونږ نازل کړی (لیږلی) مو دی تاته (ای محمده!) کتاب (قرآن) په حقه سره دپاره د دی چه حکم وکړی ته (ای محمده!) په منځ د خلقو کښی په هغه طریقه سره چه ښوولی ده تاته الله! او مه کیږه له جانبه د خیانتګرو جګړه کوونکی (د بی ګناهو سره).

تفسیر: له منافقانو او ضعیف الاسلام کسانو ځنی به کله چه کوم یو د کومی ګناه یا خرابی مرتکب کیده. نو د بدنامی او د سزا له ویری به ئی ځان ته حیلی (فریبونه) او پلمی (تدبیرونه) جوړولی ـ او زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په مخ کښی به ئی د هغی اظهار په هسی دول (طریقه) سره کاوه، چه د دوی برائت تری څرګند شی. بلکه په کوم بری الذمه باندی به ئی تهمت کاوه، او د هغه په مجرم ګرځولو کښی به ئی زور او قوت صرفاوه او راز راز (قسم قسم) پلمی (تدبیرونه) او بهانی او ګډی ودی خبری به ئی سره جوړولی ـ او په دی مورد کښی به ئی مشوری سره کولی ـ لکه چه یو ځلی داسی وشو، چه یوه هم داسی مسلمان (طمعه نامی) د بل مسلمان کور سوری کړ، او د هغه څه وسلی، او یو ګودی اوړه ئی په غلا یووړل ـ اتفاقاً دغه ګودی سوری ؤ ـ او په ګرده (توله) لاره کښی د غله تر کوره پوری له هغه ځنی اوړه دوړیده. غله هسی تدبیر وسنجاوه (جوړ کړو) چه نه ښائی دا د غلا مال پخپل کور کښی کیږدم ـ نو ځکه ئی په همغه شپه کښی د یوه هسی یهودی (زید نامی) کره یووړ چه د ده آشنا ؤ. او هلته

ئې د امانت په دود (رواج) کېښود، ګهيځ (سحر) د کور خاوند د خپلو اوړو په پلټنې (تحقيق) پسې شو، او غل ئې تينګ ونيو- مګر د لټولو په اثر د ده په کور کښې د غلا شي هيڅ پيدا نه شو - او دغه غله (طمعه) قسمونه يادول، چه «زه له سره غل نه يم - وګورئ! چه د اوړو دوړې زما له کوره هيسته هم تللي دي» - د اوړو خاوند د همغو دوړو په لار برابر د همغه (زيد نامي) يهودي کره ورننووت او هغه ئې کلک ونيو يهودي د هغه په شتو باندې پخپل کور کښې اقرار وکړ او وئې ويل چه «دا مال د هغه مسلمان دی چه پرون شپه ئې د امانت په توګه (طور) ما کره ايښې ؤ، زه له سره غل نه يم» - د اوړو او د وسلې خاوند د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حضور ته ورغی او دا پيښه ئې سر تر پايه پورې ورته عرض کړه د غله قوم (بني ظفر) او د ده نورو ملګرو اتفاق سره وکړ او پخپلو منځو کښې ئې دا خبره سره غوټه کړه، چه ځانې مونږ زيار (کوشش) وباسو، چه (طمعه) باندې دغه غلا ثابته نشي او هرومرو (خامخا) همغه يهودي غل وپيژانده شي لکه چه دوی له يهودي سره ډيرې جګړې هم وکړې او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخ کښې ئې د دغه غله په «برائت» او بېګناهي باندې قسمونه ياد کړل او متفقاً ئې شاهدي ورکړه او تينګار ئې وکړ چه خامخا دی دغه يهودي د خپل جرم سزا وګالي (برداشت کړي) - دلته الله تبارک وتعالیٰ متعدد آيتونه نازل کړل. حضرت (رسول مقبول صلی الله عليه وسلم) او نور ګرد (تول) اصحاب رضی الله تعالیٰ عنه ئې متنبه کړل - چه غل هم دغه (طمعه) مسلمان دی - يهودي (زيد بن سمين) رښتيا وائي. او په دې غلا کښې بې ګناه دی. او د تل له پاره ئې د هسې خلقو پلمې (تلبيرونه) وروراني کړې او ګرد (تول) ئې سره متنبه کړل. د آيت مطلب دا دی «ای رسول الله! مونږ خپل رښتيا کتاب پر تا باندې نازل کړ چه زمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو (تولو) خلقو باندې نيک وی که بد، مؤمن وی، که کافر د عدالت او انصاف امر اجرا کړې! او د هغو کسانو په خبرو باندې چه خائنان او تګان دي اعتبار مه کوه! او مه ئې طرفدار شه! او د دوی په قسمونو او په شاهدي سره هيڅ يو بې ګناه سړی مه مجرم کوه! يعني د دغو خائنانو په خوا مه شه! او د يهودي په خلاف خپل حکم مه صادروه!»

وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٠٦﴾

او مغفرت وغواړه له الله؛ بيشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعني له تحقيقه مخکه پخوا تش په ظاهر سره غل برئ الذمه کول او په ناحقه سره پر يهودي باندې د غله خيال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دی. او له دې مخکه استغفار په کار دی. په دې کښې هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبيه وشوه، چه د اسلامي تعلق، يا د قومي احساس او نورو عواملو له امله (وجې) ئې پر هغه باندې د حسن ظن له کبله د

ښو ګمان کاوه، او زیار (محنت) ئې ایسته چه پر همغه یهودی باندی غلا ثابته شي.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ۝ۙ يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ۝

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چه خیانت کوی دوی له ځانونو خپلو سره بیشکه چه الله نه خوښوی هر هغه څوک چه وی ډیر خیانت کوونکی ګنهګار چه پټوی دوی (له شرمه دا خیانت) له خلقو څخه او نه ئې پټوی (نه شرمیږی) له الله نه حال دا چه الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چه د شپې تدبیرونه تړی دوی هغه چه نه ئې خوښوی (الله) له خبرو څخه، او دی الله پر هغو (کارونو) چه کوی (ئې) دوی محیط (چاپیریدونکی په علم او قدرت سره).

تفسیر: په پخوانی آیت کښې کله چه د هغوی خیانت او خرابی په ښکاره دول (طریقه) سره وښوله شوه ـ نو ښائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هغه زیات شفقت له امله (وجی) چه ده پر ګردو (ټولو) بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالیٰ څخه د دوی د خطاؤ د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کښې ؤ؛ نو ځکه داسی ارشاد وشو چه د دی خائنانو په طرفداری، له الله تعالیٰ سره ولی جګړی کوی ـ الله تعالیٰ داسی خلق نه خوښوی چه دوی له خلقو سره پټی پټی د شپې له مخی ناجائزی مشوری او جرګی کوی ـ او له الله تعالیٰ څخه هیڅ نه شرمیږی، چه هر وخت له هغوی سره دی او د دوی پر ګردو (ټولو) احوالو باندی محیط، علیم او خبیر دی ـ اګر که تاسی د دوی له پاره مغفرت نه دی غوښتی، ولی ستاسی د معافی غوښتلو احتمال خو یقیناً موجود ؤ وګورئ! په بل ځای کښې د حضرت (ابراهیم علیه السلام) په نسبت د ﴿ يُجَادِلُنَا فِيْ قَوْمِ لُوْطٍ ؕ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَحَلِيْمٌ اَوَّاهٌ مُّنِيْبٌ ﴾ صریح ارشاد موجود دی. نو د هغه مخنیوی له پاره حق تعالیٰ دا ارشاد وفرمایه او دی ئې له سپارښ کولو څخه منع کړ. والله اعلم.

هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلۡتُمۡ عَنۡهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنۡهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿١٠٩﴾

واورئ خبردار شئ! تاسي اى هغو كسانو چه جګړه كوئ له (طرفه د) دوى په دى حيات دنيوى (ژوندون لږ خسيس) كښي؛ پس څوک دى چه جګړه به وكړى له الله سره له (طرفه د) دغو (خيانتګرو) په ورځي د قيامت كښي بلكه آيا څوک دى چه وى به (د قيامت په ورځي كښي) د دوى وكيل (ساتونكى؟ بلكه هيڅوک نشته!).

تفسير: دا خطاب د غله قوم (بنى ظفر) او هغو كسانو ته دى، چه د غله (طمعه) طرفدارى ئى كوله. يعني الله تعالىٰ ته هر شي معلوم دى. له دى بيځايه طرفدارى ـ څخه د قيامت په ورځ غله ته هيڅ نفع نشي رسيدى.

وَمَن يَعۡمَلۡ سُوٓءًا أَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهُۥ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿١١٠﴾

او هر څوک چه وكړى يوه ګناه (چه ضرر ئى بل ته رسيږى) يا ظلم وكړى په خپل ځان بيا مغفرت وغواړى له الله څخه (نو) مومى الله ډير مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډير رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسير: له «سوء» لويه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده. يا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چه له «ظلم» څخه دا مراد دى، چه ضرر ئى يوازى د ده نفس ته رسيږى يعنى هر قسم ګناه چه وى، د هغى علاج په توبه او استغفار سره كيدى شي، وروسته له توبى څخه به ئى الله تعالىٰ معافوى. كه بنيادمان قصداً او عمداً په چل او فريب سره د كوم مجرم برائت او پاكى ثابته كړى. يا په غلطى سره مجرم بى ګناه وګڼى، نو له دى ځنى د هغه په جرم كښي هيڅ تخفيف نه راځى. هو! په توبه سره به بيخى معافيدى شي. په دى سره هغه غل او د هغه ټول ګوند (پارټى) او طرفدارانو ته چه سره له پوهى او علمه ئى د غله خوا نيولى وه، يا ئى په غلطى سره مجرم بى ګناه ګانه، ګردو (تولو) ته د توبى او د استغفار ارشاد او هدايت وشو. او يوه لطيفه اشاره په دى لورى هم وشوه چه كه اوس هم څوک همغسى پخپله خبره باندى ټينګ ولاړ وى، او

توبه ونه کړی، نو د الله تعالیٰ د مغفرت له وعدی، او د ده له رحمت څخنی بی برخی پاتی کیږی (او که ئی تفضلاً معافوی نو د ده اختیار دی).

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾

او هر څوک چه وکړی گناه نو بیشکه هم دا خبره ده چه کوی دا (گناه) په ځان خپل باندی او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی څوک چه په قصد سره گناه کوی د هغی وبال ئی په غاړه لویږی او د هغی سزا خاص همغه ته ورکوله کیږی نه بل چاته ځکه چه د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوی چه له حقیقت څخه بی خبره یا له حکمت څخنی بیخی بی برخی وی. مگر حق سبحانه وتعالیٰ بی له مبالغی په صیغه د مبالغی سره «علیم» او «حکیم» دی. د ده په لوی دربار کښی داسی چاری هیڅ کیدونکی نه دی او نه ئی وهم او تصور کیدی شی. نو اوس له دی څخنی چه په خپله غلا وکړی او بیا هغه غلا د یو یهودی په غاړه ورواچوی څه نفع وررسیدی شی؟

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾ ع

او هر څوک چه وکړی یوه وړه گناه یا یوه لویه گناه بیا ولی (متهم کړی) په دی (گناه) سره کوم پاک سړی پس په تحقیق بار ئی کړ (پر ځان خپل) ډیر غټ دروغ او گناه ښکاره.

تفسیر: یعنی هر څوک چه کومه وړه یا لویه گناه وکړی او بیا هغه د کوم بل بیگناه په غاړه ورواچوی نو په ده باندی دوه گناوی لازمیږی یو د دروغو د تهمت وبال بل د اصلی گناه وبال نو ښکاره شوه چه په دی سره چه (طمعه) په خپله گناه کړی وه او بیا ئی د یهودی (زید) په غاړه کښی واچوله د ده د گناه بار لا دروند شو او هیڅ یوه گټه ور په برخه نشوه او ښکاره ده چه گناه لویه وی که وړه د هغی کفاره او علاج یواځی په خالصه توبه سره کیږی او بل څه علاج نه لری.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَنْ يُّضِلُّوْكَ ط وَمَا يُضِلُّوْنَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ط وَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ط وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿١١٣﴾

او كه چيرى نه وى فضل (احسان) د الله پر تا باندى او رحمت (مهربانى) د ده نو هرومرو (خامخا) قصد كړى ؤ يوى طائفى له دوى د دى چه تير باسى تا (او گمراه كړى پخپل قصد سره تا)؛ او نه تير باسى دوى مگر ځانونه خپل او نشى ضرر رسولى تاته د هيڅ شى؛ او نازل كړى دى الله پر تا باندى (اى محمده!) كتاب او حكمت (شرعى احكام، عميق اسرار) او دربښوولى ئى دى تاته هغه (خبرى) چه ته نه وى پوهيدلى (پرى) او دى فضل (احسان رحمت) د الله پر تا باندى ډير لوى.

تفسير: دا خطاب د رسول كريم (عليه افضل الصلوٰة والتسليم) په لورى دى. او د خائنانو د چل او فريب اظهار او د ده مبارک د عصمت او د شان عظمت دى او د دى خبرى اعلام دى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په علمى كمال كښى (چه له گردو (تولو) كمالاتو ځنى افضل او اول او پر گردو (تولو) باندى فائق دى) هم اعلىٰ او اولىٰ دى او د الله تعالىٰ فضل او كرم پر ده باندى داسى بى نهايت دى چه زمونږ په بيان او پوهه كښى له سره نشى راتلى او د دى خبرى په لورى اشاره ده كوم خيال چه په اول كښى ده ته د غله په برائت او د يهودى په سرقت باندى پيدا شوى ؤ د هغه د ظاهرى اسبابو او عواملو د ليدلو او د اقوالو او شهاداتو له اوريدلو ځنى ؤ نه دا چه هغه ئى بيخى رښتيا او صحيح گڼلى ؤ او په هغه كښى «ميلان عن الحق» يا «مداهنة فى الحق» له سره نه وه او په دومره يوه خبره كښى هيڅ كومه خرابى نه وه بلكه د هم داسى يو كار كيدل ضرورى ؤ كله چه د الله تعالىٰ په فضل سره حقيقت ورڅرگند شو نو بل هيڅ يوه وسوسه باقى پاتى نه شوه او له دغو گردو(تولو) خبرو څخه مقصود دا دى چه وروسته له دى نه هغه تير ايستونكى ستاسى د تير ايستلو او فريب وركولو ځنى لاس ونيسى او مايوس شى او تاسى سم له خپل عظمت او تقدسه له غور او احتياط څخه كار واخلئ!. والله اعلم.

لَا خَيْرَ فِىْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ

مَعۡرُوۡفٍ اَوۡ اِصۡلَاحٍۭ بَيۡنَ النَّاسِ‌ؕ وَمَنۡ يَّفۡعَلۡ ذٰلِكَ ابۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ اللّٰهِ فَسَوۡفَ نُـؤۡتِيۡهِ اَجۡرًا عَظِيۡمًا ﴿۱۱۴﴾

نشته هیڅ خیر په ډیرو کښې له پټو خبرو (مشورو) د دوی نه مګر (خیر شته په پټو خبرو) د هغه چا چه امر کوی په صدقه کولو یا په معروف (نیک کار) یا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو؛ او هر څوک چه وکړی دغه (صدقه، معروف، اصلاح) دپاره د غوښتنې د رضا (خوښی) د الله پس ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډیر لوی.

تفسیر: منافقانو او حیله ګرانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کښې پټې خبرې کولې تر څو چه په هغو سره په خلقو کښې خپل اعتبار زیات کړی او پخپلو منځو کښې به ئې هم چټې پټې (بیکاره) خبرې سره کولې او د یوه او بل غیبت یا شکایت به ئې سره کاوه، نو ځکه ارشاد وشو هغه کسان چه په خپلو منځو کښې د یو بل په غوږونو کښې خبرې او مشورې کوی د دوی زیاترې مشورې له خیر څخه تشې وی د صافو او رښتیا خبرو پټولو ته څه حاجت دی؟ هو! په کومه خبره کښې چه تیرایستل او فریب وی دوی هغه په پټه کوی نو ښایی چه د صدقې او د خیرات خبرې په پټه وکړئ! چه اخیستونکی پرې ونه شرمیږی یا که کوم ناپوه په خپلې غلطۍ باندې پوهوی، یا که کومه ښه خبره او صحیحه مسئله وروښیی نو ښایی چه هغه په پټه سره ووایی چه هغه ته ندامت رانشی یا که د دوه ؤ تنو په منځ جنګ وی او دوی د قهر او غصې له امله (وجې) روغې ته غاړه نه ږدی نو ښایی چه اول کوم یو داسې تدبیر وسنجوی (جوړ کړی) چه په هغو سره د دوی دواړو په منځ کښې روغه وشی او بیا دوی ښه وپوهوی تر دی چه په دا ځای کښې د «توریې ـ پټولو» اجازه هم شته. په آخر کښې فرمائی «هر څوک چه دا ذکر شوی امور د الله تعالیٰ رضا او خوښې له پاره کوی هغه ته به عظیم الشان ثواب ورعنایت کیږی یعنی په هسې ښو کارونو کښې دی ښایی ریاکاری او دنیوی اغراض مقصود نه وی (ځینو د «بصدقة او معروف» تفسیر داسې کړی دی په خیرات ورکولو یا په قرض ورکولو یا د مظلوم په اعانت یا په هر نیک کار کښې. یا مراد له «صدقې» ځنې «زکوٰة» او له «معروف» څخه «خیرات» مقصود دی.)

وَمَنۡ يُّشَاقِقِ الرَّسُوۡلَ مِنۡۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَـهُ الۡهُدٰى وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيۡلِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصۡلِهٖ جَهَنَّمَ‌ؕ وَسَآءَتۡ مَصِيۡرًا ﴿۱۱۵﴾

او هر څوک چه مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چه ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شی (لاړ شی) بی له لاری د مؤمنانو نو وبه ګرځوو مونږ دی هغه لوری ته چه دی ورګرځیدلی دی او داخل به کړو مونږ دی جهنم (دوزخ) ته؛ او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنی کله چه کوم یوه ته حقه خبره واضح شوی وی او وروسته له هغه بیا هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه مخالفت وکړی او له ګردو(تولو) مسلمانانو څخنی بیل او ځانته بله کومه جلا (جدا) لاره غوره کړی نو د ده د هستوګنی ځای جهنم دی. لکه چه هغه غله وکړه چه ذکر ئی پخوا تیر شو. د دی په ځای چه هغه په خپل قصور باندی معترف کیده او توبه ئی ایستله، د خپل لاس د پری کیدلو له ویری (مرتد شو او) مکی معظمی ته وتښتید او له نورو مشرکانو سره ملګری شو.

(فائده): اکابرو علماؤ له دی آیت څخنی دا مسئله هم رایستلی ده چه د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمی دی. یعنی د امت اجماع منل هم فرض دی. په حدیث کښی وارد دی چه «د الله تعالیٰ حمایت او نصرت د مسلمانانو له تولګی سره دی. هر چا چه ځانته جلا (جدا) لاره غوره کړه هغه په دوزخ کښی ولوید» **(اللهم اعذنا منه)**

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ

بیشکه الله نه کوی مغفرت (نه بښی) دا چه شریک ونیول شی له ده سره او مغفرت کوی (بښی) هغه (ګناه) چه ښکته وی له دی (شرک او کفر نه) هغه چاته چه اراده وفرمائی د «مغفرت ئی»؛

تفسیر: یعنی له شرک او کفر څخنی هره ښکته ګناه چه وی که الله تعالیٰ اراده وفرمائی بښی ئی، مګر د شرک او کفر ښښل له سره نه کوی. او د مشرک او کافر له پاره ئی عذاب مقرر کړی دی. نو غلا او تهمت کول اګر که کبیره ګناه ده ـ مګر دا احتمال هم ؤ چه الله تعالیٰ په خپل رحمت سره هغه ښښلی وی لیکن کله چه هغه غل د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه وتښتید او له مشرکانو سره ګډ او ملګری شو نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.

(فائده): له دی نه دا هم راښکاره شوه چه شرک هم دا نه دی چه د ماسویٰ الله عبادت وکړی شی، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کښی د بل کوم حکم غوره کول، هم شرک دی.

وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

او هر څوک چه شریک ونیسی (کوم شی) له الله سره نو په تحقیق گمراه شوی دی په گمراهی لری (له حقه).

تفسیر: یعنی له هدایت څخه لری ولوید ـ ځکه چه له الله جل جلاله څخنی په صراحت سره منحرف شو. او د پاک الله په مقابل کښی ئی خپل معبود بل څوک وگرځاوه ـ او د شیطان مطیع شو او د الله تعالیٰ له اطاعت او د هغه له رحمت څخنی بیخی مستغنی شو. نو هر څوک چه دومره لری ولویږی، هغه به په څه ډول (طریقه) سره د الله تعالیٰ د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شی! بلکه د داسی سړی مغفرت ښائی له حکمت څخنی مخالف وی. هم دا وجه ده چه داسی کسان له مغفرت څخنی بیخی مأیوس گرځول شوی دی. او مسلمان هر څومره چه سخت گنهگار هم وی، څرنگه چه د هغه خرابی یواځی د ده تر اعمالو پوری ده، او د ده عقیده او تعلق او توقع گرد (تول) صحیح او درست دی، نو ده ته هرومرو (خامخا) ژر یا وروسته هر کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی، مغفرت ور په برخه کیږی. **(اللهم ارزقنا المغفرة!)**

إِن يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثٗا وَإِن يَدۡعُونَ إِلَّا شَيۡطَٰنٗا مَّرِيدٗا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُۘ

نه بولی دوی (عبادت نه کوی دا مشرکان) بی الله نه مگر د ښځو او نه بولی (عبادت نه کوی دوی) مگر د شیطان سرکښ چه لری کړی ئی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنی هغه شیان چه دغو مشرکانو له الله تعالیٰ څخنی پرته (علاوه) خپل معبودان گرځولی دی په هغو کښی هغه بتان هم شامل دی چه دوی پر هغو باندی د ښځو غوندی نومونه ایښی دی. لکه «عزیٰ مناة نائلة او نور» او که حقیقت ته وگوریځ! نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوی. او هم دی شیطان دا مشرکان تیرایستلی دی. او مشرکان په دی بت پرستی کښی د شیطان امر منی او د هغه زیاته خوښی ځان ته حاصلوی. په دی سره د مشرکانو انتهائی ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دی. وگوریځ! اول خو له دی څخه بل لوی ضلالت شته؟ چه بی له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وگرځوی؟، نو بیا چه معبود ئی گرځولی دی، څه شی دی؟ تیږی! (گټی) چه په هغو کښی هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته. او د ښځو په نومونو سره هم موسوم دی. او د چا په وینا او ښوونه؟ د هغه شیطان په لمسونه چه د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی. نو آیا د دی ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چیری پیدا کیدی

شي؟ او خورا (دير) لوى احمق هم دا خبره منلي شي؟

وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾

او وويل (شيطان) چه خامخا به ونيسمه هرومرو (خامخا) زه (اى الله!) له بندگانو ستا نه يوه برخه مقرره كړى شوى.

تفسير: يعني كله چه شيطان د سجدې په نه كولو سره ملعون او مردود شو نو په هغه وخت كښې ئې وويل «زه خو تباه او فنا شوم. مگر ستا له بندگانو د آدم عليه السلام له اولادې ځنې به زه يو معلوم مقدار او لويه برخه لمسوم او خطا باسم. او له خپله ځانه سره به ئې جهنم ته بيايم لكه چه په «الحجر» او په «بني اسرائيل» او نورو سورتونو كښې مذكور دى. مطلب ئې دا دى چه شيطان له متمرد او ملعون كيدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهيسې د گردو (تولو) بني آدمانو دښمن او بدى غوښتونكى دى او خپله دښمنى ئې په صاف ډول (طريقه) سره ښكاره كړې ده. نو اوس دا احتمال هم پاتې نشو چه گواكې شيطان سره له خبث او گمراهى ښايې چاته به د خير غوښتلو او ښه رسولو كومه خبره وروښيي بلكه دا لا څرگنده شوه، چه شيطان د بني آدمانو ازلي دښمن دى او هر هغه شي چه شيطان راښيي هغه د بني آدمانو د گمراهى او تباهى او بربادى سبب گرځي. بيا د هسې يو گمراه او بدخواه اطاعت په څه اندازه جهالت او نادانى ده؟ د مقررى حصې اخيستلو يوه معنٰى دا هم ده چه ستا بندگان به پخپلو مالونو كښې ما لره هم يوه برخه تاكى (مقرروى) لكه چه خلق بتانو جنياتو او پرته (علاوه) له الله نورو ته نذرونه او نيازونه وركوى.

وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ۚ

او زه به هرومرو (لازماً) گمراه كړم خامخا دوى او هرومرو (لازماً) زه به په باطلو اميدو كښې خامخا واچوم دوى او هرومرو لازماً) زه به امر وكړم خامخا دوى ته چه پس هرومرو لازماً) څيروى به دوى خامخا غوږونه د چارپايانو او زه به هرومرو (لازماً) امر وكړم خامخا دوى ته پس هرومرو (لازماً) تغير به وركړى دوى خامخا پيدايښت د الله ته.

تفسير: يعني هغه كسان چه زما په برخه كښې راځي، دوى به له حقى لارى ځنې گمراه كوم. او

د دوی په زړونو کښې به د دنیوی ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم او دوی به له قیامت، حساب او کتاب او نورو اخروی امورو څخه غافل کوم. او دا خبره به دوی ته ورښیم چه د څناوررانو غوږونه څیری کړی او د بتانو په نامه ئې خوشې کړی. او د الله تعالیٰ پیدا کړی صورتونه او د هغو مقرری کړی څیری واړوی.

(فائده): د کافرانو دستور ؤ چه د غوا خوسی، د میږی (ګډی) وری او د اوښ جونګې به ئې د بت په نامه کول. او د هغو غوږونه به ئې څیرول، او په غوږونو کښې به ئې نښې اچولې بیا به ئې سرخوشي پرېښودل د صورت بدلول لکه خصی کول یا په سترګو سره د بدن سوری کول او په هغه سره شنه یا بل ډول (طریقه) خالونه ایښوول یا زرغون داغ ورکول یا د ویروکی پر سر باندی په کوم اسم او رسم سره کمڅی او بل رنګ ویښتان د بل چا په نامه پرېښوول دی (یا په منهیاتو کښې د خپلو اندامو خوځول. یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چه په مونږ مسلمانانو باندی لازم دی، چه له دغو ګردو (تولو) کارونو څخنی خپل ځانونه وژغورو (وساتو). د ږیری کلول (خرئیل) هم په هم دی تغیر کښې داخل دی. او د الله تعالیٰ هر څومره احکام چه دی په هر یوه کښې تغیر کول ډیره سخته خبره ده. هر هغه شي چه الله تعالیٰ حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا ئې حرام حلال ګڼل. انسان له اسلام څخنی باسی. نو هر څوک چه په داسی خبرو کښې مبتلا وی: په یاد دی ولری، چه د هغه شیطان په همغه تاکلی (مقرره) برخه کښې داخل دی، چه ذکر ئې اوس تیر شو.

وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولٰٓئِكَ مَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

او هر څوک چه ونیسی شیطان دوست بې له الله نو په تحقیق زیان ئې وکړ زیان ښکاره. وعده کوی (شیطان) له دوی سره او په باطلو امیدونو کښې غورځوی دوی. او نه کوی وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی او نه به مومی دوی له دی دوزخه هیڅ ځای د تیښتی (او خلاصی).

تفسیر: یعنی کله چه د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عداوت کیفیت ښه معلوم شو، نو اوس په دی کښې هیڅ شک پاتې نشو. هر هغه څوک چه له خپل حقیقی معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوی، په سختو نقصانونو کښې لویږی د شیطان تولی وعدی او امیدونه محض

فریب دی او نتیجه ئی داسی کیږی چه د دوی د ګردو (تولو) د هستوګنی ځای دوزخ دی. او له دوزخ ځخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِیْلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کښی چه بهیږی له لاندی (د ماڼیو او ونو) د دوی ویالی چه همیشه به وی دوی په دغو (جنتونو) کښی تل تر تله؛ وعده کړی ده الله حقه (وعده)؛ او څوک دی زیات صادق (رښتینی) له الله نه په خبره «او وعده» کښی.

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د شیطان له فساد ځنی محفوظ دی او د الله تعالیٰ له ارشاده سره سم ئی ایمان راوړی دی او ښه عملونه ئی کړی دی دوی به تل په داسی جنتونو او باغونو کښی ښه ژوندون کوی چه د تل له پاره پکښی پسرلی وی او دا د الله تعالیٰ وعده ده چه له دی ځخه د بل هیڅا وعده رښتیا کیدی نشی، نو بیا د هسی رښتیا او پخی وعدی پریښودل، او د شیطان په دروغو خبرو باندی خطا وتل، څومره ګمراهی او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دی؟

لَیْسَ بِاَمَانِیِّکُمْ وَلَآ اَمَانِیِّ اَهْلِ الْکِتٰبِ ؕ مَنْ یَّعْمَلْ سُوْٓءًا یُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا یَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِیًّا وَّلَا نَصِیْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ یَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَکَرٍ اَوْ اُنْثٰی وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِکَ یَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا یُظْلَمُوْنَ نَقِیْرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر امیدونو (آرزوګانو) ستاسی او نه پر امیدونو «آرزوګانو» د اهل د کتاب (بلکه پر ښو عملونو پوری مربوط دی)؛

هر څوک چه وکړی ناکاره کار نو جزا به ورکړه شي ده ته په هغه سره او نه به مومي دغه (گنهگار) د ځان دپاره بی له الله نه هيڅ ولی (دوست) او نه مددگار (چه دی له عذابه خلاص کړی) او هر څوک چه عمل وکړی له (ځينو) نيکو «کارونو» له نارينه ؤ او له ښځو حال دا چه دی مؤمن وی نو دغه (نيکوکاران) داخل به شي په جنت کښی او ظلم به ونشی په دوی (په اندازه) د نقير (هم يعنی پر دوی په هيڅ شي کښی هيڅ ظلم نه کيږی).

تفسير: د کتابيانو يعنی د يهودانو او نصرانيانو دا خيال ؤ، چه مونږ د الله تعالیٰ خاص بندگان يو او پر هغو گناهونو چه نور خلق نيول کيږی مونږ نه نيول کيږو، انبياء عليه السلام زمونږ حمايت کوی او مونږ ته نجات راکوی او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسی خيال کاوه ـ نو الله جل جلاله وفرمايل چه نجات او ثواب د چا په اميد او خيال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چه بد کوی بد به مومی او رېړ (تکليف) به گالی (تيروی). هر څوک چه وی د الله تعالیٰ له حساب، کتاب او عذاب څخنی ځان نشی ژغورلی (بچ کولی) او نه ئی څوک حمايت او طرفداری کولی شی. پاک خدای چه هر څوک ونيسی همغه ئی خوشی کوی او نجات ورکوی، لکه چه په هم دی لږه او خسيسه دنيا کښی چه الله تعالیٰ رنځ او درد د چا په برخه کړی، بی له الله جل جلاله بل هيڅوک هغه نشی تری لری کولی. هر هغه څوک چه ايمان ولری او نيک عمل وکړی نو هسی کسان به په جنت کښی داخليږی او د خپلو نيکيو پوره ثواب به مومی ـ خلاصه دا چه د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی. د چا په اميد او آرزو سره هيڅ نشی کيدی ـ نو داسی اميدونه په لغته (لته) ووهئ! او په نيکو کارونو کښی زيار(محنت) وباسئ!، او همت وکړئ! (نقير هغه ډير نری شی ته وائی چه د خرما د زړی په نری چاود کښی وی.)

وَمَنۡ اَحۡسَنُ دِيۡنًا مِّمَّنۡ اَسۡلَمَ وَجۡهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحۡسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبۡرٰهِيۡمَ حَنِيۡفًا‌ ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبۡرٰهِيۡمَ خَلِيۡلًا ﴿۱۲۵﴾

او څوک دی ډير غوره له جهته د دين له هغه چا چه ايښی ئی وی مخ خپل (وچولی (تندی) يا ځان خپل) «(خاص حکم د)» الله ته حال دا چه دی نيکوکار وی او متابعت ئی کړی وی د ملت (دين) د ابراهيم حال دا چه دی حنيف ؤ (مائل ؤ له باطله حق ته) او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسیر: پخوا معلومه شوه چه د الله تعالیٰ په نزد یواځې اعتقاد او اعمال اعتبار لري او خوشې چټې (بېکاره) هیلې (بهانې)، امیدونه او آرزوګانې هیڅ یوه نتیجه نه ورکوي اهل د کتابونو او نورو ګردو (ټولو) لره هم دا کلیه قاعده مقرره ده چه په دې کښې اهل د اسلام ته اشاره ده یعنې د حضرات صحابه ؤ رضی الله تعالیٰ عنهم تعریف او فضیلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده. اوس په ښکاره ډول (طریقه) سره فرمایي چه په دیانت کښې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي چه د الله تعالیٰ له حکمونو څخې غاړه نه غړوي، او په نیکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتیا سره د حضرت ابراهیم علیه السلام د ملت او دین ښه متابعت کوي، چه هغه له ګردو (ټولو) څخې ځان شکولی او له پاک الله سره ئې خپل تعلق او ارتباط ټینګ کړی ؤ او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړی ؤ. ښکاره ده چه دا درې واړه صفتونه په حضرات صحابه ؤ (رضی الله تعالیٰ عنهم) کښې د کمال په توګه (طور) موجود وو نه په کتابیانو کښې، نو په دې قیودو سره د اهل کتاب هغه آرزو او هیله چه پخوا تېره شوه، بېخي باطله او چټې (بېکاره) ثابته شوه.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿١٢٦﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چه په آسمانونو کښې دي او هر هغه شیان چه په ځمکه کښې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبیداً)؛ او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسیر: یعنې په ځمکه او آسمان کښې څه شیان چه دي سره له آسمانونو او ځمکو د هغو ګردو (ټولو) خالق الله تعالیٰ دی او دغه ګرد (ټول) شیان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شانه په واک (اختیار) او قبضه کښې دي او په‌خپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چه اراده ئې وفرمایي همغه کوي پاک الله هیچا ته څه اړه (حاجت) او احتیاج نه لري. هیڅوک دی په دې سره داده نشي او نه دې تېروځي چه زه ئې دوست او خلیل یم. او ټولو خلقو د خیر او شر د ګردو (ټولو) اعمالو په جزا او سزا کښې دی هیڅوک هیڅ یو تردد او اندیښنه ونه کړي!

وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِي النِّسَآءِ ۚ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ فِيْ يَتٰمَى النِّسَآءِ الّٰتِيْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ

وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ؕ

طلب د فتوی کوی دوی له تانه په باب (د میراث د) ښځو کښې ووایه (ای محمده! دوی ته) چه الله فتوی (حکم) درکوی تاسی ته په (باب د) دوی کښې «او بل د» هغه شی «حکم درکوی» چه لوستلی شی پر تاسی په کتاب (قرآن) کښې په (باب د) یتیمانو ښځو کښې هغه چه نه ورکوئ تاسی دوی ته هغه (میراث) چه فرض کړی شوی دی دوی ته او مینه کوئ تاسی دی کار ته چه نکاح کړئ تاسی دوی او (حکم درکوی الله په حق) د ضعیفانو کښې له وړو هلکانو نه او (بل الله دا حکم درکوی) چه ودریږئ تاسی په حق د یتیمانو کښې په عدل (انصاف) سره (په میراث) او مهر کښې)؛

تفسیر: د دی سورت په اول کښې ئی د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید فرمایلی ؤ د یتیمو جونو اولیاء لکه د اکا زوی که پوه شی چه زه د دی پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دی خپل ځان ته نه نکاح کوی! بلکه بل چاته دی په نکاح ورکړی! او دی دی د هغی حامی او کومکی (مددګار) شی نو مسلمانان د داسی جونو له نکاح کولو څخه ستانه (واپس) شول، خو له تجربی څخی دا ورمعلومه شوه چه په ځینو ځایونو کښې د جونو په حق کښې هم دا بهتر ؤ چه د خپل «ولی» په نکاح کښې راشی او «ولی» د دی رعایت داسی کوی چه بل څوک ئی نه کوی. نو د دی له امله (وجی) مسلمانانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د داسی نکاح اجازه وغوښتله د دی استدعا په نسبت دا آیت نازل شو او دوی ته اجازه ورکړه شوه او وی فرمایل «هغه ممانعت چه پخوا له دی نه شوی ؤ هغه خاص په هغه صورت کښې ؤ چه د دوی حق په پوره دول (طریقه) سره اداء نه کړی او د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید ئی فرمایلی ؤ. او که څوک له یتیم سره د ښه سلوک او ښیګڼی (فائدی) په اراده نکاح تړی، نو اجازه ده».

(فائده): په عربو کښې داسی عام دستور ؤ چه ښځی، ووړکی او یتیمان به ئی له ځینو حقوقو څخی بی برخی او محروم ګرځول او دوی ته به ئی میراث نه ورکاوه او ویل به ئی چه میراث د هغه چا حق دی چه له دښمنانو سره وجنګیږی او له یتیمو جونو سره د دوی اولیاؤ نکاح ترله او د دوی په نفقه او مهر او کسوت او نورو کښې ئی کمی کوله او په مالونو کښې به ئی بیځایه تصرفات کول لکه چه د دی سورت په ابتداء کښې د دی خبری د امتناع تاکیدات تیر شول.

اوس په دی موقع کښې له څو رکوع څخه د مخه د کومو ارشاداتو سلسله چه جاری ده د هغو خلاصه دا ده د الله تعالیٰ حکم واجب الاتباع دی او د الله تعالیٰ د حکم په مقابل کښې د هیچا عقل، فکر، آرزو، دستور، حکم، قیاس بیخی د اعتبار وړ (لائق) او قابل کیدی نشی او د الله جل جلاله د حکم په مقابل کښې د بل چا د خبرو اوریدل او عمل پری کول او د الله تعالیٰ د

حکم پرېښودل صریح کفر او ګمراهي ده او دا مضمون ئې په راز راز (قسم قسم) بلیغو تاکیداتو سره ظاهر او ښکاره کړ اوس د همغو پخوانیو آیتونو په حواله د ښځو او د یتیمو جونو د نکاح په متعلق ځینې نورې مسئلې هم راښیي، څو چه له دې تاکیداتو څخه وروسته د ښځو د حقوقو په ورکولو کښې د هیچا هیڅ یوه خبره پاتې نشي. روایت دی کله چه د ښځو د حقوقو په ورکولو کښې د هیچا هیڅ یوه خبره پاتې نشي. روایت دی کله چه د ښځو په نسبت زمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د میراث حکم ښکاره کړ نو د عربو ځینې مشران د محمد رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کښې حاضر شول او په تعجب سره ئې وویل چه «مونږ آورو چه تاسې د لور او خور او مور او نورو ښځو له پاره د میراث ورکولو حکم صادر کړی دی او حال دا دی چه میراث د هغو مېړو (خاوند) حق دی چه له دښمنانو سره جنګیږي او د غنیمت مالونه راوړي.» رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «بیشکه هم دا د الله تعالیٰ حکم دی چه ښځو لره دې هم میراث ورکړ شي!» او هم د دې ارشاد په لوري اشاره ده چه د ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ ﴾ مصداق حضرات صحابه کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین دي چه د نکاح، مهر او د نفقې په معاملاتو کښې هم د خپلو تر لاس لاندې کسانو لږ څه حق تلفي نه کوي او د حضرت الٰهي جل جلاله د احکامو په مقابل کښې د خپلو منافعو او اغراضو او شخصي کارونو او قومي رسمونو او د ملي رواجونو له سره پروا نه کوي او هم دوی د الله تعالیٰ د حکم له مخالفته هم ویریږي او ځان ترې ژغوري (ساتي) او هر څه چه کوي د هغه اجازه په صاف دول (طریقه) سره آخلي او بیا ئې کوي. والله اعلم.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چه کوئ تاسې له خیر (نیکی) پس بیشکه چه الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشیاء ورمعلوم دي).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ته ستاسې یوه یوه ذره نیکي هم معلومه ده نو د یتیمانو او ښځو په حق کښې هره ښیګڼه (ښه کار) چه وکړئ! د هغې ثواب هرومرو (خامخا) مومئ!

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

او که کومه ښځه ویریده له مېړه (خاوند) خپله د سرکشی (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک) یا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو) پس نشته هیڅ

ګناه پر دغو دواړو په دی کښی چه صلح وکړی دوی پخپلو منځونو کښی یو شان صلح؛ او صلح کول خیر (ډیر غوره) دی؛

تفسیر: یعنی که کومه ښځه د خپل میره (خاوند) زړه له خپله ځانه خپه ووینی. او د هغه د خوښی او متوجه کولو له امله (وجی) له خپل مهر یا نفقی او نورو ځنی لږ څه ورپریږدی او هغه له خپله ځانه خوښ کړی نو په دی مصالحت کښی د هیچا په ذمه کښی هیڅ ګناه نشته. د زوجینو په منځ کښی مصالحت او موافقت ډیره ښه خبره ده. هو! بی له سببه د ښځو خپه کول او ربړول (تکلیفولو) او بی له رضا د دوی په مال کښی تصرف کول ګناه ده. (ځینو مفسرینو د دی صلحی صورت داسی لیکلی دی ښځه مهر یا نفقه میره (خاوند) ته ورپریږدی. کلاً یا بعضاً. یا خپل وار خپلی بنی ته خوشی کړی. او میره (خاوند) دی طلاق نه ورکوی! او تری څنګ (ډډه) دی هم نه کوی! او خبری اتری دی ورسره کوی! او شوک وائی چه صلح دا ده چه د کاله واک (اختیار) دی مشری ته ورکړی! او ناسته ملاسته دی کشری سره وکړی!. والله اعلم)

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ط

او حاضر کړی شوی دی نفسونه حرص ته (او د زړونو په منځکښی بخیلی موجوده ده)

تفسیر: یعنی د هر چا په زړه کښی د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخیلی شته. نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل میره (خاوند) ته کومه نفع ورسوی، نو نارینه تری خوښیږی، (او که نارینه خپلی ښځی ته کومه نفع ورسوی نو دا تری خوشالیږی، لیکن د حرص بخیلی، اعراض او بی پروائی له کبله (وجی) میره (خاوند) ته غاړه نه ږدی، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تیریږی، او میره (خاوند) هم د ښځی ښه ساتلو او د دی د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تیاریږی.)

وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

او که نیکی وکړئ تاسی! (له خپلو ښځو سره) او پرهیز وکړئ تاسی (له نشوزه او خصومته) نو بیشکه چه الله دی په هغه شی چه کوی ئی تاسی (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسی د عمل سره به سمه جزا درکړی).

تفسیر: یعنی که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ! او له بدسلوکی او جنګونو او جنجالونو ځانونه

وژغورئ! (بچ کړی) نو الله تعالیٰ ستاسی له ګردو (ټولو) خبرو څخنی خبردار دی، د نیکی ثواب به هرومرو (خامخا) تاسی ته درکوی. ښکاره ده چه په دی صورت کښی اعراض او خپګان نه پیښیږی. او رضا کولو او له خپل حق څخنی د تیریدلو ضرورت نه پاتی کیږی.

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ط

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسی (ای د ډیرو ښځو میړونو ـ خاوندانو!) د دی چه عدل وکړئ (او برابر والی وساتئ په هر شی کښی) په مابین د ښځو خپلو کښی اګر که ډیر حرص وکړئ تاسی (عدل ته) نو مخ مه ګرځوی. تاسی (له یوی ښځی) په کامل مخ ګرځولو سره چه پس پریږدئ تاسی دا (ښځه) په شان د ځوړندی شوی؛ چه نه ئی طلاقوئ! او نه د میړانی معامله ورسره کوئ!

تفسیر: یعنی که څو ښځی ستاسی په نکاح کښی وی او دغه ستاسی له لاسه نه کیږی چه د زړه مینه، او په هر امر کښی بیخی د مساوات او برابری رعایت له هری یوی سره وکړئ! نو داسی ظلم او تیری هم مه کړئ!، چه بیخی یوه لوری ته وښوئیږئ! او میلان وکړئ! او هغه بله ښځه همغسی په منځ کښی ځوړنده پریږدئ! نه ئی هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ! او نه ئی بیخی جلا (جدا) کوئ چه له بل چا سره خپله نکاح وتړی.

وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

او که اصلاح وکړئ تاسی (له خپلو ښځو سره) او پرهیز وکړئ (له ظلمه) نو بیشکه چه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: یعنی که د اصلاح او د مصالحت معامله وکړئ! او حتی المقدور له ظلم، تعدی او حق تلفی څخه خپل ځانونه وژغورئ!،(وساتی) نو الله تعالیٰ ښوونکی دی.

وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

او كه سره بيل شول دواړه (زوجين په طلاق سره) نو بې پروا به كاندي الله هر يو له دوى نه له فراخۍ خپلې؛ او دى الله فراخ (رحمت فضل احسان د ده) تدبير والا (چه هر كار له حكمت او مصلحت سره سم كوي).

تفسير: يعني كه زوجين بيلوالى غوره كړي او د طلاق وار ورسيږي، نو هيڅ حرج نشته، الله تعالىٰ د هر يوه كار جوړونكى دى، او د ګردو (تولو) حاجاتو پوره كوونكى دى، په دې كښې دې لورى ته اشاره ده، چه ښائي زوجه په راحت او هوسائى (آرام) كښې وساتله شي! او ايذاء او رنړ (تكليف) ورته ونه رسوى! او كه داسې ښه ژوندون ئې له لاسه پوره نه وي، نو بيا ښه ده چه طلاق وركړي. والله اعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دى هر هغه شيان چه په آسمانونو كښې دي او هر هغه شيان چه په ځمكه كښې دي (سره د آسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً او عبيداً)؛ او خامخا په تحقيق حكم كړى دى مونږ هغو كسانو ته چه وركړى شوي دي دوى ته كتاب پخوا له تاسې او (هم خاص حكم كړى دى مونږ) تاسې ته د دې چه وويريږئ! له الله او كه تاسې كافران شئ! نو بيشكه خاص الله لره دي هر هغه شيان چه په آسمانونو كښې دي او هغه شيان چه په ځمكه كښې دي (سره د آسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً او عبيداً) او دى الله غني (ډير بې پروا له هر چا او هر شي) ښه ستايلي شوى (په ډيرو ښو صفاتو سره). او خاص الله لره دي هغه شيان چه په آسمانونو كښې دي او هغه شيان چه په ځمكه كښې دي (سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً، خلقاً او عبيداً)؛ او بس دى الله وكيل (ښه كار جوړوونكى).

تفسیر: له پاسه د ترغیب او ترهیب د ذکر سلسله جاري وه. یعنی د الله تعالیٰ د حکم اطاعت کول او د هغه له مخالفت څخه ځان ژغورل (ساتل) گردو (تولو) ته ضروري دی او د الله تعالیٰ د احکامو په مقابل کښې د بل چا خبرې ته غوږ کیښودل له سره روا نه دي. په منځ کښې ئې د یتیمانو او ښځو په نسبت څو داسې حکمونه بیان کړل چه خلق پرې اخته وو اوس بیا همغه ترغیب او ترهیب بیانوي. د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چه تاسې او له تاسې څخه گردو(تولو) پخوانیو خلقو ته دا حکم آورول شوی دی چه له الله تعالیٰ څخه وویرېږئ! او د ده له احکامو څخه نافرماني مه کوئ! او ترې غاړه مه غړوئ! نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني نو الله جل جلاله د گردو (تولو) شیانو مالک دی او د هیچا پروا نه لري یعنی دی خپل ځان ته نقصان رسوي او پاک الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی که د الله تعالیٰ احکام ومنئ! نو په دې باور ولرئ! چه الله جل وعلیٰ شانه چه د گردو (تولو) شیانو مالک دی. ستاسې گرد (تول) کارونه درجوړوي. درې ځلې ئې وفرمایل هر هغه شیان چه په گردو (تولو) آسمانونو او ځمکه کښې دي د الله تعالیٰ دي.

له (۱) نه کشائش او وسعت مقصود دی. یعنی د هغه په دربار کښې د هیڅ یو شي کمې نشته.

له (۲) نه د بې نیازي او بې پروایی بیان مقصود دی. یعنی که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هیچا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی په دې شرط سره چه تاسې پرهیزگاران او متقیان اوسئ!

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

که اراده وفرمایي (الله د بیولو او مړه کولو ستاسې) نو بوبه‌ځي تاسې (په موت سره) ای خلقو! او رابه ولي نور خلق (په پیدا کولو سره)؛ او دی الله پر دغه (اعدام او ایجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر دې باندې هم قادر دی چه تاسې گرد (تول) سره فناء کړي او د دنیا له مخې څخه مو لرې کړي او ستاسې په ځای نور مطیعان او حکم منونکي خلق پیدا کړي. له دې څخه هم د الله تعالیٰ د بې پروایی او د استغناء اظهار ډیر ښه راڅرگندیږي او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهدید او تخویف وشو.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ

هر څوک چه وی چه وغواړی ثواب (بدل) د دی دنیا نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنیا او (ثواب) د آخرت؛

تفسير: يعنى كه تاسى د الله تعالىٰ د احكامو متابعت وكړئ!. نو تاسى ته د دنيا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه دركول كيږى نو بيا يوازى په دنيا پسى گرځيدل او د الله تعالىٰ د احكامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلكه له دنيا) څخه هم ځان محروم او بى برخى گرځول لويه نادانى ده.

وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ﴿۱۳۴﴾

او دی الله ښه اوريدونكى (د تولو اقوالو) ښه ليدونكى (عالم په پتو او ښكاره ؤ)

تفسير: يعنى الله تعالىٰ ستاسى گرد (تول) كارونه وينى او ستاسى گردى (تولى) خبرى اورى هر شى چه غواړئ كه اراده وفرمايى نو همغه به دركوى.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى (اى مؤمنانو!) اوسئ تاسى تل محكم ولاړ! په انصاف سره شاهدان (خاص) دپاره د الله اگر كه وى (دا شاهدى) پر نفسونو ستاسى (چه زيان مو وى پكښى) يا «په» والدينو (مور او پلار ستاسى) يا «په» اقاربو (خپلوانو ستاسى)،

تفسير: يعنى ښايى چه په رښتيا او د الله تعالىٰ له حكم سره سمه شاهدى وركړئ! اگر كه په دى حقه شاهدى كښى ستاسى يا ستاسى د كوم عزيز او قريب خپلوان زيان هم وى هره هغه خبره چه رښتيا وى ښايى چه په ښكاره ډول (طريقه) سره اظهار كره شى! او د دنيوى نفعى له پاره

اخروی نقصان وانخلئ!

إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ

که وی دغه (مشهود علیه او مشهود له) غني (شتمن) له فقیر «محتاج» نو الله ډیر خیر غوښتونکی دی پر دوی (له تاسی نه)؛ نو مه کوئ تاسی متابعت د هوا (د نفسانی خواهشونو) کله چه انصاف کوئ تاسی، (او له حقه مه تیریږئ! یا چه عدول وکړئ له حقه)

تفسیر: یعنی په رښتیا شاهدی کښی د خپلی کومی نفسانی غوښتنی متابعت ونه کړئ! چه د شتمنو رعایت وکړئ! او پر محتاجو باندی ورحمیږئ! او حقه خبره پته کړئ! هر هغه شی چه حق وی همغه ووایئ الله تعالیٰ له تاسی ځنی زیات د هغوی د خیر او ښیګنی (فایدی) اراده لری او د دوی په مصالحو باندی ښه پوه او خبردار دی او د ده په دربار کښی د هیڅ شی کمی نشته.

وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

که واړوئ تاسی (خپلی ژبی) یا ښنګ وکړئ تاسی (له شاهدی نه) نو بیشکه الله دی پر هر هغه شی چه کوئ (یی) تاسی ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړی).

تفسیر: د ژبی اړول دا دی چه رښتیا خبره ووایی مګر خو په ژولی ژبه سره او په پیچلو او تاو کړیو الفاظو چه د هغو له اوریدلو ځنی اوریدونکی په شبهه کښی لویږی یعنی صافه صافه او رښتیا خبره نه وایی او ځان تری ژغورل (بچ کول) او په ښنګ (دده) کیدل دا دی چه پوره خبره ونه وایی بلکه هغه خبری چه په کار راځی هغه پریږدی. نو په دی دواړو صورتونو کښی ئی اګر که دروغ نه دی ویلی، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله (وجی) ګنهګاریږی او ښائی چه هرومرو (خامخا) شاهدی پوره او په رښتیا او ښکاره الفاظو ورکړه شی! (یا دا چه د شهادت له اداء ځخه مخ واړوئ!، او پټ ئی کړئ!).

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) ثابت او خالص کړئ تاسي ایمان (یقین) خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چه توته توته ئی نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندی او پر هغه کتاب چه تول ئی یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآنه پر نورو رسولانو) او هر څوک چه کافر شی پر الله او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه «الله» او پر رسولانو د دغه «الله» او پر ورځی آخری (چه قیامت دی) نو په تحقیق گمراه شوی دی په گمراهی لری سره (له حقه).

تفسیر: یعنی هر څوک چه ایمان راوړی نو ضرور دی چه د الله تعالیٰ پر گردو (تولو) احکامو او ارشاداتو د زړه یقین ولری که د الله تعالیٰ له احکامو او ارشاداتو ځنی پر یوه حکم هم یقین ونه کړی، نو هغه مسلمان نه دی. او تش د ژبی وینا او د خولی اظهار هیڅ کوم اعتبار نه لری.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

بیشکه هغه کسان (یعنی یهودان) چه ایمان ئی راوړی دی (په موسیٰ) بیا کافران شوی دی (په عبادت د خسی سره) بیا ئی ایمان راوړی دی (په توبه ایستلو سره) بیا کافران شوی دی (په انجیل او عیسیٰ باندی) بیا زیات شوی دی له جهته د کفره (په محمد باندی) نه دی الله چه مغفرت وکړی دوی ته او نه چه وښیی دوی ته سمه صافه لاره (څو چه دوی په خپل کفر کښی دوام لری).

تفسیر: یعنی په ظاهر کښی مسلمانان او په زړه کښی مذبذب پاتی وو. او په آخر کښی بی له یقین کولو مړه شول نو دوی ته د نجات لاره نه موندله کیږی دوی کافران دی او ظاهری

مسلمانی ئی هیڅ په کار نه ورځی له دی نه منافقین مراد دی او ځینی وایی چه دا آیت د یهودانو په باره کښی نازل شوی دی چه ړومبی ئی ایمان راوړ بیا د خسی په عبادت کولو سره کافران شول بیا ئی توبه وکړه او مؤمنان شول بیا له عیسیٰ علیه السلام څخه منکران او پری کافران شول وروسته له دی د محمد رسول الله (صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم) له رسالته ئی هم انکار وکړ او په کفر کښی ئی لا پسی ترقی وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٣٨﴾ اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾

زیری ورکړه (ای محمده!) منافقانو ته په دی چه بیشکه شته دوی ته عذاب دردناک هغه کسان چه نیسی دوی کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو؛ آیا لټوی دا (منافقان) په نزد د دی (کفارو) عزت پس بیشکه (دنیوی او اخروی) عزت خاص الله لره دی تول.

تفسیر: یعنی منافقان چه له مسلمانانو څنی جلا (جدا) کیږی او که کافرانو سره دوستی کوی د هغوی له پاره سخت عذاب دی. د منافقانو دغه خیال چه «مونږ ته د کفارو د ناستی او ولاړی له امله (وجی) دنیوی عزت رسیږی» بیخی غلط دی. ځکه چه ګرد (تول) عزتونه د الله تعالیٰ له خوا دی هر څوک ئی چه اطاعت کوی د ده په برخه عزت رسیږی. خلاصه ئی داسی شوه چه داسی خلق به په دنیا او آخرت دواړو کښی خوار او ذلیل اوسی.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعًا ﴿١٤٠﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسی په کتاب (قرآن) کښې دا «حکم هر کله چه واوریدل تاسی (په یوه مجلس کښې) آیاتونه د الله چه کفر (او انکار) کولی شي په دی آیتونو او مسخری کولی شي په هغو پوری نو مه کینئ تاسی له دوی سره (ای مؤمنانو)! تر هغه پوری چه مشغول شي دوی په خبره بله کښې (که نه) په تحقیق تاسی به (هم) په دی وخت کښې د هغو په شان شئ! (په گناه کښې) بیشکه چه الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کښې د تولو (په یو ځای کښې).

تفسیر: یعنی ای مسلمانانو! الله تعالیٰ پخوا له دی نه په قرآن عظیم الشان کښې تاسی باندی داسی حکم نازل کړی دی؛ «په هر هغه مجلس کښې چه د الله تعالیٰ پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کیږی هلته له سره مه کینئ که نه تاسی هم همغسی گڼل کیږئ. هو! که هغوی په نورو خبرو که مشغول دی نو په هغه وخت کښې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته.» د منافقانو په مجلسونو او مرکو کښې د الله تعالیٰ له احکامو او آیتونو څخه انکار او وربانډی تمسخر کیده نو په دی مناسبت دا آیت نازل شو او دا چه ئی وفرمایل حکم نازل شوی دی پر تاسی باندی دی آیت ته اشاره ده ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾ الآیة ـ چه پخوا له دی نه نازل شوی ؤ.

(فائده): له دی نه معلومه شوه هر هغه څوک چه په مجلس کښې په خپل دین باندی طعن او عیب آوری او بیا هلته کینی او آوری ئی اګر که هغه په خپله څه ونه وایی «منافق» دی.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

هغه منافقان چه همیشه منتظر دی (حوادثو) ستاسی ته، نو که ؤ تاسی ته بری له (لوری) د الله نو وایی دا (منافقان مسلمانانو ته) چه آیا نه وو مونږ له تاسی سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بری) نو وایی دا (منافقان کفارو ته) چه آیا غالب شوی نه وو مونږ پر تاسی او (آیا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړی) تاسی له مؤمنانو څخه؟

تفسیر: یعنی دا منافقان هغه کسان دی چه پرله پسی ستاسی د کمی په انتظار کښې دی. بیا

که بری (فتح) ستاسی په برخه شوه نو تاسی ته وایي «آیا مونږ له تاسی سره نه وو؟ (بلکه وو) د ولجی(غنیمت) په مال کښی مونږ هم له خپلو ځانونو سره شریک کړئ!» او که کافرانو ته په جنګ کښی څه شی په لاس ورشی یعنی کفار غالب شی نو هغوی ته وایي «آیا مونږ تاسی باندی غلبه نه وه کړی؟ یعنی پر تاسی باندی غالب او په دی قادر وو چه تاسی قتل کړو خو مونږ له تاسی څخنی لاس واخیست نو آیا مونږ ستاسی حفاظت نه دی کړی؟ آیا مونږ تاسی د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلی (بچ کړی)؟ نو په ولجه (غنیمت) کښی مونږ ته هم برخه راکړئ!»
(فائده): له دی څخنی معلومه شوه که څوک سره له دی چه په حقانی دین کښی هم وی او له ګمراهانو سره پټی خبری او ځان ته جوړښت لری نو دا وضعیت ئی هم د «نفاق» خبره ده.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿١٤١﴾

نو الله به فیصله وکړی په منځ ستاسی کښی په ورځی د قیامت کښی؛ او له سره به ونه ګرځوی الله دپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندی هیڅ لاره (د حجت او د بری).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ ستاسی او د دوی په منځ کښی حکم او فیصله کوی چه تاسی جنت ته بیایي او دوی په دوزخ کښی اچوی. په دنیا کښی هر څه چه د دوی له لاسه کیږی هغه دی وکړی! خو نتیجی به ئی وګوری. مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هیڅ شی نشی خرابولی او نه ئی له منځه لری کولی شی! چه هم دغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه آرزو او تمنا ده.

اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ

بیشکه چه منافقان تګی کوی (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره او الله سزا ورکوونکی دی د دوی (د دوی د تګی په سبب).

تفسیر: یعنی په زړه کښی کافر او په ښکاره مسلمان دی. څو د دواړو خواؤ له ضرر او ایذاء څخه محفوظ پاتی وی او له دواړو خواؤ ګټی او فائدی واخلی؛ (حق سبحانه وتعالیٰ) د دوی د دی غولونی او تګی دا سزا ورکړه چه د هغوی ګرد (ټول) شرارتونه او پټ خباثت ئی خپل پاک نبی صلی الله علیه وسلم ته ښکاره کړ. او دوی ئی داسی ذلیل او خوار کړل چه بیخی له کاره ووتل. او د هیڅ اعتبار وړ (لایق) نه شول. او ګرد (ټول) چلونه او فریبونه ئی مسلمانانو ته

ښکاره شول او هغه سزا چه دوی ته به آخرت کښې وررسیږی هغه ئی هم را څرګنده کړه، لکه چه په راتلونکو آیتونو کښې ئی ذکر راځی خلاصه ئی دا چه د دوی له دغی تګی څخنی هیڅ ونشو او د الله تعالیٰ له لوری دوی په داسی یوه مغالطه کښې ولویدل چه دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چه پاڅیږی دغه (منافقان) لمانځه ته نو پاڅیږی سست کاهلان ښیی دوی خلقو ته (ځان خپل چه مونږ هم مسلمانان یو) او نه یادوی دوی الله مګر (ریایی یادول) لږ.

تفسیر: یعنی لمونځ چه نهایت ضروری او خالص عبادت دی او د هغه په اداء کولو کښې هیڅ یو قسم ځانی او مالی ضرر او اندیښنه هم نشته منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسی او که کله ئی له مجبوریته کوی هغه هم تش د ریا او د نورو د ښوولو او تیرایستلو له پاره ئی کوی، څو نور د دوی له کفر څخنی خبر نشی او مسلمانان وګڼل شی. نو بیا له داسی خلقو څخنی د څه خیری توقع کیدی شی او دوی څرنګه مسلمانان کیدی شی؟

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دی حال کښې چه دوی متحیران مترددان دی په منځ د دغه (ایمان او کفر) نه (بیخی) په طرف د دغو (مؤمنانو دی په باطن کښې) او نه بیخی په طرف د هغو (کفارو) دی (په ظاهر کښې)؛ او هر څوک چه ګمراه (ئی) کړی الله نو له سره به نه مومی ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنی منافقان خو بیخی په تردد او حیرت کښې دی نه دوی په اسلام باندی اطمینان لری او نه په کفر داده دی او په سخته پریشانی کښې مبتلا دی. کله یوه لوری ته تمائل کوی او کله بل لوری ته خپل میلان ښکاروی. او الله تعالیٰ چه د هر چا د ګمراهی او پریشانی اراده

وفرمايي نو هغه به د نجات لاره چيرى وومومى؟

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

اى هغو كسانو چه ايمان ئى راوړى دى (يعني اى مؤمنانو!) مه نيسئ! تاسي كافران دوستان (خپل) بى له مؤمنانو ځنى؛ آيا اراده لرئ تاسى (اى مؤمنانو!) د دى چه پيدا كړئ الله لره پر تاسى برهان (حجت صريح الزام) ښكاره. بيشكه منافقان دى په طبقه ډيره ښكته كښى له اوره (د دوزخ) او له سره به نه مومى ته دوى ته مددګار (له عذابه خلاصوونكى).

تفسير: يعنى له مسلمانانو ځنى جلا (جدا) كيدل، او له كفارو سره دوستى او يو ځاى كيدل، د نفاق دليل دى. لكه چه منافقان ئى كوى، نو تاسى لره اى مسلمانانو! داسى كار بيخى نه ښائى! كه نه د پاك الله صريح الزام، ښكاره برهان او پوره حجت به په تاسى باندى قائم شى چه تاسى هم منافقان يئ! او د منافقانو له پاره د دوزخ ډيره ښكته طبقه مقرره ده او هيڅوک له دوى سره مرسته (مدد) او مددګارى نشى كولى، چه دوى له هغى طبقى ځنى وكاږى، يا ئى په عذاب كښى څه تخفيف راولى مسلمانانو لره ښائى چه له داسى خبرى ځنى بيخى لرى وګرځى.

إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه كسان چه توبه وباسى (له نفاقه) او اصلاح كړى (اعمال خپل) او منګلى خښى كړى په (دين د) الله او خالص كړى دين خپل (له ريا او ښودنى) خاص الله لره نو دغه (تائبين، مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وى سره له مؤمنانو (په دارينو كښى) او ژر به وركړى الله (تولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبٰى كښى) ثواب ډير لوى.

تفسیر: یعنی هغه منافق چه له خپله نفاقه توبه او خپل اعمال ښه کړی. او د الله تعالیٰ غوره دین ښه مضبوط او کلک ونیسی. او پر پاک الله توکل وکړی او له ریا او له نورو خرابیو ځنی خپل دین پاک او صاف وساتی نو هغه خالص مسلمان دی او په دین او دنیا کښې به له نورو مؤمنانو سره وی، مخصوصاً ایمان لرونکو لره ډیر لوی ثواب رسیدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقیقی مؤمنانو سره ثواب رسیدونکی وی چه له نفاقه ئی په رښتیا توبه ایستلی وی.

مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه به کوی الله په عذاب ستاسی (او ولی به عذاب درکوی تاسی ته؟) که شکر وباسئ تاسی او ایمان یقین ولرئ تاسی او دی الله شکر قبلوونکی ښه عالم (پر ګردو (ټولو) شیانو).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د ښو کارونو قدر کوی او د بندګانو پر ګردو (ټولو) کارونو او خبرو باندی ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چه د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ایستلو سره غاړه ږدی، او هغه باندی له زړه یقین لری نو الله تعالیٰ عادل او رحیم دی، او داسی خلق له سره نه په عذابوی او د داسی کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بیخی نه وی. بیشکه الله تعالیٰ سرکښان او غاړه غړوونکی په خپل عذاب اخته کوی.

«اللهم انانشکرک ونؤمن بک فقنا العذاب وارزقنا الثواب وکان الله شاکراً علیما»

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿١٤٨﴾

نه خوښوی الله ښکاره ویل د بدی خبری (لکه چه نه خوښوی پټ ویل د دی بدو هم) مګر (ښکاره ویل) له هغه چا چه ظلم پری شوی وی ، او دی الله ښه اوریدونکی (د ګردو(تولو) اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ)

تفسیر: یعنی که په چا کښی کوم دینی یا دنیوی عیب وی، نو نه ښائی چه هغه مشهور کړ شی. الله تعالیٰ د ګردو (تولو) خبری اوری او پر تولو کارونو باندی پوهیږی او هر یوه ته سم له هغه سره جزا ورکوی داسی بد ویلو ته «غیبت» ویل کیږی هو! مظلوم لره اجازه ده، چه د ظالم ظلم خلقو ته بیان کړی. هم دا رنګه په ځینو نورو صورتونو کښی هم «غیبت» روا دی. او ښایی دا حکم یئ دلته د دی له پاره فرمایلی وی. چه مسلمانانو ته نه دی لازم چه د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول (طریقه) ئی بدنام کړی، چه په دی تور ونه خوری، او لا سرکښه ، بیباکه او بی‌پروا نه شی. بلکه مبهم نصیحت دی وکړ شی. «منافق» به په خپله وپوهیږی. یا دی ځانته په ګوښه (تنهایئ) کښی نصیحت ورته وکړی په دی سره ممکن دی چه هدایت ومومی او پند واخلی لکه چه رسول اعظم صلی الله علیه وسلم هم داسی کول او د هیچا نوم به ئ نه مشهوراوه .

اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوْا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا ﴿١٤٩﴾

که ښکاره کوئ تاسی خیر (نیکی ـ طاعت) یا پټوئ دغه (خیر) یا عفوه کوئ ! له بدی ـ (چه ظلم دی) نو بیشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (د ګنهګارانو سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو)

تفسیر: په دی آیت کښی مظلوم ته د معافولو ترغیب ورکول منظور دی چه الله تعالیٰ سره له قدرت او زبردستی د خطا کوونکو خطاګانی ورمعافوی نو عاجز او لاس‌لاندی بنده ته په اولیٰ طریقه سره ښایی چه د نورو قصور ورمعاف کړی (او په دغه ربانیهٔ صفاتو سره خپل ځان

موصوف كړی چه د هغو صفاتو د خواصو د فيضان لائق شی) خلاصه ئی دا ده مظلوم ته جائز دی چه له ظالم څخه خپل بدل واخلی! مګر افضل خو دا دی چه صبر وكړی! او ور څخنی تير شی! په دغه آيت كښی دی لوری ته اشاره ده كه د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وكړئ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ ! له ښكاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتی او په ښكاره دول (طريقه) هغوی سره مخالفت مه كوی!

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

بيشكه هغه كسان چه كافران (منكران) كيږی پر الله او پر رسولانو د الله او اراده لری (غواړی) دوی چه تفريق (بيلتون) وكړی په منځ د الله او رسولانو د الله او وايی دوی چه مونږ ايمان راوړو پر ځينو او كافران (منكران) كيږو پر ځينو (نورو رسولانو) او اراده لری (غواړی) دوی چه ونيسی په منځ د دی (كفر او اسلام كښی) يوه لاره دغه (تفريق كوونكی) هم دوی كافران دی (په كمال د كفر او) په حقه سره، او تيار كړی دی مونږ له پاره د كافرانو عذاب ډير سپكوونكی (د دوزخ)

تفسير: له دی ځايه د يهودانو ذكر دی. څرنګه چه په يهودانو كښی (نفاق ډير ؤ او د رسول اكرم صلی الله عليه وسلم په زمانه كښی چه منافقان عموماً يهودان وو يا ئی له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندی ئی كار كاوه نو ځكه ئی په پاك قرآن كښی زياتره د دی دواړو ډلو ذكر يو ځای فرمائيلی دی. د دی آيت خلاصه دا ده «هغه كسان چه له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منكران دی او غواړی چه د الله تعالیٰ او د ده د رسولانو په مينځ كښی فرق وكړی يعنی پر الله باندی ايمان راوړی او پر رسولانو ئی ايمان را نه وړی او ځينی رسولان ئی ومنی او ځينی ئی ونه منی د هغوی مطلب دا دی چه د اسلام او د كفر په مينځ كښی يو نوی مذهب د خپلو ځانونو له پاره جوړ كړی هم دغه كسان اصلی او پاخه كافران دی د دوی له پاره د خواری او د ذلت عذاب تيار دی.

(فائده) د الله تعالیٰ منل هلته معتبر دی چه د خپلی زمانی د نبی عليه السلام تصديق هم وكړی

او د هغه حکم هم ومنی. بی د نبی علیه السلام له تصدیقه د الله تعالیٰ منل بی فائدی دی. او څه اعتبار نه لری بلکه د یوه نبی علیه السلام تکذیب د الله تعالیٰ او د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام تکذیب ګڼل کیږی. کله چه یهودانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم تکذیب وکړو نو د الله تعالیٰ او د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام په تکذیب کوونکو کښی ګډ او ډیر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی پر الله او پر (تولو) رسولانو د (الله) او نه دی کړی دوی تفریق (بیلتون) په مینځ د هیڅ یوه کښی له دوی نه (په نه منلو سره) دغه (مؤمنان په تولو مؤمن به شیانو) ژر به ورکړی (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (د اجر او ثواب پر انعام سره)

تفسیر: یعنی هغه کسان چه په منځ د هیڅ یو له انبیاؤ علیهم السلام کښی ئی جلا (جدا) والی ونه کړ بلکه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (تولو) رسولانو علیهم السلام باندی ئی ایمان راوړ نو الله تعالیٰ په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو (تولو) ته لوی ثواب ورکوی له دی څخنی هغه مسلمانان مراد دی چه پر الله تعالیٰ او پر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او پر نورو تولو رسولانو علیهم السلام او نورو ګردو (تولو) مؤمن به شیانو باندی ئی ایمان راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ

سوال کوی له تانه (ای محمده !) اهل د کتاب (یهودان) د دی چه نازل کړی

ته پر دوی (لکه تورات یو لیکلی) کتاب له آسمانه نو په تحقیق سوال کړی وو دوی (یعنی پلرونو د دغو یهودانو) له موسیٰ څخه ډیر لوی له دغه (سواله) پس ویلی وو دوی (موسیٰ ته) چه وښیه مونږ ته الله ښکاره (مخامخ) نو ونیول دوی صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چه د الله د لقاء سوال ؤ په دنیا کښې) بیا ونیوه دوی خسی (په خدائی سره) پس له هغه چه راغلی دوی ته ښکاره معجزی (په توحید) پس عفوه وکړه (تیر شو) مونږ له دی گناه (د دوی په توبه کولو سره)

تفسیر: د یهودانو څو مشران د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شول او ویې ویل «که ته په رښتیا سره رسول ئې نو یو لیکلی شوی کتاب یو ځلی له آسمانه راوړه ! لکه چه حضرت موسیٰ علیه السلام تورات راوړی ؤ» نو پر دغی ، خبری دا آیت نازل شو ، او د دی رکوع گرد (تول) الزامات د دوی په ځواب کښې ذکر کیږی او وروسته له هغه تحقیقی ځواب ورکوی، د آیت مطلب دا دی ای محمده! صلی الله علیه وسلم یهودان چه له تا ځنی عناداً د هسی کتاب مطالبه کوی، د دوی داسی بیباکی او سرکښی د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دی ځنی هم لویه او سخته غوښتنه له خپل نبی موسیٰ علیه السلام ځنی کړی وه چه مونږ ته الله تعالیٰ په ښکاره ډول (طریقه) سره راوښیه! که نه مونږ ستا خبره نه منو لکه چه په اول جزء د البقرة د سورت په (٥٥)آیت ٦ رکوع کښې تیر شو، نو ځکه پر داسی ویونکو باندی تکه ولویده . او گرد (تول) سره مړه شول ، بیا الله تعالیٰ د موسیٰ «علیه السلام» په دعا سره دوی ژوندی کړل ، د دومره عظیم‌الشانو معجزو له لیدلو سره بیا د خسی په عبادت کښې مشغول شول بیا الله تعالیٰ دوی وبښل دا واقعه د البقرة په سورت کښې لږ څه په تفصیل سره ذکر شوی ده .

وَاٰتَيۡنَا مُوۡسٰى سُلۡطٰنًا مُّبِيۡنًا ﴿١٥٣﴾

او ورکړی وه مونږ موسیٰ ته غلبه صریحه (برهان ښکاره) (چه د موسیٰ په حکم اویا زره تنو د خسی عبادت کونکو په یوه څاښت کښې خپل ځانونه طوعاً ووژل)

تفسیر: له ښکاره غلبې څخه مراد دا دی چه حضرت موسیٰ علیه السلام خسی ذبح کړ او په اور کښې ئې وسوځاوه او ایره ئې د سیند په هوا کښې وغورځوله او (٧٠٠٠٠) له هغو کسانو څخه (چه د خسی په عبادت کښې مشغول شوی وو) ووژل شول.

وَرَفَعۡنَا فَوۡقَهُمُ الطُّوۡرَ بِمِيۡثَاقِهِمۡ

او پورته کړی ؤ مونږ برسیره پر دوی (غر د) طور دپاره د (قبول د کلکی) وعدی د دوی (چه د موسوی شریعت په منلو سره ئی کړی وه)

تفسیر: یعنی هر کله چه یهودانو وویل چه د «تورات» حکم سخت دی. مونږ ئی نه منو نو دلته د «طور» غر له ځمکی څخه ورپورته. او د دوی پر سرونو باندی ځوړند شو (چه له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومنی ! او مضبوط او کلک ئی ونیسی! که نه دا غر ستاسی په سر لوېږی.

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او ویلی وو مونږ دوی ته چه ننوځی! په وره (د ایلیا د ښار) سجده کوونکی

تفسیر: په یهودانو باندی حکم وشو چه په سجده کولو سره ښار ته ننوځی او د ننوتلو په وخت کښی مو سرونه راښکته کړئ! دوی د سجدی کولو په ځای په خپلو کناتیو وښوریدل او وښوئیدل ، نو کله چه ښار ته ورسیدل ، پر دوی باندی وبا او طاعون گډ شو ، او تر غرمی پوری د دوی په منځ کښی اویا زره کسان مړه شول.

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

او ویلی وو مونږ دوی ته چه مه تیریږی له (حده) په (ورځی د) شنبی کښی (د ماهیانو په ښکار سره) او اخیستی وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره)

تفسیر: په یهودانو باندی حکم شوی ؤ چه د شنبی (خالی) په ورځ کښی د ماهی (کب) ښکار مه کوئ! او په دی ورځ کښی ، له گردو (تولو) ورځو ځنی ډیر کبان په اوبو کښی دوی ته په نظر ورتلل. نو یهودانو داسی چل او حیله جوړه کړه چه د سیند په غاړو کښی ئی حوضونه او ناوړونه (تالابونه) جوړ کړل، او د شنبی په ورځو کښی به ئی کبان په هغو حوضونو کښی ننه ایستل او ساتل، او په نورو ورځو کښی به ئی ښکار کول. د دی فریب او عهد ماتولو له امله (وجی) الله تعالیٰ له دوی ځنی بیزوگان جوړ کړل چه په ځناورانو کښی ډیره خسیسه محیله (حیله کونکی) او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ وَكُفۡرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شول دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل او په سبب د کفر (د نیکونو) د دوی په آیتونو د الله باندی او په وژلو د دوی انبیاؤ لره (لکه یحییٰ،زکریا) په ناحقه (په خپلی عقیدی سره هم) او په ویلو د دوی (دا خبره نبی ته د تمسخر په ډول (طریقه) چه زړونه مو په پردو کښی پټ دی، (ستا وینا پری اثر نه کوی. نو الله د دغو یهودانو په رد کښی فرمایي چه داسی نه دی لکه چه تاسی ئی وایئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د (نیکونو د) دوی پس ایمان نه راوړی دوی مگر لږ (د دوی)

تفسیر: یعنی یهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالیٰ په دوی باندی په دی عهد ماتولو او د نورو آیتونو په انکار، او د انبیاؤ علیهم السلام په ناحقه وژلو او د دوی په دی وینا باندی چه زمونږ په زړونو باندی پردی او پوښونه دی خورا (ډیر) سخت سخت عذابونه نازل کړل. کله چه زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته هدایت کاوه ، دوی وویل چه زمونږ زړونه په پردو کښی دی، او ستا خبری هلته نه رسیږی. الله تعالیٰ فرمائی چه خبره داسی نه ده. بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندی الله جل جلاله مهر لگولی دی، چه د دغه مهر له امله (وجی) ایمان د دوی په برخه نشی کیدی مگر لږ څه کسان له دی نه مستثنیٰ دی. لکه عبدالله بن سلام او د هغه نور ملگری (رضی الله تعالیٰ عنهم)

وَبِكُفۡرِهِمۡ وَقَوۡلِهِمۡ عَلَىٰ مَرۡيَمَ بُهۡتَٰنًا عَظِيمٗا ﴿١٥٦﴾ وَقَوۡلِهِمۡ إِنَّا قَتَلۡنَا ٱلۡمَسِيحَ عِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ

او په سبب د کفر د (نیکونو د) دوی (مکرراً) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمی دروغ ډیر غټ (د زنا) او (په سبب د) ویلو د دوی (داسی چه) بیشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسیٰ زوی د مریمی رسول د الله (په گومان خپل)

تفسیر: او له دی جهته چه د حضرت عیسیٰ علیه السلام څخه منکران شول او بل ئی کفر ځانونو ته غوره کړ او پر حضرت بی‌بی مریمی رضی الله تعالیٰ عنها ئی لوی تهمت (تور) وکړ او د دوی پر دی خبری باندی چه په افتخار سره به ئی ویل «مونږ وژلی دی عیسیٰ زوی د مریمی چه د ده له اظهار سره سم د الله تعالیٰ رسول ؤ» نو د دی گردو (تولو) جهتونو له امله (وجی) پر یهودانو باندی عذابونه او مصیبتونه نازل شول. (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وی نو استهزا ده. او که د الله جل جلاله وی استیناف یعنی ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنی مدح کوم د رسول الله نو فرمایی الله په تکذیب د یهودانو کښی)

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چه نه ؤ وژلی دوی دغه (عیسیٰ واقعاً نه پر دار کړی ؤ دغه (یقیناً) و لیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسیٰ سره) دوی ته، او بیشکه هغه کسان چه اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسیٰ کښی خامخا په شک کښی دی په (شان) د ده کښی نشته دوی ته په (شان) د ده کښی هیڅ علم مگر تش متابعت د گومان (خپل) او نه ؤ وژلی دوی عیسیٰ (په وژلو یقینی سره)، بلکه پورته کړی ؤ دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوی غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت کوی)

تفسیر: الله تعالیٰ د دوی د دی وینا تکذیب کوی او فرمایی چه دغو یهودیانو په واقع کښی حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دی وژلی او نه ئی په دار کړی ؤ. هغه مختلفی خبری چه یهودان ئی په دی باره کښی کوی له خپله فکره او اټکله ئی وایی او د الله تعالیٰ له لوری په شبهه کښی اچول شوی دی. او له دوی څخه هیڅوک په اصلی خبری نه دی خبر رښتیا خبره دا ده چه الله تعالیٰ حضرت عیسیٰ علیه السلام آسمان ته وخیژاوه او الله تعالیٰ پر گردو (ټولو) شیانو باندی قادر او په هر کار کښی ئی یو حکمت دی. خبره دا ده کله چه یهودانو د حضرت عیسیٰ علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ ، نو ړومبی یو سړی د عیسیٰ علیه السلام کور ته ننوت کله چه

الله تعالیٰ عیسیٰ علیه السلام آسمان ته وخیژاوه نو پاک الله د دی سری شکل لکه د عیسیٰ علیه السلام غوندی واړاوه او ورسره مشابه ئی کړ. څرنګه چه نور یهودان هغه پسی د عیسیٰ علیه السلام کور ته ننوتل هغه سری ئی چه نوم ئی طیطاؤش ؤ مسیح وګانه او و ئی واژه وروسته له هغه دوی ته داسی یو خیال پیدا شو چه «د دی مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډیر مشابه دی. او نور بدن ئی زمونږ د ملګری په شان راښکاری» چا وویل «که دا مقتول مسیح وی نو زمونږ سری «طیطاؤش) چیری لاړ؟ او که دا زمونږ سری دی نو مسیح چیری دی؟ تش په اټکل او ګومان هر چا هر څه ویل او اصلی خبره له دوی څخنی هیچا ته ښکاره نه وه رښتیا خو هم دا ده چه په یقین سره عیسیٰ علیه السلام دوی له سره وژلی نه دی. بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی او یهودان ئی په شبهه کښی اچولی دی.

وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

او نیشته هیڅوک له اهل د کتابه مګر قسم دی هرومرو (خامخا) چه ایمان به راوړی دوی خامخا (په وخت د نزعی خپلی یا په وخت د نزول د عیسیٰ پر دغه (عیسیٰ) په خوا له مرګه د ده څخه او په ورځ د قیامت کښی به وی (عیسیٰ) پر دوی باندی شاهد (چه یهودانو ونه منلم او نصرانیانو «ابن الله» وبللم).

تفسیر: حضرت عیسیٰ علیه السلام پر آسمان کښی ژوندی موجود دی کله چه (دجال پیدا شی نو هله به عیسیٰ علیه السلام بیا دغی ځمکی ته تشریف راوړی او (دجال) به وژنی او یهودان او نصرانیان به په ده باندی صحیح ایمان راوړی چه بیشکه عیسیٰ ژوندی دی، مړ شوی نه دی او د قیامت په ورځ کښی به حضرت عیسیٰ علیه السلام د دوی دغه ګرد (تول) اعمال او حالات اظهاروی چه یهودانو زما تکذیب او مخالفت کاوه او نصرانیانو ماته د الله جل جلاله زوی ویل»

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ النَّاسِ

بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم له هغو کسانو چه یهودان دی حرام کړل مونږ پر دوی باندی طیبات (هغه ډیر پاک شیان) چه حلال کړی شوی وو دوی ته او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لاری د الله څخه ډیر (خلق) او (په سبب د) اخیستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چه په تحقیق منع کړی شوی وو دوی (په تورات کښی) له دغه (سوده) او (په سبب د) خوړلو د دوی مالونه د خلقو په ناحقه سره چه رشوت او نور ناروا شیان دی) او تیار کړی دی مونږ له پاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډیر دردناک.

تفسیر: د یهودانو د ګردو (تولو) پخوانیو او وروستنو سختو شرارتونو ذکر ئی وفرمایه چه له هغو څخنی د دوی سرکښی او په ګناهونو باندی ځغردوالی (تینګ والی) او زړه‌ورتیا ښکاره شوه اوس فرمایی چه مونږ دوی باندی سخت شریعت هم کیښود چه سرکښی ئی ماته شی، نو هیڅ شبهه نشوه پاتی چه د طیباتو تحریم په دوی باندی په «تورات» کښی شوی ؤ او له حضرت عیسیٰ علیه السلام سره مخالفت او (بي‌بي مریمی) باندی اتهام ، د «تورات» له نزوله خورا (ډیر) وروسته شوی دی، نو له جرمه څخه پخوا څرنګه سزا مقدمه شوه؟ د دی ګردی (تولی) رکوع خلاصه داسی شوه د حضرت موسیٰ علیه السلام د زمانی راهسی اهل د کتاب پرله پسی په خورا (ډیر) لویو شرارتونو او ډیرو سرغړولو، عهد ماتولو او د انبیاؤ علیهم السلام په ایذا او ضرر رسولو کښی مشغول وو. ای محمده صلی الله علیه وسلم ! اوس که دوی د عناد له مخی له تا څخه د «تورات» غوندی یو کتاب دفعتاً یو ځلی طلب کړی او پر قرآن عظیم باندی (چه له ګردو (تولو) کتابونو څخنی افضل دی). کفایت ونه کړی. نو له دی متعصبو او نالائقو څخنی هیڅ لری او مستبعد نه دی، د دوی له هسی ناوړو (بیکاره) او نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه ! او مه حیرانیږه ! د دوی ګرد (تول) پخوانی او وروستنی وړوکی او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دی، مونږ د دوی دپاره په دنیا کښی خورا (ډیر) سخت شریعت معین کړی او په اخرت کښی مو هم ډیر سخت عذاب ورته مقرر او تیار کړی دی.

لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٦٢﴾

لیکن هغه (کسان) چه پاخه دي په علم کښې له دوی څخني او ایمان لرونکی ایمان لري په هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی تاته او (ایمان لري) پر هغو (کتابونو) چه نازل کړی شوي دي پخوا له تا څخه او (ایمان راوړی پر ټولو انبیاؤ) سم قائم کوونکو د لمانځه او هغه کسان چه ورکوونکي دي زکات لره (یا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه او هغه کسان چه ورکوونکي دي زکات لره او ایمان راوړونکي په الله او په ورځې آخری (چه قیامت دی) دغه (کسان چه د صحیح ایمان او صالح عمل لرونکي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډیر لوی (جنت، رضا، او لقاء)

تفسیر: یعنی د بنی اسرائیلو هغو کسانو چه مضبوط علم ئی درلود (لرلو)، لکه عبدالله بن سلام او د هغه ملګری رضی الله تعالیٰ عنهم او هغه خلق چه د ایمان خاوندان دی ، دوی قرآن ، تورات، انجیل او نور ګرد (ټول) منی ، د لمانځه د سم اداء کوونکي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې کوی، او زکات ورکوونکي او ایمان لرونکي په الله او په قیامت چه دی، مونږ دغو ستایلیو شویو کسانو ته خورا (ډیر) لوی ثواب او اجر ورکوو. پرته (علاوه) له ړومبنی فریقی چه د هغوی دپاره خورا (ډیر) سخت عذاب موجود دی (پاس په تحت اللفظ کښې د «المقیمین الصلوة» دوه ترجمې لیکلې شوی دی

۱. چه «المقیمین» په ﴿ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْكَ ﴾ عطف او تری انبیاء مراد شي. یعنی **یؤمنون بالکتٰب و بالانبیاء المقیمین الصلوة.**

۲. چه یؤمنون خبر شي د «الراسخون» چه مبتداء دی او «المقیمین» په مدح سره منصوب شي چه د هغه ترکیب تقریر اوس تیر شو.

اِنَّآ اَوْحَیْنَآ اِلَیْكَ

بیشکه چه مونږ وحي مو کړی ده تاته (ای محمده !)

تفسیر: اهل د کتابو او د مکې معظمې مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجید په حقانیت او صداقت کښې راز راز (قسم قسم) خوشې چتی (بیکاره) شبهې پیدا کولې. وګورئ ! چه دلته ئی داسې وویل لکه چه تورات یو ځای او یو ځلی له آسمانه رانازل شو، ښایي هم هغسې ته هم یو کتاب له آسمانه راوړی، بیا تا رښتینی نبی ګڼو څه ښه ویلي دی هر چا چه ویلي دی

د نابود سری پلمی (تدبیرونه) ډیری زده وی
بدئ کار او چپ ئ چاره هره خبره ئی کړه وی

نو الله تعالیٰ په څو ځایونو کښی آیتونه نازل کړل او حقیقت ئی راښکاره کړ. او د وحی عظمت ئی راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو (تولو) چتی (بیکاره) او بیهوده‌ؤ خیالاتو او شبهاتو تردید ئی وفرمایه او د الله تعالیٰ د وحی متابعت ئی په تعمیم، او د قرآن مجید اطاعت ئی په تخصیص سره بیان وفرمایه او دا ئی راوښوده چه د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو (تولو) باندی فرض دی او د هیچا هیڅ یو عذر په دی کښی نه منل کیږی هر څوک چه د ده په تسلیم کښی تردد یا تأمل یا انکار کوی، هغه ګمراه او بی دین دی. اوس له دی ځایه تحقیقی ځواب ورکاوه کیږی. دغه ده چه فرمائی.

كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ

لکه چه وحی کړی وه مونږ نوح ته او (نورو) انبیاؤ ته پس له ده (لکه هود، صالح لوط ، شعیب او نور)

تفسیر: له دی نه معلومه شوه چه وحی خاص د الله تعالیٰ حکم او د ده هغه پیغام دی چه په انبیاؤ علیهم السلام باندی نازلیږی او همغسی چه پر پخوانیو انبیاؤ باندی د الله جل جلاله وحی نازله شوی ده، همغسی پر حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی هم الله تعالیٰ خپله وحی نازله کړی ده، نو هر هغه چا چه هغه پخوانی وحی منلی ده، ښایی چه دا هم هرومرو (خامخا) ومنی او هر هغه چه له هغی څخه انکار کوی، ګواکی له ګردو (تولو) څخه انکار کوی او له حضرت نوح علیه السلام او له ده څخه له وروستنیو انبیاؤ علیهم السلام سره د مشابهت وجه ښائی دا وی چه هغه وحی چه د حضرت آدم علیه السلام له وخته شروع شوی وه، هغه بیخی په ابتدائی حالت کښی وه. په حضرت نوح علیه السلام باندی د هغی تکمیل وشو، ګواکی په ړومبنی حالت کښی هغی تش یو تعلیمی حالات لرلو د حضرت نوح علیه السلام په زمانه کښی هغه کمال ته ورسیده او د دی وړ (لائق) شوه چه د امتحان مورد وګرځی حکم منونکو ته انعام او غاړه غړونکو ته سزا ورکړه شی لکه چه د اولوالعزمو انبیاؤ علیهم السلام سلسله هم د حضرت نوح علیه السلام له زمانی راهیسی شروع شوه او د الله تعالیٰ له وحی څخه پر غاړه غړونکو باندی اول ځلی د عذاب نزول هم د حضرت نوح علیه السلام له رسالت څخه شروع شو، خلاصه ئی دا چه د نوح علیه السلام له زمانی پخوا د الله جل جلاله او د انبیاؤ علیهم السلام د حکم پر مخالفت باندی عذاب نه نازلیده بلکه دوی به معذور ګڼل کیدل او د تعطیل او تاخیر رعایت به پکښی کیده او ډیر زیات کوښښ به د دوی په پوهولو کښی صرفیده ، د

حضرت نوح علیه السلام په زمانه کښې کله چه مذهبي تعلیم ښه ظاهر شو او خلقو ته د الله تعالیٰ د احکامو په متابعت کښې هیڅ یوه خفاء پاتې نه شوه نو دلته پر غاړه غړونکو باندې عذاب نازل شو ، اول د نوح علیه السلام په زمانه کښې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د حضرت هود علیه السلام او حضرت صالح علیه السلام او حضرت شعیب علیه السلام په زمانو کښې کافرانو باندې نور راز راز (قسم قسم) عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم د وحې تشبیه څخه د هغو پخوانیو انبیاؤ له وحیو سره اهل د کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبیه ورکړه شوه او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړې شوه هر څوک چه د محمد صلی الله علیه وسلم وحې یعنې قرآن عظیم الشان نه مني نو هغه هم د لوی عذاب وړ (لائق) او مستحق ګرځي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

او (لکه چه) وحې کړې وه مونږ ابراهیم ته او اسمٰعیل ته او اسحٰق ته او یعقوب ته او اولادې (د یعقوب) ته او عیسیٰ ته او ایوب ته او یونس ته او هارون ته او سلیمٰن ته او ورکړې ؤ مونږ داؤد ته زبور او (لیږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چه په تحقیق سره قصه کړې ده مونږ د دوی پر تا (ای محمده !) پخوا له دې نه او (لیږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چه نه مو دي کړې قیصې د هغوی پر تا ، (ای محمده) او کلام کړی دی الله له موسیٰ سره په کلام کولو.

تفسیر: له حضرت نوح علیه السلام څخه وروسته انبیاء علیهم السلام ئې په اجمال، او هغه انبیاء علیهم السلام ئې چه په دوی کښې مشهور او جلیل القدر او اولوالعزم دي، په تخصیص او تفصیل سره ذکر کړل چه له دې څخنې دا ښه معلومه شوه هغه وحې چه پر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازله شوې ده ، د هغې حقانیت او د هغې منل هم داسې ضروري دي، لکه چه د نورو اولوالعزمو او مشاهیرو انبیاؤ علیهم السلام وحې منل ضروري ؤ او دا هم راښکاره شوه چه پر نورو انبیاؤ باندې چه وحې راتلله کله به دوی ته پرښتو پیغام راوړ او کله به هغوی ته لیکلی

کتاب وورسیدو، کله به د ملائکو له وسیلی پرته (علاوه) په خپله الله تعالیٰ خپل رسول سره خبری کولی مگر په دی گردو (تولو) صورتونو کښی څرنگه چه د الله تعالیٰ حکم دی او د بل چا حکم نه دی نو پر بندگانو باندی د هغه اطاعت یو شان فرض دی اعم له دی چه تر بندگانو پوری د هغه د رسیدلو طریقه تحریری وی، که تقریری وی، او که پیغام وی، نو اوس د یهودانو دا وینا «که تاسی د تورات غوندی یو کتاب یو ځلی له آسمانه په موښږ نازل کړئ! نو موښږ به تا رښتینی گڼو که نه، نو، دا ډیره د ناپوهی او بی‌ایمانی او حماقت خبره ده. هر کله چه وحی د الله تعالیٰ حکم دی، نو د هغی د نزول صورتونه متعدد دی په هر صورت سره چه وحی راشی د هغی په منلو کښی تردد او انکار. یا داسی ویل «که په هغه ځانته طریقی سره راشی، نو موښږ ئی منو ، که نه وی، نو نه ئی منو.» صریح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُسُلًا مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ الرُّسُلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٦٥﴾

(او لیږلی مو دی) رسولان چه زیری کوونکی دی (مؤمنانو ته په جنت) او ویرونکی دی (د کفارو په جحیم) له پاره د دی چه پاتی نشی خلقو ته پر الله باندی هیڅ حجت (دلیل، عذر، بهانه) وروسته له (لیږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: الله تعالیٰ پرله پسی خپل انبیاء علیهم السلام رالیږلی دی، چه مؤمنانو ته زیری ورکړی، او کافران وویروی، تر څو د قیامت په ورځ کښی خلقو ته د دی عذر او بهانی ځائی پاتی نشی، چه ووائی «ای ربه! موښږ ته ستا رضا او غیر رضا معلومه نه وه، او که رامعلومه وی نو هرومرو (خامخا) به مو په هغو باندی تګ کړی وی.» نو ځکه الله تعالیٰ خپلو رسولانو ته معجزی ورکړی ، او ور وئی لیږلی او رسولانو هم د حق لاری خلقو ته وروښودلی. نو وروسته له دی نه د حق دین په منلو کښی د هیچا عذر او پلمه (بهانه) نه اوریده کیږی د الله جل جلاله وحی داسی قطعی حجت دی چه د هغی په مقابل کښی هیڅ یو سند او حجت نشی چلیدی ، بلکه نور ګرد (تول) حجتونه باطل او بیکاره کوی او دغه د الله تعالیٰ حکمت او تدبیر دی. که زور او زبردستی وکړی نو څوک ئی منع کولی شی، مګر جبر او ظلم الله تعالیٰ نه خوښوی. (او ډیر غالب او قادر دی په انفاذ او اجراء د هر راز (قسم) احکامو پر مخلوقاتو او محکم کار دی په امر د نبوت او په قطع د حجت کښی) (اګر که یهودان ستا په نبوت شاهدی نه ورکوی او تری انکار کوی).

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿١٦٦﴾

لیکن الله شاهدی لولی (اظهار اقرار کوی) په هغه شي چه نازل کړی ئی دی تاته (ای محمده) چه نازل کړی ئی دی دا (معجز قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکی هم شاهدی لولی (په نبوت ستا) او بس دی الله (حق ظاهر کوونکی. نو د دوی شهادت ته حاجت نشته.

تفسیر: یعنی وحی به په هر رسول باندی نازلیده، دا کومه نوی خبره نه ده او ګردو (تولو) ته معلومه ده لیکن په دی قرآن کښی الله تعالیٰ خپل خاص علم رالیږلی دی، او الله تعالیٰ به دا حق ظاهروی. لکه پوهان چه پری پوهیږی هغه علوم او حقائق چه له دی قران عظیم څخه حاصل شوی دی، او پرله پسی حاصلیږی هغه له نورو کتابونو ځنی له سره په لاس نه دی راغلی، او هومره هدایت چه خلقو ته د محمد صلی الله علیه وسلم له وجوده رسیدلی دی، د بل چا له وجوده نه دی رسیدلی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿١٦٧﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿١٦٨﴾ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿١٦٩﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی (د محمد له نبوت څخه) او اړولی منعه کړی ئی دی (خلق) له لاری د الله (اسلام) څخه په تحقیق سره ګمراه شوی دی په ګمراهی ډیری لری سره (د حق له لاری نه) بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی او ظلم ئی کړی دی (په پټولو د نعت د محمد یا په منعه د مؤمنانو له ایمانه) نه دی الله چه مغفرت وکړی دوی ته او نه چه وښیی دوی ته سمه صافه لاره (څو چه دوی کافران دی) مګر (وبه ښیی دوی ته) لاره د

دوزخ چه همیشه به وی دوی په هغه کښې تل تر تله (بی انتها بلا انقطاع) او دی دغه (ادخال او خلود فی النار) پر الله باندی ډیر آسان.

تفسیر: د قرآن مجید او د حضرت محمد صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم له تصدیق او توثیق څخه وروسته فرمائی هغه کسان چه ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چه په «تورات» کښې موجود وو، هغه ئی گرد (تول) پټ کړل، او خلقو ته ئی د هغو په ځای نور مهمل شیان ورڅرگند کړل او نور ئی هم له حقانی دین څخه واړول، نو داسی کسان له سره نه د هدایت وړ (لائق) او نه د مغفرت مستحق دی» له دی نه دا خبره ښه ښکاره شوه چه هدایت یوازی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په متابعت کښې منحصر دی. او گمراهی د محمدی صلی الله علیه وسلم شریعت د مخالفت نوم دی. چه په دی سره د یهودانو پوره سرزنښ او ترټنه وشوه، او د دوی د خیالاتو غلطول لا ښه واضح شول

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلۡحَقِّ مِن رَّبِّكُمۡ فَـَٔامِنُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ وَإِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١٧٠﴾

ای خلقو! په تحقیق راغلی دی تاسی ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسی نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ ! د هغه شی چه) خیر دی تاسی ته، او که کافران شوی یئ تاسی پس بیشکه خاص الله لره دی هغه شیان چه په آسمانونو کښې دی او (هغه شیان چه په) ځمکه کښې دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً خلقاً او عبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډیر حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: ستاسی او ستاسی د کتاب تصدیق ، او ستاسی د مخالفینو یعنی د اهل کتاب تغلیط او تضلیل ئی بیان کړ، اوس گردو (ټولو) خلقو ته ندا کاوه شی چه «ای خلقو! زما صادق رسول له رښتینی کتاب او حق دین سره تاسی ته درغلی دی، ستاسی خیر په هم دی کښې دی ، چه د هغه گردی (ټولی) خبری ومنئ ! او که ئی ونه منئ!، نو ستاسی دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نه شی رسولی، ځکه چه خاص الله جل جلاله لره هغه گرد (ټول) شیان دی چه په آسمانونو او ځمکو کښې دی. او الله جل جلاله ستاسی په گردو (ټولو) احوالو او افعالو خبردار

دی. ستاسی د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوی، او بدل ئی درکوی.
(فائده): له دی ارشاداتو څخه واضحه معلومه شوه د هغی وحی منل فرض دی چه پر انبیاؤ علیهم السلام باندی نازلی شوی دی. او د هغی څخه انکار کول کفر دی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ

ای اهل د کتابو! مه کوئ! تاسی مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسی کښی او مه وایئ تاسی پر الله مګر (ویل) حق (ریښتیا)، بیشکه هم دا خبره ده بله نه ده چه مسیح عیسیٰ زوی د مریمی رسول د الله دی او (داسی) کلمه د ده ده، چه غورځولی ده (الله) دغه کلمه مریمی ته او روح دی له جانبه د الله نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله)!، او مه وایئ تاسی (داسی چه معبودان) دری دی، منع شئ تاسی (له دی وینا، اختیار کړئ توحید چه) خیر دی تاسی ته، بیشکه هم دا خبره ده چه الله حق معبود یو دی (بی‌شریکه بی‌عیبه) پاکی ده ده لره له دی چه شی ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاؤ علیهم السلام په تعریف کښی له مبالغی څخه کار اخیست او له حدودو د باندی وتل او خپل انبیاء علیهم السلام ئی خدای او د خدای زامن بلل نو الله تعالیٰ فرمایی چه د دین په خبرو کښی مبالغه مه کوئ! او په هغه چا چه اعتقاد لرئ! د هغه په تعریف کښی له حده تیری مه کوئ! هومره خبره چه محققه وی له هغی څخه څه زیاتوالی مه کوئ! او د الله تعالیٰ د مقدس شان په نسبت هم هغه خبری وایئ چه بیخی ریښتیا او محققی دی او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ! له تاسی څخنی څومره لویه غلطی شوی ده، چه حضرت عیسیٰ علیه السلام ته چه د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی د وحی په خلاف د

الله جل جلاله زوی وایی او د دری خدایانو معتقدان شوی یئ ! یو الله جل جلاله دوهم حضرت عیسیٰ علیه السلام دریم بی‌بی مریم رضی الله تعالیٰ عنها له داسی خبرو ځنی مو خولی ونیسئ ! او الله تعالیٰ واحد احد دی هیڅوک له ده سره شریک نه دی او نه ئی څوک اولاد کیدی شی. د ده پاک ذات له دی ګردو (تولو) شیانو ځنی پاک او منزه او مقدس دی دا ګردی (تولی) خبری له دی نه پیدا شوی دی، چه تاسی د وحی اطاعت ونه کړ که تاسی د وحی اطاعت او متابعت کولی، نو الله تعالیٰ ته به مو د اولاد نسبت نه کاوه او د دری خدایانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول او د سیدالرسل محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د افضل‌الکتب قرآن مجید او فرقان کریم تکذیب به مو نه کاوه او داسی پاخه کافران به نه کیدئ!.

(فائده): د کتابیانو یوی ډلی د حضرت عیسیٰ علیه السلام رسالت هم ونه مانه او د ده په وژلو پسی ئی ملاوی وتړلی چه د هغه ذکر پخوا تیر شو بلی ډلی له دی نه تیری کړی، عیسیٰ علیه السلام ئی د خدای زوی وګانه او دواړه ډلی کافرانی شوی. د دی دواړو فرقو د ګمراهی سبب هم دا شو چه له وحی ځنی ئی مخالفت وکړ ، له دی نه ښکاره شوه چه نجات یوازی د وحی په متابعت پوری منحصر دی.

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

خاص ده ته دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی (له علویاتو) او هر هغه څه چه په ځمکه کښی دی (له سفلیاتو سره له آسمانونو او ځمکی، ملکاً ، خلقاً او عبیداً) او بس دی الله وکیل (کار جوړوونکی).

تفسیر: یعنی په آسمانونو او ځمکو کښی له لاندی تر پاس پوری هر څه شیان چه دی تول د الله تعالیٰ مخلوقات، مملوکات او بندګان دی، او بیا ووایئ چه، د الله تعالیٰ شریک او زوی څوک او څرنګه کیدی شی ؟ او الله تعالیٰ د ګردو (تولو) کارونو جوړوونکی دی. او د ګردو (تولو) کارونو د جوړولو دپاره هم هغه بس او کافی دی. بل هیچا ته حاجت نیشته نو اوس ووایئ چه الله جل جلاله به شریک یا زوی ته څرنګه محتاج شی؟ خلاصه ئی دا چه نه په کوم مخلوق کښی د ده د شریک کیدلو څه قابلیت او لیاقت شته. او نه د ده په پاک ذات کښی د هغه د ځائیدلو څه امکان شته او نه دی ورته څه اړتیا (احتیاج) او حاجت لری. نو له دی نه دا معلومه شوه چه له مخلوقاتو ځنی کوم یوه مخلوق ته د الله تعالیٰ شریک یا زوی ویل د هغه چا کار او فکر دی چه له ایمان او عقل دواړو څخه محروم او بی برخی وی.

(فائده): له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه هر هغه څوک چه د الله تعالیٰ دپاره زوی یا بل کوم شریک پیدا کوی نو دی په حقیقت کښی الله تعالیٰ د ګردو (تولو) موجوداتو پیدا کونکی نه ګنی او ګرد(تول) موجودات د پاک الله مخلوق نه بولی او هم الله جل جلاله د ګردو

(تولو) حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو دپاره کافي نه ګڼي او ګواکې الله جل جلاله د الوهیت له مرتبې څخه وباسي او په مخلوقاتو او ممکناتو کښې ئې داخلوي نو اوس د هغې ناپاکې پته ولګیده چه د
﴿سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞ﴾ په ارشاد کښې ورته اشاره شوې وه او څرنګه چه دغه ناپاکي په حقیقي او مجازي او ظاهري زامنو په ګردو (تولو) کښې یو شانې موجوده ده، نو ښه ښکاره شوه چه هغه مقدس ذات له دې څخه پاک دی چه زوی ولري او دې له دې نه هم پاک او لوړ دی چه له خپلو مخلوقاتو څخنې کوم یو خپل زوی وګرځوي.

لَّن يَسۡتَنكِفَ ٱلۡمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبۡدٗا لِّلَّهِ وَلَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ٱلۡمُقَرَّبُونَۚ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسیح له دې نه چه شي بنده دپاره د الله او نه (ننګ او نه عار کوي) پرښتې چه مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه)

تفسیر: یعني د الله جل جلاله ، عبودیت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل یو اعلیٰ درجه شرافت او عزت دی ، د دې لوی نعمت د قدر ، اهمیت او د ضرورت پوښتنه دې له حضرت مسیح علیه السلام او نورو انبیاؤ علیهم السلام او مقربینو ملایکو څخه وکړی شي ! نو دوی د الله تعالیٰ په عبادت ولې شرمیږي ؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بې غیرتي خو د ما سواء الله په بندګۍ کښې ده لکه چه نصرانیان حضرت مسیح علیه السلام ته ابن الله وائي او خپل معبود ئې تاکلی (مقرر کړی) دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالیٰ لوڼې ګڼي ، د دوی او د بتانو عبادت کوي. او د دوی دپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَن يَسۡتَنكِفۡ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيَسۡتَكۡبِرۡ فَسَيَحۡشُرُهُمۡ إِلَيۡهِ جَمِيعٗا ﴿١٧٢﴾
فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمۡ أُجُورَهُمۡ
وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡتَنكَفُواْ وَٱسۡتَكۡبَرُواْ

فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧٣﴾

او هر هغه چه ننګ (او عار) وکړی له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لوئی وکړی نو ژر به راجمع کړی (الله) دوی طرف خپل ته تول (له پاره د جزا ورکولو) پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) پس پوره به ورکړی (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چه وعده ئی ورسره کړی شوی وه) او زیات به (هم) ورکړی دوی ته له مهربانی خپلی، او هغه کسان چه ننګ (او عار) ئی کړی وی او تکبر (لوئی) ئی کړی وی (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړی دوی ته (الله) عذاب دردناک او نه به مومی دوی ځان ته بی له الله هیڅ دوست (نافع په آفاتو کښی) او نه هیڅ مددګار (دافع د عذاب).

تفسیر: یعنی هر هغه سړی چه د الله تعالیٰ له عبادت څخه سرکښی کوی، او غاړه تری غړوی نو دی به له سره بی پوښتنی پاتی نه شی بلکه یوه ورځ به دوی ګرد (تول) د الله تعالیٰ په مخ کښی تول کړل شی، او حساب به ورسره وشی، نو هغه کسان چه ایمان ئی راوړی وی، او ښه کارونه ئی کړی وی، یعنی د پاک الله بندګی ئی پوره په ځای کړی وی. نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شی، بلکه د الله تعالیٰ په فضل او مهربانی به د هغوی له ثواب څخه زیات نور خورا (ډیر) لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شی، او هغه کسان چه د پاک الله له عبادت نه ئی سر غړولی وی ، په لویو عذابونو کښی به آخته شی، او هیڅوک به له هغو کسانو په داسی سختی کښی هم د دوی خیر غوښتونکی او مددګار نه وی چه دوی هغه د الله تعالیٰ په بندګی کښی شریک کړی وو، او کله چه دا مشرکان او کافران په عذابونو او ربړو (سختو) کښی پراته وی، هیڅوک او هیڅ شی به ئی بی له الله جل جلاله په کار ور نه شی نو نصرانیان دی اوس ښه وپوهیږی چه په دی دواړو صورتونو کښی د دوی له حال سره څه موافق او د حضرت مسیح علیه السلام له شان سره کوم یو کار لائق دی؟

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿١٧٥﴾ ؕ

ای خلقو په تحقیق راغلی دی تاسی ته برهان (دلیل، سند، حجت) له طرفه د) رب ستاسی (چه محمد دی) او نازل کړی دی مونږ تاسی ته نور (رڼړا) واضح ښکاره چه (قرآن دی) پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په الله او منګولی ئی خښی کړی دی په (دین د) ده نو ژر به داخل کړی (الله) دوی په رحمت کښی چه له جانبه د ده دی او په مهربانی کښی او هدایت به وکړی (ویه ښیی الله) دوی ته خپل لوری ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسیر: پخوا له دی نه د الله جل جلاله د وحی او بالخصوص د قرآن عظیم د عظمت او د هغه د حقانیت بیان او د هغه د متابعت د تاکید ذکر ؤ او د هغه په ذیل کښی د حضرت مسیح علیه السلام د الوهیت او د ابن الله توب ذکر وشو ، چه د هغه قائلان نصرانیان وو، د هغه د تردید او ابطال څخه وروسته ، بیا د هم هغه اصلی او ضروری خبری په نسبت ګردو (تولو) ته تاکید کیږی چه ای خلقو تاسی ته د رب العٰلمین جل جلاله له خوا کامل حجت او روښانه رڼا (رڼړا) در رسیدلی ده چه ستاسی هدایت ته بیخی کافی او وافی ده یعنی قرآن عظیم الشان ، اوس د هیڅ یو تامل او تردد ځای نشته، نو هر هغه څوک چه پر الله جل جلاله باندی ایمان راوړی او دغه مقدس کتاب مضبوط ونیسی ، نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کښی داخلیږی او مستقیم به د ده په حضور مشرفیږی او هر څوک چه له هغه څخه مخالفت کوی، د دوی ګمراهی او خرابی فقط هم دغه مخالفت ګڼل کیږی.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ ط

طلب د فتوی کوی دوی له تانه (ای محمده! د کلالی) نو ووایه چه الله فتوی درکوی تاسی ته په (میراث د) کلالی کښی،

تفسیر: په (٤) جزء د دی «النسآء» د سورت په (١٢) آیت (٢) رکوع کښی د «کلاله» د میراث ذکر تیر شوی دی ، وروسته له هغه ځینو لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم د دی مسئلی په نسبت د نورو تفصیلاتو پوښتنی وکړی چه د دی غوښتنو په ځواب کښی دا آیت نازل شو. د «کلاله» معنی کمزور او ضعیف او دلته تری مراد هغه مړی دی چه د ده په وارثانو کښی پلار او اولاد هیڅوک نه وی. لکه چه پخوا له دی هم بیان شو، ځکه چه اصلی وارث والد او ولد دی، څوک چه دا نه لری، نو د ده حقیقی ورور او خور د زوی او لور حکم لری او که «حقیقی» نه وی نو هم دا حکم په«علاتی» کښی هم دی چه په پلار کښی سره شریکان وی، که یوه خور وی نیمائی، که دوی خویندی وی دوه ثلثه که ورور او خور دواړه وی نو نارینه ته دوه برخی او ښځی ته یوه برخه وررسیږی. که تش یو ورور وی ، خور هیڅ نه وی ، نو دی د خور د مال

وارث کیږی یعنی ده ته هیڅ یوه برخه معینه نه ده ، بلکه تول وړی. ځکه چه هغه «عصبه» دی لکه چه په راتلونکی آیت کښې دا ګرد (تول) صورتونه مذکور دی ، اوس پاتی شو ، هغه خور او ورور چه یوازی په مور کښې سره شریکان وی ،چه دوی ته«اخیافی» وائی نو د هغه حکم د دغه سورت په شروع کښې فرمایل شوی دی او برخه ئی معینه ده.

إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

که یو سړی مړ شی چه نه وی ده لره زوی (او نه پلار) او وی ده لره یوه خور (عینیه یا علاتیه) نو (مقرر) دی دی ته نصف «نیم» د هغه مال چه پریښی وی «مړی».

تفسیر: یعنی که یو سړی مړ شی او یوه خور ولری نه زوی تری پاتی وی او نه پلار نو دی ته د میراث نیمایی مال وررسیږی.

وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ

او دا ورور میراث وړی له دی خور څخه که نه وی دی لره زوی (او ځوځات)

تفسیر: یعنی که د دی په عکس کومه ښځه بی ولده مړه شی او له دی ځنی «اعیانی» یا «علاتی» ورور پاتی شی، نو دا ورور د خپلی خور د مال وارث کیږی ، ځکه چه «عصبه» دی. او که له دی ښځی ځنی زوی پاتی وی نو ورور ته ئی هیڅ نه وررسیږی او که تری لور پاتی وی، نو هغه مال چه د لور د برخی له ورکولو څخه وروسته پاتی وی ورور ته وررسیږی که «اخیافی» ورور یا خور ئی پریښی وی نو هغه ته شپږمه برخه معینه ده، لکه چه د دی سورت په ابتداء کښې ارشاد وشو.

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

نو که وی دا خویندی دوه (یا زیاتی) نو مقرر دی دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چه پریښی دی (مړی)

تفسیر: او که دوه یا له دوو ځنی زیاتی خویندی تری پاتی شی، نو دوی ته دوه ثلثه رسیږی.

وَإِن كَانُوٓاْ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ

او که وو دا(وارثان) ورونه او خویندی نارینه او ښځې پس مقرر دی هر نارینه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو

تفسیر: یعني څه ورونه او څه خویندی پریږدی ، نو ورور ته دوه برخې او خور ته ئې یوه برخه وررسیږی لکه چه د اولاد حکم دی.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّواْ

بیانوی الله تاسی ته (احکام د میراث) چه گمراه (او خطا) نه شئ تاسی

تفسیر: یعني رحیم او کریم خدای محض د خپلو بندگانو د هدایت او د دوی د فلاح او نجات له پاره خپل صادق او حق احکام بیان فرمایي، لکه چه دلته ئې د «کلاله» میراث بیان کړی دی. په دې کښې د الله تعالیٰ هیڅ غرض نشته. الله جل جلاله له ګردو (تولو) څخه غني او بې نیاز دی، نو که اوس څوک د الله تعالیٰ د داسې مهربانۍ قدر ونه کړی بلکه د ده د حکم څخه انحراف وکړی، نو هغه تل تر تله کمبخت او شقي پاتې کیږی. له دې ځنې دا راښکاره شوه چه بندگانو ته ښایي چه د ګردو (تولو) احکامو متابعت وکړی او که په کوم معمولي او جزوي امر کښې هم مخالفت کوی، نو گمراه کیږی. نو بیا هغه کسان چه د ده په پاک ذات او په کمالیه ؤ صفاتو کښې، د ده له حکم څخه مخالفت کوی، او خپل عقل او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل کښې د ځان مقتدا ګرځوی ، د هغو د ضلالت او خباثت درجه هم دې نه قیاس کړئ چه په څه اندازه به وی.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾

او الله پر هر شی ښه عالم دی (نو د بندگانو مصالح هم په حیات او هم په ممات کښې ورته معلوم دی)

تفسیر: پخوا له دې نه معلومه شوی وه چه الله تعالیٰ د خپلو بندگانو هدایت خوښوی، اوس فرمائی چه ده ته تول شیان معلوم دی، نو مطلب ئې داسې شو چه په دیني مسائلو کښې که تاسې ته کوم ضرورت درپیښ شی ، د هغه پوښتنه کوئ! کله چه د دې ارشاد په تعمیل کښې لویو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم د «کلاله» د مسئلې پوښتنه وکړه نو د هغوی د تحسین په

لوری، او وروسته له دی نه د داسی سوالاتو کولو په نسبت د ترغیب اشاره فهمیږی ، او دا هم تری مفهومیږی چه الله جل جلاله ته گرد (تول) شیان معلوم دی او تاسی ته نه، نو دا هم نشئ ښوولئ چه په «کلاله» او په نورو صورتونو کښی هغه برخی چه مقرری شوی دی، د هغوی حقیقی علت څه شی دی؟ او بیا د بنی آدمانو عقل د دی خبری وړ(لائق) او قابل کله کیدی شی، چه د حق سبحانه و تعالیٰ په ذات او صفاتو کښی په خلاف د وحی جرأت وکړی، کله چه دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتیاز څخه عاجز او ناتوانه دی، نو د الله تعالیٰ په بی مثله او بی سیاله او بی شریکه ذات او صفاتو باندی د پاک الله له ښوونی څخه څرنگه وپوهیږی؟ او په څه ډول (طریقه) ئی راښکارولی شی؟

(فائده) دلته د «کلاله» له حکمه او د هغه د نزول د سبب له بیان کولو څخه څو خبری رامعلومی شوی

۱ـ دا لکه چه پخوا ئی ﴿ وَلِن تَكۡفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ وفرمایل وروسته له هغه ئی د تمثیل په ډول (طریقه) د کتابیانو حال بیان کړ، او هم داسی وروسته د ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا بِٱللَّهِ وَٱعۡتَصَمُوا بِهِۦ ﴾ الآیة ـ له ارشاده د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحاب ئی د تمثیل په ډول (طریقه) کړل ، څو له وحی څخه د انحراف کوونکو گمراهی او بدی، او د وحی د متابعت کوونکو حقانیت او نیکی ښه ښکاره، او وفهمیږی.

۲ـ د ده په ذیل کښی دغه خبره هم ظاهره شوه چه کتابیانو یو بل داسی خراب کار هم وکړ چه د اقدس سبحانه تعالیٰ ذات دپاره ئی شریک او اولاد وټاکه (مقرر کړو) او دا شنیع امر ئی خپل ایمان وگرځاوه . او د الله تعالیٰ په وحی کښی ئی وړاندی او وروسته، او له خپله ځانه ئی شیان جوړ، او له هغه سره ئی په ښکاره ډول (طریقه) مخالفت وکړ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو دا حالت دی چه د ایمان د اصولو پر منلو او عبادت کولو برسیره په جزئیه ؤ معاملاتو او معمولی خبرو کښی هم لکه د میراث او د نکاح او د نورو مسئلو په متعلق د وحی متجسس او منتظر دی او په هر امر کښی د رسول کریم علیه و علیٰ آله و صحبه افضل الصلوٰة والتسلیم خولی ته گوری، او خپل عقل او غوښتنی حاکم نه گنی، که په یو ځلی ئی تشفی او تسلی ونه شی نو مکرر د دوی په خدمت کښی حاضریږی او پرله پسی پوښتنی او گروېږنی (سوالونه) کوی، پرته (سیوا) له کتابیانو چه دوی به هم هغه شیان کول، چه په فکرونو کښی به ئی راتلل.

یو په غم کښی پروت د نورو، بل غم نه خوری د خپل کور
څومره لری دی دوی دواړه ورک کری سره لور

۳ـ دا راښکاره شوه چه حضرت سیدالمرسلین صلی الله علیه وسلم به هم بی د وحی له حکمه له خپله ځانه حکم نه کاوه. که په کوم امر کښی به د وحی حکم نه ؤ، نو ویل به ئی چه «د وحی

تر نزوله پورې ښائي انتظار وکړئ!»کله چه وحی راتله ، نو سم له هغې سره به حکم کيده له دی نه ښه ښکاره شوه چه د پاک الله له ذاته ماسوئ بل هيڅوک حاکم نه دی لکه چه په ﴿ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ﴾ او په نورو متعددو آيتونو کښې دا خبره په ښکاره ډول (طريقه) سره مذکوره ده . نور هر څوک چه دی ګرد (تول) واسطې دی، چه د هغو په وسيله نورو ته د الله تعالیٰ احکام رسيږی. هو! دومره توپير(فرق) پکښې شته چه ځينی وسيلی ئی نژدی او ځينی ئی لری دی. لکه چه د باچا د حکمونو د رسولو دپاره صدر اعظم او نور مقربان وزيران، نظامی مشران، نائب الحکومګان ، اعلیٰ حاکمان ، نور حکام ، قوماندانان ، او ګرد (تول) کارداران درجه په درجه وسيله دی، بيا به له دی نه لويه ګمراهی څه وی؟ چه په يوه کار کښې د الله تعالیٰ د وحی په خلاف د کوم ګمراه خبری ته غوږ کيښود شی؟ او په هغه عمل وکړی شی؟

هر څوک چه ستا په ځای، نورو ته دی ګوری تل
لند ليدو نکی بولم دی، پور په نغدی اخلی تل

٤ـ اشاره ده دی لوری ته چه که ګرد (تول) کتاب يو ځلی نازل شی، لکه چه اهل الکتاب وايی، په هغه کښې څه ښيګنه (فايده) نشته. بلکه په دی کښې ډير محاسن او ډيری ښيګنی (فايدی) دی، چه د حاجت او موقع سره سم توته توته په متفرق ډول (طريقه) سره نازل شی. ځکه چه په دی صورت کښې هر څوک له خپل ضرورت سره سم پوښتنی کولی شی او د متلو وحی (چه په لمانځه کښې هم لوستلی کيږی) په ذريعه د هغو ځواب ورکول کيدی شی. لکه چه په دی موقع کښې او د قرآن کريم په نورو ډيرو مواقعو کښې دا امر موجود دی او دا صورت برسيره پر زياتی افادی، د الله تعالیٰ د ذکر د شرافت له سببه او د حق عز وجل د عزت د خطاب له امله (وحی) هسی عظيم فخر لره مشتمل دی، چه بل هيڅ يو امت لره نه دی په نصيب شوی. ﴿ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾ د هر هغه صحابی په ښيګنه (فايده) يا د هغه د سوال په ځواب کښې چه کوم آيت نازل شوی دی، هغه د ده په مناقبو کښې شميرل کيږی او د اختلاف په مواقعو کښې د هر يوه له رأيی او وينا سره چه متلو وحی سمه نازليده نو تر قيامت پورې به دا د هغه په ښيګنو (فايدو) کښې حساب او ښه نوم ئی پاتی دی. نو د «کلاله» په نسبت د سوال او ځواب ذکر ئی وفرمايه او په دی ډول (طريقه) ئی د عمومی پوښتنو او ځوابونو په لوری اشاره وفرمايله. او ښايی چه د هم دی اشاری له امله (وجی) سوال ئی په مطلق ډول (طريقه) سره وی او مسئول عنه ئی له سوال سره ذکر نه کړ، بلکه په ځواب کښې ئی پری تصريح وفرمايله چه د هغه بل نظير په قرآن شريف کښې نشته، او هم ئی ځواب بالتصريح د حق تعالیٰ په لوری منسوب وفرمايه. والله اعلم. والله الهادی.
الحاصل د ګردو (تولو) احکامو اصل او منشاء د الله جل جلاله وحی ده، او تول هدايتونه او لار ښوونی د وحی پر متابعت باندی موقوفی دی او کفر او ضلالت فقط د وحی په مخالفت کښې

منحصر دی، او څرنګه چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې د یهودانو او نصرانیانو او ګردو (ټولو) مشرکانو او نورو ګمراهانو د ګمراهۍ اصل او بنسټ (بنیاد) هم دا مخالفت ؤ، نو ځکه حق تعالیٰ د خپل پاک کلام په ډیرو ځایونو کښې د وحی د متابعت فضایل او د هغې د مخالفت په رذائلو باندی تنبیه وکړه او بالخصوص په دی موقع کښې ئی خو دوه رکوع مهتم بالشان مضمون دپاره نازلی کړی، او په تفصیل او تمثیل سره ئی بیان فرمایلی دی او ښایی چه له هم دی وجی نه امام «بخاری» رحمه الله په خپل کتاب کښې «د کیف کان بدء الوحی الی رسول صلی الله علیه وسلم» باب منعقد کړی دی او په هغه کښې د ﴿ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ﴾ آیت ئی په «ترجمة الباب» کښې داخل کړی دی او دی دواړو رکوعو ته ئی اشاره فرمایلی ده. ګواکی مطلب ئی دا دی و قوله تعالیٰ ﴿ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ﴾ الی آخره مضمون الوحی» والله اعلم

تمت سورة «النسآء» بفضل الله خالق الارض والسماء!
و نرجومنه فی الدنیا النعماء وفی الاخرة اللقاء!

سورة المآئدة مدینة الا آیة «٣» فنزلت بعرفات فی حجة الوداع وهی (١٢٠) آیة و (١٦) رکوعاً رقمها (٥) تسلسلهاحسب النزول (١١٢) نزلت بعد «الفتح»

د «المآئدة سورت مدنی دی پرته (غیر) له (٣) آیته چه په عرفات په حجة الوداع کښې نازل شوی دی په تلاوت کښې (٥) په نزول کښې (١١٢) سورت دی (١٢٠) آیتونه «١٦) رکوع لری وروسته د «الفتح» له سورت نازل شوی دی

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ○

شروع کوم، په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَوْفُوا۟ بِٱلْعُقُودِ ۚ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) پوره کړی تاسی ګرد (ټول) عهدونه

تفسیر: شرعی ایمان د دوه شیانو نوم دی صحیح معرفت، تسلیم او انقیاد یعنی د الله جل جلاله

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ګرد (تول) ارشادات صحیح او صادق وګڼئ! او د هغه تسلیم او قبول ته په اخلاص سره غاړه کیږدئ! د دی تسلیمی جزء په لحاظ ایمان فی الحقیقت د الله جل جلاله د ګردو (تولو) قوانینو او احکامو د منلو او د تولو حقوقو د ادا کولو یو مضبوط عهد او اقرار دی. ګواکی د حق تعالیٰ د کامله ربوبیت هغه اقرار چه د «الست» د عهد په سلسله کښی اخیستی شوی ؤ د هغه ښکاره اثر د انسان په فطرت او خته کښی تر نن پوری شته، او د هغه تجدید او تشریح په شرعی ایمان سره کیږی بیا هغه څه اجمالی عهد او ترون چه په شرعی ایمان کښی ؤ، د هغه پوره تفصیل په قرآن او سنت کښی راښکاره شوی دی په دی صورت کښی د ایمان د دعوی مطلب داسی شو چه «بنده په تولو الٰهی احکامو کښی که د هغه تعلق مستقیماً له الله جل جلاله سره وی، یا له بندګانو سره له جسمانی تربیت سره وی، که له روحانی اصلاح سره، له دنیوی مفاده سره وی، که له اخروی فلاح سره، له شخصی ژوند سره وی، که له اجتماعی حیات سره، له روغی سره وی، که له جنګ سره، د دی خبری عهد کوی په هر دول (طریقه) چه وی زه به له خپل مالک سره وفا کوم نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه عهد او پیمان چه د اسلام، جهاد، سمع، او اطاعت، یا نورو عمدهؤ خصائلو او خیریهؤ امورو په نسبت د لویو اصحابو څخه د بیعت په شکل اخیستل، هغه د دی ایمانی عهد یو محسوس صورت ؤ، او څرنګه چه د ایمان په ضمن کښی بنده ته د الله تعالیٰ د جلال او جبروت صحیح معرفت، او د ده د انتقام او د انصاف شان، او د مواعیدو صداقت، ښکاره، او ښخی پوره یقین هم پری حاصل شوی دی او د هغه مقتضاء دا ده، چه ښایی دی د بد عهدی د مهلکو عواقبو څخه وویریږی او خپل هغه ګرد (تول) مواعید چه له الله جل جلاله یا له بندګانو یا له خپل نفس سره ئی کړی دی، په داسی دول (طریقه) سره پوره کړی، چه د حقیقی مالک په وفاداری کښی هیڅ فرق رانشی» له هم دی تقریر سره سم د عقودو او مواعیدو په تفسیر کښی هغه مختلف شیان چه له اسلافو څخنی منقول دی، هغه تول سره تطبیقیږی ، او په دی آیت کښی د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زیات لطف حاصلیږی.

أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ

حلال کړی شوی دی تاسی ته (پس له شرعی ذبحی بی ژبی) چارپایان د انعامو (لکه اوښان، غوایان او پسونه)

تفسیر: په (٦) جزء د «النسآء» د سورت په (١٦٠) آیت (٢٢) رکوع کښی مونږ ولوستل چه پر یهودانو باندی د دوی د ظلم او بد عهدی په سزا څینی حلال او طیب شیان حرام، او دوی تری محروم کړی شوی وو ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ﴾ چه تفصیل ئی د «الانعام» په سورت کښی راځی. دی مرحومه امت ته د عهدونو له ایفاء له هدایت سره له دی

شیانو ځني د انتفاع اجازه هم ورکړی شوی ده یعنی اوښ، غویی پسه، وزه، او له دی جنسه څخه ګرد (ټول) اهلی او وحشی (کورنی او ځنګلی) چارپایان لکه هوسی، غش غویی او نور ستاسی له پاره په هر حالت کښی حلال کړی شوی دی. بی له هغو حیواناتو یا حالاتو چه د هغو په متعلق یا حق تعالیٰ په قرآن عظیم، یا د خپل نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ژبه د ده په احادیثو کښی ستاسی د جسمانی یا روحانی یا اخلاقی مصالحو له امله (وجی) ممانعت فرمایلی وی.

إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

مګر (حلال نه دی) هغه چه لوستی به شی په تاسی باندی (وروسته له دی نه)

تفسیر: غالباً له دی څخه مراد هغه شیان دی چه د هم دی سورت په دریم آیت کښی بیان کړی شوی دی یعنی «حرمت علیکم المیتة» څخه نیولی تر «ذلکم فسق» پوری.

غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ

حال دا چه نه ئی تاسی حلال ګڼونکی د ښکار حال دا چه تاسی احرام تړونکی یئ!،

تفسیر: د محرم له پاره یوازی د وچی د ساکښانو (ذی روحو) ښکار روا نه دی. او د سیند د ښکار اجازه ورته شته. کله چه د احرام دومره رعایت شوی دی، چه په هغه کښی ښکار کول ممنوع ګرځول شوی دی، نو د حرم شریف د حرمت او عزت لحاظ ښایی له دی نه په درجو زیات وی یعنی د حرم د ساکښانو (ذی روحو) ښکار ته د محرم او غیر محرم د ګردو (ټولو) له پاره حرام وی لکه چه د ﴿ لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ ﴾ له عمومه څخه معلومیږی.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بیشکه الله حکم کوی (په تحلیل او تحریم کښی) د هر هغه څه چه اراده وفرمایی

تفسیر: یعنی هغه الله جل جلاله چه ګرد (ټول) مخلوقات ئی پیدا کړل بیا ئی پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کښی د مراتبو فرق ښکاره کړو په هره نوع کښی ئی سم د هغه له

استعداده بیل بیل فطری خواص او قواوی په ودیعت کیښودی، د حیات او د ممات مختلف صورتونه ئی تجویز کړل، بیشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کښی دا حق هم حاصل دی، چه د خپل کامل اختیار، محیط علم ، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چه هر چا ته په هر حالت کښی اراده وفرمایی حلال یا ئی حرام کړی. ﴿ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴾

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه ګڼی حلال (مه بی حرمته کوئ!) شعائر (نښی د دین) د الله (چه د حج مناسک دی)

تفسیر: یعنی هغه شیان چه د حق تعالیٰ د عظمت او معبودیت دپاره خاص علامات او نښی مقرری شوی دی د هغوی بی حرمتی مه کوئ! چه دی کښی حرم محترم بیت الله شریف، جمرات، صفا ، مروه ، هدی، احرام، مساجد. آسمانی کتابونه او نور ګرد (تول) حدود او فرائض او دینی احکام شامل دی، وروسته له دی علائمو او نښو ځنی د ځینو مخصوصو شیانو ذکر فرمایی چه په مناسکو پوری تړلی دی. لکه چه له دی آیت څخه پخوا په بل آیت کښی د محرم ځینی احکام ذکر شول.

وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ

او مه (بی عزته کوئ!) میاشتی حرمت والا (په قتال او جدال سره)

تفسیر: حرمت والا میاشتی شلور دی لکه چه د «التوبة» د سورت په (٣٦) آیت (٥) رکوع کښی «منها اربعة حرم» مذکور او هغه محرم، رجب، ذی القعده ، ذی الحجه دی. او تعظیم او احترام ئی دا دی چه ښایی په دی میاشتو کښی له نورو میاشتو ځنی د نیکی او تقویٰ زیات التزام وکړ شی! او ښایی چه له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) دپاره ډیر اهتمام وشی!خصوصاً نه ښایی چه حجاج وربروی، یا د بیت الله له حج څخه ئی ستانه (واپس) کړی. اګر که دا امور د کال په دولسو میاشتو کښی واجب العمل دی، مګر بالخصوص په دی محترمو میاشتو کښی ډیر زیات تاکید شوی دی. باقی د اسلام د دښمنانو په مقابل کښی د هجوم او تعرض ممانعت په دی میاشتو کښی اوس نه دی پاتی او دا د جمهورو مذهب دی، لکه ابن جریر رحمة الله علیه په دی باندی اجماع رانقل کړی ده د دی بیان به هم انشاء الله تعالیٰ د «التوبة» په سورت کښی راشی.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ

او مه (بی حرمته کوئ!) هغه ساکښ (ذی روح) چه د کعبی هدیه وی (بی قلادی او نه هغه «هدیه» چه په غاړه ئی قلادی وی (او د کعبی په لوری بیولی کیږی)

تفسیر: (قلائد) د قلاده جمع ده چه له هغی څخه هغه طوق یا هار یا غاړکی یا غړوندی مراد دی، چه د «هدی» د حیوان په غاړه کښی د علامی او نښی په ډول (طریقه) اچول کیږی څو د «هدی» حیوان پری وپیژندلی شی او له تعرض څخه مامون وی او لیدونکی ته د هسی عمل د کولو ترغیب هم وشی، قرآن کریم د دی شیانو تعظیم او حرمت باقی پریښود او د «هدی» او هغی د علائمو او نښو سره تعرض کول ئی ممنوع کړل.

وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا

او مه (بی عزته کوئ!) قصد کوونکی (ورتلونکی) د کور حرمت والا ته (د حج یا د عمری له پاره) حال دا چه غواړی دوی فضل له(جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښی

تفسیر: په ظاهر کښی دغه ویاړ (فخر) یوازی د مسلمانانو دی. یعنی هر هغه مخلص مسلمان چه د حج یا د عمری دپاره ځی، د هغه تعظیم او احترام وکړئ! ، او د دوی په لاره کښی ډبری (روړی) مه اچوئ! او رېړ (تکلیف) مهوررسوئ! که هغه مشرکان چه د بیت الله حج ته راتلل هم د دی آیت په عموم کښی داخل شی (ځکه چه هغوی به هم په خپل زعم او عقیده سره سم د الله تعالیٰ د قرب او فضل او خوښی طالبان وو) نو هلته به ویلی کیږی چه دا حکم له هغه وخت څخه پخوا دی چه د ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ منادی کړی شوی وه.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

او کله چه (له احرامه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسی (که مو خوښه وی)،

تفسیر: یعنی د ښکار هغه ممانعت چه د احرام په حالت کښی کړی شوی ؤ ، د احرام له اتمام نه وروسته پاتی نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا

او نه دی باعث کړی تاسی دښمنی د یوه قوم (له پاره) د دی چه منعه کړی ده دوی تاسی لره له مسجد حرام څخه په دی چه تاسی به تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخیستلو)

تفسیر: (یعنی د کافرانو د قوم بغض او دښمنی دی تاسی دی ته اړ (مجبور) او باعث نه کړی چه له خپله حده تیر شئ او د دی تیرو شیانو حرمت ونه ساتئ) هغه شعائر چه په ړومبنی آیت کښی د الله تعالیٰ له خوا لوی او محترم ښودل شوی وو، د مشرکانو له لوری د هجرت په شپږم کال کښی توهین او سپک شول. او رسول الله مبارک نژدی له (١٥٠٠) اصحابو سره د ذیقعدة الحرام په میاشت کښی محض د عمری د اداء کولو په قصد له مدینی منوری څخه رهی (روان) شول. کله چه «حدیبیی» ته ورسیدل، مشرکانو دوی د دی اسلامی عبادت له اداء کولو څخه منع کړل دوی نه د احرام حالت، او نه د کعبی شریفی د حرمت، او نه د «شهر الحرام» د احترام ، او نه د «قلائد» او نه د «هدی» څه لحاظ او خاطر وکړ. مسلمانانو د «شعائر الله» له دی توهین او د مذهبی فرائضو له دی ممانعت څخه چه د دی ظالم او وحشی قوم له لوری وشو که هر څومره د غیظ او غضب او بغض او عداوت اظهار کړی وی، حق ئی درلود (لرلو) او بی ځایه نه ؤ ، او که د دوی په مقابله کښی د انتقام په څوښ (جوش) کښی له سده وتلی وی او په کوم اقدام باندی ئی لاس پوری کړی وی، هم ښاییدل او ممکن ؤ، لیکن د اسلام محبت او عداوت هم په عدل او انصاف او حقانیت بنا دی، لکه چه قرآن کریم د داسی جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کښی هم مسلمانانو ته حکم ورکړ «چه خپل جذبات دی تر اداری لاندی ونیسی» ځکه چه انسان د ډیر محبت او زیات عداوت په وخت کښی په څوښ (جوش) راځی ، او د خپل ځان اداره هیڅ نشی کولی او له حده تیری کوی، نو ځکه ئی وفرمائل چه ښایی د خورا(ډیر) سختو دښمنانو عداوت او دښمنی هم تاسی د عدل او انصاف له دائری څخه ونه باسی او د عدل او انصاف واګی مو له لاس څخه خوشی نه شی.

(دغه احکام د «لاتحلوا» څخه دی تر دی ځایه پوری منسوخ دی. بی له ښکار څخه)

وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۪

او مرسته (مدد) کوئ تاسی یو تر بله په نیک کار او تقویٰ (پرهیزګاری)

کښې او مه کوئ تاسې مرستې (مدد) يو تر بله پر گناه او پر عدوان (ظلم تجاوز)

تفسير: که کوم سړي بالفرض د انتقام په ځوښ (جوش) کښې راشي او تيري وکړي نو د هغه د ممانعت تدبير دا دی چه د مسلمانانو جماعت دی نه يوازې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کښې مرسته (مدد) ونه کړي، بلکه گرد (ټول) سره دی لاس يو، او د نيکۍ او تقوىٰ مظاهره دې وکړي! او د ده د زيادت او بې اعتدالۍ مخه دې ونيسي!.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝٢

او ويرېږئ تاسې له الله څخه بېشکه چه الله ډير سخت دی عذاب (د ده متخلفينو لره)

تفسير: يعنې د حق پرستۍ او انصاف خوښولو او د گردو (ټولو) ښو اخلاقو بيخ د پاک الله څخه ويره ده. او که د الله جل جلاله څخنې ويره ، او په نيکۍ کښې تعاون او په بدۍ کښې عدم تعاون نه وي، نو د عمومي عذاب د وقوع انديښنه وه (اعاذنا الله منه)! څرنگه چه الله جل جلاله د هغو شيانو د بيان اراده وفرمايله، چه وعده ئې په «الا مايتلىٰ» کښې کړې شوې وه، نو دا آيت نازل شو

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيْرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوْذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيْحَةُ وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ۣ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ ۭ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ۭ

حرام کړې شوې دي پر تاسې (خوراک د) مردار (حيوان) او (د بهيدونکې) وينې او د غوښې د خنزير او د هر هغه (حلال کړې شوي حيوان) چه آواز کړې شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کښې) او د خپه کړې شوي او د کوټک (او د نورو) وهلې شوي او د

غورځیدلی (له پاسه ژوری ته) او د ښکیری شوی په وهلو د ښکر او د هغه چه (تری) خوړلی وی ځناورانو مگر (روا دی) هغه چه حلال (یی) کړئ تاسی او (پکښی روح وی) ، او (حرام دی) هغه چه حلال کړی شوی وی (په نامه د کوم ممنوعه ځای یا شی) او دا چه تقسیم وکړئ تاسی په غشو د قمار سره، دغه (تیر محرمات یا تقسیم یا تفاؤل په دی غشو سره گناه او) فسق دی،

تفسیر: یعنی حرام کړی شوی دی پر تاسی دغه لس شیان

۱. «میته» یا مرداره چه بی ذبحی مړه شوی وی (بی له ماهی او ملخه) حرامه ده. «میتة» هغه واجب الذبح حیوان ته وایه شی، چه بی له حلالولو په خپل مرگ مړ شی، او وینه او غریزی حرارت ئی په غوښه کښی محتقن او جذب شوی پاتی شی، چه د هغه له سمیت او گندگی ځنی څو راز (قسم) بدنی او دینی ضررونه پیدا کیږی. «ابن کثیر»ـ ښایی د دی تعمیل د تنبیه فرمایلو له امله (وجی) له «میته» څخه وروسته د وینی حرمت ذکر شو، وروسته د حیواناتو د یوی خاصی نوعی د (خنزیر) د تحریم ذکر وشو، چه د هغه بی انتهاء نجاست خوړل ، او زیاته بی حیائی. عمومی شهرت لری، ښایی د هم دی امله (وجی) زمونږ حقه شریعت د وینی په شان (خنزیر) هم (نجس العین) مقرر کړی دی د دغو دری واړو شیانو له ذکر څخه وروسته چه د دوی په وجود کښی مادی خباثت او گندگی موندله کیږی، د بل یو قسم محرماتو ذکر فرمائی یعنی هغه حیوان چه د خپل ذات په اعتبار حلال او طیب وی، مگر له حقیقی مالک او معنوی څیښتن (مالک) جل جلاله څخه ماسواء د بل چا د نذر او نیاز په ډول (طریقه) تاکلی (مقرر) شوی وی نو د هغه خوراک هم د نیت د خباثت او د عقیدی د گندگی له امله (وجی) حرام دی. د کوم ساکښ (ذی روح) او سا یوازی د هغه مالک او خالق په حکم او نامه اخیستله کیږی چه د هغه په حکم او اراده پری موت او حیات راځی. باقی (منخنقه) او نور غیر مذبوحه حیوانات تول د میتی (مرداری) په حکم کښی داخل دی لکه چه د ﴿ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ ﴾ ﴿ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ ﴾ سره ملحق دی په جاهلیت کښی د دی گردو (تولو) شیانو خوراک معتاد ؤ نو ځکه ئی په داسی تفصیل سره بیان وفرمایه

۲ـ د بهیدونکی وینی خوراک حرام دی لکه چه په (۸) جزء د الانعام په (۱٤٦)آیت (۱۸) رکوع کښی ﴿ دَمًا مَّسْفُوحًا ﴾ راغلی دی.

۳ـ د خنزیر د غوښی خوراک حرام دی او د خنزیر د نورو گردو (تولو) اجزاؤ څخه تر نوکانو او ویښتانو پوری هم هر راز (قسم) انتفاع ناروا دی.

٤ـ د هغه مذبوح خوراک حرام دی چه بی د الله تعالیٰ له نامه څخه د بل چا نوم پری یاد کړی شوی وی.

۵ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه په خپه کیدلو سره ئی روح (سا) ختلی وی.

٦ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه په کوتک یا په غونده تیږه (گته) چا وهلی وی.

٧ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه لویدلی وی له غره یا له کمره یا په کوهی کښې.
٨ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه بل غوایي په ښکر سره وهلی وی.
٩ـ د هغه مړه خوراک حرام دی چه خوړلی وی تری درندګانو څه قدر او بیا ئی روح ختلی وی. (مګر هغه مړ له دی پنځو واړو وروستنیو څخه چه ژوندی پاتی وی، او بیا ئی په نامه د الله جل جلاله ذبح کړی نو د هغه خوراک روا دی.)
١٠) د هغه مړه خوراک حرام دی چه په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وی چه د «کعبې شریفې» نه ګیر چاپیره ولاړی دی او مشرکانو به د تعظیم له پاره پری قربانی کولی یا تری مطلق بتان مراد دی. لږ څه وړاندی د «هدی» د ادب او د احترام ذکر تیر شو. یعنی هغه ساکښ (ذی روح) چه د تقرب الی الله په نیت د واحد خدای له ګردو (تولو) څخه پخوانی معبد مکی معظمی ته د نذر په دول (طریقه) بیول کیدل او هلته به ذبح کیدل، د هغه په مقابل کښې د هغه ساکښ (ذی روح) ذکر ئی وفرمایه، چه د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ماسواء په بل کوم ځای کښې د بل چا یا د بل ځای د تعظیم دپاره ذبح کیږی.(موضع القرآن) په دی دوهم صورت کښې د نذر نیت هم فی الحقیقت د غیر الله په نامه وی اګر که د ذبحی په وخت کښې له ژبې څخه «بسم الله ، الله اکبر» هم وویل شی. سم له دی تقریر سره د «وما اهل لغیر الله» او د «وما ذبح علی النصب» فرق واضح شو. ابن کثیر رحمة الله علیه
﴿ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ﴾ = او حرام کړی شوی دی دا چه تقسیم وکړئ تاسی د قمار په غشو سره) ځینی مفسرین د «ازلام» ځنی د تقسیم غشی مرادوی چه د جاهلیت په زمانه کښې د ذبحی غوښې او د نورو تقسیم له پاره استعمالیدل او هغه د قمار (جواری) یو صورت ؤ، لکه چه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاتری) رسم دی. لیکن د (حافظ) عمادالدین ابن کثیر رحمة الله علیه» او نورو محقیقینو په نزد دا خبره راجحه ده چه له «ازلام» څخه هغه غشی مراد دی، چه په هغه سره د مکی معظمی مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کښې به د خپلی ارادی او د چاری فیصله او پریکړه پری کوله، دا غشی به ئی په بیت الله کښې د قریشو خورا (دیر) لوی بت (هبل) سره کیښودل. د دی غشو پر ځینو باندی داسی لیکلی شوی ؤ «امرنی ربی»= حکم راکړی دی ماته رب زما». او پر ځینو ئی لیکلی ؤ «نهانی ربی» = منع کړی یم زه رب زما= هم داسی پر هر غشی یوه قیاسی او اتکلی خبره لیکلی شوی وه. کله چه دوی ته په کومه خبره کښې څه تردد او اندیښنه پیښیده. نو دوی به تلل او یو غشی به ئی راخیست که دا «امرنی ربی» والا ، غشی به ئی په لاس ورته ، نو په کار به ئی شروع کوله، او که مخالف له هغه بی ئی په لاس ورته نو له کار ځنی به تښتیدل، وعلیٰ هذاالقیاس ګواکی دا له بتانو ځنی یو راز (قسم) مشوره او استعانت ؤ څرنګه چه د دی رسم بنا پر خالص شرک جهل ، اوهام پرستی ، افترا علی الله وه، نو ځکه (قرآن کریم) په متعددو مواقعو کښې په نهایت تغلیظ او تشدید سره ده هغه حرمت ښکاره کړ.
سم له دی تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا ئی له مرداری

وينى او خنزير او نورو ديرو خبيثو او گنده ؤ شيانو د تحريم له سلسلى سره منسلک ، او دا ئى راښکاره کړه چه د دوى معنوى او اعتقادى نجاست او خباثت ، د دى شيانو له پليتى څخه لږ نه دى. لکه چه په يو بل آيت کښى د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرگنديږى.

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ؕ

نن ورځ نااميده شول هغه کسان چه کافران شوى دى له (ابطاله د) دين ستاسى نو مه ويريږئ له دغو (کفارو نه اى مؤمنانو) او وويريږئ له مانه (چه ستاسى خالق يم)

تفسير: دا آيت هغه وخت نازل شو چه د ژوندانه په تولو څانگو او د هدايت د علومو د هرى موضوع په متعلق کښى اصول او قواعد داسى ممهد ، او د فروعو او جزئياتو بيان هم په هومره کافى تفصيل او جامعيت سره منظم شوى ؤ چه د اسلام پيروانو ته تر قيامت پورى د الٰهى قانون څخه ماسوا بل کوم قانون بيخى د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لائق نه ؤ پاتى شوى. د نبى كريم عليه وعلىٰ آله و اصحابه افضل الصلوة والتسليم د تعليم او تربيى له اثره له الله منونکو ، سر څاروونکو، ځان پلورونکو هاديانو او معلمانو څخه داسى عظيم الشان فوځونه جوړ شوى وو چه شمير ئى له زرگونو نه زيات وو او هر يو د قرآنى تعليم مجسمه او نمونه وه.
مکه معظمه فتحه شوى وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالىٰ عليهم اجمعين سره له کاملى وفا له خپل الله **جل و علا شانه** سره خپل عهد او پيمان پوره کاوه هغه قوم چه د گنده او پليتو غذاگانو او د مردارو حيواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)، له مادى او معنوى طيباتو څخه خوند اخيستى ؤ، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کښى راسخ او تينگ شوى ؤ د گومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقيدى بيخى شليدلى وى او شيطان د تل له پاره له دى څخه چه په جزيرة العرب کښى ئى عبادت وشى بيخى مايوس شوى ؤ نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو ﴿ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ﴾
يعنى نن کفار له دى خبرى څخه مايوس کړى شوى دى چه تاسى له خپل قيم دين څخه واړوى او بيا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لورى بوځى. يا د اسلامى دين د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کښى وگرځوى. يا په دينى احکامو کښى د تحريف او تبديل اميدونه ولرى. نن تاسى ته يو کامل او مکمل دين دررسيدلى دى، چه وروسته په هغه کښى د هيڅ يو قسم ترميم ضرورت او امکان نشته. د الله جل جلاله انعام پر تاسى پوره شوى دى، چه وروسته له دى نه ستاسى له طرفه د هغه د ضائع کيدلو هيڅ انديښنه نشته. پاک الله تر ابده پورى هم دا د اسلام دين ستاسى دپاره غوره کړى دى، نو ځکه وروسته له دى نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال

هم نه دی پاتی په داسی حالاتو کښی تاسی ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چه له کفارو ځنی وویریږئ ولی چه کفار تاسی ته هیڅ نقص او تاوان نشی دررسولی. هو! د هغه لوی محسن او حقیقی منعم له قهره او ناراضی ـ څخه تل وویریږئ چه د ده په واک او اختیار کښی ستاسی فلاح او نجاح او گټه (فائده) او زیان دی. گواکی په ﴿ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ﴾ کښی ئی په دی مطلب تنبیه فرمایلی ده چه وروسته له دی نه مسلمانانو ته د کفارو له لوری تر هغه وخت پوری هیڅ ویره او اندیښنه نه ده پکار، تر څو چه په دوی کښی د الله **جل و علا شانه** ویره، او د تقویٰ شان موجود وی، له «الیوم» ځنی دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپوری متصلی راتلونکی زمانی مقصد دی. او ځینی تری یوم النزول (مرادوی) چه هغه د هجرت د نهم کال د ذالحجی د نهمی نیتی د جمعی او عرفی مازدیگر ؤ چه هغه ته حج اکبر او حجة الوداع هم وائی.

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسی ته دین ستاسی (اصولاً او فروعاً)

تفسیر: یعنی د ده په اخبارونو او قصصو کښی پوره صداقت ، او په بیان کښی ئی پوره تاثیر، په قوانینو او احکامو کښی ئی پوره اعتدال شته. هغه حقائق چه په پخوانیو کتابونو او نورو آسمانی ادیانو کښی محدود او ناتمام وو، د هغوی تکمیل او تعمیم هم دی قیم دین سره وکړ شو هغه احکام چه کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصیصاً یا تعلیلاً صادر کړی دی، د هغوی اظهار او ایضاح خو همیشه کیږی لیکن د زیادت یا قلت یا د ترمیم گنجائش پکښی له سره نشته

وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِىْ

او تمام (پوره می کړ پر تاسی (ای مؤمنانو!) نعمت (د دین په اکمال)

تفسیر له گردو (تولو) څخه لوی احسان خو هم دا دی چه اسلام غوندی یو مکمل او ابدی قانون او د خاتم الا نبیاء صلی الله علیه وسلم په شان یو لوی (نبی) ئی تاسی ته مرحمت فرمایلی دی. برسیره په دی ئی د اطاعت او استقامت توفیق هم درببښلی دی. د روحانی غذاگانو او د دنیوی نعمتونو دسترخوان ئی تاسی ته غوړولی دی. د قرآن کریم د حفاظت او د اسلام غلبی او د عالم د صلاح سامان ئی درمهیا کړی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسی ته اسلام له جهت د دین (ډیر پاکېزه په تولو ادیانو کښی)،

تفسیر: یعنی له دی عالمګیر او مکمل دین څخه پرته (علاوه) د بل کوم دین انتظار ایستل بی عقلی او حماقت دی. اسلام، تفویض او تسلیم سره مرادف دی. ما سوا له اسلامه د مقبولیت او نجات بله وسیله او لاره نشته.

تنبیه: دغه د ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ ﴾ الآیة ـ آیت نازلول هم د لویو نعمتونو له جملی څخه یو نعمت دی. نو ځکه ځینو یهودانو د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په حضور کښی عرض وکړ «یا امیر المؤمنین!» که دا آیت پر موږ نازل شوی وی نو موږ به ئی «یوم النزول» د خپل ځان دپاره اختر ګرځولی وی حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه وفرمایل «په هغی ورځی کښی چه دا آیت نازل شو پر موږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوی وو» دا آیت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفی او جمعی په ورځی د مازیګر په وخت په داسی حالت کښی نازل شو، چه د «عرفات» په میدان کښی د نبی کریم صلی الله علیه و علیٰ آله و صحبه افضل الصلوة والتسلیم د اوښی په چپ چاپیر کښی له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زیات اتقیاء او ابرار رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین سره راتول شوی وو، وروسته له دی نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) یا (۸۱) نوری ورځی په دنیا کښی تشریف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳﴾

نو هر څوک چه اړ شو (خوراک د حرام شی ته) په سخته لوږه کښی حال دا چه نه وی مائل ګناه ته (په خوراک زیات له کفافه یا د لذت له پاره) پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (چه نه ئی نیسی په دغه خوراک)

تفسیر: یعنی د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کښی هیڅ ډول (طریقه) تغییر او تبدیل نشی کیدی. هو! مضطر چه د لوږی او تندی له شدته بی تابه او ناچاره شوی وی، که حرام شی وخوری، یا ئی وڅښی، او خپل ځان له هلاکت څخه پر وژغوری (وساتی)، په دی شرط چه د ضرورت له مقداره متجاوز نشی، او لذت تری مقصود نه وی (غیر باغ و لا عاد) نو حق تعالیٰ به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانی سره ورمعاف کړی. ګواکی هغه شی خو همغسی حرام پاتی دی، مګر هغه سړی چه د دی حرامو خوړونکی او څښونکی وی، د

الله تعالیٰ په نزد مجرم نه ګڼل کېږي دا هم د نعمت د اتمام یوه نوعه ده.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده!) چه کوم شی حلال کړی شوي دي دوی ته؟ ووايه حلال کړی شوي دي تاسی ته طيبات (پاک شيان)

تفسير: په ړومبي آيت کښي د حرامو شيانو بيان وشو. نو په طبيعي ډول (طريقه) سره داسي يو سؤال پيدا کېږي، چه حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب ئې ورکړ شو ، چه د حلالو دائره خو ډيره وسيعه ده ، هغه شيان پرېږدي چه به هغو کښي ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد (ټول) پاکيزه او ستره شيان حلال دي. څرنګه چه د ښکاري ساکښانو (ذی روحو) په نسبت ځينو خلقو په خصوصيت سره پوښتني کړي وې، نو ځکه د دی آيت په راتلونکي برخه کښي ئې د هغه څه تفصيلات هم راښولي دي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ

او (حلال کړی شوي دي تاسو ته ښکار د) هغه چه ښوونه کړی وي ورته تاسی له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چه ښوونه کوونکی اوسئ تاسی (په ښکار ځغلولو د دوی) چه ښوونه وکړئ تاسی ورته له هغه نه چه ښوولي دي تاسی ته الله پس خورئ تاسی له هغه ښکاره چه نیولي وي تاسی ته (له انعامو او طيورو نه) او يادوئ تاسی نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چه ښکار ته ئې لېږئ !(يا) او يادوئ تاسی نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کښي که ژوندی مو مينده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذی روحو) ښکار په دی شرطونو سره حلال دي

١. د ښکار کوونکو ساکښ (ذی روح) ښه روږدی (عادت) کول، چه تعليم ئې موندلی وي.

٢. پر ښکار باندی خوشي کړ شي.

٣. په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي، چه په شريعت کښي د اعتبار وړ (لائق) وي يعني سپي او نورو ته داسي تعليم ورکړی شوی وي. چه ښکار ونيسي، او همغسي ئې خپل خاوند ته

ورورې، او وئې نه خورې، او باز ته داسې تعليم ورکړې شوى وى، چه د بلنې په وخت کښې خپل خاوند او بلونکى ته ژر بيرته ورشى که سپى ښکار په خپله وخورى يا باز چه په بلنه سره بيرته رانشى، نو داسې فهمېږى کله چه دوى د خپل خاوند په بلنه بيرته نه راځى او د ده په خوله نه کيږى نو هغه ښکار هم د خپل خاوند دپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته ئې کړى دى حضرت شاه صاحب د هم دى په نسبت ليکلى دى «کله چه هغه د بنيادم ښخه خوى زده کړى دى، نو ګواکى بنيادم هغه ښکار ذبح کړى دى.»

٤ـ د خوشى کولو په وخت کښې د الله تعالىٰ نوم ياد کړ شى! يعنى بسم الله ووايى! او ورخوشى ئې کړى، د دى څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآنى نص کښې شوى ده.

٥ـ شرط چه زمونږ امام ابوحنيفه رحمة الله عليه په نزد معتبر دى هغه دى چه ښکارى ساکښ (ذى روح) هغه ښکار داسې زخمى کړى، چه ترى وينه وبهيږى د دى په لورى د (جوارح) لفظ د خپل (جرح) د مادى په اعتبار مشعر دى که له دى شرطونو څخنى يو شرط هم مفقود شى ، نو هغه ښکار چه ښکارى ساکښ (ذى روح) وژلى وى حرام دى. هو!که مړ شوى نه وى او ذبح کړ شى. نو د ﴿ وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ﴾ په قاعدى سره به حلاليږى.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

او ويريږئ تاسې له الله بيشکه چه الله ډېر چابک دى حساب (د ده چه ډير ژر د ګردو (تولو) مخلوقاتو حساب خلاصوى)

تفسير: يعنى په هر حالت کښې له الله تعالىٰ څخه وويريږئ! چه چيرى د «طيبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کيدلو په وخت کښې له شرعى حدودو څخه متجاوز نشئ! ځکه چه عموماً بنيادم په دنيوى لذاتو کښې ډوب او په ښکار او نورو مشاغلو کښې مشغول او بوخت (لګيا) او له الله جل جلاله او آخرت څخه غافليږى نو ځکه د تنبيه ضرورت پيدا شو چه الله تعالىٰ له ياده مه باسئ! او د حساب ورځ مه هيروئ! چه ژر رسيدونکى ده. د الله تعالىٰ انعامات او ستاسې د شکر ګزارى موازنه او د عزيز عمر د يوى يوى شيبې (ساعت) حساب هم کيدونکى دى.

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ۖ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ

مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ۫ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۟۵

نن ورځ حلال کړی شوی دی تاسی ته تول طیبات (پاکیزه شیان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسی ته او (هر قسم) طعام ستاسی حلال دی دوی ته او (حلالی دی تاسی ته بی میړه ـ بی خاوند) پاک لمنی اصیلی ښځی له مومنانو ښځو څخه او پاک لمنی (بی میړه ـ بی خاوند) اصیلی ښځی له هغو کسانو چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسی په خوا کله چه ورکړی دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای میړونو (خاوندانو) د نکاح د قید راوړلو له پاره) حال دا چه نکاح کوونکی یئ تاسی نه زنا کوونکی (ښکاره) او نه نیوونکی د یارانو (په پته سره)، او هر څوک چه کافر (منکر) شو په ایمان (او مؤمن به شیانو) پس په تحقیق ضائع (باطل) شو عمل د ده او دی به آخرت کښی له زیانکارانو څخنی وی.

تفسیر: لکه چه نن کامل دین تاسی ته درکړی شوی دی، د دنیا ګرد (تول) طیبات او پاکیزه نعمتونه هم ستاسی دپاره تل ترتله داسی حلال کړی شوی دی چه له سره به نه منسوخیږی دلته له «طعام» څخنی مراد «ذبیحه» ده یعنی که کوم یهودی یا نصرانی (په دی شرط چه وروسته د اسلام له ارتداده یهودی یا نصرانی نه وی پاتی شوی) که د حلال ساکښ (ذی روح) د حلالولو په وخت کښی د غیر الله نوم وا نه خلی. نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی. د مرتد احکام بېل دی. په دی مقام کښی د ﴿ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ﴾ ذکر د مجازاتو او مکافاتو په دول (طریقه) استطراداً وفرمایه. یعنی هغه چه په ځینو احادیثو کښی راغلی **لاياكل طعامک الا تقی** و دی نه خوری خوراک ستا مګر پرهیزګار» د هغه مطلب داسی نه دی. چه پرته (علاوه) له پرهیزګارانو نورو ته ستاسی خواړه حرام دی. کله چه مسلمان ته د کتابی کافر د ذبحی اجازه وشوه، نو د یوه موحد مسلم ذبیحه او خواړه به نورو ته ولی حرام وی؟ د (والمحصنٰت= پاک لمنی) دغه استحبابی قید ښائی چه له ترغیب له پاره وی. یعنی یوه مسلمان ته ښائی چه د نکاح کولو په وخت کښی ړومبی د ښځی عفت ـ او پاکلمنی او عصمت ته وګوری. او دا مطلب ئی نه دی چه

پرته (علاوه) له پاکلمنی ځنی د بل چا سره نکاح نه ترله کیږی.
د کتابیانو له یوه مخصوص حکم سره ئی بل مخصوص حکم هم بیان کړ. یعنی له کتابی ښځی سره نکاح ترل په شریعت کښی جائز، او له مشرکی سره ناروا دی، لکه چه په دوهم جزء د البقرة په (۲۲۱) آیت ۲۷ رکوع کښی مو ﴿وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ﴾ ولوست،
مگر دا خبره په یاد ولرئ چه زمونږ په زمانه کښی «نصارىٰ» عموماً په نامه «نصارىٰ» پاتی دی په دی نصرانیانو کښی زیاتره داسی کسان دی، چه نه پر کوم آسمانی کتاب قائلان دی، نه الله جل جلاله منی، نه رسول، نه مذهب لری، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شی کیدی.
لهٰذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندی هغه احکام نه مرتب کیږی، چه د حقیقی کتابیانو په ذبائحو او ښځو مرتب دی. دا خبره دی هم په نظر کښی وی! چه د یوه شی د حلالیدلو دا معنی ده، چه پکښی فی حد ذاته د تحریم کومه وجه نه وی، لیکن که خارجی اثرات او حالات داسی وی، چه له هغه حلال شی څخه په گټه (فائده) اخیستلو کښی د دیرو محرماتو ارتکاب واقع کیږی بلکه په کفر کښی د مبتلا کیدلو احتمال هم وی، نو له هسی حلال شی ځنی د گټی (فائدی) اخیستلو اجازه نه ورکوله کیږی په موجوده زمانه کښی له یهودو او نصاراؤ سره خوړل او څښل، او بی له ضرورته اختلاط او گډون کول او د دوی د ښځو په جال کښی ځان بندول، هسی خطرناک او ویروونکی نتائج لری، چه هغه د هیچا له نظره پټ نه دی. نو د داسی بدی. او بی دینی له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی!
گواکی په دغه آیت کښی دی لوری ته اشاره شوی ده چه نکاح یو ظاهری قید دی لیکن دا قید له هغو آزادیو او هوس چلولو څخه بهتر دی چه د هغه په طلب کښی د ښاروی په څیر انسانان د ازدواج سلسله له سته او بیخه باسی او بیخی ئی فنا او معدوم کول غواړی.
همغسی چه پرومبی ئی د ښځی د پاک لمنی ذکر وفرمایه دلته نارینه ته هم هدایت فرمایی چه پاک او عفیف دی اوسی! څو د هغو ﴿وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾ مصداق شی چه په (۱۸) جزء د «النور» په (۲٦) آیت (۳) رکوع په آخره کښی مذکور دی. له دغه احصان او پاک لمنی او ښه انسانی ژوندون له توصیفی څخه دا هم معلومه شوه چه د الله تعالىٰ په نزد د نکاح غرض د بشری عصمت د جوهر حفاظت او د انسانی عفت د مرغلری صیانت دی څو چه د تزویج مقصد پوره او د اجتماعی ضروریاتو سلسله منظمه او تکمیل شی. او یوازی شهوت پرستی او هوا او هوس تری مقصود نه دی له کتابیانو ښځو سره چه د نکاح ترلو اجازه شوی ده د هغه فائده ښایی دا وی چه د مؤمن حقانیت او اسلامی اخلاق د ښځی په زړه کښی ځای ونیسی داسی نه چه مؤمن پر هغو کتابیانو هسی مین او مفتون شی چه بالعکس خپله ایمانی متاع له لاسه وباسی او په سپیره ډاگ میدان کښی کینی او د ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ﴾ مصداق شی. کله چه له کافری ښځی سره د دی فتنی احتمال قوی کیدی شی، نو ځکه د ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحدید خورا (دیر) مناسب او پر خپل ځای کښی دی. دا زما خیال دی باقی حضرت شاه صاحب وائی «اهل کتاب ئی له کفارو ځنی په دوه حکمو کښی

مخصوص کړل چه دا یوازې په دنیا کښې دی او په آخرت کښې د هر کافر حال خراب دی، اګر که نیک عمل ئې هم کړی وی خو هغه نه قبلیږی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا وُجُوْهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ؕ

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) کله چه پاڅیږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه یئ) نو وینځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (وینځئ تاسې) پښې خپلې تر پړکیو پورې (سره له پړکیو)،

تفسیر: هغه عظیم الشان احسان چه په محمدی امت باندې شوی دی د هغو د بیاناتو له آوریدلو څخه وروسته د یوه شریف او حق پیژندونکی مؤمن زړه د شکرګزاری او وفاداری. له اظهاره او جذباتو څخه ډکیږی او په فطری ډول (طریقه) دا غواړی چه د هغه حقیقی منعم په لوی دربار کښې لاس په نامه حاضر شی، او د عجز او نیاز وچولی (تندی) پر ځمکه ورته کیږدی او د خپل انتهایی عبودیت او د عبودیت د امتثال عملی ثبوت وړاندی کړی، نو ځکه د الله جل جلاله له جانبه ارشاد وشو کله چه تاسې اراده لرئ چه زمونږ پاک دربار ته راحاضر شئ! یعنی لمانځه ته پاڅیږی نو خپل ځانونه پاک او صاف کړئ ! او بیا راشئ! د اوداسه له دی آیت څخه پخوا د هغو دنیوی لذائذو او طبعی مرغوباتو ځنی د تمتع اجازه چه په ړومبی آیت کښې ورکړی شوی ده (یعنی طیبات او محصنات) دغه شیان تر یوه حده پورې انسان له ملکوتی صفاتو څخه لرې او بهیمی لوازمو سره نژدې کوونکی دی او تول احداث (د اوداسه او غسل موجبات) د هم دوی له استعماله د لازمی نتیجی په ډول (طریقه) پیدا کیږی نو ځکه ئې وفرمایل کله چه له نفسانی مرغوباتو څخه راګرځئ ! او زمونږ د دربار په لوری د راتلو قصد کوئ! نو ړومبی د بهیمیت له اثراتو او له «اکل» او له «شرب» او له نورو مکدراتو څخه چه ستاسې په وجود کښې پیدا کیږی پاک او ستره شئ! دا پاکی له اوداسه او غسل څخه مینځ ته راځی نه یوازې دا چه په اوداسه سره د مؤمن بدن پاک او صاف کیږی بلکه څه وخت چه مؤمن سم د فقهی د کتابونو له ښوونې سره په اخلاص اودس کوی نو د اوداسه د اوبو له څاڅکو سره د ده ګناهونه هم لرې کیږی.

﴿اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ﴾ کله چه پاڅیږئ تاسې لمانځه ته یعنی که له خوبه پاڅیږئ یا دنیوی مشاغلو ځنی لاس وباسئ او لمانځه ته ولاړ شی، نو ړومبی اودس وکړئ! لیکن اودس کول هلته ضرور دی

چه سرې اودس ونه لرې د دې آيت په آخر کښې د دې احکامونو هغه غرض او غايي څخه چه په ﴿ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ ﴾ کښې فرمايلې شوی دی معلوميږی چه د لاسونو، خولې، او نورو اعضاؤ د وينځلو وجوب د دې دپاره دی چه حق تعالیٰ تاسې پاک کړی او په خپل دربار کښې تاسې ته ځای درکړی نو که دا پاکې لا له پخوا څخه حاصله وی او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مينځ کښې پيښ شوی نه وی نو د پاکو اندامونو د بيا پاکولو هيڅ ضرورت نيشته بلکه د هغه په ضروری کولو سره په «امت» باندی حرج پيښيږی چه د هغه نفی په ﴿ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ ﴾ کښې کړی شوی ده. هو! که زيات نظافت ، نورانيت او نشاط حاصلولو دپاره نوی اودس وکړی شی نو مستحب دی، بناپې د هم دی له امله (وجې) په ﴿ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ﴾ کښې د کلام سياق داسې ايښود شوی وی چه له هغه څخه هر ځلی د لمانځه د تللو دپاره په هر وخت کښې د نوی اوداسه کولو ترغيب کيږی.

﴿ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ ﴾ او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» يعنی لوند لاس پر سر باندی راکاږئ! له نبی کريم صلی الله عليه وسلم څخه په تول عمر کښې د ناصيې له مقداره لږ مسح نه ثابتيږی د ناصيې مقدار د سر د څلورمې برخې اندازی ته نژدی ده. مونږ حنفيان هم دی قدر «مسحې» ته فرض وايو، د نورو اختلافاتو او د دلائلو د تفصيلاتو د تحرير دا موقع نه ده.

﴿ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴾ او وينځئ تاسې پښې خپلې تر بړکيو پورې» شيخ الهند پخوا له پښو څخه د (په) د لفظ د نه ليکلو سره يوه نهايته لطيفه اشاره وکړه چه د «ارجلکم» معطوف عليه مغسولات دی. يعنی همغسې چه د مخ او د لاسونو د وينځلو حکم دی پښې دی هم تر بړکيو پورې ووينځلی شي او د سر غوندی مسح ورته کافی نه ده لکه چه زمونږ «اهل السنت والجماعة» پرې اجماع کړی ده او له ډيرو احاديثو څخه هم دا ثابته شوی ده چه که په پښو موزی نه وی نو وينځل ئې فرض دی. (مگر پر بوټونو) او موزو سم له هغو شرائطو چه په فقهی کتابونو کښې مذکور دی مقيم لره يوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دی.)

وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

او که وئ تاسې جنبان (يعنی په جنابت کښې) نو ښه ځان پاک کړئ!

تفسير: يعنی له جنابت څخه د پاکيدلو دپاره يوازی د هم دی څلورو واړو اعضاؤ وينځل او مسح کول کافی نه دی بلکه د بدن ټولی سطحی ته تر هغو ځايونو پورې چه د اوبو رسونه ورته بی له ضرره ممکن وی د اوبو رسونه ضروری ده د هم دی له امله (وجې) مونږ احناف په غسل کښې مضمضه او استنشاق هم فرض بولو. يعنی په غسل کښې د خولې او پوزې وينځل ضروری گڼو. حال دا چه په اوداسه کښې د هغو وينځل فرض نه بلکه سنت دی.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ ط

او که وئ تاسی مریضان (رنځوران او اوبه درته مضری وی) یا په سفر «کښی وئ» یا راغی یو له تاسی له ځایه د بولو ځخه (یعنی بی اودسه شوئ) یا جماع وکړئ تاسی له ښځو سره نو ونه مومئ تاسی اوبه نو قصد وکړئ تاسی د خاوری پاکی نو (ووهی لاسونه دوه ځلی پر ځمکه او) ومښئ تاسی (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغی (خاوری) ځخه،

تفسیر: یعنی که تاسی ته د مرض له سببه د اوبو استعمال مضر وی، یا اوبو ته ورتلی نشئ! یا په مسافری کښی د کفایت په اندازه اوبه ونه مومئ! یا مثلاً ځوک د حاجت له قضاء ځخه راشی او اودس کولو ته ئی ضرورت پیښ شی یا د جنابت له وجی د غسل حاجت ورته پیښ شی، مگر له کومی وجی د اوبو په حصول یا استعمال قادر نه وی (یعنی یا تری یوه کروه لری وی یا د دښمن یا د غلو یا د لیوانو ویره وی یا د کوهی بوکه او رسئ. نه وی یا اوبه خرڅیږی او پیسی نه وی، نو په دی صورتونو کښی د اوداسه یا د غسل په ځای دی تیمم وکړی) د اوداسه او غسل په تیمم کښی هیڅ فرق نشته، ځکه د تیمم له مشروعیت ځخه چه کوم غرض دی هغه په هر صورت کښی په یو شان حاصلیږی د تیمم اسرار او مسائل او د دی آیت تفسیر په (٥) جزء د النسآء په (٤٣) آیت (٧) رکوع کښی مفصل بیان شوی دی.

تنبیه: د ﴿ أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ ﴾ ترجمه چه په جماع سره شوی ده، د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه او ابو موسیٰ اشعری رضی الله تعالیٰ عنه له تفسیر سره موافقه ده. چه ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه هم هغه سکوتاً منلی ده. (کمافی البخاری) مغفور شیخ الهند د ﴿ فَتَيَمَّمُوا ﴾ په ترجمه کښی د «قصد وکړئ!» په ویلو سره دی ته اشاره کړی ده چه د اصلی لغت په اعتبار د تیمم په معنی کښی قصد معتبر دی او هم دی لغوی معنی په مناسبت په شرعی تیمم کښی هم قصد یعنی د علماؤ له خوا نیت فرض او ضروری امر گڼلی شوی دی.

مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ

اراده نه لری الله (د تطهیر په دی تکلیف کښی پر تاسی دا) چه مقرر کړی

پر تاسي څه حرج (تنګوالي يا سختي)

تفسير: ځکه په هغو احداثو او بې اودسيو کښې چه کثير الوقوع دي، د ګرد بدن وينځل ئې ضروري ونه فرمايل ، او يوازې د لاسونو، مخ، پښو وينځل او د سر مسح کول ئې فرض کړل ځکه چه د اکثرو متمدنو هيوادونو اوسيدونکې د دغو اندامونو په بربنډ پرېښودلو کښې هيڅ انديښنه او مضائقه نه کوي تر څو له هغوی څخني کومه تنګي او دقت پيښ نشي. هوا د «حدث اکبر» يعني «جنابت» د ازالې دپاره چه کله پيښيږي ، او په دغه حالت کښې د نفس ويښول او د ملکوتي صفاتو په لورې د هغه خوځول يوې فوق العاده تنبيه ته ضرورت لري نو د ګرد(تول) بدن وينځل ئې فرض کړل. بيا ئې په «مرض» او په «سفر» او نورو حالاتو کښې لږ څه آساني وفرمايله اول ئې د اوبو په ځای «خاوره» مطهره پاک کوونکې وګرځوله او بل ئې د اوداسه په اعضاؤ کښې تخفيف وکړ يعنې د سر مسح ئې بيخي ساقطه کړه، او ښائې چه د پښو مسح ئې د دې له امله (وجې) ساقطه کړې وي، چه پښې عموماً په خاورو کښې يا خاورو ته نژدې وي، او د بدن د ګردو (تولو) اعضاؤ په نسبت په ګرد او غبار سره د پښو ککړيدل ډير زيات وي، نو پر پښو باندې په خاورو سپيره لاس تيرول، تحصيل د حاصل دی. پاتې شوې دوه عضوې لاس ـ او مخ چه د هغو په مسح کولو سره د اوداسه، غسل د دواړو تيمم کيږي.

وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ⑥

او ليکن اراده لري (الله د دې) چه پاک کړي تاسي (له صوري او معنوي پليتي نه) او د دې لپاره چه پوره کړي «الله» نعمت (احسان) خپل پر تاسي (په اسلام او د شرائعو په بيان) له پاره د دې چه تاسي شکر ګزار شئ!.

تفسير: ځکه چه الله جل جلاله په خپله پاک دی او پاکي خوښوي (نو ځکه ئې په عبادت کښې چه د تقرب سبب دي، پاکي شرط کړې ده) په ړومبنې رکوع کښې د هغو لويو نعمتونو بيان شوی ؤ چه د هغو له اوريدلو څخني د بنده په زړه کښې ځوښ (جوش) پيدا کيږي چه د هغه حقيقي منعم بندګي ته فوراً قيام وکړي نو همغه ئې وروښوده اې مؤمنانو! کله چه زمونږ په لورې راځئ! نو په کومې طريقې سره به خپل ځانونه پاکوئ!؟ او راځئ به!؟ دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی او په ظاهري بدن باندې له اوبو تيرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د ړومبنيو نعمتونو شکر نه ؤ اداء کړی، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد ؤ ، چه په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿ لَعَلَّكُمْ

﴿ تَشۡكُرُوۡنَ ﴾ يعنى د پخوانيو نعمتو له يادولو څخه پخوا د دى جديدو نعمتونو شكر ښائى اداء كړئ اچه د اوداسه د احكامو په ضمن كښې پر تاسى شوى دى. ښائى د هم دى ﴿ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ ﴾ څخه حضرت بلال د «تحية الوضوء» سراغ لګولى وى. د دى منځنى نعمت په شكريه باندى د متوجه كولو څخه وروسته د ړومبنى آيت د هغو پخوانيو نعمتونو او لويو احسانونو ذكر اجمالاً بيا را په يادوى، چه د هغو د شكرګزارى له پاره ښائى چه بنده د خپل مولىٰ په حضور كښې ودرېږى لكه چه داسى فرمائى

وَاذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيۡثَاقَهُ الَّذِىۡ وَاثَقَكُمۡ بِهٖۤ ۙ اِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا ۡ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ۝

او ياد كړئ تاسى نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسى (چه اسلام دى) او (ياد كړئ) عهد محكم د الله هغه (عهد) چه محكموالى كړى دى (الله) له تاسى سره په هغه سره كله چه وويل تاسى واوريده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا) او ووېرېږئ له الله (په هيرولو د نعمت او ماتولو د بيعت كښې) بيشكه چه الله ښه عالم دى په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم)

تفسير: غالباً دا همغه عهد دى چه په «۳» جزء د «البقرة» په خاتمه په (۲۸۵) آيت ٤۰ ركوع كښې ئې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلى ؤ، ﴿ وَقَالُوۡا سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيۡكَ الۡمَصِيۡرُ ﴾ كله چه اصحاب كرام رضى الله تعالىٰ عنهم د محمد صلى الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت كاوه، په دى وخت كښې ئې هم داسى اقرار كاوه، چه «مونږ له خپل توان سره سم ستاسى هره خبره اورو. او منو ئې برابره ده چه هغه څمونږ له طبيعت سره موافقه وى او كه مخالفه.» دا خو عمومى عهد ؤ وروسته له دى اسلام د ځينو اركانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصى عهد هم له دوى څخه اخيست كيده. ګواكى د (الانعام) د سورت په شروع كښې چه ﴿ اَوۡفُوۡا بِالۡعُقُوۡدِ ﴾ ئې فرمايلى ؤ. ورسته له هغه د زياتو احساناتو ذكر ئې وفرمايه، چه د هغو له اوريدلو څخه د ايفاء بالعهد لا ترغيب كيږى. بيا ئې همغه اصلى سبق را په ياد كړ. (ځينى وائى چه له دغه عهد څخه د ليلة العقبه يا بيعة الرضوان عهد مراد دى.)

يو شريف او حيادار سړى بايد د خپل لوى منعم په مخ كښې سر ښكته كړى ! د مروت او شرافت او د راتلونكو زمانو د مزيدو احساناتو توقع او اقتضاء هم داسى ده چه بنده دى د حقيقى منعم د فرمان بيخى تابع شى، خصوصاً چه په خپله ژبه ئې د اطاعت او وفادارى پوخ عهد او اقرار هم كړى وى. امكان لرى چه سړى د الله تعالىٰ د زياتى مهربانى له ليدلو څخه مغرور شى، او د الله

تعالیٰ د دی نعمتونو قدر او د خپل قول او اقرار څه پروا ونه کړی نو ځکه ئی وفرمایل«تل له الله تعالیٰ څخه وویریږئ!» چه هغه د سترګو په رپ کښی دغه ګرد (تول) نعمتونه له تاسی څخه بیرته اخیستی شی ـ او د ناشکری ـ او بد عهدی ـ په سزا کښی دېره نیونه او پوښتنه هم کولی شی. په هر حال د مروت ، د شرافت ، د امید ، د خوف او د هر شی تقاضاء هم دا ده چه مونږ د الله تعالیٰ په مخلصانه اطاعت او وفا کښی خپل پوره چمتووالی (بیداری) او تیاری څرګند کړو ځکه چه پاک الله علیم بذات الصدور دی مونږ هر څه چه کوو دی زمونږ په اخلاص یا نفاق او ریاء یا د زړه په نیاز باندی په ښه دول (طریقه) پوهیږی یوازی د ژبی په دی تشه وینا سره چه ﴿ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَا ﴾ ووایو نو په دغه رسمی او ظاهری نمایش او شکر ایستلو سره مونږ الله جل جلاله نشو خطا ایستلی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) اوسئ تاسی محکم ولاړ (په حق باندی) له پاره د الله (اوسئ تاسی!) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره

تفسیر: له دی نه پخوا ئی په ړومبنی آیت کښی مؤمنانو ته د حق تعالیٰ د احساناتو او د دوی د عهد او د پیمان د یادولو حکم راکړی ؤ. دلته دا راښیی چه یوازی په ژبه سره ئی یادول نه دی په کار. بلکه په عملی رنګ له دوی څخنی د هغو ثبوت مطلوب دی، په دی آیت کښی په دی باندی تنبیه ورکړی شوی ده. که تاسی د الله تعالیٰ بیحسابه احسانات او خپل عهد او اقرار نه دی هیر کړی، نو لازم دی چه د هغه حقیقی محسن د حقوقو په اداء کولو کښی خپل عهد رښتیا کړئ ! او د هغه ریښتین عهد ایفاء او د هغه عملی ثبوت ورښولو ته هر وقت ملاتړلی اوسئ او هر کله چه کم حکم د دی حقیقی منعم او مالک جل جلاله له پلوه تاسی ته درورسیږی فوراً د ده د حکم د تعمیل له پاره ولاړ شئ! او د الله تعالیٰ د حقوقو له اداء کولو سره، د مخلوقاتو د حقوقو په اداء کولو کښی هم پوره جداوجهد او اهتمام وکړئ ! لکه چه په «قوامین لله» کښی د حقوق الله او په «شهداء بالقسط» کښی د حقوق العباد په لوری اشاره ده. هم داسی یو آیت په (٥) جزء د «النسآء» په (١٣٥) آیت (٢٠) رکوع کښی تیر شوی دی، چه د دی دواړو په مینځ کښی فقط دومره فرق شته چه هلته «بالقسط» ئی له «لله» څخه مقدم کړی دی او ښائی چه وجه ئی دا وی چه هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جریان درلود (لرلو). او دلته له پخوا راهیسی د«حقوق الله) تاکید جریان لری، نو په دی ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «لله» تقدیم مناسب شو برسیره پر دی دلته په لحاق کښی له مبغوض دښمن سره د معاملی کولو ذکر دی چه له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی او هلته د سورت «النساء» د آیت په لحاق کښی د

محبوبو شيانو ذکر دی نو ځکه هلته له ګردو (تولو) څخه محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ

او نه دی باعث کړی تاسی دښمنی د یوه قوم په دی باندی چه عدل انصاف به ونه کړئ تاسی،

تفسیر: د «عدل» معنی دا ده چه له بل چا سره بی له افراطه او تفریطه همغسی معامله وکړئ چه هغه واقعی د هغی وړ (لائق) او مستحق وی. د عدل او د انصاف تله ښائی داسی سمه او برابره وی چه نه خورا (ډیر) زیاته دوستی او نه خورا (ډیر) سخته دښمنی وکولی شی چه د هغی یوه پله درنه کړی.

اِعْدِلُوْا ۫ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۫

عدل (انصاف) وکړی تاسی!، هم دا (عدل) ډیر نژدی دی تقویٰ (پرهیز ګاری) ته

تفسیر: «تقویٰ» د هغه معنوی کیفیت نوم دی چه د هغو شیانو له اجتناب او ځان ژغورنی (ساتنی) څخه حاصلیږی چه شرعاً مهلک یا په کومه درجه سره مضر وی، او یو خاص نورانی کیفیت دی چه د انسان په زړه کښی راسخیږی. د «تقویٰ» د تحصیل نژدی او لری اسباب ډیر دی. ګرد (تول) حسنه اعمال او د خیر خصال «د تقویٰ» له اسبابو او معداتو څخه شمیرلی شی! لیکن معلومیږی چه «عدل» او «قسط» یعنی له دوسته او دښمنه سره یو شان معامله کول. او د حق په معامله کښی د محبت او عداوت د جذباتو تر تاثیر لاندی نه راتلل. د «تقویٰ» د حصول د خورا (ډیر) مؤثرو او د ډیرو قریبو اسبابو څخه دی. نو ئی ځکه ﴿ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ﴾ وفرمایل. یعنی دا عدل چه حکم ئی ورکړ شو «تقویٰ» ته ډیر نژدی دی، چه د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقویٰ» کیفیت ډیر ژر حاصلیږی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝٨

او وویریږئ تاسی له الله (نو ظلم مه کوئ!)، بیشکه چه الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چه کوئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی داسی عدل او انصاف وکړئ! چه مخه ئی هیڅ ډول (طریقه) دوستی یا دښمنی نشی نیولی. او د هغه له غوره کولو ځنی انسان په آسانی سره متقی کیدی شی د «تقویٰ» د حصول یوازنی لار د الله تعالیٰ ویره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی. او دا خوف د ﴿ اِنَّ اللّٰهَ خَبِیْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴾ په مضمون کښی له څو څو ځلی تفکر او مراقبت کولو ځنی پیدا کیږی کله چه د کوم مؤمن په زړه کښی دا یقین مستحضر شی، چه زما هیڅ پټ او ښکاره حرکت او خبره له حق تعالیٰ څخه نه ده پټه. نو د هغه په زړه کښی د الله جل جلاله له ویری اضطراب او ریږدیدنه پیدا کیږی، او د هغی نتیجه به داسی شی چه دی به په ګردو (ټولو) معاملو کښی د عدل او انصاف لاره غوره کړی. او د الله تعالیٰ د احکامو په امتثال کښی به لکه یو خاص مربی تیار ودریږی بیا په نتیجه کښی ده ته همغه نتیجه او ثمره ور په برخه کیږی، چه د هغه بیان په هم دغه راتلونکی آیت کښی راځی چه اوس ئی مونږ داسی لولو

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِیْمٌ ﴿۹﴾

وعده کړی ده الله له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه د دی چه مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر ډیر لوی (په جنت کښی)

تفسیر: یعنی نه یوازی دا چه د هغوی هغه قصور به وروبښو چه د بشریت په اقتضاء له هغوی ځنی صادریږی بلکه عظیم الشان اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمایو.

وَالَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَاۤ اُولٰٓىِٕكَ اَصْحٰبُ الْجَحِیْمِ ﴿۱۰﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی او نسبت د دروغو ئی کړی دی آیاتو زمونږ ته هم دغه کسان دی صاحبان (ملګری د اور) د دوزخ.

تفسیر: د پخوانی ډلی په مقابل کښی د هغی ډلی د سزا ذکر کاوه شی، چه د قرآن کریم صاف او صریح حقائق ئی دروغ بللی دی، یا ئی د هغو دلائلو او علایمو تکذیب کړی دی چه د حق، رښتیا او د پاک خدای جل جلاله لوری ته لار ښوونه کوی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) یاد کړئ تاسی احسان د الله (چه) پر تاسی (دی) کله چه قصد وکړ یوه قوم د دی چه راوغځوی دوی تاسی ته لاسونه خپل (او تاسی مړه کړی) نو منع کړل لاسونه د دوی له تاسی څخه، او ووېرېږئ تاسی (په هیرولو د نعمتونو کښی) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دی وکړی مؤمنان (چه الله کافی دی په رسولو د خیر او لری کولو د شر کښی)

تفسیر: د عمومی احساناتو له یادولو څخنی وروسته خصوصی احسانات هم را په یادوی. یعنی د مکی معظمی قریشو او د دوی مددگارانو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته ربړونه (تکلیفونه) ورپیښول، او د اسلام د امحا له پاره ئی ډیری پټی او لاسونه وهل. مګر د الله تعالیٰ فضل او رحمت د دوی د هغو چلونو او فریبونو مخه ونیوله نو ښائی چه د دی لوی احسان اثر او نتیجه داسی شی. چه مسلمانان له بری او غلبی میندلو سره خپل دښمنان له هر راز ظلم، تجاوز او تیری څخنی محفوظ وساتی! او د انتقام په څوښ (جوش) کښی هم د عدل او انصاف له لاری څخه کاږه نشی! لکه چه په پخوانی آیت کښی د هغه تاکید وکړ شو. ممکن دی چه چاته داسی یوه شبهه پیدا شی، چه د داسی معاندو دښمنانو په حق کښی په دی اندازه د رواداری او احسان تعلیم آیا د سیاست له اصولو خو به مخالفت نه وی؟ څکه چه د داسی پوست او نرم سلوک له لیدلو څخنی د مسلمانانو په خلاف د شریرانو او بد باطنانو د جرئت د زیاتیدلو قوی احتمال دی، نو د هغه ازاله ئی په ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ سره وفرمایله. یعنی د مؤمن خورا (ډیر) لوی سیاست «تقویٰ» او «توکل علی الله» دی. یعنی له الله تعالیٰ څخه ویریدل او پری توکل کول دی له الله جل جلاله څخنی د ویریدلو مطلب دا دی چه په ظاهر او باطن کښی له هغه سره خپله معامله صافه ولرئ! او په هغه عهد او پیمان چه تاسی کړی دی، خپله تینګه علاقه او پوره وفاداری ورښکاره کړئ! بیا نو لله الحمد له هیچا۔ او له هیڅ لوری ۔ هیڅ یوه خطره مونږ ته نشته. په ورستنی ایت کښی زمونږ د عبرت له پاره د داسی یوه قوم ذکر فرمایی چه هغه له الله تعالیٰ څخه بی ویری شوی ؤ ، بد عهدی ۔ او غداری ۔ ئی کړی وی، او په پای (اخر) کښی په ډیرو بدو ډولونو (طریقو) سره خوار او ذلیل شول.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۚ

او خامخا په تحقيق اخيستى ده الله وعده محكمه له بنى اسرائيلو (اولادى د يعقوب نه)

تفسير: دا يوازى د محمدى صلى الله عليه وسلم د امت خصوصيت نه دى، بلكه له نورو امتو څخنى ئى هم داسى عهد اخيستى دى.

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ۭ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّىْ مَعَكُمْ ۭ لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاۗءَ السَّبِيْلِ ⑫

او ولېږل (مقرر كړل) مونږ له دوى نه دوولس «تنه» مشران (ضامنان د قوم د دوى په وفا د وعدى سره) او وفرمايل الله (اسرائيلو ته) بيشكه زه له تاسى سره يم (په معاونت او نصرت سره،) (او وى فرمايل قسم دى) خامخاكه قائم كړئ تاسى (سم اداء كړئ سره له تولو حقوقو لمونځ او وركړئ تاسى زكوة (د اموالو خپلو مستحقانو ته) او ايمان راوړئ (يقين وكړى) تاسى په رسولانو زما او مدد (او تعظيم) وكړئ تاسى د دوى او قرض وركړئ تاسى الله ته قرض نيک (ښه وركړه بې‌منته بې‌احسانه بې‌ضرره د زړه له اخلاصه نو) خامخا لرى به كړم زه هرو مرو (خامخا) له تاسى څخه ګناهونه ستاسى او خامخا داخل به كړم هرومرو (خامخا) زه تاسى (هسسى) جنتونو ته چه بهيږى له لاندى د (ونو او مانيو د) هغو وياله، نو هر څوک چه كافر شو وروسته له دى (وعدى) له تاسى نه نو په تحقيق وركه كړى ئى ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: د بنی اسرائیلو له (١٢) قبائلو دوولس مشران حضرت موسیٰ علیه وعلیٰ نبینا السلام والصلوٰة غوره کړی وو چه مفسرینو د دوی نومونه هم له (تورات) څخه نقل کړی دی نو پر دوی باندی دا خبره لازمه وه چه په خپل قوم باندی ئی د عهد په پوره کولو کښی تاکیدونه کړی وی او د دوی د احوالو کتنه او مراقبت ئی کولی او عجیب اتفاق دا دی کله چه انصارو په «لیلة العقبه» کښی د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په لاس بیعت وکړ، نو له دوی څخه هم (١٢) نقیبان غوره شوی وو، او هم دی (١٢) تنو د خپل قوم له خوا زمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په لاس بیعت وکړ د جابر بن سمرة رضی الله تعالیٰ عنه په یوه حدیث کښی چه په محمدی امت کښی د (١٢) خلیفګانو پخوا ویل کړی شوی دی، د هغو شمیر د بنی اسرآئیلو د نقیبانو له شمیر سره موافق دی. مفسرینو له تورات څخنی نقل کړی دی چه الله تعالیٰ حضرت اسمٰعیل علیه السلام ته فرمایلی ؤ زه به ستا په اولاد کښی (١٢) سرداران پیدا کوم غالباً دا به همغه (١٢) سرداران وی چه د دوی ذکر د جابر بن سمرة رضی الله تعالیٰ عنه په حدیث کښی شوی دی. یا خو دا د ﴿ اِنِّیْ مَعَکُمْ ﴾ خطاب همغو د بنی اسرائیلو دوولسو سردارانو ته دی. یعنی تاسی خپل فرض اداء کړئ! زما حمایت او امداد له تاسی سره دی. یا ګردو (تولو) بنی اسرآئیلو ته دی چه زه له تاسی سره یم. یعنی هیڅ وخت ما له خپل ځانه لری مه ګڼئ! هر هغه معامله چه په هر ځای او په هر وخت کښی ئی په پټه یا په ښکاره تاسی وکړئ زه ئی ګورم او اورم یی. نو څکه هر شی چه کوئ! شایی چه په پوهه او هوښیاری سره ئی وکړئ!

﴿ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِیْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ ﴾ او ایمان راوړئ یقین وکړئ تاسی په رسولانو زما او مدد او تعظیم وکړئ تاسی د دوی) یعنی هر هغه رسول چه له حضرت موسیٰ علیه السلام څخه وروسته راځی. د هغوی د تولو تصدیق او د زړه له کومی د دوی تعظیم وکړئ! او د حق د دښمنانو په مقابل کښی له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستی (مدد) وکړئ.

﴿ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ ﴾ او قرض ورکړئ تاسی الله ته) یعنی ورکړه کوئ! په لاره د الله دپاره د ترقی د دین له قرض ورکولو څخه مراد دا دی چه د دین او د الله د رسولانو په حمایت او ساتنه کښی خپل مالونه صرف کړئ! همغسی چه قرض ورکوونکی خپلی روپی په دی مقصد بل ته پور (قرض) ورکوی چه د ده روپی به بیرته وررسیږی او قرض اخیستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوی هم دا شان د همغه الله تعالیٰ له ورکړی شوی مال څخنی هر شی چه دلته د هغه په لاره کښی صرف کړ شی، هغه به له سره نه لږ او نه ورک کیږی، حق تعالیٰ نه د کومی مجبوری له امله (وجی) بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره ئی دا په خپله ذمه لازمه کړی ده چه هغه شی به سره له ډیری ګټی (فائدی) در ورسوی

﴿ قَرْضًا حَسَنًا ﴾ پور (قرض) نیک ښه ورکړه بی‌منته، بی‌احسانه بی‌ضرره د زړه له اخلاصه) له نیک څخنی مراد دا دی چه په اخلاص ئی ورکوئ! او له محبوبو او له مرغوبو شیانو او د حلالو، پاکو، صافو او ښو مالونو څخه ئی ورکوئ! (او ځواب د قسم دا دی)

﴿ لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴾ نو خامخا لری به کړم له تاسی څخه ګناهونه ستاسی) یعنی کله چه نیکی دیری شی بدی بدلوی او محوه کوی یی. کله چه انسان د الله تعالیٰ د عهد په پوره کولو کښی زیار باسی (محنت کوی) او کوښښ کوی نو حق تعالیٰ تری نوری کمزوری او نیمګرتیاوی لری کوی. او د خپلی خوښی او قرب په مقام کښی ورته ځای ورکوی.

﴿ فَمَن كَفَرَ ﴾ الآية ـ نو هر څوک چه کافر شو وروسته له دی وعدی له تاسی نو په تحقیق ورکه کری ئی ده سمه صافه لاره د حق یعنی له هسی صاف او پاخه عهد او پیمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالیٰ په عهد وفا ونه کړی، او غدر او خیانت ته ملا وتړی ، نو وپوهیږئ چه ده د کامیابی او د نجات سمه لاره ورکه کړی ده او معلومه نه ده چه دی به د هلاکت په کومه کنده کښی ولویږی پر کومو شیانو باندی چه له بنی اسرآئیلو څخنی د عهد اخیستلو ذکر دلته شوی دی، هغه دا شیان دی د لمانځه او زکوٰة اداء کول. پر انبیاؤ باندی ایمان راوړل. په خپلو مالو او ځانو له انبیاؤ علیهم السلام سره مرسته (مدد) کول په دغو کښی اول بدنی عبادت دی. دوهم مالی عبادت دی. دریم د زړه او د خولی عبادت دی. څلورم عبادت، فی الحقیقت د دریم عبادت اخلاقی تکمیل دی. ګواکی د دی شیانو په تذکر سره ئی دغی لوری ته اشاره فرمایلی ده ، چه په ځان او په مال ، په قلب او قالب او په هر شی سره د الله تعالیٰ د اطاعت او له ده سره د وفاشعاری اظهار وکړئ! لیکن بنی اسرآئیلو په خپله خوښه او اختیار په پرله پسی ډول (طریقه) د عهدونو په ماتولو شروع وکړه او په خپل هېڅ یو قول او اقرار باندی ټینګ ونه دریدل او له دی عهد ماتولو څخنی کومه نتیجه چه راڅرګنده شوی ده د هغی بیان په دغه آیت کښی فرمائی چه

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکی وعدی خپلی لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولی دی مونږ زړونه د دوی سخت (چه هېڅ پند نه آخلی) چه اړوی (لری کوی) دوی کلمی (د تورات مخصوصاً محمدی نعت) له ځایونو خپلو (او په خپلی ناپاکی مدعا ئی اړوی) او هیره کړی ده دوی (غته) برخه اخیستل له هغه شی چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره (په تورات کښی چه هغه متابعت د محمد ؤ) او همیشه به ئی ته (ای محمده!) چه خبریږی په کوم

خیانت له دی (یهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه نو عفوه وکړه «ای محمده !» له دوی نه او مخ وګرځوه (له دوی نه) بېشکه چه الله خوښوی احسان کوونکی

تفسیر: د «لعن» معنی (طرد، ابعاد شړل او لری کول) ده. یعنی د عهد ماتولو او د غداری له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لری وغورځول (یا مسخه مو کړل یا جزیه مو پری کیښوده) او د دوی زړونه مو سخت کړل په ﴿ فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ ﴾ کښی ظاهر وفرمایل چه د دوی د ملعونیت او زړه سخت کیدلو سبب هغه عهد ماتول او بیوفایی ده چه د دوی خپل فعل دی. اما پر اسبابو باندی د مسبباتو مرتبول څرنګه چه د الله تعالیٰ کار ؤ نو په دی لحاظ د ﴿ وَجَعَلۡنَا قُلُوبَهُمۡ قَٰسِيَةٗ ﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوری وکړ شو ﴿ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ﴾ اړوی دوی کلام د تورات، مخصوصاً محمدی نعت له ځایونو خپلو څخه په خپلی ناپاکی مدعا) یعنی د الله تعالیٰ په کلام کښی تحریف کوی کله د هغه په الفاظو کښی، کله د هغه په معانیو کښی، کله په تلاوت کښی، د تحریف دغه ګرد (ټول) اقسام په قرآن کریم او د احادیثو په کتابونو کښی ذکر شوی دی، چه پر هغو باندی لږ څه اعتراف د نن ورځی اروپائی (یورپین) عیسائیانو هم کړی دی.
﴿ وَنَسُواْ حَظّٗا ﴾ الآیة ـ او هیره کړی ده کتابیانو غته نفع اخیستل له هغه شی نه چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته) یعنی لازم خو دا ؤ چه اهل د کتاب د دغو آسمانی کتابونو له قیمتدارو پندونو څخنی فائدی اخیستلی وی، مثلاً د نبی آخر الزمان صلی الله علیه وسلم د راتګ او د نورو دینی مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کښی ارشادات موجود وو مګر دوی په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد (ټول) شیان ئی له یاده وویستل بلکه د پندونو هغه ضروری برخی ئی هم ورکی کړی او اوس هم هغه پندونه او مفیدی خبری چه د خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم له خولی هغوی ته کیږی د هغو هیڅ یو اثر نه قبلوی. حافظ ابن رجب حنبلی رحمة الله علیه لیکی «د نقض العهد» له سببه په دوی کښی دوه خبری پیدا شوی ـ ١ـ «ملعونیت» ٢ـ «قسوةالقلب» یعنی د زړه سختوالی د دی دواړو نتیجه دا دوه شیان شول. (اول) «د کلام الله تحریف» (دوهم) «په ذکر باندی نه نفع اخیستل» یعنی د لعنت په اثر د دوی دماغ ممسوخ شو ، تر دی چه له نهایت بیباکی او بدعقلی څخنی د آسمانی کتابونو تحریف ته تیار شول. له بلی خوا کله چه د عهد ماتولو له نحوست او شومتیا څخه د دوی زړونه سخت شول، نو د حق د قبلولو او له پند څخنی د متاثر کیدلو ماده په دوی کښی پاتی نشوه. نو ځکه دوی خپل علمی او عملی دواړه قوتونه ضائع کړل.
﴿ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٖ مِّنۡهُمۡ ﴾ او همیشه به ته مطلع کیږی په کومه دغا له دوی نه) یعنی د دوی د دغابازی او خیانتکاری سلسله تر نن ورځی پوری جاری ده او وروسته له دی نه به هم جاری وی نو ځکه تل تاسی د دوی پر یوی نه یوی دغابازی او مکر و فریب او خیانت باندی

خبریږئ. (په ـ خائنة ـ کښې «ة» له پاره د مبالغې ده لکه علامة او نسابة کښې.)
﴿ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ﴾ : مګر لږ کسان له دوی نه چه هغوی خیانت نه دی کړی او نه ئې کوی لکه عبدالله بن سلام او نور چه په اسلام کښې داخل شوی دی رضی الله تعالیٰ عنهم.
﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ الآیة ـ نو عفوه وکړه! ای محمده له دوی نه.) یعنې کله چه د هغوی پخوانی عادت هم دا دی نو له داسې خلقو سره په هره جزئې خبره کښې د لګیدلو او د هغوی د خیانت د پردو لرې کولو او شلولو ته هیڅ ضرورت نشته ـ دوی پریږدئ او ترې تیر شئ! او د دوی د خرابۍ بدل په عفوه او احسان سره اداء کړئ! ګوندې چه له دې ځنې لږ څه متاثر شی.
قتاده او نورو رحمة الله علیهم ویلی دی چه دا آیت په ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ الآیة ـ سره منسوخ شوی دی. مګر دې ته هیڅ حاجت نشته ځکه د قتال له حکمه دا نه لازمیږی چه په هیڅ وخت او هیڅ موقع کښې دی هم د داسې قوم په مقابله کښې له عفوی او اغماض او تالیف القلوب او تیریدلو ځنې کار وانخیستل شی. (بیضاوی وائې چه عفو او صفح مشروط دی په دې شرط سره چه دوی توبه وباسې او ایمان راوړی یا صلح وکړی او جزیه ومنې، نو په دې تقدیر نسخ نشته او که عفو او صفح دواړه مطلق وی، نو دا حکم به د سیف په آیت سره منسوخ وی.)

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځینو له هغو کسانو ځنې چه وایې دوی بیشکه مونږ نصرانیان یو اخیستی ؤ مونږ محکم عهد د دوی نو هیره کړه دوی (غته) برخه آخیستل له هغه شی چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کښې عداوت (دښمنی) او بغض (کینه) تر ورځې د قیامته پوری او ژر به خبر ورکړی دوی ته الله په هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئې.

تفسیر: یعنی **(واخذنا من النصاریٰ میثاقهم کما اخذنا ممن قبلهم)** د نصاریٰ د کلمې مأخذ یا خو «نصر» دی چه معنی ئې مدد کول دی. یا د «ناصره» په لوری منسوب دی چه په شام کښې د هغې قریې نوم دی چه هلته مسیح علیه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځکه ورته ناصری مسیح علیه السلام هم وائې هغه کسان چه خپل ځانونه ئې «نصاریٰ» بلل ګواکې دوی د دې خبری مدعیان وو چه مونږ د الله تعالیٰ د حق دین او د انبیاؤ علیهم السلام رښتینی حامیان

او ناصران یو! او د ناصری مسیح له متابعانو ځنی یو. د ژبی د دعوی او ظاهری افتخار سره سره هغه لاره چه دوی د دین په چارو کښی غوره کړی وه په آینده کښی به ذکر شی.
﴿ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ ﴾ الآیة ـ اخیستی ؤ مونږ محکم عهد له نصرانیانو نه هم په انجیل کښی چه هغه د محمد صلی الله علیه وسلم متابعت و) یعنی د یهودانو په شان له دوی ځنی هم کلک عهد اخیستلی شوی لیکن دوی هم په عهد ماتولو او بی وفایی کښی له خپلو پخوانیو څخه هیڅ کم نه وو. دوی هم له هغو ښو پندونو ځنی هیڅ یوه فائده وانخیسته چه پر هغو ابدی فلاح او نجات مرتب ؤ بلکه په «انجیل ـ بائبل» کښی ئی د نصائحو هغه برخه بیخی پری نښوده چه فی الحقیقت د مذهب مغز وه (او هم د حضرت محمد صلی الله علیه واله و صحبه وسلم د متابعت په نسبت د هغه احکام ونه منل.)
﴿ فَأَغْرَيْنَا ﴾ الآیة ـ نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کښی عداوت ، دښمنی او بغض کینه) یعنی د نصرانیانو په منځ کښی یا د یهودو او نصاریٰ ؤ په منځ کښی به تل تر تله جګړی او عداوتونه قائمیږی. او د اسمانی تعلیماتو له ضایع کولو او هیرولو ځنی کومه نتیجه چه پیښیدونکی وه هغه پیښه شوه. یعنی کله چه د الله تعالیٰ د وحی اصله رڼا (رڼړا) له هغوی سره پاتی نشوه، نو د اوهامو او هوسونو په تیارو کښی یو له بله سره ولګیدل. مذهب هغوی ته پاتی نشو، ولی مذهبی جګړی تر اوسه پوری پاتی دی. په دوی کښی په شلهاو فرقی پیدا شوی دی، چه دوی ګردی (تولی) په تیارو کښی یو له بلی سره نښتی دی. هم دا د فرقه واری تصادم چه بالاخره د دوی په منځ کښی په خورا (ډیر) سختو عداوتونو او کینو سره منتهی شو. په دی خبره کښی د شبهی ځای نشته چه نن د مسلمانانو په منځ کښی هم بیحده تفرق او تشتت او مذهبی تصادم شته، لیکن څرنګه چه له مونږ سره د الله تعالیٰ وحی او اسمانی قانون لله الحمد بی له زیادته او نقصانه محفوظ شته، نو ځکه سره له دومره اختلافاتو بیا هم د مسلمانانو یو لوی جماعت د حق او صداقت پر مرکز برابر قائم پاتی دی او پاتی به وی. بالعکس د یهودو او نصاریٰ ؤ اختلافونه یا مثلاً د «پروتستانت» او «رومن کاتولیک» او د نورو فرقو یو له بله سره په مخالفت کښی هیڅ یوه فرقه هم نن ورځ د حق او صداقت پر لویه لاره نه ده روانه او نه به د قیامت تر ورځی پوری هم په سمه لاره روانه شی، ځکه چه دوی د الله تعالیٰ د وحی هغه رڼا (رڼړا) د خپلو بی‌اعتدالیو او غلط کاریو په سبب له لاسه ایستلی ده چه بی له هغه هیڅ یوه انسان ته د الله تعالیٰ او د ده د قوانینو صحیح معرفت په لاس نشی ورتلی. اوس تر هغه پوری چه دوی د هغه محرف «انجیل بائیبل په لمن منګولی لګولی وی محاله ده چه تر قیامته پوری به هم دوی د ړندو او محض بی‌اصولو اختلافاتو او فرقهواری د بغض او عناد له ظلمته ووځی او د حقانیت لاره ومومندلی شی او د ابدی نجات پر لویه لاره لاړ شی. باقی هغه کسان چه نن په اصل مذهب خصوصاً «عیسویت» پوری مسخری کوی او ملندی وهی او له هغه څخه توکی جوړوی او هغه کسان چه د «مسیحیت» لفظ یا موجوده «انجیل بائیبل» ئی محض د خو سیاسی ضرورتونو له پاره پریښی دی په دی آیت کښی د هغو نصاریٰ ؤ ذکر نشته، او که ومنل شی چه هغوی هم د دی آیت لاندی داخل

دی نو د دوی یو له بله سره عداوتونه او په خپلو منځونو کښې یو بل ته د مخالفت او عداوت لومې کښینول، او مکر او حیلې چلول او ښکاره محاربې هم د پوهانو له نظره پټ نه دی.
﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ تر ورځې د قیامت پورې) یعنې څو دوی پاتې وی (د آراؤ د تفرقې او د خواهشونو د اختلاف په سبب چه یو د بل پسې لویدلې وی) دا اختلافات او بغض او عناد به د دوی په منځ کښې موجود وی.
دلته د «تر قیامته» لفظ داسې دی لکه چه په محاورو کښې ویل کیږی «فلانی سرې به تر قیامته هم له فلانی کار څخه لاس وانخلی» چه په هغه سره دا مقصد نه دی چه هغه سرې به تر قیامته ژوندی پاتې وی او په هغه کار کښې به بوخت (مشغول) وی. مراد ئې دا دی چه که تر قیامته پورې هم ژوندی پاتې شی له دی کار څخه لاس نه اخلی نو په دی تقدیر په آیت کښې د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴾ له لفظ څخه دا خبره نه ثابتیږی چه د یهودو او نصارىٰ ؤ وجود به تر قیامته پورې پاتې وی. لکه چه زمونږ په زمانه کښې ځینو مبطلینو په خپلو تفاسیرو کښې لیکلې دی.
﴿ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ ﴾ الآية - او ژر به خبر ورکړی دوی ته الله په هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئې) یعنې په آخرت کښې به په ښه ډول (طریقه) سره او په دنیا کښې به هم د ځینو واقعاتو په وسیله هغوی ته د دوی د بدو کارونو نتیجه ورمعلومه شی (چه کول به ئې له خیانت او د نعت له اخفاء ، مخالفت او نور، نو جزا به ورکوی دوی ته).

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ

ای اهل د کتابو ! په تحقیق درغلی دی تاسی ته رسول زمونږ (محمد) چه بیانوی (ښکاروی) تاسی ته ډیر له هغو شیانو چه وئ تاسی چه پټول به مو له کتابه (تورات او انجیل نه لکه د رجم آیت او محمدی نعت) او عفو کوی (تیریږی) له ډیرو (شیانو)،

تفسیر: دا ګردو (تولو) یهودانو او نصرانیانو ته خطاب دی چه هغه نبی آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تشریف راوړ ، چه د ده د راتګ بشارت ستاسی په کتابونو کښې سره له دومره تحریفاتو لا هم څه نه څه په یوه نه یوه عنوان شته. او پاک الله د دی رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه خپل پاک کلام جاری کړی دی. او هغه حقایق ئې تکمیل کړل چه له حضرت مسیح علیه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجیل» هغه خبرې چه تاسی پټولې او تغیر او تبدیل مو پکښې کاوه له هغو څخه ګردی (تولی) ضروری خبرې هم دی رسول آخر الزمان صلی الله علیه وسلم تاسی ته ظاهری کړی دی او له هغو خبرو ځنې تیر شوی دی چه اوس هغو ته

دومره ضرورت نه دی پاتی او یا په اظهار کښې ئې څه مصلحت نه ؤ.

قَدْ جَآءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ السَّلَٰمِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَٰتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

په تحقیق درغلی دی تاسی ته له (طرفه د) الله څخنی نور رڼا (رڼرا) یعنی محمد او کتاب مبین (روښان بیانوونکی قرآن) چه هدایت کوی په (هر یوه) له دی سره الله هغه چا ته چه تابع وی د رضاء د ده لاری د سلامتی ته او باسی دوی له تیارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا (رڼرا) د ایمان، یقین علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفیق،) خپل او هدایت (ښوونه) کوی دوی ته (په طرف د) لاری سمی صافی (د توحید.)

تفسیر: ښایی د «نور» نه پخپله نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم او له «کتاب مبین» څخه قرآن کریم مراد وی، یعنی یهودانو او نصرانیانو چه د الٰهی وحی رڼا (رڼرا) ضایع کړی ده او د اهواؤ او آراؤ په تیارو کښې ورک او په خپلو منځونو کښې د شقاق او نفاق او خلاف په کندو کښې لویدلی او په داسی تیلماتیل کښې سره اخته دی، چه له هغه څخه په موجوده حالت کښې وتل، تر قیامته پوری به هم ممکن نه وی ، نو ای محمده! صلی الله علیه وسلم ووایه دوی ته چه د الله تعالیٰ په ډیری زوروری رڼا (رڼرا) سره ګرد (تول) جهان روڼ شوی دی. که د ابدی نجات پر سمه لاره باندی تلل غواړئ نو په دی رڼا (رڼرا) کښې د الله تعالیٰ د رضاء او خوښی حاصلولو پسی شئ! چه د سلامتی ګردی (تولی) لاری به سمی او خلاصی مومئ! او له تیارو څخنی به وځئ! په دغه رڼا (رڼرا) کښې به بی له ربړه (مصیبت) او تکلیفه تللی شئ! او د هغه پاک الله د رضاء او خوښی چه تابع شوی یئ د هغه په لار ښوونی او لاس نیوونی سره به ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ بی تکلیفه طی کولی شئ!

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وایی دوی بیشکه چه الله هم دا مسیح زوی د مریمی دی،

تفسیر: یعنی الله بی له مسیح علیه السلام څخه کوم بل شی نه دی (معاذ الله) وائی چه په نصرانیانو کښی دا د «یعقوبیه ؤ» د فرقی عقیده ده چه د دوی په نزد د مسیح علیه السلام په قالب کښی الله تعالیٰ حلول کړی دی (معاذالله) یا داسی ویلی شی کله چه «نصاریٰ» د حضرت مسیح علیه السلام په نسبت د «الوهیت» قائلان دی او ورسره په خپلو ژبو د توحید اقرار هم کوی، یعنی وائی چه الله جل جلاله یو دی، نو د دی دواړو دعواؤ لازمی نتیجی دا دی چه د دوی په نزد ما سوا له مسیح علیه السلام بل خدای نشته (استغفر الله) په هر حال او هر صورت چه واخیست شی د دی عقیدی د کفر په تصریح کښی هیڅ شبهه نشی کیدی.

قُلۡ فَمَنۡ يَّمۡلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيۡـًٔا اِنۡ اَرَادَ اَنۡ يُّهۡلِكَ الۡمَسِيۡحَ ابۡنَ مَرۡيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنۡ فِى الۡاَرۡضِ جَمِيۡعًا ؕ

ووایه (ای محمده لدغو نصرانیانو ته) نو څوک به مالک شی (د منعی) له الله څخنی د یوه شی؟ که اراده وفرمایی (الله) د دی چه هلاک کړی مسیح زوی د مریمی او مور د ده او هومره خلق چه په ځمکه کښی دی ګرد (تول) سره تول (بلکه هیڅوک ئی نشی کولی!)

تفسیر: یعنی فرض کړئ که قادر او قهار الله جل جلاله داسی اراده وفرمائی چه حضرت مسیح علیه السلام او بی‌بی مریم او ګرد (تول) وړاندنی او وروستنی د ځمکی اوسیدونکی سره یو ځای کړی او په یوه شیبه (یو ساعت) کښی ګرد (تول) سره مړه کړی، نو هم دا تاسی وښیئ! چه څوک به ئی د ارادی مخه ونیولی شی؟ یعنی که له ازله تر ابده پوری ګرد (تول) انسانان هم سره فرضاً تول کړل شی، او الله جل جلاله په یوه آن کښی د دوی د هلاکولو اراده وفرمائی نو د دوی ګرد (تول) اجتماعی قوت هم د الله تعالیٰ د ارادی مخه د لږ وخت له پاره هم نشی څندولی (ملتوی کولی)، ځکه چه د مخلوقاتو محدود او ورکړی شوی قوت او قدرت د الله تعالیٰ د لامحدوده او ذاتی قوت او قدرت په مقابل کښی داسی پوره عاجز او لاشی دی چه پر هغه هم دا خلق هم اعتراف کوی چه د دوی په رد کښی دا خطاب کیږی، بلکه په خپله مسیح ابن مریم علیه السلام هم چه هغه خلق ئی خدای بولی هم په دی باندی معترف دی لکه چه د «مرقس» په «انجیل» کښی د حضرت مسیح علیه السلام دا مقوله موجوده ده «ای پلاره! هر شی ستا تر قدرت لاندی دی. ته له مانه دا (د موت) جام واړه وه! نه په دی شان چه زه ئی غواړم. بلکه په هغه دول (طریقه) چه ستا اراده ده.» نو کله چه هغه حضرت مسیح علیه السلام چه تاسی ئی خدای بولئ او د هغه ماجده والده صدیقه بی بی مریمه چه ستاسی په زعم د خدای مور ده. که دا دواړه هم سره له ګردو (تولو) هغو کسانو چه د ځمکی په سر هستوګنه لری، یو ځای شی د الله

تعالیٰ د مشیت او ارادی په مقابل کښی عاجز او ناتوان دی. نو تاسی په خپله فکر او اتکل وکړئ !، چه په خپله د هغه یا د هغه د والدی یا د بل کوم مخلوق په نسبت به د الوهیت دعوی کول څومره ګستاخی او سپین سترګی توب وی؟

د آیت په دی تقریر کښی مونږ د «هلاک» معنی په «موت» سره واخیسته، مګر د «جمیعاً» لفظ ته مو لږ وضاحت ورکړ د «جمیعاً» د لفظ کوم مدلول چه مونږ دلته بیان کړ، هغه د عربی امامانو له تصریحاتو سره بیخی موافق دی. له دی نه پرته (علاوه) دا هم ممکن دی چه په دی آیت کښی د «هلاک» معنی په «موت» سره وانه خیسته شی لکه چه «راغب» رحمة الله علیه لیکلی دی کله د «هلاک» معنی داسی وی چه کوم شی بیخی پوپنا (بالکل پنا)، نیست او نابود شی مثلاً ﴿ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ﴾ د الله تعالیٰ له ذاته ماسواء هر شی پوپنا (بالکل پنا) کیدونکی دی» په دی معنی سره د آیت مطلب به داسی وی که قادر خدای د حضرت مسیح علیه السلام او د ده د ماجدی والدی او د ځمکی د ګردو (تولو) مخلوقاتو د قطعی نیست او نابود او بیخی پوپنا (بالکل پنا) کولو اراده وفرمایی نو څوک به ئی د دی ارادی مخه ونیسی؟.

هغه کیږی چه الله ئی اراده کړی دا جهان به په یوه آن کښی بیکاره کړی حضرت شاه صاحب فرمایی چه «الله تعالیٰ په ځینو ځایونو کښی د انبیاؤ علیهم السلام په حق کښی داسی ارشاد فرمایی څو چه د هغو امت خپل انبیاء علیهم السلام د بندګی له حده پورته نه کړی که نه د نبیانو علیهم السلام هغه عالی مرتبه او مقام چه د خدای جل جلاله په نزد ئی لری د دی وړ (لایق) نه ؤ چه د دی خطاب مورد وګرځی.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکی او (سلطنت) د هغو شیانو چه په مینځ د دوی کښی دی، پیدا کوی (الله) هغه چه اراده وفرمایی د (پیدا کولو یی)،

تفسیر: یعنی هر څه ئی چه اراده وی او په هر دول (طریقه) چه اراده وفرمایی هغه کوی مثلاً حضرت مسیح علیه السلام ئی بی پلاره او حضرت حواء رضی الله تعالیٰ عنها ئی بی له موره او حضرت آدم علیه السلام ئی بی له موره او بی له پلاره پیدا کړی دی.

وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

او الله پر هر څیز باندی (چه اراده وفرمایی) ښه قادر دی (نو بی له پلاره بی

له موره او بی له والدینو ئی هم پیدا کوی)

تفسیر: د هیچا زور د الله جل جلاله په مقابل کښی نه چلیږی، ګرد(تول) ابرار او اخیار هم هلته مجبور دی.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ أَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَأَحِبّٰٓؤُهٗ

او ویل یهودانو او نصرانیانو چه مونږ ځامن د الله یو (په قرب او منزلت کښی) او دوستان د ده یو،

تفسیر: ښایی دوی د دی له امله (وجی) خپلو ځانونو ته د خدای ځامن وایی چه د دوی په «انجیل بائبل» کښی خدای (اسرائیل یعقوب علیه السلام)خپل ړومبنی زوی او خپل ځان ئی د هغه پلار بللی دی، له بل لوری نصارىٰ حضرت مسیح علیه السلام ابن الله بولی (معاذ الله) نو ښایی غالباً به ئی د دی له پاره خپل ځانونه د ابناؤ الله په لفظ ستایلی وی چه د اسرائیل اولاده او د حضرت مسیح امت وګڼل شی او دا هم ممکن دی چه د «زوی» له ویلو ځنی دا مراد وی چه مونږ د خدای په نزد د زیات خصوصیت او محبوبیت له امله (وجی) ده ته د ده د اولادی په شان یو په دی صورت کښی به د «ابناء» حاصل همغه شی کیږی چه د «احباء» د لفظ دی.

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ

ووایه (ای محمده ! دی کتابیانو ته) نو ولی په عذابوی (الله) تاسی په سبب د ګناهونو ستاسی؟،

تفسیر: (حال دا چه نه عذابوی پلار زوی خپل او نه دوست خپل نو دروغجنان یئ تاسی) څرنګه چه د حقیقت له مخی د کوم مخلوق «ابن الله» کیدل بالکل محال او بدیهی البطلان دی او د ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ (٦ جزء د المآئدة (٥٤) (آیت (٨) رکوع) د مضمون له مخی الله تعالىٰ محبوب ګرځیدل ممکن ۏ نو ځکه په دی جمله کښی اول د «محبوبیت» د دعوی تردید وشو، یعنی هغه قوم چه د ښکاره بغاوتونو او دیرو شدیدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسوائیګانو او عذابونو کښی نیولی شوی دی او په آخرت کښی هم عقلاً او نقلاً د حبس دوام د سزا استحقاق لری آیا د داسی باغی او عاصی قوم په نسبت د یوی لمحی دپاره هم کوم ذی شعور داسی خیال کولی شی چه دا به د الله تعالىٰ محبوب او مکرم وی؟ پاک الله له هیچا سره نسبی علاقه نه لری. د ده مهربانی او محبت یوازی له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلیدلی شی. داسی

پخو مجرمانو ته چه د خورا (ډير) ډيرو سختو سختو سزاگانو مستحق او مورد شوی دی له دی شخه شرم او حيا په كار ده چه دوی د «نحن ابناؤالله - او - احباؤه» دعوی وكړی، د حضرت نوح عليه السلام د زوی په نسبت سره له دی چه د ده صلبی زوی ؤ الله تعالىٰ وفرمايل چه ﴿ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ﴾ (١١ د هود (٤٦) آيت ٤ ركوع) وځيږی له نوحه د طوفان په موج فنا شی زوی د آزر وموهی له اور شخه نجات نو الله جل جلاله د كتابيانو د دی وينا ترديد چه «مونږ د الله ځامن او دوستان يو» فرمايی چه داسی نه ده

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۗ

بلكه تاسی (هم) يو بشر (بنيادم) يئ د هغو مخلوقاتو نه چه الله پيدا كړی دی،

تفسير: «بشر» په لغت كښی اصلاً د پوستكی د باندی سطحی ته وايی. د هم دی لږ شه تناسب له سببه انسان ته «بشر» ويل كيږی ښای د دی لفظ له غوره كولو شخه په دی ځای كښی دا نكته په نظر كښی وی چه تاسی ته د الله تعالىٰ ځامن او محبوبان ويل لا شه چه شريف او ممتاز انسان هم نه ويلی كيږی، هم دا يوازی د بشری او شكل او صورت په لحاظ د الله تعالىٰ يو معمولی او عادی مخلوق او بنده بلل كيدی شئ اچه پيدايښت مو هم په همغی معتادی طريقی سره شوی دی لكه چه د نورو عمومی انسانانو شوی دی. نو بيا د «ابنيت» وهم له كوم ځای ځنی پيدا كيدی شی؟

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ

مغفرت كوی (الله) هغه چاته چه اراده وفرمايی (د مغفرت يی) او عذابوی هغه څوک چه اراده وفرمايی (د عذاب يی)

تفسير: ځكه چه همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چه څوک د مغفرت وړ (لائق) او كوم يوه ته سزا وركړه شی؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۫ وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ⑱

او خاص الله لره دی ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكی او (سلطنت) د هغو شيانو چه په منځ د دوی كښی دی او خاص هم ده ته دی

بیا ورتلل (د تولو، نو وربه کړی هر چا لره جزا د عمل د ده)

تفسیر: نو د هر چا د معافولو اراده چه دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمائی یا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولری، په دی کښی څوک له ده سره مزاحم کیدی نه شی. نه کوم مجرم ته د دی خبری توان او قدرت شته چه د ده له سلطنت او ځمکی او آسمان څخه د باندی ووځی او نه دا چه په آخرت کښی چیری تری وتښتی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

ای اهل د کتابو! په تحقیق درغلی دی تاسی ته رسول زمونږ (محمد) بیانوی تاسی ته (شرعی احکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کیدو د وحی) کښی چه بیا چیری ونه وایئ تاسی (په قیامت کښی) چه نه ؤ راغلی مونږ ته هیڅ زیری کوونکی (په نعیم سره) او نه ویروونکی (په جحیم سره) نو په تحقیق راغی تاسی ته زیری کوونکی او ویروونکی،

تفسیر: یعنی زمونږ احکام او شرایع په نهایت توضیح سره په ډیر ښکاره ډول (طریقه) سره بیانوی. د دی رکوع په شروع کښی ئی د بنی اسرائیلو (یهودانو او نصارىٰ و) د راز راز(قسم قسم) شرارتونو او حماقتونو بیان وفرمایل او دا ئی ښکاره کړه چه اوس زمونږ رسول صلی الله علیه و آله وسلم تاسی ته راغلی دی چه ستاسی غلطی چاری در واضحی کوی او تاسی له تیارو څخه باسی او د رڼا (رڼړا) په لوری مو بیایی وروسته له دی پر دی باندی تنبیه فرمایی چه اوس د هدایت د رڼا (رڼړا) په لوری تلل پر دوو شیانو موقوف دی یو دا چه د الله تعالىٰ صحیح معرفت حاصل کړئ! او د خالق او مخلوق په نسبت غلطی عقیدی مه لرئ له ﴿لَقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ﴾ نه تر دی ځای پوری د دی جز بیان ؤ. دوهم څیز دا دی چه پر نبی الانبیاء صلی الله علیه وسلم ایمان راوړئ! چه د ګردو (تولو) پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام د کمالاتو جامع او د الهٰی شرائعو خورا (ډیر) لوی او آخری شارح دی. د دی جز بیان په دی آیت ﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ﴾ الآیة ـ کښی کړی شوی دی. ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ نو په تحقیق راغی تاسی ته زیری ورکونکی او ویروونکی،) له حضرت مسیح علیه السلام نه نژدی (٦٠٠) کاله وروسته د انبیاؤ د

راتګ سلسله منقطع شوی وه. او ګرده (توله) دنيا تر ما شاءالله پوری د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تيارو کښی لویدلی وه د هدايت ډیوه مره شوی وه د ظلم او عدوان او الحاد تکی توری وریځی پر ګرد (تول) آفاق خوری شوی وی په دی وخت کښی د ګرد (تول) جهان د اصلاح له پاره پاک الله جل جلاله له ګردو (تولو) څخنی لوی «هادی» او «بشیر» او «نذیر» راولیږه ! چه جاهلانو ته د دارینو د فلاح لاری ور وښیی او غافلان په خپل تخویف او انذار سره ویښ کړی او تیت همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولی، په دی شان په ګردو (تولو) مخلوقاتو کښی د الله تعالیٰ حجت تمام شو. که څوک ئی ومنی، او که ئی ونه منی.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ⑲

او الله په هر شی (چه اراده وفرمايی) ښه قادر دی (چه له هغی جملی نه د نبیانو علیهم السلام د سلسلی له قطع کیدو څخه وروسته د محمد صلی الله علیه وسلم ارسال دی).

تفسیر: یعنی که تاسی د دی رسول خبره وا نه وریٔ نو الله تعالیٰ قدیر دی چه بل یو قوم ستاسی په ځای ودروی چه د الله تعالیٰ پیغام به په پوره ډول (طریقه) سره ومنی او د الله تعالیٰ له رسول سره پوره ملګرتیا وکړی د الله تعالیٰ کار په تاسی باندی هیڅ نه دی موقوف.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ اَنْۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُّلُوْكًا ۖ وَّاٰتٰىكُمْ مَّا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ⑳

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته ای قومه (زما) یاد کړیٔ تاسی نعمت (احسان) د الله پر تاسی باندی کله چه وګرځول (الله) په تاسی کښی (ډیر) انبیاء او وګرځول (الله) په تاسی کښی (یا له تاسی نه) باچایان او در ئی کړ تاسی ته هغه چه نه ئی ورکړی ؤ هیڅ یوه ته له خلقو (د زمانی ستاسی)

تفسیر: په «موضع القرآن» کښی دی چه حضرت ابراهیم علیه السلام د خپل پلار وطن (عراق) پریښود او د الله تعالیٰ په لاره د (شام) ملک ته لاړ او هلته ئی هستوګنه غوره کړه او تر یوی

مودی پوری ئی اولاد ونشو دلته الله تعالیٰ پری زیری وکړ چه «زه ستا زیاته اولاده خپروم او د (شام) ځمکی به هغوی ته ورکوم او نبوت، دین ، کتاب او سلطنت به د دوی په منځ کښی ږدم.» بیا ئی د حضرت موسیٰ علیه السلام په وخت کښی هغه وعده پوره کړه او بنی اسرائیل ئی د فرعون له بیګاره وژغورل (وساتل) او قبطیان ئی ډوب کړل سبطیانو ته ئی وفرمایل چه له (عمالقه ؤ) سره جهاد وکړئ، او د (شام) ملک ځانته فتح کړئ! بیا د تل له پاره د (شام) ملک ستاسی دی حضرت موسیٰ علیه السلام هغه دولس تنه سړی چه د بنی اسرآئیلو په دوولسو قبائیلو باندی سرداران مقرر کړی وو (شام) ته ولیږل چه د هغه ملک حال احوال راوړی کوم خبرونه چه دوی د خپلو مطالعاتو په اثر راوړل له هغو ځنی دا څرګنده شوه چه د (شام) په ملک کښی خورا (ډیر) زیات محاسن او ښیګنی (فائدی) شته او د هغو (عمالقه ؤ) زور او قوت ئی بیان کړ چه دوی پر شاماتو او شامیانو مسلط او حاکمان وو. حضرت موسیٰ علیه السلام دوی ته وویل «تاسی خپل قوم ته د (شام) محاسن بیان کړئ! مګر د دښمن د قوت څه ذکر مه کوئ!» له دوی ځنی یواځی دوو تنو پر دغه حکم عمل وکړ او لسو تنو نورو ئی تری مخالفت وکړ، کله چه نورو بنی اسرائیلو دا خبری واوریدی نو بی زړه شول. او ویی غوښته چه بیرته ستانه (واپس) شی او (مصر) ته راشی، د دی تقصیر له امله (وجی) تر څلویښتو کلونو پوری د شاماتو په فتح کښی ځنډ (تعطل) پیښ شو په دی موده کښی دوی په میدانونو کښی سرګردانه ګرځیدل کله چه د هغه قرن او زمانی سړی مړه شول نو د همغو دوو سړیو په لاس هغه فتح پوره شوه چه له موسیٰ علیه السلام څخه وروسته د ده خلیفه ګان شوی وو.

﴿ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَآءَ ﴾ کله چه وګرځول الله جل جلاله په تاسی کښی ډیر انبیاء یعنی ستاسی د اعلیٰ جد حضرت ابراهیم علیه السلام له زمانی راهیسی تر نن ورځی پوری څومره ډیر انبیاء علیهم السلام ستاسی په منځ کښی پیدا شوی دی. مثلاً حضرت اسمٰعیل، اسحٰق، یعقوب، یوسف او پخپله موسیٰ او هارون علیهم الصلوات والتسلیمات او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر یوی اوږدی زمانی پوری قائمه پاتی وه (چه تاسی ته به دوی ارشادات کول او پری مشرف او معزز کیدلی به!)

﴿ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا ﴾ او وګرځول (الله په) تاسی (کښی یا له تاسی نه) باچایان یعنی د (فرعون) له خورا (ډیر) ذلت، سپک توب او غلامی څخه مو آزادی درکړه! او د فرعونیانو په اموالو او املاکو مو مسلط وګرځولئ! او له دی نه وړاندی ستاسی له منځه مو حضرت یوسف علیه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزانو او سلطنت تسلط عطاء فرمائلی ؤ. بیا وروسته مو هم حضرت سلیمان علیه السلام او نور انبیاء علیهم السلام او باچایان پیدا کړل ګواکی د دین او دنیا له دواړو لویو نعمتو سره مو تاسی ته سر لوړی درکړه. ځکه چه په دینی مناصبو کښی خورا (ډیر) لوی منصب نبوت، او په دنیا کښی آخری اقبال آزادی او باچاهی ده، چه دا دواړه شیان (**الله جل وعلا شانه**) تاسی ته ای بنی اسرایلو درعطاء او مرحمت فرمائلی دی.

﴿ وَءَاتَىٰكُم ﴾ الآية - او در ئی کړ تاسی ته ای بنی اسرآئیلو هغه شیان چه نه ئی ورکړی ؤ هیڅ

یوه ته له خلقو د زمانی ستاسی) یعنی هر کله چه موسیٰ علیه السلام ته ئی دا خطاب وفرمایه چه پر بنی اسرآئیلو باندی د دنیا له ګردو (تولو) خلقو څخه د الله تعالیٰ زیاته مهربانی او لوریدنه شوی ده (لکه من، سلویٰ، د وریځی سوری، بهول د اوبو له تیږی (ګټی) او د بحر څیرول) د ﴿ أَحَدًا مِّنَ الْعَٰلَمِينَ ﴾ حمل پر عمومو باندی به ځکه صحیح نه وی چه زمونږ د محمدیه صلی الله علیه وسلم امت په نسبت په خپله په قرآن کریم کښی تصریح ده ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ (٤ جزء د آل عمران ١١٠ آیت ١٢ رکوع) ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَآءَ ﴾ (٢ جزء د البقرة ١٤٣ آیة ١٧ رکوع).

يَٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾

ای قومه (زما) ننوځئ تاسی ځمکی پاکی کړی شوی (د بیت المقدس یا د شام یا د ایلیا یا د اریحا) ته هغه ځمکه چه مقرره کړی ده الله تاسی ته (په لوح محفوظ کښی په شرط د ایمان ستاسی) او بیرته مه ځئ تاسی په شاؤ خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسی زیانکاران (په سعی خپلی).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ په خوا له دی نه له حضرت ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلی وه چه ستا اولادی ته به دا ملک ورکوم، او هغه وعده هرو مرو (خامخا) پوره کیدونکی ده، هغه خلق به نیکمرغه او بختور وی چه د هغو په لاسو او وسیله دغه پوره شی.
(نو ننوځئ! دی پاکی ځمکی ته! او شا مه ګرځوئ له جهاده که نه سخت نقصان به وګالئ! «برداشت کړئ») یعنی په جهاد فی سبیل الله کښی بیزړه‌توب، ویره او بی همتی مه کوئ! او د مریتوب (غلامی) د ژوندون په لوری مندی مه وهئ!

قَالُوا يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾

وویل دغو (بنی اسرآئیلو) ای موسیٰ بیشکه په دی ځمکه کښی یو قوم دی ډیر زورور (چه مونږ ئی د مقابلی طاقت نه لرو) یعنی ډیر قوی هیکل، میړنی، پیاوړی او له رعبه ډک او ویروونکی دی او بیشکه مونږ له سره نه

ننوځو په دغې ځمکې کښې تر هغې پورې چه ووځي دوی له دې (ځمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځایه (بې له جنګه) نو بیشکه مونږ ننوتونکي یو.

تفسیر: یعنې د مقابلې همت په مونږ کښې نشته. هو! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تیاره خوروـ تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ!

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ

وویل دوو سړیو له هغو کسانو چه ویریدل (له الله نه) چه انعام (احسان) کړی ؤ الله په دوی دواړو چه ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکې) په دروازو کښې، نو کله چه ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بیشکه هم دا تاسې به غالبان یئ (پر هغوی ځکه چه دوی بې زړه دي)

تفسیر: دا دوه سړی یو حضرت یوشع بن نون رحمة الله علیه او بل کالب ابن یوفنا رحمة الله علیه وو چه له الله تعالیٰ ځنې ویریدل ـ نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هیڅ نه ویریدل. له الله ځنې ویریده متقي شه مسلمان چه وتښتي له تاجن وانس خبیث شیطان یعنې همت وکړئ! او د ښار تر وره پورې خو لاړ شئ! نو بیا به الله تعالیٰ هم تاسې ته بری درکړي ځکه چه الله تعالیٰ د هغه چا په مدد کښې دی، چه هغه په خپله څه حرکت وکړي.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که یئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسیر: معلومه شوه چه د مشروعو اسبابو پریښودل «توکل» نه دی. بلکه «توکل» دا دی چه د کوم نیک کار په کولو کښې انتهائي سعی او کوښښ او آخري جداوجهد وکړ شي بیا د هغه په مثمر او منتج (نتیجه) کیدلو کښې پاک الله ته هیله (امید) او هغه ته اسره وکړئ! او په خپل زیار (محنت) او کوښښ ونه نازیږئ! او مه مغروریږئ! باقي د مشروعو اسبابو پریښودل او تش تور امیدونه او هیلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی

مؤمنه! واوره ! كه كوښښ ونه كړى! په جداوجهد او عمل
هغه كالى به اغوستلى نه شى! چه درگندلى دى خياط د ازل

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿٢٤﴾

وويل دغو (بنى اسرآئيلو) اى موسىٰ بيشكه چه مونږ له سره نه ننوځو دى ښار ته هيڅكله څو چه وى دغه (عمالقه) پكښى پس ځه ته او (ځى دى) رب ستا (يا ته او مشر ورور او مربى ستا چه هارون دى) نو جنگ وكړئ تاسى دواړه بيشكه مونږ دلته ناست يو (له جنگه، په انتظار د برى ستا)

تفسير: دا د هغه قوم مقوله او وينا ده چه د ﴿ نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ﴾ مدعيان وو. مگر داسى گستاخى او سپين سترگى كول د دوى د دائمى تمرد او پرله پسى سركشى او طغيان ځنى هيڅ لرى او مستبعده نه دى.

قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾

وويل (موسىٰ) اى ربه (زما) بيشكه زه مالک نه يم (اختيار نه لرم) مگر د ځان خپل او د ورور خپل (چه هارون دى) نو بيلتون (جدائى) وكړه په منځ زمونږ او په منځ د قوم فاسقانو كښى (چه د فرمان له دائرى نه وتلى دى)

تفسير: حضرت موسىٰ عليه السلام د دوى د دى وينا څخه خورا (ډير) زيات خپه شو، او د خپگان په حالت كښى ئى دا پورتنى دعاء وكړه. څرنگه چه له گردو (تولو) قومونو څخه د حكم نه منل او بى زړه توب او عصيان ليده كيده، نو ځكه ئى په دعاء كښى پرته (علاوه) له خپل ځان او له خپل ورور چه هغه هم يو معصوم نبى ؤ ، د بل چا ذكر ونه فرمايه يوشع رحمة الله عليه او كالب رحمة الله عليه هم د دوى دواړو سره طبعاً راغلل.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

نو وفرمايل (الله) پس بيشكه دغه (مقدسه ځمكه) حرامه كړى شوى ده پر دوى باندى (ننوتل هغى ته) څلويښت كاله چه حيران سرګردان به ګرځى دوى په (هم دى) ځمكه كښى، نو مه خپه (او متأسف) كيږه پر قوم فاسقانو (وتونكى له فرمانه).

تفسير: يعنى د بيلتون دعاء په حسى او ظاهرى ډول (طريقه) سره خو قبوله نشوه. هو! معناً بيلتون وشو چه دوى تول سره په الٰهى عذاب كښى اخته شول حيران او سرګردان به سره ګرځيدل او حضرت موسىٰ او هارون عليهم االسلام د رسالت په پوره اطمينان او داده زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتى شول. لكه چه په كوم كلى كښى عمومى طاعون يا وبا ګډه شوى وى. او د زړهاؤ ناروغانو په منځ كښى دوه درى تنه پياوړى (مضبوط) او قوى القلب سړى وى چه د دوى په دارو او درمل، معالجه، تفقد او چاره جوړولو كښى مشغول وى كه د ﴿ فَافْرُقْ بَيْنَنَا ﴾ معنى د «بيلتون وكړه» په ځاى په «فيصله وكړه» سره شوى وى، نو دا مطلب به لا زيات واضح شوى وى. حضرت شاه صاحب ليكى چه دا ګرده (توله) قصه ئى كتابيانو ته واوروله، په دى مناسبت كه تاسى هم د نبى آخرالزمان صلى الله عليه وسلم رفاقت ونه كړئ! لكه چه ستاسى نيكه ګانو د موسىٰ عليه السلام له رفاقته سر غړولى ؤ او له جهاده شخه ئى ځانونه بيرته ايستلى وو نو دا نعمت به هم د نورو په برخه كيږى لكه چه په برخه ئى هم شو.

كه تاسى د يوى لمحى له پاره دا ګرده (توله) ركوع تر نظره تيره كړئ! او د محمدى امت پر احوالو غور وكړئ! نو درښكاره به شى، چه پر مونږ باندى د الله تعالىٰ هغه انعامونه شوى دى چه نه په پخوانيو امتونو شوى دى او نه به ورستنيو باندى كيږى زمونږ له پاره ئى خاتم الانبياء سيدالرسل صلى الله عليه وسلم ته ابدى شريعت وركړ او راويى ليږه او په مونږ كښى ئى هغه عالمان او امامان پيدا كړل، چه سره له دى چه د نبوت منصب نه لرى، د انبياؤ عليهم السلام وظائف په ډير ښه ډول (طريقه) سره پاى (آخر) ته رسوى د نبى عليه السلام نه وروسته د ده په امت كښى داسى ښه ښه خليفګان مشران او قائدان شوى دى چه ګرد (تول) جهان ته ئى د اخلاقو، سياست او نورو د اصولو هدايت وركړى دى هم دى امت ته د «جهاد» امر هم شوى دى نه يواځى له (عمالقه ؤ) سره، بلكه د ګرد (تول) جهان د جبارينو سره. تش د (شاماتو) د ځمكو د فتح كولو له پاره نه، بلكه په شرق او غرب كښى د «كلمة الله» د اعلا او د فتنى د منځه ايستلو له پاره.

له بنى اسرآئيلو سره الله تعالىٰ د ارض مقدسه د اعطاء وعده فرمايلى وه، ليكن له دى محمدى امت سره ئى داسى وعده فرمايلى ده ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ وعده کړی ده الله له هغو کسانو سره چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه عملونه چه خامخا به خلیفګان کړی دوی په ځمکه کښی لکه چه خلیفګان کړی ئی وو هغه کسان چه پخوا له دوی نه وو او خامخا به ثابت کړی دوی لره دین د دوی هغه دین چه غوره کړی ئی دی دوی لره او خامخا به بدل ورکړی دوی لره پس له ویری د دوی امن ، عبادت به کوی دوی زما ، شریک به نه پیدا کوی دوی له ما سره هیڅ شی، او هر څوک چه کافر شو وروسته له دی نه پس دغه کسان هم دوی دی فاسقان» (١٨ جزء د النور ٥٥ آیت ٧ رکوع)

که موسیٰ علیه السلام بنی اسرائیلو ته له جهاده ځنی د تښتیدلو ممانعت فرمایلی ؤ نو زمونږ محمدی صلی علیه وآله وسلم امت ته هم الله تعالیٰ هم داسی خطاب فرمایلی دی

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴾ ای مومنانو کله چه ملاقات وکړئ (مخامخ شئ په جنګ کښی) تاسی له هغو کسانو سره چه کافران شوی دی حال دا چه دوی غونډ وی د جنګ په ډګر کښی، نو مه ګرځوئ دوی ته شاوی خپلی په نیت د تیښتی» (٩ جزء١٥ آیت د الانفال ٢ رکوع).

انجام ئی دا شو چه د حضرت موسیٰ علیه السلام رفیقان له (عمالقه ؤ) څخه وویریدل او هسی بی زړه توب ئی وکړ، چه خپل نبی علیه السلام ته ئی داسی وویل ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ ځه ته او رب ستا نو وجنګیږئ تاسی! دواړه بیشکه مونږ دلته ناست یو».

لیکن د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو د خپل پاک نبی صلی الله علیه وسلم په حضور کښی د «بدر» د غزا په مشوره کښی په لوړ غږ او جګ (اوچت) آواز داسی عرض وکړ «پر الله تعالیٰ قسم دی چه که تاسی د ترخه سیند (لوی بحر) په موجونو کښی د ننوتلو حکم مونږ ته وکړی مونږ به په هغه کښی هم خپل ځانونه ورګوزار کړو، او یو تن به هم له مونږ ځنی پاتی نشی. او امید دی چه الله تعالیٰ به تاسی ته زمونږ له پلوه داسی شیان دروښیی ، چه د هغو له لیدلو څخه به ستاسی سترګی خوشاله او روښانه شی، مونږ به له خپل پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره ملګری یو، او له ده سره به یو ځای جهاد ته ځو، او له ده نه به وړاندی ، وروسته، ښی او کیڼ طرف ته جنګیږو، او جهاد به کوو. د الله تعالیٰ په فضل مونږ له هغو کسانو ځنی نه یو، چه موسیٰ علیه السلام ته ئی ویلی وو ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ د دی تعهد نتیجه داسی شوه چه په هومره موده کښی چه بنی اسرائیل له فتوحاتو ځنی بی برخی او د (تیه) په صحرا او میره کښی سرګردانه ګرځیدل، له هغه څخه په لږه موده کښی زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو په مشرق او مغرب کښی د هدایت او د ارشاد بیرغونه ودرول ﴿ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ

او ولوله (ای محمده!) پر دغو (بنی اسرائیلو یا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چه هابیل او قابیل وو) په حقه سره

تفسیر: یعنی د آدم علیه السلام د دوو صلبی ځامنو (قابیل) او (هابیل) قصه او واقعی حال دوی ته واوروه! ځکه چه په دی قصه کښی د هغه یوه وررور ذکر دی چه د خپل بل وررور پر مقبولیت او تقویٰ ئی حسد او رخه (کینه) کړی وه او په هم دی غیظ او قهر سره ئی هغه په ناحقه سره وواژه او د ناحقی وینی د عواقبو بیان پکښی کړی شوی دی
په رومبی رکوع کښی راښودلی شوی وو کله چه (بنی اسرآئیلو) ته دا حکم ورکړ شو چه له ظالمانو او جابرانو سره قتال وکړئ! نو دوی وویریدل او تری وتښتیدل اوس د (هابیل) او (قابیل) قصه اوړول د دی خبری له پاره تمهید دی چه د متقیانو او مقبولو بندګانو قتل له ډیرو شدیدو جرائمو ځخه دی او له هغه ځنی خلق په ډیر بی انتهاء تهدید او تشدید سره منع کړی شوی دی، نو د هغه له پاره دا ملعونان څرنګه تل مستعد او تیار په نظر راځی. پخوا له دی نه هم دوی ډیر انبیاء وژلی وو. او اوس هم د الله تعالیٰ د ډیر لوی رسول صلی الله علیه وسلم په خلاف د بغض او حسد له لاری راز راز(قسم قسم) پلمی (منصوبی) او حیلی جوړوی. ګواکی د ظالمانو او شریرانو له مقابلی ځنی ځانونه ایستل او د معصومو او بیګناهو بندګانو وژل او د هغوی پر خلاف د قتل او بندی کولو سازشونه او پلمی (منصوبی) جوړول د دی قوم دود (رواج) او دستور دی. او سره له دی د ﴿ نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ﴾ دعوی هم کوی. له دی تقریره سره سم د (قابیل) او (هابیل) قصه او بیا پر دی باندی د ﴿ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴾ الآیة - تفریع، دا ګرد (تول) به د هغه مضمون له پاره تمهید وی چه د دی قصی او د تفریع په پای (اخر) کښی ئی فرمایی ﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ﴾ الآیة -

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ

کله چه نژدی کړه دواړو قربانی (د پسه او د غنمو د ستری الله ته) نو قبول کړ شو (پسه) له یوه د دی دواړو نه (چه هابیل ؤ) او قبوله نشوه (د غنمو ستری) له بله (چه قابیل ؤ)

تفسیر: یعنی د هغی جینئ نکاح چه آدم علیه السلام له خپل دستور سره سم له (هابیل) سره وتړله (قابیل) د هغی غوښتونکی شو، آخر د آدم علیه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله

تعالیٰ په دربار کښې څه نذر وړاندی کړ، تر څو دغه جینئ د همغه چا شی چه نذر ئی د پاک الله په دربار کښې مقبول شی. آدم علیه السلام ته داسی یقین پیدا شوی ؤ چه هم دا د (هابیل) نذر به ومانه شی لکه چه هم داسی هم وشو او آسمانی اور ښکاره شو، او د (هابیل) نذر ئی یوړ او هم دا په هغه وخت کښې د «قبول عندالله» قرینه او علامه وه.

قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ

وویل (قابیل) چه خامخا به ووژنم تا هرومرو (خامخا) (ای هابیله!)،

تفسیر: یعنی (قابیل) د دی مقبولیت له لیدلو ځنی د حسد او رخی (بغض) په اور کښې وسوځید. او د دی په ځای چه د مقبولیت وسائل ځان ته غوره کړی، له ډیره غیظه او غضبه ئی په خپل حقیقی ورور باندی د وژلو توربرینښ وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

وویل (هابیل قابیل ته) چه بیشکه هم دا خبره ده چه قبلوی الله (قربانی) له پرهیزګارانو نه.

تفسیر: یعنی (هابیل) وویل چه په دی کښې زما څه قصور دی ، د الله تعالیٰ په دربار کښې د هیچا زور او قوت نه چلیږی او یوائې هلته تقویٰ پکاریږی، ګواکی زما هغه نذرانه چه مقبوله شوه، د هغی سبب تقویٰ وه که ته هم ځان ته تقویٰ غوره کړی نو الله تعالیٰ له تا سره څه مخالفت نه لری.

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

قسم دی خامخا که دی راوغځاوه تا (ای قابیله) ماته لاس خپل دپاره د دی چه ته ووژنی ما نو نه یم زه غځوونکی د لاس خپل تاته چه ووژنم تا بیشکه زه ویریږم له الله چه رب (پالونکی د ګردو (تولو)) عالمیانو دی.

تفسیر: حضرت شاه صاحب فرمائی که څوک په ناحقه سره بل وژنی، نو ده ته اجازه شته چه هغه ظالم ووژنی او که صبر وکړی، نو د شهادت درجه به مومی» او دا حکم د خپل مسلمان ورور په مقابل کښی دی که نه چیری چه شرعاً د انتقام او شرعی مدافعی مصلحت او ضرورت وی هلته مات لاس او پښه کیناستل جائز نه دی، مثلاً له باغیانو او کافرانو سره قتال په کار دی ﴿ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴾ «٢٥» جزء د الشوریٰ (٣٩) آیت ٤ رکوع) ﴿ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ﴾ الآیة - بیشکه زه ویریږم له الله چه پروردګار د ګرد (تول) جهان دی) یعنی زه له تا څخه نه ویریږم. بلکه له الله تعالیٰ څخه ویریږم او غواړم تر هغه پوری چه شرعاً امکان وی، د خپل ورور په وینو خپل لاسونه ونه لړم. ایوب سختیانی رحمة الله علیه به ویل په محمدی صلی الله علیه وسلم امت کښی هغه ړومبی سړی چه په دی آیت ئی عمل وکړ، او خلقو ته ئی خپل دا تعمیل ورښکاره کړ، صاحب الحیاء والایمان ، جامع آیاة القرآن حضرت ذی النورین سیدنا (عثمان بن عفان) رضی الله عنه ؤ «ابن کثیر» چه ده خپل سر جار (قربان) کړ ولی په دی باندی خوښ او رضاء نشو، چه د ده د سر په مقابل کښی د یوه مسلمان ګوته هم پری شی. رضی الله تعالیٰ عنه.

إِنِّي أُرِيدُ أَن تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

په تحقیق زه اراده لرم د دی چه رجوع وکړی (اخته شی) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلی (چه پخوا دی کړی ده) نو شی به ته له صاحبانو (ملګریو) د اور (د دوزخ) او هم دا (اور) دی جزا د ظالمانو (چه په ناحقه وینی تویوی)،

تفسیر: یعنی زما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره یو ځای کړه، ستا د ګرد (تول) عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دی. او زما د وینی ګناه به هم لا پری زیاته شی، او د مظلومیت له امله (وجی) به زما ګرد (تول) ګناهونه رامعاف شی. «موضح القرآن» ابن جریر رحمة الله علیه د مفسرینو اجماع نقل کړی ده چه «باثمی» معنی هم دا ده. باقی هغه کسان چه دا ئی لیکلی دی، چه په قیامت کښی به د مظلوم ګناه په ظالم باندی اچوله کیږی، هغه مضمون هم په یوه حیثیت سره صحیح دی. مګر د محققینو په نزد هغه د دی آیت تفسیر نه دی. اوس د (هابیل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسی نیت کړی وی، چه زما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلی، نو ما داسی اراده کړی ده چه د خپل ځان هیڅ مدافعه له خپله لوری ونه کړم، تر څو چه د عزیمت د ترک خبره هم پر ما باندی رانشی.»

فَطَوَّعَتْ لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ

نو ښائسته كړ دغه (قابيل) ته (اماره) نفس د ده وژل د ورور د ده (چه هابيل ؤ)

تفسير: ښائى په ابتداء كښى لږ څه ويره او خوف ور پيدا شوى وى او ورو ورو اماره نفس به دا خيال پوخ كړى وى. او هم دا كيفيت عموماً د معاصيو په ابتدا كښى پيدا كيږى.

فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾

بيا وواژه (قابيل) دغه (هابيل) نو وګرځيد (قابيل په دنيا او عقبىٰ كښى په سبب د قتل د هابيل) له زيان كارانو

تفسير: دنيوى خسران خو دا دى چه داسى يو ښه ورور ئى له لاسه وايست چه د ده مټ او ملاتړ ؤ او پخپله ليونى او مړ شو.
په حديث شريف كښى راغلى دى «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسى ګناهونه دى چه له آخرته پخوا په هم دى دنيا كښى د هغو سزا وركوله كيږى» او اخروى خسران ئى دا دى چه په دنيا كښى د ظلم، قطع رحم ، قتل عمد ـ او د بدامنى د دروازى له خلاصولو څخه (قابيل) د هغو ګردو (تولو) ګناهونو د سزا مستوجب هم كيږى، چه وروسته له دى نه له دى نوعى ګناهونو څنى په دنيا كښى وكړى شى، او دى به په هغو ګردو (تولو) كښى د بانى كيدلو له وجى شريك ګڼه شى، لكه چه په حديث شريف كښى هم مصرح ده.

فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾

نو ولیږه الله يو كارغه چه كوځالى ئى كاوه په ځمكه كښى (په مښوكه او پنجو خپلو سره) له پاره د دى چه وښيى دغه (قابيل) ته چه څرنګه پټه كړى

جته د ورور خپل (هابیل)، وویل (قابیل) ای افسوسه زما راشه دغه دی وخت دی (یعنی افسوس دی ماته) آیا عاجز وم زه له دی چه کیدی په شان د دی کارغه (په پوهه کښی) نو پټه کړی به می وه جته د ورور خپل، نو وګرځید (قابیل په دی قتل د هابیل سره) له پښیمانی کوونکو څخه.

تفسیر: کله چه پخوا له دی نه بل کوم انسان نه ؤ مړ. نو ځکه (قابیل) پس له وژلو د (هابیل) څخه نه پوهیده چه دی د خپل ورور له مړی سره څه وکړی؟ تر څو چه ئی یو کارغه ولید چه په ځمکه کښی کنده کینی ـ او د بل کوم کارغه مړی په کښی پټوی، نو د هغه له لیدلو ځنی د (قابیل) سر ته څه عقل ورغی او له خپله ځانه سره ئی وویل چه «ښائی زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کښی هم داسی خښ کړم» او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چه «زه په پوهه عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږی او همدردی ـ کښی له دی کارغه څخه هم ښکته یم.» ښائی چه حق تعالیٰ د دی له امله (وحی) د یوه ادنیٰ ساکښ (ذی روح) په وسیله (قابیل) ته داسی تنبیه ورکړه چه هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرمیږی ، او متآثر شی په ساکښانو (ذی روحو) کښی د کارغه دا خصوصیت دی چه دی د خپل ورور د مړی په ښکاره پاتی کیدلو باندی ډیر زیات شور ماشور کوی.

﴿ فَأَصْبَحَ مِنَ النَّدِمِينَ ﴾ نو وګرځید قابیل په دی قتل د هابیل سره له پښیمانی کوونکو څخه) هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی چه له ګناه ځنی معذرت او انکسار او فکر او تدارک هم وی. په دی موقع کښی د (قابیل) افسوس او ارمان کول د الله تعالیٰ په عصیان او نافرمانی نه ؤ بلکه په خپل هغی بدحالی باندی ؤ چه د خپل هغه ورور (هابیل) له وژلو څخه وروسته ور رسیدلی وه.

مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ

په سبب د دی (قتل) لیکلی وو (حکم کړی ؤ) مونږ پر بنی اسرائیلو (اولاده د یعقوب) چه بیشکه شان دا دی هر څوک چه ووژنی یو نفس بی له (عوض، بدل د) بل نفس نه (یا بی) له فساده په ځمکه کښی (چه په ملک کښی ئی فساد کړی وی) نو ګواکی وژلی ئی دی خلق ټول، او هر چا چه ژوندی کړو دغه (یو نفس چه سبب شی د ژوندون یی) نو ګواکی ژوندی کړی ئی دی خلق ټول،

تفسیر: یعنی په ناحقه قتل کښې ډیر دنیوی او اخروی خسران دی. او خورا (ډیر) خرابی نتیجې وربانډې مرتبیږي. تر دې چه په خپله قاتل هم د دې حرکت څخه وروسته ډیر افسوس او ارمان کوی او یو لاس پر بل لاس موښې نو له دې سببه مونږ بنی اسرائیلو ته داسې هدایت ورکړ (چه بیشکه شان دا دی هر څوک چه ووژنی یو نفس بی له عوض او بدل د بل نفس څخه یا بی‌فساده په ځمکه او ملک کښې نو ګواکې وژلی ئی دی خلق تول،) یعنی بی له دې چه هغه څوک وژلی وی او پری قصاص ئی کړی. په ملک کښې د فساد اچولو ډیر صورتونه دی. مثلاً العیاذ بالله اهل حق له حق دین څخني منع کړی یا د انبیاء علیهم السلام اهانت وکړی یا مرتد شي او د دې خبرې وسیله وګرځي چه نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بی دینی ته ئی ترغیب کړی، (یا لاره وهل یا زنا د محصن) وقس علیٰ ذلک.(او هر چا چه ژوندی کړ یو نفس چه سبب شي د ژوندون ئی نو ګواکې ژوندی کړی ئی دی خلق تول،) پرومبی د ځمکې په مخ کښې لویه ګناه هم دا پیښه شوه چه «قابیل» د «هابیل» قاتل شو او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو. نو ځکه په «تورات» کښې داسې فرمایل شوی دی «که څوک یو سړی وژنی ګواکې چه ګرد (تول) خلق وژنی» یعنی د یوی ناحقې وینې له تویولو څخنی نور هم پر هغه جرم زړور کیږی نو په دې حیثیت سره هر هغه سړی چه بل وژنی ګواکې د بدامنی تاداو (بنیاد) ږدی او هغه د ګردو (تولو) انسانانو د وژلو او د عمومی بدامنی ور، پرانیځی او هغه څوک چه یو سړی ژوندی کوی یعنی د کوم ظالم قاتل له لاسه ئی ژغوری (ساتی) ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو (تولو) انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتی کیدلو دعوت ورکوی او دغې نیکی ته دوی ګرد (تول) سره رابولی.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق راغلی وو دوی ته رسولان زمونږ په حکمونو ښکاره بیا په تحقیق سره ډیر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کښې خامخا مسرفان (له حده تیریدونکی) دی.

تفسیر: شیخ الهند رحمة الله علیه له «بینات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی او دا هم ممکن دی چه له «بینات» څخه هغه ښکاره معجزی او دلائل مراد وی چه هغو سره د کوم رسول د ﴿مِنْ عِنْدِ اللهِ﴾ کیدلو تصدیق وکړی شي. یعنی د (بنی اسرائیلو) ډیرو خلقو داسې ښکاره آثار لیدلی دی او ډیر هسی ښکاره حکمونه ئی اوریدلی دی. خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او

طغیانه او تیری څخه ئی لاسونه نه دی اخیستی. د معصومو انبیاؤ علیهم السلام وژل او په خپلو منځو کښی ناحقی وینی تویول، د دوی دائمی عادت دی او نن ورځ هم د خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم د قتل (معاذالله) یا ایذاء او د مسلمانانو آزار او تذلیل له پاره هر راز (قسم) ناولی پلمی (منصوبی) او سازشونه کوی او دومره نه پوهیږی کله چه د «تورات» له حکم سره سم د یو سړی وژل په هر ډول (طریقه) سره چه وی دومره لوی جرم دی چه ګواکی د هغه قاتل د ګرد (تول) جهان د انسانانو قاتل دی نو د دنیا له ګردو (تولو) څخه زیات کامل او اکمل انسان او له ګردو (تولو) څنی د مقبول او مقدس جماعت قتل او ایذاء پسی لویدل او له دوی سره جنګ او مقابلی ته ملا ترل د الله تعالیٰ په نزد ډیر درونډ او لوی جرم دی. د الله تعالیٰ له رسولانو او استاځیو سره جنګیدل ، په حقیقت کښی له حق تعالیٰ سره جنګیدل دی. ښایی د دی له امله (وجی) په دغه راتلونکی آیت کښی د هغو خلقو د دنیوی او اخروی سزاګانو ذکر کړی شوی وی چه له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره جنګیږی یا په دنیا کښی راز راز(قسم قسم) فسادونه خوروی او خپل ځانونه د «**مسرفون فی الارض** مصداق ګرځوی.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه جزا د هغو کسانو چه جنګ کوی دوی له (دوستانو) د الله او د رسول د ده سره او سعی کوی (منډی وهی) دوی په ځمکه (په ملک) کښی له پاره د فساد (او بدامنی غورځولو) چه دوی وژلی شی یا دی په دار کړ شی یا ذی پری کړی شی لاسونه د دوی او پښی د دوی سره مخالفی (یعنی ښی لاس او کینه پښه یا عکس د دی) یا دی وشړلی شی له ځمکی (په حبس سره یا له هغه ځایه بل لری ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوایی ده په دنیا کښی او (شته) دغو (غلو) ته په آخرت کښی عذاب ډیر لوی،

تفسیر: اکثر مفسرین له دی څخه لاره شوکول او داړه اچول مرادوی مګر که دا الفاظ په خپل عموم باندی پریښود شی نو مضمون لا وسیع کیږی د دی آیت هغه شان نزول چه په صحیحو

احاديثو كښې راغلي دي هغه هم د هم دې مدعا مقتضي دي چه دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي. «له الله جل جلاله یا د ده له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره جنګ کول» یا «په ځمکه کښې فساد یا بدامني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي چه په دې کښې د کفارو حملې د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول ناحق قتل، نهب مجرمانه پلمې(منصوبې)، اغوا کوونکې نشرات مضر، تبليغات ګرد (تول) سره داخليدی شي او له دې ځنې هر يو جرم داسې دی چه د هغه مرتکب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چه پاس په دې آيت کښې ذکر شوي دي د يوې نه يوې هرومرو (خامخا) مستحق ګرځي د غلو احوال څلور صورتونه لري

١. چه مرګ ئې کړی وی مګر مال وړلو ته ئې وار نه وی رسيدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شی!)

٢. چه هم ئې مرګ کړی وی او هم ئې مال وړی وی. (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شی!)

٣. چه مال ئې لوټ کړی وی خو مرګ ئې نه وی کړی.(نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شی.)

٤. چه نه ئې وژل کړی وی او نه ئې مال وړی وی. او د قصد او تیاری نیولو څخه وروسته نیول شوی وی، (نو داسې غله دې په بندی کولو سره د مځکې له مخ څخه ورک شی) په دغو څلورو حالتونو کښې بالترتيب هم دا څلور سزاګانې مقرر دي چه پاس (په آيت او بين القوسين کښې) ذکر شوی دی. د غلو بل کوم لری ځای ته فرارول او هلته ئې بندی کول او قيد ساتل زمونږ د امام اعظم ابو حنيفه نعمان بن ثابت بن زوطی بن ماه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چه توبه وباسي پخوا له هغه نه چه قادر شی (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطيږي) نو پوه شئ په دې چه بيشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډير رحم والا دی.

تفسير: يعنې دا پاس ذکر شوی سزاوی چه د حدودالله او «حق الله» پر ډول (طريقه) دي، دا ګردې (تولی) پخوا له نيولو څخه په توبه ايستلو سره معافيدی شي مګر حقوق العباد نشي معافيدلی يعنې که د چا مال ئې اخيستی وی نو ضمان ورکول پرې اوړی که قتل ئې کړی وی نو قصاصيږی. هو د دی شيانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبيه: له دې حد څخه ماسوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطيږی لکه د زنا حد، د

شرب الخمر حد، د سرقی حد، د قذف حد.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مومنانو!) ووېرېږئ تاسی! له الله او طلب کړئ! ده ته وسیله (په طاعت سره)

تفسیر: د «الوسیلة» تفسیر ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه مجاهد، ابووائل، حسن او نورو اسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی نو د وسیلی لټولو معنی به دا وی چه د هغه د قرب وسیله ولټوئ! قتاده رحمة الله علیه ویلی دی «**ای تقربواالیه بطاعته والعمل بما یرضیه** د الله تعالیٰ نژدیوالی حاصل کړئ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل» یو شاعر وایی
اذاغفل الواشون عدنا لوصلنا - و عادالتصافی بیننا والوسائل
په دی کښی هم دغه د قرب او اتصال معنی مراده ده. او هم داسی دی هغه چه په حدیث کښی راغلی دی چه «وسیله» په جنت کښی یو ډیر ښه اعلیٰ منزل دی چه د دنیا کوم یوه بنده ته وررسیږی. رسول الله مبارک ارشاد فرمایلی «وروسته له آذانه له الله جل جلاله څخنی زما له پاره هم دغه مقام وغواړئ!» نو د هغه مقام نوم هم «وسیله» د هم دی له امله (وجی) ایښی شوی دی چه د جنت له ګردو (ټولو) منازلو څخنی هغه مقام (عرش الرحمٰن) ته نژدی دی او د حق تعالیٰ د قرب په مقاماتو کښی له ګردو (ټولو) څخه پاس واقع دی. په هر حال ړومبی ئی وفرمایل چه ووېرېږئ! له الله جل جلاله څخنی ، لیکن دا ویریدل داسی نه دی لکه چه سړی له مار یا لړم یا ځمری یا لیوه یا نورو څخنی ویرېږی.؟ او تری لری تښتی بلکه له دی خبری څخه ووېرېږئ چه د ده له خوښی او رحمت څخه لری چیری ونه لویږئ! نو ځکه ئی وروسته له ﴿ اتَّقُوا اللَّهَ ﴾ څخه ﴿ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ﴾ وفرمائل یعنی د ده له ناخوښی، لریوالی او بیلتون څخه ووېرېږئ! او د وصول او قرب الی الله د حصول له پاره کوښښ وکړئ. او ښکاره ده چه له کوم شی سره مونږ هلته قریب کیدی شو چه تر هغه پوری د رسیدلو ګردی (ټولی) لاری قطع او پری کړو او پر هغی باندی په تللو هغه ته ورسیدی شو نو د هم دی په نسبت فرمایی ﴿ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ ﴾ وکړئ د ده په لاره کښی یعنی پر هغی باندی د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ څو تاسی د هغه قرب حاصل کړئ او په خپل مراد ورسیږئ او بریالیان (کامیاب) شئ!»

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کښی (د کلمة الله د اعلاء په غرض) له پاره د دی چه په مراد ورسیږی (خلاص شئ له عذابونو)

تفسير: په رومبی رکوع کښې ئی د هغو کسانو د دنیوی او اخروی سزاګانو بیان وفرمایه چه له الله او د ده له رسول صلی الله علیه وسلم سره جنګونه کوی او په ملک کښې بدامنی او فساد اچوی په دی رکوع کښې مسلمانان له هماغو سزاګانو ځنې ویروی او ورښیی کله چه شقی او بدبخت خلق له الله او له رسول الله سره جنګ وکړی نو تاسی د الله او رسول له خوا «جهاد» وکړئ! او که دوی په ځمکه کښې فساد خوروی نو تاسی په خپل کوښښ او ښه عمل سره د امن او آرامی د قائمولو له پاره فکر او کار وکړئ!

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی که وی دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چه په ځمکه کښې دی ټول او په قدر د دی نور (هم) له دی سره شی دپاره د دی چه فدیه وکړی دوی په هغه سره له عذابه د ورځی د قیامت څخه نو قبوله به نه کړه شی (دا فدیه) له دوی څخه او شته دوی ته عذاب ډیر دردناک.

تفسير: په پخوانی آیت کښې دا ښودلی شوی وو چه انسان له الله جل جلاله ځنې په ویریدلو او د ده د قرب په حاصلولو ـ او د ده په لاره کښې په «جهاد» کولو سره د فلاح او بری امید او هیله (ارزو) کولی شی. په دی آیت کښې ئی تنبیه فرمایلی ده هغه کسان چه له الله تعالیٰ څخه غاړه غړوی، که په آخرت کښې د ځمکی د منځ ګردی (تولی) خزانی، بلکه له هغو څخه زیات هم صرف کړی ـ او په هغو سره د الله جل جلاله له عذاب څخه د خپل ځان ژغورنه (حفاظت) وغواړی، نو قبول به نشی ـ الغرض د آخرت بری او کامیابی په «تقویٰ»، «ابتغاء الوسیله» او په «جهاد فی سبیل الله» سره حاصلیدی شی ـ او په رشوت او فدیه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلیږی.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوی (غواړی به) دوی چه ووځی دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چه نه به وی دوی وتونکی له هغه اوره او شته دوی ته عذاب دائم (بی انتهاء بلا انقطاع)

تفسیر: له ډیرو احادیثو څخه ثابته شوی ده چه ډیر ګناهګار مؤمنان به تر یوی مودی پوری په دوزخ کښی پاتی کیږی ـ او بیا به ایستلی کیږی ـ او د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره به جنت ته داخلیږی ـ دا آیت له دغو احادیثو څخه مخالف نه دی ـ ځکه دلته په دی آیت کښی له ابتداء څخه یواځی د کفارو حال بیان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هیڅ یوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾

او غل (نارینه) او غله (ښځه) نو پری کړئ تاسی لاسونه د دوی (دواړو) دپاره د جزا د هغه عمل چه کړی دی دواړو د تنبیه له پاره له جانبه د الله او الله ډیر قوی دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی که اول ځلی غلا وکړی نو ښی لاس ئی له بنده پری کړئ! نور تفاصیل ئی د فقهی په کتابونو کښی موندل کیږی، په پخوانی رکوع کښی د داړی او نورو سزاګانو ذکر شوی ؤ ـ په منځ کښی د ځینو مناسباتو له امله (وجی) چه مونږ د هغو بیان کړی دی، مؤمنانو ته ځینی نور ضروری پندونه ورکړ شول، اوس بیا همغه پخوانی مضمون تکمیلوی ـ یعنی هلته د داړی سزا مذکوره شوی وه. په دی آیت کښی د غلا سزا راښیی ﴿ جَزَٰٓؤُاْ ﴾ الآیة ـ یعنی هغه سزا چه غله ته ورکوله کیږی هغه د مسروقه مال سزا نه ده بلکه د ده د فعل «سرقی» سزا ده. تر څو چه په هغه سره نور غله ویښ او تنبیه شی. بلاشبهه په هر هغه ځای کښی چه دا حدود جاری کیږی نو دوه ـ دری غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا ور بیخی بندیږی نن ورځ د نوی «تهذیب مدعیان» دا راز حدود وحشیانه سزا بولی. لیکن که غلا کول د دی صاحبانو په نزد «یو مهذب کار» نه وی ـ نو یقیناً د دوی «مهذبه» سزا د دی غیر مهذب کار (غلا) استیصال او له منځه وړلو کښی له سره مؤثره نشی واقع کیدی. که د لږ څه «وحشت» په تحمل سره ډیر غله مهذب شی ـ نو ښائی چه دغه د تهذیب حاملان او مدعیان خوښ شی ـ ځکه چه د دوی له «تهذیبی مشین» سره دغه «وحشت» مدد کوی. ځینی په نامه مفسرین هم په دی کوښښ کښی دی چه « **قطع الید** لاس پری کول» د غلا انتهائی سزا وتاکی! (مقرر کړی) او له دی ځنی ښکته او

خفيفه سزا له حق شريعت څخه حاصله او استخراج كړي مگر مشكل خو دا دى چه له دى څنى ښكته سزا نه په قرآن كريم كښې چيرى شته ـ او نه د نبوت په عهد او د لويو اصحابو په زمانو كښې د هغې كوم نظير او مثال ليدلى شوى دى. آيا كوم سرى داسى دعوى كولى شى چه په دومره اوږده زمانه كښې په هغو غلو كښې چه نيولى شوى دى يو تن هم ابتدائى غل نه ؤ، چه پر هغه باندى يواځى د جواز په ملحوظ د لاس پرى كولو په ځاى كومه ابتدائى سزا تطبيق او جارى شوى وى؟ ـ كوم ملحد په پخوانى زمانه كښې پر «حدالسرقه» داسى يوه شبهه كړى وه «كله چه شريعت د يوه لاس د بت پنځه سوه ديناره مقرر كړى دى، نو داسى يو قيمتدار لاس (چه په پرى كولو ئى پنځه سوه ديناره واجبيږى) د پنځو يا لسو روپيو په غلا كولو به څرنگه امكان ولرى چه پرى كړى شى؟» يوه عالم د ده په ځواب كښې څنگه ښه ويلى دى «**انها لما كانت امينة ـ كانت ثمينة، فلما خانت، هانت** كله چه هغه لاس امين ؤ قيمت ئى درلود (لرلو)، كله چه ئى غلا وكړه او خائن شو ـ نو ذليل شو» ﴿ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴾ او الله ډير قوى غالب دى ښه حكمت والا» لكه چه غالب دى نو ځكه حق لرى هر هغه قانون چه اراده ئى وكړى، جارى ئى كړى ـ او هيڅوک د ده په مقابل كښې څه نشى ويلى. او څنگه چه ورسره حكمت والا هم دى نو ځكه د دى خبرى هيڅ احتمال نشته چه تش د خپل كامله اختياره كار واخلى يا بى ځايه قانون نافذ كړى. او د خپلو ناتوانو بندگانو د مالونو د ساتنى له پاره څه انتظام ونه كړى ـ دا د ده له عزت او غلبى سره منافى دى ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسى خوى او آزاد (او بى له نيښى) پريښودل د ده له حكمت څخه مخالف كار دى.

﴿ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٩﴾ ﴾

نو هر چا چه توبه وويسته (له بدو كارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه ئى كړ عمل خپل) پس بيشكه الله رجوع كوى (په رحمت سره) په ده بيشكه الله ډير مغفرت والا دى (د خطياتو) ښه مهربان دى (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعنى توبه كه ربښتيا او د زړه وى چه د هغې له پاره دا هم ضرورى ده چه د غلا مال دى د هغه مالک ته بيرته وركړى. او كه ترى تلف شوى وى نو ضمان دى وركړى او كه ضمان هم نشى وركولى نو ښښنه دى ترى وغواړى، او پر خپل دغه فعل دى نادم او پښيمانه شى. او وروسته له هغه دى ترى د ځان ژغورنى (بچ كولو) عزم وكړى. نو له داسى توبى ايستلو څنى هيله (امكان) او اميد شته چه حق تعالىٰ له ده څخه أخروى عقوبت هم لرى كړى چه د هغه په مقابل

کښې دنیوی سزا هیڅ اهمیت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

آیا نه پوهیږې (ای محمده ! یا ای سامعه) چه بیشکه الله (خاص) دی ده ته ملک (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې په عذابوی (الله) هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د عذاب ئې) او مغفرت کوی هر هغه چاته چه اراده وفرمائی (د مغفرت ئې) او الله پر هر شي باندی (چه اراده ئې وفرمائی) ښه قادر دی (نو په تعذیب او مغفرت هم قادر دی)

تفسیر: کله چه حقیقی سلطنت او حکومت د الله تعالیٰ دی ـ نو بلا شبهه دی اختیار لري، هر هغه څوک چه مناسب وګنی ، معاف ئې کړی ـ او هر هغه چاته چه په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړی سزا ورکوی ـ او نه یواځې دا چه د ده په معافولو او سزا ورکولو کښې ده ته کلی اختیارات حاصل دی بلکه د دی اختیاراتو له استعمالولو څخه ئې هیڅوک نشی منع کولی ـ ځکه چه دی پر هر شي باندی پوره قوت او قدرت لري.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِن بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ

ای(زما) رسوله (محمده !) په غم کښې دی نه آچوی تا (فعل د) هغو کسانو چه جلتی کوی (او عناداً ځانونه غورځوی) په کفر کښې له هغو کسانو چه ویل دوی ایمان راوړی دی مونږ (تش) په خولو خپلو حال دا چه ایمان نه ؤ راوړی زړونو د دوی، او ځینی له هغو کسانو چه یهودیان دی (یعنی د بنی قریظی یهودیان او د مدینی منافقان) ډیر اوریدونکی دی (د خبرو ستا یعنی

جاسوسي کوی) دپاره د دروغو ویلو ډیر اوریدونکي دي (د خبرو ستا یعنی دوی جاسوسان دي دپاره د رسولو) قوم بل ته چه نه دي راغلي تاته (یعنی د خیبر بني نضیر) آړوی دوی کلمي(د تورات) وروسته له هغو ځایونو خپلو څخه (چه الله ایښي دي).

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کښي د داړی، غلا او د نورو د حدودو بیان وکړ شو، اوس د ځینو هغو نورو اقوامو احوال اورول کیږی چه دوی په حدودالله کښي تحریفات وکړل او خپل ځانونه ئی د لوی عذاب مستحق وگرځول «بغوی» د دی واقعي تفصیل داسي لیکلی دی «د خیبر یو محصن نارینه یهودی له یوی یهودی ښځی سره چه محصنه وه ـ زنا وکره سره له دی چه په «تورات» کښي د دی جرم سزا رجم (په گټو سره ویشتل) ؤ مگر د دی دواړو اعتبار او لویی د هغه «رجم» د اجرا کیدلو مانع وگرځیدل نو په خپلو منځونو کښي ئی سره مشوره وکړه، او وی ویل «دا سړی چه په یثرب کښي دی محمد صلی الله علیه وسلم د ده په کتاب کښي د زاني له پاره د «رجم» حکم نشته، بلکه د دری وهلو حکم شته. نو «د بني قریظي» له یهودانو ځني څو سړی ورولیږئ! ځکه چه «بني قریظه» د محمد همسایگان او له محمد سره د روغي معاهده هم لري چه دوی د هغه خیال رامعلوم کړی» هماغه ؤ چه یو څو تنه د دی خبری له پاره ولیږل شول چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نظریه معلومه ـ او دا پوښتنه تری وکړی چه د «محصن زاني» له پاره څه سزا تجویزوی ـ «که دی د دری وهلو د سزا حکم وکړی نو تری اقرار واخلئ او ومنئ او که د «رجم» حکم واورئ! نو مه ئی منئ!» د دوی د دی پوښتني په نسبت رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «آیا تاسي زما پر فیصله قانع او راضي یئ ؟» دوی اقرار وکړ چه «هو!» دلته د پاک الله له لوری جبرئیل علیه السلام د «رجم» حکم راؤړ مگر هغوی له خپل اقراره بیرته وگرځیدل. بالاخر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل ستاسي لوی عالم د (فدک) وسیدونکی (ابن صوریا) څنگه سړی دی؟ گردو (تولو) وویل چه «نن په گرد (تول) جهان کښي د ده په شان په «موسوی شرائعو ډیر پوه او ښه عالم بل څوک نشته» رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه راغوښت ـ او په ډیر سخت حلف سره ئی تری پوښتنه وکړه چه په «تورات» کښي پر دغي گناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دی چه نورو یهودانو د دغه حکم په پټولو کښي له هر ممکن کوښښ څخه کار اخیست ـ ولي د دوی دغه پرده د عبدالله بن سلام په وسیله له منځه تللی وه او حقیقت ښکاره شوی ؤ، خو سره له هغه «ابن صوریا» چه د دوی یو مسلم او معتمد عالم ؤ، په هر ډول (طریقه) سره چه ؤ په دغي خبری ئی اقرار وکړ چه د دی جرم سزا په «تورات» کښي هم دا «رجم» دی. وروسته له هغه (ابن صوریا) هغه گرد (تول) حقائق هم څرگند کړل چه یهودانو په څه ډول (طریقه) سره د «رجم» حکم لیری او د هغه په ځای ئی دا حکم لیکلی دی چه زاني دی په دری سره وهلي شي. او مخ ئی تور او پر خره باندی دی چپه سپوره گرځاوه شي الحاصل رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پر هغو دواړو (نارینه او ښځی) باندی د «رجم» امر

جاری کړ. او وئی فرمایل «ای الله! زه نن هغه ړومبنی سړی یم چه ستا دا حکم می په داسی حال کښی په دنیا کښی جاری کړ. چه هغه مړ شوی ؤ». د «سماعون» معنی ډیر اوریدونکی. او غوږ جارایستونکی ده نو بیا ده ډیرو اوریدلو» اطلاق کله کله پر جاسوسی هم کیږی او کله ئی معنی په «زیات قبول کوونکو» هم کیږی لکه «سمع الله لمن حمده» یعنی د اوریدلو معنی قبول کول دی. شیخ الهند رحمة الله علیه دلته اوله معنی مراد کړی ده لیکن ابن جریر رحمة الله علیه او نورو محققینو پر دوهمی معنی حمل کړی ده. «سماعون للکذب» یعنی د دروغو او باطلو ډیر منونکی او قبول کوونکی. «سماعون لقوم آخرین» یعنی بل جماعت (چه د خیبر یهودان دی) چه د (بنی قریظه) سړی ئی لیږلی ؤ- او هغوی په خپله تاسی ته درنه غلل د دوی د خبرو زیات منونکی (او دغه یهودیان داسی کسان دی چه) د الله تعالیٰ په احکامو کښی تحریف کوی، یا د یو ځای خبری په بل ځای پوری لګوی. (لکه د «رجم» آیت پټوی، او د هغه په ځای دری او مخ تورول ښیی)

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ

وائی دغه (د خیبر یهودیان خپلو لیږلیو شویو ته) که درکړی شی تاسی ته دا (محرف حکم) نو وایی خلئ ! (او وئی منئ) او که نه شو درکړی تاسی ته دا(حکم) نو ویریږئ تاسی (له قبوله د هغه)

تفسیر: یعنی که د دری وهلو حکم وموموئ، هغه ومنئ! که نه نه! ګواکی دوی غواړی چه د الله تعالیٰ شریعت د خپل هوا او هوس تابع کړی.

وَمَن يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَن تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ

او هر هغه څوک چه اراده وکړی الله د فتنی (د ګمراه کولو) ئی نو له سره به مالک نشی ته (ای محمده!) د ده له پاره له الله نه د هیڅ شی. (چه فتنه او هلاک تری دفعه کړی)

تفسیر: هدایت او ضلالت ، خیر او شر ، هر شی بی د الله تعالیٰ له ارادی څخه نشی موجودیدی دا داسی یو اصل دی چه انکار ئی له تسلیم څخه ډیر مشکل دی فرض ئی کړئ ! یو سړی د غلا کولو اراده کوی، لیکن د الله تعالیٰ اراده دا وی چه هغه غلا ونه کړی نو که دا سړی په خپله اراده کښی بری مومی نو لازمیږی چه (معاذالله) الله تعالیٰ د ده په مقابل کښی عاجز شو او که د الله تعالیٰ اراده د بنده پر ارادی غالبه شی، نو لازمیږی چه په دنیا کښی دی هیڅری د

غلا او د نورو بدو کارونو هیڅ نوم او اثر پاتی نشی ـ او که الله تعالیٰ د خیر او د شر د هیڅ یوه اراده نه کوی، نو له هغه څخه (معاذالله) د ده تعطل یا غفلت او سفاهت لازمیږی «**تعالیٰ الله عن کل الشرور و تقدس،** پر دغو ګردو (ټولو) شقوقو باندی له غور کولو څخه وروسته بیا ناچاره د همغی خبری منل لازمیږی چه هیڅ یو شی بی د ده د تخلیق د ارادی څخه موجود کیدی نشی. دغه مسئله ډیره مهمه او اوږده ده، زمونږ قصد دا دی چه په دی راز (قسم) مسائلو باندی یو مستقل مضمون ولیکو، والله الموفق.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (یهودان او منافقان) همغه کسان دی چه اراده نه ده فرمایلی الله (د دی) چه پاک کړی زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنیا کښی ذلت (شرمنده ګی) او شته دوی ته په آخرت کښی عذاب ډیر لوی.

تفسیر: اول ئی د منافقانو او د یهودانو د عمل طرز، بیان کړ چه هغو کښی د څو عملونو بالخصوص ذکر شوی دی، تل دروغ ویل او د باطلو په لوری کږیدل، د اهل حق په خلاف جاسوسی کول، له بد باطنو او شریرو جماعتونو سره مدد کول د هدایت په خبرو کښی تحریف او تبدیل کول، د خپلی غوښتنی او خوښی له امله (وجی) د کومی حقی خبری نه منل، دا ګرد (ټول) داسی خصلتونه او خویونه دی چه که په قوم کښی وموندل شی، نو د هغه مثال د رنځور په شان دی چه نه د دوا په استعمالولو پسی ګرځی او نه له مهلکو او مضرو شیانو څخه پرهیز کوی د طبیبانو او ډاکترانو په هدایت او وینا ګانو پوری خاندی او ملندی پری وهی پوهانو ته کنځلی کوی، د دوا نسخی څیروی او په خپله دواء هیسته غورځوی یا په خپل سر د هغه اجزاء بدلوی. او له خپل ځان سره داسی عهد هم کوی هر هغه دوا چه زما له غوښتنی او خوښی او مذاقه ځنی مخالفه وی هغه به زه له سره نه استعمالوم نو آیا که په داسی حالاتو کښی کوم ډاکتر او طبیب اګر که د ده پلار هم وی، د ده له معالجی څخه لاس واخلی، او داسی اراده وکړی چه اوس شایی دا مریض د خپلو بی‌اعتدالیو او غلطو کارونو او د ضد او سرزوری نتیجه او ثمره وګوری نو آیا دا به د طبیب د بیرحمی یا بی‌اعتنائی دلیل او ثبوت وی؟ یا به په خپله د مریض ځان وژل ګانه شی؟ اوس که هغه مریض له هغی رنځوری څخه مړ شی، نو طبیب پری نه ملزم کیږی چه د ده علاج ئی نه دی کړی ـ او روغتیا پسی ئی نه دی ګرځیدلی بلکه په خپله همغه رنځور ګرم او ملزم دی چه په خپل لاس ئی خپل ځان وژلی دی، او طبیب ته ئی موقع نه ده ورکړی چه د ده د صحت په اعاده ئی کوښښ وکړی. بیخی د هم دی په شان دلته د یهودانو

شرارت هوا پرستی، ضد، سرزوری عناد رخه (کینه) او حسد ئی په دی الفاظو سره بیان فرمایلی دی ﴿ وَمَن يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ ﴾ الآية - د هر چا د گمراه کولو اراده چه الله تعالیٰ وفرمائی او ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ﴾ دا هغه کسان دی چه الله تعالیٰ د دی اراده نه ده فرمائلی چه د دوی زړونه پاک کړی.» د دی مطلب دا دی چه الله جل جلاله د دوی د بد استعدادونو او بدکاریو له سببه د خپل لطف او عنایت نظر له دوی څخنی اړولی دی چه وروسته له دی سمی لاری ته د دوی راتګ او د پاکی قبلولو توقع له دوی څخه نشی کیدی تاسی د دوی غم مه خورئ! او خپل ځان مه پسی ځوروئ! لقوله تعالیٰ ﴿ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ ﴾ الآية - باقی دا شبهه چه الله جل جلاله پر دی باندی قادر دی چه د دوی هغه گرد (تول) شرارتونه او غلطی چاری جبراً منع کړی او دوی مجبور وګرځوی چه هیڅ ضد او سرزوری ونشی کړی. نو بیشکه زه دا منم چه د الله تعالیٰ د قدرت په مقابل کښی دا کوم مشکل کار نه دی لکه چه په (١١) جزء د یونس د سورت په (٩٩) آیت ١٠ رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ﴾ لیکن د دی دنیا گرد (تول) نظام داسی کښیښود شوی دی چه بندګان د خیر او شر په اکتساب کښی مجبور نه دی او که تول یوازی د خیر په کولو سره مجبور شوی وی. نو د عالم د تخلیق حکمتونه او مصالح به نه پوره کیدل او د حق تعالیٰ ډیر صفات به نه راڅرګندیدل ـ او د هغو د ظهور موقع به نه موندله کیده مثلاً د عفو، غفور، حلیم، منتقم، ذوالبطش، الشدید، قائم بالقسط، مالک یوم الدین، او د نورو په مناظرو به نه پوهیدو ـ حال دا چه د دی عالم د پیدا کیدلو اصلی غرض او غایه دا ده چه د الله تعالیٰ د ګردو (تولو) کمالیه ؤ صفاتو مظاهره وشی، هر هغه مذهب یا انسان چه الله تعالیٰ فاعل مختار ګڼی، د خپلی دی دعوی په پای (اخر) کښی پرته (علاوه) له دی غرض څخه بل شی نشی ښوولی. ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ (٢٩ جزء د الملک (٢)آیت (١) رکوع) له دی نه د زیات تفصیل ځای دلته نشته بلکه دومره لیکل هم زمونږ له موضوع څخنی زیات دی.

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ

(دوی) ډیر اوریدونکی (جاسوسی کوونکی دی) له پاره د دروغ ویلو ډیر خوړونکی دی د حرامو نو که راغلل دوی تاته نو حکم (پریکړه) وکړه په منځ د دوی کښی یا مخ وګرځوه له دوی نه

تفسیر: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضی الله عنهم څخه منقول دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دا اختیار په ابتداء کښی ؤ، په آخر کښی کله چه د اسلام

تسلط او نفوذ کامل شو نو داسی ارشاد وشو. ﴿ وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ ﴾ یعنی د دوی د منازعو فیصلی د شریعت له قانون سره سمی وکړه!» مطلب دا چه د اعراض او د ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتی.

وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْئًا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

او که مخ وګرځوی له دوی نه (او حکم ونه کړی) نو له سره به ضرر ونه رسوی دوی تاته د هیڅ شی او که حکم (پریکړه) دی کوله نو حکم (پریکړه) وکړه په منځ د دوی کښی په عدل (انصاف) سره بیشکه الله دوست ګڼی عدل کوونکی (په حکم کښی چه ثواب ورکوی دوی ته).

تفسیر: قرآن کریم څو څو ځلی د دی خبری تاکید فرمایلی دی چه نه ښائی ستاسی د عدل او انصاف لمن د هیچا په جبر، ظلم، تجاوز او بی‌انصافی ککړه شی اګر که هغه سړی ډیر شریر ظالم او خراب هم وی، ځکه چه عدل، انصاف او حق په حقدار رسول بی له زیادت او تقلیل داسی یو صفت دی چه د ځمکی او آسمان او د ګرد (تول) جهان نظام پری قائم دی.

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوی دوی تا (ای محمده) حال دا چه په نزد د دوی تورات دی چه (شته) په هغه کښی حکم د الله بیا ګرځی دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه، (چه دوی ته حکم وګرځولی) او نه دی دغه کسان له سره باور کوونکی(نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسیر: یعنی د تعجب خبره دا ده چه یهودان تاسی منصف او حکم دروی او د هغه «تورات» په فیصله چه آسمانی کتاب ئی منی نه راضی کیږی نو په حقیقت کښی دوی پر هیڅ یو کتاب باندی ایمان نه لری نه پر قرآن کریم نه پر «تورات» باندی پخوانی رکوع کښی ئی د «تورات» او د «انجیل» مدح وفرمایله، او تنبیه ئی راکړه چه دغو نالائقانو د داسی عمده کتاب (چه

پکښې ډير علوم او هدايات ؤ) قدر ونه کړ، او داسې ئې ضائع کړ چه نن د اصلي شي پته لګول هم پکښې مشکل شوی دی بالاخره الله تعالیٰ په خپل بالغه حکمت او کامله رحمت سره بيخی په آخره زمانه کښې داسې يو کتاب را نازل کړ چه د هغو ګردو (تولو) پخوانيو کتابونو د اصلي مطالبو محافظ او مصدق دی، او د ده د ابدی حفاظت انتظام الله تعالیٰ په خپله ذمه اخيستی دی. فلله الحمد والمنة!

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بيشکه مونږ نازل کړی (ليږلی) مو دی تورات (چه شته) په هغه کښې هدايت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (رنړا) (چه شرعی احکام پری منکشف کيږی)

تفسير: يعنی د وصول الی الله طالبانو ته هدايت ـ او د هغو کسانو له پاره چه د شبهاتو او مشکلاتو په تيارو کښې بند پاتی دی د رڼا (رنړا) کار ورکوی

يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ

حکم به کاوه په هغه سره انبياؤ (د بنیاسرآئيلو) هغو چه حکم منونکی وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چه يهوديان وو او (حکم به کاوه پری) ربانی عارفانو او عالمانو (د دوی)

تفسير: يعنی په «تورات» کښې داسې عظيم الشان دستورالعمل او د هدايت آئين ؤ چه ډيرو انبياؤ ، اهل الله ؤ او علماؤ به د هغه له هدايتونو سره سم حکمونه صادرول او د منازعو او جګړو پريکړی به ئې په هغو سره کولی.

بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

په سبب د هغه شي چه طلب د حفاظت ئې شوی ؤ له دوی څخه چه کتاب د الله دی (يا) د دوی دپاره چه دوی ساتونکی درولی شوی وو پر کتاب د الله باندی او وو دوی په هغه باندی شاهدان (په حقانيت ئې يا ساتونکی له تبديله)

تفسير: يعنی دوی د «تورات» د ساتنی ذمه واران ګرځولی شوی وو۔ او زمونږ د قرآن کريم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوی ـ نو تر هغی پوری چه علماؤ ، احبارو

او نورو د خپلو ذمه واریو احساس کاوه «تورات» محفوظ او معمول ؤ ـ آخر د دنیا خوښوونکو بدو علماؤ په لاسونو تحریف او ضایع شو.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيٰتِىْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ

نو مه ویریږئ تاسی له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کښی) او وویریږئ له ما (په پتولو د حق کښی) او مه پیریږئ (مه اخلئ) تاسی په آیتونو زما قیمت لږ (چه هغه رشوت او جاه دی)

تفسیر: یعنی د خلقو له خوفه یا د دنیوی طمعی له امله (وجی) په آسمانی کتاب کښی تبدیل او تحریف مه کوئ ! او د هغه احکام او اخبار مه پټوئ! او د الله تعالیٰ له تعذیبه او انتقامه وریریږئ! د «تورات» د عظمت شان او مقبولیت له ښرګندولو ښخه وروسته دا خطاب یا خو د یهودانو هغو رئیسانو او عالمانو ته کړی شوی دی چه د قرآن کریم د نزول په وخت کښی وو ځکه چه هم دوی د «رجم» له آیت ښخه انکار کړی ؤ، او د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په نسبت پخوا ویل ئی پټ کړی وو او د هغه په معناګانو کښی ئی عجیب قسم تحریف او تبدیل او وړاندی او وروسته والی کړی ؤ. یا په دی منځ کښی امت مسلمه ته نصیحت دی چه تاسی د نورو اقوامو په شان په هیڅ وجه له هیچا ښخه مه ویریږئ! یا د مال او جاه په محبت کښی په دغه اندازه مه اخته کیږئ! چه آسمانی کتاب ضایع کړئ! لکه چه لله الحمد دغه محمدی امت د خپل لوی قرآن یو توری هم نه دی لږ کړی او نه ئی ورک کړی او تر نن پوری د پاک قرآن مطالب له هر راز تغییر او تحریف ښخه محفوظ او مصون دی او تل به په دی مقصد لکه نن او پرون بریالی او کامیاب وی. او د مبطلینو او محرفینو هر راز (قسم) زیار (محنت) او کوښښ به په دغه مورد کښی بی اثره او ناکامه ثابتیږی.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾

او هر چا چه ونه کړ حکم په هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) دی الله نو دغه کسان هم دوی دی کافران

تفسیر: د ﴿ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ سره سم له حکم نه کولو ځنی غالباً دا مراد دی چه د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړی او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غوښتنه سره منځ ته راوړی لکه چه یهودانو د «رجم» د حکم په نسبت هم داسی کړی وو نو د داسی خلقو په کفر کښی هیڅ شبهه نشته او که داسی مراد وی چه ﴿ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ﴾ عقیدتاً منی، او پر خلاف د

هغه عملاً فیصله کوی، نو له کافر ځنی به عملی کافر مراد وی. یعنی د هغه عملی حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

او لیکلی (فرض کړی) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دی «تورات» کښې چه بیشکه نفس دی ووژلی شي په(بدل د بل) نفس کښې او سترګه دی (ړنده شي) په (بدل د بلی) سترګی او پوزه دی (پریکړه شي) په (بدل د بلی) پوزی او غوږ دی (پریکړی شي) په «بدل د بل» غوږ او غاښ دی (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کښې او پرهارونه قصاص (بدل) دی برابر،

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوی شریعت کښې ؤ او د اصولو ډیرو علماؤ تصریح کړی ده. چه هغه پخوانی شرائع چه زمونږ قرآن کریم یا زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړی دی، په دی شرط چه د هغو په نسبت رسول الله مبارک کوم انکار یا ترمیم نه وی فرمائلی د دی امت په حق کښې هم تسلیم دی. ګواکی بی له رده او له انکار د هغه اورول د تلقی بالقبول دلیل دی.

فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ

نو هر چا چه عفوه وکړه د دی قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنی دی په دغی عفوی سره له ګناه پاکیږی

تفسیر: یعنی د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځی ـ لکه چه په ځینو احادیثو کښې د دی خبری تصریح شوی ده. او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کښې ګڼلی دی ـ یعنی که مجروح جارح ته معافی وکړی ، نو د جارح ګناه معافیږی والراجح هو الاول.

وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

او هر چا چه ونه کړ حکم په هغه شي چه نازل کړی (لیږلی دی) الله نو دغه کسان هم دوی دی ظالمان

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ په دوی کښې «بني نضیر» چه دیر معزز او قوی ګڼانه کیده له «بني قریظه» څخه ئې پوره دیت حصولاوه او کله چه د دوی د تادیی نوبت راته نو نیمایی دیت به ئې ادا کاوه ځکه چه «بني قریظه» د کمزوری له امله (وجی) له دوی سره هم داسی معاهده ترلی وه. اتفاقاً د «بني قریظه» له خوا د«بني نضیر» سړی وواژه شو دوی د خپل پخوانی دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت. «بني قریظه» د دوی په ځواب کښې وویل «ځیٔ! هغه زمانه تیره شوه چه مونږ ستاسی د زور او قوت په سبب مجبور شوی وو او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو اوس محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مدینی منوری ته تشریف راوړی دی او د ده مبارکه دوره ده او دا امکان نه لری چه مونږ د هغه دیت په مقابل کښې چه له تاسی څخنی ئې آخلو دوه چنده ئې تاسی ته درکړو» د دی وینا غرض او غایه دا وه چه اوس د حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کښې محال دی چه کوم قوی یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندی کړی یا ئې وځبیښی ځکه چه په دی خبره باندی د ګردو (تولو) باور ؤ چه محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوی سره یو شان عدل او انصاف فرمایی او د اقویاؤ د ظلم او تیری په مقابل کښې د ضعفاؤ مرستی (مدد) او لاس نیوی کوی د دی معاملی پای او انجام داسی شو چه دوی ګرد (تول) سره محمدی دربار او عدلیی ته وروراندی شول او د «بني قریظه» هغه خیال چه د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت ئې کړی ؤ کتمټ (هوبهو) درست او صحیح ووت. د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ الآیة ـ له فرمائلو څخه د دی واقعی په لوری اشاره ده. او څرنګه چه ئې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت څخه صریحاً انکار نه ؤ کړی بلکه وروسته له مفاهمی او مشاوری به ئې د شرعی حکم په خلاف یو حکم قائموه نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادی مخالفت نه بلکی عملی مخالفت ؤ نو ځکه ئې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل یعنی دا صریح ظلم دی چه له قوی څخه کم او له ضعیف څخه زیات دیت واخیستی شی.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

او ولیږه مونږ وروسته له دغو انبیاؤ (یا پر پلو د دوی) عیسیٰ زوی د مریمی (یعنی چه د هغوی د پښو پر مندو، دی هم رهی (روان) ؤ) حال دا چه مصدق (رښتیا کوونکی) ؤ د هغه کتاب چه پخوا له ده ؤ له تورات (چه هغه هم حق سماوی کتاب دی) او ورکړی ؤ مونږ ده (عیسیٰ) ته انجیل (حال دا) چه په هغه کښی هدایت ؤ (حق ته) او نور (رڼا (رڼرا) وه (بیان ؤ د شرعی احکام) او حال دا چه مصدق (موافق) ؤ د هغه کتاب چه پخوا ؤ د ده له تورات او هدایت (لارښوونکی) ؤ او موعظه (پند) ؤ دپاره د پرهیزگارانو.

تفسیر: یعنی حضرت عیسیٰ علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه او هغه کتاب «انجیل» چه هغوی ته ورکړی شوی ؤ هغه هم د «تورات» مصدق دی او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا (رڼرا) او هدایت او لارښوونه کښی د «تورات» په شان ؤ د احکامو او شرایعو په اعتبار هم د دی دواړو په منځ کښی لږ څه فرق ؤ لکه چه په ﴿ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ﴾ کښی اشاره ده. او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لری لکه چه نن مونږ عظیم الشان قرآن منو او یواځی د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د گردو (تولو) سماوی کتابونو د من‌عندالله‌توب تصدیق هم کوو.

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾

او (فرمایلی ؤ الله) حکم دی وکړی اهل (عالمان) د انجیل په هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) دی الله په هغه (انجیل) کښی او هر چا چه و نه کړ حکم په هغه شی چه نازل کړی دی الله نو دغه کسان هم دوی دی فاسقان.

تفسیر: یا خو دا حکم هغو عیسائیانو ته چه د انجیل د نزول په وخت کښی موجود ؤ ورکړی شوی ؤ چه د هغه نقل دلته فرمایی او کیږی چه هغو عیسایانو ته به چه د قرآن عظیم د نزول په وخت کښی مخاطب وو ویلی شوی وی هر هغه څه چه الله تعالیٰ په «انجیل» کښی نازل کړی دی سم له هغه سره دی عادلانه حکم وکړی! یعنی د هغو پخوا ویلو په پټولو یا په لغوو او مهملو تاویلاتو او بدلولو سره دی کوښښ نه کوی! چه په «انجیل» کښی د آخرالزمان او مقدس رسول صلی الله علیه وسلم «فارقلیط» په نسبت د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی ویلی شوی دی. دا به د الله تعالیٰ سخته نافرمانی وی چه د هغه جلیل هادی او لوی مصلح په نسبت چه حضرت

مسیح علیه السلام داسی فرمایلی دی «کله چه هغه حق روح راشی نو تاسی ته به د رښتینی گردی (تولی) لاری دروښیی» نو تاسی د هغه تکذیب ته ملاوی مه تړئ! او ابدی خسران مه قبلوئ آیا د مقدس مسیح علیه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حکم منلو معنی هم دا ده؟ (له سره نه دی! او ځینی مفسرین وایی چه دغه امر د «انجیل» له نسخی څخه پخوا ؤ)

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل کړی (لیږلی) دی مونږ تاته (ای محمده!) کتاب (قرآن) په حقه سره چه مصدق (حق گنونکی) دی د هغه چه (نازل شوی دی) په مخ د ده کښی له کتابونو څخه او ساتونکی دی پر (مضامینو د) هغه (یعنی شاهد دی په حقانیت د جنس د هغه کتاب)

تفسیر: د «مهیمن» معنی داسی بیان کړی شوی ده امین، غالب، حاکم، محافظ او ساتونکی او د هری معنی په اعتبار چه وی د قرآن کریم «مهیمن» توب د سابقو کتابونو له پاره صحیح دی د الله تعالیٰ هغه امانت چه په تورات، انجیل او نورو آسمانی کتابونو کښی په ودیعت ایښی شوی ؤ هغه له زوائدو سره په قرآن کښی محفوظ دی چه په هغه کښی هیڅ خیانت نه دی شوی او هغه ځنی فرعی شیان چه په هغو کتابونو کښی په هغی زمانی یا د هغو مخصوصو مخاطبینو دپاره حسب الحال ؤ هغه د پاک قرآن له خوا منسوخ شو او د هغو د ناتمامو حقائقو تکمیل ئی وفرمایه او له هغی برخی څخه ئی چه د دی زمانی په اعتبار غیر مهم ؤ منصرف شو او سترگی ئی تری واړولی.

فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ اللّٰهُ

نو حکم کوه (ای محمده!) په منځ د دغو (کتابیانو هم که تاته راغلل) په هغه شی چه لیږلی دی الله (تاته)

تفسیر: د یهودانو په منځ کښی څه جگړه سره پیښه شوی وه یوه ډله ئی (چه په هغی کښی لوی لوی مشهور علماء او مقتدایان شامل ؤ) د محمد صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی حاضره شوه او د هغی جگړی فیصله ئی وغوښتله او دا ئی هم وویل چه تاسی ته ښکاره ده چه گرد (تول) یهودان زمونږ په واک او اختیار کښی دی. که تاسی خپله فیصله سم زمونږ له غوښتنی سره وکړه

نو مونږ ګرد (ټول) مسلمانیږو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا رشوتی اسلام ونه مانه او د دوی له دغی غوښتنی څخه ئی صاف انکار وفرمایه نو په دی مناسبت (او د دی نظریی په تائید) دا آیت نازل شو.(ابن کثیر)

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ

او مه کوه متابعت د آرزوګانو د دوی (او مه اوړه) له هغه شي څخه چه راغلی دی تاته له حق څخه

تفسیر: په تیره فائده کښی د دی آیتونو کوم شان نزول چه مونږ لیکلی دی له هغه څخه صاف ښکاریږی چه دا آیت له هغی غوښتنی څخه وروسته نازل شوی دی. چه محمد صلی الله علیه وسلم د هغوی په خوښی سره له کار کولو څخه انکار وفرمایه نو دا آیتونه د دوی د استقامت د تصویب او وروسته له دی نه هم د عصمت په هم دی شان باندی د ثابت او قائم پاتی کیدلو د تاکید له پاره نازل شوی دی. نو هغه کسان چه دا راز (قسم) آیتونه زمونږ د نبی علیه الصلوة والسلام د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوی ډیر ناپوه او قاصر الفهم دی.

١. له یوه شي څخه د چا منع کول د دی خبری دلیل نشی کیدی چه د هغه شي مرتکب کیدل غواړی چه ورڅخه منع شوی وی.

٢. د انبیاء علیهم الصلوة والسلام له معصومیت څخه مطلب دا دی چه له دوی څخه د الله تعالیٰ معصیت نشی صادریدلی یعنی په هر کار باندی چه وپوهیږی هغه د خدای جل جلاله خوښ نه دی هغه نشی کولی. او که اتفاقاً کوم وخت په هیره او خطا یا د رای او اجتهاد په غلطی سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختیار کړی یا غیر مرضی، مرضی وګڼی او پری عمل وکړی چه هغه ته اصطلاحاً «ذلت» وایی نو داسی واقعات د عصمت له مسئلی سره منافی نه دی. لکه چه د حضرت آدم علیه السلام او د ځینو نورو انبیاؤ علیهم الصلوة والسلام واقعات د دی قضیی شاهد دی. د دی حقیقت له پوهیدلو څخه وروسته د ﴿ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ﴾ او ﴿ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ﴾ او د دی په شان د نورو آیتونو د مطلب په پوهیدلو کښی هیڅ قسم تردد او اندیښنه نه پاتی کیږی ځکه چه په دغو آیتونو کښی یواځی د دی خبری تنبیه ورکړی شوی ده چه تاسی د دی ملعونانو د تلمیع او له خبرو جوړولو څخه بیخی مه متأثر کیږئ او داسی کومه رایه مه قائموئ چه د هغی په سبب بلا قصد د دوی د غوښتنو د اتباع صورت پیدا شي مثلاً په هم دی قصه کښی چه د دی آیتونو شان نزول دی یهودانو په څه عیاری او له فریبو ډکو صورتونو سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښی یوه دعوی وړاندی کړی وه او دا ئی څرګنده کړه چه که حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د هغوی له رایو سره سمه فیصله وکړی نو ګرد (ټول) یهودان به مسلمانان شي دوی

پوهیدل چه له اسلام ځنی بل هیڅ یو شی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نزد محبوب او عزیز نه دی په داسی موقع کښی ممکن ؤ چه خورا (ډیر) لوی او مستقیم انسان هم دا رایه قائمه کړی وی ځکه کله چه د دوی د داسی یوی وړوکی غوښتنی له منلو څخه د داسی یو عظیم الشان دینی منفعت توقع کیدله، نو څه مضائقه ده په داسی خطرناک او مزلة الاقدام (ښوئدلو) موقع کښی قرآن کریم محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه ورکوی چه وګوره! په هیر او نسیان سره هم داسی یوه رایه مه قائموه چه ستا د لوړ شان سره مناسبه نه وی. د رسول الله مبارک کامله تقویٰ او انتهائی فهم او تدبیر خو د دی آیت له نزوله پخوا د دی ملاعینو د مکر او فریب تردید کړی دی و لیکن فرض ئی کړئ که داسی نه کیدی نو بیا هم د آیت مضمون لکه چه مونږ پخوا تقریر وکړ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عصمت له شانه سره اصلاً مخالف نه دی.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

هر چاته مقرر کړی مونږ له تاسی (ای امتونو!) یو شریعت (اصول) او لاره روښانه

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د هر امت له پاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا (جدا) دود (رواج) او دستور او د کار طریقه مقرره کړی ده او سره له دی ګرد (ټول) انبیاء او ملل په هغو دینی آسمانی اصولو او کلی مقاصدو کښی چه پری د ابدی نجات مدار دی یو له بل سره متحد او یو د بل مصدق دی بیا هم د جزئیاتو او فروعو په لحاظ هر امت ته د هغه له احوالو او مخصوصو استعدادونو او وخت او زمان او مکان سره سم خاص خاص احکام او هدایات ورکړی شوی دی، په دی کښی د هم دی فرعی اختلافاتو په طرف اشاره ده د «صحیح بخاری» له یوه حدیث څخه چه فرمایی ګرد (ټول) انبیاء یو بل سره علاتی ورونه دی چه د دوی پلرونه سره یو وی او میندی سره بیلی وی ـ د هغه مطلب هم داسی دی چه د هغوی ګرد (ټول) اصول سره یو او په فروعو کښی سره اختلاف لری. او څرنګه چه د مولود په تولید کښی پلار فاعل او مفیض او مور قابله او د افاضی‌محل ګرځی نو په هغه سره د دی په لوری یوه لطیفه اشاره هم وشوه چه د آسمانی شرائعو اختلاف د مخاطبینو پر قابلیت او استعداد پوری مبنی دی، که نه په مبدءالفیاض کښی هیڅ اختلاف او تعدد نشته. د ګردو (ټولو) آسمانی ادیانو او شرائعو منبع همغه یو ذات او د ده ازلی علم دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او که اراده فرمایلی وی الله نو خامخا به ئی ګرځولی وئ تاسی امت یو

(متفق په یو دین) او مګر (یی بیل بیل کړئ) ځکه چه وازمویی تاسی په هغه کښی چه تاسی ته ئی درکړی دی (له مختلفو شرائعو چه مطیع او عاصی سره بیل کړی)

تفسیر: یعنی چه کوم یو له تاسی څخه د الله تعالیٰ پر مطلق مالکیت، محیط علم او بالغه حکمت یقین کوی او هر یو نوی حکم ئی حق او صواب ګنی او په رضاء او رغبت سره ئی قبلوی او د یوه وفادار بنده په شان د هر نوی حکم په مقابل کښی هم د اطاعت له پاره تیار ولاړ او غاړه ایښودونکی دی!

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ

پس وړاندی شئ تاسی یو تر بله نیکیو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کښی تلوار کوئ!)

تفسیر: یعنی د شرائعو د اختلاف له لیدلو څخه په قیل او قال، جنګ او جنجال او کړو بحثونو کښی مه لویږئ! او وخت مه ضایع کوئ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملی ژوندون د تعقیب له پاره مندی ووهئ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښیګنو (فائدو) په اخیستلو کښی چالاکی ښکاره کړئ! چه د آسمانی شریعت له خوا تاسی ته دروړاندی کړی شوی دی.

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٤٨﴾ لا

(خاص) طرف د الله ته بیرته ورتله دی ستاسی د ټولو نو خبر به کړی تاسی (په قیامت کښی) په هغه (امر د دین) چه وئ تاسی چه په هغه کښی به مو اختلاف کاوه

تفسیر: یعنی د انجام خیال وکړئ! او د حسناتو او د خیراتو په تحصیل کښی خپل تیاری ښکاره کړئ! د دغو اختلافاتو او جګړو ګرد (ټول) حقائق به د قیامت له ورتللو څخه وروسته درڅرګندیږی.

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ

أَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْ بَعْضِ مَآ أَنْزَلَ اللهُ إِلَيْكَ

او (ته لیرلی ئی مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چه حکم کوه! په منځ د دوی کښې په هغه شی چه نازل کړی(لیږلی) دی الله او مه کوه متابعت د آرزوګانو د دوی او ویره کوه! (ځان ساته) له دوی نه چه وا (نه) ړوی (ونه ګرځوی) تا له ځینی هغه شی څخه چه نازل کړی (لیږلی) دی الله تاته (ای محمده!)

تفسیر: یعنی یو تر بله په اختلافاتو کښی که څه هم توله دنیا سره لاس او ګریوان وی، خو تاسی ته هم دا حکم دی چه سم له ﴿ مَآ أَنْزَلَ اللهُ ﴾ سره حکم وکړئ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيْدُ اللهُ أَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ

نو که وګرځیدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده!) چه بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله چه ورسوی دوی ته (سزا په دنیا کښی) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کښی مومی لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کښی هم مجرم ته ورکوله کیږی تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغی ځنی یو قسم تنبیه ورحاصله شی.

وَإِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ﴿٤٩﴾

او بیشکه چه ډیر له خلقو څخه خامخا فاسقان دی (د الله د اطاعت څخه متمردین دی)

تفسیر: یعنی تاسی د خلقو د اعراض او انحراف ځنی ډیر مه خپه کیږئ په دنیا کښی تل فرمانبردار بندګان لږ وی.

﴿ وَمَآ أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴾ (١٢ جزء د یوسف «١١» رکوع (١٠٣) آیت.)

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿٥٠﴾

آیا پس حکم د جاهلیت غواړی دوی؟ (او د الله له حکمونو ښنګ کوی) او ښوک دیر ښه دی له الله ښخه له جهته د حکم هغه قوم ته چه یقین لری (په الله یعنی هیښوک نه دی)

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د الله تعالیٰ په مالکیت او شهنشاهی او کامل رحمت او محیط علم باندی کامل یقین لری. د دوی په نزد په دنیا کښی د هیچا حکم د الله تعالیٰ د حکم په مقابل کښی د التفات وړ (لائق) نشی کیدی نو بیا ولی دا خلق د الله تعالیٰ د احکامو د رڼا (رنړا) له راتللو ښخه وروسته د ظنونو او اهواؤ او آراؤ او کفر او جاهلیت د تیارو په لوری تلل خوښوی؟

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسی یهودیان او نصرانیان دوستان! (چه له دوی سره موالات او مودت وکړئ!)

تفسیر: «اولیاء» د ولی جمع ده «ولی» دوست ته هم وایی د «قریب، ناصر، مددګار» په معنی هم راځی مقصد دا دی چه مسلمانان له یهودو او نصاریٰ ؤ بلکه له ګردو (تولو) کفارو سره (لکه چه په (٥) جزء د نساء د سورت په (٢١) رکوع (١٤٤) آیت کښی تصریح شوی وه چه مسلمانان دی له کفارو سره دوستانه تعلقات نه قائموی) په دغه موقع کښی دی دا ملحوظ وی چه موالات، مروت، حسن سلوک، مصالحت، رواداری، عدل او انصاف دا ګرد (تول) شیان سره بیل بیل دی. د اسلام اهل که مصلحت وګوری، نو له هر کافر سره مشروع صلح او عهد او پیمان تړلی شی، ﴿ وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلۡمِ فَٱجۡنَحۡ لَهَا وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ (١٠) جزء د أنفال (٨) رکوع (٦١) آیت د عدل او انصاف حکم لکه چه له تیرو آیتونو ښخه معلوم شوی دی د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کښی لازم دی د مروت حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو کفارو سره کیدی شی، چه د اسلامی جماعت په مقابل کښی د عناد او دښمنی مظاهره ونه کری، لکه چه د «الممتحنه» په سورت کښی به هم دی خبره تصریح شوی ده. پاتی شو «موالات» یعنی دوستانه اعتماد او یو له بل سره د ورورګلوی مرسته (مدد) او معاونت، نو هیڅ یو مسلمان حق نه لری چه دغسی تعلقات له کم غیر مسلم سره قائم کری ـ هو! د صوری مؤالاتو چه تر ﴿ إِلَّآ أَن تَتَّقُواْ مِنۡهُمۡ تُقَىٰةً ﴾ لاندی داخل دی، او عمومی تعاون اجازه شته چه تری د اسلام او مسلمانانو پر وضعیت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لویږی له ځینو راشده ؤ خلیفګانو ښخه چه په دی مورد کښی فوق العاده تشدید او تضییق منقول دی هغه دی محض په سد ذرائع او مزید احتیاط مبنی وګڼل شی.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۘ

(دوی یو تر بله) ځینی دوستان دی د ځینو نورو (ځکه چه تول سره په کفر کښی شریک دی او ګرد (تول) سره تاسی ته متفق دی)

تفسیر: یعنی د مذهبی ګوندونو (ډلو) او په خپل منځ کښی بغض او عداوت سره سره کفار یو له بل سره خپلوی او دوستانه تعلقات لری. یهودی له یهودی، نصرانی له نصرانی سره دوستی کولی شی. د اسلامی جماعت په مقابل کښی ګرد (تول) سره دوستان او معاونان او ملګری دی او د «**الکفرملة واحدة**» مصداق تمثیلوی.

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۘ

او هر چا چه دوستی وکړه له دوی سره له تاسی ځنی نو بیشکه چه دی له هم دوی ځنی دی (نو مؤمنان دی ځان وساتی له دوستی د کفارو)

تفسیر: یعنی د هم دوی په ډله کښی شامل دی. دا آیتونه د رئیس المنافقین عبد الله بن ابی باره کښی نازل شوی دی. د ده تعلقات له یهودانو سره زیات دوستانه وو، د ده داسی ګمان ؤ که پر مسلمانانو باندی کومه پیښه یا ربړ (تکلیف) واقع شی. او محمدی جماعت مغلوب شی نو له یهودانو سره به زمونږ دا دوستی په ښه راشی د هم دی واقعی په لوری په پخوانی آیت کښی اشاره وشوه نو فی الحقیقت له یهودانو سره د منافقانو د موالات اصلی منشا، هم دا وه چه یهودان د اسلامی جماعت مقابل او د اسلامی مذهب ډیر بد دښمنان وو، ظاهره ده هر هغه څوک چه له یهودو او نصاریٰ ؤ یا له کفارو یا له بل کوم مشرک جماعت سره په دی نیت او حیثیت موالات وکړی، چه هغه د اسلام دښمنان وی. نو د هغه په کفر کښی هیڅ شبه نشته. په منافقانو کښی ځینی نور کسان هم وو چه هغوی په «احد» کښی کله چه د جنګ وضعیت بدل شو او د حرب فضاء ئی مکدره او خره پړه ولیده، داسی ویناوی ئی کولی چه اوس به مونږ له فلانی یهودی او فلانی نصرانی سره دوستی او ملګرتیا کوو، او که ضرورت پیښ شو د هغو په دین کښی به هم داخلیږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ﴾ ظاهری مدلول علانیه صادقیږی پاتی شول هغه مسلمانان چه ئی له داسی نیت او منشاء څخه له یهودانو یا نصرانیانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموی څرنګه چه د دوی په نسبت هم قوی خطره موجوده ده، چه دوی د کفارو له ډیری ناستی ولاړی او اختلاط نه متاثر کیږی، او ورو ورو به د دوی مذهب اختیاروی، یا لږ تر لږه د کفر له شرکیه شعائرو او رسومو څخه دوی ته

کراهت او نفرت نه پاتي کيږي نو په دې اعتبار د ﴿ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کيدی شي لکه چه د (المرء مع من احب) حديث د هم دې مضمون په لوری اشاره کوی.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

بيشکه الله هدايت نه کوی قوم ظالمانو ته (چه ظلم کوی په ځانونو خپلو په دوستي کولو د کفارو سره)

تفسير: يعنی هغه کسان چه د اسلام له دښمنانو سره موالات او دوستي کوی او دې له امله (وجی) پر خپل ځان او مسلمانانو ظلم کوی او د اسلامي جماعت د مغلوب او مقهور کيدلو په انتظار کښې وی نو د داسی بدبخت معاند دغاباز قوم په نسبت داسی اميد نشی کيدی چه هغوی به د هدايت په لاره راشی.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ۚ

نو وبه وينې ته هغه کسان چه په زړونو د دوی کښې مرض (رنځ د نفاق) دی چه ځغلی به په (دوستي د) دوی کښې وائی به دوی(په عذر کښې چه) ويريږو له دې نه چه وبه رسيږی مونږ ته کومه حادثه

تفسير: دا همغه کسان دی چه د دوی په زړونو کښې د شک او نفاق مرض دی او د الله تعالیٰ پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لری. نو ځکه په مندو مندو ځی او د کافرانو په غيږو کښې پناه نيسی تر څو د موهومی غلبی په وخت کښې د فتحی له ثمراتو څخنی متمتع شی او د دوی په زعم کښې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چه پر اسلامی جماعت راتلونکی دی محفوظ پاتی شی. د ﴿ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ﴾ معنی هم دا ده چه د دوی په زړونو کښې مکنونه وه ليکن هم دا د ﴿ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ﴾ الفاظ کله چه د محمد صلی الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کښې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو له پاره ويل نو د زمانی د ګردش مطلب به ئی معذرتاً داسی ظاهراوه چه يهودان زمونږ بيپاريان او معامله داران دی مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو که مصيبت يا قحط يا بله کومه پيښه راشی نو دوی د هم دې دوستانه تعلقاتو له امله (وجی) زمونږ په ښه او کار راځی او د اړتيا (احتياج) په وخت کښې زمونږ لاس نيسی» د هم دې خيالاتو ځواب وروسته له دی

ورکاوه کیږی.

فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَآ اَسَرُّوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ ﴿٥٢﴾

نو نژدې ده چه الله به راتله وکړی په برۍ (د رسول خپل په تقويت د اسلام سره) يا (به راوړی بل) يو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقينو) نو وبه ګرځی دوی په هغه شي چه پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کښی (له شک او دوستی د کفارو) پښيمانه.

تفسير: يعنی هغه وخت نژدې دی چه الله تعالیٰ خپل نبی صلی الله عليه وسلم ته قاطعه فتوحات او څرګند برې عطا کړی او مکی معظمې ته چه د ګردو (تولو) عربو يو منلی شوی مرکز ؤ په فاتحانه صورت سره ننوزی يا ماسوا له دی په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړی چه د هغو امورو له ليدلو څخه د منافقانو دا ګرد (تول) باطل توقعات خاتمه ومومی او دوی ته دا ورڅرګنده شي چه د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستی نتيجه بې له دنيوی ذلت او رسوايی او اخروی دردناک عذاب څخه بل هيڅ شي نشته کله چه د فضيحت او خسران دا نتائج ورپيښ شي نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هيڅ شي په لاس نه ورځی.
(لګيا وی تل په لوبو له نن ورځی وی بيغم)(الان قد ندمت وما ينفع الندم) لکه چه هم داسی وشو د اسلام د عمومی فتحی او غلبی او د مکی معظمې د نيولو او د نورو کاميابيو له ليدلو څخه وروسته د اسلام د دښمنانو زړونه مات شول او دير يهودان ووژل شول او نور له وطنه وشړل شول د منافقانو ګردی (تولی) هيلی او اميدونه برباد شول او د مسلمانانو په مخ کښی ښکاره دروغجنان ثابت شول هغه ګرد (تول) کوښښونه چه د يهودانو په موالاتو کښی ئی کړی وو. بيخی خراب او ابته شول. د دنيوی خسران او اخروی هلاکت طوقونه ئی په غاړو کښی ولويدل په وروستنی آيت کښی هم دا مضمون بيانيږی.

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؕ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ

اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۡ يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ؕ

او وائی به هغه کسان چه مؤمنان دی (له تعجبه) آیا دا همغه کسان دی چه قسمونه کول دوی په الله سخت قسمونه خپل چه بیشکه دوی خامخا له تاسی سره دی (په دین کښی، نو فرمائی الله) باطل شول عملونه د دوی نو وګرځیدل دوی زیانکاران ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) هر څوک چه مرتد شو (وګرځید) له تاسی نه له دین خپل څخه نو عنقریب به راولي الله داسی یو قوم چه محبت کوی(الله) له هغوی سره او محبت کوی دوی له الله سره متواضع او مهربان به وی پر مؤمنانو غالب زبردست به وی پر کافرانو باندی جهاد به کوی دوی په لاره د الله کښی (له پاره د ترقی د دین) او نه به ویریږی دوی له ملامتیا د هیڅ ملامت کوونکی،

تفسیر: په دی آیت کښی د اسلام د ابدی بقا او حفاظت په متعلق دا عظیم الشان پیشبینی او پخوا وینا کړی شوی ده، په پخوانیو آیتونو کښی له کفارو سره د موالاتو ممانعت کړی شوی ؤ، ممکن ؤ چه کوم سړی یا قوم د کفارو د موالاتو له سببه صریحاً له اسلامه وګرځی، لکه چه په ﴿ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ ﴾ کښی تنبیه شوی ده نو قرآن کریم په نهایت قوت او صفایی سره خبر ورکړ، چه که دوی له اسلامه واوړی. نو خپلو ځانونو ته به زیان ورسوی، او د دوی له ارتداده اسلام ته هیڅ څه ضرر نه رسیږی حق تعالیٰ به د دی مرتدینو په مقابل کښی داسی قوم راولی، چه دوی به له الله تعالیٰ سره محبت لری او الله تعالیٰ به هم له هغوی سره محبت لری دوی به پر مسلمانانو شفیق او مهربان او د اسلامی دښمنانو په مقابل کښی به غالب او زبردست وی. دا پخوا ویل بحول الله وقوته په هر قرن کښی پوره کیږی، د ارتداد خورا (ډیر) لویه فتنه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم له وفاته وروسته د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی شروع شوی وه، او څو قسم مرتدان د اسلام په مقابل کښی ودریدل، مګر د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په ایمانی جرأت او اعلیٰ تدبیر او د مخلصو مسلمانانو په صمیمیت او سر جاروونکو (عاشقانه او سرفروشانه) اسلامی خدمتونو سره هغه د ارتداد اور وواژه شو او ګرد (تول) عرب ئی بیا سره متحد او له نوی سره ئی د ایمان او اخلاص په لاره روان کړل نن هم مونږ پر له پسی ګورو کله چه څو تنه جاهل او طامع افراد له اسلامی حلقی څخنی خارجیږی، نو له دوی څخنی زیات بهتر تعلیم لرونکی غیر مسلم پوهان او محققان د اسلام په فطری جذب سره کش او په اسلام مشرفیږی، او پاک خدای د مرتدانو د غوږ تاوولو او سرزنش له

پاره داسی وفاداران او سرجاروونکی مسلمانان منځ ته راولی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی د هیڅا د ملامتی او طعن او تشنیع څخه هیڅ پروا نه کوی.

تنبیه: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب د دی آیت د دغی پخوا وینا په تصدیق د عربو دری طائفی مرتدی شوی.

۱ـ بنی اسد (د طلیحه بن خویلد) قوم چه د پیغمبری دعوی ئی کری وه او خالد بن ولید رضی الله تعالیٰ عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له جانبه د دوی په جهاد مامور شو چه طلحه تری شام ته وتښتید او بیا ئی اسلام راوړ.

۲ـ بنی مدلج د یمنی (ذوالحمار الاسود العنسی) قوم چه ده هم د پیغمبری دعوی کری وه او پر تمام (یمن) متصرف شو بیا د نجاشی د خوریی (فیروز الدیلمی) په لاس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په شپه کښی ووژلی شو.

۳ـ بنی حنیفه د (مسیلمة الکذاب) قوم چه ده هم د پیغمبری دعوی کری وه بیا دی د رسول صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته د (صدیق اکبر) په خلافت کښی د وحشی بن حرب د امیر حمزه رضی الله تعالیٰ عنه د قاتل په غشی او د (عبد الله بن زید الانصاریٰ) په توری ووژلی شو او د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په عهد کښی (۷) طائفی نوری هم مرتدی شوی.

۱ـ فرازه ۲ـ کینده ۳ـ غطفان ٤ـ بنو بکره ـ بنو یر بوع ٦ـ بنو سلیم ۷ـ د بنو تمیم ځینی سری. او د عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په عهد کښی غسان د (جبله بن الایهم) قوم نصرانیان شول، او (شام) ته وتښتیدل.

ذٰلِكَ فَضۡلُ اللّٰهِ يُؤۡتِيۡهِ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيۡمٌ ﴿٥٤﴾

دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی ورکوی ئی هغه چا ته چه اراده وکړی او الله فراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په تولو احوالو)

تفسیر: د انسان لوی سعادت او بری او د الله جل جلاله فضل دا دی چه دی په خپله د فتنی په وخت کښی د حق پر لاره ثابت قدم پاتی شی او په دی فکر کښی وی چه نور مؤمنان هم له هلاکته وژغوری (وساتی)، هغو بندګانو ته چه د پاک الله اراده وی له دی اعلیٰ سعادت او لوی فضل څخه وافره برخه ورکوی، د ده فضل غیر محدود دی او هغه علیم او خبیر ذات ته ښه معلوم دی چه کوم یو بنده د هغه اهل او مستحق دی.

اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوۡلُهٗ وَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوا الَّذِيۡنَ يُقِيۡمُوۡنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَهُمۡ رٰكِعُوۡنَ ﴿٥٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه دوست ستاسی(خاص) الله او رسول د ده دی او هغه کسان دی چه مؤمنان دی (مؤمنان) هغه کسان دی چه قائموی (سم ادا کوی سره له تولو حقوقو) لمونځ (یا) (صفت کوو د) هغو کسانو چه قائموی (سم ادا کوی سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکوی دوی زکوة او هم دوی رکوع (عاجزی) کوونکی دی(په لمونځ او زکوة خپل کښی) (یا) او ورکوی دوی زکوة (خیرات) حال دا چه دوی په رکوع (د نفلی لمونځ) ولاړ وی.

تفسیر: په پخوانیو آیاتونو کښی مسلمانان د یهودانو او نصرانیانو له موالاتو او رفاقت څخه منع شوی وو، چه د هغو له آوریدلو څخه وروسته طبعاً دا سوال پیدا کیده چه د مسلمانانو تعلقات او محبت او دوستی له کومو خلقو سره ښائی چه وی ؟ په دی آیت کښی دا ښوولی شوی دی چه د دوی اصلی رفیق ماسوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هیڅوک نشی کیدی. (ځینی مفسرین وایی چه (عبد الله زوی د سلام) او نور د ده ملگری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته ئی وویل «یا رسول الله! زمونږ قوم له مونږ څخه د اسلام راوړلو له سبب خپلوی پری کری. او د مکانی لریوالی له جهته ستاسی له مجلسه هم محروم یو، نو مونږ څرنگه ژوندون وکړو؟ نو د دوی د تسلی له پاره دا آیت نازل شو. ﴿ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ﴾ «رضینا بالله وبرسوله و بالمؤمنین اولیاء» د ﴿ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴾ په نسبت روایت دی چه علی کرم الله وجهه یوه ورځ په رکوع کښی ؤ، چه چا سوال تری وکړ او د ده په لاس کښی گوته وه، نو په قلیل عمل سره ئی وویسته او ور وایی چوله، نو دا آیت نازل شو.

د پاس آیت دوه ترجمی شوی دی

۱ـ دا چه دوهم ﴿ الَّذِينَ ﴾ یا بدل وی له تیره ﴿ الَّذِينَ ﴾ څخه یا خبر دی د مبتداء محذوف نه چه «هم» دی.

۲ـ دا چه دوهم ﴿ الَّذِينَ ﴾ منصوب شی په مدحه سره. او ﴿ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ ﴾ الآیة ـ ځانته جمله شی.)

وَمَن يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ ع

او هر څوک چه دوستی کوی له الله سره او له رسول د ده سره او له هغو

کسانو سره چه مؤمنان دی نو بیشکه چه ډله د الله هم دوی دی غالبان (پر تولو)

تفسیر: د کفارو د کثرت او د مسلمانانو د قلت له لیدلو ځنی ممکن ؤ چه کم ضعیف القلب او ظاهر بین مسلمانان به په دی تردد کښی لویده چه له ګردی (تولی) دنیا سره د موالاتو انقطاع او د لږو مسلمانانو د رفاقت د اکتفاء په اثر غلبه خو پریږده بلکه د کفارو د حملو او یرغلونو له امله (وجی) د مسلمانانو د ژوند او بقا حفاظت هم مشکل دی نو د داسی کسانو د تسلی له پاره ئی وفرمایل چه د مسلمانانو ظاهری بی‌سری او بی‌سامانی او قلت ته مه ګورئ! په هره خوا کښی چه الله تعالیٰ او رسول الله او وفادار مسلمانان وی همغه پله به درنوی.
په خصوصیت سره دغه آیت د حضرت عباده ابن صامت رضی الله تعالیٰ عنه په صفت کښی نازل شوی دی، ځکه د ده تعلقات د (بنی قینقاع) له یهودانو سره ډیره ښه ؤ مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجی) له هغوی سره خپل تعلقات پری کرل رضی الله عنه)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه نیسئ لهغه کسان چه نیولی دی دوی دین ستاسی مسخره او لوبی له هغو کسانو څخه چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسی څخه او (مه نیسئ) کافران دوستان

تفسیر: دلته له کفارو ځنی مشرکین مراد دی لکه چه له عطف ځنی ظاهر دی

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

او وویریږئ له الله څخه (په ترک د دوستی د کفارو کښی) که یئ تاسی مؤمنان (په رښتیا سره)

تفسیر: په تیرو آیتونو کښی مسلمانان د کفارو له موالاتو ځنی منعه کړی شوی وو، په دی آیت کښی په یوه خاص مؤثر عنوان سره د هغه ممانعت تاکید او له موالاتو څخه نفرت کړی شوی

دی، د یوه مسلمان په نظر کښې هیڅ یو شی د ده له مذهبه څخه معظم او محترم کیدی نشی نو ده ته ئې وښوول چه یهود او نصاریٰ او مشرکان ستاسی په مذهب باندی طعن او استهزاء کوی او پر شعائر الله (آذان او نورو) توکی او مسخری کوی، او هغه کسان چه ساکت دی هغوی هم د دی شنیعو افعالو په لیدلو سره خپل نفرت نه څرګندوی بلکه خوښیږی. د کفارو پر دغو احمقانه ؤ او سپکو حرکاتو باندی له اطلاع څخه وروسته آیا هغه مسلمان چه په زړه کښې د الله جل جلاله ویره او د ایمانی غیرت لږ څه شائبه لری له هغه قوم سره د موالاتو او دوستی د دود (رواج) او دستور د پیدا کولو یا ساتلو له پاره به یوه شیبه (ساعت) هم خوښ وی؟ که د دوی د کفر او عناد او له اسلام سره د دوی له عداوت څخنی نظر قطع کړی شی نو په دی قیم دین باندی د دوی هم دا تمسخر او استهزاء علاوه پر نورو اسبابو د موالات د ترک له پاره یو مستقل سبب دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَوٰةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او کله چه غږ کوئ تاسی (او خلق رابولئ) لمانځه ته (یعنی آذان کوئ!) نو نیسی دوی هغه (لمونځ یا اذان) مسخری او لوبی (او ورپوری خاندی) دا مسخری په سبب د دی دی چه بیشکه دوی یو قوم دی چه هیڅ عقل نه لری.

تفسیر: یعنی کله چه آذان کوئ نو دوی سوځوی او له ډیره قهره پری مسخری کوی، چه دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بی‌عقلی دلیل دی د آذان په کلماتو کښې د پاک الله د عظمت او کبریاء اظهار او د توحید اعلان او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت اقرار دی چه د ګردو (ټولو) سابقینو انبیاؤ او آسمانی کتابونو مصدق دی او آذان پر لمانځه هم دال دی چه د عبودیت ګردو (ټولو) اوضاعو ته جامع او د بندګی په نهایی درجی باندی دلالت کوی. آذان د دارینو فلاح او د ډیر لوی بری د حاصلولو له پاره دعوت دی او پرته (علاوه) له دغو منافعو څخه بل هیڅ شی پکښې نشته بیا نو په آذان کښې د خندا وړ (لایق) کوم شی دی چه تاسی ای کفارو! پری خاندئ او توکی پری کوئ؟ پر داسی د نیکی او د حق او صداقت غږ باندی تمسخر او توکی کول، د هغه سړی کار دی چه دماغ ئې بیخی له عقله تش او له سره د نیکی او بدی تمیز نشی کولی.

په ځینو روایتونو کښې راغلی دی چه په مدینې منوری کښې یوه نصرانی کله چه به په آذان کښې «اشهدان محمداً رسول الله» آوریده ـ نو ویل به ئې. «**قد حرق الکاذب** ـ په تحقیق دروغجن وسوځیده! یا و دی سوځی!» د ده نیت له دی الفاظو څخنی هر څه چه ؤ ـ ؤ به مکر په

واقع کېښي دا خبره د هم ده له حاله سره مناسبه وه، ځکه چه هم دا خبيث په خپله دروغجن ؤ او د اسلام د عروج او شيوع له ليدلو څخه د حسد په اور کېښي سوځيده، اتفاقاً کومه جيني سره له اوره د ده کورته په داسي وخت کېښي راغله چه دی له خپل کور او کهول سره ويده ؤ د اور کوم بڅرکی په ناپوهی سره د دی جيني له لاسه هلته ولويده چه د هغه له لگيدلو څخه هغه کور له تولو وسيدنکو سره چه پکښي ويده وو وسوځيد. او په دی ډول (طريقه) سره الله تعالیٰ مونږ ته دا راښکاره کړه چه دروغجنان د دوزخ له اوره پخوا په دنيا کښي هم په اور کښي سوځي. له آذانه سره د استهزاء کولو يوه بله واقعه په صحيحو روايتونو کښي هم منقوله شوی ده چه د مکی معظمی له فتحی څخه وروسته حضرت محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له (حنين) څخه بيرته راته په لاره کښي حضرت بلال رضی الله تعالیٰ عنه آذان وکړ څو تنو ورکو هلکانو چه په دوی کښي ابو محذوره رضی الله تعالیٰ عنه هم ؤ پر آذان باندی وخندل او په تمسخر ئی پيښي کولی رسول الله مبارک د هغوی د نيولو او خپل حضور ته د بللو امر ورکړ آخری نتيجه ئی دا شوه، چه د ابو محذوره رضی الله تعالیٰ عنه په زړه کښي الله تعالیٰ د اسلام مينه واچوله او د حضرت محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له حضوره د مسجد الحرام مؤذن مقرر شو. او د الله تعالیٰ په قدرت هغه توکی رښتيا او هغه نقل اصل شو.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه (ای محمده) چه ای اهل د کتابو! آيا عيب گڼئ تاسی له مونږه (او کينه کوئ يعنی نه کوئ) مگر په دی سبب چه ايمان راوړی دی مونږ پر الله او پر هغه کتاب چه ليږلي شوی دی مونږ ته او پر هغو (کتابونو) چه ليږلی شوی دی پخوا (له دی نه) او (بل په دی سبب) چه بيشکه زيات له تاسی فاسقان دی.

تفسير: پر کوم کار چه طعن يا خندا کيږی له دوه سببونو څخه به خالی نه وی يا به همغه کار په خپله دا ستهزاء وړ (لايق) وی يا به د کار کوونکی حالت د استهزاء وړ (لايق) وی په پخوانی آيت کښي دا ښوولی شوی ده چه په آذان کښي داسی يو شی نشته چه پر هغه به پرته (علاوه) له احمقه او خفيف العقله بل څوک طعن يا استهزاء وکړی، په دی آيت کښي د آذان کوونکو له مقدسو حالاتو څخه د سوال په عنوان تنبيه ورکړی شوی ده، يعنی استهزاء کوونکی سره له دی چه د کتاب او په شريعتونو باندی د پوهی دعوی کوی دوی دی لږ څه فکر وکړی! او د انصاف له مخی دی راواوښيی! چه دوی له مسلمانانو سره دومره ضد او کينه ولی کوی؟ او په داسی يو بد

دول (طریقه) چه دوی اسلام ته ګوری آیا اسلام د دوی په زعم هومره بد او د خندا او ملندو وړ (لائق) دی؟ بې له دی چه مونږ د واحد لا شریک له الله او د ده پر تولو منزلو کتابونو او د ده پر ګردو (تولو) لیږل شویو رسولانو باندی په صدق سره ایمان لرو او بالمقابل د استهزاء کوونکو دا حال دی چه نه د الله تعالیٰ په رښتیا او صحیح توحید قائم دی او نه د ګردو (تولو) انبیاؤ علیهم السلام او رسولانو علیهم السلام تصدیق او تکریم کوی. نو اوس هم دا تاسی د انصاف له مخی ووایئ چه د دغو د الله تعالیٰ د منتها درجی نافرمانانو د الله تعالیٰ پر فرمان منونکو بندګانو باندی خندل او ملندی وهل، او طعن او تشنیع به څرنګه وی؟ او تر کومه ځایه پوری دوی ته دا حق حاصل دی؟

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ اللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ۚ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) آیا خبر کړم تاسی په (هغه چا چه) ډیر بد(عیب لری) له دی (چه تاسو ئی زمونږ عیب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډیر بد) هغه څوک دی چه لعنت کړی دی پر هغه الله او غضب ئی کړی دی پر هغه او ګرځولی ئی دی له ځینو د دوی څخه بیزوګان او (له ځینو د دوی څخه) خنزیران او (هغه کسان دی چه) بندګی ئی کړی ده د شیطان هم دا (ملعونان) ډیر بد دی له جهته د ځای (چه دوزخ دی) او ډیر ګمراه دی له سمی صافی لاری (د حق دین څخه)

تفسیر: یعنی که پر «ایمان بالله» استقامت او په هغه شی د زړه تصدیق چه د الله تعالیٰ له لوری په هره زمانه کښی نازل شوی دی ستاسی په زعم کښی د مسلمانانو ډیر لوی جرم او زښته (ډیره) لویه ګناه ده او له دی له امله (وجی) تاسی دوی د طعن او ملامتی مورد ګرځوئ نو راځئ چه زه تاسی ته د داسی یو قوم پته او سراغ درکړم، چه په خپل شرارت او ګندګی کښی بدترین د مخلوقاتو دی او د الله تعالیٰ د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوی باندی ظاهره او ښکاره دی او د دوی ډیر افراد د خپلو مکاریو او بیحیائیو او د دنیوی حرص په سزا، بیزوګان او بد ځناوران ګرځیدلی وو او د الله جل جلاله له بندګی ځنی وتلی د شیطان غلامی ئی غوره کړی وه. که انصاف وکړی شی نو په اصلی معنی سره بدترین د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوی دی او هم دوی ستاسی د طعن او استهزاء مستحق کیدی شی او هغه هم دا تاسی یئ!

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا آمَنَّا وَقَد دَّخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

او کله چه راشی (دا منافقان) تاسی ته وائی دوی چه ایمان راوړی دی مونږ حال دا چه په تحقیق ننو تلی دی دوی (ستاسی په مجلس کی) په کفر سره او دوی په تحقیق وتلی هم دی (ستاسی له مجلس څخه) په کفر سره او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چه وو دوی چه پټول (به ئی له نفاقه)

تفسیر: دلته د ځینو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بیان دی چه په غیاب کښی به ئی پر اسلامی مذهب طعن او تشنیع او پر مسلمانانو به ئی مسخری کولی لیکن کله به ئی چه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم یا له مخلصو مسلمانانو سره لیدل نو د نفاق له لاری څخه به ئی خپل ځان مسلمان ښکاروه حال دا چه له اوله تر آخره پوری به د یوی شیبی له مخی هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه ؤ۔ او نه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم زبانی وعظ او تذکیر پر دوی څه اثر غورځاوه ۔ نو آیا دوی د ایمان او د اسلام په تش لفظ ویلو سره (معاذالله) الله تیر ایستی شی؟ که د هغه عالم الغیب والشهاده په نسبت چه پر هر قسم زړه او پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسی وی چه د ده خوشالی تش په لفظی ایمان او یواځی د خولی په وینا سره حاصلولی شو نو له دی څخنی پورته بل کوم یو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکی له دی ځایه د یهودو او نصاراو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بیان شروع شو چه د هغو له تنبیه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی په خپله د استهزاء وړ (لایق) ګرځی، په وروستینو آیتونو کښی هم د هم دی مضمون تتمیم او تکمیل دی.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

او ته به وینی ډیر له دغو (منافقانو) څخه چه منډی به وهی په ګناه کښی (چه حصول د حرامو یا دروغ ویل دی) او په ظلم کښی (چه زیادت دی په معاصیو کښی) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چه وو دوی چه کاوه ئی

تفسیر: غالباً له «اثم» څخه لازمی او له «عدوان» څخه متعدی ګناه مراد ده. یعنی د دی خلقو

حال دا دی چه په ډیر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لوری منډی وهی اعم له دی چه د هغو اثر د دوی په ذات پوری محدود پاتی شی ـ یا نورو ته هم وروسیږی د هغو خلقو چه اخلاقی حالت ئی داسی سپک او وران وی ـ او په حرام خوړلو کښی د دوی عمل داسی وی، نو د دوی په خرابی کښی څه شبه پاتی نه ده. دا د دوی د عوامو حال او خوی ؤ وروسته له دی نه د دوی د خواصو بیان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

ولی نه منع کوی دوی ربانی عارفان او عالمان له ویلو د دوی د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود) خامخا ډیر بد دی هغه کار چه وو دوی چه کاوه ئی (چه هغه سکوت دی له نهی د منکر نه).

تفسیر: هر کله چه الله تعالیٰ کوم قوم تباه کوی نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانیو کښی ډوبیږی او د هغو خواص یعنی علماء او مشائخ ګونګی شیطانان ګرځی د بنی اسرائیلو هم دا حال شو چه عوام ئی عموماً په دنیوی لذائذو او شهواتو کښی لګیا او د الله تعالیٰ عظمت او جلال او د ده قوانین او احکام ئی هیر کړل او هغه کسان چه علماء او مشائخ ګڼل کیدل د «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» فریضه ئی ترکه کړه ځکه چه د دنیا په حرص او د شهوت په اتباع کښی دوی له عوامو ځنی هم وړاندی تللی وو له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقانی غږ د پورته کولو مانع وګرځیدل د هم دی سکوت او مداهنت په سبب پخوانی قومونه تباه شوی دی ـ نو د هم دی له پاره محمدی امت ته علی صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیم د قرآن او حدیث په ډیرو نصوصو کښی زیات تاکید او تهدید شوی دی چه په هر وخت کښی او د هر سړی په مقابل کښی د «امر بالمعروف، نهی عن المنکر» له فریضی ځنی تغافل ونه کړی او سترګی تری پټی نه کړی

وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ ؕ

او وایی یهودیان لاس د الله بند کړی شوی دی (یعنی مونږ ته هیڅ نه راکوی او روزی ئی راباندی تنګه کړی ده)

تفسیر: یعني د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د بعثت په وخت کښې د کتابیانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغیان، بدکاریو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو چه د الله تعالیٰ په دربار کښې له سپین سترګی او ګستاخی څخه هم هیڅ نه ویریدل د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د یوه معمولی انسان له مقام څخه څه زیاته نه وه. د حق تعالیٰ په دربار کښې به ئی بی تکلفه داسی واهی او خوشی چتی (بیکاره) خبری کولی چه د هغو له آوریدلو څخه د هر چا ویښتان جګ (نیغ) دریدل کله به ئی ویل ﴿قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ﴾ بیشکه الله فقیر دی او مونږ غنیان یو کله به دا الفاظ د دوی له خولی څخه وتل ﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به یا هغه شی و چه له « قالوان الله فقیر» څخه ئی مراداوه چه معاذ الله الله تعالیٰ فقیر شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کښې څه نه دی پاتی یا به «غل الید» کنایه له بخل او امساکه وی، یعني فقیر شوی خو نه دی، مګر په دی ورځو کښې بخیلی او کنسکی (کنجوسی) کوی (العیاذ بالله) په هر حال سره هره معنی چه تری واخیستل شی د دی د کفر کلمی منشاء دا وه کله چه د تمرد او طغیان په بدل کښې الله تعالیٰ پر دی ملاعینو ذلت ، نکبت، تنکسه، ضیقت، بدحالی ورانی او نور بلیات مسلط کړل، نو د دی په ځای چه دوی په خپلو دی بدو چارو او شرارتونو متنبه او پښیمان شی بالعکس دوی د الله تعالیٰ په دربار کښې په ګستاخی او سپین سترګی شروع وکړه، ښائی داسی کوم خیال دوی ته پیدا شوی وی چه مونږ د انبیاؤ اولاده بلکه په خپله د الله تعالیٰ ځامن او خپلوان یو - نو بیا دا څرنګه معامله ده چه نن د بنی اسمٰعیل علیه السلام اولاده په دنیا کښې انتشار مومی، ارضی فتوحات ئی په برخه کیږی او سماوی برکات پری نازلیږی او مونږ چه بنی اسرائیل او الله زمونږ او مونږ د الله جل جلاله یو داسی ذلیل، مغلوب، بدحال ، پریشان، سرګردانه او در په در خاوری په سر ګرځو. مونږ د هغو بنی اسرائیلو اولاده یو او نن هم همغه ﴿أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ یو، چه پرون وو، مګر معلومیږی چه د هغه الله جل جلاله په خزانه کښې چه مونږ ئی اولاده او محبوب یو معاذالله څه کمی راغلی دی یا نن ورځ بخل او امساک د هغه لاس ترلی دی» دا احمقان په دی نه پوهیږی چه د الله تعالیٰ خزانی لامحدوده او د ده کمالات غیر متبدل او لامتناهی دی که (معاذالله) د ده په خزانه کښې څه نه وی پاتی، یا ئی د مخلوقاتو له اعانت او تربیی څخه لاس اخیستی وی نو د دی دنیا نظام به څرنګه قائم پاتی شوی وی، او دا د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او د ده اصحابو پر مخ تګ او عروج او فروغ چه تاسی ئی په خپلو سترګو سره ګوریٔ د کومی خزانی او د چا د کرم، منت او احسان مرهون دی؟ لهذا ښائی تاسی وپوهیږیٔ چه د ده لاس نه دی بند شوی. هو لستاسی د ګستاخیو او شرارتو له نحوسته د الله تعالیٰ هغه لعنت او ترټنه چه پر تاسی نازله شوی ده د هغی په سبب د الله تعالیٰ دا ځمکه د هغی له وسعت سره پر تاسی تنګه کړی شوی ده او وروسته له دی لا دریاندی تنګیږی او د خپلی تنګسی او نیستی نسبت الله تعالیٰ ته کول ستاسی انتهائی جهالت او ناپوهی ده.

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

تړلي دی وی (یا تړلي شوی دی) لاسونه د هم دوی او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چه وائی دوی بلکه یدین د ده غځولی (کشاده) دی روزی ورکوی (هر چا ته او صرفوی ئی) هر رنګه چه اراده وفرمائی

تفسیر: دا د ښیرا په ډول (طریقه) پخوا ویل یا د دوی د واقعی احوالو څخه خبر ورکول دی لکه چه واقعی بخل او جبن (یا ذلت او مسکنه) د دوی د خیراتونو استعداد ورک کړی او د خیر لاسونه ئی بیخی بند کړی ؤ ﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ﴾ داسی نه ده لکه چه دوی وائی بلکه یدین د ده غځولی او جود ئی ډیر او کرم ئی له حده تیر دی) چیری چه الله تعالیٰ ته وجه» «یدین» «سمع» «بصر» (کلام) او نور نعتونه ذکر کړی شوی دی نه ښائی چه سړی تیروځی داسی توهم وکړی چه (معاذالله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان جسم او جسمانی اعضاء لری حال دا چه داسی نه دی پس هم داسی چه د الله تعالیٰ ذات او وجود بیمثال او بی نظیر او بی ساری وحده لا شریک دی. د ده جل جلاله حیات علم، او نور ګرد (ټول) نعتونه او صفتونه هم هیڅ یو نظیر، مثال او کیفیت نه لری او نظیر او مماثل ئی ما سوا له همغه څخه بل شی نشی کیدی جل جلاله، اعظم شانه اعلیٰ برهانه! اولیٰ سلطانه.

ای له وهمه له خیاله له ګمانه له قیاسه څنی پورته
ای له هغه چه مو لوستی، اوریدلی او لیدلی ته ئی پورته
دفترونه مو شو بشپړ، او تمام شول ګرد (ټول) عمرونه
په اول د وصف ستا کښی یو لا پاتی، رب ئی پورته

هم داسی د الله تعالیٰ ګرد (ټول) نعتونه او صفتونه هم وګڼئ خلاصه هم داسی چه د الله تعالیٰ ذات بی له «کم او کیف» دی همغسی د الله د وجه، سمع بصر، ید او د نورو نعتونو، او صفاتو معانی هم د ده د اقدس ذات سره لائق او د ده د اعلیٰ شان سره وړ (لائق) دی او زمونږ د «کم او کیف» او تعبیر او بیان له احاطی څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی. ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ (۲۵) جزء د الشوریٰ «۱۱» آیت (۲ رکوع) حضرت شاه عبدالقادر رحمة الله علیه پر دی آیت کومه فائده چه لیکلی ده په هغی کښی له دوو لاسونو څخه د «مهر لورینه» او د «قهر ترټنه» لاس مراد اخیستی دی. یعنی نن ورځ د الله تعالیٰ د «مینی لاس» په (محمدی امت) باندی ـ او د «قهر لاس» ئی پر بنی اسرآئیلو باندی پرانیستلی دی ـ لکه چه په پخوانیو آیتونو کښی اشاره، وشوه.

﴿ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ﴾ روزی ورکوی هر چاته او صرفوی ئی هر رنګه چه اراده وفرمائی په بالغه

حکمت او مصلحت خپل یعني په دی باندی هم دی ښه پوهیږی چه (په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقه اراده او مشیت خپل) په کوم وخت ، او په چا، او په څه او څومره صرف کړه شی؟ کله د امتحان یا اصلاح په غرض یو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندی مبتلا کوی، کله ده ته د وفاداری په مقابل کښی له اخروی نعمتونو څخه د مخه د دنیوی برکاتو وروبه هم خلاصوی بالمقابل یوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه ، د تنګسی د ژوند د تنګوالی او د دنیوی نورو مصیبتونو او آفتونو سزا ورکوی او کله ورته دنیوی ساز او سامان فراخوی او زیات مهلت ورکوی چه یا د الله تعالیٰ له احساناتو څخه متاثر او له خپل فسق او فجور څخنی وشرمیږی یا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړی او د انتهایی سزا مستحق شی د دی مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجودیت کښی د کوم سړی د مقبولیت یا د مردودیت فیصله د پاک الله په اطلاع سره یا په خارجی قرائنو یا د احوالو په بنا سره کولی شی ـ لکه چه د یوه غله لاس پریکړی شی یا د ډاکټر له خوا د کوم رنځور لاس پریکړی شی د دواړو په نسبت مونږ د خارجی احوالو او قرائنو له مخی پوهیدلی شو چه هغه د سزا ډول (طریقه) ، او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجی) پریکړی شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او خامخا زیاتوی هرومرو (خامخا) ډیرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چه نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښی او کفر،

تفسیر: د دوی د سپین سترګی او ګستاخی ځواب ورکړی شوی دی. لیکن د قرآن کریم له هسی حکیمانه ځوابونو څخه د دی معاندینو او سفهاؤ تسکین نه حاصلیږی، بلکه د الله تعالیٰ د کلام له آوریدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسی تینګار (همیشه والی) او زیادت کوی که صحی غذا د یوه رنځور معدی ته ورسیږی، خو د هغی له سببه د ده مرض لا زیات شی نو دا به د هغی غذا خرابی او قصور نه وی بلکه د مریض د مزاج ورانی او خرابی به وی. ﴿ كَثِيرًا ﴾ د ﴿ لَيَزِيدَنَّ ﴾ له پاره مفعول او پر فاعل باندی چه ﴿ مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾ دی مقدم دی.)

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کښی عداوت (دښمنی) او بغض (نفرت) تر ورځی د قیامت پوری

تفسیر: اګر که اوس د یهودو د مقولی ذکر شوی دی لیکن د ﴿ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ﴾ څخه غالباً دوی

او د دوی نور ګرد (تول) ملګری مراد دی یعنی د یهودو او نصاریٰ ؤ د ګردو (تولو) اهل کتابو حال ئی بیان وفرمایه لکه چه پخوا له دی نه په هم دی سورت کښی ذکر شوی دی. او په وروستنی آیت کښی ګرد (تول) اهل کتاب ته خطاب فرمائی مطلب داسی شو هومره چه د دوی شرارت او انکار ترقی کوی، هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمی (منصوبی) جوړوی او د جنګ د اور لګولو لاره تیاروی، لیکن د دوی په خپلو منځونو کښی هم داسی یو نفاق لویدلی دی چه له سره نه ورکیږی، نو له هم دی سببه د اسلامی اخوت په خلاف د دوی جنګی تیاری بری ونه مونده.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۚ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

هر کله چه بلاوه دوی اور دپاره د جنګ (د رسول الله نو) مړ کاوه به هغه (اور) الله او سعیه کوی (ځغلی) دوی په ځمکه کښی له پاره د فساد اچولو او الله نه خوښوی فساد کوونکی (نو په سزا ئی رسوی).

تفسیر: له دی نه معلومه شوه تر څو په مسلمانانو کښی یو له بل سره محبت او اخوت مستحکم وی او دوی د رشد او صلاح په لاره سم رهی (روان) وی او له فتنی او فساد څخه اجتناب کوی (لکه چه په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین» کښی دغه خصلتونه وو) تر هغه وخته پوری د کتابیانو ګرد (تول) کوښښونه د دوی په مقابل کښی بیکاره ثابتیږی

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَـٰهُمْ جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

او که بیشکه اهل د کتابو ایمان راوړی وی په (محمد صلی الله علیه وسلم) او پرهیز ئی کړی وی (له معاصیو څخه) نو خامخا لری کړی به وی مونږ له دوی څخه ګناهونه د دوی او خامخا ننویستلی وه به مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چه نعمتونه په کښی دی)

تفسیر: یعنی سره له دومره شدیدو جرائمو او سختو شرارتونو که اوس هم کتابیان تائب شی او

په نبی کریم صلی الله علیه وسلم او قرآن عظیم ایمان راوړی او تقویٰ اختیار کړی، نو د توبی ور نه دی بند شوی حق تعالیٰ د خپل کامل فضل او رحمت له امله (وجی) دوی ته له خپلو اخروی او دنیوی نعمتونو څخه سر لوړی فرمایی. د ده رحمت ډیر لوی دی په خجالت او اعتراف سره که مجرمان هم ورورانډی شی نه ئی مایوسوی او نه ئی بی هیلی (نا امیده) کوی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ ۚ

او که بیشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجیل (د احکامو په تعمیل سره یی) او هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد «صلی الله علیه وسلم» په وسیله) نو خامخا خوړلی به ئی (میوی) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلی) له لاندی د پښو خپلو (د ځمکی نه)

تفسیر: یعنی که د قرآن کریم ئی (چه له تورات او انجیل څخه وروسته د دوی د تنبیه او هدایت له پاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی ځکه چه بی د قرآن کریم له تسلیم څخه د «تورات» او د «انجیل» او د ګردو (تولو) آسمانی کتابونو د اقامت مطلب اوس هم دا کیدی شی چه قرآن عظیم او رسول کریم صلی الله علیه وسلم ومنی، چه د پخوانیو کتابونو له پیښ بینیو او پخوا ویلو سره سم رالیږلی شوی دی ګواکی د «تورات» «انجیل» د اقامت حواله ئی ورکړه. او تنبیه ئی وفرمایله چه که دوی قرآن کریم ونه منی ـ نو د هغه مطلب دا دی چه دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوی دی.

﴿ لَأَكَلُوا ﴾ الآیة ـ نو خامخا خوړلی به ئی میوی له پاسه د سرونو خپلو او غلی له لاندی د پښو خپلو د ځمکی څخه یعنی (روزی به ئی پری پراخه کړی وه او له هره طرفه به ئی فیضان پری کاوه) او دوی به د ځمکی او د آسمان له ګردو (تولو) برکاتو څنی متمتع کیدل او د ذلت او بدحالی او د معیشت د تنګوالی هغه سزا به تری پورته کیده چه دوی ته د عصیان او تمرد په عوض کښنی ورکړی شوی ده.

مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ ۖ

ځینی له دوی نه یو امت دی مقتصد (منصف او میانه تلونکی،)

تفسیر: دا هغه معدود افراد دي چه دوی د فطری سعادت او د اعتدال د لاری د اختیارولو له امله (وجی) د حق غږ ته لبیک ویلی دی لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشی باچا «نجاشی» او نورو رضی الله عنهم.

وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾

او ډیر له دوی څخه بد دی هغه کار چه کوی ئی دوی. ای رسوله (زما) ورسوه (ته تول) هغه شی چه نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا او که دی ونه رساوه (تول) نو نه دی رسولی تا هیڅ پیغام د ده او الله ساتی تا له (شره د) خلقو بیشکه الله نه ښیی (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی د اهل کتابو د شرارت، کفر او د بدو چارو ذکر او د تورات، انجیل، قرآن او نورو گردو (تولو) آسمانی کتابونو د احکامو د تعمیل ترغیب ورکړی شوی ؤ وروسته له دی نه په ﴿ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ ﴾ سره د کتابیانو په تولنه کښی اعلان کوی چه بی له دی «اقامت» څخه ستاسی مذهبی ژوندون صفر او بیخی هیڅ او لاشی دی په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ﴾ الآية - کښی زمونږ رسول الله مبارک د هم دغه صاف او ښکاره اعلان له پاره تیار کړی شوی دی، یعنی هر هغه شی چه الله تعالیٰ تاسی ته درلیږی خصوصاً داسی فیصله کوونکی اعلانات تاسی بی له ویری، خطر او تامل څخه ورسوئ! که په فرض محال د یوه شی په تبلیغ کښی له تاسی څخنی قصور وشو نو په حیث د رسول الله د رسالت او پیغام رسولو کوم لوی منصب چه تاسی ته سپارل شوی دی. داسی گانه کیږی چه تاسی د هغه حق هیڅ نه دی اداء کړی بی له شبهی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په حق کښی د تبلیغ د فریضی په انجامولو کښی زیات له زیاته د قائم پاتی کیدلو له پاره له دی نه زیات بل کوم مؤثر عنوان نشی پیدا کیدی.

زمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم په شلو یا درویشتو کلونو کښی په هغه بی مثله اولوالعزمی او قربانی او پرله پسی زحمت او کوښښ ، صبر او استقلال، جداوجهد سره چه د رسالت فرض او د تبلیغ وظیفه اداء کړی ده. هغه د دی واضح دلیل دی، چه دوی په دنیا کښی له هر شی څخه زیات د خپل منصبی فرض (رسالت او ابلاغ) د اهمیت احساس کاوه. د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د دی قوی احساس او تبلیغی جهاد په ملحوظ د تبلیغ په وظیفه کښی د مزید استحکام

او تثبيت د تاكيد په موقع كښې ډير مؤثر عنوان هم دا كيدى شي.
زمونږ رسول كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم ته د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ ﴾ په خطاب سره يوائخې هم دغه هومره فرمايلى شوى دى چه په فرض محال سره كه په تبليغ كښې لږ څه قصور وشو نو وپوهيږه چه ته د خپل منصبى فرضو په ادا كولو كښې كامياب نه ئې - او ظاهر دى چه ستا زياتره كوششونه او د قربانيو يوازنى مقصد هم دا ؤ چه تا د الله تعالىٰ په مخ كښې د رسالت د انجامولو په فريضه كښې ډير اعلىٰ برى حاصل كړى دى، لهٰذا دا په هيڅ قسم سره ممكن نه ده چه ته په هيڅ يو پيغام كښې لږ څه هم كوتاهي وكړى.
عموماً دا په تجربى رسيدلى ده چه انسان د تبليغ د فريضى په اداء كولو كښې د څو وجوهو له امله (وجى) مقصر پاتى كيږى يا خو له ده سره د خپلى فريضى د اهميت كافى احساس او مينه نه وى - يا د خلقو له عمومى مخالفت څخه د شديد نقصان رسيدلو - يا كم له كم د ځينو فوائدو د فوت خوف وى - يا د مخاطبينو د عمومى طغيان او تمرد له امله (وجى) (لكه چه په پخوانيو او وروستنيو آيتونو كښى د كتابيانو په نسبت ښوولى شوى دى) د تبليغ له مثمر او منتج كيدلو ځنى مايوسى وى - د (١) وجه ځواب په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ ﴾ تر ﴿ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ﴾ پورى - او د (٢) په ﴿ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ﴾ او د (٣) په ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴾ سره وركړى شوى دى يعنى ته خپل فرض اداء كوه! الله تعالىٰ ستا د ځان او عزت او پت ساتونكى دى. الله تعالىٰ به د ګردى (تولى) ځمكى د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه كړى چه ستا په مقابل كښې د برى لاره ومومى - باقى هدايت او ضلالت د الله تعالىٰ په لاس كښى دى، داسى قوم چه فقط كفر او انكار ته ئې خپلى ملاوى تړلى وى كه په سمه لاره رانشى نو ته غم مه كوه! او مه مأيوسه كيږه! او خپله دغه مقدسه فريضه مه پريږده! زمونږ نبى كريم صلى الله عليه وسلم د دى ربانى هداياتو او آسمانى اصولو سره سم ګرد (تول) امت ته د هر وړوكى او لوى شى تبليغ وفرمايه - او د انسانى نوعى خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چه هرى طبقى ته لائقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وى، بى له تزئيده او تنقيصه او بى له خوفه او خطره ورورښوده، او وئى رسوله - او د الله تعالىٰ حجت ئې پر بندګانو تمام كړ او له وفاته څخه تقريباً دوه نيمى يا درى مياشتى پخوا د «حجة الوداع» په موقع كښى چه هلته له (٤٠،٠٠٠) تنو څخه زيات د اسلام خادمانو او د تبليغ محبانو اجتماع درلوده (لرله) دوى «**على رؤس الاشهاد**» اعلان وفرمايه چه اى الله ! ته شاهد اوسه! چه ما (ستا امانت) ورساوه!»

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ

ووايه ته (اى محمده) چه اى كتابيانو ، نه يئ تاسى پر هيڅ شى(له حقه

دینه) تر هغه پورې چه قائم کړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد (ټول) احکام د) «تورات» او «انجیل» او هغه (کتاب) چه نازل کړی شوی دی تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې

تفسیر: یعنې قرآن کریم د ګردو (ټولو) سماوي کتابونو خاتم او مهیمن دی. په ٦ جزء د المآئده په (۳۸) آیت ۷ رکوع کښې د دې آیت تفسیر تېر شوی دی

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

او خامخا زیاتوي هرومرو (خامخا) ډېرو ته له دوی څخه هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاته له جانبه د رب ستا (یعنې قرآن زیاتوي دوی ته) سرکشي او کفر نو مه خپه کیږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو

تفسیر: یعنې د دې غم او افسوس له کبله (وجې) مه خپه کیږئ! خپل فرض په امن او اطمینان سره ادا کوئ!

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چه یهودیان دي او (فرقه د) ترسایانو او نصرانیانو (د دوی حکم هم داسې دی) هر څوک چه ایمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چه ورځ د قیامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وکړي نیک (عمل) نو نشته (هیڅ قسم) ویره پر دوی باندې او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږي (د اجر په نقصان سره)

تفسیر: یعنې هغه قوم چه مسلمانان بلل کیږي یا یهود یا نصارىٰ یا صابي یا نور دي (دلته

تمثيلاً د څو مذاهبو ذکر کړی شوی دی) هيڅ يو سړی د دی نومونو يا نسلونو يا رنګونو يا کارونو يا وطنونو يا د نورو احوالو او خصائصو په لحاظ حقيقی فلاح او دائمی بری نشی حاصلولی. د بریالیتوب (کامیاب) او مأمون او مصون پاتی کیدلو له پاره یواځی یو شی شته چه ایمان او صالح عمل دی. هر هغه قوم چه د پاک خدایٔ د تقرب یا د بری مدعی وی، هغه دی خپل ځان پر دغه محک معلوم کړی که دوی کره او سره ووتل ـ نو بی خوفه او خطره بریالی (کامیاب) او په مراد رسیدلی دی که نه هر وخت دی خپل ځانونه د الله تعالیٰ تر قهر او غضب لاندی وګنی. په پخوانیو آیتونو کښی خاص کتابیانو ته تبلیغ ؤ، په دی آیت کښی د تولو اقوامو او مللو په نسبت بی له لحاظه او رعایته داسی عجیب او غریب، معقول او منصفانه قانون بیان شوی دی چه وروسته له دی به هیڅ یوه سلیم الفطرت انسان ته د اسلام په صداقت او جامعیت کښی هیڅ یوه شبهه پاتی نشی، یو سړی تر هغه پوری چه پر الله تعالیٰ (یعنی د رب العالمین جل جلاله پر وجود، وحدانیت ، کمالیه صفاتو، د قدرت په دلائلو، ګردو (تولو) احکامو او قوانینو په تولو رسولانو او انبیاؤ (علیهم السلام) او د جزاء په ورځ) باندی ایمان رانه وړی او نیکی اختیار نه کړی آیا سلیم عقل دا قبلولی شی چه هغه به دائمی نعیم او د الله تعالیٰ رضا او ابدی سرور او تکریم ومومی؟. د «ایمان بالله» لاندی دا ګرد (تول) شیان داخل دی.
فرض کړئ ! یو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجودیت سره سره د رسول صلی الله علیه وسلم توهین کوی (او دیٔ د نبوت په دعوی کښی دروغجن ګڼی، چه هم دا د هغه توهین دی) نو آیا د یوه حکومت د سفیر توهین او د سفارت د صافو او صریحو اسنادو تکذیب ، د هغه حکومت تکذیب او توهین نه دی؟ هم داسی وپوهیږئ هر هغه څوک چه د یوه رښتین رسول علیه السلام تکذیب کوی او هغه نه منی دغه فی الحقیقت د الله تعالیٰ د هغو صافو او صریحو آثارو او دلائلو تکذیب دی چه د ده د نبوت د تصدیق له پاره ئی نازل کړی دی ﴿ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴾ ٧جزء د الانعام (٣٣) آیت (٤) رکوع. آیا د الله تعالیٰ د صریحو آیتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ایمان بالله» دعوی پاتی کیدی شی؟ د هغو تفصیلاتو په لوری چه قرآن کریم د «ایمان بالله» او عمل صالح په اجمالی عنوان سره دلته اشاره فرمایلی ده په نورو مواضعو کښی هغه په ښه شرح او بسط مذکور دی.
زما په نزد زیات صحیح او قوی قول هم دا دی چه «صابئین» په عراق کښی یوه فرقه وه چه د هغو مذهبی اصول عموماً د اشراقی حکماؤ او طبیعی فلاسفه ؤ له اصولو څخه ماخوذ ؤ. دی خلقو د روحانیاتو په نسبت زیات غلو او ډیره مبالغه بلکه د هغو عبادت به ئی کاوه. د دوی خیال داسی ؤ چه یواځی د مجردو ارواحو او تش د فلکی مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد موږ تر «رب الاربابه» یعنی لوی معبود پوری رسیدی شو. نو ځکه موږ ته ښائی چه په شاقه ریاضتونو او د شهواتو په کسر په روح کښی تجرد او صفائی پیدا کړو، او له روحانی عالم سره خپله علاقه تینګه کړو بیا د دوی په خوشالی او لاس نیولو تر خدای پوری رسیدی شو د انبیاؤ د اتباع ضرورت نشته د کواکبو د مدبره ارواحو او هم داسی د نورو روحانیاتو په خوشالولو کښی به ئی

له خپله ځانه د هغوی هیکلونه (تصویرونه) جوړول ـ او د دوی په ارواحو به ئی لمونځ روژه، قربانی او نور شیان کول. خلاصه دا چه د «حنفاؤ» په مقابل کښې د «صابئینو» جماعت ؤ ـ چه د هغه ډیره لویه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حضرت حنیف ابراهیم د بعثت په وخت کښې (د نمرود) قوم صابی‌العقیده ؤ چه د دوی په تردید او ابطال کښې د الله تعالیٰ خلیل د فداکاری ـ او ایثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ

خامخا په تحقیق اخیستی ده مونږه وعده ټینګه له بنی اسرآئیلو (اولادی د یعقوب) څخه

تفسیر: په تیر آیت کښې هغه معیار چه د قبول عندالله له پاره بیان شوی ؤ ـ یعنی ایمان او صالح عمل، دلته دا راښوول کیږی چه یهود پر دی حکم او معیار تر کومه حده پوری راتلی شی؟

وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ۝٧٠

او لیږلی وو مونږ دغو (بنی اسرأئیلو) ته رسولان (چه وریاد کړی دغه عهد او وربیان کړی شرعی احکام) هر کله چه به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعی حکم) سره چه نه خوښاوه (هغه شرعی حکم) نفسونو د دوی ځینی رسولان (لکه موسیٰ او عیسیٰ) ئی دروغجن وګڼل او ځینی رسولان (لکه یحییٰ، زکریا) به ئی وژل

تفسیر: د بنده د وفاداری امتحان په دی کښې دی چه له هری هغی خبری څخه تیر شی چه د ده د مولیٰ او مالک او لوی څیښتن (خاوند) **جل وعلا شانه** رضا پکښې نه وی. او خپله رایه او مرضی د خپل پاک الله تابع وګرځوی، که نه د داسی شیانو منل چه د بنده د مرضی او غوښتنی سره سم وی خو څه کمال نه دی.

وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٧١﴾

او گومان کړی ؤ دغو (بنی اسرائیلو) د دی چه نه به وی (او نه به رسیږی دوی ته) هیڅ فتنه (خرابی د انبیاؤ په دغه تکذیب او قتل کښی) پس ړانده شول (د حقی لاری له لیدلو څخه) او کانه شول (د حق له اوریدلو څخه) بیا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندی بیا (دوهم ځلی) ړانده او کانه شول(د حق له لیدلو او اوریدلو څخه) ډیر له دوی ځنی (په انکار سره له محمده) او الله ښه لیدونکی (عالم) دی په هغو کارونو (هم) چه کوی (یی) دوی.

تفسیر: یعنی بنی اسرائیلو پوخ عهد او پیمان مات او له الله تعالیٰ سره ئی بدعهدی او غداری وکړه. د ده رسولان ئی دروغجنان کړل، او ځینی ئی ووژل دا خو د دوی د «ایمان بالله او صالح عمل» حال ؤ، د «ایمان بالیوم الاخر» اندازه ئی له دی نه قیاس کړئ! چه د دومره شدیدو مظالمو او یاغیانه جرائمو له ارتکاب سره سره بیخی هوسا (خوشاله) او بیغمه ناست دی، ګواکی دوی په دی فکر کښی هیڅ نه دی چه دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاؤ ګالونکی (برداشت کونکی) دی، یا د دی ظلم او بغاوت خرابی نتیجی به کله د دوی مخی ته راتلونکی وی په هم داسی خیالاتو او چرتونو کښی د الله تعالیٰ له دلائلو او کلام څخه بیخی ړانده او کانه شول، او داسی کارونه ئی وکړل چه د کولو نه ؤ تر دی چه ځینی انبیاء علیهم السلام ئی قتل او ځینی ئی بندیان کړل آخر الله تعالیٰ پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ بیا د یوی اوږدی مودی څخه وروسته د «پارس» ځینو باچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوایی له قیده خلاص کړل او له (بابل) څخه ئی د(بیت المقدس) په لوری بیرته ولیږل، په دی وخت کښی دی خلقو توبه وویسته او د خپل حال د اصلاح په لوری متوجه شول او الله تعالیٰ هم د دوی توبه قبوله کړه لیکن لږ څه موده وروسته بیا دوی په خپلو همغه شرارتونو او بدو چارو لاس پوری کړ او بیخی ړانده او کانه شول او د حضرت زکریا او یحییٰ علیهما السلام په قتل ئی جرائت وکړ او د حضرت عیسیٰ علیه السلام قتل ته هم تیار شول.

﴿ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ ﴾ الآیة - او الله ښه لیدونکی عالم دی په هغو څیزونو چه کوی ئی دوی یعنی که څه هم دوی د الله تعالیٰ له غضب او قهر څخه بی پروا او ړانده شوی دی، لیکن الله تعالیٰ د دوی ټول حرکات درګرده (ټول) ګوری لکه چه د هغو حرکاتو سزا دوی ته اوس د محمدی امت په لاسونو ورکوی، (او اخروی جزا هم دوی ته تیاروی).

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۭ وَقَالَ الْمَسِيْحُ يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ

اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰىهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وائی دوی (له ډیره جهله) چه بیشکه الله هم دغه مسیح زوی د مریمی دی او ویل به مسیح چه ای بنی اسرآئیلو، (اولادی د یعقوبه!) عبادت کوئ تاسی د (یواځی هغه) الله چه رب زما او رب ستاسی دی، بیشکه شان دا دی هر چا چه شریک ونیو له الله سره (په عبادت کښی بل شی) نو په تحقیق حرام کړی دی الله په دغه (مشرک) باندی جنت او ځای د ده اور (د دوزخ دی) او نشته ظالمانو ته هیڅ مدد کوونکی (چه عذاب تری دفعه کړی)

تفسیر: له دی ځایه د نصرانیانو د «ایمان بالله» کیفیت ښودل کیږی چه تر کومه ځایه پوری د حقانیت پر معیار منطبق کیږی د دوی د ایمان بالله حال دا دی چه د عقل په خلاف او له سلیم فطرت څخه چپ (مخالف) او د حضرت مسیح علیه السلام له تصریحاتو څخنی مخالف د مسیح علیه السلام د بی‌بی مریمی له زوی څخنی په خپله خدای جوړوی، «یو دری او دری یو» ګڼل کړی وړی خبری دی په حقیقت کښی ګرد (ټول) زور او قوت یواځی د حضرت مسیح علیه السلام د الوهیت په اثبات کښی لګوی حال دا چه په خپله حضرت مسیح علیه السلام د الله تعالیٰ په ربوبیت او لکه نور انسانان په خپل مربوبیت بندګی باندی ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوی. او د هغه شرک خرابی او ورانی ئی په ډیر زور او شور سره بیان کړی دی، چه په هغه کښی د ده امت مبتلا کیدونکی ؤ۔ بیا هم دا ړانده عبرت نه آخلی.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ

خامخا په تحقیق کافران شوی دی هغه کسان چه وائی دوی چه بیشکه الله دریم له دریو (معبودانو) څخه دی،

تفسیر: یعنی حضرت مسیح علیه السلام او روح القدس علیه السلام او الله جل جلاله یا مسیح علیه السلام او مریم رضی الله تعالیٰ عنها او الله جل جلاله دری واړه خدایان دی (العیاذ بالله) په دوی کښی یوه برخه د الله شوه ۔ بیا هغه دری واړه یو او هغه یو دری دی.

د عامو عیسویانو عقیده هم دا ده او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقیده په عجیبو تاو کرو او پیچلو عباراتو سره اداء کوی او کله چه په دغه مفهوم څوک نه پوهیږی، نو هغه یو ماوراء العقل حقیقت بولی. ربنتیاده. «**لن یصلح العطار ما افسده الدهر**»

د بدبختو شړی جوړه وی له وریو تکو تورو

نه سپینیږی د زمزمو او کوثرو په اوبو هم

وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ وَاِنْ لَّمْ یَنْتَهُوْا عَمَّا یَقُوْلُوْنَ لَیَمَسَّنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۷۳﴾ اَفَلَا یَتُوْبُوْنَ اِلَی اللّٰهِ وَیَسْتَغْفِرُوْنَهٗ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۷۴﴾

حال دا چه نشته (بل) هیڅ لائق د عبادت مګر (خو شته) معبود یو (چه الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحید ته او) له هغی خبری چه وائی نو خامخا وبه رسیږی هرومرو (خامخا) هغو کسانو ته چه کافران (پاتی) شوی دی له دوی څخنی عذاب دردناک آیا نو توبه نه کوی دوی الله ته (د درو خدایانو له دی ویلو) او (نه) غواړی ښښنه له ده څخه (له دی بدی وینا یعنی توبه دی وباسی او معافی دی وغواړی) او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: دا د هغه «غفور رحیم» شان دی چه داسی یاغی او ګستاخ مجرم هم کله چه په زړه کښی وشرمیږی، او د حقیقی اصلاح په عزم او ارادی حاضر شی نو په یوه شیبه (ساعت) کښی د ده د ګرد (تول) عمر جرائم ورمعافوی.

مَا الْمَسِیْحُ ابْنُ مَرْیَمَ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ؕ وَاُمُّهٗ صِدِّیْقَةٌ ؕ كَانَا یَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ ؕ اُنْظُرْ كَیْفَ نُبَیِّنُ لَهُمُ الْاٰیٰتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰی یُؤْفَكُوْنَ ﴿۷۵﴾

نه دی مسیح زوی د مریمی مگر یو رسول دی (او خدای نه دی اگر که پلار نه لری او مړی ژوندی کوی) په تحقیق تیر شوی دی پخوا له ده څخه (نور ډیر) رسولان او مور د ده صدیقه (ډیره رښتینی) وه وو دوی دواړه (مور او زوی) چه خوړه به ئی طعام (په شان د نورو مخلوقاتو نو څرنگه به خدای شي؟) وگوره څرنگه بیانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحید) بیا وگوره (دوی ته) چه څرنگه چپ کاوه شی دوی (له حقه)

تفسیر: یعنی له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسیح علیه السلام هم یو فرد دی نو دی خدای گرځول ستاسی سفاهت دی. د جمهور امت تحقیق هم دا دی چه په ښځو کښی نبوت نه دی راغلی ـ او دا لوی او لوړ منصب نارینه ؤ لره مخصوص دی.

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ﴾ (۱۳ جزء د یوسف د سورت ۱۰۹ آیت ۱۲ رکوع) بتول حضرت بی‌بی مریم رضی الله تعالیٰ عنها هم یوه ولیه بی بی وه، نبی نه وه. له غور کولو څخه وروسته معلومیدی شی، هر هغه څوک چه خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وی، نو دی د دنیا هر شی ته محتاج وی، ځمکه، هوا، اوبه، لمر حیوانات حتی له بولو او غائطو او نورو ضروریاتو څخه هم نشی مستغنی کیدلی، د یوی نمری. خوړو ته وگورئ کله چه گیدی ته ورسیږی تر هضمیدلو پوری خیال وکړئ چه بالواسطه او بلاواسطه څه څه شیانو ته ضرورت پیښیږی؟ بیا له خوړلو څخه هغه اثرات او نتائج چه پیدا کیږی ، د هغو سلسله تر کومو ځایو پوری رسیږی؟ دا د احتیاج او افتقار اوږده سلسله تر نظر لاندی ونیسئ نو مونږ د مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها د الوهیت ابطال د استدلال په شکل داسی بیانولی شو. چه مسیح علیه السلام او مریمی رضی الله تعالیٰ عنها د خوړلو او څښلو له ضروریاتو څخه مستغنی نه وو چه په مشاهده او تواتر سره ثابت دی او هر هغه چه له خوړلو او څښلو مستغنی نه وو نو دی د دنیا له هیڅ یو شی څخه نشی مستغنی کیدی. نو بیا هم تاسی ووایئ هغه ذات چه د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء له پاره له عالم اسباب څخه مستغنی نه وی، نو دی څرنگه خدای کیدی شی؟ دا داسی قوی او واضح دلیل دی چه عالم او جاهل یو شان پری پوهیدی شی. یعنی خوړل او څښل له الوهیت سره منافی دی اگر که نه خوړل هم د الوهیت دلیل نه دی که نه گردی (تولی) پرښتی به خدای وگرځی (معاذ الله).

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چه)آیا عبادت کوئ تاسی بی له الله څخه د هغه

شي چه مالک نه دی دپاره ستاسی د (دفع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع او الله هم دی دی ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم (په پتو احوالو)

تفسیر: یعنی کله چه مسیح علیه السلام ته ئی خدای ووایه نو لازم دی چه معبود هم ورته ووائی مګر معبود ګرځیدل یوازی د هغه له ذات سره مختص دی چه د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختیار لرونکی وی، ځکه چه عبادت د انتهائی تذلل نوم، او انتهائی تذلل د هغه ذات په مقابل کښې اختیار کولی شی چه د انتهائی عزت او غلبې لرونکی وی په هر آن کښې د ګردو (تولو) خبرو آوریدونکی او د تولو پر احوالو پوهیدونکی وی، په دی سره د تثلیث د شرکیې عقیدی او د ګردو (تولو) مشرکینو د نورو باطله عقائدو تردید هم وشو.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

ووایه (ای محمده!) چه ای اهل د کتابو مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دین خپل کښې په ناحقه سره او مه کوئ متابعت د چتی (بیکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چه (له ډیره جهله) په تحقیق ګمراه شوی دی په خوا (له دی نه) او ګمراهان کړی دی دوی ډیر(خلق) او ګمراه شوی دی دوی له سمی صافی لاری.

تفسیر: د عقیدی تجاوز او مبالغه دا ده چه یو بشری مولود خدای وګرځوی. او په عمل کښې مبالغه دا ده چه هغه ته «رهبانیة» وائی ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا عَلَيْهِمْ﴾ (۲۷ جزء د الحدید ۲۷ آیت ٤ رکوع) د یهودانو له هغو قبائحو څخه چه بیان کړل شول ظاهریږی چه په دنیاپرستی کښې د ډوبیدلو له سببه د دوی په نزد کښې د دین او دیندارانو هیڅ څه عظمت او وقعت نه ؤ۔ تر دی چه د انبیاؤ علیهم السلام اهانت او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو پر خلاف د دوی نصرانیانو د انبیاؤ علیهم السلام په تعظیم کښې دومره غلو وکړه ، چه له دوی ځنی ځینو ته ئی د الله زوی هم وویل ۔ او دنیا ئی پریښوده او «رهبانیت» ئی اختیار کړ ﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ﴾ الآیة ۔ او مه کوئ تاسی متابعت د چتی (بیکاره) خواهشونو د قوم) یعنی په اصلی «انجیل» او نورو حقو آسمانی کتابونو کښې د دی شرکی عقیدی هیچیری څه اثر او پته

نه وه لګيدلی، وروسته بيا د «یونانی بت پرستانو په تقليد هغه د (پولوس) له خوا ايجاد شوه ـ چه پر همغی غلطی لاری نور ګرد (تول) سره رهی (روان) او تينګ پاتی شول» له داسی پړانده تقليد څخه د نجات هيله (اميد) او توقع لرل، هيڅ يو عاقل لره نه ده په کار.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چه کافران شوی دی له بنی اسرائيلو څخه په ژبه د داؤد سره او (په ژبه د) عيسیٰ زوی د مريمی، دا(لعنت پر دوی) په سبب د دی ؤ چه نافرمانی ئی کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چه تيريدل به (له حدودو د الله)

تفسير: هسی خو په ګردو (تولو) آسمانی کتابونو کښی پر کافرانو لعنت ويل شوی دی ليکن د بنی اسرآئيلو پر کافرانو څنګه چه دوی په عصيان او تمرد کښی په داسی شان له حده تير شول ـ چه نه مجرم په هيڅ ډول (طريقه) سره د جرائمو له ارتکابه بيرته ګرځيده او نه غير مجرم د مجرم مخه نيوله بلکه ګرد (تول) سره د شودو او شکرو په شان شوی وو او بی تکلفه يو له بل سره په قول او عمل، په خوراک او څښاک په ناسته او ولاړه او نورو کښی دوستان او ملګری شوی وو او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبينو باندی د هيڅ يو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کيده ـ نو دلته الله تعالیٰ د حضرت داؤد او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه همغسی چه په ګناهونو کښی د دوی جسارت له حده او اندازی تيری او تجاوز کړی ؤ نو دا لعنت هم د داسی جليل القدرو انبياؤ په توسط پر دوی وويل شو. چه په فوق العاده ډول (طريقه) سره تباه کوونکی ثابت شو. غالباً د هم دی لعنت په نتيجه کښی له دوی څخنی ډير افراد ظاهراً او باطناً د بيزوګانو او بدو څناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول. د باطنی مسخی دائره خو دومره وسيعه شوه چه له دوی څخنی ډيرو کسانو نن هم له هغو مسلمانانو څخنی مخ اړولی دی چه د الله تعالیٰ ګرد (تول) سماوی کتابونه منی، او د تولو رسولانو او انبياؤ عليهم السلام تصديق کوی، او د مکی معظمی له هغو مشرکانو سره ئی خپله يارانه او خپلوی تړلی ده چه خالص بت پرستان، او له نبوت او نورو الٰهی احکامو څخه بيخی ناپوه او جاهلان دی. که کتابيانو پر الله جل جلاله ، پر نبی صلی الله عليه وسلم او پر الٰهی وحی باندی واقعی اعتقاد درلود (لرلو)، نو دابه چيری ممکنه وه چه د داسی يو قوم په ضد او مخالفت کښی چه ګرد (تول) آسمانی او حقانی شيان په يو مکمل ډول (طريقه) سره منی، له بت پرستانو سره ـ اتحاد ، ارتباط (ګډون او تړون) وکړی ـ دا بی‌حسی او بدذوقی ـ او له الله پرستانو څخه تښتيدل

ـ او له بت پرستانو سره دوستی کول، د هغه لعنت او ترټنې اثر دی چه دوی ئی د الله تعالیٰ له لوی رحمت نه ډیر لری غورځولی دی، په پخوانیو آیاتونو کښې ئی د دوی د تیرو کفریاتو او جرائمو بیان وکړ، او د «غلو فی الدین» او د گمراهانو له ړندو تقلیدونو ئی ممانعت فرمایلی ؤ تر څو که اوس هم دوی له خپلو دی ملعونو حرکاتو څخه لاس واخلی، او توبه وباسی ـ او د حق او صداقت پر لاره د سم تللو کوښښ وکړی نو دوی ته به ډیر ښه وی، په دی رکوع کښې ئی د دوی له موجوده حالت څخه تنبیه ورکړه او دا ئی راوښوده، چه د هغه آثار چه د داؤد او مسیح علیهما السلام په ژبه پر دوی کړی شوی ؤ تر نن پوری موجود دی ـ له اهل الله او عارفینو څخه نفرت او عداوت او له جاهلو مشرکانو سره محبت او اخوت دا د دی خبری ښکاره دلیل دی چه د هغوی زړونه د الله تعالیٰ د لعنت له اثره بالکل ممسوخ شوی دی. که اوس هم دوی د خپلو حالاتو په اصلاح او سنبالولو پسی ونه گرځی او د حق په لوری رجوع ونه کړی نو د داسی یو سخت لعنت مورد به وگرځی چه هغه به الله تعالیٰ د سیدالانبیاء خاتم الرسل صلی الله علیه وسلم په ژبه دوی ته وروليږی.

كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ ط

وو دوی چه یو بل به ئی سره نه منع کول له هغه بد عمله چه کاوه به دوی هغه ،

تفسیر: د «لا یتناهون» دوه معنی کیدی شی (١) نه ستانه (واپس) کیدل «کمافی روح المعانی» (٢) یو بل به ئی ستناوه (واپس کوو) (کماهوالمشهور) کله چه بدی په یوه قوم کښې منتشره او خوره شی او په هغوی کښې کوم یو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وی نو د عمومی عذاب اندیښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط

(قسم دی) خامخا بد ؤ هغه کار چه وو دوی چه کاوه به ئی ، ته به وینی ډیر له دوی چه دوستی به کوی له هغو کسانو سره چه کافران شوی دی.

تفسیر: له کافرانو څخه مراد مشرکین دی او د دی آیتونو مصداق د مدینی منوری یهودان وو چه دوی د مکی معظمی له مشرکانو سره جوړه کړی او له مسلمانانو سره ئی جنگ کړی وه.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ۝٨٠

(بیا قسم دی چه) خامخا بد ؤ هغه شی چه پخوا لیږلی ؤ دوی ته ځانو د دوی (چه هغه شی موجب ؤ) د دی چه په غضب شو الله پر دوی او په عذاب کښی دوی به تل وی

تفسیر: یعنی د اعمالو هغه ذخیره چه پخوا له مرګه ئی آخرت ته لیږلی داسی ده چه دوی د الهٰی غضب او د ابدی عذاب مستحق ګرځوی.

وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ

او که وی دوی چه ایمان ئی راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبی (محمد یا موسیٰ) او په هغه کتاب چه نازل شوی دی ده ته نو نه به وو نیولی دوی دا مشرکان دوستان

تفسیر: له «النبی» څخه ځینی مفسرین حضرت موسیٰ علیه السلام او ځینی محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مرادوی. مطلب ئی داسی شو که یهودانو په رښتیا سره د حضرت موسیٰ علیه السلام په صداقت او تعلیماتو یقین درلودی (لرلی) له مشرکانو سره به ئی دوستی نه کوله. یا که دوی پر نبی علیه السلام په اخلاص سره ایمان راوړی وی نو داسی حرکت به له دوی ځنی نه صادریده چه د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړی. په دی دوهم تقدیر سره به دا آیت د یهودو د منافقانو په حق کښی وی.

وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ۝٨١

او لیکن ډیر (کسان) له دوی ځنی فاسقان دی (د ایمان له دائری څخه وتونکی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ او د خپل منلی رسول سره د ډیری نافرمانی کولو له امله (وجی) دوی ته داسی یو حالت پیدا شو چه اوس د موحدینو په مقابل کښی مشرکینو ته ترجیح ورکوی. د افسوس ځای دی چه نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان هم داسی دی چه د مسلمانانو او د

کفارو د مقابلی په وخت کښی له کفارو سره دوستی کوی، او د کفارو حمایت او وکالت کوی.

اللهم احفظنا من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومی به ته ډیر سخت له تولو خلقو، له جهته د عداوت (دښمنی) له هغه کسانو سره چه مؤمنان دی یهودیان او (بل) هغه کسان چه مشرکان دی. او خامخا مومی به ته ډیر نژدی له ګردو (تولو) خلقو څخه له جهته د دوستی. له هغو کسانو سره چه مؤمنان دی هغه کسان چه وائی بیشکه مونږ نصاریٰ یو، دا (دوستی) په سبب د دی ده چه بیشکه ځینی له دوی ربنتین عالمان او زاهدان پوهان دی او بیشکه چه دوی نه کوی تکبر او لویی (له منلو د حقه).

وَإِذَا سَمِعُوا مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا۟ مِنَ ٱلْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ ٱلْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ ٱللَّهُ بِمَا قَالُوا۟ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

او كله چه واورى دوى هغه (كلام د الله قرآن) چه نازل (رالیږلی) شوی دی طرف د رسول ته (نو) وينى به ته سترگی د دوی چه بهیږی (تویوی) له اوښكو له جهته د دی چه وپیژانده دوی له حقو (خبرو د الله) وائی دوی ای ربه زمونږه ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول د تا) نو ولیکه مونږه له شاهدانو (منونكو) او څه باعث دی پر مونږ چه نه به راوړو ایمان په الله او په هغه چه راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چه رسول او قرآن دی) حال دا چه طمع (هیله (امید) لرو د دی چه داخل به كړی مونږ رب زمونږ سره له قوم صالحانو (چه محمدی امت دی په جنت كښی) پس بدل وركړ دوی ته الله په سبب د هغه چه ویلی دوی جنتونه چه بهیږی له لاندی (د ونو او مانیو) د دوی ویالی چه تل به وی دوی په هغو كښی او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیكی كوونكو) ده او هغه كسان چه كافران (منكران) شوی دی او نسبت د دروغ ئی كړی آیتونو زمونږ ته هم دغه كسان صاحبان د جحیم (ملگری د دوزخ) دی.

تفسیر: په دی آیتونو كښی دا ښوولی شوی دی چه د یهودانو دوستی له مشركینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده. د هغو قومونو له جملی څخه چه نبی كریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه درلوده (لرله) یهودانو او مشركینو دواړو قومونو په ترتیب سره

له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو). د مکی معظمی د مشرکانو ضرر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو «اظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو یهودانو هم له دیرو سپکو او ناوړو (غلطو) حرکاتو څخه لاس نه آخیسته په داسی حال کښې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مطمئن او داده ناست ؤ لویه تیږه (ګټه) ئی پری وروړغړوله چه په شهادت ئی ورسوی، په طعام کښې به ئی زهر وراچول، سحر او کودی به ئی پری کولی، لنده ئی دا چه یو غضب به ئی وروسته له بل غضب او یو لعنت به ئی پس له بل لعنته ځانته ګاته. بالمقابل سره له دی چه نصاریٰ هم په کفر کښې مبتلا وو او له اسلام سره ئی حسد او رخه (کینه) درلوده (لرله) او داسی سترګی ئی نه درلودی (لرلی) چه په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شی، بیا هم په دوی کښې د حق منلو استعداد له دی دواړو فرقو ځنی زیات ؤ، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینی ته نسبتاً ژر مائل کیدل او سبب ئی دا ؤ چه تر هغه وخته پوری د علم زیاته ترقی او پرمختګ د دوی په منځ کښې نظر نورو اقوامو ته دیر ؤ او د دوی له طریقی سره سم تارک‌الدنیا او د زاهدانه ژوندانه غوره کوونکی کسان پکښې زیات وو، رقت القلب، د زړه نرمی او تواضع د دوی خاص صفت ؤ. په هر هغه قوم کښې چه دا صفات او خصال زیات وی ښایی چه د هغو لازمی نتیجی هم داسی وی چه په دوی کښې د قبول الحق او تسلیم او امانتداری ماده زیاته وی چه د حق له قبوله عموماً دری شیان ممانعت کوی جهل، حب‌الدنیا یا حسد او تکبر او نور د قسیسانو وجود د جهل مانع و. او د رهبانانو وجود د حب‌الدنیا، کبر، نخوت او د نورو د تکثر او زیادت سره مخالف او د رقت القلب، تواضع او لورینی له صفتونو سره نسبتاً موافق ؤ،

لکه چه د روم (قیصر) او د مصر باچا (مقوقس) او د حبشی تولواک (باچا) نجاشی هغه سلوک چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی د دی خبری شاهد دی چه په هغه وخت کښې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستی صلاحیت او استعداد په دوی کښې د نورو اقوامو په نسبت زیات ؤ.

کله چه د اصحابو یوه ډله د مشرکانو د ظلم او تیری له لاسه پکو (تنګه) شوه نو د (حبشی) په لوری ئی هجرت وکړ او مشرکان تر هغه ځایه پوری هم د مسلمانانو په تعقیب کښې وو او (نجاشی) ته ئی د دوی په خلاف ویناوی وکړی نو (نجاشی) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل او څه پوښتنی ئی له دوی څخه وکړی او د مسیح علیه السلام په نسبت ئی هم د دوی عقیدی ځان ته ښکاره کړی، حضرت جعفر رضی الله تعالیٰ عنه د «مریم» د سورت څوآیتونه ورته ولوستل، او خپلی عقیدی بی په صاف ډول (طریقه) وربیان کړی په (نجاشی) ئی دیر زیات تاثیر وکړ او اقرار ئی وکړ «څه شیان چه د حضرت مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلی شوی دی، بیخی رښتیا او بالکل صحیح دی» (نجاشی) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلی الله علیه وسلم آخرالزمان نبی ومانه دا قصه اوږده ده لنده ئی دا چه له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشی باچا یوه جرګه (چه پر اویا تنو جدیدالاسلامو عیسائیانو

مشتمله وه) د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اقدس خدمت ته ولیږله کله چه دا جرګه مدینی منوری ته ورسیده او د قرآن کریم له اوریدلو څخه خونډوره شوه نو د الٰهی کلام له اوریدلو څخه دوی ته زیات رقت پیدا شو او په ژړا شول او په داسی حالت کښی چه د دوی له سترګو اوښکی بهیدی پر ژبو ئی د «ربنا آمنا» کلمات جاری وو.

په دی آیتونو کښی د همغی جرګی حال بیان شوی دی خو هیڅ خبر نه دی ورکړی شوی چه تل به د عیسائیانو او یهودانو او مشرکانو او د نورو تعلقات له اسلام او مسلمینو سره تر قیامته پوری هم داسی پاتی کیږی، نن ورځ په هغو کسانو کښی چه عیسائیان بلل کیږی قسیسان او رهبانان او متواضعان او نرم مزاجه کسان له سره نشته او بیخی داسی سری نه دی پاتی چه د الله تعالیٰ د کلام له آوریدلو څخه دوی ته رقت پیدا، او له سترګو څخنی ئی اوښکی وبهیږی کله چه هغه ﴿اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً﴾ علت له سره نشته چه په ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ﴾ کښی بیان فرمایل شوی دی نو معلول یعنی «قرب المودة» به ولی موجود وی؟

په هر حال هغه اوصاف چه د نبوی عصر د عیسائیانو، یهودانو او مشرکانو په باره کښی بیان شوی دی، هغه هر کله او هر چیری او په هره اندازه سره چه موجود شی د هغو په نسبت دی له اسلام او مسلمینو سره د دوی عداوت او محبت هم قیاس کړی شی!.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿۸۷﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۠ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿۸۸﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه حراموئ تاسی پاک لذیذ له هغو شیانو نه چه حلال کړی دی الله له پاره ستاسی او مه کوئ تیری تاسی (له حدودو د الله) بیشکه چه الله نه خوښوی تیریدونکی له حدودو. او خورئ تاسی له هغه څیزه چه رزق (روزی) درکړی ده تاسی ته الله (چه) حلاله پاکیزه (ده) او وویریږی له الله څخه هغه (الله) چی تاسی پری ایمان لرونکی یئ!

تفسیر: د دی سورت په شروع کښی د«عهدونو د ایفاء» له تاکید نه وروسته د حلالو او حرامو بیان شروع شوی ؤ، په همغه ضمن کښی د خاصو مناسباتو له امله (وجی) (چه مونږ د هغو ذکر ځای په ځای کړی دی) د نورو ګټورو مضامینو سلسله شروع شوی ده، «الشئ بالشئ یذکر ـ خبره له خبری څخنی پیدا کیږی» اوس نور تول استطرادی مضامین ئی تمام کړل، د دی سپاری د

اولی رکوع د ربط له کبله (وجی) بیا د بحث اصلی موضوع ته رجوع کیږی او لطف په دی کښی دی چه له دی رکوع سره متصل په پخوانی رکوع کښی کوم مضمون چه تیر شوی دی، له هغه سره هم د دی رکوع مضمون په پوره ډول (طریقه) سره ربط لری، ځکه چه په پخوانی رکوع کښی د یهودانو او نصرانیانو فضیحتونه (رسوائی) او خرابی چه بیان کړی شوی د پوهانو په نزد د هغو خلاصه دوه شیان وو یعنی په دنیوی لذاتو او شهواتو او حرام خوړلو کښی د یهودانو انهماک چه د «تفریط فی الدین» سبب شو. او په دین کښی د نصرانیانو غلو او افراط چه بالاخره په «رهبانیت» او نورو منتهی شو. بلا شبه د «رهبانیت» په شان دینداری ته شائی د دیانت وبا وویل شی اگر که د نیت او اصلی منشاء په اعتبار فی‌الجمله محمود گانه (گنړل) شی، نو ځکه ﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا ﴾ من وجه د مدح په معرض کښی وړاندی کړی شوی دی، لیکن څرنگه چه دا ډول (طریقه) تجرد او ترک الدنیا د هغه عظیم مقصد او د قدرت د قانون په لاره کښی حائل ؤ، چه د عالم پیدا کوونکی د هغه مراعات د کائناتو په تخلیق کښی فرمایلی دی نو ځکه عالم نیوونکی دین ته (چه په ابدی ډول (طریقه) سره د گردو انسانانو د دارینو د فلاح او د معاش او معاد د اصلاح متکفل دی) ضروری وه چه د عبادت په دی ډول (طریقه) مبتدعانه (نوی بدعت) لاره باندی تنقید او سخت اعتراض وکړی.

هیڅ یو آسمانی کتاب تر نن پوری داسی جامع، معتدل او فطری تعلیم د انسانی ترقیاتو د هری شعبی په نسبت نه دی وړاندی کړی لکه چه په دغو دوو آیتونو کښی د قرآن کریم له خوا وړاندی شوی دی. په دی آیتونو کښی الله تعالیٰ مسلمانان په صاف ډول (طریقه) سره له دی نه منع کړی دی چه دوی کوم لذیذ، حلال او طیب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً یا عملاً حرام وگرځوی، نه یواځی هم دا بلکه دوی ته الله تعالیٰ له حلالو او طیبو نعمتونو څخه د متمتع کیدلو ترغیب هم ورکړی دی ـ مگر سره له سلبی او ایجابی شرطونو (۱) چه اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړی، او له حده تیر نه شی. (۲) چه تقویٰ اختیار کړی او له الله جل جلاله وویریږی.

د اعتداء (حد نه تجاوز) دوه مطلبه کیدی شی له حلالو شیانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول. او د نصرانیانو په شان په رهبانیت کښی مبتلا کیدل ـ یا د لذائذو او طیباتو په متمتع کیدلو کښی د اعتدال له حده تیریدل ـ تر دی چه په لذتونو او شهوتونو کښی داسی لگیا او منهمک کیدل چه د یهودانو په شان یواځی دنیوی ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وگرځوی.

الغرض د غلو (مبالغی) او جفا او افراط او تفریط په منځ کښی یوه متوسطه او معتدله لاره اختیارول په کار دی. نه په دنیوی لذتونو کښی د ډوبیدلو اجازه شته، او نه د «رهبانیت» له لاری د مباحاتو او طیباتو پریښودل په کار دی. د «رهبانیت» له لاری قید مو ځکه کیښود. چه په ځینو وختونو کښی د بدنی یا نفسی علاج له امله (وجی) له کوم مباح څخه پرهیز کول په عارضی ډول (طریقه) سره په ممانعت کښی داخل نه دی او هم دا راز (قسم) مسلمان په تقویٰ سره مامور دی چه د هغی معنی دا ده چه له الله جل جلاله څخه وویریږی او له ممنوعاتو څخه اجتناب وکړی. له تجربی څخه معلومه شوی ده چه د ځینو مباحاتو استعمالول په ځینو وختونو

کښې د کوم حرام یا ممنوع شي ارتکاب ته مفضي کیږي. د داسي مباحاتو پرېښودل نه د عهد یا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره بلکه د احتیاط په ډول (طریقه) ښه دي. که کوم سړی ئې په کوم وخت کښې سره د اباحت له اعتقاده ترک کړي نو دغه «رهبانیت» نه دی بلکه په ورع او تقویٰ کښې شامل دي. **«لایبلغ العبد ان یکون من المتقین حتٰی یدع مالاباس به حذراً ممابه باس. الترمذی»** الحاصل د اعتدأ ترک او د تقویٰ د اختیار د قید له ملحوظ سره له هر قسم طیباتو څخه استفاده کیدی شي او د ژوندانه په هر اړخ کښې د پرمختګونو وررونه پرانیستلي دي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسي تاسي الله په لغوه سره په قسمونو ستاسي کښې.

تفسیر: یعني پر دوی په دنیا کښې څه کفاره نشته، لکه چه په «منعقد یمین» کښې واجبه ده. د«لغو» او بیهوده قسم تفسیر په (۲) جزء د البقرة په (۲۲۵) آیت (۲۸) رکوع کښې پخوا لیکلی شوی دی، څرنګه چه پاس د طیباتو د تحریم ذکر ؤ، او تحریم هم یو قسم «یمین» دی نو ځکه اوس د «یمین» د احکامو ذکر کیږي

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۗ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۗ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۸۹﴾

ولیکن نیسي تاسي په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چه کلک کړي وي تاسي قسمونه (پر هغه په قصد د زړه سره) نو کفاره (د ماتولو) د دی (قسم) طعام ورکول دي لسو مسکینانو ته له اوسطي (درجې) د هغو خوړو چه طعام ورکوئ تاسي (په هغه سره) کورنیو خپلو ته یا جامې ورکول دي دغو (لسو

مسکینانو) ته یا آزادول د (یوی) غاړی دی (د مرئی) نو هر څوک چه ونه مومی (له دغو درو واړو کفاراتو یو هم) نو روژه نیول د درو ورځو دی دا (مذکور شیان) کفارت د قسمونو ستاسی دی کله چه قسم یاد کړئ تاسی (او بیا ئی مات کړئ) او ساتئ تاسی قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، هم داسی (چه د یمین احکام ئی بیان کړل) بیانوی الله تاسی ته آیتونه خپل له پاره د دی چه شکر وکاږئ په دی نعمت او احسان او شرعی بیان

تفسیر: یعنی له قسم ماتولو څخه وروسته کفارت اوړی چه هغه یو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی

(۱): طعام ورکول دی لسو تنو مسکینانو ته په طعام ورکولو کښی اختیار لری چه لس تنه مسکینان په خپل کور کښی میلمانه کوی او موړوی ئی یا د «فطر» د صدقی په اندازه هر مسکین ته غله یا د هغی قیمت ورکوی (له اوسطی نه د دوو وختو طعام مراد دی، سره د (نکلی ـ کتغ) ځکه چه اعلیٰ ئی (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی او ادنیٰ ئی یو وخته سپوره ډوډی ده).

(۲): داسی جامه ورکول دی چه په هغی سره د مسکین د بدن اکثره برخه پټه شی مثلاً کمیس (قمیص)، یا پرتوګ یا تیکری (یا هغه چه د عورت ستر راولی او لمونځ پری وشی).

(۳): د یوه مریی آزادول دی، په دغه کښی ایمان شرط نه دی (مومن وی که کافر او په دغو درو واړو کښی سری مخیر دی چه هر یو کوی.)

(٤): روژه نیول دی چه متواتر پرله پسی دری ورځی دی روژه ونیسی، د ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ﴾ د نه میندلو څخه مراد دا دی چه د نصاب خاوند نه وی. کما فی روح المعانی ﴿وَاحْفَظُوٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ او ساتئ تاسی قسمونه خپل یعنی اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ. او که ئی کله وکړئ او په ماتولو کښی ئی خیر نه ؤ نو بیا ئی له ماتولو څخه وساتئ او که درڅخه مات شو نو بیا ئی د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ په بل عبارت د قسمونو حفاظت دا دی چه پر هری خبری بی له ضرورته قسم ونه خوری چه دغه ښه عادت نه دی او که قسم ئی وکړ نو تر مقدوره دی وساتی (که په ماتولو کښی ئی خیر وی مات دی کړی او کفاره دی ورکړی!) او که له کومه سببه ئی مات کړی نو کفارت دی ادا کړی، دا ګرد (تول) شیان د یمین په حفاظت کښی داخل دی. ﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ الآیة ـ هم داسی چه د یمین احکام ئی بیان کړل بیانوی الله تاسی ته آیتونه خپل له پاره د دی چه شکر وکاږئ تاسی په دی نعمت او احسان د شرعی بیان دا څومره لوی احسان دی کله چه مونږ له طیباتو څنی مخ واړاوه الله تعالیٰ مونږ ته له دغه مخ اړولو څخه منع وکړه، او که چا په غلطه سره په خپل ځان «طیبات» حرام کړل، نو د یمین (قسم) له حفاظت سره د هغو د حلالیدلو طریقه ئی هم راښودلی ده.

يَآيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) بيشكه هم دا خبره ده چه شراب او قمار او بتان او غشی (د فال، دا څلور واړه تول) پليت دی له کار د شيطان څخه دی نو ځان وساتئ تاسی له دی څخه له پاره د دی چه نجات وموئ تاسی (په دی ځان ساتلو سره)

تفسير: د «انصاب» او د «ازلام» تفسير په (٦) جزء د (المآئدة) د سورت په (۳) آيت په اوله رکوع کښی د ﴿ وَمَاذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ ﴾ په ذيل کښی تير شو، له دی آيت څخه پخوا هم څينی آيتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوی وو اول دا آيت نازل شوی ؤ ﴿ يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيْهِمَآ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا ﴾ (۲) جزء د البقرة (۲۱۹) آيت (۲۷) رکوع اگر که په دغه آيت کښی هم د خمر د تحريم په لوری صريحه اشاره شته ـ مگر څرنگه چه په هغه کښی په صاف طور سره د خمر د پريښودلو حکم نه ؤ. نو ځکه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د هغه له اوريدلو څخه وروسته وويل «اللهم بين لنابياناشافيا» وروسته له دی نه بل آيت راغی ﴿ يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى ﴾ الآية ـ (٥) جزء د النسأ (٤٣) آيت (۷) رکوع، په دی کښی هم د خمرو د تحريم تصريح نه وه، اگر که د نشی په حالت کښی له لمانځه ځنی ممانعت شوی دی او دغه قرينه وه په دی خبری باندی چه غالباً دا شی عنقريب بيخی حرام کيدونکی دی. مگر څنگه چه په عربو کښی د شرابو د څښلو رواج دير زيات ؤ، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبينو په لحاظ سهل او آسان نه ؤ نو ځکه په نهايت حکيمانه دول (طريقه) سره ئې متدرجاً ړومبی د شرابو نفرت په زړونو کښی ورواچاوه او بيا ورو ورو د تحريم له حکم سره ئې مأنوس کړل. لکه چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د دی دوهم آيت له اوريدلو څخه بيا هغه الفاظ تکرار کړل چه «اللهم بين لنابياناً شافيا» څو د (المآئدة) دا آيتونه چه مونږ ئې په تلاوت سره اوس مشرف يو له ﴿ يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ څخه تر ﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴾ پوری نازل شول چه د بت پرستی په شان په دی کښی په دير صاف او ښکاره دول (طريقه) سره له دی ناولی او مردار شی څخه د اجتناب کولو هدايت راکړی شوی دی. لکه چه حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه د ﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴾ له اوريدلو څخه وروسته په زوره ناری کړی «انتهينا انتهينا يا ربنا» او خلقو د شرابو چاټی گانی ماتی کړی، او شرابخانی له شرابو څخه تشی شوی. د مدينی منوری په کوڅو کښی لکه د باران اوبه شراب وبهيدل، تولو عربو دغه ناولی او مردار شراب پريښودل، او د ربانی معرفت، او د نبوی اطاعت او محبت له طهورو شرابو څخه مخمور شول، او د دی ام الخبائث په مقابل کښی د محمد صلی الله عليه وسلم

جهاد داسی کامیاب شو، چه د هغه بل کوم نظیر په تاریخ کښې نشي پیدا کیدی. د الله تعالیٰ دی قدرت ته وګورئ! دغه شي چه د پاک قرآن له خوا په دومره شدت، له ډیرو پیړیو را په دی خوا منع کړی شوی دی، نن ورځ له ګردو (تولو) څخه زیاتو شراب څښونکو هیوادونو (لکه امریکه او نور هم) د هغو خرابی ورانی او ضرر محسوس کړی دی او د شرابو په تقلیل او امحاء کښې زیار (محنت) او کوښښ کوی ـ فلله الحمد والمنه.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾

بیشکه چه هم دا خبره ده، غواړی شیطان چه واچوی په منځ ستاسی کښې عداوت (دښمنی) او بغض (کینه) په څښلو) د شرابو کښې او (کولو د) قمار کښې او واړوی تاسی له یاده د الله او له لمانځه څخه نو آیا یئ تاسی منع کیدونکی (اوښتونکی له دی بدو کارونو؟ بلکه واوړئ)

تفسیر: کله چه د شرابو د څښلو له اثره د سړی عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شی نو ډیر ځلی شرابیان د لیونیانو په شان په خپلو منځو کښې جنګونه او جګړی سره کوی او یو له بل سره وهی تر دی چه په ځینو وختونو کښې له سد کیدلو څخه وروسته هم د جنګ آثار په دوی کښې پاتی وی او یو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوی. هم دغه حال بلکه له دی څخه زیات د قمار (جواری) دی. د قمار په وړلو او بایللو کښې سختی جګړی، منازعی او فسادونه پیښیږی، چه د هغو په وسیله شیطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو له پاره په لاس ورځی، دا خو ئی ظاهری خرابی شوه باطنی نقصان ئی دا دی چه د هسی شیانو په مشغولیدلو سره انسان د الله تعالیٰ له یاد او عبادت څخه بیخی غافلیږی او د دی خبری دلیل مشاهده او تجربه ده، شطرنج کوونکو ته وګورئ چه نه یواځی لمونځ بلکه خوراک او څښاک او ژوندون او کور او کهول ئی هم له یاده وتلی وی. کله چه دا شیان د داسی ظاهری او باطنی نقصانونو لرونکی دی، نو آیا یو مسلمان به د دی شیانو له اوریدلو او پوهیدلو څخه وروسته بیا هم تری ځان نه ژغوری (بچ کوی)؟ بلکه و دی ژغوری (بچ د کړی)!

فائده: په دغو دواړو آیتونو کښې د شرابو او قمار د حرمت تائید او تاکید په لس ډوله (قسمه) شوی دی

(۱): دا چه جمله ئی په «انما» سره شروع فرمایلی ده تاکید فائده کوی.

(٢): د بت پرستی په شان ئی وفرمایل.
(٣): پلیت ئی وبلل.
(٤): د شیطان عمل ئی وباله.
(٥): د اجتناب امر ئی تری صادر کړ.
(٦): دا چه اجتناب ئی د نجات سبب دی.
(٧): دا چه د بغض، عداوت او کینی موجب دی.
(٨): دا چه د خدای له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.
(٩): دا چه حصاروونکی دی له لمانځه.
(١٠): دا چه صریح امر صادر شوی دی چه د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ!)

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسی (حکم د) الله او ومنئ تاسی (حکم د) رسول (د الله) او وساتئ تاسی (ځان له مخالفت د دوی) پس که وګرځیدلئ تاسی له احکامو د دوی) نو پوه شئ چه بیشکه هم دا خبره ده چه پر رسول زمونږ (محمد) هم دا رسونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنی که د یوه شی ګټی او ضررونه تاسی نشئ احاطه کولی نو بیا هم د الله تعالیٰ د احکامو امتثال وکړئ او د الهی قانون له تخلفه ځان وساتئ! او که مو ځانونه تری ونه ساتل نو زمونږ رسول الهی احکام او قوانین تاسی ته په ښکاره ډول (طریقه) سره دررسولی دی، د تخلف نتیجی ته تاسی په خپله فکر وکړئ! چه څه به کیږی؟ د هغه اضرار یقیناً تاسو ته رسیدونکی دی.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی وی او کړی ئی وی ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شی کښی چه خوړلی دی دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چه راتلونکو څخه ځان وساتی او تینګ وی په ایمان کښی او کوی ښه (عملونه) بیا ځان تینګ کړی (له محرماتو) او ایمان راوړی (په تحریم د محرماتو هم) بیا (وروسته له هغه) پرهیز کوی (له شبهاتو هم) او احسان کوی (له خلقو سره یا ښه کړی ګرد (تول) اعمال خپل) او الله خوښوی نیکی کوونکی (نو ښه جزا ورکوی)

تفسیر: په نهایت قوی او صحیحو احادیثو کښی راغلی دی کله چه د خمر د تحریم آیتونه نازل شول نو اصحاب کرام رضی الله تعالیٰ عنهم سؤال وکړ چه «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم» د هغو مسلمانانو احوال به څه وی چه د تحریم له حکم څخه پخوا ئی شراب څښلی او په همغه حالت کښی مړه شوی دی؟» مثلاً هغه ځینی اصحاب چه شراب ئی څښلی وو او د «احد» په غزا کښی شریک شوی وو او په هغه حالت کښی په شهادت ورسیدل چه په معده کښی ئی شراب هم موجود و نو د دوی په ځواب کښی دا آیت نازل شو. د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دی آیت مطلب دا دی هغه کسان چه د ایمان او د نیک کار او صالح عمل خاوندان وی ژوندی وی که مړه هغوی ته د یوه مباح شی په خوړلو کښی د اباحت په وخت کښی هیڅ مضایقه نشته خصوصاً هغو کسانو ته چه په عامو احوالو کښی په تقویٰ او د ایمان په خصائلو سره متصف وی. او بیا په هم دی خصائلو کښی ئی پرله پسی ترقی کړی وی تر دی چه د ایمان او تقویٰ په مدارجو کښی ئی دومره ترقی کړی وی چه د احسان تر مرتبی پوری رسیدلی وی چه هغه د یوه مؤمن په روحانی ترقیاتو کښی د انتهائی ترقیاتو مقام کیدی شی. او هغه ځای ته د رسیدلو څخه وروسته حق تعالیٰ له داسی بنده سره خصوصی مینه کوی **(وفی حدیث جبریل: الاحسان ان تعبدالله کانک تراه)** نو هغه متقی او پاک اصحاب چه په ایمان او تقویٰ کښی ئی خپل عمرونه تیر کړی دی او د احسان نسبت ئی حاصل کړی دی، او د الله تعالیٰ په لاره کښی شهیدان شوی دی، د هغو په نسبت د داسی خلجانونو او توهماتو د پیدا کیدلو له سره ضرورت او امکان نشته، چه دوی د داسی یوه شی له استعمالولو څخه وروستو له دنیا انتقال وکړ چه په هغه وخت کښی نه ؤ حرام مګر وروسته حرام شو. محققینو لیکلی دی چه د تقویٰ (یعنی له هغو شیانو څخه اجتناب کول چه دین ته ضرر رسوی) له پاره څو درجی دی او د ایمان او یقین مراتب هم د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لری. له تجربو او شرعی نصوصو څخه ثابته ده څومره چه سری په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد فی سبیل الله کښی ترقی وکړی په همغه اندازه د الله تعالیٰ خوف او زړه ئی د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین ئی مضبوط او مستحکم کیږی د سیرالیﷲ مراتبو او د هغه ترقی او عروج ته په هم دی آیت کښی د تقویٰ او ایمان په تکرار سره اشاره وشوه. او د سلوک آخری مقام

«احسان» او د ده ثمری ته ئی هم تنبیه وفرمایله. او د هغه سؤال په نسبت چه د اصحابو په باره کښی کړی شوی ؤ په یوی عامی او تامی ضابطی د هغه ځواب ورکړی شوی دی او په داسی یوه عنوان سره ځواب ورکړی شوی دی چه په هغه کښی د هغو مرحومانو د فضیلت او منقبت په لوری هم یوه لطیفه اشاره شوی ده د صحیحو احادیثو په ذخیره کښی دوه داسی ځایونه دی چه اصحابو کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم داسی پوښتنی کړی دی.

(١): هم دا د خمر د تحریم په متعلق (چه پاس تیر شو.)

(٢): د قبلی د تحویل په وخت کښی چه «یا رسول الله! هغه مسلمانان چه پخوا د قبلی له تحویل څخه وفات شوی دی، او یو لمونځ ئی هم د بیت الحرام په لوری نه دی کړی، د هغو د لمنځونو حال به څرنګه وی؟» د دې پوښتنی په ځواب کښی دا آیت نازل شو ﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾ (٢ جزء د البقرة (١٤٣) آیت ١٧ رکوع) له غور کولو څخه معلومیږی چه هم دا دوه مسئلی دی چه د هغو په نسبت د داسی صاف او ښکاره حکم له نازلیدلو څخه پخوا، ډیر واضح او قطعی آثار او قرائن موجود ؤ چه د هغو په لیدلو سره اصحاب کرام رضی الله تعالیٰ عنهم هر وخت د صریح حکم د نزول په انتظار کښی وو. د خمر په متعلق اوس مونږ څو داسی روایتونه نقل کړل چه زمونږ دا دعوی په هغو ښه ثابتیږی. او د «تحویل القبلی» په نسبت د قرآن کریم آیات ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ﴾ چه د سیقول په شروع (د البقرة ١٤٤ آیت ١٧ رکوع) کښی تیر شو، خبر ورکوی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم هر وخت منتظر ؤ، چه د «تحویل القبلی» حکم به کله نازلیږی؟ او ښکاره ده چه داسی واضح حالات له اصحابو څخنی پټ پاتی کیدی نشول، نو ځکه د «تحویل القبلی» خبره کله چه یوه سړی د کومی کوڅی مسجد ته واوروله نو ګردو (تولو) لمونځ کوونکو د هم دی خبر واحد په آوریدلو سره د بیت المقدس په ځای (د بیت الحرام) په لوری مخونه واړول، او لمنځونه ئی ادا کړل، حال دا چه د بیت المقدس استقبال هغو ته په قطعی ډول (طریقه) سره معلوم ؤ او ظنی خبر واحد د قطعی خبر ناسخ کیدی نشی. نو ځکه د اصولو علماؤ تصریح کړی ده چه هغه خبر واحد چه په قرائنو مشتمل وی د محفوف‌بالقرائن‌توب (په قرائنو کښی د پتوالی) له سببه قطعی ګڼلی کیږی نو هغه آثار او قرائن چه په حتمی ډول (طریقه) سره خبر ورکوی چه د«تحریم الخمر» د (شرابو حرمت) یا د «تحویل القبلی» حکم نن یا سبا رارسیدونکی دی، ګواکی د حکم له نزول څخه پخوا هغو قرائنو او اماراتو اصحاب رضی الله تعالیٰ عنهم د حضرت الهٰی له مرضی څخه فی‌الجمله مطلع کړی ؤ۔ نو ځکه په دی دواړو مسئلو کښی د حکم له نزوله پخوا د هغه حالت په نسبت پوښتنی کول د استبعاد محل کیدی نشی خصوصاً د خمر په نسبت چه د هغو د ممانعت واضح اشارات په ﴿ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ﴾ او نورو کښی شته والله سبحانه وتعالیٰ اعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) خامخا ازمویی تاسی هرومرو (خامخا) الله په یوه شی له ښکاره (په وخت د احرام کښی) چه رسیږی (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسی (چه واړه دی) او (ځینو د هغو ته) نیزی ستاسی (چه غټ دی. دغه ازمیښت کوی) دپاره د دی چه ښکاره (معلوم) کړی الله هغه څوک چه ویریږی له ده په غیب سره (بی له لیدلو او بیل ئی کړی د ضعیف الایمان څخه) نو هر هغه چه له حده تیری وکړی (په کولو د ښکار په احرام کښی) پس له دی (منعی له ښکاره) نو دی ده ته عذاب دردناک

تفسیر: په رومبنی رکوع کښی ئی له «تحریم الطیبات» او له «اعتداء» څخه منع فرمایلی وه او پکښی د ځینو شیانو د اجتناب حکم ئی ورکړی ؤ چه په دائمی ډول (طریقه) سره حرام دی په دی رکوع کښی د ځینو هغه شیانو له ارتکابه منع کړی شوی ده چه دائمی حرمت په کښی نشته بلکه له ځینو احوالو او اوضاعو سره مخصوص دی، یعنی د احرام په حالت کښی د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی چه د الله تعالیٰ له طرفه په مطیعو او امر منونکو بندګانو دغه امتحان دی چه دوی د احرام په حالت کښی کله چه له ښکاره سره مخامخ شی او په آسانی سره د هغه په ویشتلو او نیولو هم قادر وی، نو څوک دی چه بی له لیدلو څخه له الله تعالیٰ څخه وویریږی او د هغه د حکم امتثال وکړی؟، او له اعتداء (د الٰهی احکامو له تجاوز کولو) څخه د الٰهی سزا له امله (وجی) وویریږی؟

د اصحاب السبت قصه (په اول جزء د البقرة په (٦٥) آیت (٨) رکوع کښی) تیره شوی ده چه حق تعالیٰ خاص د شنبی (خالی) په ورځ کښی دوی د ماهی (کب) له ښکاره منع کړی وو، مګر دوی په مکر او حیلو له هغه حکم څخه غاړه وغړوله او له خپله حده ئی تیری او تجاوز وکړ، الله تعالیٰ پر دوی ډیر رسوا کوونکی عذاب نازل کړ، په دی ډول (طریقه) سره حق تعالیٰ له محمدی امت څخه هم لږ څه امتحان په دی مسئله کښی واخیست چه د احرام په حالت کښی ښکار ونه کړی (د حدیبیی) په موقع کښی کله چه دا حکم نازل شوی ؤ نو ښکار دومره ډیر او نژدی ؤ چه په لاسونو او نیزو سره هم د هغو اخیستل او وژل ممکن ؤ، مګر د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم دا په ثبوت ورسوله چه د الله تعالیٰ په داسی امتحان کښی هم هیڅ یو قوم د دوی په اندازه نشی بریالی (کامیاب) کیدی. د «**لیعلم الله**» له لفظ څخه چه د باری تعالیٰ د علم د حدوث توهم پیدا کیږی د هغه د ازالی له پاره (په دوهم جزء د

البقرة (١٤٣) آیت (١٧) رکوع د ﴿ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ ﴾ تفسير ولوستل شی!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه وژنئ تاسی ښکار حال دا چه تاسی محرمان اوسئ او هر هغه چه ووژنی دا (ښکار) له تاسی څخه په قصد سره نو (پری) بدل دی په مثل د هغه چه وژلی (یی) دی له چارپایانو څخه چه حکم به کوی په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسی (مسلمانانو) ځنی په دی حال چه هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقه) ورسولی شی کعبی ته یا (پری کفاره ده طعام د (څو تنو) مسکینانو یا په برابری د هغه (طعام) روژه نیول دی له پاره د دی چه وڅکی سختی د عمل خپل عفوه کړی ده الله له هغه شی چه پخوا تیر شوی دی او هر هغه چه بیرته وګرځیده (ښکار کولو ته په احرام کښی) نو بدل به واخلی الله له ده څخه او الله ښه قوی غالب دی (په انفاذ د احکامو) څیښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنی مه وژنئ ای مؤمنانو! ښکار کله چه تاسی په احرام کښی اوسئ! یعنی هر هغه حیوان چه له تاسی څخه ترهیدونکی وی غوښه ئی حلاله وی او که حرامه بی له تپوس، غټ کارغه، لړم، موږک او خوړونکی شی چه د دی پنځو واړو قتل په احرام کښی هم روا دی. او په یو روایت کښی د لړم په ځای مار، او د سپی په ځای لیوه راغلی دی. او هر څه چه میاشی، وریږی، کنی، شمشتی او میږی دی، زمونږ د حنفیانو په مذهب عفوه دی «احمدی» د دی په متعلق ځینی احکام په (٦) جزء د المآئدة په (١١) آیت (١١) رکوع کښی هم تیر شوی دی. ﴿ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا ﴾ او هر هغه چه ووژنی دا ښکار له تاسی په قصد سره له دغه قصد

شخه دا مطلب دی چه خپل احرام ئی په یاد وي او په دی هم مستحضر وی چه د احرام په حالت کښی ښکار جائز نه دی دلته ئی یواځی د«متعمد»حکم وفرمایه چه د ده د فعل سزا دا ده. او الله تعالیٰ کوم انتقام چه آخلی هغه بیل دی لکه چه په ﴿ وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ﴾ سره ئی تنبیه وفرمایله او که په هیره سره ئی ښکار وکړ نو سزا ئی هم دغه ده یعنی «هدی» یا «طعام» یا صیام هو! الله تعالیٰ له ده ځنی انتقامی سزا نه اخلی. زمونږ د حنفیانو په نزد که په احرام کښی ښکار ونیوه شو نو خوښی کول ئی فرض دی که ئی وواژه نو دوه د بصیرت او تجربی خاوندان دی قیمت کړی. او له همغه قیمت سره دی برابر یو حیوان واخلی (مثلاً پسه، غوئی اوښ او نور) او کعبی شریفی ته نژدی یعنی د حرم حدودو ته دی ورسوی! او هلته دی ذبح کړی او په خپله دی له هغه څخه نه خوری! یا په هغه قیمت سره دی غله واخلی! او هر محتاج ته دی د صدقة الفطر په اندازه تقسیم کړی! یا پر څومره محتاجانو چه رسیږی د هغو له شمیر سره برابر دی روژی ونیسی! ﴿ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ﴾ عفوه کړی ده الله له هغه شی چه پخوا تیر شوی دی یعنی د حکم له نزوله پخوا، یا ړومبی له اسلامه د جاهلیت په زمانه کښی که چا داسی حرکت کړی وی نو اوس الله تعالیٰ څه سزا نه ورکوی. حال دا چه له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کښی داسی ښکار کول ډیر بد ګڼه ـ نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بیځایه نه وه چه هغه شی چه ستاسی د زعم سره سم هم په جرائمو کښی داخل ؤ د هغه ارتکاب ولی کړی شوی دی؟ ﴿ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴾ او الله ښه قوی غالب دی په انفاذ د احکامو، څیښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی له مجرمینو څخه یعنی نه کوم مجرم د ده د قدرت له قبضی څخه تښتیدلی شی، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو ځنی چه د سزا ورکولو وړ (لائق) دی تیریدونکی دی (مګر هغه چاته چه اراده وفرمائی.)

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسی ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر له پاره د نفع اخیستو ستاسی او دپاره د (نورو) مسافرانو (چه وچ ئی کاندی) او حرام کړی شوی دی په تاسی ښکار د وچی څو چه اوسئ تاسی محرمان او وویرېږئ تاسی له الله هغه چه هم ده ته به ورتول کړل شئ (په جمع به وروستی شئ) تاسی

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «په احرام کښی د دریاب ښکار یعنی ماهی (کب) حلال دی او د سیند خواړه یعنی هغه ماهی چه له اوبو ځنی بیل او مړ شوی وی او ده هغه نه وی نیولی،

هم حلال دی الله تعالیٰ وفرمایل چه دا مو ستاسی د فائدی له امله (وجی) روا کری دی. بیا دی شوک داسی گومان ونه کری چه دا د حج په طفیل حلال شوی دی. وئی فرمایل چه د نورو گردو (تولو) مسافرانو د فائدی له پاره ماهی اگر که په تالاؤ کښی وی هغه هم د سیند د ښکار حکم لری. دا د ښکار حکم معلوم کری شو. په احرام کښی (د مکی معظمی) په لوری قصد دی چه په هغی او د هغی په شاو خوا کښی تل ښکار کول حرام دی. بلکه هلته د ښکار ویرول او تښتول هم حرام دی».

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ

گرځولی ده الله کعبه چه کوته ده د بزرگی (او عبادت) (باعث) د قیام (او انتظام) له پاره د خلقو او میاشته بزرگه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبی ته (هم) او آمیل داره چارپایان (هم چه بیولی شی کعبی ته)

تفسیر: کعبه شریفه د خلقو د دینی او دنیوی دواړو حیثیتونو د قیام او انتظام باعثه ده. حج او عمره خو هغه عبادتونه دی چه د دوی اداء مستقیماً په کعبی شریفی پوری اړه (احتیاج) لری ـ لیکن د لمانځه له پاره هم د قبلی استقبال شرط دی. په دی ډول (طریقه) سره کعبه شریفه د خلقو د دینی عباداتو د قیام سبب شوی ده. بیا کله چه په حج او نورو مواقعو کښی له گردو (تولو) اسلامی ملکونو ځنی په لکونو مسلمانان هلته سره تولیږی نو دوی بیشماره تجارتی، سیاسی، اخلاقی، مذهبی او روحانی فوائد هم حاصلولی شی الله تعالیٰ دغه ځای «حرم آمن» گرځولی دی نو ځکه نه یواځی هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذی روحو) ته هم امن په برخه کیږی. د جاهلیت په زمانه کښی چه ظلم او وینی تویول او فتنه او فساد خورول محض د عادی او معمولی خبرو په شان ؤ ـ یوه سری د خپل پلار له قاتل سره هم په حرم شریف کښی تعرض نشو کولی. له مادی حیثیته هر انسان د دی منظری او ننداری له لیدلو څخه حیرانیږی او په چرت (خیال) کښی لویږی، چه په «وادی غیر ذی زرع» کښی په دومره افراط سره د خوړلو او ښبلو او د فواکهو او میوو د نفیسو اقسامو او نورو څخه دومره زیات شیان له کومو کومو ځایونو څخه راوړل کیږی؟ دا گرد (تول) حیثیتونه په «قیاماً للناس» کښی معتبر کیدی شی. او له تولو ځنی لویه خبره دا ده چه په الهٰی علم کښی لا له پخوا څخه دا مقدره شوی وه چه بنی نوع انسان ته له هم دی ځایه د ابدی هدایت عالم نیوونکی چینه بهیدونکی ده. او د مصلح اعظم، مبلغ اکرم، امام القبلتین، سیدالکونین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د مولد او مسکن گرځیدلو شرف په تول جهان کښی د هم دی بختوری خاوری په برخه کیږی نو د دی

تولو وجوهو له امله (وجی) مونږ کعبی شریفی ته ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ ویلی شو، ځکه چه کعبه شریفه د ځمکی د مخ د ګردو (تولو) انسانانو په حق کښی د اخلاقو د اصلاح او د روحانیت د تکمیل او د هدایت د علومو مرکزی نقطه ده. او د هیڅ شی قیام بی له خپله مرکزه نشی کیدی علاوه پر دی د محققانو په نزد د ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چه د کعبی شریفی مبارک وجود د کل عالم د قیام او د بقاء باعث دی. د دنیا ودانتیا تر هغه وخته پوری ده څو بیت الحرام او د ده احترام کوونکی مخلوقات موجود وی او کله چه الله تعالیٰ داسی اراده وفرمائی چه دی عالم او د هغه کارخانی ته خاتمه ورکری نو له ګردو (تولو) کارونو څخه د مخه هم دا مبارک محل چه «بیت الله شریف» ورته وایی پورته کاوه شی، لکه چه د ځمکی د جوړولو په وخت کښی له ګردو (تولو) څخه د مخه هم دا متبرک محل جوړ شوی ؤ، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيۡتٖ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآیة • د بخاری رحمة الله علیه په حدیث کښی دی چه یو تک تور وحشی (چه د «ذوالسویقتین» په نامه ئی لقب یاد کری دی) د کعبی د عمارت یوه یوه دبره (ګټه) به ونړوی اما تر څو پوری چه الله تعالیٰ د دی جهان د نظام او قوام اراده لری هیڅ یو زورور او خورا قوی قوم هم د کعبی شریفی د انهدام په مقصد کښی نشی بریالی (کامیاب) کیدی او هیڅوک او هیڅ ملت په داسی ناپاکی ارادی له سره نشی کامیابیدی. د «اصحاب فیل» له قصی هر مسلمان خبر دی وروسته له هغو په هره زمانه کښی څومره اقوام او اشخاص چه په داسی ناپاکو ارادو پسی لویدلی دی یا کومه پلمه (تدبیر) یی جوړه کری ده یا ئی پس له دی نه جوړه کری دوی تول سره پاتی او ناکامه شوی دی او ناکامه به شی. دا د الله تعالیٰ د حفاظت او د اسلامی صداقت عظیم الشان نښان دی چه د ظاهری اسبابونو او سامانونو له فقدان سره تر نن ورځی پوری هیڅا په دغه ابلیسی مقصد کښی بری نه دی موندلی او نه به بری ومومی او کله چه د کعبی شریفی د عمارت په نړولو کښی د قدرت له لوری مخ نیوی ونشی نو وپوهیږئ چه د عالم د ورانی حکم رارسیدلی دی. د دنیا حکومتونه د خپلو دارالسلطنتونو او شاهی مانیو په حفاظت کښی په لکونو سری وژلو ته ورکوی، مګر که دی په خپله خپل شاهی قصر د کوم مصلحت له امله (وجی) وران یا تبدیل یا ترمیموی نو د معمولی او عادی مزدورانو په وسیله د هغه د نړولو حکم ورکوی. ښائی چه د هم دی خبری له امله (وجی) امام بخاری رحمة الله علیه د ﴿جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلۡكَعۡبَةَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ الآیة ـ په باب کښی د «ذوالسویقتین» حدیث درجوی او د ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب ته ئی هم داسی اشاره کری ده چه مونږ پاس ولیکل (نبه علیه شیخنا المترجم قدس الله روحه فی دروس البخاری). په هر حال په دغه تر بحث لاندی آیت کښی د «محرم» د احکامو له بیانولو څخه وروسته د کعبی شریفی د عظمت او حرمت بیانول مقصود دی، بیا ئی د «کعبی شریفی» او د «احرام» په مناسبت د **«شهرالحرام»** او **(هدی)** او **(قلائد)** ذکر هم وفرمایه، لکه چه د دی سورت په شروع کښی ئی د ﴿غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌ﴾ سره ﴿لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ﴾ ملحق فرمایلی ؤ. والله اعلم.

ذٰلِكَ لِتَعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الۡاَرۡضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمٌ ﴿۹۷﴾

دا (تیر بیان) دپاره د دی دی چه پوه شئ تاسی چه بیشکه الله عالم دی په هر هغه شی چه دی په آسمانونو کښی او په هر هغه شی چه دی په ځمکه کښی او بیشکه الله په هر شی باندی ښه عالم دی.

تفسیر: یعنی کعبه شریفه «قیاما للناس» گرځول چه په هغی کښی دینی او دنیوی مصالح رعایت شوی دی او هغه خورا (ډیره) لویه پیشگویی چه په ظاهر کښی له قیاس څخه مخالفه ښکاری د دی دلیل دی چه په ځمکه او آسمانونو کښی هیڅ شی د پاک خدای له غیر محدود علم څخه وتلی نشی.

اِعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيۡدُ الۡعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۹۸﴾

پوه شئ تاسی چه بیشکه الله ډیر سخت دی عذاب د ده (هغه ته چه تل د حرامو ارتکاب کوی) او بیشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: یعنی هغه حکمونه چه د احرام په حالت کښی یا د کعبی شریفی د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوی دی که له هغو ځنی عمداً مخالفت وکړئ! نو وپوهیږئ! چه د الله تعالیٰ عذاب ډیر سخت دی او که په سهوی او نسیان سره تقصیر درځنی وشی نو په کفاره او نورو سره ئی تلافی وکړئ! بیشکه چه الله جل جلاله لوی بښونکی او مهربان دی.

مَا عَلَى الرَّسُوۡلِ اِلَّا الۡبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُوۡنَ وَمَا تَكۡتُمُوۡنَ ﴿۹۹﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول زما مگر رسونه (د پیغام) ده او الله عالم دی په هغه شی (هم) چه ښکاره کوئ ئی تاسی او په هغه شی (هم) چه پټوئ ئی تاسی

تفسیر: رسول الله علیه الصلوٰة والسلام د الله تعالیٰ د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ او د حق تعالیٰ حجت په گردو (تولو) بندگانو تمام شوی دی. اوس هر څه او هر هغه عمل چه په

ظاهر او باطن کښې وکړئ! الله تعالىٰ ته معلوم دی د حساب او جزاء په وخت کښې به یوه یوه ذره هم ستاسی په مخ کښې ښکاره او در ایښوده کیږی.

قُلْ لَّا يَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَٰٓأُولِى الْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) نه برابریږی خبیث (ناپاک) او طیب (پاک) اګر که ښه درښکاره شی تاته ډیروالی د خبیث (ناپاکه)، نو وویریږئ تاسی له الله ای خاوندانو د (صافو) عقلونو له پاره د دی چه تاسی نجات ومومئ.

تفسیر: په پخوانی رکوع کښې ئې فرمایلی ؤ چه (طیبات) مه حراموئ! بلکه له هغو څخنی په اعتدال سره متمتع شئ! د دی مضمون د تکمیل څخه وروسته د خمر او د نورو ناولو او خبیثو شیانو حرمت ئې بیان وفرمایه په دغه سلسله کښې د محرم ښکار هم وګڼئ! د محرم په مناسبت د څو نورو ضمنی شیانو له بیانولو څخه وروسته اوس تنبیه فرمائی چه طیب او خبیث یو شان نه دی (او بیخی بد له ښو سره نه برابریږی یعنی حرام او حلال، ناپاک او پاک کره او ناکره په اموالو کښې او هم داسی طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کښې نه دی برابر بلکه دغه حکم عام دی او په هر څه کښې جاری کیږی) لږ شی چه طیب او حلال وی له ډیرو خبیثو او حرامو شیانو څخه ښه او بهتر دی عقلمن ته لازم دی چه همیشه طیب او حلال شی اختیار کړی! او د خرابو شیانو په لوری له سره ونه ګوری! اګر که ډیر زیات او خورا (ډیر) ښه هم ښکاره شی.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئې راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) مه کوئ تاسی پوښتنې له (هغو) شیانو که ښکاره کړ شی تاسی ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړی تاسی (هغه ځواب) او که پوښتنې وکړئ تاسی له (حاله) د هغو

«شیانو» په داسې وخت کښې چه نازل کاوه شي قرآن (یعني وحی راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته عفوه کړې ده الله له هغو (تیرو پوښتنو) او الله ښه بښونکی (د خطیاتو) ډیر تحمل والا دی (په تاخیر د عقوبت له پاره د انابت)

تفسیر: د پخوانیو دوو رکوع‌گانو حاصل په دیني احکامو کښې له مبالغې او تساهل څخه امتناع وه. یعني هغه «طیبات» په خپلو ځانونو مه حراموئ! چه د الله تعالیٰ له خوا تاسې ته حلال کړی شوی دی او له هغو شیانو څخه چه خبیث او حرام دی (اعم له دی چه په دائمي طور سره وی یا په خاصو وختونو کښې)، په پوره ډول (طریقه) اجتناب وکړئ! په دی آیتونو کښې تنبیه فرمایي چه هغو شیانو په متعلق فضول، چټي (بیکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ! چه په هغو کښې شارع تصریحاً څه شی نه دی بیان کړی همغسې چه د تحلیل او تحریم په سلسله کښې د شارع بیان د هدایت او بصیرت موجب دی د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی. هر هغه شي چه الله تعالیٰ په خپل حکمت او عدل سره حلال یا حرام فرمایلی دی همغه حلال یا حرام شوی دی. او له هغه شي څخه ئې چه سکوت فرمایلی دی په هغه کښې توسع او پراختیا شته!، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کښې عامل آزاد دی، اوس که د داسې شیانو په نسبت خامخا څیړنه (کتنه) او پلتنه (تحقیق) وشي او د مباحثې او سوال او ځواب ورونه پرانیستل شي په دغسې حال کښې چه د قرآن شریف د نزول سلسله جاري ده او د تشریع باب مفتوح دی نو ډیر امکان لرې چه د ډیرو پوښتنو په ځواب کښې ځنې داسې احکام هم نازل شي چه د هغو له نزول څخه وروسته تاسې ته د ازادی او اجتهاد ځای پاتې نشي، بیا به دا د ډیر شرم ځای وی هر هغه شي چه تاسې په خپله غوښتې دی د هغه په تعمیل کښې په مشکلاتو اخته شئ! له سنت الله څخه دا معلومه ده په هره معامله کښې چه ډیرې پوښتنې او څیړنې (تحیق) وشي او خامخا شقوق او احتمالات پکښې ولټول شي نو په هغه کښې تشدید او سختي لا زیاتیږي. ځکه چه له داسې پوښتنو څخه دا ظاهریږي چه گواکي سائلین په خپلو نفسونو داده او مطمئن دی او د هغه حکم ادا کولو ته بیخي حاضر او تیار دی، نو دا قسم دعوی چه د بنده د ضعف او افتقار سره هیڅ مناسبت نه لرې هغه د دې خبرې وړ (لائق) او مستحق گرځوی چه د الله تعالیٰ له لوري په هغه حکم کښې څه تشدید وشي او په هره اندازه سره چه بنده خپل لیاقت او قابلیت ښکاره کړی سم له هغه سره د الله تعالیٰ امتحان ورباندی هم سختیږی لکه چه د بني اسرائیلو د«ذبح البقرة» په قصه کښې هم داسې وشو. په حدیث کښې دی چه «نبي کریم صلی الله علیه وسلم» ارشاد وفرمایه چه «ای خلقو الله تعالیٰ پر تاسې حج فرض کړی دی» یوه سړی پوښتنه وکړه «ایا په هر کال کښې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم!» وبې فرمایل «که ماویلی وی (هو!) نو هر کال به واجبیده او بیا به تاسې د هغه په اداء نه قادریدی. په هر هغه شي کښې چه زه تاسې آزاد پریږدم تاسې هم له ما ځنې پوښتنې مه کوئ» په یوه حدیث کښې

ئی فرمایلی «په مسلمانانو کښې هغه سړی لوی مجرم دی چه د ده په پوښتنې داسې یو شی حرام شوی وی چه هغه حرام نه و». په هر حال دا آیت د شرعی احکامو په نسبت د داسې بی‌ضرورته او له موضوع څخه لری سوالونو ورونه بندوی. پاتې شوه دا خبره چه په ځینو احادیثو کښې مذکور ده چه «څو تنو سړیو د نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه چه د جزئی واقعاتو په نسبت لغو او چټې (بیکاره) سوالونه کول په دی آیت کښې له هغو ځنې ممانعت کړی شوی دی». نو هغه هم زمونږ د دی تقریر څخه مخالف نه دی. مونږ په ﴿ لَاتَسْـَٔلُوْاعَنْ اَشْيَآءَ ﴾ کښې اشیاء عام اخلو چه واقعاتو او احکامو دواړو ته شامل دی او په ﴿ تَسُؤْكُمْ ﴾ کښې هم چه د بد لګیدلو په معنی ده هم تعمیم واخیستل شی حاصل به ئی داسې شی چه نه د احکامو په باب کښې فضولی او چټې (بیکاره) پوښتنې وکړئ او نه د واقعاتو په سلسله کښې. ځکه ممکن دی هغه ځواب چه تاسې ته درکړ شی هغه ناوړ (ګنده) او ناګوار ولویږی، مثلاً که کوم سخت حکم راشی یا کوم قید زیات شی. یا د داسې کومې واقعې اظهار وشی چه په هغې کښې ستاسې فضیحت وی یا پر چټې (بیکاره) پوښتنې ترتنه او توبیخ وکړ شی دا ټول احتمالات تر ﴿ تَسُؤْكُمْ ﴾ لاندی داخل دی. باقی د ضروری خبری پوښتنه یا د هسې شبهې رفع کول چه ناشی عن الدلیل وی هیڅ مضایقه نه لری. ﴿ عَفَااللّٰهُ عَنْهَا ﴾ عفوه کړی ده الله له هغو تیرو پوښتنو د اشیاؤ خو وروسته له دی نه نوری داسې چټې (بیکاره) پوښتنې مه کوئ) له دی نه خو یا مراد دا دی چه له دی شیانو څخه تیر شو. یعنی کله چه الله تعالیٰ د هغو په نسبت څه حکم نه دی راکړی نو انسان په هغو کښې آزاد دی او الله تعالیٰ به د داسې شیانو پوښتنې نه کوی لکه چه له دی ځنې د اصولو ځینې عالمانو دا مسئله استخراج کړی ده چه په ګردو (ټولو) اشیاؤ کښې «اباحت» اصل دی یا دا چه له هغو فضولو سؤالاتو څخه چه پخوا کړی شوی دی الله تعالیٰ تیر شوی دی خو وروسته له دی نه احتیاط وکړئ!

قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا كٰفِرِيْنَ۝۱۰۲

په تحقیق پوښتنه کړی وه د داسې خبرو یو قوم پخوا له تاسې بیا وګرځیدل پری کافران (منکران)

تفسیر: (لکه چه ثمودیانو صالح علیه السلام ته ویلی وو چه له کانی څخه مونږ ته اوښه راوباسه او لکه بنی اسرائیلو چه له (اشموئیل) ځنې باچا غوښتی ؤ له پاره د غزا کولو کله چه (طالوت) باچا شو نو بیا ئی غزا ونه کړه او د عیسٰی علیه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړی وه) په صحیح حدیث کښې دی چه پخوانی قومونه د سوالو له کثرته او د خپلو انبیاؤ علیهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٣﴾

نه دی روا کړی الله له هیڅ بحیری او نه سائبی او نه وصیلی او نه حام ولیکن هغه کسان چه کافران شوی دی تړی دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی څخنی نه پوهیږی (په حق او باطل).

تفسیر: بحیره ـ سائبه ـ وصیله او حام دا ګردی (تولی) د جاهلیت د زمانی له رسومو او شعائرو سره تعلق لری. مفسرینو د دغو په تفسیر کښی ډیر اختلاف سره کړی دی. ممکن دی له دوی څخنی د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندی وشی. مونږ یواځی د سعید بن المسیب رحمة الله علیه تفسیر له صحیح بخاری رحمة الله علیه څخه نقلوو «بحیره» هغه ساکښ (ذی روح) ؤ چه شودی ئی د بتانو په نامه کیدی او له هغو څخنی بل هیڅوا فایده نه آخیستله. «سائبه» هغه ساکښ و چه د بتانو په نامه لکه د هندوانو «ساند» خوشی کیده. «وصیله» هغه ښځه اوښه وه چه پرله پسی ئی څو داسی جونګی (بچی) څیږولی وی چه په منځ کښی به ئی یو نر جونګی (بچی) نه ؤ او بیا به د بتانو په نامه خوشی ګرځیده. «حام» هغه نر اوښ و چه پر خاصو څو اوښو باندی به ختلی ؤ او بیا به په خوشی کیده علاوه پر دی چه دا شیان د شرک د شعائرو څخنی وو د هغو ساکښانو (ذی روحو) غوښی او شودی او سپرلی (سورلی) او نور شیان چه الله جل جلاله حلال کړی دی او ښائی چه خلق له هغو څخنی منتفع شی پر هغو باندی د حل او حرمت قیود له خپل لوری ایښودل، ګواکی د خپل ځان له پاره د تشریع منصب تجویز کولو په شان ؤ. د دغو مشرکینو بل لوی ظلم دا ؤ چه د خپل شرک رسوم ئی د الله تعالیٰ د خوښی او قربت ذریعه ګڼله، نو دغه ځواب داسی ورکړ شو چه الله تعالیٰ دا رسوم نه دی مقرر کړی، د دوی مشرانو په الله تعالیٰ دا بهتان تړلی ؤ چه اکثرو بی عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی ؤ الغرض دلته ئی تنبیه فرمایلی ده، همغسی چه فضول او بیکاره سوالونه او په شرعی احکامو کښی تشدید او سختی پیښول جرم دی، له هغه څخنی زیات لا دغه جرم دی چه بی د شارع له حکمه یواځی په خپلو آراؤ او اهواؤ سره حلالو او د حرامو تجویزونه وکړی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۭ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْئًا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٤﴾

او کله چه وویل شی دوی ته چه راشئ تاسی هغه شی ته چه نازل کړی

(رالیږلی) دی الله او (راشئ) په لوری (د حکم) د رسول (د الله) نو وائی دوی بس دی مونږ ته هغه دین چه موندلی دی مونږ پر هغه (دین) پلرونه خپل آیا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چه نه به پوهیدل په هیڅ شی او نه به ئی لاره موندله (حق ته).

تفسیر: د جاهلانو له ګردو (تولو) څخنی لوی حجت هم دغه دی «هغه کار چه مونږ ته له پلرونو او نیکه‌ګانو څخنی راپاتی دی، آیا مونږ له هغه څخنی څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول «که ستاسی اسلاف له بی‌عقلی یا ګمراهی د هلاکت په ژوره کنده کښی لویدلی وی، نو آیا تاسی هم د همغو پر قدم (پله) باندی دروميږئ؟» حضرت شاه صاحب لیکی «که د پلار حال معلوم وی، چه د حق تابع او د علم خاوند ؤ نو د هغه لاره دی ونیسی! که نه (د پلار متابعت) عبث دی.» یعنی کیف ماتفق د ړندو په شان تقلید جائز نه دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو هیڅ زیان نه رسوی تاسی ته (ګمراهی د) هغه چا چه ګمراه شوی دی کله چه په سمه صافه لاره اوسئ تاسی (خاص) طرف د الله ته بیرته ورتله ستاسی دی د تولو، نو خبر به کړی (الله په قیامت کښی) تاسی په هغو عملونو چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنیا کښی)

تفسیر: یعنی که کفار د خپلو پلرونو او نیکه‌ګانو له چتی (بیکاره) تقلیده، له دومره پند او پوهی سره هم نه راګرځی، نو تاسی مه غمجن کیږئ! زیات له دی نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهی څخنی تاسی ته هیڅ زیان نه دررسیږی! په دی شرط چه تاسی پر سمه لاره تګ وکړئ! سمه لاره هم دا ده چه انسان ایمان او تقویٰ غوره کړی او له بدی څخه خپل ځان وژغوری (وساتی)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) له پاره امکانی زیار (محنت) وکاږی او کوښښ وکړی، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلی نو هغه هیڅ زیان نه لری. که له دی آیت څخنی داسی یو مطلب واخیست شی«کله چه یو سړی خپل لمنځونه او روژی او نور واجبات په ښه دول (طریقه) سره اداء کړی، نو د «**امر بالمعروف نهی عن المنکر**» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږی بیخی غلط دی.» د «اهتداء» لفظ

«**امر بالمعروف**» او د هدایت نورو گردو (تولو) وظائفو لره شامل دی. او له سره نه ښائی چه یو مسلمان سری داسی ووائی «د بل چا گمراهی ماته ضرر نه رسوی» ځکه چه دغه خو په خپله ښه خبره نه ده چه سری د بل له منکره مانع نشی.

که تا لید چه راغی پړوند په کوهی باندی

چوپ گناه ده غږ پری وکړه لاله وراندی

اگر که په دی آیت کښی د خبری مخ د مسلمانانو په لوری دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده چه د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لاری ځنی کاږه شوی هم وی نو بیا هم تاسی عمداً د هغو پیروی کوئ!؟ ولی خپل ځانونه په دغه چتی (بیکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کښی اچوئ!؟ اوس هغوی پریږدئ ـ او د خپلو عاقبتونو په فکر کښی ولوېږئ ـ او په خپلو گټو او نقصانونو په ښه شان وپوهیږئ! که پلرونه او نیکونه گمراهان وی ـ او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تگ وکړی ـ نو د پلار او نیکه نه داسی مخالفت اولادی ته له سره مضر نه دی ـ داسی خیالات بیخی ناپوهی او جهالت دی چه «په هیڅ یوه حال کښی اولادی ته نه ښائی چه د پلار او نیکه له طریقی ځنځه خپل قدم چپ او مخالف کیږدی، که نه پوزه به ئی پری شی؟». عقلمنو لره ښائی چه د انجام خیال ولری! ځکه چه وړاندی او وروسته د الله تعالیٰ په مخ کښی تول سره یو ځای وړاندی کیدونکی دی او هلته به له هر چاسره خپل عمل مل وی او خپله جزا به ومومی او خپل کرلی به ریبی. ﴿ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ﴾ الآية ـ خاص طرف د الله ته بیرته ورتله ستاسی دی د تولو، نو خبر به کړی الله په قیامت کښی تاسی په هغو عملونو چه وئ تاسی چه کول به مو) یعنی هغه چه گمراه پاتی شوی او هغه چه لاره ئی موندلی د هغو تولو نیک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کیږی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو!) شهادت په منځ

ستاسي کښې کله چه حاضر شي يوه د ستاسي ته (علامي د) مرګ په وخت د وصيت کښې (شهادت) د دوو تنو دی چه دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وی له تاسي (مسلمانانو) څخه يا دوه تنه نور شاهدان غير له تاسي (مسلمانانو يعني د غير مسلم) که تاسي سفر مو کاوه په ځمکه کښې بيا ورسيږی تاسي ته مصيبت د مرګ (هسی دوه تنه نور) چه بندوئ به تاسي دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازيګر) نو قسم دی وکړی دواړه په الله که شکمن يئ تاسي (په شهادت د دوی کښې او وائی به) نه بدلوو په دی قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ شاهدی د الله بيشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کښې خامخا له ګناهګارانو به يو.

تفسير: يعني (شاهدان درول په وخت د ځنکدن په وصيت کښې دوه تنه دی چه دواړه خاوندان د عدل او انصاف له خپلوانو ستاسي يا له نورو مسلمانانو وی. او) دا بهتر دی. باقی که دوه تنه نه وی يا معتبر نه وی، بيا هم هغه «وصی» درولی شي. او له شاهد ځنی دلته مراد «وصی» دی د هغه اقرار او اظهار ئی په شاهدی سره تعبير وفرمايه (اثنان په اعتبار د شهادت محذوفه سره خبردی). ﴿ مِنۢ بَعۡدِ ٱلصَّلَوٰةِ ﴾ يعني وروسته د مازيګر له لمانځه څخه چه هغه د اجتماع او قبول وخت دی. ښائی چه دوی وويريږی او په دروغو سره قسم ونه خوری. يا پس له بل کوم لمانځه يا «وصی» چه پر هر مذهب وی د هغه د لمانځه پسی. ﴿ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلۡأٓثِمِينَ ﴾ بيشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کښې خامخا له ګناهګارانو به يو) يعني کله چه د تولو ورتګ الله جل جلاله ته دی نو له ورتګه پخوا ښائی چه ګرد (تول) کارونه برابر کړل شي! چه له هغو ځنی يو ضروری او اهم کار وصيت او د هغه متعلقات دی. په دی آيتونو کښې ئی د وصيت ډيری ښی طريقی تلقين فرمايلی دی يعنی که مسلمان د مړ کيدلو په وخت کښې خپل مال او نور شيان بل چاته حواله کړی نو دا بهتره ده چه دوه معتبره مسلمانان دی پری شاهدان ونيسیـ که مسلمانان پيدا نشی. لکه چه په سفر يا نورو مواقعو کښې داسی اتفاق ولويږی نو دوه کافران دی« وصی» ودرول شیـ بيا که وارثانو ته شبه ولويږی چه دغو کسانو به څه مال پټ کړی وی او وارث پری دعوی وکړی. او د دغی دعوی له پاره شاهدان ونه لری نو هغه دواړه کسان دی قسم وخوری چه مونږ هيڅ نه دی پټ کړی او مونږ د کومی طمعی او قرابت له سببه دروغ نه شو ويلی او که ئی ووايو نو ګنهګار به يو.

فَإِنۡ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسۡتَحَقَّآ إِثۡمٗا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا
مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَوۡلَيَٰنِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ

لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ ۖ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠٧﴾

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دی چه بیشکه دا دواړه مستحق شوی دی د ګناه (حقی خبری د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دی ودریږی په ځان د دی دواړو (حلف ته او که یو تن وی هم څه مضایقه نه لری) له هغو کسانو چه ثابت شوی دی پر هغو (وصیت یا شاهدی دغسی دوه تنه نور چه) قریبان وی (میت ته یا غوره وی) نو قسم دی وکړی دا دواړه په الله چه خامخا شاهدی زمونږ ښه حقه (او رښتیا) ده له شاهدی د هغو (ړومبنیو) څخه او څه تجاوز مو نه دی کړی بیشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کښی خامخا له ظالمانو به یو.

تفسیر: یعنی که له قرائنو او آثارو ځنی د وصیانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شی او دوی د شرعی شهادت په ذریعه خپل صداقت ثابت نشی کړی، نو د میت وارثانو ته دی قسم ورکړی شی چه دوی ته د وصیانو د دی دعوی د واقعیت هیڅ علم او خبر نشته او دا چه دغه شاهدی د وصیانو له شهادت ځنی زیات احق بالقبول (یعنی د قبول دپاره ډیر مستحق دی) د دی آیتونو شان نزول دا دی یو مسلمان چه (بدیل) نومیده له دوو سریو (تمیم) او (عدی) سره «چه په هغه وخت کښی نصرانیان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهی (روان) شول، کله چه (شام) ته ورسیدل (بدیل) رنځور شو او د خپل مال فهرست (نوملیک) ئی ولیکلو او په خپلو اسبابونو کښی ئی کیښود او د هغه نوملیک اطلاع ئی خپلو دغو دواړو ملګرو ته ور نه کړه، کله چه مرض ئی شدت وکړ نو ده خپلو دغو دواړو نصرانی ملګرو ته وصیت وکړ چه زما دا ټول اسباب زما وارثانو ته ورسوئ! لکه چه دوی هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره یووړل او د ده وارثانو ته ئی وروسپارل، مګر یو د سپینو زرو جام ئی (چه پری د سرو زرو ملمع او نقش او سینګار ؤ) تری ستون کړ، کله چه د وارثانو په لاس کښی هغه فهرست (چه د اسبابونو په منځ کښی وو) هم ولوید دوی له هغو وصیانو ځنی پوښتنه وکړه چه «آیا مړی د دی مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ یا ئی ناروغی ډیره ځندیدلی (اوږده شوے) او پری دارو درمل شوی؟ او څه مال ئی په معالجه کښی لګیدلی دی؟» دوی د دی دواړو سوالو ځواب په نفی سره ورکړ. آخر دا معامله د حضرت فخر کائنات رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښی تقدیم شوه، څرنګه چه له وارثانو سره شاهدان نه وو نو هغو دی دواړو نصرانیانو ته په دی الفاظو سره قسم ورکړ، چه «مونږ د هغه مړی په مال کښی هیڅ ډول (طریقه) خیانت نه دی کړی او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړی دی،» نو د دی قسم خوړلو له امله (وجی) د دغو وصیانو په ګټه فیصله وکړی شوه څو موده وروسته دا خبره څرګنده شوه چی دوی هغه جام په یو زرګر باندی په مکه معظمه کښی خرڅ کړی (پلوری) دی د دغی خبری پوښتنه چی له دوی ځنی وشوه نو دوی وویل

چه «هغه مو له (بدیل) څخه په بیع اخیستی (پیرودلی) ؤ» کله چه د پیرودلو شاهد نه ؤ موجود نو ځکه مو په هغه باندی په خپل اول اظهار کښی اقرار ونه کړ څو زمونږ تکذیب ونه کړ شی،» د «بدیل» وارثان بیا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول او خپله دعوی ئی مرافعه کړه، دا ځلی د اول صورت په عکس وصیان د شراء «د پیرودلو» مدعیان وو او وارثانو له هغه څخنی انکار درلود (لرلو)۔ او د شاهدانو د نشتوالی له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چه له میت سره ئی دیر نژدی قرابت درلود (لرلو) قسم یاد کړ چه هغه جام د هغه میت مملوک و. او دی دواړو نصرانیانو په دروغو سره قسم یاد کړی دی. په پای (آخر) کښی هغو نصرانیانو همغه قیمت (یو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړی چه له هغه زرگر څخه ئی د هغه جام په بدل کښی اخیستی وی.

ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَاۤ اَوْ يَخَافُوْۤا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْاؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ۠ ﴿۱۰۸﴾

دا (تیر حکم چه رد کول د قسم دی پر وارثانو) ډیر نژدی دی ته چه راتله وکړی دا «شاهدان» په شاهدی سره په هغه شان چه حق دی د دی او (نژدی دی ته) چه ووېرېږی دوی له دی نه چه بیرته به رد کړل شی قسمونه (په ورثه ؤ) پس له قسمونو د دغو (وصیانو) او ووېرېږئ تاسی له الله (او په دروغو قسم مکوئ!) او واورئ تاسی (د الله احکام) د زړه په غوږونو سره) او الله نه ښیی سمه صافه لاره (د خیر او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی که وارثانو ته شبهه پیدا شی نو د قسم ورکولو حکم ورته شته. څو د قسم له ویری اول دروغ ونه وائی بیا که د دوی خبری دروغ ښکاره شی نو ورته دی قسم وخوری، دا هم د دی له امله (وجی) چه دوی هم په قسم کښی (تگی) ونه کړی او وپوهیږی چه هم دا قسم پر مونږ هم اوړی. کذا فی «موضح القرآن». ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ الآیة ۔ او ووېرېږئ تاسی له الله ځکه چه) د الله تعالیٰ د نافرمانی کوونکو انجام رسوائی او ذلت دی او دوی د حقیقی بری او کامیابی مخ له سره نشی کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَاۤ اُجِبْتُمْؕ

(یاد کړئ) هغه ورځ چه جمع به کړی الله تول رسولان پس وبه وائی (الله رسولانو ته) چه څه ځواب درکړی شوی و تاسی ته (له طرفه د امتیانو ستاسی په دنیا کښی چه بلل تاسی دوی توحید ته)

تفسیر: دغه پوښتنه به محشر کښی د ګردو (تولو) په مخ کښی له انبیاؤ علیهم السلام څخنی کیږی یعنی لکه چه په دنیا کښی تاسی د حق تعالیٰ له حق پیغام سره خلقو ته تللی وئ نو دوی ستاسی د هغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی او تر کومه ځایه پوری د دعوت الله اجابت ته حاضر شوی دی؟. په پخوانی رکوع کښی ئی دا راښوولی وه چه د الله تعالیٰ په حضور کښی پخوا له ورتګه د وصیت او نورو په ذریعه تاسی د دنیوی امورو سرشته او انتظام برابر کړئ اوس دا فرمائی چه دآخرت سوال او ځواب ته ځانونه تیار کړئ!

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

وبه وائی (ګرد (تول) رسولان الله ته) نشته هیڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکښی یا الله!) بیشکه ته چه ئی هم ته ئی لوی عالم په غیبو (اسرارو هم نو بی له ویلو زمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دی)

تفسیر: د محشر په هولناکه ورځ کښی چه د قهار الله جلالی شان په خپل انتهائی ظهور سره وی د لویانو او اکابرو فکر او هوښ به په ځای نه وی د اولوالعزمو انبیاؤ په ژبو به هم «نفسی» «نفسی» الفاظ جاری وی په دغه وخت کښی به د انتهائی خوف او خشیت له سببه د (حق تعالیٰ) د سوال ځواب په «لاعلم لنا ـ نشته هیڅ پوهه مونږ ته» سره ورکوی. او له دی نه ماسوا بل څه نشی ویلی. بیا کله چه د بنیادمانو د فخر زمونږ د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په برکت پر ګردو (تولو) د الله تعالیٰ د لطف او رحمت کتنه کیږی، نو وروسته له هغه د عرض کولو لږ څه جرئت د نورو پیغمبرانو له پاره هم پیدا کیږی له حسن او مجاهد او نورو (رحمهم الله تعالیٰ) څخنی هم داسی منقول دی لیکن د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په نزد د «لاعلم لنا» مطلب دا دی چه ای خدایه! ستا د کامل او محیط علم په مقابل کښی زمونږ هیڅ پوهه او علم نشته ګویا دا الفاظ د «خدای سره د ادب» په دول (طریقه) وائی د ابن جریج رحمة الله علیه په نزد د «لاعلم لنا» څخه دا مراد دی چه مونږ ته نه دی معلوم چه وروسته له مونږ څخنی هغو څه کړی! او څه ئی نه دی کړی؟ ځکه چه مونږ یواځی د دوی په هغو افعالو او احوالو خبریدلو چه دوی زمونږ په مخکښی ظاهراً کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو یواځی له تا علام‌الغیوب سره

دی. د هم دی سورت په راتلونکی (١٦) رکوع کښی د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی نه هغه ځواب چه په (١١٧) آیت کښی نقل شوی دی «وکنت علیهم شهیدا» دا وروستی معنی تائیدوی او په صحیح حدیث کښی دی کله چه په حوض باندی د ځینو په باره کښی زمونږ رسول کریم صلی الله علیه وسلم داسی وفرمائی چه «هؤلاء اصحابی!» نو داسی ځواب به اوری «لا تدری ما احدثوا بعدک؟» نه ئی خبر چه له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړی دی.

تنبیه: غالباً دغه د «المآئدة» (١١٠) آیت د هم دی (١٥) رکوع (چه له دی کرښی څخه (٣) کرښی وروسته شروع کیږی د راتلونکی (١٦) رکوع د (٧) کرښی څخه شروع مومی) تمهید دی رومبی خپل لوی احسانات ور په یادوی او ورسته هغه پوښتنی کیږی چه په هم دغه (١٥) رکوع کښی راځی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

(یاد کړئ) هغه وخت چه وبه فرمائی الله ای عیسٰی زوی د مریمی یاد کړه احسان زما پر تا او په مور ستا (چه غوره کړی می وه پر ښځو د زمانی خپلی)

تفسیر: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندی احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چه پر (حضرت صدیقی بی‌بی مریمی) تهمتونه کول حق تعالیٰ د دی د برائت او نزاهت له پاره حضرت عیسٰی علیه السلام برهان مبین وګرځاوه او د مسیح علیه السلام له تولده پخوا او وروسته ئی حضرت بی‌بی مریمی ته عجیبی او غریبی نښی ورښکاره کړی چه ګردی (تولی) د دوی د تقویی او تسکین باعث شوی دی، دغه احسانات بلاواسطه پر دی باندی وو.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَىٰةَ وَالْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِي ۖ وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي ۖ وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي ۖ

کله چه قوت می درکړی ؤ تاته (ای عیسٰی) په روح القدس (جبریل یا انجیل

یا اسم اعظم یا عیسوی روح) سره چه خبری به دی کولی له خلقو سره په مهد (د مور په غیږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کښی او په حال د کهولت (پوره عمر) کښی، او کله چه می درزده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعی احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل او کله چه جوړه به دی کړله له ختو څخنی په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) زما پس پوکول به دی په هغه صورت کښی پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) زما او روغول به دی مورزادی ړوند او برګ (پس) په اذن (حکم) زما ، او کله چه راایستل به دی مړی (له قبرونو څخه او ژوندی کول به دی) په اذن (حکم) زما

تفسیر: «په طفولیت کښی به دی خبری کولی» د دی ذکر په (۱٦) جزء د «مریم» د سورت په (۳۰) آیت (۲) رکوع کښی راځی. ﴿ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ ﴾ الآیة - تعجب دی چه عیسایان د حضرت مسیح علیه السلام د «تکلم فی المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی. هو! دا ئی لیکلی دی چه مسیح علیه السلام په دولس کلنی د یهودانو په مخ کښی داسی حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلی دی چه ګرد (تول) علماء تری عاجز او مبهوت پاتی شوی دی. او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندی پیل (شروع) وکړ، هسی خو په «روح القدس» سره حسب‌المراتب ذکر د انبیاؤ علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تائید هم کیږی، لیکن حضرت عیسٰی علیه السلام ته چه وجود ئی هم د«جبرئیلیه نفخی» څخه شوی دی کوم خاص قسم فطری مناسبت او تائید حاصل دی چه هغه د انبیاؤ د تفضیل په صدد کښی بیان شوی دی
﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقرة د۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع) د «روح القدس» مثل په (عالم الارواح) کښی داسی وګڼئ لکه چه د مادیاتو په عالم کښی کهربائی (برقی) خزانه ده. د دی خزانی مدیر له معینه اصولو سره سم کرنټ (قوه) پیدا کوی او په هغو اشیاؤ کښی چه د برق اثر ورسیږی، دغه کنکشن جوړوی او فوراً لاړ او ساکن مشینونه په دیر زور او شور سره ګرځوی او چورلوی ئی، که پر کوم رنځور باندی د برقی عملیاتو اجراآت وکړی شی نو په شلو او شوتو اعضاؤ او بیحسه اعصابو کښی د برق له رسیدلو څخنی حس او حرکت پیدا کیږی. په ځینو وختونو کښی د داسی یوه رنځور په حلقوم کښی چه ژبه یی بیخی بنده او له خبرو پاتی وی د برقی قوت په رسیدلو سره د وینا قوت پیدا کیږی تر دی چه ځینی عالی ډاکتران خو داسی دعوی هم کوی (لکه چه فرید وجدی په دائرة المعارف کښی لیکلی دی) چه د هر ډول (طریقه) ناروغتیا علاج په برقی قوی سره کیدی شی کله چه د دی عادی مادی برق «بریښنا» حال داسی دی، تاسی په خپله اندازه وکړئ چه د «عالم الارواح» په برق کښی چه د هغه خزانه «روح القدس» ده څومره قوت او طاقت به وی؟ حق تعالیٰ د حضرت عیسٰی

علیه السلام د مبارک وجود تعلق له «روح القدس» سره تر یوه داسی خاص نوعیت او اصول لاندی ایښی دی چه د هغه تاثیر د روحیت او تجرد په غلبه او د حیات په خاصو آثارو کښی ظاهر شوی دی. په «روح الله» سره ملقب کیدل، په وړوکتوب، ځلمیتوب او زړښت کښی یو شانی خبری کول، د الله تعالیٰ په حکم سره د حیات د افاضی د قبلولو له پاره د خاورین کالبوت تیارول او په کښی باذن الله د حیات روح پوکول، د مأیوس العلاجو ناروغانو بی د عادی اسبابو او وسائلو په کار اچولو باذن الله جوړ او روغ او بیءعیبه او مفید ګرځول حتّی د مړی په تش تور کالبوت کښی باذن الله بیا روح اچول، د بنی اسرآئیلو ناپاکی پلمی (تدبیرونه) د الله په امر سره ورانول، او د الله جل جلاله په قدرت پر آسمان ختل او د ده پر طیبه حیات د دومره لوی عمر هیڅ یو اثر نه لویدل او داسی نور دا ګرد (تول) آثار د همغه خصوصی تعلق څخه پیدا شوی دی چه الله تعالیٰ په یوه مخصوص نوعیت او اصول د ده او د «روح القدس» په منځ کښی قائم فرمایلی دی. له هر رسول سره د الله تعالیٰ څه امتیازی معاملی وی چه د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علام الغیوب سره وی هم دغو امتیازاتو ته د علماؤ په اصطلاح «جزئی فضائل» ویل کیږی، له داسی شیانو څخنی کلی فضایل نه ثابتیږی څه چه تری «الوهیت» ثابت شی. په «اذتخلق من الطین» کښی د «خلق» لفظ محض په صوری او حسی لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقی خالق خو له «احسن الخالقین» څخنی ماسوا بل هیڅوک نه دی. د هم دی له امله (وجی) د «باذنی» تکرار څو څو ځلی راغلی دی او په «آل عمران» کښی د حضرت مسیح علیه السلام له ژبی د «باذن الله» تکرار کړی شوی دی په هر حال هغه خوارق چه په دی آیتونو او د دی نه پخوا په «آل عمران» کښی حضرت مسیح علیه السلام ته منسوب شوی دی له هغو څخنی انکار یا پکښی تحریف یواځی د همغه ملحد کار کیدی شی چه «آیات الله» د خپل شخصی عقل تابع ګرځول غواړی. باقی همغه خلق چه د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوی د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کښی ورکړی شوی دی چه د هغه له مطالعی څخه ان شآء الله د تولو شکونو او شبهاتو ازاله کیدی شی.

وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۱۰﴾

او کله چه می بند کړ (شر د) بنی اسرائیل له تانه (ای عیسٰی چه ستا د قتل اختیار ئی کړی ؤ) کله چه راوړی ؤ تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چه کافران شوی وو له دوی څخنی چه نه دی دغه معجزی ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چاته)

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به ئې سحر جادو (کودی) ویلی او په پای (اخر) کښې ئې د حضرت مسیح علیه السلام وژلو ته ملا وتړله حق تعالیٰ په خپل لطف او کرم سره حضرت مسیح علیه السلام آسمان ته وخیژاوه په دې دول (طریقه) یهودان د خپل ناپاک مقصد په پای (اخر) ته رسولو کښې ناکام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او کله چه په زړونو کښې مې ور واچول (او امر مې وکړ د عیسیٰ په ژبه قوم د عیسیٰ) حواریونو ته چه ایمان راوړئ تاسې په ما (چه ستاسې الله یم) او په رسول زما (چه عیسیٰ دی، نو) وویل حواریونو چه ایمان مو راوړی دی (په الله او عیسیٰ) او شاهد اوسه (ای عیسیٰ) په دې چه بیشکه مونږ مسلمانان یو (غاړه ایښودونکی حکم د الله ته) کله چه وویل حواریونو چه ای عیسیٰ زوی د مریمې آیا قبلوی رب ستا (دا سوال) چه نازلی کړی پر مونږ دکی خونچې له (طرفه د) آسمانه، وویل (عیسیٰ) ووېرېږئ له الله (په داسې سوالونو کښې) که یئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت زما)

تفسير: «یستطیع» ئې ځکه وویل چه ستا په رعایت او دعاء مونږ ته د«خرق عادت» په دول (طریقه) نه دی معلوم چه داسې کولی شې؟ که نشې کولی؟.

﴿ مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ﴾ دکې خونچې له طرفه دآسمانه) یعنې دآسمان له لوری بې له زحمته روزی راورسېږي. داضروری نه ده چه هغه دې فقط دجنت له دستر خان څخه وی .

﴿ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ وویل عیسیٰ چه ووېرېږئ له الله په داسې سوالونو کښې که یئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت زما ایماندار بنده ته دا لایقه نه ده چه داسې فوق‌العاده غوښتنې وکړی او پاک الله وازمائی اګر که د ده له لوری د ډېرې زیاتی مهربانی اظهار هم وشی، ښائی چه روزی په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي چه د قدرت له خوا د هغه د تحصیل له پاره مقرری شوی دی، کله چه بنده له الله تعالیٰ څخه ووېرېږی او تقویٰ اختیار کړی او یواځې په الله تعالیٰ باندې اعتماد او اعتقاد ولری نو حق تعالیٰ ده ته له داسې ځایه روزی وررسوی چه له هغه ځایه ئې وهم او ګمان هم نه وی ﴿ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ﴾ الآیة - (۲۸) جزء دالطلاق (۲ او ۳) آیت (۱) رکوع.

قَالُوا نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿۱۱۳﴾

وويل (حواريونو) اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چه وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه زمونږ او پوه شو مونږ په دې چه په تحقيق رښتيا ويلي ۋ تا مونږ ته (چه زه رسول الله يم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو څخه (هغوی ته چه غائبان دي يا له کتونکو).

تفسير: يعني د ازموينې له پاره ئې نه غواړو، بلکه د برکت په اميد ئې غواړو چه له غيبه بې محنته روزي راورسيږي څو د زړه په اطمينان او ډاډينه سره د الله تعالىٰ په عبادت کښې لګيا شو او د هغو غيبي خبرو څخه چه تا د جنت د نعمتونو په نسبت راته کړې دي يوه وړوکې نمونه په سترګو هم وګورو او کامل يقين حاصل کړو او د يوه عيني شاهد غوندې مونږ پر هغه شاهدان شو او دغه معجزه تل مشهوره پاتې شي. ځينې مفسران نقل کوي چه حضرت مسيح عليه السلام وعده فرمايلې وه چه تاسې الله تعالىٰ ته ديرش ورځې روژې ونيسئ! نو هر څه چه وغواړئ! هغه به درکړی شي! حواريونو روژه ونيوله او مائده (خونچه) ئې وغوښته او د « ونعلم ان قد صدقتنا » څخه هم دغه مراد دی. والله اعلم.
(نو کله چه معلوم شو چه دغه سوال د حواريونو د تعنت او سرکشۍ له پلوه نه دی بلکه د يقين د زياتوالي له پاره دی نو).

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿۱۱۴﴾

وويل عيسىٰ زوی د مريمې ای الله! ربه زمونږ رانازله (راښکته) کړه پر مونږ باندې ډکه خونچه له (طرفه د) آسمانه چه شي (وخت د نزول د دغې ډکې خونچې) مونږ ته اختر له پاره د ړومبنيو زمونږ او د وروستنيو زمونږ او (بل دا چه شي دغه خونچه) دليل له تانه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او

صداقت) او روزی راکړه مونږ ته او هم ته ئی (خیر) غوره د روزی ورکوونکو.

تفسیر: یعنی هغه ورځ (چه مائده له آسمانه پکښی نازله شی) زمونږ د پخوانیو او وروستنیو په حق کښی به اختر شی چه تل زمونږ قوم هغه ورځ د یادګار په دول (طریقه) اختر وګرځوی. له دی تقریر سره سم د ﴿ تَكُونُ لَنَا عِيدًا ﴾ اطلاق داسی شو لکه چه د ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ ﴾ دآیت په متعلق په (بخاری) شریف کښی د یهودانو دغه مقوله نقل شوی دی «انکم تقرؤن آیة لونزلت فینالا تخذناها عیدا» همغسی چه دآیت له اختر ګرځولو ځنی مطلب د هغه آیت د«یوم النزول» عید ګرځول دی (کماهومصرح فی الروایات الاخر) پر هم دی باندی د مائدی اختر هم قیاس کړئ. وائی چه هغه مائده (خونچه) په یکشنبه (اتبار) کښی نازله شوه چه د نصرانیانو په نزد همغه د هفتی (اونی) اختر دی لکه چه زمونږ مسلمانانو له پاره جمعه ده. ﴿ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴾ او روزی راکړه مونږ ته او هم ته غوره د روزی ورکوونکو ئی!. یعنی بی له ستومانی او کسبه رزق او روزی راعطا کړه! چه ستا په دربار کښی د هیڅ شی کمی نشته او تاته دغه عطا ډیره آسانه ده.

قَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١١٥﴾

وفرمایل الله زه نازل کوونکی یم د دی خونچی پر تاسو، نو هر څوک چه ناشکری وکړی وروسته (له نزوله د دی خونچی) له تاسی ځنی نو بیشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسی عذاب چه نه به په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چه نعمت فوق‌العاده او عجیبه وی نو د هغه د شکر ګذاری تاکید هم ښائی چه له معمول ځنی زیات وی، او د هغه په ناشکری هم فوق‌العاده او عجیبه عذاب راتلونکی وی «موضح القرآن». ځینی وائ چه هغه مائده تر (٤٠) ورځو پوری نازلیده خو ځینو پری ناشکری وکړه، یعنی داسی حکم شوی ؤ چه له هغی ځنی دی فقیر او مریض وخوری، خو له هغی ځنی مرو، روغو رمتو سریو هم خوړله. بیا نژدی اتیا تنه له دوی ځنی بیزوګان او بدځناوران شول، دا عذاب پخوا له دی نه پر یهودانو هم نازل شوی ؤ وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی. او ځینی وائی چه دوی د دی تهدید له اوریدلو ځنی وویریدل او د هغی له غوښتنی څخه پښیمانه شول او وئی نه غوښتله. لیکن د رسول دعاء عبث نه وی او نقل ئی په دی کلام کښی بی حکمته نه دی او ښائی چه د هم دی دعاء اثر وی چه د حضرت عیسٰی علیه السلام په امت کښی تل

هوسائی (خوشالی) او مالداری ده. او هر هغه چه له دوی ځنی ناشکری وکری او د زړه په اطمینان په عبادت مشغول نشی. بلکه په گناه اخته شی نو ښائی چه په آخرت کښی به له گردو(تولو) ځنی زیات عذاب وموی په دی کښی مسلمانانو ته هم عبرت دی چه خپله مدعا دی د «خرق العادت» له لاری ځنی ونه غواړی چه بیا د هغه شکر گذاری ډیره مشکله ده که پر ظاهری اسبابو قناعت وکړئ ښه دی. په دی قصه کښی دا هم ثابته شوه چه د الله تعالیٰ په حضور کښی د هیچا حمایت او نور (بی د ده له اذنه) په کار نه ورځی.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ

او کله چه وویل الله ای عیسٰی زوی د مریمی! آیا تا ویلي ؤ خلقو ته چه ونسیئ ما او مور زما (دواړه) خدایان بی له الله نه،

تفسیر: حقیقتاً پخوانی (۱۵) رکوع د دی (۱٦) رکوع تمهید وه الله تعالیٰ په ړومبنی رکوع کښی ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ ﴾ الآیة ـ فرمایلی او ښکاره کری ئی وه چه د قیامت په ورځ کښی به له تمامو مرسلانو ځنی د دوی د امتیانو په مخ کښی علی روس الاشهاد سوال او ځواب کیږی بیا د دوی په منځ کښی ئی خاص د حضرت مسیح علیه السلام ذکر وفرمایه چه هغه ته په کروړونو خلقو د خدائی درجه ورکری ده او له ده څخه بالخصوص د دی باطلی عقیدی په نسبت پوښتنه کیږی، لیکن اول هغه عظیم‌الشان احسانات او ممتاز انعامات په یادوی چه پر مسیح علیه السلام او د مسیح علیه السلام پر ماجدی والدی بیبی مریمی مبذول شوی دی، بیا به داسی ارشاد کیږی ﴿ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي ﴾ الآیة ـ آیا تا خلقو ته ویلی ؤ چه ما او زما مور هم ماسوا له الله ځنی د خپلو معبودانو په دول (طریقه) ومنئ؟. حضرت مسیح علیه السلام به د دی سوال په مقابل کښی وریږدی او په ډیره وارخطائی سره به ودریږی او هغه عرض به وکری چه وروسته له دی نه راځی، په آخر کښی به ارشاد کیږی ﴿ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ﴾ د «هذا» اشاره د هغی ورځی په لوری ده چه په «یوم یجمع الله الرسل» کښی مذکوره شوه. په هر حال دا تولی واقعی د قیامت د ورځی دی چه د هغه له یقینی راتگ څخه قرآن او احادیثو د ماضی په صیغه یعنی «قال» سره تعبیر فرمایلی دی.

قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِن كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ

تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿۱۱۶﴾

ويه وائي (عيسٰى) چه پاكي ده تا لره (اى الله! له شريكه) نه ده لايقه ماته دا چه ووايم زه هغه خبره چه نشته ماته حق (د ويلو د هغى) كه وم زه چه ويلى مى وى دا خبره نو په تحقيق معلومه به وه تاته هغه خبره تاته معلوم دى هر هغه شي چه په نفس زما كښې دى او نه پوهيږمه زه په هغه شي چه په ذات ستا كښې دى (له معلوماتو ستا)، بيشكه ته هم دا ته ئى لوى عالم پر غيبو (اسرارو هم)

تفسير: يعنى زه داسي ناكاره خبره څرنګه كولى شم ستا پاک ذات له داسي تهمتونو څخنى پاک او منزه دى او ستا په الوهيت او نورو ذاتي او فعلي صفاتو كښې هيڅوک له تا سره نشي شريكيدى او هر چاته چه تا د رسالت جليل منصب عنايت فرمايلى دى د ده له شانه سره دا نه ده مناسبه چه كومه ناحقه خبره له خپلى خولى څخه راوباسي پس ستا سبوحيت او څما د عصمت د دواړو دا اقتضاء ده چه زه داسي چتى (بيكاره) او ناپاكي خبرى نشم كولى، له ګردو(تولو) دلايلو څخنى صرف نظر آخرى خبره هم دا ده چه ستا له محيط علم څخه هيڅ يو شي نشي وتلى، كه في‌الواقع ما داسي ويلى وى نو ستاپه علم كښې به هغه ضرور موجود وى تاته ښه معلوم دى چه په پته او ښكاره مى داسي كومه خبره له خپلى خولى څخنى نه ده ايستلى بلكه څما په زړه كښې د داسي ناكاره او چتى (بيكاره) خيالاتو خطور (وسوسه) هم نه دى شوى له تا څخه زما او د نورو د زړونو مخفي هواجس (خيالات) او خواطر هم نه دى پټ.

مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِيْ بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ۭ وَاَنْتَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۱۱۷﴾

نه دى ويلى ما دوى ته (هيڅ شي) مګر هغه چه تا امر (حكم) كړى ؤ ماته په هغه سره چه عبادت كوئ تاسي د الله د رب زما او رب ستاسي او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوى باندى خبردار (څارونكى په موعظو سره) تر څو چه ومه زه په دوى كښې پس كله چه ونيولم تا زه كامل (په بيولو سره

آسمان ته) نو وی ته هم دا ته څارونکی (خبردار) پر دوی او ته پر هر شی باندی ښه حاضر ښه خبردار ئی

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی. ما به ولی د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه، بالمقابل ما تش ستا د بندگی په لوری هغوی ته دعوت ورکاوه او په صافو او ښکاره خبرو سره می دوی ته د وحدانیت داسی ښوونه کوله چه زما او ستاسی د گردو (تولو) رب (پالونکی) همغه یو الله تعالیٰ دی چه **(وحده لاشریک له)** او یواځی د معبودیت وړ (لائق) دی. لکه چه نن هم په «انجیل ـ بائیبل» کښی په دی مضمون ډیر صریح نصوص شته نه یواځی دا چه ما مخلوق ته ستا په لوری د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی بلکه تر هغه پوری چه زه د دوی په منځ کښی اوسیدم د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه می په ښه شان سره کړی ده څو کومه غلطه عقیده، یا بی موقعه خیال قائم نه کړی. کله چه د دوی په منځ کښی زما د قیام هغه موده چه ستا په علم کښی مقدره وه پوره شوه نو زه دی له دوی څخنی واخستم **(کمایظهر من مادة التوفی ومقابلة مادمت فیهم)** نو بیا یواځی ته د دغه احوال کتونکی او خبردار ئی! زه د دی موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د حضرت مسیح علیه السلام د موت (یاد رفع الی السماء) او نور بحث دی په (۳) جزء د «آل عمران» په (۵۵) آیت «انی متوفیک و رافعک الی» (٦) رکوع کښی وکتل شی. محقق شیخ الهند قدس الله سره دلته د «فلما توفیتنی» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړی ده چه د محاوری په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندی صادقیدی شی. گواکی تنبیه ئی وکره چه نه د «توفیٰ» لفظ دپاره «موت» لازم دی او نه خاص هغه «توفیٰ» چه د موت په صورت دی په دغه تر بحث لاندی مباحثه کښی څه مداخله لری. نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په یوه حدیث کښی ارشاد فرمایلی دی چه د ځینو خلقو په نسبت به زه د قیامت په ورځ داسی وایم لکه چه د الله تعالیٰ صالح بنده عیسٰی علیه السلام ویلی و ﴿ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ﴾ له داسی تشبیهاتو څخنی د دی خبری ایستل (چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د حضرت مسیح علیه السلام «توفیٰ» دی هم په هر حال ښائی یو شان او یو رنگ وی پر عربیت د ناپوهی دلیل دی. د مکی معظمی مشرکانو پر یوی ونی (ذات انماط) باندی خپلی وسلی ځړولی وی، اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم عرض وکړ یا رسول الله! صلی الله علیه وسلم مونږ ته هم د دوی په شان (ذات انماط) مقرر کړئ! رسول الله مبارک وفرمایل کما قال قوم موسیٰ علیه السلام «اجعل لناالهاکمالهم آلهة» دا خو داسی شوه کله چه د موسیٰ علیه السلام قوم غوښتنه کړی وه، چه «مونږ ته هم د داسی یوه معبود تجویز وکره! لکه چه د دغو بت پرستانو دی» کوم مسلمان د دی تشبیه له اوریدلو څخنی داسی گمان کولی شی چه معاذ الله اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم به د بتپرستی غوښتنه او درخواست کړی وی؟ په داسی تشبیهاتو سره له محکمو نصوصو او د امت له اجماع څخه مخالفت او پر

باطلو عقائدو متمسک کیدل یواځې د هغه جماعت کار دی، چه د هغوی په نسبت داسی ارشاد شوی دی ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ﴾
نو هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښې کوږوالي دی پس پیروی کوی دوی د هغو کلماتو چه متشابه وی له قرآنه له پاره د طلب د فتنې او ګمراهی او دپاره د طلب د معنی د هغی).

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله!) دوی ته نو بیشکه دوی بندګان ستا دی (او ته ئې مالک ئې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسی) او که ببښنه وکړې دوی ته نو بیشکه ته هم دا ته ئې ښه غالب شوی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی ته په خپلو بندګانو ظلم او بیځایه سختی نه کوی که دوی ته سزا ورکړې نو په عین عدل او حکمت بنا ده او که فرضاً دوی وبښې نو دغه عفوه هم (عین لطف او مهربانی) او د عجز او سفاهت له کبله (وجی) نه ده. ځکه چه ته «عزیز» زبردست او غالب ئې! او هیڅ کوم مجرم ستا د قدرت له قبضی څخه نه وتلی او نه تښتیدلی شی او ته په هرڅا او هر ځای قوت او قدرت او قابو لرې او څرنګه چه «حکیم» حکمت والا ئې نو دا هم هیڅیری امکان نه لری چه کوم مجرم به بی موقع خوشی کړې. په هر حال هر هغه فیصله چه ته د مجرمانو په حق کښې وفرمائې هغه بیخی ستا په حکمت او قدرت مبنی ده څرنګه چه د حضرت مسیح علیه السلام دا کلام به په محشر کښې ویل کیږی چه هلته به د کفارو په حق کښې هیڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شیان نه وی نو ځکه حضرت مسیح علیه السلام د «عزیز حکیم» په ځای «غفور رحیم» او نورو صفاتو اختیار ونه کړ د دی په خلاف حضرت ابراهیم علیه السلام په دنیا کښې د خپل پروردګار په حضور کښې عرض کړی ؤ « ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ ای پروردګاره! دی بتانو دیر خلق ګمراهان کړی دی نو هر یو له دوی څخنی چه زما متابعت وکړی، هغه زما امت دی او هر څوک چه له ما څخنی غاړه وغړوی نو بیا ته غفور او رحیم ئې» یعنی اوس هم موقع ده چه ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دی نه د توبی او د رجوع الی الحق توفیق وروبښې! او پخوانی ګناهونه ورمعاف کړې!

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ ۭ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمائی الله (په قيامت کښې) دا ورځ د دی ده چه نفع به رسوی صادقينو ته صدق د دوی (چه په دنيا کښې ئی کړی وی،) (مقرر) دی دوی ته (هسی) جنتونه چه بهيږی له لاندی (ونو او مانيو د) د هغو ويالی (د اوبو، شودو، شرابو او شاتو) تل به وی دوی په هغه کښې هميشه راضی شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره) او راضی دی دوی له الله څخه (په مونډلو د ثواب) دا (خلود او رضوان) بری دی ډير لوی.

تفسير: يعنی هغه کسان چه اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتی دی لکه حضرت مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږی (چه هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده! اللهم ارزقنا!) يعنی لويه کاميابی د الله تعالیٰ رضا ده، او جنت هم د دی له امله (وجی) مطلوب دی چه د الله تعالیٰ د رضا محل دی.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ ۭ وَهُوَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکی او (سلطنت) د هغو شيانو چه په دوی کښې دی او الله پر هر شی باندی (چه اراده ئی وفرمائی) ښه قادر دی (چه ځينی ئی صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دی)

تفسير: يعنی له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږی چه د يوه مطلق شهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وی.

تمت سورة المائدة بفضل من به الاعاذة واليه الاعادة ونسأله فی البيان حسن الافادة والاجادة وفی البنان نعم الافازة والانارة

سورة الانعام مكية الاتسع آيات فمدنية وهى مائة وخمس وستون آية و عشرون ركوعاً نزلت بعد الحجر رقمها (٦) تسلسلهاحسب النزول (٥٥)

د «الانعام» سورت مکی دی په استثناء د نهو آیتونو چه د ځینو علماؤ په نزد مدنی دی او هغه ٢٠ـ٢٣ـ٩١ـ٩٣ـ١١٤ـ١٤١ـ١٥١ـ١٥٢ـ١٥٣ـ دی یو سل او پنځه شپیته آیتونه او شل رکوع لری وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی په تلاوت کښی (٦) سورت دی او په نزول کښی (٥٥) په روایتونو کښی راغلی دی چه دا گرد (تول) سورت په یو وخت کښی سره له بیشمیره پرښتو نازل شو. مګر ابن صلاح رحمة الله علیه په خپلی فتاویٰ کښی د دی روایاتو له صحته انکار کړی دی چه د پوره سورت پر یو ځای نازلیدلو دلالت کوی. «والله اعلم» ابواسحٰق اسفرائینی رحمة الله علیه وائی چه دغه سورت د توحید پر گردو (تولو) قواعدو او اصولو مشتمل دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شروع کوم، په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۬ؕ ثُمَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ ۝۱

گردی (تولی) ثناوی او ستاینی (صفتونه) خاص هغه الله لره دی چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه (بی له نمونی) او ځمکه (بی له مادی) او پیدا کړی ئی دی (رنګارنګ) تیاری او رڼا (رڼرا) بیا (هم) هغه کسان چه کافران شوی دی په رب خپل سره برابروی (نور شیان په عبادت کښی یا د الله له عبادت څخه د غیر الله عبادت ته عدول کوی).

تفسیر: مجوسیان دنیا ته دوه خالقان (خدایان) دروی «یزدان» چه د خیر خالق او «اهریمن» چه د شر خالق ئی ګڼی او دواړه په ئی د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول د (هندوستان) مشرکان په دری دیرش کروړو خدایانو قائلان دی (چه هر یو خپل بت خدای بولی) د (اریه سماج) فرقه سره له دی چه د توحید ادعا کوی «ماده» او «روح» هم لکه خدای غوندی غیر مخلوق او ازلی بولی او الله تعالیٰ د تکوین او تخلیق او په څه نورو صفاتو کښی دی دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼی. عیسایانو د پلار او زوی د توازن او تناسب له پاره بالاخره د دریؤ نه یو، او یو له دریؤ نه مشهوره عقیده غوره کړه، یهودان د الله تعالیٰ له پاره داسی صفات تجویز کړل چه یو عادی انسان هم نه پواځی (العیاذ بالله) له هغه سره اندول (ترلی) او برابر بلکه بهتر

هم کیدی شي. د عربو مشرکانو د خدایانو په تقسیم کښي تر دی ځایه پوری خپل سخاوت
وښود چه ښائی د دوی په نزد د یوه غره هره یوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځیدلو
صلاحیت ولری، الغرض اور، اوبه لمر ستوری، ونه، تیږه (ګټه) او نور هیڅ یو شی ئی پری
نښودل او هر یوه موجود ته ئی له خدائی ځنی څه نه څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت
او په نورو وختونو کښي به دوی د خدای په ځای هغوی درول. حال دا چه د الله تعالیٰ پاک ذات
د ګردو (تولو) کمالی صفاتو د جامعیت شتوالی او د هر راز (قسم) ښیګنو (فائدو) د خالقیت
او منبع والی له امله (وجی) د ګردو (تولو) ستاینو (صفتونو) او هر راز (قسم) حمد او ثنا بی
د نورو له شرکته وړ (لائق) او مستحق دی هغه لوی (ذات عم نواله) چه آسمانونه او ځمکی،
یعنی ګرد (تول) هغه علویات او سفلیات ئی پیدا کړل (چه د ګردو (تولو) عالمیانو عقول د
هغو له احاطی څخه عاجز دی) شپه او ورځ، تیاره او رڼا (رنړا)، هدایت او ضلالت، موت او
حیات لنده ئی دا چه ګرد (تول) متقابل کیفیات او متضاد احوال ئی ظاهر وفرمایل، او ده ته
د ده په ګردو (تولو) افعالو کښی د هیڅ یوه یار مددګار،حصه دار، ښځی، اولاد او د نورو
ضرورت نشته د ده په معبودیت او الوهیت کښی هیڅوک ورسره شریکیدی نشی او په ربوبیت
کښی هیڅوک د ده پر اراده غالبیدی نه شي او په ده د هیچا قوت او زور چلیدی نشی، بیا د
تعجب ځای دی چه د دغو حقائقو له لیدلو او پوهیدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول
(طریقه) نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوی؟ او د دوی په عبادت کښی مشغولیږی؟
(یا د دغه خالق‌الکل او مالک‌الکل له وجوده بیخی منکران کیږی).

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا ؕ وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ۝۲

دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی تاسی له ختو (چه آدم ئی تری ساز
کړ) پس له هغه مقرر کړی ئی دی یو وخت (له پاره د مرګ) او یوه موده
معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله بیا هم تاسی شک کوئ (په توحید او
بعث کښی)

تفسیر: پاس د «عالم الکبیر» یعنی د جهان د پیدائښت ذکر ؤ، دلته د «عالم الصغیر» یعنی د
انسان د خلقت بیان فرمائی چه وګورئ اول د بی ساه خاوری څخه ئی د آدم علیه السلام
کالبوت تیار کړ او په څه ډول (طریقه) ئی ژوندی کړ او په څه انسانی کمالاتو ئی فائض کړ،
او نن ورځ هم له هم دی خاوری ځنی ګرد (تول) خواړه وځی او له غذا ځنی نطفه او له نطفی
ځنی انسان جوړیږی. غرض دا چه په دی ډول (طریقه) ئی له عدم ځنی تاسی په وجود راوړی یئ،

بیا ئې د هر سړی د مرګ له پاره یو وخت مقرر کړ، کله چه انسان بیا په خاورو کښې خښ او بیا له همغې سره ګډېږي چه تړی پیدا شوی ؤ نو په هم دی باندی تاسی قیاس کولی شئ چه د «عالم الکبیر» فنا ته هم یو وخت مقرر دی. چه هغه ته «قیامت الکبریٰ» وایی «قیامت الصغریٰ» یعنی ځانګړی او انفرادی مرګونه څنګه چه مونږ ته تل راځی نو د هغه علم هم خلقو ته نه وی، لیکن د «قیامت الکبریٰ» د صحیح او برابر وخت علم یواځې پاک الله ته دی نو تعجب دی چه د «عالم الصغیر» یعنی د انسانانو د بقا او فنا د سلسلی له لیدلو سره سره بیا هم چه انسان د «عالم الکبیر» په فناء کښې څرنګه تردد کوی؟

وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ ۝

او هم دی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کښې او په ځمکه کښې عالم دی الله په پټ (حال) ستاسی او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسی او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چه کوئ (ئې) تاسی.

تفسیر: یعنی په ګردو (ټولو) آسمانونو کښې یواځې همغه مطلق موجود او برحق معبود مالک، باچا، متصرف او مدبر دی او دغه مبارک نوم (الله) هم یواځې د همغه متعالی‌الصفاتو د ذات له پاره مخصوص دی بیا نو نورو ته د معبودیت استحقاق له کومه راغی؟ څنګه چه په ځمکه او آسمانونو کښې د همغه حکومت دی او همغه بلاواسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شیانو په پټو او په ښکاره، وړوکو او لویو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هیڅ ضرورت نشته چه په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کښې غیر الله شریک وګرځوی، مشرکانو به چه داسی ویل ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى ﴾ مونږ عبادت نه کوو بتانو ته مګر کوو ئې د دی دپاره چه نژدی کړی مونږ الله ته په نژدیوالی سره» دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو او ړومبی په «اجل مسمیٰ» سره د قیامت په لوری اشاره وه، دلته ئې د مجازاتو په سلسله تنبیه وفرمایله چه په ځمکه او آسمان کښې زمونږ حکومت دی او ستاسی ګرد (ټول) پټ او ښکاره، نیک او بد عملونه زمونږ په علم کښې شته بیا نو هیڅ وجه نشته چه تاسی هم داسی چتی (بیکاره) او مهمل پریښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾
فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

او نه راځي دی (کفارو) ته هيڅ کوم (تکويني يا تنزيلي آيت) له آيتونو (له دلائلو د قدرت) د رب د دوی مگر وی دوی له هغه څخه مخ گرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقيق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چه راغی دوی ته نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقيقت) د هغه شي چه وو دوی چه پری خندل به ئی.

تفسير: له حق څخه غالباً «قرآن کريم» مراد دی چه د هغو کسانو بدانجامی او دنيوی او اخروی سزاوی بيانوی چه د قدرت له دلائلو څخنی تغافل او تجاهل کوی او هر کله چه هغه اوری تری اعراض او انکار کوی او تکذيب او استهزاء پری کوی او داسی ښکاروی چه په هغو خبرو چه تاسی خاندئ او تمسخر پری کوئ ـ هغه به ډير ژر يو ثابت حقيقت وگرځی او تاسی ته به په مخه درشی، وروسته له دی نه د هغو اقوامو احوال وربيانوی چه دآيت الله د تکذيب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوی دی.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

آيا نه دی کتلی (نه دی خبر شوی) دوی چه څومره (ډيره) هلاک کړی دی مونږ په خوا له دوی نه له (نورو امتونو) قرنونو څخنی چه ښه قوت ورکړی ؤ مونږ دوی ته په ځمکه کښی دومره قوت چه نه مو دی درکړی تاسی ته او

راښکته کړې ؤ مونږ باران پر دوی پرله پسې اوریدونکی او ګرځولې مو وې ویالې چه بهیدلې له لاندې د (مانیو او ونو د) دوی نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی او پیدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور

تفسیر: یعنی عاد او ثمود او نور چه له تاسی څخه ووی، او دوی ته ستاسی په نسبت ډیر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی ؤ، د بارانونو او ویالو له امله (وجی) د هغوی باغونه او کښتونه (فصلونه) تک شنه او خروب وو او د عیش او خوشالی په دوره کښی ئی ډیر ښه ژوندون درلود (لرلو) کله چه دوی بغاوت او تکذیب ته ملاوی وتړلی او د قدرت په نښو ئی خندل او مسخری ئی پری کولی نو مونږ دوی د هغو جرمو په سزا داسی سخت ونیول چه نوم او نښان ئی هم نه دی پاتی، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پیدا کړل او له متکبرانو او مکذبانو سره مو هم دغه سلسله جاری کړه، مجرمان پرله پسی فنا کیدل خو د دنیا په ودانی کښی هیڅ یو خلل نه واقع کیده (قرن د یوی زمانی اهل ته وایه شی چه د هغه په تحدید او تعین کښی ډیر اقوال دی ځینی (۱۲) ځینی (۲۰) ځینی (۳۰) ځینی (۷۰) ځینی (۸۰) ځینی (۱۲۰) کلونو ته قرن وائی خو په اصح الاقوال کښی قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی چه زیاتره د یوی زمانی اهل پکښی ژوندون کوی یا هغومره موده چه د یوه کال د ځیګیدلو څخه پکښی یو تن هم ژوندی پاتی نشی او ګرد (تول) سره ومری خو اوسنی پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وائی).

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (لیکلی) پر کاغذ پس مس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو ئی هم لیدلی وی) نو خامخا ویلی به وو هغو کسانو چه کافران شوی دی چه نه دی دا مګر خو سحر (کوډی) دی ښکاره.

تفسیر: د مکی معظمی ځینو مشرکانو ویلی وو «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړی چه څلور پرښتی هم ورسره وی او زمونږ په مخ کښی شاهدی ادا کړی چه بیشکه هم دا کتاب د الله تعالیٰ له لوری لیږلی شوی دی نو مونږ به ایمان راوړو.» د هغو ځواب داسی ورکوی هغه خلق چه په موجوده حالت کښی دی لوی قران ته سحر، جادو او

کودی او راوړونکی ته ئی ساحر او کودګر وائی که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسی کتاب هم له آسمانه ورولیږو چه دوی ئی د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړی او ښه وپوهیږی چه څه تخییل او نظر بندی پکښی نشته نو بیا به هم دوی (عناداً) هم داسی وائی چه دا خو صریح جادو دی هغو بدبختو ته چه هدایت نه دی ور په برخه شوی د هغو شک او شبه له سره نه ورکیږی.

وَقَالُوا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

او ویلی (کفارو) ولی نه نازلیږی په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړی وی مونږ پرښته نو خامخا فیصله شوی به وه خبره (د هلاک د دوی) بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی

تفسیر: یعنی کفارو ویل چه ښائی پرښته مونږ ته مخامخ ودریږی او د ده پر صداقت شاهدی ورکړی نو الله تعالیٰ فرمائی «که پرښتی په خپل اصلی صورت سره راشی نو دا خلق د یوی شیبی له پاره هم د هغوی تحمل نشی کولی د پرښتو له رعب او هیبت او داره به د دوی ساوی ووځی. دا یواځی د انبیاؤ علیهم السلام ظرفیت او قوت دی چه د پرښتو د لیدلو تحمل په اصلی صورت سره کولی شی، زمونږ نبی کریم (علیه افضل الصلوٰة والتسلیم) په خپل ټول عمر کښی دوه ځلی حضرت جبریل علیه السلام په خپل اصلی صورت سره لیدلی دی او د بل کوم (نبی) په نسبت یو ځلی هم نه دی ثابت شوی. که د دی خلقو داسی عظیم الشان او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شی او بیا ئی هم ونه منی لکه چه د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده نو له سنة الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکاوه کیږی او د داسی سخت عذاب غوښتونکو باندی خامخا همغسی سخت عذاب نازلیږی چه په هغه سره به دوی بیخی فنا کیږی نو په دی لحاظ د داسی غوښتنی نه پوره کول هم ښائی د الله تعالیٰ عین رحمت وګڼه شی.

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولی به وه مونږ دغه پرښته (په صورت د یوه) سړی او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړی نو) خامخا په شبهه کښی به اچولی وو مونږ دوی په همغسی اشتباه کښی چه اوس پکښی پراته دی.

تفسیر: څرنګه چه په ړومبنی آیت کښی د پرښتو د لیږلو ځنی په اصلی صورت سره نفی وشوه اوس نو د دوهم احتمال ځواب ورکوی او هغه دا دی چه باید پرښتی د انسانانو په شکل ولیږلی شی ځکه چه په دی صورت کښی د صوری مجانست په بناء خلق د دوی د نمونی او تعلیم ځنی منتفع کیدی شی لیکن په دی تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشی کیدی. هغه شکونه او شبهی چه د رسول په بشریت کښی ئی کوی همغه به په ملک کښی هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنی سره سم راتلی) واردیدلی.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾ ع

او خامخا په تحقیق مسخری کړی شوی دی په رسولانو چه پخوا وو له تانه نو چاپیر او محیط شو په هغو کسانو پوری چه مسخری ئی کولی په دوی پوری هغه (عذاب) چه وو دوی چه په هغه پوری به ئی مسخری کولی.

تفسیر: د معاندانو د غوښتنی له ځواب ورکولو څخه وروسته «محمد صلی الله علیه وسلم» ته تسلی ورکوله کیږی چه ته د دوی له استهزاء او تمسخر ځنی مه خپه او مه متأثر کیږه! دا کومه نوی خبره نه ده، پخوانیو انبیاؤ ته هم داسی حالات ورپیښ شوی وو بیا هغه سزاوی او هیدادونه (عذابونه) چه مکذبینو او د پیغمبرانو دښمنانو ته ورکړی شوی دی هغه ګردو (ټولو) ته ښکاره دی نو لکه چه پخوانیو مجرمانو ته کومی سزاوی ورکړی شوی دی دوی ته هم الله تعالیٰ همغسی سزاوی ورکوی.

قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿١١﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته که دوی نه وی قائله په هلاک د پخوانیو قرنو) وګرځئ تاسی په ځمکه کښی بیا وګورئ چه څرنګه ؤ عاقبت (خاتمه) د دروغجن کوونکو (د رسولانو).

تفسیر: یعنی د ملکونو د سیر او سیاحت او ګرځیدلو او د تباه شویو اقوامو د آثارو له کتلو څخه وروسته که د عبرت په نظر سره ماضی واقعاتو ته وګورئ! نو د هغو اقوامو انجام به تاسی ته صاف درښکاره او څرګند شی چه د انبیاؤ تکذیب ته ئی ملاوی تړلی وی نو په همغو ئی

قیاس کړئ! کله چه د مکذبینو حال هغسی شو نو د استهزاء کوونکو حال به څرنګه وی؟.

قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلْ لِّلّٰهِ ؕ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه چا لره دی (خلقاً ، ملکاً او عبیداً) هغه شیونه چه په آسمانونو کښی او په ځمکه کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکی) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه خاص الله لره دی (بل ځواب نشته) لازم کړی دی الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت خامخا تول به کړی (الله) هرومرو (خامخا) تاسی په ورځ د قیامت کښی چه نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغی کښی هغه کسان چه زیان ئی رسولی دی ځانونو خپلو ته (د اصلی فطرت او سلیم عقل په ضیاع) نو دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: کله چه په ګردی (تولی) زمکی او آسمانونو کښی د الله تعالیٰ حکومت دی. لکه چه مشرکان هم داسی اقرار کوی نو مکذبانو او مستهزآنو ته کله له فوری سزا څخه نجات او پناه ورکوله کیږی؟ دا یوائحی د الله جل جلاله عمومی رحمت دی چه د جرائمو د لیدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه ورکوی، نو د قیامت په ورځ کښی چه یقیناً او بلا شبهه راتلونکی ده یوائحی همغو بدبختانو ته به سزا ورکوی چه په قصد سره ئی خپل ځانونه د هلاکت په کنده کښی اچولی دی.

وَلَهٗ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ؕ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۳﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ؕ قُلْ اِنِّيْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۴﴾

او خاص دغه (الله) لره دی هغه شیونه چه اوسیږی (آرام کوی) په شپه کښی او په ورځ کښی (یعنی دا تول د الله مملوک دی) او هم دغه (الله) دی ښه اوریدونکی د تولو اقوالو) ښه عالم (پر گردو (تولو) احوالو) ووایه (ای محمده! دوی ته) چه آیا بی له الله ونیسم زه (بل ولی) دوست مددگار؟ (هسی الله) چه پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکی دی (بلکه نه ئی نیسم) حال دا چه دغه (الله) روزی ورکوی (گردو (تولو) مخلوقاتو ته) او ده ته روزی نشی ورکولی ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه زه مامور یم (حکم راته شوی دی) چه شم اول د هغو چه غاړه ئی ایښی ده (الله ته له دغه محمدی امته) او (ویلی شوی دی ماته) چه مه کیږه له سره له مشرکانو نه.

تفسیر: په ﴿ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ﴾ کښی د مکان تعمیم ؤ. په ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾ کښی د زمانی په اعتبار تعمیم دی، یعنی په هر ځای او په هر وخت کښی پاک الله حکومت، قبضه او اقتدار لری. هر هغه شیان چه په شپه یا ورځ کښی په آرامی او هوسائی (آرام) سره ژوندون کوی او له ډیرو معلومو او نامعلومو دښمنانو ځنی چه مامون او مصون پاتی کیږی دا د الله تعالیٰ د کامله رحمت له آثارو ځنی دی ﴿ قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ﴾ (۱۷) جزء د الأنبیاء (٤٢) آیت (٤) رکوع الله تعالیٰ هغه مجمع‌الصفات ذات دی چه د ورځی په شور ماشور او د شپی په تپو (تورو)تیارو او چوپه چوپتیا کښی هم د هر یوه غږ آوری او د گردو (تولو) په حوائجو او ضروریاتو په ښه ډول (طریقه) سره خبر دی نو اوس تاسی راوښیئ چه ولی تاسی داسی پاک الله پرېږدئ او له نورو ځنی مرسته (مدد) غواړئ؟ آیا تاسی دا اعراض عن الله او اقبال الی غیرالله کوم ښه او موزون کار گڼئ؟ ﴿ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ﴾ حال دا چه دغه الله روزی ورکوی گردو(تولو) مخلوقاتو ته او ده ته روزی نشی ورکولی روزی ورکول د بقاء د سامان په لوری اشاره ده یعنی تاسی په ایجاد او بقاء دواړو کښی همغه ته محتاج یئ او الله تعالیٰ په خورا ډیر ادنٰی شی کښی هم مونږ (او گردو(تولو) کائناتو) ته څه احتیاج لری بیا له هسی الله ځنی بیلیدل او بل د خپل ځان مرستیال (مددگار) گرځول که انتهائی حماقت او ناپوهی نه ده؟ نو څه ده؟. ﴿ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ﴾ ووایه ای محمده! دوی ته بیشکه زه مامور یم حکم راته شوی دی چه شم اول د هغو چه غاړه ئی ایښی ده الله ته له دی محمدی امته د داسی پاک الله تعالیٰ د احکامو په مقابل کښی چه صفات ئی پاس مذکور شول، ډیره ضروری ده چه گرد تول بندگان همغه وحده لا شریک ته بی د غیر له شرکت نه غاړه کیږدی! او له گردو (تولو) ځنی لومړی هغه ډیر اکمل بنده ته د انتهائی انقیاد او تسلیم حکم دی چه گردی (تولی) دنیا ته د طاعت او عبودیت یوه خورا (ډیره) ښه نمونه رالیږلی شوی ده «صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم!».

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه زه ویریږم که نافرمانی وکړم له رب خپله له عذابه د ورځی دیری لوئی نه (چه قیامت دی).

تفسیر: په حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم ئی ایښی او نورو ته یی اورولی دی یعنی که په فرض محال سره د الله تعالیٰ له دیرو معصومو او خورا (دیرو) غوره بندگانو ځنی هم کوم دول (طریقه) عصیان صادر شی نو د الله تعالیٰ د عذاب اندیښنه ورته شته. نو بیا نورو ته کله لائق او وړ (مناسب) ده چه سره له شرکه او د انبیاؤ د تکذیبه او د نورو زرهاؤ دولونو (طریقو) جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالیٰ له عذابه بیفکره او مامون کښینی.

مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

هر هغه څوک چه چپ (بچ) کړی شی له عذابه په دی ورځ کښی نو په تحقیق رحم (مهربانی) کړی ده (الله) په ده او دا (مهربانی) بری دی ښکاره.

تفسیر: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلیٰ او خورا (دیر) لوړ مقام دی، که له چا ځنی د آخرت عذاب لری شی نو دغه هم لوی بری او ښه کامیابی ده. کماقال عمر رضی الله تعالیٰ عنه! «کفافا لالی ولاعلی».

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او که ورسوی تاته الله څه سختی (لکه مرض او فقر) نو نشته هیڅ لری کوونکی د هغه مګر هم دی دی او که ورسوی تاته څه خیر (لکه صحت او غناء) نو دی پر هر شی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی (نو تل خیر او شر نفع او ضرر هم د الله په اراده رسیږی) او هم دی غالب زورور دی د پاسه د بندګانو خپلو (په قدرت، قوت، قهر، غلبه نه په مکان) او هم دی ښه حکمت

والا ښه خبردار دی له هر شي).

تفسیر: هر چاته چه الله تعالیٰ په دنیا یا په آخرت کښې کوم تکلیف یا راحت ورسوی نه ئی څوک په مقابله سره ستنولی (واپس کولی) شي او نه د ده له غلبې او اقتداره چیری تښتیدلی شي هم دا الله تعالیٰ له بنده څخه ښه خبردار دی چه څه څه اعمال او حالات لری او د دوی له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراآت او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرین دی؟ (دغه لاندی آیت هله نازل شو چه زمونږ رسول صلی الله علیه وسلم ته وویل شو چه ته په خپل صداقت باندی کوم شاهد لری؟ ځکه چه کتابیان ستا له نبوته انکار کوی).

قُلْ اَیُّ شَیْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ شَهِیْدٌۢ بَیْنِیْ وَ بَیْنَكُمْ ۫

(ووایه ای محمده! دوی ته) چه کوم یو شي لوی دی له جهته د شاهدی؟ ووایه (په ځواب کښې دوی ته) چه الله (لوی دی د شهادت له جهته بل ځواب نشته!) (او الله) ښه شاهد دی زما او ستاسی په منځ کښې.

تفسیر: کله ئی چه داسی وفرمایل چه فقط الله تعالیٰ د ګردو (ټولو) منافعو او اضرارو مالک دی او پر ګردو (ټولو) بندګانو غالب او قاهر او تر ذری ذری پوری هم له هر شي څخه خبردار دی نو د ده له شهادته زبردست او پاک شهادت بل شهادت نشي کیدی. نو زه هم د خپل ځان او ستاسی په منځ کښې همغه شاهد دروم. ځکه چه ما د رسالت دعویٰ وکړه او ټول هغه پیغامونه چه د پاک الله وو تاسی ته می دروررسول نو د هغه په مقابل کښې هغه سلوک چه تاسی له ماسره وکړ او هغه وضعیت چه تاسی له دغو ربانی پیغامونو سره وکړ هغه ټول ستاسی تر سترګو لاندی دی په خپله پاک الله به له خپل محیط علم سره سم زما او ستاسی په منځ کښې فیصله وکړی.

وَ اُوْحِیَ اِلَیَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَ مَنْۢ بَلَغَ ؕ اَىٕنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰی ؕ قُلْ لَّاۤ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّ اِنَّنِیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۱۹﴾

او وحی کړی شوی ده ماته دا قرآن له پاره د دی چه وویرؤم (خبردار کړم) تاسی په دی سره او هغه څوک چه وررورسیږی (ده ته دا قرآن په هر زمان او مکان کښې) آیا بیشکه تاسی خامخا شاهدی لولئ په دی چه شته سره د الله

خدایان نور؟ ووایه (ای محمده! دوی ته) زه خو شاهدی (په دی سره) نه ورکوم، ووایه خبره هم دا ده چه الله دی معبود یو او بیشکه زه بیزار یم له هغو شیونو چه شریکان کوئ ئی تاسی (له الله سره)

تفسیر: یعنی که وپوهیږئ نو زما په صداقت د الله جل جلاله یقینی او ښکاره شهادت هم دا موجود عظیم الشان قرآن دی چه په خپله په دی باندی دلیل دی چه الٰهی کلام دی. «د لمر دلیل په خپله دغه لمر دی» زما کار دا دی چه تاسی او هر هغه چاته چه دا د الله تعالیٰ کلام وورسیږی هغه د الله تعالیٰ له پیغامه خبردار کړم چه د توحید او معاد او د دین نور تمام اصول پکښی هدایت کړی شوی دی. آیا د داسی حجت له اتمام او د داسی قطعی او صریح توحید د پیغام له اوریدلو څخه وروسته بیا هم تاسی هم دا وایئ چه غیر له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟تاسی اختیار لرئ هر څه چه مو زړونه غواړی هغه ووایئ زه خو له سره داسی حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چه د عبادت لائق او وړ یواځی هغه یو پاک الله دی. باقی هر هغه څه چه تاسی ئی ورسره شریکان ګڼئ. زه له هغو څخه بیخی خپله بیزاری او نفرت څرګندوم.

تنبیه: په «ومن بلغ» سره ئی وښود چه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم رسالت د ګردو (تولو) انسانانو، پیریانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب او تولو مللو او اقوامو له پاره دی (د نزول له وقته تر قیامته پوری. او د پاک قرآن لیدل داسی دی لکه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدل)،

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ۘ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۲۰﴾

هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پیژنی دوی دا (رسول) لکه چه پیژنی دوی ځامن خپل هغه کسان چه زیان ئی رسولی دی ځانونو خپلو ته نو دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: یعنی علاوه په دی چه زما په صداقت الله تعالیٰ شاهد او قرآن کریم ناطق دی او پری غیر قابل تردید شهادت ورکوی هغه اهل‌کتاب یعنی یهود او نصاریٰ هم (چه خلق هغوی ته دآسمانی کتابونو د عالمانو په حیث زما د خبرو او معاملو په باره کښی رجوع کوی) په خپلو زړونو کښی داسی پوره یقین لری چه بلاشبهه زه همغه (آخرالزمان نبی) یم چه زما زیری پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام پرله پسی کړی دی. دوی همغسی چه په ډیرو هلکانو کښی خپل هلکان ژر

پیژنی او پکښی څه ربړ (زحمت) او تکلیف نه کوی هم داسی دوی د نبی کریم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کښی هم هیڅ څه شک او شبهه نه لری او ګرد(تول) حقائق دوی ته ښکاره دی، هوا حسد، کبر، او د پلرونو تقلید او د جاه او مال مینه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوی چه په ایمان مشرف شی او خپل ځانونه له دائمی نقصان او ابدی هلاکت څخه وژغوری (وساتی).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾

او څوک دی ډیر ظالم له هغه چا چه وتړی پر الله دروغ یا نسبت د دروغو کوی آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته!) بیشکه شان دا دی چه خلاصی نه مومی ظالمان

تفسیر: یعنی چه نبی نه وی او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړی، یا د داسی صادق نبی تکذیب وکړی چه پر صداقت ئی واضحه دلائل موجود وی او د الله تعالیٰ پیغام خلقو ته اوروی له دی دواړو څخه زیات بل هیڅوک ظالم کیدی نشی او د الله جل جلاله سنت هم داسی جاری دی چه په پای (اخر) کښی بری او کامیابی ظالمانو ته نه په برخه کیږی نو فرض ئی کړئ که معاذالله زه مفتری یم نو له سره به بری ونه مومم او که تاسی مکذبان یئ لکه چه له دلائلو څخنی ښکاریږی نو تاسی به د خیر مخ ونه وینئ! نو له دی کبله (وجی) ښائی چه پر ګردو (تولو) حالاتو کښی ښه غور او دقت وکړئ! او د آخرت او د انجام په فکر کښی شئ! او د هغی ورځی له عاقبته وویریږئ چه وروسته ئی ذکر راځی. ابن کثیر رحمة الله علیه د دی ایت معنی هم داسی اخیستی ده. او ځینو نورو مفسرینو د«افتراء علی الله» څخه د مشرکانو شرک مراد کړی دی لکه چه وړاندی به ﴿ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ کښی اشاره شوی ده. والله أعلم.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چه راجمع به کړو دوی (یعنی عابدان او معبودان) تول بیا به ووایو (زجراً) هغو کسانو ته چه شرک ئی کړی دی چه چیرته

دی؟ (او څه شول؟) شریکان ستاسی هغه (شریکان) چه وئ تاسی چه ګڼل به مو (د الله شریکان).

تفسیر: یعنی هغه کسان چه د هغو په نسبت تاسی دعوی درلوده (لرله) چه د خدائی حصه‌دار او په شدائدو کښی ستاسی شفیعان او مددګاران دی، نو نن ورځ په داسی سختی او د مصیبت په وخت کښی دوی له تاسی څنی چیری لاړل؟ چه ستاسی هیڅ په کار نه درځی؟

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بیا به نه وی (عاقبت د) فتنی (کفر، فریب، غدر) د دوی مګر دا چه وائی به دوی چه قسم دی په الله چه رب زمونږ دی چه نه وو مونږ مشرکان.

تفسیر: یعنی د واقعاتو له انکار څنی پرته (علاوه) بله چاره نه لری. د هغو باطلو معبودانو حقیقت چه ګرد (ټول) عمر د هغو په عقیده او محبت کښی بیخی محو او مفتون شوی وو، هم دغومره پاتی کیږی چه د هغوی د ګرد (ټول) عمر له تعلق او عقیدی څخه هم منکریږی.

انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (ای محمده!) څرنګه دروغ ئی وویل پر ځانونو خپلو (په نفی د شرک له ځانه) او ورک شو له دوی نه هغه چه وو دوی چه تړل به ئی دروغ (پر الله په نیولو د شریکانو سره)

تفسیر: یعنی له دی صریحو دروغو څنی به د مشرکانو انتهائی بدحواسی او د شریکانو بیخی بیچارګی او ناتوانی څرګندیږی، کشکی مشرکان له دی رسوا کوونکو عواقبو څنی په دنیا کښی خبر او ځانونه ئی تری ژغورلی (ساتلی) وی.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا

او ځینی له کفارو هغه څوک دی چه غوږ نیسی تاته (د قرآن د قرائت په

وخت کښې) او اچولي دي مونږ په زړونو د دوی پردې (له دې جهته) چه ونه پوهيږي دوی په دې (قرآن) او (اېښی مو دی) په غوږونو د دوی کښې درونډوالی (کونوالي چه حق خبره وانه وري) او که ووينې دوی ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بيا هم) ايمان نه راوړی دوی پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)

تفسير: دا د هغو کسانو ذکر دی چه د اعتراض او عيب لټولو له امله (وچې) به ئې قرآن کريم او د رسول الله مبارک خبرې اوريدلې او له هدايت څخه ګټه آخستل او د حق منل د دوی مقصود نه ؤ. له نصيحت او هدايت څخه د ممتد اعراض او د دوی د اقبال‌الی‌الحق څخه د مسلسلو تعطيلو قدرتي نتيجه داسې شوه، چه د دوی د قبول‌الحق وسائل او قواوی بيخي بيکاره او مهملې وګرځيدې، او د حق او د حقيقت له منلو څخه د دوی زړونه بې برخې پاتې شول د هدايت د پيغام آوريدل به د دوی پر غوږونو سخت او درونډ لګيده، د دوی سترګې د عبرت له کتلو څخه داسې ړندې شوې وې چه د هر راز (قسم) نښو او علائمو د ليدلو سره سره بيا هم د ايمان راوړلو توفيق دوی ته پاتې نه ؤ او لطف دا دی چه په هم دغه حالت کښې په مرګ قانع او مسرور هم وو، بلکه د فخر په لهجه سره به ئې داسې اعلان کاوه ﴿ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴾ (٢٤) جزء د حٰم السجده يا (فصلت) «٥» آيت «١» رکوع) له دې آيت څخه معلومه شوه چه د آيتونو د آوريدلو څخه عدم انتفاع او پر زړونو ئې پردې لويدل، په خپله د دوی د اعراضو نتيجه وه او دغه اعراض او مخ اړول د هم دغه کيفيت د حلوث سبب شوی دی ﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ﴾ (٢١) جزء د لقمان (٧) آيت (١) رکوع څرنګه چه پر اسبابو د مسبباتو مرتبول ماسواء له الله تعالیٰ څخه د بل چا کار نه دی نو ځکه په دغه آيت کښې ﴿ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً ﴾ د پردې دآچولو او د نورو نسبت د الله تعالیٰ په لوري کړی شوی دی.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

تر هغه پورې کله چه راشي دوی تاته چه جګړې کوی له تا سره وائی هغه کسان چه کافران شوی دی نه دی دا قرآن مګر باطلې قصې دی د پخوانيو

خلقو. او دا کسان منع کوی (خلق) له رسوله (یا له قرآنه یا له ایمان نه) او (په خپله هم) لری کیږی له ده (چه ایمان پری نه راوړی،) او نه هلاکوی دوی مگر ځانونه خپل او نه پوهیږی دوی (په دی چه ضرر ئی هم دوی ته عائد دی).

تفسیر: یعنی په دوی کښی نه فهم پاتی دی او نه انصاف. ایمان راوړل او له ربانی هدایتونو ځنی انتفاع لا چیری؟. د حضرت پیغمبر په حضور کښی د دوی د راتللو څخه غرض یواځی مجادله، جگړه، تعریض، توکی او تفریح کول دی. کله چه قرآنی حقائقو او بیاناتو ته به ئی معاذالله ﴿ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله او تمسخر ئی اکتفا نه کوله او کوښښ ئی کاوه چه د نورو په اذهانو کښی هم دغه رنځوری سرایت وکړی لکه چه خلق ئی له حق ځنی ستنول (واپس کول)، او دوی په خپله هم له حقائقو ځنی لری تښتیدل څو د دوی له لیدلو ځنی نور کسان هم د حق له منلو ځنی متنفر او بیزاره شی. مگر له دغو تولو ناپاکو کوښښونو ځنی «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسیدی شی او هغه هرومرو(خامخا) غالبیږی، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږی ځکه چه د ده د عصمت او رفعت تکفل په خپله حق سبحانه و تعالیٰ کړی دی. هو! دغه احمقان خپل ابدی هلاکت ته سامان برابروی . او نه پوهیږی چه دوی په خپلو لاسونو خپلی پښی په تبر وهی!

وَلَوْ تَرٰۤى اِذْ وُقِفُوْا عَلَى النَّارِ فَقَالُوْا يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيٰتِ رَبِّنَا وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢٧﴾

او که ووینی ته (ای محمده !) کله چه ودرولی شی دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر نو وبه وینی یو لوی امر) نو وبه وائی دوی (د عذاب د انواعو د لیدلو وروسته) ای کاشکی موږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل او شو به موږ له مؤمنانو (باور کوونکیو نه).

تفسیر: یعنی د آیات الله تکذیب او استهزاء او نور گرد (تول) شورماشور به تر هغه وخته پوری وی څو چه دوی د الله تعالیٰ د سزا له ویروونکی او سدوړونکی منظری او ننداری سره مخامخ شی، څه مهال (وخت) چه د دوزخ لبڼ څه هوا دوی ته ورسیږی نو گرد (تول) تکبر او غرور او لوئی به د دوی له سر څخه ووځی، او په زړهاؤ ځلی به هیله (امید) او آرزو کوی او په ارمانونو سره به دا غواړی که موږ بیا دنیا ته ولیږلی شو څو هلته بیا د خپل رب د آیتونو تکذیب ونه

کړو او بیخی له تینګو ایماندارانو څخنی شو

لګیا وی تل په لوبو له نن ورځی وی بیغم
الان قد ندمت ومایـنفع الندم

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ

(داسی نه ده لکه چه دوی وائی) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چه وو دوی چه پټول به ئی پخوا (له دی نه په دنیا کښی چه کفر او معاصی دی)

تفسیر: یعنی دوی اوس هم په صحیح عزم او ایمانی شوق او رغبت دنیا ته د بیرته ورتګ هیله (امید) نه کوی بلکه کله چه ئی د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله چه د ښکاره دلائلو سره سره ئی تری انکار کاوه او الٰهی عذاب ئی د سر په سترګو مشاهده کړ او د دوی تول هغه بد عملونه چه د خلقو له سترګو څخه پټ وو د لمر غوندی څرګند او د دوی اوسنی دروغ چه «والله ربنا ماکنا مشرکین» وایی ښکاره شول او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چه د دغو نالایقانو په زړونو کښی ئی وده کړی وه مختل (مخی ته) شول او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثل او مخی ته ئی ودریدل نو اوس دوی تش د ځان نجات له پاره دنیا ته د بیرته ورتګ هیله (امید) کوی.

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

او که بیرته بوتله شی دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوګرځی دوی همغه شی ته چه منع کړی شوی وو دوی له هغه شی څخه (چه کفر او معاصی دی) او بیشکه دوی هرومرو دروغجنان دی (په دغه دعویٰ د ایمان کښی)

تفسیر: یعنی اوس هم دروغ وائی چه که مونږ دنیا ته بیرته لاړ شو ایماندار به وګرځو او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو. خو دا اشقیاء که بیرته دنیا ته هم ستانه (واپس) کړل شی نو بیا به هم له شرارت او بدی څخه لاس نه اخلی، او هغه رذیله قوتونه چه د دوی په وجود کښی شته، بیا به ئی په کار اچوی، او له هغه مصیبت څخه چه ویریدلی وو او د بیرته تللو تمنا ئی کړی وه هغه به لکه یو خوب او خیال هیروی. لکه چه ډیر ځلی کله چه سری په دنیوی مصائبو او مهالکو کښی آخته کیږی نو انابت او توبه غوره کوی ولی هم دا چه څو ورځی تیری شی. بیا ئی هیڅ شی په یاد نه پاتی کیږی، چه په هغه وخت کښی می څه عهد او پیمان کړی

ﯙ ﴿كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ﴾

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وائی دوی نه دی ژوندون مگر هم دا ژوندون زمونږ دنیوی (چه لږ او نژدی دی) او نه یو مونږ بیا راپاڅولی شوی (راپاڅیدونکی له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسیر: یعنی ښی مزی کوئ! او دنیوی عیش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندیښنه کښی مه خرابوئ. هم دا حال نن ورځ د اروپائی (یوروپین) ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که ووینی ته (ای محمده!) هغه وخت چه ودرولی شی دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کښی د حساب له پاره نو وبه وینی یو لوی امر) فرمائی به (الله) آیا نه دی دا (دوهم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وائی دوی هو! حق دی! قسم مو دی په رب خپل (نو بیا به) وفرمائی (الله) پس وڅکئ تاسی دا عذاب په سبب د دی چه وئ تاسی چه کافران شوی وئ (په دنیا کښی).

تفسیر: یعنی کله چه حقیقت د دوی تر سترګو لاندی راشی او د«بعث بعدالموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتی نشی، نو دلته دوی ته ویل کیږی، چه اوس د حقیقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ!.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقيق زيانكاران (او تباه) شوي دي هغه كسان چه دروغ گڼي ملاقات له الله سره (په عقبا كښې)، تر هغه پورې كله چه راشي دوي ته قيامت ناڅاپه (نو) وائي به دوي اې افسوسه (او پښيماني) زمونږ په هغه شي چه تقصير كړې ؤ مونږ په دنيا كښې (چه هغه ايمان ؤ) حال دا چه دوي به واخلې (پيټې د) گناهونو خپلو پر شاؤ خپلو واورئ خبردار شئ چه بد دي هغه شي چه په شا ئې گرځوي دوي.

تفسير: يعني د انسان لوی شقاوت او بدبختي دا ده چه له «لقاء الله» څخه انكار وكړي. او د ژوندانه دا ډير لوی مقصد دروغ وگڼي. تر څو چه مرگ پرې راشي. يا ئې قيامت پر سر ودرېږي. بيا نو هلته د حسرت او د افسوس لاسونه سره مښي چه هاى افسوس ما په خپل دنيوي ژوندون كښې د يوم‌القيامت د تياري له پاره څومره غير قابل تلافي تقصير كړې دی، په دی وخت كښې به له دی حسرت او افسوس څخه هيڅ شي په لاس نه ورځي. د جرمونو او شرارتونو هغه درونډ پيټي به چه د ده شا كږوي، له دی ناوخته تأسف او تحسر سره هيڅ نه سپكيږي.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ۗ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٣٢﴾

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مگر لوبې (د هلكانو) او ساعت تيرى (د ليونيانو) دی او خامخا دار آخرني خير (بهتر) دی دپاره د هغو كسانو چه پرهيزگاري كوي نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چه دنيا ښه ده كه عقبٰي؟ چه ايمان راوړئ!).

تفسير: كفارو خو داسې ويل چه د دنيوي ژوندون څخه ماسواء بل هيڅ ژوندون نشته ليكن واقعه دا ده چه دغه فاني او مكدر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل كښې بيخي هيڅ او بې‌حقيقته دی. د دی دنيا په ژوندون كښې يوازې همغې شيبې او برخې ته ژوندون ويلې شي چه د آخرت له پاره پكښې څه تياري او كار وكړ شي، باقي نور تمام وختونه چه د آخرت له فكره او تياري څخه تش وي، يوه عاقبت انديش ته له لهو او لعب څخه څه زيات اهميت نه لري. پرهيزگاران او پوهان پوهيږي چه د دوی اصلي كور د آخرت كور دی او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه)

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّٰلِمِينَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِي۟ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقیق مونږ پوهیږو بیشکه شان دا دی چه خامخا خپه کوی تا (ای محمده!) هغه شی چه وائی دوی (ستا په تکذیب کښی) نو بیشکه دوی نه کوی تکذیب ستا (په واقع کښی) ولیکن دا ظالمین په آیتونو د الله انکار (او مسخری) کوی (نو ته مه خپه کیږه! ځکه چه) او خامخا په تحقیق دروغجن بللی شوی دی ډیر رسولان پخوا له تانه نو صبر به ئی کاوه پر دروغجن بلل کیدلو او ضرر رسیدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پوری چه راغی دوی ته مرسته (مدد) زمونږ او نشته هیڅ اړوونکی د کلماتو د الله او خامخا په تحقیق راغلی ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تیرو) رسولانو (چه پری متسلی شی)

تفسیر: د مخلوقاتو په حال شفقت او همدردی لرل له ګرد (تول) جهان څخه زیات د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په زړه کښی اچولی شوی وه رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی بدبختانو د تکذیب او اعراض، او د دوی له مستقبلی تباهی، او د مشرکانه او ملحدانه کلماتو څخنی زیات رنځ او صدمه محسوسه فرمایله، په دغو آیتونو کښی اول ده ته تسلی او هغو اشقیاؤ ته ډار (ویره) او انذار ورکړی شوی دی یعنی تاسی د دوی له دی اعراض او تکذیب څخه دومره مه خپه او مه پریشانیږئ! دا خلق چه ستا تکذیب کوی فی‌الحقیقت ستاسی تکذیب نه دی. ځکه چه تاسی لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امین پیژندلی شوی یئ بلکه دوی د الله تعالیٰ د هغو آیتونو او ښو تکذیب کوی. چه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د تصدیق او تبلیغ له پاره لیږلی شوی دی او په قصد سره او د ظلم او عناد له لاری تری انکار کوی نو تاسی هم د دی ظالمانو معامله الله تعالیٰ ته وسپارئ! او مطمئن او ډاډه اوسئ چه الله تعالیٰ د دوی د ظلم نتیجه او ستاسی د صبر ثمره خامخا درکوی له پخوانیو انبیاؤ سره هم (چه د هغوی څه حالات تاسی ته آورولی شوی دی) د دوی قومونو د تکذیب او ایذاء رسولو معامله کړی وه چه پر هغو د الله تعالیٰ هغو معصومو او نهایت اولوالعزمو رسولانو صبر کاوه تر دی چه د الله تعالیٰ له وعدی سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسیده او د ډیرو لویو او زبردستو منکرینو او متکبرینو په مقابل کښی

دوی مظفر او منصور وګرځول شول. له تاسی سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدی چه شوی دی، ګردی (تولی) یو په یو پوره کیدونکی دی، غر به له خپله ځایه وخوځیږی مګر د الله تعالیٰ وعده هیڅ وړاندی او وروسته کیدونکی نه ده او هرومرو (خامخا) په ځای کیږی. او هیڅوک او هیڅ قوت او قدرت د دی خبری طاقت نه لری، چه د الله تعالیٰ خبری واړوی او تبدیل ئی کړی، یعنی هر هغه شی چه الله تعالیٰ فرمایلی وی، هغه به هرومرو (خامخا) کیدونکی وی او د الله تعالیٰ له ارادی څخه پرته (علاوه) هیڅ یو کار واقع کیدونکی نه دی. مکذبین دی په یاد ولری چه د دوی جنګ حقیقتاً د (محمد صلی الله علیه وسلم) له ذاته سره نه دی، بلکه د ده له ربه سره دی، چه دی د هغه له لوری اعظم رسول او لوی معتمد تاکلی (مقرر) شوی، او سره له ښکاره دلائلو او علائمو لیږلی شوی دی. د محمد صلی الله علیه وسلم تکذیب د الله تعالیٰ د آیتونو او دلائلو تکذیب دی.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وی چه سخت وی پر تا باندی مخ ګرځول د دوی (له حق دین څخه) پس که توان لری ته چه ولتوی ته کوم سوری (سرنګ) په ځمکی کښی (چه پکښی کوز شی ځمکی ته) یا (ولتوی) کومه زینه په (طرف د) آسمان (چه پری وخیژی آسمان ته) نو راوړی ته دوی ته کومه معجزه (چه دوی یی غواړی پس رایی وړه، خو فائده نه کوی نو د دوی په ایمان حرص مه کوه او تل خپل تبلیغ کوه) او که اراده کړی وی الله (د هدایت د دوی) نو هرومرو (خامخا) به ئی راتول کړی وو دوی ګرد(تول) په سمه صافه لاره پس له سره مه کیږی له ناپوهانو څخه (چه د ازلی کفارو په ایمان حرص کوی او د دوی په جهالت پخسیږی (حسد کوی)

تفسیر: «فان استطعت» ځواب په آیت کښی محذوف او په ترجمه کښی په «پس رائی وړه» سره مذکور دی د کفارو دا مطالبه وه کله چه دی نبی دی نو ښائی چه له ده سره تل داسی یوه علامه او نښه وی چه د هغی په لیدلو سره هر سړی پری یقین وکړی ـ او په ایمان راوړلو مجبور شی. څرنګه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردی (تولی) دنیا پر هدایت حریص ؤ، ښائی د دوی په زړه کښی داسی کومه خبره تیره شوی وی چه د کفارو دا مطالبه پوره کړه شی، نو څکه حق

تعالیٰ دا تربیت وفرمایه چه په تکوینیاتو کښې د الله تعالیٰ د مشیت تابع اوسه! تکوینی مصالح د دی خبری مقتضیٰ نه دی چه ګرده (توله) دنیا په ایمان راوړلو مجبوره کړی شی که نه «الله تعالیٰ» په دی باندی هم ښه قادر ؤ چه بی له رسولانو او علائمو له ابتدا څخه ګرد (تول) په سمه صافه لاره بوځی او پوره هدایت ئی ور په برخه کړی. کله چه د الله تعالیٰ حکمت د داسی مجبوروونکو معجزاتو او فرمائشی علائمو د ښوولو له پاره تیار او مقتضی نه دی نو د الله تعالیٰ د سنت او مشیت پر خلاف به بل څوک داسی طاقت او قوت له کومه ولری چه په ځمکی کښې سرنګ وکینی، یا په آسمان کښې زینه ودروی (یا پړی وخیژوی) او داسی فرمائشی او مجبور،کوونکی معجزی ښکاره او ورونبیی د الله تعالیٰ د تدبیر او حکمت له قوانینو څخنی پرته (علاوه) د کوم بل شی د وقوع توقع لرل، د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بیشکه قبلوی بلنه ستا (ایمان ته) هغه کسان چه اوری (پند ستا، او کفار ئی نه آوری لکه مړی) او مړی به لاړ (ژوندی) کړی الله بیا خاص هم ده ته به وروستی شی دوی (د حساب او جزاء له پاره)

تفسیر: یعنی تاسی له ګردو (تولو) څخنی داسی توقع مه لرئ چه هغوی به ستاسی خبری ومنی، د هر چا د زړه غوږونه چه کاڼه شوی وی، هغه نه اوری نو بیا به ئی هغه څرنګه ومنی. هو!، دغه کافران چه د قلبی او روحانی حیثیته د مړو په شان دی په قیامت کښې به د حقائقو په لیدلو یقین کوی او هغه ګرد(تول) شیان به ومنی چه له هغو څخنی ئی انکار کاوه.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وائی کفار ولی نه نازلاوه شی په دغه (محمد) باندی کومه معجزه (دلیل د قدرت) چه مونږ ئی غواړو) له (جانبه د) رب د ده،

تفسیر: یعنی له دغو دلایلو څخنی یو دلیل ولی راونه لیږه شو چه دوی غوښتی ؤ کما فی قوله تعالیٰ ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ

عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّیْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴾ (١٥) جزء د بنی اسرائیل (الاسراء) د سورت (١٠) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳ آیت) او که نه هسی نوری علمی او عملی معجزی او علامی د باران په شان ډیری پر تاسی وریدلی دی او اوری به

قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٧﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه الله قادر دی په دی خبره چه نازل کړی (راولیږی) (مطلوبه) معجزه لیکن اکثره کسان له دوی څنی نه پوهیږی (چه هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ د فرمائشی معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی. لیکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانینو چه د تکوینیاتو نظام قایم او مبنی دی، له تاسی څنی ډیر کسان د هغو له پوهیدلو څخه قاصر دی د دغو قوانینو اقتضاء هم دا ده چه گردی (تولی) فرمائشی معجزی ورته ونه ښودلی شی.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيْرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ ؕ مَا فَرَّطْنَا فِی الْكِتٰبِ مِنْ شَیْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ ﴿٣٨﴾

او نشته هیڅ (حیوان خوځیدونکی تلونکی په ځمکه کښی او نه هیڅ مارغه چه الوځی په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کښی) مگر (تول سره) امتونه (مخلوقات) دی په شان ستاسی نه دی پریښی مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کښی هیڅ شی (بلکه گرد (تول) لیکلی دی مونږ) بیا به (دا گرد(تول)) رب خپل ته ورتول کړی شی (د حساب او جزاء دپاره).

تفسیر: په دی آیت کښی پر ځینو هغو حکمتونو تنبیه کړی شوی ده چه د فرمائشی معجزاتو په نه ورښولو کښی مرعی ده. یعنی گرد (تول) هغه حیوانات چه پر ځمکه خوځیږی یا په هوا کښی الوځی، دوی هم د انسانانو په شان یو امت دی. له دوی څنی هره نوعه الله تعالیٰ په یوه خاصه وضع او فطرت پیدا کړی ده، چه دوی د خپلو افعالو او خواصو په معینه دائره کښی کار کوی. او هیڅ یو ساکښ (ذی روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودی حلقی له دائری څخه یو پل هم د باندی نه ږدی چه د قدرت له لوری د ده د فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او تاکلی (مقرر) شوی دی. لکه چه د پیدایښت له ابتدا څخه تر نن پوری هیڅ یو حیوان د خپلی

نوعی د عمل په محدوده دائره کښې هیڅ قسم ترقی نه ده کړی هم داسی د هر شی استعداد او فطرت ته خیال وکړئ! د الله تعالیٰ په قدیم علم او لوح محفوظ کښې د ګردو (تولو) انواعو او اجناسو د تدبیر او تربیت اصول او فروغ منضبط شوی دی. هیڅ یو شی نه په ژوندانه او نه په مرګ کښې له دی مکمل انضباط او انتظام څخه د باندی وتلی شی، انسان د حیواناتو په جنس کښې یو مختار او مترقی حیوان دی او د هم دی کسب او اختیار او ترقی کوونکی عقل او تمیز په لرلو سره د ده نظام تکوینی او د حیات قانون له نورو ګردو(تولو) حیواناتو څخنی داسی اعلیٰ او ممتاز جوړ کړی دی. چه که اوس دی خپل ځان ته حیوان ووائی، شرمیږی انسان د نورو حیواناتو پر خلاف د خپلو لیدلو آوریدلو او پوښتلو په اثر ځانته نوی نوی نور معلومات هم حاصلوی. او په «فکری قوه» سره ئی ترتیبوی او د «نوی ژوند» په لوری پرله پسی ترقی کوی. انسان د نیکو او بدو په تمیز او د مفیدو او مضرو په پیژندلو او د آغاز او انجام په پوهیدلو قادر او د کوم عمل په کولو یا پریښودلو کښې فی‌الجمله آزاد دی، نو ځکه ده ته د الله تعالیٰ له جانبه داسی علامی ښوولی کیږی چه په هغو کښې د فکر او غور کولو موقع ومونډله شی. او د فکر او کسب د فطری آزادی سلب کوونکی نه وی او که انسان د الله تعالیٰ په ورکړی شوو عقلی قواؤ سره په ښه ډول (طریقه) پکښې غور وکړی. نو ده ته به د حق او باطل او د نیک او بد په تمیز کښې هیڅ مشکلات نه پیښیږی نو د داسی فرمائشی دلائلو او معجزو غوښتنه، چه له هره حیثه په ایمان راوړلو سری مجبور کړی، د انسان د فطری آزادی له سلبولو او د ده د ترکیبی نظام له تباه کولو، بلکه د عادی حیواناتو په ډله کښې د انسانانو له ښکته غورځولو سره مرادفه ده، که فرمائشی علامی په تولو وجوهو سره مجبوری کوونکی نه وی، نو د هغو ښوونه عبث او بیکاره ده، ځکه چه په هغو کښې هم همغه «غیر ناشی عن دلیل» شکونه او شبهات پیدا کیدی شی چه د زرهاؤ غیر فرمائشی علامو په نسبت کړی شوی دی.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ ؕ مَنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ ؕ وَمَنْ يَّشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۳۹﴾

او هغه کسان چه دروغ ګڼی آیتونه زمونږ کانه دی او ګونګیان دی (د حق له اوریدلو او ویلو نه) په تیارو کښې دی (د کفر او جهل)، او هر چاته چه اراده وفرمائی الله (د ګمراهی ئی) نو ګمراه کوی ئی (او د هدایت توفیق تری اخلی) او هر چاته چه اراده وفرمائی (الله د هدایت د ده) نو ګرځوی هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: (کانه او ړانده دی چه) نه د ویونکی څخنی آوری. او نه په خپله له نورو څخنی پوښتنه

کوی، او نه به تیارو کښې څه شی لیدلی شی کله چه د دوی ګردی (تولی) قواوی د بې‌اعتدالیو له امله (وجی) بیکاره کړی شوی دی، نو د حق د تصدیق او د هغه د قبلولو له پاره څه وسیله لری؟ الله تعالیٰ د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمائی چه دوی به خپله د هدایت وسایل په خپل ځان باندی مسدود کړی وی ﴿ وَلَوْشِئْنَالَرَفَعْنٰهُ بِهَاوَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَاِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ﴾ ((۹) جزء (۲۲) رکوع د الاعراف « ۱۷۶ » آیت).

قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُوْنَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُوْنَ ۝

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که راشی تاسی ته عذاب د الله یا راشی پر تاسی قیامت آیا بی له الله بل څوک به بولئ تاسی (بلکه نه ئی بولئ)، که یئ تاسی صادقان (رښتینی په خپله وینا کښې) بلکه خاص هم دغه الله بولئ تاسی بیا لری کوی الله له تاسی هغه (مصیبت) چه بولئ تاسی (الله) د هغه دپاره که اراده وفرمایی او هیروئ تاسی (په وخت د سختی کښې) هغه (باطل معبودان) چه شریکوئ ئی تاسی (له الله سره)

تفسیر: کله چه ړانده، کانه او ګونګیان شئ او د «الله تعالیٰ» آیتونه دروغ وګڼئ او د ګمراهی په ژوری (خکته) کندی کښې ولویږئ که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کښې په سخت عذاب اخته شئ، نو رښتیا ووایئ چه بی له الله جل جلاله څخنی به تاسی بل کوم یوه ته ناری وکړئ؟ د دنیا د ډیرو وړوکیو مصائبو سره هم هر کله چه مخامخ شئ نو مجبوراً همغه یوه خدای جل جلاله ته ناری کوئ، او نور ګرد (تول) شریکان ستاسی له یاده وځی ﴿ فَاِذَا رَكِبُوْا فِى الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ﴾ له هر هغه چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو هغه مصیبت تری لری کوی. نو له دی څخنی اندازه وکړئ چه د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسی پرته (علاوه) د الله تعالیٰ څخه بل څوک وژغوری (وساتی)؟ نو بیا دا څومره حماقت او ړوندوالی دی چه د هغه پاک الله عظمت او جلال هیروئ او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمائشی آیتونو غوښتنه کوئ؟

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقیق استولی وو مونږ (رسولان) ډیرو امتونو ته پخوا له تانه (ای محمده! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونیول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره دپاره د دی چه دوی زاری عاجزی وکړی (خپل رب ته او مؤمنان شی) نو ولی کله چه راغی دوی ته عذاب زمونږ عاجزی ونه کړه دوی (چه تری لری شوی وی عذاب) او لیکن سخت شوی ؤ زړونه د دوی (نو ځکه ئی تری عبرت وانخیست) او ښایسته کړی وه دوی ته شیطان هغه کارونه چه وو دوی چه کول به ئی پس کله چه هیر کړ دوی هغه شی چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره نو وپرانیست مونږ پر دوی باندی ورونه (لاری) د هر قسم نعمت تر هغه پوری کله چه خوشال شی دوی پر هغو شیانو چه ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه پس ناڅاپه په دی وخت (د لیدلو د عذاب) کښی دوی نا امیده شی.

تفسیر: په تیر آیت کښی د عذاب راتللو احتمال بیان شوی ؤ، اوس د واقعاتو حواله راکوی چه په پخوانیو زمانو کښی هم داسی د عذابونو واقعات راغلی دی. او هم ئی تنبیه وکړه کله چه مجرم ته اول ځلی یوه سپکه تنبیه ورکړ شی نو ښائی دی سمدلاسه پاک الله ته رجوع وکړی. او هغه د زړه د سختی او د شیطان د اغواء له امله (وجی) سپک او معمولی ونه ګڼی (که نه شیطان به دغه بد اعمال ورته ښائسته او د شرک، کفر او عصیان په بلا کښی به ئی اخته کړی او د کبر، عجب لوئی او غرور دروازی به ئی پر مخ پرانیځی او ابدی هلاک به ور په برخه کړی).

شیطان چه لوئی وکړه په لعنت شو تر ابده
په لوئی کښی نور هیڅاته خیر نشته بی له بده

په «موضح القرآن» کښی راغلی دی چه الله تعالیٰ ګنهکار ته لږ څه تنبیه ورکوی که دی ورته په زاری او عاجزی شو، او توبه ئی وایسته ـ نو خلاصیږی، او که په هغی سپکی نیونی ویښ نه

شو، نو بیا ئی په هیره او مغالطه او تفریح کښی غورځوی، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازی ورپرانیځی کله چه د نعمتو د شکر گزاری او د انعام او احسان ځنی د متأثر کیدلو په ځای ښه په گناه کښی دوب شو ـ نو ناڅاپه بیخبره نیول کیږی نو دلته دغه لارښودنه کیږی چه که چاته پر گناه تنبیه ورسیږی نو ژر دی توبه وکړی او دی ته دی نه گوری چه که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پری کړی شو بیخ د قوم هغه (قوم) چه ظلم ئی کړی ؤ او گردی (تولی) ثناوی او صفتونه خاص الله لره دی چه پالونکی د تولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره)

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعی له پاره لوی رحمت دی نو ځکه دلته ئی د حمد او شکر اظهار وفرمایه.

خدایه شکر چه ظالم دی کړ بدحال
چه ئی لری د مغزو نه شی لوی خیال
خدای رسول چه نه منی او ظلم کاندی
عنقریب به ئی برباد شی سر او مال

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته) خبر راکړئ ماته که واخلی الله (قوت د) اوریدلو ستاسی (چه کانه شئ) او (قوت د) لیدلو ستاسی (چه ړانده شئ) او مهر ولگوی الله پر زړونو ستاسی (چه نه اوریدلی او نه لیدلی او نه په هیڅ شی پوهیدلی شئ) (نو بل) کوم معبود دی بی له الله نه چه بیرته راوړی (درکړی) تاسی ته هغه (اخستل شوی غوږونه، سترگی، زړونه او عقلونه)

تفسیر: حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی په توبه کښی ځند (تاخیر) مه کوئ، ښائی چه دا غوږونه سترگی او زړونه په هغه وخت کښی بیا ونه مومئ» او د هغه له امله (وجی) د توبی او

استغفار توفیق درپیدا نشی.

انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُوْنَ ۝٤٦ قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝٤٧

وګوره (ای محمده!) چه څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو دلائل (د وحدانیت) بیا (هم) دوی (تری) څنګ (ډډه) کوی. ووایه (ای محمده! دوی ته) خبر راکړئ ماته که راشی تاسی ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپی) یا ښکاره (د ورځی یعنی په هر شان چه راشی) آیا هلاک به کړی شی (په دغه عذاب سره بل څوک؟ مګر قوم ظالمان (یعنی هم دغه مشرکان پری هلاکیږی).

تفسیر: ناڅاپه یعنی داسی عذاب چه د هغه هیڅ علامی له پخوا څخه درښکاره نه وی نو له دی سببه د«جهرة» څخه به مراد هغه عذاب وی چه د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامی ئی څرګندی شی یا به له «بغتة» څخه شپه او له «جهرة» څخه ورځ مراد وی (یعنی په هر شان او هر تقدیر سره چه وی). (ځینو مفسرینو د «هل یهلک ـ الایة» ترجمه داسی کړی ده آیا هلاک به کړی شی پری بل څوک هم یعنی هلاک به نه کړی هغه شی مګر قوم چه ظالمان دی.) یعنی په توبه ایستلو کښی ځنډ (تاخیر) کول نه دی په کار، ښائی چه په دغه تعطیل کښی د الله تعالیٰ عذاب وروړسیږی چه د هغه تکلیف یواځی همغو ظالمانو ته ور په غاړه کیږی که له ظلم او عدوانه ئی لا تر مخه توبه ایستلی وی. نو له دی عذاب څخه نجات مومی.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝٤٨ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ۝٤٩

او نه لیږو مونږ رسولان مګر زیری کوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کفارو ته په جحیم سره) پس هر چا چه ایمان راوړ او اصلاح ئی

کړ (عمل په طاعت سره) نو نشته (هیڅ قسم) ویره په دوی باندی او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږی (د ثواب په نقصان سره) او هغه کسان چه نسبت د دروغو کوی دوی آیتونو زمونږ ته وبه رسیږی دوی ته عذاب په سبب د هغه چه وو دوی چه فسق به ئی کاوه (د الله جل جلاله له طاعت ځخه په وتلو)

تفسیر: یعنی تاسی چه د الله تعالیٰ د عذاب ځخه بی ویری او بی‌فکره شوی یئ او په چټی (بیکاره) فرمائشونو او بی‌ځایه پوښتنو سره رسول الله علیه الصلوٰة والسلام خپه کوئ! او د دوی د تصدیق له پاره له خپله ځانه جوړ کړی معیار مو تراشلی دی بنه وپوهیږئ چه رسول صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دی له پاره لیږل شوی دی چه فرمان منونکو ته زیری ورکړی او نافرمانان د دوی له انجامه خبردار او هښیار کړی بیا نو د هر چا عمل د هغه د لاری مل دی، هر چا چه د انبیاؤ علیهم السلام په خبرو یقین او باور وکړ او اعتقاداً او عملاً ئی خپل حالت سم او سنبال کړ، حقیقی او دائمی امن، هوسائی (آرام) او اطمینان ئی ور په برخه شو او هغه کسان چه د الله تعالیٰ آیتونه ئی دروغ وبلل او د الله تعالیٰ له هدایته ئی مخ واړاوه، د نافرمانی او بغاوت له سببه په سخته تباهی او لوی عذاب اخته شول «العیاذ بالله»

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِیْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَیْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّیْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُوْحٰۤی اِلَیَّ ؕ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْاَعْمٰی وَالْبَصِیْرُ ؕ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه نه وایم زه تاسی ته چه ما سره خزانی د الله دی(چه درکړم تاسی ته هر ځه چه غواړئ!) او نه (وایم چه زه) پوهیږم په غیب باندی (چه خبروم به تاسی له هر شی نه بی له وحی) او نه وایم تاسی ته چه په تحقیق زه پرښته یم(چه وکړم په ملکی قوت سره هغه امور چه ملائک ئی کوی) نه کوم پیروی (د هیڅ شی) مگر د هغه شی چه وحی کړی شوی ده ماته (د هغه) ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا برابر کیدی شی ړوند او لیدونکی؟ (نه ! نه سره برابریږی!) آیا نو فکر (غور) نه کوئ تاسی (چه حق له باطله بیل کړئ! او ایمان راوړئ!)

تفسیر: په دی آیت کښی د رسالت د منصب پر حقیقت رڼا (رنړا) اچولی شوی ده، یعنی هر ځوک چه د نبوت مدعی دی د ده دعویٰ داسی نه وی چه د الله تعالیٰ د مقدراتو گردی (تولی)

خزانې د ده په قبضه کښې دي چه هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي هغه به ئې هرومرو (خامخا) همغسې وکړي او نورو ته به ئې ورښيي، يا پر ګردو (تولو) غيبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دې مطلع کړي شوي دي چه هر شي ورڅخه وپوښتي همغه سمدلاسه هغوی ته ورښيي يا دې د بشر له نوعې څخه برسيره کوم بل نوع مخلوق دي چه د بشري لوازمو او خواصو څخنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.
کله چه دې له دې ګردو (تولو) خبرو څخنې د يوې خبرې مدعي هم نه دې نو له ده څخنې د فرمائشي معجزاتو غوښتل يا د تعنت او عناد له لارې دا راز (قسم) پوښتنې کول چه «قيامت به کله راځي؟» يا د دوی داسې ويل چه «دا څنګه رسول دی چه ډوډې خوري؟ او بازارو ته د پيرودلو او پلورلو (بيع او شراء) (خريدوفروخت) له پاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق له پاره معيار ګرځول صحيح نه دي. ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ ووايه اې محمده! دوی ته آيا برابر کيدی شي ړوند او ليدونکی؟ نه! نه برابريږي آيا نو، فکر، غور نه کوئ تاسې! چه حق له باطله بيل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟! يعنې اګر که رسول الله صلی الله عليه وسلم بې د بشر له نوعې څخنې له بلې کومې نوعې څخه نه دی، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کښې د ځمکې او آسمان فرق دی. انسانی قوتونه دوه قسمه دي علمي، عملي. د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غير نبي په منځ کښې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، د انبياؤ عليهم السلام د زړه سترګې هر وخت د الهٰی مرضياتو او د رباني تجلياتو د ليدلو له پاره پرانستلې وي چه د هغو له بلاواسطې مشاهدې څخه نور انسانان بې برخې دي، او د عملي قوتونو حال داسې وي چه رسول صلی الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کښې د الله تعالیٰ د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيي او د الهٰی احکامو په خلاف نه د ده قدم پورته کيدی او نه ئې ژبه خوځيدی شي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو (تولو) واقعاتو کښې د رباني تعليماتو او د الهٰی مرضياتو روڼ تصوير او ډير ښه ممثل دي، چه د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د خدای جل جلاله له طرفه د ده په مامور ګرځيدلو کښې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کيدی.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وويروه (اې محمده!) په دې وحي سره هغه کسان چه ويريږي دوی له دې چه تول به کړل شي دوی رب خپل ته په داسې حال چه نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هيڅ ولي دوست (ناصر په دنيا کښې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کښې مګر د الله په اذن سره) دپاره د دې چه دوی

وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه آورولو سره له معاصیو)

تفسیر: یعنی له هغو کسانو ځنې تاسي صرف نظر وکړئ چه د فرمایشي معجزاتو په ورښوولو خپل ایمان موقوفوي، او د تعنت او عناد له لوري د آیات الله په تکذیب پسي دي. ځکه چه د تبلیغ فرض تاسي اداء کړی دی او وروسته له دی نه له دوی څخه داسي توقع نه کیږي، چه په سمه صافه لاره به راشي. اوس د الهٰی وحیي قرآن کریم په ذریعه د هغو خلقو ویښولو او تنبیه کولو ته زیات اهتمام وکړه! چه د هغو په زړونو کښي د محشر خوف او د عاقبت فکر دی ځکه چه له هم داسي خلقو څخه دا امید کیدی شي چه له پند او نصیحت څخه به مستفید او له قرآني هدایاتو څخه به منتفع شي.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ ؕ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّ مَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُوْنَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۲﴾

او مه شړه هغه کسان چه بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځي او په آخر د ورځي (یعني سبا او بیګا) کښي چه غواړي دوی په دی عبادت سره رضاء د) ذات د الله نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هیڅ شی او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هیڅ شی نو چه وشړی ته دوی پس شی به ته له ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنی هر کله چه د دوی ظاهري حال دا راښیي چه دوی شپه او ورځ د الله تعالیٰ په عبادت او رضاء غوښتلو کښي مشغول دي نو سم له دی له دوی سره مناسبه معامله وکړئ! د دوی باطني حال څه دی یا به ئې آخري انجام څه کیږي؟ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندی معاملات نشي موقوفیدی، نه ستاسي دغه حساب د دوی په غاړه دی او نه د هغو حساب ستاسي په غاړه لهٰذا بالفرض که تاسي د دولتمندانو د هدایت په طمع داسي غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ. نو دا به د بې‌انصافي خبره وي په «موضح القرآن» کښي راغلي دي چه «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل چه زمونږ زړونه غواړي چه ستاسي خبري واورو، لیکن له تاسي سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خباب، سلمان رضی الله عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کیناستی (که دوی له ځانه بیرته کړئ نو مونږ به له تا سره کینو او پاڅو، ګوندی ستا دین هم قبول کړو او

له دوی سره یو ځای په کیناستو شرمیږو نو د عمر رضی الله تعالیٰ عنه په مصلحت سره د نبی علیه السلام په زړه هم دغه خبره راغله چه هم داسی وشی ځو د دغو کفارو صدق او کذب معلوم شی) په دی خبره باندی دا آیت نازل شو. یعنی «د الله تعالیٰ د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وی)، پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندی مقدم دی».

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا أَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنْۢ بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چه ازمویلی مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) هم دا رنګه ازمویلی دی مونږ ځینی (غنیان) د دی امت په ځینو (نورو فقیرانو) له پاره د دی چه ووائی (دا غنیان) آیا هم دا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ زمونږ کښی (په هدایت سره) آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلاً احسان پری کوی).

تفسیر: یعنی د دولتمندانو ازموینه ئی په غریبانو مسلمانانو وکړه، چه دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوری او تعجب کوی چه آیا دوی څرنګه د الله تعالیٰ د فضل لائق دی ـ او الله تعالیٰ د دوی زړونو ته ګوری چه د الله تعالیٰ حق منی.

وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِأٰيٰتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۖ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْۢ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْأٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

او کله چه راشی تاته (ای محمده!) هغه کسان چه تصدیق کوونکی دی په آیتونو (د قرآن) زمونږ نو ووایه (ای محمده! دوی ته) سلام دی پر تاسی لیکلی (لازم کړی) دی رب ستاسی پر ځان خپل (تفضلاً) رحمت (او داسی ئی لازم کړی دی چه) بیشکه شان دا دی هر څوک چه وکړی له تاسی ځنی

بدی په ناپوهی سره (حقیقتاً یا حکماً) بیا توبه وکړی پس له (کولو د) هغی (بدی) او اصلاح کړی (ښه کړی عمل خپل) نو بیشکه الله ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره) او هم داسی (چه مو بیان کړل) په تفصیل سره بیانوو آیتونه او دپاره د ده چه ښکاره شی (حق او ظاهره شی) لاره د گناه‌گارانو.

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی وو چه رسول د تبشیر او انذار له پاره راځی، لکه چه د دی رکوع په شروع کښی په ﴿ وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ ﴾ الآیة - کښی د انذار د شان استعمال ؤ، اوس د مؤمنانو په شان کښی د تبشیر اظهار دی. یعنی مؤمنانو ته د کاملی سلامتی او رحمت او مغفرت بشارت ورکړه! چه د هغو غریبانو زړونه مطمئن او ډاډه شی او د دولتمنو متکبرانو له طعن او تشنیع او له تحقیر او بدسلوک څخه خپه نشی! ځکه چه مونږ احکام او آیتونه هم د دی دپاره په تفصیل سره بیانوو، چه د مؤمنانو په مقابل کښی د مجرمانو طریقه واضحه شی.
تنبیه: دا ئی چه فرمایلی دی «هر څوک چه په ناپوهی له تاسی ځنی بدی وکړی». ښائی چه له دی ځنی دا غرض وی چه هر مؤمن چه بدی او معصیت کوی که په ناپوهۍ وی یا په عمد او قصد سره وی هغه فی‌الحقیقت د هغی بدی او گناه له بد عاقبته تر یوه حده پوری ناواقفه او بی‌خبره وی چه ئی کوی. که دی د گناه د تباه کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول (طریقه) خبر او مستحضر وی، نو ولی بی ئی د هغی په کولو جرأت کاوه؟
(روایت دی چه د مؤمنانو یو تولی رسول علیه السلام ته راغی او ویی ویل چه له مونږه ډیر لوی گناهونه او تقصیرات شوی دی. نو آیا زمونږ د غفران او ښښنی څه امکان شته؟. رسول صلی الله علیه وسلم دوی ته هیڅ التفات ونه فرمایه او دغه مومنان ناامیده لاړل نو دغه پاس آیت نازل شو او داسی توبه کوونکی ته په دنیا کښی د سلامتی زیری او په عقبا کښی د رحمت بشارت ورکړ شو او د رب العزت له خوا د مغفرت لزوم تفضلاً ور مرحمت شو).

پرښتی که په مونږ ښکلی گناهونه
پاک الله دی په ځان ښکلی رحمتونه
که گناه له مونږه ډیره شی چاپیره
پاک الله لری «غفور» «رحیم» نومونه
او رحمت ئی په غضب باندی غالب دی
څه شو څه شو که ئی دواړه دی وصفونه
ځکه نیک په لسو بد په یوه ښکل شی
په قرآن کښی دی راغلی آیتونه
په رشتینی عذر زر گناوی تولی
ښښی دی، په دی ناطق دی حدیثونه

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چه بیشکه زه منع کړی شوی یم له دی نه چه عبادت وکړم د هغو شیانو چه عبادت کوئ تاسی (د هغوی) چه غیر دی له الله ووایه (ای محمده دوی ته) چه متابعت نه کوم زه د خواهشونو ستاسی (په عبادت د دوی کښی) په تحقیق به ګمراه شم زه په دغه وخت کښی او نه به یم زه له لاری موندونکو څخه.

تفسیر: په تیر آیت کښی هغه شیان بیان شول چه مؤمنانو ته د ویلو وړ (لائق) دی. په دی رکوع کښی د هغو امورو تذکر دی چه د مجرمانو او مکذبانو په حق کښی د خطاب قابل دی. یعنی تاسی وفرمایئ چه زما ضمیر، زما فطرت، زما عقل، زما د شهود نور (رڼرا) او د الٰهی هغه وحی چه پر ما نازلیږی دا تول ما له دی خبری څخه منع کوی چه زه د کامل توحید له لاری څخه لږ څه قدم هم هیسته کیږدم، اګر که تاسی ډیر څه تدبیرونه او حیلی او پلمی (بهانی) هم وکړئ خو زه هیڅکله ستاسی د خوښی او غوښتنی متابعت له سره نشم کولی، که په فرض محال کوم نبی په کومه معامله کښی الٰهی وحی پریږدی او د عوامو د غوښتنو متابعت وکړی نو الله تعالیٰ چه څوک هادی ګرځولی او لیږلی ئی وی معاذ الله هغه په خپله ګمراه شی؟ بیا نو د هدایت تخم په دنیا کښی څرنګه پاتی کیدی شی؟

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ ۚ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بیشکه زه په ښکاره دلیل (حجت) یم له ربه خپله (چه قرآن او وحی ده) او تاسی دروغ ګڼلی دی هغه دلیل نشته ما سره هغه (عذاب) چه غواړئ تاسی په تلوار سره هغه نه دی حکم (په تعجیل او تاخیر د عذاب او نورو کښی) مګر (خاص) الله ته دی بیانوی (الله) حقه (خبره) او دی خیر (بهتر) د فیصله کوونکو (یا د بیانوونکو) دی.

تفسیر: یعنی ماته د الله تعالیٰ صاف او صریح شهادت او واضح دلائل رارسیدلی دی چه د هغو له منلو څخه زه د یوه ویښته په اندازه هم نشم منحرف کیدی تاسی چه هغه ته د دروغو نسبت کوئ نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ! ﴿ مَا عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ﴾ نشته ما سره هغه عذاب چه غواړئ په تلوار سره تاسی هغه) یعنی د الهی عذاب د نزول واک (اختیار) زما په قدرت کښی نه دی لکه چه کفارو ویل ﴿ اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴾ ای الهه که دا حق وی چه مونږ ئی دروغ گڼو نو له آسمانه پر مونږ تیږی (ګټی) راووروه یا پر مونږ سخت عذاب راولیږه!»

قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝۵۸

ووایه (ای محمده! دوی ته) که په تحقیق وی ما سره هغه شی چه تاسی په تلوار سره غواړئ هغه (چه عذاب دی نو) خامخا فیصله شوی به وه جګړه په منځ زما او په منځ ستاسی کښی (په هلاک ستاسی لیکن تعذیب د الله کار دی) او الله ښه عالم دی په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر هر چا او په هر وخت او هر ډول (طریقه) چه اراده وفرمائی عذاب لیږی، یا ئی نه لیږی یا ورته د توبی او استغفار توفیق مرحمت فرمائی، دا ګرد (ټول) د الله تعالیٰ په اختیار او قبضه کښی دی، او ماسواء له الله د بل هیچا حکم او زور نه چلیږی الله جل جلاله په دلائلو او براهینو سره حق بیانوی بیا ئی که څوک ونه منی نو د دوی په نسبت ډیر ښه فیصله کوونکی هم دی دی، که دغه فیصله کول یا سزا ورکول زما په قبضه او اختیار کښی وی او د دغه نزول عذاب ژر غوښتونکو له ما څخه داسی په شدت سره د عذاب د نزول مطالبه کولی نو ما به لا له پخوا څخه دا جګړه پای (آخر) ته رسولی وی، دا خو د الله تعالیٰ د محیط علم، عظیم حلم بالغه حکمت او کامله قدرت رښا (رڼرا) او الطاف دی چه د ډیرو مصالحو او حکمتونو رعایت کوی او سره له ښه پوهیدلو او قدرت لرلو پر ظالمانو فوراً عذاب نه نازلوی، په راتلونکو آیتونو کښی د دی محیط علم او کامله قدرت ذکر راځی څو ثابت شی چه د عذاب تاخیر د جهل یا عجز په بناء نه دی.

وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾

او خاص هم دغه الله سره دی کلی ګانی (کنجیانی) د خزانی د غیب چه نه پوهیږی په هغو (بل هیڅوک) مګر (عالم دی پری) هم دی او پوهیږی الله په هغه چه په بر (وچه) کښی او په بحر (دریاب) کښی دی او نه لویږی هیڅ یوه پانه (له ونی) مګر چه عالم دی په هغه الله او نه (لویږی کومه) دانه په تیارو د ځمکی کښی او نه دی هیڅ لوند او نه هیڅ وچ مګر (ثابت شوی دی) په کتاب مبین (لوح محفوظ) کښی

تفسیر: یعنی د هر شی احوال په لوح محفوظ کښی مندرج دی. او هر هغه شیان چه په لوح محفوظ کښی دی هغه تول په علم الله کښی لا له پخوا څخه موجود وو. په دغه اعتبار د دی آیت مضمون حاصل داسی شو چه د ﴿ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ﴾ هیڅ یو وچ او لوند وړوکی او لوی شی د الله تعالیٰ د ازلی علم له محیط نه خارج کیدی نشی، بناء په دی د دی ظالمانو د ظاهری او باطنی احوالو، او د دوی د سزا ورکولو د مناسب وخت او محل پوره او صحیح علم له ده سره شته.

تنبیه: هغه علماء چه «مفاتح» د «مفتح» بفتح‌المیم جمع وائی دوی د«مفاتح الغیب» ترجمه په «غیبی خزانو» سره کړی دی او د هغوی په نزد چه د مفتح بکسر المیم جمع ده هغوی د«مفاتح الغیب» ترجمه سم د شیخ الهند رحمة الله علیه له ترجمی سره په غیبی کلی‌ګانو (کنجیانو) کوی. مطلب دا چه غیبی خزانی او د هغو کلی‌ګانی (کنجیانی) یواځی د الله تعالیٰ په قدرت کښی دی هم دی له دغو خزانو ځنی هر وخت، هر څومره او هر چاته چه اراده وفرمائی وړپرانیځی بل هیڅوک داسی قدرت نه لری چه د خپلو حواسو او عقل او د نورو ادراکی آلاتو په ذریعه تر غیبی علومو پوری ورسیږی، یا په هومره غیبو کښی چه په ده منکشف کړی شوی وی، له خپله لوری څه زیاتوالی وکړی. ځکه چه د غیبی علومو کلی‌ګانی (کنجیانی) ده ته په لاس نه دی ورکړی شوی. اګر که په لکونو او کروړونو غیبی جزئیاتو او واقعاتو کوم یو بنده مطلع کړی شوی وی خو بیا هم د غیب اصول او کلیت (چه «مفاتیح الغیب» او «مفاتح الغیب» ورته ویل کیږی) حق تعالیٰ خپل ځانته مخصوص کړی دی.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّىٰكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چه وفاتوی (حصاروی او ویده کوی) تاسی په شپه کښی او پوهیږی په هر هغه څه چه کسب کړی وی تاسی په ورځی کښی (له طاعت او معصیت څخه) بیا پاڅوی تاسی (له خوبه) په دغه (ورځ) کښی چه پوره کړ شی اجل (نیته) مقرره شوی، بیا خاص هم ده ته بیرته ورتلل ستاسی دی بیا به خبر کړی (الله) تاسی په (جزاء) د هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو. (په دنیا کښی له خیر او شره)

تفسیر: یعنی د شپی د ویدیدلو په وخت کښی ظاهری احساس او شعور نه پاتی کیږی او انسان له خپلی شاؤخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بیخبره پاتی وی ـ گواکی په دغه وخت کښی دغه قوه له ده څخه اخیستی شوی ده. (او پوهیږی الله په هر هغه څه چه کسب کړی دی تاسی په ورځی کښی له طاعت او معصیت څخه) یعنی په ورځ کښی څومره تگ، راتگ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چه واقع کیږی هغه ټول په پوره تفصیل سره د الله تعالیٰ په علم کښی موجود دی. (بیا پاڅوی تاسی له خوبه په دی ورځ کښی دپاره د دی چه پوره کړی شی اجل «نیته» مقرره شوی). یعنی که ده اراده کړی وی نو تاسی همغسی چه ویده وئ، ویده به پاتی وی ـ لیکن د مرگ د نیتی تر پوره کیدلو پوری تاسی در گرده (ټول) راویښوی. (بیا خاص هم ده ته بیرته ورتلل ستاسی دی بیا به خبر کړی دی تاسی په جزا د هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو په دنیا کښی له خیر او شره) یعنی د ورځی کار کول او د شپی ویدیدل. او بیا سبا پاڅیدل، دا هره ورځنی منظمه سلسله د دنیوی ژوندون او وروسی مړ کیدلو او بیا ژوندی کیدلو، یوه لنده نمونه ده نو ځکه د خوب او بیداری د یادونی په وسیله د«معاد» پر مسئله هم تنبیه کړی شوی ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

او هم دی دی غالب د پاسه په بندگانو خپلو او لیږی پر تاسی ساتونکی (له ملائکو چه هغه لیکونکی د اعمالو ستاسی کرام‌الکاتبین دی) تر هغه پوری کله

چه راشي یو ستاسي ته مرگ قبضوي روح د ده لیږلي شوي (پرښتي زمونږ چه ستاسي د ارواحو د قبضولو دپاره لیږلي کیږي) او دوی هیڅ تقصیر نه کوي (د امر په امتثال کښې د اجل له پوره کیدلو څخه وروسته).

تفسیر: «حفظة» یعني هغه پرښتي چه تاسي او ستاسي اعمال ساتي.
فائده: د دغو ملائکو په لیږلو کښې ښائي دغه حکمت او مصلحت وي چه مؤمنان د قیامت له شرمندگی او رسوائي څخه وویریږي، او له سره گناه ته زړه ښه نه کړي او د خپلی اعمالنامي له لوستلو څخه په محشر کښې د عامو په محضر کښې غافل او بې پروا نشي! څو د قیامت د ورځي له شرمندگي او رسوائي څخه مأمون او مصون پاتي شي.

ویره وکړه له شرمونو د قیامته
چه تری زړونه وینې کیږی له هیبته
د عمل کاغذ به درکړی شي چه لوله
نن دي ډکه کړه نامه له ښه خصلته
چه سبا بیا ژړا ویر نه پکاریږی
نن ژړا کړه دم په دم له معصیته

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ ﴾ الآیة - تر هغه پوری کله چه راشي یو ستاسي ته مرگ قبضوي روح د ده لیږلي شوي پرښتي زمونږ چه ستاسي د ارواحو د قبضولو دپاره لیږلي کیږی او دوی هیڅ تقصیر نه کوی د امر په امتثال کښې د اجل پوره کیدلو څخه وروسته) یعني په هر ډول (هرقسم) چه ستاسي د روح د قبضولو حکم کیږی په هغه کښې دوی هیڅ قسم رعایت یا تقصیر، (او د روح په قبضولو کښې هیڅ ډول (طریقه) تعجیل او تاخیر نه کوی کله ئې چه اجل په سر رسیدلی وی.)

ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَـٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾

بیا نه بیرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزا له پاره) چه مولیٰ (مالک) د دوی دی حق (عادل) واوریٔ! خبردار شیٔ! خاص هم ده ته دی حکم او هم دی ډیر جلت دی له تولو حسابگرو.

تفسیر: یعنی په یوه رپ (لحظه) کښې د انسان د تول عمر حسنات او سیئات ورښکاره کوی.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

ووایه (ای محمده !) څوک به خلاص کړی تاسی له تیارو د بر (وچی) او د بحر (دریاب څخه په هغه وخت کښې چه) دعاء کوئ تاسی الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسی وایئ چه قسم دی) که خلاص کړی (الله) مونږ له دی تیارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه الله خلاصوی تاسی له دی (تیارو او سختیو) او له هری سختی څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسی شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کښې).

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چه (لږ څه) بیان ئی پاس وشو، فوراً ستاسی د بد عملیو او شرارتونو سزا نه درکوی، بلکه څه مهال (وخت) چه د مصائبو او شدائدو په تیارو کښې اخته کیږئ! او هغه په عاجزی او زاری سره یادوئ! او پخه وعده کوئ! چه «د دی مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیڅیری شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو» نو دیر ځلی الله جل جلاله ستاسی لاس نیسی، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوری (محفوظوی)، لیکن بیا هم تاسی په خپلو وعدو تینګ نه دریږئ، او د مصیبت له آزادی څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پوری کوئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده !) هم دغه (الله) قادر دی په دی چه ولیږی په تاسی عذاب له

پاسه ستاسی (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندی د پښو ستاسی (لکه فرعونیان او قارون) یا ګډ کړی تاسی فرقی فرقی (چه هره فرقه به بیله بیله مدعا لری او دغه مخالفت د مقاتلی سبب شی) او وروڅکوی (الله) ځینو ستاسی ته جنګ (او سختی) د ځینو (نورو) وګوره (ای محمده) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) له پاره د دی چه دوی پوه شی (پری او پند تری واخلی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ د دی مهلت او ګذشت له لیدلو څخه بیخی مامون او بی فکره مه کیږئ همغسی چه له دی سختیو او مصیبتونو څخه نجات درکولی شی په دی هم قادر دی چه یو بل راز (قسم) عذاب هم پر تاسی مسلط کړی. ﴿ مِّن فَوْقِكُمْ ﴾ الآیة ـ له پاسه ستاسی لکه د لوط قوم او اصحاب‌الفیل یا له لاندی د پښو ستاسی لکه قارون او فرعونیان یا ګډ کړی تاسی فرقی فرقی چه هره فرقه بیله بیله مدعا لری او دغه مخالفت د مقاتلی سبب شی او الله وروڅکوی ځینو ستاسی ته جنګ او سختی د ځینو نورو په دی کښی ئی د دری دولو (قسمو) عذابونو بیان وفرمایه،

(۱): هغه چه له پاسه راځی لکه د تیږو (ګټو) وریدل، یا طوفانی هوا یا باران.

(۲): هغه چه له پښو لاندی راځی لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه وریدل د باران دی او له «تحت» څخه نه زرغونیدل د غلی دی)، دا دواړه خارجی او د باندنی عذابونه دی چه پر پخوانیو اقوامو مسلط شوی وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره زمونږ محمدی امت له داسی عمومی عذاب څخه محفوظ شوی دی، یعنی داسی عام عذاب چه د دی امت استیصال او بیخ‌کنی وکړی لکه چه په پخوانیو امتونو مسلطیده (بفضل الله وکرمه) په دی امت نه نازلیږی، که جزئ او خصوصی واقعی پیښی شی نو د هغو نفی نه ده شوی.

(۳): عذاب چه ښائی داخلی عذاب ورته وویل شی، د دی امت په حق کښی باقی پاتی دی چه هغه ګوند او ګوندبازی (پارتی بازی) او په خپلو منځو کښی سره جنګ، جنجال، جګړی او وینی تویول دی. په «موضح القرآن» کښی دی چه په «قرآن شریف کښی زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړی شوی ده دلته ئی دا راښرګنده کړه چه دا هم عذاب دی چه پر پخوانیو امتو باندی له آسمانه یا له ځمکی څخه نازل شوی دی او دا هم عذاب دی چه انسانان یو او بل په جنګ سره واچوی، او دوی قتل وکړی یا ئی قید یا ئی ذلیل کړی رسول الله مبارک وپوهید چه پر دغه امت وروستنی عذاب نازلیږی. ﴿ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ او «عذاب مهین» او «عذاب شدید» او «عذاب عظیم» زیاتره هم دغو وروستنی عذاب ته ویل کیږی او د آخرت عذاب هم یوازی پر همغو کسانو همیشه مسلط کیږی چه په کفر کښی مړه شوی دی او (مړه کیږی).

﴿ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴾ وګوره ای محمده! څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو آیتونه خپل له پاره د دی چه دوی پوه شی پری یعنی په قرآن کریم یا د عذاب په راتګ، ځکه دوی

داسی ګنل چه دا ګردی (تولی) دروغ او چتی (بیکاره) ویروونکی خبری دی عذاب یا نور شیان له سره نه راځی.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (یا دغه عذاب) قوم ستا (یعنی قریشو) حال دا چه دغه (قرآن یا عذاب) حق دی ووایه (ای محمده! دوی ته) نه یم زه په تاسی وکیل (ساتونکی) هری خبری ته یو وخت مقرر دی او ژر به (پری) وپوهیږئ تاسی.

تفسیر: یعنی زما وظیفه دا نه ده چه ستاسی په تکذیبونو زه په خپله پر تاسی عذاب نازل کړم یا د هغه وخت یا نوعیت یا نور تفصیلات دروښیم ـ زما کار یواځی پوهول او تنبیه کول دی (دا د قتال د امر څخه پخوا ؤ) له دی نه زیات د هر شی د وقوع خصوصیات د الله تعالیٰ په علم کښی مقدر، او وخت ئی مقرر دی، هر وخت چه ئی نیته ورسیږی نو تاسی به په خپله پری خبر شئ، چه هغه شیان چه ما تاسی تری ویرولئ هغه تر کومه ځایه پوری رښتیا دی؟.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

او کله چه ووینی ته هغه کسان چه جګړی کوی (طعن وریوری تړی، مسخری پری کوی ننوځی غوتی وهی) په آیتونو زمونږ کښی نو مخ واړوه له دوی نه (او ورسره مه کښینه! او که ناست وی تری پاڅیږه)! تر هغی پوری چه مشغول شی دوی په خبرو (نورو کښی) غیر له قرآن څخه او که هیر کړ له تانه (دا اعراض او څنګ کول) شیطان نو مه کښینه وروسته له یادیدلو (د دی منعی) سره له قوم ظالمانو.

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د آیات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقیدونو کښی مشغول دی، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوی، تاسی له هغو سره ناسته ولاړه مه کوئ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه کوئ! څو تاسی هم د هغو په دله کښی ګډ نه شئ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ! لکه چه په بل ځای کښی فرمائی! ﴿ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ﴾ د یوه مؤمن د غیرت تقاضا دا نه ده چه په داسی مجلسونو کښی ګډون وکړی لازم دی چه تل تری کناره او په څنګ وی! او که کله ناڅاپه یا سهواً پکښی شریک شی، نو له یادیدلو څخه وروسته له هغه ځایه پاڅیږی ځکه چه په هم دی کښی د عاقبت سمون (برابری)، د دین سلامتی او طعن او استهزاء کوونکو ته عملی نصیحت او تنبیه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو کسانو چه پرهیزګاری کوی له حسابه د دغو (جګړه کوونکو په آیات الله تمسخراً) څخه هیڅ شی (له ګناه) ولیکن (دوی باندی) پند ورکول دی دپاره د دی چه ځان وساتی دوی (د هغو کسانو د مجلس له ګډون څخه چه په قرآن پوری تمسخر کوی)

تفسیر: د دی آیت دوه معناګانی کیدی شی یعنی که پرهیزګاران د جګړی کوونکو او طعنویونکو له مجلس څخه پاڅیږی، او له دوی څنی جلا (جدا) کیږی، نو د طاعنینو له ګمراهی او د دوی د ضلالت له دوام څخه هیڅ یوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقیانو نشی راتلی هو! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصیحت کول دی ښائی چه هغه بدبختان د نصیحت له اوریدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهیږی، او له خپله انجامه ووېرېږی. یا دا مطلب دی چه که پرهیزګارانو او محتاطانو ته د کومی معتد به دینی یا دنیوی واقعی د ضرورت له امله (وجی) د دوی په مجلس کښی د دخول او د ورتګ ضرورت پیښ شی ـ نو دوی ته د طاعنینو د ګناه او پوښتنو هیڅ یو اثر نه ورسیږی ـ هو! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصیحت کول دی ممکن دی چه کوم وخت په دوی باندی د نصیحت اثر ولوېږی.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

او پریږده ته هغه کسان چه گرځولی دی دوی دین خپل (چه پری مکلف وو) لوبی او عبث (چه پری مسخری کوی) او غره کړی (غولولی) دی دوی لره حیات دنیوی (ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوی دی له حشره) او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شی(هلاک ته) هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چه کړی ئی وی. حال دا چه نه وی دغه نفس ته بی له الله نه کوم ولی (دوست مانع د آفت په دنیا کښی) او نه شفاعتگر (دافع د مصیبت په عقبا کښی)، او که فدیه ورکړی (دا نفس) هر قسم فدیه نو وابه نه خیستی شی دا (فدیه یعنی قبوله به نشی له دی نفس څخه) دا (مذکورین چه دین ئی لهو او لعب نیولی دی) هغه کسان دی چه سپارلی شوی دی (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چه کړی دی دوی، شته دوی لره څښل له ډیرو گرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل.

تفسیر: یعنی خپل هغه دین چه قبلول ئی د دوی په ذمه فرض ؤ او هغه د اسلام دین دی.
﴿ وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ﴾ او غره کړی (غولولی) دی دوی لره دنیوی حیات او ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوی دی له حشره) یعنی د دنیا په لذتونو مست شول، او عاقبت ئی هیر کړ، او مطمئن او بیغمه زړه کیناستل. ﴿ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ﴾ الآیة ـ
او پند ورکوه په دغه قرآن سره خلقو ته څو ونه سپارل شی هلاک ته هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چه کړی ئی وی ـ حال دا چه نه وی دغه نفس ته بی له الله نه کوم ولی دوست مانع د آفت په دنیا او نه شفاعتگر دافع د مصیبت په عقبا کښی او که فدیه ورکړی دا نفس هر قسم فدیه نو وا به نه خیستی شی دا فدیه او قبوله به نشی له دی نفس څخه یعنی داسی خلقو ته چه د تکذیب او استهزاء په گناهونو نیولی شوی وی هیڅ دوست او ملگری نه پیدا کیږی چه له دوی سره څه مدد او مرسته وکړی، او په زور ئی له الهی عذابه وژغوری (محفوظ کړی)، او نه به کوم سپارښت کوونکی ولری، چه په سعی او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شی او نه تری کوم قسم فدیه او معاوضه قبلیږی. بالفرض که کوم مجرم وغواړی چه توله دنیا د خپل عذاب په بدل او معاوضه

کښې ورکړی، او ځان خلاص کړی، بیا هم نشی خلاصیدی. ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ﴾ الآیة - دا مذکورین چه دین ئی لهو او لعب نیولی دی هغه کسان دی چه سپارلی شوی دی هلاک ته په سبب د هغو کارونو چه کړی دی دوی، شته دوی لره چښل (څکل) له ډیرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل. په تیرآیت کښې خاص د هغو کسانو له مجلس څخه د په څنګ کیدلو حکم ؤ چه پکښې ئی د آیات الله په نسبت طعن، استهزاء او ناحقه جګړی کولی په دی آیت کښې د داسی خلقو له عمومی مجالست او مصاحبت کولو ځنی د ممانعت ارشاد دی ـ مګر داسی حکم هم ورسره شوی دی چه هغو ته نصیحت هم کوئ! څو هغوی هم له خپل انجام څخه خبر شی.

قُلْ أَنَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ

ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا عبادت وکړو مونږ غیر له الله نه هغه شی ته چه نه نفع رسولی شی مونږ ته او نه تاوان رسولی شی مونږ ته او بیرته وګرځولی شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چه سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله په شان د هغه سړی چه بیولی وی دی پیریانو په ځمکه (چول بیابان) کښې په داسی حال کښې چه (له ورکیدلو د لاری) حیران وی، ده لره ملګری وی بولی دوی دا سړی (له ډیره شفقته) په لوری د سمی صافی لاری چه (ورته وائی) راځه مونږ ته!

تفسیر: یعنی د مسلمانانو شان دا دی چه ګمراهانو ته نصیحت وکړی، او په سمه صافه لاره ئی راولی. او تل د دغی خبری په فکر او اندیښنی کښې وی چه هغه کسان چه له الله جل جلاله څخه تښتیدلی دی او د غیر الله په ورونو (دروازو) کښې ئی خپل سرونه ایښی دی چه څه شان سره ئی د واحد خدای دربار ته نژدی کړی، او دی ته ئی راواړوی چه الله تعالیٰ ته سر په سجده کیږدی. ښه! نو له داسی موحد، مبلغ او مجاهد بنده ځنی دا توقع کول، فضول ده چه دی به د ماسواء الله په مخ کښې خپل سر ټیټ کړی چه د دغو غیرالله په قبضه کښې نه نفع شته نه نقصان یا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجی) د توحید او ایمان سمه لاره پریږدی، او د شرک او نورو غولونکو شیانو په لوری به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شی که معاذ الله داسی وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دی چه په لاره بلدو خپلو ملګرو سره په یوه چول او بیابان کښې سفر

کوی او ناڅاپه بیابانی غول (خبیث جن) ئی وغولوی ـ او لاره تری ورکه کری ـ دی په څلورو خواؤ کښی پریشان او سرګردان ګرځی ـ او د ده ملګری د ده د خیر غوښتلو له پاره ورناری کړی چه، «زمونږ په لوری راځه! چه سمه صافه لاره، دا ده» مګر دی د حیرانی او مخبوط الحواسی په حالت کښی په هیڅ شی نه پوهیږی، او د دوی په لوری هم نه ورځی. هم داسی وپوهیږئ! چه د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحید سمه صافه لاره تاکلی (مقرر) شوی ده ـ او هغه څوک چه د هغه په رفاقت او معیت سره دغه سفر طی کیږی هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده تابعان دی ـ کله چه دا بدبخت د شیطانانو او مضلانو په منګلو کښی ورشی او د ضلالت په بیدیا کښی سرګردانه ګرځی ـ د ده هادیان او رفیقان د همدردی له لاری دی د حق د لاری په طرف رابولی، مګر دی هیڅ نه آوری او نه پوهیږی. نو ای د اشرارو دلی! ستاسی هم دا مقصد دی چه مونږ له خپلو ځانونو څخه هم داسی مثال جوړ کړو؟ دا آیت د هغو مشرکانو په ځواب کښی نازل شوی دی چه دوی له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کړی وه.

قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه بیشکه هدایت د الله (اسلام) هم دا دی هدایت (نه نور)، او امر (حکم) کړی شوی دی مونږ ته چه اسلام راوړو (غاړه کیږدو) رب (پالونکی) د تمامو عالمیانو ته. او بل په دی (حکم شوی دی مونږ ته) چه قائموئ (سم اداء کوئ سره له تولو حقوقو) تاسی لمونځ او وویریږئ تاسی له دغه (الله) نه او دغه (الله) همغه ذات دی چه ده ته به ورتول کړل شئ تاسی (په قیامت کښی). او دغه (الله) همغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بی فائدی) او (یاده کړه) هغه ورځ چه وبه وائی (الله هر شی ته) چه موجود شه! (یعنی پیدا شه!) نو موجود (یعنی پیدا) به شی خبره د دغه (الله) حقه (رښتیا) ده او خاص دغه (الله)

لره دی ملک (سلطنت) په هغه ورځ کښې چه پوکی وکړ شی په صور (شپیلی) کښې عالم دی (الله) په تولو پټو او ښکاره ؤ او هم دی دی ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) خبردار (ښه پوه په هر شی).

تفسیر: په دغی ورځی د قیامت کښې به په ظاهری او مجازی ډول (طریقه) هم د ماسواء الله شخه د بل چا سلطنت نه وی. ﴿ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴾ یعنی هغه الله جل جلاله چه داسی صفات لری چه ذکر ئی په دغو دریو آیتونو کښې وشو هغه د دی لائق دی چه مونږ ئی د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کښې خپل انتهائی عبودیت اظهار او اختیار کړو» او په هره شیبه کښې تری ویریږو او د هم دی خبری حکم پر مونږ شوی دی چه له دغه حکم شخه په هیڅ حالت کښې مخ نشو گرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (یاد کړه ! ای محمده !) هغه وخت چه وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته آیا نیسی ته بتان په خدائی سره، بیشکه چه زه وینم تا او قوم ستا په گمراهی ښکاره کښې.

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښې د توحید اثبات او د شرک نفی او د مسلمانانو له ارتداده کافران مایوس کړی شوی وو۔ دلته د موحد اعظم (حضرت ابراهیم علیه وعلیٰ نبینا الصلوٰة والسلام) په واقعه سره د هغو تاکید مطلوب دی او ضمناً مسلمانانو ته د دی خبری پوهول مقصود دی چه مکذبانو او معاندانو ته په څه ډول (طریقه) سره پند او نصیحت ورکول په کار دی؟ او څرنگه له دوی شخه بیلیدل لازم دی؟ او یو قانت مؤمن په واحد خدای څنگه اعتماد او توکل ولری؟ او له هم ده شخه وویریږی او د همغه د حکم او فرمان تابع اوسی. ﴿ لِأَبِيهِ ءَازَرَ ﴾ پلار خپل آزر ته) د انسابو عالمانو د حضرت ابراهیم علیه السلام د پلار نوم«تارخ» لیکلی دی ممکن چه «تارخ» ئی نوم او «آزر» ئی لقب وی ابن کثیر رحمة الله علیه له مجاهد رحمة الله علیه او نورو څخنی نقل کړی دی چه «آزر» د بت نوم ؤ، ښائی د هغه بت په خدمت کښې د ډیر پاتی کیدلو له امله (وجی) د ده لقب «آزر» کیښود شوی وی. والله اعلم. ﴿ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ﴾ الآیة ۔ آیا ته نیسی بتان په خدائی سره بیشکه چه زه وینم تا او قوم ستا په گمراهی ښکاره کښې. له دی نه به صافه او صریحه گمراهی بله څه وی؟ چه اکرم المخلوقات «انسان» د

خپلو لاسونو جوړی کړی تیږو (ګټو) او نورو ته د خدائی نوم او درجه ورکړی او د هغه په مخ کښی سر په سجده پریوځی او له هغه څخه خپل مراد وغواړی.

وَكَذٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

او (لکه چه مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهی قبحه) هم دا رنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکی (دپاره د دی چه دلیل ونیسی په وحدانیت زما) او له پاره د دی چه شی له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چه ؤ بیاناً).

تفسیر: یعنی همغسی چه د بت پرستی شناعت او قبح او بدی مونږه حضرت ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پری قائل کړ، هم داسی د علویاتو او سفلیاتو د ترکیبی نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه هم مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چه د هغو په لیدلو د الله تعالیٰ پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضی او سماوی مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بیچارګئ استدلال ونیسی او د خپل قوم د کواکب پرستی او هیکل سازی عقیده هم علیٰوجهالبصیرت رده کړی، او دی په خپله هم د حقالیقین په اعلیٰ مرتبه فائز شی. بلاشبهه د جهان دا اکمل او احکم او ډیر ښه نظم او نسق هم داسی یو شی دی چه د هغه له لیدلو څخه بالبداهت هر څوک په دغسی اقرار کولو مجبوریږی چه د دی عظیم الشان مشین جوړوونکی او چلوونکی او په ډیر مضبوط ترتیب او سلیقه د دی پرزو نښلوونکی او سازوونکی او د زرهاؤ او لکونو کلونو رائیسی ئی پر هم دغی یوی اندازی ساتونکی ډیر زبردست حکیم او لوی قدیر صانع دی چه د هغه د حکیمانه تصرف او نفوذ او اقتدار څخه د دی مشین هیڅ یوه وړوکی یا لویه پرزه د باندی نشی وتلی، دا کار هم داسی په خپل سر له اتفاقه یا له بیشعوره طبیعته یا د ړندی او کنی مادی له لاسه نه دی پوره د یوروپ مشهور او معروف حکیم «نیوتن» وائی «د کواکبو اوسنی حرکات ممکن نه دی چه محض د جاذبی د عام قوت د فعل نتیجه وی، دا د جاذبی قوت خو کواکب د لمر په لوری ورتیل وهی، نو ځکه د کواکبو د حرکت ورکولو له پاره د لمر په چار چاپیر کښی د خدائی قوت او قدرت وجود ضروری دی، چه دوی د جاذبی قوت د عام کشش سره سره په خپلو مداراتو قائم ودروی او هم داسی ئی په حرکت کښی وساتی، هیڅ یو داسی طبیعی سبب نشته چه د هغه په اثر ګرد (تول) کواکب په تشه فضا کښی داسی منظم او مرتب یو له بل تړلی وساتی، او یو له بل سره ئی داسی وتړی چه تول د لمر په اطرافو کښی سره حرکت وکړی، او تل په معینو مداراتو او په یوه خاصه خوا، جهت کښی حرکت وکړی، او په هغه کښی له سره تخلف پیښ نشی، بیا د کواکبو په حرکاتو او د درجاتو په سرعت کښی حرکت او د لمر تر منځ د مسافی له کتلو څخه هغه دقیق تناسب

او عمیق توازن چه قائم ایښود شوی دی هیڅ یو طبیعی سبب نشته چه په هغو باندی مونږ دغه منظم او محفوظ نوامیس وترلی شو، نو ضرور دغه اقرار ته مجبور او اړ کیږو چه دا گرد (تول) نظام د داسی یو زبردست حکیم او علیم تر قدرت او حکم لاندی دی چه دا د گردو (تولو) سماوی اجرامو په موادو او د هغو په کمیاتو پوره عالم او واقف دی، همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چه له کومی مادی څنی او له کوم مقدار څخه څومره د جاذبی قوت صادریږی؟ هغه په خپل زبردست قوت او اندازی سره د کواکبو او شمس په منځ کښی داسی مختلف مسافتونه او د حرکت مختلف مدارج مقرر کری دی چه له سره د یوه له بل سره تصادم او تزاحم نه وی، او جهان د داسی تصادم او تکر خوړلو په اثر تباه او فنا نشی. هر یو وړوکی او لوی ستوری د نهایت مضبوط نظام په اساس په معین وخت طلوع او غروب کوی. کله چه کوم ستوری غروب، او دنیا له خپله هغه فیضه او تاثیره محرومه کری چه د هغه د طلوع په وخت کښی حاصل ؤ، نو نه د هغه ستوری او نه د نورو مخلوقاتو په واک (اختیار) او قدرت کښی دغه خبره شته چه هغه ستوری د یوی شیبی له مخی هم بیرته راولی، یا ئی له غروبه ستون کری.»

دا د ربالعٰلمین شان دی چه په هر وخت کښی پر هر قسم افاضه قادر او پر هر شی او له هیڅ یوه عمل څخه عاجز نه دی بلکه قادر دی ﴿ وَالشَّمْسُ تَجْرِيْ لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴾ او بله نښه د قدرت زمونږ دغو منکرانو لره لمر دی چه ځی او روان دی همیشه هغه قرارگاه ته چه مقرره ده ده لره په خپلی تاکلی (مقرر) لاری باندی، دغه جریان د لمر، اندازه کول د هغه الله دی چه ښه غالب او قوی دی په باچاهی خپله کښی ښه دانا دی په مخلوق خپل او سپوږمی لره اندازه کری دی مونږ منزلونه تر هغه پوری چه بیرته وگرځی یعنی شی دا سپوږمی پس له کماله هم نری او هم کږه لکه وچه کلکه څانگه د خرما چه له ډیر وچوالی کږه شوی وی لکه لینده، نه دی لمر داسی چه ښائی ده لره یعنی صحیح او آسانه وی چه لاندی کری سپوږمی او ورته وروړسیږی په زمان یا مکان یا صفت یا په کمال یا په منافع او نه شپه ړومبی کیدونکی ده په ورځی او دا تول چه دی یعنی لمر سپوږمی او ستوری گرد (تول) په فلک کښی لامبو وهی او فراخ پکښی روان دی. «۲۳ جزء د یٰسین ۳۸ تر ۴۰ آیت ۳ رکوع» دا د علویاتو حال دی نو د سفلیاتو اندازه هم له هم دی څخه ولگوئ!. هم دغه تکوینی عجائب او ملکوت السمٰوات والارض دی چه د هغو له لیدلو څخه د ابراهیم علیه السلام پر ژبه ﴿ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ﴾ او د ﴿ اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ ﴾ الآیة ـ جملی ناڅاپه بیساخته جاری شوی چه په وروستنی آیت کښی ئی لولو (کماتدل علیه الفاء فی قول الله تعالیٰ ﴿ فَلَمَّا جَنَّ ﴾

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ﴿۷۶﴾

نو کله چه تیاره شوه په ده باندی شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویی ویل دا رب زما دی، (ستاسی په زعم سره)، نو کله چه غروب ئی وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم) چه زه دوست نه گنم غروب کوونکی (غائبیدونکی چه په خدائی ئی ونیسم بلکه بد ئی گنم).

تفسیر: آیا څوک دا خبره خوښوی چه یو مجبور بندی او بیکاری سری د شهنشاهی پر تخت کینوی؟ پاتی شو د «ابراهیم علیه السلام» ﴿ هَٰذَا رَبِّي ﴾ ویل، یا خو د استفهام انکاری په لهجه دی. یعنی آیا هم دا زما رب دی؟ یا د تهکم (قهر) او تبکیت (سرزنش) په ډول (طریقه) ئی ویلی دی یعنی هم دا دی رب زما ستاسی له عقیدی او گمان سره سم، لکه چه موسیٰ علیه السلام فرمایلی دی ﴿ وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ﴾ ای فی زعمک پرته (علاوه) له دی نه د مفسرینو نور اقوال هم شته مگر زمونږ په خیال هم دا راجح ده. والله اعلم.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾

پس کله چه ولیده (ابراهیم سپوږمی راختونکی ځلیدونکی وویل (ابراهیم) دا رب زما دی (ستاسی په زعم سره)، نو کله چه غروب ئی وکړ (غائبه شوه) وویل (ابراهیم) قسم دی که هدایت ونه کړی ماته رب زما نو هرومرو (خامخا) به گرځم ضرور له قومه گمراهانو.

تفسیر: څرنگه چه سپوږمی ډیر حسین او ځلیدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سری لاس ونه نیسی نو بیشکه چه انسان د هغه په ځلیدلو او ښائست مفتون کیږی.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾

بیا کله چه ولید (ابراهیم) لمر راختونکی (ځلیدونکی) وویل (ابراهیم) دا

دی رب زما (ستاسی په زعم سره) دا (له گردو (تولو) څخه) لوی دی، پس کله چه (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم) ای قومه زما بیشکه زه یم بیزار له هغو شیانو چه تاسی (ئی) شریکوئ (له الله سره)

تفسیر: یعنی په فلکی نظام کښی له گردو (تولو) څخه لویه او له تولو څخنی فیض رسوونکی سیاره لمر دی او ښائی د مادی عالم هیڅ یو شی به بالواسطه یا بلاواسطه د دغه د تاثیر له فیضه مستغنی نه وی. مگر دغه گرد (تول) لمر، سپوږمی، ستوری او نور گرد (تول) د الله تعالیٰ مخلوق او د هغه تابعان دی، چه په معین وخت زمونږ په نظر راځی او هیڅ یو له دوی څخه داسی قدرت او توان نه لری چه یوه شیبه هم له خپله ځایه څه تقدیم او تاخیر وکولی شی، یا په خپل سر کوم حرکت وکړی نو بیا دی مخلوق ته د خالق تعالیٰ حقوق ورکول او شریک گرځول څومره سپین سترگی او گستاخی؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لائق) یو کار دی؟

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا ۖ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

بیشکه ما گرځولی (متوجه کړی) می دی مخ خپل هغه ذات ته چه پیدا کړی ئی دی اسمانونه او ځمکه حال دا چه حنیف یم (گرځیدونکی یم له گردو (تولو) باطلو ادیانو څخه حق دین ته) او نه یم زه له مشرکانو.

تفسیر: یعنی له گردو (تولو) مخلوقو څخنی یوه لوری ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار ئی تینگ ونیو چه د هغه په قدرت کښی گرد (تول) علویات او سفلیات دی

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ ۚ

او جگړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحید کښی) وویل (ابراهیم) آیا جگړه کوئ تاسی له ما سره په (وحدانیت د) الله کښی حال دا چه په تحقیق هدایت کړی (لاره د توحید ښوولی ده الله) ماته

تفسیر: یعنی هغه چاته چه الله تعالیٰ پوهه ورکړی وی، او د «ملکوت السمٰوات والارض سیر علیٰ وجه البصیرت» ئی کړی وی نو آیا له ده څخه داسی امید لرئ چه دی به ستاسی له داسی جگړو او چتی (بیکاره) جنگونو او له بی فائدی مباحثو څخنی به بی لاری کیږی؟ هیڅکله به داسی نه

کیږی.

وَلَآ اَخَافُ مَا تُشۡرِكُوۡنَ بِهٖۤ اِلَّاۤ اَنۡ يَّشَآءَ رَبِّىۡ شَيۡـًٔا‌ ؕ وَسِعَ رَبِّىۡ كُلَّ شَىۡءٍ عِلۡمًا‌ ؕ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوۡنَ ۝٨٠

او نه ویریږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چه تاسی ئی شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مګر چه اراده وفرمائی رب زما د څه (تکلیف رسولو ما لره نو رسولی ئی شی)، احاطه کړی ده رب زما په تولو شیانو له جهته د علم آیا نو تاسی پند نه آخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولئ)

تفسیر: د «حضرت ابراهیم علیه السلام» قوم به ویل چه ته زمونږ د معبودانو توهین کوی، نو وویریږه چه چیری ته د هغه له وباله لیونی نشی (معاذالله)، یا په بل کوم مصیبت کښی اخته نشی نو د هغه ځواب داسی ورکوی چه «زه به له دوی نه ولی ویریږم؟ ځکه چه د دوی په لاس کښی نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شی نشته، هوا که زما پروردګار ماته څه تکلیف راورسوی نو له هغه څخه په دنیا کښی هیڅوک نه دی مستثنیٰ هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده چه کوم یو سری په کوم یو حالت کښی ښائی ژوندون وکړی او کوم شی به ورته وړ (لائق) او مناسب وی».

وَكَيۡفَ اَخَافُ مَاۤ اَشۡرَكۡتُمۡ وَلَا تَخَافُوۡنَ اَنَّكُمۡ اَشۡرَكۡتُمۡ بِاللّٰهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهٖ عَلَيۡكُمۡ سُلۡطٰنًا‌ ؕ

او څرنګه به ویریږم زه له هغو (بتانو) چه شریکان کړی دی تاسی (له الله سره په عبادت کښی) او نه ویریږئ تاسی له دی چه بیشکه تاسی شریک کړی دی له الله سره هغه شی چه نه دی رالیږلی (الله) په (شریک کولو) د هغه پر تاسی هیڅ برهان (دلیل سند)

تفسیر: یعنی ستاسی له معبودانو څخنی به زه ولی ویریږم حال دا چه د دوی په واک (اختیار) او قبضه کښی نه نفع ده نه ضرر او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی چه له هغه څخه به زه اندیښنه کوم هوا تاسی د الله تعالیٰ باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالیٰ د نفع او ضرر مالک هم

دی نو تاسی ته له خپلو جرائمو ځنی ویره په کار ده.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

نو کومه یوه له دی دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله وواییء!) که ییء تاسی چه پوهیږئ (په دی چه له چانه ویره پکار ده؟ کله چه دوی لاځواب شول، نو په خپله الله ځواب فرمائی) هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (یقین لرونکی دی) او نه دی ګډ کړی دوی ایمان (یقین) خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چه شرک دی) دغه کسان (چه خپل ایمان ئی له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دی لار موندونکی.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کښی منقول دی چه کریم نبی علیه افضل الصلوٰة والتسلیم دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلی دی، لکه چه په (۲۱ جزء) د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کښی دی ﴿ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ ګواکی د ظلم تنوین د تعظیم له پاره دی. نو د مضمون حاصل به داسی کیږی چه «مأمون او مهتدی یواځی همغه کسان کیدی شی چه داسی یقین ولری چه په هغه کښی د شرک هیڅ اثر او نښه نه وی» او که سره له یقین لرلو په الله تعالیٰ شرک پری نږدی، نو هغه شرعی ایمان نه دی او نه ئی د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کیدی شی، وهو کماقال الله تعالیٰ ﴿ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴾ (۱۳ جزء د یوسف علیه السلام د سورة ۱۰٦ آیت ۱۲ رکوع) څرنګه چه د شرک او د ایمان یو ځای کیدل په ظاهر ډول (طریقه) سره مستبعد ؤ نو ځکه محقق شیخ الهند قدس سره د تسهیل او تفهیم په غرض د ایمان ترجمه په یقین سره او د ظلم په نقصان سره کړی ده چه د عربی لغت په لحاظ بیخی سمه او موافقه ده، کمافی قوله تعالیٰ ﴿ وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْئًا ﴾ او له دی نقصان څخه به مراد هم دغه شرک وی، لکه چه په احادیثو کښی تصریح شوی ده او په خپله د کلام په نظم کښی د«لبس» لفظ د هغه قرینه ده، منقول دی کله چه دغه آیت نازل شو اصحاب کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سخت وویریدل. او دغه امر پر هغوی ډیر شاق او دروند واقع شو، بالاخر ئی د رسول علیه السلام په حضور کښی عرض وکړ، «**اینالم یظلم نفسه یا رسول الله**» صلی الله علیه وسلم! په مونږ کښی کوم یو سړی به داسی وی چه پر خپل ځان باندی ئی ظلم نه وی کړی» نو په دغه تقدیر سره مونږ ګرد (تول) د الله جل جلاله له عذابه غیر مأمون، او له هدایته محروم شوو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کښی داسی ارشاد وفرمایل

«ليس ذلک ! انماهو الشرک. الم تسمعوا قول لقمان لابنه ﴿ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ﴾ يعنى په ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ ﴾ كښې له ظلم څخه شرک مراد دى او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده نو په دغه صورت تاسى ته هيڅ تردد او انديښنه نه ده په كار. اګر كه مفسرينو او محدثينو پر دغه آيت راز راز (قسم قسم) تقريرونه او بيانونه كړى دى. مګر په دغه ترجمه كښى د هغو ګرد (تول) مطالب پكښې ثابت پراته دى.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهٖ ۭ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَاۗءُ ۭ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۸۳﴾

او دا (چه تير شو) دليل زمونږ دى چه وركړى ؤ مونږ هغه ابراهيم ته په (مقابله د) قوم د ده چه پر دوى غالب شي پورته كوو مونږ درجې هر چاته چه اراده وفرمايو (د پورته كولو ئى) بيشكه رب ستا ډير حكمت والا دى (چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوى) ښه عالم (په تولو احوالو)

تفسير: يعنى ابراهيم عليه السلام ته داسى قاهره دلائل وركول، او هغه ته په خپل قوم باندى برى عطا كول، او په دنيا او آخرت كښى هغه سرلوړى ګرځول، د همغه عليم او حكيم له كارونو څخه كيدى شي چه د هر سرى استعداد او قابليت ورته معلوم دى، او په خپل حكمت سره هر شي د هغه په مناسبه موقع او مقام كښى ږدى.

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوْبَ وَيُوْسُفَ وَمُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۴﴾

او وباښه مونږ ابراهيم ته اسحٰق (چه د ده زوى او د اسرائيلى انبياؤ پلار دى) او يعقوب (مو هم ورو باښه چه لمسى ئى ؤ، دغو) تولو ته هدايت كړى ؤ مونږ، او نوح ته مو هدايت كړى ؤ له (ابراهيم څخه) پخوا او (هدايت مو كړى ؤ) اولادى د ده څخنى داؤد او سليمان ته او ايوب او يوسف ته او موسىٰ او هارون ته او هم داسى لكه چه (دغو انبياؤ ته مو بدل وركړ) بدل وركوو

مونږ محسنانو (نیکوکارانو ته).

تفسیر: یعنی نه یوائې دا چه مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتی علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زړښت کښې د اسحٰق علیه السلام په شان زوی او یعقوب علیه السلام غوندی لمسی مو هم ورویاښه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چه ده ته د دنیا یو عظیم الشان قوم، بنی اسرآئیل منسوب دی چه په زرهاؤ انبیاء پکښې مبعوث شوی دی. بلکه همغسی چه د قرآن کریم په یو بل ځای کښې مذکور دی وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ له جانبه نبوت د ده په اولاده کښې ایښود شوی دی. ﴿وَنُوحًا هَدَيْنَا﴾ او نوح ته مو هدایت کړی ؤ پخوا له ابراهیم څخه پخوا د ابراهیم علیه السلام د ځینو فروعو ذکر وشو، اوس د ده د ځینو اصولو ذکر هم فرمائی، ځکه چه نوح علیه السلام د حضرت ابراهیم علیه السلام له اجدادو ځنې دی (او د پلار نیکه شرافت ځامنو ته هدایت او سعادت دی) هم داسې چه وروسته له ابراهیم علیه السلام څخه د نبوت او کتاب انحصار یوائې د ده په ذریاتو کښې پاتی دی، همغسی وروسته له نوح علیه السلام څخه د انسانی نوعی انحصار د نوح علیه السلام په نسل کښې منحصر دی. ګواکی پس له طوفانه نوح علیه السلام دی دنیا ته (آدم) ثانی شو. ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾ ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ﴾ الآية - او هدایت مو کړی ؤ له اولادی د ده ځنې داؤد او سلیمان ته او ایوب أو یوسف ته او موسیٰ او هارون ته د ظاهری ملک او سلطنت په اعتبار په انبیاؤ علیهم السلام کښې داؤد او سلیمان علیهما السلام یو شان دی، او د مصائبو او شدائدو د صبر کولو په لحاظ د ایوب او یوسف علیهما السلام په منځ کښې خاص مشابهت دی، نور د موسیٰ او هارون علیهما السلام د ورورئ او قرابت په نسبت د څه وینا ضرورت نشته په خپله حضرت موسیٰ علیه السلام له الله تعالیٰ څخه هارون علیه السلام د خپل وزیر په صفت طلب کړی ؤ، محقق مترجم رحمة الله علیه له دوی د هر یوه د دوو نومو په آخر کښې د «ته» توری راوړی، او په هغه سره ئی د دی لطائفو په لوری اشاره فرمائلی ده والله علم.

تنبیه: سلیمان علیه السلام د داؤد زوی، او داؤد علیه السلام (د یهودا) بن یعقوب علیه السلام له اولادی دی. ایوب علیه السلام د «اموض» زوی ؤ او د «عیص» بن اسحاق علیه السلام له اولادی دی. یوسف د یعقوب علیه السلام زوی ؤ موسیٰ او هارون سره ورونه او د اول عمران ځامن او د (لاوی بن یعقوب علیه السلام له اولادی وو.)

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ

وَإِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾
ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَلَوْ
أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

او (هدايت مو كړى ؤ) زكريا او يحيٰى ته او عيسٰى او الياس ته دوى ګرد (تول) دى له صالحانو (كاملانو) څخنى او (هدايت مو كړى ؤ) اسماعيل او اليسع ته او يونس او لوط ته، او دا تولو ته فضيلت وركړى ؤ مونږ پر تمامو عالميانو او (فضيلت مو وركړى ؤ په نبوت او اسلام سره) څينو ته له پلرونو د دوى او له اولادى د دوى او له ورونو د دوى، او غوره كړى وو مونږ دا تول انبياء او لار ښوونه كړى وه مونږ دوى لره لارى سمى صافى ته دا (دين د انبياؤ) هدايت د الله دى چه لار ښوونه فرمائى (الله) په دى سره هغه چاته چه اراده وفرمائى له بندګانو خپلو نه او كه (فرضاً) شريک كړى وى دوى له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوى وى له دوى نه هغه عمل چه وو دوى چى كاوه به ئى.

تفسير: يعني د خالص توحيد او د الله تعالىٰ د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده چه پر هغى الله تعالىٰ خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيائى او په صله او جزا د هغه كښى د دوى درجى د دوى استعداد او لياقت سره سم لوړوى ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا﴾ الآية - او كه «فرضاً» شريک كړى وى دوى له الله سره نور په عبادت كښى نو خامخا ضائع شوى به وى له دوى څخه هغه عمل چه وو دوى چه كاوه به ئى دا مونږ ته خبر راكړى شوى دى چه شرک (داسى لويه ګناه ده چه) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوى د نورو به څه حيثيت پاتى شى كه معاذالله په فرض محال سره داسى حركت د پيغمبرانو او مقربانو څخه صادر شى د دوى عمل به هم ضائع شى (اما صدور ئى له دوى څخه ممكن نه دى لكه چه مو په فرض محال سره دى خبرى ته اشاره وكړه).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ
بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

دغه (تير پيغمبران) هغه كسان دى چه وركړى دى مونږ دوى ته كتابونه او

حکمت (علم د شریعت) او پیغمبری، پس که کافر (منکر) شي په دی (آیتونو د قرآن) دغه (کافران د مکي) پس په تحقیق مقرر کړی دی مونږ په (ایمان او عمل) د دی داسی یو قوم (تولګی) چه نه دی دوی په دی (قرآن) کافران.

تفسیر: یعنی که د مکی کافران یا نور منکران له دی شیانو (کتاب، شریعت او نبوت) څخه انکار وکړی نو زمونږ دین په هغو پوری موقوف او تړلی نه دی ځکه چه مونږ یو بل قوم چه مهاجرین او انصار رضی الله تعالیٰ عنهم او اتباع د دوی دی له پاره د منلو ـ ساتنی او ترویج د دی شیانو مقرر کړی دی چه دوی زمونږ د هیڅ خبری څخه مخ آړوونکی نه دی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه (انبیاء) هغه کسان دی چه هدایت کړی دی الله (دوی ته) نو په طریقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده!) ووایه چه زه نه غواړم له تاسی په دغه (تبلیغ د قرآن) څه اجر (مزدوری) نه دی دا (قرآن) مګر یوازی ذکر (پند، وعظ) دی له پاره د تولو عالمیانو.

تفسیر: یعنی ګرد (تول) انبیاء علیهم السلام په عقائدو او د دین په اصولو او په کلی مقاصدو کښی سره متحد دی. نو د ګردو (تولو) دستور یو دی، او هر یو نبی د هغو پر عمل مامور دی، تاسی هم مامور یئ چه پر همغی مستقیمی طریقی تګ وکړئ! ګواکی په دی آیت سره ئی تنبیه وکړه چه په اصولی دول (طریقه) ستاسی لاره د سابقینو انبیاؤ له اصوله او لاری بیله نه ده پاتی شول فرعی اختلافات نو هغه د هری زمانی د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دی هم واقع کیدل که اوس هم واقع شی نو هیڅ مضائقه نه لری.

فائده: د اصولو علماؤ د دی آیت د عموم څخه دغه مسئله ایستلی ده چه که کریم نبی صلی الله علیه وسلم په کومه معامله کښی د سابقه ؤ شرائعو ذکر وفرمایی نو هغه د ده د امت په حق کښی هم سند دی په دی شرط سره چه شارع له هغه څخه په کلی یا جزئی دول (طریقه) سره انکار نه وی فرمایلی. ﴿ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾ الآیة ـ ووایه چه زه نه غواړم له تاسی څخه په تبلیغ د قرآن څه اجر (مزدوری) نه دی دا قرآن مګر یوازی پند، وعظ دی له پاره د تولو عالمیانو) یعنی که تاسی نه منئ، نو زما هیڅ یوه نفع نه فوتیږی ځکه چه زه له تاسی څخه د هیڅ یو دول (طریقه) مزدوری او اجرت غوښتونکی نه یم، زما اجر خو د الله تعالیٰ په دربار کښی ثابت دی.

هو! كه تاسى له نصيحت څخه انحراف وكړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان وروسوئ! په ګرد (تول) جهان كښې يو نه يو خو به دا نصيحت ومنى هر هغه څوك انكار چه وكړى هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوى، او ښائى چه په خپلى دغى محرومئ، بدبختئ او بدحالئ وژاړى.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَىْءٍ ؕ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِىْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّ هُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ؕ

او نه دى كړى تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق د تعظيم د ده سره كله چه ووېل دوى چه نه دى نازل كړى الله پر هيڅ بشر (انسان) باندى هيڅ شي ووايه (اى محمده دوى ته) چا نازل كړى ۋ كتاب هغه چه راوړى ۋ هغه موسىٰ حال دا چه نور(رڼا) او هدايت دى دپاره د خلقو چه ګرځوئ تاسى هغه (كتاب) پانه پانه ښكاروئ ئى (خلقو ته هغه چه ستاسى خوښى وى) او پټوئ تاسى ډيرى (ترى چه ستاسى نه وى خوښى لكه محمدى نعت). او ښوولى شوى دى تاسى ته هغه (احكام د تورات) چه پوه نه وئ (پرى) تاسى او نه پلرونه ستاسى

تفسير: ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَىْءٍ﴾ الآية - يعنى نه كتاب نه وحى او نه شرعى احكام بلكه هيڅ شى الله تعالىٰ نه دى رالېږلى په پخوانى ركوع كښى د نبوت د منصب او د ډيرو انبياؤ عليهم السلام يادونه نامه په نامه وه او دا چه (نبى كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم) هم د توحيد او معرفت د هم دى صراط المستقيم د لارى په تللو مامور دى چه پر هغى باندى پخوانيو انبياؤ عليهم السلام ته هم د تللو امر شوى ۋ، د رسولانو لېږل د خلق الله د هدايت د پاره د حق تعالىٰ قديمى عادت دى په دى آيتونو كښى د هغو جاهلانو او معاندانو ترديد كړى شوى دى چه له بدفهمى جهل او غباوت يا نبى كريم صلى الله عليه وسلم د عداوت په جوش او غصه كښى بى واكه شوى د حق تعالىٰ له دى صفت څخه هم چه ګوندى الله تعالىٰ كوم انسان په خپلى وحى او خاصى مكالمى سره مشرف ګرځوى بيخى انكار كوى ګواكى د«انزال الكتب» او «ارسال الرسل» له سلسلى څخنى بيخى انكار او د دوى نفى كوى. ﴿قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِىْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى﴾ الآية - ووايه اى محمده! دوى ته چا نازل كړى ۋ هغه كتاب چه راوړى ۋ هغه

کتاب موسیٰ حال دا چه نور(رڼا) او هدایت دی دپاره د خلقو چه گرځوئ تاسی هغه کتاب پانه پانه ښکاروئ ئی خلقو ته هغه چه ستاسی خوښی وی او پټوئ تری ډیری چه ستاسی نه وی خوښی لکه د محمد صلی الله علیه وسلم نعت او ښوولی شوی دی تاسی ته هغه احکام د تورات چه پری پوه نه وئ تاسی او نه پلرونه ستاسی یعنی که په رښتیا سره الله تعالیٰ پر هیڅ یو انسان هیڅ یو شی نه دی نازل کړی نو د «مقدس تورات» په شان یو عظیم الشان کتاب له کومه راغی؟ چه په الٰهی احکامو او مرضیاتو ئی بندگان خبرول او د رشد او هدایت عجیبه عجیبه رڼا (رڼا) ئی په خپل منځ کښی لرله، او د هغو شیانو علم ئی تاسی ته درعطا کاوه چه پری نه تاسی او نه ستاسی پلار نیکه بلکه ټول انبیاؤ علیهم السلام حتیٰ ټول بنیآدمان هم بی د الله تعالیٰ له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهیدل، او چا هغه په موسیٰ علیه السلام نازل کړی دی؟ دا منل کیږی چه نن ورځ تاسی هغه کتاب پانی پانی او ټوک ټوک کړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلی خوښی سره ښوولی دی او د هغه ډیر احکام او اخبار مو پټ کړی دی او د هغه اصلی رڼا (رڼا) همغسی چه وه اوس نه ده پاتی، بیا هم هغه برخه ئی چه پاتی ده همغه دا راښیی، کله چه د هغی عظیم الشانی مانی کنډوالی هم داسی دی، نو خدای خبر چه په خپله زمانه کښی به ئی عروج څومره عظیم الشان ؤ؟ (نو کله چه دوی د دی سوال ځواب تاسی ته ای زما رسوله در نه کړی نو پاک الله فرمائی چه).

قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿٩١﴾

ووایه (ای محمده !) چه الله (نازل کړی ؤ! بل ځواب نشته) بیا پریږده دوی چه په خرافاتو خپلو کښی لوبی کوی (او په باطلو خپلو کښی غوپی وهی مشغولیږی).

تفسیر: یعنی هسی نور او رڼا (رڼا) او هدایت به پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له لوری د بل هیچا له خزانی څخه نشی راتلی که دا خلق داسی صافه او بدیهی خبره هم نه منی، نو تاسی خپل تبلیغ کوئ او تنبیه ورکړئ او خپله وظیفه پای (انجام) ته ورسوئ بیا نو دوی پریږدئ چه په هم دی خرافاتو او لهو لعبو کښی لگیا وی کله چه وخت راشی په خپله الله جل جلاله دوی ته هر شی ورښیی.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ

بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩٢﴾

او دا قرآن کتاب دی چه نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی چه وړاندی له ده دی او دپاره د دی چه وویروی ته اصل د تولو کلیو (کلو) (یعنی اهل د مکی) او هغه چه چاپیر دی له دی او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی (یقین ئی کړی دی) په آخرت ایمان لری دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چه هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوی (د تولو حقوقو د دوام او رعایت سره یی).

تفسیر: یعنی که الله تعالیٰ کوم شی نه دی نازل کړی نو دغه مبارک کتاب له کوم ځای څخه راغلی دی؟ چه نوم ئی قرآن او د ګردو (تولو) پخوانیو کتابونو د مضمونو تصدیق کوونکی دی، که دغه کتاب آسمانی کتاب نه دی نو راوښیئ چه دا د چا تصنیف دی؟ کله چه د هغه په مثل راوړلو جن او انس قادر نه دی، نو آیا دا د یوه امی تصنیف څرنګه کیدی شی؟.

﴿ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ﴾ او له پاره د دی چه وویروی ته اصل د تولو کلیو (کلو) یعنی مکیان (مکی واله) او هغه چه چاپیر له دی دی «ام القریٰ» د کلیو (کلو) اصل او بیخ ته وائی، مکه معظمه د ګردو (تولو) عربو دینی او دنیوی مرجع وه له جغرافیائی حیثیته هم د پخوانی دنیا د وسطی مرکز په دول (طریقه) واقع ده، نوی دنیا (امریکا) تری لاندی پرته ده د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو څنی ځمکه جوړه شوی ده نو ړومبی هم دغه ځای څرګند شوی ؤ، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «ام القریٰ» سره یاده کړه شوه، او له شاؤخوا څخه ئی مراد یا عرب دی، ولی چه په دنیا کښی ړومبنی مخاطبان هم دوی ؤ، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو یا به ګرد (تول) جهان مراد وی، لکه چه فرمایلی ئی دی.

﴿ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ ﴾ الآیة - او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی یقین ئی کړی دی په آخرت دوی ایمان لری په دی (قرآن یا محمد صلی الله علیه وسلم) حال دا چه هم دوی په لمونځونو خپلو چه نښانه د ایمان او ستن د دین ده ساتنه کوی سره له دوام او رعایت د تولو حقوقو ئی هر څوک چه د آخرت پر ژوندون متیقن او د بعث‌بعد الموت فکر ورسره وی نو ده ته د هدایت او د نجات د لاری د میندلو تلاش وی او هم دوی د الله تعالیٰ پیغام منی او د لمونځ، روژی او د نورو عباداتو ساتنه کوی.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ
وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

او څوک دی ډیر ظالم؟ (یعنی هیڅوک نشته!) له هغه چانه چه تړی پر الله دروغ یا وائی چه وحی کړی شوی ده ماته حال دا چه وحی نه وی کړی شوی ده ته د هیڅ شی او (بل څوک دی ډیر ظالم یعنی نشته له) هغه چه وایی ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چه نازل کړی دی الله (تاته ای محمده! چه قرآن دی)

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان تړلو څخه ښائی دا مراد وی، چه د الله جل جلاله په لوری د داسی خبری نسبت وکړ شی، چه د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لری او وړ (قابل) او لایق ئی نه وی مثلاً یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوی یا ورته د زوی او ښځی تجویز وکړی، یا داسی ووائی ﴿ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ﴾ یعنی الله تعالیٰ د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیا کړی، نو هر څوک چه داسی ووایی سخت ظالم دی هم داسی هغه څوک چه د نبوت او د رسالت دعویٰ په دروغو سره وکړی، یا داسی یوه غته خبره وکړی چه د الله تعالیٰ د کلام په شان زه هم خبری راوړی شم لکه چه ځینو مشرکانو به ویل «ولو نشاء لقلنامثل هذا» دا ګردی (تولی) خبری انتهائی ظلم او بدسترګی ده چه د هغی د سزا حال لږ څه وروسته راځی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ

او که ووینی ته (ای محمده!) ظالمان یعنی کافران په هغه وخت کښی چه ظالمان په (باطنی او روحانی) سختیو د مرګ کښی وی حال دا چه پرښتی (د عذاب) غځوونکی وی د لاسونو خپلو (د روح د قبض دپاره نو وائی دوی ته چه) راوباسئ تاسی ارواح خپل (چه ئی قبض کړو مونږ که ئی ایستی شئ یا ئی له عذابه وباسئ!)

تفسیر: یعنی د روح قبضولو او سزا ورکولو دپاره لاسونه غځوی او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار دپاره وائی چه راوباسئ خپلی ارواحی (چه هغه مو لکه ډیرو ورځو راهیسی په دول دول (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) سره ساتلی وی).

ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسي ته عذاب سپکوونکی (یعنی چه له سخت تکلیف سره ذلت او رسوائی هم وی) په سبب د هغه چه وئ تاسی چه ویل به مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسی چه له آیتونو د ده څخه به مو تکبر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعنی د تکبر له لاری د الله تعالیٰ آیتونه او نبي دروغجنی کوئ (او وبه ویل شی کفارو ته کله چه بیا ژوندی شی په قیامت کښی داسی چه)

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسی مونږ ته یوازی یوازی (دپاره د حساب او جزا) لکه چه پیدا کړی مو وئ تاسی اول ځلي او پرېښودل تاسی (په دنیا کښی) هغه (شیان) چه درکړی ؤ مونږ تاسی ته وروسته د شاوو خپلو او نه وینو مونږ له تاسی سره شفاعت کوونکی ستاسی هغه چه ګمان کاوه تاسی چه بیشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت د) ستاسی کښی شریکان دی (له الله سره) خامخا په تحقیق پری شو (هغه پیوند چه ؤ) په منځ ستاسی کښی او ورک شو له تاسی څخه هغه شی چه وئ تاسی چه ګڼل به مو (چه دا شفیعان دی).

تفسیر: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ﴾ او په تحقیق راغلي یئ تاسی مونږ ته یوازی یوازی لکه چه مو پیدا کړی وئ اول ځلي او پرېښودل تاسی هغه شیان چه درکړی مو وو تاسی ته وروسته د شاوو خپلو یعنی نه به ستاسی په سر خوالي (توپی) او نه به ستاسی په پښو پڼی وی ماته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چه فخر او ویاړ کاوه، هغه مو له ځانه سره نه دی راوړی او هلته مو پرېښی دی. ﴿وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمْ﴾ الآیة ـ او نه وینو مونږ له تاسی سره شفاعت کوونکی ستاسی هغه چه ګمان کاوه تاسی چه بیشکه دوی په تربیه او استحقاق د عبادت د ستاسی کښی شریکان دی له الله سره خامخا په تحقیق پری شو هغه پیوند چه ؤ په منځ ستاسی کښی او ورک او بی فائده شول له تاسی څخه هغه شیونه چه وئ تاسی چه ګڼل به مو چه

دا زمونږ شفیعان دی یعنی هغه شیان چه تاسی د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کښې د خپلې مرستی (مدد) دپاره تاکلی (مقرر کړی) وو هغوی چیری لاړل؟ چه نن مونږ دوی ستاسی د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستی (مدد) دپاره حاضر نه وینو او د نصرت او حمایت هغه گردی (تولی) علاقی او اړیکی له منځه ورکی دی چه تاسی پری لاقی او باتی وهلی.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾

بیشکه الله چوونکی (څیروونکی) د دانې دی (په ایستلو د ډکی سره) او د زړی (په ایستلو د نیالگی (تیغی) سره) راباسی ژوندی له مړی (لکه شین ډکی له وچې دانی ولد له نطفی، مؤمن له کافر عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړی دی له ژوندی (لکه وچه دانه له شین ډکی، نطفه له حیوان. کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه) دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی نو کوم طرف ته گرځولی شئ تاسی؟ (د الله له عبادت څخه)

تفسیر: یعنی زړی او دانه ئی په ځمکه کښې د ښولو څخه وروسته چولی، او څیرلی او تک شین ډکی تری زرغونوی. له ځانداره د بیځانه، او له بیځانه د ځانداره ایستل داسی دی لکه چه انسان له نطفی او نطفه له انسان څخه پیدا کوی، دا د هم دی الله تعالیٰ کار دی، بیا تاسی چه هغه پریږدئ نو چیری ځئ؟ آیا بل داسی کوم لوی ذات موندلی شئ چه د داسی قدرتونو او کمالاتو څښتن (مالک) او دا ډول (طریقه) لوی کارونه په سر ورسولی شی؟

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

چوونکی (د رڼا (رڼرا) د سبا دی (بیوونکی د تیارو د شپی او د جهل، راوستونکی د رڼا (رڼرا) د ورځی او د علم دی)، او گرځولی ئی ده شپه آرامځی او (گرځولی ئی دی) لمر او سپوږمی (نښی د) حساب (دپاره د اوقاتو) دغه (ذکر شوی شیان) اندازه کول دی د ښه غالب (قوی په انفاذ د احکامو) ښه عالم (خبردار په تدبیر د عالم).

تفسیر: یعنی د شپې له تیارو څخه د صبح صادق هغه تک سپین تار چه راڅرګندیږی د هغه راایستونکی هم دا پاک الله دی د شپې او د ورځې، د لمر او د سپوږمی، د ستورو او نورو حکیمانه نظام، او د دوی د تګ او رفتار هغه شمیر او حساب چه ده ټاکلی (خوښ کړی) او مقرر کړی دی، په هغه کښې د یوه ویښته په اندازه هم لاندې باندې او زیاتوالی او نقصان له سره نه پیښیږی.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دی چه پیدا کړی ئې دی تاسی ته ستوری له پاره د دې چه لاره ومومئ د هغو (په وسیله) سره په تیارو د بر (وچې په بیابانو کښې) او (په تیارو د) بحر (دریاب) کښې په تحقیق ښکاره بیان کړی دی مونږ آیتونه (د قدرت او توحید خپل) دپاره (د هغه) قوم چه پوهیږی (او پرې استدلال کولی شی).

تفسیر: یعنی په دوی سره بلاواسطه لاره معلومه کړئ، یا بالواسطه لکه قطب ښوونکی او نور جغرافیی آلات.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئې یئ تاسی (ګرد- تول)له نفس یوه څخه (چه آدم دی) نو (شته تاسی ته یو) ځای د قراری (په شاګانو د پلرونو یا په سر د ځمکې کښې) او یو ځای د امانت (د مور په نس یا په قبر کښې) په تحقیق ښکاره بیان کړی دی مونږ آیتونه (قدرت او توحید خپل) له پاره د هغه قوم چه ښه پوهیږی (او پرې استدلال کولی شی)

تفسیر: «مستقر» د دریدلو هسې ځای چه په هغه کښې هستوګنه وشی او «مستودع» د سپارلو او د امانت کیښودلو ځای ته وائی. دا ئې لغوی معنی شوله د دې دواړو د مصداق په تعیین

کښي د مفسرينو اختلاف دی، خو زمونږ هغه مضمون ډير ښه خوښيږي چه حضرت شاه صاحب په «موضح القرآن» کښې ليکلی دی «يعنی ړومبی سپارلی کيږی د مور گيدی ته چه هلته ورو ورو دنيوی اثرات پکښی پيدا کړی، بيا ئی دنيا ته راولی، او دلته ورته هستوگنه او تقرر ورکوی، بيا ئی قبر او هديری ته سپاری او ورو ورو هلته د اخروی ژوندون اثرات پکښی پيدا کوی او بيا قرار ورته ښښی په جنت کښی يا ئی وراچوی په دوزخ کښی.»

وَهُوَ الَّذِيٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ اُنْظُرُوْٓا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٩٩﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چه نازلی (راښکته) کړی ئی دی له (طرفه د) آسمانه اوبه نو راايستلی دی مونږ په دی (اوبو) سره زرغونه د هر شی (زرغونيدونکی) نو راايستلی دی مونږ له هغه (زرغونه) شخه شين (کښت فصل) چه بيا راباسو مونږ له دی (شنه ډکی) شخه دانی يو په بل سوری (لکه وږی). او (راباسو) له (جنسه د) خرما شخه (داسی خرما چه راووځی) له غلافه (د وږی) د هغی شخه وږی نژدی (ځمکي ته يا يو د بل سره) او (راباسو) باغونه له انگورو او (راباسو) زيتون (ښون) او انار په دی حال چه يو له بل سره مشابه وی (په پانو کښی) او نه وی متشابه (بلکه بيل وی په خوند کښی) وگورئ تاسی طرف د ميوی د هری ونی ته کله چه ميوه ونيسی او پوخوالی د هغی ته بيشکه په دغو (تيرو تولو) کښی خامخا دلائل (د قدرت او وحدت) دی له پاره د هغه قوم چه ايمان لری (تصديق کوی).

تفسير: يعنی دآسمان له جانبه الله تعالیٰ وريځی وورولی چه د نباتاتو د زرغونيدلو سبب دی (پس راايستلی دی مونږ په دغو اوبو سره زرغونه د هر شی. وروسته له دغه اجماله لږ څه داسی تفصيل فرمائی چه بيا راباسو له دی شنه ډکی شخه دانی چه يو په بل سوری وی لکه وږی او راباسو له

جنسه د خرماؤ څخه داسی خرما چه راووځی له غلافه د وړی د هغی څخه وړی نژدی ځمکی ته یا یو د بل سره) یعنی د دیر بار او د وړو د لرلو په سبب د ځمکی په لوری راښکته او نژدی شوی وی (او راباسو باغونه له انګور او زیتون (ښون) او انار په دی حال کښی چه یو د بل سره مشابه وی په پانو کښی او نه وی متشابه بلکه بیل بیل وی په خوند کښی) یعنی د صورت، شکل، مقدار، رنګ، بوی، مزی په اعتبار ځینی میوی نورو ته ورته او متشابه دی، او ځینی نه دی (یعنی مخالفی وی سره په خوند کښی داسی چه یوه به خوږه وی، بله تروه بله میخوشه او یوه به دانه داره وی بله به بیدانه وی وګورئ، میوی د هری ونی ته کله چه میوه ونیسی او پوخوالی د هغی ته) یعنی په ابتدا کښی کله چه میوه راوباسی نو څرنګه وړه، اومه، بیخونده او غیرقابل انتفاع وی بیا له پوخوالی او رسیدو څخه وروسته څرنګه لذیذه خوندوره خوشبویه، خوشرنګه او د کار شی ګرځی؟ دا ګرد (تول) د الله تعالیٰ د قدرت مظاهر او نښی دی.
﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ﴾ الآیة ـ بیشکه په دی تیرو تولو کښی خامخا دلائل د قدرت او وحدت دی دپاره د هغه قوم چه ایمان لری او تصدیق کوی. د الله تعالیٰ هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چه په دی رکوع کښی بیان شوی دی د ده پر وجود، وحدانیت او کامل الصفات والی واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شی نو د وحی او د نبوت مسئله هم تر دیره ځایه پوری تری حل کیږی ځکه کله چه حق تعالیٰ پخپل فضل او رحمت سره زمونږ د دنیوی ژوندون، او د مادی حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضی او سماوی اسباب مهیا کړی دی، نو داسی ویل به څومره غلط او چتی (بیکاره) وی چه زمونږ د اخروی او روحانی ضروریاتو د پوره کولو هیڅ وسیله او سامان ئی نه دی راپیدا کړی، یقیناً هغه کریم رب چه زمونږ د جسمانی غذا د ودی او نشونما لپاره له آسمانه اوبه راښکته کړی دی، نو زمونږ د روحانی تغذیی لپاره ئی هم د نبوت له وریځو د وحی او الهام باران (وریا) نازل کړی دی. لکه چه پاک الله د بر او بحر په تیارو کښی د ستورو په وسیله ظاهری هدایت او لارښوونه کوی، نو څرنګه امکان لری چه د باطنی هدایت او لارښوونی لپاره یو ستوری هم د روحانیت په آسمان کښی نه وی روڼ کړی. پاک الله وروسته د شپی له تیاری بیا د صبح صادق رڼا (رنړا) راولی، او مخلوقاتو ته ئی موقع ښلی ده چه په خپلو دنیوی کارونو او چارو کښی د لمر او سپوږمی له رڼا (رنړا) څخه په یوه معین حساب سره منتفع او مستفید شی، نو بیا څنګه ویلی کیدی شی چه د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تیاره شپه کښی د هغه مطلق هادی له لوری هیڅ یوه د هدایت کومه سپوږمی نه ده پیدا کړی؟ او نه ئی د صبح صادق نور خپور (خور) کړی او نه د هغی شپی د خاتمه ورکولو دپاره ئی کوم لمر راخیژولی دی، او د الله تعالیٰ مخلوقات، تر ابدا لا بده پوری د جهل او ضلالت په تورو تیارو او امواجو کښی لالهاند او سرګردان پریښودل شی آیا کله چه کریم خدای د غنم دانه او د خرما زړی څیری کړی د غنمو وږی، او د خرما ونه تر باسی نو د انسان په زړه کښی د ربانی معرفت هغه د استعداد تخم چه فطرتاً شیندلی (نوستلی) شوی دی څرنګه ابته، بیکاره، (چتی)، خوشی او ضایع پریښودی شی. چه نه به خوځیږی، نه به غټیږی،

نه به پخیږی، او نه به تیاریږی، کله چه د جسمانی حیثیت له کبله (وجی) په دنیا کښی د حیات او ممات او د مرګ او ژوند سلسله قایمه ده، او پاک الله له مړی څخنی ژوندی او له ژوندی څخنی مړی پیدا کوی، نو په روحانی نظام کښی ولی د الله تعالیٰ له دی عادته انکار کاوه شی؟ بیشکه په روحانی دول (طریقه) سره هم ډیر ځلی له یوه ژوندی قوم څخه مړ قوم او له مړه قوم څخنی ژوندی افراد پیدا کوی. همغسی چه الله تعالیٰ زمونږ د دنیوی ژوندون د «مستقر» او «مستودع» حکیمانه انتظام او بندوبست فرمایلی دی، د اخروی حیات د مستقر او مستودع سامان له هغه څخه ډیر زیات تیار او مهیا کړی دی. (فلله الحمدوالمنة وبه الثقة والعصمة)۔ له هم دی ځایه دا هم فهمیږی، هم داسی چه الله تعالیٰ په داسی افعالو او صفاتو سره پیژندلی کیږی ۔ یعنی هغه کار چه دی ئی پخپل کامل قدرت سره کوی هیڅ یو مخلوق طاقت نه لری چه د هغه په شان همغسی کار وکړی عیناً په هم دی شان د ده کلام مونږ په همغه معیار سره برابر منلی، سنجولی (کتلی) ګڼلی شو۔ چه د پاک الله کلام همغه کیدی شی چه د هغه مثل او نظیر که ګرد (تول) مخلوقات تول سره یو ځای شی هم نشی جوړولی، بیا د «سانزل مثل ما انزل الله» ادعا تر کوم ځایه پوری صحیح کیدی شی، ګواکی په دی رکوع کښی د الله تعالیٰ د صفات او افعالو په بیانولو سره د هغو ګردو (تولو) مسائلو پر حقیقت تنبیه ورکړی شوی ده چه د هغو تغلیط په تیره رکوع کښی کړی شوی وو.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهٗ بَنِيْنَ وَبَنٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

او مقرر کړی دی (کفارو) الله ته شریکان جنیان (جنات) حال دا چه پیدا کړی دی(الله) دغه (جن او شیاطین هم) او تړی (جوړوی څینی کفار) دپاره د الله زامن او لونی بی له علمه (له خپل جهالت نه) پاکی ده الله لره (له ګردو (تولو) عیبونو) او ډیر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چه بیانوی (ئی ورته) دوی

تفسیر: له «جن» څخه دلته مراد «شیاطین» دی څرنګه چه د کفر او شرک ارتکاب د شیطان په اغواء سره کیږی، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غیر الله عبادت کول ګواکی د هغه عبادت وشو، ابراهیم علیه السلام د بت پرستی د تردید په ضمن کښی فرمایلی وو ﴿ يٰٓاَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ ﴾ (سورة مریم ۳ رکوع) په یو ځای کښی ارشاد شته چه ﴿ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ اَنْ لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطٰنَ ﴾ ملائکی به په قیامت کښی فرمائی ﴿ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ الْجِنَّ ۚ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُّؤْمِنُوْنَ ﴾ (۲۲ جزء د سباء سورت،

(٥) رکوع (٤١) آیت یا به له «جن» څخه د جنیانو قوم مراد شي چه د دوی له ځینو مشرانو ځني به د جاهلیت په زمانه کښې استعانت او پناه غوښتل کیده ﴿ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴾ (۲۹ جزء د الجن (٦) آیت (۱) رکوع). په هر حال هغوی پخپله زمونږ په شان د الله تعالیٰ عاجز مخلوق دي نو سره له مخلوقیته به دوی څه رنګه د خالق تعالیٰ شریکان شي. ﴿ سُبْحَانَهُ ﴾ الآیة ـ یعنی الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه او د الله تعالیٰ شان ډیر پورته او لوړ دی او له ترکیب او تحلیل څخه بیخي پاک او منزه دی. نو د پلار او زوی تصور د ده په نسبت څرنګه کیدی شي؟.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

(الله) بې له نمونې پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی څرنګه به وی ده ته زوی، لور حال دا چه نشته ده ته هیڅ ښځه او پیدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شی ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسیر: هغه چه یواځی آسمان او ځمکې ئې بې له کومې نمونې او بې د آلاتو او اسبابو او نورو شیانو په وسیله په داسې بدیع او بې مثله طرز پیدا کړی دی، نو نن هغه ذات ته د دی شریکانو کومک، (امداد) او د زوی او د لمسی د مرستی (مدد) لتولو څه ضرورت پاتې دی. تعجب دی لکه چه تاسې حقیقتاً د الله له پاره اولاد تاکئ (خوښوی) نو د ده د اولاد له پاره به مور څرنګه تجویزوئ؟ او د دی مور تعلق به له الله تعالیٰ سره په څه ډول (طریقه) سره قبلوئ؟ نصرانیان حضرت مسیح ته د الله تعالیٰ زوی وائی ـ لیکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی چه صدیقه بي‌بي مریمه (العیاذبالله) د «الله تعالیٰ» ښځه وبولي، او د میره (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي. کله چه داسې نه ده نو د (بي‌بي مریمې) له ګیدې ځنې پیدا شوی هلک څرنګه د الله تعالیٰ زوی کیدی شي؟ په دنیا کښې نور کوچنیان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د میندو له ګیدو ځنې پیدا کوی او دوی معاذالله د الله تعالیٰ نسلي اولاد نه ګڼل کیږی. او دا فرق چه یو هلک یوازی له (جبرئیلي) نفخې څخه بیا د عادی اسبابو له واسطی څخه پیدا کړ شی، او نور د عامو اسبابو په سلسله پیدا کړل شی، دا بوت او بنوت (پلارتوب او زویتوب) پر مسئله هیڅ یو اثر نشي اچولی، دغه تخلیق په اسبابو یا مسبباتو سره وی، یا د خارقه عاداتو په وسیله د دغو ګردو (ټولو) خالق همغه پاک الله دی او همغه پوهیږی چه د کوم شي پیدا کول په څه ډول (طریقه) او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دی.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوْهُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿١٠٢﴾

هم دغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسی، نشته هیڅ معبود (لایق د عبادت) مګر هم دی، پیدا کوونکی دی د هر شی نو عبادت کوئ د دغه (الله یوازی) او هم دی پر هر شی وکیل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسیر: ښائی د الله جل جلاله عبادت د دی له امله (وجی) وکړی شی چه دی د پورتنیو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتی طور سره د معبودیت استحقاق لری او له دی وجهی هم چه د ګردو (ټولو) مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختیار کښی دی.

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴿١٠٣﴾

نشی موندلی (او احاطه نشی کولی) پر الله سترګی او الله مومی سترګی (وینی ئی) او هم دی نهایت لطیف ښه خبردار دی.

تفسیر: حضرت شاه صاحب د دی مطلب داسی اخیستی دی چه «په سترګو کښی دا قوت نشته چه الله تعالیٰ وګوری ـ هو! که دی د لطف او کرم له لاری د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمائی نو سترګو ته همغسی قوت هم ورعطا کوی» مثلاً په آخرت کښی به مؤمنانو ته حسب‌المراتب د الله جل جلاله رؤیت ور په برخه کیږی، لکه چه د کتاب له نصوص او سنتو ځنی ثابته ده. یا له ځینو روایاتو سره سم کریم نبی صلی الله علیه وسلم ته په «لیلة الاسراء» کښی رؤیت ور په برخه شوی دی علی اختلاف الاقوال، په باقی مواضعو کښی څرنګه چه کوم نص نشته، نو ځکه د عامی قاعدی سره سم د رؤیت نفی یعنی د نه لیدلو اعتقاد ضروری دی. د سلفو مفسرینو څخه ځینو د ادراک معنی په احاطی سره کړی ده یعنی سترګی له سره هغه نشی احاطه کولی او په آخرت کښی به رؤیت وی او احاطه به نه وی، هو! د ده شان هم دا دی چه په ګردو (ټولو) ابصارو او مبصراتو ئی احاطه کړی ده. په دی تقدیر سره د «لطیف» تعلق به له «لا تدرکه» سره او د «خبیر» ارتباط به له «وهو یدرک» سره وی.

قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِۦ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

(ووایه ای محمده ! دوی ته) په تحقیق راغلی دی تاسی ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسی نو هر څوک چه ووینی (دغه واضح دلائل او ایمان پری راوړی) نو نفع ئی د خپل ځان ده او هر څوک چه ړوند شو(له دغو دلائلو او ایمان پری رانه وړی) نو ضرر ئی) په ده (بار) دی او نه یم زه په تاسی ساتونکی (چه ستاسی اعمال به ساتم، او بیا به تاسی ته پری جزا درکوم بلکه زه رسول الله یم او پر ما تش تبلیغ دی).

تفسیر: اګر که مونږ پاک الله نشو لیدلی، مګر د ده د بصیرت زیاتوونکی علامی او دلائل زمونږ په مخ کښی شته هر څوک چه خپلی سترګی پرانیځی نو ضرور الله تعالیٰ مومی او هر څوک چه له خپل ځانه ړوند جوړ کړی نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوی آیا دا زما په غاړه ده چه څوک خامخا لیدلو ته مجبور کړم؟.

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِيَقُولُوا۟ دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

او هم داسی راز راز (قسم قسم) بیانوو (پوهوو) مونږ آیتونه (د قدرت خپل دپاره د عبرت) او له پاره د دی چه ووائی دغه (کفار چه) لوستلی زده کړی دی تا (له بل چا څخه) او له پاره د دی چه واضح بیان کړو دا قرآن له پاره د هغه قوم چه پوهیږی.

تفسیر: یعنی خپل آیتونه له مختلفو خواوو، او په عجیبو او غریبو ډولونو (طریقو) سره ځکه بیانوو چه تاسی ئی ګردو (تولو) خلقو ته ورسوئ او په دوی کښی به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلی جوړی شی، ضد کوونکی او ناپوهان خو به داسی وائی چه داسی علوم او معارف او مؤثر مضامین د یو امی او نالوستی سړی له خولی څرنګه وځی، هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کښی دا خبری له بل چا څخه زده کوی، او بیا ئی مونږ ته راآوروی. مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کیږی او داسی شیطانی شکوک او شبهات زائلیږی. (یا دا چه دا تیر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضاء د بالغه

حکمت خپل سره پس له دی هم کله له خوفه کله له رجا کله له وعده کله له وعیده چه آوریدونکی پری عبرت واخلی، او چه دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او له پاره د دی چه بیان کړو دا قرآن دپاره د هغه قوم چه مؤمنان دی په دی چه دا کلام الله دی.)

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِیَ اِلَیْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٦﴾

پیروی کوه (ای محمده!) د هغه حکم (قرآن) چه وحی کړی شوی ده تاته له رب ستا نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو ئی پروا مه کوه).

تفسیر: یعنی تاسی پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ! او د ده پر حکم ټګ وکړئ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګی واړوئ! او داسی اندیښنه مه کوئ! چه ولی دوی د هسی روښانو او واضحو دلائلو او بیاناتو د آوریدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځی؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ؕ

او که اراده فرمایلی وی الله (د عدم شرک د دوی) نو شرک به نه وی کړی دوی

تفسیر: یعنی د حق تعالیٰ تکوینی حکمت د دی خبری مقتضیٰ نه دی چه دی ګرد (تول) عالم په جبر سره مؤمنان کړی. بیشکه که اراده وفرمائی نو پر ګرد (تول) جهان کښی به یو مشرک هم پاتی نشی ـ لیکن له شروع څخه د انسانی فطرت نظام ئی داسی ایښی دی چه که انسان کوښښ وکړی نو یقیناً هدایت قبلولی شی خو بیا هم په منلو باندی ئی بیخی مجبور او مضطر نه دی. د دی مسئلی تقریر پخوا تیر شوی دی.

وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَیْهِمْ حَفِیْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَیْهِمْ بِوَكِیْلٍ ﴿١٠٧﴾

او نه ئی ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه ئی ته پر دوی وکیل (کتونکی چه په ایمان ئی مجبور کړی).

تفسیر: یعنی ستاسی فرض تبلیغ او د الٰهی د احکامو اتباع ده. د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ویونکی خو تاسی نه یئ!.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو) هغو (معبودانو) ته چه عبادت کوی دغه (کفار د هغو) بی له الله نو کنځل به وکړی دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بی له پوهی (له خپل جهالته)

تفسیر: یعنی تاسی خپل تبلیغ او نصیحت فرمایئ! او خپل فرض په ښه ډول (طریقه) سره ادا کړئ! وروسته له دی نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندی دوام وکړی نو د هغه مسئولیت د دوی په غاړه دی. او ذمه واری ئی پر تاسی نشته. هو! دا خبره ضروری ده چه تاسی پخپله بی‌ضرورته د دوی د زیات کفر او تعنت سبب ونه ګرځئ. مثلاً فرض ئی کړئی که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظری په سلسله کښی تاسی په غصه شئ او د دوی باطلو معبودانو او مقتدایانو ته سب او کنځل وکړئ چه د دی نتیجه به داسی شی، چه هغوی به هم په ځواب کښی ستاسی د برحق معبود او محترمو لویانو په نسبت بی ادبی کوی او له جهالته به دوی ته زیاړی او کنځلی کوی، په دی صورت کښی به د خپل واجب‌التعظیم معبود او د قابل الاحترامو لویانو د اهانت سبب تاسی پخپله وګرځئ، نو ځکه له دی نه تل احتراز وکړئ! د کوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولی طریقی سره ښکارول، یا د هغه پر کمزوری او رکاکت په تحقیقی او الزامی طریقو سره تنبیه کول بیل شی دی. لیکن د کوم قوم د لویانو او معبودانو په نسبت د تحقیر او توهین په ډول (طریقه) زړه دردوونکی خبری ښی نه دی او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولی.

كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغه (ښایست د عبادت د بتانو دوی ته) ښائسته کړی مونږ هر امت

(فرقی) ته عمل د دوی (نیک وی که بد) بیا رب د دوی ته بیا ورتګ د دوی دی(په آخرت کښی) پس خبر به کړی (الله) دوی په هغه شی چه وو دوی چه کاوه به (ئی په دنیا کښی نو په جزا به ئی رسوی).

تفسیر: یعنی څرنګه چه دنیا دارالامتحان دی، او د هغی نظام مونږ داسی ایښی دی او داسی اسباب مو سره راټول کړی دی چه دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو او دستورونو نازیږی او فخر پری کوی. او د انسان دماغ داسی نه دی جوړ شوی چه فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندی مجبور شی او د غلطی په لوری د تللو هیڅ ځای ورته پاتی نه وی، هو! کله چه د پاک الله په دربار کښی حاضر شی او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شی، نو هلته به وپوهیږی او د دی خبری پته به ورته ولګیږی، چه هغه کارونه چه په دنیا کښی ئی کړی دی څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوری دغه (کفار) په الله باندی په ډیرو سختو قسمونو خپلو سره چه خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چه ئی غواړی دوی) نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړی پری ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه خبره دا ده چه معجزی په نزد د الله دی (او زه نه یم پری قادر) او څه شی خبر کړی یئ تاسی (ای مؤمنانو بلکه بی خبره یئ چه) بیشکه دا (مطلوبی) معجزی کله چه راشی (دوی ته) (بیا هم) نه راوړی ایمان دوی.

تفسیر: ځینو مسلمانانو ته داسی خیال پیدا شو، چه ډیر ښه! که د دوی دا غوښتنی پوره شی او دغه حجت هم تمام شی، نو څه کیږی؟ لهٰذا د دی په نسبت فرمائی چه تاسی نه یئ خبر چه دغه سرکښان او ضد کوونکی کسان د دی فرمائشی علامو له لیدلو نه وروسته بیا هم ایمان راوړونکی نه دی ـ او بیا به سم له سنتالله سره دوی د دی خبری مستحق وګرځی چه فوراً پوپنا شی لکه چه د دی سورت په شروع کښی مو په تفصیل سره هغه ولیکل (فرمائشی معجزی لکه دا چه د صفا غر زر وګرځوی یا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او آړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګی د دوی (له لیدلو د حق نه نو ایمان نه راوړی) لکه چه ایمان ئی نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول واری او پریږدو مونږ دوی په ګمراهی د دوی کښی حال دا چه دوی متحیران او متردادان دی.

تفسیر: یعنی کله چه په کفر او سرکشی باندی همیشه والی او دوام وشی نو نتیجه به ئی داسی کیږی چه مونږ د دوی زړونه او سترګی کږه وو، بیا د حق د پوهیدلو او لیدلو توفیق نه مومی، «په موضح القرآن» کښی راغلی دی چه الله جل جلاله هغو کسانو ته چه هدایت ورکوی، په همغه اول ځلی چه حق آوری، هغه په انصاف سره قبلوی او هغه چه له اوله ضد او هنده کوی که علامی ئی هم وګوری، نو څه حیلی او پلمی (تدبیرونه) ورته جوړوی.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا إِلَّآ أَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

او که بیشکه مونږ راليږلی مو وی دغو (کفارو) ته (په غوښتنه د دوی) پرښتی او خبری کړی وی له دوی سره مړيو (لکه چه دوی وائی) او جمع کړی وی مونږ دوی ته هر شی (چه په دنیا کښی دی) مخامخ نو نه به وو دغه (کفار) چه ایمان راوړی (په هیڅ وخت کښی) مگر (په وقت د) ارادی فرمایلو د الله (د ایمان د دوی) ولیکن زیات د دوی جاهلان دی (نه پوهیږی).

تفسير: يعنی که د دوی له دی فرمایش سره موافق بلکه زیات له دی بالفرض له آسمانه پرښتی راشی، او د پیغمبر تصدیق وکړی، او مړی له هدیرو (مقبرو) څخه ژوندی کړل شی، هغه گرد (تول) امتونه چه مره شوی دی بیا ژوندی کړل شی، او له دوی سره مخامخ ودرول شی چه له دوی سره خبری وکړی، بیا هم دوی د بد استعداد او تعنت او عناد له سببه د حق منونکی نه دی. بیشکه که الله تعالیٰ اراده فرمائلی وی نو په زور به ئی پر دوی قبلاوه مگر داسی کار د ده له تکوینی نظام څخه خلاف دی، چه په هغه باندی د دوی زیاتره خلق د خپل جهل او ناپوهی له سببه نه پوهیږی. د دی موضوع تشریح پخوا تیره شوی ده د ﴿وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځینو مفسرینو داسی کړی ده: «لیکن زیات مسلمانان نه پوهیږی په دی چه دغه کفار ایمان نه راوړی اگر که داسی معجزی هم ووینی» او ځینی مفسرین داسی ترجمه کوی، ولیکن اکثر د دی کفارو نه پوهیږی په نه راوړلو د ایمان خپل باندی اگر که راوړلی شی دوی ته داسی معجزی هم).

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيٰطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

او هم داسی گرځولی (پیدا کړی) ږ مونږ هر نبی ته دښمن شیطانان د انس

(انسانانو) او د جن (پيريانو) ورښوولي به «او وسوسه به ئي آچوله» ځينو د دوی ځينو (نورو) ته ښائسته کړی شوی خبری دپاره د غلولو او که اراده فرمائلي وی رب ستا نو نه به وو کړی دوی دا (کارونه چه د زخرف وحی او غرور دی) پس پريږده دوی او هغه چه دوی له ځانه دروغ جوړوی (چه کفر دی).

تفسير: څرنګه چه د الله تعالیٰ بالغه حکمت د تکوين له حيثه د دی خبری مقتضی دی چه د خير او شر له قوتو څخه هيڅ يو قوت تر هغو بيخی ورک او بی اثره نشی چه د دی عالم د نظام بقا منظور وی، نو ځکه د نيکی او بدی او د هدايت او ضلالت حريفانه جنګ تل تر تله قائم پاتی دی، هم داسی چه دغه مشرکان او معاندان په داسی چتی (بيکاره) فرمائشونو تاسی ربړوی (تکليف درکوی) ، او په راز راز (قسم قسم) حيلو او پلمو (بهانو) د حق له لاری د خلقو ښويول غواړی هم داسی د نورو رسولانو په مقابل کښی هم شيطانی قوتونو کار کاوه، تر څو هغه رسولان هم پری نږدی چه پخپلو پاکو مقاصدو (د خلق الله په هدايت) کښی بريالی (کامياب) شی د دی فاسد غرض له پاره شياطين الجن او شياطين الانس يو له بل سره مرستی (مدد) او تعاون کوی او يو بل ته د خطا ايستلو او ملمع جوړولو او تملق (غوړه مالی) خبری ورښيی او د دوی دغه عارضی آزادی د هغه عام حکمت او تکوينی نظام په اساس ده، چه د عالم په تخليق کښی الله تعالیٰ د هغه رعايت فرمايلی دی، نو ځکه تاسی د اعداء الله د داسی فتنی آچولو او پلمی، حيلی، (بهانی) اغواء او ياغيتوب له کبله (وجی) زيات په فکر او غم کښی مه لويږئ! له دوی څخه او د دوی د کذب او افتراء څخه قطع نظر وفرمائی او د دوی معاملی پاک الله ته وسپارئ!.

وَلِتَصۡغَىٰٓ إِلَيۡهِ أَفۡـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ وَلِيَرۡضَوۡهُ وَلِيَقۡتَرِفُواْ مَا هُم مُّقۡتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

او له پاره د دی چه ميل وکړی دی دروغو ته زړونه د هغو کسانو چه ايمان نه راوړی (يقين نه کوی) په آخرت (قيامت باندی) او له پاره د دی چه خوښ (هم) کړی دا دروغ او دپاره د دی چه وکړی دوی (له ګناهونو) هغه چه دوی ئی کسب کوونکی دی (چه پری کړه شی)

تفسير: يعنی شياطين يو بل ته د تيرايستلو ملمع او غوړی خبری د دی له امله (وجی) ورښيی چه د هغو د آوريدلو په سبب هغه خلق (وکړی) چه د دنيا په ژوندون کښی ډوب دی او په

اخروی ژوندون یقین نه لری، د دی ناپوهانو د تیرایستلو او خطا ایستلو خبرو ته ورمائل شی، او هغه د زړه له کومی (منځ) ومنی، او بیا له سره د خرابو کارونو او فسق او فجور له دلدل او جبی د باندی ونه وځی.
کله چه له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دا خبره وغوښتل شوه چه د خپل ځان او د کفارو په منځ کښی دی یو حکم کوونکی منصف مقرر کړی نو دا لاندی آیت نازل شو او الله جل جلاله وفرمایل چه ووایه دوی ته ای محمده!)

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

آیا پس بی له الله وغواړم زه حکم کوونکی عادل (چه زما او ستاسی په منځ کښی فیصله وکړی) حال دا چه دغه (الله) هغه (ذات دی) چه نازل کړی (رالیږلی) ئی دی تاسی ته کتاب (قرآن) حال دا چه واضح کړی شوی دی (پکښی حق او باطل) او هغه کسان چه ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږی دوی چه بیشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالیږلی) شوی دی له (لوری د) رب ستا په حقه سره نو مه کیږه (ای سامعه!) هیڅکله له شک کوونکو (په قرآن کښی) او تمامه شوی ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالی) او له جهته د عدل (انصاف یعنی کمال ته رسیدلی دی صدق د اخبارونو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اوریدونکی (د تولو اقوالو) ښه خبردار (په تولو احوالو).

تفسیر: یعنی د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یوازی جاهلان او بدعقیدګان انسانان غوږ ږدی، یوازی رسول صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چه په هره مسئله او معامله کښی فقط یو خدای جل جلاله خپل منصف او حکم منلی دی، آیا له دوی ځنی د دی خبری هیله (امید) کیدی شی چه دوی به الله تعالیٰ پریږدی، او د بل چا تر اثر لاندی به راشی؟ یا تملق او خوشامندی اغیزه (اثر) پری کولی شی؟ یا نورو بی ځایه او چتی (فضول) خبرو ته به غوږونه ږدی؟ یا معاذ الله) د غیر الله د فیصلی په مقابل کښی به غاړه ږدی؟ حال

دا چه د پاک الله له لوری داسی معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی چه د گردو (تولو) اصولی شیانو ضروری توضیح او تفصیل پکښی موجود دی. چه د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لری او ښه پری پوهیږی چه په یقین سره دا پاک قرآن اسمانی کتاب دی چه گردی (تولی) خبری ئی رښتیا او حکمونه ئی معتدل او منصفانه دی او هیڅوک نشی کولی چه څه تبدیل او تحریف پکښی وکړی. نو د داسی محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنګه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلی قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کیدی شی؟ څرنګه چه دوی پوهیږی هغه الله تعالیٰ چه مونږ ئی په خپلو ځانونو حکم منلی، او لوی کتاب ئی مونږ دستور العمل گرځولی دی، دی زمونږ د هری خبری اوریدونکی، او په هر قسم مواقعو او احوالو کښی په مناسبو احکامو او موزونو نتائجو یی پوره پوهیدونکی او ښه عالم دی.

وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

او که متابعت وکړی (ته) د زیاترو د هغو کسانو چه په ځمکه کښی دی (له کفارو جهلاؤ) نو وابه ړوی دوی تا (ای محمده!) له لاری د الله، او نه کوی پیروی دوی مگر د گمان او نه دی دوی مگر دروغ تړی (پر الله).

تفسیر : مشاهده او تاریخ دا راښیی چه په دنیا کښی فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو او اکثریت د همغو خلقو ؤ چه تش د خیالی بی اصولو او چتی (فضول) خبرو پیروی به ئی کوله که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کیږدی او پر بی اصولو خبرو باندی تګ شروع کړی نو د الله تعالیٰ د درښوولی سمی صافی لاری څخه په یقین سره بی لاری کیږی. د دی خبری مخاطبه اګر که له تاسی سره ده، خو فی الحقیقت نورو ته آوروله کیږی. د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بی اصولو او چتی (فضول) خبرو څخنی یوه دا وه چه هغو د ذبیحی پر مسئلی باندی تنقیدونه کول. او سره ویل به ئی: «هغه ساکښ (حیوان) چه په خپل مرګ ومری، یعنی مردار شی، دغه ته مسلمانان مردار وائی، حال دا چه هغه د پاک الله وژلی شوی ساکښ (ذی روح) دی بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼی چه پخپله ئی ذبحه کړی وی. نو دا عجیبه کار دی» د دی خبری ځواب په وروستنیو آیتونو کښی ورکړی شوی دی. چه ﴿ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ ﴾ دی حضرت شاه صاحب فرمائی چه: «دغه څو آیتونه په دی مناسبت نازل شوی دی چه کفارو به ویل: مسلمانان د هغو ساکښو (ذی روحو) غوښی خوری چه دوی پخپله حلال کړی وی، او د هغو ـ نه خوری چه د پاک الله له لوری ئی سا ایستلی شوی وی. نو د داسی له

ځانه جوړی کړیو خبرو چه له فریبونو او تلمیع څخه ډکې وی انسانان د شیطان په ښوونه او لمسون په شکونو او شبهاتو کښې لویږی، او شیطان دوی په ګمراهی کښې غورځوی، ښه وپوهیږئ چه په حل او حرمت او نورو احکامو کښې یوازې د پاک الله حکم چلیږی. او په دغو مواردو کښې تش داسی عقلی اتکلونه، او له خپل ځانه جوړ کړی دلیلونه څه اهمیت او اعتبار نه لری. وروسته له دی نه په ښکاره ډول (طریقه) سره دا راښیی، چه د ګردو (تولو) ساکښانو (ذی روحو) وژونکی پاک الله دی. لیکن د ده په نامه کښې هسی برکت دی چه هره یوه مذبوحه په هغه سره حلاله او پاکیږی او هره یوه مذبوحه چه بی د ده د نامه اخیستلو په خپل سر مړه شی مرداره ده (موضح القرآن بتغیر یسیر).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

بیشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چه ښوئیدلی دی له لاری د ده او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمی لاری صافی موندونکو نو وخورئ تاسی له هغه مذبوحی څخه چه یاد کړی شوی وی نوم د الله پر هغی باندی که یئ تاسی په آیتونو د الله ایمان لرونکی.

تفسیر: کله چه د دی واضحو او صحیحو دلائلو په بنا تاسی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت او د قرآن کریم حقانیت تسلیم کړ، او په کلی ډول (طریقه) سره مو د هغه پر احکامو ایمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئیاتو د صحت تسلیمول هم ضروری دی که د هر اصل او فرع او کلی او جزئی شیانو قبول زمونږ پر قیاس باندی موقوف وی نو د وحی او د نبوت ضرورت هیڅ نه پاتی کیږی.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا ٱضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ

او څه مانع ده تاسی ته چه نه خورئ تاسی له هغی مذبوحی څخه چه یاد کړی شوی دی نوم د الله پر هغی (په وخت د ذبحی کښې) حال دا چه په تحقیق واضح کړی دی (الله) تاسی ته هغه چه حرام کړی دی پر تاسی (او

دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چه اړ (محتاج) کړی شوئ تاسی (خوراک د) هغو ته (نو هغه هم حلال دی):

تفسیر: یعنی د اضطراری او مجبوری حالت په استثناء هغه شیان چه حرام دی د هغو تفصیل (په (٦) جزء د المائده په ۳ آیت اوله رکوع کښی) تیر شوی دی. په هغو کښی هغه ساکښان (ذی روح) نه دی داخل چه د پاک الله په نامه ذبح کړی شوی وی، نو بیا له هغه څخه نه خوړل په څه دلیل دی؟ او څه سند لری؟.

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَآئِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بیشکه ډیر له خلقو خامخا ګمراه کوی (خلق په تحلیل او تحریم) په آرزوګانو خپلو بی له پوهی (او تحقیقه او برهانه، له جهله)، بیشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تیریدونکو (له شرعی حدودو هم).

تفسیر: زمونږ د مسلمانانو عقیده دا ده چه هر شی بالواسطه یا بلاواسطه هم دا پاک الله یی پیدا کوی. او هم دا پاک الله ئی وژنی، بیا همغسی د ده د پیدا کړو شیانو ځنی د ځینو شیونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفید دی لکه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، متٻه، سنتره، مالته او نور او له ځینو شیانو ځنی نفرت او کرکه کوو یا ئی مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شیان او زهر او سنکهیا او نور، هم داسی د پاک الله وژلی شوی شیان هم پر دوه قسمونو دی: یو هغه چه سلیم فطرت تری نفرت کوی، یا ئی خوراک زمونږ بدنی یا روحی روغتیا ته د الله تعالیٰ په نزد مضر وی، مثلاً هغه مړ حیوان (وینه لرونکی ساکښ «ذی روح») چه په خپل طبیعی مرګ (پخپل سر) مړ شی او د ده وینه په غوښه کښی جذبه شوی پاتی شی. بل هغه حلال او طیب ساکښ (ذی روح) چه له شرعی اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وی، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالیٰ مذبوحه ده چه یوه مسلمان د چړی په وسیله حلاله کړی وی مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغی مذبوحی د تخصص په نوعیت سره) ئی غوښه پاکه او صافه او سپیڅلی شوی ده نو هر هغه سړی چه دغه دواړه قسمونه سره یو شی ګڼی، هغه معتدی (له حده تیریدونکی) دی.

وَذَرُوا۟ ظَـٰهِرَ ٱلْإِثْمِ وَبَاطِنَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ

يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پريږدئ تاسي ظاهره (ښكاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (يعني مطلق ګناه) پريږدئ!، بيشكه هغه كسان چه كسب كوي د ګناه (ظاهراً يا باطناً) ژر به سزا وركړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چه وو دوی چه كسب كاوه به (ئی).

تفسير: يعني ښائی د كفارو په ښوولو او ښوېولو باندی نه په ښكاره ډول (طريقه) سره عمل وكړئ او نه پخپلو زړونو كښی څه شک او شبهه پيدا كړئ! «كذا في موضح القرآن» (لكه چه پخوا وليكل شو مشركانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به ئی چه: «ای مؤمنانو! هغه حيوان چه پخپله مړ كيږی د هغه وژونكی څوک دی؟» مؤمنانو به ويل چه: «الله تعالیٰ!» نو مشركانو به بيا ويل چه: «تعجب دی هغه شي چه انسان او ښكاری سپی او باز او باښه او نور ئی وژني هغه تاسي حلال ګڼئ! او هغه چه الله تعالیٰ ئی وژني، هغه حرام بولئ! دا ولی؟» او له داسي خبرو څخه راز راز (قسم قسم) وسوسی د ځينو ضعيف الاعتقادو مسلمانانو په زړونو كښی پريوتی، نو په دغه آيت چه اوس ئی مونږ په دغه مخ كښی په تلاوت سره افتخار مومو نازل شو)

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

او مه خورئ تاسي له هغی (مرداری) چه نه وی ياد كړی شوی نوم د الله پر هغی باندی (عمداً) او بيشكه چه دا خوراک خامخا ګناه ده، او بيشكه شيطانان خامخا وسوسی اچوی دوستانو خپلو ته (چه كفار دی) له پاره د دی چه جګړه وكړی دغه (كفار) له تاسي سره (ای مسلمانانو!) او كه اطاعت وكړئ تاسي د دوی نو بيشكه تاسي به (هم) خامخا مشركان شئ.

تفسير: يعني مه خورئ له هغی مری چه پری نه وی ياد كړی شوی نوم د الله تعالیٰ نه حقيقتاً او نه حكماً مونږ حنفيان د هغی مذبوحی په مسئله كښی چه د خدای جل جلاله نوم سهواً وربانده نه وی اخيستل شوی دعوی كوو چه حكماً وړاندی ذكر شوی دی. (يعني كه سهواً تسميه تركه

شوی وی، خوراک ئی روا دی، که عمداً ئی تسمیه نه وی ویلی نو خوراک ئی حرام او ناروا دی، او بیشکه چه دا خوراک خامخا گناه ده او بیشکه شیطانان خامخا وسوسی آچوی دوستانو خپلو ته چه کفار دی له پاره د دی چه جگړه وکړی دغه کفار له تاسی سره ای مسلمانانو او که اطاعت وکړئ تاسی د دوی نو بیشکه تاسی به هم خامخا مشرکان شئ) یعنی شرک یوائحی هم دا نه دی چه د ما سواء الله عبادت وکړ شی، بلکه شرک په حکم کښی هم دی، چه د کوم شی په تحلیل او تحریم کښی شرعی استناد پریښود شی او تش د خپلو آراؤ، هوسونو او افکارو تابع شی لکه چه د ﴿ اِتَّخَذُوٓا اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ﴾ په تفسیر کښی مرفوعاً منقول دی چه کتابیانو د الله تعالی وحی پریښی وه او یوازی د احبارو او رهبانانو وینا ئی د تحلیل او تحریم مدار او اساس گرځولی وه لکه چه د بخاری او مختصر الزبیدی شروح ځینی د هرقل د حدیث په متعلق او ځینی په کتاب التفسیر کښی لیکی چه عدی بن حاتم وویل چه مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دی کړی، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه دا هم عبادت دی چه په تحلیل او تحریم کښی یوازی د دوی متابعت وکړئ).

اَوَمَنۡ كَانَ مَيۡتًا فَاَحۡيَيۡنٰهُ وَجَعَلۡنَا لَهٗ نُوۡرًا يَّمۡشِىۡ بِهٖ فِى النَّاسِ كَمَنۡ مَّثَلُهٗ فِى الظُّلُمٰتِ لَيۡسَ بِخَارِجٍ مِّنۡهَا ؕ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلۡكٰفِرِيۡنَ مَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۲۲﴾

آیا هر هغه څوک چه وی مړ (په کفر یا جهل) نو ژوندی کړو مونږ دی (په اسلام یا علم سره) او وگرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼړا) چه تگ کوی دی په دی سره په خلقو کښی په شان د هغه چا دی چه حال د هغه (داسی وی چه واقع وی) په تیارو کښی حال دا چه نه وی وتونکی له هغه (تورتم؟ بلکه نه دی. دا رنگه حال د مؤمن او کافر دی) هم داسی، (لکه چه ښائسته کړی شوی دی مؤمنانو ته ایمان) ښائسته کړی شوی دی کافرانو ته هغه شی چه دی دوی چه کوی (ئی له کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: رومبی ئی وفرمایل چه شیاطین د خپلو ملگرو په زړونو کښی داسی خبری غورځوی چه دوی له مسلمانانو سره جگړی وکړی یعنی بحث، جدل، تلبیس، تلمیع او وسوسی وراچوی، او دوی د حق له لاری لری کوی. لیکن دوی ته ښائی چه دغه خام او فضول هوسونه له خپلو زړونو

څخه وباسي، هغه ډله يا هغه سري چه د جهل او ضلالت په مرګ مړ شوي وي، او بيا حق تعالیٰ دي د ايمان او عرفان په روح سره ژوندي او د قرآن کريم رڼا(رڼرا) ورعطا کړي چه د هغي په لرلو سره دي د خلقو په هجوم کښي بي تکلفه په سمي صافي لاري تلی شي، نو آيا د ده حال د شيطاني اغواؤ په قبلولو کښي د هغو «اولياؤ الشياطينو» په شان کيدی شي، چه د جهالت او ضلالت په تورو تيارو کښي تپرېږي، او در ګرده بدري خوري او له هغو څخه د باندي د وتلو هيڅ يوه لاره نشي موندلی ځکه دي هم دغه تياره رڼا(رڼرا) او قبح حسن ګڼي. او داسي له سره نشي کيدی ځيني مفسرين وائي چه دغه آيت د حضرت حمزه رضي الله تعالیٰ عنه يا حضرت عمر رضي الله تعالیٰ عنه يا د حضرت عمار رضي الله تعالیٰ عنه او ابوجهل په حق کښي نازل شوي دي.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكٰبِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (لکه چي موګرځولي دي فاسقان د مکي مشران) هم داسي ګرځولي دي مونږ په هر قريه (ښار) کښي مشران فاسقان د هغي قريي دپاره د دي چه مکرونه (او حيلي) وکړي دوی په هغو کليو (ښارونو) کښي او نه کوي مکرونه (او حيلي) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چه نه پوهيږي دوی (چه ضرر ئې دوی ته دی).

تفسير: يعني يوازي داسي حيلي او پلمي (بهاني) د مکي معظمي رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړي کړي بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل هم داسي پلمي(بهاني) او حيلي کولي، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي. لکه چه فرعون د موسوي معجزو له ليدلو څخه داسي پلمه (تدبير) او حيله (بهانه) جوړه کړه چه موسی نعوذ بالله د سحر او کودو په زور د سلطنت نيولو په فکر کښي دی. ليکن د دوی دا پلمي (منصوبي) او حيلي بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه کوي او پلمي (منصوبي) او حيلي کوونکي خپل پای (انجام) او عاقبت په خپله خرابوي، او په خپلو لاسونو خپلو ځانونو ته داسي زيانونه رسوي چه د هغو احساس اوس دوی نشي کولی.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ ۘ اللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا

صَغَارٌ عِندَ اللهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

او کله چه به راغی دوی ته کوم آیت (وحی) نو ویل به دوی له سره مونږ ایمان نه راوړو (په دغی وحی) تر هغه پوری چه راکړی شی مونږ ته په شان د هغو آیتونو چه ورکړی شوی وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دی په هغه ځای چه ږدی رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسیږی هغو کسانو ته چه مجرمان دی (په کفر سره) ذلت (سپکوالی) په نزد د الله (په آخرت کښې) عذاب سخت په سبب د هغه چه وو دوی چه مکرونه بې ئې کول (له مؤمنانو سره).

تفسیر: د دوی د مکاری، تکبر، حیلو او پلمو (منصوبو) لتولو یو مثال دا دی چه د انبیاؤ علیهم السلام د صدق کومه نمونه چه ګوری نو وائی چه مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندی نه پوهیږو، مونږ هلته یقین کولی شو چه په مونږ کومه پرښته راښکته شی، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالیٰ پیغام راواوروی، یا دی پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شی:
﴿ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴾
(۱۹ جزء د الفرقان ۲۱ آیت ۳ رکوع) خیر دغه خبره خو الله تعالیٰ ته ښه معلومه ده چه څوک د دی وړ (لایق) او اهل دی چه د رسالت په منصب مشرف شی او د الله تعالیٰ د دی عظیم الشان امانت حامل وګرځی؟ دا نه کوم کسبی شی دی چه په دعا او ریاضت یا په دنیوی جاه او دولت سره حاصل شی او نه هر یو پاک او پلیت سری پرداسی یو جلیل القدره او مهمه ذمه واری باندی فائز او بریالی (کامیاب) کیدی شی، هو! داسی سپین سترګی متکبران، پلمه ګران، (بهانه بازان) حیله بازان او مکاران ښائی وپوهیږی او خبردار شی چه ژر به د دی معزز منصب د طلب ځواب دوی ته د سخت ذلت او شدید عذاب په صورت ورکړی شی.

تنبیه : پر دغه (وقف لازم) باندی چه «الله اعلم» څخه پخوا پر «رسل الله» واقع دی، دوه اسم ذاته سره یو ځای راغلی دی د دعا د قبلیدلو ځای دی. **(اللهم ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الاخرة حسنة وقنا عذاب النار).**

فَمَن يُرِدِ اللهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ

پس هر هغه چه اراده وفرمائی الله چه هدایت وکړی ده ته نو پراخوی سینه

(زړه) د ده له پاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه چه اراده وفرمائی (الله) د گمراه کولو د هغه (د ایمان له لاری) گرځوی (الله) سینه (زړه) د ده تنگ نهایت تنگ گواکی پورته درومی دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته،

تفسیر: یعنی په زور سره آسمانونو ته ختل غواړی، ولی نشی ختلی ځکه زړه ئی تنگیږی. (یعنی د حق له قبوله داسی تښتی او لری کیږی چه وائی آسمان ته تری وختی یا لکه چه د یوه سړی په مخکښی یو ډیر لوړ او مشکل کار وی چه ورته گوری او توان ئی ورته نه رسیږی او زړه ئی ورته تنگیږی، هم داسی ده ته هم اسلام سخت ښکاری.)

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۲۶﴾

هم داسی (چه تنگ کړی ئی دی زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوی الله عذاب پر هغو کسانو چه نه راوړی ایمان. او هم دا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړی دی موږ آیتونه له پاره د (هغه) قوم چه پند تری اخلی (پکښی غور کوی).

تفسیر: هغه کسان چه د ایمان راوړلو اراده نه لری، وربانِدی داسی عذاب او تباهی راځی چه ورو ورو د دوی سینی دومره تنگیږی چه په هغو کښی د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتی کیږی بیا نو هم دغه سینه تنگی (ضیق الصدر) داسی عذاب دی چه د قیامت په ورځ کښی په محسوس ډول (طریقه) ور په مخه کیږی. محقق شیخ الهند قدس الله روحه د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړی ده، چه دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی، عبدالرحمن بن زید بن اسلم رحمة الله علیه هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړی ده مگر ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما دلته له (رجس) ځنی شیطان مرادوی ښائی دا به له دی امله (وجی) وی چه رجس پلیتی ته وائی، او له شیطان څخه ډیر پلیت او ناپاک بل څوک نشته. په هر حال له دی تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسی کیږی: هم دغسی چه پاک الله له ایمان ځنی د ویریدونکو سینه تنگوی، هم داسی پر هغوی باندی د بی ایمانی له وجی شیطان هم مسلط کاوه شی چه له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتی کیږی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه وایی: «اول ئی فرمایلی وو چه کافران قسمونه خوری چه که آیتونه او نښی وگوری نو هرومرو (خامخا) یقین او باور کوی اوس فرمائی چه موږ دوی ته ایمان نه ور په برخه کوو. نو څرنگه به خپل آیتونه او نښی ورښیو. په منځ کښی یی د مری د حلال گڼلو حیلی ئی نقل کړی، اوس ئی د هغی خبری ځواب وفرمایه، د هر چا

عقل چه په دی لوری درومی چه خپله خبره پری نه پړدی او هر هغه دلیل چه واوری څه نه څه پلمه (تدبیر) او حیله جوړوی نو هغه د گمراهی علامه ده. د هر چا عقل چه انصاف منی او د الٰهی حکمونو اطاعت کوی، هم دا د هدایت علامه ده. څرنگه چه په دغو خلقو کښی د گمراهی نښه شته، نو پر دوی باندی به هیڅ یو آیت اثر نه کوی» باقی پاتی شوه دا خبره چه د ضلالت او هدایت د ارادی نسبت الله تعالیٰ ته شوی دی د دی په متعلق مونږ په متعددو مواضعو کښی خبری کړی دی، او وروسته له دی به هم حسب الموقع لازمی لیکنی کیږی، خو دغه مسئله ډیره اوږده ده او معرکة الاراء ده. او مونږ غواړو چه په دی موضوع کښی یوه مستقله رساله ولیکو چه د هغی له لوستلو څخه به د دی تفسیر لوستونکو ته نوری فائدی هم ورسیږی.

لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

شته دی دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی او هم دغه «الله» ولی (مددگار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: یعنی هر هغه څوک چه د اسلام او اطاعت په سمی صافی لاری درومی، هم دی به د سلامتیا کور ته ورسیږی او پاک الله به د ده ولی او دوست او مددگار شی. دا خو د هغو کسانو حال شو چه د دوی ولی او دوست الله تعالیٰ دی یعنی «اولیاؤ الرحمٰن» دی وروسته له دی د «اولیاؤ الشیطان» بیان کاوه شی.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْإِنْسِ ۚ

او (یاده کړه) هغه ورځ چه جمع به کړی (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شی) ای جماعته د جنیانو (د پیریانو) په تحقیق چه ډیر مو تابع کړی دی تاسی له انسانانو.

تفسیر: یعنی ای شیاطین الجن! تاسی ډیر بدبخت انسانان خپل لوری ته متوجه کړی دی او په خپله لاره مو هغه روان کړی دی.

وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُمْ مِّنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ
وَّبَلَغْنَآ أَجَلَنَا الَّذِيٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او وبه وايي دوستان د دوى له انسانانو څخني، اى ربه زمونږ نفع اخيستى ده ځينو زمونږ په ځينو (نورو) او رسيدلى يو مونږ نيتى خپلى ته هغه نيته چه مقرره كړى وه تا مونږ ته (چه قيامت دى او مونږ ترى منكران وو نو اوس به زمونږ څه حال وى؟)،

تفسير: په دنيا كښى هغه انسانان چه د بتانو او نورو عبادت كوى، دوى فى الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت كوى، او دغو به په دى گمان د شياطينو عبادت كاوه چه دوى به زمونږ په كار او ښه راشى، نو ځكه به يى د دوى په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه وركول. برسيره په دى د اهل جاهليت ډيرو كسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت كښى له پيريانو څخنى هم استعانت غوښت لكه چه د «الجن» په سورت كښى ورته اشاره شوى ده او ابن كثير رحمة الله عليه او نورو داسى روايتونه هم نقل كړى دى چه كله د آخرت په ورځ كښى دغه شياطين الجن او شياطين الانس يو ځاى سره ونيولى شى، او د گردو (تولو) حقائقو انكشاف وشى، نو هلته به مشركان داسى عذر كوى چه اى زمونږ ربه! مونږ د دوى عبادت نه دى كړى، مگر خو پخپلو منځونو كښى مو سم د لاسه موقتى كارونه كول او د مرگ د وعدى له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوى كارونو او خپلو چارو كښى د پر مخ بيولو دپاره يو د بل كارونه چلول او ځينى ترتيبونه مو سنجول(سمول)، د دوى عبادت او منل مو له سره مقصود نه ؤ.

قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ

او وبه فرمائى (دوى ته الله) چه اور ځاى ستاسى دى حال دا چه هميشه به اوسئ تاسى په دغه اور كښى مگر (كله) چه اراده وفرمائى الله (د ايستلو د دوى زمهرير يا حميم يا بل كوم عذاب ته)،

تفسير: دا ئى «كله چه اراده وفرمائى الله» د دى دپاره وفرمايه چه د دوزخ عذاب چه دائم دى، خو د هم ده په اراده سره دى هر كله چه اراده وفرمائى د هغه پر موقوفولو هم قادر دى. ليكن پر هغه شى ئى چه اراده كړى ده، او د هغى خبر ئى د رسولانو په ژبه وركړى دى هغه له سره تبديل كيدونكى نه دى.
عموماً مفسرينو د دى آيت ترجمه داسى كړى ده: «وبه فرمائى دوى ته الله چه اور ځاى ستاسى دى چه هميشه به اوسئ تاسى په دغه اور كښى مگر كله چه اراده وفرمائى الله د ايستلو د دوى زمهرير، يا حميم يا بل كوم عذاب ته، نو په دغه وخت كښى به په اور كښى نه وى» چه هم دغه ترجمه غوره ده: ځينو نورو په دغه مورد كښى داسى ليكلى دى، چه شيخ الهند رحمة الله عليه

هغه لیکلی دی یعنی «وبه فرمائی اور دی کور ستاسی تل به اوسیږئ په هغه کښې مګر کله چه اراده وفرمائی الله،».

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بیشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډیر خبردار) دی.

تفسیر : یعنی د مجرمانو له جرائمو څخنی په ښه ډول (طریقه) سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوی.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او هم داسی (چه په دنیا کښې انسی او جنی کفار مو یو په بل باندی مسلط کړی دی په عقبا کښې هم) مسلطوو مونږ ځینی ظالمان په ځینو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: لکه چه تاسی د «شیاطین الجن» او د دوی د انسی اولیاؤ حال واوریده، هم داسی مونږ ګرد (تول) ظالمان او ګنهګاران د دوی د ظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کښې یو له بله سره نژدی کوو، او د هری درجی ظالم، او ګنهګار چه وی دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کښې اچوو. بیا به وویل شی دوی ته داسی چه:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ

ای جماعته د جنیانو (پیریانو!) او انسانانو! آیا نه وو راغلی (بلکه راغلی وو) تاسی ته رسولان له هم دا تاسی نه چه بیانول به دوی پر تاسی آیتونه (احکام) زما او ویرولئ به ئی تاسی له ملاقات د ورځی ستاسی څخه چه دا ده،

تفسیر: پاس د پیریانو او د انسانانو د شرارت او سزا بیان ؤ، او فی الجمله د «اولیاؤ الجن»

ژبنی (زبانی) معذرت هم نقل کړی شوی ؤ، اوس دا راښوولی کیږی چه د دوی هیڅ یو معذرت معقول او د اوریدلو لائق نه دی، په دنیا کښې په دوی د الله تعالیٰ حجت تمام شوی ؤ چه پر هغه باندی به دوی پخپله هم اقرار وکړی. دغه د ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾ خطاب به د قیامت په ورځ کښې وی او مخاطب پیریان او انسانان یعنی د مکلفانو توله مجموعه ده هر جماعت بیل بیل مخاطب نه دی، چه داسی اعتراض وارد شی چه رسولان خو تل په انسانانو کښې مبعوث شوی دی او په پیریانو کښې هیڅ یو رسول نه دی لیږلی شوی، نو بیا د «رسل منکم ـ رسولان له هم دا تاسی نه» ویل به څرنګه صحیح وی؟ اصل دا دی که د مخاطبینو په مجموعه کښې په ظاهری یوی نوعی کښې د رسل اتیان او راتګ متحقق شی، چه غرض ئی ګردو (تولو) مخاطبینو ته بلا تخصیص فائده رسول وی، نو تولی مجموعی ته په خطاب کولو کښې هیڅ اشکال نه پاتی کیږی مثلاً که څوک ووائی چه «ای د عربو او عجمو اوسیدونکو او د مشرق او مغرب ساکنانو! آیا هم دا ستاسی له منځه پاک الله لکه محمد صلی الله علیه وسلم کامل انسان نه دی پیدا کړی؟» د دی عبارت مطلب د هیچا په نزد داسی کیدی نشی چه یو محمد صلی الله علیه وسلم په عربو کښې پیدا شوی دی، بل ئی بنائی چه په عجمو کښې وی، هم داسی به د مشرق بیل او د مغرب به جلا (جدا) محمد وی نو هلته به دا عبارت صحیح وی، علیٰ هذا القیاس دلته داسی وپوهیږئ چه د ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ ﴾ الآیة ـ مدلول یوازی هم دغومره دی چه د جن او انس له مجموعی څخنی رسول لیږلی شوی دی. پاتی شو دا تحقیق چه په هره نوع کښې بیل بیل رسول راشی، یا هر یو رسول د جن او انس ګردو (تولو) افرادو دپاره مبعوث شوی وی، نو دا آیت له دی بیانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخی ګردو (تولو) عالمانو هم دا ثابته کړی ده چه نه د هر یوه رسول بعثت عمومی دی او نه الله تعالیٰ کوم یو جن د مستقل رسول په حیث لیږلی دی د معاش او معاد په اکثرو معاملو کښې دوی حق تعالیٰ د انسانانو تابع ګرځولی دی، لکه چه د «جن» د سورت آیتونه او احادیث او نور پری دلالت کوی. دا کومه ضابطه نه ده چه د مخلوق د هری نوعی دپاره د همغی نوعی کوم سړی رسول ولیږل شی. باقی د انسانانو په لوری د پرښتو لیږل د رسالت په دول (طریقه) د دی په نسبت هغه انکار چه د پاک قرآن په متعددو مواضعو کښې شوی دی، د هغو اصلی منشأ هم دا ده چه عام انسان د پرښتو د لیدلو تحمل په خپل اصلی هیئت سره نشی کولی او د بی اندازی خوف او هیبت له وجی نشی تری مستفید کیدی او که د انسان په صورت راشی نو بلا ضرورت التباس واقع کیږی. په هم دی قیاس سره که د پیریانو په قوم کښې د نبوت د منصب اهلیت وی نو دوی به د انسانانو دپاره له سره نه مبعوث کیدل، څکه چه هلته به هم دغه اشکال ؤ هو! د انسی رسول مبعوثیدل (راپورته کیدل) د پیریانو په لوری د دی له امله (وجی) مشکل نه دی چه د پیریانو په حق کښې د انسانانو رؤیت نه خو غیر قابل تحمل دی او نه د انسانانو صوری خوف او رعب د استفادی مانع کیدی شی. له بل لوری حق تعالیٰ خپل رسول ته داسی د زړه قوت عطا فرمایلی دی چه لکه د پیریانو د یوه هیبتناک مخلوق ویره او رعب هم هیڅ پری نه لویږی.

قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا

نو وائی به چه شاهدی وایو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبلیغ د رسولانو نو وبه فرمائی الله چه) او غره کړی (او غولولی ۋ دوی ژوندون لږ خسیس (دنیوی ژوندون)

تفسیر: یعنی دنیوی لذتونو او شهوتونو دوی له آخرت ځخه غافل کړی دی، دغه خبره ئی له سره په خیال کښی هم نه ګرځی چه له هغه احکم الحاکمین سره مخامخ کیدونکی یو چه د یوی یوی ذری حساب اخلی.

وَشَهِدُوا عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَـٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾

او شاهدی ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندی چه بیشکه دوی وو کافران (په دنیا کښی).

تفسیر: په دی سورت کښی پورته ذکر شو چه اول به کافران له خپله کفره انکار کوی بیا به الله تعالیٰ پخپل تدبیر دوی قائلوی.

ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَـٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَـٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَـٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

دغه (ارسال د رسل) دپاره د دی دی چه نه دی رب ستا هلاک کوونکی د (اهل د ښارونو او د) کلیو په ظلم سره حال دا چه اهل د دی (کلیو او ښارونو) غافلان (بی خبران) وی او هر چاته درجی دی (په ثواب او عقاب کښی) له (جزا د) هغو اعمالو چه کړی وی دوی او نه دی رب ستا غافل (بی خبره) له هغو شیانو چه دوی (ئی) کوی.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ دا عادت نه دی چه بی له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصیان په

گناه باندی په دنیا یا آخرت کښی ونیسی او هلاک ئی کړی نو ځکه پیغمبران او ویرونکی یی ولیږل چه په ښکاره ډول (طریقه) تولو جنیانو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ور څرگند او گرد (تول) پری خبردار کړی بیا چه د چا عمل په کومه درجه او اندازه وی الله تعالیٰ به له هغه سره همغسی معامله وکړی.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غنی (بی پروا) دی (له بندگانو او د دوی له عباداتو) څیښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لیږلو) که اراده وفرمائی نو بوځی به تاسی او خلیفه (ځای نیوونکی ستاسی) به کړی وروسته له تاسی هر هغه چه اراده وفرمائی لکه چه پیدا کړی ئی یئ تاسی له اولادی د قوم نورو نه، بیشکه هغه شی چه له تاسی سره ئی وعده کولی شی (چه قیامت دی) ضرور راتلونکی دی او نه یئ تاسی عاجز کوونکی (د الله تعالیٰ په قدرت د ده کښی).

تفسیر: الله تعالیٰ خپل حجت پر تاسی د رسول په لیږلو تمام کړ، اوس که تاسی د الله تعالیٰ احکام نه منئ او په سمه صافه لاره نه درومئ، نو الله جل جلاله غنی دی او د تاسی او د نورو هیڅ پروا نه لری، که پاک الله اراده وکړی نو تاسی گرد (تول) به په یوه شیبه (دقیقه) کښی له منځه یوسی او د ستاسی په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروی، چه د الله تعالیٰ مطیع او وفادار وی، او دغه ستاسی بیول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هیڅ څه اشکال نه لری، دا چه نن تاسی د خپلو پلرونو او نیکونو په ځای ناست یئ، د پاک الله کار دی چه دوی ئی عقبیٰ ته بیولی او تاسی ئی په دغه دنیا کښی د دوی په ځای کښینولی یئ او ځای یی درکړی دی. په هر حال د الله تعالیٰ کار بیرته پاتی کیدونکی او ستنیدونکی (واپس کیدونکی) نه دی. که تاسی ئی په ځای رانه وړئ پر بل به ئی په ځای کړی. هو! دغه خبره له خپلو ځانونو سره ښه وسنجوئ، (غور وکړئ) که د ستاسی هم دغه شرارت دوام کوی نو د پاک الله عذاب هرومرو (خامخا) پر تاسی راتلونکی دی او تاسی تری نجات موندونکی نه یئ دغه انکار محض حماقت دی. که گرد (تول) مخلوقات هم لاس سره یو کړی او ورته متفق شی، بیا هم دوی د الله جل جلاله د ارادی او مشیت مخه نشی نیولی.

قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۱۳۵﴾

ووایه چه ای قومه زما عمل کوئ تاسي پر حالت خپل سره (چه کفر او عداوت دی) بیشکه زه هم عمل کوونکی یم (پخپل حال سره چه ایمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسي چه څوک چه وی به ده ته (محمود) عاقبت د دار (د آخرت بالیقین) شان دا دی نه مومی بری ظالمان (کافران له عذابه د نیران)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ تاسي په خیر او شر، نفع او ضرر، نیک او بد گردو (تولو) مطلع او خبر کړی یئ، که سره له هغه هم تاسي پری ونه پوهیږئ او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ او له دی تیری او تجاوز څخه لاس وانه خلئ نو تاسي په دغه شرارت کښی دوام وکړئ زه به هم خپله فریضه اداء کړم او عنقریب به دا خبره ښکاره شی، چه د دی دنیا انجام د چا په لاس کښی دی؟ بی له شکه او شبهی د ظالمانو پای (اخر) او انجام ښه نه دی وروسته له دی د دوی د هغو څو اعتقادی او عملی ظلمونو بیان کاوه شی چه په دوی کښی رائج وو، او له گردو (تولو) څخه خورا (دیر) لوی ظلم هغه دی چه د هغه په نسبت ئی فرمایلی دی. ﴿ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ﴾

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيْبًا فَقَالُوْا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿۱۳۶﴾

او مقرر کړی دی دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شی چه پیدا کړی دی الله تعالیٰ (هغه) له کښته (فصله) او چارپایانو یوه برخه نو وائی دوی دا برخه دپاره د الله ده په زعم (عقیده) د دوی سره او دا (بله برخه) دپاره د شریکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چه وی دپاره د شریکانو د دوی، پس (هغه) نه رسیږی الله ته او هغه برخه چه وی دپاره د الله نو هغه رسیږی شریکانو د دوی ته (چه بتان دی، ډیر) بد دی هغه حکم (انصاف) چه کوی ئی دوی.

تفسیر: حضرت شاه صاحب فرمائی چه: «کافرانو به له خپلو کښتونو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو ځنی د الله تعالیٰ په نامه نذرونه او نیازونه ایستل او د بتانو په نامه به ئی هم نیازونه او نذرونه تاکل (مقررول). نو بیا کله چه هغه ساکښ (ذی روح) چه د الله پاک په نامه تاکلی (مقرر) شوی ؤ څه قدر به ئی بهتر لیدو نو هغه به ئی د بتانو له ساکښو (ذی روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوری به ئی د الله تعالیٰ په لوری نه بدلاوه او له هغو دیر ویریدل» هم داسی په کښت (فصل) او کر، په غلو او دانو. میوو او نورو شیانو کښی هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقاً د پاک الله برخی سره ګډه کیده، نو هغه به ئی تری بیلاوه، او د بتانو په لوری به ئی ورستناوه که د الله پاک برخه د بتانو په برخو کښی ورتله، نو هغه به ئی نه ستنوله او داسی پلمی (تدبیرونه) او بهانی به ئی جوړولی چه الله تعالیٰ خو غنی دی که د هغه له برخه څخه څه کمه شی هیڅ پروا نه لری په خلاف د بتانو چه هغوی داسی نه دی. د تماشی خبره دا وه چه دوی له داسی ویناؤ څخه هم نه شرمیدل چه هغه بتان چه په دی اندازه محتاج وی نو بیا دوی څرنګه معبود او مستعان درواه شی؟ او د داسی شیانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟ په هر حال په دی آیت کښی په ﴿سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دی تقسیم تردید وکړ شو. یعنی د الله تعالیٰ په پیدا کړو شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کښی اول د غیر الله د برخی تاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بی انصافی ده؟.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لکه چه مزین کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسی ښائسته کړی دی ډیرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چه شیطانان دی) دپاره د دی چه هلاک کړی دوی او (بل) له پاره د دی چه ګډ کړی (دا شیطانان) پر دوی باندی (ابراهیمی) دین د دوی،

تفسیر : («شرکاء» مرفوع او د «زین» فاعل دی) دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد رحمة الله علیه په «شیاطین» سره کړی دی. د مشرکانو د انتهائی جهالت، ظلم او تیری یوه نمونه دا وه چه ځینو د دوی به خپلی نجونی (جینکۍ) د څوم له شرمه، او د خسر ګرځیدلو له عیبه، او ځینو خپل نور حقیقی اولادونه د دی اندیښنی له سببه چه له کومه او څه به وخوری، وژل او کله کله به ئی په خپلو ځانونو باندی داسی نذرونه منل، که دومره اولاد زما کره وشی، یا می فلانی

مراد پوره شي، نو خپل یو ولد به د فلانی بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تیری او بی رحمي به ئې لوی عبادت او قربت ګڼله، لکه چه شیاطینو هم دغه بد رسم دوی ته د الٰهی خلیل د سنت پشان ښایسته ورخرګند کړی ؤ، په یهودانو کښې تر یوی مودی پوری د اولادونو قتل د قربت او عبادت په دول (طریقه) جاری ؤ چه د هغه تردید د بنی اسرآئیلو انبیاؤ علیهم السلام او علماؤ په ډیر شدت او قوت سره وکړه په هر حال په دی آیت کښې یی د اولاد د قتل د هغو ګردو (ټولو) صورتونو شناعت بیان فرمایلی دی چه په جاهلیت کښې رائج ؤ یعنی شیاطینو د اولاد د قتل تلقین او تزئین د دی له امله (وجی) کاوه، چه په هغه سره په دنیا او آخرت په دواړو کښې خلق تباه او برباد کړی، او د دوی په دین کښې اختلال او جنجال پیښ کړی، هغه کار چه د ابراهیمي او اسماعیلي ملت سره بیخي متضاد او منافی دی، هغه د یوه دیني کار په شان عبادت او قربت معرفي کړی (العیاذ بالله) چیری ابراهیمي سنت او چیری دا حماقت او جهالت؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٧﴾

او که اراده فرمایلی وی الله (په نه کولو د دی کار) نو نه به ؤ کړی دوی دا کار نو پریږده دوی او هغه چه دروغ وائی دوی (پر الله باندی).

تنبیه : هم داسی یو آیت په (٨) جزء د «الانعام» د سورت په (لومړی آیت ١٤ رکوع) او په نورو ځایونو کښې هم په هم دی مضمون نور آیتونه شته، هر هغه شي چه د دغو متحد المضامینو آیتونو په تفاسیرو کښې هلته لیکل شوی دی، هغه دی دلته بیا وکتل شی!.

وَقَالُوْا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٨﴾

او وائي دوی چه (دغه برخه د بتانو که) چارپایان دی او (که) کښت (فصل) ممنوع (حرام) دی چه نه به خوری له دی مګر هغه څوک چه زمونږ خوښ وی په ګمان د دوی سره سم او (ځینی) چارپایان دی چه حرامی کړی شوی دی شاګانی د دوی (له سوریدلو) او (ځینو نور) چارپایان دی چه نه یادوی دغه (مشرکان په وخت د ذبح کښې) نوم د الله پر دوی بلکه (نوم د

بتانو پری یادوی او نسبت کوی د دغو احکامو الله ته) په طریقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا ورکړی دوی ته (الله) په سبب د دی چه وو دوی دروغ به ئی تړل (پر الله).

تفسیر : مثلاً چه نارینه ئی وخوری او ښځی ئی ونه خوری. یا دی نذرانی یوازی همغه کسان وخوری چه د بتخانو مجاوران وی، دا قیود ئی یوازی په خپلو خیالونو سره د ځینو چارپایانو او کښتونو (فصلونو) په متعلق وضع کړی وو چه د بتانو په نامه به ئی وقفول، هم داسی یی سورلی او بار وړل هم د ځینو ساکښانو (چارپایانو) په شا حرام ګڼل، د ځینو مواشیو په نسبت ئی داسی فیصله کړی وه چه د ذبحی یا د سورلی یا لوشلو په وخت کښی پر هغوی د الله تعالیٰ نوم وانخیست شی، او هیڅیری د بتانو په شیونو کښی الله تعالیٰ شریک نشی. برسیره په دی، لوی غضب دا ؤ چه د هسی خرافاتو او جهالتونو نسبت ئی د الله تعالیٰ په لوری کاوه، ګواکی (معاذ الله) هم ده داسی احکام صادر فرمایلی دی او په هم دغو طریقو سره د ده خوښی او خوشالی حاصلیدی شی، له داسی بدو عناوینو سره ئی داسی بهتان او افتراء هم کوله ژر به دوی د داسی ګستاخی او سپین سترګی له سزاوو سره مخامخ شی.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

او وائی دوی چه هغه شی چه په ګیډو د دی چارپایانو کښی دی خالص دی لپاره د نارینه ؤ زمونږ او حرام کړی شوی دی پر ښځو زمونږ، او که وی هغه، مرداره نو دوی (نر او ښځه) پکښی شریکان دی، ژر به سزا ورکړی (الله) دوی ته د (دی) تقریر د دوی، بیشکه دغه (الله) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) ښه علم والا (په هر شی دانا)

تفسیر: یوه داسی مسئله ئی هم له ځانه جوړه کړی وه که بحیره او سائبه ئی ذبح کړه او د هغو له ګیډو څخنی کوم ژوندی بچی ووت نو د هغه له غوښی څخه دی نارینه وخوری! او ښځی دی نه خوری او که مړ ووت، تول ئی تری خوړی شی. د داسی بی سندی مسئلی د جوړوونکو له حاله پاک الله بی خبره نه دی. هو! دی به له خپل حکمت سره سم په مناسب وخت کښی هغو ته مناسبه سزا ورکوی. (او بیشکه الله څښتن (خاوند) د حکمت دی په حکم د حلالو او حرامو

بلکه په هر شي کښي او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کښي).

قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًاۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّحَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ؕ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

بیشکه زیان کړی دی هغو کسانو چه وژلی ئی دی اولاد خپل له جهته د بی عقلی بی له پوهی او حرام کړی ئی دی هغه شیونه چه رزق (روزی) ورکړی دی دوی ته الله له جهته د دروغ تړلو پر الله پوری، بیشکه ګمراهان شوی دی دوی او نه دی دوی لاره موندونکی (حق ته).

تفسیر: له دی نه لویه خرابی، ګمراهی، نقصان او خسران به نور څه وی چه دوی خوشی چتی (فضول) په ناحقه په دنیا کښی له خپلو اولادونو او اموالو څنی بی برخی او محروم شول او په کلک زړه توب، بداخلاقی، او جهل سره مشهور وګرځیدل. او د آخرت دردناک عذاب ئی په خپلو ځانونو واخیست نه ئی له عقله کار واخیست، او نه ئی شرع وپیژندله، نو بیا که دوی سمی لاری ته د راتګ په فکر کښی کیدل، نو څرنګه به وررسیدل؟.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۖ وَلَا تُسْرِفُوْا ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۱۴۱﴾

او الله هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی باغونه (د انګورو له ځمکی) هسک (اوچت) کړی شوی (پر لرګیو) او غیر هسک (اوچت) کړی شوی (پراته پر ځمکه) او د خرما ونه او کښت (فصل) چه مختلفی وی میوی (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کښی) او زیتون (ښون) او انار (نرګوسی) چه متشابه وی (په ونو او پانو کښی) او غیر متشابه وی (میوی د هغو په مزو کښی)، خورئ تاسی له میوی د هغی څنی کله چه میوی ونیسی او اداء کړئ حق د هغی په ورځ د ریبلو (شوکولو) د دی، او بی ځایه یی مه صرفوئ تاسی،

بیشکه چه الله نه خوښوی مسرفان (تیریدونکی له حدودو).

تفسیر : هسک (اوچت) کړی شوی لکه انګور چه پر چیلو او نورو هسکیږی (اوچتیږی) او غیر هسک (اوچت) کړی شوی (چه په خپله هسک (اوچت) وی) لکه خرما، منه، بادام او پسته او نوری دد (تنه) لرونکی ونی یا (غوړیدلی په ځمکه لکه) ختکی، هندوانی او نور چه د هغو ځیلی (جوړنګ) بی د بل کوم شي له اتکاء د ځمکی پر مخ غځیږی او خوریږی.

(﴿ أُكُلُهُ ﴾: اکل میوو او دانو او نورو هغو شیانو ته وائی چه خوړل کیږی.) «متشابهاً» یعنی په صورت او شکل کښی یو له بل سره مشابه او ورته وی، خو په خوند او مزه کښی سره بیل او جلا (جدا) وی.

(﴿ كُلُوا مِن ثَمَرِهِ ﴾، خورئ له میوی د هغی) یعنی هغه غلی او میوی چه الله تعالیٰ پیدا کړی دی د هغوی له خوړلو څخه بی له کومه سنده ځان مه ساتئ هو! د دی دوه خبرو فکر او خیال تل ولری چه د ریبلو او تولولو په وخت کښی هغه حق چه د الله تعالیٰ دی، هغه ورکړئ او نور فضول او بی موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ!. د الله تعالیٰ له حق څخه دلته مراد څه شی دی؟ د دی په نسبت عالمان مختلفی خبری کوی. د ابن کثیر رحمة الله علیه له روایت څخه دا څرګندیږی چه ابتداء په مکی معظمی کښی د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کښی څه برخه ایستل واجب ؤ، چه په مساکینو او فقراؤ صرفیدله وروسته په مدینی منوری کښی د هجرت په دوهم کال د هغه مقدار او د نورو تعیین او تفصیل وکړ شو، یعنی د للمی ځمکی په حاصلاتو (په دی شرط چه خراجی نه وی) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو څخه شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پیدا کړی مو دی) له چارپایانو بار وړونکی او غځیدونکی (په ځمکه)، خورئ تاسی له هغو څخه چه رزق کړی (درکړی دی) تاسی ته الله او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسی په قدمو د شیطان، بیشکه دا (شیطان) تاسی ته دښمن دی ښکاری.

تفسیر : بار وړونکی لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځیدونکی لکه کوچنوتی (واړه) ساکښان (ذی روح) میږی وزی (یا د فرش معنی دا ده چه د وړیو او وژغنو او ویښتانو څخه ئی فرشونه جوړیږی یا دپاره د حلالولو پر ځمکه څملول کیږی یا «حمولة» د انعامو کبار دی او فرش د دوی صغار دی. ځکه چه ځمکی ته د فرش په شان نژدی دی.) د الله تعالیٰ له دی راکړو نعمتونو

ځنی منتفع کیدل، بهره اخیستل په کار دی، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی چه دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجته حرام وګرځول شي یا د شرک او بت پرستی وسیله ئې جوړه کړی له دی نه به بله د شیطان ښکاره دښمني څه وی چه له دی نعمتونو ځنی ئې تاسی په دنیا کښی بې برخی ګرځولی یئ؟، او په آخرت کښی د هغو له امله (وجی) په سخت عذاب اخته کیږئ.

ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ؕ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ نَبِّـُٔوْنِىْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۙ﴿۱۴۳﴾

(الله پیدا کړی دی حلال) اته جوړی (نر او ښځه) له میږو (ګډو) ځنی دوه (نر او ښځه) یعنی په هره نوع کښی یوه ښځه او بل نر په دی ډول (طریقه) دوه دوه جوړه شول چه ګرد (تول) سره اته کیږی) او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه آیا (الله) دواړه نران حرام کړی دی (د میږو (ګډو) او وزو (بیزو) څخه) که دواړه ښځی (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړی یې دی) هغه بچی چه مشتمل وی په هغو باندی رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښیئ تاسی ماته سند (چه علم دی) که یئ تاسی صادقان (رښیتنی په نسبت د تحریم د دی شیونو کښی الله ته).

تفسیر : یعنی د کوم یوه شی حلال او حرام ګڼل یوازی د الله تعالیٰ په حکم سره کیدی شی، بیا په دوی کښی نر یا ښځه یا هغه بچی چه د مور په ګیډه کښی دی که تاسی د ګردو (تولو) انسانانو یا د ځینو په حق کښی حرام وګرځوئ لکه چه په پخوانیو آیتونو کښی تیر شو، آیا له تاسی سره د دی خبری کوم سند شته؟ کله چه له تاسی سره د الله تعالیٰ کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراؤ او نفسی تمایلاتو سره د الله تعالیٰ په پیدا کړو شیانو کښی له خپله ځانه حلال او حرام تاکل (مقررول) له دی خبری سره مرادف دی چه د الوهیت مقام د خپل ځان له پاره تعیین کړئ یا په الله تعالیٰ باندی عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ دا دواړه صورتونه ډیر مهلک او تباه کوونکی دی.

وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ؕ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پیدا کړی دی) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه آیا دواړه نران حرام کړی دی الله که دواړه ښځی یا هغه (بچی ئی حرام کړی) چه مشتمل دی پری رحمونه د دغو دواړو ښځو، آیا وئ تاسی حاضران (لیدونکی) کله چه وصیت (حکم) کاوه تاسی ته الله په دی شیانو، نو څوک دی ډیر ظالم (یعنی نشته لوی ظالم) له هغه چا چه تړی پر الله باندی دروغ دپاره د دی چه گمراه کړی خلق بی له علمه (تحقیقه) بیشکه الله نه کوی هدایت قوم ظالمانو ته (چه د جاهلیت په دین ولاړ وی).

تفسیر : د اشیاؤ تحلیل او تحریم یوازی د الله تعالیٰ په حکم سره کیدی شی او د الله تعالیٰ حکم د انبیاؤ علیهم السلام په وسیله رارسیږی یا حق تعالیٰ بلاواسطه څوک مخاطب گرځوی نو له دی نه معلومه شوه چه دلته دواړه صورتونه منفی دی د پخوانی شق انتفاء ته ئی په ﴿نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ﴾ الآیة - سره او د دوهم شق نفی ته ئی په ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ﴾ الآیة - سره تنبیه وفرمایله، نو د مشرکانو په دغو دعواؤ کښی د افتراء او اضلال څخه ماسواء بل هیڅ شی پاتی نه شو، بلا شبهه له دی نه بل هیڅوک زیات ظالم نشی کیدی چه پر الله تعالیٰ باندی بهتان او افتراء تړی، او د علم او تحقیق له نشتوالی سره سره خلقو ته باطل او غلط مسائل بیانوی او گمراه کوی ئی نو هر څوک چه دا دومره بی حیایی او سپین سترگی خپل ځان ته غوره کړی او د داسی لوی ظلم کولو ته ملا وتړی نو د هغه په نسبت د هدایت موندلو توقع لرل بیخی چټی (بیکاره) او فضول کار دی.

قُلْ لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَّطْعَمُهٗٓ إِلَّآ أَنْ يَّكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهٗ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه نه مومم زه په هغه شی کښی چه وحی کړی شوی ده ماته (تر اوسه پوری) (یو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکی چه خوری هغه مګر که وی دا شی مرداره یا وینه بهیدونکی یا غوښه د خنزیر نو بیشکه دغه خنزیر پلیت دی یا ناجائزه ذبیحه وی چه غږ کړی شوی وی بی د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغی، بیا که څوک (له لوږی) بی اختیاره شی په دغه حال چه نه وی ظالم (پر بل کوم مضطر باندی) او نه تیریدونکی (په خوراک کښی د ضرورت له قدره) نو بیشکه رب ستا لوی بښونکی (د خطیاتو) نهایت مهربان دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر : حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی له هغو ساکښانو (ذی روحو) څخه چه د غوښو خوراک یی رواج درلود (لرلو) هم دا حرام دی.» په دی آیت کښی کفارو ته دا خبره ښووله کیږی، دغه شیان چه پاس ذکر شول ګرد (تول) حلال وو، خو تاسی هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شیان درښوول کیږی چه حقیقتاً حرام دی، او تاسی هغه حلال ګڼئ باقی د آیت مضمون تفسیر او توضیح په (۲) جزء د البقرة په (۱۷۳) آیت (۲۱) رکوع او په «٦» جزء د «المائدی» د سورت په (۳) آیت (۱) رکوع د ﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ ﴾ الآیة ـ په تفاسیرو کښی لیکلی شوی دی هلته دی وکتل شی.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندی چه یهودان دی حرام کړی ؤ مونږ هر نوکداره (جانداره) او له غوایانو او له میږو (ګډو) حرام کړی ؤ مونږ پر دوی باندی وازدی د دی دواړو مګر هغه وازده چه بار کړی وه (لګیدلی وه په) شاګانو د دوی دواړو یا کلمو باندی به وه یا هغه وازده چه لګیدلی به وه له هډوکی سره: دا (تحریم د دی شیونو) جزا ورکړی وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی او بیشکه مونږ خامخا رښتیا ویونکی یو (په دی ویلو خپلو کښی)

تفسیر: یعنی اصلی حرمت خو په هم دغو شیانو کښی شته چه پاس ذکر شول، هوا د موقتی

مصالحو له امله (وجې) ځینی شیان په عارضي ډول (طریقه) سره پر ځینو اقوامو پخوا له دې نه حرام کړی شوي وو مثلاً پر یهودانو باندی د دوی د شرارتونو د سزا له امله (وجې) هر نوک لرونکی حیوان چه نوکان ئې له منځه نه وی جلا (جدا) شوی، لکه اوښ، شتر مرغ، مرغاوی او نور حرام کړی شوي وو، او هم د غوائي او وزی (بيزی) هغه وازده چه پر شا يا کلمو ئې لګیدلی نه وی یا له هډوکی سره متصله نه وی پر دوی باندی حرامه کړی شوی وه. لکه د پښتورګی وازده. د بنی اسرائيلو دغه دعوی غلطه ده چه دغه شیان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانی راهیسی په مستمر ډول (طریقه) سره پرله پسی حرام پاتی دی. رښتیا خبره دا ده چه له دغو شیانو ځنی هیڅ یو شی د ابراهيم عليه السلام په عهد کښی نه ؤ حرام. او د یهودانو د نافرمانی او شرارتونو له امله (وجې) دا ګرد (تول) شیان حرام شول نو هر هغه څوک چه د دی په خلاف دعوی کوی دروغ وائی لکه چه د (٤) جزء په شروع د آل عمران په (٩٣) آیت (١٠) رکوع کښی په: ﴿ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴾ کښی دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی چه د دی خبری اثبات راځرګند کړی!.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

نو که نسبت د دروغو وکړ دوی تاته (په دغی وحی کښی) نو ووایه (ای محمده دوی ته) چه رب ستاسی خیښتن (مالک) د رحمت واسع (ډیر پراخ) دی (چه تلوار نه کوی په تعذیب ستاسی)، او نه ګرځاوه شی عذاب د الله له قومه ګنهګارانو (کافرانو نو مه مغروریږئ په دی امهال).

تفسیر: تاسی تر اوسه پوری د الٰهی رحمت د پراخی له کبله (وجې) نجات موندلی دی نو داسی مه ګڼئ چه عذاب له تاسی ځنی لری شوی دی کذا فی «موضح القرآن».

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِن تَتَّبِعُونَ

إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

ژر به ووائی هغه کسان چه شرک یی کړی دی که اراده فرمائلی وی الله (په طریقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه ؤ غوره کړی مونږ او نه پلرونو زمونږ او نه به حرام کړی ؤ مونږ هیڅ شی، لکه هم دغه (مکذبان) نسبت د دروغو کړی ؤ هغو کسانو چه پخوا له دوی څخه وو تر هغه پوری چه وڅاکه دوی عذاب زمونږ، ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا شته تاسی سره څه علمی سند چه راوباسئ تاسی هغه مونږ ته، پیروی نه کوئ تاسی (د هیڅ شی)! مگر د تش گمان (اټکل خپل، نه له علمه) او نه یئ تاسی مگر خو دروغ وایئ (په الله) ووایه (ای محمده! دوی ته که نه وی تاسی سره څه دلیل) نو الله لره دی دلیل کامل (دپاره د الزام ستاسی) نو که اراده فرمایلی وی (الله د هدایت ستاسی نو) خامخا هدایت به ئی فرمایلی ؤ تاسی تولو ته.

تفسیر : په تیره رکوع کښی له مشرکانو څخه مطالبه کړی شوی وه چه هغه حلال او طیب شیان چه تاسی حرام گرځولی دی او دغه د تحریم نسبت الله تعالیٰ ته کوئ د هغه سند او دلیل راوړئ دلته هغه دلیل بیان کړی شوی چه دوی یی وړاندی کوونکی وو. یعنی که الله تعالیٰ اراده کړی وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چه مونږ او زمونږ اسلاف یی نه یوازی له دغه تحریم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو څخه هم ژغورلی (ساتلی) وی کله چه ئی نه یو ژغورلی (ساتلی) او مونږ همغسی پری پاتی او دوام لرو نو ثابته شوه چه د هغه په دربار کښی زمونږ دا گردی (تولی) چاری مقبولی او ښایسته دی. او که زمونږ دغه کارونه (چه له قدیمه راهیسی ئی کوو) د ده په نزد خراب او نامناسب وی نو مونږ یی ولی داسی خوشی او آزاد او په خپل سر پریښی یو؟.
دغه خبره د پوهیدلو وړ (قابل) ده چه یو نیکنام او مدبر حکومت هغه څوک چه په تحریک او بغاوت کښی شریک وی د یقینی اطلاع او کافی قدرت سره یی هم په همغه اوله ورځ نه نیسی او د سیاست په دار ئی نه ځړوی او د ده د حرکاتو کتنه او نگرانی کوی او کله کله ورته د خپلی رویی د اصلاح کولو په نسبت هدایت هم ورکوی او موقع ورکوی چه د خپلو حرکاتو نتیجو ته فکر وکړی او ښه ئی وسنجوی (غور وکړی) او خپل ځان پخپله بیرته سم کړی او کله چه د ده له اصلاح څخه مأیوس شی، نو یی خوشی کوی او پریږدی ئی تر څو خپل مطلبونه عملی کړی، او د بغاوت مکمل اسناد دلایل او مواد یی پیدا شی، چه د هغو په اساس او استناد د ده د جرم

او غداری انتهائی نتیجه د اصول او قانون له مخی علیٰ رؤس الاشهاد ثابت شی، په دغو ګردو (تولو) صورتونو کښی د مجرم د ملونو (زمام) له خوشی پریښودلو او سم د لاسه د سزا له نه ورکولو څخنی آیا دا ثابتیږی چه د حکومت په نظر کښی د هغه اعمال او اجراآت جرم او بغاوت نه دی؟.

لومړی له هغه قانون څخه چه پخپله حکومت خپور (خور) کړی دی معلومیږی چه دغه افعال د حکومت په نظر کښی ګناه وه. دوهم کله چه دغه مجرم د مهلت له تیریدلو څخه وروسته د عدالت محکمی ته وړاندی شی او له قانونی اثبات او په ګناه باندی له اقرار کولو څخه وروسته په اعدام یا په دایمی حبس باندی محکوم شی نو په دغه وخت کښی به د سر په سترګو ولیدل شی چه د حکومت په نظر کښی د ده جرم په کومه اندازه و؟!

په هر حال د حکومت سم د لاسه سزا نه ورکول سره له دی چه پر جرم باندی پوره یقین هم لری او د کافی زور او قوت خاوند هم دی د دی خبری دلیل نشی کیدی چه هغه جرم له سره جرم نه ګانه کیږی، په هم دی قیاس کړئ چه هغه احکم الحاکمین جل جلاله د دنیا د پیدائښت له اوله تر نن پوری د خپلو صادقو او پاکو نائبانو او رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو څخنی خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوی او په ښکاره او صاف ډول (طریقه) دوی ته دا وربښیی چه کوم اعمال د ده په دربار کښی غوره او کوم ئی ناغوره دی؟ کله پرله پسی او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږی، په دی منځ کښی تر هغی اندازی پوری چه له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) و ورسره مسامحت وشو او سترګی وړباندی پتی شوی، کله چه د معمولی تنبیهاتو ضرورت پیښ شوی دی نو ګړی په ګړی هغه هم ورکړی شوی دی او هغو کسانو ته یی لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی چه د دوی د شقاوت او بدبختی جامونه تر څندو (غاړو) ډک شوی ؤ او په صاف او ښکاره ډول (طریقه) سره د خپل الله جل جلاله د انتهائی سزا مستحق ګرځیدلی او په خپله سزا او هیداد باندی د رسیدلو وړ (مستحق) او لائق ګڼلی شوی وو. لکه چه ډیرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دی دنیا کښی څکلی دی، نو بیا د دغسی حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخی د کوم قوم په کومو جرائمو کښی د سزا له نه مبتلا کیدلو او سم د لاسه د دوی په عذاب له نه آخته کیدلو څخه څرنګه دغسی استدلال کیدی شی چه ګواکی (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالیٰ په نزد غوره دی. که نه الله تعالیٰ به د یوی ګړی له مخی هم ورته مهلت نه ورکاوه.

پاتی شوه دغه خبره چه پاک الله انسان د پیدائښت له ابتداء څخه ولی داسی نه دی پیدا کړی چه دی طبعاً د ناکارو کارونو په لوری قطعاً نه ورتلی او په دی ډول (طریقه) سره دی فطرتاً مجبور کیده چه د نیکی او ښیګنی څخه ئی ماسواء بل هیڅ شی نه شوی غوره کولی؟ که په غور او دقت سره وکتل شی نو د دی سوال مطلب دا دی چه: انسان ولی په داسی یوه صورت سره نه دی پیدا کړی شوی چه انسان نه وی؟ یا خو د خښتی او تیږی (ګټی) په شان جوړ شوی وی چه له ادراک او شعور او کسب او اختیار څخه بیخی تش او عاری وی یا د سپیو، خرو، آسونو او

نورو ساکښانو (ذی روحو) په شان لږ څه جزوی احساس او شعور لرونکی حیوان وی چه له ازله تر ابده پوری د خپلو مخصوصو او متشابه ؤ افعالو او احوالو په محدودو دایرو کښی چورلیدی، یا ئی ورته دیر زیات عزت او کرامت ور په برخه کړی وی او د ملائکو په دله کښی ئی شامل کړی وی چه هغو یوازی د طاعت او عبادت په غوره کولو کښی مجبول او مطفور دی. الحاصل دغه د کلی ادراکاتو او عظیم الشان کسبی تصرفاتو لرونکی ترقی او په مخ تلونکی نوع له سره د شتوالی په ډگر کښی نه دروله کیده.

زه پوهیږم چه هیڅ یو انسان به چه په لوړ غږ سره د خپل شرافت او کرامت دعوی کوی داسی جرائت ونه کړی چه بیخی د خپلی نوعی له وجود څخنی مخالفت وکړی، بیا که د انسانی نوعی پیدا کول له دغو عقلی او عملی قوتونو او د کسب او اختیار له آزادی سره د عالم د نظام د تکمیل له پاره ضروری وی، نو د دی تکوینی نظام د آثارو او نتائجو قبلول هم ضروری دی دا څرنگه کیدی شی چه د ژوندانه په مادی او معاشی شعبو کښی انسانو ته د عقلی او کسبی روحانیت په میدانونو کښی د همغه زړه، دماغ، کسب او اختیاری قوت لرونکی انسانان گرد (تول) سره د یوی سمی او صافی لاری په تللو مجبور شی او هیڅ یو له دوی څخنی داسی قدرت او حق ونه لری چه یو قدم دی خوا او هغی خوا وړاندی یا وروسته کیږدی

که د عالم په مجموعه کښی د انسانی نوعی موندل په خپل موجوده حقیقت سره ضرور دی نو د نیکو او بدو له اختلافه هم لا بدی ده او د هم دغه اختلاف وجود د هم دی خبری لوی دلیل دی هر هغه فعل چه واقع کیږی ضروری نه دی چه د الله تعالیٰ په نزد دی غوره هم وی که نه د مختلفو او متضادو افعالو په موجودیت کښی به د دی خبری تسلیم ضروری وی چه مثلاً خوش اخلاقی هم د الله تعالیٰ خوښه ده او بد اخلاقی هم، ایمان راوړل ئی هم خوښ دی او بی ایمانی هم، چه دا صراحتاً باطل دی. بیشکه که د الله تعالیٰ اراده وی نو د انسان خلقت به ئی داسی کاوه چه گرد (تول) به سره د نوی لاری پر تللو مجبور وو لیکن کله چه داسی نه ده واقع شوی نو هم دغه بالغه حجت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چه ﴿ لَوْشَآءَاللّٰهُ مَآاَشْرَكْنَا ﴾ الآیة - په ویلو سره په الهٰی مشیت او رضاء کښی د تلازم اثبات کوی. څکه چه د دومره شدیدو اختلافاتو له موجودیت سره د دوی له اصوله سره موافق د دی خبری منل لازمیږی چه مثلاً خالص توحید هم د الله تعالیٰ په نزد صحیح او مرضی دی او د هغه نقیض جلی شرک هم، وقس علیٰ هذا له دغو دلائلو څخنی ثابته شوه چه د مشرکانو دغه استدلال چه ﴿ لَوْشَآءَاللّٰهُ مَآاَشْرَكْنَا ﴾ الآیة - خوشی لغو او چتی (بیکاره) او فضول دی او هیڅ یو داسی برهان او علمی اصول له هغوی سره نشته چه هغه د عاقلانو په مخ کښی وړاندی کړی شی او یوائحی اتکلی غشی او تخمینی خبری دی چه د الله تعالیٰ بالغه حجت پری تردیدوی چه د هغه په لوری په ﴿ فَلَوْشَآءَلَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴾ کښی اشاره فرمایلی ده، یعنی انسانی فطرت داسی نه دی پیدا کړی شوی چه گرد (تول) سره سم د هدایت پر لاره برابر لاړ شی، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادی ور په برخه فرمایلی ده چه د هغی اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو څکه لازم دی

چه د دی آزادی د استعمال په وخت کښې لاری مختلفی وی، څوک په نیکی پسی مندی ووهی او څوک د بدی په لوری وځغلی، یو د الله تعالیٰ د رضاء او خوښی مظهر وګرځی او بل د ده د قهر او غضب مورد شی، په دی ډول (طریقه) سره هغه آخری مقصد چه د کائناتو خالق د دی عالم د پیدا کولو څخه اراده فرمایلی ده یعنی د خپل جمالی، او جلالی صفاتو اظهار علی الوجه الاتم سره، پوره شو ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ که نه چه ګرد (تول) عالم پر یوه حال فرض کړ شی نو د ځینو الهٰی، صفاتو اظهار به ممکن کیده او د ځینو نورو د ظهور له پاره به هیڅ یو ځای او محل نه پاتی کیده تر دی ځایه پوری هر څه چه مونږ ولیکل هغه پر دغه تقدیر وو چه د مشرکانو ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا﴾ له قوله څخه دا غرض ؤ چه دوی د خپلو کفریاتو او خرافاتو د استحسان اثبات پسی لویدلی وو، لکه چه د دوی له احوالو څخه ظاهر دی، که د دی کلام ځنی د دوی مقصد یواځی معذرت وی یعنی چه الله تعالیٰ د هر شی اراده فرمائی همغسی پر مونږ باندی کوی، ښه وی که خراب په هر حال د ده په مشیت سره دی نو بیا ولی انبیاء او رسولان زمونږ سره د الله تعالیٰ د مشیت په مقابل کښې مزاحمت کوی؟ او ولی مو د الله تعالیٰ له عذابونو څخه ویروی؟ نو د هغه ځواب دا دی چه: د هغه پاک الله په اراده سره چه تاسی د دی شنیعو افعالو مرتکب او مکتسب کیږئ نو د هغه په مشیت سره انبیاء او رسل علیهم السلام هم ستاسی مزاحمت کوی، او همغه مشیت دی چه ستاسی له مکتسباتو سره مناسب عذاب درلیږی، څرنګه چه الله جل جلاله پخپل قدرت سره مار پیدا کړی دی، همغسی ئی د مار چیچلی په حق کښې د ربړیدلو یا مړ کیدلو اثر هم مرتب کړی دی که د مار په چیچلو کښې د مار خوړلی فعل او اختیار څه مداخله کړی وی او که ئی نه وی کړی، هم داسی ستاسی په شرک او کفر کښې دائمی هلاکت، او په ایمان او صالح عمل کښې د ابدی سعادت تاثیر آچول هم د همغه الله جل جلاله د قدرت او مشیت کار دی چه له هغه ځنی د ګردو (تولو) اسبابو او مسبباتو د سلسلی تخلیق شوی دی که چیری تاسی د خپلو مشرکانه ؤ اطوارو سره احتجاج کولی شئ! نو د رسولانو ارسال او د عذاب انزال او نور ځنی په بیرته ګرځیدلو کښې د الله تعالیٰ د مشیت په عمومیت ګرد (تول) امر هم د هغه مشیت د کار فرمایلو نتیجه وګنئ!، او د الله تعالیٰ بالغه حجت تمام وبولئ! بیشکه که د الله تعالیٰ اراده وی نو تاسی ګرد به ئی د هدایت په سمه لاره برابر کړی وی لیکن الله تعالیٰ ستاسی د سوء استعداد لامله (له وجی) داسی اراده ونه فرمایله، آخر ستاسی له بده اختیاره هغه افعال چه صادر شوی دی د هغه طبیعی اثر د عذاب په صورت هرومرو (خامخا) مرتب کیدونکی دی (العیاذ بالله)

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغوی چه شاهدی ورکوی دوی (په دی) چه بیشکه الله حرام کړی دی دا شیونه، نو که شاهدی ورکړه دوی نو ته شاهدی مه وایه له دوی سره (مه ئی قبلوه اعتبار پری مه کوه !) او مه کوه متابعت د آرزوگانو (خواهشونو) د هغو کسانو چه نسبت د دروغو کوی آیتونو (احکامو) زمونږ ته او د هغو کسانو چه نه راوړی ایمان (نه کوی یقین) په آخرت باندی حال دا چه دوی له ربه خپله سره برابروی (نور شیان په عبادت کښی)

تفسیر: یعنی عقلی دلیل خو پاس معلوم شو اوس که پر دغه له خپله ځانه جوړ کړی تحریم باندی تاسی کوم نقلی دلیل لرئ نو هغه راوړئ!، آیا له تاسی سره داسی شاهدان موجود دی؟، چه داسی بیان وکړی، چه هو! د دوی په مخ کښی پاک الله دغه شیان حرام کړی وو، ظاهره ده چه داسی واقعی شاهد چیری پیدا کیدی شی؟ او که دوه ، څلور داسی گستاخ، سپین سترگی او بی حیاء کسان د داسی شاهدی ورکولو دپاره چمتو (تیار) هم شی نو د داسی کسانو شاهدی ته له سره غوږ مه ږدئ!، او مه د دوی د خواهشونو څه پروا کوئ. تر دی ځایه پوری د هغو شیانو بیان ؤ چه مشرکانو پخپله رأیه او هوا او هوس حرام کړی وو او بیا د هغو له پاره ئی له خپله ځانه حیلی، پلمی (بهانی) او باطله عذرونه وړاندی کول، وروسته له دی نه هغه شیان بیانیږی چه د پاک الله له خوا حرام شوی دی او له پخوا راهیسی یی تل حرام گڼلی او حرام پاتی دی لیکن دغه مشرکان پکښی مبتلا دی.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه راشئ! چه زه ولولم (در واوروم) هغه چه حرام کړی دی رب ستاسی پر تاسی باندی چه شریکان مه نیسئ تاسی له دغه (الله) سره هیڅ شی، او (نیکی کوئ تاسی) له مور او پلار سره په نیکی کولو سره او مه وژنئ تاسی اولاد خپل له (ویری د فقر او) خواری نه، مونږ رزق (روزی) درکوو تاسی ته او هم دی ته،

تفسیر: عربیانو به د مفلسی لامله (له وجی) ځینی وختونه خپل اولادونه وژل او ویل به ئی چه

مونږ پخپله خواږه نه مومو نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک ور برابر کړو او وربانديږ وئی خورو؟. نو ځکه فرمائی رزق ورکونکی خو پاک الله دی چه تاسی او هم ستاسی اولادی او هم نورو مخلوقاتو ته ئی ورکوی، په بل ځای کښی د «املاق» په ځای «خشية املاق» فرمایلی دی یعنی د مفلسی له ویری به ئی هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وی چه اوس مفلسان نه دی مگر ویرېږی کله چه مو آل او عیال زیات شی نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پیدا کوو؟. څرنگه چه پخوانی طبقی ته پخوا له عیاله د خپل ځان د دوډی فکر او سخته اندیښنه پیدا شوی وه او دوهمه طبقه د عیال ډیروالی پریشانه کړی وه، ښائی له هم دی کبله (وجی) ئی دلته له «من املاق» سره ﴿نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ او په هغه آیت کښی ئی له «خشية املاق» سره (نرزقهم وایاکم) ارشاد فرمایلی وی والله اعلم.

تنبیه : په قرآن کریم کښی دری ځایه په توحید پسی د والدینو احسان متصل راغلی دی له دی جهته لکه چه پروردگار حقیقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسی مجازاً مور او پلار هم د ولد حامی، مربی او روزونکی دی. نو ځکه د خالق جل وعلیٰ شانه د توحید او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کښی له گردو (تولو) نه پخوا او زیات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

حضرت وائی که جنت د چا په کار وی - د مؤمنو تر پښو د مور او پلار وی
ځان دی خاوری کړی د دوی تر قدمونو - که د چا د جنت عیش گلزار په کار وی

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

او مه نژدی کیږئ، فواحشو (بی حیائی، ناکارو کارونو) ته هغه چه ښکاره وی له دی (فواحشو) او هغه چه پټ وی،

تفسیر: له «مه نژدی کیږئ» څخه ښائی دا مراد وی چه د داسی کارونو له مبادیو او وسائلو څنی هم ځان ژغورل (بچ کول) په کار دی. مثلاً همغسی چه له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (بچ کوئ) ، له بدو کتلو، بد لیدلو بد ویلو، بد کولو څنی هم اجتناب او پرهیز په کار دی.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

او مه وژنئ تاسی نفس هغه نفس چه حرام کړی دی الله (وژل ئی) مگر (وژنئ ئی) په حقه سره

تفسیر : د «الا بالحق» استثناء ضروری وه ځکه چه د «قاتل العمد» او «زانی المحصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل پکښی داخل دی لکه چه په صحیحو احادیثو کښی د هغو تصریح وارده

شوی ده، او مجتهدینو، ائمه ؒ هم پری اجماع فرمایلی ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۵﴾

دا (څلور نهی او یو امر) حکم کړی دی الله تعالیٰ تاسی ته په دی سره له پاره د دی چه عقل وچلوئ (پکښی) تاسی.

تفسیر : له دی آیت څخه د دی گردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (۱) شرک بالله (۲) له مور او پلار سره بدسلوکی (۳) قتل الاولاد. (٤) د بی حیایی گرد (ټول) کارونه مثلاً زنا او نور (٥) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدی کیږئ تاسی مال د یتیم (پلار مړی) ته مگر (ورنژدی شئ) په هغی طریقی سره چه هغه ډیره ښه وی تر هغه پوری چه ورسیږی دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړی) په مال کښی بی ځایه تصرف حرام دی، هو! په بهتری او مشروعی طریقی او احتیاط سره د یتیم په مال کښی د ده «ولی» او «وصی» تصرف کولی شی هر کله چه یتیم ځلمی او قوی شو او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وگرځید، نو مال دی ور وسپارل شی.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسی پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مگر په اندازه د توان (طاقت) د هغه

تفسیر : یعنی د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کښی کوښښ وکړئ او په هم دغو تاسی مکلف یئ، الله تعالیٰ هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوی.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چه خبری کوئ تاسی (په کوم شی کښی) نو حق (رښتیا) ووایئ اګر که وی (مقول له یا مقول علیه) خاوند د خپولی (هم)،

تفسیر: یعنی ښائی د هیڅا قرابت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځی.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۚ

او په عهد د الله وفا کوئ تاسی،

تفسیر : ښائی د الله تعالیٰ په اوامرو او نواهیو باندی په کلکی عقیدی سره عمل وکړئ! که د الله تعالیٰ په نامه نذر پر ځان ومنئ! یا قسم وخورئ!، ښائی چه هغه پر ځای کړئ! ولی په دی شرط سره چه په کومی نامشروعی خبری نه وی.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ۙ﴿۱۵۲﴾ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ ؕ

دا (دری امرونه یوه نهی) حکم کړی دی (الله) تاسی ته په هغه سره له پاره د دی چه پند واخلئ تاسی! او (حکم کړی دی الله چه) په تحقیق دغه (د دی سورت ذکر شوی احکام) لاره زما ده برابره (جنت ته) نو متابعت وکړئ تاسی د دغی (لاری)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو نو تار په تار به کړی (دغه متابعت) تاسی له لاری (سمی) د الله نه (چه د وحی اتباع او د برهان اقتفاء ده)،

تفسیر: یعنی د پورتنیو مذکوره احکامو تعمیل او د الله تعالیٰ د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، هم دغه سمه لاره (صراط المستقیم) ده، چه د هغی د طلب تلقین د (الفاتحه) په سورت کښی په «اهدنا الصراط المستقیم» سره شوی دی، دغه لاره تاسی ته درښوولی شوی ده، اوس پر هغی سم برابر تلل ستاسی کار دی، هر څوک چه پرته (علاوه) له دی لاری تګ وکړی نو د الله تعالیٰ له لاری څخنی بی لاری او ګمراه کیږی.
تنبیه: له عبد الله بن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما څخه روایت دی چه دغه دری مذکوره آیتونه چه په لسو احکامو مشتمل دی له محکماتو څخنی دی چه په هیڅ شریعت کښی ئی نسخ نه ده راغلی.

ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾ ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِيْٓ اَحْسَنَ وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۵۴﴾

دا (اتباع د سمی لاری) حکم کړی دی (الله) تاسی ته په دی سره له پاره د دی چه ځان وساتئ تاسی (له گمراهی نه). پس (له دی نه دا واورئ چه) ورکړی ؤ مونږ موسیٰ ته کتاب (تورات) دپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندی. چه نیکی کوی او (دپاره د بیان او) تفصیل د هر (دینی) شي او (دپاره د) هدایت او رحمت دپاره د دی چه دوی په ملاقات د رب خپل ایمان راوړی.

تفسیر : معلومیږی هغه احکام چه پاس له ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ څخه تر دی ځایه پوری مونږ ته آورولی شوی دی، دغه همیشه جاری او گرد (تول) انبیاء علیهم السلام او شرائع پری متفق وو، وروسته الله تعالیٰ پر موسیٰ علیه السلام تورات نازل کړ چه شرعی احکام پکښی په زیات تفصیل سره مندرج وو د تورات له اعطاء څخه وروسته د هغی زمانی پر نیکی کوونکو باندی الله تعالیٰ خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر یوه ضروری شی احکام ئی په شرح او بسط سره بیان وفرمایل او د هدایت او رحمت ورونه ئی مفتوح کړل تر څو خلق پری په ښه شان سره وپوهیږی او پری عمل وکړی او له خپل الله تعالیٰ سره د ملاقات پوره یقین حاصل کړی.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَاتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۵۵﴾

او دا (قرآن یو) کتاب دی چه نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډیر گټور) دی نو متابعت وکړئ تاسی د دغه (قرآن) او وویریږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته ئی) له پاره د دی چه په تاسی رحمت وکړ شی.

تفسیر: یعنی تورات خو همغسی محترم کتاب ؤ چه ؤ، لیکن دا عظیم الشان قرآن خو داسی یو مقدس او لوی کتاب دی چه پخپل روښان هدایت او ظاهری او باطنی حسن او جمال او کمال سره ستاسی په مخ کښی ځلیږی د ده د محاسنو او فضائلو او کمالاتو په نسبت څه ولیکل شی.

د لمر دلیل پخپله لمر دی د پاک قرآن د ظاهری او باطنی برکاتو او صوری او معنوی کمالاتو په نسبت بی اختیاره د هر چا له خولی څخه داسی د تعریف او ستاینی الفاظ راوځی:
(ډیری ښیګڼی (فایدی) لری، محمدی پاک قرآن ، د زړو سرور، د سترګو نور، معنی صورت ئی روښان)
اوس ښی او کیڼ ته د کتلو هیڅ ضرورت نه دی پاتی، که څوک غواړی چه د الله تعالیٰ، له رحمت څخنی زیاته حصه او پوره برخه واخلی نو پر دغه آخری او مکمل کتاب باندی دی عمل وکړی! او له پاک الله څخنی دی وویریږی! او زیار (کوشش) دی وکاږی! چه د دی کتاب د هیڅ یوی برخی څخه مخالفت ونه کړی.

أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾

(او نازل کړی ؤ مونږ دا کتاب لپاره د دی) چه و (نه) وایئ (ای عربو په قیامت کښی) بیشکه خبره دا ده چه نازل کړی شوی ؤ کتاب پر دوو طائفو (یهودو او نصاریٰ ؤ) پخوا له مونږه او بیشکه شان دا دی چه وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چه زمونږ په ژبی نه ؤ).

تفسیر : یعنی د دی مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو امیانو ته د داسی وینا موقع نه ده پاتی شوی چه هغه پخوانی آسمانی کتابونه چه د الله تعالیٰ پر شرائعو مشتمل دی او پخوا له دی نه نازل شوی دی زمونږ له علم او پوهی سره سم په هغو دواړو فرقو یهودانو، نصرانیانو باندی نازل شوی دی چه هغه خلق ئی پخپلو منځونو کښی سره لولی او لولوی ئی او ځینو د هغو ترجمه په عربی سره هم کوله. مثلاً ورقه بن نوفل او نور له ډیری مودی راهیسی په دغه شوق، رغبت، فکر او اندیښنه کښی مشغول او لګیا وو چه عرب یهود کړی یا ئی نصرانی وګرځوی. مګر مونږ د دوی له هغو تعلیماتو، تدریساتو ښوونو او ویناؤ سره هیڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو)، بحث په دی کښی نه دی چه کوم شی چه یهودان او نصرانیان لولی او لولوی ئی تر کومی اندازی پوری پخپل اصلی سماوی صورت محفوظ پاتی دی بلکه یواځی مقصود هم دغومره دی چه د دی شرائعو او کتابونو اصلی مخاطبان فقط بنی اسرائیل ؤ اګر که د هغو د تعلیم ځینی اجزاء لکه د توحید او دینی اصولو دعوت د خپلی پراختیا او تعمیم په اثر له بنی اسرائیلو څخه ماسواء د نورو اقوامو په حق کښی هم عام شوی وی او سره له دی کوم شریعت او سماوی کتاب چه په مجموعی هیئت سره پر کوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وی، که د هغه له درس او تدریس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندی یو غیور او

ځان باندې ځانمننې قوم څه علاقه او اړه (مجبوري) ونه لري څه مستبعد نه دي، نو ځکه دوی ویلی شوی چه کوم آسماني کتاب او شریعت زمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چه د بل کوم مخصوص قوم له پاره لیږلي شوی دي. دومره علاقه نه لرو نو بیا به مونږ د شرائعو پر ترک ولی ماخوذ کیږو! مګر نن دوی ته د داسي حیلو او پلمو (تدبیرونو) کولو موقع نه ده پاتي، د الله تعالیٰ حجت د ده د روښان کتاب د عمومي هدایت او رحمت باران مخصوصاً د دوی پر کورونو نازل کړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم تری ړومبی مستفید شي او بیا دا د الله تعالیٰ امانت او رحمت تمام سور تور زیړ سپین نسلونو او تکمو او د مشرق، لمرخاته، مغرب، لمر پریواته، شمال، ښی، او جنوب، سهیل ګردو (تولو) هستیدونکو ته په ډیر احتیاط او حفاظت سره ورسوی، ځکه چه دغه کتاب د کوم خاص قوم او ملک له پاره نه دی لیږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (تول) جهان دی لکه چه د الله تعالیٰ په فضل او توفیق د عربو په وسیله د ملک العلام دغه آخري او عام پیغام د دنیا تولو ځایونو ته تبلیغ او اعلام شوی دی، والحمد لله علیٰ ذلک.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

یا چه و (نه) وایئ (ای عربو په قیامت کښې) که وی مونږ چه نازل کړی شوی وی پر مونږ باندې کتاب (لکه چه په دوی نازل شوی دی) نو هرومرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونکي له دوی نه نو په تحقیق راغلی دی تاسی ته حجت ښکاره (عربي قرآن) له رب ستاسي او هدایت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت کوئ د ده)

تفسیر: یعنی د پخوانیو امتونو د احوالو له اوریدلو څخه ښائی ستاسي په زړونو کښې داسي یو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پیدا شوی وی که پر مونږ باندې د الله تعالیٰ کتاب نازل شوی وی، نو مونږ به له نورو څخنې زیات عمل پری کاوه او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالو آثار ورښوول، نو ځکه تاسی ته له هغوی څخنې ډیر ښه کتاب درکړ شو. څو اوس په علم الشهود سره هم وګورو چه څوک ښه عمل پری کوی؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوک دی زیات ظالم (یعنی نشته لوی ظالم) له هغه چا چه نسبت د دروغو کوی په آیتونو د الله او څنګ کوی (ګرځی) له دی (آیتونو) څخه، ژر به (مونږ) سزا ورکړو هغو کسانو ته چه څنګ کوی ګرځی دوی له آیتونو زمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دی چه وو دوی چه څنګ به ئی کاوه (ګرځیدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسی روښان او بی مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چه د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړی یا ئی له قبلولو څخنی غاړه وغړوی یا د نورو مخه ونیسی چه پری ایمان رانه وړی نو له ده څخنی لوی ظالم به بل نه وی.

تنبیه : د ﴿ وَصَدَفَ عَنۡهَا ﴾ دوه معناګانی له اسلافو څخنی منقولی دی «امتناع» او «اعراض» دلته مغفور شیخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړی ده.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَۗ يَوۡمَ يَأۡتِي بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفۡسًا إِيمَٰنُهَا لَمۡ تَكُنۡ ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيۡرًاۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

نه کوی انتظار دوی (د هیڅ شی) مګر د دی چه راشی دوی ته ملائکی (پرښتی د موت یا د عذاب) یا راشی (عذاب د) رب ستا یا راشی ځینی دلائل (د قدرت) د رب ستا (چه علامی د قیامت دی): په هغه ورځ کښی چه راشی ځینی دلائل د (قدرت) د رب ستا نه به رسوی فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده چه نه وی دا نفس چه ایمان ئی راوړی وی پخوا (له دی نه) یا (نه وی) چه کسب ئی کړی وی په ایمان خپل کښی څه خیر (نیکی)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه انتظار کوئ تاسی بیشکه مونږ هم انتظار کوونکی یو.

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ له لوری د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول او آسمانی کتابونه راښکته شول: تر دی چه د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی

نو بیا هم ئی دوی نه قبلوی نو ښائی چه دوی دی خبری ته سترګی په لاری ناست وی چه پخپله پاک الله یا پرښتی راشی، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شی. نو باید پوه شئ چه د قیامت له علائمو څخنی یوه علامه دا هم ده چه د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصی توبه کول معتبر دی. د صحیحینو احادیث دا راښیی چه دغه علامه د مغرب له لوری د لمر ختل دی یعنی کله چه د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندی وشی او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ کړ شی نو د موجوده طبیعی قوانینو په خلاف به ډیر عظیم الشان خوارق او لوئی بی مثاله او بی ساری پیښی واقع شی چه د هغو له جملی نه یوه دا ده چه لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شی، غالباً له دی مقلوبی حرکت او قهقری رجعت څخه به په دغه لوری اشاره مقصود وی چه د هغو قدرتی قوانینو او طبیعی نوامیسو (چه د دنیا په پخوانی نظم او نسق کښی سره بوخت او لګیا وو) میعاد ختم شوی دی او د «شمسی نظام» د ګډوډ او لاندی باندی کیدلو وخت رارسیدلی دی، ګواکی له هغه وخت راهیسی د «عالم الکبیر» یعنی د دنیا د ځنکدن او نزعی وخت شروع کیږی، او همغسی چه (عالم الصغیر» یعنی د انسان د ځنکدن په وخت کښی ایمان او توبه نه قبلیږی ځکه چه هغه توبه چه فی الحقیقت واقعی او اختیاری توبه نه وی. هم داسی د «مغرب له خوا د لمر ختلو» څخه وروسته به د ګرد (تول) عالم په حق کښی هم دغه حکم وی چه د هیچا ایمان او توبه به معتبره نه وی، په ځینو روایاتو کښی د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینی نوری علامی هم بیانی شوی دی مثلاً «خروج الدجال خروج الدابه» او نور. د دی روایاتو څخه داسی مطلب څرګندیږی: کله چه د دغو علائمو ګرده (توله) مجموعه متحققه شی او دغه هلته کیدی شی چه «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شی نو د توبی ور تړل کیږی او بیل بیل پر هره علامه باندی دا حکم نه دی متفرع. زمونږ د زمانی ځینو ملحدانو چه هری یوی فوق العاده واقعی ته د استعاری په رنګ ورکولو سره عادی دی دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعاری جوړولو په فکر کښی هم دی. غالباً د دوی په فکر کښی به د قیامت راتګ هم تش یو ډول (طریقه) استعاره وی. (العیاذ بالله!)

تنبیه : دا چه فرمائی «راشی پرښتی یا راشی رب ستا» د دی تفسیر په دویم جزء د بقرة په (٢١٠) آیت (٢٥) رکوع کښی د ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الآیة ـ کښی تیر شوی دی، هلته دی ولوستل شی! او د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾ د جملی عطف پر ﴿آمَنَتْ مِن قَبْلُ﴾ دی. او د عبارت تقدیر د ابن المنیر رحمة الله علیه او نورو محققینو رحمهم الله په نزد داسی دی:

«لا ینفع نفسا ایمانها او کسبها خیرا لم تکن امنت من قبل او لم تکن کسبت فی ایمانها خیراً» یعنی هغه چه لا له پخوا ئی ایمان نه وی راوړی په هغه وخت کښی به ئی ایمان نه نافع کیږی او هغه چه لا له پخوا ئی د خیر کسب نه وی کړی، د ده د خیر کسب به نافع نه وی یعنی توبه ئی نه قبلیږی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

بیشکه هغه کسان چه تار په تار کړی ئی دی دین خپل (چه ځینی ئی منی او ځینی ئی نه منی) او شول دوی فرقی فرقی نه ئی ته له دوی نه په هیڅ شی کښی (یعنی هیڅ تعرض ورته مه کوه!)، بیشکه هم دا خبره ده چه امر (کار) د دوی (سپارلی شوی دی) الله ته بیا به خبر کړی (الله) دوی په هغه چه وو دوی چه کول بی ئی.

تفسیر: په پخوانی رکوع کښی ئی له ﴿ قُلْ تَعَالَوْا۟ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ﴾ الآیة - ځخه دیر احکام بیان او ارشاد کړل : ﴿ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾ یعنی صراط المستقیم د دین سمه لاره همیشه هم دغه یوه لاره ده، که څوک له هغی سمی لاری ځخه وښوئیږی نو د ګمراهی لاری ډیری دی، تول انبیاء او مرسلین علیهم السلام د اصولو له حیثه پر همغی یوی لاری تللی دی او خلقو (وګړو) ته ئی دعوت (بلنه) کړی ده (﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ﴾ (۲۵) جزء د الشوری (۱۳) آیت (۲) رکوع) د دین په اصولو کښی دوی یو له بل سره هیڅ تفریق نه لری، د زمان او مکان او خارجی احوالو له اختلافه هغه تفاوت چه په شرعی فروعو کښی شوی دی هغه تفرق نه دی بلکه د یوه واحد او مشترک مقصد د وصول له پاره د هر وخت سره مناسب په رنګ کښی د ذرائعو تنوع ده. له هغه دین سره چه پخوانیو انبیاؤ علیهم السلام راوړی ؤ د موسیٰ علیه السلام کتاب هم مخالفت نه دی کړی بلکه تورات د هغه د تکمیل او تفصیل په مقصد نازل شوی دی له ګردو (تولو) ځنی په آخر کښی قرآن کریم نازل شو چه د تولو پخوانیو کتابونو متمم او مصدق او د هر راز (قسم) علومو او معارفو محافظ او معلم دی. ضمناً ئی له دی کتابونو ځنی د اعراض کوونکو حال بیان کړ، او په ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ ﴾ سره ئی بیا اصل مطلب ته رجوع وکړه، یعنی د الٰهی دین لاره (صراط المستقیم) یوه ده. هغه کسان چه د دین په اصل کښی تفرقه پیدا کوی، او په خپل سر بیلی بیلی لاری راباسی، او د ګوند (ډله) او ګوند بازی (ډله بازی) په بلا آخته کیږی، که دوی یهودیان وی یا نصرانیان یا هغه د اسلام مدعیان چه په مستقبل کښی د دینی عقائدو د ځادر ځیروونکی دی، له دغو خلقو سره ستاسی هیڅ غرض او کار نشته. دا ګرد (تول) په ﴿ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾ کښی داخل دی تاسی له دوی ځنی د برائت او بیزاری اعلان وکړئ، او د پاک الله په همغسی سمی صافی لاری (صراط المستقیم)

باندی تینګ رهی (روان) اوسیږ! او د هغوی عاقبت او انجام پاک الله ته وسپاریږ! الله تعالیٰ به په دنیا یا په آخرت کښی دوی ته د هغوی د اختلاف او انشقاق نتائج ورښکاره کړی. (چه انتقام تری آخلی په دنیا کښی او که آخرت ته ئی پریږدی او که توبه پری باسی) حضرت شاه صاحب د «فرقوا دینهم» په توضیح کښی فرمائی «هغه» خبری چه د باور کولو دی (لکه د دین اصول) نه ښائی چه په هغی کښی فرق وکړ شی! او هغه چه د کولو دی (لکه د دین فروع) که د هغوی طریقی متعددی وی نو بدی نه دی

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

هر هغه چه راتله ئی وکړه په یوه نیکی نو ده ته ده (جزا د) لسو (نیکیو په) مثل د هغی (نیکی) او هر هغه څوک چه راتله ئی وکړه په بدی نو سزا نشی ورکولی (ده ته) مګر په مثل د همغی (بدی) او په دوی به ظلم ونه کړی شی (په تنقیص د ثواب یا په تزئید د عقاب)

تفسیر : په ﴿ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴾ کښی د دوی د شنیعو اعمالو په مجازاتو تنبیه شوی ده او د هر نیک او بد د عمومی مجازاتو قانون ئی هم ورسره راښوولی دی چه د نیکی بدل لږ تر لږه لس چنده او د بدی بدل زیات له زیاته سم له هغه سره دی، یعنی هر هغه څوک چه یوه نیکی وکړی نو لږ تر لږه به د همغی نیکی په شان د لسو نیکیو ثواب ئی ور په برخه شی او زائد ثواب ئی حد او اندازه نه لری ﴿ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ﴾ او هغه چه د یوی بدی مرتکب شی، نو د همغی بدی له پاره کومه سزا چه مقرر ده پر هغی به زیادت ونه شی، هو! د تخفیف یا د بیخی معافیدلو امید او توقع ئی شته. او پاک الله مختار دی بیا چیری چه رحمت دومره ډیر وی نو هلته له سره د ظلم امکان نشته.

قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

ووایه (ای محمده! دغو متفرقانو ته) بیشکه زه هدایت (ښوونه) کړی ده ماته رب زما لاری سمی برابری ته دین صحیح برابر، ملت (دین) د ابراهیم حال

دا چه حنیف ؤ (مائل ؤ له باطله حق ته او د واحد الله خالص بنده ؤ) او نه ؤ له مشرکانو (لکه چه مشرکان وائی).

تفسیر : یعنی تاسی په دین کښی څومره لاری چه غواړئ، جوړی ئی کړئ!، او څومره معبودان چه دروئ، وئی دروئ!، ماته خو زما پاک الله: صراط المستقیم برابره لاره راښوولی ده او هغه د خالص توحید او کامل تفویض او توکل داسی سمه صافه لاره ده چه پری لوی موحد او د پیغمبرانو لوی پلار ابراهیم خلیل الله په دیر قوت او خلوصیت سره تللی دی، چه د ده نوم نن هم په تولو عربو او ګردو (تولو) سماوی ادیانو کښی په دیر عظمت او احترام سره یادیږی.

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووایه (ای محمده) دوی ته بیشکه لمونځ زما او قربانی زما او (طاعتونه د ژوندون زما او مرګ زما (پر صالح عمل) خاص الله لره دی چه رب (پالونکی) د تولو عالمیانو (د جهان) دی نشته هیڅ شریک ده لره (په دغو تیرو عبادتونو کښی) او په هم دی (توحید) امر (حکم) کړی شوی دی ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړی ایښودونکو) څخه یم.

تفسیر : په دی آیت کښی د توحید او د تفویض د خورا (دیر) لوړ مقام سراغ او پته ورکړی شوی ده، چه پر هغه زموږ سردار او بادار محمد مصطفیٰ صلی الله علیه و آله وسلم فائز او کامیاب شوی دی، د لمانځه او د قربانی له ذکره په خصوصیت سره د هغو مشرکانو تردید بالتصریح وشو چه بدنی عبادت او قربانی به ئی د غیر الله په نامه کوله. تول مفسرین د ﴿ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴾ مطلب داسی آخلی چه د دی محمدی امت په اعتبار دوی له اول المسلمین څخنی دی. لیکن د «جامع ترمذی» د دی حدیث په مطابق: «کنت نبیا و آدم بین الروح والجسد» محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اول الانبیاء دی، نو د ده په اول المسلمین توب کښی څه شبهه کیدی شی؟ بلکه نشی کیدی. (برسیره پر دی ممکن دی چه دلته زمانی اولیت نه وی مراد، بلکه رتبی تقدم مراد وی. یعنی زه د ګرد (تول) جهان د فرمانبردارانو په صف کښی اول لمبر او له ګردو (تولو) څخنی وړاندی یم. ښائی چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه پخپلی ترجمی کښی د «زه له ګردو (تولو) څخنی پخوانی فرمانبردار یم» په ځای «له ګردو (تولو) څخنی اول فرمانبردار یم» په لیکلو سره په هم دی لوری اشاره فرمایلی وی، ځکه چه د محاوری په اعتبار له دی تعبیر څخنی رتبی اولیت دیر ښه څرګندیږی). والله اعلم.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ

ووايه (اى محمده! دوى ته) آيا بى له الله غواړم زه بل رب (پالونكى؟ بلكه نه ئى غواړم) حال دا چه هم دى رب د هر څيز دى،

تفسير : پخوا د توحيد فى الالوهيت ذكر ؤ، اوس د توحيد فى الربوبيت تصريح فرمائى. يعنى هم داسى چه معبود ماسوا له ده بل څوك نه دى، مستعان هم بل هيڅوك نشى كيدى، ځكه چه استعانت پر عام ربوبيت باندى متفرع دى.(﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ د الفاتحه د سورت (٤) آيت).

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او كسب نه كوى (د بدى) هيڅ يو نفس مگر (ضرر ئى دى) پر (ذمه د) ده، او نه باروى هيڅ نفس گنهگار گناه د بل نفس (بلكه هر څوك خپل بار وړى)، بيا خاص طرف د رب ستاسى ته بيرته ورتلل ستاسى دى (په قيامت كښى) نو خبر به كړى تاسى په هغه شى چه وئ تاسى چه په هغه كښى به مو اختلاف كاوه (په دنيا كښى په دينى امورو كښى).

تفسير : كفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو كښى جگړى كولى، او ويل به ئى چه راشئ د توحيد لاره پريږدئ او زمونږ د شرك په لارى رادرومئ كه په دى كښى په تاسى باندى څه گناه راشى هغه دى زمونږ په غاړه وى. ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ (٢٠ جزء د العنكبوت (١٢) آيت (١) ركوع دلته د هغه ځواب وركړى شوى دى چه د هر چا گناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د گناه ذمه وارى نشى كولى او نه د بل بار وړى شى، باقى ستاسى دا جگړى او اختلافونه كله چه د الله تعالىٰ په حضور كښى وړاندى شى گرد (تول) سره فيصله كيږى (او هلته به غالب او مغلوب (وړ۔ پړ) دربشكاريږى) دا دنيا د فيصلى ځاى نه دى. بلكه د امتحان او ازمويښت كور دى. لكه چه په پخوانى آيت كښى ئى خبر راكړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چه گرځولی یی یئ تاسی خلیفگان د ځمکی او پورته کړی ئی دی ځینی ستاسی د پاسه د ځینو (نورو په) درجو مرتبو کښی د دی د پاره چه وازمویی تاسی په هغو (حکمونو) کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته، بیشکه رب ستا ډیر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چه اراده وفرمائی) او بیشکه الله خامخا ښه ښښونکی دی (د شاکرینو) ډیر رحم والا (په شکر کوونکو د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ تاسی په ځمکه کښی خپل خلیفه گان او نائبان درولی یئ تر څو تاسی د ده له درکړو اختیاراتو څخه څرنگه کار اخلئ؟ او په څه ډول (طریقه) حاکمانه تصرفات اجراء کوئ؟ یا ئی تاسی یو له بله نائبان او وکیلان گرځولی یئ چه یو قوم ځی او بل قوم د هغه په ځای کینی.

(﴿ وَرَفَعَ ﴾: او پورته کړی ئی دی ځینی ستاسی د پاسه د ځینو نورو په درجو مرتبو کښی) یعنی ستاسی تر مینځ ئی بی حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چه په شکلونو، صورتونو، رنگونو، لهجو، اخلاقو ملکاتو. محاسنو. مزایاؤ. رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او ممیزاتو او خصلتونو کښی د انسانی افرادو په منځ کښی بیشماره درجی شته (چه څوک ئی عالمان کړل، څوک ئی جاهلان، څوک ئی بادشاهان کړل، څوک ئی غریبان، څوک ئی ماړه کړل، څوک ئی وږی.)

(﴿ لِّيَبْلُوَكُمْ ﴾ : د دی دپاره چه وازموئی تاسی په هغه (حکم) کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته یعنی چه درښکاره شی په داسی حالاتو کښی کوم یو تر کومه ځایه پوری د الله تعالیٰ حکم منی او وازموئی تاسی په هر هغه شی کښی چه درکړی ئی دی تاسی ته لکه مال او جاه چه معلوم او بیل شی شاکر له صابره ابن کثیر رحمة الله علیه له﴿ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ﴾ ځنی هغه مختلفی درجی او احوال مرادوی چه الله تعالیٰ حسب الاستعداد او لیاقت په انسانانو کښی ایښی دی. په دی تقدیر به د ازموینی حاصل داسی کیږی، مثلاً غنی د خپلی غناء په حالت کښی تر کومه ځایه پوری شکر باسی؟ او فقیر د فقر په حالات کښی تر کومی اندازی د صبر ثبوت راڅرگندوی؟ وقس علیه البواقی)

په هر حال هغه چه په دغه ازموینت کښې بیخی نالایق ثابت شی، حق تعالیٰ د ده په حق کښې «سریع العقاب» دی، او هر چا چه لږ قصور کړی وی د هغه په حق کښې «غفور» دی او هر چا چه خپلې وظیفې پوره سر ته رسولې وی د هغه په حق کښې «رحیم» دی.

(تمت سورة الانعام بعون الله الملک العلام)
(و نطلب منه فی الدنیا حسن الاقدام و فی العقبا حسن الاکرام)

(سورة «الاعراف» مکیة الامن آیة (۱٦۳) الی غایة آیة)
((۱۷۰) فمدنیة وهی (۲۰٦) آیات و (۲٤) رکوعا عدد تلاوتها «۷»)
(وعدد نزولها (۳۹) نزلت بعد «ص»)
(د «الاعراف» سورت مکی دی پرته (علاوه) له ((۱٦۳) تر (۱۷۰) آیت پوری چه مدنی دی.)
((۲۰٦) آیتونه (۲٤) رکوع لری)
په تلاوت کښې (۷) او په نزول کښې (۳۹) سورت دی)
(د «ص» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نامه د الله چه ډیر زیات مهربان پوره رحم لرونکی دی

الٓمّٓصٓ ﴿١﴾ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِىْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب دی چه نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاته (ای محمده!) نو نه دی وی په سینه ستا کښې تنګی (د رسولو) د ده (چه له اولو به ئی څوک نه منی)

تفسیر : ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د «حرج» معنی په شک سره کړی ده، ګواکی ﴿ فَلَا يَكُنْ فِىْ صَدْرِكَ حَرَجٌ ﴾ به له ﴿ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴾ سره یوه معنی ولری. رسول الله چه الله تعالیٰ خپل کتاب پری نازل فرمایلی دی د ده له شانه څخه لری ده چه د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندیښنه یا شک او شبهه د ده په زړه کښې لاره ومومی نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلې ظاهری معنی ګانو باندی پریښی دی لکه چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه هم دغه اختیار کړی ده. یعنی هغه ته (چه له ګردو (ټولو) خلائقو څخنی غوره شوی، او کتاب الله پری نازل شوی دی) وړ (مستحق) او لائق نه دی چه د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او

چتی (فضول) سوالاتو ځنی متأثر شی او د دی کتاب د تبلیغ له کومی برخی ځنی منقبض او زړه تنګی شی، ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهِۦ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴾ (۱۲ جزء د هود (۱۲) آیت (۲) رکوع) که په فرض محال سره پخپله د رسول صلی الله علیه وسلم په زړه کښی د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبی اطمینان حاصل نه وی نو دی به خپله د انذار او تذکیر فریضه په کوم قوت او جرائت سره اداء کړی؟.

لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

له پاره د دی چه وویروی (ته ای محمده!) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (له پاره د دی چه پند ورکړی پری) په پند ورکولو سره مومنانو ته (یا دا قرآن پند دی له پاره د مومنانو).

تفسیر : یعنی د کتاب له نزوله دا غرض دی چه تاسی ګردی (تولی) دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام ځنی خبر ورکړئ، او دغه د مومنانو په حق کښی په خاص طور سره د یوی مؤثری وینا او پند په شان ثابت شی.

ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

متابعت کوئ (ای مکلفانو!) د هغه شی چه نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاسی ته له (جانبه د) رب ستاسی او مه متابعت کوئ تاسی بی له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چه شیاطین دی)، لږ شانی پند اخلئ تاسی.

تفسیر : ﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی د ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ او ﴿مَّا﴾ زائده ده،) انسان که د حق تعالیٰ د لوی تربیت په برکت د خپل ابتدا او انتهاء، او د طاعت او معصیت پر نتائجو په پوره ډول (طریقه) فکر او دقت وکړی نو هیڅیری به داسی جرائت ونه کړی چه د خپل کریم پروردګار نازل شوی هدایات پریږدی او د شیاطین الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړی له تیرو اقوامو ځنی د هغو کسانو چه د الله تعالیٰ د کتابونو او د رسولانو په مقابل کښی یی داسی رویه غوره کړی وه او هغوی ته کومی دنیوی سزا وی چه ورکړی شوی دی. وروسته راځی.

وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا فَجَآءَهَا بَاْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَآئِلُوْنَ ﴿۴﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰىهُمْ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَآ اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵﴾

او ډير له (اوسيدونكو د) قريو (د كفارو او فجارو) ځنى هلاك كړى دى مونږ دوى نو رابه غى (اهل د) هغو ته عذاب زمونږ حال دا چه دوى اوده (غافل) به وو د شپى (لكه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه كښى (لكه قوم د شعيب) نو نه به وه وينا د دوى كله چه رابه غى دوى ته عذاب زمونږ مگر دا چه ويل به دوى بيشكه چه مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چه د رسولانو تكذيب مو كاوه.)

تفسير : يعنى كله چه د دوى ظلم او عدوان، كفر او عصيان له حده تير شو، نو په دنيوى لذاتو او شهواتو كښى آخته او غرق او د الله تعالىٰ له عذابه بالكل بى فكره او د استراحت اخيستلو په مزو كښى دوب شول. چه ناڅاپه زمونږ عذاب پرى نازل شو بيا نو له دوى ځنى په دى دهشتناكى منظرى او هلاك كوونكى ننداری او اله گوله كښى گردى (تولى) لوئى او ځانمنى (لويى) او تكبر هير شول او له هر لورى د ﴿ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴾ چيغه پورته او پرته (علاوه) له زارى ننواتى او ژړا او انگولا ځينى بل هيڅ شى به نه آوريدل كيږى. گواكى په دغه وخت كښى دوى ته واضح او ښرگنديږى او دوى پخپله اقرار كوى چه پاك الله په هيڅا باندى ظلم نه كوى مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم كړى دى.

تنبيه : د ﴿ فَجَآءَهَا بَاْسُنَا ﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دى. غالباً محقق شيخ الهند رحمة الله عليه هغه د ﴿ اَهْلَكْنٰهَا ﴾ تفسير او تفصيل مقرر كړى دى. لكه چه ويلى شى **«توضأ فغسل وجهه و ذراعيه»** هغه سړى اودس وكړ نو ئى ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء په دى مثال كښى د مخ او لاسونو وينځل، د اودس كولو تفصيل او تفسير دى. هم داسى دلته د هلاك كولو د تفسير او تفصيل كيفيت په عذاب سره بيان كړ شو، والله اعلم عامو مفسرينو د دى آيت ترجمه داسى كړى ده او ډير دى له اوسيدونكو د كليو د كفارو او فجارو چه هلاك كړى دى مونږ يعنى چه اراده كړى وه مونږ د هلاكولو د دوى پس راغلى دى اهل د هغه ښار ته عذاب زمونږ د شپى چه وخت د غفلت او خوب دى يا به دوى د غرمى په خوب اوده وو چه وخت د ارام او راحت دى او عذاب پكښى ډير سخت دى.

فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۶﴾

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کښې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چه ليږلي شوي دي دوي ته (رسولان چه څه اجابت ئې کړي) او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دي چه ستاسي امتونو څرنګه اجابت وکړ؟)

تفسير : له هغو امتونو څخه چه پيغمبران پکښې مبعوث وراليږلي شوي دي پوښتنه کيږي. ﴿ مَاذَآ أَجَبۡتُمُ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾ تاسي زمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځاي پوري منلي ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کيږي چه ﴿ مَاذَآ أَجَبۡتُمۡ ﴾ تاسي د امت له لوري څه ځواب درکړي شوي و؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيۡهِم بِعِلۡمٖۖ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝٧

نو خامخا بيان به کړو مونږ هرومرو (خامخا) (احوال د هغوي) دوي ته په علم سره او نه يو مونږ غائبان (له اعمالو د دوي بلکه عالمان او حاضران يو).

تفسير : يعني ستاسي هيڅ يو لوی او وړوکي ډير او لږ عملونه يا ظاهري او باطني احوال زمونږ له علمه غائب نه دي مونږ بي د نورو له وسيلي له يوي يوي ذري خبردار يو له خپل ازلي محيط علم سره سم ګرد (تول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول (طريقه) تاسي ته مخامخ کيښودي شو. هغه اعمالنامي چه د ملائکو له خوا ليکلي شوي دي د يوه ويښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفي کيدی او د هغو په وسيله اطلاع ورکول يوازي د ضابطي مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده. که نه الله تعالیٰ پخپل علم کښې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجيږي.

وَٱلۡوَزۡنُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّۚ فَمَن ثَقُلَتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ۝٨ وَمَنۡ خَفَّتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَظۡلِمُونَ ۝٩

او تول (د عملونو) په دغي ورځي کښې حق (او برابر) دي (دپاره د قطع د عذر) نو د هر چا چه درانه وختل تولونه (يا تللي شوي نيک عملونه) د ده نو دغه کسان هم دوي دي په مراد رسيدلي (بريالي) او د هر چا چه سپک وختل تولونه (يا تلل شوي بد عملونه) د ده (يعني له نظره ولويد) نو دغه

کسان هغه دی چه زیان رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته(په رسولو یی اور ته) په سبب د هغه چه وو دوی چه په آیتونو زمونږ به ئی ظلم (او تری انکار به یی) کاوه.

تفسیر : د قیامت په ورځ کښی د ګردو (تولو) خلقو اعمال وزن کیږی. هغه کسان چه قلبی اعمال او د جوارحو افعال ئی درانه وی دوی به بریالی (بامراده) وی او د هر چا وزن چه سپک شی دی به په خساره کښی پاتی وی. حضرت شاه صاحب فرمائی: «د هر چا عمل له وزن سره موافق لیکل کیږی. که یو کار له اخلاص او محبت او شرعی احکامو سره موافق او سم وکړی شی او پخپل وخت کښی اداء کړ شی نو د هغه وزن به زیاتیږی او که همغه عمل په ریا او ریب ځان ښودانی یا له حکمه ځنی چپ یا ئی پخپل وخت کښی کړی نه وی نو وزن ئی کمیږی. په آخرت کښی هغه کاغذونه تللی کیږی (چه پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قید او ضبط وی) نو که حسنه اعمال درانه وختل نو له سیئاتو څخه ئی تیریږی او که حسنات ئی سپک وختل نو بیا نیول کیږی.

د ځینو علماؤ خیال دا دی : «اعمال چه نن اعراض دی، هلته به داعیانو په صورت مجسد، او هم دغه اعمال بالذات تلل کیږی ویل کیږی چه زمونږ اعمال خو داسی غیر قادر الذات اعراض دی چه د هغوی هر جزء سم له وقوعه سره متصلاً معلوم کیږی نو بیا به د دوی تولیدل، او تلل کیدل څه معنی لری؟»

زه وایم چه نن ورځ په «ګراموفون» کښی چه دغه ډیری لوئی او اوږدی ویناوی قید او ضبطیږی، آیا دغه تقاریر له اعراضو ځنی نه دی؟ چه د هغه یو حرف زمونږ له ژبی هلته اداء کیږی چه پخوانی حرف ئی لا له پخوا زمونږ له ژبی څخه وتلی او فناء شوی وی، نو بیا د دغه تقریر ګرده (توله) مجموعه په څه ډول (طریقه) سره په «ګراموفون» کښی سره تولیږی؟ او تل ساتله کیږی؟ له دی نه وپوهیږئ، هغه پاک الله چه د ګراموفون د موجد هم موجد دی، د ده له قدرته دا خبره هیڅ لری نه ده چه د ګردو (تولو) انسانانو د اعمالو یو یو پوره او مکمل ریکارډ تیار کیږدی چه په کښی ګرد (تول) وړوکی او لوی شیان محفوظ او ساتلی او د تل لپاره مضبوط او حاضر وی، او یوه وړوکی ذره او بڅرکی او خاشه هم تری پاتی نشی. هو! د دوی د اعمالو وزن کیدل د نصوصو له مخی مونږ ته دومره راڅرګند شوی دی چه وزن له داسی یو میزان (تلی) سره کیږی چه پکښی کفتین (پلی) او شاهین (ډنډی) او لسان (موتی) او نور شته، لیکن د دغه میزان، او تلی دا دواړه کفتین به څه نوعیت او کیفیت لری؟ او د هغو د تول معلومولو طریقه او اصول به څرنګه وی؟ د داسی خبری احاطه کول زمونږ د عقولو او افهامو له اندازی څخه لری دی، او زمونږ پوهه ورته نشی رسیدلی نو ځکه د هغو په پوهیدلو سره مونږ نه یو مکلف کړی شوی. بلکه یو میزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شیان چه دی غیر له دی چه مونږ ئی یوازی په نامه خبر یو او آورو ئی او د هغو په نسبت همغسی عقیده او دومره اجمالی معلومات لرو چه

مفهوم ئې مونږ ته پاک قرآن او یا مبارک سنت راښوولی دی. له هغه څخه پر زیاتو تفصیلاتو زمونږ مطلع کیدل زمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلی او خارج دی. ځکه د هغو نوامیسو او قوانینو لاندی به چه د هغه ابدی عالم وجود نظم او نسق وی پر هغو باندی مونږ سره له دی چه اوس په دی فانی عالم کښې هستوګنه لرو نشو پوهیدی. د هم دی وړی دنیا موازینو (تلو) ته وګورئی! چه څو انواع او اقسام لری؟ یوه تله میزان هغه ده چه طلا، نقره او جواهرات پکښې تلل کیږی، بله هغه ترازو ده چه غلی دانی، لرګی، میوی او نور شیان پکښې تلل کیږی بله هغه عمومی تله ده چه لوی تجارتی پیتی او بارونه پری تلل کیږی (او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راڅرګندوی چه د ساعت د ستنی په شان وی او بله هغه تله ده چه ښی او کیڼ لور ته په سانتیګرامونو او دیسیګرامونو خطونو سره ویشلی شوی ده او په یوه وړوکی لنګر سره هیسته راهیسته دی خوا هغی خوا کاوه شی.) برسیره په دی «مقیاس الهوا، مقیاس المیاه، مقیاس الحراره، مقیاس الرطوبه مقیاس الارتفاع میزان التضییق» او نور هم یو یو دول (طریقه) موازین دی چه په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخی او د لندبلو او د لوړوالی او د تضییق او د حرارت او برودت او نورو شیانو درجی ځانته راڅرګندوو. ترمامیتر، زمونږ د بدن د داخلی حرارت (چه له اعراضو څخنی دی) داسی اندازه او تول راښکاروی چه اوس زمونږ په وجود کښې دومره درجه تودوخی شته، کله چه په دنیا کښې مونږ په شلهاؤ داسی جسمانی موازین وینو چه په هغو سره داعیانو او اعراضو اوزان او درجی او د هغو تفاوت او توپیر (فرق) معلوموو نو د هغه قادر مطلق، خالق برحق له پاره به دا خبره څه اشکال لری چه دی داسی یوه حسی تله هم قائمه کړی چه په هغی سره زمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپیر (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او راڅرګند شی. ﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ په سبب د هغه چه وو دوی چه په آیتونو زمونږ به ئې ظلم او تری به ئې انکار کاوه) او هم دا له آیتونو څخنی انکار کول د هغه حق تلفی ده چه هغه ئې په﴿يَظْلِمُونَ﴾سره اداء وفرمایله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ ع

او خامخا په تحقیق ځای (او قدرت او تصرف) درکړی دی مونږ تاسی ته (ای انسانانو!) په ځمکه کښې او پیدا (مقرر) کړی دی مونږ تاسی ته په دغی ځمکی کښې، (هر هر قسم اسباب د) ژوندانه، لږ شانی شکر وباسئ تاسی.

تفسیر : (دغه «قلیلاً» هم منصوب او «ما» زائده ده) له دی ځایه د ځینو آفاقیه ؤ او انفسیه

ۇ آیتونو ذکر او بیان شروع کیږی، چه په هغو سره له یوی لوری د حق تعالیٰ پر وجود باندی د دی جهان د کارخانی په حکیمانه نظم او نسق سره استدلال او د الله تعالیٰ د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمائی، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوری توجه ورکړی شوی ده او له بل لوری د نبوت ضرورت او د انبیاؤ علیهم السلام د راتگ او د دوی د سیرت، او د هغوی د متبعینو او د مخالفینو پای (اخر) او انجام (چه د دی سورت اصلی موضوع راښکاری) بیانیږی چه دغه آیتونه د هغو د توطیی او تمهید په دول (طریقه) مقدم کړی شوی دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ ۖ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ لَمْ يَكُنْ مِّنَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۱۱﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿۱۲﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿۱۳﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړ مونږ (پلار) ستاسی بیا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسی بیا وویل مونږ پرښتو ته چه سجده (د تحیت) وکړئ تاسی آدم ته. نو سجده وکړه دوی (تولو) مگر ابلیس «سجده ونه کره او» نه ؤ دی له سجده کوونکو څخنی. وویل (الله ابلیس ته) څه شی منع کړی ته «زما د حکم له تعمیل څخه» چه سجده دی ونه کړه کله چه امر (حکم) وکړ ما تاته!؟ وویل («ابلیس») زه غوره یم له آدمه، چه پیدا کړی دی یم زه له اوره او پیدا کړی دی تا دغه (آدم علیه السلام) له ختی څخنی. وویل (الله ابلیس ته) نو کوز شه! له دغه (آسمان یا جنت) څخه نو نه دی لائق تاته «ای ابلیسه! دا کار» چه تکبر «لوئی نافرمانی» وکړی! په دی ځای کښی نو ووځه (تری) بیشکه چه ته ئی له ذلیلانو.

تفسیر : یعنی ستاسی له تخلیقه پخوا ئی ستاسی د هستوگنی، ژوندانه، خوړلو او څښلو وسایل تیار او تهیه کړی دی بیا ئی ستاسی ماده پیدا کړه او دغی مادی ته ئی داسی ښایسته شکل او حسین او جمیل صورت عطا کړ چه بل کوم مخلوق ته ئی نه دی ورعطا کړی، بیا دغه

خاورين تصوير ته داسي روح او حقيقت ور مرحمت شو، چه د هغه په وسيله ستاسي پلار آدم عليه السلام «خليفة الله» او «مسجود الملائكه» وگرځيد او وجود ئي د گردو (تولو) انساني افرادو پر وجود اجمالاً مشتمل ؤ بيا ئي شيطان (چه په دغه وخت كښي يي د آدم عليه السلام د تعظيمي سجدى څخه په دغه سبب غاړه غړولي وه چه زه غوره يم له آدمه نو سجده ورته لائقه نه ده او زه غوره يم له ده چه پيدا كړى دى يم زه له اوره او اور لطيف علوى نوراني جوهر دى او پيدا كړى دى دى آدم عليه السلام له ختي او خته كثيف ظلماني جسم دى) ازلي مردود، وگرځاوه، ځكه چه هغه سجود د الهٰي خلافت د علامي په ډول (طريقه) ؤ، «ملائكة الله» چه وروسته له بحثه او تمحيصه او صريح امتحانه د (آدم) پر علمي فضيلتونو او روحاني كمالاتو مطلع شوى وى، څنگه يي چه د الله تعالىٰ حكم واوريد، گردى (تولى) په تعظيمي سجده ولويدى، او په دغه صورت سره يي د «خليفة الله» په مخ كښي د خپل (الله) سره كامله وفا شعارى او اطاعت ثابت كړ او لعين ابليس چه ناري الاصل جني ؤ مگر د ډير عبادت او نورو لامله (له وجى) د ملائكو په ډله كښي شامل كړى شوى ؤ، بالاخر د خپل اصل په لورى وگرځيد، او د ده نظر د (آدم) له مادى جوړښت څخه د ﴿ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى ﴾ تر سر او راز پورى تجاوزونه كړى شو، نو ځكه يي د حضرت الهٰي د صريح حكم په مقابل كښي د ﴿ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴾ دعوى وكړه د دى په پاى (اخر) كښي ئي اباء او استكبار او د صريح قاطع نص ترديد يوازى پخپلي رأيي او هوىٰ او هوس سره وكړ، او له الله تعالىٰ سره د بحث او مناظرى د ارادى او تصميم لامله (له وجى) د هميش لپاره د قربت له مرتبى څخني شكته ولويد او د الله جل جلاله له رحمته ډير لرى وغورځيد، في الحقيقت پر هغه شي چه شيطان ډير فخر او وياړ كاوه، هغه د ده خلقت من النار ؤ، او هم دغه خبره د ده د ابدى هلاكت سبب شوه.

د اور خاصه خفت، حدت، سرعت، طيش، علو او افساد دى، خلاف له خاورى چه په مزاج كښي يى استقلال، متانت، تواضع، حلم او ثبات شته، ابليس چه ناري الاصل ؤ د سجدى د حكم له آوريدلو څخه د اور تكه سره لمبه شو، او په رأى قائمولو كښي ئي تلوار او جلتي وكړه او په پاى (اخر) كښي د سرعت، تكبر او تعالىٰ له لارى د رخى (كينى) او حسد په اور كښي ولويد چه د هغه له سببه د دوزخ په اور كښي هم نسكور شو، د ده په خلاف كله چه له آدم عليه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورين عنصر ته الله تعالىٰ په خپل فضل او كرم سره د عاجزى، انكسار، انقياد، استكانت او استغفار لار ښوونه وكړه، لكه چه د ده استقامت او انابت د ﴿ ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴾ نتيجه پيدا كړه، نو ځكه ويل كيږى چه لعين ابليس د خپلي مادى او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضيل او لويي په ادعا كښي وغوليد، لكه چه «حافظ شمس الدين ابن القيم رحمة الله عليه په «بدائع الفوائد» كښي په (١٥) وجوهو سره د خاورو افضليت پر اور باندى ثابت كړى دى ومن شاء فليراجعه.

﴿ فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا ﴾ الآية ـ نو نه دى لائق تاته اى ابليسه! دا كار چه تكبر لوئى

نافرمانی وکړی په دی ځای کښی نو ووځه تری بیشکه چه ته ئی له ذلیلانو سپک شویو له جهته د کبر) یعنی په جنت یا پر آسمانونو باندی د الله تعالیٰ هغه مخلوق اوسیدلی شی، چه د ده پوره مطیع او فرمانبردار وی، د نافرمانانو او متکبرانو ځای هلته نشته او دوی هلته له سره نشی اوسیدلی. په هر حال لعین ابلیس له هغه مقامه چه د ډیر عبادت او نورو لامله (له وجی) تر اوسه پوری پکښی فائز ؤ، د خپل تکبر او لویی له سببه لاندی وغورځاوه شو.

تنبیه : د ابلیس تر یوی اوږدی مودی پوری د پرښتو په دله کښی د شاملیدلو څخه دی خبری ته تنبیه ده چه الله تعالیٰ په مکلفینو کښی د هیڅوا فطرت حتیٰ د شیطان هم داسی نه دی جوړ کړی چه هغه خامخا د بدی په لوری تللو ته مجبور او مضطر شی، بلکه خورا (ډیر) لوی خبیث موجود هم د خپل اصلی فطرت په اعتبار د دی صلاحیت لری چه پخپل کسب او اختیار سره په نیکی او پرهیزګاری کښی انتهائی ترقی وکړی تر دی چه د ملائکو په دله کښی هم داخل شی.

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

وویل (ابلیس چه ای الله!) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه می وژنه) تر هغی ورځی (قیامت) پوری چه مخلوق بیرته ژوندی کاوه شی (او له خپلو قبرونو پاځاوه شی)!. وویل (الله) بیشکه ته له کتلو (مهلت ورکړو) شوو څخنی ئی (تر اولی نفخی پوری).

تفسیر : یعنی څرنګه چه تا داسی غوښتنه وکړه نو وپوهیږه چه دغه خبره لا له پخوا څخه په الٰهی علم کښی موجوده وه چه تاته به مهلت درکړی شی کله چه د الله تعالیٰ حکمت مقتضی شو چه خپل کمالی صفات او مالک الملکوتی (شهنشاهی) عظمت او جبروت ښکاره کړی نو دغه عالم ئی پیدا کړ، ﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴾ ، (۲۸) جزء د الطلاق ۱۲ آیت ۲ رکوع) یعنی د ځمکی او آسمان تخلیق او د دغو ګردو (تولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی چه د الله تعالیٰ کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شی هم دغه الٰهی معرفت دی چه ﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ له آیت څخه د ځینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی. او ښکاره ده چه د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډیر کامله وجه سره پوره کیدی شی چه په عالم کښی مطیع او وفادار، باغی او مجرم هر قسم مخلوقات موجود وی او هم «اعداءالله» پوره زور او قدرت ولری، او د دوی د فطری اختیار او قوت د ګردو (تولو) وسائلو په استعمال کښی تر آخره حده پوری خپلواک (خپل اختیار) وی او کافی مهلت او آزادی هم ولری او د کار په اختتام کښی د الله تعالیٰ لښکر غالب او بریالی (بامراده) شی او دښمن پخپلی سزا او هیداد ورسیږی او له امتحانه

وروسته آخرني بري او كاميابي د الله تعالىٰ د دوستانو په برخه شي، غير له دي نه د گردو (تولو) كمالي صفاتو د اظهار بل كوم صورت نشته، نو خير او شر او د خير او شر د منبع پيدا كول پر هم دغه حكمت بنا دي چه د عالم د تخليق غرض يعني د كمالي صفاتو اظهار دي او هغه بې له دغه له سره نشي پوره كيدى، د ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ (۱۲ جزء د هود ۱۱۸، ۱۱۹ آيت، ۱۰ ركوع) نو ځكه ضروري شوه چه لوى دښمن لعين ابليس ته (چه د شرونو منبع دى) پوره مهلت وركړ شي، چه د قيامت تر ورځي پوري خپلي كردى (تولي) قواوي او وسيلي همغسي ئې چه زړه غواړي استعمال كړى، ليكن دا خبره ښكاره ده چه په سمه لاره او مستقيم دول (طريقه) د هغه قادر مطلق او محيط كل مقابله ممكنه نه وه، نو د دى لامله (له وجى) ضروري شوه چه د الله تعالىٰ له لورى د نيابت او خلافت په دول (طريقه) يو داسي مخلوق په مقابله كښې ودراوه شي چه له هغه سره لعين ابليس په آزادى سره جنگ وكړى شي، او د زور آزمايلو ښه موقع په لاس ورشي، ﴿ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴾ (۱۵ جزء د «بني اسرائيل» ٦٤ آيت ۷ ركوع) او تر هغه پوري چه دغه مخلوق د نيابت حق او د خلافت وظيفه ادا كوى د الله تعالىٰ خاص لښكر (ملائک) د هغوى مرستي (مدد) ته ورسيږي او هر كله چه انسانان له ضعف او قلت سره د پاک الله په فضل او كرم او رحمت د كار په انجام كښې د دښمنانو په مقابله كښې مظفر او منصور وگرځاوه شي، بيا نو ښه وپوهيږئ! چه دغه ځمكه د ابليس او د آدم عليه السلام د جنگ ميدان دى او څرنگه چه پوره او ښه مقابله هلته كيدى شي چه د دواړو حريفانو په لاسونو كښې پوره قوت وى او يو له بله ويره او انديښنه ولرى نو ځكه تكويناً داسي دوه صورتونه وړاندى شول چه له هغو څخنى د هر يوه په زړه كښې د بل په نسبت دښمنى پرته وى ابليس آدم عليه السلام ته د سجدى نه كولو لامله (له وجى) لاندى ولويد او آدم عليه السلام د ابليس د وسوسى آچولو له سببه له جنته ووت د داسي واقعاتو لامله (له وجى) د هر يوه په زړه كښې د بل د عداوت ريښى ځاى ونيو او د جنگ او جنجال ډگر تود شو «والحرب سجال وانما العبرة للخواتيم.»

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾

وويل (ابليس) نو قسم دى په گمراه كولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چه خامخا به كينم زه هرومرو (خامخا) دوى ته (يعني انسانانو ته د ښويولو لامله (له وجى)) په لاره ستا كښې (اسلام) چه سمه صافه ده.

تفسير : يعني د غلو په شان به د دوى په ايمان باندى داړى غورځوم ځكه چه د دوى لامله (له

وجی) زه دغی بدی ورځی سره مخامخ شوی یم.

ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ ؕ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ ﴿۱۷﴾

بیا خامخا راځم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (په هر وخت) له وړاندی د دوی او له وروسته د دوی او له ښیو (طرفو) د دوی او له کینو (طرفو) د دوی او نه به مومی ته اکثر د دوی شکر ایستونکی (مؤمنان).

تفسیر : یعنی له هر لوری به پر دوی باندی یرغلونه (حملی) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعمیم په لوری اشاره ده،
﴿ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ ﴾ او نه به مومی ته اکثر د دوی شکر ایستونکی مؤمنان دا د لعین ابلیس اټکل او تخمین ؤ چه سم وخوت، ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ (۲۲) جزء د «السبا» (۲۰) آیت (۲) رکوع).

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُوْمًا مَّدْحُوْرًا ؕ لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۸﴾

وویل (الله ای ابلیسه) ووځه له دی ځایه په دغسی حال کښی چه بدحال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لری کړی شوی ئی له رحمته). (قسم دی) خامخا هر څوک چه متابعت وکړی ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسی (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

تفسیر : یعنی زیاتره انسانان به ناشکره وی نو دوی به مونږ ته څه زیان ورسوی؟ په آخر کښی همغو لږو وفادارانو لره بری، فلاح او کامیابی ور په برخه کیږی او د ناشکرانو کثرت به د دوزخ په برخه کیږی. ګواکی په دی ډول (طریقه) سره واضح کاوه شی چه «جنود الشیطان» له دومره کثرت سره هم د «خلیفة الله» لږ لښکر نشی مغلوب او مقهورولی.

وَيَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾

او (ووېل الله) اى آدمه اوسه ته او (اوسى دى) ښځه ستا «حوا» په جنت کښې نو خورئ تاسى دواړه له هر ځايه (او هر شى ځنى) چه خوښه مو وشى او مه نژدى کيږئ تاسى دواړه دى ونى ته (په قصد د خوراک او که له دى جنسه وخورئ) نو شئ به تاسى دواړه له ظالمانو (په خپلو ځانونو).

تفسير : يعنى آدم عليه السلام او حوا رضى الله تعالىٰ عنها ته اجازه وه چه بى له هيڅ ممانعته هر څه چه د دوى زړونه غواړى ودى خورى او او ودى چښى پرته (علاوه) له يوى معينى ونى څخه چه د هغى خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو نو ځکه ئى وويل چه هغى ته مه نژدى کيږئ! که نه نقصان به درورسيږى.

زما په فکر کښى دلته د ﴿ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴾ ترجمه داسى وکړه شى دير به ښه او موزونه وى: «بيا به شئ تاسى له زيان موندونکو ځنى» ځکه چه «ظلم» د نقصان، زيان، کمى او لندون په معنى هم راځى، لکه چه ﴿ وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْـًٔا ﴾ ۱۵ جزء د «الکهف» په (۳۳) آيت (۵) رکوع کښى په هم دى معنى راغلى دى.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَىٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّآ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَٰلِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّٰصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَىٰهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَآ إِنَّ الشَّيْطَٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

نو وسوسه واچوله دوى دواړو ته شيطان دپاره د دى چه ښکاره کړى دوى دواړو ته هغه چه پټ کړى شوى دى له دى دواړو ځنى له غليظه ؤ عورتونو د

دوی او وویل (ابلیس دوی ته) نه یئ منع کړی تاسی رب ستاسی له (خوراک) د دی ونی څخه مګر له دی جهته چه نه شئ تاسی دواړه پرښتی (په مرتبه یا په ښائست یا په بی پروائی له خوراکه) یا چه نشئ تاسی له تل پاتی کیدونکو (په جنت کښی). او سخت قسم یی وکړ دوی ته (په نامه د الله) چه بیشکه زه تاسی دواړو ته خامخا له «دوستانو» نصیحت کوونکو څخه یم پس راکوز کړل «ابلیس» دوی دواړه (له عالی مرتبی نه ښکته مرتبی ته او مائل ئی کړل خوارک ته له هغی ونی) په فریب (او په وسوسه په دی دروغ قسم سره) نو کله چه وڅکله دغو (دواړو میوه د دغی ممنوعی) ونی (نو) ښکاره شو دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی او ولګیدل دواړه چه سره نښلولی دوی پر عورتونو خپلو باندی له پانو (د ونو) د جنت څخه (چه پټ کړی ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسی) چه آیا ما نه وئ منع کړی تاسی له «خوراکه د» دغی ونی څخه او (نه ؤ) ویلی ما تاسی ته «چه پام وکړئ پوه شئ» چه بیشکه شیطان تاسی دواړو ته دښمن دی ښکاره (بلکه منع کړی مو وئ او ویلی مو وو تاسی ته!)

تفسیر : یعنی آدم او حواء علیهما السلام د شیطان له قسمونو څخه متاثر شول او ویی ویل چه د پاک الله په نامه به ولی په دروغو جرئت وکړی شی؟ ښائی چه دوی به داسی ګڼلی وی چه په رښتیا سره مونږ به د دی ونی په خوړلو ملائک ګرځو یا به له سره نه فنا کیږو او د الله تعالیٰ د هغی نهی چه فرمایلی ئی وه تعلیل یا تاویل به یی کړی وی، لیکن غالباً د ﴿ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴾ او ﴿ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴾ او نور به تری هیر شوی وی او دا به ئی هم په خیال نه وی ګرځیدلی کله چه دی د ملائکو مسجود ګرځیدلی دی نو بیا پرښته کیدلو ته څه ضرورت پاتی کیږی ﴿ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا ﴾ (۱٦) جزء د «طٰهٰ» د سورت (۱۱۵) آیت (٦) رکوع) ښکاره ده چه امر او نهی کله خو تشریعاً وی او کله شفقتاً او دا داسی مثال لری لکه چه د اور ګاډی سفر بی تکته ممنوع دی او دا قانونی حیثیت لری چه د اور ګاډی د شرکت په حقوقو تاثیر آچوی او د اور ګاډی په کوټو کښی داسی کتباً اعلان کیږی: (لاړی مه توکوئ چه ورڅخه مرض پیدا کیږی) څنګه چه د مریضی له تعلیل څخه څرګندیږی دغه منع د شفقت له مخی ده. هم داسی بلا شبه د الله تعالیٰ اوامر او نواهی هم ځینی تشریعی دی چه له هغو څخه مخالفت کوونکی قانوناً مجرم ګڼلی کیږی، او ارتکاب یی له هغو حقوقو څخه منافی دی چه ساتنه یی د تشریع منشا ده. بل هغه اوامر او نواصی دی چی د هغوی منشا تشریع نه ده او یواځی شفقت او زړه سوی دی. لکه چه په نبوی طب او نورو کښی ډیرو احادیثو تصریح فرمایلی ده ښایی چه آدم علیه السلام هم د «اکل الشجره» ممانعت ، د شفقت نهی ګڼلی وی، نو ځکه به یی د شیطان له وسوسی اچولو څخه

وروسته د هغې مخالفت دومره زيات شي نه وي ګڼلى خو څرنګه چه د انبياؤ عليهم السلام ډير لږ ښوييدل هم د دوى د تقرب الى الله له لحاظه عظيم او زيات شميرل کيږي، نو ځکه د خپلې غلطۍ د ظاهري نقصان ګاللو (تيرولو) څخه برسيره تر يوى اوږدى مودى پورى په توبې او استغفار او په ژړا، واويلا کښې مشغول ؤ، بالاخره د هم دى انابت په سبب د ﴿ ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴾ نتيجې ته ورسيده.

(ؤ آدم د سترګو تور له انوارو د قديم
چه ويښته لويږي په سترګو ښکاري غر غوندى عظيم)

﴿ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ ﴾ الآية - نو کله چه وڅکله دغو دواړو ميوه د دغې ممنوعې ونې نو ښکاره شول دواړو ته غليظه عورتونه د دوى.) يعنې د حکم له عدول څخه جنتي لباس له دوى څخه وويست شو، ځکه چه جنتي لباس په حقيقت کښې د ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ﴾ يو محسوس صورت ؤ نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چه ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ﴾ خيرى شوى وى. په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کيږي، الغرض شيطان کوښښ وکړ چه آدم عليه السلام نافرمانۍ ته واړوى او په عصيان کښې ئې اخته او مبتلا کړى چه د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طريقه ترې وايستل شي. دا زما خيال دى. ليکن شاه صاحب «نزع اللباس» د «اکل شجرة» د يوه طبيعي اثر په شان څرګند کړى او ليکلي ئې دى چه. «په جنت کښې د استنجاء او د شهوت حاجت نه ؤ، د دوى پر بدن هغه کالي (جامې) چه ؤ له سره نه بدليدل، ځکه چه د هغو د ايستلو لپاره هيڅ يو حاجت او ضرورت نه ؤ، آدم او حواء عليهما السلام له خپلو اعضاؤ څخه واقف نه وو. کله چه دغه ګناه له دوى څخنې څرګنده شوه نو بشرى لوازم دوى ته پيدا او له خپلو انساني حوائجو څخه خبردار شول او خپل اعضاء ئې وليدل.» ګواکې د دې ونې له خوراکه هغه پرده چه د دوى پر انساني کمزوريو لويدلې وه پورته شوه د ﴿ سَوْءَةَ ﴾ په لغوى معنى ګانو کښې ډير وسعت شته د قابيل او هابيل په قصه کښې ئې «سوأة اخيه» فرمايلي دى. په حديث کښې «احدى سوأتک يا مقداد!» راغلي دى. تر اوسه د آدم عليه السلام په نظر کښې يوازې د ده سادګي او معصوميت ؤ او د ابليس په نظر کښې يوازې د هغه خلقي کمزوري وه. ليکن د «**اکل الشجرة**» څخه وروسته آدم عليه السلام هغه خپله خلقي کمزوري په خپلو سترګو وليده نو کله چه پس له دې غلطۍ څخه دوى توبه او انابت غوره کړ نو لعين ابليس ته هم د دوى اعلىٰ کمال او انتهائي نجابت او شرافت ورښکاره شو. او ښه ويوهيد چه دغه مخلوق سره له ښوئيدلو هم زما په پنجو کښې نه لويږي ﴿ اِنَّ عِبَادِيْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ ﴾ ښائي په هم دې لحاظ په تورات کښې (د ابن قتيبه د معارف د کتاب خاوند له نقله سره سم) دغه ونه د «شجرة علم الخير والشر» په نامه سره موسومه کړى شوى وى. والله اعلم

﴿ وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ﴾ او ولګيدل دغه دواړه چه سره نښلول ئې پر

غلیظو عورتونو خپلو باندی له پانو د ونو د جنت څخه چه پټ کړی ځان خپل) یعنی بربند شول او له ډیر شرم او حیا ئی په پانو سره خپل بدن پټاوه. له دی نه معلومیږی. اګر که انسان د پیدا کیدلو په وخت کښی لوڅ لغړ وی مګر فطری حیا د دی خبری مانع ده چه همغسی لوڅ پوڅ پاتی شی.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمۡنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمۡ تَغۡفِرۡ لَنَا وَتَرۡحَمۡنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ ٱهۡبِطُواْ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوّٞۖ وَلَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُسۡتَقَرّٞ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٖ ﴿٢٤﴾

نو وویل دواړو (یعنی) آدم او حواء) ای ربه زمونږ ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو او که مغفرت ونه کړی ته مونږ ته او رحمت (مهربانی) ونه کړی ته پر مونږ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل «الله» چه کوز شئ «له جنته» حال دا چه ځینی ستاسی ځینو نورو ته به دښمن یئ. او (مقرر دی) تاسی ته په ځمکه کښی ځای د هستوګنی او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پوری.

تفسیر : د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (تولو) ته دی، ځکه اصلی عداوت آدم او ابلیس سره لری او د دوی د عداوت ذکر زمونږ دغه ځمکه ګرځولی شوی ده چه خلافت ئی آدم علیه السلام ته سپارلی شوی ؤ.

قَالَ فِيهَا تَحۡيَوۡنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنۡهَا تُخۡرَجُونَ ﴿٢٥﴾ ع

وفرمایل (الله) چه په دی ځمکه کښی به ژوندون کوئ تاسی او په هم دغی ځمکه کښی به مرئ تاسی (او خښیږئ) او له هم دغی ځمکی څخه به راایستل کیږئ تاسی (په قیامت کښی جزا ته)

تفسیر : یعنی عموماً ستاسی اصلی او معتاد مسکن هم دغه ځمکه ده. که د خرق عادت په دول (طریقه) کوم یو کله تر یوی معینی مودی له دی ځایه پورته کړی شی، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافی نه دی. آیا کوم سړی د څو ورځو یا د څو ګړیو له مخی له ځمکی څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کښی مسافرت وکړی یا هملته پکښی مړ شی نو آیا هغه به

د ﴿ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چه دي په دغه وخت کښي پر ځمکه نه دي. په بل ځای کښي داسي ارشاد دي چه ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ ﴾ نو هغه سړی چه په ځمکه کښي مړ او په ځمکي کښي خښ نشي هغوی به څرنګه په ﴿ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ﴾ کښي داخل شي؟ معلومه شوه چه داسي قسم قضايا د کليي په ډول (طريقه) نه دي استعمال شوي.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ قَدۡ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكُمۡ لِبَاسٗا يُوَٰرِي سَوۡءَٰتِكُمۡ وَرِيشٗاۖ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ذَٰلِكَ خَيۡرٞۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

ای ځامنو د آدم! په تحقيق نازل کړی (ليږلی) دی مونږ پر تاسي لباس «کالی» چه پټوی عورتونه ستاسي او «درليږلی مو دی لباس د ښايست او» د زينت کالی، او لباس (کالی) د تقویٰ (چه خلاصي پری راځي له عذابه) دغه «لباس د تقویٰ» خير «بهتر ډير غوره» دی (له نورو) دغه «راليږل د پوشاک» له آيتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دی چه دوی پند واخلي (غور وکړي او قدر د دی نعمت وپيژني)

تفسير : له ﴿ أَنزَلْنَا ﴾ څخني مراد د مادی او نورو پيدا کيدل او د هغي د جوړولو د تدبير ښوول دی اګر که د ﴿ أَنزَلْنَا ﴾ لفظ ډير ځلي په داسي ځايونو کښي ويل کيږي چه يو شی له پاسه ښکته خوا ته ليږل يا راوړل کيږي، مګر ډير ځلي له هغه څخني دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد بلکه هغه مراديږي چه د مرتبي په اعتبار پورته وي. او په هغه شي چه د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کيږي د هم دغه لفظ اطلاق کاوه شي. لکه چه فرمايلي ئي دي ﴿ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ﴾ يا ﴿ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ ﴾
﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ﴾ او کالی د تقویٰ چه دی دغه لباس التقویٰ ډير غوره دی له نورو) يعني برسيره په دی ظاهری لباس چه په هغه سره د بدن ستر او زينت حاصليږی او ځان پری پټيږي او ډول (طريقه) او سينګار پری کيږي يو معنوی لباس هم شته، چه عظيم الشان قرآن ئي ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ﴾ بولي او د باطني زينت او ښايست وسيله ګرځي او په هغه سره د انسان هغه باطني کمزوری د ظهور او فعليت درجه نه مومي چه په ده کښي ئي استعداد شته او د خفاء په پرده کښي دی. او د ظهور او فعليت په ډګر کښي نشي راتلي او هم دغه معنوی لباس دی چه قرآن کريم په ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ﴾ سره ياد کړی دی او د باطني زينت، ښائست او سينګار ذريعه ګرځي بلکه که غور وکړی شي نو ظاهری بدني لباس هم د هم دی باطني لباس د تامين، تطهير او تنظيف لپاره شرعاً مطلوب دی. حضرت شاه صاحب ليکي چه: دښمن له تاسي څخني د جنت

لباس وویست، بیا مونږ تاسی ته په دنیا کښی د لباس تدبیر دروښود، اوس همغه لباس واغوندئ! چه پکښی تقویٰ او پرهیز ګاری وی. یعنی نارینه دی وریښمین لباس نه آغوندی! او اوږده لمن دی نه لری! او هغه شیان چه ممنوع شوی دی هغه دی نه کوی او ښځه دی داسی دیر نری لباس وانه غوندی چه بدن ئی تری ښکاره شی، او نه دی خپل دول سینګار نورو ته ښکاروی.

﴿ ذٰلِكَ مِنۡ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُوۡنَ ﴾ دغه رالیږل د پوښاک له آیتونو علامو د فضل رحمت قدرت د الله دی لپاره د دی چه دوی پند واخلی غور وکړی او قدر د دی نعمت وپیژنی او پرهیز وکړی له صوری او معنوی بربند والی ځخه) یعنی پر دغو دلائلو غور وکړئ! او د الله تعالیٰ د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندی معترف او شکر ګذار اوسئ.

يٰبَنِيۡۤ اٰدَمَ لَا يَفۡتِنَنَّكُمُ الشَّيۡطٰنُ كَمَاۤ اَخۡرَجَ اَبَوَيۡكُمۡ مِّنَ الۡجَنَّةِ يَنۡزِعُ عَنۡهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوۡاٰتِهِمَا ؕ اِنَّهٗ يَرٰٮكُمۡ هُوَ وَقَبِيۡلُهٗ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡ ؕ اِنَّا جَعَلۡنَا الشَّيٰطِيۡنَ اَوۡلِيَآءَ لِلَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۲۷﴾

ای ځامنو د آدم فریب دی در نه کړی تاسی ته شیطان لکه چه ایستلی یی دی مور او پلار ستاسی له جنته (په فریب سره) په دی حال چه ایسته ئی له دی دواړو لباس د دوی لپاره د دی چه وښیی دوی ته غلیظه عورتونه د دوی بیشکه دغه «شیطان» وینی تاسی (هم په خپله) دی او (هم قوم) لښکر د ده له هغی خوا چه نه ئی وینئ تاسی بیشکه مونږ ګرځولی مو دی شیطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چه ایمان نه راوړی دوی.

تفسیر : د اخراج او نزع اضافت د سبب په لوری کړی شوی دی، یعنی له جنت ځنی د آدم او حواء علیهما السلام د بیلیدلو او د دوی نه د لباس ایستلو سبب هم دا شیطان شو، نو هوښیار اوسئ چه اوس تاسی تیر نه باسی! او د ده له مکرونو ځخه تل خبردار اوسئ!.

﴿ لِيُرِيَهُمَا سَوۡاٰتِهِمَا ؕ اِنَّهٗ يَرٰٮكُمۡ ﴾ الآية ـ لپاره د دی چه وښیی دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی، بیشکه وینی دغه شیطان تاسی هم پخپله دی او هم قوم لښکر د ده له هغی خوا چه نه ئی وینئ تاسئ،) یعنی هغه دښمن چه مونږ ته له داسی پټونی ځخه ګوری، چه مونږ ئی له سره نه وینو نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه ئی دیره ګرانه ده. نو ځکه تاسی ته ښائی چه تل مستعد او بیدار اوسئ! د داسی دښمن علاج دا دی چه مونږ د داسی یوه ذات په پناه کښی ځای ونیسو چه دی هغه وینی او هغه دی نښی لیدی ﴿ لَا تُدۡرِكُهُ الۡاَبۡصَارُ وَهُوَ يُدۡرِكُ الۡاَبۡصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيۡفُ الۡخَبِيۡرُ ﴾

تنبیه : د ﴿ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ﴾ قضیه مطلقه ده دائمه نه ده، یعني دیر ځلي داسي وي چه مونږ دوی نشو لیدلی، او دوی مونږ ته ګوری له دی وینا ځني دا خبره نه لازمیږی چه په هیڅ یو وخت کښي به هیڅوک او په هیڅ صورت سره دوی نشي لیدلی، نو په دغه آیت سره د جن له رؤیته په کلي نفي باندی استدلال کول، قصور او لنډ لیدل دی.

﴿ إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ ﴾ الآیة ـ بیشکه مونږ ګرځولي مو دی شیطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چه ایمان نه راوړی،) یعني کله چه دوی له خپلي بی ایماني د شیطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړ، لکه چه وروسته له دی په (۸٦۱) مخ کښي راځي ﴿ إِنَّهُمُ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴾ نو مونږ هم په دغه انتخاب کښي هیڅ مزاحمت ونه کړ، او هر چا چه دوی د خپل ځان ملګری ګرځولي وو همغه ور ملګری کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً قَالُوا۟ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۸﴾

او کله چه وکړی دوی کوم فاحشه (ناکاره کار لکه شرک) نو وائی دوی موندلی دی مونږ پر دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر «حکم» کړی دی مونږ ته په (کولو د) دی سره، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه بیشکه الله نه کوی امر (حکم) په فحشاء «ناکاره کارونو»، آیا وایئ «دروغ تړئ» تاسی پر الله باندی هغه شی چه نه پوهیږئ (پری) تاسی.

تفسیر : یعني خراب او د بیحیایی کار، لکه د نارینه او ښځی بربنډ طواف کول چه د دی آیتونو شان نزول دی، او له هغه څخه سلیم عقل او صحیحه فطرت نفرت کوی (د الله قدوس) له شانه دا تصور دیر لری دی، چه د داسی شیانو تعلیم ورکړی د ده پاک ذات د پاکی او حیا منبع او سرچینه ده، دی به د ګندګی، چټلي او بیحیایی د کارونو حکم څرنګه ورکوی؟ اصلاً د بی حیایی او بد کاری معلمان هغه شیطانان دی، چه دوی د خپلو ځانونو رفیقان ګرځولي دی، وګورئ له ګردو (تولو) څخه پخوا ستاسی مور او پلار د هم دغه شیطان له لوری تیروتل، او لوڅ لغړ وګرځیدل، مګر هغوی د شرم او حیاء لامله (له وجی) د ونو پاني پر خپلو ځانونو باندی تپلي نو څرګنده شوه چه بربندتیا د شیطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسی د پلار له خوا شوی دی. بیا په بربنډ طواف کولو کښي د خپلو پلرونو سند وړاندی کول څرنګه صحیح کیدی شي، او هم د حضرت شاه صاحب قول «تاسی واورید چه ستاسی لوی پلار د شیطان په چل او فریب تیروت نو بیا تاسی د خپلو پلرونو سندونه ولي وړاندی کوئ؟ دا

ځومره د بیحیایی خبره ده؟ هغه کار چه د شیطان په حکم سره کیږی، د هغه په نسبت وویل شی چه دغه حکم مونږ ته پاک الله راکړی دی، العیاذ بالله!»

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب زما په قسط «عدل انصاف» سره «چه توحید او ښه کارونه دی. نه په افراط نه په تفریط» او (بل الله حکم کړی دی) چه سم واړوئ «برابر کړئ» تاسی مخونه خپل «عبادت د الله ته» په نزد «د وخت» د هر لمانځه او بولئ (عبادت کوئ) تاسی د ده حال دا چه مطیع خالص کوونکی اوسئ ده ته دین «خپل له عجب او ریا او هر نقصان ځخه» لکه چه اول ځلی یی پیدا کړی یئ تاسی (له نشت نه) بیا به هم داسی پیدا شئ تاسی «پس له مرګه».

تفسیر : په «روح المعانی» کښی دی «القسط علیٰ ما قال غیر واحد ـ العدل، و هو الوسط من کل شئ ـ المتجافی عن طرفی الافراط والتفریط» د آیت حاصل داسی شو چه: الله تعالیٰ په هر کار کښی پر توسط او اعتدال د پاتی کیدلو، او له افراط او تفریط ځخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) هدایت کوی، نو بیا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حکم ورکوی؟.»
غالباً محقق شیخ الهند رحمة الله علیه «مسجد» میمی مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی ئی تری اخیستی ده تجوزاً ئی په لمانځه سره ترجمه کړی دی، او «وجوه» ئی په خپلی ظاهری معنی پریښی دی، یعنی د لمانځه د اداء کولو په وخت کښی خپل مخونه سم د کعبی شریفی په لوری وګرځوئ.
مګر ځینی نور مفسرین له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ ځخه داسی مطلب آخلی چه د الله تعالیٰ د عبادت په لوری تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ. د ابن کثیر رحمة الله علیه په نزد د دی مطلب دا دی چه: پخپلو عبادتونو سم او مستقیم اوسئ! او له هغی سمی لاری ځنی چه د حضرت محمد علیه الصلوة والسلام ده مه کږیږئ! د عبادت مقبولیت پر دوه شیانو موقوف دی: (۱) چه خالص د الله تعالیٰ لپاره وی، چه وروسته ئی په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ سره یادونه کوی. (۲) چه له هغی مشروعی طریقی سره موافقه وی چه انبیاء او مرسلینو علیهم الصلوة السلام تجویز کړی ده او دلته هغه په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ سره ادا کړی شوی ده. په هر حال په دغه آیت کښی د شرعی احکامو د ګردو (تولو) هغو انواعو په لوری اشاره کړی شوی ده چه د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دی او هغه تول تر «قسط» لاندی راغلل او هغه شیان چه په الله تعالیٰ پوری تعلق لری که «بدنی» وی نو په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ کښی که «قلبی» وی نو په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ

الدِّیْنَ ﴾ کښې مندرج دی.

﴿ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُوْدُوْنَ ﴾ لکه چه اول ځلې ئی پیدا کړی یئ تاسی له نشت نه بیا به هم داسی پیدا شئ تاسی وروسته له مرګه) یعنی لکه چه په اول کښې الله جل جلاله ستاسی له پیدا کولو څخه عاجز نه ؤ هم داسی ستاسی له اعادی او بیا ژوندی کولو څخه هم عاجز نه دی او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لاری تللو ته د دی لامله (له وجی) اړتیا (احتیاج) او ضرورت لری چه وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی چه په هغه کښې د دی موجوده حیات نتائج ور وراندی کیږی نو ښائی د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شی! ﴿ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ﴾

فَرِيْقًا هَدٰى وَ فَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ۗ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۳۰﴾

یوی ډلی ته هدایت وکړ (الله په توفیق د ایمان سره او) هدایت ئی نه دی کړی بلی ډلی ته چه مقرره شوی ده پر دوی ګمراهی، بیشکه چه دوی نیولی دی شیطانان دوستان (خپل معبودان) بی له الله څخنی او ګمان کوی دوی چه بیشکه هم دوی هدایت موندونکی دی (سمی صافی لاری ته او واقع کښې داسی نه ده.)

تفسیر : یعنی پر هغو باندی چه ګمراهی مقرره شوی ده هغوی هغه خلق دی چه پاک الله ئی پری ایښی او شیطان ئی خپل دوست او رفیق ګرځولی دی چه د ده په خوله کوی او خبرو ته ئی غوږ ږدی او د تعجب ځای دا دی چه سره د دی صریحی ګمراهی دوی داسی ګومان کوی چه موږ پر سمی صافی لاری باندی روان یو او له مذهبی حیثیته کومه د عمل رویه چه موږ اختیار کړی ده هغه ډیره مناسبه او درسته ده لکه چه په بل ځای کښې یې فرمایلی دی ﴿ اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴾ (۱٦ جز د الکهف ۱۰٤ آیت ۱۲ رکوع).

تنبیه : د دی آیت له عمومه ظاهره شوه چه د «معاند کافر» په شان «مخطی کافر» هم چه د خپلی واقعی غلطی لامله (له وجی) باطل حق ګڼی په ﴿ وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ﴾ کښې داخل دی، که دغه غلط فهمی د پوره فکر او غور نه کولو له وجی وی یا له دی سببه وی، چه اګر که ده په ښکاره ډول (طریقه) سره خپل پوره قوت، غور او فکر چلولی دی خو په مقصد نه دی رسیدلی ځکه چه پر داسی صریحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسیدلو څخنی دغه خبره څرګنده ده چه ده فی الحقیقت په استدلال او د خپل فکر په کار آچولو او استعمال کښې

تفصیر کړی دی، ګواکې هغه شیان چه پرې ایمان راوړل د نجات مدار دی دومره روښانه او واضحه دی چه له هغو څخه انکار غیر له عناده او د فکر او تامل له قصوره بل هیڅ شی نه دی. په هر حال شرعی کفر داسی زهر دی چه که په قصد یا په سهوه په هر ډول (طریقه) سره چه وخوړل شی د انسان د وژلو لپاره کافی دی زمونږ د «اهل السنة والجماعة» مذهب هم دا دی او په «روح المعانی» کښې چه د ځینو د څه اختلافاتو نقل پر دغې مسئلې باندی کړی شوی دی له هغو څخې مراد «جاحظ» او «عنبری» دی، چه په «اهل السنة والجماعة» کښې نه دی داخل بلکه سره له دی چه معتزله ګڼل کیږی، په خپله معتزله هم د دوی په اسلام کښې خبری کوی نو ځکه د «روح المعانی» خاوند د دوی مذهب د نقلولو څخه وروسته داسی لیکلی دی: «ولله تعالیٰ الحجة البالغة والتزام ان کل کافر معاند بعد البعثة و ظهور امر الحق کنار علیٰ علم».

يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ خُذُوا۟ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

ای ځامنو د آدمه! واخلئ تاسی زینت (ښائست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په آغوستلو د پاکو کالیو (جامو) د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف «بی ځایه خرڅ» مه کوئ تاسی، بیشکه چه الله نه خوښوی مسرفان (بی ځایه خرڅ کوونکی)

تفسیر : دغه آیتونه د هغو کسانو په تردید کښې نازل شوی دی چه د کعبة الله طواف به ئې په بربنده کاوه او هغه ئې لوی قربت، ثواب او پرهیزګاری ګڼله او د اهل جاهلیت ځینو کسانو د حج په ورځو کښې د سد رمق څخه زیات شی نه خوړ او د غوړیو او نورو دسوماتو استعمال به ئې پریښوده، ځینو به د وزی د غوښې او شودو له استعماله ځان ساته نو دغه ګرد (تول) شیان ئې راوښوده چه دا شیان له سره د نیکی او تقویٰ خبری نه دی. د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چه په هغه سره ستاسی د بدن تستر (پټول) او تزین (ښائست په عمل راځی) د عبادت په وخت کښې د نورو وختونو په نسبت لا زیات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کښې د ده د ګردو (تولو) نعمتونو له اثر او نښو سره حاضر شی او هر هغه شیان چه الله تعالیٰ د خوراک او پوښاک لپاره درکړی دی له هغو څخی متمتع شئ! په دی شرط سره چه اسراف پکښې ونه کړئ! د اسراف معنی له حده تجاوز، او له میچه تیریدل دی. او هغه څو دوله دی: لکه چه حلال حرام وګڼی یا له حلالو تیر له حرامو هم متمتع شی، یا په خوړلو او څښلو کښې له حرص او بی تمیزی څخه کار واخلی، او له اندازی ئې زیات وخوری، یا ئې بی له اشتهاء وخوری، یا ئې ناوخته وخوری یا دومره لږ وخوری چه د جسمانی صحت او قوت

عمل لپاره کافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال کړي او غير ذلک. د اسراف لفظ دغو گردو (تولو) امورو لره شامليدی شي، بيځايه خرڅونه هم په اسراف کښي شامل دي. د هم دی تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي (جمع الله الطب کله في نصف آية) الله تعالیٰ گرد (تول) طب په نيم آيت کښي سره تول کړي دی.)

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ؕ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٣٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چه چا حرام کړی دی زينت د الله هغه چه ايستلی ئی دی دپاره د بندگانو خپلو؟ او (چا حرام کړی دی) پاک لذيذ شيان له رزقه ځنی (چه د خوړلو او څښلو دی؟ يعنی دا يو هم نه دی حرام)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چه دغه (زينت او طيبات او نور نعمتونه اصلاً) لپاره د هغو کسانو دی چه ايمان يی راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دی ژوندون لږ خسيس کښی حال دا چه خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قيامت کښی هم دا رنگه (لکه دا پاس تفصيل) په تفصيل بيانوو مونږ آيتونه له پاره د (هغه) قوم چه پوهيږی «پری».

تفسير : يعنی ای محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ته دوی ته ووايه چه چا حرام کړی دی هغه زينت د الله جل جلاله چه له جامو وی که له نورو وی چه ايستلی دی الله تعالیٰ دپاره د بندگانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حيواناتو لکه وريښم يا وړئ او له کانونو لکه ځغره. او بل پاکيزه شيان له اقسامو د روزی که د خوراک وی لکه غوښی، وازدی، غلی دانی يا د څښلو (څکلو) وی لکه اوبه، شوده، يعنی دا يو هم نه دی حرام، ووايه ای ځما رسوله! دغو ته چه دغه زينت او طيبات او نور نعمتونه خاص دپاره د مؤمنانو دی، يعنی هم دوی ته پيدا شوی دی اما په دنيا کښی کفار هم تبعاً ورسره شريک دی ولی دائمی او ابدی نعمتونه خاص مؤمنانو ته دی بی شريکه په عقبا کښی هم داسی چه مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ مفصل بيانوو باقی تول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام دپاره د هغه قوم چه پوهيږی او فهمولی شی. د دنيا گرد (تول) شيان ځکه پيدا شوی دی چه انسانان له هغو څخه په شرعی او په مناسبه طريقه گته (فائده) واخلی او د خالق تعالیٰ جل و علا شانه په عبادت او وفاداری او شکر گذاری کښی مشغول اوسی، په دغه اعتبار د دنيا تول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطيعانو د استفادی لپاره

پیدا شوی دی هو! کافران هم د دغو شیانو له استعمال څخه نه دی ممنوع شوی، دوی هم د خپلو دنیوی اعمالو او تدابیرو په اثر له هغو ځنی مفاد حاصلولی شی. بلکه څه وخت چه د ایمان خاوندان په ایمانی قوت او تقویٰ کښې کمزوری شی، نو دغه غاصبان په خپلو عملی هلو ځلو کښې ظاهراً ډیر بریالی او کامیاب په نظر راځی چه ځینی له هغو ځنی دی د کفارو د فانی اعمالو ثمره وګڼله شی او څه نور دی یی د مؤمنانو په حق کښې تنبیه او توبیخ.

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

(۱۲ جزء د هود ۱۵ او ۱٦ آیت ۲ رکوع). پاتی شول د آخرت نعمتونه هغه خالص د اهل الایمان په برخه دی. ځینی عالمان د ﴿ خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾ معنی داسی کوی چه «دنیوی نعمتونه خالص نه دی، ځکه چه له هغو سره ډیر غم او فکر او تکالیف مومی، او د آخرت نعمتونه به له هر راز (قسم) کدورتونو ځنی پاک وی او له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه په «در منثور.» کښې د دی آیت داسی معنی نقل شوی ده چه دنیوی نعمتونه په داسی شان سره چه د آخرت وبال وګرځی یواځی د مؤمنانو لپاره دی، او د کفارو په حق کښې د دی جهان عیش او عشرت او تنعم د کفر او حق نه پیژندلو له وجی عذاب او وبال ګرځی.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بیشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی رب زما فواحش (کبیره ګناهونه چه موجب د لوی عذاب دی) هغه چه ظاهر وی له هغو څخه او هغه چه باطن وی او (حرام کړی ئی دی) ګناه «صغیره چه حد نه لری» او (حرام کړی ئی دی) ظلم په ناحقه سره (بل دا چه) شریک ونیسئ تاسی په الله پوری، هغه شی چه نه دی نازل کړی (لیږلی الله) په (شریکولو د) هغه باندی هیڅ برهان (علمی سند) او (بل دا ئی حرام کړی دی چه) ووایی تاسی پر الله هغه خبری چه تاسی نه پوهیږی «پری»

تفسیر : له «اثم» ځنی عامه ګناه مراده ده. او ځینی مخصوصی ګناوی د دی مقام په مناسبت یا د اهمیت له سببه بیان فرمایلی شوی دی. او د ځینو په نزد (اثم) هغه ګناه ده چه د هغی تعلق د ګناه کوونکو څخه ماسواء نورو سره نه وی، والله اعلم. دروغ ترل په الله جل جلاله دا دی

چه په تحلیل او تحریم او په الحاد د صفات الله او نورو کښې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړې چه بیخي شرعي اساس ونه لرې او بیا د هغو نسبت الله تعالیٰ ته وکړې لکه چه د فحشاؤ په متعلق به کفارو وویل «والله امرنا بها»

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۴﴾

او هر یوه امت ته یو اجل (نیته) شته (د مرګ یا د عذاب که ایمان رانه وړی) نو کله چه راشي اجل (نیته) د دوی نه به وروستې کیږی دوی (ترې) یو ساعت او نه وړومبې کیږی دوی (ترې).

تفسیر : په ظاهره سره دا شبهه کیږی. کله چه د وعدی وخت ورسیږی نو تأخیر یې عقلاً ممکن ؤ نو ځکه د هغه نفي ضروری شوه مګر تقدیم ئې خو عقلاً هم ممکن نه دی نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟ د دی شبهې له سببه مفسرینو د ﴿ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾ عطف په ﴿ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ ﴾ منلی دی. او ځینې د ﴿ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ ﴾ څخه (قرب) او نژدیوالی) مرادوی. زما په نزد دغو تکلفاتو ته هیڅ حاجت نشته، په عمومی محاوراتو کښې د یوه شي د تاکید ثبوت او قوت لپاره چه په مقابل کښې ئې دوه خواوې وی ډیر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کیږی چه محتمل الثبوت وی، او د بلې خوا نفي چه لا له پخوا غیر محتمل وی یواځې د مبالغې، تاکید او تحسین الکلام په ډول (طریقه) استطراداً ذکر کیږی. لکه چه یو خریدار له دکاندار ځنې د یوه شي د قیمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کښې وائی چه د هغه شي په قیمت کښې هیڅ زیادت او کمی او لاندی او باندی نشته؟ او هم دغه ئې قیمت دی! دکاندار ورته وائی هو! خانه! په دغه ویلې شوی قیمت کښې هیڅ زیادت او کمی او لاندی او باندی نشته! او هم دغه قیمت ئې واجبی او تاکلی (مقرر) شوی دی په دغو دواړو محاورو کښې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زیادت) لفظ یواځې د قیمت د تعیین او تاکید او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړی شوی دی. دلته هم د دی کلام څخه اصلی غرض هم دا دی چه د الله تعالیٰ وعده هر کله چه ورسیږی بیا تأخیر پکښې نشته، او له سره وروسته کیدونکې نه ده او یوه شیبه هم په هغه کښې د تقدیم او تأخیر امکان واقع کیدونکی نه دی دلته د «تأخیر» نفي مقصود ده، ځکه چه (تقدیم) لا له پخوا څخه ظاهراً لانتفاء ؤ د هغه انتفاء یواځې د وعدې په ټینګوالی د زور آچولو یو اسلوب دی یعنې پر الله تعالیٰ دروغ تړونکی او د هغه د لوری د حرامو حلال کوونکی او نور متمردین دی د الله تعالیٰ پر دغه تأخیر، مهلت او حلم نه مغروریږی. او نه دی بې فکره اوسی، ځکه چه د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالیٰ له جانبه یوه تاکلې (مقرره) موده مقرره شوی ده. هر کله چه د دوی د سزا نیته او وعده ورسیږی نو بیا هغه خامخا اجرا کیدونکې ده او له سره وړاندی وروسته کیدونکې نه ده.

يٰبَنِيۡۤ اٰدَمَ اِمَّا يَاۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٌ مِّنۡكُمۡ يَقُصُّوۡنَ عَلَيۡكُمۡ اٰيٰتِيۡ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُوۡنَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِيۡنَ كَذَّبُوۡا بِاٰيٰتِنَا وَاسۡتَكۡبَرُوۡا عَنۡهَاۤ اُولٰٓٮِٕكَ اَصۡحٰبُ النَّارِ‌ۚ هُمۡ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ﴿٣٦﴾

ای ځامنو (اولاده) د آدم! که راشي تاسی ته رسولان له تاسی ځنی چه لولی دوی پر تاسی باندی آیتونه «د کتاب» زما «یعنی شرعی احکام» نو هر څوک چه ځان وساتی (له تکذیب څخه) او اصلاح «نیک» کړی (عمل خپل) نو نه به وی هیڅ قسم ویره پر دوی باندی او نه به دوی غمجن کیږی «په نقصان د جزا سره». او هغه کسان چه نسبت ئی د دروغو کړی آیتونو زمونږ ته او کبر «سرکشی کوی» له «قبلولو د» هغی آیتونو هم دغه کسان صاحبان «ملګری» د اور «د دوزخ» دی هم دوی به په دغه اور کښی تل وی.

تفسیر : ابن جریر د ابو یسار سلمی رحمة الله علیه ځنی نقل کړی دی چه دغه خطاب د ﴿ يٰبَنِيۡۤ اٰدَمَ اِمَّا يَاۡتِيَنَّكُمۡ ﴾ الآیة ـ ګردو (ټولو) بنی آدمانو ته په عالم ارواح کښی شوی دی. لکه چه د اول جزء د البقرة ٣٨ آیت ٤ رکوع له سیاق څخه معلومیږی ﴿ قُلۡنَا اهۡبِطُوۡا مِنۡهَا جَمِيۡعًا فَاِمَّا يَاۡتِيَنَّكُمۡ مِّنِّىۡ هُدًى ﴾ الآیة ـ او د ځینو محققینو په نزد هر کله هر خطاب چه په هره زمانه کښی هر قوم ته شوی دی دا د هغو څخه حکایت دی. زما په نزد هغه مضمون چه له دوه رکوع ګانو څخه پخوا جریان لری د هغه د ترتیب او تنسیق څخه دغه خبره پخپله ظاهریږی کله چه آدم او حواء علیهما السلام له خپل اصلی مسکن (جنت) څخه چه هلته دوی ته، آزادی، هوسائی (ارام) او فراخی ور په برخه وه او بی له کوم مزاحمت او ممانعت څخه د ژوندانه د وخت د تیرولو حکم ورکړی شوی ؤ په عارضی دول (طریقه) سره محروم کړی شو. بیا د دوی د مخلصانه توبی او انابت په نسبت دا مناسبه ولیدله شوه چه د دوی د هغه حرمان د تلافی او د آدم علیه السلام تمامی اولادی ته د پلرنی میراث د اعادی په نسبت څه هدایتونه ورکړل شی لکه چه د آدم علیه السلام د هبوط د قصی د ختمولو سره سم یی د ﴿ يٰبَنِيۡۤ اٰدَمَ قَدۡ اَنۡزَلۡنَا عَلَيۡكُمۡ لِبَاسًا ﴾ الآیة ـ خطاب ور شروع کړ، تر دری څلورو رکوع ګانو پوری د همغو هدایاتو سلسله جاری وه. په دغو آیتونو کښی د آدم علیه السلام ټولی اولادی ته چه ګواکی په یوه وخت کښی ګرد (ټول) سره موجود ګڼل شوی دی عام خطاب شوی دی چه د جنت له وتلو څخه وروسته مونږ تاسی ته د جنتی لباس او طعام په ځای د ځمکی د لباس او طعام تدبیر فرمایلی دی. اګر که د جنت خوشالی او اطمینان دلته در میسر نه دی بیا مونږ د

هر راز (قسم) راحت او هوسائی (ارام) له سامانونو ځنی د منتفع کیدلو موقع تاسی ته درکری ده، چه تاسی دلته په اطمینان سره د خپل هغه اصلی مسکن او آبائی میراث د اعادی او بیرته لاس ته راوستلو تدبیر وکری شئ. ښائی چه د لعین شیطان له مکر فریب ځنی هوښیار اوسئ! چه تاسی د تل لپاره د هغه له میراث څخه بی برخی نه کری! او ځانونه مو له بی حیائی «اثم»، «عدوان» او نورو گناهونو ځنی وژغورئ (وساتئ) او د اخلاص او د عبودیت لاره اختیار کرئ! او د الله تعالیٰ له درکرو نعمتونو څخه متمتع او منتفع کیږئ! مگر له هغو حدودو او قیودو ځنی (چه د حقیقی مالک له جانبه معین او ټاکلی (مقرره) شوی دی) تیری او تجاوز مه کوئ! بیا وگورئ چه هر قوم خپله، خپله موعوده وعده پوره کوی، او په څه څه دول (طریقه) خپلو ځایونو ته خپل ځان رسوی، په دی ضمن کښی که الله تعالیٰ په کوم وخت کښی له هم دغه ستاسی ځنی کوم رسول مبعوث وفرمائی چه د الله تعالیٰ آیتونه تاسی ته آوروی او په هغو سره تاسی ته ستاسی د پلار اصلی میراث (جنت) د حاصلولو ترغیب او تذکیر درکوی او د حقیقی مالک د خوشالی لاری پکښی در ښکاره شوی دی نو د هغه مرسته (مدد) او پیروی وکرئ! او له الله تعالیٰ ځنی وویریږئ! او ناکاره کارونه پریږدئ! او تری بیزاره شئ! او صالحه اعمال اختیار کرئ! نو بیا ستاسی مستقبل بیخی بیخوفه او بی خطره کیږی! او تاسی به داسی یوه مقام ته ورسیږئ چه هلته به د عیش او عشرت، امن، سکون او اطمینان څخه ماسواء بل هیڅ شی نه وی، هو! که زمونږ آیتونو ته تاسی د دروغو نسبت وکړ، او د تکبر او لوینی له مخو تاسی پری عمل ونه کړ او له هدایته گوښی (بیل) پاتی شوئ نو له اصلی مسکن او آبائی میراث څخه به بی برخی کیږئ! او د دائمی محرومی او ابدی عذاب او هلاکت ځنی به ما سواء بل هیڅ شی ستاسی نه په برخه کیږی په هر حال هغه کسان چه له دی آیت ځنی د ختم النبوت د قطعی نصوصو په خلاف تر قیامته پوری د انبیاؤ او رسولانو د راتګ ورونه خلاصول غواړی، د هغو لپاره په دغه ځای کښی د خپل مطلب حاصلولو دپاره هیڅ یوه موقع پاتی نه ده.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿۳۷﴾

نو څوک دی دیر ظالم له هغه چا چه له ځانه تری پر الله باندی دروغ (چه ښځه، ځوی، لور او شریک لری) یا نسبت د دروغو کوی آیتونه د دغه (الله)

ته (بلکه نشته بل ظالم)، دغه «مکذبان مفتریان پر الله» وبه رسیږی دوی ته برخه د دوی له هغه لیکل شوی «عمر، رزق، اجل او نورو» څخه تر هغه پوری کله چه راشي دوی ته رسولان زمونږ (ملک الموت او اعوان ئی) حال دا چه قبضوی دوی «ارواح د» هغوی وائی (دا ملائک دی کفارو ته د ملامتی په توګه (طریقه))، چیرته دی هغه «معبودان» چه وئ تاسی چه بلل به مو «عبادت به مو کاوه د هغوی» غیر له الله «چه اوس دفع کړی عذاب له تاسی»؟، نو وبه وائی دغه «کافران» ورک شول له مونږ «او هیڅ نفعه مو تری ونه مونده» او شاهدی به ورکړی دوی پر نفسونو «ځانونو» خپلو باندی چه بیشکه دوی وو کافران «په دنیا کښی».

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ د صادقو او رښتینو رسولانو تصدیق کول ضروری دی چه د الله تعالیٰ واقعی معجزی درښیی او دلائل یی در آوروی، باقی که څوک د رسالت دعوی په دروغو وکړی او په دروغو آیتونه له خپله ځانه جوړوی او پر الله تعالیٰ دروغ تړی یا کوم رښتین رسول یا د هغه راوړی آیتونه او کتاب ته د دروغو نسبت کوی. نو د دی دواړو څخه بل هیڅوک ظالم نه دی.

﴿ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ ﴾ الآیة - دغه مکذبان او مفتریان پر الله وبه رسیږی دوی ته برخه د دوی) یعنی په دنیا کښی عمر او رزق او نور هر څومره چه مقرر او مقدر دی، یا د دی ځای ذلت او رسوائی چه د دوی دپاره لیکلی شوی ده، هغه ګرد (تول) دوی ته رسیدونکی دی، بیا وروسته له مرګه هغه معامله چه له دوی سره کیدونکی ده، د هغی ذکر وروسته له دی نه راځی که د ﴿ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ﴾ څخه دنیوی عذاب نه، بلکه اخروی مراد واخستل شی، نو د «حتیٰ اذا جاءتهم ـ الایة» څخه پر دی تنبیه کیږی چه د هغه عذاب د مبادیو سلسله د دغه دنیوی ژوندانه په آخری شیبو کښی شروع کیږی.

﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ﴾ الآیة ـ تر هغه پوری کله چه راشي دوی ته رسولان زمونږ چه قبضوی ارواح د دوی) یعنی کله چه پرښتی په ډیره سختی د دوی روح قبضوی او په بد صورت ئی بیائی نو دوی ته ویلی کیږی چه پرته (علاوه) له الله تعالیٰ څخه هغه شیان چه تاسی بلل هغوی چیری دی؟ چه اوس ستاسی په داد او فریاد نه درسیږی؟ او ستاسی خبر نه آخلی؟ هغوی در وبولئ! چه تاسی له دی مصیبت څخه وژغوری (وساتی)، ! په دی وخت کښی به کفار اقرار کوی او په دغه اقرار کولو به اړ (محتاج) کیږی چه مونږ ډیره سخته غلطی کړی وه چه مونږ داسی شیان خپل معبودان او مستعان تاکلی (مقرر کری) وو چه هغوی د دی کار وړ (لایق) او مستحق نه وو، او نن زمونږ په دغه مصیبت کښی د هغوی هیڅ سراغ او پته نشته. خو دغه بی وخته اقرار او ندامت دوی ته هیڅ ګته (فائده) او نفع نه رسوی، او پر دوی داسی حکم صادریږی ﴿ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ ﴾ الآیة - باقی هغه چه په نورو مواضعو کښی راغلی دی چه دوی به د خپل کفر او شرک څخه انکار کوی د دی آیت سره منافی نه ده ځکه چه د قیامت مواقف او

احوال به سره بیل بیل او جلا جلا (جدا جدا) وی او جماعتونه به هم بیشماره ولاړ وی په یوه ځای کښې د یوه موقف او جماعت بیان راځي او په بل ځای کښې د بل جماعت او موقف ذکر کیږی.

قَالَ ادْخُلُوا فِيٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ

وبه فرمائی (الله یا پرښته په قیامت کښې دوی ته) چه ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کښې چه په تحقیق تیر شوی دی پخوا له تاسی له (کفارو د جن) پیریانو او له (کفارو د) انسانانو په اور «د دوزخ» کښې،

تفسیر : (مطلب ئی دا دی چه تاسی هم د پخوانیو کفارو په ملگرتیا د دوزخ اور ته ننوځئ)! یعنی هغه وړاندی او وروسته گرد (تول) کفار به په هم دغه دوزخ کښې داخلیږی.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا

هر کله چه ننوځی (د دوزخ اور ته) یو امت نو لعنت به وائی دغه امت پر هغه بل وړاندی امت چه په مثل د ده ؤ (د کفر په خاص مشرب کښې)،

تفسیر : یعنی په دی مصیبت کښې یو له بله سره همدردی به چیری وی بلکه دوزخیان یو پر بل باندی لعن او طعن وائی او مسخری کوی او ملندی سره وهی، ښائی چه تابعان به خپلو سردارانو ته وائی چه د الله لعنت دی پر تاسی وی چه تاسی موږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکلیفونو) کښې ډوب کړو! سرداران به خپلو اتباعو ته وائی ای ملعونانو! که موږ په کنده کښې ولویدو. ستاسی خو سترگی وی، نو تاسی ولی د ړندو په شان موږ پسی راولویدئ! وغیر ذلک.

حَتَّىٰٓ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَىٰهُمْ لِأُولَىٰهُمْ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ أَضَلُّونَا فَـَٔاتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

تر هغه پوری کله چه یو ځای شی دوی په دی «اور» کښې تول نو وبه وائی وروستنی د دوی (یعنی تابعان) په (باب د هغو) ړومبنیو (متبوعانو) خپلو

کښې (الله ته چه) ای ربه زمونږ دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړی وو مونږه نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (زمونږ) له اوره (د دوزخ) وبه فرمايي الله چه دی لپاره د هر يوه دوچند ليکن نه پوهيږئ تاسی (پری او نه خبريږئ د يو بل له عذاب نه)

تفسير : يعنی په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو چه هم پخپله دوی ګمراهان شوی وو، او هم ئی راتلونکو لره لاری جوړی کړی، او په بل صورت د ورستنيو ګناه دوه چنده شوه چه دوی په دغسی حال کښې ګمراهان شول چه د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کښې ښکاره پراته وو، او دوی تری هيڅ پند او عبرت نه اخيست. يا څرنګه چه د هر دوزخی احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږی، نو ځکه ئی وفرمايل چه د هر يوه عذاب به پرله پسی برابر دوچند کيږی او لا به پسی زياتيږی، اوس د تعذيب په ابتداء کښې تاسی د تعذيب له انتهاء څخه بی خبره يئ يعنی د پخوانيو د عذاب د دوچند کيدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسائی (ارام) او شفاء نه په برخه کيږی، دا تقرير به په هغه صورت کښې موافق راځی چه د ﴿ لِكُلٍّ ضِعْفٌ ﴾ څخه دواړه فرقی مرادی شی، خو د «ابن کثير رحمة الله عليه» په نزد په دی آيت کښې وروستنيو ته اطلاع ورکړی شوی ده چه بيشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجی سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چه په بل ځای کښې ئی خبر ورکړی دی ﴿ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴾ (١٤ جزء د النحل ٨٨ آية ١٢ رکوع) ﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ (٢٠ جزء د عنکبوت (١٣) آية (١) رکوع) ﴿ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴾ (١٤ جزء د النحل (٢٥) آية (٣) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

او وبه وائی هغه ړومبنی «متبوعان» د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کښې چه پس نه ؤ تاسو ته پر مونږ باندی هيڅ فضل (بهتری په تخفيف د عذاب او مونږ او تاسی برابر يو په کفر کښې) نو وڅکئ تاسی عذاب په سبب د هغو کارونو چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنيا کښې له شرک او کفر څخه)

تفسير : يعني زمونږ د سزا د زياتونې د خواهش څخه تاسي ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسي په عذاب كښې څه تخفيف راغى؟ نه، تاسي هم د خپلو چارو نتيجې وګالئ (برداشت كړئ) او خوند ئې وڅكئ!.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

بيشكه هغه كسان چه نسبت د دروغو كوي آيتونو زمونږ ته او تكبر كوي (له قبول) د هغو وبه نه پرانيستلى شي دوى ته ورونه د آسمان «چه پورته يوړى شي نيك عملونه او ارواح د دوى» او نه به داخل شي دوى جنت ته تر هغه پورى چه ننوځى اوښ په سورى د ستنى كښې، او هم داسي «لكه جزا د متكبرانو» جزا وركوو مونږ مجرمانو «كافرانو» ته.

تفسير : يعني نه په ژوند كښې د دوى اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دى او نه وروسته له مرګه د دوى ارواحو ته اجازه شته چه د آسمان په لورى وخيژى په حديث كښې راغلى دى چه «له وروسته د كافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجين» په لورى شړل كيږى چه تر ځمكى لاندى دى، او د مومنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «عليين» پورى خيژى، مفصل احوال دى د احاديثو په كتابونو كښې ولوستل شي.!

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ تر هغه پورى چه ننوځى اوښ په سورى د ستنى كښې) دا ئې «د تعليق بالمحال» په ډول (طريقه) وفرمايل. د هرى ژبې په محاورو كښې داسي امثال شته، چه په كښې د يوه شي محال توب په بل محال شي باندى معلق وى او دا ترى ظاهريږى. همغسى چه هغه شي لا ممكن دى، دغه شي هم ناممكن دى يعني لكه چه دغه خبره د كيدلو نه ده چه اوښ سره له خپل لوى جسامت د ستنى په سوم كښې سره د هغه د وړوكوالي او صغارت ننوځى، هم داسي د دغو مكذبينو او متكبرينو په جنت كښې داخليدل محال دى. ځكه چه حق تعالىٰ په جهنم كښې د دوى د «خلود» خبر راكړى دى او په علم الله كښې هم دا سزا دوى ته تاكلى (مقرر) شوى ده نو بيا د الله تعالىٰ د علم او اخبار څخه مخالف كار څرنګه واقع كيدى شي.؟

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

مقرر دی دوی ته له دوزخ ځني فرش او وی به د پاسه د دوی آغوستنی «پردی د اور»، او هم داسی (لکه جزا د دی خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسير : يعنی له هری خوا به تری اور چاپير وی او له هيڅ لوری او په يوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسائی (آرام) نه ور رسيږی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چه ايمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه «عملونه» تکليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مگر په قدر د طاقت د ده دغه «مؤمنان» صاحبان «ملگری» د جنت دی هم دوی به په هغه «جنت» کښی تل وی.

تفسير : ﴿ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ جمله معترضه ده چه په دی سره ئی په منځ کښی تنبيه وفرمايله چه ايمان او صالح عمل چه پری دومره عظيم الشان صله مرحمت کيږی داسی کوم مشکل شی نه دی چه د انسان له طاقته وتلی وی يا يی دا مطلب چه له هر انسان ځنی دومره صالح عمل مطلوب دی چه د هغه طاقت او قدرت وی، له هغه څخه زياته مطالبه نه کيږی.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چه په سينو د دغو «جنتيانو» کښی دی له کينو څخه.

تفسير : ﴿ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ ﴾ څخه يا خو داسی مراد دی چه د جنتيانو په منځ کښی به په جنتی نعمتونو کښی يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کينه) نه وی. او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسی گوری لکه چه يو ورور، خپل بل خوږ ورور گوری او په ليدلو به ئی خوشاليږی، په خلاف د دوزخيانو چه دوی به د هغه مصيبت په وخت کښی يو بل ته پيغور ورکوی، او لعنتونه او کنځلی به کوی، لکه چه پخوا وليکل شو يا به مراد داسی وی چه د داسی صالحانو په منځ کښی په دنيوی ژوندون کښی که پر کومه خبره کوم خپگان او انديښنه

پیښه شوی وی او یو د بل په نسبت څه انقباض او تاثر لری، هغه گرد (تول) به د جنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څخنی ایستل کیږی. هلته به گرد (تول) یو د بل په نسبت سلیم الصدر او خویښ وی حضرت علی کرم الله وجهه فرمایلی دی «زه امید کوم چه زه او عثمان، طلحه، او زبیر رضی الله تعالیٰ عنهم به له هم دغو خلقو څخنی اوسو» محقق شیخ الهند محمود الحسن رحمة الله علیه د هم دغی وروستنی معنی په اعتبار د «غل» ترجمه په خپگان سره فرمایلی ده.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهٰرُ ۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدٰىنَا لِهٰذَا ۖ وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ ۚ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ

بهیږی به له لاندی د (مانیو او ونو د) دوی ویالی، او وائی به دغه «جنتیان» گردی (تولی) ثناوی او احسانات خاص الله لره دی هغه (الله) چه برابر ئی کړو مونږ دی (مقام) ته او نه وو مونږ بخپله چه موندلی مو وی دا لاره که نه ؤ هدایت کړی (لار ښوولی) مونږ ته الله په تحقیق راغلی ؤ رسولان د رب زمونږ په حقه سره،

تفسیر : یعنی د الله تعالیٰ په مهربانی او توفیق او د رسولانو په سمه لارښوونه او لاس نیونه مونږ دغه اعلیٰ مقام ته رسیدلی یو، او دغه مرتبه مو په برخه شوی ده که نه مونږ چیری او دغه لوړی مرتبی چیری؟

دالله په توفیقاتو شی موندلی سمه لار چه جزا ئی ده جنت ښائسته گلزار
خورا (ډیر) ښه پکښی انعام کړی نعمتونه په دا گردو (تولو) به وی زیات د رب دیدار

وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او آواز به وکړ شی دغو (جنتیانو) ته داسی چه دغه جنت په میراث «ویړیا» درکړی شوی دی تاسی ته هغه په سبب د هغه چه وئ تاسی چه کول به مو «له حسناتو په دنیا کښی».

تفسیر : دغه غږ کوونکی به د پاک الله له لوری کومه پرښته وی، یعنی نن د گرد (تول) عملی جد او جهد نتیجه در څرگندیږی او تاسی د خپلو کوښښونو او زیارونو (محنتونو) په سبب او د الله تعالیٰ په فضل او کرم له خپلی تمنا سره خپل پلرنی میراث مو د تل دپاره حاصل او خپل

کړ. په حدیث کښې راغلی دی چه «هیڅوا لره خپل عمل په جنت کښې نه داخلوی» د دی مطلب داسې دی چه د جنت د داخلیدلو حقیقی سبب عمل نه دی او فقط ظاهری سبب ئې ګڼه شی، ځکه چه د جنت د دخول حقیقی سبب د الله تعالیٰ کامل رحمت دی، لکه چه په هم دغه حدیث کښې راغلی دی او د «الا ان یتغمدنی الله برحمته» له الفاظو ځنې ظاهرېږی. هو! پر بنده د الله تعالیٰ د رحمت نزول هغومره کېږی چه د عمل روح پکښې موجود وی. شیخ الهند رحمة الله علیه په تل فرمایل «دغه ګاډی د الله تعالیٰ په قدرت سره درومی او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی چه په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوی او دربرې ځینې مفسرین د دی آیت ترجمه داسې هم کوی » او غږ به وکړ شي جنتیانو ته چه دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته ویریا لکه میراث چه ویریا وی، یا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته میراث پاتې شو. لکه چه ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو په سبب د هغو اعمالو چه وئ تاسې چه کول به تاسې په دنیا کښې چه هغه استقامت او مواظبت ؤ په اوامرو او اجتناب ؤ له نواهیو ځنې.

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا۟ نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړی صاحبان د جنت (د خپه کولو له پاره) صاحبانو د اور ته داسې چه په تحقیق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چه وعده کړې وه رب له مونږ سره زمونږ په حقه (رښتیا) سره نو آیا ومونده تاسې (هم) هغه «عذاب» چه وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتیا) سره، «نو» وبه وائی دوزخیان چه هو! (هغه مو همغسې بیا مونده!) نو غږ به وکړی یو غږ کوونکی (اسرافیل) په منځ د دغو (جنتیانو او دوزخیانو) کښې. داسې چه وی دی لعنت د الله په ظالمانو «کافرانو» باندی هغه ظالمان چه آړوی دوی (خلق) له لاری د الله او لټوی دوی په دغی «لاری» کښې کوږوالی «عیب» او هم دوی په (راتلو د) آخرت (قیامت) باندی کافران «منکران» و.

تفسیر : په دغو آیتونو کښې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی چه د جنتیانو او دوزخیانو یا د دوی دواړو او اصحاب الاعراف په منځ کښې سره کېږی، د ړومبنیو او وروستنیو

خبرو او اترو څخه چه د «اصحاب الجنة» او د «اصحاب النار» په منځ کښې د دې لورې یا د هغې لورې کیږي له ورا څرګندیږي چه دغه مخاطبات د جنت یا د دوزخ له ننوتلو څخنې وروسته کیږي. نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري چه د «اصحاب الاعراف» ضمني او منځني خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلې شي. په هر حال جنتیان د جنت له رسیدلو وروسته پر خپل حال د خوشحالي اظهار کوي، او د دوزخیانو د تقریع او ترټلو او نکایت او شرمولو دپاره به وائي «هغه څه وعدې چه الله تعالیٰ د خپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمایلي وې چه ایمان راوړونکو ته دایمي نعیم ورسیږي نو مونږ هغه په رښتیا او ښې سمې وموندلې ای اهل الجهنم تاسې ووایئ چه ستاسې پر کفر او عصیان کومې ویرې او تهدیدونه چه درکاوه کیدل. آیا تاسې هم هغه رښتیا او صحیح وموندل؟ ظاهر دې چه کفار په ځواب کښې پرته (علاوه) له «هو!» څخه بل هیڅ شی نشي ویلې. په دغه وخت کښې به د الله تعالیٰ له لورې یو «منادی» ودریږي. او داسې غږ به کوي «اګر که ګنهګاران دیر دی» مګر د الله تعالیٰ لوی لعنت او دیره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چه دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بیخي بې فکره وو او هم نور به ئې د حق له لارې څخه بې لارې کول او پخپلو کږو بحثونو سره به شپه ورځ په هم دغه فکر کښې وو چه سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

او په منځ کښې د دغو دواړو (جنت او دوزخ یو دیوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چه پیژني دوی هر یو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره او غږ به وکړي دغه «اعرافیان» صاحبان د جنت ته داسې چه سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چه داخل شوي به نه وي دغه (اعرافیان) جنت ته او دوی به طمع (امید د جنت) لري.

تفسیر : د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده. او دلته له پردې څخنې دیوال مراد دی چه د حدید په سورت کښې په دې تصریح شوې ده «فضرب بینهم بسورله باب» دغه دیوال به داسې یو مانع او حاجز وي چه د جنت له خوندونو او لذتونو څخنې دوزخیان بې برخې کوي او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکلیفونو) او کلفتونو څخنې جنتیان بې خبره کوي چه د هغه تفصیلي علم مونږ نه لرو.

﴿ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ﴾ الایة - ای علی اعراف ذالک الحجاب رجال یعني دا الف لام عوضي دی. «اعراف» جمع د «عرف» ده چه د هر شي سر ته وائي. معنی ئې

دا چه وی به په کنګرو د دی قلعی باندی سری چه دوی به هم جنتیان وینی او هم دوزخیان او پیژنی به جنتی په تک سپین نورانی مخ د ده سره او دوزخی په تک تور ظلمانی مخ د هغه سره ګواکی) د دغه منځنی دیوال د لوړی څوکی نوم «اعراف» دی. د «اعراف اصحاب» څوک دی؟ «قرطبی رحمة الله علیه» پر دغه موضوع دولس اقواله نقل کړی دی زمونږ په نزد راجح قول همغه دی چه له حضرت حذیفه، ابن عباس، ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین غوندی جلیل القدرو اصحابو او نورو اکثرو اسلافو او اخلافو څخنی منقول دی. یعنی د اعمالو له وزن کیدلو څخه وروسته جنتی هغه دی چه د ده «حسنات» ډیر وخیژی او دوزخی هغه دی چه «سیئات» ئی زیات شی. او هغه کسان چه حسنات او سیئات ئی مساوی او یو برابر څرګند شی هغوی به د «اعراف» اصحاب کیږی. له روایاتو څخنی معلومیږی چه بالاخره «اصحاب الاعراف» هم جنت ته ځی. او برسیره په هغه دا خبره له دغی مسئلی څخه هم فهمیږی کله چه هغه ګنهګاران مؤمنان چه د دوی سیئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کښی غورځول کیږی، او دوی وروسته د خپلو سزاؤ د ګاللو (تیرولو) څخه بیرته جنت ته بیول کیږی نو «اصحاب الاعراف» چه د دوی حسنات او سیئات سره برابر دی ښائی له دوی څخنی ړومبی جنت ته لاړ شی، ګواکی «اصحاب الاعراف» د «اصحاب الیمین» یو کمزوری قسم وګڼل شی، همغسی چه (سابقین المقربین) فی الحقیقت د «اصحاب الیمینو» داسی یو قسم دی چه د خپلو اولوالعزمیو په سبب له نورو (اصحاب الیمین) څخه وړاندی تللی دی، د دوی په مقابل کښی «اصحاب الاعراف» یو بیرته پاتی شوی قسم دی، چه د خپلو اعمالو د کثافت له امله (وجی) له نورو «اصحاب الیمین» څخه وروسته پاتی دی نو دغه کسان څرنګه چه د (اهل جهنم) او «اهل جنت» په منځ کښی اوسیږی نو دوی د هغو دواړو طبقو خلق د هغوی په مخصوصو علامو سره پیژنی یعنی جنتیان د دوی له تکو سپینو نورانیو ښکلو څیرو او دوزخیان د دوی د تکو تورو ظلمانیو ناولیو څیرو پیژنی چه له ورا معلومیږی. په هر حال کله چه د دوی سترګی پر جنتیانو ولګیږی سلامونه به وراچوی چه له تبریک ورکولو سره به مرادف وی. او څرنګه چه دوی پخپله لا په جنت کښی نه دی داخل شوی. نو د هغه طمع او آرزو کوی چه د دوی دغه هیلی، (امیدونه) اسری، او تمنا بالاخره پوره کیږی.

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او کله چه وګرځولی شی سترګی د دغو «اعرافیانو او وګوری» په لوری د صاحبانو «ملګرو» د اور نو وبه وائی دغه «اعرافیان له ډیره هیبته» ای ربه زمونږ مه ګرځوه (مه یو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسیر : څرنګه چه اعرافیان د جنت او دوزخ په منځ کښې اوسیږی نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کښې وی. کله چه جنتیانو ته ګوری نو خوشالیږی او هیله او امید ئی پیدا کیږی او کله چه پر دوزخیانو د دوی سترګی ناڅاپه ولګیږی نو له الله تعالیٰ څخه ویریږی، او تری پناه غواړی څو دوی د دوزخیانو په ډله کښې ونه غورځولی شی (په ﴿ صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ ﴾ کښې اشاره ده دی ته چه اعرافیان عمداً دوزخیانو ته نه ګوری، بلکه بی اختیاره به ئی پری نظر واقع کیږی).

وَنَادَىٰ أَصْحَٰبُ ٱلْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَٰهُمْ قَالُوا۟ مَآ أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

او غږ به وکړی صاحبان د اعراف هغو سړیو ته «له دوزخیانو» چه پیژنی به دا (اعرافیان) هغوی په علامو د «ظلمانی مخونو د» هغو سره وبه وائی دا (اعرافیان دوزخیانو ته) هیڅ دفع ونه کړه له تاسی ډیر والی «د مال یا د رجالو» ستاسی او نه هغه چه وئ تاسی لوئی به مو کوله «له حقه»

تفسیر : یعنی برسیره په دی چه په دوزخ کښې معذب کیږی، د دوی په څیرو کښې به د دوزخیتوب علامی هم ښکاری. یا ئی دا مطلب دی چه دوی به داسی خلق وی چه د «اصحاب الاعراف» سره پیژندګلوی لری او په دنیا ئی لیدلی وی، نو ځکه کله ئی چه په هغه ځای کښې ووینی نو په څیره ئی پیژنی «او داسی به وائی دوی ته چه هیڅ دفع ونه کړه له تاسی څخه ډیر والی د مال یا د رجالو ستاسی او نه هغه چه وئ تاسی چه کبر، لوئی به کوله تاسی له حقه) یعنی د دی مصیبت په وخت کښې ستاسی هغه ملاتړی جماعتونه او ډلی چیری لاړی؟، او په دنیا کښې هغه ځان منی او لوئی چه تاسی کوله هغه اوس څه شوه؟

أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

(وبه وائی اعرافیان چه) آیا دغه «په جنت کښې» هغه «ضعیفان مسلمانان» دی چه قسمونه به خوړل تاسی (په دنیا کښې) چه وبه نه رسوی دوی ته الله

رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کښې دی، او الله هغو ته فرمایلی دی چه) ننوځئ جنت ته چه نه به وی هیڅ ویره پر تاسی باندی او نه به تاسی غمجن کیږئ.

تفسیر : په دغه سره د «اهل الجنت» په لوری اشاره کوی او دوزخیانو ته به ویلی کیږی چه هغه ګوډ مات او له کاره وتلی مساکین او ضعیف الحال کسان چه تاسی هغوی حقیر او خوار او اکرب ګڼل او داسی به مو ویل چه آیا د پاک الله مهربانی په ګرد (تول) عالم کښې فقط په هم دغسی کسانو کیږی! ﴿ أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ﴾ نن هغو ته وګورئ چه د ﴿ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ ﴾ الآیة - مصداق ګرځیدلی دی. یعنی ننوځئ په جنت کښې بی له خوف او ویری، حال دا چه تاسی په دغه عذاب کښې اخته او مبتلا یئ ځینی مفسرین ﴿ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ ﴾ د اعرافیانو مقوله بولی. او ځینی ئی د الله تعالیٰ مقوله ګڼی چه الله تعالیٰ به اعرافیانو ته فرمائی چه ننوځئ ای اعرافیانو جنت ته الخ

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۚ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

او غږ به وکړی صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسی چه راتوی کړئ تاسی پر مونږ باندی. له اوبو نه یا (راواچوئ) له هغو شیونو چه روزی کړی دی تاسی ته الله، وبه وایی جنتیان «د دوزخیانو په ځواب کښې» چه بیشکه الله حرام کړی دی دا دواړه «اکل او شرب» پر کافرانو هغه کافران چه نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبی او غولولی وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هیروو (پریږدو) مونږ دوی لکه چه هیر کړی وو دوی ملاقات د ورځی خپلی چه دغه ده او (لکه چه) وو دوی چه په آیتونو زمونږ به ئی انکار کاوه (چه الله نه دی رالیږلی).

تفسیر : دوزخیان د ډیر اضطراب او بد حواسی له امله (وجی) د جنتیانو په لوری د سوال لاس غځوی چه مونږ سوځو، لږ څه اوبه پر مونږ راتوئی کړئ یا له هغو نعمتونو ځنی چه الله تعالیٰ

تاسی ته درکړی دی، مونږ ته هم لږ څه راکړئ چه تری ګټه (فائده) واخلو نو ځواب مومی چه په کافرانو باندی دغه ګرد (ټول) شیان بند دی، دغه کافران هغه کسان دی چه له دین څخه ئی تماشی او لوبی جوړی کړی وی او په دنیوی عیش او تنعم کښی ډوب او وریاندی پړسیدلی وو چه دوی هلته په دنیوی خوندونو او عیشونو کښی اخته وو او له سره د آخرت خیال ئی نه درلود، (لرلو) نن مونږ هم له سره د دی خیال او پروا نه کوو، او همغسی چه دوی زمونږ له آیتونو څخه منکران شوی وو، نن مونږ هم د دوی د غوښتنو له منلو څخه انکار کوو.

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو «کفارو» ته کتاب چه واضح بیان کړی دی مونږ «معانی د» ده حال دا چه عالمان وو مونږ «په معانی د ده» حال دا چه دغه کتاب هدایت او رحمت دی له پاره د «هغه» قوم چه ایمان (یری) لری.

تفسیر : د قرآن کریم په شان د یوه مقدس کتاب په موجودیت چه په کښی د ګردو (ټولو) ضروریاتو عالمانه تفصیلات شته او د هری خبری پوره تنبیهات په ښکاره دول (طریقه) سره پکښی بیان کړی شوی دی، لکه چه مؤمنان له هغو څخه پوره منتفع کیږی نو دیره د افسوس خبره ده چه دوی ولی تری نه منتفع کیدل؟ او دغو متکبرانو معاندانو خپل دغه پای (اخر) او انجام ته هیڅ فکر او اندیښنه نه کولی نو بیا اوس له داسی افسوس او حسرته څه په لاس ورځی. ځینی مفسرین د دی آیت ترجمه داسی کوی «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنی قرآن چه په تفصیل په کښی بیان کړی دی مونږ عقائد او دینی احکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه د تفصیل په دی حال کښی چه رهنما او مهربانی ده دپاره د هغه قوم چه ایمان یری راوړی.

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۵۳﴾ ع

آیا انتظار کوی دوی (بلکه نه کوی) مگر عاقبت د هغه «شی ته چه په دغه کتاب» کښې دی «له ثواب او عذابه چه ورښکاره شی» په هغې ورځې کښې چه راشي عاقبت د ده «په قیامت کښې» وائی هغه کسان چه هیر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دی نه «په دنیا کښې» په تحقیق راغلي وو رسولان د رب زموږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل) نو آیا شته موږ لره «اوس» له شفاعت کوونکو چه شفاعت وکړی دوی له پاره زموږ یا بیرته بوتله شو (دنیا ته) نو «ښه» عمل به وکړو غیر له هغه «بد» عمل چه وو موږه چه کاوه به مو (دنیا کښې)، (وبه فرمائی الله) په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر او ورک (او بی فائده) شو له دوی نه هغه چه وو دوی چه دروغ بی ئی ویلی (د شرک).

تفسیر : هغه د عذاب ویره چه په کتاب الله کښې ورکړې شوی ده آیا دوی هغه ته منتظر دی؟ کله چه د هغه انذار له مضمون «مصداق» سره مخامخ شی بیا به ئی قبلوی. حال دا کله چه دوی له هغه مضمون سره هلته مخامخ ـ یعنی په عذاب کښې اخته شی نو قبلول ئی هیڅ یوه فائده نه وررسوی. په دغه وخت کښې به شفاعت کوونکو پسی ګرځی چه د هغو په وسیله د پاک الله څخه د خپلې سزا عفوه وغواړی، خو څرنګه چه کفارو ته داسی شفاعت کوونکی له سره په لاس نه ورځی نو داسی هیله (امید) او تمنا کوی: که موږ بیرته دنیا ته بوتلی شو او بیا تر ازموینی لاندی ونیولی شو چه دا ځلی موږ د خپلو جرائمو په خلاف څرنګه د نیکی او د پرهیزګاری اعمال کوو؟ خو اوس د دوی له دغی اسری او تمنا څخنی هیڅ په لاس نه ورځی، ځکه چه دوی پخپلو لاسونو سره خپلو ځانونو ته نقصان او تاوان رسولی دی او هغه چتی (فضول) خیالونه چه دوی پخپلو مغزو کښې لرل بیخی چتی (فضول) او بیکاره څرګند شول.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾

بیشکه چه رب ستاسی الله دی هغه «الله» چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او

ځمکه (او هغه شیان چه د دوی په منځ کښې دی) په «مقدار د» شپږو ورځو کښې بیا ئې استواء وکړه پر عرش پتوی (تیاره د) شپې په «رڼا د» ورځې چه طلب کوی هره یوه بل لره په تلوار سره او «پیدا کړی ئې دی» لمر او سپوږمی او ستوری حال دا چه مسخر «منقاد» کړی شوی دی امر «حکم» د الله ته، خبردار شئ چه «خاص» الله لره دی پیدا کول او امر (حکم فرمایل) لوی برکت والا دی الله چه رب «پالونکی» د ګردو (تولو) عالمیانو «د جهان» دی.

تفسیر : په پخوانی آیت کښې د «معاد» ذکر ؤ. په دغی رکوع کښې «مبدأ» معرفی شوی ده هلته په ﴿ قَدْجَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ﴾ سره دا ښوولی شوی وه هغه خلق چه په دنیا کښې له انبیاؤ او رسولانو څخه منحرف کیږی دوی به هم د قیامت په ورځ کښې د انبیاؤ علیهم السلام صداقت مجبوراً تصدیق کوی، دلته په ډیر لطیف اسلوب سره د الله تعالیٰ د حکومت د یادونی او د انبیاؤ او د رسولانو د ضرورت په لوری له اشاره کولو څخه وروسته د ځینو مشهورو انبیاؤ د احوالو او واقعاتو یادونه کیږی چه د دوی د مصدقانو او مکذبانو انجام پخوا له آخرته په هم دغی دنیا کښې څرنګه شو؟ ګواکی دغه رکوع د راتلونکو څو رکوع ګانو د تمهید په شان ده. ﴿ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ په مقدار د شپږو ورځو کښې» یعنی په دومره وخت کښې چه له شپږو ورځو سره برابر ؤ پیدا ئې کړل ځکه چه دغه متعارفی ورځې او شپې خو د لمر له طلوع او غروب سره تړلی دی نو کله چه لمر په هغه وخت کښې پیدا شوی نه ؤ نو شپه او ورځ له کومه پیدا شوی وو یا داسی وویل شی چه د عالم الشهادت شپه ورځ نه ده مراد بلکه د عالم الغیب شپه او ورځ مراد دی.

د غیبو وریځ او اوبه بل شان دی   قمر لمر سما غبراءئی واړه بل شان دی

په اول صورت کښې د علماؤ په منځ کښې سره اختلاف دی چه له شپږو ورځو ځنی دلته د شپږو ورځو مقدار مراد دی یا د زرو کلونو یوه یوه ورځ مقصود ده چه د هغه په نسبت ئې فرمایلی دی ﴿ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾ زما په نزد دغه آخری قول راجح دی. په هر حال مقصود داسی شو چه ځمکه او آسمان دفعتاً یو ځلی جوړ او درولی شوی نه دی، نو ښائی ړومبنی به ئې ماده جوړه کړی وی بیا به د دوی له استعداده سره سم متدرجاً په مختلفو اشکالو او صورتونو سره برابر منتقل شوی وی. تر دی چه په شپږو ورځو «شپږو زرو کلونو» کښې دوی سره له خپلو ګردو (تولو) متعلقاتو په موجوده مرتبو اشکالو سره پیدا شوی وی. لکه چه نن ورځ د انسانانو او حیواناتو او نباتاتو او نورو د تولید او تخلیق سلسله په هم دغو تدریجی اصولو جاری ده او دغه سلسله د ده د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ له شان سره منافی نه ده. ځکه چه د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ مطلب خو یوازی دا دی چه خدای د هر شی ایجاد په هره درجه سره چه وغواړی د ده له ارادی سره سم په همغه درجه سره پیدا کیږی. او دا ئې مطلب نه دی چه الله

تعالیٰ د کوم شي د وجود له مختلفو مدارجو څخني د تیریدلو اراده نه فرمائي بلکه هر شي بې د اسبابو او عللو له واسطې دفعتاً هم موجودولي شي.

﴿ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ بیا ئې استواء وکړه پر عرش» د الله تعالیٰ د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښائي تل په یاد وساتله شي چه د قرآن او حدیث په نصوصو کښې کوم الفاظ چه د الله تعالیٰ د صفاتو د بیانولو له پاره اختیاراوه شي، په هغو کښې علی الاکثر همغه شیان دي چه د مخلوقاتو په صفاتو کښې هم استعمالیږي ـ مثلاً الله تعالیٰ ته حي، سمیع، بصیر، متکلم ویلې شوي دي چه پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کښې د استعمال حیثیت بیخي بیل او جلا (جدا) دی، کوم مخلوق ته سمیع او بصیر ویل داسې مطلب لري چه دی د لیدلو سترګې او د آوریدلو غوږونه لري اوس په دې کښې دوه شیان پیدا شول، یوه هغه آله چه ورته «سترګه» ویل کیږي چه د لیدلو مبدأ او وسیله ده. دوهم د هغې نتیجه او غرض او غایه «لیدل» دي، یعني هغه خاص علم چه له «بصری رؤیت» څخه حاصلیږي ـ کله چه مخلوق ته «بصیر» ویلې کیږي نو دغه مبدأ او غایه دواړه معتبر شول او د دواړو کیفیتونه معلوم شول، لیکن هم دغه لفظ کله چه د الله تعالیٰ په نسبت استعمالوه شي نو یقیناً هغه مادي او جسماني کیفیات ترې نه مرادیږي چه د مخلوقاتو له خواصو څخني دي او له هغو څخني قدوس خدای قطعاً پاک او منزه دی. هو داسې اعتقاد لرل به په کار وي چه د (ابصار) یعني د لیدلو مبدأ د ده په اقدس ذات کښې شته او د هغه نتیجه یعني هغه علم چه «له بصری رؤیت» څخه حاصلیدی شي ده ته د کمال په درجه حاصل دی. پاتې شو دا چه د هغه مبدأ څرنګه ده؟ او د لیدلو کیفیت څه دی؟ نو پرته (علاوه) له دې خبرې څخه چه د هغه لیدل او نور صفات د مخلوقاتو په شان نه دي نور څه ویلې نه شو ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ نه یوازې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد (تول) صفات ښائي هم داسې وګڼلی شي. چه د صفت د خپل اصل المبدء او غایت په اعتبار ثابت دي مګر د هغه هیڅ یو کیفیت نشي بیان کیدی او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حکم صادر شوی نه دی چه انسان په داسې ماوراء العقولو حقائقو کښې هم غور او خوض وکړي او ځان په ربړونو (تکلیفونو) کښې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (٦) جزء د المائده په (٦٤) آیت «۹» رکوع کښې د ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ﴾ لاندې بیان کړې ده. په ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ هم له دې سره سم وپوهیږئ. د عرش معنی تخت او لوړ مقام دی «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په «استقرار او تمکن» سره کړې ده «چه د هغه ترجمه شیخ الهند په قرار نیولو سره تعبیر فرمایلې ده» ګواکې دغه لفظ د حکومت پر تخت داسې قبضه کول راښکاروي، چه د هغه هیڅ یوه برخه او ځنده (حصه) د ده د نفوذ او اقتدار له احاطې د باندې نه ده پاتې، او نه د ده په قبضه او تسلط کښې کوم قسم مزاحمت او اختلال موندِه کیږي، ګرد (تول) کارونه او انتظام ئې سم او برابر دي اوس په دنیا کښې د پاچاهانو په تخت کیناستل خو یوه مبدأ او ظاهري صورت لري او بل خو ئې حقیقت یا غرض یا غایت دی، یعني پر ملک د پوره تسلط، اقتدار، نفوذ، تصرف

او قدرت حصول، د حق تعالی په ﴿ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ﴾ کښې دغه حقیقت، غرض او غایت د کمال په درجه شته، یعنې د آسمان او ځمکې «تولو علویاتو او سفلیاتو» له پیدا کولو څخه وروسته پر هغو باندې کامله قبضه او اقتدار او د هر راز (قسم) مالکیت او شهنشاهیتوب تصرفات بې له مزاحمت او ممانعته ورحاصل دی، لکه چه په بل ځای کښې د ﴿ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ﴾ څخه وروسته د ﴿ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ﴾ او نورو الفاظو او دلته په ﴿ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ ﴾ الآية سره په دغه مضمون تنبیه فرمائی. پاتی شوه د ﴿ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ﴾ مبدأ او ظاهری صورت د هغه په متعلق همغسې عقیده لرل په کار دی چه مونږ د «سمع، بصر» او نورو صفاتو په متعلق لیکلی دی چه د هغه هیڅ صورت داسې نشی کیدی چه په هغه کښې د مخلوقاتو صفات، یا د حدوث د علائمو لږ څه شائبه هم وی نو بیا دغه مسئله څرنګه ده؟ د هغه ځواب هم دا دی.
ای له وهمه له خیاله له قیاسه ځنی پورته

ای له هغه چه مو لوستی، اوریدلی او لیدلی ته ئې پورته
دفترونه مو شول بشپړ او تمام شول ګرد (تول) عمرونه
مونږ لا پاتی په اول د وصف ستا کښې رب ئې پورته
(﴿ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ ﴾ پټوی تیاره د شپې په رڼا(رڼرا) د ورځې چه طلب کوی هره یوه بلې لره په تلوار سره یا لټوی هره یوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل یعنې متصل ورپسې راځی لکه طالب. او پیدا کړی دی مونږ لمر او سپوږمی او ستوری) یعنې د شپې تیاره د ورځې په رڼا(رڼرا) سره یا د ورځې رڼا(رڼرا) د شپې په تیاری سره پټوی او هم داسې پرله پسې یو د بل تعاقب کوی او په تلوار سره اوړی را اوړی، هم دا چه شپه پای (اخر) ته ورسیږی ورپسې جوخته ورځ راځی، یا چه ورځ ختمه شی ورپسې سمه شپه رسیږی. د دی دواړو په منځ کښې د یوی شیبې فرق او وقفه نه راځی، ښائی په دی سره ئې داسې تنبیه فرمایلی وی: هم داسې کله چه د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تیاره شپه پر عالم محیطه شی، نو هغه وخت الله تعالیٰ د ایمان او عرفان په لمر سره هری خوا ته رڼا(رڼرا) خوروی، او تر څو چه د حقانیت د لمر رڼا(رڼرا) راښکاره نشی د نبوت سپوږمی او ستوری د شپو په تیارو کښې رڼا(رڼرا) او لارښوونه کوی.
(﴿ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ چه مسخر، منقاد اوایل وی حکم د الله ته) یعنې هیڅ یو ستوری بې د الله تعالیٰ له حکمه نشی خوځیدلی. (او تول د اله العالمین په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کښې مشغول دی).
(﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ واوروئ! خبردار شئ! چه خاص الله لره دی پیدا کول او امر (حکم کول) لوی برکت والا دی الله چه رب پالونکی د ګرد (تول) جهان دی.) پیدا کول «خلق» دی. او د پیدا کولو څخه وروسته تشریعی یا تکوینی احکام ورکول «امر» دی. او دغه دواړه د الله تعالیٰ په قبضه او اختیار کښې دی، نو په دی شان د ګردو (تولو) محاسنو او برکاتو منبع شو. بیشکه چه الله تعالیٰ ډیر لوی ذات دی په وحدانیت او

الوهيت او ربوبيت او نور جلالی او جمالی صفاتو خپلو کښی جل جلاله عم نواله واعظم برهانه

ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ

بولئ تاسی رب خپل «هر وخت» په زاری عذر او په پټه سره «ځکه چه په پټه بلل د اخلاص دلیل دی»،

تفسیر : کله چه د «عالم الخلق» او د «عالم الامر» مالک او د ګردو (تولو) برکاتو منبع هم دغه پاک ذات دی نو پخپلو دنیوی او اخروی حوائجو کښی ښائی چه په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بی له ښوولو او ریا څخه ورو ورو وباله شی! له دی نه معلومیږی چه په دعاء کښی اصل اخفاء ده او هم دغه په اسلافو کښی معموله وه. په ځینو مواضعو کښی جهر او اعلان به د کوم عارض له مخی وی. چه د هغه تفصیل په «روح المعانی» او نورو کښی شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٥٥

بیشکه چه الله نه خوښوی تیریدونکی «له شرعی حدودو په دعاء بلکه په هر څه کښی»

تفسیر : یعنی په دعاء کښی دی د ادب له حدودو تیری ونه کړی شی ـ مثلاً هغه شیان چه عادتاً یا شرعاً محال وی هغه وغواړی یا د معاصیو او لغو شیانو طلب وکړی یا داسی کوم سؤال وکړی چه د ده له شان او حیثیته سره څه مناسبت نه لری. (یا به مراد تری پورته کول د غږ وی یا به ډیر اوږدول د دعا وی) دا ګرد (تول) په «اعتداء فی الدعاء» کښی داخل دی.

وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝٥٦

او مه کوئ فساد «ای انسانانو!» په ځمکه کښی وروسته له اصلاح د دی (د انبیاؤ په بعثت سره) او بولئ تاسی الله (عبادت ئی کوئ) په خوف (ویری) سره «له عذابه د الله» او په طمع (امید د رحمت د الله) بیشکه چه رحمت (مهربانی) د الله ډیره نژدی ده محسنانو (نیکی کوونکو) ته.

تفسیر : په پخوانیو آیتونو کښې یې په هر حاجت کښې د الله تعالیٰ د بللو طریقه ښوولی وه، په دغه آیت کښې د خالق او مخلوق د دواړو حقوق او رعایت ښوول کیږي، یعنی کله چه په دنیا کښې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي، نو بیا تاسې په هغې کښې اختلال او اشکال مه آچوئ! او سره له خوف او رجاء د پاک الله په عبادت کښې لګیا او مشغول اوسئ! مه د الله تعالیٰ له رحمته مایوس او ناامیده شئ او مه د الله تعالیٰ له عذابه مامون او بې فکره وګرځئ! او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرئت کوئ! زما په نزد هم دغه راجح ده چه دلته په «وادعوه» کښې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي لکه چه د صلوة التهجد په باره کښې ئې فرمایلي دي: ﴿ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمۡ عَنِ الۡمَضَاجِعِ يَدۡعُونَ رَبَّهُمۡ خَوۡفًا وَّطَمَعًا ﴾

وَهُوَ الَّذِىۡ يُرۡسِلُ الرِّيٰحَ بُشۡرًاۢ بَيۡنَ يَدَىۡ رَحۡمَتِهٖ‌ ؕ حَتّٰٓى اِذَاۤ اَقَلَّتۡ سَحَابًا ثِقَالًا سُقۡنٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَنۡزَلۡنَا بِهِ الۡمَآءَ فَاَخۡرَجۡنَا بِهٖ مِنۡ كُلِّ الثَّمَرٰتِ‌ ؕ كَذٰلِكَ نُخۡرِجُ الۡمَوۡتٰى لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُوۡنَ ﴿۵۷﴾ وَالۡبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهٗ بِاِذۡنِ رَبِّهٖ‌ ۚ وَالَّذِىۡ خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ اِلَّا نَكِدًا‌ ؕ كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الۡاٰيٰتِ لِقَوۡمٍ يَّشۡكُرُوۡنَ ﴿۵۸﴾

او هم دغه «الله» هغه ذات دی چه رالیږي بادونه زیری کوونکی په مخ کښې د رحمت د ده «(چه باران دی)»، تر هغه پورې چه راواخلي (دغه بادونه) وریځې درنې (په اوبو سره) چه روانوو مونږ دغه (وریځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چه مړه «(وچه بې ګیاه)» وی پس نازلوو مونږ له دې وریځو څخه اوبه نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم میوو څخه هم داسې (چه دغه مړه وچه ځمکه ژوندې کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) دپاره د دې چه پند واخلئ (او لازم دی چه غور پکښې وکړئ). او ځمکه پاکه «خوړه صالح الزراعته» راوځي زرغونه د دې «(ښه کامله)» په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چه خرابه ښوره ناکه وی نه راوځي (زرغونه ئې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بیا، بیا، بیانوو آیتونه دپاره د قوم (مؤمنانو) چه شکر باسي.

تفسیر : په پخوانیو آیتونو کښی د ﴿ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ سره په فلکیاتو لمر، سپوږمی ستوری او نورو کښی د الله تعالیٰ د ځینو تصرفاتو بیان ؤ ـ وروسته له هغه ئی خپلو بندګانو ته نور څه مناسب هدایتونه ورکړل اوس د «سفلیاتو» او د «کائنات الجو» په متعلق د خپلو ځینو تصرفاتو ذکر فرمائی تر څو خلق پری ښه وپوهیږی چه د ګردو (تولو) علویاتو او سفلیاتو او جویاتو اسمان، ځمکه او د دوی دواړو په منځ او شاؤ خوا کښی د ګردو (تولو) موجوداتو عمومی حکومت د پاک الله رب العٰلمین د قدرت په قبضه کښی دی. د بادونو چلیدل، د بارانونو، واوری، ږلی وورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنیلیو او نباتاتو پیدا کول د هری ځمکی له استعداد سره سم پکښی کښتونه (فصلونه) د څړ ځایونه، باغونه، ریاحین، اشجار اثمار او نور شیان پیدا کول دا ګرد (تول) د الله تعالیٰ د کامله قدرت او بالغه حکمت علامی او نښی دی. په دی ترڅ کښی د مړو بیا ژوندی پاڅیدل هم راوفهمیده. حضرت شاه صاحب فرمائی چه «د مړو پاڅیدل یو په قیامت کښی دی او بل په دنیا کښی. یعنی په جاهل او ادنٰی خلقو کښی ئی چه د جهالت او ذلت په موت سره مړه شوی وو عظیم الشان نبی علیه السلام ولیږه او دوی ته ئی علم ورکړ او د دنیا سرداران ئی تری جوړ کړل. بیا ښه استعداد لرونکی سری یی د کمال په درجه ورسول. او هغو ته چه یی استعداد خراب ؤ هم فائده وررسیده مګر په ناقص ډول (طریقه). یعنی په دغه توله رکوع کښی دا ښوولی شوی دی: کله چه الله تعالیٰ په خپل رحمت او شفقت سره توره تیاره شپه په ستورو، سپوږمی او لمر سره رڼا(رڼړا) کوی او له وچی ځمکی څخه شنیلی او نباتات زرغونوی او له هغو څخه د انسانانو او حیواناتو د ژوندون سامان تیاروی او د ګردو (تولو) سفلیاتو د حیات او نشاط د مهیا کولو لپاره له آسمانه وریا «باران» رانازلوی نو څرنګه کیدی شی چه داسی مهربان الله د خپل مخلوق بنی آدمانو له پاره داسی کوم ستوری، سپوږمی، او لمر به ئی نه وی پیدا کړی چه دوی د جهل او ظلم له تیارو څخه هم وباسی او د روحانی غذاء د تیارولو د معنوی کښتونو (فصلونو) د سیرابولو (اوبولو او لوبولو) دپاره به ئی د رحمت باران نه وی نازل کړی؟ بلاشبه پاک الله د هری زمانی د ضرورت او له خپل حکمت سره موافق انبیاء علیهم السلام رالیږلی دی چه د دوی له منورو سینو څخه دنیا ته روحانی رڼا(رڼړا) ورسوی او د الهٰی وحی پرله پسی بارانونه اوروی لکه چه په دغی بلی رکوع کښی د انبیاؤ د ارسال ذکر کړی شوی دی. او لکه چه د باران او د ځمکی په مثال کښی اشاره کړی شوی ده چه مختلفی ځمکی د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوی، هم داسی وپوهیږئ چه انبیاء علیهم السلام د هغه خیر او برکت له پاره چه لیږلی شوی وو له دوی ځنی منتفع کیدل هم په ښو استعدادنو پوری موقوف دی هغه خلق چه تری انتفاع نه آخلی یا پوره نه منتفع کیږی دوی ته ښائی پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړی.

د باران طبع ښکاره ده بی له هغه هیڅ ژوند نشته

باغ کښې ګل ترې زرغونيږي په ښوره کښې ئې خوند نشته

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اِنِّيْۤ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۵۹﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖۤ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۶۰﴾

قسم دی په تحقيق ليږلی ؤ مونږ نوح په لوری د قوم د ده نو وويل «نوح» ای قومه زما عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هيڅ معبود بی له دغه «الله»، بيشکه زه ويريږم په تاسی باندی له عذاب د ورځی لويی «طوفان يا د قيامت». نو وويل مشرانو له قومه د نوح بيشکه مونږ وينو (يا ګنو) تا په ګمراهی څرګنده کښی (چه پلرنی دين دی پريښی او ډير خدايان منی)

تفسير : د آدم عليه السلام قصه د دی سورت په ابتداء کښی تيره شوه وروسته له آدم عليه السلام ړومبنی اولوالعزم او مشهور رسول نوح عليه السلام ؤ چه د اهل الارض د مشرکانو د اصلاح او هدايت له پاره وليږل شو اګر که د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوری ؤ خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چه د ګردو (ټولو) انبياؤ عليهم السلام په اصولو کښی سره ګډ او مشترک دی د هغه مخاطبان ګرد (ټول) انسانان دی لکه د توحيد او اقرار بالمعاد په تعليم کښی ګرد (ټول) انبياء عليهم السلام له تکذيب سره مرادف دی. په هر حال نوح عليه السلام د توحيد او د نورو اصلاحاتو عمومی دعوت ورکړ. وائی چه د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد (ټول) اولاد د توحيد پر کلمه ټينګ ولاړ وو د بت پرستی ابتداء د ابن عباس رضی الله تعالیٰ له قول سره موافق داسی شروع شوه چه د ځينو صالحانو د انتقال څخه وروسته چه د دوی نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو او د نوح په سورت کښی مذکور دی خلقو د هغو ځيری جوړی کړی، تر څو د دی د احوالو، عباداتو او نورو خصوصياتو يادونه پری وشی ـ لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمی تياری شوی، او متدرجاً خلق د دغو مجسمو په عبادت کښی لګيا شول چه د همغو مشرانو په نامه موسومی شوی وی. کله چه د بت پرستی وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالیٰ نوح عليه السلام وليږه. نوح عليه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نيم سوه کاله پوری د توحيد او د تقویٰ په لوری دعوت ورکړ ـ او د دنيا او آخرت له عذابونو څخه ئی دوی وويرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح عليه السلام په تضليل او تجهيل ئی لاس پوری کړ تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد (ټول) سره ونيول او همغسی چه د نوح عليه السلام دعا وه:

﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا ﴾ د ځمکی د مخی هیڅ یو کافر له الٰهی عذابه خلاص نشو «بستانی» پخپل «دائرة المعارف» کښی د اروپائی محققانو اقوال هم د طوفان او هم د طوفان د عموم په نسبت نقل کړی دی نوح علیه السلام زوی د لمک زوی د متوشلخ زوی د اخنوخ یعنی ادریس علیه السلام دی.

قَالَ يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ ضَلٰلَةٌ وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٢﴾

وویل (نوح) ای قومه زما نشته په ما کښی «له سره» هیڅ گمراهی ولیکن زه یم رسول «استاځی» له جانبه د رب (پالونکی) د گردو (تولو) عالمیانو. رسوم تاسی ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسی ته (محض دپاره د نفع ستاسی) او پوهیږم له (جانبه د) الله (په وحی سره) په هغه چه پری نه پوهیږئ تاسی.

تفسیر : یعنی زه خو لږ څه هم نه یم بی لاری شوی، بلکه تاسی پخپله گمراهان شوی یئ چه د پاک الله رسول نه پیژنئ! چه په ډیر فصاحت او بلاغت سره د الله تعالیٰ پیغام تاسی ته دررسوی او ستاسی ښیگڼه (فایده) غواړی او تاسی ته ډیر ښه پندونه درکوی او د الله تعالیٰ له جانبه ئی تاسی ته داسی علوم او هدایت راوړی دی چه تاسی له هغو څخه ناپوهان او جاهلان یئ!

اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوْا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٦٣﴾

آیا تعجب کوئ تاسی له دی چه راغلی دی تاسی ته ذکر (پند د وحی) له لوری د رب ستاسی پر (ژبی د) یو سړی له «جنسه د» ستاسی دپاره د دی چه وویروی دی تاسی او دپاره د دی چه پرهیزگاران شئ تاسی او دپاره د دی چه پر تاسی باندی رحم وکړی شی.

تفسیر : یعنی په دی کښی کومه خبره د تعجب وړ (لائق) ده چه پاک الله هم دا ستاسی له منځه یو سړی د خپل پیغام رسولو له پاره غوره کړی؟ ځکه چه له گردو (تولو) مخلوقاتو ځنی

پاک الله د خلافت د منصب له پاره آدم علیه السلام د مخصوصو استعدادونو پر بنا غوره کړ، نو بیا په دی کښی څه اشکال پاتی دی چه د آدم علیه السلام له اولادی څخنی نور کامل الاستعداد انسانان هم د نبوت او رسالت د منصب دپاره انتخاب کړل شی، تر څو دوی مستقیماً د پاک الله له لوری مستفیض شی، او نور خلق هم د هغوی څخه مستفید وګرځی او ګرد (تول) انسانان، دوی د مبدأ او معاد څخه خبر او مطلع کړی ـ چه هغوی د دغی لارښوونی او خبریدلو په اثر له «هغی» بدی او خرابی څخنی خپل ځان وژغوری (وساتی) چه په سبب د کفر او معصیت پر دوی راتلونکی دی او په دغی وسیلی سره د الله تعالیٰ د رحم او کرم مورد وګرځی، او د ده له قهر او غضب څخه خپل ځان وساتی.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته نو نجات مو ورکړ دغه «نوح» او هغو کسانو ته چه له ده سره (ملګری) وو په بیړی کښی او غرق مو کړل هغه کسان چه نسبت د دروغو ئی کړی ؤ آیتونو زمونږ ته، بیشکه دوی وو یو قومړانده (له حقه).

تفسیر : یعنی له هغو سره د نفعی او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندیښنه نه وه. ګردو (تولو) ځانونه ړانده کړی وو، او پرله پسی په سرکشی، تکذیب او بغاوت کښی یی تینګار(همیشه والی) کاوه او له بت پرستی او نورو متمردانه حرکاتو څخنی ئی لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چه له نوح علیه السلام سره په بیړی کښی سواره شوی وو ـ نور ګرد (تول) مکذبین سره ډوب شول. اوس هومره انسانان چه په دنیا کښی شته، دوی د هم دی اهل السفینی بلکه د حضرت نوح علیه السلام له ذریاتو څخنی دی. (اهل السفینه «۸۰» مؤمنان وو «۴۰» تنه نارینه (۴۰) تنه ښځی. ځینی وائی چه ۹ تنه وو دری زامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث او شپږ تنه نور، او تول راکبین «۱۶۰» ذوی الارواح وو»).

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

او (لیږلی ؤ مونږ قوم د) عاد ته «قومي» ورور د دوی هود، وویل «هود» ای قومه زما! عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هیڅ (حق) معبود بی له الله!، نو آیا تاسی نه ویریږئ (له عذابه د الله او پرهیز نه کوئ له شرکه).

تفسیر : هود علیه السلام زوی د عبدالله ابن ریاح بن خلود بن عاد بن ارم بن سام بن نوح ؤ. او ځینی ئی پلار شالخ بن ارمخشد بن سام بن نوح علیه السلام وائی. «عاد» د حضرت نوح علیه السلام لمسی او د ارم له اولادی څخنی ؤ او هم ده ته منسوب دی. د دغه قوم سکونت د یمن په «احقاف» کښی ؤ. څرنګه چه حضرت هود علیه السلام له هم دی قوم څخه ؤ نو په هم دی لحاظ د دوی قومی او وطنی ورور شو. په دغو خلقو کښی بت پرستی منتشره شوی وه. روزی ورکولو، ورولو، روغولو او د نورو مختلفو حاجاتو او مطالبو او متعددو مقاصدو له پاره دوی بیل بیل بتان جوړ کړی وو، او د هغوی په عبادت کښی ګرد (تول) سره لګیا وو، نو هود علیه السلام وغوښتل چه دوی له هغو څخه ستانه (واپس) کړی او د دی عظیم جرم له سزا څخه ئی وویروی.

قَالَ الْمَلَاُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖۤ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِیْ سَفَاهَةٍ وَّ اِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكٰذِبِیْنَ ﴿۶۶﴾

نو وویل مشرانو هغو چه کافران شوی وو له قومه د دغه (هود) بیشکه مونږ خامخا وینو تا (خښ) په بی عقلی کښی او بیشکه مونږ خامخا ګمان کوو په تا له دروغجنانو.

تفسیر : یعنی معاذ الله ته پخپله بی عقل ئی چه د خپلو پلرونو او نیکه ګانو دود او دستور دی پریښی دی او د ګردو (تولو) له اخوت او ورور ګلوی څخه بیل شوی ئی او دروغجن هم ئی چه د خپلو اقوالو نسبت الله تعالیٰ ته کوی او مونږ له لوی عذاب څخه هم ویروی!.

قَالَ یٰقَوْمِ لَیْسَ بِیْ سَفَاهَةٌ وَّ لٰكِنِّیْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۶۷﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّیْ وَ اَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَمِیْنٌ ﴿۶۸﴾ اَوَ عَجِبْتُمْ

اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ؕ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۚ فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٦٩﴾

وویل «هود» ای قومه زما نشته په ما کښې (له سره) هیڅ بی عقلي ولیکن زه یم رسول «استاځی» له جانبه د رب «پالونکی» د ګردو (تولو) عالمیانو دررسوم تاسی ته پیغامونه د رب خپل او زه تاسی ته نصیحت کوونکی ښه امانت ګر یم.
آیا تعجب کوئ تاسی له دی چه راغلی دی تاسی ته ذکر (پند) له «لوری د» رب ستاسی پر «ژبه د» یوه سړی له تاسی دپاره د دی چه وویروی دی تاسی، او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه ګرځولی وئ (الله) تاسی خلیفګان (په ځمکه کښې) وروسته له «غرقیدلو د» قوم د نوح او زیات کړی ئی دی تاسی ته په پیدائښت کښې قوت، قامت اوږدوالی، نو یادوئ تاسی نعمتونه (احسانونه) د الله ښائی چه تاسی خلاصي ومومئ! (له عذابه د الله).

تفسیر : هود علیه السلام د خپل قوم په ځواب کښې وویل زما هیڅ یوه خبره د بی عقلی خبره نه ده هو! هغه د رسالت منصب چه د الله تعالیٰ له خوا ماته راکړی شوی دی، زه د هغه حق اداء کوم، دا ستاسی بی عقلی ده چه خپل هغه حقیقي خیر غوښتونکی هم نه پیژنئ! چه د ده امانت او دیانت لا له پخوا څخه د اعتماد او دادیني او اطمینان وړ (لائق) ؤ. اوس تاسی په خپلی دغی وینا سره چه ماته بی عقل وایئ خپلو ځانونو ته زیان او نقصان رسوئ آیا تعجب کوئ تاسی له دی نه چه راغلی دی تاسی ته پند له جانبه د رب ستاسی پر ژبه د یوه سړی له جنسه ستاسی دپاره د دی چه وویروی تاسی له عذابه د الله او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه ګرځولی وئ الله تاسی خلیفګان په ځمکه کښې وروسته د غرقیدلو د قوم د نوح علیه السلام یعنی الله تعالیٰ پس له نوح علیه السلام په دنیا کښې ستاسی حکومتونه قائم کړل او د ده په ځای ئی تاسی ودرولئ او هلته مو ودانی وکړه ښائی چه هود علیه السلام دغه احسان دوی ته ور په یاد کړی وی، او د دغی خبری تنبیه ئی ورته ورکړی وی چه د بت پرستی او تکذیب الرسول له امله (وجی) هغه پیښی چه هغوی ته ورپیښی شوی وی نه ښائی چه تاسی ته هم درپیښی شی.
او زیات کړی دی الله تاسی ته په پیدائښت کښې قوت او قامت او اوږدوالی چه د جسمانی قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسی ډیر یو نومیالی او مشهور قوم یئ نو یاد کړئ تاسی نعمتونه د الله ښائی چه تاسی خلاصي ومومئ له عذابه د الله دغه احسانات چه مذکور شول او برسیره پر هغو نور بی شماره احسانات ئی ور په یاد کړل او ور په زړه ئی کړل چه ښائی

د هغه پاک الله شکر گذاری وکړئ! او گرد (تول) احکام ئې ومنئ! او له سره تاسې ته نه ښائې چه د هغه حقيقي منعم په مقابل کښې بغاوت وکړئ او غاړه ترې وغړوئ!.

قَالُوٓا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾

وويل عاديانو (هود ته) آيا راغلې ئې ته مونږ ته د دې دپاره چه عبادت وکړو مونږ د الله يواځې او پريږدو هغه (بتان) چه وو چه عبادت به کاوه «د هغو» پلرونو زمونږ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چه ته «پرې» ويروې مونږ که ئې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په خبرو خپلو کښې)

تفسير : يعني له هغه عذابه چه مونږ ويروې که ته رښتين ئې نو ئې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پريږدو او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه آخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَـٰدِلُونَنِى فِىٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَـٰنٍ ۚ فَٱنتَظِرُوٓا إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وويل «هود» په تحقيق واقع «واجب» شو پر تاسې له (لورې) د رب ستاسې عذاب او قهر، آيا جگړه کوئ تاسې له ما سره په هغو «تشو» نومونو کښې چه ايښې دي هغه «نومونه» تاسې او پلرونو ستاسې حال دا چه نه دی رالیږلی الله. په عبادت کولو د دوی هيڅ برهان علمي سند، نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بيشکه زه چه يم له تاسې سره له منتظرانو څخه يم.

تفسير : يعني کله چه ستاسې سپين سترگي، سرکشي، گستاخي او بې حيائي تر دې حده پورې رسيدلې ده نو وپوهيږئ چه د الله تعالیٰ قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی. او اوس د هغه په راتلو کښې هيڅ ځند (تاخير) او ډيل کيدونکی نه دی.

تاسي چه بتانو ته داسي وايئ: هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي او دا اولاد زيږوي وقس علیٰ هذا. دغه تش يو نوم او يوازي بی حقيقته يو مفهوم دی او بيخی واقعيت او حقيقت نه لری د الوهيت صفات په تيږی (ګټی) او نورو مخلوقاتو کښی له کومه راغلل؟ بيا نو د داسی معبودانو په نسبت چه په هغوی کښی د معبوديت هيڅ يو عقلی او نقلی سند نشته بلکه په تولو عقلی او نقلی اسنادو سره ئی ترديد کيږی له ماسره د توحيد په مسئله کښی ولی جګړی او بحثونه کوئ؟ کله چه ستاسی د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوی وی، نو انتظار وکړئ چه الله تعالیٰ د دغو ګردو (تولو) جګړو فيصله «پريکړه» وکړی، زه هم د همغه فيصلی ته منتظر يم.

فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿۷۲﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چه له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) زمونږ او پری کړ مونږ بيخ د هغو کسانو چه نسبت د دروغو ئی کړی ؤ په آيتونو زمونږ او نه وو دوی مؤمنان «يقين کوونکی په وحدت او نبوت».

تفسير : يعنی پر دوی اووه شپی او اته ورځی مسلسل د سخت باد طوفان (سيلئ) راغله، چه د هغی په اثر ګرد (تول) کفار توتی توتی او هلاک او پر پناه شول. دا خو د «عادالاولیٰ» انجام ؤ. او د دغه قوم بله پيښه او څرنګه «ثمود» چه هغوی ته «عاد الثانيه» هم وائی د هغه ذکر په دغه مبارک آيت کښی راځی چه هم دا اوس ئی مونږ په تلاوت افتخار مومو.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۷۳﴾

وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُوْلِهَا قُصُوْرًا وَّتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَ بُيُوْتًا ۚ فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۷۴﴾

او «لیږلی ؤ مونږ» ثمودیانو ته «قومی» ورور د دوی صالح. وویل «صالح» ای قومه زما، عبادت کوئ تاسی د الله نشته تاسی ته هیڅ «حق» معبود بی له دغه «الله»، په تحقیق راغلی ده تاسی ته ښکاره معجزه له «لوری د» رب ستاسی، دا اوښه د الله ده تاسی ته نښه نو پریږدئ تاسی دغه «اوښه» چه خوری «واښه» په ځمکه د الله کښی او مه وروړئ تاسی لاسونه دی ته په «نیت د» بدی «یعنی ضرر مه وررسوئ» نو وبه نیسی تاسی عذاب دردناک. «وویل صالح» او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه وګرځولئ «الله» تاسی خلیفګان وروسته له عادیانو او ځای ئی درکړو تاسی ته په ځمکه کښی چه نیسئ «جوړوئ» تاسی له هوارو نرمو ځایونو د دی ځمکی هسکی (اوچتی) مانی او کنئ تاسی غرونه دپاره د کورونو، نو یاد کړئ تاسی نعمتونه د الله او مه ګرځئ «کوښښ مه کوئ» تاسی په ځمکه کښی حال دا چه قصد کوونکی د فساد یئ.

تفسیر : یعنی هغه دلیل چه تاسی غوښت دوررسید. د صالح علیه السلام قوم له ده سره عهد او اقرار کړی ؤ چه که ته د یوی غتی لوئی تیږی (ګټی) څخه یوه بلاربه اوښه راوباسی، نو مونږ به پر تاسی ایمان راوړو. الله تعالیٰ د صالح علیه السلام په دعاء هم داسی وکره. نو صالح علیه السلام چه زوی د عبید زوی د اسف زوی د ماسح زوی د عبید زوی د حاذر زوی د ثمود ؤ دوی ته وویل چه ځئ! اوس خو پاک الله ستاسی له غوښتنی سره سم هغه اوښه له دغی کلکی لوئی تیږی (ګټی) څخه راوویسته. نو اوس په ایمان راوړلو کښی ولی ډیل او تامل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالیٰ د قدرت او زما د صداقت نښه ده، چه زما په دعاء په غیر معتاده طریقه سره الله تعالیٰ پیدا کره ـ نو د دی د حقوقو رعایت وکړئ! مثلاً د الله تعالیٰ په ځمکه کښی د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چښلو څخه ئی مه منع کوئ! الغرض د الله تعالیٰ دی نښی ته چه ستاسی په غوښتنی سره په وجود راغلی ده، په بده وضع سره مه وراندی کیږئ! که نه تاسی ته به هم خیر نه در پیښیږی او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه وګرځولئ الله جل جلاله تاسی خلیفګان پس له عادیانو او ځائ درکړ تاسی ته په ځمکه کښی چه جوړوئ تاسی له هوارو نرمو ځایونو د

دی ځمکی هسکی (اوچتی) مانی او کنئ تاسی غرونه دپاره د کورونو نو یاد کړئ تاسی نعمتونه د الله او مه ګرځئ او کوښښ مه کوئ تاسی په ځمکه کښی حال دا چه تاسی قصد کوونکی د فساد یئ یعنی مه له خیره منکریږئ! او مه شرک او کفر سره په ځمکه کښی فتنه او فساد خوروئ! بلکه د الله تعالیٰ په وحدانیت او زما په نبوت شهادت ورکړئ! او د اصلاح او مصالحت په طرف مسارعت وکړئ!

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وویل مشرانو هغو چه کبر «او سرکشی» ئی کړی وه «له ایمانه» له قومه د دغه «صالح» څخه هغو کسانو ته چه ضعیف «او کمزوری» ګڼلی شوی وو هغه چاته چه ایمان یی راوړی ؤ له دوی څخه آیا یقین لرئ تاسی په دی چه بیشکه صالح مرسل «رالیږلی شوی دی تاسی ته» له «لوری د» رب د ده وویل دغو «ضعفاؤ چه هو!» بیشکه مونږ په هغه «توحید او عبادت» چه رالیږلی شوی «صالح» په هغه مؤمنان «یقین لرونکی» یو. وویل هغو کسانو چه لوئی تکبر ئی کړی ؤ بیشکه مونږه په هغه شی چه ایمان راوړی دی تاسی په هغه باندی کافران «منکران» یو.

تفسیر : یعنی په قوم کښی هغه چه لویان، متکبران او مشران معاندان وو، دغو غتانو به غریبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په دول (طریقه) ویل چه آیا لوی سری تر اوسه پوری نه دی پوهیدلی مگر دغه خبره یواځی تاسی ته معلومه شوی وه، چه صالح د الله تعالیٰ رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کښی دوی ته ویل چه معلومیدل څه معنی لری - دغه خبره خو تاسی ته هم معلومه ده. هو! مونږ خو حضرت صالح علیه السلام د زړه له کومی او اخلاصه قبول کړی دی، او ایمان مو پری راوړی دی متکبران به د داسی حکیمانه ځوابونو له آوریدلو ځنی شرمیدل او ویل به ئی هغه شی چه تاسی قبول کړی دی مونږ ئی نه قبلوو. نو ستاسی د څو تنو ضعفاؤ او بی وزلانو د ایمان راوړلو ځنی کوم لوی بری په لاس راتلی شی؟.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَٰصَٰلِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

نو زخمي او مړه کړه دوی اوښه او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل او وويل دغو (کفارو چه) ای صالحه! راوړه مونږ ته هغه عذاب چه ته ویروی مونږ تری که ئې ته له مرسلانو «په حقه سره»

تفسير : وائی دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ببره وه چه په هر ځنګله کښې به ګړ ته ورتله نو نور مواشي به له دې ځنې ویریدل او لرې به تری تښتیدل او په خپل وار به په هر یوه کوهی باندی چه دریدله د هغه کوهي تولې اوبه، به ئې چښلې او هغه به ئې تش او خالي پرېښود: ګواکې همغسې چه د دې پیدائښت فوق العاده ؤ، ګرد (تول) لوازم او د ژوندانه آثار ئې فوق العاده وو، بالاخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو ئې اتفاق او ترون وکړ او بدبخت (قذار بن سالف) ئې پرومبنی پړکی پرې کړل او بیا یې ووژله وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول او په دې دول (طریقه) د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چه صادر شوی وو، د هغو مخالفت ئې وکړ او دغو کفارو وويل چه ای صالحه! راوړه مونږ ته هغه عذاب چه ته ویروی مونږ تری که ئې ته له مرسلانو په حقه سره داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کښې وځي چه د الله تعالیٰ له قهر او غضبه بیخی بی خوفه او بی پروا شي. «د عاد الاولیٰ» په شان «ثمود» هم داسې یوی مرتبې ته ورسیدل، چه د الٰهي عذاب مورد وګرځیدل، چه د دې ذکر دا دی:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونيول دوی زلزلې (پس له آوریدلو د سختی چیغی) نو وګرځیدل دوی «ګهیځ ـ سحر» په کورونو خپلو کښې مړه پړمخې پراته.

تفسير : په بل آيت کښې ئې د دوی هلاک په «صیحی» یعنی چغی سره بیان فرمایلی دی، ښائی چه له لاندی به زلزله او له پاسه به ډیره سخته ویروونکې چغه شوې وي.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ

رِسَالَةَ رَبِّيْ وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُحِبُّوْنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿۷۹﴾

نو وګرځیده (صالح) له دوی «او لاړ تری متأسفاً» او وویل ای قومه زما قسم دی خامخا په تحقیق ورساوه ما تاسی ته پیغام د رب خپل او پند می درکړ تاسی ته ولیکن نه خوښوئ تاسی پند ورکوونکی.

تفسیر : وائی چه حضرت صالح علیه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکی معظمی یا د شام په لوری لاړ او د خپل تګ په وخت کښی ئی د دوی د مړو انبارونه ولیدل او داسی خطاب ئی وکړ لکه چه زمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د بدر مقتولینو ته خطاب کړی ؤ. یا یوازی د تحسر او تاسف په ډول (طریقه) به ئی یو فرضی خطاب کړی وی. لکه چه د ادباء، شعراء خرابو، اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسی خبری اتری او مخاطبی کوی ځینی وائی چه دغه خطاب پخوا له هلاکته ؤ یعنی کله چه ثمودیانو هغه اوښه حلاله کړه او د عذاب الله ور ئی پر خپلو ځانونو وپرانیسته نو په دی صورت به په کلام کښی د واقعاتو د ترتیب مراعات نه وی شوی، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبیه او آورول مقصود ؤ. چه ښائی تاسی د خپلو معتبرو خیر غوښتونکو خبری قبولی کړئ او هر څوک چه د خپل حقیقی خیر غوښتونکی خبرو ته غوږ نه ږدی او نه ئی منی او قدر ئی نه کوی نو هم داسی له بدی نتیجی سره مخامخ کیږی.

وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۸۰﴾

او «یاده کړه ای محمده دوی ته قصه د» لوط کله چه وویل قوم خپل ته آیا راتګ کوئ تاسی ډیر بد کار «لواطت» ته چه نه دی ړومبی شوی له تاسی څخه دی کار ته هیڅ یو له تولو خلقو «نو تاسی ئی هم مه کوئ!».

تفسیر : لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره ؤ. چه له ده سره عراق څخه شام ته راغی او د الله تعالیٰ له خوا د سدوم او د هغه د شاؤ خوا د کلیو په لوری مبعوث شوی ؤ چه د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکړی او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بی حیایی له کارونو څخه وژغوری (وساتی) چه په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یوازی اخته او مبتلا وو بلکه دوی د دغی بی حیائی موجدان او مبتکران هم وو. او پخوا له دوی نه په دنیا کښی په دغی اخلاقی ناروغی هیڅوک نه ؤ مبتلا او نه تری خبر وو. اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسیدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو. حضرت لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبردار او تنبیه ورکړه او غوښتل ئی چه دغه پلیتی او ګندګی له دنیا محوه او ورکی شی. سری ته د موجوده

انجیل (بائیبل) په لیکونکي او تولوونکي باندي قهر راځي چه هغوی د داسي پاک معصوم او سپیڅلي رسول په نسبت چه له دنیا څخه د دې بې حیائي او ګندګي د ورکولو لپاره زیات زیار (کوشش) ایستلی دی د داسي نامناسبو او ناولیو حرکاتو نسبت کړی دی العیاذ بالله چه د هغو د اوریدلو او لوستلو څخه د هر حیاناک سړی غوني ځیږیږي، ویښتان ئې دریږي او زنګنونه ئې رپیږي:

﴿ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴾ «۱۵ جزء د الکهف ۵ آیت ۱ رکوع»

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بیشکه تاسي خامخا راځئ سړیو ته د پاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کښي چه تجاوز کوونکي یئ له (خپلو) ښځو «نو نه یئ په حقه لاره، دا لا څه بلکه یئ تاسي یو قوم اسراف کوونکي «له شرعي حده تیریدونکي په هر شي کښي»».

تفسیر : یعني یواځي هم دا نه ده چه د هم دې یوی ګناه مرتکب شوي یئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبری دلیل دی چه تاسي د انسانیت له حدوده هم وتلي یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه ؤ ځواب د قوم د دغه (لوط د نصیحت په مقابل کښي) مګر خو داسي چه ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کښي چه) وباسئ «(وشړئ)» تاسي دغه «لوط او تابعان ئې» له قریي ستاسي (سدوم)»، بیشکه دوی داسي خلق دي چه په تکلف سره ځان پاکوي (زمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه «لوط» ته او اهل «اتباعو» د ده ته مګر ښځه د ده، چه وه له پاتي کیدونکو (په عذاب کښي).

تفسیر : یعني دوی بالاخر داسي وویل: هر کله چه لوط علیه السلام مونږ ګرد (تول) پلیت او نجس ګڼي او خپل ځان پاک بولي او له مونږ ځني ډډه کوي نو له بدانو سره د نیکانو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی ګرد (تول) سره په دې فکر کښي ولویدل چه لوط علیه السلام له خپله

منځه وباسي ـ او خپل ځانونه له دغې هرې ورځنۍ جګړې څخه بیخي وژغوري (وساتي). خو د دغو ملعونانو له لاسه کله دغه خبره پوره وه، هو! الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره لوط علیه السلام د متعلقینو سره صحیح، سالم په عزت او عافیت، له دغه کلي څخه وویست، او په دغو کلي والو ئې عذاب مسلط کړ چه ذکر ئې وروسته راځي، د لوط علیه السلام د متعلقینو ځنې یواځې د ده ښځه ورځنې بیله پاتې شوه او د نورو معذبینو سره هلاکه شوه، ځکه چه د دې دود او دستور د هم دغو معذبینو په شان ؤ د لوط علیه السلام کره به چه کوم میلمه راته یا به کومه خبره پیښیده، د هغې اطلاع به هم دې ښځې کفارو ته ورکوله او کفارو ته ئې د بدو کارونو په لوري ترغیب ورکاوه. یا لکه چه ځینو لیکلي دي د نارینه ؤ په شان په ښځو کښې هم د «مساحقه» رواج عمومیت موندلی ؤ په هر حیث عذاب پر ګردو (تولو) هغو کسانو نازل شو چه په دغه مهلک مرض کښې مبتلا او اخته وو. او په پوره زور او قوت سره د خپل نبي په مقابل کښې ولاړ شوي وو او د ده تکذیب به ئې کاوه یا د کفر او فحش په اصولو کښې د دوی معاونین او مرستیالان (مدد ګاران) وو.

وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِم مَّطَرٗاۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ۝٨٤

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران «د کانو هلاک مو کړل»، پس وګوره ته چه څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګنهګارانو «چه هلاک شول په عذاب سره».

تفسیر : په بل ځای کښې مذکور دي چه ډیر کلي واړول شول او د تیږو (ګټو) باران اوریده. د ځینو ائمه ؤ په نزد اوس هم ښائي چه لوطي ته هم داسې سزا ورکړه شي. چه له کوم غره یا یوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي او له پاسه په کانو وویشتل شي او په ډیر سخت بوی ناک او ګنده ځای کښې بندي کړی شي. او زمونږ د حنفیانو په مذهب کښې دغه سزاګانې تعزیراً جواز لري نه حداً

﴿فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ﴾ وګوره ته چه څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چه هلاک شول په عذاب سره) یعنې د ګناه د ارتکاب او کولو په وخت د هغې بد انجام د دوی تر سترګو لاندې نه راځي، د عاجلو شهوتونو او لذتونو د غلبې په وخت کښې د لیونیانو په شان د داسې منیاهیو په کولو کښې لګیا کیږي چه له عقل او انسانیت څخه بیخي مخالف دي. لیکن عقلمن سړی ته ښایي چه د نورو د واقعاتو له لیدلو او اوریدلو څخه پند او عبرت حاصل کړي! او د بدی بد انجام دې همیشه تر نظر لاندې ونیسي!

وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ

او (لیږلی مو ؤ) مدین ته «قومی» ورور د دوی شعیب،

تفسیر : د قرآن کریم په بل ځای کښې ذکر شوی چه حضرت شعیب علیه السلام «اصحاب الایکه» ته مبعوث شوی دی ـ که اهل المدین او (اصحاب الایکه) دواړه سره هم دغه یو قوم وی فبها ونعمت او که سره دوه بیل بیل قومونه وی نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وی. په دغو دواړو قومونو کښې به په تول او پیمانه کښې د کمولو مرض مشترک وی په هر حال حضرت شعیب علیه السلام د توحید او نور عمومی دعوت او بللو څخه سربیره خلق یی د معاشرتی معاملاتو د خصوصی اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډیر تاکید او فعالیت سره متوجه گرځولی لکه چه په وروستنیو آیتونو کښې مذکور دی. د ډیر فصاحت او کامل بلاغت له امله (وجی) شعیب علیه السلام په «خطیب الانبیاء» سره ملقب دی او د مکیل بن یشجر بن مدین بن ابراهیم زوی ؤ.

قَالَ يٰقَوۡمِ اعۡبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمۡ مِّنۡ اِلٰهٍ غَيۡرُهٗ ؕ قَدۡ جَآءَتۡكُمۡ بَيِّنَةٌ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ

وویل (شعیب چه) ای قومه زما عبادت کوئ د الله نشته تاسی ته هیڅ معبود بی له ده، په تحقیق راغلی دی تاسی ته دلیل ښکاره له (لوری د) رب ستاسی.

تفسیر : یعنی زما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسی ته وکړم هغه قبوله کړئ! او په هغو خطرناکو عواقبو چه تاسی خبروم، له هغو څنی ځان وژغورئ!(وساتئ) او د خپل خیر او شر په باره کښی هوښیار اوسئ.

فَاَوۡفُوا الۡكَيۡلَ وَالۡمِيۡزَانَ وَلَا تَبۡخَسُوا النَّاسَ اَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تُفۡسِدُوۡا فِى الۡاَرۡضِ بَعۡدَ اِصۡلَاحِهَا ؕ ذٰلِكُمۡ خَيۡرٌ لَّكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ﴿۸۵﴾

نو پوره کوئ تاسی پیمانه «خلقو ته» او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسی خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی او فساد «خرابی» مه کوئ تاسی په ځمکه کښی (په کفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دی دغه «اصلاح او امانتداری» خیر «ډیر بهتر» دی تاسی ته که یئ تاسی ایمان راوړونکی.

تفسیر : د بندگانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنی مزیت چه نن زمونږ د زمانی پرهیزگاران هم چندانی توجه ورته نه لری، د الله تعالیٰ په نزد دومره اهم شی دی، چه هغه ئی د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقرره کړه او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم پوپناه شو- په دغو آیتونو کښی د حضرت شعیب علیه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی چه خلقو ته د ډیر لږ مالی ضرر، تاوان رسونه او په وطن کښی وروسته د اصلاحی حالت له قیامه خرابی، فتنه او فساد آچول که د شرک او کفر په صورت وی، یا د ناحقه وژلو- لوټ کولو او نورو مناهیو په شکل وی، دا گرد (تول) ممنوع دی او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو څخه دا نشی کیدی چه خلقو ته د دوی حقوق ورکړی - او په امانت کښی خیانت وکړی - یا په وطن کښی اله گوله او شور ماشور جوړ کړی

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او مه کینئ تاسی پر هر لاره «له پاره د شکولو» حال دا چه ویروئ تاسی (خلق) او منع کوئ تاسی (خلق) له لاری د الله هغه څوک چه ایمان راوړی په الله باندی او لټوئ تاسی دی «لاری» ته کوږوالی «عیب»،

تفسیر : پر لارو ناستی دوه سببونه درلودل (لرل) - یو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرینو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخیستل او بل د حضرت شعیب علیه السلام له ملاقاته او د الله تعالیٰ له توحید او دین څخه د مؤمنانو منع کول او د الٰهی دین په نسبت د عیب لټولو او اعتراض کولو په فکر کښی اوسیدل.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

او یاد کړئ تاسی. هغه وخت چه وئ تاسی لږ «په سړیو او مالونو کښی» نو ډیر کړئ (الله) تاسی او وگورئ تاسی چه څرنگه شو عاقبت «بده خاتمه» د فساد کوونکو «چه وو پخوا له تاسی».

تفسیر : یعنی په سړیو او په دولت دواړو کښی تاسو لږ وئ، الله تعالیٰ تاسی ته له دواړو خواؤ نه تزئید در په برخه کړ، ستاسی شمیر هم زیات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ تاسی د الله تعالیٰ د دی احسانانو شکر ادا کړئ! او د پاک الله شکر هلته ادا کیږی چه تاسی د

خالق تعالیٰ او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپیژنئ! او قولاً او عملاً په اصلاحاتو کښې مشغول اوسئ او په نعمتونو مغرور نه شئ! او د فساد کوونکو او خرابی آچونکو هغه انجام چه پخوا له دی نه واقع شوی دی، هغه تل تر سترگو لاندی ونیسئ، او د الله تعالیٰ له انتقام او نیولو څخه تل ووېرېږئ.

وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ فَٱصْبِرُوا۟ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿۸۷﴾

او که وه یوه طائفه له تاسی چه ایمان ئی راوړی ؤ په هغه شی چه رالیږلی شوی یم زه په هغه سره او (وه بله) طائفه چه ایمان ئی نه ؤ راوړی (عناداً) نو صبر کوئ تاسی «ای مؤمنانو!» تر هغه پوری چه حکم (فیصله وکړی) الله په منځ زمونږ کښی او هم دی خیر «بهتر» دی له تولو حکم (فیصله) کوونکو «چه ظلم نشته د ده په حکم کښی»

تفسیر: یعنی هغه شی چه ما له خپله ځانه سره راوړی دی، که تاسی په متفق ډول (طریقه) نه منئ بلکه دا خبره مو غوته کړی ده چه خامخا له هغه سره اختلاف وکړو، نو لږ څه صبر وکړئ! چه د آسمان له لوری زما او ستاسی د اختلاف فیصله وشی.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

وویل مشرانو هغو چه کبر (او سرکشي) ئې کړی وه «له ایمان راوړلو څخه» له قومه د دغه شعیب خامخا وباسو مونږ تا «ای شعیبه!» او هغه کسان (هم درسره وباسو) چه ایمان ئې راوړی دی له تا سره له «دی» کلی (ښار) زمونږ څخه یا خامخا به راګرځئ تاسی دین زمونږ ته؛ نو وویل «شعیب» آیا (ګرځو به مونږ ستاسی دین ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم بلکه نه ګرځو!)

تفسیر: «عود» د یوه شي څخه وتل او بیا د هغه په لوری بیرته ورتللو ته وائی د حضرت شعیب علیه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقیقتاً صادقیدی شي. ځکه چه هغوی له کفره وتلی او په اسلام کښی داخل شوی وو نو په خپله د حضرت شعیب علیه السلام په نسبت دغه تصور له سره نشی کیدی چه معاذ الله دی ړومبی د کفارو په ملت کښی داخل ؤ او بیا مسلمان شوی دی لامحاله یا خو به د حضرت شعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیباً وی ـ یعنی د عامو مؤمنانو په حق کښی هغه الفاظ چه استعمال شوی، غالبه اکثریت ئې مرجع ګڼلی دی او د حضرت شعیب علیه السلام له پاره ئې بیل الفاظ نه دی اختیار کړی، یا دغه لفظ د حضرت شعیب علیه السلام په حق کښی د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی. ځکه چه پخوا له بعثته تر هغه وخته پوری چه حضرت شعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه ؤ شروع کړی نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو ځنی ښائی دغو کفارو ته به داسی ګمان پیدا شوی وی، چه دی هم زمونږ له حاله سره شامل او زمونږ په طور او طریقی راضی او خوښ دی یا «عود» مجازاً د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.
﴿ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴾ نو وویل شعیب آیا ګرځو به مونږ ستاسی دین ته اګر که اوسو مونږ ناخوښه هم؟ بلکه نه ګرځو!» یعنی د دلائلو او براهینو په رڼا (رڼرا) کښی ستاسی د دی مهلکو کفریاتو څخه اګر که مونږ ډیر ناخوښه، بیزاره او توبه ګاره یو نو آیا تاسی بیا هم د زهرو جام په زوره پر مونږ باندی څښئ؟

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِیْ مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ؕ وَمَا یَكُوْنُ لَنَاۤ اَنْ نَّعُوْدَ فِیْهَاۤ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ؕ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا ؕ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ؕ رَبَّنَا افْتَحْ بَیْنَنَا وَبَیْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَیْرُ الْفٰتِحِیْنَ ﴿۸۹﴾

په تحقیق به تړلی وی مونږ پر الله دروغ «بهتان» که وګرځو مونږ په دین د تاسی کښی وروسته له هغه چه نجات راکړ مونږ ته الله له هغه «دین» نه او نه ښائیږی مونږ ته دا چه بیرته وګرځو په هغه (دین) کښی مګر کله چه اراده وفرمائی الله چه رب زمونږ دی؛ احاطه کړی ده رب زمونږ پر هر شی له جهته د علمه؛ «خاص» پر الله توکل کړی دی مونږ؛ ای ربه زمونږه فیصله وکړه په منځ زمونږ او په منځ د قوم زمونږ کښی په حقه سره او هم دا ته ئی غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالیٰ افتراء او بهتان تړل دی. نو بیا د یو جلیل‌القدر نبی او د هغه مخلصو تابعانو څخه کله داسی ممکن دی چه هغوی معاذالله له رښتیا څخه وتلی د دروغو په لوری بیرته ولاړ شی او خپلی تولی رښتینی دعواګانی چه د خپل حقانیت او د الله له لوری د خپل مامور کیدلو په باره کښی یی کولی دروغ او افتراء وګنی.

﴿ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ﴾ وروسته له هغه چه نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه» ځینو ته ئی له ابتداء څخه نجات ورکړی ؤ چه له سره په هغه دین کښی نه دی داخل شوی لکه حضرت شعیب علیه السلام او ځینی ئی وروسته له دخوله د هغه څخه ایستلی او نجات ئی ور په برخه کړی ؤ لکه د هغی زمانی عام مؤمنان ﴿ وَمَا یَكُوْنُ لَنَاۤ اَنْ نَّعُوْدَ فِیْهَاۤ ﴾ الآیة ـ او نه ښائیږی مونږ ته دا چه بیرته وګرځو هغه دین کښی) یعنی په خپل اختیار یا ستاسی په اکراه او اجبار سره ممکن نه دی چه مونږ معاذ الله د کفر په لوری لاړ شو. هو! که فرضاً د الله تعالیٰ مشیت زمونږ د یوه تن په نسبت داسی وشی نو د ده اراده هیڅوک نشی آړولی ـ که د هغه د حکمت اقتضاء هم داسی وشی نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشی ویلی ـ ځکه چه د الله تعالیٰ علم پر تولو مصالحو او حکمتونو محیط دی ـ په هر حال ستاسی له ویرولو څخه مونږ له سره نه ویریږو، ولی چه زمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او دادینه (یقین) پر یوه الله جلا جلاله ده. د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شی کیدونکی نه دی، هر شی چه کیږی فقط د پاک الله په مشیت او د ده د محیط علم تر اثر لاندی به کیږی، هم دا ده چه مونږ د خپلو او ستاسی د

فیصلی له پاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو ـ ځکه چه د داسی یوه قادر، علیم، حکیم، الله له فیصلی څخه بله کومه فیصله نشی غوره کیدی.

که شعیب که ابراهیم که محمد و
داسی نور چه نازولی د احد وو

له جلاله د الله به ویریدل دوی
هر شیبه به پاک الله ته ژړیدل دوی

دیر افسوس اوس داسی وخت او زمانه شوه
چه دا ویره له هر چانه بیگانه شوه

په سرو سترگو نن ژړیږه ای نادانه
گوره بیابه په خپل ځان شی دیر ستومانه

د حضرت شعیب علیه السلام له دغو الفاظو څخه د دی خبری اندازه په ښه ډول (طریقه) سره کیدی شی، چه د انبیاؤ علیهم السلام په زړونو کښی د الله تعالیٰ عظمت او جبروت او د خپل عبودیت او افتقار څومره یو عظیم او عمیق احساس پروت دی ـ او څرنگه چه په هر آن او هر حال کښی د دوی توکل او اعتماد له گردو (تولو) وسائطو څخه منقطع کیږی او یواځی پر هغه **وحده لا شریک له** ذات باندی داسی تینگ، مضبوط او غیر متزلزل وی چه د غرونو ثبات او استحکام هم د هغه په مقابل کښی بیخی سپک او بی اثره دی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

او وویل مشرانو هغو چه کافران شوی وو له قومه د دغه شعیب قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسی د شعیب بیشکه تاسی به په دغه وخت کښی خامخا له زیان کارانو یئ.

تفسیر: یعنی د خپلو پلرونو او نیکه گانو زوړ مذهب پریښودل دینی خرابی او زیان دی. او په تجارت کښی د وزنی او کیلی شیانو پوره ورکول دنیائی ورانی او نقصان دی، کله چه دوی سره له دیر نصیحت له کفر او خیانت څخه منع نه شول نو عذاب پری راغی لکه چه فرمائی!

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو ونیول دوی زلزلی «په توره تیاره کښی او جبرئیل هم پری چیغه وکړه»

نو وګرځیدل دوی «ګهیځ (سحر وختی)» په کورونو خپلو کښی مړه پړمخی پراته.

تفسیر: د متعددو آیتونو له مجموعی څخه ظاهریږی چه پر دوی باندی دری دوله (قسمه) عذابونه لیږلی شوی وو «۱» ظله. «۲» رجفه (۳) صیحه یعنی ړومبی وریځی پر دوی باندی د ځمکی مخ داسی تک تور وګرځاوه چه په هغه کښی د اور بځرکی او لمبی هم وی ۰ بیا د آسمان له لوری سخت ویروونکی زړه خوځوونکی غږونه واوریدل شول او سم له هغه سره د ځمکی له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثیر).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

هغه کسان چه تکذیب ئی کړی ؤ د شعیب «داسی هلاک شول» لکه چه سره نه وو اوسیدلی په دغو (کورونو خپلو) کښی هغه کسان چه تکذیب ئی کړی ؤ د شعیب وو دوی هم دوی زیانکاران (چه په دنیا کښی مردار او په عقبا کښی په انکار شول).

تفسیر: دوی شعیب علیه السلام او تابعان یی له کلی څخه په ویستلو سره ویرولی وو خو دوی نه په خپله ژوندی پاتی شول او نه د دوی هغه کلی او ښارونه ودان او هغو خلقو چه تل به ئی ویل (د شعیب علیه السلام اتباع خراب کیدونکی دی.) هغوی په خپله وران، خائبان او خاسران شول. کله چه شعیب علیه السلام د عذاب علائم ولیدل. نو د خروج اراده ئی وکړه لکه چه فرمائی

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

نومخ وګرځاوه شعیب له دوی څخه او وویل ای قومه زما! خامخا په تحقیق رسولی دی ما تاسی ته پیغامونه د رب خپل او پند می درکړ تاسی ته «پس تاسی ایمان را نه ووړ» نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاک کیدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کیږم).

تفسیر: یعني اوس هغوی هلاک شوی دی، نو هغو پسی غمجن کیدل او ارمان کول فائده نه رسوی. ځکه چه دوی ته ډیر مؤثر پندونه ورکړی شوی دی، او په رنګارنګ صورتونو پوهولی شوی دی او له راتلونکو نتائجو او عواقبو څخه ویرولی شوی دی، مګر دوی هیڅ یوی خبری ته غوږ کینښود او له هیچا څخه یی وانه وریده ـ بلکه له مخلصو خیر غوښتونکو سره ئی خپری ولګولی (لاسونه ولګول).
(دا ئی د خپلی تسلی له پاره وویل د ځینو تیرو قومونو د اهلاک له ذکر څخه وروسته اوس د عبرت له پاره په عامه طریقه سره کفار ویروی او داسی فرمائی)

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّآ أَخَذۡنَآ أَهۡلَهَا بِٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمۡ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلۡنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلۡحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَواْ وَّقَالُواْ قَدۡ مَسَّ ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذۡنَٰهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٩٥﴾

او نه ؤ لیږلی مونږ په هیڅ قریه «ښار» کښی هیڅ نبی (چه دوی ئی تکذیب کړی وی) مګر وبه نیول مونږ اهل د هغی (قریی) په سختیو «لکه فقر» او تکلیفونو «لکه مرض» دپاره د دی چه دوی زاری «عاجزی» وکړی (ایمان راوړی). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدی (سختی) کښی نیکی (آسانی) تر هغه پوری چه ډیر شول «هم ئی مال هم ئی سری» او وویل دوی «په ناشکری» چه په تحقیق رسیدلی وی پلرونو زمونږ ته سختی او خوشالی (په شان زمونږ او دغه د زمانی عادت دی. کله چه دوی زاهل او غافل شول) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهیدل «چه پر مونږ به عذاب راشی».

تفسیر: یعني د انبیاؤ د بعثت په وخت کښی کله چه عموماً خلقو د دوی تکذیب او مخالفت ته ملاوی وتړلی، نو د پاک الله له لوری د ابتدائی تنبیه په ډول (طریقه) په بیماری قحط او د رېړونو او تکلیفونو په مختلفو ډولونو (طریقو) اخته او مبتلا کیږی چه مکذبین پری ویښ شی او له خپلو شرارتونو څخه لاس وکاږی. او د الله تعالیٰ دربار ته سر ښکته کړی کله چه دوی له دغو تنبیهاتو څخه نه متاثر کیږی نو سختی او مصائب تری لری کیږی او عیش، عشرت، پراخی او خوشالی دوی ته ور په برخه کیږی، چه یا له احساناتو څخه متاثر او وشرمیږی او د الوهیت

دربار ته متوجه شي یا د عیش او ثروت په نشه کښې لا مست او بیخي غافل، زاهل او بی پروا شي، ګواکي هومره چه د دوی صحت، اولاد، دولت او حکومت پسې زیاتیږي د هغه په تناسب د دوی هم هغومره نخوت غفلت او شرارت هم ورسره ترقي کوی تر دی پوری چه د پخوانیو زمانو تکالیف ئی بیخي هیریږي، او داسي وائي چه د تکلیفونو او راحتونو سلسله له پخوا راهیسی جاری ده - او زمونږ په کفر او تکذیب پوری څه اړه (احتیاج) نه لری که نه دغه وروستنی خوشالي به څرنګه زمونږ په برخه کیده؟، دا ګرد (تول) د زمانی اتفاقیات دی چه زمونږ اسلافو ته هم داسی پیښی وریپیښیدی.

(راځی کله خوشالي کله غمونه

همیشه د زمانی دی دا رسمونه)

کله چه دوی دغی اندازی ته ورسیږي ناڅاپه د پاک الله عذاب پری نازلیږي او داسی ئی ځبیښی چه د دی ځبیښلو فکر او تصور دوی سره د خپل عیش او عشرت په زمانه کښې له سره نه ؤ - حضرت شاه صاحب څرنګه ښه لیکلی دی

که بنده ته په دنیا کښې د ګناه سزا ورسیږي نو هیله (امید) دی چه دی به توبه وکړی او کله چه له ګناه څخه ضرر ونه وینی یعنی په نتیجه کښې یی نیکی ولیده نو دغه د الله تعالیٰ هیرول (او په تاخیر غورځول او استدراج) دی نو دلته د هلاکت ویره ده. لکه چه څوک زهر وخوری سم د لاسه کانګی «قی» وکړی نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کیږي - او که په معده کښې ئی پاتی شو، نو کار له کاره تیریږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

او که خلقو د دی کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی او تقویٰ ئی (غوره) کړی وی نو خامخا پرانیستلی به وی مونږ پر دوی باندی (دروازی د) برکتونو له لوری د آسمانه (د باران په اورولو) او له «لوری» د ځمکی «په زرغونولو د محصولاتو» ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبیاؤ ته) نو ونیول مونږ هغوی په سبب د هغو چه وو دوی چه کول به ئی «د کفر او معاصیو څخه».

تفسیر: یعنی مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمنی نه لرو - هغه کسان چه په الهٰی عذاب کښې اخته کیږي، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده که دغو خلقو زمونږ رسولان قبول کړی وی ، او د حق په مقابل کښې ئی غاړه ایښې وی او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه ئی ځان

ژغورلي (بچ کړي) وي ، او د تقوىٰ لار ئې غوره کړې وي ، نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وي .
زمونږ امام رازي عليه رحمة الله الباري فرمائي چه د برکت لفظ په دوو معانيو کښې استعماليږي، کله باقي او دائم خير په برکت سره تعبيريږي او کله د فاضله آثارو پر کثرت د دغه لفظ اطلاق کيږي. لهٰذا د دې آيت مراد به داسې شي د ايمان او د تقوىٰ په اختيارولو سره د هغو آسماني او ځمکنې نعمتونو ورونه پرانيستلې کيږي چه دائمي او لا ينقطع وي ـ يا چه فاضله آثار ئې ډير زيات وي ـ داسې خوشالي به نوې چه مکذبينو ته د امهال او استدراج په دول (طريقه) حاصليږي؛ او په آخره خاتمه کښې به په دنيا کښې او که نه په آخرت کښې خامخا د ده د ځان وبال ګرځي.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

آيا نو په امن کښې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قريو «ښارونو» له دې نه چه راشي دوی ته عذاب زمونږ د شپې حال دا چه دوی اوده «غافل» وي. آيا په امن کښې دي اهل د قريو «ښارونو» له دې نه چه راشي دوی ته عذاب زمونږ په څاښت کښې حال دا چه دوی په لوبو مشغول وي.

تفسير: يعني کله چه په عيش او عشرت او آرامي کښې غافل پراته وي يا په دنيوي چارو او لهو او لعبو کښې مشغول وي، نو په داسې وخت کښې الٰهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپير راګير کړي له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چه د کومو اسبابو په بناء چه پر پخوانيو اقوامو د الله تعالىٰ عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کښې هم شته ـ يعني کفر او تکذيب او له سيد الانبياء صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبايعو کښې هم مرکوز او متمکن دي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

آيا نو په امن کښې دي دوی «بلکه نه دي» له مکره «ناڅاپه نيولو» د الله، نو نه په امن کيږي له مکره د الله مګر قوم زيانکاران «په کفر او نفاق سره».

تفسير: د الله تعالىٰ هغه ناڅاپه نيول چه له دنيوي خوشالي او عيش څخه وروسته واقع کيږي

همغه ئې په «مكرالله ـ د الله تعالیٰ چال» سره تعبير وفرمايل، او همغه خلق د الله تعالیٰ له ناڅاپه نيولو څخه غافل او بې فكره كيږي چه په عيش او تنعم كښې اخته شوي وي او د دوی هم دغه اعمال دوی په همغه لوري تيل وهلي وي. د مؤمنانو شان دا دى چه دوی په هيڅ حال كښې د الله تعالیٰ له ياده نه غافليږي.

(زه ئې بولمه ناپوه او دير بيرا
كه دى بولي ځان خاوند د فهم او ذكا)
چه په عيش كښې نه يادوي پاک الله
او په طيش كښې نه ويريږي له الله)

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

آيا نه ده ظاهره «ښكاره» شوي (بلكه ښكاره ده) هغو كسانو ته چه وارثان شوي دي د (ځمكې او اوسې پكښې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره كه اراده فرمائلې وی مونږ «د نيولو د دوی» نو رسولي به ؤ مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره «لكه چه مو معذب كړي دي پخواني خلق» او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی نو دوی به نه اوري (حق او نافع وعظ په اوريدلو سره). دغه قريي (او ښارونه د تير شويو امتونو) بيانوو مونږ پر تا له ځينو حالاتو د دی «قريو»، او هرومرو (خامخا) په تحقيق راوړي وی دوی ته رسولانو د دوی ښكاره معجزې نو نه وو (له شانه) د دوی چه ايمان راوړي په هغه شي چه نسبت د دروغو ئې «ورته» كړي ؤ پخوا (له هم دغو معجزاتو) هم دا رنګه (لكه مهر ايښودل پر زړونو د پخوانيو كفارو) مهر لګوی الله په زړونو د كافرانو باندی.

تفسیر: یعنی له یوه شی چه یو ځلی انکار وکړی بیا چه هرڅومره معجزی او دلائل وګوری او دنیا له یوه مخه په بل مخ واوړی امکان نه لری چه دوی اقرار وکړی، هر کله چه د حق تعالیٰ په مقابل کښی کوم قوم دومره ضد او عناد وکړی، او د دوی مخالفت تر دغی آخری درجی پوری ورسیږی، نو عادتاً د حال اصلاح او د حق د قبول امکان نه وی پاتی، پر زړونو باندی د مهر لګیدلو صورت هم دغه دی. دلته ئی واضع وفرمایل چه د الله تعالیٰ له خوا پر زړونو د مهر لګولو څخه څه مطلب دی؟

تنبیه: له ﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ﴾ څخه معلومه شوه. هغه انبیاء علیهم السلام چه قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ لوط او اهل د مدین او نورو ښارونو او کلیو ته مبعوث شوی وو، هغوی ګرد (تول) د بیناتو «ښکاره دلائلو» لرونکی وو او له واضحو معجزاتو سره راغلی وو نو بیا د هود علیه السلام د قوم دغه وینا چه ﴿ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ ﴾ الآية ـ یواځی د تعنت او عناد له لاری ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ ۖ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

او نه دی موندلی مونږ له پاره د زیاترو د دوی له (وفا په) عهد، او بیشکه موندلی دی مونږ زیاتره د دوی خامخا، فاسقان (ماتوونکی د عهد).

تفسیر: له عهد ځنی ممکن دی چه عام عهدونه مراد وی، یا به خاص د(الست) عهد اراده کړی شوی وی. یا به هغه عهد وی چه د مصائبو او سختیو په وخت کښی ئی کوی چه دغه سختی که له ما ځنی لری شی ـ نو زه به ایمان راوړم، یا به په سمه لاره دروم، لکه چه فرعونیانو به ویل ﴿ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴾ «۹ جزء د الاعراف ۱۳٤ آیت ۱٦ رکوع»

د ﴿ وَإِن وَجَدْنَا ﴾ ان له مثقلی نه مخفف دی او ځینو مفسرینو د دغی اخیری جملی ترجمه داسی کړی ده او په تحقیق سره معلومه شوی ده مونږ ته چه اکثر د دوی خامخا فاسقان عهد ماتوونکی دی.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا ولیږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسیٰ سره له (نهو) معجزو زمونږ فرعون «د مصر» او اتباعو د ده ته نو ظلم وکړ «کافر شول» دوی په هغو

(معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت «آخره خاتمه» د مفسدینو.

تفسیر: یعني د هغو رسولانو ذکر چه پخوا له دی نه وشو (نوح، هود، صالح، لوط، شعیب علیهم السلام) له دغو تولو څخني موسٰی علیه السلام وروسته تشریف راوړ، د هغو رسولانو د ذکر کولو څخه وروسته ئې په منځ کښي د هغه سنة الله او عادت ذکر وفرمایه چه د مکذبینو په متعلق تل جریان لری او د هغه په ضمن کښي یی د کفارو موجوده جماعت ته تنبیه ورکړه د دغه ضمني مضمون له فراغته وروسته بیا ئې د بعث الرسل د سلسلي د یوی عظیم الشاني کړی په ذکر کولو شروع وکړه لکه چه فرمائي بیا ولیږه موږ وروسته له دغو رسولانو موسٰی علیه السلام سره له نهو معجزو زموږ فرعون د مصر ته او اتباعو د ده ته نو ظلم ئې وکړ او کافران شول دوی په هغو معجزاتو نو وګوره ای محمده چه څرنګه شو عاقبت او آخره خاتمه د مفسدینو؟ هو!) له دی نه به زیات مفسد څوک وی چه د الله تعالیٰ تکذیب او د نورو حق تلفي کوی. او د الله تعالیٰ په مخلوقاتو د خپل ځان عبادت کوی. وروسته د ضروری واقعاتو ذکر فرمائي او د دی انجام تفصیل ورکړی شوی دی.

وَ قَالَ مُوسٰی یٰفِرۡعَوۡنُ اِنِّیۡ رَسُوۡلٌ مِّنۡ رَّبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۱۰۴﴾ حَقِیۡقٌ عَلٰۤی اَنۡ لَّاۤ اَقُوۡلَ عَلَی اللّٰهِ اِلَّا الۡحَقَّ ؕ قَدۡ جِئۡتُکُمۡ بِبَیِّنَةٍ مِّنۡ رَّبِّکُمۡ فَاَرۡسِلۡ مَعِیَ بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ ﴿۱۰۵﴾

او وویل موسٰی ای فرعونه! بیشکه زه رسول یم له (لوری) د رب د عالمیانو. قائم ثابت لایق تینګ ولاړ یم پر دغه خبره چه نه وایم پر الله مګر «وایم» حق (رښتیا)؛ په تحقیق راوړی ده ما تاسی ته څرګنده (ښکاره) معجزه له «لوری د» رب ستاسی نو ولیږه له ماسره بني اسرائیل «چه ئې بوځمه شام ته».

تفسیر: اکثرو مفسرینو د «حقیق» معنی په جدیر «لایق» یعني په وړ سره کړی ده، د(علیٰ) معنی ئې په (باء) سره آړولی ده یعني زما له شانه سره هم دغه خبره وړ (لائق) او حقه ده چه د الله تعالیٰ په لوری کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم، ځیني د(حقیق) معنی په (حریص) کوی لیکن محقق شیخ الهند رحمة الله علیه د «حقیق» معنی «قایم او ثابت» فرمایلی ده چه مطلب ئې داسی کیږی چه بی له ادنی تزلزل او تذبذب په ډیری مضبوطی او استقلال سره پر دی قائم او ثابت یم چه بی له رښتیا هیڅ یو شی له خپلی ژبی ونه باسم او د الله تعالیٰ پیغام بی له تزئید او تنقیص څخه تاسی ته دورسوم او ستاسی د تخویف او تکذیب له سببه لږ څه متردد او متذبذب

نه شم.

قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقٰى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٠٧﴾

وویل (فرعون) که ئی ته «ای موسٰی!» چه راوړی دی وی کومه معجزه نو راحاضره «راوړاندی» کړه هغه (ماته) که ئی ته له صادقانو (رښتینو په دی دعوی خپله کښی). نو وغورځوله «موسٰی» همسا خپله نو له واره هغه اژدها وه ښکاره «چه پکښی نه ؤ شک د چا».

تفسیر: اګر که حضرت موسٰی علیه السلام فرعون ته راز راز (قسم قسم) نصائح وکړل لکه چه په نورو آیتونو کښی مذکور دی ـ ﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ إِلٰى أَنْ تَزَكّٰى وَأَهْدِيَكَ إِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى﴾ خو یو لوی مهم شی دا ؤ چه بنی اسرائیلو ته چه د لویو انبیاؤ له اولادی څخه وو او د فرعون له لوری لکه ذلیل او سپک حیوانات ګڼل کیدل او دوی ئی خپل مریان او غلامان ګرځولی وو د ده له مظالمو او شدائدو څخه نجات ورکړی په دغی موقع کښی ئی فرعون مخاطب وګرځاوه او دغه لوری ته ئی متوجه کړ چه بنی اسرائیلو ته له خپل قید او بیګار څخه نجات ورکړی چه دوی په آزادی ـ او خپلواکی سره د الله تعالیٰ په عبادت کښی مشغول شی. او له ما سره خپل مالوف وطن (شام) ته لاړ شی. ځکه د دوی اعلیٰ جد (مشر نیکه) حضرت ابراهیم خلیل الله له عراق څخه هجرت کړی او په شام کښی ئی سکونت اختیار کړی ؤ ـ وروسته له هغه د حضرت یوسف علیه السلام له سببه بنی اسرائیل (سبطیان) مصر ته راغلل او هلته ودان شول ـ بیا څرنګه چه د دی هیواد قوم قبطیانو (فرعونیانو) پر دوی راز راز (قسم قسم) ظلمونه کول نو د دی خبری ضرورت پیدا شو چه اسرایئلیان د قبطیانو له ذلت او مرئیتوبه خلاص کړی او خپل پلرنی هیواد (د پلار وطن) ته بیرته لاړ شی.

وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿١٠٨﴾

او وویست «موسٰی ښی» لاس خپل «چه ئی په ګریوان کښی کیښ تخرګ (ترخ) ته وروړی ؤ» نو ناڅاپه هغه تک سپین (ځلیدونکی د تعجب موجب) ؤ دپاره د کتونکو.

تفسیر: یعنی خپل لاس یی په خپل ګریوان کښی ننویست، او په خپل تخرګ (ترخ) کښی ئی

تینګ ونیو، او بیرته ئې وویست نو ګردو (تولو) مخلوقاتو په خپلو ړنو سترګو سره ولید چه لاس ئې فوق العاده تک سپین، ډیر ځلیدونکی نورانی ؤ چه د لمر په رڼا (رڼرا) غالب شو دغه رڼا (رڼرا) او ځلیدل د برص، د ناروغی یا د بل کوم شي څخه نه ؤ. ګواکی داسی معلومیده چه د ده د منور زړه رڼا (رڼرا) د اعجاز په طریقه د ده په لاس کښې سرایت کړی دی.

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

وویل مشرانو له قومه د فرعونه «سره له فرعونه» چه بیشکه دا «موسٰی» خامخا جادوګر دی ډیر پوه «چه له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوی»

تفسیر: معلومیږی چه فرعون د موسٰی علیه السلام له معجزاتو څخه ډیر زیات وویریده او ګرد (تول) خلق ئې راغوند کړل، او ړومبی ده په خپله بالذات (کما فی الشعرآء) او بیا د ده له لوری د ده نورو مشرانو خپلی آراء داسی اظهار کړی چه معاذ الله موسٰی علیه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی ـ ځکه هغه خوارق چه له موسٰی علیه السلام څخه ظاهر او ځرګند (ښکاره) شوی وو، د دوی له حسیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

غواړی «موسٰی» دا چه وباسی تاسی (ای قبطیانو!) له ځمکی ستاسی «چه مصر دی» نو «وویل فرعون مشرانو ته» څه امر «مصلحت او مشوره» کوئ تاسی!؟

تفسیر: یعنی موسٰی د سحر او د کودګری په عجیبې او غریبې ننداری سره خلق خپل لوری ته متمائل کوی او په پای (اخر) کښې په وطن کښې خپل اثر او اقتدار زیاتوی او د سبطیانو د آزادی او حمایت په نامه ګرد (تول) قبطیان چه د دی وطن اصلی اوسیدونکی دی، د دوی له ملک او وطن (مصر) څخه بی برخی کوی تاسی دغه ګرد (تول) حالات تر خپلو سترګو لاندی ونیسئ! او بیا مشوره راته راکړئ! چه څه وکړو؟

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

وويل «قبطيانو فرعون ته» مهلت ورکړه دغه «موسٰی» ته او ورور د ده ته او وليږه په ښارونو کښې راټولوونکي «د ساحرينو». چه راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډير پوه «ماهر جادوګر».

تفسير: د جرګې او مشورې په پاى (اخر) کښې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چه له فرعون ځنې دى استدعا وکړه شي چه د دغو دواړو «موسٰی او هارون» په معامله کښې له سره تلوار ونه کړ شي د دوى د ماتولو له پاره ډير ښه او مؤثر ځواب داسې کيدى شي چه محصلان دى ګردو (ټولو) ولاياتو او حکومتونو «پرګنو» ته وليږل شي ـ او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دى ډير ښه کودګران ـ او خورا (ډير) لوى ساحران او جادوګران چه په سحر کښې له ده ځنې له حده تير ماهر «سحار» وى سره راټول کړل شي نو بيا دى د دوى له هغو سره يوه ښه مقابله وشي ـ لکه چه هم داسې هم وکړل شول.

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۱۱۳﴾

او راغلل ساحران «جادوګران» فرعون ته وويل دغو جادوګرانو «فرعون ته» چه آيا بيشکه وى به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شوو مونږ هم دا مونږه غلبه کوونکي «پر موسٰی».

تفسير: د فرعون ساحرينو د ﴿ اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا ﴾ په ويلو سره په ړومبني مجلس کښې دغه خبره څرګنده (ښکاره) کړه چه د انبياؤ عليهم السلام ړومبنى لفظ ﴿ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ ﴾ وى او دوى د کومى کسبى او کاريګرى طائفى څخه نه دى.

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

وويل (فرعون ساحرانو ته) هو! «وى به تاسى لره مزدوري» او بيشکه تاسى به خامخا اوسئ زما له مقربينو څخه «په مرتبه کښې».

تفسير: يعنى مزدوري څه شى دى؟ هغه خو هرومرو (خامخا) تاسى ته درکوله کيږى، برسيره (سيوا) پر دى تاسى زما د دربار په مصاحبينو او مقربينو کښې هم داخليدونکي يئ!

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾

وویل جادوګرانو چه ای موسیٰ آیا ته غورځوی «همسا خپله» او یا دا دی چه شو مونږه هم دا مونږه «ړومبی» غورځوونکی (د پریو او همساګانو خپلو).

تفسیر: دا خبره ئی ښائی د دی لامله (له وجی) ویلی وی چه پخوا له دی نه موسیٰ علیه السلام د فرعون په مخ کښی خپله همسا غورځولی وه، او هغه د الله تعالیٰ په اذن او حکم سره ښامار ګرځیدلی وه.

قَالَ اَلْقُوْا ۚ فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوْٓا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءُوْ بِسِحْرٍ عَظِيْمٍ ﴿١١٦﴾

وویل موسیٰ ساحرانو ته «تکرما تسامحا معتمداً علی الله» چه وغورځوئ تاسی خپل پری او همساګانی، نو کله چه وغورځول دوی نو جادو ئی وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی دا «خلق» او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسیر: یعنی کله چه تاسی هم دغه مقابله منظوره، او خبره مو پر دغه غوته او په هم دغه باندی مو خپله فیصله منحصره کړی ده، نو ړومبی تاسی خپلی چاری پر میدان واچوئ! او خپل پوره قوت او قدرت وازمویئ ـ ځکه چه د باطل د پوره ازموینی او کامل نمائش څخه وروسته هغه د حق غلبه چه مشاهده شی امید شته چه هغه به زیاته مؤثره او اوقع فی النفوس ثابته شی دغه خو فی الحقیقت د موسیٰ علیه السلام له لوری له سحر سره د معجزی د مقابلی اجازه نه وه بلکه له دواړو صورتونو څخنی د یوه داسی ښه صورت انتخاب او غوره کول مقصود ؤ چه د باطل پوره خمود (یخیدل) او کامل جمود (منجمد کیدل) په کښی ځرګند (ښکاره) وی، او د حق د غلبی او د صداقت د وضوح (ښکاره کیدو) خورا (دیر) مؤثر صورت پکښی له ورا ښکاره وی.
﴿ فَلَمَّآ اَلْقَوْا ﴾ الآیة ـ نو کله چه وغورځول دوی نو جادو ئی وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی دا خلق او راتله ئی وکړه په جادو لوی سره) یعنی د کودو او سحر په زور د ګردو (تولو) ننداره کوونکو سترګی وترلی شوی او پر تولو حیرت طاری شو او عام خلق وویریدل. په بل آیت کښی راغلی دی چه هغوی خپل پری او همساګانی پر ځمکه وغورځولی، چه د هغو په اثر په هغی ځمکی کښی پرته (علاوه) له ځغلیدونکو، ځغاستونکو او یو په بل باندی سوریدونکو مارونو او منګورونو څخنی بل هیڅ شی په نظر نه راته. ﴿ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى ﴾
له دغو آیتونو څخنی ښکاره شوه چه د فرعون ساحرین په دغه وخت کښی کومه شعبده چه ښووله

په هغې کښې له سره د ماهيت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش يو تخيل او نظر بندی وه، له دی نه دغه نه لازميږی چه د سحر ګرد (تول) اقسام به په همغه کښې منحصر وی، ښائی چه دوی داسی ګمان کړی وی چه مونږ به په هم دغومره کار سره موسٰی عليه السلام پر او مغلوب کړو، که څه نور فرصت دوی ته ميسر شوی وی نو ممکن چه له دغه لوی سحر څخه به ئی کوم بل لوی سحر هم ورښودلی وی مګر موسوی اعجاز سحر ته په ړومبنی سنګر کښې داسی سخته بی هيلی ماته ورکړه چه کودګرانو ته بله څه موقع او هيله (اميد) پاتی نشوه چه په هغی سره د بلی مقابلی له پاره ځان تيار او بل کوم سحر وکړی.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوْا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوْا صٰغِرِيْنَ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿١٢٢﴾

او وحی (حکم) مو وليږه موسٰی ته داسی چه وغورځوه ته همسا خپله (بيا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغی همسا ښوی تيرول «نغړودل» هغه شيان چه جوړ کړی وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت «او د پاسه» شو حق او باطل «ورک» شو هغه څه چه وو دوی چه کول به ئی. نو مغلوب شول دا «ساحران» په هغه ځای کښې او وګرځيدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دی حال کښې چه سجده کوونکی وو. ووېل جادوګرانو ايمان مو راوړی دی په رب د عالميانو. (په) رب د موسٰی او «رب د» هارون.

تفسير: يعنی د موسٰی عليه السلام له همسا ځنی داسی يو لوی ښامار (اژدها) جوړ شو چه د ګردو (تولو) کودګرانو تول پړی او همساګانی ئی له خپل ستونی څخه ګرد (تول) سره يو ځلی او يو ځائی ښوی تيری کړلی او ګردی (تولی) جوړی شوی لوبی ئی پای (اخر) ته ورسولی او په هغه سره تول کودګران متنبه شول چه له کودو او جادو ځنی پورته يو بل حقيقت هم شته. په پای (اخر) کښې فرعون د داسی يوی لوئی مجمع په مخ کښې ماتی وخوړه، او په ډير ذلت او سپکتيا سره د مقابلی له ډګر څخه بيرته ستون (واپس) شو. کودګران د پاک الله د دغو دلائلو له ليدلو څخه بی اختياره پرمخی په سجده ولويدل. وائی چه موسٰی او هارون عليهما السلام د دغه

حقیقت د ظهور په نسبت د شکر سجده وکړه. او په هم دغه وقت کښې ساحرین هم بې واکه سر په سجده پریوتل ـ د ﴿ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ ﴾ لفظ دا راښیې چه داسې یو قوی حال پر دوی باندې طاری شوی ؤ چه د هغه په لیدلو سره دوی ته پرته (علاوه) له خشوع او خضوع او استسلام څخه بله چاره نشوه پاتی. د الٰهی رحمت څه ستاینه او توصیف وکړ شی؟ وګورئ هغه خلق چه هم دا اوس د الله تعالیٰ له انبیاؤ علیهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې له پاره دریدلی وو ـ وروسته له دې نه چه څېل سرونه ئې له سجدې څخه پورته کړل. اولیاءالله او کامل عارفان شوی وو (چه هغه هم دغه ساحران د فرعون وو).

﴿ قَالُوا آمَنَّا ﴾ الآیة ـ وویل جادو ګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو رب د موسٰی او رب د هارون) څرنګه چه فرعون څېل ځان ته ﴿ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴾ وویل نو دلته له (برب العٰلمین) سره د «رب موسٰی او هارون» ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوری ته هم اشاره وشوه. چه بیشکه د ګرد (تول) جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چه د څېل خاص ربوبیت په قدرت سره یې موسٰی او هارون علیهما السلام بې دظاهری اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرانو په داسې یو محیر العقول صورت علیٰ رؤس الاشهاد غالب او بریالی (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

وویل فرعون آیا ایمان راوړ تاسې په دغه «موسٰی» پخوا له هغه چه اذن «اجازه» وکړم زه تاسې ته، بیشکه دا کار خامخا یو مکر «فریب» دی چه مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دا ښار کښې دپاره د دې چه وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې نو ژر به پوه شئ تاسې «چه زه څه درسره کوم؟».

تفسیر: یعنی دغه تاسې خو د کودګرانو «ساحرانو» یوه غوره جرګه (اتحادیه) یئ غالباً موسٰی ستاسې لوی استاذ دی چه هغه مو د مخه استولی دی او بیا تاسو ګردو (تولو) هغه ته ځانونه پره او مغلوب کړل چه عام خلق تری متأثر او ودار شی د دغی ژوری پلمی (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلی اوسیدونکی قبطیان تری وباسئ او تاسې سبطیان او اسرائیلیان په خپله پری متصرفان شئ او د مصر سلطنت اشغال کړئ دغه وینا فرعون ځکه وکړه چه پر خپلی دغی لوئی ماتی پرده واچوی او له خلقو څخه ناپوهان او بیراګان (بی عقله) جوړ کړی (فاستخف قومه فاطاعوه) مګر له هغه شی نه چه فرعون او فرعونیان ویریدل بالاخره همغه د الله تعالیٰ په تقدیر وریپښ شو ـ ﴿ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴾

«٢٠ جزء د القصص ٦ آية (١) رکوع».

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې بیا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې تول. وویل جادوګرانو بېشکه مونږ په لورې د رب خپل بيرته ورتلونکې يو (پس له مرګه نو پروا نه لرو ستا له دغه تعذيبه)

تفسير: ساحرين د توحيد او د لقاء الله د تمنا له شرابو مخمور شوي وو. جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر ؤ نو ځکه دوی له دغو ويرولو او ډارولو څخه بيخي بې خوفه او بې پروا شوي وو ـ دوی په زړورتيا او لوړه وينا سره وويل «مونږ هيڅ پروا نه کوو که ته هره سزا چه مونږ ته راکړې هغه پر مونږ تيريږي ـ او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضريږو، ای فرعونه! ته دې خپل پت او سياست وساته! پر مونږ باندې د اخروی عذاب په مقابل کښې دنيوی عذاب ډير آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کښې ډير لوی لوی تکاليف او مصائب هم د عاشقانو له پاره آسان دی.

(هنيئا لارباب النعيم نعيمهم
　　وللعاشق المسكين ما يتجرع)

(بختور وی منعمانو ته نعمت
　　د مسکين عاشق په برخه وی زحمت)

(پاچهان به اوبه څکې په جام د زرو
　　ما غريب لره د خاورو کندولی دی)

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

او عيب نه ګنې «ته ای فرعونه!» له مونږه مګر دغه کار چه ايمان راوړی دی مونږ په آيتونو د رب خپل کله چه راغله مونږ ته ای ربه زمونږ راتوی کړه پر

مونږ صبر او مړه کړه مونږ په داسي حال کښي چه مسلمانان يو «يعني خاتمه مو په اسلام کړه»

تفسير: يعني د هغه پاک الله د آيتونو د قبلولو له سببه چه مونږ ستا په سترګو کښي مجرم ښکاره شوي يو، مونږ له همغه الله تعالیٰ څخه غوښتنه کوو چه مونږ ته ستا د هر راز (قسم) ظلم، تجاوز او سختي په مقابل کښي جميل صبر او ښه توفيق راعطا کړي او د مړ کيدلو تر وخته پوري مونږ پر اسلام مستقيم ولري، او داسي دي ونشي چه مونږ د خوف او ويري لامله (له وجي) داسي کومه خبره يا حرکت وکړو چه د تسليم او رضاء له اصوله مخالف وي.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ

او وويل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آيا «ته» پريږدي موسیٰ او قوم د ده له پاره د دي چه فساد وکړي دوی په ځمکه «په ملک د مصر» کښي او پريږدي «عبادت» ستا او د خدايانو «بتانو» ستا؟؛

تفسير: کله چه ساحرين د الله تعالیٰ د آيتونو د ليدلو په اثر پرمخي په سجده ولويدل ـ او بني اسرائيلو سبطيانو د موسیٰ عليه السلام په ملګرتيا او اتحاد لاس پوري کړل، بلکه د ځينو قبطيانو «فرعونيانو» ميلان هم د اسلام په لوري پيدا شو نو فرعوني مشران ووېريدل او په خپلو ويناؤ سره يي فرعون تشدد او ظلم ته ولمساوه او ګردو (تولو) ته ئي وويل چه موسیٰ او د ده قوم بني اسرائيلو ته داسي موقع په لاس مه ورکوئ چه هغوی آزاد او خپلواک شي او په خپل سر په وطن کښي شور ماشور جوړ او فساد پکښي واچوي او عام خلق خپل لوري ته متمائل کړي، او د حکومت په مخالفت د بغاوت بيرغ هسک (وچت) کړي. او وروسته له دي نه ستا او ستا د تجويز کړي شوو معبودانو عبادت له دي وطنه موقوف کړي.

﴿ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ﴾ او پريږدي عبادت ستا او د خدايانو «بتانو» ستا؟) فرعون خپل ځان لوی رب معرفي کړی ؤ، غالباً ده د دغه موهوم «علويت» د ثبوت له پاره څه ادنیٰ ارباب هم تجويز کړي وو لکه چه د(الهتک) کلمه د هم دي مطلب مؤيده ده ځيني وائي چه دغه بتان د غوائي او نورو اشياؤ مجسمي وي. ځيني وائي چه په دغه کلمه ئي لمر او ستوري اراده وو ـ د ځينو په نزد فرعون خپلي مجسمي روغي کړي، او د عبادت له پاره ئي پر خلقو ويشلي وي. هر شي چه ؤ بلا پسي ـ خو د فرعون مقصد دا ؤ چه ګرد (تول) خلق ده ته (رب اعلیٰ) او نورو ته «ادنیٰ رب» ووائي. او په ﴿ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي ﴾ ويلو سره به ئي د الله تعالیٰ د وجود

نفي کوله ـ العياذ بالله!.

قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قٰهِرُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

وويل فرعون ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چه نسل ئی ورک شی) او ژوندی به پریږدو مونږ ښځی «لونی» د دوی «خپل خدمت ته». او بیشکه مونږ (قبطیان) د پاسه د دغو «سبطیانو» زورور یو.

تفسیر: د موسٰی علیه السلام د پیدا کیدلو څخه پخوا فرعون پر بني اسرائیلو داسی ظلم او تیری جاری کری ؤ ـ چه د دوی ځامن به ئی له دی ویری وژل چه په دوی کښی چیری همغه اسرائیلی نه وی چه د هغه له لاسه د ده د سلطنت د زوال خبر منجمینو ورکری ؤ، او د دوی لونی ئی د خدمتونو او نورو چارو له پاره ژوندی ساتلی ـ کله چه د موسٰی علیه السلام آثار ئی په خپلو سترګو سره ولیدل، نو داسی یوه اندیښنه ورته پیدا شوه نه چه د ده له تربیت او اعانت څخه بني اسرائیل زور پیدا کری ـ نو ځکه د دوی د ویرولو او ربرولو (تکلیف ورکولو) له پاره ئی د خپل زور او قوت په نشه کښی بیا د همغو پخوانیو اصولو په جریان امر صادر کر، بني اسرائیل د دی سفاکی تجویزونو له اوریدلو څخه به طبعاً ویریدلی او سخت پریشان شوی به وی. نو موسٰی علیه السلام د دغه علاج دوی ته داسی وروښود چه اوس ئی مونږ داسی لولو

قَالَ مُوْسٰی لِقَوْمِهِ اسْتَعِیْنُوْا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوْا ۚ اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ۟ یُوْرِثُهَا مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِیْنَ ﴿۱۲۸﴾

وويل موسٰی قوم خپل ته (دپاره د تسلی) مدد غواړئ له الله څخه او صبر کوئ «په طاعت او مصیبت او له معصیت نه»، بیشکه چه دغه ځمکه خاص الله لره ده وارث ګرځوی «الله» د دی (ځمکی) هغه څوک چه اراده وفرمائی له بندګانو خپلو څخه او عاقبت «ښه خاتمه» پرهیزګارانو ته «له کفر او معاصی «څخه» ده.

تفسیر: یعنی هیڅ د ویریدلو خبره نه ده. د الله تعالیٰ په مخ کښی د هیچا زور او قوت نه چلیږی ملک او سلطنت د الله تعالیٰ دی چه په هر چا ئی پیرزو شی هغه ته ئی (وریا) ورکوی ـ نو ځکه د ظالمانو په مقابل کښی له پاک الله څخه مدد او مرسته (امداد) وغواړئ او همغه ته د امید سترګی ونیسئ ـ او تل تری ویریږئ او د صبر او تقویٰ لاره اختیار کړئ یقین او باور

ولرئ چه وروستنی کامیابی (دنیوی نعمت او اخروی جنت) او بری یوائحی د متقیانو له پاره دی. یعنی الله تعالیٰ به دغه قبطیان هلاک کړی او د دوی ملک، سلطنت او ځایونه به تاسی سبطیانو ته میراث کړی.

قَالُوٓا اُوۡذِيۡنَا مِنۡ قَبۡلِ اَنۡ تَاۡتِيَنَا وَمِنۡۢ بَعۡدِ مَا جِئۡتَنَا ؕ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمۡ اَنۡ يُّهۡلِكَ عَدُوَّكُمۡ وَيَسۡتَخۡلِفَكُمۡ فِى الۡاَرۡضِ فَيَنۡظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۲۹﴾

وویل بنی اسرائیلو «موسیٰ ته» چه ایذاء رسولی شوی ده مونږ ته پخوا له هغه چه راغلی وی ته (ای موسیٰ!) مونږ ته او له وروسته د هغه چه راغلی ته مونږ ته وویل (موسیٰ) نژدی ده چه رب ستاسی هلاک کړی دښمن ستاسی او خلیفه کړی تاسی په دغی ځمکی «ملک د مصر یا شام کښی پس له هلاکه د قبطیانو» بیا به ګوری (الله) چه څرنګه عمل کوئ تاسی «شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصیان؟ چه هم هغسی جزا درکړی»

تفسیر: یعنی مونږ تل په مصیبتونو او ربړونو (سختو) کښی اخته یو ـ ستاسی له راتګه پخوا له مونږه ذلیل کارونه او د سپکاوی بیګارونه اخیسته کیدل ـ او زمونږ ځامن وژل کیدل ـ ستاسی له راتګه وروسته هم پر مونږ راز راز (قسم قسم) سختی کیږی، او زمونږ د ځامنو د وژلو (او د لونو د وینځو ګرځولو) مشوری دائری دی ـ وبه ګورو چه زمونږ دغه مصائب او ابتلاء کله پای (اخر) ته رسیږی؟.

حضرت موسیٰ علیه السلام دوی ته دادینه او تسلی ورکړه او وویل تاسی مه ویریږئ ـ د الله تعالیٰ مرسته (مدد) ژر دررسیدونکی ده تاسی به ګورئ چه دغه دښمن به مو هلاکاوه شی ـ او د دوی د اموالو او املاکو مالکان او خاوندان به تاسی وګرځول شئ لکه چه نن په سختی او غلامی کښی ستاسی امتحان اخیست کیږی، هلته به په خوشحالی او آزادی کښی هم ستاسی ازموینه وکړه شی، چه تر کومی اندازی پوری به د الله تعالیٰ د نعمتونو قدر، او د ده د احساناتو شکر ګذاری وکړئ؟.

حضرت شاه صاحب وایی چه دغه کلام د مسلمانانو د آورولو له پاره نقل شوی دی دغه سورت مکی دی او په دغه وخت کښی مسلمانان هم داسی مظلومان وو د نورو د خبرو په منځ کښی ئی هم داسی یو زیری او بشارت دوی ته واوراوه.

(اوس الله تعالیٰ د دښمنانو د هلاک له وعدی څخه وروسته د دوی د اهلاک مقامات راښیی نو

داسې فرمائی چه)

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولی ؤ مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره. د ميوو دپاره د دی چه پند واخلی دوی نو کله چه به راغله دوی ته حسنه (ښيګڼه «فائده» پراخی او غنا) نو ويل به دوی چه مونږ لره ده هم دا «يعنی له مونږه سره لائقه ده دغه ښيګڼه (فائده)» او که وبه رسيدله دوی ته سيئه «کومه بدحالی لکه قحط او فقر» نو بدفالی به ئی نيوله په موسیٰ باندی او په هغه چا چه وو به له ده سره «له مسلمانانو» واورئ خبردار شئ بيشکه هم دا خبره ده چه سبب د بدفالی د دوی په نزد د الله دی وليکن زيات د دوی نه پوهيږی «په دی چه سبب ئی د دوی اعمال دی».

تفسير: په تير آيت کښی ئی فرمايلی وو نژدی دی چه الله تعالیٰ ستاسی دښمن هلاک کړی له دی ځايه د هغه موعود اهلاک د ځينو مباديو تفصيل شروع کړی شوی دی. يعنی د هغه سنة الله سره موافق چه د هغه بيان د دی سپاری په شروع د ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ ﴾ الآية ـ په آيت کښی تير شوی دی، الله تعالیٰ د ابتدائی تنبيه په دول (طريقه) فرعونيان په قحط، وچکالی او نورو معمولی تکاليفو او سختيو کښی مبتلا او اخته کړل چه د غفلت له خوبه راويښ شی او د موسیٰ عليه السلام نصائح قبول کړی مګر هغوی دغو پندونو ته غوږونه کينښودل او د دغو تنبيهاتو ئی هيڅ پروا ونه کړه بلکه له پخوا څخه لا زيات سپين سترګی او بی شرمه شول، لکه چه د ﴿ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ ﴾ له قاعدی سره سم کله چه له دوی څخه قحط او وچکالی او نور مصائب لری او دوی ته هوسائی (ارام) ارزانی او خوشالی حاصله شوه نو به داسی ويناؤ ئی پيل (شروع) وکړ چه زمونږ له بخت، طالع او اقبال سره دغه حالات وړ (قابل) او لايق ؤ، بيا به هر کله چه له کومی خرابی او نامناسبی پيښی سره مخامخ کيدل نو داسی به ئی ويل چه دغه ګرد (تول) د موسیٰ او د ده د ملګرو نحوست او د دوی د تقدير شومتيا ده، نو د دوی د دی خبری ځواب الله تعالیٰ داسی

فرمائی ﴿ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ ﴾ یعنی تاسی خپله بدبختی او نحوست، مقبولو بندګانو ته ولی منسوبوئ؟ ستاسی د واقعی نحوست سبب خو د الله تعالیٰ په علم کښی دی ـ او هغه هم دا ستاسی ظلم، عدوان، بغاوت او شرارت دی نو بنا پر همغه سبب د الله تعالیٰ له درباره د هغه نحوست ځه برخه د موقتی سزا او تنبیه په ډول (طریقه) تاسی ته دررسیږی، باقی الله تعالیٰ ستاسی د ظلم او کفر اصلی نحوست او شومتیا یعنی پوره سزا اوس محفوظه ساتلی ده چه په دنیا یا آخرت کښی به په خپلی ټاکلی (مقرر کړی) وعدی او نیتی دررسیږی چه له هغی ځخه اوس علی الاکثر خلق نه دی خبر.

وَقَالُوْا مَهْمَا تَاْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا ۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳۲﴾

او ویل به دوی (موسٰی ته) هر شی چه راوړی ته مونږ ته هغه «شی» له دلیل «معجزی» ځخه له پاره د دی چه جادو وکړی ته پر مونږ باندی په هغه سره نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکی (په نبوت).

تفسیر: د موسٰی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کښی به دوی داسی ویل چه هر ځومره سخت جادو چه ته پر مونږ وکړی او سم له خپله خیاله سره هومره معجزی چه مونږ ته راوښیی مونږ په هیڅ ډول (طریقه) ستا خبری نه منو، کله چه دوی خپله دغه آخری فیصله ورواندی کړه او د حق د قبول ګرد (تول) وروته ئی په خپلو ځانونو پسی وتړل ـ پس موسٰی علیه السلام دوی ته ښیره وکړه نو پاک الله پر دوی ځو قسم عظیم الشانی بلاوی وار په وار یوه په بله پسی نازلی کړی چه د هغو تفصیلات مونږ اوس په دغه آیت کښی داسی تلاوت کوو

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ ۫ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۱۳۳﴾

نو ولیږل مونږ (آفتونه وار په وار) پر دوی طوفان «د اوبو یا د مرګ» او ملخان او سپږی (یا وروړی یا کونی یا بروږی) او چونګښی (چیندخی) او وینی حال دا «چه دغه شیان» دلائل وو واضح سره بیل بیل کړی شوی نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګنهګاران.

تفسیر: پس ولیږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار.
(۱): د باران او سیلاو طوفان ؤ چه اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې وریده، چه د قبطیانو په کورونو او فصلونو کښې دومره اوبه ودریدې چه په ولاړې به ئې تر مرې رسیدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو او هلکان به ئې په هسکو (وچتو) ځایونو کښې کینولي وو. او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې او په هغو کښې به یو تکې اوبه هم نه ننوتلې یا د طاعون له وجې د موت طوفان. علیٰ اختلاف الاقوال.
(۲): ملخ وو چه دا هم یوه هفته پرې مسلط وو. او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړې ئې تول وخواړه. او د سبطیانو په کورونو کښې یو هم نه ؤ ننوتلی.
(۳): کونې یا ورړې یا پیاده ملخ وو چه د دوی په طعام او په شرابو او په کټخ او نګولې کښې به لویدل او په جامو کښې به ئې ګرځیدل، او چیچل به ئې او دا هم یوه هفته ؤ له «قمل» څخه مراد بروړه «بتوکه، پیتکه» منګوړ (خمندک) او کونې (کنه) وې. لکه چه شیخ الهند رحمة الله علیه هم لیکلې دی یا سپړې یا هغه نور چنجیان دی چه په غلو او دانو او میوو «په تیره بیا په ګنیو» کښې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کښې سپړې یا په کالیو (کپړو) کښې او بزې «کویه» لویږي ـ یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کښې خوځندې او سپړې ولویدې، او په غلو کښې ئې بتوکې څرګندې شوې.
(٤): چونګښې (چیندخې) وې او دا هم یوه هفته وې چه په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کښې او په بسترو او په خولو د دوی کښې په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.
(٥): وینې وې چه اوبه د دوی ټېخې وینې شوې. تر دې حده پورې چه که قبطي او سبطي «اسرائیلي» به په یوه لوښي سره جمع شول نو پر همغه یو جام کښې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې. او که فرعوني به د اسرائیلي له خولې اوبه راوویستې نو د ده په خوله کښې به وینې شوې په دې حال کښې چه دا پنځه واړه نښې وې زمونږ د قدرت جدا کړی شوې یو له بله چه د هرو دوو تر منځه به یوه میاشت فاصله وه، او هره یوه چه به پرې راغله نو ډیرې سختې سختې وعدې به ئې وکړې چه دا آفت راڅخه لرې کړه، نو ایمان به دربانذې راوړو. بیا چه ترې پورته به شو نو ویل به ئې چه ته ډیر لوی جادوګر ئې پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه زمونږ او وو دوی قوم مجرمان معاندان چه سره له ظهوره د آیتونو هم ایمان نه راوړی. یعنې وار په وار متدرجاً دا ګردې (تولې) علامې وروښوولې شوې. مګر دوی داسې متکبران او جرائم خوښوونکي او پاخه ګنهګاران وو، چه له سره ترې متأثر نه شول ـ او په هیڅ ډول (طریقه) د اصلاح په لورې رانه غلل، له سعید بن جبیر رضی الله تعالیٰ عنه څخنې منقول دی «کله چه فرعون د موسیٰ علیه السلام مطالبه (د بنې اسرائیلو آزادې) تسلیم نه کړه نو الله تعالیٰ د باران لوی طوفان «څپان» نازل کړ چه په هغه سره د دوی ګردو (تولو) کښتونو (فصلونو) او ونو او نورو شیانو ته د لویو لویو زیانونو اندیښنه پیدا شوه ـ بالاخره دوی وویریدل او له حضرت موسیٰ

علیه السلام څخه ئی غوښتنه وکړه چه له الله تعالیٰ څخه استدعا وکړه چه دغه د طوفان بلا له مونږه پورته کړی نو مونږ به ایمان راوړو او بنی اسرائیلو ته به آزادی ورکړو، او له تا سره به ئی پریږدو چه لاړ شی.
د موسٰی علیه السلام په دعاء سره دغه د باران طوفان بند شو، او د نقصان په ځای ئی حاصلاتو ته ډیر گټه (فائده) وروړسیده او ډیر زیات شول. نو فرعونیان کله چه له عذابه بی فکر شول او پخپلو عهدونو قائم پاتی نشول ـ نو بیا الله تعالیٰ د دوی په تیارو کښتونو (فصلونو) باندی ملخان ورنازل کړل چه دوی د هغو له لیدلو څخه ډیر زیات وویریدل او په خپلو منځونو کښی به ئی سره ویل چه دغه نوی آفت بیا له کومه راباندی نازل شو؟ بیا ئی له موسٰی علیه السلام څخه دعاء وغوښته، او تینګه وعده ئی ورسره وکړه ـ که دغه عذاب له مونږه لری شو نو مونږ به ضرور مؤمنان شو، او بنی اسرائیل به خوشی کړو او مستقل به ئی وګرځوو. کله چه دغه عذاب هم له دوی څخنی لری شو ـ نو بیا سره داده او مطمئن شول ـ او د ګردو (ټولو) وعدو ایفاء ئی هیره شوه ـ نو کله چه دوی خپل درمندونه واخیستل او توبری (بوریٔ) ئی پری ډکی کړی او په خپلو کورونو کښی ئی کیښودلی دلته د الله تعالیٰ په حکم سره په دوی کښی چنجیان سپږی «بتوکی، پیتکی» پیدا شوی بیا ئی له موسٰی علیه السلام څخه دعاء وغوښته او کلک عهد او پیمان ئی ورسره وکړ خو هم دا چه هغه حالت هم ختم شو ـ دوی بیا لکه پخوا په خپله وعده خلافی او سر غړونو کښی لګیا شول، دلته الله تعالیٰ د دوی د خوړو او څښلو شیان بی خونده او ورخرابه کړل، او چونګښی (چیندخی) دومره زیاتی پیدا شوی چه د خوړلو او څښلو په هر شی او هر لوښی کښی ډیری زیاتی په نظر راتلی ـ کله به چه دوی د وینا یا خوراک یا څښلو یا نورو له پاره خپلی خولی پرانیستلی، سم د لاسه به چونګښی (چیندخی) د دوی خولو ته ورټوپ کړ ـ او د چونګښو (چیندخو) له کثرته پر دوی ملاسته ناسته ولاړه او تګ او راتګ ډیر سخت او مشکل شو، له بل لوری هغه اوبه چه دوی د څښلو له پاره اخیستی، د الله تعالیٰ په حکم سره به د دوی په لوښو او خولو کښی پس له رسیدلو څخه وینی ګرځیدی یا به د دوی له پوزو څخنی وینی بهیدی لنده ئی دا چه دوی په خپلو خوړو، څښلو او ګردو (ټولو) حرکاتو او افعالو کښی به سختو ربړونو (تکلیفونو) او مشکلاتو اخته شوی وو، خو سره له هغه هم دوی له لوئی او تکبر څخه لاس نه اخیست.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾

او کله چه واقع شو پر دغو «فرعونیانو» کوم عذاب «له دغو ذکر شویو عذابونو» ویل به دوی ای موسٰی دعاء وکړه له پاره زمونږ له رب خپل څخه په هغه سره چه وعده ئی کړی وه له تا سره، قسم دی خامخا که لری کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا «مونږ» به ایمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولیږو له تا سره بنی اسرائیل «چه بیرته ئی خپل وطن ته بوځی».

تفسیر: یعنی د دعاء هغه مؤثری طریقی چه پاک الله تاسی ته درښوولی دی په همغه شان سره دعاء وکړه! یا د ﴿ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾ مطلب دا دی چه د خپل نبوت په وسیله دعاء وکړه! ـ ګواکی د عهد اطلاق پر نبوت وشو ځکه د الله تعالیٰ او د نبی په منځ کښی یو راز (قسم) معاهده وی چه الله تعالیٰ به نبی ته د اکرام په خلعت او اعانت سره سر لوړی ورکوی ـ او نبی ته د الله تعالیٰ په پیغام رسولو کښی هیڅ کمی او قصور نه کوی. او ممکن دی له ﴿ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ﴾ څخه هغه عهد مراد وی چه د انبیاؤ علیهم اسلام په واسطه له اقوامو سره کاوه شی چه که تاسی له کفر او تکذیبه مخ واړوئ نو د الٰهی عذاب به هم له تاسی پورته کیږی. والله اعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

نو کله چه لری کړ مونږ له دوی دغه عذاب «او مؤخر مو کړ» تر هغی نیتی پوری چه دوی رسیدونکی وو هغی ته ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسیر: یا خو له دی مودی څخه تر موت او تر غرقیدلو پوری موده مراد ده، یا ممکن له یوی بلا څخه وروسته د بلی بلا تر راتلو پوری وخت مراد وی.

فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾

پس اراده د بدل اخیستو وفرمایله مونږ له دوی څخه نو غرق کړل مونږ دوی «تول له څرمی» په بحر «دریاب کښی» په سبب د دی چه دوی به تکذیب کاوه په آیتونو «دلائلو د قدرت او عبرت» زمونږ او وو دوی له هغو «آیتونو څنی» غافلان (چه فکر به ئی پکښی نه کاوه).

تفسیر: ځینو مفسرینو د «رجز» معنی په طاعون سره کړی ده، لکه چه په ځینو احادیثو کښی

هم د دی لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی. لیکن اکثرو مفسرینو دغه آیتونه د پخوانیو آیتونو بیان گرځولی دی. په «موضح القرآن» کښې راغلی دی چه دغه گرد (تول) بلیات به پر دوی په یوه یوه هفته (اونی) کښې وراندی وروسته نازل شوی وی، رومبی به حضرت موسٰی علیه السلام فرعون ته ویل چه دغه بلا پر تاسی فرعونیانو راتلونکی ده، بیا به همغه بلا پر دوی نازلیده، بیا به دوی مضطر او مضطرب کیدل او د حضرت موسٰی علیه السلام خوشامندی به ئی کولی، کله چه هغه مصیبت به د حضرت موسٰی علیه السلام په دعاء سره لری کیده دوی به بیا منکریدل، بالاخر پر دوی وباء نازله شوه، تر نیمی شپی پوری په گرد (تول) ښار کښې د هر سری رومبنی هلک مړ شو. کله چه دوی د خپلو مړو په ویر او غم کښې اخته شول نو حضرت موسٰی علیه السلام له خپل قوم سره ووت، بیا ځو ورځی وروسته فرعونیان هم پر دوی پسی ووتل او د قلزم بحر (دریاب) ته نژدی دوی پسی ور ورسیدل اسرائیلیان روغ رمټ له دریاب څخه پوری وتل، او فرعون له خپل فرعونی فوج سره پکښې غرق شول.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

او وروسته له پخوانیو څخه ورکړه مونږ هغه قوم (د بنی اسرائیلو) ته چه وو دوی چه کمزوری گڼل کیدل مشرقی «اطراف د» ځمکی او مغربی «اطراف د» ځمکی هغه چه برکت اچولی ؤ مونږ په هغی کښې «چه شامات دی».

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد له دغی ځمکی څخه مراد د (شام) ملک دی چه په هغه کښې الله تعالٰی ظاهری او باطنی دیر برکات په ودیعت ایښی دی، ظاهر خو ئی دا دی چه دیر زرغون، ودان، حاصل خیز ښکلی او خورا (دیر) لوړ او گټور (فائده‌مند) مملکت دی، او باطن ئی دا دی چه د دیرو انبیاؤ علیهم السلام مسکن، او مدفن گرځولی شوی دی. کله چه بنی اسرائیل له مصر ځنی ووتل نو تر یوی مودی پوری د «تیه» په صحرا (میره) کښې سرگردانه گرځیدل لکه چه ذکر ئی پخوا تیر شو، بیا له حضرت یوشع علیه السلام سره ملگری شول او له «عمالقه» ؤ سره ئی جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وگرځیدل. ځینو مفسرینو له دغی ځمکی څخه مصر مراد کړی دی. یعنی د فرعونیانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بنی اسرائیل د مصر د حکومت وارثان وگرځول، چه په آزادی او خپلواکی او استقلال سره تری متمتع او گټور شی، کما قال الله تعالٰی ﴿ كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴾ «۲۵ جزء د دخان «۲۵» تر ۲۸ آیة ۱ رکوع» ﴿ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ

﴿الْوٰرِثِيْنَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ﴾
۲۰ جزء د القصص «۵ او ٦» آية «۱» ركوع) په دغه تقدير سره د مصر ظاهری
برکات خو ظاهر دی، او باطنی برکات به ئی له دی حیثیته وی چه حضرت یوسف علیه السلام
هملته مدفون دی، او حضرت یعقوب علیه السلام هم هلته تشریف وړی ؤ، او په آخر کښی
حضرت موسٰی او هارون علیهم السلام هم له وړوکتوبه تر زوړتوبه یوه اوږده زمانه هلته تیره کړی
ده. امام بغوی «رحمه الله» د مفسرینو دغه دواړه اقوال سره جمع کړی او په دغه ځای کښی ئی مصر
او شام دواړه مراد کړی دی.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ؕ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿۱۳۷﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسیده وعده) د رب ستا چه نیکه ده «دا
احسان» پر بنی اسرائیلو په سبب د صبر کولو د دوی «پر ظلمونو د
فرعونیانو» او خرابی کړی مونږ هغه «کلکی ودانی» چه وی چه ودانولی به
فرعون او قوم د ده او هغه (پخی پخی ودانی) چه وو دوی چه لوړولی به دوی
«هغه».

تفسیر: یعنی کله چه اسرائیلیانو د فرعونیانو پر سختو مهلکو او سپکوونکو شدائدو صبر وکړ،
او د موسٰی علیه السلام له هدایت سره ئی سم له الله تعالٰی څخه استعانت وغوښت، او د الله تعالٰی
له رسول حضرت موسٰی علیه السلام سره ئی ملګرتوب وکړ نو پاک الله هغه نیکی وعدی چه له
دوی سره ئی کړی وی، ﴿عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ﴾ الآية - او ﴿وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى
الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا﴾ الآية - پوره کړی، او نورو ته ئی هم وروښوولی، هغه مناظر او مظاهر چه
فرعون او فرعونیانو د کبر، او نخوت د اظهار دپاره جوړ کړی وو هغه ګرد (تول) تباه او خراب
او پوپنا شول، د دوی تول سرایونه او کلاګانی او پخی پخی مانی او لوړی لوړی بنګلی خرابی او
ړنګی کړی شوی ربښتیا ده ﴿اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً﴾
(۱۹ جزء د النمل سورت ۳٤ آیت «۲» رکوع).

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَّعْكُفُوْنَ

عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ
ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ
فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾

او تیر کړل مونږ بنی اسرائیل له بحره نو راغلل دوی پر یوه قوم چه تل به ولاړ ؤ په «عبادت د» بتانو چه وو دوی لره، نو ویل «بنی اسرائیلو» ای موسٰی! جوړ کړه مونږ لره (هم) یو معبود لکه چه دی دوی لره معبودان وویل «موسٰی» بیشکه تاسی داسی یو قوم یئ چه نه پوهیږئ «چه بت پرستی د عاقلانو کار نه دی». بیشکه دغه (بت پرستان) هلاک «او مات» دی هغه دین چه دوی په هغه کښی دی او باطل «غلط» دی هغه عمل چه وی دوی چه کوی «ئی».

تفسیر: ځینی وائی چه دغه د «لخم» د قبیلی سری وو او ځینو «کنعانی عمالقه» د دی مصداق ګرځولی دی، وائی چه دغه بتان د غوا په شکل وو. والله اعلم.
(او کله چه بنی اسرائیلو دغه بت پرستی ولیده نو حضرت موسٰی علیه السلام ته ئی وویل چه مونږ ته هم داسی بتان جوړ کړه چه مونږ ئی هم عبادت وکړو لکه چه شته دوی ته بتان چه عبادت ئی کوی نو وویل موسٰی علیه السلام بیشکه تاسی داسی قوم یئ چه ناپوهی کوئ چه بی له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ) یعنی د حق تعالیٰ د عظمت له شان او د ده له تنزیه او تقدیس څخه تاسی بیخی ناپوه او جاهلان ښکارئ. دغه واقعه داسی وه چه تر یوی اوږدی مودی پوری له مصری بت پرستانو سره د هستوګنی لامله (له وجی) د بنی اسرائیلو میلان د بت پرستی د افعالو او شرکیه ؤ رسومو په لوری زیات شوی ؤ. او څو څو ځلی ئی خپل تمایل هم دغه لوری ته ښکاره کړ. نو دغه چتی (بیکاره) او د ناپوهی پوښتنه د مصر د اوبو او هواء او د دی ځای د بت پرستانو د صحبت تأثیرات ښکاروی حضرت شاه صاحب لیکی چه «جاهل انسان ته د غیر مرئی او بی صورت معبود له عبادت څخه هیڅ ډادینه او تسکین نه حاصلیږی او هم دا غواړی چه خامخا یو صورت او شکل ئی په مخ کښی وی. دوی یو قوم ولید چه د غوا شکل ته ئی عبادت کاوه نو دوی ته هم داسی یوه مینه او هوس پیدا شو، بالاخره دوی هم له سرو زرو څخنی یو خسی جوړ کړ او د هغه په عبادت کښی لګیا شول».
﴿ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ ﴾ الآیة - بیشکه دغه بت پرستان هلاک او مات دی هغه دین چه دوی په هغه کښی دی او باطل دی هغه عمل چه وی دوی چه کوی ئی) یعنی وروسته له دی د دوی د بت پرستی مذهب زما او د اهل الحق په لاسونو تباه او پنا کیدونکی دی او هغه مکر او فریب او نقلونه چه تاسی تراوسه پوری جوړ کړی دی هغه بیخی باطل، غلط بیکاره او بی حقیقته دی.

قَالَ أَغَيْرَ اللّٰهِ أَبْغِيكُمْ إِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٤٠﴾

وویل «موسیٰ» آیا بی له الله ولټوم زه تاسی ته (بل) معبود حال دا چه هم دغه الله فضیلت درکړی تاسی ته «غوره کړی ئی یئ» پر ګردو (ټولو) خلقو (د زمانی خپلی).

تفسیر: یعنی د الله د لویو انعامونو شکر ګزاری او حق پیژندل آیا هم داسی کیدی شی چه د غیر الله عبادت وکړ شی؟ او له الله تعالیٰ ځنی باغی شی؟ بلکه نشی کیدی! دا خو ډیر د شرم ځای دی هغه مخلوق چه ده ته الله تعالیٰ پر ګرد (ټول) جهان فضیلت ښېلی دی په خپل لاس جوړ کړیو بتانو او شیانو ته پرمخی سر په سجده ولویږی. نو آیا مفضول د افضل معبود کیدی شی؟ حال دا چه الله تعالیٰ فضیلت درکړی تاسی ته، په انواعو د نعمتونو سره چه یو له هغو څخه دا دی

وَإِذْ أَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۚ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

او «یاد کړئ» هغه وخت چه نجات درکړی ؤ مونږ «نیکونو د» تاسی ته له تابعانو د فرعون چه رساوه به ئی تاسی ته سخت عذاب، چه وژل به ئی ځامن ستاسی (چه نسل مو قطع شی) او ژوندی به ئی پریښودی ښځی «لونی» ستاسی «دپاره د خدمت» او په دغه (عذاب یا نجات یا ګردو (ټولو) کښی نعمت یا مصیبت یا) ازمیښت ؤ له «طرفه د» رب ستاسی څخه ډیر لوی.

تفسیر: د دی آیت تفسیر په اول جزء د البقرة په «٤٩» آیت (٦) رکوع کښی پخوا لیکلی شوی دی. هلته دی وکوت شی. یعنی هغه پاک الله چه هم دا اوس ئی پر تاسی داسی عظیم الشان احسان فرمایلی دی نو آیا تاسی ولی د هغه له درباره باغی کیږئ؟ او تری مخ آړوئ؟ او لرګیو او تیږو (ګټو) او نورو شیانو ته ولی تاسی خپل سرونه ښکته کوئ؟

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَّأَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِأَخِيهِ

هٰرُوْنَ اخْلُفْنِيْ فِيْ قَوْمِيْ وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيْلَ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۱۴۲﴾

او (یاد کړه هغه وخت چه) وعده کړی وه مونږ «له پاره د ورکولو د تورات» له موسٰی سره دیرش شپی او بیا پوره کړی مونږ هغه دیرش شپی په لسو «نورو» نو پوره شوه وعده د رب د ده څلویښت شپی (او ورځی)، او وویل موسٰی ورور خپل هارون ته (طور ته د خپل تګ په وخت کښی د تورات او مناجات له پاره) چه خلیفه اوسه زما په دی قوم زما کښی «په غیاب زما» او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لاری د مفسدانو.

تفسیر: کله چه بنی اسرائیلو ته له راز راز (قسم قسم) پریشانیو ځنی اطمینان په برخه شو نو دوی له حضرت موسٰی علیه السلام څخه داسی غوښتنه وکړه چه اوس تاسی مونږ ته کوم آسمانی شریعت راوړئ!، چه مونږ پری په اطمینان سره عمل او خپل صداقت ښکاره کړو، موسٰی علیه السلام د دوی دغه معروضه د پاک الله په دربار کښی تقدیمه کړه. الله تعالیٰ له ده سره ادنٰی وعده چه کړی وه د دیرشو ورځو او شپو وه او له اوږدو ځنی اوږده وعده د څلویښتو ورځو او شپو چه کله دومره موده ته روژی ونیسی او د طور پر غره معتکف واوسی نو تاته به تورات شریف درعنایت شی. د دی زیاتی او کمی نیتی له کیښودلو څخه ښائی دغه مطلب ؤ که د ریاضت په منځ کښی د عبودیت په وظائفو او د تقرب د آدابو د اداء کولو په اعتبار هیڅ قسم کمی او تقصیر ظاهر نشی نو کمه موده دیرش ورځی به بس وی که نه اکثر الاجلین (۴۰) ورځی به پوره کیږی. یا له شروع څخه تر دیرشو ورځو پوری ضروری او لازمی میعاد به ګرځولی شوی وی او د څلویښتو ورځو پوره کول به له اختیاری او استحبابی حیثیته د اصلی میعاد د تکمیل او تتمیم په دول (طریقه) تاکلی (مقرر) شوی وی لکه چه شعیب علیه السلام موسٰی علیه السلام ته د خپلی لور د ورکولو په وخت کښی فرمایلی ؤ، ﴿ عَلَىٰٓ أَن تَأْجُرَنِى ثَمَٰنِىَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ﴾ «۲۰ جزء د القصص ۲۷ آیت ۳ رکوع» او زمونږ د زمانی ځینی مصنفین داسی وائی چه اصلی میعاد هم دغه څلویښت شپی وی لکه چه د البقرة په سورت کښی مذکور دی، او دلته په ﴿ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ ﴾ کښی ورته اشاره کړی شوی ده دا د هغو څلویښتو ورځو د بیان یو اسلوب دی چه مونږ د دیرشو شپو وعده کړی وه چه د هغه تتمه لس ورځی نوری هم وی څو اشاره وشی چه یوه پوره میاشت د «ذی القعدة الحرام» لس شپی نوری هم ور زیاتی کړی شوی دی چه په دغه دول (طریقه) د ذی القعدة الحرام په اوله کښی اعتکاف شروع او په لسمه د ذی الحجة الحرام تمام شو، لکه چه له اکثرو اسلافو ځنی هم دا منقول دی. والله اعلم، موضح القرآن وائی چه حق تعالیٰ له موسٰی علیه السلام سره

وعده وفرمایله چه پر غره تر دیرشو شپو معتکف شه چه ستا قوم ته تورات درعطا کړم په دغه موده کښې موسٰی علیه السلام یوه ورځ مسواک استعمال کړ پرښتو چه د ده د خولې له خوشبوئې سره مینه درلوده (لرله) د هغه له فقدانه متاثرې شوې نو د هغه په بدل کښې لس شپې نورې هم پرې ور زیاتې شوې او موده ئې پوره کړه.».

﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي ﴾ الآیة - او ووېل موسٰی ورور خپل هارون ته په وخت د تلو خپلو کښې طور ته له پاره د تورات او مناجات چه خلیفه زما اوسه په دې قوم زما کښې او اصلاح کړه حال د دوی او متابعت مه کوه د لارې د مفسدینو) یعنې زما په غیاب کښې زما برخه کار هم دا ته وکړه! ګواکې د اوامرو او نواهیو او شرائعو هغه اختیارات چه موسٰی علیه السلام سره مخصوص ؤ د موسٰی علیه السلام د غیاب په موده کښې هغه هارون علیه السلام ته ور وسپارل شول او څرنګه چه موسٰی علیه السلام د بنی اسرائیلو د تلون مزاجې او سست اعتقادی پوره تجربه درلوده (لرله) نو ځکه یې په زیات تصریح او ډیر تاکید سره هارون علیه السلام ته تنبیه ورکړه چه که وروسته زما دغه سبطیان (بنی اسرائیل) شور ماشور وکړي نو ته ئې په اصلاح کښې کوشش وکړه!، او تل زما په طریقه سره تګ وکړه! او د مفسدینو په لاره له سره مه ځه!، د الله تعالیٰ مشیت وګورئ چه موسٰی علیه السلام له دغه وصیت نه وروسته د طور په لورې لاړ دلته بنی اسرائیلو د خسې په عبادت پیل (شروع) وکړ، مګر حضرت هارون علیه السلام د موجوده انجیل لیکونکو علی الرغم دوی ته داسې ووېل ﴿ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُم بِهِ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴾ او هارون علیه السلام د دوی د ګمراهۍ او د خپلې بیزارۍ اعلان په صاف ډول (طریقه) سره وکړ او د حضرت موسٰی علیه السلام له وصیت سره ئې سم د هغو د حال د اصلاح له پاره څو چه امکان ؤ ډیر کوښښونه وکړل.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

او کله چه راغی (راورسید) موسٰی موعود وخت زمونږ ته او کلام وکړ له دغه

«موسٰی» سره رب د دغه موسٰی نو وویل «موسٰی» ای ربه زما وښیه ماته «ځان خپل» چه زه وګورم تاته وفرمایل (الله) له سره به ونه وینی ته ما «په دنیا کښی» ولیکن وګوره ته «دی» غره ته که قرار پاتی شو هغه «غر» په ځای خپل کښی نو ژر به ته همووینی ما، نو کله چه (بلاکیف) تجلی وکړه رب د دغه «موسٰی ظاهر ئی کړ نور خپل» غره ته نو وئی ګرځاوه هغه «غر» ذری ذری «برابر له ځمکی سره» او پریووت موسٰی بیخوده «له ډیره هیبته تر ٣٤ ساعته» نو کله چه په خود شو «موسٰی نو» وویل چه پاکی ده تاته «یا الله له تولو عیبونو» توبه می وویسته تاته او زه اول د مؤمنانو یم (په زمانه خپله په نه لیدلو ستا په دنیا کښی).

تفسیر: د ښلویښتو ورځو له پوره کیدلو څخه وروسته حق تعالیٰ په کوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسٰی علیه السلام ته د مکالمی شرف وروباښه په دی وخت کښی حضرت موسٰی علیه السلام ته د کلام الله د بلا واسطی اوریدلو څخه ډیر زیات خوند او لذت حاصل شو نو د اشتیاق له کماله د متکلم د لیدلو آرزو او تمنا ئی وکړه، او په ساده ډول (طریقه) سره ئی تری غوښتنه وکړه چه ﴿ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَ ﴾ ای ربه! زما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لری کړه! او خپله نورانی او دیدار وجه دی بی حجابه راوښیه چه زه ئی یو ځلی لږ ووینم!

قَالَ لَن تَرَىٰنِي وفرمایل الله له سره به ته ونه وینی ما په دنیا کښی یعنی په دنیا کښی به هیڅ مخلوق دغه فانی وجود او فانی قواوی د هغه ﴿ ذُو ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ﴾ او د **«لم یزل او لایزال»** د لیدلو تحمل ونشی کولی له دی نه ثابته شوه چه په دنیا کښی هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالیٰ د لقاء او دیدار شرف حاصلیدل شرعاً ممتنع دی، اګر که عقلاً ممکن هم وی ځکه که عقلی امکان ئی هم ونه منی شی، نو د موسٰی علیه السلام په شان د یو جلیل القدر رسول په نسبت به څرنګه دغسی خیال کیدی شی چه ده به د یوه محال عقلی شی غوښتنه کړی وی؟ زمونږ د «اهل السنت والجماعت» عقیده هم دا ده چه د باری تعالیٰ رؤیت په دنیا کښی عقلاً ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی او په آخرت کښی د هغه وقوع په قطعی نصوصو سره ثابت دی. پاتی شو زمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم رؤیت په لیلة المعراج کښی هغه اختلافی مسئله ده چه ذکر به ئی انشاء الله تعالیٰ په «٢٧» جزء د النجم د سورت په «١٦» آیت اوله رکوع کښی راشی.

﴿ وَلَٰكِنِ ٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡجَبَلِ ﴾ الآیة - ولیکن وګوره ته ای موسٰی! دی غره ته که قرار پاتی شو هغه غر په ځای خپل کښی نو ژر به ته هم ووینی ما) یعنی ته د غره په لوری وګوره چه مونږ د خپل جمال یو بڅرکی تجلی پری غورځوو که د غره غوندی یو سخت او مضبوط شی د هغه لږ څه تجلی تحمل وکړی شی، نو امکان لری چه ته هم د هغی متحمل شی که نه وپوهیږه چه د هغه شی تحمل چه غر ئی هم ونه شی کړی نو د یوه انسان مادی ترکیب او جسمانی سترګی به

ځرنګه د هغه تحمل وکړی شی؟ اګر که د قلبی او روحانی طاقت په اعتبار د ځمکی، آسمان، غرونو او ګردو (تولو) شیانو ځنی انسان فائق هم وی، نو ځکه موسٰی علیه السلام د هغی الٰهی وحی چه حامل ؤ بلکه نور انسانان هم د هغه عظیم امانت چه حاملان یی دی، غرونه او نور موجودات د هغه په پورته کولو قادر نه دی ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ (۲۲ جزء د الاحزاب د سورت ۷۲ آیة ۹ رکوع) ﴿ لَوْ أَنْزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ﴾ (۲۸ جزء د الحشر ۲۱ آیت ۳ رکوع) بیا هم په هغو شیانو کښی چه د هغو تعلق په ظاهری سترګو یا د بدن په مادی قوت سره وی په دغو کښی انسان د نورو عظیم الخلقت شیانو په مقابل کښی ډیر ضعیف کمزور او کم قوت واقع شوی دی ﴿ لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (۲٤ جزء د المؤمن ۵۷ آیت ٦ رکوع) ﴿ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾ ۵ جزء د النساء ۲۸ آیت ۵ رکوع په دی ځای کښی موسٰی علیه السلام ته د انسانی وجود د هم دغی کمزوری په لوری توجه ورکړی شوی ده.

﴿ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ ﴾ الآیة - نو کله چه بلاکیف تجلی وکړه رب د ده ظاهر ئی کړ نور خپل هغه غره ته نو وئی ګرځاوه ذری ذری برابر له ځمکی سره او پریووت موسٰی بیخوده.) د حق تعالیٰ تجلیات ډیر انواع او اقسام لری. او دغه د الله تعالیٰ ارادی فعل دی چه پر هر شی په هر ډول (طریقه) چه اراده وفرمائی، تجلی کوی، پر غره باندی کومه تجلی چه شوی ده، سم د لاسه د هغی په اثر د غره خاصه برخه بخرکی بخرکی شوی ده او ځرنګه چه موسٰی علیه السلام د تجلی محل ته نژدی ؤ په دی باندی دغه د محل قرب او د غره هیبتناکی منظری داسی تاثیر وغورځاوه چه بیخوده ولوید. بلا تشبیه داسی ئی وګڼئ کله چه بریښنا پر کوم شی لویږی هغه ځرنګه سوځوی او په یوه رپ «ثانیه» کښی ئی تکه توره خاوره وګرځوی او هغه کسان چه د دغه ځای په شا وخوا کښی وی ډیر ځله هغوی ته هم څه لږ یا ډیره صدمه او زیان هم وررسیږی.

﴿ فَلَمَّا أَفَاقَ ﴾ الآیة - نو کله چه په خود شو موسٰی نو وئی ویل چه پاکی ده تاته ای الله! له تولو عیبونو توبه می وویسته تاته او زه اول د مؤمنانو یقین کوونکی یم په زمانه خپله کښی په نه لیدلو ستا په دنیا کښی) یعنی الله تعالیٰ له دی نه پاک دی چه له کوم مخلوق سره مشابه وی او دغه فانی سترګی د هغه د باقی ذات د لیدلو متحملی شی، ستا د پاکی او برتری اقتضاء دا ده چه د هیڅ شی طلب بی د ستا له اجازی ونه کړی شی، زه توبه کوم چه د اشتیاق له فرطه (زیاتوئ) بی د ستا له اجازی یوه داسی نامناسبه غوښتنه می له تا څخه وکړه، زه په خپله زمانه کښی له ګردو (تولو) ځنی پخوا ستا پر عظمت او جلال یقین لرم او هغه ړومبی سړی یم چه ماته په ذوقی او عیانی ډول (طریقه) دغه امر منکشف شوی دی چه د پاک الله لیدل په دغه دنیا کښی په دغو ظاهری سترګو سره نشی کیدی .

قَالَ يٰمُوْسٰى اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِيْ وَ بِكَلَامِيْ ۖ فَخُذْ مَا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمایل (الله چه مه خپه کیږه په نه لیدلو زما او نعمتونه می یاد کړه) ای موسٰی بیشکه ما غوره کړی ئی ته پر تولو خلقو (د زمانی ستا) په پیغامونو خپلو او په کلام خپل سره «بی له واسطی» نو ونیسه! هغه څه چه درکړی می دی تاته او اوسه له شکر ایستونکو.

تفسیر: یعنی که لیدل ونشول خیر دی! آیا دغه شرف او امتیاز خو لږ شی نه دی چه ته می خپل رسول وګرځولی او تورات می درعطا کړ او بلا واسطه می درسره کلام وفرمایه. نو هغومره عطا او احسانات چه زمونږ له لوری پر تا شوی دی هغه نورو ته وروسپاره!، او په هغو بندګانو کښی شامل شه! چه الله تعالیٰ د شاکرینو په امتیاز سره هغوی ممتاز فرمایلی دی.

وَكَتَبْنَا لَهٗ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَّتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوْا بِاَحْسَنِهَا ۗ سَاُورِيْكُمْ دَارَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

او لیکلی ؤ مونږ دغه (موسٰی) ته په تختو «د تورات» کښی له هر «دینی» شی څخنی موعظه «پند» او تفصیل دپاره د هر شی «له احکامو» (بیا مو وفرمایل موسٰی ته) پس واخله دا «تختی د تورات» په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر «حکم» وکړه قوم خپل ته چه ونیسی «عمل وکړی» په ډیر غوره «احکامو» د دی ژر به وښیم زه تاسی ته ځای د هستوګنی د فاسقانو.

تفسیر: ځینی وائی چه تورات شریف پر دغو تختو باندی لیکلی شوی ؤ د ځینو علماؤ خیال داسی دی چه دغه تختی پر تورات علاوه وی چه د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوی وی په هر حال د خدای جل جلاله لیدل ورپه برخه نشوه هغه خپګان، او تأثر چه موسٰی علیه السلام ته د خدای جل جلاله سره د نه لقاء له کبله (وجی) حاصل شوی ؤ د هغه تلافی او جبران ئی د الواحو په عطا سره وفرمایل چه پکښی هر ډول (طریقه) نصائح او د ګردو (تولو) ضروری

احکامو تفصیلات وو «ابن کثیر».
﴿ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ ﴾ الآية - نو وفرمايل موسٰی واخله دا تختی په قوت، کامل کوښښ سره او امر «حکم» وکړه قوم خپل ته چه ونیسی عمل وکړی په دیر غوره احکامو د دی، ژر به وښیم زه تاسی ته ځای د هستوګنی د فاسقانو» یعنی ته په خپله هم دغه الواح په کلکه او احتیاط سره وساته چه چیری در ځخه ونه لوېږی او خپل قوم هم په ښه شان سره وپوهوه چه دوی د دغو الواحو پر خورا (ډیرو) ښو هدایاتو باندی ډیر مضبوط او کلک عمل وکړی او داسی ښه شی له سره له خپله لاسه ونه باسی.
تنبیه: د ﴿ بِأَحْسَنِهَا ﴾ له لفظ ځخه ئی یا خو پر دغی خبری تنبیه فرمایلی ده چه په هغو کښی ماسواء له (احسن) ځخه بل هیڅ شی نه ؤ، یا خو هغه احکام چه پکښی ورکړی شوی دی ګرد (تول) ئی فی حد ذاته ښه دی مګر ځینی ئی له ځینو ځخه احسن دی. مثلاً له ظالم ځنی انتقام او بدل اخیستل جائز او حسن دی لیکن صبر کول او ښښل ئی عزیمت او احسن دی. ګواکی بنی اسرائیل ئی د عزایمو او مندوباتو په اکتساب باندی مامور کړل چه په هغو کښی ډیره سعی او کوښښ وکړی او د پاک الله پوره امر منونکی شی او که نافرمانی وکړی نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کیږی یعنی په آخرت کښی دوزخ، او په دنیا کښی تباهی او رسوائی **«اعاذنا الله منهما»** ابن کثیر او بغوی او ځینو نورو د نافرمانانو له کورونو ځنی مصر یا شام مراد کړی دی چه د نافرمانانو فرعونیانو او عمالقه ؤ ملکونه وو نو په دغه تقدیر به دغه آیت د بنی اسرائیلو دپاره بشارت وی چه که په پوره ډول (طریقه) سره فرمانبرداری وکړئ نو د نافرمانانو ملک به تاسی ته درکاوه کیږی، **والراجح هوالاول کمارجحه** «ابن کثیر»

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه قبلولو د افاقی او انفسی) آیتونو خپلو ځخه هغه کسان چه تکبر کوی په ځمکه کښی په ناحقه سره او که ووینی (دغه متکبران) هر قسم آیت «د قرآن یا د نبوت معجزی نو» نه راوړی ایمان پر هغو «عناداً» او که ووینی لاره د رشد (طریقه د هدایت خپل الله او جنت ته) نو نه نیسی دوی هغه لاره «او نه ځی پر هغه طریقه» او که ووینی دوی لاره د ګمراهی

نو نیسی دوی هغه لاره «او طریقه د تګ خپل او ځی پری» دغه «ګرځیدل له سمی صافی لاری په سبب د دی دی چه دوی نسبت د دروغو کړی ؤ آیتونو زمونږ ته او وو دوی له هغو (آیتونو) څخه غافلان «بی خبره چه فکر به ئی پکښی نه کاوه».

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل کښی ناحقه تکبر کوی او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوی چه د الله جل جلاله احکام ومنی مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آیتونو له لوری وګرځوو چه په آینده کښی له هغوی څخنی د ګتی توفیق ونه مومی د داسی کسانو کیفیت داسی وی چه دوی څومره آیتونه او دلائل او معجزی چه وګوری او وائی وری هیڅ تری نه متأثر کیږی. د هدایت لاره څومره چه ارته او صافه وی بیا هم دوی پر هغی نه ځی هو! د ګمراهی پر لاره او د خپلو نفسانی غوښتنو په متابعت په مندو روان وی کله چه د تکذیب له دوام دار عادت او له اوږده غفلت څخه زړه مسخ شی نو هلته انسان ته دغه حالت پیدا کیږی.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ؕ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۷﴾

او هغه کسان چه نسبت د دروغو یی کړی دی آیتونو زمونږ ته او ملاقات د آخرت ته خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشی جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چه وو دوی چه عمل به «ئی» کاوه.

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په احکامو باندی به د تللو توفیق نه مومی او هغه کارونه چه له خپله عقله ئی کوی هغه به د الله تعالیٰ په دربار کښی نه قبلیږی دوی څه چه کوی هم هغه به ګالی (برداشت کوی) او څه چه کری هم هغه به ریبی پاتی شوه د دوی بی اساسه نیکی، د هغو هر هغه بدل چه دوی ته رسیدونکی دی هغه به په هم دغی دنیا کښی دوی ته وروړسیږی.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوْسٰى مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ؕ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

او ونیوه «جوړ کړ» قوم د موسیٰ وروسته «د تللو» د ده (میقات ته) له زیوراتو (ګانو) خپلو خسی مجسم چه ده لره غږ ؤ لکه د خسی «جوړ ئی کړ له پاره د عبادت» آیا نه لیدل (نه پوهیدل) دوی چه بیشکه دغه «خسی» خبری نه کوی له دوی سره او نه ښیی دوی ته هیڅ لاره ونیو دوی هغه «خسی په خدائی سره» او وو دوی ظالمان «پر خپلو ځانونو».

تفسیر: دغه ګانی (زیورات) چه ویلی «ذوب» شوی وی او د خسی مجسمه تری جوړه شوی وه په اصل کښی د فرعون د قوم یعنی د قبطیانو وی، چه له هغوی ځنی پاتی او د بنی اسرائیلو په لاسونو کښی لویدلی وی ـ لکه چه د «طٰهٰ» په سورت کښی راغلی دی ﴿ حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ ﴾

﴿ جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ﴾ الآیة ـ مجسم چه ده لره غږ ؤ لکه د خسی جوړ ئی کړ له پاره د عبادت آیا نه لیدل، نه پوهیدل دوی چه بیشکه دغه خسی خبری نه کوی له دوی سره او نه ښیی دوی ته هیڅ لاره، ونیو دوی هغه په خدائی او وو دوی ظالمان) د «طٰهٰ» په سورت کښی به د دی خسی مفصله قصه راشی، دلته ئی د دوی پر حماقت او سفاهت باندی تنبیه ورکړی ده چه هغوی یو له خپله ځانه جوړی شوی مجسمی ځنی، د خسی په غږ آوریدلو باندی مفتون شوی دی او هغه خسی خپل معبود ګڼی، حال دا چه په دغه بی معنی غږ کښی نه کوم کلام ؤ او نه څه خطاب، نه دینی او دنیوی هدایت او نه منفعت تری حاصلیده ـ داسی یو تش صورت خو یو شی د انسانیت درجی ته هم نشی رسولی، دا لا څه چه د هغه په وسیله انسانان د الله تعالیٰ جل وعلا د معرفت تر درجی پوری خپل ځانونه ورسوی. نو دغه څومره لوی ظلم او بی موقع کار دی چه د یوه معمولی ساکښ (ذی روح) مجسمی ته خدای وویل شی، خبره خو دا ده چه دغه قوم ته لا له پخوا د داسی بی موقعو خبرو کولو عادت پیدا شوی ؤ. لکه چه پخوا له دی نه د ﴿ اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ﴾ غوښتنه ئی له موسیٰ علیه السلام څخه کړی وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِىٓ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْاۙ قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۱۴۹﴾

او کله چه پښیمانه شول (په عبادت د خسی باندی) او پوه شول چه بیشکه دوی په تحقیق ګمراه شوی دی نو وی ویل قسم دی خامخا، که رحم ونه کړی پر موږ رب زموږ او ښښنه ونه کړی موږ ته «رب زموږ نو» خامخا به

شو مونږ هرومرو (خامخا) له زيانكارانو.

تفسير: يعنى د خپلو بى عقليو او كړو تللو لامله (له وجى) دوى داسى بى لارى او بى اصوله او بدشكله كار غوره كړى ؤ چه د موسٰى عليه السلام له تنبيه څخه وروسته كله چه د دوى د بطلان جوش سوړ شو او لږ څه عقل او هوښ ئى په ځاى شو، نو دوى په خپله هم له خپل دغه حركت څخه وشرميدل او د ډير افسوس او ندامت له سببه ئى خپلى گوتى وچيچلى او د ډيرى ويرى او خوف لامله (له وجى) د دوى له لاسونو هغه موهومه باښه والوتله، او له ډيرى وارخطائى او تاسف په داسى ويناؤ ئى خوله پرانيستله «كه الله جل جلاله پر مونږ باندى رحم ونه فرمائى او د ښښنى او توبى كوم صورت مونږ ته راونه ښيى، نو مونږ به يقيناً په ابدى خسران او دائمى هلاكت كښى ولويږو» (ځينو د ﴿ وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ ﴾ ترجمه داسى هم كړى ده «او كله چه وغورځولى شو خپگان او پښيمانى په لاسونو د دغو بنى اسرائيلو كښى يعنى په دى كار خپل ډير پښيمان شول.»)

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾

او كله چه بيرته راغى موسٰى (د طور له غره) قوم خپل ته په دى حال كښى چه ډک ؤ له ډير قهر او غصى افسوس كوونكى. وويل «موسٰى قوم خپل ته» بد خلافت چه خلافت كړى دى تاسى زما (دا خلافت دى) وروسته له ما، آيا تلوار وكړ تاسى (په دى شرک سره او پريښود تاسى حكم) امر د رب خپل «نو تاسى داسى ولى وكړه» او وغورځولى «موسٰى هغه» تختى «د تورات له جهته د غضبه دپاره د حمايت د دين» او وئى نيوه سر د ورور خپل چه راښكود ئى هغه ځان خپل ته؛ نو ويل (هارون موسٰى ته اى) ځويه د مور زما! بيشكه چه «دغه» قوم ضعيف كړى وم زه او نژدى وو دوى چه وژلى ئى وم

زه نو مه خوشالوه په ما باندی دښمنان او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره !

تفسیر: کله چه موسٰی علیه السلام له «طور» څخه بیرته راغی له غصی ډک ؤ ځکه چه الله تعالیٰ په همغه «طور» کښې موسٰی علیه السلام ته خبر ورکړی ؤ چه د «سامری» له لاسه ستا قوم ګمراه شو ـ د دی خبری له اوریدلو څخه موسٰی علیه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي ﴾ وویل موسٰی بد خلافت چه خلافت کړی دی تاسی زما وروسته له ما دا خلافت دی ـ یا وویل موسٰی قوم خپل ته بد کار دی دغه عبادت د خسی چه کړی دی تاسی پس له تګه (تلو) زما د طور غره ته) دغه خطاب د خسی عبادت کوونکو ته ؤ. یعنی وروسته له ما څخه تاسی په ښه دول (طریقه) ځما نیابت وکړ؟ «بلکه ومو نه کړ» د هغی خبری په نسبت چه ما پر تاسی زیات تاکید کړی ؤ «یعنی د الله تعالیٰ توحید او تفرید» تاسی د هغه په ځای د خسی مجسمه ودروله او د هغه په نسبت مو داسی وویل. ﴿ هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ ﴾ فی الحقیقت هم دغه ستاسی او د موسٰی معبود دی.) او ممکن دی چه دغه خطاب هارون علیه السلام ته هم وی چه تا زما د هغه نیابت حق چه ﴿ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي ﴾ می درته ویلی ؤ او هغه می درسپارلی ؤ په ښه شان سره اداء نه کړ او د دوی مخه دی ونه نیوله ـ او په ټینګه سره دی د دغی فتنی مقابله ونه کړه، لکه چه د «طٰهٰ» په سورت کښې په تفصیل سره راځی.

﴿ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ﴾ آیا تلوار وکړ تاسی په شرک سره او پریښود تاسی امر، حکم د رب خپل نو دا مو ولی داسی وکړه؟) یعنی زه الله تعالیٰ ته ستاسی په غوښتنه د احکامو راوړلو له پاره تللی وم چه نیته ئی د الله تعالیٰ له خوا څلویښت ورځی مقرری شوی وی تاسی د الله تعالیٰ د هغی مقرری شوی وعدی د پوره کیدلو او د ده د احکامو د راتللو انتظار مو هم ونه کړ، دومره ډیره زمانه خو لا نه وه تیره شوی چه تاسی وویریدئ او دومره ژر مو د الله تعالیٰ قهر او غضب وغوښت ﴿ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدتُّمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ﴾ «۱٦ جزء د طٰهٰ «۸٦» آیت ٤ رکوع».

﴿ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ ﴾ الآیة ـ او وغورځولی موسٰی هغه تختی د تورات له جهته د غضبه دپاره د حمایت د دین او ونی نیوه سر د ورور خپل چه راښکود ئی هغه ځان خپل ته؛) حضرت موسٰی علیه السلام د دی مشرکانه اوضاعو له لیدلو څخه د هارون علیه السلام په نرمی او تساهل شکمن او له حده زیات په قهر او متاسف او د دینی حمیت او غیرت په ځوښ کښې دومره متأثر او بیخوده شو چه هارون علیه السلام ته ئی لاس ور واچاوه او د ایمانی حرارت له خورا (ډیر) ځوښه (جوشه) ئی د ده ږیره او د سر ویښتان ټینګ ونیول ـ معاذ الله د هارون علیه السلام د اهانت په نیت نه «بلکه د عتاب او ګیلی په طرز ؤ» ځکه چه هارون علیه السلام په خپله مستقل نبی او په عمر کښې دری کاله له موسٰی علیه السلام څخه مشر ؤ ـ بیا نو د یو اولواالعزم نبی الله

ځنې دا څرنګه ممکنه ده چه د بل یو نبي الله چه د ده مشر ورور هم ؤ او سره د هغه د یوې ذرې په اندازه د ده د توهين اراده وکړي؟ نه د موسٰی علیه السلام له لورې دغه معامله په هغه وخت کښې شوې وه چه دی د خپل قوم له دغه بد کار څخه سخت په قهر ؤ او د بغض في الله او غصې لامله (له وجې) بیخي بې واکه او بې اختیاره شوی ؤ او د حضرت هارون علیه السلام په نسبت ئې داسې يو خیال پیدا شوی ؤ چه ده د اسرائیلیانو د حال په اصلاح کښې خپل پوره کوښښ نه دی صرف کړی حال دا چه ده ته د هغوی د اصلاح په نسبت ډیره زیاته توصیه او تاکید هم شوی ؤ ـ بیشکه چه هارون علیه السلام نبي ؤ او په عمر کښې هم هغه له موسٰی علیه السلام ځنې مشر ؤ مګر په رتبه کښې موسٰی علیه السلام له ده څخه لوی او په مذهبي او شرعي امورو کښې هارون علیه السلام د ده تابع او د وزیر حیثیت ئې درلود (لرلو) نو په دغه موقع کښې له موسٰی علیه السلام له لورې دا سخته نیونه او شدیده پوښتنه د حضرت هارون علیه السلام د مظنون تقصير په نسبت يو قسم فعلي ملامتیا وه چه په هغه سره قوم په ښه شان سره متنبه کړ شو چه د کلیم الله علیه السلام زړه د توحید له نشې ځنې په څه اندازه سرشار او د کفر او شرک له دسائسو څخه څومره زیات متنفر او بیزار دی چه په دغې معاملې کښې ډیر لږ تساهل او سکوت هم لوی جرم ګڼي او د هغه زغمل له سره نشي کولې تر دې که د يوه نبي په نسبت هم داسې وهم پیدا شي چه هغه د شرک په مقابل کښې خپل غږ نه جګوي. یا د تبلیغ په فرائضو کښې لږ څه قصور کوي نو د ده لوئي او عند الله وجاهت هم دی له هغې سختې پوښتنې څخه نشي خلاصولې په هر حال موسٰی علیه السلام په دغه حالت کښې شرعاً معذور ؤ، د دې قهر او غضب په ځوښ (غصه) او شور ماشور په ضمن کښې هغه الواح «د تورات تختې» د دوی له لاسونو ولویدلې چه د الله تعالٰی له لورې دوی ته مرحمت شوې وې چه د هغو د عدم تحفظ له سببه تغلیظاً هغه په القاء سره تعبیر شوی دی ځکه چه ظاهراً ئې د ﴿ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٖ ﴾ امتثال ونشوی کړی یا لکه چه د ځینو مفسرینو خیال دی د هارون علیه السلام په لورې د وړاندې کیدلو په وخت کښې د خپلو لاسونو د خلاصولو له پاره ئې په ډیر تعجیل او تلوار سره هغه تختې په یوه لورې کیښودې. مګر څرنګه چه دغه دواړه معاملې چه د هارون علیه السلام یا د تختو په نسبت وشوې صورتاً ښې او غوره نه وې، اګر که موسٰی علیه السلام په خپل نیت معذور هم ؤ نو ځکه وروسته ئې ﴿ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي ﴾ الآیة ـ وویل او له الله تعالٰی څخه ئې عفوه وغوښته والله سبحانه وتعالٰی اعلم.

﴿ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ ﴾ الآیة ـ نو وویل هارون ای ځویه د مور زما! بیشکه چه دغه قوم ضعیف کړی وم زه او نژدې وو چه دوی وژلی وم زه نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره.) اګر که هارون علیه السلام د حضرت موسٰی علیه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له یادولو څخه مقصد د نرمۍ، شفقت او مهربانۍ په لورې د موسٰی علیه السلام اړول دي، دې آیت کښې د هارون علیه السلام د معذرت بیان دی. حاصل ئې داسې دی (ما سم له خپله مقدوره بني اسرائیل ډیر وپوهول، لیکن دوی زما حقاني خبرو ته هیڅ غوږ

کینښود، او برسیره پر هغه زما د وژلو له پاره هم تیار شول اوس تاسی په دغی معاملی کښی هغوی پر ما مه خوشالوئ! او دوی ته داسی موقع مه ورکوئ! چه پر ما وخاندی او د قهر او عتاب په وخت کښی ما د ظالمانو په دله کښی مه شاملوئ!.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

وویل «موسٰی» ای ربه زما ببښنه وکړه ماته (د دی عمل چه ومی کړ له خپل مشر ورور سره) او ورور زما ته «هم ببښنه وکړه که ئی تقصیر کړی وی په منع کښی» او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کښی «چه دنیوی عصمت او اخروی جنت دی» او هم دا ته ډیر مهربان ئی له ټولو مهربانانو نه.

تفسیر: یعنی د غضب په شدت کښی که له ما څنی کومه بی اعتدالی یا اجتهادی غلطی شوی وی، سره له دی چه زما نیت په هغه کښی ښه هم وی نو ته هغه راوبښه! او زما له وروره هارون څخه هم که د هغه د درجی او شان سره سم کوم قسم قصور د قوم په اصلاح کښی شوی وی، هغه هم ورو‌بښه!.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

بیشکه هغه کسان چه نیولی دی دوی خسی «په معبودیت» ژر به ورسیږی دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت «خواری» په دی ژوندون لږ خسیس کښی؛ او هم داسی «لکه سزا د عابدانو د خسی» سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسیر: دا همغه غضب دی چه ذکر ئی په اول جزء د «البقرة» په ٦١ آیت ٦ رکوع کښی تیر شوی دی. یعنی د خسی عابدان دی د هغو خلقو له لوری ووژلی شی چه هغوی د خسی په عبادت کښی نه دی شامل شوی او د خسی د عبادت کوونکو په منع کښی یی برخه نه ده اخیستی. له دی نه معلومه شوه چه د مرتدانو سزا وژل دی او له ذلت څخه هغه خواری مراد ده چه د نفی بلد

او د جزيي په دول (طريقه) پر دوی تطبيقيږی او تر قيامته په مسکنت او سپکوالی محکوم دی.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۵۳﴾

او هغه کسان چه کوی دوی ناکاره کارونه (صغيره يا کبيره گناه) بيا توبه وباسی پس له کولو د هغو «سيئاتو» او ايمان راوړی «تصديق وکړی د تولو مؤمن به شيانو نو توبه ئی قبليږی ځکه» بيشکه چه رب ستا پس له دی «توبی» خامخا ښه ښښونکی (د خطياتو) ډير رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعنی پاک الله د ناکارو کارونو کوونکی ښښی تر دی که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسی او په رښتيا سره ايمان راوړی، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ په دربار کښی ئی توبه قبليږی، ځکه چه د الله تعالیٰ په لوی دربار کښی هر شی زيات دی. دغه ښښنه او نور په آخرت پوری متعلق دی، گواکی اشاره ئی وفرمايله چه د خسی عبادت کوونکو ته چه هغه د وژلو سزا ورکړی شوی ده، هغه د دوی په حق کښی د دوی د توبی د قبليدلو شرط گڼلی شوی ؤ. ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة «۵٤» آيت ٦ رکوع) اوس پر هغوی څه اخروی مؤاخذه نه ده پاتی. له دنيوی سزا څخه وروسته د اخروی حالت بيان په دغه ځای کښی هم داسی دی، لکه چه په ٦ جزء د المائدة په «۳۸» آيت «٦» رکوع کښی ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآية - پسی وروسته ئی ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ فرمايلی دی.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿۱۵٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ

مِنَّا ۚ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿۱۵۵﴾

او کله چه قرار «سوړ» شو له موسٰی قهر نو وائی خیستی هغه تختی (د تورات)، او په لیک د دغو «تختو» کښی هدایت او رحمت ؤ له پاره د هغو کسانو چه دوی له رب خپل څخه ویریږی. او غوره کړل موسٰی له قومه خپله اویا «تنه» سړی (چه د خسی له عابدانو څخه نه وو) دپاره د موعوده وخت زمونږ، نو کله چه ونیول هغوی زلزلی «په دنیا کښی د الله د رؤیت د سوال په سبب» نو وویل «موسٰی د اتهام له ویری» ای ربه زما! که اراده فرمایلی وی تا «د هلاکولو د دوی نو» هلاک کړی به وو تا دوی پخوا له دی نه او زه به دی هم (هلاک کړی وی) آیا هلاکوی ته مونږ په هغه کار چه کړی دی بی عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مگر ازمویښت دی ستا؛ گمراه کوی په دی سره یاالله! هر هغه څوک چه اراده ئی وکړی ته (د ضلالت) او هدایت کوی ته «یاالله» هر هغه چا ته چه اراده وکړی ته «د هدایت ئی» هم دا ته ئی ولی (واکدار) زمونږ نو ښښنه وکړه مونږ ته (د گناهونو زمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ او هم دا ته ئی بهتر غوره د تولو ښښونکو.

تفسیر: هم دغه خبره راجح معلومیږی چه دغه میقات علاوه پر هغه میقات دی چه موسٰی علیه السلام ته د تورات د ورکولو له پاره مقرر شوی ؤ. او هم د حاضرو آیتونو له ترتیبه ظاهراً مفهومیږی چه دغه واقعه د خسی د عبادت او سزا میندلو څخه وروسته پیښه شوی ده لیکن د سورت النساء د ﴿ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ الآیة - آیت په ډیر ښکاره صورت سره دا راښیی چه د خسی عبادت وروسته له دی پیښ شوی دی، والله اعلم بالصواب د دی واقعی خلاصه په اول جزء د البقرة د سورت په ۵۵ آیت ٦ رکوع کښی پخوا تیره شوی ده بنی اسرائیلو حضرت موسٰی علیه السلام ته ویلی وو چه مونږ ستا په خبرو هلته باور او یقین کولی شو چه د الله تعالٰی خبری مونږ په خپلو غوږونو واورو، حضرت موسٰی علیه السلام د دوی له منځه اویا تنه سړی چه گرد (تول) مشران وو، انتخاب کړل، او د طور د غره په لوړی لاړل بالاخر دوی د الله تعالٰی خبری په خپلو غوږونو سره واوریدلی، بیا ئی وویل که مونږ پاک الله بی حجابه په خپلو سترگو ونه وینو نو یقین مو ښه نه راځی د دی بی ادبی او گستاخی په مقابل کښی د ځمکی له لوری سخته زلزله وشوه او د آسمان له لوری د بریښنا او تالندی سخت غږ راپورته شو چه د هغی په اثر دوی گرد (تول) وریږدیدل او تول ځای په ځای مړه شول یا د مړو په شان یو حالت او وضعیت دوی ته پیښ شو، موسٰی علیه السلام په ډیر عجز او نیاز د ځان او د خپلو ملگرو عجز او نیاز د بی

نیاز خالق په دربار کښې په همغه خاص اسلوب او امتیاز او مؤثر اصول سره وړاندي او یوه ښه دعاء یې وکړه چه حاصل ئې داسي ؤ «ای الله العٰلمینه! که ستا اراده شوی وی نو دوی به دی پخوا له دی نه هلاک کړی وی بلکه له دوی سره به دی زه هم هلاک کړی وم، چه هم دا زه د دوی د راتګ موجب دغه ځای ته شوی یم که دوی دی د دی بللو او ستا د دی پاک کلام له اوریدلو څخه پخوا هلاک کړی وی نو د چا به څه مجال او قدرت وی چه ستا د هغه مشیت مخه ئې نیولی وی ؟ کله چه تا داسي اراده ونه فرمایله بلکه ماته دی د هغوی د راوستلو او هغوی ته دی د خپل کلام د اوریدلو اجازه وکړه نو څرنګه ګمان کیدی شي چه تا مونږ دلته راوبللو او تش د ځینو بیوقوفانو او احمقانو په سزا زمونږ د ټولو د هلاکولو اراده دی وفرمایله یقیناً دا «رجفه او صاعقه» هم ستا په واک او قبضه کښې ده ـ په داسي خطرناکو او مزلت الاقدامو مواقعو کښې یواځې ستا په اعانت او لاس نیونه سره مونږ بریالي (کامیاب) کیدی شو ـ او تش ستا د منبع الخیرات ذات څخه امید کیدی شي چه زمونږ له ګردو (ټولو) تیرو تقصیراتو او بی اعتدالیو راتیر شي! او آینده په خپل فضل او مرحمت سره مونږ د داسي خطاګانو او اغلاطو مورد ونه ګرځوی! د حضرت موسٰی علیه السلام د دی دعاء په اثر هغه ګرد (ټول) سری وبښل شول او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ور مرحمت کړ کما قال الله جل وعلیٰ

﴿ ثُمَّ بَعَثْنٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴾

وَاكْتُبْ لَنَا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ ؕ قَالَ عَذَابِيْٓ اُصِيْبُ بِهٖ مَنْ اَشَآءُ ۚ وَرَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ؕ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۵۶﴾

او ولیکه (مقرره کړه) مونږ ته په ژوندون لږ خسیس کښې نیکی «ښه معیشت او توفیق د طاعت» او په آخرت کښې «هم نیکی جنت» بیشکه مونږ راجع (او توبه ګار) شوی یو تاته نو وفرمایل (الله چه) عذاب زما ویه رسوم دا (عذاب) هر هغه چاته چه اراده وکړم زه «د رسوني ئی»؛ او رحمت زما شامل دی هر شي ته (په دنیا کښې)؛ نو ژر به ولیکم «ور به کړم په آخرت کښې » دا (رحمت) هغو کسانو ته چه ځانونه ساتی له کفره او معاصی او ورکوی دوی زکوٰة او هغه کسان چه دوی په آیتونو زمونږ ایمان لری «او یقین پری کوی».

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی چه ښائی حضرت موسٰی علیه السلام د خپل امت په حق کښی د دنیا او آخرت ښیګڼی (فایدی) چه غوښتل یی مراد به ئی داسی وی چه «زما امت دی په ګردو (تولو) امتونو په دنیا او آخرت کښی مقدم او فایق وی.» جواباً الله تعالیٰ وفرمایل چه زما عذاب او رحمت د هیڅ یوی فرقی له پاره مخصوص نه دی. نو عذاب می په هغه چا دی چه زه ئی اراده وفرمایم، او عام رحمت می ګردو (تولو) مخلوقاتو لره شامل دی. لیکن هغه خاص رحمت چه ته ئی غواړی «چه هغه قبول د توبی یا توفیق د طاعت یا رزق حلال یا مقال دی په دنیا کښی او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کښی » د هغو کسانو په برخه لیکلی شوی دی چه له الله تعالیٰ څخه ویریږی او له خپلو اموالو ځنی زکوٰة اداء کوی یا د نفس په تزکیه کښی مشغول او لګیا وی او د الله تعالیٰ پر ګردو (تولو) احکامو او خبرو د زړه له کومی باور لری یعنی دا آخری امت پر ګردو (تولو) کتابونو ایمان راوړی. د حضرت موسٰی علیه السلام له امت ځنی هغه کسان چه په آخری کتاب باندی ایمان راوړی نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کیږی او د حضرت موسٰی علیه السلام د دعاء مورد ګرځی.

ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

(دا متقیان مؤمنان چه مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دی چه متابعت کوی دوی د (دین د) هغه رسول چه نبی امی دی هغه رسول چه مومی دوی «نوم او صفت د» ده لیکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجیل کښی (هغه رسول چه حکم) امر کوی دوی ته په معروف «نیکی» سره او منع کوی دوی له منکر «بدی» څخه او حلالوی دوی ته ګرد (تول) طیبات (پاک

شیونه چه حرام کړی شوی وو پر دوی باندی) او حراموی پر دوی باندی خبیث (پلیت) شیان او لری کوی له دوی څخه درانه بارونه د دوی او قیدونه د سختیو هغه چه وو پر دوی پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په دغه «محمد» او عزت (تعظیم رفاقت) کوی د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوی له دغه «محمد» سره او متابعت کوی د هغه نور «رنا» چه نازله کړی شوی ده سره له (متابعته د) دغه «محمد» نو دغه «ستایلی شوی کسان» هم دوی دی په مراد رسیدلی.

تفسیر: (یعنی هغه څوک چه زه دغه رحمت ورته مقرروم له هر قوم او تبر او ملت او مذهب څخه چه وی هغه خاص هغه کسان دی چه پیروی کوی دوی د هغه چا چه موصوف وی په دغو لسو صفاتو سره چه محمد صلی الله علیه وسلم دی).

(۱): دا چه هغه رسول او لیږلی زما دی. رسول ئی وباله په نسبت د ځان خپل.

(۲): دا چه هغه نبی او پیغمبر دی. نبی ئی وباله په نسبت د خلقو.

(۳): دا چه هغه رسول امی یعنی نالوستونکی او نالیکونکی دی او دا ئی معجزه او عین الکمال دی چه بی له لوستلو او لیکلو لوی عالم دی.

امی یا خو د «ام ـ مور» په لوری منسوب دی، همغسی چه وړوکی د مور له ګیدی څخنی پیدا کیږی او د هیچا شاګرد نه وی، نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم هم په خپل ګرد (تول) عمر کښی له هیچا څخنی هیڅ شی نه دی زده کړی او نه له چا سره شاګرد شوی دی. سره له هغه کمال دا دی د هغو علومو او معارفو او حقائقو او اسرارو افاضه چه ده فرمایلی دی د هیڅ یوه مخلوق له قوت او حوصلی څخه نه ده پوره چه د هغه عشر عشیر وړاندی کړی ـ د «نبی امی» لقب له دی حیثیته زمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاره د سلهاؤ افتخارونو او ویاړونو پنګه ده. یا د امی نسبت د «ام القریٰ» مکی معظمی په لوری دی. چه د ده مبارک شریف مولد ؤ!.

(٤): دا هغه رسول دی چه مومی دا مؤمنان د بنی اسرائیلو ـ نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات او هم په انجیل کښی یعنی د محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوی کتابونو کښی مذکور دی تر دی چه له هغه وخته تر نن ورځی پوری چه «۱۳۷٦» ق کاله زمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له بعثته تیر شوی دی او خورا (دیر) زیات تغیرات، تزئیدات او تنقیصات هم په هغو کتابونو کښی شوی دی خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کښی دیر بشارتونه او اشارات موندل کیږی چه هغه د هری زمانی علماؤ د کتابونو په حواله راښوولی دی ولله الحمد علیٰ ذلک.

(٥): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه امر «حکم» کوی دوی ته په معروف او نیکی سره چه هغه توحید او نور فضائل دی.

(٦): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه منع کوی دوی له منکر او بدی څخه چه هغه شرک او نور رذائل دی.
(٧): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه حلالوی دوی ته ګرد (تول) طیبات او پاکیزه شیان چه حرام کړی شوی وو پر دوی باندی لکه وازده چه حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چه حرام کړی ۇ پر خپل ځانو نورو جاهلانو.
(٨): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه حراموی پر دوی خبیث پلیت شیان لکه خنزیر او مرداره او بهیدونکی وینه.
(٩): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه ږدی یعنی لری کوی له دوی نه درانه بارونه د دوی، چه قتل ۇ د خپل ځان یا له وطن څخه جلا والی (جدا والی) ۇ په قبول د توبی کښی او پریکول د هر هغه اندام ۇ چه ګناه تری صادریده او پریکول د پلیت ځای ۇ له جامی څخه، او داسی ډیر نور سخت کارونه.
(١٠): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چه لری کوی قیدونه چه وو پر دوی او هغه سخت طوقونه چه پراته وو په غاړو د دوی کښی له وخته د موسٰی علیه السلام څخه تر اوسه پوری لکه لزوم د قصاص بی له صحته د عفوی او بی دیته په قتل د عمد او د سهوی دواړو کښی او سوځول د غنائمو او داسی نور سخت احکام یعنی پر یهودانو هغه سخت حکمونه چه نافذ وو او د دوی د خوړو په شیانو کښی د دوی د شرارتونو له وجی هغه مضیقه او تنګی چه وه، هغه ګرد (تول) په دغه دین کښی پورته یا آسانه شوی دی ﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ (٦ جزء د النساء «١٦٠» آیت (٢٢) رکوع) او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبری مثلاً رشوت، سود او سوائی او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړی وو، چه د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم راښکاره کړ. الغرض له دوی ځنی ډیر درانه بارونه لری او سپک کړی شوی دی او ډیر قیود تری پورته کړی شوی دی، لکه چه په حدیث کښی فرمایلی شوی دی «بعثت بالحنیفیة السمحة».
﴿ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ ﴾ هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوی د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مرسته (مدد) کوی له ده سره او متابعت کوی د هغه نور «رڼا» چه نازله کړی شوی ده سره له متابعته د ده نو دغه ستایلی شوی کسان هم دوی دی په مراد رسیدلی بریالی)، له «نور» ځنی «وحی» مراد ده اعم له دی چه متلو وی «چه په لمانځه کښی لوستله کیږی» یا غیر متلو «چه په لمانځه کښی نه لوستله کیږی».

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي

وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۸﴾

ووايه ((ای محمده ! چه)) ای خلقو بیشکه زه رسول د الله یم تاسی تولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبیاء) هغه الله چه ((خاص)) ده لره دی ملک ((پاچاهی)) د آسمانونو او د ځمکی، نشته هیڅ لایق د عبادت ((په حقه سره)) مګر هم دی دی چه ژوندی کول کوی او مړه کول کوی نو ایمان راوړئ ((یقین وکړئ)) پر الله ((چه واحد او لا شریک دی)) او په رسول د دغه (الله) چه نبی امی (نالوستونکی نالیکونکی دی) هغه رسول چه ایمان لری په الله او په ګردو (تولو) خبرو د الله او متابعت وکړئ د ده دپاره د دی چه تاسی لاره وموميء.

تفسیر: یعنی ستا بعثت د دنیا ګردو (تولو) خلقو ته عام دی، د عربو په امیونو یا یهودو او نصاریٰ ؤ پوری نه دی محدود، همغسی چه پاک الله مطلق شهنشاه دی ته هم د هغه مطلق رسول ئی اوس د هدایت او کامیابی صورت پرته (علاوه) له دی نه په بل شی کښی نشته چه د هغه ډیر جامع او عالم نیوونکی شریعت متابعت او پیروی وکړی شی چه تاسی ته هغه راوړی دی ـ هم دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم دی چه ایمان پری راوړل په ګردو (تولو) انبیاؤ او مرسلینو علیهم السلام او تمامو سماوی کتابونو باندی د ایمان راوړلو سره مرادف دی.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿۱۵۹﴾

او ځینی له قومه د موسیٰ نه یو امت ((تولی)) دی چه لاره ښیی (خلقو ته) په حقه او په دی حق انصاف کوی ((په منځ د خلقو کښی لکه چه دوی په خپله هم پری عمل کوی)).

تفسیر: اګر که اکثره یهودان د سرکښی او بی انصافی لاری غوره کوی خو سره له هغه ځینی داسی نیکمرغی ارواحی هم په دوی کښی شته چه نورو ته د الله جل جلاله په لوری او د حقانیت په طرف دعوت ورکوی او دوی هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوی لکه عبد الله بن سلام او نور.

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بیل بیل کړل مونږ دغه (بنی اسرائیل) دولس قبیلی تولی تولی؛

تفسیر: یعنی د اصلاح او انتظام له پاره په دولس قبیلو سره چه د دولسو پلرونو اولادی وی ویشل شوی دی بیا په هره قبیله کښی یو یو مشر او نقیب مقرر کړی شوی دی چه د دوی پر احوالو کتنه وکړی او تل د دوی د اصلاح خیال ولری ﴿ وَبَعَثۡنَا مِنۡهُمُ اثۡنَيۡ عَشَرَ نَقِيبٗا ﴾

وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسۡتَسۡقَىٰهُ قَوۡمُهُۥٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡحَجَرَۖ فَٱنۢبَجَسَتۡ مِنۡهُ ٱثۡنَتَا عَشۡرَةَ عَيۡنٗاۖ قَدۡ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٖ مَّشۡرَبَهُمۡۚ وَظَلَّلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلۡغَمَٰمَ وَأَنزَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰۖ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذۡ قِيلَ لَهُمُ ٱسۡكُنُواْ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةَ وَكُلُواْ مِنۡهَا حَيۡثُ شِئۡتُمۡ وَقُولُواْ حِطَّةٞ وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا نَّغۡفِرۡ لَكُمۡ خَطِيٓـَٰٔتِكُمۡۚ سَنَزِيدُ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٦١﴾

او وحی «حکم» مو ولیږه موسیٰ ته کله چه اوبه وغوښتی تری قوم د ده «په میدان د تیه کښی» چه ووهه په همسا خپله تیږه (ګټه) نو «چه موسیٰ په همسا ووهله تیږه(ګټه)» راوخوټیدلی له هغی تیږی (ګټی) شخه دولس چینی (د قبیلو په شمار) په تحقیق وپیژانده هری قبیلی «له دوی شخه» ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو؛ او سیوری کړی ؤ مونږ پر دوی وریځ «په میدان د تیه کښی» او نازل (راښکته) کړی وو مونږ پر دوی من «ترنجبین» او سلویٰ (مرغان؛ نو وویل مونږ دوی ته چه) وخورئ تاسی له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چه درکړی دی مونږ تاسی ته؛ او نه ؤ کړی ظلم دوی پر مونږ «په دغه کفران او عصیان سره» ولیکن وو دوی چه په خپلو ځانونو به ئی ظلم کاوه او (یاد کړه) هغه وخت چه وویل شو دوی ته اوسئ تاسی په

دغی قریې «د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس» کښې او خورئ تاسی له (میوو د) دی ځخه له هر ځای «او له هر شی» څخه مو چه خوښه وی او ووایئ راوبښه «ګناهونه زمونږ» او ننوځئ تاسی دروازی «د دی قریې - ښار» ته سجده کوونکی نو وبه ښو مونږ تاسی ته ګناهونه ستاسی؛ ژر به زیات کړو محسنانو (نیکانو) ته «اجر».

تفسیر: یعنی اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به ګرد (تول) ملک هم په لاس درشی کذا فی الموضح - یا ئی دغه مطلب دی چه خطاګانی به مو وبښی، د نیکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوی کذا فی عامة الکتب.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چه ظلم ئی کړی ؤ «په خپلو ځانونو» له دوی څخه خبره غیر له هغی خبری چه ویلی شوی وه دوی ته نو ولیږه مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چه وو دوی چه ظلمونه به ئی کول.

تفسیر: دغه د «تیه» د میدان واقعات دی، چه ذکر ئی په اول جزء د البقرة ۵۷ تر ٦١ رکوع کښې تیر شوی دی، د هغه ځای په تفاسیرو کښې ئی ولولئ!.

وَسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده! له یهودو) له «حاله د» قریې «ښار» څخه هغه چه وو په غاړه د بحر کښې کله چه له حده تیریدل دوی له «فرمانه په ښکار د ماهیانو» په ورځی د خالی کښې کله چه راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالی د دوی کښې ښکاره (په سر د اوبو) او په هغه ورځ کښې چه

داخل به نه وو په خالي کښې نو نه به راتله (ماهيان) دوی ته هم داسې (لکه چه په خالي کښې راتلل يا په مثل د دغه امتحان) آزمويو مونږ دوی په سبب د دې چه وو دوی چه فسق به ئې کاوه «د الله له اطاعت څخه به وتل».

تفسير: يعنې د خپلې زمانې له يهودانو څخه د تنبيه او توبيخ په دول (طريقه) د هغه کلي د اوسيدونکو يهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ! چه د داؤد عليه السلام په زمانه کښې پيښه شوې وه، د اکثرو مفسرينو په نزد له دغې قريې څخه د «ايله» ښار مراد دی چه د قلزم د درياب پر غاړه کښې د مدين او د طور په منځ کښې واقع وه ـ د دغه ځای اوسيدونکو د سيند د نژديوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).
حق تعالیٰ پر يهودانو د خالي «شنبې» د ورځې ښکار کول حرام کرځولي وو د (ايله) د ښار اوسيدونکې د احکامو په عدول او نافرمانې عادې «روږدې» وو نو د الله تعالیٰ له لورې د دوی سخته ازموينه شروع شوه، چه د خالي په ورځ کښې داسې دير زيات کبان «ماهيان» موجود وو، چه د سيند د پاسه سطح باندې به ګرځيدل او په نورو ورځو کښې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف ئې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه ـ د سيند په غاړه کښې يې ډندونه جوړ کړل، کله چه د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډندونو کښې ننوتل نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې او په بله ورځ يعنې يکشنبې کښې به ئې نيول چه د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره معاذ الله تعالیٰ تيرايسته بالاخر ئې په هم دغې دنيا کښې د دغه مخالفت سزاوی وموندی، چه مسخ شول او خورا (دير) سپک بيزوګان وګرځيدل. له دې نه ښکاره شوه چه پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکارې د الله تعالیٰ په دربار کښې له سره نه چليږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده! له يهودانو) کله چه وويل يوی فرقې له دوی «چه نه به ئې په خپله ښکار کاوه او نه به ئې نور منع کول مانعينو ته» ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چه الله هلاک کوونکې د دوی دی «په دنيا کښې» يا عذاب کوونکې د دوی دی په عذاب سخت «د اور سره په عقبا کښې په سبب د نافرمانې د دوی» وويل دوی «چه وعظ کوو مونږ» دپاره د عذر پيدا کولو «خپل» رب ستاسې ته او له پاره د دې چه ښايي دوی وويريږي «له عذابه».

تفسیر: معلومیږی کله چه دوی د الله تعالیٰ د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حیلو شروع وکړه، نود ښار اوسیدونکی پر څو قسمونو منقسم شول لکه چه عموماً په داسی حالاتو کښی هم داسی کیږی.

(۱) ـ هغه خلق چه د دغی پلمی (منصوبی) په سیوری کښی ئی د الهٰی حکم صریح مخالفت کاوه.

(۲) ـ هغه نصیحت کوونکی چه تر آخره پوری په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳) ـ هغه کسان چه لږ او ډیر نصائح یی کول، خو څو ورځی وروسته مایوس او د هغوی له سرکښی څخنی ستری شول او په خپل سر ئی پریښودل.

(٤) ـ هغه کسان وو چه نه په دغه بد عمل کښی شریک شول او نه ئی د هغه په منع کولو کښی خپله ژبه خوځوله او بیخی ځان له جلا (جدا) او چپ پاتی شول ـ دغو مؤخرالذکرو ډلو به هغو سترو ستومانه شوو تل نصیحت کوونکو ته داسی ویل «ولی تاسی خپل سر خوروئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چه په دوی کښی د حق د قبلولو امید او توقع نشته». د دوی په نسبت له دوو خبرو څخنی یوه خبره معلومیږی چه هرومرو (خامخا) راتلونکی ده، یا به الله تعالیٰ دوی بیخی تباه او هلاک کړی، یا به ئی په کوم ډیر سخت عذاب کښی اخته کړی، ځکه چه دغه خلق اوس هیڅ یوه نصیحت ته غوږ نه ږدی.

﴿ قَالُوْا مَعْذِرَةً ﴾ الآیة ـ وویل دوی چه وعظ کوو مونږ دپاره د خپل عذر پیدا کولو رب ستاسی ته او له پاره د دی چه ښایی وویریږی دوی له عذابه د الله تعالیٰ او ځان وساتی له ګناه څخه) یعنی ښائی له پوهولو سره لږ څه وویریږی، او له خپلو بدو حرکاتو څخنی ستانه (واپس) شی، که نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالیٰ په حضور کښی دومره معذرت وکړی شو، چه یا الله! مونږ خو تر آخره پوری دوی ته په پند ورکولو او پوهولو کښی څه قصور نه دی کړی (او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر واجب مو اداء کړی دی) څرنګه چه دوی زمونږ خبره نه ده منلی، نو پر مونږ ئی څه الزام دی؟ ګواکی ړومبنی ناصحان خو بیخی مایوس نه وو ـ کله چه مایوس شول هم پر عزیمت یی عمل وکړ چه سره له مایوسی یی هم د دوی تعاقب پری نښود.

فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖۤ اَنْجَیْنَا الَّذِیْنَ یَنْهَوْنَ عَنِ السُّوْٓءِ وَاَخَذْنَا الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا بِعَذَابٍۭ بَىِٕیْسٍۭ بِمَا كَانُوْا یَفْسُقُوْنَ ﴿۱۶۵﴾

نو کله چه پریښود دوی (لکه چه ئی هیر کړی وی) هغه «نصیحت» چه پند ورکړی شوی ؤ دوی ته په هغه سره «او منع نشول د ښکار څخه په خالی کښی نو» نجات ورکړ مونږ هغو کسانو ته چه منع کول دوی (دا نور) له

بدی «چه ښکار ؤ په خالي کښې » او ومو نیول هغه کسان چه ظلم ئې کړی ؤ «په کولو د ښکار او له کولو د نهی» په عذاب سخت سره په سبب د هغه چه وو دوی چه ګناهونه به ئې کول.

تفسیر: یعنی کله چه دغو نالائقانو د ګردو (تولو) نصیحت کونکو پندونه داسی هیر کړل ـ لکه چه له سره ئې نه وو آوریدلی، نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل) او ظالمان مو په سخت عذاب کښې ګرفتار کړل ﴿ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ ﴾ د الفاظو عموم دلالت کوی چه هغو کسانو ته چه له نصیحت څخنی ستړی شوی وو او ﴿ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ﴾ الآیة ـ به ئې ویل او هغو کسانو ته چه تر آخره پوری ئې د وعظ او نصیحت سلسله جاری ساتله هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو او یوازی ظالمان ونیول شول. هم دغه له عکرمه رضی الله تعالیٰ عنه څخنی منقول دی. او ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د ده پر فهم او پوهه باندی تحسین او آفرین ویلی دی. باقی هغه کسان چه له اوله تر آخره پوری ساکت پاتی وو ـ الله تعالیٰ هم د دوی له ذکره سکوت وفرمایه. «ابن کثیر» څه ښه لیکلی دی **(فنص علیٰ نجاة الناهین وهلاک الظالمین وسکت عن الساکتین لان الجزاء من جنس العمل فهم لا یستحقون مدحاً فیمدحوا ولا ارتکبوا عظیما فیذموا** (ابن کثیر) **ورجح بعد ذلک قول عکرمة والله اعلم**
(نو تصریح وفرمایله الله تعالیٰ په نجات د نصیحت کوونکو له عذابه ـ او په هلاک او عذابیدلو د ظالمانو او سکوت ئې وفرمایه له حاله د هغو کسانو چه دوی سکوت کړی وو له وعظ او منع کولو څخه ځکه چه جزا د هری ګناه موافق او مناسب د هغی ګناه سره وی ـ نو دوی نه مستحق د مدحی دی او نه دوی په خپله په ګناه کښې شامل شوی دی چه د دوی مذمت بیان شی. اوس الله تعالیٰ د دوی د عذاب خبر راکوی؛)

فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

نو کله چه سرکشي وکړه دوی له «پریښودلو د » هغه شي څخه چه منع شوی وو دوی له هغه شي څخه (چه ښکار د ماهي ؤ په خالي کښې نو) وویل مونږ دوی ته چه شئ بیزوګان شړلی رټلی سپک کړی شوی.

تفسیر: ښائی پخوا له دی نه به څه نور عذاب راغلی وی، کله چه بیخی له حده تیر شول، نو ګرد (تول) ذلیل شادوګان «بیزوګان» وګرځول شول ـ یا دی ﴿ فَلَمَّا عَتَوْا ﴾ الآیة ـ د تیر آیت ﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ ﴾ الآیة ـ تفسیر وګرځول شی ـ یعنی هغه ﴿ بِعَذَابٍ بَئِيسٍ ﴾ هم دغه له دوی څخنی د بیزوګانو جوړول وو ـ حضرت شاه صاحب لیکی چه «منع کوونکو له ښکار کوونکو سره ناسته ولاړه او ملاقات پریښود او په منځ کښې ئې دیوال وواهه. یوه ورځ ګهیځ (سحر

وختی) چه خپل سرونه ئی له دیواله اوچت کړل وئی لیدل چه په هر کور کښې بیزوګانی دی، دغو بیزوګانو خپل او پردی تول پیژاندل او د خپلوانو په پښو کښې لویدل او خپل تاثر به ئی ښکاراوه او ژړل به ئی، آخر په ډیر بد صورت سره دری ورځی وروسته مره شول.»

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَّسُوْمُهُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ

او (یاد کړه) هغه وخت چه خبر ورکړی ؤ رب ستا «د دی خبری» قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو (خامخا) په دغو «یهودانو» تر ورځی د قیامت پوری هغه څوک چه رسوی به دوی ته سخت عذاب (لکه وژل شړل جزیی پری مقررول)؛

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له طرفه صریح اعلان شوی ؤ چه که یهود د تورات پر احکامو خپل عمل پریږدی، نو حق تعالیٰ تر قرب قیامت پوری وقتاً فوقتاً پر دوی باندی داسی خلق مسلط کوی چه دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوی. بد عذاب ئی د یهودانو د دی دنیا محکومانه ژوندون وفرمایه ـ لکه چه د یهودانو قوم کله د یونانی او کله د کلدانی پادشاهانو تر حکومت لاندی وو. او کله دبخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځیدلی وو ـ په آخر کښې د حضرت نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم تر مبارک عهد پوری دوی مجوسیانو ته باج ورکوونکی وو ـ بیا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول ـ غرض له هغه وخته راهیسی تر نن ورځی پوری دوی ته من حیث القوم د عزت او آزادی ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چیری چه اوسیدل د زیاترو پاچاهانو او حکامو له لوری به ئی سخت ذلتونه او خطرناک تکلیفونه ګالل (تیرول) د دوی مال او دولت او نور هیڅ شی دوی ته د سپکتیا او غلامی او محکومیت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی ـ او نه به دوی تر قیامته پوری نجات ومونډلی شی، په آخر کښې کله چه دغه خلق د دجال مددګاران کیږی او له هغه سره راوځی، نو د حضرت مسیح علیه السلام د مسلمانو ملګرو له لاسه به وژل کیږی. کما ورد فی الحدیث.

اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيْعُ الْعِقَابِ ۖ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۶۷﴾

بیشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چاته چه د عذاب اراده ئی وفرمائی) او بیشکه دغه «الله» خامخا ښه ښښونکی «د خطیاتو» ډیر رحم والا دی «په انعام د اجر او ثواب سره».

تفسیر: یعنی هغوی چه له شرارته لاس وانخلی، الله تعالیٰ ځینی وختونه پر دوی باندی په هم دغه دنیا کښی عذاب نازلوی ـ او هغومره سخت او بدرنګ مجرم چه توبه وباسی او په ندامت سره د الله تعالیٰ په لوری رجوع وکړی نو د الله تعالیٰ مغفرت او رحمت هم لا یتناهی دی او په معافی کښی ئی هیڅ ځند (تاخیر) نشته.

وَقَطَّعْنٰهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمُ الصّٰلِحُوْنَ وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کښی فرقی فرقی «چه هیڅ ملک تری خالی نه دی» ځینی له دوی څخه نیکان دی او ځینی له دوی څخه راښکته له دی «مرتبی د صلاح» او وآزمویل مونږ دوی په نیکیو «نعمتونو لکه صحت، غنا» او په بدیو «زحمتونو لکه مرض فقر» ښائی چه دوی وګرځی «الله ته».

تفسیر: د یهودانو دولت برهم شو، نو په خپلو منځونو کښی د بی اتفاقی او مخالفت له کبله (وجی) هر طرف ته سره تیت او پرک (منتشر) شول هیڅ یو اجتماعی قوت او شوکت ئی پاتی نشو او مختلف مذاهب پیدا شول. «دغه احوال زمونږ محمدی امت ته د عبرت له پاره اورول شوی دی.» خو سره له هغه هم ځینی افراد په دوی کښی نیک هم وو. مګر اکثر ئی کافران او فاسقان وو. د دغو اکثرو له پاره هم مونږ د رجوع او انابت الی الله ډیری مواقع پیدا کړی دی ـ کله مو دوی ته د عیش او تنعم ژوندون ورکړی دی ـ او کله مو دوی په سختی او تکلیف مبتلا کړی دی چه ممکن دی دوی احسان ومنی، یا له سختیو ځنی وویریږی او توبه وباسی، او د الله تعالیٰ په لوری رجوع وکړی.

فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ يَأْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَإِنْ يَّأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ يَأْخُذُوْهُ ؕ

نو پاتی شول وروسته له دوی نه (داسی) بد خلیفګان چه وارثان شول د کتاب «تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چه» اخلی دوی مبلغ «او اسباب» د دی لږی خسیسی «دنیا په رشوت د اخبارو او احکامو د تحریف په بدل» او

وائی دوی ژر به ببښنه وکړه شي مونږ ته او، حال دا که راشي دوی ته مبلغ «او اسباب نور» په مثل د دی نو اخلی دوی هغه «هم»؛

تفسیر: یعنی د دوی په ړومبنیو پلرونو او نیکونو کښی ښه صالحین هم وو، خو د دوی وروستنی اولاده او ځوځات داسی ناخلفه شو چه د هغه کتاب تورات شریف وارثان او حاملان وګرځیدل د دنیا د لږ ښه سامان په اخیستلو سره ئی، د ده په آیتونو کښی په تحریف او کتمان شروع وکړه، رشوتونه ئی واخیستل او د تورات د احکامو په خلاف به ئی فیصلی صادرولی ـ بیا برسیره پر دی لوی ظلم او د تعجب ځای دا دی چه د داسی نالائقو او رذیلو حرکاتو له ارتکابه سره سره دوی داسی عقیده او دعوی هم کوله چه له دغو خبرو څخنی مونږ ته د هیڅ ضرر اندیښنه نشته، مونږ خو د الله تعالیٰ اولاد او محبوبان یو، هر څه چه وکړو نو الله تعالیٰ به ضرور زمونږ له بی اعتدالیو څخنی راتیریږی د هم دغی عقیدی په بناء، تل تیار اوسیږی چه په آینده کښی هر کله چه موقع پیدا شی، بیا رشوت واخلی او هم داسی د بی ایمانی په لوری اعاده وکړی ـ ګواکی د دی خبری په ځای چه پر خپلو دغو تیرو حرکاتو نادمان شی، او په آینده کښی عزم ولری چه د داسی حرکاتو اعاده به نه کوی دوی بیخی له الله تعالیٰ څخنی مأمون کیږی او د همغو شرارتونو او بی ایمانیو د اعادی عزم کوی له دی نه زیات حماقت او بی حیائی به نور څه وی؟

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

آیا نه وه اخیستی شوی له دوی ښخه کلکه وعده په دی کتاب کښی «بلکه آخیستی شوی وه داسی» چه نه به وائی دوی پر الله مګر حق «رښتیا خبره» او لوستی «او لولولی» وو دوی هغه احکام چه په دغه (تورات) کښی وو؛ او دار د آخرت «جنت» خیر «ډیر غوره بهتر دی» دپاره ده هغه کسانو چه ویریږی (له عذابه او ځان ساتی له حرامو)؛ آیا نو تاسی عقل نه کوئ نه پوهیږئ «چه دنیا فانی او عقبا باقی ده»

تفسیر: یعنی په تورات کښی هغه عهد چه اخیستی شوی ؤ چه د الله تعالیٰ په نسبت پرته (علاوه) له رښتیا ښخه د بل شی نسبت مه کوئ! آیا دوی ته دا نه دی معلوم چه د الله تعالیٰ جل جلاله له کتابونو او احکامو ښخه سترګی پټوی او په الله جل جلاله پوری افتراء کوی حال دا چه دغه

خلق چه کتاب الله تورات لولی او لولوی ئی نو بیا څرنګه ویلی شی چه د هغه مضمون دوی ته نه دی معلوم یا ئی نه دی په یاد، حقیقت هم دغه دی چه د فانی دنیا په متاع «او د حرام رشوت» په عوض دوی دین او ایمان پلورلی دی او د آخرت له تکلیف او راحت څخنی ئی سترګی پټی کړی دی، دوی دومره هم نه پوهیږی چه له الله تعالیٰ څخنی وویریږی او د تقویٰ لاره اختیار کړی دوی ته د آخرت کور او د هغه ځای عیش او تنعم د دنیا له خوشالی څخه ډیر بهتر او فائق دی. کشکی اوس هم دوی ته عقل راشی (او له دنیا نه تیر او عقبا ته ځیر شی).

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتٰبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿۱۷۰﴾

او هغه کسان «له دوی څخنی» چه ښه ټینګ نیسی کتاب او قائموی «سم اداء کوی سره له ټولو حقوقو» لمونځ؛ بیشکه مونږ نه ضایع کوو ثواب «عوض، بدل» د نیکوکارانو «له دوی څخه».

تفسیر: یعنی د توبی او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانستلی دی، هغه کسان چه د شریرانو لاره پریږدی او د تورات د اصلی هدایاتو لاره ټینګه نیسی او د هغه د هدایت او پخوا ویلو سره سم اوس د قرآن کریم لمن ټینګه نیسی او د الله تعالیٰ د بندګی «لمانځه او نورو» حقوق په ښه دول (طریقه) سره اداء کوی. الغرض چه د ځان او نورو اصلاح ته متوجه کیږی؛ نو الله تعالیٰ د هغوی اجر نه ضایع کوی او دوی بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو میوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونکی دی.

وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهٗ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۚ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۱﴾

او (یاد کړه ای محمده! یهودو ته) هغه وخت چه راپورته کړ مونږ غر «د طور» د پاسه د دوی ګواکی دغه غر یو سایبان ؤ «لکه چتری د دوی په سر وه» او غالب ګمان وکړ «وویریدل» دوی چه بیشکه هغه غر راپریوتونکی دی پر دوی «له هوا که تورات ونه منی او ومو ویل دوی ته چه» ونیسئ تاسی هغه «تورات» چه درکړی مو دی تاسی ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره او

یاد کړئ هغه احکام چه په ده کښې دی ښائی تاسی ته چه ځانونه وساتئ تاسی! «له ګناهونو».

تفسیر: یعنی هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چه له دوی څخه اخیستی شوی ؤ او اوس دوی ته ور په یاداوه شی هغه په داسی یوه اهتمام سره اخیستی شوی ؤ چه غر د دوی په سرونو باندی ځوړند شوی ؤ. او دوی ته داسی ویلی شوی وو هغه شی تورات او نور چه تاسی ته درکاوه شی، هغه ښه ټینګ ونیسئ!، او په ښه عزم سره ئی وساتئ! او هغه نصائح چه تاسی ته شوی دی هغه تل پوره په یاد ولرئ! او عمل پری وکړئ که نه د انکار په صورت کښې وپوهیږئ چه الله تعالیٰ دغه غر پر تاسی غورځوی او هلاک کوی مو. افسوس دی چه هغه عهد او اقرار مو بیخی هیر کړی دی چه په دومره اهتمام، تخویف او تاکید له تاسی څخه اخیستی شوی ؤ. د «رفع الجبل» قصه په اول جزء د البقرة په «۸» رکوع کښې تیره شوی ده هلته ئی وګورئ!

وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ شَهِدْنَآ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او «یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه واخیست رب ستا له بنی آدمو ځنی له شاګانو د دوی څخه اولادی د دوی او شاهدان یی کړل دوی پر ځانونو خپلو باندی، (او وفرمایل الله دوی ته) آیا نه یم زه رب ستاسی! وویل دوی «او اقرار ئی وکړ» هو! «ته رب زمونږ ئی، په ربوبیت د الله» ګواه کړه مونږ خپل نفسونه، «د دی جهته» چه و «نه» وایئ تاسی په ورځ د قیامت کښې چه بیشکه مونږ وو له دغه «توحیده» غافلان (ناخبران) یا «د دی جهته چه» و «نه» وائی تاسی چه بیشکه هم دا خبره ده چه شرک غوره کړی ؤ پلرونو زمونږ پخوا له «مونږه» او وو مونږ اولاده پس له دوی نه «نو اقتدا کړی وه مونږ په هغو پسی» نو آیا هلاکوی (په عذابوی ته یا الله!) مونږ په

هغه کار باندی چه کړی ؤ باطله عمل کوونکو «مشرکانو».

تفسیر: له خاص میثاق څخه وروسته دلته د عام میثاق ذکر کوی، چه د ګردو (تولو) حقه ؤ عقائدو او سماوی ادیانو د اساس تیږه (ګټه) هم دغه ده چه انسان د الله تعالیٰ پر وجود او عمومی ربوبیت اعتقاد ولری، د مذهب ګرد (تول) عمارت یوازې پر هم دغه تاداو (بنیاد) او تیږه (ګټه) ولاړ او ودان دی. کله چه دغه اعتقاد نه وی، په مذهبی میدان کښی د عقل او فکر لار شوونه او د انبیاؤ او مرسلانو هدایات هیڅ نفع نه شی رسولی. که په پوره غور او تأمل سره وکتل شی نو د آسمانی مذهب تمام اصول او فروع بالاخر د الله تعالیٰ «عمومی ربوبیت» تر هم دغی عقیدی پوری منتهی کیږی. بلکه په هم دی کښی پیچلی شوی دی. سلیم عقل، وحی او الهام د هم دغه اجمال شرح کوی نو دیر ضروری ؤ چه دغه د هدایت تخم چه ښائی د ګردو (تولو) آسمانی تعلیماتو مبدأ او منتها او د تولو ربانی هدایاتو د وجود مجمل ورته وویل شی، په عامی فیاضی سره د انسانی نوعی په ګردو (تولو) افرادو کښی وشیندلی (ونوستلی) شی څو هر انسان د عقل او فهم او وحی او الهام په اوبولو (پتولو) سره هغه تخم د شجرة الایمان والتوحید تر درجی پوری ورسولی شی، که د قدرت له لوری ابتداء دغه تخم د انسانانو په زړونو کښی نه شیندلی (نوستلی) کیدی او د اساسی او جوهری عقدی حل د عقولو او فکرونو نوکانو ته سپارلی کیدی ، نو یقیناً به دغه مسئله هم د منطقی استدلالونو په ملاعبو او لوبو کښی ننوتله، یوه نظری مسئله به تری جوړیده چه پر هغی باندی تول لا چیری بلکه اکثره خلق هم متفق کیدی نشی، لکه چه تجربه راښیی چه د فکر او استدلال شورماشور علی الاکثر د اتفاق په ځای زیاتره د آراؤ پر اختلاف منتج کیږی نو ځکه چیری ئی چه د غور او فکر د قوت، او د وحی او الهام د رڼا د قبولو استعداد په انسانانو کښی په ودیعت سره ایښی دی. هلته د دی اساسی عقیدی له تعلیمه هم دوی فطرتاً ګټه (فائده) کړی ده چه د هغه په اجمال کښی د تولو آسمانی هدایتونو تفصیل منطوی (نغختړ) او مندمج (راغوند) دی ـ او چه بی له هغه د مذهب د عمارت هیڅ ستن نشی دریدلی ـ دا د همغه ازلی او ربانی تعلیم اثر دی چه د آدم علیه السلام اولاده په هر قرن او په هره ګوښه کښی د حق تعالیٰ د عمومی ربوبیت په عقیدی باندی تر یوه نه تر یوه حده پوری پرله پسی متفق پاتی دی ـ او هغه معدود افراد چه د کومی عقلی او روحی ناروغی له سببه ئی د دی عمومی فطری احساس په خلاف غږ پورته کړی دی ـ دوی بالاخر نه یوازې دنیا ته بلکه په خپل نظر کښی هم داسی دروغجن ثابت شوی دی، لکه چه یو صفرائی رنځور د لذیذو او ښو خوندورو خوړو په ترخو او بد خوندو ښکارولو کښی دروغجن ثابتیږی. په هر حال د پیدایښت له ابتداء څخه تر نن ورځی پوری د الله جل جلاله په کبری ربوبیت باندی د هری درجی او طبقی انسانانو عمومی اتفاق او اجماع د دی خبری زبردست سند او لوی دلیل دی چه دغه عقیده د عقولو او افکارو د ځغلیدلو او مندو وهلو څخه لا پخوا د هم دغه حقیقی فاطر له جانبه د آدم علیه السلام اولادی ته بلا واسطه تلقین شوی ده، که نه د فکر او استدلال له لاری د داسی

يوه اتفاق پيدا كيدل تقريباً ناممكن ؤ. د قرآن كريم دغه امتيازى خصوصيت دى چه په حاضرو آيتونو كښې د دى عقيدى د دغه فطرى مساوات پر اصلى اسرارو باندى رڼا (رڼرا) اچوى.
بلاشبهه زمونږ نه دى په ياد چه د دى اساسى عقيدى تعليم كله، چيرى او په كومو اطرافو او اكنافو كښې راكړى شوى دى؟ ولى همغسى چه يو خطيب، نطاق، منشى او محرر يقين لرى چه هرومرو (خامخا) ده ته چا د عمر په ابتداء كښې د كلماتو ادا وربښوولى ده، چه د هغو په اثر يى پر مخ تګ او ترقى كړى ده او نن ورځ تر دغى اندازى پورى رسيدلى دى اګر كه د ړومبنى لفظ ښوونكى ـ او د ښوولو وخت او ځاى او نور محلى خصوصيات بلكه بالذات په خپله همغه ښوونه ئى هم ور په ياد نه دى، خو بيا هم له دغو موجوده آثارو څخه يقين دى چه دغه امور ضرور بالضرور واقع شوى دى. هم داسى دى د الٰهى ربوبيت په عقيدى باندى د انسان اتفاق چه د اقوامو او زمانو دغه ټول اختلافونه د دى خبرى ښكاره شاهد دى، چه دغه شى د فطرت په ابتداء كښې د كوم معلم په ذريعه دوى ته ور رسيدلى دى. باقى د تعليمى خصوصياتو او احوالو محفوظ نه پاتى كيدل په دغه تسليم او قبول كښې هيڅ خرخشه او خلل نشى آچولى دغه ازلى او فطرى تعليم چه تر نن ورځى پورى د هغه ښكاره آثار د انسانانو په فطرت كښې پرله پسى شته هر انسان د الله جل جلاله د حجت په مقابل كښې ملزم او ملامتوى. هر څوک چه خپل غفلت بى خبرى يا د پلرونو او نيكونو په پټو سترګو تقليد د الحاد عذر او د خپل حقانيت دليل ګڼى د هغه په مقابل كښې د بى زوال خداى دغه قاطع حجت چه انسان خپل اصلى فطرت ته متوجه ګرځوى فيصله كوونكى ځواب دى. حضرت شاه صاحب فرمائى چه (الله تعالىٰ د آدم عليه السلام له شا څخنى د ده اولاده او د اولادى له شاګانو څخنى ئى د دوى اولاده وويسته، له ګردو (ټولو) څخنى ئى د خپل الوهيت اقرار واخيست بيا ئى بيرته په همغو شاګانو كښې ور داخل كړل، له دى نه دغه مدعا ده چه د الله تعالىٰ په مطلق رب منلو كښې هر انسان د خپل ځان له پاره كفايت كوى، د پلرونو تقليد نه دى پكار، كه پلار مشرک شى نو په ځوى باندى ئى لازم دى چه ايمان راوړى! كه چا ته داسى يوه شبهه پيدا شى چه هغه عهد خو زما په ياد نه دى پاتى، نو بيا څه حاصل؟ نو داسى دى وپوهيږى چه د هغه نښه خو د هر انسان په زړه كښې ده او په ګردو (ټولو) ژبو باندى د هغه خبره جارى ده چه د ګردو (ټولو) شيانو پيدا كوونكى الله جل جلاله دى او پر دى باندى ټول جهان قائل دى او هر چيرى مشهور دى ـ او هغه كسان چه منكران يا مشركان شوى دى نو دوى د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونى شرک غوره كړى دى، نو بيا دوى په خپله دروغجنان دى.)

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْأٰيٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۷۴﴾

او هم داسى «لكه قصه د ميثاق» په تفصيل سره بيانوو مونږ آيتونه د قدرت خپل) او دپاره د دى چه دوى ښائى را وګرځى «له چټى (بيكاره) تقليده

او خپل فکر وچلوی».

تفسیر: په موضح القرآن کښې راغلی دی چه دغه قصه ئې یهودانو ته واوروله چه هغوی هم له خپل عهده همغسې گرځیدلی وو لکه چه مشرکان گرځیدلی دی.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۱۷۵﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۭ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۷۶﴾

او ولوله (ای محمده!) پر دغو «یهودانو یا قوم خپل» خبر «او حال» د هغه «سړی» چه ورکړی ؤ مونږ هغه ته «علم» د آیتونو خپلو نو راووت «او بی زار شو په کفر او اعراض سره» له هغو آیتونو، نو ورپسی شو شیطان «او تیر ئی ایست» نو شو له گمراهانو او که اراده فرمائلی وی مونږ نو خامخا پورته کړی به ؤ مونږ دی په دی آیتونو سره «مقام الابرار ته» ولیکن ده مینه وکړه ځمکی ته او متابعت ئی وکړ د هوا خپلی نو مثال د ده «په خساست کښې» په شان د سپی دی، چه که حمله وکړی پری «یا ئی کوری، چغه کړی او وئی شړی» نو ژبه راباسی او غاپی او که ئی پریږدی «او څه ورته ونه وائی هم» ژبه راباسی او غاپی؛ دغه «تیر مثل» مثال د قوم هغه دی چه دوی «له ډیره کبره او عناده» نسبت د دروغو کوی آیتونو زمونږ ته، نو بیان کړه «دوی ته» دغه قصی «او احوال» ښائی چه دوی فکر وکړی «په کښې او ایمان راوړی».

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد دغه آیات د «بلعم بن باعوراء» په حق کښې نازل شوی دی چه یو صالح عالم او متصرف فقیر ؤ وروسته ده د الله تعالیٰ آیات او هدایات پریښودل، او د یوی ښځی په اغوا او د دولت په طمع د حضرت موسیٰ علیه السلام په مقابل کښې د خپلو تصرفاتو په

چلولو او ناپاکو تدابیرو په کار آچولو لگیا شو. آخر ئی موسٰی علیه السلام ته هیڅ زیان او نقصان ونه شو رسولی او دی په خپله ابدی مردود شو. د هغه الهٰی آیتونو علم چه «بلعم» ته ورکری شوی ؤ، که الله تعالیٰ اراده کری وی نو دی به د هغه په وسیله ډیرو لوړو مرتبو ته رسیدلی ؤ، او دغه هلته کیدی شو چه ده په خپل علم عمل کری وی. او د الله تعالیٰ د آیتونو د اتباع توفیق ور په برخه کیده خو داسی ونه شو، ځکه چه ده په خپله له آسمانی برکاتو او آیتونو څخه مخ واړاوه، او د ځمکی د شهواتو او لذاتو په لوری متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسی رهی (روان) ؤ، او شیطان ده پسی لویدلی تعاقب ئی کاوه، تر دی چه د پخو کړو تلونکو او گمراهانو په سلسله کښی ورننووت، په دغه وخت کښی د ده حال د هغه سپی په شان شو چه ژبه ئی د باندی وتلی وی، او در گرده غاپی او هونگیږی که حمله پری وکری او کوری ئی کری ـ یا ئی همغسی خوشی پریږدی، په هر صورت سره هغه پرله پسی غاپی، هونگیږی او خپله ژبه یی ویستلی وی، ځکه چه په طبیعی دول (طریقه) د زړه د کمزوری له وجی د تودی هوا په د باندی ایستلو او د سړی هوا په ننه ایستلو باندی په سهولت قادر نه دی ـ هم داسی په سفلی غوښتنو کښی ئی د سخت سا وهونکی سپی حال شو، چه د اخلاقی کمزوری له سببه په آیات الله پوهیدل او نه پوهیدل ـ تنبیه کول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کښی برابر شول ﴿ سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾ د دنیا له حرصه د هغه ژبه د باندی راوتلی او ځړیدلی وه، او د آیات الله د ترک له نحوسته د بدحواسی او د زړه د پریشانی نقشه او حال د پرله پسی غپیدلو په مثال کښی ظاهر شو. ممکن دی چه د «بلعم» د باطنی او معنوی کیفیت د ظاهرولو له پاره یوازی د یو مثال په دول (طریقه) د ﴿ إِن تَحۡمِلۡ عَلَيۡهِ يَلۡهَثۡ أَوۡ تَتۡرُكۡهُ يَلۡهَثۚ ﴾ مضمون ذکر کری شوی وی او کیدی شی چه په دنیا یا آخرت کښی د ده له پاره هم دغه سزا تجویزه شوی وی، چه په ظاهری او حسی دول (طریقه) ژبه یی د سپی په شان د باندی وتلی وه، او تل لکه د ویریدلی ـ بد حواس او پریشان انسان په شان وئیږی او غاپی ـ العیاذ بالله. ځینی وائی چه دغه سړی امیه بن ابی الصلت ؤ چه ده ته هم د ځینو پخوانیو کتابو علم ورکری شوی ؤ او په دی ښه خبر ؤ چه محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبی دی، خو سره له هغه له ډیره کبره او حسده او عناده پری کافر شو. د آیتونو شان نزول هر څه چه وی په هر حال دلته د هوا پرستانو انجام ښوولی شوی دی چه د حق له قبلولو، یا له ښه پوهیدلو څخه وروسته، یوازی په دنیوی طمع او د سفلی غوښتنو په متابعت الهٰی احکام پریږدی، او د شیطان پر اشاراتو درومی او د الله تعالیٰ د عهد او میثاق هیڅ پروا نه کوی. گواکی یهودانو ته تنبیه وفرمایله شوه چه یواځی علم الکتاب دومره نافع نه شی کیدی ، تر څو پوری چه په صحیحه معنی سره د هغه اتباع ونه شی.

﴿ مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ ثُمَّ لَمۡ يَحۡمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلۡحِمَارِ يَحۡمِلُ أَسۡفَارَۢاۚ ﴾ «٢٨» جزء د الجمعة «٥» آیت (١) رکوع بدو عالمانو لره په دغو آیتونو کښی لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته که پری غور او فکر وکری.

سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿١٧٧﴾

بد مثال دی «مثال د» قوم هغه چه نسبت د دروغو ئی کړی وی آیتونو زمونږ ته او په ځانو خپلو وو دوی چه ظلم به ئی کاوه (په کفر او معاصیو سره).

تفسیر: د مشرکینو او نورو په تردید کښی په لوی قرآن کښی ځای په ځای د عنکبوت ذباب ـ غنی ـ مچ او نورو مثالونه بیان شوی دی مګر د دغو خلقو مثال په داسی بد ډول (طریقه) سره بیان شوی دی چه هیڅ یو غیرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشی ګرځولی، او هغه بی حیا او غدار چه خپل ځان د هغه مثال ګرځوی، نو هغه فقط د خپل ځان له پاره زیان رسوی.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٧٨﴾

هر چا ته چه هدایت وکړی (سمه صافه لاره وښیی) الله نو همغه د هدایت (او سمی صافی لاری) موندونکی دی، او هر هغه څوک چه ګمراه کړی (ده لره الله) نو دغه ګمراهان هم دوی دی زیان کاران.

تفسیر: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځی چه د الله تعالیٰ په هدایت او مرسته (مدد) له صحیح علم سره موافق د عمل توفیق ور په برخه شی. هغه علم چه انسان موافق نه کړی چه د هغه په ښوونه په سمه لاره باندی لاړ شی، نو هر څومره چه دغه عالم علمی فضیلت او قابلیت ولری ودی پوهیږی چه پرته (علاوه) له زیان او خساری څخه بل هیڅ شی به د ده په لاس ورنشی نو ځکه انسان دی په خپل علم او فضل باندی مغرور نشی، بلکه تل دی له الله تعالیٰ څخه هدایت او توفیق وغواړی.

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۖ لَهُمْ قُلُوْبٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ بِهَا ۫ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُوْنَ بِهَا ۫ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَّا يَسْمَعُوْنَ بِهَا ۗ اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ۗ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿١٧٩﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ دپاره د جهنم (دوزخ) ډیر کسان له جن «پیریانو» او له انسانانو چه دی دوی لره «داسی بی معنی» زړونه چه هیڅ نه پوهیږی دوی په هغو سره (حق له باطله) او دی دوی لره «داسی بی فائدی» سترګی چه نه وینی دوی په هغو سره «نښی د قدرت» او دی دوی لره «داسی بی کاره» غوږونه چه نه اوری په هغو سره (آیتونه د الله) دغه کسان په شان د چارپایانو دی «د نفسانی امورو په اتباع» بلکه دوی «چه مکلفان دی» ډیر ګمراهان دی (له چارپایانو ځنی) دغه کسان هم دوی دی غافلان «کاملان په بی خبری کښی».

تفسیر: دغه آیت په ښکاره ډول (طریقه) د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آیت سره معارض معلومیږی نو ځکه ځینی مفسرین هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غایت» له پاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کښی لام د «عاقبت» له پاره مرادوی یعنی د ګردو (تولو) له پیدا کولو ځنی اصلی مطلب خو عبادت دی لیکن ځرنګه چه ډیر انسانان او پیریان به دغه مطلب پوره نه کړی شی. نو عاقبت به دوزخ ته لیږلی کیږی نو د دغه عاقبت په لحاظ ویلی شو چه ګواکی دوی دوزخ له پاره پیدا شوی دی کمافی قوله تعالیٰ ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ خو د محققینو په نزد دغه تکلف ته هیڅ حاجت نشته او دوی په دواړو ځایونو کښی لام د (غایت) له پاره بللی دی ـ مګر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کښی «تشریعی غایت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کښی «تکوینی غایت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآیة ـ چه دی دوی لره داسی بی معنی زړونه چه هیڅ نه پوهیږی په هغو سره حق له باطله الخ) یعنی زړه، غوږونه، سترګی او نور ګرد (تول) شیان ئی شته دی، خو نه په خپلو زړونو کښی په آیات الله کښی غور کوی او نه د قدرت نښی د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوی ـ او نه الهٰی خبری د قبول په غوږونو سره آوری. ځرنګه چه د چارپایانو (حیواناتو) ګرد (تول) ادراکات یواځی د خوړلو او څښلو او بهیمی جذباتو په دائره کښی محدود وی هم دغسی د دوی حال هم دی چه خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښی، سترګی او غوږونو الغرض د الله تعالیٰ نوری ورکړی شوی قواوی یواځی د دنیوی لذائذو او مادی غوښتنو د تحصیل او تکمیل له پاره پکار اچوی ـ او له انسانی کمالاتو او د ملکوتی خصائلو له اکتساب سره هیڅ سر او کار نه لری، بلکه که غور وکړ شی نو د دوی حال له یوه لوری د حیواناتو له حاله هم بدتر دی ـ ځکه چه حیوان د خپل خاوند په بللو راځی او د ده په رټلو او شړلو اوړی، مګر دوی له سره د خپل حقیقی مالک په غږ باندی غوږ نه ږدی بل دا چه حیوانات له خپلو فطری قواؤ ځنی همغه کار اخلی چه د قدرت له لوری د هغوی له پاره پیدا شوی دی او له هغه ځنی زیات استعداد په هغوی کښی له سره نشته ـ لیکن هغه فطری قوت او استعداد چه د روحانی او عرفانی ترقیاتو له پاره په دغو خلقو کښی په ودیعت ایښود شوی دی، دوی هغه د خپل مهلک غفلت او بی لاری

لامله (له وجی) په خپلو لاسونو سره ضایع او معطل کړی دی.

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اَسْمَآئِهٖ ۭ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸۰﴾

او خاص الله لره دی (تول) نومونه ډیر ښه نو وبولئ دغه «الله» په همغو «ښو نومونو» سره او پریږدئ هغه کسان چه «له ډیره جهله» الحاد «کوږوالی» کوی په نومونو د الله کښی ژر به سزا ورکړه شی دوی ته د هغو کارونو چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: د غافلینو حال ئی بیان کړ او په هغه سره ئی مؤمنانو ته تنبیه ورکړه چه تاسی غفلت مه اختیاروئ، هغه شی چه غفلت لری کوی د پاک الله یاد دی، نو تاسی پاک الله تل په ښو نومونو سره یادوئ! او په ښو صفاتو ئی وستایئ! او هغه کسان چه د الله جل جلاله د اسماؤ او صفاتو په نسبت کوږ تګ کوی هغوی پریږدئ! دوی څه چه کوی همغه به مومی ـ د الله تعالیٰ د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تګ دا دی چه په الله تعالیٰ باندی د داسی نامه او صفت اطلاق وکړی شی چه د هغه اجازه شریعت نه وی ورکړی ـ او د حق جل وعلا د تعظیم او اجلال سره لائق نه وی یا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غیر الله باندی وشی ـ یا د هغو د معنی ګانو په بیانولو کښی بی اصوله تاویل ـ لاندی باندی او وړاندی وروسته وکړی شی یا ئی په معاصی مثلاً سحر او په نورو مواقعو کښی استعمال کړی یا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوی، لکه چه یهودان ئی ابوالمکارم ـ پلار د کرمونو او ابیض الوجه ـ سپین مخی بولی. او نصاریٰ ئی ابوالمسیح ـ پلار د مسیح بولی او حکماء ئی علة الاولی ړومبنی علت بولی دغه ګرد (تول) کاره تلل دی. کله چه د دوزخیانو بحث تیر شو. نو اوس د جنتیانو حال بیانیږی

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾ ع

او ځینی له هغو کسانو چه پیدا کړی دی مونږ یو امت (جماعت) دی چه لاره ښیی خلقو ته په حقه او په هم دی «حق» سره برابری «او انصاف» کوی (په ګردو (تولو) معاملاتو کښی).

تفسیر: دغه جماعت محمدی مرحومه امت دی علیٰ صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیم چه دوی له هر راز (قسم) افراط او تفریط او کږو تللو څخه بیل شوی دی، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف

او نورو محاسنو طريقه ئې اختيار کړی ده، او د همغو فضائلو په لوری نورو ته هم دعوت ورکوي وروسته له دې نه د دې امت مخالفينو او د حق تکذيب کوونکو ذکر راځي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۸۲﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿۱۸۳﴾

او هغه کسان چه نسبت د دروغو کوي آيتونو زمونږ ته ژر به ونيسو مونږ دوی له داسې لوری چه نه به پوهيږی دوی او مهلت ورکوم زه دوی ته؛ بيشکه چه کيد (حيله، نيونه) زما ډير سخت دی.

تفسير: دروغجنو مجرمانو ته ډير ځلي علی‌الفور سزا نه ورکوله کيږی، بلکه د دنيوی عيش او عشرت او پراخی ورونه ور پرانيستلی شي، تر دې چه له الٰهي سزا ځنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کښې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول (طريقه) د هغې انتهايي سزا مستحق کرځوی چه په دوی باندې جاري کيدونکې ده، هم دغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی. مګر دوی له حماقت او بې حيائي نه داسې ګومان کوي چه دا پر مونږ باندې د الله تعالیٰ لورينه او مهرباني ده. حقيقت دا دی چه الله تعالیٰ دوی د انتهائي عذاب له پاره تياروی. د الله کيد ـ حيله يا پټ تدبير دی ته وائي چه داسې کار وکړی چه د هغه ظاهر رحمت او باطن ئې قهر او عذاب وی، بيشکه چه د الله تعالیٰ تدبير ډير مضبوط او پوخ دی او د هغه مدافعه په هيڅ يوه حيله او تدبير او نورو سره نه شي کيدی.

وائي چه رسول الله صلی الله عليه وسلم يوه شپه تر ګهيځ (سحر وختی) پوری د صفا په غره په تبليغ او تبشير او انذار مصروف ؤ، او د قريشو هر تولي ئې بيل بيل د اسلام په لوری باله، بله ورځ يو مشرک مسلمانانو ته وويل ـ ستاسې دغه ملګری ليوني شوی دی ځکه چه تيره شپه تر سحاره پوری غړيده نو د دوی په رد دغه آيت چه اوس ئې لولو نازل شو

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۱۸۴﴾ أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ

حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿۱۸۵﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چه پوه شوی به وی په دی باندی) چه نشته په صاحب «ملگری» د دوی پوری هیڅ یو حال د لیونتوب نه دی دغه «صاحب» مگر «خو دی» یو ویروونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقی سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکی کښی او په هغه کښی چه پیدا کړی دی الله له هر شی څخه او (بل په دی کښی فکر نه کوی) چه ښائی چه وی (دا خبره) چه په تحقیق نژدی شوی به وی وعده د دوی، نو په کومی یوی خبری پس له دی «قرآنه» ایمان به راوړی دوی.

تفسیر: یعنی آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلیدو سبب څه شی دی، د دغو آیتونو راوړونکی حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم عاقل کامل او امین فاضل دی معاذ الله کوم بی عقل او مجنون نه دی، هغه گرد (تول) عمر له تاسی سره اوسیدلی دی، د هغه د تول وړو او لویو احوالو څخه تاسی واقف یئ. د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلم او معروف دی. او له هغه ذات څخه چه دغه کتاب راوړی شوی دی، هغه د گرد (تول) عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څیز خالق دی. د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام سلطنت، بلکه پر تولو وړو او لویو شیانو چه د الله تعالیٰ مخلوقات دی غور او فکر وکړئ مثلاً هم دغو ارتو او لویو آسمانونو ته د استدلال په طریقه دقت وکړئ چه پکښی «۱۲» برجونه او رنگارنگ بیشماره ستوری دی، چه ځینی یی سیارات او ځینی ئی ثوابت دی، لمر او سپوږمی لری، او دقت وکړئ د ځمکی په ارت او لوی ملک کښی چه په کښی دول دول (قسم قسم) ونی سیندونه، بحرونه، غرونه، حیوانات، خزندی، الوتونکی او راز راز (قسم قسم) بادونه، وریځی او بارانونه شته او هر هغه شیان چه پیدا کړی دی الله تعالیٰ هغه هم دوی وینی له هر شی چه د صانع جل جلاله کامل قدرت ورته معلوم شی نو د دغو «تکوینی» او «تنزیلی» آیتونو تصدیق به وکړی، بیا نو د آیات الله په تسلیم کښی څه عذر باقی دی. ښائی دوی وپوهول شی چه د دوی د موت او هلاکت وخت به قریب شوی وی، لهٰذا په هغه تیاری کښی چه بعث بعد الموت له پاره وکړی شی ښائی چه جلتی او تیزی وشی! او ښائی چه له بدو کارونو توبه گار او ښو کارونو ته حرص او تلوار وکړی!

ای مؤمنه! چه شته نن په کالبوت کښی دی حیات
فکر من شه! د اسبابو د نجات
مرگ نژدی دی، غافل مه اوسه ژر وینښ شه!
بی فائدی وی بیا هیهات په سکرات

﴿ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴾ نو په کومی خبری به پس له دی قرآنه دوی ایمان راوړی؟)

یعنی که په قرآنی آیتونو دوی ایمان رانه وړی نو په دنیا کښې بله کومه داسی خبره او کلام شته چه پر هغه باندی د دوی د ایمان راوړلو امید وکاوه شی، داسی وپوهیږئ چه د دغو بدبختانو له پاره د ایمان دولت له سره نه دی مقرر شوی.

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

هر هغه چا لره چه گمراه کړی الله نو نشته هیڅ لار ښوونکی د «حق» ده ته؛ او «الله» پریږدی دوی په شرارتونو خپلو کښې په دی حال کښې چه حیران او سرگردانه گرځی.

تفیسر: هدایت او ضلالت دواړه لکه نور شیان د الله تعالیٰ په قبضه کښې دی ـ که الله جل جلاله اراده ونه فرمائی نو گرد (تول) د هدایت سامان همغسی پاتی کیږی او سری له هیڅ لوری نه منتفع کیږی هو عادتاً هلته الله تعالیٰ د توفیق هدایت ورکوی چه بنده په خپل کسب او اختیار سره پر هغی لیاری تگ وکړی او تلل پری وغواړی او هغه چه په لوی لاس یواځی بدی او شرارت ته ملا وتړی نو پاک الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندی پریږدی.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

پوښتنه کوی (منکران د قیامت) له تا نه «ای محمده» له «حاله د» قیامت چه کله به وی وخت د قیام «ښکاره کولو د هغه» ووایه «ته دوی ته» بیشکه خبره هم دا ده چه علم د ده په نزد د رب زما دی، نه ښکاروی دا قیامت «هیڅوک» په وخت د ده کښې مگر «ښکاروی ئی» هم دغه «الله» درونډ دی (د قیامت ډار) په «مخلوقاتو د» آسمانو او «په مخلوقاتو د» ځمکی کښې را به نشی دغه (قیامت) تاسی ته مگر «دربشی» ناڅاپه «بی خبره» پوښتنه کوی دوی له تا نه «ای محمده» گواکی ته مبالغه کوونکی ئی «په

سؤال کښې » له قیامته (یعنی ته عالم ئې په قیامت) ووایه چه بیشکه علم د دغه «قیامت خاص» په نزد د الله دی او لیکن زیاتره خلق نه پوهیږی «په دی چه علم ئې خاص الله لره دی».

تفسیر: رومبی په ﴿ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ﴾ کښې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذکر ؤ چه هغوی ته هیڅ معلوم نه ؤ چه اجل کله راځی، نو بیا دلته د ګردی (تولی) دنیا د اجل قیامت په نسبت تنبیه فرمائی. کله چه چا ته د خپل مرګ د وخت او نیټی اطلاع او خبر نه وی چه کله به راځی؟ نو د دنیا د موت او اجل په نسبت څوک څه ویلی شی چه په کوم تاریخ او په کومه نیټه راځی. د دی تعین علم پرته (علاوه) د علام الغیوب الله جل جلاله بل هیڅ یو موجود سره نشته، همغه پاک الله په خپل معین او مقدر وخت کښې قیامت واقع کوی او دغه را ښکاروی چه د الله تعالیٰ په علم کښې د هغه وخت هم دغه دی. پر آسمان او ځمکه باندی به دغه واقعه ډیره درنه وی او د هغه علم هم ډیر دروند دی چه ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغی واقعی ډیر قرائن او امارات شته چه نبیانو علیهم السلام بالخاصه زمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلی دی خو بیا هم د دغو ګردو (تولو) علائمو له ظهوره وروسته کله چه قیامت واقع کیږی، نو هغه به بیخی په بی خبری یو ناڅاپه او دفعتاً پیښیږی لکه چه د بخاری شریف او د نورو په احادیثو کښې تفصیلاً مذکور دی.
﴿ يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ﴾ الآیة - پوښتنه کوی دوی له تا نه ګواکی ته مبالغه کوونکی ئې په سؤال کښې له قیامته یعنی ته عالم ئې په قیامت یا مهربان ئې په پوښتنه کوونکو باندی او خوشالیږی په سؤال له دی قیامته او حال دا چه ته خپه کیږی په دی پوښتنه، ووایه بیشکه چه علم د ده په نزد د الله دی ولیکن زیاتره خلق نه پوهیږی په دی خبره چه علم ئې خاص الله لره دی.» د دی خلقو د سؤال له طرزه ظاهریږی چه ګواکی دوی ستاسی په نسبت داسی خیال کوی چه ته د دی خبری په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کښې مشغول ئې او له تلاشه وروسته دی د هغه علم ته ځان رسولی دی. حال دا چه دغه علم حق جل وعلیٰ شانه سره مخصوص دی او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسی دومره نه ګرځی چه هغه د الله تعالیٰ له جانبه د کوم مصلحت لامله (له وجی) پټ ساتل شوی وی او نه دغه کار د دوی په اختیار کښې شته چه که هر څه وغواړی هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړی د دوی منصب او وظیفه دا ده هغه بیشماره علوم او کمالات چه د الله تعالیٰ له لوری افاضه کیږی، هغه په ډیره شکر کولو او قدر پیژندلو سره تل قبول کړی مګر په دغو خبرو باندی عوام کالانعام څه پوهیږی؟.

قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ

السُّوٓءُ ۚ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۸﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چه زه نه لرم واک دپاره د نفس (ځان) خپل د «رسولو د» نفع او نه د «دفع كولو د» ضرر مگر هغه څه چه اراده وفرمائى الله او كه وى زه چه پوهيدلى په (خبرو د) غيب باندى نو خامخا حاصل كړى به مى وى ډير له خير «نفعى» ځنى، او نه به ؤ رسيدلى ماته كوم زيان، نه يم زه مگر «خو يم» ويرونكى (د كفارو په جحيم سره) او زيرى كوونكى دپاره د «هغه» قوم چه مؤمنان دى (په نعيم سره).

تفسير: په دغه آيت كښى دا راښوول شوى دى چه هر بنده اگر كه ډير لوى هم وى مستقل اختيار او محيط علم نه لرى، سيد الانبياء محمد مصطفىٰ صلى الله عليه وسلم ته چه د اولينو او آخرينو علومو حامل او د مځكى خزائنو د كليگانو (كنجيانو) امين گرځولى شوى ؤ د دى خبرى د اعلان كولو حكم شوى دى چه زه نورو ته لا څه چه خپل ځان ته هم څه گټه (فائده) نشم رسولى او نه ځان له زيان څخه ساتلى شم مگر څومره چه الله تعالىٰ وغواړى هم هغومره زه اقتدار لرم، كه زه پر گردو (ټولو) غيبى خبرو پوهيدى نو ډيرى هغه ښيگڼى (فائدې) به مى د خپل ځان لپاره حاصلولى چه د غيبى علم د نه لرلو له سببه زياتره فوتيږى او هيڅكله هيڅ يوه نامناسبه واقعه به راته نه پيښيده، مثلاً د «افک» په واقعه كښى د څو ورځو له مخى رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د وحى د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پريشانى وړپيښه شوه ـ په حجة الوداع كښى ئى صاف وفرمايل

«**لو استقبلت من امرى ما استدبرت لما سقت الهدى** ـ كه زه لا له پخوا پوهيدى په دغه شى باندى چه وروسته راپيښ شو، نو له سره به مى د (هدى) حيوان له ځان سره نه راووست» داسى په سلهاؤ نورى واقعى دى، چه د هغوى مخ نيوى د «محيط علم» د لرلو په صورت په ډيره آسانى سره ممكن ؤ، له دى گردو (ټولو) ځنى لويه او مهمه واقعه دا ده چه د جبريل د حديث په ځينو روايتونو كښى رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم تصريحاً فرمايلى دى چه دغه ړومبنى موقع ده چه ما جبريل عليه السلام د ده د تللو تر وخته پورى ونه پيژانده، كله چه هغه ودريد او لاړ دلته دى وپوهيده چه هغه جبريل عليه السلام ؤ دغه واقعه د محدثينو په تصريح سره بيخى د ده په آخر عمر كښى پيښه شوى ده؛ په دغه حديث كښى د قيامت د سؤال په ځواب كښى «**ماالمسئول عنها باعلم من السائل**» ارشاد فرمايلى شوى دى ـ گواكى دا ئى ښوولى ده چه «علم المحيط» پرته (علاوه) له الله تعالىٰ ځنى بل هيچا ته نه دى حاصل ـ او علم الغيب خو لا پريږدى؟ د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالىٰ په عطا كولو سره حاصليږى، كه الله تعالىٰ اراده ونه فرمائى نو موږ د محسوساتو ادراک هم نشو كولى ـ په هر

حال په دغه آیت کښې په ښکاره ډول (طریقه) سره راښوول شوی دی چه مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو څخنی نه دی، لکه چه ځینی جاهلان ئی اتکلوی ـ هو! د شرعیاتو علم چه د انبیاؤ علیهم السلام له منصب او وظیفی سره ربط لری، ښائی هغه کامل کړی، او د تکوینیاتو علم په هره اندازه سره چه الله تعالیٰ مناسب وګڼی، عطا کوی ئی ـ په دغی نوعی کښې زمونږ پاک رسول محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) اولینو او آخرینو څخنی فایق او پورته دی. دوی ته حق تعالیٰ دومره بیشماره علوم او معارف مرحمت فرمایلی دی چه د هغه احصاء او شمار د ټولو مخلوقاتو له طاقته وتلی دی.

هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِیَسْكُنَ اِلَیْهَا ۚ فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِیْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ ۚ فَلَمَّاۤ اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَىِٕنْ اٰتَیْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِیْنَ ﴿۱۸۹﴾ فَلَمَّاۤ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِیْمَاۤ اٰتٰىهُمَا ۚ فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا یُشْرِكُوْنَ ﴿۱۹۰﴾

هم دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی یئ تاسی له نفس یوه څخه او پیدا کړی ئی ده له دی نفس څخه ښځه د ده دپاره د دی چه آرام ونیسی له دی سره، نو کله چه نارینه پټه کړه دغه ښځه «یعنی جماع ئی ورسره وکړه» نو حامله شوه په حمل خفیف «سپک سره» نو ګرځیده (تله راتله) په له دی حمل سره، نو کله چه درونده شوه حمل نو سؤال وکړ دواړو له الله رب د دوی نه چه قسم دی خامخا که راکړی ته مونږ ته صالح «کامل روغ ولد» نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له شکر ایستونکو (په دی نعمت) نو کله چه ورکړ «الله» دوی ته صالح «ولد» نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په «نامه د» هغه کښې چه ورکړ دوی ته «الله» نو پورته (لوی) دی الله له هغه چه دوی (او اولاده د دوی) ئی شریکوی «له ده سره».

تفسیر: الله تعالیٰ ګرد (ټول) انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل ـ او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول له پاره ئی د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضی الله تعالیٰ

عنها پیدا کړه بیا له دوی دواړو څخنی نوره اولاده او څوڅحات پیدا شول ـ کله چه نارینه له ښځی خپله فطری غوښتنه حاصله کړه نو ښځه حامله شوه. د حمل په ابتدائی حالت کښی هیڅ دروندوالی نه ؤ ـ او حسب المعمول به ښځه تیریده او راتیریده او ناسته ولاړه به ئی کوله څکه چه تشه نطفه وه کله چه ګیده ئی د ولد د لوئیدلو په سبب راپورته او شلمه (دکه) شوه نو په دی باندی هیڅوک خبر نه ؤ چه د دی په منځ کښی څه شی پټ دی. آیا انسان دی که حیوان؟ نو نارینه او ښځی دواړو د حق تعالیٰ په دربار کښی عرض وکړ، که ته له خپله فضله یو ښه روغ رمټ او د کار وړ (لائق) او صالح وړوکی مولود راعنایت کړی نو مونږ دواړه بلکه زمونږ نسل به هم تول ستا شکر اداء کوو ـ کله چه الله تعالیٰ د دوی دغه تمنا پوره کړه نو دوی زمونږ په ورکړی شوی شی کښی د نورو د برخو په تاکلو (مقررؤلو) یی شروع وکړه مثلاً څینی په دی عقیده شول چه دغه اولاد فلانی ژوندی یا مړ مخلوق مونږ ته راکړی دی. څینی په دی عقیده نه وو خو عملاً به یی د هغه په نذر او نیاز شروع وکړه یا به یی د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکښی په سجده کیښوده یا به یی په مولود باندی داسی نوم کیښوده چه له هغه څخه به د شرک بوی راته لکه عبد العزیٰ، عبدالشمس او نور، لنده دا چه په دغه صورت کښی به د حقیقی منعم حق اعتقاداً یا فعلاً یا قولاً نورو ته ورکول کیده.
ښه وپوهیږئ چه حق تعالیٰ د شرک د ګردو (تولو) انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلیٰ دی په دغو آیتونو کښی د حسن بصری رحمة الله علیه او نورو له رایه سره موافق خاص آدم علیه السلام او حواء رضی الله تعالیٰ عنها مقصود نه دی بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ایستلی شوی ده بیشکه ابتداء په ﴿ هُوَالَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ کښی د تمهید په دول (طریقه) د آدم علیه السلام او حواء رضی الله تعالیٰ عنها ذکر ؤ ـ مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځی ذکر شوی دی، او داسی په ډیرو ځایونو کښی کیږی چه د شخص له ذکره د جنس په لوری انتقال مرادوی لکه په ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيْحَ وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيٰطِيْنِ ﴾ کښی هغه ستوری چه په ﴿ بِمَصَابِيْحَ ﴾ سره یاد شوی دی، هغوی لویدونکی ماتیدونکی ستوری نه دی، چه په هغو د شیاطینو ویشتل په عمل راځی مګر له شخص د ﴿ بِمَصَابِيْحَ ﴾ څخه جنس مصابیح ته د کلام انتقال کړی شوی دی ـ له دی تفسیر سره موافق په ﴿ جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ ﴾ کښی هیڅ اشکال نشته مګر له زیاترو اسلافو څخنی هم دغه منقول شوی دی چه په دغو آیتونو کښی یوازی د آدم علیه السلام او حواء رضی الله تعالیٰ عنها د قصی بیان شوی دی، وائی چه ابلیس د یوه نیک مخلوق په صورت حواء رضی الله تعالیٰ عنها ته راغی او دا ئی تیر ایستله او وعده ئی تری واخیسته چه که تری هلک پیدا شو، د هغه نوم دی عبدالحارث کیږدی، بی بی حواء رضی الله تعالیٰ عنها آدم علیه السلام هم راضی کړ ـ نو کله چه هلک پیدا شو نوم ئی عبدالحارث کیښود حارث د ابلیس هغه نوم ؤ چه په ملائکو کښی په دغه نامه سره بلل کیده. ظاهره ده چه د اعلامو په تعیین کښی لغوی معنی نه ده معتبره ـ او که وی هم خو د «عبد» اضافت د «حارث» په لوری د دی خبری مستلزم نه دی چه «حارث» معاذ الله معبود

گڼلی شوی دی یوه میلمه پالونکی انسان ته عرب «عبدالضیف ـ د میلمه بنده» وائی د هغه مطلب داسی له سره نه وی چه ګواکی کور والا د میلمه عبادت کوی، نو که د عبدالحارث د نامه ایښودلو دغه واقعه صحیح هم وی نو نشی ویلی کیدی چه آدم علیه السلام معاذ الله په حقیقت کښې د شرک ارتکاب کړی دی، چه دا کار د انبیاؤ علیهم السلام له شان او عصمت سره منافی دی ـ هو! په مولود باندی دغسی ناموزونه نوم کیښودل چه له هغه څخه په سطحی ډول (طریقه) سره د شرک بوی راشی ـ د معصوم نبی له رفیع شان او د توحید له جذبی سره مناسب نه ؤ. د قرآن عظیم دغه عادت دی چه د مقربینو انبیاؤ خورا (دیر) لږ لغزیدل او ښوئیدل او دیر کوچنی (وړوکی) ذلت د(حسنات الابرار سیئات المقربین) د قاعدی سره مطابق زیاتره په سخت عنوان سره تعبیروی لکه چه د یونس علیه السلام په قصه کښې ئی فرمایلی دی ﴿ فَظَنَّ اَنۡ لَّنۡ نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ ﴾ او په بل ځای کښې ئی فرمایلی دی ﴿ حَتّٰۤى اِذَا اسۡتَيۡـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوۡۤا اَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُوۡا ﴾ علیٰ توجیه بعض المفسرین هم داسی دلته هم د آدم علیه السلام د رتبی له لحاظه دغه د شرک موهومه «وهم آچوونکی» تسمیه ئی تغلیظاً په دغو الفاظو سره ادا وفرمایله ﴿ جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيۡمَاۤ اٰتٰٮهُمَا ﴾ د الله تعالیٰ په ورکړی شوی شی کښې د حصی په بیلولو پسی وګرځیدل، یعنی د دوی له شانه سره لائق او مناسب نه ؤ چه داسی نوم کیږدی چه د هغه څخه شرک وهم کیږی، اګر که حقیقتاً شرک نه دی. ښائی د هم دی لامله (له وجی) ئی «فقد اشرکا» او نور مختصر عبارتونه ئی پریښودل او هغه د ﴿ جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيۡمَاۤ اٰتٰٮهُمَا ﴾ طویل عنوان ئی اختیار وفرمایه ـ والله اعلم.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمـة الله علیه ویلی دی چه د عبد الحارث د نامه کیښودلو هغه مرفوع حدیث چه په (ترمذی) کښې دی، هغه د دری جهته معلول دی، پاتی شو آثار هغه د اهل الکتاب له روایتونو څخه ماخوذ دی والله اعلم.

اَيُشۡرِكُوۡنَ مَا لَا يَخۡلُقُ شَيۡـًٔا وَّهُمۡ يُخۡلَقُوۡنَ ﴿۱۹۱﴾

آیا شریک ګرځوی دوی «له الله سره» هغه شی چه نشی پیدا کولی هیڅ څیز حال دا چه دغه (بتان) پیدا کاوه شی «نو څرنګه به خالق د بل چا شی»

تفسیر: پخوا له دی نه د یوه راز (قسم) شرک ذکر ؤ د هغه په مناسبت په دغو آیتونو کښې د بت پرستی تردید کوی یعنی هغه چه بل نشی پیدا کولی، بلکه پخپله ستاسی له لوری جوړ شوی دی هغه ستاسی معبود څرنګه کیدی شی؟

وَلَا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ لَهُمۡ نَصۡرًا وَّلَاۤ اَنۡفُسَهُمۡ يَنۡصُرُوۡنَ ﴿۱۹۲﴾ وَاِنۡ

تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿۱۹۳﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿۱۹۴﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿۱۹۵﴾

او طاقت نه لری دا «بتان» له پاره د دغو «عابدانو خپلو» د مرستې کولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي او که تاسی رابولئ دوی سمی صافی لاری ته نو نه کوی متابعت دوی ستاسی برابره ده پر تاسی «دغه خبره» چه آیا بولئ تاسی «دوی» او که یئ تاسی چپ «د دوی له بلنی څخه» بیشکه هغه کسان چه عبادت کوئ تاسی (ای مشرکانو! د دوی او بولئ یی) بی له الله مملوکان دی په شان ستاسی نو وبولئ تاسی دوی نو ودی منی دوی «دغه بلنه» ستاسی که یئ تاسی صاد قان «رښتینی په دغه دعوی کښی چه دوی خدایان دی» آیا شته دوی ته «داسی» پښی چه تلل کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته «داسی» لاسونه چه نیول کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته «داسی» سترګی چه لیدل کوی دوی په هغو سره؟ آیا شته دوی ته (داسی) غوږونه چه آوریدل کوی دوی په هغو سره «بلکه دا شیان دوی لره نشته پس له تاسی څخه هم بدتر شول نو تاسی څنګه د دوی عبادت کوئ» ووایه «ای محمده! دوی ته» چه را وبولئ تاسی شریکان خپل (د امداد له پاره) بیا «په خپلو تدبیرونو سره» ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسی ماته (هیڅ قدر).

تفسیر: هغه بتان چه تاسی خپل معبودان ګرځولی دی، او د خدائی حق تاسی هغوی ته ورکړی دی. هغوی ستاسی په څه کار درځی؟ دوی د خپلو ځانونو په حفاظت باندی هم قادر نه دی. او د مخلوقیت سره سره له هغو کمالاتو څخنی هم محروم دی چه په هغو سره یو مخلوق پر بل مخلوق باندی تفوق او امتیاز حاصلولی شی. اګر که د دوی ظاهری لاسونه او پښی او سترګی او نور

تاسی جوړ کړی دی، لیکن د دوی په اعضاؤ کښی هغه قوتونه نشته چه د هغو په سبب هغو اعضاؤ ته، اعضاء وویلی شی، او نه ستاسی په بللو سره په خپلو مصنوعی پښو راتلی شی، او نه په خپلو لاسونو سره کوم شی اخیستی شی، نه په خپلو سترګو سره کوم شی لیدلی شی، نه پخپلو غوږونو سره کومه خبره اوریدلی شی، که له دیرو بللو او غږونو څخه ستاسی ستونی څیری هم شی، خو بیا هم دوی ستاسی د غږ اوریدونکی نه دی او پری له سره درتلونکی یا ځواب درکوونکی نه دی. تاسی د دوی په مخ کښی په زوره زوره دوی وبولئ! یا په ورو ورو ورناری کړئ! یا ساکت او چپ اوسئ؟ دغه دری واړه حالتونه دوی ته برابر دی. نه له دی نه کومه فائده او نه ورځخه کومه نفعه متصوره ده. تعجب دی چه دوی په مملوکیت او مخلوقیت کښی ستاسی په شان عاجز او درمانده دی، بلکه په وجود، او د وجود په کمالاتو کښی هم ستاسی ځنی ښکته او دیر وروسته پاتی دی، نو دوی به څرنګه خدایان وګرځولی شی؟ او هر هغه څوک چه تردید ئی وکړی ولی به نقصان ووینی؟ لکه چه د مکی معظمی مشرکانو زمونږ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ویل چه تاسی زمونږ د بتانو له بی ادبی څخه لاس واخلئ! که نه تاسی ته دی معلومه وی چه دوی به څه آفت او بلا پر تاسی نازله کړی ﴿ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ﴾ (٢٤ جزء د الزمر ٣٦ آیت ٤ رکوع) د دغه ځواب په ﴿ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ﴾ سره ورکړی شوی دی. یعنی تاسی خپل ګرد (تول) شریکان راوبولئ! او زما په خلاف ګردی (تولی) حیلی، پلمی (بهانی) او تدابیر وکړئ! او پوره ئی کړئ! بیا ماته د یوی شیبی له پاره هم مهلت مه راکوئ؟ نو وبه ګورم چه تاسی ماته څه ضرر رسولی شئ؟ زه ستاسی او ستاسی د معبودانو پروا نه لرم ځکه چه

إِنَّ وَلِيِّـۧ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بیشکه ولی «(ناصر او ساتونکی)» می الله دی هغه چه توته توته ئی نازل کړی دی کتاب او هم دغه «(الله حمایت)» ساتنه کوی د صالحانو (او کارونه یی جوړوی).

تفسیر: یعنی هغه الله جل جلاله زما ولی - بادار او مرستیال دی چه پر ما باندی ئی وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی. او د رسالت پر منصب باندی ئی فائز کړی یم. هم دغه پاک الله به زما حمایت، حفاظت او صیانت د ګردی (تولی) دنیا په مقابل کښی وکړی، ځکه چه هم دغه الله تعالیٰ د خپلو نیکو بندګانو حفاظت او اعانت کوی، بالخاصه د انبیاؤ علیهم السلام.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا

أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا ۖ وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او «بیشکه» هغه «معبودان» چه ئې بولئ تاسې بې له الله طاقت نه لرې دوې د نصرت «مرستې کولو» ستاسې او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولې شي «نو زه يې څه پروا لرم» او كه راوبولئ تاسې دوې په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې) نو هيڅ نه اورې دوې او وينې به ته «اى محمده!» دوې چه ګورې به دوې تا ته حال دا چه دوې به هيڅ نه وينې.

تفسير: يعنې په ښكاره سره دوې د ستركو خاوندان دې، خو په كښې د ليدلو قوت او د كتلو قدرت او د بينائې نور او د بصارت ظهور چيرې دې؟

(د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل كه مشركين شي نو د ﴿هُم﴾ ضمير بتانو ته راجع كيږې يعنې كه وبولئ تاسې اى مشركانو دا بتان ښو كارو ته نو دوې نه اورې او كه د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي نو د﴿هُم﴾ ضمير مشركانو ته راجع كيږې يعنې كه وبولئ تاسې اى مؤمنانو دا مشركان ښو كارو ته نو دوې ستاسې بلنه نه منې).

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه «اى محمده ! عادت د» عفوې كولو او امر «حكم» وكړه په معروف (نيكو كارونو) سره او مخ وګرځوه! «په څنګ شه!» له جاهلانو «ناپوهانو ليونيانو» څخه. او كه باعث او تيز كړې تا «په معصيت» له طرفه د شيطان كومه وسوسه نو پناه وغواړه په الله پورې بيشكه دغه «الله» ښه اوريدونكې ښه عالم دې (د ټولو اقوالو په ګردو (ټولو) احوالو).

تفسير: د ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ څو معناګانې شوې دې. د زياترو حاصل دا دې چه له سختګيرې او تند خوئې ځنې پرهيز وكړه د مؤمنانو په مقابل كښې څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوې درڅخه تار پتار نشې او محقق شيخ الهند رحمة الله عليه هم دغه معنا د «عفوې په عادت نيولو» سره تعبير كړې ده. په تيرو آيتونو كښې د بت پرستانو كوم تحميق او تجهيل چه كړې شوې ؤ. دير ممكن ؤ چه جاهلان مشركان په هغه په قهر شي او نامناسب حركات وكړې ـ يا خراب

الفاظ له خپلو خولو څخه وباسي. نو ځکه الله جل جلاله په دغه آيت سره چه د مکارم الاخلاق جامع دی خپل پاک رسول ته هدايت وفرمايه چه ای محمده صلی الله عليه وسلم د عفوی او له خطاؤ ځنی د تیریدلو عادت ونیسه! او له پند ورکولو څخه خوله مه نیسه! او تل خپلی معقولی خبری کوه! او له جاهلانو څخه په څنګ شه! یعنی د دوی د جاهلانه حرکاتو له کبله (وجی) هره ورځ دوی سره لاس او ګریوان کیدلو ته ضرورت نشته کله چه وخت ئی راشی، نو په لږ وخت کښی به د دوی ګرد (تول) حساب او کتاب پای (اخر) ته ورسیږی. که کوم وخت د بشريت په مقتضاء د دوی پر کوم نالائق حرکت په قهر شی، او لعین شیطان وغواړی چه له لری څخه تاسی داسی یوی معاملی او کار ته آماده او تیار کړی چه له مصلحت نه مخالف وی یا ستاسی له عظیم خلق او حلم او متانت سره لائق او وړ (قابل) نه وی، نو ته فوراً په الله تعالیٰ سره پناه وغواړه! له دی وسوسی څخه ستاسی د عصمت او وجاهت په مقابل کښی د هغه هیڅ یو کید مکر او چل نشی چلیدلی ـ ځکه قدیر خدای جل جلاله چه د هر مستعیذ د خبرو (سمیع) اوریدونکی، او په هر حالت «علیم» پوهیدونکی دی، هم ده ستاسی د صیانت تکفل کړی دی. ځینی د دی آیت ترجمه داسی هم کوی واخله ای محمده! د غنیانو هغه زیاتی مالونه او هغه چه آسان وی دوی ته او دا حکم د زکوٰة له وجوب څخه پخوا ؤ او امر وکړه خلقو ته په نیکی سره او مخ وګرځوه له ناپوهانو او مه کوه ورسره جنګ او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا ؤ او که ورسیږی تاته ای محمده! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چه په جګړه کښی دی واچوی له جاهلانو سره پس پناه ونیسه په الله سره چه درڅخه دفع کړی هغه وسوسه الخ.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ویریږی (له الله او ځان ساتی له ګناه) کله چه ورسیږی دوی ته کومه وسوسه «او ګذر» له طرفه د شیطانه، نو یاد کاندی دوی (حکم د الله او ویښ شی) پس ناڅاپه دوی لیدونکی وی (د حق) او ورونه د دوی (چه شیطانان دی) راکاږی «چلوی» دغه «کفار» په ګمراهی کښی بیا نه کوی دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوی په متابعت د شیاطینو کښی).

تفسیر: اکر که د استعاذی حکم ګردو (تولو) لره شامل دی خو خطاب ړومبی یواځی رسول

اکرم صلی الله علیه وسلم ته ؤ اوس د عامو متقیانو او د گردو (تولو) پرهیزگارانو د حال بیان فرمائی یعنی د عامو متقیانو په حق کښې دغه محال نه دی چه، د شیطان گذر د هغوی په لوری وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کښې واچوی هو! د متقیانو شان داسې وی، چه د شیطان له اغواء او تیر ایستلو ځنې تل په غفلت کښې نه پاتې کیږی بلکه که لږ څه غفلت ورپیښ شی دستی پاک الله یادوی، ویښ او په سد کیږی، که ولغزی نو سم د لاسه ځان نیسی! او هم دا چه ځان ئې سنبال کړ سترگې ئې خلاصیږی، او د غفلت پرده ئې له مخې څخه لرې کیږی، د نیکی او د بدی پای (اخر) او انجام ئې سترگو ته دریږی، او ډیر ژر د نامناسبو کارو له کولو څخه مخ اړوی. باقی د غیر متقیانو چه د دوی په زړو کښې د الله تعالیٰ ویره نه وی او خپل ځان له گناهونو څخه نه ساتی، او ښائی دوی ته د شیطان ورونه وویل شی د دوی حال دا دی چه شیطان تل دوی د گمراهی په لوری کشوی او ورښائسته کوی یې او د دوی په تیر ایستلو کښې هیڅ قصور او کمی نه کوی. له بل لوری دغه خلق هم د دوی په اقتداء او پیروی کښې هم لږ څه کمی او تقصیر نه کوی. او د دی لامله (له وجی) دغه شیاطین د دوی غرور او سرکشی لا زیاتوی، په هر حال د متقی شان دا دی چه که ئې شیطان خپه او متأثر کړی فوراً له پاک الله ځنې پناه غواړی ـ که نه په اوږده غفلت کښې لویږی او د رجوع الی الله توفیق ورته نه پاتې کیږی.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پوری چه رانه وړې «ته ای محمده!» دوی ته کومه معجزه «چه دوی ئې غواړی نو» وائی دوی ولی دی (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووایه بیشکه هم دا خبره ده چه زه متابعت کوم د هغه څه چه وحی کولی شی ماته له طرفه د رب زما (او زه نه یم راوړونکی د معجزی له خپله ځانه)، دغه «قرآن تول دلائل د» پوهنې دی له «جانبه د» رب ستاسې او هدایت او رحمت دی له پاره د (هغه) قوم چه مؤمنان دی دوی.

تفسیر: کله چه به د وحی په نزول کښې تاخیر پیښیده، نو کفارو به تمسخراً ویل چه «اوس ته ولی کوم آیت له خپله ځانه نه جوړوی؟ او نه ئې راوړی؟ آخر گرد (تول) قرآن خو هم دا تا جوړ کړی دی» العیاذ بالله! هم داسې به دوی کله د خپه کولو له پاره داسې معجزی غوښتلی چه

د هغوی په ښوولو کښې به د الله تعالیٰ د حکمت اقتضاء نه وه. کله به چه رسول صلی الله علیه وسلم د هغو له ورښکاره کولو څخه انکار کاوه نو داسی به ئی ویل چه ﴿ لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ﴾ یعنی له خپل الله څخه زمونږ غوښتلی شوی معجزی ولی نه غواړی؟ او ولی ئی نه غوره کوی او نه یی راوړی؟ د دغو دواړو خبرو په ځواب کښې ئی وفرمایل ﴿ قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ﴾ یعنی ووایه کفارو ته ای محمده! چه «د نبی کار دا نه دی چه له خپل لوری په الله تعالیٰ باندی افتراء وکړی. یا د خلقو په ویلو او اورولو سره کوم کار ته اقدام وکړی او له الله تعالیٰ څخه هسی شی وغواړی چه د هغه وجود د الله تعالیٰ له حکمت سره منافی وی. یا د هغه د غوښتلو اجازه نه وی» د نبی وظیفه یوازی هم دغه ده چه هر هغه شی چه الله تعالیٰ په وحی سره نازلوی قبول ئی کړی. او پری ټګ او عمل وکړی. او نورو ته هم پر هغه باندی د عمل کولو دعوت ورکړی. باقی هغه تنزیلی او تکوینی آیتونه چه تاسو ئی له ما څخی غواړئ، نو کوم آیت او معجزه به له پاک قرآن څخی لویه او لوړه وی؟ ځکه چه دغه عظیم الشانه معجزه د ګرد (تول) جهان له پاره د بصیرت زیاتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده! او ایمان راوړونکو ته د یوه خاص قسم هدایت او رحمت ذخیره منځ کښې لری. تاسی دغه عظیم الشان قرآن کله ومانه! چه بیا به هغه فرمائشی معجزه ومنئ؟

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿۲۰۴﴾

او کله چه ولوستلی شی قرآن نو غوږ کیږدئ تاسی هغه ته او چپ اوسئ تاسی له پاره د دی چه رحم درباندی وشی.

تفسیر: کله چه قرآن کریم داسی بی بها دولت او د علم او هدایت کان او ثروت دی نو د هغه د قرائت حق پر سامعینو باندی دا دی چه په پوره فکر او توجه سره دی ورته غوږ کیږدی! او د هغه آیتونه او هدایات دی د قبول په غوږ سره واوری او نوری هر قسم خبری اتری، شور ماشور او ذکر او فکر دی پریږدی! او په ډیر ادب او احترام سره دی ورته چپ او قرار اوسی څو د الله تعالیٰ د رحمت او مهربانی وړ (لائق) او مستحق شی. که کافر په هم دغه ترتیب سره پاک قرآن واوری، نو ډیر لری نه ده چه د الله تعالیٰ په رحمت سره به په ایمان مشرف شی، او که له پخوا څخی مسلمان وی د ولایت په مرتبه رسیږی، یا اقلاً د دغه فعل په اجر او ثواب سره خوشالیږی. له دغه آیت څخی ډیرو علماؤ دا مسئله ایستلی ده چه په لمانځه کښې څه وخت چه امام قرائت لولی نو ښائی چه مقتدیان ئی په دقت سره واوری! او قرار چپ دی ورته ودریږی! لکه چه د ابو موسیٰ او ابو هریره رضی الله تعالیٰ عنهما په حدیث کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «**إذاقرأ فانصتوا** ـ کله چه امام په لمانځه کښې قرئت لولی نو تاسی چپ اوسئ» دلته د دغی مسئلی د تفصیل ځای نه دی. د صحیح مسلم په شرح کښې مونږ په ډیر تفصیل او شرح او بسط

سره د دی مسئلی پر «ما له» او «ما علیه» باندی بحث کړی دی.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيفَةً وَّدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ ﴿۲۰۵﴾

او یادوه ته (ای بنده!) رب خپل په زړه خپل کښی په زاری او ویری سره او کم له هسکه (وچته) غږه له وینا په ړومبنیو برخو د سبا کښی او په وروستنیو برخو د بیگا کښی او مه کیږه (ای زما بنده) له غافلانو (بی خبرانو!)

تفسیر: لوی ذکر خو عظیم الشان قرآن دی، چه د هغه د ادب بیان اوس تیر شو. په دغه آیت کښی د «ذکرالله» څه آداب په عمومی توگه (طریقه) بیان فرمائی یعنی د «ذکرالله» اصلی روح هم دا دی هغه شی چه په ژبه ویل کیږی د زړه توجه دی هم د هغه په لوری وی، څو د (ذکرالله) پوره خوند او نفع ظاهره شی او ژبه او زړه دواړه د الله تعالیٰ په یاد کښی مشغول شی، د ذکر په وخت کښی ښائی چه په فکر کښی دقت او په زړه کښی رقت وی او په صحیح رغبت، مینه او رهبت (ویره) سره د الله تعالیٰ په یاد کښی مشغول او لگیا شی! او داسی وضعیت او هیئت دی خپل ځان ته غوره کړی لکه چه کوم ویریدونکی خوشامند کوونکی انسان یو لوی بی مثله ذات ته عرض او فریاد کوی. ښائی چه د ذاکر په لهجه، غږ او هیئت کښی دی د تضرع او ویری او خوف اثر او رنگ محسوس وی د ذکر او مذکور، له عظمت او جلاله د غږ ورو کیدل یو طبیعی او قدرتی امر دی ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱۶ جزء د طٰهٰ سورت ۱۰۸ آیت ٦ رکوع) نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی. که په ورو غږ او توجه سره په خفیه یا په جهر سره د الله تعالیٰ ذکر وکړی نو الله تعالیٰ به هم د هغه ذکر کوی. نو عاشق ته به له دی نه زیاته نیکمرغی او سعادت څه وی؟

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿۲۰۶﴾ السجدة

بیشکه هغه «ملائکی» چه په نزد د رب ستا کښی «مقربی» دی نه کوی تکبر (لوئی) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه او پاکی وائی په هر وخت د

دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدی کوی.

تفسیر: یعنی شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بیگا په اوقاتو کښې د الله تعالیٰ له یاده مه غافل کیږئ! کله چه مقربی ملائکی د الله تعالیٰ له بندگی ځنی عار نه کوی، بلکه همیشه د الله جل جلاله په یادولو او ذکر کولو کښې لگیا او مشغولی دی او هم دغه رب العٰلمین ته سجدی کوی، نو انسانانو ته لا ضروری ده چه د اله العٰلمین جل جلاله له ذکر او فکر، او عبادت او ریاضت، سجود او وجود ځخه غافل نشی! بنا پر دی د دی آیتونو له لوستلو ځخه وروسته ښائی چه د تلاوت سجده هم وکره شی!.

(تمت سورة (الاعراف) بفضل الله ذی الالطاف والاعطاف ونسأله لاحيائنا الاتفاق والايلاف ولامواتنا المغفرة والاعفاف اللّهم جنبنا الاختلاف والاعتساف وارزقنا حسن الانصاف ونعم الاوصاف ياغافر الاسلاف وهادی الاخلاف!)

سورة (الانفال) مدنية الا من آية (٣٠) الى غاية آية «٣٦» فمكية وهى «٧٥» آية.
و«١٠» ركوعات رقمها «٨» تسلسلهاحسب النزول «٨٨» نزلت بعد البقرة.

د «الانفال» سورت مدنی دی پرته (علاوه) له «٣٠» آیت ځخه د (٣٦) آیت تر آخره پوری. چه مکی دی. (٧٥) آیتونه او «١٠» رکوع لری، په تلاوت کښې (٨) او په نزول کښې «٨٨» سورت دی د(البقرة) له سورت ځخه وروسته نازل شوی دی.

دغه سورت د «بدر» له غزا ځخه وروسته په مدینی منوری کښې نازل شوی دی هغه دردناک او له طاقت نه پورته مظالم چه د مکی معظمی مشرکانو د دیارلسو کلونو په موده کښې د مسلمانانو پر وړوکی جماعت وکړل، او مظلومو مسلمانانو چه خاص د خدای له پاره په صمیمیت، صبر، استقامت او معجز ډوله استقلال او ثبات او عشق او محبت سره تر مسلسلو دیارلسو کلونو پوری د دغو هولناکو مصائبو او دردناکو نوائبو تحمل وکړ، هغه د دنیا په تاریخ کښې یوه بیمثاله واقعه ده. قریشو د خپلو نورو ملگرو په اتفاق د ظلم او تیری هیڅ یوه لوبه او چاره پری نه ښوده. او گردی (تولی) ئی پر مسلمانانو باندی اجراء کړی. خو سره د هغه الله تعالیٰ مسلمانانو ته اجازه ورنه کړه، چه د دی وحشی ظالمانو په مقابل کښې لاس پورته کړی. د صبر، تحمل، او د ابتلاء او امتحان آخری حد دغه ؤ چه مسلمانان خپل مقدس وطن، اقارب، عزیزان، خپلوان، اهل، عیال، کور، کهول مال، منال، دولت، ثروت، تجارت صنعت او نور گرد (تول) دنیوی شیان هم پریږدی، او خاص د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خوښی او رضاء له پاره فی سبیل الله له خپلو کورونو ځنی هم ووځی. کله چه د مشرکانو ظلم او تکبر او د مسلمانانو مظلومیت او بیکسی له حده تیره شوه، او له بل لوری د اهل الایمان زړونه له وطن، قوم، ښځی، وړوکی، مال، دولت، او له «ماسوی الله» ځنی له گردو (تولو) نورو دنیوی تعلقاتو

ځنی تش او پاک شول. او یوازی د الله جل وعلا او د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم له محبته او د اخلاص او د توحید له دولته داسی ډک شول چه ګواکی د غیر الله ځای په هغو کښی له سره پاتی نشو؛ نو دلته دغو مظلومانو ته (چه پوره دیارلس کاله یی د کفارو هر راز (قسم) حملی او ربړونه (تکلیفونه) وګالل (برداشت کړل) ـ او د وطن له پریښوولو او هجرت سره یی هم امن او هوسائی (آرام) حاصله نشوه کړی) اجازه وشوه چه له هغو ظالمانو سره جهاد وکړی او خپل بدل او کسات تری واخلی

﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ﴾ (۱۷ جزء د الحج ۳۹، ٤۰ آیت ٦ رکوع) اذن ورکړی شوی دی هغو کسانو ته چه جنګ ورسره کولی شی په دی چه بیشکه پر دوی ظلم کړی شوی دی، او بیشکه چه الله په نصرت د دوی باندی خامخا ښه قادر دی. دوی هغه کسان دی چه ایستلی شوی دی له کورونو خپلو ځخه په ناحقه مګر چه ووائی رب زموږ الله دی) د مکی معظمی ادب او حرمت د دی خبری مانع ؤ چه مسلمانان لومړی په هغه ځای هجوم او یرغل (حمله) وروړی. نو ځکه له هجرته وروسته تقریباً تر یوه نیم کاله پوری د مسلمانانو د عمل طرز داسی ؤ چه د مکی معظمی د مشرکانو هغو تجارتی روابطو او سلسلو ته چه له شام، یمن او نورو هیوادونو سره قائمی وی ماتی ورکولی، چه د هغو په وسیله د ظالمانو اقتصادی حالت کمزور او د مسلمانانو مالی وضعیت پیاوړی شی. د هجرت په ړومبنی کال کښی د «ابواء، بواط، عشیره» غزاګانی او نوری وړی وړی غزاګانی او سرایا چه د هغو تفصیلات د احادیثو او سیرو په کتابونو کښی شته په هم دغی سلسلی کښی واقع شوی. د هجرت په دوهم کال کښی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه چه یوه لویه تجارتی قافله د ابو سفیان په مشری له شام ځخه رهی (روانه) شوی ده. د ابوسفیان دغه تجارتی قافله «جوپه» چه په هغی کښی تقریباً «٦۰» تنه قریش او یو زر اوښان او پنځوس زره دیناره مال ؤ کله چه له شام ځنی د مکی معظمی په لوری د کاروان د بیرته راګرځیدلو خبر نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورسید نو د صحیح مسلم له یوه روایت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه چه آیا پر دغه جماعت باندی تعرض وکړو؟ د طبری رحمة الله علیه له بیانه سره موافق ډیرو کسانو له دغه جنګه خپل ځانونه بیرته کړل ځکه چه دوی د لوی جنګ له پیښیدلو ځخه په اندیښنه او په خطره کښی نه وو چه ښائی د هغه له پاره لویه اجتماع او ښه اهتمام وکړ شی. بل د انصارو په نسبت عموماً داسی خیال کیده چه دوی له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د نصرت او حمایت معاهده یوازی په هغه صورت کښی کړی وه چه که کوم قوم پر مدینی منوری باندی حمله او یرغل وکړی ـ یا تاسی ته لاس درواچوی، نو موږ به له تاسی سره امداد او مرسته (مدد) کوو. د جنګ د شروع او تعرض خبره اعم له دی چه په هر صورت سره وه، په دغه معاهده کښی شامله نه وه، د دغی جرګی د دی وضعیت له لیدلو ځنی ابوبکر الصدیق او عمر الفاروق او رئیس الانصار سعد بن عبادة رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین حوصله زیاتوونکی خطبی وویلی او ښی ویناوی ئی وکړی. بالاخر رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم له دری

سوو او څو تنو مجاهدینو سره د قافلې په لورې رهي (روان) شول. څرنګه چه له کوم لوی مسلح لښکر سره د جنګیدلو توقع نه وه، نو ځکه د جمعیت ـ سامان، اسلحې او د نورو شیانو په نسبت زیات اهتمام نه ؤ کړی شوی. هغه کسان چه په هماغه وخت کښې سره تول شوی وو له خپلو همغو معمولی سامانونو سره رهي (روان) شوی وو. په دې باره کښې د بخاری شریف په روایت کښې حضرت کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی هغه کسان چه د بدر په غزا کښې شریک شوی نه وو پر هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم یوازې د تجارتی قافلې د مهم له پاره وتلی وو. اتفاقاً الله تعالیٰ د یوه اساسی جنګ صورت ورپیدا کړ.
ابو سفیان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخه خبر شو او سم د لاسه ئې مکې معظمې » ته سړی واستاوه، له هغه ځایه تقریباً د زرو تنو لښکر چه د قریشو لوی لوی سرداران او مشران هم پکښې شامل وو، له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهیزاتو سره د مدینې منورې په لورې رهي (روان) شو. رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کښې ؤ چه دا خبره ورمعلومه شوه چه د ابو جهل او د نورو لویو لویو ائمة الکفر تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډیر زور او شور او غیظ او غضب د اسلام د مقابلې له پاره را رهي (روان) شوی دی. د دې غیر متوقع صورت له پیښیدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بیا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چه په دغه وخت کښې دوه جماعته ستاسې په مخکښې دی
«۱»: تجارتی قافله.
«۲»: فوځی لښکر. د الله تعالیٰ اراده داسې ده چه له دغو دوو تولیو څخه پر یوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ؛ تاسې دا راوښئ چه له دغو دواړو دلو څخنې پر کومې باندې تعرض او یرغل (حمله) کول غواړئ!؟ او د هغه د مقابلې له پاره تیار یئ؟! څرنګه چه دغه اسلامی لښکر خپل پوره تیاری لوی جهاد ته نه وه کړی څینو افرادو چه خپل لږ سامان، وسلو او اسبابو او د تعداد قلت ته وکتل نو داسې رایه یې ورکړه چه پر تجارتی قافلې باندې یرغل (حمله) زیات مفید او آسان دی مګر دغه رایه د رسول الله مبارک نه وه خوښه. حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر فاروق او حضرت مقداد بن الاسود رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین په ډیر ځوښ (جوش) سره غیرت راوړونکی نطقونه او ښې ویناوې وکړې. او ښې په زړه پورې خبرې ئې بیان کړې، او ځوابونه ئې وویل. په آخر کښې حضرت سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه تقریر وکړ.
وروسته داسې فیصله وشوه چه د عسکریت په ډګر کښې ښائی چه مونږ د اسلامی شجاعت جوهر وښیو. څنګه چه د بدر په مقام کښې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول الله تعالیٰ مسلمانانو ته لوی برې عنایت او وربه برخه کړه. د کافرانو «۷۰» تنه لوی لوی سرداران ووژل شول او «۷۰» تنه ئې بندیان شول. په داسې دول (طریقه) د کفارو زور مات شو.
په دغه سورت کښې عموماً د هم دغې غزا جزئیات او متعلقات بیان شوی دی. هغه کسان چه داسې خیال کوی چه په دغه غزا کښې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکرې قوت د

مقابلې له پاره وتلې ؤ چه د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لورې رهي (روان) شوې ؤ او د قريشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه ؤ وتلي نو د دې عقيدې خاوندان في الحقيقت غواړي چه د حديثو، سيرو او د قرآني اشاراتو تولي ذخيرې له خپلو مجعولاتو ځنې قربان کړي.
دا څه منطق دی چه هغو محاربينو کفارو ته چه د هغو د تعرض او د لاس اچولو لامله (له وجې) د مسلمانانو ځان او مال او هيڅ شي مامون او مصون نه ؤ پاتې او نه وروسته له هغه د هغو د مصونيت توقع وه. ځاني او بدني نقصان رسونه جائزه وګڼله شي ليکن تجارتي او مالي نقصان رسونه ورته له انسانيت او تهذيب څخه مخالفه وي؟ يعني د دوی ځانونه د ظلم او شرارت او د کفر او طغيان لامله (له وجې) محفوظ او مصون نه وي مګر مالونه دې يې خامخا محفوظ پاتې وي، ګواکي که دوی د ژوندانه له حقوقو محروم او بې برخې پاتې کيږي پاتې دې شي؛ ليکن د ژوندانه له سامانه دې محروم نشي. ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴾ او دغه خبره له سره د منلو نه ده.
باقي دغه دعوی چه پر هغو کسانو چه حمله يې نه ده کړې د مسلمانانو تعرض او يرغل (حمله) وروړل نه دي جائز ـ ځکه چه دغه تعرض د ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ﴾ څخه به مخالف وي قطع نظر له دې نه چه دغه مسئله له موجودي واقعي سره بې تعلقه ده، ځکه چه د مکې معظمې کفار لا له پخوا څخه هر ډول (طريقه) منظم ظلمونه او تعرضات او حملات پر مسلمانانو کړي ؤ او د راتلونکي زماني له پاره هم هر قسم انذار او ويرول ئې کول بلکه په دغه مورد کښې د دوی پلمو (تدابيرو)، مراسلاتو او نورو تشبثاتو هم جريان درلود (لرلو) في نفسه هم صحيح نه ده، ځکه چه دغه آيت د هجرت په ابتداء کښې نازل شوی دی. او روسته له دې نه نور آيتونه هم نازل شوي دي، چه په هغو کښې د قتال مطلق حکم شته. بيا دا هم د غور او دقت وړ (لائق) ده ـ چه يوازې په هم دومره ويلو سره چه د متعرضينو مدافعه وکړئ! دغه خبره نه لازميږي چه په هيڅ يو حالت کښې له سره تعرض مه کوئ! او د هغه اجازه نشته. د دې مسئلې تفصيل په «الجهاد الکبير» او «الشهاب» کښې ليکلی شوی دی او ځای په ځای په دغو صفحاتو کښې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلی کيږي انشاءالله تعالیٰ .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

(شروع کوم) په نامه د الله چه ډير زيات مهربان پوره رحم لرونکی دی

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ؕ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۪ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ① اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۚۖ ② الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ؕ ③ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ؕ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۚ ④

پوښتنه کوی دوی له تانه (ای محمده!) له «حکمه د» غنائمو څخه ووایه «دوی ته چه اموال د» غنیمتونو خاص الله لره دی او رسول (د الله) لره دی (چه تقسیم ئی کړی سم له شرعی اصولو سره) پس ووېرېږئ تاسی له الله نه او اصلاح وکړئ تاسی د هغه حال چه په منځ ستاسی کښی دی «یعنی په خپلو منځونو کښی سره دوستی وکړئ! او نزاع پرېږدئ» او حکم ومنئ تاسی د الله او «حکم ومنئ تاسی» د رسول د الله که یئ تاسی مومنان (په حقه سره) بیشکه خبره هم دا ده چه حقانی مؤمنان هغه کسان دی کله چه یاد کړی شی (دوی ته نوم د) الله نو وېرېږی زړونه د دوی او کله چه ولوستی شی پر دوی باندی آیتونه «کلام» د الله نو زیاتوی دغه (آیتونه) دوی لره ایمان (د دوی) او پر رب «پالونکی» خپل باندی توکل «اعتماد» کوی دوی. (دوی) هغه (مومنان) دی چه قائموی «سم اداء کوی سره له تولو حقوقو» دوی لمونځ او له ځینی د هغه ماله چه ورکړی دی مونږ دوی ته نفقه کوی «لګوی په لاره د الله کښی» دغه کسان هم دوی دی مؤمنان په حقه سره شته دوی ته درجی په نزد د رب د دوی او مغفرت (ببښنه) او رزق نیک (د عزت).

تفسیر: «انفال جمع د نفل دی او غنائمو ته ځکه نفل وایه شي چه د رب العزت د فضل او مرحمت محض یوه عطا ده» په بدر کښې هغه د غنیمت مال چه په لاس راغلی ؤ په اصحابو کرامو کښې د هغه په نسبت نزاع وه؛ هغه ځلمیان چه مخکښې وړاندی تللی، او جنګونه ئی کړی وو؛ دوی د غنیمت ګرد (تول) اموال خپل حق ګانه، پاخه او سپین ږیری سړی چه د ځلمیانو تر شا ولاړ وو داسی به ئی ویل چه زمونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسی ته دغه توره، فتحه او بری په برخه شوی دی، نو ځکه ښائی چه غنیمت مونږ ته هم راکړ شي هغه جماعت چه د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم حفاظت کاوه او د دوی په مبارک حضور کښې حاضر ولاړ وو دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل. په دغو آیتونو کښې دغه خبره ښوولی شوی ده چه فتح یوازی د الله تعالیٰ په مرسته (مدد) ستاسی په برخه شوی ده د بل هیڅ یوه په توره، زور، تدبیر لارښوونه او اعتماد سره تاسی هغه نه ده حاصله کړی؛ نو د دغو اموالو مالک الله ذوالجلال دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د پاک الله نائب دی. څرنګه چه الله جل جلاله د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی، ښائی چه له همغه حکم سره موافق دی غنائم هم وویشل شي. د دی حکم تفصیل به وروسته راشي.

صادق او کامل مسلمانان دی باید په هره معامله کښې له الله جل جلاله ځنی وویریږی! او په خپلو منځونو کښې دی په صلح او پخلا واوسیږی! او په وړو وړو خبرو کښې دی جنګ او جګړه نه کوی او له خپلو اراؤ او جذباتو څخه دی نظر قطع کړی! محض د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم احکام دی ومنی! کله چه د الله تعالیٰ نوم یاد شي، نو له خوف او هیبته دی وریږدی! د الله تعالیٰ د آیتونو او احکامو د آوریدلو ځنی دی د دوی ایمان او یقین لا مضبوط او زیات شي او دومره مضبوط او قوی دی وګرځی چه په هره معامله کښې د هغو اصلی اعتماد او توکل او هیله (امید) پرته (علاوه) له الله تعالیٰ بل پر هیڅا باندی پاتی نشي خالص مؤمن د الله تعالیٰ په حضور کښې د عبودیت سر ښکته کوی. او د الله تعالیٰ په پاک نامه خپل ځان، مال ـ دولت او ګرد (تول) موجودیت لګوی. الغرض په عقیده، خلق، عمل، مال او هر شي سره د الله تعالیٰ د خوښی حاصلولو په لاره کښې کوښښ کوی، نو هم داسی کسانو ته کامل، صادق، رښتین او پاخه مسلمانان ویلی شي چه د الله تعالیٰ په دربار کښې به له خپلو خپلو درجو سره سم د قرب پر لویو لویو مقاماتو او مراتبو باندی فائز کیږی او الله تعالیٰ به د دوی له معمولی قصور ځنی تیریږی او د عزت او رفعت په روزی او رزق سره به افتخار او سر لوړی ورته ورکوی. رزقنا الله منه بفضله ومنه وکرمه!

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ

إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسی ؤ) لکه چه ایستلی وی ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره. حال دا چه بیشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دی ایستلو چه ورته تیار نه وو) حال دا چه جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کښی «چه جهاد ؤ» وروسته له هغه چه ښکاره شوه «دوی ته فتح ستا په بشارت، داسی جګړه ئی کوله په کولو د جهاد کښی» ګواکی بیولی کیږی دوی طرف د مرګ ته په داسی حال کښی چه دوی وینی «عیناً مرګ په سترګو».

تفسیر: یعنی فکر وکړئ! چه په هم دغه د بدر په جنګ کښی له شروع څخه تر آخره پوری په څه دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ تحریک، امداد، تائید او توفیق د مسلمانانو په برخه ؤ، هم دغه پاک الله ؤ چه د نصرت صادقه وعده یی د اسلامی دین په نسبت وفرمایله او خپل نبی صلی الله علیه وسلم ئی د یوه حق امر یعنی له کفارو سره د (جهاد) کولو له پاره له مدینی منوری څخه د باندی د بدر په ډګر کښی په داسی وخت کښی راوویست، چه د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګیدلو راضی او خوښه نه وه دغو خلقو د داسی رښتیا او فیصله شوی شی او د الله تعالیٰ د قطعی وعدی په نسبت خپل تردد او تذبذب ښکاراوه په هغه امر کښی چه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په واسطه ښکاره شوی ؤ دلیلونه وړاندی کول چه هغه یقیناً خدای فرمایلی او ضرور واقع کیدونکی ؤ. یعنی د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کیدل او د ابوجهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندی دومره شاقه او ګرانه وه، لکه چه چا ته په رښو سترګو د مرګی په خوله کښی ورتلل سخت او مشکل ښکاری. بیا هم الله تعالیٰ په خپل توفیق سره دوی د جنګ ډګر ته بوتلل. او په خپل امداد سره ئی مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یی سالم بیرته راوستل نو څرنګه چه د الله تعالیٰ په مرستی (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پوری پای (اخر) ته رسیدلی دی، نو د غنیمت اموال هم ښائی چه د هغه مال وګڼل شی او د هغه هر هغه مصرف چه پاک الله د خپل رسول په وسیله درښیی، ښائی چه هملته دی تقسیم او صرف کړ شی!

تنبیه: د ﴿ كَمَآ أَخْرَجَكَ ﴾ کاف می په خپل تقریر کښی یوازی د تشبیه له پاره نه دی اخیستی بلکه د ابوحیان رحمة الله علیه له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندی می مشتمل کړی دی لکه چه په ﴿ وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ ﴾ کښی علماؤ تصریح کړی وه او د ﴿ كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ ﴾ الی آخر الایات مضمون می د ﴿ قُلِ ٱلْأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ ﴾ یو سبب ګرځولی دی. او د ابوحیان رحمة الله علیه او د نورو په شان می «اعزک الله» او نور می مقدر نه دی منلی او هم می

د آیت په تقریر کښې د «روح المعاني» د صاحب رحمة الله علیه له تصریح سره سمه اشاره کړې ده، چه د ﴿ كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ ﴾ کښې د دوی یوازې خروج عن البيت مراد نه دی. بلکه له «خروج من البيت» څخنی تری (دخول فی الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده چه پکښې ﴿ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ ﴾ او نور ګرد (تول) احوال او وقائع سره شامل او واقع شوی دی. د یوی ډلې کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کښې لا ښکاره شوی ؤ، لکه چه د صحیح مسلم شریف او د طبری شریف په حواله د الانفال د سورت په اوله مقدمه کښې د(٩٨٤) مخ له «٢٢» سطر څخه بیان شوی دی. او د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځیدلو د اطلاع رسیدلو په وخت کښې د «صفراء» په مقام کښې واقع شوی وی، له دی پوهیدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول (طریقه) سره وشي.

وَإِذۡ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحۡدَى ٱلطَّآئِفَتَيۡنِ أَنَّهَا لَكُمۡ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيۡرَ ذَاتِ ٱلشَّوۡكَةِ تَكُونُ لَكُمۡ وَيُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُحِقَّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقۡطَعَ دَابِرَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ ٱلۡحَقَّ وَيُبۡطِلَ ٱلۡبَٰطِلَ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿٨﴾

او «یاد کړئ!» هغه وخت چه وعده کوله له تاسی سره الله یو د دوو طائفو (ډلو څخه چه قافله یا لښکر ؤ) چه بیشکه دغه تاسی لره ده او ستاسی خوښه وه چه بیشکه هغه بی وسلې بی زحمته «بی اغزی ډله دی» وی تاسی ته او اراده لری الله د دی چه ښکاره ثابت کړی رښتیا په کلامونو خپلو سره او پری کړی بیخ د کافرانو له پاره د دی چه ظاهر غالب کړی حق «دین د اسلام» او «له پاره د دی چه» ظاهر کړی بطلان د باطل (کفر) او اګر که بده منی «دا خبره» مجرمان (کافران او پری خپه کیږی).

تفسیر: مسلمانانو غوښتل چه پر تجارتی قافلې باندی دی حمله وشی چه یو اغزی هم د دوی په پښو کښې چوخ نشی او ډیر مال او اسباب هم په لاسونو ورشی لیکن د الله تعالیٰ رضا داسی وه چه دغه وړوکی کم قوته او بی سامانه تولی ته پر یوه کثیرالتعداد او مرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندی فتح او بری ورعطا کړی او خپلې ګردی (تولی) کلمی او خبری په دغی وسیلی سره په یوه حیرانوونکی ډول (طریقه) رښتیا او ثابتی کړی. او د مکی معظمی د کفارو بیخ له

سته وکاړي چه په دي دول (طريقه) سره د الله تعالىٰ د وعدى صداقت په يو حيرت زياتوونکى اصول سره ظاهر شي او د صدق صداقت او د کذب کذابيت د کفارو على الرغم په صاف صاف دول (طريقه) سره ښکاره شي لکه چه هم داسي هم وشو او په بدر کښي د قريشو اويا تنه نور مشران ئې بنديان شول او په دي دول (طريقه) سره د کفارو ملاوى ماتي شوى او د مکي معظمى د کفارو بنيادونه سره ولړزيدل. فلله الحمد والمنه!.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

«ياد کړئ» هغه وخت چه استغاثه به کوله تاسي رب خپل ته نو الله دروړسيده له پاره د(فرياد) ستاسي چه بيشکه زه مرسته (مدد) کوونکى يم له تاسي سره په زرو تنو له پرښتو ځنى يوه په بلي پسي راتلونکى. او نه وه ګرځولى «نه وه ورکړى» دغه «مرسته (مدد)» الله مګر (ورکړى ئې وه فقط) دپاره د دى چه زيرى شي «د نصرت» او له پاره د دى چه مطمئن «آرام» شي په دغى مرستي (مدد) سره زړونه ستاسي او نه ده مرسته (مدد) مګر «خو ده» له جانبه د الله، بيشکه الله ښه غالب قوى دى (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا «چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوى».

تفسير: دا قسم يو بل آيت په «٤» جزء د آل عمران په «١٢٦» آيت (١٣) رکوع کښي هم تير شوى دى دلته دى هم همغه تفسير بيا وکتلى شي! هو! دومره ده چه هلته د پرښتو تعداد له (٣٠٠٠) څخه تر (٥٠٠٠) پورى بيان کړى شوى ؤ، که د دغو دواړو آيتونو واقعه يوه وى نو ويلى کيږى چه اول ځلى به يو زر کسيزه ډله راغلى وى، بيا به وروسته له هغى بله ډله راغلى وى چه د هغى تعداد به له درو زرو ځنى تر پنځو زرو پورى رسيدلى وى. ښائى د ﴿مُرْدِفِينَ﴾ له لفظ ځنى هم دى لورى ته اشاره وى.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ

الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾

«یاد کړئ» هغه وخت چه واچوله «الله» په تاسی باندی پرکالی (د خوب پرمښکی) دپاره د امن «تسکین» ستاسی له خپله جانبه او نازلی کړی (الله) پر تاسی له (طرفه د) آسمانه اوبه دپاره د دی چه پاک کړی تاسی په دغو «اوبو» سره او لری کړی له تاسی نجاست د شیطان او دپاره د دی چه قوت واچوی په زړونو ستاسی کښی او محکم کړی په هغو «اوبو» سره قدمونه ستاسی.

تفسیر: د بدر غزا فی الحقیقت د مسلمانانو له پاره ډیره سخته ازموینه او د عظیم الشان امتحان موقع وه. مجاهدین په دغه غزا کښی لږ، ډیر بی وسلی، بی لوازمه او بی سامانه وو ځکه چه دوی د کوم لوی لښکر د مقابلی له پاره لازم تجهیزات او ترتیبات نه وو نیولی، او د دوی په مقابل کښی یو په دری د کفارو مکمل او مجهز داسی لښکر ولاړ وو چه په پوره وسلو او سامانونو سره سمبال او د کبر او فخر او غرور او ځانمنی (خود رائی) له نشو څنی مست او بیخوده وو. د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کښی دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم ؤ او بیا ئی صورت هم داسی واقع شوی ؤ چه کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه ؤ نقاطو باندی قبضه کړی وه. او مسلمانانو په یوه تیت ځای کښی موقع نیولی وه چه پکښی ډیری داسی زیاتی شګی وی چه تګ او راتګ پکښی سخت مشکل او د تلونکی پښی به پکښی ډیری خښیدی. د ګرد او غبار او دوړؤ لامله (له وجی) هم سخت تکلیف او ربړ وررسیده د اوبو د نشتوالی له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بل طرفه له تندی څنی مسلمانان ډیر زیات وارخطا شوی وو. د دغو شیانو له لیدلو څخه مسلمانان ویریدل او په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی د ماتی آثار لیدل. شیطان د دوی په زړونو کښی داسی وسوسی ورواچولی چه که په رښتیا سره تاسی د الله تعالیٰ مقبول بندګان یئ نو ښائی چه بالضرور به د الله تعالیٰ تائید او مرستی (مدد) له تاسی سره وی او داسی پریشان کوونکی او یاس پیښوونکی صورت به مو نه په برخه کیده. په دغه وخت کښی الله تعالیٰ په خپل کامل رحمت سره یو زوړور باران اوراوه. چه په هغه سره هغه ګردی (تولی) شګی کلکی شوی او د غسل او اوداسه له پاره اوبه ډیری شوی او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل (وساتل) شول. بالعکس په هغه ځای کښی چه د کفارو لښکر ؤ داسی سختی چیکړی او ختی پیدا شوی چه دوی به درګرده پکښی ښوئیدل او خښیدل. کله چه دغه ظاهری پریشانی ګردی (تولی) لری شوی نو الله تعالیٰ پر مسلمانانو باندی یو قسم پرمښکی او د خوب د پرکالی او بی سدی په شان یوه وضعه راوستله، کله چه له هغی د دوی سترګی خلاصی شوی نو د دوی له زړونو څنی خوف، هراس او ویره بیخی ورکه شوه، په څینو روایاتو کښی راغلی دی چه رسول الله مبارک او حضرت ابی بکر

الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه توله شپه په عریش کښې په زاری او دعا مشغول ؤ په پای (اخر) کښې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه لږه پرکالی راغله، کله چه له هغې څخه ئې سترګی خلاصی شوی نو وئی فرمایل خوشحاله اوسئ! چه جبرئیل علیه السلام ستاسی د مرستی (مدد) له پاره راځی!) کله چه له «عریش» څخه یې د باندی تشریف راووړ، نو د ﴿ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاری ؤ په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه ئې له بې اودسیو او زړونه ئې له شیطانی وسوسو څخنې پاک کړل. له بل لوری د شګو له کلکیدلو څخه په ظاهری دول (طریقه) سره هم د دوی قدمونه تینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او ویره بیخی ووته او بیخی داده او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

«یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه وحی وکړه رب ستا پرښتو ته (چه ووایئ مؤمنانو ته) بیشکه زه له تاسی سره یم «په نصرت او اعانت» نو ثابت کړئ تاسی هغه کسان چه مؤمنان دی (په نصرت او بشارت) ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کښې چه کافران شوی دی ویره نو ووهئ تاسی (سرونه د دی کفارو) د پاسه د ورمیږونو او ووهئ تاسی له دغو «کفارو څخه هر هر بند» او تولی ګوتی. دغه «وهل د کفارو» د دی دپاره دی چه بیشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پریښودلو (د شرعی) او هر هغه چه مخالفت کوی له الله او له رسول د الله نو بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عقبیٰ کښې) دغه «ستاسی دنیوی عقوبت دی» نو وڅکئ تاسی دا (دنیوی عذاب ای کفارو!) او «وپوهیږئ چه» بیشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کښې).

تفسیر: د بدر د غزا د اهمیت اندازه له دی نه ښه لګیدی شی چه په خپله لعین ابلیس د «کنانه» د لوی سردار سراقه بن مالک مدلجی په صورت ممثل شوی ابوجهل ته راغی او د مشرکانو زړونه ئی ډیر مطمئن او ښه داده کړل او هغوی ته ئی اطمینان ورکړ چه نن پر تاسی باندی هیڅوک بری او غلبه نشی موندلی او زما ګرده (توله) قبیله له تاسی سره ده. د ابلیس تر بیرغ لاندی د شیطانانو ډیر لوی لښکر ؤ د دی واقعی تفصیل وروسته راځی، د دوی په مقابل کښی الله تعالیٰ د مسلمانانو د مرستی (مدد) او امداد له پاره د خپل فوځ قطعات د جبرئیل او میکائیل علیهما السلام تر مشری لاندی ولیږل. او وئی فرمایل چه زه له تاسی سره یم که شیاطین د انسانانو په صورت سره متشکل شوی دی او په دغه وسیله سره د کفارو حوصلی زیاتوی، او د دوی له لوری جنګیدلو ته تیار دی او د مسلمانانو په زړونو کښی وسوسی وراچوی. او دوی ویروی نو تاسی ای پرښتو! د مظلومو او ضعیفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټینګ کړئ! له دی لوری تاسی د دوی همت ور زیاتوئ! د هغه لوری به زه د کفارو په زړونو کښی دهشت، رعب او خوف او ویره اچوم تاسی د مسلمانانو په مرسته (مدد) د دغو ظالمانو اورمیږونه (مرئ) ووهئ! (یعنی پری ئی کړئ!) او بند په بند او پیوند په پیوند یی جلا (جدا) او اندی، اندی (توټی توټی) ئی کړئ!.

څکه چه نن ګرد (تول) انسی او جنی کافران سره یو شوی دی، او د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل کښی دریدلی دی، نو ښائی دوی ته معلوم شی چه د الله تعالیٰ مخالفانو ته څرنګه سختی سزاوی ور په برخه کیږی؟ کومه سزا چه په آخرت کښی دوی ته ورکوله کیږی، هغه ډیره سخته ویروونکی ده لیکن د هغی یوه وړوکی نمونه په دنیا کښی هم وینی او د الهٰی عذاب څخه څه خوند څکی، په روایتونو کښی مذکور دی چه په بدر کښی خلقو پرښتی په خپلو سترګو سره لیدلی. او هغه کفار چه د پرښتو له لاسه وژلی شوی وو د هغو کفارو څنی چه مسلمانانو وژلی وو جلا (جدا) او له ورا پیژندل کیدل. الله تعالیٰ یوه نمونه وروښووله چه که چیری شیاطین الانس والجن په داسی یوه فوق العاده دول (طریقه) سره د الله تعالیٰ په مقابل کښی سره تول شی، نو الله تعالیٰ اهل الحق او خپلو مقبولو بندګانو ته هم په داسی یو فوق العاده دول (طریقه) سره د پرښتو په مرسته (مدد) سره کمک او امداد وررسوی. باقی نور هر قسم فتح او غلبه او بری، بلکه هر لوی او وړوکی کار د پاک الله په اراده او مشیت او قدرت سره انجام مومی. پاک الله نه پرښتو ته احتیاج لری. او نه انسانانو ته. که له پرښتو څنی کوم کار اخلی نو دوی ته ئی داسی یو قوت او طاقت ور عطا کړی دی، چه یوازی یوه پرښته ډیر لوی کلی او ښارونه له ځمکی څنی پورته کولی شی او په بل مخ ئی ویشتلی شی. دلته خو ئی په عالم تکلیف او اسباب کښی د لوی یوی تنبیه په شان د شیاطینو د فوق العاده مندی وهلو او تولیدو ځواب ورکول منظور ؤ او بس!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ

كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿۱۵﴾

اې هغو كسانو چه ايمان ئې راوړى دى «يعنى اى مؤمنانو!» كله چه يو ځاى شئ تاسى (يا مخامخ شئ يا پيښ شئ په جنګ كښې) هغو كسانو سره چه كافران شوى دى «د جنګ په ډګر كښې » په دغه حال كښې چه دوى غوند (او ګڼ) وى نو مه ګرځوئ تاسى دغو (كفارو) ته شاوى خپلى «د تيښتى په نيت».

تفسير: «فرار من الزحف» يعنى له جهاده ځنى وتل او تيښتيدل او په جنګ كښې كفارو ته خپله شا اړول ډيره لويه ګناه او له اكبر الكبائرو ځنى ده. كه د كفارو تعداد د مسلمانانو له شميره يو په دوه وى بيا هم فقهاؤ مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده وركړى.

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۶﴾

او هر هغه چه وګرځوى دغو «كفارو» ته په دغه ورځ «د مخامخ كيدلو د جنګ» شا خپله مګر په دى حال كښې چه بيرته ګرځيدونكى وى (په هنر سره) له پاره د جنګ يا حال دا چه يو ځاى كيدونكى وى په طرف د بلى طائفى «د مجاهدينو» نو په تحقيق رجوع ئې وكړه او اخته شو په غضب (قهر) له «جانبه د» الله او ځاى د اوسيدلو د ده دوزخ دى او بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسير: يعنى تيښته او په شا كيدل كه د كوم جنګى مصلحت له پاره وى، مثلاً له بيرته تللو څخه وروسته بيا حمله وروړل ډير مؤثر وى يا جولان كوونكى وى دپاره د تودولو د جنګ يا دپاره د غيل (دوكه) وركولو د دښمن چه په تيښته ئې تير باسى او بيا پرى يرغل (حمله) وروړى يا كه د غازيانو يوه ډله له خپل مركزى فوځ څخه بى له لښكرى مصلحتونو بيل شوى وى او دوى د خپل ځان د ساتنى لامله (له وجى) تيښته كوى او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګدوى نو داسى تيښته جرم نه دى او ګناه فقط په هغه وخت كښى ده چه تيښته يواځى له ويرى

او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقیقي تیښتې په نیت وي.
(وفرمایل الله که تاسي فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسي دغه «کفار په خپل قوت سره په بدر کښي » ولیکن الله وژلي دي دغه «کفار چه مرسته (مدد) ئې تاسي ته درکړې ده» او نه دي ویشتل کړي تا «ای محمده! دغه ویشتل چه د بشر له شان څخه نه دي» په هغه وخت کښي چه (ظاهري) ویشتل کړي وو تا ولیکن الله دغه ویشتل کړي وو او(دا کار کړی ؤ الله) د دې له پاره چه وازموئي مؤمنان له نزده خپله په ازموینه «یا د دې له پاره چه احسان وفرمائي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستي (مدد) او ولجي» نیکه سره «چه د نصرت او غنیمت نعمت دوی ته ورکړي» بیشکه الله ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دانا دی «په تولو احوالو».

تفسیر: کله چه جنګ سخت شو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفارو د لښکرو په لوري یو موټي شګي وشیندلي (وغورځوله) او درې ځلي ئې «شاهت الوجوه ـ قبیح شول مخونه د دښمنانو!» وویل ـ د الله تعالیٰ په قدرت د دغو شګو ذرې د هر یوه کافر په سترګو کښي ولویدلي او ګرد (تول) د خپلو سترګو په مښلو باندي لګیا شول، له بل لوري مسلمانانو سم د لاسه یرغل (حمله) وروړ، بالاخره ډیر کفار (لکه شین فصل) وریبل او ووژل شول، په هم دغه نسبت فرمائي چه اګر که په ښکاره ډول (طریقه) سره شګي تا په خپل لاس سره وشیندلي، لیکن عادتاً هیڅ بشر داسي کار نشي کولی چه د یوه موټي شګي ذرې د هر یوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د یوه مسلح لښکر د تیښتي سبب وګرځي. دا یوازې د الله تعالیٰ قدرت ؤ چه یو موټي شګي یې د ګردو (تولو) کافرو محاربینو په سترګو کښي وغورځولې. په تاسي بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کښي دومره قوت او قدرت چیرې ؤ چه یوازې ستاسي په مټ او زور سره کفارو داسي ماتې وخوړه دا خو د الله تعالیٰ د قدرت اثر او اغیزه وه چه داسي متکبر او سرکشان ئې د موت او فناء او ذلت او قید په کنده کښي وغورځول. هو! دا خبره ښکاره ده چه ظاهراً دغه کار ستا د لاسونو په وسیله شوی او ستا په لاسونو کښي داسي یو فوق العاده قوت او قدرت پیدا

کړ شو چه تا هغه په خپل کسب او اختیار سره حاصلولی نشو دغه واړه د دی لامله (له وجی) وکړل شول چه د الله تعالیٰ قدرت ظاهر شی ـ او پر مسلمانانو باندی پوره مهربانی او په ښه ډول (طریقه) سره احسان وشی. بیشکه الله تعالیٰ د مؤمنانو دعاء او فریاد اوری ـ او د دوی افعال او احوال په ښه ډول (طریقه) ورمعلوم دی. او دی هم ښه پوهیږی چه پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طریقه) احسان مناسب دی؟.

ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوْهِنُ كَيْدِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۸﴾

دغه (تیر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چه بیشکه الله ضعیفوونکی د تدبیر د کفارو دی.

تفسیر: یعنی په دغه وخت کښی هم الله تعالیٰ د مکی معظمی د کفارو پلمی (فریبونه) او تدبیرونه ویجاړ او له خاورو سره ئی برابر او لتاړ کړل ـ او وروسته له دی نه هم د دوی ګرد (تول) تدبیرونه خراب او سستوی.

اِنْ تَسْتَفْتِحُوْا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ۚ وَاِنْ تَنْتَهُوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاِنْ تَعُوْدُوْا نَعُدْ ۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَّلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۹﴾

که غواړئ تاسی فتح (فیصله د جانبینو څخه د ښه لار موندونکی په خوا ای کفارو) نو په تحقیق راغله تاسی ته فتح (فیصله د ښه لار موندونکی په خوا) او که تاسی منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه) نو دغه «منع بهتره او» خیر دی تاسی ته، او که بیا راوګرځیدئ تاسی «جنګ او کفر ته» نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته) او له سره به دفع ونه کړی له تاسی ډله ستاسی هیڅ شی «له عذاب د الله نه» او اګر که ډیره لویه هم وی دا (ډله ستاسی) او «پوه شئ» چه بیشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کښی).

تفسیر: دغه خطاب د مکی معظمی کفارو ته دی. دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویل ﴿ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴾ زمونږ ستاسی په منځ کښی به دغه

فیصله کله کیږی؟ که تاسی رښتین یئ!) که څه هم د دغی خبری پوره فیصله به د قیامت په ورځ کښې کیږی، مګر یو دول (طریقه) فیصله ئی نن د بدر په میدان کښې هم تاسی ولیده چه په څه یو خارق العاده طریقی سره تاسی ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسیده؟ که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ نو بهتر دی او دنیوی او اخروی ګټی به ستاسی په برخه شی او که بیا هم تاسی هم داسی وجنګیږئ نو مونږ به بیا هم په هم دی قسم د مسلمانانو سره مرسته (مدد) کوو. او په پای (اخر) کښې به تاسی ذلیل او خواریږئ! کله چه د الله تعالیٰ تائید له مسلمانانو سره دی نو ستاسی دلی او لښکری که هر څومره ډیری وی ستاسی په کار به هیڅ درنشی په ځینو روایتونو کښې راغلی دی چه ابوجهل او نورو کفارو د مکی معظمی څخه د بدر په لوری د رهی کیدلو په وخت کښې د کعبې شریفی پردی په خپلو لاسونو نیولی داسی دعاوی ئی کری وی چه یا الله! له دواړو فریقو څخه هره یوه چه اهدی، علیا او اکرمه وی فتحه او بری د همغی دلی روزی کړی! او فساد اچوونکی مغلوب کړی! نو په ﴿ فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ﴾ کښې د هغه ځواب ورکړ شو. یعنی همغی دلی ته چه واقعی علیا او افضله وه، فتحه او بری نصیب شو او مفسدان رسوا او خوار او ذلیل شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (ای مؤمنانو!) حکم ومنئ تاسی د الله او (حکم ومنئ!) د رسول د الله او مخ مه ګرځوئ تاسی له دغه «اطاعت د رسول الله څخه» حال دا چه تاسی اورئ (قرآن).

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی وو چه الله تعالیٰ له مؤمنانو سره دی په نصرت او ثواب ورکولو کښې اوس مؤمنانو ته هدایت فرمائی چه د مؤمنانو معاملات له الله تعالیٰ او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره څرنګه ښائی؟ څو د هغه په وسیله د نصرت او حمایت ور (لائق) او مستحق شی، نو ئی راوښودل چه د یوه صادق مؤمن کار هم دا دی چه دی له سره تر پایه پوری د زړه په اخلاص د الله جل وعلیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطیع او فرمان منونکی وی، اګر که ډیر احوال او حوادث ورته پیښ شی. کله چه مؤمن د الله تعالیٰ کلام واوری او تسلیم ئی کړی نو ښائی چه قولاً او عملاً په هیڅ یو حال کښې له هغه څخه مخ وانه ړوی.

وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه کیږئ تاسی (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چه وائی واوریده مونږ حال دا چه دوی نه آوری (په گتورو اوریدلو سره).

تفسیر: یعنی په ژبه وائی چه واموریده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا!) حال دا چه هغه اوریدل او منل به څرنګه وی چه انسان سمه خبره واوری او پری ونه پوهیږی؟ یا خو پری وپوهیږی خو قبوله ئی نه کړی. پخوا یهودانو موسیٰ علیه السلام ته ویلی وو ﴿ سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا ﴾ وامو وریده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره) او د مکی معظمی د مشرکانو قول چه وروسته د هم دی سورت په «۳۱» آیت کښی راځی ﴿ قَدۡ سَمِعۡنَا لَوۡ نَشَآءُ لَقُلۡنَا مِثۡلَ هَٰذَآ ﴾ په تحقیق وامو وریده دغه قرآن ای محمده! چه ته ئی را اوروی مونږ ته خو بس کړه! نور ئی مه لوله! چه مونږ پری وپوهیدو. که مو زړه وغواړی نو مونږ به هم د هم دغه په شان خبری جوړی کړو او رابه یی وړو.» د مدینی منوری د منافقانو اصول داسی وو چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مسلمانانو په مخکښی به ئی تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به تری منکران وو په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی چه په زړه او په خوله او په عمل او په غیاب او په حضور کښی پر الهٰی او نبوی احکامو عمل وکړی، او تر اسلامی هدایاتو ځان جار کړی.

إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلۡبُكۡمُ ٱلَّذِينَ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿٢٢﴾

بیشکه بدتر د ټولو حیواناتو په نزد د الله (هغه دی چه) کانه دی (د حق له اوریدلو څخه) «او» گونگیان دی «د حق له ویلو څخه» هغه کسان دی چه عقل نه لری دوی.

تفسیر: هغو کسانو ته چه الله تعالیٰ د ویلو له پاره ژبه او د اوریدلو له پاره غوږونه او د پوهیدلو له پاره زړه او دماغ ورعطا کړی وو بیا دوی دغه ګرد (ټول) قوتونه معطل کړل نه په ژبی سره د حق ویلو ـ او د حق موندلو له پاره موفق شول او نه ئی په غوږونو سره د حق غږ واوریده او نه ئی په زړه او دماغ سره د حق د پوهیدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالیٰ ګردی (ټولی) ورکړی شوی قواوی یی چه په حقیقت کښی د هغو لویو مقاصدو له پاره ورکړی شوی وی په خپل اصلی کار کښی صرف نه کړی بلا شبهه داسی خلق له حیواناتو څخنی هم بدتر دی.

وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيْهِمْ خَيْرًا لَّاَسْمَعَهُمْ ؕ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کښې څه خير نو خامخا اوروَلی به يې وی دوی «په سماع قبول سره» او که اوروَلی وی دوی ته (الله سره له دې چه ور معلوم دی دا چه په دوی کښې هيڅ خير نشته) نو هرومرو (خامخا) به ګرځيدلی وو دوی حال دا چه دوی به څنګ کوونکی وو «له قبوله د حق عناداً او انکاراً»

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چه په دغو خلقو کښې د نيکۍ ريښه (ريشه) او اساس (جر) له سره نشته. ځکه چه حقيقي نيکي هلته د انسان په برخه کيږي، چه د ده په زړه کښې د حق د غوښتلو مينه او د هداياتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وی. هغه قوم چه د حق غوښتلو هيڅ روح پکښې نه وی او د الله تعالیٰ ورعطا شوی قوتونه په خپلو لاسونو خرابوی، نو ورو، ورو په دوی کښې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتی کيږي. نو ويی فرمايل چه الله تعالیٰ د دوی په زړونو کښې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد ـ که په دوی کښې ئی څه لياقت ليدی ـ نو له خپل عادت سره موافق به ئی ضرور هغوی ته خپل آيتونه آورول ـ او دوی به ئی پری پوهول. باقی په دغه موجوده حالت کښې که دوی ته آيتونه واوروی، او دوی پری وپوهوی نو دغه ضد او عناد کوونکی خلق سره له پوهيدلو هم د هغو قبلوونکی نه دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيْكُمْ ۚ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّهٗۤ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۴﴾

ای هغو کسانو چه ايمان ئی راوړی دی (يعني ای مؤمنانو! غوږ ږدئ) حکم منئ تاسی «خاص» د الله او (حکم منئ خاص) د رسول «د الله». کله چه وبولی تاسی له پاره د هغه کار چه ژوندی کوی تاسی «په دنيوی او اخروی ژوندون سره» او پوه شئ تاسی چه بيشکه الله پرده کيږی په منځ د انسان او

د زړه د ده کښې او بیشکه شان دا دی چه خاص هم ده ته تاسی جمع کیږئ.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه عمل په لوری تاسی ته دعوت درکوی (مثلاً جهاد او نور) چه په هغه کښې له اوله تر آخره ستاسی خیر او گټه (فائده) ده د دوی دغه دعوت او بلنه ستاسی له پاره په دنیا کښې د عزت او اطمینانی ژوند وسیله او په آخرت کښې د ابدی سعادت او د قلبی حیات ذریعه ده (ځکه چه په ربانی علومو او صمدانی فیوضاتو سره مو ژوندی کوی، په شهادة علیه او عقائد صحیحه مو پوهوی او د حق او احسان په قرآن مو خبروی.) نو د مؤمنانو شان دا دی چه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعوت په مقابل کښې علی الفور (لبیک) ووائی! او له زړه یی ومنی! هر وخت او هر ځای ته چه پاک الله دوی وبولی، ښائی دوی خپل گرد (تول) کارونه او مشغولتیاوی پریږدی او همغلته خپل ځانونه ورسوی ﴿ وَاعْلَمُوٓا ﴾ الآیة - او پوه شئ تاسی چه بیشکه الله پرده کیږی په منځ د انسان او زړه د ده کښې او بیشکه شان دا دی چه خاص هم دغه الله ته تاسی جمع کیږئ.) یعنی د الهی حکم په ځای کولو کښې تعطیل او ځنډ (ډیل) مه کوئ! ښائی چه لږ وروسته ستاسی زړه هم داسی پاتی نشی، ځکه چه انسان پر خپل زړه باندی واک او قبضه نه لری بلکه زړه د الله تعالیٰ په اختیار کښې دی، په هر لوری ئی چه اراده وفرمائی آړوی ئی. بیشکه الله تعالیٰ ابتداء په خپل رحمت هغه نه اړوی ـ او نه مهر پری لگوی. هو! کله چه بنده د اسلامی احکامو په امتثال او تعمیل کښې سستی او لتی وکړی نو په سزا کښې یی هغه اړوی. یا که حق غوښتل پریږدی او ضد او عناد غوره کړی نو مهر پری لگوی. کذا فی الموضح. ځینو ﴿ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ ﴾ د قرب د بیان له پاره گڼلی دی. یعنی حق تعالیٰ خپل بنده ته دومره قریب دی چه د ده زړه هم ورته دومره قریب نه دی ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾ (۲۶ جزء د ق سورت ۱٦ آیت ۲ رکوع) نو د الله تعالیٰ گرد (تول) احکام له زړه قبول کړئ! الله تعالیٰ له تاسی ښخه زیات ستاسی د زړونو له احوالو او پټو اسرارو ښخه خبر دی. خیانت د الله جل جلاله په مخ کښې له سره وړاندی نشی تلی. د حق جل وعلیٰ شانه په حضور کښې گرد (تول) سره تولیږئ او هلته به گرد (تول) مکنونات او اسرار سره منکشف او ښکاره شی او د هر چا په مخ کښې به د هغه گرد (تول) اعمال او احوال کیښودل شی.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَآصَّةً ۖ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

او ځان وساتئ تاسی له هغی فتنی (فساد گناه) ښخه چه نه رسیږی (عقوبت

ئی یوازی) همغو کسانو ته چه ظلم ئی کړی وی «په کولو د ګناه سره» له تاسی څخنی خاص «او یوازی بلکه عمومی به وی»)، او پوه شئ چه بیشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عقبا کښی).

تفسیر: یعنی (له داسی ګناه څخنی تاسی ځان ډیر ساتئ چه کوونکی او نه کوونکی دواړه پکښی لاهو کیږی لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کښی سستی) فرض ئی کرئ که د یوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصیان اصول اختیار کره، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتی شول ـ او غوږه مالی ئی غوره کره ـ نه ئی نصیحت وکړ ـ او نه ئی تری د نفرت اظهار، نو دغه فتنه ده، چه د دی په ضمن کښی هغه ظالمان او دغه پټی خولی خوشامندګران به ګرد (تول) سره راځی نو کله چه عذاب راشی، ګرد (تول) به علی حسب المراتب په هغه کښی شامل وی، او هیڅوک به تری نه وی خلاص له دی تفسیر سره موافق د دغه آیت مقصود به داسی وی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو له پاره هم په خپله تاسی تیار اوسئ! او هم سرکښانو ته نصیحت کوئ او پوهوئ ئی! که دوی ستاسی نصیحت ونه منی، نو د هغوی څخنی د خپلی بیزاری اظهار وکړئ حضرت شاه صاحب د دی آیت مطلب داسی لیکلی دی «مسلمانانو ته له فساد په تیره بیا له داسی ګناه څخنی ځان ساتل پکار دی چه د هغی خراب اثر د ګناه کوونکو څخه تیریږی او تر نورو پوری هم رسیږی. پخوا ئی وفرمایل چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو په منلو کښی ادنئ تاخیر او لتی ونه کړئ نه چه چیری د څنډ (ډیل) کولو لامله (له وجی) ستاسی زړه وګرځی، اوس تنبیه فرمائی چه که نیک خلق لتی وکړی، نو عام خلق به هغه بیخی پریږدی، نو بد رسم به نشریږی او هر چیری به خوریږی، او د هغه ګناه او وبال به د ګردو (تولو) تر غاړه کیږی. لکه چه که په جنګ کښی یو زړور سری سستی وکړی نو بی زړه او ویریدونکی به تښتی، بیا به په لښکر داسی ماتی ګډیږی چه هغه زړور به هم د هغی له اداری څخه عاجز شی.

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

او یاد کړئ تاسی هغه وخت چه تاسی لږ ضعیفان (مغلوبان) کړی شوی وئ په ځمکه کښی ویریدئ تاسی له دی نه چه وبه تښتوی په جلتی سره تاسی خلق

«یعنی مغلوب به کړی تاسی قریش یا پارس یا روم» نو ځای درکړ «الله» تاسی ته او قوت ئی درکړ تاسی ته په کومک (مدد) خپل سره او روزی یی درکړه تاسی ته له طیباتو «پاکو شیانو لکه غنائم» له پاره د دی چه تاسی شکر وباسئ!

تفسیر: یعنی د قلت او ضعف له ګمانه د الله تعالیٰ په حکم (جهاد) کښی سستی مه ښکاروئ وګورئ له هجرته پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسی شمیر لږ ؤ ـ وسله او سامان هم تاسی نه درلود (لرلو)، کله چه خلقو ستاسی کمزوری لیدله نو طمع یی کوله چه تاسی وخوری او هضم مو کړی ـ او تاسی ته هر وخت هم دغه اندیښنه درپیښه وه نه چه د اسلام له دښمنانو سره زمونږ جنګ او جګړه ونښلی او مونږ د هغوی په لاس کښی ولویږو او هغوی مو د مرغانو په شان په خپلو منګلو او مښوکو سره چیری وتښتوی مګر الله تعالیٰ تاسی ته په مدینه منوره کښی هستوګنه درکړه ـ او د انصارو او مهاجرینو په منځ کښی د ورور ګلوی بی ساری سلسله قائمه کړه. بیا ئی د بدر په غزا کښی تاسی ته څرنګه غیبی مرسته (مدد) دروړسوله چه د کفارو بیخ مو وویست. تاسی ته ئی ای مسلمانانو شانداره بری او فتح درکړه!
د غنیمت مال او د بندیانو فدیه ئی هم درکړه الغرض حلال، طیب، پاک شیان او د نعمتونو انواع او اقسام ئی درعطاء کړل چه تاسی د الله تعالیٰ شکرګزار بندګان شئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) مه کوئ خیانت له الله سره او «مه کوئ خیانت د الله» له رسول سره او «مه» کوئ خیانت تاسی په امانتونو خپلو کښی حال دا چه تاسی پوهیږئ چه د امانت ساتل واجب دی».

تفسیر: د الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره خیانت دا دی چه د هغو د احکامو مخالفت وکړ شی. په ژبی سره خپل ځان مسلمان وبولی او د کفارو عمل وکړی. یا هر هغه کار باندی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا مامور شوی وی په هغه کښی تګی برګی وکړی یا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړی. یا د غنیمت له مال څخه غلا وکړی. یا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړی. په هر حال په هغو ګردو (تولو) امانتونو کښی چه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم یا د بندګانو له خوا تاسی ته سپارلی

شوی وی له خیانت څخه تاسی ځان وژغورئ (بچ کړئ) په دغو کښی هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل. په روایاتو کښی مذکور دی چه د بنی قریظه یهودان کله چه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د خندق یا د احزاب د غزا په پای (اخر) د هجرت په پنځم کال کښی د روغی او د دی خبری غوښتنه وکړه «چه له دوی سره دی همغه سلوک وکړ شی چه بنی نضیر سره شوی دی» او رسول الله مبارک ارشاد وفرمایه چه «زه تاسو ته دومره حق درکوم چه سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه خپل حکم او منصف وګرځوئ هر هغه فیصله چه سعد رضی الله تعالیٰ عنه وکړی. همغه ستاسی په نسبت منظوره ده.» بنی قریظه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اجازه حضرت ابولبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپل ځان ته وباله ـ او پوښتنه ئی تری وکړه چه ستا رایه په دغی معاملی کښی څه ده؟ آیا مونږ دسعد بن معاذ حکمیت ومنو؟ څرنګه چه د ابولبابه رضی الله تعالیٰ عنه اموال او اهل او عیال په بنی قریظه ؤ کښی پراته وو نو ځکه ده د هغوی خیر غوښت. نو ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپلی مری ته اشاره وکړه او په خپل حلقوم باندی ئی ګوته راښکووله یعنی که د سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنه حکمیت تاسی ومانه نو دغه ستاسی قتل او حلالول دی. اګر که ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه خپله اشاره وکړه مګر سم د لاسه متنبه او پښیمان شو، چه ولی می له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره خیانت وکړ؟ نو بیرته راغی او د مسجد په یوی ستنی پوری ئی خپل ځان تینګ وتاړه او له خوړلو او څښلو ئی قسم وکړ ـ چه تر مرګه پوری به نه خورم او نه څښم یا دا چه الله تعالیٰ زما توبه قبوله کړی. اوه، اته ورځی ابو لبابه رضی الله تعالیٰ عنه همغسی تړلی ولاړ ؤ څو د ډیری لوږی او تندی لامله (له وجی) بیخوده شو دلته زیری وررسید، چه پاک الله ستا توبه ومنله، ده بیا قسم یاد کړ چه زه به هم داسی تړلی اوسم څو می رسول الله مبارک په خپل پاک لاس سره خوشی او ایله نه کړی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړ او په خپل مبارک لاس ئی هغه خلاص کړ الی اخرالقصه! ابن عبدالبر رحمة الله علیه دعوی کوی چه دغه واقعه د تبوک د غزا د نه شریکیدلو لامله (له وجی) واقع شوی ده والله اعلم.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او پوه شئ تاسی چه بیشکه مالونه ستاسی او اولاد ستاسی ابتلاء «ازموینه» ده او بیشکه الله په نزد د ده اجر «ثواب» ډیر لوی دی. «بهتر له هر شی نه نو په طلب کښی ئی اوسئ».

تفسیر: یعنی ستاسی اموال او اولاد فتنه ده چه مو منع کوی له کارونو د آخرت څخه او سبب

دی د واقع کیدلو ستاسی په گناه او په عذاب کښې یا سبب دی د محنت چه تاسی الله تعالیٰ پری ازموئی نو له ډیره محبته د دوی خیانت مه کوئ انسانان علی الاکثر د مال او اولاد لامله (له وجی) له نورو بندگانو څخه غلا کوی، نو ځکه ئی تنبیه وفرمایله چه د امانتداری هغه قدر او قیمت او لوړوالی چه د الله تعالیٰ په دربار کښې شته، هغه په دنیوی مال او اولاد او نورو شیانو کښې له سره نشته.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو» که وویریږئ تاسی له الله (او پرهیزگاری اختیار کړئ له گناهونو څخه) وبه کړی ستاسی له پاره فیصله «د مؤمنانو په عزت او د کافرانو په ذلت» او لری به کړی له تاسی گناهونه ستاسی او مغفرت به وکړی تاسی ته؛ او الله څیښتن (خاوند) د فضل «رحمت، احسان» ډیر لوی دی.

تفسیر: یعنی که له الله تعالیٰ څخنی وویریږئ! او د تقویٰ لاره غوره کړئ! نو الله تعالیٰ به تاسی او ستاسی د مخالفانو په منځ کښې فیصله وکړی. په دنیا کښې به تاسی ته عزت درکړی. او هغوی به ذلیل یا هلاک کړی. لکه چه په بدر کښې ئی وکړ او په آخرت کښې به هم تاسی ته دائمی نعیم درکوی. او د هغوی د هستوگنی ځای به دائمی جحیم وی ﴿ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴾ «۲۳ جزء د یٰس ٥٩ آیت ٤ رکوع» ﴿ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴾ «۲۹ جزء د المرسلات ۳۸ آیت اوله رکوع» بله خبره دا ده چه د تقویٰ له برکته به الله تعالیٰ ستاسی په زړونو کښې یو نور «رڼا» اچوی چه د هغی په وسیله تاسی ذوقاً او وجداناً د حق او باطل او د نیک او بد په منځ کښې به فیصله وکړی شئ! برسیره پر دی حضرت شاه صاحب دا خبره هم لیکلی ده چه «ښائی په بدر کښې به د مسلمانانو په زړونو کښې گرځیدلی وی چه دغه بری خو اتفاقی دی نو ښایی چه له رسول الله مبارک څخه په پټه او په مخفی ډول (طریقه) مونږ له کفارو سره څه احسان وکړو، څو دوی زمونږ کورونو ته په مکه معظمه کښې څه زیان ونه رسوی. او زمونږ اهل او عیال ونه ربړوی (تکلیف نه کړی) نو په پرومبنی آیت کښې ئی د خیانت منعه وفرمایله. او په دوهم آیت کښې ئی تسلی ورکړه چه وروسته له دی نه به فیصله کیږی. او ستاسی کور کهول به هم داسی د کفارو په لاسونو کښې گرفتار نه پاتی کیږی.» او در به کړی تاسی ته «فرقان» یعنی هدایت چه په هغه سره به حق له باطله بیلوئ! یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو یا خلاصی له شبهاتو - یا ستاسی ظهور او شهرت په تمام عالم کښې ».

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او «یاد کړه ای محمده!» هغه وخت چه مکر فریب به کاوه له تاسره هغو کسانو چه کافران شوی وو له پاره د دی چه بندی کړی تا یا ووژنی تا یا وباسی تا «له مکی نه» او پټ فریب کوی دوی «له تاسره» او جزا د فریب ورکوی الله «دوی ته» او الله بهتر د جزا ورکوونکو د مکر دی.

تفسیر: پخوا له هجرته د مکی معظمی کفار په «دارالندوه» کښی سره ټول شول او مشوره ئی سره وکړه چه د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شی چه د هغه له لاسه د کفارو ګرد (ټول) قوم ډیر پریشان او سربداله شوی دی. او د نورو ملکونو ځینی خلق هم د ده په لومه کښی درګرده نښلی که دغه وضعیت هم داسی دوام وکړی هغه ورځ به لری نه وی چه محمد صلی الله علیه وسلم به ورو ورو داسی یو لوی قوت پیدا کړی، چه له هغه سره به مقابله خورا (ډیر) ګران وی.

په دغه وخت کښی د کفارو آراء او نظریی د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت مختلفی او راز راز (قسم قسم) وی ځینو به ویل چه «بندی دی کړی شی او بنه دی ځوبل هم کړی شی!» د ځینو رأیه داسی وه چه «له وطنه دی وشړل شی! چه مونږ د تل له پاره د ده له اندیښنی څخه نجات ومومو!» په پای (اخر) کښی د ابوجهل له رایی سره موافقه داسی فیصله وشوه چه «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دی یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شی! او دغه قوی او پیاوړی (بهادر) ځلمیان دی سره ټول لاس یو کړی! او یو ځلی دی په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندی ګزار وکړی! څو بنی هاشم له ګردو (ټولو) عربو سره جنګ ونه کړی شی او پر عربو باندی د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړی. او پر ګردو (ټولو) قبیلو باندی وویشل شی.»

دلته دغه بد بختان د دغو تدبیرونو په ترلو کښی مصروف وو، له بل لوری د دوی پر خلاف د الله تعالیٰ ډیر ښه او لطیف تدبیر خپل کار کاوه. محمد صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چه «په خپله بستره باندی حضرت علی کرم الله وجهه ویده کړئ او د دغی ټولنی په سترګو کښی چه ستاسی د قتل له پاره سره ټول شوی دی خاوری واچوئ! او د باندی د هجرت په قصد ووځئ!» داده اوسئ! چه ستاسی او حضرت علی کرم الله وجهه یوه ویښته ته به هم هیڅ ضرر او نقصان ونه رسیږی او ستاسی ګرد (ټول) دښمنان به زیانمن او نا امیده شی. لکه چه هم دغه کسان د بدر په غزا کښی ووژل شول چه په «دارالندوه» کښی ئی زمونږ د محمد رسول الله

صلی علیه وسلم د قتل مشوره سره کړی وه.

اوس دلته پاک الله هم دغه واقعه بیانوی کله چه الله تعالیٰ له چاسره مل وی

نو د هیچا له لاسه هیڅ نه کیږی. که لښکری درسره وی یک تنها ئی

چه الله درسره مل نه وی «رحمانه»!

همغسی چه الله تعالیٰ خپل پاک رسول ته نجات ورکړ، ستاسی د هغه اهل او عیال او کور کهول حفاظت چه په مکه معظمه کښی دی، هم الله تعالیٰ کوی.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چه ولوستلی شی پر دوی باندی آیتونه زمونږ نو وائی دوی په تحقیق واوریده مونږ «دغه کلام» که وغواړو مونږ نو خامخا وبه وایو مونږه هم په مثل د ده نه دی دغه «کلام» مګر خو دی د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل که مونږ وغواړو نو د قرآن په شان کلام جوړولی شو. په دغه قرآن کښی خو پرته (علاوه) له چټی (بیکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته مګر پاک قرآن هم د ګردو (تولو) جګړو فیصله پر هم دغی خبری کړی ده چه ده بیا ولی دغه خپله ادعا پای (اخر) ته ونه رسوله؟ یو چا وویل چه زما آس که وځغلی په یوه ورځ کښی له کابله تر واشنګتنه پوری رسیدی شی، مګر ځغلیدلی نشی یو بل وویل چه ما سل ګزه توپ وهلی دی بل ورته وویل دا ګز دا ئی میدان. په هر حال دا چه کفارو به د پخوانیو اقوامو د احوالو د اوریدلو په وخت کښی ویل چه دغه ګردی (تولی) چټی (بیکاره) قصی او افسانی دی اوس په بدر کښی ګرد (تول) سره ولیدل شول، چه هغه خو یواځی افسانی نه وی. د عذاب هغه وعده پر تاسی باندی هم راغلی ده لکه چه پر پخوانیو مکذبینو اقوامو راغلی وه.

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا

حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۳۲﴾

او «یاد کړه» هغه وخت چه وویل دغو «کفارو» یا الله! که چیری وی دغه «قرآن یا دین» هم دغه حق «لکه چه محمد یی وایی نازل شوی» له نزده ستا نو راووروه پر مونږ باندی کانی له آسمانه یا راوړه «راولیږه» «بل کوم قسم» عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کښی د مکی معظمی د مشرکانو د انتهائی جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی. یعنی دوی به ویل چه یا الله که په واقع کښی هم دغه محمدی دین چه مونږ په دغومره اوږده موده کښی په دیر شد او مد سره د هغه په تکذیب کښی لګیا یو حق وی، نو ولی د عذاب په نزول کښی دومره ځنډ (تاخیر) کیږی؟ او ولی د تیرو اقوامو په شان پر مونږ باندی د کانو باران نه وریږی؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولی نه اخته کیږو؟ یا زمونږ بیخی استیصال او بیخ کنی ولی نه کیږی؟ ولی مو بیخ او بکر له سته نه باسی؟ وائی چه دغه دعاء ابوجهل د مکی معظمی ځخه د وتلو په وخت کښی کعبی شریفی ته مخامخ کړی وه. بالاخر هغه شی ئی چه غوښتی ؤ د هغه یوه نمونه ئی په بدر کښی ولیده، او دی په خپله سره له «۶۹» تنو نورو مشرانو د کمزورو او بی وسلی او بی سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو. او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندی توب په ذلت کښی ګرفتار شول او په دغه دول (طریقه) سره الله تعالیٰ د دغو کفارو بیخ او بنسټ (بنیاد) وویست. بیشکه د لوط علیه السلام د قوم په شان پر دوی له آسمانه تیږی (ګټیٔ) ونه وریدی، لیکن د یوه موټی شګو په اثر چه د الله تعالیٰ له لوری د محمد صلی الله علیه وسلم په لاس پر دوی باندی وشیندلی شوی، هم داسی ولیدلی شوی، لکه د آسمانی تیږو (ګټو) د اورولو یوه وړوکی نمونه. ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى﴾ (د هم دی سورت ۱۷ - آیت).

«اوس الله تعالیٰ د دغی تیری ښیرا د قبول د مهلت او توقف سبب داسی بیانوی»

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ ؕ

او نه دی الله چه په عذاب کاندی دوی حال دا چه ته (ای رسوله) په دوی کښی ئی!

تفسیر: سنة الله هم دا دی چه هر کله پر کوم قوم د انبیاؤ علیهم السلام د تکذیب لامله (له وجی) عذاب نازلوی، خپل رسول د دوی له منځه باسی. کله چه الله تعالیٰ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکی معظمی ځخه بیل کړ نو وروسته له هغه د مکی معظمی مشرکان د بدر په

عذاب کښې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿۳۳﴾

او (بل دا چه) نه دی الله عذابوونکی د دوی حال دا چه دوی مغفرت غواړی.

تفسير: يعنى په دوى كښې مستغفران دى هغه ضعفاء د مومنانو چه په دوى كښې پاتې شوى دى، يا دوى په خپله استغفار وائى نو ځكه عذاب پرى نه راځى ولى چه دوه شيان د عذاب د نزول مانع دى

(۱): د يو قوم په منځ كښې د رسول موجوديت

(۲): استغفار يعنى په مكى معظمى كښې دمحمد صلى الله عليه وسلم د قدم له بركته عذاب نه نازليده ـ اوس پر هغوى باندى عذاب راغى. هم داسى تر هغه پورى چه گنهگار نادم وى او توبه باسى نو نه نيول كيږى اگر كه ډير لوى گنهگار هم وى. رسول الله مبارك فرمايلى دى چه د گنهگارانو پناه دوه شيان دى «۱»: زما وجود.

«۲»: استغفار. كذا فى الموضح.

تنبيه: د ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ﴾ هغه معنى چه محقق شيخ الهند رحمة الله عليه كړى ده د ځينو مفسرينو له تفسيره سره موافقه ده. ليكن د اكثرو په نزد د دغه مطلب داسى دى چه مشركينو هر قسم خارق العادة عذاب چه غوښت چه گرد (تول) قوم سره يو ځاى تباه او بوپناه شى ـ پر دوى باندى د داسى عذاب له ليږلو څخه دوه شيان ممانعت كوى

«۱»: د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك وجود، چه د هغوى له بركته پر دغه امت باندى كه څه هم (امت دعوت) وى هسى خارق العادة مستاصل او بيخ ايستونكى عذاب نه راځى. كه كوم وخت پر افرادو او آحادو باندى راهم شى نو هغه د دى كليى قاعدى منافى نه دى.

«۲»: د استغفار كوونكو موجوديت، اعم له دى چه مسلم وى يا غير مسلم لكه چه منقول دى د مكى معظمى مشركينو به هم په تلبيه او طواف او نورو كښې غفرانك! غفرانك! ويل باقى د غير خارق او معمولى عذاب لكه قحط، وباء قتل كثير او د نورو نزول د رسول او د ځينو مستغفرينو (بخنه غوختونكى) له موجوديت سره هم ممكن دى. بالاخر كله چه دغه خلق خورا (زيات) ډير شرارتونه وكړى نو د الله تعالىٰ له لورى به په جزاء سره ولى متنبه نشى؟ وروسته له دى نه د دوى همغه عقوبت بيانوى.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ

الْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا أَوْلِيَآءَهُۥٓ ۚ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دی دوی ته چه به نه په عذابوی دوی الله (پس له وتلو ستا او مومنانو له دوی نه) حال دا چه دوی منع کوی (خلق) له «دخول د» مسجد حرام څخه او نه دی دوی واکداران د دغه (مسجد حرام) نه دی واکداران د ده مګر «دی» متقیان او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږی (په دی چه دوی لره واکداری نشته).

تفسیر: یعنی د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دی چه پاس مذکور شول که نه ستاسی شرارتونه او ظلم او شقاوت داسی شیان دی چه د هغو په مقابل کښی بنائی فوراً عذاب راشی له دی نه به زیات ظلم څه وی چه موحدین حرم شریف ته له راتګ او د خدای له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوی، او دوی هلته نه پریږدی چه لاړ شی ـ بلکه دوی له خپل وطنه مکی معظمی څخه باسی. او تل کوښښ کوی چه د الله تعالیٰ دغه پاک او عبادت کوونکی بندګان د همیشه له پاره دلته رانشی. د دوی لوی ظلم او تیری دا دی چه د دی ظلم د جواز له پاره دغه سند وړاندی کوی چه موږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چه زړه مو وغواړی د راتلو اجازه ورکوو، یا ئی نه پریږدو چه راشی او دغه د دخول او عدم دخول اجازه زموږ په واک او اختیار کښی ده. حال دا چه اول دغه حق او اختیار متولی ته نشته چه خلق د مسجد له لمانځه او عبادت څخه منع کړی. او بل د «تولیت» حق هم دوی ته نه رسیږی، ځکه چه د حرم شریف متولی یوازی متقیان او پرهیزګاران کیدی شی، مشرک او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشی کیدی لیکن له دوی څخه ځینی کسان علی الاکثر له خپله جهالته داسی وایی چه موږ د حضرت ابراهیم علیه السلام اولاده یو. او له فلانی قبیلی څخه یو، او د کعبی شریفی «تولیت» زموږ موروثی حق دی، چه د هغه له پاره کوم خاص قید او شرط نه دی په کار ـ نو دائی راوښوول چه په اولاده د ابراهیم علیه السلام کښی دغه حق د هغه کیدی شی چه متقی وی ـ او د داسی بی انصافانو حق نشی کیدی چه له هر چا څخه چه دوی خپه وی، نو هغه ته د کعبی شریفی د راتللو اجازه نه ورکوی.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَآءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه ؤ لمونځ (عبادت) د دغو «کفارو» په نزد د کعبې کښې مگر شپیلی وهل او لاسونه تکول؛ «الله فرمائی» نو وڅکئ تاسی عذاب په سبب د هغه چه وئ تاسی چه کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعنی حقیقی لمونځ کوونکی له مسجده منع کوی، نو په خپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولری؟ د کعبې شریفې بربند طواف کول ـ د ذکر الله په ځای شپیلی وهل او لاسونه تکول، لکه چه نن هم دیر اقوام ناقوس وهل او زنگونه شرنگول لوی عبادت گڼی الغرض نه دوی په خپله عبادت کوی نه نور خلق پریږدی چه عبادت وکړی، او دغه بی معنی او چټی (بیکاره) خبری عبادت گڼی. ځینی وائی چه دغه شپیلی وهل، او لاسونه تکول، د دی دپاره ؤ، چه د مسلمانانو په عبادت کښې خلل واچوی او د تمسخر او استهزاء (توکـے تکالـے) له لاری به ئی داسی کول والله اعلم، «نو الله تعالیٰ فرمائی کله چه ستاسی دا نیت او عمل ؤ نو پس وڅکئ عذاب د قتل او د بند په ورځ د بدر کښې ؛ او «زقوم» او اور او نور په آخرت کښې».

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ

بیشکه هغه کسان چه کافران شوی دی نفقه کوی «لگوی» دوی مالونه خپل دپاره د دی چه منع کړی دوی (خلق) له لاری د الله څخه.

تفسیر: د بدر په غزا کښې د کفارو له مشرانو ځنی دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستی وه چه هر یو تن به په یوه ورځ کښې گردو (تولو) لښکرو ته دودی پخوی؛ لکه چه لس اوښان به هره ورځ د یوه له لوری حلالیدل او پر لښکرو به خوړل کیدل ـ بیا چه دوی ماتی ومونده نو د دغه مات شوی لښکر مجمع کله چه مکې معظمې ته ورسیده، ابو سفیان او د کفارو نورو مشرانو ته ئی وویل هغه مال چه تجارتی قافلې له شامه راوړی دی، هغه دی گرد (تول) د اسلام پر خلاف، او له محمد څخه د انتقام اخیستلو په لاره کښې ولگاوه شی! لکه چه پر دغه خبره گرد (تول) سره راضی شول، نو د داسی مال لگولو ذکر په دغه آیت کښې راغلی دی.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولگوی دغه مالونه بیا به شی «دغه انفاق» پر دوی حسرت (پښیمانی چه مال ئی ځی او مطلب ئی پری نه حاصلیږی) بیا به په آخر

کښې مغلوب شي؛ او هغه کسان چه کافران شوي دي (او په کفر کښې مړه شي) دوزخ ته شړلي «بيولي» کيږي.

تفسير: يعني کله چه په دنيا کښې مغلوب او مقهور، او په آخرت کښې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله (له وجې) به خپلې گوتې چيچي - چه مال مو هم له لاسه ووت - او برې مو هم په برخه نشو. لکه چه ړومبي په بدر کښې او بيا په احد او نورو غزاگانو کښې د کفارو گرد (تول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هيڅ يوه گټه (فائده) ئې په لاس ورنغله او بالاخر هلاک يا د رسوايي په حال کښې له کفره توبه گار شول.

(او دغه مغلوبيدل د کفارو او شړل د دوي د جهنم په لوري)

لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهٗ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهٗ جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهٗ فِيْ جَهَنَّمَ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۳۷﴾

دپاره د دې دي چه بيل کړي الله خبيث «ناپاک کافر»، له طيب «پاک مؤمن» څخه او بيا کيږدي خبيث (ناپاک سره لاندې باندې) ځيني د ده په ځينو نورو باندې نو راجمع به کړي دا «خبيثان» تول نو ويه ئې غورځوي په دوزخ کښې ؛ دغه (خبيثان يا مال لگوونکي) هم دوي زيانکاران دي.

تفسير: په «موضح القرآن» کښې دي چه الله تعالىٰ به ورو ورو اسلام غالبوي. په دغه ضمن کښې به کافران خپل بدني او مالي زور لگوي، چه نيک او بد سره بيل شي، يعني د هغو په قسمت کښې چه اسلام ليکلې شوي دي، هغوي به گرد (تول) مسلمانان کيږي، او د هغوي مرگ چه په کفر کښې ليکلي شوي دي، هغوي به گرد (تول) په کفر کښې مري، او تول به دوزخ ته لاړ شي. «هم دغه خبيثان يا مال لگوونکي هم دوي زيانکاران دي» يعني د دنيوي او اخروي دواړو قسمونو نقصان او خساره ئې ومونده.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ ۚ وَ اِنْ يَّعُوْدُوْا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۳۸﴾

ووايه (اى محمده!) هغو کسانو ته چه کافران شوي دي، که واوړي «بس

کړی له کفره» نو وبه ښېښلی شي دوی ته هغه بدی چه په تحقیق پخوا تیری شوی وی، او که بیا وګرځی (کلک شي په کفر او جنګ) نو په تحقیق تیره شوی ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانیو «په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو».

تفسیر: یعنی که اوس هم له کفره او طغیانه او د اسلام له عداوته لاس واخلی، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت اختیار کړی، نو ړومبی د کفر په حالت کښی څه ګناه او معاصی چه دوی کړی وی، هغه ګردی (تولی) ورمعافیږی. الاسلام یهدم ماکان قبله. هو! حقوق العباد به نه ورمعافیږی، ځکه چه د هغو مسئله خو بیله ده. او که بیا عود وکړی قتل او عداوت او کفر او معصیت ته نو په تحقیق تیره شوی ده لاره عادت د الله په حق د پخوانیو کښی یعنی څرنګه چه د پخوانیو رسولانو علیهم السلام له تکذیبه او عداوته خلق تباه شوی دی، په دوی به هم تباهی راځی. یا دا مطلب دی لکه چه په بدر کښی د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړی شوه، دوی ته به هم سزا ورکړی شي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

او وجنګیږئ (ای مؤمنانو!) له دغو «کفارو» سره تر هغه پوری چه نشي پاتی فتنه «فساد په ځمکه کښی» او شي دین «حکم» تول خاص الله لره (او نور تول باطله ادیان ورک شي) نو که واوړی دوی «له کفره او اسلام راوړی» نو بیشکه الله پر هغو عملونو چه دوی ئی کوی ښه لیدونکی (بینا دانا) دی. او که مخ وګرځوی دوی «له ایمانه» نو پوه شئ «ای مؤمنانو!» چه بیشکه الله مولیٰ «بادار ساتونکی» ستاسی دی (الله) ښه مولیٰ «او نیک بادار حامی او ساتونکی» دی او «الله نیک» او ښه مددګار دی.

تفسیر: یعنی تر هغه پوری له کفارو سره وجنګیږئ چه په ځمکه کښی فتنه او فساد پاتی نشی، او د کافرانو زور پاتی نشی چه له ایمانه خلق منع کړی یا د حق دین له محو کولو څخه

مسلمانان وویرېږي چه که اظهار ئې وکړو وبه وژلي شو لکه چه تاریخ شاهد دی څه وخت چه غلبه او قوت د کفارو په لاس ورته، نو د مسلمانانو ایمان او مذهب به په خطر کښې لویده، د «هسپانیې (اسپین)» مثال دنیا ته څرګند (ښکاره) دی چه وروسته له دی نه چه قوت او قدرت د مشرکانو په لاس ورغی، دوی په څه ډول (طریقه) د(هسپانیې) مسلمانان تباه یا مرتدان کړل، په هر حال د «جهاد» او قتال ړومبنی مقصد هم دا دی چه د اسلام اهل دی مامون او مطمئن وی او د الله تعالیٰ عبادت په ښه شان سره وکړی شي. او د ایمان او توحید دولت د کفارو له لاسونو محفوظ شي او د اسلام کلمه علیاء او لوړه شي او اسلامی بیرغ مرتفع او لوړ شي لکه چه د(فتنه) هم دغه تفسیر د احادیثو په کتابونو کښې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین څخه هم منقول دی».

﴿ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ﴾ او جهاد وکړئ څو شي دین او حکم ټول خاص الله لره او نور باطل ادیان ورک شي) دا د جهاد وروستني مقصد دی چه د کفر شوکت پاتی نشي او یوازی د الله تعالیٰ حکم جاری وی او د اسلام حق دین پر ګردو (ټولو) ادیانو غالب شي. ﴿ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ﴾ اعم له دی نه چه د نورو ادیانو په موجودیت کښې وی. لکه چه د راشده ؤ خلفاؤ په وخت کښې شوی ؤ. یا ګرد (ټول) باطله مذاهب له منځه ورک کړی، لکه چه د مسیح علیه السلام له نزول څخه وروسته کیږي. په هر حال دغه آیت د دی خبری واضح دلیل دی چه جهاد او قتال عام له دی نه چه تعرضی وی که دفاعی مسلمانانو له پاره تر هغه وخته پوری مشروع دی تر څو چه دغه دواړه عالی مقصدونه پوره شوی نه وی، ځکه د حضرت نبوی صلی الله علیه وسلم په حدیث کښې راغلی دی «الجهاد ماض الی یوم القیامة» حاصل «د جهاد احکام او شرائط او نور تفصیلات دی په فقهی کتابونو کښې وکتل شي!».

﴿ فَإِنِ انْتَهَوْا ﴾ الآیة - نو که واوړی دوی له کفره او اسلام راوړی نو بیشکه الله پر هغو عملونو چه دوی ئې کوی ښه لیدونکی بینا دانا دی.» یعنی له هغو سره چه په ښکاره ډول (طریقه) له کفره او شرارته بیرته وګرځی قتل نشته. د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دی الله تعالیٰ ته وروسپارل شي! هر ډول (طریقه) عمل او کار چه دوی وکړی، هغه د پاک الله له علمه نه پټیږي او تل ورته معلوم دی. مسلمان یواځی له ظاهری حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی. وفی الحدیث «**امرت ان اقاتل الناس حتیٰ یقولوا لا اله الا الله، فاذا قالوها عصموا منی دماءهم واموالهم الا بحقها، وحسابهم علی الله عز وجل**» - زه ماموریم په دی چه جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چه ووائی دوی کلمه د **لا اله الا الله** نو کله چه وویله دوی دا کلمه نو وئی ساتلی ځما نه وینی خپلی «چه نه به وژل کیږي» او مالونه خپل مګر په حق سره «چه قصاص دی» او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عزوجل ته (که ئې ښې یا ئې نه ښې).

﴿ وَإِن تَوَلَّوْا ﴾ الآیة - او که مخ وګرځوی دوی له ایمانه نو پوه شئ تاسی چه بیشکه الله مولیٰ، بادار، حامی او ساتونکی ستاسی دی الله ښه مولیٰ نیک بادار ساتونکی دی او الله نیک او ښه مددګار دی.» یعنی مسلمانانو ته ښائی چه د الله تعالیٰ په مرسته (مدد) او حمایت باندی

اطمینان او اعتماد ولری! او جهاد وکړی! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دی له سره ونه ویرېږی! لکه چه د بدر په غزا کښې ئې ولیدل، چه الله تعالیٰ د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد)، حمایت او امداد وفرمایه! **(علمنا ان الله مولیٰنا نعم المولیٰ ونعم النصیر.)**

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

او پوه شئ «ای مسلمانانو!» بیشکه هر هغه شی چه په غنیمت واخیست تاسی «له کفارو په غلبې سره» له یوه شی نه نو بیشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کښې) او (دغه خمس ثابت دی) له پاره د رسول (د الله) او له پاره د خپلوانو (د رسول الله) او (له پاره د) یتیمانو او (له پاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (له پاره د) مسافرانو «او پاتی څلور برخی دی له پاره د غازیانو او صبر وکړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو!» که ایمان لرئ په الله او په هغو «آیتونو یا ملایکو یا نصرت» چه نازل کړی دی مونږ پر بنده خپل په ورځ د فیصلی کښې (د حق له باطل څخه چه د (بدر ورځ وه) هغه ورځ چه سره مخامخ شولی دواړه جمعی (ډلی)؛ او الله پر هر شی باندی (چه اراده وفرمائی) ښه قادر دی (چه څینی ئی غلبه د لږو پر ډیرو ده).

تفسیر: د دی سورت په ابتداء کښی ئی فرمایلی و ﴿ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصیل کوی چه هغه د غنیمت مال چه د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشی د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالیٰ نیاز دی چه هغه رسول الله د پاک خدای د نائب (بمعنی رسول) په حیثیت وصولوی، او دی ئی پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شی:

«۱»: په خپل ځان باندی.

«۲»: پر خپلو خپلوانو باندی چه بنی هاشم او بنی المطلب دی چه له پخوا راهیسی دوی د الله تعالیٰ په لاره کښی کار او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نصرت او امداد ئی کړی دی. او د اسلام له خاطره یا یوازی د قرابت او خپلوی له وجی له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ئی مرستی (مدد) کړی دی. او د زکوة او د نورو صدقاتو اخیستل پر دوی باندی حرام شوی دی.

«۳»: پر یتیمانو پلار مړیو باندی.

«٤»: پر محتاجانو مسلمانانو باندی.

«٥»: پر مسافرانو باندی بیا هغه نور څلور برخی غنیمت چه پاتی کیږی پر غازیانو باندی

تقسیم کیږی سور ته (سوا) دوی برخی او پلی (پیاده) ته یوه برخه ورکوله کیږی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفات څخه وروسته د خمس د دغو پنځو مصارفو څخه زمونږ حنفیانو په نزد یوازی یتیمان، محتاجان او مسافران چه ګرد (تول) سره دری کیږی پاتی دی. ځکه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وفات څخه وروسته د دوی د ذات مصارف نه دی پاتی او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اهل القرابت هغه برخه پاتی شوه چه دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د پخوانی نصرت او امداد په بناء ورکوله کیده. هو! د مساکینو او محتاجانو له هغو برخو څخه چه دوی ته مقرری دی د رسول الله مبارک مساکین او اهل الحاجت خپلوان ښائی مقدم وګڼل شی، د ځینو علماؤ په نزد د رسول الله صلی الله علیه وسلم له رحلت څخه وروسته د امیر المؤمنین د مصارفو له پاره ښائی چه خمس الخمس ورکړ شی. والله اعلم په ځینو روایتونو کښی راغلی دی کله چه له غنیمت څخه خمس د الله تعالیٰ د نامه پنځمه برخه ایستله کیده نو نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم اول په هغه کښی څه برخه د بیت الله کعبی شریفی له پاره بیلوله. ځینو فقهاؤ لیکلی دی چه په هغو ځایونو کښی چه له کعبی شریفی څخه لری وی، څه برخه دی د مساجدو له پاره هم بیله شی!. له ﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ د فیصلی له ورځی څخه مراد یوم البدر دی چه په هغه کښی د حق او باطل ښکاره فیصله وشوه په دغه ورځ کښی حق تعالیٰ خپل دیر کامل بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد یی ورولیږه او د سکون او اطمینان کیفیت ئی نازل وفرمایه. نو هغه کسان چه پر الله تعالیٰ او د الله تعالیٰ پر غیبی تائیداتو ایمان لری، نو پر دوی باندی له غنائمو څنی د الله تعالیٰ پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ایستل دومره دروند نه ښکاری. ﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ او الله پر هر شی باندی چه اراده ئی وفرمائی ښه قادر دی چه ځینی ئی غالبول د لږو دی پر ډیرو باندی» یعنی لکه چه الله تعالیٰ په هغه ورځ کښی تاسی مظفر او منصور ګرځولی یئ هم دا اوس او په راتلونکی زمانه او په هر وخت کښی ښه قادر دی چه تاسی ته غلبه او فتوحات عنایت وفرمائی.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

«یاد کړئ ای مسلمانانو» هغه وخت چه وئ تاسی په څنډی (غاړی) د

«کندی» نژدی «مدینی ته» او وو دغه «کفار» په څنډی «د کندی هسی څنډه (غاړه) چه» لری «وه له مدینی نه» حال دا چه سواره «قافله» ښکته وو له تاسی؛ او که یو تر بله وعده کړی وی تاسی (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسی په دغه وعده کښی ولیکن «بی له وعدی جمع کړئ تاسی الله» دپاره د دی چه پوره کړی الله هغه کار چه ؤ مقرر شوی (په ازلی علم د ده کښی چه نصرت د احباؤ او ذلت د اعداؤ دی) لپاره د دی چه هلاک شی هغه څوک چه له شان ئی هلاک وی پس له قیامه د حجت روښان څخه او ژوندی پاتی شی هغه څوک چه له شان ئی ژوندون وی پس له قیامه د روښانه حجت؛ او بیشکه الله خامخا ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو) ښه عالم دی «په تولو احوالو».

تفسیر: له نژدی څنډی (غاړی) څخه مراد د جنګ د میدان هغه جانب دی چه مدینی طیبی ته قریب ؤ هم داسی له لری څنډی(غاړی) څخه مقصد هغه طرف دی چه له مدینی منوری څخه لری ؤ، یعنی د ابوسفیان تجارتی قافله مخ په ځوړی (خکته) د سمندر په څنډه څنډه (غاړه غاړه) کښی تلله، د قافلی او مسلمانانو په منځ کښی د قریشو فوځ حائل شوی ؤ. «او که یو تربله مو وعده کړی وی د جنګ نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسی په دغه وعده کښی» یعنی که فریقین له پخوا څخه د جنګیدلو له پاره کوم وخت او نیته مقرروال غوښتل، نو ممکن ؤ چه په هغه کښی څه اختلاف واقع کیده یا د وعدی د رسیدلو په وخت کښی به ئی یوه دله وراندی وروسته کوله، ځکه چه له یوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهری اسلحی او سامان څخه ویره کښی وو. او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانیت او الله پرستی او زړور توب ځنی ویریدل نو دواړو ته د جنګ په ذمه واری اخیستلو او د هغه په شرکت کولو کښی تردد او تقاعد پیښیدی شو، (ولیکن بی له وعدی سره جمع کړئ تاسی الله دپاره د دی چه پوره کړی الله هغه کار چه ؤ مقرر شوی په ازلی علم د ده کښی چه نصرت د احباؤ او ذلت د اعداؤ دی له پاره د دی چه هلاک شی هغه څوک چه له شان ئی هلاک وی پس له قیام د روښان حجت څخه او ژوندی پاتی شی هغه څوک چه له شان ئی ژوندون وی پس له قیام د روښانه حجت) یعنی قریش د خپلی قافلی د مدد له پاره او تاسی پر قافلی باندی د حملی کولو له پاره راغلی وئ قافله تیره شوه او دواړه فوځونه د یوه میدان پر دوو څنډو (غاړه) باندی سره ونښتل، حال دا چه یو د بل له حال څخه نه ؤ خبر دغه د الله تعالیٰ تدبیر ؤ که تاسی قصداً ورتلئ نو داسی په مناسب وخت به پر دوی نه رسیدی، او د دغی فتحی څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم صداقت ورښکاره شو۔ هغه چه مره شول هم په یقین سره پوهیدلی مره شول، او هغه چه ژوندی پاتی شول هغوی هم حق په ښه دول (طریقه) سره وپیژند او وپوهیدل چه د الله تعالیٰ الزام پوره شو. کذافی الموضح. او ممکن دی له مړکیدلو او ژوندی پاتی کیدلو څخه کفر او ایمان مراد وی ـ یعنی

اوس څوک چه ایمان راوړی ـ او هغه چه په کفر همغسی ټینګ پاتی شی، د دواړو ایمان او کفر د حق له ښکاره کیدو څخه وروسته دی. ﴿ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ او بیشکه چه الله ښه اوریدونکی د ګردو (ټولو) اقوالو، ښه عالم دی په ټولو احوالو) یعنی الله تعالیٰ د کمزورو مظلومانو فریاد اوریدونکی دی، او دغه خبره هم ورته ښه ورمعلومه ده چه په کومه طریقه سره د دوی امداد وکړی شی وګورئ په بدر کښی د مسلمانانو فریاد ئی څرنګه واوریده؟ او په څه ډول (طریقه) سره ئی مدد او مرسته (امداد) وکړه؟.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

(یاد کړه) هغه وخت چه وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کښی لږ؛ (چه اصحاب پری خبر کړی، او دوی پری ډاډه شی او برابر پری ورشی) او که ښوولی وی «الله» تاته «ای محمده!» دوی ډیر (او بیا تا ویلی وی اصحابو ته) نو خامخا بی زړه شوی به وی تاسی (ای اصحابو) او خامخا جګړی به مو کولی په کار کښی «د جنګ چه تری په څنګ شوو یا ورسره جنګ وکړو» ولیکن الله سلامت وساتلئ «تاسی له بی زړه توب او نزاع» بیشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چه په زړونو کښی دی.

تفسیر: یعنی مسلمانانو ته ښائی چه د الله تعالیٰ پر مدد ـ حمایت او مرسته (امداد) اعتماد ولری، او جهاد وکړی. او د کفارو له کثرت، سامان او وسلو څخنی ونه ویریږی ـ لکه چه د بدر په غزا کښی مو ولیدل چه الله تعالیٰ له مسلمانانو سره څومره ښه امداد او معاونت وکړ.
﴿ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا ﴾ او که ښوولی وی الله تاته دغه کفار ډیر) یعنی که تاسی دوی زیات ګڼلی وی ځینو به د جنګیدلو همت کاوه ـ او ځینو به نه کاوه او داسی اختلاف به واقع کیده او په کار کښی به خلل او بی انتظامی پیدا کیده ـ الله تعالیٰ رسول الله مبارک ته په خوب کښی لږ تعداد وروښود، او له ویری او بی زړه توب څخه ئی وژغورلی (وساتلئ) هغه ښه پوهیږی چه له کوم شی څخنی په زړونو کښی همت او شجاعت پیدا کیږی؟ او له کومی خبری څخنی بی زړه توب او ویره پیدا کیږی؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ

فِىٓ اَعۡيُنِهِمۡ لِيَقۡضِىَ اللّٰهُ اَمۡرًا كَانَ مَفۡعُوۡلًا ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرۡجَعُ الۡاُمُوۡرُ ﴿۴۴﴾

او (ياد كړئ) كله چه وښوول تاسي ته «الله» هغه «دښمنان ستاسي» په هغه وخت كښې چه سره مخامخ شوئ په ستركو ستاسي كښې لږ او لږ ښكاره كړئ تاسي (الله) په ستركو د دښمنانو كښې دپاره د دې چه وكړي ته هغه كار چه ؤ مقرر كړې شوی «په ازلي علم د الله كښې» چه وكړې شي «چه هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د كفارو دی» او خاص الله ته بيرته كرځولې شي تول كارونه.

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په خوب كښې د كفارو شمير تر نظر لږ راغلى ؤ او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت كښې لږ ښكاريده څو په جرأت، زړورتيا او ميرانى (بهادرئ) وجنګيږي. د رسول الله صلى الله عليه وسلم خوب نشي غلط كيدی ځكه چه په دوی كښې كافر پاتي كيدونكي سړی ډير لږ ؤ، زياتره هغه كسان وو چه وروسته بيا مسلمانان شول او د خوب تعبير هم داسي كيدی شي چه د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبيت اظهار وی ـ باقي د كفارو په نظر كښې چه د مسلمانانو تعداد لږ ښكاريده نو هغوی واقعاً لږ وو ـ دا د هغه وخت واقعه ده، كله چه دواړه فوځونه سره مخامخ شول ـ بيا كله چه مسلمانانو په ميرانه (بهادری) سره په حملو شروع وكړه، او د پرښتو د لښكر مرسته (مدد) وررورسيده، په دغه وخت كښې د مسلمانانو فوځ د كفارو په ستركو كښې د دوی په نسبت يو په دوه ښكاريده ﴿ وَاُخۡرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوۡنَهُمۡ مِّثۡلَيۡهِمۡ رَاۡىَ الۡعَيۡنِ ﴾ (۳) جزء د آل عمران (۱۳) آيت (۲) ركوع».

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِذَا لَقِيۡتُمۡ فِئَةً فَاثۡبُتُوۡا وَاذۡكُرُوا اللّٰهَ كَثِيۡرًا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُوۡنَ ﴿۴۵﴾

ای هغو كسانو چه ايمان ئی راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) كله چه مخامخ شئ كوم فوځ «د دښمن» سره (چه جنګ درسره كوی) نو ثابت قدم اوسئ تاسي (او مه تری تښتئ) او يادوئ تاسي الله ډير (په خوله او زړه) ښائی چه تاسي په مراد ورسيږئ (په بری سره پر دښمن د ذكر په بركت).

تفسير: په دې كښې لمونځ، دعا، تكبير او نور هر قسم ذكر الله شامل دی د الله د ذكر تاثير دا دی چه د ذاكر زړه وربانډی قوی او داده كيږي، چه دغه دادګيرنی ته په جهاد كښې له هر

شي څخه زيات ضرورت شته د اصحابو کرامو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین له کردو (تولو) څخه لويه وسله هم دغه دادينه وه! ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴾ (۱۳ جزء د «رعد» ٤ رکوع «۲۸» آيت)

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسی د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کښی) پس بی زړه به شئ تاسی او لاړ به شی باد «د نصرت او قوت او د دولت» ستاسی او صبر کوئ (په قتال او سختيو)، بیشکه الله له صابرانو سره دی «په جنګ کښی په نصرت او حفاظت»

تفسير: يعني ورک به شي زور او قوت ستاسی، او د بری او مرستی (مدد) باد به مو لاړ شی، اقبال او رعب به مو کمیږی، او له بد رعبی څخه به وروسته فتح او ظفر څرنګه حاصلولی شئ؟ هغه تکليفونه او سختی چه د جهاد په وخت کښی وړاندې کيږی هغه په صبر او استقامت سره وګالئ (برداشت کړئ)! او همت او ميړانه (بهادری) له لاسه مه باسئ متل دی چه (د ميړونو (خاوندانو) مل الله دی). «څوک چه لری مله څه پروا کوی له غله» په دغه آيت کښی مسلمانانو ته ښوولی شوی دی چه د بری کلی ګانی (چابيانی) کوم کوم شيان دی؟ يواځی په دولت، لښکر، جبه خانی، لوازمو او تجهيزاتو سره فتح بری او نصرت نه حاصليږی؛ بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه داد د الله تعالیٰ او د رسول الله په ياد او د دوی د خليفه ګانو په اطاعت او فرمان برداری د يو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځی، په دغه موقع کښی می زړه بی اختياره وغوښتل چه د اصحاب الکرامو رضی الله عنهم په نسبت د «ابن کثير» څو الفاظ نقل کړم چه د اخلاص او ايمان له انتهائی عمق څخه وتلی دی «وقد كان للصحابة رضی الله عنهم فی باب الشجاعة والائتمار بما امرهم الله ورسوله به وامتثال ما ارشدهم اليه ما لم يكن لاحد من الامم والقرون قبلهم ولا يكون لاحد ممن بعدهم فانهم ببركة الرسول صلی الله عليه وسلم وطاعته فيما امرهم فتحوا القلوب والاقاليم شرقاً وغرباً فی المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة الی جيوش سائر الاقاليم من الروم والفرس والترک والصقالية والبربر والحبوش واصناف السودان والقبط وطوائف بنی آدم قهروا الجميع حتیٰ علت كلمة الله وظهر دينه علیٰ سائر الاديان وامتدت الممالک الاسلامية فی مشارق الارض ومغاربها فی اقل من ثلاثين سنة فرضی الله عنهم وارضاهم اجمعين وحشرنا فی زمرتهم انه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کیږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چه رآووتل له کورونو خپلو دپاره د فخر او ښودنی خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او آړوی دوی (خلق) له لاری د الله څخه او الله پر هغو کارونو چه کوی ئی دوی محیط (چاپیر دی علم او قدرت د ده نو جزا به پری ورکړی).

تفسیر: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او دولونو او نغارو په ډیر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی ؤ چه مسلمانان ووېرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندی هم د مشرکانو ویره او اثر ولوېږي، په لاره کښی د ابو سفیان پیغام وررسید چه «قافلی له سختی خطری څخه نجات ومونده او درغله اوس تاسی هم د مکی په لوری بیرته ستانه (واپس) شئ!» ابوجهل په انتهائی غرور سره وویل چه مونږ به هلته بیرته لاړ شو چه د بدر پر چینو او رنو اوبو باندی ورسیږو او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګانی او نغمی ویونکی ښځی د خوښی او بری سندری ووائی او په زړه پوری اتڼونه پری واچوو، شرابونه وڅښو او ښه سیلونه او مزی وکړو او تر دری شپو او ورځو پوری اوښان حلال کړو. او عربی قبائلو ته ښه میلمستیا ورکړو او داسی ښی چرچی وکړو چه دغه ورځ د عربو په منځ کښی د همیشه دپاره یادګار پاتی وی او په آینده کښی د دغو لړو او کمزورو مسلمانانو حوصله بیخی ماته شی، چه بیا له سره زمونږ د مقابلی جرائت او زړورتوب ونشی کړی، دی له دی څخه څه خبر ؤ چه هغه امیدونه او هیلی (طمعی) چه کوی او هغه تجویزونه چه ابو جهل ورته چرتونه او فکرونه وهل، هغه ګرد (تول) د الله تعالیٰ په قبضه او اختیار کښی دی چه پر مخ ئی بوځی یا ئی مهمل او بی اثره وګرځوی، بلکه که اراده وفرمائی دغه ګردی (تولی) معاملی او چاری به بالعکس او چپه کړی، لکه چه هم داسی هم وشو. د بدر د اوبو او د شرابو د جام په ځای دوی د خپلو وینو د کندول په سر اړولو باندی مجبور شول ـ د سرور او نشاط محافل ئی جوړ نه کړی شول خو د هغه په ځای د نوحی او ماتم او ویر او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکی معظمی پوری وتړل شول ـ همغه مال چه دوی د تفاخر، تظاهر او ښودنی لپاره لګاوه د مسلمانانو د غنیمت نمری او لقمه شوه د ایمان او توحید د دائمی غلبی د تاداو (بنیاد) تیږه (ګټه) د بدر په ډګر او میدان ودروله شوه ګواکی په دی دول (طریقه) سره په دغی وړوکی ځمکی کښی الله تعالیٰ د تولی نړی د ګردو (تولو) ملتونو او اقوامو د قسمتونو فیصله وفرمایله ـ په هر حال په دغه آیت کښی ئی مسلمانانو ته خبر ورکړی چه جهاد یوائځی د وژلو او وینو تویولو د هنګامی نوم نه دی، بلکه عظیم الشان عبادت

دی، په عبادت کښې هر څوک چه ریا یا ښودنې وکړی، نو هغه نه قبلیږی، لهٰذا تاسی په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کښې کفارو پسې مه دروميږئ!

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّى جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَآءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكُمْ إِنِّىٓ أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّىٓ أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۴۸﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چه ښایسته کړی وو دغو (کفارو) ته شیطان عملونه د دوی او وی ویل چه نشته هیڅ غالب پر تاسی نن ورځ له خلقو او بیشکه زه ساتونکی یم ستاسی، نو کله چه سره ولیدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) بیرته ئی منډی کړی په پوندو خپلو «یعنی وتښتیده» او وئی ویل بیشکه زه بیزار یمه له (ساتنی) ستاسی او بیشکه زه وینم هغه (فوځ د ملائکو چه راغلی په معاونت د مؤمنانو) چه نه ئی وینئ تاسی بیشکه زه ویریږم له الله او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسیر: قریش پر خپل جمعیت او قوت مغرور وو ـ لیکن د دوی جنګ او جنجال ډیر ځلی له (بنی کنانه) سره پیښیده نو اوس هم د دوی په زړونو کښې داسی یوه خطره پیدا شوی وه ـ نه چه «بنی کنانه» زمونږ د دغه بری په لاره کښې څه مشکلات پیدا کړی ـ دلته سم د لاسه شیطان د دوی د شا تپولو او همت زیاتولو له پاره د(کنانه) د لوی سردار «سراقه بن مالک» په صورت د خپلو ذریاتو له فوجه سره یو ځای ورښکاره شو او ابوجهل او نورو مشرکانو ته ئی اطمینان ورکړ چه مونږ ګرد (تول) ستاسی د مرستی (مدد) او حمایت له پاره راغلی یو، او د (کنانه) له طرفه بیخی بی غمه اوسئ مونږ له تاسی سره یو. کله چه په بدر کښې د زور او قوت مسابقې شروع شوی او د شیطان په نظر کښې حضرت جبرئیل علیه السلام او نوری پرښتی راغللی، نو د ابوجهل له لاسه یی خپل لاس وښکل او ژر په خپلو پوندو بیرته وګرځید ـ او ابوجهل ورغږ کړ «ای سراقه! د جنګ او جګړی په دغه شدت کښې په چل او فریب سره چیری تښتی راځه بیرته راوګرځه او لښکر مه بی زړه کوه!» سراقه وویل «زه ستاسی سره نشم پاتی کیدی ـ زه هغه شیان وینم چه تاسی ئی نه شئ لیدی یعنی (پرښتی) د الله تعالیٰ (یعنی د دی حزب الله) له ویری څخه می زړه ریږدی (ریږی) او اندامونه می لرزیږی ـ اوس په ما کښې د دریدلو قوت نشته ـ زه

داریږم چه په کوم سخت عذاب او آفت کښې اخته نشم.» قتاده رحمة الله علیه وائی چه دغه ملعون دروغ وویل د ده په زړه کښې د الله تعالیٰ ویره نه وه ـ هو! هغه پوهیده چه اوس د قریشو لښکرې د هلاکت په کنده کښې لویدلې دي، او هیڅ یو قوي دوی نشي ژغورلی(ساتلی) ـ دا د هغه قدیمي عادت دی چه خپلو پیروانو ته کږې لارې ښیي او دوی غولوي ـ کله چه هغوی د هلاکت په کنده کښې وښویوي نو دلته خپله پښه بیرته راکاږي چه سم له هغه سره ئې دلته هم داسې وکړل ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (۵ جزء د النساء «۱۲۰» آیت ۱۸ رکوع ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۲۸ جزء د الحشر ۱٦ آیت ۲ رکوع) ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم سورت «۲۲» آیت ٤ رکوع

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

(یاد کړئ!) هغه وخت چه ویل منافقانو (د مدینې) او هغو کسانو چه په زړونو د دوی کښې مرض ؤ (د اعتقاد ضعف) چه مغرور کړي دي دغو مؤمنانو لره دین د دوی (چه سره د لږوالي او بې اسبابۍ پر ډیرو وسلو لرونکو ورځي؛ وفرمایل الله په ځواب د دوی کښې) او هر څوک چه توکل وکړي په الله نو (غالبیږي ځکه چه) بیشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د مسلمانانو لږ جمعیت او د لوازمو او تجهیزاتو لږوالي او عمومي فقر او مسکنت، او له هغه سره د داسې زړورتوب او شجاعت له لیدلو څخه منافقینو او ضعیف القلبو کلمه لوستونکو به ویل چه دغه مسلمانان په خپل خیال پخپل دین او حقانیت باندې داسې مغرور دي، چه د مرګ خولې ته ځان ورکوي الله تعالیٰ د دوی په ځواب کښې داسې فرمائي، چه دغه غرور نه بلکه توکل دی، هغه څوک چه د الله تعالیٰ په زبردست قوت او قدرت باندې اعتماد او یقین لري او پوهیږي هر هغه شی چه د ده له جانبه کیږي، عین حکمت او ثواب دی. نو دی د حق په معامله کښې هم داسې زړور او شجاع وي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که ووینی (ای محمده!) هغه وخت چه قبض د روح کوی د هغو کسانو چه کافران شوی دی پرښتی (د عزرائیل مددګاران) په دی حال کښی چه وهی به مخونه د دوی او شاګانی د دوی، او (وائی به ورته) وڅکئ تاسی عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګوری یو له شرمه ډک حال).

تفسیر: یعنی پرښتی د ځنکدن د عذاب په وخت کښی دوی ته وائی چه اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ. ډیرو مفسرینو دا هم د بدر په واقعه کښی داخل کړی دی یعنی په هغه وخت کښی هر هغه کافر چه وژل کیده، نو له هغه سره پرښتو هم داسی معامله کوله. مګر د آیت الفاظ ګردو (تولو) کفارو ته عام دی. نو ځکه دغه راجح معلومیږی چه دغه واقعه به په عالم برزخ کښی وی، نو د دی تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسی وی چه په دنیا کښی د دغو کفارو حال داسی شو، او په برزخ کښی به داسی کیږی نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وویل شی چه هغه به څرنګه مدهش وی.

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذیب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چه وړاندی لیږلی ؤ لاسونو ستاسی او بیشکه الله نه دی هیڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چه بی ګناه ئی په عذاب کړی).

تفسیر: دغه ګرد (تول) ستاسی د اعمالو نتیجه او سزا ده، که نه د الله تعالیٰ له لوری د ظلم او تیری هیڅ یوه معامله کیدونکی نه ده ـ او «ظلام» ئی ځکه وفرمایه چه که معاذ الله د هغه د لوری د یوی ذری سره په اندازه د ظلم امکان وی نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه وی بلکه ظلام به وی ځکه چه د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښائی چه کامل وی. اوس الله تعالیٰ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د تسلی له پاره فرمائی چه د قریشو حال ستا سره داسی دی

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۵۲﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسٰی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چه وو په خوا له دوی نه (له انبیاؤ خپلو سره؛ هغه عادت دا ؤ) چه کافران شوی ؤ په آیتونو د الله نو نیولی ؤ دوی لره الله په گناهونو د دوی بیشکه الله قوی (زورور) دی ډیر سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنی له پخوا راهیسی هم دغه دستور پاتی دی. کله چه خلق د آیت الله تکذیب یا له هغه څخه انکار وکړی ـ یا له انبیاؤ سره په جنګ کولو کښی تینګار (ضد) ښکاره کړی، نو الله تعالیٰ دوی په یوه نه یوه عذاب اخته کوی.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۵۳﴾

دغه (تعذیب) په سبب د دی دی چه په تحقیق الله نه دی بدلوونکی د(هغه) نعمت چه انعام کړی ئی وی پر یوه قوم باندی تر هغه پوری چه بدل (نه) کړی دوی هغه حال چه په نفسونو د دوی کښی دی او بیشکه الله ښه اوریدونکی (د ګردو (تولو) اقوالو ښه عالم دی (په تولو احوالو).

تفسیر: یعنی کله چه خلق په خپلو بی اعتدالیو او غلط کاریو خپله فطری نیکه قوه او استعداد بدلوی، او د الله تعالیٰ وربښلی داخلی او خارجی نعمتونه د الله تعالیٰ په وربښوولی کار کښی په ښه موقع او ښه صورت نه لګوی بلکه بالعکس ئی د ده په مخالفت کښی صرفوی، نو الله تعالیٰ هم خپل هغه ورکړی نعمتونه تری بیرته آخلی ـ او د انعام حال په انتقام سره بدلوی. الله تعالیٰ د بندګانو ګردی (تولی) خبری آوری او د دوی په ګردو (تولو) احوالو باندی پوهیږی او هیڅ یو شی له ده څخنی پټ نه دی ـ لهٰذا هر چا سره چه هره معامله وکړی هغه به بیخی سمه او پر خپل ځای وی. حضرت شاه صاحب لیکی «تر هغه پوری چه نیت او اعتقاد بدل نشی؛ نو د الله تعالیٰ ورعطا شوی نعمتونه بیرته نه اخیستل کیږی» ـ ګواکی له «ما بانفسهم» څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی لکه چه له ترجمی څخه ظاهریږی والله اعلم.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵۴﴾

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی «له الله سره» او «لکه حال» د هغو کسانو دی چه پخوا له دوی نه وو؛ (او هغه عادت دا ؤ) چه نسبت د دروغو ئی کړی ؤ په آیتونو د رب خپل نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د گناهونو د دوی او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) تول وو ظالمان.

تفسیر: فرعونیان او له دوی څخه پخوانی اقوام ئی د دوی د جرائمو په بدل کښی هلاک کړل او په خاصه توګه (طریقه) ئی د فرعونیانو جاله ډوبه کړه ـ دا ګرد (تول) په هغه وخت کښی وشول کله چه دوی له الله تعالیٰ څخه باغیان شول، او شرارت ئی د خپلو ځانونو له پاره غوره ـ او پر خپلو ځانونو ئی ظلم وکړ، که نه الله تعالیٰ هیڅ یوه مخلوق سره څه ذاتی عداوت نه لری.

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۵﴾ اَلَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۶﴾

بیشکه بدتر د خوځیدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دی چه کافران شوی دی نو دوی ایمان نه راوړی. هغه کسان چه معاهده ترلی وه تا له دوی سره بیا ماتوی دوی عهد خپل په هر کرت کښی او دوی نه ویریږی (له دی عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چه لکه ابوجهل ـ نضر ـ عتبه او کعب د اشرف ځوی د تل لپاره کفر او بی ایمانی غوره کړی ـ او له انجامه بالکل بی خوفه شوی دی او هغه کسان چه (لکه بنی قریظه) په غداری او بدعهدی سره معتاد شوی دی، دوی د الله تعالیٰ په نزد دیر بد حیوانان دی. د فرعون حال په بد عهدی او غداری کښی هم داسی ؤ ﴿ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ بٰلِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ ﴾ (۹ جزء د

الاعراف ۱۳٤ او ۱۳۵ آیت ۱٦ رکوع) او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې د «بنی قریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت ؤ چه له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به ئی عهد کاوه چه مونږ د مکی معظمی له مشرکانو سره مرستی (مدد) نه کوو. بیا به ئی له دوی سره مرسته (مدد) کوله او ویل به ئی چه عهد مو په یاد نه ؤ۔ هر کرت به ئی هم داسی کول ۔ وروسته دا راښیی چه له داسی غدارانو سره څرنګه ښائی چه معامله وکړه شی.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

نو که ومومی ته (ای محمده!) دوی په جنګ کښې پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چه وروسته له دوی نه دی (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دی چه دغه وروستنی خلق عبرت واخلی. او که ویریږی (ای محمده!) له کوم قوم (چه وعده ئې کړی ده له تا سره) د خیانت نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسی ډول (طریقه) چه شئ تاسی او هغوی سره) برابر؛ بیشکه الله نه خوښوی خیانت کوونکی.

تفسیر: یعنی که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدی تر شا وغورځوی او ستاسی په مقابل کښې د جنګ میدان ته راشی، نو دوی ته داسی سخته سزا ورکړئ او په قتل او جرح او نورو سره ئی داسی وترهوئ چه د هغی له لیدلو څخه د دوی هغه بیرته وروسته پاتی شوی ملګری یا له دوی نه وروسته راتلونکی نسلونه هم عبرت واخلی او د عهد ماتولو جرائت ونشی کړی که یوه قوم ښکاره خیانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه چه دوی عهد ماتولو ته تیار دی، نو تاسی ته هم اجازه شته چه د مصلحت په تقدیر د دوی عهد بیرته ورکړئ او د معاهدی د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ! او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رویه وکړئ چه د دواړو دلو په زړونو کښې د پخوانیو معاهداتو په نسبت هیڅ یو شک او اشتباه پاتی نشی او دواړه په مساویانه دول (طریقه) سره خبردار او بیدار او هوښیار اوسی، او د خپلو ځانونو په تیاری او حفاظت کښې مشغول اوسی او ستاسی له جانبه څه غلا او خیانت ونشی او ګردی (تولی) معاملی سره ښکاره او صافی وی. الله تعالیٰ خیانت اګر که له کفارو سره هم وی نه خوښوی په سننو کښې روایت دی چه امیر معاویه رضی الله تعالیٰ عنه له «روم» سره میعادی

معاهده درلوده (لرله) د دغه میعاد په منځ کښې امیر معاویه رضی الله تعالیٰ عنه له خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوری د پرمختګ امر وکړ، مقصد ئې داسې ؤ چه اسلامي فوځ دې د رومیانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تیار اوسي، چه د معاهدې د نیټې د تیریدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پیل (ابتدا) وکړي، څه وخت چه دغه کار جاري ؤ، یو سپین ږیری په داسې حال کښې چه په آس سور ؤ راغی چه داسې ئې ویل «الله اکبر الله اکبر! وفاءاً لا غدراً!» یعنی عهد پوره کړئ او عهد مه ماتوئ! رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دی کله چه کوم قوم سره معاهده ولرئ نو هیڅ یوه غوټه دې ونه پرانستله شي! او نه دې وتړله شي - تر هغه پورې چه د معاهدې نیټه پوره شي یا مقابلي ډلې ته په مساویانه حیثیت سره معاهده ورمسترده شي!» کله چه معاویه رضی الله تعالیٰ عنه ته دغه خبر ورسید نو ژر له خپله فکره بیرته وګرځید، او چه وئې لید هغه سپین ږیری حضرت عمرو بن عنبسه رضی الله تعالیٰ عنه ؤ.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوی ګمان هغه کسان چه کافران شوی دی چه دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي)! بیشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذیب خپل)

تفسیر: د نبذالعهد هغه حکم چه پاس ذکر شو ممکن چه کفار هغه د مسلمانانو په ناپوهی او ساده توب حمل کړي او خوښ شي کله چه د مسلمانانو په دین کښې غدر او خیانت ناروا دی نو موږ ته د مدافعې د خبرداری او بیداری پوره موقع او د مسلمانانو په خلاف د تیاری فرصت په لاس راځي نو د هغه ځواب ئې ورکړ چه څومره تیاری او انتظامات چه وکړي، کله چه الله تعالیٰ د مسلمانانو په لاسونو ستاسې د مغلوبولو او رسوا کولو او په دنیا یا په آخرت کښې د سزا ورکولو اراده وکړي نو تاسې به په هیڅ یوه تدبیر سره هغه نشئ عاجزولی - او نه د ده د قدرت او تسلط له احاطې څخه د باندې تښتیدلی شئ! ګواکې مسلمانانو ته تسلي ورکوی چه دوی دې په الله تعالیٰ اعتماد ولري او د ده د احکامو امتثال دې وکړي، نو پر ګردو (تولو) به غالبیږی «وانتم الاعلون ان کنتم مؤمنین». آل عمران - ١٤ رکوع ، آیت ١٣٩

وَ اَعِدُّوْا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَّمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُوْنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِيْنَ مِنْ دُوْنِهِمْ لَا تَعْلَمُوْنَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۶۰﴾

او تیاروئ (ای مؤمنانو) لپاره (د جنگ) د دغو (ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چه توانیږئ (جمع کولی شئ) تاسی له قوت (اسباب د جنگ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چه ویروئ تاسی په دغه (قوت او تیاری) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسی او نور کسان بی له دوی نه چه نه پیژنئ تاسی هغوی الله عالم دی په (عداوت د) هغوی؛ او هر هغه څه چه نفقه کوئ (لگوئ) تاسی له یوه شی په لاره د الله کښی (لپاره د ترقی د دین) پوره (بدل د هغه) به درکړ شی تاسی ته حال دا چه پر تاسی به ظلم ونه کړی شی (د ثواب په لږوالی او د عذاب په ډیر والی)

تفسیر: په الله تعالیٰ د اعتماد او توکل کولو معنی دا نه ده چه ضروری او مشروع اسباب دی ترک کړی شی ځکه چه په مسلمانانو فرض دی تر هغه پوری چه قدرت لری د جهاد سامان او لوازم دی تیاروی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کښی د آسونو سورلی، توره وهل، غشی ویشتل او نور جنگی مشقونه، د جهاد له لوازمو څخه وو. نن توپک، مشین گن توپ، تینگ، راکټ، زره پوښ او نوری ارابی، آلوتکی، جنگی او گوټ، کروزر، تحت‌البحری، او بتل او نور جنگی مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال آچول او چلول او د حربی او عصری فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دی. هم داسی هغه نوری وسلی او د حرب او ضرب گرد (تول) آلات او اسباب چه وروسته له دی نه ایجاد او اختراع کیږی، هغه تول د دی آیت په منشاء کښی داخل دی. باقی د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلی دی «الخيل معقود فی نواصيها الخير الیٰ یوم القيامة ـ د آسونو په تندی کښی خیر ایښود شوی دی تر قیامته پوری» په احادیثو کښی راغلی دی، هر هغه چه آس د جهاد په نیت روزی او ساتی ئی د ده په خوړلو او څښلو، بلکه په هر قدم پورته کولو باندی اجر وررسیږی، او د ده تر خوړو او نورو پوری به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کښی تللی کیږی. «او تیاروئ ای مؤمنانو لپاره د جنگ د دغو ماتوونکو

د عهد یا مطلق کفار، څومره چه توانیږئ او جمع کولی شئ تاسی له قوت او اسباب د جنګ او له روزل شوو ساتل شوو آسونو لپاره د جهاد چه ویروئ تاسی په دغه قوت او تیاری سره دښمنان د الله او دښمنان د ستاسی او نور کسان بی له دوی نه چه نه پیژنئ تاسی هغوی او الله ته معلوم دی عداوت د هغوی» یعنی دغه ګرد (تول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندی د ویری، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهری سبب دی باقی د فتحی او ظفر او بری اصلی سبب خو د الله تعالیٰ مرسته (مدد) ده چه د هغی بیان پخوا له دی نه شوی دی، او هغه خلق چه تاسی ئی بالتعین نه پیژنئ، منافقان دی چه د مسلمانی په پرده کښی ئی ځانونه پټ کړی وو، یا د (بنی قریظه) یهودان یا روم او فارس یا نور هغه اقوام دی چه له هغو سره وروسته له دی نه ستاسی مقابله واقع کیدونکی ده. ﴿ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ ﴾ الآیة ـ او هر څه چه نفقه کوئ لګوئ تاسی له یوه څیزه په لاره د الله کښی پوره بدل او جزاء د هغه به درکړی شی تاسی ته حال دا چه په تاسی به ظلم ونه کړی شی د ثواب په لږ والی او د عذاب په ډیر والی) دغه د مالی جهاد په طرف اشاره ده. یعنی د جهاد په تیاری کښی هغومره مال چه تاسی ولګوئ د هغه پوره بدل او معاوضه به وموموئ! د یوه درهم په مقابل کښی اوه سوه درهم. «والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم» او ډیر ځلی په دنیا کښی هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکاوه کیږی.

وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او که میل وکړی کفار صلحی (روغی) ته نو ته هم میل وکړه دی (صلحی) ته او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویریږه له مکره د دوی) بیشکه چه دغه (الله) هم دی ښه اوریدونکی. (د تولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو (تولو) احوالو).

تفسیر: د مسلمانانو دغه تیاری او تجهیزات او مجاهدت او ځان جارول (قربانول) او د نور چارو د لیدلو څخه ډیر امکان لری چه کفار مرغوب او وویریږی او صلحه، روغه وغواړی، نو تاسی ته ارشاد دی چه سم له صوابه او مصالحو تاسی هم هغوی ته د صلحی او روغی لاس وروغځوئ ـ ځکه چه له جهاد څخه وینی تویول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنی دفع مقصود دی. که دغه عالی مقصد بی د وینی له تویولو څخه حاصل شی، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتی کیږی. که داسی کوم احتمال وی چه شاید کفار د صلحی په پرده کښی غواړی چه مونږ تیر باسی نو هیڅ پروا مه کوئ او پر الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد وکړئ ـ

پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټی مشوری اوری د الله تعالیٰ د حمایت په مقابل کښی د هیڅا بدنیتی چلیدی نشی ـ تاسی خپل نیت صاف وساتئ!.

وَإِن يُرِيدُوٓاْ أَن يَخۡدَعُوكَ فَإِنَّ حَسۡبَكَ ٱللَّهُۚ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَيَّدَكَ بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او که اراده کوی دوی دغه چه فریب درکړی تاته (په دغه روغه کښی) نو بیشکه کافی دی تاته الله؛ هم دی هغه ذات دی چه قوت ئی درکړی دی تاته په مرستی (مدد) خپلی سره (په لیږلو د پرښتو په بدر کښی) او په مؤمنانو سره.

تفسیر: که وروسته له روغی څخه دغه خلق د خیانت او د عهد ماتولو اراده وکړی نو تاسی مه خواشینی (خفه) کیږئ، د الله تعالیٰ مرسته (مدد) تاسی ته کافی دی، د دوی هغه ګرد (تول) مکرونه او فریبونه خدای جل جلاله به شنده کړی، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کښی غیبی امداد درکړ، او په ظاهری ډول (طریقه) سره ئی د ځان جاروونکو او سر ښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسی تائید وفرمایه.

وَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡۚ لَوۡ أَنفَقۡتَ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مَّآ أَلَّفۡتَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت ئی واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کښی! که لګولی وی تا هر هغه څه چه په ځمکه کښی دی تول نو نه به دی شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کښی ولیکن الله الفت محبت واچاوه په منځ د (زړونو د) دوی کښی؛ بیشکه چه دغه (الله) ښه غالب (قوی د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی.)

تفسیر: له اسلام څخه پخوا په عربو کښی د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود ؤ په خوشی خوشی چتی (بیکاره) خبرو باندی د قبائلو په منځ کښی تصادمات او جنګونه کیدل، کله چه به د دوه ډلو په منځ کښی جنګ شروع کیده نو تر څو پیړیو پوری به د هغه اور نه مړ کیده د

مدینې منورې د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د ګوندی جنګونو او د پخوانی عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسیده! یو به د بل وینو ته تږی ؤ، او هر یوه به د خپل عزت او پت وږی ؤ، په دغو حالاتو کښی زمونږ پاک رسول محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د توحید او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو. خلقو حضرت محمد صلی الله علیه وسلم له مسلمانانو سره د یوه بل مخالف فریق په شان وګانه، او ګردو (تولو) سره لاس یو کړ، او د خلاف او شقاق اصول ئی ځان ته اختیار کړل، خپل هغه پخوانی عداوتونه ئی سره هیر کړل او د رسول الله مبارک په مخ کښی په مخالفت ودریدل، او د ده عداوت ئی د خپل مدنظر وګرځاوه، دوی به د ده له پند او نصیحت څخه په تکلیفیدل او له سیوری به ئی تښتیدل، د دنیا هیڅ یو طاقت نه ؤ چه د دغو داړونکو لیوانو او څیروونکو حیواناتو په پاده کښی د الهٰی معرفت او دنیوی محبت روح ورپو کړی، او د توحید له شرابو ئی ماړه او مست کړی، او تول سره یو وار د اخوت او الفت په ځنځیر وتړی، او د هغه مقدس وجود، صمیمی امتیان، او ځان جاروونکی مینان ئی وګرځوی چه څو ورځی پخوا له دوی څخه ډیر مبغوض سړی نور څوک نه ؤ بلا شبه که د ځمکی ګردی (تولی) خزانی لګولی شوی وی، خو بیا هم داسی یو لوی مقصد تری حاصلیدی نشو، چه د الله تعالیٰ په رحمت او اعانت سره په داسی سهولت سره حاصل شوی دی. الله تعالیٰ د حقیقی ورونو څخه زیات د یو مینه او الفت د بل په زړه کښی واچاوه، او بیا د دغو ګردو (تولو) الفتونو اجتماعی مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم منبع البرکات ذات ئی وګرځاوه د دوی زړونه داسی یو وار سره اړول د الله تعالیٰ د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسی یوه وقت کښی، دوی ګرد (تول) د محبت او الفت په یوی نقطی کښی سره تولول، د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبی کافی (بس) دی تاته الله او هغه چا ته چه متابعت کوی ستا له مؤمنانو څخه

تفسیر: دا آیت په دوه ډوله (قسمه) سره معنی کیدی شی د اکثرو اسلافو په نزد ئی مطلب دا دی (ای نبی صلی الله علیه وسلم الله تعالیٰ تاته او ستا ملګرو ته کافی دی!) یعنی د عدد او د سریو او مال او تجهیزاتو له قلت څخه ویره نه ده په کار ځینو علماؤ د هغه معنی داسی کړی ده (ای نبی صلی الله علیه وسلم! تاته په حقیقت کښی یواځی الله تعالیٰ کافی دی او د ځینو ظاهری اسبابو په اعتبار د مخلصو مسلمانانو جماعت اګر که ډیر لږ هم وی کافی دی) پخوا ئی فرمایلی وو ﴿ أَيَّدَكَ بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ ګواکی دا د هغه خلاصه ده.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبی! تیز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)؛ که وو له تاسي څنی شل تنه صابران (ثابت قدمان) نو غلبه دی وکړی پر دوو سوو کافرانو (یعنی داسي جنګ دی وکړی چه نتیجه ئې فتح او غلبه کیدی شی) و که وو له تاسي څنی سل تنه (صابران ثابت قدمان) نو غالب دی شی پر زرو تنو له هغو کسانو چه کافران شوی دی په سبب د دی چه بیشکه دوی (داسی) قوم دی چه نه پوهیږی (یعنی جاهلان دی په الله او په قیامت).

تفسیر: الله تعالیٰ په دغه آیت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوری ترغیب ورکوی چه که لږ یئ هم مه بی زړه کیږئ! د الله تعالیٰ په فضل او مرحمت سره تاسی پر لس چندو دښمنانو باندی هم غالبیدی شئ سبب ئې دا دی چه مسلمانان د الله تعالیٰ لپاره جنګیږی او دوی الله تعالیٰ پیژنی او یقین پری لری او د ده د مرضی متابعت کوی او په داسی یوی عقیدی د جنګ په ډګر کښی قدم ږدی چه د الله تعالیٰ په لاره کښی مرګ اصلی ژوندون بولی. هر مسلمان متیقن دی چه زما د ګردو (تولو) مجاهداتو ثمره په آخرت کښی ضرور رارسیدونکی ده که زه غالب شم او که مغلوب او د کلمة الله د اعلا لپاره هر هغه تکلیف چه پر ځان واخلم، هغه فی الحقیقت ما له دائمی خوښی او ابدی مسرت سره یو ځای کوی. تر هغه پوری چه مونږ مسلمانان په دغی عقیدی د خدای له دښمنانو سره جنګ وکړو نو الهٰی تائید به زمونږ مددګار وی او له مړینی او مرګ څخه هیڅکله نه ویریږو نو ځکه په ډیر زړورتوب او میرانی (بهادری) سره جنګیږو. هر کله چه کافران پر دغه حقیقت نه دی معتقد، نو ځکه تش د حقیرو او فانی اغراضو لپاره د حیواناتو په شان جنګیږی او د دغه قلبی قوت او غیبی امداد څخه محروم پاتی کیږی بناء علیه د خبر او زیری په ډول (طریقه) حکم راکړی شوی دی چه مؤمنانو ته ښائی چه د لس چندو دښمنانو په مقابل کښی په ډیر صبر او استقامت سره وجنګیږی، که مسلمانان شل تنه وی ښائی چه د دوو سوو کفارو له مقابلی څخه مخ ونه ګرځوی، که سل تنه وی نو زرو تنو ته دی خپلی شاوی ونه ګرځوی.

تنبیه: دغه د شلو او د سلو عددونه ئې ښائی د دی لامله (له وجی) بیان فرمایلی وی چه د هغه وخت د مسلمانانو د تعداد په لحاظ په (سریه) کښی لږ تر لږه شل او په (جیش) کښی لږ تر لږه تر یو سل تنو لښکریان به وو۔ وروستنی آیت پس له هغه موعده نازل شوی دی چه د مسلمانانو

شمیر زیات شوی ؤ، نو ممکن د سریه شمیر اقلاً یو سل او د محمدي جیش لښکر شمیر به تر زرو پوري رسیدلی وی ـ د دغو دواړو آیتونو د نسبت او وختونو ځنی دغه توپیر (فرق) او تفاوت راښکاریږی چه د وړومبنی آیت په نسبت د وروستنی آیت د نزول په وخت کښی د مسلمانانو تعداد زیات شوی ؤ.

اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۚ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْۤا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۶۶﴾

اوس آسانتیا وکړه الله په تاسی (او تیر شو له سختی) او معلومه ئی کړه چه بیشکه په تاسی کښی سستی ده نو که وو له تاسی ځنی سل تنه صابران (ثابت قدمان) نو غالب دی شی پر دوو سوو (کافرانو یعنی داسی جنګ دی وکړی چه نتیجه ئی فتح او غلبه کیدی شی) او که وو له تاسی ځنی زر تنه غالب دی شی په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت، اثابت).

تفسیر: په بخاری شریف کښی له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه ځخه روایت دی په دغه تیر آیت کښی چه مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کښی د ثابت قدمی امر ورکړی شوی ؤ، هر کله چه پر خلقو دغه حکم دروند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آیت نازل شو ﴿ اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ ﴾ الآیة ـ یعنی الله تعالیٰ ستاسی د کمزوری او سستی له معلومولو ځخه وروسته هغه حکم لری کړ، اوس یواځی د خپل دوچند تعداد په مقابل کښی ثابت قدم اوسیدل ضروری، او تری تښتیدل حرام دی. دغه سستی او کمزوری چه د هغی له وجی په حکم کښی تخفیف راغلی دی له څو وجوهو ځخه کیدی شی. د هجرت په ابتداء کښی لږ او غوره مسلمانان موجود وو، چه د هغوی قوت او جلادت معلوم وو ځه وخت چه وروسته له دوی ځنی زیات افراد سپین ږیری او کمزوری شول، او هغه نوی ځلمیان چه سرونه ئی پورته کړی وو، په دوی کښی د پخوانیو مهاجرینو او انصارو په شان بصیرت، استقامت، تسلیم او تفویض نه وو، او د تعداد د زیاتوالی لامله (له وجی) تر یوی اندازی پوری پر خپل کثرت باندی داده، او په **(توکل علی الله)** کښی بئ لږ شانی کمی شوی وی او برسیره په دی د انسانی طبیعت دغه خاصه ده هغه سخت کار چه پر لږو سریو ولویږی، نو په کار کوونکو کښی د عمل ځوښ (جوش) زیاتوی او هر سری له خپل قوت او قدرت ځخه زیات زحمت او زیار (کوشش) کوی. لیکن که همغه کار په یوه لوی تولګی

باندی واچاوه شی، نو هر یوه به د بل په انتظار کښی وی، او تول سره داسی فکر کوی چه آخر زه خو یوازی د دغه کار مسئول او ذمه وار نه یم، نو په همغه تناسب سره د عمل په څوښ (جوش) او حرارت او همت کښی قلت څرگندیږی. حضرت شاه صاحب فرمائی په ړومبنیو مسلمانانو کښی یقین کامل وو، نو پر دوی داسی حکم شوی وو چه له خپلو ځانونو څخه لس چندو کفارو سره دی جهاد وکړی، څرنگه چه وروستنی مسلمانان له دوی څخنی یو قدم وروسته ؤ، نو پر دوی داسی حکم وشو چه له دوو چندو سره جهاد وکړئ! هم دغه حکم تر اوسه باقی دی لیکن که له دوو څخنی پر زیاتو حمله وکړی لوی اجر لری، د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په وخت کښی یو زر تنه مسلمانان له اتیا زرو سره جنگیدلی دی. د «موته» په غزا کښی دری زره مسلمانان د دوو لکو کفارو په مقابل کښی تینگ ولاړ وو، له داسی واقعاتو څخه لله الحمد اسلامی تاریخ ډک دی.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

نه ښائی نبی لره دا چه وی ده لره بندیان (چه تری فدیه واخلی) تر هغه وخته چه قوی شی په ځمکه کښی (د کفارو د ډیر قتل او جرحی په سبب) اراده کوئ تاسی «ای مؤمنانو» اسباب د دنیا (په اخیستلو د فدیی سره) او الله اراده لری (تاسی لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی.

تفسیر: د بدر په غزا کښی اویا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بندیان شول د الله تعالیٰ له لوری د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکښی وړاندی شول، (۱): وژل (۲): تری فدیه اخیستل، او خوشی کول، په دغه شرط سره چه په بل کال کښی به له تاسی څخه هم دغومره سری وژل کیږی په حقیقت کښی د الله تعالیٰ له جانبه د دغو دوو صورتونو وړاندی کیدل د یوه صورت د انتخاب له پاره د امتحان او ازموینی په ډول (طریقه) ؤ، څو ظاهر شی چه د مسلمانانو رأی او طبیعت کوم لوری ته میلان او ترجیح لری؟ لکه چه ازواجو مطهراتو ته په دوو صورتونو کښی تخییر ورکړی شوی ؤ ﴿إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ﴾ الآية ـ «۲۱ جزء د الاحزاب ۲۸ آیت ٤ رکوع» یا په معراج کښی د رسول الله مبارک په مخ کښی شوده او شراب په دوو لوښو کښی وړاندی کړی شول، خو زمونږ پاک نبی صلی الله علیه وسلم شودی اختیار کړی، جبرئیل علیه السلام وویل که بالفرض تاسی شراب غوره کړی وی، نو ستاسی امت به بی

لاری کیده، په هر حال رسول الله مبارک په دغی معاملی کښی له اصحابو ځنی رأیه وغوښته.
حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه وویل «یا رسول الله! دغه ګرد (تول) بندیان مو خپلوان او ورونه دی، بهتره دا ده چه له هغو څخه فدیه واخلو. او خوشی ئی کړو چه بیرته لاړ شی، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دی چه څه خلق له دوی ځنی مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره زمونږ لاس او مټ وګرځی، او هغه مال چه د دوی له لوری بالفعل زمونږ په لاس راشی په هغه به مونږ جهاد او نور دینی کارونه او لازمی چاری په مخ بوځو. باقی که په بل کال کښی زمونږ اویا تنه سری په شهادت ورسیږی هغه دغومره د اندیښنی ځای نه دی ځکه چه په شهادت به ورسیږی، د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم میلان هم د فطری زړه سوی، شفقت، او صلة الرحمی په بناء د هم دی رایی په لوری ؤ. بلکه د اصحابو کرامو عمومی رأیه هم په هم دی جانب وه، زیاتره اصحاب د حضرت ابوبکر الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه له دی بیان سره متفق وو. حضرت عمر او سعد بن معاذ رضی الله تعالیٰ عنهما له دغو آراؤ سره اختلاف وکړ حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه وویل «یا رسول الله! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دی دوی تول دی ووژل شی نو د کفر او شرک سر به مات شی او پر ګردو (تولو) مشرکانو به هیبت ولویږی او وروسته له دی نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالیٰ له لاری ځنی د خلقو د ګرځولو جرائت په دوی کښی پاتی نه شی او د الله تعالیٰ په دربار کښی به له مشرکانو سره زمونږ انتهائی نفرت او بغض، او کامله بیزاری ښکاره شی چه مونږ د الله تعالیٰ په لاره او د حق په معامله کښی د خپلو د خپلوی او قرابت او د مالی فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه. نو ځکه مناسب ده چه په دغو بندیانو کښی هر هغه چه له مونږ ځنی د کوم یوه عزیز او قریب وی، هغه دی همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژنی». لنده دا چه له بحث او غور نه وروسته د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر مشوری باندی عمل وشو ځکه چه د آراؤ کثرت د هغه د رأی په لوری ؤ، او په خپله رسول کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم هم د خپل طبیعی رأفت او رحمت په بناء د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه د خبری لوری ته مائل ؤ او برسیره په هغه د اخلاقی او کلی حیثیت او عمومی حالاتو په ملحوظ همغه د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه رأیه حق ته نژدی ښکاریده خو که په هغه وخت کښی د اسلام حالات په نظر کښی نیول شوی وی نو د هغه وخت تقاضا هم دا وه چه د کفارو په مقابل کښی له سختی نه کار واخیستل شی ځکه دا لومړنی موقع وه چه له دیارلسو کلونو نه وروسته مظلومو مسلمانانو ته د ظالمو بت پرستانو په مقابل کښی په لاس ورغله څو ورته ثابت کړی چه اوس ستاسی د خپلوی تعلقات، اموال، جمعیت، قوت، قدرت او نور هیڅ یو شی تاسی د الله تعالیٰ له انتقام څخه نشی ژغورلی(ساتلی)، ابتداء یوه مرتبه پر دغو ظالمانو مشرکانو دبدبه، رعب او ویره او خوف غورځول په کار ؤ، ځکه چه وروسته له دی نه، د لطف، نرمی، صلة الرحمی او د نورو ښیګنو له پاره ډیری مواقع پاتی وی، له بل لوری د اویا تنو مسلمانانو په قتل راضی کیدل هم کومه معمولی او چتی (بیکاره) خبره نه وه خو ځکه د

دغو رأیه د الله تعالیٰ په دربار کښې غوره نه شوه په ﴿ مَاكَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ﴾ کښې د دې نه غوره والی په لوری اشاره ده ـ او دغه د اصحابو
کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین یوه سخته خطرناکه اجتهادی غلطی وګڼله شوه او هغو خلقو ته په صاف دول (طریقه) سره په ﴿ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ﴾ سره خطاب کړی شوی دی، یعنی تاسی د دنیا فانی ګټی په نظر کښې نیسئ حال دا چه باید مؤمنان باقی ژوندون په نظر کښې ونیسی. که د الله تعالیٰ حکمت مقتضیٰ شی نو ستاسی کارونه په خپل قدرت سره بی له ظاهری اسبابو هم په سر رسولی شی په هر حال په فدیه اخیستلو سره د کفارو پریښودل، د هغه وخت حالاتو په اعتبار ډیره غټه غلطی وګڼله شوه. باید وویل شی چه د روایتونو له مخی یوازی دومره ثابتیږی چه حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم خاص د صله رحمی او مهربانی د ترجیح لامله (له وجی) د دوی له مشوری سره موافقه کړی وه هو! له اصحابو کرامو څخه ځینو یوازی مالی حیثیت تر نظر لاندی نیولی ؤ او زیاترو اصحابو کرامو له دینی مصالحو او اخلاقی عواملو سره ضمناً مالی احتیاجات هم په نظر کښې نیولی وو او دا مشوره ئی وړاندی کړی وه ګواکی ځینو کلاً او زیاترو جزاً مالی حقیقت په نظر کښې نیولی ؤ د لوی مالی ګټی له کبله (وجی) هر څومره چه وی په «بغض فی الله» کښې قصور، او له اصلی مقصد (جهاد) څخه غفلت کول، او د اویا تنو مسلمانانو په وژلو باندی په خپل اختیار راضی کیدل، د اصحابو غوندی مقربینو له عالی شان او جلیل منصب ځنی منافی ګڼلی شوی دی نو ځکه په دغو آیتونو کښې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوی ده په حدیث کښې راغلی دی، په کوم جنګ کښې د یوه مجاهد سر زخمی شو- دلته دغه زخمی ته د غسل ضرورت هم وریپښ شو، څرنګه چه د اوبو استعمال ده ته ډیر مضر ؤ نو له خپلو ملګرو ځنی یی د مسئلی پوښتنه وکړه دوی ورته وویل چه د اوبو په موجودیت کښې مونږ تاته هیڅ لاره نشو ښوولی، دغه مجروح ولمبل، او د دغو لمبیدلو په اثر مړ شو. کله چه په دغی واقعی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مطلع شو، نو ئی وفرمایل «قتلوه ـ قتلهم الله ـ الحدیث» له دی نه ظاهره شوه چه که اجتهادی غلطی ډیره واضحه او خطرناکه وی، نو پر هغه عتاب کیدی شی ـ ګواکی داسی معلومیږی چه مجتهد د خپل پوره اجتهاد د قوت په صرف کولو کښې قصور کړی دی.

لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

که نه وی ازلی حکم له جانبه د الله چه ړومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کښې) نو خامخا رسیدلی به ؤ تاسی ته په عوض د) هغی (فدیی) کښې چه اخیستی ده تاسی عذاب ډیر لوی.

تفسیر: یعنی دغه غلطی په خپل ذات کښې داسی وه چه هغوی دنیوی مال او متاع په نظر کښې

نیولی وو داسی مشوره ئې ورکړی وه نو لازمه وه چه سخته سزا ورکړی شوی وی خو لوړی د سزا مانع هغه دی چه پاک خدای بیان کړی دی او دغه لاندنی شیان هم کیدی شی چه د سزا مانع وګرځی

(۱): په مجتهد باندی به په دا قسم اجتهادی غلطی او خطاء کښی څه عذاب نه وی.

(۲): تر هغه پوری چه الله تعالیٰ په کوم شی باندی ښکاره امر او یا له هغه څخه ښکاره منع ونه کړی، د هغه مرتکب نه په عذابوی.

(۳): د اهل البدر ګردی (تولی) خطاوی ئې ورمعافی کړی دی.

(٤): کومه رویه چه په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوی ده یعنی په فدیه سره د بندیانو خوشی کول د الله تعالیٰ په علم کښی فیصله شوی وه چه وروسته له هغه به د دی اجازه ورکوی ﴿ فَإِمَّا مَنًّۢا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَآءً ﴾ ۲٦ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع آیت ٤

(٥): دغه هم فیصله شوی وه تر هغه پوری چه رسول علیه السلام په دوی کښی موجود وی، یا خلق د زړه له صدقه استغفار وائی نو عذاب به پری نه راځی.

(٦): له دغو بندیانو څخنی د ډیرو په قسمت کښی مسلمانیدل لیکل شوی وو. الغرض که داسی موانع نه وی نو دغه غلطی دومره لویه او سخته وه چه ښائی پری ډیر سخت عذاب نازل شوی وی - په یوه روایت کښی راغلی دی چه د دغی قولی تنبیه څخه وروسته هغه عذاب چه ښائی د دغسی خوفناکی غلطی له امله (وحی) نازل شی د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخی ته وروړاندی او وښود شو، نو په دی ترتیب دغه قولی تنبیه لا زیاته مؤثره وګرځیده. رسول الله مبارک د هغی منظری له لیدلو څخه په ژړا شو، حضرت عمر رضی الله عنه د ژړا له سبب څخه پوښتنه وکړه ده وفرمایل چه «ماته هغه عذاب راوښودل شو چه که دغه پورته موانع ئې نه وی نو د راتللو امکان ئې ؤ»

تنبیه: درسول الله صلی الله علیه وسلم نظر ته دا عذاب داسی وړاندی شو لکه چه د کسوف د لمانځه د اداء په وخت کښی چه د قبلی په دیوال کښی جنت او دوزخ ورته تمثیل کړی شوی ؤ یعنی مقصد دا ؤ چه د هغه متوقع عذاب منظره ور وښوول شی او بس.

فَكُلُوا۟ مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَـٰلًا طَيِّبًا ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسی له هغه ماله چه غنیمت اخیستی دی تاسی حلال طیب (پاکیزه) او وویریږئ له الله بیشکه الله ښه بښونکی د (خطیاتو) ډیر مهربان دی (د اجر او ثواب په انعام سره)

تفسیر: له ړومبنی عتاب او تهدید څخه مسلمانان دومره وویریدل چه ویی ویل چایی د غنیمت په اموالو کښی چه د بندیانو فدیه هم پکښی شامله ده لاس ونه وهل شی نو په دغه آیت کښی ئی تسلی وفرمایله چه هغه د پاک الله عطا ده په خوښی سره ئی خورئ - هو! په جهاد کښی غنیمت او نورو شیانو ته دومره اهمیت ورکول یا ئی دومره په نظر کښی نیول نه دی پکار چه له عالی مقاصدو او کلی مصالحو څخه سترگی پټی شی، بیشکه د موقتی حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسی څخنی یوه غلطی وشوه مگر په خپله په مال کښی څه خبث او پلیتی نشته نو د الله تعالیٰ څخه وویریږئ او له مخالفت نه ئی ځانونه وساتئ هغه به په خپل مرحمت سره ستاسی غلطی درمعافوی.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّمَن فِىٓ أَيْدِيكُم مِّنَ ٱلْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ ٱللَّهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا۟ خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا۟ ٱللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبی! ووایه ته هغه چا ته چه په لاسونو ستاسی کښی دی له بندیانو (قیدیان) که معلوم کړی الله په زړونو ستاسی کښی کوم خیر «ایمان» نو دربه کړی تاسی ته خیر «بهتر، غوره» له هغه (مال) څخه چه اخیستی شوی دی له تاسی نه او مغفرت به وکړی تاسی ته؛ او الله ښه ښښونکی د «خطیاتو» ډیر رحم والا دی «د اجر او ثواب په انعام سره» او که اراده وکړی دغه «بندیان» د خیانت ستاسی «په ظاهری اسلام سره» نو په تحقیق خیانت کړی ؤ دوی له الله سره پخوا له دی نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره) نو قادر کړی «ته الله» پر دوی «په قتل او حبس د دوی سره» او الله ښه عالم دانا «په ټولو احوالو» ښه حکمت والا دی.

تفسیر: او که اراده لری هغه بندیان چه اسلام ئی راوړی دی د دی چه له تا سره خیانت وکړی او بیرته مرتد شی، یا هغه فدیه درنه کړی چه دوی ئی ضامنان شوی دی پس په تحقیق خیانت کړی ؤ دوی له الله سره پخوا له دی په کفر سره پس انتقام ئی واخیست له دوی په ورځ د بدر کښی چه اویا تنه ئی تری مړه، او اویا تنه ئی بندیان کړل. یعنی که بیا ئی خیانت وکړ، نو بیا به هم پری تا مسلط کړی، او الله ښه دانا دی په مآل د بندگانو خپلو، حکیم دی په ټولو

اوامرو او نواهیو کښې ځینو بندیانو (قیدیان) د اسلام اظهار کړی ؤ لکه حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه او نورو هغوی ته وویل شول چه الله تعالیٰ ته معلوم دی چه په رښتیا سره ستاسی په زړونو کښې ایمان او تصدیق شته نو هغه فدیه چه اوس له تاسی ځخه اخیستل شوی ده له هغی ځخه به لا زیات او غوره تاسی ته مرحمت کوی، او ستاسی پخوانی گناهونه به وبښی او که د اسلام د دی اظهار په وسیله د رسول الله صلی الله علیه وسلم تیر ایستل مو مقصود وی، یا د چل او فریب اراده لرئ، نو پخوا چه مو له الله تعالیٰ سره کومه تگی کړی وه، یعنی د ﴿ أَلَسْتُ ﴾ فطری عهد په خلاف مو کفر او شرک اختیار کړی ؤ، یا ځینو «بنی هاشمو» چه د ابوطالب په حیات کښې عهد کړی ؤ چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حمایت کښې به متفق وی، او اوس له کفارو سره ملاتړلی راغلی دی، او د هغه انجام ئی په خپلو سترگو سره ولید چه نن په څه ډول (طریقه) د مسلمانانو په قید او واک کښې دی. وروسته له دی نه هم د تگی هم داسی سزا ورکوله کیږی، له الله تعالیٰ ځخه خپلی پټی خبری او نیتونه نشئ پټولی او نه د هغه د حکیمانه ؤ انتظاماتو مخه نیولی شئ. حضرت شاه صاحب لیکی د الله تعالیٰ وعده پوره شوه له دوی ځنی هغه کسان چه مسلمانان شول، الله تعالیٰ هغوی ته بیشماره دولتونه ورعطا کړل او هغه چه مسلمانان نشول خراب او تباه شول.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی او جهاد ئی کړی دی په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کښې (د دین د ترقی له پاره) او هغه کسان چه ځای ئی ورکړی دی «مهاجرینو ته» او مددگاری ئی کړی ده «له دوی سره» دغه کسان ځینی د دوی

دوستان دی د ځينو نورو «په نصرت او ارث» او هغه کسان چه ايمان ئی راوړی دی او هجرت ئی نه دی کړی نشته تاسی ته له ولايت (نصرت او ارث) د دوی څخنی هيڅ شی تر هغه پوری چه هجرت وکړی او که طلب د نصرت (او مرسته (مدد) وکړی دغه (غير مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کښی) له تاسی څخنی په دين کښی نو لازمه ده په تاسی مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دين کښی) مګر (نه دی لازم ستاسی نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندی چه په منځ ستاسی او په منځ د دوی کښی معاهده وی؛ او الله په هغه کار چه کوئ (ئی) تاسی ښه ليدونکی دی (په پټو او ښکاره ؤ پوه).

تفسير: په دغو بنديانو (قيديان) کښی ځينی داسی کسان هم وو، چه په زړه کښی مسلمانان وو خو له حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ئی هجرت نه ؤ کړی، او په زور او بی له خپلی خوښی له کفارو سره بدر ته راغلی وو، په دغه آيت کښی دا راښوولی شوی دی، چه د داسی مسلمانانو حکم څه دی؟ حضرت شاه صاحب ليکی چه د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم اصحاب دوه فرقی وی مهاجرين (کور او کهول پريښوونکی) او انصار (ځای ورکوونکی) (مرسته (مدد) کوونکی). په دغو دواړو فرقو کښی رسول الله مبارک مواخات (وروروولی) قائمه کړی وه د آيت مضمون داسی شو څومره مسلمانان چه له رسول صلی الله عليه وسلم سره حاضر دی د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره يو دی. د يوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت او د يوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی، بلکه د هجرت په ابتداء کښی د مواخاتو د سلسلی په لحاظ يوه له بل څخه ميراث هم ووړ. او هغه مسلمان چه په خپل هغه ملک کښی اوسيږی چه هلته د کفارو زور او تسلط وی، يعنی له دار الحرب ئی هجرت نه وی کړی، د هغو په صلحه او جنګ کښی د دارالاسلام اوسيدونکی مسلمانان (مهاجرين او انصار) نه شريک کيږی که د دارالحرب مسلمانان صلحه يا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړی، نو د دارالاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغی معاهدی تعميل نشی کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخی لا جنګ هم کولی شی، هو! دغه ضروری ده که د دارالحرب مسلمانان په دينی معاملاتو کښی له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړی، نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول په کار دی مګر له هغه جماعت سره چه د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوی ده د هغو په مقابل کښی د معاهدی تر ادامی پوری د دارالحرب له مسلمانانو سره امداد نشی کولی، او هم په خپلو منځونو کښی ميراث په هغه سلسله کښی چه د مهاجرينو او انصارو سره ئی قائمه کړی وه د دارالحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چه کافران شوی دی ځینی د دوی دوستان دی د ځینو نورو (په امداد کښی یو له بله سره)؛ که ونه کړئ تاسی دا (دوستی په خپلو منځونو کښی او دښمنی له کفارو سره) نو پیدا به شی (لویه) فتنه په ځمکه کښی او (خور به شی) فساد لوی.

تفسیر: یعنی د کافر او مسلمان په منځ کښی نه حقیقی رفاقت شته او نه یو د بل وارث کیدی شی. هو! کافر د کافر رفیق او وارث دی. بلکه گرد (تول) کافران له تاسی سره په دښمنی کولو کښی سره یو دی، هر چیری چه پر ضعیفو مسلمانانو د دوی لاس بر شی، ربړوی (تکلیفوی) ئی. د دوی په مقابل کښی که مسلمانان یو له بل سره ملگری او مددگار نه وی یا کمزوری مسلمانان دا کوښښ ونه کړی چه آزاد مسلمانان د خپل ځان ملگری او مددگار کړی، نو سخته خرابی او فتنه پیدا کیږی (یعنی موجبات به ئی پیدا کیږی) یعنی ضعیف مسلمان مأمون نشی پاتی کیدی او حتیٰ د ایمان ویره ئی شته. ځکه چه د مؤمنانو بی اتفاقی د کفر د غلبی موجب او د اسلام د ذلت سبب دی.
اوس الله جل جلاله د هجرت او د نصرت د جزا بیان داسی فرمائی

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او هجرت ئی کړی دی او جهاد ئی کړی دی په لاره د الله کښی او هغه کسان چه ځای ئی ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددگاری ئی کړی ده (له رسول الله او مهاجرنیو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دی مؤمنان په حقه (رښتیا) سره دوی لره دی مغفرت (بښنه) او رزق (روزی) نیکه «د عزت چه جنت دی»

تفسیر: یعنی هغه مجاهدین چه د خدای په لاره کښی له خپل مشر سره ملگری وی په دنیا او هم په آخرت کښی له کور کیناستونکو ښخه غوره دی. په آخرت کښی دوی ته لوی بخشش دی او په دنیا کښی د عزت روزی یعنی غنیمت او نور پوره حقوق (دوی ته بی له احسانه او نقصانه پریمانه) وررسیږی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چه ایمان ئی راوړ وروسته (له دغه لومړنی هجرت څخه) او هجرت ئی وکړ او جهاد ئی وکړ په ملگری توب ستاسی نو دغه (ستایل شوی په دغو صفاتو) له تاسی څخه دی؛ او خاوندان د خپلوی ځینی د دوی غوره دی (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو په حکم د الله کښی؛ بیشکه الله پر هر شی باندی ښه عالم دی (او هم ده ته معلوم دی چه د هر یوه څومره حق دی نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی)

تفسیر: یعنی په مهاجرینو کښی څومره چه وروسته له دی نه شاملیږی، هغه گرد (تول) د احکامو په اعتبار په (لومړنیو مهاجرینو) کښی داخل دی، د هجرت تقدم او تاخر په صلحه او جنگ یا په میراث او نورو احکامو هیڅ اثر نه اچوی خو که د مخکنیو مهاجرینو کوم خپلوان وروسته مسلمان شی، یا پسته هجرت وکری نو دغه جدید وارث پر هغه قدیمی مهاجر اولیت او اولویت لری، که څه هم له نورو سره ملگرتیا ولری د اصحابو د اولیت او اولویت په نسبت په (۱۱) جزء د (التوبة) په (۱۰۰) آیت د «۱۳» رکوع په تفسیر کښی لازم توضیحات شته (من اراد مطالعته فلیراجع).

سورة (التوبة) مدنیة الا الآیتین الأخریین فمکیتان وهی مائة وتسع وعشرون آیة وستة عشر رکوعا رقمها «۹» تسلسلها حسب النزول «۱۱۳» نزلت بعد (المائدة)

د «التوبة» سورت مدنی دی پرته (علاوه) له دوو وروستنیو آیتونو څخه چه «مکی» دی (۱۲۹) آیتونه او (۱٦) رکوع لری په تلاوت کښی (۹).

او په نزول کښی (۱۱۳) سورت دی د «المائدة»

له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

د (الانفال) سورت د هجرت په اوائل کښی او دا (د التوبه یا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کښی نازل شوی دی. د رسول اکرم صلی الله وآله وصحبه وسلم دا عادت و چه د هر قرآنی آیت په نسبت چه نازلیده داسی به ئی فرمایل چه دغه آیت دی د هغه سورت په هغه موقع کښی کیښود شی! د دغو آیتونو په نسبت چه اوس د «التوبة» سورت یا د «براءة» سورت ورته

ویلی شی رسول الله مبارک څه تصریح ونه فرمایله، چه په کوم سورت کښی دی درج کړی شی. له دی نه ظاهریږی چه دغه مستقل سورت دی او د بل کوم سورت جزء نه دی. لیکن عمومی قاعده داسی وه، کله چه به کوم نوی سورت نازلیده، نو له پخوانی سورت څخه د جلا (جدا) کیدلو له پاره ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ به هم راتله د (التوبة) د سورت په شروع کښی ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ رانغله څو مشعر وی چه دغه بیل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثمانی مصاحفو کښی د دغه سورت په شروع کښی ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ نه ده لیکلی شوی. لیکن په کتابت کښی د ده او د (انفال) په منځ کښی فصل کړی شوی دی چه نه په پوره ډول (طریقه) سره د هغه استقلال ښکاره شی او نه ئې له بل سورت سره جزویت ثابت وی، باقی له (انفال) سره د ده د اتصال وجه دا ده چه (انفال) په نزول کښی مقدم دی نو بی کومی خاصی وجی څخه ولی مؤخر کړی شی او د دغو دواړو مضامین یو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لری چه ګواکی (براءة) ته د (انفال) تتمه او تکمله ویلی شی. د (انفال) سورت زیاتره د بدر په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی (یوم البدر) ته قرآن (یوم الفرقان) ویلی دی ځکه چه هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدینو او مشرکینو وضعیت بیخی سره بیل او جلا (جدا) کړ. د بدر غزا فی الحقیقت د اسلام د عالم نیوونکی او ټینګی وروری د تعمیر د تاداو (بنیاد) او د هغه د اساس تیږه (ګټه) ده. او د اسلام د حکومت د تاسیس مقدمه ده، د انفال د سورت په آخر کښی د ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ﴾ په مقابل کښی د خالص اخوت د تحکیم په منظور ﴿ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴾ راغلی دی، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده چه په حسی ډول (طریقه) سره هم د دغه اسلامی وروری د ټینګولو له پاره یو قوی مرکز وټاکل (مقرر) شی او دا هم معلومه ده چه دغه مرکز له جزیرة العرب څخه پرته (علاوه) چه مکه معظمه ئې زړه دی بل ځای نشی کیدی. د (انفال) په آخر کښی دا هم څرګنده شوی وه هغه مسلمانان چه له مکی معظمی او نورو ځایونو څخنی ئې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سیوریو لاندی ژوندون تیروی د دارالاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندی د هغوی د ولایت او رفاقت هیڅ یوه ذمه واری نشته. ﴿ مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ﴾ . هو! د توان په اندازه له دوی سره مرسته (مدد) په کار ده. له دی نه دغه نتیجه ووته چه د اسلام په مرکز کښی د اسلامی موالاتو او اخوت د کړیو د کلک ارتباط له پاره له دوو خبرو څخنی یوه خبره ضروری ده. یا د عربو ګرد (ټول) مسلمان دی خپل وطنونه پریږدی او مدینی منوری ته دی راشی او په اسلامی اخوت کښی دی بی له کوم ممانعته شامل شی یا دی آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهداتو او سر جارولو په وسیله د کفر قوت مات کړی او د جزیرة العرب سطحه دی داسی پاکه او صافه او هواره کړی چه هیڅ یوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتی نشی یعنی تقریباً ګرده (ټوله) جزیرة العرب دی د خالص اسلامی اخوت داسی یو قوی مرکز او غیر مخلوط مستقر وګرځی چه نور ادیان پکښی نه وی، او د هغه تر حمایت لاندی د اسلامی اخوت د دیر ټینګ او شانداره مستقبل هیله (ارزو) او امید وکړی شی. دغه دوهم صورت

هم داسي يوه وسيله وه چه په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بيخونه ايستل کيدل، او د اسلام مرکز د کفارو له داخلي فتنو ځنې بيخي پاک او صاف کيده او د هرې ورځې له وعدې ماتولو او د ظلمونو له کولو څخه بيخي مأمون او مطمئن گرځيده، او تمامې دنيا ته په خپل عالم نيوونکې اخوت کښې د داخليدلو بلنه ورکول کيده، د دغه اعلیٰ او پاک مقصد له پاره مسلمانانو د هجرت په دوهم کال کښې اول قدم د (بدر) د ميدان په لورې واخيست چه بالاخره د هجرت په اتم کال کښې د مکې معظمې لويې فتحې ته منتهي شو. هغه فتنې چه د اسلام په اشاعت يا حفاظت کښې مزاحمې کيدې، د مکې فتحې له مينځه يوړې، نو ضروري وه چه د ﴿ وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ ﴾ په امتثال سره د اسلامي اخوت مرکز او د حکومت مستقر (جزيرة العرب) د فتنې او فساد له جراثيمو څخه بيخي صاف او پاک کړې شي څو له هغه ځايه گردې (ټولې) دنيا ته د اسلامي ديانت او د حقيقي تهذيب د دعوت په وخت کښې تقريباً گرد (ټول) جزيرة العرب قولاً او عملاً قلباً او جسماً سره متحد او متفق شي، او هيڅ يوه داخلي کمزوري او بې اتفاقي مينځ ته رانشي څو د خارجي مزاحماتو په مرسته (مدد) دغه مقدس جمعيت ته نقصان ونه شي رسولی، د هر دول (طريقه) فساد او فتنې څخه د جزيرة العرب د پاکولو او د دې له پاره چه اسلامي مرکز د اسلامي عامې ورورۍ د بلنې له پاره مساعد شي لازم ؤ چه د اسلامي دعوت خالص مرکز په اسلامي رنگ سره رنگ کړې شي چه د ده د قلب او ځيگر ځنې د حق له دعوت څخه پرته (علاوه) بل کوم غږ پورته نشي او د دنيا غوږونو ته ونه رسي او دغه گرده (ټوله) جزيره د ټول جهان معلم او هادي شي او د کفر او د ايمان جگړه تل تر تله په دې ځای کښې خاتمه ومومي او ټوله دنيا د اسلام په نور سره منوره وگرځي.

د (براءة) د سورت د مضامينو حاصل هم دا دی چه په څو ورځو کښې د الله تعالیٰ د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مرکز له هر دول (طريقه) دسيسو کفر، شرک، او نورو څخه پاک شو، او گرد (ټول) عرب لکه يو تن سره متحد شول او په گرد (ټول) عالم کښې د هدايت رڼا (رنړا) او د عالم نيوونکي اسلامي اخوت د انتشار کفيل او ضامن وگرځيد فلله الحمد علیٰ ذلک.

الغرض د (انفال) په سورت کښې د هغه شي ابتداء چه شوې ده د (التوبة) يا (براءة) په سورت کښې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ (براءة) د (انفال) د تکملې په شان ملحق کړې شوې دی په دغه سورت کښې د تسميې د نه ليکلو يوه وجه دا هم ليکلې شوې ده چه تسميه دپاره د امان ده او دغه سورت د هجرت په نهم کال په هغه وخت کښې چه د عربو ځينو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې کړې وې، د امان د له منځه وړلو له پاره راغلې دی او له هم دې امله (وجې) ده ته مخزيه مشرده، منکله، او فاضحه هم ويلې شي د دې سورت په نسبت مفسرينو نور مناسبات هم ليکلي دي (علی الاکثر قاريان د دغه سورت په ابتداء کښې داسې وائي)

اعوذ بالله من النار ومن شرالکفار، ومن غضب الجبار، العزة لله ولرسوله وللموٴمنین.

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ① فَسِيْحُوْا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكٰفِرِيْنَ ②

(دا) بیزاری (یا صاف ځواب) دی له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو کسانو ته چه عهد ورسره کړی دی تاسی له مشرکانو نو ګرځئ تاسی په (دغه) ځمکه کښی څلور میاشتی او پوه شئ (ای مشرکانو په دی!) چه بیشکه تاسی نه یئ عاجز کوونکی د الله (د عذاب خپل چه شوکت مهلت ئی درکړ) او (پوه شئ په دی چه) بیشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی.

تفسیر: د هجرت په شپږم کال کښی د حدیبیی په مقام کښی کومه معاهده چه د نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم او د قریشو په منځ کښی وشوه نو بنی خزاعه د مسلمانانو او بنی بکر د قریشو په حلیفانو کښی شامل شول بنی بکرو د معاهدی څه پروا ونه کړه او پر بنی خزاعه ۇ ئی حمله وکړه او قریشو په وسلو او نورو شیانو له دوی سره کومک (مدد) وکړ، او د دی له امله (وجی) قریش او د دوی حلیف دواړه د حدیبیی پر معاهده قائم پاتی نه شول چه د هغه په مقابل کښی د هجرت په اتم کال نبی کریم صلی الله علیه وسلم پر مکی معظمی باندی حمله وکړه او هغه ئی په آسانی سره فتح کړه له دغو قبائلو څخه پرته (علاوه) له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو میعادی او غیر میعادی معاهدی وی چه له هغوی څخه ځینی په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډیر قبائل داسی هم وو چه له هغوی سره هیڅ یو قسم معاهده نه وه شوی د دغه سورت مختلف آیتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوی دی. په ړومبنیو آیتونو کښی غالباً د هغو مشرکینو ذکر دی چه له هغو سره خو معاهده شوی وه مګر غیر میعادی، دوی ته خبر ورکړ شو، چه مونږ وروسته له دی نه له تاسی سره معاهدی ته دوام نه ورکوو او ماتوو ئی او تاسی ته څلور میاشتی مهلت درکوو چه په دغه موده کښی به یا په اسلامی اخوت کښی داخلیږئ، یا به دغه وطن پریږدئ او د ایمان او توحید له مرکز څخه به وځئ، یا به د جنګ له پاره تیاریږئ؟ لیکن ښه وپوهیږئ چه تاسی د الله تعالیٰ مشیت او اراده له سره نشئ منع کولی، که تاسی اسلام رانه وړئ، نو الله تعالیٰ به مو په دنیا او آخرت کښی رسوا کړی او تاسی په خپلو تدابیرو او حیلو او پلمو (منصوبو) سره هغه نشئ عاجزولی، باقی هغه قبائل چه معاهده ورسره نه وه شوی، ممکن

چه هغوی ته هم د څلورو میاشتو مهلت ورکړی شوی وی دغه ابلاغ او هم دا رنګه د راتلونکو آیتونو عمومی اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع د ګردو (تولو) قبائلو په منځ کښی حضرت علی کرم الله وجهه وکړ چه په دی وخت کښی حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه) امیر الحجاج ؤ،

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيٓءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (آورول) دی له (طرفه د) الله او رسول د دغه «الله» تولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کښی په دی چه الله بیزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد). او رسول د دغه (الله هم بیزاره دی) نو که توبه وویسته تاسی له (شرکه او غدره) نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسی ته (له شرکه او غدره) او که مخ واړاوه تاسی (له توبی په شرک مو دوام وکړ) نو پوه شئ (ای مشرکانو!) بیشکه تاسی نه یئ عاجز کوونکی د الله (د عذاب خپل)؛ او زیری ورکړه هغو کسانو ته چه کافران شوی دی په عذاب دردناک (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) ئی ځکه وفرمایه چه (حج اصغر) عمره ده او له (یوم الحج الاکبر) څخه د ذیحجة الحرام لسمه د لوی اختر ورځ یا نهم تاریخ د عرفی ورځ مراد ده. دغه اعلان غالباً د هغو قبائلو په حق کښی دی چه هغوی میعادی معاهده کړی وه بیا ئی په خپله ماته کړه (لکه بنی بکرو یا قریشو او نورو) یعنی له داسی خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتی، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کفر څخه توبه وباسی نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږی که نه د الله تعالیٰ هغه اراده چه کړی ئی ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کیدونکی ده هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشی مغلوبولی او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدی سزا هرومرو (خامخا) رسیږی.

تنبیه: که څه هم د مکی معظمی له فتحی څخه پخوا یعنی د هجرت له اتم کال نه مخکښی د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی ؤ چه د هغه په سزا کښی مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومی اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع کښی وکړ شو، څو دغه خبره لا

څرګنده او واضحه شي، چه له دغسي خلقو سره هيڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چه عهد کړی دی تاسي (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو بيا ئی نقصان نه دی کړی له تاسي سره هيڅ شي (د وعدی په شرطونو کښي) او نه ئی مرسته (مدد) کړی ده ستاسي په مقابل کښي له هيچا سره (ستاسي له دښمنانو څني) نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تماميدلو د مقرری) وعدی د دوی پوری بيشکه الله خوښوی ځان ساتونکی (له بيوفائی)

تفسير: دغه استثناء د هغو قبائلو له پاره ده چه معاهده ئی ميعادی وه بيا دوی پری ټينګ ولاړ وو او د عهد په ايفاء کښي ئی هيڅ قصور نه ؤ کړی، نه دوی په خپله له عهد څخه مخالفه کارروايي کوله او نه ئی له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بنی ضمره او بنی مدلج) د دوی په نسبت اعلان وکړ شو چه د معاهدی د ميعاد له ختميدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه ترله کيږی او په هغه وخت کښي له دوی سره هم همغه لاره ده چه د نورو له پاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

نو کله چه تيری شوی (څلور) مياشتي حرامي نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکی مشرکان په هر ځای کښي چه ومومئ تاسي دوی او نيسئ (بنديان ـ قيديان ـ کړئ) دوی او حصار کړئ دوی (په کلاګانو کښي) او کينئ دوی ته

(منتظر) په هر ځای د څارلو او تیریدلو کښې نو که توبه وویسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکړ دوی زکات نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ) بیشکه الله ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر مهربان دی) د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: د استثناء له فراغته وروسته د مستثنٰی منه حکم بیانوی، یعنی که څه هم له د غو عهد ماتوونکو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې او له هغوی سره سم د لاسه جنګ کیدی شي خو بیا هم د (اشهر الحرم) رعایت یا د دی له امله (وجی) پر دوی باندی له فوری حملې څخه مانع ؤ چه تر هغه وخت پوری په (اشهر الحرم) کښې په جنګ باندی لومړی شروع ممنوع وه، یا مصلحت دا ؤ چه د یوی وړوکی خبری له امله (وجی) د عامو خلقو په منځ کښې ولی تشویش پیدا شي؟ ځکه چه په دغو میاشتو کښې د قتال حرمت په دوی کښې معروف او مسلم او له پخوا راهیسی یوه منلی شوی خبره وه په هر حال د محرم الحرام تر ختمیدلو پوری هغوی ته مهلت ورکړ شو، چه هر ډول (طریقه) د دوی زړه غواړی همغسی دی خپل ترون او بندوبست وکړی، وروسته له هغه د جزیرة العرب د تطهیر په مقصد له جنګ کولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردی (تولی) معاملی چه په جنګ کښې کیدونکی دی (لکه وژل، نیول، چل او پلمی (منصوبی) په مورچلونو (مورچو) او پټونو کښې غلیم ته څار کول او نور) کیږی به هو! که دوی ظاهراً له کفره توبه وباسی او په اسلامی اخوت کښې داخل شي، چه د هغه لویه نښه د لمانځه اداء او د زکوٰة ورکړه ده نو بیا به مسلمانان په هغوی باندی هیڅ تعرض او غرض نه کوی او دوی به له لاری څخه نه ګرځوی پاتې شوه باطنی معامله هغه الله تعالیٰ ته ورسپارلی شوی ده د مسلمانانو معامله به له هغوی سره د هغوی د ظاهری اعمالو په اساس وی. له دی آیت څخنی معلومه شوه، که کوم سړی کلمه ووایی، او لمونځ ونه کړی یا زکوة ور نه کړی نو مسلمانان د هغه لاره نیوی شي. د امام احمد، امام شافعی او امام مالک رحمة الله علیهم په نزد پر اسلامی حکومت لازم دی که تارک الصلواة توبه ونه باسی هغه دی ووژنی د امام احمد په نزد د مرتدوالی له امله (وجی) او د امام مالک او امام شافعی په نزد حداً او تعزیراً او زمونږ امام ابوحنیفه رحمة الله علیه وایی چه ښه دی ئی ووهی او بیا دی ئی تر هغه پوری په بندیخانه کښې بندی وساتی چه یا له ترک‌الصلوٰة څخه توبه وباسی یا همغلته مړ شي په هر حال هم داسی پریښودل ئی د هیچا په نزد نشته. پاتې شول د زکوٰة مانعین د دوی له اموالو څخنی دی حکومت جبراً زکوٰة تحصیل کړی! که دغه خلق لاس سره یو کړی او د حکومت پر خلاف وجنګیږئ نو سمی لاری ته د دوی د راوستلو له پاره دی جنګ هم وکړ شي! حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه هغه جهاد چه د زکوٰة له مانعینو سره کړی دی د هغه واقعات د احادیثو او تاریخ په کتابونو کښې مشهور او معروف دی.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

او که یو تن له مشرکانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا(له قتله) نو پناه ورکړه ته! هغه ته څو چه واوري دی کلام د الله بیا ورسوه، ته دی ځای د امن (وطن) د ده ته (که ایمان ئی را نه وړ) دغه (امان دپاره د اوریدلو د قرآن) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی (داسی) قوم دی چه نه پوهیږی (په قرآن او ایمان باندی).

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی وو چه که دوی له خپلو کفریاتو څخنی توبه وکړی او په اسلام کښی داخل شی نو په امن کښی به شی، ممکن ؤ چه کوم یو سړی د اسلام له اصولو او احکامو څخه بیخبره وی او د تحقیق او د شکونو د لری کولو له پاره مسلمانانو ته راتلل وغواړی نو د هغو په نسبت ئی فرمایلی دی چه ته دغسی کسانو ته پناه ورکړه او ویی ساته! او د الله تعالیٰ کلام او د اسلام حقایق او دلائل ور واوروه! که قبول ئی نه کړی مه ئی وژنه! بلکه هغه د خپلی هستوګنی او د امن ځای ته ورسوه چه هلته مامون او مطمئن شی وروسته له هغه دغه هم لکه د نورو ګردو (تولو) کافرانو په شان دی دغه د امن ورکولو حکم ځکه ورکړی شوی دی چه له اسلامی اصولو او حقائقو څخنی دغه وګړی نه دی خبر، نو ښائی هغوی ته حق په ډیر واضح او ښه دول (طریقه) سره وربښکاره کړ شی که وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونکی د عناد له لاری وا نه وښتل او همغسی معاند پاتی شول نو د ﴿ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ﴾ څخه وروسته په دین کښی څه زور او زیاتی او جبر او اکراه نشته او د امان له رفعی څخه وروسته به له هغوی سره د نورو کفارو په شان معامله وشی.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

څرنګه به وی مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله) (یعنی نه به وی) مګر هغه کسان چه عهد کړی دی تاسی (ای مومنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بیا ئی نه دی مات کړی) نو څو چه برابر ولاړ اوسی دوی تاسی ته (په عهد خپل) نو برابر ولاړ اوسئ تاسی (هم په عهد خپل) له هغوی سره؛ بیشکه چه الله خوښوی ځان ساتونکی (له بیوفائی نه) څرنګه (به وی دوی ته عهد او څه اعتبار دی پری) حال دا که لاس بر شی د دوی پر تاسی نه ګوری (لحاظ نه کوی) دوی په باب ستاسی کښی (نه) قرابت (یا قسم) ته او نه عهد ته (او هسی برید (شور) به دربانـدی وکړی) راضی کوی دوی تاسی په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره او منع کوی زړونه د دوی (د وعدی له وفاء) او زیاتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکی) دی.

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی چه براءة اعلان شوی ؤ دلته ئی حکمت بیانوی یعنی د عربو له دغو مشرکینو سره څنګه عهد قائم پاتی کیدی شی؟ او وروسته له دی نه څرنګه صلح ورسره کیدی شی؟ چه د هغوی احوال ستاسی مسلمانانو سره داسی دی که کوم وخت لږ څه فرصت پیدا کړی او لاس ئی پر تاسی باندی بر شی نو په ربړولو (تکلیف ورکولو) او نقصان رسولو کښی مطلقاً نه د قرابت لحاظ کوی او نه د قول او اقرار. خو څرنګه چه ئی په تاسی غلبه او بری نه دی حاصل کړی نو ځکه له تاسی سره تش د ژبی عهد او پیمان کوی او تاسی خوښوی، که نه دوی په زړونو کښی یوه شیبه هم پر دغه عهد باندی راضی نه دی او هر وخت د عهد ماتولو موقع او فرصت لټوی څرنګه چه په دوی کښی زیاتره وعده ماتوونکی غداران او بد عهدان دی که څه هم د دوی په منځ کښی یو یا دوه تنه د عهد د وفا خیال هم کوی خو د اکثریت په مقابل کښی د هغو له لاسه هیڅ نه کیږی په هر حال له داسی تګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالیٰ د رسول الله صلی الله علیه وسلم عهد کیدی شی، هو! له هغو قبائلو سره چه تاسی بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کښی معاهده کړی ده نو تاسی ابتداء د هغی په ماتولو کښی اقدام مه کوئ تر هغه پوری چه دوی د وفاداری په لاره باندی سم روان دی تاسی هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ او ډیر احتیاط وکړئ چه هیڅ یوه ناوړه (غلطه) ، او کوچنی (وړه) خبره هم داسی پینښه نشی چه د هغی په وسیله ستاسی لمن د عهد ماتولو په پلیتی او نجاست ککړه او داغی شی الله تعالیٰ ته همغه کسان محبوب دی چه پوره احتیاط کوی لکه بنی کنانه (او بنی ضمرة) او نور چه له مسلمانانو سره ئی بد عهدی نه وه کړی نو مسلمانانو هم په نهایت دینداری او احتیاط سره په خپل عهد وفا وکړه د براءة د اعلان په وخت کښی د دوی د معاهدی د نیتی تیریدو ته لا(٩) میاشتی پاتی وی خو په دغو نهو میاشتو کښی هم دغه معاهده محترمه او معموله وه.

اِشۡتَرَوۡا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيۡلًا فَصَدُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِهٖ ؕ اِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ۝۹ لَا يَرۡقُبُوۡنَ فِىۡ مُؤۡمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الۡمُعۡتَدُوۡنَ ۝۱۰

پیرودلی (او اخیستی) دی دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ نو منع کوی دوی (خلق یا په خپله ځنګ کوی) له لاری د الله (یعنی له دین یا حج یا عمری څخه)؛ بیشکه دوی بدکار دی هغه شی چه وو دوی چه کاوه به ئی (هغه دا دی چه). نه ګوری (نه ساتی لحاظ نه کوی) دغه عهد ماتوونکی په (حق د هیڅ) مؤمن کښی د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد؛ او دغه کسان هم دوی دی تیریدونکی (له حده په شرارت کښی).

تفسیر: یعنی دغه مشرکان هغه وګری (خلق) دی چه دوی د دنیا په لږه طمعه او د خپلو نفسی غوښتنو او اغراضو لامله (له وجی) د الله تعالیٰ احکام او هدایات تردید کړی او نه ئی دی منلی. نو ځکه هم دوی په خپله د الله تعالیٰ په سمه لاره باندی نه ځی او نور خلق هم پر هغی لاری باندی تللو ته نه پریږدی نو دوی د عهد ماتولو له ګناه څخه څه ویریږی؟ او په خپلو خبرو، قولونو او اقرار باندی به څرنګه تینګ پاتی کیږی؟. نه ګوری او نه ساتی او لحاظ نه کوی دغه عهد ماتوونکی په حق د هیڅ مؤمن د قرابت یا د قسم او نه د عهد او دغه کسان هم دوی دی تیریدونکی له حدودو څخه په شرارت کښی یعنی دوی تش ستاسی سره دښمنی او عداوت نه لری، بلکه د اسلام او مسلماتی له نامه سره هم سخت بغض او عداوت لری. هر یوه مسلمان باندی ئی چه لاس بر شی فرصت او موقع ومومی نقصان وررسوی او د نقصان رسولو په وخت کښی د هیڅ تعلق، قرابت خپلوی عهد، پیمان، قول، اقرار او تړون لحاظ او خاطر نه کوی په دغه مورد کښی د دوی ظلم او تجاوز له حده زیات تیری کړی دی.

فَاِنۡ تَابُوۡا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخۡوَانُكُمۡ فِى الدِّيۡنِ ؕ وَنُفَصِّلُ الۡاٰيٰتِ لِقَوۡمٍ يَّعۡلَمُوۡنَ ۝۱۱ وَاِنۡ نَّكَثُوۡۤا اَيۡمَانَهُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُوۡا فِىۡ دِيۡنِكُمۡ فَقَاتِلُوۡۤا اَئِمَّةَ الۡكُفۡرِ ۙ اِنَّهُمۡ لَاۤ اَيۡمَانَ لَهُمۡ لَعَلَّهُمۡ يَنۡتَهُوۡنَ ۝۱۲

نو که توبه وویسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم ئی اداء کړ سره له تولو حقوقو) لمونځ او ورکړ دوی زکوٰة نو ورونه ستاسی دی په دین (حکم د شریعت) کښی او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکمونه د قرآن) دپاره د (هغه) قوم چه پوهیږی (او فکر پکښی کوی). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسی سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه ئی ولګول) په دین ستاسی کښی نو وجنګیږئ تاسی له (دغو) مشرانو د کفر سره (او وئی وژنئ) بیشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم ئی له سره قسم نه دی) له پاره د دی چه دوی واوړی (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعنی که اوس له کفره توبه وباسی او دینی احکام (لکه لمونځ زکوٰة او نور) په ځای کړی نو نه یوازی په آینده کښی مأمون او محفوظ پاتی کیږی بلکه په اسلامی دین کښی به هم شامل وی او د هغو حقوقو مستحق ګرځی چه نور مسلمانان ئی مستحق دی.

او هغه ګردی (تولی) بد عهدی او شرارتونه چه پخوا له دی نه ئی کړی وی تول ورمعاف کیږی.

حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی (چه دوی د شریعت په حکم ورونه دی، له دی نه معلومیږی هر هغه څوک چه په ظاهر کښی مسلمان بریښی او په زړه کښی یقین نه لری نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وګڼئ! مګر دوست او معتمد ئی مه ګرزوئ!.)

(او که مات کړی دغه مشرکان قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی له تاسی سره او پیغورونه درکړی او عیبونه ولګوی په دین ستاسی کښی ای مؤمنانو، نو وجنګیږئ تاسی له دغو مشرانو د کفر سره او وئی وژنئ بیشکه دوی نشته قسمونه دوی ته او قسم ئی له سره قسم نه دی) یعنی که عهد او پیمان ئی مات کړی لکه چه «بنی بکرو» د معاهدی په خلاف پر «بنی خزاعه ؤ» حمله وکړه او قریشو له دغو حمله کوونکو سره مرسته (مدد) وکړه او له کفره ئی لاس وانخیست بلکه د حق دین په نسبت په طعن ویلو او ګستاخی کولو او عیبونو لتولو باندی ئی دوام وکړ، نو وپوهیږئ چه دغسی وګړی (خلق) او عالم «ائمة الکفر- د کفر مشران» دی څکه چه نور خلق د دوی دغه حرکات او اعمال وینی او خبری ئی اوری او دیر بی لاری او ناپوه کسان د هغو تقلید کوی، نو له داسی مشرانو سره په ښه ډول (طریقه) مقابله وکړئ، څکه چه د دوی هیڅ قول، قسم، عهد او پیمان باقی نه دی پاتی، ممکن دی چه ستاسو له لاسونو څخه دوی ته څه سزا ور ورسیږی او په هغی سره له خپلو شرارتونو سرکشی څخه بیرته وګرځی.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ وَهَمُّوا۟ بِإِخْرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ

أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

آیا نه جنګیږئ تاسی (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګیږئ) له داسی قوم سره چه مات کړی دی دوی قسمونه خپل او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (زما له مکی نه) حال دا چه هم دوی شروع کړی دی له تاسی سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت آیا ویریږئ تاسی له دوی نه، نو الله ښه لایق دی په دی سره چه وویریږئ تاسی تری (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یئ تاسی مؤمنان (باور کوونکی).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدی ماتی کړی وی، څکه چه د خپل عهد په خلاف ئی د «خزاعه ؤ» په مقابل کښی د (بنو بکرو) سره مرسته (مدد) کړی وه (حال دا چه دوی قسمونه کړی وو چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حق کښی له هیچا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهیروو، او نه به ئی رنځوو او بیا ئی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چه «بنی خزاعه» وو، جنګ وکړ). کفارو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هجرت څخه پخوا د دوی له مقدس وطن مکی معظمی څخه د دوی د ایستلو په باره کښی ئی تجویزونه نیول او هم دوی د فخر المرسلین او خاتم النبیین صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم د وتلو سبب شول، ﴿ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ ﴾ الآیة - (۱۰ جزء د التوبة سورت ٤٠ آیت ٦ رکوع) په مکه معظمه کښی ئی په مسلمانانو بی له کوم سبب او موجب څخه په ظلمونو شروع وکړه که څه هم د ابو سفیان قافله له خطر څخه وژغورله (وساتله) شوه، خو یوازی د کبر او غرور له لاری د بدر میدان ته د مسلمانانو سره د جنګ په نیت لاړل او د حدیبیی د صلحی څخه وروسته دوی په عهد ماتولو باندی لاس پوری کړ او د مسلمانانو د حلیفانو (بنی خزاعه ؤ) په مقابل کښی ئی بنی بکر تشجیع، تحریک کړل او په وسلو او تجهیزاتو او نورو شیانو ئی له هغوی سره مرسته (مدد) وکړه بالاخر مسلمانانو له هغو سره غزا وکړه او مکه معظمه ئی د دوی له قبضی څخه خلاصه کړه د ﴿ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا ﴾ الآیة - څخه دغه غرض معلومیږی هر قوم چه دا قسم احوال لری له هغوی سره په جنګیدلو کښی مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تامل او تردد نه دی په کار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلی او سامان او نورو څخنی ویره وی، نو مؤمنانو لره له ګردو (تولو) څخه زیات د الله تعالیٰ خوف او ویره په کار ده. کله چه د الله تعالیٰ ویره په زړونو کښی راشی نو بیا ګردی (تولی) نوری ویری له زړونو څخه ووځی او د الله جل جلاله له قهر او غضب څخنی ویره او لرزه پیدا کیږی، څکه چه نفع او ضرر ګرد (تول) د الله تعالیٰ په قدرت او واک کښی دی. او هیڅ یو مخلوق د الله تعالیٰ له مشیت څخه پرته (علاوه) لره ګټه (فائده) او زیان هم چا ته نشی رسولی او نه پری قدرت لری.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۴﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۵﴾

وجنگیږئ تاسی له دغو «کفارو» سره «ای مؤمنانو» چه په عذاب کړی دوی الله په لاسونو ستاسی (په قتل سره) او رسوا کړی دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) درکړی تاسی ته پر دغو «کفارو» باندی او شفاء ورکړی «زخمی» سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ او روغ کړی زخمی زړونه د دوی). او لری کړی (بوځی) قهر (او خفگان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چه د کفارو له ایذاء څخه پیدا ؤ) او رجوع کوی الله په رحمت سره پر هغه چه اراده وفرمائی «د هدایت ئی» او الله ښه عالم دی «په تولو احوالو او اشیاؤ» ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په دغه آیت کښی ئی د جهاد د مشروعیت پر اصلی حکمت تنبیه وفرمایله په عظیم الشان قرآن کښی د پخوانیو اقوامو هغه قصی چه بیان شوی دی له هغو ځنی ظاهریږی کله به چه کوم قوم په کفر او شرارت او د انبیاؤ علیهم السلام په تکذیب او عداوت کښی له حد او اندازی څخه تیری کاوه نو د قدرت له جانبه به داسی تباه کوونکی آسمانی عذاب پر دوی باندی نازلیده چه په هغه سره به د دوی د گردو (تولو) مظالمو او کفریاتو یو ناڅاپی خاتمه راتله ﴿ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت ۴۰ آیت ٤ رکوع) هیڅ شبهه نشته چه د عذاب دغه اقسام دیر سخت مهلک او د راتلونکو نسلونو (تکمو) له پاره دیر عبرتناک وو، لیکن په دغو صورتونو کښی معذبینو ته په دنیا کښی د خپل ذلت او رسوائی مشاهده نه میسریده او نه په مستقبل کښی د توبی او د رجوع له پاره کومه موقع او امکان باقی پاتی کیده ـ د جهاد د مشروعیت اصلی غرض او غایه دا ده چه مکذبینو او فتنه آچوونکو ته الله تعالیٰ د بلاواسطی عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندگانو په لاس سزا ورکړی د سزا ورکولو په دغه صورت کښی د مجرمینو تذلیل او رسوائی او د مخلصینو تقدیر او سر لوړی دیره زیاته کیږی او د وفادارو بندگانو نصرت او غلبه علانیه ظاهریږی د دوی زړونه د دغی منظری له لیدلو څخه یخیږی چه هغه وگړی (عالم) او خلق چه تر پرون پوری ئی مونږ ته د حقارت او سپکتیا په سترگو سره کتل او

پر مونږ باندی ئې ظلم، تیری، استهزاء او تمسخر کاوه او پر مونږ باندی ئې ملندی وهلې نن د الله تعالیٰ په تائید او رحمت سره هم دا زمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف او انسانیت ته سپارلی شوی دی، د کفر او باطل د شوکت او ننداری له لیدلو څخه اهل الحق پخسیدل او ویلیدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چه د کفارو د مظالمو انتقام ئې نشو اخیستلی او له دی سببه د دوی په سرونو کښې قهر او غصه، غیظ او غضب جوش کاوه او دوی خپلی شوندی هم نشوی خوځولی اوس د جهاد فی سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومی آخری خبره دا ده چه په خپله د مجرمینو په حق کښې هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډیره نافع ده، ځکه چه د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازی پرانستلی دی او ډیر ممکن دی چه له حالاتو څخه عبرت حاصل کړی او ډیرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شی لکه چه د رسول الله مبارک په زمانه کښې هم داسی هم وشول چه په لږه موده کښې ګرد (تول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول. ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ او الله ښه عالم ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) یعنی په هر یوه حالت باندی ډیر ښه پوهیږی، په حکمت سره معامله کوی. او په هره زمانه کښې د هغه د اقتضاء سره سم احکام لیږی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

آیا ګمان کوئ تاسی (ای مؤمنانو) داسی چه (هم داسی) به پریښود شئ؟ حال دا چه له سره نه دی معلوم کړی الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چه جهاد ئې کړی له تاسی څخه او چه نه دی نیولی دوی پرته (علاوه) له الله او پرته (علاوه) له رسول د دغه (الله) او پرته (علاوه) له مؤمنانو د پټو خبرو دوست؛ او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چه کوئ (ئې) تاسی (د نیکی او بدی).

تفسیر: (آیا ګمان کوئ ای مومنانو چه له قتاله ویرېږئ یا ای منافقانو داسی چه پری به ښود شئ په دی حال سره یعنی داسی له سره ګمان مه کوئ، چه تشه دعوی د اسلام به ستاسی الله تعالیٰ منظوره کړی او جلا (جدا) به نه کړی په تاسی کښې مخلص له غیر مخلص څخه، الله تعالیٰ) د جهاد د مشروعیت یو بل حکمت دلته بیان فرمائی یعنی هغه کسان ډیر دی چه په خولی سره د ایمان او بندګی دعوی کوی خو که دوی د امتحان پر محک (کرکانی) باندی ونه

سولول شي نو سره او ناسره (چل او ناچل) ئې له سره نه څرګندیږي د جهاد په ذریعه الله تعالیٰ په علم ظهور سره هم دا معلوموی چه څومره مسلمانان داسي دي چه د ده په لاره کښې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تیار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالیٰ او رسول الله صلی الله علیه وسلم بل هیڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي یار نه ګرځوی، اګر که هغه دیر نژدی خپل او قریب ئې هم وی هم دغه داسي یو معیار دی چه په هغه سره د مؤمنانو ایمان تلل او وزن کیږی تر هغه وخته پوری چه جهاد ونشي تش د خولې په خبرو او د ژبې په جمع او خرچ سره بری نه حاصلیږی بیا هر راز (قسم) عمل هم چه وکړ شي پر هغه هم الله تعالیٰ ښه خبردار دی چه هغه د صدق او اخلاص له مخی شوی دی؟ یا د ښودنې او ریا له کبله (وجې) شوی؟ د هر چا چه هر دول (طریقه) عمل وی سم له هغه سره به په آخرت کښې معامله ورسره کیږی. رښتیا خبره ده (د هر چا عمل د لاری مل)

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسٰجِدَ اللّٰهِ شٰهِدِينَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ أُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خٰلِدُونَ ﴿۱۷﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَأَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللّٰهَ ۖ فَعَسٰٓى أُولٰٓئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿۱۸﴾

نشته مشرکانو ته «یعنی ناروا دی یا نه دی له شانه د مشرکانو» دا چه ودان کړی مسجدونه د الله «په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره» حال دا چه شاهدان وی دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره؛ دغه «مشرکان ابته او» خراب دی عملونه د دوی «چه ایمان نه لری» او په اور کښې به دوی همیشه وی. بیشکه هم دا خبره ده چه ودانوی «په عبادت ناسته ولاړه په تعمیر سره» مسجدونه د الله هغه څوک چه ایمان ئې راوړی وی په الله او په ورځې آخری «د قیامت» او قائموی «سم ادا کوی سره له تولو حقوقو» لمونځ او ورکوی زکوٰة او نه ویریږی «په دینی امورو کښې له هیچا» مګر له الله څخه، نو امید دی چه دغه کسان به وی له سمې لاری موندونکو څخې.

تفسير: پخوا ئی فرمایلی وو چه مسلمانان بی له امتحانه هم داسی خوشی نشی پاتی کیدلی بلکه په لویو لویو کارونو (لکه جهاد او نورو امورو) سره به د دوی ثابت قدمی ښکاره او دا به څرگنده شي چه د گردی (تولی) دنیا پر تعلقاتو باندی الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته څرنگه ترجیح ورکوی؟ په دغی رکوع کښی ئی دا راوښوده چه د الله تعالیٰ مساجد «معابد» حقیقتاً د هم داسی اولوالعزمو مسلمانانو په توجه ودان پاتی کیدی شی. د مساجدو حقیقی ودانی دا ده چه په هغو کښی د یوه الله عبادت د هغه له شانه سره لایق وشی د الله جل جلاله ذکر کوونکی په کثرت سره پکښی موجود وی څو بی له څه ممانعت او تکلیف څخه د الله تعالیٰ په یاد مشغول اوسی، له بربادو او لغویاتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وی، دغه مقصد له کفارو او مشرکینو څخه کله حاصلیدی شی؟ وگورئ چه د مکی معظمی مشرکینو په ډیر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متولیان او خادمان بلل ـ مگر د دوی لوی خدمت دا ؤ چه د تیرو (گټو) ډیر بتان ئی په کعبی شریفی کښی ایښی وو او د همغو نذرونه او نیازونه به ئی ورکول او د دوی نذرونه به ئی پر خپلو غاړو اخیستل. ډیرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربند) طوافونه کول ـ د ذکر الله په ځای به ئی شپیلی وهل او لاسونه به ئی تکول، او د الله تعالیٰ رښتینو بندگانو ته به ئی اجازه نه ورکوله چه هلته ورشی. د هغوی لوی عبادت هم دا ؤ چه حاجیانو ته به ئی د څښلو اوبه ویریا ورکولی ـ یا به ئی د حرم شریف ډیوی لگولی ـ یا به ئی په کعبی شریفی پردی ځړولی ـ یا به ئی د ضرورت په وخت کښی د هغی د نړیدلو او لویدلو ځایونو ترمیم او ودانولو ته توجه کوله ـ مگر دغه اعمال گرد (تول) بی روحه او بی معنی وو ـ ځکه کله چه مشرک ته د الله تعالیٰ صحیح معرفت نه دی حاصل ـ نو په هیڅ یوه عمل کښی د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د وحده لا شریک له د منبع الکمالات ذات نشی کیدی ـ نو ځکه د کافر هیڅ یو عمل د الله تعالیٰ په نزد روح نه لری او د اعتناء وړ (لایق) نه دی هم دغه ئی په ﴿ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ﴾ سره تعبیر وفرمایه الغرض هغو کفارو او مشرکانو چه په خپل حال او قال سره ئی په خپل کفر او شرک هر وخت شهادتونه ورکول د دی وړ (مستحق) او لایق نه دی چه د دوی په لاسونو د مساجد الله بیا خاص د مسجد الحرام حقیقی تعمیر (ودانی) وکړی شی ـ دغه کار یوازی د هغو کسانو دی چه له زړه ئی پر الله تعالیٰ او د آخرت په لویه ورځ ایمان راوړی دی، په خپلو جوارحو سره د لمونځونو په اقامت کښی تل مشغول دی، له خپلو مالونو څخه سم له شریعته زکوٰة ادا کوی، او له الله تعالیٰ څخه پرته (علاوه) له بل چا څخه له سره نه ویریږی، نو ځکه د مساجدو د صیانت او تطهیر لامله (له وجی) د جهاد له پاره خپل ځانونه تل تیاروی ـ داسی مؤمنان چه په زړونو او ژبو، په لاسونو او پښو په مال او دولت په هر شی د الله تعالیٰ مطیع او حکم منونکی دی، د هغو منصبی فرض دا دی چه مساجد ودان وساتی، او په دروغو د مساجدو د تعمیر دعوی کوونکی اگر که ئی خپلوان (اهل القرابت) هم وی، د هغه ځایه دی د باندی وشړی، ځکه چه د دوی له وجوده د مساجد الله ودانی نه، بلکه ورانی ده.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

آیا ګڼلي «ګرځولي» دی تاسي اوبه ورکول حاجیانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل «د ایمان» د هغه چا چه ایمان «او یقین» لري په الله او «په» ورځي آخري «د قیامت» او جهاد ئې کړی وي په لاره د الله نه دي برابر دوی په نزد د الله او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډیر افتخار درلود (لرلو) او نازیدل چه مونږ د حاجیانو خدمتونه کوو۔ او دوی ته اوبه او ډوډۍ او کالي (کپړې) ورکوو۔ د مسجد الحرام ترمیم یا د کعبې شریفې د کسوت (پوښ) یا تیل او باتي او د نورو انتظام کوو. که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازیږي، نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخیره شته په یوه زمانه کښې حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه له حضرت علي کرم الله وجهه سره هم دغه مباحثه په هم دغه شان کړې وه. بلکه په صحیح مسلم کښې راغلي دي چه یو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کښې جګړې سره کولې لومړني وویل چه زماپه خیال له اسلام راوړلو نه وروسته حاجیانو ته د اوبو له ورکولو څخه بل ښه کار نشته دوهم وویل چه زما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډیر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی مثلاً د هغه جارو کول، ډیوې ئې لګول، حاجیانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور دریم وویل چه د خدای په لار کښې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو ځنې افضل او اشرف دی. حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په دوی باندې قهر شو، او وئې ویل چه تاسي چه د جمعې د لمانځه دپاره راغلي یئ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته نژدې ناست یئ ولې سره داسي مباحثې کوئ لږ څه صبر وکړئ ـ کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د جمعې له لمانځه څخه فارغ شو۔ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وکړئ! د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چه له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه. نو دغه آیت نازل شو ﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ الآية ـ یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طریقه) د مسجد الحرام ترمیم او ودانول له ایمان بالله او جهاد فی سبیل الله له هیڅ یو سره نشي برابر کیدی (نو د افضلیت پوښتنه ولې کوئ؟) دلته له جهاد سره د ایمان بالله ذکر یا د دې لامله (له وجې) راغلی دی چه د مشرکانو د فخر او غرور ځواب هم وشي چه په خدای جل جلاله باندې ایمان د ګردو (ټولو) عبادتونو روح دی ـ بې له دې روح څخه حاجیانو ته اوبه ورکول او په اوبو باندې

د تړیو مرول یا د مسجد الحرام خدمت یو بې تاداوه (بنیاده) او بې روحه عمل دی نو دغه بې روحه او بې سا عمل د یوه ژوندی او دائم عمل سره څرنګه برابری کولی شي ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ﴾ (۲۲ جزء د فاطر ۲۲ آیت ۳ رکوع) او که یواځې د مؤمنانو یو تر بله د اعمالو موازنه کول وي، نو د ایمان بالله ذکر به د جهاد فی سبیل الله د تمهید له پاره وي ـ اصلي مقصود د جهاد او د نورو لویو لویو اعمالو د افضلیت بیان فرمایل دي. د ایمان په ذکر سره ئې تنبیه وفرمایله چه بې له ایمانه د خدای جل جلاله په لار کښې جهاد یا بل کوم عمل هیڅ ګټه (فائده) نه لري او محض لاشي دي د دغو لویو لویو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ایمان بالله پورې اړه (حاجت) لري. او په دغه نکته همغه خلق پوهیږي چه د سلیم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځایه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسیدی.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۲۰﴾
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ لَّهُمْ فِيْهَا نَعِيْمٌ مُّقِيْمٌ ﴿۲۱﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۲۲﴾

هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی «په تولو مؤمن به شیانو» او هجرت ئې کړی دی او جهاد ئې کړی دی په لاره د الله کښې «د دین د ترقی له پاره» په مالونو خپلو «چه په جهاد کښې ئې لګوی» او په ځانونو خپلو «چه په غزا کښې ئې قربانوی» ډیر لوی دی «له نورو نه» له جهته د درجې په نزد د الله او هم دغه «ستایل شوی» کسان هم دوی دی په مراد رسیدونکی زیری کوی په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندی سره او په جنتونو سره چه وی به دوی ته په دغو «جنتونو» کښې نعمتونه همیشه «دائم بلا انقطاع». حال دا چه همیشه به وی دوی په دغو «جنتونو» کښې تل تر تله بیشکه الله هم ده سره دی اجر «ثواب» ډیر لوی.

تفسیر: یعنې د الله تعالیٰ په دربار کښې د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چه هر څومره اراده وفرمائی ورکوی ئې ـ په ړومبنی آیت کښې د دریو شیانو ذکر ؤ «۱»: ایمان. «۲»: جهاد. «۳»: هجرت. پر دغو باندی د دریو شیانو بشارت ئې هم مرحمت وفرمایه: «۱» رحمت. «۲»: د خدای رضا. «۳»: په جنت کښې تل پاتی کیدل. ابوحیان رحمة الله علیه لیکی

چه «رحمت» په ایمان مرتب دی هغه څوک چه ایمان نه لری نو په آخرت کښې د الله تعالیٰ له رحمت او مهربانی څخه بی برخی پاتی کیږی او «رضوان» چه ډیر یو اعلیٰ مقام دی د جهاد فی سبیل الله صله او انعام دی. لکه چه مجاهد فی سبیل الله د نفسانی ګردو (تولو) خوندونو او تعلقانو په ترک سره د الله تعالیٰ په لاره کښې خپل ځان او مال قربانوی او د الله تعالیٰ د خوښی د حصول له پاره خپله انتهائی قربانی وړاندی کوی نو ښائی چه د هغه صله او انعام هم انتهائی وی، او هغه د الله تعالیٰ جل وعلا شانه د رضا مقام دی پاتی شو «هجرت» چه هغه د الله جل جلاله له پاره د کور کورنی او وطن د پریښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زیری ورکړی شوی دی چه ستا له وطنه ډیر ښه وطن او ستا له کوره ډیر ښه کور درکول کیږی چه پکښې همیشه اعلیٰ درجه هوساینه (آرام) او راحت وی او تل به پکښې اوسیږی او له هغه څخه به بیا هجرت کولو ته له سره نه مجبوریږی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی «ای مؤمنانو!» مه نیسئ تاسی پلرونه خپل او ورونه خپل دوستان که محبوب ګڼله دوی کفر پر ایمان او هر چا چه دوستی وکړه له دغو «کفارو» سره له تاسی نو دغه کسان هم دوی دی ظالمان.

تفسیر: په پخوانی آیت کښې ئی دا راښوولی وو چه جهاد او هجرت له ډیرو لویو او افضلو اعمالو څخه دی. او ډیر ځله په دغو دواړو اعمالو کښې د اقاربو او خپلوانو او کورونو او کهولونو او د وروړګلوی تعلقات خللونه واقع کوی. نو ځکه ئی وفرمایل «هغو کسانو ته چه له ایمان څخه کفر ډیر عزیز وی، یو مؤمن به هغوی څرنګه خپل عزیزان ګڼی؟» د مسلمان له شان سره دغه کار مناسب نه دی چه له هغو سره د رفاقت او دوستی خیال ولری، په تیره بیا چه داسی تعلقات سری له جهاد او هجرت څخه هم ستون کړی ـ نو دغسی سری خپل ځان ګنهګاروی او په خپل ځان په خپله ظلم کوی.

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووایه «ای محمده ! عذر ویونکو ته د هجرت له ترکه» که وی پلرونه ستاسی او ځامن ستاسی او ورونه ستاسی او ښځی ستاسی او خپلوان ستاسی او هغه مالونه چه گټلی دی تاسی هغه او «هغه» تجارت «سوداگری» چه ویریږئ تاسی د ناچلیدلو د هغی او هغه ځایونه د هستوګنی چه خوښوئ تاسی هغه دیر محبوب تاسی ته له الله نه او له رسول د الله نه او له جهاده په لاره د الله کښی «له پاره د ترقی د دین» نو انتظار کوئ تاسی تر هغه پوری چه راولی «راولیږی» الله امر «حکم د عذاب» خپل او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی که د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو په اطاعت او د هجرت او جهاد په کولو کښی دغه خیال مانع وی چه کور او کهول مو پاتی کیږی، مالونه مو ضایع کیږی، تجارت مو کوته یا بندیږی ـ د آرام لرونکو ځایونو ځنی به ووځو او په بی راحته او نا آرامو ځایونو کښی به اوسیږو. نو بیا د الله تعالیٰ له لوری د هغی سزا د حکم انتظار وکرئ چه پر داسی لتانو او دنیا طلبانو باندی راتلونکی دی ـ هغه کسان چه د مشرکانو په موالاتو او دوستیو یا په دنیوی غوښتنو کښی اخته شوی وی او د الٰهی احکامو تعمیل نه کوی، هغوی ته د حقیقی بری او کامیابی لار نه ښودله کیږی. په حدیث کښی راغلی دی «کله چه تاسی د غوائی په لکئ پسی روان شئ او غویی له لکئ څخه ونیسئ او یواځی په کښت (فصل) او کر باندی راضی شئ ـ او له جهاده غافل شئ ـ نو پاک الله به پر تاسی داسی یو ذلت مسلط کړی چه له هغه څخه به له سره نشئ بچ کیدی ـ تر هغه پوری چه بیا د دین «یعنی فی سبیل الله جهاد» په لوری بیرته وګرځئ!

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ

فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

خامخا په تحقیق مدد کړی دی له تاسی سره الله په ځایونو ډیرو کښی او «خصوصاً» په ورځ د حنین کښی کله چه تعجب کښی واچولئ ډیر والی ستاسی نو د فع نه کړ «ډیر والی» له تاسی ځنی هیڅ شی «له حملی د دښمن نه» او تنګه شوه «له ویری» پر تاسو باندی ځمکه سره د ارتوالی د دی بیا شا کړه تاسی «دښمن ته» حال دا چه شا ګرځوونکي «تښتیدونکی» وئ بیا راولیږه الله تسکین خپل «چه د مؤمنانو د زړونو د آرامی سبب شی» پر رسول خپل «چه یواځی د غزا په ډګر ولاړ ؤ» او پر مؤمنانو «چه بیرته وګرځیدل غزا ته» او راولیږلی «الله» لښکری «د ملائکو» چه نه وی لیدلی تاسی دا لښکری او په عذاب ئی کړل هغه کسان چه کافران شوی ؤ او هم دا (تعذیب) سزا ده د کافرانو.

تفسیر: په پخوانی آیت کښی تنبیه شوی ده چه د «جهاد فی سبیل الله» په وخت کښی مؤمنانو ته نه ښائی چه د کور ـ کورنی ـ وروړئ ـ مالونو ـ ملکونو او نورو شیانو څه خیال او پروا وکړی دلته خبرداری ورکوی چه مجاهدینو ته دا هم نه ښائی چه په خپل لښکری جمعیت او کثرت باندی غرور او تکبر وکړی، ځکه چه نصرت او بری یواځی د الله تعالیٰ په مرسته (امداد) او مدد پوری تړلی دی چه دغسی تجربه تاسی پخوا له دی نه په څو څو نورو میدانونو کښی هم کړی ده ـ هغه نتائج چه په بدر، قریظه، نضیر، حدیبیه او نورو کښی ستاسی په برخه شوی دی هغه او نور امداد چه ځینو مفسرینو تر اتیا ځایو پوری شمیرلی دی هغه ګرد (تول) تش د الٰهی امداد او د غیبی تائید محصول ؤ ـ او اوس په آخره کښی د «حنین» د غزا واقعه خو داسی یوه صریحه عجیبه او غریبه د آسمانی نصرت او امداد نښه ده چه پر هغی سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکی معظمی له فتحی څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خبر راورسید چه د هوازن او ثقیف او نورو عربی قبائلو یو جرار او قوی لښکر سره تول او تیار کړی دی، او غواړی چه په ډیره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړی ـ نو سم د لاسه له مهاجرینو او انصارو څخه

همغه لس زری زورور لښکر چه د مکی معظمی د فتحی له پاره له مدینی منوری څخه راغلی ؤ، د «طائف» په لوری ور روان شو هغه دوه زره طلقاء «آزاد شوی» چه د مکی معظمی د فتحی په وخت کښی مسلمانان شوی ؤ، هم له دوی سره مله وو ـ دغه اول ځل دی چه دولس زره مجهز عظیم الشان اسلامی لښکر د جهاد د میدان لوری ته (رهی) کیږی ـ د دی منظری د لیدلو څخه ځینو صحابه ؤ خپل ځان د دی خبری د ویلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ئی وویل «کله به چه مونږ ډیر لږ وو نو په هغه وخت کښی به تل بریالی (کامیاب) وو، نن چه مونږ دومره ډیر یو نو هیڅوک مونږ ته ماتی نشی راکولی.» د میرنیو (بهادرانو) موحدینو له خولی څخه د دغو جملی وتل د پاک خدای په دربار کښی ناوړه واقع شول دوی لا د مکی معظمی څخه دومره لری نه وو تللی چه دواړه لښکری سره مخامخ شوی چی د مخالفی ډلی لښکر څلور زره تنه وو چه خپل کفنونه ئی پر سر ترلی وو او له خپلو ښځو او کوچنیانو (ماشومانو) سره د جنګ میدان ته چمتو (تیار) او حاضر شول او د یوه فیصله کوونکی جنګ له پاره بیخی تیار او منتظر وو او له اوښانو ـ آسونو ـ مواشیو ـ او د خپلو کورونو ګرد (تول) پنډ پنډ مالونو او اسبابونو سره د جګړی ډګر ته وتلی وو. د «هوازن» قبیلی د غشو ویشتلو په فن کښی په ګرد (تول) عربستان کښی شهرت درلود (لرلو)، د دوی ډیرو ماهرو او غښتلو غشو ویشتونکو د «حنین» د وادی په لښکرو او مورچلو کښی ډیر تینګ، تینګ ځایونه نیولی او په کښی پټ ناست وو.

په صحیحینو کښی د «براء ابن عازب» روایت دی چه په ړومبنی معرکه او جنګ کښی کفارو ماتی وکړه او ډیر زیات مال، اسباب او سامان ورڅخه پاتی شو، او دوی تری وتښتیدل دلته مسلمانان مجاهدین غنیمت او ولجی ته متوجه شول، په دغه ترڅ کښی د هوازن غشو ویشتونکو څارونکو له مورچلو څخه په سختو غشو ویشتلو باندی لاسونه پوری کړل او په مسلمانانو پسی ووتل او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو او په یوه شیبه کښی له څلورو خواؤ لکه ږلی غوندی د غشو اوریدل شروع شول خبره تر دی حده پوری ورسیده چه مسلمانانو ته هلته دریدل او پښه تینګول مشکل شول، ړومبی «طلقاء» وتښتیدل ـ وروسته له هغه د نورو پښی هم ولړزیدلی او وښوئیدلی ـ او ځمکه له ارتوالی سره په دوی تنګه شوه، چه په هیڅ یوه ځای کښی دوی ته د پناه ځای نه پیدا کیده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له څو تنو اصحابو سره د دښمنانو تر محاصری لاندی راغلل، حضرت ابوبکر، عمر، عباس، علی، عبدالله بن مسعود او نور اصحابان رضی الله تعالیٰ عنهم نژدی اتیا یا سل تنه، بلکه د «اصحاب السیر» له تصریح سره سم تول لس تنه پاک ذوات «عشره مبشره کامله» د جنګ په میدان کښی پاتی شول ـ چه دوی ګرد (تول) د غره په شان تینګ او ثابت ښکاریدل ـ دغه یوه خاصه موقع وه چه دنیا زمونږ د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د معجز او محیر العقول توکل، صداقت، شجاعت او دیانت نظاره وکړه او د محمدی نبوت د ثبات او استقامت مؤثره ننداره ئی په خپلو سترګو ولیدله.

محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه سپین قچر سور ؤ چه د هغه یو رکاب حضرت عباس او بل رکاب حضرت ابو سفیان بن الحارث تینګ نیولی ؤ ـ د کفارو دغه څلور زره لښکر د

انتقام اخیستلو له پاره په پوره جوش مخ په یرغل او برید دی له څلورو خواوو څخه د غشو باران وریږی ـ اسلامی لښکر بیخی خور، وور او تیت پیت (منتشر) شوی دی ـ مګر یواځی له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو رفیق اعلیٰ شته. د ربانی تائید او آسمانی داد غیر مرئی باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اوری چه د هغه اثر بالاخر تر تښتیدونکو پوری رسیږی، له هغه لوری چه د «هوازن» او «ثقیف» سیلاو مخ په وړاندی بهیږی، په هغه لوری د محمدی سورلی مخ دی او در ګرده (توله) په هغه طرف روانه او پرله پسی خپل قچر په مهمیز سره وهی په زړه کښی ئی د الهٰی محبت شغلی بلی دی ـ او په ژبه ئی په نهایت استغناء او اطمینان سره د «اناالنبی لا کذب انابن عبدالمطلب» وینا جاری ده. یعنی بیشکه زه په رښتیا سره رسول او د عبدالمطلب له اولادی څخه یم ـ

په هم دغه حالت کښی دوی خپلو اصحابو ته ناری کړی «الی عباد الله الی انا رسول الله ـ ای د الله تعالیٰ بندګانو ماته راشئ! او زما په لوری رادرومئ چه زه د الله تعالیٰ رسول یم.»

بیا زمونږ د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم حضرت عباس رضی الله تعالیٰ عنه چه د ډیر لوړ غږ خاوند ؤ «اصحاب السمرة» ته ورناری کړی چه هغوی تر ونی لاندی د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر لاس د جهاد بیعت کړی ؤ د مجاهدینو غوږونو ته د دی غږ په رسیدو سره سم دوی د خپلو سورلیو مخونه د جنګ د میدان په لوری وګرځول د هر سړی اوښ چه بیرته ګرځیدلو کښی لږ څه معطلی یا ډیل کاوه نو دی به سم د لاسه خپلی وسلی سره د اوښ له شا څخه کوزیده او خپله سورلی او کالی (سامان) به ئی هملته خوشی پریښودل او ځان به ئی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت کښی رسول الله مبارک لږ څه خاوری او شګی په لاس کښی واخیستی او د کفارو د لښکرو په لوری ئی ورو‌شیندلی چه هغه د الله تعالیٰ په قدرت د هر کافر په مخ او سترګو کښی ولویدی ـ له بل لوری الله تعالیٰ له آسمانه پرښتی ور ولیږلی چه په غیر مرئی دول (طریقه) سره د هغوی نزول د مسلمانانو د تقویت او همت زیاتولو او د کفارو د ویری او مرعوبیت سبب شو بیا نو څه وشو؟ کفارو د هغو شګو له اثره خپلی سترګی مښلی او هغه مسلمانان چه دوی ته ورنژدی وو، مخ په بیرته پر هغوی ئی حمله ور وړه او آناً فآناً مطلع صافه شوه، او ډیر تښتیدلی لښکر بیرته ستانه (واپس) او د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کښی ورحاضر شول ـ او وی کتل چه جنګ پای ته رسیدلی او بری د مسلمانانو په برخه شوی دی! ـ او په زرهاوو بندیان د پاک رسول په مخ کښی تړلی ولاړ دی او د غنیمت او ولجو ډیر مالونه د دوی په شاوخوا کښی پراته دی ﴿فَسُبْحٰنَ الَّذِیْ بِیَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَیْءٍ﴾ په دی دول (طریقه) سره کفارو ته په دنیا کښی سزا ورکړه شوه.

ثُمَّ يَتُوْبُ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٧﴾

او بیا به رجوع وکړی الله «د توبی په قبول» پس له دی «د حنین له جنګه» پر هغه چا چه اراده وفرمائی«د رجوع» او الله ډیر ښونکی (د خطیئاتو) ښه رحم والا دی «په انعام د اجر او ثواب سره»

تفسیر: لکه چه هوازن او نورو ته وروسته له دی نه توبه وربه برخه شوه او زیاتره مسلمانان شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُواْ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ إِن شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو!» بیشکه هم دا خبره ده چه مشرکان نجس «پلیت» دی نو نه دی نژدی کیږی دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چه دغه «۹ کال د هجرت دی»، او که ویریږئ تاسی له فقره په «سبب د منع د دوی» نو ژر به غنیان کړی تاسی الله له فضله خپله که اراده وفرمائی «د غنا ستاسی»؛ بیشکه چه الله ښه عالم دی «په تولو احوالو» ښه حکمت والا «چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی».

تفسیر: کله چه الله تعالیٰ د شرک زور او قوت مات کړ او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» ئی د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کښی ئی راوستله ـ او عربی قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کښی په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کښی اعلان وشو چه وروسته له دی نه دی هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کښی نه داخلیږی، بلکه هغه ته نژدی یعنی د حرم حدودو ته دی هم نه راځی! ځکه چه د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوی دی چه حق نه لری دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شی برسیره په دی له صحیحو احادیثو ځنی هم ثابته ده چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب ځنی د ګردو (تولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی. لکه چه زمونږ د پاک نبی له وروستنی وصیت سره سم د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی دغه حکم عملاً نافذ شو اوس مسلمانانو ته روا نه دی چه په دی راضی شی چه کفار د عربو په خاوره کښی د استیلاء یاد توطن په ډول (طریقه) پاتی شی بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده، هوا زمونږ د حنفیانو په نزد که کوم کافر د

امام په اجازه د مسافرۍ په ډول (طریقه) په عارضي صورت د حرم مځکی ته لاړ شي نو تللی شي په دی شرط چه امام دا اجازه خلاف المصلحت ونه ګڼي باقي د حج او د عمری په قصد د هیڅ یو کافر داخلیدل نه دی جائز، کما ورد فی الحدیث «الا لایحجن بعد العام مشرک».

﴿ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ ﴾ الآیة ـ او که ویریږئ تاسی له فقره په سبب د منع د دوی نو ژر به غنیان کړی تاسی الله جل جلاله له فضله خپله که اراده وفرمائی د غنا ستاسی بیشکه چه الله ښه عالم دی په تولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی» حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندیدلو څخه مسلمانانو ته داسی اندیښنه پیدا شوه چه په تجارت او نورو دنیوی چارو کښی به لوی تاوان راورسیږی ـ او هغه شیان چه دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دی نه به ئی نه راوړی ـ نو ځکه ئی تسلی وفرمایله چه تاسی له دغو خبرو څخه مه ویریږئ ځکه چه ستاسی غنا یواځی د «رب الاعلیٰ» په مشیت پوری موقوفه ده. که الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو په هغه کښی به هیڅ ځنډ (تاخیر) رانشی لکه چه هم داسی هم وشول، الله تعالیٰ ګرد (تول) مسلمانان کړل او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتی مالونو راتلل شروع شول ـ ښه بارانونه واوریدل، چه د هغو لامله (له وجی) حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازی پرانستل شوی. د کتابیانو او نورو ځنی د جزیی پیسی ورجاری شوی، الغرض الله تعالیٰ له مختلفو لارو د مسلمانانو له پاره د غناء اسباب پیدا کړل. بیشکه چه د الله تعالیٰ هیڅ یو حکم له حکمته خالی نه دی.

قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾

وجنګیږئ تاسی له هغو کسانو سره چه نه راوړی ایمان پر الله او نه په ورځی آخری باندی «ځکه چه په پاک محمد ئی ایمان نه دی راوړی» او نه حرام ګڼی دوی هغه چه حرام کړی دی الله «په قرآن کښی» او رسول د دغه «الله په حدیثونو کښی» او نه قبلوی دوی دین حق «د اسلام دغه مذکورین» له هغو کسانو نه «دی» چه ورکړی شوی دی دوی ته کتاب «جنګ ورسره کوئ» تر هغه پوری چه ورکړی دوی جزیه له «خپله» لاسه حال دا چه دوی ذلیل وی.

تفسیر: کله چه د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه نو حکم وشو چه د کتابیانو «یهودو او نصاریٰ ؤ» شوکت او قوت مات کړئ لومړنی مقصد خو دا ؤ چه

د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بیخي پاکه شي لیکن په دغه وخت کښې د یهودو او نصارىٰ ؤ په حصه کښې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه چه دوی د اسلام په مقابل کښې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپریدو (خوریدو) او ترقي په لاره کښې خند نشي ـ نو ځکه اجازه ورکړی شوه که دغه کتابیان تر لاس لاندې رعیت پاتې کیږي او جزیه ورکول قبلوي نو هیڅ مضائقه نشته قبول ئې کړئ نو په دغه وخت کښې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي ـ که نه د دوی علاج هم همغه دی چه د مشرکانو ؤ «یعني جهاد او قتال» ځکه چه دوی هم لکه چه ښائي په الله او د آخرت په ورځ باندې ایمان نه لري، نه د الله تعالیٰ او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احکامو څه خیال او پروا کوي. محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خو لا څه چه دوی په رښتیا سره د خپل منلي نبي حضرت عیسیٰ علیه السلام په پیریو کښې راغلي ؤ او نه دغه دین مني چه اوس محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله ځانه سره راوړی دی، بلکه پر هیڅ یو حقاني دین باندې هم قایل نه دي. او په دغه کوښښ کښې لګیا دي چه د الله تعالیٰ لګولې ډیوه رڼا (رنړا) د خولې په پوکولو سره مړه کړي. لکه چه ژر به ئې ذکر وشي که داسې خبیثان نالائقان هم داسې خوشې پریښودل شي نو په ملک کښې د فتنې ـ فساد ـ کفر ـ تمرد او بغاوت لمبې پر له پسې پورته کیږي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ أَنّٰى يُؤْفَكُونَ ۝

او وائي یهودان چه عزیر ځوی د الله دی او وائي نصرانیان چه مسیح ځوی د الله دی دغه چټي (بیکاره) وینا د دوی ده په خولو خپلو سره «چه وائي ئې بې دلیله» مشابه ده «خبره» د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چه کافران شوي وو پخوا «له دوی یعني پلرونه د دوی»؛ هلاک دې کړي دوی له الله چه څرنګه ګرځولي شي دوی «له سمې لارې څخه».

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي چه په دغه وخت کښې د ځینو یهودانو داسې عقیده وه چه حضرت عزیر علیه السلام د الله تعالیٰ ځوی دی. لیکن دغه عقیده د عامو یهودانو نه وه ـ بلکه په وروستنیو زمانو کښې خو ځینو علماؤ لیکلي دي چه اوس هیڅ یو یهودي پر دغې عقیدې نه دی پاتې که د نبي صلی الله علیه وسلم په عهد کښې د یهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وی، نو ضرور به په دغه وخت کښې یهودانو د قرآن د حکایت تکذیب کړی وی ـ لکه چه

د ﴿ اِتَّخَذُوٓا اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ﴾ له آوریدلو ځني «عدی بن حاتم» اعتراض کړی ؤ چه «هیڅوک احبار او رهبان رب نه ګڼي» چه د هغه ځواب نبی کریم علیه افضل الصلواة والتسلیم داسې ورکړ چه وروسته راځي. یهودو ته د دی عقیدی نسبت کول چه عزیر علیه السلام د خدای ځوی دی او له دی خبری څخه د هغوی د اعتراض او انکار هیچیری نه منقولیدل د دی خبری دلیل دی چه ضرور به هغه وخت کښی د دغسی عقیدی خاوندان موجود وو هو! همغسی چه د زمانی په تیریدو ډیر مذاهب او فرقی محوه شوی او له منځه تللی دی که دغه عقیده هم له منځه تللی وی نو لری خبره نه ده یو ډیر ثقه بزرګ مرحوم حاجی امیر شاه خان ویل چه د «فلسطین» او نورو ځایونو په سیاحت کښی زما ملاقات له داسی یهودانو سره شوی دی چه هغوی ته به ئی د دی رنګ عقائدو په نسبت «عزیری» ویل. والله اعلم.

﴿ يُضَاهِـُٔوۡنَ قَوۡلَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ قَبۡلُ ﴾ مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چه کافران شوی وو پخوا له دوی» یعنی د مسیح د ابنیت «ځویتوب» او الوهیت «خدائی» او نوری عقیدی د پخوانیو مشرکینو «چه د دوی پلرونه وو» له عقیدی سره مشابه دی، بلکه د هغوی په تقلید ئی دغه عقیده غوره کړی ده لکه چه د «٦» جزء د المائدة په «١٦» او «١٧» آیت «٣» رکوع په تفسیر کښی مو نقل کړی دی.

﴿ قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ ﴾ الآیة ـ هلاک دی کړی دوی لره الله یا لعنت د الله دی وی پر دوی چه څرنګه ګرځولی شی دوی له لاری سمی څخه یا چه څرنګه چپ کړی شوی دی له لاری د حق نه.» یعنی الله تعالیٰ دی دوی ووژنی او غارت دی کړی «او لعنت دی پری نازل کړی» چه سره د توحید د صافی او زوروری رڼا (رڼرا) د رسیدلو څخه بیا هم دوی د تیارو په لوری ولی درومی؟.

اِتَّخَذُوٓا اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَالۡمَسِيۡحَ ابۡنَ مَرۡيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوۡٓا اِلَّا لِيَعۡبُدُوۡٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ سُبۡحٰنَهٗ عَمَّا يُشۡرِكُوۡنَ ﴿٣١﴾

نیولی دی دغو «کتابیانو» عالمان خپل او عابدان خپل خدایان بی له الله «چه متابعت ئی کوی په تحلیل او تحریم کښی» او مسیح ځوی د مریمی «هم په خدائی نیسی چه د الله ځوی ئی بولی»؛ حال دا چه امر «حکم» نه دی شوی دوی ته «په توریٰت او انجیل کښی» مګر د دی چه عبادت وکړی دوی د معبود یوه، چه نشته هیڅ برحق معبود مګر خو هم دی دی؛ پاکی ده الله لره له هغه شی نه چه شریکوی دوی «هغه د الله سره».

تفسیر: هره مسئله به چه د دوی علماؤ او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته ئی حرام یا حرامو ته ئی حلالو هم ویل، هغوی به همغه سند ګانه؛ او داسی خیال به ئی کاوه چه بس هم دغه مونږ د الله تعالیٰ له پوښتنی څخه ژغوری(ساتی)، او د آسمانی کتابونو له قبلولو سره ئی هیڅ علاقه او معامله نه لرله ـ او پوازی د احبارو او رهبانانو پر حکمونو به ئی عمل کاوه ـ او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسی ؤ چه د لږ دنیوی مال د فائدی او د جاه او رتبی په مقابل کښی به ئی شرعی حکمونه بدلول ـ لکه چه له دوو آیتونو څخه وروسته مذکور دی نو د الله تعالیٰ منصب «یعنی د حلالو او حرامو تشریع» ئی علماؤ او مشائخو ته ورکړی ؤ. نو په دغه ملحوظ ئی وفرمایل چه دوی خپل عالمان او شیخان خدایان درولی ؤ. نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د «عدی بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کښی هم داسی تشریح فرمائلی وه. او له حضرت حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه څخنی هم داسی منقول دی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی د عالم قول تر هغه پوری عوامو ته سند دی چه د شرعی له مخی خبری کوی کله چه معلومه شی چه هغه عالم له خپله ځانه یا د طمعی یا د نورو شیانو له کبله (وجی) خبری کوی، نو بیا د ده قول سند نه دی.

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾

اراده لری دغه «کتابیان» دا چه مړ کړی نور (رڼرا) شریعت د الله په خولو خپلو او منع راوړی «نه خوښوی» الله مګر دا چه پوره کړی نور «رڼرا» خپله «چه شعلی ئی په هر طرف خوری شی» او اګر که بد ګنی «دا کار» کافران

تفسیر: یعنی لکه چه د خالص توحید او د اسلام د لمر پلوشی راخرګندی شوی دی، بیا نو دغه ګدی ودی خبری او د شرک دعوی چیری پر مخ تلی او خوریدلی شی. دا چه څوک کوښښ کوی چه بی حقیقته او بی معنی خبری جوړی کړی، او د بی ځایه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور «رڼا» بی رونقه «تته» کړی داسی مثال لری چه کوم ناپوه سړی غواړی د خولی په پوکی د لمر یا د سپوږمی رڼا (رڼرا) مړه یا تته کړی هر څومره که دی وسوځی ـ او خپل ځان نینی، نینی کړی ـ مګر بیا هم د الله د دین نور په پوره دول (طریقه) سره خوریږی ـ او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړی روښانوی.

چه رب بل کړی غت څراغ له ښه تدبیره

چاچه پو کړ ـ نو به سوځی خپله ږیره

او دا ځکه چه د رب څراغ خو نه مري

او چه پو شي نو لنبه شي مستديره.

هُوَ الَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ ﴿٣٣﴾

الله هغه ذات دی چه لیږلی ئی دی رسول خپل «محمد» په هدایت سره «چه قرآن دی» او په دین حق سره «چه اسلام دی» دپاره د دی چه غالب کړی دغه «دین» پر نورو دینونو تولو «اگر که آسمانی هم وی» او اگر که بد گڼی «دا کار» مشرکان

تفسیر: پر نورو ادیانو د اسلام غلبه د معقولیت، حجت، برهان او دلیل په اعتبار ده دغه خو په هره زمانه کښی لله الحمد په ښکاره دول (طریقه) سره حاصله ده. باقی د حکومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پوری حاصله وه او وی به چه مسلمانان پر اسلامی اصولو باندی په ښه شان عاملان ـ او د ایمان او تقویٰ پر لاره تینگ او سم روان ـ او په جهاد فی سبیل الله کښی ثابت قدمان وو، او وی، او د حق دین داسی غلبه چه باطل ادیان مغلوب، او بیخی ئی د هستی له صفحی څخه محوه کړی، نو دغه د مسیح علیه السلام د نزوله وروسته، چه قیامت نژدی کیږی، کیدونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡأَحۡبَارِ وَٱلرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۗ

ای هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی «یعنی ای مؤمنانو!» بیشکه ډیر له عالمانو «د یهودانو» او عابدانو «د نصرانیانو» خامخا خوری دوی مالونه د خلقو په باطل «رشوت» سره او منع کوی «خلق» له لاری د الله څخه؛

تفسیر: یعنی روپی آخلی شرعی احکام او الٰهی اخبار بدلوی او له بل لوری عوام الناس «لکه چه پخوا مو ولیکل» دوی ته د الوهیت مرتبه ورکوی. او هر څه غلط ملط چه دوی وایی همغه د هغوی په نزد سند دی. هم داسی د دوی علماء او مشائخ هم د نذر او نیاز اخیستلو په مقابل

کښې جعلي اسناد او ساختګي روايات او بدې چارې ورښيي ـ او د خپل سيادت او رياست د تينګولو او ساتلو له پاره عوام الناس د مکر او فريب په جال کښې بندوي او له سمې لارې څخنې ئې ستنوي(واپس کوي). څکه که عوام د دوی له جاله ووځي ـ او حق دين اختيار کړي، نو پر دوی ګردې (تولې) ګټې دريږي. دغه حال مسلمانانو ته آوراوه شي چه مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چه د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهۍ ډېر لوی سبب د دريو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پر ښه‌ ‌پوه نه دي «۱»: علماء «۲»: مشايخ. «۳»: اغنياء ـ رؤساء له دوی څخنې د دوو ډلو ذکر پخوا له دي نه تير شو د دريم جماعت «رؤساؤ» ذکر وروسته راځي. ابن المبارک څومره ښه ويلي دي. «وهل افسدالدين الاالملوک واحبار سوء ورهبانها».

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۴﴾

او هغه کسان چه خزانه کوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله کښې «د دين د ترقي له پاره» نو زيرې ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره؛

تفسير: هغه خلق چه دولت او ثروت تولوي ـ اګر که په حلاله طريقه سره هم وي خو د الله تعالیٰ په لاره کښې ئې نه صرفوي. «مثلاً زکات نه ورکوي ـ واجبه حقوق ترې نه باسي» د دوی سزا دغه ده. نو د دې له مخې د هغو احبارو او رهبانانو انجام معلوم کړئ چه حق به ئې پټاوه يا حق به ئې بدلاوه، او بالمقابل به ئې ګټې کولې او بډې به ئې خوړې او د خپل رياست د قيام د حرص او طمعې له پاره به ئې عوام الناس د الله تعالیٰ له لارې څخه ستنول(واپس کول). په هر حال ښه دولت هغه دی چه د آخرت وبال او د ځان جنجال نشي.

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿۳۵﴾

په هغې ورځې چه سختې سرې به کړې شي دغه خزانې په اور د جهنم «دوزخ» کښې نو داغلي به شي په هغه سره وچولې (تندی) د دوی او اړخونه د دوی او شاګانې د دوی «او ويلې به شي ورته» دا هغه شي دي چه خزانه

کړی وه تاسی دپاره د نفسونو «ځانونو» خپلو نو وڅکئ تاسی «خوند د سزا د» هغه «مال» چه وئ تاسی چه خزانه کاوه به مو «په دنیا کښی اوس درته بلا شوه په عقبا کښی».

تفسیر: کله چه بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کښی د مال د لګولو په نسبت څه وویل شی نو د ده په وچولی (تندی) کښی ګونځی پیدا کیږی، او که ډیر ورته ووائی نو اعراض کوی او مخ تری آړوی او خپل اړخ ورګرځوی او که په دغه سره هم خلاص نشو نو خپله شا ورګرځوی او خپله مخه نیسی او ځی ـ نو ځکه سپین او سره زر «طلا او نقره» سره کوی «تودوی» او د ده هم دغه دری ځایونه «وچولی(تندی) ، اړخ ، شا» پری داغوی چه په دی وسیلی سره د خپل د هغه تول کړی مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکی ـ او خپله سزا په ښه شان سره ومومی.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَٰبِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَٰتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بیشکه چه مقدار «شمار» د میاشتو «چه معتبر دی» په نزد د الله کښی دوولس میاشتی دی په کتاب د الله «لوح محفوظ» کښی هغه ورځ «وخت» چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه د هغو «له جملی» ځنی څلور میاشتی محرمی دی؛ دغه «حساب یا تحریم» دین دی سم. نو مه کوئ ظلم په دغو کښی په ځانونو خپلو «په کولو د ګناه» او جنګونه کوئ تاسی «ای مؤمنانو» له مشرکانو سره تول «له څرمی (سیلمی) او په هر حال کښی» لکه چه جنګونه کوی دوی له تاسی سره تول له څرمی(سیلمی)؛ او پوه شئ چه بیشکه الله سره له پرهیزګارانو دی «په ساتنه، مرسته (مدد) او ثواب ورکولو سره».

تفسیر: زما په فکر د دی مضمون سلسله له پاسه داسی راغلی ده چه په تیره رکوع کښی ئی د مشرکینو څخه وروسته د کتابیانو «یهودانو او نصرانیانو» سره د جهاد کولو حکم ورکړی ؤ بیا

په دی رکوع کښې ئې راوښوده چه د دوی عقائد او طور او طريقه هم مشرکينو ته ورته ده، ځکه چه هغوی عزير عليه السلام او ميسح عليه السلام ته ابن الله وائی لکه چه مشرکين «ملا ئکة الله» ته د الله تعالیٰ لونی وائی ـ بلکه په نصاریٰ ۇ کښې د مسيح عليه السلام د «ابنيت ـ ځويتوب» عقيده د مشرکانو په تقليد پيدا شوی ده مشرکان بتانو ته د خدائی درجه ورکوی نصرانيان مسيح او روح القدس په خدائی منلی دی ـ او د کتابيت له دعوی سره احبارو او رهبانانو د الهیٰ شريعت د احکامو تغيير او تبديل جائز کری دی يعنی احبار او رهبانان رشوت «بدی» آخلی ـ او حرام اموال خوری، او بالمقابل ځينی حرام شيان حلالوی او حلالوی شيان حراموی او د آسمانی احکامو په ځای ئی قبلوی، د دوی دغه طريقه بيخی د مشرکينو طريقی ته ورته ده چه د مشرکينو مشرانو به هم هر څه چه غوښتل هغه به ئی حلالوی يا حرام گرځول او د دغه حل او حرمت نسبت به ئی رب العزت ته کاوه چه د هغه ذکر په «٨» جزء د الانعام په ١٣٧ او ١٣٨ آيت ١٦ رکوع کښې مفصل تير شوی دی ـاو دلته هم د هغه يو مثال بيانيږی په عربو کښې له قديمه دغه دود او دستور جاری دی چه د کال د دولسو مياشتو ځنی په څلورو مياشتو کښې وينی توبول، جدال او قتال قطعاً بنديږی چه دغو ته به ئی «اشهرالحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجب وی» چه په هغو کښې به ئی د حج او عمری او تجارتی کارونو له پاره په امن او امان ـ آزادی او اطمينان سره سفر کاوه ـ هيڅ يو سری به په دغو مياشتو کښې د خپل پلار په قاتل باندی به هم تعرض نه کاوه، بلکه ځينو عالمانو ليکلی دی چه اصلاً په ابراهيمی ملت کښې دغه څلور مياشتی «اشهر الحرم» مقرری شوی وی. له اسلامه يو څه موده مخکښې کله چه د عربو وحشت او جهالت له حده تير شوی ۇ ـ او يو تر بله په جدال او قتال کښې مشغول وو ـ او د ځينو قبائلو د وحشت او سبعيت او د انتقام جذبات د هيڅ يوه آسمانی يا مځکنی قانون تابع نه وو، نو د «نسیء» رسم ئی وايسته ـ يعنی څه وخت به چه کومی زورورې قبيلی په اشهرالحرم کښې د قتال اراده لرله، نو د هغی مشر به داسی اعلان کاوه چه سږکال مونږ دغه «محرم» له «اشهرالحرم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفری» مياشت حرام گرځوو ـ او په بل کال کښې به ئی ويل چه سږکال لکه پخوا مونږ «محرم» حرام، «او صفره» حلاله گڼو او په دغه دول (طريقه) به ئی په هر کال کښې د څلورو مياشتو شمير پوره کاوه، ليکن د هغو په تعيين کښې به ئی له خپلی غوښتنی سره سم تغيير او تبديل کاوه. د ابن کثير رحمة الله عليه له تحقيقه سره سم د «نسیء ـ د مياشتو د وړاندی وروسته کولو» رسم يواځی په «محرم» او په «صفره» کښې کيده ـ او د هغه صورت همغه ۇ چه پاس ذکر شو. امام مغازی محمد بن اسحٰق رحمة الله عليه ليکلی دی هغه ړومبی سری چه دغه رسم ئی جاری کری دی «قلمس» کنانی ۇ. بيا دغه رسم د ده په اولاده کښې نسلاً بعد نسل جاری شو، په آخر کښې د ده له نسله د «کنانی له قبيلی څخه د ابو ثمامه جناده بن عوف» دا عادت ۇ چه په هر کال کښې به ئی د حج په موسم کښې اعلان کاوه چه سږ کال به «محرم» او «صفره» کله حلاله او کله حرامه کيدله او په عمومی دول (طريقه) به خلقو هغه مانه گواکی د جاهليت په زمانه کښې د کافرانو

د کفر او گمراهی د زیاتوالی سبب یو دا هم ؤ، چه د الله تعالیٰ د حلالو او حرامو کړو میاشتو د بدلولو حق د «کنانی» یوه سردار ته ورسپارل شوی ؤ. کتمت (هوبهو) هم داسی د یهودانو او نصرانیانو حال ؤ چه هغوی د حل او حرمت واک طمع کوونکو او غرض لرونکو احبارو او رهبانانو ته ورکړی ؤ، دلته د نسیء د رسم ذکر د دی له پاره راغلی دی چه د دغو دواړو دلو په مینځ کښی مشابهت وښئی او ﴿ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ ﴾ الآية ـ د دغه درد تمهید دی. یعنی له نن ورځی څخه نه بلکه له هغه وخته راهیسی چه الله تعالیٰ آسمان او ځمکه پیدا کړی ده، د الله تعالیٰ له جانبه د ډیرو شرعی احکامو د جاری کولو په غرض د هر کال له پاره دولس میاشتی مقرری شوی دی چه په هغو کښی څلور میاشتی «اشهرالحرم ـ د ادب میاشتی» دی، او په هغو کښی له گناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډیر اهتمام په کار دی او هم دغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ﴾ الآية ـ نو مه کوئ تاسی ظلم په دغو کښی پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د گناه او جنگونه کوئ تاسی ای مؤمنانو له مشرکانو سره تول له څرمی (سیلمی) او په هر حال کښی الخ» حضرت شاه صاحب لیکلی چه له دی آیت څخنی دغه مسئله څرگندیږی چه له کافرانو سره هر وخت جنګیدل روا دی، «لکه چه د «تبوک» غزا چه ذکر ئی وروسته راځی د رجب المرجب په میاشت کښی شوی ده.» او یو له بل سره ظلم او تیری کول د تل له پاره گناه ده ـ او په دغو میاشتو کښی لا زیاته گناه لری، د زیاترو علماؤ هم دغه رایه ده لیکن بهتره خو دا ده که کافر د دغو میاشتو ادب وکړی، نو ښائی چه مونږ هم له هغه سره لومړی په جنگ پیل (شروع) ونه کړو.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ۖ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

بیشکه چه دغه تاخیر «د حرمت د یوی میاشتی بلی میاشتی ته» ډیروالی دی په «زمانه د» کفر کښی چه گمراه کاوه شی په دی «عمل» سره هغه کسان چه کافران شوی دی حلالوی دوی دغه «حرامه میاشت» یو کال «پکښی جنگ کوی» او حراموی دوی «پریږدی په حرمت» دغه «حرامه میاشت» بل کال «او دغه د نسیء عمل کوی» له پاره د دی چه پوره کړی دوی شمار د هغو میاشتو چه حرامی کړی دی الله نو حلالوی «په زعم او عمل خپل» هغه میاشتی چه حرامی کړی دی الله ښائسته کړی شوی دی دوی ته ناکاره عملونه

د دوی او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم كافرانو ته

تفسير: يعني كافران خراب كار ښه ګڼي كله چه د دوی پوهه منقلبه او چپه شي نو د نيكی سمه صافه لاره به له كومه ومومي؟ په دغه آيت كښې د «نسيء» د رسم ذكر چه راغلی دی د هغه تفصيل په هغه تفسير كښې وليكل شو چه د ﴿ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ﴾ تر آيت لاندی شوی دی.
تنبيه: هغه اقوام چه د خپلو مياشتو د حساب د سمولو او درست كولو له پاره د «كبيسی» ورځي په هر څلورم كال كښې زياتوی هغه په «نسيء» كښې نه دی داخل. د اسلافو ځينو اكابرو څخه د «نسيء» په نسبت داسی منقول دی چه عربو به په جاهليت كښې د كال د مياشتو عددونه بدلول ـ مثلاً له دولسو مياشتو څخه به ئی څوارلس مياشتي جوړولی ـ يا به ئی په حساب كښې داسی بی انتظامی پيښوله چه له ذی القعدی څخه به ذوالحجه جوړيده تر دی چه د هجری د نهم كال حج پخپله حضرت ابوبكر صديق رضی الله تعالیٰ عنه هم «چه امير الحاج ؤ او حضرت ابی الحسين علی كرم الله وجهه هم د براءة د احكام د اورولو له پاره دوی پسی لاړل» د هم دی جاهليت په حساب د ذی القعدة الحرام په مياشت كښې اداء كړ او د «ان الزمان قد استدار كهيئته ـ الحديث» تقرير هم سم له هم دغه اصول سره كړی شوی دی. پر دغو ګردو (تولو) شيانو حافظ ابن كثير رحمة الله عليه تعقيب كړی دی. من شاء فليراجعه. دلته د تفصيل ځای نشته كه د قرآن كريم د مستقل تفسير د ليكلو توفيق را په برخه شو. لكه چه اراده می ده نو هلته به پری مفصلی خبری وشی.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَا لَكُمْ اِذَا قِيْلَ لَكُمُ انْفِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرَضِيْتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيْلٌ ﴿۳۸﴾

ای هغو كسانو چه ايمان ئی راوړی دی «يعني ای مؤمنانو!» څه باعث دی په تاسی كله چه وويل شي تاسی ته چه ووځئ تاسی په لاره د الله كښې «غزا ته» درانه «او مائل» كيږئ ځمكی ته «او غزا ته نه ځئ» آيا راضي شوی يئ تاسی په دی حيات دنيوی «ژوندون لږ خسيس تيريدونكی» له «نعمتونو» د آخرت نه. او نه دی نفع اخيستل د دی حيات دنيوی «ژوندون لږ خسيس» په «مقابل د نعمتونو د» آخرت كښې مګر لږ «حقير» دی.

تفسير: له دی ځايه د تبوک د غزا له پاره مؤمنان تشويق، او جهاد ته تيزاوه شي د تيری ركوع

د ١٠٦٨ مخ کرښی ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ الآية - څخه د کتابیانو په مقابل کښی د «جهاد» په لوری ترغیب ورکړی شوی ؤ په منځ کښی هغه ضمنی مضامین چه راغلی دی، د هغو ربط موقع په موقع ظاهر کړی شوی دی، گواکی هغه گرد (تول) د دغی رکوع تمهید وو. او دغه حاضره رکوع د «تبوک» د غزا د بیان تمهید دی.
د مکی معظمی د فتحی او د «حنین» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم ته معلومه شوه چه د شام نصرانی باچا د «غسان ملک» د «روم» د قیصر په مرسته (مدد) پر مدینی منوری باندی د تعرض او یرغل (حمله) په فکر کښی دی، نو رسول الله مبارک مناسب وگڼل چه مسلمانان د مخه د هغوی مخه همغلته د «شام» په حدودو کښی ونیسی، او پخوا له دی نه چه دوی اسلامی خاوری ته پښه وراندی کړی د هغوی مدافعه وکړی شی، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومی ډول (طریقه) گردو (تولو) مسلمانانو ته حکم وکړ چه د «جهاد» له پاره تیار شئ! سخته تودوخه او قحطی وه، خرماوی (کجوری) پخیدو ته نژدی شوی وی سیوری ډیر ښه لگیده، نو په دغسی وخت کښی دومره اوږده مسافه پری کول او نه یواځی د «غسان» له باچا سره، بلکه د روم د قیصر د ډیرو منظمو او مجهزو (تیارو) لښکرو سره د اسلامی مرکز څخه لری، د هغه لوی غلیم (دشمن) په خاوره کښی جگړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه ؤ. په دغسی یو ستر اقدام او لوی مهم کښی پرته (علاوه) له مخلصو مؤمنانو څخه بل څوک د داسی حوصلی خاوند نه ؤ چه په هسی سر جاروونکی اقدام ځغرد (تینگوالی) او برید (ابتدا) وکړی. لکه چه منافقانو د دروغو پلمی (منصوبی) او بهانی جوړولی او خپل ځانونه ئی له جنگ څخه ایستل ځینی مسلمانان هم په داسی سخت وخت کښی له داسی یوه اوږده او سخت سفر څخه په ویره کښی وو، چه له هغو نه زیاتو کسانو بالاخر له نورو غازیانو سره ملگرتوب وکړ. او یواځی څو تنه په شمار سری پاتی شول چه سستی او له کار څخه ځان بیرته ایستلو دوی له دغه لوی شرف څخنی بی برخی کړل نبی کریم صلی الله علیه وسلم نژدی له (٣٠٠٠٠) تکره مجاهدینو سره د «شام» د سرحداتو په لوری رهی (روان) شول، او د «تبوک» په مقام کښی ئی سنگرونه ونیول او د «روم» د قیصر په نامه ئی یو مبارک لیک واستاوه او د اسلام په لوری ئی ورته دعوت ورکړ. د رسول الله مبارک مقدس پیغام د قیصر په زړه کښی ځای ونیوه، مگر د قیصر قوم ورسره موافقه ونه کړه ـ نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتی شو. کله چه د شام خلق د رسول الله صلی الله علیه وسلم له دی ارادی څخه خبر شول نو دغه خبره ئی د «روم» قیصر ته ورښکاره کړه ـ مگر قیصر له هغوی سره مرسته (مدد) ونه کړه نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ ـ او اسلام ته ایل (مائل) شول. مگر اسلام ئی رانه وړی ـ لږ څه وروسته رسول الله مبارک وفات شو او د فاروق اعظم رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی د «شام» گرد (تول) ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونیول شول. لکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د «تبوک» څخه غالب او منصور بیرته تشریف راوړ ـ الله تعالیٰ په تولو لویو لویو سلطنتونو د اسلام د رعب شهرت وغوړځاوه ـ او د مدینی منوری منافقان ډیر زیات فضیحت او رسوا شول او

هم هغه څو تنه صادقان مسلمانان چه يوائحي د سستي لامله (له وجې) غزا ته نه وو تللي، دير زيات پښيمانه ارمانجن او خفه وو. د دې رکوع له شروع څخه تر ديره ځايه پورې د هم دغو واقعاتو ذکر دی. مګر زياتره د منافقينو د بدو حرکاتو بيان کړی شوی دی په ځينو ځايونو کښې مسلمانانو ته خطاب او د منافقينو احوالو ته اشاره شوې دی.

په دغه آيت کښې مسلمانانو ته دير زيات تشويق، ترغيب، تحضيض ورکړی شوی دی؛ او دا ئې ښکاره کړې ده ـ چه د لږ څه عيش او آرام له پاره جهاد پريښودل ګواکې له لوړې څخه د ژورې په لورې له لويدلو سره مرادف دي د صادق مؤمن په نظر کښې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل کښې هيڅ اهميت او وقعت ښائي ونه لري. په حديث کښې راغلي دي که د الله تعالیٰ په نزد د دنيا وقعت د ماشي د وزر په اندازه وې، نو هيڅ يو کافر ته به ئې يو غړپ اوبه هم نه ورکولی.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسی «غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ» نو په عذاب به کړی الله تاسی په عذاب دردناک سره او بدل به راولی «بل» قوم چه غير له تاسی وی او نه به رسوئ ضرر تاسی دغه الله «يا رسول الله» ته د هيڅ شي؛ او الله پر هر شي «چه اراده وفرمائی» ښه قادر دی.

تفسير: يعنې د الله تعالیٰ کار پر تاسی نه دی موقوف، که تاسی سستي وکړئ نو الله تعالیٰ به په خپل کامل قدرت سره بل قوم د حق دين د خدمت له پاره ودروی، او تاسی به له دغه سعادت څخه بې برخې پاتې شئ، چه دغه ستاسی زيان دی.

مه بړده ته احسان په چا چه کوم خدمت د ملک ملک بړدی احسان په تا چه کوی خدمت د ملک

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ

عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

كه ونه كړئ تاسي مرسته (مدد) له دغه «رسول الله» سره «نو الله به ورسره مرسته (مدد) وكړي ځكه چه» پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلي وه له دغه رسول الله سره الله كله چه راوويست دى «له مكي» هغو كسانو چه كافران شوي وو حال دا چه دى دوهم د دوو ؤ كله چه دوى دواړه په غار كښي وو كله چه ويل «محمد» ملگري خپل «ابوبكر صديق» ته مه خپه كيږه بيشكه چه الله له مونږ سره دى په ساتنه ثواب وركولو او نصرت كښي؛ نو نازل كړ «راوليږه» الله تسكين «رحمت دادينه» خپل په دغه «محمد يا صديق» او تائيد وفرمايه «الله» د رسول الله په «داسي» لښكرو سره چه نه ليدلي تاسو هغوي او وگرځوله الله كلمه د هغو كسانو چه كافران شوي دي «چه شرك يا د كفر دعوت دى» ښكته؛ او كلمه د الله «توحيد او د اسلام دعوت» هم دغه ده لوړه غالبه «هميشه»؛ او الله ښه غالب قوي دى «د احكامو په انفاذ» ښه حكمت والا «چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي».

تفسير: يعني كه فرضاً تاسي نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره مرسته (مدد) ونه كړئ باك نشته، د رسول الله مرسته (مدد) او برى پر تاسي موقوف نه دى. پخوا له دى نه يو داسي وخت هم تير شوى دى چه پرته (علاوه) له يو يارغار څخه بل هيڅوک له ده سره نه ؤ- څو تنه نور مسلمانان چه وو دوى هم د مكيانو له ظلمونو څخه په تنگ شوي وو، او هجرت ئې كړى وو. بالاخر په خپله په رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هجرت حكم وشو، د مشركانو وروستني مشوره او جرگه پر دغي خبرى غوته شوي وه چه «له هرى قبيلي څخه دى يو يو ځلمى منتخب شي! او هغوى تول دى لاسونه سره يو كړى او په يوه وخت كښي دى په خپلو تورو پر محمد باندي گزارونه وكړى څو چه د محمد صلى الله عليه وسلم له وژلو نه پر تولو باندي ديت واوړى، او گرد (تول) قومونه هغه ديت په تقسيم سره وركړي، او د بني هاشمو له لاسه دا ونشي چه د محمد صلى الله عليه وسلم د وژلو د انتقام له كبله (وجى) د عربو د گرد (تول) قبائلو سره جنگ وكړى او د گرد (تول) عربستان دښمنى ځان ته وگټي او قصاص پرى واخلي په هغه شپه كښي چه د دغو ناپاكو پلمو (منصوبو) د عملي كيدلو له پاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت على كرم الله وجهه ته امر وكړ چه د دوى پر بستره باندي ويده شي او مامور شو چه د خلقو هغه امانتونه چه د رسول الله كره ايښودل شوي وو، په دير

احتیاط د هغو خاوندانو ته ورسوی، او حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنه ته ئی تسلی ورکره چه ته په دیره دادینه او اطمینان سره زما په بستره څمله او یقین ولره چه ستا یوه ویښته ته به هم څه زیان او ضرر ونه رسیږی. وروسته له دے نه رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسی حال کښی ووت چه «شاهت الوجوه»یی ویل او د دوی په سترگو کښی ئی خاوری شیندلی. او حضرت ابوبکر الصدیق رضی الله تعالیٰ عنه ئی له خپل ځان سره ملگری کړ، او له مکی معظمی ځنی څو میله لری لاړ او د «ثور» په غار کښی ئی «چه سری په نیم ساعت کښی له مکی معظمی نه هلته رسیږی او پر یوه لوړ غره باندی واقع دی» ځای ونیوه دغه غار د دی غره په سر په یوی لوئی مجوفی تیږی (گټی) کښی دی، چه هغه ته د ننوتلو له پاره یوازځی «په لاندینی برخه کښی ئی» یوه داسی تنگه لاره وه چه انسان په ولاړی یا ناستی نشو ورننوتلی او تش په تتر «سینه» سره سری پکښی ننووت نو ړومبی حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه په دغه غار کښی ننووت، او هغه یی ښه پاک او صاف او گرد (تول) سوری ئی په زړوکو سره بند کړل چه کوم حشره یا خوځنده تری رسول الله مبارک ته څه ضرر او نقصان ونه رسوی زړوکی خلاص شول او یو سوری پاتی شو، نو په هغه کښی ئی خپله پښه کیښوده کله چه د دی غار گرد (تول) داخلی انتظامات تمام شول، نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته ئی عرض وکړ چه دننه تشریف راوړئ،رسول الله مبارک د صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه پر ورانه خپل مقدس سر کیښود، او استراحت ئی وفرمایه په دی وخت کښی مار د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پښه وچیچله سره د دی چه د صدیق په پښه بلکه په گرد (تول) وجود کښی د دی مار د چیچلو څخه دیر سخت درد او سوی ؤ مگر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه خپله پښه نه خوځوله چه د رسول الله مبارک په استراحت کښی څه خلل واقع نشی کله چه پاک رسول الله خپلی سترگی پرانستلی.، او دغه پیښه ورته معلومه شوه، نو د خپلی مبارکی خولی ئی لاړی د صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر پښی پوری کړی، چه د هغو په اثر ئی باذن الله سم د لاسه شفا ومونده.

له هغه لوری کفار د هغه «قائف ـ پل وهونکی» په لارښوونه چه د قدمونو په پیژندلو کښی دیر ماهر ؤ، د پاک رسول الله په لټولو پسی رهی (روان) شول. او هغه د دوی د قدمونو نښی تر غاره پوری ورسولی مگر د الله تعالیٰ په قدرت د هغه غار په لاره کښی غنی «عنکبوت» خپله لویه تنسته وځغلوله او هندسی اشکال ئی تری جوړ کړل او وحشی کوتری هلته ځاله جوړه کره او هگی ئی پکښی وکری د دی وضعیت له لیدلو څخه گردو (تولو) کفارو «قائف» دروغجن وگانه، او په خپلو منځونو کښی ئی سره وویل چه دغه د غنی ځاله خو دومره پخوانی راښکاری چه هدو د محمد صلی الله علیه وسلم له ولادت څخه به هم د مخه او بدلی شوی وی او که څوک په دغه غار کښی ننوتلی وی، نو دغه تارونه به ولی روغ پاتی کیدل؟ او دغه هگی به څرنگه نه ماتیدلی؟ ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه ته دننی له لوری د کفارو قدمونه په نظر ورتلل، او په دغه فکر او ویره کښی ؤ، چه د ده د ځان څخه محبوب او عزیز آغا او بادار او لوی سردار د سیدالابرار او مخزن الانوار هغه مبارک ذات ته څه ضرر او نقصان ونه رسیږی، او د دښمنانو بد نظر پری ونه

لګیږي، چه د هغه په مقابل کښې دنیا او مافیها هیڅ دی او په خپله صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه هم خپل ټول مال او شته لکه خپل ځان ترې جار (قربان) کړی ؤ؛ نو له ډیرې ویرې ئې وویل «یا رسول الله! که دوی لږ څه ښکته شي ـ او د خپلو قدمونو په لورې وګوري ـ نو مونږ به ویني» پاک رسول الله وفرمایل «ای ابابکره! ستا خیال د هغو دوؤ په نسبت چه دریم ئې الله تعالیٰ دی، څه دی؟» یعنې کله چه د الله تعالیٰ «نصرت، اعانت، حمایت او حفاظت» له مونږه سره دی نو بیا له چا څخه ویرېږې؟» په دغه وخت کښې پاک الله یو خاص قسم سکون او اطمینان د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر مبارک قلب، او د ده په برکت ابی بکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه پر پاک قلب نازل کړ. او د پرښتو په فوځ سره ئې د هغوی حفاظت او تائید وکړ. او دغه د الله تعالیٰ د غیبي تائید یوه کرشمه وه چه د غنی په هغو تارونو سره چه ﴿أَوْهَنَ الْبُيُوتِ﴾ ئې فرمایلي دی، د دوی ساتنه وکړه او هغه ئې د ډیرو لویو مضبوطو کلاګانو څخه زیات د تحفظ ذریعه وګرځول، او په دی ډول (طریقه) الله تعالیٰ د کفارو خبره ښکته، او د دوی ګرد (ټول) تدبیرونه ئې له خاورو سره برابر کړل.

دوی تر دریو ورځو پورې په دغه غار کښې اقامت وفرمایه او وروسته له هغه د مدینې منورې په لورې روان شول او په سلامتی او عافیت سره هلته ورسیدل.

بیشکه د کارونو په انجام کښې د الله تعالیٰ کلمه علیا کیږي او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دی او د پاک الله هیڅ یو کار له حکمت څخه خالي نه دی.

تنبیه: ځینو د ﴿وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا﴾ څخه د «بدر» او «حنین» او نورې غزاګانې مراد کړی دی، چه په هغو کښې د ملائکو نزول شوی دی، مګر له ظاهري سیاقه همغه ښکاری، چه مونږ پاس بیان کړل والله اعلم.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسي (غزا ته) حال دا چه سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسي په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کښې (د دین د ترقي لپاره) دغه تګ غزا ته) خیر بهتر دی تاسي ته که یئ تاسي چه پوهیږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان)

تفسیر: (خفافاً وثقالاً) یعنې سواره او پلي (پیاده) ماړه او عاجزان ـ زاړه او ځلمیان (سپک او درانه ـ روغ او رنځوران ـ بی وسلې او وسله والا ـ خواران او چاخ ـ مریونه او اصیلان ـ بی ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کښې چه وئ ښایي چه غزا ته ووځئ! او د عمومي لښکر

کښې په وخت کښې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ! (او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چه ځان ربړوئ دپاره د اعلاء د کلمة الله ځکه چه دغه ستاسې تګ غزا ته ډير غوره دی تاسې ته) يعنې هم له دنيوی او هم له اخروی حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنۢ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنی) نو خامخا متابعت به کړی ۇ دوی ستا وليکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه ئې مخالفت وکړ) او ژر به قسمونه وکړی منافقان په الله که طاقت وی زمونږ (د سفر) نو خامخا به وتلی وو مونږ له تاسې سره؛ هلاکوی دوی نفسونه خپل (د دروغو په قسمونو)؛ او الله عالم دی چه بيشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دی (په دې اظهار کښې)

تفسير: دا ئې منافقينو ته وفرمايل چه که سفر سپک وی او بې له ربړه غنائم او ولجې د دوی لاس ته ورځې يا ئې توقع وی نو په تلوار سره وردرومی ليکن که کوم سخت او مشکل مزلونه ئې په مخ کښې وی نو ځانونه ترې بيرته کاږی او د هغو د طی کولو او وهلو همت په دوی کښې نه وی او ورته دروند او مشکل ښکاری او هغه سفر له دوی نه ممکن نه وی.

(وسيحلفون -الاية - او ژر به قسمونه وکړی منافقين په الله کله چه تاسې دوی ته بيرته راشئ له تبوک نه که طاقت وی زمونږ د سفر نو خامخا به وتلی وو مونږ له تاسې سره غزا ته) يا له وتلو مخکښې دغه قسمونه دوی يادوی او راز راز (قسم قسم) حيلې، پلمې (تدبيرونه) او بهانې کوی چه تاسې هغوی ته اجازه ورکړئ چه په مدينې منوره کښې پاتې شی يا ستاسې د بيرته راتګ په وخت کښې په دروغو دروغو قسمونه خوری او له خپله ځانه خبرې جوړوی څو په خپل نفاق پرده واچوی حال دا چه له الله تعالیٰ جل جلاله څخه د دوی دروغ او نفاق پټ نشی پاتې کيدی. دغه نفاق او تيرايستل او د دروغو قسمونه بالاخر د دوی په حق کښې د ځان وبال او د روح جنجال ګرځی.

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه دپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کيدلو او ولې دې پرې نښودل) تر هغه پورې چه ښکاره شوی وی تاته هغه کسان چه رښتينی دی (په دغه عذر کښې) او معلوم کړی وی تا دروغجنان.

تفسير: منافقين په دروغو سره عذرونه وړاندې کوی. کله چه دوی مدينې منورې د پاتې کيدلو اجازه له تا څخه غواړی نو تاسې د دوی له مکر او کيد او نفاق څخه سترگې پټوئ او داسې گڼئ چه د هغوی په رفاقت او ملگرتوب کښې پرته (علاوه) له فساده بل هيڅ کومه ښيگڼه (نفع) او گټه (فائده) نه ده متصوره او د هم دی له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه نو پاک خدای جل جلاله دغه وفرمايل چه که تاسې دوی ته اجازه نه وې ورکړې نو هغه به ډيره بهتره او ښه وه ځکه چه هلته به ظاهره کيده چه د دوی نه ورتگ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه ؤ بلکه دوی ته د ورتگ توفيق له سره نه ؤ. هو! ستاسې په مخ کښې به د دوی رښتيا او دروغ ښکاره کيدل نو په اجازه ورکولو کښې هيڅ گناه نه وه خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زيات موزون ؤ نو د دغه اعلیٰ او اکمل صورت د ترک له سببه ئې خطاب په «عفا الله عنک» سره شروع کړ. دا خبره ضروری نه ده چه د عفوی لفظ خامخا د گناه په مقابل کښې استعماليږی. ځينو محققينو د «عفاالله عنک» جمله لکه چه د عربو محاوره ده د کلام په سر کښې يوازې د دعا او تعظيم له پاره بللی ده مگر له اسلافو څخه هغه څه منقول دی چه مخکښې مو بيان کړل او د «لم اذنت لهم» لفظ د هغه تائيد کوی. والله اعلم. (ځينې مفسرين د «لم اذنت لهم» ترجمه داسې کوی ولې دې اذن ورکړ د پاتې کيدلو د غزا نه دوی ته بلکه اذن به دې ورته نه کاوه او ځينې ئې داسې کوی ولې اذن ورکړ تا دوی ته د پاتې کيدلو د غزا نه بې مهلته بلکه مهلت به دې کړی ؤ په دې اذن کښې).

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چه مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قیامت په پته او ښکاره په وروسته پاتې کیدلو له دي نه) چه جهاد وکړي دوي په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره؛ او الله ښه عالم دی په پرهیزګارانو (ځان ساتونکو له بیرته پاتی کیدلو ځخه) بیشکه هم دا خبره ده چه اجازه غواړي له تا نه (ای محمده د تخلف) هغه کسان چه ایمان نه لري (په پته) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چه قیامت دی) او چه شکمن دي زړونه د دوي (د دین په حقانیت کښې) نو دوي په شک خپل کښې سرګردانه (او متحیره) دي.

تفسیر: یعنی هغه کسان چه په زړونو کښې ئې د ایمان او تقویٰ نور او رڼا (رنړا) ده د هغوی شان دا نه دی چه له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) له پاره د مسابقې په دول (طریقه) دغسې اجازه وغواړي. د هغوی حال خو داسې دی لکه چه د هم دغه (۱۰) جزء «التوبة» په (۹۲) «آیت» (۱۲) رکوع په «تولوا واعینهم تفیض من الدمع حزنا الا یجدوا ما ینفقون» کښې ئې بیان راځي یعنی که د وسائلو او وسائطو د نشتوالي او د نورو معاذیرو له امله (وجې) د «في سبیل الله جهاد» له شرفه محرومیږي نو د هغه فضل او شرف د فوتیدلو له سببه د هغوی سترګې له اوښکو ځخه ډکیږي. او بې حیایې سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی چه د الله تعالیٰ جل جلاله په وعدو یقین نه لري او په اخروي ژوندون ئې څه باور نه وي او د الله تعالیٰ جل جلاله بشارتونو ته چه د اسلام او مسلمانانو د غلبې او برې په نسبت شوي دي تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وي د دوي د وتلو (غزا ته له تا سره) نو هرومرو (خامخا) تیار کړي به وو دوي دپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیارۍ ولیکن نه ؤ غوره کړي الله پورته کیدل د دوي (غزا ته) نو سست کړل (الله) دوي او وویل شول دوي ته چه کینئ تاسې له (کور) کیناستونکیو (ښځو، هلکانو، سپین ږیرو) سره

تفسیر: هغوی هیڅکله د کور څخه د وتلو اراده نه درلوده (لرله) که نه د غزا له پاره به ئې څه

سامان او اسباب تیار کړی وی او د (جهاد) د حکم د اوریدلو په وخت کښې به د دروغو عذرونو پسې منډې نه وهلې، خبره دا ده چه الله تعالیٰ جل جلاله د هغوی اشتراک په غزا کښې نه خوښوی که دوی له غازیانو سره تللې وی نو فتنې او فسادونه به ئې پورته کړی وی او د نه ورتګ په صورت کښې به هغوی ته دغه خبره څرګنده شی چه مؤمنانو ته د الله تعالیٰ په فضل د یوه بخرګی په اندازه هم د هغوی د نه تللو څخه څه اندیښنه او پروا نه لری، نو ځکه الله تعالیٰ جل جلاله دوی د مجاهدینو په صفونو کښې له شاملیدلو څخه محروم کړل خو د دی راز (قسم) محرومیت وبال د هم دوی په غاړه دی. ګواکی هغوی ته تکویناً وویل شول چه ځئ له ښځو ـ سپین ږیرو کوچنیانو (بچو) او بی کارو او لتانو سره په کورونو کښې ننوځئ. او دا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی د دروغو عذرونو په ځواب کښې هغوی ته په کور کښې د کیناستلو اجازه ورکړه دا هم د الله تعالیٰ جل جلاله له جانبه یو راز (قسم) امر دی نو ځکه د تکویناً قید هم دومره ضروری نه دی.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلی وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسی کښې نو نه به ؤ زیات کړی دوی تاسی ته (هیڅ شی) مګر شر ، خرابی، فساد او چغلی او خامخا چابکی به کړی وه دوی په منځ ستاسی کښې (په چغلی او نورو بدیو کښې) حال دا چه غوښتله به دوی تاسی ته فتنه (ستاسی په منځ کښې د دښمنی په اچولو او له کافرانو څخه ستاسی په ویرولو کښې)

تفسیر: یعنی که منافقان له تاسی سره تللی وی نو د خپل جبن، بی زړه توب او ویری له سببه به ئې د نورو غړی هم سست کړی وی او یو له بل سره به ئې د اچولو له امله (وجی) د مسلمانانو په منځ کښې جدایی او تفریق اچول او د نفاق اچولو په لاره کښې به ئې کوښښونه کول او د دروغو افواهاتو په وسیله به ئې مسلمانان له دښمنانو څخه ویرول الغرض د دغو منافقانو له وجود څخه د ګټی او فائدی هیڅ یوه هیله (ارزو) او امید نه ؤ بلکه زیان او ضرر به زیاتیده او د فتنی اچولو زیاته اندیښنه موجوده وه، نو د هم دغو. سببونو له امله (وجی) الله تعالیٰ جل جلاله هغوی ته توفیق ورنه کړ چه له تاسی سره غزا ته لاړ شی.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسي کښې جاسوسان د دوی دپاره (یا آوریدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسي) او الله ښه عالم (پوه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعني اوس هم جاسوسان یا ځیني داسي ساده او احمقان په تاسي کښې شته چه د هغوی خبري اوري او ډېر ژر متاثر کیږي «ابن کثیر- رحمة الله علیه» اگر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چه د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کیدی شوه بلکه له تاسي سره د داسي جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دی، څو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټینګ عزم، شجاعت میړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوری او خپلو مشرانو او امیرانو ته ئې خبر ورکړی څو د هغوی پر زړونو ئې د مسلمانانو ویره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسی.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقیق لټولی وه دوی فتنه (خرابی) پخوا (له دی نه په احد او خندق کښې) او اړولی ئې وو تاته ټول کارونه (په تدبیرونو او حیلو ستا د دین د ابطال له پاره) تر هغه پوری چه راغی حق (رښتیا وعده - د الله نصرت) او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم - دین) د الله حال دا چه دوی بد ګڼونکي وو (نارضا په زړه او ظاهراً په اسلام کښې داخل شول)

تفسیر: څه مهال چه رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې منوری ته تشریف راوړ، د مدینې منوری یهودانو او منافقانو د حضرت پیغمبر علیه السلام په مخالفت کښې راز راز (قسم قسم) فتنې، حیلې او پلمې (منصوبې) جوړولې او د اسلام د ورځ په ورځ او زیاتو ترقیاتو د مخ نیوی له پاره ئې ډیر تدبیرونه او چلونه وکړل مگر څه وخت چه په بدر کښې د کفر او شرک ډیری لویې ستنې ولویدلې او د کفارو غټان او مشران ووژل شول او په یوه حیرانوونکي ډول (طریقه) سره د الله تعالیٰ جل جلاله په فضل د اسلام فتح او غلبه ښکاره شوه نو (عبدالله بن ابی) او نورو وویل «ان هذا امر قد توجه - یعني داسي ښکاری چه نور د دی کار مخه نیول ګران او مشکل دی.» لکه چه ډیر خلق وویریدل او د ویری له امله (وجې) ئې تش په خوله د کلمې په ویلو پیل (شروع) وکړ مگر څرنګه چه د دوی په زړونو کښې کفر پټ ؤ نو څکه هر چیری چه به ئې د اسلام او مسلمانانو بری او غلبه لیدله نو دوی به د غیظ او غضب، بغض او حسد په اور کښې سوځیدل. الغرض د هغوی دغه مکاری او فتنه او شرارت کومه نوی خبره نه وه له شروع څخه د هغوی وضعیت هم داسي ؤ. د «احد» په جنګ کښې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لاری څخه

بیرته راګرځیدلی وو او د «خندق» په غزا کښې به ئې ویل «یا اهل یثرب لا مقام لکم فارجعوا» مګر په پای (اخر) کښې دوی ولیدل چه حق په څه دول (طریقه) غلبه او نصرت وموند؟ او باطل په څه دول (طریقه) ذلیل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځینې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دی چه وائی اذن (اجازه) راکړه ماته (د پاتې کیدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهی) کښې (نو الله وفرمایل چه) خبردار شئ چه په ګمراهی کښې (لا له پخوا) لویدلی دی دوی او بیشکه چه جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محیط (چاپیر کیدونکی) دی په کافرانو.

تفسیر: یو لوی منافق (جد بن قیس) وویل چه ما هم دلته په مدینه کښې پریږدئ چه د روم ښځې ډیرې ښکلې او پیمخې دی که زما سترګې په هغوی ولګیږی نو ځان به تری نشم ساتلی نو هلته می مه بیایئ چه د ګمراهی په کوهی کښې ونه لویږم. نو الله تعالیٰ جل جلاله وفرمایل چه هغه د دی لفظ په ویلو او په خپل بی زړه توب، ویری، کفر او په دروغجنی پرهیزګاری باندی د پردی په اچولو سره لا د ګمراهی په کنده کښې لویدلی دی او له دی نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کښې لویدونکی دی. ځینو دغه آیت د ګردو (تولو) منافقانو په حق کښې ګڼلی دی. او د «ولا تفتنی» څخه ئې دا مطلب اخیستی دی چه «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بیایئ! او د مالونو او نورو شیانو په زیان کښې مو مه اخته کوئ!» نو د دی ځواب ئې په «الا فی الفتنة سقطوا» سره ورکړ.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسیږی تاته (په کومه غزا کښې لکه بدر) کومه ښیګڼه (لکه نصرت یا غنیمت) نو خفه کوی دوی (دغه نیکی له ډیره حسده) او که ورسیږی تاته (په کومه غزا کښې لکه بدر) کومه سختی (لکه زخم یا مرګ) نو وایی دوی په تحقیق نیولی ؤ مونږ کار (د احتیاط) خپل لا له پخوا څخه (چه جنګ ته

لاړ نشوو) او شا ګرځوی دوی (ځی ستا له مجلسه) حال دا چه دوی خوشحاله وی (ستاپه مصیبت)

تفسیر: د منافقانو عادت داسی ؤ کله به چه فتح او بری د مسلمانانو په برخه کیده نو ډیر به خفه کیدل، کریدل او سوځیدل او که کوم وخت به دوی ته کوم تکلیف او زحمت ورپیښیده مثلاً ځینی مسلمانان به شهیدان یا ټپیان (زخمیان) کیدل نو په ډیر فخر، کبر او لوئی سره به ئی ویل چه شکر مونږ د خپلو وړاندینیو تدابیرو او احتیاط له امله (وجی) په امن او خوندی پاتی شو مونږ لا له پخوا څخه د خپلو ځانونو د ساتنی فکر او انتظام کری ؤ، مونږ پوهیدو چه په پای (آخر) کښی هم داسی یوه بلا راتلونکی ده نو ځکه مونږ له هغوی سره لاړ نشوو. مطلب دا چه هم داسی تکبر او لویی به ئی ښکاره کوله او لاپی به ئی وهلی او له ډیری خوښی او خوشحالی ځنی به ئی اتنونه اچول او له خپلو مرکو (مجلسونو) څخه په برابر خپلو کورو ته تلل.

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰىنَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِؕ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدِيْنَاۖ فَتَرَبَّصُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿۵۲﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) له سره به ونه رسیږی مونږ ته مګر همغه چه لیکلی دی الله زمونږ له پاره هم دغه (الله) دی مولا (کار جوړوونکی) زمونږ، او (خاص) پر هم دغه الله باندی دی نو توکل (اعتماد) کوی مؤمنان (د هیلو په تر سره کیدلو، د اړتیاؤ (احتیاج) په پوره کیدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو (محفوظولو) کښی ووایه (ای محمده دغو منافقانو ته) چه آیا انتظار کوئ مونږ ته(یعنی نه کوئ) مګر د یوی له دوو نیکیو څخه (چه شهادت یا نصرت دی) او مونږ انتظار کوو تاسی ته (د یوی له دوو بدیو څخه) چه ورسوی تاسی ته الله کوم قسم عذاب (خاص) له خپلی خوا (لکه زلزله یا تندر یا نور) یا په لاسونو زمونږ (لکه قتل، شړل، جزیه یا نور) او انتظار کوئ تاسی بیشکه چه مونږ هم له تاسی سره انتظار کونکی یو.

تفسیر: یعنی سختی او اسانی چه د کوم وخت له پاره مقدره ده هغه له سره بیرته ګرځیدونکی

نه ده او نه په دنیا کښې د هغه چاره کیدی شي مګر څرنګه چه مونږ په ظاهر او باطن کښې خپل حقیقي مولیٰ او رب، الله تعالیٰ جل جلاله ګڼو، نو ځکه مونږ خپلې غاړې د ده د فیصلې او حکم په مقابل کښې ایښې دي او هیڅ یوه سختي مونږ د ده د حکم له منلو څخه نشي منع کولی او مونږ یوازې په هم دغه الله تعالیٰ جل جلاله توکل او اعتماد لرو چه الله تعالیٰ جل جلاله دغه عارضي سختي په آخرت کښې په یقیني ډول (طریقه) او ډېر ځله په دنیا کښې هم په راحت او خوښې سره بدلوي. په دغه صورت کښې تاسي زمونږ په نسبت د دوو نیکیو څخه ضرور د یوې نیکۍ هیله (ارزو) او امید کولی شئ! که د الله تعالیٰ جل جلا له په لاره کښې ووژلې شو، نو شهادت او جنت را په برخه کیږي او که بیرته روغ رمټ راغلو، نو د غازي لوی خطاب او اجر یا غنیمت او ولجه مو ضرور په برخه کیږي لکه چه په صحیح حدیث کښې راغلي دي چه الله تعالیٰ جل جلاله د مجاهدینو په نسبت د دغو شیانو ذمه وهلې ده، د دې په خلاف مونږ ستاسې په برخه کښې داسي انتظار لرو چه د دوو خرابیو څخنې به یوه خرابي هرومرو (خامخا) تاسي ته رسیږي، یا به د قدرت له خوا په تاسي د نفاق او شرارت له امله (وجې) بلا واسطه کوم عذاب مسلط شي یا به الله تعالیٰ جل جلا له تاسي ته زمونږ په لاس سخت عذاب درکړي چه په هغه به رسوا شئ او ستاسي د نفاق او شقاق پرده به پورته شي، په هر حال مونږ او تاسي دواړه یو د بل د پای او انجام د لیدلو له پاره انتظار باسو، آخر به معلومه شي چه په مونږ او تاسي کښې د کوم یوه خاتمه او انجام ښه دي؟ او کوم یو ډېر محتاط او د عاقبت په فکر کښې دی.

قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾

ووایه (ای محمده ! منافقانو ته) چه لګوئ (خپل مالونه په هر شان ئې چه لګوئ) په رضا یا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړی شي له تاسي؛ بیشکه چه تاسي یئ یو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي)

تفسیر: (جد بن قیس) منافق چه د رومي ښځو فتنه ئې پلمه (بهانه) کوله دا ئې هم ویلي ؤ چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! زه په خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلی ـ لیکن مالي مرسته (مدد) درسره کولی شم نو ځواب ئې داسي ورکړ چه د بې اعتقادانو مال نه قبلیږي، په خوښې سره ئې لګوي یا په ناخوښه ځکه په خوښې سره د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې د مال لګولو توفیق په دوی کښې نشته! «ولاینفقون الا وهم کارهون» خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښې سره څه مال د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې ولګوي نو الله تعالیٰ جل جلاله هغه نه قبلوي او سبب ئې په وروستني آیت کښې راښوول شوی دی.

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّآ أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كٰرِهُونَ ﴿۵۴﴾

او نه دی منع کړی دوی له دی چه قبول کړی شی له دوی نفقی (ورکړی) د دوی (هیڅ شی) مگر هم دی خبری چه بیشکه دوی کافران شوی دی په الله او په رسول د دغه (الله) او نه راځی دوی لمانځه ته مگر په دی حال چه دوی سست وی او نه لگوی دوی (د الله په لاره کښی هیڅ مال) مگر په دی حال کښی چه دوی ناخوښه وی

تفسیر: د نه قبلیدلو اصلی سبب خو د هغوی کفر دی لکه چه مونږ پخوا له دی نه په متعددو ځایونو کښی د څو آیتونو په تفاسیرو کښی ورته اشاره کړی ده چه د کافرانو هر یو عمل مړ او بی روحه وی. باقی په اخلاص سره لمانځه ته نه راتلل یا په بد زړه سره مال لگول دغه گرد (تول) د کفر ظاهری آثار دی.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُونَ ﴿۵۵﴾

نو په تعجب کښی دی نه آچوی تا (ډیر) مالونه د دوی او نه (ډیر) اولاد د دوی (ځکه چه دغه گرد (تول) استدراج دی)؛ بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله د دی چه عذاب ورکړی دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوی کښی او (په سختی او غم) راووځی ارواح (ساوی) د دوی حال دا چه دوی کافران وی (او په کفر کښی مړه شی)

تفسیر: داسی شبهه پیدا کیدی شوه هر کله چه دوی دومره مردود دی نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولی بریالی (کامیاب) شوی دی؟ نو د هغه ځواب ئی ورکړ چه دغه نعمتونه د هغوی په حق کښی لوی عذاب دی لکه چه یوه خوندوره لذیذه غذا د روغ رمټ سړی صحت، روغتیا او قوت زیاتوی او فاسدالاخلاط رنځور هلاکت ته ورنژدی کوی، هم دغه حال د هغو دنیوی نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وگڼئ! د یوه کافر په حق کښی دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله (وجی) د هلاهلو زهرو په شان دی، څرنگه چه کافران د دنیا په حرص او

مینه کښې غرق او ډوب وی نو ځکه لوړی د هغې په تولولو کښې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالی (برادشت کوی)، بیا که لږ څه زیان وروړسیږی نو څومره مینه او محبت چه له دغو شیانو سره لری هم هغومره غم او درد هم ور رسیږی او هیڅ وخت یې د هغه له فکر، اندیښنې او خفګان څخه زړه نه خالی کیږی نو بیا کله چه مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو څخنې جلا (جدا) کوی نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډیر ګران او مشکل کار دی.

مطلب دا چه د دنیا عاشق او حریص ته هیڅکله حقیقی هوسایی (ارام) اساسی اطمینان نه په برخه کیږی لکه چه د (اروپا) او (امریکا) او نورو ډیرو لویو لویو پانګو (سامایه) لرونکو (سرمایه دارانو) وینااوی په دغې خبری شاهدی دی. پاتې شول مؤمنین چه مال او اولاد او نور دنیوی شیان خپل معبود او د ژوندون اصلی نصب العین نه ګڼی، څرنګه چه د دوی په زړونو کښې د دنیا د محبت مرض نه وی نو ځکه دغه شیان د هغوی په حق کښې نعمت او له دین سره د مرستی (مدد) ذریعه ګرځی، برسیره په دی زیاتره کافران د مال او اولاد په ډیر والی مغروریږی او په کفر او طغیان کښې ئی لا پسی شدت او زیاتوالی راځی او د دی خبری سبب ګرځی چه هغوی تر آخری سلګی پوری کافر پاتې وی او د مدینې منوری د منافقانو حال چه د هغو په حق کښې دغه آیتونه نازل شوی دی هم داسې ؤ چه په ناخوښې سره به ئی په جهاد او نورو ځایونو کښې د ریاء او نفاق له پاره مالونه لګول او د دوی په اولادونو کښې ځینې داسې مخلصان مسلمانان هم وو چه له نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم سره به ئی یو ځای په جهاد کښې ګډون کاوه. دغه دواړه شیان د منافقانو د زړه له هیلو څخه بیخی مخالف وو نو ځکه مالونه او اولادونه د هغوی له پاره په دنیا کښې عذاب ګرځیدلی وو.

حضرت شاه صاحب لیکی (یعنی تعجب مه کوه چه بے دینانو ته ولی الله تعالیٰ جل جلاله مال او نعمت ور په برخه کری دی؟ د بے دینانو په حق کښې اولاد فساد او مال وبال او دولت زحمت دی او د هغه په نسبت د دوی زړونه تل پریشان اوسیږی او له سره تر مرګه پوری د هغه له فکره او ذکره نه خلاصیږی څو چه توبه وکری یا نیکی او تقویٰ ځان ته غوره کری).

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوی په الله چه بیشکه دوی خامخا له (ډلی) ستاسی (مسلمانانو) څخه دی حال دا چه نه دی دوی له (ډلی) ستاسی څخه (د باطنی کفر په

سبب) ولیکن دوی (داسی یو) قوم دی چه ویریږی (له تاسی نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاروی) که ومومی دوی ځای د پناه یا غارونه (چه پکښی پټ شی) یا بل کوم ځای د ننوتلو(او د پناه نو) خامخا ګرځیدلی به وو دوی هغه ته حال دا چه دوی به منډی وهلی (له ویری د مسلمانانو لکه پړی شکولی آسونه چه هیڅ شی به دوی نشو راګرځولی)

تفسیر: منافقانو یوازی د دی ویری له امله (وجی) که مونږ د خپل کفر اظهار وکړو نو له مونږه سره همغسی معامله کیږی لکه چه له کفارو سره کیدونکی ده نو دوی به قسمونه خوړل چه مونږ ستاسی «مسلمانانو» له ډلی څخه یو! حال دا چه د دوی دغه وینا بیخی غلطه ده. که چیری هغوی ته د پناه کوم ځای په لاس ورشی یا په کوم غار کښی په پټیدلو سره خپل ژوندون په سر ورسولی شی یا لږ تر لږه د سر ننه ایستلو کوم ځای په لاس ورشی، لنډه دا که د اسلامی حکومت خوف نه وی نو له ګردو (تولو) دعوو څخه دوی لاس اخلی او همغه لوری ته منډی وهی څرنګه چه دوی نه د اسلامی حکومت په مقابل کښی څه زور او طاقت لری او نه د پناه کوم ځای موندلی شی نو ځکه قسمونه خوری او دروغو پلمی (تدبیرونه) جوړوی.

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَٰتِ فَإِنْ أُعْطُوا۟ مِنْهَا رَضُوا۟ وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا۟ مِنْهَآ إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځینی له دغو (منافقانو) څخه هغه دی چه عیب وائی ستاپه (تقسیم) د صدقاتو (او د غنائمو) کښی نو که ورکړه شی دوی ته (د دوی له غوښتنی سره سم) له هغی څخه راضی کیږی (په دی قسمت سره) او که ور نه کړی شی دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنی) نو هغه وخت دوی په قهریږی

تفسیر: ځینو منافقانو او ځینو اعرابو (بانده چیانو) به د صدقاتو او ولجو (غنیمتونو) د ویش په وخت کښی د دنیوی حرص او شخصی عرضونو له امله (وجی) د رسول الله صلی علیه وسلم په نسبت د طعن ژبی خوځولی چه د تقسیم په وخت کښی د انصاف لحاظ نه دی شوی مګر دغه اعتراض به تر هغه وخت پوری ؤ چه هغوی ته د دوی د غوښتنی سره سم صدقی او خیراتونه نه ورکول کیدل که هغوی ته د دوی د طمعی او حرص سره سم برخی ورکولی کیدی نو خوشالیدل او هیڅ اعتراض به ئی نه کاوه، ګواکی له هر حیثه مال او دولت ئی د خپل مقصود قبله ګڼله. وروسته دا څرګندیږی چه د ایمان مدعی لره نه ښائی چه داسی غوښتنی وکړی یا مد نظر ئی داسی وی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجی (غنیمت) او صدقی) چه ورکړی ؤ دوی ته الله او رسول د دغه (الله) او ویلی وی دوی کافی (بس) دی مونږ ته الله ژر به راکړی مونږ ته الله له فضل (احسان رحمت) خپل او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بیشکه مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکی یو (چه پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بی پروا وګرځوی نو دا به ورته بهتر ؤ)

تفسیر: یعنی ډیره ښه طریقه خو دا ده هر شی چه الله تعالیٰ جل جلاله د خپل رسول صلی الله علیه وسلم په لاس چا ته ورکړ سری دی پر همغه راضي او قانع اوسی! او یوائحی په الله تعالیٰ جل جلاله دی توکل کوی! او داسی عقیده دی ولری که د پاک الله جل جلاله اراده وی نو په آینده کښی به د خپل فضل او مرحمت نور ډیر شیان هم ورته ورکوی. مطلب دا چه نه ښائی دنیوی فانی متاع ته سترګی ونیسی او لازم دی چه هر انسان یوازی د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وی او هر هغه ظاهری او باطنی دولت چه د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له درباره ورته ورسیږی په هغه دی خوشاله او داده اوسی.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه صدقی (زکات صرفیږی) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصیل د صدقی) او هغو ته چه الفت (آشنائی) اچولی شی په زړونو د دوی کښی (له اسلام سره) او (صرفیږی) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کښی او پور وړو (تاوان موندونکو) او (صرفیږی) په لاره د الله کښی او (صرفیږی لپاره د) مسافرانو (چه مال ورسره نه وی)؛ (مقرره او لازم کړی شوے ده دغه) فریضه (زکات) له

(جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)؛ او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چه د صدقو په ویش کښې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی ؤ نو ځکه خبرداری ورکوی چه د صدقو طریقه د الله تعالیٰ جل جلاله له جانبه مقرره کړی شوی ده. او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځایونه تاکلی (مقرر کړی) او د هغه فهرست ئی د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په لاس ورکړی دی چه له هغه سره ئی سم ویشی او د هیچا د غوښتنې تابع نشی کیدی. په حدیث کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «الله تعالیٰ جل جلاله د صدقو (زکات) د ویش اختیار نبی ته نه دی پریښی بلکه بالذات ئی په خپله د هغه د لګښت ځایونه تاکلی (مقرر کړی) چه دغه اته دی

۱ـ فقراء (چه له هغوی سره څه شی نه وی)

۲ـ مساکین (چه له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسر نه وی. ځینو علماؤ د فقیرانو او مساکینو تعریف د دی په عکس کړی دی).

۳ـ عاملین (چه د اسلامی حکومت له لوری د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندی مامور شوی وی).

٤ـ مؤلفة القلوب (هغه کسان چه د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کیږی یا په اسلام کښې کمزوری وی یا نور داسی. د اکثرو علماؤ په نزد د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته مؤلفة القلوبو ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتی.)

٥ـ فی الرقاب (یعنی د مریانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد ئی کړی یا ئی وپیری (واخلی) او بیا ئی آزاد کړی یا د بندیانو ـ قیدیانو ـ فدیه ورکړی او خوشی ئی کړی.)

٦ـ غارمین (هغه کسان چه پر دوی کومه حادثه راغلی وی او د هغی په اثر پور وړی شوی وی یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجی) تر بار لاندی لویدلی وی.)

۷ـ فی سبیل الله (په جهاد او نورو ښو کارو پسی د تلونکو سره مرسته (مدد) وکړی شی.)

۸ـ ابن السبیل (د هغه مسافر او پردیسی سره مرسته (مدد) کول چه د سفر په حالت کښې د نصابو مالک نه وی. اګر که په خپل کور کښې د مال او شتو خاوند هم وی.)

د حنفیانو په نزد تملیک په هر صورت کښې ضروری او فقر شرط دی. د دغو مسائلو تفصیلات دی د فقهی په کتابونو کښې وکتل شی!.

وَمِنْهُمُ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ النَّبِيَّ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ

وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او ځینی له دوی هغه کسان دی چه آزار رسوی دوی نبی ته او وائی چه دغه (رسول تول) غوږونه دی (چه هره خبره آوری او تصدیق پری کوی) ووایه (ای محمده! دوی ته) چه دی آوریدونکی د نبی نیکی (خبری) ستاسی دی باور یقین لری دی په (کلام د) الله او باور کوی دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو او (دی) رحمت دی دپاره د هغو کسانو چه (یواځی ئی په ژبه سره ظاهراً) ایمان راوړی دی له تاسی او هغه کسان چه آزار رسوی رسول الله (محمد) ته مقرر دی دوی ته عذاب دردناک (په آخرت کښی)

تفسیر: منافقان به چه په خپلو منځونو کښی سره کیناستل اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به ئی بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چه داسی خبری مه کوئ! نه چه ستاسی دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسولی شی، نو دوی به ویل چه هیڅ پروا نشته مونږ به د هغه په مخکښی د خپلو دغو خبرو د دروغو تاویلونه وکړو او د خپلو ځانونو پاکی او براءة به ورښرگند کړو ځکه چه هغه خو تول غوږونه دی، هره خبره چه اوری سم د لاسه ئی منی، په خبرو د ده تیرایستل دومره گران نه دی. خبره داسی وه چه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وحی) سره له دی چه دروغ به ورته ښرگند معلومیدل خو بیا به ئی هم د هغه د ویونکی پټ او عزت ساته او نه به ئی رسوا کاوه او د خپل عظیم خلق په بناء د مسامحت او تغافل له لوری به ئی له هغه سره معامله کوله خو دغو احمقانو به داسی گڼل چه گواکی رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره زمونږ په دغو دروغو، نه دی پوهیدلی، نو الله تعالیٰ جل جلاله د دوی ځواب داسی ورکوی «که دی بیخی غوږ دی خو ستاسی د خیر او ښیگڼی له پاره دی، د نبی الله صلی الله علیه وسلم دغه صفت خو ستاسی دپاره دیر ښه دی او که نه ړومبی نه تاسی نیول شوی وی او دغه هم ممکن دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه اغماض او لوی خلق به کله نا کله تاسی په خپله پوه شئ او د هغه له امله (وحی) به د هدایت په لاره راشئ! د نبی صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسی پر دروغو خبرو د دی له پاره نه ده چه دوی په رښتیا ستاسی خبری یقینی او واقعی گڼی بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالیٰ جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی. هو! ستاسی په منځ کښی د هغو کسانو په حق کښی چه د ایمان مدعیان دی د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی ځکه چه سم د لاسه د هغوی تکذیب نه کوی او نه ئی رسوا کوی مگر د منافقانو بد کارونه د الله تعالیٰ جل جلاله نه پټ نه دی، پس شا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بد وائی یا د دوی په نسبت «هواذن» وائی او ځوروی ئی نو د سختو سزاؤ منتظر اوسی!.

يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمۡ لِيُرۡضُوكُمۡ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرۡضُوهُ إِن كَانُواْ مُؤۡمِنِينَ ۝٦٢

قسمونه خوری دوی په الله تاسی ته (چه مونږ منافقان نه یو) دپاره د دی چه راضی کړی دوی تاسی، او الله او رسول د دغه (الله) ډیر حق دار (لائق) دی د دی خبری چه راضی کړی دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وی دوی ایمان راوړونکی (په حقه سره)

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «که کوم وخت به رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی مکر او دغابازی ښکاره کوله نو دوی به د مسلمانانو په مخکښی قسمونه خوړل چه زمونږ په زړونو کښی کومه بده خبره او خراب نیت نه ؤ څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداری کړی او نه پوهیږی چه دغه چل بازی له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیخی نه پکاریږی» که دوی د ایمان په دعوی کښی رښتینی وی نو نور خلق دی پریږدی او یوازی د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوښی او رضا پسی دی ولویږی.

أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدٗا فِيهَاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡخِزۡيُ ٱلۡعَظِيمُ ۝٦٣

آیا نه دی پوه شوی دوی په دی چه بیشکه شان دا دی هر څوک چه مخالفت کوی د الله او (مخالفت کوی) د رسول د الله پس بیشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چه همیشه به وی دی په دغه دوزخ کښی او هم دغه (خلود) رسوائی ده ډیره لویه.

تفسیر: یعنی له هغی رسوائی څخه چه د ځان د ژغورلو (محفوظولو) له امله (وجه) دوی نفاق اختیار کړی دی د هغی نه دا رسوایی لویه ده.

يَحۡذَرُ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيۡهِمۡ سُورَةٞ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِي قُلُوبِهِمۡۚ قُلِ ٱسۡتَهۡزِءُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ مُخۡرِجٞ مَّا تَحۡذَرُونَ ۝٦٤

ویریږي دغه منافقان له دې نه چه نازل کړی شي پر دغو (مومنانو د قرآن داسې یو) سورت چه خبروي دغه (مومنان) په هغه (کفر او نفاق) چه په زړونو د دوی کښې دي (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)؛ ووایه (ای محمده! دوی ته توبیخاً) چه کوئ تاسي (دغه) مسخرې (چه په سزا ورسیږئ) بیشکه چه الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چه ویریږئ (له ښکاره کولو نه د هغو)

تفسیر: منافقینو به په خپلو مجلسونو کښې د اسلام او د اسلام د پیغمبر علیه السلام بد ویل او په رښتینو مومنانو پسې به ئې د تمسخر غړونه کول. د دین په مهمو مسئلو به ئې توکې کولې هر کله چه به دوی ته داسې خیال پیدا شو چه ممکن دغه خبرې به د رسول الله صلی الله علیه وسلم غوږونو ته ورسیږي نو داسې به ئې ویل چه هیڅ مضایقه نشته، هغه خو بیخي غوږ غوږ دی مونږ د ده په مخکښې هر هغه تاویل او خپلو خبرو ته رنګ ورکړو هغه ئې اوري او هرومرو (خامخا) ئې قبلوي هم. مګر څرنګه چه زیاتره وخت د الله تعالیٰ جل جلاله د وحي په وسیله د دوی د نفاق او بدنیتۍ قلعي لرې کیده نو ځکه دوی ویریدل نه چه کوم داسې قرآني سورت نازل شي چه زمونږ پټې خبرې او نیتونه څرګند کړي. اصلي خبره دا ده چه د منافقینو زړونه د ویرې بې زړه توب او کمزورۍ له امله (وجې) په هیڅ یوه لوري ثابت ولاړ نه وو او د دوی زړونه به تل لړزیدل او که له یوې خوا به د حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اغماض او نفسي کرامت له لیدلو څخه داده کیدل مګر له بلې خوا به د قرآن د صاعقې او تنهار له ویرې به پریشاني کښې لویدل نو ځکه ئې وفرمایل چه ښه خو داسې ده چه تاسې هم داسې توکې کوئ! او ملندې وهئ! او په خپل تمسخر او استهزاء باندې دوام ولرئ! او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت «هواذن» ووایئ! او داده اوسئ! لیکن پاک الله جل جلاله هغه شي ضرور څرګندوي چه تاسې ترې ویریږئ او هغه ستاسې د مکر او فریب او خداع ګرد (تول) تارونه شلوي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چه تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چه دوی تبوک ته تلل) نو ضرور به وائي خامخا دوی چه بیشکه هم دا خبره ده چه وو مونږ چه مجلس او لوبې مو کولې؛

تفسیر: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کښې ځینو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طریقه داسې وویل «دغه سړی محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ چه د شام د قصرونو او د روم د

ښارونو د فتح کولو خوبونه وینی ده د رومیانو سره جنگ هم د عربو په جنگونو قیاس کړی دی، مونږ یقین لرو چه سبا به ټول د رومیانو په مخ کښی لاس تړلی ولاړ یو. دا زمونږ قاریان صحابه رضی الله تعالیٰ عنهم چه خیټه وړ، ډارن او دروغ جنان دی څرنگه به د رومیانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنگیږی» وغیر ذلک من الهفوات. دوی دا ډول (طریقه) ویناوی د دی له پاره کولی چه مسلمانان له رومیانو څخه وویروی او زړونه ئی مات کړی کله چه دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسیدی نو دوی منافقان جلب او احضار کړل او له هغوی څخه ئی د دی حقیقت پوښتنه وکړله دوی وویل (یارسول الله صلی الله علیه وسلم که رښتیا مو پوښتی نو مونږ دغسی عقیده کله لرله خو داسی ویناوی مونږ یوازی د ټوکو او ساعت تیری په ډول (طریقه) کولی او غوښتل مو چه په دی ټوکه په آسانی سره مزل ووهو او لار لنډه شی.

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چه) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پوری وئ تاسی چه استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنی آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تیرولو موقع او محل هم دا دی چه د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشی؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پوری استهزاء او د الٰهی احکامو سپکاوی داسی شیان دی که یوازی په ژبه د ټوکو په ډول (طریقه) هم وی لوی کفر دی، بالخاصه چه د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطنی پلیتی له امله داسی حرکت صادر شی.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسی (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوی یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسی که عفوه وکړو مونږ له یوی ډلی له تاسی څخه نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلی ډلی ته په سبب د دی چه دوی بیشکه وو گناهکاران.

تفسیر: یعنی د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرنو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځی ځوک چه د نفاق او استهزاء د سزا وړ لایق) وی هغه به خامخا ور رسیږی هو! که اوس

هم څوک د زړه په صدق توبه وکړی او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلی الله تعالیٰ جل جلاله هغه بښی یا که ئی له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره سره، له داسی فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وی، نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږی.

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۘ يَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ۭ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ۭ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۶۷﴾

سړی منافقان او ښځې منافقاتې ځینی د دوی له ځینو نورو دی (او په کفر او نفاق کښې ګرد (تول) سره یو شان دی) امر (حکم) کوی پر منکراتو (بدیو چه ښیي ئی نورو ته) او منع کوی دوی (خلق) له نیکیو څخه او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه) هیر کړی دی دوی الله (او طاعت ئی) نو (الله) بی برخی کړی دی دوی (له خپل رحمت نه) بیشکه چه منافقان هم دوی دی فاسقان (یا دوی هم دغه وتونکی دی له دائری د ایمان نه)

تفسیر: یعنی له تولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکی نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دی چه د دوی نارینه او ښځې سره له دی چه په ژبو د اسلام اظهار کوی، شپه او ورځ په دی هڅه کښې دی چه هر ډول (طریقه) حیلی او پلمی (تدبیرونه) جوړی کړی او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بیزاره او بدو کارونو ته ئی تیار کړی، د پیسو لګولو په اصلی ځایونو کښې خپل موټی کلک نیسی. مطلب دا چه دوی کلمه وایی لیکن نه د دوی له ژبی چاته څه خیر او ښیګڼه رسیږی او نه له ماله. هر کله چه دوی د الله تعالیٰ جل جلاله لاره داسی پری ایښی ده نو پاک الله جل جلاله هم دوی پری ایښی دی، د دغو پریښودلو څخه وروسته دا چه دوی چیری غورځول کیږی د هغه ذکر په وروستنی آیت کښې راځی.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ هِىَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۶۸﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (تولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وی (دوی) په دغه (دوزخ) کښې هم دغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)؛ او لعنت کړی دی په دوی الله او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتی کیدونکی).

تفسیر: یعنی دغه داسی یوه کافی سزا ده چه وروسته له هغه بلی کومی سزا ته هیڅ ضرورت نه پاتی کیږی (لعنهم الله) ښایی چه مطلب ئی داسی وی چه په دنیا کښی به هم د الله تعالیٰ جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسیږی یا به دغه جمله د پخوانی جملی تاکید وی والله اعلم.

كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ

(تاسی ای منافقانو) په شان د هغو کسانو یئ چه پخوا له تاسی څخنی وو؛ وو هغوی سخت له تاسی له جهته د زوره او زیات له جهته د مالونو او اولادونو؛ نو نفع واخیسته دوی په برخی خپلی (له دنیوی لذتونو)

تفسیر: یعنی د دنیوی خوندونو کومه برخه چه د دوی له پاره مقدره وه له هغی څخه ئی گټه (فائده) او د عاقبت هیڅ یو خیال او فکر ئی ونه کړ.

فَٱسْتَمْتَعْتُم بِخَلَٰقِكُمْ كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟

نو گټه (فائده) واخیسته تاسی په برخی خپلی لکه چه گټه (فائده) آخیستی وه هغو کسانو چه پخوا وو له تاسی څخه په برخی خپلی سره او ډوب شوی تاسی په باطلو کښی په شان د هغو کسانو چه ډوب شوی وو په باطلو کښی پخوا له تاسی

تفسیر: یعنی تاسی هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوی یئ! او له فانی متاع څخه څومره برخه چه ستاسی دپاره مقدره ده همغه دررسیږی او ستاسی تول کارونه بیخی د هغوی په

شان دی، نو ښه وپوهیږئ چه ستاسی حشر هم د هغوی په شان دی. له هغوی سره مال، اولاد او جسمانی قوتونه له تاسی څخه زیات ؤ خو سره له هغه هم د الله تعالیٰ جل جلاله د انتقام او نیونی څخه ئی ځان ونشو ژغورلی(ساتلی) ، نو تاسی پر کوم شی باندی دادینه او اطمینان لرئ چه په داسی اندازه د الله تعالیٰ جل جلاله له سزا او پوښتنی څخه بی پروا ناست یئ؟.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنیا او آخرت کښی او دغه کسان هم دوی دی زیانکاران (یا دوی هم دغه بی برخی دی له هره بابه).

تفسیر: یعنی هیڅ یو دنیوی او اخروی برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقی د دنیوی لذتونو هغه حصه چه ظاهراً د هغوی په برخه شوه هغه فی الحقیقت د دوی په حق کښی استدراج او عذاب ؤ لکه چه دوه رکوع ړومبی په (٥٤) آیت کښی د (فلا تعجبک اموالهم ولا اولادهم) په تفسیر کښی تیر شو او له هغه څخه پخوا هم په څو نورو ځایونو کښی هم لیکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۙ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۚ

آیا نه دی راغلی دوی ته خبر (د عذاب د) هغو کسانو چه پخوا وو له دوی نه قوم د نوح او عاد او ثمود. او قوم د ابراهیم او څښتنان د (ښار د) مدین او چپه شوو آړول شوو کلیو (د لوط)؟

تفسیر: د نوح علیه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر باد (سیلئ) د (ثمود) قوم په صیحه (غیبی چغه) هلاک شول، الله تعالیٰ جل جلاله د حضرت ابراهیم علیه السلام تائید په عجیب او غریب ډول (طریقه) وفرمایه چه د هغه په لیدلو سره د هغه قوم ذلیل او ناکام شو، د دوی باچا (نمرود) په ډیر بد حال او خراب مرگ سره وواژه شو، د مدین د ښار اصحاب په صیحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط علیه السلام د قوم کلی بیخی په بل مخ واړول شول او د کانو باران پری وشو. د دغو گردو (تولو) اقوامو قصی بی د ابراهیم علیه السلام له قومه د

الاعراف په سورت کښې تيرې شوې دي.

اَتَتۡهُمۡ رُسُلُهُمۡ بِالۡبَيِّنٰتِ ۚ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلٰكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ يَظۡلِمُوۡنَ ۝

چه راوړی وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې (نو تکذيب وکړ دوی د رسولانو، نو هلاک شول) نو نه ؤ الله چه ظلم به ئې کاوه په دوی وليکن وو دوی چه په ځانونو خپلو به ئې ظلم کاوه (په کفر او تکذيب سره).

تفسير: يعنې الله تعالیٰ جل جلاله هيڅکله هيڅ چا ته بې سببه او بې ځايه سزا نه ورکوي، دغه خلق په خپله په داسې گناهونو بوخت (مشغول) او لگيا دي چه د هغو په اثر پر دوی د الله تعالیٰ جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتُ بَعۡضُهُمۡ اَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍ ۘ يَاۡمُرُوۡنَ بِالۡمَعۡرُوۡفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ الۡمُنۡكَرِ وَيُقِيۡمُوۡنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيۡعُوۡنَ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ سَيَرۡحَمُهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيۡزٌ حَكِيۡمٌ ۝

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو (او په ايمان کښې تول سره يو شان دي) حکم کوي دوی په نيکيو (چه د الله او د رسول الله اطاعت دی) او منع کوي له بديو چه (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی) او دروي (له تولو حقوقو سره سم ادا کوي) لمونځ او ورکوي دوی زکات او حکم مني د الله او (حکم مني) د رسول الله دغه کسان ژر به رحم وکړي په دوی الله؛ بيشکه چه الله ښه غالب قوي دی (د حکمونو په جاري کولو کښې) ښه د حکمت خاوند (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د دغې رکوع په سر کښې د منافقانو صفتونه بیان شوي وو، دلته د مقابلې په ډول (طریقه) د مؤمنانو د صفتونو ذکر هم وکړی شو یعنې منافقان خلق له نیکئ څخه منع کوي، او د بدئ په لوري ترغیب ورکوي او مومنان خلق له بدئ نه ژغوري (بچ کوي) او د نیکئ په لوري ئې تشویق کوي د منافقانو موټئ کلک دی او د مومنانو لاسونه پرانیستي دي. منافقان د شومتیا له امله (وجې) خپل مال نه لګوي او مومنان د الله تعالیٰ جل جلاله له حکمه سره سم د خپلو مالونو څخه زکات، صدقې او خیرات ورکوي، له منافقانو څخه بیخي الله تعالیٰ جل جلاله هیر دی ولې مومنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي او په ټولو معاملو کښې د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی علیه وسلم له حکمونو سره سم تګ کوي، نو ځکه منافقان د الله تعالیٰ جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول او مومنان د پاک خدای جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت وړ (لائق) او مستحق وګرځیدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۷۲﴾

وعده کړې ده الله له نارینه ؤ مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چه بهیږي له لاندې (د مانیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کښې او (وعده کړې ده الله) د ځایونو پاکو (چه ثابت دي) په جنتونو د تل اوسیدلو کښې؛ او رضاء له (جانبه د) الله ډیره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)؛ دغه (رضاء د الله) هم دغه بری دی ډیر لوی.

تفسیر: یعنې د ټولو دنیوي او اخروي نعمتونو څخه ډیر لوی نعمت د الله تعالیٰ جل جلاله رضاء او خوښي ده جنت هم له هم دې امله (وجې) غوارۍ چه هغه د الله تعالیٰ جل جلاله د رضاء مقام دی. او حق سبحانه وتعالیٰ جل جلاله به په جنت کښې مومنانو ته هر ډول (طریقه) جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالي ورکوي مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقیقي محبوب دائمي رضاء وي. په صحیح حدیث کښې راغلي دي چه حق تعالیٰ جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوي چه (ای جنتیانو!) جنتیان به په ځواب کښې عرض وکړي (لبیک) بیا به پوښتنه وکړي چه (هل رضیتم ـ آیا اوس خوښ شوي یئ؟) جنتیان به داسې عرض کوي (ای پروردګاره! ولې به نه یو خوشاله حال دا چه تا خپل انتهائي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده) بیا به داسې پوښتنه وشي

(هل اعطیتم افضل من ذلک؟ ـ هر هغه شیان چه تر اوسه پوری تاسی ته درکړی شوی دی آیا د هغو شخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟) جنتیان به سوال وکړی چه (یاالله جل جلاله له دغو نعمتونو او مهربانیو شخه به بل کوم غوره، اعلیٰ او خورا (ډیر) ښه نعمت وی؟) دلته به الله تعالیٰ جل جلاله فرمائی ـ (احل علیکم رضوانی فلا اسخط علیکم بعده ابدا ـ خپله دائمی رضاء او خوښی تاسی ته درلیږم چه له هغه وروسته به هیڅ خفگان او ناخوښی نه وی.

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الکرامة العظیمة الباهرة

یٰٓاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ ﴿۷۳﴾

ای نبی (محمده!) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختی کوه پر دوی؛ او (آخری) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی؛ او بد ځای د بیرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کولو کښی انتهائی کوښښ کول دی، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وی. د منافقانو مقابل کښی (چه په ژبه د اسلام اظهار کوی او له زړه مسلمانان نه دی) د محمدی امت د جمهورو په نزد (جهاد بالسیف) مشروع نه دی او نه د نبوت په زمانه کښی داسی واقع شوی دی.
نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کښی عام دی. یعنی په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول (طریقه) مقابلی سره چه مصلحت وی، جهاد دی وشي! د ځینو علماؤ دا رایه ده که د منافقانو نفاق بیخی ښکاره او عیان شي نو پر دوی باندی هم (بالسیف) جهاد کیدی شی. په هر حال څرنګه چه د ـ تبوک په غزا کښی د منافقانو نفاق بیخی ښکاره شوی ؤ نو ځکه په دغه آیت کښی د دوی سره د لړی سختی رویی غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی زمونږ نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم فطرتاً ډیر حلیم او خورا (ډیر) نرم خویه او مهربان ؤ لکه چه په خپله پاک الله جل جلاله فرمایی ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِیْظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوْا مِنْ حَوْلِكَ ﴾
(٤ جزء د آل عمران (۱۵۹) آیت (۱۷ رکوع) د الله تعالیٰ له جانبه پری
حکم شوی ؤ «واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵ آیت ۱۱ رکوع»

ځرنګه چه منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کښې شامل وو. نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د هغوی له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله او ورنه تیریده او نرمي به ئې ور سره کوله (د تبوک) په غزا کښې کله چه منافقانو په پوره ښکاره ډول (طریقه) سره بیحیائی، عناد، عداوت او دښمني اختیار کړه نو داسې حکم وشو چه اوس د منافقانو په مقابل کښې سختي اختیار کړئ! ځکه چه دغه شریر خلق په ښو اخلاقو او نرمي سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ ۖ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوري دوی په الله باندی چه نه دی ویلی دوی (دا خبری چه تاته دررسیدلی دی) او خامخا په تحقیق ویلی وو دوی کلمه (الفاظ) د کفر او کافران شوی دی دوی (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل او قصد ئې کړی ؤ د هغه شي چه ور ونه رسیدل دوی (هغه ته). او عیب نه لګاوه دوی (په الله او رسول الله) مګر له دی جهته چه غنیان کړل دوی الله او رسول د الله له فضله خپله؛ نو که توبه وویسته دوی (له دغه نفاقه) نو وی به (دغه توبه غوره) خیر دوی ته، او که بیرته وګرځی دوی (له توبې) نو عذاب به ورکړی دوی ته الله په عذاب دردناک سره په دنیا کښې (په وژلو) او په آخرت کښې (په سوځولو سره)؛ حال دا چه نه به وی دوی ته په (تمامه) ځمکه کښې هیڅ ولي (دوست ساتونکی له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونکی له عذابونو څخه).

تفسیر: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو کښې یو تر بله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د اسلامي دین سپکاوی کاوه لکه چه د (المنافقون) په سورت کښې به راشي کله چه کوم مسلمان د منافقانو دغه خبری رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رسولی نو منافقانو به هغه دروغجن ګڼه او

قسمونه به ئی خوړل چه مونږ داسی خبری نه دی کړی الله تعالیٰ جل جلاله د مسلمانانو د روایتونو تصدیق وکړ چه بیشکه منافقانو هم داسی خبری کړی دی او د اسلام له دعوی څخه وروسته ئی هم داسی کلمی د اسلام او د اسلام د نبی صلی الله علیه وسلم په نسبت ویلی دی چه داسی وینا یوازی د هم دغو منکرانو له خولو څخه راوتلی شی.

«و همواىمالم ينالوا» ـ او قصد ئی کړی ؤ د هغه شی چه ور ونه رسیدل دوی هغه ته) یعنی د (تبوک) د غزا څخه د بیرته راتللو په وخت کښی حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم له لښکره بیل شوی ؤ او په هغه لاره تلو چه په غره کښی تیره شوی وه، تقریباً دولسو تنو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) ترلی وو، د شپی په تیاره کښی ئی غوښتل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته لاس واچوی او معاذ الله محمد صلی الله علیه وسلم له کومی لوړی څخه ژوری ته وغورځوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حذیفه او عمار رضی الله تعالیٰ عنهما وو منافقان د عمار نه چپ چاپیره شول، مګر حذیفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لوری ته واړول. څرنګه چه د هغو مخونه پټ وو، حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه او نورو هغوی ونه پیژندل وروسته رسول الله حذیفه او عمار رضی الله تعالیٰ عنهما ته د هغوی تولو نومونه او شهرتونه وروښودل او پوره ئی ورمعرفی کړی. مګر تاکید ئی وکړ چه دا حال چاته مه وایئ، د دغی واقعی په لوری په (و هموا بمالم ينالوا) کښی اشاره ده چه هغه ناپاک قصد چه هغو کړی ؤ د الله تعالیٰ جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسید، ځینو علماؤ لیکلی دی چه په یو ځای کښی د اسلامی لښکرو په منځ کښی څه کورنی جګړه او جنګ نښتی ؤ منافقانو دلته په شیطانی او اغواء باندی لاسونه پوری کړل او غوښتل ئی چه د انصارو او مهاجرینو په منځ کښی د نفاق او اختلاف په اچولو کښی کوښښ وکړی ولی ناکامه پاتی شول او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په منځ کښی جوړه وکړه لکه چه د (المنافقون) په سورت کښی ئی تفصیل راځی.

﴿وَمَانَقَمُوٓا﴾ الآية ـ او عیب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم مګر له دی جهته) یعنی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت الله تعالیٰ دوی بدایان (مالدار) کړل. د پور له باره ئی اوړی سپکی شوی، مسلمانانو سره د ناستی او ولاړی له امله (وجی) په ولجو (غینمت) کښی د حصو او برخو خاوندان شول او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پیداوار ښه شوی وو نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کښی له الله تعالیٰ جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، چل، فریب او تګی کوله او په هر ډول (طریقه) د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو ربړولو (تکلیفولو) ته ئی ملاوی تړلی وی نو که دوی اوس هم توبه وباسی او له خپلو شرارتونو او احسان هیرولو څخه لاس واخلی نو دغه کار به د دوی په حق کښی ډیر ښه وی که نه الله تعالیٰ جل جلاله به په دنیا او عقبا کښی دوی ته داسی سزا ورکړی چه د ځمکی په مخ به هیڅوک نه مونډل کیږی چه له هغی څخه دوی خلاص کړی. په ځینو روایتونو کښی راغلی دی چه (جلاس) نومی یو سړی د دغو آیتونو د اوریدلو په اثر د زړه له اخلاصه توبه وویستله او خپل پاتی ژوند ئی له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

او ځینې له دغو (منافقانو) څخه هغه دي چه عهد ئې کړی ؤ له الله سره قسم دی چه خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله نو خامخا خیراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکوٰة به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه نو کله چه ورکړ(الله) دوی ته (مال) له فضله خپله نو بخل ئې اختیار کړ په هغه (مال) او بیرته وګرځیدل دوی حال دا چه دوی څنګ کوونکي ؤ (له حقه).

تفسیر: (ثعلبه بن حاطب) نومی انصاری د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کښې عرض وکړ چه (یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! زما په حق کښې دعا وکړئ چه مالدار او شتمن شم!) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل (ای ثعلبه! هغه لږ شی چه ته پری د الله تعالیٰ شکر اداء کړی ښه دی له هغه ډیر شي څخه چه ته د هغه حقوق اداء نشي کړی) ده بیا همغسی غوښتنه وکړه، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل (آیا ته دا نه خوښوی چه زما د سنت او د عمل طریقه غوره کړی؟) څومره چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دی منع کاؤ د ده تینګار (ضد) لا زیاتیده او وعده ئې وکړه (که الله تعالیٰ جل جلاله ما د مال او د شتو خاوند کړی. نو زه به د هغو پوره حقوق اداء کوم) بالاخر رسول الله صلی الله علیه وسلم د ده په حق کښې دعا وکړه چه د هغې په اثر د ده په بیزو کښې دومره برکت او کثرت پیدا شو چه دی د خپلو ډیرو رمو له امله (وجې) له مدینې منورې څخه د باندې ووت او په یوه کلي کښې ئې هستوګنه غوره کړه او د ډیرو مالونو او شتو له امله (وجې) دومره مصروف او مشغول شو چه ورو ورو ئې د جومې او جمعې لمونځونه پریښودل، څو ورځې وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا د زکات اخیستلو عامل ورغی نو ده وویل چه (زکات خو د جزیې خور ښکاری) یو دوه ځلي ئې نن او سبا وویل او بهانه به ئې کوله بالاخر ئې د زکات له اداء څخه په صاف ډول (طریقه) سره انکار وکړ. رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وضعیت (حالت) په مقابل کښې درې ځلي (ویح ثعلبه) وفرمایل او دغه آیتونه نازل شول کله چه د ده ځینو خپلوانو ده ته دغه خبر ورساوه نو هغه نازره، سره له زکوٰته ورحاضر شو، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «زه الله تعالیٰ جل جلاله ستا د زکات له قبلولو نه منع کړی یم!» ده د دې خبرې په اوریدلو په شور ماشور او ژړا او واویلا

شروع وکړه ځکه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوری د ده د زکات نه قبلیدل، د لوی عیب، عار، شرم او د ننګ خبره وه (ثعلبه) د بدنامی له امله (وجی) په خپل سر باندی خاوری بادولی مګر په زړه کښی ئی نفاق پټ ؤ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رد کولو نه وروسته، دی سره له زکاته حضرت ابی بکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه ته ورغی. صدیق اکبر رضی الله تعالیٰ عنه هم د هغه له قبلولو انکار وکړ، بیا د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه او د حضرت عثمان ذی النورین رضی الله تعالیٰ عنه حضور ته هم ورغی مګر دوی هم د ده د زکات له قبلولو انکار وکړ او هر یوه به هم داسی ویل (هغه شی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حضوره مردود شوی وی مونږ له سره هغه نشو قبلولی) بالاخر (ثعلبه) د هم دی نفاق په حالت کښی د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه په خلافت کښی مړ شو.

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کښی (چه هیڅ به لری نشی) تر (هغی) ورځی پوری چه یو ځای کیږی به له الله سره (په قیامت کښی) په سبب د هغه چه مخالفت کړی ؤ دوی له الله د هغی خبری چه وعده کړی وه دوی له الله سره او په سبب د دی چه وو دوی چه دروغ به ئی ویل.

تفسیر: یعنی له الله تعالیٰ جل جلاله سره د ښرګندی وعده خلافی او دروغ ویلو په سبب د دوی د بخل او اعراض اثر داسی شو چه د تل له پاره د نفاق ونه، د دوی په زړونو کښی قایمه شوه او تر مرګه پوری لری کیدونکی نه ده او د خدای جل جلاله عادت په دی جاری دی چه که کوم سړی ښه یا بد خصلت ځان ته غوره کوی نو د بیا بیا کولو له امله (وجی) هغه دایمی ګرځی. د خراب خصلت له دغه دوام او استحکام ښخه کله کله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبیر کیږی.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آیا نه دی پوهیدلی دغه (وعده خلافان) چه بیشکه الله عالم دی په پټو (نیتونو) د دوی او په پټو مجلسونو د دوی او (نه دی پوهیدلی دوی په دی خبره چه) بیشکه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

تفسیر: یعنی هر قسم وعدی چه وکړی او هر ډول (طریقه) خبری چه جوړی کړی یا د مجبوریت له امله (وجی) مال ورانکړی، الله تعالیٰ جل جلاله د دوی په ارادو او نیتونو باندی ښه پوهیږی! او له خپلو ملګرو سره کومه مرکه، جرګه او مشوره چه کوی پر هغو باندی په ښه صورت سره خبر دی الله تعالیٰ جل جلاله ته ښه معلوم دی چه د (لنصدقن و لنکونن من الصالحین) وعده او بیا په ویره سره د زکات ورانکول په کوم قصد، اراده نیت او زړه سره وو.

اَلَّذِیْنَ یَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِیْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ فِی الصَّدَقٰتِ وَالَّذِیْنَ لَا یَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَیَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿٧٩﴾

هغه منافقان چه عیب وائی په (ډیرو) خیرات کوونکو باندی له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو کښی او (بل) د هغو (بی وزلو عیب وائی) چه هیڅ نه مومی دوی مګر په قدر د وس (او زیار (کوشش) خپل پس مسخری کوی دغه (منافقان) په دوی پوری؛ سزا به ورکړی الله دوی ته (د مسخرو). او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یو ځلی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د صدقی ورکولو په نسبت ترغیب ورکړ «چه په دغو صدقاتو د تبوک د لویی غزا تیاری وکړی، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه هر څه چه په کاله کښی موندل هغه ټی ټول ورکړل، حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه خپل نیمایی مال ورکړ، حضرت جامع القرآن عثمان رضی الله تعالیٰ عنه دری سوه اوښان له بارونو سره ورکړل، حضرت علی مرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنه زر اشرفی ورکړی، حضرت عبد الرحمن بن عوف رضی الله تعالیٰ عنه څلور زره درهم (یا دینار) ورکړل. عاصم بن عدی رضی الله تعالیٰ عنه سل وسقه خرما (چه قیمت ئی څلور زره درهم کیده) ورکړی.» نو منافقانو د دغو صدقی ورکونکو بد ویل شروع کړل او ویل به ئی چه دغو نوموړو معظمو اصحابو دغه ډیری روپی او زیات مال په ریا او ځان ښودنی ورکړی دی او یو غریب مفلس صحابی ابو عقیل حبحاب چه

په خواری او مزدوری او مشقت سره به ئی لږ شی ګټل یوه پیمانه خرما صدقه کړه، نو منافقانو پر ده باندی خندل او ملندی به ئی پری وهلی چه دی خامخا په زور سره خپل ځان ښیی او ځان په وینو لړلو شهیدانو کښی داخلوی که نه یوی پیمانی خرماؤ ته د الله تعالیٰ جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څه احتیاج؟ خو نوم ئی کاوه. مطلب دا چه لږ او ډیر شی ورکوونکی دواړه د دوی له ژبو څخه نه ؤ خلاص. ځینو ته به ئی پیغورونه ورکول او په ځینو به ئی مسخری کولی. نو الله تعالیٰ جل جلاله وفرمایل «سخر الله منهم» ـ الله تعالیٰ جل جلاله به د دی پیغورونو او مسخرو سزا ورکړی) که څه هم ظاهراً دوی خو ورځی د توکو، مسخرو او ملندو (توقو) له پاره آزاد پریښودلی شوی وو، خو په حقیقت کښی په پټه کښی د دوی د امن او هوسایی (ارام) تولی ریښی او رګونه پری کیږی او دوی ته ډیر دردناک عذاب تیار دی.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۸۰﴾

بښنه وغواړه دپاره د دغو(منافقانو) یا مه غواړه بښنه (دپاره د دغو (منافقانو)؛ که بښنه وغواړی ته دوی ته اویا کرته نو له سره به بښنه ونه کړی الله دوی ته؛ دغه (نه ښښل) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی کافران شوی دی په الله او په رسول د الله؛ او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنی د منافقانو له پاره چه تاسی هر څومره استغفار او بښنه وغواړئ هغه د دوی په حق کښی بیخی بی اثره او بی فائدی ده الله تعالیٰ جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هیڅکله نه ښښی. دا پیښه داسی وشوه چه په مدینه منوره کښی د منافقانو رئیس عبدالله ابن ابی مړ شو، رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفن دپاره خپل مبارک کمیس ورکړ او د خپلی خولی مبارکی لاړی ئی په خوله کښی ورواچولی او د ده د جنازی لمونځ ئی اداء کړ او د مغفرت دعا ئی ورته وکړه، حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په دغه معامله کښی مداخله او مخالفت وکړ او وی ویل چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم دا خو همغه خبیث دی چه په هغه او دغه وخت کښی ئی دغسی او هغسی ناولی کارونه کړی وو او تل د کفر او نفاق مشر او بیرغ پورته کوونکی ؤ، آیا الله تعالیٰ جل جلاله نه دی فرمایلی ﴿ اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴾ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل «ای عمره! زه له استغفاره نه

يم منع شوی بلکه آزاد پریښودل شوی یم چه ښښنه وغواړم یا ونه غواړم او دغه د الله تعالیٰ جل جلاله کار دی چه ښښنه ورته کوی که ئی نه کوی یعنی که زما استغفار هغه ته گټه (فائده) ونه کړی نو ودی نه کړی ښایی چه زما دا کار د نورو په حق کښې گټور ثابت شی. که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووینی نو مسلمانان به شی لکه چه هم داسی هم وشول. د صحیح بخاری شریف په یو روایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی (که زه پوهیدی چه په اویا ځلی استغفار سره هغه ته ښښنه کیدلی نو ما به له اویا ځلی شخه هم زیات استغفار ورته غوښتلی وی) گواکی په دغی جملی سره رسول الله صلی الله علیه وسلم تنبیه وفرمایله چه د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار گټور نه گڼه یوازی دومره قدری فرق شته چه د حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه نظر یوازی د (بغض فی الله) له کبله (وجی) په هم دغی نه ښښنی پوری مقصور ؤ مگر نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مری د گټی (فائدی) شخه صرف نظر کړی د نبوت د عمومی شفقت اظهار او د ژوند یو فائده ئی په نظر کښی نیولی وه بالاخر د الله تعالیٰ وحی «ولا تصل علیٰ احد منهم مات ابدا ولا تقم علیٰ قبره» په تصریح سره د منافقانو د جنازی کولو یا د دوی په تکفین، تدفین او تجهیز کښی له برخی اخیستلو شخه ئی منع کړ، ځکه چه له دغه وضعیت (حالت) شخه د منافقانو د لا زړور کیدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتیدلو احتمال ؤ، نو د دی آیت له نزوله وروسته بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم د هیڅ یو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

خوشاله شوی وو بیرته پاتی شوی (له غزا د خپل نفاق له امله (وجی) په کیناستو خپلو بیرته له رسول د الله شخه او بده گڼله دوی دا چه جهاد وکړی دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کښی او ویل به دوی (پخپلو منځونو کښی یا مؤمنانو ته) چه مه ځئ تاسی (د تبوک دی غزا ته) په دغی گرمی کښی ووایه (ای محمده! دوی ته) چه اور د دوزخ ډیر سخت دی له جهته د گرمی (دوی ته له دی حرارته) که وی دوی چه پوهیدی (نو نافرمانی به ئی نه وه کړی)

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی چه د (تبوک) په غزا کښی ئی گډون نه ؤ کړی یعنی د

منافقانو دغه حال چه د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږی او له ښو کارونو څخه کرکه کوی او لری تری تښتی لکه چه زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوی او مسخری پری کوی،
دغسی قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه گټه (فائده) رسیدی شی؟ له دی ځایه د گنهګارو او بد اعتقادو په منځ کښی فرق پیدا کیږی.
داسی هیڅ یوه گناه نشته چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه ښښله شی.
﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴾
«٥ جزء د النساء (٦٤) آیت (٩) رکوع» لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلی استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږی.
(وقالوا لا تنفروا فی الحر ـ او ویل به دوی په خپلو منځونو کښی مؤمنانو ته چه مه ځئ تاسی دغی غزا د تبوک ته په دغی گرمی کښی) یعنی یا منافقانو دغسی ویناوی په خپلو منځونو کښی سره کولی یا خو ئی ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه ئی سست شی.
﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ ﴾ ـ ووایه ای محمده! دوی ته چه اور د دوزخ دیر سخت دی له جهته د گرمی دوی ته له دی حرارته که وی دوی چه پوهیدی نو نافرمانی به ئی نه وه کړی) یعنی که دغو منافقانو پوهه لرلی نو داسی فکر به ئی کاوه چه دوی د هغه حرارت، تودوخی څخه ځان ژغوری (ساتی) خو د هغه په ځای د داسی حرارت په لوری ورځی چه د هغه گرمی د دی گرمی څخه ډیره زیاته او نهایته سخته ده. د دغه مثال خو داسی کیدی شی چه کوم لیونی له لمره وتښتی او په اور کښی ننوځی. په مبارک حدیث کښی راغلی دی چه د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجی زیات دی. نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا۟ قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا۟ كَثِيرًا جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

نو ودی خاندی دوی لږ (په دنیا کښی) او ودی ژاړی ډیر (په آخرت کښی له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چه وو دوی چه کاوه به ئی

تفسیر: یعنی دوی دی څو ورځی په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشحال اوسی! او ودی خاندی! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کښی تل تر تله وژاړی!.

فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ فَٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا۟ مَعِىَ أَبَدًا وَلَن تُقَـٰتِلُوا۟ مَعِىَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِٱلْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْخَـٰلِفِينَ ﴿٨٣﴾

نو كه بيرته راوستي ته الله (مديني ته) يوى طايفي ته له دغو وروسته پاتي شو يو خلقو څخه (چه منافقان دي) نو بيا اجازه وغواړى دوى له تا څخه د وتلو (بلي غزا ته) نو ووايه (اى محمده! دوى ته) چه له سره به ونه وځئ تاسي له ما سره هيڅكله (هيچيرى جنگ ته) او له سره به ونه جنگيږئ په ملگرتيا زما د هيڅ دښمن سره؛ بيشكه چه تاسي راضي شوى يئ په كيناستو (او بيرته پاتي كيدلو) اول وارى (په غزا د تبوک كښي) نو بيا ناست اوسئ تاسي سره د بيرته پاتي شويو (ښځو او هلكانو)

تفسير: رسول الله صلى الله عليه وسلم په (تبوک) كښي او منافقان په مدينه منوره كښي وو ممكن ؤ چه ځيني منافقان د رسول الله صلى الله عليه وسلم له راتگه پخوا مړه شي نو ځكه ئې «الى طائفة منهم» وفرمايل يعني كه اوس دغه منافقان بلي كومې غزا ته د تلو اجازه وغواړى نو ته دوى ته داسي ووايه بس دى ستاسي ميړانه (بهادرى) او توره ښه راڅرگنده شوه او ستاسي د زړونو حال لا ړومبى له دى ښكاره شوى دى نو وروسته تر دى له مونږه سره وتلي نشئ! او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل كښي څه ميړانه (بهادرى) ښوولي شئ نو د بى لاسو او بى پښو ضعيفانو او ناتوانو سپين ږيرو او هلكانو، جونو او ښځو سره په خپلو كورونو كښي كينئ او هغه شي چه اول ځلي تاسي د خپلو ځانونو له پاره غوره كړى دير ښه دى چه پر همغه حالت باندى ومرئ! څو د الله تعالىٰ جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅكئ!.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَـٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾

او مه كوه لمونځ (د جنازى) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چه مړ شي هيڅكله او مه دريږه په قبر د ده (د دعا، استغفار، يا د تدفين د اهتمام له

پاره) بیشکه چه دغه (منافقان) کافران شوی دی په الله (چه شرک ئی کړی دی) او په رسول د الله (چه له زړه ئی نه دی منلی) او مړه شول حال دا چه دوی فاسقان وو

تفسیر: دغه آیت د عبد الله ابن ابی له واقعی څخه وروسته نازل شوی دی لکه چه د هم دی سورت د (۸۰) آیت په تفسیر کښی مونږ هغه په تفصیل سره لیکلی دی. د دی آیت له نازلیدلو نه وروسته د منافقینو جنازه کول بیخی منعه شوه. حضرت عمر فاروق رضی الله تعالیٰ عنه به احتیاطاً د هغه سړی په جنازه کښی ګډون نه کاوه چه د هغه په جنازه کښی به حضرت حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه ګډون نه ؤ کړی ځکه چه حذیفه رضی الله تعالیٰ عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د ډیرو منافقانو نومونه ورښوولی وو او ښه ورمعرفی کړی وو نو ځکه د ده لقب (صاحب سر رسول الله صلی الله علیه وسلم) ؤ.

وَلَا تُعۡجِبۡكَ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَأَوۡلَٰدُهُمۡۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِي ٱلدُّنۡيَا وَتَزۡهَقَ أَنفُسُهُمۡ وَهُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

او نه دی په تعجب کښی اچوی تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډیر وی) او اولادونه د دوی (که څه هم قوی او زورور وی) بیشکه هم دا خبره ده چه اراده لری الله د دی چه په عذاب کړی دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنیا (لږ خسیس ژوندن) کښی او ورځی (له بدنه ساوی) ارواح د دوی (په ډیر سختی او غم سره) حال دا چه دوی کافران وی (او په کفر ومری)

تنبیه: په هم دی جزء د (التوبة) په (۵۵) آیت ۷ رکوع کښی په هم دی مضمون یو بل آیت هم تیر شوی دی، دلته دی همغه تفسیر بیا وکتل شی.

وَإِذَآ أُنزِلَتۡ سُورَةٌ أَنۡ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُواْ مَعَ رَسُولِهِ ٱسۡتَـٔۡذَنَكَ أُوْلُواْ ٱلطَّوۡلِ مِنۡهُمۡ وَقَالُواْ ذَرۡنَا نَكُن مَّعَ ٱلۡقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾

او کله چه نازل کړ شی کوم سورت په دی خبره چه ایمان راوړئ تاسی په الله او جهاد وکړئ تاسی په ملګرتوب د رسول د الله نو غواړی اجازه له تا نه (د

بیرته پاتی کیدلو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی او وائی دغه (منافقان) پریږده موږ چه اوسو سره د (کور) کیناستونکو (ښځو، هلکانو)

تفسیر: کله چه د قرآن کریم په کوم سورت کښې خبرداری ورکول کیږی چه په پوره اخلاص او په تینګه ایمان راوړئ! ښایی د هغه پوره اثر داسی ښکاره شي چه له نبی صلی الله علیه وسلم سره یو ځای شئ! او د الله تعالیٰ په لاره کښې جهاد وکړئ! نو دغه منافقان تری ځان په څنګ کوی او په دوی کښې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبیرونه) او بهانی جوړوی او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اجازه غواړی چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم موږ ته اجازه راکړئ چه هم دلته په مدینه کښې پاتی شو، ګواکې د ډیری بی غیرتی او نامردی له امله (وجی) پر دغه باندی راضی شوی دی چه د جنګ یا د خطری د نامه له اوریدلو څخه لکه په پرده کښې کیناستونکو ښځو غوندی په کورونو کښې ننوځی، هر کله چه د جنګ خطر له منځه لاړ شی او د اطمینان او آرامی وخت راشی نو بیا په خبرو جوړولو کښې لکه بیاتی (قینچی) غوندی په ژبه ښورولو له تولو ځنی وړاندی وړاندی ځی ﴿ فَإِذَا جَآءَ ٱلۡخَوۡفُ رَأَيۡتَهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ تَدُورُ أَعۡيُنُهُمۡ كَٱلَّذِي يُغۡشَىٰ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡمَوۡتِۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلۡخَوۡفُ سَلَقُوكُم بِأَلۡسِنَةٍ حِدَادٍ ﴾ (۲۱) جزء د الا حزاب (۱۹) آیت (۲) رکوع)

رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلۡخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَهُمۡ لَا يَفۡقَهُونَ ﴿٨٧﴾

راضی شول په دی چه وی دوی سره له بیرته پاتی شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کفر او نفاق) نو نه پوهیږی دوی (د جهاد په اجر)

تفسیر: یعنی د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پیغمبر څخه د بیرته پاتی کیدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی چه اوس ډیر لوی لوی عیبونه هم هغو ته د عیب په شان نه ښکاری او د دی په ځای چه په دغه بی غیرتی وشرمیږی ناز او خوشالی پری کوی.

لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ جَٰهَدُوا۟ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ

الْخَيْرٰتُ ۡ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۸۸﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۸۹﴾

ليکن رسول (د الله) او هغه کسان چه ايمان لرونکي دی له ده سره جهاد ئی وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو؛ او دغه کسان هم دوی لره دی ښيګنی (فائدی) او دغه کسان هم دوی دی په مراد رسيدلی (برياليان). تيار کړی دی الله دوی ته جنتونه چه بهيږی له لاندی (د مانيو او ونو) د هغو (ځلور قسمه) ويالی تل به وی دوی په دغو (جنتونو) کښی؛ دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شيطان).

تفسير: دلته الله تعالیٰ جل جلاله د منافقينو په مقابل کښی د مخلصينو بيان فرمايی چه وګورئ دغه دی د الله تعالیٰ جل جلاله وفادار بندګان چه د پاک الله جل جلاله په لاره کښی نه په خپل ځان اړ (ايسار) دی او نه خپل مالونه منع کوی بلکه له سر او مال دواړو تير دی او که هر څومره سخت خطرونه موجود وی، دوی د اسلام حمايت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم ملګرتيا کوی او هر دول (طريقه) قربانی او ځان جارولو ته حاضر او تيار وی. نو بيا که د داسی خلقو له پاره فلاح او بری نه وی نو د چا له پاره به وی؟.

وَجَآءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۹۰﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرائی) اعرابو څخه دپاره د دی چه اذن ورکړ شی (د پاتی کيدلو) دوی ته او کيناستل هغه کسان چه دروغ ئی ويلی وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ايمان کښی)؛ ژر به ورسيږی هغو کسانو ته چه کافران شوی دی له دوی ځنی عذاب دردناک.

تفسير: يعنی همغسی چه د مدينی منوری په اوسيدونکو کښی منافقان هم شته او مخلصان هم، داسی په کليوالی ناپوهو اعرابو کښی هم هر راز (قسم) خلق پيدا کيږی. له هغو ځنی ئی دلته دوه قسمه ذکر دی. د مخلصينو کليوالو ذکر د دغی رکوع په پای (اخر) کښی په ﴿ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ﴾ الآية - (۹۹) آيت کښی راځی دلته د کليوالو د هغو

دوو ډلو ذکر دی چه معذرون او قاعدون دی. د معذرونو د ډلی په مصداق کښی د سلفو مفسرینو په منځ کښی اختلاف دی چه آیا له هغو څنی د دروغو، بهانو او پلمو (تدبیرونو) جوړوونکی منافقین مراد دی (لکه چه له ترجمی څخه ښکاری) یا په رښتیا سره عذر کوونکی مسلمانان مقصود دی چه واقعاً د جهاد له ګډون څخه معذور وو که ړومبنی شق اختیار کړ شی نو په آیت کښی به د منافقانو د دواړو قسمونو بیان وی او معذرون هغه کسان شول چه سره له نفاقه تش د ظاهری رسم او ښودانی له پاره ئی په دروغو پلمی (تدبیرونه) او حیلی جوړولی او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ئی اجازی غوښتلی او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وی چه هغو ړومبی د ایمان په دعوی کښی دروغ ویل او بیا ئی د ظاهری رسم او د ریائی دستور پروا هم دومره ونه کړه او د جهاد د نفیر (اعلان) د اوریدلو سره هم په خپلو کورونو کښی کیناستل، بی باکه او بی حیا شول او د عذر کولو له پاره هم رانغلل نو په دی تقدیر به ﴿ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وی او معنی به ئی داسی کیږی هغه کسان چه له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندی تر آخره قائم پاتی کیږی دوی ته دردناک عذاب مقرر دی او هغه کسان چه د توبی توفیق ور په برخه کیږی تر دغه وعید لاندی نه راځی. که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شی چه واقعاً معذور وو نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وی او د ﴿ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ ﴾ وعید به یوازځی د هم دوی په حق کښی وی. نو ګواکی د ړومبنی ډلی ذکر به د عذر د قبول په ډول (طریقه) وی.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعیفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چه نه مومی دوی هغه (مال) چه ئی ولګوی دوی (په غزا کښی) هیڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتی کیدلو کښی) کله چه اخلاص کوی دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه ئی صاف وی)؛ نشته په نیکو کارانو هیڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بښونکی (د ګناهونو) ډیر رحم والا دی (د اجر او ثواب په انعام سره).

تفسیر: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتینو معذورینو عذر بیانوی. حاصل ئی دا دی چه عذر خو کله په شخصی ډول (طریقه) لازم بالذات وی مثلاً لکه د زړښت کمزوری چه عادتاً په

هیڅ صورت له سری څخه نشي بیلیدی او کله عارضي وی بیا عارضي یا بدني وی لکه ناجوړتیا او نور یا مالي وی لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالي څه رنګه چه د تبوک په غزا کښې مجاهدین ډیر لری او اوږده سفر ته تلل او په جبری ډول (طریقه) سره ئی هلته خپل ځانونه رسول نو ځکه د سورلی د نشتوالی عذر هم معتبر او معقول ګڼل کیده لکه چه وروسته ئی ذکر راځی.

﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ او الله جل جلاله ښه بښونکی د ګناهونو ډیر رحم والا دی د اجر او ثواب په انعام سره) یعنی هغه کسان چه واقعاً معذور دی که د هغوی زړونه صاف وی او له الله تعالیٰ جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره سمه او ښه معامله کوی او د اسلام ټول احکام منی مثلاً که دوی په خپله د تللو قدرت او طاقت نه لری خو د نورو حوصله او همت زیاتوی او له خپل طاقت سره سم تل د نیکی کولو او د صدق او اخلاص د اثبات له پاره خپل همت او استعداد ښکاره کوی نو په دوی باندی په جهاد کښې د نه ګډون له امله (وجی) هیڅ الزام نشته که له داسی مخلصانو څخه د بشریت په اقتضاء کومه کوتاهی او تقصیر هم وشی نو د بښونکی او مهربان خدای جل جلاله له دربار څخه هیله (ارزو)، امید او توقع شته چه وبښل شی او له ګناهونو څخه یی تیر شی.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په وروسته پاتی کیدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چه راغلل دوی تاته دپاره د دی چه سورلی ورکړی ته دوی ته نو وویل تا ورته چه نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چه سواره کړم تاسی په هغه نو بیرته وګرځیدل دوی حال دا چه سترګی د دوی بهیدی (یعنی تویولی) له اوښکو له جهته د غمه له دی وجی چه نه مومی دوی هغه څه چه ئی ولګوی (په جهاد کښی).

تفسیر: سبحان الله! د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د صحبت فیض د اصحابو کرامو رضی الله تعالیٰ عنهم په زړونو کښی له الله تعالیٰ جل جلاله سره داسی عشق او مینه او نشه پیدا کړی وه چه مثال ئی د بل هیڅ قوم او ملت په تاریخ کښی نشته. هغو د قدرت او شتو خاوندانو اصحابو ته وګورئ چه خپل ځانونه، مالونه او ګرد (ټول) شیان ئی د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښی بیخی لګول او هر راز اسلامی خدمت ته هر وخت تیار او په انتظار کښی وو، او ډیرو لویو لویو ځان جارولو او قربانی ورکولو ته لاس په نامه ولاړ وو، او په ډیر شوق، ذوق، ولوله او اشتیاق

سره په دغسې مواردو کښې یو پر بل باندې وړاندې کيدل او مسابقه ئې کوله، او بې قدرت او ناتوانه اصحابو رضي الله تعالىٰ عنهم له ډیر غم، اندیښنې او ژړا ځکه خپل ځانونه له لاسه ورکړي وو چه په مونږ کښې ولې دومره استطاعت نشته چه د هغه په وسیله د خپل حقیقي محبوب په لاره کښې د ځان جارولو او قرباني ورکولو له پاره خپل ځانونه وړاندې کړو. په صحیح حدیث کښې راغلي دي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د (تبوک) مجاهدینو ته وویل تاسې په مدینه کښې داسې یو قوم پریښي دی چه له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کښې شریک دی، هر هغه قدم چه تاسې د الله تعالیٰ جل جلاله په لاره کښې اخلئ یا له کومې بیديا ځکه تیریږئ یا چه په کومه لوړه ختیژئ! یا کومې ژوری ته ښکته کیږئ! نو هغه قوم په دغو ګردو (تولو) مواقعو کښې له تاسې سره ملګري او یو ځای دی، دا هغه خلق دي چه د حقیقي مجبوریتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه بیرته پاتې شوي دي د (حسن) په (مرسل) کښې د دغه مضمون له بیان ځکه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د هم دغه آیت تلاوت کړی دی ﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ ﴾ الآية .

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

خبره هم دا ده چه لاره د ملامتی په هغو کسانو ده چه اذن (د بیرته پاتې کیدلو) غواړي له تا نه حال دا چه دوی غنیان وي، راضي شول په دې چه وي دوی (ناست) سره له بیرته شوو(ښځو، جونو) او مهر لګولی دی الله په زړونو د دوی نو دوی نه پوهیږي (په خپلې بدی خاتمې).

تفسیر: یعني له قدرت او وس سره سره له جهاد ځکه ځنګ کوي او په ډیره بې غیرتی دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کښې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همیشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توریږي چه په کښې د ښو او بدلو عیب او هنر، پوهه او تمیز نه پاتې کیږي کله چه د ډیرې بې شرمی او بې عزتی له سببه کوم انسان په دغې اندازې لیونی او پاګل شي چه د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښیږي نو دلته ښائي وپوهیږئ چه د ده په زړه باندې د الله تعالیٰ جل جلاله مهر لګیدلی دی العیاذ بالله.

يَعۡتَذِرُونَ إِلَيۡكُمۡ إِذَا رَجَعۡتُمۡ إِلَيۡهِمۡۚ قُل لَّا تَعۡتَذِرُواْ لَن نُّؤۡمِنَ لَكُمۡ قَدۡ نَبَّأَنَا ٱللَّهُ مِنۡ أَخۡبَارِكُمۡۚ وَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوی دغه (منافقین) تاسی ته (د بیرته پاتی کیدو خپلو د غزا نه) کله چه بیرته راوګرځئ تاسی (له تبوکه) دوی ته ووایه (ای محمده دوی ته مه) کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو مونږ ستاسی په تحقیق خبر کړی یو مونږ الله له (ځینو) احوالو ستاسی (چه شر او فساد د زړونو ستاسی دی) او ژر به ووینی الله (په علم الشهود سره هم) عملونه ستاسی او رسول د ده (به هم ووینی چه له خپل نفاقه راګرځی که نه ګرځی بیا به بیرته بوتلی شئ تاسی (په قیامت کښی هغه) عالم د پټو او ښکاره ؤ (الله) ته نو خبر به درکړی تاسی ته په هغو کارونو چه وئ تاسی چه کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسیر: یعنی لکه چه د «تبوک» د تلو په وقت کښی منافقینو راز راز (قسم قسم) حیلی او پلمی (بهانی) جوړولی کله چه تاسی مدینی ته راستانه (راواپس) شئ، نو هلته به هم دغه منافقین هم داسی باطل عذرونه دروړاندی کوی، او غواړی چه تاسی مطمئن او داده کړی، او قسمونه به خوری چه :«یا رسول الله! زمونږ نیت هم دا ؤ چه له تاسی سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندی شول، او مونږ دلته مجبوراً پاتی شو.» تاسی هغوی ته ووایئ چه د دروغو جوړولو هیڅ فائده نشته، ستاسی دغه ګرد (تول) عذرونه لغو، چتی (فضول) او بیکاره دی، مونږ د الله تعالیٰ له جانبه ستاسی پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوی یو، نو ستاسی پر دغو لغویاتو او چتی (بیکاره) خبرو څرنګه باور کولی شو؟ اوس هغه تیری خبری هیری کړئ! وروسته له دی نه به ستاسی طرز عمل ولید شی، چه تاسی دغه خپله دعوی تر کومی اندازی پوری تر پای (انجام) رسولی شی؟ آیا دغه ګرد (تول) دعاوی به په رښتینی صورت سره ظاهریږی یا خیر؟ په هر حال د هغه «عالم الغیب والشهادة» څخه ستاسی هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتی کیدی نشی د الله تعالیٰ حضور ته (په قیامت کښی) د ګردو (تولو) خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کښی ستاسی د هر وړوکی او لوی او ظاهری عمل

هغه په ښکاره ډول (طريقه) سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسي سره معامله او جزا سزا به درکړه شي.

سَيَحۡلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمۡ اِذَا انۡقَلَبۡتُمۡ اِلَيۡهِمۡ لِتُعۡرِضُوۡا عَنۡهُمۡ ؕ فَاَعۡرِضُوۡا عَنۡهُمۡ ؕ اِنَّهُمۡ رِجۡسٌ وَّمَاۡوٰٮهُمۡ جَهَنَّمُ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوۡا يَكۡسِبُوۡنَ ﴿۹۵﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسي ته کله چه بيرته راشئ تاسي (له غزا نه) دوی ته دپاره د دی چه څنګ وکړئ تاسي له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسي له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بيشکه چه دوی پليت دي او ځای د ورتلو د دوی جهنم (دوزخ) دی، دپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چه وو دوی چه کول بی ئی (له کفره او نفاقه).

تفسير: د «تبوک» د بيرته راتلو په وقت کښي به منافقينو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبيرونو) او حيلو (بهانو) جوړولو څخه د دوی دغه غرض ؤ چه رسول الله صلی الله عليه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ويلو سره راضي او مطمئن کړي، چه د رسالت له درباره پر دوی باندی څه عتاب او ملامتيا او پوښتنه عائده نشي. او د پخوا په شان هم داسي معامله په ابهام کښي پته پاتي شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرض ونه کړي، حق سبحانه وتعالیٰ فرمائي چه دغه بهتر دی چه تاسي له هغو سره څه تعرض مه کوئ! ليکن دغه اغماض او تغافل (تعرض نه کول) پر دغه بنا نه دی چه مسلمانان له هغوی څخني راضي او مطمئن دي. بلکه د دوی د نهايت پليتي او شرارت لامله (له وجی) دی. دغه خلق دومره نجس او پليت واقع شوی دی، چه د هغوی د پاکی او صفائی هيڅ توقع نشي کيدی (او په وينځلو سره نه پاکيږی، نو ستاسي عتاب هم دوی ته هيڅ فائده نه رسوی) لهٰذا د غلاظت او د نجاست دغه پوستکی ښائی بيخي لری وغورځولی شي! او له دوی څخه بيلتون ډير ښه دی، پاک الله به دوی د دوی د هستوګنی ځای ته هرومرو (خامخا) رسوی.

يَحۡلِفُوۡنَ لَكُمۡ لِتَرۡضَوۡا عَنۡهُمۡ ۚ فَاِنۡ تَرۡضَوۡا عَنۡهُمۡ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرۡضٰى عَنِ الۡقَوۡمِ الۡفٰسِقِيۡنَ ﴿۹۶﴾

قسمونه خوري دغه (منافقان په دروغو سره) تاسي ته لپاره د دی چه راضي

شئ تاسي له دوی نه، نو كه راضي شئ تاسی له دوی نه (په قسم سره) نو بیشکه الله نه راضي کيږي له قومه فاسقانو

تفسير: د منافقينو لوی کوښښ په دی کښې دی چه په مکر او فريب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړی، فرض ئی کړئ که په چل او فريب او بهانو سره مخلوق راضي شي نو له هغه ځينی څه فائده در رسيدی شی؟ کله چه پاک الله له ده څخه راضي نه وی. د الله تعالیٰ په دربار کښې هيڅ قسم چل ول، مکر فريب، نه چليږی ګواکی تنبيه فرمائی له هغه قوم ځنی چه الله تعالیٰ راضي نه وی، نو هيڅ يو قانت مؤمن هم له هغه ځنی له سره راضي کيدی نشی، نو ځکه ښائی چه دغه خبری او خبط او خطا د هغو له دماغو څخه وويستلی شی. چه په دروغو خبرو او پلمو (بهانو) د رسول الله صلی الله عليه وسلم او د نورو مسلمانانو خوښی غواړی که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوی ده نو دغه اغماض له سره د دی خبری دليل کيدی نشی چه مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم وی. حضرت شاه صاحب ليکی: «د هر هغه سری حال چه معلوم وی چه منافق دی، نو د ده له لوری تغافل روا دی. ليکن دوستی، محبت، خپلوی او اتحاد ورسره ناروا دی.»

ٱلْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا۟ حُدُودَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾

(ځينی له صحرائی) اعرابو ډير سخت دی له جهته د کفره او له جهته د نفاقه (له ښاريانو نه) او ډير لائق دی له دی سره چه پوه نشی دوی په حدودو د هغو (احکامو) چه نازل کړی دی الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی (په تولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوی)

تفسير: تر دی ځای پوری د مدينی منوری د منافقينو او د مخلصينو مؤمنينو احوال بيان شو، اوس د کليوالو صحرائيانو د څه حال ذکر فرمائی چه په دوی کښې هم څو ډوله (قسمه) خلق دی: کفار، منافقين، مخلصين مسلمانان څرنګه چه د کلی اوسيدونکی په قدرتی ډول (طريقه) سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وی، (لکه چه په حديث کښې راغلی دی:**«من سکن البادية جفا»** او د علم او د حکمت د مجالسو ځنی د لريوالی لامله (له وجی) د تهذيب او تمدن اثر او د علم او عرفان رڼا (رنړا) ډيره لږه قبلوی، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفارو او منافقينو څخه ډير سخت دی. هغو ته داسی مواقع ډير لږ په لاس ورځی چه د علم او د صلاح د خاوندانو په صحبت کښې پاتی شی او د ديانت او د تهذيب هغه قوانين او قواعد زده کړی، چه

د الله تعالىٰ له جانبه پر رسول الله صلى الله عليه وسلم نازل شوي دي علم او معرفت هم داسي يو شي دي چه د انسان زړه نرموي، او مهذب ئې ګرځوي هغه خلق چه په دغې اندازې سره په جهالت کښې غرق وي نو ضرور دي، چه د هغوی زړونه هم سخت وي او د کفر او نفاق پر هري يوی لاری چه رهي (روان) وي، د بهائمو او سباعو په شان بې له عقله او بې له فکره په پټو سترګو تګ کوي. د اعرابو د بې رحمي او غټ زړه‌توب ذکر په متعددو احاديثو کښې راغلی دی. په يو حديث کښې دي چه يوه اعرابي له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسی له هلکانو (بچو) سره مينه او محبت هم کوئ» خدای ګو چه مونږ هيڅ کله له خپلو هلکانو سره مينه او محبت نه کوو!» رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وکړم چه پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی» «والله عليم حكيم» او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي) يعني د الله تعالىٰ علم د بني‌آدمانو پر ګردو (ټولو) طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حکمته د هری طبقی سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله کوي. حضرت شاه صاحب ليکي: «د اعرابو په طبيعت کښې بې حکمې غرض خوښول او جهالت شديد وي، نو الله تعالىٰ حکمت والا دی چه له دوی څخه هغه مشکل کار نه آخلي او لوړی درجې ئې هم نه ور په برخه کوي.»

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

او ځيني له (صحرائي) اعرابو هغه دي چه نيسي (ګڼي شميري) هغه شي چه لګوي (ئې په لاره د الله کښې (محض يو) تاوان او انتظار کوي په تاسي د ګردشونو د زماني (چه ګوندی دربانديکي چپه شي) پر هم دوی دی وی ګردش د بدی (نه په تاسي)، او الله ښه اوريدونکي دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ګردو (ټولو) احوالو).

تفسير: يعني په «منافقينو اعرابو» کښې هغه خلق هم شته چه کوم وقت د الله تعالىٰ په لاره کښې څه شي ولګوي. نو په داسې کراهيت سره ئې لګوي، لکه چه دوی کومه جريمه (جرمانه) ورکوي يا تاوان ګالي (برداشت کوي)، دوی تر اوسه پوري هم منتظر دي چه مسلمانان د دهر په حوادثو کښې په کوم ګردش او آفت کښې مبتلا او اخته شي، چه مونږ پر دوی باندی خوښي وکړو، او د خوشالي اتڼونه واچوو او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دی نه دی خبر چه پخپله د دوی، په قسمت کښې ګردشونه راتلونکي دی. اسلام خو تل غالب او فائق اوسيږي او دغه منافقان دير سخت ذليل او رسوا کيدونکي دی. الله تعالىٰ د هر يوه خبری او دعاوی

آوری، او ښه ورته معلوم دی چه کوم یو د عزت او د برې اهل دی؟ او کوم یو د ذلت او رسوائی وړ (لائق) او مستحق دی؟.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

او ځیني له (صحرائی) اعرابو څخه هغه دی چه ایمان لرونکی دی په الله او په ورځی آخری (چه قیامت دی) او نیسی (ګڼی شمیری) هغه شی چه لګوی (ئی په لاره د الله کښې) (اسباب) د نژدی والی په نزد د الله او (سبب د) دعاؤ د رسول د الله، خبردار شئ چه دغه (نفقات یا صلوٰة سبب د) نژدی والی دی دوی ته، ژر به داخل کړی دوی الله په رحمت خپل کښې بیشکه چه الله ښه مغفرت کوونکی (د متصدقانو) ډیر مهربان دی (پر متقربانو)

تفسیر: دلته ئی د قرآن کریم معجزانه تاثیر، او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حیرت غورځوونکو تعلیماتو ننداره راښوولی ده، چه په هم دغه ځیږو مزاجو، غت زړو، تندخویو او بیلارو کلیوالو او صحرائیانو کښې چه د کفر او نفاق، جهل او طغیان لامله (له وجی) د دی خبری له سره لائق او وړ (مستحق) نه وو چه د الله تعالیٰ په ښوولو آدابو او قواعدو باندی وپوهیدی شی، د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تعلیمه او د قرآن عظیم له غږ او تفهیمه په دوی کښې داسی عارفان او مخلصان مسلمانان پیدا شول چه پر مبدأ او معاد او نورو ګردو (تولو) مؤمن به شیانو ایمان لری، او د پاک الله په لاره کښې هر شی چه لګوی. خالص د الله تعالیٰ د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا د ګټلو په غرض ئی کوی. الله تعالیٰ دوی ته زیری او بشارت ورکوی چه بیشکه دوی په دغو خپلو امیدونو او هیلو (ارزوګانو) کښې حق بجانب دی. یقیناً دوی ته همغه شی ور په برخه کیږی، چه د هغه نیت ئی په خپلو زړونو کښې کړی وی (یعنی د الله تعالیٰ قرب) او پاک الله خامخا دوی پخپل رحمت کښې داخلوی. پاتی شوه د رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره آوری، او پخپلو سترګو ئی ګوری، چه هر کله کوم سړی ښه کار کوی او سم له اسلامی احکامو سره زیار (کوشش) کوی، یا صدقات او نور خیرات ورحاضروی (او مستحقینو ته ئی ورکوی)، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په حق کښې دعاء کوی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغی دعاء ثمره هم همغه د الله تعالیٰ رحمت او تقرب دی، چه د هغه وعده لا له پخوا څخه شوی ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونکی) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او (نور) هغه کسان چه متابعت کړی دی دوی د (سابقانو) په احسان (نيکی) سره راضي شوی دی الله له دوی نه (په قبول د طاعت سره) او راضی شوی دی دوی له الله نه (په اعطاء د نعمت) او تيار کړی دی (الله) دوی ته جنتونه چه بهيږی لاندی د (ونو او مانيو د) دوی (ځلور قسمه) ويالی چه تل به وی دوی په هغو کښی هميشه، دغه (رضا او جنت) بری دی ډير لوی.

تفسير: د «اعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه چه د مؤمنينو د زعماؤ او اعيانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي يعنی هغه مهاجرين چه په هجرت کښی ئی د سبقت او اوليت او اولويت شرف حاصل کړی دی، او هغه انصار چه په نصرت او اعانت کښی د سبقت او اوليت او اولويت افتخار لرونکی دی. الغرض هغو کسانو چه د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت کښی هومره چه د تقدم او وړاندی والی حصه او برخه آخيستی ده، بيا هغه خلق چه له ښو کارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتداياںو متابعت او پيروی کوی، هم دغو ګردو (تولو) ته درجه په درجه د الله تعالیٰ رضا او خوښی او حقيقی بری حاصل شوی دی، همغسی چه هغوی په پوره خوښی او خوشالی او د قلب په انشراح سره د الله تعالیٰ د تشريعی احکامو او د تکوينی قضاؤ په مقابل کښی خپلی غاړی ږدی، په همغه ډول (طريقه) الله تعالیٰ هم دوی ته د خپلی خوښی او رضا سند ورعطا کوی، او په غير محدود انعام او اکرام ئی سر لوړوی.

تنبيه: د اسلافو مفسرينو اقوال د «والسابقون الاولون» په تعيين کښی مختلف دی. ځينی وائی چه هغه مهاجرين او انصار مراد دی چه پخوا له هجرته په اسلام سره مشرف شوی دی د ځينو په نزد هغه ذوات مراد دی چه د دواړو قبلو (بيت الحرام او بيت المقدس) په لوری ئی لمنځونه کړی دی ځينی وائی د «بدر» تر غزوی پوری ګرد (تول) مسلمانان «سابقين الاولين» دی. ځينی تر «حديبيی» پوری اسلام لرونکی د ده مصداق دروی. او ځينو مفسرينو دا رأيه ده چه ګرد (تول) مهاجرين او انصار د اطرافيو او وروستنيو مسلمانانو او راتلونکو نسلونو په اعتبار سابقين الاولين دی. زمونږ په نزد په دغو اقوالو کښی دومره تعارض نشته «سبقت» او «اوليت» خو اضافی شيان دی. يو سړی يا يو جماعت د يوه شي په اعتبار سابق، او د بل شي په نسبت لاحق کيدی شي.

لکه چه مونږ پاس په دغه تفسير کښې اشاره وکړه، هر هغه شخص يا جماعت په هره درجه کښې چه سابق او اول شو په همغه اندازه د الله تعالىٰ د رضاء مستحق او په حقيقي برى کښې ئې برخه موندلى ده ځکه چه د «سبقت» او «اوليت» په شان په رضاء او برى کښې هم ډير مدارج پيدا کيدى شي. والله اعلم.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۗ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۖ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠١﴾

او ځينى له هغو کسانو چه په شاؤخوا د تاسى (اهل المدينى) کښې دى له (صحرائى) اعرابو ځنى منافقان دى، او ځينى له خلقو د مدينى نه (يو قوم دى چه) عادت ئې نيولى دى پر منافقت نه پيژنى ته دوى، مونږ عالمان يو پر (نفاق د) دوى، ژر به په عذاب کړو مونږ دوى دوه کرته بيا به بوتلل شى دوى عذاب ډير لوى ته.

تفسير: پخوا له دى نه د کليوالو اعرابو ذکر جارى ؤ، په منځ کښې د مؤمنينو اعرابو له تذکر څخه د مهاجرينو او انصارو په لورى کلام منتقل شو اوس په دغه آيت کښې خاص د «مدينى» او د هغى چارچاپير د اوسيدونکو بيان دى، يعنى ځينى له اهل المدينى او د هغى د شاؤخوا ساکنين په نفاق سره عادى او روږدى شوى دى. او پر هغه تينګ ولاړ دى ليکن دغه نفاق دومره غريق او عميق دى چه سره له دغه قرب مکانى او د نبى کريم صلى الله عليه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسى بالتعيين او په قطعى طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشى، مطلع کيدى. د هغو په پوره ډول (طريقه) سره تعيين او معلومول يواځى د الله تعالىٰ په علم کښې شته. ځرنګه چه د عامو منافقينو پته او سراغ له ځيرو شوندو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کيږى ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ ۗ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِىْ لَحْنِ الْقَوْلِ ﴾ د دوى نفاق دومره ژور او عميق (ډونګى) دى چه له هسى ظاهرى علائمو سره د دوى پرده نه لرى کيږى.

«سنعذبهم» الايت ژر به په عذاب کړو مونږ دوى دوه کرته بيا به بوتلل شى عذاب ډير لوى ته چه (هغه) لوى عذاب د دوزخ دى: ﴿ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ﴾ (٦ جزء د النساء (١٤٥) آيت (٢١) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلى په عذاب کښې مبتلا کيږى يو د قبر عذاب او دوهم هغه عذاب چه په دغه دنيوى ژوندون کښې ور رسيدونکى دى مثلاً

د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه له یوه روایته سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم د جمعی په ورځ په منبر ولاړ شو د شپږ دیرشو سړیو نومونه ئی په زوره وریاد کړل او وئی فرمایل چه «اخرج فانک منافق - ته منافق ئی له مسجد د باندی وځه» دغه رسوائی هم یو شان ته عذاب ؤ یا پخوا له دی نه د دغه سورت په ابتداء کښی تیر شو چه اموال او اولاد د دوی په حق کښی عذاب گرځولی شوی دی: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ﴾ الآیة -
یا ځنی له دوی څخه په لوړی او نورو ارضی او سماوی آفتونو کښی
مبتلا شوی د ذلت په مرگ سره مری، یا د اسلام د ترقی او عروج د لیدلو څخه د حسد او رخی (کینی) او غیظ په اور کښی سوځی او غاښونه او گوتی سره چیچی، چه هغه هم د دوی په حق کښی (د روح د سوان په شان ؤ. زما په نزد دغه گرد (تول) اقسام عذاب د «مرتین» په احاطه کښی داخل دی او دغه عدد یا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په «ثم ارجع البصر کرتین» کښی یا له دوو ځلی څخه نوعی اثنینیت مراد دی. یعنی «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب والله اعلم).

وَءَاخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾

او (ځینی) نور (خلق) دی چه قائلان شوی دی په گناهونو خپلو (چه عذر د تخلف ئی وړاندی نه کړ) گډ کړی دی دوی نیک عمل (چه توبه او پښیمانی ده) او بل بد عمل (چه تخلف عن الجهاد دی)، قریب دی چه الله به رجوع وکړی په دوی باندی (په قبول د توبی)، بیشکه چه الله ښه ښونکی د خطیاتو ډیر رحم والا دی (پر تائبانو).

تفسیر: په اهل المدینه کښی که له یوه لوری دغه منافقین او متمردین دی چه خپل شرارتونه او جرمونه د نفاق په پرده کښی پټوی، او په هغو باندی په سختی سره ولاړ دی نو د بل لوری ځینی هغه مسلمانان دی چه له هغو ځنی د بشریت په مقتضیٰ که کومه خطا او قصور واقع کیږی، نو نادمان کیږی او بلا تامل پخپلو گناهونو اقرار کوی، د دوی نیکی او بدی سره گډوډ (مخلوط) دی. بدی خو مثلاً دغه ده چه سره د (جهاد) د عام نفیر د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول بیا په دغه غیر حاضری باندی له زړه پښیمانیدل او متاسف کیدل او ظاهراً او باطناً توبه ایستل او د نورو صالحه ؤ اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکوٰة، حج یا په نورو غزواتو کښی شرکت او نور په ځای راوړل، دغه گرد (تول) د دوی د نیکیو په فهرست کښی داخل دی نو داسی حضراتو ته الله تعالیٰ د معافی امید ورکړی دی.

مفسرينو ليکلي دي چه دغه آيت د حضرت ابولبابه او د ده د څو نورو ملګرو په حق کښې نازل شوي دي چه محض د کسل (راحت) او د هوسائي (ارام) خوښولو لامله (له وجي) «تبوک» ته حاضر نه شول ليکن کله چه د «تبوک» نه د پاک رسول صلى الله عليه وسلم د بيرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډير ندامت او افسوس سره دوی ګردو (تولو) خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پوری کلک وتړل، او ګردو (تولو) قسم سره ياد کړ، تر څو چه مو رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړی او ګناهونه مو ونه ښښی مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دوی په داسې حال کښې وليدل نو ئې وفرمايل والله تر څو چه الله تعالىٰ د دوی د پرانيستلو حکم را نه کړی زه ئې نشم پرانيستلی بالاخر دغه آيت نازل شو نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو غوتې وپرانيستلې او د توبې د قبول بشارت ئې ورکړ، وائي چه دغه کسان له خلاصيدلو څخه وروسته د توبې د تکميل په ډول (طريقه) له څه اموالو سره حاضر شول چه د الله تعالىٰ په لاره کښې ئې تصدق کړی، نو په دې مناسبت دغه وروستني آيت نازل شو.

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

واخله (ای محمده!) له مالونو د دوی صدقه (زکوٰة يا خيرات)

تفسير: محقق شيخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکوٰة» سره کړی ده ليکن که د «صدقې» لفظ عام واخسته شي چه زکوٰة او نورو نافله ؤ صدقاتو لره هم شامل شي نو ښه به وی ځکه چه له اکثرو روايتونو سره سم دغه آيت د هم هغو سړيو په حق کښې نازل شوی دی چه وروسته له معافی د توبې د تکميل په ډول (طريقه) له صدقاتو سره حاضر شوی وو لکه چه اوس په ړومبنی فائدی کښې نقل شوی دی هو د الفاظو د عموميت په لحاظ د دغه حکم مقصوريت او حصرولو ته د نص په مورد کښې څه ضرورت نشته نو ځکه اسلاف رضى الله تعالىٰ عنهم د زکات په مسئله کښې هم دغه آيت وړاندی کوی.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيْهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۰۳﴾

چه ښه پاک کړی ته دوی له ګناهونو (يا له محبته د مال) او بابرکته کړی ته دوی د هغه په وسيله او دعا (د نيکی) دوی ته، بيشکه چه دعا ستا تسکين دی دوی ته، او الله ښه آوريدونکی (د تولو اقوالو) ښه عالم دی (په ګردو

(تولو) احوالو).

تفسير: په «توبه» سره گناه معافيږي، يعني مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کيږي ليکن يو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چه د گناه د طبيعي اثراتو څخه ده) ممکن دی چه پاتې وی، چه بالخصوص له صدقې او عموماً د حسناتو په کولو سره زائله کيږي، نو په دی لحاظ سره ويلی شو چه صدقه د گناهونو له اثراتو څخه سړی بيخي پاک او صاف گرځوی او د اموالو برکت زياتوی. (د «زکوٰة» لغوی معنی «نماء» يعني زياتيدل دی) او په صدقه کولو کښې يوه لويه فائده دغه وه چه متصدقينو ته به رسول الله صلی الله عليه وسلم دعاوی کولی چه په هغو سره به د متصدق زړه داده، او قلبي سکون او اطمينان به ورحاصليده، بلکه د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دعا اثرات او برکات به د متصدقينو تر اولادو او احفادو پورې هم رسيده. اوس هم د ائمه ؤ په نزد مشروعه ده چه امام المسلمين د صدقه کوونکو په حق کښې په دی حيث چه دی د نبي صلی الله عليه وسلم وارث دی دعاء وکړی. البته د جمهورو په نزد دا ده چه د «صلوٰة» د لفظ استعمال دی ونه کړی چه لفظ د صلوٰة د نبي کريم صلی الله عليه وسلم مخصوص حق ؤ.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

آيا نه پوهيدل دغه (تائبان) په دی چه بيشکه الله هم دی قبلوی توبه له بندگانو خپلو او آخلی ، قبلوی، صدقات (زکوٰتونه خيراتونه) او (نه پوهيږی په دی چه) بيشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم والا دی.

تفسير: يعني د توبې او د صدقاتو قبلول يواځې د الله تعالیٰ په اختيار کښې دی. ځکه چه همغه ته ښه معلوم دی چه کوم يوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعايته سره سمه توبه ايستلې، يا صدقه ئې ورکړې ده. لکه چه پخوا له دی نه پر ځينو باندی عتاب صادر شوی دی او د هميشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولی شوی دی. او د دوی په حق کښې دعا او استغفار هم بې فائدی ښوولی شوی دی. بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع گرځولی شوی دی د دغو کسانو ذکر چه دلته کړی شوی د هغو توبه ئې منظوره او د صدقاتو د قبوليت حکم ئې ورکړ چه رسو ل الله صلی الله عليه وسلم د دوی په حق کښې (حياً او ميتاً) دعا وکړی.

وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ

وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

وواية (اى محمده ! دوى ته) عمل كوئ تاسى (د څه شي چه مو زړه وى) نو ژر به ووينى الله عمل ستاسى (يعلم الشهودهم) او رسول د ده (به هم ووينى) او مؤمنان (به هم ووينى نيک او بد عملونه ستاسى)، او ژر به بيا بوتلى شئ تاسى (په بعث سره) عالم د پټو او ښكاره ؤ (الله) ته نو خبر به كړى (الله) تاسى په هغه سره چه وئ تاسى چه كول به مو (نو جزا به دركړى).

تفسير: يعنى په توبه او نورو شيانو سره ستاسى تير تقصيرات معاف شول وروسته به وليده شى چه تاسى تر كوم ځاى پورى د صدق او استقامت عملى ثبوت راوړاندى كوئ؟ كه په دغه جهاد كښى له تاسو څخه قصور صادر شوى دى، وروسته له دى نه نور جهادونه هم كيدونكى دى، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د راشدينو خلفاؤ په مخ كښى به له تاسى څخه امتحان واخيسته شى او وبه كتل شى، چه تاسى څه ډول (طريقه) عمل كوئ؟ بيا به په قيامت كښى له پاک الله سره مخامخ كيږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به وموميئ ځكه چه همغه پر ګردو (تولو) پټو او ښكاره ؤ شيانو او ظاهرو اعمالو او باطنى نياتو باندى خبردار او مطلع دى. او له هر يوه سره د ده د واقعى حالت سره موافق معامله كوى (د دى آيت دغه تقرير د حضرت شاه صاحب د مذاق سره سم كړى شوى دى، ځكه چه اوفق بالسياق دى والله اعلم).

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور كسان دى (له دغو پاتى شويو له غزا نه) چه وروسته كړى شوى دى (له قبول د توبى) دپاره د امر (حكم) كولو د الله (په دوى كښى) يا به په عذاب كړى (الله) دوى يا به مهربانى وكړى پر دوى (په عطا د توفيق د توبى)، او الله ښه عالم دى (په تولو احوالو) ښه حكمت والا (چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوى).

تفسير: د اهل‌المدينى څخه دلته د يوه وړوكى جماعت ذكر فرمائى. اصلى خبره دا ده چه د «تبوک» د غزوى متخلفين يعنى هغه كسان چه په «تبوک» كښى نه ؤ شريک شوى درى قسمه وو: (١): منافقين چه د شک او نفاق لامله (له وجى) بيل پاتى شوى وو. (٢): هغه لتان چه د

سستي او ځان هوسائی (اسانتیا) لامله (له وجې) په غزا کښې نه ؤ شریک شوی، بیا په دوی کښې هم دوه قسمه سړی وو علی‌الاکثر هغه کسان وو چه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم د بیرته راتللو په وقت کښې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستنو پوری تړلی ؤ چه د هغو ذکر په پخوانیو آیتونو کښې تیر شو. یوائې یو جماعت د دری سړیو داسی ؤ چه نه دوی خپل ځانونه په ستنو وتړل او نه کوم عذر او بهانه ئې وړوړاندی کړه او یوائې همغه حقیقی واقعه ئې بی له تزئیده او تنقیصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کښې عرض کړه. نو د دوی په باره کښې دغه د «واخرون مرجون لامرالله» الآیة ـ آیت نازل شو. یعنی د دوی په معاملی کښې اوس تعطیل او انتظار دی. تر څو ورځو پوری د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ یا به الله تعالیٰ هغو ته سزا ورکوی یا به ئې بښی او معافوی بی ئې د دغو واقعاتو او د دری واړو نومونو تفصیل د وروستنی رکوع په خاتمه کښې شروع کیږی.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَّكُفْرًا وَّتَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ مِنْ قَبْلُ ۭ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّا الْحُسْنٰى ۭ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿١٠٧﴾

او (ځینی) هغه (منافقان) دی چه نیولی (جوړ کړی) دی دوی مسجد دپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او دپاره د کفر او دپاره د بیلتون آچولو په منځ د مؤمنینو کښې او دپاره د انتظار دپاره د هغه چا چه جنګ ئې کړی دی له الله سره او له رسول د دغه (الله) سره پخوا (له دی نه) او خامخا قسمونه خوری هرومرو (خامخا) دوی چه اراده نه ده کړی مونږ (په جوړولو د مسجد سره) (د هیڅ څیز) مګر د (خصلت) نیک، او الله شاهدی اداء کوی چه بیشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دی (په دغو خپلو قسمونو کښې).

تفسیر: پخوا له دی نه د هغو کسانو ذکر ؤ چه له دوی څنی په ظاهر کښې یو خراب کار (تخلف عن الجهاد) شوی ؤ. مګر د اعتقاد په صحت او د خطاء د اعتراف په وسیله هغو ته معافی او بښنه وشوه. دلته د داسی یوه جماعت ذکر دی چه په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمیر د مسجد) کړی دی، لیکن د بد اعتقادی لامله (له وجې) هغه د دوی د ځان وبال وګرځیده. دغه واقعه داسی وه کله چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم له مکی څخه هجرت وکړ، او مدینی ته ئې عزیمت او قصد وفرمایه، نو د مدینی څخه د باندی د «بنی عمرو بن عوف» په محلی کښې ئې واړول او څو ورځې وروسته ئې د مدینی منوری ښار ته تشریف راوړ او (د نبوی مسجد) ئې

تعمیر کړ په هغې محلې کښې چه پخوا دوی آړولي ؤ او لمونځ ئې کرې ؤ خلقو يو مسجد ودان کړ چه د «قباء د مسجد» په نامه مشهور دی رسول الله صلی الله علیه وسلم به علی‌الاکثر د خالی په ورځ کښې هلته تله، او دوه رکعته لمونځ به ئې کاوه او د هغه ډير فضايل به ئې بيان فرمايل. ځينو منافقينو نه غوښتل چه د پخوانيو په خلاف او په ضد هغه مسجد ته نژدې يو بله ودانی د مسجد په نامه جوړه کړي. او خپل جماعت سره بيل کړي. او ځني ناپوه او ساده مسلمانان يې هم د مسجد قباء څخه بيل او له خپلو ځانونو سره يې مل کړل في الحقيقت د دغه ناپاک تجويز اصلي محرک يو (خزرجی) سړی (ابو عامر) راهب ؤ پخوا له هجرته دغه سړی نصراني شوی ؤ. او د راهبانو ژوندون ئې غوره کړی ؤ. د مدينې منورې د شاؤخوا خلق خصوصاً د (خزرج) قبيله ده د زهد او فقيرې معتقدان وو او د ده ډير زيات عزت، تعظيم او احترام به ئې کاوه. د رسول الله د بختور قدوم څخه وروسته چه په مدينې منورې کښې د ايمان او عرفان لمر راوخوت، او د اسلام په پلوشو سره شاوخوا رڼا (رڼرا) شوله، نو د داسې فقيرانو کلائين هم ويلی شو. ځکه چه د لمر د روښانه نور او رڼا (رڼرا) په مقابل کښې د مړی شوی ډيوی په رڼا (رڼرا) پسې څوک ګرځي؟ ابو عامر د دغو اوضاعو د ليدلو څخه ډير زياد خفه شو، او د حسد او رخې (کينې) په اور کښې نيني نيني شو. هغه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسلام راوړلو دعوت ورکړ او وئې فرمايل چه: «ماله خپله ځانه سره حقيقي او صحيح ابراهيمي ملت راوړی دی.» ابو عامر وويل چه «زه لا له پخوا څخه پر هغه ملت قايم وم، ليکن تا له خپل لوری په ابراهيمي ملت کښې مخالف شيان ګډ کړی دی. رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډير زور سره د هغه ترديد وفرمايه. بالاخر د ابوعامر له ژبې دغه خبره ووته «هر يو چه له مونږ ځني دروغجن وی پاک الله دی هغه له وطنه لرې يواځې او ګوښې (بيل) په غربت او مسکنت کښې مړ کړی!» رسول الله مبارک وفرمايل «آمين» يعنی الله تعالیٰ دی هم داسې وکړی. د «بدر» د غزوې څخه وروسته چه د اسلام اساس لا مضبوط او کلک شو او د مسلمانانو عروج او فروغ د حاسدانو سترګې وسوځولې نو ابوعامر وارخطا شو او مکې معظمې ته وتښتيد د دی دپاره چه کفار د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقابل ولمسوی او پورته ئې کړی. او د اسلام د جنګ لپاره ئې تيار کړی لکه چه د «احد» په غزوه کښې هم دغه ابو عامر هم له قريشو سره راغلی ؤ او د مقابلې د شروع کيدلو څخه پخوا راوړاندې شو او د مدينې انصارو خصوصاً خزرجيانو ته ئې چه د جاهليت په عهد کښې د ده لوی مريدان ؤ خطاب وکړ او په خپل لوری ئې د دوی ميلان وغوښت مګر دغه احمق په دې نه پوهيده چه د پاک رسول د تصرف په مقابل کښې هغه پخوانی جادو او کوډی کله چليدی شی، بالاخر انصاريانو چه پخوا له دی نه ده ته «راهب» ويل داسې جواب ئې ورکړ او فاسقه! او د پاک الله دښمنه! الله تعالیٰ دی ستا سترګې له سره نه رڼوی! مونږ به څرنګه رسول الله صلی الله علیه وسلم پريږدو؟ او له تا سره به ملګرتوب کوو؟ د انصارو د دغه مايوس کوونکی جواب له اوريدلو څخه ابو عامر سخت په قهر شو او داسې ئې وويل ای محمده وروسته له دې نه هر هغه قوم چه ستا مقابلې ته راشي، او ستا په مخ کښې ودريږي، زه به برابر د هغو په

مرسته (مدد) ستا جنگ ته حاضريږم لکه چه د «حنين» تر جنگه پورى دى بى له ناغى د کفارو په ملگرتوب له مسلمانانو سره جنگيده په «احد کښى د هم ده د شرارت لامله (له وجى) رسول الله صلى الله عليه وسلم ته بدى سترگى ورسيدى ځکه چه ابو عامر د دواړو صفو په منځ کښى په پټه سره يوه کنده کنستلى وه چه همغلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارکه ځيره ژوبله، او مبارک غاښ ئى په شهادت ورسيده د (حنين) ځخه وروسته چه ابو عامر محسوس کړ چه اوس هيڅ يوه عربى قوه د مسلمانانو په مخ کښى نشى دريدلى نو په تيښتى سره ئى ځان (شام) ته ورساوه او د مدينى منورى منافقانو ته ئى خط وليکه چه زه به د (روم) له قيصر سره ملاقات کوم، او د هغه د يوه زورور لښکر سره د محمد صلى الله عليه وسلم مقابلى ته راتلونکى يم چه د سترگو په رپيدو کښى به ئى د ده گردى (تولى) هيلى (اميدونه) او چارى له خاورو سره برابره وى، او مسلمانان به بيخى لتاړ او خواروزار کړى (العياذ بالله) تاسى فى‌الحال يو عمارت د مسجد په نامه ودان کړئ چه هلته د لمانځه په پلمه (بهانه) سره راتول شئ او د اسلام په مخالفت هر قسم په زړه پورى خبرى او مشورى وکړى شئ او زما قاصدان همغلته تاسى ته خطونه او پيغامونه دررسوى او که زه هم بالذات پخپله درشم نو هم دغه به يو موزون ځاى د کتنى او د هستوگنى لپاره وى د هم دغو خبيثو مقاصدو په اقتضاء د قباء د مسجد په مقابل کښى د ضرار مسجد ودان شو. او د رسول الله په مخ کښى داسى بهانه وکړه شوه چه «يا رسول الله! قسم په الله تعالىٰ چه زمونږ نيتونه بد نه دى خو د باران او يخنئ او نورو لامله (له وجى) او بالخصوص د رنځورانو او ناتوانانو او ارباب‌الحوائجو ته «د قباء» تر مسجده پورى تلل ډير سخت او مشکل دى. نو ځکه دغه مسجد ودان کړ شو، چه لمونځ کوونکو ته سهولت او د قباء د مسجد د تنگى شکايت لرى شى، که تاسى يو ځلى هلته ولاړ شئ او لمونځ ادا کړئ نو ستاسى دغه مرحمت به زمونږ دپاره د سعادت او برکت موجب شى» او دغه غوښتنه ئى د دى لامله (له وجى) وکړه چه ځينى ساده او ناپوه مسلمانان د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دى طرز عمل د ليدلو ځخه د حسن ظن په بناء د دوى د مکر او فريب په جال کښى ونښلى. رسول الله صلى الله عليه وسلم په دغه وقت کښى د «تبوک» د تللو لپاره تيار ؤ. نو وئى فرمايل که الله تعالىٰ اراده وکړى نو د بيرته راتگ په وقت کښى به داسى کيدى شى. کله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د «تبوک» ځخه فارغ او بيخى مدينى ته نژدى شو نو جبرئيل عليه السلام دغه آيت راوړ چه په دى کښى ئى د منافقينو پر ناپاکو اغراضو باندى رسو ل الله صلى الله عليه وسلم مطلع کړ او د ضرار د مسجد غوته ئى وپرانستله رسول الله صلى الله عليه وسلم ځلورو تنو (١)مالک بن خشم (٢) معن بن عدى (٣)عامر بن سکن (٤)وحشى ته حکم ورکړ چه دغه عمارت (چه نوم ئى د خداع او فريب له لورى مسجد ايښود شوى دى) ونړوى او له ځمکى سره ئى بيخى هوار کړئ دوى على‌الفور د هغه حکم په تعميل په هغه عمارت اور ولگاوه، او له هغه ځخه ئى د ايرو او سکرو لوئى ډيرى جوړى کړى په دى ډول (طريقه) د منافقينو او د فاسق ابو عامر گرد (تول) ارمانونه د دوى په زړونو کښى پاتى شول او ابو عامر پخپلى دعا او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له آمينه سره سم د

(شام) په (قنسرين) کښې يواځې او ګوښې (بېل) د پرديسي توب په مرګ سره مړ شو ﴿ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ .
په دې آيت کښې د «لمن حارب الله ورسوله» څخه هم دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

مه درېږه ته په دغه (مسجد کښې دپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد (د قباء) چه ايښې شوی دی (تاداو «بنياد» ئې) پر تقوىٰ (پرهيز ګارۍ) له اولې ورځې ډېر لايق د دې دی چه ودرېږې ته په هغه کښې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کښې هسې سړي دي چه خوښوي دوی دا چه ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله خوښوي ښه ځان پاکوونکي (چه ډېر ثواب ورکوي).

تفسير: يعني په دغه مسجد کښې چه د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالىٰ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخالفت باندې ايښې شوی دی تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ» ستاسې د لمانځه وړ (لائق) هغه مسجد دی چه د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوىٰ او پرهيز ګارۍ قائم شوی دی (اعم له دې چه د نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي) چه د هغو لمونځ کوونکي له هر راز (قسم) ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی خوښوي. په حديث کښې راغلي دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چه: «تاسې د طهارت او پاکيزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چه پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی وويل چه «مونږ وروسته د لوټې د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو» يعني چه له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسيره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زيات کاوه. له دې نه ظاهرېږي چه په دغه آيت کښې د قباء د مسجد ذکر دی. ليکن په ځينو روايتونو کښې بالتصريح راغلي دي چه د ﴿ لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی علماؤ پر دغه ډېرې خبرې کړې دي. مونږ د صحيح مسلم شريف په شرح کښې د دې په متعلق خپل ناقص خيال ظاهره او په روايتونو کښې سره تطبيق کړی دی. دلته د هغو بياناتو د تذکر ځای نشته.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آیا نو هغه څوک چه اېښی ئی وی تاداو «بنیاد» (د ودانی د دین) خپل پر تقویٰ (ویری) باندی له الله څخه او په رضا (د الله سره) خیر غوره دی یا هغه څوک چه اېښی ئی وی تاداو «بنیاد» (د ودانی د دین) خپل په غاړی د کندی باندی (هسی غاړه چه تری لاندی سیند بهیړی او وی) نړیدونکی نو ونړیږی (دا غاړه د کندی په سیند کښی) سره له جوړوونکی په اور د دوزخ کښی او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم ظالمینو ته

تفسیر: یعنی د هر هغه کار تاداو او بنیاد چه په تقویٰ، یقین، اخلاص او د الله تعالیٰ پر رضاء غوښتلو باندی وی، هغه ډیر مستحکم او ټینګ وی. په خلاف د هر هغه کار چه بنا ئی په شک، نفاق، مکر، خداع او فریب باندی وی، هغه د خپلی ناپایداری، سستی او بدانجامی په لحاظ داسی دی لکه چه کوم عمارت د یوه داسی خاورین پاڼ (کمر) په سر باندی ولاړ وی، چه د رود اوبو د هغه بیخ بیخی وړی وی چه که لږ شانی دغه په یوه ویښته ولاړ پاڼ (کمر) وخوځیږی، یا د سیلاب کومه چپه وړورسیږی، نو دغه عمارت سره له پانه (کمره) یو ځای لاندی په اوبو کښی لویږی، او بالاخر د دوزخ کندی ته وررسیږی ﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ او الله نه ښیی سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته) یعنی که په ظاهر سره کوم ښه عمل هم وکړی (لکه د مسجد جوړول) نو د ظلم او بی‌انصافی له شامته هغه سر ته نه رسیږی، او همغسی ویجاړ او شاړ پاتی کیږی.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همیشه به وی مانی (د نفاق د) دوی هغه چه بناء کړی ده دوی موجب د شبهی، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کښی مګر چه ټوټی ټوټی شی زړونه د دوی (یعنی چه مړه شی) او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)

تفسير: د «ريبت» ترجمه ئې په «شبهه» سره کړې ده چه له هغې څخه مراد نفاق دی. يعنی د دغه بد عمل اثر داسې شو چه تل د هغو په زړونو کښې (تر هغه پورې چه مرګی دوی توټې توټې نه کړي) نفاق ټينګ او قايم پاتې کيږي لکه چه د دې سورت په ابتداء کښې تير شوی دی

﴿ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾

ځينو مترجمينو د «ريبت» معنی په چخيدو او ويريدلو سره کړې ده. يعنی هر هغه عمارت چه دوی د ناپاکو مقاصدو لپاره جوړ کړی وو، الله تعالیٰ خپل پاک رسول مطلع کړ، او د دوی هغو ګردو (ټولو) ناپاکو مقاصدو ته ئې خاتمه ورکړه. چه د هغه خيال د تل دپاره د هغو په زړونو کښې لکه اغزی غوندې چخيده. والراجح عند السلف هوالاول کما حکی ابن کثير رحمة الله عليه.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بيشکه چه الله پيرودلي (آخيستلي) دي له مؤمنينو څخه نفسونه د دوی او مالونه د دوی (چه خپل ځان او مال په جهاد کښې ښندي (قربانوي) په عوض د دې چه بيشکه شته (په بدل د دغه جهاد) دوی ته جنت، (دغه پيرودل (اخيستل) په دې شان دي چه) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کښې نو (کله) وژني مؤمنان دا (کفار) او (کله د کفارو له لوري) وژلي شي دغه مؤمنان وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په توريت کښې او په انجيل کښې او په قرآن کښې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلکه هيڅوک نشته) نو خوشاله شئ تاسې (ای مؤمنانو) په بيع ستاسې باندې هغه چه معامله کړې ده تاسې له الله سره په هغې (بيع او شرى سره)، او دغه (بيعه چه ده) هم دغه بری دی ډير لوی.

تفسير: له دې نه زيات ګټور او فائده من تجارت او عظيم الشان بری به څه شی وی چه زمونږ د حقيرو ځانونو او فاني مالونو خريدار الله قدوس ګرځيدلی دی. زمونږ ځان او مال چه

فی‌الحقیقت د همغه پاک الله مملوک او مخلوق دی. محض په ادنیٰ ملابست سره زمونږ په لوری نسبتوی او (مبیعه) ئی دروی چه په «عقد د بیع» کښی مقصود بالذات وی او د جنت په شان یو ډیر اعلیٰ مقام ئی د هغه «ثمن» راوښود چه «مبیعی» ته د رسیدلو وسیله ده. په حدیث کښی نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم فرمایلی دی چه «په جنت کښی به هسی نعمتونه وی چه سترګو به هغه له سره نه وی لیدلی، او غوږونو به ئی وصف نه وی آوریدلی. او نه به د کوم بشر پر قلب د هغه کیفیاتو خطور کړی وی» اوس خیال وکړئ چه ځان او مال ئی چه هسی تش د نامه لپاره زمونږ باله شی د جنت «ثمن» ونه دراوه او نه ئی داسی وفرمایل چه الله تعالیٰ «بایع» او مونږ مشتریان کیدلو نو په دغه کښی د الله تعالیٰ تلطف او نوازش له حده تیر دی چه د دغه لږ وړوکی یوه شی په معاوضه کښی ئی (چه هغه هم فی الحقیقت د همغه الله دی) د جنت په شان یو بی‌زواله او قیمتداره شی زمونږ لپاره مخصوص ګرځولی دی لکه چه د «بالجنة» په ځای «بان لهم الجنة» له فرمایلو څخه دغه راښکاری.

نیمه سا مو آخلی او سل سا ښښی نور شیان بی حده او ویریا ښښی

بیا داسی هم نه دی کله چه زمونږ ځان او مال له مونږ وپیری (واخلی)، نو سم د لاسه ئی زمونږ له تصرف او قبضی څخه وباسی. بلکه د ده جل وعلا مطلوب یوازې هم دغه شی دی، کله چه موقع او وقت راشی نو ځان او مال د پاک الله په لاره کښی په اخلاص سره وړاندی کړئ. او د دغه عالی مقصد دپاره مو ځانونه او مالونه تل تیار او مهیا ولرئ! او د هغو په ورکولو کښی بخل، او شومتیا مه کوئ! اعم له دی نه چه هغه ئی واخلی که ئی وانه خلی. ښائی چه هغه د ده په دربار کښی تل حاضر او تیار اوسی. نو ځکه ئی وفرمایل ﴿يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَ﴾ یعنی مقصود د الله تعالیٰ په لاره کښی د ځان او مال حاضرول دی. وروسته له هغه که ووژنئ کفار یا ووژل شئ د کفارو له لاسه په دغو دواړو صورتونو کښی د «بیع عقد» پوره کیږی او په یقینی ډول (طریقه) سره د «ثمن» یعنی د جنت مستحق ګڼل کیږئ ممکن دی چه ځینو ته دغسی کومه وسوسه ور په زړه شی چه معامله خو بیشکه ګټوره او فائده منه ده لیکن نقد «ثمن» ئی چیری دی؟ د هغه جواب ئی داسی ورکړ ﴿وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِ﴾ یعنی د ثمن او د زرو د سوځیدلو هیڅ یوه ویره او خطر نشته. الله تعالیٰ په ډیر تاکید او اهتمام سره پوخ سند او دستاویز لیکلی دی چه د هغه خلاف غیر ممکن دی آیا له الله تعالیٰ څخه بل څوک صادق القول، رښتین، او پخپلی پخی وعدی باندی کلک ولاړ شته؟ له سره نشته! نو ځکه د الله تعالیٰ پور (قرض) د نورو څخه په زرهاؤ درجو غوره او پوخ دی. نو بیا مؤمنانو لره د خوښیدلو او پر خپلو قسمتونو باندی د نازیدلو لپاره له دی نه به کومه یوه موقع په لاس ورنشی چه بالذات پخپله رب العزت د دوی خریدار شی او په هسی شان او شوکت سره ئی وپیری (واخلی) عبدالله بن رواحه رحمت الله علیه څرنګه ښه او رښتیا فرمایلی دی «دا هغه بیع وه چه وروسته له هغه مونږ نه غواړو چه هیڅ یو صورت د اقالی پاتی وی» الله تعالیٰ دی پخپل فضل اوکرم سره مونږ ناتوانان د دغو مسلمانانو په ډله کښی محشور وفرمائی آمین ثم آمین

(اوس الله تعالىٰ د دغو مؤمنانو مدح او ستاينه (صفت) په دغو نهو راتلونكو خصلتونو سره فرمائي چه پاس ئې د دوی د جهاد تمثيل په بيع او شرى سره فرمايلى)

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعٰبِدُوْنَ الْحٰمِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرّٰكِعُوْنَ السّٰجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۲﴾

(دوی) توبه كوونكى دى (له معاصيو) عبادت كوونكى شكر كوونكى (الله ته په اخلاص) بى تعلق پاتي كيدونكى دى (د دنيوى لذائذو نه) ركوع كوونكى دى سجدى كوونكى دى (په لمونځونو خپلو كښى حكم كوونكى دى په معروف (ښيګڼو۔ ښو) او منع كوونكى دى (خلقو لره) له منكرو (بدو كارونو (او ساتونكى دى د حدودو د الله (يعني د احكامو ئې چه عمل پرى كوى) او زيرى وركړه (اى محمده) مومنينو ته (چه موصوف دى په دغو صفاتو په جنت سره)

تفسير: ځينى له «السائحون» ښخه «روژه نيوونكى» مرادوى، ځكه چه روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانيو لذائذو، نفسانى مرغوباتو ځنى بى تعلقه وى او د روحانى مدارجو او ملكوتى مقاماتو سير كوى. د ځينو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرين» دى چه د خپلو كورونو او كهولونو ښخه بى تعلقه شوى دى، او په «اسلام» كښى ئې هستوګنه كړى ده. ځينى له دى ښخه «مجاهدين» اراده كوى ځكه چه مجاهد له خپله ځانه بى تعلقه كيږى، او د الله تعالىٰ په لاره كښى د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځى. د ځينو په رايه كښى دغه لفظ د علم د طالبانو لپاره دى چه وطن، كور، كهول، راحت او نورو ګردو (ټولو) شيانو ښخه تيريږى، او د علم د طلب لپاره پرديسى كيږى، او د مسافرى سختى، ستومانى، ګالى (برداشت كوى) په هر حال سره هغه ترجمه چه محقق شيخ الهند رحمة الله عليه فرمايلى ده په هغه كښى د دغو ګردو (ټولو) اقوالو ګنجايش شته. مګر د اكثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده. والله اعلم. حضرت شاه صاحب فرمايلى دى «ښائى د بى تعلقه پاتى كيدلو ښخه دا مراد وى چه په دنيا پورى زړه ونه تړى».

(﴿ الرّٰكِعُوْنَ السّٰجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴾ دوى سجده كوونكى دى په لمونځو خپلو كښى امر، حكم كوونكى دى په معروف او ښيګڼو (نيكو) او منع كوونكى دى خلقو لره له منكرو او بدو كارونو ځنى) يعنى د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو

ځانونه هم اصلاح کوي او سنبالوي. ګواکې د دوی کار د خالق تعالیٰ عبادت او د خلق الله خیر غوښتنه ده (﴿ وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ او دوی ساتونکي دي د حدودو د الله یعنې د احکامو ئې چه عمل پرې کوي. او زیرې ورکړه ای محمده مومنینو ته چه موصوف په دغو صفاتو دي په جنت سره) یعنې د نیکۍ او بدۍ هغه حدود چه الله تعالیٰ معین فرمایلي دي له هغه څخه دي تجاوز ونه کړي لنده ئې دا چه بې له شرعي حکمه دي هیڅ یو کار ونه کړي. دغه ګرد (ټول) صفات د هغو مؤمنینو دي چه خپل ځانونه او مالونه ئې پر الله تعالیٰ پلورلي (خرڅ کړي) دي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ يَّسْتَغْفِرُوْا لِلْمُشْرِكِيْنَ وَلَوْ كَانُوْٓا اُولِيْ قُرْبٰى مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿١١٣﴾

نه دی (لایق او روا) نبي ته او (نه دي لایق او روا) هغو کسانو ته چه ایمان لرونکي دي دغه چه مغفرت وغواړي دوی دپاره د مشرکانو او اګر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلوۍ وروسته له دې خبرې چه ښکاره شي دوی ته چه بیشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي)

تفسیر: هر کله چه مؤمنینو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالیٰ پلورلي (خرڅ کړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چه له نورو ګردو (ټولو) څخنې ځانونه راټول کړي او یواځې پاک الله ته خپل ځان وسپاري. له اعداءالله ؤ څخه دي چه د هغوی دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخيتوب ئې معلوم شوی دی، د خپلو مهربانیو او محبت سلسله وشلوی. اګر که دغه د الله تعالیٰ دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالک)، ترور او نګور، تره او تربور، نیکه او نیا او نور مخصوص خپلوان هم وي. ځکه هغه چه له الله تعالیٰ څخه باغي او د ده دښمن وي نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان کیدی شي؟ نو د هر هغه چا په نسبت چه داسې معلومات حاصل شي چه بالیقین دوزخي دی اعم له دې چه د الله تعالیٰ په وحې سره وي یا چه په ښکاره ډول (طریقه) سره پر کفر او شرک کښې مړ شي نو د دوی په حق کښې استغفار او د ښېنې غوښتنه منع ده په ځینو روایتونو کښې راغلي دي چه دغه آیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مور حضرت بی بی آمنې په باره کښې نازل شوی دی، په ځینو احادیثو کښې راغلي دي چه د رسول الله مبارک د تره ابوطالب په حق کښې نازل شوی دی، او ځینو داسې نقل کړي دي چه مسلمانانو وغوښتل چه د خپلو هغو مشرکینو پلرونو لپاره چه مړه شوي دي استغفار وغواړي. نو په دغه آیت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول. په هر حال د دې آیت شان نزول هر څه چه وي حکم خو هم دغه دی چه د هغو کفارو او مشرکینو په حق کښې چه د هغوی خاتمه پر کفر او شرک

باندې معلومه شي، استغفار ناجائز دی.

تنبيه: د رسول اکرم د والدينو په نسبت د اسلامي علماؤ اقوال ډير سره مختلف دي. ځينو د دوی پر ايمان او نجات باندې مستقلې رسالې ليکلې دي. او د حديثو شارحانو پرې محدثانه او متکلمانه بحثونه کړي دي. د احتياط او سلامتۍ ښه طريقه او لاره په دغې مسئلې کښې دا ده چه سړی پکښې چپ وي، او سکوت غوره کړي، او په داسې دقيقو، باريکو مباحثو کښې دې د ډيرې څيړنې (تحقيق) څخه احتراز وکړي، او ځان دې وساتي. د داسې مسائلو حقيقت يوازې پاک الله ته معلوم دی. او همغه د ګردو (ټولو) مسائلو په ښه ډول (طريقه) سره فيصله کوونکی دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه بښنه غوښتل د ابراهيم دپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چه کړې وه (پلار) هغه وعده له دغه (ابراهيم) سره (چه مسلمانيږم)، نو کله چه معلومه شوه ابراهيم ته چه بيشکه دغه پلار د ده دښمن دی د الله (چه مړ شو په کفر کښې) نو بيزاره شو له هغه، بيشکه ابراهيم خامخا ډير آه کوونکی (په زړه پوست) ډير تحمل والا ؤ.

تفسير: (د «وعدها اياه» ترجمه ځينو داسې کړې ده: کړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لکه چه) د «مريم» په سورت کښې راغلي دي کله چه د حضرت ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وکړ او د ضد او عناد له سببه ئې حضرت ابراهيم عليه السلام په وژلو سره ويراوه نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه ئې وفرمايل: ﴿ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴾ يعنې زه د الله تعالىٰ له درباره ستا دپاره استغفار غواړم نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار کاوه، لکه چه په بل ځای کښې د «واغفرلابی» د فرمايلو تصريح هم شته د دې مطلب داسې نه دی چه ابراهيم عليه السلام د يوه هسې مشرک لپاره بښنه غوښتې چه هغه د شرک په حالت کښې قايم ؤ. نه غرض ئې داسې ؤ چه هغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چه د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غيږ کښې ننوځي او د اسلام قبول د هغه د خطاؤ د معافۍ سبب شي. «ان الاسلام يهدم ماکان قبله» کله چه لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کښې ولوست نو د دوی په زړونو کښې هم دغه خيال پيدا شو چه مونږ ته هم ښائي چه د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کښې استغفار وکړو. د دې خبرې جواب الله تعالىٰ داسې ورکړ چه ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يوازې تر هغه وقته پورې د خپل

پلار لپاره ښېنه غوښتله، چه په يقيني دول (طريقه) سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوى چه د ده پلار (آزر) پر کفر او شرک او د الله تعالیٰ پر دښمنى باندى مرى ځکه چه پخوا له مرگه احتمال ؤ چه توبه وباسى، او په اسلام مشرف شى، او وبښلى شى. نو كله چه ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرگنده (ښكاره) شوه چه د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه او تر مرگه پورى ئى د الله تعالیٰ د دښمنى څخه لاس وانه خيست نو ابراهيم عليه السلام هم ترى بيخى بيزاره شو. او دعاء استغفار او نور ئى ترک کړل. پخوا ئى د زړه د نرمى او شفقت لامله (له وجى) دعا كوله. کله چه د توبى او د رجوع گرد (تول) احتمالات منقطع شول، نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست او دغه حادثه ئى د نبوت په صبر او تحمل سره وځغمله. په حديث كښى راغلى دى چه په محشر كښى به حضرت ابراهيم عليه السلام عرض كوى چه :يا اله العٰلمينه! تا زما سره داسى وعده فرمايلى وه چه ابراهيم به نه رسوا کوم مگر له دى نه به بله كومه رسوائى وى چه نن زما پلار د گردو (تولو) خلقو په مخ كښى په دوزخ كښى غورځاوه شى په دغه وخت كښى به د ده د پلار څيره مسخ كيږى، او د كوږ (ضبع) په شكل به اوړى او پرښتى به په كشولو (راښكلو) سره هغه د جهنم په لورى بيائى. ښائى دغه به د دى لامله (له وجى) وى چه خلق ئى ونه پيژنى. ځكه چه د رسوائى دار او مدار پر پيژندلو باندى دى. كله چه د پيژندگلوى آثر په منځ كښى پاتى نشى او څوک ونه پوهيږى چه څه شى ئى په دوزخ كښى وغورځاوه نو بيا به د هغه ځوى ولى رسوا كيږى؟

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

او نه دى الله چه بى لارى كړى هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چه لاره ئى وښووله دوى ته (د اسلام) تر هغه پورى چه بيان كړى دوى ته هغه څيز چه ځان ترى وساتى (او دوى بيا ځان ونه ساتى)، بيشكه الله پر هر څيز باندى ښه عالم دى.

تفسير: يعنى د حجت له اتمامه وړاندى او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه گمراه كوى. گمراهى دغه ده كله چه الله تعالیٰ خپل احكام په صاف او ښكاره دول (طريقه) بيان كړى او بيا د هغه امتثال ونشى، گواكى اشاره ئى وفرمايله هغو كسانو چه پخوا له ممانعته ئى د مشركينو لپاره ښېنه غوښتلى ده پر هغو باندى هيڅ يوه مؤاخذه نشته. ليكن وروسته له خبريدلو څخه داسى كار كول گمراهى ده.

إِنَّ اللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

بیشکه چه الله (خاص) ده لره دی سلطنت د آسمانونو او د ځمکې، ژوندی کول او مړه کول کوی، او نشته تاسی ته بی له الله څخه هیڅ ولی (دوست ساتونکی له آفاتو) او نه مددګار (خلاصوونکی له بلیاتو).

تفسیر: کله چه سلطنت د ده دی نو ښائی چه د هغه حکم هم پری وچلیږی دی په خپل محیط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چه نافذ کړی د بندګانو تکلیف او کار دا دی چه بی خوفه او بی خطره د هغه په تعمیل او اجراء کښی بوخت (مشغول) او لګیا شی. او په هغه کښی د هیچا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړی. ځکه چه بی له الله تعالیٰ څخه بل هیڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَّقَد تَّابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَٰجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

خامخا په تحقیق رجوع کړی ده الله پر نبی باندی او (پر) مهاجرینو او انصارو هغو کسانو باندی چه متابعت کړی وو دوی د نبی په وقت د تنګسی (او سختی) کښی وروسته له هغه چه نژدی شوی وو چه کاږه شی زړونه د یوی ډلی له دوی (له متابعته د نبی) بیا رجوع په رحمت سره وکړه (الله) پر دوی! بیشکه چه الله پر دوی باندی ډیر مهربان زیات رحم والا دی.

تفسیر: (یعنی خامخا په تحقیق قبوله کړه الله تعالیٰ توبه او مهربانی ئی وفرمایله پر نبی چه اذن ئی ورکړی ؤ منافقانو ته د بیرته پاتی کیدو او په مهاجرینو او په انصارو چه نفرت ئی کیده له غزا اما طبعی نه عنادی هغه مهاجرین او انصار چه پیروی ئی کړی وه د رسول صلی الله علیه وسلم په وقت د تنګسی کښی هم له طرفه د مرکب چه په لسو تنو یو اوښ رسیدلی ؤ، او هم له طرفه د توښی چه دوو تنو به په یوه دانه د خرما ورځ تیروله، او هم له طرفه د اوبو چه سره له قلته د

مرکب اوښ به ئې حلال کړ، او د هغه په رطوباتو به ئې ساعت تیراوه، لنده ئې دا چه) د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده چه په هغې کښې څو ډوله (قسمه) مشکلات راتول شوي ؤ، سخته گرمي، اوږده مسافه، د خرماؤ موسم د هغې زمانې د عظيم الشان يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض بيا د ظاهري بې سروساماني داسې حالت ؤ چه يوه يوه دانه خرما به هر ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې ويشله کيده په آخره کښې دې خبرې ته هم وار ورسيده چه ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خرما په خوله څېښله او بيا به ئې پرې اوبه څښلې بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله (له وجې) د اوښانو د فضلاتو په لندبلو (رطوباتو) به ئې ساعت تيراوه. سورلې په دغه اندازه لږه وه چه په لسو لسو تنو به يو اوښ وررسيده چه په نوبت سره به يو سوريده او بل به ترې ښکته کيده. د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو (قربانولو) جوش ؤ چه د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړې شوي ؤ چه په هغه سره د دنيا پر گردو (تولو) اقوامو باندې غالب او گرد (تول) جهان د علم او عرفان او عدل او احسان په رڼا (رنړا) سره روڼ شو. لله الحمد والمنه!

﴿ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ﴾ الآية ـ وروسته له هغه چه نژدې شوې ؤ چه کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوې له متابعته د نبي صلى الله عليه وسلم بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی بيشکه چه الله پر دوی باندې ډېر مهربان دی زيات رحم والا په انعام د اجر او ثواب سره) د الله تعالىٰ مهرباني او مراحم په محمد صلى الله عليه وسلم بيشماره دي او د دوی له برکته پر مهاجرينو او انصارو هم د الله تعالىٰ مخصوصه توجه او مهرباني ده چه دوی ئې په ايمان او عرفان مشرف فرمايلي دي د نبوي اتباع او د في سبيل الله جهاد او د مهمو امورو، د لويو عزائمو په پای (انجام) رسولو همت او توفيق ئې ورښلی دی. بيا په هسې مشکل وقت کښې چه د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه ږرکيدل او لړزيدل او نژدې ؤ چه د نبي له رفاقته وروسته پاتې شي. الله تعالىٰ بيا پر دوی مهرباني وکړه او لاسونه ئې ونيوه چه دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي او محفوظ ترې پاتې وي او د مؤمنينو همتونه ئې مضبوط او د دوی ارادې ئې لوړې کړې.

وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا ۭ حَتّٰٓي اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُھُمْ وَظَنُّوْٓا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّآ اِلَيْهِ ۭ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوْبُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ ھُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿١١٨﴾

او (خصوصاً) پر هغو درې تنو چه بيرته پاتې شوي وو (له قبوله د توبې) تر هغه پورې چه تنگه شوه پر دوی ځمکه (په سبب د بې التفاتې د خلقو) سره

له ارتوالي د دی (ځمکی) او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډیره غمه) او یقین ئی وکړ چه نشته ځای د پناه له (قهره د) الله (هیچا ته) مګر هم ده ته دی، بیا رجوع وکړه (الله) پر دوی (په توفیق د توبی سره) دپاره د دی چه توبه وباسی دوی، بیشکه چه الله هم دی دی ښه توبه قبلوونکی ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسير: (یعنی بیشکه الله پر دوی باندی ډیر مهربان دی بالخاصه پر هغو دریو تنو چه بیرته پاتی شوی وو له تبوک نه او د الله تعالیٰ حکم ته منتظر او حیران ناست وو، او هیچا به ورته التفات نه کاوه تر څلویښتو ورځو پوری او بیا خپلی ښځی هم تری منع کړی شوی هم داسی رټلی ترټلی به ګرځیدل تر هغه پوری چه تنګه شوه پر دوی ځمکه) دغه دری سړی کعب بن مالک، هلال بن امیه او مرارة بن الربیع دی چه سره له دی چه مؤمنان او مخلصان ؤ خو د ځان آسانی او هوسائی (ارام) خوښولو په اثر بی له شرعی عذره د «تبوک» د غزوی له شرکته محروم پاتی شول کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم بیرته تشریف راوړ نو دوی نه د منافقینو په شان د دروغو عذرونه وړاندی کړل او نه ئی د ځینو صحابه ؤ غوندی خپل ځانونه په ستنو وتړل، بلکه هغه حقیقی واقعه ئی په صافو الفاظو سره عرض کړه او پخپل قصور او کوتاهی باندی ئی په ښکاره او علانیه ډول (طریقه) اعتراف او اقرار وکړ. نتیجه داسی شوه چه د منافقینو له لوری په ښکاره ډول (طریقه) سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالیٰ ته وسپارلی شول او د «اصحاب السواری» یعنی هغو کسانو چه خپل ځانونه ئی پر ستنو پوری تړلی وو، توبه قبوله کړه شوه او د دغو دری واړو فیصله د څه مدی لپاره تادیباً ملتوی پاتی شوه وروسته د پنځوسو ورځو د تیریدلو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه د بیرته پاتی کیدلو څخه په «الذین خلفوا» کښی هم دغه مطلب دی لکه چه په بخاری شریف کښی د هم دغه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه څخه نقل شوی دی.

له دغو دری واړو څخه کعب بن مالک رضی الله تعالیٰ عنه خپله واقعه په ډیر ښه شرح او بسط او په خورا (ډیر) مؤثر طرز سره بیان فرمایلی ده چه په صحیح بخاری شریف او نورو کښی دی وکتله شی دلته د هغه ځینی اجزاء نقل کاوه شی:

کعب بن مالک فرمائی: «څرنګه چه د تبوک مهم جنګ ډیر سخت او ربړ پیښوونکی ؤ، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ګردو (تولو) اصحابو ته د عمومی تیاری حکم ورکړ، ګرد (تول) خلق د خپل طاقت او استطاعت سره موافق د سفر په سامان او اسباب جوړولو کښی مشغول او لګیا وو مګر زه قرار بیفکره او بی اندیښنی ناست وم او داسی می له خپله ځانه سره غوته کړی وه هر کله چه وغواړم نو سم د لاسه به ځان تیاروم او له نورو غازیانو سره به ګډ حرکت کوم ځکه چه د الله تعالیٰ په فضل او کرم سره په هغه وقت کښی له ما سره هر راز (قسم) سامان او اسباب تیار ؤ او د یوه په ځای دوه سورلی له ماسره موجودی وی زه د هم دغه غفلت په نشه کښی

دوب تللی وم چه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم له حضوره د دیرش زرو اسلامی مجاهدینو د کوچیدلو (روانیدلو) حکم صادر شو، په دغه وقت کښی هم زه په دغه چرت (خیال) کښی وم اګر که رسول الله صلی الله علیه وسلم تللی دی، خو زه هغوی سره ملګری یم هره ورځ به می ویل چه نن به ځم او صبا به ځم په هم دغه نن او صبا کښی ډیری شپی تیری شوی کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم (تبوک) ته ورسید نو ئی وفرمایل «مافعل کعب بن مالک څه وکړه کعب څوی د مالک؟» د بنی سلمه یو سړی وویل «یا رسول الله عیش او عشرت او اعجاب او غرور هغه ته اجازه نه ورکوی چه له کوره د باندی ووځی» معاذ بن جبل رضی الله تعالیٰ عنه وویل چه «تا ډیره بده خبره وکړه قسم په الله خورم چه مونږ په کعب کښی پرته (علاوه) له نیکی بل هیڅ شی نه دی لیدلی» رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه ګردی (تولی) خبری په سکوت واوریدی کعب رضی الله تعالیٰ عنه وائی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تشریف وړلو څخه وروسته ډیر زیات وحشت ماته له دغی خبری څخه پیدا شو چه په ګردی (تولی) مدینی منوری کښی پرته (علاوه) له منافقینو او معذورانو مسلمانانو څخه بل هیڅوک په نظر نه راته په هر حال دلته زما په زړه کښی راز راز (قسم قسم) خبری تیریدی او پرله پسی هر قسم پلمی (بهانی) می جوړولی چه د رسول الله مبارک په حضور کښی به داسی وایم هغسی به وایم او په یوه عذر سره به خپل ځان خلاصوم څه مهال (وخت) چه دا رامعلومه شوه چه رسو ل الله صلی الله علیه وسلم په خیر او عافیت سره بیرته تشریف راوړونکی دی. نو زما له زړه څخه ګرد (تول) دروغ او فریب محوه شو او دغه می په خپل زړه کښی غوته کړه چه پرته (علاوه) له رښتیا څخه بل هیڅ شی د ده په دربار کښی په کار نه راځی او نه می ژغورلی (بچ کولی) شی رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسجد کښی تشریف درلود (لرلو) د دوی په حضور کښی د اصحابو لویه مجمع مشرف وه منافقینو د دروغو راز راز (قسم قسم) پلمی (تدبیرونه) او بهانی جوړولی او په هغو سره بی ئی خپل ځانونه له تنقیداتو څخه ژغورل (بچ کول) دلته زه د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مخامخ شوم دوی ماته په غضب سره ګډ مسکی شول او په تبسم سره ئی زما د غیر حاضری پوښتنه وکړه ما عرض وکړ یا رسول الله صلی الله علیه وسلم که په دی وقت کښی زه د دنیادارانو څخنی د کوم یوه دنیادار په مخ کښی وی نو تاسی به لیده چه په څه طلاقت او سلاست او غوړی ژبی سره به می د دروغو پلمی (بهانی) او حیلی او حوالی جوړولی او ځان به می بیخی صاف و پاک ګرځولی ؤ مګر دلته خو معامله داسی یوه پاک ذات سره ده چه که زه په دروغو سره هغه له خپله ځانه موقتاً خوښ هم وګرځوم، نو لږه موده وروسته الله تعالیٰ ئی له رښتیا خبری څخنی خبروی او په ګردو (تولو) حقائقو ئی مطلع کوی او له ما ئی خفه کوی په خلاف د هغه په رښتیا ویلو کښی اګر که لږه شیبه تاسی له ما څخه خفه کیږئ او زه هم ناچاره ستاسی دغه خفګان پر ځان آخلم لیکن هیله (خواهش) او امید لرم چه د الله تعالیٰ له لوری به د دغه خاتمه ښه کیږی او بالاخر هم دغه رښتیا ویل به می د الله تعالیٰ او د رسول الله له قهره او غضبه وژغوری (بچ کړی) یا رسول الله! اصلی واقعه دغه ده چه ما سره د

دغی غیرحاضری هیڅ یو عذر نشته. په هغه وقت کښې چه زه ستاسی د هم رکابی له شرفه محروم شوم له هغه وقته څخه ماسواء په بل وقت کښې ماته هغسی دولت، شته فراخی او مقدرت نه ده په برخه شوی ، زه مجرم یم! تاسی واک (حق) او اختیار لرئ چه هر دول (طریقه) حکم زما په نسبت صادروئ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چه «هم دغه یو سړی دی چه رښتیا خبره ئی وکړه ښه ده! ځه! او د الله تعالیٰ فیصلی ته منتظر اوسه!»، زه پاڅیدم او له تحقیقه راڅرګنده (ښکاره) شوه چه (هلال بن امیه) او (مرارة بن الربیع) دغه دواړه سړی د واقعی په اظهار کښې ما غوندی دی نو زمونږ دری واړو په نسبت رسول الله صلی الله علیه وسلم امر صادر کړ چه هیڅوک دی له دوی سره خبری نه کوی او تول دی تری بیل شی. لکه چه وروسته له دی نه هیڅ یوه مسلمان له مونږ سره خبری نه کولی او نه ئی زمونږ د سلام جواب راکاوه هغه دواړه خو په خپلو کورونو کښې کیناستل او هلته شپه او ورځ په ژړا او واویلا بوخت (مشغول) وو. زه لږ سخت او قوی وم نو د لمانځه لپاره مسجد ته حاضریدم او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته به می سلام اچاوه او د دوی مبارکو شونډو ته به می کاته چه آیا زما د سلام د جواب په مقابل کښې خوځیږی که نه؟ کله چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ته کتل نو هغو به ماته نه کتل، مخصوص اقارب، خورا (ډیر) محبوب دوستان او خپلوان هم له ما څخه پردی شوی وو په دی منځ کښې یو ورځ یوه سړی د «غسان» د باچا خط ماته راکړ چه په هغه کښې زما په دغه مصیبت باندی د همدردی او خواخوږی اظهار کړی شوی وو. او ماته ئی بلنه راکړی وه چه د هغه ملک ته ورشم چه هلته به زما ډیر ښه «هرکلی» او «ښه راغلی» او عزت او احترام کیږی کله چه می هغه خط له سره تر پایه ولوست په زړه کښې می وویل چه په دغه کښې هم زما بله آزموینه او مستقل امتحان دی په پای (انجام) کښې می هغه خط وسوځاوه وروسته له څلویښتو ورځو د رسالت له درباره یو نوی بل حکم راورسیده چه زه می له خپلی ښځی څخه هم بیل شم لکه چه خپلی کدی ته می وویل چه ته دی خپلی پلارګنی کره لاړه شه! او تر هغه پوری چه د پاک الله له درباره زما په نسبت کومه فیصله صادریږی ته هملته اوسه له ګردو (تولو) څخه لویه اندیښنه او فکر ماته له دغی خبری څخه وه چه که زه په هم دغه حالت کښې مړ شم، نو رسول الله مبارک به می جنازه نه کوی او که بالفرض په هم دغو ورځو کښې (الله تعالیٰ دی نه کوی) پاک رسول الله وفات شی مسلمانان به ځما تر مړینی پوری له ما سره هم دغه وضعیت (حالت) کوی. او ځما مړی ته به هیڅوک نه نژدی کیږی لنده دا چه تر پنځوسو ورځو پوری زه په هم دغه مصیبت او ابتلا کښې اخته وم د پاک الله ځمکه سره له ډیر ارتوالی پر ما تنګه شوه بلکه د ژوندانه ډګر هم پر ما باندی بیخی تنګ شوی ؤ. ژوندون ماته له مرګ څخه سخت ښکاریده. چه یو ناڅاپه د «سلع» د غره له لوری یوه چغه وشوه «یا کعب بن مالک! ابشر یا کعب ځوی د مالک زیری دی په تا خوشاله اوسه» د دی غږ اوریدلو څخه سم د لاسه زه په سجده ولویدم، معلوم شو چه د شپی په آخره شومه کښې د پاک الله له لوری نبی علیه السلام ته خبر ورکړی شوی دی چه زمونږ توبه مقبوله شوه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حضوره وروسته د صبا له لمانځه لویو اصحابو ته دغه اطلاع ورکړه شوه یو

سور زما په لوری په منده راغی، او دغه بشارت ئې ماته ورساوه مگر بل يوه سړی په ډير اوچت
آواز سره د غره له لوری هم دغه زيری راباندی وکړ. چه دغه غږ ماته د سور له راتللو څخه مخ
کښې رارسيدلی وو، ما کالی (جامې) له ځانه وويستل او زيری راکوونکی ته می ورکړه او هغه
می تينګ په غيږ کښې ونيوه بيا د نبی کريم صلی الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شوم
خلق ډلی ډلی راتله او ماته ئې تبريکات راکول له مهاجرينو څخه حضرت طلحه رضی الله تعالیٰ
عنه زما مخ ته ودريده، او مصافحه ئې راسره وکړه. د رسول الله څيره له ډيری خوشالی لکه
سپوږمی داسی ځليده. او وئی فرمايل چه: «الله تعالیٰ ستا توبه قبوله کړه» ما عرض وکړ چه:
«د دغی توبی تتمه دا ده چه زه خپل ګرد (ټول) مال او شته د الله تعالیٰ په لاره کښې صدقه
کوم» دوی وفرمايل چه: «ټول نه لږ څه د ځان لامله (له وجې) هم وساته!» لکه چه ما د خيبر
برخه رابيله، او نور ګرد (ټول) می صدقه کړل څرنګه چه يواځی د رښتيا ويلو له برکته ماته
نجات په برخه شوی ؤ. نو ځکه می له خپله ځانه سره عهد وکړ چه په هر حال او هر وقت کښې
به تل رښتيا وايم، او له سره به دروغ نه وايم د دغه عهد څخه وروسته ډير لوی او سخت
امتحانات راته پيښ شول. مګر لله الحمد زه تل رښتين وم، او له رښتياؤ څخه می ژبه نه ده
اړولی. او انشاء الله تر هغه پوری چه ژوندی يم له رښتيا څخه به خوله نه اړوم د هم دغی واقعی
په لوری په دغو آيتونو کښې اشاره کړی شوی ده. ګواکی پر دغو دری واړو باندی د الله تعالیٰ
ړومبنی مهربانی دغه وه چه ايمان او اخلاص ئې ورښيلی ؤ، او له نفاقه ئې ساتلی ؤ اوس نوی
مهربانی پری دا وشوه چه د نصوح د توبی توفيق ئې هم ور په برخه کړ او بيا ئې خپل لوری ته
وبلل، او د هغو ګرد (ټول) تقصيرات ئې ورمعاف کړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾

ای هغو کسانو چه ايمان ئې راوړی دی (يعنی ای مومنانو) ووېرېږئ تاسی له
الله (او هسی مخالفت مه کوئ!) او اوسئ سره له صادقانو (چه محمد او
اصحاب ئې دی)

تفسير: يعنی له رښتينو سره صحبت وکړئ! او د هغو په شان کارونه کوئ! او وګورئ چه دغه
دری سړی د رښتيا ويلو په سبب وبښل شول او مقبول وګرځيدل (او هميشه اوسئ تاسی له
رښتينو سره په ايمان يا په عهد يا نيت او قول يا په دين د خدای يا په توبه کښې) منافقانو
دروغ وويل او د الله تعالیٰ ويره ئې له خپلو زړونو څخه وويستله نو د (درک اسفل) مستحقان
شول. (له صادقينو څخه مقصد پخپله رسول الله او د ده لوی اصحاب دی يعنی له رسول الله او د
ده له لويو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم او ملګرو سره ملګری اوسئ! او مخالفت تری مه کوئ!
ځينی وائی چه صادقين ابوبکر الصديق او عمر الفاروق دی. ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وائی

چه حضرت علی تری مطلوب دی. علی‌الاکثر دغه صادقین، راشده خلفاء بولی په تفسیر وحیدی کښی لیکلی دی چه سید علامه رحمة الله علیه ویلی دی له دی آیت نه معلومه شوه چه اجماع حجت دی).

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ الْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا عَن رَّسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

نه دی روا دپاره د خلقو د مدینی او هغه چاته چه چاپیر د دوی دی له (صحرائی) عربو څخه دا کار چه بیرته پاتی شی دوی (یعنی نه دی بیرته پاتی کیږی) له رسول د الله نه (په تلو د غزا کښی) او نه (دا چه) مینه به کوی دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه (چه خپل ځانونه د رسول له ځانه زیات وبولی او خپل ځانونه د جهاد له شدائدو څخه وساتی) دغه (وجوبی متابعت او نهی د مخالفت) په سبب د دی دی چه بیشکه دوی چه دی نه رسیږی دوی ته تنده او نه ستومانی او نه لوږه په لاره د الله کښی او نه ږدی دوی قدمونه پر کوم ځای (له ځایونو د کفارو داسی قدمونه) چه په قهر سره راولی (دغه قدمونه) کفارو لره او نه رسیږی دوی هیڅ دښمن ته په رسیدلو سره (چه وژل یا بندیان کول یا لوټ کول د هغو دی) مگر لیکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر یوه له دغو مذکورهؤ شیانو عمل نیک، بیشکه چه الله نه خرابوی اجر (ثواب) د نیکی کوونکو.

تفسیر: یعنی داسی نه دی په کار چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تکلیفونه او ربړونه (زحمتونه) وگالی (برداشت کړی) او موږ په آرامی او هوسائی(آسانۍ) سره کینو. په حدیث کښی راغلی دی چه ابوخثیمه رضی الله عنه هم د «تبوک» له غزوی څخه بیرته پاتی شوی ؤ. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د روانیدلو څخه وروسته خپل باغ ته ولاړ او هلته په یوه گڼ یخ

سوری کښې پر خپل پالنګ باندی وغځیده د ده خپله ښځه چه ډیره حسینه او جمیله وه په مخ کښې ګرځیدله او په شاؤخوا ځمکی باندی ئی اوبه شیندلی او ښه ئی یخه کری وه او بیا ئی پری پوځی (بوریا) وغوړوله د خرماؤ تازه واښکی (وږی) ئی په مخ کښې ورته کیښودل یخی اوبه او نور خوندور خواړه ئی ورحاضر کړل یو ناڅاپه ابوخثیمه رضی الله تعالیٰ عنه د دی عیش او استراحت د سامان د لیدلو څخه وترهیده او د بریښنا په شان د ده په وجود کښې یو اور بل شو او له خپله ځانه سره ئی وویل: توبه له دغسی ژوندون چه زه په یخ سوری کښې ناست یم او یخی اوبه څښم او د یخی ویالی او سیوری او باغ او میوی څخه مستفید کیږم او د پاک الله محبوب رسول صلی الله علیه وسلم په داسی سخته ګرمی او تودی سیلی کښې د تندی او لوږی په شدت په ډاګ او چول بیابان، کندو او رغو کښې غزا ته رهی (روان) دی. په مجرد د پیدا کیدلو د دی خیال سم د لاسه خپل د سورلی اوښه ئی وغوښتله او چاړه ئی په خپل غاړه کښې واچوله او نیزه ئی په لاس کښې واخیستله او د غازیانو د پلو په کرښو رهی (روان) شو. د ده اوښه ډیره ګرندی د باد په شان تله بالاخر د غازیانو له لښکر سره یو ځای شو، رسول الله صلی الله علیه وسلم له لری څخه ولید چه یو سور د شګو پر کوږیو ډیر ژر ژر رادرومی نو وئی فرمایل: «کن ابا خثیمه ـ شه ابو خثیمه» یعنی ابو خثیمه دی وی، لږ څه وروسته ګردو (تولو) ولیده چه همغه سور ابوخثیمه ووت رضی الله تعالیٰ عنه وعن سائرالصحابة و رضوا عنه.

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ﴾ الآیة ـ دغه وجوبی متابعت او نهی د مخالفت په سبب د دی دی چه بیشکه دوی چه دی نه رسیږی دوی ته تنده او نه ستومانی او نه لوږه په لاره د الله کښې او نه ږدی دوی قدمونه په کوم ځای له ځایونو د کفارو داسی قدمونه چه په قهر راولی دغه قدمونه کفارو لره او نه رسیږی دوی هیڅ دښمن ته په رسیدلو سره چه وژل یا بندیان کول یا لوټ کول د هغو دی مګر لیکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر یوه له دغو مذکوره‌ؤ شیانو عمل نیک بیشکه چه الله نه خرابوی اجر او ثواب د نیکی کوونکو.) سره له دی چه په دغو پیښو کښې اکثره شیان لکه لوږی، تندی رسیدل او تکالیف او ربړونه (زحمتونه) ګالل (برداشت کول) اختیاری امر نه دی. سره له دی د جهاد د نیت په برکت د دغو غیراختیاری شیانو په مقابل کښې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کښې لیکلی کیږی او په هغو باندی پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمائی

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

او نه لګوی دوی (په جهاد کښې) هیڅ یوه نفقه وړه (یعنی لږه) او نه لویه او نه قطع کوی هیڅ یو میدان (یا کنده یعنی ځمکه په کفارو پسی) مګر

خو ليكلى شى (ثواب د) هغه دوى ته (دغه ليكل) لپاره د دى چه جزا وركړى دوى ته الله د هغو ډيرو ښو نيكو كارونو چه وو دوى چه كول به ئى (په لاره د الله كښى)

تفسير: (يعنى نه صرفوى دوى صرفول لږ لكه پاتى تمرى، يا نعل د آس يا كوم پاو غله يا ميوه لكه ابو عقيل رضى الله تعالىٰ عنه په شان او نه ډيره لكه عثمان بن عفان او عبدالرحمٰن رضى الله تعالىٰ عنهما پشان او نه قطع كوى دوى كومه كنده په كفارو پسى مگر چه ليكلى كيږى دوى ته ثواب د هغه او دا ليكل لپاره د دى دى چه جزا وركړى دوى ته الله د هغو ډيرو غورو او نيكو كارونو چه وو دوى چه كول به ئى په لاره د الله كښى) يعنى د ډير ښه عمل به ډيره ښه جزا وركوى.

ښكاره دى د غازيانو لوى عزت په ژوندون د دى دنيا او آخرت

كله چه پر متخلفينو د جهاد دغسى عتابونه راغلل نو مومنانو پخپلو منځونو كښى سره وويل چه كه پس له دى نه بيا غزا پيښه شوه نو تول به ځو له ځرمى (سيلمى) غزا ته نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

او نه دى مؤمنان داسى چه ووځى تول له ځرمى «سيلمى» (غزا يا د علم طلب ته په هر وقت كښى)، نو ولى نه ځى له هرى ډلى له دى مؤمنانو نه يو تولى (او نور دى پاتى شى په كور) دپاره د دى چه پوه پيدا كړى دغه (تلونكى) په دين كښى او دپاره د دى چه خبر ورسوى قوم خپل ته كله چه بيرته راشى دوى په لورى د هغوى لپاره د دى چه هغوى وويريږى (له الله او ځانونه وژغورى (بچ كړى) له معاصيو)

تفسير: په تيرو ركوعاتو كښى «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتى ذكر ؤ. ممكن ؤ چه چا داسى گڼلى وى چه تل په هر جهاد كښى د گردو (تولو) مسلمانانو وتل فرض العين دى، په دغه آيت كښى ئى وفرمايل چه تل دغسى عمومى وتلو ته څه ضرورت نشته.

او نه مصلحت دی چه ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودرېږی او ور ووځی بلکه دا مناسب دی چه له هری قبيلی او هر قوم ځنی يو ډله «جهاد» ته ووځی او نور ګرد (ټول) دی پخپلو کارونو او ضروورياتو کښی مشغول او لګيا اوسی. اوس که نبی کريم صلی الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسی، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چه له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ځی دوی به د نبی الله په صحبت کښی په سلهاؤ حوادثو او واقعاتو عبور کوی او د دينيه ؤ احکامو پوه او علم به حاصل کړی، او د بيرته راتګ په وخت کښی به خپلو پاتی شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربی په بناء له نيکی او بدی ځنی خبر ورکوی او فرض ئی کړئ که رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله په مدينی منوری کښی تشريف ولری نو هغه خلق چه جهاد ته نه دی تللی. د دوی له صحبته مستفيد کيږی، او دينی خبری ورځنی زده کوی. او د مجاهدينو په غياب کښی به هغه د وحی او معرفت خبری چه اوريدلی او زده کړی ئی دی، هغه به مجاهدينو ته د بيرته راتګ په وقت کښی آوروی، او دوی به پری پوهوی د آيت په الفاظو کښی د عربی ترکيب په اعتبار دواړه احتماله شته کما فی روح المعانی وغيره. حضرت شاه صاحب ليکی: «ښائی چه له هره قومه ځنی څه خلق او سری د پاک رسول صلی الله عليه وسلم په صحبت کښی واوسی چه دينی علم زده کړی. او نورو پاتی شويو ته ئی هم وروښيی. اوس رسول الله مبارک په دغی دنيا کښی نه دی موجود ليکن دينی علوم او علماء موجود دی. او د علم طلب فرض کفائی دی. او جهاد هم فرض کفائی دی. هو! که په کوم وقت کښی د امام له لوری نفير عام وشی، نو فرض العين ګرځی په «تبوک» کښی هم دغه صورت ؤ نو ځکه د هغو کسانو ځنی چه بيرته پاتی شوی وو پوښتنه وشوه والله اعلم. د ابو حيان رحمة الله عليه په نزد دغه آيت د «جهاد» لپاره نه دی بلکه د علم د طلب په مورد کښی دی د جهاد او طلب العلم د آيتونو په منځ کښی دا مناسبت دی چه په دواړو کښی خروج فی سبيل الله دی او د دواړو غرض او غايه د دين احياء او د کلمة الله اعلاء ده. په يوه کښی (چه جهاد دی) د توری په ذريعه او په بل کښی (چه د علم طلب دی) د قلم او ژبی او نورو په وسيله.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلۡكُفَّارِ وَلۡيَجِدُواْ فِيكُمۡ غِلۡظَةٗۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چه ايمان ئی راوړی دی (يعنی ای مؤمنانو) جنګ کوئ تاسی له هغو خلقو سره چه نژدی (او څرمی) دی تاسو ته له کفارو او ودی مومی دوی په تاسی کښی کلکوالی (زيړ والی، تندی په اقوالو او افعالو)، او پوه شئ (ای مؤمنانو) چه بيشکه الله له پرهيزګارانو سره دی (په اثابت، حفاظت او اعانت کښی)

تفسير: جهاد فرض كفائي دی چه له طبيعي ترتيبه سره موافق پرومبني له هغو كفارو سره وكړ شي چه مسلمانانو ته ډير نژدې وي، بيا له هغو سره چه دوی ته نژدې وي، هم داسي درجه په درجه ښائي چه د جهاد حلقه او دائره وسيعه او ارته شي. د نبي كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم او د راشده‌ؤ خلفاؤ رضی الله تعالىٰ عنهم جهاد په هم دغه ترتيب سره شوی دی. په دفاعي جهاد كښي هم د فقهي عالمانو هم دغه ترتيب غوره كړی دی. چه پر هغه اسلامي ملک باندی چه كفار چپاو (حمله) وروړی د هغه ملک په مسلمانانو واجب دی چه د هغو دفاع وكړی. كه هغوی كافي نه وي يا لټي (ناراستی) يا سستي كوی، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږی چه دوی ته متصل او نژدې پراته وي كه هغه هم كافي نه وي. نو بيا پر هغو هم لازميږی چه له دوی سره متصل پراته وي هم داسي كه ضرورت واقع شي نو درجه په درجه له مشرقه نيولی تر مغرب پوری به جهاد پرله پسی فرضيږی.

«وليجدوا فيكم غلظة ـ او ودی مومي دغه كفار په تاسي كښي ای مسلمانانو كلكوالی تندی زيږ والی او هم په اقوالو هم په افعالو كښي او د جنګ په وقت كښي ښائي چه بالخاصه له تاسي څخه صبر او شجاعت او ميړانه (بهادری) ښكاره شي او سختی راولئ تاسي پر كفارو باندی. په رښتيا سره چه) د مؤمن شان دا دی چه د خپل اسلامي ورور په مقابل كښي نرم بردبار وي او د الله تعالىٰ او د رسول الله د دښمنانو په معاملي كښي ډير كلک، تند، ځيږ او شديد وي. تر څو د هغه د نرمي او سستي له ليدلو څخه دښمنان پری زړور او جرئ نشي: ﴿ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴾ (٦ جزء د المائدی ٥٤ آيت (٨) ركوع) ﴿ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗۤ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ﴾ (٢٦ جزء د الفتح ٢٩ آيت (٤) ركوع) ﴿ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾ (١٠ جزء د التوبة ٧٣ آيت (١٠) ركوع)

﴿ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِيْنَ ﴾ او پوه شئ ای مؤمنانو چه بيشكه الله له متقيانو پرهيزګارانو سره دی په اثابت حفاظت او اعانت كښي) يعني د الله تعالىٰ ځيني ويريدونكو كسانو ته نه ښائي چه له هيڅ كوم يوه كافر قوم څخه وويريږی يا د هغو په مقابل كښي ځان ښكته وګڼي او هر څومره چه مسلمانان د الله تعالىٰ څخه وويريږی، تر هغه وقته پوری او په همغی اندازی دوی به كفارو باندی بری او غلبه مومي ای پاک الله ته زمونږ زړونه له خپلی ويری او ميني څخه ډک كړی!

وَاِذَا مَاۤ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهٖۤ اِيْمَانًا ۚ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَزَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّهُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿١٢٤﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ

مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او کله چه نازل کړی شي کوم سورت (برخه د قرآن) نو ځینی له دغو منافقانو هغه دی چه وائی (په منځ خپل کښی تمسخراً) کوم یو دی له تاسو چه زیات کړ هغه ته دی سورت ایمان (وفرمایل الله) نو هر څه هغه کسان چه ایمان لرونکی دی نو زیات کړ (دغه سورت) دوی ته ایمان حال دا چه دوی خوشالیږی. او هر څه هغه کسان چه په زړونو د دوی کښی مرض (د نفاق، شک او کفر) دی نو زیاتوی (دا سورت) دوی ته ګندګی پر ګندګی د دوی (چه کفر او شک دی) او مری دوی په دی حال چه دوی کافران دی.

تفسیر: هر کله چه کوم قرآنی سورت نازلیده نو منافقینو به په خپلو منځونو کښی یو له بله سره، یا له ځینو ساده او ضعیف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوری ویل: څرنګه صاحبه! په تاسی کښی د کوم کوم سری ایمان دغه سورت در زیات کړ؟ مطلب به ئی داسی ؤ چه معاذ الله په دغه سورت کښی څه شی ایښی دی؟ او کوم حقائق او معارف پکښی شته چه د ایمان او ترقی موجب وګڼل شی؟ پاک الله د دوی د دغی وینا داسی جواب وفرمایه: بیشکه چه د مؤمنانو ایمان ته د الله تعالیٰ د کلام له آوریدلو څخه ترقی، تازه‌ګی او تزئید ور په برخه کیږی او د هغو زړونه مسرور او منشرح کیږی هو! د هغو کسانو په زړونو کښی چه د کفر او نفاق رنځوری او ګندګی وی. نو د دوی په رنځوری او ګندګی کښی تزئید کیږی، تر دی حده پوری چه دغه رنځوری به د دوی ساه وباسی بیا به ئی پریږدی.

د باران طبع ښکاره ده — بی له ده نه هیڅ ژوند نشته

باغ کښی ګل تری زرغونیږی — په شوری کښی ئی خوند نشته

حضرت شاه صاحب په بل ډول (طریقه) سره د دی آیت تقریر کړی: «یعنی د الله تعالیٰ کلام چه د هر مسلمان د زړه د خطری سره موافق واقع کیږی، نو دوی خوښیږی، او وائی سبحان الله! دغه آیت زما ایمان او یقین لا زیات کړ. هم داسی کله چه په کوم سورت کښی د منافقینو پټ عیوب ښکاره شی، نو دوی له ډیری شرمندګی ځانونه ناغرضه اچولی وائی بیشکه دغه کلام زمونږ یقین او ایمان زیات کړی دی. لیکن څرنګه چه دغه وینا له خوښی او انشراح څخه نه وه او یوازی د خجالت د لری کولو لپاره ئی ویل نو ځکه ئی داسی توفیق ونه موند چه وروسته توبه وکړی او په اخلاص د زړه او رښتیا سره د حق پیروی وکړی. بلکه لا له پخوا څخه زیات د خپل عیب د پټولو په فکر او تدبیر کښی لویدل. هم دغه دی په ګندګی باندی ګندګی عیب والاؤ ته لازم دی چه د نصیحت له آوریدلو څخه وروسته د خپل ځان اصلاح وکړی نه دا چه بالعکس له ناصحه خپل ځان پټ کړی.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُوْنَ فِيْ كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوْبُوْنَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿١٢٦﴾

آيا (فكر نه كوى) او نه گورى دوى چه بيشكه دوى مبتلا كولى شى (په دول دول (قسم قسم) مصائبو) په هر يوه كال كښې يو كرت يا دوه كرته بيا له سره هغوى نه كوى توبه (له نفاقه) او نه دوى پند اخلى (په دى ابتلاء)

تفسير: يعنى لږ تر لږه په هر كال كښې يو ځلى يا دوه ځلى دغه منافقين په فتنه او آزموينه كښې غورځول كيږى مثلاً قحط رنځورى او په نورو ارضى يا سماوى آفتونو كښې مبتلا كيږى. يا د پاك رسول الله په مباركه ژبه د دوى نفاق علانيه او ښكاره څرگنديږى يا د جنگ او جهاد په وخت كښې د دوى ويره، بې‌زړه‌توب او نفاق او د زړه خيره ښكاره كيږى مگر دوى داسى بې‌حيا او بدباطن واقع شوى دى چه له سره ئى سترگى نه شرميږى، او سره له تنبيهاتو بيا هم په سمه لاره نه راځى او نه له خپلو پخوانيو خطاؤ څخه توبه وباسى او نه وروسته له دى نه پند او نصيحت قبلوى.

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرٰىكُمْ مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوْا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿١٢٧﴾

او كله چه نازل كړى شى كوم سورت (چه پكښې عيب وى د منكرينو) نو وگورى ځينى د دوى ځينو نورو ته (په قهر له آوريدلو د عيبونو خپلو، حال دا چه وائى) آيا وينى تاسى كوم يو (د مسلمانانو كه چا دوى نه ليدل نو پاڅيدل به) بيا به لاړل (له مجلسه)، گرځولى دى الله زړونه د دوى (له تولو نيكيو) په سبب د دى چه دوى هسى قوم دى چه نه پوهيږى (په گټه (فائده) او تاوان خپل)

تفسير: يعنى د نبى صلى الله عليه وسلم له مجلسه څه گرځى الله تعالىٰ د دوى زړونه گرځولى دى چه دوى له خپله جهله او حماقته د ايمان او عرفان د خبرو پوهيدل او قبلول نه غواړى.

لَقَدْ جَاۗءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيْزٌ عَلَيْهِ

مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

خامخا په تحقيق راغلى دى تاسى ته يو رسول له جنسه ستاسى چه ډير سخت درووند دى پر ده باندى هغه كار چه تاسى تكليف مومئ (له هغه) ډير حرصناك دى په (هدايت د) تاسى خاص پر مؤمنينو باندى نهايت شفيق ډير مهربان دى.

تفسير: (يعنى خامخا په تحقيق راغلى دى تاسو ته اى انسانانو له جنسه د تاسى، يا خامخا په تحقيق درغلى دى تاسى ته اى عربو له هم ژبى د تاسى، يا خامخا په تحقيق درغلى دى تاسى ته اى قريشو له نسب د تاسى څخه رسول او استاځى) چه د هغه حسب، نسب، اخلاق، اطوار، ديانت او امانت او نور ګرد (تول) صفات تاسو ته معلوم دى، او ښه پرى پوه او واقف يئ (چه ډير سخت او درووند دى په ده هر هغه كار چه په محنت او مشقت كښى لويږئ پرى تاسى) يعنى له هر هغه شى څخه چه تاسى ته تكليف يا سختى رسيږى، هغه پر ده باندى ډير سخت او درووند دى په هرى ممكنى طريقى سره رسول الله هم دا غواړى چه د ده پر امت باندى آسانى وى. او دنيوى او اخروى عذاب څخه محفوظ پاتى وى نو ځكه هغه دين چه دوى له خپله ځانه سره راوړى دى هغه سهل او آسان او بى تكليفه او پوست دى. او خپلو كاردارانو ته هم دغه نصيحت كوى چه «يسروا ولا تعسروا آسانى كوئ! سختى مه كوئ پر خلقو».

«حريص عليكم» الايه ـ ډير حرصناك دى په هدايت د تاسى اى مؤمنانو يعنى په ايمان او صلاحيت د تاسى پر مؤمنانو باندى كه له تاسى وى كه له پخوانيو امتونو وى نهايت شفيق او مهربان دى) يعنى ستاسى د خير غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتياق او بيقرارى د دوى په زړونو كښى شته هغه خلق چه د دوزخ په لورى مندى وهى هغوى له ملاوو څخه پرله پسى نيسى او د هغه څخه ئى ستنوى (منع كوى). د ده لوى كوښښ او آرزو دا ده چه د الله تعالىٰ بنده‌ګان اصلى ښيګنو (نيكو) ته ورسيږى، او حقيقى برى ومومى د جهاد او د نورو مقصد هم يواځى وينى تويول نه دى. بلكه د مجبوريت په حالت كښى د ډيرى سختى جراحى (آپريشن) په وسيله د بنى نوع انسانى فاسد او مسموم اعضا پرى كاوه شى. او خراب جراثيم ترى تعقيم او رټل كيږى او د عمومى مزاج په صحت او اعتدال سره ساتى.

كله چه رسول اكرم په دغى اندازى پر ګرد (تول) عالم مهربان او د دوى خير غوښتونكى دى، نو ظاهر دى چه دوى مخصوص د ايماندارانو پر حال بې‌اندازى شفيق او مهربان دى.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نو كه وګرځيدل دا (خلق له ايمان راوړلو په تا باندى) نو ووايه كافى دى ماته الله نشته هيڅ لايق د عبادت مګر هم دى، (خاص) پر هم ده توكل (اعتماد) كړى دى ما حال دا چه هم دى رب (مالک) د عرش عظيم دى.

تفسير: يعنى كه ستاسى د دى عظيم الشان شفقت او خير غوښتلو او زړه سوى قدر، خلق ونه كړى نو هيڅ پروا نشته فرض ئى كړئ كه ګرد (تول) جهان له تاسى څخه مخ وګرځوى نو يواځى پاک الله تاته بس او كافى دى، چه ماسوا له هغه بل هيڅوک نه د عبادت او د بنده ګى وړ (مستحق) او لائق، او نه د توكل او اعتماد مستحق كيدى شى، ځكه چه د ځمكى او آسمان سلطنت او د عرش عظيم (شهنشاهى تخت) مالک هم دى دى او ګردى (تولى) نفعى او اضرار، هدايت او ضلالت د هم ده په قدرت كښى دى.

فائده: په ابو داؤد شريف كښى له ابوالدرداء رضى الله تعالىٰ عنه څخه روايت دى: هر هغه سرى چه صبا او بيګاه اوه اوه ځلى ﴿ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴾ ولولى، الله تعالىٰ به د ده د ګردو (تولو) همومو او غمومو دپاره كافى شى باقى د عرش د عظمت په متعلق كه مو د تفصيلاتو د لوستلو شوق وى، نو د هم دى آيت په ذيل او لمن كښى دى د «روح المعانى» مضامين ولوستل شى!

تمت سورة التوبة بفضل الله تعالىٰ وحسن توفيقه اللهم تب علينا واجعل لنا براءة من النار انک انت التواب الرحيم.

سورة يونس مكية وهى مائة وتسع آيات واحد عشر ركوعا
عدد تلاوتها «۱۰» وعدد نزولها «۵۱» نزلت
بعد بنى اسرآئيل
د «يونس» سورت مكى دى يو سل او نهه آيتونه او يوولس ركوع لرى. په تلاوت
كښى (۱۰) او په نزول كښى (۵۱) سورت دى د «بنى اسرائيل»
له سورت څخه وروسته نازل شوى دى

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع په نامه د الله چه خورا (ډير) مهربان ډير رحم والا دى.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ۝١

دغه (سورت) آيتونه دى د كتاب (قرآن) ډک له حكمته

تفسير: دغه آيتونه د داسې مضبوط او محكم كتاب دي چه د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده الفاظ ئې د دې لامله (له وجې) محكم او مضبوط دي. چه تل له تبديلي او تحريفه محفوظ دي علوم ئې له دې جهته مضبوط او پاخه دي چه ډير زيات سم له عقله او حكمته سره دي احكام ئې له دې سببه ښه او جيد دي چه وروسته له دې بل كوم ناسخ كتاب راتلونكى نه دى اخبار او قصص ئې هم بيخي ښه او درست او د واقعي سره موافق دي. كله چه عليم او حكيم الله دغه پاک كتاب د خپل كامل علم په زور رانازل كړى دى نو ولې به هم داسې نه وي.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾

آيا دى خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چه وحې وكړه مونږ يو سړي ته له (ښتينو د) دوى نه چه وويروه خلق (كفار له عذاب د الله) او زيرى وركړه هغو كسانو ته چه ايمان ئې راوړى دى چه بيشكه شته دوى ته مرتبه لويه ښتينې (د قول او د عمل خپل) په نزد د رب د دوى، نو وائي دا كافران چه بيشكه دغه (محمد) خامخا كودګر دى ښكاره

تفسير: يعنې په دغه كښې د حيرانتيا او تعجب څه خبره ده؟ چه پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدايت لپاره همغسې يو انسان مامور كړى، او هغه ته ئې خپل داسې پيغام ورليږلى وي چه پر هغه نور كسان بلاواسطې خبر نشي او دغه رسول صلى الله عليه وسلم ګرد (تول) مخلوق د خالق د نافرمانۍ د مهلكو نتائجو او عواقبو څخه خبروي او د الله تعالىٰ د احكامو منونكو ته زيرى او بشارت وركړي چه د رب العزت په دربار كښې د صالحو نيكو اعمالو په بركت په ايمان او طاعت او شفاعت د حضرت او نورو ډيرو لويو مرتبو او خورا (ډيرو) هسكو درجو ته رسيږي. او ډير اعلىٰ سعادت او اقصى كرامت او ازلى فلاح او ابدى صلاح د دوى په برخه كښې ليكلى شوى ده. (نو وائي كافران پس له راتلو د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم چه په تحقيق دا سړى خامخا ساحر او كودګر دى ښكاره) يعنې قرآنى وحى ته د ده د فوق العاده مؤثريت او بى نهايته بلاغت له سببه كودې (جادو) او د هغه راوړونكي ته ساحر (كودګر) وائي.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ مَا مِنْ شَفِيْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝٣

بیشکه چه رب ستاسی الله دی هغه (الله) چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه (په کامله قدرت خپل سره) په شپږو ورځو کښی بیا ئی استویٰ وکړه پر عرش باندی تدبیر کوی د تولو کارونو (په بالغه حکمت خپل سره)، نشته هیڅ شفیع (چه شفاعت وکړی شی په ورځ د قیامت کښی) مگر وروسته له اذنه د الله دغه الله (چه موصوف دی په دی صفاتو) رب ستاسی دی نو عبادت کوئ تاسی د هم ده، آیا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسیر: (فی ستة ایام) یعنی په دومره یوه مدت کښی چه د شپږو ورځو سره برابر ؤ (په تعین د مقدار د دغو (٦) ورځو کښی د علماؤ په منځ کښی سره اختلاف دی د اکثرو علماؤ په نزد له دغو ایامو څخه مراد مقدار د ایام د ورځو د دنیا دی چه متقرر ؤ په علم د الله کښی) او یوه ورځ د (ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه) د تفسیر سره موافق د یو زر کلونو سره برابره اخیسته کیږی. گواکی په شپږو زرو کالو کښی اسمان او ځمکه او نور گرد (تول) سره تیار شوی دی. بلاشبه پاک الله قادر ؤ چه په یوه آن کښی ئی گرد (تول) مخلوقات پیدا کړی وی، لیکن د ده د حکمت اقتضاء هم داسی وشوه چه په تدریج سره ئی پیدا کړی ښائی چه خپلو بندگانو ته په دی سره ښوونه کوی چه سره له قوته او قدرته لازم دی چه هر کار دی په پوهی تأنی او متانت سره وکړی، او هم په تدریجی تخلیق کښی د یو ناڅاپه او دفعتاً پیدا کولو په نسبت د دغی خبری اظهار په ښه ډول (طریقه) سره کیږی چه الله تعالیٰ بالاضطرار بلا اختیار فاعل نه دی بلکه د هر څیز وجود بالکلیه د ده له مشیت او اختیار سره تړلی دی هر کله چه وغواړی او په هر ډول (طریقه) چه وغواړی همغسی ئی کوی.

«ثم استوی علی العرش» بیا ئی استویٰ وکړه په عرش باندی) د الاعراف د سورت د (٧) رکوع کښی هم داسی آیت تیر شوی دی، دلته دی هم د هغو فوائدو څخه فائده واخیستله شی.

«یدبرالامر» تدبیر کوی د تولو کارونو په بالغه حکمت خپل سره) یعنی د گردو (تولو) مخلوقاتو تدبیر او انتظام د الله تعالیٰ په بالغه حکمت او قاهره قوت کښی دی.

«ما من شفیع الامن بعد اذنه» نشته هیڅ شفیع چه شفاعت وکړی شی په ورځ د قیامت کښی مگر شفاعت کولی شی وروسته له اذنه د الله) یعنی شریک او حصه دار د ده په الوهیت کښی څوک چیری کیدی شی هم دغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار کښی بی د ده د حکم او اجازی

څخه امکان نه لري او هيڅوک بې د الله تعالیٰ د ارادې څخه د سپارښت دپاره هم شوندې نشي خوځولی.

«ذلكم الله ربكم» الايه دغه الله چه موصوف دی په دې صفاتو رب ستاسي دی نو عبادت کوئ د هم ده، آيا فکر نه چلوئ نو پند نه آخلئ تاسو) يعني ښه فکر وکړئ چه د داسې رب څخه ماسواء چه صفات ئې پاس بيان شول، بل څوک شته چه هغه د بندګۍ او عبادت ور (لائق) وي؟ بيا نو تاسي څرنګه جرائت او ځغردی (ضد) کولی شئ چه د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او برحق حکيم له احکامو او د ده د رسول له احکامو څخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انکار، او هغه ګرد (تول) سره دروغجن کوئ؟

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

خاص هم ده ته ورتله ستاسي دی د تولو وعده کړی ده الله وعده حقه، بيشکه دی اول پيدا کوي دا مخلوق بيا ژوندي کوي ئې (پس له مرګه) لپاره د دې چه جزا ورکړي هغو کسانو ته چه ايمان ئې راوړی دی او کړي ئې دي ښه (عملونه) په عدل، انصاف سره (چه خورا (ډيره) وره نيکي هم نه ضائع کيږي)، او هغه کسان چه کافران شوي دي شته دوی ته څښل له ايشيدلو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چه وو دوی چه کافران کيدل.

تفسير: يعني له هم ده څخه ستاسي ابتداء او د هم ده په لوري ستاسي انتهاء ده او په آخر کښې تول د ده په لوري ورتلونکي يئ بيا د ده او د ده د رسولانو د احکامو څخه څرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

الله هغه ذات دی چه ګرځولی ئی دی (تکلیځ د) لمر روڼ (ځلیدونکی) او (تیکلیځ د) سپوږمی روښانه او مقدر (مقرر) کړی ئی دی هر یوه ته منزلونه لپاره د دی چه پوه شئ تاسی په شمیر د کلونو او په حساب (د میاشتو او ورځو او نورو)، نه دی پیدا کړی الله دا څیزونه مګر په حقه (او تدبیر سره ، په تفصیل سره بیانوی (ظاهروی الله) دلائل (د قدرت خپل) دپاره د قوم چه پری پوهیږی

تفسیر: د ځینو په نزد «نور» له «ضیاء» څخه عام دی. «ضیاء» خاص هغه «نور» ته وائی چه زیات روڼ او ځلیدونکی وی. ځینی وائی هغه چه رڼا ئی ذاتی وی «ضیاء» ده، او هغه چه له بل شی مستفاد او مستنار او رڼا (رنړا) کیږی هغه «نور» دی. د لمر رڼا (رنړا) په دغه عالم الاسباب کښی د بلی کړی ځنی نه حاصلیږی، د سپوږمی رڼا (رنړا) البته د لمر له رڼا (رنړا) څخه مستفاده ده او ځینو محققانو په دواړو کښی دغه فرق راښوولی دی چه «نور» مطلق رڼا (رنړا) ته وائی «ضیاء» او »ضوء» د هغی د انتشار (خوریدلو) نوم دی. د لمر د رڼا (رنړا) انتشار څرنګه چه زیات دی نو ځکه هغه ئی په «ضیاء» سره تعبیر وفرمایه والله اعلم بمراده.
«وقدره منازل»۔ او مقدر او مقرر کړی دی الله تعالیٰ دی هر یوه ته منزلونه) یعنی هره ورځ ئی په تدریج سره تنقیص او تزئید کوی. ﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴾
(۲۳ جزء د يٰسٓ شريف (۳۹) آيت (۳) رکوع) د هيئت علماؤ د سپوږمی دوری شميرلی دی او اته ويشت منازل ئی ورته مقرر کړی دی چه پر دوولسو برجونو منقسم دی. په قرآن کريم کښی خاص د هغو مصطلحات نه دی مراد بلکه مطلق سير، او د مسافت مدارج تری مراد دی.
«لتعلمواعددالسنين والحساب» ۔ لپاره د دی چه پوه شئ تاسی په شمير د کلونو او په حساب د مياشتو او ورځو او نورو) يعنی د کلونو حساب او د مياشتو او ورځو وړوکی او لوی شمير ګرد (تول) د لمر او سپوږمی په حرکاتو تړلی دی. که لمر او سپوږمی نه وی، نو شپه او ورځ، قمری او شمسی مياشتی، کال او نور به څرنګه متعين کيدل؟ حال دا چه برسيره پر دنيوی ژوندون او د معاشی چارو، د ډيرو شرعيهٔ احکامو د اوقاتو تاکل (مقررول) او تعين هم په هم دغه لمر او سپوږمی سره کيږی (اسلام وقت ته ډير قيمت او اهميت ورکوی او د اکثريهٔ شرعيهٔ امورو اداء او انجام په اوقاتو پوری منوط دی.)
«ما خلق الله ذلک الا بالحق» ۔ نه دی پيدا کړی الله تعالیٰ دا څيزونه مګر په حقه او تدبير سره) يعنی د فلکياتو سلسله هم داسی خوشی چتی (بيکاره) شی او کيف ما اتفق نه ده بلکه له ډير عظيم الشان نظام او تدبير لاندی چليږی، او په زرهاؤ فوائدو او حکمتونو باندی مشتمله ده.
«يفصل الآيات لقوم يعلمون» ۔ په تفصيل سره بيانوی الله تعالیٰ دلائل د قدرت خپل دپاره د قوم

چه پرې پوهيږي) يعنې پوه خلق او عقلاء د مصنوعاتو د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکيم الله سراغ او پته لګوي او د ماديatو له انتظامه د روحانياتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي. چه په هغې روحاني دنيا کښې څرنګه لمر او سپوږمې پاک الله پيدا کړي دي او هم دغو ته انبياء او مرسلين وائي.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَّقُوْنَ ⑥

بيشکه په اختلاف د شپې او ورځې کښې (چه تل اوږديږي او لنډيږي او يوه په بلې پسې راځي يخ او ګرميږي او په هغو څيزونو کښې چه پيدا کړي دي الله په آسمانونو کښې او ځمکه کښې خامخا دلائل دي (د قدرت) دپاره د قوم چه ويريږي (له رحمانه او ځان ساتي له عصيانه).

تفسير: بلا شبهه د دنيا په هر وړوکي او لوی شي کښې د الله تعالیٰ د وجود او د وحدانيت دليل موجود دي

وفي کل شئ له آية تدل علیٰ انه واحد

په هر شي کښې دی دليل چه الله دی بی مثيل

هم داسې يو بل آيت په (٢) جزء د «البقرة» په (١٦٤) آيت (٢٠) رکوع کښې تير شوی دی چه د هغه په ذيل کښې په بسط او تفصيل دغه د قدرت نښې بيان شوي دي.

إِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا وَرَضُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوْا بِهَا وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنْ اٰيٰتِنَا غٰفِلُوْنَ ⑦ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ⑧

بيشکه هغه کسان چه نه لري اميد د ملاقات زمونږ (او له آخرته منکران دي) او خوښ دي په دې ژوند لږ خسيس او آرام ئې نيولی (راضي شوي دي) په دې (ژوند پورې او له حشره غافلان دي) او هغه کسان چه دوی له آيتونو (دلائلو د قدرت) زمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د

دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چه وو دوی چه کول بی ئی.

تفسیر: یعنی له دنیا سره ئی داسی زړه ونښلاوه او هسی په کښې مشغول او لگیا شول چه له آخرته او د الله تعالیٰ د مخامخ کیدلو او لیدلو څخه بیخی بیپروا شول او هم دغه د خو ورځو ژوندون ئی د ځان مقصود او معبود وگرځاوه او د قدرت په هغو نښو او دلائلو ئی چه پاس یاد شول له سره هیڅ غور او تامل ونه کړ چه داسی مضبوط او حکیمانه نظام خو هم داسی بیکاره او چتی (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دی لویی کارخانی څخه کوم خاص مقصد او مدعا شته. بیا نو هغه ذات چه اول ځلی ئی داسی عجیبه او غریبه کارخانه او مخلوقات پیدا کړی دی هغه ته د هغه بیا پیدا کول هیڅ گران او مشکل نه دی.
«اولئک مأوٰهم النار» الایه ـ دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور د دوزخ دی په سبب د هغه چه وو دوی چه کول به ئی) یعنی هر هغه شی چه دوی په زړه او دماغ سره او په ژبو او لاسو او پښو سره گټلی دی، د هغه بدل د دوزخ اور دی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئی راوړی او کړی ئی دی ښه (عملونه) وبه ښیی دوی ته رب د دوی (په آخرت کښې) لاره د جنت په سبب د (نور د) ایمان د دوی، چه بهیږی له لاندی (د کورونو او باغونو) د دوی (څلور قسمه) ویالی په باغونو د آرامی (ډک له نعمتونو)

تفسیر: یعنی د ایمان په برکت او د هغه په رڼا (رڼرا) کښې پاک الله مؤمنین خپل اصلی مقصد ته (چه جنت دی) رسوی.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوی (ویناوی) د دوی په دی جنتونو کښې (دا وی) چه په پاکی سره یادوو تا ای الله او پیشکشی د دوی به په دغه (جنت) کښې سلام وی، او

خاتمه د دعا (وينا) د دوی به دا وی چه گردی(تولی) ثناوی ستاينی (صفتونه) خاص الله لره دی چه رب (پالونکی) د تولو عالميانو دی.

تفسير: يعنی کله چه جنتيان د جنت نعمتونو او د الله تعالیٰ فضل او احسان ته گوری «سبحان الله» به ووائی، او کله چه د پاک الله څخه د کوم شی د غوښتلو مينه او آرزو کوی مثل که کوم مرغه (طير) يا ميوه يا بل شی ئی وليد او ورته ئی رغبت پيدا شو نو «سبحانک اللهم» به وائی د دی الفاظو د آوريدلو سره متصل پرښتی به هم همغه شی علیالفور ورحاضر کری. گواکی هم دغه لفظ به د گردو(تولو) دعاؤ قائم مقام وی. په دنيا کښی هم د لويو سريو کره داسی دود (رواج) او دستور دی چه که کوم شی د ميلمه خوښ شی او تش ئی ستاينه (صفت) وکری، نو غيرتمن کوربه زيار(محنت) کوی او کوښښ به کوی چه هغه شی سم د لاسه خپل دغه ميلمه ته ورحاضر کری.

«دعوٰهم فيها سبحنک اللهم» ـ وينا د دوی به په دی جنتونو کښی دا وی چه په پاکی سره يادوو تا ای الله! او پيشکشی د دوی به په دی جنت کښی سلام وی.) يعنی جنتيان به د ملاقات په وقت کښی يو بل ته سلامونه اچوی. لکه چه په دنيا کښی هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی. او هم د پرښتو سلام اچول جنتيانو ته بلکه بالذات د الله تعالیٰ له لوری د سلام تحفی راتلل په پاک قرآن کښی منصوص دی: «سلام قولاً من رب رحيم» (٢٣ جز، د يٰسين شريف (٥٨) آيت ٤ رکوع «والملئکة يدخلون عليهم من کل باب سلام عليکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار» (١٣ جز، د الرعد (٢٣) آيت ٣ رکوع).

«وآخر دعوٰهم ان الحمد لله رب العٰلمين» ـ او خاتمه د دعا او وينا د دوی به دا وی چه گردی(تولی) ثناوی او ستاينی (صفتونه) خاص الله لره دی چه رب او پالونکی د تولو عالميانو دی.) وروسته د جنت له رسيدلو څخه دنيوی تفکرات او کدورات خاتمه مومی، او تش په يوه «سبحٰنک اللهم» ويلو سره هر شی سم د جنتيانو له غوښتنی سره وررسيږی، نو د دوی د هری دعا او وينا خاتمه به په «الحمد لله رب العٰلمين» سره وی. او ښائی چه طبعادی هم داسی وی.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

او که جلت ورسوی الله خلقو ته بدی په شان د جلتی د غوښتنی د دوی نيکی لره نو خامخا راليږلی شوی به ؤ دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پريږدو مونږ هغه کسان چه نه لری اميد دوی د ملاقات زمونږ (په قيامت کښی) په سرکشی د دوی کښی چه سرگردانه به وی دوی.

تفسير: دوه آيته پخوا له دی نه ئی فرمايلی ؤ، هغه کسان چه په غفلت کښی لويدلی دی، او زمونږ د اخروی ملاقات هيله(آرزو) او اميد نه لری، د هغوی د هستوګنی ځای دوزخ دی. دلته دا ښوول کيږی چه الله تعالیٰ په دنيا کښی دا مجرمين فوراً نه نيسی بلکه مهلت ورکوی. حال دا چه د نورو خلقو عادت داسی دی چه دير ځلی بيباکه او بی حيا کيږی او پر خپلو ځانونو د عذاب د نزول مطالبه کوی مثلاً وائی ﴿ اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ ﴾ ۹ جزء د الانفال ۳۲ آيت ٤ رکوع) کله د دنيوی حوادثو څخه په تنګ کيږی او د خپل ځان يا د اولاد او نورو په حق کښی ښيری کوی. لکه چه له تجربی څخه ظاهر دی نو اوس که الله تعالیٰ سم د دوی له غوښتنی سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدی ژر هغو ته وروړسوی، څومره چه دوی ژر د نيکی د رسيدلو غوښتنه کوی، نو د بدی له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومی او د ژوندون مزی به ئی هغه ګړئ وشليږی مګر د الله تعالیٰ له درباره په نيکی او بدی کښی مصلحت سره موافق تاخير او تحمل کيږی څو نيکان تربيت ومومی او بدکاران په غفلت کښی ولويږی او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پوری ډک شی.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲﴾

او کله چه ورسيږی انسان ته ضرر (تکليف) نو بولی مونږ (لپاره د دفعی د ضرر) (پروت) په اړخ خپل يا ناست يا ولاړ (يعنی په هر حال)، نو کله چه لری کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده نو درومی (پاتی کيږی په کفر خپل باندی) لکه چه نه ئی وو بللی مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر (تکليف) ته چه رسيدلی ؤ ده ته، هم داسی (په مثل د دی تزئين) ښائسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه(عصيان) چه وو دوی چه کاوه به ئی (چه دعا ده په شدت کښی او ترک ئی دی په راحت کښی).

تفسير: يعنی انسان اول د خپلی بيباکی څخه پخپله د عذابونو غوښتنه کوی او پخپلی ژبی بدی غواړی مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چه که لږ څه تکليف ور ورسيږی نو ژر تر ژره ويريږی، او زمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوی. او تر هغه وقته پوری چه پری مصيبت وی. په ولاړه ناسته ملاسته او په هر حالت کښی پاک الله يادوی او تری استمداد غواړی مګر کله چه

تکلیف تری لری کړ شی نو تری هغه ګردی(تولی) وبناوی او حذر او زاری هیریږی او داسی یو وضعیت ښکاروی چه ګواکی ده له سره الله تعالیٰ ته خپل احتیاج او اړتیا (مجبوری) نه وه وروراندی کړی او پخپل همغه تکبر، غرور، لوئی، غفلت او د ځانمنی(خودنمائی) په نشو کښی مست ګرځی او په همغه ضد، عناد لګیا اوسیږی، چه پخوا له دی نه پکښی اخته او مبتلا ؤ. په حدیث کښی راغلی دی چه ته په عیش او عشرت هوسائی (خوشالی) او آرامی کښی خپل الله یادوه! نو الله تعالیٰ به هم تا په سختیو او مصیبت او تکلیف کښی (په اثابت حفاظت اعانت او نورو سره) یادوی. د مؤمن له شانه دا دی چه په هیڅ وقت کښی پاک الله نه هیروی. تل په سختی او مصیبت کښی صابر او په وقت د عیش او فراخی او وسعت کښی شاکر اوسیږی او د الله جل وعلا حمد او ثناء اداء کوی. دا همغه شی دی چه د هغه توفیق پرته(علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کیږی.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا ۙ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقیق هلاک کړی ؤ مونږ اهل د زمانو چه وو پخوا له تاسو (ای مکی والو) کله چه ظلم ئی کړی ؤ او حال دا چه راوړی وو هغو ته رسولانو د هغو ظاهری معجزی او له سره نه وو دوی چه ایمان ئی راوړی وی، هم داسی (په مثل د دغی سزا) سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو(کافرانو) ته.

تفسیر: یعنی که سم د هغو د غوښتنی سره ژر عذاب ورنشی یا خو تری تکلیف او مصیبت لری شی، نو ښائی چه بی فکره نشی ځکه د ظلم او شرارت او بی ایمانی سزا هرومرو(خامخا) ژر یا په ځنډ(ایسارتیا) وررسیدونکی ده. سنت الله له قدیمه راهیسی په هم دی باندی جاری دی، کله چه خلقو سره له دی چه د انبیاؤ او مرسلینو ښکاره دلایل او معجزی ئی وکتلی، خو وروسته له هغه ئی هم ظلم او تکذیب ته ملاوی وتړلی او په هیڅ ډول(طریقه) د ایمان او تسلیم په لوری متمائل نشول، نو هغوی آسمانی عذاب هلاک کړی دی. او تل مجرمینو ته په یوه قسم نه په بل قسم سزا رسیدلی ده.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بیا مونږ وګرځولئ تاسی (ای محمدی امته!) خلیفګان په ځمکه کښی وروسته له (هلاک د) هغو ځخه دپاره د دی چه وګورو مونږ (په ښکاره هم) چه

څرنګه عمل کوئ تاسی (د نیکی که د بدی).

تفسیر: یعنی د پخوانیو په ځای تاسو ته ئی د ځمکی په سر هستوګنه درکړه. تر څو وکتل شی چه تاسی تر کومه حده پوری د خالق او د مخلوق حقوق پیژنئ، او اداء کوئ ئی؟ او د الله تعالیٰ له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نیک که بد؟ هر ډول(طریقه) عمل چه وکړئ سم له هغه سره تاسی سره مناسبه معامله کوله کیږی وروسته له دی نه د هغی معاملی ذکر دی چه کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظیم یا له رسول کریم یا له الله قدوس سره کری وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چه ولوستل شی پر دغو (کفارو) آیتونه (د قرآن) زمونږ حال دا چه واضح دی نو وائی هغه کسان چه نه لری امید د (اخروی) ملاقات زمونږ چه راوړه یو (بل) قرآن چه غیر وی له دی قرآن نه یا ئی بدل کړه (چه د بتانو عیبونه او دغه احکام پکښی نه وی)، ووایه (ای محمده دوی ته) چه نه ښائیږی ماته دا چه بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله متابعت نه کوم زه مګر د هغه (حکم) چه رالیږلی شوی دی ماته (بی له زیادت او نقصان)، بیشکه زه ویریږم که بی فرمانی وکړم د رب خپل (په تبدیل د قرآن سره) له عذاب د ورځی لوئی.

تفسیر: د پاک قرآن عمومی پند او نصیحت خو کفار ډیر خوښوی لیکن هر کله چه د بت پرستی یا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو تردید کاوه شی نو کفار متوحش او ترهور کیږی. او په ډیر نفرت او کراهیت سره رسول الله ته وائی چه پاک الله ته ووایه چه «بل کوم هسی قرآن درکړی چه پکښی دغسی مضامین نه وی او که هم دغه قرآن پاتی کیږی نو دومره برخه ئی ښائی چه هرومرو(خامخا) اصلاح او ترمیم وکړئ چه بت پرستی او نورو په متعلق پکښی خبری شته» د هغو خلقو له ذهنیت څخه دغه غوښتنی دومره زیاتی مستبعدی نه ښکاری چه د تیرو(ګتو) او لوتو په بتانو باندی ئی د خدائی تصرفات، اختیارات تقسیم کری ؤ چه یو رسول

هم د داسی تصرفاتو او اختیاراتو مالک فرض کړی. یا به دغه وینا تشه د الزام او استهزاء په دول(طریقه) وی. په هر حال د دی تحقیقی جواب دا دی چه پخپله نبی پاک الله داسی فرمائی: (ووایه ای محمده دوی ته چه نه ښائیږی ماته چه بدل کړم دغه قرآن بیشکه زه ویریږم که نافرمانی وکړم د رب خپل په تبدیل د قرآن سره د عذاب د ورځی لوئی) یعنی د کومی پرښتی یا رسول کار دا نه دی چه له خپل لوری د الله تعالیٰ په کلام کښی ترمیم وکړی. یا ئی یو تکی یا حرکت تبدیل یا لاندی باندی کړی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم وظیفه دا ده هغه وحی چه الله تعالیٰ له لوری راشی هغه بی له تزئیده او تنقیصه د ده د حکم سره موافق ورسوی او تعمل ئی وکړی رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالیٰ د وحی تابع وی الله تعالیٰ د رسول تابع نه دی چه څرنګه کلام چه تاسی غواړئ همغسی د الله تعالیٰ له درباره ئی راوړی د الله تعالیٰ په وحی کښی له ادنیٰ څخنی ادنیٰ تصرف قطع او پریکول ډیر لوی معصیت او سخته ګناه ده بیا هغه معصوم بنده‌ګان انبیاء علیهم السلام چه له ګردو(ټولو) څخه زیات له الله تعالیٰ څخه ویریږی هغوی داسی معصیت ربی او نافرمانی ته کله نژدی ورتلی شی په ﴿ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴾ کښی ګواکی پر دغو خوښی غوښتونکو باندی تعریض وکړ شو چه د داسی سختی نافرمانی کولو لامله(له وجی) ښائی د لویی ورځی له عذابه ډیر زیات وویریږی.

قُل لَّوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَا تَلَوۡتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَدۡرَىٰكُم بِهِۦۖ فَقَدۡ لَبِثۡتُ فِيكُمۡ عُمُرٗا مِّن قَبۡلِهِۦٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که اراده فرمایلی وی الله نو ما به نه ؤ لوستی دا (قرآن) پر تاسی او نه به عالمان کړی وی (الله) تاسی په دی (قرآن) نو په تحقیق اوسیدلی وم زه په تاسی کښی ډیر عمر (چه ٤٠ کاله ؤ) پخوا له (نزوله د) قرآنه، آیا نو عقل نه لرئ تاسی.

تفسیر: یعنی هر هغه چه د الله تعالیٰ اراده ده همغه زه ستاسی په مخ کښی لولم او هومره چه د ده اراده وی څما په وسیله تاسی پری خبروی. که د ده اراده پرته(علاوه) له دی نه وی، نو څما څه طاقت او توان ؤ چه له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم او بیا هغه د ده په لوری منسوب کړم، آخر څما څلویښت کاله عمر ستاسی تر سترګو لاندی تیر شوی دی، او په دغومره اوږد مدت کښی تاسی ته څما د ګردو(ټولو) حالاتو په متعلق هر قسم تجربی او معلومات حاصل شوی دی څما صداقت، عفت، امانت، دیانت، او نور حسنه اخلاق په تاسی کښی ضرب‌المثل دی، څما امی‌توب او د کوم معلم په مخ کښی د شاګردی دیاره نه کیناستل، یوه معرفه او مسلمه واقعه ده. نو بیا چا چه تر څلویښت کلنی پوری نه کومه قصیده لیکلی وی او نه

په مشاعراتو کښې شريک شوی وی او نه ئې چيرې کوم کتاب پرانستلی وی او نه ئې قلم په لاس کښې اخيستی وی او نه په کومې مدرسې، مکتب، او نورو کښې د لوستلو دپاره ناست وی او يو ناځاپه داسې يو کلام جوړ کړی چه پخپل فصاحت، بلاغت، شوکت، جزالت، سلاست، روانی او د اسلوب په جدت کښې ګرد(تول) پيريان او انسانان عاجزان کړی او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کښې د ګرد(تول) جهان علم او عرفان بيرته پاتې شي. او داسې مکمل او عالم نيوونکی د هدايت قانون د انسانی نوعې په لاسو ورسوئ، چه د هغه په مخ کښې ګرد(تول) پخوانی قوانين منسوخ او رد او ناچل شي. د لويو لويو قومونو او ملکونو په مړو قالبونو کښې نوی او تازه روح پوکی، او د ابدی حيات او نوی ژوندون سامان ور برابر او تيار کړی. نو دغه خبره د چا په فهم او پوه کښې راتلی شي؟ تاسی ته ښائی چه په ښه ډول(طريقه) سره فکر وکړئ هغه پاک او صاف انسان چه تر څلويښتو کلونو پورې ئې پر هيڅ بنی آدم پورې دروغ نه دی ويلی، نو آيا هغه به يو ناځاپه يو ځلی څرنګه دومره جسارت وکړی شي چه (معاذ الله) په پاک الله پورې دروغ ووائی، او افتراء پرې وتړی؟ ناچاره ښائی دغه خبره ومنله شي هغه د الٰهی کلام چه زه ئې تاسو ته آوروم د هغه په جوړولو يا رسولو کښې زه له سره اختيار نه لرم هر هغه شي چه پاک الله اراده وکړی، هغه تاسی ته زما په ژبې سره آوروی. په هغه کښې د يوه تکی يا د کسری يا د فتحې د تبديل حق هم هيڅ يوه سړی ته نه دی حاصل (نو آيا پس تاسی عقل نه لرئ او نه پوهيږئ چه ما له ځانه نه دی ساز کړی دغه قرآن. او ولې به زه ترم دروغ په الله تعالیٰ پورې ځکه چه)

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

نو څوک دی ډير ظالم له هغه چا نه چه تړی پر الله باندی دروغ يا نسبت د دروغو کوی آيتونو د ده ته (بلکه نشته)، بيشکه شان دا دی چه خلاصی نه مومی مجرمان (کافران له عذابه).

تفسير: يعنې ګنهکارانو او مجرمانو ته حقيقی بری، فتحه او ښيګڼې(فائده) نشی حاصليدی اوس تاسی پخپله فيصله وکړئ چه ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته ئې منسوب کړم، نو ما غوندی بل هيڅوک ظالم نشی کيدی. ليکن له هغه دليل څخه چه په تير آيت کښې تير شوی دی، ثابته شوه، چه دغه احتمال بالکل باطل دی. نو کله چه زما صداقت ثابت او تاسی د جهل او يا د عناد لامله(له وجې) د الله تعالیٰ کلام دروغجن کوئ، نو اوس د ځمکی په مخ کښې له تاسی څخنی هيڅوک لوی ظالم نشی کيدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله د هغو بتانو چه نشي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که ئی عبادت ونه کړی) او نه نفع رسولی شي دوی ته(که ئی عبادت وکړی) او وائی دغه (کفار) چه دغه (بتان) شفاعت ګران زمونږ دی په نزد د الله کښی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبر ورکوئ تاسی الله ته په هغه څیز چه نه دی معلوم ده ته (نه) په آسمانونو کښی او نه په ځمکه کښی (یعنی داسی شي هیچری نشته)، الله پاک او ډیر پورته دی له هغو اشیاؤ چه شریکوی دوی (هغه له الله سره په عبادت کښی).

تفسیر: هغه معامله خو له الله تعالیٰ او د هغه له رسوله سره وه. اوس تاسی د هغو د خدای پرستی حال واورئ! چه پاک الله ئی پریښی او د داسی شیانو عبادت کوی چه د هغو په قبضه او اختیار کښی هیڅ یوه نفعه او ضرر نشته. کله چه پوښتنی کیږی نو وائی بیشکه چه لوی الله خو همغه یو او لاشریک ذات دی چه آسمان او ځمکه ئی پیدا کړی دی، مګر د دغو اصنامو (بتانو) او نورو خوشاله ساتل د دی لامله(له وجی) ضرور دی چه دوی زمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کښی کوی. پاتی شوه نور وړوکی کارونه چه هغه د دوی په واک (قبضه) او اختیار کښی دی، د هغو تعلق یواځی له هم دوی سره دی. بناء علیه مونږ لره ښائی چه د دوی عبادت وکړو. (نو ووایه ای محمده دوی ته آیا خبر ورکوئ تاسی الله ته په هغه څیز چه نه دی معلوم ده ته نه په آسمانونو کښی او نه په ځمکه کښی یعنی داسی کوم شي نشته. الله پاک او برتر دی له هغو اشیاؤ چه شریکوی ئی دوی له الله سره په عبادت کښی انتفاء د علم له جهته د انتفاء د معلوم ده یعنی الله تعالیٰ له سره شریک او سیال نه لری، نو ځکه ورته معلوم نه دی).
یعنی د بتانو شفاعت، او د شفیع د عبادت کولو استحقاق. دغه دعاوی بی‌اصله او غلطی دی. او ښکاره ده چه د الله تعالیٰ په علم کښی همغه شي وی چه صحیح او واقعی وی. لهٰذا د الله تعالیٰ د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعی او له ځانه جوړ کړی اصول حق ثابتول. ګواکی الله تعالیٰ ته د داسی شیانو د واقعیت څخه معاذ الله خبر ورکول دی، چه د هغو وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ یوه ځای کښی ده ته معلوم نه دی یعنی هیچیری د هغه وجود نشته. که وی نو هرومرو(خامخا) به د هغه په علم کښی وی. بیا نو د هغه څخه مو الله تعالیٰ ولی منع کوی.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

او نه ؤ دغه خلق مګر امت يو (متفق په يو دين د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی! او که نه وی هغه کلمه چه پخوا ثابته شوی ده له رب ستا (په علم د رب د تا په تاخير د جزا) نو خامخا به حکم کړی شوی ؤ په منځ د دوی کښې په همغه څيز کښې چه په هغه کښې اختلاف (جګړی) کوی دوی.

تفسير: ممکن ؤ چه مشرکينو به ويل چه که الله تعالیٰ دغه امر ستاسی په دين کښې منع کړی وی زمونږ په دين کښې ئی خو نه دی منع کړی. د هغه جواب ئی ورکړ چه د الله تعالیٰ دين له ازله تر ابده پوری تل يو دی. په حقه ؤ اعتقاداتو کښې هيڅ يو فرق نشته. هغه خلق چه په منځ کښې ګمراهان او بی‌لياری او سره جلا(جدا) شوی دی. الله تعالیٰ د دوی د پوهولو او پر حقه لياره راوستلو لپاره انبياء ئی ليږلی دی په هيڅ يوه زمانه او په هيڅ يوه ملت کښې الله تعالیٰ شرک نه دی جائز کړی. پاتی شوه دغه خبره چه د خلقو يو له بل سره اختلافات او جګړی ولی يو ځلی نه ورکوی؟ نو ځکه دا ئی بالجبر نه دی لری کړی چه د پاک الله په علم کښې دغه خبره فيصله شوی ده چه دغه دنيا دارالعمل (او د وارداتو ځای دی) د قطعی او آخری فيصلی ځای نه دی دلته ئی انسانانو ته کسب او اختيار ورکړی دی. او نور ئی لږ څه آزاد او خپلواک پری ايښی دی چه دوی د عمل هره لياره چه غواړی، اختيار کړی. که دغه خبره لا له پخوا څخه طی او پری کړی شوی نه وی نو د ګردو(تولو) اختلافاتو فيصله به يو ځلی کيده. (ځينی د «امة واحدة» ترجمه داسی هم کوی: او نه وو آدميان مګر خو تولی يو متفق په کفر باندی نو ورته وليږل پاک الله انبياء پس سره مختلف شول دوی چه ځينو ايمان راووړ لکه اتباع د ابراهيم عليه السلام او ځينی همغسی پاتی شول لکه نمروديان په کفر خپل سره. مګر غوره همغه ترجمه ده چه په «يو تولی متفق په يو دين د اسلام» سره شوی ده لکه پخوا د قتل د هابيل يا پس له طوفانه)

وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوٓا ۚ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

او وائی دوی ولی نه ده نازله کړی شوی پر دغه (محمد باندی هغه) معجزه (چه مونږ ئی غواړو) له ربه د ده، نو ووايه بيشکه هم دا خبره ده چه (علم د

غیب خاص الله ته دی (چه څه مصلحت به وی په نه رالیږلو د دغی معجزی کښی) نو منتظر اوسئ تاسی (نزول د هغی معجزی ته)، بیشکه زه (هم) له تاسی سره له منتظرینو څخنی یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنی د هغو معجزاتو غوښتنه چه دوی کوی چه له هغو څخنی یوه معجزه ولی نه ده رانازله شوی؟ د جواب حاصل دا دی چه: دوی د صداقت ډیر دلائل لا له پخوا څخه لیدلی دی، د فرمائشی معجزو ورښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتی. او نه دومره مفید دی. وروسته د هری معجزی ښوونه چه د پاک الله مصلحت وی، ورښکاروی ئی. الله تعالیٰ سره دغه علم شته چه په مستقبل کښی به د کوم شان او نوعیت معجزی ظاهروی. نو تاسی هم منتظر اوسئ. مونږ به هم انتظار کوو په «موضح القرآن» کښی دی «یعنی که ووائی چه مونږ له څه شی څخه وپوهیږو چه د تاسی خبری رښتیا دی. نو وئی فرمایل چه پاک الله به دغه دین روښانوی او مخالفانو ته به ذلت ورپیښوی او بربادوی ئی لکه چه هم داسی هم وشوه. د رښتیا نښه یو ځلی کافی ده. او که هر ځلی مخالفانو ته ذلت ورپیښ شی نو خبره بیخی فیصله کیږی حال دا چه د فیصلی ورځ په دغی دنیا کښی نه ده.

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةٗ مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٞ فِيٓ ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چه ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختی (لکه مرض او عناء) چه رسیدلی دی دوی ته نو ناڅاپه وی به دوی لره مکر (بد ویل حیله جوړول) په (دفع د) آیتونو زمونږ کښی، ووایه (ای محمده! دوی ته چه) الله ډیر جلت دی له جهته (د جزا ورکولو) د مکر، بیشکه رسولان (کرام الکاتبین) زمونږ لیکی مکر د تاسی (نو جزا به درکړو تاسی ته د دغه مکر)

تفسیر: حق تعالیٰ په مکی والو اوه کاله قحط مسلط کړ. کله چه هلاکت ته ورنژدی شول نو له دیری ویری ئی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته التجاء او له دوی نه ئی د دعا استدعاء وکړه او وعده ئی ورسره وکړه که دغه عذاب له مونږ څخه لری شو. نو مونږ به هم ایمان راوړو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بیخی لری شوه. نو بیا دوی په همغو شرارتونو باندی پیل (شروع) وکړ. او د الله تعالیٰ د آیتونو په تکذیب ئی لاس پوری کړل. او د الله تعالیٰ قدرت او رحمت ته ئی نظر ونه کړ. بلکه د الله تعالیٰ انعامات

ئی له ظاهری اسبابو او حیلو او محض بې‌اصولو خیالاتو او اوهامو په لوری نسبت کړل. نو د هغه جواب ئی ورکړ چه ښه ده تاسی ښه مکر او فریب او حیله بازی وکړئ. مگر په یاد ئی ولرئ چه ستاسی دغه حیله بازی یو په یو لیکله کیږی او هغه گرد(تول) دفتر به د قیامت په ورځ ستاسی په مخ کښې کیښود کیږی. بیا کله چه ستاسی هیڅ یوه حیله بازی له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالیٰ د محیط علم څخه به څرنگه خارج پاتې کیدی شی؟ تاسی په خپل مکر او حیله بازی مغرور یئ حال دا چه د الله تعالیٰ جوابیه مکر (پټ تدبیر) ستاسی له مکره او تدبیره ډیر ژر او سریع‌الاثر دی.

پاک الله د مجرم د کسب او اختیار دائری ته استدراجاً دومره وسعت ورکوی چه دی د غفلت په نشو کښې بیخی مست او بیخوده او د سزا له تصوره هم بالکل بی پروا شی. کله چه ئی د شقاوت جام تر خندو (غاړو) پوری ډک شی نو ئی یو ناڅاپه کلک تر ستونی نیسی. لهٰذا عاقل ته ښائی چه د الله تعالیٰ د نرمی، تحمل او زړه خوښوونکو حالاتو د لیدلو څخه مغرور نشی ځکه چه ده ته نه دی معلوم چه ورسته د دغی نرمی څرنگه سختی راتلونکی ده. حضرت شاه صاحب بیان کړی دی چه «د سختی په وقت کښې د انسان نظر له اسبابو نه پورته کیږی او یواځی د الله تعالیٰ په لوری وی. هم دا چه د سختی زمانه تیره شوه او کار ئی تر سره ورسیده، بیا ئی الله تعالیٰ هیریږی او په اسبابو او وسائلو پوری اسره کوی او له سره نه ویریږی چه الله تعالیٰ به بیا همغسی د تکلیف او سختی یو سبب ورپیدا کړی. د هم دغه خالق الافلاک په بالغه قدرت او قاهره قوت کښې د گردو(تولو) وسائلو او اسبابو واک(مجاز) او اختیار دی. لکه چه وروسته د بحری سفر په مثال کښې ئی یو صورت داسی بیان فرمائی.

هُوَ الَّذِىْ يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ؕ حَتّٰۤى اِذَا كُنْتُمْ فِى الْفُلْكِ ۚ وَ جَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيْحٍ طَيِّبَةٍ وَّفَرِحُوْا بِهَا جَآءَتْهَا رِيْحٌ عَاصِفٌ وَّجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّظَنُّوْۤا اَنَّهُمْ اُحِيْطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۲۲﴾ فَلَمَّاۤ اَنْجٰىهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ ۙ مَّتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؗ ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۳﴾

الله هغه ذات دی چه گرځوی تاسی (په خپلو پښو یا په سورلی) په وچه او په بحر (سیند په لامبو یا مرکوب)، تر هغه پوری چه سواره شئ، په کشتیو کښی، او روانه شی (دا بیړی) سره له دغو (خلقو چه ناست وی پکښی) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتی سره) او خوشاله شی په هغه سره نو راشی هغه کشتی ته باد سخت (مخالف د مراد جکړ) او راشی دوی ته موج (چپی د سیند) له هر ځایه (او له هر لوری) او وګنی دوی دا چه بیشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک) دعا وکړی وبولی دوی الله (دپاره د نجات خپل) چه خالص کوونکي وی ده ته دین خپل (او وائی) قسم دی که نجات دی راکړ مونږ ته له دی (سختی) نو خامخا به شو مونږ هرومرو(لازماً) له شکر کوونکو (په دغه نعمت د نجات ستا) نو هر کله چه نجات ورکړی دوی ته (الله له غرقه او وچی ته راشی) ناځاپه دوی فساد شرارت کوی په ځمکه کښی په ناحقه سره، ای خلقو بیشکه هم دا خبره ده چه جزاء د شرارت ستاسی پر نفسونو (ځانونو) ستاسی ده (اوس کوئ تاسی دا) عیش د ژوندون لږ خسیس بیا خاص مونږ ته راتله ستاسی دی (په قیامت کښی) نو خبر به درکړو تاسی ته په هغه عمل چه وئ تاسی چه کاوه به مو (په جزا ورکولو سره).

تفسیر: په ابتداء کښی هوا ښه نرمه، او د بیړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وی. مسافران په کښی خاندی، لوبی کوی او په ډیره آرامی او هوسائی (خوشالئ) سره پکښی ناست وی. یو ناځاپه یو زورور طوفان (څپان) پیدا شی، او د څلورو خواؤ د اوبو غرونه راپورته کړی، او له کشتی یا له جهازه سره ئی وهی نو کله چه دغه د لوی سیند (بحر) مسافران ویوهیږی چه له هره لوری د مرګ موجباتو راچاپیر کړی یو او د تښتیدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتی، نو دوی فرضی او مصنوعی معبودان پریږدی، او یوائځی واحد لوی الله د خپل نجات دپاره رابولی، لکه چه د انسانی د اصلی فطرت تقاضا ده هر کله چه له هر څیز څخه مایوس شی، نو خاص د الله تعالیٰ بندګی ځان ته غوره کوی او ډیر پوخ عهد او کلکه وعده وکړی چه که له مصیبته پاک الله ماته نجات راکړی، نو زه به ئی شکر کوونکی تابع او طائع اوسم او له سره به د کفران لوری ته نه ورځم او عصیان او طغیان ته به نه نژدی کیږم، لیکن هر کله چه لږ څه امن او دادینه (قلاری) ئی ور په برخه شی، او وچی ته ئی پښه ورسیږی، نو په شرارتونو باندی لاس پوری کوی، او په ملک کښی شور او شر او فتنه او فساد اچوی، د لږ څه مدت دپاره هم په خپل عهد او پیمان تینګ نه پاتی کیږی.

تنبیه: په دغه آیت کښی د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی چه د جهاز د طوفانی کیدلو په وقت کښی هم د واحد احد الله څخه مخ آړوی، او له غیر الله څخه مدد غواړی. او هغوی

خپلي مرستى(مدد) ته رابولي. د مكى معظمى د فتحي څخه وروسته، د ابوجهل ځوى عكرمه چه لا نه ؤ مسلمان شوى له مكى معظمى څخه وتښتيد، او د سيند سفر ئى اختيار او غوره كړ لږ څه لرى نه ؤ تللى چه د هغه بيړى د طوفانى باد له خوا محاصره شوه، كشتيوان (ملاح) مسافرانو ته وويل چه «يوه واحد احد الله ته غږ وكړئ! دلته ستاسى نور معبودان هيڅ په كار نه درځى»
عكرمه وويل «دا خو همغه الله دى چه د هغه په لورى محمد مونږ وربولى كه په سيند كښى بى د محمد له ربه نجات نه راپه برخه كيږى نو په وچه كښى هم بى د هغه د لاس نيونى او اعانته نجات موندل محال دى.
اى الله العالمينه! كه مى ته له دغه مصيبته وباسى، نو زه بيرته ځم او د محمد صلى الله عليه وسلم په لاس بيعت كوم. زه هيله(ارزو) او اميد لرم چه دى په خپلو كريمه ؤ اخلاقو سره زما د تولو تقصيراتو ښنه له پاك الله څخه وغواړى.» لكه چه عكرمه د رسول الله په حضور كښى مشرف شو او اسلام ئى ومانه رضى الله عنه.
﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰ أَنفُسِكُم ﴾ الآية ـ اى خلقو! بيشكه هم دا خبره ده چه جزا د شرارت ستاسى پر نفسونو، ځانونو ستاسى ده اوس كوئ تاسى دا عيش د ژوندون لږ خسيس بيا خاص مونږ ته راتله ستاسى دى په قيامت كښى نو خبر به دركړو تاسى ته په هغه عمل چه وى. تاسى چه كاوه به مو، په جزا وركولو سره) يعنى ستاسى د شرارتونو وبال پر تاسى لويږى. كه څو ورځى مو شرارتونه وكړل، او فرضاً څه دنيوى ګټه(فائده) مو هم حاصله كړه نو د كار په پاى (انجام) كښى د پاك الله دربار ته ورتګ دى. هلته به ستاسى ګرد(تول) اعمال ور د مخه كيږى رب العزت جل جلاله به د هغه سزا دركړى، او تاسى ته به دا دربشكاروى، چه ستاسى اعمال څرنګه ؤ.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَآ أَنَّهُمْ قَٰدِرُونَ عَلَيْهَآ أَتَىٰهَآ أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَٰهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْأٓيَٰتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

بيشكه هم دا خبره ده چه مثال د دى ژوندون لږ خسيس (په ژر تيريدلو

كښې) پشان د اوبو دی چه نازلې کړی دی مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه نو خلط شي په (سبب د) دی اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چه خوری ئې بنيادمان (لکه غلې ميوی سابه) او چارپايان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پوری کله چه واخيست ځمکې زينت خپل او ښه ښايسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړی خاوندان د دی (ځمکې) چه بيشکه دوی قادر دی (په هر شانتې ګټه(فائده) اخيستلو سره) په دی ځمکه باندی ناڅاپه راشي دی (ځمکې) ته امر (حکم) زمونږ د شپې يا د ورځې (په خرابی د دی غلو او ميوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) ريبلي شوی (له بيخه لوړولی) ګواکې نه ؤ (دغه کښت په دغې ځمکې کښې) پرون، هم داسې (لکه مذکوره بيان) په تفصيل سره بيانوو مونږ دلائل (د قدرت خپل) دپاره د قوم چه فکر کوی (په مثال کښې او عبرت تری اخلی).

تفسير: ځينی د «فاختلط به نبات الارض» معنی د پيداوارو کثرت اخيستی دی. ځکه هر کله چه د ځمکې پيداوار زيات قوی کيږی، نو يو جزء ئې له بل سره ګډيږی او يو له بله سره نښلی. ځينی علماؤ د «به» باء د مصاحبت لپاره اخيستی ده، دغسې معنی ئې کړی ده چه د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډ او مرکب کيږی، ځکه چه د نباتاتو غذا ګرځی د شيخ الهند رحمه الله تعالیٰ له صنيع څخه مترشح کيږی چه له اختلاطه داسې مراد آخيستی دی چه د ځمکې او اوبو د يو ځای کيدلو څخه هغه نباتات چه راوځی په هغه کښې د انسانانو او حيواناتو غذا مخلوطه او ګډه وده وی. مثلاً د غنمو په بوټی کښې دانه د بنيادمانو غذا ګرځی او واښه ئې هم د حيواناتو آذوقه کيږی هم داسې په ونو کښې هم ميوی او پاڼی وی چه د دوی خوړونکی هم سره بيل انواع لری، او سره جلا جلا(جداجدا) دی.

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا ﴾ الآية ـ تر هغه پوری چه واخيست ځمکې زينت خپل او ښائسته شي په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو او ګمان وکړی خاوندان د دی ځمکې چه بيشکه دوی قادر دی په هر شانتې ګټه اخيستلو سره په دی ځمکه باندی) يعنی مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزين او ښائسته کړی وی او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تيار شوی وی چه په هغه د هغوی د خاوندانو پوره ډاډينه (تسلی) او اعتماد پيدا شوی وی چه اوس له هغه څخه د فائدی آخيستلو پوره وقت او نيته رارسيدلی ده

﴿ أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا ﴾ الآية ـ ناڅاپه راشي دی ځمکې ته حکم زمونږ د شپې يا د ورځې په خرابی د دی غلو او ميوو، نو ګرځوو مونږ دغه فصل د ځمکې لکه ريبلي شوی له بيخه لوړولی ګواکې نه ؤ دغه کښت (فصل) په دغې ځمکې کښې پرون، هم داسې لکه مذکوره بيان په تفصيل سره بيانوو مونږ دلايل د قدرت خپل دپاره د قوم چه فکر کوی په مثل کښې او عبرت تری اخلی) يعنی

ناڅاپه د الله تعالیٰ په حکم د شپې يا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلاً سخته سيلي يا ږلی يا ملخ يا نور وروروسيږي، او علیٰ هذا القياس دغه آفت هغه زراعت بيخي داسې پنا کړي ګواکې له سره هلته يوه خاشه نه وه زرغونه شوې کټ مټ (هوبهو) د هم دې په شان د دنيا ژوندون هم مثال لرې. اګر که دغه ژوندون ډېر حسين او ترو تازه په نظر راشي، تر دې چه بې وقوف خلق د دې په رونق او ښائست باندې مين او مفتون شي، او اصلي حقيقت بيخي هير کړي. ليکن د هغه د زرغونتيا، ښائست، زينت د څو ورځو له مخې دې چه ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسيا منسيا کيږي حضرت شاه صاحب دغه مثال په نهايت لطيف طرز خاص په انساني حيات منطبق کړی دی. يعني د اوبو په شان روح له آسمانه (د علوی عالمه) راځي. او په خاورين کالبوت کښې ننوځي او هلته قوت مومي او د دغو دواړو ګدون څخه آدمي په وجود راځي. بيا په انساني او حيواني دواړو کارونو کښې مشغوليږي. کله چه پر هر هنر او کار کښې پوره شو، او د دې د متعلقينو اطمينان او اعتماد پرې پيدا شو ناڅاپه مرګی ورسيږي، چه هغه دغه ګردی(تولی) روغي جوړې کړې لوبې پای (انجام) ته رسوي. او ورانوي ئې بيا داسې بې نامه او بې نښانه کيږي ګواکې په ځمکه کښې له سره ژوندون او ودان شوی نه ؤ.

فائده: «ليلاً او نهاراً»- په شپه او ورځ کښې» ئې ښائې د دې لامله(له وجې) فرمايلي وي چه شپه د غفلت وقت وي او په ورځې کښې خلق عموماً ويښ وي مطلب ئې دا دی کله چه د الله تعالیٰ حکم راورسيږي بيا که څوک ويښ وي که اوده. غافل وي که هوښيار هيڅ يو سړی په هيڅ يوه حالت کښې د هغه مخه نشي نيولی.

وَاللَّهُ يَدْعُوٓا إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهْدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

او الله بولي (بندګان خپل) کور د سلامتيا ته (چه جنت دی)، او لاره ښيي هغه چاته چه اراده وفرمائي(د هدايت د ده) لاري سمې ته (چه اسلام دی).

تفسير: يعني د دنيا پر زائل او فاني ژوندون مه نازيږئ، او مه پرې تير وځئ! او د دارالسلام يعني د جنت په لوری راشئ! پاک الله تاسې د سلامتي کور ته بولي او تر هغه ځايه پورې ئې د رسيدلو ليار هم درښوولې ده همغه کور دی چه اوسيدونکي ئې له هر راز(قسم) رنځ، غم، پريشاني، تکليف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحيح او سالم پاتي کيږي، او پرښتې پرې سلام آچوي او پخپله د رب العزت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تحفې وررسيږي.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

(شته) دپاره د هغو کسانو چه نیکي ئې کړې (ایمان ئې راوړی) نیکه (جزا جنت) او زیادت (له اجره هم شته)، او نه به پټوی مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوائی)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دی، هم دوی په دغه جنت کښې تل اوسیدونکی دی.

تفسیر: یعنی ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسیږی او له هغه څخه زیات هم ور په برخه کیږی یعنی د الله تعالیٰ رضاء او د ده لقاء (دیدار، رزقنا الله تعالیٰ) د «زیادت» تفسیر په لقاء الله سره په څو صحیحه ؤ احادیثو کښې وارد شوی دی. او له ډیرو صحابه ؤ او تابعینو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین څخه منقول دی حضرت صهیب رضی الله عنه وائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست، او وی فرمایل: کله چه ګرد(تول) جنتیان په جنت او تول دوزخیان په دوزخ کښې داخل شی، نو یو غږ کوونکی به غږ وکړی: «ای جنتیانو ستاسی دپاره د الله تعالیٰ یوه وعده باقی ده چه هغه اوس پوره کېدونکی ده.» جنتیان به وائی چه «هغه څه شی دی؟ آیا پاک الله په خپل فضل سره زمونږ د حسناتو پنګه نه ده درنه کړې؟ آیا زمونږ مخونه ئې سپین او نورانی نه دی کړی؟ آیا ده مونږ له دوزخه نه یو ژغورلی(بچ کړی)؟ او جنت غوندی یو لوی مقام ته ئې نه یو داخل کړی»؟ (بلکه دغه ګرد(تول) شیان شوی دی. او هیڅ یو ئې نه دی باقی) دلته د دوی له منځه به پرده لرې کړه شی او جنتیان به د الله تعالیٰ په لوری نظر وکړی نو قسم په الله دی چه د الله تعالیٰ له هر قسم ورکړیو شویو نعمتونو څخه جنتیانو ته د الله تعالیٰ د لقاء دولت به زیات محبوب او مطلوب وی. او د دی په اندازه به بل هیڅ شی د دوی په سترګو کښې ښه نه ورځی او د دوی سترګی به نه یخوی او نه ئې زړوی پاک الله مو دی خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزی کړی او سترګی مو دی روښی او زړونه مو دی پرې خوښ کړی آمین ثم آمین.

﴿ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ ﴾ الآیة ـ او نه به پټوی مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت رسوائی، دغه محسنان صاحبان د جنت دی هم دوی په دغه جنت کښې تل اوسیدونکی دی) یعنی د عرصات په محشر کښې همغسې چه د فجارو کفارو پر مخونو سخت د ذلت، ظلمت، خواری او رسوائی نښې او آثار به ښکاری، بالمقابل د هغه به د جنتیانو ځیری ډیری نورانی، ښایسته او رونقداری وی. او بیخی د ملاحت او صباحت څخه به ډکی وی.

وَالَّذِيْنَ كَسَبُوا السَّيِّاٰتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ؕ مَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ ۚ كَاَنَّمَآ اُغْشِيَتْ وُجُوْهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷﴾

او هغه کسان چه کسب ئی کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدی (د دوی) په قدر د بدی ده (نه تری زیاته) او پټوی به دوی لره ذلت (رسوائی)، نه به وی دوی ته له (عذابه د) الله هیڅ ساتونکی ګواکی پټ کړی شوی دی مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپی سره حال دا چه تک تور به وی، دغه (مسيئان) صاحبان د اور (د دوزخ) دی، هم دوی به دغه دوزخ کښی تل اوسیدونکی دی.

تفسیر: یعنی له بدی څخه به ئی سزا زیاته نه وی. لږه سزا به ورکوله کیږی. یا به ئی ځینی خطاوی ښښلی کیږی، الله تعالیٰ بیخی مختار او اختیارمن دی.
(﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ او پټوی به دوی لره ذلت او رسوائی) یعنی د دوی څیری به دومره توره تیاره وی ګواکی د توری تیاری شپی توروالی د دوی په مخونو باندی لګیدلی دی. پاک الله مو دی له دغه مخ توروالی او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتی!

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُمْ مَّا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُوْنَ ﴿۲۸﴾

او (یاد کړه ای محمده!) هغه ورځ چه راجمع به کړو دا خلق ټول بیا به ووایو هغو کسانو ته چه شرک ئی راوړی دی (ټینګ ودریږئ) په ځایونو خپلو کښی تاسی او (هم) شریکان ستاسی، نو بیلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کښی او وبه وائی شریکان د دوی (دوی ته) چه نه وئ تاسی چه خاص مونږ لره به مو عبادت کاوه (په امر زمونږ سره بلکه تابع وئ تاسی د خپلی هوا).

تفسیر: یعنی هغو کسانو چه پخپل خیال کښی د الله تعالیٰ لپاره شریکان درولی وو یا ځینو ته

ئی د الله ځامن او لونی ویل مثلاً مسیح علیه السلام چه د نصاریٰ ؤ په نزد «ابن الله» بلکه «عین الله» ؤ، یا «ملائکة الله» یا «احبار» یا «رهبان» چه دوی ته هم له یوه حیثیته د خدائی منصب ورکړی شوی ؤ. یا اصنام او اوثان چه د مکی مشرکانو پر دوی هم د خدای اختیارات تر یوی اندازی پوری تقسیم کړی وو. نو دغو ګردو(تولو) ته به پخپلو ځایونو کښی حسب المراتب د دریدلو حکم وشی.

فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿٢٩﴾

نو کافی (بس) دی الله شاهد په منځ زمونږ او په منځ ستاسی کښی بیشکه شان دا دی چه وو مونږ له عبادت ستاسی خامخا بی خبران.

تفسیر: یعنی په دی وقت کښی به عجیبه پریشانی (نول) او نفسی نفسی (ځان ځانی) وی، د عابدینو او معبودینو په منځ کښی په بیلتون لویږی، او د اوهامو او خیالاتو هغه مزی چه پخپل خیال سره ئی سم په دنیا کښی تړلی وو، هغه ګرد(تول) به شلیږی. په دغه هولناک وقت کښی کله چه مشرکینو د خپلو دغو فرضی خدایانو ځنی ډیر زیات توقعات (هیلی) درلودلی(لرلی)، هغوی به په ښکاره ډول(طریقه) سره جواب ورکوی، چه تاسی له مونږ سره څه تعلق لرئ. تاسی دروغ وایئ چه مونږ د دوی عبادت کاوه تاسی سم له خپلی عقیدی سره د هغو شیانو عبادت چه کاوه او د هغو دپاره مو د الوهیت هغه صفات تجویزول چه په دوی کښی له سره موجود نه ؤ. نو په حقیقت کښی هغه بندګی د «مسیح» یا د ملائکو» عبادت نه ګڼله شی، او نه دغه عبادت په واقع سره د بی روحو بتانو دی، بلکه تاسو د خپل خیال او وهم یا د لعین شیطان عبادت کاوه او هغه به مو پرښتی یا کوم نبی یا کوم ولی یا کومی خیری یا نورو ته منسوبوه، پاک الله شاهد دی چه زمونږ په خوښه یا رضاء او اذن تاسی دغه حرکت نه دی کړی. مونږ نه وو خبر چه تاسی د خپل انتهائی حماقت او سفاهت او ناپوهی لامله(له وجی) مونږ د الله تعالیٰ په مقابل کښی معبودان دروئ.

تنبیه: دغه ویناوی که د حضرت مسیح علیه السلام او نورو ذوی‌العقولو مخلوقاتو له لوری وګڼل شی نو هیڅ یو اشکال پکښی نشته. او که د «اصنامو» او بتانو له خوا وی، نو هیڅ بعید نه دی چه الله تعالیٰ د مشرکینو د منتها مایوسی او حسرتناکی، درماندګی او رسوائی او د خپل عظمت او قدرت د اظهار لپاره دغه تیږی(ګټی) او بتان او نور په خبرو راولی. ﴿ قَالُوْٓا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ (٢٤ جزء د حٰم السجده ٢١ آیة (٣) رکوع).

هُنَالِكَ تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّآ اَسْلَفَتْ وَرُدُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ

مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝٣٠

په دغه ځای کښې به ښکاره وموسی (او وشکی) هر يو نفس جزا د هغه عمل چه پخوا ئې ليږلی دی او بيرته به بوتله شی دوی الله ته چه مولیٰ د دوی د حق (او واقعی واکدار د دوی دی) او ورک به شی له دوی نه هغه دروغ چه ؤ دوی چه جوړول به ئې (له شفاعت د بتانو)

تفسير: يعنی گرد(تول) دروغ او بې‌اصله توهمات به بيخی له منځه ورک شی. او هر څوک به په رأی‌العين گوری چه پرته(علاوه) له هغه حقيقی مالک څخه د بل په لوری د رجوع کولو ځای نشته، او د هر يوه سری به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندی علم ورسيږی، چه هغه څومره وزن او اندازه لری.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ ۚ فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ ۚ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ۝٣١

ووايه (ای محمده ! دوی ته) څوک رزق روزی درکوی تاسی ته له جانبه د آسمانه (په باران) او له ځمکی (په نباتاتو) بلکه آيا څوک دی چه مالک دی د (پيدا کولو د) غوږونو او د سترگو او څوک دی چه راوباسی ژوندی (لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت) له مړی (لکه هگی، کافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسی مړی (لکه نطفه) له ژوندی (لکه حيوان)؟ او څوک دی هغه چه تدبير کوی (د هر کار په منځ د خلقو کښی)؟، نو ژر به ووائی دوی (چه هغه) الله دی، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) نو آيا نه ويريږئ تاسی (له عذابه د الله).

تفسير: د آسمان له لوری باران، او د لمر حرارت او رڼا(رنړا) او نور رارسيږی، او د ځمکی مواد له هغو سره گډيږی، او په دغو وسائلو سره د انسان روزی او رزق ورمهيا کيږی. (بلکه آيا څوک دی چه مالک دی د پيدا کولو د غوږونو او د سترگو؟) يعنی په داسی عجيبه او غريبه محيرالعقوله طريقه سره کوم ذات ستاسی غوږونه او سترگی پيدا کری دی، بيا ئې د دوی د

حفاظت سامان پیدا کړی دی. هغه کوم ذات دی چه د دغو ګردو(تولو) انسانی قواؤ حقیقی مالک دی؟ هر کله چه اراده وفرمائی ورعطا کوی ئی. او هر کله چه اراده وفرمائی بیرته ئی اخلی.
(او څوک دی چه راوباسی ژوندی لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت (فصل) له مړی لکه هګی، کافر، جاهل، دانه، او راوباسی مړی لکه نطفه له ژوندی لکه حیوان؟ یعنی) مثلاً له نطفی یا بیضی ځنی حیوان بیا له حیوان ځنی د نطفی او بیضی پیدا کول. یا په روحانی او معنوی دول(طریقه) سره د هغه سړی یا قوم ځنی چه مړه شوی وی د ژوندی زړونو افراد پیدا کوی. او د ژوندیو اقوامو پر اخلاقو د دوی د بدبختی لامله(له وجی) موت طاری کوی. (او څوک دی چه تدبیر کوی د هر کار په منځ د خلقو کښی) یعنی د دنیا د ګردو(تولو) کارونو تدبیر او انتظام څوک کوی؟ (په جواب کښی دوی پخپله وائی چه الله دی).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ﴿۳۲﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو سره) الله رب ستاسی دی حق، نو څه شی دی وروسته له حقه (هیڅ نشته) مګر ګمراهی نو کوم خوا ته ګرځولی شئ تاسی (له حقه سره د قیام د برهان په حقانیت د اسلام)

تفسیر: مشرکینو به هم اعتراف کاوه چه دغه کلیه امور او عظیم الشان کار ماسواء د الله تعالیٰ څخه بل هیڅوک ئی نشی کولی. نو ځکه ئی وفرمایل کله چه اصلی خالق او مالک او د تمام عالم مدبر تاسی هم دغه پاک الله ګنئ، بیا نو ولی نه ویریږئ چه ماسواء د دغه الله څخه نور خپل معبود ګرځوئ؟ ښائی چه معبود داسی یو لوی ذات وی، چه خالق‌الکل مالک‌الملک رب مطلق او علی‌الاطلاق متصرف وی. وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چیری ژر تر ژره پر خپلو پوندو بیرته ګرځئ؟ کله چه په رښتیا سره همغه ذات واحد احد الله دی، نو وروسته له رښتیا څخه پرته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتی؟ د رښتیا پریښودل او دروغو پسی سرګردانه ګرځیدل د پوهانو او عاقلانو کار له سره نشی کیدی.

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ فَسَقُوْٓا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۳۳﴾

هم داسی (لکه چه ربوبیت لایق دی الله ته) لایق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چه کافران شوی دی (او ډوب دی په کفر کښی) په سبب د دی چه بیشکه دوی ایمان نه راوړی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ په ازل کښې د دغو متمردینو او سرکښانو په قسمت کښې ایمان نه دی لیکلی، چه د دوی د ایمان د نه لیکلو سبب د الله تعالیٰ په علم کښې د هغو سرکښي او نافرماني ده. په دی شان د الله تعالیٰ ښکلی خبره پر دوی د فسق او نافرمانی لامله(له وجی) منطبقه شوه.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ؕ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳۴﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا شته له دی شریکانو (بتانو) ستاسی هغه څوک چه پیدا کړی دی خلق په اول کښې بیا ژوندی کړی دوی (پس له مرګه) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه الله اول پیدا کوی خلق بیا ژوندی کوی ئی (بعدالموت) نو کوم لوری ته اړول کیږئ تاسی (له سمی لاری، چپی ته؟).

تفسیر: تر دی ځایه پوری د «مبدأ» ثبوت ؤ اوس د «معاد» ذکر دی یعنی کله مو چه اعتراف وکړ چه د ځمکی او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حیات او د ګردو(تولو) پیدا کوونکی او اداره کوونکی هم دغه پاک الله دی، نو ظاهر دی چه د مخلوقاتو بیا پیدا کول او وروسته له مرګه بیا ژوندی کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کیدی شی بیا د انبیاؤ علیهم السلام په ژبو کله چه دوی په خپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوی د هغه په تسلیم کښې څه عذر شته؟ نو وروسته د «مبدأ» د اقرار څخه د «معاد» له لوری کومی خوا ته تاسی درومئ؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ؕ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ؕ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۫ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿۳۵﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه آیا شته له دی شریکانو (بتانو) ستاسی هغه څوک چه لاره وښیي حق ته؟، (بیا هم) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه الله لاره ښیي حق ته، آیا نو هغه څوک چه لاره ښیی حق ته ډیر لایق دی د دی

چه متابعت ئی وکړی شي؟ او که هغه چه (په خپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چه ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسی لره، څرنګه حکم کوئ (مخالف له مقتضا د عقل).

تفسير: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کښې د هدايت د واسطو او وسائلو ذکر کوی. يعنی همغسی چه ړومبنی پيدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه يو الله تعالیٰ دی او بل څوک نه دی. نو هم دغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحيح او رښتيا لار ښوونکی دی نه بل څوک او په مخلوقاتو کښې لوی دی که ووړکی. ګرد(تول) د ده لارښوونی ته محتاج دی. د ده پر هدايت او لار ښوونه باندی ښائی چه ګرد(تول) لاړ شي. مسکين بت په څه حساب کښې دی چه چاته لار ښوونه وکړی. يا دی پخپله بی د بل چا له هدايته او مرستی(مدد) او لاس نيولو يو پل هم واخيستی شي. نو ځکه د ده لار ښوونه د بندګانو په حق کښې د قبول قابله او وړ نه ده چه ګوندی الله تعالیٰ بی واسطی د هغو لار ښوونه کړی وی. بيا دا څومره بی‌انصافی ده چه انسان هغه مطلق هادی پريږدی او د دغو باطلو او کمزورو معاونينو او لار ښوونکو پسی لوېږی او د هم دوی اسره او هيله(اميد) ونيسی يا مثلاً د احبارو او رهبانو او برهمنانو او پادريانو او نورو په خولو او ښوونو د ړندو په شان تګ کوی او در ګرده په همغه لاره په مندو روان وی (دغه څلورم «يهدی» په اصل کښې «يهتدی» ؤ. بيا «ت» په «د» بدله شوه او «د» په بل «د» کښې مدغم شو او «هـ» مکسوره شوه چه التقاء د ساکنين رانشی).

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او نه کوی متابعت اکثر د دوی مګر د (فاسد اتکل) ګمان، بيشکه ګمان (اتکل) نه بی پروا کوی (هيڅوک) له حقه د هيڅ څيز، بيشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چه کوی (ئی) دوی (نو جزا به ورکړی).

تفسير: کله چه معلوم شو چه «مبدی» او «معيد» او «هادی» همغه الله تعالیٰ دی، نو د هغه په خلاف د شرک د لاری غوره کوونکو ته فکر کول په کار دی چه د دوی په لاس کښې کوم دليل او برهان شته؟ چه د هغه په بناء د «توحيد» قويم او قديم مسلک پريږدی او د ګمراهی او ضلالت په کوهی کښې ځانونه اچوی، رښتيا خبره خو دا ده چه د دوی سره پرته(علاوه) له ظنونو او اوهامو او چټی(بيکاره) او مهملو خبرو څخه بل هيڅ دليل او برهان نشته، نو د اتکل غشی د حق او صداقت په بحث کښې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۷﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسی فصاحته، بلاغته او اعجازه) چه په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چه تیر شوی دی په مخکښی د ده او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چه لیکلی شوی دی (پر تاسو) نشته هیڅ شک په ده کښی (چه راغلی دی) له لوری د رب د عالمیانو

تفسیر: په پخوانیو آیتونو کښی ئی فرمایلی ؤ چه مشرکین محض د ظن او تخمین پیروی کوی حال دا دی چه د پیروی قابل هغه خبره ده چه صحیح لار راښیی. په هم دی مناسبت ئی دلته د لوی قرآن ذکر شروع کړ چه نن په دنیا کښی همغه یو داسی کتاب دی چه صحیح لار ښوونکی او د ظنونو او اوهامو په مقابل کښی د رښتیا حقایقو وړاندی کوونکی دی. هو! زمونږ د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیرالعقول فصاعت او بلاغت او جزالت باندی له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندیږی چه دغه پاک قرآن بیشکه هم داسی یو کتاب دی چه د پاک قدوس الله له لوری رانازل شوی دی، او د ماسواء الله څخه بل هیڅوک داسی یو معظم کتاب نشی راوړاندی کولی. پوره قرآن دی خو پخپل ځای کښی پاتی وی د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم تول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوانان دی لکه چه وروسته راځی (او نه دی دا قرآن چه لولی ئی محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسی داسی چه جوړ کړی شي د ځانه بلکه هیڅوک ئی نشی ویلی د ځانه غیر له الله تعالیٰ نه یعنی داسی نه ښائی چه دا کلام وی د بشر ولیکن رالیږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چه تیر شوی دی په مخکښی د ده او په صدق ئی هر څوک قایل دی چه تورات او انجیل او زبور دی او له دغو سره سم او مطابق دی د دین په اصولو کښی ډیر تعجب دی چه هغه حق شو او دغه نشو بلکه د لوی قرآن کلام الٰهيتوب له دی نه ظاهر دی چه د ګردو(تولو) پخوانیو آسمانی کتابونو مصدق او د هغو د اصلی مضامینو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانیه ډول(طریقه) سره کوی.

(او مفصل بیانوونکی دی د هر هغه څیز چه لیکل شوی دی په تاسی له اوامرو او نواهیو څخه نشته هیڅ شک په دی کښی چه راغلی دی له جانبه د پروردګار د عالمیانو خو کفار نه منی دا خبره) یعنی د الله تعالیٰ احکام او د ده هغه حقایق او معارف (چه په پخوانیو کتابونو کښی په نهایت اجمالی ډول(طریقه) سره مذکور شوی ؤ) په پوره تفصیل سره ئی بیانوی رښتیا خبره خو

دغه ده چه په دغه کتاب کښې هیڅ یوه عاقل او پوه ته د شک او شبهې هیڅ ځای او ګنجایش نه دی پاتی او دغسی جامع، بلیغ او ډک له حکمته او بلاغته او مشعشع او د صداقت او حقانیت له رڼا(رنړا) څخه ډک یواځې هم دغه د رب العالمین کلام کیدی شی او بس.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آیا وائی دوی چه (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه، (قرآن)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چه نو راوړی یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کښې) او راوبولئ تاسی هغه څوک چه ستاسی له لاسه کیږی (دی معارضی ته دپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یئ تاسی صادقان (رښتینی په دغه دعوی د افتراء کښې).

تفسیر: یعنی که ما دغه قرآن جوړ کړی وی. نو تاسی هم چه ما غوندی بشر یئ ګرد(ټول) سره راټول شئ او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ! که د تمام جهان لیکونکی او لوستونکی او امیان سره راغونډ شی، او یو ووړوکی سورت لکه قرآن غوندی راوړاندی کړی، نو ویوهیږئ چه قرآن عظیم الشان هم د کوم یوه بشر کلام دی. چه د هغه مثال نور خلق جوړولی شی. مګر دغه خبره محاله ده چه تر ابدالاباد پوری کوم مخلوق داسی حوصله وکړی شی.
قرآن کریم خو هغه کتاب دی چه پکښې تهذیب، اخلاق، تمدن، معاشرت، حکومت، سیاست، معرفت، روحانیت، تزکیة النفوس، تنویرالقلوب، الغرض د وصول الی الله لاری او د خلق الله د تنظیم او رفاهیت د چارو هغه ګرد(ټول) قوانین او اصول شته چه په هغو د عالم د تخلیق غرض تکمیل او پوره کیږی او د هغه په ترتیب او تدوین کښې د یوه امی قوم د یوه امی فرد څخنی هیڅکله داسی امید نشی کیدی بیا د دغه ګردو(ټولو) علومو او هدایاتو تکفل سره، د دی کتاب غلغله آچوونکی فصاحت او بلاغت، جامع او مؤثر (زړه ووړونکی) طرز بیان د سیند په شان تموج، سهل الممتنع سلاست او روانی، او د اسالیب الکلام تفنن او د هغه لذت او حلاوت او شهنشاهی توب شان او شوکت، دا ګرد(ټول) داسی شیان دی چه هغو په ډیر زور او شور او لوړ غږ سره ګرد(ټول) جهان ته د مقابلی اعلان ورکړ له هغه وقته راهیسی چه د لوی قرآن جهان ښائسته کوونکی جمال د غیب له مخی نقاب لری کړ او د آدم اولاد ئی له خپله ځانه سره آشنا کړ د هغه پرله پسی همغه دعوی ده چه زه د الله قدوس کلام یم او همغسی چه د الله تعالیٰ د ځمکی په شان بله ځمکه او د الله تعالیٰ د لمر په شان بل لمر او د الله تعالیٰ د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه ګرد(ټول) جهان عاجز او حیران دی همغسی د الله تعالیٰ د قرآن په

شان د بل بيان د اتيان څخه هم تول جهان عاجز او حيران دى. د دغه قرآن كريم د امحاء لپاره به خلق سازشونه كوى، او مكرونه او پلمى (تدبيرونه) به جوړوى او د مقابلى او مناقشى په جوش كښى به خپل ځانونه په مرګ كښى غورځوى، او د خپلى مرستى(مدد) لپاره د دنيا ډير لوى قوتونو ته بلنه او دعوت وركوى، مګر هيڅ يوه حيله (مكر) ، هيڅ يو تدبير او هيڅ يو فريب او چل به د پاک قرآن په مقابل كښى نه چليږى. او خوشى به دوى ځانونه او نور په مصائبو كښى آچوى. او متاعب پر ځانونو اخلى مګر پرته(علاوه) له مصاعبه او متاعبه او دواهى او سرګردانى، بل هيڅ شى به د دوى په برخه نه كيږى او د قرآن كريم د يوه وړوكى سورت راوړل به هم هغو ته ممكن نه وى: ﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (١٥ جزء د بنى اسرآئيل (٨٨) آيت (١٠) ركوع) پر دغى مسئلى مو په هغى رسالى كښى چه په (اعجازالقرآن) سره موسومه ده په زړه پورى خبرى كړى دى شائقين دى هغه ووائى. (بيا دوى يو سورت هم را نه وړ نو الله فرمائى)

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلكه نسبت د دروغو ئى وكړ په هغه قرآن چه پوره نه ؤ رسيدلى دوى په علم د هغه او نه ؤ راغلى دوى ته معنى او حقيقت د دى قرآن، هم داسى (لكه هم دغو مكذبانو) تكذيب كړى وو (د خپلو انبياؤ) هغو كسانو چه وو پخوا له دوى نه نو وګوره ته چه څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تكذيب كوونكو د انبياؤ)

تفسير: يعنى پاک قرآن ته «مفترى» ويل د پوه او عقل كار نه، بلكه محض د ناپوهى، جهل، سفاهت او قلت تدبر له جهته دى، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه وركوى چه په سره سينه او قرار زړه د قرآن پر حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وكړى! د بدفهمى يا د فكريه ؤ قواؤ د ښه نه استعمالولو لامله(له وجى) كله چه د پاک قرآن پر دلائلو او عجائبو په پوره ډول(طريقه) سره نشئ پوهيدى نو د هغه پر دروغجن كولو باندى لاس مه پورى كوئ! (او حال دا چه لا نه ؤ راغلى دوى ته يعنى لا نه وه برسيره شوى معنى او حقيقت د دى قرآن) ځينو مفسرينو د «تاويل» معنى په «تفسير» سره كړى ده. يعنى د پاک قرآن مطالب د دوى په دماغو كښى په پوره ډول(طريقه) سره نه دى لويدلى. او ځينى له هغه قرآنى پخوا ويل مرادوى. يعنى د تكذيب يوه وجه د ځينو ناپوهانو او ساده كسانو په حق كښى دا هم ده چه د مستقبل په نسبت هغه

اخبار چه پاک قرآن ورکړی دی، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو څکه دوی منتظر دي چه د هغو ظهور به کله کيږي مگر لږ فکر کول په کار دي چه دغه د تکذيب سبب څرنگه کيدی شي؟ زائد له زائده دا دی که دا د توقف وجه شي نو شي دی (مگر خو د تکذيب وجه نشي کيدی).

وَ مِنۡهُمۡ مَّنۡ یُّؤۡمِنُ بِهٖ وَ مِنۡهُمۡ مَّنۡ لَّا یُؤۡمِنُ بِهٖ ؕ وَ رَبُّکَ اَعۡلَمُ بِالۡمُفۡسِدِیۡنَ ﴿۴۰﴾

او ځيني له دی (مکذبانو) هغه دي چه ايمان راوړی پر دغه (قرآن) او ځيني له دوی نه هغه دي چه ايمان نه راوړی په دغه (قرآن هيڅکله)، او رب ستا ښه عالم (دانا) دی پر (حال د) مفسدانو

تفسير: يعني وروسته له دی نه له دوی څنې ځيني کسان مسلمان کيدونکي دي له هغو څخه تاسي سترگي واړوئ! باقي هغه کسان چه پر خپلو شرارتونو قايم پاتي کيږي (بلکه په کفر به ومري) پاک الله پر هغو گردو(تولو) عالم دی. او په مناسبو موقعو کښي به هغوی ته مناسبه سزا ورکوی. (ځيني د دی آيت ترجمه داسي کوی: او ځيني له دی مکذباتو هغه څوک دی چه باور لری په دی قرآن چه له جانبه د الله تعالیٰ حق راغلی دی اما پټ په زړه کښي او اظهار ئې له ديره عناده نه کوی، او ځيني نور له دوی هغه څوک دی چه ايمان نه راوړی او باور نه لری په دی قرآن له ډير جهل او ناپوهی.)

وَ اِنۡ کَذَّبُوۡکَ فَقُلۡ لِّیۡ عَمَلِیۡ وَ لَکُمۡ عَمَلُکُمۡ ۚ اَنۡتُمۡ بَرِیۡٓـُٔوۡنَ مِمَّاۤ اَعۡمَلُ وَ اَنَا بَرِیۡٓءٌ مِّمَّا تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۴۱﴾

او که تکذيب وکړی دوی ستا نو ووايه (ای محمده دوی ته چه) ماته (جزا د) عمل ځما ده او تاسي ته (جزا د) عمل ستاسي ده، تاسي بيزاره يئ له (جزا د) هغه کار چه کوم ئې زه او زه هم بيزاره يم له (جزا د) هغه کارونو چه کوئ ئې تاسي.

تفسير: يعني که د داسي دلائلو او براهينو د آوريدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسي تکذيب

وکړی نو تاسی ووایئ چه ما خو خپل فرض اداء کړی دی مګر که تاسی سره له پوهولو هم نه پوهیږئ نو اوس زمونږ او ستاسی لیار سره بیله ده. تاسی د خپل عمل ذمه وار یئ او زه د خپل عمل هر چاته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کیږی. حضرت شاه صاحب لیکی چه: «معاذالله که زه د الله تعالیٰ حکم په غلطه درورسوم نو زه به ګنهګاریږم او که زه ئی په رښتیا سره راورونکی اوسم او تاسو ئی ونه منئ نو د هغه ګناه ستاسی په غاړه ده په هر حال په منلو کښی ستاسی هیڅ دول(طریقه) نقصان نه دی» (ځینی وائی چه دا آیت منسوخ دی په آیت د سیف سره).

وَمِنۡهُم مَّن يَسۡتَمِعُونَ إِلَيۡكَۚ أَفَأَنتَ تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ وَلَوۡ كَانُواْ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمِنۡهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيۡكَۚ أَفَأَنتَ تَهۡدِي ٱلۡعُمۡيَ وَلَوۡ كَانُواْ لَا يُبۡصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او ځینی له دی کفارو هغه کسان دی چه غوږونه نیسی تاته (تمسخراً یا ظاهراً)، آیا نو ته آوروی (مادر زاده) کانه (بلکه نشی کولی) او اګر که وی دوی چه هیڅ عقل هم نه لری (سمع او عقل ئی دواړه ورک وی). او ځینی له دوی هغه دی چه ګوری تاته (د سر په سترګو) آیا نو ته به لاره وښیی (مادر زادو) ړندو ته او اګر که وی دوی چه هیڅ بصیرت (او پوه) نه لری (یعنی نه ئی شی پوهولی).

تفسیر: ځینی خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوری او د دوی معجزات او کمالات ګوری، مګر هغه اوریدل او لیدل نافع دی چه د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وی دا ستاسی په اختیار کښی نه ده چه کڼو زړونو او کڼو غوږو ته خبره واوروی. په دی حال کښی چه دوی د زیات کانه توب لامله(له وجی) قطعاً په حق کلام باندی نشی پوهیدی یا ړندو زړونو ته د حق لیار وښوولی شی کله چه په دوی کښی د بصیرت ماده نشته. په «موضح القرآن» کښی لیکی: «یعنی غوږونه لری او په خپلو سترګو سره په دغی توقع ګوری چه تاسی زمونږ په زړونو باندی تصرف وکړئ، لکه چه پر ځینو وکړ شو خو دغه خبره د الله تعالیٰ په قدرت کښی ده ځینو مفسرینو له «لا یعقلون» څخه د مطلق عقل او له «لا یبصرون» څخه د بصیرت نفی مراد کړی ده مطلب دا دی چه داسی ړانده او کانه دی چه برسیره پر نه اوریدلو او نه لیدلو له هر راز(قسم) پوه او ادراک څخه هم محروم او بی برخی دی، نو تاسی په څه دول(طریقه) سره دوی ته خبری آورولی او وربښکاره کولی او حق پری قبلولی شئ؟.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ ٱلنَّاسَ شَيۡـٔٗا وَلَٰكِنَّ ٱلنَّاسَ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٤٤﴾

بيشکه چه الله نه کوی ظلم پر خلقو هيڅ قدر وليکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوی (چه خپل عقل او حس په ملاهيو کښې په کار آچوی).

تفسير: يعنی د هغو په زړونو کښې چه اثر نه غورځوی دا د دوی تقصير دی چه په خپلو بی‌اعتداليو او غلط کاريو سره ئې خپلې ادراکی قوی تباه کړی دی، که نه په اصل فطرت کښې هر انسان ته الله تعالیٰ د پوهيدلو او قبلولو استعداد بښلی دی.،

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا سَاعَةً مِّنَ ٱلنَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿۴۵﴾

او هغه ورځ چه (پس له مرګه الله) راجمع کړی کفار حال دا لکه چه مدار نه ؤ کړی دوی (په دنيا يا په قبر کښې) مګر په قدر د يوه ساعت له ورځې پيژنی به دوی يو تر بله پخپلو منځونو کښې (په دغې ورځې کښې)، په تحقيق زيانمن شوی دی هغه کسان چه تکذيب ئې کړی دی د ملاقات د الله او نه ؤ دوی سمه صافه لاره موندونکی.

تفسير: يعنی د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د ليدلو څخه د ګرد(تول) عمر عيش، عشرت، آرمتيا او هوسائی (خوشالی) دومره حقيره او قليله په نظر ورځی چه ګواکی په دنيا کښې ئې د يوه ګړی څخه زياته هستوګنه نه وی کړی، او افسوس به کوی چه ګرد(تول) عمر می څومره په فضول او بيکاره تير شوی دی لکه چه سرې يوه ګړی يا دوه ګړی هم داسی په چټی(بيکاره) او چپو خبرو اترو کښې تيروی. او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د ليدلو څخه داسی خيال کوی چه ګواکی په دنيا کښې دومره زيات نه دی پاتی شوی او دغه ويروونکی وقت يو ناڅاپه رارسيدلی دی هلته تش يو ساعت يا دوه ساعته پاتی شوی يم، او دغه دی چه سم د لاسه دلته رسيدلی، او په دغو ربړو (تکليفونو) کښې اخته شوی يم کاشکی د هغه ځای د قيام مدت می لږ څه ډير وی. او دغې بدی ورځې ته دغسی ژر نه وی رسيدلی. ځينی مفسرين وائی چه د برزخ (قبر) هستيدلو مدت به ورته لکه يوه ګړی ښکاری والله اعلم.
(په دی حال کښې چه پيژنی به دوی يو تر بله سره پخپلو منځونو کښې اما دا معرفت به په وقت د خروج کښې وی له قبورو، او بيا چه له هوله د قيامته سختی پری ډيره شی نو دا تعارف به سره ورک شی، او يو له بله سره به) هيڅ مدد ونه کړی شی. او نفسی نفسی غږونه به پورته

کیږي. ورور به ورور او پلار به د ځوی په کار نه ورځي: ﴿ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴾ (١٨ جزء د المؤمنون (١٠١) آيت (٦) رکوع) ﴿ يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴾ (٣٠ جزء د عبس د سورت ٣٤ آيت)(په تحقيق زيانکاران دي هغه کسان چه نه مني ملاقات د الله تعالىٰ يعني منکران دي د حشر له حسابه او نه دي دوی لاره موندونکي) پاتي شول هغه کسان چه د لقاء الله تصديق ئې کړی. او په سمې لارې تللي دي، نو دوی بيخي په فائدو کښې ګټور دي.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ ٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او که وښيو خامخا تاته ځيني له هغه عذاب چه وعده ئې کوو له دوی سره (نو هغه خو به وګورې په حيات خپل کښې) او که وفات کړو تا (پخوا له تعذيب د دوی نه) نو خاص مونږ ته بيا راتله د دوی دي بيا نو الله شاهد دي په هغو کارونو چه کوی ئې دوی (نو د دوی تعذيب به تاته دروښيو په آخرت کښې)

تفسير: يعني هغه وعدې چه مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي اګر که د هغو ځيني وعدې تر يوه حده پورې ستاسې په موجوديت پوره درښوولي شوی دي، لکه د «بدر» او نورو مظفريت يا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کښې د هغو ظهور رانشي په هر صورت دغه يقيني دي چه هغه ګرد(تول) پوره کيدونکي وي. که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنيا کښې سزا ورنه کړه شي نو په آخرت کښې به وررسيږي، زمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی او نه تښتيدلی شي او د ګردو(تولو) بيرته راتلل زمونږ په لوري دي او د تولو مخلوقاتو ګرد(تول) اعمال زمونږ په مخ کښې پراته دي، حضرت شاه صاحب ليکي: «د اسلام غلبه تر يوې اندازې پورې د رسول الله په حضور کښې په ظهور ورسيده او نورې د دوی د وفات څخه وروسته د دوی د خلفاؤ په لاسونو کښې وشوی ګواکي په «نتوفينک» کښې هم دغه لوري ته اشاره ده. والله اعلم

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت يو رسول دی نو کله چه را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه) نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کښې په انصاف سره (چه رسول او مؤمنانو نجات مونده او مکذبين هلاکيدل) حال دا چه دوی به مظلومان نه ؤ (په دغه تعذيب کښې).

تفسير: پخوا له دی نه د دی امت او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ذکر وو اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه راښيی چه هر جماعت او هری فرقی ته د الله تعالیٰ پيغام رسوونکی رسول (استاځی) ورليږلی شوی دی تر څو د الله تعالیٰ حجت تمام شي. د حجت د اتمامه څخه پخوا هيڅوا ته عذاب نه ورکاوه کيږی خلق عمل لا له پخوا څخه کوی مگر په دنيا کښې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسيدلو او د حجت له اتمامه ورکوله شي. د الله تعالیٰ له لوری ظلم، تيری او بی‌انصافی نه ده چه بی د پخوا خبرولو او الزام آړولو او د جرم د اثباته، مجرمانو ته د دوی فيصله واوروی په قيامت کښې سم د عدل او انصاف له قواعدو سره د دوی دعوی وړاندی کيږی، او د دوی د هر هر فرد بيل بيل جرمونه توضيح کيږی او شاهدان تيريږی، او له هر قوم سره به د دوی رسولان وړاندی کيږی، او د دوی د بياناتو د آوريدلو څخه وروسته به په ډير ښه انصاف سره فيصله صادريږی: ﴿ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَٰبُ وَجِاىٓءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ (۲٤) جزء الزمر (٦٩) آيت (۷) رکوع) مجاهد او نورو دغه آيت د قيامت پر احوالو حمل کړی دی.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ

او وائی دوی (په مسخرو يا په استبعاد) کله به وی دغه وعده که يئ تاسی (ای رسوله ای مؤمنانو) صادقان (په دغه وعده کښې نو رائی‌ولئ)

تفسير: يعنی د عذاب د راتللو څخه کوم ويرول چه کيږی دغه بيخی دروغ او بی اصله دی که واقعی ته رښتينی ئی نو ولی هغه عذاب نه راولی؟ آخر دغه وعده به کله پوره کيږی؟

قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

ووايه (ای محمده !) نه يم مالک دپاره د ځان خپل (د دفع کولو) د ضرر او

نه (د رسولو) د نفعې مګر د هغې (نفعې او ضرر) چه اراده وفرمائی الله، لپاره د هر امت یوه نیته ده (د هلاک)، کله چه راشی هغه اجل (نیته د مرګ) د دوی نو نه به وروستی کیږی دوی (د دغې نیتې خپلې) یو ساعت (یوه ګړی) او نه ړومبی کیږی دوی (پرې)

تفسیر: یعنی د عذابونو او نورو درلیږل د الله تعالیٰ کار دی، او هغه ځما په قبضه او اختیار کښې نه دی. زه خو د خپلې نفعې او نقصان یواځې دومره مالک یم چه هومره د الله تعالیٰ اراده او رضاء وی نو بیا پر نورو د نیکی یا د بدی د وارد کولو مستقل اختیار ماته له کومه شو؟ د هر قوم لپاره یو مدت او میعاد د الله تعالیٰ په علم کښې مقرر دی، کله چه هغه میعاد پوره شی، نو هغه وقت به ورسیږی د بنو د یوه رپ په اندازه تخلف پکښې نه کیږی، الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسی ته هیڅ یوه فائده په لاس نه درځی هغه وقت چه د الله تعالیٰ په علم کښې غوته او ټاکلی(مقرر) او معین شوی دی، هغه یوه دقیقه نه وړاندی او نه وروسته کیږی او پوره په همغه وقت کښې رسیدونکی او ورځکیدونکی دی. د «زمخشری» په نزد ﴿ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴾ او ﴿ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾ له دی نه کنایه ده چه د عذاب پخپل معین وقت کښې راتلل مقرر او معین او غوته شوی دی په کنایه کښې د تقدم او تاخر حقیقت ته نفیاً یا اثباتاً څه اعتبار او تعرض نه وی. فتنبه له

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُهُۥ بَيَٰتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته چه) آیا وینئ تاسی (یعنی خبر راکړئ ماته) که راشی تاسو ته عذاب د الله د شپې یا د ورځې نو څه به وی هغه (عذاب) چه په جلتی سره غوښت له هغه نه مجرمانو (کافرانو) (یا) نو څه به وکړی پخوا له هغه څخه مجرمان (ګنهګاران). (یا) نو څه دی هغه (عذاب) چه تلوار کوی په راتلو د هغه مجرمان (کافران).

تفسیر: یعنی که د شپې اوده وی، یا د ورځې کله چه په دنیوی کارونو کښې لګیا وی، که یو ناڅاپه د الله تعالیٰ عذاب ئې ونیسی نو که مجرم په دغه صورت کښې جلتی هم وکړی نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وکړی شی؟ کله چه خپل ځان نشی ژغورلی (بچ کولی) نو بیا د وقت د پوښتنی کولو څخه څه فائده وررسیږی؟ شیخ الهند رحمة الله علیه د ﴿ مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾ ترجمه د حضرت شاه صاحب د مذاق سره موافقه کړی ده. لیکن نورو مفسرانو

د هغه مطلب داسي ليکلي دی چه «د الله تعالیٰ د عذاب په راتللو کښی کومه د خوښی داسی خبره او د خوند واقعه ده؟ چه د هغی په وسیله مجرمین د هغی مطالبه په جلتی او تلوار سره وکړی، بیا دا څه د تعجب ځای دی چه مجرمین د داسی خوفناک شی په مطالبه کښی څرنګه تلوار او جلتی کوی، حال دا چه د یوه مجرم لپاره خو وړ (مستحق) او لایق دا ؤ چه هغه د راتلونکی سزا له تصوره لړزیدی او د ویری لامله(له وجی) مړ کیدی (البحر المحيط).

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنتُم بِهِۦٓۚ ءَآلْـَٔـٰنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِۦ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

آيا کله چه واقع شی (دغه عذاب) نو ایمان به راوړئ تاسی په هغه، (الله فرمائی) آیا اوس (ایمان راوړئ چه عذاب نازل شو) حال دا چه په تحقیق وئ تاسی چه په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتی کوله

تفسير: یعنی د عذاب دغه ژر غوښتنه د دی لپاره کوی چه هغوی د عذاب په نزول نه دی متیقن که دوی په دغه وقت کښی متیقن کیدل نو فائده ئی ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به ئی کوښښ کاوه. که د عذاب د راتګ څخه وروسته ئی یقین راشی نو څه فائده به ور ورسیږی په دغه وقت کښی به د الله تعالیٰ له لوری ویل کیږی چه ښه اوس خو تاسی قائلان شوئ، حال دا چه پخوا مو دغه دروغ بلل ځکه چه تقاضا کول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو کولو په نیت ؤ که نه دغه وقت د اقرار کولو څخه هیڅ یوه فائده به در ونه رسیږی.

﴿فَلَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَـٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾ (٢٤ جزء د المؤمن (٨٤-٨٥) آيت (٩) رکوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بیا به وویل شی هغو کسانو ته چه ظلم ئی کړی وی وڅکئ عذاب (دائم) د همیشګی، آیا سزا به درکولی شی تاسی ته (نشی به درکولی) مګر په سبب د هغه شرک او تکذیب چه وئ تاسی چه کول به مو (یا) نه درکولی شی جزاء مګر په سبب د هغی چه وئ تاسی چه کول به مو (چه هغه شرک او تکذیب ستاسو دی).

تفسیر: هغه کفر او شرک او تکذیب مو چه کولو، اوس د هغه خوند د تل دپاره وڅکئ! دغه به په قیامت کښې وويله شي.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

او پوښتنه کوی له تا نه چه آیا حق دی دا (قرآن یا دعوی د نبوت یا عذاب؟ که مسخری کوی؟)، ووایه (ای محمده! دوی ته) هو! قسم دی وی زما په رب خپل چه بیشکه دغه خامخا حق دی، او نه یئ تاسی عاجزوونکی (د الله چه له عذابه ئی ځان خلاص کړئ).

تفسیر: یعنی د غفلت په نشه کښې بی سده شوی په تعجب سره پوښتنه کوی چه آیا دغه خبره رښتیا ده چه مونږ وروسته له مرګه بیا ژوندی کیږو؟ او د دائمی عذاب خوند به وڅکو؟ آیا په رښتیا سره وروسته له بڅرکی بڅرکی کیدلو او له خاورو سره ګډیدلو به بیا له نوی سره ژوندی کیږو. (ای محمده!) تاسو وفرمایئ دوی ته چه دا څه د تعجب خبره ده؟ دغه پیښه خو هرومرو(خامخا) بالیقین کیدونکی ده ستاسی ګډ کیدل په خاورو کښې او بڅرکی بڅرکی کیدل الله تعالیٰ له دغه څخه نه شی عاجزولی چه د پخوا په شان بیا تاسی همغسی پیدا کړی او د شرارتونو خوند مو دروڅکوی. ممکن نه دی چه تاسی د ده د قبضی څخه بهر لاړ شئ یا چیرته په تیښته سره وتښتئ، او (معاذالله) پاک الله عاجز کړی شئ.
تنبیه: د دی آیت سره مشابه دوه نور آیتونه په پاک قرآن کښې شته یو د «سبا» په سورت کښې ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ﴾ دوهم د «تغابن» په سورت کښې ﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ دغه دواړه د قیامت او معاد په متعلق دی. په هم دغه مناسبت دغه حاضر آیت حافظ ابن کثیر رحمة الله علیه د معاد په متعلق ایښی دی.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

او که بیشکه (مملوک شی) دپاره د هر نفس چه ظلم ئی کړی وی (پخپل ځان باندی په کفر او شرک سره) هغه چه دی په ځمکه کښې نو خامخا به فدیه ورکړی دغه نفس په دغه (هر څه سره له عذابه)، او ویه مومی دوی (په زړونو خپلو کښې (په ترک د ایمان) پښیمانی کله چه ووینی دوی عذاب او

فیصله به وکړه شي په منځ د دوی (یعنی د خلائقو) کښې په انصاف او حال دا چه دوی به مظلومان نه وی.

تفسیر: یعنی که فرضاً د ځمکی د مخ ګردی(تولی) خزانی د ده په قبضه کښې وی، نو کوښښ به وکړی چه هغه تول ورکړی او د الله تعالیٰ له عذابه ځان وژغوری(بچ کړی) (کله چه دوی لره مالکیت د «مافی الارض» نشته، نو فدیه ورکول هم نشته او له عذابه هم نجات نه مومی. او ښکاره به کړی دوی پښیمانی یا پټه به ئی کړی او وبه مومی دوی په زړونو خپلو کښې پښیمانی په ترک د ایمان سره او دا ځکه چه دا لفظ د «اسروا» له اضدادو شخه دی نو ځکه اطلاق ئی پر دواړو صحیح دی یعنی او بیا مومی دوی په زړونو خپلو کښې درد او پښیمانی او) پخپلو حرکاتو به پښیمانیږی، او غواړی به چه نور خلق د دوی پر دغی پښیمانی خبر نشی مګر بالاخر بی‌اختیاره به هغه ښکاروی او په هغه وقت کښې به ووائی: ﴿ يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ ﴾ او ﴿ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا ﴾

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

واورئ خبردار شئ چه بیشکه خاص الله لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو او په ځمکه کښې دی (سره له آسمانونو او ځمکی ملکاً و خلقاً و عبیداً) واورئ خبردار شئ چه بیشکه وعده د الله حقه ده ولیکن زیات له خلقو (چه کفار دی) نه پوهیږی (پری)

تفسیر: یعنی په ګرد(تول) جهان کښې یوائځی د پاک الله حکومت دی او د عدل او انصاف اجراآت کیږی او هیڅ یو مجرم به تری ونشی تښتیدی. او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بدی ورکولو سره خپل ځان ژغورلی(بچ کولی) شی. (او نه الله تعالیٰ له چا فدیه قبلوی ځکه چه دی غنی او بی‌پروا دی له هر چا او هر څیز څخه او ښه قادر دی په ثواب او عقاب لکه چه فرمائی واورئ خبردار شئ چه بیشکه وعده د الله حقه او رښتیا ده ولیکن زیات له خلقو چه کفار دی نه پوهیږی په خیر او شر خپل) یعنی د بدو استعدادو، بدفهمی او غفلت لامله(له وجی) اکثر خلق پر دغو حقائقو نه پوهیږی نو ځکه هر څه ئی چه په ژبه راځی همغه وائی، او د چټی(بیکاره) خبرو له ویلو څخه خوله نه نیسی او هر څه ئی چه په زړه ګرځی، او له خولی ئی وځی همغه کوی او وائی ئی.

هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

هم دغه (الله) ژوندی کول او مړه کول کوی او هم ده ته بیا بیولی کیږئ (په قیامت کښې لپاره د جزا)

تفسير: کله چه ژوندی کول او مړه کول د الله تعالیٰ فعل او کار دی، نو د دوهم ځلی ژوندی کول به ورته څه اشکال وی؟

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای خلقو! په تحقیق راغلی ده تاسی ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسی او شفاء(دارو) دپاره د هغو (تولو روحانی امراضو (چه دی په سینو (د خلقو کښې د جهالت) او هدایت او رحمت دی دپاره د مؤمنینو.

تفسير: دغه ګرد(تول) د قرآن کریم صفات دی. «قرآن عظیم له اوله تر اخره پوری داسی پند دی چه خلق له مضرو او مهلکو خبرو څخنی ژغوری (بچ کوی) د زړونو د روحانی رنځوری لپاره د شفاء نسخه ده د وصول الی الله او د الله تعالیٰ د رضاء لپاره ښوونکی دی. او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کښې د الله تعالیٰ د رحمت وړ(لائق) او مستحق ګرځوی، د ځینو محققینو په نزد په دغه آیت کښې د انسانی نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده یعنی هر هغه سړی چه قرآن کریم خپل تمسک وګرځوی، په دغو ګردو(تولو) مراتبو باندی کامیاب کیدی شي:

(١) خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لوری د «موعظة» په لفظ کښې اشاره ده

(٢) خپل باطن د فاسدهؤ عقائدو او ردیهؤ ملکاتو څخه تش کول له شفاء لما فی الصدور څخه مفهومیږی.

(٣) خپل نفس په حقهؤ عقائدو او فاضلهؤ اخلاقو سره ښایسته کول چه د هغه لپاره د «هدی» لفظ زیات مناسب دی.

(٤) د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته د الله تعالیٰ د رحمت انوار پر نفس فایز کیدل چه د «رحمة» د لفظ مدلول دی. زمونږ د امام فخرالدين رازی علیه رحمة الله الباری له تقریره له دغو څلورو واړو لفظونو څخه شریعت، طریقت، حقیقت او نبوت او خلافت علی الترتیب څرګندیږی. چه دلته د هغه د تفصیل لیکلو موقع نه ده. او نه دا قسم مضامین د خالص تفسیر په مد کښې راتلی شي.

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿۵۸﴾

ووايه (اى محمده! مؤمنانو ته چه خوشحاله اوسئ) په فضل (قرآن) د الله سره او په رحمت (دين) د الله سره نو په هم دغه (فضل او رحمت) دى خوشحاله شى مؤمنان، (ځكه چه) دغه (فضل او رحمت) ډير غوره دى له هغو مالونو چه جمع كوى (ئى) دوى.

تفسير: يعنى ووايه اى محمده! مؤمنانو ته چه خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالىٰ سره چه په تاسى دى چه هغه قرآن كريم يا معرفه يا خلود دى يا لقاء او رضاء د الله تعالىٰ ده او په رحمت او مهربانى د الله تعالىٰ سره چه پر تاسى دى، او هغه رحمت محمد رسول الله يا توفيق يا عصمت يا نجات دى پس په دى راليږلى۔شوى ښائى چه خوشاله دى شى دوى ځكه چه دا مذكور ډير غوره دى له هغو فانيه ؤ اموالو څخه چه جمع كوى ئى دوى ځكه چه دنيوى مال او متاع لره هيڅ بقاء او وفا نشته). «فرح» خوښيدل هم محمود دى او هم مذموم. پر كوم نعمت له دى حيثيته خوښيدل چه د الله تعالىٰ په فضل او مرحمت سره ئى ومومى محمود دى. لكه چه دلته فرمائى ﴿ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا ﴾ او پر دنيوى حطامو او اموالو خوښيدل او پرى تفخر او ځان لويول خصوصاً دغسى خيال لرل چه ماته دغه مقام په خپل لياقت راحاصل شوى دى ډير بد او مذموم دى قارون د خپل مال او دولت په نسبت ويلى ؤ ﴿ اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِىْ ﴾ د هغه په نسبت ئى فرمايلى دى ﴿ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ وَابْتَغِ فِيْمَآ اٰتٰىكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ﴾ الآية ـ (نو بائده ده چه خوشاله دى شى مؤمنان په دى ځكه چه دغه مذكوره شيان چه قرآن عظيم الشان او اسلام او نور مقدسات دى ډير غوره او خير دى له هغو اموالو چه دوى ئى تولوى) يعنى اصلى څيز د الله تعالىٰ فضل او رحمت دى. ښائى چه تل هغه ولټوى، مال او دولت جاه او حشم او نور ګرد(تول) د هغه په مقابل كښى هيڅ دى.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ ﴿۵۹﴾

ووايه آيا وينئ تاسى (يعنى خبر راكړئ ماته د) هغه څيز چه نازل كړى دى الله تاسو ته له (انواعو د) رزق څخه نو ګرځولى دى تاسى له دغه رزق څخه (ځينى) حرام او (ځينى) حلال، ووايه (اى محمده! دوى ته) آيا الله اذن كړى دى تاسى ته (په دغه تحليل او تحريم كښى نه) بلكه په الله پورى دروغ

ترئ تاسي (له ځانه).

تفسير: يعني پاک قرآن چه د نصيحت، شفاء او هدايت او رحمت په صورت رانازل شوی دی همغه د استناد او تمسک کولو وړ(مستحق) او لايق دی. د الله تعالیٰ د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تميز په هم دغه سره کيدی شي، دغه بابيزه (خوشي) خبری او واهيات دی چه الله تعالیٰ ستاسي د انتفاع لپاره هر قسم روزی پيدا کری ده، بيا تاسي تش پخپلو آراؤ او اهواؤ چه په هغو کښی يو شي حلال او بل شي حرام دروی. آيا تاسي د دی خبری څه حق لرئ چه پخپل سر او له خپله ځانه د تحليلولو او تحريمولو په نسبت فيصلی کوئ؟ آيا تاسي د داسي خبرو کولو جرائت کولی شئ چه الله تعالیٰ داسي حکم مونږ ته راکری دی؟ يا هم داسي له خپله ځانه پر الله تعالیٰ دروغ ترئ؟ په وروستني آيت کښی ئی په صاف ډول(طريقه) سره اشاره فرمايلی ده چه دغه پرته(علاوه) له افتراء علی‌الله بل هيڅ شي نه دی.
تنبيه: د هغو شيانو مفصله تذکره چه دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولی وو د «المائدی» او د «الانعام» په سورتونو کښی تير شوی دی.

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

او څه شي دی گمان د هغو کسانو چه له ځانه تری پر الله باندی دروغ په ورځ د قيامت کښی (چه څه به ورسره وکری الله)، بيشکه الله خامخا څيښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو (په ارسال د رسلو او انزال د کتابونو او تاخير د عذاب)، وليکن اکثره خلق نه وباسی شکر (په دغو نعماؤ)

تفسير: يعني دا خلق د قيامت په نسبت څه خيال کوی؟ چه له دوی سره به څه قسم معامله کيږی په سختی سره به ونيول شي؟ که وړو به خوشي کړل شي؟ عذاب او رېړ(تکليف) نه به وګالی(برداشت کری)؟ که نه؟ په څه څه خيالاتو کښی ډوب تللی دی؟ ښائی چه دوی دغه خبره ښه په ياد ولری، هر هغه سزا چه دوی ته ورکوله کيږی، هغه خامخا دوی ته رسيدونکی ده او له سره هغه بيرته کيدونکی نه ده (بيشکه چه الله تعالیٰ خامخا څيښتن(مالک) د فضل دی پر خلقو په ارسال د رسولانو او انزال د کتابونو او تاخير د عذابونو وليکن زيات د خلائقو نه وباسی شکر په دغو نعماؤ او له زړه ايمان نه راوړی). يعنی الله تعالیٰ پخپل فضل سره خلقو ته په دنيا کښی ډير مهلت ورکوی. او له ډيرو تقصيراتو څخه ئی تيريږی. ليکن ډير خلق د الله تعالیٰ د دغه اغماض او تلطيف په مقابل کښی د شکر ايستلو او متنبه کيدلو په ځای لا زيات زړور(دلير)

او بی خوفه کیږی بالاخر دوی بیخی د سزا ورکولو وړ(لائق) او مستحق گرځی.
پاک الله دیر له هر چا سره الطاف او مواساء کری
که له حده بنده تیر شی نو ئی خوار سپک رسوا کړی.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِن قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه ئي ته (مشغول) په کوم کار کښي (له خپلو کارونو) او نه لولی ته (هیڅ آیت، سورت) له دی نه (یعنی) له قرآنه او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مگر اوسو مونږ پر تاسی شاهدان (ساتونکی) کله چه مصروف (بوخت) اوسیږئ تاسی په هغه کښی! او نه غائب کیږی له ربه ستا په اندازه د یوی ذری (واړه میږی یا پوټی د گرد نه) په ځمکه کښی او نه په آسمانونو کښی او نشته ډیره وړوکی له دغی ذری څخه او نه ډیر غټ (له دی نه) مگر (دا ټول لیکلی پراته دی) په کتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کښی

تفسیر: پخوا له دی نه د قرآن کریم د اوصافو بیان ؤ چه هغه له ابتداء څخه تر انتهاء پوری ځلیدونکی نور او رڼا(رنړا) هدایت د قلوبو شفاء، عظمیٰ نعمت، کبریٰ رحمت دی. بیا ئی اشاره وفرمایله چه د هدایت او بصیرت د دغسی صافی رڼا(رنړا) څخه سترگی پټول، او د خپلو اوهامو او خیالاتو په تیارو کښی د خلقو بی لاری تلل او پاک الله باندی افتراء ترل. او د الله تعالیٰ د فضل او انعام بی قدری او ناشکری کول څومره خراب او نامناسب کار دی. په دغه آیت کښی ډغه تنبیه هم شته چه خلق په څه حال او کار کښی دی؟ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم څه شان دی؟ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دی شپه او ورځ د حقیقی مالک د وفاداری او خلائقو د همدردی د هغو عظیمو شیونو مظهر چه کیږی بالخاصه د دوی هغه امتیازی شان چی د پاک قرآن د لوستلو او لولولو په وخت کښی ظاهریږی یعنی د پاک قرآن په وسیله هغه جهاد چه دوی یی کوی هغه ټول به الله تعالیٰ په حضور کښی دی او خلق هغه ښی یا بدی معاملی چه کوی هغه هم ټولی د الله تعالیٰ په حضور کښی ظاهری پرتی دی هر کله چه کوم مخلوق په کوم کار کښی

لاس پورې کوي او په هغه کښې مشغول او لګيا کیږي اګر که د دوی په فکر او خیال د پاک الله فکر او تصور هم تیر نشي لیکن الله تعالیٰ یې له ابتدا څخه تر انتها پورې ګورې (فان لم تکن تراه فانه یراک) په زمکه او آسمان هر چرې چه د یوې ذرې په اندازه یا له هغه څخه وړوکی یا لوی کوم شي هم وي هغه تول د الله تعالیٰ په علم محیط کښې شته او له سره ترې نه غائبیږي بلکه د الله تعالیٰ د علمه راښکته هم د تول (ما کان وما یکون) حال په کتاب مبین یعنی لوح محفوظ کښې ثبت دي چه هغه د تدبیر په عالم کښې ښایي د الله تعالیٰ د علم صفحه وویلی شي کله چه له الله تعالیٰ نه هیڅ له ادنیٰ څخه ادنیٰ خبره پته نه ده نو د دغه مکذبینو او معاندینو معاملات او احوال څرنګه پټ پاتې کیدی شي بیا د جزا د ورځې د کاروائي په نسبت څه خیال کوي؟ دوی دې ښه وپوهیږي چه د دوی هر وړوکی او لوی حرکت د پاک الله په علم کښې پروت دی هلته هیڅ یو خیانت او غله نشي چلیدی د هر عمل جزا به خامخا ورکولی کیږي هم هغسې چه د دښمنانو تولې معاملې دده په حضور وي بالمقابل د دوستانو په ډیرو وړو وړو معاملو او چارو باندې هم علیم او خبیر دی

اوس الله تعالیٰ په دغه راتلونکې آیت کښې خپلو دوستانو ته دغه زیرې آوروي

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

واورئ خبردار شئ چه بیشکه دوستان د الله نیشته هیڅ قسم یره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کیږي (هیچرې له فوت د کوم مامول نه)

تفسیر: ابن کثیر رحمة الله علیه د حدیثیه ؤ روایاتو په بنا دغه مطلب بیان کړی دی چه اولیاءالله(د الله دوستانو) ته به په آخرت کښې د محشر د اهوالو او یرو څخه هیڅ خوف او یره نه وي او نه د دنیا د پریښودلو څخه دوی خفه کیږي ځنې مفسرینو دغه آیت عام ایښی دی یعنی په هغو به د اندیښنې او د پریشانۍ او د حوادثو وقوع په دنیا کښې او نه په آخرت کښې وي او نه د کوم مصلوب فوتیدلو څخه به مغموم او متاثر کیږي ګواکې د خوفه د الله خوف یا له غمه د آخرت د غم نفی مراده نه ده بلکه په دنیا کښې د دنیاوي خوف او غم نفی مراده ده چه د هغې احتمال د أعداؤ او د نورو په مخالفت باندې کیدی شي چه هغه به کاملینو مؤمنینو ته له سره نه پیښیږي او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمینان لري او د تولو تکوینیه ؤ واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري چه هغه خامخا په یو حکمت او مصلحت مبني وي نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هیڅ تکلیف نه رسوي زما په نزد «لا خوف علیهم ولا هم یحزنون» مطلب دې داسې واخیست شي چه په اولیاءالله هیڅ یو خوفناک شي(هلاکت یا معتدبه نقصان) په دنیا او آخرت کښې واقع کیدونکې نه دی فرض یې کړئ که په دنیا کښې صورتاً کوم نقصان هم ورپیښ شي مګر څرنګه چه د نتیجې له مخې هغه د ده په

حق کښې د عظیمې نفعې ذریعه ګرځي نو ځکه هغه ته معتدبه نقصان نشي وئیلي پاتي شو د کوم دنیاوي یا اخروي وجوهو له امله(وجی) دوی ته په کوم وخت د خوف او یرې لاحق کیدل نو هغه به ددې آیت د تقریره سره څه منافات نه لرې ځکه چه دا آیت یواځې دغه خبر راکړې دې چې په دوی به کوم خوفناک شي نه لوېږي دا یې نه دې وئیلي چه هغو ته به په هیڅ وخت کښې خوف او یره نه لاحقه کیږي. ښائي د لایحزنون په مناسب د لا یخافون نه فرمایل او د لا خوف علیهم تعبیر په اختیارولو کښې هم دغه نقطه وي باقي د لایحزنون تعلق زما په خیال د مستقبل سره دې یعني د مرګ په وخت کښې او د مرګ څخه وروستو به دوی نه غمجن کیږي لکه چه فرمایلي دي ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴾ ٢٤ جزء د حمٓ السجده ٣٠ آیت ٤ رکوع او فرمایلي دي ﴿ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴾ ١٧ جزء د الانبیاء ١٠٣ آیت ٧ رکوع والله تعالیٰ اعلم بمراده.

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه کسان دي چه ایمان لري او وي دوی چه ځان ساتي (له معاصیو او یریږي له الله نه)

تفسیر: دا د اولیاءالله تعریف فرمائي یعني متقي مومن د الله تعالیٰ ولي دي پخوا له دې نه په څو ځایونو کښې معلوم شوي دي چه د ایمان او تقویٰ ډیر مدارج دي نو د ایمان او تقویٰ هره درجه چه په هر چا کښې موجوده وي په هغې درجې به د ولایت یوه برخه ورثابتیږي مثلاً لس شل او سل روپۍ هم مال دی او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، یو لک، یو ملیون هم مال دی لیکن په عام عرف کښې د لس او شل او سل روپۍ لرونکی مالک ته شته من او مالدار نه وئیل کیږي تر څو چې معتدبه د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي هم داسې وپوهیږئ چه ایمان او تقویٰ هم په هره مرتبه کښې چه وي هغه د ولایت یوه شعبه ده او په دې حیثیت ټولو مومنانو ته في الجمله ولي وئیل کیدی شي لیکن په عرف کښې ولي هغه ته وئیلي شي چه پکښې د ایمان او تقویٰ یوه خاصه درجه موندلې شي په حدیثو کښې د ولایت څه علامات او آثار ذکر شوي دي مثلاً د هغو د لیدلو څخه د پاک الله ذکر په یاد راشي یا له خلق الله سره به دوی بې لوثه محبت او مینه ولري عارفینو هر یو سم د خپله مذاقه سره د ولي تعریفونه کړې دي چه د هغو د تفصیل لیکلو ځای دلته نشته

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾

دوی ته زیری په دغه ژوندن لږ خسیس کښې او په آخرت کښې، نشته هیڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالیٰ) ته، دغه (زیری د دواړو جهانو) هم دغه دی بری ډیر لوی.

تفسير: (يعنى هغه كسان چه دوستان د رحمان دی په دواړو جهانو کښې خوښ او فرحان دی، او دوی ته بشارت دی په دنیا کښې په قرآن په ژبه د رسول علیه السلام په صالحه رؤیا په مکاشفات په لسان د ملائکو په وقت د مرګ او په آخرت کښې چه ملائک به ورته راځی او سلام به پری آچوی او مبارکی د فوز او د کرامت به ورته ورکوی، نشته هیڅ بدلول د کلماتو د الله ته یعنی هیڅ خلاف نشته په وعده د ده کښې دغه بشارت د دواړو دارینو بری دی لوی او له ادراکه زښته پورته هو!) اولیاؤ ته په دنیا کښې څو ډوله(قسمه) بشارات دی مثلاً حق تعالیٰ هغو ته د انبیاؤ علیهم السلام په ژبه د «ولاخوف علیهم» او نورو زیری ورکړی دی یا به پرښتې د موت په قریبیدلو هغو ته وائی ﴿ وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴾ (٢٤ جزء د حٰم السجده (٣٠) آية (٤) رکوع) یا به ډیر ښتین او مبارک خوبونه وینی یا د هغو په نسبت به د الله تعالیٰ نور بندګان له ښه خوبونه ورته وینی چه د صحیح حدیث سره موافق د شپږ څلویښتمی اجزاؤ څخه یو جزء دی یا د دوی په معاملاتو کښې د الله تعالیٰ له لوری به یو خاص قسم تائید او امداد کیږی یا په خواصو کښې، او کله له خواصو څخنی تجاوز کوی په عوامو کښې هم ده ته مقبولیت حاصلیږی، او خلق الله د ده مدح او ثناء او د خیر ذکر او ستاینه (صفت) کوی دغه ګرد(تول) شیان تر دنیوی بشاراتو لاندی درجه په درجه راتلی شی مګر په اکثریه ؤ روایاتو کښې د ﴿ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾ تفسیر په صالحه ؤ رؤیاؤ سره کړی شوی دی. والله اعلم. پاتی شول اخروی بشارات هغه پخپله په پاک قرآن کښې منصوص دی. ﴿ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ او په حدیث کښې هم دغه تفسیر منقول دی.

(او دغه زیری د دواړو جهانو هم دغه دی بری ډیر لوی) یعنی د الله تعالیٰ خبری او د هغه وعدی ګردی(تولی) پخی او کلکی دی. هغه زیری او بشارات ئی چه راکړی دی هغه ضرور بالضرور کیدونکی دی.

وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

او نه دی خفه کوی تا (ای محمده!) خبری د دوی (چه الله نه منی ستا تکذیب کوی او ډاروی دی) بیشکه چه زور خاص الله لره دی تول، هم دی دی ښه آوریدونکی (د ګردو(تولو) اقوالو) ښه خبردار (په تولو احوالو)

تفسير: له پاسه د مكذبينو اعداؤ ذكر كيده بالمقابل ئى د مصدقينو احباؤ تذكره فرمائى او د دوى د دواړو دارينو د محفوظيت بشارت آوروى. په دغى سلسلى كښى رسول الله ته هم تسلى وركوى، چه تاسى د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه كيږئ! ګرد(تول) زور، او غلبه د الله تعالىٰ په قدرت كښى ده. الله جل جلاله به په خپل زور او تائيد سره حق غالب او منصور او مخالفين به ذليل او رسوا كړى، الله جل وعلىٰ شانه د دوى خبرى ښى آورى او په ګردو(تولو) حالاتو ښه خبردار دى.

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ ﴿٦٦﴾

واورئ خبردار شئ چه بيشكه خاص الله لره دى هر هغه څوک چه په آسمانونو كښى دى (لكه پرښتى) او هغه څوک چه په ځمكه كښى دى (لكه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمكى ملكاً خلقاً او عبيداً) او نه كوى متابعت هغه كسان چه بولى (عبادت كوى) دوى غير الله د هغو شريكه نو (چه په واقع كښى شريكان نه دى له الله سره)، متابعت نه كوى دوى د (هيڅ شى) مګر د ګمان (خپل چه دا بتان شريكان دى د الله) او نه دى دوى مګر دروغ وائى (اټكلونه چلوى په دى نسبت د شرک كښى).

تفسير: يعنى په ګردو(تولو) آسمانونو او ځمكو كښى د واحد احد الله سلطنت دى. ګرد(تول) انس او جن او ملک د الله تعالىٰ مملوک او مخلوق دى د مشركانو دغه غير الله بلل او دوى د خدائى حصه دار ګرځول. يوائحى په توره تياره كښى غشى وهل او واهى، تباهى خيالات دى د دوى په لاسونو كښى نه كوم حقيقت شته او نه څه حجت او برهان. تش د اوهامو او ظنونو په تيارو كښى خپل سرونه او پښى ژوبلوى.

هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ لِتَسۡكُنُواْ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبۡصِرًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ﴿٦٧﴾

الله همغه ذات دى چه ګرځولى ئى ده تاسى ته شپه (تياره) دپاره د دى چه

آرام شئ تاسی په دی کښی او (گرځولی ئی ده) ورځ ښوونکی (روښانه)، بیشکه په دغه (ظلمت او نور) کښی خامخا ډیر دلایل (د قدرت او وحدانیت) دی دپاره د قوم چه آوری دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسیر: د شپی او د ورځی او د نور او ظلمت پیدا کوونکی همغه یو الله دی. خیر او شر او د گردو(تولو) متقابلو اشیاؤ خالق هم دی دی. په دغه سره د مجوسو دغه عقیده تردیده شوه او په دی لوری هم یوه لطیفه اشاره وشوه، همغسی چه د شپی له تیارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولی او د لمر په رڼا(رنړا) کښی گرد(تول) هغه شیان صاف په نظر راځی چه د شپی په تیاره کښی نه ښکاریده، هم داسی د مشرکینو د اوهامو او د ظنونو د پردی لری کیدلو څخه وروسته د قرآن کریم د لمر رڼا(رنړا) وځلیږی چه خلقو ته د وصول‌الی‌الله پوره سمه لیاره ښوونکی دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ؕ هُوَ الْغَنِیُّ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ بِهٰذَا ؕ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۸﴾

وائی کفار نیولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمائی الله په رد د دوی کښی) پاک دی الله (په پاکی)، هم دی غنی (بی پروا دی) خاص ده لره دی هر هغه څه چه په آسمانونو کښی دی او هر هغه څه چه په ځمکی کښی دی (سره له آسمانونو او ځمکو، ملکاً خلقاً و عبیداً) نشته تاسی څخه هیڅ برهان حجت سند په دی (چه الله تعالیٰ ولد نیولی دی)، آیا وایئ تاسی پر الله هغه خبری چه نه پوهیږئ تاسی (پری)

تفسیر: په دغه کښی د عیسائیانو د شرک تردید دی چه حضرت مسیح علیه السلام ئی د الله تعالیٰ ځوی تاکلی (مقرر کړی) ؤ. دغه خبره د پوهیدلو وړ(لائق) ده، که دوی په واقعی ډول(طریقه) «مسیح» معاذالله صلبی ځوی وگنی، نو له دی نه لویه گستاخی او سپین سترگی او کفر به څه وی؟ الله قدوس بالبداهه له ښځی او اولاد څخه پاک او منزه دی. که له ځوی څخه مراد متبنی وی، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لری چه یو مخلوق خپل متبنی وگرځوی؟ آیا معاذ الله له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالی څه غم وو؟ یا دغه فکر ورسره وو چه وروسته له دی نه معاذ الله د ده د مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسی! یا دا چه د زوړتوب او حرج په وقت کښی ورته تکیه او د مرستی(مدد) وسیله وی. العیاذ بالله، دی خو له دغو گردو(تولو) شیانو څخه بی نیازه او بی‌پروا دی. او نور تول خلق په هر وقت او هر

ځای کېښی ده ته محتاج دی. دی به څوی، لمسی، متبنی(څوی نیوی) او نورو ته څرنګه احتیاج او اړتیا (مجبوری) ولری. ګرد(ټول) شیان د الله تعالیٰ مخلوق او مملوک دی. نو بیا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کښی د داسی نسبی علائقو ګنجایش او ځائیدل له کومه کیږی؟ دا لویه سخته خبره ده چه د الله تعالیٰ په نسبت محض له جهالته داسی دروغ او بی سنده خبری وویلی شی.

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بیشکه هغه کسان چه له خپله ځانه تړی پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شریک سره) خلاص به نشی (له عذابه او په مراد به ونه رسیږی). نفع آخیستل دی په دنیا کښی بیا مونږ ته راتله د دوی دی (پس له مرګه) بیا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دی چه وو دوی چه کافران کیدل (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنی پر الله تعالیٰ دروغ تړونکی اګر که د ډیر دنیوی قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانو او وسائلو مغرور هم وی، لیکن ده ته حقیقی نیکی او بری له سره په برخه کیدی نشی. البته د لږو ورځو له مخی به په دنیا کښی مزی کوی او بالاخر ئی د پاک الله په لوری رجوع ده، چه هلته به د خپلو جرائمو په بدل کښی د نهایت سخت عذاب خوند وڅکی.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دوی حال د نوح کله چه وویل (نوح) قوم خپل ته چه ای قومه زما که چیری وی سخت پر تاسی اوسیدل زما (ډیر وقت په تاسی

کښې) او پند درکول زما (تاسی ته) په آیتونو د الله (او بی موجبه می آزاروئ) نو خاص په الله باندی توکل کړی دی ما نو راغوند (او کلک) کړئ تاسی کار خپل او (راټول کړئ) شریکان خپل بیا دی نه وی کار ستاسی په تاسی باندی پټ (یعنی ټول ښکاره راپسی ملا وتړئ) بیا راورسوئ ماته هر قسم ضرر او مهلت مه راکوئ ماته (هیڅ قدر څو خلاص شی زما دغه اقامت او ستاسی دغه محنت)

تفسیر: یعنی ای محمده اهل د مکی معظمی ته د نوح علیه السلام او د ده د قوم حال واوروه! چه ورمعلوم شی چه مکذبینو او مفتریینو ته حقیقی بری او فتحه نشی حاصلیدی او د دوی مندی او ښائست او سینګار یوائې د څو ورځو له مخی وی. او په پای (انجام) کښې په ابدی هلاک باندی منتهی کیږی د مکی معظمی هستیدونکو ته ښائی چه د نوح علیه السلام د قوم قصه واوروی څو تری عبرت حاصل کړی. که دوی د خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم پر تکذیب او عداوت هم داسی ملا تړلی وی او له خپلو شرکیاتو څخنی لاس نه اخلی، نو د دوی انجام به هم همغسی کیدی شی چه د نوح علیه السلام د تکذیب کوونکو وشو. او هم د دی واقعی له بیانولو څخه د نبی علیه السلام تسلی ورکول دی چه تاسی د خلقو د دښمنی او شرارت څخه دومره زیات خفه او متاثر مه کیږئ، ځکه چه هر نبی ته داسی حوادث ور د مخه شوی او تولو د هم دی قسمو حالاتو مقابله فرمایلی ده . مګر په آخر کښې فقط حق غالب شوی دی. او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوی دی. او نورو عامو سامعینو ته د دغو واقعاتو د داسی مفصل بیان څخه ښائی دغه خبره ورزده کړی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره له امی‌توبه او د هیڅ یوه مخلوق په مخکښې د یوی دقیقی له مخی هم شاګردی نه کولو، د پخوانیو اقوامو دومره صحیح او پاخه احوال بیان فرمائی چه ظاهراً بی له تعلیمه او طویلی استفادی هغسی وینا ممکنه نه ده . نو ناچاره دغه خبره منله کیږی چه د ده معلم او ښوونکی هیڅ یو انسان نه دی، بلکه هغه پاک الله ئی ښوونکی دی چه د ګردو(ټولو) علومو، فنونو او انسانانو او موجوداتو خالق او موجد دی. او دغه ئی د صداقت یو بل لوی دلیل دی.

﴿ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ﴾ الآیة ـ کله چه وویل ده مشرانو د قوم خپل ته چه ای قومه زما که چیری وی داسی کار چه دیر لوی او سخت شوی وی پر تاسی اوږدوالی د مدت د اقامت زما په تاسی کښې او دا ځکه چه نهه نیم سوه کاله ئی دوی ته د دین دعوت کړی ؤ، او له دوی څخه ئی ډیری جفا او سختی لیدلی وی، او سخت شوی وی هغه پند چه زه ئی درکوم تاسی ته په ښکاره دلایلو د قدرت د الله تعالیٰ په وحدانیت او په تصدیق د نبوت زما او بی موجبه راته آزار رسوئ. پس خاص پر الله تعالیٰ می توکل کړی دی په دفع د شر ستاسی کښې پس راغوند او محکم کړئ کار خپل او راګرد (راټول) کړئ مشرکان خپل او هغه شریکان خپل چه تاسی له الله سره مقرر کړی دی یعنی ټول قوت خپل راغوند کړئ! بیا دی نه وی دا کار ستاسی په باب زما کښې په

تاسي پټ يعنې تول راپسې په ښکاره ملا وتړئ! بيا اورسوئ ماته هر قسم ضرر چه ستاسې زړه غواړي، او هيڅ قدر مهلت مه راكوئ ماته!) يعنې ستاسې د خوښې او خفگان او د موافقت او مخالفت د يوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم. د نورو انبياؤ عليهم السلام په شان زما هيله(اميد) او اسره هم صرف پر الله واحد احد صمد ده. كه تاسې زما په پوهنه او پند نه پوهيږئ، يا ئې نه منئ نو واک(اختيار) لرئ زه خو د خپل منصبي فرض په ادا كولو كښې هيڅ قصور نشم كولی. كه تاسې زما دغه وضعيت بد منئ او دښمني راسره كوئ او نقصان رارسوئ نو دغه شيان قطعاً زما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولی هر هغه شی چه ستاسې په امكان كښې شته په ډير شوق او مينه سره ئې پر ما اجراء كړئ، زما پر خلاف جرگې او مشورې وكړئ! او كوم تجويز پوخ يا كومه خبره غوته كړئ! د خپل د كار ملگرې، بلكه فرضي معبودان مو هم راتول كړئ او تول سره لاس او فكر يو كړئ! او پر يوه غير مشكوك او غير مشتبه رأى قائم شئ! بيا په خپلو متفقه ؤ طاقتونو سره هغه راجاري كړئ! او د يوې شيبې مهلت راته مه راكوئ! نو بيا وگورئ چه زما د نبوت د استقامت او د توكل د غره په مقابل كښې د گردې(تولې) دنيا قوتونه او تدبيرونه څرنگه بيكاره او لتاړه او څنگه ئې بخركې په هوا الوځې؟

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نو كه وگرځيدئ تاسي (له پنده او وئې نه منئ) پس نه ده غوښتې ما له تاسو څخه هيڅ اجر (مزدوري) نه دی اجر ځما (په دې چه بولم تاسو ايمان ته) مگر پر الله دی او امر (حكم) شوی دی ماته په دې چه اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه ايښودونكو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل كښې نه د جاني او بدني تكاليفو څخه ويريږمه او نه د مالي نقصان څه فكر او انديښنه راسره شته زه د تبليغ او د دعوت د خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چه دغه انديښنه راته پيدا شي چه ستاسې په خفگان به زما تنخا بنده شي. يا كم له كمه تاسې ته به د داسې وينا موقع په لاس درشي چه زما گرد(تول) جداوجهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی. زما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده چه زه ئې كار كوم. او احكام ئې په ځای راوړم. كله چه زه د هغه امر منونكی يم او خپل مفوضه خدمت بې له خوفه او خطره پای (انجام) ته رسوم، نو څرنگه ممكن دی چه هغه به د خپل فضل او مرحمت ابواب (ورونه) نه راپرانيځي؟

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چاته چه وو له ده سره په بیړی کښې (له غرقه) او وګرځول مونږ دوی خلیفګان (د غرق شویو په ځمکی کښې) او غرق کړل مونږ (په طوفان کښې) هغه کسان چه تکذیب ئی کړی وو د آیتونو زمونږ، نو وګوره چه څرنګه شوه آخره خاتمه د ویرولیو شویو (یعني هلاک شول).

تفسیر: یعني له هر چا سره چه د عبرت سترګی وی هغه دی وګوری چه د مکذبینو انجام څرنګه شوی ؤ؟ دغو خلقو ته په سلهاؤ کلونو نوح علیه السلام پند ورکړ. او نصیحت ئی وکړ. او له نفعی او ضرر څخه ئی خبردار کړل. کله چه هیڅ یوه خبره ئی مؤثره ونه لویده او قبوله نشوه بلکه بالعکس د دوی ذاتی عناد او فرار لا ورپسی زیات شو. نو دلته د پاک الله له لوری د اوبو سخت طوفان (ځپان) ورنازل شو. او په هغه کښې ګرد(ټول) مکذبین سره ډوب شول یوازې نوح علیه السلام سره له نورو څو تنو (چه پر بیړی سواره وو) محفوظ پاتی شول او د انسانانو وروستنی نسل له هم دوی څخه پاتی شو. او د ډوب شویو خلقو په ځای کښې هم دغه د بیړی سواره مسلمانان ودان شول. د نوح علیه السلام لړ څه قصه د «الاعراف» په سورت کښې هم تیره شوی ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بیا لیږلی وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهیم، لوط، شعیب) نو راوړی وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره پس (مستعد) نه وو دوی (دی ته) چه ایمان ئی راوړی وی په هغو (دینیهؤ اصولو) چه تکذیب ئی کړی وو د هغو (اصولو)) پخوا (له بعثت د رسولانو)، هم داسی (لکه چه مهر مو لګولی ؤ په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ زړونو د تیریدونکو (له شرعی حدودو).

تفسير: يعنى د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام ئې د خپلو اقوامو په لورى سره له ښكاره‌ؤ نښو او دلائلو ليږلى ؤ، ليكن د هغه جهالت او كفر په حالت كښې چه دغه خلق د خپلو انبياؤ د بعثت څخه پخوا وو. او د هغو شيانو په سبب چه پخوا له دى نه ئې پرله پسى د انبياؤ تكذيب كړى وو بيا ئې دا توفيق ونه موند چه د نورو انبياؤ چه د تشريف راوړلو او د دوى د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهيږى او اسلام ومنى بلكه د هغو صحيحه ؤ اصولو تكذيب چه پخوا له دى نه قوم د نوح كړى وو. دوى گردو(تولو) هم د هغو د منلو څخه انكار وكړ. او همغه يوه «نه» چه يو ځلى د پرومبنيو د خولى څخه وتلى وه، ممكن نه ؤ چه بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هو!» سره بدله شى. دوى هم په همغى بى ايمانى او تكذيب‌الحق تر آخره پورى كلك ولاړ وو.
هغه كسان چه د حق په تكذيب او عداوت كښى ئې تيرى كړى دى، د هغو په زړونو باندى د مهر لگولو هم دغه صورت كيدى شى چه اول تكذيب كوى. بيا پر هغه داسى ضد او اصرار كوى چه محض د دښمنى او عناد رويه ځان ته غوره كړى. تر دى ځايه پورى چه د دوى د زړونو گردى(تولى) قواوى ورانيږى. او د حق د قبول استعداد پكښى بيخى نه پاتى كيږى.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَٰتِنَا فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾

بيا وليږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسىٰ او هارون (دواړه ورونه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښكاره معجزو زمونږ نو تكبر وكړ دوى او وو دوى قوم مجرمان (كافران زړور په گناهونو).

تفسير: يعنى جرائم كوونكى خلق وو. د نافرمانى خوى (رشه) د حق قبلولو اجازه كله وركوى؟ تكبر مانع شو چه د الله تعالىٰ دلائل او نښى وكتلى شى. يا د الله تعالىٰ د رسولانو خبرو ته غاړه كيږدى: ﴿ وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴾
۱۹(جزء د النمل ۱٤ آيت اوله ركوع) هم دغه تكبر وو چه د فرعون له خولى څخه ئې دغه الفاظ وويستل: ﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۱۸) آيت (۲) ركوع)

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾

نو كله چه راغى دوى ته حق (رښتيا خبره) له نزده زمونږ نو وويل دوى

بيشكه دا خامخا سحر (كودی) دی ښكاره.

تفسير: يعنی د «عصا» او د «يدبيضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د ليدلو او د موسیٰ عليه السلام زښته زيات تاثيردارو خبرو د آوريدلو څخه ئی وويل چه: «دغه گرد(تول) امور ښكاره جادو دی» ځكه چه د ده په خيال كښی د گردو(تولو) فوق‌العاده شيانو آخری درجه هم دغه جادو كيدی شو.

قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾

وويل موسیٰ (دغو قائلانو ته) آيا وايئ تاسی دغه حق (رښتينی معجزی) ته كله چه راغله تاسی ته (چه معجزه نه ده سحر دی) آيا سحر دی دا (بلكه نه دی)، حال دا چه نه مومی بری ساحران (له عذاب د نيران)

تفسير: يعنی حق ته جادو وايئ آيا جادو داسی كيدی شی؟ او آيا جادوگر، كودگر څرنگه د نبوت دعوی كولی شی؟ او د حق او باطل په كشمكش كښی بريالی(كامياب) كيدی شی؟ د سحر او معجزی په منځ كښی فرق او توپير (امتياز) نه كول، د دوی د لندو پوهيدلو كار دی. چه د طلا او سرو زرو او ژيرو په منځ كښی فرق نشی كولی. د نبی روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقویٰ رنا، له شوكته او عظمته ډكو احوالو كښی داسی ښكاره گواهی موجوده ده، چه كودگری او شعبده‌بازی له سره له دوی سره هيڅ يو نسبت نه لری. نو بيا نبی‌الله ته «ساحر» ويل په كومی اندازی بيحيائی او ليونتوب دی.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل فرعونيانو (موسیٰ ته) آيا راغلی ئی ته مونږ ته دپاره د دی چه واړوی مونږ له هغه كاره چه موندلی دی مونږ پری پلرونه خپل او چه شی تاسی دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمكه (د مصر) كښی، او نه يو مونږ ستاسی دواړو (په نبوت) باور كوونكی

تفسير: يعنی معاذ الله ته د دنيا حريص او بدنيت ئی يو سياسی تحريک په مذهبی رنگ سره وراندی كوی. ستا مقصد او غرض هم داسی معلوميږی چه له مذهبی حيثيته يو لوی انقلاب جوړ

کړی، او په دغه ملک کښې خپله سرداری او حکومت ټینګ کړی. او د دې ځای پخوانی سرداران (قبطیان) برطرف کړی نو په یاد ئی ولره چه ستا دغه غوښتنه پوره کیدونکی نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو او نه دی له سره مشرتیا تسلیموو.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ائۡتُونِي بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٖ ۝٧٩

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چه) راولئ تاسی ماته هر هغه ساحر چه ښه (پوه او) ماهر وی.

تفسیر: دغه د موسیٰ علیه السلام د تقریر جواب دی یعنی پاتی شوه د سحر او د معجزی جګړه د هغی تصفیه هم عملاً کوو چه د دی ملک ډیر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شی. بیا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کښې خپلی ننداری درشکاره کړی نو ګرد(ټول) به سره ووینی چه تاسی نبیان یئ؟ که (معاذالله) کوډګران؟ نو ځکه د فرعون په توله پاچاهی کښې سری خواره شول او هر لوری ته نو محصلان لاړل چه ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چه هر چیری وموندل شی ژر دی راحاضر کړل شی! د دی مفصله واقعه د «الاعراف» په سورت کښې تیره شوی ده هلته دی وکتله شی.

فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلۡقُواْ مَآ أَنتُم مُّلۡقُونَ ۝٨٠

نو کله چه راغلل ساحران (د معارضی میدان ته) وویل دوی ته موسیٰ چه وغورځوئ هغه څه چه تاسو (ئی) غورځوونکی یئ.

تفسیر: په بل ځای کښې مذکور دی چه کوډګرانو له موسیٰ علیه السلام څخه پوښتنه کړی وه چه ته دی خپله ننداره پخوا راښیې؟ که ئی مونږ اول دروښیو؟ د دوی په جواب کښې موسیٰ علیه السلام وفرمایل: «د هر هغه شی ښوونه مو چه په زړه کښې وی، ږومبی تاسی هغه راوښیئ!» ځکه چه د باطلو د پوره زور ښوولو څخه د حقو راتلل او د باطلو لاندی غورځول، او مغلوب او مقهور او ویجاړ ځرګندول ئی لا زیات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضح کوی.

فَلَمَّآ أَلۡقَوۡاْ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئۡتُم بِهِ ٱلسِّحۡرُۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبۡطِلُهُۥٓۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصۡلِحُ عَمَلَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٨١

نو کله چه وغورځول ساحرانو (پړی او همساګانی خپلی) نو وويل موسیٰ هغه څيز چه راوړی دی تاسو هغه يوازی سحر دی (نه بل شی)، بيشکه چه الله ژر تباه کوی دغه (سحر)، بيشکه چه الله نه جوړوی کار د فساد کوونکو.

تفسير: کودګرانو خپل پړی او همساګانی پر ځمکه وغورځولی او په تخيل او نظربندی سره ئی ليدونکو ته داسی ورځرګند(ښکاره) کړل چه ګواکی ګرد(ټول) ميدان له ژونديو مارانو، منګورانو څخنی ډک دی. نو موسیٰ عليه السلام وويل: «دغه دی جادو، او هغه له سره جادو نه وه چه فرعون او د ده خوشامدګرانو به هغه ته جادو ويل» (بلکه جادو او کوډی هم داسی دی چه تاسو راوړی دی او بل شی نه دی بيشکه چه الله تعالیٰ ژر تباه کوی دغه سحر او بيشکه الله نه جوړوی کار د فساد کوونکو) يعنی بس دی! تاسو خپل ګرد(ټول) زور او قوت صرف کړ. اوس خپل ځانونه سنبال کړئ! چه پاک الله به ستاسی دغه له خپله ځانه جوړی کړی لوبی داسی ورانی او خرابی کړی، چه بيا له سره په مقابل کښی نه د هغه بل کوم نظير او مثال او جوړه نشی جوړيدی، ځکه چه د پاک الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی چه د مصلح او مفسد د مقابلی په وقت کښی کله چه له هغه څخه مقصود خالص د حجت اتمام وی، چه د مفسدانو او شريرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړی. يا د حق کلمه مغلوبه او شکته کړی.

وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

او (بيا ژر) رښتيا کوی الله حقه خبره (چه زما راوړی دين دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره او اګر که ئی بد ګڼی مجرمان (کافران) نو ايمان نه ؤ راوړی (ړومبی) په موسیٰ باندی مګر څو اولادو (ځلميانو) له قومه د ده سره د ويری له فرعونه او له مشرانو د دوی له دی نه چه دوی و(نه) ښوريوی، او بيشکه چه دغه فرعون خامخا جابر متکبر ؤ په ځمکه (د مصر) کښی، او بيشکه چه دی خامخا له حده تيريدونکو څخه ؤ (تر دی حده پوری چه د خدائی دعوی ئی هم وکړه)

تفسير: بنی اسرآئيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصيبتونه او ربړونه(تکليفونه)، ذلت او سپکتيا

ګاللی(برداشت کولی) او د همغو ړومبنیو پخوا ویلو سره سم منتظر وو چه د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس آړولو لپاره همغه اسرائیلی نبی مبعوث شی. موسیٰ علیه السلام سم په همغه شانی تشریف راوړ چه عام خلق د هغه په انتظار کښې وو. نو ځکه ګرد(تول) «بنی اسرآئیل» په قدرتی ډول(طریقه) سره د موسیٰ علیه السلام بعثت یو نعمت عظمی ګانه او د زړه له صدقه ئی موسیٰ رشتینی شماره او د هغه عزت او حرمت ئی په انتهائی درجه سره کاوه مګر ډیر سری له فرعونه او له فرعونیانو سردارانو ځنی ویریدل نو له هم دی لامله(له وجی) په ابتداء کښې په شرعیه ؤ اصولو سره ئی ایمان رانه وړ. او وقت او زمان ته ئی منتظر وو. چه هر کله او هر مهال (وخت) چه د حق غلبه وشی، نو ګرد(تول) به سره مسلمانیړی د بنی‌اسرائیلو لږ شه ځلمیانو همت وکړ او د فرعون د خوف او ویری سره ئی د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ. څو شمیرلی او غوره شوی قبطیان هم چه د فرعون له قومه وو، په اسلام مشرف شول. په آخره کښې کله چه د موسیٰ علیه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه نو دلته د بنی اسرائیلو ګرد(تول) هغه قومونه سره مسلمانان شول چه نژدی په شپږو لکو بالغو نارینه ؤ پوری رسیدل دلته د هغو د ابتدائی قصی بیان دی.

﴿ عَلٰی خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهِمْ اَنْ یَّفْتِنَهُمْ ﴾ الآیة - سره د ویری له فرعونه او له مشرانو د دوی له دی نه چه دوی ونه ښویوی او بیشکه چه فرعون خامخا جابر، متکبر ؤ په ځمکه د مصر کښې او بیشکه چه دی خامخا له حده تیریدونکو شخه ؤ تر دی حده چه د خدائی دعوی ئی هم وکره) له دغو سردارانو شخه مراد یا خپله د فرعون حکام او عمال دی. یا خو د بنی اسرائیلو هغه سرداران مقصد دی چه د خوف یا طمعی او نورو له سببه خپل قوم او تبر ئی د فرعون د مخالفت شخه ویرول او تخویف ئی کاوه. او ربرولو (تکلیف کولو) شخه مطلب دا دی چه فرعون به د دوی د ایمان راوړلو د خبر آوریدلو ځنی دوی ته سختی ایذاوی او ربړونه (تکلیفونه) ورکول، چه د همغو ربړو (تکلیفونو) له ویری ممکن وو چه ځینی ضعیف‌القلب کسان به د حق له لاری ښوئیدل. (ځکه چه فرعون خامخا جابر متکبر ؤ په ځمکه د مصر کښې او بیشکه چه فرعون خامخا له حده تیریدونکو شخه ؤ تر دی حده پوری چه د خدائی دعوی ئی هم وکره) یعنی د دوی ویریدل هم دومره بی ځایه نه وو. ځکه چه په هغه وقت کښې په ملک کښې د فرعون مادی قوت، قدرت او طاقت ډیر زیات او خورا(ډیر) زورور ؤ او د ده ظلم او عدوان، کفر او طغیان له حده متجاوز شوی ؤ او د ده لاسونه د کمزورانو د ربرولو (ازارولو) او تعذیب لپاره بیخی خلاص او آزاد وو.

وَقَالَ مُوْسٰی یٰقَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَیْهِ تَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِیْنَ ﴿۸۴﴾

او وویل موسیٰ (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چه آثار د خوف ښکاره شو) ای قومه ځما که یئ تاسی چه ایمان مو راوړی دی پر الله (چه خیر او شر او نور هر شی د ده په قدرت دی) نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که یئ تاسی مسلمانان(حکم منونکی د الله)

تفسیر:یعنی د خوف او ویری هیڅ ضرورت نشته د یوه فرمان منونکی مؤمن کار دا دی چه د خپل مالک پر قوت معتمد وی. هر هغه څوک چه د پاک الله پر لامحدود قدرت او رحمت متیقن وی دی په هری معاملی کښی یقیناً په الله تعالیٰ اعتماد او توکل کوی. او د دغه اعتماد اظهار هلته کیدی شی چه بنده خپل ځان بیخی پاک الله ته وسپاری او د ده پر حکم رفتار او تګ وکړی. او په ګرد(تول) جداوجهد کښی یواځی په هم ده باندی نظر ولری.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وویل دوی خاص پر الله توکل کړی دی موږ، ای ربه زموږ مه ګرځوه موږ (سبب د) فتنی (ضلالت) دپاره د قوم ظالمانو

تفسیر:د موسیٰ علیه السلام پر نصیحت دوی د خپل اخلاص اظهار وکړ، او وی ویل چه بیشکه زموږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالیٰ باندی دی او د همغه له درباره غواړو چه موږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړی چه زیات له دی نه مو په عذاب نه کړی. په دغه شانی چه دوی تل پر موږ خپل زور، طاقت، قوت، او ظلم وچلوی، او زموږ له لاسه د دوی په مقابل کښی هیڅ شی نه وی پوره په دغه صورت کښی زموږ دین هم په ویره او خطر کښی دی او دغه ظالمانو او نورو لیدونکو ته د داسی خبرو او لافو او باتو وهلو موقع هم په لاس راځی چه که موږ پر حق نه وی روان، نو پر تاسی به ولی د داسی تسلط او تفوق خاوندان اوسیدو؟ او تاسی به ولی دومره ذلیل او ښکته او ناتوانان پاتی کیدئ؟ دغسی چتی(بیکاره) خیالات به دغه ګمراهان لا پسی ګمراه او بی لاری کوی. ګواکی له یوه حیثیته زموږ وجود به د هغوی لپاره فتنه وګرځی.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه موږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

تفسیر: یعنی د دوی له غلامی او محکومی څخنی موږ ته نجات راکړه ! او د آزادی او خپلواکی

او استقلال له دولته مو ماړه او خوشحال کړه!

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

او وحی وکړه مونږ موسیٰ ته او ورور د ده ته داسی چه جوړ(مقرر) کړئ تاسی د پاره د قوم خپل په مصر کښی کوټی (دپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټی خپلی (مخامخ) قبلی (ته) او سم ودروئ(ادا کوئ) تاسی لمونځ، او زیری ورکړه (ای موسیٰ) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت)

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «کله چه د فرعون د هلاکت وقت نژدی شو، نو حکم وشو چه د بنی‌اسرائیلو قوم دی له هغوی سره ګډ او شامل نشی. او په خپلو محلو کښی دی بیل اوسیږی چه وروسته له دی نه پر دوی آفتونه راتلونکی دی خو په هغه وقت کښی ستاسی قوم په ظاهری دول(طریقه) هم له آفتونو څخه بیخی بیل اوسی» مفسرین له ﴿ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا ﴾ څخه دغه مراد آخیستی دی چه په خپلو کورونو کښی اوسیږئ! او له دغو څخه ځینی کوټی د عبادت لپاره مخصوصی کړئ! (او دا ئی هله وفرمایل چه) فرعون ګرد(ټول) مسجدونه او معابد خراب کړی وو. هیڅوک به د باندی وتلی، او عبادت به ئی کولی نشو. نو مجبوراً حکم وشو چه په خپلو کورونو کښی دی داسی ځایونه د لمانځه لپاره تیار کړی چه قبلی ته مخامخ وی. او لمونځ مه پریږدئ چه د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کیږی ﴿ وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ د هجرت څخه پخوا په مکی معظمی کښی د مسلمانانو حال هم داسی وو. (﴿ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ او زیری ورکړه ای موسیٰ مؤمنانو ته) په دنیا کښی د فتح او نصرت او په آخرت کښی په نجات او د الله تعالیٰ په خوښی او رضاء.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

او وویل موسیٰ (تضرعاً) ای ربه زمونږ بیشکه تا ورکړی دی دی فرعون او سردارانو د ده ته زینت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسیس کښی ای ربه زمونږ (ورکړی دی دی دوی ته دغه اموال) دپاره د دی چه گمراه کړی دوی (خلق) له لیاری ستا نه ای ربه زمونږ محوه (کړه هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی او سختی راوله په زړونو د دوی نو ایمان نه راوړی دوی تر هغه چه وويني دوی عذاب دردناک

تفسیر: یعنی د هر قسم سامان رونق، آسایش، سینگار دی ورکړی دی مثلاً د صورت ښائست، سورلی، عمده پوښاک، اثاثالبیت او نور او د مال او د دولت خزانی د سرو او د سپینو زرو درنگونه (کانونه) او نور دی وربښلی دی.

که په (لیضلوا) کښی لام د تعلیل دپاره ونیسو نو مطلب به ئی داسی کیږی چه په تکوینی دول(طریقه) سره دغه سامان دغو شریرانو ته ځکه ورکړی شوی دی چه گرد(تول) سره مغروران او گمراهان شی. او نور وګړی (خلق) هم بی لاری کړی. او په بدو کارونو کښی ئی ولگوی. او په خلاص زړه او پرانیستلی لاس هر څه چه غواړی همغه وکړی. بیا به په آخر کښی ورښکاره شی چه هغه گرد(تول) مالونه او شته ئی هیڅ نه دی په کار ورغلی کله چه د خیر او شر خالق پاک الله دی. او ظاهر دی چه د الله تعالیٰ هیڅ یو کار له حکمته او مصلحته تش نه دی نو لامحال به «خلق الشر» کښی هم د عالم د مجموعی په اعتبار کوم حکمت او مصلحت به خامخا وی، نو همغه حکمت شریرانو ته د دومره سامان او وسائل ورکولو کښی هم منطبق کړئ

﴿ كُلًّا نُّمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴾ ۱۵ جزء د سبحن الذی (۲۰) آیة (۲) رکوع)

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾

(٤ جزء د آل عمران (۱۷۸) آیة (۱۸) رکوع) ځینو مفسرانو

په «لیضلوا» کښی لام د «عاقبت» لپاره اخیستی دی لکه چه په «فالتقطه آل فرعون لیکون لهم عدوا وحزنا» کښی لام د «عاقبت» لپاره دی، نو په دغه وقت کښی به ئی مطلب داسی وی چه دغه ساز او سامان ئی ځکه ورکړی وو، چه په خیریه ؤ امورو کښی ئی ولگوی. او د دغو نعمتو په لرلو خپل حقیقی منعم په ښه شان سره وپیژنی او د الله تعالیٰ له شکر کوونکو بندگانو ځنی شی. مگر په خلاف د هغه دوی له خپلی بدبختی د الله تعالیٰ د دغو نعمتو سره نور خلق بیلاری او گمراهان کړل او په دغه لاره کښی په خلاص زړه او لاس داسی بی پروا لگوی. لکه چه ئی خاص هم دغه کار لپاره ورکړی وی. پر دغه تفسیر هیڅ یو اشکال نه واردیږی.

کله چه موسیٰ علیه السلام تر یوی اوږدی مودی پوری هر راز (قسم) هدایت وکړه او عظیم الشانی معجزی ئی ورښکاره کړی مگر د معاندینو جحود او عناد لا پسی زیاتیده تر دی حده پوری چه د تجربی، یا د صحبت د طول یا د الله تعالیٰ د وحی په وسیلی په پوره دول(طریقه) ثابته شوه چه دغه خلق له سره ایمان راوړونکی نه دی. نو دلته د دوی د هلاکت لپاره ئی دعاء وکړه څو

د دوی له پلیتی ځنی دنیا ژر پاکه شی او نور د دوی له بدی خاتمی ځنی د عبرت درس واخلی موسیٰ علیه السلام داسی ښیری وکړی چه «ای ربه! د دوی مالونه محوه او فناه کړه او د دوی په زړونو باندی داسی سخته غوټه واچوه! چه له سره پکښی ایمان او یقین اثر او نفوذ ونه شی کړی! او فقط په همغه وقت کښی دوی ته یقین حاصل شی چه د عذاب‌الیم ننداری پخپلو سترګو وګوری! دغه ښیری د دوی په حق کښی داسی وګڼئ لکه چه ابلیس ته «لعنه الله» یا کفارو ته «خذ لهم الله» ویلی کیږی حال دا چه د هغه د ملعونیت او د خذلان قطعی فیصله لا له پخوا څخه شوی ده. حضرت شاه صاحب د دی آیت تقریر په بل صورت سره کړی دی چه «د ښتینی ایمان امید له هغو څخه نه کیده مګر څه مهال (وخت) چه کوم آفت او مصیبت چه پر دوی نازلیده نو په دروغو به ئی ویل چه اوس ئی منو که دغه عذاب له مونږ ځنی لری کړی شی! دلته به هغه عذاب له دوی ځنی دفع کیده، ولی خبره به ئی نه فیصله کیده. دغه ښیرا ئی ځکه وفرمایله چه دوی په دروغو دعوی ونه کړی شی. او د دوی زړونه دی سخت اوسیږی څو عذاب واقع، او خبری سره فیصله او پری شی».

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمایل (الله) په تحقیق قبوله کړه دوه دعا ستاسی نو سم ولاړ اوسئ (په تبلیغ خپل) او متابعت مه کوئ تاسی د لاری د هغو کسانو چه نه پوهیږی (په حق یا ناپوهان دی په حکمت د تاخیر)

تفسیر: له روایاتو ځنی معلومیږی چه حضرت موسیٰ علیه السلام به ښیری کولی او حضرت هارون علیه السلام به آمین ویل. نو په دغه لحاظ سره ئی «دعوتکما» فرمایلی دی.
یعنی خپل کار په استقلال او ثابت قدمی سره پای (انجام) ته ورسوئ! که د دعا د قبولولو په آثارو کښی څه ځنډ(ایسارتیا) درښکاره شی، نو د ناپوهانو په شان تلوار او بیړه مه کوئ! په مقدر وقت او مقرری نیتی کښی هم داسی چه ته ئی غواړی کیدونکی دی، مګر له ویریدلو او وارخطا کیدلو ځنی هیڅ شی په لاس نه درځی.

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ط

حَتّٰىٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ اٰمَنْتُ أَنَّهٗ لَآ إِلٰهَ إِلَّا الَّذِيٓ اٰمَنَتْ بِهٖ بَنُوٓا إِسْرَآءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تیر کړل مونږ بنی‌اسرائیل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو چه پسی ورسیده په دوی پسی فرعون او لښکر د ده دپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چه ورسیده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وویرید په هلاک خپل) نو وی ویل چه ایمان راوړ ما په دی چه بیشکه نشته هیڅ برحق معبود مګر یواځی هغه ذات دی چه ایمان راوړی دی پر هغه بنی‌اسرائیلو او زه یم له مسلمانانو (غاړه ایښودونکو حکم د الله ته، وفرمایل الله په رد د ایمان د فرعون په ژبه د پرښتی) آیا اوس (دی ایمان راوړ) حال دا چه په تحقیق نافرمانی دی کوله پخوا (له دی نه د رسول زما) او وی ته له مفسدینو (فساد کوونکو) نه

تفسیر: موسیٰ علیه السلام سره له ټو لکو بنی‌اسرائیلو له مصره ووت. کله چه فرعون خبر شو نو یو زورور لښکر ئی د هغو د تعاقب لپاره واستاوه څو دوی د ده د ظلم له منګلو څخه خلاص نشی. کله چه بنی‌اسرائیل د (قلزم د بحیری) څنډی(څوا) ته ورسیدل نو ډیر زیات وارخطا او پریشان شول. ځکه چه وړاندی لوی بحر او تر شا ئی د فرعون زورور لښکر راته. موسیٰ علیه السلام دوی ته تسلی ورکړه. او د الله تعالیٰ په حکم ئی پخپل همسا بحر وواهه د بحر اوبه دی خوا او هغه خوا شوی او غوندی غوندی ودریدلی او د ده په منځ کښی دوولس وچی لاری د پاک الله په حکم جوړی شوی بنی اسرائیل ګرد(ټول) سره له بحره پوری وتل. د بل لوری فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو (غاړو) ته ورسیدل. او پر دغو وچو لارو ئی خپل آسونه رهی(روان) کړل. کله چه ګرد(ټول) فوجونه په دغو دوولسو لارو کښی تلل، او بیخی د بحر منځ ته داخل شول، نو د بحر په اوبو حکم وشو چه بیا سره یو ځای شئ، سم د لاسه د اوبو هغه بیل شوی طبقات سره یو ځای شول، او دغه ګرد(ټول) افواج سره له خپلو تجهیزاتو د بحر په قعر (تل) کښی ډوب شول. کله چه فرعون ولیده چه زه هم اوس ډوبیږم، نو ډیر زیات ویریده او د ایمان او د اسلام لفظ ئی په ژبه راوړ، چه ګوندی د بنی‌اسرائیلو الله له ما څخنی د «ایمان» د لفظ د آوریدلو په سبب د بحر موجونه لری، او روغ رمټ می له اوبو وباسی. دلته د پاک الله داسی ارشاد صادر شو: ﴿ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ ﴾ الآیة - یعنی تا په ګرد(ټول) عمر کښی مخالفت کاوه او له شرارت څخه دی لاس نه اخیسته اوس چه دی عذاب په عین‌الیقین سره ولیده، نو ایمان راوړی؟ د دی وقت ایمان بیکاره او یقین ئی بی‌اعتباره دی

﴿ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهٖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُونَ ﴾ (٢٤)

جزء د المؤمن (٨٥) آية ٩ ركوع).

اى ناپوهه! نن ژړا کړه پخپل ځان

ځنکدن کښې بیا سود نه کړی هیڅ ارمان

تنبيه د قبض روح او د عذاب د معاینې په وقت کښې ایمان راوړلو ته د «غرغری ایمان یا د بأس ایمان یا د یأس ایمان» وائی چه زمونږ د «اهل السنتو والجماعتو» په نزد نافع نه دی. شیخ عبدالوهاب شعرانی رحمة الله علیه په «الیواقیت والجواهر» کښې د «فتوحات مکیه» څخه عبارت نقل کړی دی، چه په کښې د فرعون د ایمان په نسبت هم دغه تصریح ده. په دیباچه کښې ئی لیکلی دی چه د فتوحات په نسخو کښې ملحدانو او زنادقهؤ ډیر عبارتونه په دسیسه باندی خراب کړی دی. هغه ډیره مستنده او معتبره نسخه د «فتوحات چه له ما سره ده په هغې کښې د دغو عباراتو هیڅ پته (اثر) نشته. والله اعلم

فائده: په آخر وقت الله تعالیٰ د فرعون له خولې څخه د «آمنت» لفظ وویست، او د حضرت موسیٰ علیه السلام د هغې دعا د مقبولیت اثر ئی وروښود: ﴿فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

نن ورځ به خلاصی درکړو تا ته په بدن ستا سره (بی روحه او وبه دی باسو له بحره لوځ لغړ) دپاره د دی چه شی ته دپاره د هغه چا چه وروسته له تا راځی (لوی) آیت (دلیل د عبرت)، او بیشکه چه ډیر له خلقو د آیتونو (دلائلو د قدرت) زمونږ څخه خامخا غافلان دی (چه توجه پری نه کوی).

تفسیر: په «موضح القرآن» کښې دی: «هم داسی چه د فرعون بی وقته ایمان راوړل بی فائدی ؤ همغسی پاک الله د ده له مړ کیدلو څخه وروسته د هغه بدن ئی له بحر څخه د باندی د شګو په سر وغورځاوه چه بنی اسرائیل ئی وګوری، او شکر وباسی، او نور وروسته راتلونکی د ده له حال عبرت واخلی که نه د هغه د مړی د نجات څه فائده متصوره وه. لکه چه ایمان ئی بی فائدی ؤ همغسی بی فائدی نجات ئی هم په برخه شو، د جدیدهؤ تحقیقاتو له مخی ثابته شوی ده چه د فرعون کالبوت تر نن ورځی پوری همغسی محفوظ پاتی دی. لیکن د قرآنی الفاظو صحت د دی خبری پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

او خامخا په تحقیق ځای ورکړ مونږ بنی‌اسرائیلو ته (پس له اهلاکه د فرعونیانو) ځای د صدق (رښتینی لایق په مصر او شام کښې) او غوره رزق روزی مو ورکړه دوی ته له طیباتو (پاکیزه‌ؤ څیزونو لذتناکو) نو اختلاف ونه کړ دوی (په دین کښې) تر هغه پورې چه راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات او دوی پکښې تغیر وکړ)، بیشکه رب ستا حکم (فیصله) به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځ د قیامت کښې په هغه څیز کښې چه وو دوی چه په هغه کښې به ئې اختلاف کاوه (له احکامو د دین څخه).

تفسیر: یعنی فرعون ئې هلاک او بنی اسرائیلو ته ئې ړومبی د مصر مملکت ورکړ بیا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) ئې وویستل او د شام مملکت ئې هم ورکړ دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سیراب (ماړوب) دی چه پکښې ښائسته او لذیذ شیان په افراط سره پیدا کیده. الغرض بنی‌اسرائیل ئې په حلالو او طیبو نعمتونو بیخی ماړه او ډک کړل.

﴿ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ﴾ الآیة - پس اختلاف ونه کړ دوی په دی کښې یا پشان د سید المرسلین کښې تر هغه پورې چه راغی دوی ته علم په احکامو د تورت یا په محمدی صفاتو او بیا دوی تغیر او تبدیل په دغو دواړو کښې وکړ بیشکه چه رب ستا حکم به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځې د قیامت کښې په هغه څیز کښې چه وو دوی چه په هغه کښې به ئې اختلاف کاوه.) یعنی د مادی انعاماتو او اکراماتو سره په دینی او روحانی نعمتونو سره ئې هم سرلوړی ورکړه، د تورات شریف علم ئې ورکړ چه په کښې د دین اصول او فروع بیان شوی ؤ. او د پخوانیو او وروستنیو په نسبت ئې اخبار درلودل(لرل) له دغو واضحه‌ؤ حقائقو د خبریدلو څخه وروسته دغه وړ(مستحق) او لایق نه ؤ چه دوی په داسی صافو شیانو کښې اختلاف وکړی. او پخپلو منځونو کښې سره مناقشی او جګړی وکړی او د ګوند او ګوندبازئ په نحوست (شومتیا) کښې سره آخته شی مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسیدلو په راز راز(قسم قسم) اختلافاتو کښې مبتلا او هر ډول(طریقه) مناقشی ئې پیدا کړی او پرله پسی په نفاق او تفرقه اچولو کښې لګیا دی. په ځینو احکامو کښې ئې له خپل نبی موسیٰ علیه السلام سره هم ژبه او سوال او جواب وکړل لکه چه د غوا د حلالولو په واقعی کښې چه په مخ کښې

تير شو. وروسته د نورو انبياؤ بالخاصه زمونږ د خاتم النبيين سيدالمرسلين صلى الله عليه وسلم د رسالت څيني له دوى څخه تصديق وكړ. او على الاكثرو ئى تكذيب وكړ، حال دا چه د دوى په متعلق پر ډيرو پخوا ويلو مطلع شوى وو. بلكه د محمدى صلى الله عليه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبى آخرالزمان د راتګ منتظران وو. او له مشركانو سره به ئى ويل چه مونږ به د آخرالزمان نبى سره ملګرى كيږو او تاسى به هم سمى لارى ته راولو نه يوائحى په هم دغى مسئلى كښى اختلاف واقع شو بلكه دوى پخپل مذهب كښى زيات تحريفات وكړل او د هغه اصول او فروع ئى سره بدل كړل او ورو ورو په دوى كښى ډيرى فرقى پيدا شوى. د مسيح عليه السلام څخه درى سوه كاله وروسته (قسطنطين اعظم) چه يو فلسفى مزاجه پاچا وو، د نفاق له لارى د نصرانيت په دين كښى داخل شو نو پادريانو د (قسطنطين) له خاطره نوى قوانين وضع او نوى شريعت ئى جوړ كړ (قسطنطين) پادريانو ته لوئى لوئى ګرجى معابد او مشاهد تعمير كړل او د مسيحى دغه نوى دين ته ئى (چه اصلى د مسيحى دين ئى آړولى او وران كرى ؤ) ښه اشاعت وكړ. پرته (علاوه) له څو تارك الدنيا راهبانو چه له كليو او ښارونو څخنى جلا(جدا) او بيل په بيديا او ځنګلونو او غرونو كښى اوسيدل، بل هيڅوك د مسيحى په اصلى دين پاتى نشو د صليبونو عبادت د مشرق (لمرخاته) په لورى لمونځ كول په كليساؤ د مسيح او بى بى مريمى د تصاويرو تعظيم او تكريم كول د خنزير او نورو محرماتو حلال ګڼل او د هم دى په شان نورو تحريفاتو د مسيحى دين اصلى حقيقت بيخى له منځه ورك او مسخ كړ. او هم دغه مسخ شوى مسيحيت په ګردى(تولى) دنيا كښى خور شو. په هم دغى زمانى كښى په شام، روم، بيت المقدس او الجزيره او نورو كښى د نصرانيانو تسلط او زور ؤ تر څو چه د (فاروق اعظم) په عهد كښى د محمدى اصحاب معظم رضى الله تعالىٰ عنهم اجمعين په توره دغه ممالك د نصرانيانو له قبضى څخه وويستل شول ولله الحمد والمنة.

فَإِن كُنتَ فِى شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو كه فرضاً ئى ته (يعنى امت ستا) په شك كښى له هغه (قرآن) چه نازل كړى دى مونږ تاته نو پوښتنه وكړه له هغو كسانو چه لولى دوى كتاب (تورات او انجيل) پخوا له تانه (له اهل الكتابو نه)، خامخا په تحقيق راغلى دى تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه كيږه ته(يعنى امت ستا) له سره له شك راوړونكيو څخه. او مه كيږه ته (يعنى امت ستا) له سره له هغو كسانو چه تكذيب كوى دوى د آيتونو د الله نو به شى ته (يعنى امت ستا) له زيان كارانو. بيشكه هغه كسان چه حقه (ثابته) شوى ده (په علم الله يا لوح محفوظ كښى) پر دوى كلمه(حكم د عذاب) د رب ستا (په دى سره چه مرى به په كفر) نو نه راوړى ايمان دوى. او اگر كه راشى دوى ته دليل د وحدانيت (او د قدرت د رب العزت) تر هغه پورى چه ووينى دوى عذاب دردناک (په نزع يا قيامت كښى)

تفسير: اگر كه ظاهراً دغه خطاب رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ته دى ليكن په حقيقت كښى د دوى په مخاطبه سره د هغو نورو ته آورول مقصود دى چه د يوه امى له ژبى داسى عظيم الشان حقائق او واقعات آورى. او حق حيران ورته پاتى كيږى او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعيت په نسبت د شك او تردد اظهار كوى كه نه ښكاره ده چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به په خپله پخپل راوړى كلام كښى څرنگه شك او شبهه كولى شى. او د هغه مقدس شى په نسبت چه گردى(تولى) دنيا ته دعوت وركوى، او له غرونو څخنى زيات تينگ يقين د آوريدونكو په زړونو كښى پيدا كوى، دى به څرنگه هغه په خپله ژبه دروغ گڼى؟ څو آيته وروسته ښكاره فرمائى ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى ﴾ الآية - دغه آيت صاف راښيى چه شك او شبهه كوونكى نور خلق وو چه د هغو په مقابل كښى رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپلى غير متزلزلى او كلكى او قاطعى عقيدى سره داسى اعلان كوى په هر حال په دغو آيتونو كښى د رسول الله په ژبه هر يوه مخاطب ته تنبيه وركړى شوى ده چه د كفر او تكذيب رنځورى ړومبى له شكه شروع كيږى. كه تاسى ته د پاک قرآن په بيان كړيو واقعاتو كښى څه شك او شبهه پيدا كيږى نو ژر تر ژره د هغه علاج وكړئ! يعنى هغه خلق چه پر سابقه ؤ كتابونو پوه دى او علم لرى له هغو څخنى تحقيق وكړئ! آخر په دوى كښى څه كسان رښتينى او انصاف خوښوونكى هم دى. هغوى به دا دروښيى چه دغه امى نبى څه چه فرمائى هغه تر كومه ځايه پورى درست او صحت لرى؟ بلاشبهه هر هغه شى چه تا راوړى دى هغه پرته (علاوه) له رښتيا څخنى بل هيڅ شى نه دى هغه د پاک الله راليږلى شوى كلام دى چه په كښى د شك او تردد هيڅ ځاى نشته كه د دغو چتى(بيكاره) او بيهوده شكوكو علاج ونه كړ شى نو په څو ورځو كښى به دغه شك دومره ترقى وكړى چه «امتراء» نزاع جگړى(جدل) ته ورسيږى بيا به (امتراء) تر دى اندازى پورى ترقى كوى چه د «تكذيب» تر حده پورى رسيږى، چه د هغه نتيجه پرته (علاوه) له خسرانه او خرابى

بل هيڅ نه دی. له تکذيبه وروسته يوه بله درجه ده چه د هغی په رسيدلو سره پر زړه مهر لګيږی او د پرله پسی تکذيب کولو څخه د قبول الحق استعداد بيخی په هغو کښی نه پاتی کيږی داسی سری که د دنيا ګردی(تولی) نښی وګوری خو بيا هم ايمان نه راوړی د ده يقين به هلته راځی چه عذاب‌اليم وګوری خو په دغه وقت کښی به دغه يقين هيڅ يوه فائده ور ونه رسولی شی.

فائده: له «کلمة ربک ـ د رب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی چه په بل ځای کښی ئی فرمايلی دی. ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ يعنی دوزخ به له پيريانو او انسانانو ځنی ډکوم پر هغو خلقو چه له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالیٰ په علم کښی ثابته شوی ده دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

نو ولی نه وه اهل د يوی(نافرمانی) قريی چه ايمان ئی راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه) پس نفع رسولی وی ورته ايمان د (اهل د) دی (قريی) مګر قوم د يونس کله چه ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب) نو دفع پورته کړ مونږ له دوی نه عذاب و ذلت په دی ژوندون لږ خسيس کښی او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پوری.

تفسير: يعنی هغومره کلی چه د انبياؤ د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله(له وجی) د پاک الله د عذاب مستوجب شوی دی د هغو له منځه هيچا ته د داسی ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چه دوی د الله تعالیٰ له عذابه وژغوری(بچ کړی)، يواځی د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چه هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالیٰ د هغه رسيدونکی عذابه ژر نجات ورکړ چه بيخی د دوی په سر وګرځيده نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوی ژوندانه کښی له دوی ځنی هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ او تر هغه وقته پوری چه دوی په دنيا کښی اوسيدل، دوی ئی د دنيوی فوائدو او برکاتو ځنی منتفع کړل. مفسران نقل کوی چه حضرت يونس عليه السلام په (موصل) کښی د (نينویٰ) خلقو ته مبعوث شو. د دی ځای خلق بت پرستان وو. يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پوری هغوی ته پند او نصيحتونه کول مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کيښود يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسی زياتيده آخر حضرت يونس عليه السلام په تنګ شو. نو دوی ته ئی ښيری وکړی (که له دغو چارو څخه

مو لاس وانخیست نو د دری ورځو په منځ کښې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی) کله چه دریمه شپه راغله یونس علیه السلام په نیمه شپه کښې له دغه کلی ځخه ووت د سپیده داغ په مهال (وخت) کښې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو په آسمان کښې تکه توره ویروونکی وریځ وخته چه له هغې ځخه سخت دود او لوګی پورته کیده او خوریده او کلیو او کورونو ته نژدی راته تر دی چه د کورونو چتونه ئې بیخې تیاره شول. د دغو اثارو د لیدلو ځخه کله چه د دوی یقین پر خپل هلاکت راغی نو د یونس علیه السلام په لټولو پسې ولویدل هر کله چه هغه ئې ونه مونده نو ګرد(تول) خلق سره له ښځو ووکیو بلکه له خپلو بودګانو(څاروو) او مواشیو سره د باندې بیدیا ته ووتل او په خلاص زړه او صافی عقیدې ئې د پاک الله په لوری رجوع وکړه. او له ډیری ویری ئې ژړل او چغې ئې وهلی او په ډیره تضرع او اخلاص سره ئې د الله تعالیٰ په دربار کښې دعاوی کولی له څلورو خواؤ د آه ؤ او بکاؤ غږونه پورته کیدل. او ګردو(تولو) به سره ویل چه «**آمنا بماجاء به یونس** ایمان مو راوړی دی پر هغه څه چه یونس علیه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی» حق تعالیٰ په سبب د دغی تضرع، بکاء، واویلا پر دوی باندې رحم وفرمایه او د عذاب هغه آثار ئې چه ورڅرګند(ښکاره) کړی ئې وو بیرته لری کړل له دی ځایه وروسته د سلفو علماؤ دلته دوه قوله دی اکثر علماء وائی چه تر دغه وقته پوری دوی د اصلی عذاب معائنه نه وه کړی او تش د هغه د علائمو او آثارو په لیدلو باندې پوه شوی وو. د داسی وقت ایمان شرعاً معتبر او نافع دی هغه «ایمان بأس» چه مقبول او معتبر نه دی له هغه ځخه مراد دا دی چه عین عذاب وګوری او په کښې اخته شی او بیا ایمان راوړی لکه چه فرعون د سیند په موجونو او څپو کښې راګیر شوی ؤ او هلته ئې اقرار وکړ د ځینو علماؤ په نزد د یونس علیه السلام د قوم ایمان هم د فرعون په شان د «بأس» ایمان ؤ چه د عمومی ضابطی سره موافق ښائی چه نه به نافع کیده، لیکن الله تعالیٰ محض په خپل فضل او کرم سره خلاف القاعده استثناء د دغه قوم ایمان ته اتبار وباښه د فرعون د ایمان په شان مردود ئې ونه فرمایه. بیا په دی کښې سره اختلاف دی چه آیا د دوی د ایمان اعتبار یواځې په دنیوی ژوندانه پوری محدود ؤ چه په دنیا کښې هغه راتلونکی عذاب له هغو ستون (واپس) شو. یا په آخرت کښې هم د نجات موجب ګرځی؟ (ابن کثیر رحمة الله علیه) دغه دوهم احتمال ته ترجیح ورکړی ده. یعنی په دنیا او آخرت په دواړو ځایونو کښې به مفید او معتبر وی والله اعلم. حضرت شاه صاحب په نهایت لطیف او دقیق طرز د دی آیت تفسیر کړی دی «یعنی په دنیا کښې د عذاب په لیدلو سره یقین کول د هیڅ په کار رانغی مګر د یونس علیه السلام د قوم، ځکه چه پر هغو عذاب لا نه ؤ رسیدلی، د حضرت یونس علیه السلام د جلتی او عجلت لامله(له وجی) محض د عذاب صورت ورښکاره شو (څو د دوی په نظر کښې د یونس علیه السلام خبره بی حقیقته څرګنده نشی) کله چه هغو ایمان راوړ نو نجات ئې ومونده او د عذاب صورت هم تری لری شو هم داسی د مکی معظمی د مشرکینو ایمان هم قبول شو او امان ئې ور په برخه شو کله چه اسلامی مجاهدین د دوی د قتل او لوټ لپاره تللی وو» د حضرت یونس علیه السلام پاتی قصه د الصافات په سورت

او نورو ځايونو کښې راځي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

او که اراده فرمائلې وې رب ستا (ايمان د ټولو خلقو) خامخا ايمان به راوړې وې هغو کسانو چه په ځمکه کښې دي ټولو په اجتماع سره، آيا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چه شي دوی (ټول) مؤمنان (يقين لرونکي) بلکه نه ئې شي

تفسير: يعني تاسي داسي قدرت نه لرئ چه په زور او زياتي د چا په زړه کښې ايمان واچوئ، که الله تعالیٰ اراده فرمائلې وی نو د ګردو(ټولو) انسانانو په زړونو کښې ئې ايمان اچولی شو. مګر څرنګه چه په متعددو مواضعو کښې تقرير کړې شوی دی، کله چه داسي کول د الله تعالیٰ د تکويني حکمت او مصلحت څخه خلاف ؤ نو ځکه ئې ونه فرمايل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هيڅ نفس دا چه ايمان راوړي مګر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوی الله ايمان د ځينو) او آچوی پليتي (غضب خپل) په هغو کسانو چه نه چلوی عقل (او فکر په دلائلو او آيتونو د الله کښې)

تفسير: بې د الله تعالیٰ له مشيت او توفيقه او تکويني حکم هيڅوک ايمان نشي راوړی او دغه حکم او توفيق د همغو په حق کښې کيږي چه د الله تعالیٰ د قدرت په نښو او آيتونو غور او فکر وکړي. او له عقله او فهمه کار واخلي، هغه کسان چه د پوهيدلو او سنجولو (غور کولو) تکليف پر ځان نه تيروي، نو الله تعالیٰ دوی همغسی د کفر او شرک په نجاست کښې ډوب او ککړ پريږدي.

قُلِ انْظُرُوْا مَاذَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا تُغْنِي الْاٰيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰۱﴾

ووايه (اى محمده ! دى مشركانو ته) چه وګورئ چه څه (قسم عجيبه عجيبه دلائل د وحدانيت) دى په آسمانونو او ځمکه کښې، او نه دفع کوى (عذاب) دلائل (د وحدانيت) او (آوريدل د کلام د) ويرووونکيو له هغه قوم څخه چه ايمان راوړونکى نه دى دوى.

تفسير: يعنى د غور کولو او پوهيدلو لپاره په آسمان او ځمکه کښې د الله تعالىٰ د قدرت، حکمت، توحيد، تفريد او نورو ډيرى نښى موجودى دى بلکه هره ذره، هر بڅرکى، هر پانه د ده پر توحيد دلالت کوى

هر پانه هر بڅرکى په نظر کښې د هوښيار

د الله د پيژندلو لوى دفتر دى لوړ آثار

ليکن هغه چه د کومى خبرى منونکى او تسليم کوونکى نه وى نو د ده لپاره دغه ګردى(تولى) نښى او دلائل بيکاره دى. او د ويرووونکو انبياؤ تنبيه او تخويف هم پر دوى غير مؤثر ثابتيږى.

فَهَلْ يَنْتَظِرُوْنَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ قُلْ فَانْتَظِرُوْٓا اِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

نو آيا انتظار کوى دا (مشرکان په سبب د تکذيب ستا، بلکه انتظار نه کوى هيڅ څيز ته) مګر (انتظار کوى) په شان د هغو بدو ورځو(وقايعو) د هغو کسانو چه تير شوى دى پخوا له دوى نه، ووايه (اى محمده ! دوى ته) نو انتظار کوئ تاسى بيشکه زه هم له تاسى سره له انتظار کوونکو څخنى يم.

تفسير: د داسى ضدى او معاند قوم لپاره چه د هيڅ يوه دليل او نښى منونکى نه وى، نو هيڅ شى نه دى باقى پرته (علاوه) له دى نه چه تيرو مکذبينو هغه آفات او حوادث چه نازل شوى دى، دوى دى هم د همغه په انتظار کښې اوسى. نو ښه خو دا دى چه تاسى او مونږ دواړه سره ګډ د هغه وقت منتظر اوسو څو چه د صادق او د کاذب همغه وروستنى فيصله وړاندى شى.

ثُمَّ نُنَجِّيْ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

بیا نجات ورکړ مونږ رسولانو زمونږ ته او هغو کسانو ته چه ایمان ئې راوړی وو هم داسی (چه نجات ورکړ مونږ هغو ته)، ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چه) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسیر: یعنی همغسی چه له پخوانیو قومونو سره زمونږ عادت جاری وو چه مکذبین به مو هلاکول او انبیاء او مؤمنینو ته به مو نجات ورکاوه، هم داسی د موجودهؤ او مستقبلو مؤمنینو په نسبت زمونږ وعده هم دا ده چه هغو ته به نجات ورکاوو، په آخرت کښی د عذاب الیم څخه او په دنیا کښی به د کفارو له مظالمو او سختیو څخه مامون او مصؤن وی. ولی شرط دا دی چه مؤمنین، صادق مؤمنین وی. یعنی د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وی چه په پاک قرآن او په حدیث کښی د مؤمنینو په نسبت بیان شوی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ووایه (ای محمده!) ای خلقو که یئ تاسی په شک کښی له دینه زما (چه صحیح دی که غلط) نو (ئی دربشکاروم چه) عبادت نه کوم زه د هغو(بتانو او نورو) چه عبادت (ئی) کوئ تاسی غیر له الله څخه ولیکن عبادت کوم زه د الله هغه چه وفات کوی تاسی (وباسی روح ستاسی په شدت سره)، او امر حکم شوی ماته داسی چه یم له مؤمنانو (یقین لرونکو) نه. او (داسی حکم راباندی شوی) چه سم ودروه مخ (ذات) خپل دین ته) حال دا چه مائل ئی له باطلو ادیانو څخه (حق دین ته)، او مه کیږه (یعنی نه دی کیږی امت ستا) له سره له مشرکانو او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سیوا) له الله هغه چه نفع نه رسوی تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شی تاته (بلنه د هغه)، نو

که بالفرض دی وکړ عبادت د غیر الله نو بیشکه ته هم په دغه وقت کېږې ئې له ظالمانو

تفسیر: یعني که زما طریقه او دیني مسلک ستاسي په فکر کښې ځای نه دی نیولی او تاسي پرې نه پوهیږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کښې لویدلي یئ، نو زه د خپل دین اصل‌الاصول (چه خالص توحید دی) درښیم او درپوهوم ئې خلاصه دا چه زه ستاسي د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بیزار یم، چه د هغو اختیارول زما له لوری له سره امکان نه لري او نه شائي چه تاسي دغسي تصورات په خپلو زړونو کښې وګرځوئ! زما عبادت خالص هغه الله قدوس ته دی چه د هغه په قبضه او واک(اختیار) کښې ستاسي ارواح او ساوی دی. تر هغه وقته چه د ده حکم او اراده وی هغه ستاسي په جسمونو کښې پریږدی، او هر کله چه اراده وفرمائی سم د لاسه ئې درځني راکاږي ګواکي د موت او حیات تار چه د هر هغه ذات په قدرت او اختیار کښې دی، د همغه عبادت کیدی شي نه یوائځي دا چه په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی بلکه شائي چه په زړه کښې هم د ده په توحید او تفرید پوره یقین او ایمان وی، او په ظاهر او باطن کښې پر دغه حنیف دین چه د ابراهیم خلیل الله دین دی په پوره همت او توجه سره استقامت په کار دی او د جلي او خفي شرک نښې او آثار شائي بیخی له منځه ورک وی، همغسي چه عبادت د همغه «وحده لاشریک له» ذات ته کوو، شائي چه استعانت او مرسته(مدد) هم له همغه لوی ذات څخه وغواړو، ځکه چه هر قسم نفع او نقصان او نیکي او بدی او نور تول یوائځي د ده په واک(اختیار) او قبضه کښې دی. د مشرکینو په شان له داسي شیانو ځني مدد او مرسته(امداد) غوښتل چه د هیڅ یوه قسم نفعی او نقصان مالک نه وی سخته بی موقعه خبره ده بلکه د ظلم عظیم (یعنی د شرک) یوه شعبه ده. که په فرض محال سره له نبي صلی الله علیه وسلم څخه داسي کوم حرکت صادر شي، نو د هغه عظیم الشان شخصیت په لحاظ به هغه خورا(ډیر) لوی ظلم وی.

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوی تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر) نو نشته لری کوونکی د هغه (هیڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړی تاته د خیر (لکه صحت او غنا) نو نشته هیڅ منع کوونکی د فضل د ده! رسوی (الله) دا (خیر) هر هغه چاته چه اراده وفرمائی له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب)

تفسير: كله چه د دغو شيانو د بلنى او دعوت څخه ئى وفرمايل چه د دوى په قبضه كښى نه ستاسى خير او نه شر شته، نو مناسب شو چه د هغه په مقابل كښى د مالك على الاطلاق ذكر هم وكړ شي! چه د تكليف او راحت، د خير او شر پر پوره سلسله كامل اختيار او اقتدار او پوره قبضه او قوت لرى او د هغه راليږلى تكليف هيڅوك له دنيا نشي لرى كولى. او په هر چا چه د خپل فضل او مرحمت اراده وفرمائى نو هيڅ يو طاقت ئى له هغه څخه نشي محروميولى.

قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

ووايه (اى محمده!) اى خلقو په تحقيق راغلى دى تاسى ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسى نو هر چا چه سمه لياره ومونده (ايمان او طاعت ته) نو بيشكه هم دا خبره ده چه لياره مومى دپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چه ګمراه شو نو بيشكه هم دا خبره ده چه ګمراه كيږى پر ځان خپل (چه ضرر ئى وررسيږى)، او نه يم زه پر تاسى باندى وكيل (ساتونكى د اعمالو ستاسى).

تفسير: يعنى حق په واضح ډول(طريقه)، سره له دلائلو او براهينو در رسيدلى دى. چه د هغه په نه قبلولو كښى هيڅ يو معقول عذر د هيچا سره نشته. د پاک الله آخرى حجت هم پر بندګانو تمام شوى دى. نو اوس دى هر څوک خپله نفع او نقصان وسنجوى (سوچ وكړى) . او د هغه فكر دى له خپله ځانه سره وچلوى. هر هغه چه د پاک الله په ښوولى سمى لياري لاړ شى، په دنيا او آخرت كښى كامياب او بريالى كيږى. او هر هغه څوک چه دغه سمه لياره پريږدى. او دغه لورى هغه لورى ته لالهانده او سرګردانه ګرځى، نو دى خپل ځان پخپله ذليل، خوار او بى مقداره كوى. نو خپل خير او شر دى هر سړى وسنجوى (معلوم كړى) ! او د خپل مستقبل فكر او انديښنه او لازم انتظام دى وكړى! هره هغه لياره ئى چه غوره او پسنده وى همغه دى اختيار كړى. رسول صلى الله عليه وسلم داسى آزاد او خپلواک او خپل سرى سړى نه دى درليږلى شوى، چه ستاسى د دغو افعالو تعهد او ذمه وارى پخپله غاړه واخلى. يا ستاسى په ځاى دى جواب وركړى. د ده كار تش خبرول او سمه لاره ښوول دى. پر هغه تلل پخپله د تلونكى كار دى.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وکړه (ای محمده!) د هغه څيز چه وحی کولی شی تاته او صبر کوه (په طاعت او مصيبت او له معصيت) تر هغه پوری چه حکم وفرمائی الله (په نصرت او غلبه ستاسی)، او هم دغه الله خير غوره د تولو حکم کوونکو دی.

تفسير: په دی سره رسول الله صلی الله عليه وسلم ته تسلی ورکړی شوی ده چه که دا خلق حق نه قبلوی، نو تاسی د دوی په غم کښی خپل ځان له لاسه مه ورباسئ! تاسی د الله تعالیٰ د احکامو متابعت کوئ! او د تبليغ او دعوت په کارونو کښی تل لګيا اوسئ! او پر هغو شدائدو چه په دغه لياره کښی تاسی ته ورسيږی، صبر کوئ! او د مخالفينو پر ايذاء او تکذيب تحمل وکړئ تر هغه پوری چه پاک الله د دوی او ستاسی په منځ کښی ښه فيصله وکړی. يعنی سم له خپلی وعدی سره تاسی مظفر او منصور کړی. يا د جهاد حکم درولیږی.

تمت سورة يونس عليه السلام بمنه تعالیٰ وفضله فلله الحمد علیٰ ذلک

سورة هود مکية الا الآيات ۱۲ و ۱۷ او ۱۱٤ فمدنية وهی مائة وثلٰث وعشرون آية وعشر رکوعات عدد تلاوتها (۱۱) وعدد نزولها (۵۲) نزلت بعد سورة يونس عليه السلام

د هود سورت مکی دی پرته (علاوه) له ۱۲ او ۱۷ او ۱۱٤ آيتونو چه مدنی دی (۱۲۳) آيتونه (۱۰) رکوع لری په تلاوت کښی (۱۱) او په نزول کښی (۵۲) سورت دی وروسته د يونس له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع په نامه د الله چه خورا(ډير) مهربان ډير رحم والا دی.

الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾

(دا) کتاب دی چه محکم کړی شوی دی آيتونه د ده (چه ورته لاره نه مومی هيڅ نقصان او خلل) بيا په تفصيل سره بيان شوی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه

تفسیر: یعنی دغه قرآن کریم هغه عظیم الشان او جلیل القدر کتاب دی چه گرد(تول) آیتونه ئی د لفظی او معنوی او نورو حیثیتونو بیخی ثابت، قائم، آزمویلی شوی دی. تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی (تحقیق) شوی دی، نه په هغه کښی څه تناقص شته او نه کوم مضمون ئی د حکمت او واقعیت په خلاف دی. او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت، او نورو له پلوه په یوه توری او حرف ئی څه تنقید او اعتراض کیدی شی هر هغه مضمون ئی چه په هر عبارت سره اداء فرمایلی دی، محال دی چه له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شی. د الفاظو قباء د معانیو پر قامت نه لږ څه ارته او نه تنگه ده پر هغو اصولو، فروعو، اخلاقو، اعمالو او قیمتدارو پندونو او نصیحتونو چه دغه قرآنی آیات مشتمل دی او هغه دلائل او براهین چه د دعاویو د اثبات لپاره استعمال شوی دی. هغه گرد(تول) د علم او حکمت په تله کښی تللی شوی دی قرآنی حقایق او دلائل داسی مضبوط او محکم دی چه هر څومره زمانه تیره شی او شپی او ورځی سره وچورلی د هغو د بدلیدلو یا غلط کیدلو هیڅ امکان نشته، د عالم د مزاج پوره تشخیص ئی کړی دی او تر قیامته پوری په مخکښی راتلونکی تغیرات او حوادث ئی من کل‌الوجوه ازمویلی او تللی او داسی یو معتدل او ابدی روحی غذا ئی د قرآنی مائدی په ذریعه تولی دنیا ته وړاندی کړی دی چه د تناول کوونکو لپاره په هر وقت او هر حالت کښی مناسب او ملائم دی. سره د دغو گردو(تولو) حکیمانه ؤ ښیگڼو (فایدو) داسی هم نه دی چه د اجمال او ابهام له سببه کتاب د معما او چیستان(معمی) او قیصی شکل ئی غوره کړی وی. بلکه د معاش او معاد تمام مهمات ئی ښه په ښکاره صاف ډول(طریقه) سره بیان کړی او گرد(تول) لوستونکی ئی پری پوهولی دی او موقع په موقع ئی د توحید دلائل، احکام، مواعظ، قصص او نور شیان په ډیر ښه صورت او قرینی سره بیل بیل ایښی دی او د گردو(تولو) ضروریاتو کافی تفصیل ئی بیان فرمایلی دی. په نزولی حیثیت کښی هم دغه حکمت مرعی دی چه تول قرآن یو ځلی نه دی نازل شوی. بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا(جدا جدا) آیتونو نزول شوی دی د پاک قرآن دغو گردو(تولو) دقائقو او حقائقو ته په مجموعی ډول(طریقه) سره چه انسان ورته گوری حق حیران پاتی کیږی مگر د حیرت ځای نه دی که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام کښی دغه گرد(تول) حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وی، نو د هغه توقع په بل کوم کلام کښی کیدی شی؟ بلکه له سره نشی کیدی.

أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ

چه عبادت مه کوئ (د هیچا) مگر (یواځی) د الله،

تفسیر: یعنی د دی محکم او مفصل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی چه گرد(تول) عالم

يواځې د الله واحد د عبادت په لورې متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته وکړي او طريقه ئې وروښيي. نو د دغه عظيم او جليل مقصد لپاره ړومبي انبياؤ تشريف راوړی ؤ

﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ﴾ (١٧ جزء د الانبياء (٢٥) آية (٢) ركوع)

﴿ وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ ﴾ (١٤ جزء د النحل (٣٦) آية (٥) ركوع)

إِنَّنِي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ ﴿٢﴾

(او ووايه ای محمده) چه بيشكه زه تاسی ته له (طرفه د) الله ويروونكی يم (له جحيمه) او زيری وركوونكی يم (په نعيم سره)

تفسير: يعنی هغه چه كتاب الله ومنی، او شرک او كفر پرېږدی او د الله واحد احد صمد عبادت وكړی نو ده ته د دارينو د فلاح زيری او بشارت آوروی او هغه چه نه ئې منی او كفر او شرک ځان ته غوره كوی، نو هغه د الله تعالىٰ له عذابه ويروی.

وَأَنِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُمَتِّعۡكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى وَيُؤۡتِ كُلَّ ذِي فَضۡلٖ فَضۡلَهُۥۖ وَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ كَبِيرٍ ﴿٣﴾

او (پس له توحيده امر كوم) چه مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تيرو گناهونو) بيا رجوع وكړئ الله ته (په طاعت سره له گناه نه) چه فائده دررسوی تاسی ته په نفع غوره سره تر هغی نيتی تاكلی (مقرر كړی) شوی پوری او ور به كړی (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او كه وگرځيدئ تاسی (ای كفارو له اسلامه) نو بيشكه زه ويريږم پر تاسی له عذابه د ورځی لوئی نه (د قيامت).

تفسير: هغه څوک چه د خپلو پخوانيو تقصيراتو معافی وغواړی او د مستقبل لپاره د الله تعالىٰ په لورې د زړه په صدق سره رجوع وكړی نو دنيوی ژوندون ئې په ښه ډول(طريقه) تيريږی. ځكه چه قانت مؤمن په هر حال كښې د پاک الله فضل او كرم ته لوی لوی اميدونه، هيلی (ارزوگانی) او اسری كوی. دی د الله تعالىٰ د رضاء غوښتلو او د مستقبل د عظيم الشانی خوشالی او مسرت

په تصور کښې دومره محظوظ او مستغرق اوسيږي چه د دې دنيا له ډيرو ربړو (تکليفونو) او سختيو څخه هم دومره نه متاثر کيږي. دې چه کله خيال کوي چه زه په خپل ژوندون کښې خپله فريضه په صحيح ډول(طريقه) سره پاى (انجام) ته رسوم، چه د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش العظيم د لوى څښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کيږي، نو پخپل برى او د حق تعالىٰ په وعدو اعتماد کوي او د هغه زړه د مسرت له جوشه ترپيږي، او په سخت غورځنګ کښې اوسيږي او ده ته د دې دنيا په لوړه پنګه(منافع) کښې هغه قلبي سکون او باطنى راحت په برخه کيږي. چه پاچاهانو ته له بيشمارو سامانونو او ډيرو اموالو او زياتو خزائنو څخه نشي حاصليدى بلکه په ځينو اوقاتو کښې د دې دنيا په څو ورځنيو تکليفونو او سختيو کښې دې هغه خوند او مزه مومي چه اغنياء او ملوک هغه په خپل عيش او عشرت، راحت، او تنعم کښې هم نشي محسوسولى:

ځوک چه الله پيژنى له سر او زر تيريږي

له کور کهول او مال و ملک تر خپل تبر تيريږي

روغ ليونى ترى کړى جوړ دواړه جهان وربښى

له دوو جهانه ليونيان يى لکه نر تيريږي

دوى رنج کښې ګنج په غم کښې خوند مومي الله غواړى تل

رضا د حق ئى وى مقصد له کوز او بر تيريږي

په ذکر فکر د الله اوسه مشغول «برهانه!

فنا فى الله له بحر فضا او سم او غر تيريږي

﴿ وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ﴾ او ور به کړى الله هر خاوند د فضل ته فضل د هغه) يعنى هومره ئى چه عمل ور زياتيږي په همغه اندازه د الله تعالىٰ له فضله زياته برخه مومي په آخرت کښې اجر او ثواب او په دنيا کښې زيات طمانيت او دادينه (سکون) وربه برخه کيږي.

﴿ وَإِن تَوَلَّوْا ﴾ الآية ـ او که شا وګرځوئ تاسى اى کفارو له اسلامه يا له متابعته ځما پس بيشکه زه ويريږم په تاسى له عذابه د هغى ورځى چه لويه ده چه ورځ ده د قيامت) يعنى که زما خبره نه منئ نو د قيامت عذاب يقيني دى. باقي داسى فرمايل چه زه ويريږم په تاسى، له دې نه مقصود د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردئ او خواخوږئ اظهار دى (تولوا په اصل کښې «تتولوا» ؤ بيا يوه «ت» ترى حذف شوى ده.)

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

خاص الله ته بيرته ورتله ستاسي دي، او الله په هر څيز باندي ښه قادر دی (چه اراده وفرمائي نو ستاسي اعاده هم ورته آسانه ده) خبردار شئ بيشکه دا (کفار دوه قته کوی) تاووی سيني خپلي (او پټوی عداوت د رسول په زړونو خپلو کښي) لپاره د دی چه پټ کړی (دا عداوت) له الله نه، واورئ خبردار شئ په هغه وقت کښي چه واغوندی دوی جامي خپلي عالم دی (الله) په هغه څيز چه پټوی ئی دوی (په سينو خپلو کښي) او هغه څيز چه ښکاروی ئی په ژبو خپلو) بيشکه الله ښه خبردار دی په پټو خبرو د سينو (هم)

تفسير: د سزا ورکولو لپاره دغه خبره ضروري ده چه مجرم حاضر وی، حاکم ته د سزا ورکولو پوره قدرت او قوت او کامل اختيار حاصل وی. مجرمينو ته پر گردو(تولو) کارونو او اجراآتو ئی علم حاصل وی. په «اليه مرجعکم» کښي دا راښوولی شوی دی چه مجرم او غير مجرم گرد(تول) د پاک الله په دربار کښي حاضريږی. په «وهو علیٰ کل شی قدير» کښي ئی د عمومي قدرت او اختيار بيان ئی فرمايلی دی او د «الا انهم يثنون» څخه تر «بذات الصدور» پوری د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوی دی چه پر پاک الله ظاهری او باطني گردی (تولی) خبری يو شان ته ظاهری او هيڅ يو شی تری پټ نه دی. او پر هر شی باندی ښه پوه او خبردار دی، تر دی پوری چه د زړونو د کومی له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دی. نو بيا مجرم خپل جرم په څه دول(طريقه) له ده څخنی پټولی شی.

تنبيه: د دی آيتونو په شان نزول کښي مفسرين اختلاف لری. ډير صحيح روايت د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه په «بخاری شريف» کښي شته چه پر څينو مسلمانانو شرم او حياء دومره زياته غلبه کړی وه چه د استنجاء، جماع او نورو بشری ضروورياتو په وقت کښي به د خپل بدن د کومی برخی د بربنډ پريښودلو څخه ډير زيات شرميدل چه پاک الله مو وينی. که چيری ځانونه ئی بربنډول نو د حياء د غلبي لامله(له وجی) به پرمخی لويدل او خپل غليظه عورت به ئی په دی دول(طريقه) سره پټاوه چه خپله سينه به ئی پری تاووله. کله کله داسی آثار د غايت تأدب مع الله او د حياء د غلبي لامله(له وجی) کيدئ شی داسی کسانو ته د «صوفيه ؤ» په اصطلاح کښي «مغلوب الحال» وائی. څرنگه چه د صحابه ؤ رضی الله عنهم په کومه مسئله کښي داسی غلو او تعمق راتلونکی ملت په ضيق او حرج کښي اخته او مبتلا کولی شو. نو ځکه لوی قرآن په «الا حين يستغشون ثيابهم» د دوی اصلاح وفرمايله يعنی که د ضرورت په وقت کښي د بدن د بربنډولو لامله(له وجی) له الله تعالیٰ څخه شرميږئ نو ځکه خپل تترونه(سيني) پری ښکته کوی نو غور وکړئ چه په دغه حالت کښي چه ډير کالی (جامی) مو آغوستی او ښه مو ځانونه پټ کړی وی نو آيا ستاسی پټ او ښکاره او نور د پاک الله څخنی پټ دی؟ کله چه د انسان هيڅ شی په هيڅ وقت کښي او په هيڅ دول(طريقه) له الله تعالیٰ څخنی نشی پټيدلی نو بيا د

بشری ضروریاتو په وقت کښې له دومره غلو ځخه کار آخیستل ښه کار نه دی. واضح دی وی چه د آیتونو په ربط کښې دغه خبره ضروری ده چه د یوه آیت مضمون د بل آیت له مضمونه سره مناسبت ولری او د نزول د سبب سره ئې مناسبت ضروری نه دی.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝

او نشته هیڅ تلونکی (خوځیدونکی ذی روح) په ځمکه کښې مگر چه دی پر الله رزق (روزی) د هغه (تفضلاً ترحمأنه وجوباً) او عالم دی (الله) په ځای د اوسیدلو د هغه او ځای د سپاریدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشیاء) په کتاب واضح کښې دی.

تفسیر: رومبی د الله تعالیٰ د علم د وسعت بیان ؤ. دا د همغه مضمون تکمله ده یعنی پر ځمکه د هر ساکښ (ذی روح) تلونکی او خوځیدونکی چه طعام او خوړو ته احتیاج لری، د هغو د ګردو (ټولو) رزق او روزی رسول پاک الله محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمایلی ده. هومره روزی چه د هر یوه لپاره مقدره ده، هغه یقیناً وررسیدونکی ده هغه وسائل او اسباب چه بنده ئی اختیاروی ګرد (ټول) د روزی رسولو ابواب او ورونه دی، که د انسان نظر د اسبابو او د تدابیرو د اختیارولو په وقت کښې پر مسبب الاسباب جل وعلیٰ شانه وی، نو دغه له توکل سره څه منافات نه لری. هو د الله تعالیٰ قدرت په دغو عادیهؤ اسبابو کښې محصور او مقید ونه ګنه شی. ځکه چه الله تعالیٰ کله نا کله پرته (علاوه) د اسبابو له سلسلی هم روزی رسوی او څه نه څه یو کار برابروی. په هر حال کله چه د ګردو (ټولو) ذوی‌الارواحو (روح لرونکی) او ساکښانو (جاندارو) معاش د هغو د غذا او خوړو د استعداد سره سم مهیا کول د حق تعالیٰ کار دی، نو ضروری ده چه د پاک الله علم پر هغو ګردو (ټولو) محیط وی. که نه د دوی له روزی رسولو څخه خبریدل به څنګه ممکن کیدی شی؟

﴿ وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا ﴾ الآیة - او عالم دی الله په ځای د اوسیدلو د هغه او ځای د سپاریدلو د هغه) حضرت شاه صاحب لیکی «مستقر» هغه ځای دی چه هستوګنه پکښې کیږی، لکه جنت او دوزخ او «مستودع» هغه ځای دی چه انسان پکښې سپارل کیږی، لکه قبر، پاس په «وما من دآبة» الآیة ـ کښې د دنیوی ژوندون بیان ؤ، دلته د «برزخ» او د آخرت بیان دی، مطلب داسی شو چه الله تعالیٰ ته له ابتداء څخه تر انتها پوری ستاسی د ژوندون ټول درجات معلوم او ښکاره دی او دی ښه خبردار دی . د «مستقر» او د «مستودع» په تعیین کښې د مفسرینو ډیر اقوال دی. چه د هغه په نسبت مونږ د الانعام په سورت کښې څه لیکلی دی. ابن کثیر رحمة الله علیه لیکلی دی تر هغه پوری چه انسان په ځمکه کښې ګرځی او خوځیږی نو د ده د سیر منتهاء ته «مستقر» او د ګرځیدلو او تللو په پای (آخر) کښې د هستوګنی کوم ځای ته چه راځی هغه ته «مستودع» وائی. د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه په نزد په دغه ژوندون کښې هر چیری چه

انسان اوسیږی هغه «مستقر» او له موت څخه وروسته چیری چه خښیږی هغه «مستودع» دی. مجاهد رحمة الله علیه له «مستقر» څخه د مور رحم او له «مستودع» څخه د پلار صلب مراد کړی دی.
عطاء رحمة الله علیه د دی تعبیر په عکس سره دعوی کړی ده د ځینو متفلسفینو (فلسفه خیالو) خیال دا دی چه په ځمکه کښی د حیواناتو هغه مسکن چه بالفعل دی، هغه «مستقر» او له فعلی وجود څخه پخوا هغه مواد او مقار (قرار ګاوی) چه پاتی شوی دی او بیا له هغه ځایه راغلی دی هغه «مستودع» ویلی شوی دی یعنی حق تعالیٰ پر هغو ګردو (تولو) مختلفو موادو او اطوارو او ادوارو پوه او عالم دی، چه له هغو ځنی کوم حیوان تیر شوی، او خپل دغه موجوده کذائی هیئت پوری رسیدلی دی همغه پاک الله پخپل محیط علم سره د وجود په هره مرتبه کښی هغه ته د هغه د استعداد سره مناسب وجود او د وجود په کمالاتو ئی فائض کوی.
﴿ كُلٌّ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ﴾ تول دا مذکوره اشیاء په کتاب واضح کښی دی) یعنی په لوح محفوظ کښی چه د الله تعالیٰ د علم صحیفی دی، نو بیا د الله تعالیٰ په علم کښی به هر شی ولی نه وی چه علیم برحق او خبیر مطلق دی.

وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۗ وَلَئِن قُلۡتَ إِنَّكُم مَّبۡعُوثُونَ مِنۢ بَعۡدِ ٱلۡمَوۡتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ۝٧

او دغه (الله) هغه ذات دی چه پیدا کړی ئی دی آسمانونه او ځمکه په (مقدار د) شپږو ورځو کښی حال دا چه ؤ عرش (تخت) د ده پر اوبو (پیدا کړی دی الله دا تول آسمانونه او ځمکه او ما فیهما لپاره د منافعو ستاسی او) لپاره د دی چه وازمویی تاسی چه کوم یو له تاسی دیر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چه خامخا که ووائی ته (خپل قوم ته) چه بیشکه تاسی بیا ژوندی کیدونکی یئ پس له مرګه نو هرومرو (خامخا) وبه وائی خامخا هغه کسان چه کافران شوی دی چه نه دی دغه (قرآن چه بیا ژوندون وائی) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسیر: په پیدائښت د آسمانونو او ځمکه کښی د الله تعالیٰ له علم څخه وروسته د ده د قدرت بیان دی د دی تفسیر په ۸ جزء د الاعراف په (٥٤) آیة (۷) رکوع کښی تیر شوی دی.
﴿ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ ﴾ حال دا چه ؤ عرش د ده د لا پخوا له پیدا کیدلو د ځمکی او آسمانونو پر اوبو باندی) یعنی د ځمکی او آسمان له پیدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوی چه

په مستقبل کښې د ګردو (تولو) اشیاؤ د ژوندانه ماده ګرځیدونکې شوی «وجعلنا من الماء کل شئ حی» (۱۷ جزء د الانبیاء (۳۰) آیة (۳) رکوع) په دغه وقت کښې د الله تعالیٰ عرش د دی د پاسه ؤ لکه چه اوس د آسمانونو د پاسه دی. ګواکې دغه یو صورت ؤ چه دغه حقیقت ئې ښکاروه چه د کائناتو ماده او د حیات ذریعه بالکلیه د رب‌العرش تر تسلط او تصرف او مطلقه قیومیت لاندی دی والله اعلم.
یعنی د دی ګرد (تول) نظام له تخلیق او ترتیب څخه مقصود ستاسی دلته ودانول او ازمویل دی. چه تاسی تر کوم ځای پوری په دغه عجیب او غریب نظام او د مصنوعاتو په سلسله کښې غور او فکر کوئ؟ او د هغوی د حقیقی خالق او مالک صحیح معرفت ځان ته حاصلوئ؟ او له ارضی او سماوی مخلوقاتو څخه منتفع کیږئ؟ او د محسن د پیژندلو او شکر کولو فطری فرض په ځای راوړئ؟ دغه مقام ستاسی د سختی ازموینی ځای دی، ستاسی حقیقی مالک مو ګوری چه په تاسی کښې کوم یو بنده د صدق او اخلاص او سلیقی د مخی ښه کار کوی؟ او د خپل عبودیت فرایض په ښه شانی انجاموی؟ کله چه دغه دنیا د امتحان او ازموینی ځای دی نو ضروری ده چه وروسته له هغه د مجازاتو (یعنی د انعامونو او انتقامونو) سلسله هم وی څو شاکرینو او کافرینو دواړو ته د دوی د اعمالو نتائج ور ورسیږی. نو ځکه دلته د بعث بعد الموت ذکر کړی شوی دی. یعنی د مکې معظمی کفار چه مشرکان دی یقین نه کوی چه وروسته له مرګه بیا ژوندون شته، او دوی ته د دوی د اعمالو او جرائمو سزا خامخا ورکوله کیږی کله چه دوی په قرآن کښې یا د رسول الله له ژبې د «بعث بعد الموت» نهایت مؤثر بیان آوری، نو وائی چه دا بیان ستاسی ښکاره جادو دی، چه له هغه ځنی دیر کسان ویریږی، او مرعوب او مسحور کیږی. مګر په یاد ئې ولرئ چه پر مونږ له سره دغه جادو نه چلیږی، او نه څه اثر راپوری کوی (ابن کثیر رحمة الله علیه).

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

او قسم دی چه خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چه موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمیرلیو شویو (لږو) پوری نو هرومرو (خامخا) به وائی دوی (استهزاءً) څه څیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله نو فرمائی الله) خبردار شئ واورئ، هغه ورځ چه راشی دا (عذاب) دوی ته نو نه به وی (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه او چاپیر به شی له دوی نه هغه

عذاب چه وو دوی چه په هغه پوری به ئی مسخری کولی (او په جلتی به ئی غوبنت)

تفسیر: یعنی کله چه دغو کفارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالیٰ له عذابه ویره ورکوله کیږی نو د تکذیب او استهزاء په ډول (طریقه) وائی چه راوړه هغه عذاب دی چیری دی؟ ولی نه رانازلیږی؟ او د څه لامله (له وجی) ځنډ (ایسارتیا) پکښی کیږی؟ او د چا له لوری هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمائی چه آیا تاسی په داسی ویناؤ سره توکی او مسخری کوئ؟ او نه پوهیږئ چه هغه عذاب د الله تعالیٰ د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه تاکلی (مقرر کړی) مدت پوری معطل شوی دی؟ او پخپل معین وقت کښی به خامخا داسی در ورسیږی چه هیڅوک به ئی مخه نشی نیولی او له هری لوری څخه به په عذاب چار چاپیر کړی شئ، او ګرد (تول) به فنا کیږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر یا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چه اثر ئی ښکاره وی) بیا بیرته راتول کړو مونږ دا نعمت له ده نه، بیشکه دی خامخا نا امیده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وی.

تفسیر: یعنی اوس وائی چه عذاب چیری دی؟ او ولی نه راځی؟ او ولی بنی‌آدم دومره ساده او بی زړه او ویریدونکی دی، چه که د څو ورځو له مخی ئی الله تعالیٰ د خپلی مهربانی په عیش او عشرت او آرامی کښی وساتی، او بیا ئی په کوم ربړ (زحمت) او تکلیف کښی اخته او مبتلا کړی، نو دی هغه پخوانی هوسائی (آرام) او مهربانی هم بیخی له زړه وباسی او هیروی ئی، او بی هیلی (مایوسه) او نا امیده کیږی، او د مستقبل په نسبت بیخی بی آسره او مایوس کیږی، په تیره باندی ناشکری، او له راتلونکی څخه مایوسی، هم دا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسائی (آرام)) وروسته له (هغه) ضرره چه رسیدلی ؤ ده ته

نو هرومرو (خامخا) وائی به دی خامخا لاړی سختی (چه رارسیدلی وی) له ما ځنی، بیشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبر فخر کوونکی دی (پر خلقو)

تفسیر: یعنی که له مصیبته وروسته بیا پاک الله ده ته آرامی او هوسائی (راحت) ور په برخه کړی نو بیا داسی ګنی چه ګواکی اوس بیخی مصائبو او تکالیفو خاتمه وموندله، او بیا هغه پخوانی کیفیت له سره راتلونکی نه دی. نو په دغه وقت کښی د غفلت او غرور په نشو کښی مستیږی، او فخر او تکبر او ځانمنی (خودنمائی) کوی. او حال دا چه ده لره داسی په کار ؤ چه هغه خپل پخوانی حالت به ئی تل په یاد درلود (لرلو) او د الله تعالیٰ شکر به ئی اداء او د ده د لطف او احسان په مقابل کښی به ئی د تواضع سر ښکته کوه.

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

مګر هغه کسان چه صبر کوی (په سختی له قوته د ایمان) او کوی ښه (عملونه دپاره د شکر د نعمت)، دغه (صابرین او شاکرین) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډیر لوی.

تفسیر: هغه حال چه پاس د عامو انسانانو بیان وشو، له هغه ځنی د الله تعالیٰ هغه بندګان مستثنیٰ دی چه د تکلیف او مصیبت مقابله په صبر او استقامت سره کوی، او د امن او راحت په وقت کښی سره له شکر ایستلو په صالحه ؤ اعمالو کښی هم خپله مستعدی ښکاروی د هم داسی اولوالعزمو او وفادارانو تولی د عظیم الشان بخشش او انعام مستحق دی او په ډیر لوی اجر چه ادنیٰ ئی جنت او اعلیٰ ئی دیدار دی فائز کیږی.

مؤمنان په آخرت له خلده حوره
سر تر پایه (آخره) نعمتونو کښی معموره
نه به ئی درد نه به ئی مرګ نه به خفګان وی
دوی به تل وی لذتونو کښی مخموره
چه لقاء د پاک الله دوی ته ښکاره شی
نو د خلد حوری به ئی ووځی له شعوره

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ

صَدۡرُكَ أَن يَقُولُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٞۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

نو ښائی ته به پريښودونکی ئی (يعنی مه پريږده) ځينی د هغه قرآنه چه وحی کولی شي تاته او تنګيدونکی ده په (تبليغ د) هغه سره سينه (زړه) ستا (له دی ويری) چه وائی به دوی ولی نه ده نازله شوی په ده باندی خزانه (چه پری وکړی عشرت) يا (ولی نه ده) راغلی له ده سره پرښته (چه ورکړی شهادت د نبوت)، بيشکه هم دا خبره ده چه ته ويرووونکی ئی (له جحيمه نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندی وکيل (ښه ساتونکی) دی (د هغه چا چه ور وسپاری ځان خپل نو له سره مه ويريږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکی معظمی مشرکان د شرک او بت پرستی له ترديده او بدو ويلو څخه ډير په قهريدل او په غيظ او غضب راتلل د مشرکيت پر خرافاتو په هره اندازه چه د هغو تحميق (حماقت) او تجهيل کيده، په همغه اندازه به دوی د غصی په اور کښی سوځيدل کله به ئی کوښښ کوه چه پاک رسول په دغی معاملی کښی لږ څه سست او پوست شي او د دغی اساسی او لوئی مسئلی په تبليغ کښی له لږ څه نرمی او تساهل څخه دی کار واخلی. کله چه له دی لوری مايوس او بی‌هيلی (ناامیده) شول نو تش د ربړولو (تکليفولو) او محض خفه کولو دپاره په عجيبو چتی (بيکاره) غوښتنو پسی لګيا شول، مثلاً ويل به ئی چه ته خو رښتين او د رسالت پر منصب مامور ئی، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښائی چه د مال او دولت لويه خزانه راغلی وی يا له آسمانه له تا سره يوه پرښته راتلی چه هر چيری به درسره د تصديق دپاره تللی وی ﴿ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌ ﴾ کله چه ته د خپلو خبرو د تصديق او ښکارولو دپاره نه د مادی قوت او نه د روحانی قدرت خاوند ئی، نو بيا ئی مونږ څرنګه ومنو؟ رسول الله مبارک له داسی چتی (فضول) او بيکاره غوښتنو څخه ډير زيات مغموم او متأثر کيده. امکان لری چه کله ئی داسی کوم خيال هم په زړه کښی تير شوی وی چه که د دوی د معبودانو په حق کښی د پاک الله له لوری د دومره سختی اختيارولو په ځای موقتاً د لږ څه نرمی او مساهلی حکم شوی وی نو ښائيری چه اوس دغه د نرمی وضعيت زيات مؤثر او مفيد واقع شي. يا دغه غوښتنی چه دغه خلق ئی راخخه کوی، که د دوی دغه ضد هم تر يوه حده پوری پوره کړ شي، نو امکان لری چه دوی هم مسلمانان شي. په هر حال دغه داسی نازک او پرخطر وقت ؤ چه ګرده (توله) دنيا د باطل پرستی له شورماشور ځنی ډکه وه او ګرد (تول) مشرکين په ملاهی او مناهی بوخت (مشغول) او لګيا ؤ او تول ورته هک پک ؤ. صرف يو مقدس ذات ؤ چه د ده له حلقوم څخه د حق غږ پورته کيده او د هغه په اثر د شرک او کفر او باطل تينګی کلاوی ګردی (تولی) سره

خوځيدی. دوی له څلورو خواو د موذی دښمنانو په احاطه او چمبو کښې لويدلی ؤ. ځينو به دروغجن باله، ځينو به پرې طعنې ويلې او ځينو به پرې توکې او مسخرې کولې. تاسی د هسې يو کثيف او مکدر محيط تصور وکړئ او بيا د هغه اعظم مبلغ د زړه قوت او لوی، همت او ستر قوت او ښه ميړانه (بهادری) اندازه کړئ چه اعتماد او اتکال ئې له ظاهری اسبابو څخه لرې شوی ؤ، او کامل او بيخی د الله قدوس پر وعدو پوری ئې توکل او اعتماد ؤ دی هر وقت چه خفه او محزون کيده نو يواځې د پاک الله په غږ سره ئې تسلی او اطمينان مونده. او د گردی (تولی) دنيا په مقابل کښې تازه دم دريده. په هم دغې سلسلې کښې دغه آيتونه نازل شول چه حاصل ئې دا دی «ته د دی خلقو د دغو چتی (فضول) او بيکاره غوښتنو لامله (له وجی) مه غمجن او مه فکرجن او مه خفه کيږه او مه پخپل زړه کښې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خيال وگرځوه! کله داسی کيدی شی، هغه شيان چه د الٰهی وحی تاته درښوولی دی او د هغه د تبليغ حکم ئې بی خوفه او بی خطره درکړی دی چه ته د هغه ځينی برخی د دی خلقو له خرافاتو څخه تنگ زړه شوی پريږدی حال دا چه دغه کار امکان نه لری ځکه چه د نبوت عصمت او د اولوالعزمی صفت ئې مانع دی نو بيا له زړه تنگی څخه څه فائده؟ ستاسی کار تش له خير او شر څخه خبرول دی. د دوی د هدايت ذمه واری پر تاسی نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالیٰ ته وروسپاره چه گرد (تول) شيان هغه ته سپارلی شوی او د ده په واک (اختيار) کښې دی او د صبر او استقامت سره د تبليغ د فرائضو په انجام کښې مستقيم او ثابت قدمه اوسه.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلکه آيا وائی دوی چه له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چه تصديق ئې وکړی)؟ ووايه (ای محمده! دوی ته) نو راوړئ تاسی لس سورتونه په شان د يوه سورت د ده (فصيح بليغ) له خپل ځانه جوړ کړی شوی او راوبولئ هغه کسان چه توانيږئ تاسی (دپاره د کومک) غير له الله څخه که يئ تاسی صادقان (رښتينی په دغی ادعا د افتراء کښې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسی ته (ای رسوله او مسلمانانو) نو پوه شئ (ای مسلمانانو) چه بيشکه هم دا خبره ده چه راليږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی) او (بل پوه شئ په يقين سره او پری ثابت پاتی شئ) چه نشته هيڅ لايق د عبادت مگر هم دی، نو آيا يئ تاسی مسلمانان (غاړه

ایښودونکی اسلام ته بلکه راسخ اوسئ په اسلام)

تفسیر: ځینو مفسرینو د دی آیت ترجمه داسی هم کړی ده «نو که جواب در نه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو! نو پوه شئ ای کفارو چه بیشکه هم دا خبره ده چه رالیږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره د بنده کلام نه دی او پوه شئ تاسی په یقین سره چه نشته لائق د عبادت هیڅوک مګر هم دی، آیا نو یئ تاسی مسلمانان غاړه ایښودونکی اسلام ته بلکه اسلام راوړئ! یعنی فرمائشی معجزی غواړی، چه د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ګردو (تولو) ځنی لویه معجزه قرآن چه د دوی په مخ کښی دی نه منی. او وائی (معاذالله) دغه خو له خپله ځانه جوړی کړی خبری دی، نو د هغه ځواب ورکوی چه آخر تاسی هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکی یئ، ګرد (تول) سره راتول شئ! او د دی پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ. او په دغه کار کښی د خپلی مرستی (مدد) دپاره ګرد (تول) مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ، چه تاسی ئی په الوهیت کښی شریکان ګڼئ او که ونه کړی شئ، او له سره به ونه کړی شی، نو وپوهیږئ چه داسی کلام یواځی د پاک الله کلام کیدی شی، چه د هغه له مثل راوړلو څخه ګرد (تول) مخلوقات عاجز پاتی کیږی.

یقیناً په واقع سره دا هغه مبارک کلام دی چه پاک الله پخپل کامل علم سره پر خپل رسول نازل فرمایلی دی. بیشکه هغه ذات چه د کلام مثل ئی نشی پیدا کیدی، نو د ده په ذات او صفاتو کښی څوک شریک کیدی شی داسی بی مثله کلام د هغه بی مثاله الله تعالیٰ کلام دی چه هیڅ سیال او شریک نه لری. آیا له داسی واضحه ؤ دلائلو څخه وروسته په مسلمان کیدلو او حکم منلو کښی د کوم شی په انتظار کښی یئ؟.

تنبیه: د اعجازالقرآن څه تفصیل د یونس علیه السلام په سورت کښی لیکلی شوی دی. په ابتداء کښی د پوره قرآن تحدی ورکړی شوی وه، بیا د لسو سورتونو وشوه بیا د یوه سورت لکه چه د «البقرة» د سورت په ۲ رکوع او د «یونس» د سورت په ۳ رکوع کښی تیر شو ګواکی د دوی عجز په تدریج سره ښکاره کړی شوی دی.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿۱۵﴾

هر څوک چه وی (له خپلی کم همتی) چه غواړی یواځی ژوندون لږ خسیس او ښائست د ده (او د آخرت فکر نه کوی) نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دی دنیا کښی حال دا چه دوی په دی دنیا کښی نه شی کم کیدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی)

تفسیر: یعنی له داسی واضح ثبوت څخه وروسته څوک چه په قرآن ایمان نه راوړی، یا د هغه پر ښوولی لاری نه ځی. بلکه د دنیا ښو ورځی ژوندون او فانی دول او سینګار ئی د خپل مقصود قبله درولی وی، او عملی جداوجهد ورته کوی. که په ښکاره کوم نیک کار لکه خیرات او نور کوی، نو له هغه څخه هم د آخرت بهتری او د الله تعالیٰ خوښی مقصود نه وی، او یواځی د دنیوی فوائدو حاصلول ئی تر سترګو لاندی وی، د داسی خلقو په نسبت اعم له دی چه یهود وی که نصاریٰ مشرکین وی که منافقین یا دنیا خوښوونکی ریاکار مسلمانان. دا ئ راښوولی دی چه په دنیا کښی د دغو ګردو (تولو) معامله پای (آخر) ته رسولی شی. هغه اعمال او کوښښونه چه دوی ئی د دنیا د حصول دپاره اراده وفرمائی ورعطا کوی ئی. له احادیثو څخه معلومیږی چه کافران چه څه خیرات او مبرات وکری نو د دوی دغه فانی او صوری حسنات چه د ایمان له روح څخنی بیخی خالی دی، په دنیا کښی تش او ویریا نه ځی. د هغه په بدل کښی به پاک الله ورته صحت، مال، دولت، عزت حکومت او نور ورکوی، او ګردی (تولی) مطالبی او غوښتنی ئی هم دلته پای (آخر) ته رسیږی. او له مړ کیدلو څخه وروسته په بل ژوندون کښی د هغه هیڅ یو شی ئی په کار راتلونکی نه دی. د هر کافر دپاره هره سزا او د مجازاتو هره درجه چه تاکلی (مقرر کری) شوی وی هغه به بی له تزئیده او تنقیصه برابره وررسیږی

﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴾

(١٥ جزء د بنی اسرائیل (١٨) آیت ٢ رکوع) د ریاکار دنیا خوښوونکی عالم، مجاهد او متصدق په حق کښی کوم وعید چه راغلی دی، د هغه حاصل هم دغه دی. چه هغو ته به په محشر کښی وویلی شی د هغه غرض او مقصد دپاره چه تا علم زده کری ؤ، یا صدقه او جهاد دی کری ؤ هغه خو په دنیا کښی درحاصل شوی دی. اوس له ماسره ستا هیڅ برخه نشته او پرښتو ته به وویل شی چه هغه دی په دوزخ کښی وغورځوی اعاذنا الله منها.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دی چه نشته دوی ته په آخرت کښی مګر اور (د دوزخ) او خراب (ابته) شوی دی هغه (نیک عمل) چه کری ؤ دوی په دی دنیا کښی او باطل دی (په آخرت کښی) هغه عمل چه وو دوی چه کوو به ئی (په دنیا کښی).

تفسیر: یعنی پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شی مستحق نه دی. کفار په ابدی

صورت او رياكاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ كښې پاتې كيږي. هو! كه الله تعالىٰ ځنى مؤمنان محض پخپل فضل او كرم سره وبښي، نو هغه بيله خبره ده.
(او خراب شو هغه نيک عمل چه كړې ؤ دوى په دنيا كښې او باطل دى هغه كار چه وو دوى چه كاوه به ئى) يعنى په دنيا كښې كوم كارونه چه تاسى د دنيوى اغراضو دپاره كړى ؤ وروسته د آخرت له رسيدلو څخه درشكاريږى چه هغه ابته (خراب) او برباد تللى دى، او د رياكارى او د دنيا خوښولو په سلسله كښې ظاهراً هغه نيكى او محاسن چه كړى ئى وى هغه گرد (تول) سره خراب او توى ځى او هلته به ئى هيڅ يو شى په كار نه ورځى.

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آيا پس هغه څوک چه دى پر صاف برهان (واضح عقلى دليل) له جانبه د رب خپل او تابع وى د دى (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله او پخوا له دى (شاهده چه قرآن دى) كتاب د موسىٰ (توريت شاهد ؤ) په دى حال كښې چه پيشوا او رحمت ؤ، (مؤمنانو ته دغه توريت ايا هغوى د دنيا غوښتونكو سره برابر دى؟ بلكه نه دى برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه كسان ايمان لرى په دى (قرآن)، او هر څوک چه كافر شو په دى (قرآن) له گردو (ټولو) فرقو (د كافرو) څخه نو اور (د دوزخ) ځاى د وعدى د هغه دى (چه خامخا ورته ورځى) نو مه كيږه په شک كښې له دى) قرآن يا موعد نه) بيشكه چه هغه حق دى له جانبه د رب ستا وليكن اكثر د خلقو نه راوړى ايمان (په دى خبره باندى چه منزل من الله دى).

تفسير: يعنى دغه سرى او هغه رياكار دنيا پرست چه پخوا ئى ذكر وشو څرنگه برابريدى شى؟ له سره نه دى برابر له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده چه هر انسان پخپل اصلى او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړى. په دى شرط چه د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنى متأثر نشى او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده ﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ

﴿ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (٢١ جزء د الروم (٣٠) آيت (٤) ركوع) او په حديث كښې راغلى دى «**كل مولود يولد على الفطرة فابواه يهودانه او ينصرانه او يمجسانه - الحديث**» او «شاهد منه» گواه د پاک الله له لورى لوى قرآن دى چه گواهى وركوى چه د فطرت پر دين توحيد او اسلام باندى تلونكى بيشكه پر سمه لاره تلونكى دى. او همغه قرآن چه پر خپل حقانيت باندى هم پخپله گواه دى د لمر دليل پخپله دى لمر.

څرنگه چه د پاک قرآن راوړونكى حضرت جبرئيل امين عليه السلام او آخيستونكى ئې حضرت محمد امين عليه السلام دى، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ويلى شى بلكه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دى چه د ده اخلاق، عادات، معجزات، مباركه ژبه، نورانى څيره او له نورو گردو (تولو) شيانو څخه ئې معلوميږى او هر يو بيل بيل شهادت وركوى. د هغه دين حامل چه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم دى هغه حقيقتاً بيخى حق او رښتيا دى. وروسته د «ومن قبله كتاب موسىٰ اماما ورحمة» دغه مطلب دى چه پخوا له قرآنه هره وحى چه پر هر نبى راغلى ده هغه هم د فطرت د دين پر صداقت گواه ده خصوصاً هغه عظيم‌الشان كتاب توريت چه پر موسىٰ عليه السلام نازل شوى دى پخوا له قرآنه هغه يو لوى شاهد د هغو خلقو پر حقانيت ښائى وويلى شى چه د فطرت د دين پر صافه لاره تلونكى دى.

﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾ الآية - دغه كسان چه په دليل روان دى ايمان لرى په دى قرآن الخ) يعنى يهود او نصارىٰ،بت پرست،عرب عجم،ايشياء افريقا امريكا يورپ استريليا او نور له هرى فرقى او هر جماعت چه د هر ملک او ملت څخه وى، تر څو پاک قرآن ونه منى، نو له سره ئې نجات په برخه كيدى نشى لكه چه د صحيح مسلم او د نورو په احاديثو كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم په ډيره تصريح او تعميم سره دغه بيان فرمايلى دى.

﴿ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ﴾ الآية - نو مه كيږه ته په شک كښې له دى قرآن يا موعود څخه الخ) دغه خطاب هر هغه سرى ته دى چه پاک قرآن آورى، يا خو ئې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خطاب فرمايلى دى او ذاتاً د نورو خلقو او وگړو آورول مقصود دى چه د قرآن عظيم الشان په صداقت والى او منزل من الله والى كښې قطعاً د شک او شبهى ځاى او گنجائش نشته. نو هغه كسان ئې چه نه منى هغوى احمقان يا معاندان دى.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

او څوک دی ډیر ظالم له هغه چا چه تړی له ځانه پر الله پوری دروغ (چه نسبت د ولد یا د شریک ورته کوی بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکی) وړاندی به کړل شی (په قیامت کښی) په رب د دوی او وبه وائی شاهدان (کرام الکاتبین او نور) چه هم دوی دی هغه کسان چه دروغ ئی تړلی وو په رب خپل (په نیولو د ولد او شریک سره، نو فرمائی الله) واورئ خبردار شئ لعنت د الله دی وی پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چه آړوی خلق له لاری (د دین) د الله او لټوی (ستائی) دا لاره خلقو ته په کوږوالی سره، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کیدونکی دی.

تفسیر: یعنی پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتیا پیغام دی چه قبلول او منل ئی ضروری دی، او ښه وپوهیږئ چه له هغه سری څخه زیات ظالم بل هیڅوک نشی کیدی چه پر الله تعالیٰ باندی دروغ وتړی، مثلاً که د الله کلام نه وی، او دی ووائی چه دغه د الله کلام دی یا واقعی د پاک الله کلام وی او پخپله الله تعالیٰ څو څو کرته وفرمائی چه دغه زما کلام دی. مگر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوی، او در گرده (توله) هم دا وائی چه دا له سره د الله کلام نه دی.

﴿ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ﴾ الآیة - دغه دروغ تړونکی به وړاندی کړی شی په قیامت کښی په رب د دوی) په محشر کښی کله چه دوی د پاک الله په مخ کښی علی رءوس الاشهاد وړاندی کیږی او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شی نو په دغه وقت کښی شاهدی ورکوونکی (ملائکی، انبیاء، صالحین بلکه د دوی خپل لاسونه او پښی او رئیسه اعضاء) به ووائی چه دوی همغه بدبختان ظالمان دی چه د خپل پاک الله په نسبت ئی دروغ تړلی وو او چتی (بیکاره) خبری به ئی کولی.

﴿ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾ دا د حق تعالیٰ ارشاد دی. یعنی هغه خلق چه په ظلم او ناانصافی سره د الله تعالیٰ کلام دروغ گڼی او له گردو (تولو) څخه زیات د آخرت منکران دی، او نور خلق د الله تعالیٰ له لاری څخه ستنوی (واپس کوی) او غواړی چه پری لاړ نشی، او په دغه تلاش او لټولو پسی لویدلی دی، چه دغه سمه صافه لاره کږه وږه ثابته او ورښکاره کړی، نو پر داسی ظالمانو باندی د پاک الله خصوصی لعنت دی.

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ۘ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾

دا کفار نه دی دوی عاجز کوونکی (د الله) په ځمکه (دنیا کښې په تیښته سره) او نه به وی دوی ته غیر له الله هیڅ دوستان (چه عذاب تری دفع کړی که اراده وفرمائی بلکه) دوچند به کړ شی دوی ته عذاب، نه وو دوی چه طاقت ئې وی د آوریدلو (د حق د زړه له کونوالی) او نه وو دوی چه لیدلی ئې وی (دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالی).

تفسیر: یعنی په دومره وسیعی او ارتی ځمکی کښې نه چیری تښتیدی شی. او نه په کوم ځای کښې پټیدی شی، او نه به ئې څوک مددګار او حمایت او مرسته (مدد) کوونکی کیدی شی. چه دوی د الله تعالیٰ له عذابه وژغوری (بچ کړی). ځکه چه دوی هم پخپله بی لاری او ګمراهان شوی دی، او هم نور خلق ئې ګمراهان کړی دی

﴿ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴾ نه وو دوی چه طاقت ئې وی د آوریدلو د حق د زړه له کونوالی او نه وو دوی چه لیدلی ئې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالی یعنی په دنیا کښې داسی ړانده او کاڼه شوی دی چه نه د حق د خبرو د اوریدلو توان لری او نه د الله تعالیٰ د قدرت دلائل او نښې لیدلی شی، چه د هغو په لیدلو سره ممکن دی چه د هدایت سمه صافه لاره ومومی.

حضرت شاه صاحب د دی مطلب داسی بیان کړی دی چه «دوی پر الله تعالیٰ باندی دروغ ویلی دی او بی اصله او فضول خبری ئې د ده په لوری منسوبی کړی دی یا ئې له کوم ځایه راوړی دی؟ له غیبه ئې نه دی آوریدلی او نه ئې له غیبه لیدلی دی، نو بیا د دوی ماخذ څه شی دی؟

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

هم دوی دی هغه کسان چه زیان ئې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته او ورک شول له دوی هغه چه وو دوی چه دروغ ئې تړل (چه بتان زمونږ شفاعت ګران دی)

تفسیر: خپل ځان ته زیان پېښول دغه دی چه په ابدی او دائمی عذاب کښې اخته او ګرفتار شول او د دوی ګردی (تولی) دروغی دعاوی دلته نسیاً منسیاً او ورکی شوی دی.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصّٰلِحٰتِ وَاَخْبَتُوْٓا اِلٰى رَبِّهِمْۙ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۳﴾

حقه خبره دا ده چه بیشکه دوی په آخرت کښې هم دوی ډیر زیانکاران دی (له نورو نه). بیشکه هغه کسان چه ایمان ئې راوړی دی او کړی ئې دی ښه (عملونه) او عاجزی کوی دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسیدونکی) د جنت دی، دوی به په دی جنت کښې همیشه وی.

تفسیر: د مجرمینو د بد انجامی او د خرابی خاتمی په مقابل کښې ئې د مؤمنینو انجام او حسن د خاتمی بیان وفرمایه، د دوی عجز او نیاز (خلوصیت او خصوصیت اطمینان او تجنب عن الغیر) د پاک الله خویش شو، نو ځکه د دائمی خوشی مقام ئې ورعطا کړ.

مَثَلُ الْفَرِيْقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيْرِ وَالسَّمِيْعِؕ هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًاؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۴﴾

مثال د دی دواړو فرقو (داسی دی) لکه د ړانده او د کاڼه او (لکه) د لیدونکی او د اوریدونکی، آیا برابر دی دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟ بلکه نه دی سره برابر)، آیا نو نه آخلئ پند تاسی؟ (په دغو مثالونو سره او فکر پکښې نه کوئ).

تفسیر: یعنی منکرین ړانده او کاڼه دی لکه چه دری آیته پخوا له دی نه ئې وفرمایل ﴿ مَا كَانُوْا يَسْتَطِيْعُوْنَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوْا يُبْصِرُوْنَ ﴾ بیا هغه چه نه پخپله څه لیدلی شی، او نه له بل چا څخه څه شی اوریدلی شی. د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمیر له ایماندارانو سره څرنګه برابریدی شی هغه کسان چه د بصیرت په سترګو د حق او باطل او خیر او شر په منځ کښې تمیز کوی. او د خپلو هادیانو خبرو ته غوږونه نیولی غور وکړی چه د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه یو شان کیدی شی، بلکه نشی کیدی وروسته د حضرت نوح علیه السلام د قوم قصه د دی مضمون په تائید کښې وړاندی کوی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق لیږلی ؤ مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چه ویونکی ؤ) بیشکه زه تاسی ته یم ویروونکی (له جحیمه) ښکاره چه مه کوئ تاسی عبادت (د بل چا) بی له الله، بیشکه زه ویریږم پر تاسی له عذابه د ورځی دردناکی (د قیامته) ځخه

تفسیر: یعنی په نهایت وضاحت سره زه هغه شیان درښیم چه د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلیدلو اندیښنه ده یا د هغه عذاب د محفوظیت ذرائع دی.
﴿ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ﴾ مه کوئ عبادت د بل چا بی له الله! یعنی د (ود) او (سواع) او (یغوث) او (یعوق) او (نسر) چه ذکر ئی د نوح علیه السلام په سورت کښی راځی عبادت پریږدئ! او د واحد احد الله تعالیٰ په عبادت کښی مشغول شئ! که نه د غیر الله له عبادت ځخه د بیرته نه گرځیدلو په صورت کښی د سخت عذاب د راتلو خوف دی. له دردناکی ورځی ځخه هغه ورځ مراد ده چه پکښی د المناکو او درد پیدا کوونکو حوادثو وقوع وی مثلاً د قیامت ورځ یا هغه ورځ چه پکښی د نوح علیه السلام قوم دوب او مغروق شو.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

نو وویل هغو مشرانو چه کافران شوی ؤ له قومه د دغه (نوح) چه نه وینو مونږ تا (ای نوحه په هیڅ صفت) مگر یو بشر یشان زمونږ (بل څه مزیت نه لری) او نه وینو مونږ تا چه متابعت کری ستا (هیچا) مگر هغه کسانو چه دوی د لاندی (ښکته) زمونږ دی په ظاهر اول فکر بلا تامل، او نه وینو مونږ تاسی لره پر مونږ باندی هیڅ بهتری بلکه گمان کوو مونږ پر تاسی د دروغجنانو

تفسیر: یعنی ښائی چه رسول د ګرد (تول) قوم په مقابل کښی د کومی ښکاره نښی او امتیاز لرونکی وی. لیکن مونږ ګورو چه ته هم زمونږ په شان د بشر له جنسه ئی. او د آسمان پرښته نه ئی چه د هغی په مقابل کښی خامخا انسان خپل سر ښکته کړی، بیا په بشریت کښی هم ته داسی یو سړی نه ئی چه په تا کښی کوم خاص تفوق او لوئی پر مونږ باندی وی، مثلاً لوی دولتمن، یا د شان او شوکت خاوند، یا د حکومت او قوت مالک اوسی. هغه کسان چه ستا پیروان او تابعان شوی دی هغو هم ګرد (تول) سره داسی خواران او غریبان او مفلسان او رذیلان دی چه له هغو سره مونږ شرفاء او غتان خپل ملاقات او خبری کول شرم او ننګ بولو. نو آیا په ګردو (تولو) انسانانو کښی هم دا ته پیدا شوی ئی چه د الله تعالیٰ د رسالت د منصب وړ (مستحق) او لائق وی؟ حال دا چه مونږ د تا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خلق (پیدایښت) خلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شیانو کښی له هیڅ پلوه له تا څخه کم نه یو، نو ولی زمونږ له منځه بل څوک پر دغه لوی منصب د رسالت باندی منتخب او غوره نشو؟ یا لږ تر لږه ستاسی تابعین او پیروان ښائی چه کوم معزز او لوی سړی خو وی. ښه د دغو جولایانو، موچیانو او دمانو تابع کیدل تاسی لره د فضل او شرف څه موجب کیدی شی؟ او څرنګه د صداقت دلیل جوړیدی شی؟ د داسی سطحی او سپکو او تیتو خلقو چه د هغو سپکوالی او رذالت بیخی ښکاره او عیان دی، بی له فکره او اندیښنی، او بی له غور او تامل په ظاهری او سرسری دول (طریقه) سره ایمان راوړل، ستاسی له کمالاتو څخه نه حسابیږی، بلکه زمونږ خیال خو داسی دی چه ته سره د ملګرو دی دروغجنان یئ تاسی یوه خبره جوړه کړی ده او څو بی وقوفانو ستاسی له «هو» سره هو کړی او یو له بل سره مو خبره یوه کړی ده، څو په دی وسیلی سره یو نوی تحریک جوړ کړئ چه په دغه صورت سره یو امتیاز او لوئی او مشرتیا حاصله کړئ.

دا د هغو ملعونانو د تقریر ماحصل ؤ نوح علیه السلام کوم جواب چه دوی ته ورکړی دی، دا دی

قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحۡمَةٗ مِّنۡ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتۡ عَلَيۡكُمۡ أَنُلۡزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمۡ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

وویل (نوح) ای قومه زما آیا وینئ خبر راکړئ تاسی (ماته) که یم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله او راکړی ئی وی ماته رحمت له نزده خپله نو پټ کړی شوی دی (حقیقت د دی دلیل) پر سترګو د تاسی، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسی په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چه تاسی دغه (برهان) لره بد ګنونکی انکار کوونکی یئ:

تفسیر: (یعنی غوښتونکی ئی نه یئ او پری خفه کیږئ هو!) دا خبره صحیحه ده چه نبی له عامو انسانانو ځنی ښائی بیخی ممتاز وی، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوی شان او شوکت کښی نه وی، بلکه په اعلیٰ اخلاقو، ډیرو ښو ملکاتو، تقویٰ، د الله تعالیٰ ویره، حق خوښول، له خلائقو سره دردمنی او خواخوږی، او د صریحو او ښکاره ؤ آیتونو او نښو له وړاندی کولو څخه ورته امتیاز حاصل وی چه حق تعالیٰ هغه د برهان او د حجت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول (طریقه) په هغو کښی قائموی، یا د هغو په وسیله ئی ښکاروی. نبی علیه السلام د الله تعالیٰ د وحی او د ربانی دلائلو او براهینو په رڼا کښی پر صافه سمه لاره درومی، او شپه او ورځ د الله تعالیٰ خصوصی رحمتونه پری لکه باران (وریا) ووری نوح علیه السلام وویل «که دغه گرد (ټول) شیان په ما کښی په ښکاره ډول (طریقه) سره موجود وی او یقیناً موجود هم دی لیکن همغسی چه ړوند د لمر رڼا نشی لیدلی نو که ستاسی سترگی هم د الله تعالیٰ د دی نور له لیدلو څخه قاصری وی نو آیا زه به په زور سره تاسی ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا ئی بالجبر پر تاسی اقرار کولی شم؟ حال دا چه تاسی له هغه څخه دومره نفور او بیزاره یئ چه خپلی سترگی ورته نه غړوئ، او نه ئی غواړئ، چه وئی گورئ» خلاصه ئی داسی شوه چه زما لوئی او برتری چه ستاسی په نظر کښی نه راځی د دغه سبب دا دی چه ستاسی د زړونو سترگی ړندی یا ترلی شوی دی.

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ؕ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّیْۤ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿۲۹﴾

او ای قومه زما نه غواړم زه له تاسی په دغه (تبلیغ) څه مال (مزدوری)، نه دی اجر (مزدوری) زما مگر په الله باندی او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی (په وینا د تاسو، ځکه چه) بیشکه دوی ملاقات کوونکی دی له ربه خپله سره (پس جگړه به وکړی له ما سره که دوی وشړم) ولیکن زه گورم تاسی داسی قوم چه جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو)

تفسیر: یعنی زه د تبلیغ په مقابل کښی له تاسی څخه څه تنخواه او طلب نه غواړم، چه د مالی خود غرضی اندیښنه تاسی ته پیدا شی زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکاوه کیږی. الحمد لله زه نه ستاسی د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه څرنگه فقراء او مساکین پریږدم او تاسی ته به خپل تمائل (میلان) درښکاروم؟ که تاسی زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادی کارونو له سببه حقیر او ذلیل گڼئ، نو ښه وپوهیږئ چه

زه له هغو کسانو څخه نه یم چه د ایمان د دولت پنگی (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهری پریشانی او بی وزلی (کمزوری) لامله (له وجی) په سپکه وگورم یا هغوی لکه د حیواناتو په شان تیل ووهم، او له خپله ځانه ئی لری وشړم. دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کښی مشرفیږی، او زما شکایت به د ده په دربار کښی کوی. چه ستا رسول د متکبرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان ئی له خپله حضوره لری کړی وو. زه د ظاهری وضعیت په خلاف به څرنگه پوهیدی شم چه د هغوی ایمان یوازی ظاهری او سطحی دی د زړونو ځیرول او د هغه لیدل زما کار نه دی او د دغو امورو اطلاع او پته یوازی پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږی چه د دوی د زړونو احوال څه دی؟

﴿ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ قَوۡمٗا تَجۡهَلُونَ ﴾ او لیکن زه گورم تاسی داسی قوم چه جاهلان یئ له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو) یعنی د جهل او حماقت لامله (له وجی) د دوی پای (آخر) او انجام ته نه گوری، او یوازی د دوی ظاهری پریشانی، مسکنت ته گوری او حقیر او خوار ئی گنی. او داسی مهمله او چتی (بیکاره) غوښتنه کوی چه دوی له خپله ځانه لری کړه چه مونږ تاته راشو. آیا غربت او حلال کسب څه عیب او نقصان لری؟ هم داسی شیان خو له سره د حق د قبلولو په لاره نه مزاحم کیږی. عموماً د دولت او د جاه نشی او مستی انسان د حق له قبوله بی برخی کوی، ځکه د «هرقل» په حدیث کښی راغلی دی چه د انبیاؤ متبعین ضعفاء وی. په هر حال تاسی نه پوهیږئ چه گرد (تول) سره د الله تعالیٰ په حضور کښی تولیږئ، او د هغه په لوی دربار کښی به دا ښکاریږی چه دغه ستاسی تکبر، لوئی، غرور د هغوی په مقابل کښی خوشی چتی (بیکاره) یو د جاهلیت فخر او غرور وو.

وَيَٰقَوۡمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمۡۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝٣٠

او ای قومه زما څوک به مرسته (مدد) وکړی له ما سره (چه ما وساتی) له عذابه د الله که وشړم زه دوی (بلکه هیڅوک ئی نشی کولی)، آیا (فکر نه کوئ) نو پند نه آخلئ تاسی.

تفسیر: یعنی زه ستاسی له کبره او غروره او جهالته متاثر شوی څرنگه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسی په رعایت زه د الله تعالیٰ مخلصو بندگانو ته څه ووایم یا ئی وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنی څخه به می څوک ژغورلی (خلاصولی) شی؟

وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٞ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزۡدَرِيٓ أَعۡيُنُكُمۡ

لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا ۖ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِىْٓ اَنْفُسِهِمْ ۚ اِنِّىْٓ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣١﴾

او نه وايم زه تاسو ته چه ما شخه خزانې د الله دی او نه (وايم دا چه) پوهيږم په غيب باندې (په علم‌اليقين سره) او نه وايم زه چه بيشکه زه پرښته يم او نه وايم زه په حق د هغو (فقيرانو مؤمنانو) چه سپک ورته ګوری سترګی ستاسې چه له سره به ورنه کړی دوی ته الله هيڅ خير، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چه په نفسونو د دوی کښې دی، (که زه دغه ووايم) نو زه به دغه وقت کښې خامخا له ظالمانو شخه به يم

تفسير: کفارو نوح عليه السلام ته ويلی ؤ «چه ته خو زمونږ په شان يو بشر ئې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ شه امتياز نه لرې» نو نوح عليه السلام د دی خبرې جواب په ډير متانت او انصاف سره ورکړ چه «بيشکه هغه امتياز چه تاسو ئې ليدل غواړئ زه ئې مدعی نه يم بلا شبهه زه خو يو بشر يم پرښته نه يم نه الله تعالیٰ خپلی ګردی (تولی) خزانې زما په تصرف او اختيار کښې ايښې دی او نه ئې د غيب پر ګردو (تولو) خبرو مطلع کړی يم. ليکن سره د دغو ګردو (تولو) خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ويلی چه هغه خلق چه ستاسې په نظر کښې معيوب او حقير دی (يعنی زه او زما ملګری) هغوی ته به له سره پاک الله هيڅ کله شه خير او ښيګڼه (فائده) نشی ورکولی مثلاً له هغو شخه ئې ځينو ته نبوت او حکمت عطا فرمايلی دی او نور ئې د ايمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړی دی. ښه وپوهيږئ چه الله تعالیٰ د دوی د زړونو پر استعدادونو او کيفياتو ښه پوهيږی، او هر يوه ته د ده له استعداده سره مناسب فيض وررسوی، او د دوی له باطنی احوالو او کيفياتو سره موافق معامله ورسره کوی. پاک الله هغه خاصه مهربانی چه له ماسره يا د زما له ملګرو سره ئې فرمايلی ده هغه ستاسې له سترګو ځنی پټه ده. که زه داسې ووايم چه هغه کسان چه ظاهراً تاسو ته حقير، فقير، ذليل او ګود او مات ښکاری، الله تعالیٰ هم چه د بواطنو او پټو احوالو ځنی ښه عالم او پوه او ښه خبردار دی هغوی ته هيڅ يو عزت او شرف نه دی ورښيلی، نو دغه به نهايت د بی اصولئ او ناانصافئ خبره وی»

تنبيه: د دی آيت ابتدائی دری جملی په (٧) جزء د الانعام د سورت په (٥٠) آية (٤) رکوع کښې تيری شوی دی د هغه ځای په تفاسيرو کښې دی بيا ولوستلی شی.

قَالُوْا يٰنُوْحُ قَدْ جٰدَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٣٢﴾

وویل (کفارو) ای نوحه په تحقیق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډیره دې کړه جګړه زمونږ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چه وعده ئې کوې ته له مونږ سره که ئې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په دې وعید خپل کښې)

تفسیر: حضرت نوح علیه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کښې شپه او ورځ په پته او په ښکاره هغو ته پند او نصیحت کاوه او د هرې شبهې جواب ئې ورکاوه د تبلیغ، تفهیم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کښې په سلهاؤ کلونه تیر شول کفار د نوح علیه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او پکو (تنګ) شول او ګردو (تولو) سره وویل چه اوس دغه سلسله رابنده کړه! که په رښتیا سره ته رښتیا وائې نو هغه عذاب ژر رانازل کړه! چه مونږ د عذاب له نزول څخه تل ویروې! څو دغه د هرې ورځې جګړه بیخې پای (آخر) ته ورسیږي او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ اِنَّمَا يَاْتِيْكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَآءَ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿۳۳﴾

نو وویل نوح بیشکه هم دا خبره ده چه رابه ولې تاسې ته دا عذاب خاص الله (نه بل څوک) که اراده وفرمائی (د راوستلو ئې اوس یا وروسته) حال دا چه نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور یا په تیښتې سره)

تفسیر: یعنی د دغه عذاب نزول زما په قبضه کښې نه دی څه مهال (وخت) چه پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمائی نو عذاب نازلوي، زما فرض یواځې خبرول دي پاتې شو عذاب هغه خو داسې هولناک او عظیم الشان شي دی چه د هغه راوړل، یا ئې مخه بیرته اړول، دواړه د بشرې له قوې څخه خارج دي، کله چه الله تعالیٰ مشیت وفرمائی نو څوک ترې نشي تښتیدلی او نه ترې چیرې پټیدی شي. داسې څوک دی چه (معاذ الله) پاک الله سترې او ستومان کړي او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْٓ اِنْ اَرَدْتُّ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يُّغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۳۴﴾

او نه نفع در رسوی تاسې ته نصیحت زما که اراده وکړم زه چه نصیحت

وکړم تاسي ته که وي الله چه اراده لري د دي چه ګمراه وفرمائي تاسي، هم دی دی رب ستاسی (هر څه چه غواړی هغه ستاسی سره کولی شی)، او خاص هم ده ته بیرته بیولی کیږئ (پس له مرګه په قیامت کښې)

تفسیر: یعنی پر کفر باندی دومره اصرار او ضد او سپین سترګی او انتهائی شوخی، او د عذاب د نزول له استدعاء کولو څخه دغه خبره راښکاریږی چه د الله تعالیٰ اراده پر هم دغه تللی ده چه تاسی په هم دغی ګمراهی کښې پراته اوسئ، او بالاخر به هلاک کړی شئ، پس که ستاسی د دی بد کرداری لامله (له وجی) د الله تعالیٰ اراده پر هم دی تللی وی، نو که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم. او تاسی ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم له سره به هغه نافع او مؤثره نه لویږی. ستاسی رب همغه ذات دی چه د هغه په ملکیت او تصرف کښې هر شی دی. له هر چا سره چه هره معامله وفرمائی. هیڅوک ئی مخه نشی نیولی. د ګردو (تولو) رجوع او ورتګ د هم ده په لوری دی همغه د ګردو(تولو) اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی. (ربط) حضرت شاه صاحب لیکی تر دی ځایه پوری هومره سؤالات او اعتراضات چه د نوح علیه السلام د قوم ؤ، همغه د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم د قوم هم ؤ. ګواکی دغه ګرد (تول) جوابونه هغوی ته هم ورکړل شول. بل د هغو یوه نوی دعوه چه هغه له دی نه وروسته د قصی په منځ کښې بیان فرمائی.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وائی دوی چه له خپله ځانه یی جوړه کړی ده دغه (وحی)، ووایه (ای رسوله دوی ته) که می له ځانه جوړه کړی وی دغه وحی نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه زما او زه بیزاره (غیر مسئول) یم له هغی ګناه چه تاسی ئی کوئ.

تفسیر: دغه خبری اتری د مکی معظمی د کفارو وی له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره چه دغه قرآن تاسی له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، حضرت نوح علیه السلام کتاب نه ؤ راوړی چه د نوح علیه السلام قوم داسی خبری وکړی (کذا فی الموضح) لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصی جز ښوولی دی. یعنی د نوح علیه السلام قوم وویل هغه خبری چه نوح د الله تعالیٰ په لوری منسوبوی، هغه ئی له خپله ځانه ترلی دی. ځینی وائی چه دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول صلی الله علیه وسلم سره مګر د هغه

تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصی سره ؤ. ګواکی هغوی ویل چه دغه داستان تاسی په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کښی په دغو قصو کښی له سره حقیقت نشته او اصل نه لری.
﴿ قُلۡ إِنِ ٱفۡتَرَيۡتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجۡرَامِي ﴾ الآیة - وواېه ای رسوله دوی ته که له ځانه می جوړه کړی وی دا وحی نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه زما او زه بیزاره او غیر مسؤل یم له هغی ګناه چه تاسو ئی کوئ) قرآن ته د (مفتری) ویلو تحقیقی جواب د دغه سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کښی پرومبی تیر شوی دی دلته ئی آخری خبره وفرمایله یعنی د لوی قرآن کلام الٰهی توب په نهایت واضحو او محکمو دلائلو سره څو څو ځلی ثابت کړی شوی دی د داسی روڼ او روښان شی له تکذیبولو سره هغه ګناه چه تاسی ګټلی ده د هغی وبال پر تاسی لویږی، نو له هغی څخه وویریږئ او د خپلو ځانونو په فکر او غم کښی ولویږئ ما کافی او پوره تبلیغ کړی او ځان می بریٔ الذمه ګرځولی دی. نو په سر د هغه هم که تاسی نوری غلطی کوئ نو د هغو ذمه واری زما په غاړه نه ده. په فرض محال که ما افتراء کړی وی، نو د هغه ګناه خو زما په غاړه کښی لویږی. نو الحمد لله داسی کوم کار هم شوی نه دی.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤۡمِنَ مِن قَوۡمِكَ إِلَّا مَن قَدۡ ءَامَنَ فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحی کړی شوی وه نوح ته چه بیشکه شان دا دی چه له سره به ایمان رانه وړی له قومه د تا مګر هغه چه په تحقیق ایمان ئی راوړی دی (پخوا له دی نه) نو مه غمجن کیږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چه وو دوی چه کول به ئی (او رسول ئی درته)

تفسیر: کله چه د قوم ایذاوی او ربړونه (تکلیفونه) له حده تیر شول، نوح علیه السلام د سلهاؤ کلونو د ربړ (تکلیف) تیرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کښی شکوه وفرمایله چه «انی مغلوب فانتصر- زه مغلوب او ضعیف یم ته له دوی نه بدل واخله!» ارشاد وشو چه د هغو څو شمیرلیو غورو خلقو په قسمت کښی چه ایمان لیکلی شوی ؤ، هغوی خو ګردو (ټولو) ایمان راوړ، وروسته له دی نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانیږی. نو ځکه اوس تاسی د دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کیږئ عنقریب د الله تعالیٰ د انتقام توره راوځی، او د دوی دغو ګردو (ټولو) شرارتونو ته سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوی.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿۳۷﴾

او جوړه کړه ته بېړۍ په اعين (يعنى په حضور او حفاظت) زمونږ او په (حکم) زمونږ او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو چه ظالمان (کافران) شوي دي، چه بيشکه په دوی باندی حکم کړی شوی د غرقيدلو (نجات ئې نشته)

تفسير: حق تعالىٰ نوح عليه السلام ته وفرمايل چه زما په اعين يعنى زمونږ په حضور، زمونږ په حفاظت او نګرانی کښې او زمونږ د حکم، تعليم، الهام، او پيغام سره سم يوه بېړی تياره کړه! ځکه چه عنقريب د اوبو يو ډير سخت طوفان (څپان) راتلونکی دی چه په هغه کښې دغه ګرد (تول) ظالمين او مکذبين باليقين ډوبيږی او د دوی په حق کښې دغه حکم او فيصله حتماً او جزماً منطبقه کيدونکی ده ته د هيڅ يو ظالم او د نورو سپارش مه کوه! او د دوی د شفاعت دپاره ماته مخ مه ګرځوه! ځکه چه راتلونکی عذاب له سره منع کيدونکی نه دی بلکه بيخی قطعی او حتمی دی. کله چه حضرت ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم په حق کښې د شفاعت غوښتنه وکړه. هغه ته هم داسی ارشاد شوی ؤ ﴿ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴾ د هود ۷ رکوع آيت ۷۶ (۱۲۸۲ مخ)

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿۳۸﴾

او جوړوله (نوح) بېړی حال دا هر کله چه تيريدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو يا مشرانو) له قومه د نوح نو مسخری به ئې کولی په دغه (نوح) پوری، نو وويل (نوح) که مسخری کوئ تاسی پر مونږ پوری نو بيشکه مونږ به هم مسخری وکړو په تاسی پوری لکه چه اوس مسخری کوئ تاسی (پر مونږ پوری)

تفسير: وايی چه دغه بېړی، د څو کلونو په مدت کښې تياره شوه، او بېړی نه وه بلکه يو لوی جهاز ؤ چه پکښې څو طبقی او بيلی بيلی درجی وی مفسرينو د دی په تفاصيلو کښې ډير اغراق او مبالغی او عجيب او غريب روايات بيان کړی دی چه له هغو ځنی علیالاکثر اسرائيليات هم دی چه وګورئ له نبوته د ده کار ترکانی ته ورسيد. کله به ئې چه دغه عجيب شی (بېړی)

لیدله، نو له نوح علیه السلام څخه به ئې پوښتنه کوله چه «ته دغه څه جوړوې؟» دوی به ویل چه «یو داسې کور جوړوم چه د اوبو په سر به درومي، او له ډوبیدلو څخه به مونږ بچ کوي» کفار به د دې خبرې له آوریدلو څخنې له خندا شنه او په مسخرو کښې به سره لګیا کیدل، او پخپلو منځونو کښې به ئې ویلې چه دغه سپین ږیرې ته وګورئ چه له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کښې له اوبو څخه د نجات په فکر کښې ډوب تللې دی. حضرت شاه صاحب لیکي «کفارو به خندل چه نوح علیه السلام په وچه ځمکه کښې له ډوبیدلو څخه د نجات په فکر کښې لویدلی دی. نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل چه مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی او دوی ورته خاندی» د دغه تفسیر سره موافق شیخ الهند رحمة الله علیه د «فانا نسخر منکم» ترجمه د حال په صیغه سره کړی ده ابن کثیر رحمة الله علیه په «نسخر منکم» کښې د استقبال معنی مرادوی یعنی نن تاسی پر ما باندې د ناپوه او احمق خیال کوئ او راپورې خاندئ، لیکن هغه زمانه قریبه ده چه د هغه په جواب کښې ستاسې دغه حماقت او سفاهت پورې به مونږ ته هم موقع په لاس راشي چه مونږ به هم پر تاسې باندې وخاندو، کله چه تاسې د خپلو جرائمو په بدل کښې په سزا ورسیږئ.

فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيۡهِ عَذَابٞ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپیژنئ تاسی هغه څوک چه رابشي ورته (داسې) عذاب چه وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزیږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره)

تفسير: یعنی اوس څه زیات تاخیر نشته او ژر تر ژره به دربنکاره شي چه د دنیا رسوا کوونکی، او د آخرت دائمي عذاب پر چا باندې نازلیږي؟

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ﴿٤٠﴾

تر هغه پورې کله چه راغی امر (حکم د عذاب) زمونږ او راوخوټیده تنور (یعنی اوبه له تناره بیا چه عذاب سر راوړ نو) وویل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بیړی کښې له هرې (نوعې نافعې د حیواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه) او اهل خپل (د بیت دې هم سواره کړه) مګر هغه سوروه

هغه چه ږومبی شوی ده په ده وینا (او حکم د ډوبیدلو) او هغه (هم سواره کړه) چه ایمان ئی راوړی دی، او نه وو ایمان راوړی سره له دغه (نوح) مگر خو لږو خلقو.

تفسیر: یعنی نوح علیه السلام تر هغه وقته پوری د بیړی په جوړولو کښی مشغول ؤ چه د الله تعالیٰ له وعدی سره موافق گردو(تولو) وریځو ته حکم ورسید چه «تولی سره ور وورېږئ او ځمکی ته وویل شو چه خپلی گردی (تولی) اوبه وخوتوه او پرښتو ته وویل شو چه تاسی د خپل تعذیب او نورو منصبی فرائضو په ځای راوړلو کښی متوجه شئ»! بالاخر له پاسه سخت بی دریغه باران ووریده، له ښکته د ځمکی له سطحی د زوروړو او سختو خوتیدونکو چینو او تندوبی (فواری) په شانی په جوش وهلو او خوتیدلو باندی شروع وکړه. تر دی چه د دوډی پخولو له تنورونو څخه هم چه له اور ځنی ډک پک ؤ هم اوبه راووتی.

تنبیه: د «تنور» په معنی کښی اختلاف دی. ځینی تری مطلق د دوډی پخولو تنور مرادوی ځینی وائی چه یو تنور له حضرت بی بی حواء څخه منتقل شوی او حضرت نوح علیه السلام ته رسیدلی ؤ، او هغه د ده په کور کښی د طوفان نښه تاکلی (مقرر کړی) شوی وه چه هر کله له دغه تناره څخه اوبه وخوتیږی نو ته دی په بیړی کښی سور شه! د ځینو په نزد «تنور» کومه خاصه چینه وه په «کوفه» یا «جزیره» کښی ځینو دعوی کړی ده چه «تنور» ئی د سحار د سپیده داغ رڼا ته ویلی دی یعنی کله چه د سبا رڼا ډیره ښه وځلیږی «ابوحیان رحمة الله علیه» وائی چه (فار التنور) ممکن دی چه د عذاب له ظهور او د هول له شدته څخه کنایه وی، لکه چه «حمی الوطیس» د حرب له شدته کنایه ده. له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه منقول دی چه د «تنور» معنی وجه الارض او د ځمکی مخ دی مونږ پاس کوم تفسیر چه کړی دی هم دغه معنی مو مقدمه اینښی ده، او د نورو معانیو په لوری مو هم اشاره کړی ده. حافظ ابن کثیر رحمة الله علیه د هم دغه تفسیر له لیکلو څخه وروسته فرمائی «**وهذا قول جمهورالسلف وعلماء الخلف والله اعلم**».

﴿ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ﴾ بیا چه عذاب سر راوړ نو وویل مونږ نوح ته چه سپاره (سواره) کړه په دی بیړی کښی له هری نوعی نافعی د حیواناتو څخه جوړه دوه دوه (نر او ښځه) یعنی له هغو ساکښانو (زنده سرو) چه ضرورت ورته پیښیږی، او د هغوی نسل پاتی کیدل مقدر دی. یوه یوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بیړی کښی ئی سواره کړه!
﴿ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ ﴾ او اهل د بیت خپل هم سواره کړه په دی بیړی کښی مگر مه سوروه هغه چه ږومبی شوی ده په ده وینا او حکم د ډوبیدلو) یعنی دغه مقدره او مقرره شوی ده چه هغه د ظالمانو په زمره کښی د داخلیدلو له سببه غرق شی. له ﴿ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴾ څخه مراد د نوح علیه السلام هغه ځوی مقصود دی چه نوم ئی (یام) او لقب ئی کنعان ؤ او بل د کنعان مور مقصوده ده چه (واعله) نومیده او د نوح علیه

السلام له کورنی ځنی هم دغه مور او ځوی دواړه بیل او په طوفان کښې ډوب شوی دی.
﴿ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾ او نه وو ایمان راوړی سره له نوح مګر خو لږو خلقو) یعنی اتیا نارینه یا څه لږ یا څه ډیر د نوح علیه السلام د بیړی د اراکینو په نسبت ډیر اقوال دی اما آخری دا دی چه یو پخپله نوح علیه السلام ؤ او یوه ئی مسلمانه ښځه او دری ئی ځامن سام، حام، یافث او دری د دوی ښځی دا اته شو او له قوم ئی ۳٦ نارینه ۳٦ ښځی چه دا تول سره اتیا تنه شول.

﴿ وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ مَجْر۪ىٰهَا وَمُرْسَىٰهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٤١ ﴾

او وویل نوح چه سپاره (سواره) شئ پر دغی (بیړی او وایئ) په نامه د الله دی روانیدل د دی (بیړی) او دریدل د دی (بیړی)، بیشکه چه رب زما خامخا ښه ښښونکی مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په اکرام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: نوح علیه السلام خپلو ملګرو ته وویل چه د پاک الله په نامه پر بیړی، سواره شئ! او هیڅ فکر او اندیښنه مه کوئ، د دغی بیړی روانیدل او دریدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دی او د دی د ډوبیدلو هیڅ اندیښنه نشته. زمونږ رب د مؤمنینو قصور معافوی او پر دوی بی حده مهربان دی. دی به پخپل فضل او کرم او مهربانی سره مونږ روغ رمټ او صحیح او سلامت راکوزوی. له دی آیت څخه دغه خبره استخراجیږی چه په کشتئ او نورو نقلیه ؤ وسائلو باندی د سوریدلو په وقت کښی ښائی چه «بسم الله» وویلی شی.

﴿ وَهِىَ تَجْرِى بِهِمْ فِى مَوْجٍ كَٱلْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبْنَهُۥ وَكَانَ فِى مَعْزِلٍ يَٰبُنَىَّ ٱرْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝٤٢ ﴾

او دی (بیړی) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کښې په شان د غرونو، او ناری کړی نوح (له ډیره شفقته) ځوی خپل ته حال دا چه ؤ هغه په کناره (له پلاره یا له ایمانه یا له بیړی نه) ای بچوړیه زما راځه سور شه! (په بیړی کښې) له مونږ سره او مه کیږه له کافرانو سره (چه غرق به شی).

تفسیر: یعنی بیړی به د غرونو غوندی موجونه او چپی څیرولی، او پخپل تګر سره به ئی وهلی او بی له خوفه او خطری به پری روانه وه، وروسته له سوریدلو نوح علیه السلام خپل ځوی (یام -

كنعان) ته ورغږ كړ چه له خپله پلاره او ورونو او نورى كورنى څخه بيل او له كفارو سره ايل او غيل (ملګرى) ؤ چه «د دغو بدبختانو كفارو ملګرتوب پرېږده له مونږ سره راشه! څو له دغه لوى مصيبت څخه نجات وموندلى شى».

تنبيه: يا خو نوح عليه السلام پر كنعان د مؤمن خيال كاوه، نو ځكه ئى ورغږ كړ. اګر كه دى په واقع مؤمن نه ؤ. يا به ئى كافر ګڼانه مګر داسى هيله (اميد) او توقع ئى درلوده (لرله) شائى چه د دغو هول‌ناكو دلائلو له ليدلو څخه به مسلمانيږى، يا د «اهلک» په عموم كښى د دخول لامله (له وجى) او د پلارتوب د شفقت له جوشه به ئى داسى كړى وى. او «الامن سبق عليه القول» به ئى د اجمال په سبب پرى منطبق نه وى ګڼلى والله اعلم.

قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ ؕ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ ﴿۴۳﴾

وويل (كنعان ځوى د نوح) چه ژر به لاړ شم ځاى به ونيسم پر سر د كوم غره باندى چه وساتى مى له اوبو نه، وويل (نوح) چه نشته ساتونكى نن ورځ له امره (حكمه او له عذابه) او پرده شو د دوى دواړو په منځ كښى موج (چپه د اوبو) نو وګرځيد (كنعان) له جمله د غرق كړيو شويو.

تفسير: «كنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسى خيال كاوه لكه چه سرى د عادى او معمولى سيلاب (ځپان) په اوقاتو كښى پر كومه لوړه (اوچته) خيژى او خپل ځان ژغورى (بچ كوى)، نو زه به هم پر كومى لوړى (اوچتى) څوكى د غره وخيژم او خپل ژوندون به وساتم.

﴿ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ ﴾ الآية - نو وويل نوح عليه السلام له سره نشته ساتونكى نن ورځ له امره او حكم او له عذابه د الله څخه وليكن هغه څوک چه رحم وكړى الله پرى او وئى ساتى له عذابه نو نجات مومى) يعنى ته په كوم خبط او خطاء كښى لويدلى ئى، دغه عظيم طوفان خو كوم معمولى سيلاب نه، بلكه د الله تعالىٰ د عذاب طوفان دى. د لوړو (اوچتو) غرونو حقيقت او ماهيت څه دى، نن هيڅ يو شى د پاک الله له عذابه نجات نشى موندلى. هو! د همغه چا په برخه كښى نجات كيدى شى چه د پاک الله فضل او كرم پرى وى. مګر په دغه لويه او مهيبه هنګامه او انتقام په مقام كښى به پر غتو مجرمانو څه رحم او شفقت كيدى شى؟ د پلار او ځوى په منځ كښى لا د خبرو او اترو دغه سلسله پاى (آخر) ته نه وه رسيدلى چه د اوبو يوه لويه چپه او موج د دوى تر منځ حائله شوه او دوى دواړه ئى د تل دپاره سره بيل كړل.

(بيا هر كله چه واقعه د طوفان نهايت ته ورسيده او كفار غرق شول، نو د پاک الله داسى امر صادر شو)

وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِيِّۖ وَقِيلَ بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٤٤

او وویل شو چه ای ځمکې جذب کړه (بیرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې او ای آسمانه بندې کړه (اوبه خپلې) او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د اشرارو او انجاء د ابرارو) او ودریده بیړۍ پر غره د جودي او وویل شو (هلاک) لریوالی دی وی (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته

تفسیر: تر یوه مدت پورې دومره زیاتې اوبه له آسمانه راتوئې شوې چه ګواکې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي او د ځمکې ګردې (ټولې) پولې او پردې سره شلیدلې، او بیرته شوې وې، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې او هغه ګرد (ټول) پکښې دوب او پټ شول. بې د کشتۍ له سورو څخه نورو ګردو (ټولو) کفارو ته چه د دوی په حق کښې نوح علیه السلام د ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرۡ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲٦ آیت دوهمه رکوع) ښیرا کړې وه، غرق شول. په دغه وقت کښې الله قدوس جلت عظمته ځمکې ته امر ورکړ چه اوس دې خپلې اوبه بیرته درجذبې کړه، او درکش ئې کړه!، او ای آسمانه نور بس کړه او مه وریږه! او ای وریځو لرې شئ!، نو بیا څه مجال ؤ چه دغو ګردو (ټولو) د هغه حکم امتثال نه وی کړی او په تعمیل کښې ئې د یوی لمحې ډیل او معطلی کړی وی لکه چه د اوبو وچیده شروع شول، او بیړۍ د (جودي) پر غره باندې ودریده چه د ځینو په نزد په (موصل) کښې دی. او د هغه امر اراده چه پاک الله د مجرمینو د سزا ورکولو په نسبت فرمایلې وه پوره شوه د ظالمانو په حق کښې دغسې وویل شو چه د پاک الله له رحمته د تل دپاره لرې شئ! او د همیشه دپاره د مصیبت او هلاکت په غارونو او کندو کښې پراته اوسئ!

تنبیه: په دغې خبرې کښې اختلاف دی چه د نوح علیه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنیا باندې ختلی ؤ؟ یا په خاصو ملکونو کښې واقع شوی ؤ؟ د دې خبرې د فیصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په یاد ئې ولرئ چه په «دائرة المعارف» کښې د (یورپ) د ځینو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي چه له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تائید کیږي. هغه کسان چه د عمومي طوفان قائلان دي له دوی څخه د اکثرو په نزد د موجوده عالم ګرد (ټول) انسانان د نوح علیه السلام د دریو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) یافث، له اولادې څخه دي «وجعلنا ذريته هم الباقين» له طوفانه هغه وړوکي او حیوانات چه هلاک شوي دي د هغوی اهلاک د تعذیب

په دول (طریقه) نه ؤ، بلکه همغسی چه پاک الله د نورو طبعیه ؤ اسبابو په وسیله پر هغوی باندی موت طاری کوی، او هغه ظلم نه دی، هم داسی دلته هم د دوی موت په هم دغی ذریعی سره واقع شوی دی. لکه چه اوس هم څه مهال (وخت) چه سیلاب (ځپان) او نور طوفانونه راځی په هغو کښی څومره حیوانات او وړوکی او نور مړه کیږی.

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبْنِى مِنْ أَهْلِى وَإِنَّ وَعْدَكَ ٱلْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۖ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته نو وی ویل ای ربه زما بیشکه چه ځوی زما له اهله زما څخه دی او بیشکه چه وعده ستا حقه ده او ته ئی ښه عالم عادل لوی حاکم له تولو حکم کوونکو څخه. وفرمایل (الله) ای نوحه! بیشکه چه هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چه مؤمنین دی) بیشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی نو سوال مه کوه له مانه د هغه څیز چه نه وی تاته په هغه څیز کښی څه علم پوه، بیشکه زه پند درکوم تاته چه (نه) شی ته له جاهلانو (په دی ناجائز سوال سره)

تفسیر: نوح علیه السلام دغه عرض په کوم وقت کښی کړی دی؟ د کنعان له ډوبیدلو څخه پخوا؟ یا وروسته له هغه؟ دغه دواړه احتمالات شته! دوهم د کنعان د منافقی اوضاعو او اطوارو د لیدلو په غلط فهمی سره ښائی چه هغه به ئی مومن ګڼلی وی یا به ئی کافر پیژندلی وی. او د رب‌العزت جل جلاله په دربار کښی داسی سؤال به ئی کړی وی. د دغو دواړو احتمالاتو امکان شته که ئی مؤمن ګڼلی وی، او له غرقیدلو څخه ئی پخوا عرض کړی وی نو مقصود به ئی د ده د اضطرابی کیفیت اظهار، او د پاک الله له حضوره د هغه د نجات سرشته او انتظام وی او که له ډوبیدلو څخه وروسته دغه وینا شوی وی، نو محض د دغی معاملی د اصلی حقیقت د معلومولو په غرض خپل خلجان یا اشکال به ئی ور وړاندی کړی وی. یعنی یا الله العالمینه! تا خو زما د کورنی د نجات وعده راسره کړی وه، او کنعان د مؤمن توب لامله (له وجی) د «الامن سبق علیه القول» په استثناء کښی ظاهراً نه ؤ داخل، نو بیا د هغه د مغروقیت راز به څه وی؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده هیڅچا ته له سره داسی کوم خیال نشی پیدا کیدی چه معاذ الله تا

وعده خلافي كړي ده. ته «احكم الحاكمين» او مطلق شهنشاه ئى كه څوك ستا د احكامو په راز وپوهيږي او كه نه پوهيږي په دواړو صورتونو كښې هغه حق دى او هيڅوك هيڅ حق نه لري چه ستا د فيصلې په مقابل كښې دم ووهلى شي يا تا په وعده خلافي مجبور كړي. نه د چا دا منصب دى چه ستا د ناطق حكم په متعلق څه تنقيد وكړى شي. فقط د قلبي اطمينان دپاره د استعلام او استفسار په ډول (طريقه) د دغې واقعې راز معلومول غواړم. جواب ئى داسې واوريد چه دى ستا له هغې كورنى څخه نه ؤ چه د دوى د نجات وعده درسره شوې وه، بلكه په «الامن سبق عليه القول» كښې شامل دى. ځكه چه د هغه عمل خراب دى ته د ده له كفر او شرك څخه خبر نه ئى د تعجب ځاى دى چه ته سره د نبوت له فراسته او رڼا او د كفر د صريحو آثارو د موجوديت سره د يوه كافر د احوالو په نسبت پوره معلومات نه لرى، او تر اوسه پورې د هغه حال تاته مشتبه دى. د هغه سرى واقعي احوال چه تاته نه وى معلوم، نو د هغه په باره كښې له مونږه داسې نامناسبه رعايت، يا دا ډول (طريقه) كيفيت مه غواړه! مقربينو ته وړ (مستحق) او لائق نه دى چه بى له فكره او انديښنى، او وړاندى او وروسته كتلو، د ادب ناپيژندونكو جاهلانو په شان خبرى وكړى.

ډير افسوس دى د ازل په بد قسمت

چه بدليږى نه د چا په شفاعت

چه نوح خلاص نه كه خپل ځوى د طوفانه

پخپل ځان ويره كوه په هر ساعت

د دى آيت دغه تقرير په هغه صورت كښې دى چه نوح عليه السلام كنعان مؤمن ګڼلى وى. او كه ئى كافر ګڼلى وى نو ښائى د دى غوښتنى يا سؤال به دغه منشاء وى چه د انجاء په ذكر كښې څرنګه چه اهل ئى له عامو مؤمنينو څخه بيل ذكر فرمايلى ؤ. له هغه څخه نوح عليه السلام داسې خيال كړى ؤ چه زما اهل ته له دغه دنيوى عذاب څخه د محفوظيت شرط ايمان نه دى. او «الامن سبق عليه القول» مجمل ؤ نو ځكه ئى مصداق تعين نشو كړى. بناء عليه د پلارتوب د شفقت په جوش كښې ئى عرض وكړ چه «يا اله العالمينه!» زما ځوى يقيناً زما په اهل كښې داخل دى چه د هغه د نجات وعده تا فرمايلى ده. نو بيا ولى هغه غرقاوه شي. يا غرق كړى شوى دى؟ جواب وروروسيد چه ستا ړومبى مقدمه «ان ابنى من اهلى» غلطه ده، د هغه اهل د ژغورنى (بچ كولو) وعده چه شوى ده، دى په هغې كښې نه دى داخل، ځكه چه د ده اعمال او چارى ډيرى خرابى دى او هم د «الامن سبق عليه القول» د مصداق څه علم او پوه له تا سره نشته چه هغوى كوم خلق دى؟ نو بيا د هغه شي علم چه له تا سره نشته، د هغه په نسبت د داسې جګړى په رنګ سره سؤال يا غوښتنه كول تاته له سره وړ (لائق) او مناسب نه دى.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى

بِهٖ عِلْمٌ ۚ وَاِلَّا تَغْفِرْ لِيْ وَتَرْحَمْنِيْٓ اَكُنْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۴۷﴾

وویل (نوح) ای ربه زما بیشکه زه پناه نیسم په تا پوری له دی چه سؤال وکړم له تانه د هغه څیز چه نشته ماته په هغه څیز علم پوه، او که مغفرت ونه کړی ته ماته او رحم ونه کړی پر ما نو شم به زه له زیانکارانو

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «انسان د همغی خبری پوښتنه کوی چه ورته نه ده معلومه لیکن ښائی چه د مسؤل منه مرضی ځان ته معلومه کړی دا ښه کار نه دی چه د لوی مرضی ته نه ګوری او تری پوښتنه کوی» مرضی ئی ولی نه وه هغه مو اوس ولیکل. نوح علیه السلام د کبریاء په لوی دربار کښې عرض وکړ چه ای ربه زما بیشکه زه پناه نیسم په تا پوری چه سؤال وکړم له تانه د هغه څیز چه نشته ماته په هغه کښې پوه او علم او که مغفرت ونه کړی ته ماته او رحم ونه کړی پر ما نو شم به زه له زیانکارانو. یعنی حضرت نوح علیه السلام سخت وویریده او ډیر وریږدیده (ورپیده)، او ژر ئی توبه وویسته لیکن داسی ئی ونه ویل چه بیا به داسی نه کوم چه په هغه کښې دعوی وځی بنده څه مقدور لری. ده ته ښائی چه له الله تعالیٰ څخه پناه وغواړی چه له ما څخه به بیا داسی کار صادر نشی، او په زړه کښې د هغه د نه کولو عزم ولری د حضرت آدم او یونس علیهما السلام او نورو د توبی کوم الفاظ چه په پاک قرآن کښې نقل شوی دی په هغو کښې هم دغه ادب ملحوظ شوی دی.

قِيْلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِّمَّنْ مَّعَكَ ۚ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۴۸﴾

وویل شو ای نوحه کوز شه (له دی بیړی) سره له سلامتی له جانبه زمونږ او سره له برکتونو (زمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چه له تا سره دی، او څه نوری فرقی (کافری له اولادی د هغه چا چه له تا سره دی) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دی دنیا کښې) بیا به ورسیږی دوی ته زمونږ له جانبه عذاب دردناک (په آخرت کښې په سبب د کفر)

تفسیر: یعنی له بیړی څخه په «جودی» باندی بیا له «جودی» څخه پر ځمکه ښکته شول، برکات او سلامتی وروسته له دی نه پر تاسی او پر هغو اقوامو به وی چه ستاسی له ملګرو څخه پیدا کیږی. اوس چه ځمکه د طوفان له سببه بیخی خرابه او ویجاړه شوی ده الله تعالیٰ به ئی بیا

ودانوی، او د هغه رونق سینګار ته به بیا عودت ورکوی. د «بسلام» په لفظ ګواکی حق تعالیٰ تسلی فرمایلی ده چه بیا به پر ګردو (تولو) انسانی نوعو پخوا له قیامت داسی عمومی هلاکت نه دی راتلونکی مګر ځینی فرقی به هلاکیږی.

تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له ځینو اخبارونو د غیب ده چه رالیږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده! په وحی سره)، نه وی ته چه پوهیدی په دی قصی (نه) ته او نه قوم ستا پخوا له دی (اخباره زمونږ)، نو صبر کوه (په ایذاء او تبلیغ ته دی دوام ورکړه)، بیشکه چه عاقبت (ښه خاتمه) دپاره د پرهیزګارانو ده.

تفسیر: یعنی دغه د نبوت له دلائلو څخه دی چه د یوه امی له ژبی څخه د سابقه ؤ اممو داسی مستند او مفصل واقعات درآوروی. (او له ځینو اخبارو د غیبو څخه دی په وحی سره خبروی، نو صبر وکړه په ایذاء د قوم او تبلیغ ته دی دوام ورکړه بیشکه چه عاقبت ښه خاتمه دپاره د پرهیزګارانو ده).
همغسی چه د نوح علیه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسی د ملګرو مستقبل هم دیر روڼ او له بری او کامیابی څخه ډک دی. تاسی د کفارو پر ایذاؤ صبر وکړئ مه ویریږئ او مه خفه کیږئ لکه چه نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

او لیږلی ؤ مونږ قوم د عاد ته (قومی) ورور د دوی هود، وویل (هود) ای قومه زما عبادت کوئ (یواځی) د الله (ځکه چه) نشته تاسی ته هیڅ برحق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسی مګر دروغ تړونکی (پر الله پوری په دعوی د شرک کښی)

تفسیر: (افتراء مو دا ده چه وایئ) چه د تیږو (ګټو) بت هم بااختیاره حاکم بلکه معبود دی.

د اعراف په سورت کښې هم د هود د قوم قصه تیره شوې ده.

يٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِى فَطَرَنِىٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

اې قومه زما نه غواړم له تاسې پر دې تبليغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) زما مګر پر هغه الله چه پيدا کړی ئې يم زه، آيا نو عقل نه کوئ تاسې (چه حق له باطل او رښتين له دروغجن څخه بيل کړئ).

تفسير: يعني ستاسې مال ته زه څه ضرورت نه لرم. زما د ګردو (تولو) دنيوی ضرورياتو او د اخروی اجرونو او ثوابونو کفيل پاک الله دی چه زما خالق، فاطر، پيدا کوونکی دی. دغه خبره هر يوه نبی خپل قوم ته کړې ده څو پند او نصيحت ئې بې لوثه او مؤثر شي، او خلق د هغه ربړ (تکليف) او محنت په دنيوی طمعې محمول ونه کړي. يعني تاسې دومره ناپوه او غبي يئ چه په دومره غتې خبرې باندې هم نه پوهيږئ چه هغه سړی ته چه بې له طمعې او بې له غرضه تش د زړه سوی او د خير غوښتلو له سببه ستاسې د دارينو د فلاح خبرې کوي، خپل دښمن او بدخواه ګڼئ، او له هغه سره تل منګولې لګوئ او په جګړه ورسره اخته او بوخت يئ.

وَيٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او اې قومه زما مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل بيا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چه وبه ليږی (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوريدونکی (په شيبو شيبو) او در زيات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې او مخ مه ګرځوئ تاسې (له ايمانه او توبې) حال دا چه ګنهګاران اوسيږئ.

تفسير: د دغې جملې تفسير د دغه سورت په ۳ آيت اوله رکوع يعني په شروع کښې تير شوی دی. يعني موقع په موقع ښه بارانونه اوروی څرنګه چه دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شيونو سره ډيره مينه او علاقه درلوده (لرله)، نو ځکه د ايمان راوړلو همغسې ظاهري فوائد

او برکات ئې بيان فرمايلي دي چه د دوی په حق کښې په خصوصي ډول (طريقه) سره د تشويق او ترغيب موجب شي. مفسرين ليکي چه دغه خلق له دريو کالو د وچکالي (سوکړې) او د باران د امساک په مصيبت کښې اخته ؤ، هود عليه السلام وعده وکړه که تاسي ايمان راوړئ او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ نو دغه مصيبت به له تاسي څخه لرې کيږي. او په راز راز (قسم قسم) نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کيږئ. او د پاک الله په انواع د الطاف، اقسام د اعطاف سر لوړی مومئ مالي او بدني قوت به مو زياتيږي په اولاد به مو برکت شي په خوښي او خوشالي کښې به مو ترقي وشي، او له مادي قوت سره په روحاني او ايماني قوت کښې به مو هم اضافه کيږي. په دې شرط سره چه د پاک الله په لوري رجوع وکړئ او د مجرمانو په شان د الله تعالیٰ له اطاعته او انقياده مخ ونه ګرځوئ.

قَالُوا يٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَّمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۵۳﴾

وويل دوی ای هوده نه دې راوړی تا مونږ ته دليل ظاهر او نه يو مونږ پريښودونکي د (عبادت د) خدايانو خپلو له جهته د وينا ستا او نه يو مونږ پر تا باندې ايمان راوړونکي (په نبوت ستا).

تفسير: يعني دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده چه دوی ويل چه تاسي کوم واضح سند او دليل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چه د پاک الله له جانبه د نبوت پر عهده فائز کيږي. نو ضرور دي چه د دغه تقرر دپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته ورعطا کړي، لکه چه په حديث کښې دي «د هر نبي الله سره چه مبعوث شوی دی داسي واضحه نښه هم ليږلې شوې ده چه که انسان پرې ايمان راوړي، راوړی ئې شي» نو ځکه يقيناً ويلی شي چه هود عليه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړې وي مګر دغو خلقو به د ضد، عناد، سرزوري او بې حيائي لامله (له وجې) هغه نه وې منلې. او هم داسي به ئې ويل چه تاسي کومه ښکاره نښه نه ده راوړې ښائي چه داسي مراد به ئې درلود (لرلو) چه داسي نښه دې نه ده راوړې چه دا ګرد (ټول) له ورميږو (مرو) څخه ونيسي. او پر ايمان راوړلو ئې مجبور کړي په هر حال مونږ تش ستا په وينا سره خپل معبودان نشو پريښودی، او ستا پر رسالت له سره ايمان نشو راوړی.

إِنْ نَّقُوْلُ إِلَّا اعْتَرٰىكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ اللّٰهَ

وَاشْهَدُوْٓا اَنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۵۴﴾ مِنْ دُوْنِهٖ فَكِيْدُوْنِيْ جَمِيْعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُوْنِ ﴿۵۵﴾ اِنِّيْ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّيْ وَرَبِّكُمْ ۭ مَا مِنْ دَاۗبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَا ۭ اِنَّ رَبِّيْ عَلٰي صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۵۶﴾

نه وايو مونږ (د تا په حق کښې) مګر (دا لفظ وايو) چه رسولي دي تاته ځينو خدايانو زمونږ څه ضرر (ليونتوب)، نو وويل هود بيشکه زه شاهد کوم الله او شاهدان شئ تاسي (هم) چه بيشکه زه بيزار يم له هغو خدايانو چه شريکوئ ئې (له الله سره). غير له الله نو حيلې (تدبيرونه) جوړې کړئ تاسي (هلاک) زما ته تول بيا نو مهلت مه راکوئ ماته بيشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چه رب زما او رب ستاسي دی، نشته هيڅ تلونکی (ذی روح خوځيدونکی په ځمکه کښې) مګر هم دغه (الله) دی نيوونکی له (ويښتو د وچولی (تندی) د ده، بيشکه رب زما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی. (يا په حقی لاری سړی برابروی).

تفسير: دغه چتی (بيکاره) خبری چه ته ئی کوی، او ګرد (تول) جهان بې وقوفه او ناپوه بولی او له خپله ځانه سره ئی دښمنان کوی. زمونږ خيال دا دی چه زمونږ له معبودانو به کوم يوه څه رنځ يا ربړ (تکليف) درپيښ کړی وی او له تا څخه ئی ليونی او پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العياذ بالله) ته چه د ليونيانو په شان خبری کوی، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوی او هغوی ته بدی او ردی خبری کوی نو هغوی تاته د دغو بې‌ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل کښې سزا درکړی ده چه اوس بيخي د ليونيانو په شان خبری او اتری کوی نو هود عليه السلام د دغو مشرکانو په جواب کښې يوه خورا (ډير) موثره ترديديه وينا وکړه چه لنډه ئی دا ده هغه بيچارګان د تيږو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ (زحمت) او تکليف رارسولی شی تاسي چه له ګردو (تولو) څخه زورور، قوی، او طاقتور په نظر راځئ که د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځای پر ما يواځي يو سړی په پوره قوت، او قدرت ګرد (تول) سره په يوه وقت کښې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ، نو يقين وکړئ چه زما يوه ويښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولی.

ښه واورئ چه زه پاک الله شاهدوم او اعلان کوم او تاسي هم شاهدان اوسئ چه زه ستاسي د دغو دروغو معبودانو څخه قطعاً بيزاره يم. تاسي ګرد (تول) سره راتول شئ، او هغه ربړ (تکليف) او ضرر رسول چه ماته ئی رسولی شئ راورسوئ او لږ څه قصور او کوتاهی هم پکښې مه کوئ او نه يوه شيبه مهلت راکړئ او ښه وپوهيږئ، چه زما اعتماد پر همغه (وحده لاشريک له الله) دی چه زما رب دی، او هغه هم ستاسي رب او مالک او حاکم دی. اګر که تاسي له بدفهمی څخه نشئ

پوهیدی چه نه یواځی زه او تاسی بلکه هر وړوکی او لوی شی چه په ځمکه کښی ګرځی او خوځیږی او شته سره له آسمانونو او هغو شیانو چه په دوی کښی دی او شته، ګرد (تول) د پاک الله په قبضه او تصرف کښی دی کواکی د دوی د سرونو د ویښتو سرونه هم د الله تعالیٰ په قدرت کښی دی، هر چیری ئی چه اراده وی په همغه لوری ئی په کشولو سره بیائی هیڅوک له سره هیڅ مجال نه لری چه د ده د اختیار له قبضی څخه د باندی ووځی، یا چیری وتښتی نه ظالم، کاذب د ده له نیولو څخه خلاصیدی شی، او نه عادل صادق چه د ده په پناه کښی اوسیږی رسوا کیږی بلاشبهه زما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوری نه ظلم کیږی او نه چاته بی موقع انعام او اکرام ورکوی. خپلو بندګانو ته ئی د نیکی او خیر کومه لاره چه ښوولی ده بیشکه پر هغی باندی له تلو څخه د الله تعالیٰ په حضور رسیږی. او د دغی لاری د تلونکی د حفاظت دپاره دی هر وقت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّى قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّى عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسی (له ایمانه او کلک اوسئ په عصیان) نو په تحقیق رسولی دی ما تاسی ته هغه پیغام چه رالیږلی شوی وم هغه سره تاسی ته (چه توحید دی)، نو هلاک به مو کړی الله) او خلیفه به وګرځوی رب زما (رابه ولی ستاسی په ځای) یو قوم غیر له تاسی، او ضرر به ونه رسوئ تاسی الله ته د هیڅ شیز، بیشکه رب زما پر هر شیز (د اعمالو ستاسی او نورو) ښه ساتونکی (شاهد) دی.

تفسیر: یعنی سره له داسی صافی او ښکاره خبری د آوریدلو که بیا هم د الله تعالیٰ وحدانیت او زما رسالت نه منئ، نو ماته هیڅ یو ضرر او نقصان نشئ رسولی. ځکه چه ما خپل د تبلیغ فرض پوره کړی دی اوس نو تاسی د خپل ځان فکر وکړئ ضرور دی چه د داسی عناد او ضد، او سرتمبګی (سرکشی) او تعصب په مقابل کښی له آسمانه پر تاسی عذاب نازل شی، او تاسی ګرد (تول) سره هلاک کړی. ځکه چه د پاک الله ځمکه ستاسی له تباهی څخه نه ورانیږی او نور خلق به ستاسی د اموالو او نورو وارث وګرځاوه شی او ستاسی قصه به بیخی پای (آخر) ته ورسیږی په یاد ئی ولرئ چه تاسی پاک الله او د پاک الله رسولانو ته هیڅ نقصان او ضرر نشئ ور رسولی او نه ئی پر تاسی ابدی ملک او سلطنت خرابیږی کله چه دی پخپله د هر شی محافظ او ساتونکی دی، نو د هر قابل حفاظت شی د حفاظت سامان همغه پخپل کامل قدرت سره پیدا کوی.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

او كله چه راغی امر (حکم عذاب) زمونږ نجات مو ورکړ (وموساته) هود او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذابه سخته

تفسير: یعنی اوه شپی او اته ورځی مسلسل سخته سیلی چلیده. لکه چه د «اعراف» په سورت کښی مو لیکلی دی. کورونه ئی گرد (تول) سره ونړیدل سقفونه (چتونه) پشتونه ئی تول والوتل ونی له بیخه ووتلی او ډیری لری لری سره ولویدلی، باد هم داسی زهرناک او مسموم ؤ چه د ساکښانو (جاندارو) په پوزه کښی به داخلیده او د لاندنی مخرجه د باندی ووت، او جسمونه به ئی توتی توتی کول له دغه هولناک عذابه مونږ هود علیه السلام او د ده ملگری چه په آخره کښی تر څلورو زرو پوری رسیدلی وو بیخی محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ایمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

او دغه (په قبرونو کښی پراته) عادیان دی چه منکران شوی ؤ په آیتونو د رب خپل او نافرمانی کړی وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوی ؤ دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا

تفسير: یعنی د دوی ورانو مینو او کندوالو (کندرو) ته د عبرت په سترگو وگوره! چه د هغو عادیانو د هستوگنی ځای دی چه د دوی مشرانو په ډیر زور او شور له پاک الله سره مقابله کړی وه او د ده د نبی علیه السلام له احکامو څخه ئی سرونه غړولی وو. او د هغو کشرانو د دغو لویو شیطانانو متابعت وکړ چه بالاخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبيه: «رسله» ئی ځکه وفرمایل چه د یوه رسول تکذیب د گردو (تولو) رسولانو تکذیب دی. ځکه چه دوی گرد (تول) په توحید او نورو دینی اصولو کښی سره متفق او یو د بل مصدق دی.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

او ولیږلی شو (په دوی پسی) په دغی دنیا کښی لعنت (چه هلاک کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قیامت کښی (هم په اور کښی سوځی)، خبردار شئ بیشکه عادیان کافران شوی ؤ په رب خپل، بیا واورئ خبردار شئ چه لری والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ لعنت په دنیا کښی په دوی پسی گرځی، هر چیری چه لاړ شی هغه هم ورسره ځی او تر قیامته پوری هر چیری چه د هغوی ذکر وی لعنت به هم ورسره وی بلکه له قیامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنی نه جلا (جدا) کیږی او د لعنت غاړکی (طوق) به تل د دوی په غاړو کښی لویدلی وی ځینو مفسرینو ویلی دی چه د قیامت په ورځ کښی به داسی غږ کیږی ﴿ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا ﴾ الآیة -

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دی لامله (له وجی) وراضافه شوی دی چه د دواړو تصور یو ځای د آوریدونکو په دماغ کښی راشی، یعنی د هود څه حال ؤ، او دا هم همغه قوم ؤ چه حشر ئی داسی شو او ممکن دی چه پر دی ئی تنبیه ورکړی وی چه عاد دوه دی یو اولیٰ او بل اخریٰ نو ځکه ئی په بل ځای کښی فرمایلی دی ﴿ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴾ (۲۷ جزء د النجم ۵۰ آیت ۳ رکوع) دلته عاد اولیٰ مراد دی چه د هغوی دپاره هود علیه السلام مبعوث شوی ؤ او د هغو قصه د «الاعراف» په ۹ رکوع ۸ جزء کښی تیره شوی ده والله اعلم.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾

او (لیږلی ؤ مونږ) ثمودیانو ته (قومی) ورور د دوی صالح. وی ویل ای قومه زما عبادت کوئ (یواځی) د الله نشته تاسی ته هیڅ برحق معبود غیر له ده، هم دغه (الله) پیدا کړی یئ تاسی له ځمکی (چه آدم یا ماده د نطفی ده) او اوږده عمرونه ئی درکړی دی تاسی ته په دغی (ځمکی) کښی نو مغفرت

وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت ئی ومنئ) بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو،) بیشکه رب زما ډیر نژدی دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.،

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الاعراف» په لسمه رکوع کښی تیره شوی ده. یعنی ړومبی ئی آدم له خاوری څخه پیدا کړ، بیا ئی له ځمکی څخه اغذیه پیدا کړه چه له هغو څخه نطفه او نور پیدا کیږی او د انسان د پیدا کیدلو ماده ده. یعنی پیدا ئی کړل، باقی ئی پریښودل او د بقاء سامان ئی ور برابر کړ د ځمکی د ورانولو ترکیبات ئی وروښوول، او تدابیر ئی ور الهام کړل. کله چه هغه داسی یو منعم او محسن دی نو ښائی چه انسان د ده په لوری د ایمان او اطاعت رجوع وکړی او له کفره او شرکه او نورو ګناهونو ځنی چه کړی ئی دی توبه وکړی، دی مونږ ته ډیر نژدی دی او زمونږ هره خبره پخپله آوری او هغه توبه او استغفار چه د زړه له صدق وکړ شی هغه آوری او قبلوی ئی.

قَالُوا يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

وویل ثمودیانو ای صالحه! په تحقیق وې ته په مونږ کښی امید کړی شوی پخوا له دی (دعوی د نبوت یعنی له تانه مو د پوهی هیله (امید) درلوده «لرلو») آیا ته مو منع کوی له دی چه عبادت وکړو د هغو بتانو چه عبادت به ئی کاوه پلرونو زمونږ او بیشکه مونږ خامخا په شک کښی لویدلی یو له هغه توحیده چه ته بولی مونږ هغه ته داسی شک چه واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کښی

تفسیر: یعنی له تا څخه زمونږ هیله (طمع) او امید داسی کیده چه ته به په راتلونکی زمانی کښی داسی لوی فاضل او ښه سړی کیږی چه د معززو او مشرانو په ځای به ورسیږی. او د ملک او د قوم به د سترګو تور وګرځی. د تا له وچولی (تندی) څخه رشد او صلاح آثار ښکاریدل او د ګردو (تولو) توقع داسی کیده چه په قریب مستقبل کښی به لویه فائده له تا ځنی نورو ته راورسیږی. په تدبیر، صلاح او مشوری د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کیږی او د زړه په قوت سره د خپل پلارنی مذهب په حمایت او تائید کښی به زیار (کوشش) کوی! په رښتیا سره چه ابتداء تاته بت پرستی مبغوضه وه او عمومی مذهب څخه بیل او جلا (جدا) ګرځیدی، خو بیا هم مونږ ستاسی په فطری قابلیت او طبعی پوهی اعتماد درلود (لرلو)، او هیله

(امید) مو کوله چه وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربی د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پریږدی، لیکن د افسوس ځای دی چه تا یو په یو په داسی خبرو باندی شروع وکړه چه د هغو په آوریدلو سره زمونږ پر هغه ګردو (تولو) هیلو (ارزوګانو) او امیدونو د مایوسی اوبه توی شوی تا زمونږ د آباؤ او اجدادو او د قدیمی مذهب په خلاف علانیه او ښکاره جهاد شروع کړ او زمونږ هغه ګرد (تول) توقعات دی په خاورو او ایرو کښی وغورځول! آیا ته دا غواړی چه مونږ فقط یو الله ومنو؟ او نور ګرد (تول) خپل پخوانی معبودان پریږدو؟ زمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسی مسلک اختیارول سخت شبه ناک څیز دی، چه زمونږ زړونه ئی له سره نه منی په «موضح القرآن» کښی دی «ته داسی هښیار راښکاریدی چه د خپلو پلرونو او نیکونو دین روښانوی مګر ته ئی اوس ورانوی».

قَالَ يٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّىْ وَاٰتٰىنِىْ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِىْ مِنَ اللّٰهِ إِنْ عَصَيْتُهٗ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِىْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ﴿٦٣﴾

وویل (صالح) ای قومه زما آیا وینئ تاسی یعنی خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل او راکړی ئی وی ماته له نزده خپله رحمت (نبوت) نو څوک به مدد وکړی له ما سره (او خلاص به می کړی) له عذابه د الله که نافرمانی وکړم زه له ده نه (په نه رسولو د احکامو کښی او عجب دا چه زه بولم تاسی الله ته او تاسی می بولئ بتانو ته)، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه

تفسیر: یعنی ستاسی د شک او د شبهی لامله (له وجی) زه یوه داسی صافه او سمه لاره څرنګه پریښودی شم پاک الله ماته عقل او پوه راکړی ده او پخپل عظیم رحمت ئی د نبوت منصب راعطا کړی دی. اوس فرض ئی کړئ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کښی چه زه ئی په رسولو سره مامور شوی یم سستی وکړم او وئی نه رسوم نو ما به د هغه له سزا او پوښتنی څخه څوک وژغوری (بچ کړی)؟ که زه نافرمانی وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کښی او عجب دا چه زه بولم تاسی الله تعالیٰ ته او تاسی می بولئ بتانو ته نو نه زیاتوئ تاسی ماته غیر له نقصانه یعنی د دی په ځای چه تاسی د خپل صادق خیر غوختونکی او محسن قدر وپیژنئ ماته داسی مشوری راکوئ چه د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامی دعوت له چارو څخنی لاس واخلم. او له دی پلوه ماته داسی لوی زیان وارسوئ چه تلافی ئی له سره نه کیږی. ځینو اسلافو د دی جملی مطلب داسی اداء کړی دی چه «ستاسی له دغو خبرو او اترو څخنی په ما کښی بل هیڅ شی نه زیاتیږی پرته (علاوه) له دی یقینه چه تاسی خپل

نقصان کوئ» مګر له سیاقه سره مناسب همغه پخوانی معنی ده.

(کله چه قوم د صالح علیه السلام پس له ډیری جګړی نه له صالح علیه السلام نه معجزه وغوښتله، او په دعا د ده سره اوښه د ګټی نه راووته، او صالح علیه السلام پری په حکم د الله سره حجت ونیوه نو په باب د اوښی کښی ئی وصیت وکړ او داسی ئی وویل:)

وَيَٰقَوۡمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمۡ ءَايَةٗ فَذَرُوهَا تَأۡكُلۡ فِيٓ أَرۡضِ ٱللَّهِۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابٞ قَرِيبٞ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِي دَارِكُمۡ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٖۖ ذَٰلِكَ وَعۡدٌ غَيۡرُ مَكۡذُوبٖ ﴿٦٥﴾

او ای قومه زما دا اوښه د الله ده (چه پیدا کړی ئی ده) تاسی ته معجزه نو پریږدئ دا (اوښه) چه خوری (څری) په ځمکه د الله کښی (له مباحو وښو څخه او شودی تاسی ته درکوی) او لاس مه وروړئ دی ته په بدی (او که مو بدی ورته اختیار کړه) نو وبه نیسی تاسی عذاب نژدی (یعنی متصل په آزارولو د دی پسی). پس زخمی او مړه ئی کړه هغه (اوښه) نو وویل صالح فائده واخلئ تاسی په کورونو خپلو کښی دری ورځی (له ژوندانه څخه)، دا (راتګ د عذاب په څلورمی ورځی کښی) داسی وعده ده چه هیڅ دروغ پکښی نشته.

تفسیر: له حضرت صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتی وه چه ده هغه وروښوده د دی واقعی پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د الاعراف په سورت د اتمی پاری په خاتمه کښی لیکلی شوی ده هلته دی بیا وکتلی شی (۷۷ آیت (۱۰) رکوع.

فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا صَٰلِحٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

بیا کله چه راغی امر (حکم عذاب) زمونږ نو (ومو ساته او) نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره په رحمت (او

فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی) او له رسوائی د دغی ورځی (یا د قیامت)، بیشکه رب ستا هم دی دی قوی (په انجاء د مؤمنانو) ښه غالب (په انفاذ د احکامو او اهلاک د کافرانو).

تفسیر: کله چه د عذاب حکم ورسید نو مونږ صالح علیه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شی څخه مو نجات ورکړ؟ د هغی ورځی له رسوائی څخه، «ومن خزی یومئذ» د «نجینا» شرح او تفصیل دی. یعنی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی هلاکوی ئی. او د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی ساتی ئی.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾

او ونیول هغو کسانو لره چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر سره) چغی (هیبتناکی د جبرئیل) بیا ګهیځ (سحر) وګرځیدل دوی په کورونو خپلو کښی مړه وچ کلک پر ځنګنونو پړمخی پراته. لکه چه نه وو اوسیدلی دوی په دی کورونو کښی (له سره)، واورئ خبردار شئ چه بیشکه ثمودیان کافران شوی ؤ په رب خپل، واورئ خبردار شئ لری والی دی له رحمته ثمودیانو ته.

تفسیر: یعنی بی‌نامه او بی‌نښانه شول. حضرت شاه صاحب لیکی «پر دوی داسی عذاب راغی چه دوی د شپی ویده وو، چه پرښتی سخته چغه وکړه چه د دوی اینی ځیګرونه وچاودل. په ځینو آیتونو کښی د «رجفة» لفظ راغلی دی یعنی په زلزلی او ریږدیدنی (رپیدنی)سره ووژلی شول په اتم جزء د الاعراف د سورت په ۷۸ آیت (۱۰) رکوع کښی مونږ د دی په متعلق د تطبیق صورت لیکلی دی. یعنی هغه کسان چه د پاک الله له آیتونو او احکامو څخه منکران شوی وو. او دغسی د لعنت مورد وګرځیدل چه تاسی ئی احوال آورئ ښائی چه عبرت تری واخلئ.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ سَلَامٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقیق راغلي وو رسولان زمونږ (ملائک) ابراهیم ته په زیری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط) نو وویل (ملائکو) سلام (آچوو پر تاسي په سلام آچولو سره)، وویل (ابراهیم) سلام (دی وی پر تاسی) نو ځنډ (ایسارتیا) ئې ونه کړ چه راتلی وړ (دوی ته) خسی وریت کړی شوی.

تفسیر: د دی سورت د قصصو ترتیب د «الاعراف» له ترتیبه سره موافق دی. یوائحی د لوط د قوم له قصی څخه پخوا دلته د ابراهیم علیه السلام لږ څه قصه ئې بیان فرمایلی ده. مګر تعبیر ئې داسی ایښی دی چه داسی تری راښکاری چه اصلی مقصود د لوط علیه السلام د قصی بیانول دی. څرنګه چه په دغی قصی او د ابراهیم علیه السلام په قصی کښی له څو جهاتو مناسبت او تعلق موندل کیږی نو ځکه د تمهید او توطیی په شان د ابراهیم علیه السلام قصه مذکوره شوه «لوط» علیه السلام د حضرت ابراهیم علیه السلام د ترور ځوی ؤ چه د ده په ملګرتوب ئې له عراقه هجرت کری ؤ د پرښتو یوه ډله هم دغو دواړو ته ورلیږلی شوی وه، هغه بحث چه حضرت ابراهیم د لوط علیهما السلام د قوم د هلاکت په مسئلی کښی کری دی، وروسته له دی نه راځی. دغو پرښتو د پیمخو او ښایستوو حسینو او جمیلو ځنګیانو (هلکانو) په شکل د لوط علیه السلام په لوری د تللو په وقت کښی حضرت ابراهیم علیه السلام ته زیری او بشارت ورکړ چه پاک جلیل دی، خپل دوست او خلیل ګرځولی دی. او په دغه زوړتوب کښی د حضرت بی‌بی ساری له ګیډی څخه هلک ورعطا کوونکی دی او هم دغه چه د لوط علیه السلام د قوم د شریرانو او ظالمانو له وجوده عنقریب به دغه دنیا پاکه کړه شی چه د دوی په منځ کښی د حضرت ابراهیم او حضرت لوط علیهما السلام متبعینو ته هیڅ قسم زیان او ضرر نه وررسیږی پرښتو ابراهیم علیه السلام ته سلام واچاوه او ده د هغو د سلام جواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شیبه (لحظه) کښی ابراهیم علیه السلام دوی ونشو پیژندلی. لکه چه په ابتدائی حالت کښی حضرت لوط علیه السلام هم دوی نه ؤ پیژندلی بلکه د صحیحینو په حدیث کښی راغلی دی چه یو ځلی جبرئیل د انسان په شکل د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره سؤال جواب وکړ نو کله چه دی د دوی له حضوره مرخص شو او لاړ، نو دلته دوی مطلع شول چه دغه سائل جبرئیل ؤ، ګواکی تنبیه ورکړه شوه چه انبیاؤ علیهم السلام ته هم د پرښتو او د نورو ضروری علومو علم او پوه د پاک الله له پوهولو څخه په لاس راځی. که پاک الله په کوم وقت کښی د دغو نورو اشیاؤ د مخفی او پټ ساتلو اراده وفرمائی، نو هیڅوک د دی خبری قدرت نه لری چه هغه ځان ته معلوم کړی شی. په هر حال ابراهیم علیه السلام پر دوی د انسانانو خیال وکړ. او د دوی د میلمستیا سررشته (انتظام) ئې هم وفرمایله او یو ښه څربه او چاخ خسی ئې ورته حلال کړ او وریته کړی غوښه ئې ورحاضره کره.

فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۚ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

نو کله چه ولیده (ابراهیم) لاسونه د دوی چه نه رسیږی دغی (وریتی غوښی) ته نو نااشنا ئی وګڼل (او ونه ئی پیژندل) دوی او په زړه کښې ئی راوسته له دوی نه ویره، وویل (ملائکو) چه مه ویریږه بیشکه چه مونږ لیږلی شوی یو قوم د لوط ته (چه هلاک ئی کړو).

تفسیر: آخر دوی څوک؟ او د څه غرض دپاره راغلی دی؟ مونږ دوی ته دوډی وروړاندی کوو او دوی تش لاس هم نه ور وړاندی کوی؟ د هغی زمانی له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه میلمه چه د خوراک د خوړلو څخه ئی انکار کاوه. داسی ښکاریده چه ګواکی هغه د کوم ښه قصد دپاره نه دی راغلی ابراهیم علیه السلام وویریده چه که دوی انسانان دی نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو (خامخا) کومه معنی او مقصد لری. او که ملائکی دی نو نه دی رامعلوم چه د څه مطلب دپاره رالیږلی شوی دی؟ آیا له ما څخنی کومه غلطی صادره شوی ده؟ یا زما د قوم دپاره ئی کوم نامناسب شي راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندیښنو کښې ده پخپلی ژبې سره داسی اظهار هم وفرمایه ﴿ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾ (١٤ جزء د الحجر ٥٢ آیت ٤ رکوع) یعنی مونږ له تاسی څخنی په اندیښنه کښې لویدلی یو عموماً مفسرینو د ابراهیم علیه السلام د خوف هم دغه توجیهات کړی دی. مګر حضرت شاه صاحب زما په نزد ډیره ښه او نهایته لطیفه توجیه کړی ده «یعنی هغه د الله تعالیٰ عذاب چه له دغو پرښتو سره ؤ او د غضب شان او د انتقام مظهر ګرځیدلی ؤ او د لوط علیه السلام د قوم په لوری رهی (روان) ؤ د دی طبیعی اثر هم دغه ؤ چه د ابراهیم علیه السلام پر زړه یو راز (قسم) د خوف او خشیت کیفیت طاری شو چه د هغه اظهار ئی په «انا منکم وجلون» سره وفرمایه یعنی مونږ له تاسی ډاریږو والله اعلم.
(ځکه چه په دوی کښې قاعده دا وه د هر چا به چه د بل چا سره په زړه کښې دښمنی وه نو د هغه طعام به ئی نه خوړ بیا چه ملائک د حضرت ابراهیم علیه السلام په ویره باندی پوه شول نو ورته ئی وویل مه ویریږه ! له مونږه بیشکه چه مونږ رالیږلی شوی یو دپاره د هلاکولو د قوم د لوط) یعنی د ویریدلو هیڅ یوه خبره نه ده مونږ ملائک او د لوط علیه السلام د قوم تباه کولو ته لیږلی شوی یو تاسی د هیڅ یو قسم ضرر اندیښنه مه کوئ.

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

او ښځه د دغه (ابراهيم ساره) ولاړه وه نو وئې خندل (په زوال د خوف يا هلاک د کفارو) نو زيرې ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د اسحٰق، او بيا پس له اسحٰق په (تولد د لمسي د ده) يعقوب

تفسير: حضرت بي‌بي ساره رضی الله تعالىٰ عنها چه د ميلمنو د خدمت کولو، يا د بل کوم کار دپاره هلته گوښې (بيله) ولاړه وه، د دی ويرې د لرې کيدلو لامله (له وجې) خوشاله شوه او وې خندل. الله تعالىٰ پر دغې خوښې نورې خوشالې هم د پرښتو په ژبه ور واورولې چه ته په هم دغه عمر (منگ) کښې د اسحاق عليه السلام په شان يو ځوی مومې او د ده له نسله يعقوب عليه السلام غوندی يو لمسی به هم درعطاء شي چه له هغه څخه يو زورور او لوی قوم (بنی‌اسرائيل) پيدا کيدونکي دی. دغه زيرې حضرت بي‌بي ساره ته ځکه واوراوه شو چه د حضرت ابراهيم عليه السلام يو بل ځوی اسمٰعيل عليه السلام د حضرت بي‌بي هاجرې له گيډې لا له پخوا موجود ؤ. د بي‌بي ساره هم دغه تمنا وه که چيرې زه هم د ځوی مور شمه مگر د زوړتوب له سببه بيخي بې هيلي (نااميده) او مايوسه شوې وه. نو دغه ده چه په دی مهال (وخت) کښې ئې داسې زيرې واوريد. ځينې علماؤ د بي‌بي ساره د خندلو نور توجيهات هم کړی دی مگر ظاهر خو همغه ده چه مونږ د هغه بيان پاس وکړ.

علماؤ له (ومن ورآء اسحٰق يعقوب) څخه داسې استدلال کړی دی چه حضرت اسحٰق عليه السلام ذبيح نه ؤ بلکه حضرت اسمٰعيل عليه السلام ؤ (راجع ابن کثير)

قَالَتْ يٰوَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوْزٌ وَّهٰذَا بَعْلِىْ شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيْبٌ ﴿۷۲﴾

نو وويل (ساره) ای تعجب زما آيا ځيږومه زه (ولد) حال دا چه زه زړه يم (۹۹ کلنه) او دغه (ابراهيم) ميړه (خاوند) زما دی زوړ (سل يا ۱۲۰ کلن) بيشکه چه دغه (تولد له دوؤ زړو) يو شي دی ډير عجيب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسير: دلته «يٰويلتىٰ» داسې يو لفظ دی لکه چه زمونږ په محاورو کښې ښځې د حيرت او استعجاب په مواردو کښې «ويش» وائې. يعنې دا ډير د حيرانۍ او تعجب ځای دی چه زه په دغه زوړتيا کښې وړوکی وځيږوم، وائې چه د بي‌بي سارې رضی الله تعالىٰ عنها عمر په دغه وقت کښې د (۹۹) کلونو، او د حضرت ابراهيم عليه السلام عمر سل کاله يا له سلو کلونو څخنی هم متجاوز ؤ.

يعنې که داسې وشي چه زه په دغه زوړتوب د ځوی مور شمه، نو دغه عادتاً بيخي يوه نوې او

عجیبه او غریبه خبره به وی

قَالُوٓا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾

وویل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوی له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله وی او برکتونه د ده دی وی پر تاسی ای خاوندانو د کورونو (د خلت او نبوت)، بیشکه چه الله ښه ستایلی شوی ښه لوئ والا دی.

تفسیر: یعنی پر هغی کورنی باندی چه پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کری وی او تل ئی دوی د معجزاتو او خوارقو د لیدلو مورد گرځولی وی، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لائق کیدی شی؟ بلکه هم دغه د هم دوی تعجب کول پخپله د تعجب وړ (لائق) دی. دوی لره وړ (مستحق) او لائق دغه خبره وه چه د دی بشارت د آوریدلو په مقابل کښی ئی د الله تعالیٰ تحمید او تمجید کری وی چه گردی (تولی) لوئ او ښیگنی (فائدی) د ده په ذات او په دربار کښی سره مجموع دی.

تنبیه: ځینی محققین لیکی چه په لمونځونو کښی هغه درود چه لولو د هغه الفاظ له دی آیت څخه اقتباس شوی دی.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

نو کله چه لاړه له ابراهیم څخه ویره او راغی ده ته زیری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط) نو بیا ئی جگړه کوله (له رسولانو) زمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کښی بیشکه ابراهیم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه رجوع کوونکی ؤ (الله ته). ای ابراهیم واوړه له دی جگړی څخه، بیشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بیشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چه نشی بیرته گرځولی (له دوی

نه په هیڅ شان).

تفسیر: یعنی څه مهال (وخت) چه له دی لوری مطمئن شو، نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کښی له پرښتو سره ئی بحث شروع کړ چه د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کښی بیان فرمایلی ده چه پرښتو ابراهیم علیه السلام مطلع کړ چه مونږ د دغو کلیو د اهلاک دپاره راغلی یو، ابراهیم علیه السلام وویل چه په هغه کښی خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبی په موجودیت کښی هغوی څرنګه وژلی کیدی شی؟ پرښتو وویل چه مونږ پر ګردو (ټولو) هغو کسانو خبر کړی شوی یو چه هلته اوسیږی، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لری کاوه شی، او وروسته له هغه عذاب نازلیږی. په تفاسیرو کښی د بحث هغه تفاصیل چه بیان شوی دی الله تعالیٰ پری ښه خبر دی، چه تر کومه ځایه پوری به صحیح وی. په هر حال دغه بحث ئی مبالغتاً د «یجادلنا» په لفظ سره تعبیر وفرمایه چه له هغه څخه صافه دغه خبره مترشح او راوځی چه ابراهیم علیه السلام د خپل فطری شفقت، پوست زړه توب، حلم، لطف او کرم لامله (له وجی) د هغه قوم پر دغه حالت وویریده او د پاک الله په دربار کښی د هغوی د سپارښت کولو په فکر کښی ولوید، نو داسی جواب واورید چه له دغه خیاله تیر شه! د دغو ظالمانو د ژوندانه جام ډک شوی دی، اوس د پاک الله صادر شوی حکم بیرته نشی ګرځیدی. او خامخا هغه عذاب واقع کیدونکی دی، او د هیچا په سپارښت یا دعا او نورو اسبابو سره نشی لری کیدی.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِیٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّقَالَ هٰذَا یَوْمٌ عَصِیبٌ ﴿۷۷﴾

او کله چه راغلل رسولان زمونږ لوط ته (او د دوی ښائست ئی ولید) نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه له جهته د دوی سینه د ده (چه څه بی عزتی دوی ته ونه رسی) او وویل لوط دغه یوه ورځ ده ډیره سخته.

تفسیر: دغه پرښتی د ډیرو حسینو او جمیلو او د ډیرو ښکلو پیمخو ځنکیانو (هلکانو) په شکل سره متشکلی شوی وی. په اول کښی حضرت لوط علیه السلام دوی ونه پیژندلی چه پرښتی دی، بلکه د عادی میلمنو په شان ئی وګڼلی. له بل لوری د هغه قوم بی حیائی او بده رشه (عادت) او خراب اخلاق ئی هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کښی ولوید، چه دغه بدکاران او شریران زما په دغو میلمنو پسی هم رالویږی، او دوی به راڅخه بی عزته او بی پته کوی، د میلمنو پرینبودل هم ورته مشکل ؤ، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکاریده ګواکی د ګرد (ټول) قوم د جنګ او جګړی د پیرودلو (اخیستلو) وقت

ور د مخه شوی ؤ.

وَجَآءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ؕ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ؕ قَالَ يٰقَوْمِ هٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىْ هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ فِىْ ضَيْفِىْ ؕ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ﴿۷۸﴾

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چه راځغاست (بی اختیاره ځغلیدل) ده ته (دپاره د بدکاری)، او پخوا (له دی نه هم) وو هغوی چه عملونه ئی کول د ناکارو کارونو! (نو چه دوی راورسیدل او طلب د میلمنو ئی وکړ) نو وویل لوط ای قومه زما دا ښځی لونی زما دی (په نکاح ئی واخلئ) چه دوی ښی پاکی دی تاسی ته نو وویریږئ له الله او مه رسوا کوئ ما په حق د میلمنو زما کښی، آیا نشته له تاسی کوم سړی پوهنده (نیک کرداره چه تاسی ته پند درکړی).

تفسیر: یعنی دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف‌الفطرتو فواحشو کوم عادت چه لویدلی ؤ هغه به دوی ته د آرام کیناستلو فرصت کله ورکاوه نو کله چه دوی د داسی پیمخو ځنکیانو (هلکانو) له راتګه خبردار شول په نهایتی بی حیائی سره د لوط علیه السلام کره په مندو مندو سره ځغلیدل او په پوره قوت او شدت سره ئی تری مطالبه وکړه چه دغه میلمانه ځنکیان (هلکان) ورپریږدی ولی چه مونږ پخوا له دی نه تاته ویلی وو چه ته به هیڅ یو نارینه خپل کره میلمه نشی ساتلی، هومره میلمانه چه دلته راځی هغه ګرد (تول) مونږ ته راپریږده! څو هر شی مو چه زړه غواړی همغه پری وکړو!.

حضرت لوط علیه السلام د میلمنو د پټ ساتلو دپاره هر راز (قسم) کوښښ وکړ او بالاخر دغه خبره ئی هغو شهوت خوښونکو ظالمانو ته وکړه «ای ظالمانو! دغه زما جونی تاسی ته حاضری دی په نکاح سره ئی اخیستی شئ. او په حلالی طریقی سره تری متمتع کیدی شئ! چه دغه نهایت پاکیزه او ښکلی طریقه ده. له الله تعالیٰ څخه ویره پکار ده او تاسو لره له سره دغه کار وړ (لائق) او مناسب نه دی چه پاکه او مشروعه طریقه پریږدئ، او په داسی خلاف‌الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کښی ځانونه اخته کړئ! لږ تر لږه زما رعایت خو وکړئ! چه زه د دغو مقدسو میلمنو په مخ کښی شرمنده او رسوا نشم. ځکه چه د میلمه بی‌عزتی کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بی عزتی ده. آیا په تاسو کښی یو سړی هم داسی نشته چه په داسی سمو سمو خبرو وپوهیږی. او د نیکی او تقویٰ لاره غوره کړی.»

تنبیه: که د «هئولاء بناتی» څخه په عمومی ډول (طریقه) سره د دغه قوم جونی مرادی وی. چه هغوی ته تجوزاً جونی ویلی شوی دی ځکه چه نبی د خپل امت په حق کښی روحانی پلار وی. لکه چه په عمومی محاورو کښی هم د قوم صوری او معنوی مشران گردی (تولی) جونی خپلی لونی او هلکان خپل ځامن بللی شي او که د لوط علیه السلام خاصی صلبی لونی مرادی وی، نو ښائی چه له هغوی څخه ځینو ممتازو سړیو ته ځینی د نکاح دپاره وروړاندی کړی شوی وی، ځکه چه په هغه وقت کښی د کافرانو نکاح له مسلمانانو ښځو سره روا وه. د ځینو مفسرینو په نزد د لوط علیه السلام مقصود له دی قوله د نکاح او نورو هیڅ مقصود نه ؤ بلکه د دوی له تجاوز او تیری څخه عاجز او پکو (تنگ) شوی وی د دغو میلمنو د پت او آبرو ساتلو دپاره د خوشامندی او زاری په دود (طور) او په توگه (طریقه) ئی په دغسی الفاظو سره خپله انتهائی تواضع وربشکاروله څو که په دوی کښی د عزت او حیاء لږ څه شائبه او د سری توب لږه ذره هم موجوده وی، نو د دغو الفاظو په آوریدلو سره لږ څه مراوی او سست شي او له خپله زوره ولویږی او نسبتاً د پوستوالی او انسانیت په لوری وگرځی مگر دوی داسی حیاءدار او شرم ناک له سره نه وو هومره چه دوی ته ویل کیدل، د دوی په غوږونو کښی به ئی ځای نه نیو او له پخوا ځنی لا زیات سپین سترگی او بیباکه گرځیدل، او د بیباکی او بی غیرتی په مظاهراتو کښی به ئی لا پسی زیاتوالی کاوه.

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

وویل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقیق پوه ئی ته چه نشته مونږ لره په لونو ستا کښی هیڅ حاجت، او بیشکه ته خامخا پوهیږی په هغه کار چه مونږ ئی غواړو (چه لواطت دی)

تفسیر: نو دومره ولی غږیږی او حجت او تکرار د څه دپاره کوی؟ مونږ تر هغه پوری چه خپله دغه ناپاکه اراده پوره نه کړو، له دغه ځایه له سره نه بیرته کیږو.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

نو وویل لوط کاشکی وی ماته پر تاسی زور یا می پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته

تفسیر: د لوط علیه السلام له ژبی څخه د انتهائی خوف او پریشانی په حالت کښی بی له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل «کاشکی په ما کښی بالذات دومره قوت

وی چه له تاسی گردو (تولو) سره جنگیدم. یا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی می لرلی».
یعنی زما قوم او ټبر او خپل دلته وی په حدیث کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی
«**یرحم الله لوطاً لقد کان یأوی الی رکن شدید** الله تعالیٰ دی پر لوط علیه السلام رحم
وفرمائی بیشکه چه هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځان ته حاصلوله» یعنی «الله قدوس» مګر
په دغه وقت کښې د سختی ویری او بی حده ضیق له وجه دغه لوری ته ئی خیال ونشو او بی
ساخته پر ظاهری اسبابو ئی نظر وغورځوه، د لوط علیه السلام څخه وروسته هومره انبیاء چه
مبعوث شوی دی هغوی گرد (تول) د قوم قبیلی او د ټبر خاوندان ؤ.

قَالُوا يٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوٓا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

وویل ملائکو ای لوطه! بیشکه مونږ رسولان د رب ستایو له سره به ونه رسیږی
دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دی ښاره) په یوی توټی د شپی
کښې او نه دی گوری بیرته له تاسی هیڅ یو مګر (مه بیایه هغه) ښځه ستا
(چه کافره ده)، بیشکه شان دا دی چه رسیدونکی دی دی ته هغه عذاب چه
رسیږی دوی ته، بیشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آیا نه
دی صباح نژدی (بلکه نژدی دی نو ته تلوار مه کوه!)

تفسیر: کله چه د لوط علیه السلام غم، اندیښنه، اضطراب له حده تیر شو، نو دلته دغو میلمنو
پری غږ وکړ چه «یا نبی الله! تاسی په څه فکر کښې تللی یئ؟ مطلق مه پریشانیږئ! مونږ د الله
تعالیٰ رالیږلی شوی پرښتی یو. چه د دوی د اهلاک دپاره راغلی یو. دغه خبیثان زمونږ خو هیڅ
شی نشی خرابولی، بلکه تاسی ته هم له سره هیڅ زیان او ضرر نشی دررسولی.» په تفاسیرو
کښې راغلی دی کله چه دغو شریرانو ورونه او دروازی ورماتی کړی. یا له دیواله واوښتل، او دننه
د لوط علیه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئیل علیه السلام د پاک الله په حکم لوط علیه
السلام له دوی څخه جدا کړ. او خپل مټ ته ئی لږ څه د دوی په لوری حرکت ورکړ چه د هغه په
اثر گرد (تول) سره ړانده شول او په چغو سره ئی وویل «هله! ژر وتښتئ! چه د لوط علیه السلام
دغه میلمانه لوی جادوګران راښکاریږی». کله چه لوط علیه السلام له ډیری تنګدلی د عذاب د
وقت د راتلو پوښتنه وکړه، نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چه په تحقیق وقت د عذاب د دوی
صباح دی. یعنی پر دوی ګهیځ (سحر وختی) عذاب راتلونکی دی. کله چه لږه شپه پاتی شی، نو

ته سره له متعلقینو دی له دی ځایه تشریف یوسه او خپلو ملګرو ته هدایت ورکړه! چه په ډیر تلوار سره دی درومی او هیڅ یو له دوی څنی دی بیرته مخ نه ګرځوی. او نه دی ګوری هو! یواځی ستا ښځه دی له تا سره لاړه نشي یا به بیرته مخ ګرځوی او ګوری به او په دی ډول (طریقه) به په دغه عذاب کښی اخته کیږی. چه پکښی هغه ګرد (تول) قوم اخته کیدونکی دی وائی چه دغی ښځی خپل قوم د دغو میلمنو په راتګ مطلع کری ؤ. بیا لوط علیه السلام وویل چه تر صباح پوری خو ډیر وقت دی. نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چه ای لوطه! آیا نه دی صباح نژدی؟ بلکه نژدی دی! یعنی خوشاله شئ. اوس د دغو ظالمانو په هلاک کیدلو هیڅ دومره څنډ (ایسارتیا) نه دی پاتی هم دا چه صباح شو په ګهیځ (سحر وختی) کښی دوی ګرد (تول) سره وژلی کیږی.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ مَّنْضُوْدٍ ﴿۸۲﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ؕ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۳﴾

نو څه وقت چه راغی امر (حکم، عذاب) زمونږ نو وګرځاوه مونږ پورته طرف د دی (ښار) ښکته طرف ته (یعنی نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارو باندی کانی له ختو جوړ شوو په اور پخو شوو لاندی باندی (پرله پسی). (داسی ګټی چه) نښی کړی شوی وی په نزد د رب ستا، او نه دی دا (ګټی یا ښارونه) له ظالمانو (کافرانو) څخه لری.

تفسیر: یعنی جبرئیل علیه السلام د دوی کلی پورته، او تر آسمانه پوری ئی نژدی ورسول او بیا ئی له هغه ځایه چپه کرل او په دغه ډول (طریقه) هغه ګرد (تول) کلی سره لاندی باندی شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوائی د تکمیل دپاره له پاسه پر دوی کرتکانی او تودی دوزخی تیږی (ګټی) هم وورولی شوی، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل چه له هغه ښارونو څخه د باندی په نورو ځایونو کښی اوسیدل (العیاذ بالله)

تنبیه: هغه سزا چه دغه قوم ته داسی ورکړی شوی ده چه پورته خوا ئی ښکته او ښکته خوا ئی پورته کړی شوی ده، هغه د دوی د هغه ظاهری شرمناک حرکت سره هم څه مناسبت لری.

د «منضود» معنی محقق شیخ الهند رحمة الله علیه «لاندی باندی» سره کړی ده څینو ئی معنی پی درپی او مسلسلی او پرله پسی د تیږو (ګټو) وریدل آخیستی دی.

«مسومة» یعنی کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندی وه چه هغه ئی له نورو تیږو (ګټو) څخه ممتازه اوښکاروله، چه دغه د الله تعالیٰ د عذاب تیږه (ګټه) ده. څینی وائی چه پر هری تیږی (ګټی) د هغه سړی نوم لیکلی ؤ چه هغه پری واژه کیده. او د هغه د اهلاک سبب ګرځیده والله

اعلم.

﴿ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾ يعني دغه د لوط د قوم واقعه د زمانې په اعتبار هم قريب دی ځکه چه وروسته له «عاد» او «ثمود» او د «نوح عليه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پيښه شوی ده. او د مکان په اعتبار هم ځکه چه د دوی کلی د مدينې منورې او شام تر منځ ؤ، تيريدونکو قافلو او جوپو به د هغوی ورانې او نړيدلې کورونه او کنډرې ليدلې يا د «وما هی من الظلمين ببعيد» د جملې مطلب دا دی چه داسې عذاب له هسې ظالمانو کافرانو څخه اوس هم دومره لرې نه دی ښائي چه دوی تل د پاک الله له قهره وويريږي د دې قصې ځينې اجزاء پخوا له دې نه د الاعراف په سورت کښې تير شوي هلته دې بيا ولوستل شي!

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (ليږلی ؤ مونږ ښار يا اولاده د) مدين ته (قومي) ورور د دوی شعيب، وويل (شعيب) ای قومه زما عبادت کوئ (يواځې) د الله نشته تاسې لره هيڅ (برحق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پيمانه او تله بيشکه چه زه وينمه تاسې په خير (خوشاله ماړه په شتو) او بيشکه زه ويريږم پر تاسې (په سبب د دې خيانت) له عذابه د ورځې چاپيريدونکې (په تاسې پورې په سختې او عذاب سره).

تفسير: دغه قصه په ۸ ؤ ۹ جزء د الاعراف د سورت ۱۱ رکوع کښې پخوا هم تيره شوی ده يعنې کله چه پاک الله تاسو ته فراغت او هوسائي (آرام) درعنايت کړی ده، نو ډير وويريږئ چه د عصيان او نافرمانې لامله (له وجې) هغه له تاسې څخه وانه خيسته شي او دغه خوښې او خوشالې مو سلبه او دنيوی او اخروی عذاب درباندی مسلط نشي ځکه چه تاسو ګرد (تول) په خير او عافيت يئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت يئ، او له سره اهل د حاجت نه يئ نو ولې داسې خيانت کوئ.

وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او ای قومه زما پوره ورکوئ تاسی پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسی خلقو ته څیزونه (مالونه) د دوی او مه لتوئ تاسی (خرابی) په ځمکه کښی په دغه حال کښی چه فساد کوونکی یئ.

تفسیر: یعنی تر اوسه پوری د ظلم او عدوان هغه معیار او قانون چه ؤ هغه اصلاح کړئ! ﴿وَلَاتَعۡثَوۡاْفِی ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِینَ﴾ او مه لتوئ خرابی په ځمکه کښی په دغه حال کښی چه فساد کوونکی یئ) یعنی له شرکه او کفره یا له لږ پیمانی کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تیری او تجاوز په ځمکه کښی فتنه او فساد مه آچوئ او خرابی مه کوئ! وائی چه دغو خلقو داړی اچولی او په امانت کښی به ئی خیانت کاوه.

بَقِیَّتُ ٱللَّهِ خَیۡرٞ لَّکُمۡ إِن کُنتُم مُّؤۡمِنِینَۚ

هغه باقی رزق پاتی کړی د الله (تاسو ته له حلاله) خیر ډیر غوره دی تاسی ته (له هغه چه تاسو ئی تولوئ په خیانت سره) که یئ تاسی مؤمنان (باور کوونکی په خبره زما)

تفسیر: یوه ایماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چه وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتی وی، اگر که لږ هم وی، له هغه کثیر څخه بهتر دی چه د حرامو په طریقه حاصلیږی یا په کښی د نورو خلقو حقوق تلف کیږی د حلالو په اموالو کښی چه په ښه ډول (طریقه) سره پیمانه او وتلل شی سم د لاسه برکت پیدا کیږی او د پاک الله له درباره اجر وررسیږی.

وَمَآ أَنَا۠ عَلَیۡکُم بِحَفِیظٖ۝٨٦

او نه یم زه پر تاسو ډیر ساتونکی (له منهیاتو)

تفسیر: یعنی ما تاسو ته پند او نصیحت وکړ وروسته له هغه د دی خبری ذمه وار نه یم چه په زور او زیاتی ئی پر خلقو تعمیل یا هغوی د هغه پر تعمیل سره مجبور هم کړم.

قَالُواْ یَٰشُعَیۡبُ أَصَلَوٰتُکَ تَأۡمُرُکَ أَن نَّتۡرُکَ مَا یَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ

فِیۡۤ اَمۡوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ؕ اِنَّکَ لَاَنۡتَ الۡحَلِیۡمُ الرَّشِیۡدُ ﴿۸۷﴾

نو وویل قوم د ده ای شعیبه آیا دغه ډیر لمونځ کول ستا (درښیي) امر کوي تاته په دی چه پریږدو مونږ هغه بتان چه عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو زمونږ یا (په دی امر کوی چه پریږدو مونږ) دا چه وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چه غواړو ئی (د ډیر اخیستلو او لږ ورکولو) بیشکه ته خامخا هم ته ئی لوی باوقاره سم په لاره (نیک کرداره).

تفسیر: دغه خبری به ئی د استهزاء او تمسخر په ډول (طریقه) کولی، چه «بس کړه صاحبه! زیات له دی نه مه مشر کیږه! آیا په ګرد (تول) قوم کښی هم دا یواځی ته لوی عقلمن باوقاره نیک کردار ئی؟ او باقی مونږ او زمونږ مشران ګرد (تول) جاهلان او احمقان دی؟» حضرت شعیب علیه السلام ډیر زیات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وویل چه:«ښائی ستا دغه ډیر لمونځ کول تاته داسی حکم درکوی چه له مونږ ځنی زمونږ د پلرونو او نیکونو دین پردی کړی او زمونږ د ملکیت اختیار زمونږ په مملوکه ؤ مالونو کښی لری کړی. بس ته دی خپل لمونځ کوه! او زمونږ په دینی او دنیاوی معاملاتو وزن او کیل او تللو کښی ستا د مداخلی هیڅ ضرورت له سره نشته» حضرت شاه صاحب لیکی «د جاهلانو دستور دی چه دوی د نیکانو کار پخپله نشی کولی نو د نیکانو توصیفونه او تعریفونه کوی هم دغه د کفر خصلت دی» ځینو مفسرینو ﴿اِنَّکَ لَاَنۡتَ الۡحَلِیۡمُ الرَّشِیۡدُ﴾ ئی پر استهزاء نه دی محمول کړی، بلکه پر واقعیت ئی حمل کړی دی یعنی ته خو یو پوه، باوقاره نیک کرداره سری ئی، نو بیا داسی بی موقعه او چتی (بیکاره) خبری ولی کوی؟ لکه چه صالح علیه السلام ته به هم د هغه قوم هم داسی ویل ﴿قَدۡ کُنۡتَ فِیۡنَا مَرۡجُوًّا قَبۡلَ هٰذَاۤ اَتَنۡهٰنَاۤ اَنۡ نَّعۡبُدَ مَا یَعۡبُدُ اٰبَآؤُنَا﴾ الآیة -

قَالَ یٰقَوۡمِ اَرَءَیۡتُمۡ اِنۡ کُنۡتُ عَلٰی بَیِّنَۃٍ مِّنۡ رَّبِّیۡ وَ رَزَقَنِیۡ مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنًا ؕ وَ مَاۤ اُرِیۡدُ اَنۡ اُخَالِفَکُمۡ اِلٰی مَاۤ اَنۡهٰکُمۡ عَنۡهُ ؕ اِنۡ اُرِیۡدُ اِلَّا الۡاِصۡلَاحَ مَا اسۡتَطَعۡتُ ؕ وَ مَا تَوۡفِیۡقِیۡۤ اِلَّا بِاللّٰهِ ؕ عَلَیۡهِ تَوَکَّلۡتُ وَ اِلَیۡهِ اُنِیۡبُ ﴿۸۸﴾

وویل شعیب ای قومه زما آیا وینئ تاسی (خبر راکړئ ماته) که یم زه په

برهان (واضح بیان) له جانبه د رب خپل او راکړی ئی وی ماته له درباره خپله رزق روزی ښائسته نیکه (د نبوت او اسلامیت نو روا دی ماته دا چه مخالفت وکړم له احکامو د الله؟ بلکه نه ښائی)، او نه لرم اراده د دی چه مخالفت وکړم له تاسی (او راشم) هغه کار ته چه منع کوم تاسی له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسی) څو چه توان کیږی زما، او نه دی توفیق زما (په اصلاح ستاسی کښی) مګر په (هدایت نصرت د) الله، خاص پر هم دغه الله توکل کړی دی ما او د هم ده په طرف رجوع کوم.

تفسیر: یا خو ظاهری روزی مراده ده. یعنی بی د پیمانی او د تلی، وزن د تزئید او تنقیصه په حلالی طریقی سره ئی روزی عطا کړی ده، یا باطنی روزی مقصوده ده، یعنی علم او حکمت او نبوت ئی عطا کړی دی. خلاصه ئی دا ده که ماته حق تعالیٰ فهم او بصیرت راکړی وی، او داسی سمه صافه لاره ئی راښوولی وی چه تاسی ئی نشئ لیدلی، او په دولت او شته والی ئی موږ کړی یم چه له هغه ځنی تاسی بی برخی یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چه معاذ الله زه ستاسی پشان ړوند شم، او د الله تعالیٰ له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسی له دغی استهزاء او تمسخر (توکے تکالے) څخه وویریږم، او پند ورکول او پوهول پریږدم زه به له سره داسی نه کوم.

﴿ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُ ﴾ او اراده نه لرم د دی چه مخالفت وکړم له تاسی او راشم هغه کار ته چه منع کوم تاسی د هغه نه یعنی د دی دپاره تری تاسو نه منع کوم چه ګوندی زه پخپله ئی وکړمه یا) له هغو خرابو کارونو څخه چه زه تاسی منع کوم زه له سره نه غواړم چه ځان له تاسی ځنی بیل کړم او پخپله د هغه مرتکب شم. مثلاً تاسی تارک‌الدنیا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راتول کړم. نه هغه پند او نصیحت چه زه ئی تاسی ته کوم، زه له تاسو څخه لا ړومبی د هغو په تعمیل کښی مشغول او لګیا یم تاسی دغه الزام پر ما باندی نشئ اړولی چه زما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ ﴾ الآیة - اراده نه لرم زه مګر د اصلاح ستاسی څو چه توان کیږی زما او نه دی توفیق زما په اصلاح ستاسی کښی مګر په هدایت او نصرت د الله، خاص پر هم دغه الله توکل کړی دی ما او په طرف د هم ده رجوع کوم زه) زما زیاتر کوښښ دا دی چه ستاسی دینی او دنیوی حالت ښه شی، او اصلاح ومومی او دغه موجوده خراب حالت مو لری شی. او د ایمان او عرفان په لوره (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چه زه می خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پوری په هیڅ یو حالت کښی له سره نشم پریښودی. پاتی شوه دغه خبره چه زما دغه مقصد تر پایه (آخره) هم ورسیږی او زه په دغه کوښښ کښی بریالی (بامراده) هم شم دغه ګرد (تول) د قدوس الله په قبضه او واک (اختیار) کښی دی. او د پاک الله په امداد او توفیق سره ګرد (تول) کارونه تر سر رسیدی شی. زما اعتماد او توکل پر همغه پاک الله دی او په هری معاملی کښی هغه ته رجوع کوم.

وَيٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيْٓ اَنْ يُّصِيْبَكُمْ مِّثْلُ مَآ اَصَابَ قَوْمَ نُوْحٍ اَوْ قَوْمَ هُوْدٍ اَوْ قَوْمَ صٰلِحٍ ۭ وَمَا قَوْمُ لُوْطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۹﴾

او ای قومه زما حاصل دی نه کړی تاسی ته دښمنی (ستاسی) ما لره دا خبره چه ورسیږی تاسی ته پشان د هغه (عذاب) چه رسیدلی ؤ قوم د نوح ته (چه غرق ؤ) یا قوم د هود ته (چه سخت باد ؤ) یا قوم د صالح ته (چه زلزله وه)، او نه دی (نسکور شوی) قوم د لوط له تاسی څخه (ای کفارو دومره) لری (په زمان مکان نو پری عبرت واخلئ)

تفسیر: یعنی زما د ضد، عناد او عداوت په جوش کښی داسی حرکات مه کوئ، چه تاسی د هغه په سبب د تیرو اقوامو پشان د ډیرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ! د نوح، هود او صالح علیهم السلام پر امتونو د تکذیب او عداوت لامله (له وجی) هغه عذاب چه نازل شوی دی هر چاته ښکاره دی. د لوط علیه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو (تولو) څخه وروسته په هم دغی نژدی زمانی کښی واقع شوی ده، او د هغی یاد به ستاسی په حافظه کښی موجود وی نو دغه نظائر له سره مه هیروئ. یعنی که تاسی د نوح او د هود او د صالح علیهم السلام د قوم له تعذیب څخه په سبب د لری والی د زمانی عبرت نشئ اخیستی نو نه دی قوم د لوط له تاسی لری نه په زمان سره نه په مکان کښی نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ!

وَاسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ ۭ اِنَّ رَبِّيْ رَحِيْمٌ وَّدُوْدٌ ﴿۹۰﴾

او مغفرت وغواړئ تاسی له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسی په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره)، بیشکه رب زما ډیر مهربان لوی محبت والا دی.

تفسیر: هومره چه قدیمی او په هره اندازه چه سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وی کله چه دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړی او معافی ښښنه تری وغواړی نو ئی پخپل فضل او کرم سره ښښی. بلکه له ده سره مینه او محبت هم کوی.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَقُوْلُ وَاِنَّا

لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيْزٍ ﴿۹۱﴾

وويل قوم (د ده په جواب كښې) اې شعيبه نه پوهيږو مونږ په ډيرو هغو خبرو چه ته ئې وائې (مونږ ته د توحيد په تعريف او منع د تطفيف) او بيشكه مونږ خامخا وينو تا په مونږ كښې كمزوره، او كه نه وى دغه خپلوان ستا (چه په كفر كښې له مونږ سره شريكان دى) نو خامخا سنگسار كړى به وى مونږ ته او نه ئې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک (او گران چه ستا خپل عزت مانع شي د رجم).

تفسير: دوى خو پر گردو (تولو) شيانو ډير ښه پوهيدل. ليكن د ضد، عناد او حق پټولو لامله (له وجې) به ئې داسې خبرى كولې چه مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهيږو چه ته څه وائې او د مجنونانو په شان تل گړيږى او په خپل سر وييږى العياذ بالله. او كه په رښتيا سره دوى په همغې سمې صافې خبرى باندى له خپلې بې‌توجهي يا د غباوت له وجې نه پوهيدل نو دغه كلام به په خپل ظاهر باندى محموليده.

﴿ وَاِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ﴾ او بيشكه مونږ خامخا وينو تا په مونږ كښې كمزوره ضعيفه ناتوانه) يعنې يو كمزور او بې حقيقته سړى ته نه ښائى چه گرد (تول) عالم له خپل ځان سره دښمن كړى، بلكه ورته لازم دى چه پر خپل حال باندى رحم وكړى او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تكليفونو) اخته نه كړى. او په لوى لاس خپل ځان د مرگ په خوله كښې ونه غورځوى چه هيڅ يوه فائده او گټه (منافع) ورته نه رسوى.

تنبيه: ځينې اسلاف وائې چه دلته «ضعيف» د «ضرير البصر ړوند» په معنى دى. ښائى چه په كوم خاص وقت كښې په عارضى دول (طريقه) سره موقتاً د ده د سترگو په ليدلو كښې څه نقصان او فتور واقع شوى وى، لكه چه د يوسف عليه السلام په فراق كښې د حضرت يعقوب عليه السلام سترگى سپينې شوى وى. په ځينو روايتونو كښې نقل كوى چه حضرت شعيب عليه السلام به ډير ژړل تر دى چه د سترگو په ليدلو كښې ئې نقصان پيدا شو. پاک الله وفرمايل «اى شعيبه! ته ولې دومره ژاړې؟ د جنت شوقمن ئې؟ كه له دوزخه ويريږې؟» عرض ئې وكړ چه «ستا د لقاء په خيال كښې ژاړم چه په كوم وقت به زه درسره مخامخ شم، نو ته به له ما سره څه معامله وكړې؟» ارشاد وشو چه «زما لقاء دى تاته درمباركه شى، اى شعيبه! ځكه مې خپل كليم موسىٰ عليه السلام ابن عمران ستا خدمت دپاره درولى دى» وائې چه پاک الله ده ته د ليدلو باصره بيرته ورروښنله! والله اعلم بصحته!.

﴿ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ﴾ او كه نه وى دغه خپلوان ستا چه په كفر كښې له مونږه سره شريكان دى نو خامخا سنگساره كړى به وى مونږ ته او نه ئې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک گران چه ستا خپل عزت مانع شي د رجم) يعنى كه ستا د كورنى او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وى چه له

مونږ سره اوسیږی، نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وی.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَهْطِيْٓ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ؕ اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۹۲﴾

وویل (شعیب) ای قومه زما آیا دغه خپلوان زما ډیر عزیز (مخور) دی پر تاسی له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته د تاسی شاته غورځولی شوی (چه هیڅ پروا ئی نه کوئ)، بیشکه رب زما پر هغو کارونو چه کوئ ئی تاسی ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د تولو به درکړی)

تفسیر: یعنی د افسوس او تعجب ځای دی چه زما د کورنی له سببه می د رعایت وړ (لائق) او مستحق بولئ مګر د دی لامله (له وجی) می هیڅ لحاظ او خاطر نه کوئ چه زه د پاک الله نبی، او تاسی ته درلیږلی شوی یم، او صاف او صریح دلائل او نښی د خپل تصدیق دپاره درښیم ګواکی د تاسی په سترګو کښی زما د کورنی عزت، قوت، قدرت، او نور له الله قدوس څخه زیات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسی هیر کړی دی چه په تصور کښی مو هم له سره نه راځی.

هیروئ تاسی فرمان د لوی اکبر
　　　بی فائده می یادوئ کهول تبر

دغه څومره بی عقلی او ناپوهی ده
　　　چه فرق نه کړئ د اصغر او د اکبر

هغه قوم چه پاک الله (معاذ الله) هیروی، او وروسته د شاؤ خپلو ته ئی اچوی او غورځوی ئی. ښائی چه دوی ئی په یاد ولری چه د دوی ګرد (تول) افعال، اقوال، اعمال، او نور د الله تعالیٰ د علم او قدرت په احاطه کښی دی تاسی هر کار چه کوئ او په هر حالت کښی چه اوسیږئ یوه شیبه هم د هغه له قدرته او احاطی څخه خارج نه یئ.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ؕ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ؕ وَارْتَقِبُوْۤا اِنِّيْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿۹۳﴾

او ای قومه زما عمل کوئ په ځای خپل (یعنی په حالت خپل چه شرک او معصیت دی) چه بیشکه زه هم عمل کونکی یم په حال خپل (چه توحید او طاعت دی) ژر به وپیژنئ تاسی هغه څوک چه راځی ده ته عذاب چه رسوا کوی هغه او (وبه پیژنئ) هغه څوک چه دروغ ویونکی دی، او انتظار کوئ (د عاقبت خپل) بیشکه زه هم له تاسی سره انتظار کوونکی یم د عاقبت خپل

تفسیر: یعنی ښه ده تاسی پر خپل ضد او عناد ټینګ اوسئ! زه د پاک الله په توفیق سره د هدایت پر لاری ثابت قدم یم عنقریب تاسی ته به ښکاره شی چه له مونږ څخنی کوم یوه ته د الله تعالیٰ عذاب رسیږی؟ او رسوا کوی ئی؟ او کوم یو دروغجن ثابت کیږی؟ اوس مونږ او تاسی دواړه آسمانی فیصلی ته ګورو او انتظار کوو.

وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دِيَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿۹۴﴾ كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا فِيْهَا ؕ اَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُوْدُ ﴿۹۵﴾

او کله چه راغی امر (حکم، عذاب) زمونږ نو خلاص کړ مونږ شعیب او هغه کسان چه ایمان ئی راوړی ؤ له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله او ونیول هغه کسان چه ظلم ئی کړی ؤ (په کفر سره) غږ سخت (د جبریل) نو ګهیځ (سحر وختی) وګرځیدل دوی (تول) په کورونو خپلو کښی مړه وچ کلک پراته پر زنګنونو خپلو. (داسی تباه شول) لکه چه نه وو اوسیدلی په دغو کورونو کښی (پخوا له دی نه)، خبردار شئ واورئ لری والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم د) مدین ته لکه چه لری او هلاک شول ثمودیان (چه دواړه په صیحه سره هلاک شول)

تفسیر: دلته د حضرت شعیب علیه السلام د قوم په صیحه (سخته چغه) سره هلاکیدل مذکور دی.

او په «الاعراف» کښې د «رجفة» لفظ راغلی دی یعنی په زلزله سره وژلی شوی دی، او د «الشعرآء» په سورت کښې «عذاب یوم الظلة» راغلی دی چه مطلب ئې دا دی د عذاب وریځ لکه سایوان پر دوی محیطه شوی وه ابن کثیر رحمة الله علیه لیکی چه دغه دری واړه عذابونه د دی قوم په حق کښې سره جمع شوی ؤ بیا په هر صورت کښې د هغه ځای په سیاق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی. په «الاعراف» کښې ؤ چه هغو خلقو شعیب علیه السلام ته وویل چه مونږ تاسی او ستاسی ملګری له دغی خپلی ځمکی څخه وباسو نو هلته ئې دروښوده چه له هغی ځمکی څخه چه تاسی مسلمانان تری وباسئ، د همغی ځمکی د زلزلی له اثره به ووژلی شئ. کله چه دلته د هغو د سختو بی‌ادبیو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه ئې د هغه په مقابل کښې د آسمان «صیحی» یعنی سختی چغی ذکر وفرمایه، ګواکی د الله تعالیٰ د عذاب په یوی چغی کښې د هغو ګرد (تول) شورماشور او ویناوی ورکی شوی. د «الشعراء» په سورت کښې د دوی دغه قول نقل کړی دی ﴿ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾ یعنی که ته رښتینی ئې، نو پر مونږ باندی د آسمان یوه ټوټه راوغورځوه! نو د هغه په مقابل کښې د «عذاب یوم الظلة» تذکره وفرمایله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی وو مونږ موسیٰ (په ښکاره نهو) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته او متابعت وکړ دغو (مشرانو) د امر (حکم) د فرعون، حال دا چه نه ؤ حکم د فرعون برابروونکی پر سمی لاری.

تفسیر: له نښو څخه غالباً معجزات او هغه (۹) نښی مرادی دی چه د هغو ذکر په ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ ﴾ کښې شوی دی. د هغو له منځه د عصاء معجزه ئې چه نهایته ظاهره او قاهره معجزه وه شاید «سلطان مبین» یعنی واضح سند فرمایلی وی، یا له «سلطان مبین» څخه هغه روښانه دلائل مراد دی چه موسیٰ علیه السلام هغه د فرعون په مخ کښې د الله تعالیٰ د وجود او توحید او نورو په متعلق وړاندی کړی ؤ. چه د هغو ذکر په نورو مقاماتو کښې راځی، او ممکن دی چه له «سلطان مبین» څخه د هغه لغوی معنی مراد وی یعنی ښکاره بری یا ظاهره غلبه ځکه چه د فرعونیانو په مقابل کښې حضرت موسیٰ علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین شو څو کرته حاصله شوی ده. یعنی سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالیٰ د نبی علیه السلام خبره وانه وریده، او د همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به ئې تګ

او عمل کاوه حال دا چه د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه وه چه د هغې په قبلولو سره انسان نیکي او ښیګڼه (فائده) حاصله کړې شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿۹۸﴾

مخکښې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل په ورځ د قیامت کښې نو ننه به باسي هغوی په اور کښې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چه وروستل شي دوی (هغه ته چه اور دی).

تفسیر: یعنې همغسې چه فرعون دلته په کفر او تکذیب کښې د دوی امام او قائد ؤ په قیامت کښې به هم د هغو امام او قائد وي. هغو خلقو چه په دنیا کښې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه دوی به د ده تر شا تر اخرې منزل (جهنم) پورې ورسیږي، دا همغه کنده ده چه هلته به د یخو اوبو په ځای ډیر سوځوونکی ایرې کوونکی اور وررسیږي.

وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿۹۹﴾

او ورپسې لګولی شوې دی په دغه دنیا کښې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چه دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنې تر څو چه دنیاوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي بیا په قیامت کښې د ملائکة الله او اهل‌الموقف له لورې به هم پر دوی لعنت وریږي. الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لرې او هیڅ به تړې نه بیلیږي. ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چه د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَّحَصِيْدٌ ﴿۱۰۰﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له (جملې د) احوالو د قریو دي چه بیانوو مونږ هغه پر تا باندې چه ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کندوالې د دوی او اهل ئې هلاک دي) او ځینې ئې ریبلې شوې دي (سره د اهل خپل لکه کښت (فصل) چه په لرونو سره ریبلې شوې وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چه مونږ تاسې ته درواورولې چه په څه شانې هغوی د انبیاؤ

علیهم السلام تکذیب او له هغو سره ئی بی ادبی او سپین سترگی وکړه؟ او بیا څرنگه تباه شول؟ د هغوی ځینی کلی اوس هم ودان دی لکه مصر چه د فرعون دارالسلطنت ؤ، او ځینی وران شوی دی مگر د هغوی څه کندوالی لا پاتی دی لکه د لوط علیه السلام د قوم کلی او د ځینو نښې هم د دنیا له مخی بیخی لری او ورکی شوی دی.

وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡۖ فَمَآ أَغۡنَتۡ عَنۡهُمۡ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِي يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ لَّمَّا جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَمَا زَادُوهُمۡ غَيۡرَ تَتۡبِيبٖ ﴿١٠١﴾

او ظلم نه ؤ کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو خدایانو د دوی هغه چه بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به ئی کاوه) هیڅ شی (د عذاب) کله چه راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو خدایانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسیر: یعنی پاک الله دوی بی قصوره ونه نیول چه د ظلم وهم پری وشی، کله چه دوی د جرائمو په ارتکاب کښی له حده تیر شول، او په دغه دول (طریقه) ئی خپل ځانونه علی رؤس الاشهاد د سزا وړ (لائق) او مستحق وگرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو. بیا وگورئ پر هغو باطلو معبودانو چه دوی ډیر داده او مطمئن وو او له هغو څخه ئی لوی توقعات او امیدونه درلودل (لرل) هغوی هم د داسی سختو مصیبتونو په وقت کښی د دوی هیڅ پکار وره نهغلل. باطل معبود ئی څه پکار ورغی؟ بالعکس د دوی د هلاک سبب وگرځید. کله چه دغو مشرکانو دغه باطل معبودان د نفعی او ضرر خاوندان وگڼل او امیدونه ئی تری وکړل او نذرونه ئی ور وړاندی کړل، سجدی، تعظیمونه او سلامونه ئی ورته کول نو دغه بده ورځ ئی وربه برخه شوه. د انبیاؤ علیهم السلام او نورو په تکذیب کوم عذاب چه دوی ته رسیدونکی دی د شرک او بت پرستی عذاب لا پر هغه عذاب زیات او مزید دی.

وَكَذَٰلِكَ أَخۡذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلۡقُرَىٰ وَهِيَ ظَٰلِمَةٌۚ إِنَّ أَخۡذَهُۥٓ أَلِيمٞ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾

او پشان د هم دغو (نیولو) نیول د رب ستا دی کله چه ونیسی الله اهل د قریو حال دا چه دا (اهل د قریو کافر) ظالم وی، بیشکه نیول د الله ډیر دردناک سخت زوروَر دی.

تفسیر: یعنی ظالمانو ته تر ډیره حده او اندازی پوری مهلت ورکاوه کیږی کله چه په هیڅ ډول (طریقه) له خپلو هغو بدو چارو څخه لاس وانخلی نو تر مری ئی نیسی او خفه کوی ئی. که مجرم وغواړی چه لږ څه رېړ (زحمت) او تکلیف راورسیږی یا له دغه مصیبت او جنجال څخه خپل ځان وژغوری (وساتی) نو دغه خیال ئی محال او جنون دی.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

بیشکه په دی (مذکوره ؤ قصو) کښی خامخا ډیر عبرت دی دپاره د هغه چا چه ویریږی له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قیامت داسی یوه ورځ ده چه جمع به کړی شی په دی کښی ټول خلق او دا ورځ ده چه حاضر به شی ورته ټول مخلوقات

تفسیر: یعنی هر کله چه په دنیا کښی چه دارالعمل دی پر شرک او کفر او د انبیاؤ پر تکذیب سختی سزاوی ورکولی کیږی، نو دغه د دی خبری د معلومولو نښه ده چه په آخرت کښی چه خالص (دارالجزاء دی) څومره سختی سزاوی به وررسیږی؟ او د ژغورنی (بچ کیدو) صورت به ئی څه وی؟ هغه عقلمن سړی ته چه د خپل انجام او خاتمی په فکر او اندیښنی کښی وی. او تری ویریږی په دغه څیز کښی لوی عبرت او نصیحت دی. یعنی د ګردی (ټولی) دنیا فیصله په یوه وقت کښی په هغه ورځ کښی کیږی چه ټول اولین او آخرین سره ټول شی او هیڅ یو تن به غیر حاضر پاتی کیدی نشی ګواکی د الله تعالیٰ جل جلاله په حضور کښی د وړاندی کیدلو لویه او وروستنی موقع به هم دغه ورځ وی.

وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر دپاره د پوره کیدلو د نیتی معلومی (په نزد د الله)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ په علم کښې کوم میعاد چه مقرر دی هغه ضرور پوره کیدونکی دی. او بیا هغه لویه ورځ راتلونکی ده. له دغه تاخیر څخه داسی مه اتکل کوئ چه دغه خبری محض فرضی او وهمی خبری دی (العیاذ بالله).

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾

په هغه وقت کښې چه راشی (هیبت د) قیامت نه کوی خبری هیڅ نفس مگر په اذن حکم د الله سره، نو ځینی له دغو خلقو به بدبخته او (ځینی به) نیکبخته وی.

تفسیر: یعنی هیڅوک به هغه خبره چه مقبوله او نافعه هم وی، بی د الله تعالیٰ له اذنه او حکمه نشی ویلی. او د محشر په ځینو مواقفو کښې خو مطلقاً یو حرف هم بی له اذنه او اجازی له خولی نشی ایستلی.

فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُوا۟ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

نو هر څه هغه کسان چه بدبختان شوی دی نو په اور کښې به وی. وی به هغوی ته په هغه اور کښې جګ (وچت) سخت غږ او تیټ نرم غږ (لکه د خرو). همیشه به وی دوی په دغه اور کښې څو چه وی آسمانونه او ځمکه مگر چه اراده وفرمائی رب ستا (چه بوځی له سعیره زمهریر ته)، بیشکه رب ستا کوونکی دی (په کمال د قدرت سره) د هر هغه کار چه اراده وفرمائی (له اقسامه د تعذیب). او هر څه هغه کسان چه نیک بختان شوی دی نو په جنت کښې به وی همیشه به وی په هم دغه جنت کښې تر څو چه وی آسمانونه او ځمکه مگر چه اراده وفرمائی رب ستا (چه ئی بوځی رضوان او

لقاءالرحمٰن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بی انتهاء (بلا انقطاع).

تفسیر: د دغو آیتونو دوه معنی کیدی شي. یوه دا چه هومره مدت چه آسمان او ځمکه په دنیا کښي پاتي وي، تر همغه مدت پوری اشقیاء په دوزخ کښي او سعداء په جنت کښي اوسیږی. مګر هغه چه د زیادت اراده وکړی رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی. ځکه کله چه مونږ له طویلو څخه د طویلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاؤ خوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت هم دغه په خیال کښي راځی.٠.نو ځکه ﴿ مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کښي د دوام د مفهوم د اداء کولو دپاره ویلی کیږی. باقي د دوام او ابدیت اصلی مدلول چه ورته لامحدوده زمانه ښائی وویلی شي نو هغه د پاک الله د هغه لامتناهی علم سره مختص دی چه هغه ئی په ﴿ مَاشَآءَ رَبُّكَ ﴾ سره اداء فرمایلی ده. د آیت دوهمه معنی دا کیدی شي چه د ﴿ مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ﴾ لفظ له دوامه کنایه واخیست شي یا له آسمانه او ځمکی څخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چه فرمایلی ئی دی ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم ٤۸ آیت ۷ رکوع) مطلب ئی داسی شو چه اشقیاء په دوزخ کښي او سعداء په جنت کښي تر هغه وقت پوری اوسیږی چه د آخرت ځمکه او آسمان باقي وی. یعنی همیشه مګر که اراده ئی وکړی رب ستا نو موقوفوی ئی لیکن دا اراده ئی نه کیږی او محال وقوعی ده ځکه چه د جنتیانو او د دوزخیانو خلود هم د پاک الله په مشیت او اختیار کښي دی، مګر خپله دغه اراده ئی لا له پخوا څخه فرمایلی ده چه د کفارو او مشرکینو عذاب، او د اهل‌الجنت ثواب له سره موقوف کیدونکی نه دی. لکه چه فرمایلی ئی دی ﴿ وَمَاهُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ ﴾ د البقرة آیت ۱٦۷ (۲۰) رکوع او ﴿ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَاهُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ﴾ د المائده آیت ۳۷ ٦ رکوع او ﴿ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَاهُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴾ د البقرة آیت ۱٦۲ (۱۹) رکوع او ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ﴾ ۵ جزء د النساء ۱۱٦ آیت ۱۸ رکوع، او پر هم دغه د ګرد (تول) اهل الاسلام اجماع ده زمونږ د زمانی ځینی تش په نامه سره مفسرین هغه څه چه د ده په خلاف ئی لیکلی دی، هغه خو یا ضعیف او موضوع روایات دی. یا غریب او مؤول روایات دی. یا ځینی هغه آیتونه او احادیث دی چه د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهیدلو لامله (له وجی) غلط پوهیدلی شوی دی. که الله تعالیٰ توفیق راسره مل کړ، او د مستقل تفسیر د لیکلو وار راغی نو پر دی به مفصل کلام وکړو. د اختصار له سببه دلته د څه لیکلو موقع نشته. پاتي شوه د «**عصاة الموحدین**» مسئله یعنی هغه مسلمانان چه د خپلو ګناهونو لامله (له وجی) په دوزخ کښي غورځولی کیږی (العیاذ بالله) نو د هغوی په متعلق صحیحو احادیثو مونږ د پاک الله پر مشیت مطلع کړی یو چه یوه ورځ هرومرو (خامخا) دی له دوزخ څخه ایستلی کیږی او جنت ته رسول کیږی. ولی له جنته هیڅ یو جنتی د باندی نه ایستل کیږی. ښائی په هم دی لحاظ د جنتیانو په ذکر کښي ﴿ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ ﴾ او د اشقیاؤ په ذکر کښي ﴿ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ ﴾ ارشاد فرمایلی وی، څو

معلوم شي چه ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي. مګر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

تنبيه: په «الا ما شاء ربک» سره ئې تنبيه فرمايلې ده چه د پاک الله په هميشه پاتې کيدلو او د مخلوق په هميشه پاتې کيدلو کښې فرق شته. د کوم مخلوق هميشه پاتې کيدل من کل الوجوه د پاک الله پر مشيت موقوف دی. الله تعالیٰ هر وقت چه وغواړی فناء کولی ئې شي. او هم دا ئې راوښودله چه جزا او سزا ورکول دواړه د الله تعالیٰ د اختيار او مشيت تابع دی او د «اريه سماج» او د نورو له عقيدې سره موافق الله تعالیٰ پر هغه نه دی مجبور.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

پس مه کيږه ته (يعنې نه دی شي امت ستا) په شک کښې له هغو بتانو چه عبادت ئې کوی دغه کسان، نه کوی عبادت دوی مګر لکه چه عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دی نه)، او بيشکه چه مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه (کامله تامه).

تفسير: يعنې د دومره مخلوقاتو د شرک او بت پرستۍ پر لاره لويدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسيدل، داسې يو شي نه دی چه پرې انسان وغوليږي او په شبهه کښې ولويږي دغه خلق د خپلو پلرونو او نيکونو په بې اساسه تقليد کښې مشغول او لګيا دی هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ يقينا دغو ټولو ته به آخرت کښې پوره سزا وررسيږي چه پکښې هيڅ زيادت او نقصان به نه وی. ګواکې د «غير منقوص» لفظ د «عطآء غير مجذوذ» په مقابل کښې ايښې شوی دی. بعض مفسرين وائي چه په دنيا کښې د رزق او نورو کومه برخه چه مقدره ده، هغه پوره ورسيږي. بيا د شرک پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾

او خامخا په تحقيق ورکړی ؤ مونږ موسیٰ ته کتاب (توريت) نو اختلاف وکړ شو په دغه (توريت) کښې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چه ړومبی شوی ؤ

له ربه ستا (د تاخير د جزا تر قيامته پورې) نو خامخا فيصله به شوې وه په منځ د دوى كښې (په دنيا كښې)، او بيشكه دوى خامخا په شك كښې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شك كښې چه غورځوونكې د زړونو دى په اضطراب كښې)

تفسير: موسىٰ عليه السلام ته ئې كتاب وركړ، او راوئې ليږه، نو بنې‌اسرائيلو پخپلو منځونو كښې اختلاف سره وكړ. ځينو هغه ومانه او ځينو ترې سر وغړوه لكه چه نن ورځ د لوى قرآن په نسبت هم داسې اختلاف د انسانانو په منځ كښې شته. بيشكه چه پاك الله د دې خبرې قدرت درلود (لرلو) چه دغو اختلافاتو او تفريقونو ته موقع ور نه كړي. يا د هغه له پيدا كولو څخه وروسته د ګردو (ټولو) مكذبينو فورې استيصال او ټولې جګړې له يوې مخې لرې كړي. مګر د ده تكوينې حكمت د دې خبرې اقتضاء ونه كړه يوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او تاكلې (مقرر كړې) شوې ده چه انسان ته ئې تر يوه خاص حد پورې د كسب او اختيار آزادي او خپلواكي وركړې ده، او د امتحان په ميدان كښې ئې خوشې كړې دى، او ورته ګورى چه دى په كومه لاره درومى؟ آيا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول (طريقه) سره پيژنى، او د پاك الله د رحمت او كرامت وړ (لائق) او مستحق ګرځى؟ كه كږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره كوى او د صحيح فطرت لارښوونى ته څه اهميت نه وركوى او خپل ځان د الله تعالىٰ د غضب او سخط مظهر ګرځوى ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ د هم دغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ايښى شوى دى چه دى د نيكى او بدى. په اختيارولو كښې بالكل مجبور او مضطر نه وى. نو د دغه لازمى نتيجه دا ده چه په دنيا كښې د خير او شر او د نيكيو او بديو مقابله يو له بل سره جارى او تل ارتباط ولرى چه وروسته د دوى له منځه مغضوب او مرحوم سره بيل كړل شى څو د ﴿ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾ سره د ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴾ والا خبره هم پوره شى. غالباً دا هغه لفظ دى كه ئې نه وى فرمايلى نو د ګردو (ټولو) اختلافاتو خاتمه به بيخى يو ځلى سره كيده. عامو خلقو ته د دغو خبرو د حكمتونو د نه پوهيدلو لامله (له وجى) په شك كښې لويدلى دى. چه وروسته له دى نه به هم د دغو اختلافاتو فيصله سره كيږى كه نه؟

﴿ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ ﴾

او بيشكه هر فرقه (د مؤمنينو او د كافرينو) ځنې قسم دى چه خامخا پوره به وركړى دوى ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوى، بيشكه چه الله پر هغو كارونو چه كوى (ئې) دوى ښه خبردار دى.

تفسير: يعنې تراوسه پورې هغه وقت نه دى راغلى چه د هر يوه د عمل پوره جزاء او سزاء وركړه

شي او د هغو د استيفاء مراتب اجراء شي. ليکن کله چه وقت ئې راشي نو يقيناً د يوې يوې ذرې حساب به هم وکړې شي نه ښائې چه د عذاب له تاخيره داسې وپوهيدې شي چه هغه ستاسې له اعمالو څخه خبردار نه دې.
ځينې مفسرين وائې چه «لما» په اصل کښې «لمن ما» ؤ. چه لام ئې قسميه او «من» ئې جاره او «ما» ئې موصوله ده يعنې «والله لمن» «الذين» بيا دا نون ميم شو. نو درې ميمه جمع شول. نو ړومبې ترې حذف شو.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

نو مستقيم او ثابت اوسه لکه چه حکم کړې شوې دې تاته او (هم مستقيم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چه توبه ئې ايستلې ده لتا سره او مه تيريږئ له حده، بيشکه چه الله پر هغو کارونو چه کوئ ئې تاسې ښه ليدونکې (بينا) دې.

تفسير: يعنې ته د دغو مشرکينو په جګړو او دعواؤ او دنګلونو کښې خپل ځان مه غورځوه ښائې چه تاسې او هغه مسلمانان چه له کفره او شرکه او نورو څخه ئې توبه ايستلې ده او ستاسې رفاقت او ملګرتوب ئې غوره کړې دې او د پاک الله په لورې ئې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالىٰ پر احکامو په نهايت ميرانې (بهادرئ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو (ټولو) شيانو کښې له افراطه او تفريطه بيل اوسئ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهې (روان) شئ! په هيڅ يوې معاملې کښې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ! او يقين ولرئ! چه الله جل وعلا هره شيبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګورې.

وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾

او مه مائليږئ تاسې (په دوستې سره) په طرف د هغو کسانو چه ظلم ئې کړې دې نو وبه رسيږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چه نه به وې تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چه ومو ساتې له عذابه) بيا به ونه کړه شي درسره مرسته (مدد).

تفسير: پخوا په «ولا تطغوا» کښې ئې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه. اوس دا راښيي چه هغو ظالمو خلقو (له حدودو وتونکو کسانو) ته نه ښائي چه د تاسې لږ ميلان، رجحان او نوروې د دوی له موالاتو، مصاحبتو، تعظيمو، تکريمو، مدحو، او ثناؤ، ظاهرې تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب‌المقدور محترز او حتی‌الامکان مجتنب اوسئ! نه چه دغه د اور لمبه تاسې ونه نغاړي. بيا ما سواء د الله او د رسول الله تاسې ته بل هيڅوک مدد نشي رسولی او نه د الله تعالیٰ له لورې به تاسې ته مدد دررسيږي.

وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿۱۱۴﴾

او قائم کړه (سم ودروه سره له تولو حقوقو په ترتيب) لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چه نژدې وي ورځې ته)، بيشکه چه نيکي (پنځه وقته لمونځ) لرې کوي بدي (کوچنې (واړه) گناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی دپاره د پند قبلوونکو

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ! بلکه وحده لاشريک له الله ته خپل سرونه ښکته کړئ! يعنی صباح، ماښام، او د شپې په تياره کښې په خشوع او خضوع سره لمونځونه اداء کوئ! چه همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډيره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعنی طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب کيښود شي چه هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي. او د ځينو اسلافو په نزد په دغه کښې فجر، ظهر، او عصر درې واړه لمونځونه داخل دي. گواکې ورځ ئې په دوو برخو سره ويشلې ده چه ړومبی برخه ئې فجر او وروستنی برخه ئې چه له نصف النهار څخه شروع کيږي او په غروب ختميږي د ظهر او عصر دواړه لمونځونه شميرلي دي له «وزلفاً من اليل» څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مو مراد دي «ابن کثير رحمة الله عليه» دغه احتمال ليکلی دی چه له «طرفی النهار» څخه فجر او عصر او له «وزلفاً من اليل» څخه به تهجد مراد وي. ځکه د اسلام په ابتدا کښې هم دغه درې واړه لمونځونه فرض شوی ؤ وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو. او د پاتې دوو سره د درې نورو وقتونو تزئيد وکړ شو والله اعلم.

﴿ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ﴾ بيشکه چه نيکي پنځه وقته لمونځ لرې کوي بدې واړه گناهونه، دغه فرمان او وعده پند دی دپاره د پند قبلوونکو په ياد ساتونکې) يعنی د لمونځونو قائمول د الله تعالیٰ يادونه ده لکه چه په بل ځای کښې ئې فرمايلي دي ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ ﴾ يا دا

مطلب چه د ﴿ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ﴾ ضابطه د یاد کوونکو دپاره د یادونی ځیز دی، چه ښائی له سره ونه هیراوه شی ځکه له دی ځنی مؤمن ته د نیکیو په لوری خاص ترغیب کیږی. حضرت شاه صاحب لیکی «نیکی پر دری ډوله (قسمه) بدی لری کوی. هر څوک چه نیکی کوی د هغه بدی معافیږی. او هر هغه چه نیکی ځان ته غوره کوی د بدی عادت تری لری کیږی. او په هر ملک کښی چه د نیکیو رواج وی هلته هدایت راځی او ګمراهی تری لری کیږی. لیکن په دغو دری واړو کښی ښائی چه وزن ئی غالب وی. هومره چه خیری وی هومره صابون».

﴿ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ (١١٥)

او صبر وکړه (ای محمده په طاعت او مصیبت او له معصیت) نو بیشکه چه الله نه ضائع کوی ثواب د نیکی کوونکو.

تفسیر: په قرآن کریم کښی له غور کولو څخه ظاهریږی چه د الله تعالیٰ په امداد او اعانت حاصلولو کښی دوو شیانو ته خاص دخل دی: صلوٰة او صبر ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ د البقرة آیت ۱۵۳ ۱۹ رکوع. دلته ئی هم وروسته له صلوٰة نه د صبر حکم فرمایلی دی. مطلب ئی دا دی چه مؤمن دی د الله تعالیٰ په عبادت او اطاعت کښی مستقیم اوسی. او د هیڅ درد او رنځ پروا دی ونه کړی، نو هلته د الله تعالیٰ مرسته (مدد) او نصرت ورحاصلیږی د ده په لوی دربار کښی د هیڅ یوی نیکی اجر نه ضائع کیږی. بلکه زیات له اندازی څخه هم وررسیږی.

﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾ (١١٦)

نو ولی نه ؤ (یعنی نه ؤ) له اهله د هغو زمانو چه وو پخوا له تاسی نه خاوندان د فکر او عقل چه منع کول ئی (خلق) له (کولو د) فساد په ځمکه کښی (چه عذاب پری نه وو راغلی) مګر چه منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چه خلاص کړل مونږ (دوی) له عذابه د هغو پخوانیو څخه (ځکه چه نهی عن المنکر به ئی کول) او متابعت وکړ هغو کسانو چه ظلم ئی کړی ؤ (په فساد یا ترک د نهی سره) د هغی لاری چه آسوده کړی شوی وو دوی په هغی

کښې او وو دوی ګنهکاران کافران

تفسیر: د پخوانیو امتونو حال ئې راواوروه او مونږ محمدی امت ته ئې ترغیب او تشویق راکړ چه په مونږ محمدیانو کښې «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» کوونکی ښائی چه ډیر وی پخوانی اقوام ځکه تباه او فنا شول چه په عمومی ډول (طریقه) سره خلق د عیش او عشرت په نشو کښې مست او بی خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کښې معتاد (روږدی) شول او هغو لویو بااثرو سړیو چه په دوی کښې لږ څه د خیر اثر باقی ؤ، د دغو منکرانو له ممانعته سترګی پټی کړی او هیڅ به ئې ورته نه ویل، او په دی ډول (طریقه) له کفر او طغیانه او ظلمه او عصیانه د دنیا اخلاقی حالت داسی خراب شوی و چه د هغه اصلاح کوونکی هیڅوک نه ؤ څو تنو شمیرلیو شویو سړیو اګر که د «امر بالمعروف» دپاره خپل غږ پورته کړ. مګر په نغاره خانه کښې څوک د طوطی غږ اوریدی شی. نتیجه ئې داسی شوه چه منع کوونکی له عذابه محفوظ پاتی شول، او نور ګرد (تول) قوم سره تباه او فنا شول، حضرت شاه صاحب لیکی «که د نیکانو غلبه وی نو قوم به نه هلاکیده، څرنګه چه لږ وو نو دوی پخپله نجات وموند» په صحیح حدیث کښې دی «کله چه د ظالم لاس له ظلمه وانه خیست شی او منع ئې ونه کړی، او خلق «امر بالمعروف» او «نهی عن المنکر» ترک کړی او پریږدی نو قریب دی چه الله تعالیٰ داسی یو عمومی عذاب نازل کړی چه هیڅوک تری نه خلاصیږی العیاذ بالله حاصل دا چه واوریٔ خبردار شیٔ ای مرحومه محمدی امته چه سبب د اهلاک د تیرو امتونو چه مذکور دی په دی سورت کښې (۱) کفر (۲) ظلم (۳) اشتغال په مقتضیاتو د نفس (٤) ترک د نهی له منکراتو دی، نو ښائی چه تاسی ځان وساتیٔ له دغو څلورو څخه امر مبتلا نشیٔ په استیصال او بیخ کنی سره.

مملکت سره له کفره پاتی کیږی   د تیری او ظلم له لاسه ورانیږی

مسلمان ته تل په کار دی عدل نیاو   تل هواد له عدله نیاوه ودانیږی.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا مُصْلِحُوْنَ﴿۱۱۷﴾

او له سره نه دی رب ستا، (اراده کوونکی د دی) چه هلاک کړی (اهل د) قریو په ظلم کفر سره حال دا چه وی اهل د دغو قریو (نیکان مؤمنان) مصلحان.

تفسیر: یعنی د هغو ښارونو او کلیو خلق چه خپل حالت ښه کړی او د اصلاح په لوری متوجه شی او نیکی ته رواج ورکړی او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوری (وساتی)، نو د قدوس الله شان

دا نه دی چه خامخا دوی بالجبر ونیسی او هلاک ئی کړی. عذاب هلته نازلیږی چه خلق په کفر او عصیان یا ظلم او طغیان کښی له حده تیر شی.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

او که اراده فرمایلی وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به ئی ګرځولی ؤ دا خلق تول سره امت یو (متفق په ایمان او طاعت طوعاً) او همیشه به وی دوی اختلاف کوونکی (په دین کښی). مګر هغه څوک چه رحم پری وفرمائی رب ستا (او له اختلافه ئی وساتی)، او دپاره د دی (اختلاف او رحمت) پیدا کړی دی الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چه خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پیریانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعنی لکه چه څو ځلی پخوا له دی نه لیکلی شوی دی د الله تعالیٰ تکوینی حکمت د دی خبری مقتضی نه دی چه ګرده (توله) دنیا یو شانی پر یوی لاری برابره کړی، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کښی همیشه اختلاف دی. او اختلاف به وی. مګر فی‌الحقیقت اختلاف او افتراق غورځوونکی هغه کسان دی چه هغوی د صاف او صریح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوی. که د فطرت سلیمه سره ګرد (تول) سم تلل نو هیڅ اختلاف به په منځ کښی نه پیدا کیده. نو ځکه ئی په ﴿ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾ سره تنبیه وفرمایله چه پر هغه کسانو چه الله تعالیٰ د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی. هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنیٰ دی ﴿ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ الآیة ـ او دپاره د دی اختلاف او رحمت پیدا کړی دی الله دوی یعنی د دنیا له پیدا کیدلو څخه هم دغه غرض دی چه د الله تعالیٰ د هر قسم د «جلالیه ؤ» او «جمالیه ؤ» صفاتو ظهور وشی نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروری شو. څو یو جماعت خپل لوی څښتن (مالک) ته خپله وفاداری او اطاعت ورڅرګند کړی. او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غفران مظهر وګرځی چه د «الا من رحم ربک» مصداق دی. او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالیٰ د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شی، او د حبس دوام سزا وګالی (برداشت کړی) او پر هغو باندی د الله جل جلاله هغه خبره پوره شی چه «لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعین» دی. په هر حال د دغی دنیا د خلقت تشریعی مقصد عبادت دی «وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون» (۲۷ جزء د الذاریات ۵۶ آیت ۳ رکوع) او تکوینی غرض ئی دا دی چه د

تشريعي مقصد پخپل کسب او اختيار سره پوره کوونکی، او پرېښودونکی دواړه جماعتونه داسی موجود وی چه د الله تعالیٰ د جماليه ؤ او جلاليه ؤ یا په نورو الفاظو د لطف او د قهر مظهر وګرځيدی شی.

د قدرت په کارخانه کښی کافران هم پکاريږی
څوک به سوځی په دوزخ کښی که لهب او بوجهل نه ؤ
د اغزو ګلانو دواړو زرغونتيا مو ده پکار
چه کارغان پر اغزو کينی، بلبل ګل ته کړی چغهار

بيا د لطف او کرم مظاهر هم د خپل مدارجو له استعداده او د عمل په اعتبار مختلف دی.

د ګلانو دول دول ډیر ښائسته کړی باغ اطراف
ننداری د دنيا کيږی، په جګړو په اختلاف

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾

او دا ټول (محتاج اليه) اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تيرو رسولانو هغه چه کلکوو قوی مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزئيد د يقين سره) او راغلی دی تاته په دغو اخبارونو کښی حق (رښتيا) او موعظه (پند) او يادونه دپاره د مؤمنانو.

تفسير: پاس د ډيرو انبياؤ او رسولانو قصی مذکوری شوی. اوس د سورت په خاتمه کښی د دغو قصو د ذکر په ځينو حکمتونو تنبيه فرمائی يعنی د پخوانيو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له آوريدلو څخه د رسول عليه السلام زړه لا زيات ساکن او مطمئن کيږی. او محمدی امت ته داسی تحقيقی خبری معلوميږی چه پکښی د نصيحت او تذکير لوی وسائل شته. انسان کله چه آوری چه زما نور نوعی ابناء په پخوانيو زمانو کښی په دغه او هغه جرم سره هلاک شوی دی، نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کښی لويږی او کله چه ګوری چه د هغی لاری له غوره کولو څخه هغو ړومبنيو اقوامو نجات موندلی دی نو طبعادی هم هغه لوری ته ځغلی. فی‌الحقيقت په لوی قرآن کښی د قصصو برخه دومره مؤثره او مذکره واقع شوی ده چه د هغو له اوريدلو څخه هر هغه انسان چه لږ څه د آدميت څه اجزا پکښی وی او د پاک الله لږ څه خوف او درد په زړه کښی ولری. نو هرومرو (خامخا) متأثر کيږی. باقی د قصصو يا د نورو مضامينو د تکرار په نسبت چه په پاک قرآن کښی ليدل کيږی مولٰينا شبير احمد عثمانی د «القاسم» د رسالی په ابتدائی دوره کښی يو مستقل مضمون ليکلی دی شائقين دی هغه ولولی.

وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾

او ووایه (ای محمده!) هغو کسانو ته چه ایمان نه راوړی چه عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بیشکه مونږ هم عمل کوونکی یو (په حال خپل چه اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بیشکه مونږ هم انتظار کوونکی یو (عاقبت د کار ته).

تفسیر: په هم دغه مضمون یو بل آیت هم په هم دی سورت کښی تیر شوی دی مطلب ئی دا دی که تاسی زما خبره نه منئ، نو ښه خو به دا وی چه تاسی پخپل هم دغه ضد او عناد باندی تینګ ودریږئ زه هم پر خپل ځای تینګ او مستقیم ولاړ یم. او هم تاسی ماته د دهر د حوادثو په انتظار کښی یئ نو زه هم د تاسی د بدی خاتمی منتظر یم په څو ورځو کښی به درښکاره شی چه دغه د ظلم سپینه اوښه د کوم یوه د کور په مخکښی چو کیږی؟ ﴿وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ﴾

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکی (هم) او خاص هم ده ته بیرته ګرځولی شی امر (کار د بندګانو) تول نو عبادت کوه د الله (چه مرجع د تولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بی‌خبره د هغو کارونو څخه چه کوئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی تاسی د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کیږئ! او په خپل تبلیغ او دعوت کښی لګیا اوسئ! او د دوی فیصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ! چه تری د ځمکی او آسمان هیڅ یوه پټه او ښکاره او وړوکی او لویه خبره نه ده پټه، او د ګردو (تولو) معاملاتو بیرته ورتګ او رجوع هم ده ته کیږی نو هلته به دوی ګرد (تول) سره وپوهیږی چه څرنګه په خبط او خطاء کښی لویدلی او سخت تیروتلی دی تاسی خو د زړه له کومی په اخلاص او عقیدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کښی مشغول اوسئ! او یواځی د هم ده په اعانت، اعتماد او

توکل وکرئ! ځکه چه الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه ؤ اعمالو څخه بی خبر نه دی او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره وکړی. په حدیث کښی راغلی دی چه لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین سؤال وکړ «یا رسول الله! پر تاسی د زوړتوب آثار دیر ژر راښکاره شول؟» رسول الله مبارک وفرمایل «**شیبتنی هود واخواتها** د هود سورت او د ده نورو خویندو په زوړتوب کښی اچولی یم» هغه آیت چه زمونږ پاک رسول ئی دیر زهیر او سپین ږیرتیا ته نژدی کړی دی دا دی ﴿ فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالیٰ الاستقامة علیٰ دینه وسنة نبیه صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله الکرام واصحابه العظام

تمت سورة «هود».

سورة یوسف مکیة الا الآیات ۱، ۲، ۳، ۷ فمدنیة وهی (۱۱۱) آیة
و (۱۲) رکوعا عدد تلاوتها (۱۲) وعدد نزولها (۵۳) نزلت بعد سورة هود

د «یوسف» سورت مکی دی پرته (علاوه) له ۱ ؤ ۲ ؤ ۳ ؤ ۷ آیتونه چه مدنی دی (۱۱۱) آیتونه (۱۲) رکوع لری. په تلاوت کښی (۱۲) او په نزول کښی (۳۵) سورت دی وروسته د یونس له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع په نامه د الله چه خورا (دیر) مهربان دیر رحم والا دی.

الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ① إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ②

دا (مخکښی آیتونه چه لوستی کیږی) آیتونه دی د کتاب واضح (چه د هغه من عندالله توب بالکل واضح دی او پر هغو احکامو او شرائعو یا مواعظو چه هغه مشتمل دی نهایت روښان او صاف دی). بیشکه چه مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دی حال کښی چه قرآن عربی دی دپاره د دی چه تاسی پوه شئ (پری).

تفسیر: یعنی عربی ژبه چه له گردو (تولو) ژبو څخه زیاته فصیحه او وسیعه او منضبطه او دکه د شوکته او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول دپاره منتخبه شوی ده. کله چه رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی نو ښکاره ده چه په دنیا کښی به رومبی مخاطب عرب وی. بیا د عربو په ذریعه د دنیا په څلورو خواؤ کښی دغه رڼا خپره (خوره) شوه د هم دی په لوری په «لعلکم تعقلون»

کښې ئی اشاره فرمایلې ده چه ستاسې په ژبه د قرآن د نزول یوه وجه دا ده تاسې چه د رسول الله مبارک قوم یئ اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ! او بیا ئی نورو ته وروڅکوئ! لکه چه هم داسې هم وشو. ابن کثیر رحمة الله علیه لیکي «**انزل اشرف الکتب باشرف اللغات علیٰ اشرف الرسل بسفارة اشرف الملئکة وکان ذلک فی اشرف بقاع الارض وابتداء انزاله في اشرف شهور السنة وهو رمضان فکمل من کل الوجوه** نازل کړې شوې دی غوره د کتابونو (چه قرآن دی) په غوره د لغتونو (چه عربی ژبه ده) پر غوره د رسولانو (چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دی) په سفارت د غوره د ملائکو (چه حضرت جبرئیل دی) او ؤ دا انزال په غوره حصو د ځمکې کښې او اول د انزال ئی په غوره د میاشتو د کال کښې ؤ چه میاشته د رمضان ده نو کامل شو قرآن له هرې لورې څخه»

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا الْقُرْآنَ ۖ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَٰفِلِينَ ③

مونږ بیانوو (لولوو) پر تا باندې ډیره ښه قصه له تولو قصو (ځکه چه خاوند ئی ښه دی) په سبب د وحی زمونږ تاته دغه قرآن او بیشکه شان دا دی چه وی ته پخوا (له نزوله) د دی قرآن خامخا له ناخبرانو (په دی قصی)

تفسیر: یعنی د همغی وحی په ذریعه چه د قرآن کریم په صورت پر تا نازلیږی مونږ یو نهایت ښه بیان پر حسین طرز سره تاته آوروو چه له هغه ځنی تر اوسه پوری ته هم لکه د خپل قوم بی خبره وی اگر که دغه واقعه د تاریخ په کتابونو کښې او په (بائبل ـ انجیل) کښې پخوا له دی نه مذکوره وه. مگر محض د یوی افسانی په صورت وه. قرآن کریم د هغی ضروری او مفیدی اجزاء په داسې یو عجیب او غریب او بلیغ او مؤثر ترتیب او اصول سره بیان فرمایلی دی چه په هغه سره نه یواځې د پخوانیو تذکره لیکونکو پر قصور ئی اطلاع فرمایلې دی بلکه موقع په موقع د اعلیٰ نتائجو په لوری ئی هم لارښوونه کړی ده او د قصی په ضمن کښې ئی د علومو او هدایاتو ابواب پرانستلی دی. دغه خبره چه د الله قدوس تقدیر هیڅ یو شی نشی گرځولی او کله چه الله تعالیٰ پر چا باندی د فضل او کرم اراده وکړی، نو که ګرد (تول) جهان هم سره لاس یو کړی نو پخپلو گردو (تولو) امکانی تدابیرو هم هغه نشی محرومولی. صبر او استقامت د دنیوی او اخروی کامیابی او بری کلی او مفتاح ده. د حسد او عداوت خاتمه غیر له خذلان او نقصان څخه بل شی نه دی. انسانی عقل داسې لوی شریف جوهر دی چه د هغه په وسیله انسان پر ډیرو مشکلاتو غالبیږی. او خپل ژوندون پری ښائسته او ښه کوی. اخلاقی شرافت او عفت او طهارت بالاخر انسان د دښمنانو او حاسدانو په نظر کښې هم معزز او موقر گرځوی. پر دغه او د دغه

قسم نورو ډیرو حقائقو باندی د دی احسن‌القصص په ضمن کښی تنبیه فرمایلی ده مفسرینو د دی سورت په شان نزول کښی ځو روایتونه نقل کړی دی چه د ګردو (ټولو) له یو ځای کولو څخه دا معلومیږی چه یهودانو د مکی معظمی د مشرکانو په ذریعه زمونږ له رسول صلی الله علیه وسلم څخه امتحاناً داسی پوښتنه وکړه. چه حضرت ابراهیم علیه السلام او د ده ځامن خو په شام کښی اوسیدل. نو بیا بنی‌اسرائیل مصر ته څرنګه ورسیدل؟ چه په هغه کښی د موسیٰ علیه السلام او د فرعون مقابلی ته وار ورسید. امکان لری چه مسلمانان هم د داسی یوی ښی مفصلی تاریخی واقعی آوریدلو ته مشتاق وی، چه له بصائرو او عبرتونو ځنی ډک وی. له بل لوری د دی قصی په ضمن کښی د هغو احوالو او حوادثو چه تذکره کیدونکی وه هغه له ځو جهاتو د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود (لرلو)، چه د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کښی د تسکین او اطمینان موجب او د دوی د قوم په حق کښی د پند او عبرت سبب ؤ د دغو وجوهو لامله (له وجی) دغه پوره واقعه په بسط او تفصیل سره قرآن کریم بیان وفرمایله ځو سائلینو ته معلوم شی چه اسرائیل یعنی یعقوب علیه السلام او د ده د اولادی د راتګ سبب له شامه مصر ته د حضرت یوسف علیه السلام واقعه ده چه بیا هملته ئی نسل منتشر او خور شو. تر هغه چه حضرت موسیٰ راغی او دوی ته ئی د فرعون او قبطیانو له غلامی څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

(یاد کړه) هغه وقت چه وویل یوسف پلار خپل (یعقوب) ته ای پلاره زما بیشکه ما ولیدل (په خوب کښی) یوولس ستوری او لمر او سپوږمی ولیدل ما دوی چه ماته سجده کوونکی وو.

تفسیر: یعنی یوولس ستوری او لمر او سپوږمی زما په مخکښی سرونه ښکته کوی او راتیټیږی دغه خوب ئی په هلکتوب کښی لیدلی ؤ. هو! د پوهی او بری نښی، آثار او علامی د وړکیو په سترګو کښی له ورا بریښی.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾

وویل (یعقوب) ای بچوړیه زما مه بیانوه (مه ښکاروه دا) خوب خپل ورونو خپلو ته نو حیله (تدبیر) به وکړی دوی (هلاک د) تاته په حیله (تدبیر) کولو سره، بیشکه چه شیطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چه د دوی په زړونو کښی کینه واچوی تاته)

تفسیر: یعنی شیطان هر وقت انسان ته په پټونی کښی ناست دی او په زړونو کښی وسوسی ورآچوی ورونه به ستا په خلاف درته پورته کوی. ځکه چه د ده د خوب تعبیر دیر ظاهر ؤ او د یوسف علیه السلام ورونو ته چه په هر حال د نبوت له کورنی څخنی وو، د داسی یوه واضح خوب په تعبیر پوهیدل دومره مشکل نه ؤ. چه یوولس ستوری ئی یوولس ورونه دی، او سپوږمی او لمر مور او پلار ئی دی. ګواکی دوی ګرد (تول) به په کوم وقت کښی د یوسف علیه السلام د شان د عظمت په مقابل کښی سرونه ښکته کوی. لکه چه د دی سورت په آخر کښی ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗاۖ ﴾ په ویلو سره دغه لوری ته اشاره وکړه.

معلومیږی چه حضرت یعقوب علیه السلام له دی خوبه پخوا هم دغه خبره محسوسه کړی وه چه له یوسف علیه السلام سره ئی خصوصی محبت کاوه چه د هغه له لیدلو څخه د ده علاتی ورونه پټ په زړونو کښی سره سوځیدل او له ده سره به ئی رخی (کینی) کولی، نو ځکه یعقوب علیه السلام ته داسی یو خیال پیدا شو، که هغوی دغه خوب واوری نو لا د حسد او رخی (کینی) په اور کښی به د دوی زړونه سوځی او شیطان به د دوی په زړونو کښی لا د حسد او رخی (کینی) لمبی بلی او وچتی کړی امکان لری چه دوی داسی حرکت وکړی چه په هغه کښی د یوسف علیه السلام اذیت او پخپله د دوی د رسوائی او بد انجامی موجب وی نو ځکه یعقوب علیه السلام یوسف علیه السلام منع کړ چه خپل خوب دی نورو ورونو ته مه ښکاروه تر دی چه یوسف علیه السلام ته ئی اجازه ور نه کړه چه خپل سکه ورور «بنیامین» ته هم د هغه خوب ذکر وکړی اګر که له هغه څخنی د کومی خرابی اندیښنه نه وه لیکن ممکن ؤ چه هغه ئی په بی احتیاطی سره نورو ته ووائی، او په دی دول (طریقه) دغه خبره په خلقو کښی خوره او شائع شی.

تنبیه: حافظ ابن تیمیه رحمة الله علیه په یوی مستقلی رسالی کښی لیکلی دی چه نه قرآن نه لغت نه عقلی اعتبارات او نه بل شی د دی خبری تائید کوی چه **«اخوان الیوسف انبیاء»** ؤ او نه رسول الله مبارک داسی فرمایلی دی، او نه له اصحاب الکرامو څخنی کوم یو د دغی خبری قائل ؤ. په ربښتیا سره عقوق الوالدین، قطع الرحم، د مسلمان ورور قتل ته اقدام، او هغه مریی ځرګندول او پلورل (خرڅول) ئی او د دارالکفر په لوری ئی لیږل. بیا صریح دروغ ویل او حیلی او پلمی (تدبیرونه) جوړول او نور داسی شنیعه حرکات څرنګه د یوه نبی په طرف، اګر که پخوا له بعثته هم وی، منسوبیدی شی. (العیاذ بالله) هغه کسان چه د اخوان الیوسف علیه السلام د نبوت خیال ځرګندوی له هغوی سره ماسواء د (اسباط) له لفظ بل کوم دلیل نشته حال دا چه

(اسباط) خاص صلبي اولاد نه دي بلكه اقوامو او اممو ته وائي او د بني‌اسرائيلو تقسيم په اسباط سره د حضرت موسیٰ عليه السلام په زمانه كښي وشو.

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او هم دا رنګه (چه په دغه خوب سره غوره شوی ئی ته) غوره به كړی تا رب ستا او وبه ښيي تاته څه له ګرځولو د خبرو (خپلو ځايونو ته لكه تعبير د خوبونو، بيان د كتابونو)، او پوره به كړی نعمت خپل پر تا او پر (نوری) كورنی د يعقوب (په نبوت) لكه چه پوره كړی ئی دی دا نعمت پر دوو پلرونو (په نيكه او ور نيكه) ستا پخوا له تانه چه ابراهيم دی او اسحٰق دی، بيشكه چه رب ستا ښه عالم دی (پر تولو احوالو) ښه حكمت والا (چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوی.)

تفسير: يعنی هم داسی چه دغه ښه خوب ئی دروښود، همغسی محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار كښي تاته خصوصي مقام عطا فرمائی لكه چه نبوت ئی درعطا كړ او په راز راز (قسم قسم) ظاهری او باطنی مهربانيو سره ئی وپاللی.

﴿ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ﴾ او وبه ښيي الله تعالیٰ تاته له ګرځولو د خبرو خپلو ځايونو ته) مثلاً د رؤياؤ تعبير يعنی چه د خوب پيښه واوری، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای كښي ولګوی يا د هری خبری په محل او موقع پوهيدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهيدل سم له لاسه ئی سنجول (حل كول) يا د پاک الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله ؤ كتابونو د مضامينو تر ژورو معانيو پوری رسيدل دغه ګرد (تول) شيان د «تاويل الاحاديث» لاندی مندرج كيدی شي.

﴿ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ ﴾ او پوره به كړی الله نعمت خپل پر تا او پر نوری كورنی د يعقوب په نبوت) يعنی له اخروی نعمتونو سره دنيوی نعمتونه به هم عطا كوی. له نبوت سره په سلطنت كښي به هم برخه ورته وركوی. او له شدائدو او محنتونو څخه به ورته نجات وركوی او د خوښی او خوشالی او هوسائی (آرام) ژوندون به ور په برخه كوی. د يعقوب عليه السلام كورنی به له دنياوی مكروهاتو او مادی تكاليفو څخه خلاصوی او وروسته له دی نه د ده په نسل كښي به لوی لوی انبياء او بادشاهان پيدا كوی.

﴿ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ ﴾ لکه چه پوره کړی ئی دی دا نعمت پر دوو پلرونو په نیکه او ور نیکه ستا پخوا له تانه چه ابراهیم علیه السلام او اسحٰق دی) حضرت یعقوب علیه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خیست، او د خپل پلار اسحٰق او د هغه پلار حضرت ابراهیم علیه السلام ذکر ئی وفرمایه. الله تعالیٰ حضرت ابراهیم علیه السلام خپل نبی او خلیل گرځولی ؤ، او د ده دښمن نمرود ئی هلاک کړ. او د اور شعلی ئی پری گلزاری کړی. حضرت اسحٰق علیه السلام ته ئی نبوت ورعطا کړ بیا د ده له صلبه ئی د حضرت یعقوب علیه السلام په شان یو نبی پیدا کړ چه له هغه څخه د بنی‌اسرائیلو د گردو (تولو) انبیاؤ سلسله پیدا شوی ده په صحیح حدیث کښی راغلی دی **الکریم ابن الکریم ابن الکریم یوسف بن یعقوب بن اسحٰق بن ابراهیم**

تنبیه: هغه پخوا ویل چه حضرت یعقوب علیه السلام کړی دی، د هغه څه برخه خو غالباً د حضرت یوسف علیه السلام له خوبه پوهیدلی دی چه هغه په دغه لږ عمر کښی داسی موزون او مبارک خوب لیدلی ؤ او څه ئی د حضرت یوسف علیه السلام له خصائلو او شمائلو ویلی دی یا به پری د الله تعالیٰ د وحی په ذریعه مطلع شوی وی.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیشکه چه رب ستا ښه عالم دی پر تولو احوالو او ښه حکمت والا دی چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) او د هر یوه د مناسبت او استعداد څخه باخبر دی، او پخپل حکمت هر چا ته مناسب فیضوررسوی.

لَّقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ۝٧

خامخا په تحقیق چه ؤ په (قصی د) یوسف او ورونو د ده کښی دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) دپاره د پوښتنو کوونکو

تفسیر: یعنی هغه خلق چه د داسی واقعاتو پوهیدلو پسی گرځی. او کومی نتیجی پوری رسیدل غواړی، هغوی ته د یوسف علیه السلام او د یوسف علیه السلام د ورونو په قصه کښی د هدایت او عبرت لوی دلائل شته. د دی قصی له آوریدلو څخه په زړونو کښی د الله تعالیٰ د عظیم قدرت او حکمت نقش کلک تینگیږی او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځی. چه دوی سره له امیتوبه. او بی له کومه معلمه یا کتابه یا نورو څخه د استفاده کولو داسی منقح او منضبطه تاریخی حقائق انکشاف فرمایی چه د هغو د بیان توجیه غیر له ربانی اعلامو په بل شی نشی کیدی. خصوصاً د مکی قریشو ته چه د یهودانو په لمسون د دغی قصی په متعلق له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ئی پوښتنی کولی په دغی واقعی کښی ډیر لوی عبرت ښوونکی درس دی چه په همغه ډول (طریقه) چه حضرت یوسف علیه السلام ئی ورونو د دوی له کوره وویست او د حسد له لوری د ده د وژلو یا له وطنه د فرارولو مشوری ئی سره کولی. او

راز راز (قسم قسم) ربړونه (تکليفونه) ئې وررسول او د ده په اهانت او استخفاف کښې ئې هيڅ قصور او کمی ونه کړ بالاخر يو ورځ داسې هم راغله چه د يوسف عليه السلام په لورې سره له ندامته او احتياجه راغلل. او الله تعالیٰ يوسف عليه السلام ته د دين او دنيا اعلیٰ مناصب ور په برخه کړل، او ده د خپل عروج او اقتدار په وقت کښې له خپلو ورونو له جرائمو څخنې سترګې پټې کړې، او په ډير لوی زړه سره ئې د دوی کرد (تول) قصورونه ورمعاف کړل. عيناً په هم دغه ډول (طريقه) د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم قومي ورونو د دوی په نسبت هم ناپاکی پلمی (تدبيرونه) او حيلې جوړې کړې. درد او ربړ (تکليف) ئې ور ورساوه. پر عزت، پت او حيثيت ئې حملې وکړې څو ئې مجبور کړ چه خپل وطن هم پرېږدي ليکن ژر تر ژره هغه ورځ راتلونکې وه کله چه دی له وطنه جدا شو. او د برې او د شان د رفعت لمر ئې روڼ وځليد، او څو کاله وروسته د مکې معظمې د فتحې هغه تاريخي ورځ ورسيده چه په هغې کښې دوی د خپلو ګردو (تولو) قومي او وطني ورونو له تيرو تقصيراتو څخه ورتير شول او عيناً همغه د حضرت يوسف عليه السلام کلمات ﴿ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ﴾ ئې وفرمايل او پر هغو ګردو (تولو) تقصيراتو ئې د عفوی قلم راکښو.

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾

(ياد کړه) هغه وقت چه ووېل دغو (لسو ورونو يو بل ته) خامخا يوسف او ورور ئې (بنيامين) ډير ګران دی پلار زمونږ ته له مونږ څخنې حال دا چه مونږ ډله يو قوتناکه (د ميني وړ)، بيشکه پلار زمونږ خامخا په خطا ښکاره کښې دی (نو پر دغه خبره ئې سره تړون وکړ) ووژنئ يوسف يا وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کښې چه وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ (د توجه) د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دی (کار) يو قوم صالحان.

تفسير: حضرت يعقوب عليه السلام له حضرت يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت کاوه. ځکه چه دوی دواړه له خپلو نورو علاتي ورونو څخنې وړوکي ؤ. او د دوی مور هم مرحومه شوې وه او خاص د حضرت يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهيدلی ؤ چه د ده مستقبل ډير روڼ او ځليدونکی دی او د نبوت د کورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده او پخپله د يوسف عليه السلام ښائسته صورت او سيرت،

ظاهري او باطني کمالاتو د ده د لوی پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه. حال دا چه هغه وضعيت پر نورو ورونو ډير سخت تيريده. دوی به سره ويل چه د ضرورت په وقت د کار سړي خو مونږ يو او زمونږ دله د قوت او قدرت خاونده چه د پلار د ضعيفۍ په وقت کښې هم په کار ورتلي شو. له دغو وړوکو هلکانو څخه هيڅ هيله (طمع) او اميد نشي کيدی. نو د هم دغو خيالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به ئې ويل چه دی په دغه معامله کښې په سخته غلطۍ او صريحه خطا کښې دی. او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه کوي.

﴿ اقْتُلُوا يُوسُفَ ﴾ الآية - ووژنئ تاسي يوسف يا وغورځوئ تاسي هغه په کومي لرې ځمکې کښې چه وزګار او خالص شي تاسي ته مخ د توجه د پلار ستاسي) يعني د حسد او رخې (کينې) اورونه د دوی په زړونو کښې دننه لګيدل. بالاخر دوی په خپلو منځونو کښې سره مشوري وکړي چه د يوسف عليه السلام په موجوديت کښې امکان نه لري چه د خپل لوی پلار خصوصي محبت او توجه مونږ خپل لوري ته کش کړی شو. نو ځکه ښائي چه د يوسف عليه السلام خبره هم دلته پای (آخر) ته ورسوو يا خو دی ووژلی شي يا دی په کوم لرې ملک کښې وغورځاوه شي. چه له هغه ځايه بيا بيرته رانشي کله چه دی نه وی نو د پلار ګرده (توله) توجه به زمونږ په لوري متوجه کيږي او د ده د ګردو (تولو) مهربانيو يواځي مونږ حقداران پاتي کيږو د «بنيامين» معاملې ته دوی غالباً څه اهميت نه ورکاوه لکه چه د هغه محبت ئې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګانه.

﴿ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴾ او شئ به تاسي وروسته له دی کار يو قوم صالحان) يعني يو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتکاب واقع کيږي، او وروسته د هغه له فراغته بيا به توبه کوو او ښه نيک سړي به کيږو يعني هم په رندانو کښې رند حسابيږو، او هم جنت به له لاسه نه ورکوو. ځينو مفسرينو د «وتکونوا من بعده قوما صالحين» معنی داسي اخيستی ده چه وروسته له يوسف عليه السلام زمونږ ګرد (تول) کارونه پخپله ښه کيږي، ځکه چه د لوی پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لنډ او مايوس کيږي، او يواځي زمونږ پر سرونو به راکش کيږي.

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾

وويل يوه ويونکي له دوی څخه چه مه وژنئ يوسف (چه لويه ګناه ده) او (بلکه) وغورځوئ تاسي هغه په تياره بيخ د ګمنامي کوهي کښې چه وائي خلې ځيني تيريدونکي (د لاری چه کوم لرې ملک ته ئې يوسي) که يئ تاسي کوونکي (د دی بيلتون).

تفسير: داسي ويونكي «يهودا» ؤ يعني وژل ئې لويه ګناه او غته خبره ده، او زمونږ مقصد بې له قتله هم حاصليدی شي که تاسي د يوسف عليه السلام بيلتون له دی ځايه غواړئ نو آسان صورت ئې دغه دی چه له کلي څخه ئې لری په کوم تياره ګمنامه کوهي کښې وغورځوئ.
ابوحيان رحمة الله عليه له ځينو اهلاللغت څخه نقل کړی دی چه «غيابت الجب» هغې تاخچې او نورو ته وائي چه په کوهي کښې له اوبو څخه لږ څه پاس ئې جوړ کړی وی. غرض ئې داسي ؤ چه هرومرو (خامخا) د عمداً هلاکولو ګناه په سر اخيستل نه دی پکار، او په دغسي يوه کوهي کښې له غورځولو څخه وروسته ممکن دی چه کوم مسافر په هغه تير شي، او له ده ځنې خبر شي او تری وئې کاږی. نو په دغه صورت کښې زمونږ مقصد پخپله حاصليږی او په ناحقي وينې مو لاسونه نه ککړيږی ګواکې منګور (مار) وژلی کيږی او همسا نه ماتيږی. (پس دوی ټول سره په دی متفق شول او پلار ته راغلل)

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾

نو وويل دوی ای پلاره زمونږ څه باعث دی تا لره چه امين نه ګرځوی ته مونږ پر يوسف باندی حال دا چه بيشکه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خير غوښتونکی) يو.

تفسير: له دی نه معلوميږی چه پخوا له دی نه هم دوی داسي غوښتنه له خپله پلاره کړی وه مګر د دوی زړه مطمئن نه ؤ چه يوسف عليه السلام له هغوی سره پريږدی.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

وليږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چه وخوری ډيری ميوی او لوبی وکړی او بيشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکی يو (له هر تکليفه).

تفسير: يعني د داسي پيمخی، ښايسته او قوی هلک ګرد (ټول) قواء له کوره کښيناستو څخه له کاره وځی. مناسب دی چه له مونږ سره د پسو د څر دپاره صحرا ته لاړ شي. او هلته د صحرائی ګلانو ښه سيلونه وکړی، او ميوی ئې وخوری، او ښې لوبی وکړی، او توپونه او منډی ووهی او وځغلی، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړی. وائي چه د هغوی لوبی منډی وهل او غشي ويشتل ؤ. او برسيره پر هغو د وړکيو دپاره تر مناسبی اندازی پوری لکه چه ابوحيان رحمة الله عليه ليکی لوبی او مستی کول د نشاط او خوښی او خوشالی سبب دی. الغرض د يوسف عليه السلام د صحرا بيولو اجازه ئې په ډيری زوروری غوښتنی سره له يعقوب عليه السلام څخه وکړه، او په

نهایت مؤکده طریقه سره ئې ورته اطمینان ورکړ چه مونږ به د ده پوره حفاظت کوو مفسرینو لیکلي دي چه دوی یوسف علیه السلام بیل لیدلی او لمسولی ئې ؤ څو دی پخپله هم له پلاره اجازه وغواړي چه هرومرو (خامخا) له خپلو ورونو سره صحرا ته لاړ شي.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِيٓ أَن تَذْهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ ﴿١٣﴾

وویل (یعقوب) بیشکه زه چه یم خامخا غمجنوی مې دا چه بیول د تاسې دی یوسف لره او ویریږم له دې نه چه وبه خوري یوسف لره لیوه حال دا چه تاسې به له ده نه غافلان یئ.

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام بیلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زیات غمجن کوي او پر هغه برسیره له دې نه هم ویریږم چه دې هلک دی. نه چه د تاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لیوه یا بل کوم داړونکی ئې در څخه ونه داړي. او وئې نه خوري. لیکي چه په هغې صحرا (بیدیا) کښې لیوان ډیر زیات ؤ. حضرت شاه صاحب لیکي «څرنګه چه دوی وروسته له دې نه د لیوه بهانه جوړوونکي ؤ نو د هم دې لامله (له وجې) د یعقوب علیه السلام په زړه کښې هم د لیوه ویره ولویده» د ځینو محققینو خیال دا دی چه د ﴿ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ ﴾ فرمایل د حضرت یعقوب علیه السلام په شان د یوه نبي د توکل او تفویض له درجې څخه لږ څه نازله خبره ده، نو د هغو جواب ئې داسې ور ورسید چه د ده ځامنو هم د ده دا د خولې خبره تینګه کړه او همغه اندیښنه چه ده ورښکاره کړې وه. هغه ته ئې د واقعي صورت ورکړ او همغسې یوه پلمه (بهانه) ئې ورجوړه کړه.

قَالُوا۟ لَئِنْ أَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّآ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بیا ورونو د یوسف) وویل قسم دی که وخوري یوسف لره لیوه حال دا چه مونږ ډله قوتناکه یو نو بیشکه مونږ په دغه وقت کښې خامخا له زیان کارانو (عاجزانو) څخه یو.

تفسیر: یعنی که زمونږ په شان د یوې قوتناکې ډلې په موجودیت کښې زمونږ وړوکی ورور لیوه وخوري، نو وپوهیږئ چه مونږ له کاره وتلي او بیکاره ځلمیان یو. او له دغې خبرې ځنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چه د لسو یولسو قوتناکو ورونو په منځ کښې یو وړوکی

هلک د لیوه خولی ته ورسیږي او که داسی کومه پیښه واقع شی نو البته چه مونږ خپل گرد (تول) شیان له لاسه ورکړی دی.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوْٓا اَنْ يَّجْعَلُوْهُ فِيْ غَيٰبَتِ الْجُبِّ ۚ وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵﴾

نو کله چه بوتلو دوی یوسف لره (نو ئی ډیر په تکلیف کړو) او اتفاق ئی سره وکړ په دی چه وغورځوی دی په تیاره بیخ د کوهی (گمنامی کښی، نو وئی غورځاوه) او وحی وکړه مونږ یوسف ته (چه وبه دی باسو د کوهی او عاجز درکینوو دغه ورونه) چه ته به خامخا خبر ورکړی دوی ته په کار د دوی چه دغه دی حال دا چه دوی به نه پوهیږی (چه ته یوسف ئی).

تفسیر: مفسرینو ډیری داسی ضمنی قصی په داسی درد زیاتوونکی او رقت غورځوونکی دول (طریقه) سره نقل کړی دی، چه د هغو له آوریدلو څخه د تیږی (گټی) زړه هم خوږیږی او د هغو لوستل سری ډیر ژړوی خدای خبر چه هغه به تر کومه حده پوری صحیح وی. لوی قرآن د خپل خاص نصب‌العین په اعتبار دا قسم تفصیلاتو ته زیاته اعتناء نه ده کړی، او نه ئی د یادولو وړ (لائق) گڼلی ده. ځکه چه له دغو اجزاؤ سره هیڅ یو مهم مقصد نه دی تړلی. قرآن کریم د خپل سامعینو په زړونو کښی هغه رقت پیدا کول غواړی چه منشا ئی خاص ایمان او عرفان وی. عام رقت چه په هغه کښی هر کافر او هر مؤمن بلکه تر حیواناتو پوری هم طبعاً گډ او شامل دی. پر هغه لکه عامو خطباؤ زور اچول د پاک قرآن عادت نه دی. نو دلته هم هغه گردی (تولی) ضمنی خبری ئی حذف کړی، اخری خبره ئی دا وښوده چه د یوسف علیه السلام ورونه په لطائف‌الحیل سره له پلاره څنی یوسف علیه السلام یووړ. او سم له تړلی شوی قرارداده د هغه کوهی په منځ کښی د غورځولو ترتیبات ئی ونیول. په دغه وقت کښی مونږ یوسف علیه السلام ته داسی اشاره وکړه چه پر هغه باندی له سره نور خلق ونه پوهیدل چه بیخی مه ویریږه ځکه چه داسی یو وقت هم راتلونکی دی چه دغه گردی (تولی) چاری به ته دوی ته ور په یادوی. او په هغه وقت کښی به ته په داسی یو لوړ (اوچت) مقام او لویه مرتبه کښی ئی چه دوی به دی له سره نشی پیژندلی. یا د عهد د طوالت لامله (له وجی) به دی دوی نشی پیژندلی. دغه غیبی اشاره په خوب کښی شوی یا په ویښه کښی؟ د الهام په ذریعه شوی که د پرښتی په وسیله؟ د دغه تفصیل په لوی قرآن کښی نشته. البته د ظاهرو الفاظو له لیدلو څخه دا ویلی شو چه د وحی راتلل په ځلویښت کلنی پوری نه ده موقوفه ځکه چه د حضرت یوسف علیه السلام عمر په دغه وقت کښی ډیر لږ ؤ. والله اعلم.

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾

او راغلل دوی پلار خپل ته بیگا (په تیاره کښې) چه ژړل ئې (په دروغو سره)

تفسیر: څو چه دوی خپلو کورونو ته بیرته راغلل تیاره شوه. یا قصداً په تیاره کښې راغلل، چه د ورځې په رڼا کښې د پلار مخ ته کتل دوی ته ډیر مشکل ښکاریده، او د شپې تور ټکری (څادر) تر یوی اندازې پوری د بی حیائی، بی رحمی. او د دروغو ژړا او انگولا څه پرده داری کولی شی.

(اعمش رحمة الله علیه) څرنگه ښه فرمایلي دی چه «د یوسف علیه السلام د ورونو د ژړا او بکاء اوریدلو څخه وروسته مونږ هیڅ یو سړی په تشی ژړا سره رښتین نشو گڼلی.»

قَالُوا يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾

وویل دوی چه ای پلاره زمونږ بیشکه چه مونږ لاړو مسابقه مو سره کوله (په غشو ویشتلو او ځغښتلو) کښې او پریښود مونږ یوسف (یواځی) په نزد د اسباب خپل نو وخوړ ده لری لیوه، او نه ئې ته باور کوونکی مونږ لره (په دی خبری) او اگر که یو مونږ رښتینی.

تفسیر: یعنی مونږ په حفاظت کښې هیڅ قصور نه دی کړی چیری چه زمونږ کالی (جامی) او اسباب او نور د کار او د ساتنی وړ (لائق) شیان ایښی شوی ؤ، مونږ همغلته یوسف علیه السلام یواځی کیناوه او مونږ صحرا ته لاړو چه یو تر بله وړاندی شو په مندو او غشو ویشتلو کښې، نو چه لږه شیبه زمونږ سترگی تری واوښتی لیوه راغی او یوسف ئې له مونږ څخه وتښتاوه، حال دا چه په داسی یوه لږه موقع کښې له سره د داسی احتمال امکان نه ؤ چه سم له لاسه لیوه ور ورسیږی او علی‌الفور یوسف علیه السلام ښکار کړی.

﴿ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴾ او نه ئې ته باور کوونکی مونږ لره په دی خبره اگر که یو مونږ رښتینی هم) یعنی د یوسف په معامله کښې لا له ابتداء څخه تاسی پر مونږ بدگمانه یئ! که مونږ تاسی ته بیخی صحیح او رښتیا خبره هم وکړو، خو بیا هم تاسی په دغه مخصوصه معامله کښې زمونږ پر خبرو باور کوونکی نه یئ په هیڅ شان.

وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍؕ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌؕ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ۝۱۸

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندی وینه دروغه، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چه دا تول دروغ دی) بلکه ښائسته کړی دی تاسی ته نفسونو ستاسی یو (لوی بد) کار، نو کار زما صبر جمیل دی (چه پکښې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شی په (تحمل د) هغی (خبری) کښې چه تاسی ئی بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوری (چیلی) یا هوسی یا بل حیوان ذبح کړ، او د یوسف علیه السلام یو کمیس ئی د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه ئی پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره ئی کوښښ کاوه چه د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولی چه دغه دی لیوه یوسف علیه السلام ئی داړلی او خوړلی چه کمیس ئی په وینو سره لړلی دی. نو وویل یعقوب خپلو ځامنو ته چه دا تول دروغ دی، بلکه ښائسته کړی دی تاسو ته نفسونو ستاسی یو لوی بد کار، نو کار زما صبر جمیل دی چه پکښې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته او له هم دغه الله څخه مدد غوښتلی شی په تحمل د هغی خبری کښې چه تاسی ئی بیانوئ، له هلاکه د یوسف ښه هغه لوی سری چه په شام کښې ناست له مصر څخنی د یوسف علیه السلام د کمیس ښه وړم باندی پوهیده، هغه وځګوری (چیلی) پر وینه څرنګه د یوسف علیه السلام د وینی ګمان کولی شو. ځکه په مجرد د آوریدلو د دی خبری ئی د دروغو حکم پری وکړ او لکه چه په ځینو تفاسیرو کښې دی چه یعقوب علیه السلام وویل هغه لیوه په رښتیا سره عجیب حلیم او متین او انصاف داره وه چه له کمیسه سره ئی هیڅ غرض نه دی کړی او یوسف علیه السلام ئی صحیح او سالم په ډیر احتیاط سره تری ایستلی او تښتولی او خوړلی دی. په رښتیا سره چه «دروغجن د یاد خاوند نه وی» کمیس ئی خو په وینو سره ولاړه، مګر دومره ئی خیال ونه کړ، چه هغه کمیس به ئی په بی ترتیبی سره هم څیرلی او شلولی وی. او بیا ئی سره له دغو ویناؤ خپل پلار ته وړاندی کړی وی، نو حضرت یعقوب علیه السلام په صاف ډول (طریقه) سره وفرمایل چه دغه ګردی (تولی) ستاسی حیلی او پلمی (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړی کړی خبری دی. په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم چه په هغه کښې نه د بل چا په مخ کښې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسی څخه د انتقام په کوښښ کښې یم. یوازی د خپل پاک الله له درباره غواړم چه په دغه صبر کښې زما مدد وفرمائی او په خپل غیبی اعانت سره د هغی خبری حقیقت چه تاسی ئی ظاهروئ په داسی شان راښکاره کړی چه په سلامتی سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم، او د هغه لقاء

می په برخه شی. معلومیږی چه یعقوب علیه السلام ته اطلاع ورکړی شوی وه چه په دغه ابتلاء کښې په پوره ډول (طریقه) سره د دوی ازموینه کیږی، او د یوه ټاکلی (مقرر کړی) مدت څخه وروسته له دغه مصیبته به نجات مومی. فی‌الحال له لټولو. او د انتقامی تدابیرو له غوره کولو څخه هیڅ یوه فائده په لاس نه راځی. او یوسف علیه السلام ئی اوس په لاس کښې نه لویږی. البته زما نور ځامن په ګرد (ټول) جهان کښې رسوا کیږی. او امکان لری چه دوی په قهر او غضب کښې پخپله یعقوب علیه السلام ته هم د څه ضرر رسولو دپاره کوښښ وکړی. کذا قال امامنا الرازی رحمة الله علیه فی تفسیره الکبیر والله اعلم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَـٰبُشْرَىٰ هَـٰذَا غُلَـٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَـٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چه مصر ته تله) نو ولیږه دوی اوبه راوړونکی خپل (مالک) نو (ځوړنده) خوشی ئی کړه بوکه خپله (په کوهی کښې نو ونښت یوسف په دغی بوکی پوری کله چه وئی لیده) نو وی ویل ای خوشالیه زما (راحاضره شه! چه دغه دی وقت دی) چه دا یو هلک دی ډیر ښائسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه (طور)، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چه کول (ورونو د یوسف له بی رحمی).

تفسیر: وائی چه تر دری ورځو پوری یوسف علیه السلام په هغه کوهی کښې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ دیره ؤ، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کښې دغه خبره ولویده چه هره ورځ ورته په همغه کوهی کښې ډوډی، ورسوی، او برسیره په هغه نورو ورونو ئی هم خبر اخیست چه هلته مړ نشی، او د کوم بل ملک مسافر ئی تری وباسی، او له ځان سره ئی بوځی او زمونږ له منځه دغه اغزی ورک شی، رښتیا ده چه «د غلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاری ګل» بالاخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوری تله، کله چه د دغه کوهی له خوا تیریده. او د هغوی نظر پر هغه کوهی ولوید نو یو سړی ئی د اوبو آخیستلو دپاره ورولیږه. ده چه خپله بوکه وغورځوله نو حضرت یوسف علیه السلام چه وړوکی هلک ؤ ژر په هغی بوکی کښې کیناست او پړی ئی په خپل لاس ټینګ ونیو. او له کوهی څخه ووت کله چه د بوکی کشوونکی سترګی پری ولګیدی نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنی له حده تیر خوشال شو. او ناڅاپه ئی له خولی څخه دغه غږ پورته شو چه عجیبه هلک دی او په ډیر ښه قیمت پلورل (خرڅول) کیږی!.

﴿ وَأَسَرُّوهُ بِضَـٰعَةً ﴾ او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه (طریقه)) یعنی بوکه کشوونکی

د دغی خبری له خپلو نورو ملگرو ځنی د پټولو په فکر کښی ؤ چه که نور پری خبر شول نو گرد (ټول) به راسره شریکیږی ځنائی چه داسی ئی ورښکاره کړی وی چه دغه غلام ماته د ده مالکینو راکړی دی چه د مصر په بازار کښی ئی هغوی ته وپلورم او په ښو پیسو ئی ورخرڅ کړم.)

یعنی د وروړنو مطلب داسی ؤ چه یوسف علیه السلام له وطنه لری وشړی او پردیسی ئی کړی. او د قافلی خاوندانو اراده کړی وه چه یوسف علیه السلام وپلوری (خرڅ کړی) الله تعالیٰ اراده فرمایلی وه چه هغه د مصر د خزائنو مالک وگرځوی که د پاک الله اراده شوی وی، نو دغه گردی (ټولی) چاری ئی په یوه شیبه (لحظه) کښی هم بندولی شوی، لیکن د هغه مصلحت په تاخیر کښی ؤ. نو ځکه پر گردو (ټولو) شیانو سره له پوهیدلو او لیدلو. هغوی ته ئی مهلت ورکړ.

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ کړ) دوی هغه (وروړ خپل) په پیسو ناکارو سره چه یو څو روپی وی شمیرلی شوی (لږی)، او ؤ دوی په حق د یوسف کښی له بی رغبتانو.

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام وروڼه خبر شول چه قافلی یوسف علیه السلام له کوهی څخه وویست او له ځان سره ئی بوته نو ژر ورپسی ورغلل، او دا ئی ورښکاره کړه چه دغه زمونږ مریی دی چه په تیښته سره راغلی دی. څرنگه چه د ده عادت دی چه تل تښتی نو ځکه مونږ نه غواړو چه وروسته له دی نه ئی وساتو که ئی پیرئ (اخلئ) نو پیرودلی (اخیستلی) ئی شئ. مگر دیر کلک ئی وساتئ چه چیری درڅخه ونه تښتی وائی چه په اتلسو درهمو یا په لږ څه دیرو یا کمو ئی وپیرود (خرڅ کړ) ، نو هر یوه وروړ په سر دوه دوه درهم (نژدی دوه دوه روپی) وروړسیدی، یو وروړ ئی چه (یهودا) نومیده هیڅ برخه ئی وانه خیسته.

﴿ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴾ او وو دغه وروڼه په باب د یوسف کښی له بی رغبتانو. یا وو دغه کاروانیان په باب د یوسف کښی له بی رغبتانو له جهته د بی فرمانی او د تیښتی د ده) یعنی له دومره ارزانو پلورلو (خرڅولو) څخه مه متعجب کیږه! دوی له یوسف علیه السلام څخه دومره بیزاره ؤ چه که ویریا ئی ور پریښی وی خو لا هم مستبعد او لری تری نه ؤ هومره پیسی چه د دوی په لاس ورغلی هغه ئی غنیمت وگڼلی ځینی مفسرین وائی چه په دغه آیت کښی د هغه پلورلو (خرڅولو) ذکر دی چه د قافلی خاوندانو وروسته د مصر له رسیدلو څخه وکړل. که داسی وی نو ویلی شی چه د لویدلی څیز قدر ئی ونه کړ. او له دغی اندیښنی څخه چه بیا څوک پری دعوی ونه کړی، او هم د تښتیدلو (آبق توب) عیب ئی آوریدلی ؤ نو ځکه ئی په ارزان قیمت وپلوره (خرڅ کړ) . والظاهر هوالاول والله اعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰىهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِيْ مَثْوٰىهُ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا ۭ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ فِي الْاَرْضِ ۡ وَلِنُعَلِّمَهٗ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۭ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓي اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۱﴾

او وویل هغه سړی (عزیز) چه ئی آخیستی ؤ یوسف او ؤ له (اهله د) مصره ښځی خپلی ته چه په عزت لره ځای د دغه (یوسف او ښه قدر او عزت ئی کوه!) ښائی چه نفع ورسوی مونږ ته یا به ونیسو مونږ دی ځوی (چه دواړه اولاد نه لرو)، او هم داسی (لکه چه نجات مو ورکړ یوسف ته له کوهی څخه او عزیز مو مهربان کړی ؤ پر ده) ځای او قدرت ورکړ مونږ یوسف ته په ځمکه (د مصر) کښی (دپاره د دی چه عدل وکړی) او وښیو مونږ یوسف ته څه له ګرځولو د خبرو (خپل محل ته لکه تعبیر د خوبونو، بیان د کتابونو)، او الله غالب دی په کارونو خپلو (چه هیڅوک ئی نشی رد کولی) ولیکن زیات خلق نه پوهیږی (په دی)

تفسیر: وائی کله چه دغه قافله مصر ته ورسیده، لیلام شروع شو او د مصر د عزیز (چه د هغه ځای قائد او مدارالمهام ؤ) پر بولی دغه معامله پای (آخر) ته ورسیده ده خپلی ښځی زلیخا یا راعیل ته وویل «چه دغه هلک ډیر غوره محبوب، هوښیار، او پوه رابرېښی، نو ښائی چه ته ئی ښه په عزت او احترام او پت وساتی! او د مریانو په شان سلوک ورسره ونه کړی. کیږی چه وروسته له لوئیدلو څخه زمونږ په کار راشی. او خپل کاروبار وروسپارو. یا څرنګه چه اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ ﴾ الآیة - او هم داسی لکه چه نجات مو ورکړ یوسف ته له کوهی نه او عزیز مو پری مهربان کړ. ځای او قدرت ورکړ مونږ یوسف ته په ځمکه د مصر کښی دپاره د دی چه عدل وکړی او لپاره د دی چه وښیو مونږ یوسف ته څه له ګرځولو د خبرو خپل محل ته لکه تعبیر د خوبونو بیان د کتابونو) یعنی مونږ پخپل کامل قدرت او لطیف تدبیر یوسف د ده د ورونو د حسد او رخی (کینی) له ربړو (تکلیفونو)، او د کوهی له بندی خانی څخه وساته، او د مصر د عزیز کره مو ورساوه بیا مو د عزیز په زړه کښی د هغه محبت او شفقت وغورځاوه. او په دغه ډول (طریقه) مو هغه ته په مصر کښی یو معزز ځای ورکړ. او د مصریانو په سترګو کښی

مو هغه وجیه او محبوب وګرځاوه څو دغه د راتلونکو ترقیاتو او اعتلاؤ د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائیلو دپاره د مصر د هستوګنې وسیله شي. له هغه سره دا هم منظور ؤ چه د مصر له عزیز سره واوسیږي، او له لویانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهیږي او د ګردو (ټولو) خبرو پر ځایونو باندی د لګولو او کولو کامله سلیقه او تجربه حاصله شي.

تنبیه: د دی سورت په اوله رکوع کښې د «تاویل الاحادیث» لفظ تیر شوی دی د هغه تفسیر دی هلته بیا ولوست شي.

﴿ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴾ او الله غالب دی په کار خپل چه هیڅوک ئې نشي رد کولی لیکن زیات خلق نه پوهیږي په دی) یعني ورونو غوښتل چه یوسف علیه السلام ښکته وغورځوی لیکن پاک الله یوسف علیه السلام د عزت آسمان ته وخیژوه. زیات کسان له خپلو لنډ لیدلو څخه نشي لیدلی چه د انساني تدابیرو په مقابل کښې د الله تعالیٰ تدبیر او اراده څرنګه غالبیږي او بری مومي؟.

﴿ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴾ ﴿۲۲﴾

او کله چه ورسید یوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او هم داسی جزا (بدل) ورکوو نیکوکارانو ته

تفسیر: یعنی څه مهال (وخت) چه د یوسف ګرد (ټول) قواء د کمال حد ته ورسیده نو د پاک الله له درباره د عظیم علم او حکمت فیض ور ورسید. نهایت مشکله عقدی (غوټی) ئې په خپل رسیدونکی فهم سره حل کولی په دیره ښه توګه (طریقه) او پوه سره ئې د خلقو جرګی او جګړی سره جوړولی. پر دیني دقائقو په ښه ډول (طریقه) سره پوهیده. کومه خبره ئې چه په ژبه سره ویله. هغه به ئې عملاً هم کوله او نورو ته به ئې ورښووله د بی عقلانو له اخلاقو قطعاً پاک او صاف ؤ. په علم الشرائعو پوره ماهر ؤ. علم الرؤیا او د خوب تعبیر د ده مخصوصه برخه وه هو! هغه خلق چه د فطرت په لار ښوونه، یا د صالحینو په تقلید او توفیق پر ازلي نوائبو او حوادثو صابر وي. عمده اخلاق او ښې رشی (عادتونه) او معاملي ئې ځان ته غوره کړی وی، نو څکه الله تعالیٰ پری داسی انعام فرمائي.

(کله چه یوسف علیه السلام کور د عزیز ته راغی، او عشق د زلیخا نهایت ته ورسید، نو خپل مراد ئې تری طلب کړ،)

﴿ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِىْ هُوَ فِىْ بَيْتِهَا عَنْ نَّفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ ﴾

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ ۖ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فریب وکړ ده لره هغه (ښځې) چه دغه یوسف په کور د هغې کښې ؤ دپاره د نفس د ده او کلکې ئې پورې کړې تولې دروازې او بیا وویل دغې ښځې هله زر راشه ته! زه تا لره یمه، وویل یوسف پناه نیسم په الله پورې چه بیشکه عزیز مالک خاوند زما دی چه ښه ئې کړی ده ساتنه زما) نو زه به ولې خیانت کوم په اهل د ده کښې،) بیشکه شان دا دی چه نیکی نه مومی ظالمان) چه د نیکی په ځای بد کوی یا زانیان).

تفسیر: له دې لورې غیبیه الطافاتو (غیبي مهربانیانو) د حضرت یوسف علیه السلام تربیت په داسې عجیبې او غریبې طریقې سره فرمایه له بل لورې د عزیز ارتینې (ښځې) زلیخا د ده په مخ کښې د ډیر مزلةالاقدام (قدمونه خویدونکې) امتحان موقع پیدا کړه.

یعني د حضرت یوسف علیه السلام پر حسن او جمال زلیخا مفتونه او مینه شوه.

او د زړه ورلو، او مینه کشولو او سد لرې کولو ګرد (تول) سامان او اسباب ئې تول کړل. او غوښت ئې چه د یوسف علیه السلام زړه هم بې واکه کړي. د یوه لورې د عیش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو دپاره هر راز (قسم) سهولتونه او د بل لورې د یوسف علیه السلام شا مدام اوسیدل د زلیخا په کور کښې او د زلیخا انتهائي مینه او محبت او شفقت له ده سره. او په ګوښه (بیله) کوټه کښې په خپله د ښځې له لورې په بیتابۍ او بې صبرې سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پردیو د تللو او راتللو ګرد (تول) ورونه ئې وتړل. له بل لورې د ځلمیتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون دغه ګرد (تول) دواعي، او اسباب داسې وو چه د هغو له تصادمه او تماسه د ډیرو لویو زاهدانو تقویٰ هم ګرد ګرد آلوزي. مګر هغه څوک چه د پاک الله له طرفه محسن تاکلی (مقرر کړی) شوی وي. او د علم او حکمت په رنګ سره ئې رنګین کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوک قدرت او مجال ولري او څرنګه به د شیاطینو په چمبو (فریبونو) کښې راشي ده یو د «معاذ الله» لفظ ووایه چه «په الله پورې پناه نیسم» سم له لاسه ګرد (تول) شیطاني جالونه اود کړې ګرد (تول) ولونه ویرانستلي شول، ځکه هر چا چه د الله تعالیٰ پناه ونیوله په هغه د بل هیچا وار نه چلیږي.

﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ﴾ الآیة ـ وویل یوسف چه پناه نیسم په الله پورې الخ) یعني له پاک الله څخه پناه غواړم زه داسې قبیح حرکت کله کولی شم. علاوه پر دې عزیز زما داسې مربي دی چه ما په ډیر عزت، پت، راحت او هوسائی (آرام) کښې ساتي نو ښه زه د خپل محسن پر ناموس باندې څرنګه لاس واچوم؟ داسې محسن هیرونکي او بې انصافي کوونکي له سره د نیکۍ او ښیګڼې (فائدې) او برې مخ نشي لیدلی. او څرنګه چه د مجازي مربي دومره قدر او لحاظ کاوه شي، نو وپوهیږه چه له هغه حقیقي مربي څخه په څه اندازه مونږ ته لازم دی چه وشرمیږو. او ترې حیاء

وکړو. چه هغه رب العالمین دی او محض پخپل فضل او کرم سره ئی زمونږ تربیت فرمایلی دی، او خپل نور مخلوقات ئی زمونږ د خدمت او راحت دپاره درولی دی.
تنبیه: ځینو مفسرینو د «انه ربی» ضمیر د الله په لوری راجع کړی دی.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ۚ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْٓءَ وَالْفَحْشَآءَ ۭ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۲۴﴾

او خامخا په تحقیق قصد کړی ؤ دغه (یوسف) ته (د جماع) او (یوسف) به قصد کړی وی دی ښځی ته که نه وی لیدلی یوسف برهان (قاطع دلیل) د رب خپل، هم داسی (ساتلی دی مونږ یوسف په عصمت سره) دپاره د دی چه وګرځوو مونږ له ده څنی بد او ناکاره فعل (چه خیانت او زنا ده)، بیشکه دغه (یوسف) له بندګانو مخلصو (غورو پاکو) زمونږ څخه ؤ.

تفسیر: ځینو مفسرینو د ﴿ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ﴾ الآیة - داسی ترجمه کړی ده او خامخا په تحقیق ښځی فکر کړی ؤ د یوسف او یوسف فکر کړی ؤ د ښځی یعنی زلیخا د یوسف علیه السلام د راګیرولو فکر وکړ، او یوسف علیه السلام داسی فکر وکړ چه زه د ښځی د مکر په لومه (دام) کښی ونه نښلم. که یوسف علیه السلام د خپل رب حجت او قدرت نه وی معاینه کړی، نو استقامت او ثابت قدمی به ئی مشکله وه. ځینو مفسرینو «وهم بها» ئی له «ولقد همت به» څخه بیل کړی دی. او له «لولا ان رآبرهان ربه» سره ئی متعلق کړی دی لکه چه په «ان کادت لتبدی به لولا ان ربطنا علیٰ قلبها» ترکیب کښی دی. په دغه وقت مقصود د یوسف علیه السلام په حق کښی د «هم» ثابتول نه، بلکه نفی کول دی، او ترجمه به ئی داسی کیږی. چه ښځی د یوسف علیه السلام اراده وکړله، او یوسف علیه السلام به هم د ښځی اراده کړی وی. که د خپل رب قدرت او حجت ئی نه وی لیدلی. ځینی په «هم بها» کښی د «هم» لفظ ئی د رغبت او طبعی میلان په معنی اخیستی دی. یعنی د یوسف علیه السلام په زړه کښی بی اختیاره څه رغبت او میلان پیدا شو. لکه چه روژه‌دار ته په ګرمی کښی د یخو اوبو په لوری طبعاً رغبت پیدا کیږی. لیکن دی نه د هغو د څښلو اراده کوی او نه دغسی بی اختیاری رغبت چندانی مضر دی. بلکه سره له طبیعی رغبت له هغه څخه قطعاً احتراز د مزید اجر او ډیر ثواب موجب ګرځی، هم داسی وپوهیږه چه د داسی قوی اسبابو او دواعیو په موجودیت سم له بشری طبعی سره بی‌اختیاره او بی‌ارادی د یوسف علیه السلام په زړه کښی د کوم قسم رغبت او میلان احساس پیدا کیدل نه له عصمته سره منافی ده او نه ئی مرتبه ښکته کوی. بلکه په «صحیح مسلم شریف» کښی د ابوهریره رضی الله تعالیٰ عنه حدیث دی «که د بنده میلان د کومی بدی په لوری وی

خو پر هغه عمل ونه کړی نو د ده د حسناتو په دفتر کښې یوه نیکی لیکله کیږی» الله تعالیٰ فرمایی چه هغه سره له رغبته او میلانه زما له ویری هغه بدی ته لاس ونه غځاوه. په هر حال سره له لفظی اشتراکه د زلیخا «هم» د یوسف علیه السلام له «هم» سره لکه د ځمکی او آسمان فرق لری. نو ځکه لوی قرآن دغه دواړه «هم» ئی په یوه لفظ کښې سره جمع نه کړل، او نه د زلیخا د «هم» په شان د یوسف علیه السلام پر «هم» ئی «لام» او «قد» داخل کړل. بلکه په سیاق او لحاق کښې ئی ډیر دلائل د یوسف علیه السلام پر طهارت او نزاهت قائم کړل. چه له غور کوونکو څخه پټ نه دی. تفصیلات ئی په «روح المعانی» او زمونږ د امام فخرالدین رازی په «تفسیر کبیر» او نورو تفاسیرو کښې شته.
«برهان» دلیل او حجت ته وائی. یعنی که یوسف علیه السلام په دغه وقت کښې د خپل رب دلیل نه وی لیدلی، نو پر قلبی میلان به ئی تګ کاوه. ښه! نو دلیل څه ؤ؟ د زنا هغه عین‌الیقین حرمت او شناعت ؤ چه الله تعالیٰ ورښوولی ؤ یا هغه دلیل دی چه یوسف علیه السلام د بی‌بی زلیخا په مقابل کښې وویل چه ﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ ځینی وائی چه په دغه وقت کښې د الله تعالیٰ په قدرت خپل پلار ئی ولید چه ولاړ دی، او له حیرته خپلی ګوتی چیچی، یا پر کوم غیبی لیک ئی نظر ولوید چه په هغه کښې د دغه فعل شناعت مرقوم او دی تری ممنوع شوی ؤ، والله اعلم اما اصح دا دی چه هغه برهان یواځی د الله تعالیٰ جل وعلیٰ شانه عصمت ؤ، د دغه «برهان» ښوول او داسی ئی ثابت قدم ساتل د دی دپاره ؤ چه یوسف علیه السلام زمونږ له غورو بندګانو څخه ؤ، یا ئی جبرئیل ولید. یا غږ پری وشو، چه خبردار! ته نبی الله ئی!. لهٰذا هیڅ یوه وړوکی او لویه بدی، اګر که د ارادی په درجه هم وی ور ونه رسید.
کله چه یوسف علیه السلام د زلیخا نه په تیښته شو نو هری بندی دروازی ته چه به رسیده نو په حکم د الله تعالیٰ سره به ورته پخپله بیرته کیده او زلیخا هم داسی وریسی ځغاسته تر اوومی دروازی پوری

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او سره منډی وهلی دواړو دروازی ته او څیری کړ (ښځی) کمیس د دغه (یوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه میړه (خاوند) د زلیخا (عزیز) سره دروازی څخه، وویل (زلیخا عزیز ته) چه نه ده جزاء د هغه چا چه اراده ئی کړی ده په اهل ستا د بدی مګر دا چه بندی کړ شی یا عذاب دردناک دی.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام ؤ چه ژر ور وېرانيځى او د باندى لاړ شي او وروسته زليخا د ده په تعاقب کښى وه اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنى برخه د زليخا په لاس کښى ولويده، نو تينګ ئې ونيو، او خپل لورى ته ئې راکش کړ. په دغه کش او کوک (راښکلو) کښى کميس وشليد مګر يوسف عليه السلام په هر ډول (طريقه) چه ؤ له کوټې څخه د باندى ووت. نو له يوى خوا دوى دواړه سره وړاندى او وروسته په دروازه کښى ورسيدل او له بلى خوا د زليخا ميړه (خاوند) د مصر عزيز هم راورسيد. نو ژر تر ژره زليخا په خبرو جوړولو خپله خوله وېرانستله. زليخا الزام پر يوسف واړاوه چه ده له ماسره د بدى اراده کړى وه، نو د داسى سرى سزا ښائى دا وى چه په بندى خانه کښى وغورځاوه شي يا بل کوم سخت هيداد (سزا) ورته وټاکلى (مقرر) شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

وويل (يوسف) چه هم دى طلب (او فريب) کړى دى له ما سره دپاره د نفس زما (مراد خپل او شاهدى ورکړه (يوه تى رودونکى) شاهد له کورنى د زليخا څخه (داسى چه اى عزيزه وګوره) که ؤ کميس د يوسف څيرى کړى شوى د مخى له خوا نو رښتيا وائى زليخا او دغه (يوسف) له دروغجنانو څخه دى. او که ؤ کميس د دغه (يوسف) څيرى کړى شوى د شا له لورى نو دروغ وائى زليخا او يوسف له رښتيا ويونکو څخه دى. نو کله چه وليد (عزيز) کميس د يوسف چه څيرى شوى دى د شا له لورى نو وويل (عزيز) چه بيشکه دغه (يو فريب دى) له فريبونو ستاسو ښځو څخه، بيشکه فريب د تاسو ښځو ډير لوى دى. اى يوسف! واوړه له دى کاره (او پت د زليخا وساته، او بيا ئې زليخا ته وويل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلى ته بيشکه چه

ته ئې (اى زليخا !) له خطاكارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چه اصلي خبره ورښكاره كړي چه زليخا اراده كړې وه چه زما نفس زما له واكه (اختياره) وباسي، زه وتښتيدم او ځان مى ترى وژغوره (بچ كړو). دغه جګړه لا پاى (آخر) ته نه وه رسيدلى چه د زليخا له كورنى څخه يو شاهد په عجيبى طريقى سره د يوسف عليه السلام په حق كښې شاهدى وركړه له ځينو روايتونو څخنى معلوميږى چه دغه شاهد يو تى رودونكى هلک ؤ چه د الله تعالیٰ په قدرت د حضرت يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عندالله ښكارولو دپاره په غږيدلو پيل (شروع) وكړ. او ځينى علماء وايى چه هلک نه ؤ بلكه كوم پوه سړى ؤ چه داسى يوه پټه او نښه ئې ور وښوده والله اعلم كه شاهد تى رودونكى هلک ؤ لكه چه په ځينو معتبرو روايتونو كښې دى نو په دغه صورت كښې هم دغه د يوه تى رودونكى وينا او داسى شاهدى وركول چه په خاتمه كښې د يوسف عليه السلام په حق كښې مفيد شئ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل ؤ. د كميس له وړاندى يا له وروسته څيريدلو له شهادته په زائد ډول (طريقه) د يوى علامى او قرينى په شان ښائى وګڼلى شى او كه كوم پوه سړى ؤ نو په ښكاره سره داسى معلوميږى چه دى به په خارجى طريقى سره د حال په حقيقت مطلع شوى وى. مګر ده په نهايت پوه په داسى يو اصول سره شاهدى اداء كړه. چه هغه د بى طرفانو په نزد هم ډيره معقوله وه ځكه كه سم د ښځى له دعوى سره «معاذ الله» يوسف عليه السلام د دى په لورى اقدام كړى وى، نو د ده مخ به د ښځى په لورى وه، نو ښكاره ده چه په دغه كش كوك (معارضه) كښې د يوسف عليه السلام كميس به هم د مخى له لورى څيرى شوى ؤ او كه د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چه ښځى زه خپل لورى ته بللم او زه د دروازى په لورى وتښتيدم او دى زما د نيولو په مقصد زما تعاقب وكړ، نو ښكاره خبره ده چه د ده كميس به د شا له لورى څيرى شوى وى. ځكه چه په دغه صورت كښې يوسف عليه السلام د دى په لورى له سره متوجه نه ؤ بلكه هغى ته ئې خپله شا ګرځولى په تيښته ؤ په هر حال كله چه وليد شو چه كميس د مخى له لورى نه بلكه د شا له لورى څيرى كړى شوى ؤ نو عزيز وپوهيد چه دغه ګرد (ټول) د ښځى مكر او فريب دى. يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لرى لكه چه ښكاره ئې وويل چه د زليخا دغه ډک له فريبه چاره له هغه قسمه ده چه عموماً ښځى ئې كوى. نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وكړه چه څه تير شوى دى، هغه هير كړه ! او وروسته له دى نه د دى خبرى ذكر مه كوه ! چه د سختى رسوائى او بدنامى موجب دى. او زليخا ته ئې وويل چه له يوسف عليه السلام څخه يا له خدايه د خپل قصور معافى وغواړه ! چه باليقين هم دا ستا قصور دى.

اګر كه عزيز ډير تاكيد كړى ؤ په يوسف باندى د پټولو د دى خبرى، اما داسى خبرى كله پټى پاتى كيږى نو دا خبره د مصرى ښځو په خولو كښې پريوته. او د زليخا د بدنامى آوازه لاړه او خوره شوه لكه چه وائى

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وویل یو شو ښځو (له خواصو د باچا) په ښار (د مصر) کښې چه ښځه د عزیز طلب کوی مریي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقیق څیری کړی ده پرده د زړه د دی ښځی له جهته د محبت (د یوسف یعنی ننوتلی دی محبت د یوسف په غلاف د زړه د زلیخا کښې)، بیشکه مونږ خامخا وینو زلیخا په ګمراهی ښکاره کښې (چه خپل میړه (خاوند) لری او مریي پسی ګرځی).

تفسیر: یعنی ورو ورو د ټول ښار په ښځو کښې داسی ویناوی شروع شوی چه د عزیز ښځه پر خپل ځلمی کنعانی غلام مفتونه او مینه شوی ده، او غواړی چه وئی لمسوی او پر خپل ځان ئی وغولوی او د هغه نفس د ده له واکه (اختیاره) وباسی، د دی مرئی مینی د هغی د زړه په منځ کښې ځای نیولی دی. حال دا چه د داسی یوه معزز منصبدار ښځی ته دغسی یو حرکت ډیره د شرم خبره ده چه دا پر خپل مریي مینه شي او تری خپل نفسانی مقصد وغواړی. زمونږ په فکر په دغی معاملی کښې زلیخا په علانیه غلطی او ښکاره ناپوهی کښې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چه واورید (زلیخا غیبت) مکر (فریب) د دوی، نو ولیږه (زلیخا یو شوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تیار ئی کړ دغو ښځو ته مجلس (یا میلمستیا یا بالښتونه چه ډډی پری واچوی) او ور ئی کړی هری یوی ښځی ته له دغو (ښځو) نه چړوکۍ او وویل (زلیخا یوسف ته) راووځه په دوی (نو راووت) نو کله چه ولید دوی دغه (یوسف) نو ډیر لوی ښائسته ئی وموند (هک پک پاتی او ځانونه تری هیر شول) او غوخ ئی کړل لاسونه خپل او وویل دوی پاکی ده الله ته (له عجز او نقصانه چه داسی صورت ئی هم جوړ

کړی دی) نه دی دغه (ځلمی) انسان، نه دی دغه (ځلمی) مګر پرښته ده لويه.

تفسير: د ښځو دغو ويناؤ ته ځکه مکر فريب وائی چه د مکارانو په شان به يی پټی پټی خبری کولی، او پر زليخا به ئی بد ويل، ګواکی دوی به د خپلی پاکی او عفت اظهار کاوه. حال دا چه يوسف عليه السلام د بی مثال حسن او جمال شهرت چه د هری ښځی غوږونو ته رسيده، نو هغوی به د ده په ليدلو پسی کريدی او ترپيدی او پری ويليدی هيڅ بعيد او لری نه دی چه پر زليخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلی د زړه مقصد هم دا وی، چه زليخا په قهر کړی، او داسی يوه حرکت ته ئی تياره کړی چه د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځی، يا د زليخا په زړه کښی د هغه نفرت واچوی، او هغوی د خپل ځانونو په لوری د هغه د مائل کيدلو موقع راپيدا کړی. او دا هم ممکن دی چه زليخا په دغی معاملی کښی له ځينو ښځو سره د زړه خبری کړی وی، او هغوی د دی د دغو پټو او د زړه د خبرو د ساتلو په ځای هغه برسيره کړی وی، او په تنقيد او پيغور ويلو به ئی لاس پوری کړی وی. په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کښی دغه ټول احتمالات موجود دی.

﴿ اَرۡسَلَتۡ اِلَيۡهِنَّ ﴾ الآية - نو وليږه زليخا يو څوک دغو طعنګرو ښځو ته) يعنی ښځو ته ئی بلنه وکړه او ميلمستيا ته ئی راوغوښتی، او يو مجلس ئی ترتيب کړ. چه د هغه د مأکولاتو او خوړو په منځ کښی ځينی خواړه داسی هم ؤ چه په چړوکيو سره ګريدل. يا پوتکی به ئی تری لری کيدل. لکه چه د خوړو ګردی (تولی) ميوی او نوری د دوی په مخ کښی واوښتلی شوی او په ښه ترتيب سره کيښودی شوی، او د هری يوی ښځی په لاس کښی يوه يوه چړوکۍ ورکړه شوه څو د تراشولو وړ (لائق) شيانو په خوراک کښی د بلی ښځی د انتظار له کلفته بی غمه وی کله چه دغه ګرد (ټول) شيان ئی جوړ او پوره ترتيبات ئی ونيول. حضرت يوسف ته چه هم هغلته چيری نژدی موجود ؤ غږ وکړ چه دلته راشه په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) ميلمنو ښځو باندی د بريښنا په شان يو تاثير او حرکت پيدا شو او ښځی د يوسف د حسن او جمال له دغی يو ناڅاپی ننداری څخه بيخی بی‌هوشی او بی‌حواسی شولی، او د بيهوشی په حال کښی د ميوو په ځای ئی خپل لاسونه پری کړل. ګواکی قدرت يو مستقل دليل د يوسف عليه السلام پر نزاهت او صداقت ودراوه، چه د هغه ځلمی د بی مثله جمال د لږ پلوشی په اثر د غوليدونکو ښځو خپل حواس ورک کړل. حال دا چه يوسف بيخی هغوی ته خپلی سترګی هم ونه غړولی او د دغو ښځو پيمخی او سينګار ته ئی له سره ونه کتل، او له سره ئی لږ څه التفات هم ورته ونه کړ نو ګرد (ټول) سره وپوهيدل باليقين اصلی واقعه به هم داسی وی چه زليخا د دی سد (هوش) وړونکی جمال د ننداری څخه خپل عقل، فکر، سد (هوش) او حواس او نور له لاسه ايستلی وی او يوسف عليه السلام د معصومی پرښتی په شان د خپل عفت امن ساتلی، پاک او صاف تری وتلی دی.

﴿ وَقُلۡنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ﴾ الآية - او وويل دغو ښځو پاکی ده الله ته له صفاتو د عجز او

نقصانه چه داسې صورت ئې هم جوړ کړی دی نه دی دغه ځلمی انسان، نه دی دغه ځلمی مګر پرښته ده لويه) يعنې د حسن او جمال او نورانی صورت په اعتبار لکه پرښته معلوميږی يو چا ډير ښه ويلي دی:

قوم اذا قوبلوا کانوا ملائکة

حسناوان قوتلوا کانوا عفاريتا

ښښتانه دی پرښتې په محل د عيش عشرت کښې

توريالیان دی لکه ځمريان په ډګر د جنګ غيرت کښې

يا هغه حياء او عفت چه د ده له څيرې او وضعيت او هيئت څخه راڅرګنديده، او د هغه د ليدلو څخه ئې داسې وويل چه دغه بنی آدم نه دی بلکه د کومې معصومې پرښتې په شان راښکاری.
(بيا چه زليخا دا ښځې وليدې چه له ډير حيرته ځان او جهان تری ورک شوی دی)

قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

نو وويل (زليخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمی دی چه ملامته کړی ومه تاسو زه په (محبت د) ده کښې، او خامخا په تحقيق طلب کړی ؤ ما له ده له نفسه د ده (مدعا خپله) نو ځان ئې وساته (او زما مطلب ئې ونه کړ)، او قسم دی خامخا که ونه کړی هغه څه چه امر کوم زه ده ته (او وايم زه) نو خامخا به بندی (قيد) کړی شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دی له ذليلانو (بې عزتانو په دی بندی خانه کښې)

تفسير: اوس زليخا موقع ومونده چه د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشې بيرته پر هم دوی ورغوځار کړی ګواکې په دغه وقت کښې ﴿ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وکړو د دی تولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو څخنی زليخا بيخی ځان له لاسه ورکړ او د هغې پيښې ګرد (تول) واقعات ئې په ښکاره ډول (طريقه) سره تکې په تکې وويل «چه بيشکه ما غوښت چه د دی کنعانی ځلمی زړه په لاس راوړم مګر دغه د پاک الله بنده په داسې ډول (طريقه) سره خپل ځان له ما څخنی وژغوره (وساته) او لاس ئې له ما څخنی ووينځه چه زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم کولی» ګواکې الله تعالیٰ د ګرد (تول) ښار د خواصو ښځو په تولنه کښې د حضرت يوسف عليه السلام د عصمت او عفت کمال او د نزاهت او طهارت ثبوت ئې ور وړاندی کړ د زليخا حال په دغه وقت کښې همغسې ؤ لکه چه چا ويلي دی.

لا تخف ما صنعت بک الاشواق واشرح هواک فکلنا عشاق

﴿وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ﴾ الآية - او قسم دی خامخا که ونه کړی هغه څه چه ورته وایم زه نو خامخا به بندی کړ شی هرومرو (لازماً) او خامخا به شی له ذلیلانو په دی بندی خانه کښی) د زلیخا مقصود په دغو خبرو او اترو کښی لږ څه نورو ښځو ته د خپلی معذوری او نامرادی، اظهار ؤ څو د هغوی زړه‌خوږی او همدردی حاصله کړی شی. او لږ څه په تحکمی ډول (طریقه) په ویرولو سره د یوسف علیه السلام مرعوبیت ؤ چه هغه وویریږی او وروسته له دی نه د زلیخا په مراد او مطلب کار وکړی. او تری سر ونه غړوی. او ځان دی ورته سنبال کړی حال دا چه

نه کیږی عنقا ښکار، ونغاړه ژر لومه دی

پرته به وی په خاورو کښی باد نیسی تل لومه دی

کله چه دغو ښځو یوسف علیه السلام ته وویل چه امر ومنه د مولاګۍ خپلی که نه بندی (قیدی) کیږی او ربړونه (تکلیفونه) به تیروی

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

نو وویل (یوسف) ای ربه زما بندی خانه ډیره خوښه ده زما له هغه کاره چه بولی دا ښځی ما هغه کار ته، (ای الله وګرځوی مکر، فریب د دوی له مانه) او که ونه ګرځوی ته له ما څخنی مکر فریب د دی ښځو نو میلان به وکړم زه دوی ته او بیا به وګرځم (په سبب د دغه میلان) له جاهلانو.

تفسیر: معلومیږی چه د زلیخا دغه د مایوسی غصی، او د مظلومیت ډکی وینا د دی پر نورو هم جنسانو او سیالانو خپل پوره اثر وغورځوه یا لا له پخوا د دوی په منځ کښی سره څه خبری او اتری به هم شوی وی. په هر حال لیکلی دی چه په دغه وقت کښی ګردو (تولو) ښځو د یوسف علیه السلام په پوهولو باندی داسی ژبی ویرانستلی «چه تاته لازم دی چه د خپلی دغی محسنی او سیدی میرمنی خبره ومنی! آخر ته ولی پر دغی غریبی باندی ظلم او تیری کوی! او ښائی چه دغی خبری ته هم ښه فکر وکړی چه د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتیجه به تاته خامخا ربړونه (تکلیفونه) او مصیبتونه در وړاندی کړی او بل هیڅ یوه ګټه (فائده) درته نه رسوی» وایی چه په ښکاره ډول (طریقه) دوی به هری یوی د زلیخا سپارش کاوه مګر په حقیقت کښی دوی هری یوی غوښته چه د یوسف علیه السلام زړه خپل لوری ته راکش کړی کله چه یوسف علیه السلام ولید چه دغو ښځو په ډیر بد صورت راپسی شوی دی او ګردی (تولی) راپسی لویدلی دی او شیطان په هر لوری ماته سختی لومی غوړولی دی په ډیر عزم او استقامت او د نبوت په استقلال

او ارادی ئی د احدیت له درباره غوښتنه او دعاء کوله چه «یا اله الْعلمینه! ما د دوی له مکرونو او فریبونو څخنی وژغوره (وساته)! که په دغی سلسلی کښی ماته بندی کیدل راپیښیږی، نو زه په دیری خوشالی سره هغی بندیګری ته د معصیت پر ارتکاب ترجیح ورکوم که ته زما لاس ونه نیسی، نو ویریږم چه زه به بی عقله شمه او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمائل وکړم» دلته د یوسف علیه السلام دغه وینا دا راخرګندوی چه د انبیاؤ علیهم السلام عصمت هم د پاک الله په اعانت او لاس نیونی سره کیږی او دوی پر خپل عصمت نه مغروریږی، بلکه د عصمت او عفت پر هغی منشأ «چه د پاک الله حفاظت او صیانت دی» دوی تل نظر اچوی.

فَاسْتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو وئی ګرځاوه له ده څخه فریب د دوی، بیشکه الله هم دی ښه آوریدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ګردو (ټولو) افعالو).

تفسیر: یعنی دی ئی په عصمت او عفت په پوره دول (طریقه) سره ثابت قدم او مستقیم کړ، او د هیچا مکر او فریب پری ونه چلید، او هیڅ اثر ئی پری ونه کړ.

(بیشکه الله تعالیٰ ښه آوریدونکی د ټولو اقوالو ښه عالم دی په ګردو (ټولو) افعالو) یعنی د ګردو (ټولو) دعاوی ښی آوری، او تری ښه خبردار او پوه دی. حضرت شاه صاحب لیکی «ظاهراً معلومیږی چه دی پخپلی غوښتنی او دعاء سره بندی شوی دی لیکن الله تعالیٰ د ده دومره دعا قبوله فرمایلی ده چه د هغوی فریب ئی تری دفع کړی. نور بندی کیدل د ده په قسمت کښی ؤ. انسان لره ښائی چه د ویری په وقت کښی د خپل ځان دپاره بدی ونه غواړی. او پوره د نیکی سؤال دی کوی. اګر که کیږی خو همغه چه په قسمت کښی لیکلی شوی دی». په ترمذی شریف کښی راغلی دی چه له یوه سړی څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه دعاء واوریده **اللهم انی اسالک الصبر** ای الله زه له تانه صبر غواړم رسول الله مبارک وفرمایل «**سالت الله البلاء فاساله العافیة** تا له الله تعالیٰ څخنی د بلاء طلب وکړ. ځکه چه صبر خو پر بلاء کیږی، نو تری عافیت وغواړه!»

ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَٰتِ لَيَسْجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾

نو بیا ښکاره شو دوی ته (یعنی عزیز او تابعانو د عزیز ته) وروسته له هغه چه ولیدل دوی دلائل (د پاکئ د یوسف) چه خامخا په بندی خانه کښی به واچوی هرومرو (خامخا) دی تر یو وقت پوری (چه قطع شی خبری د خلقو

پس بندی کړ شو يوسف)

تفسير: يعنی سره له دی چه د حضرت يوسف عليه السلام د برائت او نزاهت ډير دلائل ئی ليدلی ؤ بيا هم دوی په دغه کښی مصلحت وليد چه تر يوی مودی پوری يوسف عليه السلام بندی کړی، څو عام وګړی او خلق داسی وګڼی چه هم دغه يوسف پړ ؤ، او همغه کمبخته ښځه بی سببه بدنامه شوه ګواکی هغه تخويف او ويرول چه د زليخا له لوری په بنديتوب سره ورکړی شوی ؤ په سر ورسوله شوه. له دغی بنديګری څخه به د دغو خلقو غرض داسی وی چه په دی سره به له ښځی څخه دغه بدنامی ورکيږی او هم تر يوی مودی پوری به يوسف د دوی له ستر ګو څخنی پټيږی. او د ښځی اصلی مقصد به له دی بنديتوبه داسی وی چه ګوندی يوسف عليه السلام د لږ څه ربړ (تکليف) ګاللو (زغملو) په اثر لږ څه مات او نرم شی. او زه په دی ډول (طريقه) سره کولی شم چه خپل مقصد تری حاصل کړم او د عزيز او د نورو مقصد به له دغه بنديتوبه داسی وی چه په هغه سره دغه محبت ورک يا کم شی.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کښی دوه ځلميان، وويل يو له دی دواړو بيشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کښی) حال دا چه نچوړوم انګور دپاره د شرابو، او وويل هغه بل چه بيشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کښی) حال دا چه بار کړی می ده د پاسه په سر خپل ډوډی چه خوری مرغان له هغی (ډوډی)، خبر کړه ته موږ په تعبير د دی (هر يوه خوب)، بيشکه موږ وينو تا له نيکو کارانو (له بنديانو سره يا د بنديخانی يا له ښو علماؤ د تعبير څخه).

تفسير: يعنی په هم دغو ورځو کښی دوه ځلمی بنديان هم په بندی خانه کښی واچول شول. چه له دوی څخنی يو د مصر د باچا (ريان بن الوليد) ډوډی پخوونکی او بل ئی ساقی ؤ او دواړه په دغه الزام چه باچا ته د زهر ورکولو اراده ئی درلودله (لرله) بنديان شوی ؤ. په بندی خانه کښی د حضرت يوسف عليه السلام د مروت، امانت، رښتيا ويل، ښه اخلاق، زيات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبير، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه. دغه دواړه بنديان هم له حضرت يوسف عليه السلام سره ډير مأنوس (روږدی) شول او د ډير محبت او اخلاق

اظهار به ئی ورته کاوه یوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل ساقي وويل چه ما خوب لیدلی چه باچا ته شراب ورکوم نانوائی وويل چه زه ګورم څما په سر لوی پتنوس ایښی (چه پکښی خواړه دی) او له هغه څخه مرغان پخپلو مښوکو سره تونګی وهی او تری خوری ئی. یوسف علیه السلام ئی لوی سری لیدلی د دغو خوبونو تعبیر ئی تری وغوښت.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

وويل (یوسف) چه لا نه به وی راغلی تاسی ته طعام چه روزی درکوله شی تاسی ته هغه (طعام) مګر چه خبر به کړم تاسی په تعبیر د دی خوب پخوا له راتلو (د دی طعام) تاسی ته، دا تعبیر (چه کوم ئی تاسی ته) له هغه علم نه دی چه ښوولی دی ماته رب زما، بیشکه ما پریښي می دی دین د هغو خلقو چه ایمان نه راوړی پر الله او حال دا چه دوی په آخرت هم دوی کافران کیدونکی دی.

تفسیر: یوسف علیه السلام ړومبی هغوی ته تسلی ورکړه چه هرومرو (خامخا) د دغو خوبونو تعبیر تاسی ته ډیر ژر معلومیدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چه تاسی ته درکول کیږی هغه به زه دروښیم. لیکن د خوب د تعبیر کولو څخه د مخه یوه ډیره ضروری او مفیده خبره در آوروم او هغه دا ده چه دغه د تعبیر علم او نور ماته ئه کومه ځایه حاصل شوی دی؟ نو په یاد ئی ولرئ چه زه کوم کسب ګر کاهن یا منجم نه یم بلکه زما د علم سرچینه ربانی وحیه او الهام دی چه ماته پاک الله دغه علم او کمال څکه راښوولی دی چه ما د همیشه دپاره د کافرانو او باطل پرستانو دین او ملت پری ایښی دی او د خپلو مقدسو پلرونو او نیکونو د حضرت ابراهیم، حضرت اسحٰق، حضرت یعقوب غوندی انبیاؤ او مرسلانو د توحید پر دین ځم. او د هغوی لاره می ځان ته غوره کړی ده. زمونږ له ګردو (تولو) خبرو څخه لویه او مقدسه د نظر مطمح هم دغه خبره ده چه د دنیا هیڅ یو څیز په هیڅ یوه درجه له پاک الله سره شریک ونه ګرځوو نه په ذات کښی نه په صفاتو کښی نه په افعالو کښی نه په ربوبیت او معبودیت کښی. یواځی د هغه په حضور کښی سر ښکته کوو. او له هغه سره محبت لرو او پر هغه باندی توکل او اعتماد کوو. او خپل مرګ او ژوندون او نور تول همغه پاک الله ته ورسپارو، په هر حال یوسف علیه السلام مناسبه موقع لیدلی په نهایت مؤثر ډول (طریقه) سره دغو بندیانو ته د ایمان

او توحید په جانب ترغیب او تشویق ورکړ د انبیاؤ هم دغه کار او عادت وی چه د دعوت او د حق د تبلیغ هیڅ یوه مناسبه موقع له لاسه نه ورکوی. یوسف علیه السلام ولید چه د دغو قیدیانو زړونه زما په لوری متوجه دی او هم له ماسره مانوس شوی دی، او د بندیگری (قیدئی) په مصیبت کښی گرفتار دی. ښائی چه لږ پاسته او نرم شوی به هم وی. راشه! په دغه وقت کښی ته دی د تبلیغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده تری واخله! ړومبی دوی ته دینی خبری وروښیه بیا ئی د خوب تعبیر ووایه! دغه تسلی ئی خو ورته لا له پخوا څخه ورکړی وه چه د دودی تر وقت پوری تعبیر به درمعلومیږی څو دوی د پند او نصیحت له اوریدلو څخه ځانونه ونه باسی، او ښه غوږونه ورته کیږدی.

تنبیه: دیرو مفسرینو د ﴿ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ ﴾ معنی داسی اخیستی ده چه لا نه به وی راغلی تاسی دواړو ته طعام مگر چه خبر به کړم زه تاسی په احوال د هغه طعام چه کوم قسم طعام دی او رنگ او خوند به ئی څرنگه وی، نو دغه تعبیر کول ماته څه اشکال لری. گواکی ړومبی حضرت یوسف علیه السلام د معجزی په لوری د دوی توجه ورکش کړه، او دوی ئی پخپل نبوت باندی مطمئن او داده کړل. څو راتلونکی نصیحت ئی زیات مؤثر او ښه اوقع‌فی‌النفس شی. په دی تقدیر سره د یوسف علیه السلام دغه معجزه به داسی وی لکه چه حضرت مسیح علیه السلام فرمایلی ؤ ﴿ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ﴾ شیخ الهند رحمة الله علیه پخوانی تفسیر اختیار کړی دی. والله اعلم. حضرت شاه عبدالقادر صاحب لیکی «حق تعالیٰ په قید کښی دغه حکمت ایښی دی چه د دوی زړونه د کافرانو له محبته تش شی یعنی هغه کافران چه له دوی سره ئی محبت او مدارات کاوه. او د الله تعالیٰ په علم سره روښان شی یوسف علیه السلام وغوښت چه ړومبی هغوی ته دینی خبری وښیی او وروسته د خوبونو تعبیر ورښکاره کړی. نو ځکه ئی تسلی ورکړه چه مضطرب او پریشان نشی او وی ویل چه د دودی تر وقته پوری به هغه هم دروښیم.»

﴿ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَاءِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَا أَن نُّشْرِكَ بِاللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ مِن فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

او متابعت کړی دی ما د دین د پلرونو خپلو چه ابراهیم او اسحٰق او یعقوب دی، نه ښائیږی مونږ ته چه شریک ونیسو په الله پوری، هیڅ شی په هیڅ څیز کښی، دا (توحید) له فضل د الله دی پر مونږ باندی او پر نورو خلقو ولیکن زیات له خلقو شکر نه وباسی (په دی راتلو د انبیاؤ).

تفسیر: یعنی زمونږ خالص توحید او په ابراهیمی ملت باندی زمونږ قایم پاتی کیدل نه یوائحی زمونږ په حق کښی بلکه د ګرد (تول) جهان په حق کښی فضل او رحمت دی ځکه چه د ابراهیمی کورنی له انوارو څخه روحانی ګردی (تولی) رڼاوی خوری او نورانی ډیوی لګیدلی شی. لیکن افسوس دی چه ډیر کسان د الله تعالیٰ د دغه لوی نعمت قدر نه کوی. لازم خو داسی ؤ چه د پاک الله احسان ئی منلی وی، او د توحید په سمه او صافه لاره تللی وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصیان لاره ئی نه وی غوره کړی. حال دا چه دوی بالعکس د ناشکرئ، شرک او عصیان لاری خپل ځانونو ته غوره کوی.

یٰصَاحِبَیِ السِّجۡنِ ءَاَرۡبَابٌ مُّتَفَرِّقُوۡنَ خَیۡرٌ اَمِ اللّٰهُ الۡوَاحِدُ الۡقَهَّارُ ﴿۳۹﴾

ای دواړو ملګرو زما د زندان آیا خدایان متفرق (تار په تار) غوره دی که (هغه الله (غوره دی چه) یو دی؟ (بی له شریک په الوهیت کښی) ډیر قوی غالب دی (پر تولو او په هر شیز کښی).

تفسیر: یعنی ای د مختلفو انواعو او اشکالو وړوکیو او لویو بتانو او له باطلو معبودانو سره چه د الوهیت اختیارات پری تقسیم کړی دی سره له دی چه هغوی هیڅ اختیار په هیڅ شی کښی نه لری مینه او محبت لرل او له هغوی سره اخلاص او عقیدت پالل ښه دی؟ که له هغه زبردست الله سره چه پر ګردو (تولو) مخلوقاتو ئی پوره اختیار، او کامل تصرف او قبضه حاصله ده، او د ده په مخ کښی نه د چا حکم چلیدی شی او نه څه واک او اختیار لری، او نه څوک تری چیری تښتیدی شی، او نه ورسره د مقابلی توان لری چه مغلوب او پړ ئی کړی. نو تاسی پخپله فکر او چرت (خیال) ووهئ چه په دغو کښی کوم یو د عبودیت وړ (لائق)؟ او د سر ورته ښکته کولو لائق دی؟

مَا تَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسۡمَآءً سَمَّیۡتُمُوۡهَاۤ اَنۡتُمۡ وَ اٰبَآؤُکُمۡ مَّاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنۡ سُلۡطٰنٍ ؕ اِنِ الۡحُکۡمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ اَمَرَ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّاۤ اِیَّاهُ ؕ ذٰلِکَ الدِّیۡنُ الۡقَیِّمُ وَ لٰکِنَّ اَکۡثَرَ النَّاسِ لَا یَعۡلَمُوۡنَ ﴿۴۰﴾

عبادت نه کوئ تاسی غیر له الله مګر د څو نومونو چه نومونه مو ایښی دی د هغو تاسی او پلرونو ستاسی نه دی نازل کړی (رالیږلی) الله په (عبادت د

هغوی کوم برهان حجت سند، نه دی حکومت (د هیچا) مګر خاص د الله دی، امر ئی کړی دی په دی چه عبادت مه کوئ تاسی مګر د هم ده، دا (عبادت د ده) دین دی سم (او حق دی ښکاره) ولیکن زیات د خلقو نه پوهیږی (په لاره حقه).

تفسیر: یعنی خوشی چتی (بیکاره) بی سنده او بی ځایه له خپل ځانه څه نومونه مو ایښی دی چه تر هغو لاندی د یوی ذری په اندازه هم څه حقیقت نشته او تاسی د هم دغو تشو نومونو عبادت کوئ او تش ئی په نامه سره خدای بولئ! په داسی جهل او نادانی ښائی چه سری وشرمیږی یعنی له قدیمه راهسی د انبیاؤ علیهم السلام په ژبو دغه حکم مو لیږلی دی چه د پاک الله په عبادت کښی بل هیڅوک مه شریکوئ! ﴿ وَسۡـَٔلۡ مَنۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلۡنَا مِن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ءَالِهَةٗ يُعۡبَدُونَ ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (٤٥) آیت (٤) رکوع) یعنی د خالص توحید په لیاره کښی هیڅ یوه لوړه ژوره (نشیب و فراز) نشته سم صاف سړک دی، چه پر هغه باندی د تللو په وسیله انسان بی له ویری په اطمینان تر الله تعالیٰ پوری رسیږی. لیکن ډیر کسان له حماقته یا تعصبه پر داسی سمی خبری هم نه پوهیږی.

يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسۡقِي رَبَّهُۥ خَمۡرٗاۖ وَأَمَّا ٱلۡأٓخَرُ فَيُصۡلَبُ فَتَأۡكُلُ ٱلطَّيۡرُ مِن رَّأۡسِهِۦۚ قُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسۡتَفۡتِيَانِ ﴿٤١﴾

ای دواړو ملګرو زما د بندی خانی! هر څه یو له تاسی دواړو (چه د باچا ساقی دی) نو وبه څښوی مالک بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا پشان) او هر څه دا بل (د باچا خباز) نو په دار به شی نو خوری به مرغان (غوښی) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چه په هغه کښی فتوٰی او تعبیر غوښت تاسی له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه. هغه چه په خوب کښی باچا ته شراب ورڅښولی دی د هغه تعبیر هم دا دی چه دی به په ویښتیا کښی هم بیا خپل باچا ته شراب ورڅښوی او هغه بل چه په خوب کښی ئی لیدلی دی چه د پاسه د ده له سره مرغان ډوډی خوری، د هغه مطلب دا دی چه پر دار باندی خیژولی کیږی، او ځناوران د ده د سر پوستکی هم شکوی او خوری به ئی د قضا او قدر فیصله هم دغه ده چه هغه له سره بیرته ګرځیدونکی نه ده. د هغی خبری پوښتنه چه تاسی کوله، هغه می وروښوله دغه بالکل یوه قطعی او یقینی او پری کړی شوی خبره ده چه پکښی له سره تخلف نشی

كيدى. لكه چه هم داسى هم وشو او ساقى د زهرو ورځښولو له تهمته بيخى پاک او برىء ووت او نانوائى (دودى پخونكى) د خپل جرم په سزا غرغره، او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِىْ ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِىْ عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰهُ الشَّيْطٰنُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنِيْنَ ﴿٤٢﴾

او ووېل يوسف هغه يوه ته چه يقين ئى درلود (لرلو) چه بيشكه دى خلاصيدونكى دى له دى دواړو نه (چه ساقى دى) چه ياد كړه (مظلوميت زما) په نزد د مالک بادار خپل (چه خوشى مى كړى له بنده) نو هير كړ ترى شيطان يادول د يوسف هغه بادار خپل ته نو پاتى شو يوسف په بندى خانه كښى څو كاله (يعنى اوه كاله).

تفسير: دلته ظن د يقين په معنى دى لكه چه په ﴿ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ ﴾ كښى دى يعنى يوسف عليه السلام د دغو دواړو په منځ كښى د هغه په نسبت چه متقين ؤ چه برىء كيدونكى دى كله چه له بندى خانى څخه ووت ووېل چه د باچا په مخ كښى زما يادونه هم وكره چه داسى يو بى قصوره سړى د كلونو كلونو راهسى په بندى خانى كښى پروت دى. د مبالغى هيڅ ضرورت نه دى زما كوم حال او احوال چه تا پخپلو ستركو ليدلى دى كټمټ (هوبهو) همغه ووايه!.

﴿ فَاَنْسٰهُ الشَّيْطٰنُ ﴾ الآية - نو هير كړل ترى شيطان يادول د يوسف بادار (آقا) خپل ته الخ) يعنى شيطان د دغه خلاص شوى بندى په زړه كښى مختلفى وسوسى او خيالات وغورځول، او داسى ئى غافل كړ چه د خپل دغه لوى محسن «يوسف عليه السلام» تذكره ئى تر كلونو كلونو پورى ونه كړه او له سره ئى په ياد هم پاتى نشو. او بالنتيجه يوسف عليه السلام څو كاله نور هم په بندى خانه كښى پاتى شو له ډيرو مدتونو څخه وروسته كله چه باچا يو خوب وليد چه د هغه په تعبير باندى هيڅوک ونه پوهيدل نو دلته د دغه سړى (ساقى) يوسف په ياد شو. لكه چه وروسته راځى ﴿ وَقَالَ الَّذِىْ نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ ﴾ الآية - د هيرولو نسبت د شيطان په لورى ځكه وكړ شو چه د وساوسو او د نورو د القاء ذريعه ده چه د نسيان سبب ګرځى. د حضرت موسىٰ عليه السلام د سفر ملګرى هم ويلى ؤ ﴿ وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ ﴾ (١٥ جزء د الكهف (٦٣) آيت ٩ ركوع) ليكن په هر شر كښى الله تعالىٰ كومه د خير خوا هرومرو (خامخا) ږدى. دلته هم اګر كه د نسيان نتيجه د بنديګرى د تطويل په صورت راڅرګنده شوه خو بيا هم د حضرت شاه صاحب د نكتى له پيدا كولو سره سم داسى يو تنبيه ورته وشوه چه يو نبى لره نه ښائى چه تش پر ظاهرى اسبابو او وسائلو زړه وتړى بلكه ابن جرير او بغوى او

نورو له ځینو اسلافو څخه نقل کړی دی چه هغوی د ﴿ فَأَنسَٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ ﴾ ضمیر د یوسف علیه السلام په لوری راجع کوی. ګواکی ﴿ ٱذْكُرْنِى عِندَ رَبِّكَ ﴾ ویل یو راز (قسم) غفلت ؤ چه یوسف علیه السلام ته عارض شوی ؤ یوسف علیه السلام هغه بندی ته وویل چه خپل بادار (آقا) ته زما ذکر وکړه! حال دا چه پر ده لازم ؤ چه ګرد (تول) ظاهری اسباب او وسائل ئی پریښی او پخپله د پاک الله په دربار کښی به ئی خپل عرض او غوښتنه کوله. بیشکه د شدائدو د کشف په وقت کښی له خلقو څخنی د ظاهری استعانت او اسبابو مباشرت مطلقاً نه دی حرام لیکن د ابرارو حسنات مقربینو ته سیئات ګرځی. هغه خبری چه عوام الناس ئی بی له اندیښنی کولی شی د انبیاؤ علیهم السلام د عالی منصب په اعتبار، همغه خبره په یوه ډول (طریقه) تقصیر اوړی. د امتحان او ابتلاء په مواقعو کښی د انبیاؤ رفیع شان د هم دی خبری مقتضی دی چه پر رخصت دی نظر ونه کړی او د عزیمت پر انتهائی لاره دی درومی څرنګه چه د حضرت یوسف علیه السلام ﴿ ٱذْكُرْنِى عِندَ رَبِّكَ ﴾ ویل د عزیمت خلاف ؤ، نو ځکه عتاب امیزه تنبیه ورته وشوه، چه تر څو نورو کلونو به هم په بندی خانه تفصیل په «روح المعانی» کښی دی، له «بضع» څخه د ډیرو پوهانو په نزد دلته اوه کاله مقصد دی. او د «بضع» د لفظ اطلاق له دریؤ څخه نیولی تر نهو پوری کیږی. په حدیث کښی دی چه «مهربان دی شی الله پر ورور زما یوسف علیه السلام باندی که ئی نه وی ویلی چه «زمایادونه وکړه خپل بادار (آقا) ته» نو نه به ؤ پاتی شوی په بندی خانه کښی اوه کاله.

وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وویل باچا (ریان وروسته له اوو کلونو) بیشکه ما ولیدلی په خوب کښی اووه غواوی څربی (چه له وچی ویالی ووتلی) چه خوری دا څربی اوو نورو خوارو غواوو او (بیا می ولیدل) اوه وږی شنه او نور اووه می ولیدل وچ (چه پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلی د درباریانو! فتوی (تعبیر) راکړئ تاسی تول ماته په دی خوب زما کښی که یئ تاسی چه د خوب تعبیر کولی شئ.

تفسیر: یعنی ومی لیده چه هغه وچ وږی له هغو شنو وږو څخه چاپیر شول او هغه ئی هم وچ کړل، دغه خوب د مصر تولواک او باچا ریان بن ولید لیدلی ؤ چه بالاخر د حضرت یوسف علیه

السلام د خلاصي او ظاهري عروج سبب شو د يوسف عليه السلام په قصه کښې ئی ځای په ځای داسې تنبيه هم فرمايلې ده چه د کومې خبرې د پرې کيدلو چه د پاک الله اراده تلې وی، نو په غير متوقعی طريقې سره د هغه داسې اسباب او وسائل ورتولوی چه د هغه په لوری له سره د انسان فکر او خيال هم نه وی تللی.

﴿ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴾ که يئ تاسې چه د خوب تعبير کولی شئ!) يعنی که په دغه فن کښې څه پوهه او مهارت لرئ. نو څما د دغه خوب تعبير وکړئ! او مطلب ئی راوښيئ!

قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وويل (دغو درباريانو) دا ګډوډ (تخيلی) خوبونه دی، او نه يو مونږ په تعبيرونو د خوشې خيالی خوبونو باندی پوهيدونکی

تفسير: معلوميږی چه هغه خلق له دی فن څخه جاهلان ؤ، نو ځکه د خپلې ناپوهی په اقرار کښې وشرميدل. او داسې يوه خبره ئی جوړه کړه چه دا له سره خوب نه بلکه خوشې چتی (بيکاره) او پريشان خيالات دی. چه ډير کله انسان ته د خوب په حالت کښې داسې ګډوډ خيالات او چرتونه ورپيښيږی چه له سره د دقت او اعتناء وړ (قابل) او لائق نه دی. او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبير کښې څه علم لرو، ځکه چه دغه د علم التعبير تر اصولو لاندی نه راځی. (کله چه باچا په دی خوب خپل کښې ډير فکرجن شو او ساقی د تولواک (باچا) له دغی انديښنی څخه متحسس شو نو يوسف عليه السلام ئی ورپه ياد شو.).

وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وويل هغه سړی چه خلاص شوی ؤ له هغو دواړو (يعنی ساقی) او په ياد ئی شو (يوسف) پس له ډيری مودی چه زه به خبر کړم تاسې په تعبير د دی خوب نو وليږئ تاسې ما (يوسف زندانی ته).

تفسير: اوس د خوب په سلسله کښې د هغه ساقی چه له بنديګری، څخه خوشې شوی ؤ حضرت يوسف عليه السلام په ياد کښې راغی ده تولواک (باچا) او نورو واکوالانو (وزراؤ) او اهل دربار ته ئی وويل که ماته لږ څه تر بندی خانی پوری د تللو اجازه راکړه شی، نو زه به ډير ژر د دی خوب ډير صحيح تعبير تاسې ته راوړم. په بندی خانه کښې يو مقدس پرښته صورت بزرګ

شته چه په علم‌التعبیر کښې ډیر ماهر دی ممکن دی چه ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړی وی زه د دغه تعبیر دپاره د ده بابرکت خدمت ته حاضریږم وروسته له دی نه چه ورته اجازه ورکړه شوه نو د ټولواک (باچا) ساقی د یوسف علیه السلام په خدمت کښې مشرف شو او داسی عرض او غوښتنه ئی ورڅخه وکړه.

یُوسُفُ أَیُّهَا الصِّدِّیقُ أَفْتِنَا فِی سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ یَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ یَابِسَٰتٍ لَّعَلِّیٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَعْلَمُونَ ﴿۴۶﴾

ای یوسفه! ای ډیره رښتینه! حکم راکړه مونږ ته په اووو غواؤ څربو کښې چه وخوری دی څربو لره اووه (نوری) خواری غواوی او په اووو وږیو شنو کښې او اوو نورو وچو وږیو کښې (چه له هغو شنو چاپیر دی) ښائی چه زه بیرته لاړ شم (سره له تعبیره) خلقو ته (چه باچا او درباریان ئی دی) دپاره د دی چه دوی پوه شی (په تعبیر د خوب د باچا او قدر ستا).

تفسیر: د ﴿أَیُّهَا الصِّدِّیقُ﴾ له ویلو څخه دغه غرض ؤ چه تاسی مجسم رښتیا یئ! هره هغه خبره چه ستا له ژبی څخه وځی، هغه هرومرو (خامخا) کیږی. هیله (امید) شته چه هر هغه تعبیر چه تاسی د دی خوب وکړئ هغه به هم کټمټ (هوبهو) همغسی کیږی څو زه بیرته لاړ شم سره له تعبیره خلقو ته دپاره د دی چه دوی پوه شی د دغه خوب په ډیر ښه تعبیر او د هغه په ذریعه ستاسی قدر او منزلت هم معلوم شی. دغه لفظ راښکاروی چه د انبیاؤ علیهم السلام د صدق او دیانت نقش په څه ډول (طریقه) سره د خاصو او عامو په زړونو کښې وهلی کیږی.

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِینَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِی سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِیلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿۴۷﴾ ثُمَّ یَأْتِی مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ یَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِیلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿۴۸﴾ ثُمَّ یَأْتِی مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِیهِ یُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِیهِ یَعْصِرُونَ ﴿۴۹﴾

وویل (یوسف) چه کرئ به تاسی (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسی په ډیر زیار (کوشش) سره ډیر، نو هر هغه چه وریبل تاسی نو پریږدئ هغه غله په وږی خپل کښی مگر لږ شانی له هغه چه تاسی ئی خورئ (نو همغومره قدر تری پاک کړئ). بیا به راشی وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چه وبه خوری (اهل د دی اوو سختو کلونو) هغه غلی چه پخوا ذخیره کړی وی تاسی دپاره د دی مگر لږ شانی له هغه چه تاسی ساتئ (ئی تخم ته). بیا به راشی وروسته له دی (کلونو د قحط) یو کال (چه پنځلسم به وی) چه په هغه کښی به فریاد رسی وکړه شی د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دی کښی به ونښیځی (نچوړ کړی) خلق (میوی او غوړی دانی).

تفسیر: یوسف علیه السلام د خوب د تعبیر په ورښوولو کښی نه څه ځند (ایسارتیا) ولګوه او نه ئی کوم شرط ورته کیښود او نه ئی هغه سری شرمنده کړ. چه ته می وروسته له دغومره کلونو اوس ولی خبر اخلی! له دی نه د انبیاؤ علیهم السلام د اخلاقو او مروتو اندازه له ورا معلومیږی. بیا هغه یواځی د خوب تعبیر غوښتی وو. مگر ده دری شیان ورعطاء کړل تعبیر، تدبیر، تبشیر د یوسف علیه السلام د کلام حاصل داسی دی چه اووه غټی څربی غواوی او اووه شنه وږی هغه اووه کلونه دی چه په کښی پرله پسی متواتر خوښی او هوسائی (آرام) به وی د ځمکو حاصلات به ډیر کیږی، حیوانات او نباتات به ډیره ترقی او وده کوی. وروسته له دی نه به اووه کلونه قحط راځی چه په هغه کښی هغه ګردی (تولی) پخوانی ذخیری خوړلی کیږی او بیخی به ئی په پای (آخر) رسوی. یواځی د راتلونکی کال د تخم شیندلو (نوستلو) دپاره به لږ څه پاتی کیږی دغه اووه کاله همغه خواری غواوی او وچ وږی دی چه څربی غواوی او شنه وږی به خوری او ختم کوی ئی. د تعبیر ښوولو په ضمن کښی یوسف علیه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علیٰ خلق الله لامله (له وجی) د یوه تدبیر تلقین هم وفرمایه چه په ړومبنیو اوو کلونو کښی هغه ښه او ډیر حاصلات چه په لاس ورځی ښائی چه په ډیر حفاظت سره ئی وساتئ او په کفایت شعاری سره ئی ذخیره وکړئ هومره غله مو چه د خوړلو او کرلو لپاره په کاریږی هغه بیله کړئ او لږ لږ ئی په ډیر احتیاط سره خورئ او نوری غلی همغسی په خپلو وږیو کښی پرېږدئ چه له چنجیانو او نورو مضره ؤ حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلی شی او د اوو کلونو حاصلات د څوارلسو کلونو په کار ورشی که داسی ونه کړئ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډیره ګرانه وی. د دغه تعبیر او تدبیر ښوولو څخه وروسته ئی هغوی ته یو بشارت هم واوروه چه غالباً به ورته د وحی په وسیله معلومه شوی وی. یعنی وروسته له اووو کلونو قحطی څخه کوم کال چه راځی. په هغه کښی به د الله تعالیٰ له خوا ستاسی فریاد رسی کیږی. او ښه پریمانه بارانونه به اوری. کښتونه، (فصلونه)

غلي، داني، میوې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پیدا کیږي. د ساکښانو (ذی روحو) غلانځي به له شودو څخه ډکیږي. له انګورو (کورو) خرما او نورو نښیځونکو (نچوړونکو) شیانو څخه به خلق شراب جوړوي دغه وروستني خبره ئې د سائل له حاله سره موافقه وکړه. ځکه د ده کار هم دغه ؤ.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وویل باچا راولئ تاسي ماته دغه (یوسف)، نو کله چه راغی دغه (یوسف ته) استاځی (د باچا) وویل یوسف چه بیرته لاړ شه! مالک بادار (آقا) خپل ته نو پوښتنه وکړه ته له ده چه څه حال ؤ د ښځو هغو چه غوڅ کړي ئې ؤ لاسونه خپل، بیشکه چه رب زما په کیدونو (مکرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسیر: باچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذکري په اثر د حضرت یوسف علیه السلام معتقد شوی ؤ. اوس چه داسي موزون او په زړه پوري تعبیر او د رعایاؤ خواخوږي او زړه سوی او ښه تدبیر ئې واورید، نو د یوسف د علم، فضل، عقل، پوه، ښه اخلاق سخت اثر د باچا په زړه ولوید او علی‌الفور ئې امر صادر کړ چه «داسي پوه سړی دی ژر تر ژره زما حضور ته راحاضر کړ شي چه زه ئې زیارت وکړم، او ترې مستفید شم او سم د ده د مرتبې او قابلیته سره ئې عزت وکړم» قاصد سم له لاسه دغه شاهي پیغام د حضرت یوسف علیه السلام په خدمت کښې ورساوه مګر د یوسف علیه السلام په نظر کښې د ده د دیني او اخلاقي وضعیت برتري او صفائي له ډېر اعلاالاعلی دنیوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ (اوچت) او مهم وو دی ښه وپوهیده چه د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدایت او ارشاد په کارونو کښې ډېر زیات اشکال او سخت ضرر پیښولی شي. که زه د باچاهي فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خاني څخه ووځم. او د هغه تهمت په سلسله چه زه له کلونو کلونو راهسي د قید او بندي ګري ذلت تیروم د هغه په قطعي ډول (طریقه) سره استیصال ونشي، نو ډېر امکان لري چه ډېر ناواقفه خلق به زما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري. او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له هم دغو بې‌اصلو اثراتو څخه بیا څه استفاده وکړي، بیا به کومه حیله (بهانه) او پلمه (تدبیر) راته جوړه کړي. نو د دغو مصالحو لامله (له وجې) یوسف علیه السلام د باچاهي حکم په امتثال کښې چالاکي ونه کړه. بلکه د نهایت صبر او استقلال مظاهره ئې وکړه، او قاصد ته ئې وویل چه ته

دی خپل بادار (آقا) ته لاړ شه او تری پوښتنه وکړه چه «آیا تاسی ته د هغو ښځو څه حقیقت معلوم شوی دی چه د میلمستیا په موقع کښی ئی خپل لاسونه پری کړی ؤ» حضرت یوسف علیه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پیژندګلو به له کومه معلوم وی او داسی خیال به ئی کړی وی چه دغسی مهمی (خاص) واقعی به هرومرو (خامخا) خپل عمومی شهرت حاصل کړی وی، نو ځکه د هغی واقعی یو ممتاز جزء د لاسونو پری کول ئی ظاهر کړه. او باچا ته ئی توجه ورکړه چه د دغی مشهوری او معروفی قصی تفتیش او تحقیق وکړی غالباً اوس به هغه ښځی تاسی ته دغه خبره درڅرګنده کړی چه تقصیر د چا دی؟ د صحیحینو شریفینو په حدیث کښی نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د صدیق یوسف ستاینه (صفت) په دغو الفاظو سره فرمایلی «**لو لبثت فی السجن ما لبث یوسف لاجبت الداعی** که زه دومره مدت بندی پاتی کیدم چه یوسف علیه السلام بندی پاتی و، نو د بلونکی اجابت به می کړی وه یعنی فوراً به ورسره تلم» محققین وائی چه په دی کښی د حضرت یوسف علیه السلام د صبر او تحمل تعریف، او په لطیف رنګ سره د ده د کامل عبودیت اظهار د رب‌العزت په دربار کښی دی. مولٰینا شبیر احمد عم فیضه د دی مضمون تفصیل د صحیح مسلم شریف په شرحه کښی لیکلی دی. دلته د اختصار په لحاظ له دی نه څه زیات نشو لیکلی.

حضرت یوسف علیه السلام «بکیدهن د دوی مکرونه» وفرمایل ځکه چه فریب خو ؤ د یوی مکر نوری له دی سره مؤیدانی او مرستیانی (ملګری) وی او د اصلی مکر کوونکی نوم ئی ښائی د پالنی او روزنی لامله (له وجی) نه وی یاد کړی. او د حیاء په وجه سره به ئی پټ فرمایلی وی ځکه چه دی پوهیده چه اصلی حقیقت به پخپله څرګندیږی. کذا فی الموضح.

لنده ئی دا چه ساقی راغی او باچا ئی له ګردی (تولی) ماجرا څخه پوره خبردار کړ نو باچا هغه ښځی سره له زلیخا راحاضری کړی او

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٰٔنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾

وویل (باچا هغو ښځو ته) چه څه ؤ حال ستاسو کله چه تاسی طلب کړ (او فریب مو ورکاوه) یوسف ته دپاره د تیر ایستلو د (حفاظت د) نفس د ده (نو میلان ئی وکړ تاسی ته؟ که نه)، وویل تولو ښځو پاکی ده الله ته نه یو پوهیدلی مونږ په دغه (یوسف) باندی له هیڅ بدی، وویل ښځی د عزیز (زلیخا) چه اوس ظاهر شو حق (رښتیا خبره) ما طلب کړی ؤ په فریب

دپاره د تير ايستلو د نفس د ده (چه خپل مراد ترى واخلم) او بيشكه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دى.

تفسير: باچا د پوښتنى عنوان داسى غوره كړ چه ګواكى دى له دى پيښى نه لا له پخوا څخه خبر دى څو دوى د باچا په مخكښى دروغ ويلو ته ځغرد (كوشش) ونه كړى او هم د حضرت يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرى لويدلى وى چه هغه بى د برائت له اظهاره له بندى خانى څخه وتل نه خوښوى. او په ﴿ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴾ فرمايلو سره د دوى كيد راښكاروى. او له بل لورى ساقى او نورو به اصلى واقعات ده ته آورولى وى. چه له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مكائدو تائيد په لاس ورغلى وى.
د ګردو (تولو) ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف دول (طريقه) سره اقرار وكړ چه قصور زما دى يوسف بيخى رښتين دى. بيشكه ما د هغه ميلان خپل لورى ته غوښت مګر دى كله داسى يو سړى دى چه زما په لمسولو سره تيروځى يا پښه ئى ولغزيږى.
بيا باچا يوسف عليه السلام ته جواب ورولیږه چه ښځى په خپلى ګناه قائلى شوى راشه چه ستا په مخكښى دوى ته سزا وركړم نو يوسف عليه السلام وويل زما غرض له دغه عرض څخه اجراء د تعزير او سزا نه بلكه اظهار او اعلان د حق او رښتياوه او

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مى ځكه وكړه) چه پوه شى (عزيز) چه بيشكه ما خيانت نه دى كړى د ده سره په پسى شا هم او بيشكه چه الله په لاره نه برابروى كيد مكر د خيانت ګرانو (او په مقصد ئى نه رسوى).

تفسير: يعنى دغومره تحقيق او تفتيش د دى لامله (له وجى) وكړ شو چه د نبوت عصمت او ديانت بالكل ښكاره شى او ګرد (تول) خلق سره وپوهيږى چه د خائنانو او دغابازانو فريب ته پاک الله برى نه وركوى لكه چه د دغو ګردو (تولو) ښځو فريب ونه چليدو او بالاخر حق، حق او پخپل ځاى ودريذ.
كله چه له دغو خبرو څخه يو قسم تكبر او غرور معلوميده په عمل خپل باندى نو وويل يوسف عليه السلام دپاره د دفعى د دغى چه:

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دی شان چه نه کوی میل بدی ته ځکه چه) بیشکه نفس خامخا ډیر امر کوونکی دی (هر وقت) په بدی سره مګر هغه (نفس) چه رحم مهربانی پری کړی وی رب زما (چه بیشکه رب زما ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: څرنګه چه حضرت یوسف علیه السلام په خپل برائت باندی ډیر زور غورځولی ؤ لکه چه پخوا مو ولیکل امکان ئی درلود (لرلو) چه کوم سطحی سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبیه ورکړی نو ځکه یوسف علیه السلام په خپله خپل د نزاهت حقیقت څرګند (ښکاره) کړ، چه زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم ـ دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دی چه یو نفس له بدی څخه منع کوی هم دغه خصوصی رحمت د انبیاؤ علیهم السلام کفیل او ضامن دی که نه د انسانی نفس کار عموماً د بدی پر لوری ترغیب ورکول ؤ ـ که د الله تعالیٰ خصوصی توفیق او لاس نیونه نه وئ، نو زما نفس به هم د نورو بشریه ؤ نفوسو په شان وئ. په ﴿ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ سره ئی اشاره وکړه کله چه «نفس اماره» توبه وکړی «نفس لوامه» ګرځی ـ نو الله د ده ګرد (تول) پخوانی تقصیرات ښښی بلکه ورو ورو پخپلی مهربانی سره یئ د «نفس مطمئنه» تر درجی پوری رسوی.
تنبیه: حافظ ابن تیمیه رحمة الله علیه او ابن کثیر رحمة الله علیه او نور له ﴿ ذَٰلِكَ لِيَعۡلَمَ أَنِّي لَمۡ أَخُنۡهُ ﴾ څخه تر ﴿ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ پوری د زلیخا مقوله دروی. یعنی زلیخا د «انا راودته عن نفسه» اقرار وکړ او وی ویل چه په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزیز ته د دغی خبری ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم چه ما د عزیز په غیاب او نشتوالی کښی کوم لوی خیانت نه دی کړی بیشکه د یوسف علیه السلام لمسولو ته می اراده کړی وه، مګر زما دغه مراودت پر یوسف علیه السلام باندی هیڅ کوم اثر ونهغورځاوه که ما زیات له دی نه کوم خیانت کړی وی نو هرومرو (خامخا) د هغه پرده به شلیده ـ ځکه چه الله تعالیٰ د خائنانو مکر او فریب ته بری او پرمختګ (ترقی) نه ور په برخه کوی هو! زه می خپل نفس نشم پاک ښولی، هومره غلطی چه له ما څخه صادره شوی ده، پر هغی اقرار کوم. د نورو خلقو په شان زه د نفس له شرارتونو څخه پاکه نه یم، له نفسانی بدو کارونو ځنی خو د یوسف علیه السلام په شان یو پاک او معصوم نبی الله محفوظ پاتی کیدی شی، چه پری د پاک الله خاصه مهربانی او ځان ته رحمت وی ابو حیان رحمة الله علیه هم دغه ته د زلیخا مقوله وایی ـ لیکن د﴿ لِيَعۡلَمَ ﴾ او د﴿ لَمۡ أَخُنۡهُ ﴾ ضمائر د عزیز

په ځای د یوسف علیه السلام په لوری اړوی یعنی زه پخپلی خطا باندی ځکه په صاف ډول (طریقه) سره اقرار کوم څو یوسف علیه السلام ته معلوم شی چه زه د هغه په غیاب کښی کومه غلطه خبره نه کومه ـ او نه خپل جرم بیا هغه ته منسوبوم

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾

او وویل باچا چه راولی (تاسی ای مقربینو زما) ماته دغه (یوسف) چه خالص کړم دغه (یوسف) دپاره (د کارونو) د ځان خپل (یعنی زما به مشیر خاص وی) نو کله چه خبری وکړی (باچا) له دغه (یوسف) سره وویل (باچا یوسف ته) چه بیشکه ته نن ورځ په نزد زمونږ خاوند د مرتبی آمانتگر یی.

تفسیر: باچا ئی څه لا له پخوا څخه معتقد شوی ؤ ـ کله ئی چه بالمشافه خبری ورسره وکړی نو بیخی ئی مخلص او معتقد شو، او حکم ئې ورکړ چه له نن ورځی څخه وروسته تاسی له مونږ سره په ډیر عزت او احترام ډیر معتبر او پتیالی (عزتمند) اوسیږئ ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی چه «اوس ئی د عزیز سره علاقه پری کړه ـ او دی ئی خپل مصاحب وگرځاوه.» کله چه یوسف علیه السلام باچا ته وویل چه اوس تاسی ته داسی ښایی چه په دی اووه کلونو کښی غلی جمعه کړئ، بیا چه د قحط کلونه راغلل نو له اطرافو به مخلوق راځی او دا غلی به در څخه پیری (اخلی) ، نو داسی خزانی به جمعه کړی، چه بل هیچا نه وی جمعه کړی. نو باچا یوسف علیه السلام ته وویل دغه سررشته (انتظام) به څوک وکړی؟

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

وویل(یوسف علیه السلام باچا ته) چه مقرر کړه ما پر خزانو د ځمکی(د مصر) بیشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو باچا یوسف ته د خزائنو کنجی گانی وروسپارلی او د سلطنت تول اختیارات ئی ورته ورکړل)

تفسیر: یعنی د دولت حفاظت هم په پوره ډول (طریقه) سره کولی شم ـ او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف یم. یوسف علیه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدی او د جنسی او د حاصلاتو د ځمکی اداری امور په خپل لاس کښی

واخيستل څو په دغه وسيله سره عامةالناس ته پوره ګټه (فائده) ورسولي شي ـ خصوصاً په راتلونکی قحط کښې په ډير ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نيونه وکړی شي ـ او د حکومت مالي وضعيت په ښه ډول (طريقه) سره تينګ او مضبوط وساتلي شي. له دی نه ظاهريږی چه انبياء عليهم السلام دنيوی عقل هم پوره لری او دغه هم څرګنده (ښکاره) شوه چه د خلائقو د خدمت لپاره مالياتي په چارو کښې لاس وهل د نبوت له مقامه يا د عظمت له شان سره مخالفت نه لری. که يو سړی سره له نيک نيتۍ داسي وګڼي چه د هغه منصب لپاره زه اهل يم ـ او له نورو څخني به دغه کار په ښه شان سره نه جوړيږی، نو دغه د مسلمانانو د خير غوښتلو او نفع رسولو له امله (له وجی) که د هغه غوښتنه يا مطالبه وکړی کولی ئی شی، او که حسب الضرورت خپل د ځينو حسنه ؤ خصالو او حميده ؤ اوصافو بيان او تذکره هم وکړی، نو دغه به په کومی ناجائزی مدحی کښې نه وی شامل او نه به په ممنوعه تزکيه د نفس کښې داخل وی ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ د عبدالرحمٰن بن سمرة رضی الله تعالیٰ عنه له يوه حديثه معلوميږی «هر څوک چه پخپله د امارت طالب شی، نو د هغه بار د ده پر اوږو باندی اچولی کيږی (او غيبي اعانت ورسره مدد او مرسته (امداد) نه کوی) او دغه په هغه وقت کښې ده چه دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنيوی اغراضو په بناء وی. والله اعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَن نَّشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کښې، چه ځای به ئی نيوه (يعنی اوسيده) له دغی ځمکی (د مصر) څخه هر چيرته چه به ئی خوښه شوه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چه اراده وفرمايو مونږ او نه ضائع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نيکو کارانو)

تفسير: يوسف عليه السلام هر چيری چه غوښته ښکته کيده ـ او هر هغه شی ئی چه زړه غوښته په ئی تصرف کاوه ـ ګواکی «ريان بن وليد» په نامه سره باچا ؤ او په حقيقت کښې يوسف عليه السلام باچاهی کوله او د «عزيز» په نامه سره ياديده لکه چه وروسته له دی نه راځی. ځينی علمآء ليکی چه باچا د يوسف عليه السلام په لاس مسلمان شو او هم په دغه زمانه کښې د مصر پخوانی عزيز مړ شو ـ نو د هغی ښځی (زليخا يا راعيل) نکاح له دوی سره وتړله شوه ـ والله اعلم ولی محدثين پر دغه خبره باندی اعتماد نه لری.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خير(ډير غوره) دى (له دنيوى اجره) هغه كسانو ته چه ايمان ئى راوړى دى او وو دوى چه پرهيزگارى ئى كوله (له شرک او فواحشو)

تفسير: هر هغه چه د نيكى او ښيگڼى (فائدى) لياره غوره كړى ده الله تعالىٰ هغه ته په دنيا كښى كه اراده وفرمائى د هغه خوږه ثمره وركوى ـ اعم له دى چه ثروت (مالدارى) وى يا حكومت ـ عيش وى يا عشرت خوږ ژوندون وى يا لذت ـ قلبى غنا وى يا قناعت. نو حضرت يوسف عليه السلام ته دغه گرد (ټول) شيان ورعنايت فرمايلى شوى ؤ پاتى شول د آخرت اجرونه هغه يو ايماندار او پرهيزگار ته هلته له دنيوى اجرونو څخه خورا (ډير) بهتر اجرونه ور په برخه كيږى. حضرت شاه صاحب رحمة الله عليه ليكى
«دغه جواب شو د هغه سؤال چه د ابراهيم عليه السلام اولاده په څه ډول (طريقه) له شام څخه مصر ته راغله او بيان وشو چه ورونو په څه ډول (طريقه) سره حضرت يوسف عليه السلام له كوره لرى وغورځوه؟ چه خوار او ذليل شى او الله تعالىٰ څرنگه ورته عزت وباښه او پر ملک ئى واک او اختيار وركړ؟ او هم داسى څمونږ محبوب رسول حضرت محمد صلى الله عليه وسلم سره هم وشو»
كله چه يوسف عليه السلام ته ټول كارونه د سلطنت وروسپارلى شو، نو ده خلق په بزگرى (زميدارئ) او په منظم او فنى جمع كولو د غلو سره تر اوو كلونو پورى ماموران كړل نو كله چه فراخى تيره شوه او قحط سالى راغله ـ او چرچه د قحط تر كنعانه پورى هم ورسيده نو ورونو د يوسف عليه السلام له پلاره اجازه وغوښته او بينامين اعيانى ورور د يوسف عليه السلام ترى پلار خپل خدمت لپاره ستون (واپس) كړ او دوى لس اوښان دپاره د ځان او يو اوښ دپاره د (بنيامين) سره د څه مبلغ له ځانه سره واخيستل، او مصر ته لاړل لكه چه فرمائى

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل وروڼه د يوسف (له كنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (يوسف) باندى پس وپيژندل (يوسف) دوى او دوى دغه (يوسف) لره ناپيژندونكى وو (په سبب د حجاب يا اوږدوالى د زمانى)

تفسير: په «مو ضح القران» كښى دى كله چه حضرت يوسف د مصر پر مملكت خپلواک او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبنيو كلونو كښى ئى ښه ودانى وكړه او د

گردو (تولو) ځمکو غلې او دانې ئې راغونډې او ذخيره ئې کړې، بيا د قحط په اوو ورستنيو کلونو کښې يو متوسط نرخ ئې وټاکه (مقرر که) او هغه به ئې پر مصريانو او نورو پرديسيانو برابر پلورلې (خرڅولې) مگر پرديسيانو ته ئې سرې په سر له يوه اوښ بار (څختي) څخه زيات نه ورکاوه نو په دغه وسيله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند ـ او د باچاهي خزانه ډکه شوه او په هر لورې کښې دغه انگازه (اوازه) خوره شوه چه غله په مصر کښې ارزانه ده نو ځکه د ده ورونه هم د غلې پيرودلو دپاره مصر ته راغلل د دوی هيئت او قيافه او وضع او قطع کښې دومره تغيير او تبديل نه ؤ شوی دلته يوسف به هم پرله پسې د خپلو ورونو تفقد او پوښتنه او پلټنه (تحقيق) کوله ـ او وروسته له هغه ځای د رسيدلو څخه د دوی د نامه او د نښې پوښتنه به ئې هم کړې وي ـ لکه چه د سلاطينو او اعيانو ملا قات کښې عموماً دغه اصول جريان لري لکه چه په ځينو تفاسيرو کښې راغلي دي چه هغوی يوسف عليه السلام ته خپل نوم او صفات بيان کړل ـ څرنگه چه يوسف عليه السلام د بيلتون په وقت کښې ډير وړوکی ؤ، او هم د ده د ورونو فکر او خيال دې لورې ته نه تلو چه گوندې دا به يوسف عليه السلام وي ـ او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرائت کولی شي چه له دوی ځني د هغوی د نامه نسب او نورو شيانو پوښتنې وکړی شي نو ځکه دوی يوسف و نه شو پيژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چه تيار کړ(يوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وويل (يوسف ورونو خپلو ته) چه راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چه له پلار ستاسې دی! آيا نه وينئ تاسې چه بيشکه زه پوره درکومه پيمانه او زه غوره د ميلمستيا ورکوونکو يم.

تفسير: حضرت يوسف عليه السلام د خپلو ورونو ښه ميلمستيا عزت او مدارات وکړه ـ او د سرې په سر يو اوښ بار غله ئې دوی ته ورکړه د دغه عالي اخلاق او خاصې مهرباني د ليدلو په اثر وائي چه دوی داسې غوښتنې وکړې چه زمونږ يو علاتي ورور(بنيامين) ځمونږ د سپين ږيرې غمجن پلار له لورې د ده د خدمت او تسکين دپاره په (کنعان) کښې پاتې دی ـ ځکه چه د ده بل عيني ورور يوسف عليه السلام چه پر پلار بې‌اندازې گران ؤ ډيره موده پخوا له دې نه په کومې بيديا کښې هلاک دی ـ که د (بينامين) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي نو ډيره مهرباني به وی يوسف عليه السلام وفرمايل چه په دې دول (طريقه) سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دی ځکه چه زه ورکوم بار په شمار د انسانانو نه په شمار د حيواناتو کله چه

تاسي بيا راځئ نو (بنيامين) هم له خپله ځانه سره راولئ نو هلته به د هغه برخه هم تاسي ته درکوله کیږي تاسي ځما د اخلاقه او د میلمانه پاللو له وضعیت څخه بالمشاهده خبر شوي یئ چه زه پوره ورکومه پیمانه او بیرته نه نیسم حق د هیچا نو آیا وروسته له دې نه تاسي ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کښې څه تردد او اندیښنه پیښیدلی شي؟ بلکه هیڅ تردد او اندیښنه له سره مه کوئ او له ځانه سره ئې راولئ

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که را نه وست تاسي ماته دغه (علاتي ورور خپل) نو له سره نشته پیمانه (د غلې) تاسي ته ما سره او مه رانژدې کیږئ تاسي بیا ماته (په مصر کښې)

تفسیر: یعني که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست نو داسي ګڼلی شي چه تاسي دروغ وایئ او خلاف الاصول د یوه اوښ شته (بار) وړل مو مقصد دی ـ نو د هغه په سزا کښې وروسته له دې نه نه یوازې ستاسي برخي سوځي بلکه ماته یا ځما په مملکت کښې ستاسي د راتګ اجازه هم سلب کیږي.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

وویل دوی ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده او بیشکه موږ خامخا کوونکي یو(د دې کار).

تفسیر: یعني اګر که له پلاره د هغه بیلتون (جدائي) ډیر مشکل دی، خو بیا هم موږ کوښښ کوو چه خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو هیله (امید) شته چه په یو ډول (طریقه) په دغه مقصد کښې بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

او ویل (یوسف) مریو(پیمانه ګرو) خپلو ته چه کیږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کښې په پټه سره ښائیږي چه دوی وپیژني دا(پنګه

خپله او احسان زما) کله چه بیرته لاړ شي دوی اهل خپل ته ښائیږي چه دوی به بیا بیرته راشي(او را به ولي وروړ زما)

تفسیر: یعنی کومه پنګه (سرمایه) چه دوی ورکړی وه، او د هغی په بدله کښی ئی غله پیرودلی (اخستلی) وه حکم ئی ورکړ چه هغه دی هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کښی بیرته کیږدی ـ ځو کله چه بیرته خپل کور ته وررسیږی او اسبابونه پرانیځی نو وګوری چه له غلی سره د هغوی پنګی (سرمایی) هم بیرته ورکړی شوی دی چه بیا دوهم ځلی راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي ـ او پخپلو زړونو کښی ووائی چه داسی کریم النفس باچا چیری پیدا کیږی. او ممکن دی چه د قیمت د نه پیدا کیدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړی او که پنګه (سرمایه) ئی په لاس وی نو هرومرو (خامخا) به بیا راځی ـ نو ځکه ئی هغه پنګه (سرمایه) ورمسترده کړه ځینی وائی چه یوسف علیه السلام له خپلو ورونو څخه د غلی قیمت اخیستل له مروته او کرمه لری لیده نو ځکه ئی بیرته ورمسترده کړه.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَـٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾

نو کله چه بیرته وګرځیدل دوی پلار خپل ته نو وویل دوی ای پلاره زمونږ منعه کړی شوی ده (بیا) له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي (بنیامین) نو ولیږه له سره وروړ زمونږ چه پیمانه واخلو(هم د ده او هم خپله) او بیشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکی یو(له مضراتو).

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندیښنه او تردد مه کوئ اوس مونږ پخپله ویریدلی او هوښیار شوی یو او په پوره ډول (طریقه) سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَـٰفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾

وویل (یعقوب) آیا امینان کړم تاسی په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندی په هیڅ شان سره) مګر(په دی شان سره) لکه چه

امینان کړی می وئ تاسی پر ورور د ده(یوسف) پخوا له دی نه(یعنی د اعتبار وړ (لائق) نه یئ) نو الله خیر(ډیر غوره) دی له جهته د ساتنی او هم دی دی ډیر مهربان د تولو مهربانانو

تفسیر: یعنی هم دغه د ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ الفاظ تاسی د یوسف د بیولو په وقت کښی هم ویلی ؤ نو بیا به زه ستاسی پر دغی وعدی څرنګه اعتبار کولی شم. هو اوس شدید ضرورت دی چه له هغه څخه اغماض (چشم پوشی) نشی کیدلی نو ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمی دی نو زه ئی پر پاک الله سپارم چه همغه الله ئی پخپل حفاظت او مهربانی کښی روغ رمټ وساتی او ما د یوسف علیه السلام له بیلتون څخه وروسته له بل مصیبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتی.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چه پرانستل دوی بارونه خپل وموندله دوی پنګه (سرمایه) خپله چه بیرته رالیږلی شوی وه دوی ته نو وویل دوی ای پلاره زمونږ څه به (لا زیات احسان) غواړو مونږ، دا ده هغه پنګه (سرمایه) زمونږ چه بیرته رد کړی شوی ده مونږ ته او(بیا څو چه) غله راوړو اهل خپل ته او ساتو به ورور خپل او زیات به راوړو بار د اوښ (یعنی د بنیامین برخه) دا (یو بار د اوښ) پیمانه ده اسانه (په دغه سخی باچا).

تفسیر: یعنی د داسی آسانی پیمانی پریښودل نه دی په کار - په هر ډول (طریقه) چه کیږی (بنیامین) له مونږ سره پریږدئ چه لاړ شی. ځینو د ﴿ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴾ اشاره د هغی غلی په لوری کړی ده چه پخوا ئی راوړی وه او «یسیر» ئی د «قلیل» په معنی اخیستی دی. یعنی هغه غله چه پخوا له دی نه راوړی شوی ده، هغه د حاجت په اعتبار لږه ده او د دی قحط په زمانه کښی تر کاله پوری به بس کیږی؟ - لهٰذا ضرور دی چه په هر ډول (طریقه) سره چه کیږی ښائی چه مونږ بیا لاړ شو او د ګردو (تولو) برخی له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ

يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿۶۶﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته) له سره ونه ليږم هغه (بنيامين) له تاسي سره تر هغه پورې چه راکړئ تاسي ماته عهد محکم د الله (په دی خبره) چه خامخا بيرته به راولي ماته هرومرو (خامخا) دی مګر که چاپير والی وکړ شي پر تاسي باندی (چه مړه يا مغلوب شئ) نو کله چه ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله نو وويل(يعقوب ځامنو خپلو ته) چه الله په هغه چه وايو ئی مونږ وکيل (شاهد) دی.

تفسير: يعني که د الله تعالیٰ له تقدير سره کومه داسي حادثه ور د مخه شوه چه په هغې کښې تاسي ګرد (تول) سره ړه او مغلوبان شوئ او د نجات هيڅ يوه لاره در پاتی نشی، نو هلته زه هيڅ شی نشم ويلی. هو، سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پوری د بنيامين په حفاظت کښې څه قصور او لندون مه کوئ، سره د دی پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول (طريقه) ئی وفرمايل ﴿ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴾ يعني هغه عهد او پيمان چه مونږ په دغه وقت کښې کوو، هغه ګرد (تول) پاک الله ته سپارو ـ که چا په هغه کښې څه خيانت يا بد عهدی وکړه، نو همغه الله به ئی په سزا رسوی. يا دا چه قول او اقرار سم له خپل مقدوره سره خو پوخ کوئ ـ ليکن له دغو خبرو څخه کوم اصلی مقصد چه دی هغه د الله تعالیٰ له حفاظته او ساتنی څخه پوره په لاس راتلی شی ـ که د پاک الله اراده نه وی نو ګرد (تول) اسباب او تدابير خوشي چتی (فضول) او بيکاره دی، او هيڅ به په لاس نه راځی.
حضرت شاه صاحب رحمة الله عليه ليکی «ظاهری اسباب ئی پاخه کړل ـ او توکل ئی پر الله وکړ ـ هم داسی حکم دی پر هر چا»

وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ؕ وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿۶۷﴾

او ويل (يعقوب) له شفقته ای ځامنو زما مه ننوځئ تاسي(مصر ته) له دروازی يوی (چه نظر وانخلئ) او ننوځئ(دوه دوه يا دری دری) له دروازو بيلو بيلو څخه، او نشم دفع کولی زه له تاسي نه له (قضا) د الله نه (په تدبير

سره) هیڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په هم ده باندی نو توکل دی وکړی توکل کوونکی.

تفسیر: د یوسف علیه السلام وروته اول ځلی مصر ته تللی وو لکه د نورو عامو مسافرانو په شان بلا امتیاز په ښار کښی داخل شوی وو. لیکن د یوسف علیه السلام د خاصو توجهاتو او الطافو د لیدلو له سببه یقیناً د هغه مملکت د خلقو سترګی به د دوی پر لاره لګیدلی وی ـ اوس بیا دغه راتلل په خاص شان او اهتمام سره بلکه داسی وویلی شی چه یو راز (قسم) د یوسف علیه السلام پر بلنه او دعوت سره ؤ ـ (بنیامین) چه د هغه حفاظت او محبت حضرت یعقوب علیه السلام وروسته له یوسف علیه السلام څخه ډیر زیات کاوه، هم له خپلو ورونو سره ؤ حضرت یعقوب علیه السلام ته داسی خیال پیدا شو چه د یوه پلار یوولسو وجیهه ؤ او ښائسته ؤ ځامنو په یوه خاص شان او اجتماعی هیئت سره په ښار کښی ننوتل ـ خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چه د مصر عزیز یوسف علیه السلام له لوری له هغوی سره شوی ؤ، او خلقو هغه مشاهده کړی ؤ داسی یو شی دی چه د هغه په لوری د عمومو سترګی هرومرو (خامخا) اوړولی کیږی ـ «العین حق» نظر لګیدل هم یو حقیقت لری. او نن ورځ د «مسمریزم» عجائبات خو عموماً د کتلو د قوت له کرشمو څخه دی یعقوب علیه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنی (بچ کوونی) دپاره دغه ظاهری تلقین وفرمایه چه سره تیت او پرک (منتشر) شئ او په معمولی حیثیت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ ـ نه چه خامخا د عواموالناسو له جانبه تاسی نظر شئ او له دی سره ئی متصل دغه وفرمایل چه د کومی چاری او تدبیر په کولو سره هم هیڅوک د قضا او قدر فیصلی نشی ګرځولی ـ په ګردو (تولو) کائناتو کښی یواځی د پاک الله حکم چلیږی ـ زمونږ دغه ګرد (تول) انتظامات د الله تعالیٰ د حکم په مقابل کښی بیکاره دی. هو، تدبیر او چاره لتول هم د هغه په حکم سره کولی شی ځکه چه هغه ئی راجائز درولی دی ـ انسان ته لازم دی چه خپل د ژغورنی (بچ کوونی) او ساتنی تدبیر وکړی مګر اعتماد او توکل دی یواځی پر پاک الله ولری. ګواکی دغه خبره ئی خپلو ځامنو ته واوروله چه تاسی هم زما پشان د زړه له کومی (منځ) د الله تعالیٰ پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش پر تدابیرو مه غره کیږی،

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او كله چه ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځایه چه امر کړی ؤ دوی ته پلار د دوی (چه له مختلفو دروازو ننوځئ) نه ؤ دغه ننوتل له بیلو بیلو دروازو چه دفع کړی له دوی نه له قضا د الله څخه هیڅ څیز لیکن یو حاجت چه په نفس د یعقوب کښی ؤ ادا ئی کړ هغه، او بیشکه دغه (یعقوب) خامخا خاوند د پوه ؤ په سبب د دی چه خبردار کړی ؤ مونږ دی لیکن زیات د خلقو نه پوهیږی (په دی چه نه اوړی تقدیر په تدبیر).

تفسیر: یعنی څرنګه ئی چه ویلی ؤ همغسی ننوتل ـ اګر که دوی ته څه نظر او ضرر له سترګو ور ونه رسید لیکن له بل لوری تقدیر ور ورسید چه (بنیامین) د غلا په الزام کښی ستون (واپس) کړ شو. هو! تقدیر نه دفع کیږی نو هغه کسان چه د علم خاوندان دی دوی پر تقدیر یقین او د ده د نجات پر اسبابو پر دواړو ئی پوه حاصل کیدی شی لیکن بی علمه سری پر یوه پوهیږی او له دوهمه بی خبره پاتی کیږی ـ یا بیخی پر اسبابو باندی اتکا کوی او له تقدیره منکریږی ـ یا پر تقدیر باندی د یقین لرلو معنی داسی ګڼی چه ګرد (تول) اسباب معطل کړل شی ـ البته عارفان او پوهان تقدیر او تدبیر دواړه تولوی ـ او هر یو هغه پر درجه پردی .

نه پرانیځی په ترون سره ترنه
خو ترون لره په کار دی بیا ترنه »

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چه ورننوتل دغه (ورونه) پر یوسف نو رانژدی ئی کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنیامین) وویل(یوسف په عبرانی ژبه پته بنیامین ته) زه چه یم هم دا زه یم ورور ستا(یوسف) نو مه خفه کیږه په هغو کارونو چه ؤ دوی چه کول ئی (پخوا له مونږ سره).

تفسیر: حضرت یوسف علیه السلام (بنیامین) سره ممتازه معامله وکړه او په پته ئی دی پوه کړ چه زه ستا حقیقی ورور(یوسف) یم. هغه مظالم چه پر مونږ دغو علاتی ورونو کړی دی چه زه ئی له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهی کښی ئی وغورځولم، او زه ئی مریی څرګند (ښکاره) کړم، او زمونږ پلار او نور ئی زما د فراق په صدمو کښی مبتلا کړل ـ یا اوس د دی لوری د راتلو په وقت کښی چه لتا سره کومه سختی کړی ده له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کیږه ـ اوس وقت را رسیدلی دی چه زمونږ دغه ګرد (تول) غمونه غلط او پورته او ورک شی ـ او وروسته

له سختيو پاک الله تعالىٰ مو راحت عزت او پت را په برخه کړی حضرت شاه صاحب ليکی، «پر دغه ورور چه يوسف عليه السلام پر مينه او محبت سره رابللی ؤ نور ورورنو ته حسد او رخه (کينه) ورپيدا شوه او په دغه سفر کښی به پر هره خبره ورسره لگيدل او طعنی به ئی ورکولی نو دغه دی چه اوس چه يوسف عليه السلام ورور ته تسلی ورکوی وائی چه بنيامين حضرت يوسف عليه السلام ته وويل چه زه خو بيا له تانه نه بيليږم نو يوسف عليه السلام وويل چه پلار لا له پخوا هم ځما له جهته غمجن دی، او په دغه پاتی کيدلو ستا کښی به لا ويرجن شی آما خو په يوه بهانه به دی تر دوی ستون (واپس) کړم. لکه چه وائی

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

نو کله چه تيار ئی کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی نو کيښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پت) په بار د ورور خپل کښی نو غږ وکړ غږ کوونکی او (خلقو د) قافلی (ودريږی چه) بيشکه تاسی خامخا غله يئ.

تفسير: يعنی کله چه د يوسف عليه السلام په حکم د دوی غلی ئی ور بار کړی ـ او د سفر گرد سامان ئی ور تيار شو ـ نو يو جام د اوبو څښلو ئی د خپل ورور(بنيامين) په اسباب کښی کيښود (چه د زرو يا زبرجدو په جواهرو جړاؤ ؤ بيا چه غله ډيره گرانه شوه نو هغه ئی پيمانه کړه څه مهال (وخت) چه کاروان (جوپه) له ښاره د باندی ووته نو پيره‌داران د هغه جام په لټولو پسی ولويدل بالاخر هغوی ته پر دغی قافلی شبهه پيدا شوه ـ ځرنگه چه قافله ښائسته لری تللی وه ، نو پيره‌دارانو ورپسی ناری سوری کړی چه ای کاروانيانو ودريږئ چه تاسی يقينا غله په نظر راځئ .

تنبيه: که دغه لفظ يوسف عليه السلام په حکم سره ويلی شوی وی نو مطلب به ئی داسی شی چه نور خو مال او اسباب غلا کوی ـ تاسی خو هغه سری يئ چه له خپله پلاره مو خپل ورور غلا کړ او په پټه مو هغه د مرئئ په نامه ويريا(مفت) خرخ کړ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وويل (ورونو د يوسف) او مخونه ئی راواړول پر دغو (نوکرانو د يوسف) چه څه شی دی هغه چه تاسی ورک کړی دی (او لټوئ ئی؟)

تفسير: يعني مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ که ستاسی کوم شی ورک شوی وی، نو هغه راوښيئ مونږ خو چیری لری نه یو تللی راشئ زمونږ مالونه او اسبابونه راولټوی

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

وويل دوی ورک کړی دی (لټوؤ) مونږ پيمانه د باچا او دی هغه چاته چه را ئی وړه پیمانه بار د یوه اوښ او زه په دی (بار) ضامن یم (چه ور ئی کړم پیدا کوونکی ته

تفسير: پیره دارانو وویل چه مونږ د باچا د اوبو څښلو جام یا د غلی پیمانه لټوو چه ورک شوی دی (یعنی پخوا له دی نه پکښی باچا اوبه څښلی او اوس په دغه وقت کښی په همغه د سرو زرو جام دپاره د عزت د طعام د پیمانی کار هم انجام مومی. که کوم سړی ئی بی له حیلی او حجته راحاضر او راوړی نو د اوښ د څټی (بار) غله به ورانعام او وروبښو او زه ئی ذمه وار یمه چه ور رسوم به ئی.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

وویل دوی قسم دی په الله خامخا په تحقیق پوه یئ تاسی چه نه یو راغلی مونږ دپاره د دی چه فساد وکړو په ځمکه (مصر) کښی او هرګز(نه یو مونږ غلا کوونکی) د دی جام.

تفسير: يعني په مصر کښی زمونږ وضعيت او ګذاره ګردو (ټولو) خلقو ته په عمومی دول (طريقه) ور معلومه ده چه فساد کوونکی نه یو ـ او که وائی نو د خپلو اوښانو خولی به مو ولی تړلی چه په لاره کښی د چا مال ونه خوری مونږ دلته هيڅ يو شرارت نه دی کړی او نه د فساد او شرارت له امله (وجی) دلته راغلی یو ـ او نه د غلو له کورنی څخه یو او که وی نو له کنعانه به مو هغه پانګه (سرمایه) بيرته نه راوړه چه زمونږ په بارونو کښی تللی وه.

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

نو وويل (بيا دغو نوکرانو) چه څه به وی جزاء د هغه (جام یا د سارق) که (ښکاره) شوئ تاسی دروغجنان.

تفسیر: محافظینو وویل چه تاسی خوشي چتی (بیکاره) خبری ولی کوئ؟ اوس مونږ ستاسی کالی (جامی) او اسباب لټوو که دغه مسروقه مال له تاسی څخه ووت، نو بیا به څهووایئ؟ او څه به وکړئ؟ او سزا به مو څه وی ؟

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِیْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ ﴿۷۵﴾

نو وویل(بیا ورونو د یوسف) چه سزا د دی (غلا نیول د) هغه چا دی چه وموندلی شوه (دغه پیمانه) په بار د ده کښی نو هم دی دی سزا د هغه (چه مریی شی) هم داسی سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسیر: یعنی دغه چه غل مریی کیږی د مال د خاوند په ابراهیمی شریعت کښی د غلو سزا وه یعنی له هر چا څخه چه د غلا مال ووځی هغه به تر یوه کال پوری د غلام په حیثیت د مال د خاوند سره پاتی کیږی ـ د یوسف علیه السلام ورونو سم له خپله شرعی قانونه سره بی له تامله د سزا ذکر وکړ، ځکه چه دوی پوره متیقن وو چه مونږ نه غله یو ـ او نه د غلا مال امکان لری چه له مونږ څخه ووځی نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزم او ونیول شول او بیرته د مصر ښار ته بوتلل شول د باچا د دربار سره مخامخ بارونه ئی تری واړول

فَبَدَاَ بِاَوْعِیَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِیْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِیْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ فِیْ دِیْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ ﴿۷۶﴾

نو شروع وکړه (یوسف یا جارچی په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده(لپاره د دفعی د تهمت نو بیا ئی ونه موند په هغو کښی بیا ئی را وویستله دغه (پیمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، هم دا رنګه تدبیر ښوولی وو مونږ یوسف ته، نه وو دغه (یوسف داسی) چه ونیسی (مریی بی له ښوونی د الله) ورور خپل په دین (قانون) د باچا (مصر) کښی مګر چه اراده وفرمایله الله (دغه تدبیر ئی وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت

سره) مرتبې د هر چا چه اراده وفرمایو مونږ، او د پاسه د هر خاوند د علم لوی دی (ان تر الله پورې خو له الله سره نه برابر شته او نه ترې پورته).

تفسیر: یعنې د دغو ویناؤ څخه وروسته محافظینو دوی د مصر عزیز یوسف ته بوتلل ـ او دغه ګرده (توله) پیښه ئې ور واوروله. یوسف علیه السلام د تفتیش او تحقیق امر صادر کړ ـ ړومبی ئې د نورو ورونو د بارونو په سپړدلو شروع وکړه او د دوی څتې بسترې څوړې او نور ئې ولیدل خو له دوی څخنې هغه جام را ونه ووت ـ بالاخر د بنیامین د اسبابو د لټولو وار راغی او هغه جام ترې راووت.

﴿ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ ﴾ الآية ـ هم دا رنګه تدبیر حکمت او لاره مو ورزده او ورښوده یوسف ته نه ؤ یوسف داسې چه ونیسي مریی وروړ خپل په دین او قانون د باچا د مصر کښې مګر چه اراده وفرمایله الله چه دغه تدبیر ئې وروښود ځکه چه حکم د مصر د غلو په حق کښې وهل او عذابول او دوچنده ترې مسروقه مال اخیستل ؤ نه مریی ګرځول یعنې د ده د ورونو له ژبې څخه په خپله دغه خبره راووته چه له هر چا څخه چه دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه! نو پر هم دغې ونیوه شو که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه ؤ که داسې تدبیر نه کیده چه پخپلو اقرارونو کښې سره راګیر شي نو د مصرې قانون له مخې هیڅ یو داسې کوم صورت چه د هغه له مخې د بنیامین د بیرته ستنولو (راواپس کولو سند کیدی شو نه ؤ موجود

(﴿ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ ﴾ ـ پورته کوو مونږ مرتبې د هر چا چه اراده وفرمایو مونږ د پورته کولو ئې) یعنې د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی حکمت او تدبیر ورښیی یا په خپل لطیف تدبیر سره لوړتیا ورکوی وګوره هغه ځلمیان چه په غلا سره ئې له خپله پلاره یوسف غلا کړ ـ او په څو روپو ئې وپلوره (خرڅ کړو) نن د غلو په حیثیت د یوسف په مخ کښې ولاړ دی ښائی په دی دول (طریقه) سره د دوی د پخوانیو غلطیو کفاره وی

(﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾ ـ او د پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی ان تر الله پورې خو له الله تعالیٰ سره نه برابر شته ـ او نه ترې پورته) یعنې په دنیا کښې له یوه انسان څخه زیات پوهنده دوهم څخه دریم ښه پوهنده او خبردار دی اما د ټولو پوهانو سره پورته یو لوی او پوهه شته چه هغه ته عالم الغیب والشهاده وائی.

تنبیه: واضحه وی چه په دغه توله واقعه کښې هیڅ یو لفظ د یوسف علیه السلام له ژبې څخه له واقع څخه مخالف نه دی وتلی ـ او نه د شرعې څخه مخالف کوم حرکت ترې صادر شوی دی فقط یواځې توریه ئې کړی ده د «توریه» مطلب دا دی چه کومه داسې خبره ووائی یا ئې وکړی چه د هغه د لیدلو یا آوریدلو څخه ذهن ته یو ظاهری او نژدی مطلب راشی لیکن د متکلم مقصد بل داسې یو شی وی چه له ظاهری او قریبی مطلب لرې وی ـ که دغه «توریه» د کوم نیک او محمود مقصد لپاره وکړی شی، نو د هغه په جواز بلکه په محمودیت کښې هیڅ د شبهې ځای

نشته او که د کوم مذموم او قبیح کار لپاره وی نو هغه «توریه» نه بلکه مکر او فریب دی. دلته د الله تعالیٰ منظور داسی ؤ چه د یعقوب علیه السلام ابتلا او امتحان تکمیل شی ـ د یوسف علیه السلام څخه وروسته نی (بنیامین) هم تری بیل کړی او له بل لوری وروسته له یوی اوږدی مودی څخه شکیدلی او لری شوی دوه سکنی ورونه هم سره یو ځای ووینی او ملاقی شی، او له یوسف سره هم وروسته له دی نه چه دی د امتحان له کندو او ژورو څخه ووځی رومبی د ده د علاتی ورونو ـ بیا د عینی ورور او بالاخر د لوی پلار او ګرد (تول) کور او کهول متدرجاً ملاقات وشی ـ او له بل لوری د یوسف له ورونو ځنی هغه اغلاط او خطاوی چه شوی وی، ښائی چه هغوی هم لږ څه رېړونه (تکلیفونه) وګالی (برداشت کړی)، او بیا د عفوی او رحم دروازی ته ورسیږی ـ او برسیره پر دی نه دی معلوم چه نور څه څه حکمتونه به هم وی ـ چه د هغو له امله (له وجی) یوسف علیه السلام ته لږ څه د «توریئ» په نسبت هدایت ورکړی شوی ؤ چه دوی جام د خپل ورور په اسبابو کښی کیښود بیا نی نه پر بل چا د غلا الزام واړوه نه ئی داسی وویل چه هغه سری ته مو د غلا په الزام کښی سزا ورکړه ـ بلکه طبعاً داسی صورتونه څرګند (ښکاره) شول چه د هغو په وسیله (بنیامین) ته د خپل ورور کره په عزت ـ راحت او هوسائی (آسانی) سره د اوسیدلو لاره پیدا شوه. هو! مصلحتاً ځینی داسی الفاظ هم استعمال شوی دی چه د هغوی متبادری معانی نه وی مراد یا پر ځینو شیانو سکوت کړی شوی دی چه که د هغو په نسبت ئی څه ویل نو هغه پته خبره به څرګندیده او اصلی مقصد به له لاسه وتو والله اعلم.

قَالُوْٓا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا يُوْسُفُ فِيْ نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ ﴿۷۷﴾

نو وویل (ورونو د یوسف) که غلا وکړه دغه (بنیامین نو هیڅ عجیبه نه ده ځکه چه) پس په تحقیق سره غلا کړی وه (سکنی) ورور د ده هم پخوا له دی نه، نو پته وساتله دغه (خبره) یوسف په نفس خپل کښی او ښکاره ئی کړه (هغه خبره) دوی ته، وویل (یوسف پټ په خپل زړه کښی) چه تاسی دیر بد یئ له جهته د مرتبی (چه ورور مو له پلاره غلا او د مریی په نامه مو سودا کړ) او الله ښه عالم دی په هغه خبره چه تاسی ئی بیانوئ (په حق د یوسف کښی)

تفسیر: دغه اشاره د یوسف علیه السلام په لوری ده دوی د خپلی پاکی ښوولو دپاره محض د ناحقه ویلو او عناد څرګندولو (ښکاره کولو) دپاره د بنیامین جرم پوخ کړ او د دومره مودی له تیریدلو څخه وروسته هم پر معصوم یوسف علیه السلام باندی د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمیدل.

مفسرینو په دغی موقع کښی ډیری قصی بیانی کړی دی چه د هغو په لوری د یوسف علیه السلام ورونو د غلا په لفظ کښی اشاره کړی وه او د هغوی د نقل حاجت دلته نشته

(﴿ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ ﴾ الآية ـ نو پته وساتله دغه خبره یوسف علیه السلام په نفس خپل کښی او ښکاره ئی نه کره هغه خبره دوی ته. وویل یوسف علیه السلام پټ په زړه خپل کښی چه تاسی ډیر بد یئ له جهته د مرتبی چه ورور مو له پلاره غلا او د مرئی په نامه مو سودا کړ) یعنی سره د داسی سخت لفظ اوریدلو بیا هم یوسف علیه السلام خپل ځان وساته ـ ځکه چه د الله تعالیٰ مصلحت د دوی د پټی خبری په ښرګندیدلو (ښکاره کیدلو) او افشاء مقتضی نه وه. یوسف علیه السلام دغه خبره هم پخپل زړه کښی پټه وساتله، او پخپل جواب کښی ئی د دوی د اتهام حقیقت ور ښرګند (ښکاره) نه کړ ـ بلکه پخپل زړه کښی ئی وویل ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ یعنی بالعکس غله پر کوتوال خوله آچوی، او تاسی ما هم غل بولئ ـ حال دا چه تاسی داسی یوه غلا کړی ده چه خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په ښو روپیو وپریا سودا کړی دی باقی زما د غلا حال خو پاک الله ته معلوم دی. ځینو مفسرینو له ﴿ شَرٌّ مَّكَانًا ﴾ الآية ـ ښخه داسی مطلب اخیستی دی چه یوسف علیه السلام هغوی ته خطاب کوی چه تاسی خورا ډیر بد خلق یئ ـ اوس خو مو وویل چه ﴿ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴾ مونږ له غلو ښخه نه یو ـ اوس چه مو د یوه ورور له کالیو (جامو) ښخه هغه مال راښرګند (ښکاره) شو، هغه سره هغه بل بیګناه ورور ئی هم ملوث کوی، ګواکی غلا کول ستاسی د کورنی کسب دی (العیاذ بالله) الله تعالیٰ ښه پوهیږی چه تاسی پخپلی دغی وینا کښی تر کوم ځای پوری رښتین یئ ـ همغه به تاسی ته د دغه غلط بیان سزا درکوی

(کله چه یوسف علیه السلام بنیامین خپلو سریو ته ورکړ ـ نو وروڼه ئی په زاری شول او)

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وویل دوی ای عزیزه بیشکه ده لره یو پلار دی زوړ ډیر معمر (چه پس له یوسفه له ده سره مینه کوی) نو ونیسه یو له مونږه په ځای د ده (یرغمال او دی راپریږده)، بیشکه مونږ وینو تا له احسان کوونکو ښخه.

تفسیر: یعنی زمونږ سپین ږیری پلار ته به سخته صدمه وروسیږی. ځکه چه هغه زمونږ له ګردو (ټولو) ښخه هم دغه (بنیامین) او د ده سکنی ورور یوسف علیه السلام سره مینه او محبت کاوه. وروسته له یوسف علیه السلام د هغه د زړه تسلی یواځی پر هم ده وه ـ تاسی که د ده په ځای له مونږ ځنی یو تن ستون (واپس) کړئ، نو پر مونږ به ستاسی ډیره لویه مهربانی وی ـ تاسی تل پر

مخلوقاتو احسان کوئ او بالخاصه پر مونږ دی خصوصی احسان هم کړی دی ۔ نو مونږ امید لرو چه د خپل له کرمه مو مه بی هیلی کوئ۔.

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ۙ اِنَّآ اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ ﴿٧٩﴾

ووېل(یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) پناه غواړو په الله پوری چه ونیسو مونږه (بیګناه) مګر(به نیسو) هغه څوک چه موندلی دی مونږ اسباب خپل په نزد د هغه،(که ونیسو په ځای د هغه بل څوک) نو مونږ به په هغه وقت کښی خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسیر: یعنی مونږ پرالله تعالیٰ له دی نه پناه نیسو چه بی له سببه د یوه په ځای بل ونیسو ـ مونږ خو یواځی همغه سړی راستنوو (واپس کوو) چه له هغه سره مو خپل څیز موندلی دی او هغه بنیامین دی چه د عینی ورورولئ لامله (له وجی) به له مونږ سره پاتی کیږی دلته هم د ﴿ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ﴾ په ځای «الا من سرق» نه دی ویلی چه لنده او مختصره وه ځکه چه هغه له واقع څخه مخالفه وه او که د هغه په ځای بل څوک ونیسو نو بیشکه چه مونږ به دغه وقت کښی خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهیمی دین کښی ځکه چه دی خو مونږ ستاسی په فتوی نیولی دی یعنی که د مجرم په بدله کښی بل کوم بی قصوره ونیسو ـ نو ستاسی له خیاله او قانونه مخالف او غلط له انصافه یو کار دی.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا ؕ قَالَ كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِيْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لِيْٓ اَبِيْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿٨٠﴾

نو کله چه نا امیده شول دوی له دغه (یوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصی د بنیامین) نو ګوښه (بیل) شول دوی په دی حال کښی چه مشوره کوونکی ؤ(پټپلو منځونو کښی) ووېل مشر د دوی (په عمر کښی یا په فکر کښی) آیا نه پوهیږئ چه بیشکه پلار ستاسی په تحقیق اخیستی وه له تاسی(په بیرته

بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين کښې او اوس دا حادثه راپيښه شوه) او پخوا له دی نه تقصير کړی ؤ تاسی په حق د يوسف کښې، نو له سره به زه نه خوځيږم له دی ځمکی (مصر څخه تر هغه پوری چه اذن راکړی ماته پلار زما (په رجوع سره کنعان ته) يا حکم راکړی الله ماته (په وتلو سره له مصره يا په خلاصيدو د ورور زما)، او هم دغه(الله) ډير غوره د حکم کوونکو دی.

تفسير: ﴿ مَا فَرَّطْتُمْ ﴾ کښې «ما» زائده ده ځينې وائی مصدريه ده او کيږی چه موصوله شي. کله چه دوی له حضرت يوسف عليه السلام څخه دغه جواب واوريد او مأيوس شول، نو له ډلی څخه گوښی (بيل) شول، پخپلو منځونو کښې ئی سره مشوره وکړه د اکثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه چه ښائی وطن ته بيرته لاړ شو. د دوی په منځ کښې هغه چه د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار لوی ؤ، وے ويل چه مونږ به خپل پلار ته په کومو سترگو او مخ سره مخامخ شو؟ چه هغه له مونږ څخه عهد اخيستی ؤ ـ او د هغه جواب څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دی نه د يوسف عليه السلام په معامله کښې شوی دی چه د هغه اثر تر نن ورځی پوری موجود دی، اوس که مونږ (بنيامين) هم دلته پريږدو، او تول لاړ شو نو ډيره سخته بی غيرتی او بی حميتی به وی، نو واضح دی وی چه زه خو له سره له دی ځايه هيچيری خوځيدونکی نه يم، تر څو چه خپل لوی آبا ماته د بيرته راتللو حکم راکړی، يا په دغه منځ کښې د پاک الله تعالیٰ له لوری بله کومه فيصله وشي، مثلاً له تقديره زما د مرگ نيته پوره شي او مړ شم يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات ورکړم.

تنبيه: دغه ويونکی به غالباً همغه ورور وی چه د يوسف عليه السلام په معامله کښې ئی ړومبی هم پسته مشوره ورکړی وه چه ﴿ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ ﴾

ارْجِعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيكُمْ فَقُولُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾

بيرته لاړ شئ تاسی پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) ای پلاره زمونږ په تحقيق ځوی ستا(بنيامين) غلا وکړه، او مونږ نه ؤ ويلی بل شی مگر هغه مو وويل چه پری خبر وو (چه د باچا جام ووت له باره د ده) او نه وو مونږ پټ کار دپاره ساتونکی

تفسير: يعنی ما هم دلته پريږدئ او تاسی گرد (تول) لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کښې

عرض وکړئ چه دغسی یوه واقعه راپیښه شوه چه له سره ئی توقع نه وه او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکی چه دغه جام پخپله بنیامین پټ کړی ؤ او که بل چا د ده په بار کښی ایښی ؤ؟
حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی مونږ خو له تاسی سره پر خپل پوه قول او عهد کړی ؤ ـ او له دی نه نه وو خبر چه (بنیامین) به غلا کوی او په غلا کښی به نیولی کیږی ـ یا مونږ له خپل دین سره سم د غله د نیولو او ساتلو لار وروړښووله، او له دی نه نه وو خبر چه زمونږ وروړ پخپله غل دی»

وَسۡـَٔلِ ٱلۡقَرۡيَةَ ٱلَّتِي كُنَّا فِيهَا وَٱلۡعِيرَ ٱلَّتِيٓ أَقۡبَلۡنَا فِيهَاۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾

او پوښتنه وکړه پخپله (قاصد په ژبه له خلقو) د هغی قریی(د مصر یا بل کوم ورته نژدی کلی څخه) چه وو مونږ په هغه کښی او(پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چه مونږ مخ کړی ؤ(راغلی وو کنعان ته) په دغه (قافله) کښی، او بیشکه خامخا مونږ صادقان یو.

تفسیر: یعنی تاسی یو معتبر سړی ولیږئ او له هغو کلیو څخه د دغی خبری ښه تحقیق وکړئ چه هلته دغه واقعه پیښه شوی ده ـ او اوس بیرته راغلی دی، نو تاسی ته به دغه خبره بیخی ثابته شی چه مونږ پخپله په دغی وینا کښی بالکل رښتینی یو.
(الغرض چه راغلل دا ورونه په حکم د مشر وروړ خپل سره چه روئیل یا یهودا ؤ کنعان ته او داسی عرض ئی وکړ خپل پلار یعقوب علیه السلام ته چه پاس مذکور شو، نو په جواب کښی حضرت یعقوب علیه السلام داسی وویل دوی ته)

قَالَ بَلۡ سَوَّلَتۡ لَكُمۡ أَنفُسُكُمۡ أَمۡرٗاۖ فَصَبۡرٞ جَمِيلٌۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَنِي بِهِمۡ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٨٣﴾

وویل(داسی نه ده چه تاسی ئی وایئ) بلکه ښائسته کړی دی تاسی ته نفسونو ستاسی یو کار(چه اراده مو ورته کړی وه)، نو(اوس کار زما) صبر دی بهتر، نژدی دی دا چه الله راولی ماته دوی ټول، بیشکه دغه الله جل‌جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره ؤ) ښه حکمت والا(چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: د ﴿فَصَبۡرٞ جَمِيلٌ﴾ ترجمه مفسرینو په څو دوله (قسمه) سره کړی ده چه هغه دلته لیکله

کیږی

(۱): «پس ماته هغه صبر پکار دی چه هیڅاته به څه نه وایم».

(۲): «نو صبر زما ښه صبر دی».

(۳): «نو اوس هم دغه صبر زما په کار راځی»

(٤): «نو اوس له هم دغه صبر څخه زما کار جوړیږی».

(٥): «پس صبر دی ماته ښه».

(٦): «پس ښائی ماته صبر نیک»

(۷): «پس کار زما صبر ښه دی».

(۸): «پس کار زما صبر ډیر ښه دی». د اول ځلی د بی‌اعتباری له امله (له وجی) دا ځلی هم یعقوب علیه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ- لیکن د نبی الله کلام کله دروغ کیدی شي - ځکه چه په واقع سره دغه خبری د ده ځامنو له خپله ځانه جوړی کړی - او پخپله یوسف هم د ده ځوی ؤ. کذا فی الموضح. ګواکی د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوری وشو. والله عالم. ځینو مفسرینو د دی مطلب داسی لیکلی دی چه تاسی دلته د هغه د ساتنی ځومره کلکی وعدی راسره وکړی - او په ډیر اصرار سره مو هغه بوتلو او هلته مو د هغه له لوری هیڅ دفاع او خبره ونه کړه، او ومو نه ویل چه د هغه له اسبابو څخه د جام پیدا کیدل څرنګه د هغه د غلا دلیل کیدی شي - کیږی چه بل چا هغه جام د ده په اسبابو کښی پټ کړی وی نو د دغی خبری ویل ضروری ؤ تاسی خو پخپلی دغی وینا سره چه د ده هغه بل ورور هم غلا کړی وه، نو د هغه جرم مو لا کلک کړ - که د تاسی په زړونو کښی ضد او عناد نه وی، نو دغه خبره به مو ولی ویله؟ اوس له بنیامین څخه راغلی او ماته له ځانه خبری جوړوی؟ په هر حال زه به دی باندی هم صبر کوم - او د شکایت هیڅ یوه خبره به له ژبی ونه باسم - د پاک الله له قدرته او رحمته هیڅ لری نه دی چه یوسف علیه السلام او (بنیامین) او هغه ورور چه د (بنیامین) له خاطره هلته پاتی دی ګرد (تول) ماته راولی - او تول سره راتول کړی شي - او زه د ګردو (تولو) له احواله باخبره شم پا ک الله له تولو امورو څخه ښه عالم - او له هر یوه سره سم له خپله حکمته سره معامله کوی. له دی نه اندازه کیدی شي - چه په هر قسم مأیوسی - او په هر دول (طریقه) احوال سره هم د انبیاؤ علیهم السلام قلوب نه بی هیلی (ناامیده) کیدی شي - او دوی تل د الله تعالیٰ پر واسع رحمت توکل او اعتماد کوی - او د ده له الطافه او اعطافه او احسانه او منته امیدوار وی.

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ ﴿۸۴﴾

او مخ وګرځاوه (یعقوب) له دغو(ځامنو خپلو) نه او وی ویل او افسوسه او غم زما پر(بیلتون د) یوسف راشه دغه د وقت دی) او تکې سپینې شوې دواړه سترګې د دغه (یعقوب) له غمه نو دی ډک ؤ له قهره(او پټ ئې ځغموونکې ؤ.)

تفسیر: د دې نوی زخم له رسیدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بیا تازه شو ـ او بې‌اختیاره ئې له خولې څخه دا چغه ووتله ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ ـ های افسوس پر یوسف» یعنی ای افسوسه زما پر یوسف راحاضر شه دغه دی وقت دی او تکې سپینې شوې دواړه سترګې د یعقوب علیه السلام له غمه یعنی بې‌رونقه یا بې‌نوره شوې. **علی اختلاف القولین**. پس دغه یعقوب ډک ؤ په زړه کښې د قهره د ځامنو نه خو وئ ځغملو او پټ ئې وساتلو په حدیث کښې دی «**نحن معاشر الانبیاء اشد بلاء ثم الامثل فالامثل**» یعنی د انبیاؤ جماعت د پاک الله له جانبه په ډیرو سختو امتحانونو کښې مبتلا کاوه شي ـ بیا د امتحانونو ډیر اقسام دی حق تعالیٰ هر نبی سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره ئې چه اراده وفرمائی اخته او مبتلا کوی ئې.

د یعقوب علیه السلام په زړه کښې ئې د یوسف علیه السلام فوق‌العاده مینه وغورځوله ـ بیا داسې یوه ـ هښیار ـ محبوب ـ او مطلوب هلک ئې چه د ابراهیمی کورنې غته سترګه او رڼه ډیوه وه، په داسې یوی دردناکې طریقې سره له ده ځنې بیل کړ ـ او سره له دی نه چه د یعقوب علیه السلام غم ویشتلی ځیګر ـ او زخم خوړلی تتر ـ او پرهاری زړه دغې روح وژونکی صدمې خوړلې وو، خو بیا هم ده نه د کوم مخلوق په مخ کښې څه وویل، او نه ئې د شکایت کوم حرف په ژبه راوړ، او نه له چا څخه د انتقام اخیستلو ـ او د خپل زړه تشولو په فکر کښې ؤ ـ او نه د غم او خفګان خبری به ئې له خولې څخه وتلې ـ هو کله چه دی د غم او اندیښنې له لاسه ډیر کړیده او ویلی کیده، نو د ده د زړه بخار د سترګو له لاری ووت، او له خپله ځانه سره به ژړیده. تر شلهاؤ کلونو پوری دی سره له دغو ژړیدونکو سترګو او د پاخه زړه د خپلو فرائضو او حقوقو په اداء کښې مشغول او لګیا ؤ او له ده هیڅ یو خلل او بې انتظامی په هیڅ شی کښې واقع نه شوه په هره اندازه چه د ده زړه یوسف علیه السلام په فراق کښې پخسیده، او له سترګو څخه ئې اوښکې توئیدلې، ده به هومره د پاک الله په دربار کښې د عجز او نیاز، او توبې او استغفار اظهار کاوه. د درد او غم شدت ـ او د اوښکو تویولو کثرت هومره چه د ده «بصارت» ضعیف کاوه، په همغې اندازې سره د ده د «بصیرت» نور به لا پسې زیاتیده ـ د بیتابیو او د اضطراباتو هغومره سخت طوفانونه چه پرې راچلیده ـ ده به هومره خپل زړه تینګاوه او پر خپل ځیګر (ینه) به ئې پښه کیښوده ـ او له ژبې څخه به ئې تش یو «اف» هم نه ایسته. د (بنیامین) له بیلتون څخه کله چه پخوانی زخم (تپ) ته نوی درد او بریښ ورسیده، نو دلته بې‌اختیاره هم دغه د ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ ـ ای افسوسه او غم زما په بیلتون د یوسف»

الفاظ ئی له ژبی ووتل. د حضرت شاه صاحب په قول «داسی یو سخت درد تر دومره اوږده مدت پوری ساتل، پرته (علاوه) له نبی علیه السلام څخه د بل هیچا له وسه نه دی پوره او نه ئی شی ساتلی» بیا چه ځامنو د یعقوب علیه السلا م د خپل پلار پریشانی او اضطراب ولید نو

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

وویل (ځامنو د یعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چه همیشه ئی ته چه یادوی یوسف (په زاری او فریاد سره) تر هغه پوری چه شی ته قریب الموت (ناجوړ له ډیره غمه) یا شی ته له هلاک شوو نه وویل (یعقوب) بیشکه هم دا خبره ده چه شکایت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم (او اضطراب) او خفګان خپل طرف د الله ته (یواځی) او پوهیږم زه له جانبه د الله په هغه چه تاسی پری نه پوهیږئ (لکه حیات د یوسف)

تفسیر: په «موضح القران» کښی راغلی دی «آیا تاسی ماته صبر راښیی؟ بی صبره خو هغه څوک دی چه د مخلوق په مخ کښی د خالق د رالیږلی شوی درد شکایت وکړی زه خو له هغه سره مناجات کوم چه درد او رېږ (تکلیف) ئی راکړی دی ـ او پر دی هم ښه پوهیږم چه یوسف علیه السلام ژوندی دی ـ او ضرور به ورسره وینم. او د ده هغه لیدلی خوب هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی دی دغه زما ابتلاء او ازموینه ده ـ و به ګورم چه تر کومه حده پوری دغه ابتلاء ځندیږی (ایساریږی) ؟».

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾

ای ځامنو زما، لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) یوسف او له حاله د ورور د ده او مه نا امیده کیږئ له فیضه د الله بیشکه شان دا دی چه نه نا امیده کیږی له فیضه د الله څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ له مهربانی او فیضه ناامیده کیدل د کافرانو دود (طریقه) دی چه هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحیح معرفت نه لری. د یوه مسلمان کار دا وی چه که د غرونو د پېتو په اندازه، او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأیوس کوونکی حالات هم ورپیښ شی خو بیا هم د پاک الله د رحمت امیدوار اوسی ـ او په امکانی کوښښ کښی بیٔهمتی او بیٔزړه‌توب نه کوی نو ځئ د یوسف علیه السلام سراغ او پته ولګوئ او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوئ ـ د الله تعالیٰ له رحمته هیڅ لری نه دی چه مونږ بیا سره راټول کړی د دریم ورور ذکر ئی ځایی د دی لامله (له وجی) ونه فرمایه چه هغه پخپل اختیار یواځی د بنیامین له سببه ستون (واپس) شوی ؤ که بنیامین خلاص شی، نو هغه به بلا سببه ولی هلته پاتی کیږی.
(بیا ورونه د یوسف علیه السلام دریم کرت د یعقوب علیه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

نو کله چه ورننوتل ورونه پر یوسف نو وویل دوی (یوسف ته) چه ای عزیزه، رسیدلی ده مونږ ته او اهل (عیال) زمونږ ته سختی (او لوږه) او راوړی ده مونږ پنګه (سرمایه) ناقصه نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه او خیرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان یا تزئید د احسان) بیشکه چه الله جزاء (بدل د دارینو ورکوی خیرات ورکوونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونی سره د مصر په لوری بیا روان شول، څرنګه چه د یوسف علیه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا (بنیامین) د نجات په فکر کښی ولویدل چه ځای ئی معلوم ؤ او څرنګه چه د قحط له سببه غلی ته هم د دوی ډیر ضرورت ؤ نو داسی ئی سره وتاکل (مقرر کړل)، ښائی چه عزیز ته په دی لوری هم توجه ورکړو ـ که د راکړه او ورکړه په معاملو کښی مو عزیز پوست او نرم وموند، نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو لکه چه ړومبی خبری دوی له عزیز سره داسی وکړی
ای عزیزه، په دی ورځو کښی د قحط له سببه پر مونږ او زمونږ پر کورنی ډیر زیات تکلیف او زحمت تیریږی زمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد (تول) وپلورل (خرڅ) شول ـ اوس ډیره لږه بیکاره او حقیره پنګه (سرمایه) پاتی ده چه هیڅوک ئی نه اخلی هغه مو د غلی پیرودلو

(اخستلو) دپاره له ځان سره راوړی ده ستا د ښو اخلا قو، له لویو مکارمو او له پخوانیو مهربانیو څخه هیله (امید) لرو چه زمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کښې د پخوا پشان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چه را ئې کړی، دغه رعایت په حقیقت کښې یو راز (قسم) خیرات دی چه تاسی ئې پر مونږ کوئ، برسیره په دی د خیرات په توګه (طریقه) هم څه شی راکړئ چه الله تعالیٰ درسره ښه وکړی،

حضرت یوسف علیه السلام د دغه احوال له اوریدلو څخه بی‌اختیاره په ژړا شو ـ او د ده د شفقت ـ رحم ـ عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه څخه وخوتیده او د سترګو له لاری په بهیدلو شوه او په دغه وقت کښې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته وربښکاره کړ ـ چه زه څوک یم؟ او تاسی چه کومه معامله له ما سره کړی وه وروسته له هغی زه اوس کومی مرتبی ته رسیدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار دپاره تمهید دی.

تنبیه: ځینو د«تصدق» معنی مطلق احسان اخیستی دی. لکه چه د **«قصر الصلوٰة»** په حدیث کښې دی **«صدقة تصدق الله بهاعلیکم»**

(کله چه یوسف علیه السلام د خپل پلار کاغذ ولوست او د خپلو ورونو دغه عاجزی او زاری ئې ولیدلی نو لکه چه پخوا مو ولیکل ژړا پری زور راوست او رحم پری غالب شو او طاقت د پټولو ورته پاتی نشو نو)

قَالَ هَلۡ عَلِمۡتُم مَّا فَعَلۡتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذۡ أَنتُمۡ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾

ووېل(یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) آیا پوهیږئ تاسی چه څه فعل کړی ؤ تاسی له یوسف او له ورور د ده سره (چه خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چه تاسی ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسیر: یعنی د دی دواړو په منځ کښې مو بیلتون (جدائی) وغورځوله او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ په هغه وقت کښې چه تاسی ناپوهان وئ، یعنی د ځلمیتوب په نشو کښې بی سده (بی هوشه) وئ او بی التفاته له قباحته د دی فعل ـ یا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د ورورولئ او دا ئې په طریقه د نصیحت ورته ویل نه دپاره د رابښکلو او شرمولو الله اکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو دیره لوړه (اوچته) مرتبه ده چه د دغه تول عمر د ربړو (تکلیفونو) او شکایتونو دپاره یو توری ئې هم پخپله ژبه را نه وړ او دومره سوال ئې هم د دی لامله (له وجی) وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کښې شلهاؤ کلونو پخوانی احوال یو ځلی مستحضر کړی، چه د ماضی او حال موازنی څخه د الله تعالیٰ د هغو احساناتو حقیقت ښه روښانه شی چه پر یوسف علیه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی، او د هغه په لوری وروسته په ﴿قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا﴾ کښې اشاره شوی ده ـ بیا د سؤال اسلوب ئې داسی نرم او لطیف اختیار کړی

دی چه په هغه کښې له جرمه زیات د مغفرت خوا، خورا (ډیر) ښکاره ده یعنی هغه حرکت چه ستاسی څخه صادر شوی دی د ناپوهی او بیوقوفی لامله (له وجی) ؤ ـ تاسی ته کله دغه خبره معلومه ده چه د یوسف علیه السلام هغه خوب هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی دی، او دغه هلال خامخا یوه ورځ د بدر په شکل راختونکی دی او سم له دی ویلو سره ئی پرده له مخه بیرته کړه ـ کله چه د دوی نظر پری ولګیده او وئ پیژاند نو

قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

وویل (وروڼو د یوسف) آیا بیشکه ته چه ئی خامخا دا ته ئی یوسف وویل (هو!) هم دا زه یم یوسف او دغه (بنیامین) می سکه ورور دی په تحقیق احسان فرمایلی دی الله پر مونږ باندی (په سلامت او کرامت) بیشکه شان دا دی هر څوک چه وویریږی له الله او صبر وکړی (په طاعت او مصیبت او له معصیت) نو بیشکه الله نه ضائع کوی اجر (بدل عوض) د نیکو کارانو.

تفسیر: ممکن دی چه له دغه سوال څخه دوی ډیر سخت ویریدلی وی ـ چه وروسته له دومره زیاتی مودی څخه دغه د کور پته خبره چا ورڅرګنده (ښکاره) کړی ده بیا د مصر عزیز د یوسف علیه السلام له قصی سره څه کار لری؟ څرنګه چه دوی د یوسف علیه السلام فوقالعاده مراحم او له (بنیامین) سره ئی خصوصی سلوک لا له پخوا څخه لیدلی وو، نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوری ته منتقل کړی وی ـ چه نه یوسف علیه السلام به چه مونږ پر مصری کاروان پلورلی (خرڅ کړی) ؤ هم دغه وی ـ کله چه دغه لوری ته متوجه شوی وی نو په غور سره به ئی کتلی وی او ممکن دی چه دا ځلی یوسف علیه السلام هم خپل ځان په واضح دول (طریقه) سره دوی ته وراندی کړی وی ـ یا ئی تصریحاً ویلی وی چه زه یوسف علیه السلام یم، الغرض چه دوی سخت متعجب او حیران شول او په حیرت سره ئی پوښتنه وکړه «﴿ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ﴾ ـ رښتیا اوښیه آیا هم دا ته یوسف ئی ؟» نو وویل یوسف علیه السلام چه هو! په رښتیا سره هم دا زه یوسف یم او دغه می سکه ورور دی (بنیامین) یعنی له هغه څخه چه تاسی زه بیل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

(په تحقیق منت او احسان بار کړی دی الله تعالیٰ پر مونږ باندی چه پس له اتیا کاله بیا ئی سره یو ځای کړو او همغه الله بیلتون په ګډون ـ ذلت په عزت ـ تکلیف په راحت ـ تنګی په فراخی ـ طیش په عیش بدلوی ـ هغه ته چه د مریی په نامه په څو پیسو خرڅ شوی ؤ نن پاک الله د مصر حکومت ورښیلی دی.او بیشکه شان دا دی هر څوک چه ویریږی له الله او صبر کوی په

طاعت او مصيبت او له معصيت پس بيشكه الله نه ضائع كوى اجر بدل عوض د نيكو كارانو
حضرت شاه صاحب ليكى «پر هر هغه چه تكليف واقع شو ـ او له شرعى حدودو څخه د باندى
ونه ووت او ونه ويريد نو بالاخر له بلا څخه زياته عطا وركوله كيږى بيا چه ورونو يوسف عليه
السلام وپيژندلو ـ نو هيبت او خجالت پر دوى غالب شو ـ نو

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾

وويل(ورونو د يوسف هغه ته) قسم دى پر الله خامخا په تحقيق غوره كړى ئى
ته الله پر موږ(په صورت او سيرت) او بيشكه چه وو موږ خامخا له خطا
كوونكو(په هغه عمل كښى چه كړى ؤ موږ له تا سره).

تفسير: يعنى الله جل‌جلاله تاته له هر حيثيته پر موږ درجه او فضليت دركړى دى ـ ته د هم دى
مقام وړ (قابل) او لائق وى ـ موږ له خپلى غلطى او تيرى ستا قدر ونه پيژندو بالاخر ستا خوب
رښتيا او زموږ حسد او رخه (كينه) بيكاره ښكاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وويل(يوسف ورونو خپلو ته) نشته هيڅ ملامتى (زور او نه الزام له جانبه ځما)
پر تاسو نن ورځ مغفرت دى وكړى الله تاسى ته (چه مقر شوئ په ګناه
خپلى) او هم دى دى ښه غوره مهربان د تولو مهربانى كوونكو.

تفسير: يوسف عليه السلام له سره داسى اراده نه درلوده (لرله) چه دومره يوه خبره هم له خپلو
ورونو څخه واورى، نو وئ فرمايل چه دغه تذكرى مه كوئ! زه نن پر تاسو هيڅ ملامتى نه اړوم
او ستاسى ګرد (تول) اغلاط مى دربښلى دى ـ هغه لفظ چه ما ووايه يوائحى د الله تعالىٰ د
احسان او د صبر او تقوىٰ د نتيجى د ظاهرولو په نيت سره مى ووايه، وروسته له نن ورځى
ستاسى د تقصير ذكر به هم نه كيږى. زه دعا كوم چه پاک الله ستاسى دغه خطاوى چه كړى مو
دى در وبښى، ځكه چه هغه دير مهربان دى له تولو مهربانى كوونكو او دغه ځما مهربانى هم
يوه پلوشه ده د ده د مهربانيو څخه.

څوک چه عجز د مولا په در كښى راوړى
اعتراف پخپل تير شوى قصور راوړى
رب له تولو مهربانو زيات ارحم دى
په هغه چه په اخلاص له بدو واوړى

کله چه یوسف علیه السلام د خپلو ورونو د تسلي او ډاډگیرنی څخه وزګار شو نو د خپل مهجور او سپین ږیری پلار له حال څخه ئی هم تپوس او پوښتنه وکړه چه څرنګه دی؟ دوی وویل چه له ډیری ژړا سترګی ئی ړندی شوی دی. نو یوسف علیه السلام دوی ته وویل

اِذْهَبُوْا بِقَمِيْصِيْ هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِيْ يَاْتِ بَصِيْرًا ۚ وَاْتُوْنِيْ بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹۳﴾

یوسئ قمیص زما دغه(قمیص) نو واچوئ هغه پر مخ د پلار زما نو وبه ګرځی بیا لیدونکی او راشئ تاسی ماته سره له اهله خپل تول.

تفسیر: یعنی زه په موجوده حالت کښی د شام په لوری نشم درتلی ـ تاسی لاړ شئ او والدین سره له تولو ګردو نورو متعلقینو می دلته راولئ ځکه چه ډیر مدت پر مونږ او تاسی باندی غمونه او مشقتونه تیر شوی دی ـ نو اوس له خیره سره دلته راشئ چه له ما سره لږ څه معاش وګورئ او مونږ ګرد (تول) سره یو ځای شو او یو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتع او ګتور شو څرنګه چه د خپل لوی پلار په نسبت د وحیی په وسیله، یا د ورونو له بیانه دا ورمعلومه شوی وه چه بصارت ئی نه دی ورپاتی ـ یا ئی په لیدلو کښی څه فرق پیدا شوی دی ـ نو ځکه ئی خپل قمیص ورکړ، او وئی فرمایل چه دا قمیص ځما چه جبرئیل علیه السلام له جنته راوړی ؤ له ځان سره یوسئ او ځما د پلار په سترګو ئی ومښئ نو بیا به ئی بصارت پخپل حالت راشی. حضرت شاه صاحب لیکی «د هر مرض دپاره الله تعالیٰ یوه دوا مقرره کړی ده، څرنګه چه د ده بصارت د یوه سړی له بیلتون څخه تللی ؤ ـ نو د هغه د بدن د یوه څیز له موندلو څخه هغه بیرته روغ شو ـ دغه د یوسف علیه السلام کرامت ؤ» او که کرامت ئی ونه بولئ، نو بیا هم له نن ورځی د واقعاتو او مشاهداتو په بناء دغه خبره منلی شوی ده، چه د کومی سختی صدمی یا فوق العاده خوښی له اثره ځینی ړانده یو ناڅاپه د سترګو خاوندان شوی دی.کله چه یوسف علیه السلام خپل قمیص ورکړ او اسباب او خوراک د لاری ئی دپاره د پلار او د نورو متعلقانو تیار کړ او ورونو ته ئی وسپارل نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيْرُ قَالَ اَبُوْهُمْ اِنِّيْ لَاَجِدُ رِيْحَ يُوْسُفَ لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُوْنِ ﴿۹۴﴾

او کله چه بیا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وویل پلار د دوی (یعقوب خپلو مصاحبینو ته په کنعان کښې) بیشکه زه چه یم خامخا مومم بوی د یوسف که چیری نسبت د کم عقلی(د زوړوالی) نه کوئ ماته.

تفسیر: د الله تعالیٰ قدرت ته څیر شئ (غور وکرئ) چه یوسف علیه السلام په مصر کښې موجود دی ـ او یعقوب علیه السلام په کنعان کښې ـ خو په دومره کلونو کښې هیچیری یعقوب علیه السلام ونه ویل چه د یوسف علیه السلام ښه وړمه رارسیږی ـ ځکه چه د پاک الله امتحان لا پای (آخر) ته نه ؤ رسیدلی ـ اوس چه د پاک الله اراده د ده بللو ته غوټه شوی ده، او له هغه لوری کاروان له مصره د کنعان په لوری روان دی ـ او د یوسف علیه السلام قمیص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د یوسفی قمیص ښه وړمه یعقوب علیه السلام روح معطره کوی دا یوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده (توله) قصه د قدرت د عجائبو یوه لویه مرقع ده، د یعقوب علیه السلام پشان یو مشهور معروف نبی علیه السلام په شام کښې هستوګنه ولری ـ او د یوسف علیه السلام پشان یو جلیل القدر ذات په مصر کښې حکومت وچلوی او یوسف علیه السلام ورونه څو ځلی مصر ته راشی، او پخپله د یوسف علیه السلام کره میلمانه شی، او سره له هغه د الله قدوس جل‌جلاله غامضه حکمت او قاهره مشیت، دغه پلار او ځوی سره تر شلهاؤ کلونو پوری بیل وساتی، او د وینی په اوښکو ئی وژړوی، او خپل امتحان پری تکمیل کړی جلت قدرته! وعز سلطانه‌لپه هر تقدیر نو وویل پلار د دوی یعقوب علیه السلام هغو حاضرینو ته چه په کنعان کښې ورسره ناست وو چه بیشکه خامخا زه موموم بوی د یوسف علیه السلام که نسبت د کم عقلی نه کوئ تاسی ماته او داسی راته نه وایئ چه ته اوس زوړ شوی ئی ـ نو فضول او چتی (بیکاره) خبری کوی یعنی د دغی خبری په ویلو سره شرمیږم، ځکه چه د هغه پر کیفیت ستاسی فکر نه رسیږی او تاسی ګرد (تول) به سره ووایئ چه دغه سپین ږیری ته وګورئ چه بیخی بی سده (بیهوشه) او پاګل شوی دی او اپلتی وائی او چتی (بیکاره) خبری کوی او د زړبودی (بوداتوب) خوبونه وینی.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِیْ ضَلٰلِكَ الْقَدِیْمِ ﴿۹۵﴾

وویل(حاضرینو یعقوب ته) قسم دی پر الله بیشکه ته چه ئی خامخا په همغه خطا او سرګردانی پخوانی خپلی کښې(همغسی لا پروت) یی.

تفسیر: یعنی د یوسف علیه السلام مینه او محبت ـ او د هغه د بیا ژوندی کیدلو ـ او بیا ورسره د لیدلو او ملاقات کولو یقین ستا په زړه کښې ځای نیولی دی او د همغو پخوانیو خیالاتو هوا ده چه د یوسف علیه السلام ښه وړمه ستا دماغ (سپږمو) ته رسیږی او له ډیره محبته

او مینی ئی هر وقت یادوی ـ او د ملاقات په طمعی ئی لا هم پروت ئی

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلۡبَشِيرُ أَلۡقَىٰهُ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗاۖ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٩٦﴾

نو کله چه راغی زیری کوونکی نو واچوه ده هغه (قمیص) پر مخ د دغه (یعقوب) باندی نو وگرځیده (یعقوب) لیدونکی، وویل(یعقوب) آیا نه ؤ ویلی ما تاسی ته چه، بیشکه زه پوهیږم له(ښوونی د) الله په هغه څه چه نه پوهیږئ تاسی (چه حیات او ملاقات د یوسف او د نورو دی).

تفسیر: یعنی بینائی او لیدل ئی بیرته وگرځیدل ـ او بیا لکه د پخوا هر شی به ئی لیدلو ـاو بینا شو نو وویل یعقوب علیه السلام هغو خلقو ته چه ملامتی ئی پری ویلی وه آیا نه ؤ ویلی ما تاسی ته چه بیشکه زه پوهیږم له ښوونی د الله په هغه څه چه نه پوهیږئ تاسی چه حیات او ملاقات دی له یوسف علیه السلام او نورو سره یعنی ما نه ؤ ویلی چه ښه بوی راځی! بالاخر زما هغه خبره رښتیا شوه ـ یا ئی خپلو ځامنو ته ویلی ؤ چه د یوسف علیه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لری نه ده چه بیا مونږ گرد (تول) سره راتول کړی گورئ! چه همغه صورت را د مخه شو.

(بیا نو ورونه په اتفاق سره پلار ته ورغلل او په ډیری عاجزی او زاری سره)

قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا ٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾

وویل(ورونو د یوسف) ای پلاره زمونږ مغفرت وغواړه له الله زمونږ دپاره د گناهونو زمونږ بیشکه چه مونږ ؤ خطا کوونکی (گنهگاران ستا او د یوسف په حق کښی).

تفسیر: یعنی اوس توبه وښکله مونږ نو تاسی توجه او دعا وکړئ او له الله تعالیٰ څخه زمونږ د دی گناهونو ښښنه وغواړئ! چه له مونږه لویه خطا شوی ده. مطلب ئی دا دی چه ړومبی مو تاسی وبښئ بیا په صاف زړه او اخلاص سره له پاک الله څخه زمونږ مغفرت وغواړئ! ځکه څو چه تاسی مونږ ونه بښئ نو الله تعالیٰ به مو څرنگه وبښی.

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيْ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) ژر به مغفرت وغواړم تاسی ته له ربه خپله، بیشکه دغه (الله) هم دی دی ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: يعنی صبر وکړئ! چه د قبول ساعت او ګړئ راشی، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کښې لاسونه پورته کوم. وائی د جمعی د شپې یا د تهجد د وقت په انتظار کښې ؤ یا ئی غوښت چه وروسته د یوسف علیه السلام د ښښلو یا وروسته له ورتللو د مصره چه هلته به تول په ګده سره له الله تعالیٰ څخه غوښتنه کوو. بیا روان شول دوی مصر ته کله چه یوسف خبر شو نو سره له مشرانو د پلار استقبال ته ووتل

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چه راننوتل دوی پر یوسف علیه السلام په مانی او مجلس د یوسف علیه السلام نو رانژدی ئی کړل ځان ته مور او پلار خپل او وویل یوسف علیه السلام چه ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمائی الله حال دا چه په امن کښې به شئ (له هری سختی) .

تفسیر: له ښاره د باندی د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلی او ښه راغلی دپاره ووت خپل مور او پلا ر ته ئی له خپل ځان سره نژدی ځای ورکړ ـ په دی کښې مفسران سره اختلاف لری، ځینی وائی چه د یوسف علیه السلام مور لا له پخوا څخه مره شوی وه لکه چه پخوا مذکور شو ـ او دلته ئی د توړئ (خاله) ذکر دی ـ ځکه چه عرب توړئ ته هم مور وائی لکه چه تره ته هم پلار وائی ـ او ځینی وائی چه لا مور ئی (راحیله) هم ژوندی وه، او له حضرت یعقوب علیه السلام سره ئی مصر ته تشریف راوړ، او ګردو (تولو) ته ئی وویل چه ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختی او مشقت او نورو شیانو څخه اندیښنه مه کوئ انشاء الله تعالیٰ بالکل په زړه جمعی او راحت او اطمینان اوسیږئ! ځینی مفسرین وائی دغه الفاظ ئی وروسته د ښار له رسیدلو څخه ویلی دی. ګواکی د ﴿ ادْخُلُوا مِصْرَ ﴾ معنی داسی شوه چه په مصر کښې بی له کومی وسوسی او اندیښنی اوسیږئ!.

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوْا لَهٗ سُجَّدًا ۚ وَقَالَ يٰۤاَبَتِ هٰذَا تَاْوِيْلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ ؗ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ حَقًّا ؕ وَقَدْ اَحْسَنَ بِيْۤ اِذْ اَخْرَجَنِيْ مِنَ السِّجْنِ وَجَآءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ مِنْۢ بَعْدِ اَنْ نَّزَغَ الشَّيْطٰنُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ ؕ اِنَّ رَبِّيْ لَطِيْفٌ لِّمَا يَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او پورته ئی کړل مور پلار خپل(کښینول له ځانه سره) پر تخت خپل او پریوتل(دغه «۱۱» ورونه او والدین) دغه(یوسف ته) سجده کوونکی، او وویل(یوسف) ای پلاره زما دا(سجدی) بیان (تعبیر) دی د هغه خوب زما (چه لیدلی می ؤ) پخوا له دی نه په هلکتوب کښی په تحقیق وګرځاوه دا خوب رب زما حق (او رښتینی)، او په تحقیق احسان انعام ئی کړی دی له ما سره کله چه راوئ ایستم زه له بندیخانی (یا کوهی نه) او را ئی وستئ تاسی له میری (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چه فساد جګړه غورځولی وه شیطان په منځ زما او په منځ د ورونو زما کښی، بیشکه رب زما چه دی باریک تدبیر والا دی دپاره د هغه چه اراده وفرمائی، بیشکه الله هم دی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یوسف علیه السلام له خپل طرفه د خپلو والدینو تعظیم وکړ۔ او دوی پر خپل تخت (پلار) کښینولو ۔ لیکن ځرنګه چه د پاک الله اراده پر دغه تللی وه چه د یوسف علیه السلام تعظیم به پر دوی کوی نو له هغه ځنی ممانعت د یوسف علیه السلام له لاسه کله پوره کیدی شو، نو سم د هغه وقت له دود (رواج) او دستور سره مور او پلار او ټول ورونه د یوسف علیه السلام په مخ کښی په سجده ولویدل دغه تعظیمی سجده وه چه د حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمة الله علیه له وینا سره د ادم علیه السلام له زمانی راهیسی د مسیح علیه السلام تر زمانی پوری جائزه وه، او یواځی محمدی شریعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله ۔ لکه چه ډیر احادیث پری شهادت ورکوی. بلکه حضرت شاه عبد القادر رحمة الله علیه ﴿ وَّاَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ ﴾ الآیة ۔ ځخه د دی د حرمت په نسبت اشاره ایستلی ده، ځینو مفسرینو په دغه ځای کښی له سجدی ځنی د هغه متبادره معنی نه ده مراد کړی او تش سر ښکته کول او یواځی لږ ځه تیتیدل تری اخلی. ځینی وائی چه دغه سجده د یوسف علیه السلام دپاره نه وه، بلکه د یوسف علیه السلام له عظمت او

عزت لیدلو لامله (له وجی) د پاک الله په دربار کښې د شکر اداء کولو سجده وه نو په دغه تقدیر دغه لام به سببی وی چه په ﴿ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ﴾ کښې دی یعنی د یوسف علیه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کښې دوی د شکرانې سجدې وکړې.

تنبیه: تعظیم او عبادت دواړه سره بیل شیان دی. د غیر الله تعظیم په کلی ډول (طریقه) نه دی ممنوع هو! د غیر الله عبادت جلی شرک دی، چه د هغه اجازه د سترګو د یوې رپې په اندازه هم نشته، او نه کیدی شي. «**سجود العبادة**» یعنی د غیر الله مستقل او مالک ګڼل په نفع یا په ضرر کښې په هره درجه چه وی، او ورته سجده کول جلی شرک دی، چه د هغه اجازت په هیڅ یو سماوی شریعت او هیڅ یو موحد ملت دپاره نه دی شوی. هو! «**سجود التعظیم**» یعنی پرته (علاوه) له پاسنی عقیدې محض د تعظیم او تکریم دپاره سر په سجده کیدل په سابقه ؤ شرائعو کښې جائز ؤ - خو محمدیه شریعت علیٰ صاحبها افضل الصلوٰة والتسلیمات د هغه بیخ پرې کړ - پر دغه موضوع حضرت شاه ولی الله په «حجة الله البالغه» کښې د شرک پر اقسامو کوم دقیق بحث چه کړی دی - د هغه کتل پکار دی

(﴿ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ ﴾ الآية - او ووېل یوسف علیه السلام ای پلاره څما دا سجدې بیان او تعبیر دی د هغه خوب زما چه لیدلی می ؤ پخوا له دی نه په هلکتوب کښې په تحقیق وګرځوه دا خوب رب څما حق (رښتینی) یعنی په دې کښې زه هیڅ مداخله نه لرم څرنګه چه زما د هغه خوب د تعبیر پوره کیدل ضروری ؤ، نو پاک الله هغه پوره کړ - او تاسی ګردو (تولو) ته ئې دروښود او په تحقیق احسان ئې کړی دی له ما سره کله چه راوئې ایستم زه له بندیخانې یا له کوهی نه او راڼی وستئ تاسی له میرې او صحرا نه مصر ته وروسته له هغه چه فساد جګړه غورځولی وه شیطان په منځ څما او په منځ د ورونو څما کښې بیشکه رب څما باریک تدبیر والا دی لپاره د هغه چه اراده وفرمائی بیشکه دغه الله هم دی دی ښه عالم په تولو احوالو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی. د الله تعالیٰ د احساناتو ذکر ئې وفرمایه او د ده هغه لطیف تدبیر ته ئې توجه وکړه چه الله زه په څه لطیف ډول (طریقه) له بندیګرې څخه وویستم، او د دې مملکت مختار عزیز ئې وګرځولم - او د هغې جګړې څخه وروسته چه د شیطان له لورې زمونږ ورونو په منځ کښې لویدلی وه کله چه هیڅ هیله (طمعه) او امید زمونږ او ستاسی د بیا لیدلو نه وه - بیا ئې څرنګه د لیدلو او سره د یو ځای کیدلو اسباب او وسائل راغونډ کړل - په دغې موقع کښې یوسف علیه السلام د خپلو هغو مصائبو تکالیفو هیڅ یو شکایت او ذکر ونه کړ، چه پرې تیر شوی ؤ - بلکه د ورونو د واقعی په لور یی هم په داسی یوه عنوان سره اشاره وکړه چه په هغه د هیڅ یوی ډلی تقصیر او زیادت ورڅرګند (ښکاره) نشو - څو د ده ورونه د هغه له اوریدلو څخه خجل، محجوب او خړ نشی «الله اکبر!» داسی عالی اخلاق پرته (علاوه) له انبیاؤ علیهم السلام په بل کوم یوه کښې پیدا کیدی شي؟.

رَبِّ قَدۡ اٰتَیۡتَنِیۡ مِنَ الۡمُلۡكِ وَ عَلَّمۡتَنِیۡ مِنۡ تَاۡوِیۡلِ الۡاَحَادِیۡثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۟ اَنۡتَ وَلِیّٖ فِی الدُّنۡیَا وَالۡاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِیۡ مُسۡلِمًا وَّاَلۡحِقۡنِیۡ بِالصّٰلِحِیۡنَ ﴿۱۰۱﴾

ای ربه زما په تحقیق راکړی دی ده ماته څه له باچاهی (او تصرف د مصر) او ښوولی دی دی ماته څه له ګرځولو د خبرو (لکه تعبیر د خوبونو بیان د کتابونو)، ای پیدا کوونکیه د اسمانونو او د ځمکی (بی له نمونی) هم ته ئی ولی (دوست واکدار کار جوړوونکی) زما په دنیا او په آخرت کښی، وفات کړه ما په دی حال کښی چه مسلمان یم او یو ځای می کړه (په مرتبه او کرامت کښی) له صالحانو سره.

تفیسر: د دی سورت په اوله رکوع د تاویل الاحادیث تفسیر لیکلی شوی دی. یا خو ئی د لقاء الله په شوق کښی فی‌الحال د موت تمنا وکړله ـ یا خو دا مطلب دی کله چه زه مرم ښائی چه موت په داسی حال کښی راباندی راشی چه زه په اسلام یعنی کامل تسلیم او رضاء قائم اوسم.
تنبیه: په حدیث کښی راغلی دی چه «هیڅ یو انسان دی د مصیبت او تکلیف له ویری د موت تمنا نه کوی»! له دی نه داسی مفهومیږی چه د حب لقاء الله یا بل کوم صالح غرض دپاره د موت تمنا کیدی شی. لکه چه د فرعون ساحرینو داسی دعا کړی وه ﴿ رَبَّنَاۤ اَفۡرِغۡ عَلَیۡنَا صَبۡرًا وَّتَوَفَّنَا مُسۡلِمِیۡنَ ﴾ یا حضرت مریمی ویلی ؤ ﴿ یٰلَیۡتَنِیۡ مِتُّ قَبۡلَ هٰذَا وَكُنۡتُ نَسۡیًا مَّنۡسِیًّا ﴾ جزء (۱۶) د مریم سورة رکوع ۲ آیت (۲۳) ـ او د معاذ رضی الله تعالیٰ عنه په حدیث کښی دی «**اذا اردت بقوم فتنة فاقبضنی الیک غیر مفتون**».
د احمد په مسند کښی حدیث دی «**یکره الموت والموت خیر للمؤمن من الفتن**».
حضرت علی کرم الله وجهه د فتن د هجومو په وقت کښی دعا کړی وه «**اللّٰهم خذنی الیک فقد سئمتهم وسئمونی**» کله چه د امام بخاری جګړه د خراسان له امیر سره ونښتله نو دی داسی دعاء کولو ته مجبور شو «**اللّٰهم توفنی الیک**» په حدیث کښی دی چه د دجال د خروج په وقت کښی یو سړی به پر کوم قبر تیریږی، او د دغو فتنو او زلازلو له لیدلو څخه به ووائی «**یا لیتنی مکانک** ـ کشکی ای مړیه! زه ستا په ځای وی».
(﴿ وَّاَلۡحِقۡنِیۡ بِالصّٰلِحِیۡنَ ﴾ ـ او یو ځای می کړه په مرتبه او کرامت کښی له صالحانو سره) دغه داسی لفظ دی لکه نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم چه پخپل مرض‌الموت کښی فرمایلی ؤ «**اللّٰهم فی الرفیق الاعلیٰ**» حضرت شاه صاحب لیکی «کامل علم ئی وموند ـ او کامل دولت ئی ور په برخه شو نو بیا ئی شوق او رغبت پیدا شو چه د خپلو پلرونو او نیکونو په مراتبو هم ورسیږی» ګواکی له ﴿ وَّاَلۡحِقۡنِیۡ بِالصّٰلِحِیۡنَ ﴾ څخه دا غرض شو چه زما مرتبه د اسحاق علیه السلام او د ابراهیم علیه السلام له مراتبو سره یو ځای کړه! د حضرت یعقوب علیه السلام

تر ژوندانه پورې يوسف عليه السلام په ملکيه ؤ انتظاماتو مشغول ؤ وروسته د هغوی له وفاته ئې هغه پخپل واک (اختيار) پريښود. مفسرين ليکي چه حضرت يعقوب عليه السلام وصيت کړی ؤ - چه زما مړی دی شام ته يوړ شي - او هلته دی دفن کړ شي! لکه چه د دوی جنازه هم هغلته يوړه شوه. حضرت يوسف عليه السلام ويلي ؤ چه «يوه داسي زمانه به هم راشي چه بنیاسرائيل به له مصر څخه ووېستل شي - نو په دغه وقت کښي دی زما تابوت هم دوی له خپله ځانه سره يوسی» لکه څه مهال (وخت) چه حضرت موسیٰ عليه السلام سره له بني اسرائيلو له مصره ووت، نو د حضرت يوسف عليه السلام تابوت ئې هم له خپلو ځانونو سره يوړ. والله اعلم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿١٠٢﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چه (اعجازاً) وحيه کوو مونږ هغه تاته (ای محمده!)، او نه وې ته (ای محمده !) له دغو(ځامنو د يعقوب) سره کله چه دوی راټول کړ فکر خپل (په غورځولو د يوسف په کوهي کښي) حال دا چه دوی مکر فريب کاوه (له يوسف سره نو چه تا غوندی امي په دی سره اخبار کوی نو دغه اعجاز دی)

تفسير: يعني کله چه د يوسف عليه السلام ورونو دی له پلاره د بيلولو، او په کوهي کښي د غورځولو دپاره مشوری او تدابير جوړول، او پخپلو منځونو کښي سره جرګی کولی، او خبری سره غوټه کولی، تاسي له هغوی سره نه وئ - چه د دوی خبری به مو اوريدلی - او هغه حالات به مو کتل - نو بيا داسي صحيح واقعات پرته (علاوه) د الله تعالیٰ له وحيي څخه تاته چا دربښوولی دی؟ تاسي په رسمي دول (طريقه) لوستونکي او ليکونکي نه يئ او نه له کوم ظاهري معلم څخه مو څه استفاده کړی ده، نو بيا دغه ګرد (تول) حقائق چه د هغو په دغه اندازه سره تفصيل په (بائبيل - انجيل) کښي هم نشته تاسي ته ماسواء له الله تعالیٰ څخه بل کوم سړی دربښوولی دی؟.

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾

او نه دی زياتره خلق او اګر که حرص وکړی ته (ای محمده! په ايمان راوړلو د دوی) ايمان راوړونکي (عناداً)

تفسیر: یعنی سره له دی چه ستاسی پر صداقت داسی ښکاره او واضح دلائل هم موجود دی بیا هم زیات خلق هغه کسان دی چه په هیڅ دول (طریقه) سره ایمان نه راوړی .

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾

او نه غواړی ته (ای محمده !) له دوی څخه په دغه (ابلاغ د قران) هیڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی دا قران مگر پند دی (له جانبه د الله) دپاره د تولو خلقو(جن دی که انس).

تفسیر: یعنی که نه ئی منی، ودی نه منی ـ تاسی ته څه نقصان رسوی؟ د تبلیغ څه طلب او تنخاه ته له دوی څخه نه غواړی چه هغه به پر تا بنده کړی ـ پند او نصیحت او پوهول خو هم دا دی چه تاسو هغوی ته وکړه ـ او پرله پسی یی کوئ.

وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

او ډیر دی له دلائلو (چه دلالت کوی په کامله قدرت او وجود د رب العزت) په اسمانونو او په ځمکه کښی (چه دغه معاندین) تیریږی پری (او په سترگو ئی وینی) حال دا چه دوی له هغو نښو ځنی تل څخه کوونکی دی (چه نه پکښی فکر کوی او نه تری عبرت اخلی).

تفسیر: یعنی همغسی چه د تنزیلیهؤ ایتونو په اوریدلو سره دوی ایمان نه راوړی هم داسی د تکوینیهؤ ایتونو په لیدلو سره هم د الله تعالیٰ د توحید سبق نه زده کوی اصلی خبره خو هم دا ده چه د دوی اوریدل او لیدل خوشی چتی (بیکاره) او محض سطحی دی ـ که په ایات الله کښی دوی لږ څه غور او فکر چلولی وی، نو څه نه څه گټه او فائده به تری وررسیده ـ کله چه دوی فکر او تمیز نه لری، نو ایمان به له کومه راوړی.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾

او ایمان نه راوړی (یقین نه کوی) اکثر له دغو مشرکانو پر (وجود او

خالقیت د) الله مګر په دی حال کښې چه دوی شریک نیوونکی (له الله سره د بل څیز).

تفسیر: په ژبې سره ګرد (تول) وائی چه خالق او مالک همغه الله تعالیٰ دی مګر سره له هغه دوی ځینې بتان د خدائ حصه داران ګرځوی ـ لکه چه د عربو مشرکانو به په تلبیه کښې دا الفاظ ویل «کقول مشرکی العرب: لبیک اللّهم لبیک لا شریک لک الا شریکا هو لک تملکه وماملک» ځینې د هغه دپاره هلک او جونی تجویز کوی ـ ځینې هغه روح او مادی ته اړ (مجبور) او محتاج بولی ـ ځینو احبارو او رهبانانو ته ئی د خدائ اختیارات ورکړی دی ډیرو کسانو د تعزیه داری ـ مجاوری قبر پرستئ ـ پیر پرستئ د خسو او خاشاکو سره د توحید صافه او پاکه چینه مکدره او لوغړنه او خرابه کړی ده ـ څومره داسی موحدین به پیدا کیږی چه له ریا او هوا او هوس څخه پاک وی؟ ـ الغرض تش په ژبه د ایمان داری دعوی ډیره ګرانه ده، او داسی پاک، سوچه او چاندی مسلمانان ډیر لږ پیدا کیږی چه د عقیدی او عمل په درجه کښې د جلی یا د خفی شرک ارتکاب نه کوی. **(اعاذنا الله من سائر انواع الشرک)**

اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّ هُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

آیا نو په امن کښې دی دا (مشرکان) له دی نه چه راشی دوی ته (عقوبت) چاپیریدونکی پټوونکی له عذابه د الله نه یا راشی دوی ته قیامت ناڅاپه حال دا چه دوی پری خبر نه وی (او څه تیاری نه وی کړی ورته).

تفسیر: یعنی دغه مشرکان داسی بیفکره، او بی خوفه ولی کیږی ـ آیا دوی د الله تعالیٰ له عذابه، یا د قیامت له هولناکو او ویروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتی کیدلو څه انتظام کړی دی؟.

قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ ۣ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ ۭ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۸﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه دغه (ایمان او توحید) لاره زما ده چه

(تینگ پری ولاړ یم او) بولم زه تول خلق طرف د(توحید) د الله ته په بیان (او ښکاره دلیل) سره (هم) زه او (هم هر) هغه څوک چه متابعت پیروی کوی زما ، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عیبونو) او نه یم زه له شریک نیوونکیو (په الله پوری).

تفسیر: یعنی زما لاره هم دغه د خالص توحید سمه صافه لاره ده ـ زه ګردی (تولی) دنیا ته دعوت ورکوم چه ګرد (تول) چتی (بیکاره) خیالات او اوهام پریږدی ـ او د یوه واحد احد الله تعالیٰ لوری ته راشی! د ده توحید د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحیح معرفت حاصل، او صحیحه لاره پیدا کړی! ـ زه او زما ملګری پر هم دغی سمی صافی لاری باندی رهی (روان) یو ـ او د حجت او برهان ـ او بصیرت او وجدان په رڼا درومو پاک الله ماته داسی یو نور او رڼا راعطا کړی ده چه په هغی سره زما او زما د ګردو (تولو) ملګرو دماغ منور او روښان شوی دی دلته له سره د ړندو تقلید او پیروی نشته. د خاص توحید تلونکی پخپل هر قدم کښی پخپل باطن کښی د معرفت او بصیرت خاصه رڼا او د عبودیت محضه خاص لذت محسوسوی ـ او په ډیر اخلاص او صمیمیت (عزم) سره داسی مخلصانه ناری وهی
﴿ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ !
کله چه کفارو وویل چه الله تعالیٰ ځکه خو ډیری ملائکی دی نو هغه ئی ولی نه رالیږلی چه ته او نور سړی ئی رالیږلی یئ نو دغه آیت نازل شو

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

او نه ؤ لیږلی مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړی (بنیادم نه ملائک نه جن نه ښځی) چه وحی به کوله مونږ دوی ته له اهل د قریو(او ښارونو نه له صحرایانو او بیابانیو) آیا نو نه ګرځی (دا کافران) په ځمکه (ملکونو) کښی پس ودی وینی دوی (په نظر د عبرت سره) چه څرنګه ؤ عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چه پخوا تیر شوی دی له دوی نه، او خامخا کور د آخرت (جنت) ډیر غوره دی دپاره د هغو کسانو چه ځان ساتی (له شرکه او له نافرمانی او ویریږی له الله) ، ایا نو تاسی عقل نه چلوئ (په بهتری ئی) .

تفسیر: یعنی پخوا له دی نه هم مونږ له آسمانی پرښتو څخه کوم نبی نه دی منتخب کړی ـ او نه لیږلی ـ پخوانی انبیاء علیهم السلام هم د هم دغه انسانی کلیو او د ښارونو له هستیدونکو سریو څخه ؤ ، نو بیا وویڼئ ! چه د هغوی د دروغجن کوونکیو کسانو حشر په دنیا کښی څرنگه شو؟ حال دا چه په دنیا کښی علی‌الاکثر کفارو ته ډیر اوقات عیش او عشرت نصیب شوی دی ـ البته د آخرت ښیگڼه (نفعه) او بهتری خالص د هغو کسانو په برخه ده چه له کفر او شرکه خپل ځان ساتی . دغه د مکی معظمی کفارو ته تنبیه ده چه د پخوانیو کفارو له احوالو څخه عبرت واخلی.

تنبیه: له دی آیت څخه دغه خبره راوځی چه هیڅ یوه ښځه د نبوت په درجه نه ده رسیدلی ـ حضرت بی‌بی مریمی ته پاک قران د «صدیقی» مرتبه ورښئلی ده، او هم له دی آیت څخه ظاهریږی چه له اهل البوادی (صحرائیانو او بدوانو) څخه هیڅ یو نبی نه دی مبعوث شوی.

پس ښائی چه مغروره نشی معاندان د زمانی ستا ای محمده ! ځکه چه هغو تیرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغیان او تکذیب خپل کښی مهلت ورکاوه او رسولانو به تبلیغ کاوه او نصرت به ئی مؤخر کیده.

حَتّٰىٓ اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ۭ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

تر هغه پوری چه ناامیده به شول رسولان (له اسلام د کفارو یا د ژر راتللو د عذاب) او گمان به وکړ دوی چه بیشکه دوی په تحقیق دروغ ویلی شوی دی دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی یا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ایمان په هم دی وقت کښی) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد زمونږ نو خلاصی به ورکړه شوه له (عذابه) هغه چاته چه اراده به وفرمایله مونږ (یعنی رسولان او مؤمنان)، او نشی دفع کیدلی عذاب زمونږ له قوم گنهگارانو (کافرانو) څخه.

تفسیر: یعنی د عذاب له تاخیره مه خطاء وځئ ـ پخوانیو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوی ؤ ـ او د عذاب په راتللو کښی به دومره زیات ځنډ (ایسارتیا) پیښیده چه منکرین بیخی یاغی او بیفکره کیدل او ډیر زیات شرارت او له حده تیر شرارتونه او بغاوتونه به ئی کول ـ او د دغو حالاتو له لیدلو څخه به انبیاء علیهم السلام هم د دوی د ایمان راوړلو څخه بیخی مایوس کیدل ـ او له بل لوری به الله تعالیٰ هغوی ته دومره زیات فرصت او مهلت ورکاوه چه تر ډیر

زيات اوږده مدت پورې به هم د عذاب هيڅ يوه نښه او آثار دوی ته نه ښکاره کيدل (ښکاره کيدل). الغرض د دواړو خواؤ حالات او آثار به د انبياؤ دپاره نااميدی ښودونکی او بی‌هيلی کيدونکی ؤ. د دغی منظرې له ليدلو څخه کافرانو به په يقينی دول (طريقه) سره داسی خيال کاوه چه له انبياؤ سره هغه وعدی چه د دوی د نصرت او مرستی (مدد) او زمونږ د ادبار او د اهلاک دپاره شوی دی هغه ګردی (تولی) چټی (بيکاره) او دروغ دی - د عذابونو او نورو ګرد (تول) چل ول او مکر او فريب تش زمونږ د ويرولو دپاره ؤ. هيڅ لری به نه وی چه په داسی مأيوس کوونکو او اضطراب غورځونکو حالاتو کښی د انبياؤ عليهم السلام په زړونو کښی به هم داسی خيالات راغلی وی چه په هغه رنګ او دول (طريقه) سره چه مونږ د عذاب وعدی له خلقو سره کړی وی ښائی صحيحی نه وی؟ يا د وساوسو او خطراتو په درجه کښی به بی اختياره داسی وهم ور پيدا شوی وی چه هغه وعدی چه زمونږ د نصرت او د منکرينو د هلاکت په نسبت کړی شوی وی آيا هغه به نه پوره کيږی؟ لکه چه د البقرة په (۲۶) رکوع کښی ئی فرمايلی دی ﴿ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ﴾ کله چه د مجرمينو بی خوفی - او د انبياؤ عليهم السلام تشويش تر دی اندازی ورسيد نو په دغه وقت کښی يو ناڅاپه آسمانی مدد راغلی بيا د هر چا په نسبت چه د الله تعالیٰ اراده وشوه يعنی فرمان وړونکی مؤمنين يی محفوظ او مأمون وساتل او د مجرمينو بيخ يی وويست.

تنبيه: د الله تعالیٰ له غير محدود رحمت او مهربانی څخه مأيوسی کفر دی. ليکن د ظاهری حالاتو او اسبابو په اعتبار مأيوسی کفر نه ده. يعنی داسی ويلی شی چه مثلاً د هغه شيز په نسبت تر هغه ځای پورې چه د ظاهری اسبابو تعلق دی مأيوسی شته - ليکن د حق تعالیٰ له کامل رحمت څخه مأيوسی نه ده پکار. په ﴿ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ ﴾ ايت کښی هم دغه مأيوسی مراد ده چه د ظاهری حالاتو او اثارو په اعتبار ده چه د کفارو له ايمان او اصلاح څخه مأيوس شوی دی که نه انبياء عليهم السلام د الله تعالیٰ له رحمت څخه کله مأيوس کيدی شی

تنبيه: د کفر وسوسه چه هاجس او خاطر ورته وايه شی په حق د عامو مسلمانانو کښی کفر نه دی. او نه په کومه درجه د ايمان يا د عصمت منافی ده په حديث کښی راغلی دی چه اصحابو کرامو رضی الله عنهم اجمعين عرض وکړ «يا رسول الله! مونږ پخپلو زړونو کښی بی اختياره داسی شيان مومو چه د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کښی مونږ دغه بهتره ګڼو چه وسوځيږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمايل «آيا تاسی داسی شيان پخپلو زړونو کښی مومئ؟» دوی عرض وکړ چه «هو!» نو ئی وفرمايل «**ذالک صريح الايمان**» دغه ښکاره ايمان دی.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقيق شته په قصه د دوی (يوسف يا د نورو انبياؤ يا اممو) کښې عبرت (پند) دپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قران) يوه داسی خبره چه له ځانه په دروغو ويلی شوی وی ليکن دی دغه قران تصديق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چه وو پخوا له دی نه او دی تفصيل د هر شی (چه محتاج اليه وی په دين کښی) او هدايت دی او رحمت دی دپاره د هغه قوم چه ايمان ئی راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعنی دغه خو کومه افسانه او رومان نه دی. بلکه تاريخی حقائق دی ښائی چه له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلی او نه دی دغه قران يوه داسی خبره چه په دروغو ويلی شوی وی وليکن دغه قران تصديق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چه وو پخوا له دی نه او دی تفصيل د هر شی چه محتاج اليه دی په دين کښی او هدايت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چه ايمان ئی راوړی پر الله تعالیٰ او رسول الله يعنی پاک قران چه په هغه کښی قصص بيان شوی دی کوم له خپل ځانه جوړی کړی خبری نه دی د ګردو (تولو) پخوانيو رښتينو کتابونو تصديق کوونکی دی. او د هر ضروری شی په ښکاره دول (طريقه) سره بيان کوونکی دی څرنګه چه ايمانداران له هغه څخه نفع اخلی. نو په دغه لحاظ د دوی په حق کښی په خاص دول (طريقه) سره د هدايت او رحمت ذريعه ده

نفعنا الله بعلومه ورزقنا تلاوته آناءاليل و آناءالنهار وجعله حجة و برهانا لنا لاعلينا امين

تمت سورة يوسف عليه السلام بعون الله تعالیٰ

(سورة الرعد مدنية الا الايتين ۳۱ و۳۲ ولو ان قراناً الى)
(فكيف كان عقاب اياتها (٤۳) ركوعاتها (٦) رقمها (۱۳) تسلسهاحسب النزول(٩٦)
نزلت بعد سورة محمد صلى الله عليه وسلم)

د «رعد» سورت مدنی دی. پرته (علاوه) له دوو ایتونو څخه چه ۳۱ و ۳۲ دی او له «ولو ان قرانا» څخه نیولی تر «فکیف کان عقاب» پوری دی. ایات ئی (٤۳) او رکوع ئی (٦) په تلاوت کښی (۱۳) ـ په نزول کښی(٩٦) سورت دی او وروسته د محمد «صلی الله علیه وسلم» له سورته نازل شوی دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی

الٓمّٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ؕ وَالَّذِیْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ①

دا ایتونه د کتاب (قران) دی، او هغه کتاب چه نازل کری شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی ولیکن زیات خلق نه کوی یقین پری (چه له جانبه د الله دی).

تفسیر: یعنی هر هغه شی چه په دغه سورت کښی لوستل کیږی، هغه ګرد (تول) د عظیم الشان کتاب ایتونه دی دغه کتاب چه پر تا د الله تعالیٰ له لوری نازل کری شوی دی یقیناً حق او صواب دی لیکن ډیر د تعجب او حیرانی ځای دی چه د داسی صافو او واضحه ؤ حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوی.

اَللّٰهُ الَّذِیْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ يَّجْرِیْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ②

الله هغه ذات دی چه پورته کړی ئی دی اسمانونه (او درولی ئی دی) بی له ستنو چه وئ وینئ تاسی بیا ئی استواء وکړه په عرش باندی (په هم هغه شان چه د ده د الوهیت له شان سره وړ (لائق) ده) او مسخر کړی ئی دی لمر او سپوږمی، هر یو (له دوی نه) روان دی تر نیټی معلومی پوری، تدبیر کوی د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل) بیانوی (ظاهروی) په تفصیل سره دلائل (د توحید او قدرت خپل) دپاره د دی چه تاسی په ملاقات د رب خپل یقین وکړئ.

تفسیر: یعنی د دی دنیا داسی عظیم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چه تاسی ئی هم گورئ ـ او لطف په دی کښی دی چه هیڅ یوه ستنه یا طناب یا پایه او گادر یعنی یو د تکیی او استناد شی زمونږ په نظر نه راځی چه پر هغه باندی دومره لوی تعمیر او بی سره او بی‌سامان چت درولی شوی دی ـ پرته (علاوه) له دی نه بل څه ویلی شی چه محض د قدرت د غیر مرئی‌ستنو په قوت دریدلی دی لکه چه جزء (۱۷) د حج په (۶۵) اية ۹ رکوع کښی فرمائی ﴿ وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبی) نظریه صحیح وی، نو هغه له دی آیت سره څه منافات نه لری ـ ځکه چه راښکوولو ته عرفاً عمد نه وائی او که عمد وویلی شی، نو هغه مرئی‌نه دی. و روی عن ابن عباس و مجاهد رضی الله تعالیٰ عنهما والحسن وقتادة وغیر واحدرضی الله عنهم «**انهم قالوا لهاعمد ولکن لا تری**» (ابن کثیر) یعنی دغو مشرانو فرمایلی دی چه اسمانونه داسی ستنی لری چه مونږ ئی نشو لیدلی. والله اعلم . د «**استواء علی العرش**» په متعلق په اتم جزء د «الاعراف» په (۵٤) اية (۷) رکوع کښی کلام شوی دی هلته دی بیا ولوست شی ! ﴿ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ ﴾ الآية ـ ـ او مسخرکری دی لمر او سپوږمی هر یو له دوی نه روان دی تر نیټی معلومی شوی پوری یعنی لمر خپله دوره په یوه کال کښی او سپوږمی ئی په یوه میاشت کښی پوره کوی ـ یا د ﴿ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ معنی تر مقرر وقت پوری واخیسته شی، نو مطلب به ئی دا شی چه لمر او سپوږمی هم داسی روان دی تر قیامت پوری

﴿ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ﴾ تدبیر کوی د هر امر او کار د ملکوت او سلطنت خپل لکه ایجاد اعدام اعزاز ـ اذلال ـ احیاء ـ امانت او نور یعنی هغه ذات چه داسی عظیم الشان مخلوقات ئی پیدا کړی دی ـ ایا هغه ته ستاسی بیا ژوندی کول مشکل دی؟ او هم یو باخبره ـ مدبر ـ ویښ ـ مغز لرونکی طاقتور حکومت باغیان او مجرمان به د همیشه دپاره هم داسی او خپل سر او ازاد پریږدی او نه د وفادارو او امن خوښوونکی رعایاؤ د راحت او هوسائی رسولو څخه سترگی پټولی شی ـ نو بیا څرنگه ممکن دی چه هغه الله قدوس چه د ځمکی او د اسمان د تخت یواځی مالک او څیښتن (خاوند) هم دی دی، او پخپل حکمت او تدبیر سره د گردو (ټولو) علوی او سفلی مخلوقاتو انتظام په ډیر ښه دول (طریقه) او اسلوب سره قائم ساتونکی دی، مطیع او عاصی به هم

داسی مهمل پرېږدی نو ضروری ده چه یوه ورځ وفادارانو ته د وفادارئ صله ور ورسیږی او مجرمانو ته د دوی د جرم سزا ورېه غاړه شی نو هر کله چه په دغه ژوندون کښی مونږ د مطیع او عاصی په مینځ کښی داسی صاف او ښکاره عادلانه تفریق او توپیر (فرق) ونه کړو، نو بالیقین دغه خبره د تسلیم وړ (لائق) کرځی چه وروسته له دی ژوندانه هرومرو (خامخا) یو بل عالی او اساسی ژوندون هم شته چه په هغه کښی کرد (تول) سره د سماوی عدالت په مخ کښی حاضر او درولی کیږی ـ او د کردو (تولو) عمرونو د اعمالو نتیجه به کوری ـ او د هغو د ثمراتو خوند به څکی.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چه غوړولی ئی ده ځمکه او پیدا ئی کړه په دغی ځمکی کښی غرونه ثابت (درانه چه د مضبوطو میخونو په شان ولاړ دی) او ویالی (د اوبو)، او هرو قسمو میوو نه ئی پیدا کړی دی په دغی ځمکی کښی جوړه دوه (لکه سور سپین ـ ژیر تور ـ خواږه تروه ـ واړه غټ)، پټوی په تیاره د شپی سره ورځ ، بیشکه په دی مذکوره ؤ خبرو کښی خامخا دلائل دی (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چه فکر کوی (په مصنوعاتو د الله کښی). او په ځمکه کښی توتی دی (مختلفی) څنګ په څنګ پیوستی یو له بل سره او (نور) باغونه دی(په دی ځمکی کښی) له انګورو او کښتونه (فصلونه) دی او ونی د خرما دی چه ځینی له یوه بیخه پورته شوی دی او ځینی ځان ځان ته بیخ لری چه اوبه کولی شی په اوبو یو قسم سره او غوره کوو ځینی له هغو څخه په ځینو نورو باندی په خوراک (خوند ـ رنګ او وړم

کښي) بیشکه په دغو (مذکوره ؤ اشیاؤ) کښي خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوي پکښي.

تفسیر: یعني (او دغه الله همغه ذات دی چه غوړولی ده ځمکه او پیدا ئی کړه په دغی ځمکی کښي ثابت) غرونه چه تل په همغه یو ځای کښي کلک ولاړ دي، او سیندونه چه هر وقت بهیږي او له هرو قسمو میوو نه ئی پیدا کړی دي په دغی ځمکی کښي جوړه دوه یعني لوی، وړوکی، خواږه او تروه ـ تور ، سپین ، ګرم ـ یخ ـ او سم له جدیدهؤ تحقیقاتو سره په هر یوه کښي نر او ښځه هم موندلی کیږي. د ﴿ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ ﴾ معني په اتم جزء د «الاعراف» په (٥٤) آیت (٧) رکوع کښي پخوا له دي نه لیکلی شوی ده هلته دي بیا ولوسته شي. د هسکو (وچتو) اسمانونو په مقابل کښي د تیتي ځمکي بیان هم ذکر کړ ـ له اسمان سره د لمر او سپوږمی بیان هم وشو چه د هر یوه تګ سره بیل دی ـ او د هر یوه کار سره جلا (جدا) دی ـ د یوی تودی او تیزی اشعی او پلوشی هسی کارونه اجراء کوی، چه د هغی بلی د یخی او سپکی روښانی ضیا او وړانګی (پلوشی) څخه هغه په لاس نه راځی. هم داسی دلته د ځمکی د مختلفو احوالو او له هغی سره د تعلق لرونکو مختلفو شیانو ذکر وفرمایه ـ چیری غر ولاړ دی. چیری سیند بهیږی ـ هغه میوی او ثمرات چه پیدا کیږی په هغو کښي هم د شکل ـ صورت ـ رنګ ـ خوند ـ وړوکوالی ـ او لویوالی بلکه په نر او ښځه کښي هم اختلاف دی ـ کله ځمکه د ورځی له رڼا څخه رنه کیږی ـ کله شپی تک تور نقاب پتونی پر خپل مخ اچولی دی بیا عجیبه ننداره او غریبه منظره خو دا ده چه د ځمکی هغه څو قطعی چه یوه له بل سره نښتی دی یا څنګ په څنګ سره پرتی دی ـ او ځینی ئی متی او ځینی ئی شګلوړی ـ او ځینی ئی خورا (ډیری) ناپاکی ـ او ځینی ئی پاکی ـ او ځینی د کرلو وړ (لائق) او ځینی ئی د نیالګیو (بوزغلی) د کینښولو لائقی ـ او ځینی ئی خوږی او ځینی تروی دی دغه تول په یو اوبو سره سیراب (پئ) کیږی ـ او د یوه لمر پلوشی اشعه ګردو (تولو) ته وررسیږی ـ او یوه هوا د ځمکی پر مخ چلیږی او تری محاطه دی او سره له دی دومره قدر مختلفی میوی او ګلان تری پیدا کیږی او یو له بل سره د حاصلاتو په تزئید او تنقیص کښي دومره فرق او توپیر (تفاوت) لری چه لیدونکی ورته هک پک حیران پاتی کیږی ـ غور او فکر کوونکی د قدرت د دغو دلائلو او نښو له لیدلو څخه پوهیږی چه له همغی یوی د رحمت له وریځی څخه اوبه څښونکی دی، یا له همغه یوه د هدایت د لمر د اشعه او پلوشی څخه رڼیږی، نو له هم دغی رحمانی وریا (باران) او فیضانی رڼا له هدایت او لاربڼوونی څخه د انسانانو د مادی او روحانی احوالاتو اختلاف او توپیر (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی ، او پر دغه هم یقین او باور کوی چه د لامحدوده قدرت کوم زبردست لاس له اسمانه تر ځمکی پوری د ګردو (تولو) مخلوقاتو ترکیبی نظام پخپله قبضه کښي داسی نیولی دی چه د هر شی له استعداد سره سم د هغه د عمل د دائره او د اثر منطقه ډیر کلک او مضبوط حد بندی او ویش سره تړلی دی، نو بیا داسی لامتناهی قدرت او اختیار لرونکی الله

ته دغه کار به څه اشکال لری چه مونږ وروسته له مره کیدلو څخه بیا ژوندی کړی ـ او د دی عالم د مخلوطو عناصرو د کیمیاوی تحلیل او تجزیی څخه هر خیر او شر هغه مستقر ته ورسوی

(سبحان من تحیر فی صنعه العقول سبحان من بقدرته یعجز الفحول)

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ

او که تعجب لری (ای محمده! له دی نه چه دوی تا نه منی) نو لا عجیبه ده (دا) خبره د دوی چه (وائی) آیا کله چه شو مونږ خاوری آیا شو به مونږ خامخا په پیدایښت نوی کښی،

تفسیر: یعنی له دی نه به زیاته عجیبه خبره څه وی چه هغه ذات چه ړومبی یو شی جوړ کړی وی نو هغه به بیا په دوهم ځلی جوړولو باندی ولی قادر نه وی؟ (العیاذ بالله)

أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝

دوی همغه کسان دی چه کافران شوی دی په رب خپل او هم دغه گمراهان دی چه د اور طوقونه به وی (په قیامت کښی) په غاړو د دوی کښی او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملگری) د اور دی، دوی به په دی اور کښی همیشه وی.

تفسیر: گواکی دغه خلق له «**بعث بعد الموت**» څخه انکار کوی، او د پاک الله له مالک الملکوتۍ او شهنشاهۍ څخه منکریږی ـ نو د داسی باغیانو انجام لازم دی چه هم داسی وشی چه د دوی په غاړو کښی د اور طوق او غاړکۍ او په لاسونو او پښو کښی ئی الچکۍ او بیړۍ واچولی شی، او په هغی ابدی بندیخانی کښی وغورځول شی چه په حقیقت کښی د هم داسی مجرمانو دپاره جوړه کړی شوی ده

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلٰتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

او ژر غواړی دوی له تانه بدی (عذاب) پخوا له نیکی (رحمت) څخه حال دا چه په تحقیق تیر شوی دی پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثال د دوی چه موجب د عبرت دی او دوی تری عبرت نه آخلی)، او بیشکه رب ستا خامخا څیښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ایمان راوړی او بیشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفارو ته).

تفسیر: یعنی دوی حق نه قبلوی چه په هغه کښی د دنیا او آخرت ښیګڼی(فایدی) ور په برخه شی، او کفر اختیاروی او ژر غواړی له تانه زحمت پخوا له راحت نه او وائی چه هغه موعود عذاب دی راوله . او حال دا دی چه په تحقیق سره تیر شوی دی پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانیو دروغجن کوونکو باندی یعنی پخوا له دی نه پر ډیرو اقوامو عذاب نازل شوی دی لکه غرق ـ خسف ـ زلزله ـ صیحه ـ مسخ او نور نو پر تاسی د عذاب نزول آیا مشکل ؤ . خبره دومره ده چه ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوی له شانه په هر لوی او وړوکی جرم سمدستی نیول نه کوی. دی د خلقو ظلم او تیری ګوری او پرله پسی تری تیریږی تر هغه پوری چه د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپل حده تیریږی ـ نو په دغه وقت د ده له تباه او سپیره کوونکی عذاب څخه د نجات هیڅ یو صورت نه پاتی کیږی.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَّلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او وائی هغه کسان چه کافران شوی دی ولی نه نازلوه شی په دغه محمد باندی کومه معجزه (یا صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چه مونږ ئی غواړو)، (نو وفرمایل الله په رد د دوی کښی) بیشکه هم دا خبره

ده چه ته ویروونکی ئی او دپاره د هر قوم لار ښوونکی (خاوند د خاصی معجزی مقرر) دی.

تفسیر: یعنی هغه دلائل د قدرت او نبنی چه مونږ ئی غواړو ـ ولی نه نازلیږی ؟ چه د هغی له لیدلو څخه مونږ په ایمان راوړلو مجبور کیږو نو وفرمایل رب العزت جل‌جلاله په تردید د دوی کښی چه بیشکه هم دا خبره ده چه ته ای محمده ویروونکی ئی یعنی د آیتونو نزول ستاسی په واک (اختیار) او قبضه کښی نه دی هغه خو د پاک الله کار دی ـ هر هغه آیت معجزه او دلیل چه د رسول د تصدیق دپاره د هری زمانی په اقتضاء سره مناسب وی همغه ورښکاروی نه دا چه هر څه چه منکرین غواړی همغسی به ئی ورکوی ـ ستاسی په غاړه هم دغومره کار دی چه د خیر غوښتلو خبری هغوی ته واوروئ! او د بدی له مهلکو انجام څخه خلق باخبره کړئ! پرومبی به هم د هر قوم دپاره هادی (لار ښوونکی) او نذیر(ویروونکی) راتلو چه له هغوی څخنی هیڅ یوه داسی دعوی نه کوله هر هغه نښه چه معاندین وغواړی هغه به هرومرو (خامخا) ورښکاره‌وی . هو! د پاک الله لاره هغوی ته ورښوول د دغو انبیاؤ کار ؤ ـ چه هم دغه ستاسی فریضه هم ده. هو! دومره دی چه هغوی د خاصو خاصو اقوامو دپاره هادیان وو او تاسی د هر قوم او گردی (تولی) دنیا دپاره هادی یئ !.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهٗ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

الله عالم دی (لا پخوا له تولده) په هغه څه چه بار اخلی هره ښځه او(الله عالم دی) په هغه څه چه کموی ئی ارحام (او ناقص ئی څیږوی) او(الله عالم دی) په هغه چه زیاتوی ئی (من حیث الاعضاء والجثة والعدد والمدة)، او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دی.

تفسیر: چه نارینه دی که ښځه؟ پوره دی که نیمگری؟ ښه دی که خراب؟ **و غیر ذلک من الاحوال** دغه گرد (تول) پاک الله ته لا پخوا له تولده پوره ښکاره دی او ښه ورمعلوم دی چه هر هغه چه بار اخلی هره ښځه او هر چه کموی ئی د الله تعالیٰ په اراده ارحام یا ئی زیاتوی **من حیث الا عضاء والعدد والمدة)** یعنی د حاملی په گیده کښی یو مولود دی؟ که دیر؟ کامل مخلوق شوی دی؟ که ناتمامه دی؟ په لږ مدت کښی به پیدا کیږی یا په دیر؟ الغرض د ارحامو د تزئید او تنقیص د گردو (تولو) اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دی او سم له خپل محیط علم سره هر شیز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازی او استعداد سره موافق

ساتي ـ هم داسې هغه آيات او نښې چه الله تعالىٰ د انبياؤ عليهم السلام د تصديق دپاره نازلې کړې دي په هغوی کښې خاصه اندازه ـ مصالح او حکمتونه ملحوظ ؤ او دي په هر وقت او په هره اندازه چه د بنيادمانو له استعداد سره صلاحيت او مناسبت درلود (لرلو) هومره نښې يې ورخرګندې کړې دي او په هغو کښې هيڅ تقليل نه دی واقع شوی باقي د قبلولو او منتفع کيدلو په لحاظ د خلقو اختلاف هم داسې دی لکه چه د حامله ؤ او اميدوارو په ګېډو کښې د مواليدو احوال د تربيت او استعداد په تفاوت او توپير (فرق) سره مختلف وي.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ⑨

عالم دی په پټو او ښکاره ؤ چه (ګردو (ټولو) شخه) ډير لوی لوړ برتر دی (په قدرت او غلبه خپله کښې).

تفسير: دغه د الله تعالىٰ د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دی يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښکاره شی له هغه شخه پټ نه دی، او ګرد (ټول) عالم د ده تر حکم او تصرف لاندې دی.

سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ ⑩

يو شان دی له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوک چه پټوی خبره (په زړه خپل کښې) او هر هغه چه ښکاره کوی دا خبره او هر هغه څوک چه هغه پټيدونکی دی په شپه کښې او هر هغه څوک چه ظاهروونکی (د عمل خپل) دی په ورځ کښې.

تفسير: د الله تعالىٰ د علم عموم ئې بيان کړ ـ او د مقام په مناسبت د مکلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چه ستاسې پر هر قول او فعل زمونږ علم محيط دی، هره هغه خبره چه تاسې پخپلو زړونو کښې پټه کړئ يا ئې په ورو سره ووايئ يا په علانيه او په چغه سره ناري کړئ يا کوم کار د شپې په تياره کښې په پټه سره وکړئ! يا دا چه په ورځ په ډانګ پيلی (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر ئې ووايئ په ګردو (ټولو) احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالىٰ خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي ځينې مفسرين دغه آيت پر درې راز (قسم) سريو مشتمل راښيي

(۱): ﴿ مَّنۡ أَسَرَّ ٱلۡقَوۡلَ ﴾ (هغه چه خبره پټوی)
(۲): ﴿ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ ﴾ (هغه چه ښکاروی ئی)
(۳): ﴿ وَمَنۡ هُوَ مُسۡتَخۡفِۭ بِٱلَّيۡلِ وَسَارِبُۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾ (هغه چه خپل کار په شپه کښې پټوی مثلاً هغه غل چه د شپې د مخې غلا کوی او هغه بل چه په ورځ کښې ئی ښکاروی مثلاً په ورځ کښې لمونځ کوی روژه نیسی) نو دغه ګرد(ټول) پاک الله ته یو شان معلوم دی. لنده ئی دا چه هیڅ قول او فعل چه پټ وی که ښکاره هغه مخفی نه دی له الله تعالیٰ نه بلکه ګرد (ټول) سره ورښکاره دی

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٞ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکی دی) نوبت په نوبت راتلونکی دی یوه له بلې پسی د مخی له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان) چه ساتنه کوی د ده په امر حکم د الله سره، بیشکه الله نه بدلوی حالت د هیڅ قوم (چه عافیت او نعمت دی) تر هغه پوری چه بدل کړی دوی هغه ښه حالت (طاعت) چه په نفسونو ځانونو د دوی کښې وی (په بد حالت سره چه معصیت دی) او کله چه اراده وکړی الله پر کوم قوم باندی د بدی (آفت) نو نشته بیرته ګرځیدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هیڅوک متولی (مددګار)

تفسیر: یعنی له هر بنده سره د الله تعالیٰ پرښتی ماموری دی ـ چه له هغوی ځینی د ده ګرد (ټول) پخوانی او وروستنی اعمال لیکی، او ځینی د الله تعالیٰ له حکم سره سم ذریعه ګرځی چه له هغوی څخه هغه بلاوی دفع کړی چه د هغو د اندفاع اراده الله تعالیٰ له بندګانو څخه ولری ـ همغسی چه په دغه عالم کښې د الله تعالیٰ عام عادت دی چه د هر هغه شی چه د پیدا کولو اراده وکړی د هغه ظاهری اسباب هم ورمهیا کوی هم داسی الله تعالیٰ څه داسی باطنی او مخفی اسباب او ذرائع هم پیدا کوی چه د هغو له لیدلو څخه زمونږ سترګی ناتوانه دی او نه ئی شو کتلی ـ لیکن د الله تعالیٰ د مشیت اجراء او تنفیذ د هغه په وسیله سره کیږی بیشکه چه الله تعالیٰ تغییر نه ورکوی هغه نعمت او عافیت ته چه کومی طائفی سره وی تر هغه پوری چه تغییر ورکړی دوی هغه حالت د طاعت ته چه په نفسونو د دوی پوری وی په بد حالت سره چه معصیت

دی. یعنی الله تعالیٰ پخپلی هغی ساتنی او مهربانی سره چه تل د ده له لوری کیږی هیڅ یو قوم محروم او بی برخی نه ګرځوی تر هغه وقته پوری چه دوی خپل ښه تګ ـ طاعت او عبادت ـ جمیله عادت او حسنه رویه نه وی بدله کړی ـ او کله چه دوی خپل هغه حالت په بد وضعیت ـ قبیحه اخلاق ـ معصیت سره بدل کړی نو داسی آفت پر دوی نازلیږی چه له سره بیرته ګرځیدونکی نه وی، او نه د هیڅا مدد هلته په کار ورتلی شی.
تنبیه: دلته د اقوامو د عروج او زوال قانون راښیی نه د افرادو او اشخاصو. د قوم د ښه او خراب حالت په تعیین کښی تل د اکثریت او غلبی لحاظ وی

(د تبرو ښه ژوندون هلته بد اوړی
چه ښه پریږدی او بدیو ته تول واوړی)

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چه درښیی تاسی ته برق بریښنا (چه نښه د باران ده دپاره د خوف (او ویرولو د هغه چا چه ضرر ورسوی) یا دپاره د طمع (او امید د هغه چا چه فائده وررسوی او پیدا کوی) راپورته کوی وریځی درنی (په اوبو په هوا کښی).

تفسیر: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر ؤ بیا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصیبت چه نازل کیدونکی دی د هغه ذکر وشو او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چه د الله تعالیٰ شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی ـ په هم دی مناسبت دلته د قدرت د ځینو داسی نښو په لوری توجه ورکړی شوی ده چه په هغو کښی په یو آن کښی تواماً هیله (امید) او ویره خوف او رجا د دواړو متضادو کیفیتونو د پیدا کولو صلاحیت شته ـ یعنی کله چه بریښنا بریښی نو خلق هیلمن (امیدوار) کیږی چه اوس به باران اوریږی او پرله پسی ویره هم ورته پیدا شی چه د هغه په اثر چیری تندر او تکه (چرق) ونه لویږی او د هلاکت سبب ونه ګرځی کله چه درنه وریځ له اوبو ډکه راشی، نو خلق پری خوشالیږی چه هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځی او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خیال) هم ور ولویږی چه چیری د اوبو طوفان ځپان رانشی، او د ربړ (زحمت) او تکلیف موجب نشی عیناً هم داسی انسانانو لره ښائی چه د پاک الله رحمت ته هم امیدوار شی، خو ورسره د الله تعالیٰ له مکره هم مامون او بی فکره نشی .

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا

مَنۡ يَّشَآءُ وَهُمۡ يُجَادِلُوۡنَ فِى اللّٰهِ‌ۚ وَهُوَ شَدِيۡدُ الۡمِحَالِؕ‏ ﴿۱۳﴾

او تسبیح وائی رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبیح وائی نوری گردی (تولی) پرښتی له ویری (او له هیبته د الله) نه او لیږی (الله) تندرونه نو رسوی (غورځوی دغه تندرونه) پر هغه چا چه اراده وفرمائی حال دا چه دغه خلق جگړی کوی په شان د الله کښی حال دا چه الله سخت دی عقوبت د ده (په جگړه کوونکو باندی یا سخت دی نیول د ده)،

تفسیر: یعنی غوریدونکی وریځ یا پرښته د حال یا د قال په ژبه سره د الله تعالیٰ تسبیح او تحمید وائی لکه چه په (۱۵) جزء د بنی‌اسرائیل په (٤٤) آیت په (٥) رکوع کښی مونږ داسی یو آیت لولو ﴿وَاِنۡ مِّنۡ شَىۡءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمۡدِهٖ وَلٰـكِنۡ لَّا تَفۡقَهُوۡنَ تَسۡبِيۡحَهُمۡ﴾ او گردی (تولی) پرښتی له هیبته او خوفه د ده په حمد او ثنا او تسبیح او تحمید کښی مشغولی او لگیا دی.

تنبیه: د «رعد» او «برق» او نورو په متعلق د نن ورځی تحقیقات دا دی چه په وریځو کښی د کهربائیه (بجلئ) موجبه قوت موندلی کیږی، او په ځمکه کښی د کهربائیه سالبه قوت دی هغه وریځ چه له ځمکی سره زیاته نژدی وی، نو په هغی کښی کله نا کله د ځمکی سالبه کهر بائیه قوت سرایت کوی بیا پر دغی وریځی باندی دیر ځلی هغه وریځ تیریږی چه په هغی کښی موجبه کهر بائیه قوت موجود وی او دغه قاعده له تجربی څخه معلومه شوی ده چه د مختلفو اقسامو «کهر بائیه» لرونکی دوه جسمه کله چه سره مخامخ شی، نو هر یو پخپل ځان هغه بل کهر بائیه قوت جذبوی خو دغه دواړه کهر بائیه قوتونه سره متحد شی. سم له دی قاعدی سره لاندنی او باندنی وریځ کله چه یو د بل کهر بائیه قوت خپل لوری ته راکاږی نو د دغو دواړو له یو ځای کیدلو څخه شدید حرارت پیدا کیږی او له دی شدید حرارت څخه د دغو دواړو وریځو د حجم په تناسب یوه اور تویوونکی لمبه راپورته کیږی چه هغی ته صاعقه او تندر وائی او د دغی صاعقی بریښنا او رنا ته «برق» وائی او هغه اواز ته چه د دی له سرایته هوا کښی پیدا کیږی «رعد» وائی د «کهر باء» دغه اور تویوونکی شراره کله وریځی او هوا هم څیروی (شلوی) او لاندی لویږی چه له هغی څخه نهایت غریب او عجیب افعال او آثار مشاهده کیږی ـ علاوه پر دی هغه عمارتونه غورځوی ـ غرونه سره څیروی (شلوی) د ساکښانو (جاندارو) او ذوی‌الارواحو د هلاکت موجب گرځی. ځینی اوقات لیدلی شوی دی چه هغه په نهایت احتیاط سره د یو سړی له بدن څخه کالی (جامی) راکاږی، او د یوی ونی پر ښانگه ئی ږدی، مگر د اغوستونکی جسم ته هیڅ یو ضرر او صدمه نه ور رسوی د (فرید وجدی دائره المعارف) دی وکوت شی چه د هغه له لیدلو څخه سړی ته داسی خیال پیدا کیږی چه د بریښنا په دغی اور غورځوونکی لمبی کښی ذی شعور او ذی‌اختیار قوت شته چه په غیر مرئی‌طریقی سره کار کوی. مونږ دی ته نه یو اړ (محتاج) او نه

څه ضرورت ورته لرو چه له پاس بیان شوی نظریې څخه انکار وکړو لیکن پر دغې خبرې پخپله
هغه بیان کوونکی هم اقرار کوی چه د روح په شان د «کهر بائیه قوت» پر اصلی حقیقت
باندی تر اوسه پوری پرده لویدلی ده. د انبیاؤ علیهم السلام او نورو ارباب الکشف والشهود هم
دغه بیان دی چه د عالم په نظام کښې علاوه پر ظاهری او علتی اسبابو د باطنی او سری اسبابو
یوه عظیم الشانه سلسله هم حکم کوونکی ده ـ دغه ګرد (تول) شیان چه مونږ ئی وینو، هغه خو
یواځی ظاهری او صوری اشکال دی. لیکن په دغو صورتونو کښې هغه غیر مرئی‌او پټ حقائق چه
پراته دی، د هغو ادراک ته د عمومو افکار او آراء نه وررسیږی ـ یواځې هغه ذوات چه د باطنی
سترګو خاوندان دی نو هغه کتلی شی بالاخره هغه نظریات چه تاسی ئی بیانوئ مثلاً د کهر
بائیه ؤ قوت موجبه او سالبه توب او نور د هغه علم هم د څو طبیعی حکماؤ څخه ماسواء بلا
واسطه بل هیڅوا ته نه دی ور څرګند (ښکاره) شوی نو ښائی چه اقلا هم دغومره وثوق د انبیاؤ
علیهم السلام پر خبرو، مشاهداتو او تجرباتو وکړی شی، نو یقین دی چه دغه ګرد (تول)
اختلافات به له منځه لری کیدی شی.
له احادیثو څخه دغه خبره څرګندیږی (ښکاره کیږی) چه د نورو طبیعیه ؤ نوامیسو په شان د
وریځو او وریا (باران) د انتظاماتو دپاره هم د پرښتو دلی مقرری دی. چه دوی وریځې په مناسبو
مواقعو رسوی او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخیستلو په تدابیرو لګیا دی. که
سم د تاسی له بیان سره د وریځو او د ځمکی او نورو د کهر بائیه ؤ مدیر کومه غیر مرئیه
پرښته وی، نو په دغه کښې د انکار څه وجه ده؟ هغه شی ته چه تاسی د «کهر بائیه شراره»
وایئ کله چه هغه د پرښتی له خاصو تصرفو څخه پیدا کیږی، لهٰذا هغه ته چه د «وحی» په ژبه
سره «**مخاریق من نار** ـ د پرښتو اور تویوونکی متروکه» ویلی شوی ده، نو په دغه کښې تاسی
ته کوم ربړ (تکلیف) او اشکال در پیښیږی ـ په شدت او سخت اشتعال سره کوم تنهار او
کړنګهار چه پیدا کیږی که د حقیقت په لحاظ هغه ته د پرښتو په غږ سره تعبیر وکړی، نو دغه
به دیر ښه او موزون تعبیر وی. په هر حال د هغه شی په یواځې صورت باندی چه «سائنس»
پوهیدلی دی، «وحی» د هغه په روح او حقیقت باندی مونږ پوره پوه او مطلع کړی یو ـ نو څه
ضرورت پاتی دی چه خامخا دغه دواړه یو د بل حریف او مقابل سره ودراوه شی. علامه محمود
الالوسی رحمة الله علیه په روح المعانی د «البقرة» په شرح کښې په دغه موضوع باندی معقول
بحث کړی دی فلیراجع
(﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآية ـ او لیږی الله تندرونه نو رسوی او غورځوی دغه تندرونه پر هغه چا چه
اراده وفرمائی حال دا چه دغه خلق جګړی کوی په شان د الله کښې حال دا چه سخت دی
عقوبت د ده چه) پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندورنه غورځوی. په حدیث کښې دی چه پاک
رسول الله صلی الله وسلم د یوه عرب متکبر رئیس ته یو سړی ولیږه چه هغه ماته راوله قاصد د
رسول الله صلی الله وسلم دغه پیغام هغه ته ورسوه او ورته یې وویل چه رسول الله صلی الله وسلم تا
بولی. هغه وویل چه رسول الله صلی الله وسلم څوک دی؟ او الله څه څیز دی؟ د سرو زرو دی؟ که

د سپینو؟، که د مسو ؟ العیاذ بالله. دری ځلی همغه خبره ئی وکړله دریم ځلی کله چه هغه دغه چتی (بیکاره) خبری وکری نو یو ناڅاپه یوه وریځ پورته شوه، او علی‌الفور تندر (تکه) پری ولویده او د هغه کوپړی ئی له سر څخه جلا (جدا) کړه په ځینو روایاتو کښی راغلی دی چه عامر بن طفیل او اربد بن ربیعه د رسول الله مبارک په خدمت کښی حاضر شول او وی ویل چه مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو چه وروسته له تاسی اسلامی خلافت مونږ ته ورسیږی، رسول الله صلی الله وسلم د دوی له دغی غوښتنی څخه انکار وفرمایه دوی دا خبره وکره او له مجلسه پاڅیدل او وی ویل چه مونږ به د مدینی وادی ستاسی د مقابلی دپاره له سپرو او پلیو (سورو او پیادو) څخه ډکه کړو رسول الله صلی الله وسلم وفرمایل چه پاک الله به د هغوی مخه ونیسی او د مدینی انصار به د هغوی مقابلی دپاره ووځی دوی دواړه لاړل په لار کښی پر «اربد» باندی تندر او تکه ولویده او «عامر» یمن شو او په طاعونی خارښت (گرگ) سره په هلاکت ورسید. فائده د رعد د غږ اوریدلو په وقت کښی ښائی چه داسی وویل شی **«سبحان من یسبح الرعد بحمده و الملائکة من خیفته»**

اللهم لا تقتلنا بغضبک و لا تهلکنا بعذابک و عافنا قبل ذالک.

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ؕ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾

خاص هم دغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق او هغه شیان چه بلنه (عبادت کوی کفار د هغوی) بی له دغه (الله) نه قبلوی دوی (جواب نه ورکوی دغه اشیاء) دغو بلونکو ته په هیڅ شی سره مگر داسی قبلول لکه قبلول د غځوونکی د دواړو (لاسونو غوړوونکی د) ارغویو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهی بی رسی او بی‌بوکی) دپاره د دی چه ورسیږی دغه اوبه خولی د ده ته حال دا چه نه دی دغه اوبه رسیدونکی خولی د ده ته او نه ده دعا د کافرانو (بتانو لره) مگر په زیان او بطلان کښی دی.

تفیسر: یعنی د هغه ذات بلل پکار دی چه د هر قسم نفع او ضرر مالک دی د عاجزانو د بلنی څخه څه فائده په لاس درځی؟ ماسواء له الله جل‌جلاله څخه بل څوک دی چه د هغه په قبضه کښی ځما یا د بل چا څه نفع او ضرر وی؟ د غیر الله بلل خپل مدد لپاره داسی دی لکه چه کوم تږی د کوهی او څاه پر سر کښی ودریږی او خپل لاسونه اوږده کړی، او د اوبو په لوری خپل

دواړه ارغوی وغوړوی او خوشامد وکړی چه هله ژر شه! بلکه که اوبه د ده په لپه کښې هم وی، نو هغه پخپله د ده خولی ته نه شي تلی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هغه کسان چه کفار ئی بولی او عبادت ئی کوی ځینی خو محض خیالات او اوهام دی ـ او ځینی پیریان شیطانان دی ـ او ځینی داسی شیان دی چه په هغو کښې ځینی خواص دی لیکن د خپلو خواصو مالکان نه دی، نو بیا د هغوی د بلنی څخه څه حاصل؟» لکه اور یا اوبه او ښائی چه ستوری به هم په هم دغه قسم کښې داخل وی.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿۱۵﴾ السجدة

او خاص الله ته سجده کوی هر هغه څوک چه په اسمانونو کښې دی او په ځمکه کښې دی (تعبداً و انقیاداً سره له اسمانونو او ځمکو ځینی) په خوښه او(ځینی) په زور او (سجده کوی) سوری د دغو (مخلوقاتو) په صبا او بیگا کښې (یعنی همیشه).

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هغه چه پر الله تعالیٰ باندی یقین کوی نو په خوښی سره ورته سر ږدی او حکم ئی منی ـ او هغه چه پری یقین نه لری نو پر هغه باندی بی اختیاره د هغه حکم جاری دی او سوری چه صبا او بیگا پر ځمکه باندی غوړیږی هم دا دی د هغوی سجدی» مطلب ئی داسی شو چه که جواهر وی ـ یا اعراض، هیڅ یو شی د الله تعالیٰ د تکوینی حکم څخه نشی خارج کیدی ـ د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کښې گرد (تول) سره مطیع او منقاد، او سر په سجده دی ـ د سوری تزئید او تنقیص او د خپل اصل په متابعت او د لمر د حرکت پر مخالفت د ښی او کیڼ په لوری میلان، گرد (تول) د الله تعالیٰ په مشیت او اراده سره دی. د صبا او بیگا ذکر ښائی د دی له امله (له وجی) فرمایلی وی چه په دغو اوقاتو کښې د سوری امتداد او انتشار ډیر زیات او خورا (ډیر) ښه ښکاره وی.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووایه (ای محمده! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پیدا کوونکی) د

اسمانونو او د ځمکې، ووايه (اې محمده! په جواب کښې) چه الله دی! (ځکه چه بل جواب نشته) ووايه (اې محمده! دوی ته کله چه تاسې پرّه او ملزم شوئ) نو آيا پس نيولې دی تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چه نه دی مالک (نه لرې اختيار دوی) دپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر(د دفع کولو)،

تفسير: يعنې کله چه د ربوبيت اقرار يواځې د پاک الله دپاره کوئ، نو بيا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربيانو تجويز د څه دپاره کوئ؟ حال دا چه هغوی د يوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر مستقل اختيار او واک (مجاز) نه لرې .

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ اَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ۚ

ووايه (اې محمده ! دوی ته) آيا برابر دی ړوند (چه کافر دی) او ليدونکې (چه مومن دی) . بلکه آيا برابرې دی تيارې (چه شرک او انکار دی) او نور رڼا (چه توحيد او معرفت دی ؟ (بلکه نه دی سره برابر ،)

تفسير: يعنې د موحد او د مشرک په منځ کښې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لکه د ليدونکې او ړانده او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لکه نور (رڼا) او ظلمت (تياره) نو آيا يو ړوند مشرک چه د شرک په ظلماتو کښې پروت وی ـ او هر لورې ته لاس او پښې اچوی هغه مقام ته رسيدی شي چه هلته هغه موحد رسيږي چه د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا کښې د انسانې فطرت په سمه صافه لاره روان وی . له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسيدی.

اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ؕ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آيا ګرځولی دی دوی الله لره شريکان چه پيدا کول ئې کړی دی په شان د پيدا کولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا کول د دی شريکانو سره د پيدائښت (د الله سره) پر دوی باندی ، ووايه (اې محمده ! دوی ته) خاص الله پيدا کوونکې د هر څيز دی او هم دی دی يو قوی غالب (پر هرڅيز او هر چا).

تفسیر: یعنی لکه چه الله تعالیٰ گرد (تول) مخلوقات پیدا کری دی ، نو ستاسی دغه بتان او باطل معبودان داسی کوم شی پیدا کړی دی ؟ چه د هغه په لیدلو سره د دوی پر خدایئ ستاسی څه شبهه پیدا شوی وی ؟ دوی خو د مچ یو وزر او د میاشی یوه پښه هم نه شی پیدا کولی او جوړولی ـ بلکه دوی پخپله هم د گردو (تولو) نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ احد ـ صمد مخلوق دی ، نو بیا داسی عاجز او مجبور شیان د خدایئ پر تخت کښینول څومره گستاخی او سپین سترگی او بی عقلی او حماقت دی ؟

أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَٱحْتَمَلَ ٱلسَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى ٱلنَّارِ ٱبْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَٰعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ وَٱلْبَٰطِلَ ۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

نازلی کړی دی (الله) له اسمانه اوبه نو وبهیدل خوړونه په اندازه (د ډکیدو) د دوی سره نو په سر راواخیست دی سیلاب ځگ (او خیری) اوچت شوی (په سر د اوبو) ، او له هغو څیزونو چه بلوی پری (دا خلق لمبی او ویلی کوی) په اور کښی دپاره د طلب د گانی یا نور اسباب ځگ (خیره) په شان د هغه (ځگ) ، په مثل د دی (مذکورو مثالونو) بیانوی الله (مثالونه د) حق او د باطل ، نو هر څه ځگ او خیری نو لاړ به شی په دغه حال کښی چه پریوتی وی له نظره (او بی نفعی به وی) او هر څه هغه څیز چه نفع رسوی خلقو ته (لکه اوبه او ویلی شوی بی غشه فلزات) نو پاتی کیږی په ځمکه کښی (للا نتفاع) ، هم داسی بیانوی الله مثالونه (د حق او د باطل دپاره د متفکرینو).

تفسیر: د اسمان له لوری باران نازلیږی چه له هغه څخه نهرونه ، ویالی ، خوړونه ، سیندونه ، دریابونه بهیږی په هر نهر او خوړ کښی سم د هغه له ظرفیته او گنجائشه هومره چه د پاک الله اراده وی ، اوبه بهوی په وړوکی کښی لږ ـ او په لوی کښی دیر ، کله چه اوبه بهیږی نو د خاوری ـ خس خاشاک او د نورو له کاره وتلیو شیانو له امتزاجه او گدون څخه خړ او مکدر او

خیرن کیږی ـ بیا دغه خړه او خیری او ځګ ئی پړسیږی ، او د اوبو په سر راپورته کیږی لکه چه پر سخت تود اور کښې سور او سپین زر مس ژیړ ـ قلعی ـ جست ـ اوسپنه فلزات او نور معدنیات ویلی کوی چه ګانی (کالی) ـ لوښی ـ وسلی توری ـ چړی چوړکی ـ چاکوګان ـ بیاتیګانی (قینچئ)ـ تبی ـ نغری ـ هرکاری ـ توپ ـ توپک ـ تینکونه ـ طیاری ـ جهازونه ـ موټر ـ ریل ـ یوم ـ تبر او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شیان تری جوړ کړی ، نو په هغه کښې هم داسی لوخړه او ځګ پورته کیږی ـ مګر لږ څه وروسته هغه وچیږی یا خوریږی ـ او هغه ځګ او خیری ئی تری لری او ورک شی ـ او هغه چه اصلی او کارامد شی دی یعنی اوبه یا ویلی شوی معدنی فلزات خالص اوبه به په ځمکه یا د ځمکی د خاوندانو په لاس کښې باقی پاتی کیږی چه له هغه څخه په مختلف ډول (طریقه) سره خلق منتفع کیږی ، هم دغه مثال دی د حقو او د باطلو ـ کله چه اسمانی وحیی سره حق دین نازلیږی نو د بنیادمانو زړونه هر یو د خپل ظرفیت او استعداد سره سم له هغه څخه فیض حاصلوی بیا نو حق او باطل یو له بل سره نښلی ، نو دوړی او خیری پورته کیږی ـ او په ظاهر کښې باطل د هم هغه خیری او ځګ په شان حق باندی راخیژی لیکن د هغه دا جزوی جوش او پړسیدل سطحی او عارضی او بی بنیاده شی دی ، او لږ څه مدت وروسته د دی د دغه جوش او خروش هیڅ یوه نښه اثر او پته نه پاتی کیږی او الله خبر دی چه چیری ځی ؟ او هغه اصلی او د کار شی چه د هغو ځکونو لاندی پټ ؤ یعنی حق او صداقت پس همغه پاتی وی . وګورئ چه د پاک الله بیان کړی مثالونه څرنګه عجیب وی ؟ او په څومره یوی مؤثری طریقی سره مو پوهوی چه کله په دنیا کښې حق او باطل کذب او صدق سره ونښلی یعنی د دغو دواړو په منځ کښې جنګی مقابله کیږی نو اګر که د څو مودی له مخی باطل پاس او پړسیدلی په نظر راځی ، لیکن بالاخر باطل سره تیت او پرک (منتشر) او همغه حق ظاهر ـ غالب او بریالی (کامیاب) په نظر راځی ، نو هیڅ یو مومن ته نه ښائی چه د باطلو پر عارضی بری او ننداری وغولیږی هم داسی څه وقت چه د کوم انسان په زړه کښې حق ځای ونیسی نو که د څه مودی دپاره پری اوهام او وساوس زور او شور ولګوی ، او خپل قوت ښکاره کړی ، نو نه ښائی چه سړی تری ویریږی ـ ځکه چه لږ څه مدت وروسته دغه ځګ او پړسیدل پخپله ورک کیږی او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتی کیږی . په پخوانیو آیتونو کښې کله چه د توحید او شرک سره مقابله کړی شوی وه ، په دغه مثال کښې د حق او باطل د مقابلی کیفیت ئی راوښووه او د دواړو انجام بیخی په واضح ډول (طریقه) سره اوس بیان فرمائی

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ

شته لپاره د هغو کسانو چه حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) نیکه (چه جنت دی)،

تفسير: يعني ايمان او صالح عمل ئې اختيار کړ ـ نو د دوی دپاره د دنيا او آخرت نيکي ده او حقيقي خوښي او قلبي طمانيت او سکون غير له دوی څخه د بل هيچا نه روزي کيږي .

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

او هغه کسان چه نه وی قبول کړی دوی حکم د دغه (الله) که چيری وی دوی ته هر هغه څه چه دی په ځمکه کښې تول (او نور هم وی په مثل د دی له دی سره (او په تصرف د دوی کښې وی په قيامت کښې) نو خامخا به فديه ورکړی دوی په هغو (تولو سره نو نه به خلاصيږی له عذابه) دغه کسان مقرر دی دوی لره بد (سخت) حساب (چه نه به ئې نيکی قبوله او نه به ئې بدی محو کيږی) او ځای د استوګنی د دوی دوزخ دی او بد ځای د آرام (او خرابه بستره) ده (دغه دوزخ)،

تفسير: يعني دلته خو خير دی په هر قسم چه وی تيريږی ، ليکن په آخرت کښې د دوی حالت به داسی پريشانوونکی او ويروونکی وی که د ګردی (تولی) دنيا خزائن له نقده ، له جنسه ، له شرقه تر غربه ، له شماله تر جنوبه او په مثل د دی مذکورو نور هم وی له ده سره او دا تول بيا په تصرف د کفارو کښې شی په ورځ د قيامت کښې او غوښتنه او تمنا وکړی چه مونږ دغه ګرد (تول) د خپل ځان په فديه کښې ورکوو چه د هغه په بدل کښې له عذابه خلاص شو او له دغی پريشانی څخه نجات ومومو ، نو له سره به ئې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږی «انی لهم ذلک» . او نه په حساب او کتاب کښې به هيڅ قسم رعايت او تيريدل کيږی ـ په هره يوه خبره به په پوره دول (طريقه) سره نيول وی ـ او تنقيدات کيږی ـ او جزا به پری ورکولی کيږی

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

آيا نو هغه څوک چه پوهيږی په دی خبره چه بيشکه هغه (قرآن) چه نازل

کړی شوی دی تاته له طرفه د رب ستا حق دی (رشتیا) په مثل د هغه چا دی چه دی ړوند وی (د زړه په سترګو ! یعنی نه د هغه په شان !) بیشکه خبره هم دا ده چه پند اخلی (په دی قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو .

تفسیر: د مومن او د کافر د دواړو انجام بیل بیل د ذکر فرمایلو څخه وروسته تنبیه ورکوی چه داسی انجام د عین عقل او حکمت سره موافق دی هیڅ یو عقلمن داسی نشی ویلی چه یو پوخ ړوند چه هیڅ څیز ئی په نظر نه راځی هم داسی خوشی چتی (بیکاره) په تیاره کښی لویږی او جګیږی (وچتیږی) او بودری (تکری) خوری له هغه سړی سره برابری کولی شی چه د هغه د زړه سترګی هم روښی وی او په پوره بصارت او کامل بصیرت سره د حق له رڼا څخه مستفید کیږی .

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه کسان چه وفا کوی په عهد د الله باندی (چه په ورځی د میثاق ئی ورسره کړی دی) او نه ماتوی دوی (هغه) ټینګ عهد . او هغه کسان چه وصل کوی هغه (شی) چه امر(حکم) کړی دی الله په هغه سره داسی چه وصل دی کړی شی (چه د خپلوی پالنه له خپلوانو سره دوسره دوستی ده له مومنانو ایمان دی په ټولو مومن به شیانو باندی) او ویریږی دوی له عذابه د رب خپل او خوف کوی له بده حسابه (د قیامت)

تفسیر: یعنی له الله تعالیٰ سره هغه عهد چه په ازل کښی شوی دی (یعنی د الست عهد) او پر هغه باندی پخپله د انسان فطرت شاهد دی ، او هغه عهد چه د انبیاؤ علیهم السلام له ژبی اخیستی شوی دی ، هغه ګرد (ټول) دوی پوره کوی او د هغه هیڅ یو نه ماتوی ـ او هم بالذات پخپله په هیڅ یوه معامله کښی چه له الله تعالیٰ سره یا د ده له بندګانو سره ئی تړی مشروط په دی چه معصیت نه وی له عهده مخالفت نه کوی او هغه کسان چه وصل کوی هغه شی چه امر او حکم کړی دی الله په هغه سره داسی چه وصل دی کړی شی یعنی صلةالرحم کوی . یا خپل ایمان له عمل سره یا حقوق‌العباد له حقوق‌الله سره یو ځای کوی . یا اسلامی اخوت ټینګ او قائم ساتی . یا د انبیاؤ علیهم السلام په منځ کښی له سره تفریق نه کوی چه یو ومنی په نبوت سره او بل ونه منی او ویریږی له عذابه د رب خپل او خوف کوی له بده حسابه د قیامت یعنی د الله تعالیٰ د عظمت او جلال له تصوره داریږی . او تل تری په فکر او اندیښنه کښی وی ـ او همیشه به په هم دغه چرت (خیال) کښی ډوب تللی وی چه آیا هلته ځما څه حال دی چه د یوی یوی ذری

حساب او کتاب کیږی او څما وضعیت به په دغه وقت کښې څه وی ؟.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه کسان چه صبر کوی لپاره د طلب د رضا د رب خپل (په مالی او جانی مصائبو یا د شرعی یا د جهاد په تکالیفو) او قائموی (سم اداء کوی له تولو حقوقو په ترتیب سره) لمونځ او نفقه کوی (لګوی په لاره د الله کښې) ځینی له هغه (حلالو اموالو) نه چه ورکړی دی مونږ دوی ته هم په پټه او هم په ښکاره (خفیتاً او ظاهراً) او دفع کوی دوی په نیکی سره بدی دغه کسان موصوف په دغو صفاتو شته دوی ته (ښه) عاقبت د دار(د آخرت چه) جنتونه دی د تل اوسیدلو چه ننوځی به دوی په هغو کښې او (ننوځی به پکښې بل) هغه څوک چه صالح (مؤمن) وی له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادی د دوی (اګر که عمل ئی د هغو په درجه نه وی) او پرښتې به ورننوځی پر دوی (سره له تحائفو او زیری او رضوان) له هری دروازی (مانیو د دوی او وائی به ورته چه) سلامتیا دی وی پر تاسی په سبب د صبر کولو ستاسی (په طاعت او مصیبت او له معصیته) نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت د تاسی دی)

تفسیر: یعنی پر مصائبو او شدائدو او د دنیا پر مکروهاتو صبر وکړ۔ له کومی سختی له ویری د طاعت له لیاری څخه خپل پل ئی غلط کښینښود ۔ او د معصیبت په لوری ئی میلان ونه کړ او دغه صبر او استقلال ئی محض د الله تعالیٰ د رضاء او خوشی د حاصلولو دپاره وکړ ۔ او د دی لامله (له وجی) ئی ونه کړ چه په دنیا کښی خلق ورته دیر صابر او مستقل مزاج ووائی ، او نه د دی لپاره ئی وکړ چه غیر له صبر څخه بله څه چاره نه وه ور پاتی نو مجبوراً صبر ئی وکړ ۔

او د صابرانو په شان کيناست
(او نفقه کوی لګوی په لاره د الله کښی ځینی له هغه حلالو اموالو نه چه ورکړی دی مونږ دوی ته هم په پټه او هم په ښکاره) پټه ئی ښائی له دی سببه مقدم ایښی ده چه په پټه سره خیرات ورکول افضل دی ـ الا چه چیری شرعی مصلحت په علانیه ورکولو کښی وی
(او دفع کوی دوی په نیکی سره بدی دغه کسان موصوف په دی صفاتو شته دوی ته ښه عاقبت د دار د آخرت چه جنتونه د تل اوسیدلو دی) یعنی د بدی جواب په نیکی سره ورکوی ، د سختی مقابله په نرمی سره ښکاروی که د چا له لوری پری ظلم او تیری وشی ، نو دی تری تیریږی ، وربښی ئی په دی شرط چه د هغه معافی څخه د بدی د ترقی اندیښنه نه وی له بدی څنی ځان ژغوری (بچ کوی) او نیکی غوره کوی ـ که کله تری کوم بد کار صادر شی ، نو د هغه په مقابل کښی ښه کار کوی یعنی تری توبه وباسی او د هغی ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافی هم کوی نو د دی حسنه ؤ اعمالو کوونکی لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کیږی

ښوک چه دفع د بدی کړی په نیکی سره ای یاره
او کوی دی تل تر تله په دنیا کښی اته کاره)
د بدی په ځای نیکی کړی او د ظلم په ځای عفوه
او د قطع په ځای وصل کړی د الله رضاء دپاره
او که شی تری معصیت ژر طاعت وریپسی وکا
او که ښوک ئی کړ محروم نو دی ورکړی بیشماره
او که شی تری کوم ګناه نو دی توبه وباسی جلته
او که ووینی منکر نو کوی منع له بدکاره
او که مات شی په کوم جنګ کښی د کفارو له لښکره
نو بیا بیرته شی راستون او نه ویریږی له کفاره
ښوک چه دا اته افعال کا اته ورونه د جنت ژر
پری به پرانیځی خالق د دی عمل له اختیاره

﴿ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ ﴾ الآية ـ چه ننوځی به دوی په هغه کښی او ننوځی به پکښی بل هغه ښوک چه صالح مؤمن وی له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادی د دوی اګر که عمل ئی د هغو پلرونو په درجه نه وی) یعنی چه په همغه جنت کښی به همیشه اوسیږی او پرښتی به ننوځی پر دوی سره له تحائفو او زیری د رضوان له هری دروازی د مانیو د دوی او وائی به ورته چه سلامتیا دی وی پر تاسی په سبب د صبر کولو ستاسی په طاعت او مصیبت او له معصیته نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت د تاسی دی. «د آباءـ پلرونو» لفظ ئی تغلیباً ویلی دی چه په هغه کښی امهات ـ میندی هم شاملی دی ـ د جنت د زیری سره دغه زیات بشارت یی هم واوروه

چې داسې کاملینو ته د هغو پاس بیان شوې ښو خویونو او خصالو په بدل یو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي چه دوی سره له خپلو هغو میندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چه د خپل ایمان او نیکۍ لامله (له وجې) د جنت د دخول لائق شوي وي . ګرد (تول) سره یو ځای کیږي ، تر دې که د دغو متعلقینو د کوم یو رتبه کم هم وي نو حق تعالیٰ پخپله مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (وچتوي) ، او دغه کامل سړي سره ئې نژدې کوي لکه چه په (۲۷) جزء د «الطور» په (۲۱) آیت اوله رکوع کښې راغلي دي ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾ له دې نه معلومه شوه چه بې له ایمان او بې له صالح عمله محض د کاملینو قرابت کافي نه دی هو! که ایمان او صالح عمل موجود وي نو د قرابت له تعلقه د درجاتو څه ترقي ممکنه ده والله اعلم

﴿ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴾ او پرښتې به ورننوځي پر دوی سره له تحائفو او زیرې او رضوان له هرې دروازې د ماڼیو د دوی .) په صحیح حدیث کښې د جنت اته وروته بیان شوي دي . مطلب دا دی چه د دغو کاملینو د تعظیم او تکریم دپاره د الله تعالیٰ پاکې پرښتې به له هر طرفه سره له تحائفو او هدایاؤ راحاضریږي . په احادیثو کښې دي چه له خلق الله ځنې ړومبي به هغه فقراء او مهاجرین په جنت کښې داخلیږي چه په سختیو او مصائبو او جنګونو کښې حاضر شوي دي ، او د دښمن په مخ کښې په ډیر شجاعت او حمیت سره دریدلي دي ، او د هر هغه حکم د تعمیل دپاره به تل حاضر او منتظر او مستعد ولاړ وو ، چه هغوی ته ورکول کیده او د دوی دنیوي حوائج او د زړه ارمان د هغوی په زړونو کښې پاتې شوي وفات ئې موندلي وي . الله تعالیٰ به د قیامت په ورځ کښې وفرمائي ځما هغه بندګان چیرې دي راحاضر دې شي ! چه ځما په لیاره کښې جنګیدلي دي . او ځما لپاره ئې تکالیف ګاللې (برداشت کړي) دي او جهاد ئې کړي دي ـ ځئ بې فکره او اندیښنې په جنت کښې داخل شئ ! بیا پر پرښتو حکم کیږي چه ځما د دغو بندګانو په حضور ورحاضرې شئ ! ـ او سلام ور واچوئ ! دوی د تعجب او استفادې په طریقه نه اعتراضاً داسې عرض کوي الٰها ! مونږ ستا له بهترینو مخلوقاتو څخه یو ـ آیا مونږ ته چه ستا د قرب د دربار هستیدونکي یو حکم راکوې چه د دغو د ځمکو هستیدونکو په حضور کښې ورحاضرې شو ـ او سلامونه ورواچوو ؟ ارشاد کیږي چه هو! دا ځما د هغو بندګانو څخه دي چه پر توحید باندې ئې خپل ځانونه جار (قربان) کړي دي ـ او سره له دې چه د دوی زړونه له دنیوي ارمانونو څخه ډک ؤ ـ دوی ځما په لیاره کښې جهاد کړي دي ، او هر تکلیف ئې په ډیرې خوښۍ سره پر خپل ځان اخیستی دی د دې خبرې د اوریدلو په اثر ګردې (تولې) پرښتې به له هر لورې د دوی په خدمت کښې حاضریږي ـ او وائي

﴿ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ . په حدیث کښې دي چه نبي کریم صلی الله علیه وسلم به د هر کال په ابتداء کښې د شهیدانو پر قبورو تشریف وروړ ، او داسې به ئې فرمایل «سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبى الدار» او د هم دې پاک سنت متابعت به د حضرت ابوبکر ـ عمر او عثمان رضی الله تعالیٰ عنهم له لورې هم کیده

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

او هر څه هغه کسان چه ماتوی دوی عهد د الله وروسته د محکموالی د هغه (په قبول او اقرار سره) او پری کوی دوی هغه شی چه امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چه وصل دی کړی شی او فساد کوی دوی په ځمکه کښی (په کفر او ظلم سره) دغه (مذکور) کسان شته دوی ته لعنت لری والی له رحمت د الله (دنیوی عذاب) او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چه اور دی).

تفسیر: د سعداؤ او نیکبختانو په مقابل کښی دلته د اشقیاؤ عادات او خصال او د دوی آخری پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی . د اشقیاؤ کار دا دی چه له الله تعالیٰ سره بد عهدی کوی . د هغو شیانو د وصل او پیوند کولو حکم چه صادر شوی وی ، هغه ماتوی . په ملک کښی د فتنی او فساد اور اچوی . پر خپل ځان او نورو باندی له ظلم کولو څخه لاس نه اخلی هم دغه خلق دی چه د الله تعالیٰ له رحمته لری غورځولی شوی دی او له ډیرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسیدونکی دی.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

الله فراخوی رزق روزی هر هغه چاته چه اراده وفرمائی د (فراخی ئی) او تنګوی (ئی پر هغه چا چه اراده وفرمائی د تنګولو ئی)

تفسیر: یعنی د دنیا د عیش او راحت او ارتوالی د لیدلو څخه د سعادت او شقاوت فیصله نه کیږی ـ او نه دغه خبره ضروری ده چا ته چه الله تعالیٰ په دنیا کښی زیاته پیسه او رزق ورکړی وی نو همغه د ده په دربار کښی مقبول هم دی ډیر زیات مقبول بندګان د ازموینی او امتحان په دول (طریقه) دلته په تنګسه او عسرت سره ژوندون کوی ـ او مردودو مجرمانو ته دلته مهلت او فرصت ورکول کیږی ـ څو هغوی دلته ښی مزی او تفریح وکړی . هم دغه لوی دلیل دی چه د دی ژوندون څخه وروسته یو بل ژوندون هم شته ـ چه هلته به هر سړی د خپل د نیکو او بدو اعمالو پوره پوره بدل او ثمر مومی په هر حال د دنیا تنګی او فراخی د مقبولیت او د مردودیت

معیار له سره نشي کیدی

وَفَرِحُوا بِالْحَيَٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا الْحَيَٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

او خوشاله شوی دی (کفار) په دی ژوندون لږ خسیس ، او نه دی دا ژوندون لږ خسیس په (مقابل د) آخرت کښې مگر لږ متاع (حقیر مال)

تفسیر: یعنی هغه خپل مقصود گڼی . تکبر لوئ او ځانمنمی (خود نمائی) کوی حال دا چه د آخرت په مقابل کښې د دنیا ژوندون بیخی هیڅ او لاشی دی لکه چه یو سړی خپله گوته د سمندر په اوبو لونده کړی ، نو هغه لوندوالی چه د ده گوتی ته رسیږی د سمندر په مقابل کښې هیڅ حقیقت نه لری نو د دنیا حقیقت د آخرت په مقابل کښې دغومره هم نشته . لهٰذا عقلمنو لره ښائی چه پر فانی باندی باقی مقدم کړی . حقیقت دا دی چه دنیا د آخرت مزرعه ده ، او دنیا بالذات پخپله مقصود نه دی ـ نو لازم دی چه د دی ځای له سامانونو او وسائلو څخه داسی تمتع او استفاده وکړی شی چه هغه په آخرت کښې د بری او کامیابی ذریعه وگرځی لکه چه لویو اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین کړی وو .

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

او وائی هغه کسان چه کافران شوی دی ولی نه ده رالیږلی شوی پر دغه (محمد) باندی (هغه معجزه په نبوت د ده چه مونږ ئی غواړو) له (طرفه) د رب د ده ؟ ووایه (ای محمده دوی ته بیشکه الله گمراه کوی هغه څوک چه اراده وفرمائی (د گمراهی ئی) او هدایت کوی په طرف خپل (سمه صافه لاره ښیی بی د لیدلو د ایت) هغه ته چه رجوع وکړی (الله ته)،.

تفسیر: مشرکینو به په سلهاؤ معجزی او نښی کتلی مگر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چه هغه معجزه او نښه چه مونږ ئی غواړو راوښیه ـ مثلاً د مکی معظمی غرونه ځمونږ له شاؤ خوا څخه لری کړه ! چه د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پیدا شی ـ یا ځمکی څیری کړه چینی او ویالی راوبهوه ! یا ځمونږ پخوانی مشران بیا راژوندی کړه ! او له مونږه سره ئی په خبرو او اترو راوله الغرض کومه داسی یوه معجزه راوښیه چه مونږ په ایمان راوړلو باندی مجبور کړی . نو د هغه جواب داسی ورکوی چه بیشکه الله تعالیٰ د داسی معجزی او نښی پر ښوولو

قدرت لری لیکن د ده حکمت او عادت د دی خبری مقتضی نه دی چه ستاسی د داسی غوښتنی تکمیل وکړی ـ د انبیاؤ علیهم السلام د تصدیق دپاره هومره چه ضرورت دی له هغه څخه زائدی نښی او معجزی در ښوولی شوی دی ، او درښوولی کیږی ـ د نورو سلهاؤ معجزاتو څخه سترگی واړوئ یواځی هم دغه پاک قرآن د نبی الله د صداقت یو عظیم الشان نښان دی کله چه تاسی سره د دغو د لیدلو سره پر سمه لیاره رانغلئ ، او د حق په لوری مو رجوع ونه کړه نو معلومه شوه چه سم له قدیمی قانون سره د پاک الله مشیت پر هم دی خبری تللی دی چه تاسی په همغه چه تاسی غوره کړی لیاره چه گمراهی ده خوشی کړی بلاشبهه تاسی سره له دومره لوئ معجزی او نښی د لیدلو سره بیا هم ایمان نه راوړئ او د هغه په لوری رجوع نه کوئ ـ نو دی سم له خپله عادته سره تاسی پر مخ بیائی او تر حقیقی کامیابی پوری مو د رسیدلو لیاری دربندی ـ کله چه تاسی پخپله هغه نه غواړئ نو د هغه حکمت هم د هم دی خبری مقتضی دی چه تاسی مجبور نه کړی ، نو بیا د فرمائشی معجزی ښوولو ته څه ضرورت پاتی کیږی بلکه د هغو په نه درښوولو کښی ستاسی فائده ده ځکه چه سنت الله هم دا دی چه فرمائشی معجزی هلته ښوولی کیږی کله چه د کوم قوم تباه او سپیره کول مقصود وی په حدیث کښی دی چه الله تعالیٰ فرمایلی دی «ای محمده ! که ته غواړی نو مونږ دغه فرمائشی معجزی هم دوی ته وربښیو ـ که سره له هغه هم دوی ئی ونه منی ، نو بیا داسی یو سخت عذاب به پر دوی نازلیږی چه په دنیا کښی بل هیڅ نه وی راغلی ـ او که ته غواړی نو د رحمت او د توبی دروازی به پرانستلی پریږدو» نو رسول الله مبارک دغه دوهم شق غوره کړ ـ لکه چه له هم دغو معاندانه فرمائش کوونکو څخه ډیر کسان وروسته له هغه په اسلام سره مشرف شول

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ

(دغه رجوع کوونکی) هغه کسان دی چه ایمان ئی راوړی دی او ارام نیسی زړونه د دغو (مومنانو) په ذکر د الله سره ،

تفسیر: دا د الله تعالیٰ په طرف د رجوع کوونکی بیان دی . یعنی د چا چه د ایمان دولت په برخه کیږی نو له ذکر الله یعنی د الله تعالیٰ له یاده اطمینان او دادینه (سکون) حاصلوی ـ ځکه چه له گردو (تولو) څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ چه د هغه په لوستلو په زړونو کښی د یقین کیفیت پیدا کیږی او شیطانی شبهات او وسوسی لری کیږی ـ او سکون او اطمینان ورمیسر کیږی ، له یوه جانبه که د الله تعالیٰ عظمت او مهابت په زړونو کښی خوف او خشیت پیدا کوی ، نو له بل طرفه د رب العٰلمین لامحدود رحمت او مغفرت د قلبی سکون او راحت سامان وررسوی ، الغرض د دوی زړونه له هر لوری څخه مات وی او یواځی د پاک الله په لوری گرځی ، او د همغه په لوئی‌او قدرت باندی ځان سپاری او

د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول (طریقه) دنیوی وحشت او ویره ورکه کوی .

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

واورئ خبردار شئ چه په ذکر د الله سره مطمئن کیږی ارام نیسی زړونه (د مومنانو) ،

تفسیر: یعنی دولت حکومت ـ منصب ـ جائداد او د فرمائشی معجزو لیدل او نور شیان له سره انسان ته حقیقی سکون ، اطمینان او ارام نشی یو ځای کولی ـ یوائځی له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصلیږی چه له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لری کیږی .

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه) طوبیٰ (ښه حال) دی دوی ته (له هر حیثه) او ښه ځای د هستوګنی (جنت) دی

تفسیر: محقق شیخ الهند رحمة الله علیه د «طوبیٰ» لغوی معنی داسی اخیستی ده «صالح مومنانو لره خوشالی خوښی او د هستوګنی ښه ځای دی» چه په دغه کښی د جنت هغه ونه هم راغله چه په صحیح حدیث کښی د «طوبیٰ» په نامه سره موسومه شوی ده .

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

هم دا رنګه (لکه چه مو لیږلی وو انبیاء پخوا له تا) لیږلی ئی مونږ ته (ای محمده) په داسی یو امت کښی چه په تحقیق تیر شوی دی په خوا له دی نه ډیر امتونه چه ولولی ته پر دوی هغه (قرآن) چه وحی کړی ده مونږ تاته حال دا چه دوی کافران دی په رحمٰن ، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه دغه (رحمٰن) رب زما دی نشته بل هیڅ لائق د عبادت مګر یوائځی هم دی دی ،

پر هم ده توکل کړی دی ما او خاص هم ده ته بیا ورتله او رجوع زما دی

تفسیر: یعنی همغسی چه مونږ په خپل لوری رجوع کوونکو ته د برې سمه او صافه لیاره ښیو هم داسی مونږ د هغه امت لیار ښوونی دپاره ته ای رسوله زما مبعوث کړی ئی . ته هغه کتاب چه ما پخپل کامله رحمت سره پر تا نازل کړی دی هغوی ته واوروه ! ای محمده صلی الله علیه وسلم ! ستا تاکل (مقررول) او لیږل پر نبوت باندی کومه عجیبه او نوی خبره نه ده ، پخوانیو امتونو ته هم انبیاء لیږلی شوی دی ، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چه د هغو مکذبینو شوی ده ښائی چه هغه احوال دی د دغو خلقو تر نظر لاندی هم وی

(﴿ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ ﴾ حال دا چه دوی کافران دی په رحمٰن باندی) یعنی رحمٰن پخپل کامل رحمت دغه عظیم‌الشان قران نازل کړی دی ﴿ اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم رحمة اللعالمین گرځولی او لیږلی ئی ! مگر دوی سختی ناشکری او د نعمت کفران ته ملاوی تړلی دی . د رحمٰن د حق منلو څخه منکران شوی دی بلکه د رحمٰن او رحیم له نامه څخه هم سخت وحشت خوری او تری ترهیږی . نو ځکه د «حدیبیه» په صلحنامی (روغلیکه) کښی دوی پر ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ لیکلو باندی جگړی وکړی .

﴿ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ﴾ (۱۹ جزء د الفرقان (۱٦) اية (٥) رکوع د لوی قرآن اومه سجده

(﴿ قُلْ هُوَ رَبِّيْ ﴾ الآية ـ ووایه ای محمده دوی ته چه دغه رحمٰن رب ځما دی نشته بل هیڅ لائق د عبادت مگر هم دی دی پر هم ده توکل کړی دی ما او خاص هم ده ته بیا ورتله او رجوع ځما ده) یعنی له هغه رحمٰن څخه چه تاسی انکار کوئ همغه ځما رب دی ـ او هم دی همغه الله دی چه بل هیڅ شریک نه لری ﴿ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ﴾

(۱٥ جزء د بنی اسرائیل ۱۱۰ آیت ۱۲ رکوع د څلورمی سجدی څخه وروستی آیت)

زما ابتداء او انتهاء گرد (ټول) د همغه الله تعالیٰ د قدرت په واک (قبضه) او اختیار کښی دی ، زه همغه باندی توکل کوم ـ نه ستاسی د دغه انکار او تکذیب څخه ماته د کوم ضرر اندیښنه شته ـ او نه د هغه له امداد او اعانت څخه بی هیلی (نا امیده) او مایوسه یم

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ۭ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ۭ

او که په تحقیق یو قرآن (داسی وی په عالم کښی چه) روان کیدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه یا څیریدلی توټی کولی شو پری ځمکه یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړی (نو بیا هم ایمان نه وو راوړی دوی بلکه

(خاص) الله ته دی (اختیار د دی) امر تول (او الله ئی کولی شي هر کله چه اراده وفرمائی)،

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی ـ لکه چه په یو حدیث کښې پر «زبور» شریف د قران د لفظ اطلاق شوی دی ـ یعنی که کوم داسي یو کتاب لیږلی کیدی چه په هغه سره ستاسی دغه غوښتلی شوی معجزی او نښی پوره کیدی ، نو هغه به پرته (علاوه) له هم دغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کیدی شو ، هم دغه قرآن عظیم دی چه په روحانی دول (طریقه) سره د غرونو په شان وچ کلک خلق ئی له خپلو ځایونو څخه وخوځول ـ د بنیادمانو د زړونو ځمکه ئی څیری کړه او د الله تعالیٰ د معرفت چینی ئی ورڅخه راوبهولی ـ او د وصول الی الله لیاری ئی د کلونو په ځای په څو شیبو (لحظو) کښې پر دوی پری کړی ـ په مړو قومونو کښې او په مړو زړونو کښې ئی د ابدی ژوندون روح ورننه ایسته ـ کله چه له داسی لوی قرآن څخه تاسی ته شفاء او هدایت روزی نه شو نو فرض ئی کړئ که ستاسی د غوښتنی سره سم دغه عظیم الشان قرآن‌په مادی او حسی دول (طریقه) سره هم هغه گرد (تول) شیان تاسی ته درښیی چه تاسی ئی غواړئ ، نو بیا هم له تاسی داسی هیله (ارزو) او امید نشی کیدی چه تاسی به ایمان راوړئ او نوی نوی حجتونه او کاږه بحثونه به ونه کړئ ـ تاسی داسی ضدیان او سرکشان یئ چه د هیڅ یو برهان ، دلیل او معجزی د لیدلو څخه ایمان نه راوړئ ! اصلی خبره خو هم دا ده چه گرد (تول) کارونه هدایت او ضلالت د الله تعالیٰ په قدرت او واک (اختیار) کښې دی . د هر چا په نسبت هر څه چه اراده وفرمائی همغسی کوی نو یو گمراه بی د الله تعالیٰ له ارادی څخه تر قیامته پوری هم هدایت نشی موندلی ـ لیکن د هدایت نعمت د هغه په برخه کوی چه د ده په زړه کښې د حق د قبول غوښتنه او د هغه مینه او محبت پروت وی

أَفَلَمْ يَايْئَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا

آیا لا ناامیده شوی نه دی هغه کسان چه ایمان لرونکی دی (له ایمان د دغو کسانو په داسی حال کښې چه دغه مومنان پوهیږی) که اراده فرمایلی وی الله (د هدایت د تولو خلقو) نو خامخا به ئی هدایت فرمایلی وی تولو خلقو ته (نو ایمان نه راوړی مگر هغه چه الله اراده د ایمان راوړلو ئی وفرمائی)،

تفسیر: ښائی د ځینو مسلمانانو په زړونو کښې داسی خیال پیدا شوی وی چه که یو ځلی د دوی دغه غوښتنی ور پوره کړی شوی وی گوندی دوی به هم په ایمان مشرف کیدی ـ نو دلته دوی ئی وپوهول چه داده اوسئ که د الله تعالیٰ اراده پر دغه تللی وی چه دوی گرد (تول) مسلمانان کړی ، نو بی د کومی معجزی د ښکارولو څخه ئی هم دوی گرد (تول) په سمی

لیاری راوستل لیکن دغه امر د الله تعالیٰ د عادت او حکمت څخه مخالف دی ـ الله جل‌جلاله هر انسان ته تر یوی اندازی پوری د کسب او اختیار اراده ورکوی او د هدایت کافی اسباب ور جمع کوی ، چه که دی وغواړی چه تری منتفع شی ـ نو څه ضرورت دی چه د دوی دغه غوښتنی هم ور پوره کړی شی که سره له دی نه چه د هدایت کافی سامان موجود دی او معاندین ئی ونه منی او خپل ایمان پر چتی (بیکاره) او بیهوده ؤ غوښتنو معلق کړی ـ نو مونږ هم داسی اراده نه ده فرمایلی چه دغه به پر ګرد (تول) عالم باندی هرومرو (خامخا) ورقبلوو ځکه چه د ﴿ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ﴾ مصداق هم هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی دی .

وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوۡ تَحُلُّ قَرِيبٗا مِّن دَارِهِمۡ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ وَعۡدُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ﴿٣١﴾

او همیشه هغه کسان چه کافران شوی دی رسیږی دوی ته په سبب د هغو عملونو چه کړی دی (د عناد او تکذیب نه) زړه تکوونکی یا خوځوونکی عذاب یا چه ښکته شی (دغه قارعه یا ته ای محمده) نژدی کورونو د دوی ته تر هغه پوری چه راشی وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دین) بیشکه چه الله هیڅری نه کوی خلاف له وعدی (خپلی).

تفسیر: یعنی دغه د مکی معظمی کفار سره د خپلو غوښتلو شویو معجزو او دلائلو د لیدلو هم ایمان راوړونکی نه دی ـ دوی خو به داسی هغه ومنی چه برابر کوم آفت او مصیبت پخپله پر دوی یا د دوی په شاؤ خوا خلقو ولویږی او دوی د هغه د لیدلو څخه عبرت حاصل کړی ـ مثلاً په جهاد کښی د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سری مړه شی ، یا ئی څه سری بندیان شی ، او څه ئی د څه نورو مصائبو په منګلو کښی ولویږی ـ دغه سلسله به تر هغه وقته پوری دوام ولری چه د پاک الله وعده پوره شی ـ یعنی مکه معظمه فتحه شی او جزیرة‌العرب د شرک له ګندګی څخه پاکه او صافه شی بیشکه د الله تعالیٰ وعده قاطعه او یقینی ده ـ او هرومرو (خامخا) پوره کیدونکی ده ـ ځینو مفسرانو په «او تحل قریباً من دارهم» کښی د رسول الله په لوری خطاب منلی دی یعنی چه تاسی د دوی کلی ته نژدی ورښکته شئ ـ لکه چه په «حدیبیه» کښی وشو ، نو په دغه تقدیر سره له «قارعه» څخه به هغه سرایا مراد وی چه په هغوی کښی رسول الله مبارک بالذات شرکت فرمایلی دی ـ له ځینو اسلافو څخه منقول دی چه دغه آیت د ګردو (تولو) کفارو په حق کښی عام دی او په مکیانو (مکی والاؤ) پوری څه تخصیص نه لری والله اعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې كړې شوې وې له (نورو ډيرو) رسولانو سره (چه وو) پخوا له تانه (لكه چه ستا قوم په تا پورې كوې) نو مهلت مې وركړى ؤ هغو كسانو ته چه كافران شوي وو (پس له تمسخره څه مدت په عشرت كښې) بيا مې ونيول دوى (په عذاب سره) نو څرنګه به ؤ عقوبت (عذاب زما يعنې ډير سخت ؤ).

تفسير: يعنې كه په سزا رسيدلو كښې څه ځنډ (ايسارتيا) وشي نو داسې مه ګڼئ چه نجات مو وموند پخوانيو مجرمينو ته هم ړومبى مهلت وركړى شوى ؤ بيا كله چه ونيول شول نو وګورئ چه په داسې بده ورځ آخته شول چه تر ننې ورځې پورې د دوى د تباهي او بربادۍ قصې د خلقو پر ژبو باندې جارې دي.

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ

آيا نو هغه ذات چه وى دى ولاړ (ساتونكى) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چه كړى وى (او په جزا ئې هم رسوى دا داسې دى لكه هغه څوك چه داسې نه وى بلكه داسې نه دى) او ګرځولي دي (كفارو) الله ته شريكان؛ ووايه (اى محمده! دوى ته) چه واخلئ نومونه د دوى (او اداء كړئ صفتونه د دوى چه آيا مستحق د عبادت او شركت دى كه نه دى؟)

تفسير: يعنې هغه الله چه د هر انسان هر عمل په هر وقت كښې ليدى شي او هر شي د ده د قدرت تر كتنې لاندې دى او يوه شيبه (لحظه) له هيڅ شي نه نه غافليږي كه څوك لږ څه شرارت هم وكړى په همغه وقت كښې ئې جزا وركوى او هم ورته تنبيه وركولى او په سزا ئې رسولى شي، نو آيا مجرم له دې نه ځان خلاصولى شي؟ او چيرې ترې تښتيدلى شي؟ آيا العياذ بالله د ده مثال د هغو د تيږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان كيدى شي چه دوى نه ليدلى شي او نه آوريدلى شي ـ او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع كولى شي او نه

څه ګټه (فائده) وررسولی شي ـ او نه ئې څه اختیار شته دیر تعجب دی چه د داسي واحد او احد الله له موجودیت سره دوی د داسي عاجز او حقیر مخلوق په مخ کښي ولې سر ښکته کوی؟ او د ده د الوهیت اختیارات ولې هغوی ته پخپل زعم او چرت (خیال) ورسپاری؟ آیا د دی ظلم دپاره څه حد او انتهاء شته چه د علیم الکل او په ګردو (تولو) صفاتو سره موصوف الله شریکان داسي شیان وګرځولی شي چه دوی له خپلو ځانونو څخه هم نه دی خبر ښه وپوهیږئ هر هغه څه چه تاسي په پټه یا په ښکاره سره کوئ هغه تول پاک الله ته معلوم دی الله د خلقو د دغو د مشرکیت ګستاخیو څخه بی خبره نه دی او ژر یا په ځند (ایسارتیا) هغوی ته هرومرو (خامخا) سزا ورکوی.

(﴿ قُلْ سَمُّوهُمْ ﴾ ووایه ای محما رسوله دغو مشرکانو ته چه واخلئ تاسي نومونه د دوی او اداء کړئ صفتونه د دوی چه آیا مستحق د عبادت او د شرکت دی له الله سره؟ که نه دی؟) یعنی لږ څه خو وړاندی لاړ شئ او د دغو شریکانو نومونه خو واخلئ! او سراغ او پته ئې راوښیئ! آیا د پاک الله د دغو صفاتو له آوریدلو څخه چه پاس مو واوریدل کوم حیاءداره سړی به د هغو تیرو (ګتو) نوم هم اخیستی شي! او که کوم مشرک له بی حیائی څخه د «لات» او «عزیٰ» نوم واخلی نو آیا کوم عاقل به په هغه لوری التفات هم کولی شي؟.

أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم بِظَـٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ

بلکه آیا اخبار کوئ تاسي الله ته په هغه باطل معبودانو باندی چه نه دی معلوم الله ته په ځمکه کښي (یعنی نشته که وی نو معلوم به ؤ الله ته.) بلکه (مسمیٰ کوی دوی شرکاء) په ظاهره وینا سره (بی له اعتباره د معنی)؛

تفسیر: یعنی پاک الله ته د تولی ځمکی په مخ کښي د خپل الوهیت هیڅ یو شریک او حصه دار نه دی معلوم ځکه چه هغه خو له سره نشته چه معلوم وی نو آیا تاسي هغه ته داسي شی ښوولی شئ؟ چه ده ته نه دی معلوم ؟ العیاذ بالله.

تنبیه: د ځمکی قید ئې ځکه ولګاوه چه د بتپرستانو په نزد د شرکاؤ او اصنامو دیره ځای هم دغه ځمکه ده. ابوحیان رحمة الله علیه د (لایعلم) ضمیر د (م) په طرف اړولی دی یعنی آیا الله ته دغه خبره ښوولی شئ چه ستا په الوهیت کښي حصه داران هغه بتان دی چه لږ څه علم هم نه لری.

(﴿ أَم بِظَـٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ﴾ بلکه مسمیٰ کوی دوی شرکاء په ظاهره وینا سره بی له اعتباره د معنی) پخوا ئې وفرمایل چه د دغو شرکاؤ خو لږ څه نومونه راوښیئ! بیا ئې تنبیه وفرمایله چه هغه شی چه په واقع کښي له سره ثبوت نشته. نو تاسي به ئې نوم څرنګه اخیستی شئ اوس دا راښیی چه د کوم څیز پاک الله ته شریک پیدا کول تش الفاظ محض او یو غږ دی چه د هغه

لاندې هیڅ یو حقیقت نشته له مجردو ظنونو او تخمینو او باطلو اوهامو څو بې‌معنی الفاظ له سره بامعنی نه شي کیدی. ښائي په ﴿ اَمۡ بِظَاهِرٍ مِّنَ الۡقَوۡلِ ﴾ کښې دې لورې ته هم اشاره وي چه هغه د شرک خبرې چه دوی ئې کوی، که د ړندو له تقلیده او تعصبه تش کړی شي او د خپل زړه او وجدان په لورې رجوع وکړی نو پخپله د دوی ضمیر به هم له دغو لغویاتو او چټي (بیکاره) خبرو څخه انکار کوی ـ نو د دې له امله (له وجې) ښائي چه وویلې شي چه دغه ګردې (ټولې) داسې سطحي او سرسری خبرې دي چه انساني ضمیر او د بشریت فطرت هغه مردود او ملعون درولې دي.

بَلۡ زُيِّنَ لِلَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مَكۡرُهُمۡ وَصُدُّوۡا عَنِ السَّبِيۡلِ ؕ

(داسې نه دي) بلکه ښائسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چه کافران شوی دي مکر دروغ د دوی او بند (او اړولی) شوی دي دوی له سمې لارې (د دین څخه) ،

تفسیر: یعنی هیڅ هم نشته ـ د شرک په حمایت کښې د دوی دغه مستعدي او د توحید په مقابل کښې دغومره جداوجهد تش د نفس او د شیطان فریب دی چه هم دغه دوی د حق له لیارې څخه ستانه (واپس) او کاږه کړی دي .

وَمَنۡ يُّضۡلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنۡ هَادٍ ﴿۳۳﴾

او هر څوک چه ګمراه کړی الله (هغه لره) نو نشته ده لره هیڅ لار ښوونکی (د سمې صافې لیارې) .

تفسیر: یعنی هر هغه چا ته چه الله تعالیٰ د هدایت توفیق ور نه کړی دی به څوک په سمه لیاره راوستی شي ! او الله تعالیٰ همغه ته توفیق ور په برخه کوی چه پخپل اختیار د هدایت ورونه پر خپل ځان نه تړی .

لَهُمۡ عَذَابٌ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَلَعَذَابُ الۡاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمۡ مِّنَ اللّٰهِ مِنۡ وَّاقٍ ﴿۳۴﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسیس کښې (په قتل ، حبس ، قحط او نورو ربړو (تکلیفونو) سره) او خامخا عذاب د آخرت ډیر سخت دی (له عذابه د دنیا)، او نه به وی دوی ته له عذابه د الله څخه هیڅ ساتونکی .

تفسیر: یعنی مقرر دی کافرانو ته دنیوی عذابونه د مجاهدینو په لاسونو یا بلا واسطه د قدرت له طرفه او خامخا عذاب د آخرت ډیر سخت دی او نه به وی دوی ته له عذابه د الله تعالیٰ څخه هیڅ ساتونکی یعنی بی له سزا ورکولو څخه به ئی نه پریږدی نو بیا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه څه پوښتنه کوئ؟

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چه وعده کړی شوی ده (په هغه سره) پرهیزګاران (دا دی چه) بهیږی (همیشه) له لاندی (د باغونو او مانیو) د هغه (څلور قسمه) ویالی، میوی د هغی (به همیشه بی انتهاء بلا انقطاع) وی او سوری د هغه (به هم همیشه وی بی زواله)،

تفسیر: چه د هغه هیڅ نوعه هیڅکله نه ختمیږی ، او تل به همغه شی وررسیږی چه دی ئی وغواړی « لامقطوعة ولا ممنوعة» (د الواقعة اوله رکوع ٣٣ اية ٢٧ جزء)

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا(جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چه پرهیزګاری کوی او عاقبت (کښې ځای) د کافرانو اور (د دوزخ) دی .

تفسیر: یعنی سیوری به هم د تل لپاره راحت او هوسائی (آرام) ښونکی وی نه به هیڅکله د لمر د ګرمی او سورت نه زحمت وی ـ او نه د یخنی تکلیف «لا یرون فیها شمساولا زمهریرا» (د الدهر(١) رکوع ١٣ اية ٢٩ جزء) او عاقبت کښې ځای د کافرانو اور د دوزخ دی یعنی له الله جل‌جلاله څخه ویریږئ شرک او کفر پریږدئ په دغه آیت کښې د اهل‌الحق او د اهل‌الباطل خاتمه او انجام یو د بل په مقابل کښې سره بیان وفرمایه **و بضدها تتبین الاشیاء**

وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُّنْكِرُ بَعْضَهٗ ؕ

او هغه كسان چه وركړى دى مونږ دوى ته كتاب (او بيا ئى اسلام هم راوړى دى) خوشاليږى په هغه (قرآن) چه نازل شوى دى تاته او ځيني له فرقو (د اهل الكتب) څخه هغه دى چه نه منى ځينى احكام د دى (قرآن)،

تفسير: هغوى ته چه اوس قرآن كريم وركړى شوى دى يعنى مسلمانان او هغوى ته چه پخوا له دى نه تورات ـ انجيل او نور وركړى شوى دى يعنى يهودان او نصرانيان د هغه شي د اوريدلو څخه خوشاليږى چه پر تاسى نازل كړى شوى دى د مسلمانانو خوشيدل خو ظاهر دى چه دوى هم دغه كتاب د دارينو د فلاح مفتاح (كونجى) گڼى باقى په يهودو او نصارىٰ ؤ كښى هغه خلق چه اهل العلم او د انصاف خاوندان او فى الجمله حق منونكى وو نو هغوى ته هم د يوه راز (قسم) مسرت موقع وه ځكه چه هغوى به ليدل چه لوى قرآن په څه ارته سينه د دوى د اصلى كتابونو په تصديق او د انبياؤ په تعريف او تعظيم كښى رطب‌اللسان دى ، بلكه د رښتينو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح كښى معروض شوى دى

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا ﴾ (د المائده ١١ ركوع) لكه چه هم داسى قسم منصف او حق خوښونكى يهود او نصارىٰ بالاخره په اسلام سره هم مشرف شول .

(او ځينى له فرقو د اهل الكتاب هغه دى چه نه منى ځينى احكام د دى قرآن) يعنى يهود او نصارىٰ يا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دى چه له پاك قرآن څخه ځكه ناخوښ دى چه دوى د دى قرآن د ځينو شيانو څخه انكار كړى دى ـ او دا همغه شيان دى چه د دوى د تحريف او تبديل يا د آراؤ او اهواؤ په خلاف دغه لوى قرآن بيان فرمائلى دى .

قُلْ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَآ اُشْرِكَ بِهٖ ؕ اِلَيْهِ اَدْعُوْا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بيشكه امر (حكم) شوى دى ماته په دى چه عبادت كوم زه د الله او شريك نه نيسم له دغه (الله) سره (هيڅوک په عبادت كښى)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص هم ده ته دى ورتله (ځما او د تولو په عقبٰى كښى)

تفسير: يعنى كه څوک خوښ وى يا ناخوښه وى زه د هغه وحده لاشريک له الله جل وعلا بندگى

کوم چه هغه گردو (ټولو) انبیاؤ علیهم السلام او مللو بالاتفاق منلی دی ـ د ده د احکامو او مرضیاتو په لوری گرد (ټول) جهان ته دعوت ورکوم ، او ښه پوهیږم چه ځما خاتمه د هغه د قدرت په لاس کښی ده او زه د همغه په لوری رجوع کوونکی یم ـ او همدلته ځما د هستوگنی ځای دی او همغه به بالاخر ما غالب او منصور او مخالفین می مغلوب او مقهور گرځوی ، نو ځکه د هیچا د خلاف او انکار څخه زه له سره پروا نه کوم .

وَكَذٰلِكَ أَنزَلْنٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿۳۷﴾

او لکه (چه نورو انبیاؤ ته پخوا مو کتابونه لیږلی ؤ په ژبو د قومونو د دوی) نازل کړی لیږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربی ژبه، او قسم دی که متابعت وکړی ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چه راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی) نو نه به وی تاته له جانبه د الله څخه هیڅ ولی (یار مددگار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله)

تفسیر: یعنی لکه چه ړومبی پخوانی کتابونه رالیږلی شوی دی ، په دغه وقت کښی دا قرآن رانازل کړ شو چه پر لوړ (وچت) او عظیم الشان معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخری فیصله کوونکی دی بیا همغسی چه هر نبی ته په همغه ژبه کښی کتاب ورکړی شوی دی چه د هغه قومی ژبه وه ، هم داسی محمد عربی صلی الله علیه وسلم ته هم عربی قرآن ورکړی شوی دی ـ بلاشبهه د دی عظیم‌الشان قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښائی په هم داسی یوی ژبی نازلیده چه نهایت بلیغ ـ وسیع جامع ـ منضبط ـ واضح او پرمغز وی او د پرشوکت‌توب له امله (له وجی) د «ام الالسنه» او ملکة اللغات ویلو وړ (لائق) او مستحق وی .

(﴿ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم ﴾ الآية ـ او قسم دی که متابعت وکړ تا ای محمده ! د خواهشونو د دغو مشرکانو او کتابیانو وروسته له هغه چه راغلی دی تاته علم په توحید او په نسخ د دین د دوی نو نه به وی تاته له جانبه د الله تعالیٰ څخه هیڅ ولی یار مددگار او نه ساتونکی له عذابه) یعنی د هیچا د انکار او د ناخوښی د یوی ذری په قدر پروا مه کوئ ! هغه کامل او عظیم علم چه الله تعالیٰ تاته درکړی دی د همغه متابعت کوئ ! که بالفرض د دی خلقو د دغو غوښتنو په لوری متمائل شوئ نو د هغه له وبال څخه به دی څوک وژغورلی (بچ کړی) شی ؟ دغه خطاب د حق گردو (ټولو) طالبانو ته دی ـ اگر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی ، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده په صواب لکه چه پخوا له دی

نه په څو نورو ځایونو کښې د ده اشباه او نظائر تیر شوی دی .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی ؤ مونږ ډیر رسولان (انسانان) پخوا له تانه (لکه چه رالیږلی مو ئی ته) او ورکړی ؤ مونږ دوی ته ښځی او اولادونه ، او نه ښائیږی دپاره د هیڅ رسول (او نه توانیږی) دا کار چه راوړی داسی یوه معجزه (چه خلق ئی غواړی) مگر په اذن (تقدیر) د الله سره ، دپاره د هر وقت او حادثی یو حکم دی (چه پخپله نیته همغسی کیږی).

تفسیر: یعنی عربی رسول ته نوی کتاب او نوی احکام ورکول او مبعوثول کومه نوی او عجیبه خبره ده ؟ چه دومره حجتونه پیدا کوی ـ آخر مونږ پخوا له دی نه هغه انبیاء علیهم السلام چه لیږلی دی ، هغوی د اسمان پرښتی نه وی . او د هم دی دنیا له هستیدونکو څخه انسانان ؤ ، چه دوډی به ئی خوړه او خپل گرد (تول) ضروریات به ئی پخپلو لاسونو سره پوره کول ـ او د ښځو او وړوکیو خاوندان به ؤ ـ په دوی کښی هیڅ یوه د دی خبری قدرت نه درلود (لرلو) چه هرومرو (خامخا) همغه خلقو ته ورښیی چه هغوی ئی غواړی بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شی کښی د پاک الله اذن ته منتظر ؤ ـ او همغه معجزی به ئی ورښولی ـ او همغه احکام به ئی اورول چه د هغه اذن د الله تعالیٰ له درباره کیده . د الله تعالیٰ د اذن حال دا دی چه د ده په دربار کښی د هری زمانی او هر قرن په تناسب سره بیل بیل احکام لیکلی شوی دی ـ او یوه داسی وعده تاکلی (مقرر کری) شوی ده چه د هغی د اړولو او تبدیلولو صلاحیت نه انبیاؤ ته شته او نه پرښتو ته ـ بیا کله چه هر نبی د خپلی زمانی سره مناسب احکام راوړی ، او د خپل صداقت ورښوولو دپاره د عمومو د غوښتنو تکمیل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وی ـ او نه ئی خپل ځان د بشریه ؤ حوائجو او معاشرتی تعلقاتو څخه بی پروا او پورته ظاهر کری وی ، نو د هم دغو شیانو موجودیت په محمد رسول الله کښی د دوی له نبوت څخه د انکار دلیل څرنگه کیدی شی ؟.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

محوه کوی الله هغه چه اراده وفرمائی (د امحا ئی) او ثابتوی (هر هغه چه اراده وفرمائی د اثبات ئی) او په نزد د الله اصل د هر کتاب (علم الله یا

لوح محفوظ) دی (چه هر شی پکښې لیکلی شوی دی).

تفسیر: یعنی سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخیت ـ یا د هر حکم د دوام اراده چه وفرمائی ـ او هر قوم د محوه کولو ، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثیر د بدلولو ، او د هغو وسائلو د تاثیر د پریښوولو ـ او سره د موجودیت د شرائطو د یوی وعدی اظهار او بی د شرائطو له موجودیت د بلی وعدی د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبدیل او تغییر، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده د قدرت او مشیت په لاس کښی دی ـ د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کښی دی او د گردو (تولو) تفصیلاتو او دفاترو اساس ته ښائی چه «ام الکتاب» ووایه شی، له ده سره دی ام الکتاب یعنی د «ازلی محیط علم» چه له هر راز (قسم) تبدیل او تعبیر څخه قطعاً منزه او مبری او د لوح محفوظ ماخذ دی . حضرت شاه صاحب لیکی «په د نیا کښی هر شی په اسبابو سره دی ـ ځینی اسباب ښکاره ځنی پټ دی ـ د اسبابو تاثیر یوه طبیعی اندازه لری ـ کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی د هغو تاثیر له اندازی څخه کم یا زیاتوی ، او کله ئی همغسی پریږدی ـ انسان کله په گټو (شکو) سره مری ـ أو کله مردک او گولی څخه هم ژوندی پاتی کیږی ، او د هر شی یوه اندازه د الله تعالیٰ په علم کښی شته چه هغه له سره نه بدلیږی . اندازی ته «تقدیر» وائی دغه سره دوه تقدیرونه شول ـ یو هغه چه بدلیږی ـ او بل هغه چه نه بدلیږی هغه «تقدیر» ته چه بدلیږی «معلق» او هغه ته چه نه بدلیږی «مبرم» وائی

له هغو احادیثو او آثارو څخه چه ځینو افاضلو ته د مبرمی قضاء د بدلیدلو شبهه پیدا شوی ده ـ د هغه متعلق دلته د تفصیل موقع نشته ، هغه به انشاء الله تعالیٰ په مستقل تفسیر کښی لیکل شی . که الله تعالیٰ توفیق راکړ . هوالموفق والمستعان.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښیو مونږ خامخا تاته (په حیات د تا) ځینی له هغه (عذابه) چه وعده ئی کوو مونږ له دغو (کفارو) سره (د دی عذاب نو هغه به ووینی) یا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دی تعذیبه د کفارو نو پر تا څه ملامتیا نشته بس) نو بیشکه هم دا خبره ده چه په تا رسونه د پیغامونو (او بیانول د احکامو) دی او پر مونږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسیر: یعنی هغه وعده چه مونږ له دوی سره کړی ده مونږ اختیار لرو چه له هغو ځینی اوس

ستاسی په ژوندون پوره کړو ، یا د تاسی له وفاته ئی وروسته ظاهره کړو ـ نه ښائی چه تاسی د هغو د ظهور په فکر کښی ولویږئ ـ او نه هغو خلقو لره لازم دی چه د دغه تأخیر او امهال له لیدلو څخه بیفکره شی ـ د الله تعالیٰ په علم کښی د هر شی دپاره یو مناسب وقت مقرر دی ، چه د هغو په رسیدلو سره هغه خامخا ښکاریږی تاسی د خپل تبلیغ فریضه اداء کړئ، د مکذبینو حساب مونږ پخپله کورو او خلاصوو ئی .

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

ایا نه ګوری (کفار) چه په تحقیق مونږ راځو مونږ ځمکی (د دوی) ته چه کموو ئی (فتحه کوو ئی مسلمانانو ته) له څندو (غاړو) د دی ، او الله حکم کوی (په هر څه چه اراده وفرمائی) نشته هیڅوک رد کوونکی دپاره د حکم د الله او الله ډیر ژر دی حساب (د ده نو ژر حساب به ورسره کوی په آخرت کښی هم).

تفسیر: یعنی د مکی معظمی د ځمکی په شاؤ خوا کښی د اسلام اثر خوریږی ، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمیږی ـ د لویو لویو قبائلو او اشخاصو په زړونو کښی د اسلام نور او تاثیر ځای نیسی ـ د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کښی مفتوح شوی دی ـ هم داسی مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو ـ او قوت او قدرت ئی کموو نو آیا دغه روښانه آثار دغو مکذبینو ته دا نه ورښیی چه د پاک الله فیصله د دوی د مستقل په متعلق شوی ده . یو عقلمن سړی پر دی ښه پوهیږی په هغه تګ چه نن اسلام پړی پر مخ ځی ، د هغه مخه هیڅ یو طاقت نشی نیولی ـ لهٰذا د خاتمی خیر او ښیګنه (فایده) په هم دی کښی ده چه هغه راتلونکی شی ، راغلی او واقعی شی وګڼی

(﴿ وَاللَّهُ يَحْكُمُ ﴾ الآیة ـ او الله تعالیٰ حکم کوی په هر څه چه اراده وفرمائی الخ) یعنی د الله تعالیٰ تکوینی حکم او فیصله قاطع او له خپله ځایه له سره خوځیدونکی نه ده هر کله ئی چه وقت راشی ، نو هیڅ یو طاقت او قوت د هغه مخه نشی نیولی ، او نه د یوی شیبی (لحظی) دپاره ئی ملتوی کولی شی .

(﴿ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾ او الله تعالیٰ ډیر ژر دی حساب د ده) یعنی څه مهال (وخت) چه د حساب وقت راشی ، نو بیا به هیڅ ډیر او ځند (تاخیر) نه لګیږی ـ یا هغه شی چه په یقین سره راتلونکی دی ، نو هغه خامخا جلت وبوله .

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيْعًا ؕ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ؕ وَسَيَعْلَمُ الْكُفّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۴۲﴾

او په تحقیق مکر فریب کړی ؤ (له خپلو انبیاؤ سره) هغو (کفارو) چه پخوا له دغو (کفارو) څخه ؤ (لکه چه دغه کفار مکر کوی له تاسره ای محمده) نو خاص الله لره ده (جزا) د مکرونو ټولو ، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) کار چه کوی ئی هر نفس ، او ژر به پوه شی (په قیامت) کفار چه چاته به و (ښه) خاتمه د دار (د آخرت) .

تفسیر: یعنی که د پاک الله اراده نه وی نو ګرد (ټول) مکر او فریب بی اثره پاتی کیږی ـ یا دا چه الله تعالیٰ د دوی هغه ګرد (ټول) فریب او مکر ماتوی . «مکر» په اصل کښی خفیه تدبیر ته وائی . که د بدی دپاره وکړ شی بد دی ، او که د ښو چارو او د بدی د لری کولو دپاره وکړ شی ښه دی ـ یعنی دوی په پټه پټه سره ناپاکه تدابیر وکړل ـ لیکن د الله تعالیٰ تدبیر پر ګردو (ټولو) باندی غالب شو او سر چپه (التبه) هغه ګرد (ټول) تدابیر پر دوی باندی غورځوی . «ولا یحیق المکر السیئ الا باهله» (۲۲ جزء د فاطر (۴۳) اية (۵) رکوع)

﴿ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ﴾ معلوم دی الله ته هر هغه ښه او بد کار چه کوی هر نفس) یعنی چه له هغه څخه هیڅ یو حرکت او سکون پټ او ښکاره کار نه دی پټ ـ د ده په حضور کښی د هیچا مکر او فریب نشی چلیدی ، او دی به پر دغو مکارانو باندی ډیر بدمزه خوند وڅکوی .

﴿ وَسَيَعْلَمُ الْكُفّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ او ژر به پوه شی په قیامت کښی کفار چه چاته به وی ښه خاتمه د دار د آخرت یعنی لکه چه پخوانیو د خپلو مکرونو او فریبونو پای (آخر) او انجام لیدلی دی نو موجوده ؤ کفارو ته به هم د وروستنی عافیت قدر ورښکاریږی او سخت سخت مصیبتونه او ربړونه (تکلیفونه) به وګالی (برداشت کړی).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَسْتَ مُرْسَلًا ؕ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهٗ عِلْمُ الْكِتٰبِ ﴿۴۳﴾

او وائي هغه کسان چه کافران دی (تاته ای محمده !) چه نه ئی ته لیږلی شوی (د الله له لوری په نبوت سره) ، ووایه (ای محمده دوی ته) بس کافی دی الله شاهد په منځ زما او ستاسی او بل (کافی دی په شاهدی کښی) هغه څوک چه په نزد د ده علم د کتاب دی (جبرئیل).

تفسیر: یعنی ستاسی له تکذیب څخه هیڅ نه کیږی ، ځکه چه الله قدوس زما د صداقت لوئ لوئ نښی درښیی ـ قرآن کریم چه د الله تعالیٰ کلام دی لکه چه پخپل کلام الله توب باندی شهادت ورکوی هم داسی زما د نبوت پر حقانیت هم شاهد دی ـ که سترگی وغړوئ نو په سختو ناموافقو حالاتو کښی د صداقت په داسی ښه شان سره خوریدل ـ او د دښمنانو تر زړونو پوری دغه خپل اثر غورځول ـ او د دروغو مغلوب او مقهور کیدل ـ او په یوه لوری سره غوندیدل او د اسلام نور موفقیت د الله تعالیٰ له جانبه زما پر حقانیت باندی ښکاره دلیل او شهادت دی ﴿ وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ . او بل کافی دی په شاهدی کښی هغه څوک چه په نزد د ده دی علم د کتاب یعنی د لوح محفوظ دغه جبرئیل او مؤمنان دی یعنی هغه څوک چه د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانیت مطلع دی ، دی هم د دی شاهد دی چه ماله خپله ځانه څه دورغ نه دی جوړ کری لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مومنانو یا عالم په علم د لوح محفوظ لکه جبرئیل علیه السلام او هم هغه کسان لکه عبدالله بن سلام او ملگری د دوی چه له پخوانیو سماویه ؤ کتابونو ـ او د هغو له پخوانیو ویلو څخه اطلاع لری ، د هغو زړونه گواهی ورکوی چه محمد صلی الله علیه وسلم سم له همغه پخوا ویلو سره سم تشریف راوړی دی چه په سلهاؤ کلونو پخوا له دی نه موسیٰ او عیسیٰ علیهما وعلیٰ نبیننا الصلوٰة والسلام فرمایلی ؤ .

«**ای الله العٰلمینه!** ته شاهد اوسه د هغه شی شهادت چه تا او ستا کتاب لرونکو ورکری دی دغه عاجزان او خاطیان هم د زړه له کومی او په پوره صداقت همغه شهادت اداء کوی

فاکتبنا مع الشاهدین والصادقین والشاکرین
تمت سورة «الرعد» بعون الله و حسن توفیقه

سورة ابراهيم مكية الا الايتين ٢٨ و ٢٩ فمدنيتان
وهى اثنتان و خمسون آية و سبعة ركوعات رقمها (١٤) تسلسلهاحسب النزول (٧٢) نزلت بعد سورة «نوح»

د ابراهيم سورت مكي دى پرته (علاوه) له (٢٨) او (٢٩) آيتونو څخه چه مدنى دى. (٥٢) آيته او (٧) ركوع لرى . په تلاوت كښې (١٤) او په نزول كښې (٧٢) سورت دى . وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوى دى)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع په نامه د الله چه خورا (ډير) مهربان ډير رحم والا دى

الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ﴿١﴾ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۙ﴿٢﴾ اِۨلَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِكَ فِىْ ضَلٰلٍ ۢ بَعِيْدٍ ﴿٣﴾

(دا قرآن) يو كتاب دى چه نازل كړى (ليږلى) دى مونږ تاته دپاره د دى چه راوباسى خلق (په دى كتاب سره) له تيارو د كفر څخه رڼا د ايمان ته په اذن (اراده ، توفيق) د رب د دوى (طرف د) لارى د هغه الله ته چه ښه غالب دى (په انفاذ د احكامو) ښه تل ثنا ويلى شوى دى (په محامدو) هغه الله چه خاص ده ته دى هر هغه چه په اسمانونو كښې دى (له علوياتو) او هر هغه چه په ځمكه كښې دى (له سفلياتو سره د اسمانونو او د ځمكو) او خرابى (عذاب ، مصيبت ، اور) دى دپاره د كفارو له عذابه سخته ، هغه كفار چه خوښوى (او غوره كوى له ډيره حماقته) ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوى (خلق) له لارى د الله (چه دين او متابعت د رسول الله دى) او لټوى دوى دغى لارى ته كوږوالى ، دغه كسان په ګمراهى لرى كښې دى

(له حقه)

تفسير: يعني د دى كتاب د شان عظمت له دغى خبرى څخه ښائى وکړ شي چه مونږ د هغه نازل كوونكى يو ، او ستاسى په شان يو رفيع‌الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونكى دى ـ او مقصد ئى هم دومره اعلىٰ او ارفع دى چه له هغه څخه بل لوړ او لوى مقصد نشى جوړيدى ، او هغه دا دى چه د الله تعالىٰ په حكم او توفيق د تمامى دنيا خلق اعم له دى نه چه عرب وى يا عجم ـ تور وى كه سپين ـ مزدور وى كه په شتو معمور ـ باچا وى كه رعايا گرد (تول) سره د جهالت له لوگيو ـ دوړو ـ خاورو څخه را ايستل ، او د ايمان او ايقان په رڼا كښى د درولو كوشش كاوه شي .

(﴿ اِلٰی صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ﴾ طرف د لارى د هغه الله ته چه ښه غالب دى په انفاذ د احكامو ښه تل ثنا ويلى شوى دى په محامدو) يعنى د صحيح معرفت په رڼا كښى پر هغى لارى لاړ شئ چه د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالك الملك الله له جانبه ښوولى شوى ده او د ده د رضاء تر مقام پورى رسوونكى ده

(﴿ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدٍ ﴾ او خرابى عذاب مصيبت اور دى دپاره د كفارو له عذابه سخته) يعنى هغه خلق چه د داسى كتاب له نازليدلو څخه وروسته هم د كفر او شرك او جهالت له ظلماتو څخه نه وځى ، نو هغوى ، سخت عذاب او هلاكت او مصيبت سره په آخرت يا په دنيا كښى مخامخ كيدونكى دى.

(﴿ اِلَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ﴾ الآية ـ هغه كفار چه خوښوى غوره كوى له ډيره حماقته ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوى خلق له لياری د الله چه دين او متابعت د رسول الله دى او لټوى دوى دغى لياری ته كوږوالى دغه كسان په گمراهى لرى كښى دى له حقه) دغه د كفارو د حال بيان فرمائى ، چه د هغوى برستن او نيالى (تولايى) هم دغه دنيا ده او د آخرت په مقابل كښى همغه غوره كوى او ترجيح ورته وركوى ـ او شپه او ورځ د همغه په مينه او محبت كښى ډوب تللى دى ، او غواړى چه نور خلق هم د هغه په مينه او محبت كښى سره اخته كړى او د الله تعالىٰ له خوښى شوى لارى څخه ئى منع كړى ـ نو ځكه دوى په هم دغه چرت (خيال) او فكر كښى دى چه د الله تعالىٰ په دين كښى څه ناڅه عيب وباسى او د همغه سمه صافه لاره كږه او خرابه ثابته او ښكاره كړى فى‌الحقيقت دغه خلق له لارى څخه داسى بى لارى شوى او ډير لرى غورځيدلى دى چه د هغوى د بيرته راتگ او هدايت هيڅ هيله (اميد) او توقع نشى كيدى ، او كله چه د الله تعالىٰ په سخت عذاب او عقوبت كښى اخته شى ، نو هلته به د دوى سترگى خلاصيږى .

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ؕ فَيُضِلُّ اللّٰهُ

مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ④

او نه دی لیږلی مونږ هیڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده دپاره د دی چه بیان کړی دوی ته (امر او نهی د الله) ، نو ګمراه کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی (د ګمراهی ئی) او هدایت کوی هر هغه ته چه اراده وفرمائی (د هدایت ئی) او هم دی ښه قوی غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) .

تفسیر: یعنی همغسی چه مونږ تاسی ته د خلقو د هدایت دپاره دغه عظیم‌الشان کتاب عطاء فرمایلی دی پخوا له دی نه هم په هره زمانه کښی مونږ د هدایت وسائل خلقو ته ورلیږلی او رسولی دی ـ کله چه له طبیعی ترتیب سره موافق د هر نبی ړومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وی چه په دوی کښی هغه نبی مبعوثیږی ، نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحی لیږله کیږی څو د الله تعالیٰ د احکامو په پوهولو کښی پوره سهولت او آسانی وی . د نبی کریم علیه السلام په امت دعوت کښی اګر که د جهان ګرد (تول) انسانان او پیریان شامل دی خو بیا هم په هغه قوم کښی چه دوی مبعوث شوی دی ، د هغوی ژبه عربی وه او د طبیعی ترتیب په موافق د هدایت د شیوع هم دغه یو صورت مقدر ؤ چه د دوی ړومبنی مخاطبین، او مقدم زده کوونکی په داسی سهولت او ښه والی سره په قرانی تعلیماتو او حقائقو باندی وپوهیږی چه ښه ئی په یاد او محفوظ کړی، څو د دوی په ذریعه د عالم تمام اقوام او راتلونکی نسلونه درجه په درجه په قرآنی رنګ سره رنګ کړی شی ـ لکه چه هم داسی هم وشو ـ عربو د خپل نبی په صحبت پخپل قومی ژبی کښی چه له هغه سره دوی بیحده مینه او محبت او صمیمیت درلوده (لرلو) پر قرآنی علومو پوره علم او پوه حاصله کړه بیا دوی په مشرق او مغرب کښی خپاره (خواره) شول او په روم او فارس کښی د کلمة الله د اعلاء دپاره خپاره (خواره) شول ـ په دغه وقت کښی د الله تعالیٰ قدرت په عجمی اقوامو کښی داسی زبردست جوش او د الله تعالیٰ د کلام د معرفت داعیه او په عربی ژبه کښی د پوه او مهارت حاصلولو داسی شوق پیدا فرمایلی ؤ چه له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآنی علومو په شرح او تبیین کښی له خپلو معاصرو عربو څخه ډیر پرمخ لاړل ـ بلکه عموماً د دینیه ؤ او ادبیه ؤ علومو مدار تر ثریا پوری الوتونکی عجمیانو ته پاتی شول او په دی ډول (طریقه) سره د الله تعالیٰ حجت پر بندګانو په اتمام ورسید ـ او وقتاً فوقتاً له قرآنی آیاتونو څخه د مسستفید کیدلو اسباب به سره برابر کیدل فالحمد لله علیٰ ذلک. په هر حال د خاتم الانبیاء علیه السلام د عربو په خاص قوم کښی د مبعوث کیدلو که څه وجوه موجود دی او یقیناً هم شته نو د هم دغو وجوهو په نتیجه کښی د دی سوال جواب هم راځی چه د قرآن کریم نزول په عربی ژبه سره ولی شوی دی ؟ د لوی قرآن له نزول څخه په عربی ژبه کښی د عربو رعایت ولی وفرمایه شو ؟

(﴿ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ ﴾ الآية - نو گمراه کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی د گمراهی ئی او هدایت کوی هر هغه ته چه اراده وفرمائی د هدایت ئی او هم دغه الله ښه قوی غالب دی په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی) یعنی مونږ د تبیین او هدایت گرد (تول) سامان مکمل کړی دی بیا نو هر چا چه له دغو سامانونو څخه د منتفع کیدلو اراده وکړه نو مونږ د هغه لاس نیوی وکړ او توفیق مو ور په برخه کړ - او په سمه لاره مو ور برابر کړ او هر هغه چه تری مخ واړاوه ، هغه مو په گمراهی کښی پریښود الله تعالیٰ زبردست او غالب دی ، که اراده وفرمائی نو گرد (تول) خلق به په زور او جبر سره د هدایت پر لاره برابروی - لیکن د ده د حکمت اقتضاء داسی شوی ده چه انسان ته د کسب او اختیار آزادی او خپلواکی تر یو ځای پوری ورکړی - او د رحمت او غضب د دواړو مظاهر په دنیا کښی باقی پریږدی .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّٰىمِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝

او خامخا په تحقیق لیږلی ؤ مونږ موسیٰ په ښکاره معجزو زمونږ چه راوباسه قوم خپل له تیارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او یقین) ته او ورياد کړه (پند ورکړه دوی ته) په (هغو سختو) ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله ، بیشکه په دغو (یادولو د سختیو او نعمتونو) کښی خامخا دلائل د قدرت دی دپاره د هر ډیر صبر کوونکی (په زحمتونو) ډیر شکر کوونکی (په نعمتونو).

تفسیر: یعنی د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسیٰ علیه السلام لیږلی ؤ چه د (تسعه ؤ آیتونو) په نامه سره مشهوری دی. یا به د (توریت) آیات مراد وی (او ورياد کړه او پند ورکړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله) یعنی د هغو ورځو واقعات ئی وربه یاد کړه کله چه پر دوی باندی د شدائدو او مصائبو غرونه ولویدل بیا نو الله تعالیٰ دوی ته له هغه څخه نجات ورکړ - او خپله مهربانی ئی پری وفرمایله - ځکه چه د دواړو قسمو حالاتو له اوریدلو څخه صابرو او شاکرو بندگانو ته عبرت حاصلیږی او د مصیبت په وقت کښی ویریدل - او د راحت په وقت کښی مغروریدل نه دی په کار - هغه خلق چه پخوا له دی نه په بری او کامیابی رسیدلی دی یواځی په دی ؤ چه هغوی پر سختیو صابران او د الله تعالیٰ پر نعمتونو باندی شاکران ؤ (کمامرفی الجزء- (۹) والایة (۱۳۷) والرکوع (۱٦) من سورة الاعراف)

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ؕ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴾ .

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝٦

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل موسیٰ قوم خپل ته یاد کړئ نعمت د الله (چه احسان ئی کړی دی) پر تاسی کله چه خلاص ئی کړل نیکونه د تاسی له تابعانو (عملې) د فرعون څخه چه رساوه به ئی تاسی ته بد سخت عذاب او ذبح کول (وژل) به ئی واړه ځامن ستاسی او ژوندی به ئی پریښودی دپاره د خدمت لونی ښځی ستاسی؛ او په دی (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کښی نصرت مصیبت یا نعمت یا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسی ډیره لویه.

تفسیر: مثلاً له تاسی څخه ئی مریان جوړ کړی ؤ ـ او پر تاسی ئی سخت سخت بیګارونه اجرا کول ـ او ذبح کول وژل به ئی واړه ځامن ستاسی او ژوندی به ئی پریښودی دپاره د خدمت لونی ښځی ستاسی او په دی حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کښی مدد مصیبت نعمت یا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسی ډیره لویه چه تاسی ئی د مریتوب له ذلته وویستلئ او د خپلواکی آزادی له دولت څخه ئی مستفید کړئ.

د «بلا» اصلی معنی ازموینه ده په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کښی د بندګانو ازموینه په صبر او شکر کښی ده ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (۱۷) جزء د الأنبیا (۳۵) ایة ۳ رکوع ﴿وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ (۹ جزء د الاعراف (۱٦۸) ایة ۲۱ رکوع) کله چه د فرعونیانو څخه نجات لوی نعمت ؤ نو دلته ئی ازموینه په انعام سره وشوه لکه چه محقق شیخ الهند رحمة الله علیه د معنی د حاصل په ډول (طریقه) «بلاء» ئی په «مدد» سره تعبیر کړی دی هم داسی بل آیت هم د البقرة او الاعراف په سورت کښی تیر شوی دی ـ ښائی هلته دی د هغو فوائد ولوستل شی!.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧

او یاد کړه هغه وقت چه خبر درکړ تاسی ته رب ستاسی په دی چه قسم دی که چیری شکر وویست تاسی (په تیرو نعمتونو احسانونو زما) نو خامخا زیات به کړم تاسی ته نعمت او قسم دی که بیقدری ناشکری وکړه تاسی (د نعمتونو احسانونو زما) نو بیشکه عذاب زما خامخا ډیر سخت دی .

تفسیر: دا د موسیٰ علیه السلام مقوله ده ـ یعنی ای بنی اسرائیلو ! هغه وقت هم په یاد ولرئ چه ستاسی رب اعلان وفرمایه «که زما احسان مو ومانه ! او په ژبه او په زړه مو زما د نعمتونو شکر اداء کړ ! نو خامخا روحانی او جسمانی ـ اخروی او دنیوی هر قسم نور نعمتونه به هم د تاسی په برخه کړم او قسم دی که بیقدری او ناشکری وکړئ تاسی د نعمت زما نو بیشکه عذاب زما خامخا ډیر سخت دی) یعنی ای بنی اسرائیلو د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کاوه شی ـ او د ناشکری مزیده سزا به بیله درکړه شی . په حدیث کښی راغلی دی چه د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په خدمت کښی یو سائل راغی ، نو دوی هغه ته یوه دانه خرما (کجوره) ورکړه مگر سائل هغه کجوره وانخیسته ـ یا ئی لری وغورځوله بیا بل سوالگر راغی هغه ته هم پاک رسول الله یوه دانه کجوره ورکړه ـ ده وویل «سبحان الله تمرة من رسول الله صلی الله علیه وسلم » یعنی دغه کجوره یوه تبرکی ده د رسول صلی الله علیه وسلم له خوا رسول الله مبارک جاریی ته امر ورکړ چه هغه څلویښت روپی چه د ام سلمه (د رسول الله له بی‌بی) سره ایښی شوی دی هغه دی هم دغه شاکر سائل ته ورکړی شی .

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨

او وویل موسیٰ (ای قومه زما) که کافران (منکران) شئ (بیقدری وکړئ) تاسی او هر هغه څوک چه په ځمکه کښی دی (له انسانانو او پیریانو) ټول نو بیشکه الله خامخا غنی دی (بی پروا له هر څیز او له هر چا) ټل ښه ستایلی شوی (ثنا ویلی شوی).

تفسیر: یعنی ای بنی اسرائیلو ! د کفران ضرر به هم تاسی ته رسیږی ، او د پاک الله هیڅ شی نه کمیږی ، او هغه ستاسی شکر کولو ته له سره حاجت نه لری که څوک ئی شکر اداء کړی که ئی اداء نه کړی په هر حال د ده حمیدی او محمودی ته هیڅ تنقیص نه واقع کیږی . «صحیح مسلم شریف» یو حدیث قدسی نقل کړی دی چه حاصل ئی داسی دی «ای زما بندگانو ! که تاسی گرد (ټول) پخوانی او وروستنی جن او انس ټول د یوه ښه پرهیزگار سری په نمونه شئ نو له هغه څخنی هیڅ زما مملکت نه زیاتیږی . او که تاسی پخوانی او وروستنی جن او انس سره ټول

يو ځای شئ او په فرض محال د یوه بدترین انسان په شان شئ (العیاذ بالله) نو له هغه ځنی د یوی ذری په اندازی زما په مملکت کښی هیڅ نقصان نه واقع کیږی .

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ
قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ ۬ۛ وَالَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۛؕ لَا
يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ؕ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرَدُّوْٓا
اَيْدِيَهُمْ فِيْٓ اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوْٓا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
وَاِنَّا لَفِيْ شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَنَآ اِلَيْهِ مُرِيْبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ
اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَدْعُوْكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ
قَالُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ؕ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَصُدُّوْنَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا فَاْتُوْنَا بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٠﴾

آیا نه دی راغلی تاسی ته خبر د هغو کسانو چه (تیر شوی دی) پخوا له تاسی نه چه قوم د نوح او عاد (چه قوم د هود دی) او ثمود (چه قوم د صالح دی) او هغه کسان چه ؤ پس له دوی څخه چه نه دی خبر پر دوی (هیڅوک) مګر یو الله ، چه راوړی وو دوی ته رسلانو د دوی ښکاره دلائل (د قدرت) نو رد کړل (وګرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (یا په خولو د انبیاؤ کښی چه ونه غږیږی) او وویل دوی چه بیشکه مونږ کافران شوی یو په هغه چه لیږلی شوی یئ تاسی په هغه سره او بیشکه مونږ خامخا په شبهه شک کښی یو له هغه (توحید) نه چه بولئ تاسی مونږ هغه ته (په داسی شک) چه واقع کوونکی دی (زمونږ په اضطراب او خلجان کښی). وویل رسولانو د دوی آیا په (وجود د) الله کښی شبهه شک دی (هسی الله چه) پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکی (او مافیهما) دی (بلکه شک نشته)، بولی تاسی (لره الله په ژبه زمونږ ایمان ته) دپاره د دی چه وبښی تاسی ته بعضی له ګناهونو ستاسی (چه حقوق الله دی) او چه مهلت درکړی تاسی ته (له

عذابه) تر وقته معینه پوری (چه وقت د نزعی دی) ، وویل (کفارو) چه نه یئ تاسی مگر آدمیان پشان زمونږ (نو ولی به تاسی انبیاء گنو) اراده لرئ تاسی د دی چه منع کړئ واړوئ مونږ (په دعوی د نبوت سره) له هغو شیانو څخه چه ؤ چه عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو زمونږ نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجت واضح په صحت د دی دعوی او استحقاق د فضل خپل).

تفسیر: دا د موسیٰ علیه السلام د کلام تتمه ده ـ یا هغه ئی پریښی حق تعالیٰ دغه محمدی امت ته خطاب فرمائی ـ په هر حال په دی کښی ئی ښوولی دی چه هغه بی شماره اقوام چه پخوا له دی نه تیر شوی دی د هغوی تفصیلی اطلاع او احوال بی له الله تعالیٰ څخه هیچا ته معلوم نه دی ، البته هغه څو قومونه چه د عربو په نزد ډیر مشهور ؤ ، د هغو نومونه ئی واخیستل ، او بقیه ئی په «والذین من بعدهم» کښی درج کړی تنبیه فرمائی چه د دغو اقوامو څه حال او حشر شوی دی ، آیا د هغو احوال تاسی ته نه دی رسیدلی ؟ د تعجب ځای دی چه پخوا له دی نه دومره اقوام سپیره او تباه شوی دی ، او د دوی له حال څخه تراوسه پوری تاسی ته عبرت نه دی حاصل شوی .

تنبیه: ابن عباس رضی الله عنه ﴿ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ﴾ ولوست او وی ویل **«کذب النسابون»** یعنی د انسابو د پوره معرفت دعوی کوونکی دروغجنان دی ـ عروة بن الزبیر فرمائی چه مونږ هیڅوک داسی نه دی موندلی چه له معد بن عدنان څخه پورته په حقیقی طور د نسب حال او احوال راوښیی والله اعلم .

(﴿ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ ﴾ الآیة ـ چه راوړی وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل د قدرت نو رد کړل ، وګرځول دغو کفارو لاسونه خپل په خولو خپلو یا په خولو د انبیاؤ کښی چه چپ شئ نور څه مه وایئ) یعنی کفار له ډیره غیظه او غضبه خپلی ګوتی چیچی . په بل ځای کښی ئی فرمایلی دی ﴿ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ ﴾ یا د انبیاؤ د خبرو له اوریدلو څخه له نهایت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدی ، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوری وړی او اشاری کوی چه بس دی اوس خو چپ اوسئ لـ یا زمونږ له دی ژبی څخه ماسوا له دی جوابه د بل کوم شی د اوریدلو توقع مه کوئ چه وروسته له دی نه بیان راغی یا د نبی الله د خبرو د اوریدلو په وقت کښی خندل ، او کله د خندا د مخی نیولو لامله (له وجی) پر خپلو خولو به ئی خپل لاسونه کیښودل . او دا هم ممکن دی چه د «ایدیهم» ضمیر د کفارو په لوری او د «افواههم» د رسل په طرف راجع وی یعنی دغو ملعونانو خپل لاسونه د انبیاؤ پر خولو کیښودل ، چه هغوی بیخی هیڅ شی ونشی ویلی . یا به دواړه ضمیرونه د «رسل» په طرف وی یعنی د سختی بی ادبی او ګستاخی له امله (له وجی) د انبیاؤ لاسونه اخلی او په زوره ئی د دوی پر خولو باندی ږدی د ځینو په نزد دلته له «ایدی» څخه مراد نعمتونه دی . یعنی هغه عظیم الشان نعمتونه چه انبیاؤ علیهم السلام دوی ته وروراندی کړی ؤ مثلاً د الله تعالیٰ شرائع او نور ، دوی د هغو بیقدری او

ناشکری وکړه او بیرته ئې ور وغورځول - ، او هیڅ یو ئې ونه مانه - لکه چه زمونږ په محاورو کښې هم ویلی کیږی چه د هغه سری هغه شی ئې د هغه په مخ کښې ور وواهه یا مې د هغه خبره بیرته په خوله ور ووهله یا مې لنډه کړه - په هر حال هره معنی چه واخیسته شی ، د ګردو (ټولو) حاصل هم دغه دی چه دوی د الله تعالیٰ د نعمت ناقدری وکړه او د انبیاؤ علیهم السلام دعوت ئې قبول نه کړ - بلکه له هغو سره ئې په ډیری بیقدری او سپین سترګی او ګستاخی سره معامله وکړه

(﴿ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ ﴾ آیا په وجود د الله کښې شبهه شک دی هسی الله چه بی له نمونی پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکو او مافیهما دی ؟ بلکه د ده په واجب الوجودی کښې له سره شک او شبهه نشته!) یعنی د الله تعالیٰ وجود او وحدانیت خو داسی یو شی نه دی چه په هغه کښې د شک او شبهی لږ څه ځای او ګنجائش وی پخپله انسانی فطرت د رب العزت پر وجود شاهد دی د علویاتو او سفلیاتو عجیب او غریب نظام شهادت ورکوی چه د دغه مشین پرزی د وجود په قالب او سانچه کښې اچوونکی او بیا ئې جوړوونکی او په نهایت محکمی او منظمی طریقی سره چلوونکی قوت او قدرت ښائی چه ډیر قوی او نهایت زبردست وی چه په کامل حکمت او اختیار سره د عالم مشین پخپل واک (اختیار) او قابو کښې ساتی - نو ځکه خورا ډیرو لویو لویو مشرکانو ته په یو نه په بل رنګ د دغی خبری له اعترافه چاره نشته هغه لوی الله چه اسمانونه او ځمکی او نوری کری ئې پیدا کړی دی هغه الله تعالیٰ له ګردو (ټولو) وړوکو بتانو او معبودانو څخه په ډیره لوړه (اوچته) مرتبه کښې دی . د انبیاؤ علیهم السلام تعلیم هم دغه دی کله چه د انسانی فطرت د یوه علیم او حکیم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالیٰ د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولی او پیدا کړی ده نو بیا ولی د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کښې خپل ځان غورځوی او خښوی ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دلیل څخه لوبی قیصی او معمی جوړوئ ؟ انسانی ضمیر ، د بشریت وجدان شهادت اداء کوی چه د یوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالیٰ له موجودیت سره د کومی تیږی (ګټی) یا ونی یا انسانی تصویر یا فلکی ستوری یا د بل کوم مخلوق په الوهیت کښې شریکول ، د فطرت د غږ بندولو یا خرابولو سره مرادف دی ، نو آیا د الله پاک په ذات او صفاتو کښې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی چه د هغه تلافی د ده مخلوق د خدایانو په جمعیت سره کوی.

(﴿ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾ الله بولی تاسی په ژبه ځمونږ ایمان ته دپاره د دی چه مغفرت وکړی تاسی ته بعضی له ګناهونو ستاسی چه حقوق الله دی) یعنی مونږ نه رابولو فی‌الحقیقت زمونږ په ذریعه پاک الله تاسی د خپل په طرف رابولی چه د توحید او ایمان پر لاره لاړ شئ! او د ده د قرب تر مقام پوری ځان ورسوئ! - که تاسی له خپلو دغو حرکاتو څخه لاس واخلئ! - او د ایمان او ایقان طریقه ځان ته غوره کړئ! - نو له ایمان راوړلو څخه پخوا ستاسی ګرد (ټول) ګناهونه (په استثناء د حقوق العباد او زواجرو) درمعافوی بیا وروسته له ایمان راوړلو څخه هر رنګه عمل مو چه وکړ - د هغه په موافق له تاسی سره معامله کیږی .

(﴿ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ او چه الله مهلت درکړی تاسی ته له عذابه تر وقته معینه پوری چه وقت د نزعی دی) یعنی په کفر او شرارت باندی د قائم پاتی کیدلو په صورت کښی له ژر تباه کیدلو څخه به محفوظ پاتی کیږئ! او هومره مدت چه په دنیا کښی پاتی کیږئ، په سکون او اطمینان سره به ژوندون وکړئ

(﴿ قَالُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ﴾ وویل کفارو چه نه یئ تاسی مگر آدمیان په شان زمونږ نو ولی مونږ تاسی انبیاء وګڼو اراده لرئ تاسی چه منع کړئ واړوئ مونږ په دعوی د نبوت سره له هغو شیانو څخه چه ؤ پخوا له دی نه چه عبادت به کاوه د هغو پلرونو زمونږ الخ) یعنی ښه ! د الله تعالیٰ بحث پریږدئ ـ او د خپل ځان په نسبت ووایئ! آیا تاسی د اسمان پرښته یئ! یا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه یئ! کله چه بل هیڅ شی نه یئ ـ او فقط زمونږ په شان بنیادم یئ نو بیا په څه دول (طریقه) مونږ ستاسی پر دغو خبرو یقین وکړو ـ ستاسی غوښتنه به داسی وی چه مونږ خپل قدیمی مذهب څخه مخ واړوو ـ او ستاسی تابعان شو ـ نو زړونه مو جمع کړئ ـ چه دغه به له سره نه کیږی . که تاسی د خپل امتیاز ثابتول غواړئ او په دغه مقصد کښی خپله کامیابی او بری غواړئ نو داسی کوم یو ښکاره سند او د الهٰی فرمان راوښیئ! چه د هغه په مقابل کښی مونږ هرومرو (خامخا) خپلی غاړی کیږدو او دغه کار هلته امکان لری چه تاسی زمونږ له غوښتنی سره سم معجزی او ښکاره نښی راوښیئ .

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

وویل دوی ته رسولانو د دوی (چه هو!) نه یو مونږ مگر آدمیان یو په شان ستاسی ولیکن الله احسان کوی (په ایمان او نبوت سره) پر هر چا چه اراده وفرمائی (د احسان د هغوی) له بندګانو خپلو (لکه چه پر مونږ ئی فرمایلی دی)، . او نه ښائی مونږ ته (او نه توانیږو) دا چه راوړو مونږ تاسی ته کوم برهان (سند معجزه) مگر په اذن (حکم) د الله سره ، او خاص پر الله نو توکل دی وکړی مومنان.

تفسیر: یعنی د تاسی دغه خبری گردی (تولی) داسی دی چه نه مونږ پرښتی یو او نه بل کوم مخلوق بلکه په نفس د بشریت کښی مونږ ستاسی پشان یو لیکن د بشر د نوعی په افرادو کښی د احوالو او مدارجو په اعتبار آیا د ځمکی او د اسمان توپیر (فرق) او اعتبار نشته ؟ ـ آخر دا خو تاسی هم گورئ چه الله تعالیٰ د جسمانی ـ دماغی ـ اخلاقی او معاشی حالاتو په اعتبار ځینو انسانانو ته پر ځینو نورو څومره فضیلت او عظمت وربښلی دی ـ بیا که داسی وویلی شی چه پاک الله خپل ځینی بندگان د دوی د فطری قابلیت او اعلیٰ ملکاتو په سبب د روحانی کمال او باطنی قرب هغه لوړ مقام ته رسولی دی چه هغه ته د «نبوت» یا «رسالت» منصب وائی ، نو په دغه کښی څه اشکال او استبعاد دی په هر حال د نبوت له دعوی څخه دغه نه لازمیږی چه د خپل ځان په نسبت د ماسواء البشر د بل کوم نوعیت دعوی کوونکی یو . هو ! دومره قدر ثابتیږی چه الله تعالیٰ له خپلو بندگانو څخه ځینو ته پر ځینو داسی خصوصی احسان فرمایی چه هغه په نورو کښی نه وی (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولایت ـ علمیت ـ درایت ـ کفایت ـ اهلیت)

(﴿ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ او نه ښائی مونږ ته او نه توانیږو دا چه راوړو مونږ کوم برهان فرمان مگر په اذن او حکم د الله تعالیٰ سره ـ او خاص پر الله ښائی چه توکل دی وکړی مؤمنان) یعنی اوس پاتی شو د برهان او سند معجزه او د فرمان راوړلو خبره نو د الله تعالیٰ په حکم مونږ لا پخوا د خپل نبوت سند او روښانه نښی او دلائل درښولی دی **کما قال** ﴿ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ﴾ د هر هغه سری زړه چه د هغه منل وغواړی ، نو د ده د اطمینان دپاره هغه بس او کافی دی ـ پاتی شو ستاسی د غوښتنو پوره کول نو دغه شی د الله تعالیٰ په اختیار کښی دی زمونږ په قبضه او واک (اختیار) کښی نشته او نه زمونږ تصدیق په دغه پوری، عقلاً مربوط دی ـ پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزی اراده چه وفرمائی ، تاسو ته به ئی درښیی د غوښتلو شویو معجزو له لیدلو څخه ایمان په لاس نه درځی ـ او خاص د الله تعالیٰ په ورکړه سره په برخه کیږی لهٰذا ښائی چه یو ایماندار پر دغه اعتماد وکړی ـ او که بیا هم تاسی دغه خبره نه منئ ـ او زمونږ په عداوت او ایذاء رسولو ځان تیاروئ ، نو زمونږ توکل او اعتماد د همغه الله تعالیٰ پر مهربانی او امداد دی .

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دی کښی چه توکل به نه کوو پر الله حال دا چه ښوولی ئی دی مونږ ته لاری (د دین) زمونږ ، او قسم دی چه صبر به وکړو خامخا پر ضرر رسولو د تاسی مونږ لره ، او خاص پر الله نو تل دی توکل وکړی متوکلان .

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ مونږ ته د توحید جام راڅښولی دی ، او د حقیقی برې او کامیابی لاره ئی راښوولی ده ، نو بیا څرنګه ممکن دی چه مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو .(او قسم دی چه صبر به وکړو خامخا پر ضرر رسولو د تاسی مونږ لره او خاص پر الله نو تل دی توکل وکړی متوکلان) یعنی تاسی هومره ضرر او ایذاء چه راورسوئ ، د پاک الله په فضل سره زمونږ په توکل کښی هیڅ فرق نه لویږی د متوکلینو دغه کار نه دی چه د سختیو په لیدلو سره د توکل او استقامت له لاری څخه واوړی یا بی هیلی شی .

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ؕ فَاَوْحٰۤى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ وَعِيْدِ ﴿۱۴﴾

او وویل هغو کسانو چه کافران شوی ؤ رسولانو خپلو ته چه خامخا وبه باسو مونږ تاسی هرومرو (خامخا) له ځمکی خپلی یا به خامخا وګرځئ تاسی هرومرو (خامخا) په دین زمونږ کښی پس وحی وکړه دوی ته رب د دوی چه هرومرو (خامخا) هلاک به کړو مونږ ظالمان ، او خامخا به واوسوو مونږ تاسی په ځمکه د دوی کښی وروسته (د هلاک) د دوی ، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) دپاره د هغه چا چه ویریږی له دریدلو په مخ زما کښی او ویریږی له وعدی (د عذاب زما)

تفسیر: یعنی اوس خپل د تو کل او استقامت خبری پریږدئ! او خپله زیاته لوئی او مشرتیا مه ښکاروئ! بس او بس له دوو خبرو څخه یوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ! یا تاسی له بعثته څخه پخوا په شان پته خوله او قرار له مونږ سره ګډ او مخلوط اوسئ او هغه کسان مو چه پخوا له دی نه له مونږ څخنی بی لاری کړی دی هغوی دی بیرته زمونږ په هم دغه پخوانی دین کښی راشی! که نه تاسی تول زمونږ له ملکه د باندی لاړ شئ! او مونږ مو له دی وطنه نورو ملکونو ته شړو. پس وحیه وکړه دوی ته رب د دوی داسی چه هرومرو (خامخا) هلاک به کړو مونږ ظالمان. یعنی تاسی به څنګه دوی له دی ملکه وباسئ - مونږ به هم دغه ظالمان د تل دپاره داسی فنا کړو چه بیا له سره بیرته نه شی راتلی او د دوی په ځای کښی به تاسی او ستاسی نور مخلص وفاداران

ودانوو ـ وګورئ چه د مکی معظمی کفارو د همیشه دپاره نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم او نور مسلمانان له هغه ځایه وویستل ـ چه هم دغه اخراج بالاخر د دوی د اخراج سبب او وسیله وګرځیده او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمی تسلط قائم او د کفر او کفارو هیڅ یو اثر او نښه نه شوه پاتی. او هم دغه ئی داسی وفرمایله چه او خامخا به اوسوو مونږ تاسی په ځمکه د دوی کښی وروسته له اهلاله د دوی

(﴿ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴾ دغه اهلاک د اشرارو او اسکان د ابرارو حق دی دپاره د هغه چا چه ویریږی له دریدلو په مخ ځما کښی او ویریږی له وعدی د عذاب ځما نه یا) دغه پاس ذکر شوی بری او کامیابی هغو خلقو لره ده چه له پاک الله څخه ویریږی ـ او داسی ګنی چه الله جل‌جلاله زمونږ ګرد (تول) حرکات تل وینی ـ او یوه ورځ به هرومرو (خامخا) مونږ د حساب او کتاب ورکولو دپاره د ده په مخ کښی دریږو، چه هلته به د ده د بی‌ځاری عذاب څخه د نجات او خلاصیدلو هیڅ منجی (نجات ورکونکی) او ژغورونکی (خلاصونکی) نه وی.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فیصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبیاؤ نو منصور او مامون شول سره له مومنانو) او نامراده زیانکاره نا امیده شو هر یو متکبر سرکښ (ضدی عناد کوونکی له حق سره) چه وړاندی د ده دوزخ دی پس له مرګه او په کښی سوځی) او ورڅښولی به شی (پری په زوره) له اوبو (چه زوی وینی سره ګډی وی او د دوزخیانو له ګیډو نه بهیږی) چه غړپ غړپ به ئی (په تکلیف سره) څښی او نه به وی نژدی چه تیر کړی هغه (زوی په آسانی سره له ډیر تریخوالی او بدبوئی) او رابه شی ده ته (سختی د) مرګ له هر طرف (او له هر ځایه) حال دا چه نه به وی دی مړ کیدونکی (چه په آرام شی) او له شا او په مخ د ده کښی به عذاب ډیر سخت وی.

تفسیر: یعنی انبیاؤ له الله تعالیٰ څخه مدد وغوښت او د فیصلی طالبان شول ـ لکه چه نوح علیه السلام ویلی ؤ ﴿ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي ﴾ او لوط علیه السلام وویل ﴿ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴾ شعیب علیه السلام عرض کړی ؤ ﴿ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ ﴾ او موسیٰ علیه السلام دعاء فرمایلی وه ﴿ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ ﴾ الآیة ـ او کفارو کله چه

ولیدل چه له دومره طویل مدت راهیسی مونږ له عذابه ویرول کیږو ـ لیکن د هغه هیڅ یوه نښه او آثار نه څرګندیږی (ښکاره کیږی) نو په تمسخر او استهزاء سره ئی په داسی ویناو سره خوله وپرانیستله ﴿ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴾ (۲۳ جزء د ص (۱٦) آیة ۱۲ رکوع)
او ﴿ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾
(۹ جزء ۳۲ آیة د الانفال ۲ رکوع) دغه خو د قریشو مقولی وی. د نوح علیه السلام قوم ویلی ؤ ﴿ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا ﴾ د شعیب علیه السلام قوم وویل ﴿ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا ﴾ و غیر ذلک الغرض د دواړو طرفو د فیصلی د ژر صادر کیدلو تقاضا وشوه
(﴿ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴾ او نامراده زیانکاره نا امیده شو هر یو متکبر سرکښ ضدی عناد کوونکی له حقه سره) یعنی په مجرد د دی چه د انبیاؤ له لوری د الله تعالیٰ په دربار کښی داسی عرض او استدعا وشوه چه یو ناڅاپه د الله تعالیٰ مدد راغی ـ او هر یو سرکښ او ضد کوونکی نامراده شو ـ او ګرد (تول) هغه خیالات چه دوی پخپلو ماغزو کښی پخول په یوی نیونی سره له منځه لاړل او ورک شول ـ نه دوی پاتی شول او نه د دوی توقعات ـ او ګرد (تول) سره یو ځای سره سپیره او فناه شول .

(بد عمل بده وینا ځیږوی سخته بلا
هلاک کړی تل هلاکو ریز مریز کړی تل چنګیز)

(﴿ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴾ چه وړاندی د ده دوزخ دی او پس له مرګه پکښی سوځی او ورڅښولی به شی پری په زوره له اوبو چه زوی او وینی سره ګډی وی او د دوزخیانو له ګیدی څخه بهیږی) یعنی دغه خو د دی دنیا عذاب ؤ ـ وروسته له دی د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده چه دوی پکښی غورځول کیږی او سوځی چه د تږی کیدلو په شدت کښی زوی یا د زوو په شان اوبه پر دغو کفارو وڅښول شی.
(﴿ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ﴾ چه ګوټ ګوټ به ئی په تکلیف سره څښی او نه به وی نژدی چه تیری کړی هغه زوی په آسانی سره له ډیر تریخوالی او بدبوئی) یعنی پخپلی خوښی سره ئی کله څښلی شی. په حدیث کښی دی چه پرښتی ئی د اوسپنی په ګرزونو سره په سر وهی او په زوره ئی پری څښی او په خوله کښی ئی ورتویوی څه مهال (وخت) چه دوی خپلی خولی ته ورنژدی کوی نو د هغه د حرارت له شدته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوتکی پوری هم بیل شی او لاندی ځوړند شی ـ کله چه هغه د دوی خولی ته ورسیږی نو د دوی له ستونی (حلق) څخه تیریږی او هلته بند پاتی کیږی ـ په ډیر مصیبت او رېړ (تکلیف) سره ئی یو یو ګوټ یو یو غرپ، له ستونیٔ (حلق) څخه تیروی ـ کله چه هغه د دوی نس کښی ولویږی نو سم له لاسه د دوی کلمی توتی توتی غوڅی شی او د باندی تری ولویږی ﴿ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴾
(۲٦ جزء د محمد (۱۵) آیة ۲ رکوع)

﴿ وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ﴾ (۱۵جزء د الکهف (۲۹) آیة ٤ رکوع) **اعاذنا الله منها وسائر المؤمنین.**

(﴿ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ ﴾ الآیة ـ او را به شي ده ته سختي د مرگ له هر طرفه او له هر ځایه حال دا چه نه به وي دی مر کیدونکی چه په آرام شي او له شا او په مخ د ده کښي به عذاب ډیر سخت وي) یعنې د دوی ځښل به څه وي؟ ـ له هر لوري به د مرگ سره لاس او گریوان او مخامخ وي له سره تر پښو پوري په هر یوه عضو به د موت سکرات طاري وي ـ له شپږو جهاتو (اطرافو) به پر دوی سخت مهلک عذاب مسلط شي او پري نازلیږي ـ پر دغه ژوندون به مرگ ته ترجیح ورکوي ـ لیکن مرگ به هم د دوی په برخه نه کیږي، چه د دوی دغو گردو (تولو) تکالیفو ته خاتمه ورکړي ـ له یوه عذابه وروسته بل نوی عذاب به پري پرله پسې راځي

﴿ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ﴾ (۵ جزء د النساء ۵٦ آیة ۸ رکوع)

﴿ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴾ (۳۰ جزء د الاعلیٰ (۱۳ آیة ۱ رکوع)

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال ـ صفت) د هغو کسانو چه کافران شوي دي په رب خپل باندي عملونه د دوی په شان د (ډیري د) ایري دي چه سخت را والوځي پري باد په هغه ورځ چه سخت او ښورونکی وي باد ئي، نه به قادربږي دوی د هغو عملونو چه کړي دي دوی په هیڅ شي، دا (گمان د نیکي د دوی (هم دغه گمراهي ده لري (له حقه)

تفسیر: ځینو کفارو ته به داسي خیال پیدا کیده چه مونږ خو په دنیا کښي ډیر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خیراتونو په سلسله کړي دي زمونږ ښه اخلاق په خلقو کښي مشهور دي ـ له ډیرو خلقو سره مو په مصیبت او تکلیف کښي مرستي (مدد) او کومکونه کړي دي ـ او په یوه نه یو صورت سره مو د الله تعالیٰ عبادت هم کړی نو آیا دغه گرد (تول) کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟ د هغه جواب ئي په دغه تمثیل سره ورکړ ـ یعني هر هغه څوک چه د پاک الله صحیح معرفت نه لري او یواځي د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي د هغه گرد (تول) اعمال محض یو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دي او هغه به په محشر کښي داسي الوزي، او له منځه ورک کیږي لکه چه د لوی باد او سیلي په وقت کښي د ایرو بڅرکي الوځي نو هلته به کفار د نیک عمل څخه بیخي تش لاس وي ـ حال دا چه داسي یوه موقع به وي چه هلته د نیکو عملونو ضرورت له هر شي څخه زیات وي . الله اکبر! دغه به څرنگه د

حسرت او افسوس وقت وی، هغه اعمال چه دوی ئی د قرب او نجات وسیله گڼی ، هغه د ایرو د دیری په شان په عین موقع کښې بې حقیقت ثابتیږی ، او بالمقابل نور خلق د خپلو نیکو له خوږو ثمراتو څخه خوندور کیږی

هومره چه بازار موږ وی

د بې وزلو زړه تری سوړ وی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آیا نه وینی (نه پوهیږی ای لیدونکیه!) چه بیشکه الله پیدا کړی دی اسمانونه او ځمکه (او مافیهما) په حقه سره (لکه چه اراده ئی وه) ، که اراده وفرمائی (الله د هلاکولو د تاسی) نو بو به ځی تاسی (په مړینه سره) او رابه ولی نور خلق نوی (یعنی پیدا به ئی کړی). او نه دی دغه (اهلاک د تاسی او پیدا کول د نورو) په الله باندی سخت او مشکل (بلکه آسان دی) .

تفسیر: یعنی ښائی کفارو ته داسی خیال پیدا شی کله چه موږ به خاورو کښې سره گډ او خاوره شو ، نو بیا به بل ژوندون څرنگه وی ؟ د قیامت او عذاب او ثواب خبری گردی (تولی) افسانی دی ، نو د دغه خیال په تردید کښې دا ورښیی ، هغه الله ته چه اسمان او ځمکه ئی پخپل کامل قدرت او حکمت سره پیدا کړی دی ، ستاسی بیا ژوندی کول ـ یا د بل کوم مخلوق دړول ودانول ستاسی په ځای کښې هیڅ سخت او مشکل نه دی که د اسمان او ځمکی د محکم نظام له لیدلو څخه دغه یقین در حاصلیږی چه د هغو پیدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسی ذات شته چه صانع او حکیم دی لکه چه د «بالحق» په لفظ سره ئی تنبیه فرمایلی ده ، نو څرنگه ویلی شئ چه هغه به اشرف المخلوقات (انسان) محض یو بی نتیجی شی پیدا کړی وی ؟ ـ او د ده د تخلیق او ایجاد سره به بل کوم عظیم الشان مقصد متعلق نه وی ؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وی چه په هغه سره د آدم د پیدایښت عظیم مقصد په اکمله او اتمه طریقه سره ښکاره شی .

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ قَالُوا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ ؕ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ﴿۲۱﴾ وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ ؕ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّآ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ ۚ فَلَا تَلُومُونِيْ وَلُومُوٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ مَآ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ؕ اِنِّيْ كَفَرْتُ بِمَآ اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ؕ اِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿۲۲﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبورو د) دوی الله ته تول ، نو وبه وائی کمزوران (د کفارو) هغو کسانو ته چه کبر لوئ به ئی کوله (په کفر کښی) چه بیشکه مونږ وو تاسی ته (په دنیا کښی) تابعان نو آیا اوس ئی تاسی دفع کوونکی له مونږ څخه له (دغه اخروی) عذابه د الله څخه څه څیز ، نو وبه وائی (دغه مشرکان) که هدایت کړی (لاره ښوولی) وی مونږ ته الله نو خامخا هدایت (لارښوونه) به کړی وه مونږ تاسی ته ، برابر دی (اوس) پر مونږ چه آیا شور ، فریاد وکړو ؟ یا که صبر وکړو نشته مونږ ته هیڅ ځای د خلاصی . او وبه وائي شیطان کله چه فیصله شی امر (د حساب په قیامت کښی) بیشکه چه الله وعده کړی وه له تاسی سره (په دنیا کښی) وعده د حق (چه بعث او جحیم او نعیم دی) او وعده کړی وه ما له تاسی سره بیا نو خلاف می وکړله تاسی سره (په وعده کښی لکه چه اوس درښکاره شو) ، او نه ؤ ماته پر تاسی هیڅ حکومت (او غلبه) مگر دا قدر چه وبللئ ما تاسی (گمراهی ته) نو قبول کړ تاسی (په تشو غلولو سره) دعوت زما ، نو مه ملامتوئ تاسو ما او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل نه یم زه اوس فریاد

رس (له عذابه خلاصوونکی) ستاسی او نه یئ تاسی فریاد رس (له عذابه خلاصوونکی) زما ، بیشکه زه کافر (منکر بیزاره یم) له هغه اشراکه د تاسی ما لره (له الله سره په طاعت کښی) پخوا (له دی نه په دنیا کښی)، (نو فرمائی الله) بیشکه چه ظالمان شته دوی ته عذاب ډیر دردناک.

تفسیر: یعنی له ګردو (تولو) څنی په یوه لویه عدلیه محکمه کښی به ګرد (تول) خلائق کله چه له خپلو قبورو څخه ژوندی پاڅولی کیږی او راوړاندی کیږی ، او په خورا (دیر) ښکاره صورت په عرصات کښی د الله تعالیٰ په حضور کښی ګرد (تول) سره تولیږی ، نو وبه وائی د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چه کبر ئی کاوه چه بیشکه مونږ وو تاسی لره تابعان نو آیا پس یئ تاسی دفع کوونکی له مونږ څخه له عذابه د الله څخه د څه څیز ؟ یعنی اتباع به خپلو متبوعینو ته داسی وائی چه «په دنیا کښی تاسی له خپلو ځانونو څخه لویان او مشران جوړ کری ؤ ، نو ځکه مونږ ستاسی ډیر اطاعت او متابعت وکړ نو نن د دغه مصیبت په وقت کښی مونږ ته څه ګټه (نفعه) او فائده راورسوئ! آیا داسی کیدی شی چه د دغه الله تعالیٰ د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لری یا سپکه کړئ ؟» دغه وینا به وروسته د دوزخ له ورتګه وکړی ـ یا به د حشر په میدان کښی ووائی ـ ابن کثیر رحمة الله علیه اول احتمال ته ترجیح ورکړی ده لقوله تعالیٰ ﴿ وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا ﴾ الآية ـ وغیر ذلک من الایات والله اعلم

(﴿ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ﴾ نو وبه وائی دغه مشران که هدایت کړی لاره ښوولی وی مونږ ته الله نو خامخا هدایت ، لار ښوونه به کړی وه مونږ تاسی ته ـ الخ) یعنی که الله تعالیٰ په دنیا کښی مونږ ته توفیق راپه برخه کړی وی نو مونږ به تاسی هم له خپلو ځانونو سره یو ځای په سمه لاره بیولی وی لیکن مونږ پخپله وښویدو او تاسی مو هم له خپلو ځانونو سره د ضلالت په سیند کښی ډوب کړئ ـ یا به ئی دا مطلب وی که الله تعالیٰ مونږ ته داسی کومه لاره راوښوده چه له دغه عذابه ووتو ، نو مونږ به تاسی ته هم همغه لاره وښیو اوس خو مونږ هم ستاسی پشان په سخت مصیبت کښی مبتلا یو ـ او مصیبت هم داسی دی چه له هغه څخه د ژغورنی (خلاصیدلو) هیڅ صورت نه ښکاری ـ نه له صبر کولو او چوپ (چپ) کیناستلو څنی څه ګټه (نفعه) او فائده رارسیږی او نه له ویریدلو او چغو وهلو څخه څه په لاس راځی

(﴿ وَقَالَ الشَّيْطَانُ ﴾ الآية ـ او وائی شیطان کله چه فیصله وشی د ګردو (تولو) کارونو) یعنی له حسابه او کتاب څخه وروسته کله چه داسی فیصله صادره شی چه جنتیان په جنت کښی او دوزخیان دوزخ ته لاړ شی ، نو هلته پخوا له دی نه چه دوزخیان په دوزخ کښی ولوېږی ، دوزخیان به پر لعین ابلیس باندی الزام اړوی ، چه ای مردوده تا په دنیا کښی مونږ تیر ایستو ، او له لاری څخه دی بی لاری کړو ـ او په دغه مصیبت کښی دی ککړ کړو نو اوس زمونږ څه تدبیر او چاره هم وکړه ! مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وکړه ! چه د الله تعالیٰ له دغه عذابه

ژغورنه (نجات) مو په برخه شي ـ دلته لعین ابلیس دوی ته به داسی یوه وینا وکړی چه د هغی حاصل دا دی «بیشکه الله تعالیٰ د صادقالقولو انبیاؤ په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسی رښتیا وعدی فرمایلی وی چه د هغوی صداقت په دنیا کښی د دلائلو او براهینو له مخی ثابت ؤ ـ او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی ـ ما د هغه په مقابل کښی تاسی ته د دروغو خبری او غلطی وعدی کړی وی چه د هغو کذب او دروغ هم په دنیا کښی په ادنیٰ فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کیدی شو ـ او دلته خو ستاسی تر سترگو لاندی د هغی بدی نتیجی راڅرگندی (ښکاره) دی ـ له ما سره نه د حجت او د برهان قوت ؤ ـ او نه داسی بل کوم طاقت او قوت ؤ چه په زور او زیاتی سره می تاسی داسی یوی وړوکی خبری ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی ـ بلاشبه ما تاسی ته د بدئ تحریک کړی دی ـ او تاسی ته می د خپلی ډلی په لوری د راتلو بلنه کړی ده تاسی پخپله په منده او ډیری خوښی زما په لوری راوڅغلیدئ ـ او هر لوری ته چه ما تاسی راوغوښتئ ـ تاسی همغه لوری ته په ډیری خوښی او مینی روان شوئ ـ که ما تاسی اغواء ، گمراه او بی لاری کړئ ـ نو تاسی ولی ړانده شوئ ؟ نه مو دلیل واورید ، نه مو برهان ولید ـ نه په دعوی باندی وپوهیدئ ـ او نه مو اول او نه مو آخر ته وکتل ـ سترگی مو پټی کړی او زما تر شا مو مندی وهلی د انصاف خبره خو دا ده چه له ما څخه پر خپلو نفسونو باندی زیات الزام او ملامتی واړوئ ! زما د اغواؤ غولولو ، لمسولو او تیر ایستولو جرم پر خپل ځای پاتی دی ـ لیکن زما پر مجرمولو تاسی کله پاک او بری کیدی شئ نن تاسی ته مدد رسونه چیری ـ پخپله له تاسی څخه مدد اخیستل هم امکان نه لری ـ مونږ او تاسی دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کښی نیولی کیږو ـ هیڅ یو به د بل په داد او فریاد نه شی رسیدی ـ تاسی له خپله حماقته په دنیا کښی زه د الله تعالیٰ شریک ودرولم یعنی ځینی مستقیماً د شیطان په عبادت کښی لگیا شول ـ او ډیر کسان د شیطان پر خبرو داسی وغولیدل ـ او د ده د احکامو انقیاد ئی په داسی ډول (طریقه) سره وکړو چه هغسی د الله تعالیٰ د احکامو اطاعت او انقیاد به ئی کاؤ پر هر حال زه له هغه شرک او کفره چه تاسی پخپل جهل او غباوت سره کړی دی بیخی منکر او بیزاره یم . یا «بما اشرکتمون» کښی باء سببیه واخیسته شی ، او داسی مطلب تری وویست شی «تاسی ماته د خدائ رتبه راکړه او له دی سببه مو له ما ځنی هم ډیر لوی کافر جوړ کړ ـ که چا زما خبرو ته اهمیت نه ورکاوه زما په عبادت کښی نه لگیا کیده ، نو زه به د کفر او طغیان دغی درجی ته کله رسیدم ـ نو اوس هر ظالم او مشرک لره ښائی چه د خپلو اعمالو او د کړیو چارو (کارونو) سزاوی د دردناک عذاب په صورت وگالی (برداشت کړی) ـ ! له شر شور ښبلولو او الزام اړولو څخه هیڅ شی مو په لاس نه درځی» .

په تیر آیت کښی د ضعفاؤ او متکبرینو د کشرانو او مشرانو د خبرو او اترو نقل وکړی شو ، د هغه په مناسبت د دوزخیانو د خورا (ډیر) لوی مشر لعین ابلیس تقریر او وینا نقل فرمائی ـ کله چه د عوامو الزام او د دوی استدعا په دغو دواړو ځایونو کښی یو شان وه نو ښائی ځکه د

شیطان د خبرو او اترو په منځ کښې د هغه ذکر کول ضروري معلوم نشو والله اعلم .
د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چه خلق د دغه اضطراب او پریشانی له تصوره او اندیښنې د شیاطین الجن والانس له اتباع او پیروی څخه مخ وګرځوی .

وَاُدْخِلَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ؕ تَحِیَّتُهُمْ فِیْهَا سَلٰمٌ ﴿۲۳﴾

او داخل به کړی شی هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی او کړی ئی دی ښه (عملونه په هسی) جنتونو کښې چه بهیږی لاندی له (مانیو او ونو د) هغو (څلور قسمه) ویالی په دی حال چه همیشه به وی دوی په دغو (جنتونو کښې داخل به کړی شی دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پیشکشی د دوی (به په وقت د ملاقات کښې) په دغه جنت کښې لفظ د سلام وی.

تفسیر: دغه ئی د مقابلې په دول (طریقه) سره د کفارو له سزا څخه وروسته د مؤمنینو ښه انجام او خاتمه وفرمایله حضرت شاه صاحب لیکی چه په دنیا کښې «سلام» دعاء ده د سلامتیا غوښتلو دپاره ـ او په آخرت کښې سلام ویل مبارکی ده پر سلامتی موندلو .

اَلَمْ تَرَ كَیْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَیِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِی السَّمَآءِ ﴿۲۴﴾ تُؤْتِیْۤ اُكُلَهَا كُلَّ حِیْنٍۭ بِاِذْنِ رَبِّهَا ؕ وَیَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۵﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِیْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِیْثَةِ ِۨاجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿۲۶﴾

آیا وینې ته (ای بنده) څرنګه بیانوی الله یو مثال کلمه پاکیزه (چه لا اله الاالله ده) په شان د هغې ونې پاکیزې (د خرما ده) چه بیخ د دی څښن وی (په ځمکه کښې) او څانګې ئی (پورته) په (جانب د) اسمان (تللی) وی ، چه ورکوی (دا ونه) خوراک (میوه) خپله هر مقرر وقت په اذن (حکم) د رب خپل ، او بیانوی الله مثالونه دپاره د خلقو دپاره د دی چه دوی پند پری

واخلی . او مثال د کلمی خبیثی (چه کلمه د کفر ده) په شان د هغی ونی خبیثی (بدبوئی بدخوندی لکه د مرغونی د بوټی) دی چه ایستلی شوی وی له سر د ځمکی چه نه وی ده ته هیڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسیر: یعنی وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پیدا کوونکی مثال دی عقلمن هومره چه په ده کښی غور وکړی هغومره په سلهاؤ دقائق مسلسلاً تری پیدا کیږی . په پاکیزه خبری کښی د توحید کلمه ـ د الله تعالیٰ د معرفت خبری ـ ایمان او ایمانیات ـ قرآن ـ حمد ـ او ثنا ـ تهلیل ـ تسبیح او رښتیا ویل ګرد (تول) سره داخل دی .
په اکثرو روایاتو او آثارو کښی دلته د پاکیزه ونی مصداق د خرما (کجوری) ونه درولی شوی ده ګواکی نوری پاکیزه ونی هم تر دی لاندی داخلی کیدی شی .
(﴿ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴾ چه بیخ د دی خښ وی په ځمکه کښی او څانګی ئی پورته په جانب د اسمان تللی وی) یعنی د هغی بیخ د ځمکی په ژوره (خکته) کښی غوړیدلی وی چه په ډیر زورور او سخت باد او سیلی سره هم هغه له بیخه نه ایستلی کیږی ـ او د هغی څانګی اسمان ته رسیدلی دی یعنی څانګی ئی ډیری لوړی او د ځمکی له کثافتونو څخه لری وی

(﴿ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ﴾ چه ورکوی دغه ونه میوی خپلی هر وقت کښی چه ورته مقرر کړی وی الله په اذن او حکم د رب خپل سره چه اول «بسر» او په وسط کښی «رطب» او په اخر کښی «ثمر» ورکوی او «تمر» ئی خو هر کله موجود وی) یعنی هیڅ یو فصل له میوو او ثمراتو څخه تش نه وی پاتی یا ئی فرض کړئ چه په دولسو میاشتو کښی ګهیځ (سحر) او ماښام به پری تازه میوی خوړندی وی په «کلمة خبیثة» کښی د کفر کلمه ـ دروغی خبری ـ او هره هغه خبره چه د الله تعالیٰ له مرضی څخه مخالفه وی ، داخله ده . او علی‌الاکثره له دی نه حنظل (مرغونی ، زار زنګی تربوز ابوجهل) مرادوی ـ ګواکی د لفظ په عموم کښی هره خرابه ونه شامله کیدی شی یعنی لکه چه هیڅ بیخ ونه لری او په لږ اشاره سره له ځمکی څخه وځی ګواکی د هغه کم قوتی او ناپایداری ښکاره کړی ده ، د دواړو مثالونو حاصل داسی شو چه مسلمانانو د توحید او ایمان دعوی پخه او رښتیا ده چه د هغه دلائل نهایت صاف او صحیح او مضبوط دی او د دی له امله (له وجی) چه د فطرت سره موافقه ده د هغی ریښی د زړونو ژورو ته راښکته کیږی او د. صالحه ؤ اعمالو څانګه عین د قبول تر اسمانه پوری لګیږی
﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ﴾ (۲۲ جزء د فاطر (۱۰) اية ۲ رکوع) د هغه د لطیفو او خوږو ثمراتو څخه د موحدینو ژبه او خوله خوږه او خوندوره کیږی ـ الغرض د حق او صداقت او توحید او معرفت همیشه بهارونه او پسرلی ورځ په ورځ وده کوی ، او لوئیږی او په ډیری پائداری سره لوړیږی او بالعکس د دروغو خبرو او شرک او کفر او د باطنی دعوی بیخ هیڅ نه وی ـ د باد په لږ خوځولو سره له بیخه وځی ، د ناحقی خبری په اثبات کښی هومره زور چه

ولګولی شی لیکن د انسانی ضمیر او فطرت د مخالفت له امله (له وجی) د هغه بیخ د زړونو تر بیخه نشی رسیدی ـ د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاری نو ځکه مشهور دی چه دروغ پښې نه لری ، یعنی د رښتیا په شان پر خپلو پښو نشی تلی او نه له هغو څخه په زړونو کښې څه نور پیدا کیږی زمونږ امام فخرالدین رازی رحمة الله علیه د صوفیه ؤ په طرز د دغو مثالونو په بیان کښې له ډیر اطنابه کار اخیستی دی ـ چه دلته د هغو د نقلولو ځای او ګنجائش نشته

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

مضبوطوی الله هغه کسان چه ایمان ئی راوړی دی په خبره ثابته سره په ژوندون د دنیا (په وقت د فتنی او مرګ) کښې او په آخرت کښې (یعنی په قبر کښې) او ښویوی الله ظالمان (له دغی ثابتی خبری او هیروی ئی تری په دنیا او عقبیٰ کښې) او کوی الله هر هغه څه چه اراده وفرمائی (د کولو ئی له اهداء د مومنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسیر: یعنی حق تعالیٰ د توحید او ایمان په خبرو (چه د هغو مضبوطی او پایداری په پخوانی مثال کښې ظاهره کړی شوی ده) مومنان په دنیا او آخرت کښې مضبوط او ثابت قدموی ـ پاتی شو د قبر منزل چه د دنیا او آخرت په منځ کښې «برزخ» دی هغه په دنیا یا په آخرت کښې ګډ شمیرلی شوی لکه چه له اسلافو څخو دغه دواړه اقوال منقول دی . غرض دا دی چه مومنین د دنیا له ژوند څخه نیولی تر محشر پورې د هم دغی طیبی کلمی په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتی کیږی ـ په دنیا کښې له هومره حوادثو او آفاتو سره چه مخامخ شی ـ او هر رنګه سخت امتحان او ازموینه چه تری واخیسته شی ـ په قبر کښې چه د نکیرینو سؤال او جواب وشی ـ د محشر هولناکه منظره سره له دی چه فکر او هوش وړونکی وی ـ په هره موقع کښې هم دغه د توحید کلمه د ده د میړانی ـ ثبات او استقامت ذریعه ګرځی .

﴿ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ﴾ او ښویوی اړوی الله ظالمان مشرکان له دغی ثابتی خبری او هیروی ئی تری په دنیا او عقبیٰ کښې له ظالمانو څخه مراد دلته کفار او مشرکین دی ـ دوی په دنیا کښې هم وښوئیدل ـ او په آخرت کښې هم ښوئیږی ، او له سره د حقیقی بری او کامیابی مخه به ونه وینی .

(﴿ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴾ او کوی الله هر هغه چه اراده وفرمائی د کولو ئی) یعنی سم له خپل حکمت سره هره معامله چه له چا سره وړ (لائق) او مناسبه وی ، همغه ورسره کوی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

آیا نه ئې خبر نه ګورې ته هغو کسانو (د کفارو) ته چه بدل کړې ئې دی نعمت د الله په ناشکرۍ سره(په اختیار د کفر) او راښکته کړې دی دوی قوم خپل په دار د هلاک کښې ، چه دوزخ دی ، داخل به شي دوی په هغه کښې ، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی (دا دوزخ) او ګرځولي ؤ دوی الله ته شریکان دپاره د دې چه ګمراه کړې (واړوی خلق) له لارې (د توحید) د الله ووایه (ای محمده دوی ته) چه نفعه واخلئ تاسی (په شهواتو سره په دنیا کښې) نو بیشکه بیرته ورتله ستاسی اور د دوزخ ته دی.

تفسیر: له دی نه د کفارو او مشرکینو مشران او سرداران مراد دی خصوصاً د قریشو رئیسان چه د دوی په لاس کښې په هغه وقت کښې د عربو واک (قبضه) او اختیار ؤ . یعنی الله تعالیٰ پر دوی ځومره انعام او احسان فرمایلی دی ـ د دوی د هدایت دپاره ئې محمد صلی الله علیه وسلم لیږلی دی ـ قرآن ئې نازل کړی دی ـ د بیت الحرام مجاوران ئې ګرځولی دی ـ د عربو مشرتیا ئې ورته روزی کړی ده دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احساناتو مقابله په دی سره وکړه چه د الله تعالیٰ پر ناشکری ئې ملاوی وتړلی او د ده خبری ئې دروغ وبللی ـ د ده له رسول سره وجنګیدل ـ په آخر کښې ئې خپل قوم له خپلو ځانونو سره یو ځای بیولی د هلاکت په کنده کښې ولویدل .

(﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ ﴾ او ګرځولی وو دوی شریکان دپاره د دی چه ګمراه کړی او واړوی خلق له لیاری د توحید د الله تعالیٰ نه) یعنی که دوی د الله تعالیٰ له نعمتونو او احساناتو ځخه متاثر شوی وی او د حقیقی منعم په شکر ګزاری او اطاعت شعاری کښی لګیا وی نو ډیر به ښه ؤ ـ مګر دوی داسی ونه کړل ـ بلکه بالعکس بغاوت ئې غوره کړ ـ او د پاک الله په مقابل کښې ئې نور داسی شیان ودرول ـ چه پر هغو ئې د الوهیت اختیارات ویشلی ؤ ـ او هغه عبادت ئې چه واحد الله ته مخصوص ؤ ، په مختلفو عنوانونو سره د دوی دپاره ثابت کړ ـ ځو په دغی سلسلی کښې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بی لاری کړی ـ او ګمراهی ته ئې واړوی او د خپل سیادت په لومه (دام) کښې ئې راګیر کړی

(﴿ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴾ ووایه ای محمده ! دوی ته چه نفع واخلئ تاسی په شهواتو سره په دنیا کښې نو بیشکه ورتله ستاسی اور د دوزخ ته دی) یعنی ښه دی دغه

بیوقوفان پخپلو لومو د کفر او شرک کښې راګیر کړئ ، او څو ورځې به عیش او عشرت او دنیوی ښې مزې او خوښې وکړئ مګر تر کله پورې ؟ بالاخر تاسې به د دوزخ په اور کښې تل اوسیږئ ، ځکه چه د هسې دنیوی عیش او عشرت نتیجه به هم دا وی ـ ګواکې دغه جمله داسې شوه لکه چه یو طبیب له یو بد پرهیز مریض څخه خفه شی او ورته ووائی «کل ما ترید فان مصیرک الی الموت ـ څه چه دی زړه غواړی وئ خوره ځکه چه هم دغه مرض هرومرو (خامخا) ستا ساه وباسی»

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده) هغو بندګانو زما ته چه ایمان ئی راوړی دی چه سم دی دروی (ادا کړی) لمونځ او ورکړه دی کوی ځینی له هغه ماله چه ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب ؤ) او په ښکاره (که فرض ؤ یا واجب) پخوا له راتلو د هغی ورځی چه نشته سودا پلورل (خرڅول) او پیرودل (اخستل) په هغی کښې او نه دوستی.

تفسیر: د کفارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصینو مؤمنینو د تنبیه دپاره ئی داسې وفرمایل څو دوی په پوره ډول (طریقه) سره وپیښ شی ، او د عبودیت په وظائفو کښې یوه ذره هم فرق او توپیر (تفاوت) رانه ولی ـ په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړی ، چه هغه ډیر ښه عبادت دی ـ لمونځونه دی د هغو له حقوقو او حدودو د رعایت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړی ـ د پاک الله له ورکړی څخه یوه برخه خفیه یا علانیه پر مستحقینو ولګوی . الغرض د هغو کفارو په مقابل کښې چه په کفر او شرک او د نعمتونو په ناشکری کښې ډوب تللی دی ، مؤمنانو ته لازم دی چه په خپلو ځانونو او مالونو د الله تعالیٰ په عبادت او شکر ایستلو سره خپله مستعدی څرګنده (ښکاره) کړی

(﴿ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴾ پخوا د راتللو د هغی ورځی چه نشته سودا او پلورل (خرڅول) او پیرودل (اخستل) په هغی کښې چه مقصر څه ورکړی او ځان پری واخلی او نه به پکښې دوستی وی کفارو لره چه ګوندی خلاص شی د چا په دوستی سره) یعنی لمونځ او فی سبیل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځی بیع او شری او تش د دوستی او خپلوی تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځی ـ نه به هغه څوک نیک عمل پیرودی (اخستلی) شی ـ او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پیدا کیږی چه بی له ایمانه او صالح عمله تش د دوستی د تعلقاتو لامله (له وجی) د ده د نجات ذمه پر خپل ځان واخلی . ربط پخوا د

کفارو د ناشکری ذکر ؤ ـ بیا د مومنینو د طاعت د مراسمو د اقامت حکم ئی ورکر او د شکر گزاری په لوری ئی تشویق ورکر ـ وروسته د الٰهیه ؤ نعماؤ څخه د څو عظیم‌الشانو نعمتونو ذکر فرمائی چه د هر مؤمن او کافر په حق کښی عام او تام دی ـ څو د هغو له اوریدلو څخه مؤمنینو ته د شکر ایستلو دپاره لا ترغیب وشی او کفار هم غور وکری او پخپلو زړونو کښی وشرمیږی چه دوی څرنګه د داسی لوی منعم او اکبر محسن او مالک الملکوت څخه بغاوت کوی ؟ په دغه ضمن کښی د الله تعالیٰ د عظمت او وحدانیت دلائل هم بیان شول ـ او امکان لری چه د هغو له اوریدلو څخه کوم عاقل او منصف له شرکیاتو څخه مخ واړوی یا د ده د عظمت او جبروت په دغو نښو کښی غور او دقت وکری او د ده له نیولو او سزا ورکولو څخه وویریږی ، او مسلمان شی .

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ﴿۳۲﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآىِٕبَیْنِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ﴿۳۳﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ؕ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿۳۴﴾

الله هغه ذات دی چه پیدا کری ئی دی اسمانونه او ځمکه (او مافیهما) او نازلی کری ئی دی (له طرفه) د اسمانه اوبه ، نو رایستلی ئی دی په دی اوبو سره له هر قسمه میوو څخه رزق (روزی) تاسی ته ، او مسخر (تابع) کری دی تاسی ته بیړی دپاره د دی چه ګرځی په سیند کښی په امر (حکم) د دغه (الله) سره او مسخر کری (لګولی) دی تاسی ته ویالی او مسخر کری (په کار لګولی) دی دپاره د منافعو ستاسی لمر او سپوږمی په دی حال چه ګرځیدونکی دی سم له دستور سره برابر ، او په کار کښی ئی لګولی دی تاسی ته شپه او ورځ ، او درکری دی تاسی ته ځینی له هر هغه څیز چه سوال کری دی تاسی د هغه (شی سم له مصلحته) ، او که وشمیرئ تاسی (تول انواع او ګرد (تول) افراد د) نعمت د الله نو وبه نه شمیرلی شئ تاسی دا نعمتونه د الله (تر آخره پوری) بیشکه انسان خامخا لوی ظالم ډیر ناشکره

دی

تفسیر: یعنی له آسمان ئی اوبه رانازلی کړی یا ئی دا مطلب چه د وریښت (باران) په نزول د بخاراتو او نوررو ظاهری اسبابو څخه برسیره نور غیر مرئی‌سماوی اسبابو لره هم دخل شته ـ وګوریځ د لمر پلوشی (اشعه) د سپوږمی وړانګی (ضیاء) د ستوری ځلیدل ـ د هوا چلیدل ـ د اوبو بهیدل د اور بلیدل ـ د ځمکی غوړیدل انسانانو ته څومره زیاتی ګتی او منافع رسوی؟ وګوریځ چه د لمر پلوشی (اشعه) د نورو اشیاؤ په شان پر اور ورکوونکی هنداری (شیشه اتشی) هم لوېږی لیکن هغه د خپل مخصوص جوړښت او استعداد په وسیله له همغو اشعاتو څخه په غیر مرئی‌دول (طریقه) سره په دی اندازه د ده له حرارت څخه استفاده کوی چه نور شیان ئی له هغه څخه نشی کولی ـ سپوږمی له سمندره څومره لری ده لیکن د دی له تزئیده او تنقیصه د سمندر په اوبو «مد» او «جزر» پیدا کیږی ـ هم داسی که وریځی هم د کومی سماوی خزانی څخه په یوی غیر مرئی‌طریقی سره مستفید شی نو د انکار دپاره څه دلیل په لاس شته ؟،

(﴿ فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ﴾ نو رایستلی دی الله په دی اوبو سره له هر قسمه میوو رزق روزی تاسی ته ای انسانانو !) یعنی الله تعالیٰ د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کښی داسی یو قوت پیدا کړی دی چه د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودی او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځی ـ او د همغو په ذریعه مونږ د هغو له میوو او حاصلاتو څخه مستفید کیږو .

(﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ﴾ او مسخر تابع کړی دی تاسی ته بیړی دپاره د دی چه وګرځی په سیند کښی په امر او حکم د دغه الله سره) یعنی د سمندر په خوفناکو چپو او موجونو کښی په یوی وړوکی بیړی باندی سپریږئ ؟ او له کومه ځایه تر کومه ځایه پوری رسیږئ او په څه اندازه سره تجارتی او غیر تجارتی فوائد تری حاصلوئ دغه خو د الله تعالیٰ په قدرت او حکم سره دی چه د سمندر په لویو لویو چپو او هسکو هسکو موږو او غتو غتو شپیږو کښی یوه وړوکی (د پیاز د پوتکی په شان) بیړی یا جهاز نه یوائځی ساتی بلکه له یوی لوئ وچی څخه ئی بلی لوئ وچی ته هم بیائی

(﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴾ او مسخر کړی لګولی ئی دی تاسی ته ویالی چه تصرف پکښی کوئ ـ او نفع پری اخلئ) یعنی په ویالو او خوړونو او سیندونو او ویالو او لښتیو او نورو کښی د اوبو راتلل او لری ځایونو پوری رسیدل ـ اګر که د بیړی په شان ستاسی د فکر او ارادی تابع نه ده خو بیا هم ستاسی په کارونو کښی بوخت او لګیا دی ـ هم داسی لمر او سپوږمی او ستوری هم د یوه معین نظام او ضابطه سره سمه د خپل تاکلی (مقرر کړی) دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قیامه د قیامت پوری پخپلو حرکاتو او ورسپارلیو شویو خدماتو کښی مصروف دی او له سره نه ستومانه او نه ستړی کیږی ـ او نه د دوی په حرکاتو او تاثیراتو کښی لږ څه فرق او توپیر (تفاوت) راښکاریږی ـ یا شپه او ورځ یوه پسی بله په همغه تاکلی (مقرر کړی)

عادت سره سم او تل راځي او ځي ـ دغه گرد (تول) شيان اگر که په دی معنی ستاسی په تصرف او اختیار کښې نشته چه کله مو او چیری مو چه زړه وغواړی ، د هغوی د قدرتی حرکاتو او تاثیراتو مخه ونیسئ، خو بیا هم تاسی داسی دیر تصرفات او تدابیر په کار اچولی شئ چه د هغو تاثیراتو څخه بیشماره فوائد حاصل کرئ او لکه چه کوئ ـ د انسانی تصرفاتو او تدابیرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دی دنیا په یو نه یو خدمت کښې مشغول او لگیا دی مونږ او تاسی په هوسائی (آسانی) سره ژوندون کوو ـ او دوی سرگردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کښې مداومت کوی

اور او باد او خاوره باړه سپوږمی او لمر دواړه

شپه ـ ورځ ـ تاوده ـ ساړه اسمان ځمکه لوی واړه

بوخت ځمونږ په چارو واړه خورو میوی دانی نور خواړه

یو هوسا ـ ارام ـ ماړه لوی څیښتن ته کیږدو غاړه

(﴿ وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾ الآیة ـ او درکړی دی تاسی ته ځینی له هر هغه څیز څخه چه سوال کړی دی تاسی د هغه شي سم له مصلحته) یعنی هغه شیان چه تاسی د حال یا د قال په ژبی سره غوښتی دی ، له هغو ځنی له هر شي څخه هومره حصه چه له حکمت او مصلحت سره موافقه وه په مجموعی دول (طریقه) تاسی گردو (تولو) ته مو درکړه .

(﴿ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ ﴾ او که وشمیرئی تاسی تول انواع او گرد (تول) افراد د نعمت د الله نو وبه نه شمیرلی شئ تاسی دا نعمتونه د الله تر آخره پوری) یعنی د الله تعالیٰ نعمتونه دومره بیشماره او غیر متناهی دی چه که تاسی گرد (تول) سره یو ځای شئ ـ او په اجمالی دول (طریقه) سره د هغو په شمیرلو سره پیل (شروع) وکړئ ـ نو گرد (تول) به سره ستړی او ستومانه کیږئ . په دغه موقع کښې ځمونږ امام فخرالدین رازی رحمة الله الباری د الله تعالیٰ د نعماؤ په بی شمارتیا ـ او علامه ابو السعود د هغو د غیر متناهی توب په نسبت لږ څه شرح او بسط فرمایلی دی او د روح المعانی خاوند پر هغو باندی لږ څه مفید اضافه کړی ده چه دلته د هومره تطویل ځای نشته .

(﴿ إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ بیشکه انسان خامخا لوی ظالم دیر ناشکره دی) یعنی د انسان په جنس کښې دیره زیاته بی انصافی او بی شکری او بیقدری شته چه سره د دومره بیشماره احساناتو له لیدلو بیا هم د حقیقی منعم حق نه پیژنی او شکر ئی نه اداء کوی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چه وویل ابراهیم ای ربه ځما وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چه عبادت به کوو د بتانو

تفسیر: یعنی د قریشو هغو مشرانو چه د دوی د کفران او شرک او کفر بیان پاس په ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ ﴾ الآیة - کښې شوی ؤ هغوی ته د ابراهیم علیه السلام قصه ور په یادوی، او تنبیه ورکوی چه تاسی د هغه د اولادیت لامله (له وجې) د کعبة الله او لوی حرم مجاوران شوی یئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحید ایښی ؤ، د هم ده د دعاؤ په اثر الله جل‌جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ - او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کښې د ظاهری او باطنی نعمتونو امبارونه ئې جوړ کړل حضرت ابراهیم علیه السلام له دنیا ځنې په داسې حال کښې لاړ چه داسې دعاوی او وصیتونه یې کول چه د ده اولاده د شرک طریقه اختیار نه کړی - اوس تاسې ته فکر کول او شرمیدل په کار دی چه تر کومه ځای پورې مو د ده د وصیتونو رعایت کړی دی؟ یا د ده له دعاء څخه مو برخه اخیستی ده او تر کومه حده پورې مو د الله تعالیٰ پر احساناتو شکر ایستلی دی.

(﴿ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا ﴾ الآیة - ای ربه ځما وګرځوه دا ښار د مکې معظمې امن والا او وساته ما او ځامن ځما له دی نه چه عبادت کوو د بتانو) یعنی مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوی لکه چه الله تعالیٰ مأمونه هم وګرځوله او هم زه او هم ځما اولاده د تل دپاره د بت پرستی څخه وژغوری (محفوظ کړی). او تری مو لری وساتی غالباً دلته به له اولاده ځنی خاص صلبی اولاد مراد وی نو ځکه د دوی په صلبی اولاد کښی دغه مرض رانغی او که عام ذریات تری مراد وی، نو ویلی کیږی چه دغه دعاء د ځینو په حق کښی نه ده قبوله شوی - سره له دی چه حضرت ابراهیم علیه السلام معصوم رسول ؤ مګر دا د دعاء له آدابو څخه ده چه له نورو ځنی پخوا سړی خپل ځان ته دعاء وکړی. دا راز (قسم) دعاوی چه له انبیاؤ څخه منقولی دی په هغو کښی دغی خبری ته هم اشاره ده چه د انبیاؤ عصمت هم د دوی له لوری نه دی پیدا شوی، بلکه د الله تعالیٰ له حفاظته او صیانته موجود شوی دی نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کښی التجاء کوی چه هغه د دوی د عصمت (تلطفاً) ضامن او کفیل شوی دی.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمة الله علیه په نزد ابراهیم علیه السلام دغه دعاوی د معظمې مکې د ودانی او د کعبې شریفې د تعمیر څخه وروسته کړی دی په اول جزء البقرة په ۱۲٦ تر ۱۲۹ آیاتونو او (۱۵)رکوع کښی د کومو دعاؤ چه ذکر شوی دی، هغه ئې د کعبې شریفې د بناء په وخت د اسمٰعیل علیه السلام په معیت فرمائلی دی. او دغه دعاوی ئې ډیره موده وروسته په

سپین پیرتیا کښې کړی دی

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

ای ربه ځما بیشکه دغو (تیرو (ګټو) بتانو) لغزولي دی ډیر له خلقو (چه سبب د ګمراهي د دوی شوی دی) نو هر چا چه متابعت کړی دی ځما نو بیشکه هغه له (اهل د ملت) ځما دی، او هر چا چه نافرماني کړی ده ځما نو بیشکه چه ته ئی ښه ښښونکی (د خطیاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره) ای ربه ځمونږ بیشکه چه ما اوسولي دی ځینی له اولاد خپل (چه اسمٰعیل او اولاد ئی دی) په داسی یوه وادی (ناو) کښې چه نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوټی ستا چه حرمت (عظمت) والا ده ای ربه ځمونږه (ومی اوسول دوی دلته) د دی دپاره چه سم ودروی (اداء کړی سره له ټولو حقوقو) لمونځ نو وګرځوه (مائل کړه) زړونه د ځینو خلقو په مینه چه راځغلي (په محبت سره میلان کوی) دوی ته او رزق روزی ورکړه دوی ته له هر قسمه میوو څخه دپاره د دی چه دوی شکر وباسی.

تفسیر: یعني هغو کسانو چه د خالص توحید لیاره غوره کړی ده او ځما خبری ئی منلی دی، هغه زما په ډله کښې شامل دی. او هغه کسان چه ځما خبری ئی نه دی منلی او ځمونږ له لیاری څخه بیل شوی دی، نو ته دوی ته پخپلی مهربانی او ښښنی سره د توبې توفیق ورکولی شې ـ که ستا لطف او مهربانی وی نو هغه به هم ایمان راوړی، او خپل ځان به د خصوصی رحمت او ابدی نجات مستحق ګرځولی شی ـ یا دا مطلب چه ته قدرت لری چه هغه هم په دغه موجوده حالت کښې وبښې اګر که ستا له حکمته د هغه وقوع ونشی.

تنبیه: د «المائدة» د سورت په آخر کښې د حضرت خلیل د دی قول او د حضرت مسیح علیه

السلام په مقوله کښې مو فرق بيان کړی دی هغه دی بيا وکتلی شي.
(﴿ رَبَّنَآ إِنِّیٓ أَسۡكَنتُ ﴾ الآية - ای ربه ځمونږه بيشکه چه ما اوسولی دی او ديره کړی دی ځينی له اولادی خپلی په داسی يو وادی او ناو کښې چه نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوټی ستا حرمت والا الخ) يعنی حضرت اسماعيل عليه السلام ځکه چه بل اولاد ئې حضرت اسحاق عليه السلام او نور په شام کښې وو. د الله تعالیٰ په حکم د حضرت اسمٰعيل عليه السلام د تی رودلو په وقت کښې د د والدی (بی‌بی هاجری) سره په دغه تور سپيره ډاګ او ډبر ډګر (ميدان) کښې پريښود، او دی تری لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلی څه خلق هلته ورسيدل ځکه چه الله تعالیٰ د حضرت اسمٰعيل عليه السلام د تندی او د بی بی هاجری رضی الله عنها د تلوسی او مندی له امله (له وجی) د پرښتی په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولی ده. نو د «جرهم» کوچيانو چه دغه اوبه وليدی، هلته ښکته شول - او د بی بی هاجری رضی الله عنها په اجازه همغلته مسکون شول کله چه اسمٰعيل عليه السلام لوی شو نو په هم دغی قبيلی کښې ئې واده وشو. په دی ډول (طريقه) چيری چه نن ورځ مکه معظمه ده يو کلی ودان شو حضرت ابرهيم عليه السلام به هم کله کله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ او د دی ښار او د دی ښار هستيدونکو ته به ئې داسی دعاوی فرمايلی چه «ای الها ما خپل يو ځوی په دغه لامزروعه (بی کرونده) او ډاګ ډبر ميدان کښې ستا په حکم ستا معظم او محترم کور سره نژدی ديره کړی دی، چه دی او د ده نسل ستا او ستا د دی کور حق اداء کړی، نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دی لوری ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشی، او ستا عبادت وکړی - او د دی ښار رونق زيات شي او هم د دوی د روزی او زړه جمعی دپاره له غيبه داسی سامان ور برابر کړه چه برسيره پر غلو او اوبو چه د ژوندانه له ضروورياتو څخه دی، عمده ثمرات او ښی ميوی هم دلته په افراط سره پيدا شي چه خلق د زړه په اطمينان سره ستا په عبادت او شکر ګزاری کښې مصروف شی» پاک الله دغه ګردی (تولی) دعاوی قبولی کړی لکه چه تر نن ورځی پوری هر کال په زرګونو زرګونو انسانان له ګرده (توله) جهانه هلته سره توليږی - او د اعلیٰ قسم ميوو او عمده ثمراتو په مکی معظمی کښې دومره کثرت او افراط وی چه ښائی د دنيا په کومی بلی برخی کښې د هغه ساری او نمونه لږ وی - حال دا چه پخپله په مکه معظمه کښې يوه باثمره ونه به نه وی موجوده. له ځينو اسلافو څخه منقول دی چه حضرت ابراهيم عليه السلام پخپله دعاء کښې « ﴿ أَفۡـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ د څه خلقو زړونه» فرمايلی ؤ که نه ګرد (تول) عالم به هغه لوری ته تلل.

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾

ای ربه ځمونږ بيشکه چه تاته معلوم دی هغه چه پټوو ئې مونږه او په هغه چه

ښکاره کوو ئې، او نه دي پټ پر الله باندې هيڅ څيز (نه) په ځمکه کښې (له سفلياتو نه) او نه په اسمان کښې (له علوياتو نه).

تفسير: يعني په ځمکه او اسمان کښې هيڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بيا ځمونږ ظاهر او باطن له تا ځنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کيدې شي؟ داسې چه فرمايلي دي «هغه چه پټوو ئې مونږ او هغه چه ښکاره کوو ئې» په دغه کښې د مفسرانو څو اقوال دي ـ ليکن د تخصيص هيڅ وجه نه ده الفاظ عام دي چه ګردو (ټولو) ښکاره ؤ او پټو شيانو ته شامل دي.

حضرت شاه صاحب رحمة الله عليه فرمائي «په ظاهر کښې دعاء ئې د ګردو (ټولو) دپاره کړې ده ليکن په زړه کښې ئې دغه دعاء د اخر الزمان رسول الله لپاره فرمائلې ده»

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾

(ټول صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چه رابښلي دي ماته سره له زوړ والي اسماعيل او اسحاق، بيشکه چه رب زما خامخا ښه اوريدونکی د دعاء دی.

تفسير: يعني په زوړتوب کښې اسحٰق عليه السلام د «سارې» او اسمٰعيل عليه السلام د «هاجرې» له ګيډې څخه په غير متوقعه دول (طريقه) سره دې راعنايت فرمايلي دي لکه چه د اولاد په متعلق ځما د ﴿ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ دعاء دې واوريده ـ دغه دعاء هم راقبوله کړه! اسمٰعيل عليه السلام په ۹۹ کلنې او اسحٰق عليه السلام په ۱۱۲ کلنې ابراهيم عليه السلام ته عطا شوي دي.

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾

اې ربه ځما وګرځوې ما هميشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو ئې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلک کړې پر لمانځه) اې ربه زمونږ او قبوله کړې دعاء ځما.

تفسير: يعني ځما په ذرياتو (اولاد) کښې دې داسې خلق تل وي چه په ښه دول (طريقه) لمونځونه دروي او په ښه شان سره ئې له ټولو حقوقو سره اداء کوي. او قبوله کړې دعا ځما ټوله.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

اى ربه ځمونږ ببښنه وکړى ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قيامت کښى) چه قائميږى حساب.

تفسير: دغه دعاء ئى غالباً پخوا د خپل پلار د مړ کيدلو چه د کفر په حالت مړ شو او وروسته دى پرى خبر شو، فرمايلى ده ـ نو مطلب به ئى داسى وى چه هغه ته د اسلام هدايت ورکړى!. او د قيامت په ورځ ئى د مغفرت وړ (لائق) او مستحق وګرځوى! او که د مړ کيدلو څخه ئى وروسته دعا فرمايلى وى، نو ښائى تر هغه وقته پورى به دى نه وى مطلع کړى شوى چه کفار د مغفرت وړ (لائق) نه دى. عقلاً د کافر مغفرت تر څو چه نقل نه وى وارد شوى محال نه دى، خو سمعاً ممتنع دى ـ نو د ده علم به پر سمع باندى موقوف وى. او پخوا له سمع ـ عقلى امکان به معتبر وى . ځينو اهل التشيع داسى ليکلى دى چه په قران کښى چه د ابراهيم عليه السلام پلار ته کافر ويلى شوى دى، هغه د ده حقيقى پلار نه بلکه تره يا بل کوم لوى سرى د ده له کورنى څخه ؤ. والله اعلم.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

او مه کوه ګمان (اى انسانه) په الله چه غافل (بى خبره) دى له هغو کارونو چه کوى ئى ظالمان، بيشکه هم دا خبره ده چه وروستى کوى دوى هغى ورځى ته چه خلاصى به پاتى وى (له ډيرى ويرى) په هغه کښى سترګى چه، منډى وهونکى به وى دا (مخلوقات) چه جګ (وچت) نيوونکى به وى د سرونو خپلو (په طرف د بلونکى محشر کښى) بيرته به نه ګرځى دوى ته رپول د سترګو د دوى، او زړونه د دوى به تش وى (له عقله او فهمه له ډيرى ويرى).

تفسير: يوه رکوع پخوا د ډيرو عظيمه ؤ نعماؤ د ذکر کولو په منځ کښى ئى فرمايلى ؤ « ﴿ إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ ـ بيشکه انسان خامخا لوى ظالم او دير ناشکره دى» وروسته له هغه د حضرت ابراهيم عليه السلام قصه ئى واوروله او د مکى معظمى کفارو ته ځينى خصوصى نعمتونه

ور په ياد کړه ـ او د دوی د ظلم او شرک په لوری ئی اشاره وفرمايله په دغه رکوع کښی تنبيه فرمائی که د ظالمانو په تنبيه فرمايلو کښی څه ځنډ (ايسارتيا) وشی، نو داسی ئی مه ګڼئ چه الله تعالیٰ د دوی له حرکاتو څخه بی خبر دی. په ياد ئی ولرئ چه د دوی هيڅ يو وړوکی او لوی کار له الله تعالیٰ څخه پټ نه دی. البته د ده عادت داسی نه دی چه فوراً مجرم ونيسی او تباه ئی کړی ـ دی ډيرو لويو ظالمانو ته هم مهلت ورکوی، چه يا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلی يا د جرائمو په ارتکاب کښی تر دی حده پوری ورسيږی چه له قانونی حيثيته د ده د سزا په مستحق کيدلو کښی هيڅ قسم خفاء پاتی نشی.

تنبيه: د ﴿وَلَاتَحۡسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چه داسی يو خيال ئی په زړه کښی پيدا کيدی شی او که پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم ته خطاب وی نو د دوی له دی مخاطبی څخه به نورو ته اورول مقصود وی. چه کله ئی خپل رسول الله صلی الله عليه وسلم ته داسی وفرمايل چه داسی خيال مه کوه! حال دا چه داسی يو خيال له سره دوی ته قريب هم نشو راتلی نو د نورو په حق کښی داسی خيال به په څه اندازه واجب الاحتراز وی.

(﴿ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمۡ لِيَوۡمٖ تَشۡخَصُ فِيهِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ ﴾ بيشکه هم دا خبره ده چه وروستی کوی دوی هغی ورځی ته چه خلاصی به پاتی وی په هغی کښی سترګی) يعنی د قيامت په ورځ کښی له ډير هول ـ هيبت او دهشت څخه سترګی به هم داسی رډی بدی او تيغی پيغی راښکاری، او هم داسی بوتی وتلی، او پرانيستلی به پاتی وی يعنی رپولی به ئی نشی او هم داسی وازی به ختلی وی او هيڅ به ئی نشی پټولی

(﴿مُهۡطِعِينَ﴾الآية ـ منډی وهونکی ځغاستونکی به وی دا مخلوقات چه جګ (وچت) نيوونکی به وی د سرونو خپلو په طرف د بلونکی په محشر کښی بيرته به نه ګرځی دوی ته رپول د سترګو د دوی ـ او زړونه د دوی به تش وی له عقله او له فهمه له ډيری ويری) يعنی په محشر کښی له سختی پريشانی خوفه ـ حيرته او انديښنی ګرد (تول) خلق به تلوار کوونکی وی په غږ د اسرافيل عليه السلام چه دوی رابولی په دی حال کښی چه جګ (وچت) نيوونکی به وی د سرونو خپلو طرف د بلونکی ته چه نه به راګرځی بيرته په طرف د دوی سترګی د دوی او هم داسی ګرد (تول) سره سترګی همغسی يوی نقطی پوری به داسی نښتی وی، هيڅ به ئی نه رپوی، او په ډيری ويری او دهشته سره به همغه لوری ته درومی چه د دوی سترګی لګيدلی وی، او له سره به له هغه ځايه بل ځای ته نه ورګرځی، هک پک به پاتی وی او منظماً او مسلسلاً به همغی يوی نښی ته ګوری، او له سره به د هيڅ يوه نظر لاندی باندی نه کيږی، او نه به خپل او نه به د بل ځان ته ګوری ـ د زړونو حال به داسی وی چه د عقل او فهم او د بهتری له هيلی (اميد) او توقع څخه به بيخی خالی او تش وی ـ او د دهشت او خوف له فرطه به سخت ترپيږی، او در ګرده (توله) به غورځنګ وهی او الوځی ـ الغرض د ظالمانو دپاره دغه وقت به نهايت سخت او ډير حسرتناک وی. پاتی شوه د قانتينو مؤمنينو خبره نو د دوی په حق کښی په (۱۷) جزء د «الانبيآ» په (۱۰۳)آية (۷) رکوع کښی داسی ارشاد صادر شوی دی﴿لَا يَحۡزُنُهُمُ ٱلۡفَزَعُ ٱلۡأَكۡبَرُ وَتَتَلَقَّىٰهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾ .

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ

او ويروه (اى رسوله څما) خلق له هغى ورځى څخه چه را به شى دوى ته عذاب (چه قيامت يا مرگ دى) نو وبه وائى هغه كسان چه ظلم ئى كړى دى (په شرک او تكذيب سره) اى ربه څمونږ وروستى كړه (مهلت راكړه) مونږ ته تر نيتى نزدى پورى چه قبوله كړو بلنه ستا او متابعت وكړو د رسولانو،

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروى عذاب مراد دى يا د موت وقت او د ده د سكراتو او د روح د قبض شدت مقصود دى يا له دنيوى عذاب څخه د هلاک كيدلو ورځ اراده كاوه شي.

﴿ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾ الآية ـ وو به وائى هغه كسان چه ظلم ئى كړى دى په شرک او تكذيب سره مهلت راكړه مونږ ته تر نيتى نزدى پورى چه قبوله كړو دعوت او بلنه ستا او متابعت وكړو د رسولانو كه دغه وينا په دنيا كښى د عذاب يا د موت د شدت د ليدلو په وقت كښى وى نو ئى مطلب ظاهر دى چه اوس څو ورځى نورى هم مونږ ته مهلت راكړه! مونږ درسره وعده كوو چه وروسته له دى نه ښه رويه او عمل ښه كوو ـ يعنى د حق دعوت قبلوو ـ او د انبياؤ متابعت اختياروو كما قال الله تعالىٰ ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا ﴾ (۱۸ جزء د «المومنون» ۹۹ ـ ۱۰۰ آية ٦ ركوع) او كه د دوى دغه مقوله د قيامت په ورځ كښى وى، نو په دغه صورت كښى به د مهلت غوښتلو معنى داسى وى چه مونږ بيا دوهم ځلى د لږ څه مدت دپاره دنيا ته بيرته وليږه، نو بيا وگوره چه مونږ په څه اندازه ښه وفادارى درښكاره‌وو كما قال الله تعالىٰ

﴿ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» (۱۲) آية (۲) ركوع).

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

(وبه فرمائی الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چه قسم به کاوه تاسی پخوا له دی نه (په دنيا کښی) چه نشته تاسی ته هيڅ زوال (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره) او اوسيدلی وئی تاسی په کورونو د هغو کسانو کښی چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره) او ښکاره شوی ده تاسی ته (دغه خبره) چه څرنګه کار کړی ؤ مونږ په دوی باندی (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړی ؤ مونږ تاسی ته مثالونه.

تفسير: يعنی تاسی هغه کسان يئ چه له تاسی ځينی مغرورانو او بی‌باکانو به د «قال» په ژبی يا د حال په ژبی علی‌الاکثرو قسمونه به يادول چه ځمونږ دغه شان او شوکت او عيش او عشرت له سره زوال نه مومی ـ او نه به کله مرو . او نه به د الله تعالیٰ په مخ کښی د دريدلو وار رسيږی. ﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (١٤ جزء النحل(٣٨) آية (٥) رکوع) دغه پاک الله د هغوی له جانبه فرمائی (﴿ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾ الآية ـ او اوسيدلی وئ تاسی په کورونو د هغو کسانو چه ظلم ئی کړی وو پر ځانونو خپلو په کفر او معاصيو سره او ښکاره شوی ده تاسی ته دغه خبره چه څرنګه کار کړی ؤ مونږ په دوی باندی د عذاب او اهلاک او بيان کړی ؤ مونږ تاسی ته مثالونه) يعنی ستاسی پخوانی په هم دغو کليو کښی يا د هغو په شاؤ خواؤ کښی اوسيدل، چيرته چه پخوانی ظالمان اوسيدل، او د هم دوی عادات او اطوار ئی خپلو ځانونو ته غوره کړل ـ حال دا چه د تاريخی روايتونو او متواترو خبرو څخه پر دوی باندی دغه خبری ښی څرګندی (ښکاره) شوی دی چه مونږ پخوانيو ظالمانو ته څنګه سختی سزاوی ورکړی دی؟ او مونږ د پخوانيو امتونو دغه قصی په سماويه ؤ کتابونو کښی درج کړی دی. او د انبياؤ عليهم السلام په ژبو دوی مو خبردار کړی هم دی ـ مګر دوی ته له هغو څخه عبرت هم نه دی حاصل شوی او په همغه سرکشی، عناد او د حق په عداوت کښی پراته او پری تينګ ولاړ دی﴿ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴾ (٢٧ جزء د القمر آية (٥) (١) رکوع).

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

او په تحقيق سره کوشش د مکر او فريب وکړ دوی د مکر او فريب خپل

حال دا چه الله سره ده (جزاء د) مكر د دوی، او نه ؤ مكر (فريب) د دوی (داسی لوی) چه له ځايه به بيرته شی له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعنی ګردو (تولو) پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فريبونه چلولی دی او د انبياؤ په مقابل کښی د حق د مغلوبولو او لری کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوی نه دی پريښی ـ دوی ګرد (تول) تدابير، مكر فريب او چال د الله تعالىٰ په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دی او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوی.

(﴿ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴾ او نه دی مكر د دوی داسی لوی چه له ځايه به بيرته شی له دغه مکره غرونه له خپله ځايه)، يعنی دوی ډير زيات مکرونه او فريبونه کری دی، او د هغو نتائج ئی ليدلی دی ـ مګر د الله تعالىٰ د حفاظت په مقابل کښی هغه ګرد (تول) ناکامه او بی نتيجی پاتی دی آيا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځايونو ښخه وخوځولی شی؟ يعنی انبياء عليهم السلام او حقه ؤ شرائع چه له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دی، د دوی د دغو مکاريو او فريبونو ښخه به لږ څه متأثر او متضرر شی؟ حاشاوكلا ـ د دی تفسير سره موافق په

﴿ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ ﴾ کښی «ان» په «نافيه» وی او د آيت مضمون د ﴿ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴾ (١٥ جزء د بنی اسرائيل ٣٧ اية (٤) رکوع) سره به مشابه وی. ځينو مفسرينو «ان» شرطيه او «واو» وصليه اخيستی او د دی آيت مطلب ئی داسی بيان کری دی چه دوی ډير لوی لوی داسی مکرونه او فريبونه وکرل چه د الله تعالىٰ د حفاظت په مقابل کښی هيڅ ثابت شو ـ اګر که د دوی دغه مکرونه او فريبونه فی حد ذاته داسی غټ او زبردست ؤ چه يو ځلی غرونه به ئی هم له خپل ځايه بيرته کولی شوی او له خپله ځايه ئی لوړولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ

نو مه کوه ګمان په الله باندی د خلاف کوونکی د وعدی خپلی رسولانو خپلو سره،

تفسير: يعنی هغه وعده چه په ﴿ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا ﴾ او په ﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ﴾ او نورو آيتونو کښی کری شوی ده.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾

بیشکه الله ډیر غالب ښه قوی دی (په انفاذ د احکامو) څیښتن (خاوند) د انتقام(سخت عذاب له اعداء الله)

تفسیر: نه مجرم له ده څخه خلاصیدی او نه چیری تری تښتیدلی شی او نه دی پخپله داسی مجرمان هم داسی بی له سزا ورکولو څخه خوشی پریږدی.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

(یاد کړه) هغه ورځ چه بدل به کړه شی (په کښی) دغه ځمکه په بلی ځمکی سره او آسمانونه به هم بدل کړی شی په نورو آسمانونو سره) او را وبه وځی (تول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودریږی خاص) الله ته چه یو ښه غالب ډیر قوی دی.

تفسیر: په قیامت کښی دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هیئت سره به باقی نه پاتی کیږی یا خو د دغو ذوات به بدل کړی شی ـ یا به یواځی په صفاتو کښی تغیر کیږی ـ او له ځینو روایاتو څخه معلومیږی چه ښائی څو کرتی دغه تبدیل او تغیر ته به وار ورسیږی والله اعلم د «وبرزوا لله جمیعاً د مخامخ دریدلو» مطلب به ﴿ فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا ﴾ الآیة ـ په ذیل کښی پخوا لیکلی شوی دی هلته دی ولوست شی!.

وَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِيْنَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

او وینی به ته دغه ګنهګاران (کافران) په دغه ورځ کښی چه تړلی شوی به وی یو له بل سره په ځولنو (غاړکیو او ځنځیرونو) کښی،

تفسیر: یعنی د یوه یوه نوعیت څو څو تنه مجرمان به په یوه ځنځیر کښی تړلی کیږی کما قال الله تعالیٰ ﴿ اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴾ (۲۳ جزء د الصافات (۲۲) آیة (۲) رکوع) ﴿ وَاِذَا النُّفُوْسُ زُوِّجَتْ ﴾ ۳۰ جزء د التکویر ۷ آیة).

سَرَابِيْلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ

قمیصونه د دوی له نانزړو به وی

تفسیر: چه پکښې اور په ډیره جلتی او سرعت اثر کوی او سخت بدبوئی(ددوزی) تری خیژی، بیا څرنګه چه د جهنم اور دی همغسی د هغه ځای نانزرو یا څرنه (ګوګر) هم وګڼئ.

وَّتَغۡشٰى وُجُوۡهَهُمُ النَّارُ ۝۵۰

او پټ به کړی مخونه د دوی اور (د دوزخ)

تفسیر: مخ چه د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهری اعضاؤ کښې له ګرد (تول) ؤ څخه اشرف عضو دی، نو ځکه ئې په خصوصیت سره ذکر کړ، لکه چه په بل ځای کښې په ﴿ تَطَّلِعُ عَلَى الۡاَفۡـِٕدَةِ ﴾ کښې د قلب ئې فرمایلی دی.

لِيَجۡزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفۡسٍ مَّا كَسَبَتۡ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيۡعُ الۡحِسَابِ ۝۵۱

(راوځی له قبورو دپاره د دی) چه جزاء ورکړی الله هر یوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چه کړی وی بیشکه الله ډیر ژر دی حساب (د ده)

تفسیر: یعنی د هغی خبری په مخ راتلل بالکل یقینی دی، او هغه له سره لری مه ګڼئ کما قال الله تعالیٰ ﴿ اِقۡتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمۡ وَهُمۡ فِىۡ غَفۡلَةٍ مُّعۡرِضُوۡنَ ﴾ (۱۷ جزء د الانبیاء (۱) آیة (۱) رکوع) یا ئې دا مطلب کله چه حساب اخیست کیږی، نو بیا په هغه کښې هیڅ ځند (ایسارتیا) نه کیږی د ګردو (تولو) اولینو او آخرینو، پیریانو او انسانانو د ذری ذری عمل حساب کتاب به ډیر ژر کیږی ـ ځکه چه نه پر الله باندی کوم شی مخفی دی ـ او نه دی یو شان (شی) له بل شان (شی) څخه مشغولولی شی ﴿ مَا خَلۡقُكُمۡ وَلَا بَعۡثُكُمۡ اِلَّا كَنَفۡسٍ وَّاحِدَةٍ ﴾ (۲۱ جزء د لقمٰن ۲۸ آیة (۳) رکوع).

هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنۡذَرُوۡا بِهٖ وَلِيَعۡلَمُوۡۤا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ۝۵۲ ع

دغه قران خبر رسونه ده (کافی ده له جانبه د الله) دپاره د خلقو (چه پند پری واخلی) او لپاره د دی دی چه وویرولی شی (خلق) په (وعظ) د ده سره او چه وپوهیږی دوی په دی باندی چه بیشکه خبره هم دا ده چه الله معبود

واحد دی (بی شریکه) او چه پند واخلی (تری) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسیر: یعنی د غفلت له خوبه ویښ شئ او له الله څخه وویرېږئ او د ده په آیتونو کښی غور وکړئ چه له هغه څخه د الله تعالیٰ په وحدانیت باندی یقین حاصل شی او له عقل او فکر څخه کار واخلئ او پر نصائحو ئی عمل وکړئ

(تمت سورة ابراهیم علیه السلام ولله الحمد والمنه)

سورة «الحجر» مکیة الاآیة (۸۷) فمدنیة وهی تسع و تسعون آیة)
وست رکوعات رقمها (۱۵) تسلسهاحسب النزول (٥٤) نزلت بعد سورة یوسف علیه السلام
د «حجر» سورت مکی دی پرته (علاوه) له (۸۷) آیت څخه چه مدنی دی
(۹۹) آیت او (٦) رکوع لری په تلاوت کښی (۱۵) او په نزول کښی(٥٤) سورت دی وروسته د یوسف علیه السلام له سورت څخه نازل شوی دی)

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ○

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی.

الٓرۚ قف تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ①

دغه چه وروسته راځی آیاتونه د کتاب دی او د قرآن چه واضح (بیانوونکی د حق او د باطل) دی

تفسیر: یعنی دا د هغه جامع او عظیم الشان کتاب ایتونه دی چه د هغه په مقابل کښی به کوم بل کتاب، د کتاب ویلو وړ (لائق) او مستحق نه دی . او آیتونه دی د هغه قرآن کریم چه واضح بیانونکی د حق او د باطل دی او اصول ئی نهایت صاف ـ دلائل ئی روښان ـ احکام ئی معقول ـ د اعجاز وجوه ئی واضح ـ او بیانات یی عجیب او فیصله کوونکی دی نو وروسته له دی نه هر څه چه بیان کیدونکی دی ښائی چه مخاطبین هغه په پوره توجه سره واوری.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ②

ډير ځلي به آرزو (تمنا) كوي هغه كسان چه كافران شوي دي(چه ويني خپل احوال او د مؤمنانو او جنت او دوزخ) چه كشكي وي دوي مسلمانان

تفسير: كه نن منكرينو د قرآن عظيم او د اسلام په شان د الله تعالیٰ د عظيم الشان نعمتونو قدر ونه كړ ليكن داسي يو وقت راتلونكي دى، چه دغه خلق به پر خپلي محرومي ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي، او وائي به كاشكي مونږ مسلمان كيدو ـ هغه وقت به كله راځي؟ د دغه آيت په تفسير كښي مفسرينو سره اختلاف كړى دى. مونږ د (ابن الانباري) له قوله سره موافق هغه عام ايښي دى يعني په دنيا او آخرت كښي په هغو مواقعو كښي چه د كافرانو د نامرادى او د مسلمانانو د كاميابى مناظر او مظاهر وردمخه شي په هره موقع كښي كفار د خپل پاتي كيدلو او ناكامى لامله (له وجى) د خپل مسلمان كيدلو تمنا كوى، او د اسلام له نعمته د محروم پاتي كيدلو حسرت او واويلا به كوى په دغه سلسله كښي ړومبني موقع خو د «بدر غزوه» وه چه هلته د مكى معظمى كفارو د مسلمانانو په لورى د ښكاره غلبى او غيبى تائيداتو د ليدلو څخه پخپلو زړونو كښي ئى داسي محسوس كړ، هغه اسلام چه مهاجرين فقراء او د اوس او خزرج بزگران ئى پر متكبرو او ځانمنمو (خود نماى كونكو) قريشي مشرانو باندى غالب او مظفر كړ- افسوس چه مونږ له دغه دولت څخه محروم يو هم داسى د اسلامى فتوحاتو او ترقياتو په هر منزل كښي كفار پر خپل تش لاس او حرمان افسوس او حسرت او ندامت باندى متاثر او د نااميدى د اوښكو بهولو موقع ور ورسيده د انتهائى حسرت او افسوس ځاى به هلته وى كله چه پرښتى د دوى د روح قبض كولو دپاره ورمخامخ ودريږى، او د عالم غيب حقائق د دوى تر سترگو لاندى راشى، نو دلته به له ډيره غمه خپلى گوتى چيچى، او تمنا كوى كاشكى مونږ هم اسلام قبول كړى وى؛ څو نن د دغه بعدالموت له عذابه محفوظ پاتي كيدى شوى له دے نه لويه يأس غورځوونكى منظره به هغه وى چه د طبرانى رحمة الله عليه په حديث كښي راغلى دى چه نبى كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم فرمايلى دى چه «ځما د امت ډير سرى د خپلو گناهونو له سببه په جهنم كښي لويږى او تر هغه پورى چه د الله تعالیٰ اراده وى، هلته به اوسيږى نو بيا به مشركين دوى ته طعنى وركوى چه ستاسى ايمان او توحيد تاسى ته څه فائده درورسوله؟ چه تاسى هم نن ځمونږ په شان په دوزخ كښي پراته يئ! نو د دى پيغور له سببه پاک الله به هيڅ يو موحد په دوزخ كښي نه پريږدى» د دى فرمايلو څخه وروسته نبى كريم دغه آيت ولوست «ربما يود الذين كفروا لو كانو مسلمين» گواكى دغه به آخرى موقع وى چه كفار به د خپل د مسلمانيدلو تمنا كوى.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چه خوری او ګټی فائدی اخلی او مشغول کړی دوی اوږد امید (د ژوندون له ایمان راوړلو) نو ژر ده چه پوه به شی (په عاقبت خپل.

تفسیر: یعنی کله چه هیڅ یو نصیحت پر دوی مؤثر او کارګر نشو، نو تاسی زیاد له دے نه د دوی په فکر کښی مه لوېږئ!، بلکه څو ورځی ئی هم داسی خوشی کړئ! چه د بهائمو (چارپایو) په شان وخوری وڅښی، او په زړه پوری مزی وکړی، او خوندور شی، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی امیدونه وتړی عنقریب به داسی وقت راشی چه دغه ګرد (تول) حقائق به هلته څرګند شی او د پخوانیو او وروستنیو ګرد (تول) خوړلی او څښلی به له دوی څخه راوځی لکه چه څه قدر حقیقت ئی په دنیا کښی د مجاهدینو په لاس ورښکاره شو او پوره تکمیل به ئی په آخرت کښی کیږی. د «ذرهم» امر د اهانت لپاره دی یعنی هیله (امید) او طمعه پری کړه له دوی نه او هم دی ته ئی ایله (خوشی) کړه چه لکه بهائمو (چارپایو) غوندی خوری او څښی او ګرځی

وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ له (اهله د) هیڅ کلی مګر خو دپاره (د هلاک) د هغه به یو وقت معلوم وو (لیکلی په لوح محفوظ کښی).

تفسیر: یعنی هومره کلی ښارونه او اقوام چه پخوا له دی نه هلاک کړی شوی دی د الله تعالیٰ په علم کښی د هر یوه د هلاکت یو معین وقت ؤ چه په هغه کښی نه هیره او نه تیرواته او نه غفلت او نه د الله تعالیٰ د وعدی تأخیر او تعطیل امکان ؤ هر کله چه د کوم قوم میعاد پوره او د دوی د تعذیب وقت ور ورسید یو څلی ګرد (تول) سره سپیره او تباه شوی دی. موجوده کفار دی هم په دغه امهال او تاخیر باندی نه مغروریږی کله چه وقت راشی دوی هم د الله تعالیٰ د سزاء څخه نشی خلاصیدی دغه تاخیر چه کیږی په دغه کښی د الله تعالیٰ لوی لوی حکمتونه دی، مثلاً له دوی څخه د ځینو د خپلو یا د دوی د اولادی ایمان راوړل مقدر وی، او د فوری عذاب په صورت کښی به د هغه د وقوع هیڅ یو صورت نه وی.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

نه ړومبی کیږی هیڅ امت له وقته (د هلاک) خپل او نه (تری) وروستی کیږی.

تفسیر: یعنی د مهلکه ؤ اممو په منځ کښې څه تخصیص نشته، بلکه د هر قوم د عروج او زوال یا د موت او حیات دپاره کوم میعاد او نیته چه مقرره ده، هغه دی یوی ربي (ساعت) دپاره هم وړاندی او وروسته کیدی نشي (بلکه په هغه وقت کښې هرومرو (خامخا) هلاک کیږی نه تری پرومبی او نه وروستی کیدی شي).

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ⑥

او ویلی (دغو کفارو محمد ته) ای هغه سړیه چه نازل کړی شوی دی پر هغه باندی ذکر (قرآن پند په زعم د منکرینو) بیشکه ته خامخا لیونی ئی.

تفسیر: د مکی معظمی مشرکین به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طریقه سره ویل یعنی «ته له گردو (تولو) څخه ور د مخه شوی ئی، او د پاک الله له درباره دی قرآن راوړی دی، او نورو گردو (تولو) ته احمق او جاهل وایې، بلکه گردی (تولی) دنیا ته د ویری پیغام ورکوی او له هغه سره داسی دعوی هم کوی چه بالاخر به زه غالب یم او یو وقت به داسی راشي چه منکرین به له حسرته او ندامته داسی وائی کاشکی چه مونږ هم مسلمانان شوی وی! دا د کوم عقل او هوش خبری دی، دا خو ښکاره لیونتوب دی او دغه شي چه ته ئی لولی او اوروی ئی د لیونیانو له چتی (بیکاره) او چپوله (گدو ودو) له وینا څخه پرته (علاوه) بل شي نه دی (العیاذ بالله)

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ⑦

ولی نه راولی مونږ ته ملائکی (دپاره د تعذیب او تکذیب څمونږ په تصدیق د تا) که ئی ته له صادقانو(رښتینو په دغه دعوی کښې).

تفسیر: یعنی که د احدیت په دربار کښې تاته دومره قرب حاصل دی او له گردو (تولو) خلقو څخه د الله تعالیٰ له لوری هم دا ته د رسالت د منصب دپاره غوره شوی ئی؛ نو د پرښتو خدائی فوج ولی ستاسی سره نه دی راغلی؟ چه په ښکاره ډول (طریقه) سره ئی ستاسی تصدیق کاوه، او پر مونږ باندی به ئی هم ستاسی خبری منلی وی، او د نه منلو په صورت کښې به ئی مونږ ته سزا راکوله.

مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ⑧

(نو په جواب کښې الله فرمائی) چه نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت یا عذاب) سره او نه به وی په دغه وقت کښې مهلت ورکړی شوی (یعنی د ملائکو د نزول په وقت کښې به پر دوی هم فی الحال عذاب نازلیږی.

تفسیر: یعنی د قبول کوونکو دپاره اوس ښائسته ډیری نښې شته ـ پاتی شو هغه کسان چه د دوی اراده داسی نه ده چه دغه خبره ومنی نو هغوی به ئی د پرښتو د راتګ په وقت کښې هم نه منی نو بیا د هغو په نزول څه فائده مرتبیږی؟ الله تعالیٰ پرښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحیح غرض دپاره لیږی هم داسی خوشې چتې (بیکاره) د هغوی تماشا ورښوول خلقو ته مقصود نه وی عادت الله عموماً داسی جریان لری ـ کله چه د کوم قوم بغاوت او سرکښی له خپله حده تیری کوی ـ او د تفهیم او هدایت ګرد (تول) مراحل خاتمه مومی، نو د پرښتو فوج د دوی د هلاک دپاره ورلیږی ـ نو بیا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکاوه کیږی ـ که سم ستاسی له غوښتنې سره پرښتې ولیږلی شی نو له هغه څخه یواځی هم دغه مقصد کیدی شی چه تاسی ښائی بلا تاخیر هلاک کړی شئ چه هغه فی الحال (د الله تعالیٰ) له حکمته سره موافق نه دی. ځکه چه تر اوسه پوری ئی وقت نه دی راغلی ـ دغه خو هغه آخری صورت دی چه نور ګرد (تول) منازل سره طی کیږی. او د ګردو (تولو) چارو تر ختمیدلو څخه وروسته په ظهور رسیږی.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

بیشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (پند قرآن) او بیشکه چه مونږ د ده خامخا ساتونکی یو (له تزئیده تنقیصه او نورو).

تفسیر: یعنی ستاسی استهزاء او تعنت ـ او د قرآن راوړونکی په لوری د جنون نسبت کول پر قرآن عظیم او د قرآن کریم پر حامل قطعاً هیڅ اثر نشی غورځولی ـ په یاد ئی ولرئ چه د دغه قرآن شریف نازلوونکی مونږ یو او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنی ذمه پر خپله غاړه د قدرت اخیستی ده ـ په هغه شان او هیت سره چه هغه نازل شوی دی ـ او بی له یوه ادنیٰ تغییر ـ تبدیل ـ تحریف او د فتحی ـ کسری ضمی او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد (تول) عالم ته په کمال د صحت رسیدلی دی ـ وروسته له دی نه هم رسیږی ـ د ژبی د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چه پر مخ تګ او ترقی وکړی ـ خو د پاک قرآن په صوری او معنوی اعجازو کښې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کیږی، ډیر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کښینولو یا ورکولو کښې ډیر زیار (کوشش) وکړی ـ لیکن د هغه یو تکی به هم تری نشی لری کولی ـ د عظیم الشان قرآن په نسبت د الله تعالیٰ دغه عظیم

الشانه وعده په داسی درستی او صفائی او حیرت غورځوونکی طریقی سره تکمیله او پوره شوی ده او پوره کیږی به ـ چه د هغه د لیدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښکته شوی دی.

«میور» وائی «تر هغه ځایه پوری چه مونږ معلومات لرو په ګرده (تولِه) دنیا کښی هم داسی یو کتاب نشته چه د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کښی له هر قسمه تحریفه پاک او سپیڅلی پاتی وی».

یو بل اروپائی محقق لیکی «مونږ په هغه یقین سره قرآن بعینه د محمد صلی الله علیه وسلم د خولی وتلی الفاظ ګنو ـ لکه چه مسلمانان ئی د خدای کلام ګنی ـ» واقعات دا راښیی چه پر هره زمانه کښی د علماؤ داسی یو غفیر جم موجود وو (چه د هغوی تعداد الله تعالیٰ ته معلوم دی) او هغوی د دغه لوی قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضی (نه ختم کیدونکی) عجائبو حفاظت کړی دی. او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء د طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو او عباراتو داسی حفاظت کړی دی چه د نزول له وقته تر اوسه پوری د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمه یا نور هم نه دی تبدیل شوی ځینو خدای ښښلیو د قرآن رکوع شمیرلی دی. ځینو د هغه آیاتونه حساب کړی دی ـ ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی ـ حتیٰ چه ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو تکی هم شمیرلی دی پاک الله دغه مترجم عاصی «برهان الدین کشککی» ته داسی یو توفیق ورپه برخه کړی دی چه د تول قرآن کریم په معنوی فهرس باندی هم مشرف شوی دی. چه مثلاً ځما د دغه تصنیف له تشرفه هر قاری کولی شی چه ژر تر ژره هر راز (قسم) قرآنی ارشاد او احکام پیدا کړی مثلاً د الله جل وعلا یا د محمد صلی الله علیه وسلم ـ آدم ـ نوح ـ ابراهیم ـ لوط ـ صالح ـ هود ـ اسحاق ـ اسماعیل ـ یعقوب ـ یوسف ـ موسیٰ ـ داود ـ سلیمان علیهم السلام او د توحید ـ لمونځ ـ زکوٰة ـ روژه حج بیع ـ شری ـ نکاح ـ طلاق ـ یا د نورو دینی یا دنیوی چارو په نسبت د قرآن کریم په کومو کومو آیتونو او سورتونو کښی تذکره شوی دی د رسول الله صلی الله علیه وسلم له زمانی څخه تر نن ورځی پوری هیڅ یوه شیبه او ګړی به داسی نه وی تیره شوی چه په هغه کښی د زرګونو او لکونو په شمیر د پاک قرآن حفاظ نه وی فکر وکړئ چه علی الاکثر ځمونږ د مسلمانانو یو اته ـ یا لس کلن ووړکی پوری هم اقلا د پاک قرآن شو شو سورتونه چه علی الاکثر د متشابهاتو څخه ډک وی او د دوی دپاره یوه اجنبی ژبه ده داسی په یاد لری چه په ښه ډول (طریقه) سره ئی لولی او آوروی ئی حال دا چه هغوی پخپله ژبه کښی په دغه عمر او منګ کښی داسی شیان نشی یادولی، او نه ئی داسی لوستلی شی که بیا په کوم مجلس کسی د کوم وجیه عالم او حافظ څخه د قرآن کوم حرف پاتی شی یا په اعرابو کښی ئی څه التباس تری واقع شی نو تر یوه ووړکی پوری هم ده ته فتح ورکوی، او پری انتقاد نیولی شی حتیٰ چه له ځلورو خواؤ پری د تصحیح غږونه کیږی او امکان نه لری چه هغه لوستونکی همغسی پخپل سر او خوښی پریږدی چه قرآن غلط ولولی. د لوی قرآن د حفظ په متعلق هم دغه اهتمام او اعتناء (توجه) د نبوت په عهد کښی ګردو (تولو) خلقو

ليدلى او د هم دغه حفاظت په لورى ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ اشاره فرمائى او د هغه وقت منكرانو ته توجه وركوى.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقيق ليږلى ؤ مونږ (رسولان) پخوا له تا په توليو د پخوانيو (خلقو) كښى او نه به راته هغوى ته هيڅ رسول مگر حال دا چه وو به دوى (د كبره او عناده) چه په هغه پورى به ئى مسخرى كولى (لكه چه كوى ئى كفار په تا پورى).

تفسير: په دغه مبارک آيت کښى څمونږ پاک رسول الله صلى الله عليه وعلىٰ آله وصحبه وسلم ته تسلى وركړى شوى ده چه تاسى د دوى له دغه تكذيب او استهزاء څخه مه خپه كيږئ! دغه كومه نوى پيښه او خبره نه ده د منكرانو عادت تل هم داسى وه كله چه كوم نبى عليه السلام دوى ته راته ـ نو په هغه به ئى مسخرى او توكى كولى كله به ئى ورته ليونى ويل ـ كله به ئى خپه كاوه او چتى (بيكاره) اوردى او ساره غوښتنى او مطالبى به ئى ترى كولى. فرعون د موسىٰ عليه السلام په نسبت ويلى ؤ ﴿ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾ (١٩ جزء د الشعراء (٢٧) آية (٢) ركوع) او هم دغه د پرښتو د فوجونو راوستلو غوښتنه كړى وه ـ لكه چه قريشو څمونږ له رسول څخه كوله ﴿ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴾ (٢٥ جزء د الزخرف (٥٣) آيت ٥ ركوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

هم داسى (لكه چه ننه ايستلى ؤ مونږ تمسخر د انبياؤ په زړونو د پخوانيو كفارو كښى) ننه به باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمينو (كفارو د زمانى ستاسى كښى هم).

تفسير: يعنى هغه خلق چه د جرائمو له ارتكابه مخ نه اړوى ـ مونږ د دوى په زړونو كښى هم داسى د تكذيب او استهزاء عادت ټينګ كړى دى ـ لكه چه د دوى زړونو ته د غوږونو له لياري د الله تعالىٰ وحى ورځى، نو له هغه سره يو ځاى تكذيب هم ورلوېږى.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِيْنَ ﴿١٣﴾

چه ایمان نه راوړی په دغه (نبی او قرآن) او په تحقیق تیره شوی ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چه تکذیب به ئی کاوه د رسولانو خپلو).

تفسیر: یعنی تل هم داسی دوی توکی او مسخری کوی، او پر دغه روږدی او عادی شوی دی. او سنة الله پر هم دغه جاری دی، چه تل متمردین هلاک او رسوا کیږی ـ او بالاخر د حق خبری ته غلبه او بری ور په برخه کوی. (کله چه ډیره مبالغه کوله کفارو په نازلیدلو د ملائکو کښی لپاره د شاهدی د نبوت د حضرت ختمی مرتبت نو پاک الله داسی فرمائی چه)

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوْٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿١٥﴾

او که پرانستلی وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضیٰ خپله (کومه دروازه له آسمانه پس تل گرځیدلی وی دوی به هغه (دروازه) کښی چه تل ختل (آسمان ته) نو خامخا به ئی ویلی ؤ (له ډیره عناده) بیشکه هم دا خبره ده چه تړلی شوی دی سترگی ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چه جادو راباندی کړی دوی دی

تفسیر: یعنی د پرښتو نزول خو دومره عجیب نه دی، که مونږ د آسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتی پری وخیژوو، او گرده (توله) ورځ دوی په هم دی ختلو کښی لگیا اوسی، خو بیا هم دغه ضد کوونکی او معاند خلق ئی نه تسلیموی، او په دغه وقت کښی به داسی وائی چه پر مونږ باندی نظر بندی یا جادو شوی دی ـ ښائی په ابتداء کښی ئی نظر بندی وگنی ـ او بیا ئی لوی جادو وبولی

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَآءِ بُرُوْجًا

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ په آسمان کښی (دولس) برجونه

تفسیر: ځینی له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوری مرادوی. ځینی تری د شمس او قمر منازل

مرادوی ځینی وائی چه بروج هغه آسمانی کلاوی (قلعی) دی چه په هغو کښی د پرښتو دلی پیری ورکوی

وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾

او ښائسته کړی دی مونږ دغه (آسمان په ستوریو سره) دپاره د کتونکیو (چه عبرت تری واخلی)

تفسیر: یعنی مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت آسمان ته په ستوریو سره زینت ورکړی دی د شپی چه وریځی او دوړی او غبار او دمه نه وی، نو د ستوریو د دغو بیشمارو واښکیو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظیږی او د آسمان د ننداری کوونکی په نظر څومره ښائسته او له عظمته ډک معلومیږی، او غور او فکر کوونکی ته په هغه کښی د الله تعالیٰ د کامل صنعت، لوی حکمت مطلقه وحدانیت څومره ښی، دلائل موندلی کیږی مطلب ئی دا دی چه له آسمانه د پرښتو راښکته کول، یا د هغوی پر آسمان باندی د خیژولو هیڅ ضرورت نشته که د دوی زړه د اطاعت او قبول په لوری مائل وی، نو په آسمان او ځمکه کښی د قدرت ډیری نښی او دلائل شته چه د هغو د لیدلو څخه پوه او عاقل سری د توحید سبق په ډیره آسانی حاصلولی شی دوی له داسی ـ روښانو مثالونو او ښکاره ؤ نښو او دلائلو د لیدلو څخه څه معرفت حاصل کړی دی؟ چه په مستقبل کښی د دوی په نسبت څه توقع وکړی شی.

وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾
إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (آسمان) له هر شیطانه ویشتلی شوی (په شغلو سره) لیکن هغه (شیطان ختونکی آسمان ته) چه غلا کړی (خبره) اوریدلی شوی (له ملائکو) پس وریسی شی ستوری ښکاره (روښانه نو وئی سوځوی پخپلی لمبی سره).

تفسیر: یعنی په آسمانونو کښی د شیاطینو هیڅ عمل او مداخله نه چلیږی، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم د بعثت راهیسی د دوی ګزر او تیریده هم آسمان ته ممنوع دی. اوس د دوی انتهائی کوښښ په دی کښی دی چه یوه شیطانی سلسله قائمه کړی او آسمان ته ځان نژدی ورسوی او د ملکوتو له عالمه سره نژدی پر غیبیه ؤ اخباراتو اطلاعات حاصل کړی، دلته هم د

پرښتو پيرې درولې شوې دي ـ چه کله شياطين داسې کوښښ وکړي نو له پاسه د اور په لمبو وويشتلې شي، له قرآني نصوصو او د نبوي له احاديثو څخه معلوميږي چه د تکويني امورو په نسبت کله چه په آسمانونو کښې د کومې فيصلې اعلان کيږي او پاک الله په دغه سلسله کښې پرښتو ته وحي ليږي، نو هغه اعلان په يو خاص کيفيت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چه د دنيا آسمان ته ورسيږي. د«بخاري شريف» د يوه روايته سره مطابق په «عنان» وريځو کښې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شياطين زيار (کوشش) کوي چه د دغو معاملاتو په متعلق غيبي معلومات حاصل کړي.
همغسې چه نن ورځ کوم پيغام د بيسيمو (وائرلس) تليګرافو په ذريعه ليږلې کيږي، او له هغه څخه خلق په لياره کښې د جذب کولو او اخيستلو تدبير کوي، نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لويږي ـ او د دغو غيبي پيغاماتو غلا کوونکي مجروح يا هلاکوي ـ په دغه کش او کوک (مندو رامندو) کښې چه په کومه يوه يا نيمه خبره باندې شيطانان پوهه حاصلوي نو دوی د هلاکيدلو څخه د مخه په ډير عجلت او تلوار سره ئې نورو شياطينو ته وررسوي او هغه ئې خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د هم دغه نيمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاؤ دروغ له خپله ځانه جوړوي او په عوامو کښې ئې د غيبي اخبارو په نامه خوروي. کله چه يوه نيمه خبره ئې رښتيا وځي، نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتيني په ثبوت کښې ور وړاندې کوي، او له هغه سلهاؤ خبرو څخه چه دروغ ثابتيږي اغماض او تغافل کوي.
(۱). تنبيه: قرآن او حديث د دغو واقعاتو په بيانولو سره تنبيه ورکړې ده چه له ادنىٰ ځنې ادنىٰ، او له وړوکي څخه وړوکي د صداقت او رښتيا سرچينه هم د ملکوتو په همغه عالم کښې ده. د شياطين الجن والانس په خزانو کښې پرته (علاوه) له کذبه او افتراء بل هيڅ څيز نشته ـ او هم دا ښکاروي چه آسماني انتظامات دومره مکمل دي چه هيڅ يو شيطان د دې خبرې مجال او توان نه لري چه هلته قدم کيښودی شي ـ يا سره له انتهائي جد او جهد د هغه ځای پر انتظاماتو او فيصلو او بروجو کوم معتدبه لاس او غلبه پيدا کړي. پاتې شوه هغه يوه نيمه جمله چه دوی ئې د دې لوري او د هغه لوري له پرښتو څخه آوري، او بيا له هغه ځايه ئې په مندو سره تېښتوي نو د دې په نسبت د الله تعالىٰ اراده پر دغه نه ده تللې چه هغه قطعاً بنده کړی شي او که د الله تعالىٰ اراده پر دې باندې تللې وي، نو هغه به ئې هم بندوله، مګر دغه خبره د الله تعالىٰ له حکمته سره موافقه نه وه، د شياطين الجن والانس په نسبت دې عليم او خبير دی چه هغوی له اغواء او اضلال څخه له سره نه اوږي او له دومره طويل مهلت ورکولو او د اغواؤ او اضلالو پر اسبابو او وسائلو باندې د لاس ورکولو څخه د څه نه څه حکمت د وجود څخه هيڅوک نشي انکار کولی هم داسې حکمت دلته هم وګڼئ
(۲). تنبيه: شياطين د شهابو په ذريعه هلاکيږي مګر همغسې چه د «جنوبي قطب» کاشفين او د«همالیې» د ډيرې لوړې څوکې صاعدين د خپلو تحقيقاتو او تتبعاتو په لياره کښې مره کيږي

او نور د دوی د دی عاقبت او انجام د لیدلو څخه د هغه کار شا او تعقیب نه پریږدی نو پر هم دغه باندی د شیاطینو هم دغه مسلسل جد او جهد هم قیاس کړئ! دا دی واضح وی چه قرآن او حدیث دغه نه دی راښوولی چه د شهابو وجود تش د هم دی شیاطینو د رجم دپاره دی، ممکن دی چه د هغوی په وجود پوری نور ډیر مصالح هم تړلی وی ـ او حسب الضرورت دغه کار هم تری اخیست کیږی والله تعالیٰ اعلم

وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُوْنٍ ⑲ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهٗ بِرٰزِقِيْنَ ⑳

او ځمکه غځولی (غوړولی) ده مونږ دغه (ځمکه) او غورځولی دی مونږ په دغه (ځمکه) کښی غرونه (درانه محکم لکه میخونه) او زرغون کړی دی مونږ پکښی له هر شی اندازه کړی شوی څخه. او پیدا کړی مو دی تاسی ته په دغه (ځمکه) کښی (اسباب د) معیشت او هغه شیان چه نه یئ تاسی هغوی ته رزق روزی ورکوونکی (لکه عیال اولاد حیوانات او نور او مونږ ئی رازق یو).

تفسیر: یعنی نوکران، چاکران، حیوانات او نور چه له هغو څخه مونږ خپل کار او خدمت آخلو او د هغوی روزی د پاک الله د لطف او مرحمت په ذمه کښی ده.

وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهٗ وَمَا نُنَزِّلُهٗۤ اِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ㉑

او نشته هیڅ شیز مگر په نزد ځمونږ دی خزانی د هغه او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مگر په اندازی معلومی سره(نه لږ نه ډیر سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنی هر هغه شیز په هر مقدار سره چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی پیدا کوی ئی، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپیښیږی، او نه پکښی ستړی کیږی، له یوه لوری کله چه اراده وفرمائی سم د لاسه هغه شیان موجودیږی. گواکی د گردو (تولو) شیانو خزانه د الله تعالیٰ لامحدوده قدرت دی، چه په هغه سره هر شیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندی په تاکلی (مقرر کړی) اندازی بی له تزئیده (زیاتی) او تنقیصه (کمی) پرله پسی راوځی او راځی.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنٰكُمُوهُ ۚ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لیږلي) ده مونږ له آسمان (له وریځو) څخه اوبه نو وڅښولې مونږ تاسي ته دغه اوبه او نه یئ تاسي دغو اوبو لره خزانه کوونکي ساتونکي بلکه مونږ ئې درساتو).

تفسیر: یعني اوروونکي هواوې درنې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولي، چه له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو او کوهیو او نورو کښې سره تولیږي، او ستاسي په کار درځي ـ که د الله تعالیٰ اراده وي، نو هغه به ئې د څښلو وړ (لائق) نه وي پرېښې، لیکن ده د خپلې مهرباني څومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسي د دولسو میاشتو د ضروریاتو دپاره د ځمکې په مساماتو کښې جمع کړې دي؟. ﴿ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ ﴾ او نه یئ تاسي دغو اوبو لره خزانه کوونکي ساتونکي بلکه مونږ ئې درساتو یعني نه د پاسني اوریا(باران) خزاین ستاسي په قبضه کښې دي، او نه د لاندنې چینې او کوهي مخازن ستاسي په اختیار کښې دي، کله چه الله تعالیٰ اراده وفرمائي داسي اوریا (باران) ورو چه تاسي ئې مخه نشئ نیولی ـ او نه ئې سم له خپلې غوښتنې سره وروليٰ شئ ـ او که د کوهي او چینې اوبه وچې کړي ـ یا ئې داسي ښکته بوځي چه ستاسي لاس ور ونه رسي، نو تاسي به څرنګه پرې قدرت او لاس حاصل کړئ؟.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾

او بیشکه مونږ خامخا هم دا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو او هم دا مونږ وارث باقي پاتي کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسیر: یعني دنیا به فناء کیږي او یو الله تعالیٰ به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتي کیږي حضرت شاه صاحب لیکي «هر څوک مري او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله د قدرت په لاس کښې پاتي کیږي.»

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته ړومبنی له تاسی او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته وروستنی خلق (ستاسی هم).

تفسير: يعني د پخوانيو او د وروستنيو د هيڅ يوه شخص يا د هغه اعمال ځمونږ له علمي احاطي څخه خارج نه دی، الله تعالیٰ ته له ازله د هر شي د تفصيل علم شته، او سم له هغه سره د دنيا ګردی (تولی) پيښی او واقعات څرګنديږی (ښكاريږی) او سم له هغه سره به په آخرت كښی له ګردو (تولو) مخلوقاتو سره عدل او انصاف كيږی

تنبيه: وړاندی تلل والي او بيرته پاتي والي عام دی چه په ولادت كښی وی كه په موت كښی وی په اسلام كښی وی كه په نيكو كاری كښی وی، د لمانځه په صفوفو كښی وړاندی يا وروسته دريدل هم د نيكو كاری په ذيل كښی راځی.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او بيشكه رب ستا هم دی به راټولوی دوی (په محشر كښی دپاره د جزا) بيشكه چه دغه (الله) ښه حكمت والا دی (چه هر كار په تدبير او مصلحت سره كوی) ښه علم والا (په تولو احوالو).

تفسير: يعني هره ذره هم د الله تعالیٰ په علم كښی شته. هر كله چه د ده علم او حكمت مقتضی شي نو ګرد (تول) به په يوه وقت كښی سره تولوی او په دغه كښی هيڅ اشكال نشته ـ د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګيډو كښی ـ د سمندرو په ژورو كښی ـ او په فضاء كښی او هوا كښی ـ الغرض په هر ځای كښی هر څيز او د هغه هر جزء چه وی، هغه پخپل محيط علم او كامله قدرت سره تولوی

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

او خامخا په تحقيق پيدا كړی دی مونږ انسان (آدم) له وچی ختی چه كړنګيدی (لكه كودری چه وی) له توری ختی سخا كړی شوی.

تفسير: د آفاقيه ؤ آيتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسيه ؤ آيتونو او دلائلو بيان فرمائی چه د هغه په ضمن كښی ښائی دغه تنبيه هم مقصود وی چه د منبع الكمالاتو هغه ذات چه تاسی ئی په داسی يوه عجيبه طريقه سره ړومبی ځلی پيدا كړئ، نو بيا ستاسی پيدا كول او په يوه ميدان كښی مو سره راټولول هغه ته څه اشكال لری؟

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته ئې دوه الفاظ وفرمایل (١) «صلصال» یعنی هغه کرنګیدونکې خته چه د اور د پخیدلو څخه دغه کیفیت پکښې پیدا کیږی ـ چه هم دغه ئې په بل ځای کښې «کالفخار» فرمایلی دی. (٢) «حمامسنون» یعنی هغه سخا شوی خته چه تری بدبوئی خیژی. داسی خیال کیږی چه ړومبی به ئې له سخا شوی ختی څخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وی او بیا به ئې وچ کړی وی، او بیا به ئې داسی پوخ کړی وی چه تری کرنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغی درجی ته رسیدلی وی چه انسانی روح پکښې وپوکل شی. په «روح المعانی» کښې د ځینو علماؤ قول نقل شوی چه د هغه الفاظ دا دی

«کانه سبحانه افرغ الحما فصورمن ذلک تمثال انسان اجوف فیبس حتی اذانقر صوت ثم غیره طورا بعد طور حتی نفخ فیه من روحه فتبارک الله احسن الخالقین»

حضرت شاه صاحب لیکی «خاوره ئې په اوبو کښې خوشته کړه ـ او خمیره ئې پورته کړه چه د تنګهار غږ تری پورته شو، هم دغه د انسان بدن شو، او د هغه خاصیات په سختی او بار پورته کولو کښې پاتی شو؛ هم داسی ګرم کړ شو چه پیریانو (د حدت او خفت) خاصیت د ده په پیدایش کښې پاتی وی». راغب اصفهانی رحمة الله علیه د یوه طویل مضمون په ضمن کښې تنبیه کوی چه «حمامسنون» او «طین لازب» او نور الفاظ دا ښکاروی چه خاوره او اوبه ئې سره ګډ کړی دی ـ او بیا ئې وچ کړی دی او د «فخار» لفظ دلالت کوی چه تر یوی درجی پوری په اور کښې هم پخه شوی ده ـ هم دغه ناری جزء د بنی آدمو د شیطنت منشأ ده، په هم دغه مناسبت په ٢٧ جزء د الرحمٰن په ٤ آیت اوله رکوع کښې فرمایلی دی

﴿خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ د راغب رحمة الله علیه دغه مضمون دیر اوږد او خوږ دی، افسوس چه موږ ئې خلاصه دلته نشو لیکلی.

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی موږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بی لوګی څخه.

تفسیر: یعنی لطیف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالیٰ ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ (٢٧ جزء د الرحمٰن (١٥) آیت اوله رکوع) یا داسی وبوله چه د اور په شان سوځیدونکی هوا څخه چه موږ ورته «جل» یا «برو» وایو بهر حال د انسانانو پلار له داسی یوی مادی څخه پیدا کړی شوی دی چه د خاورو عنصر پکښې غالب دی. او د پیریانو پلار له هسی یوی مادی څخه روغ شوی دی چه په هغه کښې د اور عنصر غلبه درلوده (لرله) چه (ابلیس) هم په هم دغه قسم کښې ؤ.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل رب ستا ملائکو ته چه بیشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګیدونکو وچو څخه (چه جوړ شوی دی) له توری ختی سخا شوی څخه نو کله چه برابر می کړ دغه (بشر) او پو می کړ په ده کښی له روح خپل (او دی پری ژوندی شو) نو پریوځئ تاسی ده ته په دی حال کښی چه سجده کوونکی یئ.

تفسیر: یعنی د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دی قابل به ئی وګرځوم چه په انسانی روح سره فائض او کامیاب شی، بیا په هغه کښی به روح او ساه ننباسم، چه په هغه یو جماد انسان کیږی نو په دغه وقت کښی به تاسی ته حکم درکاوه کیږی چه ګرد (تول) ورته سجده وکړئ.

تنبیه: پاک الله چه د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انسانی روح د امتیاز ښکارولو لپاره دی، یعنی هغه خاص «روح» چه په هغه کښی ځما د (علم او تدبیر او نورو) صفاتو نمونه او په اصلی فطرت کښی ځما یادوونکی، او د خصوصی لطافت په سبب له ما سره نژدی علاقه لرونکی وه. امام غزالی رحمة الله علیه په بل عنوان پر دغه اضافت رڼا (رڼرا) اچولی ده او فرمائی «که لمر د نطق او د وینا قوت ومومی او ووائی چه ما د خپل د نور او رڼا (رڼرا) فیض ځمکی ته ورساوه، نو آیا دغه (د خپل نور) لفظ ویل به غلط وی؟ کله چه دغسی ویل صحیح دی، حال دا چه نه لمر په ځمکه کښی حلول کوی ـ او نه د هغه نور او رڼا (رڼرا) له هغه څخه بیلیږی، بلکه له ځمکه څخه په ملیونو کروه لری دی، خو له هغه ځایه د رڼا (رڼرا) اداره او زمام د ده په قبضه کښی دی او ځمکه هیڅ اختیار نه لری پرته (علاوه) له دی نه چه تری سم له خپله استعداه نفع حاصلوی، نو له وراء الوراء د پاک الله دغسی فرمایل چه ما په آدم علیه السلام کښی له خپل روح څخه وپوکل د حلول او اتحاد او نورو دلیل څرنګه کیدی. شی؟ د روح په متعلق مناسب کلام به انشاء الله وروسته له دی نه په ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ ۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى ﴾ کښی وکړی شی.»

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿٣٠﴾ اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِّاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو تولو د دوی تمامو (یو کرت). مگر خو ابلیس؛ (چه له ډیره کبره) منع ئی راوړه له دی نه چه شی دی سره له سجده کوونکو (آدم ته نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه! څه (عذر) ؤ تا لره (په دی کښی) چه نه شوی ته سره له سجده کوونکیو؟. وویل (ابلیس) چه نه یم زه (لائق د دی کار) چه سجده وکړم (داسی) بشر ته چه پیدا کړی دی له کودرو کړنګیدونکیو وچ (چه جوړ شوی دی) له توری ختی سخا شوی.

تفسیر: یعنی شیطان وویل آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شی نه چه خاوری دی، او زه پیدا یم له «شریف» شی نه چه اور دی، نو روحانی لطیف څیز جسمانی کثیف څیز ته څرنګه سجده وکړی؟

دی احمق دی ته هیڅ ونه کړ نظر
چه په خاورو کښی مدفون وی سیم و زر
امانت دی کار د ځمکی اور خائن دی
له امین نه خائن چیرته وی بهتر

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيْمٌ ﴿٣٤﴾ ۙ

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دی ځایه نو بیشکه ته رټلی شوی ئی.

تفسیر: یعنی له جنته، یا له آسمانه یا د ملائکو له تولی یا له دغه عالی مقامه چه تر اوسه پوری ته هغه ځای ته رسیدلی وی (څه ووځه نو بیشکه ته رټلی شوی ئی) یعنی مردود او مطرود ئی. یا به «رجیم» اشاره وی هغه طرف ته چه پخوا تیر شو چه په «شهاب» د ستوری په لمبو شیاطین ویشتلی شی. ګواکی په دغه لفظ سره د هغی شبهی جواب ورکړی شوی دی چه ستا انکار له

سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چه پاک الله ورته سرلوړی او افتخار ورکړی، هو! ستا د دغی اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختی ده چه ستا د بد استعداد لامله (له وجې) په تا کښې مضمر او مقدر دی.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او بیشکه پر تا باندی دی (ای شیطانه) لعنت تر ورځی د جزاء پوری.

تفسیر: یعنی ای شیطانه! د قیامت تر ورځی پوری د الله تعالیٰ له رحمته لریوالی، او د بندګانو له لوری به هم لعنت درباندی وربری، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لری کیږی، کله چه تر قیامته پوری به د خیر توفیق ونه لری او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته ـ ځکه چه په آخرت کښې به هر سړی همغه ریبی چه دلته ئی کرلی وی. یا داسی ووایه چه د قیامت تر ورځی پوری به لعنتونه پری وریږی، او وروسته له هغه به په بیشمارو اقسامو عذابونو کښې اخته کیږی. یا به د «الیٰ یوم الدین» لفظ له دوامه کنایه وی.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

ووېل (ابلیس) ای ربه ځما پس وګوره (مهلت راکړه) ماته تر هغی ورځی پوری چه بیا پورته کولی شی (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بیشکه چه ته له کتلیو (مهلت ورکړیو) شویو ئی تر (هغی ورځی د وقت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پوری.

تفسیر: یعنی تر هغه معلومه وقته پوری تاته مهلت درکاوه شی چه په ښه زړه پوری خپل ارمان وباسی د دغی واقعی تفصیل په «البقرة» او «الاعراف» په سورتونو کښې تیر شوی دی او مونږ د «الاعراف» په دوهمه رکوع کښې د دی پر اجزاؤ څه کلام هم کړی دی هغه دی هلته بیا ولوست شی، دلته د هغه د بیا اعادی څه ضرورت نشته.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي

الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

وويل (ابليس) اى ربه ځما قسم دى ما لره په ګمراه كولو د تا ما لره چه خامخا ښائسته به كړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوى ته په ځمكه كښې او خامخا زه به ګمراهان كړم هرومرو (خامخا) دوى ټول. مګر خو هغه بند ګان ستا له دوى څخه چه خالص كړى شوى دى (له ګناهونو)

تفسير: يعنى انسانانو ته به د دنيا پسرلى ورښكاروم ـ او د نفسانى غوښتنى په حال كښې به ئى راګيروم ـ او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسواء نور ګرد (ټول) به له لياري څخه بى لياري كوم. لعين ابليس دغه كلمات د انتقام په جوش كښې ويلى دى چه مطلب ئى داسى ؤ چه زه خو ستا هيڅ شى نشم درخرابولى، ليكن په هغه سبب چه زه لرى غورځولى شوى يم. د خپل قدرت او بساط سره موافق د ده تر نسلونو پورى به هم خپل انتقام آخلم، د «الاعراف» په سورت كښى په دغه موضوع مونږ څه ليكلى دى هغه دى بيا ولوست شى!.

قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

نو بيا وفرمايل (الله) دغه (اخلاص په عمل كښى) لياره ده تر ما پورى برابره.

تفسير: يعنى بيشكه د بندګى او اخلاص لياره سمه برابره تر ما پورى رسيږى ـ او هم دغه ځما صافه او سمه لياره ده چه پكښى هيڅ لوړه (پورته) ژوره (ځكته) او كاږه واږه نشته، او هر چا چه د عبوديت او اخلاص طريقه اختيار كړه، همغه به د شيطان لعين له تسلط نه مأمون پاتى كيږى ـ او هر څوك چه د هغه ملعون متابعت كوى، له هغه سره به دوزخ ته ځى، ځينو مفسرينو ﴿ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾ پر تهديد حمل كړى دى ـ يعنى اى ملعونه! ته چه خلق له سمى لياري څخه بى لياري كړى چيرى به ئى بيايى؟ هغه به كومه لياره وى چه بالاخر ځما په لورى نه راځى؟ بيا ځما له سزا څخه ځان ژغورلى (بچ كړى) چيرى به تلى شى؟ په دغه وقت كښى دغه كلام به داسى وى لكه چه وائى «**افعل ماشئت فطريقك علي**» لكه چه د «الفجر» په (١٤) آيت (٣٠) جزء كښى هم فرمايلى دى ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴾ والله اعلم.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

بیشکه خاص بندګان ځما چه دی نشته تاته پر دوی هیڅ تسلط (او غلبه په ګمراه کولو) مګر هغه څوک چه متابعت کوی ستا له ګمراهانو (چه ستا زور پری رسیږی).

تفسیر: یعنی بیشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چه د هغو ذکر پاس وشو ستا هیڅ زور نه چلیږی. یا به ئی دا مطلب وی چه پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشی کولی، هو! هر هغه څوک چه پخپله ګمراه او بی لیاری شی او د خپل جهله او حماقته تا پسی رهی (روان) شی، هغه به پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوی، لکه چه په ۱۳ جزء د ابراهیم په (۲۲) آیت (٤) رکوع کښی پخپله د شیطان مقوله تیره شوه ﴿ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ﴾

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾

او بیشکه چه جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدی د دغو (تابعانو ستا) دی د تولو.

تفسیر: یعنی تاته او ستا نورو ملګریو ته د دوزخ بندیخانه تیاره ده تاسی ګرد (تول) په همغه کنده کښی غورځولی کیږی.

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

چه دی دی (دوزخ) لره اوه دروازی دپاره د هری دروازی له دی (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وی قسمت (او تعیین) کړی شوی.

تفسیر: ځینو اسلافو له «سبعة ابواب» څخه د دوزخ اوه طبقی لاندی او باندی مراد کړی دی لکه چه ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه د هغوی نومونه داسی راښوولی دی (۱) جهنم (۲) سعیر (۳) لظی (٤) حطمه (٥) سقر (٦) جحیم (۷) هاویه. او د جهنم د لفظ اطلاق پر یوی خاصی طبقی او پر ګردو (تولو) طبقاتو پر دواړو کیږی د ځینو په نزد تری هغه اووه دروازی مراد دی چه په هغو کښی به بیل بیل مجرمان سره ننوځی والله اعلم.
حضرت شاه صاحب لیکی «لکه چه جنت اته دروازی لری او په نیک عملو کسانو ویشلی شوی دی، هم داسی د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ویشلی شوی دی ښائی د جنت یو ور

ځکه زیاد وی چه ځینی موحدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بی له عمله په جنت کښی داخلیږی، باقی به عمل کښی دروازی سره برابری دی.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾

بیشکه ځان ساتونکی (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کښی به وی او په چینو کښی به وی.

تفسیر: هغه کسان چه له کفر او شرک او معاصیو او له ذنوبو څخه پرهیز کوی دوی به حسب المراتب په باغونو کښی اوسیږی، چه هلته به په ډیری ښی قرینی او نزاکت او لطافت سره چینی او ویالی بهیږی د شیطان له متبعینو څخه وروسته په دغه آیت کښی د مخلصینو عبادو انجام او خاتمه بیان فرمائی.

ادْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾

(او وبه ویلی شی دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتی له هره آفته په دغه حال کښی چه په امن به یئ (له زواله د نعمت)

تفسیر: یعنی فی الحال به له ګردو (تولو) آفاتو او عیوبو څخه صحیح او سالم ـ او په مستقبل کښی به د تل دپاره له هر قسمه بد فکری او پریشانی او خوف او ویری څخه بی فکره او بی خطری وی.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾

او وبه باسو (لری به کړو) هر هغه چه په زړونو د دغو (جنتیانو) کښی دی له کینی څخه حال دا چه (لکه) ورونه به وی سره ناست به وی پر تختونو (د زرو جړاو په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعنی وروسته د جنت د رسیدلو څخه په اهل الجنت کښی به یو تر بله هغه پخوانی کدورتونه به له سره نه پاتی کیږی، او له ګردو (تولو) مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکیږی، او وروسته له هغه چه په جنت کښی داخلیږی. نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوی، بلکه ګرد (تول) لکه ورونه او خوارږه ملګری په انتهائی محبت او الفت سره اوسیږی، او هر یو به

د یو بل د لیدلو څخه د ډیر زیات مسروریت او محظوظیت احساس کوی (د دی څه بیان د «الاعراف» په ٥ رکوع کښې هم ښکلی شوی دی) او دغه اهل الجنت به د عزت او کرامت پر تختونو (پلازو) سره مقابل ناست وی، او یو له بل سره به خبری او اتری کوی ـ د ملاقاتونو او مجلسونو په وقت کښې به د دوی کیناستل داسی نه وی چه په هغه کښې به څوک وړاندی وی او څوک به وروسته وی.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه به رسیږی دغو (جنتیانو) ته په دغه (جنت) کښې هیڅ قدر تکلیف او نه به وی دوی له دغه (جنته) ایستلی شوی هیچری.

تفسیر: په حدیث کښې دی چه جنتیانو ته به وویل شي ای اهل الجنت اوس تاسی ته دغه انعام دی چه تل روغ رمت او خوشاله اوسیږئ! نه به له رنځوری څخه څه ربړ (تکلیف) او زحمت درپیښیږی! او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندی کیږی! بلکه تل ژوندی آرام او خوشاله اوسیږئ! او له سره د سفر په تکلیف به نه مقابل کیږئ!

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبر کړه (ای محمده!) بندګان زما (په دی) چه بیشکه زه هم دا زه ښه ښبونکی (د خطیانو) ډیر رحم والا یم (په انعام د اجر او ثواب سره) او (بل په دی چه) بیشکه عذاب زما هم دغه عذاب ډیر دردناک دی.

تفسیر: د مجرمینو او متقینو خاتمه او انجام ئی بیل بیل سره بیان وفرمایل او دلته ئی تنبیه کری ده چه په هر صورت کښې د الله تعالیٰ د یوه نه یوه صفت او شان ظهور دی، هیڅ شبهه نشته چه الله تعالیٰ اصلاً پر خپلو ګردو (تولو) مخلوقو اراده لری چه بخشش او مهربانی وکړی، او په حقیقت کښې اصلی مهربانی د هم ده ده. د دنیا ګردی (تولی) مهربانی د ده د مهربانیو یوه پلوشه او تجلی ده لیکن هغه سری چه له خپل شرارت او بدکاری څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانی ورونه بندوی، نو بیا د هغه سزا هم دومره سخته ده چه د هغی مخه هیڅوک نشی نیولی. حضرت سعدی شیخ مصلح الدین څرنګه ښه فرمایلی دی.
په تهدید که چاړه وکاړی د حکم

کرو بیلن به شی گرد (تول) سره صم وبکم

که د لطف وکرم عام وکری یوست

عزازیل هم وائی ماته به څه ورسی رست

وروسته له دی نه د داسی یوی واقعی بیان فرمائی چه په هغی کښی د هغو پرښتو د نزول ذکر دی چه هم دوی په یو ځای کښی زیری ورکوی، او په بل ځای کښی تیږی (ګټی) وروی، څو معلوم شی چه د الله تعالیٰ دواړه صفات (رحمت او غضب) کامل دی ـ نو بندګانو ته ښائی چه نه مغرور او جسور شی، او نه بیخی نا امیده او مأیوس شی.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) میلمنو د ابراهیم څخه (چه څو پرښتی وی).

تفسیر: میلمه ئی ځکه وفرمایه چه ابراهیم علیه السلام په ابتداء کښی د هغو په نسبت د میلمنو خیال فرمایلی ؤ، خو وروسته ورښکاره شوه چه دوی پرښتی دی.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

کله چه ننوتلی دغه (پرښتی) پر ده (ابراهیم) نو وویل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره نو وویل (ابراهیم کله چه دوی ډوډی ونه خوړه) بیشکه مونږ له تاسی څخه ویریدونکی یو.

تفسیر: په بل ځای کښی ئی فرمایلی دی «و اوجس منهم خیفة» یعنی ویره ئی په زړه کښی پټه کړه، نو ویل کیږی چه په ابتداء کښی ئی د هغی ویری په پټولو کښی کوښښ وکړ، او بالاخر ئی نشوه ساتلی او په ژبه ئی هم ورظاهره کړه. یا به ئی مطلب داسی وی چه سره د هغی د پټولو، د خوف آثار د ده په څیره او نورو کښی داسی څرګند (ښکاره) ؤ چه ګواکی د حال په ژبه سره به ئی ویل چه زه خو له تاسی څخه ویریږم دغه ویره د څه لامله (له وجی) وه؟ د هغه تفصیل او د دغی واقعی پر نورو اجزاؤ کوم کلام چه شوی دی هغه ګردی (تولی) ښائی چه بیا په ۱۲ جزء د هود علیه السلام د سورت په (۷) رکوع کښی ولوست شی!.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

نو وویل (ملائکو) مه ویرېږه بېشکه چه مونږ زیری کوو تاته په هلک ډیر پوه هوښیار سره (کله چه بالغ شي).

تفسیر: یعنی د ویرېدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښی ځای دی چه په دغه زوړوالی کښی مونږ تاسی ته د الله تعالیٰ له جانبه د اولاد زیری درکوو. اولاد هم څرنګه؟ هلک! چه ډیر هوښیار لوی عالم دی چه د نبوت پر علومو پوه او د نبوت پر منصب فائزېږی؛ ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ (٢٣ جزء د الصافات (١١٢) آیت (٣) رکوع).

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ۝٥٤

وویل (ابراهیم) آیا زیری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دی چه رسیدلی دی ماته زوړوالی نو په کومه وجه تاسی زیری راکوئ؟.

تفسیر: کله چه په غیر متوقع او فوق العاده ډول (طریقه) سره دغه زیری ئی واورید، نو خپل زوړتوب ته ئی کتلی دغه خبره څه عجیبه او غریبه ور څرګنده (ښکاره) شوه. دغه د انسانی طبیعت خاصه ده، کله چه انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقع خبره یو ناساپه فجأة ورسیږی نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډیر ښه ډول (طریقه) سره کوی او د هغه په څیرنه کښی د تعجب لهجه اختیاروی څو خبر ورکوونکی په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زیری بیا په ښه ډول (طریقه) سره تکرار کری ـ او دی ئی په ښه څیر سره بیا هم واوری چه په هغه کښی نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمی احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتی شي ـ ګواکی د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د آوریدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وی.

زه ویده یم؟ که یم ویښ؟ چه زه آورمه دا زیری
چه مقصود راته نژدی شو! ته دی بیا ووایه زیری

په هم دغه طرز سره حضرت ابراهیم علیه السلام د تعجب اظهار وفرمایه د (ابن کثیر رحمة علیه) الفاظ دا دی **«قال متعجبا من کبره وکبر زوجته ومتحققاللوعد فاجابوه مؤکدین لما بشروه به تحقیقا وبشارة بعد بشارة»** کله چه د کلام له سطحی څخه د ناامیدی توهم کیدی شو چه له اکابرو او بالخاصه د اولواالعزمو انبیاؤ له شان څخه بلکل خلاف دی نو ځکه ملائکو «فلا تکن من القانطین» وویل او تنبیه ئی وکره حضرت شاه صاحب لیکی «معلوم شو چه کاملین هم تر یوی درجی پوری د ظاهری اسبابو خیال کوی.»

قَالُوا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقٰنِطِيْنَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ﴿٥٦﴾

وويل (ملائکو ابراهيم ته) چه زيری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتيا) سره نو مه کيږه ته له جملې د نااميدانو څخه وويل (ابراهيم چه زه نه يم نا اميده) او څوک دی؟ چه نااميده کيږی به له رحمته د رب خپل (نه نااميده کيږی هيڅوک) مګر خو ګمراهان (کافران)

تفسير: يعنی د الله تعالیٰ له رحمته خو عام مسلمانان هم نشی نااميده کيدی، نو انبياؤ عليهم السلام ته به معاذ الله څرنګه له هغه تردد پيښيږی محض د عاديه ؤ أسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه يو عجيب شی رامعلوم شو ـ او د هغه په نسبت می د تعجب اظهار وکړ چه د پاک الله په قدرت اوس په دغه زوړوالی کښی به زه د اولاد پلار کيږم؟ حضرت شاه صاحب ليکی «له عذابه د الله نه ويريدل او د الله تعالیٰ له فضله نااميده کيدل دواړه د کفر خبری دی».
يعنی د وروسته خبر يوائحی الله تعالیٰ ته دی پر يوه خبره باندی دعوی کول او داسی يقين لرل چه دغسی نه کيږی، هم دغه د کفر خبره ده باقی په محض د زړه پر خيال او تصور هيڅ نيونه نشته کله چه په خوله سره دعوی وکړی نو ګناهګاريږی.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٧﴾

وويل (ابراهيم) نو نور څه مقصود دی ستاسی (برسيره پر دی زيری) ای راليږلی شويو (پرښتو له الله نه او چرته ځئ).

تفسير: يعنی آيا محض تاسی د هم دغه بشارت آوروولو دپاره ليږلی شوی يئ؟ يا په بل کوم مهم کار هم مامور شوی يئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهيم عليه السلام پوهيدلی وی چه دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلی دی.
ممکن دی له هغه خوفه چه ده ته د دوی د راتللو څخه پيدا شوی وی له هغه څخه به داسی يو خيال په زړه کښی تير شوی وی چه د دوی اصلی مقصد بل کوم شی دی، که نه د خالص زيری کوونکو څخه به ولی د سړی په زړه کښی ويره او خوف پيدا کيږی؟ هرومرو (خامخا) به له دوی سره کوم خوفناک امر وی والله اعلم.

قَالُوٓا إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾
إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾

نو وويل (ملائكو) چه بيشكه مونږ راليږلى شوى يو(اهلاک د) هغه قوم (د لوط عليه السلام) ته چه مجرمان (كافران) دى مگر آل د لوط چه بيشكه هرومرو (خامخا) مونږ نجات وركوونكى ساتونكى يو د دوى د ټولو (له عذابه) مگر ښځه د دغه (لوط) چه مقدره مقرره كړى وه مونږ (په حكم د الله سره) چه بيشكه دا له بيرته پاتى كيدونكيو ده په معذبينو كښى)

تفسير: يعنى دغه ښځه به له نورو كفارو سره په عذاب كښى مبتلا كيږى.

تنبيه: ظاهر خو هم دغه دى چه «قدرنا انها لمن الغابرين» د هغو ملائكو مقوله ده چه سره له عذابه راغلى وى ـ كله چه دوى د قضاء او قدر د فيصلى نافذ كولو دپاره په رسمى ډول (طريقه) سره راغلى وى، نو ځكه د تقدير نسبت ئى نيابت پخپل طرف وكړ ـ او ممكن دى چه دغه «قدرنا» الاية د الله تعالىٰ كلام وى نو په دغه تقدير سره هيڅ اشكال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾

نو كله چه راغلل آل د لوط ته (هغه) ليږلى شوى (ملائک). نو وويل (لوط) دوى ته بيشكه تاسى يو قوم يئ بل رنگ (نا آشنا ويروونكى).

تفسير: يا خو ئى دا مطلب دى چه تاسى ماته فوق العاده سرى راښكاره شوئ چه ستاسى د ليدلو څخه خامخا ځما په زړه كښى خرخشه (تردد) پيدا كيږى دغه ښايى داسى يو خرخشه (تردد) وى چه د ابراهيم عليه السلام په زړه كښى هم پيدا شوى وه ـ يا به ئى دا غرض وى چه تاسى د دى ښار د خلقو څخه اجنبى راښكارئ تاسى ته د دى ښار د خلقو بد خوى نه دى معلوم وگورو چه هغوى له تاسى سره څه سلوک كوى؟ يا به ئى دغه په هغه وقت كښى فرمايلى وى چه خلقو پر دغو پرښتو د ځنكيانو (ووړكو) او ښكلو هلكانو گمان وكړ او د لوط عليه السلام پر كور ئى يرغل (حمله) وروړ لوط عليه السلام پر دوى د ميلمنو تصور كاوه او د دوى په ممكنه مدافعه او ساتنه كښى ئى زيار (كوشش) ايسته تر دى چه په آخره كښى ئى په نهايت حسرت سره وفرمايل ﴿قَالَ لَوْ أَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ نو دى په دغه وقت كښى په تنگ راغلى ؤ او د خوف او ويرى په حالت كښى به ئى دغو ميلمنو ته داسى ويلى وى چه تاسى خو عجيب ډول (طريقه) سرى راښكارئ چه زه ستاسى د پت او عزت ساتنى دپاره

بیخی ستری ستومانه او له ژونده ولویدم لیکن تاسی ځما په مرسته (مدد) لږ څه لاس او ژبه هم نه خوځوئ؟

قَالُوا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿٦٣﴾

وویل (پرښتو نه یو مونږ نا آشنا ډارونکی) بلکه (ملائک یو چه) راغلی یو تاته په هغه (عذاب) سره چه وه (قوم ستا) چه په هغه (عذاب) کښې به ئی شک کاوه (له ډیر جهل او عناده).

تفسیر: یعنی مه ویریږه! مونږ بنیادمان نه یو، مونږ خو له آسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی چه په هغه کښې دا خلق له تا سره جګړی کوی. یعنی هغه مهلک عذاب چه ته په هغه سره در ګرده (توله) دوی ویروی، او دوی پرله پسی تری انکار کوی.

وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٦٤﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چه عذاب دی) او بیشکه مونږ خامخا یو صادقان (رښتین په دغه خبره کښې).

تفسیر: یعنی اوس تاسی بالکل مطمئن شئ! دغه بالکل داسی پخه او غوته شوی خبره ده چه پکښې له سره د دروغو احتمال نشته.

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٥﴾

نو بوځه (وباسه) عیال خپل (له دی ښاره) په یوه توټه د شپی او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسی او نه دی ګوری بیرته له تاسو څخه هیڅ یو (چه ونه ویریږی) او ځئ تاسی هغه ځای ته چه پری امر حکم شوی دی (تاسی ته).

تفسیر: یعنی کله چه د شپی لږ څه برخه پاتی شی نو ته سره د خپلی کورنی له دی ښاره ووځه! او تاسی له ګردو (تولو) څخه وروسته لاړ شئ څو پوره مطمئن شئ چه بل ستاسی هیڅوک

نه دی پاتی شوی یا له لیاری بیرته نه دی ګرځیدلی نو په دغه صورت کښی به ستاسی زړه بالکل داده او مطمئن کیږی او په پوره خاطر جمعی سره به د الله تعالیٰ په ذکر او شکر کښی مشغولیږئ! او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبریږئ! د بل لوری ستاسی د دغه بیرته تللو لامله (له وجی) به وړاندی تلونکی ستاسی له ویری شا نه ګرځوی ـ او وروسته به نه ګوری ـ په دی دول (طریقه) به د ﴿ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ ﴾ پوره امتثال کیدی شی او دغه کسان به د خطر له ځایه لری پاتی کیږی او دوی به تاسی خپل ظاهری ملاتړ او ظهیر ګڼی (اوځئ تاسی هغه ځای ته چه پری حکم کړی شوی دی تاسی ته) یعنی د شام په ملک کښی! یا بل کوم ځای ته چه پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وی.

وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحی کړی وه مونږ دغه (لوط) ته د دی کار (چه تفسیر ئی دا دی) چه بیشکه بیخ د دی کسانو به پری کړی شی په دی حال کښی چه دوی په صبا کښی داخلیږی.

تفسیر: یعنی لوط علیه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعی فیصله واوروله چه عذاب هیڅ لری نه دی، اوس د ګهیځ (سحر وختی) په وقت کښی به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شی! او بیخی به فناه کیږی ښائی چه مطلب ئی داسی وی چه د صباح پر شروع کیدلو سره به عذاب هم شروع کیږی او تر لمر ختو (اشراق) پوری به ګرده (ټوله) معامله پای (انجام) ته ورسیږی ـ ځکه چه په بل ځای کښی د «مصبحین» په ځای د «مشرقین» لفظ راغلی دی.

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چه خوښی زیری ئی کاوه (یو په بل سره په چرت د لواطت کښی).

تفسیر: یعنی کله چه ئی واوریده چه د لوط علیه السلام کره ډیر حسین او جمیل هلکان میلمانه شوی دی نو د خپل بد عادت لامله (له وجی) په ډیر شوق او رغبت د هغه په لوری ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کښی سره ورغوند شول، او د لوط څخه ئی مطالبه وکړه چه دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ ﴾ الآیة ـ کښی واو د مطلق جمع لپاره دی ـ دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی د «هود» او د «الاعراف» په سورتونو کښی دغه قصه تیره شوی ده،

هغه دی سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوست شی!.

قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾

وویل (لوط) چه بیشکه دا کسان میلمانه ځما دی نو مه شرموئ ما(په رسوائی د دوی ځکه چه د میلمه فضیحت د کوربه رسوائی ده) او وویریږئ تاسی له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسی ما (د میلمنو په مخ کښی).

تفسیر: یعنی ای د سدوم خلقو تاسی له الله څخه وویریږی او دا بی ځایه کارونه پریږدئ او دا میلمانه مه خپه کوئ! ځکه چه زه به تاسی کښی اوسیږم نو تاسی ښائی چه ځما د پت (غیرت) او آبرو خاطر او لحاظ وکرئ! زه به د دغو میلمنو په نظر کښی څومره حقیر شم، کله چه دوی وپوهیږی چه په دغه کلی کښی یو سری هم د ده عزت نه کوی او خبره ئی نه منی.

قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وی منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟.

تفسیر: یعنی مونږ تا نه بی عزته کوو او ته پخپله ځان بی عزته کوی، کله چه مونږ ته منع کړی وی چه ته هیڅ یو پردی او پردیس پخپل کور کښی مه میلمه کوه! مونږ اختیار لرو چه له باندی راتلونکو مسافرانو سره هر هغه کار چه ځمونږ زړه غواړی وکړو نو بیا ته څه ضرورت لری چه خامخا دغه ځنکیان (هلکان) درکره ساتی، او ځان فضیحت کوی» له دی نه دا مترشح کیږی چه دغو خلقو به همیشه له پردی مسافرانو سره هم دغه شنیعه افعال اجراء کول او حضرت لوط علیه السلام به حتی المقدور د غریبانو او مسافرانو حمایت او پلوی (مدد) ئی هم کوله او د دغو نالائقانو له حرکاتو څخه به ئی ژغورل (بچ کول).

قَالَ هَٰؤُلَاءِ بَنَاتِي إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾

وویل (لوط) چه دغه (ستاسی ښځی) دی لونی ځما که یئ تاسی کوونکی (د نکاح له دغو سره).

تفسير: یعنی بیشکه تاسی زه د اجنبی خلقو له حمایته منع کری یم، لیکن زه پوښتنه کوم چه آخر د دغی امتناع منشأ څه ده؟ آیا هم دغه خبره نه ده چه زه ستاسی د دغه خلاف الفطرت شهوانی کارونو په لیاره کښی حائل کیږم؟ تاسی خپله غور وکړئ چه آیا د شهوت د قضاء حلالی مواقع ستاسی په مخکښی موجودی نه دی چه د دغسی چتی (بیکاره) حرام کاری مرتکب کیږئ؟ دغه د ستاسی ښځی (چه ځما د لونو په شانی دی) ستاسی په کورونو کښی موجودی دی که تاسی ځما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء دپاره هغوی کافی دی دا څومره بده او خرابه خبره ده چه له حلال او طیب شی څخه تاسی مخ اړوئ او د حرامو په پلیتی کښی ځان ککړوئ!.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا) ای محمده!) چه بیشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستی د گمراهی) خپله کښی مدهوشان دی.

تفسير: ظاهر خو دغه دی چه دا خطاب د الله تعالیٰ له طرفه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دی یعنی ستا په عمر او ژوند قسم دی چه د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کښی بیخی ویده (اوده) او ړانده شوی وو ـ دوی په ډیره بی پروائی سره د حضرت لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه بلکه تر ښځو لاندی به ئی غوږځاوه ـ دوی د خپلو قوتونو په نشو کښی مست وو شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخی مسخ او خراب کری وو دوی په ډیر امن او اطمینان د الله تعالیٰ د نبی سره جگړی کولی ـ او نه پوهیدل چه تر سحره پوری دوی ته څه حال پیښیدونکی دی؟ د تباهی او د موت وریځی د دوی پر سر ورختلی وی دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل خو مرگ د دوی پر دغه وضعیت وخندیده.

تنبیه: ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمایلی دی چه الله تعالیٰ په دنیا کښی هیڅ یو حیات لکه د محمد صلی الله علیه وسلم حیات اکرم او اشرف نه دی پیدا کری ـ ما نه دی اوریدلی چه پاک الله تعالیٰ د محمد صلی الله علیه وسلم له عزیز حیات څخه ماسواء پر بل کوم حیات قسم یاد کری وی ـ د هغو قسمونو په نسبت چه په پاک قرآن کښی یاد شوی دی مونږ په بل کوم ځای کښی لږ څه مفصل کلام کوو انشاء الله تعالیٰ.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) حال دا چه داخلیدل دوی په وقت د ختلو د لمر کښی

تفسير: د دی په متعلق مونږ په هم دغه قریب ځای د «دابر هؤلاء مقطوع مصبحین» په تفسیر کښی کلام کړی دی. «ابن جریج رحمه الله» وائی هر هغه عذاب ته چه په هغه سره کوم قوم هلاک کاوه شی «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شی.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځاوه مونږ پورته طرف د دی ښارونو ښکته طرف د دوی او ووروِل مونږ پر هغوی کانی له کوټکانو څخه (چه په هر یوه به د خپل مرجوم (سنګسار) نوم ښکلی ؤ). بیشکه چه په دغه (مذکور کښی چه تیری قصی دی) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دی دپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسير: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کښی تیر شوی دی. «متوسم» په اصل کښی هغه شخص ته وائی چه د ځینو ظاهری علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځی په فراست سره د کوم شی سراغ لګوی. په حدیث کښی راغلی دی «**اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله**» په ځینو روایتونو کښی د «بتوفیق الله» زیادت شته یعنی د مؤمنینو له فراسته تل وویریږئ چه مومن د الله تعالیٰ له عطاء کړی شوی رڼا په توفیق سره وینی ښائی د «کشف» او «فراست» په منځ کښی (څمونږ د ضیاؤ الملة والدین) مرحوم امیر عبدالرحمٰن خان په قول دومره فرق وی لکه چه په تیلفون او تیلګراف کښی وی. په هر حال د آیت مطلب دا دی چه فکر او چرت وهونکو او سراغ لګوونکو دپاره د لوط علیه السلام د قوم په قصه کښی د عبرت ډیری نښی او دلائل شته، او انسان پوهیدی شی چه د بدی او سرکښی انجام څرنګه وی؟ د پاک الله د عظیمه قدرت په مقابل کښی دغه ګرد (ټول) طاقتونه هیڅ دی. د ده کوټک غږ نه لری د ده په مهلت نه ښائی چه سړی مغرور شی ـ او نه له انبیاؤ علیهم السلام سره ضد او عداوت پکار دی که نه د هغه خاتمه به همغسی کیږی لکه چه د پخوانیو سرکښانو انجام شوی دی وغیر ذلک.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بیشکه دغه (قریی) خامخا پرتی دی په لاره سمه (چلنده) کښی.

تفسير: له مکی معظمی څخنی د شام په لوری تلونکیو ته د دغو چپه (روان) شویو ښارو کندوالی

په نظر راتللی ﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ (٢٣ جزء د الصافات (١٣٧ - ١٣٨) آیت (٤) رکوع).

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

او بیشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کښې خامخا دلیل (د قدرت) دی مؤمنینو ته.

تفسیر: یعنی د هغو کندوالو له لیدلو څخه بالخصوص مومنینو ته عبرت حاصلیږی ځکه چه هغوی پوهیږی چه د قوم لوط علیه السلام د بغاوت او بد کاری په سزا کښې دغه ښارونه سره د وسیدونکیو د هغو له یوه مخ په بل مخ اړولی شوی دی. د مؤمنینو څخه ماسواء نور خلق ممکن دی چه د هغو د لیدلو څخه داسی ووائی چه دغه ورانی محض اتفاقی یا طبیعی ـ یا د بخت او طالع (بدبختی) یا د نورو عواملو لامله (له وجی) واقع شوی دی.

وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾

او په تحقیق شان دا دی چه وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شعیب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: د «ځنګل» وسیدونکی. یعنی د شعیب قوم چه د «مدین» په ښار کښې اوسیدل او هغوی ته نژدی د ونو ځنګل (بن) ؤ ـ او ممکن دی چه ځینی خلق به هلته هم اوسیدل ځینی وائی چه «اصحاب الایکه» او «اصحاب المدین» دوه سره جلا (جدا) قومونه دی چه حضرت شعیب علیه السلام د دواړو په لوری مبعوث شوی ؤ. د دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستی او داړه ماری او په تول او پیمانه کښې فریب ورکول او غولول ؤ. د دوی مفصله قصه د «هود» او د «الاعراف» په سورت کښې تیره شوی ده هلته دی ولوستله شی.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾

نو انتقام واخیست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بیشکه دا(ښارونه د لوط او شعیب) خامخا پراته دی په لیاره لویه ښکاره کښې.

تفسیر: یعنی د شام او حجاز پر هغی لیاری چه د لوط علیه السلام د قوم کلی ؤ له هغو څخه لږ

څه ښکته د شعیب علیه السلام د قوم مسکن ؤ، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحٰبُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٨٠﴾

او خامخا په تحقیق دروغجن شمیرلي ؤ خاوندانو د حجر (چه کنده ده یعني ثمودیانو) د الله رسولانو لره.

تفسیر: له اصحاب الحجر څخه مقصود «ثمودیان» دي چه د دوی د ملک نوم «حجر» ؤ، او د مدینې منورې په شمال کښې واقع دی، او د دوی په لوري حضرت صالح علیه السلام مبعوث شوی ؤ، هغوی دی دروغجن وگانه. چه هم دغه یوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ گواکې گردو (تولو) انبیاؤ ته د دروغو نسبت کول دي.

وَاٰتَيْنٰهُمْ اٰيٰتِنَا فَكَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٨١﴾

او ورکړې دي مونږ دغو (ثمودیانو) ته دلائل (د قدرت) خپل نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ گرځوونکي.

تفسیر: یعني هغه اوښه چه له تیږې (گټي) څخه ایستلې شوې وه او برسیره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ ﴿٨٢﴾

او وو دوی چه توړلې کینودلې به ئې له غرو څخه کوټې په دې حال کښې چه په امن کښې به وو (په هغو کښې له هره آفته).

تفسیر: یعني پر دنیوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبر او لویي د ښکارولو دپاره ئې غرونه توړل، او لوی عالیشان منازل به ئې جوړول، او داسې به ئې گڼل چه مونږ له سره له دې ځایه بل چیرې تلونکي نه یو، او پخپلو منځو کښې به ئې سره ویل چه «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کښې هیڅ یو آفت او مصیبت له سره نه وي رارسیدونکي».

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٤﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) په دغه حال کښې چه داخلیدل دوی په صبا کښې نو دفع نه کړ له دوی نه (هیڅ عذاب) هغو شیانو چه وو دوی چه حاصلول به ئې (چه تینګی بناوی اموال رجال او نور وو).

تفسیر: یعنی مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسمانی قوت او نور اسباب او وسائل هیڅ یو شی هم د الله تعالیٰ عذاب نشی دفع کولی ـ د دوی قصه هم پخوا تیره شوی ده. په حدیث کښې دی چه نبی کریم د تبوک د تګ په وقت کښې کله چه د «حجر» پر وادی تیریده، نو خپل مبارک سر ئې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلی تګ ئې تیز کړ ـ او اصحابو ته ئې امر وکړ ـ چه «د معذب قوم په کلیو کښې مه ننوځئ! مګر په داسی شان چه د الله تعالیٰ له ویری وژاړئ ـ او که ژړا نه درځی نو د ژړیدونکو په شان وضعیت ځان ته غوره کړئ! الله تعالیٰ دی داسی ونه کړی چه تاسی ته هم داسی شی در ورسیږی، چه دغو ته رسیدلی ؤ» دغه ئې مسلمانانو ته ادب وروښود چه سړی ښائی د دغسی ځایونو له کتلو څخه عبرت واخلی، او د پاک الله له ویری څخه لړزیدونکی او ویریدونکی وی، او د هسی ځایونو لیدل دی تش سیل او تماشا ونه ګڼی.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾

او نه دی پیدا کړی مونږ (دغه) آسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چه په منځ د دوی کښې دی مګر په حق (او حکمت او تدبیر) سره؛ او بیشکه قیامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالیٰ ستا انتقام اخلی له مکذبانو څخه) نو ښنګ وګره ته له دوی نه په ښنګ کولو نیکو سره (یعنی عفوه ورته وکړه)

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «د پخوانیو امتیانو حال ئې واوراوه چه دا جهان هم داسی تش نه دی ـ او پر سر ئې یو لوی مدبر شته چه د ده لوی ذات د هر شیز تدارک کوونکی دی. او د مکمل او آخری تدارک نوم قیامت دی او له کفارو څخه د په ښنګ کیدلو امر ئې هلته وفرمایه چه د الله حکم ورسولی شی او د تبلیغ فرض اداء کړی شی ـ او کافران لا پخپل ضد او عناد باندی تینګ ولاړ وی، نو دلته حکم وشو چه د زیاتی جګړی کولو څخه هیڅ یوه فائده نشته ـ اوس نو د وعدی لاری ته ګوره ـ او د دوی په ایذاء او تکلیف صبر کوه ـ او د شکایت حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چه د پاک الله فیصله راشی.» (ځینو ویلی دی چه دغه حکم منسوخ شوی دی په آیت د سیف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بیشکه رب ستا هم دی دی ښه پیدا کوونکی ډیر علم والا.

تفسیر: یعنی هغه الله تعالیٰ چه ستا په صبر، او د هغوی له دغو ایذاؤ له ګردو (تولو) څخه خبردار دی، او هر یوه ته د هغه د عمل سزا ورکوی. په دغه آیت کښی ئی ګواکی د معاد تقریر فرمایلی دی. یعنی هغه الله چه تاسی ئی یو ځلی پیدا کړی یئ آیا دوهم ځلی بیا پیدا کول ده ته څه مشکل کار دی؟ او د هر هغه شی اجزاء چه منتشر شوی وی ـ دی د هغو له هر جزء څخه ښه خبردار دی هر چیری چه وی هغه به ګرد (تول) سره تولوی لکه چه په ٢٣ جزء د یٰسین په (١٨) آیت (٥) رکوع کښی ئی فرمایلی دی
﴿ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴾ الآیة ـ

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقیق درکړی دی مونږ تاته اوه آیته له وظائفو یا له فاتحی او (درکړی دی مونږ تاته) قرآن عظیم (الشان خورا ـ ډیر ـ لوی).

تفسیر: حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی دغومره لوی نعمت ته وګوره چه تاته عطا شوی دی او د کفارو له ضده مه خپه کیږه!».

تنبیه: د «سبع المثانی» په مصداق کښی اختلاف دی. صحیحه او راجحه هم دغه ده چه له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آیتونه مراد دی چه د هر لمانځه په هر رکعت کښی تکراریږی. او د وظیفی په ډول (طریقه) هم څو څو کرته لوستل کیږی، (یا به تری اووه سورت «طوال» یا اووه «حوامیم» مراد وی) په حدیث شریف کښی دی چه الله تعالیٰ په توریٰت انجیل زبور او نورو هیڅ یوه کتاب کښی د هغه مثل نه دی نازل کړی، په صحیحه ؤ احادیثو کښی تصریح ده چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سورت «الفاتحه» په نسبت فرمایلی دی چه هم دغه «سبع المثانی» او عظیم الشان قرآن دی چه ماته راکړی شوی دی او دغه وړوکی سورت ته «قرآن عظیم» یعنی لوی قرآن فرمایل د اعتبار په درجه دی دغه سورت ته «ام القرآن» هم په هم دغه لحاظ سره وائی چه ګواکی دغه یوه خلاصه او عماد دی چه ښائی د هغه پوره تفصیل او شرح، پاک قرآن ګڼلی شی. د عظیم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالی نقشه یواځی په هم دغه سورت کښی شته ـ برسیره په دی د «مثانی» د لفظ اطلاق له ځینو حیثیاتو لامله (له وجی) پر پوره قرآن هم کړی شوی دی، ﴿ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ ﴾ الآیة ـ (٢٣ جزء د الزمر (٢٣) آیة (٣) رکوع) او ممکن دی چه نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو

«مثانی» وویلی شی مگر په دغه ځای کښې د «سبع المثانی» او «قرآن العظیم» مصداق هم دغه د «الفاتحه» سورت دی یا به له «المثانی» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظیم» نه پخپله عظیم الشان قرآن مراد وی او دغه عطف له قبیل د عطف د عام وی پر خاص باندی یعنی او خامخا په تحقیق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آیتونه له «الفاتحه» څخه او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چه ئې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګی خپلی (په رغبت سره) هغو شیانو ته چه نفع ورکړی ده مونږ په هغه سره حال دا چه هغه قسم قسم شیان دی دغو کفارو ته.

تفسیر: مشرکین ـ یهود ـ نصاریٰ او د الله جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم نورو دښمنانو ته د دنیا د څو ورځنی ژوندانه سامان چه ورکړی شوی دی، هغه ته مه ګورئ! چه دغو ملعونانو ته دغه سامان ولی ورکړی شوی دی؟ چه له هغه څخه د دوی شقاوت او شرارت لا پسی زیاتیږی او که دغه دولت مسلمانانو ته رسیده، نو هغه به ئې په ښه لاره کښې لګاوه. دوی پریږدئ چه څو ورځی مزی وکړی. تاسی ته پاک الله د قرآن عظیم هغه دولت درکړی دی چه د هغه په مقابل کښې د دنیا نور دولتونه هیڅ دی. په روایاتو کښې راغلی دی «هر چاته چه الله تعالیٰ قرآن ورکړی او دی د نورو نعمتونو هوس کوی ګواکی ده د قرآن قدر ونه کړ.»

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چه ایمان نه راوړی یا په دی چه مؤمنان په ظاهری نعمتونو کښې نه دی) او ښکته کړه وزر خپل دپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسیر: غم مه خوره چه دوی ولی نه مسلمانیږی ـ تاسی د خپل تبلیغ فرض اداء کوئ! او معاندینو پسی خپل ځان په زیات فکر او غم کښې مه مبتلا کوئ! ستاسی د شفقت او همدردی مستحق مؤمنین دی ـ له دوی سره د ملاطفت، پوستوالی، مهربانی، شفقت او تواضع وضعیت وکړئ!.

وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووایه (ای محمده!) چه بیشکه زه چه یم هم دا زه ویروونکی ښکاره یم (له عذابه د الله).

تفسیر: یعني که ئې منئ یا ئې نه منئ زه د الله تعالیٰ پیغام صاف صاف تاسې ته رسوم او د تکذیبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) ښخه مو په ښکاره ډول (طریقه) سره آګاه کوم. حضرت شاه صاحب لیکي «ستا کار د زړونو اړول نه دی. دغه د الله له طرفه کیدی شي هر هغه چه ایمان رانه وړی نو ته ئې غم مه خوره!».

كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(درکړی مو دی تاته سبع المثاني یا لیږلی مو ؤ عذاب) لکه چه نازل کړی ؤ مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چه ګرځولی ئې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چه ځینې ته به ئې شعر او ځینې ته به ئې سحر ویل).

تفسیر: د دی آیت معنی په څو ډوله (قسمه) شوی ده. ځینو ویلي دی چه له «مقتسمین - ویشونکو» ښخه مراد د رسول الله صلی علیه وسلم د زماني هغه یهودان او نصرانیان دی چه د قرآن تقسیم او تحلیل ئې کړی وو یعني هغه قرآني مضامین چه د دوی د تحریفاتو او آراؤ او اهواؤ سره موافق ولویږی، نو ئې مني. او هغه چه تری مخالف واقع شي، نه ئې مني - مطلب به ئې داسې شي چه مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظیم الشان قرآن» درکړی او لیږلی مو ئې - او همغسې چه پخوانیو انبیاؤ ته کتابونه لیږل یا وحی مو نازلوله (یا پر پخوانیو کفارو مو عذاب نازلاوه نو دغه) ارسال - یا د وحی انزال کومه نوی عجیبه خبره نه ده چه تری انکار وکړی شي. ځینو له «مقتسمین» ښخه یهود او نصاریٰ - او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړی دی. یعني هغوی تحریفات وکړل او خپل کتابونه ئې ټوټې کړل - ځینو ویلي دی چه هغه مشرکان تری مراد دی چه د استهزاء او تمسخر په ډول (طریقه) به قرآن کښې ئې تقسیمات کول کله چه د قرآنی سورتونو نومونه به ئې آوریدل نو پخپلو منځو کښې دوی سره خندل او ویل به ئې چه «البقرة» یا «المائده» به زه آخلم «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم. دغو کسانو په یو بل قسم سره هم د قرآن عظیم په متعلق خپل خیالات تقسیم کړی وو. چا به ورته شعر ویل؛ چا به جادو ګڼه چا به د لیونیانو د اپلتو نسبت ورته کاوه. چا به «اساطیر الاولین» باله. نو دغو ګردو (تولو) ته ئې خبر ورکړ چه زه تاسې ګرد (تول) له داسې عذابه ویروونکی یم. لکه چه تیقناً پر دغو مسخرو کوونکیو باندې نازل کیدونکی دی. په دی تقدیر د «انزلنا» تعبیر به په دی لحاظ وی چه متیقن الوقوع او قریب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی

دی. ابن کثیر د «مقتسمین» معنی په قسم یادوونکو سره اخیستی ده یعنی هغو پخوانیو اقوامو چه د انبیاؤ په تکذیب او مخالفت باندی قسمونه یاد کری وو او پر دغو خبرو ئی قسمونه یادول ـ دوی سماوی کتابونه توتی توتی کری وو، همغسی چه مونږ پر هغوی باندی عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴾ هم تاسی ویروی. د «مقتسمین» د دی معنی په تائید کښی «ابن کثیر» دغه آیات وړاندی کری دی ﴿ تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ﴾ (١٩ جزء د النمل (٤٩) آیة (٤) رکوع) ﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ﴾ ١٤ جزء د النحل ٣٨ آیة (٥) رکوع ﴿ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴾ (١٣ جزء د ابراهیم (٤٤) آیة (٧) رکوع.) ﴿ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ﴾ (٨ جزء د الاعراف ٤٩ آیة (٦) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

نو قسم دی په رب ستا چه خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی تول. د هغو اعمالو (د قسمت یا نسبت) څخه چه وو دوی چه کول به ئی.

تفسیر: یعنی د چا عبادت مو کری ؤ؟ او انبیاؤ سره څرنگه مخامخ شوی وئ؟ او څه معامله مو ورسره کری وه؟ «لا اله الا الله» مو ولی نه ؤ منلی او دغه حقه کلمه مو ولی نه وه اداء کری؟ او نه دی رامعلوم چه له دی قسمه به څومره نوری پوښتنی هم له دوی څخه کیږی.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده!) هغه چه ته مامور ئی پری او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا د دوی ویلو ته).

تفسیر: یعنی په ویلو کښی هیڅ کوتاهی مه کوئ او ښه پاک په ښکاره ډول (طریقه) سره د پاک الله پیغام ورسوئ! دغه مشرکین ستاسی هیڅ شی نشی خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

بیشکه مونږ کافی شوی یو دپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس

شوی یو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کښې هغه کسان چه گرځوی (شریکوی) دوی سره له الله (چه بر حق معبود دی) معبود بل نو ژر به پوه شی دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبیٰ کښې).

تفسیر: یعنی په دنیا او آخرت کښې مونږ گردو (تولو) مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو ـ تاسی بی خوفه او خطره خپل تبلیغ ته دوام ورکړئ ستاسی یوه ویښته ته به هم څه ضرر او زیان نه رسیږی. ﴿ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ هغه کسان چه گرځوی شریکوی دوی سره له الله چه برحق معبود دی معبود بل نو ژر به پوه شی دوی په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبا کښې) یعنی له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالیٰ سره د شریک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق گوری.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دی مونږ ته چه بیشکه ته چه ئی تنگی راوړی سینه ستا په سبب د هغه خبرو چه وائی دغه (کفار) نو تل تسبیح وایه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکیو څخه او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پوری چه راشی تاته یقین (یعنی مرگ).

تفسیر: یعنی که د کفارو له ضده او عناده او له دی نه چه شریک دروی الله تعالیٰ ته او طعن وائی په قرآن او تمسخر کوی په نبی صلی الله علیه وسلم ـ زړه تنگه شئ، نو تاسی هغوی ځنی خپله توجه واړوئ او بیخی د الله تعالیٰ په تسبیح او تحمید کښې مشغول شئ! د الله تعالیٰ ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالیٰ عبادت هغه شیان دی چه د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او دادینه مومی او فکر او غم تری لری کیږی نو ځکه د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم عادت ؤ کله چه کومه مهمه خبره به ورپیښیده، نو دوی به په لمانځه مشغولیدل.
﴿ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴾ او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پوری چه راشی تاته یقین) یعنی موت. د یقین لفظ د قرآن په بل ځای کښې هم په هم دغی معنی سره استعمال شوی دی ﴿ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴾ (۲۹ جزء د المدثر ٤٦ ؤ ٤٧ آیة ۲ رکوع) په حدیث کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د یوه میت په نسبت داسی فرمایلی دی «**اما هو فقد جاءه الیقین وانی لارجو له الخیر**» د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کښې د «یقین» معنی په موت سره کیږی یعنی د مړینی تر وقته پوری د الله تعالیٰ په عبادت

کښې مشغول او لګیا اوسه!.

د الله په لیار کښې زیار (کوشش) کوه په فکر دَ عقبیٰ شه!
د مرینې تر سلګې پورې په ذکر د مولیٰ شه!

ځینو عارفینو په دغه ځای کښې له «یقین» څخه د «قلبیه کیفیت» معنی مراد اخیستی ده د
دې توجیه په «روح المعانی» کښې مذکوره ده هلته دې وکتله شي.

تمت سورة الحجر. ولله الحمد والمنة وهوالمسئول ان یتوفانا علیٰ اکمل الاحوال و احسنها فانه جواد کریم ملک بر رب رءوف رحیم

سورة «النحل» مکیة الا الایات الثلاث الاخیرة فمدنیة وهی مائة وثمان
وعشرون آیة وست عشر رکوعات رقمها (١٦) تسلسلهاحسب النزول (٧٠) نزلت بعد الکهف
د (النحل) سورت (مکی) دی پرته (علاوه) له دوو وروستنیو آیتونو چه (مدنی) دی یو سل او اته ویشت آیتونه
او شپاړس رکوع لري. په تلاوت کښې شپاړسم او په نزول کښې اویایم سورت دی وروسته د (الکهف)
له سورت څخه نازل شوی دی

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ○

شروع په نامه د الله چه خورا (ډیر) مهربان ډیر رحم والا دی.

اَتٰۤى اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ ط

راغی امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنین او قیام د یوم الدین) نو تلوار مه کوئ تاسی هغه ته (ای کفارو)

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ د دغه حکم د وقوع وقت قریب رارسیدلی دی، چه «د رسول الله صلی الله علیه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذلیل وی، او هغوی ته به په دنیا کښې د مجاهدینو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کښې د ﴿ اَحۡکَمُ الۡحٰکِمِیۡنَ ﴾ د

دربار له لوری د شرک او کفر سزا ورسیږی او د قیامت ساعت هم لری نه دی» د هغه شی راتلل چه یقینی وی هغه ښائی راغلی وګڼلی شی. بیا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟ کفارو به د تکذیب او استهزاء له لیاری ویل چه د هغه عذاب یا د قیامت وعده چه تاسی راسره کوئ ولی ژر نه راځی؟ نو دوی ته ئی تنبیه فرمایلی ده چه ستاسی له داسی ویلو څخه هغه لری کیدونکی نه ده، بلکه په حتمی او یقینی ډول (طریقه) سره هغه ژر راتلونکی ده، هر څومره چه پکښی ځنډ (تاخیر) هم ولګیږی هغه هم یو شان ستاسی په حق کښی مفید دی. ممکن دی په دی ضمن کښی ځینو ته د اصلاح او د توبی توفیق ور په برخه شی ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (۲۱ جزء د العنکبوت (۵۳) آیت ٦ رکوع) ﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾ (۲۵ جزء د الشوری ۱۸ آیة ۲ رکوع)

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

پاکی ده الله ته او لوی دی له هغه چه دوی شریک ورسره پیدا کوی (له بتانو او نورو).

تفسیر: یعنی کله چه د حق غلبه او پر کفر او شرک سزا ورکول یقینی دی، نو د توحید لیاره اختیار کړئ! او د شرک دود او دستور پریږدئ هغه شیان چه تاسی ئی د الله تعالیٰ شریکان بولئ له هغو څخه هیڅ یو د الله تعالیٰ د حکم مخه نشی نیولی او نه د پاک الله د عذاب څخه ممانعت کولی شی.

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ②

نازلوی (الله) ملائکی سره له روح (اسرار د وحی) په امر (حکم) خپل پر هر چا چه اراده وفرمائی (د نبوت ئی) له بندګانو خپلو (او داسی فرمائی انبیاؤ ته) چه وویروئ (خبردار کړئ تاسی خلق) په دی چه بیشکه نشته برحق معبود مګر هم دا زه یم نو وویریږئ تاسی له ما نه

تفسیر: یعنی د پرښتو په جنس کښی ځینو ته لکه حضرت جبرئیل علیه السلام. یا حفظة الوحی

د هغو په لوری په ﴿ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾ کښې ئې اشاره کړی ده (۲۹ جزء د الجن ۲۷ آیة ۲ رکوع).

﴿ بِالرُّوحِ ﴾ سره له روح او اسرارو د وحی یا سره له نبوت یا قرآن چه هر یو له دغو څخه ژونه ژوندی کوی) دلته له «روح» څخه د الله تعالیٰ هغه وحی مراده ده چه د الله تعالیٰ له لوری انبیاؤ ته په غیر مرئی طریقې د یوی سری او پټی خبری په ډول (طریقه) راتله، لکه چه په ۲۴ جزء د المؤمن په ۱۵ آیت دوهمه رکوع کښې ئې فرمایلی دی ﴿ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴾ او په (۲۵) جزء د الشوریٰ (۵۲) آیت (۵) رکوع کښې یې فرمایلی دی «وکذلک اوحینا الیک روحا من امرنا» د قرآن یا د الٰهی وحی په «روح» سره تعبیر کولو کښې دغه اشاره ده چه همغسی چه مادی اجسامو ته له نفخی څخه ظاهری حیات حاصلیږی هم داسی هغه قلوب هم چه د جهل او ضلال له ناروغیو څخه مړه شوی دی، د الله تعالیٰ د وحی له رسیدلو څخه ژوندی کیږی.

﴿ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ په امر (حکم) خپل پر هر چا چه اراده وفرمائی د نبوت ئې له بندګانو خپلو) هغه بندګان انبیاء علیهم الصلوٰة والسلام دی چه پاک الله هغوی پر ګرد (ټول) مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختیار سره غوره کړی دی ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ﴾ جزء(۸) (د الانعام ۱۲٤آیت ۱۵ رکوع) ﴿ اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ﴾ (۱۷ جزء د الحج (۷۵) آیة (۱۰) رکوع) ﴿ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴾ داسی چه وویروئ او خبردار کړئ خلق په دی چه نشته هیڅ برحق معبود مګر هم دا زه یم نو وویریږئ تاسی له ما نه. یعنی د توحید تعلیم د شرک تردید - د تقویٰ په لوری دعوت، دغه علی الدوام د ګردو (ټولو) انبیاؤ علیهم السلام مشترکه او متفقه نصب العین (ایدآل) دی. ګواکی دغه د توحید د اثبات نقلی دلیل دی وروسته له دی نه عقلی دلائل هم بیانیږی.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾

پیدا کړی دی (الله) آسمانونه او ځمکی په حق (حکمت او رښتیا) سره پورته دی (الله) له هغه چه شریکان ورته نیسی دغه (مشرکان).

تفسیر: یعنی د ځمکی او آسمان نظام ئې داسی درست او استوار پیدا کړ چه د هغه د لیدلو څخه لا محاله یقین راځی چه د ګردو (ټولو) کائناتو سلسله ښائی یواځی د یوه مختار مالک د قدرت په لاس کښې وی - او که د څو واک (اختیار) لرونکو خدایانو په لاسونو کښې د خدائی اختیارات وی، نو دغه محکم انتظام او ټینګ انضباط به په دغومره مدت کښې له سره قائم پاتی کیدی نه شوی، او ضرور به ئې یخپلو منځونو کښې سره تصادم او ټکر خوړلی وی، بلکه د څو آزادو خدایانو د کش کولو او راکش کولو له وجې به دغه موجوده د عالم نظام بیخی نه وی

پاتی ـ لکه چه په (١٧) جزء د الانبیاء په (٢٢) آیة (٢) رکوع کښی راغلی دی ﴿ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ﴾ او په (١٨) جزء د المؤمنون په (٩١) آیة (٥) رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾

پیدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفی (اوبو د منیو) نه نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی ؤ ښکاره (په ناحقه سره).

تفسیر: یعنی د علویاتو او سفلیاتو د انتظام څخه مو وروسته تاسی پیدا کړئ تاسی پخپله د خپل خلقت په لوری غور وکړئ! نو د الله تعالیٰ د عجیبو او غریبو صنعتونو او قدرتونو کارونه به دربښکاره شی ستاسی اصل څه ؤ؟ یو داسی بی سا څاڅکی چه نه پکښی حس او حرکت ؤ۔ او نه شعور او اراده (او نه د تشکل او تصنع وړ (لائق) ؤ له جهته د نرموالی) او نه د خبرو او کار کولو لائق ؤ ـ او نه د دی خبری قابل و چه په کومه معامله کښی په جګړه سره خپل حق په چا باندی ومنلی شی ـ یا په نورو باندی غلبه حاصله کړی، اوس وګوره چه الله تعالیٰ د هغه ناڅیزه څاڅکی څخه څرنګه یو ښه شی جوړ کړی دی؟ او څنګه یو عجیب صورت ئی ورعطاء کړی دی؟ او په څومره اعلیٰ قوتونو او کمالاتو ئی فائض کړی دی؟ هغه چه د یوه حرف په ویلو قادر نه ؤ وګوره چه اوس څنګه ښی ویناوی، نطقونه او کانفرنسونه کوی؟ په هغه کښی چه لږ ادنیٰ حس او حرکت نه ؤ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړی کولو۔ او حجت او دلائل ایستلو قدرت پکښی پیدا شوی دی ـ حتیٰ په ځینو اوقاتو له مخلوقه تیر شوی ـ تر خپل خالق پوری هم خبری کوی او د ده په مقابل کښی تینګ دریږی، او احکام ئی نه منی، او دا ئی هم په یاد ونه ساتله چه د ده اصل څه ؤ؟ او دغه طاقت ئی څرنګه حاصل کړ؟ او چا ورکړ؟
﴿ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾ (٢٣ جزء د یٰسین شریف ٧٧ ، ٧٨ او ٧٩ آیتونه ٥ رکوع).

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾

او چارپایان ئی پیدا کړی دی (الله) دغه (چارپایان)، تاسی ته (ای انسانانو!) چه شته په دوی کښی اسباب د ځان ساتلو (له یخنی) او (نوری ډیری) نفعی او له ځینو دغو (چارپایانو) څخه خورئ تاسی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ اوښ ـ غویی ـ میږه(ګډه) ـ اوزه (بېزه) او نور ئی درپیدا کړل. (چه د هغو له وړیو او ویښتانو او نورو څخه کمبل چکمن ـ جرابی ـ شړی ـ تکر (څادر) ـ تغر ـ لمسی کیږدئ ـ او د یخنی نه د ژغورلو (محفوظولو) دپاره نور شیان جوړوئ ـ برسیره په دی د هغوی شودی څښئ ـ او د بزګری چاری تری آخلئ ـ د غوړیو کچو ـ کرتو او ماستو او شوملو افراط د هم دغو حیواناتو له وجوده دی چه تاسی ته لنګیږی ـ او تاسی پری سوریږئ ـ او سوداګری او کراکښی پری کوئ) د دوی له څرمنی څخه څرنګه ښه ښه او بیش قیمته اسباب او سامان تیاروئ ـ د هغو حیواناتو غوښی چه خورئ په هغو کښی هیڅ کوم معتد به بدنی یا اخلاقی مضرت نشته. د دوی له غوښی او وازدو څخه څومره استفادی کیږی؟ او د څومره غریبانو نسونه پری مړیږی؟ .او هغه نور خواړه چه مونږ ئی خورو، د هغو په تیاری کښی تر کومه اندازی پوری د دغو حیواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

او شته تاسی ته په دغو (چارپایانو) کښی زیب زینت کله چه بیرته ئی کور ته راولئ لپاره د راحت او کله چه بهر ته ئی د څر لپاره بیایئ.

تفسیر: کله چه مواشی او حیوانات په کورونو کښی ولاړ وی ـ یا په صحراؤ کښی سره تیت او پرک (خواره واره) او په څر کښی لګیا او له سترګو څخه لری وی، نو په دغه وقت کښی د الله تعالیٰ د انعام داسی ښکاره او صافه مظاهره نه کیږی څه مهالی چه دوی ګهیځ (سحر وختی) په اوله د ورځی کښی د څر لپاره له کورونو وځی یا ماښام وروسته د څریدلو او ګیدی مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوری راځی، نو یوه عجیبه رونق او خوښی، او ډیره ښه ننداره او خوشالی تری محسوسیږی ـ نه یوازی خاوند د خپلو دغو مالونو د لیدلو څخه خوښیږی، بلکه نور کسان هم د هغو له لیدلو څخه خوشالیږی ـ او یو له بله سره وائی چه پاک الله هغه سړی ته څومره دولت او اقبال ورکړی دی.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

او باروی دغه (چار پایان) درانه بارونه ستاسی (او رسوی ئی) هغه ښار ته چه نه وئ تاسی رسیدونکی هغه (ښار) ته مگر په سختی مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره؛ بیشکه چه رب (پالونکی) ستاسی خامخا لوی شفقت والا ډیر رحم والا دی (چه دغه حیوانات ئی هم پیدا کړی دی ستاسو د منافعو لپاره).

تفسیر: یعنی چیری چه تاسی جره بی له اسبابه او سامانه په ډیر مشکل رسیدی شوی دغه بودگان (ځناور) تاسی او ستاسی درانه درانه اسبابونه هم وړی ـ دا د الله تعالیٰ څومره لویه مهربانی ده چه دغه حیوانات یی ستاسی د خدمت دپاره خلق او درولی دی ـ او له دغو څخه د خدمت آخیستلو اجازه ئی درکړی ده څو خپل ډیر او سخت او مشکل مهمات هم د دغو حیواناتو په وسیله آسان کړئ ﴿ اَوَلَمْ یَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَیْدِیْنَآ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِکُوْنَ وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَکُوْبُهُمْ وَمِنْهَا یَاْکُلُوْنَ ﴾ (۲۳ جزء د یٰسین شریف (۷۱ و ۷۲) آیة (۵) رکوع)

وَّالْخَیْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِیْرَ لِتَرْکَبُوْهَا وَزِیْنَةً ؕ

او (پیدا کړی دی الله) آسونه او قچر او خره لپاره د دی چه سوریږئ تاسی په دوی باندی او (زینت کوئ پر دغو) په زینت کولو سره،

تفسیر: یعنی پری سوریږئ او عزت او شان مو تری ظاهریږی.

تنبیه: په عربستان کښی د خره سورلی معیوبه نه ده، او د هغه ځای خره (ځمونږ پښتنو د بلخی خرو په شان) ډیر غښتلی ـ قیمتداره، گرندی، چالاک او ښکلی وی ـ حتیٰ ځینی خره د اس په شان مزل کوی، ډیر او ښه ځغلی.

وَیَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ⑧

او پیدا کوی (الله ډیر نور) څیزونه چه اوس ئی نه پیژنئ تاسی.

تفسیر: یعنی د هغو حیواناتو (او مرکوباتو) ذکر چه پاس وشو برسیره پر هغه الله تعالیٰ ستاسی د انتفاع دپاره داسی نور شیان هم پیدا کړی او پیدا کوی ئی چه له هغو څخه اوس تاسی بی خبره یئ ـ په دغه کښی هغه گرد (ټول) د سورلی شیان داخل شول چه تر قیامته به جوړیږی. (او اوس د هغو یوائځی وهم او تصور هم تاسی نشئ کولی او تش خطور او حضور ئی هم ستاسی په قلوبو کښی نشی راتلی. نو ځکه اکثرو مفسرینو د دی مبارک آیت په تفسیر کښی سکوت

غوره کړی دی).

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيْلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ

او خاص پر الله دی بیان د لاری (برابری تفضلاً) او ځینی د لارو څخه کږی مائلی هم دی (له حقه)

تفسیر: پخوا ئی فرمایلی ؤ چه تاسی د حیواناتو پر شاؤ سوریږئ او هغه مو سره له اسبابه او سامانه په ډیرو سختتو او مشکلو ځایونو کښی هم وړی، او راوړی او د مقصود تر منزل پوری مو رسوی ـ دغه د بدنی او د حسی سیر او سفر حال ؤ ـ اوس د دی په مناسبت د روحانی او معنوی سیر او سیاحت په طرف کلام منتقل کړی شو ـ یعنی هغه شانی چه د ځمکی د لیاری پری کولو او د مقصود تر منزل پوری د رسیدلو وسائل در برابر کړی دی هم داسی تر الله پوری د رسیدلو سمه لیاره ئی هم در پرانستلی ده ـ د هر چا چه پوه او عقل سم وی نو هغه د پاس مذکور شویو دلائلو او بصائرو کښی له غور کولو څخه د الله تعالیٰ پر قدرت او عظمت او جبروت به ایمان راوړی، او د توحید او تقویٰ په سمه لیاره بی له خرخشی (خطری) تر الله پوری رسیږی ـ لیکن د هر چا چه عقل سم نه وی نو پر دغه سم سرک باندی به د تللو توفیق له کومه ومونډلی شی، دی به تل د اهواؤ او اوهامو په پیچدارو لوړو او ژورو کښی لالهانده او سرګردانه ګرځی ﴿وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ (٨ جزء د الانعام ١٥٣ آیت ١٩ رکوع) شیخ الهند رحمة الله علیه د دی آیت ترجمه داسی کړی ده «او تر الله پوری رسیږی سمی لیاری او ځینی لاری کږی هم دی» ځما نیکه مولٰینا مراد علی کاموی رحمة الله علیه د دی آیت ترجمه داسی کړی ده او خاص پر الله تعالیٰ دی لیکن تفضلاً نه وجوباً بیانول د میانه لاری چه رسوونکی ده حق ته او بعضی له دی لیارو چه ناپوه خلق پری رهی او روان دی چپی او کږی تللی دی له مقصوده لکه د کفر او د شرک او د هوا او د بدعت لیاری).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٩﴾

او که اراده فرمایلی وی (الله د هدایت ستاسی) نو خامخا سمه برابره لیاره به ئی ښوولی وه تاسی ټولو ته.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له دی خبری څخه نه دی عاجز چه ګرده (ټوله) دنیا په همغه یوه لیاره کښی ولګوی. لیکن د ده حکمت مقتضی نه دی چه ګرد (ټول) د یوه اصول په اختیارولو باندی مجبور کړی. لکه چه مونږ پخوا له دی نه په متعددو مواقعو کښی د هغه تشریح کړی ده.

هُوَ الَّذِیٓ اَنۡزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمۡ مِّنۡهُ شَرَابٌ وَّمِنۡهُ شَجَرٌ فِيۡهِ تُسِيۡمُوۡنَ ﴿١٠﴾

الله هغه (ذات) دی چه نازل کړی رالیږلی دی له (طرفه د) آسمانه اوبه چه دی تاسو ته له دی اوبو څخه څښل او له دغو اوبو څخه ونه (واښه) هم ده چه په دغو وښو کښی څروئ تاسی (حیوانات خپل).

تفسیر: یعنی د اوبو څښلو قابل ئی وګرځاوه ـ او له هغه څخه ئی ونی واښه او نور نباتات زرغون کړل چه پکښی ستاسی حیوانات څر کوی.

يُنۡۢبِتُ لَكُمۡ بِهِ الزَّرۡعَ وَالزَّيۡتُوۡنَ وَالنَّخِيۡلَ وَالۡاَعۡنَابَ وَمِنۡ كُلِّ الثَّمَرٰتِ‌ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوۡمٍ يَّتَفَكَّرُوۡنَ ﴿١١﴾

زرغونوی (الله) تاسی ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زیتون (خونه) او خرما ګانی او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه میوو څخه بیشکه په دغه (زرغونتیا د دغو مذکوره ؤ اشیاؤ) کښی خامخا لویه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چه (غور) فکر کوی (پکښی).

تفسیر: یعنی له یو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) میوی زرغونوی چه د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه او خوند او تاثیر بیخی بیل دی، په دغه کښی غور کوونکی ته د الله تعالیٰ د کامل قدرت او غریبه صنعت لوئی نښی دی چه له یوی ځمکی ـ یو لمر ـ یوی هواء او یوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول (قسم قسم) ګلان او میوی تل پیدا کیږی؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمۡسَ وَالۡقَمَرَ‌ؕ وَالنُّجُوۡمُ مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمۡرِهٖ‌ؕ

او مسخره کړی ئی ده (په کار ئی لګولی ده) تاسی ته شپه او ورځ او لمر

او سپوږمۍ، او ستوري مسخري (په کارونو کښې لګولي شوي) دي په امر حکم د دغه (الله) سره.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتي دي څو دنيوي کاراوبار پرې وچليږي او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړي شي ـ هم داسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معين نظام لاندې راښکاري او پټيږي ـ د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پريوتلو سره د انسانانو بيشماره فائدې تړلي دي، بلکه که په غور سره وليده شي نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی الله تعالیٰ پخپل کامل اقتدار سره لمر ـ سپوږمۍ او نور ګرد (تول) ستوري ئې د ادنٰی مزدورانو په شان څمونږ په کارونو کښې لګولي دي ـ مجال نشته چه دوی لږ څه سستي وکړي يا غاړه ترې وغړولی شي ليکن څرنګه چه له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالکل په صريح ډول (طريقه) متعلقه ده او له نورو ستوريو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلق دومره واضح نه دی، ښائي د هم دې لامله (له وجې) هغه ئې بيل کړل ـ او تر بل عنوان لاندې ئې بيان وفرمايل. والله اعلم.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾
وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۗ

بيشکه په دغو (علويه ؤ تصرفاتو) کښې خامخا ډير دلائل(د قدرت) دي دپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوي (پکښې)، او (مسخر کړي ئې دي نور) هغه څيزونه چه پيدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کښې حال دا چه مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی.

تفسير: يعنې هغه لوی او لوړ ذات چه اسماني شيان ئې ستاسې پکار لګولي دي، همغه ستاسې د فائدې دپاره په ځمکه کښې هم مختلف قسم نباتات پيدا کړي دي چه په ماهيت ـ شکل ـ صورت ـ رنګ ـ بوی منافع او خواصو او نورو ګرده (تولو) کښې يو له بل سره بالکل جلا (جدا) او عليٰحده دي په دغه کښې ګرد (تول) حيوانات نباتات ـ جمادات ـ بسائط او مرکبات شامل شول.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

بیشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کښې خامخا (د قدرت لوی) دلیل دی دپاره د هغه قوم چه پند اخلي او الله هغه (ذات) دی چه مسخر کړی (په کار ئې اچولی) دی بحر دپاره د دی چه وخورئ تاسي له (ښکاره د) دی (بحره) غوښه تازه او راوباسی تاسی (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګانه چه اغوندئ ئې تاسی (یعنی ښځې ستاسی)، او وینی به ته (ای کتونکیه) بیړی رهی (روانه) په دغه (بحر) کښې (چه شیروی په تتر خپل اوبه) او چه طلب کړئ تاسی (رزق) له فضله د دغه (الله) او دپاره د دی چه شکر وباسئ تاسی (پر دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنی داسی موج او څپی وهونکی خوفناک سمندر ئې هم (چه د هغه په مقابل کښې د ضعیف البنیان انسان بساط هیڅ نه دی) ستاسی په کار کښې لګولی دی چه په هغه کښې بی تکلفه د ماهیانو (کبانو) ښکار کوئ۔ او ډیره لذیذه او ترو تازه غوښه تری حاصلوئ! د هغه څینو برخو څخه مرغلری درمرجان ـ حجرالبحر ـ او نور راز راز (قسم قسم) پیداوار پیدا کوئ! چه له هغو څخه ډیری قیمتداری ګاڼی او زیورات تیاریږی، ښه! د سمندر دغو لویو موجو او څپو ته وګورئ! چه د هغه په مقابل کښې د ډیرو لویو لویو جهازونو حقیقت د یوه خس او واښه په شان هم نه دی، لیکن یوه وړوکی کشتی او بیړی څرنګه دغه موجونه شیروی؟ او پری درومی؟ دا د الله تعالیٰ د قدرت یوه نمونه ده چه انسان ته ئې عقل ورکړی دی او د داسی شیانو د جوړولو ترکیب ئې ورښوولی او پوهولی ئې دی چه د هغه په ذریعه سره تاسی پر سمندرونو باندی متصرف او له یوه سره تر بله سره پوری ځئ.

﴿ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ﴾ او چه طلب کړئ تاسی رزق د فضله د الله څخه او دپاره د دی چه شکر وباسئ تاسی پر دغو نعمتونو) یعنی پر جهازونو او کشتیو تجارتی مالونه بار کړئ! او له یوه ملک څخه ئې بل ملک او له یوه براعظم څخه ئې بل براعظم ته ورسوئ! او د الله تعالیٰ په فضل سره ډیره زیاته او فراخه روزی حاصله کړئ! بیا د الله تعالیٰ احسان ومنئ! او د ده د نعمتونو په مقابل کښې شکر وباسئ!.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولی (پیدا کړی) ئې دی په ځمکه کښې بارونه (غرونه میخونه محکم)

لپاره د دی چه ونه ښوریږی (چپه نشی ځمکه) پر تاسی باندی او (پیدا کړی دی الله په دی ځمکه کښی) ویالی او لیاری لپاره د دی چه لیاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ پر ځمکه ډیر درانه لوی لوی غرونه ایښی دی، څو ځمکه د خپل اضطرابی حرکت څخه کراره (قلاره) شی ـ له روایاتو او آثارو څخه معلومیږی چه ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کښی مضطربه او بی واکه خوځیده او در گرده (توله) لړځیده، الله تعالیٰ پر هغی باندی غرونه پیدا کړل چه د هغو د درونوالی په اثر د ځمکی هغه خوځیدل ورک شول، د نن پرون «سائنس» هم اقرار کړی دی چه د غرونو وجود تر ډیره حده پوری د زلزلو له کثرته مانع دی په هر حال د ځمکی د هغه حرکت او سکون مسئله چه په حکماؤ کښی مختلف فیه ده له هغه سره دا آیت نفیاً یا اثباتاً هیڅ تعلق نه لری ځکه چه د غرونو په وسیله کوم حرکت چه بند شوی دی، هغه دا وضعی حرکت نه دی چه په هغه کښی اختلاف جاری دی.

﴿ وَأَنْهَٰرًا ﴾ او پیدا کړی دی الله په دغه ځمکه کښی ویالی) یعنی د ویالو او سیندونو او نهرونو سرچینه چیری په غرونو کښی وی، څو هغه د غرونو او میدانونو څخه تیریږی او په سلهاؤ او زرهاؤ میله مسافو کښی د الله تعالیٰ په حکم هغو کلیو او ښارونو ته رسیږی چه د هغوی رزق او روزی په هغو اوبو پوری متعلقه کړی شوی ده.

﴿ وَسُبُلًا ﴾ او پیدا کړی دی الله لاری) چه پری وکولی شئ چه له یوه ملکه څخه بل ملک ته لاړ شئ.

وَعَلَٰمَٰتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پیدا کړی دی الله په ځمکه کښی) علامی (د لیاری) او په ستوریو سره دغه (لار تلونکی) لیاره مومی.

تفسیر: یعنی غرونه چینی ـ ونی ـ د شگو غوندی ـ الغرض د مختلفو اقسامو علایم ئی قائم کړی دی چه د هغو په وسیله د مسافرانو قافلی د سمی لاری سراغ او نښه ومونډلی شی. ما پخپلو سترگو لیدلی چه ځینو اعرابو (بدوانو) د خاوری په بویولو سره د لیارو نښی پیدا کړی دی.

﴿ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴾ او په ستوریو سره دغه لار تلونکی لاره مومی) یعنی د شپی په وقت کښی لویو سیندونو او لویو بیابانونو په سفر کښی د ځینو ستوریو په ذریعه د لاری درک او طرف معلوموه شی ـ هغه لیار ښوونه چه د قطب نما او نورو آلاتو په وسیله کیږی هغه هم بالواسطه له ستوری سره تعلق لری.

أَفَمَنْ يَّخْلُقُ كَمَنْ لَّا يَخْلُقُ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ⑰

آيا هغه (ذات چه هر شي) پيدا كولى شي (چه الله دى) پشان د هغه دى چه نشي پيدا كولى (هيڅ څيز چه بتان دى بلكه نه لرى سره مشابهت)؛ آيا نو پند نه آخلئ تاسي (چه خالق او مخلوق سره وپيژنئ! او په خالق ايمان راوړئ!)

تفسير: يعني فكر كول په كار دى چه دغه څومره حماقت دى هغه شيان چه د مچ يو وزر يا د ماشي يوه پښه بلكه د اوربشي يوه دانه يا د شګي د يوه بڅركي په پيدا كولو هم قادر نه وي، د هغوى معبود او مستعان درول دغه الله قدوس سره ئي برابرول چه د پاس مذكورو عجيبو او غريبو مخلوقاتو هم پيدا كوونكى او د هغوى د محكم نظام هم قائم ساتونكى دى، ډيره لويه بى ادبى ده. نو تاسي دغي ګستاخي او سپين ستركي ته وګورئ چه څومره د وقاحت او قباحت خبره ده؟. او بيا د پاک الله انعاماتو ته خيال وكرئ چه د هغو قدر او عزت څرنګه كاوه شي؟ په حقيقت كښي انسان له حده زيات ناشكره دى.

وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑱

او كه وشميرئ تاسي نعمتونه د الله (چه پر تاسو ئي پيرزو كړى دى) نو نه به ئي شئ شميرلى (نو څرنګه به ئي شكر اداء كړى شئ)؟ بيشكه چه الله خامخا ښه ښښونكى (د خطيانو) ډير رحم والا دى (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسير: يعني هغه نعمتونه چه پاس ذكر شول له ډيرو څخه لږ شي ؤ ـ نور د الله تعالىٰ دومره نعمتونه دى چه تاسي په هيڅ ډول (طريقه) هغوى نشئ شميرلى. نو د دغو بيشمارو نعمتونو شكر په پوره ډول (طريقه) سره څرنګه ادا كيدى شي؟ لهٰذا د شكر په اداء كښي كوم قصور چه پيښيږى ـ پاک الله له هغه څخه تيريږى ـ او د لږ شكر په مقابل كښي ډير اجر تاسي ته اعطاء فرمائي ـ يا دا چه د نعمت د كفران څخه وروسته هر هغه سړى چه توبه وكړى او شكر ايستونكى شي ـ الله تعالىٰ د هغه پخواني تقصيرات ښښى او په مستقبل كښي پرى خپل نعمت مبذول فرمائي ـ بلكه د ناشكرى په حالت كښي پخپل رحمت واسعه سره هغه بيخي له خپلو مراحمو څخه هم بى برخي او محروم نه ګرځوى او په زرهاؤ اقسامو نعماؤ ئي فائضوى.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَ مَا تُعْلِنُوْنَ ﴿١٩﴾

او الله ته معلوم دی هغه (عقائد) چه پټوئ ئی تاسی او هغه (اعمال) چه ښکاروئ ئی تاسی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له ګردو (تولو) ظاهری او باطنی احوالو څخه هم خبردار دی چه کوم سری د الله تعالیٰ پر نعمتونو تر کومی اندازی پوری له زړه او تر کومی اندازی پوری په خپلو جوارحو (اعضاو) سره شکر وباسی؟ او کوم یو سری داسی دی چه په ظاهر او باطن کښی د نعمت د حق ادا کولو څخه خالی دی؟ یا د پاس مذکوره ؤ دلائلو او نعمتونو له آوریدلو څخه کوم سری له زړه او په رښتیا سره ایمان راوړی؟ او کوم یو داسی دی چه په ظاهر کښی له دلائلو څخه لاجوابه کیږی خو سره له هغه هم حق نه قبلوی؟. د پاک الله په علم کښی د هر چا حال چه هر قسم وی همغسی به ورسره معامله کوی.

وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُوْنَ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ﴿٢٠﴾

او هغه (بتان) چه ئی بولی (عبادت ئی کوی دغه کفار) غیر له الله نه نشی پیدا کولی دوی هیڅ څیز حال دا چه دوی پخپله (هم) پیدا کاوه شی.

تفسیر: یعنی الله خو هغه ذات دی چه د هغه د عظیم الشان او غیر محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه. اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کړئ چه د داسی الله عالم الکل او خالق الکل، شریک داسی شیان پیدا کوی چه د وښو د یوه ډکی په پیدا کولو باندی هم قادر نه دی، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشیت او اراده سره پیدا شوی دی.

اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَآءٍ ۚ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۙ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٢١﴾

(دغه بتان پخپله) مړه دی (روح نه لری) نه دی ژوندی، او (په دی هم) نه پوهیږی دغه (بتان) چه کله به راولاړاوه شی دغه (بتان یا عابدان ئی).

تفسیر: یعنی ماسواء د الله تعالیٰ څخه د هغو بتانو عبادت چه تاسی کوئ هغه ګرد (تول) مړه (بی ځانه) دی اعم له دی نه چه دواماً وی لکه بتان یا فی الحال وی لکه هغه بزرګان چه مړه شوی دی او د هغوی طاعت او عبادت کاوه شی یا د انجام او مال په اعتبار مړه وی، لکه حضرت مسیح روح القدس او ملائکة الله علیهم السلام چه د هغو عبادت به هم ځینو فرقو کاوه،

بلکه پیریان او شیطانان (چه ځینی ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوی) پر دغو گردو (تولو) باندی په یوه وقت کښی موت طاری کیدونکی دی. نو د هغه شی وجود چه د بل شی څخه عطاء شوی وی او هغه هر وقت چه وغواړی اخیستی ئی شی، نو هغه ته څرنگه الله ویلی شی؟ او څرنگه د عبادت لائق کیدی شی؟. ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ او په دی نه پوهیږی دغه بتان او دغه بزرگان چه پاس بیان شول چه کله به راولاړاوه شی دوی یا عابدان ئی) یعنی دغه خو عجیب خدایان دی چه له سره نه دی خبر چه قیامت به کله راځی؟ او پخپله دغه معبودان یا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب دپاره بیا ژوندی کیږی؟ دغسی بی ځانه او بی خبره شیانو ته خدای ویل، انتهائی درجه جهل او حماقت دی.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسی معبود یو دی، نو هغه (کسان) چه نه راوړی ایمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بی ایمانانو) منکر دی (له وحدانیت د رب العزت او له راتللو د آخرت) او دوی تکبر کوونکی (مغروران) دی (له ایمان راوړلو نه).

تفسیر: یعنی هغه دلائل او شواهد چه پاس بیان شول، داسی صاف او واضح دی چه په هغو کښی له ادنٰی غور کولو سره هر انسان پر توحید یقین کولی شی - لیکن ښائی چه غور او طلب هغه څوک وکړی چه ورسره د خپلی خاتمی فکر او د عاقبت ویره وی او هغه چه د بعد الموت په امورو باندی له سره یقین نه لری نو د آخری خاتمی په لوری به ئی څه فکر وی؟ هغه پر دلائلو کله غور پړدی؟ او د کفر او د ایمان د نیک او بد انجام په لوری به کله التفات کوی؟ بیا په زړونو کښی د توحید اقرار او د انبیاؤ علیهم السلام په مخ کښی په تواضع سره د سر ښکته کولو خیال کله د دوی په مغزو کښی گرځی؟.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

رښتیا واقعی خبره دا ده بیشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فریب) چه پټوی ئی دوی او هغه (جنگ او جگړه) چه ښکاره کوی ئی بیشکه چه دغه (الله) نه خوښوی تکبر کوونکی (سر غړوونکی له وحدانیت او رسالت او آخرت).

تفسير: يعني ښه وپوهيږه چه کبر او غرور او لوئی کوم ښه او غوره شی نه دی او تاسی به د هغه نتيجه هرومرو (خامخا) ګورئ ـ د توحيد هغه انکار چه تاسو پخپلو زړونو کښی ساتئ او هغه غرور ـ تکبر او ځانمنمی (خودنمائی) چه تاسی د هغی اظهار پخپلو چارو او اعمالو او افعالو او اطوارو او طريقو سره کوئ دغه ګرد (تول) د الله تعالیٰ په علم کښی دی او هغه به د هر پټ او ښکاره جرم سزاء درکوی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او کله چه وویلی شی دغو (متکبرانو) ته څه شی دی هغه چه نازل کړی لیږلی دی رب ستاسی (په محمد باندی) نو وائی دوی (دغه) خوشی افسانی د پخوانيو (خلقو) دی،

تفسير: يعنی که ناواقفه سری د تحقيق په غرض ـ يا واقف سری امتحاناً له دغو مکذبينو څخه پوښتنی کوی، يا دغه مکذبين پخپلو منځونو کښی يو له بله سره د تمسخر او استهزاء په ډول (طريقه) سؤال کوی چه «ووايئ ستاسی رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب ئی دا دی دغه قرآن چه رسول الله صلی الله عليه وسلم ئی د پاک الله له لوری منزل بولی، ستاسی په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله عليه وسلم په دغه دعویٰ کښی تر کوم ځای پوری صادق دی؟ نو دوی وائی (معاذالله) په قرآن کښی نور څه شته؟ ماسواء له دی نه چه د پخوانيو کتابونو او پخوانيو ملتونو څه قديمی بی سنده (د توحيد ـ نبوت ـ جنت ـ دوزخ ـ او نوری) خبری (استغفر الله) او څو قصی پکښی نقل شوی دی او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

(نو الله فرمائی دا وينا کوی دوی) دپاره د دی چه په شا واخلی پيتی (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قيامت کښی او (هم داسی واخلی) له پيتی (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چه ګمراه کړی دی دوی هغوی لره په ناپوهی، واورئ خبردار شئ چه بد دی هغه څيز چه باروی ئی دوی (پر شاؤ خپلو)

تفسير: يعنی له دغی وينا څخه دغه غرض دی چه معاذ الله لوی قرآن بی وقعته او بی اهميته

ښکاره کړی او خپل نور ملګری هم بې لیاری کړی او په دی دول (طریقه) سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پیتی سره د هغو خلقو د اضلال، اغواء څه نور بار هم پری بار کړی چه دوی ئی ګمراهان کوی. خیال وکړئ چه دوی د بدی څومره یو دروند بار پخپلو سرونو باندی بار کړی دی؟. په حدیث کښی راغلی دی **«ومن دعی الی ضلالة کان علیه من الاثم مثل آثام من اتبعه لا ینقص ذلک من اثامهم شیئا»** قال الله تعالیٰ
﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت (۱۳) آیة اوله رکوع).

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

په تحقیق مکر کړی ؤ (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چه (تیر شوی) دی پخوا له دوی نه نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) (د اوچتو) بناګانو د دوی له تاداوونو (د ودانیو د دوی) نو پریوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د (سرونو د) دوی او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چه نه پوهیدل دوی (پری چه له دی طرفه به راځی عذاب).

تفسیر: یعنی د خلقو ګمراه کولو او د حق د پیغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابیر چه نن ورځ کیږی، له دوی نه پخوا پرومبنیو اقوامو هم د انبیاؤ علیهم السلام په مقابل کښی هم داسی تدابیر کړی وو ـ هغوی د مکر او تلبیس دیر لوی عمارات درولی وو ـ بیا څه مهال چه د الله تعالیٰ حکم ورسید نو د هغه نیول د دوی بنیادونه هم سره وخوځول ـ بالاخر د الله تعالیٰ په یوه خوځول سره د دوی دغه تیاری شوی مانی او محال پر هم دغو باندی داسی ولویدی چه دوی د هغه تر چت لاندی بند پاتی شول. مطلب دا دی چه د دوی دغه تدابیر پر هم دوی واوښتل او هغه سامان او وسائل چه دوی د خپلی غلبی او حفاظت دپاره تیار کړی وو د دوی د فناء او اهلاک سبب وګرځیدل ـ بلکه د ځینو اقوامو ښارونه او کلی په حسی دول (طریقه) سره هم لاندی باندی کړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ

الْيَوْمَ وَالسُّوْءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٧﴾

بیا په ورځ د قیامت کښې به (الله وشرموی) رسوا کړی دوی او وبه فرمائی (الله) چه چیرته دی شریکان ځما (په زعم ستاسی سره) هغه چه وئ تاسی چه مخالفت به مو کاوه (له انبیاؤ او مؤمنانو سره) په باب د دوی کښې وبه وائی هغه کسان چه ورکړی شوی دی دوی ته علم (یعنی ملائک ـ انبیاء علماء) چه بیشکه خواری د نن ورځې او بدی (یعنی عذاب ئی پر کافرانو دی.

تفسیر: یعنی د هغو شرکاؤ په مرسته (مدد) او حمایت چه تاسی تل ځمونږ له انبیاؤ سره جنګ او جګړی کولی، هغوی نن چیری دی؟ او ستاسی د مدد لپاره ولی نه راځی؟.

﴿هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ﴾ (١٩ جزء د الشعراء (٩٣ آیة (٥) رکوع).

﴿فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ﴾ (٣٠ جزء د الطارق (١٠) آیة (١) رکوع). دغسی وینا سره په واقع کښې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دی ـ یا له رسوائی څخه په جهنم کښې له داخلولو څخه مراد دی. او د دوی د پټو مکاریو پرده لری کول دی.

﴿اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ﴾ (٤ جزء د آل عمران ١٩٢ آیت ٢٠ رکوع

﴿قَالَ الَّذِيْنَ﴾ الآیة ـ وبه وائی هغه کسان چه ورکړی شوی دی دوی ته علم یعنی ملائک انبیاء ـ علماء چه بیشکه خواری د نن ورځې او بدی او عذاب ئی پر کافرانو دی.) یعنی هغوی به څه جواب ورکړی شی؟ هو! انبیاء علیهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وقت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره آوروی چه وګورئ! هغه شیان چه مونږ به ویل همغسی وشو او د نن ورځې ګردی (ټولی) خرابی او رسوائی یواځې د حق د منکرینو لپاره دی.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ۭ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٢٩﴾

هغه (کافران) چه قبضوی (ارواح د) دوی ملائکی په دی حال کښې چه ظلم کوونکی دی دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره) نو وړاندی به کړی روغه (اطاعت او وبه وائی) نه وو مونږه چه عمل به مو کاوه د هیڅ قسم بدی (نو وبه فرمائی الله ولی مو نه کاوه درواغ مه وایئ) بلکه کاوه تاسی معصیت بیشکه چه الله ښه عالم دی په هغه څه چه وئ تاسی چه کول به مو (په دنیا

کښې) (نو وبه ویلې شي دغو ظالمانو ته) چه ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کښې چه همیشه اوسئ په هغه کښې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبرانو (دا دوزخ دی)

تفسیر: یعنې کفر او شرک ئې اختیار او پخپل حق کښې ئې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کښې د موت پرښتې د دوی د روح وښکلو دپاره راغلې. خلاصه دا چه خاتمه ئې د کفر او شرک په حالت کښې وشوه العیاذ بالله نو په دغه وقت کښې به دغه ظلام (وراندی به کړی روغه او اطاعت او وبه وائې نه وو مونږه چه عمل به مو کاوه د هیڅ قسم بدی) یعنې په دغه وقت کښې به د دوی ګرد (تول) تکبر، لوئې، او ځانمنمې (خودنمائې) لرې شي او له هغو ګردو (تولو) شرارتونو او بغاوتونو څخه چه دوی په دنیا کښې کول، ځان ناګاره او بیخبره آچوی او تپ ترې منکرېږي او د اطاعت او وفاء داری اظهار به کوی او وائې به چه مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه ؤ.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾

(٢٨ جزء د المجادله (١٨) آیت دریمه رکوع).

(هر کله چه دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي نو وبه فرمائې الله په تردید د دی ویناوو د دوی چه دروغ مه وایئ! ولې مو نه کاوه معاصي بلکه کاوه تاسې معصیت بیشکه چه الله ښه عالم دی په هغه څه چه وئ تاسې چه کول به مو په دنیا کښې).

یعنې آیا تاسې په درواغ ویلو سره پاک الله غولوئ؟ چه د ده په محیط علم کښې ستاسې ګرد (تول) حرکات دی نن ستاسې هیڅ یو مکر او فریب د الله تعالیٰ له سزا څخه نه پاتې کیږي، اوس هغه وقت راغلی دی چه تاسې پکښې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ!.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چه ځان ئې ساتلی له شرکه (او ویرېږي له الله) چه څه شیز دی هغه چه نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وائې دغه (مؤمنان) چه (رالیږلې ئې دی ځمونږ) خیر شته هغو کسانو ته چه نیکي ئې کړې ده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کښې نیکه جزا (چه عزت او نصرت دی) او خامخا کور د آخرت (جنت) خیر غوره دی (له دنیا او مافیها څخه)؛

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کښې ئې د متقینو (پرهیزګارانو) حال بیان فرمایلی دی چه

كله د هغوى څخه د لوى قرآن په متعلق پوښتنى كيږى چه ستاسى رب څه شى نازل كرى دى؟ نو له نهايتى ښى عقيدى او آدابو به ووائى چه «څمونږ پاک الله داسى نيكه خبره رانازله كرى ده چه له سره تر پايه پورى پكښى خير او بركت دى» داسى خلقو لره دى معلوم وى چه دوى خورا (ډير) ښه كار كوى په دنيا كښى به د همغى نيكى خوندوره ثمره وررسيږى او د الله تعالىٰ په دربار كښى د هيچا محنت او د يوى ذرى قدر نيكى هم نه ضايع كيږى او خامخا سراى د آخرت (جنت) ډير غوره خير دى له دنيا او مافيها نه.

وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ لَهُمْ فِيْهَا مَا يَشَآءُوْنَ ؕ

او خامخا ډير ښه سراى د پرهيزګارانو دى (دا دار، دغه دار) جنتونه دى د هميشه اوسيدلو چه ننوځى به دوى (په) هغو كښى چه بهيږى به له لاندى (د ونو او مانيو) د دوى (ځلور قسمه) ويالى چه وى به (تل) دوى ته په دغو باغونو كښى هر هغه (نعمتونه) چه اراده ئى كوى دوى.

تفسير: يعنى د آخرت د ښيګنو او نعمتونو پوښتنه څه كوى چه هلته دومره حسنات او نعماء شته چه د هغو د ډير يو وړوكى نعمت په مقابل كښى د دنيا خورا (ډير) لوى نعمت هيڅ دى. جنتيان چه هر قسم جسمانى او روحانى مسرت وغواړى، هلته به ور ورسى
﴿ وَفِيْهَا مَا تَشْتَهِيْهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴾

كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٣١﴾ الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِيْنَ ۙ يَقُوْلُوْنَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٣٢﴾

په شان د دغى (جزاء) جزاء وركوى الله پرهيزګارانو ته. هغه (كسان) چه قبضوى ارواح) د دوى ملائكى په دى حال كښى چه پاک دى دغه (متقين له شركه او معصيته) وائى به دغه (ملائک دوى ته چه د الله) سلام دى وى پر تاسى باندى ننوځئ! جنت ته په سبب د هغو نيكيو چه وئ تاسو چه عمل به مو كاوه (په دنيا كښى).

تفسير: یعنی دغو گردو (تولو) خلقو ته چه له کفره ـ شرکه فسوقه او عصیانه پرهیز کوی هم داسی ښه بدل وررسیږی، د دوی ځانونه د موت تر وقته پوری د کفر او شرک له نجاسته پاک وی او د فسق او فجور له دوړو او گردونو څخه پاک وی او د الله تعالیٰ د صحیح معرفت او محبت له وجی په ډیره خوښی او انشراح بلکه اشتیاق سره خپلی ارواح (سا) هغه روح پیدا کوونکی ته ورسپاری (او د ځنکدن او روح سپارلو په وقت کښی به وائی دغه ملائک دوی لره چه سلام دی وی پر تاسی ننوځئ جنت ته تاسی په سبب د هغو نیکیو چه وئ تاسو چه عمل به مو کاوه په دنیا کښی) له یوه حیثیته په روحانی ډول (طریقه) انسان وروسته له مرگه سم د لاسه په جنت یا دوزخ کښی داخلیږی ـ هو! له جسمانی حیثیته به پوره ډول (طریقه) انسان وروسته له حشره داخل کیږی. ممکن دی په دغه زیری کښی د دخول دواړو قسمونو ته اشاره وی.
یعنی ستاسی عمل د جنت د ننوتلو عادی سبب دی ـ باقی حقیقی سبب د الله تعالیٰ حقیقی رحمت دی لکه چه په حدیث کښی راغلی دی «**الا ان یتغمدنی الله برحمته**»

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ

آیا انتظار کوی دغه (کفار بلکه نه کوی د هیڅ څیز) مگر د دی چه راشی دوی ته ملائکی (د عذاب دپاره د قبض الروح) یا راشی ورته امر (حکم، عذاب) د رب ستا(دپاره د اهلاک د دوی).

تفسير: د جنت د محاسنو او د هغه د تفوق او امتیاز له بیانولو څخه وروسته دغو غافلینو ته تنبیه ورکوله کیږی چه تش پر دنیوی سامانونو مست او بیخوده کیږی او آخرت بیخی هیروی او د خپل انجام په اصلاح او تعدیل کښی هیڅ فکر او غور نه کوی. یعنی دغه خلق د دی خبری په انتظار کښی دی څه مهال چه پرښتی د دوی د روح قبضولو دپاره راشی، یا د الله تعالیٰ له حکمه سره موافق قیامت قائم شی ـ یا د مجرمینو د جزا ورکولو حکم ور ورسیږی او په موچنو او پڼو د دوی سر وواهله شی نو هلته به ایمان راوړی او خپل حال به اصلاح کړی ـ حال دا چه د هغه وقت ایمان یا توبه او رجوع به له سره نافع نه وی ـ بهتر خو دا دی چه پخوا له موته د بعد الموت لپاره تیاری وشی او پخوا د عذاب له راتگه (راتلو) د نجات تدبیر وشی.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَـٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا۟ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

په شان د دغې (کفر او تکذيب) کړې ؤ (شرک او تکذيب) هغو کسانو چه پخوا له دوی تير شوی وو (پس رسيدلې ؤ دوی ته هغه شی چه رسيدلی ؤ هغوی ته) او نه ؤ ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره) وليکن وو دوی چه په نفسونو (ځانونو) خپلو باندی ئې ظلم کاوه په کفر او معاصيو). نو ورسيده دوی ته جزاء د هغو بديو چه کړی وو دوی او احاطه وکړ (چاپير شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چه وو دوی چه په هغه (عذاب پوری) به ئې مسخری کولی.

تفسير: پخوانی معاندين هم د هم داسی غرور او غفلت په نشو کښی لويدلی وو، او په باطل خوښولو کښی بوخت (مشغول) او لګيا وو، او تمادی ئې پکښی کوله، او د توبی په وقت کښی ئې توبه ونه ايستله، او تر آخره پوری د انبياؤ عليهم السلام پر تکذيب او مخالفت ټينګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به ئې خندل او مسخری به ئې کولی بالاخر څه ئې چه کړی وو، همغه ئې په مخه کښی ورغلل ـ او جزاء ئې ومونده، هغه عذاب او نور شيان چه دوی پری مسخری کولی، پخپلو سترګو ئې وليدل، د دوی هغه مسخری او خندا معکوساً (الټه) پر هم دوی واقع شوی، او هيڅ يوه د تيښتی لياره ئې ونه مونده چه پری چيری وتښتی ـ او د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا ئې ومونده ـ او هغه ئې ورييل چه کرلی يی وو ـ پاک الله له دوی سره معاذ الله څه دښمنی او عداوت نه درلوده (لرلو)، او نه د پاک الله په نسبت (استغفر الله) د ظلم او تعدی تصور کيدی شی، او نه امکان لری دغه خلق پخپلو لاسونو خپلی پښی په تبر وهی، دوی بل هيڅا ته هيڅ نقصان نه رسوی.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ

او وويل هغو کسانو چه شرک ئې اختيار کړی وو که اراده فرمايلی وی الله نو عبادت به نه وو کړی مونږ غير له دغه (الله) د هيڅ څيز، (نه) مونږه او نه پلرونو څمونږ او نه به حرام کړی وو مونږ بی له حکمه د دغه (الله) هيڅ څيز.

تفسير: له دی ځايه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټی (بيکاره) او مهملو خبرو او دلائلو ترديد شروع کيږی چه مشرکينو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د

تثبیت (ثابتولو) لپاره وړاندی کول خلاصه ئی دا ده که د غیرالله عبادت یا د ځینو حیواناتو (لکه بحیره ـ سائبه او نور) حرامول داسی بد او بی سنده خبری او چاری وی چه بیخی پاک الله نه خوښولی، نو الله به مونږ نه پریښودو چه ئی وکړو او هر کله چه مونږ د الله تعالیٰ له مرضی څخه مخالف کار کاوه نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو ـ یا به ئی مونږ ژر تر ژره په سزاء رسولو ـ کله چه داسی نه کیږی، نو دغه د دی خبری دلیل دی چه دغه چاری د الله تعالیٰ خوښی دی د الانعام په ١٤٨ آیت (١٨) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ تر آیت لاندی ځمونږ د دغه مبارک تفسیر کوم تقریر چه مونږ کړی دی، په هغه کښی د مشرکینو دغه شبهه او د هغو مفصل جواب بیان شوی دی، ښائی چه هغه دی بیا هلته ولوست شی.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل د دوی) کړی وو هغو کسانو چه پخوا له دوی (تیر شوی) وو، نو آیا شته پر رسولانو (بلکه نشته پری هیڅ) مګر رسونه ښکاره (چه سمه صافه لپاره خلقو ته وروښیی).

تفسیر: یعنی د مشرکینو دغه وینا غلطه ده چه ځمونږ دغه اعمال د الله تعالیٰ له لوری نه دی ممنوع شوی، ځکه چه د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځی پوری له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبیاء علیهم السلام لیږلی دی چه د هغوی کار او وظیفه هم دغه وه چه خلق له شرکیه ؤ اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړی او په ښکاره او صاف ډول (طریقه) سره اعلان وکړی چه کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پری رضاء دی؟ کوم کوم افعال ئی نه دی خوښ؟ او له دوی ځنی به د هر یوه انجام څرنګه وی؟ باقی دغه خبره چه خلق یی ولی په تکوینی ډول (طریقه) مجبور ونه ګرځول چه له سره ئی د بدی لپاره نشوی اختیارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالیٰ له حکمته سره منافی وه لکه چه مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کښی لیکلی ده، پاتی شوه دغه خبره هر هغه څوک چه د انبیاؤ خبری ونه منی، ښائی چه هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شی نو ډیرو اقوامو ته په دنیا کښی سختی عبرتناکی سزاوی هم ورکړی شوی دی لکه چه په پخوانی آیت کښی مذکور دی. هو! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروری نه ده چه د جرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شی او مجرم ته د یوی شیبی (ساعت) دپاره هم مهلت ورنه کړ شی، او نه ورته د توبی او اصلاح دپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شی. حضرت شاه صاحب لیکی «دغه د ناپوهانو خبری دی چه دغه کار که الله نه خوښوی، نو ولی مونږ د هغه کولو ته پریږدی؟ آخر د هری فرقی په نزد ځینی کارونه خراب وی، نو دوی ئی ولی پریږدی چه واقع

شی» (آیا الله د هغه له منع کولو څخه عاجز دی بلکه قادر دی) دلته ئی مجمل جواب وفرمایه چه تل رسولانو ممانعت کړی دی ـ د هر چا په قسمت کښی چه هدایت ؤ هغه ئی وموند، او هر هغه چه خرابیدونکی ؤ، خراب شو- الله تعالیٰ ته هم دغه منظور دی (چه انسان ته فی الجمله د کسب او اختیار قوت ورکړی او آزاد (خپلواک) ئی پریږدی او د لوتو او تیږو (ګټو) په شان ئی مجبور، یا د حیواناتو غوندی ئی د عمل دائره محدوده نه کړی ـ بلکه په هر طرف کښی د پر مخ تګ او ترقی موقع ورته ورکړی.

وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ حَقَّتۡ عَلَيۡهِ ٱلضَّلَٰلَةُۚ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی (پورته کړی) وو مونږ په هر (پخوانی) امت کښی یو رسول (چه ووائی دوی ته) چه عبادت کوئ (یواځی) د الله او ځان ساتئ تاسی له شریرانو (باطلو معبودانو) څخه نو ځینی له دوی هغه وو چه ورته هدایت وکړ (لیاره وروښوده) الله او ځینی د دوی هغه وو چه ثابته شوه پری ګمراهی (نو قبول ئی نه کړل احکام د رسولانو) نو وګرځئ تاسی په ځمکه کښی (ای مشرکانو!) نو وګورئ په نظر د عبرت سره) چه څرنګه ؤ (عاقبت آخره خاتمه) د دروغجن کوونکو (د انبیاؤ؟).

تفسیر: یعنی پخپل وقت کښی مو په هر امت او قوم پخوانیو کښی یو رسول مبعوث کړی دی بیا په آخر کښی ئی رسول الثقلین، سیدالکونین صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وصحبه اجمعین رامبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږی چه په هر قوم او هر کلی کښی دی بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وی، کیدی شی چه یو نبی په یو قوم کښی مبعوث کړی شی او د ده نائب چه ورته «هادی» او «نذیر» ویلی شی په نورو اقوامو کښی ولیږلی شی ـ د هغه ورلیږل ګواکی بالواسطه د هغه رسول لیږل دی والله اعلم. «طاغوت» شریر فتنه اچوونکی فساد خوښوونکی، د حضرت شاه صاحب په وینا «هغه دی چه په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړی او هغه هیڅ یو سند ئی په لاس کښی نه وی نو داسی سری ته «طاغوت» وائی بت، شیطان، لوی ظالم ګرد (تول) په دغه کښی داخل دی.»

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډير حرص وکړې (اى محمده!) پر هدايت (ليار شوونه) د دوى نو بيشکه چه الله نه ښيى ليياره (د هدايت) هغه چاته چه گمراه کوى (ئى) او نه به وى دغو گمراهانو ته هيڅ له مددگارانو (مانع له عذابه د نيران).

تفسير: يعنى پاک الله هر هغه څوک چه د قصور د استعداد يا د بد اختيارى په بناء گمراه (بى ليارى) کړى وى، هغه ته هيڅوک د هدايت ليياره نشي ښودلى او نه ئى هيڅوک د الله تعالىٰ له سزاء څخه ژغورلى (بچ کولى) شي ـ ستاسى دغه ډيره طمعه او زيات حرص هم د دوى د هدايت په نسبت، هيڅ فائده نشي رسولى، نو بيا تاسى د دوى په فکر او غم کښې ولى دومره زيات خپل ځان کړوئ؟ او ولى خپل سر دومره زيات وريسى گرځوئ؟.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوى دوى پر الله په سختو غليظو قسمونو خپلو چه بيا به نه کړى ژوندى الله هغه څوک چه (يو ځلى) مړ شي، (الله فرمائى په ترديد د دوى کښې چه ولې به ئى ژوندى نه کړى) بلکه ژوندى به ئى کړى (ځکه چه وعده ئى کړى ده) په داسى وعده کولو چه لازمه ده پرى (وفا ئى تفضلاً وعده) حقه وليکن ډير د خلقو نه پوهيږى (په دغه بعث بعد الموت).

تفسير: يعنى قسمونه خورى کفار چه پس له مرگه بل ژوندون نشته، بيا نو له عذابه څه ويره ده؟ د دوى دغه گردى (تولى) بابيزه (ډاگى) خبرى او تيرايستل دى. ځکه چه د کفارو او مشرکانو له دغه انکاره او د قياسى او خيالى قسم خوړلو څخه د الله تعالىٰ هغه پخه وعده له سره وړاندى او وروسته کيدى نشي او هغه به هرومرو (خامخا) پوره کيږى خو تاسى د داسى ثابته حقائقو له انکاره د خپل د جهل ثبوت وړاندى کوئ ـ هر هغه سړى چه د الله تعالىٰ د محيط علم او د قدرت او حکمت او د تکوين له رازه او د ده د غرض او غايت څخه خبردار وى، هغه له سره د «**بعث بعد الموت**» څخه انکار نشي کولى. «**الناس اعداء ما جهلوا**»

(او دغه بیا وروسته له مړ کولو څخه بیا ژوندی کول)

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

دپاره د دې دی چه بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چه جګړي کوی دوی په هغه کښې او (بل) د دې لپاره دی چه پوه شي هغه کسان چه کافران شوی دی (په دې خبره چه) بیشکه دوی وو دروغجنان (په دی انکار کښې له قیامته).

تفسیر: یعنی د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وی نو په دنیا کښې هغه مختلف اعمال او احوال، چه موندلی شي د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږی؟۔ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږی او هلته به منکرینو ته معلوم شي چه د هغو خبرو انکار چه په قسمونو سره دوی کاوه، هغه بیخی صحیح او رښتیا وی، او قسم خوړونکی دروغجنان وو حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «یعنی په دغه جهان کښې د ډیرو خبرو په نسبت شبهه پاتی ده، ځینی کسان الله تعالیٰ منی او ځینی تری منکران دی نو د بل جهان وجود لازمی دی چه د ګردو (تولو) جګړو تحقیق پکښې وشی او رښتینی له دروغجن څخه بیل شي او مطیع او منکر د خپل عمل بدل ومومی»

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه خبره ځمونږ کوم شیز ته کله چه اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چه ووایو هغه ته چه (پیدا) شه نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندی کول هغه ته څه مشکل دی).

تفسیر: یعنی له دی نه مقصد یوازې هم دغومره خبره ده چه د الله تعالیٰ له ارادی څخه د یوی ثانیی دپاره هم د مراد تخلف نشی کیدی او د ارادی څخه وروسته په نهایت سرعت او سهولت سره د مراد واقع کیدل او د بل هیڅ یو مانع او عائق مزاحمت نه کول او نه توانیدل، په ځان سره د دغی جملی خلاصه ده.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چه هجرت ئی کړی دی په (لیاره د) الله کښی وروسته له هغه چه ظلم پرې وکړی شو نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کښی ښه (ځای) او خامخا اجر (بدل) ثواب د آخرت ډیر لوی دی. که وی دغه (کفار) چه پوهیدی (په ثواب د هجرت نو دوی به هم ورسره موافقت کړی وی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چه پوهیدی (پخپل هغه لوی اجر نو لا ډیر کوښښ او صبر به ئی کاوه). (او مهاجرین) هغه کسان دی چه صبر ئی کړی دی (په طاعت او په مصیبته) او خاص پر رب خپل توکل کوی.

تفسیر: یعنی د مجازاتو د سلسلی (د طاعت او د معصیت د پوره نتیجی اظهار) دپاره «**بعث بعد الموت**» ضروری دی - د الله تعالیٰ ښه وفادار بندګان چه په دغی دنیا کښی ډیر مصائب او شدائد تیروی او بیا مری نو آیا د دوی دغه قربانی ضایع کیدی شی؟ له سره به نه ضائع کیږی! هغه چه د حق حمایت وکړ او د الله تعالیٰ رضاء ئی وغوښته او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو ئی صبر او حوصله وکړه - تر دی حده پوری چه مجبوراً خپل کور خپلوان - کهول دوستان - عزت آشنایان - راحت او ګرد (تول) شیان ئی د الله تعالیٰ په لیاره کښی پریښودل نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفاداری - صله یقیناً وررسیږی اول هغه کسان چه له دوی ځنی ژوندی پاتی کیږی نو په هم دغی دنیا کښی د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومی او خوند ئی څکی. یعنی خپل کور کهول پریښوونکو ته د هستوګنی نور ډیر ښه ځای ورکاوه کیږی، له هغه کوره ښه کور، له وطنی ورونو څخه ډیر مهربانه خواخوږی نور وروڼه - له روزی څخه ئی بهتره روزی - له عزته ئی ښه عزت وررسیږی بلکه پر هغو خلقو غالب کیږی چه دوی ئی له وطنه ایستلی دی او پر دنیا باندی به ئی حاکم او د متقیانو به مشر او امام ګرځی. بیا وروسته له دی نه هغه لوړ مقامات او عظیم الشان مدارج چه په آخرت کښی ور په برخه کیږی، دومره زیات دی چه د هغه اندازه له سره امکان نه لری که د اخروی اجر او ثواب پوره باور او یقین نورو خلقو ته هم پیدا شی نو هغوی به هم (چه اوس د هجرت له سعادته محروم دی) خپل ګرد (تول) کور کهول پریږدی او د الله تعالیٰ په هم دغه لیاره به درومی او تول به د هجرت دپاره تیاریږی.

تنبیه: د آیت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (**و هو منقول فی روح**

المعاني عن بعضهم) عامو مفسرينو دغه آیت د هغو اتیاؤ اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین په حق کښې ایښې دی چه د مکی معظمی د کفارو له ظلم او تیری څخه په تنگ شوی وو او ړومبی ئې د **(حبشستان)** په لوری هجرت کړی وو ـ ځکه چه د اکثرو په نزد دغه آیت مکی دی چه د منوری مدینی له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی. دغو مهاجرینو ته بالاخر پاک الله د هستوگنی ډیر ښه ځای په (مدینی منوری) کښې ورکړ رضی الله عنهم و رضوا عنه!.

﴿ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾ مهاجرین هغه کسان دی چه صبر ئې کړی دی په طاعت او په مصیبت او له معصیته او خاص پر رب خپل باندی توکل او اعتماد کوی. یا آفرین دی وی پر هغو مهاجرینو باندی چه صبر یی کړی دی په طاعت او په مصیبت او له معصیته او خاص پر رب خپل باندی توکل او اعتماد کوی). یعنی له هیڅ راز (قسم) ظلم او تیری څخه ونه ویریدل او د محبوب وطن او د گرانو خپلوانو او اقاربو د بیلتانه پروا ئې ونه کړه او د الله تعالیٰ د خوښی او رضاء له لیاری څخه ونه ښوئیدل او له گردو (تولو) څخه ئې وشکاوه او خپله علاقه ئې یواځی له پاک الله سره ونښلوله او خالص د الله پر امداد او قاطعه ؤ مواعیدو ئې اعتماد وکړ ـ تر هغه پوری چه وئی لید، هر څوک چه خپل ځان پاک الله ته سپاری، نو پاک الله به څرنگه پری خپل لطف او کرم نه مبذولوی؟.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۚ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِٱلْبَيِّنَـٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

او نه ؤ لیږلی مونږ پخوا له تانه (ای محمده) مگر سړی (ستا په شان له انسانانو) چه وحی به کوله مونږ دوی ته نو پوښتنه وکړئ تاسی له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنی له علماؤ او پوهانو یا له اهل الکتاب نه) که یئ تاسی چه نه پوهیږئ (لیږلی وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره ؤ معجزو او په کتابونو سره او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (یو) لپاره د دی چه بیان کړی ته خلقو ته هغه چه نازل شوی دی (په دی قرآن کښې) دوی ته او (بل دپاره د دی) چه ښائیږی دوی فکر او غور وکړی (یکښې چه دغه کلام الله دی).

تفسیر: یعنی د انبیاؤ الله علیهم السلام مظلومانو ملگریو ته چه د صبر او توکل په لیاره ثابت قدم وی په دواړو دارینو کښې بری او کومک ورکول ځمونږ کوم نوی عادت نه دی. پخوا له دی نه هم مونږ په پخوانیو انسانانو کښې رسولان لیږلی دی چه د هغو کار دا ؤ چه د الله تعالیٰ له

احکامو او د نیکی او بدی له انجامو خلق خبردار کړی ـ اوس که تاسی ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چه د پخوانیو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبیاؤ پر تاریخی معاملاتو علم لرونکی دی، تحقیقات وکړئ! چه آیا په رښتیا سره په تیرو پیړیو کښی څه مقدس انسانان د نبوت پر لوی منصب فایض شوی دی؟ او سره له بیناتو (معجزاتو) او زبرو (کتابونو) مبعوث شوی دی؟ که نه؟ او دغه چه آیا د هغو د مصدقینو او مکذبینو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامیاب شوی دی؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجت له اتمامه څنګه پنا شوی دی؟

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴾ جزء (٩) (د الاعراف ١٣٧ آیت (١٦) رکوع) مونږ له ﴿ أَهْلَ الذِّكْرِ ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دی مراد کړی، بلکه د لفظ د عموم رعایت مو کړی دی چه په هغه کښی اهل الکتاب هم شامل دی. په روح المعانی کښی مسطور دی **قال الرمانی والزجاج والازهری المراد باهل الذکر علماء اخبار الامم السالفة کائناً من کان ـ فالذکر بمعنی الحفظ** محقق محمود الحسن شیخ الهند **رحمة الله علیه** هم د «**اهل الذکر**» ترجمه د یاد په خاوندانو کړی ده ـ او ښائی چه په هغه سره ئی دی لوری ته اشاره کړی وی. په هر حال د آیت له عموم څخه دغه مسئله وځی چه غیر د اهل العلم ته ښائی چه له اهل الذکر څخه پوښتنه وکړی او د هغوی په وینا برابر کار وکړی اکثر علماء دغه د ائمه ؤ په تقلید کښی وړاندی کوی والله تعالیٰ اعلم.

﴿ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ﴾ دا رسولان لیږلی وو مونږ په ښکارو معجزو او په اوراقو کتابونو سره) یعنی معجزات او هغه علوم چه په اوراقو کښی لیکلی کیږی.

﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ ﴾ الآیة ـ او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن یو دپاره د دی) چه بیان کړی ته ای محمده صلی الله علیه وسلم! خلقو ته هغه چه نازل شوی دی دوی ته ـ او بل دپاره د دی چه ښائیږی دوی فکر او غور وکړی پکښی چه دغه کلام الله دی) یعنی د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح دول (طریقه) بیانول دی او د خلقو کار دا دی چه په همغه کښی غور او فکر وکړی. له ذکر څخه قرآن عظیم مراد دی چه پخوانیو امتونو د ضروریه ؤ احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانیو انبیاؤ د علومو جامع او د تل له پاره د الله تعالیٰ د احکامو او د دارینو د فلاح د طریقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ویښوونکی دی. مطلب ئی داسی شو «همغسی چه پخوا له دی نه رسولان لیږلی شوی دی او کتابونه نازل شوی دی نن تاته هم (ای محمد صلی الله علیه وسلم) مونږ هم داسی کتاب درلیږلی دی چه د ګردو (تولو) پخوانیو کتابونو خلاصه او د سابقینو انبیاؤ علیهم السلام د علومو مکمل یاداشت دی ـ ستاسی کار دا دی چه د دنیا ګردو (تولو) خلقو ته د دی کتاب تول مضامین په صاف او ښکاره دول (طریقه) بیان کړئ! او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصیل وفرمایئ» له دی نه معلوم شو چه د پاک قرآن همغه تاویل معتبر دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احادیثو سره موافق دی.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾

آیا نو په امن کښې شوی دی هغه کسان چه مکرونه ئې کړی دی ناکاره، له دی نه چه ډوب به کړی الله دوی په ځمکه یا چه را به شی دوی ته عذاب له داسی طرفه چه نه پوهیږی دوی (پرې چه له دی طرفه راځی).

تفسیر: یعنی د پخوانیو انبیاؤ او د دوی د امتونو د احوالو د آوریدلو او د قرآن عظیم الشان په شان د داسی مکمل ذکر او یاداشت د رسیدلو څخه وروسته هم آیا د مکی معظمی کافران د حق په مقابل کښې د خپلو مکاریو او فریبونو او دغابازیو نه مخ نه ګرځوی؟ آیا د دی خبری امکان نشته چه الله تعالیٰ دوی د (قارون) په شان په ځمکه کښې ډوب کړی ـ یا له داسی یو جانب څخه کوم آفت پری ولیږی چه د دوی په وهم او ګمان کښې هم نه وی لکه چه د «بدر» په غزوه کښې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسی سزا ورسیده؛ چه دوی خپل قوت او جمعیت او د مسلمانانو د ضعف او قلت په ملحوظ د هغه تصور هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

یا له دی چه ونیسی (الله) دوی لره په وقت د ګرځیدلو د دوی (په ځمکه کښې نو نه دی دوی عاجز کوونکی (د الله).

تفسیر: یعنی د دی خبری هیڅ ضرورت نشته چه له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شی ـ یا د مقابلی دپاره څه افواج ولیږلی شی ـ پاک الله پر دغه هم قادر دی چه تاسی په تګ راتګ او په کاروبار کښې یا پخپلو بسترو په وقت د اوښتلو له یوه اړخ څخه بل اړخ ته، یو ځلی ونیسی او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړی ـ الله هر قسم قوت او قدرت لری او تاسی په هر ډول (طریقه) عاجزولی شی او په تاسی کښې د دی خبری توان نشته چه پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ

یا (له دی) چه ونیسی (الله) دوی لره پر ویره (او ویرول په ورو ورو تنقیص سره)؛

تفسیر: یعنی یو ناڅاپه به ئې وانخلي - بلکه له خبرولو ښځه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لیږلو ښځه پسته په داسې یو حالت کښې ئې نیسي چه خلق پرې خبر او ترې اطلاع وموهي او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وویرېږي. یا د شاه خوا نور خلق، په سماویه ؤ عذابونو کښې اخته وګوري او په ویره کښې وي لیکن دغه خوف محض طبیعي وي او د توبې او ندامت سره نه وي چه د عذاب دافع کېدی شي - ځینو د «تخوف» معنی «تنقص» اخیستې ده - چه ورو ورو کمول دي - یعنی دغه هم ممکن دی چه دفعتاً ئې هلاک نه کړي او ورو ورو تاسې کموي او تیتوي مو.

فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

نو بیشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ هر شی کولی شي - مګر ولې ئې نه کوي؟ د ده نرمي او مهرباني مانع ده چه پر مجرمینو یو ناڅاپه عذاب نازل کړي. د الله تعالیٰ رأفت او رحمت مقتضي دی چه مجرمینو ته مهلت او د اصلاح موقع ورکړه شي - یا خو دغه جمله یواځې له ﴿يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ﴾ سره متعلقه ده - په هغه تقدیر سره چه ﴿تَخَوُّفٍ﴾ د تنقص په معنی واخیست شي - نو مطلب به ئې دا شي چه ورو، ورو کمول او دفعتاً ئې نه هلاکول، د الله تعالیٰ د رحمت او شفقت له سببه دي، که نه په یوه آن کښې ئې هم پنا او خراب او تباه کولی شي.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آیا نه ګوري دوی هغه ته چه پیدا کړي دي الله له کومه شیزه چه ګرځي سیوري د هغه له ښي طرفونو او کیڼ طرفونو (یعنی له هر طرفه) ښځه په دې حال کښې چه سجده کوونکي دي (دغه سیوري) الله ته حال دا چه دغه سیوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسیر: یعنی کله چه په تکویني دول (طریقه) هر شی د پاک الله په مخ کښې عاجز - مطیع او منقاد دی، تر دې چه د سایه دارو شیانو سیوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم

اوړدیږی او لنډیږی او په دی لوری او په هغه لوری ځی راځی، نو بیا د داسی قدرت والا الله د عذاب مخه کوم یو قوت او طاقت نیولی شی؟ هر انسان لره ښائی چه په خپل واک او اختیار د الله تعالیٰ د تشریعی احکامو په مقابل کښی غاړه کیږدی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هر شی په غرمه کښی برابر ولاړ وی او د هغوی سیوری هم ولاړ وی ـ کله چه لمر واوړی نو سیوری هم ورسره اوړی بیا پسی په اوږدیدو اوږدیدو له ځمکی سره سم شی ـ لکه چه په لمانځه کښی له قیامه سری رکوع ته او له رکوع څخه سجدی ته ځی، هم داسی هر شی پخپله ولاړ وی او په خپل سیوری سره لمونځ کوی ـ په هر ملک کښی او په هر موسم کښی کله ښی خوا ته او کله کیڼ خوا ته اوړدیږی».

وَلِلّٰهِ یَسْجُدُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ وَّالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا یَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوی هغه شیان چه په آسمانونو کښی دی او هغه شیان چه په ځمکه کښی دی له ګرځیدونکو (تلونکو په ځمکه کښی) او ملائکی حال دا چه دوی نه کوی کبر (لوئی سرکښی د الله تعالیٰ له عبادته).

تفسیر: اول د هغو ولاړو شیانو ذکر وشو چه سیوری لرونکی وو، دلته اوس د عمومو ذوی الارواحو بالخصوص د پرښتو د سجدی په بیان تنبیه فرمائی چه داسی مقرب او معظم ذوات هم د ده په مخ کښی سر په سجده دی او هیڅ قسم تکبر، غرور او لوئی په دی کښی نه کوی چه د خپل الله تعالیٰ په مخ کښی د عجز او نیاز سجده ږدی. حضرت شاه صاحب لیکی «مغرورو خلقو ته سر کیښودل پر ځمکه ډیر سخت او مشکل ښکاری او نه پوهیږی چه د بنده لوئی فقط په هم دغه سجده کښی ده. «**من تواضع لله رفعه الله**».

یَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَیَفْعَلُوْنَ مَا یُؤْمَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ السجدة

ویریږی دا(ملائک) له رب خپل (چه اعلیٰ دی پر دوی په قهر او غلبه) له پاسه د دوی او کوی دوی هغه (کار) چه امر (حکم) ورته کاوه شی.

تفسیر: یعنی پرښتی سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالیٰ له لوئی او له جلاله ویریږی او هر هغه حکم چه دوی ته ورکولی کیږی هغه علی الفور اجرا کوی په «**موضح القرآن**» کښی راغلی دی «د هر بنده په زړه کښی دغه خبره شته چه ځما د سر له پاسه الله تعالیٰ دی او خپل

ځان ښکته ګڼي هم دغه د پرښتو سجده هم ده او د نورو ټولو هم.»

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ﴿٥١﴾

او فرمايلي دي الله مه نيسئ تاسي معبودان دوه بيشكه هم دا خبره ده چه دغه (برحق معبود) معبود دى يو، نو خاص له ما څخه پس وويريږئ تاسي راڅخه.

تفسير: يعنى كله چه ګرد (ټول) د آسمانونو او د ځمكو مخلوق د يوه الله جل وعلا په حضور كښي په تكويني دول (طريقه) بى اختياره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي نو بيا په عبادت كښي ئى بل شريك له كومه پيدا شو؟ هغه پاک الله چه د ګرد (ټول) جهان مالک او مطاع دى ښائى چه يوازې د همغه عبادت وكړى شي او خاص د همغه څخه خوف او ويره په كار ده.

وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا ۚ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿٥٢﴾

او خاص هم دغه (الله) لره دي هر هغه څه چه په آسمانونو كښي دي او (هر هغه څه چه په) ځمكه كښي دي (له علوياتو او سفلياتو سره له آسمانونو او ځمكو ملكاً، خلقاً، عبيداً) او خاص هم ده ته دى طاعت (عبادت عدل) واجب لازم هميشه؛ نو آيا غير له الله څخه ويريږئ تاسي (له بل چا).

تفسير: يعنى په تكويني دول (طريقه) هر څيز خاص د الله تعالىٰ په اطاعت او عبادت مجبور دى ﴿ اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴾ (٣ جزء د آل عمران ٨٣ آيت ٩ ركوع) يا دغه مطلب دى چه تل د الله تعالىٰ عبادت لازم دى ﴿ اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ ﴾ (٢٣ جزء د الزمر ٣ آيت ١ ركوع) او ځيني د «**دين**» معنى په «**جزاء**» سره اخيستي ده يعنى د نيک او بد دائمى بدل د همغه يوه الله تعالىٰ له جانبه رارسيږى (نو د بل چا څخه به ولي ويريږو) والله اعلم

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾

او هر هغه چه تاسی سره دی له (کوم قسم) نعمت نو له (طرفه د) الله دی بیا کله چه ورسیږی تاسی ته ضرر نو خاص هم دغه (الله) ته فریاد او زاری کوئ.

تفسیر: یعنی گردی (تولی) ښیگنی (فایدی) او نعمتونه د همغه له لوری دی او د هر یوی بدی او سختی دفع هم د همغه په واک (اختیار) او قبضه کښی ده ـ لکه چه کوم مصیبت کوم یوه انسان ته ورسیږی نو له غلیظ څخه غلیظ مشرک هم په دغه وقت کښی له نورو گردو (تولو) وسیلو څخه لاس وباسی او یوائځی د پاک الله په دربار کښی دعاء کوی او تری مدد غواړی، گواکی انسانی فطرت شاهدی ورکوی چه د مصائبو او سختیو څخه نجات ورکول ماسوا له دی نه چه د پاک الله واحد کار وی، د بل هیڅ کار نه شی کیدی، بیا د هغه ذات په قبضه کښی چه هر قسم ضرر او نفع ـ نقمت (عذاب) او نعمت (چه پټ وی یا ښکاره ـ وړوکی وی یا لوی ـ دینی وی یا دنیوی علمی وی یا عملی ـ داخلی وی یا خارجی ـ جلبی وی یا سلبی او هر قسم نقمت او ضرر لکه مرض یا ناداری قحط یا غلاؤ حرق یا غرق او نور د ده په اختیار کښی) دی نو بل به څوک د ده په الوهیت کښی حصه دار کیدی شی؟ یا به داسی کیدی شی چه انسان تری وویریږی ـ یا څه هیله (امید) او اسره ورڅخه ولری.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چه دفع (لری) کړی (الله هغه) ضرر له تاسی څخه ناڅاپه یوه فرقه له تاسی له رب خپله سره شریکوی (بل) دپاره د دی چه کفران (ناقدری) وکړی په هغه څیز پوری چه ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوی نفع موقتاً). نو ژر به پوه شئ تاسی (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنی څه مهال چه تری سختی پورته شی نو خپل منعم حقیقی هیروی او په نهایت بیحیائی او بی شرمی د الوهیت د چارو په ویشلو پسی لویږی او له دی نه نه شرمیږی چه اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کښی د همغه په دربار کښی مو عرض او دعاء کوله نه یی د

حقیقي محسن احسان ومانه او نه ئې د دغې اندیښنه وکړله ـ چه زه به د ناشکرۍ په سزاء کښې ونیول شم ـ یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواکې هغه انعام چه وحده لا شریک له الله تعالیٰ فرمایلي ؤ بیخي د هغه په انکار باندې تینګ ودرید. بهتر دی چه څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي چه په دغه دنیا کښې ښې مزې وکړي او خوندونه ئې وڅکي ـ بالاخر به دوی ته معلومیږي چه د دغه مشرکیت او د نعمت د کفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (کفار) دپاره د هغو (بتانو) چه په هیڅ نه پوهیږي (علم نه لري) یوه برخه له څینو د هغو شخه چه ورکړي دي مونږ دوی ته، قسم دی په الله چه خامخا پوښتیدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قیامت کښې) له هغه چه یئ تاسې چه دروغ تړئ (چه بتان مو خدایان دي).

تفسیر: دغه ئې هغو ته وفرمایل چه په خپل کښت او کار کښې ـ په تجارت او صنعت کښې ـ په مالدارۍ او جهاندارۍ کښې ماسواء له الله شخه د نورو دپاره نذر او نیاز منی (موضح القرآن) لکه چه د عربو د مشرکانو رواج او دستور ؤ چه د هغه ذکر (په ۸ جزء) د «الانعام» په (١٦) رکوع کښې تیر شو. له ﴿ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ ﴾ شخه مراد همغه اصنام او نور دي چه مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بیخبرۍ ـ خپل معبودان یا د نفعې او ضرر مالکان ګڼل ـ حال دا چه د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه ؤ ـ بیا دغه شرکاء ئې هم د دبرو (ګټو) له بتانو څخنې تجویز کړل چه له هر قسم علم او شعور شخه بې برخې دي ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴾ ﴿ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴾ ـ قسم دی په الله چه خامخا به وپوښتلی شئ له هغه دروغو چه تاسو ویل) یعنې په قیامت کښې به د دغه افتراء او د دروغو تړلو پوښتنه هرومرو (خامخا) له تاسې شخه کیږي ـ چه د الله تعالیٰ په ورکړي مال کښې مو څه حق درلود (لرلو) چه نور مو پکښې شریک او سهیم ګرځول؟ باقي چاته د ثواب رسولو مسئله، هغه خو بیله خبره ده او د دې آیت په ذیل کښې نه راځي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا کفار) الله ته لونې پاک دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او

(مقرروی) ځان ته هغه څیز چه د دوی خوښ وی.

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ له دغه پاک او منزه دی چه اولاد ورته ثابت کړی شی بیا په تیره لونی تعجب دی چه دغه خلق د حق تعالیٰ په نسبت څرنګه جراءت کوی، په دغه آیت کښی د«بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبیلو رد وشو ـ چه پرښتو ته ئی د الله تعالیٰ لونی ویل (العیاذ بالله)

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چه خبر ورکړی شی یو تن د دغو (کفارو) ته په (پیدا کیدو د) لور سره نو (توله ورځ) وګرځی مخ د ده تک تور له غمه حال دا چه دی ډک وی له قهره (خپلی ښځی ته چه لور دی ولی راوړه؟).

تفسیر: یعنی د خپلو ځانونو دپاره د لونو په پیدا کیدلو خوښ او راضی نه دی هر کله چه غواړی ځامن غواړی.

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ

پټ ګرځی له قومه (خپله) له سببه د ناخوښی د هغه شی څخه چه خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتی (دی) هغه لور سره د سپکوالی او که ئی ومندی (ژوندی) په خاوره کښی)؟

تفسیر: له دوی ځنی که کوم یوه ته خبر ورکړی شی چه تا ته لور شوی ده نو له ډیر نفرت او غم او اندیښنی څخه ئی وچولی (تندی) تریو شی او ګرده (توله) ورځ له ډیره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځی او زړه ئی پخسیږی چه دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندی راغی؟

﴿ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ ﴾ الآیة ـ آیا دی وساتی هغه لور سره د سپکوالی؟) یعنی له دغه رسمی او عرفی ننګ او عار له تصوره چه که دغه لور می ژوندی راپاتی شی نو بل څوک به می ځوم کیږی نو زه په هغه وقت کښی چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چیری به پټ ګرځم؟.

﴿ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ﴾ الآیة ـ او که ئی ومندی ژوندی په خاوره کښی) یعنی شپه او ورځ په فکر او تردد کښی مصروف او تجاویز جوړوی چه آیا زه دغه دنیوی عار قبول او دغه جینۍ

پرېږدم چه ژوندون وکړی؟ یا ئی په ځمکه کښی خښه کړم؟ یعنی وئی وژنم ـ لکه چه د جاهلیت په زمانه کښی ډیر غټ زړه او ظالم سړی به خپلی جینکۍ وژلی یا به ئی ژوندی په ځمکه کښی خښولی ـ کله چه اسلامی دین منتشر شو نو دغه قبیح رسم ئی له منځه ورک کړ ـ او په داسی دول (طریقه) ئی سره قلع او قمع وکړه ـ چه وروسته له اسلامه په ګرد (تول) ملک کښی د دغی بی رحمی یوه پېښه او مثال هم وراندی نه شو ځینی د ﴿ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ ﴾ معنی داسی کړی «بندیانی ساتی جینکۍ په ذلت او خواری سره» یعنی د ژوندی پاتی کېدلو په صورت داسی ذلیله معامله به ئی له دوی سره کوله لکه چه ئی له سره اولاد بلکه انسان هم نه وی.

أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

واورئ خبردار شئ چه بد دی هغه چه حکم کوی دغه (کفار چه نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: د جینکو په متعلق هغه د ظلم او تیری فیصله چه د دغو کفارو ده له هغه ځنی زیاته بده فیصله دغه ده چه الله تعالیٰ ته ئی د اولاد تجویز کاوه، بیا اولاد هم **«اناث»** چه له هغو شخه دوی پخپله کرکه او تنفر کاوه، ګواکی دوی د خپلو ځانونو دپاره ښه شیان او الله تعالیٰ ته ئی ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله)

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

دی هغه کسانو ته چه نه راوړی ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او هم دی دی قوی غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چه هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی).

تفسیر: یعنی هغه مشرکین چه د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لری، خراب مثال یا خراب صفت د هم دوی دی. هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دی چه د درد ـ رنځ ـ او د ضعیفی په وقت کښی په ښه او په کار ئی ورشی ـ دوی لره په کار دی چه له خپلو ځامنو شخه مدد او مرسته (امداد) وغواړی، د عار یا د افلاس یا د نورو ویرو په وجی د جونو وژل د دوی دود او دستور دی ـ بالاخر دوی د ظلم او شرک او د نورو د هغه بد

انجام شخه چه مقرر دی له سره ځان نشی ژغورلی (محفوظولی). الغرض هر ډول (طریقه) بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښائی چه د هم دوی په طرف وکړی شی ـ د الله تعالیٰ په طرف د دغو صفاتو انتساب چه د مخلوقاتو خاصه ده او (معاذالله) د ځامنو او د لونو د تجویز ډیر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافی دی، د الله تعالیٰ دپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتیدی شی چه له اعلیٰ شخه اعلیٰ او له هر لوړ او لوی شی شخه لوړ او لوی وی.

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ او هم دی دی قوی، غالب په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا) یعنی پاک الله خو داسی غالب او زبردست ذات دی چه ستاسی د دی بی ادبی او سپین سترګی سزا لاس په لاس او ژر تر ژره هم درکولی شی لیکن ځکه علی الفور تاسی ته سزا نه درکوی چه د ده د حکمت سره مناسب نه ده، نو تاسی ته مهلت او وار درکوی، څو په سمه لیاره راشئ او د اصلاح او توبی رویه ځان ته غوره او خپله رویه سمه کړئ.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

او که نیولی وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصیو) د دوی سره نو نه به ئی ؤ پری ایښی پر مخ د دی ځمکی کښی هیڅ خوځیدونکی (تلونکی) ولیکن وروستی کوی دوی تر هغه نیتی په نامه کړی شوی پوری نو کله چه راغی نیته (د موت یا عذاب) د دوی نه به وروسته کیږی (دوی له هغه نیتی شخه) (په قدر د) یو ساعت او نه (تری) ړومبی کیږی.

تفسیر: یعنی که الله تعالیٰ خلقو ته د دوی پر ګستاخی ـ تیروتو او د ظلم د سزا ورکولو شروع وکړی، نو په څو ساعتو کښی د ځمکی د مخ دغه نظم او نسق او ودانی نشی پاتی کیدی ځکه چه په دنیا کښی لویه برخه د ظالمانو او بد کارانو ده او د وړو او لویو خطاؤ شخه خو هیڅ یو تن هم تش نه دی **(کلکم خطاءون)** کله چه ګرد (تول) خطا کاران او بدان هلاک کړل شی، نو یوائځی د معصومو انبیاؤ د مبعوثیت او د دوی د اعزام ضرورت د ځمکی په طرف نه پاتی کیږی بلکه د دوی هستوګنه د معصومو ملائکو سره زیاته موزونه ده. کله چه نیکان او بدان دواړه پر ځمکه نشی پاتی، نو د نورو حیواناتو وجود به هم بی فائدی وی ـ ځکه چه هغه ګرد (تول) د انسانانو دپاره پیدا شوی دی او هم ئی فرض کړئ چه الله تعالیٰ د انسانانو په ظلم او عدوان

باران بند کړ نو آیا له انسانانو سره به حیوانات هم نه مري؟ په هر حال که پاک الله پر هره هره خبره په هم دغې دنیا هر یو ونیسي او سم د لاسه سزا ورکړي ـ نو د دغې دنیا ګرده (توله) سلسله به سره وشلیږي او په څو دقیقو (شیبو) کښې به دغه دنیا پنا شي. مګر مجرمینو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي او تر موعوده وقته پورې ئې خوشې پرېږدي ـ او مهلت او وار ورته ورکوي ـ کله چه هغه تاکلې (مقرر کړی) نیټې ته ورسیږي ـ نو بیا هغه یوه ثانیه (رپه) نه وړاندې او نه وروسته کیدی شي.

تنبیه: ځینې مفسرین له ﴿ مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ ﴾ څخه خاص ظالمه دابه مرادوي ـ که دغه صحیح وي، نو مطلب بیخي واضح دی او هیڅ اشکال نه دی پاتې. والله اعلم.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ۖ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (کفار) الله ته هغه چه بد ئې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لوڼې یا شریکان) او بیانوي ژبې د دوی دروغ (چه داسې وائې) بیشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کښې)؛ حقه رښتیا (ثابته خبره دا ده) چه بیشکه شته دوی ته اور(د دوزخ) او بیشکه دغه (کفار په منډه بیولی شي بیا هلته په اور کښې پرېښودلی شي.

تفسیر: یعنې هغه شیان چه دوی ئې بد ګڼي او د خپلو ځانونو دپاره ئې نه غوره کوي لکه جینکۍ ـ یا په خپل ملک کښې د کوم پردي شرکت یا استهزاء یا استخفاف او نورې سپکې معاملې نو هغه د الله قدوس (جلت عظمته) دپاره ثابتوي.

﴿ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ﴾ او بیانوي ژبې د دغو مشرکانو دروغ چه داسې وائې بیشکه شته دوی ته ښه حالت په نزد د الله کښې) یعنې سره له داسې ګستاخیو او سپین سترګیو د دوی پر ژبو دغه دعوی ده چه مونږ په دنیا کښې د ښو ښو شیانو وړ (مستحق) او لایق یو او که د آخرت او د نورو دغه قصې رښتیا وي، نو هلته به هم ښې مزې کوو لکه چه په ٢٥ جزء د حٰم السجده په (٥٠) آیت (٦) رکوع کښې داسې یو آیت شته

﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِن بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِندَهُ لَلْحُسْنَىٰ ﴾

﴿ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴾ حقه رښتیا خبره دا ده چه بیشکه شته دوی ته اور د دوزخ الخ) یعنې سره له داسې ګستاخیو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دلیل دی چه د هغوی دپاره هیڅ یوه ښیګڼه (فائده) او نیکي نشته، هو! د دوی دپاره د دوزخ اور تیار دی

چه دوی ورته په مندو بیولی او ځغلولی شی او کله چه هلته ورسیږی او پکښې ولویږی، نو ګواکی بیخی هیر شوی دی یعنی تر ابدالاباد پوری هیڅکله د مهربانی نظر به پر دوی نه کیږی حضرت شاه صاحب لیکی دا ئی د هغوی په نسبت وفرمایه چه ناکاره شیان د پاک الله په نامه کوی او سره له هغه داسی یقین هم لری چه مونږ جنت ته هم ځو حال دا چه دوی ورځ په ورځ دوزخ ته ورنژدی کیږی نو فرمائی الله تعالیٰ لپاره د تسلی د رسول الله صلی الله علیه وسلم

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾

قسم دی په الله په تحقیق لیږلی وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمده نور رسولان) نو ښائسته کړی ؤ دغو (امتونو) ته شیطان هغه (بد) عملونه د دوی (چه کلک پری ولاړ ؤ) نو همغه (شیطان) دوست د دوی دی نن ورځ او شته (په آخرت کښې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: د مکی معظمی د کفارو د ګستاخیو او چتی (بیکاره) دعاویو د ذکر څخه وروسته محمد علیه الصلوٰة والسلام ته تسلی ورکوی چه تاسی د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګی شئ! مونږ له تاسی څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبیاء لیږلی ؤ- لیکن تل هم داسی پیښه واقع شوی ده چه لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورځرګند (ورښکاره) کړی دی او دوی به پرله پسی پخپلو شرارتونو کښې پر مخ تګ او ترقی کوله او نن هغوی د الله تعالیٰ په عذاب کښې اخته او ککړ دی او شیطان چه د دوی رفیق او ملګری ؤ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی ـ او نه ئی په داد او فریاد ورسیدی شی ـ هم دغسی به ستاسی د مکذبینو انجام هم کیږی. ځینی د ﴿ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ ﴾ مطلب داسی ښکاره وی هغه شیطان چه پخوانی امتونه د ده په لمسون ګمراه او بی لاری شوی وو همغه نن د دغو (کفارو د مکی) ملګری شوی هم دی، نو همغسی چه د هغوی حال او خاتمه شوی ده د دوی حال او خاتمه هم کیږی.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالیږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر دپاره د دی چه بیان (او ښکاره) کړی ته (ای محمده!) دوی ته هغه (څیز) چه اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کښی او (لپاره د) هدایت او (لپاره) د رحمت دپاره (د هغه) قوم چه ایمان لری (په تولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنی لوی قرآن یواځی د دی لپاره نازل کړی شوی دی چه د هغو اساسی او رښتیا اصولو بیان په ډیر وضاحت او تحقیق سره وکړی چه خلق پکښی اختلاف او جګړی کوی (مثلاً توحید معاد د حلالو او حرامو احکام) او نور چه هیڅ اشکال او خفاء پکښی پاتی نشی - ګواکی نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (تولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله آورولی ده - او د الله تعالیٰ پر بندګانو ئی د الله تعالیٰ حجت تمام کړی دی - وروسته له دی نه د دوی منل او نه منل - پخپله د مخاطبینو کار دی، هر څوک چه توفیق ومومی قبلوی به ئی. تاسی ته نه ښائی چه پر دوی پسی خپل ځان خفه یا پریشان کړئ!
﴿ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ او لپاره د هدایت او لپاره د رحمت دپاره د هغه قوم چه ایمان لری) یعنی فیصله او بیان خو د ګردو (تولو) دپاره دی، لیکن د دی هدایت څخه منتفع کیدل - او د الله تعالیٰ د رحمت سره غاړه په غاړه کیدل - د همغه چا په برخه کیږی چه دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموی - او په طوع او رغبت سره په تولو مؤمن به شیانو ایمان راوړی.

وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

او الله نازلی کړی (لیږلی) دی له (طرفه) د آسمانه اوبه (باران) نو ژوندی (شنه) ئی کړه په دی (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالی) د هغی (ځمکی)؛ بیشکه په دغه (زرغونتیا) کښی پس له وچوالی خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی دپاره (د هغه) قوم چه آوری (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره بیا عبرت هم تری اخلی).

تفسیر: یعنی وچه ځمکه په آسمانی باران سره زرغونوی ګواکی وچوالی د ځمکی موت او شین توب او خروپ توب ئی ژوندون او حیات دی
﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴾ بیشکه په دغه زرغونتیا کښی پس له وچوالی خامخا دلیل ښکاره د قدرت دی دپاره د هغه قوم چه آوری احکام د الله د زړه په غوږونو په انصاف سره او

بیا عبرت هم تری آخلی) یعنی هم داسی د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان او مړ زړونه ژوندی کوی که ئې د زړه په توجه او انصاف سره واوری.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

او بیشکه چه دی تاسی ته په چارپایانو کښې ډیر لوی عبرت؛ چه درڅښوو مونږ تاسی ته له هغه ځینو څیزونو څخه چه دی په ګیډو د هغو (لنګو څاروو کښې) له منځه د غوشائیو او د وینو شودی صافی پاکی (له رنګه او بویه د غوشائیو او وینو) آسان تیریدونکی (له حلقه او خوش مزه) دپاره د څښونکو.

تفسیر: یعنی اوښه ـ غوا ـ میښه او نور حیوانات چه بوس، پروړ او واښه خوری نو دغه خواړه کله چه د دوی په ګیډو کښې لوېږی د درو شیانو په طرف مستحیل کیږی ـ قدرت د دغو حیواناتو د اجسامو په منځ کښې داسی یو مشین لګولی دی چه د غذا د ځینو اجزاؤ د تحلیل کولو څخه وروسته د فضلی (پچی او غوشائی) په شکل د باندی ئې غورځوی ـ او له ځینو اجزاؤ څخه وینه پیدا کوی او په رګونو کښې ئې خپروی (خوروی) چه د دوی د حیات او بقاء سبب ګرځی ـ له هم دغی مادی څخه چه ځینی ئې وینه ګرځیدلی ده، د دغو دوو ګنده ؤ شیانو په منځ کښې یو دریم شی (چه شوده دی) هم تیاروی چه نهایت پاک طیب سپیڅلی او خوندور شی دی.

پخوا ئې د کتاب د نزول په مناسبت د اوبو د ښکته کولو ذکر وفرمایه په دغه آیات کښې د اوبو په مناسبت د نورو مشروباتو د انواعو ذکر هم وفرمایه ـ یعنی شوده ـ شراب نبیذ او شات ـ په ٢٦ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم د سورت په (١٥) آیت ٢ رکوع کښې چه هلته د جنت د ویالو ذکر راغلی دی د مشروباتو هم دغه څلور اقسام ذکر شوی دی

﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى ﴾

دلته د دغو اقسامو د شیانو له ذکره مقصود دا دی چه د خلقو په خیال کښې هغه چه ډیر لوی لوی نعمتونه دی هغه ګرد (تول) د پاک الله پیدا او مخلوق دی بیا نو د تعجب ځای دی چه انسانان د خپل حقیقی منعم دغه مراحم او احسان ولی هیروی او د نورو شیانو خادمان او مریان کیږی. ګواکی د شرک د تردید په لوری اشاره وشوه. او دا هم تری راښکاره شوه چه هغه الله تعالیٰ چه په دغه ډول (طریقه) سره ستاسی د جسمانی هوسائی (آسانی) دپاره راز راز (قسم قسم) انتظامات او مناسب وسائل او سامان پیدا کړی دی نو هرومرو (خامخا) د روحانی ژوندون او د باطنی ترقی وسائل او ذرایع به هم په کافی اندازه سره تیار او مهیا کړی وی.

وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾

او له میوو د خرماگانو او (له میوو د) د تاکو (کورو) څخه (هم داسی در ښنوو مونږ پر تاسی) چه جوړوئ تاسی له دغو میوو څخه نشه کوونکی (بد) او رزق (روزی) ښه؛ بیشکه په دغو (انواعو د میوو او مشتقاتو) کښی (ئی) خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره د (هغه) قوم چه عقل چلوی او فکر او غور په کښی کوی.

تفسیر: یعنی له دغو میوو څخه نشه ئی باسئ ـ او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شیان تری جوړوئ لکه شربت ـ نبیذ ـ سرکه او وچه خرما او مویز او نور تری حاصلوئ.

تنبیه: دغه آیت مکی دی ـ د شرابو څښل په مکه معظمه کښی لا نه ؤ حرام شوی ـ او شراب څښونکی به هغه بلا تکلفه څښل ـ د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو ـ بیا هیڅ یو مسلمان له سره لاس نه دی ور وړی ـ خو بیا په هم دغه مکی آیت کښی ئی هم د ﴿ سَكَرًا ﴾ څخه وروسته د ﴿ وَّرِزْقًا حَسَنًا ﴾ فرمایلو سره تنبیه فرمایلی ده چه وروسته له دی نه شراب حرام کیدونکی دی، ځکه چه پر شرابو د «**رزق حسن**» اطلاق نه دی موزون.

﴿ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴾ بیشکه په دغو انواعو د میوو او مشتقاتو کښی ئی خامخا دلیل ښکاره د قدرت دی لپاره د هغه قوم چه عقل چلوی او غور او فکر پکښی کوی.) دلته د ﴿ يَّعْقِلُوْنَ ﴾ لفظ چه د عقل څخه مشتق دی د «**سکر**» له تذکری سره خاص مناسبت لری، کله چه نشه عقل زائل کوی، نو ځکه ئی اشاره وفرمایله چه د آیاتونو پوهیدل د عقلاؤ کار دی. او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِيْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُوْنَ ﴿٦٨﴾

او په زړه کښی واچوله رب ستا مچیو د شاتو ته (دا خبره) چه ونیسئ (او جوړوئ) تاسی په غرونو کښی کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چه خلق ئی لوړ جوړوی.

تفسیر: یعنی د انګورو د پورته کولو دپاره هغه چیلی او اچی (څپرونه)چه تاسی ئی جوړوئ یا هغه عمارتونه چه خلق ئی تیاروی. د شاتو مچئ د ور په زړه کښی اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی چه د هغه فطرت داسی جوړ شوی دی چه سره د ادنیٰ حیوانتوبه په نهایت کاریګری ډیری چالاکی ـ ښه شعور ـ اعلیٰ ادراک ـ نری صنعت خپلی شکرګنی (ګبینونه) د غرو او ونو په سوریو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کښی تیاروی ـ او نوری تولی مچئ د یوی لوئی مچئ تر حکم لاندی په ډیر ښه اطاعت او انقیاد سره کار کوی ـ د دوی مشر ته «**یعسوب**» وائی چه د ده په متابعت د مچیو فوج هر لوری ته حرکت کوی کله چه دوی کومه ځاله (شکر ګنی) جوړوی، نو د دغی ځالی تولی خونی د «متساوی الاضلاع مسدس» په شکل وی. بی له مسطرو او بی له پرکارو او نورو مهندسی اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسی سم او برابر ـ منظم مرتبه او په همغه یوه شکل د دغو ګردو (تولو) کورونو جوړول داسی شی دی چه انسان ورته هک پک او حیران پاتی کیږی. حکماء وائی که بی له مسدسه کوم بل شکل ئی غوره کری وی، نو خامخا به په منځ کښی څه ځای فضول او بیکاره پاتی وی ـ فطرت دی ته د داسی یوه شکل په لوری لار ښوونه کری ده چه په هغه کښی هیڅ یوه فرجه او تشوالی هم خوشی او بیکاره نه وی پاتی.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

بیا نو خورئ تاسی (ای مچیو!) له هر قسمه میوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لیاره د رب خپل په دغه حال کښی چه آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاری) راوځی له ګیډو د دوی د څښلو (شی شات) چه مختلف دی رنګونه د دی (شاتو) په دغو (شاتو) کښی شفاء ده دپاره د خلقو بیشکه په دغو (مچیو او شاتو کښی خامخا ډیر لوی دلیل دی (پر قدرت او حکمت د الله) دپاره د هغه قوم چه فکر کوی (او پر غرائبو ئی عقل چلوی).

تفسیر: ﴿كُلِي﴾ آو ﴿فَاسْلُكِي﴾ ګرد (تول) تکوینی اوامر دی. یعنی فطرت هغه ته هدایت ورکری دی چه خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه میوو او ګلانو او نورو شیانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونده کری. لکه چه دغه مچئ له خپلو ځالو څخه راوځی او له هر راز (قسم) ګلانو او میوو خپله غذا په ځبیښلو سره حاصلوی چه له هغه څخه شات او موم

او نور حاصلیږي.

﴿ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ﴾ نو ځئ الوځئ او تگ کوئ په لیاره د رب خپل په دغه حال کښې چه آسانه ده صافه او خلاصه درښکاري) یعنی د غذاء حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بیرته راتللو لیاري صافي أو خلاصي در پرتي دي او هیڅ یو مزاحمت او ممانعت ستاسي په لیاره کښې نشته. لکه چه لیدلي شوي دي چه مچئ خپلي د غذاء لټولو پسي بعض اوقات ډیرو لرو ځایونو ته ځي ـ او بیا بلاتکلفه خپلي شکرګنی (ځالي) ته برابر بیرته راځي ـ او لږ شاني هم تري لیار نه ورکیږي ـ او نه تري هیریږي. ځینی د ﴿ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ﴾ مطلب داسي اخیستی دی چه قدرت هغه فطري لیاري چه ستا د عمل او تصرف دپاره مقرري کړی دي پر هغو مطیع او منقاد شه! او سم برابر پري تل درومه! مثلاً د ګلانو او میوو څخه خپله غذا وڅکه او وڅبیښه! او پخپله فطري قواؤ او تصرفاتو سره شات او نور تري جوړوه!.

﴿ يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ راوځي له ګیډو د دوی د څښلو شی شات چه مختلف وی رنګونه د شاتو) یعنی د مختلفو رنګونو شاتونه تري وځي سپین، سره او ژیړ. وائی چه د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غذا ـ او د مچیو په عمر او نورو پوري اړه (احتیاج) لري. او د دغو مخالفتونو لامله (له وجی) دغه اختلاف پکښي څرګندیږي (ښکاریږي) . والله اعلم.

﴿ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ﴾ په دغو شاتو کښي شفاء ده دپاره د خلقو) یعنی په ډیرو ناجوړیو کښي له یواځي خالصو شاتو څخه یا له بلي کومي دواء سره د ګډیدلو په اثر کله چه مریضانو ته ورکړ شي باذن الله د رنځورانو د شفاء وسیله ګرځي. په حدیث کښي راغلي دي چه یو سړي د نس کیناستلو (دستونه کیدلو) لامله (له وجی) ډیر سخت په تکلیف ؤ ـ د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک وفرمایل چه پري شات وڅښولي شي کله چه شات پري وڅښول شو نو د هغه په اسهال کښي لا تزئید واقع شو نو هغه سړی بیا د رسول الله مبارک په حضور کښي حاضر شو او هغه واقعه ئی عرض کړه چه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ځما د ورور د نس ناستی لا پسی زیاته شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل **«صدق الله وکذب بطن اخیک»** الله رښتیا فرمایلي دي. او ستا د ورور ګیډه دروغجنه ده بیا ئی پري وڅښوه بیا ورڅښولو څخه بیا هغه کیفیت مداومت وکړ ـ نو بیا هم پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه خپله اوله وینا تکراره کړه ـ بالاخر د دریم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو او د هغه رنځور طبیعت درست شو. اطباؤ له خپلو اصولو سره سم ویلي دي چه ځیني اوقات په ګیډه کښي **«کیموس»** فاسدیږي چه د ګیډي هر راز (قسم) رسیدلي غذاء او خواړه او دواء فاسدوي ـ نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پیل (شروع) کوي ـ نو د هغه علاج هم دغه دي چه مسهلات ورکړ شي څو هغه فاسد **«کیموس»** ووځي. د شات په مسهل توب کښي هیڅ شک نشته ـ ګواکي د رسول الله مبارک مشوره د هم دغه طبي اصول په اساس وه ـ د مامون الرشید په زمانه کښي کله چه **«شمامه عبسي»** ته هم داسي یو مرض لاحق شو، نو د دغي زماني شاهي طبیب **«یزید بن یوحنا»** په مسهل د هغه علاج وکړ ـ او هم دغه وجه ئی ورڅرګنده (ورښکاره) کړه ـ د نن پرون طبیبان هم

د «**استطلاق البطن**» د علاج دپاره د شات استعمال بیحده مفید ښئ ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه فرمائی چه «الله تعالیٰ په پاس آیتونو کښې له خرابو شیانو څخه د ښو شیانو د وتلو درې نښې راوښودې د حیواناتو له ګیډو د وینې او د غوښیو له مادې څخه شوده ـ د نشې له مادې (کجورو او انګورو) څخه پاکه روزې ـ د مچئ له ګیډې څخه شات. په دغو درو واړو کښې دغې خبرې ته اشاره ده چه الله تعالیٰ د هم دغه پاک قرآن په برکت د جاهلانو په اولاده کښې عالمان پیدا کوی لکه چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم په وقت کښې هم داسې هم وشو چه د کفارو اولاده کاملان عارفان شول».

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ۝

او الله پیدا کړی یئ تاسې (له عدمه) بیا به وژنې تاسې (بیا به وفات کړی تاسې په اجل خپل سره) او ځینې له تاسې هغه څوک دی چه رد کولی شی هغه ډیر خوار ژوندون ته دپاره د دی چه ونه پوهیږی (دغه زوړ) پس له علمه چه ئې درلود (لرلو) په څلمیتوب کښې په هیڅ شی (لکه وړوکی)؛ بیشکه چه الله ښه عالم دی (پر هر شی) ښه قادر دی (په کولو د هر شی چه اراده ئې وفرمائی).

تفسیر: د قدرت ډیرې خارجي نښې ئې بیانې کړې او په هغوی یې مونږ انسانانو ته تنبیه وفرمائله چه تاسې پخپله پخپلو داخلي حالاتو کښې غور او فکر وکړئ؛ هغه چه ړومبې هیڅ شی نه ؤ پاک الله هغه ته خارجي وجود وروباښه ـ بیا ئې وواژه او هغه وربښلی ژوندون ئې ترې بیرته واخیست او ده د هغه په مقابل کښې هیڅ ونشو کړی ـ او ځینې پخوا له مرینې په زوړوالی کښې داسې درجې ته رسوی چه د هغه ګرد (تول) هوش ـ سد ـ حواس ـ قواء بیخي زائلیږی او له لاسه وځی او د هغه په لاسو او پښو کښې له سره هیڅ توان او طاقت نه وی پاتې او بیخي زهیر او له کاره لویږی، نه په خبره پوهیږی او نه ئې هغه کړې خبرې او پرې تیرې شوې تجربې په یاد پاتې وی له دې نه ثابته شوه چه علم او قدرت د هغه واحد ـ احد ـ خالق او مالک په لویه خزانه کښې دی ـ هر کله او په هره انداز ـ هر چاته او په هر وقت کښې چه اراده ئې وفرمائی ورکوی ئې ـ د حضرت شاه صاحب په نزد په دغه آیت کښې دغه طرف ته اشاره ده چه په دغه محمدی امت کښې به ړومبې کامل سړی پیدا کیږی او بیا به پکښې نقصانات پیدا کیږی ـ والله اعلم.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

او الله فضل (زیادت) ورکړی دی ځینی ستاسی ته پر ځینو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کښی، نو نه دی هغه کسان چه فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکی د رزق (روزی، مال) خپل په هغه چا چه ئی مالکان شوی دی ښی لاسونه د دوی (یعنی له خپلو ځانونو سره ئی نه شریکوی) آیا نو دا مالکان او مملوکان په دی (اموالو) کښی سره برابر دی؟ (بلکه نه دی سره برابر)؛ آیا نو په نعمت د الله باندی انکار کوی دغه (چه الله ته شریکان ثابتوی).

تفسیر: یعنی د الله تعالیٰ راکړی روزی او ښښنه د تولو دپاره یو شان او یو برابر نه ده د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالیٰ پخپل بالغه حکمت ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی ـ ځینی ئی داسی مالداره او با اقتداره ګرځولی دی چه د هغوی تر لاسو لاندی ډیر مریان او نوکران او چاکران وی چه هغوی ته د هم ده په ذریعه روزی وررسیږی ـ یو خو هغه مریان دی چه بالذات د یوی پیسی یا د ادنٰی اختیار مالکان نه دی ـ او هر وقت د خپل بادار (سردار) اشارو ته سترګی په لیاری دی نو آیا په دنیا کښی داسی کوم بادار په خپل ځان به داسی پیرزو او لورینه وکړی چه مریی یا نوکر یا چاکر ئی چه په هر حال د ده په شان انسان دی همغسی د خپل د مړئیتوب او نوکری ـ په حالت کښی د خپل بادار په دولت ـ ثروت ـ عزت ـ ښځی او نورو کښی برابر شریک شی؟ د مریی حکم خو شرعاً داسی دی چه د مرئیتوب په حالت کښی که د کوم شی مالک هم وګرځولی شی خو بیا هم دی د هغه شی مالک نه ګرځی ـ او د هغه مالک خامخا د ده همغه بادار (سردار) کیږی. فرض ئی کړئ که بادار (سردار) خپل مرئی آزاد کړی او پخپل دولت او نورو کښی ورته پوره او برابره برخه ورکړی، نو بیشکه دلته د دوی دواړو په منځ کښی مساوات قائمیږی، مګر په دغه وقت کښی هغه مریی، مریی نه دی پاتی. په هر حال د مرئیتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کښی سره نشی جمع کیدی. لکه چه د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کښی په مالکیت او مملوکیت کښی سره شرکت او مساوات نشی جمع کیدی نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی چه د خالق او مخلوق په منځ کښی په معبودیت او نورو کښی څرنګه برابری او مساوات کاوه شی؟ او داسی شیان د حقیقی مالک شریک او سهیم تاکلی (مقرر کړی) کیږی چه پخپله

مشركين هم هغه د الله تعالیٰ مخلوق او مملوک گڼي او پرې داسي اقرار کوي «**الا شريكا هولک تملكه وماملک**» آيا د حقيقي منعم د نعمتونو شکريه هم دغه ده چه د هغو خبرو څخه چه د هغو په منلو کښې ستاسي وچولي (تندی) تريو کيږي او غړی مو وهلي کيږي او ډير پرې خپه کيږئ له هغه څخه زيات قبيح او شنيع صورت هغه دپاره تجويز وکړی شي، ـ همغسي چه په روزي او نورو شيانو کښې الله تعالیٰ ځينو ته پر ځينو نورو فضيلت ورکړی دی او ګرد (ټول) ئې سره په يوه درجه کښې نه دي ايښي، که په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کښې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقيت ورکړی نو د الله تعالیٰ د دغه نعمت څخه انکار پرته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۷۳﴾

او الله پيدا کړی دی تاسي ته له جنسه ستاسي ښځي (چه زړه مو ورسره آرام شي) او پيدا کړی ئې دی تاسي ته له ښځو ستاسي ځامن او لمسي (يا لوني يا ځومان چه ستاسي د نوعي د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق ئې درکړی دی تاسي ته له طيباتو پاکيزه ؤ (خوندورو شيانو نه چه ستاسي د شخصي بقاء وسائل دي) آيا نو (دغه کفار) پر باطلو (معبودانو) ايمان راوړي او په نعمت د الله (چه اسلام دی) دوی کافران کيږي، او عبادت کوي دغه (کفار) بې له الله د هغه (شيز) چه نه لري هيڅ واک (اختيار) دپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له آسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکي (په زرغونولو سره) د هيڅ شيز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هيڅ شي).

تفسير: يعني له هم دغي انساني نوعي څخه ستاسي ښځي ئې پيدا کړې څو ستاسي په منځ کښې الفت او مؤانست قائم وي او د تخليق غايه او غرض تکميل شي

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ﴾ (٢١ جزء د الروم (٢١) آیت (٣) رکوع) ﴿ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ ﴾ آیا نو دغه کفار پر باطلو معبودانو ایمان راوړی او په نعمت د الله تعالیٰ چه اسلام دی دوی کافران کیږی؟) یعنی د بتانو احسان منئ چه له ناروغی څخه مو په زعم ستاسی روغ کړی ـ یا ځامن درکړی ـ یا روزی در ورسوی چه دغه ګرد (تول) سره دروغ دی او هغه ذات چه په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی د هغه شکر نه اداء کوئ کذا فی الموضح. او ښائی په دی لوری هم اشاره وی چه د فانی او زائل ژوندون د نوعی او شخصی بقاء د اسبابو او وسائلو منونکی یئ ـ او د الله تعالیٰ د ډیر لوی نعمت (چه د رسول الله مبارک هدایات دی) او د ابدی بقاء او دائمی ژوندون واحده ذریعه ده نه منی «**الا کل شئ ماخلا الله باطل**».

﴿ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ﴾ الآیة ـ او عبادت کوی دغه کفار بی له الله تعالیٰ څخه د هغه شیز چه نه لری هیڅ واک او اختیار دپاره د دوی د رزق او روزی ورکولو له آسمانه او له ځمکی) یعنی نه له آسمانه د باران ورولو اختیار لری ـ او نه له ځمکی څخه د غلی او دانی د زرغونولو قدرت د دوی په واک (اختیار) کښی شته نو بیا په معبودیت کښی د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کیدی شی؟.

﴿ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴾ او نه طاقت لری او نه توانیږی دغه باطل معبودان د هیڅ شیز) یعنی نه فی الحال دغه اختیار ور حاصل دی او نه په فی المآل کښی د دغه قوت او قدرت خاوندان کیدی شی.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾

نو مه بیانوئ (مه لګوئ) تاسی الله سره مثالونه (شریکان په خدایی کښی)؛ بیشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسی) او تاسی نه پوهیږئ (که نه داسی به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چه حقیقی مالک خو الله تعالیٰ دی، دغه کسان د الله تعالیٰ په دربار کښی مختار دی او زمونږ کارونه هم دغو پوری اړه (احتیاج) لری او هغه لوی خدای پوری مونږ نشو رسیدی. نو دغه مثال بیخی غلط دی چه انسانان دی د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لری. الله تعالیٰ هر شی پخپله کوی اعم له دی چه بالواسطه وی یا بلاواسطه او هیڅ یو کار ئی هیچا ته داسی نه دی ورسپارلی لکه چه دنیوی سلاطین خپلو ماتحتو ـ حکامو ته اختیارات ور تفویض کوی چه تفویض ئی په اراده او اختیار سره وی، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کښی آزاد او مختار دی. د کوم شوریٰ ـ اعیان ـ وزیر ـ معین ـ نائب الحکومه مجلس مشوره قاضی او حاکم د فیصلی په وقت کښی نه باچا او

نه وزراء او نه بل څوک ـ د هغې واقعي له جزوياتو او فيصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وقت کښې په جزئي دول (طريقه) سره د باچا مشيت او ارادې ته د هغې فيصلې په صدور کښې څه دخل شته ـ دغه صورت د الله تعالیٰ په دربار کښې له سره نشته. بلکه هر يو لوی او وړوکی کار او له ادنیٰ څخنی ادنیٰ جزئي شی ـ که د اسبابو په واسطه سره وي که بلا واسطه د ده د محيط علم او مشيت او ارادې سره سم واقع کيږي، نو بناء پر دی پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي چه د هر کلي او جزئي خالق ـ فاعل او حقيقي مؤثر، همغه پاک الله تعالیٰ وبولی او يواځې بې له مله او شريکه همغه الله واحد جل وعلا خپل معبود او مستعان وپيژني. او پر هم دغه اعتقاد تينګ او کلک ولاړ وي.

تنبيه: له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه او نورو اسلافو څخه د ﴿ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ﴾ دغه مطلب منقول دی «تاسې هيڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ!»

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ بيشکه الله تعالیٰ ته معلوم دی بطلان د قول ستاسې او تاسې نه پوهيږئ که نه داسې به مو نه کوله) يعنې تاسې په دغه نه پوهيږئ چه الله تعالیٰ دپاره کوم مثال ښائي وړاندې کړی شي چه د اصل الحقيقت او صحيح مطلب په تفهيم کښې ممد او معاون وي او د الله د عظمت او نزاهت په خلاف کومه شبهه پيدا نه کړي ـ که صحيح مثال غواړئ نو وروسته له دی نه دوه مثالونه بيان فرمائلی کيږي ـ تاسې هغه په دير غور او دقت سره واورئ! او د هغه تمثيل پر غرض او غايه ځان ښه پوه کړئ! تر څو حق او باطل معبود په ښه شان سره وپيژنئ! اول مثال تری دغه دی

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

تري (بيانوي) الله يو مثال چه مريي وي مملوک (نه مکاتب او ماذون) چه نه قادر يږي په هيڅ شی (له نفعې او ضرره) او بل هغه څوک وي چه رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (دير مال بې له شرکته) نو دغه سړی نفقه کوی له هغه ماله په پټه او ښکاره؛ آيا برابريږي سره دوی (نه برابر يږي) تولې ثناء صفت الله لره دی (چه لوی څيښتن (مالک) د تولو نعماؤ دی)؛ بلکه زياتره يعنې ګرد (تول) د دوی سره نه پوهيږي (چه نسبت د نعمتونو کوی نورو ته).

تفسير: يو سړی چه هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وی او د بل مریی او مملوک وی او هیڅ دول (طریقه) قدرت او اختیار نه لری او په هر تصرف او کار کښی د مالک اجازی او اشاری ته اړ (مجبور) او محتاج وی او بلا اجازه د هغه ګرد (تول) تصرفات غیر معتبر وی. بل خپلواک (خود مختار) آزاد با اختیاره سړی دی چه ورته پاک الله پخپل فضل او مرحمت ډیره روزی رزق او مقدرت وربښلی دی ـ چه له هغه څخه شپه او ورځ په پته او ښکاره (په هر دول (طریقه) ئی چه زړه غواړی) په خلاص لاس او په ډیر اخلاص ئی صرفوی او هیڅوک د هغه لاس نشی نیولی آیا دغه دواړه سړی سره برابر کیدی شی؟ هم داسی وپوهیږئ چه الله تعالیٰ د هر څیز حقیقی مالک دی ـ او تول تعریفونه او ښیګڼی (فائدی) د ده په خزانه کښی دی هر چا ته هر څه چه اراده وفرمائی ورکوی ئی او هیڅوک ئی مزاحمت کوونکی نه دی په ذره ذره باندی هم کلی اختیار او کامله قبضه لری دغه به څومره د ظلم خبره وی چه تاسی له هغه الله جل جلاله سره د ډبری (ګټی) یا د ختو یا د نورو یو داسی بت برابروئ . چه هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی بلکه پخپله د بل چا مال دی کله چه مجازی مالک او مجازی مملوک سره نشی برابریدی نو بیا حقیقی مملوک به څرنګه د حقیقی مالک شریک کیدی شی؟ په دی باندی هم ښه وپوهیږئ، چه د الله واحد عبادت کوونکی چه مالک ئی ورته علم او د ایمان دولت ورعطاء کړی دی او په خلقو کښی ئی په شپه او ورځ کښی د روحانی نعمتونو د تقسیمولو ذریعه ګرځولی دی آیا دی له هغه پلیت مشرک سره چه د بت بنده او د اهواؤ او اوهامو غلام ـ او له مقبوله عمله بیخی تش لاس وی برابریدی شی؟ او له دغه موحد مؤمن سره یو ځای دریدلی شی؟ کلا! والله!. دوهم مثال تری دغه دی

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بیانوی الله یو مثال چه دوه سړی وی چه یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وی (چه نه څه اوری او نه څه وائی) نه قادریږی په هیڅ څیز حال دا چه دغه ګونګ بار (پیتی) وی پر مولا (بادار) خپل هر چیرته چه ولیږی (بادار) دغه (مریی) نه راوړی نه راځی په خیر سره (بلکه شر ورته رسوی) آیا برابریږی دغه (ګونګ بی خبره)، او هغه څوک چه امر کوی (خلقو ته) په عدل (انصاف بلکه له سره نه دی برابر) حال دا چه دی (پخپله هم) پر لیاره سمه (روان وی چه ژر ورسوونکی ده مقصود ته).

تفسير: څوک چه ګونګی وی نو په لازمی دول (طريقه) سره کوڼ به هم وی ـ ګواکی دی به نه پخپله خبری کولی شی او نه له نورو څخه څه شی اوریدی شی (او هیڅ قوت او قدرت نه لری په هیڅ شی) ځکه چه نه حواس لری نه عقل او شل او شوټ هم وی چه هیڅیری تلی راتلی هم نشی (حال دا چه دغه ګونګ پیتی وی د دواړو اوږو چه بار وی پر متولی او بادار خپل او هغه متولی ئی په هر کار کښی حیران وی ځکه چه هر طرف ته ئی چه مولیٰ ولیږی دغه کوڼ او چاړا غلام) د خپل مالک هیڅ یو کار نشی کولی هر چیری چه ئی ولیږی، یا ئی متوجه کړی، هیڅ قسم ښیګنه (نفع) او فلاح نشی وررسولی (او کار ئی تر سر نه رسوی او خپل بادار (سردار) د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوی. نو آیا سره برابریږی دغه ګونګ او بیخبره او هغه څوک چه امر کوی خلقو ته په عدل او انصاف سره ځکه چه سلیم الحواس او فصیح اللسان او فهیم او رشید او دیندار او جامع د ټولو فضائلو او مکارمو دی او حال دا چه دی پخپله هم روان دی پر سمه لاره چه جلت رسوونکی ده مقصود ته) یعنی پخپله هم پر سمه لیاره روان دی او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لیاره ورښیی او روانوی ئی، کله چه دغه دواړه کسان سره نه دی برابر نو یو له خپله ځانه جوړ کړی بت ته العیاذ بالله د خدائی درجه ولی ورکوله کیږی؟ یا یو ړوند او کوڼ مشرک چه د الله تعالیٰ پیدا کړی روزی څخه خوری او د یوی کودی په اندازه هم کار نه کوی، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کیدی شی چه دی پخپله هم په سمه صافه لیاره روان دی او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایی؟ حضرت شاه صاحب فرمائی «یعنی د الله تعالیٰ دوه مخلوق یو تیټ او سپک بت چه نه خوځیدی شی او نه تلی شی لکه ګونګی مریی او بل رسول چه د پاک الله لیاره په زرګونو خلقو ته ښیی او دی پخپله هم د الله تعالیٰ په بندګی قائم دی ـ د دغه رسول الله متابعت ښه او بهتر دی؟ که د هغه کوڼ چاړا بیرا مریی؟»).

(ای لویه څښتنه! ته مو پخپل عبادت او د خپل رسول په متابعت کښی لا کلک او ټینګ وساته!)

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٧٧﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د آسمانونو او د ځمکی او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کښی) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم دیر نژدی دی (لکه د رپولو د شروع آن ځکه چه) بیشکه الله پر هر شی ښه قادر دی (چه اراده وفرمائی او ځینی له هغه بیا ژوندی کول د ټولو مخلوقاتو دی).

تفسير: یعنی ګرد (تول) مخلوق سره یو شان نه دی. د یوه سړی حال د بل سړی له حاله بې انتهاء اختلاف لري. ګرد (تول) شیان پر یوه مستوی سطح نه دی درولی شوی ـ د دغو تولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفی حالات الله تعالیٰ سره دی لکه چه الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کښې له هر یوه سره بیله معامله کوی ـ او پر مختلفو احوالو به مختلفی نتیجی مرتب فرمائی.

(او نه دی امر یعنی قیام د قیامت له جهته د جلتی او آسانی مګر په مثل د رپولو د سترګی بلکه هغه قیام ډیر نژدی دی له دغه رپولو نه هم ځکه چه دغه دوه کاره دی او هغه یو) یعنی تاسی د قیامت راتګ مستبعد مه ګڼئ ـ پاک الله تعالیٰ ته هیڅ یو څیز مشکل نه دی ـ کله چه د ګردو (تولو) خلقو د بیا ژوندی کولو اراده وفرمائی، نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځند (درنګ) نه لګیږی هم دا چه اراده ئی وفرمائی، په یوه طرفة العین کښی به ګرد (تول) جهان بیا موجودیږی.

تنبیه: د ﴿كَلَمۡحِ ٱلۡبَصَرِ أَوۡ هُوَ أَقۡرَبُ﴾ مطلب دا دی چه د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو. لیکن په واقع کښی له دی نه به هم په ډیر لږ مدت کښی قیامت قائمیږی، ځکه چه «**لمح البصر**» په هر حال یو زمانی شی دی او د الله تعالیٰ پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوری او آنی دی.

(بیشکه چه الله تعالیٰ پر هر شی باندی ښه قادر دی) یعنی د هغه ذات چه د محیط علم حال او وصف ئی داسی وی چه د آسمان او د ځمکی ګرد (تول) اسرار هم د ده په مخ کښی موجود او حاضر وی او د ده کامله قدرت پر یوی یوی ذری هم محیط وی ـ ښه نو د هغه شریک او څاری بل څرنګه کیدی شی ـ او د هغه پوره مثال به له کوم ځای څخه راوړی شی؟.

وَٱللَّهُ أَخۡرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ شَيۡـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٧٨﴾

او الله راوویستئ تاسی له نسونو (ګیډو) د میندو خپلو حال دا چه نه پوهیدئ تاسی په هیڅ شی (څیز له خیره او شره) او پیدا کړی (درکړی) ئی دی تاسی ته غوږونه او سترګی او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) دپاره د دی چه شکر وکړئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنی د پیدایښت په وقت کښی تاسی په هیڅ شی نه وئ خبر او نه به څه پوهیدئ ـ پاک الله تاسی ته د علم ذرائع او یوه لرونکی زړه درکړ چه هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی

نعمت دی او د لکونو نورو نعمتونو د متمتع کیدلو وسائل هم دی ـ که سترگی ـ غوږونه ـ عقل او نور حواس، اعضاء او جوارح نه وی، نو د گردو (تولو) ترقیاتو ورونه به بندیدل هومره چه انسان وړوکی لوئیږی، هغومره د هغه علمی او عملی قوتونه هم بالتدریج لوئیږی او پسی زیاتیږی ـ نو د ده شکر گزاری دغه ده چه دغه قوتونه ئی د الله تعالیٰ په طاعت کښی لگولی وی او د ده د حق په پیژندلو کښی له پوه او هوش څخه ئی کار اخیست نه داسی چه د احسان منلو په ځای بالعکس پر بغاوت او سرکشی ملا وتړی او د خپل حقیقی منعم څخه غاړه وغړوی او د کوڼو او د ډبرو (گټو) د بتانو عبادت وکړی.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آیا نه گوری دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چه مسخر کړی شوی (په حکم سره تړلی شوی) دی په جو (هوا) د آسمان کښی؛ نه ساتی دوی لره (په دی هوا کښی له پریوتلو څخه) مگر الله؛ بیشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کښی خامخا دلائل (د قدرت) دی دپاره د (هغه) قوم چه ایمان راوړی (ځکه چه سترگی د عبرت هم دوی لری).

تفسیر: یعنی لکه چه بنی آدم ته د هغه مناسب قوتونه ورعنایت فرمائلی دی، مرغانو او طیورو ته ئی هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطری قوتونه په ودیعت سره ورکړی دی، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کښی د قدرت د قانون تابع دی ـ او د الله تعالیٰ تکوینی احکامو ته مطیع او منقاد دی هغوی ته په هیڅ یوی مدرسی، کښی د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړی شوی قدرت د دغو مرغانو او طیورو وزرونه ـ لکئ ـ منګلی ـ مښوکی او نور اعضاء جوارح او حواس داسی جوړ کړی دی چه په نهایت آسانی سره په فضاء او د هوا په منځ کښی الوتلی شی او داسی نه کیږی چه د هغه ثقیل جسم د لطیفی هوا فضا څیری کړی یا ئی وشکوی ـ او بی اختیاره لاندی ولویږی یا د ځمکی عظیم الشانه جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړی ـ او د هغو د الوتلو مخه ونیسی آیا د الله تعالیٰ څخه ماسواء د بل چا د قدرت لاس دی چه دغه طیور بی تکلفه په معمولی ډول (طریقه) سره په فضاء کښی ساتی ـ او د هوا په جو کښی ئی چپ چاپیر الوځوی؟ (بیشکه په دغه الوتنه او طیران او تسخیر د مرغانو کښی خامخا دلائل د قدرت دی دپاره د هغه قوم چه ایمان راوړی ځکه چه سترگی د عبرت هم دوی لری) حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «یعنی په ایمان راوړلو کښی ځینی اشخاص متردد کیږی او له دی کبله (وجی) چه دوی د معاش په امورو کښی مصروف دی د معاد له فکره غافل دی نو فرمائی چه د

مور له ګیدی شخه هیڅوک له خپله ځانه سره هیڅ شی نه راوړی، د ګټلو اسباب سترګی ـ غوږونه او نور حواس اعضاء او جوارح د همغه پاک الله تعالیٰ عطاء او د دغو ګردو (تولو) شیانو معطی او ورکوونکی همغه دی او الوتونکی مرغه په فضاء کښی د چا په اعتماد او مرسته (مدد) خپل وزرونه خوځوی؟.»

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَآ اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾

او الله پیدا کړی دی تاسی ته له کوتو (کورونو) ستاسی ځای د هستوګنی (یعنی د خښتی تیږی (ګټی) ـ لرګی او نورو شیانو عمارتونه) او (الله) پیدا کړی دی تاسی ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چه سپک مومئ تاسی هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسی او په ورځ د اړوولو ستاسی (په دیره ځاے کښی) او (الله پیدا کړی دی تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو (چارپایانو اوښانو) او د ویښتو د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه(د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعی اخیستلو تری تر حین (تر وقته د مړ کیدو ستاسی یا د حیواناتو یا تر قیامته) پوری.

تفسیر: یعنی کله چه د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چیری نشو منتقل کیدی نو د څرمنی او د وړیو او د نورو کیږدی او تمبوګان او خیمی جوړول مو وروښودل چه په سهولت او آسانی سره منتقل کیدی شی په سفر او حضر کښی هر چیری چه مو زړه وغواړی هلته ئی ودروئ ـ او هر وقت چه مو زړه غواړی راټول ئی کړئ او یوی خوا ته ئی کیږدئ. ځینو د ﴿ يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ﴾ مطلب داسی اخیستی دی چه د تګ په وقت کښی او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وقت کښی سپک وی او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپیښوی.
(او الله تعالیٰ پیدا کړی دی تاسو ته له وړیو د دغو چارپایانو چه میږی (ګډی) دی او له وړیو د دغو چارپایانو چه اوښان دی او ویښتو وچغنو د دغو چارپایانو چه وزی (بیزی) دی اسبابونه د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو او د نفعی اخیستلو تر وقته د مړکیدو ستاسی یا تر وقته د مړکیدو د دغو حیواناتو یا تر قیامته پوری) یعنی له دغو شیانو څخه شومره د هستوګنی او هوسائی (آسانی) سامان او اسباب تیارولی شی، چه تر یوه معینه وقته یا تر اوږده مدته (یا ستاسی یا د دغو حیواناتو تر ژوندانه) پوری کار تری اخیست کیږی. که پاک الله مونږ او

تاسی او نورو ته ترقی کوونکی زړه او دماغ او سترګی او غوږونه (او نور حواس او جوارح) نه وی راکړی نو آیا دغه سامان به میسر کیدی شوی؟.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ

او الله پیدا کړی دی تاسی ته له هغو څیزونو څخه چه پیدا کړی ئی دی سیوری مثلاً د وریځو ـ ونو ـ عمارتونو ـ غرونو او نورو سیوری د قدرت له قانونه سره سم پر ځمکه لویږی چه په هغه کښی (د حرارت په اوقاتو کښی) خلق آرام او هوسائی (آسانی) کوی او (الله) پیدا کړی دی تاسی ته له غرونو څخه ځایونه د پټیدلو (ګاری او سمڅی چه هلته مو سرونه ننباسئ او له بارانه له، لمره یا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلی شئ) او (الله پیدا کړی دی تاسی ته) قمیصونه (د پنبی وړیو کتانو او نورو) چه ساتی تاسی له ګرمی نه.

تفسیر: حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «همغسی چه د ګرمی په موسم کښی د ګرمی څخه د ځان ساتلو وسائل شته د یخنی په موسم کښی د یخنی څخه د ځان ساتلو وسائط هم شته خو کله چه په هغه ملک کښی ګرمی زیاته وه د هغه ذکر ئی په خصوصیت سره وفرمایه»

وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ

او (الله پیدا کړی دی تاسی ته) قمیصونه (د اوسپنی او ځغری) چه ساتی مو (له ضرره) د جنګه ستاسی؛

تفسیر: یعنی زره او ځغری چه په جنګونو کښی خلق له زخمی (ټپی) کیدلو څخه ساتی او د دښمن د وسلو له واره او د چړو او تورو له ګزاره مو ژغوری (بچ کوی).

كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾

هم داسی (چه تیر نعمتونه ئی تمام کړی دی) پوره کوی نعمت (احسان خپل

پر تاسی دپاره د دی چه تاسی اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

تفسیر: یعنی وګورئ چه پاک الله پخپل فضل او کرم سره څرنګه ستاسی د هر قسم ضروریاتو انتظام فرمایلی دی؟ او څنګه علمی او عملی قوتونه ئی دربښلی دی؟ چه د هغو په کار اچولو او له هغو څخه د کار اخستلو په اثر ډیر عجیب او غریب تصرفات کولی شئ نو بیا څرنګه امکان لری هغه الله چه په مادی او جسمانی دنیا کښی پر تاسی دومره مراحم او احسانات فرمائلی دی، د روحانی تربیت او تکمیل په سلسله کښی به پر مونږ او تاسی خپل لطف او احسان نه وی پوره کړی؟ بیشکه چه هغه ئی هم راپوره فرمایلی دی لکه چه په ٦ جزء د المائدة په ٣ آیة اوله رکوع کښی داسی یو آیت لولو ﴿ اَلۡيَوۡمَ اَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِيۡنَكُمۡ وَاَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِىۡ وَرَضِيۡتُ لَكُمُ الۡاِسۡلَامَ دِيۡنًا ﴾ ضرور دی چه د جهان ګرد (تول) خلق د دغه احسان په مقابل کښی خپلی غاړی کیږدی او د هغه حقیقی منعم جل جلاله او اعظم محسن (عم نواله) د زړه له کومی تل تر تله مطیع او منقاد اوسی.

فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَاِنَّمَا عَلَيۡكَ الۡبَلٰغُ الۡمُبِيۡنُ ﴿٨٢﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هیڅ ضرر نشته) پس بیشکه چه خبره هم دا ده چه پر تا (ای محمده!) رسوونه ده ښکاره.

تفسیر: یعنی که دوی سره د دومره احساناتو د اوریدلو بیا هم د الله تعالیٰ په مقابل کښی خپل سرونه ښکته نه کړی نو تاسی هیڅ غم او اندیښنه مه کوئ ـ تاسی خپله فریضه او سپارلی شوی وظیفه اداء فرمائلی ده ـ او په ډیر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردی (تولی) ضروری خبری هغوی ته آورولی دی وروسته له دی نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ!.

يَعۡرِفُوۡنَ نِعۡمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنۡكِرُوۡنَهَا وَاَكۡثَرُهُمُ الۡكٰفِرُوۡنَ ﴿٨٣﴾ ع

پیژنی دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چه اقرار پری کوی بیا انکار کوی له هغه څخه (عملاً چه د غیر الله عبادت کوی) او زیات د دغو (منکرانو) څخه کافران دی.

تفسیر: یعنی بیشکه څینی بندګان شکر ګزار هم دی ﴿ وَقَلِيۡلٌ مِّنۡ عِبَادِىَ الشَّكُوۡرُ ﴾ (٢٢ جزء د السباء (١٣) آیة (٢) رکوع) لیکن د اکثرو دغه حال دی چه سره د الله تعالیٰ د انعاماتو او احساناتو د لیدلو او پوهیدلو خو بیا هم د الله تعالیٰ له شکر ګزاری او د اطاعت له اظهاره

غافلان کاهلان او ذاهلان دی ـ او شکر ئی نه اداء کوی او احسانات ئی هیروی، ګواکی له زړه پری پوهیږی او عملاً تری انکار کوی.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

او (وویروه ای محمده! دغه کفار له هغی) ورځی چه راپورته به کړو مونږ له هر امت څخه یو شاهد (یعنی په ایمان او کفر د دوی) بیا به نه ورکولی کیږی اذن (حکم د معذرت یا د دنیا د رجوع) هغو کسانو ته چه کافران شوی دی او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شی (له الله نه په منلو د توبی سره).

تفسیر: دلته د کفر او ناشکری انجام راښیی. یعنی په یاد ئی ولرئ چه هغه ورځ هم راتلونکی ده چه ګرد (تول) پخوانی او وروستنی امتونه به د احکم الحاکمین په وروستنی عدالت کښی سره ودریږی او د هر امت نبی به د ګواه په ډول (طریقه) درولی کیږی څو د خپل امت د نیک او بد او مطیع او عاصی په نسبت شهادت ورکړی چه کوم یوه څه معامله کړی ده؟ او د الله تعالیٰ د پیغام حق څرنګه اداء او له انبیاؤ سره ئی څرنګه سلوک کړی دی؟ په دغه وقت کښی به دغو منکرانو ته له سره د خبری اجازه نه وی او نه به په خپلی شوندی پرانستلی شی. یا اوس وروسته له وقته په توبه ایستلو سره څرنګه خلاصیدی شی؟ دوی به خپلی شوندی وخوځوی؟ حال دا چه دوی به پر خپل مجرم توب او د خپلو د هیڅ قسم نتواتو او معذرتونو نه قبلیدلو باندی پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وی. او دوی به په دغه وقت په دی باندی هم پوهیږی چه دا ځای «**دار الجزاء**» دی او «**دار العمل**» نه دی چه اوس په پښیمانی او توبه ایستلو سره خطاوی وبښلی شی.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او کله چه ووینی هغه کسان چه ظلم (شرک) ئی کړی دی (پر نفسونو خپلو) عذاب نو سپک به نه کړی شی له دوی نه (دروند عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شی (لپاره د اعتذار).

تفسیر: یعنی نه به د عذاب په سختی کښی څه تقلیل واقع کیږی ـ او نه به په منځ کښی څه

وار او مهلت ورکړ شي سم د لاسه به په بل عذاب کښې اخته کیږي. ځینو د ﴿ وَلَاهُمْ يُنظَرُونَ ﴾ څخه دغه مراد کړی دی چه د جهنم د لیدلو څخه وروسته د یوی دقیقي (منت) دپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکاوه کیږي. او جهنم علی الفور ګرد (تول) مجرمان خپل طرف ته کش کوی او دوزخ به پر دغو مجرمانو داسي غوته (حمله) اچوی او اوچت ئی راپورته کوی او ځان ته ئی راجذبوی لکه چه یو قوتناک مقناطیس د اوسپنی نری بڅرکی په دیر سرعت او سهولت سره خپل ځان ته راکاږي یا لکه چه دیر وږی چرګ دانی له ځمکی څخه تولوی او پخپله ژبه ئی نغاړي ګواکي دغه اشاره د جهنم د دخول د سرعت په طرف ده.

وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا۟ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا۟ مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا۟ إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾

او کله چه ووینی هغه کسان چه شرک ئی (غوره) کړی دی شریکان (بتان وغیره) خپل نو وبه وائی دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ دا دی شریکان (خدایان) ځمونږ هغه چه وو مونږ چه بلل او عبادت مو کاوه (په دنیا کښې د دوی) بی له تا نه نو وبه غورځوی دغه (بتان) دوی ته خبره چه بیشکه تاسی خامخا دروغجنان یئ.

تفسیر: یعنی مونږ د دوی له شامته ووژلی شو ښائی مطلب ئی داسی وی چه مونږ بالذات بی قصوره یو، یا دا چه دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بیرته به وغورځوی خبره د دوی او دا بتان به هم الله تعالیٰ ګویان کړی او دغو مشرکانو ته به ووائی چه بیشکه تاسی خامخا دروغجنان یئ) یعنی تاسی دروغجنان یئ چه مونږ مو د پاک الله شریکان درولی وو ـ مونږ کله تاسی ته ویلی ؤ چه ځمونږ عبادت وکړئ فی الحقیقت تاسی یوائځی د خپلو اوهامو او د چټی (بیکاره) خیالاتو به عبادت کښې لګیا وئ چه هغه هیڅ اصل او حقیقت نه درلود (لرلو) یا د پیریانو او شیطانانو عبادت به مو کاوه مګر هلته شیطان هم به داسی وینا سره له دوی نه ځان بیلوی ﴿ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى ۖ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم ﴾
(۱۳ جزء د ابراهیم (۲۲) آیة (٤) رکوع) الغرض هغه شیان ئی چه خپل معبودان ګرځولی وو هغوی ګرد (تول) به د خپل د بیلتون او بیزاری اظهار او اعلان له هغو سره کوی څوک به په رښتیا سره او څوک به په دروغو سره ـ تیږی (ګټی) او د نورو شیانو بتان خو د دغه خبری څخه په قطعی دول (طریقه) خپله بیخبری ښکاروی، ملائکی او انبیاء او صالحین به له شرکه او کفره د خپل د دائمی سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصی بندګی اقرار کوی پاتی شول شیاطین اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وی خو بیا

هم له هغه څخه مشرکین به په کلي ډول (طریقه) سره مایوس کیږي او پخپلو منځونو کښې به سره وائی چه نن ځمونږ هغه لوی رفیق هم ځمونږ په کار رانغی او زړه مو پرې ښه نشو.

وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

او وبه غورځوی دغه (مشرکان) الله ته په دغی ورځی کښی صلحه (او اقرار به وکړی په ګناه خپلی په عاجزی سره) او ورک (غائب) به شی له دوی نه هغه چه وو دوی چه دروغ به ئی تړل (پر الله).

تفسیر: یعنی تول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وقت کښی غائبیږی ګرد (تول) به عاجز او مقهور کیږی او د الله تعالیٰ په حضور کښی به د اطاعت او انقیاد اظهار کوی ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (١٦) جزء د مریم (٣٨) آیت (٢) رکوع).

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

هغه کسان چه پخپله کافران شوی دی او اړولی دی دوی (نور خلق هم په دنیا کښی) له لیاری د الله زیات به کړو مونږ دوی ته (په اخرت کښی) یو عذاب د پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چه وو دوی چه فساد به ئی کاوه (چه کفر او منع ده د اسلامه).

تفسیر: یعنی یو عذاب د حق په انکار او بل په دی باندی چه نور خلق ئی د الله تعالیٰ له لیاری څخه منع کړی دی. یا یو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعمیم باندی. بهرحال له آیت څخه معلوم شو چه څرنګه په جنت کښی د اهل الجنت منازل او مدارج متفاوت وی په جهنم کښی به هم د دوزخیانو مدارج له کمیت او کیفیت او نوعیت له پلوه سره متفاوت وی.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا

عَلٰى هٰٓؤُلَآءِؕ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ تِبۡيَانًا لِّكُلِّ شَىۡءٍ وَّ
هُدًى وَّرَحۡمَةً وَّبُشۡرٰى لِلۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿٨٩﴾

او (ياد كړه اى محمده دوى ته) هغه ورځ چه راپورته به كړو مونږ په هر امت كښې يو شاهد (نبى) په (ويلو او كولو د) دوى باندى له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوى او راښه ولو مونږ تا(هم اى محمده) شاهد پر دغو كسانو؛ او نازل كړى ليږلى دى مونږ پر تا (اى محمده! متدرجاً) كتاب (قرآن چه دى) بيان واضح دپاره د هر (دينى) څيز او هدايت (حق ته) او رحمت (له عذابه) او زيرى (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته).

تفسير: يعنى هغه هولناكه ورځ د ياد ساتلو وړ (لائق) ده كله چه هر يو نبى به د خپل د امت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار كښې بيان وركوى او څمونږ نبى كريم عليه افضل الصلوٰة والتسليم به هم د دى امت حالات بيانوى، بلكه د ځينو مفسرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو (تولو) شهداؤ دپاره داسى شاهدى اداء كوى چه بيشكه دوى خپل منصبى فرائض په ښه شان سره اداء كړى دى. په حديث كښې دى چه د امت اعمال هره ورځ د رسول الله مبارک په حضور كښې وړاندى كيږى دوى د هغوى د خيريه ؤ اعمالو په ليدلو سره د الله تعالىٰ شكر اداء كوى ـ او د دوى د بد عمليو پر مطلع كيدلو د هغوى دپاره مغفرت او ښښنه غواړى.

﴿ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ ﴾ الآية ـ او په تدريج سره نازل كړى، (ليږلى) دى مونږ پر تا اى محمده! كتاب چه دغه قرآن دى او دى بيان واضح دپاره د هر دينى څيز او هدايت حق ته او رحمت له عذابه او زيرى په جنت سره خاص مسلمانانو ته) يعنى په قرآن كښې تمام د هدايت علوم ـ او د دين اصول ـ او د دارينو د فلاح په متعلق ضرورى امور او نهايت مكمل او واضح بيان شته. په دغه كښې د قيامت هغه واقعات هم راغلل چه د هغو ذكر پاس تير شو ـ په دغه صورت پر هغه نبى چه داسى جامع كتاب ليږلى شوى دى د هغه مسئوليت او ذمه وارى به هم ډيره درنه او ثقيله .وى ـ ګواكى د ﴿ شَهِيۡدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ﴾ څخه وروسته ﴿ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ تِبۡيَانًا لِّكُلِّ شَىۡءٍ ﴾ ئى فرمائلى ـ د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغى مرتبى سره مناسب د مسؤليت په لورى ئى لطيفه اشاره وفرمايله ﴿ فَلَنَسۡـَٔلَنَّ الَّذِيۡنَ اُرۡسِلَ اِلَيۡهِمۡ وَلَنَسۡـَٔلَنَّ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴾ جزء (٨) (د الاعراف ٦ آيت (١) ركوع) ابن كثير رحمة الله عليه دغه لږ څه په تفصيل سره بيان كړى دهٔ.

(او هدايت حق ته او رحمت له عذابه او زيرى په جنت سره خاص مسلمانانو ته) يعنى دغه كتاب د ګرد (تول) جهان دپاره له سره تر پايه پورى هدايت او مجسم رحمت دى حكم منونكو بندګانو ته د شانداره مستقبل څخه زيرى اوروى.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

بیشکه الله امر (حکم) کوی په عدل (انصاف کولو) سره او په احسان (نیکی کولو) سره او په ورکړی سره خاوندانو د خپلوی ته او منع کوی له قبیحه ؤ کارونو څخه او له بدو کارونو او له سرکښی څخه، پند درکوی تاسی ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) دپاره د دی چه تاسی پند واخلئ (په دغو سره).

تفسیر: لوی قرآن ئی «تبیاناً لکل شئ» فرمایلی ؤ ـ دا آیت د هغه یوه نمونه ده. ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه الله تعالیٰ د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کښی سره راغوند کړی دی ـ ګواکی هیڅ یوه داسی عقیده ـ نیک خلق ـ عمل ـ معامله ـ ښه ـ او بد به نه وی چه امراً یا نهیاً د دی آیت په تحت کښی رانشی.

ځینی علماء لیکی که د پاک قرآن بل آیت نه وی ـ نو یواځی هم دغه آیت د «تبیاناً لکل شئ» د تثبیت دپاره هم کافی ؤ.

ښائی د هم دی دپاره راشد خلیفه حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمة الله علیه دغه آیت د جمعی او د عیدینو په آخری خطبی کښی درج کړ او محمدی امت ته ئی یوه حسنه اسوه قائمه کړه (رحمه الله).

د دی آیت د جامعیت پوهولو دپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی خو بیا هم لږ څه اندازه دی داسی وکړی شی چه په دغه آیت کښی د دری شیانو امر فرمایلی شوی دی.

(۱): عدل (۲): احسان (۳): ایتاء ذی القربی ـ

(۱): د عدل مطلب دا دی چه د انسان تمام عقائد ـ اعمال ـ اخلاق ـ معاملات جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله (میزان) کښی تللی شوی وی او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله ئی لاندی باندی نه وی که له خپل کوم ډیر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوی، ښائی چه د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړی! د ده ظاهر او باطن ښائی چه یو شان وی! هره هغه خبره چه د خپل ځان دپاره نه غوره کوی، هغه دی د خپل بل ورور دپاره هم غوره نه کړی.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چه ښائی انسان بالذات د نیکی او ښیګڼی (فایدی) مجسمه شی ـ او د نورو دپاره هم ښه وغواړی! د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شی او د فضل او عفو او تلطف او ترحم عادت ځان ته غوره کړی ـ د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوع او تبرع په طرف قدم واخلی! له انصافه سره دی مروت جمع کړی! او یقین دی ولری هره هغه نیکی چه دی ئی کوی ـ الله تعالیٰ هغه ګوری ـ او د هغه د لوی دربار د ښیګڼی (نیکئ) جزاء هرومرو

(خامخا) د ښیگڼی (نیکۍ) په صورت وررسیږی! لکه چه د «صحیح بخاری شریف» په یوه مبارک حدیث کښی راغلی دی ـ **«الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک»** او په ۲۷ جزء د **«الرحمٰن»** په ٦٠ آیت ۳ رکوع کښی هم داسی یو آیت لولو ﴿ هَلْ جَزَآءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴾

(۳): «ایتاء ذی القربیٰ» یعنی ورکړه او احسان او ښیگڼه (نیکی) کول له خپلوانو سره هم د الله تعالیٰ خوښ دی. واقعاً چه عدل او احسان یا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردی او دوست او دښمن سره متعلق دی ـ لیکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زیات وکړی شی! او هغه تعلقات چه قدرت په منځ کښی قائم کړی دی د هغه رعایت دی خامخا وکړی شی! بلکه له اقاربو سره همدردی او له هغه سره مروت او احسان دی له پردیو څخه زیات وکړی شی، صلة الرحم یوه مستقله نیکی ده ـ چه ښائی د اقاربو او ذوی الارحامو دپاره درجه په درجه استعمال کړی شی. گواکی وروسته له «احسان» د «ذی القربیٰ» په بالتخصیص ذکر کولو سره تنبیه ئی وفرمایله چه عدل او احسان گردو (تولو) لره یو شان دی، لیکن د مروت او احسان وقت له ځینو مواقعو څخه په ځینو کښی د زیات رعایت او اهتمام قابل دی. د مراتبو د فرق هیرول یو شان د قدرت قائم کړی قوانین هیرول دی. اوس د دغو دریو الفاظو جامعیت تر نظر لاندی نیولی هر یو پوه سړی فیصله کولی شی چه هغه کومی نوری فطری ښیگڼی او نیکی داسی په دنیا کښی به پاتی وی چه د دغو دری فطری اصولو له احاطی څخه د باندی وی؟ فلله الحمد والمنه!.

﴿ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ﴾　الآیة ـ　یعنی منع هم له دریو شیانو څخه فرمائی

(۱): «فحشاء» (۲): «منکر» (۳): «بغی» یعنی ځکه چه د انسان په وجود کښی هم دری قوتونه شته چه د هغو د بی موقعه او غلط استعمال څخه گردی (تولی) خرابی او بدی پیدا کیږی.

(۱): شهوانی بهیمی قوت.

(۲): شیطانی وهمی قوت.

(۳): سبعیه غضبی قوت.

غالباً له «فحشاء» څخه هغه د بیحیائی خبری مراد دی چه د هغو منشاء د شهوت او بهیمیت افراط وی. «منکر» د «معروف» ضد دی ـ یعنی هغه نامعقوله کارونه چه تری سلیمه فطرت او صحیح عقل انکار وکړی ـ گواکی چه د شیطانی وهمی قوی د غلبی څخه د ملکیه عقلی قوه پره شی.

دریم شی ئی «بغی» یعنی سرکشی او یاغیتوب دی ـ چه سړی په بغاوت سره له حده تیر شی او په ظلم او تعدی ملا وتړی ـ او د ځیروونکو ځناورانو په شان ځیرولو داړلو ـ شکولو او ځغلیدلو پسی ولوییږی او د نورو د ځان یا د مال ـ یا پت (عزت او آبرو) او نورو شیانو د نیولو دپاره په ناحقه سره لاس وغځوی داسی حرکات د خپلو گردو (تولو) اقسامو سره د سبعیه غضبی قوت د بیځایه استعمال څخه پیدا کیږی. الحاصل په دغه آیت کښی ئی تنبیه فرمایلی ده تر هغه پوری

چه انسان دغه دری واړه قواء اداره نه کړی ـ او په خپل قابو کښی ئې ونه ساتی او ملکیه عقلی قوه پر دغو نورو قواؤ حاکمه ونه ګرځوی له سره پاک او مهذب کیدی نشی.! اکثم بن صیفی رضی الله تعالیٰ عنه د دی آیت کریمه د آوریدلو څخه وروسته خپل قوم ته وویل «زه ګورم چه دغه رسول صلی الله علیه وسلم د ګردو (تولو) عمده ؤ او اعلیٰ ؤ اخلاقو حکمونه صادروی او له تیټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوی نو د ده په منلو او اطاعت کښی جلتی وکړئ»! «**فکونوافی هذا الأمر رؤوساً ولا تکونوا فیه اذناباً**» تاسی په دغه سلسله کښی سر شئ! او لکئ مه کیږئ!» حضرت عثمان بن مظعون رضی الله تعالیٰ عنه فرمائی چه د دی آیت د آوریدلو څخه ځما په زړه کښی ایمان راسخ شو او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم محبت می په زړه کښی تینګ شو.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسی په عهد د الله کله چه په خپلو منځونو کښی سره عهد وتړئ او مه ماتوئ تاسی قسمونه (عهدونه خپل) وروسته د محکم کولو د هغو (په قسم سره) حال دا چه په تحقیق ګرځولی دی تاسی الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)؛ بیشکه الله ته معلوم دی هر هغه څه (هم) چه کوئ ئې تاسی.

تفسیر: په پاس آیت کښی د دری شیانو د کولو یا د پریښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځینی افراد بالتخصیص بیان فرمائی یعنی د عهد د ایفاء تاکید ـ د غداری او بد عهدی څخه ممانعت چه دغه شی علاوه پر دی چه فی نفسه مهتم بالشان دی، د هغه وقت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب ؤ او د هغه اثر د مسلمانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بری او کامیابی باندی لویدونکی ؤ نو ځکه ئې حکم وکړ ـ لکه چه د الله تعالیٰ نوم یادوئ او قسمونه پری خورئ او معاهده پری تړئ نو د الله تعالیٰ د نامه حرمت او عزت په ښه شان سره وساتئ! که له کوم قوم یا له کوم سړی سره مو معاهده وی (په دی شرط چه خلاف الشرع نه وی) نو ستاسی او د هر مسلمان وظیفه دا ده چه هغه پوره کړئ ـ اګر که د هغی په ایفا کښی ډیر مشکلات او مصاعب هم درپیښ شی ـ ځکه چه وائی «د نرانو وینا پخه کلا ده» خصوصاً چه د الله تعالیٰ نوم هم پری یاد شوی وی او په قسم سره کومه معاهده هم تړلی شوی وی نو ښائی چه وپوهیږو د قسم یادول داسی دی لکه چه په هغه معامله کښی پاک الله شاهد کړئ ـ یا ئې ضامن وګرځوئ ـ الله تعالیٰ ته دغه خبره هم ډیره ښه معلومه ده چه تاسی ئې ولی شاهد دروئ؟ او په دی هم ښه خبردار دی چه

تاسي تر کوم ځاى پورى د هغه د شهادت لحاظ کوئ ـ که تاسي خيانت او بد عهدي وکړه نو الله تعالىٰ د خپل محيط علم سره سم تاسي ته سزا درکوى، ځکه چه ستاسي هيڅ قسم پټه او ښکاره خبره ـ مکر ـ فريب او دغابازي ترى پټ نه دى او مخفي نه پاتي کيږى.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کيږئ تاسي (په نقض د عهد کښي) په شان د هغي (ښځي) چه بيرته به ئي اومه کول تارونه وريشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چه توتي توتي وى حال دا چه نيسئ تاسي عهدونه خپل دخل (پلمه تګي مکر خيانت) (يو له بل سره) پخپلو منځونو کښي په سبب د دى چه شوه به يوه ډله دغه (ډله) ډيره زياته له هغه بلي ډلي څخه (نو تاسي به خپل عهد ماتوه له يوى ډلي سره به يو ځاى کيدئ) بيشکه هم دا خبره ده چه آزموئي تاسي الله په (وفا د) دغي (وعدى) سره؛ او خامخا بيان به کړى هرومرو (خامخا) (الله) تاسي ته په ورځ د قيامت کښي هغه شي چه وئ تاسي چه په هغه کښي به مو سره اختلاف کاوه (په جزاء درکولو سره)

تفسير: يعني له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسي د حماقت کار دى، لکه چه کومه ښځه توله ورځ تار وريشي وغړى بيا دغه خپل جوړ، تيار وريشلي شوى تار يا اوبدلي يا ګندلي کالي (کپړى) د ماښام په وقت کښي بيرته اومه کړى يا ئي بيخي وشلوى يا ئي وشکوى او توتي توتي ئي کړى لکه چه په مکي معظمي کښي يوى ليوني ښځي (ريطه بنت سعده نامي) به هم داسي کول. مطلب ئي دا دى چه لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګڼل چه هر کله مو زړه وغواړى همغسي ئي وريشئ او هر کله چه مو زړه وغواړى د خپلو ګوتو په يوه ادنىٰ حرکت ئي وشکوئ نو دغه سخت ناعاقبت انديشي او ليونتوب دى که هر لفظ او قول او عهد او پيمان ته اعتبار نشي پاتي، نو د دنيا نظام بيخي خراب او مختل کيږى ـ د هم دغه قول او اقرار له پابندى څخه د عدل تله سمه او برابره دريدلي شي ـ هغه اقوام چه د عدل او انصاف له قانونه مخ آړوى او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسي تل ګرځي نو د دوى په نزد د معاهدى ماتولو دپاره تړلي کيږى او هر کله چه خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووينى نو ګرد (تول) معاهدات څيروى او د رديو په توکرئ کښي ئي غورځوى (پاک الله د دى بد عادت) په نسبت داسي فرمائي معاهدى او

قسمونه د فریب ـ دغابازی مکاری پلمی (تدبیر) او حیلی آله مه جوړوئ لکه چه د اهل جاهلیت عادت ؤ څه مهال چه کوم جماعت به ئی له خپلو ځانونو څخه قوی او طاقتور لیدل نو سم د لاسه به ئی د هغوی سره خپله معاهده غوته کوله ـ خو هر کله چه د دغو خلفاؤ د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لوېولو دپاره کوم فرصت او موقع ئی په لاس ورتله، نو سم د لاسه به ئی هغه معاهدات ماتول او هغه ګرد (تول) قسمونه او حلفونه به ئی د هیری په طاقچه کښی کېښودل کټمټ (هوبهو) که هغه وضعیت چه نن پرون د اروپائی اقوامو معتاد او معمول دی.

﴿ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ﴾ بیشکه هم دا خبره ده چه ازموئی تاسی الله تعالیٰ په وفاء د دغی وعدی سره) یعنی په قوت او ضعف کښی د اقوامو اختلاف او له هغوی ځنی د ځینو پاس خیژول او د ځینو لاندی غورځول دغه ګرد (تول) الله تعالیٰ ستاسی د امتحان او آزموینی دپاره ایښی دی او د ایفاء العهد په حکم ورکولو کښی هم ستاسی امتحان اخلی څو برأی العین ولید شی چه کوم یو جماعت او فرد له تاسی څخه ثابت قدم پاتی کیږی؟ او د خپل عهد په پوره کولو کښی خپلو خلفاؤ د قوت او د ضعف هیڅ پروا نه کوی؟ـ پاتی شو اقبال او ادبار هغه خو د چا په بد لیدلو سره نه بدلیږی ـ د اقبال په ځای د ادبار او د ضعف په ځای د قوت راوړل د الله تعالیٰ کار دی، که هغه ئی اراده وکړی، نو ئی کولی شی ـ هو! د بد عهدی خیال په زړه کښی راتلل د دغی خبری علامه ده چه ادبار راتلونکی دی.

﴿ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾ الآیة ـ او خامخا بیان به وکړی الله تعالیٰ تاسی ته په ورځ د قیامت کښی هغه شی چه وئ تاسی چه په هغه کښی به مو سره اختلاف کاوه په جزاء درکولو سره) یعنی دلته د امتحان ځای دی او د امتحان نتیجه به د قیامت په ورځ کښی ښکاره (ښکاره) شی ـ کله چه د ضعف او طاقت ګردی (تولی) جګړی صافی او پری کړی شی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمائلی وی الله نو خامخا ګرځولی به ئی وئ تاسی یو امت (یو تولی متفق په اسلام) ولیکن (پاک الله) ګمراه کوی هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د ضلالت ئی) او په لیاره (د حق) برابروی هر هغه څوک چه اراده وفرمائی (د هدایت ئی) او خامخا وبه پوښتیدلی شئ تاسی هرومرو (خامخا) له هر هغه عمله چه وئ تاسی (په دنیا کښی) چه کاوه به مو(او خامخا به وپوښتیدلی شی تری په قیامت کښی)

تفسیر: یعنی الله تعالیٰ په دی باندی قادر ؤ چه اختلاف ته به ئی له سره لیاره نه ورکوله ـ مګر

حکمت ئی د دی خبری مقتضیٰ نشو، لکه چه مو په ځو ځو مواقعو کښی دغه تقریر کړی دی. حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی ـ «له دی نه معلومه شوه چه له کافر سره دی هم غدر او بد عهدی ونه کړی شی کفر په دغو خبرو نه لری کیږی ـ مګر د دغی چاری د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل لویږی.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

او مه نیسئ تاسی قسمونه خپل (وعدی خپلی) دخل (مکر او فریب) پخپلو منځونو کښی نو وبه ښوییږئ قدم (ستاسی د لیاری د اسلامه) وروسته له تینګیدو د هغه نو وبه څکئ غم او رنځ (په دنیا کښی په سبب د منع راوړلو د تاسی او) په سبب د منع کولو ستاسی نورو خلقو لره له لیاری د الله نه (یعنی د وفا نه په وعدی باندی) او شته تاسی ته عذاب لوی (ای متخلفینو د وعدی په آخرت کښی).

تفسیر: یعنی په عهد ماتولو او قسم یادولو سره د بدعهدی لیاره مه پیدا کوئ او په دی سره اسلامی قوم مه بدناموئ چه ستاسی له دغسی خراب او تیټ (لاندی) سپک وضعیت د لیدلو څخه یقین راوړونکی به په شک کښی لویږی او غیر مسلم اقوام به د اسلام له دخوله ستانه (واپس) کیږی او پر تاسی د الله له لیاری د امتناع ګناه په غاړه کیږی چه د هغه سزا به ډیره سخته وی.

وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

او مه پیرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (او بعثت د رسول الله) قیمت لږ؛ بیشکه هغه (ثواب) چه په نزد د الله کښی دی همغه خیر (غوره) دی تاسی ته که چیری یئ تاسی چه پوهیږئ (پخیر خپل).

تفسیر: پخوا له دی نه پخپلو منځونو کښی د قول ماتولو ذکر ؤ ـ اوس د الله تعالیٰ سره د قول ماتولو ذکر دی یعنی د مال په طمع خلاف الشرع حکم مه کوئ څکه چه بالاخر دغسی مال د

ځان وبال گرځي هر هغه شي چه د شرعي سره موافق ستاسي په لاسونو کښي راشي همغه بهتر دي كذا في «موضح القرآن» يا د ايفاء العهد كوم اجر چه د الله تعالىٰ له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډير بهتر دي. ثمن ئي ځکه قليل وفرمايه چه که ګرد (تول) جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کښي قليل او حقير دي.

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چه تاسي سره دي فناء کيږي او هغه (خزانې د رحمت) چه الله سره دي باقي دي (فناء نه لري)؛ او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو (خامخا) (له خپل کبريائي درباره) هغو کسانو ته چه صبر ئي کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډير ښه د هغو نيکيو سره چه وو دوی (په دنيا کښي) چه کولي به ئي.

تفسير: بيا نو د دائم او باقي پريښوودل او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندی ده يعني هغه کسان چه د الله تعالىٰ پر عهد ثابت قدم پاتي کيږي او ګرد (تول) مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي د هغه اجر له سره ضائع کيدونکی نه دی او د داسي ښو اعمالو بدل هرومرو (خامخا) ځمونږ له درباره ورکاوه کيږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٧﴾

هر څوک چه وکړ نيک (عمل) له نارينه څخه يا له ښځي څخه حال دا چه دی مؤمن وی نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو (خامخا) هغه ته ژوندون طيبه (پاکيزه)، او خامخا جزا به ورکړو هرومرو (خامخا) دوی ته اجر د دوی په ډير ښه د هغو (نيکيو) سره چه وو دوی (په دنيا کښي) چه کولي به ئي.

تفسير: په پاس آيت کښي د صابرينو او پر عهد باندی د وفاء کوونکيو د اجر ذکر ؤ ـ دلته د ګردو (تولو) صالحه ؤ اعمالو په متعلق يوه عمومي ضابطه بيان فرمائي ـ حاصل ئي دا دی هر

هغه نارینه یا ښځه چه په نیکو کارونو کښې معتاد شي په دی شرط سره چه هغه کار یوائحې صورتاً نه؛ بلکه حقیقتاً نیک وی یعنی د ایمان او د صحیحه معرفت روح پخپل منځ کښې ولری، نو مونږ به هغه ته هرومرو (خامخا) پاک ـ صاف ـ مطهر ـ او خوندور ژوندون ورعنایت کوو. مثلاً په دنیا کښې حلاله روزی قناعت ـ د زړه غناء سکون ـ طمانیت ـ د ذکر الله لذت ـ د الله تعالیٰ د محبت خوند ـ د عبودیت د فرض په اداء کښې خوښی او د کامیاب مستقبل د تصور هغه مزه ـ او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورمرحمت کوو چه یو عارف ته مو څکلی ؤ ـ او د هغه په توصیف او ستاینه کښې ئې داسې ویلی ؤ

د سنجرئ چترئ په شان مې دی مخ تور شی!
که مې په زړه کښې وی هوس د سنجرئ باچاهی
د نیمې شپې چه مې موندلې باچاهی ده څه وقت
په یوی اوربشی به نه پیرم د «نیمروز» باچاهی

رښتیا ده! «**اهل اللیل فی لیلهم الذ من اهل اللهو فی لهوهم!**» نو ځکه یو لوی جناب ویلی دی چه که سلاطین پر دغه کیف خبر شی چه د شپې پاسیدونکیو او د شپې ویښ کښیناستونکو ته څرنګه عجیب لذت او ښه دولت حاصلیږی، نو د هغه د حاصلولو او په زور اخیستلو کښې به ئې هم داسې فوجونه ایستل، لکه چه د کوم ملک او وطن د اخیستلو پسې لښکر وباسی، په هر حال د قانت مؤمن پاک او خوندور ژوندون له هم دی ځایه شروع کیږی ـ وروسته د قبر د رسیدلو څخه د هغه رنګ لا ښائسته او منور کیږی. او هغه اخروی انتهاء پر همغه طیبه حیات کیږی چه د هغه په نسبت داسې ویلی شوی دی
«**حیات بلا موت وغنیٰ بلا فقر و صحة بلا سقم وملک بلا هلک و سعادة بلا شقاوة**» رزقنا الله تعالیٰ بفضله ومنه ایاها!.
تنبیه: په دغه آیت کښې ئې دغه راوښود چه د لوی قرآن په نظر کښې د ښځو او د نارینه ؤ نیکی او کامیابی دپاره یوه ضابطه ده یعنی نارینه او ښځه بی له امتیازه د خپل حسب الحال سره سم په نیکی کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شی.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

نو کله چه لولې (ته) (پاک) قرآن نو پناه وغواړه (ته) په الله له شیطان رټلی شوی (په شعلو سره).

تفسیر: په حدیث کښې راغلی دی «**خیرکم من تعلم القرآن وعلمه**» ـ ډیر غوره له ستاسی

هغه څوک دی چه قرآن زده کوی او نورو ته ئی هم ورښیئ» معلوم شو چه د مؤمن دپاره د لوی قرآن قرائت ډیر ښه کار دی او په پخوانیو آیاتونو کښې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی ؤ ـ نو ځکه دلته د قرآن د قرائت ځینی آداب تعلیم فرمائی څو کوم سړی د بی احتیاطی د دغه ډیر ښه کار له اجره بی برخی پاتی نشی او خپل ثواب ضائع نه کړی ـ د شیطان زیار (محنت) او کوښښ تل په دغه کښې دی چه د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوی تر څو ئی تری ستون کړی، خصوصاً د لوی قرآن د قرائت پشان د یوه داسی متبرک او مقدس کار څخه چه د ګردو (تولو) نیکیو سرچینه ده هرومرو (خامخا) ممانعت کوی او په سره سینه ورته نشی کتلی ـ او که ئی سره له زیاره او کوښښه د قرآن کریم په نه لوستلو باندی بری ونه موند، نو په داسی آفاتو او مشکلاتو کښې ئی مبتلا کوی چه د لوی قرآن قرائت د حقیقی فائدی له حاصلولو څخه مانع شی ـ له دغو ګردو (تولو) مغوی (تبښتونکو) تدابیرو او په مخ کښې راتلونکیو خرابیو د حفاظت طریقه هم دغه کیدی شی ـ کله چه مؤمن د قرآن د قرئت اراده کوی، نو ړومبی دی د زړه په صدق سره پر الله تعالیٰ اعتماد او توکل وکړی او د مردود شیطان د پلمو (تدبیرونو) او وسوسو څخه دی وتښتی او د پاک الله په پناه کښې دی ځای ونیسی ـ اصلی استعاذه (په پناء کښې راتلل) په زړه سره کیږی ـ مګر د زړه او د ژبی د موافقت دپاره د لوی قرآن د قرائت په شروع کښې په ژبی سره هم «**اعوذ بالله من الشیطٰن الرجیم**» ویل ضروری دی.

تنبیه: (څرنګه چه د پاک قرآن ابتداء په «**تعوذ**» سره مسنونه ده، نو ځکه هر لوستونکی ته ښائی چه پخوا د عظیم الشان قرآن له لوستلو څخه «**تعوذ**» ووائی. د «**تعوذ**» ماثوره عبارت هم داسی دی لکه چه پاس ولیکل شو. معنی ئی دا ده چه «پناه غواړم په الله تعالیٰ له شره د شیطان رټلی شوی» شیطان په وزن د فیعال له شطن شطونا څخه مشتق دی. (ای بعد بعیداً) د خدای خوار کړی عزازیل تسمیه په شیطان سره د دی لامله (له وجی) شوی ده چه دی د الله تعالیٰ له رحمته لری دی. ځینی وائی شیطان په وزن د فعلان له شاط یشیط شیطا ځنی اشتقاق موندلی دی چه په دی تقدیر معنی ئی هلک هلاکا سره کیږی).

إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بیشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلط او غلبه پر هغو کسانو چه ایمان یی راوړی دی او پر رب خپل توکل (اعتماد) کوی.

تفسیر: یعنی هر څوک چه پر پاک الله اعتماد او توکل وکړی او له هغه څخه پناه وغواړی، پر هغه، شیطان په زور او قوت سره نه حاوی کیدی شی ـ که داسی کوم سړی تش د څه لږ وقت له مخی د بشریت په مقتضیٰ د شیطان په پلمه (تدبیر) کښې ولویږی، خو بیا هم شیطان پری خپله

کامله قبضه او تسلط نشي قايمولی ـ او ډير ژر به د ده سترګی د هم دغی استعاذی پر برکت خلاصيږی ـ او غفلت به ئی نه متمادی کيږی ـ لکه چه په ۹ جزء د الاعراف په (٢٤) رکوع ٢٠١ـ ٢٠٢ آيت کښی راغلی دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

بيشکه خبره هم دا ده چه تسلط د شيطان پر هغو کسانو دی چه دوستی کوی دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چه دوی له دغه (الله) سره شريک ګرځوونکی دی (د بل شي).

تفسير: يعنی هغه کسان چه په لوی لاس شيطان خپل ملګری او رفيق وګرځوی او د دی په ځای چه پر پاک الله اعتماد او توکل وکړی پر شيطان زړه تړی او پری مطمئن او داده کيږی ـ ګواکی شيطان له الله تعالیٰ سره شريک دروی ـ يا د ده په اغواء سره نور شيان له الله سره شريک کوی ـ نو پر داسی افرادو د شيطان پوره قبضه او تسلط دی او په هر دول (طريقه) ئی چه زړه وغواړی د خپلو ګوتو په اشارو سره ئی دی خوا او هغی خوا ته نځوی او ګډوی ـ او هر لوری ته چه زړه ئی وشی بيائی ئی.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ ۙ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او کله چه بدلوو مونږ (راليږو کوم ناسخ) آيت په ځای د (بل منسوخ) آيت (لمصالح الوقت) حال دا چه الله ته ښه معلوم دی هغه چه راليږی نو وائی دا (کفار نبی ته) بيشکه هم دا خبره ده چه ته دروغ تړونکی ئی (په الله)؛ (نه ده داسی لکه چه دوی ئی وائی) بلکه زيات د دوی نه پوهيږی (په حکمت د نسخی).

تفسير: پخوا ئی حکم ورکړ چه د قرآن عظيم الشان د لوستلو په وقت کښی د شيطان رجيم له تګی توری څخه پناه وغواړئ چه هغه په دغه ښه او مبارک کار کښی څه موانع او مشکلات دروراندی نه کړی ـ دلته د هغه د ځينو موانعو ذکر کوی چه د پاک قرآن په متعلق ئی هغه پيدا کوی. واقعه خو دا ده چه پوره قرآن خو يو ځلی نه دی نازل شوی بلکه موقع په موقع د هغه

آیات نازلیده مثلاً په اول کښې ئې د کفارو له قتاله ممانعت فرمایلی ؤ ـ څه مدت وروسته مسلمانانو ته امر وکړ شو چه له کفارو او مشرکانو سره جهاد وکړی. یا په ابتداء کښې ئې حکم فرمائلی ؤ ـ ﴿ قُمِ الَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُ ﴾ الآیة ـ لږ مدت وروسته په همغه «معظمه مکه» کښې دغه آیت نازل شو ﴿ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ الآیة ـ کفارو د داسې احکامو د آوریدلو څخه اعتراض کاوه ـ چه دغه څرنګه د پاک الله کلام کیدی شي؟ آیا الله تعالیٰ (معاذالله) له بیخبری څخه د هغې یوی خبری حکم درکړی ؤ؟ بیا چه خبر شو نو بل حکم ئې صادر کړ؟ معلومیږی چه دغسې خبری ته له خپله ځانه جوړوی که نه د الله تعالیٰ کلام له سره پر دغسې احکامو نشی مشتملیدی چه یوه ورځې یو شی ووائی ـ او بله ورځ بل شی ووائی ـ ممکن ؤ چه هم داسی وساوس او شبهات شیطان د ځینو مسلمانانو په زړونو کښې القاء کړی، نو د هغه جواب ورکوی چه دغه ستاسی اعتراض محض جهالت او نادانی ده. که تاسی ته د نسخې حقیقت معلوم وی، نو له سره به مو داسی الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وی ایستلی، د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چه د یوه میعادی حکم د میعاد د پوره کیدلو څخه وروسته بل حکم ولیږلی شی ـ آیا که یو طبیب د لسو یا شلو ورځو دپاره د منضج نسخه تجویز کړی ـ او وروسته له هغه د مسهل تجویز وکړی ـ نو دغه تجاویز د هغه طبیب پر لا علمی محمول کاوه شی؟ یا که هغه سړی چه داسې خبری کوی پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالیٰ ته پخپله ښه معلوم دی چه په هر وقت کښې چه هر حکم ئې نازل فرمایلی دی همغه درست او صحیح دی ـ یعنی هغه روحانی غذاء یا دواء چه تجویز کړی شوی ده ـ تر کوم حده پوری د روحانی مریضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

ووایه (ای محمده دغو کفارو ته چه) نازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاک (جبریل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سره (بلا شبهه) دپاره د دی چه ثابت کړی (په حقانیت د قرآن) هغه کسان چه مؤمنان دی او هدایت دی او زیری (د جنت) دی دپاره د مسلمانانو).

تفسیر: یعنی دغه ځما یا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چه بلا شبهه ځما رب د روح القدس (پاکی پرښتی) جبریل الامین په ذریعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندی نازل فرمایلی دی ګواکی ﴿ مِن رَّبِّكَ ﴾ ئې ووبل او تنبیه ئې وفرمایله چه د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه اعلیٰ او ارفع او اقدس ذات دی چه پخپله محمد

صلی الله علیه وسلم ئی په داسی یوی حیرت انگیزی طریقی سره او په داسی اعلیٰ او اکمل اخلاق سره تربیه وفرمایه چه ستاسی په مقابل کښی دی. او د روح القدس د بیان فرمایلو څخه ښائی چه په دی لوری اشاره وی هغه کلام چه حامل ئی ﴿ رُوحُ الْقُدُسِ ﴾ گرځولی شوی دی ښایی چه د روحانیت طهارت ـ او د ملکیه ؤ صفاتو مجسمه وی ـ لکه چه وی گورئ چه په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندی بل داسی افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځی او دغه قرآن ئی ځکه نازل فرمائلی چه تینگ کړی په حقیقت د دی کلام باندی زړونه د هغو کسانو چه ایمان ئی راوړی دی یعنی موقع په موقع او په تدریج سره د احکامو او آیاتونو د نزول د لیدلو څخه د ایمان لرونکی زړه قوی او اعتقاد ئی پخیږی چه ځمونږ رب ځمونږ له هره حاله او ځمونږ د ژوندانه له هر یوه دور څخه هم پوره واقف او ښه خبردار او په نهایت حکمت ځمونږ تربیت فرمائی څرنگه چه حالات ځمونږ رادمخه کیږی د هغه سره موافق ځمونږ هدایت او لیار ښوونه کوی. او پر هر کار باندی د هغه سره مناسب زیری آوروی.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾

او خامخا په تحقیق ښه معلوم دی مونږ ته چه بیشکه دوی وائی چه بیشکه هم دا خبره ده چه ښوونه کوی ورته انسان. (او په واقع کښی داسی نه دی ځکه چه) ژبه د هغه سړی چه دوی نسبت د ښوونی کوی هغه ته عجمی ده او دغه قرآن په ژبه د عربی ده ښکاره (فصیحه ـ بلیغه چه د عجمی کړکیچونو څخه بیخی مبراء ده).

تفسیر: یعنی منکرانو به ویل چه **(العیاذ بالله)** لوی قرآن د الله تعالیٰ کلام نه دی ـ که نه نسخ به په دغه کښی ولی واقع کیدی او نه دغه ای محمده! ستا کلام کیدی شی ـ ځکه چه ستا امی توب خو گردو (تولو) ته معلوم او مسلم ؤ، یو داسی امی چه نه ئی لاس پر کوم کتاب لگیدلی وی او نه ئی قلم پخپل لاس اخیستی وی، بلکه سره له اعلیٰ درجی قریشی توبه تر څلویښتو کلو پوری یو شعر یی هم پر ژبه نوی جاری شوی چه په شعر ویلو کښی د عربو تر وړکیو پوری هم فطری مهارت او ذاتی لیاقت درلود (لرلو) ـ او د ادبی قوت او قدرت او ملکی خاوندان وو، نو څرنگه گمان به کیدی شی چه بی تعلیمه او تعلمه یو ناڅاپه به ئی داسی کتاب راجوړ کړی راوړی وی چه په دغه اندازه پر عجیبو او غریبو علومو او حکمو او وضعیتو او هیئت بدلوونکو قوانینو او احکامو باندی مشتمل وی ـ لاعلاجه ښائی چه منکر سړی داسی ووائی چه کوم بل چا به ده ته دغه خبری ورښودی او دغسی معجز کلام به ئی ورجوړاوه ـ نو دغه به څوک وی؟ چه د

هغه د دغه بی نهایته قابلیت څخه د دغه عظیم الشان قرآن پشان یو مستطاب کتاب تیار شوی دی - د ده په نامه د منکرینو په زعم اختلافات ؤ د جبر - یسار - عائش - یعیش - څو تنو عجمی مریو په نسبت ویلی شوی دی چه هغوی نصرانیت پریښی او د اسلام مذهب ئی قبول کړی ؤ - وائی چه دوی کله نا کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف کیدل - یا به پخپله رسول الله صلی الله علیه وسلم دوی لیدل مګر دا ډیر د تعجب ځای دی چه د داسی لویانو او پوهانو انسانانو په نامه هم تاریخ نه دی خبر او هغه ئی په پوره تیقین او تعین سره ضبط او قید کړی نه دی. او د دوی څني د تش زده کوونکی او نقل کوونکی (یعنی څمونږ امجد محمد د الله صمد رسول احمد صلی الله علیه وسلم) پر قدمونو ګرد (تول) جهان لویږی - تر دی حده پوری چه هغه کسان چه د دوی په نبوت کښی څه تردید هم لری خو بیا هم دوی ته په لوړ غږ سره د دنیا لوی مصلح او کامل انسان وائی. په هر حال د مشرکینو د دغه د سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه چه د بعثت څخه پخوا محمد صلی الله علیه وسلم أمی او نالوسته ؤ - او د دوی په زعم دغه یوه منلی شوی خبره وه چه قرآنی علوم او معارف د دوی د مسلمه امیت سره بیخی نشی تطبیق کیدی نو ځکه د دغی خبری ویل لازمیږی چه بل کوم سری دغه عالی خبری ورښیی بلا شبهه چه زمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدسی خبری ورښولی وی، لیکن دغه ښوونکی.کوم یو بشر او انسان نه ؤ - بلکه هغه څمونږ دغه قدیر رب دی چه پخپله داسی ارشاد فرمائی ﴿ اَلرَّحۡمٰنُ عَلَّمَ الۡقُرۡاٰنَ ﴾

﴿ لِسَانُ الَّذِىۡ يُلۡحِدُوۡنَ اِلَيۡهِ اَعۡجَمِىٌّ ﴾ الآیة - ژبه د هغه سړی چه دوی نسبت د ښوونی کوی هغه ته عجمی ده او دغه قرآن په ژبه د عربی ده ښکاره فصیحه - بلیغه چه د عجمی کړکیچونو څخه بیخی مبراء ده) یعنی که تاسی د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندی د خپل جهالت او غباوت لامله (له وجی) نه پوهیږئ نو د هغه د ژبی له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه کولی شئ چه د هغه په متعلق څو څو ځلی تاسی ته دعوت درکړی شوی دی او د دغی خبری اظهار او اعلان په تکرار سره شوی دی چه که تول پیریان او انسانان متفقاً سره راتول شی نو د دغه کلام یوه لږه نمونه او مثال هم نشی راوړاندی کولی - نو بیا د دی کلام چه د هغه د نظیر او مماثل راوړلو څخه د عربو تول شعراء - فصحاء - بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد (تول) سره عاجز او پاتی وی نو یو مجهول او معلول بازاری اعجمی - مریی څخه څرنګه داسی یوه هیله (امید) کیدی شی چه داسی یو معجز کلام به له خپله ځانه جوړولی شی؟ که په تمامو عربو کښی کوم سړی بالفرض داسی کلام جوړولی شوی نو هغه هم دا څمونږ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ؤ مګر ماسواء له عظیم الشان قرآنه د محمدی صلی الله علیه وسلم کلام بله لویه ذخیره د لوی قرآن پر بیان کړی شوی موضوعاتو موجود دی چه سره له خپله انتهائی فصاحت د پاک قرآن له یوه ډیره وړوکی سورت سره هم برابری نشی کولی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

بیشکه هغه کسان چه نه راوړی ایمان په آیتونو د الله (او نه وائی چه دا له طرفه د الله دی) نه ښیی دوی ته الله (لیاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناک (په سبب د انکار د قرآن او نبی آخر زمان

تفسیر: یعنی سره د ښکاره ؤ دلائلو له وجوده که یو سړی دغه خبره په خپل زړه کښی تینګه کړی ـ چه زه به خامخا پری باور او یقین نه کوم نو الله تعالیٰ هم هغه ته تر مقصده پوری د رسیدلو لیاره نه ورښیی او هغه ګردی (تولی) قواوی تری سلبوی څومره چه وپوهولی شی له سره پری ونه پوهیږی بد اعتقاده سړی تل له هدایته بی برخی پاتی کیږی او بالاخر د سختو سزاوو مستحق ګرځی.

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه تړی دروغ هغه کسان چه نه راوړی ایمان په آیتونو د الله (چه قرآن دی)، او هم دغه کسان هم دوی دی دروغجنان.

تفسیر: یعنی تاسی ته داسی وائی! ﴿ إِنَّمَا أَنتَ مُفْتَرٍ ﴾ حال دا چه ستاسی امانت ـ صداقت ـ او دیانت لا له پخوا څخه ښکاره او مسلم او ستاسی له هر قول او فعل او وضع او هیئت څخه ظاهر ؤ ـ آیا د دروغو ویونکو څیره ـ طور ـ طریقه خبری او اتری هم داسی وی؟ دروغ جوړول خو د اشقیاؤ دود او دستور دی ـ هغه کسان چه سره د الله تعالیٰ د قدرت د دلائلو د لیدلو هم یقین او باور نه کوی هم دوی دروغجنان دی او له دغه څخه به بل کوم لوی دروغ وی چه انسان د پاک الله خبری ته دروغ ووائی.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١٠٦﴾

هر څوک چه کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو د ده (نو پری غضب دی د الله) مګر هغه څوک چه زور پری وکړ شو (او مجبوراً د کفر کلمه ئی وویله) حال دا چه زړه د ده آرام نیونکی وی په ایمان سره ولیکن هغه څوک چه ارته کړی په کفر سره سینه (خپله چه راضی شی پری اعتقاداً) نو پر دوی باندی غضب دی له (طرفه د) الله، او شته دوی ته عذاب لوی (اخروی په سبب د ارتداد).

تفسیر: یو خو هغه مجرمان دی چه د سلهاؤ دلائلو او آیتونو په لیدلو هم نه متیقن کیږی مګر له دوی څخه ډیر لوی مجرم هغه دی چه د یقین راوړلو او تسلیم کولو څخه وروسته د شیطانی شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شی او له صداقته انکار وکړی لکه عبد الله بن ابی سرح چه د ایمان له راوړلو څخه وروسته مرتد شو (العیاذ بالله) د داسی کسانو سزا وروسته بیان فرمائی ـ په منځ کښی په ﴿ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ ﴾ الآیة ـ کښی یوه ضروری استثنا ئی وفرمایله یعنی که کوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ایمان قائم وی او د یوی لمحی له مخی هم ایمانی رڼا (رنړا) او قلبی طمانیت د ده له زړه څخه بیل شوی نه وی مګر تش په کوم خاص حالت کښی د کوم خورا (زیات) ډیر زور او جبر او زبردستی لامله (له وجی) مجبور او لا علاجه شی او د ډیر شدید خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منکر شی یعنی کومه کلمه د اسلام په خلاف ووائی، خو په دی شرط چه په دغه وقت کښی هم زړه ئی مطمئن او هیڅ قسم شک، شبهه او تردد پکښی نه وی ـ بلکه د دغه د ژبی د الفاظو په نسبت هم سخت کراهیت او نفرت ولری نو داسی شخص مرتد نه دی ـ بلکه خامخا مسلمان ګڼلی کیږی هو! له دی نه لوی مقام او لوړه مرتبه دا ده چه انسان مرګ قبول کړی خو د خپلی ژبی څخه داسی یو لفظ نه باسی ـ لکه چه د حضرت بلال ـ حضرت یاسر ـ حضرت سمیه ـ حضرت حبیب بن زیدالانصاری او حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنهم او د نورو واقعات په تواریخو او سیرو کښی شته او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو لیکلی ـ ښه خو به دا وی چه د دغو مطالبو د پوهیدلو دپاره تفسیر ابن کثیر ولوست شی.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

دا (لوی اخروی عذاب) په سبب د دی دی چه دوی غوره کړی دی ژوندون لږ خسیس پر (اعلیٰ ژوندانه د) آخرت ـ او بیشکه الله نه ښیی لیاره (د استقامت) قوم کافرانو ته.

تفسیر: یعنی داسی منکرانو ته چه دنیوی ژوندون د خپل مقصود کعبه وګرځوی ـ د بری او کامیابی لیار کله په برخه کیږی ـ حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه لیکی «هر څوک چه له ایمانه غاړه غړوی ـ یا د دنیوی غرض لامله (له وجی) یا د ځان له ویری یا د اخوت او قومیت په لحاظ، یا د پیسو په هیله (امید) د آخرت په مقابل کښی دنیا عزیزه وګڼی هغه ته به د آخرت ښیګڼه (فائده) څنګه ورسیږی؟ که د ځان د ویری تلفظ پری وکړی نو کله چه د ویری وقت تیر شی نو بیا دی توبه او استغفار وکړی او سم ثابت دی شی.»

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿۱۰۸﴾

دا (کفار) همغه کسان دی چه مهر وهلی دی الله پر زړونو د دوی (چه نه قبلوی حق) او په غوږونو د دوی (چه نه اوری حق) او په سترګو د دوی (چه نه وینی آثار د قدرت)، او دغه کسان (یعنی کفار) هم دوی دی غافلان (له عقبیٰ).

تفسیر: یعنی د دنیا غوښتلو او هوا پرستی په نشه کښی داسی مست او بی هوشه شول چه د دوی د هوش او په سد کیدلو هیڅ هیله (توقع) او امید نشو پاتی دوی د الله تعالیٰ ګرد (تول) ورعطا شوی قوتونه ضائع کړل بالاخر پخپلو غوږونو د حق غږ د آوریدلو ـ او پخپلو سترګو د حق د دلائلو د لیدلو او پخپلو زړونو د حق د خبرو د پوهیدلو توفیق تری سلب کړی شو ـ د مهر وهلو مطلب پخوا له دی نه د «البقرة» په سورت او نورو ځایونو کښی لیکلی شوی دی هلته دی ولوست شی!

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

دا خبره واقعي ده بلا شبهه چه بیشکه دوی په آخرت کښې هم دوی دی زیانکاران (چه عمر ئې حبطه لاړ).

تفسیر: یعنې هغه کسان چه د خپلو بې اعتدالیو او غلط کاریو څخه د پاک الله ورعطاء کړی قوتونه تباه او بیکاره کړی وی ـ او تش دنیا ئې د خپل مقصود کعبه گرځولې وی نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وی؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾

پس له دی بیا بیشکه رب ستا دپاره د هغو کسانو چه هجرت ئې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چه مفتون شوی دی (په عذابونو) بیا جهاد ئې کړی دی او صبر ئې کړی دی بیشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: په مکې معظمې کښې ځینې کسان د کافرانو له ظلم او تیرې څخه ښوئیدلي وو یا تش په ژبه ئې د کفر لفظ ویلی وو ـ وروسته له هغه ئې هجرت وکړ او جهاد ئې وکړ او په ډیر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول کله چه دوی دومره په اسلامي کارونو کښې برخه واخیسته، نو هغه تقصیر ئې ورمعاف شو او د الله تعالیٰ مهربانې پرې مبذوله شوه.
یو بزرگ ؤ چه «عمار رضی الله تعالیٰ عنه» نومیده د ده پلار «یاسر رضی الله تعالیٰ عنه» وه چه دغه میره (خاوند) او ښځه د کفارو د ډیر ربړولو (تکلیفولو) او رنځ او درد رسولو لامله (له وجې) اکثر که شهیدان شول ـ خو بیا هم د کفر یو لفظ ئې هم ونه وایه ـ دغه د مسلمانانو ړومبې ویني دی چه د اسلام په لیاره کښې توئې شوی ـ لیکن د دوی ځوی «عمار رضی الله تعالیٰ عنه» د خپل ځان له ویرې هغه لفظ ووایه ـ خو وروسته له نجاته په ژړا او انګولا د رسول الله «صلی الله علیه وسلم» په حضور مشرف شو ـ نو دلته دغه پاس آیت نازل شو رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ

نَّفۡسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٍ مَّا عَمِلَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿١١١﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چه را به شي هر یو (نیک او بد) نفس چه جګړه (سوال او ځواب) به کوی لپاره د (نجات د) ځان خپل او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چه کړی ئی دی حال دا چه په دوی باندی به ظلم ونه کړ شي (په تقلیل د حسناتو یا تکثیر د سیئاتو)

تفسیر: یعنی د یوه په ځای به بل څه نشي ویلی. مور ـ پلار ـ خور ـ ورور ـ ښځه ـ اولاد ـ احباب او اقارب هیڅوک به نه پکاریږی . هر سړی به پخپل غم او فکر کښی اخته وی چه څه ډول (طریقه) د خپل ځان دپاره یو مخلص پیدا کړی راز راز (قسم قسم) دروغ او رښتیا خبری به د خپل ځان د برائت او عذر دپاره جوړوی او جواب او سؤال او جګړی به کوی ـ چه د ځان دپاره نجات حاصل کړی.

﴿ وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٍ ﴾ الآیة ـ او پوره به ورکړی شي هر نفس ته جزاء د هغه عمل چه کړی ئی دی حال دا چه په دوی باندی به ظلم ونه کړی شي په تقلیل د حسناتو یا په تکثیر د سیئاتو) یعنی د نیکی په اجر او ثواب کښی به هیڅ تقلیل نه واقع کیږی او د بدی سزا به له استحقاقه زیاته نه ورکوله کیږی.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرۡيَةً كَانَتۡ ءَامِنَةً مُّطۡمَئِنَّةً يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ اللَّهِ فَأَذَٰقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الۡجُوعِ وَالۡخَوۡفِ بِمَا كَانُوا۟ يَصۡنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او بیانوی الله مثل د یو کلی چه ده (دا کلی) په امن کښی (له قتله او غارته) په آرام (او هوسا اهل د دی) چه راتله دغه کلی ته رزق روزی (د اهل) د دی ډیره پریمانه له هر ځایه (له هره طرفه) نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله نو وڅکاوه په (اهل د) دی باندی الله کالی (کپړی) د لوږی او ویری (چه لوږه او ویره ئی پری لازمه او محیطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چه وو (دوی چه کول به ئی.

تفسیر: (آمنة مطمئنة) یعنی نه د باندی د دښمن څه فکر او اندیښنه وه او نه د دننه څخه کوم

قسم فکر او تشویش، په ډیر امن او هوسائی (آرام) سره به ئی ژوندون کاوه او خوراک دپاره غلې ـ دانې ـ میوې او نور ور راوړلی کیدې او هر څیز به ئی په افراط ؤ. په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسیده. نو د هغه کلي وسیدونکو د الله تعالیٰ د هغو نعمتونو قدر ونه کړ او په دنیوی خوندونو کښې داسې مشغول او مصروف شول چه په دغه غفلت او مستۍ کښې حقیقي منعم هم د دوی له یاده ووت، بلکه د هغه په مقابل کښې ئی بغاوت وکړ، بالاخر الله تعالیٰ د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کفران خوند پر دوی وڅکاوه چه د امن او هوسائی (آرام) په ځای خوف، ویره او د روزی د ډیروالی او پریمانی په ځای د لوږی او قحط په مصیبت کښې ئی داسې اخته کړل، لکه چه کالی (کپړې) د خپل اغوستونکي چپ چاپیر احاطه کوی او یوه شیبه لوږه او ویره ـ قحط او خوف له دوی نه نه بیلیده.

شیخ الهند د دې آیت ترجمه داسې فرمائلې ده «او ښیې الله یو مثال یو کلی وه په امن او ډاډینه راتله دې ته د فراغت روزی له هر ځایه بیا ناشکری ئی وکړله د الله د احسانونو بیا وڅکاوه پر دې باندې الله خوند چه د دې د اهل د ځان کالی (جامه) شوه لوږه او ویره په بدل د هغه چه دوی کاوه.»

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١١٣﴾

او خامخا په تحقیق راغلی ؤ دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو ئی وکړ هغه ته نو ونیول دوی لره عذاب (د لوږی او ویری) حال دا چه دوی ظالمان وو (په شرک او تکذیب سره).

تفسیر: علاوه پر هغو ظاهری نعمتونو چه پاس مذکور شول یو ډیر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی ؤ ـ یعنی د دوی له قومه او له نسبه ئی یو داسې رسول ورلیږلی وو ـ چه د هغه د اتباع په وسیله ئی د الله د خوښۍ ډیر لوړ مقامات هم حاصلولی شو مګر دوی د اتباع او تصدیق په ځای د ده پر تکذیب او مخالفت ملا وتړله او هم داسې پرله پسې په کندو او ژورو کښې لویدل، بالاخر د قدیمی سنت الله سره سم ګرد (تول) ظالمان او ګنهګاران د الله تعالیٰ په عذاب کښې اخته او دوی ئی سره تول راګیر کړل بیا نو د دوی د نجات دپاره د هیڅا هیڅ یو تدبیر پر مخ تګ ونه کړی شو ـ ځینی مفسرین وائی چه په دغه آیت کښې د کوم معین کلي تذکره نه ده محض د تمثیل په ډول (طریقه) د کوم تباه او ویجاړ شوی کلي لا علیٰ التعین حواله ئی ورکړی ده، یا خو د داسې یو فرضي کلي وجود ئی فرض کړی او د مکې معظمې کفارو ته تنبیه ورکړی شوی وه چه که تاسې هم داسې وکړئ نو تاسې سره به هم داسې معامله

کیدی شی نو د کفران نعمت او د رسول الله د تکذیب او عداوت له سزا څخه مه بیفکره کیږئ! د ځینو علماؤ په نزد په دغه مثال کښی له کلی څخه مراد مکه معظمه ده چه هلته هر قسم امنیت او طمانیت ؤ او سره له دی چه یوه غیر ذی زرع وادی وه خو راز راز (قسم قسم) میوی دانی غلی او نور د دی په لوری راښکودلی کیدی ﴿ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ ﴾ (٢٠ جزء د القصص (٥٧) آية (٦) رکوع) مگر مکیانو (مکی والؤ) د دغو نعماؤ هیڅ قدر ونه پیژندو، په شرک او عصیان او بیحیائی او اوهام پرستی کښی لگیا او منهمک شول، بیا الله تعالیٰ له گردو (تولو) نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په بعثت سره دوی ته ور ولیږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذیب کښی هیڅ کمی ونه کره ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴾ (١٣ جزء د ابراهیم د سورت (٢٨) آیت (٥) رکوع) بالاخر الله تعالیٰ د امن او اطمینان په ځای د مسلمانانو مجاهدینو ویره د دوی په زړونو کښی واچوله او د فراخی او پریمانی روزی په ځای اوه کاله قحط ئی پر دوی مسلط کړ چه په هغه کښی د سپیو او نورو مردارو تر غوښو پوری هم دوی وخوړل بیا د «بدر» په غزا کښی د اسلامی غازیانو له لاسه پر دوی د الله تعالیٰ عذاب ورگډ شو دلته خو داسی وشو ـ د بل لوری هغه خلق چه د دغو ظالمانو له جور، ستم او تیری څخه پکو (تنگ) شوی وو ـ د دیرو مصائبو او زړه تنگی لامله (له وجی) خپل کور او کهول به ئی پریښودل او تښتیدل، نو دغو کسانو ته پاک الله له پخوا څخه د هستوگنی دیر ښه ځایونه ور په برخه کړل ـ او د دښمنانو له خوفه ئی مامون او مصئون کړل د روزی وړونه ئی پری وړپرانستل، پر زورورو او زبردستو دښمنانو ئی فتح او بری وروبه برخه کړ بلکه دوی ئی د اقلیمونو باچا او د متقیانو امام وگرځاوه ښائی د هم دی لامله (له وجی) په دغو آیاتونو کښی د مکیانو (مکی والؤ) حال ئی واوراوه او په ورستنیو آیاتونو کښی په ﴿ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ﴾ کښی ئی مسلمانانو ته خطاب فرمایلی دی چه تاسی له داسی حرکاتو څخه ځان ساتئ! چه د هغه له سببه پر مکیانو (مکی والؤ) مصائب نازل شوی وو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾

نو خورئ تاسی له هغو (طعامونو) څخه چه درکړی تاسی ته الله حلال طیب پاکیزه او شکر وباسئ (قدر وپیژنئ) د نعمت (احسان) د الله که یئ تاسی چه خاص هم ده ته عبادت کوئ (او فرمان ئی منئ).

تفسیر: یعنی هر څوک چه د الله تعالیٰ د عبادت مدعی وی ده لره دغه خبره وړ (مستحق) او

لاڅقه ده چه د الله تعالیٰ د ورکړی نعمت او حلالی او طیبی روزی څخه متمتع شی! او د هغه د احسان قدر وکړی! او د الله شکر گزاره بنده شی ـ حلال دی حرام نه گنی، حرام دی حلال نه شمیری! د نعمتونو د منتفع کیدلو په وقت کښی حقیقی منعم دی نه هیروی! بلکه په هغه او د هغه پر لیږلی شوی رسولانو باندی دی ایمان راوړی! او د دوی د احکامو او هدایاتو په تعمیل کښی دی ډیر زیار وکاږی!

(د حلالو او طیبو او پاکیزه ؤ شیانو د استعمال له احکامو څخه وروسته اوس په دغه آیت کښی الله تعالیٰ د حرامو اشیاؤ ذکر فرمائی څو د هغو له استعماله ځانونه وژغورلی(وساتلی) شی).

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه حرام کړی دی (الله) پر تاسی باندی (خوراک د) مردار او (د بهیدونکی) وینی او د غوښی د خنزیر او هغه (حلال کړی شوی حیوان) چه غږ کړی شوی دی (د بل شی) بی له الله (د نامه) په (وقت د ذبح د) هغه، پس هغه څوک چه اړ (محتاج) شی (خوړلو د دی حرامو ته) حال دا چه ظالم نه وی (په بل چا) او نه تجاوز کوی (له قدره د کفافه) نو بیشکه الله لوی مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) ډیر رحم والا دی (په انعام د اجر او ثواب).

تفسیر: د دی آیت تفسیر د «**البقرة**» او د «**الانعام**» په سورتونو او نورو ځایونو کښی پخوا لیکلی شوی دی ځمونږ دی تفسیر کښی دی بیا ولوست شی دلته دا غرض دی لکه چه په پخوانی آیت کښی اشاره وه چه حلال دی پر خپل ځان نه حراموی! په دغه آیت کښی تنبیه ورکړی شوی ده چه حرام شیان دی هم نه حلالوی! خلاصه ئی دا چه یو شی حلال یا حرام مقررول، د همغه لوی الله حق دی چه د دغو گردو (تولو) شیانو خالق او مالک دی لکه چه په راتلونکو آیاتونو کښی په وضاحت سره د دغه مضمون بیان شوی دی (د اضطرار په تفصیل کښی ځینی مفسرین داسی لیکی چه د لوږی له جهته مرگ ته نژدی شوی وی یا له جهته د مرض چه طبیب حاذق په خوراک د دغه حرام شی سره ورته امر وکړی).

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا

حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ١١٦؁ۭ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۠ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ١١٧؁

او مه وايئ تاسي له وجې د بيانولو د ژبو ستاسي دروغو لره (داسي) چه دا حلال دی او دا حرام دی دپاره د دی چه جوړ كړئ له ځانه پر الله دروغ بيشكه هغه كسان چه تړی دوی پر الله بهتان نه به مومی خلاصی (له عذابه د آخرت؛ دغه چه بهتان تړلی وو دوی پر الله د هغه شی دپاره هغه) نفعه ده لږه او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنی بی له كوم شرعی مستنده د كوم شی په متعلق خوله سپړدل او داسی ويل چه حلال دی يا حرام ډير سخت جسارت او كذب او افتراء ده. حلال يا حرام خو همغه شيان كيدی شی چه هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلی وی ـ كه كوم سړی محض پخپلی رأيی سره كوم شی حلال يا حرام وتاكی (مقرر كړی) او د هغه نسبت الله تعالیٰ ته وكړی (لكه چه د معظمی مكی مشركانو كول) او د هغه ذكر د «**الانعام**» په سورت كښی پخوا له مونږ د دی مبارک تفسير كښی پخوا له دی نه تير شو نو هغوی فی الحقيقت پر الله تعالیٰ بهتان تړلی دی. مونږ مسلمانانو ته هدايت راكړی شوی دی چه ښائی هيڅكله داسی رويه ځان ته اختيار نه كړو او هر هغه شی چه الله تعالیٰ حلال كړی وی حلال ئی وبولو او هر هغه شی ئی چه حرام كړی حرام ئی وګڼو او بی له شرعی مأخذه پخپل سر د حل يا حرمت احكام ونه لګوو.

﴿ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۠ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴾ دغه چه بهتان تړلی وو دوی پر الله تعالیٰ د هغه شی دپاره هغه نفعه ده لږه او شته دوی ته عذاب دردناک) يعنی د معظمی مكی مشركين چه څمونږ لوی رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معاذ الله مفتری وويل په ياد دی ولری چه هغوی پخپله مفتريان دی ـ دوی د كذب او افتراء له لوری هر شی ته چه ئی وغواړی حلال يا حرام وائی او د هغه حلت يا حرمت نسبت پاک الله ته كوی دوی ته به عنقريب معلوميږی چه د دغسی رويی د اختيارولو څخه دوی هيڅ يوی ښيګڼی (فائدی) ته نشی رسيدی لږ څو ورځی نوری دی هم دنيوی مزی وكړی او د دغه لږ خسيس ژوندون څخه دی لږ څه خوندور شی بيا به دوی په هغه دائمی بنديخانی كښی اچول كيږی چه هغه هم دوی ته بيخی آماده او تيار دی.

وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ١١٨؁

او پر هغو کسانو چه یهودان شوی دی حرام کړی دی مونږ هغه څیزونه چه بیان کړی وو مونږ پر تا باندی پخوا له دی نه او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دی تحریم سره) ولیکن وو دوی چه په ځانونو خپلو به ئی ظلم کاوه (په علمی عصیان سره).

تفسیر: د دغه بیان د الانعام د سورت د ۸ جزء په (١٤٦) آیت (١٨) رکوع د ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا ﴾ الآیة - آیت په تفسیر کښی تیر شوی دی هلته دی بیا وکوت شی. دلته دا مقصد دی هر هغه شی چه الله تعالیٰ گردو (تولو) ته یا کوم خاص قوم دپاره دائماً تل ترتله تر یوه معینه وقته پوری حرام کړی وی هغه عین حکمت او صواب دی هیڅ یو انسان د دغه حق نه لری چه په هغه کښی تصرف وکړی او حرام حلال یا حلال حرام وگرځوی.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ ع

بیا بیشکه رب ستا (چه دی ای محمده) هغو کسانو ته چه ئی کړی دی بدی (گناه) په جهالت (ناپوهی) سره بیا توبه وباسی وروسته له کولو د هغه (بد عمل) او نیک کړی عمل خپل بیشکه رب ستا وروسته له دغی توبی څخه خامخا لوی مغفرت کوونکی دی (د خطیئاتو) ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر: مثلاً حرام ئی حلال یا حلال ئی حرام وگنل په «نادانی سره» ئی ځکه وفرمایل هر څوک چه د الله تعالیٰ له احکامو څخه غاړه غړوی اگر که ئی عملاً او په قصد سره هم وکړی هغه هم فی الحقیقت د هغه نادانی او بی عقلی ده چه له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوی او کوی ئی. که عاصی لږ څه له عقله کار واخلی - او د گناه بدو نتایجو ته وگوری او تصور ئی وکړی نو له سره به د معصیت په لوری اقدام ونه کړی د جزء (٤) «النساء» د سورت په (٣) رکوع ١٧ آیت کښی هغه تعلیقات چه پر ﴿ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ﴾ باندی لیکلی شوی دی ښائی چه هغه دی بیا یو ځلی دلته هم ولوست شی.

﴿ ثُمَّ تَابُوا ﴾ الآیة - بیا توبه وباسی وروسته له کولو د هغه بد عمل او نیک کړی عمل خپل، بیشکه رب ستا وروسته له دغی توبی څخه خامخا لوی مغفرت کوونکی دی د خطیاتو ډیر رحم والا دی په انعام د اجر او ثواب سره) یعنی له کفریاتو څخه له توبی ایستلو او په اخلاص سره په

مسلمانیدلو ـ او په مستقبل کښې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالیٰ د توبې کوونکو گرد (تول) تیر گناهونه بښې اګر که ډیرې سختې او غتې گناوې هم وې.
(پاک الله گردو (تولو) گناهګارانو ته د خپل رحمت او مغفرت په ژبه داسې ډاډینه او اطمینان ورکوي)

آدوب شویه! په ککړو ـ آ تور مخیه ماته راشه!
بت پرست ئې! که کافر ئې ـ که ئې گبر! ماته راشه!
هیڅوک نه کرم نا امیده ـ زه بښونکی لوی الله یم!
که توبې دې زرکرته ماته کړې ـ ماته راشه!
ښه انسان شه! مسلمان شه گټه (فائده) نشته معصیت کښې!
گناه مه کړه! متقي شه! چه ځای وموی جنت کښې!

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بیشکه چه ابراهیم ؤ (اصلي او اساسي) پیشوا (جامع د تولو نیکیو لکه یو جماعت) فرمان منونکی خاص الله لره حنیف (مائل له باطله حق ته) او نه ؤ دی له مشرکانو (لکه چه قریش وائي)،

تفسیر: دلته الله تعالیٰ جل وعلا د عربو د مشرکینو د شرکیاتو په تردید کښې د امام الموحدین ابو الانبیاء حضرت ابراهیم خلیل الله علیه وعلیٰ ذریته ونبینا الصلواة والسلام طور او طریقه را په یادوي ځکه چه د عربو خلق د ده له ذریې او ځوځات (نسل) څخه وو ـ او خپل ځانونه ئې پر ابراهیمي دین باندې سم او برابر گڼل ـ حال دا چه دوی د ابراهیمي دین سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده (لرلو) نو دوی ته دا وریښیي چه ابراهیم علیه السلام د موحدینو امام د گردو (تولو) نیکیو معلم ـ د تولې دنیا په مقابل کښې یوائې پخپل سر د یوه عظیمه امت په برابر ولاړ ؤ او د دوی په مبارک ذات کښې پاک الله هغه گرد (تول) محاسن او کمالات ورجمع کړي ؤ چه په یو لوی مجمع کښې په متفرق ډول (طریقه) سره موندلی کیږي.

لیس علی الله بمستنکر ـ ان یجمع العالم في واحد

عجب نه دی له الله نه چه قادر دی په هر څیز
چه دی تول پخپل قدرت کړی گرد (تول) عالم په یو سړی کښې
او دا هم نه دی عجب د ده له زوره له قوته
چه دی ځای کړی سیند له شیرمې په یو دم پر یو گړی کښې
ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ داسې کامل او مطیع او فرمان منونکی بنده ؤ چه له گردو

(تولو) ځنی شکولی او یوائې له الله تعالیٰ سره ئې نښلولی او ډیر خاص مخلص مسلمان ؤ ممکن نه ؤ چه ده کوم څیز بې د الله تعالیٰ له حکمه محض له خپل لوری حلال یا حرام درولی وی. نو دی پخپله معاذ الله څرنګه د شرک ارتکاب کولی شی. ده د مشرکینو په کلی او جماعت کښې وسیدل هم نه خوښول ـ نو اوس هغه کسانو ته (چه دوی خپل ځانونه «حنیف» بولی او داسی ادعا کوی چه مونږ پر ابراهیمی دین یو) شرم او ننګ پکار دی چه څرنګه پر الله تعالیٰ بهتان تړی؟ آیا د حلالو حرام ګڼل، یا د حرامو حلال درول او د شرک په حمایت کښې له انبیاؤ سره جنګیدل د یو «حنیف» او ابراهیمی سړی له شان سره مناسبت لری؟ په یاد ئې ولرئ چه د حلالو او حرامو په بیان کښې او د دین په اصولو کښې ـ اصل خو هغه ابراهیمی ملت دی چه د همغه ملت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصیل دپاره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړی دی. که غواړی چه پر اصلی دین د ابراهیم علیه السلام تګ وکړئ نو محمدی صلی الله علیه وسلم طریقه ځان ته غوره کړئ.

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(ؤ ابراهیم قدردان) شکر کوونکی د نعمتونو (احسانونو) د الله غوره کړی ؤ (الله) دغه (ابراهیم لره په نبوت سره) او برابر کړی ؤ (الله) دغه (ابراهیم) سمی لیاری (د توحید او اسلام) ته.

تفسیر: یعنی ابراهیم علیه السلام د الله تعالیٰ شکر ګزاره بنده ؤ ـ تاسی سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکی یئ ـ لکه چه د ﴿ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً ﴾ الایت په تفسیر کښې ښکلی شوی دی نو تاسی څرنګه د ابراهیم علیه السلام په دین او ملت او لیاره کښې یئ؟ (چه حق پریږدئ او باطل خوښوئ له توحیده مخ اړوئ او شرک او کفر پسی ځغلئ ـ حال دا چه حضرت ابراهیم علیه السلام) د کامل توحید او تسلیم او رضاء پر سمه لیاره روان ؤ ـ او الله تعالیٰ ده ته دیره سمه صافه لیاره ورښوولی وه او دی ئې پری روان کړی ؤ.

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ورکړی وه مونږ دغه ته (یعنی ابراهیم ته د خپل د الوهیت له درباره) په دغه دنیا کښې نیکی او بیشکه دغه (ابراهیم) په آخرت کښې هم خامخا له صالحانو (د لویو درجاتو د خاوندانو) څخه دی

تفسیر: (نیکی) یعنی نبوت ـ پراخه روزی ـ اولاد ـ وجاهت ـ (یا جمیل ذکر یا نیک اولاد یا

نبوت د محمد صلی الله علیه وسلم یا) عمومی مقبولیت چه گرد (تول) ادیان بالاتفاق د ده تعظیم کوی او هره فرقه هم دا غواړی چه خپله سلسله حضرت ابراهیم علیه السلام سره ولګوی (او بیشکه چه پخپله ابراهیم علیه السلام په آخرت کښی هم خامخا له صالحانو د لویو درجاتو له خاوندانو څخه دی) یعنی هغه دعاء چه ده پخپل حق کښی کړی وه ﴿ وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾ هغه قبوله شوه بیشکه چه دی په آخرت کښی هم د صالحینو په اعلیٰ طبقه کښی به شامل وه چه هغه د انبیاؤ علیهم السلام طبقه ده.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

بیا وحی (حکم) وکړ مونږ تاته (ای محمده ! داسی) چه متابعت وکړه (په توحید کښی د (دین د) ابراهیم چه حنیف (مائل ؤ له باطله حق ته) او نه ؤ دی له مشرکانو (لکه چه قریش ئی مشرک بولی).

تفسیر: د دی بیان د «الانعام» په سورت د ﴿ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ آیت باندی څمونږ دی تفسیر کښی تیر شو هلته دی بیا ولوست شی، مقصد دا دی چه به حلت او حرمت او دینی خبرو کښی ابراهیمی ملت او دین اصل دی. په منځ کښی یهودو او نصاریٰ ؤ ته د هغوی حالاتو په مناسبت مخصوص احکام ورکړی شوی دی بالاخر محمد صلی الله علیه وسلم ئی مبعوث کړ، څو هغه اصلی ابراهیمی دین بیا له سره ژوندی او روښانه کړی چه له غفلته او تحریفه او بی ځایه تصرفاتو څخه بیخی ضایع شوی ؤ او د شرک گرد (تول) رگونه پری کړی. په حدیث کښی راغلی دی «**بعثت بالحنيفية السمحة**» د دی داسی پوره شرح او تفصیل حضرت شاه ولی الله په «**حجة الله البالغه**» کښی فرمایلی دی چه د لوستلو وړ (لائق) دی.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

بیشکه هم دا خبره ده چه مقرر کړی شوی دی (تعظیم د ورځی د) خالی (په عبادت سره) پر هغو کسانو چه اختلاف یی کړی وو پکښی او بیشکه چه رب

ستا خامخا حکم به وکړی په منځ د دوی کښې په ورځ د قیامت کښې په هغه څیز کښې چه وو دوی چه په هغه کښې به ئی اختلاف کاوه (چه هغه ورځ ده د عبادت).

تفسیر: یعنی په اصلی ابراهیمی ملت کښې د خالی (شنبی) د ورځې حکم نه ؤ - چه پر مونږ محمدی صلی الله علیه وسلم امت باندی هم نه دی. هو! په منځ کښې یهودانو د خپل نبی موسیٰ علیه السلام له ارشاده سره اختلاف وکړ، نو کله چه دوی دغه د خالی ورځ ځانته غوره کړه نو حکم وشو چه په ښه شان سره ئی تعظیم وکړئ! او په دغه ورځ کښې دی د ماهیانو ښکار ونه کړ شي! ځینو یهودانو دغه حکم قبول کړ او ځینو هغه ونه مانه چه هغه نامنونکی په دنیا کښې بیزوګان او خنزیران شول. او د دوی په نسبت کومه فیصله چه په آخرت کښې کیږی، هغه بیله ده، په هم دغه څه انحصار نشته هلته به نور ګرد (تول) اختلافات او جګړی هم سره فیصله کیږی مثلاً د حضرت ابراهیم علیه السلام په نسبت چه ځینو به یهودی ګانه او ځنو به نصرانی باله، حال دا چه الله تعالیٰ دوی پوهولی دی چه ابراهیم علیه السلام حنیفی مسلم ؤ په هر حال په آخرت کښې د دغو ګردو (تولو) اختلافاتو فیصله کیږی او هر سړی به پخپلو سترګو سره ګوری چه کومه یوه ډله په غلطه تینګه وه؟ او کومه یوه په غلطه لیاره روانه وه.

ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

بلنه کوه (ای محمده! خلقو ته) لیاری د رب خپل ته (چه توحید او اسلام دی) په حکمت (محکمی خبری د قرآن) سره او په موعظه (پند) نیک سره په ښه ډول (طریقه) او مباحثه کوه له دوی سره په هغی (طریقی سره) چه هغه ډیره ښه وی؛ بیشکه چه رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چه ګمراه شوی دی له لیاری د الله څخه او دی ښه عالم دی په لیاره موندونکو (دین ته او پر تا تش تبلیغ دی).

تفسیر: په پاس آیتونو کښې ئی مخاطبینو ته دا ورښکاره کړه چه دغه رسول الله د اصلی ابراهیمی ملت او دین سره راغلی دی که تاسی د بری او کامیابی غوښتونکی یئ او د «حنیفیت» په دعوی کښې رښتین یئ نو پر دغه سمی، صافی لیاری لاړ شي! په ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ

﴿سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآية - کښې تر آخره پورې پخپله محمد صلى الله عليه وسلم ته تعليم ورکاوه کيږی چه ښائی خلق په څه ډول (طريقه) په سمې ليارې باندې راولې؟ او د هغه درې طريقې ئې راښودلې دی (١): حکمت (٢): حسنه موعظه (٣): جدال بالتی هی احسن

(١): له «حکمت» څخه مراد دا دی چه د نهايتي پخې خبرې - محکمې اترې - جازمه مضامين قاطعه براهين - مضبوط دلائل - معقول عوامل په قوت او رڼا (رنړا) کښې هغوی ته ليار ښوونه وشی - چه د هغو په آوريدلو او ليدلو او پوهيدلو سره، فهم او ادراک او علمی ذوق لرونکی طبقه (خواص) غاړه کيښودی شی او د دنيا خيالی فلسفی د ده په مقابل کښې پرې او مړې ولوېږی او هيڅ قسم علمی او دماغی ترقيات د الله تعالیٰ د وحی له بيان کړيو حقائقو يو بڅرکی هم تبديل ونه کړی شی.

(٢): «حسنه موعظه» له هسې مؤقرو معتبرو او مؤثرو او رقت پيدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی چه د نرم خوئی او زړه سوی له روحه ډک وی، له اخلاصه - همدردی شفقت - او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدله اسلوب او پيرايه سره کوم نصيحت چه وکړی شی، ډير ځلی داسی واقع کيږی چه د تيږو (ګټو) پشان سخت زړونه هم موم غوندی نرموی په مړو زړونو کښې نوی روح غورځوی. يوه مايوس - مړ او له کاره لويدلی قوم د هغه پند په اثر د يوه واښه په مرسته (مدد) ولاړيږی - خلق د ترغيبو او ترهيبو د مضامينو د اوريدلو څخه د مقصودی منزل په لوری په منډو، منډو ورځغلی - بالخصوص هغه کسان چه ډير عالی دماغ او ذکی او فهيم هم نه وی - مګر د حق د طلب سکروټی پخپلو سينو کښې لری په دوی کښې د موثرو پندو او مواعظو نصيحتونو په وسيله داسی يو قوت او قدرت پيدا کيدی شی چه هغه د ډيرو لوړو عالمانه ؤ تحقيقاتو په ذريعه ممکن نه دی هو! په دنيا کښې تل ترتله داسی يو جماعت هم شته چه د هغوی کار هم دا وی چه هره خبره واړوی - او په هر څيز کښې جګړی وکړی - او کاږه واږه بحثونه وکړی - نو داسی خلق نه د حکمت خبری قبلوی او نه وعظ او نصيحت آوری، بلکه د دوی زړه هم دا غواړی چه په هره خبره باندی د مباحثی او مناظری او مناقشی بازار تودوی ځينی اوقات د فهم او د انصاف خاوندانو او د حق طالبانو ته هم ځينی داسی شبهات پيدا او احاطه پرې کوی چه د هغوی تسلی او دادينه هم بی له بحثه نه کيږی، نو ځکه ئې ﴿وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ وفرمايل.

(٣): «**جدال بالتی هی احسن**» يعنی که داسی کومه موقع دروراندی شی نو په ډيره ښه طريقه - تهذيب غوره والی - حق پيژندلو او عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ او پر خپل مقابل حريف الزام واړوئ او په ښه اسلوب او پيرايه سره ئې سمې ليارې ته دراوړوئ او ښائی چه خامخا زړه خوږوونکی او ربړوونکی (تکليفونکی) خبری ونه کړئ! چه په هغه سره قضيه اوږديږی او معامله طول ته رسيږی - ښائی چه بالذات د مقصود تفهيم او د حق احقاق وی ځکه چه له ځيروالی او خشونت - بد اخلاقی - خبرو غتولو - ضد - عناد او هندی څخه هيڅ يوه ښه نتيجه په لاس نه ورځی.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ ﴾ الآية - بیشکه چه رب ستا ښه عالم دی په لیاره موندونکو دین ته او پر تا ای محمده تش تبلیغ دی) یعنی د دعوت او تبلیغ په طریق کښې تا ته ښائی چه د الله تعالیٰ په ورښولی لیاری باندی لاړ شی او تاته نه ښایی چه په دغه فکر او چرت (خیال) کښې ولویږی چه څوک ئی منی؟ او څوک ئی نه منی؟ نتیجه پاک الله ته وسپاره! همغه د په لیار راتلونکو او په لیار نه راتلونکو وګړو(کسانو) له حالاتو څخه هم ښه خبردار دی او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوی.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾

او که عذابوئ تاسی (څوک) نو عذاب ورکوئ په مثل د هغه عذاب سره چه عذاب کړی شوی یئ تاسی په هغه سره؛ او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسی (په طاعت، مصیبت او له معصیت او انتقامه) نو خامخا دغه (صبر) خیر (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسیر: یعنی د تبلیغ او دعوت په لیاره کښې که تاته ډیره سختی او تکالیف در ورسولی شی نو د قدرت او قوت حاصلولو په وقت کښې ته اجازه لری چه سم برابر له هغوی سره معامله وکړی او په مساوی ډول (طریقه) تری بدل واخلی. لیکن د صبر مقام له دی نه لوړ او اعلیٰ دی، که صبر وکړی نو د هغه نتیجه ستا په حق او د لیدونکی او هم د همغو متجاوزینو او تیری کوونکو په حق کښې ښه او بهتره دی

چه درلود (لرلو) څمونږ رسول خلق عظیم - نو مامور کړ دی په صبر پاک رحیم

وی به تل صبر کول کار د تسلیم - بیصبری دی کار د یو شیطان رجیم

وَٱصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه! او نه دی صبر ستا مګر په (توفیق) د الله سره او مه خپه کیږه پر دغو کفارو (چه ولی نه مسلمانیږی) او مه کیږه په زړه تنګی کښې له هغو څخه چه دوی مکرونه کوی (لتا سره).

تفسیر: یعنی پر مظالمو او شدائدو صبر کول ـ آسان کار نه دی، که الله تعالیٰ چاته توفیق ور په برخه کړی نو صبر او تحمل ئی هم ور په برخه کیږی او کولی شی چه ربړ (تکلیف) او ظلم وګالی (برداشت کړی) او آه ونه کاږی!.

کاږو بلاء مومو جفا ـ صبر او حمد کوو تل
د بد په ځای کوو نیکی ـ دغه عادت دی ځمونږ

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بیشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چه پرهیزګاری کوی (له کفر او معاصیو او ویریږی له الله) او له هغو کسانو سره چه دوی نیکی کوونکی دی.

تفسیر: یعنی انسان هومره چه له الله تعالیٰ څخه وویریږی او تقویٰ او پرهیزګاری او نیکی اختیار کړی، هغومره د الله تعالیٰ امداد او اعانت ورسره وی، نو داسی متقیانو ته د کفارو له مکرونو او فریبونو څخه زړه تنګی کیدل یا غمجن والی نه دی په کار ځکه چه الله تعالیٰ دغه عاجزان او ضعیفان.هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمائی.

تمت سورة النحل بعونه وتوفيقه ولله الحمد.

سورة «بني اسرائيل» مكية الا الايات ۲٦و ۳۲و ۳۳و ۵۷ ومن آية ۷۳
اى غاية ۸۰ فمدنية وهى (۱۱۱) آية و (۱۲) ركوعاً
نزلت بعد «القصص» عدد تلاوتها(۱۷) وعدد نزولها (۵۰)
د بني اسرائيل سورت مکی دی. پرته (علاوه) له ۲٦ ، ۳۲ ، ۳۳ ، ۵۷ ـ او له ۷۳ آيتونو څخه تر ۸۰ آيته پوری چه مدنی دی (۱۱۱) آيتونه (۱۲) رکوع لری.
وروسته د «القصص» له سورت څخه نازل شوی دی په تلاوت کښی (۱۷) او په نزول کښی (۵۰) سورت دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

(شروع) په نامه د الله چه خورا (ډير) مهربان، ډير رحم والا دی.

سُبْحٰنَ الَّذِیْۤ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَی الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِیْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِیَهٗ مِنْ اٰیٰتِنَا ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ ①

پاکی د هغه ذات چه بيولی ئی ؤ بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپی کښی له (منځه يا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصیٰ پوری هغه چه برکت اچولی دی مونږ چار چاپير د هغه (بيول د محمد د دی لپاره ؤ) چه (هلته) وښيو مونږ دغه (محمد) ته ځينی له دلائلو (د قدرت) خپل، بيشکه چه دغه (الله) هم دی دی ښه اوريدونکی (د ګردو «تولو» اقوالو) ښه ليدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسير : يعنی الله تعالیٰ له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز (قسم) ضعف او عجز څخه پاک دی. هره هغه خبره چه څمونږ په خيال کښی بی انتها عجيبه معلوميږی او څمونږ ناقص عقول هغه پيچيده مستبعده ګنی د الله تعالیٰ د قدرت او مشيت مقابله کښی هغه هيڅ مشکل نه دی.
﴿ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَيْلًا ﴾ الآية - چه بيولی ئی ؤ بنده خپل محمد په يوه برخه د شپی ـ الخ)
يعنی يواځی د شپی په يوی محدودی برخی کښی خپل ډير مخصوص او خورا (ډير) مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ئی د مکی معظمی له حرمه تر بيت المقدس پوری بوتلو. د

دغه سفر غرض څه ؤ؟ د هغه په لوری وروسته له دی نه په ﴿ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيٰتِنَا ﴾ کښی اشاره فرمایلی ده: حاصل ئی دا دی چه پخپله هم دغه سفر کښی له بیت‌المقدس څخه وړاندی بل چیری ئی بوتلو او د خپل د قدرت عظیم الشان نشان او ډک له حکمته د انتظاماتو عجیبی او غریبی نمونی وربنوول ئی منظور ؤ. د «النجم» په سورت کښی د دغو آیتونو څه ذکر شوی دی چه له هغو څخه ظاهریږی چه ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وعلیٰ آله وصحبه وسلم تر سدرة‌المنتهیٰ پوری تشریف وړی ؤ. او نهایت‌عظیم الشان آیات ئی مشاهده فرمایلی ؤ: ﴿ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغٰى لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴾
(۲۷ جزء د النجم ۱۳ تر ۱۸ آیة (۱) رکوع) د
علماؤ په اصطلاح له مکی معظمی څخه تر بیت المقدس پوری سفر ته (اسراء) او له هغه ځایه تر سدرة‌المنتهیٰ پوری سیاحت ته «معراج» وائی. او ډیر ځلی د دغو دواړو سفرونو مجموعه په هم دغه یوه لفظ د (اسراء) یا (معراج) سره تعبیر کیږی.
د (معراج) احادیث تقریباً دیرشو تنو اصحابو څخه منقول دی چه په هغو کښی د (معراج) او (اسراء) واقعات په بسط او تفصیل سره بیان شوی دی.
د اسلافو او د اخلافو د جمهورو عقیده دا ده چه زمونږ پاک رسول الله محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم په ویښه (بجسده‌الشریف) (معراج) ته بیولی شوی دی. یواځی دوه دری تنو صحابه ؤ رضی الله تعالیٰ عنهم او تابعینو رحمة الله علیهم څخه منقول دی چه د (اسراء) او د (معراج) واقعه او پیښه د منام (ویدیدو) په حالت کښی د یوه عجیب او غریب رؤیا (خوب) پشان ده لکه چه په دغه سورت کښی وروسته له دی نه د ﴿ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ ﴾ الآیة - کښی راځی. او دوی له هغه څخه دغه استدلال کوی.
له اسلافو ځینی د هیڅا قول داسی نه دی چه (معراج) د ویښتوب په حالت کښی محض په روحانی ډول (طریقه) سره واقع شوی دی لکه چه د ځینو حکماؤ او صوفیه ؤ په مذاق د هغه دا تجویز کاوه شی.
په «روح المعانی» کښی راغلی دی: «**ولیس معنی الاسراء بالروح الذهاب یقظة کالانسلاخ الذی ذهب الیه الصوفیة والحکماء فانه وان کان خارقا للعادة و محلا للتعجب ایضا الا انه امر لا تعرفه العرب ولم یذهب الیه احد من السلف رحمة الله علیه**» بیشکه ابن القیم رحمة الله علیه په «زاد المعاد» کښی د عایشی صدیقی، معاویه او حسن بصری رضی الله تعالیٰ عنهم د مسلک توجیه په دغه شان سره کړی ده. مگر پر هغه باندی ئی کوم نقل نه دی وړاندی کړی او تش د ظن او تخمین څخه ئی کار اخیستی دی. ابن اسحاق او نورو هغه الفاظ چه له نورو مشرانو څخه نقل کړی دی په هغو کښی هیڅیری د ویښتیا حالت نه دی تصریح کړی بهر حال قرآن عظیم الشان په هغه اهتمام او ممتاز او ځلیدونکی عنوان سره چه دغه د (اسراء) د واقعی ذکر فرمایلی دی او په هغومره جدیت او مستعدی سره چه مخالفین د هغه انکار او تکذیب په میدان دریدلی دی چه د هغه په اثر د ځینو موافقینو پښی هم ښوئیدلی دی. دغه د دی خبری دلیل دی چه د دغی واقعی نوعیت محض د یوه عجیب او غریب خوب یا

روحانی سیر پشان نه ؤ. د (اسراء) دعوی که د روحانی سیر او انکشاف په دول (طریقه) ومنلی شی نو دغه به کفارو ته د دومره تعجب او استغراب او حیرت خبره نه کیده. ځکه چه د هسی روحانی انکشافاتو او سیرو په نسبت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د خپل د بعثت له ابتداء څخه معلومات او اخبار ورکول. دغه د ده (معراج) یا (اسراء) تعجب پیدا کوونکی او حیرت غورځونکی واقعه چه په خصوصی دول (طریقه) سره د کفارو د تکذیب تردید ـ استهزاء او خندا سبب گرځیدلی ده علت ئی دا دی چه د هغه نوعیت، خصوصیت او کیفیت د دیر حیرت موجب شوی دی. لکه چه پخپلو منځونو کښی به ئی سره ویل: «راځئ! نن د دی د نبوت مدعی یوه بله نوی ادعا او دیره عجیبه او غریبه محیر العقوله وینا واورئ!» او که داسی نه وی، نو دوی به پخپله د دی واقعی پر اظهار ولی دومره متفکر او مشوش کیدل چه په ځینو صحیحه ؤ روایاتو کښی مذکور دی. په ځینو احادیثو کښی داسی صاف لفظ راغلی دی: «**ثم اصبحت بمکة**» یا «**ثم اتیت مکة**»یا د صباح په وقت کښی بیرته مکی ته ورسید، که (معراج) محض کوم روحانی کیفیت وی نو دوی په دغه شپه کښی له مکی معظمی څخه چیری غایب؟ او کوم ځای ته تللی ؤ؟. او د شداد بن اوس رضی الله تعالیٰ عنه او د نورو له روایاتو سره سم د ځینو اصحابو رضی الله تعالیٰ عنهم داسی پوښتنی څه معنی درلوده (لرله) چه: «د شپی له مخی تاسی پخپل دیره ځای کښی ولتولی شوئ او وکتلی شوئ تاسی چیری تللی وئ؟

سفر وکاوه موسی طور سینیٰ ته	سفر وکاوه ادریس عیسٰی سما ته
محمد وخوت بالذاة «عرش اعلیٰ» ته	مقرب «قاب قوسین او ادنیٰ» ته
فکر وکره ته بیان د «ما اوحیٰ» ته	له زره ځیر شه ته برهان د «ما یغشیٰ» ته

زمونږ په نزد د «اسریٰ بعبده» څخه دغه معنی اخیستل چه: «الله تعالیٰ خپل بنده په خوب کښی یا محض په روحانی دول (طریقه) سره له مکی معظمی څنی بیت المقدس ته بوتلو» دغه سره مشابه کیږی چه کوم سری د «فاسر بعبادی» معنی داسی وکړی چه« ای موسیٰ ځما بندگان بنی اسرائیل په خوب کښی، یا محض په روحانی دول (طریقه) سره له مصره وباسه! او له ځان سره ئی بوځه.» یا د «الکهف» په سورت کښی چه حضرت موسیٰ د حضرت خضر علیهما السلام د ملاقات لپاره ته او په سفر روان ؤ، د هغه په څو ځایونو کښی د «فانطلقا» لفظ راغلی دی ـ نو د هغه مطلب دی هم داسی واخیست شی چه دغه گرد (تول) محض په خوب کښی یا د روحانی سیر په دول (طریقه) واقع شوی ؤ. باقی د «رؤیا» لفظ چه په قرآن کریم کښی راغلی دی د هغه په متعلق ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه فرمایلی دی: «رؤیا عین اریها الرسول صلی الله علیه وسلم.» مفسرینو د عربو له کلامونو څخه د دی شواهد وراندی کری دی چه د «رؤیا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤیت: لیدل» په معنی استعمالیږی. لهٰذا که له هغه څخه مراد هم دغه د «اسراء» واقعه وی نو د مطلق نظاره په معنی اخسیته کیږی چه په ظاهری سترگو سره شوی دی څو د نصوصو له ظواهره او د جمهور الامت له عقیدی څخه مخالفت ونشی. هو! د (شریک) په روایت کښی ځینی داسی الفاظ راغلی دی چه د هغو له مخی د «اسراء» وقوع د نوم (خوب) په حالت

کښې معلومیږي مګر محدثین پر دغه خبره ګرد (تول) سره متفق دي چه د (شریک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډیرو لویو لویو حفاظو د احادیثو په مقابل کښې د هغه روایت د استناد قابل نشي کیدی. حافظ ابن حجر رحمة الله علیه د (فتح الباری) په اواخرو کښې د (شریک) د حدیث اغلاط شمیرلي دي او دا ئې ښوولي ده چه د ده د روایت مطلب داسي کیدی شي څو د عمومي احادیثو څخه مخالف نشي. موږ دا قسم تفاصیل دلته نشو درجولی. د (صحیح مسلم) په شرح کښې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي دلته تش دومره ښوولي کیږي چه راجح مذهب هم دا دی چه د (معراج) او د (اسراء) واقعه د ویښتوب په حالت کښې (بجسده‌الشریف) واقع شوی ده. هو! که پخوا له دی نه یا وروسته هم داسي واقعات په خوب کښې هم دوی ته ورښوولي شوي وي نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.
ویلي کیږي چه په یوه شپه کښې دومره اوږده مسافه به ئې څرنګه طی کړې وي؟ یا د ناری او زمهریری کری څخه به څنګه تیر شوی وي؟ یا د یوروپیانو له خیاله سره موافقه کله چه آسمانونه له سره نشته. نو دوی له یوه آسمانه دوهم دریم او نورو ته څرنګه تشریف یوړ؟ او دغه اخبار چه په روایتونو کښې مذکور دي څنګه به د تسلمیدلو وړ (لائق) او قابل وي؟ لیکن تر نن پوري د دې خبری هیڅ کوم یو دلیل نه دی راوړاندی کړی شوی چه په واقع سره د آسمان په نامه کوم شي نه دی موجود؟ که د دغو خلقو دغه دعوی تسلیم هم کړه شي چه دغه تک شین موجود په واقع کښې تشه فضا او هغه في‌الحقیقت آسمان نه وي نو د دوی د دغه ادعا ثبوت به څه وي؟ آیا دوی داسي ادعا هم کولي شي چه د دغه تک شین تشتیا د پاسه د آسمانونو وجود نشي منلی کیدی؟
پاتي شوه دغه خبره چه په یوه شپه کښې دومره یو طویل سفر طی کول به څرنګه وي؟ نو ګرد (تول) حکماء دغه خبره تسلیموي چه د سرعت دپاره کوم حد او اندازه نه ده مقرره شوی. له نن (١٣٦٤هـ ق) څخه سل کاله پخوا هیچا داسي یقین نشو کولي چه مثلاً فی ساعت (٣٠٠) میله لار وهونکي موټر به جوړیږي. یا به داسي طیاری (الوتکی) هم وي چه تر لسو زرو فیټو پوري جګ (وچت) ختلي شي د «مشین» او «بخار» او «برق» او نورو موجوده قوتونه او د هغو تأثیرات چا لیدلي ؤ؟ د نار کره نن ورځ د یوه بی‌معنی لفظ په شان ګڼلي کیږي. هو! پاس د ډیر سخت برودت او د نورو عوارضو سره مقابله کوونکي آلات په طیاراتو کښې منصوبیږي چه د طیاری د مسافرینو حفاظت له زمهریری رود نه کوی دا خو د مخلوق د جوړ کړیو مشینونو حال ؤ، د خالق تعالیٰ د بلاواسطي مشین د لیدلو څخه انساني عقل بیخي هک پک او حیران پاتي کیږي ځمکي یا لمر ته وګورئ چه په (٢٤) ساعتو کښې څومره مسافه وهي؟ د شعاع رڼا په یوه دقیقه (منټ) کښې له کومه ځایه تر کومه ځایه رسیږي د وریځو بریښنا په مشرق کښې بریښي او په مغرب په یوه طرفة العین کښې لویږي (د اروپا خبری موږ په ایشیا کښې آورو د ایشیا او اروپا پیښي په افریقه او استریلیا کښې خلق آوری او د لویو بحارو له وقائعو څخه په همغه آن کښې خبریږي او عکسونه په (تلویزیون) کښې ګورو او د اتومیک بم له خورا (ډیر) لری ځایه

څخه غورځي او په یوه رپه کښې یوه لویه جزیره له ځرمی (سیلمی) څخه محوه کوی) چه د دغه سرعت او سیر په مقابل کښې غرونه، کندونه سیندونه بیدیا، ځنګل، ګرمی یخنی، د مسافی لریوالی او نور د یوی خاشي او خځلي په اندازه هم اثر نشي غورځولی، هغه لوی خالق جل جلاله چه د دغو شیانو پیدا کوونکی او خپل مخلوق ته وربښوونکی دی، نو د خپل حبیب صلی الله علیه وسلم په براق کښې داسي د بریښنا په شان تګ او د محیرالعقولو مشینونو د پرزو په شان آلات او د حفاظت نور ګرد (تول) سامان نه شي پیدا کولی؟ چه د هغو په وسیله زمونږ رسول کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم په ډیر راحت او تکریم سره د سترګو په یوه رپولو سره له یوه مقامه بل مقام ته منتقل شي؟ ښائی د هم دغی د «اسراء» واقعی بیان په ﴿ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِيٓ أَسۡرَىٰ بِعَبۡدِهِۦ لَيۡلٗا ﴾ الآیة - سره شروع فرمایلی ده څو هغه خلق چه د الله تعالیٰ لامحدوده قدرت او قوت له خپلو لنډ لیدلو او تنګ خیالونو، د خپلو وهمونو او تخمینو په محدود دیوالونو کښې محصورول غواړی، لږ څه له خپلو دغه ګستاخیو، او عقلی لیونتوب څخه وشرمیږی (او دلته دی د خپل استدلال چړی لا څه، بلکه د منطق او فهم ډال دی هم هیسته وغورځوی!)

په هر چا باندی د توری ګزار نشي ځینی ځای کښې غورځول د سپر ښه دی.

﴿ ٱلَّذِي بَٰرَكۡنَا حَوۡلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنۡ ءَايَٰتِنَآ ﴾ هغه چه برکت اچولی دی مونږ چار چاپیر د هغه «بیول د محمد د دی لپاره ؤ» چه هلته وښیو مونږ محمد ته ځینی دلائل د قدرت خپل) یعنی په هغه ملک کښې چه «مسجد الاقصی» او بیت المقدس واقع دی الله تعالیٰ ډیر ظاهری او باطنی برکات ایښی دی. له مادی حیثیته د چینو، نهرونو، غلو، دانو، میوو او نورو افراطه او که د روحانی په اعتبار وکوت شي، نو د څومره انبیاؤ او رسولانو مسکن او مدفن او د دوی د فیوضو او انوارو سرچینه او مخزن ؤ. ښائی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د بیولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وی چه هغه ګرد (تول) کمالات چه د بنی‌اسرائیلو په انبیاؤ او نورو تقسیم شوی ؤ، د ده په مقدس ذات کښې سره تول شوی دی، پر هغه تولو نعمتونو چه پر بنی‌اسرائیلو مبذول شوی ؤ، بنی‌اسماعیل قبضه کوونکی دی. د کعبی شریفی او د بیت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل هم دغه یو محمدی صلی الله علیه وسلم امت کیدونکی دی. په احادیثو کښې مصرحاً راغلی دی چه رسول الله مبارک په بیت المقدس کښې د ګردو (تولو) انبیاؤ امامت وفرمایه. ګواکی د انبیاؤ هغه د سیادت او امامت منصب چه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوی ؤ د هغه یوه حسی نمونه دوی ته او نورو مقربینو ته دلته وروښوده شوه

﴿ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴾ : بیشکه چه دغه الله هم دی دی ښه اوریدونکی د ګردو (تولو) اقوالو ښه لیدونکی عالم په تولو احوالو) یعنی اصلی آوریدونکی او لیدونکی الله تعالیٰ دی، هغه هر چا ته د خپل د قدرت د علائمو او د ښو د وربښوولو اراده وفرمائی وربښیی ئی. پاک الله د خپل حبیب مناجات واوریده او رفیعه احوال ئی ولیده، آخر په (معراج شریف) کښې «بی بصر» والا سترګو سره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته هغه عظیمه آیات وروښودلی شو چه د ده د کامل استعداد او رفیع شان سره وړ (لائق) او مناسب ؤ.

وَاٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ وَجَعَلۡنٰهُ هُدًى لِّبَنِىۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ اَلَّا تَتَّخِذُوۡا مِنۡ دُوۡنِىۡ وَكِيۡلًا ؕ ﴿۲﴾

او ورکړی وو مونږ موسیٰ ته کتاب (تورات) او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدایت لپاره د بنی‌اسرائیلو (اولادی د یعقوب) چه مه نیسئ تاسی غیر له ما څخه هیڅ وکیل (دوست متولی جوړونکی د کارونو خپلو)

تفسیر : د نبی کریم علیه افضل الصلوٰة والتسلیم د فضل او شرف د بیان فرمائلو څخه وروسته د حضرت موسیٰ علیه السلام د ذکر په طرف ئی کلام منتقل کړه. کله چه د «اسراء» په ذیل کښی تر «مسجد الاقصیٰ» او «بیت المقدس» پوری د تللو ذکر ؤ، وروسته له هغه پر «مسجد اقصیٰ» او د هغه پر قدیمی متولیانو بنی‌اسرائیلو کومی مختلفی دوری چه تیری شوی وی، هغه د مسلمانانو د عبرت پخپله د بنی‌اسرائیلو د نصیحت لپاره بیانوه شی او دا آیت د هغه تمهید دی. د اسراء، په واقعه کښی اشاره ده چه د حجازی نبی امت یواځی د هم دی امانت مالک ګرځیدونکی دی چه د (شام) په ځمکو کښی په ودیعت ایښی شوی ؤ. په دغو آیاتونو کښی بنی‌اسرآئیلو ته تنبیه ورکاوه شی چه که دوی د خپل خیریت غوښتونکی وی نو اوس د هم دی عربی رسول الله صلی الله علیه وسلم متابعت وکړی ـ نو الله تعالیٰ به هم د دوی پر حال لطف او مهربانی فرمائی، که نه د پخوا په شان به بیا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړه کیږی او د «مسجد اقصیٰ» له قولیته به هم محروموه شی.

﴿اَلَّا تَتَّخِذُوۡا مِنۡ دُوۡنِىۡ وَكِيۡلًا﴾ چه مه نیسئ غیر له ما څخه وکیل دوست متولی، جوړونکی د کارونو خپلو) یعنی په توریت کښی داسی هدایت ورکړی شوی وو چه پر خالص توحید قائم اوسیږئ! او د الله تعالیٰ څخه ماسواء بل هیڅوک خپل وکیل او کار جوړونکی مه ګڼئ! او تل پر همغه الله تعالیٰ باندی توکل او اعتماد وکړئ!.

ذُرِّيَّةَ مَنۡ حَمَلۡنَا مَعَ نُوۡحٍ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَبۡدًا شَكُوۡرًا ﴿۳﴾

ای اولاده د هغه چا چه سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بیړی کښی په نعمتونو د الله شکر وباسئ بیشکه چه نوح ؤ بنده ډیر شکر ایستونکی (په هر حال کښی نو ښائی چه تاسی هم شاکر اوسئ!).

تفسیر : یعنی تاسی د هغو کسانو اولاده یئ چه له نوح علیه السلام سره پر بیړی سپاره

(سواره) شوی وو او د الله تعالیٰ له عذابه ئی نجات موندلی وو، هغه احسان چه مونږ ستاسی پر لویانو کړی دی مه ئی هیروئ. وګورئ نوح علیه السلام چه تاسی د هغه (او د هغه د تابعانو) له اولادی څخه یئ څرنګه احسان پیژندونکی او شکر ایستونکی بنده ؤ، نو تاسی لره هم ښائی چه د هغه متابعت وکړئ!.

وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

او قطعی حکم لیږلی ؤ مونږ بنی‌اسرائیلو (اولادی د یعقوب) ته په کتاب (تورات کښی داسی چه) خامخا به فساد وکړئ تاسی هرومرو (خامخا) په ځمکه (د شام) کښی دوه ځلی او خامخا سرکښی به وکړئ تاسی هرومرو په سرکښی ډیره لویه سره.

تفسیر: په توریت یا په بل آسمانی کتاب کښی دغه پخوا ویل شوی ؤ چه دغه قوم بنی‌اسرائیل دوه ځلی به په مملکت کښی سخته خرابی وکړی او د ظلم او تکبر طریقه به غوره کوی او د سختیو سرکښیو او تمردو مظاهره به کوی، لکه چه هم داسی هم وشو، او هر ځلی د الله تعالیٰ له جانبه د دردناکو سزاؤ خوند ورڅکاوه کیده چه د هغه ذکر داسی فرمائی:

فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

نو کله چه راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه) نو مسلط کړل مونږ پر تاسی بندګان زمونږ (هغه چه ستاسی د سزا لپاره مو مسلط کړی ؤ) چه خاوندان د جنګ سخت وو نو ګرد (تول) ګرځیدل دوی (د وژلو او تالا کولو دپاره) په منځ د ښارونو (ستاسی)، او ؤ (دا کار یوه) وعده (خامخا) پوره کیدونکی.

تفسیر: یعنی په کلیو او ښارونو کښی د کورونو په منځ کښی ننوتل او ډیر خلق ئی ووژل او وینی ئی وبهولی او ګرد (تول) ئی سره لوټ او تالا کړل په دغه شانی هغه وعده چه الله تعالیٰ د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړی وه پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيْرًا ﴿٦﴾ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ

بیا بیرته وګرځوله (او درکړه) مونږ تاسی ته غلبه (دولت چه غالب شئ) پر دوی او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسی سره په مالونو سره او په ځامنو سره او وګرځولی مونږ تاسی زیات له جهته د ملاتړه (لښکره). که نیکی وکړئ تاسی نو نیکی به کوئ تاسی لپاره د ځانونو خپلو. او که بدی کوئ تاسی نو (زیان ئی) پر نفسونو د تاسی دی.

تفسیر : یعنی کله چه تاسی ځما په طرف رجوع وکړه او د توبی او انابت طریقه مو غوره کړه مونږ بیا تاسی ته پر دښمنانو بری او کامیابی درکړه. له نیکی او بدی څخه هر څه نفع او نقصان چه رسیږی، هم دا تاسو ته دررسیږی.

له غنمو زرغونیږی تل غنم غنم نه کیږی له اربشو نه اربشی له غنم
د نیکی جزا نیکی ده بدی سزا ده بده نیکی وکړه نیکی مومی د بدی سزا ده بده
د عمل له مکافاته غافل مشه له غنمو غنم کیږی له اربشو نه اربشه

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوْٓءُوْا وُجُوْهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوْهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَّلِيُتَبِّرُوْا مَا عَلَوْا تَتْبِيْرًا ﴿٧﴾

نو کله چه راغله وعده د وروستی (انتقام، فساد نو بیا می خپل بندګان مسلط کړ پر تاسی) دپاره د دی چه دوی بد کړی مخونه د تاسی یعنی د غم آثار پکښی ښکاره کړی) او دپاره د دی چه ننوځی مسجد د بیت المقدس ته لکه چه ننوتلی ؤ په هغه کښی اول ځلی او دپاره د دی چه هلاک (خراب) کړی هر هغه (ځای او شی) چه دوی غالب شوی وو (پری) په ډیر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر : یعنی په ډیر ووژلو او وهلو سره ستاسی رنګونه خر او مخونه مو خراب کړل او په مسجد اقصیٰ بیت المقدس کښی ننوتل او د پخوا په شان لوی شور ما شور او بلوه ئی ونښلوله،

صورتونه، هیاکل او نور شیان ئی خراب او تباه کړل او په دی شان د بنی اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه ومونده.

عَسٰی رَبُّکُمْ اَنْ یَّرْحَمَکُمْ ۚ وَاِنْ عُدْتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْکٰفِرِیْنَ حَصِیْرًا ﴿۸﴾

نژدی دی رب ستاسی چه رحم وکړی پر تاسی (که توبه مو وکړه) او که بیرته وګرځیدئ تاسی (فساد ته) نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسی ته) او ګرځولی دی مونږ دوزخ دپاره د کافرانو بندی خانه.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی: «په توریت کښی ویلی شوی ؤ چه بنی‌اسرائیل به دوه ځلی شرارت وکړی د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږی هم داسی وشوه یو ځلی «جالوت» غالب شو بیا الله تعالیٰ هغه د حضرت داؤد علیه السلام په لاس هلاک کړ. بیا بنی‌اسرائیلو ته لا زیات قوت ورکړ شو. د حضرت سلیمان علیه السلام په سلطنت کښی دوهم ځلی د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دی نه د یهودانو سلطنت بیا قوت ونه موند. اوس فرمائی چه الله تعالیٰ په مهربانی راغلی دی که تاسی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تابع شئ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شی او که تاسی بیا شرارت وکړئ نو مونږ به بیا درسره همغسی وکړو، یعنی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسی غالبان کړو. او په آخرت کښی د دوزخ اور در تیار دی. ځینی علماء له ړومبنی وعدی څخه د بخت نصر حمله اخیستی ده چه ۱۲۰۸ کاله پخوا تر هجرته وه او له دوهمی وعدی څخه «طیطوس رومی» مرادوی چه ۵۵۱ کاله پخوا تر هجرته واقع شوی ده ځکه چه په دغو دواړو حملو کښی یهودان په پوره ډول (طریقه) سره تباه او برباد شول او «مقدس هیکل» ئی له لاسه وویست، والله اعلم.

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ یَهْدِیْ لِلَّتِیْ هِیَ اَقْوَمُ وَ یُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِیْنَ الَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا کَبِیْرًا ﴿۹﴾

بیشکه دغه قرآن هدایت کوی (ښیی نیکانو ته) هغه (لیاره) چه هغه ډیره برابر سمه صافه ښه ده او زیری ورکوی مؤمنینو ته هغه (مؤمنان) چه کوی

دوی ښه (عملونه) د دی چه شته دوی ته اجر ډیر لوی (نعمت جنت).

تفسیر : هسی خو «تورات» هم بنی‌اسرائیلو ته لیار ښوونکی ؤ، لکه چه پخوا ئی فرمایلی دی. «هدی لبنی‌اسرائیل» لیکن دغه قرآن عظیم‌الشان گردی (تولی) دنیا ته له گردو (تولو) څخه زیات او ښه سمه، صافه مضبوطه لیار ښیی او نور گردی (تولی) قومی لیاری د هم دغه «اقوام» لاندی مندرج شوی دی. لهٰذا که نجات او بری ستاسی پکار وی، نو د خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم متابعت وکړئ! او پر دغه محمدی سم صفا سړک باندی درومئ! او هغه کسان چه په قلب او جوارح یعنی په ایمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه ارته لیاره تګ کوی، نو قرآن کریم په دنیا کښی هغه ته طیبه حیات، او په آخرت کښی د جنت عظیم‌الشان بشارات آوروی. باقی هغه کسان چه له هغوی سره بیخی د آخرت څه فکر او خیال نشته او د غفلت او غرور په نشو کښی په دنیوی لذاتو او شهواتو کښی ډوب تللی دی او اصلاً د آخرت په فکر او سودا کښی نه دی د هغوی د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسی فرمائی:

وَّاَنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۰﴾
وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهٗ بِالْخَيْرِ ۭ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُوْلًا ﴿۱۱﴾

او بیشکه هغه کسان چه ایمان نه راوړی په آخرت باندی تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک. او دعاء کوی (غواړی) انسان شر (پر خپل ځان او اولاد د زړه تنګی په وقت کښی) په (مثل د) غوښتلو د ده د خیر، او دی انسان تلوار کوونکی (په غوښتلو د خیر او د شر د دواړو).

تفسیر : یعنی قرآن کریم خلق د ډیرو ښو ښیګڼو (فایدو) په طرف بولی، د اجر کبیر بشارات اوروی. او د بدی د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروی. لیکن د نادان انسان حال دا دی چه هغه سره د دغو ګردو(تولو) خبرو د آوریدلو بیا د خپل ځان دپاره خرابی او بدی په همغه اشتیاق او الحاح سره غواړی لکه چه کومه نیکی خپل ځان دپاره غواړی دوی له انجام څخه خپلی سترګی پټوی او په ډیر تیزی او تلوار سره د بدیو او ګناهونو په طرف ورځغلی او منډی وریسی وهی. بلکه ځینی بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسی وائی:
﴿ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴾
ای الله! که دغه نبی پخپلی دغی دعوی کښی صادق او ریښتین وی، نو پر مونږ باندی له آسمانه کانی واوروه! یا بل کوم سخت عذاب راباندی نازل کړه!» ځینی بیوقوفان له ډیره قهره او غضبه ربړدی (رپیږی). او شین او سور ګرځی، او په دغه حالت کښی خپل ځان یا خپل اولاد یا نورو

ته بی له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) ښیرا کوی، ځینی د دنیا عاجله نفعه خپل معبود او مقصود گرځوی. او په حلالو او حرامو او په هره یوه طریقه سره چه لاس ئی ور ورسیږی د هغه په لوری منډی وهی او نه پوهیږی چه د دغه ښایسته او زړه وړونکی شی لاندی مار یا لړم پټ دی چه بالاخر سری د هلاکت په کنده کښی غورځوی. حقیقت دا دی چه بنیآدم د خپل تلوار او جلتی او د وړاندی او وروسته نه کتلو څخه د یو شی په ظاهری ښائست او سینگار، او وضعیت او هیئت غولیږی او د هغه پر بدو نتائجو هیڅ غور نه کوی پس هره خبره چه کوم وقت سانحه شوه فی‌الفور ئی وائی، یا په منډو یو لوری ته ځی او دی ته ئی فکر او فهم نه وی چه پښه ئی پر څه لگیږی. که انسان عجلت او جلتی پریږدی او له تدبر او متانت څخه کار واخلی او د هر کار عاقبت او انجام ته وگوری، نو له سره دغسی اغلاط او خطاوی ورځخه نه صادریږی.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ ۭ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيْلًا ﴿۱۲﴾

او گرځولی ده موږ شپه او ورځ دوه دلیله (د کامله قدرت خپل) نو محوه کړه موږ علامه د شپی او وگرځوله موږ علامه د ورځی روښانه (چه هر شی پکښی لیدل کیږی) لپاره د دی چه طلب کړئ تاسی (په رڼا د ورځی کښی) فضل له رب خپل او (دپاره د دی) چه معلوم کړئ وپوهیږئ تاسی (په دغه اختلاف د دی شپو او ورځو کښی) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو) او هر شیز (چه تاسی ورته اړ «مجبور» یئ) بیان کړی دی موږ هغه په بیانولو واضحو سره،

تفسیر : د شپی تیاره، د ورځی رڼا، د دغو دواړو څخه کله د یوه لوئیدل او کله د بل، بیا د شپی له مخی د میاشتی ورو ورو لوئیدل، او د سپوږمی ورو ورو وړیدل، د سپوږمی تته یخه وړانگی او د لمر تیزی او تودی پلوشی، دغه گرد (تول) د الله قدوس د کامله قدرت نمونی دی چه د دوی ځنی د هر یوه نظام علیٰحده او مستقل دی، او له هره یوه سره په زرهاؤ فوائد او مصالح ترلی دی او د دغو گردو (تولو) مجموعی نظام سره بیل دی چه له شروع څخه تر اوسه او تر «ماشاء الله» پوری د نهایتو مضبوطو اصولو او تینگو قوانینو لاندی دور او حرکت کوی.
﴿فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ : نو محوه کړه موږ علامه د شپی) یعنی د شپی نمونه تیاره او ورکه ده او سپوږمی روښنایی د لمر په اعتبار سپکه روښنایی او لږ څه تیاره ښکاری لکه پخپله د سپوږمی

جرم (چکی او تیکلی) د کتونکی په نظر داغداره ښکاري.
﴿ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً ﴾ الآية - او وګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه چه هر شی
پکښې لیدل کیږي لپاره د دې چه طلب وکړی تاسي (په رڼا د ورځې کښې) فضل له رب خپل)
یعنې د ورځې په وقت کښې چه د لمر په اشعه ؤ (پلوشو) هر شی صاف او ښکاره په نظر راځي
خلق تازه دمه بیا پر خپلو چارو کښې لګیا کیږي او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسې
لوېږي او په رنګارنګ کارونو کښې مشغولیږي.. الغرض پر هغه شیانو چه د شپې له مخې د تیارو
پرده لویدلې وی، د لمر پلوشې (اشعه) هغه ګرد (ټول) سره بې پردې کوی. او د هغو کسانو
سترګې خلاصوی چه تراوسه په درانه خوب کښې ویده او مدهوشه پراته وو چه دغه لوری او هغه
لوری ته په تګ او راتګ او کاروبار کښې سره بوخت او لګیا په نظر راځي.
﴿ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ﴾ او دپاره د دې چه معلوم کړئ وپوهیږئ تاسي په
اختلاف د دې شپو او ورځو کښې شمار د کلونو او حساب د اوقاتو) یعنې د شپې او د ورځې
د تګ او راتګ د لمر او سپوږمۍ د ختلو او پریوتلو سره د میاشتو او د کلونو حساب او نور
دیر اقسام لوی او واړه حسابونه اړ (مجبور) او تعلق لري.
﴿ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴾ او هر څیز چه تاسي ورته اړ (مجبور) یئ بیان کړی دی مونږ
هغه بیانولو واضحو سره) تاسي ښه وپوهیږئ چه له ویریدلو، او شور ماشور لګولو، او ژر غوښتلو
څخه هیڅ یوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالیٰ د خیر او د شر او د نور هر څیز اندازه هم
داسي مقدره او مقرره کړی ده لکه چه د شپې او د ورځې اندازې مقرري دې چه د هیچا په ژر
غوښتلو او چالاکۍ کولو سره نه شپه لنډیږي، او نه ورځ وړدیږي او ګرد (ټول) پخپله همغه مقرر
وقت کښې صبا او بیګا کیږي. د شر څخه وروسته د خیر ځنی پس ته د شر راتګ هم داسي
وګڼئ! لکه چه د ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي. او د هغه سلسله لا ینقطع او پرله پسې
ده. د دنیا د ګرد (ټول) خیر او شر سلسله د یوی معینې ضابطې او نظام لاندې ده چه د هغه
ماتول، یا لرې کول د هیچا له واکه (اختیاره) نه دی پوره او نه امکان لري. د دغې دنیا مکدر
او منغض ژوندون، د توری تیاری شپې په شان وګڼئ چه د هغه په تیارو کښې انسان ته د خیر
او شر نتائج بیخې په صاف دول (طریقه) سره نه ښکاري. بیشکه الله تعالیٰ انبیاء او مرسلین
علیهم السلام رالیږلي دي، څو دوی د دغې شپې په توری تیاری کښې مخلوق ته سمه صافه او
صحیحه لیاره وښیی، او د دوی په مخکښې سم د دوی له درجو سره رڼا وکړی چه په هغه سره
خلق د خیر او شر په حقیقت وپوهیږي. او پری د حقائقو انکشاف په ښه شان سره وشي. لیکن
داسي صریح او بدیهي انکشاف چه په هغه کښې د بشر هر فرد ته د انکار او د شبهو ځای او
مجال پاتې نشي هلته به کیږي چه زمونږ د دغه دنیوی ژوندون شپه پای (آخر) ته ورسیږي او د
محشر د صبا لمر وخیژي. هلته به د انسان هم هغه عمل چه د دنیا په تیاره ژوندون کښې هر
وخت د ده د غاړې غړوندئ او غاړکئ وه څو د غفلت او جهالت او نورو په تیاره کښې نه په
نظر ورتله، صاف او ښکاره ئې په نظر څرګندیږي (ښکاریږي). او د یوه واضح او روښان کتاب

په شان به ور د مخه کیږی چه د هغی ورځی په رڼا به ئی هر سړی بی تکلفه لوستلی شی.
﴿ فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴾ (٢٦) جزء د «ق» ٢٢ آیة ٢ رکوع) په هغه وقت کښی چه خپل ګرد (تول) واړه او لوی اعمال پخپل اصلی رنګ وګوری نو داسی به وائی:
﴿ مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ﴾ (١٥ جزء د الکهف ٤٩ آیة ٦ رکوع)

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده په غاړه د ده کښی، او راوبه باسو ده ته په ورځی د قیامت کښی یو کتاب (لیکلی شوی) چه یو ځای به شی وبه وینی هغه غوړیدلی. (او وبه ویلی شی ده ته) ولوله (دا) کتاب د تا (عمل نامه خپله) ، کافی (بس) دی هم دا ځان ستا نن ورځ پر تا باندی حساب کوونکی (د نیکیو او د بدیو).

تفسیر : یعنی د قسمت شومی او د اعمالو بدی د ده د غاړی غروندی ګرځیدلی دی چه له سره تری نه بیلیږی. او د قیامت په ورځ به ئی هم هغه په نظر ورځی او هر یوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کښی ورکاوه کیږی چه پخپله ئی ولولی او فیصله وکړی چه هغه کارونه چه ده پخپل ګرد (تول) عمر کښی کړی دی، تول پکښی شته؟ یا تری څه شی پاتی دی؟ یا پکښی څه زیات شی لیکلی شوی دی نو هر سړی به په دغه وقت کښی یقین کوی چه د هغه یوه یوه ذره عمل بی له تزئیده او تنقیصه پکښی شته. پخوا له دی نه دغه ذکر ؤ چه په دنیا کښی الله کتاب لوی قرآن لیږلی دی او هغه حساب چه له لمر او سپوږمی او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستلیو شویو آیاتونو کښی ئی د قیامت د حساب او کتاب ذکر وفرمایه چه پر هغه پخوانی حساب او کتاب باندی د نتیجی په ډول (طریقه) مرتب کیږی.

مَّنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ

هر چا چه سمه صافه لیاره ونیوله نو بیشکه هم دا خبره ده چه سمیږی دی

په لیاری دپاره د (نفعی د) ځان خپل او هر څوک چه گمراه شو پس بیشکه هم دا خبره ده چه گمراه کیږی پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلی هیڅ اخیستونکی بار د گناه د بل چا:

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ گردو(تولو) ته سمه صافه لیاره وربښولی ده، اوس که څوک پر هغې ځی که نه ځی اختیار لری او پخپله دی خپله نفعه او نقصان وگوری! ځکه چه د ده د عمل د طریقی نفع یا نقصان پخپله هم ده ته رسیدونکی دی. او د یوه سړی د گناه پیتی او بار به د بل په سر نه باریږی.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾

او نه یو مونږ عذاب ورکوونکی (هیڅ طائفی ته) تر هغه پوری چه ولیږو کوم رسول (چه لیاره د توحید او شریعت ورته بیان کړی).

تفسیر : یعنی بلاشبهه بد عمل آفت راولی، خو الله تعالیٰ پخوا له پوهولو څخه هیڅوک نه نیسی نو ځکه رسولان لیږی چه خلق غافله او بیخبره پری نږدی او له نیکو او بدو څخه ئی په پوره دول (طریقه) خبردار کړی. د هغو خبرو زیاته تشریح او دیر توثیق د انبیاؤ په ژبه وکړی شی چه پری انسان محض د عقل او فطرت په لیار ښوونه پوهیدی شی (مثلاً د باری تعالیٰ وجود یا ئی توحید) او هغه شیان چه ادراک ئی په محض عقل سره نه وی کافی د وحی او الهام په رڼا کښې وړاندی کړی شی، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالیٰ د وحی او د رسالت سلسله جاری فرمایلی ده څو د انبیاء علیهم السلام انوار او فیوض په دنیا کښې داسی یوه فضا پیدا کړی چه هیڅ یو معذب قوم په دنیا یا په آخرت کښې د جهل او د ناپوهی عذر به وړاندی نه کړی شی. او په دغه پلمه (تدبیر) د الله تعالیٰ له عذابه ځان نشی ژغورلی (بچ کولی)

تنبیه : دلته مفسرانو د «اصحاب الفترة» او وړکیو پر تعذیب باندی بحثونه کړی دی چه مونږ ئی په دغه ځای کښې د تطویل له خوفه نه شو لیکلی.

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ﴿١٦﴾

او کله چه اراده وفرمایو مونږ د دی چه هلاک کړو کوم کلی (ښار) نو امر وکړو مونږ غتانو (او متمولانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره) نو

فسق وکړی دوی په هغه کښې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د وسیدونکی د) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره (سره له ګډولو د کلیو او ښارونو د دوی).

تفسیر : یعنی کله چه د بدعملیو په سبب کوم کلی (یا ښار) تباه کیږی نو خلق ئی هم داسی یو ناڅاپی دفعتاً نه نیول کیږی، او نه هلاکیږی. بلکه د حجت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کیږی. او د نبی یا د نبی د نائبینو په ژبه د الله تعالیٰ احکام هغوی ته رسولی کیږی. خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چه د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر تولو لویږی خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کیږی. کله چه دغه مغروران او متکبران سره له پوهی د الله تعالیٰ پیغام نه منی، او په توکو او مسخرو بلا تکلفه تری غاړی غړوی او په دغه وضعیت هغه کلی خراب او مسموموی، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوی، او د الله تعالیٰ د عذاب مستحق ګرځی نعوذ بالله من شرور انفسنا.

تنبیه : وقال بعض السلف ان الامر فی قوله تعالیٰ ﴿ اَمَرْنَا مُتْرَفِیْهَا ﴾ امرتکوینی قدری بالفسق. وقوله تعالیٰ ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا یَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ ﴾ معناه نفی الامر التشریعی، فلا منافاة ، فافهم.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْۢ بَعْدِ نُوْحٍ ؕ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًۢا بَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

او ډیر هلاک کړی دی مونږ له (اهل د) قرنو پس له نوح (لکه عادیان او ثمودیان)، او کافی (بس) دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر : د آدم علیه السلام له زمانی څخه د نوح علیه السلام تر زمانی پوری ګرد (تول) خلق مسلمانان وو. وروسته شرک او بت پرستی پیدا شوه. نو نوح علیه السلام د هغوی د اصلاح دپاره ولیږلی شو. نوح علیه السلام تر سلهاؤ کلونو پوری خلقو ته دعوت او تبلیغ وکړ مګر هیڅ اثر ئی پر دوی ښکاره نشو بالاخر هغوی ګرد (تول) په طوفان (ځپان) کښې هلاک کړل شول. وروسته له دوی نور ډیر اقوام (لکه عاد، ثمود او نور هم) هلاک کړل شو حاصل ئی دا چه د اقوامو د اهلاک سلسله د نوح علیه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿ وَكَفٰى بِرَبِّكَ ﴾ الآیة - او کافی بس دی رب د تا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی عالم په پټو او ښکاره ؤ) یعنی هیڅوک بی قصوره نه نیول کیږی او هیچا ته

نامناسبه سزا نه ورکوله کیږی. بلکه د هر چا گناهونو ته گوری او د هغه گرد (تول) اوضاع او اطوار په پوره ډول (طریقه) ورځرگند (ښکاره) او معلوم دی او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته ورکوی او همغسی معامله ورسره کوی.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾

هر څوک چه وی چه غواړی (په عمل خپل سره فقط دغه دنیا نو په تلوار به ورکړو مونږ ده ته په دی دنیا کښی هومره چه مشیت وفرمایو مونږ دپاره د هغه چا چه اراده وفرمایو مونږ بیا به وگرځوو مونږ ده ته (عذاب د) دوزخ (په آخرت کښی) چه ننوځی به په هغه دوزخ کښی ملامت کړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسیر : یعنی دا ضروری نه ده چه د دنیا هر یو عاشق (مین) فوراً هلاک کړی شی. بلکه مونږ له دغو خلقو څخه هغو کسانو ته چه تش د دنیوی متاع دپاره سرگردانه گرځی، هر چا ته چه اراده وفرمایو او هغومره چه اراده وفرمایو سم له خپله حکمته او مصلحته د دنیا سامان ورکوو. څو د دوی د جداوجهد او د فانی نیکیو فانی ثمره ور ورسیږی. او که هغوی ته آخری سعادت مقدر نه وی نو د شقاوت جام ئی خو په پوره ډول (طریقه) تر څنډو (غاړو) پوری ورته ډک کړی شوی وی او په نهایت ذلت او رسوائی د دوزخ د ابدی بندی خانی خوا ته په تیل وهلو بیول کیږی.

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾

او هر څوک چه غواړی آخرت (جنت) او سعی کوی هغه ته سعی لائقه د ده (په طاعت د الله) حال دا چه دی (خالص) مومن هم وی نو دغه کسان ده سعی د دوی مقبوله (په نزد د الله کښی).

تفسیر : یعنی د هر چا په زړه کښی چه یقین او ایمان موجود وی او په نیک نیت د الله تعالیٰ

رضاء او خوښی او د اخروی ثواب دپاره د رسول الله د وربښوولی لیاره باندی په عملی دول (طریقه) مندی وهی او ورځغلی، نو مونږ د دوی کوښښ له سره ضائع او ابته (خراب) کوونکی نه یو. او یقیناً د احدیث په دربار کښی په حسن قبول سره به مفخر او سر لوړی کیږی.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر یوه (له دغو طلب ګرو د دنیا او عقبیٰ) سره مدد کومک کوو مونږ (په متوالی د عطاء سره) دغه (اولی تولی) سره (چه طالبان د دنیا دی) او د دغه دوهم تولی سره (چه طالبان د عقبیٰ دی) له ورکولو د رب ستا، او نه دی ورکول د رب ستا (په دنیا کښی) منع کړی شوی (له هیچا نه).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ سم له خپله حکمته او مصلحته ځینو د دنیا طالبینو ته دنیا. او د آخرت ګردو (تولو) طالبانو ته آخرت عطاء فرمائی. د الله تعالیٰ په عطاء کښی هیڅوک مانع او مزاحم نشی کیدی یا ئی دا مطلب چه د دنیا طالب وی یا د آخرت دغو دواړو ته له دنیوی امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسیږی، محض د کفر او عصیان لامله (وجی) د دنیوی بخښښ دروازی او وروته نه پری تړلی کیږی.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

وګوره چه څرنګه فضیلت ورکړی (غوره کړی) دی مونږ ځینی د دوی ته پر ځینو نورو (په رزق او په نورو کښی) او خامخا آخرت ډیر لوی دی له جهته د مرتبو او ډیر لوی دی له جهته د بهتر والی (له دنیا نه).

تفسیر : یعنی لکه چه په دنیوی ژوندون کښی د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار یو په بل باندی یوه اندازه فضیلت لری په هم دی باندی قیامت هم قیاس کړئ! چه په آخرت کښی به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وی. لکه چه له نصوصو څخه ثابت دی چه د جنت درجات، او د جهنم درکات سره بی حده متفاوت دی. په حدیث

کښې راغلی دی چه د جنت په دواړو درجو کښې به د ځمکې او آسمان تفاوت وی. لاندنی وسیدونکو ته به باندنی وسیدونکی داسې ښکاری لکه چه مونږ ته له ځمکې څخه په افق کښې ستوری بریښې. پخوا ئې راښوولی ؤ چه د جنت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کیږی چه د آخرت دپاره د هغه سره لائقې مندی وهلی وی او لازمه کوښښ او زیار (محنت) ئې ورښکلی وی. په ورستینو آیاتونو کښې تر لری ځایه پوری د آخرت د سعی طریقه راښوولی شوی ده چه د هغې په تعمیل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصلیږی. د ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه قول دی چه «حق تعالیٰ د (تورات) ګرد (تول) اخلاقی تعلیم د بنی‌اسرائیل د سورت په (۱۵) آیاتونو کښې داخل کړی دی. هغه پینځلس آیتونه د دی سورت له دریمی رکوع له سره څخه شروع کیږی.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿۲۲﴾

مه نیسه (ای بنده) سره له الله معبود بل (او که دی ونیو) نو (عاجز) به کینی (تل په دوزخ کښې) ملامت کړی شوی (د خلقو) بی ملګری (بی برخی کړی شوی له خیره).

تفسیر : یعنی شرک داسې ظاهر البطلان څیز دی چه د هغه له اختیارولو څخه د الله تعالیٰ او د هغه پرښتې، بلکه د دنیا د ګردو (تولو) پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ! لکه چه نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو کښې چه د شرک صریح تعلیم ؤ هغه هم د پوهانو په جرګو کښې د ځای حاصلولو دپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترمیم کړی دی او د توحید په لوری رانژدی کیږی. هر یو عاقل دغه محسوس کړی دی چه اشرف‌المخلوقات انسان دپاره به دغه ډیر د ذلت او رسوائی موجب وی چه له خپله ښکته، یا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کښې سر په سجده ولویږی، خصوصاً بیا هغو څیزونو ته د غوښتنی لاس وغځوی چه هغه ئې پخپله توږلی او جوړ کړی وی. هغه کسان چه پاک الله پریږدی او د غیر الله په مقابله کښې سرښکته کوی. نو بی نیازه الله جل جلاله د حقیقی نصرت او برکت دروازه پر دوی تړی او د کمزوری او بیکسی په حالت کښې ئې پریږدی. لکه چه د سخت مشکل او صعوبت په وقت کښې چه دی امداد او اعانت ته ډیر اړ (مجبور) او محتاج وی. هیڅوک به له ده سره مرسته (مدد) او معاونت ونه کړی. «ضعف الطالب والمطلوب»

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ؕ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ

اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿٢٤﴾

او حکم فرمایلی دی رب ستا چه عبادت مه کوئ تاسی (د بل هیچا) مگر یواځی د هم دغه (الله) او (احسان کوئ) له والدینو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره او که چیری هرومرو (خامخا) ورسید تا څخه (حدودود) زوړوالی ته یو له دی دواړو یا دواړه د دوی (یعنی مور او پلار) نو مه وایه ته دی دواړو ته (کلمه د) اف (هم) او مه رټه دوی دواړه او وایه دی دواړو (والدینو) ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه دپاره د دی دواړو (والدینو) وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبر) له مهربانی او ووایه او ربه ځما مهربانی (او ښینه) وکړه دی دواړو ته لکه چه تربیه (پالنه) ئی کړی ده ځما په هغه حال کښی چه زه صغیر (کمکی) ووم.

تفسیر : په حقیقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمائی مگر والدین (مور او پلار) د ده د ایجاد ظاهری ذریعه ده نو ځکه پاک الله په خو آیاتونو کښی د خپلو حقوقو پسی د والدینو د حقوقو ذکر فرمایلی دی په حدیث کښی راغلی دی «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذلیل شو چه خپل مور او پلار ومومی او د دوی د خدمت کولو په وسیله جنت ځان ته حاصل نه کړی» په بل حدیث کښی فرمایلی شوی دی چه «جنت د میندو تر قدمونو لاندی دی».
که جنت غواړی له ربه تابعدار د مور او پلار شه!
که اور غواړی له قهاره د دی دواړو په آزار شه!
له والدینو سره نیکی کول دا دی چه په ژوندون کښی پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړی او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظیم او محبت په ځای راوړی او د مړکیدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړی، او د دوی دپاره دعاء وغواړی، او حتی‌المقدور د هغو عهد پوره کړی او د دوی له دوستانو سره په تعظیم او ښه سلوک معامله وکړی او د دوی له اقاربو سره د صلة‌الرحمی او ښیگڼی (نیکی) چاری وکړی. وغیر ذلک.
﴿ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا ﴾ الآیة ـ او که چیری ورسید هرومرو تا څخه حدود د زوړوالی ته یو د دی یا دواړه د دی یعنی مور او پلار نو مه وایه ته دی دواړو ته کلمه د اف هم او مه رټه دوی او وایه دی دواړو ته خبره پسته ادبناکه.) په زوړتوب کښی د خدمت احتیاج زیات وی چه د دی لامله آل او عیال هم زړه تنگی او پریشانه کیږی او په زوړوالی کښی هوښ او حواس هم پخپل ځای کښی نه وی پاتی. د ښه او سعادتمن اولاد کار دا

وی چه په داسی وقت کښی د والدینو له خدمت څخه زړه تنګه نشی، پاک قرآن تنبیه راکوی چه د مور او پلار رټل او ناکاره خبری کول چیری ، بلکه تش د «اف» کلمه دی هم د دوی په مقابل کښی له خولی څخه نه وباسی! چه د زړه تنګی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وقت کښی د دوی ادب او تعظیم دی په پوره دول (طریقه) سره وکړی! ابن مسیب رحمة الله علیه فرمائی چه «صالح ولد ته لازم دی چه له مور او پلار سره داسی خبری اتری وکړی لکه چه یو خطاکاره مریی، د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهایت خوف او ویره خبری کوی» (په «اما یبلغن» کښی «اما» په اصل کښی «ان ما» دی. چه «ان» ئی شرطیه دی او «ما» پری زائد شوی دی دپاره د تاکید، نو ځکه نون د تاکید ئی په فعل داخل شوی دی. او چه یواځی «ان» وی بی له «ما» نو د تاکید د نون دخول پری جائز نه دی.)

﴿ وَاخۡفِضۡ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحۡمَةِ ﴾ الآیة - او ښکته کړه دپاره د دی داړو والدینو وزر (اوږه) د تواضع له مهربانی او ووایه ای ربه! مهربانی او ښنه وکړه دی دواړو ته لکه چه تربیه او پالنه ئی کړی ده ځما په هغه حال کښی چه زه صغیر او کمکی وم) یعنی څه وقت چه زه بیخی کمزوری او ناتوانه وم دوی ځما په تربیت او روزنه خپلی خولی بهولی دی، او وینی ئی څښلی، سم له خپله خیاله او توانه ماته د هر راز (قسم) راحت، خوشالئی او د ښیګنی (فایدی) د رسولو په فکر کښی وو. له زرګونو آفاتو او حوادثو څخه ځما د ژغورنی (بچ کوونی) او ساتنی په فکر او کوښښ کښی وو. په څو څو ځلی ځما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی. نن چه د دوی د ضعیفی وقت راغلی دی نو څه چه ځما له قدرته او توانه کیږی زه هم د هغوی خدمت او تعظیم کوم. خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله! ستا له درباره استدعا کوم چه په دغه زوړوالی او وروسته له موته پر دوی باندی د رحمت نظر وفرمائی! په حدیث کښی راغلی دی چه «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کیدلو کښی ده او په غضب کیدل د الله تعالیٰ د مور او پلار په غضب کښی دی.» او په بل حدیث کښی داسی راغلی دی چه «ځان وساتئ! له عاقوالی د مور او پلار نه ځکه بوی د جنت چه د یو زر کاله لیار له مسافی نه نیکانو ته رسیږی هغه عاق الوالدین ته له سره نه رسیږی» بل حدیث دی چه «یفعل البار ماشاء ان یفعل فلن یدخل النار و یفعل العاق ماشاء ان یفعل فلن یدخل الجنة» کوی دی نیکی رسوونکی مور او پلار ته هر څه چه کوی هیڅیری به ونه ننوځی اور ته او کوی دی عاق له مورو پلار نه هر څه چه کوی هیڅیری به ونه ننوځی جنت ته»

رَبُّكُمۡ اَعۡلَمُ بِمَا فِیۡ نُفُوۡسِكُمۡ ؕ اِنۡ تَكُوۡنُوۡا صٰلِحِیۡنَ فَاِنَّهٗ كَانَ لِلۡاَوَّابِیۡنَ غَفُوۡرًا ﴿۲۵﴾

رب ستاسی ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چه په نفسونو (زړونو) ستاسی

کښې دی، که یئ تاسی نیکان (له خپلو میندو او پلرونو سره) نو بیشکه چه الله دی دپاره د توبه کوونکی دیر مغفرت کوونکی (د خطیئاتو).

تفسیر : یعنی د والدینو تعظیم او د دوی په مقابله کښې تواضع او عاجزی کول ښائی چه د زړه په اخلاص او صمیمیت وی. الله تعالیٰ ته ښه معلوم دی چه کوم یو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوی! که فی‌الواقع تاسی نیک او سعادتمن یئ! او د الله تعالیٰ په لوری رجوع کوئ! او په اخلاص او حق پیژندلو د دوی خدمت کوئ نو الله تعالیٰ به ستاسی خطاوی او تقصیرات معافوی. فرض ئی کړئ که کوم وقت د نیک نیتی ، له زړه تنګی، یا د فکر او چرت (طبیعت) د خرابوالی لامله ستاسی څنی د مور او پلار د خدمت څخه څه څیز پاتی شوی وی، نو بیا توبه او رجوع تری وکړئ! نو پاک الله دیر مغفرت کوونکی دی.

کومی ګناه ته چه ته شا کړی په اخلاص   د ما مضی عذابه څخه به شی خلاص

تنبیه : د دی خبری تفصیل دی په فقهیه ؤ او نورو کتابونو کښې وکوت شی چه د والدینو فرمان منل په کومو ځایونو کښې روا؟ او په کومو کومو ځایونو کښې ناروا دی؟ (چه د دوی امر د شرع څخه مخالف وی) په روح‌المعانی کښې هم پر دغه موضوع مفید او مبسوط کلام شوی دی. فلیراجع!.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿۲۶﴾

او ورکوه (ای بنده!) خاوند د خپلوی ته حق د هغه او (ورکوه! بیخی) مسکین نادار ته او (ورکوه!) مسافر ته او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره.

تفسیر : یعنی د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالی او اخلاقی حقوق اداء کړئ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ! فضول خرڅ دا دی چه پر معاصیو او لغویاتو مال ولګول شی یا په مباحاتو کښې بی فکره او بی له مصلحته او بی د خیر او شر معلومولو څخه دومره زیات ولګولی شی چه وروسته له هغه د حقوقو د فوتیدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځی.

اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿۲۷﴾

بیشکه چه اسراف کوونکی دی دوی ورونه د شیطانانو (یعنی په مثل د

شیطانانو دی په شرارت او اتلاف کښې)، او دی شیطان رب خپل ته ډیر ناشکره .

تفسیر : یعنی مال د الله تعالیٰ لوی نعمت دی چه په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعی سره عبادت کیږی او د نورو اسلامی خدماتو او د نیکیو انجام هم په هغه سره په عمل راځی. نو د مال بی ځایه لګول او صرفول داسی ناشکری ده چه د شیطان اغواء له تحریکه او په وقوع راځی، او انسان په ناشکری د شیطان سره مشابه او ورته کیږی، همغسی چه شیطان د الله تعالیٰ ورکړی قوتونه په عصیان او اضلال کښې صرفوی، دی هم د الله تعالیٰ ورکړی نعمتونه د هغه په عصیان او نافرمانی او طغیان کښې لګوی.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوی القربیٰ مساکین ابن السبیل او نورو نه) دپاره د طلب د رحمت (مهربانی) له (طرفه د) رب ستا چه ته امید لری د هغه (رحمت) نو ووایه هغوی ته خبره پسته خوږه .

تفسیر : یعنی هغه څوک چه تل سخاوت کوی او یو وقت له هغه سره څه شی نه وی، نو د الله تعالیٰ په نزد چه د امید کوونکی نا امیده تلل ښه نه ښکاری او د هغه محتاج قسمت الله تعالیٰ سخیانو ته رسوی نو ځکه که یو وقت دی څه شی ورنشی کړی، نو په پستی او خوږی ژبی سره دی تری معذرت او معافی وغواړی! مثلاً ورته وویلی شی، کله چه الله تعالیٰ ماته څه شی راکړی نو انشاء الله تعالیٰ زه به د تا خدمت وکړم! په سختی او بد اخلاقی سره له جواب ورکولو څخه دغه اندیښنه شته چه چیری ستاسی پخوانی خیراتونه ابته او باطل او برباد شی.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

او مه ګرځوه (مه نیسه!) لاس خپل (لکه) تړلی شوی تر غاړی د تا پوری (یعنی بخل او شومتیا مه کوه) او مه ئی غځوه په بیخی غځولو سره (یعنی اسراف هم مه

کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کښې) بی ماله پښېمانه شوی (په اسراف کښې).

تفسیر : یعنی چه ګرد (تول) ورته مخ واړوی چه کنسک بخل او مچ خوړونکی دی. یا دا چه دومره سخا او ورکړه دی ولی وکړه چه ته پخپله محتاج او ناداره پاتی شوی؟ الغرض په هره معامله کښې د توسط او اعتدال رعایت پکار دی. نه خپل لاس دی له شومتیا او بخله دومره کلک ونیسه! او راټولوه ئی چه ستا له غاړی سره ولګیږی. او نه له خپله طاقته او توانه زیات داسی خلاص لاس او پرانستلی موتی ولری چه وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سؤال خوله پرانیځی او ستا لاس همغسی خلاص پاتی شی (ابن کثیر رحمة الله علیه) لیکی «فتعطی فوق طاقتک و تخرج اکثر من دخلک» یعنی له خپله طاقته زیات یا له خپله دخله زائد صرفول هم د «ولا تبسطها کل البسط» لاندی داخل دی. په حدیث کښې راغلی دی «ما عال من اقتصد» نه محتاجیږی هغه څوک چه ځان ته اقتصاد غوره کړی.)

مه دی تړه لاس په غاړه پوری له ډیر بخله
او مه ئی پرانیځه له حده زیات په ورکړه او سخا
څوک چه منځنی کړی ګزاره له هره بابه
نه به شی ملوم نه به محسور نه به خطا

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

بیشکه رب فراخوی روزی دپاره د هغه چا چه اراده وفرمائی (د فراخی ئی) او تنګوی (ئی په هغه چا چه اراده وفرمائی د تنګی ئی)، بیشکه چه دغه (الله) دی په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه لیدونکی (عالم په پټو او ښکاره ؤ).

تفسیر : یعنی ستاسی له امساک او لاس نیولو څخه به نه تاسی غنیان کیږئ. او نه به نور فقیران ګرځی او نه ستاسی له سخاوته هغه غنی کیږی. او نه تاسی فقیران کیدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالیږل د هغه مالک علی‌الاطلاق په لاس دی ستاسی کار په توسط او اعتدال او اقتصاد کښې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی حضرت شاه صاحب لیکی «یعنی د محتاجو د لیدلو څخه ته ډیر مه وار خطا کیږه! د هغه حاجت پوره کول ستا په ذمه نه دی. د

الله تعالیٰ په ذمه دی. لیکن دغه خبری نبی محمد صلی الله علیه وسلم ته وفرمایلی چه بی نهایته سخی واقع شوی ؤ. باقی د هغه چا له زړه څخه چه مال نه وځی هغه باندی نبی حکم فرمایلی دی چه هغه دی خامخا څه ورکړی. هو! حکیم هم ګرمی والا ته یخه دواء ورکوی، او یخنی والا ته توده دواء.»

﴿ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِیْرًۢا بَصِیْرًا ﴾ بیشکه چه دغه الله دی په مصالحو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی عالم په پټو او ښکاره ؤ) یعنی د هر یوه بنده د ظاهری او باطنی احوالو او مصالحو څخه خبر دی، سم له هغه ورسره معامله کوی. په حدیث قدسی کښی نبی فرمایلی دی چه ځما ځینی بندګان هغه دی چه د هغوی د حالونو درستی په فقر کښی ده که زه هغوی غنی وګرځوم نو د هغوی دنیا تباه کیږی ، او د هغه بالعکس ځینی کسان می غنی ګرځولی دی. که له دوی نه می فقیران جوړ کړی وی نو پر دین به نه وی قائم پاتی شوی، علاوه پر دی د ځینو اشقیاؤ په حق کښی ظاهری غناء د امهال او استدراج په ډول (طریقه) یا فقر او تنګسه د عقوبت په طریقه سره وی الله تعالیٰ مو له دغو دواړو څخه وساتی! مونږ پخوا له دی نه په څو ځایونو کښی دغه تقریر کړی دی.

وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ؕ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ؕ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْاً كَبِيْرًا ﴿۳۱﴾

او مه وژنئ تاسی اولاد خپل د ویری د فقره (او فاقه خپله چه که ډیر شی نو روزی به راباندی تنګه کړی ځکه چه هم دا مونږ روزی ورکوو دوی ته او تاسی ته هم، بیشکه چه قتل د دوی ده خطاء (ګناه) لویه (چه د نسل او د نوعی قطع ده).

تفسیر : ځینو کافرانو خپل اولادونه وژل چه د دوی خواړه او لګښت مونږ له کومه کړو په ۸ جزء د الانعام په (۱۹) رکوع کښی په هم دغه مضمون یو آیت تیر شوی دی تفصیل دی وکوت شی. او دغه د بی رحمی حرکت د انسانیت او د تهذیب له اصوله مخالف دی. او دغه تعریف څرګندیږی (ښکاریږی) چه داسی کوونکی د الله تعالیٰ پر رزاقیت اعتماد نه لری.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿۳۲﴾

او مه نژدی کیږئ تاسی زنا ته بیشکه چه دا زنا ده قبیحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چه زیان او فتنه تری پیدا کیږی).

تفیسر : یعنی زنا کول خو ډیر سخت کار دی. تاسی زنا ته له سره مه نژدی کیږئ!. په «ولا تقربوا» کښی د زناء له دواعیو او مبادیو څخه د نه نژدیوالی او نه تقرب هدایت کړی شوی دی یعنی د پردی ښځی ته بی له شرعی عذره کتل او نظر کول مچی کول (قبله) او لاس وروړل (لمس) او نورو څخه ځانونه ژغورئ! (ساتئ) او بیخی د پردیو ښځو له مقاربته لری ګرځئ! ځکه چه له زنا څخه په انسابو کښی بی نظمی او بی ترتیبی او اشکال پیښیږی او ډیر قسم جنګونه او جګړی تری پیدا کیږی، او د ګردو (تولو) دپاره یوه بده لیاره په وجود راځی.
حضرت شاه صاحب لیکی «که دغه لیاره جوړه شی، نو یو سړی به د بل سړی پر ښځه نظر آچوی او هغه به د ده ښځی ته ګوری،» د امام احمد رحمة الله علیه په مسند کښی راغلی دی چه «یوه سړی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړه چه «ماته اجازه راکړه چه زنا وکړم!» د دی خبری د اوریدلو څخه ګرد (تول) حاضرین ورته په قهر شول چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخکښی داسی ګستاخی؟ خبردار چپ شه! رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل «ماته رانژدی شه!» کله چه دی ورنژدی شو، نو هغه ئی خپل خوا کښی کیناوه او وئی وفرمایل چه «آیا ته دغه حرکت د خپلی مور، خور، ترور، توری او نورو په نسبت خوښوی؟» هغه عرض وکړه چه «یا رسول الله! الله دی ما له تا جار (قربان) کړی! له سره ئی نه خوښوم!» نو رسول الله مبارک وفرمایل چه «نور خلق هم تا غوندی دی، او له سره خپلو میندو، خویندو، ترورپانو، توریکانو او نورو په نسبت دغسی فعل نه خوښوی.» بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته دعاء وکړه چه ای الله د ده ګناه ورمعافه کړه! او زړه ئی ورپاک کړه! او فرج ئی وساته!» ابو امامه فرمائی چه له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړی داسی متقی شو چه ښځو او نورو مناهیو ته بی ئی له سره نه کتل».
«اللهم صل علیٰ سیدنا محمد وعلیٰ آل سیدنا محمد وعلیٰ اصحاب سیدنا محمد وبارک وسلم!»

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴿۳۳﴾

او مه وژنئ تاسی نفس هغه چه حرام کړی دی الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چه ارتداد او زناء مع الاحصان او قصاص دی)، او هر څوک چه ووژلی شو په دی حال چه مظلوم وی نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ دپاره د وارث د هغه زور (او قوت چه له قاتل څخه انتقام اخستی شی) نو اسراف دی نه کوی په قتل کښی (چه غیر حق بل څوک وژنی بی له قاتله)، په تحقیق دغه

(وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسیر : په صحیحینو شریفینو کښی راغلی دی چه د هیڅ مسلمان وینه تویول نه دی حلال، مګر په دری صورتونو کښی (١) د ځان په بدل ځان. (٢) د محصن زانی. (٣) د هغه سړی چه دین پریږدی، یا مرتد شی او له جماعته بیل شی.

﴿وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ الآیة - او هر څوک چه ووژلی شی په دی حال چه مظلوم وی نو په تحقیق ګرځولی دی مونږ دپاره د وارث د هغه زور او قوت چه له قاتل څخه انتقام اخیستی شی نو اسراف دی نه کوی په قتل کښی چه غیر حق بل څوک وژنی بی له قاتله) یعنی د مقتول اولیاء اختیار لری چه د حکومت په وسیله د هغی وینی بدل واخلی او هغه قاتل په قصاص ورسوی، لیکن د بدل اخیستلو په وقت کښی له حده تیری ونه کړی! مثلاً د قاتل په ځای دی غیر قاتل نه وژنی!، یا نور بی ګناهان دی له قاتل سره نه شاملوی! یا د قاتل پوزه غوږونه، او نور دی نه پری کوی! او مثله دی ونه کړی!.

﴿إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا﴾ په تحقیق دغه وارث دی مدد ورسره کړی شوی.) یعنی الله له هغه وارث سره مدد وفرمایه چه د بدل اخیستلو حق ئی ورکړ. او حاکمانو ته ئی امر وفرمایه چه د دغه وارث په حق رسونه کښی دی هیڅ قصور ونه کړی!. بلکه پر هر چا باندی لازم دی چه د وینی په بدل اخیستلو کښی له وارث سره معاونت او مرسته (مدد) وکړی! نه چه بالعکس د قاتل حمایت وکړی! او پر وارث باندی هم لازم دی چه د یوه په ځای دی دوه تنه نه وژنی!. یا که پخپله قاتل ئی په لاس ورنشی، د هغه قاتل ځوی یا ورور یا نور ووژنی. لکه چه د جاهلیت په زمانه کښی هم داسی بد رواج ؤ.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

او مه نژدی کیږئ تاسی مال د یتیم ته (او تصرف پکښی مه کوئ) مګر په هغی طریقی سره چه وی هغه دیره ښه (په حفاظت او زیادت کښی)، تر هغه پوری چه ورسیږی (یتیم) حد د بلوغ خپل ته (چه د رشد آثار دی) او وفا کوئ په عهد (د الله)، بیشکه چه عهد دی پوښتیدلی شوی (له عاهده).

تفسیر : یعنی د یتیم مال ته لاس مه وروړئ!. هو! که د هغه د مال حفاظت او صیانت او خیر غوښتنه د تاسی مقصود وی، نو په هغه کښی هیڅ مضائقه نشته څه وخت چه دغه یتیم (پلار مړی) ځلمی شی او پخپل نفع او نقصان وپوهیږی، نو مال ئی وروسپارئ!

په دغه (اوفوا بالعهد) کښې ګرد (ټول) عهدونه داخل دی. که له الله تعالیٰ سره وکړی شی یا له بندګانو سره مشروط په دی چه غیر مشروع نه وی. حضرت شاه صاحب لیکی «له چا سره د صلحی قول او اقرار ورکولو څخه وروسته، بدعهدی کول ضرور ګناه ده او د هغه وبال خامخا پر مستخلف لویږی.»

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ۭ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ۝۳۵

او پوره ورکوئ تاسی پیمانه هر کله چه پیمانه کوئ تاسی او تول کوئ تاسی په تله (وزن) برابر سره (چه پکښې کوږوالی نه وی)، دغه (پوره کول د کیل او وزن) خیر ډیر غوره او خورا (ډیر) ښه دی له خیانته له جهته ده مآل (او عاقبت).

تفسیر : یعنی د وزن په وقت کښې ډنډی مه وهئ! په تللو او پیمانه کولو کښې له تزئید او تنقیصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کیږی، او پکښې ګډوډی راځی د شعیب علیه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دی نه تیره شوه د هغوی ډیره لویه عملی ګناه هم دغه بیان شوی ده. په روایاتو کښې راغلی دی. «د هر هغه سړی چه پر حرامو قدرت ومومی او محض د الله تعالیٰ له ویری هغه ونه کړی نو الله تعالیٰ پخوا له آخرته په دنیا کښې د هغه نعم البدل ورعطاء کوی.
(دغه پوره کول د کیل او وزن خیر، امانت، ډیر غوره او خورا (ډیر) ښه دی له جهته د مال او عاقبت) یعنی اګر که دغابازی اول لږ څه چلیږی مګر کله چه خلق پری خبریږی، نو بیا ورسره معامله نه کوی او په سپکه ورته ګوری. او پوره حق‌ورکونکی ته ګرد (ټول) خلق په درنو سترګو ګوری او ښه سړی ورته وائی او تجارت او معامله ئی په ښه شان سره چلیږی.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۭ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰۗئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔوْلًا ۝۳۶

او مه کوه پیروی (تعقیب) د هغه کار چه نه وی تاته په هغه پوه (قول وی که فعل)، بیشکه غوږ او سترګه او زړه هر یو له دغو (دری واړو) دی له هغه څخه پوښتنه کړی شوی (په قیامت کښې چه تا په دنیا کښې ولی ګناه کوله).

تفسیر : یعنی بی له تحقیقه خبره له خپلی ژبی څخه مه وباسه! او نه په ناپوهی او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه! انسان ته ښائی چه له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلی! او د کفایت په اندازه تحقیق او تعمق وکړی! بیا دی یو خبره له خولی څخه وباسی! یا پر کومه خبره عمل وکړی! له اوریدلو شویو خبرو بی له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) څخه هم داسی په تش اټکل او چرت (خیال) سره کوم قطعی حکم صادر نه کړی! او نه پری عمل وکړی!. په دغه کښی د دروغو شهادت غلط تهمتونه لګول، بی له تحقیقه خبری اوریدل، بی له تحقیقه د کوم سری د ربړولو (تکلیف رسولو) پسی لویدل، یا چټی (بیکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نیکونو چټی (بیکاره) تقلید پسی لویدل، د رسم او رواج لامله (له وجی) د خلاف‌الشرع او ناحقی خبری حمایت کول، د نالیدلو او نااوریدلو شیانو، لکه لیدلی، یا اوریدلی څرګندول (ښکاره کول)، د غیر معلومو شیانو په نسبت داسی دعوی کول چه زه پری پوهیږم، دغه ګرد (ټول) صورتونه د دغه آیت لاندی شامل دی. په یاد ئی ولرئ! چه د قیامت په ورځ کښی د دغو ګردو (ټولو) قوتونو په نسبت به سؤالونه کیږی چه تاسی دغه قوتونه په کومو کومو ځایونو کښی لګولی دی؟ او ولی تاسی هغه قوتونه مو بی ځایه او بی موقعه صرف کړی دی؟.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿۳۷﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کښی په دی حال چه خاوند د خیال (او تکبر اوسی) ، بیشکه چه ته له سره به څیری نه کړی ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسیږی (سرونو د) غرونو ته (په جګولو (وچتولو) د سر سره له ډیری نخری) له جهته د اوږدوالی.

تفسیر : یعنی د متکبرانو تقلید او متابعت انسان ته ښه نه ښکاری. نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څیریدی شی، او نه د غاړی له هسکولو (اوچتولو) او د تتر د باندی ایستلو څخه سری د غرونو په قدر جګیدی (وچتیدی) شی نو بیا په داسی ضعف او عجز او په دغه بساط کښی خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځی؟

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿۳۸﴾

ګرد (ټول) دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهي ولاتجعل نه تر دی ځایه) دی بدی د هغه په نزد د رب ستا ناخوښه (مبغوضه).

تفسير : یعنی د هغو خبرو ممانعت چه پاس شوی دی، د هغو د کولو څخه د رب الْعٰلمین بیزاری او د هغو شیانو په کولو سره چه حکم شوی دی د هغو د نه کولو څخه د الله الْعٰلمین نارضائی او خفګان او بیزاری دی.

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ؕ

دا (ټول احکام) له داسی قسمه دی چه وحی کړی ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلی کارونو څخه).

تفسير : یعنی پاس هغه پر مغز او بیش بها نصیحتونه چه شوی دی دا ګرد (ټول) هغه علم او حکمت او تهذیب او موعظت او اخلاقی خبری دی چه سلیمه عقول ئی قبلوی چه هغه ګرد (ټول) د وحی په وسیله نبی امی صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم ته بلاواسطه او دغه محمدی امت ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه نازل او رالیږلی شوی دی.

وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۳۹﴾

او مه نیسه ته له الله سره معبود بل (که دی ونیو) نو وبه غورځولی شی په دوزخ کښی ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسير : د پاس ذکر شویو نصائحو له توحیده شروع شوی ؤ، د هغه په خاتمه کښی چه ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾ ده بیا هم د توحید تذکر او یادونه شوی ده څو قاری وپوهیده شی چه د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالیٰ د خالص توحید سره وی.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾ ع

آیا نو غوره کړی یئ تاسی رب ستاسی په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته

په زعم ستاسی) نیولی دی له پرښتو څخه ښځې (لونی)، بیشکه تاسی چه یئ خامخا وایئ خبره ډیره لویه.

تفسیر : یعنی یو د الله تعالیٰ دپاره د اولاد تجویز، او اولاد هم د جونو په صورت چه تاسی هغو ته په ډیره سپکه ګورئ ډیر جسارت او لویه سپین سترګی او ګستاخی ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقیق مکرر بیان کړی دی مونږ په دغه قرآن کښی دپاره د دی چه پند پری واخلی دوی او نه زیاتوی دوی ته (دغه مکرر بیان) مګر تیښته او لری والی (له حقه).

تفسیر : یعنی قرآن عظیم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکین پوهوی لیکن دغه بدبختان د پند او نصیحت د حاصلولو په ځای لا زیات تور خوری او په وحشت تښتی او د بی‌لیاری په لوری مندی وهی او ورځغلی.

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چه که وی له الله سره نور معبودان لکه چه وائی دغه مشرکان نو هلته به خامخا لټولی به ؤ دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش (او مالک الملک ته) لپاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسیر : یعنی دغه اصنام او نور چه تاسی ئی ای مشرکانو د الوهیت شریکان او د خدائی حصه داران راښیئ که په واقع او رښتیا سره معبودان وی، نو دوی به د پردی محکومیت څرنګه خوښاوه، ښائی چه ګرد (تول) به تولیدل او د الله تعالیٰ د سلطنت تخت به ئی په بل مخ اړوه که داسی ویلی کیږی چه د عرش د لوی څیښتن (خاوند) په مقابله کښی د دوی څه زور او قوت نه رسیږی نو د داسی یو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهائی درجه حماقت دی. او که هغه معبودان پخپله د رب العرش خوښی او رضا خوښوونکی دی او د هغه د قرب حاصلولو پسی ګرځی او د هغه خوشالی ځان ته ضروری بولی، نو د هغو عابدانو ته زیات د دی خبری ضرورت شته چه د الله اکبر د رضاء او د خوښی حاصلولو په فکر کښی ولویږی، لیکن الله تعالیٰ د ګردو

(تولو) (انبیاؤ علیهم السلام په ژبه او د انسانی فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بیزاری اظهار فرمایلی دی، نو بیا د تعجب ځای دی چه دغه احمقان پر کومه لیاره د ظالمانو او بی انصافانو په شان روان دی.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿۴۳﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

پاکی د الله او ډیر پورته دی له هغه څه چه وائی دوی په ډیری لوئی لویئی سره تسبیح وائی ده ته آسمانونه اوه واړه او ځمکه او هغه څوک چه په دوی کښی دی او نشته هیڅوک (له مخلوقاتو) مگر چه تسبیح وائی سره له ثناء د دغه (الله) مگر نه پوهیږئ تاسی په تسبیح د هغوی، بیشکه دغه (الله) دی ښه تحمل والا (په تاخیر د عقوبت دپاره د انابت) ښه رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره).

تفسیر : یعنی هر مخلوق د «قال» په ژبی، یا د «حال» په ژبی د الله تعالیٰ پاکی او ښیگنه (صفت) بیانوی لیکن تاسی پری نه پوهیږئ (ځکه ستاسی په لغت سره نه دی) یعنی د تأمل نه کولو له سببه یا د هغه قوت د فقدان لامله (له وجی) چه د هغه په ذریعه د ځینو مخلوقاتو «قالی» تسبیح واورئ او پری وپوهیدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهیدلو هغه قبول ونه کړی یا د هغه پر مقتضی عمل ونه کړی نو دغه پوهیدل د نه پوهیدلو په حکم کښی دی.
﴿ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴾ بیشکه دغه الله دی ښه تحمل والا په تاخیر د عقوبت دپاره د انابت ښه رحم والا په انعام د اجر او ثواب سره) یعنی هغه ذات چه گرد (تول) مخلوقات د هغه پاکی او تسبیح بیانوی تاسی ورته شریکان او لونی او اولاده تجویز کوئ نو دغه داسی گستاخی سپین‌سترگی ده چه د هغه په مقابله کښی ښائی تاسی سم د لاسه فوراً هلاک کړل شئ! لیکن الله تعالیٰ تاسی د خپل حلم په لحاظ په تلوار سره نه نیسی، او که توبه وباسئ نو ببښی مو هم.

وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ﴿۴۵﴾

او کله چه لولی ته (ای محمده) قرآن نو گرځوو (پیدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کښې چه نه راوړی ایمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکی تا لره (له سترګو د دوی)

تفسیر : یعنی هغه سړی چه آخرت نه منی او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوی، نو هغه به د نصیحت په طرف ولی خپل فکر لګوی، کله چه دی له سره د نجات په فکر کښې نه دی، نو د نجات ورکوونکی رسول الله صلی الله علیه وسلم په احوالو او اقوالو کښې د غور کولو یا د رسالت تر درباره پوری د رسیدلو څه ضرورت به وریاتی وی. پس هم دغه په آخرت باندی ایمان نه راوړل او د انجام له طرفه بی فکری هغه معنوی پرده ده چه د دی سړی او د نبی علیه السلام (من حیث هو نبی) په منځ کښې حُرولی (لګولی) کیږی.

وَّجَعَلْنَا عَلٰی قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِیْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِی الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ وَلَّوْا عَلٰٓی اَدْبَارِهِمْ نُفُوْرًا ﴿۴۶﴾

او گرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردی (موانع) له دی خبری نه چه پوه شی دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کونوالی (چه قرآن وانه وری) او کله چه یاد کړی ته رب خپل په قرآن کښې یواځې (په توحید سره بی له یادولو د باطلو معبودانو د دوی) نو بیرته گرځی دوی په شاؤ خپلو په دی حال کښې چه ترهیدونکی وی (له اوریدولو د توحید نه).

تفسیر : ړومبی دغه ذکر ؤ چه دوی د رسول الله د صداقت پوری نشی رسیدی. دلته د دی خبری بیان دی چه د دوی فهم او فکر د قرآن عظیم تر زده کولو پوری هم نشی رسیدی. یعنی په دغه قرآن کریم کښې داسی یو قوی تاثیر شته خو پر کفارو باندی د هغه اثر ځکه نه لویږی چه دوی تری په پرده کښې دی. لکه چه لمر گرد (تول) جهان روښانوی، لیکن که کوم سړی په داسی یوه کوټه کښې ناست وی چه تر ځمکی لاندی جوړه شوی وی او د رڼا د ننوتلو ګرد (تول) منافذ او سوری ئی بند وی او د دغی کوټی وسیدونکی، هیڅ له لمره نه وی خبر، نو په دغه اعتبار گواکی د لمر د رڼا اثر هیچیری نشته.

﴿وَفِیْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ او ګرځوو، اچوو مونږ په غوږونو د دوی کونوالی چه قرآن وانه وری) یعنی کله چه دوی نه غواړی چه د انتفاع او استفادی په نیت ئی واوری، نو گواکی اوریدونکی

نه دی.

تنبیه : دغه چه الله تعالیٰ حجاب او پردی او نور اچولی دی، دغه خو هم دغه شیان دی چه دوی د هغه وجود په دیر خوښی او فخر د خپلو ځانونو دپاره ثابت کړی وو:

﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴾

« (۲٤) جزء د حٰم السجده آیت (٥) (۱) رکوع» پر آخرت ایمان نه لرل او له انعام څخه بی فکره کیدل د الله تعالیٰ له ذکره تېښتیدل پر انبیاؤ الله تمسخر او ملندی وهل هغه شیان دی چه د «حجاب» ، «کنان» او «وقر» صورت اختیاروی او هر کله چه د هر شی خالق الله تعالیٰ دی، نو ځکه د هغوی د خلقت نسبت هم رب العزت ته کاوه شی.

﴿ وَإِذَا ذَكَرْتَ ﴾ الآیة - او کله چه یاد کړی ته رب خپل په قرآن کښی یواځی په توحید سره بی له یادولو د باطلو معبودانو د دوی نو بیرته ګرځی دوی په شاؤ خپلو په دی حال کښی چه ترهیدونکی وی له اوریدلو د توحید نه) یعنی د الله تعالیٰ له ذکره ترهیږی او تور ورڅخه خوری او شا تری آړوی او تښتی، هو! که د دوی د معبودانو تذکره وشی، نو دیر خوشالیږی

﴿ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾

(۲٤ جزء د الزمر (٤٥) آیة (٥) رکوع).

نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾

مونږ ښه عالم یو په هغه غرض چه اوری دوی په سبب د هغه سره(دا قرآن چه استهزاءده) کله چه غوږ ږدی دوی تاته او کله چه دوی مشوری (پټی خبری) کوی کله چه وائی ظالمان (مشرکان اصحابو ته) چه متابعت نه کوئ تاسی (ای مسلمانانو) مګر د یوه سړی چه جادو پری شوی وی.

تفسیر : یعنی د دی پاک قرآن له آوریدلو څخه د دغو کفارو مقصود استفاده نه وی بلکه محض استخفاف او استهزاء ئی مطلوب وی. دوی پاک قرآن او ستاسی خبری ئی واوریدی او بیرته لاړل، او پخپلو منځونو کښی ئی مشوری وکړی چه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت څه شی ښائی ووایو؟ بالاخر دا ئی سره غوته کړه چه پر دغه سړی جادو شوی دی، یعنی د جادو په اثر لیونی شوی دی او دماغ ئی له سره په ځای نه دی (العیاذ بالله العظیم) ځینی دلته له «مسحور» ځنی د «ساحر» معنی اخیستی ده یعنی ګواکی د ده په خبرو کښی د جادو (کودی) اثر شته.

تنبیه : د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چه دوی اخیستی د هغه له نفی څخه دغه نه

لازمیږی چه پر نبی علیه السلام باندی به هیڅ قسم سحر په هیڅ یوه درجه په عارضی دول (طریقه) هم اثر نشی اچولی. دغه آیت مکی دی او په مدینی منوری کښی زمونږ پر رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی د یهودانو د کودی کولو د واقعی ذکر په «صحاح» کښی شته چه د هغو اثر تر څو ورځو پوری یوائځی دومره قدر لیده کیده چه په ځینو دنیوی کارونو کښی کله ناکله د هیری (ذهول) آثار ښکاریده.

انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه بیانوی دغه کفار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن مجنون) نو ګمراه شول دوی نو طاقت نه لری دوی د سمی لیاری موندلو.

تفسیر : یعنی کفارو به ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته کله شاعر ویل کله به ساحر کله به کاهن، کله به مسحور یا مجنون، الغرض هرزه برزه (فضول) خبری به ئی کولی او پر هیڅ یوه خبره به تینګ نه وو ولاړ، هر وقت چه به خبره د دوی په خوله کښی ورتله همغه به ئی ویله، حقیقت دا دی چه سره له جداوجهده، د طعن او تشنیع داسی کومه لیاره دوی نشوه موندلی چه د هغه په وسیله د خپل اغواء او اضلال په مقصد کښی بریالی (کامران) او کامیاب شی.

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾

او وائی دغه (منکران) آیا کله چه شو مونږ (پس له مرګه) هدوکی او خاوری میده شوی آیا په تحقیق به مونږ خامخا بیا راولاړ (او ژوندی) کړی شو په پیدا کولو نوی سره.

تفسیر : یعنی پر تاسی د مسحور او مجنون یا شاعر او کاهن د مثالونو لګول خو هرومرو (خامخا) تعجب راوړونکی دی خو له هغه څخه لا زیات د تعجب وړ (لائق) هغه دلیل دی چه (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو دپاره دوی وړاندی کول چه د هغه خلاصه دا ده چه له مرګه وروسته مونږ ګورو چه د انسان بدن ورستیږی او تک سپین هدوکی تری پاتی کیږی چه لږ موده وروسته هغه هدوکی هم رژیږی او ذری ذری شی او له خاورو سره ګدودیږی آیا کوم هوښیار

او پوه سړی داسی کوم تجویز کولی شی چه دغه هدوکی د وړو او د خاورو بځرکی به بیا سره راټولیږی او انسانی حیات به په دغه منتشره ذراتو کښی بیا راځی. که دغه نبی د داسی ناممکنی خبری اخبار ورکوی نو ثابتیږی چه (العیاذ بالله) د ده دماغی صحت په حال نه دی.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝٥٠ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۝٥١

ووایه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسی تیږی(کڼی) یا اوسپنه، یا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چه ډیر لوی (او سخت) ښکاری په سینو (زړونو) ستاسی کښی (قبلول د هغی حیات لره نو سره له هغه به هم بیا تاسی ژوندی کوو)، نو ژر به ووائی دوی څوک به بیرته راولی موږ (او ژوندی به مو کړی پس له مرګه)، ووایه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسی بیا ژوندی کړی) چه پیدا کړی ئی یئ تاسی اول کرت، نو ژر به وخوځوی دوی تاته سرونه خپل (له ډار استهزاء او تعجبه) او وبه وائی دوی (تمسخراً) کله به وی دغه (بیا ژوندون)، نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښائی چه وی دغه (بیا ژوندون) نژدی (څکه چه راتلونکی دی).

تفسیر : یعنی دغه دوړی او د خاورو بځرکی خو به هر حال د هغه انسانی لاش آثار دی چه پخوا له دی نه ژوندی ؤ او پخپله د خاورو په ذراتو کښی د حیات آثار پیدا کیدل دومره لری او مستبعد نه دی زه تاسی ته اجازه درکوم چه د هدوکو دوړی نه، بلکه که ستاسی له لاسه پوره وی تیږی (ګټی) یا اوسپنی وګرځی، چه د حیات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، یا کوم بل یو سخت شی جوړ شئ! او تجربه وکړئ! چه د هغوی ژوندی کیدل له اوسپنی او تیږی (ګټی) څخه هم زیات مشکل او سخت په نظر درځی تر دی چه بیخی مجسم موت وګرځی، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسی بیا ژوندی کول ډیر سهل او آسان کار دی.

﴿ فَسَيَقُولُونَ ﴾ الآیة ـ نو ژر به ووائی څوک به بیرته راولی موږ او ژوندی به مو کړی پس له مرګه ووایه ای محمده دوی ته هغه ذات به تاسی بیا ژوندی کړی چه پیدا کړی ئی یئ تاسی اول کرت) یعنی هغه ذات چه ړومبی ئی تاسی له خاورو یا له نطفی څخه پیدا کړئ ، او لا یعقل جماد ئی په انسانی روح سره فائض کړی دی، آیا اوس په هغه کښی قدرت نه دی پاتی چه د

خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي او بیا ژوندون ورعنایت کړي؟.
﴿ فَسَيُنْغِضُونَ ﴾ الآية - نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل له ډير استهزاء او تعجبه او وبه وائي دوی تمسخراً کله به وي دغه بیا ژوندون) یعنې له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي او وايي هو! صاحبه په وراستهؤ هډوکو او د خاورو په ذرو کښې به کله روح وپوکلی شي؟ او کله به مړي له خپلو هديرو (قبرونو) څخه راپورته کيږي د حساب او کتاب دپاره؟.
﴿ قُلْ عَسَىٰٓ ﴾ الآية - نو ووایه ای محمده! دوی ته ښائي چه وي دغه بیا ژوندون نژدې ځکه چه راتلونکی دی.) یعنې د قیامت پوره او برابر وقت الله تعالیٰ هیچا ته نه دی ښوولی، هو! د هغه د راتللو امید په قریب مستقبل کښې تاسي ته ظاهرولی شو ګواکي د دنیا پاتې عمر له هغه څخه لږ دی چه تر اوسه پورې تیر شوی دی.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهٖ

په هغه ورځ کښې چه وبولي (الله) تاسي حساب ته نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دی حال کښې چه ثنا ویونکی به یئ الله ته.

تفسیر : یعنې څه مهال (وخت) چه د الله تعالیٰ له طرفه غږ راپورته شي، نو په یوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمکې څخه راوځي او د حشر په میدان کښې به سره راټولیږي، هیڅوک به د غاړي غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت کښې مطیع او منقاد کیږي او د الله حمد او ثناء به وايي او په ټلوار سره به حاضریږي اګر که کفارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه کومه فایده نه ور رسیږي. په ځینو روایاتو کښې راغلي دي چه د مومنینو پر ژبو به دغه الفاظ وي (الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن).

وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

او ګمان به کوئ (له ډیر هیبته) چه ځنډ (تاخیر) نه دی کړی تاسي مګر لږ شانې (په دنیا یا قبر کښې).

تفسیر : یعنې اوس ټلوار کوئ خو په دغه وقت کښې به اندازه وکړئ، چه په دنیا کښې مو څه زیات ځنډ (تاخیر) نه دی کړی دغه پنځوس یا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کښې څه معلومیږي (موضح القرآن) ځیني وائي چه د هولو او خوفونو له شدته به د دنیا ژوندون دوی ته لږ ښکاري یا له اولی نفخي څخه تر دوهمې نفخي پورې کله چه عذاب نه وي نو دغه منځنی مدت به لږ ګڼي او داسي به وايي: «من بعثنا من مرقدنا» د یٰسین شریف (٤) رکوع).

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾

او ووایه (ای محمده!) (مؤمنانو) بندګانو ځما ته چه وائی دی (مشرکانو ته) هغه خبری چه هغه ډیر غوره دی، بیشکه چه شیطان دښمنی اچوی (او شر پورته کوی) په منځ د دوی کښی، بیشکه چه شیطان دی دپاره د انسان دښمن ښکاره (چه له سره په نیکی ئی رووادار نه دی).

تفسیر : د مشرکانو د جهالت او د طعنو او مسخرو له اوریدلو څخه ممکن ؤ چه کوم مسلمان د نصیحت او د پوهولو په وقت کښی زړه تنګی یا قهرجن شی او په تشدد باندی لاس پوری کړی نو ځکه مسلمانانو ته ئی نصیحت وفرمایه چه په مذاکرو او خبرو او اترو کښی سخته زړه خوږوونکی او اشتعال اچوونکی طریقه مه اختیاروئ! ځکه چه له هغی څخه د ګټی (فائدی) په ځای نقصان در رسیږی. شیطان تل بل څوک لمسوی او له لیاری ئی وباسی او په جنګ کښی ئی اچوی بیا د مخاطب په زړه کښی له دغه تشدده داسی ضد او عداوت قائمیږی چه که ئی وپوهوی بیا هم ځان نه پوهوی.

رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾

رب ستاسی ښه عالم خبردار دی پر تاسی، که اراده وفرمائی (د رحمت ستاسی) نو رحمت به وکړی پر تاسی (په عطاء د ایمان او قبول د توبی) یا که اراده وفرمائی (د عذابولو د تاسی) نو عذاب به درکړی تاسی ته (په کفر او عصیان سره)، او نه ئی لیږلی مونږ ته پر دوی وکیل (ذمه وار).

تفسیر : یعنی رحم به وکړی پر تاسی د ایمان په توفیق ورکولو سره یا به مو په عذاب کړی د کفر په حالت باندی په مر کولو سره. حضرت شاه صاحب لیکی: «په مذاکراتو کښی حق والا سری قهرجن کیږی کله چه وګوری بالمقابل سری هغه حق نه منی نو ځکه ئی وفرمایل چه ته د هغه د هدایت ذمه وار نه ئی الله ښه پوهیږی د هر چا په نسبت چه اراده وفرمائی لیاره به ورته ښیی.»

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ﴿۵۵﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چه په آسمانونو کښی دی او چه په ځمکه کښی دی (له علویاتو او سفلیاتو)، او خامخا په تحقیق فضیلت ورکړی دی مونږ ځینو انبیاؤ ته پر ځینو (نورو) او ورکړی ؤ مونږ داؤد ته زبور.

تفسیر : یعنی مونږ سم له خپل محیط علم سره له هر چا سره معامله کوو هر یو سړی مو چه مناسب وګانه د بنیآدمانو له منځه هغه ته مو نبوت ورکړ. حضرت شاه صاحب لیکی: «یعنی ځینی نبیان داسی ؤ چه (د خپل امت له زیات شرارت څخه بالاخر) په قهر شول ستا حوصله مو له هغو څخه زیاته کړی ده (او پر ګردو (تولو) مو فضیلت درکړی دی) لهٰذا ښائی ستاسی دغه ښه اخلاق له خپلی عالی مرتبی سره موافق وی» او په خصوصیت سره د داؤد علیه السلام ذکر ئی وکړ ځکه چه هغه دغه دواړه شیان د پوهولو دپاره درلودل (لرل) جهاد هم او زبور هم (وفی الحدیث کان لا یفراذالاقی) همغه دواړه خبری دلته هم شته قرآن او جهاد. ځینی وائی چه دلته ئی د (زبور) ذکر کړی د محمد صلی الله علیه وسلم کلیه فضیلت او د محمدیه امت د فضل او شرف په لوری ئی اشاره فرمایلی ده ځکه چه د زبور مضامین د محمد صلی الله علیه وسلم پر خاتم الانبیاء توب او د ده د امت پر اشرف الامم توب مشتمل ؤ ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُوْرِ مِنْۢ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصّٰلِحُوْنَ ﴾ ۱۷ جزء د الانبیاء (۱۰۵) آیة ۷ رکوع) یعنی د محمد صلی الله علیه وعلی آله و صحبه وسلم مرحومه امت.

قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ فَلَا يَمْلِكُوْنَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيْلًا ﴿۵۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه وبولئ تاسی هغه معبودان چه ګمان پری کوئ (د خدایانو) بی له الله څخه نو نه لری دوی اختیار د لری کولو د ضرر له تاسی څخه او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ خو هغه ذات دی چه هر چاته چه اراده وفرمائی عذاب ورکوی او په هر چا چه اراده وفرمائی مهربانی پری کوی په هر چا چه هغومره اراده وفرمائی هغومره پر نورو ورته

فضیلت عطاء کوی، د هغه قدرت کامل او علم ئی محیط دی. اوس دی مشرکان هغو خپلو معبودانو ته ناری کړی چه دوی ئی خپل خدایان گڼی، یا ئی جوړ کړی وی. آیا په هغوی کښی یو هم داسی مستقل اختیار لری چه لږ څه تکلیف له تاسی څخه لری کړی شی یا ئی لږ څه سپک کړی یا ئی له تاسی څخه لری او په بل چا ئی وغورځوی؟ نو بیا د داسی ضعیف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنگه روا وی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه دی چه عبادت (ئی) کوی کفار لټوی دغه (کفار) طرف د رب خپل ته وسیله (د نژدی والی) چه کوم یو له دوی څخه ډیر نژدی دی الله ته او امید لری د رحمت د دغه (الله) او ویریږی دوی له عذابه د دغه (الله نو څنگه ئی بولئ خدایان)، بیشکه عذاب د رب ستا (وړ او لائق ددی) دی چه ویره تری وکړی شی (تل ترتله).

تفسیر : په «بخاری شریف» کښی روایت دی چه څه خلقو د جاهلیت په زمانه کښی د پیریانو عبادت کاوه هغه پیریان خو مسلمانان شول لیکن د هغوی عابدین همغسی پخپل جهالت کښی قائم پاتی ؤ نو د هغوی په حق کښی دغه آیت نازل شو. ځینی وائی د پیریانو او د پرښتو او د مسیح او د عزیر او د نورو گردو (ټولو) عابدین په دغه کښی شامل دی مطلب ئی دا دی هغه موجودات چه تاسی خپل معبودان او مستعانان گڼئ او بولئ ئی هغوی پخپله خپل د رب د تقرب په فکر کښی ډیر زیات لویدلی دی او لټوی ئی، د هغوی زیار (محنت) او کوښښ په هم دی کښی دی چه د الله تعالیٰ د قربت په حاصلولو کښی کوم یو وړاندی او د مخه کیږی؟ د هغوی له منځه هر یو چه زیات مقرب وی همغه زیات د الله تعالیٰ د قرب د حاصلولو طالب دی. او په دغه فکر او چرت (خیال) کښی دی چه د کوم بل زیات مقرب مخلوق وسیله ځان ته پیدا کړم څو د هغه په دعاء او د نورو په ذریعه د تقرب الی الله لوړو درجو ته ځان ورسوم. نو کله چه ستاسی د دغو مجوزهؤ معبودانو حال د الله تعالیٰ په مقابل کښی داسی وی. نو تاسی له خپلو ځانونو سره د دغی خبری فیصله وکړئ چه د الله تعالیٰ خوښی او د ده د رضاء حصول تر کوم ځای پوری ضروری دی، او د غیر الله عبادته نه الله تعالیٰ خوښیږی او نه هغه خوشالیږی چه تاسی ئی عبادت کوئ او خوښی ئی غواړئ.
تنبیه : د (توسل) او د (تعبد) په منځ کښی فرق ظاهر دی بیا نو (توسل) هم تر هغه ځای پوری مشروع دی چه د شریعت له لوری مجاز دی.

﴿ وَيَرْجُوْنَ رَحْمَتَهٗ ﴾ الآية - او امید لری د رحمت د دغه الله او ویریږی دوی له عذابه د دغه الله الخ) یعنی سره له انتهائی قرب د هغوی ګرد (تول) امیدونه محض د الله تعالیٰ پر لطف او مهربانی دی. او دوی تل تر تله د الله تعالیٰ له عذابه ویریږی او لړزیږی او په دی ښه پوهیږی چه د هر قسم نفع رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاک الله په قبضه او اختیار کښی دی.

وَاِنْ مِّنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوْهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوْهَا عَذَابًا شَدِيْدًا ؕ

او نشته هیڅ کلی (یا ښار د ځمکی په مخ کښی) مګر چه مونږ هلاک کوونکی (مړه کوونکی د اهل) د هغه یو پخوا له ورځی د قیامت یا په عذابو ونکی یو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره ،

تفسیر : د دغه آیت مطلب په څو دوله (قسمه) اخستی شی:
(الف) : د دنیا هر یو کلی او ښار د هغوی د وسیدونکو د عظیم الشانو ګناهونو په بدل پخوا له قیامته مستأصلو عذابونو بیخی تباه او خرابوه شی که د دوی ګناه انتهائی درجی پوری نه وی رسیدلی نو د دوهمی درجی د جرائمو په سزا کښی د عمومی هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازلاوه شی باقی داسی کلی او ښار به چیری وی چه له ازله تر ابده پوری به ئی ګناه نه وی کړی؟ او نه په کوم آفت کښی به اخته شوی وی؟.
(ب) : پخوا له قیامته ضروری ده چه هر یو کلی او ښار ته د هغه طبیعی موت وروليږلی شی او وران کړی شی، یا په کوم آفت او بلاء کښی مبتلاء شی. پر هغه طبیعی موت چه د تعذیب له رنګه تش وی د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حدیثه ثابت دی ﴿ حَتّٰۤى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا ﴾ (۲٤ جز د المومن ۳٤ آية ٤ رکوع) وفی الحدیث (کلما هلک نبی جاء نبی آخر).
(ج) : د کفارو کلی او ښارونه یا پخوا له قیامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لری کاوه شی یا به په کوم نه کوم بل وقت کښی (یعنی پخوا یا وروسته له قیامته) د سختو عذابونو خوند وڅکی.
په هر حال هره معنی چه تری واخیسته شی له دغه آیت څخه مقصود تحذیر دی ګواکی هغه ئی چه پخوا فرمایلی ؤ ﴿ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا ﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿۵۸﴾

دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کښې لیکلی شوی.

تفسیر : یعنی دغه فیصله بیخی حتمی او قطعی ده چه د الله تعالیٰ په علم کښې طی شوی ده او په لوح محفوظ کښې لیکلی شوی ده او هیڅ یو طاقت د هغه مخه نشی نیولی. حضرت شاه صاحب لیکی «د هر ښار خلق د یو مشر خدمت کوی چه مونږ د هغه رعیت او په پناه کښې یو خو کله چه وقت راشی هیڅوک به هیچا ته پناه نشی ورکولی ﴿لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ﴾

وَمَا مَنَعَنَآ أَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ إِلَّآ أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُوْنَ ط

او نه دی منع کړی مونږ لره هیڅ څیز له دی نه چه ولیږو هغه معجزی (چه دوی ئی غواړی) مګر (دی خبری) چه تکذیب کړی وو په هغو معجزو پخوانیو (کفارو نو هلاک مو کړل)،

تفسیر : په حدیث کښې دی چه د مکی معظمی خلقو څمونږ له رسول الله څخه معجزی وغوښتی مثلاً دغه چه د (صفا) غر راته سره زر کړه! یا دغه غرونه څمونږ له شاؤ څخه لری کړه! او د زراعت قابله سمه هواره څمکه تری سازه کړه! وغیر ذالک ، که داسی دی وکړه نو مونږ ستا دغه خبری منو. د دوی په جواب کښې دغه آیت نازل شو یعنی د دغی فرمائشی معجزو ښوول الله تعالیٰ ته له سره مشکل نه دی. لیکن پخوانیو خلقو ته سره له دی چه سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسی معجزی ورښوولی وی خو هغوی نه یواځی ایمان رانه وړ، بلکه په سرکښئ کښې ئی لا پسی ترقی وکړه آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتیجه داسی شوه چه هغوی بیخی سره مستاصل او فناه او په هلاک ورسیدل. اوس که ستاسی دغه غوښتنی هم پوره کړی شی نو د الله تعالیٰ په علم کښې شته، بلکه ستاسی له احوالو هم ظاهریږی چه تاسی بیا هم منونکی نه یئ، نو له سنت الله سره سم د دی نتیجه هم ښائی هم هغه استیصال او کلی اهلاک وی چه هغه د دوی په حق کښې خلاف له مصلحت او حکمت دی څکه د الله تعالیٰ اراده د دغه آخری امت په نسبت داسی نه ده چه د تیرو اقوامو او اممو پشان پر دوی هم مستاصل عذاب ولیږلی شی او بیخی تباه کړل شی. پخوانیو امتونو ته د فرمائشی معجزو ښوول پر دغه بناء جائز اینښی شوی ؤ چه د هغوی بالکلیه تباهی د الله تعالیٰ په نزد دومره د التفات وړ (لائق) نه وه او د وروستنیو راتلونکو امتونو دپاره د دوی څه نمونی ورښوول مقصود ؤ چه دوی وپوهیږی چه د فرمائشی معجزو غوښتلو نتیجه او احوال همغسی کیږی لکه چه په دغه آیت کښې د همغو تاریخی نظائرو په طرف اجمالی اشاره فرمایلی شوی ده چه که د دغو فرمائشی معجزو له لیدلو څخه وروسته تکذیب مو وکړ (او بالیقین ئی کوئ) نو کوم حال چه د پخوانیو شوی دی همغه به ستاسی هم

وشی، لیکن د الله تعالیٰ حکمت د دی مقتضی نه دی چه تاسی هم د هغوی پشان هلاک کړی نو ځکه د فرمائشی معجزو لیږل موقوف کړی شوی دی.

وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ۭ

او ورکړی مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه نو ظلم وکړ (ثمودیانو په ځانونو خپلو) په سبب د (عطش او عقر او اهلاک د) هغی،

تفسیر : د (ثمود) قوم له حضرت صالح علیه السلام څخه غوښتنه کړی وه چه د دغه غره له هغی غتی تیږی (گټی) څخه یوه اوښه راوباسه. پاک الله هغه اوښه ئی له هغی پرښی (گټی) څخه ورویسته مگر د دی په ځای چه هغوی د داسی فرمائشی معجزی له لیدلو څخه خپلی سترگی غړولی وی او قلبی بصیرت ئی حاصل کړی وی بالعکس د ظلم او عداوت لپاره ئی ملاوی وتړلی لکه چه هغه اوښه ئی ووژله او د حضرت صالح علیه السلام د شهادت په فکر او توتیه (غور) کښی هم سره سم بوخت (مشغول) شول بالاخر د هغوی عاقبت او انجام څرنگه چه واقع شو هغه گردو (تولو) ته ښکاره او معلوم دی او د هغه د بیانولو ضرورت نه دی پاتی دغه ئی د (ان کذب بها الاولون) یوه نمونه وروړاندی کړه.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ﴿۵۹﴾

او نه لیږو مونږ (دغه فرمائشی) معجزی مگر دپاره د ویرولو.

تفسیر : یعنی هدایت د معجزاتو پر لیدلو موقوف نه دی، د فوق‌العادهٔ معجزاتو د لیږلو څخه دغه مقصود وی چه د قاهرهٔ قدرت له لیدلو څخه خلق د الله تعالیٰ څخه وویریږی او له ویری د پاک الله په طرف متمائل شی. که دغه مقصود حاصل نشی او فی‌الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وی نو د تشو فرمائشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځی باقی د عمومی تخویف او انذار دپاره د هغو آیاتونو او معجزاتو لیږل چه مصلحت دی هغه برابر لیږلی شوی دی.

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ۭ

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل مونږ تاته چه بیشکه رب ستا احاطه کړی ده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)

تفسیر : ښائی چه د رسول الله مبارک په خیال کښې دغی خبری خطور کړی وی چه د دغو فرمائشی معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشی او داسی به وائی که دی په رښتیا سره نبی وی نو څمونږ له غوښتنی سره به ئی سم معجزی راښودلی وی نو ځکه ئی مطمئن کړل چه ستا د رب علم او قدرت ګرد (تول) خلق احاطه او راګیر کړی دی او هیڅوک د ده له علم څخه د باندی وتلی نشی. او نه د ده د قدرت له ماتحت بل چیری خوځیدی شی او ګرد (تول) د ده په واک (اختیار) او قبضه کښې دی تاسی د دوی دغو طعنو او تشنیعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ! دوی ستاسی هیڅ یو شی نشی خرابولی تاسی په خپل کار کښې مشغول او لګیا اوسئ! او د دوی فیصلی بیخی مونږ ته راپریږدئ مونږ ته ډیر ښه معلوم دی چه دوی سره د فرمائشی معجزو د لیدلو هم ستاسی د خبرو منونکی نه دی او وروسته له هغه څمونږ له سزا او پوښتنی څخه خلاصیدونکی یا تری چیری تښتیدونکی نه دی او په دی هم علم لرو چه له دغو خلقو څخه کوم یو اوس سم د لاسه د تباه کیدلو وړ (لائق) دی؟ او د کومو خلقو باقی پریښودل مصلحت دی؟ لهٰذا تاسی خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کښې له سره مه اخته کوئ! دغه ګرد (تول) څمونږ تر محاصری لاندی دی بالاخر دوی به مسلمانیږی.

وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِىٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ

او نه ده ګرځولی مونږ (نظاره ښوونه) هغه چه ښوولی مو وه تاته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کښې) مګر ازموینه دپاره د خلقو د (مکی).

تفسیر: له نظاری څخه مراد د معراج د شپی هغه ننداری دی چه د هغو په بیان سره د خلقو ازموینه وشوه صادقانو د هغو له آوریدلو څخه پری باور وکړ او وئی منل او بالعکس مکذبینو او ناقصانو د هغو تکذیب وکړ.

وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِى الْقُرْاٰنِ ط

او (هم دا رنګه فتنه ګرځولی ده مونږ) هغه ونه چه پری لعنت کړی شوی دی په قرآن کښې،

تفسیر : یعنی د (زقوم ونه) چه په قرآن کښې ویلی شوی ده چه هغه به د دوزخیانو خوراک وی د ایمان لرونکو د یقین موجب شوه او د منکرانو د شک او ریب سبب وګرځیده او وی ویل

چه د دوزخ په اور کښي به ونه څرنګه زرغونیږي؟ دغه هم (لکه همغه د معراج ننداره) یوه ازموینه وه. له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چه د خوراقو په تصدیق کښي د طبائعو احوال څرنګه دي؟.

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

او ویروو مونږ دوی نو نه زیاتوی دوی ته (دغه ویرول) مګر طغیان سرکښي لویه.

تفسیر : یعنی هغه زړونه چه د الله تعالیٰ له ویری څخه تش وی له ویرولو څخه هم نه ویریږي بلکه لا زیات پخپلو شرارتونو کښي پرمخ تګ او ترقي کوی. له هغوی څخه د فرمائشي معجزاتو په لیدلو سره د حق د قبلولو هیله (توقع) او امید لرل، چتي (بیکاره) او بی موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ تاسي آدم ته (تعظیماً) نو سجده وکړه (ټولو) مګر یواځي ابلیس (چه سجده ئی ونه کړه)، وویل (ابلیس په جواب د الله کښي) آیا سجده وکړم هغه چاته چه پیدا کړی دی تا له ختي،

تفسیر : دغه قصه په څو ځایونو کښي تیره شوی ده دلته په هغی باندی تنبیه ورکول مقصود دی چه د الله تعالیٰ د حکم بی له وړاندی وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه) او په هغه کښي شبهي پیدا کول د شیطان کار دی. دغه کفار هم د همغه شیطان د اعمالو متابعت کوی چه په خبرو کښي ئی کاږه بحثونه کول مګر په یاد ئی ولرئ چه د دوی عاقبت او انجام هم همغسی کیدونکی دی چه د دوی د امام او مشر لعین ابلیس انجام هم همغسی کیدونکی دی.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وویل (ابلیس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چه بهتر کړی دی دی په ما باندی قسم دی که وروستی دی کړم تر ورځی د قیامت پوری نو خامخا به زه بیخ وباسم هرومرو (خامخا) د اولادی د ده مگر لږ (د دوی چه ستا په عصمت او حمایت کښی دی).

تفسیر : یعنی لږ څه به ئی پریږدم او باقی گرد (ټول) به ئی مسخر او د خپل ځان تابع وگرځوم. لکه چه پر آس د ملونی او قیزی په وسیله سړی لاس مومی نو بیا دغه انسانان چه ځما په مقابل کښی دومره ضعیف او کمزوری دی نو تا دوی ته پر ما ولی لوئی او فضیلت ښښلی دی؟ آیا داسی کول هم جائز دی؟ حال دا چه زه غوره یم له ده نه ځکه چه آدم له خاوری پیدا دی او زه له اوره.

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُوْرًا ﴿۶۳﴾

(نو) وفرمایل (الله) چه ځه نو هر چا چه متابعت وکړ د تا له دوی نه (ای شیطانه) نو بیشکه دوزخ جزاء ستاسی ده جزاء پوره .

تفسیر : یعنی هومره زور چه لگولی شی وئی لگوه دلته تاته او ستا ملگرو ته بندی خانی تیاری دی.

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ

او وخوځوه (راگیر کړه) هغه څوک چه طاقت دی رسیږی پر هغه باندی له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)

تفسیر : یعنی هغه غږ چه د الله تعالیٰ د عصیان په لوری خلقو ته دعوت او بلنه کوی. له دی نه په زړونو کښی وسوسی غورځول مراد دی. مزامیر (ساز او آواز) هم په دی کښی داخلیدی شی.

وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ

او راکاږه (راټول کړه گمراهی ته) پر دوی سواره خپل او پیاده خپل.

تفسیر : یعنی خپل گرد (تول) زور او قوت ولگوه او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمخ تګ (وراندی تلو) امر ورکړه چه د الله تعالیٰ په معصیت کښی گرد (تول) جنګیدونکی شیطانان دی که سواره دی یا پلی(پیاده) ، جنی وی، که انسی، پخپلو شیطانی چارو بوخت (مشغول) او لګیا شی!؟.

وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

او شریک شه له دوی سره په مالونو کښی او په اولادونو کښی .

تفسیر : یعنی په زړه کښی دی ارمان مه ساته او دوی ته په هر شانی چه زړه دی غواړی ترغیب ورکړه چه په خپلو مالونو او اولادونو کښی هم تاته برخی درکړی. یعنی دغه شیان په ناجائزو طریقو سره حاصل کړئ او په ناجائزو کښی ئی ولګوئ.

وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوی وعده له دوی سره شیطان مګر (په) مکر باطل (او فریب سره چه خطاء ورته ثواب ښکاروی).

تفسیر : یعنی چه شیطان انسان ته زرغونه باغونه ورښیی د ده په مکر او فریب او پلمو (تدبیرونو) کښی راتلل د احمقانو کار دی د شیطان گرد (تول) مواعید پر دغابازی او فریب مبتنی دی لکه چه په قیامت کښی دی پخپله به هم اقرار کوی (ووعدتکم فاخلفتکم) د ابراهیم ٤ رکوع (۱۳ جزء) آیة رقم (۲۲)

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

بیشکه (خاص) بندګان ځما چه دی نشته تاته (ای شیطانه) پر دوی هیڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافی دی رب ستا (ای شیطانه) وکیل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا)

تفسیر : یعنی هر څوک چه پر الله تعالیٰ اعتماد او توکل وکړی هغه د ده کار جوړوی او د شیطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه ئی راوباسی.

رَبُّكُمُ الَّذِىْ يُزْجِىْ لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ

رب ستاسی هغه (قادر مطلق) دی چه چلوی تاسی ته بیړی (جهازونه) په بحر کښې.

تفسیر : دغه ئی د الله تعالیٰ د کار جوړولو یوه نمونه راوړاندی کړه چه په هغه کښې یو مشرک هم پر داسی اقرار کولو مجبور کیږی چه له ماسواء الله څخه بل هیڅوک د ګردو (تولو) مهماتو جوړوونکی او وکیل نشی کیدی ځکه چه

عارضی زور پکار نه دی ای کمزوره! پخپل لاس ګته! ځان ساته تل له پوره!

لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ

له پاره د دی چه ولتوئ (رزق او روزی) له فضله د ده څخه،

تفسیر : علی الاکثر په لوی قرآن کښې روزی ئی په فضل سره تعبیر فرمایلی ده. د فضل معنی زیادت دی ځکه چه د مسلمانانو دغه بندګی او عبادت خو د آخرت دپاره دی او دنیوی فوائد دوی ته محض د امتحان او تمائل دپاره ورکول کیږی.

اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ﴿٦٦﴾ وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُوْنَ اِلَّآ اِيَّاهُ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُوْرًا ﴿٦٧﴾

بیشکه دغه (الله) دی پر تاسی ډیر مهربان او کله چه ورسیږی تاسی ته سختی په بحر کښې (او ویریږئ له غرقه) ورک شی (له فکره) هغه کسان چه ئی بولئ (او عبادت ئی کوئ) مګر یواځی دغه (الله) ته (زاری او عبادت کوئ) نو کله چه ومو ژغوری (بچ مو کړی) تاسی (له غرقه او ومو رسوی) وچی ته نو بیا څنګ کوئ (له توحیده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسیر : یعنی هم دا چه انسان له مصیبت څخه نجات ومونډ نو خپل حقیقی محسن بیخی له یاده وباسی. او هیروی ئی. څو دقیقی (منته) وړاندی د سیند په چپو او د بحر په امواجو کښې پرله پسی د الله تعالیٰ په یادونه کښې ؤ هم دغه چه د ګودر پر وچه باندی ئی پښه باندی ولګیده

نو بیا بیخی بی فکره کیږی او هغه گردی (تولی) پیښی ئی هیری شی نو له دی نه لویه ناشکری او احسان هیرول به نور څه وی؟.

اَفَاَمِنۡتُمۡ اَنۡ یَّخۡسِفَ بِكُمۡ جَانِبَ الۡبَرِّ

نو آیا په امن (مطمئن او بی ویری) یئ تاسی له دی نه چه ډوب کړی تاسی په یو طرف د ځمکی وچی کښی.

تفسیر : یعنی د بحر په ځندو (غاړو) په وچه کښی مو دوب کړی مثلاً چه زلزله راشی او په ځمکه کښی چاودی پیدا شی او د قارون په شان په ځمکه کښی خښ کړی شیئ! خلاصه ئی دا چه ستاسی اهلاک د سیند په موجونو او چپو پوری موقوفه نه دی هر چیری چه الله تعالیٰ اراده وفرمائی هلته مو وژنی.

اَوۡ یُرۡسِلَ عَلَیۡكُمۡ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوۡا لَكُمۡ وَكِیۡلًا ﴿۶۸﴾ اَمۡ اَمِنۡتُمۡ اَنۡ یُّعِیۡدَكُمۡ فِیۡهِ تَارَةً اُخۡرٰی

یا ولیږی پر تاسی سخت باد ورونکی د وړو کانو بیا ونه مومئ تاسی د خپل ځان دپاره کوم ساتونکی آیا په امان کښی یئ تاسی (بلکه مأمون مه اوسئ) له دی نه چه بیا رانه باسی تاسی (الله) په دی (بحر) کښی (بل کرت) بیا دوهم ځلی.

تفسیر : یعنی داسی کوم ضرورت درپیښ کړی چه د هغه لامله (له وجی) لاعلاجه د سیند د سفر اراده وکړئ.

فَیُرۡسِلَ عَلَیۡكُمۡ قَاصِفًا مِّنَ الرِّیۡحِ فَیُغۡرِقَكُمۡ بِمَا كَفَرۡتُمۡ ثُمَّ لَا تَجِدُوۡا لَكُمۡ عَلَیۡنَا بِهٖ تَبِیۡعًا ﴿۶۹﴾

نو ناڅاپه راولیږی پر تاسی ماتوونکی (د هر څیز) سخت باد نو غرق به کړی (الله) تاسی په سبب د کفر (شرک) د تاسی پس د هغه بیا به نه مومئ

د خپلو ځانونو دپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتیدونکی (راپسی ګرځیدونکی).

تفسیر : یعنی له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شی؟ یا د چا له واکه (اختیاره) او توانه دغه کار پوره دی چه د پاک الله تعقیب وکړی؟ او (استغفر الله) د مجرمینو دیت یا قصاص تری واخلی؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

او خامخا په تحقیق ډیر عزت ورکړی دی مونږ اولاده د آدم ته او سواره کړی مو دی دوی پر مرکوباتو باندی په بر (وچه) کښی او په بحر (سیند) کښی او رزق روزی مو ورکړی ده دوی ته له طیباتو پاکیزه ؤ شیانو او غوره کړی مو دی دوی پر ډیرو له هغه چا چه پیدا کړی مو دی په غوره کولو (ډیرو) سره .

تفسیر : یعنی انسان ته د صورت حسن، نطق، تدبیر، عقل، حواس، او نور ورعنایت فرمایلی دی چه د هغه په وسیله د خپل په دنیوی او اخروی مضارو او منافعو باندی پوهیږی او د ښو او بدو په منځ کښی سره تفریق کولی شی په هر طرف کښی د پرمخ تګ او ترقی لیاری ورته پرانستلی دی. نور مخلوقات تر خپل واک (اختیار) لاندی راوړی شی او خپلی چاری تری اخیستی شی. په وچه کښی د حیواناتو پر شا او پر نورو راز راز (قسم قسم) نواقلو او وسائلو سفر کوی. په سیندونو او بحرونو کښی پر بیړیو او جهازونو او نورو نقلیهؤ وسائلو سره بی تکلفه تګ‌راتګ مسافرت کولی شی، له قسماقسمو ښو ماکولاتو مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعمیراتو او د دنیوی نورو وسائلو او وسائطو او د هوسائی (ارام) او هستوګنی د هر راز (قسم) لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کیږی د هم دغو انسانانو لوی پلار حضرت آدم علیه السلام ئی د پرښتو مسجود وګرځاوه او د دوی آخری رسول الله محمد صلی الله علیه وسلم ئی د ګردو (تولو) مخلوقاتو سردار او بادار غوره کړ. الغرض دغی انسانی نوعی ته ئی له ډیرو حیثیاتو عزت، لوئی او عظمت ورکړی دی. او پر خپلو ډیرو مخلوقاتو ئی ورته فضیلت ورکړی دی. په پاس رکوع کښی د آدم علیه السلام په نسبت د شیطان داسی وینا چه (هذا الذی کرمت علی) او آدم علیه السلام ته د پرښتو د سجود او د انسانانو بحری او بری مسافرت ذکر ؤ. د دی آیت د مضمون ارتباط د پاس مذکورهؤ مضامینو سره په صاف ډول (طریقه) سره ښکاره دی.

تنبیه : مفسرین د دی آیت په ذیل کښې په دغه بحث کښې سره لګیدلی دی چه آیا پرښته افضله ده؟ که انسان پر پرښتو افضلیت لری؟ لیکن انصافی خبره خو دا ده چه له آیت څخه د دی خبری (د فاضل او مفضول) فیصله نه کیږی ځمونږ د حنفیانو دغه رأیه نقل کړی شوی ده چه بشری رسولان پر (ملکی رسولانو) افضلیت لری (او ملکی رسولان) پر نورو ګردو (تولو) پرښتو او انسانانو د (بشری رسولانو) په استثناء افضل دی. او عامو پرښتو ته پر عامو انسانانو افضلیت حاصل دی والله اعلم.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چه وبه بولو (په نامه سره) هر امت سره د انبیاء او مشرانو د دوی، نو هر هغه چاته چه ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښی لاس د ده کښې نو دغه (اصحاب الیمین) لولی به اعمالنامی خپلی (په ډیری خوشالی سره) او ظلم به ونه کړی شی (پر دوی) په اندازه د یو نری تار (چه په منځ د زړی د خرماؤ کښې وی).

تفسیر : دلته دا راښوولی کیږی چه په دنیا کښې له فطری حیثیته کوم عزت او فضیلت چه انسان ته ئی ښیلی ؤ هغه ئی تر کوم ځای پوری قائم ساتلی دی؟ او څومره داسی انسانان دی چه هغوی خپل انسانی عزت او شرف ئی خاورو سره برابر کړی دی؟ . خلاصه ئی دا ده چه د قیامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څیزه حاضریږی چه ده به د هغه پیروی او متابعت کاوه. مثلاً مؤمنین له نبی یا کتاب یا له دینی مشره سره. او کفار له مذهبی مشر، او لوی شیطان او باطلو معبودانو سره چه فرمایلی ئی دی ﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴾ (۲۰ جزء د القصص (٤١) آیت ٤ رکوع) او په حدیث کښې راغلی دی« لا تتبع کل ما کانت تعبد» په دغه وقت کښې د ګردو (تولو) انسانانو اعمالنامی به هغوی ته رسیږی، د ځینو اعمالنامی به د مخی له طرفه په ښی لاس کښې او د ځینو اعمالنامی به د شا له طرفه په کیڼ لاس کښې وررسیږی ګواکی دغه یو حسی علامت دی د مقبولیت او مردودیت دپاره. «اصحاب الیمین» یعنی په ښی لاس کښې د عمل‌نامی اخیستونکی هغه کسان به وی چه په دنیا کښې ئی حق قبول کړی وی او خپل فطری شرافت او انسانی کرامت ئی باقی ساتلی وی. همغسی چه هغوی په دنیا کښې سره له پوهیدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وی او خپل وړاندی وروسته ئی لیدلی وی په آخرت کښې هم همغه احتیاط د دوی په کار ورځی په دغه ورځ کښې به دوی له حده زیات خوښ او خوشاله وی او په ډیر سرور او انبساط سره به خپلی اعمالنامی لولی

او نورو ته به هم وایی ﴿ هَآؤُمُ اقۡرَءُوۡا كِتٰبِيَهۡ ﴾ (۲۹) جزء د (الحاقه (۱۹) آیة (۱) رکوع) راشئ! ځما دغه کتاب ولولئ باقی نور خلق یعنی «اصحاب الشمال» د هغوی احوال په وروستنی آیت کښې بیان فرمایلی شوی دی. ځینی د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوی ځکه چه هلته به خلق د هم دغی اعمالنامی پسی ورځی (لنده ئی دا چه په آخرت کښې به له هر چا سره همغه معامله وکره شی چه ور (لائق) او مستحق ئی وی او ظلم به ونه کری شی پر دوی باندی په اندازه د هغه نری تار چه په منځ د زړیو د خرماؤ کښې وی). یعنی د خرماؤ د زړیو په چاودو کښې چه هغه نری شان ته تار وی د هغه په قدر هم پر چا ظلم او تیری نه کیږی د هر یوه د زیار (محنت) او کوښښ بدل به پوره بلکه له پوره ځنی به هم زیاته گته (فائده) ثمره دوی ته رسیږی.

﴿ وَمَنۡ كَانَ فِیۡ هٰذِهٖۤ اَعۡمٰی فَهُوَ فِی الۡاٰخِرَةِ اَعۡمٰی وَاَضَلُّ سَبِيۡلًا ﴿۷۲﴾ ﴾

او هر څوک چه وی په دغه (دنیا) کښې ړوند (له پیژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کښې هم ړوند وی (له لیاری د خلاصی) او ډیر لری به وی (د نجات او بری) له لیاری (د ړندو پشان).

تفسیر : یعنی دلته د هدایت د لیاری له لیدلو ځخه ړانده پاتی وی. او هلته به آخرت کښې د جنت د لیاری له لیدلو ځخه هم ړانده او ډیر لری تری پاتی کیږی «موضح القرآن» دغه د «اصحاب الیمین» په مقابل کښې د «اصحاب الشمال» ذکر دی ځینو د «اضل سبیلا» مطلب داسی اخیستی دی چه په دنیا کښې د مافات تلافی ممکنه ده ولی په آخرت کښې له هغه ځخه هم ډیر لری ولویدل ځکه چه په قیامت کښې د تدارک او تلافی هیڅ امکان نشته.

﴿ وَاِنۡ كَادُوۡا لَيَفۡتِنُوۡنَكَ عَنِ الَّذِیۡۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ لِتَفۡتَرِیَ عَلَيۡنَا غَيۡرَهٗ ۖ وَاِذًا لَّاتَّخَذُوۡكَ خَلِيۡلًا ﴿۷۳﴾ ﴾

او په تحقیق شان دا دی چه نژدی وو (کفار د ثقیف دی ته) چه واړوی تا له هغه (قرآن) ځخه چه وحی کړی ده مونږ تاته دپاره د دی چه وتړی ته پر مونږ بی له دی قرآنه او (که متابعت کړی وی تا د دوی نو) په دغه وقت کښې به (متابعت کړی وی دوی د تا او) خامخا نیولی به ئی وی دوی ته دوست.

تفسیر : له دغو باطني پردو څخه څیني شریران خو هغه کسان دي چه پخپله بیخي پر سمه لیاره نه راځي بلکه نور غتي غتي سترګي لرونکي پوهان او هوښیاران هم غواړي چه وغولوی او تیرباسي لکه چه د معظمي مکي د کفارو دغه بی حیائی او جسارت ته وګوریځ چه غواړي تاسي هم دغه طرف ته متمائل کړي چه د الله تعالیٰ هغه وحي او احکام چه پر تاسي ئي لیږلی دی د هغو یوه برخه تاسي د دوی له خاطره (معاذ الله) پریږدیځ یا ئي بدل کړی، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق دوی ته وروړاندی کاوه. کله به ئي ویل چه مونږ به له څرمي (سیلمی) ستا تابع کیږو که چیری له قرآن څخه تش همغه برخه لری کړیځ چه د شرک او بت پرستي په نسبت تردید کوی که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسي داسي وکړیځ نو خامخا هغوی به تاسي خپل تینګ دوست په شان منلی وی لیکن ستاسي جواب د هغوی په مقابل کښي داسي ؤ: که تاسي لمر او سپوږمي له آسمانه راښکته کړیځ او یوه ئي څما په یوه موټی کښي بل ئي څما په بل موټی کښي راکړیځ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه شیز پریښودونکی نه دی چه پاک الله د هغه دپاره مبعوث کړی دی څو ئي تر پایه ونه رسوی یا خپل سر پری جار (قربان) نه کړی.

په طلب کښي تل زیار کاږم څو مطلب ته ورسیږم
یا به سر ورکړم په لیار کښي یا به خپل یار ته رسیږم

وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾
إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او که نه وی مونږ تینګ کړی ته (په حق باندی د عصمت) نو خامخا په تحقیق نژدی شوی وی ته چه میلان دی کړی وی دوی ته څه لږ (میلان) (او که لږ څه میل دی کړی وی) نو په دغه وقت کښي به خامخا په تحقیق څکلی مو وی تاته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کښي) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کښي) بیا به نه وه موندلی تا د څان دپاره پر مونږ باندی مدد کوونکی (په دفع د عذاب کښي).

تفسیر «ترکن» له (رکون) څخه دی چه ادنیٰ راښکته کیدلو او د قلب ډیر خفیف میلان ته وائی له دی سره د (شیئا قلیلا) قید ئي زیات کړ نو له ادنیٰ څخني ډیر ادنیٰ مرتبه تری مراده شوه. بیا (لقد کدت) ئي وفرمایه او د هغه وقوع ئي لا لږ کړ یعني که دغه خبره نه وی چه ته معصوم نبي ئي چه ستا د عصمت ساتنه الله تعالیٰ پخپل خصوصي فضل سره کوی نو د دغو چالاکو شریرانو د فریب بازی څخه ډیر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدی کیده

لیکن د انبیاؤ علیهم السلام د عصمت تکفل الله تعالیٰ فرمایلی دی نو ځکه دغومره یو خفیف تمائل هم په تا کښی ونه مونده شو. له دی نه ظاهریږی چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وجود کښی د فطری تقویٰ قوت ډیر مضبوط او کلک او بیخی له تزلزل څخه عاری ؤ. (که قاری دغه پاس آیات په دقت سره بیا ولولی، او پکښی ښه دقیق او ښه ځیر شی) نو په دغو کښی هم د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهایت لطیف چل سره مقصود دی .
مقربینو ته همغسی چه انعامات ډیر دی ډیر مصائب او بلیات هم د دوی په برخه کښی راځی.
او د دوی پر خورا ډیر لږ ووکی غلطی یا قصور باندی هم سخت عتاب واردیږی. لکه چه ځمونږ د رسول الله مطهراتو ازواجو ته فرمایلی دی ﴿ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُّضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ﴾ (۲۱ جزء د الاحزاب (۳۰) آیة (٤) رکوع) نو دغه ئی راوښود چه د دوی مرتبه کومه معمولی مرتبه نه ده که په فرض محال سره له ادنیٰ څخه ادنیٰ کومه غلطی وی نو په دنیا کښی او په برزخ کښی او په آخرت کښی دوچنده عذاب ورځکولی کیږی، هر مؤمن لره ښائی چه د دغو آیاتونو د تلاوت په وقت کښی په ګوندو او ځنګنو شی. او په انتهائی خوف او خشیت سره د الله تعالیٰ د جلال او جبروت په شان کښی غور وکړی! او همغه دعا دی وکړی چه پخپله به رسول الله مبارک کوله «**اللّٰهم لا تکلنی الی نفسی طرفة عین** » ای الها ! د سترګی د یوه رپولو په اندازه می هم خپل نفس ته مه خوشی کوه !» یعنی تل می هم دغه ته حفاظت او ساتنه وکړه ! او پخپل کفالت کښی می وساته !.

وَاِنْ كَادُوْا لَيَسْتَفِزُّوْنَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوْكَ مِنْهَا وَاِذًا لَّا يَلْبَثُوْنَ خِلٰفَكَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٧٦﴾

او بیشکه شان دا دی چه نژدی ؤ (دغه مکي والا او غوښتل ئی) چه خامخا وخوځوی تا له ځمکی (د مکی یا د مدینی) له پاره د دی چه وباسی تا له دغی (ځمکی په مکر او فریب سره) او په دغه وقت کښی (که ته ئی ایستلی وی) نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ایستلو) د تا نه مګر لږ (مدت).

تفسیر : یعنی غواړی چه تاسی په تنګ کړی او ومو ویروی او له معظمی مکی څخه مو د باندی وباسی لیکن دوی دی دغه خبره هم په یاد ولری که هغوی داسی وکړه نو دوی به پخپله هم تر ډیرو ورځو پوری دلته نشی اوسیدلی. لکه چه هم داسی هم وشو چه د دوی هم دغه ظلم، ستم او تیری د دی خبری سبب شوه چه محمد صلی الله علیه وسلم له معظمی مکی نه منوری مدینی ته هجرت وفرمایه خو تر دی یو نیم کال وروسته د مکیانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل او د بدر په میدان کښی په نهایت ذلت او خواری سره ووژل شو. او له هغه پنځه شپږ

کاله وروسته پر معظمه مکه باندی هم د اسلام قبضه وشوه. د کفارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو او بالاخر په ډیر لږ مدت کښې نه یواځې په معظمه مکه په توله جزیرة العرب کښې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيْلًا ﴿۷۷﴾

(دغه وړاندی) طریقه څمونږ (په مثل د هغی طریقی څمونږ ده) په هغه چا کښې چه پر تحقیق لیږلی ؤ مونږ پخوا له تانه له رسولانو څمونږ، او نه به مومی ته طریقه (عادت) څمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر : یعنی څمونږ هم دغه دستور له قدیمه تراوسه جاری دی کله چه په کوم کلی یا ښار کښې د الله تعالیٰ نبی ته ئی هستوګنه نه ده ورکړی نو پخپله د همغه ځای وسیدونکی نه دی پاتی شوی.

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوْكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ

قائموه (سم ودروه له تولو حقوقو) لمونځ وروسته له زواله د لمر تر تیاری د شپې پوری (یعنی د ظهر، عصر، مغرب، او عشاء لمونځونه ادا- کړه!)

تفسیر : یعنی د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ او له سره خپل فکر او چرت پری مه خرابوئ تاسی تل خپل رب او مالک ته متوجه اوسئ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ! ځکه چه تعلق مع الله داسی یو څیز دی چه انسان ته پر ګردو (تولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوی: ﴿ وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ﴾ (اول جزء د البقرة پنځمه رکوع څمونږ د دی تفسیر. په ﴿ لِدُلُوْكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ ﴾ کښې د مازپښین، مازدیګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمنځونه راغلل د جمع بین الصلوٰتین له مسئلی سره د دی آیت هیڅ تعلق نه دی که د جمعی اشاره تری واخیستله شی نو دوه نه بلکه د څلورو لمنځونو د جمع کولو مشروعیت به له دی نه ووځی هو! د صحیح ذوق په شرط دغه استنباط تری کیدی شی چه په ظهر کښې تعجیل او په عشاء کښې تاخیر ښائی چه مستحب وی الا لعارض.

وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ؕ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوْدًا ﴿۷۸﴾

او له قرائت د فجر (یعنی د سهار لمونځ اداء کړه) بیشکه چه قرآن لوستل

(لمونځ کول) د فجر حاضر شوی دی (یعنی ورحاضریږی ملائک د شپی او د ورځی).

تفسیر : ښائی د (قرآن الفجر) له تعبیره دی طرف ته اشاره وی چه په فجر کښی د قرائت تطویل مطلوب دی. په حدیث کښی راغلی دی چه: «د فجر او عصر په وقت کښی د شپی او د ورځی د پرښتو په منځ کښی سره مبادله واقع کیږی» لهٰذا په دغو دوو وقتونو کښی د ورځی او د شپی د پرښتو اجتماع وی نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کښی د زیار (کوشش) برکت او ښیګڼی (نیکی) موجب دی په دغه وقت کښی پاس تلونکی پرښتی الله تعالی ته شهادت ورکوی چه مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کښی ستا بندګان په لمانځه کښی مصروف او مشغول ولیدل. علاوه پر دی د سحر په وقت کښی طبعاً د سړی زړه هم حاضر او مجتمع وی.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿۷۹﴾

او په (یوه توته د) شپی کښی خوب پریږده او ویښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کښی دا (زیاتی عبادت دی خاص تاته ښائی چه وبه دروی تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستایلی شوی ځای د شفاعت) کښی.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی: «یعنی له خوبه راویښ شه! (په تهجد) کښی قرآن ولوله دغه حکم مو له ګردو (تولو) څخه زیات پر تا کړی دی چه تاته (له ګردو «تولو» څخه) لویه مرتبه درکوو. یعنی تهجد مو خاص پر تا واجب کړی دی او پر امت دی مستحب دی.

(مقام محمود) د عظمی شفاعت مقام دی. کله چه بل هیڅ یو نبی به هیڅ یو شی نشی ویلی نو ځمونږ بادار او سردار او آغا محمد رسول الله صلی الله علیه واله وصحبه وسلم به عرض وکړی او ګرد (تول) مخلوق به له تکالیفو څخه وژغوری (بچ کړی) په دغه وقت کښی به د هر یوه انسان پر ژبه د محمدی صلی الله علیه وسلم د شریعت او فضیلت حمد او صفت به وی او الله تعالیٰ به هم د دوی تعریف کوی. ګواکی د محمدیت د شان ظهور به په پوره ډول (طریقه) سره کیږی.

تنبیه : د «مقام محمود» دغه تفسیر په صحیحهؤ احادیثو کښی راغلی دی او په (بخاری شریف) او په (مسلم شریف) او د احادیثو په نورو مقدسو کتابونو کښی د (کبریٰ شفاعت) نهایت مفصل بیان شته شارحینو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته لس قسمه شفاعت ثابت کړی دی په «فتح الباری» کښی دی ولوست شی.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّ

أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿۸۰﴾

او ووایه (ای محمده!) ای ربه ځما ننه باسه ما په ننویستلو رښتیا (ښو سره مدینی ته) او وباسه ما په ویستلو رښتیا (ښو سره له مکی نه) او وګرځوه ما لره له جانبه خپله یو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندی)،

تفسیر : یعنی چیری چه زه رسولی کیږم (مثلاً مدینی منوری ته) په نهایت پت، عزت، حرمت شوکت سره می ورسوه چه د حق کلمه علیا وی! او له هر ځای څخه چه ایستل یعنی بیلتون دی (مثلاً له مکی څخه) نو هغه دی هم په پت، (غیرت) عزت، حرمت، شوکت سره وی چه دښمنان ذلیل او خوار او دوستان خوښ او فرحان شي! او په هر صورت د صداقت فتح او بری وی او د کذب سر ځوړند او ښکته وی!. او داسی غلبه او تسلط راعنایت کړه چه له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وی څو د حق کلمه علیا. او معاندین ذلیل او ښکته وی! په دنیا کښی هر یو قانون چه وی سماوی یا ارضی نو د هغه د انفاذ دپاره تر یوی درجی پوری د حکومت مدد ضروری دی څو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي چه سره د دلائلو او براهینو له آوریدلو او د لمر په شان د حق د واضح کیدلو هم ضد او عداوت چلوی نو ځکه په ۲۷ جزء د حدید د سورت په ۲۵ آیة ۳ رکوع کښی فرمایلی دی ﴿ لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ﴾ الآیة -

وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ﴿۸۱﴾

او ووایه (ای محمده! دوی ته کله چه بیرته ننوتی مکی ته فاتحاً) راغی حق (اسلام) او په تیښته ورک شو باطل (کفر او شرک) بیشکه باطل دی ورکیدونکی (بی ثباته).

تفسیر : دغه عظیم الشان پخوا ویل په معظمی مکی کښی شوی ؤ چه هلته په ښکاره دول (طریقه) سره د حق د غلبی کوم سامان نه ؤ یعنی ووایه ای محمده! لوی قرآن چه مسلمانانو ته زیری ورکوونکی او باطل له منځه لری کوونکی او ورکوونکی دی راغی پس وپوهیږئ چه اوس حق دین غالب شو! او د کفر د تښتیدلو پیښه یواځی له مکی معظمی څخه نه بلکه له ګردی (تولی) جزیرة العرب څخه په عمل راغی په حدیث کښی راغلی دی کله چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مکه معظمه کښی په بری ننوت نو په دغه وقت کښی د کعبی شریفی په چار چاپیر کښی دری سوه او شپیته بتان په یوی لښتی سره پر ګردو (تولو) یو یو وار کاوه او داسی به ئی فرمایل

﴿ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ﴾ ﴿ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيْدُ ﴾
نو هر بت به پرمخی لویده په دغه شان د پاک قرآن یو پخوا ویل پوره شو او بل داسی یو اعلان وکړ شو چه «هغه کفر چه له کعبې څخه تښتیدلی دی. بیا به له سره بیرته نه راځی!» والحمد لله علیٰ ذلک.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ﴿۸۲﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چه شفاء دی (له ظاهری او باطنی امراضو) او رحمت دی دپاره د مؤمنانو (چه نفع پری اخلی) او نه زیاتوی (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت چه ایمان پری نه راوړی).

تفسیر : یعنی څرنګه چه د حق له راتګه باطل تښتی، قرآنی آیات هم چه بالتدریج نازلیږی نو روحانی امراض هم لری کیږی او له زړونو څخه د باطلهٔ عقائدو او ذمیمهٔ اخلاقو د شکوکو او شبهاتو رنځوری بیخی محوه او ورکوی بلکه ډیر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدنی صحت هم حاصلیږی لکه چه په (روح المعانی او زاد المعاد) او نورو کښی د دی فلسفه او تجربه بیان کړی شوی ده. په هر حال هغه کسان چه ایمان راوړی یعنی د شفاء دغه نسخه استعمال کړی نو له ګردو (تولو) قلبی او روحانی امراضو څخه نجات مومی. او د الله تعالیٰ په خصوصی رحمت او باطنی او ظاهری نعماؤ افتخار حاصلوی. هو! هغه مریض چه له خپل ځان سره دښمنی کوی او له طبیب او معالجی سره د مخالفت تصمیم وکړی. نو ظاهر دی چه په همغه اندازه چه دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړی. او لری تری وتښتی په همغه اندازه په زیان وومی. ځکه چه مرض د زمانی له امتداده داسی مهلک شی چه له روحه سره یو ځای له بدنه لری کیږی نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوری راغلی دی لکه چه جزء (۱۱) د التوبة په (۱٦ رکوع) ۱۳۵ آیت کښی پاک الله فرمائی ﴿ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴾

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوْسًا ﴿۸۳﴾

او کله چه نازل کړو نعمت (او احسان) پر (نافرمان) انسان (لکه صحت، وسعت، راحت) نو مخ وګرځوی (له یاده د الله) او لری شی تری په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چه ورسیږی ده ته شر بدی نو شی دی ناامیده.

تفسیر : یعنی د انسان عجب حال دی کله چه الله تعالیٰ ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربښی نو احسان ئی نه منی هومره عیش او آرام ئی چه ور په برخه شی هغومره ئی د هغه حقیقی منعم له طرفه غفلت او اعراض زیاتیږی او د عبودیت له فرائضو څخه ځان وباسی او غاړه غړول تری غواړی بیا کله چه سخت او خراب وقت پری راشی نو یو ځلی به ګرد (تول) امیدونه او اسری وشکوی. مایوس او ناامیده کیښی. ګواکی په دواړو حالاتو کښی له پاک الله څخه خپله علاقه شکوی. کله د غفلت په بناء، کله د مأیوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالین) دغه مضمون ئی غالباً ځکه فرمایلی دی چه د پاک قرآن چه له ګردو (تولو) څخه د الله تعالیٰ لوی نعمت دی زیات خلق قدر نه کوی بلکه د هغه له منلو هم اعراض او غاړه غړوی. نو بیا کله چه د دی انکار، اعراض او کفران بده نتیجه دوی ته ورواندی کیږی نو په دغه وقت کښی ډیر سخت مأیوس کیږی. او له هیڅ لوری رڼا په نظر نه ورځی او بی هیلی او ناامیده کیږی.

قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ ؕ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيْلًا ﴿۸۴﴾ ع

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه هر څوک عمل کوی په هغی طریقی چه مناسب وی له حاله د ده (له ښو او بدو) نو رب ستاسی ښه خبردار دی په هغه چا چه هغه ښه مونده‌کی وی د سمی لیاری.

تفسیر : یعنی هر یو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طریقو، نیاتو، طبیعتو او مذاهبو تګ کوی او په همغه کښی محو او لګیا وی. لیکن په یاد ئی ولرئ چه د الله تعالیٰ له محیط علمه د هیڅ انسان هیڅ یو عمل نشی خارجیدی. الله تعالیٰ د هر چا د عمل طریقه او حرکات او سکنات برابر ګوری او ښه عالم دی چه کوم یو څومره سم تګ کوی او په کوم کوم شی کښی په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوی؟ یا په کږه لیاره ځی؟ او له هر یوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوی.

وَيَسْــَٔلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ ؕ

او پوښتنه کوی له تانه (ای محمده !) له (کیفیته د) روح څخه،

تفسیر : یعنی انسانی روح څه شی دی؟ او د هغه ماهیت، حقیقت څه دی؟ د صحیحینو شریفینو له روایته سره موافق دغه سؤال د مدینی منوری یهودانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د ازموینی په ډول (طریقه) کړی وو. او د سیرو روایاتو څخه معلومیږی چه په معظمه مکه کښی قریشو د یهودانو په مشوری دغه پوښتنه کړی ده نو ځکه د دی آیت په مکیت او مدنیت کښی اختلاف دی ممکن دی چه نزول ئی مکرر وی. والله اعلم.

دلته د دی سؤال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وی چه دغه خلق د هغو شیانو له پوهیدلو څخه چه ورته اړتیا (احتیاج) او ضرورت لری خو اعراض کوی او په غیر ضروری مسائلو کښی د عناد او تعنت (ضد) له لیاری جګړی کوی. دوی دغی خبری ته زیات ضرورت درلود (لرلو) چه د قرآنی وحی له روح څخه باطنی ژوندون ئی حاصل کړی وی. او د دغی د شفاء له نسخی څخه مستفید شوی وی ﴿ وَكَذٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾ (۲۵ جزء د الشوریٰ (۵۲) آیة (۵) رکوع) ﴿ يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلٰى مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ ﴾ جزء (۱٤) (د النحل ۲ آیت (۱) رکوع) مګر دوی ته له لری له کاره او د عنادی مباحثو څخه چیری فرصت پیدا کیده؟ مثلاً دغو معاندینو به داسی پوښتنی کولی: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادی دی؟ که مجرد؟ بسیط دی؟ که مرکب؟ د داسی قسم غامضو او بی ضرورتو مسائلو په پوهیدلو نه نجات موقوف دی. او نه دغه بحثونه د انبیاؤ د تبلیغ له فرائضو سره تعلق لری. لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پوری پخپله د (مادی) په حقیقت نه دی مطلع شوی روح چه په هر حال له (مادی) څخه ډیر لطیف او خفی دی د هغه اصلی ماهیت او کنهی پوری د رسیدلو څه امید به وکړی شی؟ د مکی معظمی د مشرکینو د جاهلانو او د مدینی منوری د یهودانو د اسرائیلیاتو مطالعه کوونکو ته معلوم دی چه هغه قوم چه په ډیر غټو خبرو او په نهایت واضحؤ حقایقو هم نشی پوهیدی نو دوی به د روح پر حقایقو د پوهیدلو څه قدرت او استعداد ولری؟.

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چه روح له امره د رب ځما دی او نه ده درکړی شوی تاسی ته (برخه) له علم (پوهنی) څخه مګر لږه

تفسیر : په موضح القرآن کښی دی چه یهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله څخه دا پوښتنه وکړه نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ورونهښود. ځکه چه دوی د هغه د پوهیدلو حوصله نه درلوده (لرله). پخوانیو انبیاؤ هم له مخلوق سره داسی دقیقی خبری نه دی کړی دومره پوه کافی ده چه د الله تعالیٰ په حکم سره یو شی په بدن کښی لویږی کله چه هغه روح له بدن څخه وځی نو سا هم خیژی او انسان مری.

تنبیه : د الله تعالیٰ کلام پخپلو محتویاتو کښې عجیب او غریب اعجاز لری. د روح په نسبت ئې دلته چه څه فرمایلی دی د هغه سطحی مضمون عوامو او قاصر الفهمو او کړو تلونکو معاندینو دپاره کافی دی لیکن د هم دغه سطحی لاندی په هم دغو مختصرو الفاظو کښې د روح په متعلق داسی بصیرت زیاتوونکی حقائق او دقائق مستور دی چه د ډیرو لویو لویو عالی دماغو مدققو فلسفیانو او د یوه کامل عارف د طلب او د تحقیق د لیاری دپاره د هدایت د ډیوی په شان کار ورکوی. د روح په متعلق له قدیمی عهده راهیسی د تحقیقاتو هغه سلسله جاری ده چه هغه تر نن پوری نه ده ختمه شوی او ښائی چه ختمه نه شی. د روح اصلی کنهی او حقیقت پوری د رسیدلو دعوی خو ډیره مشکله ده، ځکه چه تر اوسه پوری ډیر داسی محسوسات دی چه مونږ د هغو د کنهو او حقیقت د معلومولو څخه عاجز پاتی یو. خو بیا هم ځما په نزد له قرآنیه ؤ آیاتونو څخه د روح په متعلق پر دغو څو نظریاتو صافه رڼا لویږی:

(۱) : په انسان کښې علاوه پر دغه مادی جسم یو بل شی هم شته چه هغه ته (روح) وائی هغه د عالم امر څیز دی او د الله تعالیٰ په حکم او اراده فائض کیږی ﴿ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ﴾ ﴿ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۳ (د آل عمران ۵۹ آیت ٦ رکوع) ﴿ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ﴾ جزء ۱۸ د المومنون (۱ رکوع) ۱٤ آیت ﴿ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء۱٤ (د النحل ٤۰ آیت (۵ رکوع).

(۲) : د روح علم او شعور او لوړ صفات په تدریج سره په کمال رسیږی او په ارواحو کښې د کمال د حصول په اعتبار بی حده تفاوت او د مراتبو فرق وی تر دی چه د الله تعالیٰ له تربیته یو روح داسی لوړ او اعلیٰ مقام ته رسیږی چه نور ارواح هغه ته له سره نشی رسیدی لکه چه د محمد صلی الله علیه وسلم روح تر هغه ځایه پوری رسیدلی ؤ چه زمونږ ناقص فکر ورته نشی رسیدی.

«**یشیر الیه اضافة الامر الی الرب والرب الی یاء المتکلم المراد به ههنا محمد صلی الله علیه وسلم وقوله تعالیٰ فیما بعده** ﴿ قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ ﴾

(۳) : مګر د ده دغه کمالات ذاتی نه دی حقیقی وهاب ورعطاء کړی او محدود دی. یدل علیه قوله تعالیٰ ﴿ وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ **فان العلم قد اتاه من مفیض آخر وهو قلیل فی جنب علم الله تعالیٰ** کما قال الله تعالیٰ ﴿ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ﴾ الآیة - جزء ۱٦ (د الکهف ۱۰۹ آیت ۱۲ رکوع) ﴿ وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ﴾ جزء ۲۱ (د لقمان ۲۷ آیت ۳ رکوع) ویدل علیٰ تحدید القدرة قوله تعالیٰ فیما بعد ردا لقولهم «لن نومن لك حتیٰ تفجرلنا من الارض ینبوعاً» الآیة ﴿ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴾ انسانی روح اګر که په علم قدرت او نورو صفاتو کښې ډیره ترقی وکړی تر دی چه د خپلو ګردو (تولو) هم جنسانو په نسبت ډیره د مخه هم لاړ شی بیا هم د هغه صفات محدود وی او د باری تعالیٰ د صفاتو په شان نه لامحدوده کیږی او هم دغه لوی

دلیل دی د دی خبری چه د آریه‌ؤ له عقیدی سره سم روح له الله تعالیٰ څخه بیل کوم قدیم او غیر مخلوق موجود نشی کیدی که نه تحدید به ئی له کومه راځی؟.

(٤) : هومره چه لوی کامل روح وی الله تعالیٰ ته دغه قدرت حاصل دی چه هر کله چه اراده وفرمائی له هغه څخه د کمالاتو سلب وکړی اگر که د ده له فضله او مرحمته داسی شی هیڅ نه دی واقع شوی. یدل علیه قوله تعالیٰ ﴿ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴾ دغه څو اصوله چه مونږ بیان کړل اهل الفهم ته تری نسق الایات په ادنیٰ تأمل کولو سره معلومیدی شی. یوازی یو د (عالم الامر) لفظ دی چه د هغه مناسب تشریح ضروری دی او د هغه په پوهیدلو سره امید شته چه د روح په معرفت حاصلولو کښی ډیره مرسته (مدد) وشی د (امر) لفظ په لوی قرآن کښی په شلهاؤ ځایونو راغلی دی او د هغه د معنی په تعیین کښی علماؤ کافی کلام کړی دی، لیکن دلته ځما غرض د «الاعراف» د سورت د ﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ﴾ آیت په طرف توجه ورکول دی، چه هلته ئی (امر) د خلق په مقابل کښی ایښی دی چه په هغه سره مونږ دغی نتیجی ته رسیدی شو چه د پاک الله په نزد دوه مد بالکل علیٰحده علیٰحده دی، یو د «خلق» بل «امر» د دغو دواړو په منځ کښی څه فرق شته؟، په هغه باندی مونږ د آیت له سیاقه په ښه شانی سره پوهیدی شو. ړومبی ئی وفرمایل ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ جزء ۸ (الاعراف ٥٤ آیت ۸ رکوع) دغه خو «خلق» شو په منځ کښی د (استواء علی العرش) ذکر ئی وکړ چه د حکم چلولو اظهار تری څرگندیږی (ښکاریږی)، بیا ئی وفرمایل ﴿ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ جزء ۸ (الاعراف ٥٤ آیت ۷ رکوع) یعنی دغه مخلوقات پر یوه معین او محکم نظام پرله پسی چلوی چه هغه ته تدبیر او تصریف ویلی شو، دغه خو «امر» شو. ﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ ﴾ جزء ۲۸ (د الطلاق ۱۲ آیت ۲ رکوع).

گواکی د دنیا مثال لکه یوه لویه کارخانه وگڼئ چه د مختلفو اقسامو مشینونه پکښی لگولی شوی دی یو ئی کالی اوبی (کپړی جوړوی) . او بل ئی اوړه کوی. هغه بل ئی کتابونه چاپوی. یو ئی د ښارونو دپاره د برق او بریښنا قوت پیدا کوی. بل ئی قند او بوره (چینی) جوړه وی وغیر ذلک. په هر مشین کښی ډیری پرزی دی چه د مشین د غرض او غایت په لحاظ په یوه معینه اندازه سره ریژولی شی او ځای په ځای په کښی لگولی شی بیا دغه گردی (تولی) پرزی سره تړلی او جوړولی شی، او مشین تری ساز او سنبال کیږی. کله چه دغه گرد (تول) مشینونه سره روغ جوړ ساز او سنبال شول دلته د بریښنا (برق) د قوی له مخزنه د هر مشین په طرف بیل بیل برق جریان مومی، او د بریښنا قوت ورخوشی کیږی، چه په واحد آن او په یوه شیبه کښی هغه گرد (تول) ساکن او بی حرکته او چپ مشینونه سم له خپل جوړښت او مقرر حرکت سره چلیږی. تاویږی او په راز راز (قسم قسم) چارو کښی بوخت (مشغول) لگیا کیږی او همغه برقی قوه هره پرزه او هر څرخ او نور د هغه مخصوص ساخت او د غرض په مطابق چورلوی او

په حرکت ئې اچوی. تر دی چه هغه قلیله یا کثیره برقی قوه چه څراغونو، ډیوو، گرویو او قمقمو بخاریو او نورو ته رسیږی د همغو شیانو رنگ او هیئت ځان ته غوره کوی، په دغه مثال دغه خبره ښه واضحه او ځرگنده (ښکاره) شوه چه د مشین قالب جوړول او بیا د هغه هر قسم سامان او لوازم ریژول او جوړول او بیا د هغه گردی (تولی) پرزی په سمه برابره اندازه، برابرول. او یو له بله سره لگول او نښلول. یوه سلسله مقدماتی کارونه دی چه د هغو له تکمیل څخه وروسته د دغه مشین د چالانولو دپاره یو بل څیز راوړلو ته هم ضرورت لرو چه هغه محرکه قوه ده (اعم له دی چه برق وی که بخار یا نور). هم داسی وپوهیږئ چه بلا تشبیه الله تعالیٰ د آسمان او د ځمکی گرد (تول) مشینونه جوړ کړل، چه هغه ته (خلق) وائی هره وړوکی او لویه پرزه ئې په سمه برابره اندازه جوړه کړه. چه هغه ته (تقدیر) ویلی شوی دی (قدره تقدیرا) بیا ئې هغه گردی (تولی) پرزی سره جوړی کړی او وی نښلولی چه هغه ته (تصویر وائی) ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ﴾ جزء ۸ (د الاعراف ۱۱ آیت ۲ رکوع) دغه گرد (تول) افعال د (خلق) په مد کښی ؤ اوس نو د دغی خبری ضرورت واقع دی هر هغه مشین چه د هر کار دپاره دروِلی شوی دی په همغه کار ولگولی شی. بالاخر د مشین چالانولو دپاره (امر الله) یعنی لکه محرکه قوه (برق، بخار، فشار، او نور) پری خوشی کړه شوه ښائی د دی تعلق د «الباری» له اسمه سره وی ﴿ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ﴾ جزء ۲۸ د الحشر ۲٤ آیت ۳ رکوع و فی الحدیث « خلق الجنة وبرأ النسمة» وفی سورة الحدید (من قبل ان نبرأها) ای النفوس کما هو مروی عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه وقتادة والحسن الغرض له هغه طرفه حکم وشو چه (څه!) فوراً وچلید هم دغه د الله امر ته فرمایلی دی ﴿ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۲۳ (د یٰسین ۸۲ آیت ٥ رکوع) په بل ځای کښی په ډیر وضاحت سره د (کن) امر ئې د جسد پر خلق مرتب کړی او فرمایلی دی ﴿ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾ جزء ۳ (د آل عمران ٥۹ آیت ٦ رکوع) بلکه له تتبع څخه ظاهریږی چه په ټول قرآن کښی د ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ مضمون په هومره مواضعو کښی چه راغلی دی عموماً د خلق او ابداع له ذکر څخه وروسته راغلی دی چه له هغه څخه داسی یو خیال پیدا کیږی چه د « کن» کلمه د « خلق» له خطابه وروسته د تدبیر او تصریف او د نورو دپاره وی والله اعلم. په هر حال زه غواړم چه داسی ووایم چه دلته « امر» معنی « حکم» دی او هغه حکم هم دا دی چه د « کن» له لفظ سره تعبیر کړی شوی دی او د « کن» لفظ د کلام له هغه جنسه دی چه د الله تعالیٰ له قدیمهؤ صفاتو څخه دی همغسی چه مونږ د هغه گرد (تول) صفات (مثلاً حیات. سمع. بصر او نور) بلاکیف تسلیم کوو د کلام الله او کلمة الله په متعلق هم ښائی په همغه مسلک باندی ټینگ ودریږو.

د مطلب خلاصه داسی شوه چه له (روح) سره د قرآن کریم په ډیرو ځایونو کښی د (امر) د لفظ استعمال شوی دی مثلاً ﴿ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ﴾ ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾

﴿ يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ﴾ ﴿ يُنَزِّلُ الْمَلَٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ ﴾

او پخوا له دی نه تیره شوه چه « امر» د « کن» له کلمی څخه عبارت دی یعنی هغه انشائی کلام چه په هغه سره د مخلوقاتو تدبیر او تصریف په هغه طریقه

سره وکړی شی چه پری د ایجاد او تکوین غرض مرتب شی. لهٰذا ثابت شو چه د روح مبدأ د الله تعالیٰ د کلام صفت دی چه د علم د صفت ماتحت دی ښائی ځکه ﴿ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي ﴾ کښی هغه ئی ځان ته منسوب کړ. د «کلام» او د «امر» نسبت متکلم یا آمر ته د (صادر) یا د «مصدور» په لحاظ وی او د «خلق» او مخلوق په ملحوظ نه وی ځکه په ﴿ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ﴾ کښی ئی «امر» د «خلق» په مقابل کښی کیښود. هو! دغه د «کن» امر د باری تعالیٰ له شأنه څخه د صدور په وقت کښی ممکن دی د مجرد جوهر په لباس یا «اکبر ملک» یا د «اعظم روح» په صورت ظهور ونیسی چه د هغه ذکر په ځینو آثارو کښی شوی دی او هغه ته مونږ د «برقیه روحیه» مخزن ویلی شو. ګواکی له هم دی ځایه د حیاتی روح جریان پر ذوی‌الارواحو تقسیم کیږی او د «الارواح جنود مجندة» بیشماره تارونه هم دلته سره تولیږی او یو له بله سره نښلی او کوم جریان چه د وړکیو او لویو بیشمارو مشینونو په طرف خوشی کیږی همغه له همغه مشین څخه سم د هغه له جوړښت او استعداد سره کار اخلی او د ده له جوړښت سره مناسب حرکت ورته ورکوی بلکه په هغو ګرویو او قمقمو کښی دغه برقی جریان رسیږی له همغو سره مناسب رنګ او هیئت اختیاروی. پاتی شوه دغه خبره چه د «کن» حکم چه د کلام له قسمه دی د مجرد جوهر یا د نورانی لطیف جسم شکل څرنګه اخیتارولی شی؟ دا دغسی وګڼئ چه ګرد (تول) عقلا په دی باندی متفق دی چه کوم اشکال او صور چه مونږ په خوب کښی وینو ځینی اوقات هغه ځمونږ خیالات دی چه د سیند، غره، ځمری، لیوه او د نورو اشکال ځمونږ په نظر راځی اوس د غور کولو مقام دی خیالات چه اعراض دی او له دماغه سره قائم دی هغه به څرنګه جواهر او اجسام جوړیږی؟ او په څه شان په هغو کښی د اجسامو لوازم او خواص پیدا کیږی؟ تر دی اندازی پوری چه ځینی اوقات خوب لیدونکی وروسته له ویښیدلو بیا هم د هغه له آثاره نه بیلیږی.

فی‌الحقیقت الله تعالیٰ د خوب په وسیله هر انسان ته دیر ښه هدایت فرمایلی دی کله چه د یوه انسان په مصوره قوت کښی ئی دومره یو طاقت ایښی دی چه هغه سم له خپل بساط سره غیر مجسم خیالات په جسمی قالب کښی اچوی او په هغه کښی همغه خواص او آثار باذن الله پیدا کړی چه د ویښتوب په عالم کښی له اجسامو سره تړلی دی بیا خوشالی په دی کښی ده چه هغه خیالات د خوب لیدونکی له دماغه د یوی دقیقی (لحظی) له مخی هم نه جلا (جدا) کیږی او د هغه ذهنی وجود تل قائم وی نو آیا د دغی حقیری نمونی له لیدلو څخه مونږ دومره نشو پوهیدی چه ممکن دی د مطلق قادر او برحق مصور جل وعلا د «کن» د بی کیفه امر سره د قائمه صفت بذاته تعالیٰ په کوم یو صورت یا متعددو صورتو کښی راښکاره شی هغو صورتو ته مونږ ارواح یا پرښتی یا په بل داسی نامه سره بللی شو هغه ارواح او ملائکی او نور ګرد (تول) سره حادث وی او د الله تعالیٰ امر پخپل حال قدیم پاتی شی د امکان او حوادث آثار او احکام ارواح او نورو پوری محدود پاتی شی او د الله تعالیٰ امر له هغه څخه پاک او اعلیٰ وی لکه هغه خیالی صورت چه د خوب په حالت کښی اور په نظر راځی په دغه ناریه صورت کښی، احراق،

سوځیدل، تودوالي او نور ګرد (تول) آثار محسوسوحال دا چه د دی اور تصور تر کلونو کلونو پوری هم په دماغو کښی پاتی شی نو مونږ ته د یوی ثانیی له مخی هم دغه آثار نه محسوسیږی. نو هیڅ شبهه نشته چه انسانی روح که جوهر مجرد وی یا نورانی لطیف جسم د (امر ربی) مظهر دی. لیکن دا ضروری نه ده چه د مظهر ګرد (تول) احکام او آثار په ظاهر جاری وی کما هو الظاهر. واضح دی وی څه شیان چه مونږ وښکل او هغه مثالونه چه مو وړاندی کړل له هغوی څخه مقصود محض تسهیل او تقریب الی الفهم دی که نه داسی کوم مثال پیدا کیدی شی چه پر دغو غیبیهٔ حقائقو په پوره دول (طریقه) سره منطبق شی.

پاک الله! ته بهر ئی له اوهامو او له تولو قال ؤ قیله
خاوری دی په سر شی دا څما په دی خیال ؤ دی تمثیله.

پاتی شوه دغه مسئله چه روح جوهر مجرد دی لکه چه د اکثرو قدیمی حکماؤ او د صوفیه ؤ مذهب دی یا نورانی جسم دی لکه چه د اهل الحدیث د جمهورو او نورو رأیه ده په دغه کښی څما په نزد فیصل قول همغه دی چه بقیة السلف بحر العلوم علامه سید انور شاه صاحب اطال الله بقاءه فرمائی چه د عارف جامی په الفاظو کښی دلته دری شیان دی:

(۱) هغه جواهر چه په هغه کښی ماده او کمیت دواړه وی. لکه څمونږ مادیه ابدان.

(۲) جواهر چه ماده پکښی نشته او صرف کمیت دی چه هغه ته صوفیه (مثالیه اجسام) وائی.

(۳) هغه جواهر چه له مادی او کمیته له دواړو څخه تش وی چه هغه ته صوفیه ارواح او حکماء ئی د مجرده ؤ جواهرو په نامه سره یادوی.

د اهل الشرع جمهور هغه ته چه (روح) وائی هغه د صوفیه ؤ په نزد په «مثالی بدن» سره موسوم دی چه په مادی بدن کښی حلول کوی او د مادی بدن په شان سترګی، غوږونه، پوزه. لاسونه، پښی او نور اعضاء لری دغه روح له دی بدن څخه له سره نه بیلیږی او د بیلتون په وقت کښی هم یو راز (قسم) مجهول الکیفیت علاقه له بدن سره ساتلی شی چه د هغه په وسیله بیخی د موت حالت نه طاری کیږی او د حیات د بقاء سبب ګرځی ګواکی د حضرت علی کرم الله وجهه له قول سره چه «بغوی رحمة الله علیه» ئی د ﴿ اَللّٰهُ یَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِیْنَ مَوْتِهَا ﴾ په تفسیر کښی نقل کری دی په دغه وقت کښی روح پخپله بیل دی مګر د هغه شعاع جسد ته رسیږی او د حیات د بقاء سبب ګرځی لکه چه لمر له ملیاردو میلینو څخه لری د اشعه ؤ (پلوشو) په وسیله څمکه تودوی لکه چه می‌په ننني اخبار کښی یو داسی خبر ولوست چه «د فرانس فضائی اداره بی له طیاره‌وانانو پخپل سر طیاری الوځولی دی او په دغه مورد کښی څه مخفی تجارب ئی کری دی چه تری دیر تعجب راوړونکی نتائج خرګند (ښکاره) شوی دی. بله اطلاع رارسیدلی ده چه په دغو ورځو کښی یو خاص رقم بم غورځوونکی طیاره لیږلی شوی ده چه پری هیڅوک نه ؤ سور لیکن د برقی امواجو په ذریعه د مقصود تر منزل پوری ورسوله شوه په دغه طیاره کښی بمونه دک

ؤ چه پر هغو تاکلیو (مقرر کړی شوی) ځایونو وویشتلی شو او بیا بیرته مرکز ته راوستی شوه.»
دعوی کولی شی چه د بیسیمو برقی امواجو په ذریعه طیاری پخپل سر داسی مکمل او منظم کارونه اجراء کوی لکه چه د کوم طیاره والا په ذریعه انجام شوی وی. نن پرون په اروپا کښی کوم مجامع چه د ارواحو په نسبت تحقیقات کوی هغوی داسی مشاهدات کړی دی چه یوه روح په داسی حال کښی چه له جسم څخه علیٰحده ؤ او د روح پر ښه باندی د حمله کولو اثر د مادی جسم پر ښه ښکاره شو په هر حال هغه روح چه اهل الشرع ئی ثابتوی صوفیه هم له هغه څخه انکار نه لری، بلکه دوی علاوه پر دغه یو بل مجرد روح هم منی چه په هغه کښی هیڅ استحاله نشته بلکه که د دی مجرد روح دپاره بل کوم روح وی او بالاخر د دغه کثرت گرده (توله) سلسله سره یو ځای شی او د (امر ربی) پر وحدت منتهی شی نو هیڅ د انکار ضرورت نشته. شیخ فرید الدین «عطار» په «منطق الطیر» کښی څرنگه ښه ویلی دی.

آ له گردو (تولو) څخه لویه ! آ ړومبیه ته له تولو!
تول ستا دی ته ئی لوی الله له تولو !
سامو پته ده په ځان کښی ته ئی پټ ځمونږ په سا !
آی په پټو کښی تل پټه! آ ځمونږ د ساؤ سا !

له پاس مذکور تقریر څخه دغه نتیجه لاس ته راځی چه په هر شی کښی چه په (کن) سره مخاطب شوی وی د حیات روح موندله کیږی، بیشکه زه هم داسی پوهیږم چه د هر مخلوق هری یوی نوعی ته د هغه له استعداد سره سم او موافق قوی یا ضعیف ژوندون رسیدلی دی یعنی د هغه کار دپاره چه پیدا کړی شوی دی قالب ئی تیار کړی هغه ته ئی داسی حکم ورکاوه چه (کن) یعنی په دغه کار کښی لگیا شه! بس هم دغه ئی روح دی. تر هغه پوری چه دغه د خپل ایجاد غرض پوره کوی گواکی تر هغه پوری ژوندی گڼلی کیږی او هومره چه له هغه څخه لری او معطل کیږی په همغه اندازه موت ته نژدی یا مړ ویلی شی.
هذا ما عندی. وعند الناس ما عندهم والله سبحانه وتعالیٰ هو الملهم للصواب

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِیْٓ اَوْحَیْنَآ اِلَیْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَیْنَا وَكِیْلًا ﴿۸۶﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَیْكَ كَبِیْرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمایو مونږ نو خامخا بیرته به یوسو هغه څیز چه وحی کړی ده مونږ تاته (یعنی قرآن له سینو او له صفحو) بیا به نه مومی ته خپل ځان ته په دی کار کښی پر مونږ کوم وکیل (کفیل چه بیرته ئی دروړی) لیکن

(پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بيشكه فضل د دغه (الله) دى پر تا ډير لوى.

تفسير : (چه ته ئى سردار كړى د تمامو بنى آدمو او خاتم د انبياؤ. او بل بيرغ د حمد او مقام محمود ئى هم) تاته دركړى دى او بل ئى دغه قرآن كريم درته دركړى دى او بيا تر قيامت ئى ستا په امت كښى باقى پريښى دى يعنى د لوى قرآن علم چه پاك الله تاته دركړى دى كه الله تعالىٰ اراده وفرمائى او د لږ څه مودى له مخى هغه در څخه واخلى. نو بيا به ئى بل څوك نشى دركولى، ليكن د الله تعالىٰ مهربانى پر تاسى ډيره زياته ده نو ځكه ئى دغه لوى نعمت در عنايت فرمايلى دى او هيڅ وجه او دليل په لاس كښى نشته چه هغه در څخه بيرته واخلى او بواځى د عظيمه قدرت اظهار مقصود دى. او هومره چه كامل روح وى خو بيا د هغه ګرد (تول) كمالات موهوب او مستعار دى او ذاتى نه دى.

قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴿۸۸﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) خامخا كه يو ځاى (راتول) شى (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دى چه راوړى په شان د دى قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت كښى) نو رابه نه وړى په شان د دى (قرآن) اګر كه شى ځينى د دوى له ځينو نورو سره ملاتړى (او مرستيان).

تفسير : د لوى قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو كښى كلام شوى دى. او پر دغه موضوع كښى ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوى ده هغه دى ولوستله شى.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِىْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۸۹﴾

او خامخا په تحقيق مكرر بيان كړى دى مونږ خلقو ته په دى قرآن كښى (مثل) له هر قسمه مثاله (لكه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چه عبرت پرې واخلى) نو غاړه كينښوده اكثرو خلقو (او راضى نشول په هيڅ) مګر په

ناشکری (او انکار له حقه).

تفسیر : یعنی د دوی د خیر غوښتلو دپاره عجیب او غریب مضامین څو څو ځلی په مختلفو اسالیبو او په قسم قسم عناوینو بیان کړل شول لیکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکری گردو (تولو) سره لاس یو کړ.

وَقَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ

او وائی (قریش) له سره به ایمان رانه وړو په تا (ای محمده!) تر هغه پوری چه جاری کړی ته (وباسی) مونږ ته له ځمکی (د مکی تل بهیدونکی خوتیدونکی) چینه (چه تل د که وی له اوبو او له سره نه وچیږی) یا چه وی تاته یو باغ له خرماؤ او انگورو نو روانی کړی ته ویالی په منځ د دی باغ کښی په روانولو سره، یا چه راوغورځوی ته آسمان لکه چه گمان کوی ته پر مونږ باندی توتی توتی یا چه راولی ته الله او پرښتی مخامخ (ښکاره چه ئی ووینو) یا چه وی تاته یو کور له سرو زرو (یا ملمع په سرو زرو چه پکښی کینی) یا چه پورته وخیژی په آسمان کښی، او له سره به ایمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا) آسمان ته که چیری وخیژی) تر هغه پوری چه راکوز کړی پر مونږ باندی داسی یو کتاب چه لولو ئی (او تصدیق ستا وی پکښی)،

تفسیر : کله چه کفار د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول نو په داسی لری له مقصده فرمائشونو ئی لاس پوری کړ. ځکه چه د دوی دغه عرض لپاره د استفادی او انتفاع نه ؤ او محض تعنت او عناد د هغوی مقصود ؤ.

په ﴿ تُسْقِطَ السَّمَآءَ ﴾ کښی هغه طرف ته اشاره ده چه د «السباء» د سورت په (۱) رکوع کښی

داسی ارشاد شوی دی ﴿ اِنۡ نَّشَاۡ نَخۡسِفۡ بِهِمُ الۡاَرۡضَ اَوۡ نُسۡقِطۡ عَلَيۡهِمۡ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ﴾
الغرض چه کفارو به تل هم داسی چتی (بیکاره) خبری کولی چه مونږ به له سره ایمان رانه وړو په تا او غاړه به درته کښینږدو تر هغه پوری چه راوختکوی ته مونږ ته له ځمکی د مکی چینه، یا چه پیدا شی تاته کوم باغ جامع د گردو (تولو) صفاتو یا چه وغورځوی پر مونږ باندی د آسمان توتی یا راولی ته الله او پرښتی مخامخ ښکاره چه وئی وینو (او ستا دپاره ضامنان شی) یعنی که معاذ الله په خپله لوی الله له مونږ سره مقابل شی او دغسی ووائی او پرښتی هم علی رءوس الاشهاد شاهدی ولولی چه تاسی رښتین ئی. (یا چه وی تاته یو کور له سرو زرو یا ملمع وی د سرو زرو په اوبو سره چه ته پکښی کینی) یعنی که د سرو زرو څخه نه وی نو لږ تر لږه د سرو زرو په اوبو سره دی خو ملمع وی. (یا چه پورته وخیژی په آسمان کښی او له سره به ایمان رانه وړو په تش ختلو ستا آسمان ته که چیری وخیژی تر هغه پوری چه راکوز کړی پر مونږ باندی داسی یو کتاب چه لولو ئی) یعنی لکه چه تاسی د معراج ذکر کوئ نو څمونږ په مخ کښی آسمان ته وخیژئ! او له هغه ځایه یو لیکلی شوی کتاب له خپله ځانه سره راوړئ چه مونږ ئی پخپله ولوستی شو او پری وپوهیدی شو.

قُلۡ سُبۡحَانَ رَبِّیۡ هَلۡ كُنۡتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۳﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنۡ يُّؤۡمِنُوۡۤا اِذۡ جَآءَهُمُ الۡهُدٰۤی اِلَّاۤ اَنۡ قَالُوۡۤا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۴﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) پاکی ده رب ځما ته آیا یم زه (یعنی نه یم زه) مگر یو انسان رالیږلی شوی (په شان د نورو رسولانو). او نه دی منع کړی دی خلقو لره له دی نه چه ایمان راوړی کله چه راغی دوی ته بیان د حق (په ژبه د رسول) مگر (منع کړی دی خلق) دی خبری چه ویلی به دوی آیا رالیږلی دی الله یو سړی رسول (او پرښته ئی ولی نه رالیږله).

تفسیر : یعنی سره د هدایت د رڼا د رسیدلو د دوی سترگی خلاصی نشوی او در گرده (توله) به ئی هم دا ویل چه آدم څرنگه د الله تعالیٰ رسول کیدی شی؟ که پاک الله نبی لیږه نو له آسمانه به ئی کومه پرښته راشکته کوله.

قُلۡ لَّوۡ كَانَ فِی الۡاَرۡضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمۡشُوۡنَ مُطۡمَئِنِّيۡنَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِمۡ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۵﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) که چیری وی په ځمکه کښې پرښتې (په بدل د انسان) چه ګرځیدلی په آرام سره (په شان د انسانانو) نو خامخا رالیږلی به وه مونږ پر دوی باندې له آسمانه یوه پرښته رسول.

تفسیر : یعنی که دغه ځمکه د بنی آدمانو په ځای د پرښتو کلی او د هستوګنې ځای وی نو بیشکه موزون به وی چه مونږ کوم پرښته نبی ګرځولی او لیږلی وی که د بنی آدمانو په طرف پرښته خپل اصلی صورت سره ولیږله شی نو زړونه او سترګی له سره د هغې د لیدلو توان نه لری نو له هغه څخه به څرنګه مستفید کیدی شوی او که د بنی آدمانو په صورت راشی نو خلق به په اشتباه کښې لویږی دغه تقریر د «الانعام» د سورت په اوله رکوع کښې تیر شوی دی. هغه دی ولوست شی!

جنس له خپله جنسه آخلی انتفاع

د بد جنسو مشغولا وی تل ضیاع

که وینا وی د توتا که د مینا

لاغ ئی شمیری هغه څوک چه وی بومیا

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) کافی دی الله شاهد (حق ثابتوونکی) په منځ ځما او په منځ ستاسی کښې، بیشکه چه الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار (په بواطنو) ښه لیدونکی (په ظواهرو د دوی).

تفسیر : هغو کسانو چه داسی به ئی ویل ﴿ أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴾ یعنی که الله له مونږ سره مخامخ شی او ځما تصدیق وکړی نو هله به یی ومنو نو ئی وفرمایل چه الله اوس هم پخپل فعل سره ځما تصدیق کوی ځکه چه هغه علیم او خبیر دی او ګوری چه زه د نبوت وظایف انجاموم او ځما له هغو ګردو (تولو) مصائبو څخه چه ئی تیروم او له هغو مساعیو څخه چه په پټه او ښکاره ئی کوم پوره خبردار دی. او سره له هغه دی له ماسره مرستی (مدد) کوی. او ځما په لاس او ژبه متمادیاً داسی علمی او عملی نښی ښکاروی چه خارق العاده او د ده د عمومی قدرتی قانون څخه ډیر لوړ او عالی دی. هغه ځما مقصد یوماً فیوماً کامیاب بریالی (کامران) او وسیع‌الاثر ګرځوی او تکذیب کوونکی ته قدم په قدم تنبیه ورکوی چه په دی عمل سره بیخی تاسی فلاح نشئ موندلی آیا دغه د الله تعالیٰ له جانبه فعلی ښکاره شهادت نه دی؟ چه زه په دغه خپله دعوی کښې صادق یم؟ آیا له یوه مفتری سره پاک الله هم داسی معاونت او مرستی (مدد) کوی؟.

وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ

او هر هغه چاته چه سمه لیاره وښودله الله نو همغه د سمی لیاری موندونکی دی، او هر څوک چه ئی گمراه کړی (الله) نو له سره به نه مومی ته دوی ته نور دوستان بی له دغه (الله څخه چه سمه لیاره ورونیی)،

تفسیر : یعنی هم دا د الله تعالیٰ په توفیق او لاس نیونه سره انسان د حق په لیاره تلی شی او د مقصود تر منزله پوری رسیدی شی. که پاک الله د چا لاس نیونه د ده د بدبختی او تعنت له سببه ونه فرمائی نو کوم سړی به ئی په سمه لویه لیار کښی بیولی شی؟.

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ؕ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا ۝۹۷

او راجمع به کړو (موږ) دوی لره په ورځ د قیامت کښی (نسکور تلونکی په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چه ړانده او گونگیان به وی او کانه به وی (په سبب د بدو اعمالو خپلو) ځای د دوی به دوزخ وی، هر کله چه غلی شی (لمبی د دوزخ) زیات به کړو دوی ته تیز اور.

تفسیر : یعنی د قیامت په ځینو مواطنو کښی به کفار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او گونگیان او کانه کړی شوی بیولی کیږی. په حدیث کښی راغلی دی چه لویو اصحابو عرض وکړه چه یا رسول الله دوی به څرنگه په خپلو مخونو نسکور بیولی کیږی. رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل هغه قادر مطلق ئی چه په پښو بیولی شی همغه قادر دی چه په سر ئی هم روان کړی. پاتی شو دوزخیانو سر پ ښیری کشول (راښکل)، نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلیدلو څخه وی ﴿ يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ ﴾ ۲۷ جزء د القمر (٤٨) آیة (٣) رکوع).
﴿ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ ځای د دوی به دوزخ وی هر کله چه غلی شی لمبی د دوزخ زیات به کړو دوی ت اور تیز) یعنی نه پریږدی چه له معینی اندازی څخه عذاب کم شی، که د دوی بدن وسوځیږی او د دوی په تکلیف کښی څه تقلیل محسوس شی سم د لاسه به پوستکی ورشین کیږی ﴿ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا ﴾ جزء ٥ (د النساء ٥٦ آیت ٨ رکوع د دغه مقدس تفسیر او هر کله چه د دوز د اور لمبه لږه کینی نو ژر تر ژره د دوی لمبه بیا بلیږی او اور ئی بیرته تیزیږی.

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوٓا أَءِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿۹۸﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دی چه بیشکه دوی کافران شوی وو په آیتونو ځمونږ او ویل به دوی آیا کله چه شو مونږ هډوکی او خاوری ریژیدلی آیا مونږ خامخا بیا پورته کاوه شو په پیدایښت نوی سره.

تفسیر : یعنی خامخا په دنیا کښی په دلیل سره خو دوی دغه خبره نه منله اوس دی پخپلو سترګو سره وګوری چه څرنګه سوځیږی او بیا له سره پوستکی ورتیاریږی.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظّٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿۹۹﴾

آیا نه ګوری دوی (او نه دی خبر په دغه) چه بیشکه هغه الله چه (په خپل کامله قدرت سره) ئی پیدا کړی دی آسمانونه او ځمکه (او مابینهما) قادر دی پر دی چه پیدا کړی په مثل د دوی (نور ډیر) او مقرر کړی ئی دی دوی ته یو اجل (نیته) چه نشته هیڅ شک په هغه کښی نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هیڅ شی) مګر ناشکری (او انکار له بعثه او حشره).

تفسیر : یعنی هغه لوی ذات چه دومره لوی اجسام ئی پیدا کړی دی نو آیا هغه ته ستاسی په شان د یوه وړوکی شی پیدا کول څه اشکال لری؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (۲٤ جزء د المؤمن (۵۷) آیة (٦) رکوع) بیشکه چه الله تعالیٰ تاسی او نور ګرد (تول) انسانان بی تکلیف پیدا کولی شی (او مقرر کړی ئی دی دوی ته یو اجل چه نشته هیڅ شک په هغه کښی) یعنی ښائی داسی به وائی چه آخر دومره سری چه ګرد (تول) سره مړه شوی دی هغوی به اوس څرنګه بیا ژوندی کیږی؟ نو ځکه فرمائی چه دا ګردو (تولو) دپاره له قبرونو څخه د پاڅیدلو او د بیا ژوندی کیدلو دپاره یو وقت مقرر دی چه هغه ضرور راتلونکی دی. د دغه تاخیر د لیدلو څخه د هغه انکار حماقت دی ﴿وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ﴾ د هود (۹) رکوع (نو منعه راوړه او ونه منل ظالمانو هیڅ شی مګر ناشکری او انکار له بعثه او حشره) یعنی سره د دومره واضحهؤ مضامینو او دلائلو د اوریدلو سره هم د دی بی انصافانو په کفر او ضلال او ناشکری کښی همغه ترقی او پرمختګ لیدل کیږی او لږ څه هم په لیاره نه راځی.

قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّیْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴿١٠٠﴾ ع

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چیری تاسی مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما نو په دغه وقت کښی هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل به کوئ له صدقاتو) د ویری د (خلاصیدلو د مال په) انفاق (کښی)، او دی انسان زړه تنگ (پخپل جمع کوونکی).

تفسیر : په تیره رکوع کښی ئی فرمایلی ؤ ﴿ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ ﴾ الآیة - الله تعالیٰ پخپل رحمت پر تاسی لوی فضل کړی دی چه د قرآن په شان یو بیمثاله دولت ئی عطاء فرمایلی دی.» په منځ کښی ئی د مخالفینو د تعنت او عناد او له کاره وتلی مطالبات، اعراض او تکذیب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ. دلته بیا د همغه پخوانی مضمون په طرف عود کړی شوی دی. یعنی یوه بنده ته داسی عظیم‌الشان رحمت او عدیم‌النظیر دولت وربښل د همغه حقیقی جواد او مطلق وهاب له شأنه ښخه کیدی شی چه د هغه سره د غیر متناهی رحمت خزانی دی او کوم مستحق ته زیات ښخه په زیات ورکولو کښی نه ده ته د فقر او مسکنت ویره پیدا کیږی او نه د دی خبری اندیښنه ورته پیښیدی شی چه هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شی، یا وروسته د دی امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به تری ښکته شم. الله قدوس د تنگ زړه او داریدونکی انسان په شان العیاذ بالله تنگ زړه نه دی، چه که هغه د رحمت د خزانی مختار مالک وگرځولی شی خو بیا د ده له طبیعت ښخه بخل او تنگ‌زړه‌توب نه ځی. او د کوم یو مستحق د ورکړی ښخه دومره ویریږی چه ځما گرد (تول) شته او ثروت به پکښی صرف شی او زه به تش لاس په میدان کښی پاتی شم یا خپل مال چه زه نن پر هغه لگوم نه چه هغه صبا ورځ ځما سیال او شریک یا له ما ښخه زیات ښاغلی شی په هر حال که د الٰهیه رحمت خزانی ستاسی په قبضه کښی وی نو تاسی به هیچا ته هیڅ شی نه ورکول او کله مو پر دغه پیرزو کیده چه د مکی معظمی او د (طائف) د غتانو ښخه پرته (علاوه) د وحی او نبوت دغه ډیر قیمتداره دولت د «بنی هاشم» یو دریتیم ته ورسیږی، دغه د الله تعالیٰ فیض دی چه په هر چا کښی چه هر ډول (قسم) استعداد او قابلیت وگوری د هغه سره مناسب د کمالاتو او انعاماتو ډکی پکی خزانی ورکوی ستاسی د دغه تعنت او تعصب ښخه د الله تعالیٰ فضل منع کیدونکی نه دی د محمد صلی الله علیه وسلم په برکت هغه خزائن چه د دوی اتباعو ته رسیدونکی دی هغه به خامخا وررسیږی. او د محمد صلی الله علیه وسلم اتباع به هغه دولت په ډیر ارت زړه د انسانی په بنی‌نوع ئی لگوی او ستاسی په شان به په هغه کښی خپل بخل او امساک او زړه تنگی نه ښکاره وی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَآءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يٰمُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

او البته په تحقیق ورکړی دی مونږ موسیٰ ته نهه معجزی ښکاره نو پوښتنه وکړه (ای محمده! له علماؤ) د بنی اسرائیلو څخه کله چه راغی (موسیٰ) دوی ته نو وویل دغه (موسیٰ) ته فرعون بیشکه زه گمان کوم پر تا ای موسیٰ د سحر کړی شوی.

تفسیر : یعنی همغسی چه پاک الله تاسی ته ای محمده صلی الله علیه وسلم پخپل فصل او رحمت سره عظیم قرآن عنایت کړی دی او نور ډیر مراحم ئی هم پر تا مبذول فرمایلی دی. هم داسی مونږ پخوا له دی نه موسیٰ علیه السلام ته له ښکاره نښی او معجزی د ده د حاله سره مناسب عنایت فرمایلی دی څه وخت چه ده بنی‌اسرائیلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بښلو دپاره تشریف راوړی وو. که ئی غواړی نو د بنی‌اسرائیلو د باخبره او منصف مزاجه علماؤ څخه پښتنه وکړه او وئی گوره چه تر کومه ځایه پوری صحیح دی.

تنبیه : هغه نهه معجزی دا دی: ید بیضاء، عصا، سنین، نقص الثمرات، طوفان، جراد، قمل، ضفادع، دم (په ځینو تفاسیرو کښی د طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر. بحر او رفع الطور راغلی دی) د الاعراف د «سورت په ۱٦ رکوع ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن » د ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ ﴾ الآیة ـ په تفاسیرو کښی مو د هغه تفصیل لیکلی دی هلته دی وکوت شی.

په مسند احمد شریف او ترمذی شریف او نورو کښی په یوه حدیث کښی دی چه یهودانو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د تسع ایات په متعلق سؤال وکړ وی وفرمایل:

هغه احکام دا دی : شرک مکوئ! غلا مه کوئ! زنا مه کوئ! ناحقه وینه مه تویوئ! جادو مه کوئ! سود مه خورئ بی گناه مه نیسئ چه حاکم یی قتل کړی پر عفیفهؤ ښځو تهمت مه لگوئ له جهاده مه تښتئ! نهه حکمونه خو دغه شول چه د هغو مخاطب تول کیدی شی لسم حکم (ای یهودانو!) تاسی ته مخصوص ؤ چه د شنبی په ورځی له حده مه تیرېږئ! یهوادنو! د دغو خبرو د اوریدلو څخه ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تصدیق وکړ.

حافظ عماد الدین رحمة الله علیه ابن کثیر لیکی چه په دغه حدیث کښی «نکارت» دی چه غالباً د هغه راوی عبد الله بن سلمه له خوا دی د لوی قرآن نظم او سیاق له سره هغسی نه غواړی چه ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ ﴾ الآیة ـ څخه مراد دغه نهه احکام واخیست شی. وروسته د فرعون او د موسیٰ مکالمه چه له (فقال له) څخه نقل فرمایلی دی داسی اقتضا ـ لری چه له « آیات» څخه هغه معجزی او

نښې مراد وی چه د دلائلو، حججو په شان فرعونیانو ته ورښوولی شوی وی لکه چه د «بصائر» لفظ هم له هغه سره ډیر ښه لګیږی او له پخوا څخه د مکیانو د تعنت او د آیت د طلب کولو کوم ذکر چه راغلی دی له هغه سره هم مناسب هم دا دی چه دلته د فرعونیانو د کونیه ؤ آیاتونو په متعلق ورښوول شی. په هر حال د ابن کثیر رحمة الله علیه خیال دا دی چه یهودانو د «تسع آیات» په نسبت نه، بلکه د هغو لسو کلماتو په نسبت به سؤال کړی وی چه د توریت په مبداء کښې د وصایاؤ په ډول (طریقه) لیکل کیده لکه چه په حدیث کښې هم هغه لس شیان بیان شوی دی. د حدیث راوی ته التباس او اشتباه واقع شوی ده او د «عشر کلمات» په ځای «تسع آیات» ئې ذکر کړی دی او امکان لری چه سؤال له «تسع آیات» څخه شوی وی لیکن دوی جواب علی اسلوب الحکیم ورکړی وی. ګواکی تنبیه ئې فرمایلی ده چه د نهو معجزو معلوممول ستاسی په حق کښې دومره مفید او مهم نه دی بلکه د دغو لسو احکامو یادول او پری عمل کول زیات ګټور، زیات فائده من او اهم دی. والله اعلم.

﴿ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ ﴾ الآیة - نو وویل فرعون موسیٰ ته بیشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسیٰ د سحر کړی شوی) یعنی پر تا چا جادو کړی دی چه له هغه څخه معاذ الله ستا عقل خراب شوی دی نو ځکه چتی (بیکاره) خبری کوی. په بل ځای کښې راغلی دی ﴿ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۷) آیة (۲) رکوع) ګواکی له «مسحور» څخه مراد «مجنون» دی او ځینی له «مسحور» څخه «ساحر» مرادوی. والله اعلم.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ بَصَآئِرَ ۚ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

وویل (موسیٰ بیا(خامخا په تحقیق پوهیږی (ته پخپل زړه) چه نه دی نازل کړی دغه (نهه معجزی هیچا) مګر رب د آسمانونو او (رب) د ځمکی معجزی ښکاره (چه هر یوه دلالت کوی په نبوت ځما)، او په تحقیق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاک شوی (مغلوب کم عقله).

تفسیر : یعنی اګر که ستا ژبه انکار کوی مګر ستا زړه ډیر ښه پوهیږی چه دغه عظیم‌الشان نښان ستا د سترګو د خلاصولو دپاره همغه قادر او قاهر الله درښودلی دی چه د آسمان او د ځمکی حقیقی مالک دی. اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبر د لیاری له حقه انکار وکړی د هغه په نسبت به پرته (علاوه) له دی نه څه خیال کاوه شی چه د ده د تباهی وقت پر سر رسیدلی دی. له دی نه معلوم شو چه ایمان د پوهیدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی ﴿ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ﴾ ۱۹ جزء د النمل (۱٤) آیة اوله رکوع).

فَاَرَادَ اَنْ يَّسْتَفِزَّهُمْ مِّنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ جَمِيْعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دی چه وخوځوی او آرام پریږدی او لری کړی دوی له ځمکی (د مصر) نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چه له ده سره وو تول.

تفسير : کله چه فرعون ولید چه ورځ په ورځ د موسیٰ علیه السلام اثر زیاتیږی نو داسی اندیښنه ور پیدا شوه چه بنی‌اسرائیل چیری زور او قوت ونه نیسی. نو ځکه ئی د هغوی په زیات ربړولو (تکلیف کولو) شروع وکړه او داسی ئی مقرره کړه چه دوی په مصر کښی په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شی. خو بالاخر مونږ هم دغه فرعون او فرعونیان پری نښودل او د قلزم په بحیره کښی مو ګرد (تول) هغه ظالمان ډوب کړل.

وَّقُلْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ لِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيْفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ویل وروسته (د غرق) د فرعون بنی اسرائیلو (اولادی د یعقوب) ته چه اوسئ تاسی (اوس په دی) ځمکه (د مصر) کښی نو کله چه راشی وعده د آخرت (یعنی قیامت) نو به راولو تاسی (سبطیان او قبطیان په محشر کښی حساب ته یو ځای) ګډوډ،.

تفسير : یعنی پاک الله د ظالمانو بیخ او بکر ویست او تاسی ته ئی د هغوی د مړئیتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چیرته مو چه زړه غواړی په ډیر آزادی او هوسائی (ارام) سره تلی شئ. کله چه قیامت راشی بیا به یو ځلی تاسی او ستاسی تباه شوی دښمنان سره یو ځای کوو. او هلته به د شقی او سعید او هالک او ناجی دائمی فیصله صادریږی.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ط

او په حقه سره نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی).

تفسیر : د موسیٰ علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ ئی د لوی قرآن په لوری وګرځاوه. یعنی موسوی معجزات پر خپل ځای پریږدئ لیکن هغه ښکاره معجزی چه محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوی دی په هغو کښی له ګردو (تولو) څخه لویه علمی معجزه هم دغه عظیم‌الشان قرآن دی چه هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظیم علم او په اعلیٰ درجه صداقت مشتمل کړی او لیږلی دی. او پوره په همغه صداقت سره تاسی ته رسیدلی دی او په منځ کښی ئی لږ څه تغیر او تبدیل هم نه دی واقع شوی:

﴿ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾ جزء ۱۲ (د هود ۲ رکوع) ۱٤ آیت

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿۱۰۵﴾

او نه ئی لیږلی مونږ ته (ای محمده!) مګر زیری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر : یعنی منونکی ته زیری او خوش خبری واوروه او منکرانو ته د الله تعالیٰ د عذاب ویره واوروه !.

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ﴿۱۰۶﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه توته توته لپاره د دی چه ولولی ته (ای محمده!) دغه (قرآن) په خلقو باندی په آرام سره او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر : شیخ الهند د دی پاس آیت ترجمه لکه د ځینو نورو مفسرینو داسی کړی ده او (د لوستلو دپاره وظیفه کړی دی مونږ دغه قرآن چه بیل بیل نازل کړی دی مونږ (دغه قرآن) چه وئی لولی پر خلقو په آرام سره او نازل کړی مو دی دغه قرآن په نازلولو سره) د لوی قرآن له رالیږلو څخه اصلی مقصد د هغه پوهیدل او پری عمل کول دی چه هم دغه ته تدبر او تذکر وائی. لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دی ﴿ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴾ ((۲۳ جزء د ص (۲۹) آیة (۲) رکوع) نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بیل بیل کړی شوی دی څو د وظیفی او تلاوت کولو په وقت کښی پوره تسهیلات وی او د ویونکی او آوریدونکی د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم آسانی وی. او ورو ورو ئی ځکه رانازل کړ چه څرنګه حالات به راوړاندی کیده د هغه سره به مناسب احکام او هدایات صادریده څو هغه جماعت چه وروسته له دی نه د ګردی (تولی) دنیا معلمان او لیاره ښوونکی ګرځیدل، د هر آیت او حکم

موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شي. او د راتلونکو نسلونو دپاره د کوم آیت د بې موقعه استعمالولو گنجایش نه وي پاتې.

قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿۱۰۷﴾ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿۱۰۸﴾

ووایه (اې محمده ! دوی ته) چه ایمان راوړئ په دې قرآن یا ایمان مه راوړئ بیشکه هغه کسان چه ورکړې شوي دي دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چه ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن نو) نسکور پریوځي دوی (پر ځمکه) په زنو (وچولو (تندو) خپلو) په دې حال چه سجده کوونکي وي (تعظیماً و تشکراً) او وائي دوی پاکي ده رب ځمونږ ته (له خلافولو د وعدې خپلې) په تحقیق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کیدونکې.

تفسیر : یعنی تاسی ئې منئ که ئې نه منئ د لوی قرآن د حقانیت او د رسول الله مبارک د رسالت تصدیق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چه د پخوانیو سماویهؤ کتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي. دوی دغه پاک کلام د آوریدلو څخه بېرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي او وائي سبحان الله دا څومره عجیب او غریب کلام دی، بیشکه د الله تعالیٰ هغه وعده پوره کیدونکې ده چه د موسیٰ علیه السلام په ژبه د توریت په کتاب استثناء کښې کړې شوي وه چه (اې بنياسرائیلو زه به ستاسي په ورونو (بني اسمٰعیل) کښې یو نبي مبعوث کوم چه د هغه په خوله کښې به خپل کلام اچوم بلاشبهه هغه هم دا کلام دی چه د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارکه خوله کښې اچولی شوی دی. کله چه اهل العلم د قرآن د حقانیت تصدیق کوي نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هیڅ یو اعتراض نه دی متوجه.

وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا ﴿۱۰۹﴾ السجدة

او نسکور پریوځي دوی (پر ځمکه) په وچولو (تندو) خپلو چه ژاړي دوی (د الله له ویرې) او زیاتوي دوی ته (اوریدل د قرآن) عاجزي.

تفسیر : یعنی کله چه پاک قرآن آوري پر دوی رقت طاري کیږي او په سجده لویږي او په تواضع

عجز او نیاز کښې تزئید کوی. کله چه سر په سجده پړدی نو لا د دوی د عجز او نیاز په مراتبو کښې تزئید پیدا کیږی د اذقان (زنو) په لفظ کښې ښائی دی طرف ته هم اشاره وی چه په سجود کښې زیا ته مبالغه کوی. ګواکې خپلې زنې هم پر ځمکه لګوی. یا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنایه وی والله اعلم.

قُلِ ادۡعُوا اللّٰهَ اَوِ ادۡعُوا الرَّحۡمٰنَ اَیًّامَّا تَدۡعُوۡا فَلَهُ الۡاَسۡمَآءُ الۡحُسۡنٰیۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) وبولئ تاسی الله یا وبولئ تاسی رحمٰن، هر یو نوم ئی چه وبولئ (او واخلئ تاسی پس هغه ښه دی) نو ده لره دی نومونه ډیر ښه.

تفسیر : د سجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنی) او د دعاء په مناسبت په وروستنی آیت کښې د صلوٰة ذکر کړی شوی دی. واقعه دا ده چه د الله تعالیٰ له نومونو څخه د عربو مشرکینو په نزد د الله استعمال ډیر زیات ؤ او د «رحمٰن» نوم په دوی کښې دومره مأنوس نه ؤ. البته په یهودانو کښې د «رحمٰن» اسم کثیر الاستعمال ؤ. په عبرانی کښې هم دغه مبارک اسم هم داسی مقدسه معنی درلوده (لرله) لکه چه په عربی کښې ئی لری د بل لوری (مسیلمه کذاب) هم خپل لقب «رحمٰن الیمامه» ایښی ؤ. الغرض مشرکانو پر الله د «رحمٰن» د اسم له اطلاقه بد وړل او تور به ئی ځنی خوړ او په وحشت کښې به تری لویدل. لکه څه مهال (وخت) چه د رسول الله مبارک له ژبی څخه ئی «رحمٰن» اوریده نو په خپلو منځونو کښې به ئی ویل: چه محمد مونږ د دوو خدایانو له بللو څخه منع کوی او دی پخپله ماسویٰ د الله څخه «رحمٰن» ته هم غږ کوی. یهوادنو به داسی شکایت کاوه چه په محمدی اذکارو او اورادو کښې ولی د «رحمٰن» د نامه ذکر په دغه اندازه زیات نه دی لکه چه په مونږ کښې شته؟ نو د دغو دواړو جواب په دغه آیت کښې ورکړی شوی دی چه «الله» او «رحمٰن» دواړه د یوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دی، د صفاتو او د اسماؤ د تعدد څخه د ده د ذات تعدد نه لازمیږی او نه د هغه څیز د توحید سره څه منافات لری، پاتی شوه دغه خبره چه یو نوم ولی په کثرت سره استعمالیږی؟ نو وپوهیږئ چه د پاک الله هومره چه اسماء الحسنیٰ دی له هغو څخه هر یو نوم چه واخلئ او په هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ صحیح دی. او مقصود تری همغه یو ذات دی. او د عنواناتو او تعبیراتو په تنوع سره معنون نه بدلیږی. هو! دغه یوه ضروری خبره ده چه هره خبره یو وقت لری او هره نکته یو ځای.

عباراتنا شتی وحسنک واحد وکل الی ذاک الجمال یشیر

دغه مبارک نومونه ځکه ښه دی چه د پاک الله پر جلالیهٔ صفاتو او تنزیهیهٔ اوصافو دلالت کوی چه نه جوهر دی او نه عرض او نه شرکاء لری او نه جهات په دغو ګردو (ټولو) اوصافو موصوف دی او پر «اکرام» باندی متصف دی چه د پاک الله پر وجودیهٔ صفاتو مشتمل دی لکه علم او قدرت او نور. وفی الحدیث :

(۱) الله جل جلاله الذی لا اله الاهو (۲) الرحمٰن جل جلاله (۳) الرحیم جل جلاله (٤) الملک جل جلاله (٥) القدوس جل جلاله (٦) السلام جل جلاله (۷) المؤمن جل جلاله (۸) المهیمن جل جلاله (۹) العزیز جل جلاله (۱۰) الجبار جل جلاله (۱۱) المتکبر جل جلاله (۱۲) الخالق جل جلاله (۱۳) البارئ جل جلاله (١٤) المصور جل جلاله (١٥) الغفار جل جلاله (١٦) القهار جل جلاله (١٧) الوهاب جل جلاله (١٨) الرزاق جل جلاله (١٩) الفتاح جل جلاله (٢٠) العليم جل جلاله (٢١) القابض جل جلاله (٢٢) الباسط جل جلاله (٢٣) الخافض جل جلاله (٢٤) الرافع جل جلاله (٢٥) المعز جل جلاله (٢٦) المذل جل جلاله (٢٧) السميع جل جلاله (٢٨) البصير جل جلاله (٢٩) الحكم جل جلاله (٣٠) العدل جل جلاله (٣١) اللطيف جل جلاله (٣٢) الخبير جل جلاله (٣٣) الحليم جل جلاله (٣٤) العظيم جل جلاله (٣٥) الغفور جل جلاله (٣٦) الشكور جل جلاله (٣٧) العلى جل جلاله (٣٨) الكبير جل جلاله (٣٩) الحفيظ جل جلاله (٤٠) المقيت جل جلاله (٤١) الحسيب جل جلاله (٤٢) الجليل جل جلاله (٤٣) الكريم جل جلاله (٤٤) الرقيب جل جلاله (٤٥) المجيب جل جلاله (٤٦) الواسع جل جلاله (٤٧) الحكيم جل جلاله (٤٨) الودود جل جلاله (٤٩) المجيد جل جلاله (٥٠) الباعث جل جلاله (٥١) الشهيد جل جلاله (٥٢) الحق جل جلاله (٥٣) الوكيل جل جلاله (٥٤) القوى جل جلاله (٥٥) المتين جل جلاله (٥٦) الولى جل جلاله (٥٧) الحميد جل جلاله (٥٨) المحصى جل جلاله (٥٩) المبدى جل جلاله (٦٠) المعيد جل جلاله (٦١) المحى جل جلاله (٦٢) المميت جل جلاله (٦٣) الحى جل جلاله (٦٤) القيوم جل جلاله (٦٥) الواجد جل جلاله (٦٦) الماجد جل جلاله (٦٧) الواحد جل جلاله (٦٨) الصمد جل جلاله (٦٩) القادر جل جلاله (٧٠) المقتدر جل جلاله (٧١) المقدم جل جلاله (٧٢) المؤخر جل جلاله (٧٣) الاول جل جلاله (٧٤) الاخر جل جلاله (٧٥) الظاهر جل جلاله (٧٦) الباطن جل جلاله (٧٧) الوالى جل جلاله (٧٨) المتعالى جل جلاله (٧٩) البر جل جلاله (٨٠) التواب جل جلاله (٨١) المنتقم جل جلاله (٨٢) العفو جل جلاله (٨٣) الرءوف جل جلاله (٨٤) مالک الملک جل جلاله (٨٥) ذوالجلال والاكرام جل جلاله (٨٦) المقسط جل جلاله (٨٧) الجامع جل جلاله (٨٨) الغنى جل جلاله (٨٩) المغنى جل جلاله (٩٠) المانع جل جلاله (٩١) الضار جل جلاله (٩٢) النافع جل جلاله (٩٣) النور جل جلاله (٩٤) الهادى جل جلاله (٩٥) البديع جل جلاله (٩٦) الباقى جل جلاله (٩٧) الوارث جل جلاله(٩٨) الرشيد جل جلاله (٩٩) الصبور جل جلاله
جل جلاله وعم نواله و عظم شانه واعلىٰ برهانه، رواه الترمذی. كذا فی الجلالين، واقرأ تفسيره فی الجمل).

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

او ډير ظاهر والى مه كوه په (قرائت د) لمانځه خپل كښې او مكوه ډير نرموالى په هغه (قرائت) كښې او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) كښې يوه لياره (متوسطه).

تفسیر : یعنی په جهری لمانځه کښې (او هم داسې په ادعیه ؤ او اورادو او نورو کښې هم نه ډیر په زور سره غږیدل په کار دی او نه ډیر په ورو سره وئیل لازم دی بلکه منځنی، متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن). په احادیثو کښې دی کله چه په مکه معظمه کښې قرائت په زوره سره لوستل کیده نو مشرکینو به د هغه په اوریدلو سره هم قرآن او هم د هغه لیږونکی او د هغه راوړونکی او هم ویونکی په نسبت او شان کښې چټې (بیکاره) خبری او اپلتې (خرابی) ویلی نو ځکه رسول الله په ډیر ورو ورو لوستلو شروع وکړه. نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو. یعنی نه دومره په زور ئې ولوله؟ چه مشرکین ئې په خپلو کورونو او مجالسو کښې واوری (د تبلیغ وقت مستثنیٰ دی. ځکه چه هلته خو اورول بالذات مقصود ؤ) او نه دومره ورو ورو ئې ولوله چه پخپله ستا ملګری هم هغه وانه وری. او ترې مستفید نشی. افراط او تفریط دواړه پریږدئ! او متوسطه رویه ځان ته غوره کړئ! چه په هغې سره قلب متأثر کیږی، او تشویش بیخی ورک کیږی.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ لَمْ یَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ یَكُنْ لَّهٗ شَرِیْكٌ فِی الْمُلْكِ وَلَمْ یَكُنْ لَّهٗ وَلِیٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِیْرًا ﴿۱۱۱﴾

او وایه (ای محمده!) چه ټوله ثنا صفت هغه الله لره دی چه نه ئې دی نیولی څوک ولد (لکه چه یهوادن وائی) او نشته ده ته شریک په ملک (سلطنت) کښې (لکه چه مشرکان وائی) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزی (لکه چه کتابیان وائی) او نسبت د لوئی وکړه الله ته (هر وقت) په لوئ کاملی سره.

تفسیر : له لمانځه څخه وروسته د خالص توحید ذکر ئې وفرمایه او سورت ئې ختم کړ. یعنی ګرد (ټول) محامد او ثناوی خاص د هغه الله تعالیٰ دپاره دی چه په خپلو ګردو (ټولو) صفاتو او کمالاتو کښې واحد دی او له هر راز (قسم) عیوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بیخی پاک او منزه دی. د ده په ذات کښې هیڅ قسم داسې ضعف او کمزوری نشته چه د هغه د تلافی دپاره بل چا ته اړ (مجبور) یا محتاج شی. له بل چا څخه په مدد اخیستلو کښې دری احتماله کیدی شی، یا له وړوکی څخه مدد وغوښتی شی لکه چه پلار له اولاد څخه مدد اخلی، یا له مساوی څخه لکه چه یو شریک له بل شریک څخه مرسته (مدد) غواړی، یا له لوی څخه، لکه چه کمزور او ضعیف انسان د ذلت او مصیبت په وقت کښې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړی. په دغه آیت کښې د دغو دریو واړو نفی وکړه شوه ګواکی په «لم یتخذ ولدا» سره د اول احتمال او په «لم یکن له شریک فی الملک» سره د دوهم او په «لم یکن له ولی من الذل» سره د دریم احتمال د نفی کولو څخه وروسته په «کبره تکبیرا» کښې ئې د خپل عظمت او کبریائی په لوری مونږ ته توجه راکړه.

یعنی انسان ته لازم دی چه د الله تعالیٰ پر عظمت او کبریائی له زړه او په ژبه سره اقرار وکړی. او

هغه جل او علا له هر راز (قسم) ضعفو او کمزوریو څخه ارفع او اعلیٰ وګڼی. او لطف دا دی چه په «لم یتخذ ولداً» کښی د نصاریٰ او په «لم یکن له شریک فی الملک» کښی د مشرکانو او په «لم یکن له ولی من الذل» کښی د هغو یهودانو تردید وشو چه د هغو په نزد د الله بیری د یعقوب د بیری په مقابل کښی مقاومت ونشو کولی (العیاذ بالله) حضرت شاه صاحب لیکی «هیڅوک ئی مددګار نه دی د ذلت دپاره یعنی پر ده له سره ذلت نه راځی چه مددګار وغواړی. د باچاهانو په دربار کښی امراء ځکه لوړی مرتبی لری چه په بد ساعت کښی له هغوی سره دوی مرستی (مدد) او ملګرتیاوی کړی وی. خو د الله تعالیٰ په دربار کښی داسی قصی له سره نشته.»

تمت سورة الاسراء بعون الله وحسن توفیقه فلله الحمد والمنة والصلوٰة والسلام علیٰ صاحب الاسراء وعلیٰ آله النجباء واصحابه الاتقیاء وتابعیهم الاصفیاء

سورة الکهف مکیة الا آیة (٢٨) ومن آیة (٨٣) الی غایة (١٠١) فمدنیة وهی مائة وعشر آیات واثنا عشر رکوعاً عدد تلاوتها (١٨) وعدد نزولها (٦٩) نزلت بعد الغاشیة

د کهف سورت مکی دی پرته (علاوه) له (٢٨) آیت څخه او له ٨٣ تر ١٠١ چه مدنی دی یو سل اولس آیته او دولس رکوع لری په تلاوت کښی (١٨) او په نزول کښی (٦٩) سورت دی وروسته د «الغاشیة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع) په نامه د الله چه ډیر مهربان خورا (ډیر) رحم والا دی.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰی عَبۡدِهِ الۡکِتٰبَ وَلَمۡ یَجۡعَلۡ لَّهٗ عِوَجًا ①

هره ثنا صفت خاص الله لره دی هغه (الله) چه نازل کړی دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن) حال دا چه نه ئی دی ګرځولی په دی قرآن کښی هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کښی)

تفسیر : یعنی له اعلیٰ څخه د اعلیٰ تعریفونو او شکرونو مستحق همغه پاک الله کیدی شی چه خپل مخصوص او ډیر مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندی ئی له ګردو (تولو) څخه اعلیٰ او اکمل کتاب ئی نازل کړی دی او په دی شان اهل د ځمکی ئی په ډیر لوی نعمت او برکت سره مشرف او ممتاز فرمایلی دی بیشکه په دغه مقدس کتاب کښی له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته. عبارات ئی په انتهائی درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب ئی ډیر مؤثر او صحیح،

تعلیم ئی نهایت واضح، متوسط او معتدل دی چه له هر وقت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لری. او له سلیم عقل سره بالکل مطابق دی. د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه پکښې نشته.

قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ

حال دا چه سم برابر دی (افراط او تفریط له سره پکښې نشته او نازل کړی ئی دی) دپاره د دی چه وویروی (محمد په دی کتاب سره کفار) د عذابه سخته (چه راتلونکی دی) له جانبه د الله.

تفسیر : یعنی دغه مقدس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چه پر مکذبانو د قهار الله تعالیٰ له طرفه راتلونکی دی خبر ورکوی.

تنبیه : ځینو د «قیماً» معنی په «مستقیم» سره کړی ده او دا ئی د پخوانی مضمون تاکید مقرر کړی دی. یعنی هومره غور چه وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کښې ونه مومئ مګر (فراء) د دی لفظ معنی داسی کړی ده «قیما علیٰ سائر الکتب السماویة» د ګردو (ټولو) سماویه ؤ کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی او د هغو اصولی تعلیمات په دنیا کښې قایم ساتونکی دی.» او مسلم وائی «قیما بمصالح العباد» د ګردو (ټولو) بندګانو د ټولو مصالحو متکفل دی او د دوی د معاش او معاد روغوونکی دی.» په هر حال هر معنی چه تری واخیسته شی د هغه په صداقت کښې هیڅ د شبهې ځای نشته.

وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾

او زیری ورکړی (محمد) مؤمنانو ته هغو ته چه کړی دی دوی ښه (عملونه) چه بیشکه شته دوی ته اجر ښه (چه جنت دی)، حال دا چه اوسیدونکی به وی په هغه (جنت کښې دائم قائم بلاانقطاع بلا انتقال) تل تر تله.

تفسیر : په ظاهر سره له دی نه د آخرت بدل یعنی جنت مراد دی چه هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمی خوښی او ابدی راحت ور په برخه کیږی.

وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿۴﴾

او چه وویروی هغه کسان چه وائی (له ډیره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر : د الله تعالیٰ دپاره د اولاد په تجویز کښی له ګردو (تولو) څخه وړاندی او سابق القدم «نصاریٰ» دی او لکه چه له احادیثو څخه ظاهریږی له هم دغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پوری وی. بیا هم د الفاظو په عموم کښی به ځینی هغه یهودی فرقی چه عزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا ځینی هغه مشرکین چه ملائکة الله ته د الله لونی ویلی هم داخل دی. ګواکی دلته د اولاد تجویز کوونکی کافرانو ته بالخصوص او نصاریٰ ؤ ته په اخص الخصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ﴿۵﴾

نشته دوی ته په دی خبره کښی هیڅ علم (بلکه هسی له خپله وهمه ئی وائی او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چه راووځی له خولی د دوی څخه، نه وائی دوی مګر دروغ (ډیر غټ).

تفسیر : یعنی کوم تحقیق او علمی اصول د دوی په لاس کښی نشته او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کښی ؤ چه د هغوی په عمیاء تقلید سره داسی غټی خبری له خپلو خولو څخه راوباسی. ګواکی دوی د الله تعالیٰ د قدوسیت او سبوحیت له شانه بیخی بی خبر وو چه د ده په شان کښی له داسی ګستاخی او سپین سترګی څخه لږ څه هم نه شرمیږی، د دلائلو او براهینو په ځای د دوی په ذخیره کښی هم دغه باقی پاتی دی چه له خپلی ژبی څخه یوه دروغه او بدیهی البطلانه خبره بی پروا راوباسی. او کله چه تری د هغه اثبات وغواړئ نو وائی چه دغه د مذهب له هغو اسرارو څخه ده چه تر هغه پوری د انسانی عقل او ادراک نشی رسیدی.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ﴿۶﴾

نو ښائی چه ته قتل کوی نفس خپل پر وروستو (د ګرځیدو) د دوی (له تانه) که را نه وړی (دوی) ایمان په دی خبره (قرآن، نو ته ځان وژنی) له ډیره غمه.

تفسیر : یعنی که دغه کافران قرآنی خبری نه منی نو تاسی د دوی په چرت (فکر) او غم کښې خپل ځان مه کړوئ! او مه له سره ویلی کیږئ! تاسی د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړی او کوئ ئی. که ئی څوک نه قبلوی نو تاسی لره نه ښائی چه خپل ځان دومره وکړوئ! او دومره غمجن شئ! نه د ارمان او تأسف ضرورت شته او نه داسی وینا په کار ده چه مونږ پخپلو دغو کوښښونو کښې ولی بریالی (کامران) او کامیاب نشو کیدی. تاسی خو په هر حال کښې بریالی (کامیاب) یئ! هغه د دعوت، تبلیغ او د خلائقو سره د همدردی او خواخوږی کارونه چه تاسی انجاموئ هغه ستاسی د مراتبو ترفیع او د مدارجو د ترقی ذرائع دی که اشقیاء هغه نه قبلوی نو په دغه کښې د هم دغو خساره او تاوان دی.

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝٧

بیشکه مونږ (چه یو) گرځولی مو دی هر هغه څیز چه دی پر ځمکه زینت (ښائست رونق) دپاره د دی (ځمکی او اهل د ځمکی) دپاره د دی چه ازموینه وکړو پر دوی چه کوم یو له دوی څخه ډیر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر : یعنی د هغه د رونق په طرف مندی وهی. یا هغه پریږدی او آخرت اخلی په ځینو روایاتو کښې راغلی دی چه ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه پوښتنه وکړه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم «احسن عملا» کوم دی؟ وئی فرمایل «احسنکم عقلا و اورعکم عن محارم الله واسرعکم فی طاعته سبحانه وتعالیٰ» د هر چا پوه چه ډیره ښه وی او له حرامه زیات پرهیز کوی او د الله تعالیٰ د حکم منلو په طرف ډیر ژر درومی».

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝٨

او بیشکه چه مونږ خامخا گرځونکی یو د هر هغه څیز چه پر دغه (ځمکه دی) ډاگ (صاف میدان) وچ کلک (صاف پری کړی شوی دی یعنی خاوری پرتی پر ځمکه تونی تونی).

تفسیر : یعنی یوه ورځ به دغه گردی (تولی) ونی، واښه، شینکی او نور د ځمکی موجودات تولوه شی او د ځمکی څخه تش تور ډاگ ډبر میدان جوړیږی هغه کسان چه د دی په ښایست او دول سینگار خوښ او غولیږی هغوی دی ښه وپوهیږی چه دغه زرق او برق او دول ډیل بړق او بړوق پاتی کیدونکی شی نه دی. د دنیا هومره دنیوی ساز او سامان چه سره تول کړئ، او په

مادی ترقیاتو سره د ځمکی مخ لاله او گلزار جوړ کړئ تر هغه پوری چه له آسمانی هدایت او روحانی دولت څخه مو لاس تش وی حقیقی سرور او طمانیت او ابدی فلاح، نجات او راحت مو په برخه نشی رسیدی. آخری او دائمی نجات او فلاح او بری یواځی د همغو کسانو په برخه رسیږی، چه د حقیقی مولا له خوښی څخه د دنیا د هر زائل او فانی شی خوښی جار (قربان) کړی او د حق د لیاری د تللو څخه ئی هیڅ یو تکلیف، مصاعب او متاعب نه ستنوی (منع کوی) او نه د دنیا د لویو لویو جبارانو له تخویف او ترهیب او ویری څخه د ده د ثبات قدم له خپله ځایه وښوئیږی. په دغه سلسله کښی وراندی د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ په غم کښی خپل ځان مه ویلی کوئ. هغه کسان چه د دی دنیا پر ژوندن عیش، عشرت او ښایست مغروریږی. او د دغو حقایقو څخه مخ اړوی، دوی گرد (تول) سره کند او کپر او صاف او برابر کیږی. او بالاخر د گردو (تولو) رجوع د پاک الله په طرف ده او هلته به دغه گردی (تولی) جگړی سره فیصله کیږی.

أَمۡ حَسِبۡتَ أَنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُواْ مِنۡ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ۝٩

آیا گمان کوی ته (ای محمده!) د دی خبری چه صاحبان د غار او د تختی وو دوی (په اعتبار د قصی) له دلائلو د (قدرت) ځمونږ ډیر عجیبه (او نور نشته بلکه نور عجیبه دلائل د الله د قدرتونو هم شته)

تفسیر : یعنی د الله د عظیمه قدرت په لحاظ د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ قصه چه وروسته ذکر راځی کومه داسی عجیبه او غریبه خبره نه ده چه ئی له حده زیاته عجیبه وگڼئ، د ځمکی، آسمان، لمر، سپوږمی، ستوری، اور، اوبه او نورو شیانو پیدا کول، او د دوی ټینګ نظام قائمول، د ضعیف البنیان انسان فضیلت پر گردو (تولو) موجوداتو، بیا په انسانانو کښی د انبیاؤ علیهم السلام رالیږل د دوی قلیل او بی سرو سامانو ډلو پر لویو لویو متکبرانو بریالی (کامیاب) او فاتح کول. د خاتم الانبیاء محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وعلیٰ اله وصحبه وسلم او د ده د رفیق حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه نجات د کفارو د مکر او فریب څخه او د (ثور) په غار کښی تر دریو ورځو پوری د دوی دواړو صحیح او سالم ساتل او د کفارو تعاقب او د غار (سمڅی) تر خوله پوری راتلل او بیا نامراده او بی د مرام له نیله بیرته گرځیدل. بالاخر د مسلمانانو هغه ډیر ووکی بی سر و سامان ډلی ته نه یواځی په «جزیرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کښی په ډیر لږ مدت کښی غلبه نصرت او بری په برخه کول آیا دغو او د دوی په شان نور بیشماره شیان د «اصحاب الکهف» له قصی څخه لږ حیرت او تعجب راوړونکی دی؟.

اصل دا دی چه یهودانو قریشو ته مشوره ورکړه چه د محمد صلی الله علیه وسلم څخه د امتحان او آزموینی په دول (طریقه) دری سؤاله وکړی (۱) روح څه شی دی (۲) د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ قصه

څرنګه ده؟ (۳) د ذوالقرنین قصه څه وه؟ د ﴿ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ ﴾ قصې ته دوی د عجیب توب له حیثیته خاص اهمیت ورکړی وو نو ځکه په دغه آیت کښې دا ښوولې شوی ده چه هغه دومره عجیبه نه ده لکه چه تاسي ئې ګڼئ! د هغه ځنې ډیرې نورې عجیبې او غریبې د قدرت دلائل او نښې هم شته وروسته د «اصحاب الکهف» اول مجملاً بیا مفصلاً بیان فرمائي.

وائي چه دغه څو ځلمیان د (روم) د کوم ظالم او جبار باچا په زمانې کښې وو چه د هغه اسم ځینو «دقیانوس» ښوولی دی باچا ډیر سخت غالي بت پرست ؤ او په جبر او اکراه سره د بت پرستي په تعمیم او اشاعت کښې مصروف ؤ عامو خلقو د تکلیف او سختي او خوف او د څو ورځو دنیوی منافعو په طمع خپل مذاهب پریښودل او بت پرستي ئې اختیار کړه په دغه وقت کښې د څو تنو هغو ځلمیانو په زړونو کښې چه د هغوی تعلق د سلطنتي عمائدو سره وو داسي خیال پیدا شو چه د یوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده په کار او د دوی زړونه د الله تعالیٰ له خشیته او د تقویٰ له نوره ډک ؤ. الله تعالیٰ دوی د صبر او استقلال او د توکل او تبتل له دولت څخه ماړه کړي وو. دوی د باچا په مخ کښې ودریدل او په ډیر جسارت او میرانې (بهادرۍ) ئې دغسې ناری وکړې: ﴿ لَن نَّدۡعُوَاْ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهٗاۖ لَّقَدۡ قُلۡنَآ إِذٗا شَطَطًا ﴾ او د دغه خپل ایماني جرأت او د استقلال د مظاهرې څخه ئې ګرد (تول) لیدونکي او اوریدونکي سره مبهوت او متحیر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلمیتوب رحم وکړ او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله (له وجې) د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې او څو ورځې ئې دوی ته مهلت ورکړ. څو دوی پخپل دغه معامله کښې غور او نظر ثاني وکړي.

څو دغو ځلمیانو داسي مشوره او سره ئې غوته کړه چه په داسي د فتنې په وقت کښې چه مونږ د جنګ او د تشدد له لاسه عاجزان شوي یو او په هر حال کښې ځمونږ د قدمونو د خوئیدلو ویره او خطره شته نو مونږ ته به دغه مناسبه وي چه ښار ته نژدې د غره په کوم غار کښې پټ او منتظر اوسو چه په مناسبه موقع کښې بیا له هغه ځایه ووځو نو ئې دعاء وکړه چه: ای الله! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه! او د رشد او هدایت په لارې د تللو ګرد (تول) انتظام مونږ ته وکړه! بالاخر دوی له ښاره ووتل او په کوم نژدې غره کښې ئې پناه ونیوله او له خپلو ملګرو څخه یو تن ئې مامور کړ چه د لباس په تغیر سره کله نا کله ښار ته ورځه! او ځمونږ د تولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه! کوم سړی چه پر دغه کار مامور ؤ هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چه نن په ښار کښې رسماً ځمونږ تعقیب او پلتنه (تحقیق) کیده او زمونږ اقارب اعزه او خپلوان مجبور شوي وو چه ځمونږ پته او سراغ وروښیي. دوی په هم دغو مذاکرو کښې وو چه یو ناڅاپه الله تعالیٰ پر دوی خوب طاري کړو ویلې کیږي چه د حکومت سړي ډیر تلاش او پلتنه (لټون) وکړه، خو د دوی درک او سراغ ئې ونه موند او ستړي ستومان کیناستل، بالاخر د باچا له رأئي سره سم د ښیښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او

په یو محفوظ ځای کښې کېښود شو څو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکې نسل په دې خبردار وی چه داسی د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکی طریقه تښتیدلی دی چه سره له ډیر لټولو د هغوی هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی. ممکن دی چه وروسته له دی نه د هغو سراغ او پته پیدا او ځینی نور عجیب او غریب واقعات هم څرګند (ښکاره) شی. دغه ځلمیان پر کوم مذهب وو؟ په دغه کښې اختلاف دی. ځینی وائی چه نصرانیان یعنی د مسیح علیه السلام د اصلی دین تابعان وو. لیکن ابن کثیر رحمة الله علیه د قرائنو له مخی دی ته ترجیح ورکړی ده چه د «اصحاب الکهف» قصه د مسیح علیه السلام د زمانی څخه پخوانی قصه ده. والله اعلم.

تنبیه : «رقیم» د غره کندی او سوری ته وائی او «رقیم» د «مرقوم» په معنی هم راځی. یعنی لیکلی شوی شی. د مسند عبد بن حمید په روایت کښې چه هغه ته حافظ علی شرط البخاری ویلی دی له ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه څخه د «رقیم» بله معنی منقوله ده یعنی «اصحاب الکهف» او «اصحاب الرقیم» د هم دغی یوی ډلی دوه لقبونه دی. د غار د اوسیدلو له وجی نه دوی ته «اصحاب الکهف» وائی. او کله چه د دوی نومونه او صفات او نور په تخته کښې لیکلی، ایښود شوی دی نو ځکه هغوی ته «اصحاب الرقیم» هم وائی مګر محقق شیخ الهند رحمه الله ړومبنی معنی اخیستی ده او په هر صورت «اصحاب الکهف» او «اصحاب الرقیم» ئی یو څیز مقرر کړی دی، د ځینو علماؤ رأیه دا ده چه د «اصحاب الرقیم» قصه په قرآن کښې نه ده مذکوره او محض د عجیب توب لامله (وجی) د «اصحاب الکهف» په تذکره کښې د هغه حواله هم ورکړی شوی ده او فی‌الحقیقت «اصحاب الرقیم» د (غار والا یا کنده والا) هغه دری تنه سری دی چه د باران څخه تښتیدلی وو او په یوه سوری کښې ئی پناه نیولی وه او له پاسه یوه لویه پرښه (ګټه) ورغړیده او د هغه سوری خوله ئی بنده کړه. په دغه وقت کښې هر سړی خپل د عمر د ډیر ښه عمل په طفیل د الله تعالیٰ له درباره خپل نجات غوښت، او متدرجاً د دغه سوری خوله ارتیده. «امام بخاری رحمة الله علیه» د «اصحاب الکهف» د ترجمی د منعقد کولو څخه وروسته د «حدیث الغار» مستقل عنوان قائم کړی دی. او په هغه کښې ئی د دغو دری واړو سړیو قصی مفصل درج کړی دی. نسائی هم دی طرف ته ئی اشاره کړی وی چه «اصحاب الرقیم» هم دغه کسان دی. «طبرانی» او «بزار» د نعمان بن بشیر په حسن اسناد سره مرفوعاً روایت کړی دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د «رقیم» ذکر وفرمایه او د دغو دریو سړیو قصه ئی بیان کړه والله اعلم.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾

یاد کړه هغه وقت چه رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د ویری د کفارو) غار ته

نو وویل دوی ای ربه څمونږه راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چه پری پټ شو له غلیمه «دشمنه») او تیار کړه مونږ ته له دی کاره څمونږ (چه مفارقت د کفارو دی) هدایت او کیښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چه هیڅ غږ ئی نه اوریده او ویده پراته وو) په غار کښی څو کاله په شمیر.

تفسیر : یعنی داسی ئی پر غوږونو وټپول چه تر کلونو کلونو پوری په همغه سوری کښی ویده پراته وو. او د دی خوا او هغی خوا له احواله له سره نه وو خبر او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسیده.

ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَیُّ الْحِزْبَیْنِ اَحْصٰی لِمَا لَبِثُوْۤا اَمَدًا ﴿۱۲﴾

بیا راپورته کړل مونږ دوی دپاره د دی چه (په حالی علم سره هم معلوم کړو) چه کومه یوه له دغو دواړو ډلو مختلفو په ځند کښی) ښه حساب کوونکی ده (یا ئی یاد کړی دی حساب) د هغه چه دوی څه مدت تیر کړی ؤ (په دغه غار کښی).

تفسیر : له ډیرو کلونو څخه وروسته الله تعالیٰ دوی ویښ کړل. څو ظاهر شی چه د اختلاف کوونکو په منځ کښی کوم یو د دوی د نوم د مدت صحیح اندازه ښوولی شی؟ ظاهر دی چه د داسی اوږده خوب څخه وروسته کله چه دوی ویښ شوی دی نو په قدرتی طور سره پخپله د خوب کوونکی او ګردو (تولو) لیدونکو په منځ کښی راز راز (قسم قسم) خبری سره مبادله کیږی. او څینی ئی مدت لږ ښیی. او څینی ئی ډیر څرګندوی (ښکاروی). یو به اقرار کوی. او بل به ئی مستبعد ګڼلی تری انکار کوی. نو دوی ئی راویښ او دا ئی وروښوده چه کوم یو جماعت سم له حقیقت سره سمی خبری کوی؟ او واقعیت ته نژدی دی؟ او وروسته د دی حقیقت له پوهیدلو سره د بعث «بعد الموت» عقده حل کولی شی؟ چه په هغه کښی د هغی زمانی خلقو سره جګړی کولی.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَیْکَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْیَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًی ﴿۱۳﴾

مونږ قصه کوو تاته (مفصلاً) خبر حال د دوی په حقه (رښتیا) سره، بیشکه دوی داسی ځلمیان دی چه ایمان لری په رب خپل او زیات کړی ؤ مونږ

دوی له جهته د هدایته.

تفسیر : یعنی د ایمان څخه زیات درجه ئی ورته ورکړه چه د اولیاؤ درجه ده.

وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ

او ټینګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوت او صبر)

تفسیر : یعنی زړونه مو قوی کړی ؤ په قبول او اظهار د حق سره او دوی مضبوط او ثابت قدم کیښود او خپله خبره ئی صافه وویله.

اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَاْ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَاۤ اِذًا شَطَطًا ﴿۱۴﴾

کله چه پاڅیدل (پس له ماموریدلو د کفر په سجدی سره) نو وویل دوی رب څمونږ رب د آسمانونو او (رب) د ځمکی دی له سره به عبادت ونه کړو بی له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مونږ په الوهیت سره وپاله نو) خامخا په تحقیق ویلی به وی مونږ هلته خبره خطا لویه دروغه.

تفسیر : یعنی کله چه «رب» هغه دی نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «الوهیت» او «ربوبیت» دواړه هم ده ته وړ (لائق) او مخصوص دی.

هٰۤؤُلَاۤءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً ؕ لَوْلَا يَاْتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍۭ بَيِّنٍ ؕ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿۱۵﴾

دا کسان قوم څمونږ نیولی دی دوی بی له الله (نور باطل) معبودان، ولی نه راوړی دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند، ښکاره نو څوک دی ډیر ظالم له هغه چا څخه چه تړی پر الله دروغ (چه شریکان ورته دروی بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسیر : لکه چه موحدین د توحید صاف صاف دلائل وړاندی کوی که مشرکین هم پخپله دعوی کښی رښتین وی نو کوم واضح دلیل ولی نه وړاندی کوی؟ که ئی وړاندی کړی نو له کومه به ئی راوړی؟ دروغ پټه نه لری. له دی نه به لوی دروغ څه وی چه دوی د الله تعالیٰ دپاره شریک دروی.

کله چه دقیانوس اصحاب الکهف ته دری ورځی مهلت ورکړ او دوی پخوا د تمامیدلو د دری ورځو وتښتیدل نو (یملیخا) چه مشر د دوی ؤ په منځ کښی د لیاری کښی ئی وویل خپلو ځینو نورو ځلمیانو ته داسی:

وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوْهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوٗۤا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ اَمْرِكُمْ مِّرْفَقًا ﴿۱۶﴾

او کله چه په څنګ شوئ تاسی له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چه عبادت ئی کوی دوی بی له الله نو ځای ونیسئ تاسی هغه غار ته (او دیره شئ پکښی) خپور (خور) به کړی تاسی ته رب د تاسی له رحمته خپل او تیار به کړی تاسی ته له کار ستاسی اسباب د ګزران (او خوشالئی).

تفسیر : یعنی «کله چه د مشرکانو له دینه مونږ بیل یو نو په ظاهری ډول (طریقه) سره هم مونږ ته لازم دی چه له هغوی څخه بیل اوسو. او کله چه د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه (بیل) شو نو ښائی چه له هر طرفه وشکوو او خاص خپل لوی الله جلت عظمته په طرف رهی (لاړ) شو او د هغه رحمت او تلطف ته امید واری ولرو» پخپلو منځونو کښی ئی سره داسی مشوری وکړی په پای (اخر) کښی لاړل او د غره په سمڅی کښی کیناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِيْ فَجْوَةٍ مِّنْهُ ؕ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ

او وینی به ته لمر کله چه راخیژی نو میلان کوی له غاره د دوی ښی طرف ته او کله چه لویږی نو پرېږدی دوی (او تری تیرېږی) کیڼ طرف ته او دوی په ارت میدان کښی دی له دی غاره، دغه (مذکوره احوال د دوی) له دلائلو

(د قدرت) د الله دی.

تفسیر : یعنی الله تعالیٰ پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسی دیره ځای په لوری لیار ښوونه وکره چه هلته مأمون او مطمئن شول او په آرامی او خوشالی سره پریوتل نه د ځای د تنگوالی څخه د دوی زړونه خفه ؤ او نه لمر دوی ته څه ربړ (زحمت) او تکلیف رسوه. د دی لامله (له وجی) چه د دغه سوری مخ د شمال په لوری او په هسی یوه وضع او هیئت سره واقع وه چه د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسیده او بی د څه ضرر د رسولو څخه به تری وته.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿۱۷﴾

هر چاته چه سمه صافه لیاره وروښوده الله نو همغه دی د سمی صافی لیاری موندونکی او هر څوک چه گمراه ئی کړی (الله) نو له سره به نه مومی ته ده ته کوم ولی دوست لیار ښوونکی.

تفسیر : یعنی ظاهری او باطنی لیار ښوونه گرد (تول) د ده په قبضه کښی ده وګوره څه مهال (وخت) چه گرده (توله) دنیا سره ښوئیدلی وه «اصحاب الکهف» ئی څرنگه د هدایت په لیاره تینگ او ثابت قدم کړل او په ظاهری دول (طریقه) ئی هم څرنگه د یوه عجیبه سوری په طرف د دوی لیار ښوونه وکره.

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ ۖ وَّنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيْدِ ۗ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿۱۸﴾

او ته به گمان کوی په دوی (که چیری ئی ووینی) چه ویښ دی حال دا چه دوی ویده دی او اړوو دوی (د پرښتو په وسیله) په ښی اړخ او کیڼ اړخ او سپی د دوی (د دوی په مخ کښی ورته پروت دی چه) غځوونکی دی (په ځمکه) د دواړو څنگلو خپلو په خولی د غار کښی، که (چیری ورپورته شی

ته دوی ته او (نظر واچوی پر دوی نو خامخا مخ به وگرځوی ته له دوی څخه په تیښته او خامخا ډک به کړی شی ته له دوی نه له ویری.

تفسیر : وائی چه د دوی سترگی به د خوب په وقت کښی هم خلاصی وی او د دومره یو طویل خوب هیڅ یو اثر د دوی په ابدانو کښی نه ښکاریده. نو ځکه هر چا به چه دوی ته کاته نو داسی ئی گڼانه چه دوی ویښ دی. او الله تعالیٰ دغو ویدو ځلمیانو ته شان. هیبت او جلال وروبانبه. او دوی دغه د هستوگنی ځای ته ئی دومره دهشت او عظمت ورکړ چه هیچا به ورته نه شو کتلی، او نه به ورنژدی کیدلی شو څو خلق د هغه د ځای څخه ننداری جوړی نه کړی او هلته بنداری ونه تری او دوی ناآرامه او بی هوسا (بی آرامه) نه کړی د دوی پسی یو سپی هم رهی (روان) شوی ؤ چه د دغو نیکانو اثر پر دغه سپی هم ورسیده. او تر سلهاؤ کلونو پوری ژوندی پاتی شو. اگر که د سپی ساتل بد دی. لیکن په ملیاردو بدانو کښی یو ښه هم شته. او خورا (زیات) ډیر هسی بدان چه د خپلو بدو اعمالو له کبله (وجی) له سپی او نورو حیواناتو څخه هم ښکته او خراب وو د نیکانو او ښو میړو (خاوندانو) له برکته د عزت او عظمت او رفعت خاوندان شوی دی. او بالعکس د نیکانو له کوره او کهوله ډیر کسان پخپل ځان حیران پاتی شوی دی.

ځوی د نوح چه له بدانو سره مل شو.

کورنی صفت ئی ورک شو دی ځپل شو.

د اصحاب الکهف سپی چه څو ورځی

پل د نیکو کښی رهی شو وصف ئی بل شو .

څوک چه ښه گرځی ښه وینی پاک الله به تری خوشال شی.

څوک چه بد گرځی بد پرځی د غلو مل ته وینه غل شو.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِيَتَسَآءَلُواْ بَيۡنَهُمۡۚ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡۖ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖۚ قَالُواْ رَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثۡتُمۡ فَٱبۡعَثُوٓاْ أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمۡ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلۡمَدِينَةِ فَلۡيَنظُرۡ أَيُّهَآ أَزۡكَىٰ طَعَامٗا فَلۡيَأۡتِكُم بِرِزۡقٖ مِّنۡهُ وَلۡيَتَلَطَّفۡ وَلَا يُشۡعِرَنَّ بِكُمۡ أَحَدًا ١٩

إِنَّهُمۡ إِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ يَرۡجُمُوكُمۡ أَوۡ يُعِيدُوكُمۡ فِي مِلَّتِهِمۡ وَلَن تُفۡلِحُوٓاْ إِذًا أَبَدًا ۝٢٠

او هم داسی (لکه چه ویده کړی وو مونږ اصحاب الکهف) ویښ کړه مونږ دوی چه پوښتنه وکړی پخپلو منځونو کښې، نو وویل یو ویونکی له دوی نه چه څومره مدت مو تیر کړی دی؟، نو وویل (ورته دغو نورو چه) تیره کړی ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، وویل (نورو) چه رب ستاسی ښه خبر دی په هغه مدت چه تیر کړی دی تاسی نو ولیږئ تاسی یو خپل په دی سپینو زرو ستاسی چه دا دی دی ښار ته نو ودی ګوری چه کوم یو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه نو رادی وړی تاسی ته رزق له هغه او نرمی او زیرکی دی کوی (په معامله کښې) او نه دی خبروی خامخا په تاسی هیڅ یو هم. بیشکه دوی که خبردار (یا قادر) شی پر تاسی نو سنګسار به کړی تاسی یا به بیرته وګرځوی دوی تاسی په دین خپل کښې او له سره به خلاص نه شئ تاسی (او ښه به ونه مومئ) په دغه وقت کښې هیڅکله.

تفسیر : یعنی څرنګه ئې چه پخپل قدرت سره دوی په داسی یوه اوږده خوب کښې ویده کړی ؤ همغسی ئې دوی په مقرره وقت کښې راویښ کړل، کله چه پاڅیدل نو پخپلو منځونو کښې ئې سره په مذاکرو شروع وکړه، چه مونږ به څومره مدت ویده شوی یو؟ ځینو وویل «یوه یا نیمه ورځ» یعنی ډیر لږ ویده شوی یو. بل وویل چه (له دغو بی فائدو خبرو څخه څه په لاس درځی) په دغه خو د الله تعالیٰ علم ډیر ښه رسیږی چه مونږ څومره مدت ویده شوی یو. اوس کار کوئ، یو سړی ته پیسی ورکړئ، او ښار ته ئې ولیږئ چه له کوم دکان څخه حلال او طیب طعام واخلی. او رائی وړی مګر دغه ضروری ده چه دغه سړی دی په ډیر هوښیاری سره لاړ شی او بیرته دی راشی او په نرمی او تدبیر سره دی ښائی معامله وکړی چه هیڅ یوه ښاری ته ځمونږ پته او نښه څرګنده (ښکاره) نشی که نه لویه خرابی به راپیښیږی. که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شی نو مونږ به سنګسار کړی. یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقانی دین څخه واړوی. (العیاذ بالله) که داسی کومه واقعه راپیښه شوه نو هغه اعلیٰ کامیابی او فلاح چه مونږ ئې غواړو له سره نه حاصلیږی. ځکه چه د حق دین څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وی د اولوالعزمو مؤمنانو کار نه دی.

تنبیه : ځما په نزد ﴿ يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٍ ﴾ محض د مدت د تقلیل څخه کنایه ده د خوب د پاڅیدلو څخه وروسته دغه طویل مدت هم دوی ته قلیل محسوس شوی ؤ. رښتیا ده چه «خوب او

مرگ سره برابر دی» د ﴿ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ﴾ د «او» د حرف سره استعمال داسی وګڼئ لکه چه د جزء (١٨) «المومنون» د سورت په (١١٢) آیت (٦) رکوع کښی دی
﴿ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ ﴾

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ

او هم داسی (لکه چه مو ویښ کړی وو دوی) خبر کړل موږ (خلق) پر دوی باندی چه پوه شی (دغه د حشر منکران چه) بیشکه وعده د الله حقه ده او بیشکه قیامت (چه دی) نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغه کښی (او خبر کړل موږ دغه خلق په اصحاب الکهف) کله چه جګړی کولی دوی په منځ خپل کښی په کار (د دین) خپل.

تفسیر : یوه له دوی ځینی پیسی واخیستی او ښار ته ننوت خو د ښار ګرد (تول) شیان د ده په نظر کښی پردی او غیر متعارف ښکاره شول په دغه مدت کښی څو قرنه تیر شوی ؤ، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول چه پر دی د کوم باچا نوم دی؟ او د کومی زمانی دی؟ او ګرد (تول) سره داسی وپوهیدل چه دغه سری له کوم ځایه کومه قدیمی خښه کړی خزانه موندلی ده څو دغه خبره د باچا په غوږ کښی ورسیده او هغه همغه پخوانی لیکلی تخته وغوښته چه پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلی شوی ؤ او دغه هم پکښی مسطور ؤ چه دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کښی لا درکه او تری تم شول. له تحقیقه ثابته شوه چه دغه سری د همغه مفقودالخبر دلی څخه دی. په دغه وقت کښی په دغه ښار کښی د «بعث بعد الموت» په نسبت سخت جګړه نښتی وه چا به ویل چه د مړ کیدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چه محض روحانی بعث دی او جسمانی نه دی څوک د روحانی او جسمانی د دواړو معادو قائل ؤ، د دی وقت باچا یو حق خوښوونکی، منصف سری ؤ، او غوښته ئی چه له یو طرف کوم داسی نظیر او مثال په لاس ورشی چه په هغه سره پوهول آسان شی، او عقلی استبعاد له منځه ورک شی. پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالاخر د آخرت منکران هم د دی حیرت راوړونکی ماجری د لیدلو او اوریدلو سره په آخرت متیقن شول، او دغی نظاری په خاص دول (طریقه) سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه او وپوهیدل چه په دی سره الله تعالیٰ موږ ته تنبیه راکړه ځکه چه دغه قصه د دوهم ځلی بیا ژوندی کیدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه : ځینو د ﴿ إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ ﴾ مطلب داسی اخیستی دی چه الله تعالیٰ د

«اصحاب الکهف» له حاله په هغه وقت کښې خلق خبر کړی ؤ نو ځکه د «اصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود (لرلو)، چه هغه څو تنه څلمیان چه یو ناڅاپه سره ورک او تری تم (ګډوډ) شوی وو. چیری لاړل؟ چه د هغوی په نسبت له ډیری اوږدی زمانی راهیسی داسی آورو چه راځی. دوی ولی رانغلل؟ دوی چیرته لاړل؟ د دوی نسل به چیری منتشر شوی وی؟ تر اوسه پوری دوی نه دی ژوندی پاتی. او ضرور ګرد (تول) سره مړه او خاوری شوی دی. په دغه مسئله کښې به ځینو یو شی او ځینو به بل شی ویل چه یو ناڅاپه الله تعالیٰ د حقیقت له مخی پرده پورته کړه او هغه ګرد (تول) اختلافات ئی سره ورک کړل.

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا ۖ رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

نو وویل (دغو خلقو یو بل ته) چه جوړه کړئ پر دوی یوه بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د) دوی، وویل هغو کسانو چه غالب وو په کار (د دین) د دوی چه خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو (خامخا) پر دوی باندی مسجد (چه لمونځ پکښې وکړی شی.)

تفسیر : دغه نه دی معلوم چه وروسته له هغه «اصحاب الکهف» همغسی ژوندی پاتی شول؟ یا ئی انتقال وکړ؟ که انتقال ئی کړی دی څه مهال (وخت) ؤ؟ او که ژوندی پاتی دی تر کله؟ یا به تر کله ژوندی پاتی کیږی؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چه دغه سوری ته نژدی په کوم مناسب ځای کښې د یادونی په شان کوم عمارت جوړ کړی چه له هغه ځینی زائرینو ته څه سهولت پیښ شی نو په دغه کښې به د آراؤ اختلاف واقع شوی وی چه څه قسم عمارت جوړ کړ شی، د دغو اختلافونو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دی، او دغه هم د ده په علم کښې شته چه دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلی د خوب طاری کیدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوری پوری رسیدلی دی؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشرف شوی دی؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سریو «چه د اصحاب الکهف» پر اسلامی دین وو داسی سره غوته کړه چه دغه غار ته نژدی یو معبد تعمیر شی د اصحاب الکهف په نسبت برسیره پر دی چه پاخه موحدان او متقیان وو په یقینی ډول (طریقه) نه ویل کیدی شی چه د کوم نبی علیه السلام پر دین او شریعت وو لیکن هغه کسان چه پر دوی معتقدان شوی او عمارت ئی ورجوړ کړی وو نصرانیان وو. ابوحیان په «بحر محیط» کښې د «اصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړی دی. من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ ۚ

ژر به وائي (يعقوبيه چه دوى) درى دى څلورم د دوى سپى د دوى دى، او ويه وائى (نسطوريه چه دوى) پنځه دى شپږم د دوى سپى د دوى دى، ويشتل (او ويل بى له نښى بى دليله) په غيب سره.

تفسير : يعنى سامعين به د «اصحاب الكهف» د قصى له آوريدلو څخه وروسته لکه چه د خلقو عادت دى اټکلى غښى ولى يو به وائى چه دوى درى وو، څلورم د دوى سپى ؤ. بل به وائى چه دوى پنځه وو او شپږم به سپى ښيى. ليکن دغه ګرد (ټول) اقوال داسى دى لکه چه څوک يى د نښى له تاکلو (مقررولو) څخه تيرى (ګټى) وولى. ممکن دى د دغو مختلفو خبرو په ويلو کښى برسيره په جهل د رسول الله صلى الله عليه وسلم امتحان هم مقصود وى چه وګورو محمد صلى الله عليه وسلم په دغه معامله کښى څه فرمائى؟ ځکه احتمال لرى چه يهوادنو د هغو صحيح تعداد اوه ښوولى وى چه د هغه په طرف لوى قرآن هم اشاره فرمائى.

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُلْ رَّبِّيْٓ اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيْلٌ ۟ۙ فَلَا تُمَارِ فِيْهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا ۠ وَّلَا تَسْتَفْتِ فِيْهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾

او ويه وائى (مومنان په اخبار د محمد چه دوى) اوه دى او اتم د دوى سپى د دوى دى، ووايه (اى محمده! دوى ته) رب ځما ښه علم لرى په شمير د دوى نه پوهيږى په (شمير د) دوى مګر لږ (د خلقو) نو جګړه مه کوه (اى محمده!) په باب د دوى (يعنى اصحاب الكهف) کښى مګر جګړه ښکاره او فتوى مه غواړه په باب د دغو (اصحاب الكهف) کښى له دغو (کتابيانو) څخه له هيڅ يو (ځکه چه ته پخپله پرى خبر ئى په وحيه سره)

تفسير : يعنى په دى قسم غير معتد به خبرو کښى زياتى جګړى کول او ترديد، فضول او لاحاصل دى. د عدد په معلومولو پورى کوم اهم مقصود نه دى متعلق، هومره خبره چه الله تعالىٰ رابښودلى ده له هغى څخه د زيات تحقيقاتو پسى لويدل او هغومره ترديد چه الله تعالىٰ فرمايلى دى له هغه څخه زيات ترديد او جګړى نښلول، فضول دى. ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنه فرمائى

زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چه هغوی د قرآنی سیاقه معلوم کړی دی چه) اصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دی. ځکه چه الله تعالیٰ هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته ﴿رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِ﴾ وفرمایه او دریم قول سره ئی ونه فرمایل علاوه پر دی د بیان اسلوب هم بدل شوی دی په پخوانیو دواړو جملو کښی «عطفیه واو» نه وه او په دریم کښی شته. او د ﴿وَثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکی دغی خبری ته زور ورکول مقصود دی چه د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وثوق سره د واقعی له تفصیله واقف دی ځینو د دی په تائید کښی دا هم ویلی دی چه پخوا له دی نه له ﴿قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ﴾ څخه د یوه تن قول راخرګند (ښکاره) شو. او له ﴿قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا﴾ الآیة - څخه پرته (علاوه) له هغه قائل څخه د دری تنو نورو قائلینو پته ولګیده له «قالوا ربکم اعلم، الایة» څخه برسیره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځی او په دی دول (طریقه) اقلا لږ تر لږه ښائی دوی اوه تنه وی. چه سپی تری مستثنیٰ پاتی دی ځما نیکه مولانا مراد علی خان کاموی په خپل هغه قلمی تفسیر کښی چه په (۱۲۹۱) هـ ق کښی د خوګیانو په کړه کښی لیکلی دی او بیا په (۱۳٤۰) هـ کښی د لاهور په دین محمدی پریس کښی چاپ شوی دی د اصحاب الکهف اسماء داسی لیکلی دی: (۱) یملیخا (۲) مکسلمینا (۳) مسلمینا (دغه دری تنه د ښی لاس درباریان یعنی اصحاب الیمین دی) (٤) مرنوش (٥) دبرنوش (٦) شازنوس (دغه دری تنه د کیڼ لاس درباریان یعنی اصحاب الشمال دی) (۷) مرطونس هغه شپون دی چه دوی ته ئی د هغه سمڅ لار ښوونه وکړه او د دوی د نجات سبب شو د دوی د سپی نوم (قطمیر) او د دوی د باچا نوم (دقیانوس) او د ښار نوم (افیوس یا طرطوس دی).

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيۡءٍ إِنِّي فَاعِلٞ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَهۡدِيَنِ رَبِّي لِأَقۡرَبَ مِنۡ هَٰذَا رَشَدٗا ﴿٢٤﴾

او مه وایه له سره په هیڅ باب کښی چه بیشکه زه کوونکی یم د دغه کار صبا مګر (متصل ورسره ووایه ای محمده!) که اراده فرمایلی وی الله او یادوه رب خپل کله چه دی هیر شی او ووایه (ای محمده! دوی ته) ښائی چه سمه صافه لیاره وښیی ماته رب ځما ډیری نژدی ته له دی نه له جهته د لیار ښوونی (او نیکه لیاره).

تفسیر : د «اصحاب الکهف» قصه په تاریخی کتابونو کښی له نادراتو څخه لیکلی شوی وه او هر سړی تری نه شو خبریدی. مشرکینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ چه له دغه پوښتنی څخه د دوی مقصود امتحان وو ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چه صبا به ئی دروښیم ځکه متیقن ؤ چه جبرئیل علیه السلام به راځی او

زه به تری معلومات اخلم او دوی ته به ئی وایم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو ورځو پوری رانغی رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر خفه او غمجن شو مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول بالاخر د الله تعالیٰ له جانبه دغه قصه ورته ولیږله شوه او په پای (اخر) کښی ئی نصیحت هم ورعلاوه شو چه وروسته له دی نه د هیڅ یوی خبری په نسبت بی د ﴿ إِن شَاءَ اللَّهُ ﴾ څخه نه ښائی چه وعده وفرمائی که کوم وقت له تانه هیره شی نو هر کله دی چه په یاد راشی ﴿ إِن شَاءَ اللَّهُ ﴾ ووایه! او امیدوار شه چه الله تعالیٰ به ستا درجه له دی نه لا زیاته کړی. یعنی هیڅ شی هیڅ کله به له تاسی هیر نشی «موضح القرآن» یا د «اصحاب الکهف» د واقعی څخه زیات په عجیب طور ستاسی حفاظت وفرمائی او فتح او بری به مو در په برخه کړی لکه چه د «ثور» په غار کښی وشو یا د کهف د واقعی څخه زیات عجیب واقعات او شواهد ستاسی له ژبی څخه وباسی چه خلقو ته ئی بیان کړی.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

او مدت تیر کړی وو دغو (ځلمیو) په غار کښی دری سوه کاله (شمسی) او زیات کړی ؤ پری دوی نهه (قمری کلونه نور هم)

تفسیر : یعنی د شمسی په حساب پوره دری سوه کاله په هغه غار کښی ویده وو. او په قمری سره (۹) کاله نور زیات شو (په دغه کښی د ورځو او میاشتو کسور نه دی محسوب شوی) یا دری سوه کاله وروسته امکان لری چه لږ څه له خوبه ویښ شی او بیا تر نهو کلو پوری ویده پاتی شی. د ځینو علماؤ رأیه دا ده چه دغه (۳۰۹) کاله د دوی د ویښیدلو څخه بعد د محمدی عهد پوری مدت ئی بیان فرمایلی دی. یعنی له خلقو سره وروسته د لیدلو او ویلو بیا ویده شوی دی چه د دوی له دغه وروستنی پیښی څخه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانی پوری دومره مدت تیر شوی دی والله اعلم.

لطیفه د هندوستان د (زیشوان) په علاقه کښی یو سړی د دوه سوه او دوه پنځوس (۲۵۲) کلنی عمر کښی شته چه اوس د خپلی څلیرشتمی (۲٤) ښځی سره ژوندون کوی.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ

ووایه (ای محمده! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدت (چه دوی ځنډ (تاخیر) کړی وو په هغه کښی)، خاص هم ده لره دی پټ (اسرار) د آسمانونو او د ځمکی (او د ساکښینو او موجوداتو د هغو هم)، څه ښه لیدونکی دی الله (د هر موجود) او څه ښه اوریدونکی دی الله (د هر مسموع)،

تفسیر : یعني مؤرخین د دوی د ویدیدلو او د بیا ویښیدلو مدت راز راز (قسم قسم) بیانوي خو له ګردو (تولو) څخه صحیح او صواب همغه ده چه الله تعالیٰ ئې ښیي ځکه چه د آسمان او د ځمکې د ګردو (تولو) پټو اسرارو علم هم له ده سره شته او هیڅ یو شی د ده د قدرت له سترګی څخه نه شي تیروتي.

مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

او نشته چیرې دوی ته بې له دې نه هیڅ دوست (متولي د امورو) او نه شریکوي په حکم (قضاء) خپل کښې بل هیڅوک.

تفسیر : یعني همغسې چه د ده علم محیط دی د ده قدرت او اختیار هم پر ګردو (تولو) حاوي دی همغسې چه د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ په علم کښې هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دی د قدرت په اختیاراتو کښې هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشي کیدی.

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او ولوله (ای محمده! دوی ته) همغه چه وحي کړی شوی ده تاته له کتابه د رب د تا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غیر له دغه (الله) هیڅ ځای د پناه (که قصد ئې وکړې)،

تفسیر : د «اصحاب الکهف» په قصه کښې ئې فرمایلي ؤ ﴿فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ مطلب دا دی چه په بیکاره شیانو د زیات بحث او پلټنې (تحقیق) او مناقشې هیڅ ضرورت نشته. تاسې خپل د منصبي فرض په اتمام کښې مشغول او لګیا اوسئ! یعني همغه جامع او مانع او کافي او شافي کتاب چه تاته ستا رب مرحمت فرمایلی دی، همغه ولوله! او خلقو ته ئې واوروه! کومې خبرې چه الله تعالیٰ په دې کښې آورولي دي او همغه وعدې ئې چه فرمایلي دي هیڅ یو داسې طاقت نشته چه همغه واړوي. یا ئې بدل کړي، یا ئې بیرته وغورځوي، یا ئې غلطي ثابتې کړي که څوک د دغو خبرو تبدیل پسې وي یا د دې کتاب د حقوقو په اداء کولو کښې قصور کوي همغه دې ښه وپوهیږي چه د الله تعالیٰ د مجرمانو دپاره په هیڅ یو ځای کښې د پناه ځای نشته. هو د وفادارانو د پناه ورکولو دپاره د همغه

رحمت وسیع دی (اصحاب الکهف) وګوري کله چه دوی د الله تعالیٰ په خبرو تینګ ولاړ وو نو دوی ته ئی څرنګه ښه ځای پخپل فضل او مرحمت سره ورعنایت کړ.

وَاصۡبِرۡ نَفۡسَكَ مَعَ الَّذِيۡنَ يَدۡعُوۡنَ رَبَّهُمۡ بِالۡغَدٰوةِ وَالۡعَشِىِّ يُرِيۡدُوۡنَ وَجۡهَهٗ

او صبر (بند او تینګ) کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چه بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبب (اول د ورځي) او بیګا (آخر د ورځي یعني هر کله) غواړي دوی ذات (یا رضاء) د الله.

تفسیر : یعني د ده د لقاء او رضاء د حصول په شوق کښي په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کښي مشغول اوسیږي. مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي. پر خپلو لمونځونو مداومت کوي. د حلالو او حرامو تمیز کوي. د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پیژني. اګر که د دنیوی حیثیته دوی معزز او مالدار نه دي، لکه په لویو اصحابو کښي په دغه وخت کښي حضرت عمار. صهیب. بلال. ابن مسعود خباب سلمان او نور رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین نو داسي مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وګرځوه او د هیچا په وئیلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بیلوه!.

وَلَا تَعۡدُ عَيۡنٰكَ عَنۡهُمۡ‌ۚ تُرِيۡدُ زِيۡنَةَ الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا‌ۚ

او نه دي تیریږی (وړاندی دواړه) سترګي ستا له دوی نه چه غواړي ته، زینت (ښائست) د دي ژوندون لږ خسیس،

تفسیر : یعني د دغو غریبانو او مات زړو او بی وځلیو (کمزورو) مخلصینو مومنینو څخه له سره خپلي سترګي مه اړوه! او لویو لویو غتو متکبرانو دنیادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره! چه د دوی د مسلمان کیدلو څخه به اسلامي دین ډیر ښه رونق او ښائست مومي ځکه چه اسلامي اصلي عزت او رونق په مادي خوشحالي او د سپینو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط. بلکه په ایمان او تقویٰ او اعلیٰ درجه ښو اخلاقو سره قائم دی. د دنیا تال او تیل، ښائست او سنګار بیخي فاني او د سیوری په شان تلونکی شی دی. حقیقي دولت خو ایمان. تقویٰ او تعلق مع الله دی چه هغه له سره ماتي او زوال نه لري. لکه چه د «اصحاب الکهف» په واقعه کښي د الله تعالیٰ د یاد کوونکو او د دنیا د طالبانو پای (اخر) او خاتمه معلومه شوه.

وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهٗ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ وَكَانَ اَمْرُهٗ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چه غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره څمونږ او متابعت ئی کړی دی د هوا خپلی او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته او تجاوز له حدود الله).

تفسیر : یعنی د هغو کسانو په خبرو تاسی له سره غوږ مه ږدئ او مه ئی اورئ چه د هغوی زړونه له حقه زاهل او په دنیوی نشو کښی مست او لایعقل او د الله تعالیٰ له یاده بیخی غافل دی. او تل د خپل نفس د خوښی او غوښتنی پسی مائل او رهی (روان) او لګیا دی. د الله تعالیٰ په عبادت کښی تکبر، لویی، ځانمنی(خودنمائی)، هوا پرستی، تقدم او تعالی د دوی دود (رواج) او دستور دی. اګر که دوی ظاهراً ډیر بدایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وی. په روایاتو کښی راغلی دی چه د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو څمونږ رسول صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل «تاسی د خپلو شاؤ خوا څخه دغه فقراء، مسکینان خواران، غریبان چه ګرد (تول) سره اوږه ګان (خوار) دی لری کړئ. څو مونږ غټان. مشران. لویان او سرداران تاسی سره کینو.» ګواکی مسلمانانو ته اوږه (خوار) او کفارو ته ئی بدای او سردار وویل. ممکن دی چه د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کښی دغه خبره تیره شوی وی چه د دغو غریبانو په بیلولو کښی د لږ څه مدت دپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دی، مصلحت ته کلی نه به خپه کیږی او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوی. نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو چه تاسی له سره د دغه متکبرانو دغه خبری مه آورئ! ځکه چه د دوی دغه غوښتنی بیخی چتی (فضول) او بیکاره دی په دوی کښی د حقیقی ایمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته. نو بیا محض د موهومی فائدی دپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولی پریښودی شی. او هم د غټانو او غریبانو سره د دغسی معاملی له کولو څخه احتمال شته چه د عامو خلقو په زړونو کښی د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په نسبت ﴿مَعَاذَاللهِ﴾ بدګمانی او نفرت پیدا شی چه د هغه ضرر له دی ضرر څخه به ډیر زیات وی چه اوس د دغو څو تنو متکبرو د اسلام د نه قبلولو په صورت کښی تصور کاوه شی!.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ

ووایه (ای محمده! دوی ته اسلام قرآن) حق دی له رب ستاسی، پس هر څوک چه اراده (د ایمان) وکړی نو ایمان دی راوړی! او هر څوک چه اراده (د کفر) وکړی نو کافر دی شی.

تفسیر : یعني د الله تعالیٰ له جانبه رښتیا رښتیا خبري اوروليٰ شوي دي. الله تعالیٰ د چا د منلو او د نه منلو هیڅ پروا نه لري هر څه نفع یا نقصان چه پیښیږي هغه به یواځي ستاسي وي منونکي، او نامنونکي له هر یوه سره د هغه خپل عمل د لاري مل وي. او هغوي دواړه دي خپل هغه عاقبت او خاتمي ته ښه ځير شي او فهم دي ورته وکړي چه وروسته بیانیږي. خالص دنیوي عیش او عشرت خوشي چتي (بیکاره) او فاني دي. او دنیوي مزي او چرچي هلته ښي او خوندوري کیدي شي. چه د اخروي فلاح او نجات وسیله وګرځي. هو! یواځي دنیوي تمول په کار نه راځي. بلکه هغه کسان چه په دغه جهان د اسلام په حالت خواروزار او پریشان دي په هغه جهان کښي به خوښ او خوشال او فرحان او په عیش او عشرت او آرام کښي وي. امام زاهدي رحمة الله علیه ویلي دي له دغه امر څخه مراد وعید او تهدید یعني ویرول او زورول دي نه اباحت او اجازت ځکه چه بیا ئې داسي فرمایلي دي.

إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بیشکه چه مونږ تیار کړي مودي لپاره د ظالمانو (کافرانو داسي) اور چه چاپیر شوي دي له دوي پردي د هغه (چه هغه پردي به هم د اور وي)، او که فریاد وکړي (دوي له تندي) نو فریاد به ئې واخیستي شي (په ورکولو د داسي) اوبو (سره) لکه زوي (یا د تیلو خټ) چه وریتوي به مخونه، بد څيز د څښلو دي (دغه زوي)، او بد دي (دغه اور ځای د آرام یا) له وجي د انتفاع.

تفسیر : یعني د ګرمي له شدته به تږي کیږي نو «العطش! العطش!» ناري وهي نو د تیلو تلچټ (خیري) یا د زوو په شان اوبه دوي ته ورکولي کیږي چه د سخت تودوالي او د تندي له سببه د دوي خوله او کولمي به سره تول وریتي او تناکي وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بیشکه هغه کسان چه ایمان ئې راوړي دي او کړي ئې دي ښه (عملونه) بیشکه مونږ نه ضائع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چه ډیر نیک وي له جهته د عمل،

تفسیر : یعنی له ادنیٰ څخنی ادنیٰ نیکی هم نه ورک کیږی او پوره بدل به ورکړی شی.

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ

دغه (مؤمنان چه دی) شته دوی ته (هسی) جنتونه د تل هستوګنی چه بهیږی له لاندی (د ونو او مانیو) د دوی (څلور قسمه) ویالی په لاس به کاوه شی دوی ته په دغه جنت کښی وښی له سرو زرو (څو وښوولی شی چه اصلی او دائمی دولتمن او باثروته کوم سړی دی؟)

تفسیر : هغه څوک چه تش د سرو زرو او سپینو زرو او ښو کالیو خاوندان دی یا هغو چه ورسره مسلمانان او د ښو اعمالو خاوندان، یا سره له اسلامه او حسنه اعمالو فقیران او بی وځلی (بی وسه) دی. د سرو زرو باهوګانو او وریښمنی جامی او هم داسی د جنت پر ګردو (تولو) نعمتونو او کیفیاتو باندی نه مونږ او نه بل څوک پوهیدی شی چه څمونږ له فهمه دیر لوړ او په محسوساتو کښی د هغه موطن کوم خاص او پوره مثال نه دی موجود.

وَّيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُنْدُسٍ وَّاِسْتَبْرَقٍ

او اغوندی به دغه (جنتیان) جامی زرغونی له نریو وریښمو او له پریړو (غتو) وریښمو.

تفسیر : ښائی چه مخ ئی د نریو وریښمو او استر ئی د پریړو (غتو) وریښمو څخه وی کما یفهم من قوله تعالیٰ ﴿ بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ ﴾ جزء (۲۷) (د الرحمٰن (٥٤) آیت ۳ رکوع) یا دواړه قسمونه به سره بیل بیل استعمالیږی والله اعلم. په «موضح القرآن» کښی دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چه سره زر او ریښمین کالی نارینه ؤ ته په جنت کښی ور رسیږی هر څوک ئی چه دلته واغوندی هلته به ئی نه آغوندی.

مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ؕ نِعْمَ الثَّوَابُ ؕ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

تکیه کوونکی به وی په دغه جنتونو کښې پر تختو باندی، ښومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه) او ښومره ښه دی (دا جنتونه او نعمتونه) ځای د آرام.

تفسیر : یعنی پر ښو چپرکتو او پالنګونو تکیه لګولی په نهایت عزت او احترام سره به ناست وی.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

او ښیه بیان کړه ته دوی ته یو مثال (د کفارو او مومنانو هغه) دوه سړی.

تفسیر : دغه ئی د غنی کافر او فقیر مؤمن مثال بیان وفرمایه چه د هغه په ضمن کښې د دنیا بې‌ثباتی. او د کفر او تکبر بدانجامی. او د ایمان او تقویٰ پر مقبولیت باندی تنبیه ده. دغه دواړه سړی چه د هغوی مثال بیان شوی دی په واقعی دول (طریقه) سره موجود وو؟ یا محض د تفهیم دپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی. د علماؤ په دغه مورد کښې دوه قوله دی او د تمثیلو فائده په هر حال کښې حاصله ده.

جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿۳۲﴾

چه ګرځولی (ورکړی وو) مونږ یو له دی دواړو ته دوه باغونه. له انګورو (تاکونه) او پټ کړی وو مونږ دا باغونه په خرماؤ سره او پیدا کړی وو مونږ په منځ د دی (دواړو باغونو) کښې کښت (فصل).

تفسیر : یعنی د دغو باغونو په چار چاپیر د کجورو (خرماؤ) ونی کینولی شوی دی او د دواړو باغونو په منځ کښې ځمکه د زراعت دپاره تخصیص ورکړی شوی ده خو غله او میوه (قوت او فواکه) ګرد (تول) تیار له همغه باغ ځخه حاصل واخلی.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْـًٔا

دی دواړو باغونو ورکول به ئی میوی خپلی (پوره) او نه به ئی کاوه ظلم

(کموالی) له محصوله خپله هیڅ قدر.

تفسیر : یعنی داسی نه ؤ چه یو باغ به ښه وده (نشونما) او ښه حاصل ورکوه او بل نه ورکاوه او بی حاصل او بې‌وده پاتی ؤ یا په یوه کښې ډیری ونې وې او په بل کښې کمی.

وَّفَجَّرۡنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

او بهولی وه مونږ په منځ د دی دواړو باغونو کښې ویاله،

تفسیر : یعنی د دغو باغونو په منځ کښې د اوبو ویاله په ډیر ښه وضعیت سره چار چاپیر بهیده او منظره ئې ډیر ښکلی او فرحت زیاتوونکی او ښائسته کړی وه. او که کله نا کله چه باران هم نه کیده خو بیا هم د دغو باغونو طراوت او زرغونتیا د دغو اوبو په سبب به پخپل حال پاتی کیده او د تندی خرابی او د وچوالی هیڅ ویره او اندیښنه به ورسره نه وه.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ج

او ؤ ده ته (نوری) میوی،

تفسیر : یعنی هر څه چه ئې لګولی ؤ یا ئې ګنلی ؤ د هغه ثمره او نتیجه ئې په ښه ډول (طریقه) سره وموندله او د عیش او رفاهیت هر قسم سامان جمع شو، نکاح ئې چه وکړه د هغې نتیجه او ثمره هم ورته ښه شوه او د ډیرو اولادونو پلار شو.

فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗۤ اَنَا اَكۡثَرُ مِنۡكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۴﴾

پس وویل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګری خپل ته حال دا چه هغه ورسره خبری کولی (په افتخار سره) چه زه زیات یم له تانه له جهته د مال او ډیر عزتناک یم له جهته د سړیو.

تفسیر : یعنی مال، دولت، ملاتړ، سړی ماسره له تا نه زیات دی که زه د شرک او کفر په اختیارولو کښې په باطل وی نو دومره مال، دولت او هوسائی (آرام) به ولی ځما په برخه کښې

کیده؟ د ده د شرک ثبوت له دی نه په لاس راځی چه د آفت د رسیدلو څخه ئی وروسته په تأسف او ارمان سره وویل ﴿ يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُشۡرِكۡ بِرَبِّيٓ أَحَدٗا ﴾ معلومیږی چه د هغه غریب ملګری چه پوخ موحد ؤ د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبی کولو نصیحت به ئی ورته کاوه چه د هغه په جواب کښی ئی داسی ورته وویل چه زه له تانه په مال، اولاد، سری، ملاتړ او هر څیز کښی زیات یم. نو څرنګه به یقین وکړم چه زه پر باطل یم او تا غوندی مفلس او ناداره به په حق وی؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چه دی ظالم ؤ پر ځان خپل (په سبب د فخر او تکبر او کفر)

تفسیر : یعنی په شرک کښی مبتلا ؤ. د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک ؤ. نورو ته به ئی په سپکه سره کتل او حقیر به ئی ګڼل. او د الله تعالیٰ پر قدرت او جبروت به ئی نظر نه ؤ. او نه په دی پوهیده چه وروسته به ئی انجام څه کیږی؟ هم دغه باغ د ده جنت ؤ چه هغه به ئی خپل ابدی خیر ګڼلو.

قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدٗا ٣٥ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةٗ وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهَا مُنقَلَبٗا ٣٦

وویل چه زه نه کوم ګمان چه هلاک (خراب) به شی دغه باغ (زما) هیڅیری او نه کوم زه ګمان په قیامت چه قائم (واقع) به شی او قسم دی خامخا که بوتلی شم (په ګمان ستا) رب خپل ته (پس له بیا ژوندون) نو قسم دی چه هرومرو (خامخا) به مومم خامخا غوره له دی باغ څخه مرجع.

تفسیر : یعنی اوس خو په آرام سره تیریږی. او ګرد (ټول) انتظامات می داسی مکمل کړی دی چه زما تر ژوندانه پوری د دغو باغونو د تباه او خرابیدلو کومه ظاهری اندیښنه نشته. پاتی شوه د بعث بعد الموت قصه، نو اول زه یقین نه لرم چه د مړ کیدلو څخه وروسته د هډوکی بخرکی ته بیا دوهم ځلی نوی ژوند په برخه کیږی؟ او موږ به د پاک الله په مخ کښی وړاندی کیږو. لیکن که هم داسی وشو نو یقیناً ماته به له دی نه ښه او بهتر سامان هلته هم راورسیږی. که زموږ دغه حرکات د الله تعالیٰ خوښ نه وی نو په دغه دنیا کښی به ئی ولی دومره وسعت او

راحت را په برخه کړی وی؟ ګواکی د دی دنیا راحت او هوسائی (آرام) د هغه جهان په خوښی او هوسائی (آرام) باندی دلیل دی چه زه به هلته هم مزی او چرچی کوم.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

وویل دغه (کافر) ته (مؤمن) ملګری د ده حال دا چه دغه مومن خبری اتری کولی له دغه کافرسره آیا کافر شوی پر هغه (ذات) چه پیدا کړی ئی ته (په اول کښی) له خاوری بیا ئی له نطفی بیا ئی برابر کړی ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چه الله رب ځما دی او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر : یعنی هغه الله تعالیٰ چه ستا اصل آدم علیه السلام ئی له بی ځانه خاوری څخه. بیا ته ئی د ځمکی د حاصلاتو له خلاصی او له یوه څاڅکی ناڅیزه اوبو څخه پیدا کړی ئی او ژوندون ئی دربښلی دی او روحانی او جسمانی قوتونه ئی درکړی دی او لوی غټ انسان ئی در څخه پیدا کړی دی نو آیا ته له دی نه انکار لری چه هغه به دی وروسته له مرګه بیا ژوندی کوی؟ یا دغه درکړی نعمت به له تانه بیرته نشی اخیستلی؟ زما عقیده خو داسی نه ده. بلکه زه پوره یقین لرم چه هم هغه لوی ذات یواځی زمونږ رب دی. د ده په الوهیت کښی بل هیڅوک شرکت نه لری او د ده د حکم او ارادی په مقابل کښی هیڅوک هیڅ شی نشی ویلی او کولی او نه خپله سا اخستی شی.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

او ولی نه په هغه وقت کښی چه ننوتی باغ خپل ته ویل تا (یعنی په هغه وقت کښی چه ننوتی خپل باغ ته ولی دی داسی نه ویل(هغه چه اراده وفرمائی الله (هغه کیږی) نشته قوت (هیچا لره په هیڅ کار) مګر په توفیق) د الله.

تفسیر : یعنی مال د الله تعالیٰ نعمت دی خو د غرور، تکبر او ځانمنی (خودنمائی) او د کفر ویلو څخه آفت نازلیږی. لازم او ښه خو داسی ؤ چه د باغ د داخلیدلو په وقت دی د ﴿ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِ أَبَدًا ﴾ په ځای ﴿ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾ ویل یعنی د هر هغه څیز چه الله تعالیٰ

اراده وفرمائی عطا کوی ئی. څه زور او قوت چه په مونږ کښې شته هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی. که الله تعالیٰ اراده وفرمائی نو په یوه شپه کښې هغه ګرد (تول) سلب او بیرته ئی اخلی. په روایاتو کښې راغلی دی. هر مهالی (وخت) چه انسان پخپل کور کهول او نور ځای کښې په خوښی، آرام سره ځان مومی نو هم دغه لفظ دی ووائی ﴿مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ﴾

اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ﴿۳۹﴾ فَعَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ﴿۴۰﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ﴿۴۱﴾

که ته وینی ما چه زه لږ یم له تانه د جهته د ماله او ولده (ځوی او لور). پس (امید لرم چه ژر دی چه) رب ځما راکړی ماته (په دنیا په آخرت کښې خیر) بهتره له باغ ستا او چه ولیږی پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) آسمانه پس صبا ته وګرځی (باغ ستا) ډاګ میدان ښویی (چه ښوئیږی پری سړی) بی زرغونه یا صبا ته وګرځی اوبه د دی باغ وچی ډوبی پس له سره به نه توانیږی (نه شی راوستی) دی ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر : یعنی یوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوزی یا بل کوم سماوی آفت نازل شی چه ستا د دغه تکبر او غرور د نتائجو په سزا کښې ستا دغه باغ ډاګ دبر او سپیره او تری صاف میدان جوړ کړی. یا د دغی ویالی اوبه وچی شی. او بیا سره له ډیر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه پکښې ونه بهیږی.

وَاُحِيْطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ

او چاپیر کړی شو په انواعو د میوو د هغه (باغ یا سړی یعنی هلاک شو) پس وګرځید په وقت د سبا کښې چه اړه‌وه ئی څټ او مخ د ارغویو خپل (له خپګانه)

تفسیر : یعنی د حسرت او افسوس لاسونه به ئی سره مښل. او هک پک پاتی ؤ.

عَلٰی مَآ اَنۡفَقَ فِیۡهَا وَهِیَ خَاوِیَةٌ عَلٰی عُرُوۡشِهَا

پر هغه مبلغ چه لګولی ؤ پر دغه باغ حال دا چه دغه باغ لویدلی ؤ پر ځیلو (مناګانو د تاکو کورو) خپلو.

تفسیر : حضرت شاه صاحب لیکی «آخر د ده پر باغ باندی هم هغسی وشوه چه د دغه ښه سړی له خولی څخه وتلی ؤ په شپه کښی سماوی آفت د اور په صورت راغی او ګرد (تول) باغ ئی وسوځوه او د ایری ډیرئ ئی تری جوړه کړه. مال ئی لګولی ؤ د پنګی (راس المال) د تزئید دپاره خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه ئی له لاسه ووتل».

وَیَقُوۡلُ یٰلَیۡتَنِیۡ لَمۡ اُشۡرِكۡ بِرَبِّیۡۤ اَحَدًا ﴿۴۲﴾

او وائی ای کاشکی ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو می دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر : مګر څه په کار دی اوس ژړا او انګولا لوښی مات او غوړی توی شو په بیدیا. او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالیٰ له ویری نه ؤ بلکه تش د دنیوی ضرر رسیدلو په بناء ؤ.

وَلَمۡ تَکُنۡ لَّهٗ فِئَةٌ یَّنۡصُرُوۡنَهٗ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَمَا کَانَ مُنۡتَصِرًا ﴿ؕ۴۳﴾

او نه ؤ ده ته کومه ډله چه مدد ئی کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کښی) غیر له الله او نه ؤ دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کښی)،

تفسیر : یعنی نه ئی ګوند (پارتی) او ډله په کار ورغله. نه اولاد او نه هغه فرضی معبود چه له الله تعالیٰ سره ئی شریک درولی ؤ. او نه ده پخپل ذات کښی دومره طاقت او توان درلود (لرلو) چه د الله تعالیٰ د عذاب مخه ونیسی یا خپل بدل واخیستی شی.

هُنَالِكَ الۡوَلَایَةُ لِلّٰهِ الۡحَقِّ ؕ هُوَ خَیۡرٌ ثَوَابًا وَّخَیۡرٌ عُقۡبًا ﴿ع۴۴﴾

په دی وقت کښی ګرد (تول) ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته (او بدل

ورکولو خپلو دوستانو لره).

تفسیر : یعني د هر عمل هر بدل چه دی ورکړی هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځای کښې د هم ده واک او اختیار چلیږی او هیڅوک هیڅ طاقت او توان نه لری چه د ده په حکم او فیصله کښې څه مداخله وکړی یا څه ګوتی پکښې ووهی.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَٰحُ ۗ

او وښیه بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دی ژوندون لږ خسیس په تازګی او سرعت د زوال کښې) په مثل د هغو اوبو چه نازلی کړی دی مونږ هغه اوبه له (طرف د) آسمانه نو ګډ یو بل سره ګدوډ شی په سبب د دی (اوبو) سره زرغونه د ځمکی نو صبا ته وګرځی (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چه الوځوی ئی بادونه،

تفسیر : یعنی د دنیا د دغه عارضی پسرلی او د فانی او سریع‌الزوال ښایست او سینګار مثال داسی وګڼئ چه پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولویږی او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شی او پر ګنو شینکیو او ونو ښائسته شی. او مختلفی ترکودی (نباتات) ځنی خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتیا پکښې پیدا شی، ډیر ښائسته او ښکلی کښت (فصل) ئی په سترګو کښې ډیر ښه ښکاره شی. مګر څو ورځی وروسته هغه تک زیړ واوړی او په وچیدلو او رژیدلو باندی شروع وکړی. بالاخر په یوه وقت ګرد (تول) سره لو او قطع او پری او وریبل شی او بیا توته توته او بوس بوس کړی شی. او په هوا کښې والوځولی شی. د دنیا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تیرایستونکی ښائست او سینګار هم داسی وګڼی چه د څو ورځو له مخی ډیر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځی. بالاخر ذری ذری او په هوا کښې والوځی او ګرد (تول) سره لری او پری شی. او داګ ډبر صاف میدان تری پاتی شی لکه چه وروسته په ﴿ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ﴾ کښې اشاره کړی شوی ده.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

او دی الله پر هر څیز باندی (چه اراده وفرمائی) توانا قادر (چه ځینی د هغو انشاء او افنا دی).

تفسیر : یعنی هر کله چه اراده وفرمائی ژوندی ئی کړی (موضح القرآن) یا دا چه زرغونول او ذری ذری کول او آلوځول، ګرد (تول) د ده په واک (اختیار) او قدرت کښی دی.

اَلْمَالُ وَ الْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿۴۶﴾

مال (د دنیا) او ځامن (چه پکښی اخروی مفاد نه وی) زینت (رونق) ښائست د دی ژوندون لږ خسیس دی، او (په اعتبار د جزاء) باقی پاتی کیدونکی نیک (عملونه) خیر غوره دی په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خیر) غوره دی له جهته د امید.

تفسیر : یعنی وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هیڅ په کار نه راځی او یواځی هغه نیک کارونه په کار راځی چه د هغو اثر یا ثواب مستقبل ته پاتی کیدونکی وی. په حدیث کښی دغه کلمات طیبات **(سبحان الله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله)** له باقیات الصالحات څخه فرمایلی شوی دی. دغه محض د مثال په دول (طریقه) دی. که نه ګرد (تول) حسنه اعمال په دی کښی داخل دی. په «موضح القرآن» کښی دی ﴿ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ ﴾ دا دی چه داسی یوه علم ښوونه وکړی چه جاری وی یا کومه نیکه طریقه وچلوی، یا مسجد، یا کوهی، یا سرای، یا باغ یا کومه مزرعه وقف کړی، یا خپل اولاد ته ښه تعلیم او تربیه ورکړی، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پریږدی، نو دغه ګرد (تول) داسی ښه اعمال دی چه پر هغو باندی د الله تعالیٰ له جانبه ښه بدل موندلی کیدی شی. او انسان پری عمده توقعات قائمولی شی. د دنیا پر فانی او زائل خوشالی طویل او عریض امیدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَ تَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ

او (یاد کړه) هغه ورځ چه وران به کړو غرونه او ګوری به ته (ای انسانه!) ځمکه ښکاره (صاف میدان)

تفسیر : یعنی کله چه قیامت راشی نو د غرونو پشان سخت مخلوق هم له خپله ځایه آلوځولی شی بلکه دغه لوی او درانه غرونه هم لکه تکولی شویو وریو غوندی په هوا کښی سره ګرځی او آلوځی الغرض د ځمکی دغه ګردی (تولی) لوړی او ژوری (نشیب وفراز) به سره سمی برابری

او ځمکه به له یوه سره تر بله سره پوری صاف، هوار میدان شی.

وَّحَشَرۡنٰهُمۡ فَلَمۡ نُغَادِرۡ مِنۡهُمۡ اَحَدًا ۚ﴿۴۷﴾

او راجمع به کړو (مونږ) دوی (یعنی خلق) نو پری به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسیر : یعنی هیڅ یو تن هم د الله تعالیٰ له درباره غیر حاضر کیدی نشی.

وَعُرِضُوۡا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ؕ لَقَدۡ جِئۡتُمُوۡنَا كَمَا خَلَقۡنٰكُمۡ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ بَلۡ زَعَمۡتُمۡ اَلَّنۡ نَّجۡعَلَ لَكُمۡ مَّوۡعِدًا ﴿۴۸﴾

او وړاندی به کړی شی دوی په رب ستا صف صف (او وبه ویلی شی دغو صفوفو ته) خامخا په تحقیق راغلئ تاسی مونږ ته (یوائحی لغړ بربند) لکه چه پیدا کړی وئ مونږ تاسی ړومبی ځلی (له خپلی موره په دی شان سره) بلکه ګمان کاوه تاسی (ای منکرینو د بعث) چه وبه نه ګرځوو مونږ تاسی ته ځای او وقت د وعدی.

تفسیر : د بعث منکرینو ته به د تقریع او توبیخ په دول (طریقه) وویلی شی چه تاسی خو قیامت او نوری ایمانی خبری چتی (بیکاره) او دروغ ګڼلی نو نن تاسی هغه ګرد (تول) دنیوی ساز سامان او اثاثه چیری پریښی؟ او دغسی لوڅ لغړ چیری دروميء؟ او «لکه چه مو پیدا کړی وئ ړومبی ځلی» دغه هم داخل دی چه پر بدن به هم څه زخم او نقصان او بل شی نه وی. په حدیث کښی راغلی دی چه په قیامت کښی به ګرد (تول) صفوف یو سل او شل صفونه وی چه له هغه څخه به اتیا صفونه د محمدی صلی الله علیه وسلم امت وی.

وَوُضِعَ الۡكِتٰبُ فَتَرَى الۡمُجۡرِمِيۡنَ مُشۡفِقِيۡنَ مِمَّا فِيۡهِ

او کیښودلی به شی کتاب (اعمالنامی په لاسونو د خلقو) پس ګوری به ته ګناهګاران ویریدونکی له هغه نه چه پکښی (لیکلی) دی (له ګناهونو).

تفسیر : یعني د هر یوه اعمالنامې ورکولی کیږي، دوی به په هغه کښې د خپلو اعمالو فهرست (نوم لیک) ولولي. او مجرمین به له خپلو ګناهونو سخت ویریږي او وائي به خدای پوهیږي چه نن څرنګه سختی سزاوی رارسیږي؟.

وَيَقُولُونَ يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟ حَاضِرًا ۗ

او وائي به ای هلاکه زمونږ (راشه دغه دی وقت دی) څه حال دی د دی اعمالنامې (څمونږ) چه نه پریږدی (ګناه) وړه او نه لویه (ګناه څمونږ) مګر چه حساب کړی ئې دی هغه (تولی)، او وبه مومی دوی هغه څیز چه کړی وی (په دنیا کښې په خپل مخ کښې) حاضر (لیکلی په اعمالنامه کښې)،

تفسیر : یعني د ذرې ذرې عمل به ئې تر سترګو لاندې وی او هره یوه وړه او لویه نیکی او بدی به په دغه اعمالنامه کښې مندرجه او لیکلی مومي.

وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او نه کوی ظلم رب ستا پر هیچا (چه کومه ګناه ئې نه وی کړی او وئې لیکی).

تفسیر : د الله تعالیٰ په دربار کښې ظلم په دغه معنی له سره امکان نه لری چه معاذ الله د غیر په ملک کښې تصرف وکړی ځکه چه ګرد (تول) مخلوق د ده مملوک دی. لیکن هغه ظلم چه ظاهراً په نظر راځی او بی موقعه کار ګڼلی کیږی دی هغه هم نه کوی نه څوک بی قصوره نیسی، نه د چا یوه ادنیٰ نیکی پریږدی چه ضائع شی، بلکه پخپل بالغه حکمت سره د نیکی او د بدی له هری ونی څخه همغه میوه راوباسی چه د هغه د نوعیه طبیعت اقتضاء ده. په کفر او په ایمان او په طاعت او معصیت کښې خالق الکل داسی بیل بیل خواص او تأثیرات ایښی دی لکه چه په زهرو او په تریاقو کښې دی په آخرت کښې به د دغه خیر او شر دغه ګرد (تول) خواص او آثار په علانیه ډول (طریقه) سره څرګندیږی (ښکاریږی).

د عمل له مکافاته غافل مشه! له غنمو غنم کیږی له اربشو نه اربشه.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۢ ۚ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل مونږ پرښتو ته چه سجده وکړئ تاسی (تعظیماً) آدم ته پس سجده وکړه (ټولو) مګر (ونه کړه سجده) ابلیس، وه دی (اصلاً) له پیریانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترک د سجدی)، آیا پس نیسئ تاسی ابلیس او اولاده د دغه (ابلیس) دوستان (چه خبره ئی منئ) غیر له ما حال دا چه دی دغه (شیاطین) تاسی ته دښمنان، بد دی (ابلیس) ظالمانو ته بدل (له الله چه شیطان منی او رحمٰن نه منی).

تفسیر : راجح هم دا ده چه ابلیس د پیریانو له نوعی ؤ ده په عبادت کښی ترقی وکړه او د پرښتو په دله کښی شامل شو نو ځکه کوم حکم چه پرښتو ته د سجود وشو هغه ته هم وشو په دغه وقت کښی د ده اصلی طبیعت او سرکشی او غرور د طینت ښکاره شو. او له ډیره تکبره د الله تعالیٰ د حکم منلو څخه ئی غاړه وغړوله او د آدم په مخ کښی سجده کول ئی خپل د شان کسر وګانه تعجب دی چه نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلی دښمن او د ده اولاد او اتباع څرنګه خپل رفیق ملګری، خیر غوښتونکی او دوست دروی؟ آیا له دی نه به بل کوم ظلم او بی انصافی څه وی؟ دغه قصه پخوا له دی نه هم په څو ځایونو کښی بالتفصیل تیره شوی ده دلته د هغی له تذکری څخه دغه تنبیه مقصود دی چه د فانی دنیا په دول او سینګار مغروریدل او د آخرت څخه غافل کیدل، فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کیږی ځکه چه شیطان غواړی چه مونږ بیا خپل هغه اصلی او آبائی وطن (جنت) ته بیرته لاړ نه شو. د ده د نظر مطمح دا ده چه په دوستی او خپلوی کښی له مونږ څخه هغه خپل پخوانی کسات او انتقام واخلی. انسان ته لازم دی چه د داسی چالاک او هوښیار دښمن څخه خپل ځان وساتی. هغه کسان چه پر دنیوی متاع مغروریږی او ضعیفان خوار او حقیر ګنی او خپل ځان ډیر وړ (لائق)، غوړ، او لوړ (وچت) بولی ګواکی هغوی په تکبر او تفاخر د لعین شیطان پر لار درومی.

تنبیه : ابن کثیر رحمة الله علیه ځینی روایات نقل کری دی چه په هغو کښی د ابلیس اصل د ملائکو له نوعی څخه ښوولی شوی دی او لیکلی ئی دی چه د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده چه ښائی وروسته له ډیره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شی او له هغو څخه اکثر شیان خو یقیناً دروغ دی ځکه چه لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوی. وروسته له هغه ابن کثیر رحمة الله علیه په ډیرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی

دی چه د لوستلو او په یاد لرولو قابل دی چه دلته ئی مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دی حاضر کړی ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د آسمانونو او د ځمکی ته او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته او نه یم زه نیونکی د گمراه کوونکو مټ بازو (مددگار یعنی له شیاطینو مرسته (مدد) نه غواړم په هیڅ شی کښی نو ولی تاسی ئی امر، حکم منئ؟)

تفسیر : یعنی د ځمکی او آسمان د پیدا کولو په وقت کښی مونږ دغه شیاطین نه ؤ رابللی چه راځئ ځما کار وگورئ چه ښه دی که څه نقص پکښی شته؟. الغرض له دوی څخه د تکوین او ایجاد په عالم کښی هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوی او نه مدد تری طلب کړی شوی دی بلکه د ځمکی او آسمان د پیدائښت په وقت کښی خو له سره پخپله دوی هم موجود نه ؤ او په خپله د دوی د پیدائښت په وقت کښی هم تری پوښتنه نه ده شوی چه ته څرنگه پیدا کړی شی؟ یا ستا نور محسنان په څه شان سره پیدا کړم؟ لږ خو راشئ! او له ما سره مرسته (مدد) وکړئ! او په فرض محال که می مدد غوښتی وی او که می ځان ته مټ او بازو جوړاوه نو آیا هغه به له هم دغو بدبختانو او اشقیاؤ څخه وی؟ بلکه نه به وی چه زه ښه علم لرم چه ځما بندگان له لیاری څخه بی‌لیاری کوی بیا نه دی معلوم چه انسانان ولی دوی ته د خدائی درجه ورکړی ده او خپل رب ئی پریښی دوی ئی ولی خپل رفیق ملگری او مددگار درولی دی؟ «سبحانه وتعالیٰ عما یقول الظالمون علواً کبیراً»

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چه وبه وائی (الله مشرکانو ته) چه ناری کړئ شریکانو ځما ته هغه چه گمان کاوه تاسی (د خدائی پر هغو) پس وبه بولی دوی هغوی نو جواب به ورنه کړی دوی ته (او نه مرسته (مدد) ورسره کوی) او وبه گرځوو مونږ په منځ د دوی کښی ځای د هلاک (دوزخ).

تفسير : يعنى هغه چه تاسى له ما سره شريکان درولى ؤ هغوى ته نارى کرئ څو د دى مصيبت په وقت کښى له تاسى سره مدد او کومک وکرى. خو په دغه وقت کښى د رفاقت او دوستى گردى (تولى) کلائى ويلى کيږى (او د دوستى تول اسباب غوڅيږى) او د خپلوى دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځى څرنگه چه دوى به يو بل ته له سره نژدى کيدى هم نشى نو يو له بل سره به مدد او مرسته (امداد) په څه دول (طريقه) سره رسولى شى. د دغو عابدينو او معبودينو په منځ کښى به د اور يو عظيم او وسيع خندق حائل وى.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿۵۳﴾

او وبه گورى (مجرمان مشرکان) اور پس يقين به ئى راشى په دى چه په تحقيق دوى لويدونکى دى په دغه (اور د دوزخ) کښى او نه به مومى دوى له دغه (اوره) ځاى د په څنگ کيدلو.

تفسير : يعنى په اوله ابتداء کښى به لږ څه د مغفرت او بښنى اميد لرى ليکن هم دغه چه په جهنم باندى د دوى سترگى ولگيږى او جهنم دوى خپل ځان ته ورکش کرى نو پوره يقين به ئى راشى چه اوس هرومرو (خامخا) زه په دغه اور کښى لويږم او د تيښتى هيڅ يوه لياره ماته نه ده پاتى او نه خپله ليار له دغه اور څخه بل لورى ته پيدا کولى شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِىْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۭ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَىْءٍ جَدَلًا ﴿۵۴﴾

او خامخا په تحقيق مکرر بيان کرى دى مونږ په دى قرآن کښى خلقو ته (مثال له جنسه) د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دى انسان زيات له هر شى څخه له جهته د جدل (جگړى او خصومت په باطله کښى.)

تفسير : يعنى لوى قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله ؤ سره رښتيا رښتيا خبرى پوهوى مگر انسان داسى جگړه کوونکى دى چه په صافه او سمه خبره کښى هم

کړی وړی خبری پیدا کوی او د بې‌موردو حجتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلی او تل جنګ او جګړه کوی. کله چه په خبرو او جګړو سره څه ونشی کړی نو پر مهمل او بیکاره چتی (فضول) فرمائشونو باندی لاس پوری کوی چه هغه شی او دغه شی راوښیه نو زه به ئی منم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

او نه دی منع کړی دا خلق له دی نه چه ایمان راوړی کله چه راغی دوی ته هدایت (رسول او قرآن) او (له دی نه چه) بښنه وغواړی له رب خپل مګر (دی خبری) چه راشی دوی ته هغه طریقه د ړومبنیو (خلقو چه هلاک د دوی ؤ) یا راشی دوی ته عذاب مخامخ.

تفسیر : یعنی د دغه ضد او عناد له لیدلو څخه ویلی شی چه د داسی عظیم الشان قرآن د هدایت د رارسیدلو څخه بعد دوی خپل د ایمان نه راوړلو او توبه نه ایستلو دپاره هیڅ کوم معقول دلیل او عذر نه لری. نو اوس د حق په منلو کښی ولی ځنډ (ایسارتیا) کوی؟ او دیر کوی نو اوس د څه شی په انتظار کښی دی؟ پرته (علاوه) له دی نه چه د پخوانیو اقوامو په شان الله تعالیٰ دوی په کلی ډول (طریقه) سره سپیره او تباه کړی. او که ئی تباه نه کړی نو اقلا د الله تعالیٰ د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ کښی ودراوه شی هکذا یفهم من تفسیر ابن کثیر رحمة الله علیه وغیره. حضرت شاه صاحب لیکی: یعنی د بل کوم څیز انتظار دوی ته نه دی پاتی. مګر هم دغه چه د پخوانیو اقوامو په شان هلاک او فناء شی. یا د قیامت عذاب پخپلو سترګو سره وګوری.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ

او نه لیږو مونږ رسولان مګر زیری ورکونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویرونکی (کفارو ته په جحیم سره)،

تفسیر : یعنی دوی د دی خبری اختیار له سره نه لری چه هر کله ته وغواړی او دوی ووایی عذاب وربانـدی نازل شی او د هغوی هر راز (قسم) غوښتنی انجام او اجراء وومی.

وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

او جګړې کوي هغه کسان چه کافران شوي دي په باطله سره دپاره د دې چه ورک او لرې کړي په دې سره حق رښتیا خبره او نیولي دي آیتونه (د قرآن) ځما او هغه شیان چه (پرې) ویرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسیر : یعنې په دروغو جګړه ئې نښلولې او کاږه بحثونه ئې غوښتل چه د حق غږ ښکته کړي او د دروغو په زور د رښتیا قدم وښویوي خو داسې به له سره نه کیږي.
(او نیولي دي آیتونه د قرآن ځما او هغه شیان چه دوی پرې ویرولي شوي وو مسخره) یعنې د الله تعالیٰ له کلام سره مسخرې کوي او ملندې پرې وهي کله چه دوی د الله تعالیٰ له کلامه ویراوه شي نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ

او څوک دي دیر ظالم له هغه چا چه پند ورکړې شوی وي ده ته په آیاتونو د رب د ده (قرآن) پس وګرځوي مخ له هغه (فکر پکښې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هیر کړي هغه عملونه چه وړاندې لیږلي لاسونو د ده (چه کفر او معاصي دي)،

تفسیر : یعنې کله له هیرې هم داسې یو خیال ورپیدا نشو چه د تکذیب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخیره چه دوی وړاندې لیږې د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بیشکه مونږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې دپاره د دې چه پوه نشي پر دغه (قرآن) او (ګرځولي مو دي) په غوږونو د دوی کونوالي، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لیارې پس له سره هدایت نه مومي دوی په دغه وقت کښې هیچیرې.

تفسیر : یعني د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غوړځولې ده او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي چه اوس له سره حق پرې نشي اوریدلی او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي نو څرنګه به کولی شي د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هیله (امید) او توقع نشي کیدی چه پر لیاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ

او رب ستا ډیر ښښونکی څیښتن (خاوند) د رحمت دی، که نیولی وی (الله دغه کفار په دنیا کښې) په سبب د هغو ګناهونو چه کوی ئې دوی نو خامخا ژر به ئې رالیږلی ؤ دوی ته عذاب (په دنیا کښې هم)،

تفسیر : یعني د دوی اعمال خو داسې دي چه د عذاب په لیږلو کښې ښائي یو ساعت هم تاخیر او ډیل واقع نشي. مګر د الله تعالیٰ حلم او کرم د دوی د فوراً تباه کولو څخه مانع دی او پخپل عمومي رحمت سره تر یو خاص حد پورې ترې تیریږي او ډیر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي څو هر وقت چه وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي نو د هغه تیر ګناهونه ښښلی کیږي او د ایمان راوړلو په سبب د عظیمه ؤ نعمتونو مستحق ګرځي.

بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا مِن دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

(داسې نه دي چه په دغه مهلت او تاخیر سره له عذابه خلاص شي) بلکه شته دوی ته ځای (یا وقت) د وعدې چه له سره به ونه مومي دوی غیر له الله پناهي (ځای د تیښتې).

تفسیر : یعني دغه د عذاب تأخیر تر یو معین وقت پورې دی. دغه ممکن نه دی چه د کوم مجرم د سزا ورکولو د وعدې له راتلو څخه پخوا هغه یو طرف یا بل طرف ته ځان وخوځوي. کله چه وقت راشي نو ګرد (تول) سره یو ځای ترلی راځي او هیڅ توان او طاقت نه لري چه چیرې ځان پټ کړي.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کلیو (چه دي) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چه ظلم ئې

اختیار کړ. او مقرره کړی وه مونږ دپاره د هلاک د دوی یوه نیته (معلومه).

تفسیر : یعنی د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وګورئ چه د هغوی واقعات مشهور او معروف دی. کله چه دوی ظلم او تیری وکړ نو څرنګه پخپل معین وقت کښی سره تباه او برباد کړل شوی؟ هم داسی تاسی ته هم ویره په کار ده چه په موعوده وقت کښی تاسی ته د الله تعالیٰ له عذابه هیچیری د پناه ځای او نجات په لاس نه درځی.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ۝۶۰

او (یاد کړه) هغه وقت چه وویل موسیٰ ځلمی (خادم) خپل ته چه تل به ځمه تر هغه پوری چه ورسیږم ځای د یو ځای کیدلو د دواړو سیندونو ته یا به ګرځم ډیری زمانی.

تفسیر : پاس ذکر شوی ؤ چه مغرورو کافرانو مفلسان، مخلصان مسلمانان، حقیر ګڼل او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به ئی ویل چه دوی مه پریږدئ چه له تاسی سره کښینی. څو مونږ له تاسی سره کښینو. د هغه په نسبت ئی د دوو کسانو قصه اوروله. بیا ئی د دنیا مثال او د ابلیس خرابیدل د کبر او غرور لامله (له وجی) بیان کړل، اوس د موسیٰ علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصی ذکر کوی چه د الله تعالیٰ خاص بندګان اګر که له نورو ځنی افضل او بهتر هم وی خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼی او کله چه په سهو او تیروتلو سره ځان غوره وګڼی نو د الله تعالیٰ له جانبه دوی ته تنبیه او تادیب ورکاوه کیږی.
په حدیث شریف کښی راغلی دی چه حضرت موسیٰ علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډیر مؤثر او خوږا (ډیر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړی له دوی څخه پوښتنه وکړه چه:
«یا موسیٰ علیه السلام! آیا د ځمکی په مخ کښی به له تاسی څخه بل کوم لوی عالم مونده شی؟»
موسیٰ علیه السلام وفرمایل «نه» دغه جواب اګر که په واقع کښی صحیح ؤ ځکه چه موسیٰ علیه السلام د اولوالعزمو انبیاؤ څخه ؤ او ښکاره ده چه په دغه زمانه کښی د شرعیه ؤ علومو په اسرارو کښی د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه ؤ. لیکن دغه ادعا د پاک الله په دربار کښی غیر مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه. اګر که مراد ئی صحیح ؤ بیا هم د جواب د عنوان له عمومه داسی ظاهریده چه د ځمکی په مخ کښی من کل الوجوه دی خپل ځان اعلم الناس ګڼی.
د الله تعالیٰ مرضی دا وه چه دغه جواب به ئی د ده پر محیط علم محول کاوه. مثلاً داسی به ئی ویل چه د الله تعالیٰ مقرب او مقبول بندګان ډیر دی له ګردو (تولو) څخه فقط همغه علیم او خبیر خبر دی او بس نو دلته وحی پری نازله شوه چه په هغه ځای کښی چه دوه سیندونه سره یو

ځای ګډیږی د هغه سره نږدی ځمونږ داسی یو بنده شته چه له تانه زیات عالم دی (دغه دوه سیندونه کوم دی؟) ځینی وائی چه د (پارس) او (روم) سیندونه مراد دی. لیکن دغه دواړه سیندونه سره نه یو ځای کیږی. شائی چه له ګډیدلو څخه قرب مکانی مراد دی. یعنی چیری چه د دغو دواړو فاصله ډیره لږه سره پاتی کیږی. د ځینو په نزد هغه څخه د (افریقا) دوه سیندونه مراد دی. د ځینو علماؤ په نزد مجمع البحرین هغه ځای دی چه هلته دجله او فرات د پارس په «خلیج» کښی توئیږی. والله اعلم.

په هر حال موسیٰ علیه السلام غوښتنه وکړه چه ماته د هغه پوره پته ښه او سراغ وښوولی شی څو زه هلته لاړ شم او څه علمی استفاده وکړم.

حکم صادر شو چه ته د ده په لټولو پسی ووځه! او یو وریت کړی مهی (کب) له ځانه سره واخله! هر چیری چه هغه وریت کړی کب درڅخه ورک شو نو وپوهیږه چه ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی. ګواکی له مجمع البحرین به چه یوه وسیعه قطعه تری مرادیده شی هم دغه ځای مراد دی چه د هغه د تعیین دپاره هم دغه علامه مقرر فرمایلی شوی ده.

موسیٰ علیه السلام سم له هم دغه هدایته په سفر شروع وکړه او خپل ملګری ځلمی خادم ته ئی وویل چه «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسیږم. فرض ئی کړه که کلونه او قرن هم تیر شی زه بی د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه آخلم.»

تنبیه : له ځلمی څخه مراد حضرت یوشع علیه السلام دی چه په ابتداء کښی د موسیٰ علیه السلام خاص خادم ؤ او بیا د ده په حضور کښی (نبی) او وروسته د موسیٰ علیه السلام خلیفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (۶۱)

بیا کله چه ورسیدل ځای د یو ځای کیدو په مابین د دواړو سیندونو کښی هیر کړ دواړو مهی خپل نو ونیوله (دی مهی) لیاره خپله په بحر سیند کښی (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسیر : هلته ورسید او د لوئ تیږی (ګټی) په څنګ چه تری لاندی د حیات چینه بهیده حضرت موسیٰ علیه السلام ویده شو. حضرت یوشع علیه السلام ولیده چه هغه وریت کړی مهی باذن الله ژوندی شو او په یو عجیبه طریقه سره په سیند کښی چه د سرنګ په شان به ئی لیاره ځان ته جوړوله روان شو او هلته په اوبو کښی د الله تعالیٰ په قدرت د یوه تونل (سوپ یا طاق) په شان خلاص دالان ښکاره شو. یوشع د دی وضعیت د لیدلو څخه متحیر او متعجب شو. او غوښت ئی څه مهال (وخت) چه موسیٰ علیه السلام ویښ شی دغه قصه ورته ووائی او دغه پیښه

ورته وښيي. کله چه موسیٰ علیه السلام ویښ شو نو سم د لاسه ودرید او په تګ ئی پیل (شروع) وکړ خدای زده چه موسیٰ علیه السلام د ویښیدلو او رهی (روان) کیدلو په وقت کښې یوشع علیه السلام په کومو خیالاتو کښې ډوب تللی ؤ چه د هغه مهی د ژوندی کیدلو د پیښې قصه ئی هیره شوه. په روایاتو کښې راغلی دی کله چه د موسیٰ علیه السلام یوشع علیه السلام ته د هغه مهی د ساتلو په نسبت تاکیدات کول یوشع علیه السلام له خولې دا خبره ووته چه د یوه مهی ساتنه دومره لویه خبره نه ده چه ته پرې دومره تاکیدونه کوی. لهٰذا ده ته هم تنبیه ورکړه شوه چه انسان ته په کار دی چه په ډیر وړوکی کار کښې هم پر خپل ځان بې د الله تعالیٰ له فضله تکیه او اعتماد ونه کړی!

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿۶۲﴾

نو کله چه تیر شول (له مجمع البحرین ځخه) وویل (موسیٰ) خپل ځلمی ته راوړه مونږ ته صباح ناری (خوراک) زمونږ په تحقیق پیښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډیره سختی.

تفسیر : موسیٰ علیه السلام پخوا له دی نه په دغه سفر کښې نه ؤ ستړی شوی، څه مهال (وخت) چه د مطلب مهی د ده له لاسه خوشی شو نو هلته ورته پخپل تګ کښې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ اَرَءَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّىْ نَسِيْتُ الْحُوْتَ ۫ وَ
مَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ ۚ

وویل (ځلمی) آیا ولید (خبر شوی) کله چه ځای ونیوه مونږ هغی لویی تیږی (ګټی) ته (چه د چینی په څنګ کښې وه) نو بیشکه ما هیر کړ (بیان د حال د) مهی او هیره نه کړه له مانه دغه (پیښه) مګر شیطان چه یاد کړم هغه (تاته)

تفسیر : یعنی د مطلب خبره هیرول او په عین موقع کښې د هغه یادونی ځخه ذهول د شیطان د وسوسی اچولو لامله (وجی) واقع شوی دی.

وَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِى الْبَحْرِ ۖ عَجَبًا ﴿۶۳﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖ

فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

او ونیوله (دغه مهی) لیاره خپله په بحر (سیند) کښې ډیره عجیبه. وویل (موسیٰ) هم دغه (ورکول او هیرول د مهی) هغه څه دی چه وو مونږه چه طلب کاوه مو پس بیرته راوګرځیدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسیر : غالباً هلته به له پخوا څخه کومه لاره نه وی وهلی شوی نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بیرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو ځمونږ چه ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله او ښوولی مو ؤ ده ته له جانبه خپله یو لوی علم.

تفسیر : بنده حضرت خضر علیه السلام ؤ چه الله تعالیٰ دی په خپل خصوصی رحمت سره پاللی ؤ. او د کونیه ؤ اسرارو له علمه ئی وافره حصه ورعطاء فرمایلی وه. په دی کښې اختلاف دی چه حضرت خضر علیه السلام رسول ومنلی شی؟ یا نبی؟ یا د ولی درجه ورته ومنله شی؟ د داسی مباحثو فیصلی په دی ځای کښې نشی کیدی. خو بیا د دی احقر رجحان په دغه جانب دی چه دی نبی تسلیم کری شی. او لکه چه د ځینو محققینو خیال دا دی هغه انبیاء چه سره له نوی شریعت نه دی راغلی هغوی ته هم دومره تصرف او اختیار عطاء کیږی چه د ځینو خصوصیه ؤ معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطی د ځینو جزئیاتو استثناء وکری شی. هم داسی خضر علیه السلام ته هم جزئی تصرفات حاصل ؤ. والله اعلم په هر حال موسیٰ علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقی شو. او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه حضرت خضر علیه السلام د موسیٰ علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکره موسیٰ علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود خضر علیه السلام وویل « ای موسیٰ علیه السلام! بیشکه چه الله تعالیٰ ستا تربیت فرمائلی دی خو خبره دا ده چه د الله تعالیٰ له طرفه (د کونیه ؤ جزئیاتو) یو علم ماته رابښلی شوی دی چه په دغه مقدار تاته نه دی درکری شوی. او د تشریعو اسرارو علم چه تاته درکری شوی دی په هغه مقدار ماته نه دی راکری شوی وروسته له دی نه یوه چرچنه ئی ولیده چه له دغه سیند څخه ئی اوبه څښلی نو خضر علیه السلام موسیٰ علیه السلام ته وویل چه «ځما او ستا بلکه د ګردو (تولو) مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالیٰ د علم په مقابل کښې هم داسی دی لکه چه د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کښې ئی هغه څاڅکی اوبه لری چه دغه چرچنی ئی پخپله دغه وړوکی مښوکی سره څښی دغه هم

محض د تفهیم دپاره ۇ که نه د متناهی او د غیر متناهی نسبت د لوی سیند او د څاڅکی سره بیخی نسبت نه لری او نه په دغسی شیانو سره هغه څه مشابهت لری».

قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

وویل دغه (خضر) ته موسیٰ آیا زه تابع شمه ستا په دی شرط سره چه وښیئ ته ماته له هغه علمه چه ښوولی شوی ده تاته ښه لیاره (د رشد او صواب).

تفسیر : یعنی که اجازه دی وی نو څو ورځی به له تاسی سره اوسیږم او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

نو وویل (خضر موسیٰ ته) چه بیشکه ته له سره به ونه کړی شی طاقت له ما سره د صبر او څرنګه به صبر وکړی ته په هغه کار چه نه وی کړی احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهی).

تفسیر : حضرت خضر علیه السلام د موسیٰ علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهیدلی ۇ چه دی له ما سره نشی اوسیدی. ځکه چه خضر علیه السلام مامور ۇ چه د کونیه ۇ واقعاتو د جزئی علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړی او موسیٰ علیه السلام د کومو علومو چه حامل ۇ د هغوی تعلق له تشریعیه ۇ قوانینو او کلیاتو سره ۇ. بناء علیه په هغو جزئیاتو کښی چه د عوارضو او خاصه ۇ خصوصیاتو له سببه پر ظاهری عمومی ضابطه عمل نه کیده نو حضرت موسیٰ علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو (خامخا) اعتراض او تنقید کوی. او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلک به تر دیر مدت پوری نشی قائم پاتی کیدی او آخری نتیجه به داسی واقع کیږی چه مونږ به سره بیلیږو.

قَالَ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِى لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾

وویل (موسیٰ خضر ته) چه ژر به ومومی ته ما که اراده وفرمائی الله صبر کوونکی او نه به نافرمانی کوم د تا په هیڅ یو امر (حکم) کښی.

تفسیر : د دغه وعده کولو په وقت کښې د دغې خبرې تصور هم له موسیٰ علیه السلام نه امید نشو کیدی چه د داسې یو مقرب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیده کیږي چه علانیه نه یوائې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي. غنیمت دی چه ده انشاء الله ورسره فرمایلی وه که نه له قطعي وعدې څخه تخلف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لائق.

قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَن شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسیٰ ته) پس که ته متابعت کوې ځما پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ څیز تر هغه پورې چه زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر : یعني که کومه خبره په ظاهري ډول (طریقه) سره ناحقه په نظر درشي نو علیالفور پر ما باندې تنقید ئې مه کوه! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چه سواره شول په بیړۍ کښې (او بلې غاړې ته نژدې شول) نو سورې کړه (خضر) هغه (بیړۍ) ، وویل (موسیٰ) آیا سورې دې (کړه دا بیړۍ) لپاره د دې چه غرق کړې اهل د دې خامخا په تحقیق دې وکړ یو کار دروند.

تفسیر : کله چه دوی پر هغه بیړۍ سوریدل بیړۍ وانانو خضر علیه السلام وپیژند او ترې ئې اجرت او باړه ونه غوښت او ویړیا ئې له سینده پورې ویست. نو د هغه احسان په بدل کښې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسیٰ علیه السلام ته ډیر زیات تعجب پیدا شو. لیکن بیړۍ په پوره ډول (طریقه) سره ساحل ته نژدې شوې وه . چه دا ئې سورې کړه نو ځکه خلقو له ډوبیدلو څخه نجات وموند او تخریق ئې هم په دغه صورت سره ؤ چه یوه دړه (تخته) ئې ویسته یعني عیبجنه ئې کړه.

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۷۲﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِيْ بِمَا نَسِيْتُ وَلَا تُرْهِقْنِيْ مِنْ اَمْرِيْ عُسْرًا ﴿۷۳﴾

وویل (خضر موسیٰ ته) آیا ما نه ؤ ویلی بیشکه ته له سره به ونه کړی شی طاقت له ما سره د صبر. وویل (موسیٰ خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چه هیر کړی می ؤ (هغه چه وصیت د تا دی) او مه غورځوه ماته په دی کار ځما (چه متابعت یا نسیان دی) اشکال.

تفسیر : یعنی که په هیری او تیروتو هم ما ګرم او ملامت کړی نو ځما ملګرتوب به له تاسی سره مشکل شي. دغه ړومبنی پوښتنه له موسیٰ علیه السلام څخه سهواً شوی ده. او دوهمه ئی د اقرار دپاره او دریمه ئی د ترخیص دپاره وه. علیٰ ای حال له بیری نه ښکته شول.

فَانْطَلَقَا ۫ حَتّٰۤى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ

پس بیا روان شول تر هغه پوری چه پیښ شول پر یو هلک پس مړ کړ (خضر) هغه (هلک):

تفسیر : یوه کلی ته نژدی څو هلکان پخپلو منځونو کښی سره لوبی کولی د دوی له منځه یو هلک ئی چه ډیر ښکلی او هښیار او پوه ښکاریده، ونیوه او مړ ئی کړ، او له هغه ځایه په تلوار سره روان شو په ځینو روایاتو کښی د ده اسم «جیسور» راغلی دی دغه هلک بالغ ؤ که نه ؤ. د ځینو قول دی چه بالغ ؤ او د غلام لفظ د هغه په نابالغیدلو دلالت کوی. لکه چه تول مفسرین هم هغه نابالغ بیانوی. والله اعلم.

قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً ۢ

وویل (موسیٰ خضر ته) آیا مړ دی کړ یو نفس پاک بی ګناه.

تفسیر : یعنی څو هلک بالغ نشي پر ده باندی هیڅ ګناه نه اوړی. دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تائید کوی اګر که نورو ته د تأویل ځای پکښی شته.

بِغَيْرِ نَفْسٍ ؕ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿۷۴﴾

غیر له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقیق را دی وړ (لائق) (ودی کړ) یو کار نامعقوله (مخالف د ظاهر د شریعت).

تفسیر : یعنی اول خو نابالغ په قصاص کښی هم نه وژلی کیدی شی. علاوه پر دی دلته د قصاص کومه خبره هم پمنځ کښی نه وه نو بیا له دی نه زیاته نامعقوله به څه وی؟ (چه بی سببه یو بی گناه نفس ووژلی شی).

د قرآن کریم دوقوفو رموز (نښې)

ـ دهرې ژبې ویونکی چه کله خبرې کوې نوچیرته دریږي اوچیرته نه دریږي، کله ډیراوکله لږ ایساریږي اوپه دې ودریدو اونه دریدو کښې د خبرې پوره بیان اومفهوم کښې ډیرلوی دخل دی .

دقرآن کریم معجز کلام اوعبارت هم دوینا په ډول واقع دی. له دغه وجې نه أهل علمو د دریدو اونه دریدو نښې (علائم) مقرر کړې دي چه هغې ته دقرآن مجید دوقوفو رموز وائي .

ضروري خبره ده چه ددې عظیم کتاب لوستونکي ددې رموزو پوره خیال وساتي اوهغه رموز دادي.

○ ـ چیرته چه خبره پوره شي هلته کښې وړه غوندې دائره وي ، داپه حقیقت کښې غونډه (ت) ده چه د(ة) په هیئت کښې لیکلې شي او داد وقف تام علامه ده په دې باندې دریدل پکار دي ، اوس ة خونه شي لیکلې مګر وړه غوندې حلقه اچولې شي دې ته آیت وائي .

م ـ داد وقف لازم علامه ده په دې باندې هرومرو (خامخا) دریدل پکار دي اوکه چیرې څوک ونه دریدنو احتمال

لري چه دخبري مطلب به بل څه شی ددی په پښتو ژبه کښی
داسی مثال پوهيدل پکارده چه چاته و ويلی شی ،
(پاسه ـ مه کينه) چه پکښی د پاسيدو امر او له کينا ستو
نهی ده نو په ـ پاسه ـ باندی دريدل لازم دی اوکه چيری
متکلم ونه دريدنو مخاطب به داسی وګڼړی چه (پاسه مه ـ
کينه) چه په هغه کښی به د و دريدو نه نهی اودکينا ستود
امر احتمال کيکی او يقيناً دا به د قائل د مطلب خلاف وی.

ط ـ داد وقف مطلق علامه ده په دی باندی دريدل پکاردی دا
علامه هلته وی چه کوم ځای مطلب نه پوره کيکی او ويونکی
مزيده هم څه ويناکول غواړی .

ج ـ داد جائز وقف علامه ده دلته کښی دريدل غوره او نه دريدل
جائز دی .

ز ـ داد مجوّز وقف علامه ده دلته نه دريدل غوره دی .

ص ـ داد مرخّص وقف علامه ده دلته پيوست (يوځای)
لوستل پکاردی ليکن که چيری خوك ستړی شی او ودريکی
نوهغه ته اجازه شته ،
معلومه شوه چه په(ص) پيوست لوستل د(ز) په نسبت ترجيح لري

صلے ـ داد الْوَصْلُ أَوْلیٰ (يعنی وصل غوره) اختصار دی دلته
پيوست لوستل غوره دی .

ق ـ دادِقِيلَ عليه الْوَقف خلاصه ده دلته دريدل پكارنه دی.

صل ـ داد قَدْ يُوصَلُ علامه ده دلته كله ودريدی شی اوكله نه لیکن دريدل غوره دی.

قف ـ داد قِفْ لفظ دی چه معنی ئ ده ودريږه اودا علامه هلته استعماليږی چه دلوستونكی دپيوستی وينا احتمال وی.

س یاسكته ـ داد سكتے علامه ده دلته لږ وخت دريدل پكاردی خوچه تنفّس باقی وی (یعنی ساماته نه شی).

وقفه ـ دا داوږدی سكتے علامه ده دلته دسكتے په نسبت ډير دريدل پكاردی ليكن چه تنفّس جاری وی (یعنی ساماته نه شی) په سكته او وقفه كښی دا فرق دی چه سكته كښی لږ وخت او په وقفه كښی ډير وخت ودريدی شی.

لا ـ دلا معنی چه نيشته داعلامه كله خود آيت پورته وی او كله دعبارت دننه كه دعبارت دننه وی نو دريدل بالكل نه دی پكار اوكه دآيت پورته وی نوبيا اختلاف دی.
دځينو په نزد دريدل او دبعضو په نزد نه دريدل روادی خوكه څوک ودريد یا ونه دريد په دی سره مطلب كښی څه خلل نه واقع كيږی وقف هلته نه دی پكارچه د عبارت دننه ليكلی وی.

ك ـ داد كَذٰلك علامه ده يعنی چه كوم رمز (نښه) دی ك نه

وراندی لیکلی شوی ده دلته کښې دی همغه وګټړلی شي.

۵ ـ داددی علامه ده چه په دی ځای دغیرکوفیینو په نزدآیت ده که چاوقف وکړنوداعادی (دوباره ویلو) ضرورت نیشته.

∴ ـ داد دریو ټکو (نقطو) وقف نژدی نژدی راځی دی ته معانقه ویلی شی کله خوددی اختصارپه مع سره لیکلی شي. ددی مطلب داده چه دا دواړه وقفونه لکه چه معانقه کوی اوحکم ئی داده چه په دی دواړو وکښی په یو باندی دریدل پکاردی په بل نه اوپه وقف کښی درموز و(نښو) قوت اوضعف ملحوظ ساتل پکاردی.

داوّل جلد فهرس

له (۱) تر (۱۵) پارے

دسورة الفاتحې له ابتداء تر پای (آخر) (۷٤) آیت دسورة الکهف

بحمد الله تعالى وتوفيقه

انتهى المجلد الأول

من الجزء (١) إلى (١٥)

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية الآية (٧٤) من سورة الكهف

دخدای تعالیٰ په مرسته (مدد) او توفیق اوّل جلد پای

(آخر) ته ورسید له (۱) تر (۱۵) پارے

دسورة الفاتحے له ابتداء تر پای (آخر) (۷٤) آیت

دسورة الکهف

ص.ب ٣٥٦١ - المدينة المنورة

دلوی الله په مرسته
او توفیق سره دا رومبی جلد د قرآن
کریم سره د ترجمې او تفسیر چاپ د حرمینو
شریفینو د خادم پادشاه فهد د قرآن
کریم په چاپ خانه کښې د سعودی
عرب د حج او اوقافو د وزارت
د اشراف او مشرئ تر لاندې
چاپ ته اورسید
کال ١٤١٤هـ

(٢٢د/٤٠٠٠) (٤) (٠١)

د

قرآن کریم

ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کښې

رومبی جلد

له (۱) تر (۱۵)

پارې پورې